

**Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin
PREZİDENT KİTABXANASI**

Azərbaycan diasporu

Bakı - 2005

63.3(0=Aze)
A99

Azərbaycan diasporu: Tammətnli elektron materiallar məcmuəsi.- Bakı, 2005.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Kitabxanası tərəfindən hazırlanmış bu məcmuədə Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 16 dekabr 1991-ci ildə Naxçıvanda Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik gününün rəsmi olaraq qəbul edilməsindən başlayaraq indiki dövrə qədər Azərbaycan diasporu mövzusunda dair maraq kəsb edən ən əhəmiyyətli materiallar toplanmışdır.

Məcmuə informasiya agentliklərinin xəbərləri, dövrü mətbuat və internet materialları əsasında tərtib edilmişdir. Materiallar xronoloji ardıcılıqla yerləşdirilmişdir və daim yeniləşdirilir.

“Fəxr edirəm ki, mən Azərbaycanlıyam!”

Heydər Əliyev

I FƏSİL

Azərbaycançılıq ideologiyası

MÜNDƏRİCAT

➤ Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik və Birlik günü haqqında Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Q Ə R A R I.....	8
➤ Mühacirət tarixi.....	10
➤ Azərbaycan diasporu.....	10
➤ Dünya azərbaycanlıları və müstəqil Azərbaycan	10
➤ Azərbaycanlı əhali	11
➤ Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü Münasibətilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin M Ü R A C İ Ə T L Ə R İ.....	13
➤ Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü Münasibətilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Müraciəti.....	13
➤ Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü Münasibətilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Müraciəti.....	14
➤ Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü Münasibətilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Müraciəti.....	17
➤ Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü Münasibətilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Müraciəti.....	18
➤ Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü Münasibətilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Müraciəti.....	19
➤ Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü Münasibətilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Müraciəti.....	20
➤ Diaspora ilə görüşlərdə Heydər Əliyevin Ç I X I Ş L A R I	21
➤ Türkiyənin ali məktəblərində təhsil almağa yola düşən azərbaycanlı tələbələrlə görüşdə Heydər Əliyevin çıxışı	21
➤ İsveçrədə yaşayan soydaşlarımızla görüşdə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin çıxışı.....	23
➤ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ABŞ-da yaşayan azərbaycanlı icmasının nümayəndələri ilə Türk evində görüşdə çıxışı	27
➤ Norveçdə Azərbaycan Diasporunun nümayəndələri ilə görüşdə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin çıxışı	31
➤ Almaniyaadakı Azərbaycan Diasporunun nümayəndələri ilə görüşdə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin çıxışı	35
➤ Almaniyaadakı Azərbaycan Cəmiyyətləri Federasiyasının nümayəndələri ilə görüşdə Heydər Əliyevin çıxışı	36
➤ Vaşinqtonda Azərbaycan icmasının nümayəndələri ilə görüşdə Heydər Əliyevin çıxışı	40
➤ Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Polşadakı Azərbaycan icmasının nümayəndələri ilə görüşdə çıxışı.....	46
➤ Yaponiyada təhsil alan azərbaycanlı tələbələrlə görüşdə Heydər Əliyevin çıxışı.....	51
➤ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Rusiyaya işgüzar səfəri zamanı diasporun nümayəndələri ilə görüşdə nitqi.....	52
➤ Azərbaycanlıların Ümumrusiya Konqresinin təsis yığıncağı.....	56
➤ Azərbaycanlıların Ümumrusiya Konqresinin təsis yığıncağında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi.....	58
➤ Azərbaycançılıq dünya azərbaycanlılarının milli ideologiyasıdır.....	68
➤ Heydər Əliyev diaspor siyasətinin böyük uğuru – Ümumrusiya Azərbaycan Konqresi	73
➤ Azərbaycançılıq milli birliyimizin əsasıdır.....	76
➤ Azərbaycançılıq – milli ideologiyanın kamil nümunəsi	79
➤ Heydər ƏLİYEV: “Hər bir azərbaycanlı Azərbaycana ata ocağı kimi baxmalıdır”	83
➤ Azərbaycançılıq ideologiyasının banisi.....	85
➤ Heydər Əliyev və azərbaycançılıq	91

➤ Dünya azərbaycanlılarının konsolidasiyası.....	96
➤ Heydər Əliyev və Azərbaycan diasporu	100
➤ Azərbaycan lobbisi formalaşır	103
➤ Ən böyük azərbaycanlı	105
➤ Milli həmrəylik məfkurəsi	107
➤ Heydər Əliyev: “Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam”	109
➤ Ən böyük azərbaycanlı	112
➤ Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi və “Azərbaycançılıq” ideologiyası.....	116
➤ Azərbaycanın diaspor siyasəti	118
➤ Heydər Əliyev və azərbaycançılıq	121
➤ Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasının banisidir	125
➤ Azərbaycançılıq - bizi birləşdirən dəyər.....	126
➤ Heydər ƏLİYEV və Azərbaycan diasporu.....	129
➤ Dünya azərbaycanlıları və virtual məkan: problemlər və həlli yolları.....	132
➤ Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyəti	138
➤ Azərbaycançılıq milli həmrəyliyin təməl prinsipidir	147
➤ Azərbaycançılıq - milli birliyimizin məhək daşı	150
➤ Azərbaycanlı olmağın qüruru	153
➤ “Azəri” Azərbaycan icması” Azərbaycançılıq ideologiyasını yaşadır	156
➤ Azərbaycançılıq milli ideologiyamızın özəyidir	158
➤ Mən azərbaycanlıyam!	161
➤ MƏN AZƏRBAYCANLIYAM	164
➤ Vətənə və dövlətçiliyə xidmət naminə həmrəylik.....	167
➤ Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi Heydər Əliyevin ən böyük arzularından biri idi.....	172
➤ Dünya Azərbaycanlılarının milli birliyi və həmrəyliyi	175
➤ Azərbaycan diasporunun etibarlı hamisi	179
➤ Dünya azərbaycanlılarının bir Vətəni var – Azərbaycan	184
➤ Azərbaycan diasporu yeni inkişaf mərhələsində	187
➤ Azərbaycançılıq ideyası azərbaycanlıların milli birliyinin təminatçısıdır	189
➤ Dünya azərbaycanlılarının diaspora kimi təşkilatlanması Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır	192
➤ Heydər Əliyev və milli dövlətçilik təlimi – azərbaycançılıq.....	195
➤ Azərbaycan diasporunun inkişaf istiqamətləri.....	199
➤ Azərbaycançılıq məfkurəsi qloballaşmanın mənəvi aşınma təzahürlərinə qarşı etibarlı sərəfdir	203
➤ Azərbaycan üçün azərbaycançılıq ideologiyası ilə!	209
➤ Azərbaycançılıq - bizi birləşdirən dəyər.....	211
➤ Birlik və həmrəyliyin gerçək ifadəsi.....	212
➤ Fəxr edirəm ki, Azərbaycanlıyam.....	214
➤ Ən böyük azərbaycanlı	216
➤ Məqsədimiz - Azərbaycanın qüdrətlənməsidir	222
➤ “Azərbaycançılıq dünya azərbaycanlılarını birləşdirən və onlara kimliyini tanıdan milli ideologiyadır”	224
➤ Milli birlik bizi birləşdirən əsas dəyərdir	227
➤ Milli həmrəyliyimizin banisi Ulu öndər Heydər Əliyevin milli birlik və azərbaycançılıq ideyaları Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilir.....	229
➤ Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü münasibətilə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin müraciəti.....	231
➤ Azərbaycanlıları birləşdirən dəyərlər- milli birlik və həmrəylik ideyaları.....	232
➤ Dünya azərbaycanlılarının birliyi müstəqil Azərbaycanı daha da qüdrətləndirir	235
➤ Heydər Əliyev: Azərbaycanı özlərinin tarixi Vətəni hesab edən insanlar sarsılmaz birlik nümayiş etdirməlidirlər	238
➤ Uğurlu siyasət milli həmrəyliyimizi daha da möhkəmləndirir	242
➤ Bizim bir vətənimiz var - Azərbaycan!.....	244
➤ Dünya azərbaycanlılarının birliyinin və həmrəyliyinin əsasını azərbaycançılıq ideyası təşkil edir	247
➤ Azərbaycançılıq ideologiyasına xidmət etməyən sənət adamları da var	249

➤ Milli ideologiya və demokratiya bir-birini tamamlayır	252
➤ Avrasiyaçılıq və azərbaycançılıq: təmas nöqtələri və yaxınlaşma perspektivləri.....	255
➤ Milli həmrəyliyimiz - ən kəsərli silahımız.....	259
➤ Azərbaycanı dünyada yaşadanlar	262
➤ Azərbaycan dünya azərbaycanlılarının Vətənidir.....	265
➤ Xaricdəki iş adamlarımız "Azərbaycançılıq" ideologiyasının mühüm daşıyıcılarıdır	268
➤ Azərbaycan xalqının tarixi... Ümummillî idealları... Və azərbaycançılıq ideologiyası	270
➤ Heydər Əliyev və azərbaycançılıq ideologiyası	276
➤ Biz hamımız fəxr edirik ki, azərbaycanlıyıq	296
➤ Qüdrətli, inkişaf etmiş müstəqil Azərbaycan 50 milyon həmvətənimizin əsl istinad yeridir	297
➤ Qürbətdə kimliyimizi necə qorumaalı?	300
➤ Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətdəki uğurları diasporun səmərəli fəaliyyətinə böyük təsir göstərir.....	303
➤ Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır	307
➤ Mehriban Əliyevanın bu ideologiyaya nümunəvi xidməti onu mənəvi dəyərlərimizin fəal təmsilçisi kimi sevdirdir	311
➤ Milli ideologiya və azərbaycançılıq məfkurəsi.....	315
➤ Azərbaycanlıları birləşdirən dəyərlər: "Fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam!".....	321
➤ Heydər Əliyev və Azərbaycanın milli ideologiyası	324
➤ Milli ideya: Xalqın sərvəti və səmərəli inkişafın qarantı	329
➤ Heydər Əliyev azərbaycançılıq kimi dərin fəlsəfi konsepsiyanın müəllifidir.....	333
➤ Azərbaycançılıq – bizi birləşdirən dəyər	335
➤ Heydər Əliyev və müasir mərhələdə milli ideyanın təməl prinsipləri	337
➤ "Hər bir azərbaycanlının bir Vətəni var-Azərbaycan"	342
➤ Milli ideya: keçmişdən bu günə kimi	345
➤ Azərbaycanlıları birləşdirən dəyərlər: "Fəxr edirəm ki, Azərbaycanlıyam!"	349
➤ Azərbaycançılıq ideologiyası milli həmrəyliyin təməl prinsipi kimi.....	352
➤ Azərbaycançılıq ideologiyası milli həmrəyliyin təməl prinsipi kimi.....	354
➤ Milli birliyin rəmzi	356
➤ Azərbaycan bütün dünya azərbaycanlılarının Vətənidir	359
➤ Həmrəylik salnaməsinin XXI əsr səhifəsi.....	362
➤ Azərbaycan diasporunun gənc fədakarları.....	366
➤ Millət, milli ideya, milli ideologiyanın mahiyyəti barədə.....	369
➤ Müstəqil Azərbaycanın dövlətçilik ideologiyası - azərbaycançılıq və türk birliyi konsepsiyası...377	
➤ Həmrəyliyə aparan yol.....	381
➤ Azərbaycançılıq və Qərbi demokratik ideya cərəyanları: liberalizm ideologiyası.....	384
➤ Azərbaycançılıq ideyası bütün dünya azərbaycanlılarını birləşdirən fenomen kimi.....	388
➤ Azərbaycançılıq milli ideyası dövlətçilik ideologiyası kimi	390
➤ Azərbaycançılıq ideyası və diaspor quruculuğu	392
➤ Azərbaycan diasporunun formalaşmasında Ulu Öndər Heydər Əliyevin və azərbaycançılıq ideyasının rolu.....	395
➤ Azərbaycançılıq və milli-dövlət maraqları.....	398
➤ Azərbaycançılıq və türkçülüyn qarşılıqlı münasibətləri	400
➤ Azərbaycançılıq və Azərbaycan dili.....	402
➤ Azərbaycançılıq və vahid Azərbaycan ideyası.....	404
➤ Azərbaycançılıq və milli xarakter	406
➤ Azərbaycançılıq və Azərbaycan mentaliteti.....	408
➤ Azərbaycançılıq və vətənpərvərlik tərbiyəsi	410
➤ Azərbaycançılıq ideologiyası	412
➤ Azərbaycançılıq və islam dini dəyərləri.....	414
➤ Azərbaycançılıq və qloballaşma	416
➤ Azərbaycançılıq ölkəmizin milli təhlükəsizliyinin əsas ideoloji təminatçısı kimi	418
➤ Azərbaycançılıq siyasi ideologiya kimi	420
➤ Azərbaycançılıq və milli mənlük şüuru	422
➤ Azərbaycançılıq və Azərbaycanın dövlət rəmzləri.....	424
➤ Azərbaycançılığın və dövlətçiliyimizin əsas atributları - dövlət gerbimiz.....	426
➤ Azərbaycançılığın və dövlətçiliyimizin əsas atributu: dövlət himnimiz	428

➤ Azərbaycançılıq və milli ləyaqət.....	431
➤ Azərbaycançılığın tədqiqi	433
➤ Azərbaycançılıq ədəbi-estetik təlim kimi	435
➤ Azərbaycançılığın təşəkkül tarixi: Azərbaycan folkloru və azərbaycançılıq ideyası	437
➤ Azərbaycançılığın qaynaqları: “Kitabi Dədə Qorqud” dastanı və azərbaycançılıq ideyası.....	439
➤ Azərbaycançılığın qaynaqları: “Koroğlu” dastanı və azərbaycançılıq ideyası	442
➤ A.A.Bakıxanov və azərbaycançılıq.....	445
➤ Azərbaycançılıq ideyasının inkişafında Mirzə Kazımbəyin rolu	447
➤ Həsən bəy Zərdabi və azərbaycançılıq	450
➤ Azərbaycan respublikası və dünya azərbaycanlıları.....	452
➤ M.F.Axundzadənin əsərlərində azərbaycançılıq ideyaları	455
➤ XIX əsrin birinci yarısında Azərbaycan maarifçilik fəlsəfəsində azərbaycançılıq ideyası məsələləri.....	458
➤ Böyük qayğıdan doğan uğurlu diaspor missiyası	461
➤ Azərbaycan Diasporu: Tarixi və inkişaf mərhələləri	465
➤ Azərbaycan diasporu və türk dünyası	468
➤ Şeyx Cəmaləddin Əfqani və milli ideologiya məsələləri.....	470
➤ XIX əsrin II yarısında Azərbaycan maarifçiliyində azərbaycançılıq ideyası məsələləri	472
➤ Azərbaycançılıq və Novruz adətləri.....	475
➤ Azərbaycançılıq, Novruz mərasim və tamaşaları milli dəyər kimi.....	478
➤ Azərbaycançılıq ruhunun aşılmasında sazın rolu	481
➤ Nəriman Nərimanovun bədii yaradıcılığında və siyasi fəaliyyətində azərbaycançılıq ideyası	484
➤ Süfrə mədəniyyəti və azərbaycançılıq.....	486
➤ Azərbaycançılıq və ailə-məişət şəraitləri	489
➤ Cəlil Məmmədquluzadə və azərbaycançılıq ideyası.....	491
➤ Azərbaycançılıq və milli yaddaş.....	494
➤ Azərbaycançılıq və ədəbi-bədii irs	496
➤ Azərbaycan milli incəsənəti və azərbaycançılıq.....	498
➤ Azərbaycançılıq və milli-mədəni irs.....	500
➤ Azərbaycanın iqtisadi yüksəlişi və azərbaycançılıq ideyaları	502
➤ Azərbaycançılıq və milli musiqi mədəniyyəti (milli opera sənəti).....	504
➤ Azərbaycançılıq və milli musiqi mədəniyyətimiz: simfonik və proqram musiqisi	507
➤ Dünya Azərbaycanlılarının qurultaylarının diaspora həyatında əhəmiyyəti	510
➤ Azərbaycançılıq və qədim milli musiqimiz	517
➤ Ulu Öndər Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində milli musiqi mədəniyyətimiz və azərbaycançılıq	520
➤ Sovet dövrü (20-60-cı illər) milli musiqi mədəniyyətimizdə azərbaycançılıq ideyalarının təbliği.....	523
➤ Azərbaycançılıq və milli musiqi mədəniyyətimizin tarixi inkişaf mərhələləri: XIX əsr və XX əsrin əvvəlləri.....	526
➤ Azərbaycançılıq və milli musiqi folkloru.....	529
➤ Azərbaycançılıq və milli muğamlarımız.....	532
➤ Azərbaycançılıq və Azərbaycan təsnifləri	535
➤ Azərbaycançılıq və xalq mahnıları	538
➤ Qara Qarayev və azərbaycançılıq	541
➤ Diaspor fəaliyyəti azərbaycançılıq ideologiyasının və milli həmrəyliyin vacib amilidir	544
➤ Üzeyir Hacıbəyov və azərbaycançılıq	547
➤ Azərbaycançılıq və milli musiqi alətləri	550
➤ Azərbaycançılıq və Azərbaycan tarı.....	553
➤ Azərbaycançılıq və milli dərili musiqi alətləri	556
➤ Azərbaycançılıq və Azərbaycanın kaman və digər simli musiqi alətləri.....	559
➤ Azərbaycan diasporuna fəlsəfi baxış.....	562
➤ Bizim üçün tarixi bir amil var: azərbaycançılıq.....	564
➤ Heydər Əliyev və Azərbaycan diasporu	566
➤ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinə aparan yolda milli ideya axtarırları: azərbaycançılıq, türkcülük, islamçılıq və s.	569
➤ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ideoloqları və azərbaycançılıq: Əlibəy Hüseynzadənin siyasi türkcülüğü.....	571

➤ XX əsrin əvvəllərindəki sosial-tarixi proseslər və Azərbaycan milli ideyası (azərbaycançılıq) ...	574
➤ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini yetişdirən şərait (Birinci Dünya müharibəsi) və azərbaycançılıq	576
➤ Hacı Zeynalabdin Tağıyev və azərbaycançılıq	578
➤ Azərbaycançılıq ideologiyasının diasporun inkişafında rolu	581
➤ Əlimərdan bəy Topçubaşov və azərbaycançılıq ideyası.....	583
➤ Azərbaycançılıq - birləşdirici ideya	585
➤ Nəsim bəy Yusifbəyli və azərbaycançılıq ideyası.....	588
➤ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti - azərbaycançılıq ideyasının gerçəkləşməsi kimi	590
➤ Diaspor anlayışı və Azərbaycan diasporunun yaranma mərhələləri.....	592
➤ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində ədəbi-bədii proseslərdə azərbaycançılığın təcəssümü.....	594
➤ Azərbaycan Respublikasının diaspor siyasəti azərbaycançılıq ideologiyasının və dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinin vacib amili kimi.....	597
➤ Azərbaycanın sovet dövründə azərbaycançılıq ideyaları	599
➤ Ulu Öndər Heydər Əliyevin birinci hakimiyyəti illərində azərbaycançılığa göstərilən qayğı.....	601
➤ Ulu Öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə ikinci qayıdışı dövründə azərbaycançılıq ideyaları	603
➤ Müstəqillik dövründə ədəbi-bədii, mədəni-mənəvi proseslər və azərbaycançılıq ideyası.....	605
➤ Müasir Azərbaycan elmində azərbaycançılığın tədqiqi.....	607
➤ Diasporla əlaqələr, dövlət-diaspor münasibətləri.....	609
➤ Azərbaycançılığın müasir tədqiqi: ümumi prinsiplərin təhlili.....	613
➤ Azərbaycançılığın təbliği yolları.....	615
➤ Universitetlərdə azərbaycançılıq ideyasının təbliğat üsulları.....	617
➤ Xaricdə müasir Azərbaycanın izləri və azərbaycançılıq izləri... ..	619
➤ Ən böyük Azərbaycanlı.....	622
➤ Azərbaycançılıq ideyası, ərazi bütövlüyü və Dağlıq Qarabağ probleminin həlli... ..	624
➤ Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq ideyası... ..	627
➤ Çoxmillətlik və Azərbaycançılıq ideyası.....	629
➤ Xaricdəki soydaşlarımız azərbaycançılıq ideyasını necə yaşadır?.....	631
➤ Azərbaycançılıq ideyası ümumbəşəri dəyərlərə söykənir	633
➤ Dilimiz və azərbaycançılıq... ..	635
➤ İdeologiya və sosial ədalət prinsipi.....	637
➤ Milli ideologiyamızın təməl prinsipləri.....	640
➤ Milli ideologiya vətəndaş həmrəyliyi və ictimai ahəngdarlığı təmin edən vasitədir	643
➤ Azərbaycançılıq - bizi birləşdirən dəyər.....	646
➤ Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyası: müasirləşmənin metafizikası, yaxud metafizikanın müasirləşməsi.....	649
➤ Diaspor anlayışına nəzəri yanaşma.....	652
➤ Azərbaycan diasporunun banisi - Heydər Əliyev.....	655
➤ Milli məfkurə və təfəkkürümüzü formalaşdıran tarix.....	657
➤ Azərbaycançılıq milli məfkurə və təfəkkürümüzü formalaşdıran başlıca amildir	659
➤ Diasporçuluq, Lobbicilik və onların mahiyyəti	662
➤ Azərbaycançılıq və Azərbaycanın dövlət rəmzləri.....	668
➤ Milli ideologiyamızın və müstəqilliyimizin baş memarı.....	670
➤ Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi.....	675
➤ Diaspora tarixinin görkəmli şəxsiyyətləri.....	678
➤ Azərbaycançılıq konseptual ideya kimi.....	680
➤ Heydər Əliyev və dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi.....	682
➤ Xalqımızın milli həmrəyliyi dünyaya nümunədir.....	685
➤ “Heydər Əliyev və azərbaycançılıq ideologiyası”	689
➤ Azərbaycançılıq ideologiyasının baş memarı.....	691

I FƏSİL

Azərbaycançılıq ideologiyası

Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik və Birlik günü haqqında

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin QƏRARI

Çoxəsrlik zəngin tarixə malik olan Azərbaycan öz inkişafının müxtəlif mərhələlərində dəfələrlə xarici istilaya məruz qalmış, onun torpaqları zəbt edilmiş və parçalanmış, dövlət müstəqilliyi və suverenliyi əlindən alınmışdır. Gülüstan (1813-cü il) və Türkmənçay (1828-ci il) müqavilələri ilə Azərbaycan xalqı və onun tarixi torpaqları parçalanaraq Rusiya ilə İran dövlətləri arasında bölünmüşdür.

Lakin dəfələrlə tarixi ədalətsizliyə məruz qalsa da, milli dövlət qururmu ləğv edilsə də, Azərbaycan xalqı müstəqillik yolunda öz mübarizəsini dayandırmamışdır. İyirminci yüzilliyin əvvəllərində yaranmış mürəkkəb tarixi şəraitdə müstəqilliyini bərpa etmək üçün xalqımız mühüm addımlar atmışdır. İmperiya zülmündən azad olan Quzey Azərbaycan 1918-ci il mayın 28-də dövlət müstəqilliyi qazanaraq öz tarixi ərazisində milli dövlət qurumunu – Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətini təşkil etdi. Çox keçmədən Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü yeni təcavüzə - bolşevik Rusiyasının silahlı müdaxiləsinə məruz qaldı. Beləliklə, qanuni hakimiyyət zorakılıqla devrildi və Azərbaycan xalqının çox böyük qurbanlar bahasına qazandığı müstəqilliyə son qoyuldu. Demokratik qüvvələrin əksəriyyəti repressiyaya məruz qaldı, xalqın bir qismi isə mühacirət etməyə məcbur oldu.

Sovet imperiyası tərkibinə qatıldığı 70 il ərzində Azərbaycana qarşı müstəmləkəçilik siyasəti yeridilmiş, Azərbaycan xalqı təqiblərə və kütləvi cəza tədbirlərinə məruz qalmışdır. İmperiya siyasəti dünya azərbaycanlılarını bir-birindən təcrid etmək məqsədi ilə pantürkizm məfhumunu şərqlə ələmimdə təhlükəli bir ideya kimi təqdim edərək, dünyada və Sovetlər İttifaqında yaşayan türkdilli xalqlar arasında əlaqələrin məhdudlaşmasına, kəsilməsinə cəhd göstərmişdi. Bu siyasətin təzahürü kimi sərhəd çəpərləri Azərbaycan xalqını parçalamışdır. Bütün bunlara baxmayaraq azərbaycanlılar milli dövlət, milli və mənəvi bütövlük, müstəqillik uğrunda mübarizəni davam etdirmişlər.

Son illərdə xalqın milli özünüdərk güclənmiş, ictimai həyatın demokratikləşməsi istiqamətində xalq hərəkəti genişlənmişdir. Muxtar Respublikada demokratik qüvvələr milli birlik və müstəqillik ideyası ətrafında birləşərək siyasi və ictimai birliklər yaratmışlar. Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Naxçıvan Vilayət şöbəsinin 1989-cu ilin noyabrında keçirilən Məclisi xalqın iradəsini bir daha ifadə edərək Güney və Quzey Azərbaycan arasında humanitar, mədəni, iqtisadi və qohumluq əlaqələrini bərpa etmək məqsədilə sərhəd çəpərlərinin götürülməsi və mühəndis-texniki qurğuların sökülməsi haqqında qərar qəbul etmişdir.

Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının, Azərbaycan Kommunist Partiyasının mərkəzi komitələri, partiyanın yerli orqanları, SSRİ sərhəd qoşunlarının rəhbərliyi buna mane olmaq üçün bütün siyasi və hərbi təsir vasitələrinə əl atdılar. Lakin buna baxmayaraq Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin Naxçıvan Vilayət şöbəsi ardıcıl olaraq "Sərhəd hərəkəti" adlı bir sıra siyasi aksiyalar həyata keçirdi. Genişlənən demokratik hərəkətin nəticəsində SSRİ-nin dövlət sərhədi boyunca çəkilən sərhəd çəpərləri elliklə söküldü. İlk dəfə olaraq Arazın o tayında, bu tayında olan qohumların, həmvətənlərin ünsiyyət imkanları yarandı, sadələşdirilmiş keçid məntəqələri təşkil edildi. 1989-cu il dekabrın 31-i Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik bayramına çevrildi, 1990-cı ildə isə həmin günün ildönümü Muxtar Respublikada geniş qeyd edildi.

Naxçıvan Muxtar Respublikasından başlanıb, Azərbaycanın digər sərhəd rayonlarına da keçən bu ümumxalq hərəkətinə imperiya mövqeyindən yanaşan SSRİ-nin və Azərbaycanın kommunist rəhbərliyi, hərbi dairələr ona qara yaxmağa başladılar. Onlar bunu bir qrup ekstremist və cinayətkar ünsürlərin əməli kimi qiymətləndirib, dünya ictimaiyyətinin gözündən salmağa çalışdılar. Bu məqsədlə sərhəd zonasında fəvqəladə vəziyyət rejimi yaradıldı. "Sərhəd hərəkəti" ilə bağlı kommunist rəhbərlərin göstərişinə əsasən Xalq cəbhəsi üzvlərinə qarşı repressiyalar daha da gücləndi, onlardan bir neçəsi həbs olundu, işdən çıxarıldı, bir çox yerlərdə sökülmüş sərhəd çəpərləri bərpa olundu.

Kommunist ruhlu kütləvi informasiya vasitələri var gücü ilə sərhədlərin sökülməsini vəhşilik adlandırdı, nəyin bahasına olursa-olsun xalqın iradəsini, inamını qırmağa cəhd göstərdi. Lakin qonşu ölkələrin, dünyanın müxtəlif yerlərində yaşayan azərbaycanlıların, ümumən türk dünyasının bu prosesi parçalanmış xalqların təbii birləşmə meylini kimi müdafiə etməsi, ölkədə və dünyada gedən demokratik proseslər mövqeyindən

qiymətləndirməsi xalqımıza qarşı yönəldilmiş mürtəce təbliğatın qarşısını qismən aldı. 1990-cı ilin noyabr ayının 3-də Türkiyədə keçirilən Birinci Millətlərarası Azərbaycan dərnləkləri qurultayı isə Naxçıvan Muxtar Respublikasından başlanmış sərhəd hərəkatının real davamı kimi milli birlik və həmrəylik yolunda atılan daha bir mühüm addım oldu. Noyabr ayının 5-də qurultayın qəbul etdiyi qərarda 31 dekabr gününün hər il geniş qeyd edilməsi zərurəti irəli sürüldü.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi qərara alır:

1. 31 dekabr Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü elan olunsun və hər il bayram edilsin. Həmin gün Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində iş günü hesab edilməsin.

2. 31 dekabrın Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü kimi bütün Azərbaycan Respublikasında rəsmi qeyd edilməsi üçün qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinə təklif verilsin.

3. Naxçıvan Muxtar Respublikasının şəhər və rayon məclislərinə tapşırılsın ki, bayram günləri demokratik təşkilatların iştirakı ilə təntənəli mərasimlər hazırlayıb həyata keçirsinlər.

4. Akademik Yusif Məmmədəliyev adına Naxçıvan Dövlət Universitetinə, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Naxçıvan şöbəsinə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Naxçıvan vilayət şöbəsinə, Xalq Təhsili Nazirliyinə tapşırılsın ki, 31 dekabr Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik gününə həsr olunmuş elmi konfrans keçirsinlər.

5. Sərhəd çəpərlərinin bərpa edilməsi qanunsuz hesab edilsin və istehkam qurğularının ləğv edilməsini təmin etmək üçün deputat komissiyası yaradılsın.

Bu qərarın dünya azərbaycanlılarına çatdırılması təmin edilsin.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri
Heydər ƏLİYEV

Naxçıvan şəhəri,
16 dekabr 1991-ci il.

Mühacirət tarixi

XX əsrin sonlarında Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyi qazandıqdan və beynəlxalq hüququn subyekti olduqdan sonra xalqımızın ictimai-siyasi, milli-mənəvi və mədəni həyatında keyfiyyətə yeni bir tarixi mərhələ başlanmışdır. Zaman-zaman milli müstəqilliyindən zorla məhrum edilən xalqımız bu gün öz taleyinin sahibi olmuşdur. Eyni zamanda tarixin faciəli gedişatı nəticəsində illərdən bəri parçalanmış, bütün dünyaya səpələnmiş azərbaycanlıların milli dəyərlərə əsaslanaraq birləşməsinə imkan yaranmışdır.

Azərbaycanlıların mühacirət tarixi əsasən XIX əsrin ilk onilliklərindən başlayır. Qafqazda çar Rusiyasının antimüsəlman və antitürk siyasəti regionda azərbaycanlı əhalisinin üstün mövqeyinin zəifləməsinə yönəlmiş və 1905-1906, 1918-ci illərdə ermənilər tərəfindən həyata keçirilən qanlı azərbaycanlı qırğınları belə məkrli strateji niyyətlərlə törədilmişdir.

1920-ci ildə ilk müstəqil Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra mühacirətin növbəti mərhələsi başlanmışdır.

Otuzuncu illər və İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı illərin mühacirəti qanlı repressiyalar, siyasi təqib, qətlərlə bağlı olmuş və məcburi xarakter daşmışdır.

SSRİ imperiyası dağıldıqdan və Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonrakı dövrdə respublikamızdan köçərək xarici ölkələrdə məskunlaşanlar əsasən daha firavan və rahat həyat ardınca gedənlər olmuşlar.

Dediklərimiz əsasən Şimali Azərbaycandan mühacirətin ayrı-ayrı mərhələlərini əhatə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, təxminən otuz milyon azərbaycanlı əhalinin tarixən yaşadığı Cənubi Azərbaycandan son onilliklərdə mühacirət edənlərin sayı şimaldan gedənlərin sayından qat-qat çoxdur və onlar İranın şah istibdadından baş götürüb qürbət ellərə tapınanlardır.

Azərbaycan diasporu

Bu gün təxmini hesablamalara görə, dünyanın, Azərbaycan da daxil olmaqla, 70-dək ölkəsində 45 milyona qədər azərbaycanlı yaşayır və milyonlarla soydaşımız öz Vətənindən, tarixi-etnik torpaqlarından kənarında mühacir həyatı yaşamaqdadır. Yalnız Türkiyədə özü və ya soykökü Qərbi Azərbaycanın İrəvan şəhərindən, Zəngəzurdan, Göygədən olan milyonlarla soydaşlarımız var və onlar XIX əsrin sonlarından başlamış amansız daşnak irticaları nəticəsində qardaş ölkəyə pənah gətirmişlər.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi qazanması Azərbaycan diasporunun həyatına mühüm canlanma gətirdi. Baş verən global hadisələr, Qarabağ münaqişəsi, əsassız torpaq iddiaları planının hərəkətə gətirilməsi, 1990-cı ilin yanvarın 20-də Bakıda, 1992-ci il fevralın 26-da Xocalıda törədilmiş qırğınlar, torpaqlarımızın 20 faizinin erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunması, bir milyon qardaş-bacılarımızın doğma yurdlarından didərgin düşməsi və sairə xaricdəki həmvətənlərimizin ictimai fəallığının artmasına təkan verdi.

Soydaşlarımızın bir qismi yeni tarixi vəziyyətə müvafiq olaraq milli-mədəni yəndə təşkilatlanmağa başladılar və hazırda azərbaycanlıların dünyanın 30-dan çox ölkəsində 150-dən artıq ictimai, milli-mədəni cəmiyyət və təşkilatları fəaliyyət göstərir. Bu prosesin daha da genişlənməsinə şəxsi iddiaların milli mənfədən üstün tutulması, milli-siyasi fəallığın zəifliyi və iqtisadi maraqlara meyilliyinin güclülüyü, regionçuluq amilləri və icmalar, təşkilatlar arasında əlaqələrin zəifliyi amilləri ciddi maneçilik törədir. Bütün bu hallara baxmayaraq, mühacirət həyatı keçirən azərbaycanlıların milli özgürlüyünün saxlanması, dil və mədəniyyətlərinin inkişafı, insan-vətəndaş hüquqlarının qorunması, müstəqil dövlətimiz ətrafında daha sıx mənəvi birliyinin təmin edilməsi hər bir soydaşımızın başlıca vəzifəsidir.

Dünya azərbaycanlıları və müstəqil Azərbaycan

Dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması, müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə siyasi, iqtisadi, mədəni və mənəvi əlaqələrin inkişaf etdirilməsi son dərəcə önəmli məsələlərdəndir.

Azərbaycanda 31 dekabr - Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi gününün bayram kimi qeyd olunması ümumi milli diasporun formalaşmasında, Azərbaycan lobbisinin inkişafında başlıca məqamlardan biri olmuşdur.

Bu günün tarixi Naxçıvan MR Ali Məclisinin "Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında" 1991-ci il 16 dekabr tarixli qərarı və bilavasitə bu işlərin təşəbbüskarı və həmin tarixi qərara imza atmış şəxs - Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Bəlkə də məhz bu hal xaricdə yaşayan soydaşlarımız tərəfindən Heydər Əliyevin Azərbaycanda hakimiyyətə gəldikdən sonra gördüyü işlərə diqqəti artırmış, Azərbaycan dövlətinin varlığına və gələcəyinə inam və ümidlər yaratmış, onların tarixi Vətənlə əlaqələrinin genişlənməsinə səbəb olmuşdur.

Azərbaycanlı əhali

Azərbaycan Respublikası Cənubi Qafqazın şərq hissəsində, Xəzər dənizinin sahilində yerləşir və sahəsi 86,6 min kv. km-dir. 2001-ci ilin əvvəlində Azərbaycan Respublikasının əhalisi 8 milyon 81 min nəfər, o cümlədən 4 milyon 107 min nəfər və ya 51 faizini şəhər və 3 milyon 974 min nəfər və ya 49 faizini kənd sakinləri təşkil etmişdir.

Ölkə əhalisinin cins-yaş tərkibi aşağıdakı kimi səciyyələndirilir: 3 milyon 954 min nəfər və ya 49 faizi kişilər və 4 milyon 127 min nəfər və ya 51 faizi - qadınlardır; 15 yaşadək (0-14 yaşlı) bütün əhalinin xüsusi çəkisi (kişilər arasında 32%, qadınlar arasında isə 28%) 30 faiz, 65 yaşdan yuxarı əhalinin xüsusi çəkisi isə (kişilər arasında 5%, qadınlar arasında isə 7%) 6% təşkil etmişdir.

Bu gün Azərbaycan əhalisinin artımı əhalinin təbii artımı hesabına baş verir.

Son 5 il ərzində ölkədə hər il orta hesabla 125 min körpə və ya hər gün təxminən 340 onun yeni kiçik vətəndaşı dünyaya gəlir. 2002-ci ildə ölkədə doğum əhalinin hər 1000 nəfərinə hesabı ilə 15 nəfər təşkil etmişdir.

Azərbaycanda ölümün səviyyəsi uzun illər ərzində nisbətən aşağı və sabit olması ilə səciyyələnir. Lakin çoxsaylı insan tələfatına səbəb olmuş Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində 1992-94-cü illərdə ölüm səviyyəsinin göstəricisi xeyli artmışdır. Sonrakı illərdə, Azərbaycan və Ermənistan arasında atəşkəs rejimi tətbiq edildikdən sonra ölümün səviyyəsi azalmış və keçən il onun səviyyəsi əhalinin hər 1000 nəfərinə hesabı ilə 6 nəfər təşkil etmişdir.

Ölümün səviyyəsi gözlənilən ömür uzunluğu göstəricisində də öz əksini tapır. Ötən ildə bu göstərici 72 yaş, o cümlədən kişilər üçün - 69 yaş, qadınlar üçün isə - 75 yaş təşkil etmişdir.

Son illər körpə ölümünün səviyyəsinin də azalması müşahidə olunur. Ötən ildə 1 yaşadək 1,5 min uşaq (0,8 min oğlan, 0,7 min qız) və ya doğulmuş hər 1000 nəfərə hesabı ilə 13-ü ölmüşdür.

2000-ci ildə doğuşdan sonrakı dövrün, doğuşun və hamiləliyin ağırlaşması nəticəsində 44 qadın ölmüşdür, yəni doğulanların 100 min nəfərinə hesabı ilə ana ölümü göstəricisi 38 olmuşdur.

Hazırda orta hesabla bir qadına bütün ömrü boyu təxminən iki doğulmuş uşaq düşür. əgər 10 il əvvəl üç və ya daha çox doğulmuş uşaqların xüsusi çəkisi 31% təşkil edirdisə, indi bu göstərici cəmi 25%-dir.

Doğumun səviyyəsinə nikah da əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Respublikada orta hesabla təxminən 57 min nikah bağlanır və 8 min nikah pozulur. Əhalinin son siyahıya alınmasının məlumatlarına görə, 16 və yuxarı yaşda təxminən 1 milyon 746 min və ya 43% qadın nikahda olmuşdur.

Fertil (nəsilvermə qabiliyyətinə malik) yaşda olan qadınların sayı 2 milyon 311 min nəfərdir.

Respublikada əhalinin artmasına mane olan amillərdən biri də əhalinin emiqrasiyasıdır. 2000-ci il ərzində Respublikadan 10,0 min nəfər getmiş, 4,4 min nəfər isə Respublikaya gəlmişdir.

Ölkənin milli tərkibi, əhalinin son siyahıya alınmasının nəticələrinə əsasən, aşağıdakı məlumatlarla xarakterizə olunur: azərbaycanlılar - 90,6%, ləzgilər - 2,2%, ruslar - 1,8%, ermənilər - 1,5%, talışlar - 1,0% , avarlar - 0,6%, tüklər - 0,5%, tatarlar - 0,4%, ukraynalılar - 0,4%, saxurlar - 0,2%, gürcülər - 0,2%, tatlar - 0,13%, yəhudilər - 0,1%, udinlər - 0,05% və digər millətlər - 0,12%. Talışlar digər etnik qruplardan fərqli olaraq, uzun müddətdir ki, bu ərazidə yaşayırlar.

Öz millətinin dilində sərbəst danışa bilən əhalinin bütövlükdə ölkə üzrə xüsusi çəkisi 99,2 faiz olmuşdur. Azərbaycanlılar arasında bu göstərici 99,8 faiz təşkil etmişdir.

2000-ci ilin 4 rübü üçün ev təsərrüfatlarının seçmə müayinəsinin məlumatlarına görə ailələrin 26,3 faizində ailə başçısı qadın olmuşdur.

* * *

1998-ci ildə baş vermiş hadisələr də Azərbaycanın demografik vəziyyətinə xeyli təsir göstərmişdir. Erməni təcavüzü, Azərbaycana çoxsaylı insan tələfatı ilə yanaşı, yarıdan çox qocalardan və uşaqlardan ibarət olan 1 milyon qaçqın və məcburi köçkün gətirmişdir ki, onların da xeyli hissəsi çadırlarda və yaşayış üçün yararlı olmayan yerlərdə yaşayır.

* * *

1813 və 1828-ci illərdə Rusiya və İran arasında bağlanmış Gülüstan və Türkmənçay müqavilələrinə əsasən Azərbaycanın şimal hissəsi Rusiyanın, cənub hissəsi isə İranın tərkibinə daxil edildi. Hal-hazırda İran azərbaycanlılarının sayı Azərbaycan Respublikasında yaşayan azərbaycanlılardan çoxdur. Sovet imperiyası

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin
PREZİDENT KİTABXANASI

dövründə sərhədi keçib öz qohumları ilə görüşmək qeyri-mümkün idi. YUNESKO-nun məlumatına görə dünyada hazırda 40 milyondan çox azərbaycanlı yaşayır. Dünyada yaşayan azərbaycanlıların sayı təxminən aşağıdakı kimidir:

İranda	30 milyon
Türkiyədə	3 milyon
Rusiyada	2 milyon
ABŞ-da	1 milyon
Ukraynada	1 milyon
İraqda	700 min
Gürcüstanda	500 min
Əfqanıstanda	430 min
Hindistanda və Pakistanda	350 min
İsveç, Norveç, Danimarka və Şotlandiyada	300 min
Almaniyada	300 min
Kanadada	174 min
Fransada	170 min
Suriyada	50 min
Səudiyyə Ərəbistanında	40 min
İsveçrədə	40 min
Yəməndə	19 min
Yaponiyada	10 min
Avstraliyada	8 min
Maltada	2,5 min

Yuxarıda göstərilənlərdən əlavə digər hesablamalar da aparılıb və hesablamaların birində göstərilir ki, hazırda dünyada 50 milyondan çox azərbaycanlı yaşayır.

**Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü Münasibətilə
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
MÜRACİƏTLƏRİ**

**Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü Münasibətilə
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Müraciəti**

Bakı, 28 dekabr 1996-cı il

Hörmətli həmvətənlər! Əziz soydaşlarımız!

31 Dekabr Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik günüdür. Bu ümummilli bayram münasibətilə hamını ürəkdən salamlayır, ən səmimi arzularımı yetirirəm. Suverenliyinin və dövlət müstəqilliyinin altıncı ilini yaşayan xalqımız ötən dövr ərzində ağır sınaqlarla qarşılaşsa da, haqq yolundan dönməmiş, öz taleyinin sahibi olduğunu, demokratik, hüquqi prinsiplərə və milli dövlətçiliyə sadıqlığını dünyaya sübut etdirmişdir.

Azərbaycan Respublikası milli dövlət quruculuğu yolunda uğurlar qazanaraq, böyük gələcəyə doğru inamla addımlayır. Azərbaycan dövlətinin daxili və xarici siyasəti xalqımızın iradəsinin beynəlxalq aləmdə təsdiqinə, qarşıda duran tarixi vəzifələrin dönmədən həyata keçirilməsinə xidmət edir.

Əziz soydaşlar!

Azərbaycan bütün dünya azərbaycanlılarının tarixi Vətəni, doğma ata-baba ocağıdır. Xalqımızın milli müstəqillik uğrunda çoxəsrlik mübarizəsində dünyanın bütün ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın da diqqətəlayiq xidmətləri, haqq-sayları vardır.

Suverenliyimizi daim yaşatmaq, dövlət müstəqilliyimizi əbədi etmək üçün harada yaşamasından asılı olmayaraq, bu gün hər bir azərbaycanlıdan müqəddəs Azərbaycan qayəsi ətrafında əməl və əqibə birliyi, sarsılmaz həmrəylik tələb olunur. Zaman-zaman qəlbimizdə yaşatdığımız müstəqillik və azadlıq ideallarının həyata keçdiyi bu tarixi sınaq anlarında dünyanın müxtəlif guşələrində soydaşlarımızın Vətən təəssübkeşliyinə, övladlıq haqqına dərin inamını ifadə edərək, Sizi azad, müstəqil, qüdrətli, demokratik Azərbaycan dövləti uğrunda səfərbər olmağa və milli həmrəyliyə çağırıram.

Bayramınız mübarək olsun!

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

**Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü Münasibətilə
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Müraciəti**

Bakı, 25 dekabr 1997-ci il

Hörmətli həmvətənlər!
Əziz soydaşlarımız!

31 Dekabr Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik günüdür. Bu ümummilli bayram münasibətilə hamınızı ürəkdən salamlayır, ən səmimi arzularımı yetirirəm.

Azərbaycan xalqı dünya mədəniyyətində öz dəsti-xətti ilə seçilən xalqlardandır. Onun əsrlər boyu yaratdığı mədəniyyət və ədəbiyyat nümunələri, həyat eşqi, azadlıq və müstəqillik duyğuları ilə aşınmışdır. Azərbaycanda "Kitabi Dədə Qorqud", "Koroğlu" dastanları kimi möhtəşəm sənət abidələri dünya sivilizasiya tarixində silinməz iz qoymuş, Nizami Gəncəvi, Əfzələddin Xaqani, Xətib Təbrizi, İmadəddin Nəsimi, Qətran Təbrizi, Məhəmməd Füzuli kimi korifeylərin yaradıcılığı bəşəri ideyaların tərənnümünə, haqqın, ədalətin, humanist ideyaların bərqərar olmasına xidmət etmişdir. Səfiəddin Urməvinin, Əcəmi Naxçıvanının, Sultan Məhəmməd Təbrizinin dünya mədəniyyəti xəzinəsinə verdikləri incilər sənətsevərləri indi də heyran qoyur.

Xalqımızın dünya elminə bəxş etdiyi töhfələrlə fəxr etməyə haqqı var. Nəsirəddin Tusinin, Əbülhəsən Bəhmənyarın, Mirzə Fətəli Axundovun, Abbasqulu Ağa Bakıxanovun və digər mütəfəkkirlərin adları dünya elm aləminə yaxşı tanışdır.

Cavanşir və Babək kimi sərkərdələrin qəhrəmanlıqları böyük vətənpərvərlik məktəbinə çevrilmiş, Vətənin bütövlüyü, xalqın birliyinin təcəssümü olmuşdur. Məhəmməd Cahan Pəhləvanın, Qızıl Arslanın, Uzun Həsənin, Şah İsmayıl Xətəinin və başqa dövlət xadimlərimizin həyat və fəaliyyəti xalqın Vətən sevgisi və dövlətçilik hissini daha da inkişaf etdirmiş, onu həyatın ən vacib, ən ümdə məqsədinə çevirmişdir.

Keçən əsrdə milli maarifçilik ideyalarının gerçəkləşməsi sahəsində Azərbaycanda demokratik mətbuat, anadilli məktəb, dünyəvi teatr yaranaraq, milli şüurun formalaşmasına güclü təkan verdi.

Bakının qısa bir müddət ərzində dünyanın neft paytaxtına çevrilməsi, iqtisadiyyatla yanaşı, ictimai-siyasi və mədəni həyatda köklü dəyişikliklər üçün möhkəm zəmin yaratdı.

Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri müstəqillik ideyası ətrafında birləşərək, 1918-ci ildə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin yaranmasına nail oldular. Lakin Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti çox yaşaya bilmədi, xarici müdaxilə nəticəsində süqut etdi.

Bundan sonra Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulmuşdur. 1922-ci ildə isə respublikamız SSRİ-nin tərkibinə daxil edilmişdir. Tariximizin Sovet dövründə ölkəmiz müstəqil yaşamasa da, Azərbaycanın dövlət rəmzləri - bayrağı, himni, gerbi və s. dövlətçilik atributları mövcud olmuş, xalqımız öz milli-ənənəvi dəyərlərini, dilini, dinini, adət-ənənələrini qoruyub saxlamış, iqtisadiyyatını, elmini, mədəniyyətini daha da inkişaf etdirmişdir. Nəhayət, 6 il bundan öncə xalqımız öz istiqlaliyyətini əldə etmiş və Azərbaycan Respublikasını yaratmışdır.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurulması bizim həyatımızda mühüm tarixi hadisədir. Doğrudur, müstəqillik yolu bizim üçün hamar olmayıb və biz ağır sınaqlara məruz qalmışıq. Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü, erməni qəsbkarlarının ərazimizin 20 faizini işğal etməsi, 1 milyondan çox həmvətənlərimizi doğma yurd-yuvasından didərgin salaraq, qaçqın və köçkünə çevirmişdir. Müstəqil dövlətçiliyimizə mane olmağa çalışan daxili və xarici qüvvələrin təxribatı, keçmiş iqtisadi əlaqələrin pozulması, keçid dövrünün sosial-iqtisadi çətinlikləri və sair problemlər də bizim müstəqillik yolumuzu xeyli çətinləşdirmişdir. Lakin bütün bunlar xalqımızın öz müstəqil dövlətçiliyinə inamını, mübarizə əzmini və qətiyyətini nəinki sarsıtmamış, əksinə, daha da möhkəmlətməmişdir.

Son illərdə aparılan məqsədyönlü siyasət nəticəsində ölkənin həyatında əldə edilmiş nailiyyətlər göz qabağındadır. Ermənistanla 1988-ci ildən bəri davam edən müharibə 3 il yarımından artıqdır ki, dayandırılmış, atəşkəsə nail olunmuşdur. Ölkə daxilində qeyri-qanuni silahlı dəstələrin fəaliyyətinə birdəfəlik son qoyulmuş, siyasi hərc-mərcliyin qarşısı alınmışdır. Qətiyyətlə deyə bilərəm ki, hal-hazırda Azərbaycan Respublikası tam siyasi sabitlik şəraitində yaşayır. Bu da ölkənin həyatının müxtəlif sahələrində köklü dəyişikliklərin həyata keçirilməsi üçün möhkəm zəmin yaradır.

Azərbaycan Respublikası müstəqil bir ölkə kimi demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğu yolu ilə gedir. Cəmiyyətimiz dünyada sınaqdan çıxmış və xalqımızın milli xüsusiyyətlərinə uyğun gələn demokratik prinsiplər əsasında formalaşır. Xalqımızın tarixi arzusu olan müstəqil dövlətimizin ilk Konstitusiyası ümumxalq referendumu nəticəsində qəbul edilmişdir. Konstitusiya Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyinin, suverenliyinin, ərazi bütövlüyünün qorunması, vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsini qanuni şəkildə təsbit edir.

Konstitusiyanın müddəaları əsasında çoxpartiyalı, demokratik seçkilər yolu ilə parlament yaradılmış, siyasi plüralizmə nail olmaq, cəmiyyətimizdə demokratik prinsipləri inkişaf etdirmək üçün qanunlar qəbul edilmişdir.

Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi həyatımızın bütün sahələrində yaşaması və inkişafına hərtərəfli şərait yaradılmış, onun zənginləşməsi və dünya dilləri arasında layiqli yer tutması üçün daha geniş perspektivlər açılmışdır.

İndi Azərbaycanda fikir müxtəlifliyi, söz, mətbuat, vicdan azadlığı, insan hüquqlarının qorunması cəmiyyətimizin əsas və dönməz prinsiplərini təşkil edir. Xalqımız öz həyatını qanunların aliliyi, tarixi, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və inkişafı şəraitində qurur və bundan sonra da bu yolla gedəcəkdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatı böyük dəyişikliklər və islahatlar dövrünü yaşayır. Bazar münasibətlərinə keçid və dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiya olunmaq siyasətimizin əsas istiqamətlərini təşkil edir. Ölkədə makroiqtisadi sabitlik təmin olunmuş, 80-ci illərin sonundan iqtisadiyyatda baş verən geriləmə hallarının qarşısı alınmış, bəzi sahələrdə isə nəzərəcarpacaq irəliləyiş əldə edilmişdir.

Bu gün ölkədə aparılan iqtisadi islahatlar keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. İqtisadiyyatın strukturunda köklü dəyişikliklər baş verir, yeni təsərrüfat sisteminin tələblərinə uyğun təsisatlar və iqtisadi münasibətlər formalaşır. Hazırda sənayenin, ticarətin, nəqliyyatın, məişət xidməti sahələrinin özəlləşdirilməsi, bank-maliyyə sisteminin, istehsalın yenidən qurulması, dünyanın ən böyük dövlət və özəl qurumları ilə müştərək layihələrin həyata keçirilməsi və s. Azərbaycanın iqtisadiyyat sahəsində əldə etdiyi uğurlardandır.

Dünyanın inkişaf etmiş nüfuzlu şirkətləri ilə neft müqavilələrinin bağlanması, bu müqavilələrin işə başlaması, ilkin neftin artıq Qərbi bazarlarına nəql edilməsi ölkə iqtisadiyyatında böyük dəyişikliklərə zəmin yaratmışdır.

İslahatlar iqtisadiyyatın digər sahələrinə nisbətən aqrar sahədə daha sürətlə gedir. Kənd təsərrüfatında aparılan radikal islahatlar - ictimai və dövlət mülkiyyətində olan əmlakın özəlləşdirilməsi, torpaqların xüsusi mülkiyyətə verilməsi, mülkiyyət formalarının dəyişdirilməsi, kəndlidə həqiqi sahibkarlıq hissələrinin yaradılması öz müsbət nəticələrini vermiş və Azərbaycanda ərzaq problemi birdəfəlik aradan qalxmışdır. Ölkə iqtisadiyyatında həyata keçirilən dəyişikliklər və bunun nəticəsində nail olduğumuz inkişaf dövlətə əhalinin sosial vəziyyətini yaxşılaşdırmaq, elmə, mədəniyyətə, təhsilə daha çox vəsait cəlb etmək imkanı yaradır.

Azərbaycan bu gün müstəqil bir dövlət kimi bütün dünyada tanınır və özünəməxsus nüfuzla malikdir. İstiqlaliyyət əldə etdikdən sonra dövlətimiz qısa müddətdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin, Türk Dövlətləri Birliyinin, Qara Dəniz Ölkələri İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının, Beynəlxalq Valyuta Fondunun, Ümumdünya Bərpa və İnkişaf Bankının, İslam İnkişaf Bankının üzvü olmuş, Parlamentlərarası İttifaq, Avropa Şurası, Avropa parlamenti, NATO və başqa beynəlxalq təşkilatlarla qarşılıqlı faydalı əlaqələr yaratmışdır.

Azərbaycan diplomatiyası dövlətimizin müstəqilliyinin, təhlükəsizliyinin və ərazi bütövlüyünün təmin olunması, bütün ölkələrlə hərtərəfli, bərabərhüquqlu və qarşılıqlı faydalı münasibətlər qurmaq sahəsində mühüm uğurlar qazanmışdır.

Bu gün dövlətimizin ən ağırlı problemi olan Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi və Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı Azərbaycanın haqq səsi dünya dövlətləri, beynəlxalq və regional qurumlar tərəfindən dəstəklənir. İnanırıq ki, yaxın zamanlarda bu problem sülh yolu ilə özünün ədalətli həllini tapacaqdır və ölkəmizin ərazi bütövlüyü bərpa olunacaqdır.

Biz dəfələrlə bəyan etmişik ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi dinc yolla həll olunmalıdır. Biz müharibə istəmirik. Biz sülh tərəfdarıyıq. Azərbaycanda, bütün Qafqaz regionunda və bütün dünyada sülhün bərqərar olması bizim ən ümdə arzumuzdur. Azərbaycan sülhsevər ölkə olaraq bütün dövlətlərlə və xalqlarla, ələlxüsus öz qonşuları ilə qarşılıqlı anlaşma, mehriban qonşuluq və əməkdaşlıq şəraitində yaşamaq istəyir.

Qoy Azərbaycanın müstəqilliyinə qəsd etmək niyyətində olan bütün xarici və daxili qüvvələr bilsinlər ki, öz suverenliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda minlərlə qurban vermiş Azərbaycan xalqı hər bir təcavüzkarə, hər bir qara qüvvəyə, hər bir tərxiatçıya və onların əlində alətə çevrilən şəxslərə layiqincə cavab verəcəkdir.

Əziz soydaşlarımız!

Azərbaycan bütün dünya azərbaycanlılarının tarixi Vətəni, doğma ata-baba yurduudur. Məmnuniyyət hissi ilə qeyd edirəm ki, dünyanın bütün ölkələrində yaşayan və qəlbi doğma Azərbaycanla bir döyünən həmvətənlərimizin də xalqımızın milli-azadlıq mübarizəsində, ölkəmizin tərəqqisi və inkişafı yolunda önəmli xidmətləri vardır.

Bu gün harada yaşamasından asılı olmayaraq Azərbaycanı özlərinin tarixi vətəni sayan bütün insanlar ölkəmizin müstəqilliyini qoruyub saxlamaq naminə dövlətçilik ideyaları ətrafında sıx birləşməli, sarsılmaz həmrəylik nümayiş etdirməlidir. Vətəninə, millətini, xalqını sevən hər bir azərbaycanlı Azərbaycanın müstəqilliyinin dönməz olması üçün səy göstərməlidir. Bütün azərbaycanlılarda, bu və ya digər tellərlə bağlı olan hər bir şəxsədə azərbaycançılıq, vətənpərvərlik hissələri, tarixi torpağımıza, yurdumuza, mədəniyyətimizə

məhəbbət aşılamaq hamımızın ümdə vəzifəsidir. Vətənimizin, respublikamızın taleyi hər bir azərbaycanlının taleyi olmalıdır.

Müstəqil Azərbaycanın dövlət rəmzləri - bayrağı, gerbi, himni ilə bütün dünya azərbaycanlıları fəxr edə bilər. Azərbaycanın müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü, təhlükəsizliyi, bu günü və gələcəyi hər bir soydaşımızı, milli mənsubiyyətindən və dini etiqadından asılı olmayaraq, hər bir həmvətənimizi düşündürməlidir. Bütün dünya bilməlidir ki, Azərbaycan xalqı müstəqillik əzmi və iradəsi ilə qarşılaşdığımız hər bir çətinliyə qadir gələcəkdir. Xalqımızın müdriqliyi, yenilməzliyi və qəhrəmanlığı müstəqil dövlətimizin yaşamasının və inkişafının əsasını təşkil edir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikası dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar üçün doğma Vətəndir. Hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq, azərbaycanlı öz ana dilini, dinini, milli ənənələrini heç zaman unutmamalıdır. Hər bir azərbaycanlı fəxr etməlidir ki, onun böyük tarixə, qədim zəngin mədəniyyətə malik olan Azərbaycan kimi Vətəni vardır. Hər bir azərbaycanlı bilməlidir ki, onun arxasında Azərbaycan Respublikası kimi müstəqil bir dövlət durur.

İnanıram ki, əsrlərdən bəri arzusunda olduğumuz və uğrunda mübarizə apardığımız müstəqil və azad Azərbaycan ideyalarının həyata keçirildiyi bu tarixi sınaq anlarında dünyanın hər bir guşəsində yaşayan həmvətənlərimiz bizim ümummillə məqsədlərimizin tam gerçəkləşməsi üçün daha böyük əzmlə çalışacaqlar. Qətiyyətlə bəyan edirəm ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əbədidir və heç bir qüvvə bizi bu yoldan döndərə bilməyəcəkdir.

Hamınızı azad, müstəqil, demokratik Azərbaycan dövlətinin daha da möhkəmlənməsi naminə həmrəyliyə və milli birliyə çağırıram.

Ulu Tanrıdan bütün dünya azərbaycanlılarına səadət və əmin-amanlıq diləyirəm.

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

**Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü Münasibətilə
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Müraciəti**

Bakı, 24 dekabr 1998-ci il

Hörmətli həmvətənlər!
Əziz soydaşlarımız!

31 dekabrın Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik günü kimi qeyd edilməsi artıq ənənəyə çevrilmişdir. Bu bayram qədim tarixə və böyük mədəniyyətə malik olan Azərbaycan xalqının müstəqillik əldə etdiyi andan bütün dünya azərbaycanlılarına bəxş etdiyi, ümummilli əhəmiyyət kəsb edən yeni və çox ümidverici bayramdır.

Dünya azərbaycanlılarının birliyi və həmrəyliyi ideyasının əsasını Azərbaycan dövlətçiliyinə, xalqımızın dilinə, milli-mənəvi varlığına və ümumbəşəri dəyərlərə hörmət təşkil edir.

Heç kəsə sirr deyil ki, hal-hazırda bütün dünya azərbaycanlılarının milli-mənəvi varlığını yaşadan bir dövlət var. Bu dövlət Azərbaycan Respublikasıdır. Onun müstəqilliyini dönməz etmək, dövlətçiliyini qorumaq, ərazi bütövlüyünü, təhlükəsizliyini və sərəhədlərinin toxunulmazlığını təmin etmək, bütün ölkələrlə bərabərhuquqlu, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığa nail olmaq tək Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının deyil, bütün dünya azərbaycanlılarının borcudur. Bu sahədə ilkin vəzifə işğal olunmuş torpaqlarımızın geri alınması, öz Vətənlərində qaçqın və köçkünə çevrilmiş insanların doğma ocaqlarına qaytarılmasıdır.

Xalqımızın mədəniyyətini, dilini, milli adət-ənənələrini yaşatmaq, inkişaf etdirmək və bütün dünyada təbliğ etmək bizim hər birimizin üzərinə düşən çox məsuliyyətli bir tarixi yüküdür. Azərbaycan Respublikasından kənarda on milyonlarla soydaşımız yaşayır. Onların içərisində çoxlu məşhur elm və mədəniyyət xadimləri, iş adamları, yüksək mənəb sahibi olan insanlar vardır. Onları dünyada və Azərbaycanda tanıtmmaq hamımızın borcu olduğu kimi, bizim də onlardan öz tarixi vətənləri, doğma ata-baba yurdları üçün qayğıkeş və təəssübkeş olmağı tələb etməyə haqqımız var.

Hal-hazırda qarşımızda duran ən vacib və taleyüklü vəzifələrdən biri əl-ələ verərək, dünya azərbaycanlılarının hər hansı bir ölkədə və mühitdə yaşamaq, fəaliyyət göstərmək, özünün milli-mənəvi dəyərlərini qorumaq, inkişaf etdirmək, beynəlxalq aləmdə mədəni, istedadlı, qədim tarixə və demokratik dövlətə malik olan xalq kimi təmsil olunmaq hüququnu təmin etməkdir.

XXI əsrin astanasında Dünya Azərbaycanlılarının həmrəyliyinə daha böyük ehtiyac vardır. Sayca dünyanın ən iri millətləri ilə müqayisə olunan xalqımızı qarşıdan gələn yeni yüzillik və minillikdə ciddi və müqəddəs mübarizələr gözləyir. Biz nəinki təkə müstəqil Azərbaycanın dövlətçiliyinin qorunması, möhkəmlənməsi və inkişaf etməsi uğrunda, eyni zamanda bütün dünya azərbaycanlılarının milli hüquqlarının, tarixi haqlarının həyata keçməsi ilə bağlı ciddi iş aparmalıyıq. Bütün bu müqəddəs vəzifələrə nail olmaq üçün biz azərbaycançılığın dövlət rəmzlərini yaşadan müstəqil dövlətimiz ətrafında daha sıx birləşməliyik. Vətəni, xalqını sevən hər bir soydaşımız və ya digər tellərlə ölkəmizlə bağlı olan hər bir şəxs Azərbaycan dövlətini öz arxasında hiss edərək azərbaycançılıq, vətənpərvərlik hissləri ilə tarixi torpaqlarımıza, yurdumuza, mədəniyyətimizə məhəbbət aşılmalıdır. Vətənimizin, respublikamızın taleyi hər bir azərbaycanlının taleyinə çevrilməlidir.

İnanıram ki, hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir azərbaycanlı əsrlərdən bəri arzusunda olduğumuz və uğrunda mübarizə apardığımız müstəqil və azad Azərbaycan ideyasının, ümummilli məqsədlərimizin tam gerçəkləşməsi üçün daha sarsılmaz həmrəylik nümayiş etdirəcək. Xalqımızın müstəqillik əzmi və iradəsi, sıx birliyi qarşılaşdığımız hər bir çətinliyə qalib gələcəkdir.

Sizi bu ümummilli bayram münasibətilə ürəkdən təbrik edir və ali məqsədlərimizin reallaşması naminə yenilməz birliyə, həmrəyliyə çağırıram.

Ulu Tanrıdan hamınıza səadət və əmin-amanlıq diləyirəm.

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

**Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü Münasibətilə
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Müraciəti**

Bakı, 28 dekabr 1999-cu il

Hörmətli həmvətənlər!

Əziz soydaşlarımız!

31 Dekabr - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik gününün dövlət bayramı kimi qeyd edilməsi xalqımızın milli azadlıq mübarizəsinin məntiqi nəticəsi olaraq artıq xoş ənənəyə çevrilmişdir.

Qədim və zəngin tarixə malik olan Azərbaycan xalqının dirçəlişini, tərəqqisini və milli birliyini əks etdirən, onu müstəqil dövlətçilik uğrunda müqəddəs və məsuliyyətli mübarizəyə səfərbər edən həmrəylik günü hər bir azərbaycanlı üçün inam və ümid anıdır.

Hal-hazırda dünyanın müxtəlif ölkələrində milyonlarla soydaşımız yaşayır, işləyir, fəaliyyət göstərir. Buna baxmayaraq, onların milli-mənəvi varlığını yaşadan yeganə bir dövlət var. Bu müstəqil suveren Azərbaycan Respublikasıdır. Dünya azərbaycanlılarının birliyi və həmrəyliyi ideyasının əsasını da məhz Azərbaycan dövlətçiliyinə, xalqımızın dilinə, dininə, milli-mənəvi varlığına və ümumbəşəri dəyərlərə hörmət, onların daim qorunmasına, yaşamasına qayğı təşkil edir.

Bu gün harada yaşamasından asılı olmayaraq, Azərbaycanı özünün tarixi vətəni sayan bütün insanlar ölkəmizin müstəqillik və dövlətçilik amallarını, doğma respublikamızın qayğıları, problemləri ilə yaşamalı, vətən qarşısında övladlıq borcunu dərk etməlidir.

Bütün azərbaycanlılara bu və ya digər tellərlə ölkəmizə bağlı olan hər bir şəxsə azərbaycançılıq, vətənpərvərlik hissləri, tarixi torpağımıza, dilimizə, mədəniyyətimizə, mədəni irsimizə və dövlət rəmzlərimizə məhəbbət aşılamaq hamımızın ümdə vəzifəsidir.

Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi XXI əsrin astanasında daha böyük məna və əhəmiyyət kəsb edir. Müstəqillik qazandıqdan sonra ölkəmizdə dövlət quruculuğunun bütün sahələrində əldə olunan mühüm nailiyyətlər Azərbaycanın Dünya birliyində layiqli yer tutmasına, eyni zamanda, bütün dünya azərbaycanlılarının milli hüquqlarının beynəlxalq haqlarının həyata keçməsinə geniş imkanlar açır. Bütün bu nailiyyətlərin inkişaf etdirilməsi üçün biz azərbaycançılığın dövlət rəmzlərini yaşadan müstəqil dövlətimiz ətrafında daha sıx birləşməli, onun tərəqqisi üçün əlimizdən gələni əsirgəməməliyik.

İnanıram ki, gələcəyin güclü, qüdrətli Azərbaycanı dünya azərbaycanlılarının bu günlərimizdə əsası qoyulan və getdikcə mətinləşən həmrəyliyin möhkəm bünövrəsi üzərində qurulacaqdır.

Sizi bu Ümummilli bayram münasibətilə səmimi qəlbədən təbrik edir və ali məqsədlərimizin reallaşması naminə yenilməz birliyə, həmrəyliyə çağırıram.

Bayramınız mübarək olsun!

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

**Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü Münasibətilə
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Müraciəti**

Bakı, 26 dekabr 2000-ci il

Hörmətli həmvətənlər!

Əziz soydaşlarımız!

Artıq on ildir ki, 31 Dekabr Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik günü dövlət bayramı kimi Azərbaycan Respublikası vətəndaşları və dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımız tərəfindən təntənəli şəkildə qeyd olunur.

Hər bir azərbaycanlı üçün vacib olan birlik və həmrəylik xalqımızın milli şüurunun güclənməsinin və azadlıq mübarizəsinin məntiqi nəticəsi kimi meydana çıxmışdır. Bu bayram qədim və zəngin tarixə malik olan Azərbaycan xalqının dirçəlişini, tərəqqisini və milli birliyini əks etdirir, hər bir azərbaycanlıyı öz tarixi Vətəni, milli varlığı, ölkəsinin və soydaşlarının taleyi üçün düşünməyə dəvət edir.

Azərbaycan xalqı bu gün öz tarixinin məsuliyyətli, çətin və şərəfli bir dövrünü yaşayır. Bir neçə gündən sonra XX əsr, ikinci minillik sona çatır, bəşəriyyət XXI əsrə, üçüncü minilliyə qədəm qoyur. Azərbaycan doqquz ildir ki, müstəqil yaşayır. Biz XX əsrə müstəqil və dünya birliyinin bərabərhüquqlu üzvü kimi başa vururuq, yeni əsrə və minilliyə inamla daxil oluruq. Ölkəmizdə demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesi gedir, qabaqcıl dünya təcrübəsində sınaqdan çıxmış və xalqımızın milli xüsusiyyətlərinə uyğun gələn demokratik prinsiplər, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması, çoxpartiyalı sistem, siyasi plüralizm ictimai həyatımızın gündəlik normasına çevrilir. Azərbaycan dünyanın böyük iqtisadi və enerji mərkəzlərindən biri kimi inkişaf edir. Ölkəmizdə iqtisadi islahatlar cəsarətlə və uğurla həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası yeni minilliyə mühüm nailiyyətlərlə bərabər, həm də, təəssüf ki, Dağlıq Qarabağ problemi, ərazi bütövlüyünün pozulması, yüz minlərlə insanın qaçqın və köçkünə çevrilməsi kimi çətin problemlərlə daxil olur.

Azərbaycan Respublikası bütün dünya azərbaycanlıları üçün istinad və cazibə mərkəzi, onların ümid və məhəbbətlə üz tutduqları müqəddəs məkandır. Buna görə də bütün azərbaycanlılar müstəqil dövlətimizin ətrafında daha sıx birləşməli, onun azad, firavan, daha da güclü və qüdrətli olması üçün əllərindən gələni etməlidirlər. Azərbaycan Respublikası etnik və dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, ölkəmizdə və onun hüdudlarından kənarında yaşayan bütün azərbaycanlıların vahid vətənidir. Harada yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir azərbaycanlı Vətən qarşısında övladlıq borcunu hiss etməli, respublikanın qayğıları, problemləri ilə yaşamalı, Azərbaycan həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinə çatdırmalıdır. Hər bir azərbaycanlı bilməlidir ki, onun arxasında yalnız güclü, nüfuzlu və müstəqil Azərbaycan dövləti dayanır. Bu gün milyonlarla azərbaycanlı dünyanın müxtəlif ölkələrində toplulmuş halında yaşayır. Onlar ölkənin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak etməklə, elmin, mədəniyyətin inkişafına töhfələr verməklə yanaşı, həm də Azərbaycan xalqının, millətimizin milli-mənəvi dəyərlərini, dilini özündə yaşatmalı, onun tarixi, mədəniyyəti, mütərəqqi ənənələri ilə fəxr etməlidir. Hər bir azərbaycanlı fəxr etməlidir ki, o yaşadığı ölkənin layiqli vətəndaşı olmaqla yanaşı, həm də Azərbaycanı, onun mədəniyyətini, milli xüsusiyyətlərini təmsil edir.

Xarici ölkələrdə təşkilatlanma prosesinin ilk mərhələsini keçən azərbaycanlı icmaların, mədəniyyət mərkəzlərinin və dostluq cəmiyyətlərinin imkanlarından geniş istifadə olunmalıdır. Yaxın-uzaq ölkələrin tarixi əyani şəkildə sübut edir ki, mütəşəkkil icmalar halında dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan, məqsədyönlü fəaliyyət göstərən, özünəməxsus milli ideyalar ətrafında birləşən, öz mütərəqqi adət-ənənələrini qoruyub saxlayan soydaşlar öz ölkələrinə böyük kömək göstərir, yaşadıkları ölkələrlə tarixi vətənləri arasında qarşılıqlı faydalı münasibətlərin qurulmasında daha güclü amil kimi çıxış edirlər. Bu sahədə bizim istifadə olunmamış geniş potensialımız var və bu potensial mütləq hərəkətə gətirilməlidir.

İnanıram ki, müstəqil Azərbaycan Respublikasının getdikcə güclənməsi, azad, varlı və demokratik bir ölkəyə çevrilməsi həm dünya azərbaycanlılarının milli birliyinə, Azərbaycan xalqına və dövlətinə mənsubluq hissəsinə mütəşəkkillik, yenilik və daimilik gətirəcək, həm də bütün dünyada onların vətəndaş və milli haqlarının daha dolğun təmin olunmasına, qorunmasına təkan verəcəkdir.

Hörmətli həmvətənlər! Əziz dostlar!

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kimi mən bu əziz bayram günündə ölkənin tarixi müqəddəratını düşünərək, onun tərəqqisinə və firavan gələcəyinə çalışaraq, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarını və dünya azərbaycanlılarını milli birliyə və sarsılmaz həmrəyliyə dəvət edirəm.

Hamınızı bu ümummilli bayram münasibətilə təbrik edir, hər birinizə möhkəm cansağlığı, ailələrinizə səadət və əmin-amanlıq arzulayıram.

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

**Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü Münasibətilə
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Müraciəti**

Bakı, 26 dekabr 2002-ci il

Əziz azərbaycanlılar!

Hörmətli soydaşlarımız, həmvətənlərimiz!

31 dekabrın - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi gününün Azərbaycan Respublikası vətəndaşları və bütün dünya azərbaycanlıları tərəfindən hər il ümummilli bayram kimi qeyd edilməsi artıq xoş bir ənənə halını almışdır. Bu milli birlik və həmrəylik bayramı azərbaycanlıların tarixi köklərə bağlılığının, milli yüksəlişinin, azadlıq mübarizəsinin qanunauyğun nəticəsi kimi meydana çıxmaqla yeni tarixi şəraitdə onun mənəvi dirçəlişini və tərəqqisini əks etdirir. XX əsrin əvvəlində müsəlman şərqində ilk demokratik respublika yaratmış Azərbaycan xalqı əsrin sonunda müstəqilliyini bərpa edərək öz inkişafının keyfiyyətə yeni mərhələsinə daxil oldu. Bu gün müstəqil Azərbaycan dünya birliyinin, beynəlxalq və regional təşkilatların tamhüquqlu üzvü və təmsilçisidir. Ölkəmizdə hüquqi dövlət, demokratik və azad vətəndaş cəmiyyəti qurulmuşdur. Respublikamız ictimai-siyasi birliyin, vətəndaş həmrəyliyi və sabit iqtisadi tərəqqinin təmin edilməsində bir çox başqa ölkələrə nümunə ola biləcək nailiyyətlər qazanmışdır. Azərbaycanın yeni neft strategiyası artıq öz bəhrələrini verir, əsrin ən böyük layihələrindən biri olan Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri reallığa çevrilir, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri layihəsi həyata keçirilmək üzrədir. Ölkəmizin, regionun və bütün ətraf ölkələrin inkişafına müsbət təsir göstərəcək bu nəhəng tikintilərin perspektivlərinə olan beynəlxalq maraq getdikcə artmaqdadır.

Xalqımız əsrlərin sınağından çıxmış mütərəqqi milli xüsusiyyətlərini qoruyaraq, eyni zamanda sivil bəşəri dəyərləri mənimsəyir, ölkəmiz dünya xalqları ailəsinə daxil olur, qlobal iqtisadi, hüquqi, siyasi məkana inteqrasiya olunur. Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq nüfuzu, iqtisadi, siyasi və mənəvi potensial sürətlə artmaqdadır. Lakin təəssüf hissi ilə qeyd olunmalıdır ki, keçən dövrdə xalqımızın müstəqil dövlət quruculuğu prosesi Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, ərəzi bütövlüyümüzün pozulması, yüz minlərlə soydaşımızın qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə salınması kimi ağır problemlərlə müşayiət olunmuşdur.

Müstəqil Azərbaycan Respublikası dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi və güclü dayağıdır. Bu həmrəyliyin qayəsini təşkil edən azərbaycançılıq və Azərbaycan dövlətçiliyi ideyaları məhz müstəqil dövlətimizin yaranması ilə inkişaf etmiş, şüurlarda özünə möhkəm yer tutmuş, soydaşlarımızı birləşdirən milli məfkurəyə çevrilmişdir. Azərbaycan Respublikası indi dünya azərbaycanlılarının birliyi və həmrəyliyi ideyalarının əsas daşıyıcısıdır, müxtəlif vaxtlarda tarixi Vətənimizdən uzaq düşmüş soydaşlarımızın milli şüurunun güclənməsinin başlıca mənbəyidir. Dövlətimiz bu gün xaricdə yaşayan azərbaycanlıların insan və vətəndaş hüquqlarının müdafiəçisi və qarantı rolunda çıxış edir.

2001-ci ilin noyabrında Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayının keçirilməsi, 2002-ci ilin iyulunda Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması, soydaşlarımızın birliyinin və həmrəyliyi güclənməsi istiqamətində atılan digər addımlar öz müsbət nəticələrini verməkdədir. Hazırda bütün azərbaycanlıların vahid amal və ideya ətrafında birləşdirilməsi, soydaşlarımızla əlaqələrin gücləndirilməsi dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılmış, bütün rəsmi və qeyri rəsmi strukturların diqqəti bu istiqamətə yönəldilmişdir. Məmnunluqla qeyd edirəm ki, soydaşlarımızla əlaqələrin genişləndirilməsi, onlar arasında birlik və həmrəyliyin gücləndirilməsi intensiv və məqsədyönlü şəkildə gedir. Xaricdəki azərbaycanlı cəmiyyət və icmalarının mövcud ölkələrin siyasi və mədəni həyatında iştirakı daha artıq hiss olunmaqdadır.

Düşünürəm ki, xaricdə yaşayan soydaşlarımız həmişə ümumbəşəri dəyərlərin və mütərəqqi milli ənənələrimizin, dilimizin, mədəniyyətimizin daşıyıcıları olacaq. Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılması, tarixi Vətənlə yaşadıkları ölkələr arasında əlaqələrin möhkəmləndirilməsi işinə əhəmiyyətli dərəcədə kömək göstərəcəklər. Bunun üçün bütün soydaşlarımız ümummilli məsələlərdə vahid mövqedən çıxış etməli, Azərbaycan mənafehlərinin, siyasi və iqtisadi maraqlarının, mədəniyyətinin, mənəvi dəyərlərinin qorunmasında xüsusi fəallıq göstərməlidirlər. Xaricdəki Azərbaycan icmalarının, diasporumuzun potensialı, istifadə olunmamış imkanları xeyli böyükdür və bu sahə əsl vətənpərvər insanlarımız üçün geniş yaradıcılıq və fəaliyyət sahəsidir.

Bir daha bütün soydaşlarımızı və həmvətənlərimizi bu bayram münasibəti ilə təbrik edir, onların hər birinə firavanlıq, xoşbəxtlik arzulayıram.

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Diaspora ilə görüşlərdə Heydər Əliyevin ÇIXIŞLARI

Türkiyənin ali məktəblərində təhsil almağa yola düşən azərbaycanlı tələbələrlə görüşdə Heydər Əliyevin çıxışı

7 fevral 1994-cü il

Əziz tələbələr!

Öncə sizin hamınızı həyatınızda yeni böyük hadisə - Türkiyə universitetlərinə qəbul olunmağınız münasibətilə təbrik edirəm, sizə gələcək həyatınızda, ali təhsil almaqda uğurlar arzulayıram.

Hər bir gənc üçün ali məktəbdə təhsil almaq böyük xoşbəxtlikdir. Şübhəsiz ki, bu, hər kəsə müyəssər olmur. Ancaq siz öz biliyinizlə, öz zəkanızla buna nail olmusunuz. Türkiyə universitetlərinə qəbul edilmisiniz və orada təhsil almağa yola düşürsünüz. Mən sizə uğurlu yol arzulayıram. İstərdim ki, siz Türkiyə universitetlərinin bütün intellektual imkanlarından səmərəli istifadə edərək mükəmməl təhsil alırsınız, yaxşı mütəxəssis olursunuz, vətənimizə, xalqımıza, millətimizə gələcəkdə sədaqətlə xidmət edəsiniz. Türkiyə Azərbaycan üçün qardaş, dost ölkədir. Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələrin qədim və zəngin tarixi var. İndi Azərbaycan Respublikası bir müstəqil dövlət kimi Türkiyə Cümhuriyyəti ilə bütün sahələrdə əlaqələrin inkişaf etdirilməsinə çalışır. Odur ki, bu baxımdan biz təhsil sahəsinə xüsusi əhəmiyyət veririk. Elm, mədəniyyət, təhsil sahəsində Türkiyə ilə Azərbaycan arasında müştərək işlər görülməsi həm Azərbaycan üçün, həm də Türkiyə üçün çox faydalıdır. Bu barədə bizim müvafiq sazişlərimiz var. Gələcəkdə onların daha yüksək səviyyəyə qaldırılması üçün lazımi addımlar atırıq və bundan sonra da atacağıq.

Türkiyə universitetləri öz yüksək səviyyəsinə görə dünyada məşhurdur. Buna görə də həmin universitetlərdə təhsil almaq, şübhəsiz, yüksək səviyyəli mütəxəssis olmağa imkan verir. Mən çox arzulayırdım ki, siz bu imkandan olduqca səmərəli istifadə edəsiniz və Türkiyədə universitetlərin bütün imkanlarından geniş faydalanasınız. Əminəm ki, məhz belə də olacaqdır. Böyük müsabiqədən keçərək Türkiyə universitetlərinin tələbəsi adını almaq sizin üçün asan olmamışdır. Ancaq siz bu sınaqlardan məharətlə çıxdınız və indiki mərhələyə gəlib çatdınız. Ümidvaram ki, qarşıdakı mərhələləri də müvəffəqiyyətlə keçəcəksiniz.

Siz, eyni zamanda, Türkiyədə Azərbaycanın təmsilçiləri olacaqsınız. Azərbaycandan Türkiyəyə gedən hər bir vətəndaş gərək müstəqil respublikamızın vətəndaşı adını uca tutsun. Azərbaycan vətəndaşı olmaq böyük şərəfdir. İstərdik ki, hər biriniz bu şərəfə layiq olasınız.

Türkiyə qardaş ölkədir. Odur ki, Türkiyədə siz özünüzü öz məmləkətinizdəki kimi hiss edəcəksiniz. Lakin bununla yanaşı, siz gərək Azərbaycanın təmsilçiləri kimi, Türkiyədə Azərbaycanın həm tarixini, həm milli ənənələrini, həm də bugünkü gerçəkliyini geniş və tam obyektiv şəkildə təbliğ edəsiniz və bunları türk ictimaiyyətinə, sizi əhatə edəcək adamlara, tələbə yoldaşlarınıza, universitetlərdə təmasda olacağınız şəxslərə çatdırasınız. Bizim dostluq, qardaşlıq əlaqələrimiz nə qədər möhkəm olsa da, bu əlaqələri genişləndirmək, dərinləşdirmək və yüksəltmək üçün görüləsi işlər hələ çoxdur. Bu işlərin bir qismi də sizin üzərinizə düşür. Güman edirəm ki, təhsil almaqla yanaşı, bu vəzifəni də layiqincə yerinə yetirəcəksiniz.

Şübhə etmirəm ki, siz ali təhsil aldıqdan sonra ölkəmizə qayıdacaq, respublikamızın müxtəlif sahələrində çalışacaq və xalqımıza sədaqətlə xidmət edəcəksiniz. Bilməlisiniz ki, siz Azərbaycan gənclərinin bir hissəsi olaraq, eyni zamanda, imtiyazlı imkanlar əldə edirsiniz. Azərbaycan gəncləri indi, ölkənin həyatının bu çətin və mürəkkəb dövründə, nə gizlədəsən, ağır həyat keçirirlər. Onların böyük bir hissəsi torpaqlarımızı erməni işğalçılarından qorumaq üçün, işğal olunmuş ərazilərimizi azad etmək üçün cəbhələrdə vuruşur, şəhid olur, müstəqil Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin etmək, müstəqilliyini möhkəmləndirmək üçün canlarından keçirlər. Onlar sizin qardaşlarımızdır. Unutmayın ki, qanı tökülən, döyüşlərdə qəhrəmanlıq göstərən o gənclər müstəqil Azərbaycanın tərəqqisi və inkişafı uğrunda vuruşur və şəhid olurlar. Siz bunu da unutmamalısınız. Bilməlisiniz ki, sizə belə bir şərait yaradıldığı halda bu şəraitdən maksimum faydalı, maksimum səmərəli istifadə etməli və məmləkətimiz üçün, ölkəmiz üçün gələcəkdə faydalı olmalısınız.

Güman edirəm ki, Türkiyə universitetlərində təhsiliniz dövründə sizin fəaliyyətiniz həm də Türkiyə ilə Azərbaycan arasında dostluq və qardaşlıq əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsinə kömək göstərəcəkdir. Türkiyədə Azərbaycanı doğru-düzgün təmsil etmək lazımdır, Azərbaycanın bugünkü həyatı haqqında həqiqətləri Türkiyəyə çatdırmaq, bu barədə də dost ölkədə obyektiv məlumat vermək lazımdır. İndi bunlara ehtiyac var. Çünki təəssüflər olsun ki, bəzi qüvvələr Türkiyə ilə Azərbaycan arasında dostluq və qardaşlıq əlaqələrinə, xalqlarımız arasındakı mehriban və səmimi əlaqələrə öz şəxsi məqsədləri üçün müəyyən qədər zərər

vurmağa çalışır və cürbəcür şayiələrlə, müxtəlif böhtanlarla bu əlaqələri ləkələməyə can atırlar. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı, o cümlədən də siz bilməlisiniz ki, Azərbaycan Respublikası bundan sonra müstəqil dövlət kimi inkişaf edəcək, onun müstəqilliyini Azərbaycan dövləti qoruyub saxlayacaqdır. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, müstəqilliyi hər bir vətəndaş üçün, o cümlədən bizim üçün və şəxsən mənim üçün ən müqəddəs vəzifədir.

Mənə belə gəlir ki, Azərbaycanın həyatı ilə bağlı gerçəkliyi Türkiyədə hər bir vətəndaşa çatdırmaq da Türkiyə ilə Azərbaycan arasında olan dostluq əlaqələrinə kömək edəcəkdir. İstər hazırda orada oxuyan tələbələrin, istərsə də indi oxumağa gedənlərin hamısı bilməlidir ki, Azərbaycan müstəqillik, demokratiya yolu ilə irəliləyir, respublikamızda demokratik hüquqi dövlət, demokratik hüquqi cəmiyyət yaradılır, Azərbaycanın iqtisadiyyatı bundan sonra sərbəst iqtisadiyyat prinsipləri əsasında qurulacaq və xalqımız müstəqilliyini heç vaxt əldən verməyəcəkdir. Buna həm siz, həm indi Türkiyədə təhsil alan vətəndaşlarımız, həm də türk xalqı əmin olmalıdır.

Mən bu sözləri sizə xüsusi olaraq çatdırmaq istəyirəm, çünki indi bizim Türkiyədə təhsil alan, yaxud müəyyən sahələrdə işləyən bəzi adamlarımız Azərbaycanla Türkiyə arasında münasibətlərin pozulmasına, təəssüflər olsun ki, düşmənlərimizdən də çox çalışırlar. Siz isə, bunun əksinə olaraq, öz fəaliyyətinizi Azərbaycan - Türkiyə münasibətlərinin, xalqımız arasında dostluğun möhkəmlənməsinə yönəltməlisiniz və əminəm ki, belə də olacaqdır.

Şübhə etmirəm ki, siz göstərilən bu etimada layiq olacaqsınız. Sizin orada təhsil almağınız üçün hər nə lazımdırsa, hamısını edəcəyik. Bu sarıdan narahat olmayın. Təhsil nazirimiz, digər əlaqədar şəxslərimiz, Prezident Aparatının müvafiq şöbəsi bu işlə məşğul olub, təkliflərini mənə çatdıracaqlar.

Sizə bir daha cansağlığı arzulayıram. Siz hələ gəncsiniz, qarşıda sizi uzun bir yol gözləyir. Arzum budur ki, bu yolu uğurla keçəsiniz. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, siz Azərbaycanı Türkiyədə layiqincə təmsil edəcək, ali təhsil alacaq və qayıtdıqdan sonra vətənimizə, xalqımıza sədaqətlə, yorulmadan xidmət edəcəksiniz.

Sağ olun, yaxşı yol. Sizə uğurlar olsun.

İsveçrədə yaşayan soydaşlarımızla görüşdə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin çıxışı

Bern, 29 yanvar 1995-ci il

Öncə mən hamınızı və sizin simanızda İsveçrədə yaşayan bütün azərbaycanlıları ürəkdən salamlayıram. Hamınıza doğma Vətənidən - Azərbaycan torpağından salamlar gətirmişəm. Sizə işlərinizdə uğurlar, həyatınızda səadət və xoşbəxtlik arzulayıram.

İndi, müstəqil dövlətimizin olduğu bir vaxtda biz azərbaycanlılar həm dövlətimizin bu günü və gələcəyi haqqında, həm dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar barəsində düşünməliyik. Odur ki, mənə bir azərbaycanlı kimi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kimi, şübhəsiz, hər bir ölkədə yaşayan azərbaycanlı, onun həyatı, yaşayışı, vəziyyəti, durumu maraqlandırır. Ona görə də sizə suallar verdim və çox məmnun oldum ki, İsveçrədə yaşayan azərbaycanlıların güzəranı yaxşıdır, burada yaşamaq, işləmək üçün şəraitiniz var. Allah eləsin, bundan da yaxşı olsun.

İstərdim ki, Avropada, ümumən dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların hamısı ilk növbədə yüksək təhsilə, mədəniyyətə, yaxşı sənətə malik olsun, özləri üçün belə, indikindən də yaxşı şərait yarada bilsin. Siz azad, demokratik bir ölkədə yaşayırsınız. Bu ölkədə yaşamaq həm çətindir, həm də asandır. Ona görə çətindir ki, burada rəqabət güclüdür, hər bir millətdən olan adamlar var, hər kəs çalışıb cəmiyyətdə özünə yer tutmaq istəyir. Eyni zamanda, demokratik ölkələrin o cümlədən sizin yaşadığımız ölkənin qanunları sərbəstliyə çox imkanlar verir, yəni insanın istəyi olsa, bacarığı olsa, öz potensialını reallaşdırmağa şərait var. Ona görə də burada hər bir insan özünə layiq yer tuta bilər. Mən istəyirəm ki, azərbaycanlılar harada yaşayırlar-yaşasınlar, əhalinin, cəmiyyətin aşağı təbəqəsində, orta təbəqəsində yox, yüksək təbəqəsində olsunlar, bu, mənim istəyim, arzumdur.

Doğrudur, azərbaycanlılar tarixən öz torpaqlarına möhkəm bağlıdır, başqa ölkələrə getməyə çox meylləri olmamışdır. Bilirsiniz ki, mən 14 il - 1969-cu ildən 1982-ci ilə qədər Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etmişəm, o vaxt Azərbaycan Sovetlər İttifaqının on beş respublikasından biri idi. Xatirəmdədir, o vaxt çalışırdım ki, azərbaycanlılar, xüsusən gənclər təkcə Azərbaycanda qalmasınlar, Sovetlər İttifaqının başqa şəhərlərində, respublikalarında da yaşasınlar (o dövrdə Sovetlər İttifaqından kənara çıxmaq mümkün deyildi), yayılsınlar, səpələnsinlər. Öz torpağımızda azərbaycanlı onsuz da çoxdur. Qoy hər yerdə Azərbaycanın diasporu olsun, lobbisi olsun. Bunu bəlkə də siz bilmirsiniz, mən o vaxt Azərbaycan gənclərinin Sovetlər İttifaqının hər yerinə səpələnməsi, yayılması üçün hətta Moskvadan razılıq almışdım, ildə 800-900 gənc başqa yerlərə - Moskva, Leninqrad, Sverdlovsk və digər şəhərlərin universitetlərinə, institutlarına təhsil almağa göndərilirdi. Mən elə şərait yaratmışdım ki, Azərbaycan gənclərinin həmin universitetlərə daxil olmaları üçün çətinlik yox idi, çünki bəziləri rus dilini yaxşı bilmədiyinə görə gedib orada imtahan verə bilməzdi, bəziləri imtahan verəndən sonra müsabiqədən keçə bilmirdilər. Ancaq mən onlardan ötrü güzəştli şərait yaratmışdım və bayaq dediyim kimi, hər il yüzlərlə gənci Sovetlər İttifaqının böyük ali məktəblərinə təhsil almağa göndərirdim.

Nə üçün? Birinci, mən etiraf etməliyəm ki, o vaxt Moskva Universitetlərində təhsilin səviyyəsi Bakı Universitetinə nisbətən yüksək idi. İstəyirdim ki, azərbaycanlılar daha yüksək səviyyədə təhsil alsınlar. İkincisi, ona görə ki, Rusiya vasitəsilə dünya mədəniyyətinə, dünya elminə qovuşsunlar. Yəni təkcə öz evində, öz kəndində yaşamasınlar, dünyanı görsünlər. Əgər o zaman İsveçrəyə, Almaniyaya, Fransaya getmək imkanı yox idisə, heç olmasa Sovetlər İttifaqının hər yerində olsunlar. Üçüncüsü də ona görə ki, qoy azərbaycanlılar hər yerdə yaşasınlar. Hər yerdə azərbaycanlılar olanda Azərbaycan Respublikasının dayağı da daha çox olur.

Bu gün nahar vaxtı İrlandiyanın prezidenti xanım Meri Robinson ilə yanaşı əyləşmişdik. Söhbət zamanı o mənə dedi ki, İrlandiyanın iki xüsusiyyəti var. Biri odur ki, İrlandiya heç vaxt imperiya olmayıb, həmişə müstəmləkə olmuşdur. İkinci xüsusiyyəti odur ki, 150 il bundan öncə İrlandiyada kartof aclığı düşmüşdü. Bu səbəbdən 4 milyon irlandiyalı ölkəni tərk edib başqa yerlərə getmişdi. Ona görə də indi kənardə yaşayan irlandiyalıların sayı ölkədəkindən daha çoxdur. Xanım Robinson bildirdi ki, bu il həmin hadisənin 150 illiyini qeyd edəcəkdir. Mən dedim ki, bilmirəm, siz bunu hansı səpkidə qeyd edəcəksiniz, ancaq belə hesab edirəm ki, o hadisə 150 il bundan əvvəl sizdən ötrü bir faciə idisə, eyni zamanda, xalqımız üçün böyük xoşbəxtlik olmuşdur. Çünki xalqımız bütün dünyaya, xüsusən Amerika Birləşmiş Ştatlarına, Avropanın müxtəlif ölkələrinə yayılmışdır. İndi irlandiyalılar çox böyük lobbini yaratmışlar, kiçik dövlət olan İrlandiyanın xaricdə böyük lobbisi var.

Mən də o vaxtlar azərbaycanlıları faciə nəticəsində deyil, başqa yolla Sovetlər İttifaqına səpələyib Azərbaycana dayaq yaratmaq istəyirdim. İndi isə sərhədlər açılmışdır, azərbaycanlı hər yerdə yaşaya bilər. Hər bir ölkədə nə qədər çox azərbaycanlı yaşasa, bir o qədər yaxşı olar. Əlbəttə, bununla onu demək istəmirəm ki, Azərbaycanda yaşayan adamlar başqa ölkələrə çıxıb getsinlər, yox, ancaq tale kimi isə gətirib bir ölkəyə

çıxarıbsa və orada o, yaxşı yaşayırsa, yaxşı təhsil alıbsa, yaxşı işi varsa, bu, Azərbaycanın xeyrinədir. Bir şərtlə ki, gərək millətini, dinini, torpağını, ana Vətəni unutmayasın. Bəzən elələri də olub ki, o vaxtlar 20-30 il Rusiyada yaşayıb, azərbaycanlılığını da, dinini də unudaraq assimilyasiyaya uğrayıblar. Bu, şübhəsiz ki, bizim üçün yaramaz.

Ona görə də çox məmnunam ki, səbəbdən asılı olmayaraq - bu, indi önəmli bir şey deyildir - siz İsveçrədə yaşayırsınız, burada yaşayışınız, rahatdır, azərbaycanlıların cəmiyyəti var, lobbisi var. Azərbaycanın dayağı var. Mən sizi təbrik edirəm, həyatınızda, işinizdə, təhsilinizdə uğurlar arzulayıram. Amma onu da bilin ki, indi sizin arxanızda Azərbaycan Respublikası kimi müstəqil bir dövlət var. Əgər öncə bu yox idisə, indi var.

Üç ildən artıqdır ki, Azərbaycan Müstəqil Dövlətdir. Doğrudur, bu müstəqillik Azərbaycana çox baha başa gəlmişdir, ölkəmiz böyük itkilər, çoxlu şəhidlər vermişdir. Məsələn, yanvarın 20-də biz 1990-cı ildə Sovet qoşunlarının Azərbaycana təcavüzü baş vermiş faciənin beş illiyini qeyd etdik. Biz Şəhidlər xiyabanına gedərək, həmin təcavüz nəticəsində həlak olanların xatirəsini yad etdik. Mən Bakıdakı çıxışında da qeyd etdim və bu gün burada sizə də deyirəm ki, faciənin beş illiyini biz bir tərəfdən şəhidlərin xatirəsini əziz tutaraq, onların şəhidliyinə minnətdarlığımızı bildirərək qeyd edirik. Eyni zamanda, Azərbaycanın milli azadlığı uğrunda, müstəqilliyi uğrunda mübarizəyə qalxmış xalqımızın qəhrəmanlıq, rəşadət nümunəsinin beş illiyini qeyd edirik.

Bəli, Azərbaycanın müstəqillik yolu çətin olub, böyük bəlalardan keçmişik. Birincisi, Ermənistan altı ildən artıqdır ki, Azərbaycana qarşı hərbi təcavüz etmişdir. Altı ildir ki, Azərbaycan müharibə şəraitindədir. Bu müddətdə 20 mindən çox azərbaycanlı həlak olmuş, 100 mindən artıq adam yaralanmışdır. Təəssüf ki, ərazimizin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. Bir milyon azərbaycanlı öz yurdundan, el-obasından qaçqın düşmüşdür və respublikamızın başqa bölgələrində ağır şəraitdə, çadırlarda yaşayır. Bu, bizim bəlamızdır.

İkinci, bəlamız ondan ibarətdir ki, indi Azərbaycanın iqtisadiyyatı ağır vəziyyətə düşmüşdür. Azərbaycan bir iqtisadi-siyasi sistemdən başqasına, yəni sərbəst iqtisadiyyata, bazar iqtisadiyyatına keçir, dünya iqtisadiyyatına bağlanır. Ona görə də bu keçid yolu asan deyildir. Həmin yolu da keçmək, müstəqillik naminə bu çətinliyə də dözmək lazımdır. Bu da bizim üçün böyük problemlər yaratmışdır. Körpə uşaq yenicə ayaq açanda ata-anası baxır ki, o, necə addım atır, yıxılırmı? Azərbaycan dövləti indi belə vəziyyətdədir. Gənc Azərbaycan dövləti gərək daxildə özü-özünü qorusun. Ancaq ən çətini, bizi daxilən ağrıdan odur ki, gənc dövləti möhkəmlətmək əvəzinə çəkişmələr, dartışmalar gedir, ayrı-ayrı adamlar vəzifə, mənəb, hakimiyyət uğrunda mübarizə aparır, Azərbaycanı içərisindən dağıdırlar.

Son üç ildə Azərbaycanda üç dəfə hakimiyyət dəyişikliyi olmuşdur. Bunlar hamısı Azərbaycana böyük təsir etmişdir. Bu dəyişikliklərin təbii səbəbləri var, belə də olmalı idi. Məsələn, 1992-ci ildə Azərbaycanın rəhbərləri dəyişildi. Nə üçün? Çünki xalqın etimadını doğrulda bilmədilər. O vaxt kommunist rejimi dövründən qalmış və özünü prezident seçdirmiş Mütəllibov və onun ətrafındakı adamlar Azərbaycana xalqın tələblərinə uyğun rəhbərlik edə bilmirdilər. Xalq buna dözə bilmədiyinə görə onları rədd etdi. Sonra Xalq Cəbhəsi hakimiyyətə gəldi. Xalq buna çox ümidlə baxırdı. Mən də keçmiş siyasi xadim, təcrübəli adam kimi, Azərbaycana 14 il rəhbərlik etmiş bir adam kimi onlara ümid bəsləyirdim ki, bəlkə doğrudan da Azərbaycanın milli müstəqillik məqsədlərini həyata keçirən qüvvə olacaqlar. Ancaq onlar da bunu edə bilmədilər. Ona görə də 1993-cü ilin iyununda Azərbaycanda yeni bir dövlət çevrilişi oldu, vətəndaş müharibəsi başlandı. Mən o vaxt Naxçıvanda idim, orda yaşayırdım, oraya bir növ sürgünə getmişdim. Yəni Moskvada yaşamağım mümkün olmamışdır, odur ki, Bakıya gəldim. On dörd il Bakı şəhərini, Azərbaycanı qurub-yaradan adamı Bakıda yaşamağa qoymadılar. Getdim Naxçıvana, çünki orada doğulmuşam, atamın qəbri də oradadır.

Xalq Cəbhəsi hakimiyyətə gəlmək istəyirdi. Mən də onlara kömək etdim. Onlara ümid bəsləyirdim. Ancaq onlar da ümidləri doğrulda bilmədilər. 1993-cü ildə dövlət çevrilişi başlandı. Azərbaycan parçalandı. Məni Naxçıvandan Bakıya dəvət etdilər. Sizə düzünü deyirəm, - gəncsiniz, övladlarınız yaşdasınız, sizə övladlarınız kimi baxıram, - mən incimışdim, küsmüşdüm, ona görə də gəlmək istəmirdim. Hesab edirəm ki, bir halda ki, mənə qarşı bu qədər ədalətsizlik olub, Bakıya dönməyəcəyəm, nə qədər çətin olsa, blokada şəraitində də olsa, həyatımın sonunadək Naxçıvanda yaşayacağam. Orada yaşayan adamlar mənim həmvətənlərimdir, əgər onlar üçün çətindirsə, mən də o şəraitdə yaşayacağam. Şaxta iyirmi dərəcəyə çatırdı, qaz, elektrik işığı yox idi, evlər qızdırılmırdı, əhali də donurdu, mən də donurdum. Səhərlər əl-üz yumağa isti su yox idi. Gecə saat ikiyə qədər neft lampasının işığında işləyirdim. Ancaq özümü heç də narahat hiss etmirdim, - yəni o biri insanlar, xalq necə, mən də elə.

Lakin 1993-cü ildə Azərbaycanda baş verən hadisələr məni çox ağrıtdı. Bir tərəfdən ermənilər bizi qırır, digər tərəfdən daxildə özümüzünkülər bir-birini qırmağa, Azərbaycanı parçalamağa başlamışdılar. Cənub tərəfdə guya Talış Respublikası, Şimal tərəfdə başqa bir respublika yaratmaq istədilər. Azərbaycan məhv olurdu, parçalanırdı.

Mənə bir neçə gün ardıcıl surətdə müraciət etdilər. Azərbaycanın parçalanmasından qorxaraq Bakıya gəldim və yeni bir həyat başladı. Çətinlikləri aradan qaldırmağa başladım və aradan qaldırırdım. Məsələn, səkkiz

ay öncə atəşin kəsilməsinə nail olduq, altı il gedən müharibədə ilk dəfədir ki, atəşkəs uzun müddətdir ki, davam edir. Əvvəllər atəş kəsilmirdi, kəsiləndə də beş-on gün davam edir, sonra bu razılaşma pozulurdu. İndi səkkiz aydır ki, atəş dayandırılmışdır, qan tökülmür, döyüşlər yoxdur.

Lakin torpaqlarımız işğal altındadır, biz bununla razılaşa bilmərik. Amma atəşkəs rejimi Azərbaycana bir rahatlıq gətirmişdir. Yaşayış nə qədər çətin olsa da, insanlar üçün rahatlıqdır. Buna nail olmaq üçün nə qədər səy göstərdik, danışıqlar apardıq, beynəlxalq təşkilatlardan, ATƏT-dən, onun Minsk qrupundan, Rusiyanın, Amerikanın vasitəçiliyindən istifadə etdik. Bir sözlə, bütün imkanlardan istifadə edərək atəşi dayandırdıq. Demək, vətəndaş müharibəsinin qarşısını aldıq, Azərbaycanı parçalamağa qoymadıq və atəşi kəsdik ki, qüvvələrimizi toplayaq, görək müharibə edəcəyikmi, yaxud torpaqlarımızı sülh yolu ilə qaytaracağıq? Əvvəllər belə imkanlar yox idi, hər gün cəbhədə atışma gedirdi, evlərə şəhidlər gəlirdi, fikirləşməyə də imkan yox idi.

Belə bir şəraitdə yenə də bəzi qüvvələr Azərbaycanda sabitliyi pozmaq istədi. Bilirsiniz ki, biz Qərb şirkətləri ilə böyük bir neft müqaviləsi imzaladıq. Azərbaycanın bu günü üçün, həm də gələcəyi üçün çox əhəmiyyəti olan bu müqavilə otuz il müddətinə imzalanmışdır. Ola bilər, bu müqavilə ilk illər, məsələn, 1995-1997-ci illərdə o qədər böyük nəticə verməsin. Amma sonra onun çox böyük nəticələri olacaqdır. O Azərbaycanın iqtisadiyyatını qaldıracaqdır. Otuz il müddətində Azərbaycanın üç yatağından 500 milyon ton neft çıxarılacaq. Qərb şirkətləri bu müqavilənin həyata keçirilməsi üçün 7,5 milyard dollar kapital qoyacaqlar. Bu müqavilədən Azərbaycan 33 milyard dollar mənfəət götürəcəkdir.

Bu hələ müqavilədir. Ancaq bizim başqa neft yataqlarımız da var, onları da işlədəcəyik. İndi bunu ona görə deyirəm ki, siz bilirsiniz, - biz belə iqtisadi addımlar atmışıq. Bunu Amerikada da, İngiltərədə də, eləcə də bütün Avropada çox yüksək qiymətləndirmişlər. Düzdür, Rusiya bizə mane olmaq istəyir. İndi Moskvanın müxbirləri yanıma gəlmişdilər, mən onların suallarına cavab verirdim. Rusiya notalar verdi ki, bu müqaviləni tanımır. Biz bunlara da cavab verdik. Başqa maneçiliklər də törətdilər, bunlara da cavab verdik. Yəni xaricdən olan maneələrin qarşısını aldıq.

Ancaq daxildə nə etdilər? Neft müqaviləsinin imzalanmasından bir gün sonra təcridxanadan Azərbaycanın dövlətçiliyinə xəyanət etmiş adamları qaçırdılar. Mən Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Məclisinin sessiyasında çıxış etmək üçün Nyu-Yorka getmişdim. Həmin günlərdə Bakıda Azərbaycanın iki siyasi xadimini - parlament sədrinin müavini Cəlilov və Xüsusi İdarənin rəisi polkovnik Rəhimovu qətlə yetirdilər. Bundan iki-üç gün sonra Azərbaycanda yeni dövlət çevrilişi etmək istədilər. O, 1993-cü ilin yayında dövlət çevrilişi edən adamlardan biri idi. Cavan adam idi, istədim tərbiyə edim, işlədim. Ancaq tərbiyə alınmadı, beynində başqa fikirlər yarandı, başqa islahatlar əmələ gəldi. Keçən il oktyabrın 4-də yeni dövlət çevrilişi etmək istədi. Yəqin siz bunu televiziya verilişlərində gördünüz.

Mən bunun qarşısını silahla, ordu ilə almadım. Gecə ikən xalqa müraciət etdim. Bir saat ərzində adamlar yatağından qalxdılar. Prezident sarayının qarşısına bir milyondan artıq insan topladı. Çevriliş etmək istəyən adamların bəziləri yaxalandı, bəziləri qaçdı. Ondan sonra biz Azadlıq meydanında mitinq keçirdik. Oraya da bir milyondan artıq adam gəlmişdi. Adamların dövləti dəstəkləməsini və daxildəki cinayətkarların hərəkətlərini özünüz müqayisə edin.

Bunu ona görə deyirəm ki, bizim bu üç illik həyatımız, görürsünüz, nə qədər ağır, nə qədər çətinidir. Ancaq Azərbaycan bütün bu çətinliklərdən keçdi. Gələcəkdə də keçəcək, irəliləyəcəkdir, müstəqilliyimizi saxlayacağıq. Buna arxayın olun. Azərbaycan bundan sonra heç vaxt müstəqilliyini əldən verməyəcəkdir. Amma müstəqil dövlət kimi yaşamaq üçün gərək daxildə də sabitlik olsun, xaricdə yaşayan azərbaycanlılar da bizə kömək etsin, dəstək versin.

Daxildə dövlətçiliyimizə qarşı çıxan qüvvələrin bir qismini həbs etdik, bir qismi qaçıb Moskvaya yığılmışdı. Orada bir il, iki il qalacaqlar, sonra nə edəcəklər? Onlar Azərbaycanın düşmənləridir. Mütəllibov da oraya qaçmışdı. Azərbaycanı dağıdan, onun torpaqlarını, Azərbaycanın qədim, tarixi şəhəri, incisi, gözü olan - Şuşa şəhərini ermənilərə satan Rəhim Qaziyev Moskvadadır. O, vaxtilə müdafiə naziri olmuşdur, guya müharibə edən adam idi. Nə müharibə, - o, alverlə məşğul olan adamdır. Mən onu həbs etdirdim. Lakin dövlət çevrilişi etmək istəyən adamlar onu təcridxanadan qaçırdılar.

Ancaq belə halların heç biri Azərbaycan xalqının iradəsini sarsıda bilməyəcəkdir. İndi xalqımız çətin iqtisadi şəraitdə yaşayır. Adamların bir çoxunun vəziyyəti çətin, kasıb dolanır. Problemlərimiz çoxdur. Ancaq xalqımızın iradəsi möhkəmdir. Heç kəs bizə mane ola bilməyəcəkdir. Azərbaycan xalqının taleyi indi etibarlı əllərdədir, bunu bilin. Azərbaycanın müstəqilliyi qorunacaqdır. Xalqın milli azadlıq ruhu bundan sonra da yüksələcək və Azərbaycan bütün bu bəlalardan keçəcək, qısa müddətdə zəngin bir dövlət olacaqdır. Buna tam əmin olun.

Ona görə də burada yaşayın, işləyin, amma Vətən həmişə qəlbinizdə olsun, onu unutmayın. İndi yollar açıqdır, həmişə Vətənə gələ bilərsiniz. Hər birinizin gəlib Vətəndə yaşamağa, onu ziyarət etməyə, qohum-əqrəbanızla görüşməyə imkanınız var.

Biz Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxilik. Amma bu da sizi narahat etməsin. Keçmiş Sovetlər İttifaqının bir hissəsi kimi bizim həmin birlikdə olmağımız lazımdır. Lakin bu müstəqilliyimizə heç bir zərər gətirə bilməz. Bundan da tam arxayın olun. Bəzi adamlar böhtan, iftira atmaq üçün deyirlər ki, nə üçün Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil oldunuz? Biz NATO-nun "Sülh naminə tərəfdaşlıq" sənədini də imzaladıq. Mən Amerikaya gedib Prezident Klintonla görüşdüm, İngiltərədə Baş nazir Meycorla görüşdüm, Türkiyədə, Çində, Səudiyyə Ərəbistanında, Misirdə də oldum. 52 dövlətin təmsil olunduğu ATƏT-in Budapeştdə keçirilən Zirvə toplantısında iştirak etdim. ATƏT-in 20 illik tarixi ərzində Azərbaycan üçün ən önəmli bir qərar - ATƏT-in çoxmillətli sülhü mühafizə qüvvələrinin yaradılmasına və Ermənistan-Azərbaycan münafişəsinin aradan qaldırılması üçün regiona göndərilməsinə dair qərar qəbul olundu. Bundan əvvəl belə şey yox idi, deyirdilər ki, bu problemi ancaq Rusiya qoşunları gəlib həll edə bilər. Biz buna razılıq vermədik. Mən Budapeşt Zirvə toplantısında çıxış edərək sözümdə dedim. Qərarın qəbul edilməsi çox çətin idi. Bizə mane olanlar da var idi. Biz bu çətinliklərdən də keçdik. Sonra Mərakeşdə İslam Konfransı Təşkilatının Zirvə toplantısında iştirak etdim. Orada da 52 dövlət təmsil olunmuşdu. Müsəlman dünyası ölkələrinin rəhbərləri ilə görüşdüm. Orada da Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünü pisləyən, islam ölkələrini Azərbaycana yardım göstərməyə çağıran qərarlar qəbul edildi. Səudiyyə Ərəbistanına-Məkkəyə, Mədinəyə getdim. Müqəddəs yerləri ziyarət etdim. Sizin də burada bir Hacıınız var, mən gördüm, təbrik edirəm.

Biz Azərbaycanı bütün dünyaya tanıtmalıyıq. Üç gündür buradayam, danışıqlar aparır, görüşlər keçiririk. Mən o vaxt, hələ Sovetlər İttifaqının tərkibində olan Azərbaycana rəhbərlik edəndə də Azərbaycanı dünyaya tanıtmğa çalışmışdım. İndi də çalışmaq lazımdır. Siz də çalışmalısınız, biz də çalışmalıyıq.

Əminəm ki, Azərbaycanın gözəl, xoşbəxt gələcəyi var. Ona da əminəm ki, Azərbaycanın sərhədlərindən kənardə yaşayan soydaşlarımız da öz səviyyələrini yüksəldərək, təhsillərini artıracaq, yaşadıkları ölkələrdə biznesdə, başqa sahələrdə yaxşı yer tutacaq və Azərbaycana layiq olacaqlar.

Sizə bir daha uğurlar, səadət və xoşbəxtlik arzulayıram. Sağ olun.

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
ABŞ-da yaşayan azərbaycanlı icmasının nümayəndələri ilə
Türk evində görüşdə çıxışı**

20 oktyabr 1995-ci il, Nyu-York

Hörmətli həmvətənlər, hörmətli dostlar!

Nyu-Yorka gəldiyim gün bildirdilər ki, Amerikada və Türkiyədə yaşayan bacı və qardaşlarımız, habelə Azərbaycanla bağlı olan adamlar mənimlə görüşmək istəyirlər. Mən sizin görüşünüzlə gəlmişəm. Sizə Azərbaycandan səmimi salamlar gətirmişəm, xalqımızın hörmət və ehtiramını çatdırıram. Sizi ürəkdən salamlayıram və hamınıza hər kəsin yaşadığı və çalışdığı yerdə uğurlar, səadət və xoşbəxtlik diləyirəm.

Biz Azərbaycanda respublikamızın dövlət müstəqilliyinin dördüncü ildönümünü qeyd etdik. Dörd ildir ki, Azərbaycan müstəqil dövlət kimi yaşayır və müstəqil bir dövlət kimi dünya birliyinə daxil olubdur, BMT-nin üzvüdür. Azərbaycan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının üzvü kimi bütün beynəlxalq toplantılarda iştirak edir, respublikamızın nümayəndələri orada ölkəmizi təmsil edirlər.

Burada, Nyu-Yorkda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının yaranmasının 50 illiyi münasibətilə mərasim, bayram keçiriləcəkdir. Mən də Azərbaycanın prezidenti kimi, respublikamızın nümayəndə heyəti ilə birlikdə bu mərasimdə iştirak etmək üçün gəlmişəm. Bu, biz azərbaycanlılar üçün böyük bir tarixi hadisədir. İlk dəfədir ki, Azərbaycan xalqı öz tarixində bir müstəqil dövlət kimi, öz nümayəndəsini, öz təmsilçisini ən yüksək beynəlxalq təşkilatın - Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 50 illik yubileyinə göndərmişdir. Ona görə də mən buraya gəlmişəm və sizinlə böyük iftixar hissi ilə görüşürəm.

Azərbaycan müstəqil dövlətdir və müstəqil dövlət kimi dünyanın hər bir ölkəsi ilə sərbəst əlaqələr qurur. Biz Azərbaycanda müstəqil dövlət kimi yaşayaraq, eyni zamanda, dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar, bütün türklər haqqında düşünürük. Hamımız bir millətlik. Hamımız bir kökə məxsus xalqıq. Azərbaycanda yaşayanların, Azərbaycandan gəlib burada, Amerikada, İranda, Türkiyədə, İngiltərədə və digər ölkələrdə yaşayanların hamısı birdir.

Bilirsiniz ki, indi biz Azərbaycanda ağır bir dövr, keçid dövrünü yaşayırıq. Öz problemlərimiz çoxdur. Buna baxmayaraq respublikamızdan kənarında yaşayan soydaşlarımız haqqında daim düşünürük, onların həyatı ilə həmişə maraqlanmağa çalışırıq və soydaşlarımıza qayğımızı, hörmətimizi göstərmək istəyirik. Ona görə də sizinlə bu görüşüm mənim üçün çox əzizdir. Mən çox məmnunam ki, sizin hər biriniz bu gün, bu axşam evinizdən ayrılıb buraya gəlmisiniz. Burada həm bir-birinizlə - yəqin ki, mən savab iş görmüşəm ki, siz burada bir-birinizlə görüşürsünüz, - həm də mənimlə, Azərbaycandan gələn nümayəndələrlə görüşürsünüz. Mən bundan çox məmnunam.

Azərbaycanda gedən proseslər sizə məlumdur. Qeyd etdim ki, Azərbaycan dörd ildir müstəqil dövlət kimi yaşayır. Müstəqillik yolu asan deyil, çətindir.

Heç bir xalq milli azadlığını əldə edən kimi, heç bir ölkə öz dövlət müstəqilliyini qazanan kimi dərhal normal şəraitdə yaşamağa imkanı olmayıbdir. Bu, təbii bir haldır. Çünki uzun illər başqa bir dövlətin tərkibində yaşayan xalq, başqa bir dövlətin içərisində olan ölkə əgər həmin dövlətdən ayrılırsa, müstəqil olursa, onun qarşısına çoxlu böyük problemlər çıxır. Dünyaya öz müstəqilliyini bildirmək, tanımaq və bütün ölkələr tərəfindən tanınmaq özü böyük bir problemdir. Bilirsiniz ki, Azərbaycan uzun illər Rusiyanın tərkibində, sonra isə 70 il Sovetlər İttifaqının daxilində olubdur. Azərbaycanın bütün iqtisadiyyatı, elmi, mədəniyyəti, insanların şəxsi əlaqələri son 70 ildə Sovetlər İttifaqının tərkibində olan başqa respublikalarla çox sıx bağlı idi. Bizim fabriklərimiz, zavodlarımız, iqtisadiyyatımız Rusiya ilə və başqa respublikalarla bağlı olubdur. Ona görə də müstəqillik əldə edəndən sonra, İttifaq dağılandıqdan sonra, müstəqil dövlət kimi yaşayan zaman iqtisadiyyatın keçid dövründə çoxlu problemlər yaranır. Bu problemlərin həlli ilə məşğuluq.

Bir daha qeyd edirəm ki, hər bir ölkənin, hər bir xalqın keçid dövründə həyatı asan olmur, yollar hamar deyil, çətin olubdur. Ancaq respublikamızın həyatını çətinləşdirən ən böyük səbəb həm də Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzüdür. Bilirsiniz ki, Azərbaycan yeddi ildir ki, Ermənistan tərəfindən təcavüzə məruz qalıbdır. Bu hərbi təcavüz 1988-ci ildə başlayıb. Bəzi səbəblərdən - bunu indi burada araşdırmağa ehtiyac yoxdur, onlar sizə məlumdur - Azərbaycan öz torpaqlarını müdafiə edə bilməyibdir. Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycan torpaqlarının bir qismini işğal edibdir. Ərazimizin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır. İşğal olunmuş torpaqlardan bir milyondan artıq vətəndaşımız öz doğma yurdunda qaçqın vəziyyətində, ağır şəraitdə yaşayır. Onların çoxu gecə də, gündüz də, qışda da, yayda da çadırlarda yaşayır, çətin həyat tərzini keçirir. Bunların hamısı respublikamızda keçid dövrünü çox çətinləşdirib və mürəkkəbləşdiribdir.

Ancaq bəzi müsbət hallar da vardır. Bu da ondan ibarətdir ki, biz 1994-cü ilin mayında Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində atəşkəs əldə etdik. 17 aydır ki, atəşkəs rejimi davam edir. Yəni müharibə getmir, atəş yoxdur, qan tökülmür, ancaq Azərbaycan Ordusu Ermənistan silahlı qüvvələri ilə üz-üzə dayanıbdir və Ermənistan qoşunları işğal olunmuş ərazilərimizdən çıxmayıbdır.

Atəşkəsin əldə olunması böyük müsbət haldır. Mən bunu bir də qeyd edirəm. Ona görə ki, insanlarda müəyyən qədər sakitlik əmələ gəlibdir. Ondan əvvəlki illərdə savaşa davam edirdi, döyüşlər, müharibə gedirdi. Şübhəsiz ki, hər gün şəhidlər olurdu, qan tökülürdü. İndi bunlar yoxdur. Lakin hələ müharibəyə son qoyulmamışdır, Ermənistanın işğalından xilas olmamışıq. İşğal edilmiş torpaqlarımız azad olunmayıb. Ona görə də bizim həyatımızda bunlar müəyyən çətinlik yaradıbdır. Biz çalışırıq ki, bu şəraitdən tamamilə sülh yaranması üçün istifadə edək. Yəni müharibəyə sülh yolu ilə son qoyaq, işğal olunmuş torpaqlarımızı azad edək və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə nail olaq. Bunun üçün biz danışıqlar aparırıq. ATƏT-in - Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının çərçivəsində Minsk qrupu yaranıbdir. 1992-ci ildə yaranmış bu qrup Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsini sülh yolu ilə həll etmək üçün təşkil olunub. Biz Minsk qrupu çərçivəsində daim danışıqlar aparırıq.

Keçən ilin dekabrında Budapeştdə ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarından sonra Minsk qrupunda müəyyən dəyişiklik əmələ gəlib. İndi Minsk qrupunun iki sədri vardır. Sədrlərdən biri Rusiyadan, digəri isə Finlandiyadandır. Onların rəhbərliyi altında danışıqlar gedir, Ermənistan və Azərbaycan nümayəndələri vaxtaşırı görüşür, danışıqlar aparırlar. Son görüşlər və danışıqlar Finlandiyanın Alan adalarında olmuşdur. Minsk qrupunun başçıları Azərbaycana tez-tez gəlirlər, onlar Ermənistanda da olurlar. Yəqin ki, burada da bu məsələlərin həlli üçün biz müəyyən danışıqlar aparacağıq.

Güman edirəm ki, bizim sülhsevər siyasətimiz atəşkəsin bundan sonra da davam etməsi və intensiv olaraq danışıqlar aparılması, beynəlxalq təşkilatların, xüsusən ATƏT-in bu işdə fəal iştirakı, böyük dövlətlərin bu işə yaxın münasibəti nəticəsində - ABŞ-ın rəhbərliyi, prezident cənab Bill Klinton da bu məsələnin həllinə çox böyük maraq göstərir - biz bu məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsinə nail olacağıq.

Doğrudur, bu asan deyildir. Çünki Ermənistan işğal etdiyi torpaqlardan asanlıqla çıxmaq istəmir, çoxlu şərtlər qoyur. Ancaq bizim də şərtlərimiz var. Şərtimiz ondan ibarətdir ki, işğal edilmiş torpaqların hamısı, o cümlədən bizim üçün müqəddəs olan Şuşa rayonu, Laçın rayonu da azad edilməlidir. Belə bir şəraitdə biz Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilərin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün Dağlıq Qarabağın statusu haqqında müzakirəyə başlayıb qərar qəbul edə bilərik. Bu şərtlərlə biz Böyük Sülh Sazişi bağlayıb bölgəmizdə Ermənistan ilə Azərbaycan arasında uzunmüddətli sülh yarada bilərik. Biz bu yolda çalışırıq. Əgər buna nail ola bilməsək, şübhəsiz ki, torpaqlarımızı işğal altında qoya bilmərik. Azərbaycan xalqının iradəsi möhkəmdir, xalqımız çox cürətlidir və nəyin bahasına olursa-olsun torpaqlarımızı azad edəcəkdir. Xalqımız bunu etmək əzmindədir. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və sərhədlərinin toxunulmazlığı təmin olunacaqdır.

Dünyada haqq-ədalət varsa, insan hüquqları, hər bir dövlətin, hər bir xalqın hüquqları qorunursa, bu, belə olmalıdır. Çünki heç bir vəchlə heç bir dövlət gərək imkan verməsin ki, bir dövlət başqa bir dövlətin ərazisini zorla ələ keçirsin. İndiki zamanda, XX əsrin sona çatdığı bir dövrdə, dünyada yeni dövlətlərarası əlaqələr qurulduğu bir vaxtda, beynəlxalq təşkilatlar hər bir məsələni ədalətli həll etmək haqqında müddəalar irəli sürdüyü halda, böyük dövlətlər bu müddəalara sadıq olduqlarını bildirdikləri halda, heç cür yol verə bilmərik, heç kəs də yol verməməlidir, heç bir beynəlxalq təşkilat buna razı olmamalıdır ki, bir ölkənin ərazisi başqa bir dövlət tərəfindən zorla ələ keçirilsin. Biz buna yol verməyəcəyik. Biz belə vəziyyətə qətiyyənlə razı ola bilmərik. Mən bir daha deyirəm, müstəqil Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq normalar tərəfindən tanınmış ərazi bütövlüyü və sərhədlərinin toxunulmazlığı təmin olunacaqdır.

Biz müstəqil Azərbaycanın iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək üçün çalışırıq ki, dünyanın bütün ölkələri ilə iqtisadi əlaqələr yaradaq. Son iki ildə dünyanın böyük dövlətləri ilə, qonşu ölkələrlə və digər dövlətlərlə əlaqələrimizin inkişafı üçün bir çox addımlar atılıbdır. Mən bir çox ölkələrə səfərlər etmişəm. Azərbaycana müxtəlif ölkələrin dövlət və hökumət başçılarından səfərləri olubdur. Biz çox gərəqli sazişlər, müqavilələr imzalamışıq. Bunların həyata keçirilməsini istəyirik. Məqsədimiz Azərbaycanı açıq, sərbəst bir ölkəyə çevirməkdən ibarətdir. Azərbaycanın qapılarını dünyaya açmışıq. Respublikamız dünya investisiyaları üçün açıqdır. Azərbaycanda yeni həyat yaranır. Azərbaycanda sivilizasiyalı, hüquqi demokratik dövlət qururuq. Biz Azərbaycanı demokratiya yolu ilə aparmaq istəyirik, dünya demokratiyasına qovuşdurmaq istəyirik. Respublikamızın iqtisadiyyatını sərbəst bazar iqtisadiyyatına, sahibkarlıq prinsiplərinə qovuşdurmaq məqsədi ilə hər bir ölkə ilə, hər bir şirkətlə, hər bir iqtisadi qurumla əlaqə qurmağa hazırıq və bu əlaqələri də qururuq. Bilirsiniz ki, bir il öncə - keçən ilin sentyabrında mən buraya, Nyu-Yorka gəlmişdim. Ondan əvvəl, yəni sentyabrın 20-də Azərbaycanın neft yataqlarından müştərək istifadə olunması üçün biz dünyanın böyük neft şirkətləri ilə müqavilə imzaladıq. Bu, çox əhəmiyyətli müqavilədir, tarixi xarakter daşıyır. Ona görə də həmin müqaviləni "Əsrin müqaviləsi" adlandırırlar. ABŞ prezidenti cənab Bill Klinton da həmin müqaviləni imzaladıqdan sonra mənə göndərdiyi məktubda bu müqaviləni "Əsrin müqaviləsi" adlandırmışdır. Bu,

doğrudan da böyük bir işdir. Bir il müddətində həmin müqavilənin həyata keçirilməsi təmin olunur. Bu müqavilə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə xarici neft şirkətlərinin yaratdığı konsorsium arasında imzalanmışdır. Həmin konsorsiuma Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə birlikdə 11 şirkət daxildir. Onlardan beşi ABŞ şirkətləridir. Bilirsiniz ki, bunlar "AMOKO", "Eksson", "Pennzoil", "MakDermott", "Yunokal" şirkətləridir. Amerikanın bu beş böyük neft şirkəti bizim həyata keçirəcəyimiz layihənin sərmayəsinin demək olar ki, 47 faizini təmin edir. Deməli, layihənin 47 faizi Amerika şirkətlərinə məxsusdur. Ona görə də indi Amerikanın neft şirkətləri ilə Azərbaycan arasında sıx iqtisadi əlaqələr qurulubdur. Bu müqavilə 30 il müddətinə bağlanıbdır. Həmin müddətdə Azərbaycanın üç neft yatağından çox böyük miqdarda neft çıxarılacaq və bu şirkətlər arasında paylanacaqdır. Şübhəsiz ki, Qərb şirkətləri bunu Qərbə ixrac edəcəklər. Bunun üçün bir il ərzində ilkin neftin nəql olunması, yəni xaricə çıxarılması üçün neft kəmərinin marşrutunu müzakirə etdik.

Müqavilənin həyata keçirilməsi nəticəsində 1996-cı ilin sonunda ilkin neft alınacaqdır. Həmin neftin xaricə çıxarılması məsələsi çox mühüm problemdir. Biz bunu xeyli müzakirə etdik və oktyabrın 9-da Bakıda bütün şirkətlərin hamısı birlikdə yekdil qərar qəbul etdi. Qərara alındı ki, bu neftin ixracı üçün ilkin neft kəmərinə istifadə olunsun. Boru kəmərlərinin biri Rusiyadan, başqa bir kəmərsə Gürcüstandan keçməklə Qara dənizə - biri Novorossiysk, digəri isə Supsa limanlarına çıxacaqdır.

Beləliklə, hesab edirəm ki, biz çox düzgün qərar qəbul etdik. Əminəm ki, bu qərar Azərbaycanda çıxarılan ilkin neftin ixracını təmin edəcəkdir.

Ancaq gələcəkdə, bir neçə il sonra çıxarılacaq neftin ixracı üçün də boru xəttinin çəkilməsi barədə düşünürük. Bildiyiniz kimi, bu barədə əsas fikirlərimizdən biri odur ki, həmin boru kəməri Türkiyə ərazisindən keçməklə Ceyhana çəkilsin. Amma bu barədə başqa təkliflər də var. Biz bunun da üzərində işləyirik.

Bir sözlə, bu məlumatları sizə verməkdə məqsədim odur biləsiniz ki, biz müqaviləni imzalamışıq. Ancaq bu müqavilə kağız üzərində qalmayıb, həyata keçirilib.

Oktyabrın 9-da konsorsiumun iclasında gələn il üçün büdcə müəyyənləşdirilibdir. Gələn ildən bu şirkətlər müqavilənin həyata keçirilməsi üçün 750 milyon dollar sərmayə qoyurlar. Get-gedə bu sərmayə artacaq və şübhəsiz ki, neft çıxarılacaq və ondan həm konsorsiumun üzvü olan şirkətlər, həm də Azərbaycan Respublikası mənfəət götürəcəkdir. Güman edirəm ki, bu müqavilənin həyata keçirilməsi Azərbaycanın iqtisadiyyatına xeyli kömək edəcəkdir.

Ancaq bizim iqtisadiyyatımız təkcə neftdən ibarət deyil, iqtisadi potensialımız böyükdür, təbii sərvətlərimiz zəngindir, ona görə də biz dünya şirkətlərini, beynəlxalq maliyyə mərkəzlərini Azərbaycana dəvət edirik. Biz onların respublikamıza gəlməsinə maraqlıyıq və hər biri ilə Azərbaycanda əməkdaşlıq etməyə hazırıq.

Bir də qeyd edirəm ki, biz ölkəmizin iqtisadiyyatını sərbəst bazar iqtisadiyyatı əsasında qururuq, ona görə də hər bir şirkətin Azərbaycana gəlməyə imkanı var.

Siz Amerikada yaşayırsınız, yaxşı bilirsiniz ki, hər bir şirkət sərmayə qoymaq üçün o ölkədə ictimai-siyasi vəziyyətin sabit olmasını istəyir. Azərbaycanda müharibə getdiyinə görə və son illər vəziyyət sabit olmadığına görə bir çox şirkətlər ölkəmizə gəlmək istəsələr də, ancaq ehtiyat etmişlər. Bu gün sizə deyə bilərəm ki, Azərbaycanın daxilində ictimai-siyasi vəziyyət tamamilə sabitdir.

Doğrudur, bu, asan olmayıb. Bilirsiniz ki, iki il yarım əvvəl mən Azərbaycanın rəhbərliyinə gəlmişəm. 1993-cü ilin iyun ayında Azərbaycan təhlükəli bir vəziyyətdə idi. Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi başlayırdı, insanlar bir-birini qırırdı, qan tökülürdü. O ağır dövrdə - bir silahlı dəstənin o biri silahlı dəstənin üstünə getdiyi, dövləti devirdikləri vaxtda mənə Azərbaycana dəvət etdilər. Bilirsiniz ki, mən uzun müddət Azərbaycandan təcrid olunmuşdum. Bakıda yaşamırdım. Dəvət etdilər, mən də Azərbaycan xalqı ilə bağlı olduğuma görə - bu, mənim doğma xalqımdır, Vətənimdir, torpağımdır - xalq bu ağır vəziyyətdən çıxarmaq üçün dəvəti qəbul etdim, Bakıya gəldim. Sonra mənə prezident seçildilər və iki il yarım ki, işləyirəm.

Bu iki il yarım Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyəti sabitləşdirmək üçün çox ağır bir dövr olub: birincisi, o vətəndaş müharibəsini sovuşdurmaq lazım idi. Bu, asan məsələ deyildi. Biz buna nail olduq. Ancaq bundan sonra ayrı-ayrı silahlı dəstələr, qruplar vəzifə, mənsəb ələ keçirmək üçün, öz şəxsi məqsədlərinə nail olmaq üçün yenə də dövlət çevrilişləri etməyə çalışdılar. Keçən ilin sentyabr ayında mən burada - Nyu-Yorkda idim. Gəlib BMT-nin toplantısında ilk dəfə nitq söyləmişdim. Amma mən Bakıya qayıdarkən Azərbaycanda iki böyük dövlət xadimimiz - parlament başçısının müavini Afiyəddin Cəlilova və Xüsusi İdarənin rəisi polkovnik Şəmsi Rəhimova qarşı terror etdilər, onları öldürdülər. Mən Bakıya qayıdan kimi dövlət çevrilişinə cəhd başlandı. Bilirsiniz ki, mən xalqa müraciət etdim. Çevrilişin qarşısını aldım.

O vaxtdan bir il keçib. Bu bir il müddətində yenə də iki dəfə dövləti devirmək, Azərbaycan prezidentini öldürmək istəyiblər. Ancaq bunların hamısının qarşısını almışıq, alırıq. Bilirəm ki, ürəyiniz ölkəmizlə bir vurur. Ona görə də mən sizə deyə bilərəm, - bir azərbaycanlı kimi arxayın olun. Doğrudur, Azərbaycanda belə cinayətkar qruplar hələ var, fəaliyyət göstərirlər. Ancaq xalq onların qarşısını ala bilər. Ən vacibi odur ki, dövlət öz dövlətçiliyini qoruya bilər və biz dövləti devirmək istəyən belə terrorçu qüvvələrin qarşısını alırıq.

Biz bu çevrilişin qarşısını aldıq. Bir çox adamlar həbs olundular, indi məhkəmə qarşısında duracaqlar. Onlardan bəziləri qaçaraq Moskvada və digər yerlərdə gizlənilər. Azərbaycana qarşı yenə də təxribat işləri görürlər. Ancaq bunların hamısının qarşısı alınıb və alınacaqdır.

Mən buraya yola düşməmişdən iki gün əvvəl böyük bir terror aktının üstü açıldı. Bir il əvvəl edilmiş terrorun cinayətkarları tapıldı və onlar həbs olundular. Bu məsələ artıq açılib. Bu terroru edənlər bu ilin martında dövlət çevrilişi etmək istəyənlər idi. Onlar tək özləri deyildilər, onları xaricdən, ayrı-ayrı ölkələrdən də idarə edirdilər. Daxili işlər nazirinin keçmiş müavini Rövşən Cavadov və onun qardaşı Mahir Cavadov ayrı-ayrı siyasi qüvvələrlə birləşərək hökumətin üzərinə hücum etdilər. Azərbaycanın prezidentini öldürməyə və dövləti ələ almağa çalışdılar. Biz bunun qarşısını aldıq. Ancaq keçən il sentyabrın 30-da olan terrorun üstü indiyədək açılmamışdı. İndi açılib, terror edən həmin adamlar həbs olunublar, ələ keçiblər, məhkəmə qarşısında duracaqlar.

Demək istəyirəm ki, bizim xarici düşmənimiz - Ermənistan silahlı qüvvələri yeddi ildir Azərbaycanı dağdır, bir də ki, təəssüflər olsun, xalqımızın içərisində ayrı-ayrı qruplar bir-biri ilə vuruşurlar. Bu yeddi il içərisindəki daxili çəkişmələr, vuruşmalar Azərbaycanın Ermənistan qarşısında məğlub olmasının, yəni torpaqlarımızın bir hissəsinin işğal edilməsinin əsas səbəblərindən biri olubdur.

Biz bunların qarşısını almışıq. İndi Azərbaycanda sakitlikdir. İnsanlar sərbəst yaşayırlar. Doğrudur, çətin yaşayırlar. İqtisadi vəziyyət ağırdır. Əhəlinin bir qismi kasıbcılıq içərisindədir. Ancaq insanlar mənəvi cəhətdən rahat yaşayırlar, sabit şərait yaranıb. Ona görə də Azərbaycana gəlin. Azərbaycana rahat gəlməyə, qohum-əqrabalarınızla görüşməyə əvvəlki illərdən indi daha yaxşı şərait yaranıbdır.

Mən burada olduğum müddətdə bir çox dövlət başçıları ilə görüşəcəyəm. O cümlədən ABŞ-ın prezidenti Bill Klintonla mənim görüşüm olacaq. Başqa dövlət başçıları ilə də görüşlərim olacaqdır. Bu görüşlərimizdə şübhəsiz ki, həm ikitərəfli, dövlətlərarası əlaqələrin inkişaf etdirilməsi məsələləri, həm də Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə son qoyulması məsələləri müzakirə ediləcəkdir. Bir daha deyirəm ki, bu münaqişəyə son qoyulması yalnız bizim şərtlərimiz əsasında - Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərinin azad olunması, qaçqın düşmüş vətəndaşlarımızın öz yerlərinə, yurdlarına qayıtması nəticəsində mümkün ola bilər. Bu məsələlər cənab Bill Klintonla da, başqa dövlət başçıları ilə də müzakirə ediləcəkdir. Ola bilər ki, Ermənistan prezidenti Ter-Petrosyan ilə də mənim görüşüm olsun. Hər halda Nyu-Yorkda bir neçə gün çox gərgin çalışacağıq, işləyəcəyik. Güman edirəm ki, işlərimiz səmərəli olacaqdır.

Mən sizinlə görüşməyimdən bir daha məmnun olduğumu bildirirəm. Hamınıza cansağlığı, xoşbəxtlik arzulayıram.

Biz burada Türk evindəyik. Türkiyə dost və qardaş ölkəmizdir. Türkiyə bizim öz məmləkətimizdir. Yəni Azərbaycandan Türkiyəyə gələn hər bir adam özünü öz məmləkətində hiss edir. Türkiyədən Azərbaycana gələnlər də özlərini öz məmləkətlərində hesab edirlər.

Nyu-Yorkdakı Türk evinə mən ikinci dəfədir ki, gəlirəm, doğma evimiz kimi gəlirəm. Ev sahiblərinin burada Azərbaycan ilə Türkiyə arasındakı dostluğun, qardaşlığın inkişaf etdirilməsi üçün göstərdikləri səylərə, gördükləri işlərə öz hörmət və ehtiramımı bildirmək istəyirəm. Biz dostuq, qardaşıq. Mən buraya gələrkən bu gün bir saat, saat yarım İstanbulda oldum. Orada bir neçə rəhbər şəxslərlə görüşdüm. İki gün bundan əvvəl hörmətli dostumuz Süleyman Dəmirəllə telefonla danışdım. Türkiyənin prezidenti Süleyman Dəmirəl də sabah buraya gələcəkdir. Onunla da görüşlərimiz olacaq. Yəni bizim aramızda olan dostluq, qardaşlıq əlaqələri tarixi köklər üzərində qurulub. Ancaq yeni dövrdə bu əlaqələr inkişaf edir, böyüyür və hər birimiz bu əlaqələrin inkişaf etməsinə çalışmalıyıq. Azərbaycanın prezidenti kimi bundan sonra da çalışacağam.

Norveçdə Azərbaycan Diasporunun nümayəndələri ilə görüşdə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin çıxışı

24 aprel 1996-cı il

Sizin hamınızı - Norveçdə, İsveçrədə yaşayan azərbaycanlıları səmimi qəlbdən salamlayır, doğma yurdundan, diyarınızdan - Müstəqil Azərbaycan Respublikasından ən qızğın salamlar çatdırıram.

Biz hansı ölkəyə gediriksə, orada azərbaycanlıların olub-olmaması ilə maraqlanıyıq. Mən buraya səfərə hazırlaşanda da maraqlandım ki, Norveçdə nə qədər azərbaycanlı yaşayır. Bu barədə məlumat verdilər və bildirdilər ki, Azərbaycan-Norveç cəmiyyəti yaradılıb, ona da Rəhimov rəhbərlik edir. Buna görə də mən onu bizim nümayəndə heyətinin tərkibinə daxil edib buraya gətirmişəm.

Bilirsiniz ki, mənim səfərim bir neçə gün bundan öncə başlayıbdır. Mən Lüksemburqda olmuşam, Avropa Birliyi Xarici İşlər nazirlərinin növbəti toplantısı keçirilibdir. Bu toplantı zamanı ölkəmizin birliyə daxil olması üçün Avropa Birliyi ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq haqqında sazişin imzalanması mərasimi olmuşdur. Neçə vaxtdan bəri hazırladığımız bu saziş çox böyük əhəmiyyəti olan sənəddir. Həmin saziş imzalandı, mən və mənimlə gələnər bu mərasimdə iştirak etdik. Orada Avropa Birliyinin rəhbərliyi ilə danışıqlar apardıq.

Sonrakı gün Brüsseldə Avropa Birliyi iqtisadi komissiyasının sədri cənab Jak Santerlə görüşümüz oldu və Avropa Birliyi ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlıq haqqında gələcək planlarımızı müəyyən etdik. NATO-nun baş qərargahında da oldum. Bilirsiniz ki, hələ iki il bundan öncə Azərbaycan NATO-nun "Sülh naminə əməkdaşlıq" çağırışına səs veribdir və mən iki il əvvəl NATO-nun baş qərargahında olarkən həmin proqramı imzalamışam. İndi onun davamı olaraq bizim addımımızı təsdiq edən prezentasiya sənədini onlara təqdim etmişəm, sonra isə buraya gəlmişəm.

Bu gün Norveçin Baş naziri xanım Brundtlandla görüşüm olubdur, danışıqlar aparmışıq. Bunların nəticəsində bir neçə sənəd imzalanıbdır. Ən əsas sənəd Norveç ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlığa dair birgə bəyanatdır. Bu, Norveçlə müstəqil Azərbaycan dövləti arasında aparılan ilk danışıqlardır. Birgə bəyanat və imzalanmış başqa sənədlər Norveç-Azərbaycan əlaqələrinin gələcək inkişafı üçün çox yaxşı hüquqi əsaslar yaradır. Bunların zəminində də şübhəsiz ki, gələcəkdə lazımı tədbirlər görəcəyik.

Beş ildir ki, Azərbaycan müstəqil dövlət kimi yaşayır, payızda beş il olacaqdır. Bu illər ərzində Azərbaycan çox ağır, çətin, həm də şərəfli yol keçibdir. Bu gün bir daha qeyd etmək lazımdır ki, ötən beş ildə bizim ən böyük nailiyyətimiz Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsi və müstəqil dövlət kimi yaşayıb dünyaya özünü müstəqil bir xalq, müstəqil bir dövlət kimi tanıtmasıdır. Qarşımızda çox çətinliklər olub, ağır problemlərlə rastlaşmışıq. Xalqımız, millətimiz, dövlətimiz üçün ən ağır problem Ermənistanın Azərbaycana etdiyi hərbi təcavüzdür. Bilirsiniz ki, bu təcavüz nəticəsində Azərbaycanın ərazisinin 20 faizi işğal edilmişdir, həmin ərazilərdən bir milyondan artıq bacı-qardaşlarımız didərgin düşüblər. İşğal olunmuş torpaqlarda hər şey - şəhərlər, qəsəbələr, kəndlər, evlər, məktəblər, xəstəxanalar, tarixi abidələr dağılıb, yerlə-yeksan edilibdir. Təcavüz nəticəsində çox itkilər, şəhidlər vermişik, çoxları xəsarət alıblar. Bunlar hamısı xalqımızın başına gələn bəlalardır.

İki ildir ki, mayın 12-də iki il tamam olacaq - biz atəşi dayandırmışıq və beynəlxalq təşkilatların, böyük dövlətlərin vasitəçiliyi ilə Ermənistanla apardığımız danışıqlar nəticəsində atəşkəs haqqında saziş əldə etmişik və ona da riayət edirik. Müharibə, döyüşlər gedib, itkilər vermişik, qan tökülüb, lakin bunların bir nəticəsi olmayıb. Belə qənaətə gəlmişik ki, bu məsələnin sülh yolu ilə həll olması bizim üçün daha əlverişlidir. Ona görə də iki ildir atəşkəs rejimilə yaşayırıq və sülhə nail olmaq üçün bu iki il ərzində dünyanın bütün imkanlarından istifadə edərək danışıqlar aparırıq. Həm Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, həm ATƏT-in və onun Minsk qrupunun, böyük dövlətlərin - Amerika Birləşmiş Ştatlarının, Rusiyanın, Türkiyənin, başqa dövlətlərin, digər beynəlxalq təşkilatların imkanları hərəkətə gətirilib, bu iş cəlb olunubdur. Ancaq təəssüf ki, istənilən nəticə əldə edilməyibdir.

İki gün öncə - aprelin 22-də Lüksemburqa gələn günü mən Ermənistan prezidenti Ter-Petrosyanla görüşüb çox ətraflı danışıqlar aparmışam. Biz birgə bəyanat vermişik ki, bundan sonra da atəşkəs rejimini qoruyub saxlayacaq, sülh danışıqlarını davam etdirəcək, məsələnin sülh yolu ilə həllini və beynəlxalq hüquq normalarına riayət olunmasını təmin edəcəyik. Hesab edirəm ki, indiki mərhələdə danışıqlarımızın belə bir nəticəsi lazımdır. Bu, onu göstərir ki, danışıqların gələcəkdə də aparılması üçün şərait yaranır.

Ancaq əsas nəticə əldə olunmayıb. Ona görə ki, Ermənistan tərəfi özünün üstünlüklərindən istifadə edərək, - üstünlük isə bundan ibarətdir ki, ərazimizin 20 faizi işğal olunub, Dağlıq Qarabağın ətrafında yeddi rayon da işğal edilib, bir milyondan çox vətəndaşlarımız qaçqın düşübdür. Belə olan halda Ermənistan, əlbəttə, öz üstünlüyünü bilir, - digər tərəfdən də böyük ölkələrdə, kiçik ölkələrdə olan (bilmirəm, burada erməni var, ya

yox, amma Amerika Birləşmiş Ştatlarında bir milyondan artıq, Fransada 400 mindən çox erməni yaşayır. Bunların əksəriyyəti də uzun müddət həmin ölkələrdə yaşadığına görə o mühitə uyğunlaşmış adamlardır, o ölkələrin vətəndaşlarıdır, çox varlıdırlar. Təəssüf ki, yaşadıkları ölkələrin siyasətinə, mövqeyinə təsir edə bilirlər) erməni diasporunun böyük imkanlarından istifadə edərək, eyni zamanda bunların vasitəsilə bir neçə böyük dövlətin dəstəyinə nail olaraq iddialarından əl çəkmirlər. İddiaları da ondan ibarətdir ki, Dağlıq Qarabağa dövlət müstəqilliyi almaq, beləliklə də Azərbaycanın ərazisinin bir hissəsini ələ keçirmək istəyirlər.

Şübhəsiz ki, biz buna razı ola bilmərik. Aprelin 22-də mən Lüksemburqda olarkən Ermənistan prezidenti Ter-Petrosyana bir də dedim ki, biz heç vaxt buna razı olmayacağıq. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olunmalıdır. Torpaqlarımızın bir qarışını da başqasının əlinə keçməsinə imkan verə bilmərik və bundan sonra da verməyəcəyik. Mən ona dedim ki, bu məsələnin gec-tezi var, heç bir münaqişə sizin dediyiniz kimi aradan qaldırıla bilməz. Bizim hüququmuz var, beynəlxalq hüquq normaları var, Azərbaycan müstəqil dövlətdir, müstəqil dövlət kimi onun ərazi bütövlüyü, sərhədlərinin toxunulmazlığı bərpa edilməli, təmin olunmalı və qorunmalıdır. Əgər biz bunu bu gün edə bilmiriksə, sabah edəcəyik, sabah da edə bilməsək sonrakı aylarda, illərdə edəcəyik. Ona görə də bu barədə heç bir güzəştə gedə bilmərik.

Güzəştimiz ondan ibarət ola bilər ki, mövcud reallığı nəzərə alaraq Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilərə (orada təxminən yüz minə qədər erməni yaşayır) Azərbaycanın tərkibində muxtariyyət statusu verək. Bundan artıq heç bir şey edə bilmərik. Mən bunu Ermənistan prezidentinə bir daha bəyan etdim. Onu dəvət etdim ki, reallığı anlasınlar, bilsinlər ki, bir hədd var, biz onu keçə bilmərik. Anlasınlar ki, daim belə şəraitdə yaşamaq olmaz. Mən ona bildirdim ki, Ermənistan və Azərbaycan taleyin xalqımıza verdiyi yerlərdir, heç kim buradan köçməyəcək, biz qonşuyuq və qonşu kimi yaşamalıyıq. Amma daimi düşmənçilik ola bilməz, daim düşmənçilik vəziyyətində yaşamaq olmaz. Bu, onların özlərinə də böyük zərər vurur. Ancaq iş də bundadır ki, ermənilərdə bir xüsusiyyət var - öz istəklərinə nail olmaq üçün hər bir ağır, çətin vəziyyətə dözürlər. Məsələn, Dağlıq Qarabağ böyük bir yer deyildir. Əgər Amerikada bir milyondan çox, Rusiyada bəlkə də iki milyon, Fransada 400 mindən çox erməni yaşayırsa, Ermənistanın özündə cəmi üç milyon yarım erməni yaşayır. Yüz min erməninin məskun olduğu Dağlıq Qarabağdan ötrü səkkiz ildir ki, Ermənistan özünü çox ağır vəziyyətə salıbdir.

Bu müharibədə bizə çox zərblər dəyib, torpaqlarımız işğal olunubdur. Ancaq demək olmaz ki, ermənilər nə isə böyük bir şey udublar. Ermənistan da çox ağır iqtisadi vəziyyətdədir, çox böyük problemlər var. Belə bir vəziyyətdə, yaxud Dağlıq Qarabağda yüz min erməni daim hərbi vəziyyətdə, silah altında yaşaya bilməz. İnsanlar azad olmalı, asudə olmalıdır, daim hərbi vəziyyətdə yaşaya bilməzlər. Yenə deyirəm, ermənilərin bir xüsusiyyəti də ondan ibarətdir ki, istədiklərinə nail olmaq üçün ən yaxşı yaşayan erməni də cəfaya, əziyyətə dözür ki, ermənilər əhval-ruhiyyəsini həyata keçirsin. Bu da Qafqazda çox təhlükəli bir amildir. Azərbaycan heç vaxt unutmamalıdır, erməni millətçiləri, daşnaklar və onların bugünkü törəmələri, "Böyük Ermənistan" iddiası ilə yaşayanlar o fikirlərdən əl çəkməyiblər, imtina etməyiblər. Ona görə də bütün bu əzab-əziyyətlərə dözürlər ki, istədiklərinə nail olsunlar.

Biz isə heç vaxt yol verə bilmərik ki, Azərbaycan xalqının mənafeyinin ziyanına olaraq ermənilər özlərinin bu çirkin iddialarını həyata keçirə bilsinlər. Ona görə də belə kəskin vəziyyət yaranmışdır. Ancaq bu vəziyyətdən çıxış yolunu mən yenə də sülh danışıqlarında və bu barədə prezident Ter-Petrosyanla açıq danışıq bəyanatlarımı verdim. Biz bu danışıqları aparacağıq, bu işləri görəcəyik və görürük. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsinə nail olacağıq. Mən buna inanıram, əminəm və siz də əmin ola bilərsiniz.

Eyni zamanda hər bir azərbaycanlı bilməli və hazır olmalıdır ki, əgər bizim bütün bu cəhdlərimiz nəticə verməsə, nəyin bahasına olur-olsun, - canımızın, qanımızın bahasına da olsa, - işğal olunmuş torpaqlarımızı azad etməli, Azərbaycanın sərhədlərinin toxunulmazlığını, ərazi bütövlüyünü təmin etməliyik. Bu, qarşımızda duran vəzifədir və biz onu nəyin bahasına olur-olsun yerinə yetirəcəyik. Buna əmin ola bilərsiniz.

Azərbaycanda müstəqil dövlət yaşayır və yaşayacaqdır. Dediym kimi, Azərbaycanın müstəqilliyi bizim üçün böyük nailiyyətdir. Bu nailiyyəti göz bəbəyi kimi qoruyub saxlamalıyıq və biz bunu edirik. Bir Prezident kimi mən özümün ən ümdə, ən ülvi, ali vəzifəmi bunda görürəm. Azərbaycanda demokratiya prinsipləri, insan azadlığı, söz, fikir azadlığı prinsipləri bərqərar olur. Azərbaycan yeni bir həyata başlayır, dəyişikliklər gedir. Şübhəsiz ki, bu dəyişikliklər bir günə, iki günə mümkün deyildir. Azərbaycan bundan sonra demokratik, hüquqi, dünyəvi, yəni sivilizasiyalı dövlət kimi yaşayıb, inkişaf etməlidir.

Bundan ötrü biz islahatlar aparırıq. Xüsusən iqtisadi islahatlar, özəlləşdirmə keçiririk və bunlar indən sonra daha sürətlə keçiriləcəkdir. Aqrar sektorda islahatlar aparılır, başqa demokratik islahatlar keçirilir. Yəni addım-addım, ardıcıl olaraq bu yolla gedirik və gedəcəyik. Azərbaycanın keçmişini də yaxşı bildiyimə görə, bu gün də mən rəhbərlik etdiyim üçün hər şeyi bildiyimə görə və respublikanın gələcəyinə də öz baxışım olduğuna görə əminəm və siz də əmin ola bilərsiniz ki, müstəqil Azərbaycanın böyük, çox parlaq, gözəl gələcəyi var. Biz bu gələcəyə çatacağıq, sonrakı nəsillər bunun bəhrələrini bəlkə bizdən də çox görəcəklər. Azərbaycan bu yoldan dönməyəcək və mən hesab edirəm ki, heç vaxt dönməməlidir.

Bu illərdə Azərbaycanın daxilində cürbəcür proseslər gedibdir. Bu da təbiidir, Sovetlər İttifaqının dağılması ərafəsində, dağılması dövründə proseslər olubdur. Şübhəsiz ki, bunlar müəyyən mənada təbiidir. Amma ola bilərdi ki, bu proseslər daha zərərsiz getsin. Təəssüf ki, bunlar Azərbaycan xalqı üçün çox zərərli olubdur. Fikrimi bir də aydınlaşdırmaq istəyirəm ki, bu ictimai-siyasi proseslər təbiidir, olmalı idi. Ancaq bu proseslər müəyyən qədər idarə olunsaydı, ağıllı şəkildə istiqamətləndirilsəydi xalq üçün, cəmiyyət, millət üçün bəlkə də az zərərlə keçə bilərdi. Amma bunlar olmadığına görə Azərbaycan çox zərbələr aldı.

Acınacaqlıdır ki, Azərbaycanda dövləti silah gücünə devirmək cəhdi adi bir hala çevrilmişdi. Bu dəfə, ilk dəfə silahlı çevriliş edilibdir. 1993-cü ildə Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi başlandı. O vaxt - məlumatınız olub, ya yox, bilmirəm, - Azərbaycan parçalanırdı. Mənim isə, - təcümeyi-halım sizə məlumdur, deməyə ehtiyac yoxdur, - baxmayaraq ki, o vaxt Sovetlər İttifaqının rəhbərlərindən biri idim. Moskvada yaşayırdım, oradan təcrid olundum. Azərbaycanın paytaxtı Bakıya - yaşadığım, yaratdığım yerə gəldim, oradan da təcrid olundum. Sonra gedib, doğulduğum yerdən Naxçıvandan təcrid olunmuş vəziyyətdə yaşayırdım. Hesab edirdim ki, belə də yaşamaq olar, insan hər bir cəfaya dözməlidir. Ancaq 1993-cü ilin iyununda Azərbaycanda böyük bir böhran, dövlət böhranı yarandı, vətəndaş müharibəsi başlandı. Azərbaycan artıq parçalanmışdı.

O vaxt mənə Bakıya dəvət etdilər. Mən elə Azərbaycanda idim, amma ucqar yerdə, Naxçıvanda idim, Bakıya gəldim və bildiyiniz kimi, fəaliyyətə başladım. Bir-iki aydan sonra üç il olacaq ki, mən yenə də Azərbaycana rəhbərlik edirəm. Təəssüflər olsun ki, bu müddətdə də biz çox böyük, ağır çətinliklərlə rastlaşdıq. Ayrı-ayrı silahlı dəstələr 1994-cü ilin oktyabrında Azərbaycanda yenə çevriliş etmək istədilər. Eşitmisiniz, bilirsiniz, mən xalqa müraciət etdim, camaat Prezident sarayının ətrafına toplandı. O adamlar ki, silah gücünə dövləti devirmək istəyirdilər, biz onları dağıtdıq.

Təəssüf ki, bu zərərli ənənə Azərbaycanda bəzilərinin qanına o qədər işləyib ki, ondan əl çəkə bilmirlər. 1995-ci ilin martında yenidən çevriliş etmək istədilər. Bizim bəzi gənclərimiz tələf oldu, ancaq bu cəhdin də qarşısını aldığımız. Bundan sonra yenidən çevriliş hazırlamaq, terror aktlarına keçmək istədilər. Mənə qarşı yönəldilmiş bir neçə terror aktının qarşısı alındı. Hətta 1995-ci ilin iyununda mən Rumıniyadan Azərbaycana qayıdarkən uçduğum təyyarəni raketlə vurmaq məqsədi ilə işlər görülmüşdü. Allah bizi o bəladan, xətdən qurtardı, təyyarəni vura bilmədilər. Sonra bu işin təşkilatçıları yaxalandı, hazırlanmış həmin raket də tapıldı. Bunlar hamısı bizim aramızda olub və öz şəxsi məqsədlərini, mənafeələrini xalqın mənafeyindən üstün tutan adamlardır. Əgər bir-birimizə daxildən zərbə vursaq yenə dərd yaradır. Bütün bunlar Azərbaycana olan təcavüzə kömək edir, düşmənin dəyirmanına su tökür və ölkəmizin ümumi, qlobal mərasimlərinin, hərbi təcavüzündən xilas olmaq, ərazi bütövlüyümüzü təmin etmək məsələlərinin həllinə maneçilik törədir, böyük zərbələr vurur.

Mən bilirəm, hələ 1990-cı ilin yanvar faciəsi zamanı siz Azərbaycana qarşı olan təcavüzə bu ölkələrdə öz etirazınızı bildirmişsiniz. Azərbaycanda xalq meydanlara çıxıb respublikada o vaxtkı kommunist rejiminin əleyhinə mitinglər keçirərkən onunla həmrəy olmuş, onu dəstəkləmişsiniz. Hesab edirəm, bunlar hamısı çox gözəl nümunələr, xidmətlərdir.

Təəssüflər olsun ki, o vaxt vətənpərvərlik, milli azadlıq əhval-ruhiyyəsi ilə yaşayan bəzi adamlar sonra mənəviyyatca pozulub cinayətkarlara çevrilibdir və bəziləri dövlət çevrilişi cəhdlərində iştirak etdilər. Bir hissəsi həbs olundu, bəziləri qaçıb Moskvada, Rusiyanın başqa şəhərlərində gizlənilər. Məsələn, ola bilər xatirənizdədir, o vaxt Xalq Cəbhəsinin başçılarından biri olan Rəhim Qaziyev 1990-cı ilin yanvar hadisələri ilə əlaqədar həbs edib, səkkiz ay Moskvada saxlanmışdır. Azad edilib Azərbaycana qayıtdıqdan sonra hamı sevinir, bayram edirdi ki, Rəhim Qaziyev kimi bir şəxs geri qayıtmışdır. Amma sonrası nə oldu? Heç bir təcrübəsi olmayan bu adam Xalq Cəbhəsinin hakimiyyəti dövründə müdafiə naziri oldu, xəyanət etdi. Bizim Şuşa, Laçın kimi yenilməz qalalarımızın düşməne təslim edilməsinin iştirakçısı oldu, başqa cinayətlər də etdi. 1993-cü ildə də vətəndaş müharibəsini törədənərdən biri o idi. Bu hadisələrə görə onu məsuliyyətə cəlb edərkən, izahat tələb edərkən qaçdı. Onu həbs etdilər, istintaq apardılar. Lakin xarici ölkələrin xüsusi xidmət dairələrinin vasitəsilə həbs etdilər və Bakıya gətirdilər.

Azərbaycanda qısa müddət Kommunist Partiyasına rəhbərlik etmiş, sonra az müddət prezident olmuş Ayaz Mütəllibov dörd il bundan öncə xalq tərəfindən qovulubdur. Dörd ildir ki, Moskvada oturub cürbəcür təxribat işləri aparır. Özünün guya yenə də hakimiyyətə gəlməsi üçün terrorçular hazırlayıb göndərir, raketlə təyyarəni vurdurmaq istəyir, min dənə iş görür. On-on beş gün öncə onu da Moskvada həbs ediblər. Bilmirəm, Azərbaycana verəcəklər, ya verməyəcəklər, çünki gedib orada onlara sığınmış və deyir ki, sizi hamıdan çox istəyirəm, sizin vətəninizi öz vətənimdən də çox istəyirəm. Ona görə onu müdafiə edənlər də var.

Təəssüf ki, Xalq Cəbhəsinin daxilində də öz əqidəsini dəyişən, mənəviyyatca pozulan adamlar çox oldu. Ona görə də bütün bunlar Azərbaycanın daxilində çox ağır nəticələrə gətirib çıxardı. Allaha şükürlər olsun ki, biz bu çətinliklərin hamısının öhdəsindən gələ bildik.

Keçən ilin noyabrında biz müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyasını qəbul etdik. Bu, böyük tarixi hadisədir. Konstitusiya Azərbaycanda demokratik, güclü dövlətin yaranıb yaşaması üçün böyük proqramdır.

Azərbaycanda ilk demokratik parlament seçkiləri keçirildi. Artıq bizim demokratik parlamentimiz var, o işləyir. Mənimlə birlikdə buraya parlamentimizin səkkiz-doqquz üzvü də gəlmişdir. Parlamentdə bir sıra partiyalar təmsil olunubdur. Məsələn, Xalq Cəbhəsi də, Milli İstiqlal Partiyası da, Yeni Azərbaycan Partiyası, Demokratik İstiqlal Partiyası, Vətəndaş Həmrəyliyi Partiyası və başqa partiyalar da təmsil ediləblər. Yəni bizdə çoxpartiyalı sistem var. 30-dək partiya qeydiyyatdan keçibdir. Doğrudur, əksəriyyəti çox zəifdir, platformalarında böyük fərq də yoxdur. Bu partiyaların əksəriyyəti Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi yaşamasını, inkişaf etməsini istəyir. Ancaq təəssüf ki, bəzilərində, - ola bilər, özlərində yox, başçılarında - siyasi hikkə, iddialar olduğuna görə Azərbaycanın müstəqilliyi üçün birləşməkdə hələ ki, lazımi addımlar ata bilməyiblər. Ancaq mən inanıram ki, biz bu mərhələni də keçib gedəcəyik.

Azərbaycanın daxilində fikir azadlığı, söz azadlığı, dünyaya baxışlarında fərqlin olması təbiidir. Bunlarla bərabər Azərbaycanın ülvü məqsədlərinin ətrafında hamı birləşməlidir. Bu məqsədlər nədən ibarətdir: Azərbaycanın müstəqilliyini qoruyub saxlamaq, ərazi bütövlüyünü təmin etmək, Azərbaycanı Ermənistanın təcavüzündən xilas etmək. Bunun üçün hamı birləşməlidir. Mən açıq deməliyəm, ermənilər bu sahədə çox birləşə bilirlər, amma təəssüf ki, azərbaycanlılar birləşmək qabiliyyətinə hələ istənilən qədər malik deyillər. Amma güman edirəm ki, bu da olacaqdır.

Xalqımız yeni bir inkişaf dövrünü keçirir. Biz bu dövrü də keçməliyik. Bundan sonra xalqımız daha da yüksələcəkdir. Dünyada 40 milyondan artıq azərbaycanlı yaşayır. Burada, belə bir şimal ölkəsində 1500 azərbaycanlının yaşaması özü böyük qüvvədir. Ancaq elə ölkələr var ki, orada milyonlarla azərbaycanlı yaşayır. Azərbaycanlıların vətəni var - müstəqil Azərbaycan dövləti, azərbaycanlı hər yerdə yaşaya bilər, ancaq azərbaycanlılığını, öz dilini, dinini, milli ənənələrini unutmamalıdır. Onun qəlbi daim doğma Azərbaycanla, müstəqil Azərbaycanla bir vurmalıdır. Harada yaşayır-yaşasın - Norveçdə, İsveçrədə, Amerikada, Fransada, İngiltərədə, başqa ölkələrdə, - fərqi yoxdur. Güman edirəm, o gün gəlib çatacaq ki, başqa ölkələrdə, yəni Azərbaycanın hüduqlarından kənarında azərbaycanlılar daha çox təşkilatlanacaq, birləşəcək, bir-biri ilə daha da mehriban, səmimi olacaqdır. Bu, həm Azərbaycan xalqının birliyini, həmrəyliyini təmin edəcək, həm də müstəqil Azərbaycanı bütün dünyada dəstəkləyəcək, müdafiə edəcəkdir. Biz buna nail olmalıyıq. Güman edirəm ki, buna doğru aparıcı yollar da artıq açıqdır, aydındır, hesab edirəm, bizim üçün müəyyəndir. Ona görə də əminəm ki, xalqımız getdikcə daha da yaxınlaşacaq, birləşəcəkdir.

Güman edirəm ki, mənim bu sözlərimdən hərə özü üçün nə lazımsa götürəcəkdir. Ancaq bir şey məni narahat edir ki, ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar bəzən parçalanırlar. Burada dediniz ki, iki təşkilat yaratmışınız, biri assosiasiyadır, o birisi kultür dərnəyidir. Bu, ola bilər, şübhəsiz, mən demirəm ki, hamı bir təşkilat olsun. Ancaq bu təşkilatlar eyni istiqamətdə işləyirlərsə, bir-biri ilə dostdurlarsa, qoy olsun. Yaxud kiçik bir yerdə bir təşkilat digəri ilə rəqabət aparırsa, ya da bəzən bir-birinə zidd gedirsə, bu, lazım deyildir. Kənardan bizə olan mənfi hərəkətlər kifayətdir, lazım deyildir. Öz aramızda səmimi, dost, mehriban olmalıyıq, bir-birimizə kömək etməliyik, bir-birimizin qayğısına qalmalıyıq. Bu, "Qurani-Şərif"-in bizə verdiyi nəsihətlərdir, xalqımızın, millətimizin əsrlər boyu, tarixdən gələn ənənələridir, azərbaycanlıların ən yüksək keyfiyyətləri, xüsusiyyətləridir. Bunları itirmək lazım deyildir, əksinə, hər kəs özündə toplamalı və başqasına da çatdırmalıdır ki, hamımız bir olaq. Azərbaycanlılar əsl azərbaycanlı olmalıdır, vətənpərvər olmalıdır, vətəni, dilini, dinini sevməlidir və vətənə öz qayğısını göstərməlidir. Mən sizi buna dəvət edirəm.

Şübhəsiz ki, Azərbaycan dövləti qüvvələndikcə, iqtisadi cəhətdən gücləndikcə öz hüduqlarından kənarında yaşayan soydaşlarına da qayğısını və diqqətini artıracaqdır. Bu gün də qəlbimizdə bu qayğılar var, indi də bu, bizim üçün böyük vəzifədir. Ancaq gələcəkdə bu, daha da artacaqdır. Ona görə gəlin əl-ələ verək, bir olaq, müstəqil Azərbaycanı yaşadaq, irəliyə aparaq.

Sizin hamınıza cansağlığı, xoşbəxtlik arzulaıyram. Hamınıza arzu edirəm ki, Azərbaycanla daim əlaqədə olasınız. Sağ olun.

Almaniyadakı Azərbaycan Diasporunun nümayəndələri ilə görüşdə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin çıxışı

Bonn, 1 iyul 1996-cı il

Hörmətli xanımlar və cənablar, hörmətli dostlar!

Mən sizin hamınızı Azərbaycan xalqı adından, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları adından səmimi qəlbdən salamlayıram və sizinlə bugünkü görüşümdən çox məmnun olduğumu bildirirəm. Bir neçə saat bundan öncə Azərbaycandan buraya, Bonn şəhərinə gəlmişəm və sabah mənim Almaniyada rəsmi səfərim başlanır, Almaniyanın dövlət və hökumət başçıları ilə görüşlərim və Almaniya Bundeştaqında, ayrı-ayrı şirkətlərdə çox əhəmiyyətli görüşlərim olacaqdır.

Bizim səfir mənə bildirdi ki, bu axşam bu salona Azərbaycanın dostları toplaşılar. Onlar bəzi xarici ölkələrin buradakı səfirləri, Almaniyada yaşayan azərbaycanlılar və soydaşlarımızdır. Mən bu görüşdən məmnun olduğumu bildirirəm. Əvvəlcə sizin hamınızı Londonda Avropa futbol çempionatının final görüşündə Almaniya yığma komandasının qalib gəlməsi münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. Bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycanın futbol azarkeşləri dünən bu görüşün televiziya ilə yayımını çox diqqətlə izləmişlər və deyə bilərəm ki, Azərbaycanın futbol həvəskarlarının əksəriyyəti Almaniya komandasına azarkeşlik etmişdir. Elə mən özüm də Almaniya futbolçularının qalib gəlməsini istəmişdim. Almaniya komandası çempion adını qazandıqda mən də sizinlə birlikdə sevinmişəm.

Almaniyaya səfərimdə məqsəd Almaniya ilə Azərbaycan arasında bütün sahələrdə əlaqələrin genişləndirilməsi və inkişaf etdirilməsindən ibarətdir. Azərbaycan gənc müstəqil dövlətdir. Keçmiş Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra Azərbaycan müstəqillik əldə etmişdir və dövlət müstəqilliyinin cəmi beşinci ilini yaşayır. Almaniya dünyanın ən böyük dövlətlərindən biridir, iqtisadi cəhətdən ən inkişaf etmiş ölkələrdən biridir. Almaniya Avropada və dünyada demokratiya nümunəsi göstərən dövlətlərdən biridir.

Almaniya böyük, Azərbaycan isə gənc və kiçik bir dövlətdir. Almaniya böyük dövlətçilik tarixinə malik olan dövlətdir. Azərbaycan isə dövlət müstəqilliyinə yenidən nail olan bir dövlətdir. Bu fərqlərə baxmayaraq, bizim aramızda yaxşı əməkdaşlıq üçün çox böyük imkanımız var. Bu əməkdaşlığın əsası nədən ibarətdir? Birincisi, ondan ibarətdir ki, Azərbaycan müstəqil dövlətdir və öz müstəqilliyini daim qoruyub saxlayacaqdır. Azərbaycanda demokratik, hüquqi dövlət qurulur. Azərbaycan iqtisadiyyatı bazar iqtisadiyyatı yolu ilə inkişaf etdirilir, dünya iqtisadiyyatı ilə birləşir. Azərbaycanın zəngin təbii sərvətləri, zəngin iqtisadi potensialı var. Azərbaycan zəngin elmi potensiala malikdir. Azərbaycanın çox mühüm coğrafi-siyasi və strateji əhəmiyyəti var.

Almanlar Azərbaycanda XIX əsrin əvvəllərindən yaşamışlar. Onlar az olsalar da, ölkəmizdə bu gün də yaşayırlar. Alman kapitalı keçən əsrin axırlarından Azərbaycanda mövcud olmuşdur. Alman kapitalının Azərbaycana bu gün də gəlməsi üçün böyük imkanlar var. Ən əhəmiyyətlisi odur ki, azərbaycanlılar çox vətənpərvər və qonaqpərvərdir. Onlar hər bir qonağı çox mehribanlıqla, çox səmimiyyətlə qarşılamağa, qəbul etməyə hazırdır.

Azərbaycanın qarşısında bir çox problemlər durur. Lakin biz bu problemlərin həlli yollarını bilirik və onları həll edəcəyik. Azərbaycanın iqtisadi cəhətdən, dövlətçilik baxımından, demokratiya cəhətdən çox parlaq gələcəyi var. Buna görə də mən Almaniyanı Azərbaycana dəvət edirəm. Mən Almaniyanı Azərbaycanın xarici siyasətində, iqtisadi məqsədlərində strateji bir tərəfdaş kimi qəbul edirəm və hamınızı Azərbaycana çağırıram. Hamınıza cansağlığı və səadət arzulayıram. Alman xalqına xoşbəxtlik və qarşısında duran bütün məqsədlərə çatmasını arzulayıram. Almaniya dövlətinə dünya miqyasında tutduğu yeri daha da möhkəmləndirməyi və inkişaf etdirməyi arzulayıram. Alman-Azərbaycan dostluğuna eşq olsun!

Almaniyadakı Azərbaycan Cəmiyyətləri Federasiyasının nümayəndələri ilə görüşdə Heydər Əliyevin çıxışı

1 iyul 1996-cı il

Mən bu gün sizinlə görüşümdən çox məmnunam. Bilirsiniz ki, mən Almaniyaya iki saat bundan əvvəl gəlmişəm. Bu, mənim Almaniyada ilk görüşümdür. Bu da soydaşlarımızla, həmvətənlərimizlə, Almaniyada, Mərkəzi Avropada yaşayan azərbaycanlıların nümayəndələri ilə görüşdür. Məmnunam ki, siz ayrı-ayrı cəmiyyətləri bir-birinə yaxınlaşdırmısınız, birləşdirmisiniz və bu gün burada bəyan etdiyiniz federasiya artıq təşkil olunub. Hesab edirəm ki, bu çox əlamətdar bir hadisədir, sizin çox mühüm nailiyyətinizdir. Mən bu münasibətlə sizi təbrik edirəm.

Bilirsiniz ki, biz Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin beşinci ilini yaşayırıq. İlin sonunda dövlətimizin müstəqilliyinin beş ili tamam olacaqdır. Ancaq bu beş il ağır, çətin olmuşdur. Bu gün bizim bir daha görüşümüz olacaq, mən bu barədə orada geniş danışacağam. Ona görə də indi bu mövzuya geniş yer vermək istəmirəm. Sadəcə demək istəyirəm ki, çox çətin, ağır illər idi. Ancaq nailiyyətimiz mövcuddur. Bu da ondan ibarətdir ki, biz Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini qoruyub saxlamışıq. Azərbaycan ölkəsi, respublikası müstəqil dövlət kimi günü-gündən möhkəmlənir. Bu da bizi əmin edir ki, Azərbaycanın müstəqilliyi dönməzdir, əbədidir və biz bundan sonra da müstəqillik yolu ilə gedəcəyik.

Problemlərimiz çoxdur, mən bu barədə sizə məlumat verəcəyəm. Ancaq nailiyyətimiz budur və bu da ən böyük nailiyyətdir. Xalqımızın çoxəsrlik tarixində XX əsrin sonunda Azərbaycanda müstəqil dövlət qurulub ki, bu da böyük nailiyyətdir. Eyni zamanda biz Azərbaycanda vətəndaşlarımızı müstəqillik yolu ilə apararkən respublikamızın hüduqlarından kənarda yaşayan soydaşlarımız haqqında da düşünürük. Bu, bizim hüququmuz, vəzifəmizdir. Çünki Azərbaycan indi təkcə respublikamızda yaşayan azərbaycanlılardan ibarət deyil. Azərbaycanlılar dünyanın bir çox ölkələrində, o cümlədən, Avropada, Almaniyada da yaşayırlar. Dünyanın hər bir ölkəsində, hər bir şəhərində, guşəsində, kəndində yaşayan soydaşımız müstəqil dövlətimiz üçün, Azərbaycan prezidenti kimi mənim üçün vətəndaşımız, soydaşımız, həmyerlimizdir.

Mən bunu sizə həm Azərbaycanın dövlət siyasəti kimi bildirirəm, ikincisi də bunu deyərək ona əsaslanıram ki, harada yaşamasından asılı olmayaraq hər bir soydaşımız özünü azərbaycanlı hesab edərək, ölkəmizi heç vaxt unutmamalıdır, öz Vətənini, torpağını, millətini, dilini unutmamalıdır. Ona görə də Azərbaycanın hüduqlarından kənarda yaşayan soydaşlarımıza bizim tərəfimizdən bu prinsiplər əsasında doğma münasibət var.

Bilirsiniz ki, indiki Azərbaycan keçmiş Sovetlər İttifaqının tərkibində bir müttəfiq respublika idi. O vaxt da Azərbaycan yaşayırdı. 1918-ci ildə ilk demokratik Azərbaycan Cümhuriyyəti yarandı. Bu cümhuriyyət 23 aydan sonra süquta yetdi. Ondən sonra Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti mövcud oldu. Azərbaycanda Sovet Sosialist Respublikası yarandı. Bu Respublika da iki il yaşayandan sonra çar Rusiyasının əvvəlki ərazisində yaranmış respublikaları birləşdirən Sovetlər İttifaqının tərkibinə daxil oldu. Biz bütün bu mərhələləri yaşadığımız. Nəhayət, 1991-ci ilə gələn çatdıq. Azərbaycan XX əsrin sonunda Sovetlər İttifaqının dağılması ilə əlaqədar və dünyada gedən ictimai-siyasi hadisələrdən bəhrələnərək öz dövlət müstəqilliyini bəyan etdi və müstəqil dövlət qurmağa başladı.

Amma bu illərdə, sovet dövlətinin tərkibində, sosialist quruluşunun içində yaşayan respublikamızda biz azərbaycanlılığımızı heç vaxt unutmadıq. Bizim dilimiz də, dinimiz də yaşayıb, elmimiz, təhsilimiz də inkişaf edib. Əgər bunlar olmasaydı, respublikamız 1991-ci ildə özünü müstəqil dövlət kimi bütün dünyaya bəyan edə bilməzdi.

Bu illərdə çox böyük nailiyyətlər əldə olunub. Sovetlər İttifaqı dağılan kimi, məhz bunun nəticəsində biz öz müstəqilliyimizi bəyan etdik və respublikamız beşinci ildir ki, müstəqil dövlət kimi yaşayır.

Ancaq əvvəlki illərdə Azərbaycanın hüduqlarından kənarda yaşayan soydaşlarımızla əlaqə saxlamağımız çox çətin idi, çox hallarda da mümkün deyildi. Yalnız görkəmli bir şairimiz, yazıçımız, bəstəkarımız xarici ölkəyə səfər edərkən arayıb axtarırdı ki, görsün orada azərbaycanlılardan kim var, onunla görüşsün, danışsın. Bütün bunları da qorxa-qorxa edirdi.

Bu barədə çox danışmaq olar. Yadımdadır, bəlkə də 60-cı illər idi. Biz Türkiyə ilə çox maraqlanırdıq ki, oradakı soydaşlarımız necə yaşayırlar. Bilirdik ki, Türkiyədə vaxtilə Azərbaycandan mühacirət etmiş soydaşlarımız da yaşayırlar. Mərhum bəstəkarımız, görkəmli dirijor, professor Niyazi çox böyük bir sənətkar idi. Bilirsiniz ki, o, dünya miqyasında məşhur bir insan idi. Yəni öz istedadına, yaratdığı əsərlərinə görə məşhur idi. Ona görə də onu Türkiyəyə dəvət etmişdilər ki, gedib oradakı opera teatrında tamaşalar hazırlasın. O, Türkiyəyə tez-tez gedib-gəlirdi və hər dəfə də mənimlə görüşürdü. Çünki o, mənimlə dost idi. Oturub saatlarla

bu barədə söhbət edirdik. Soruşurdum ki, kimi gördün, onlar necə yaşayırlar? O, bütün bunlar haqqında mənə ətraflı danışdı.

Mən bunları xatırlayaraq onu demək istəyirəm ki, o dövrdə də ürəyimiz Azərbaycandan xaricdə yaşayan soydaşlarımızla bir olub. Ancaq əlaqə saxlamaq imkanımız olmayıb. İndi isə Allaha şükürlər olsun ki, belə imkan yaranıb, var. Respublikamız müstəqil dövlətdir. Hər bir vətəndaşımız hansı ölkəyə getmək istəyirsə, oraya gedə bilər. Respublikamızın sərhədləri açıqdır. Hansı ölkədən kim istəyirsə, Azərbaycana qonaq gələ bilər. O cümlədən, respublikamızdan kənar da yaşayan soydaşlarımız gəlib, Azərbaycanı ziyarət edə bilərlər. İndi biz də hansı ölkəyə istəyiriksə, o ölkəyə gedirik, başqa işlərlə yanaşı, soydaşlarımız ilə görüşməyi özümüz üçün birinci dərəcəli vəzifə hesab edirik. Ona görə də mən bu gün buraya gəlmişəm. Sabah səhərdən mənim rəsmi səfərim başlanacaqdır. Almaniyanın dövlət, hökumət başçıları ilə görüşlərim, danışıqlarım olacaqdır. Ancaq mən bugünkü günü - respublikamızın buradakı səfirinə də bu barədə göstəriş vermişdim - yalnız və yalnız Avropada, Almaniyada yaşayan azərbaycanlılarla, onların nümayəndələri ilə görüşə həsr edirəm.

Mən bu görüşdən məmnun olduğumu bildirmək istəyirəm. Səfirin verdiyi məlumatdan da göründü ki, bir-iki saatdan sonra bizim yeni bir görüşümüz olacaq, orada siz də, başqa soydaşlarımız da olacaqdır. Orada mən sizi maraqlandıran məsələlər barədə geniş məlumat verəcəyəm. Mən istəyirəm ki, respublikamızın bugünkü vəziyyəti haqqında geniş məlumatlar alasınız və bütün bunları Azərbaycan prezidentinin dilindən eşidəsiniz. Eyni zamanda, mən bunu ona görə etmək istəyirəm ki, siz Azərbaycanın bugünkü vəziyyətini daha yaxından öyrənərək, burada öz işlərinizi daha da yaxşı qura bilərsiniz.

Bilirsiniz, xalqımıza birlik lazımdır. Vətəndə də, respublikamızdan kənar da birlik lazımdır. Mən dedim ki, xalqımız dünyanın bir çox ölkələrinə səpələnibdir.

Burada çıxış edən dostlarımız dünya ölkələrində 40 milyon azərbaycanlının yaşamasından söhbət açdılar. Bəli, belədir, bu mənə də məlumdur. Həmin rəqəm bəlkə bundan da çoxdur. Amma hər halda, əgər dünyada 40 milyon azərbaycanlı yaşayırsa, onlar azərbaycanlı adı daşıyırlarsa, onlarda Azərbaycan qəlbə, qanı varsa, bu, hamımızın fəxridir. Mən demirəm ki, bu 40 milyon azərbaycanlının hamısı bir yerə yığılım, bu heç də lazım deyil. Ancaq hamısının qəlbə, fikri, gələcəyə baxışı və Azərbaycan haqqında fikirləri bir olsa, əlbəttə ki, respublikamız da öz müstəqilliyini bundan sonra da möhkəmləndirər, inkişaf yolunu məharətlə keçə bilər və ölkəmizin həddlərindən kənar da yaşayan soydaşlarımız bundan da yaxşı həm yaşaya, həm işləyə, həm də Vətənimiz, xalqımız üçün çox işlər görə bilərlər.

Ona görə də birlik adı bir şey deyil. Bəzən bu "birlik" sözünü o qədər işlədirlər ki, o, hörmətdən düşür. Çünki elə hər bir adam deyir ki, birlik olsun. Bilirsiniz, bir var ki, bu şüarı ayrı-ayrı məqsədlər üçün desinlər, bir də var ki, bu, həyatımızın tələbindən doğan sözlər olsun. Mən Azərbaycanın prezidenti kimi, xalqımızın mənə göstərdiyi etimada güvənərək respublikamıza başçılıq edən bir şəxs kimi bu gün deyirəm: Azərbaycanın özündə də bu günümüzün, gələcəyimizin zəmanəti, rəhni birlikdir və bütün dünyada da soydaşlarımızın bir olması vacibdir.

Əlbəttə, bu, asan məsələ deyil. İnsanlar bir-birindən çox fərqlidir. Dünyada eyni xüsusiyyətə malik iki insan tapmaq çətindir. Hətta qardaş-qardaşla eyni xasiyyətdə deyil. Bəzən görürsən, əkiz qardaş, bacı da bir-biri ilə eyni xasiyyətdə olmur. Bu, təbiidir. Biz təbiətə qarşı heç bir zor işlədə bilmərik. Təbiətin yaratdığı təbii qanunlar heç kəsin istəyindən, yaxud səyindən asılı olmayaraq işləyir. Amma bu təbii qanunlar içərisində də bir olmaq, daha da sıx olmaq, bir-birinə dayaq olmaq, əl uzatmaq üçün imkanlar çoxdur. Biz çalışmalıyıq ki, bu imkanlardan istifadə edək. Mən bu sözləri məhz sizin hüzurunuzda ona görə deyirəm ki, məlumat verdiniz ki, buradakı cəmiyyətlər birləşib bir federasiya yaratmışlar. Bu, çox gərəklidir.

Mən arzu edirəm ki, bu federasiyanız səmərəli işləsin, günü-gündən möhkəmlənsin və öz təsirini başqa ölkələrə də yaysın, göstərsin. Biz də çalışacağıq ki, yaranmış belə federasiyalarla bilavasitə əlaqə saxlayaq və sizə əlimizdən gələnlə köməyi edək, Azərbaycan həqiqətini dünyaya sizinlə birlikdə bəyan edək.

Azərbaycanın müstəqilliyini yaşatmaq, inkişaf etdirmək üçün həm respublikamızın daxilində, həm də ölkəmizdən xaricdə çox iş görmək lazımdır. Respublikanın daxilində görüləsi işlər bizim əlimizdədir. Düzdür, çətinliklər, problemlər də var. Amma xarici ölkələrdə görüləsi işlərin çoxu bizim əlimizdə deyil. Biz dünyanın bütün dövlətləri ilə qarşılıqlı surətdə faydalı əlaqələr qurmağa çalışırıq və bu əlaqələr yaranmışdır. Artıq iki il yarım ki, mən Azərbaycanın prezidentiyəm. Bu iki il yarım içərisində biz dünyanın nə qədər ölkələri ilə əlaqələr qurmuşuq. Dünyanın beynəlxalq təşkilatlarının nəinki adı üzvüyük, həm də bu təşkilatlarda fəaliyyət göstəririk, ölkəmiz orada təmsil olunur. Biz bu təşkilatların imkanlarından istifadə edirik.

Mən Almaniya rəsmi səfərə gəlmişəm. Ancaq mənim Fransaya da, İngiltərəyə də, Rumıniyaya da rəsmi səfərim olub. Mən Amerikada iki dəfə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının toplantılarında iştirak etmişəm, hər dəfə də ABŞ prezidenti cənab Bill Klintonla görüşmüşəm. Bu yaxınlarda Lüksemburqda oldum, Avropa Birliyi ilə əməkdaşlıq haqqında saziş imzaladıq. Bu, böyük bir hadisədir. Yaxud Azərbaycan bir neçə gün bundan əvvəl Avropa Şurasına üzvlüyə namizəd, qonaq statusu ilə qəbul olundu. Bu, həddindən artıq böyük bir hadisədir. Bu o deməkdir ki, birincisi, Azərbaycan Avropa ölkəsi kimi qəbul edilir; ikincisi, Azərbaycanın bugünkü dövlət

quruluşu və onun cəmiyyətinin vəziyyəti Avropa standartlarına uyğun və yaxud yaxın olduğuna görə ölkəmiz Avropa Şurasının üzvlüyünə namizəd kimi qəbul edilir. Bilirsiniz ki, Avropa Şurası Parlament Məclisinin Strasburq şəhərində keçirilən büro iclasında bu məsələni müzakirə etdilər və Azərbaycanı bu şuraya namizəd şəklində qəbul etdilər. Güman edirəm və tam əminəm ki, Azərbaycan Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvü olacaqdır.

Başqa faktlar da gətirə bilərəm. Məsələn, Çin kimi böyük bir ölkə ilə sıx əlaqələrimiz var. Mən orada rəsmi səfərdə olmuşam. Qonşularımız Türkiyə, İran ilə şübhəsiz ki, bizim dostluq əlaqələrimiz günü-gündən inkişaf edir. Mən Avropanın Rumıniya, Bolqarıstan kimi ölkələrində rəsmi səfərdə olmuşam. Bir çox ölkələr məni rəsmi səfərə dəvət ediblər, hələ getməyə imkanım yoxdur. Norveç Avropanın böyük ölkələrindən biridir. Məni oraya da dəvət etmişdilər, orada rəsmi səfərdə olmuşam. Bu yaxınlarda mən Fransanın prezidenti cənab Jak Şirakla telefonla danışdım, o məni öz ölkəsinə rəsmi səfərə dəvət etdi. Bu telefon danışığımızdan əvvəl o, Fransaya rəsmi səfər barədə mənə dəvət göndərmişdi. Telefon danışığımız zamanı o, məni bir daha rəsmi səfərə dəvət etdi.

Ərəb ölkələri ilə bizim əlaqələrimiz çox sıxdır. Məsələn, mən Misirdə olmuşam və prezident Hüsni Mübarək ilə bizim çox yaxın dostluq əlaqələrimiz var. İki il bundan əvvəl biz Mərakeşdə İslam Konfransı Təşkilatının toplantısında iştirak etdik. Mən orada nitq söylədim və ərəb, islam ölkələrinin başçıları ilə görüşlər keçirdim, danışqlar apardım.

Bilirsiniz, qısa vaxtda görülən bütün bu işlər onu nümayiş etdirir ki, biz xarici ölkələrdə Azərbaycanın müstəqilliyini tanımaq, möhkəmləndirmək işini aparırıq və bundan sonra da aparacağıq. Amma yenə də deyirəm, xarici ölkələrdə görülən işlərin hamısı bizim ixtiyarımızda deyil.

Bilirsiniz ki, Azərbaycanın müstəqilliyinə zidd olan ölkələr, qüvvələr, cəmiyyətlər var. Bəli, dünyada elə qüvvələr var ki, Azərbaycanın müstəqil dövlət olmasını istəmirlər. Dünya da görür ki, səkkiz ildir Ermənistan Azərbaycana təcavüz edir. Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. İşğal altında olan torpaqlarımızdan bir milyondan çox vətəndaşımız yerindən-yurdundan zorla çıxarıldır, əksəriyyəti çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşayır. Bu, dünyada nadir haldır.

Dünya statistikasının məlumatına görə yer üzərində iyirmi milyon qaçqın var. Bunun bir milyonu Azərbaycandır. Yeddi milyon əhalisi olan ölkənin bir milyonu qaçqın vəziyyətindədir. Azərbaycana qarşı olan bu təcavüz ədalətsizlikdir. Bu, misli görünməmiş bir şeydir. Ancaq bunu dünyaya sübut etmək ki, Ermənistan Azərbaycana bu cür təcavüz edib və Ermənistan təcavüzkarlıq - bu, asan məsələ deyildir. Çünki dünyada Ermənistanı dəstəkləyən, ona kömək edən, dayaq duran böyük ölkələr var. Bunların bir çoxu bizimlə də yaxşı əlaqədədir. Amma bunların Ermənistanla əlaqələri bizdən də yaxşıdır. Onların içərisində Ermənistanın dayaq o qədər böyükdür ki, dövlətlərarası əlaqələrin bizimlə yaxşı olmasına baxmayaraq, onlar Ermənistanı kömək edirlər. Buna görə də Ermənistanın təcavüzkarlığının qarşısını almaq çətinidir. Burada Ermənistan lobbisinin Azərbaycana qarşı fəaliyyəti çox mühüm rol oynayır. Bu lobbilər hər yerdə - Amerikada da, Fransada da, Almaniyada da, başqa ölkələrdə də var - hamısında var.

Aydındır ki, erməni lobbisi çox güclüdür. Amerikada onların gücü çox böyükdür, başqa ölkələrdə də çox böyükdür. Amma bu o demək deyil ki, hər şey lobbinin əlindədir, yox. Biz öz siyasətimizi aparırıq, siyasətimizi apararaq Azərbaycanın hüquqlarını dünyanın hər yerində tanıdacağıq və onların qəbul edilməsinə nail olacağıq. Bax bunun üçün, Azərbaycanın müstəqilliyini qoruyub saxlamaq, möhkəmləndirmək, inkişaf etdirmək üçün ölkəmizdən kənarında yaşayan soydaşlarımızın fəaliyyətindən də çox şey asılıdır.

Mən ümidvaram ki, sizin yaratdığımız federasiya bu məqsədlərə xidmət edəcəkdir, respublikamızla birlikdə siz Azərbaycanın xaricdə olan problemlərinin həll edilməsində yaxından iştirak edəcəksiniz. Biz sizinlə əlaqə saxlayırıq və bu əlaqələri daha da sıxlaşdırmaq istəyirik. Biz sizinlə bir olmaq istəyirik. Bizi, respublikamızın vətəndaşlarını, bir prezident kimi şəxsən məni ölkəmizdən kənarında yaşayan hər bir azərbaycanlı, onun həyatı, vəziyyəti maraqlandırır. Mən hər bir azərbaycanlı haqqında düşünürəm. Mən istəyirəm ki, Almaniyada yaşayan hər bir azərbaycanlı həm də yaxşı yaşasın, həm də hörmətli adam olsun, dövlətdə yer tutsun. Mən bunu istəyirəm, çünki bu nə qədər çox olsa, azərbaycanlıların dünya millətləri içərisində elm, bilik, zəka səviyyəsinin bir o qədər yüksək olduğunu göstərəcəkdir.

Şəxsən mən azərbaycanlıların ayrı-ayrı ölkələrdə yaşamasını təbii və lüzumlu hesab edirəm. Hamımız bir yerə yığılsaq nə olacaq? Lazımdır ki, Amerikada da, Almaniyada da, Fransada da, İngiltərədə də, Belçikada da, Hollandiyada da - hər yerdə azərbaycanlılar olsun. Amma azərbaycanlı sadə bir vətəndaş kimi yox, elə olsun ki, onun şəxsinə Azərbaycan səslənsin, ölkəmizin bayrağı qalxsın, xalqımızın milli mədəniyyəti, dili, ədəbiyyatı, incəsənəti səslənsin.

Ona görə də şəxsən mən belə hesab edirəm ki, Almaniyada nə qədər çox azərbaycanlı yaşayırsa, bu çox yaxşıdır. Bundan sonra bundan da çox yaşayacaqsa, bu çox gözəl olacaq. Ümumiyyətlə, azərbaycanlılar say artımına görə Avropa millətlərindən üstüdürlər. Mən bilmirəm, Almaniyada vəziyyət necədir. Azərbaycanda

əhalinin artımı başqa ölkələrə nisbətən yüksəkdir. Son vaxtlar vəziyyətin ağır olmasına görə bu artım bir qədər azalıbdır. Amma nə qədər çox artsa, bir o qədər yaxşı olar.

Almaniyada nə qədər azərbaycanlı yaşayır? Yüz əlli min. Nə qədər türk yaşayır? İki milyon. Bilirsiniz, bir millətlik, hamımız bir kökdənlik. Ona görə də gərək azərbaycanlılar da, türkiyəlilər də bir-birinə dayaq olsun, əl-ələ versinlər. Dünyada bizim üçün, yəni azərbaycanlılar üçün ən birinci dayaq türklərdir. Yenə də deyirəm, biz hamımız bir kökdənlik.

Federasiyanızın buradakı nümayəndələrindən biri dedi ki, İqdırdandır. Bu yaxınlarda İqdırın bələdiyyə başkanı və digər nümayəndələri respublikamıza gəlmişdilər. İqdır Türkiyənin çox gözəl bir guşəsidir, İqdırdan olan adamları mən Almaniyada da, İngiltərədə də, Amerikada da, Belçikada da, Fransada da, hər yerdə görmüşəm. Amma İqdır kiçik bir yerdir, o qədər də böyük deyil. İqdır iki il bundan əvvəl vilayət olub. İqdırlılar otuz il idi ki, vilayət hüququ almağa çalışırdılar. Vaxtilə mən Naxçıvanda yaşayarkən bu barədə öz fikrimi Türkiyənin prezidenti mərhum Turqut Özalada da, əziz dostum, indiki prezident Süleyman Dəmirələ də deyirdim ki, İqdırın vilayət olması məsələsini həll etmək olar və onlar da həll etdilər. İqdırın vilayət olması ilə əlaqədar keçirilən mərasimdə o vaxt mən də iştirak etdim. Nəinki iştirak etdim, orada nitq söylədim. Oraya hörmətli Süleyman Dəmirəl, bir çox nazirlər də gəlmişdilər.

Yenə də deyirəm, türklər də, azərbaycanlılar da birdirlər. İqdırda da, İstanbulda da, digər yerlərdə də yaşayan türklər bizim üçün əzizdirlər.

Siz bir məsələni də bilməlisiniz ki, Azərbaycanda son illər bəzi adamlar deyirlər ki, biz türkün, dilimiz də türk dilidir. Biz bir kökdənlik, amma bu bir kökdən neçə budaq gedib. Anadoluda yaşayanlar da, Özbəkistanda da, Qazaxıstanda da, Türkmənistanda da, Dağıstanda da, Qırğızıstanda da yaşayanlar türklərdir. Çində yaşayan uygurlar da türklərdir. Amma onlar bir kökün hərəsi bir şaxəsidir. O şaxəni itirmək lazım deyil. Necə deyirlər, onların hamısını bir rəngdə rəngləmək lazım deyil. Yenə də deyirəm, kök birdir. Respublikamızda demişik, biz azərbaycanlıyıq.

Biz yeni Konstitusiya qəbul etdik. Orada yazıldı ki, biz azərbaycanlıyıq, dövlət dilimiz Azərbaycan dilidir. Azərbaycan dili türk dilləri qrupuna məxsus olan bir dildir. Türk dilləri qrupunun bir qolu Anadolu türklərinin, bir qolu azərbaycanlıların dilidir, biri özbəklərin, biri qırğızların, biri qazaxların və başqalarınındır. Ona görə də bu ümumi kökləri həmişə qorumaq lazımdır. Çünki kökümüz, dilimiz, dinimiz, milli adət-ənənələrimiz bizi bir-birimizə bağlayır və bağlamalıdır. Bunun əsasında da biz bir olmalıyıq. Amma eyni zamanda, bir dili başqasının içərisində əritmək lazım deyil.

Dünyada bir kökdən olan nə qədər millətlər var. Bu, öz rəngarəngliyini nə qədər göstərsə, o qədər də güclü olacaq. Amma bir dili başqa dilin içərisində əritsən, necə deyirlər, horra çıxacaq. Horradan da bir şey çıxmaz.

Dediniz ki, burada iki milyon türk var. Bir-birinizə dayaq olun. Mən bu gün Almaniyada yaşayan iki milyon türkün hamısı ilə görüşmək istərdim. Mən onların hamısını özüm üçün doğma hesab edirəm. Onlar sizin üçün də doğma olmalıdır. Almaniyada 150 min azərbaycanlının yaşaması da yaxşı haldır. Çalışın azərbaycanlılığınızı bundan sonra daha da möhkəmləndirin.

Bilirsiniz, Anadoluda, Özbəkistanda, Azərbaycanda yaşayanların hərəsinin özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Məsələn, mən fəxr edirəm ki, Azərbaycan dili Sovet hakimiyyəti dövründə çox inkişaf etdi, daha da dərinləşdi. Adətən Sovet hakimiyyəti dövrünü çox tənqid edirlər. Amma olan həqiqətləri də unutmaq, qaralamaq olmaz. Bizim dilimiz məhz o illərdə inkişaf etdi. Dilimizin qrammatikası, qanunları haqqında o dövrdə nə qədər əsərlər yazıldı. Azərbaycan dili haqqında harada belə əsərlər yazılıb? Bəli, belə əsərlər sovet hakimiyyəti dövründə yazıldı. Yenə də deyirəm, tarixi qaralamaq olmaz.

90-cı illərdə Azərbaycanda istiqlal əhval-ruhiyyəsi çox güclü olan zaman bəziləri belə hesab edirdi ki, bundan qabaq nə olubsa, onun üzərindən xətt çəkmək lazımdır. Xalqımız yaşayıb, yaradıb, qurub. Xalqımız öz incəsənətini, mədəniyyətini, ədəbiyyatını inkişaf etdirib və bütün bunların üzərində indi müstəqil Azərbaycan Respublikası var. Müstəqil Azərbaycan deyəndə tək ərazi nəzərdə tutulmur. Dövlət quruluşu tək-cə dövlətdən ibarət deyil, onun mədəniyyəti, elmi, ali təhsili böyük iqtisadi potensialı var, hər şeyi var. Mən onu da deyirəm ki, Azərbaycan dünyanın çox-çox ölkələrindən heç də geridə deyil.

Doğrudur, indi respublikamız böhran dövrünü yaşayır. Bu keçib gedəcək. Əgər biz Ermənistanın təcavüzündən qurtara bilsək, bir neçə ildən sonra Azərbaycanın iqtisadi vəziyyəti çox yaxşı olacaqdır. Mən hesab edirəm ki, biz buna da nail olacağıq, torpaqlarımızı da azad edəcəyik, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü də təmin edəcəyik. Azərbaycan müstəqil dövlət kimi bütün ərazisinin sahibi olacaqdır.

Sizinlə görüşümdən mən bir daha məmnun olduğumu bildirirəm. Görüşlərim bu gün davam edəcək. Yaradığınız federasiyanın bundan sonra da yaşaması, möhkəmlənməsi naminə sizin hamımıza cansağlığı, uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

Vaşinqtonda Azərbaycan icmasının nümayəndələri ilə görüşdə Heydər Əliyevin çıxışı

29 iyul 1997-ci il

Hörmətli soydaşlarımız!

Mən çox məmnunam ki, respublikamızın hüdudlarından kənar, o cümlədən Amerika Birləşmiş Ştatlarında azərbaycanlılar artıq bir-birinə yaxınlaşırlar, bir yerə toplaşırlar və cəmiyyətlər qururlar. Doğrudur, indi azərbaycanlılar dünyanın hər yerinə səpələniblər. Elə bir ölkə tapmazsan ki, orada azərbaycanlı olmasın: birində çoxdur, o birində azdır. Ancaq təəssüflər olsun ki, ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar təşkilatlana, bir-biri ilə yaxşı ünsiyyət qura bilmirlər.

Ölkəmiz dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra, ondan əvvəl də, hələ Sovetlər İttifaqının tərkibində olan zaman da Amerika Birləşmiş Ştatlarında Azərbaycana qarşı fikir yaradan erməni lobbisi olubdur. Amerikada erməni lobbisi, diasporu güclüdür. Soruşuram ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarında nə qədər erməni yaşayır? Biri deyir bir milyon, biri deyir ondan az.

Yerdən səs: Cənab Prezident, Amerikada 700 min erməni yaşayır.

Heydər Əliyev: 700 min. Mən belə başa düşürəm ki, siz Kaliforniyada yaşayırsınız, orada da ermənilər çoxdur. Mənə elə gəlir ki, siz daha dəqiq bilirsiniz. Deyirsiniz ki, Amerikada 700 min erməni yaşayır. Amerika Birləşmiş Ştatlarının 300 milyon əhalisi vardır. Fikir verin, 300 milyon əhalisi olan bir ölkədə 700 min erməni Amerika Birləşmiş Ştatlarının siyasətinə təsir edə bilər. Doğrudur, biz deyirik ki, ermənilərlə azərbaycanlıların münasibəti pisdır. Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə var, müharibə gedir. Keçmişdə də erməni-azərbaycanlı qırğınları olubdur. Ola bilər, ermənilər kiminsə xoşuna gəlməsin, ancaq ermənilər öz millətləri üçün çox dəyərlidirlər. Biz bunu etiraf etməliyik, deməliyik. Bunu nə üçün deyirəm?

Amerika Birləşmiş Ştatlarında nə qədər azərbaycanlı yaşadığını bilmirəm. Hər halda mən bundan əvvəl iki dəfə Nyu-Yorka gəlmişdim, oraya azərbaycanlılar az miqdarda toplaşmışdılar. Mən Amerika Birləşmiş Ştatlarına rəsmi səfərə gəlmişəm. Nyu-Yorkda, Vaşinqtonda, Hyustonda olmuşam, indi də buraya, Çikaqoya gəlmişəm. Burada da az miqdarda azərbaycanlı görürəm. Amerikada yaşayan azərbaycanlılar elə təkcə buraya toplaşanlardan ibarət deyildir. Ola bilər ki, hamı buraya gələ bilməyibdir. Siz deyirsiniz ki, cəmiyyət qurmusunuz. Bu cəmiyyətin nə qədər üzvü var? Amerikada yaşayan azərbaycanlılar Azərbaycan haqqında düşüncələrimi, yoxsa yox?

Amerikada yaşayan ermənilərin 99 faizi Dağlıq Qarabağın harada yerləşməsi barədə qətiyyətlən heç nə bilmir. Dağlıq Qarabağ dağlıq, kiçik bir yerdir. Bu bölgənin özündə yaşayan ermənilər bir balaca təhsil aldıqdan, orta məktəbi bitirdikdən sonra ayrı-ayrı şəhərlərə gedirlər, orada oxuyurlar və geri qayıtmırlar. Mən Sovet hökuməti vaxtında da Azərbaycana rəhbərlik edirdim və bunların hamısını bilirəm. Dağlıq Qarabağ ermənilərinin bir hissəsi Yerevanda qalır, amma əksəriyyəti Rusiyaya və başqa ölkələrə gedir. İndi Dağlıq Qarabağın özündə cəmi 80 min erməni var. Ancaq harada erməni varsa, o, Dağlıq Qarabağ haqqında düşünür.

Dağlıq Qarabağla bağlı qaldırılmış bu məsələ tam qondarmadır. Onlar bunu qəsdən ifrat dərəcəyə gətirib çıxarıblar. Bu yaxınlarda mənə dedilər ki, Ermənistanda yaşayan ermənilər münaqişənin sülh yolu ilə qurtarmasını daha çox istəyirlər, nəinki Amerikadakı ermənilər. Amerikada yaşayan ermənilər deyirlər ki, gərək Dağlıq Qarabağ müstəqil olsun, Ermənistana bağlansın. Soruşan gərək - axı, sən Amerikada yaşayırsan, nə üçün belə deyirsən? Bax milli bağlılığı onu belə hissiyyatlara gətirib çıxarıbdır.

Azərbaycanın ərazisinin 20 faizi işğal olunubdur. Bir milyondan çox vətəndaşımız yerindən-yurdundan didərgin düşübdür. Yeddi milyon yarım əhalisi olan ölkənin vətəndaşlarından bir milyonu qaçqındır, çadırlarda yaşayır. Bu, dəhşətli haldır. Dünya ərazisində bu qədər qaçqını, köçkünü olan ikinci bir ölkə yoxdur. Amma gəlin görək, xaricdə yaşayan azərbaycanlılar bu dərdlə yaşayırlarmı, yoxsa yox? Bağışlayın, mən sizinlə açıq danışırım.

Bilirsiniz, mən Azərbaycana vaxtilə 14 il rəhbərlik etmişəm. Sonra 5 il Sovetlər İttifaqına rəhbərlik edən adamlardan biri olmuşam, Azərbaycana yenə də öz qaygımı göstərmişəm. Bundan sonra mən 6 il əziyyətlər çəkmişəm, cürbəcür məhrumiyyətlərlə üzləşmişəm. Siz bunların hamısını yəqin ki, bilirsiniz. Ancaq mən harada olursamsa-olum, ürəyim həmişə Azərbaycanlıdır. Mən 5 il Moskvada, Kremldə oturmuşam, Sovetlər İttifaqının ən yüksək vəzifəli şəxslərindən biri olmuşam. Mən bütün Sovetlər ittifaqı üçün məsul idim. Amma mənim ürəyim Azərbaycanla idi. Həmin 5 il içərisində Azərbaycan üçün çox işlər gördüm. Mən özümü tərifləmək istəmirəm. Azərbaycan üçün bəla ondan başladı ki, 1987-ci ildə ermənilər, bizim azərbaycanlıların bəziləri ilə birlikdə yığışdılar, mənim Kremldə istefa verməyimə nail oldular.

Mən istefa verəndən cəmi 20 gün sonra Dağlıq Qarabağ məsələsi ortaya atıldı. Aqanbeqyan adlı bir erməni var. O, ömründə nə Ermənistanda, nə də Dağlıq Qarabağda yaşayıbdır, həmişə Moskvada yaşayıbdır,

alimdir. Həmin Aqanbəqyan o vaxt gəlib Fransada bəyanat verdi ki, Dağlıq Qarabağ Ermənistanla bağlanmalıdır və o, bu məsələni Qorbaçovla razılaşırdı. Bundan iki ay sonra Dağlıq Qarabağda üsyan, münaqişə başladı. Azərbaycanın da bəlaları o vaxtdan başladı.

O vaxt ermənilərin bir məqsədi var idi ki, Heydər Əliyevi Kremldən kənarlaşdırsınlar. Çünki bilirlər ki, mən Moskvada oturmuşam və belə bir məsələnin qaldırılmasına yol verməyəcəyəm. Məni Kremldən kənarlaşdırdılar. Amma təkcə onlar yox, bizim bəzi bədxah azərbaycanlılar da bu işə kömək etdilər. Onlar birləşdilər, mənə Kremldən kənarlaşdırdılar. Bundan sonra Azərbaycan nə günlərə düşdü.

Mən Azərbaycana 14 il rəhbərlik edərkən respublikamızı hansı səviyyəyə qaldırmışdım. Biz Sovet rejimində yaşayırdıq. Məgər biz bu rejimi dəyişdirə bilərdik? Amma iş ondadır ki, bu rejim altında olsa da sən xalqın, millətin üçün nə edərsən. Əgər sən bu rejimi dəyişdirə bilməzsənsə, onda onun imkanlarından istifadə edib xalqına kömək göstər. Mən bunu etdim. Azərbaycan o illərdə çox yüksəklərə qalxdı. Amma bayaq dediyim kimi, 1988-ci ildən Azərbaycanın tənəzzülü başladı. Azərbaycanın başına bu bəlalər gəldi. Respublikamızın ərazilərinin bir qismi işğal olundu. Ölkədə bir rəhbər o birisini yıxdı, o birisi onu yıxdı. Azərbaycan bu günlərə qaldı.

1993-cü ildə Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi başlanmışdı. Bu gün bundan əvvəlki görüşümdə mən prezident Linkoln haqqında danışmışdım. Bəli, prezident Linkoln olmasaydı, o vaxt Amerika Birləşmiş Ştatları bəlkə də parçalanmışdı. Şimal və cənub müharibə aparırdı və ölkə parçalanırdı. Linkoln Amerika Birləşmiş Ştatlarını birləşdirdi. Azərbaycan da parçalanırdı. 1993-cü ildə Azərbaycan artıq parçalanmışdı, ölkədə vətəndaş müharibəsi başlanmışdı, qardaş-qardaşa güllə atırdı. Ermənistan silahlı qüvvələri gəlib bizim torpaqlarımızı işğal edirdi, Azərbaycanda isə adamlar bir-birinə atəş açırdı, bir-birini öldürürdü. Nə üçün? O istəyirdi hakimiyyətdə olsun, bu istəyirdi hakimiyyətdə olsun. Bizim bələmiz də, dərdimiz də budur.

Allaha şükürlər olsun ki, biz indi Azərbaycanda sabitlik yaratmışıq. Amma bu sabitlik nəyin bahasına yaranıbdir? Siz yəqin qəzetləri oxuyursunuz, bilərsiniz ki, biz o vaxt Azərbaycanda vətəndaş müharibəsinin qarşısını çətinliklə aldıq. Ancaq Ermənistan silahlı qüvvələri ölkəmizdəki bu vəziyyətdən istifadə etdilər, gəlib bir neçə rayonumuzu da işğal etdilər. Əlbəttə, işğal edəcəkdilər, çünki respublikanın daxilində adamlar bir-biri ilə vuruşurdular - o deyirdi mən olacağam. Olan silahdan, sursatdan bir-birinə qarşı istifadə edirdilər. Ermənilərə atəş açılmırdı. Ona görə də Ermənistan silahlı qüvvələri gəlib torpaqlarımızın bir hissəsini işğal etdilər.

Biz üç ildən çoxdur ki, müharibədə atəşi dayandırmışdıq. Ölkənin daxilində olan cürbəcür silahlı dəstələri ləğv etdik, sabitlik, rahatlıq yaratdıq. Mən bayaqki görüşümdə də bunları danışdım. İndi Azərbaycanda iqtisadiyyat tamam sərbəst inkişaf edir. Ölkədə inflyasiya 1994-cü ildə 1600 faiz, 1995-ci ildə 84 faiz, 1996-cı ildə 6 faiz idi. 1997-ci ilin birinci yarısında isə inflyasiya sıfır faizdir. Təsəvvür edin, bu nəticələr torpaqlarımızın 20 faizinin işğal altında qaldığı, bir milyondan çox vətəndaşımızın qaçqın vəziyyətdə yaşadığı, onların çoxunun işsiz olduğu bir vaxtda əldə ediləndir.

Azərbaycanda milli valyuta möhkəmlənibdir. Son vaxtlar manatın dəyəri dollara nisbətən 15 faiz artıb. Xarici ticarətin həcmi 40 faiz artıb. Keçən il ölkə iqtisadiyyatında tənəzzül dayandı. İndi iqtisadiyyatda sürətli inkişaf gedir. Sənaye, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı, ümumi daxili məhsul istehsalı artır. Biz özəlləşdirmə aparırıq, iqtisadiyyatı dəyişdiririk, torpaqları şəxsi mülkiyyətə, xalqa veririk. Bu barədə qanun qəbul etmişik.

Bilirsiniz ki, respublikamızda torpaqlar, mal-qara vaxtilə ümumiləşdirilmişdi. İndi bunların hamısı şəxsi adamlara verilibdir. Bunun da çox yaxşı nəticələri vardır. İndi Azərbaycanda ətin, südün, yağın haradan gəlməsi problemi yoxdur. Çünki bunların hamısı özəl sektordadır. Amma Sovet İttifaqı vaxtında biz bu çətinlikləri görürdük. Çünki bunların hamısını dövlət etməli idi. Dövlət isə bunları çətdirə bilmirdi. İndi torpağı da paylayırıq. Şübhəsiz ki, bu proses bir-iki ilə başa çatacaq. Torpağın bir il bundan əvvəl paylandığı yerlərdə gözəl nəticələr əldə ediləndir.

Azərbaycanda iqtisadi islahatlar aparılır, demokratiya bərqərar olubdur. Ölkədə demokratik, dünyəvi cəmiyyət yaradırdıq. Biz islam dininə mənsubuq. Amma dinin ölkəmizdə hakim olmasına yol verə bilmərik. Bizim ölkəmiz açıq, mədəni ölkədir. Azərbaycanın qapıları Qərbə də, Şərqlə də açıqdır, - kim istəyir gəlsin. Amma bizim dərdimiz, çətinliyimiz nədədir? Bax, bu həqiqəti sübut edə bilmirik.

Bilirsiniz ki, ABŞ Konqresi 5 il bundan əvvəl Azərbaycana qarşı 907-ci düzəliş qəbul edibdir. Mən dörd ildir Azərbaycanın prezidentiyəm, dörd ildir çalışıram ki, bu maddə ləğv edilsin. Bəziləri mənə deyirdilər ki, bu mümkün deyil. Mən Amerikaya bu rəsmi səfərim zamanı, Nyu-Yorkdan başlayaraq Çikaqoya qədərki bütün görüşlərimdə hiss etdim ki, bu sahədə böyük dəyişikliklər yaranıbdir. Məsələn, Amerikanın şirkət rəhbəri ilə görüşümdə heç mən özüm söhbət açmasam da o, mənə deyir ki, biz 907-ci düzəlişin ləğv olunmasına çalışırıq. Bu böyük dəyişiklikdir. Biz 907-ci düzəlişin ləğv olunması üçün çox işlər görürük.

Mən bu gün Amerikanın bir çox nüfuzlu şirkətlərinin rəhbərləri ilə görüşdüm. Onların bir çoxu ilə indiyədək görüşməmişdim. Amma bu görüşlərdə onların hər biri mənə dedi ki, 907-ci düzəlişin aradan qaldırılmasına biz də xüsusi səylər göstəririk. Bəli, prezident Bill Klinton da Konqresdə Nümayəndələr

Palatasının sədri cənab Qınqriç də, Xarici Əlaqələr Komitəsinin sədri cənab Gilman da mənə söz verdilər ki, 907-ci düzəlişin ləğv edilməsinə nail olacaqlar. Hamı mənə söz verdi ki, 907-ci düzəliş bu ilin sentyabr ayında ləğv olunacaqdır.

Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycan ərazisinin bir qismini işğal ediblər, bir milyondan çox vətəndaşımız yerindən-yurdundan qaçqın düşüb, amma ermənilər burada məsələni tərsinə çeviriblər: guya Azərbaycan Ermənistanı blokadaya alıbdir. Ona görə də Konqres respublikamıza qarşı belə bir maddəni qəbul edibdir.

Görürsünüz, vəziyyət necə olub? Görək Amerikada yaşayan bir azərbaycanlı səsinə qaldırıbmı? 907-ci düzəlişi Konqresdə kim keçiribdir? Ermənilər keçiriblər. Konqresmenlərin çoxu mənə deyir ki, biz o vaxt bu 907-ci düzəlişin nə olduğunu heç bilmirdik. Söyləyirlər ki, o vaxt gecə iclas qurtarha-qurtarda bu layihəni gətirdilər, biz də səs verdik, iclas qurtardı, çıxıb getdik. Bəli, bu maddəni Konqresdə ermənilər keçiriblər.

Yəqin siz bilirsiniz ki, prezident Bill Klinton mənə Amerikaya rəsmi səfərə dəvət edəndən sonra ermənilər burada hay-küy saldılar. Birinci olaraq cənab Klintonu məktub yazdılar ki, Heydər Əliyevin Amerikaya səfərini ləğv edin. Bill Klintonu 15-ə yaxın erməni təşkilatı məktub yazmışdı.

Bununla da kifayətlənmədilər, mənim haqqımda təbliğat kağızları yaydılar, tərcümeyi-halım, şəxsiyyətim haqqında cürbəcür böhtanlar, məni təhqir edən sözlər yazdılar. Mənim şəklim olan 50 mindən çox poçt kartı hazırlamışdılar, Klintonu göndərsinlər ki, Heydər Əliyev Amerikaya gəlməməlidir.

ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının keçən ilin dekabr ayında Lissabonda keçirilən Zirvə görüşündə biz böyük bir qələbə əldə etdik. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi baş verəndən bəri ilk dəfə nail olduq ki, ATƏT-in Zirvə görüşündə bu münaqişənin aradan qaldırılması üçün əsas prinsiplər qəbul edildi, və Zirvə görüşünə toplaşmış 54 ölkənin dövlət və hökumət başçısından 53-ü həmin prinsiplərə səs verdi. Təkcə Ermənistan həmin prinsiplərə etiraz etdi.

İndi nə oldu? Biz Lissabonda o cür nailiyyət əldə etmişik. Amma Azərbaycandakı müxalifət qüvvələri, qəzetləri yaydılar ki, guya biz Lissabonda məğlub olduq və s. Lissabondan Bakıya qayıdanda gördüm ki, camaat narahatdır. Dedim ki, narahat olmayın.

Mən böyük işlər görürəm. Müxalifətdə olan qüvvələr də başa düşürdülər ki, biz Lissabonda böyük nailiyyət əldə etmişik. Mən o vaxt da dedim, - Lissabonda qəbul edilən prinsiplər kiminsə məğlub olması, kiminsə qalib gəlməsi deyil, yox. Biz Lissabon Zirvə görüşündə öz dövlətimizin mövqeyini müdafiə etmək üçün çox əhəmiyyətli bir sənəd əldə etdik. Ermənistanda isə Lissabonda qəbul edilmiş bəyanata görə yas saxladılar. Hamıya məlum oldu ki, Ermənistan Lissabonda qəbul olunmuş sənədə indiyədək etiraz edir. Əgər bu, Azərbaycanın məğlubiyətidirsə, zərərinədirsə, onda Ermənistan bu prinsipləri niyə dəstəkləmir? Yenə də deyirəm, ATƏT-in üzvü olan 54 dövlətdən 53-ü bunu dəstəklədi. Bundan savayı, prezident Bill Klintonla mənim imzaladığım sənəddə yazılıb ki, Amerika Birləşmiş Ştatları Lissabonda qəbul olunmuş üç prinsipi dəstəkləyir. Lissabonda Amerikanın vitse-prezidenti bu prinsiplərə səs veribdir. Mən onunla orada görüşüb danışıbmışam. Amerikanın prezidenti Ağ evdə imzaladığımız sənəddə yazır ki, ABŞ bu prinsipləri dəstəkləyir.

Bir daha qeyd edirəm, görün ermənilər nə qədər narahat oldular ki, Lissabon Zirvə görüşündə qəbul edilmiş bəyanatdan sonra - siz bunu bilirsiniz - 15 erməni təşkilatı Bill Klintonu etiraz məktubu yazdı ki, nə üçün Siz Lissabonda bu qərarı dəstəkləmişiniz? Demək, Ermənistanda bu prinsiplərin əleyhinə çıxdılar. Amerikada yaşayan ermənilər Bill Klintonu ittiham etdilər, ona irad tutdular və tələb etdilər ki, o, bu prinsipləri ləğv etdirməsin. Amma Azərbaycanın içində olan, özlərini müxalifət adlandıran qüvvələr hay-küy saldılar ki, "biz burada uduzmuşuq, Ermənistan tərəfi udub". Belə dərdimiz də vardır. Amma bunlar heç, ölkəmizin daxilində olan işlərdir, böyük şey deyil. Biz bunların öhdəsindən gəlirik. Yəni xalq hər şeyi görür, adamlar ağı qaradan seçirlər. İndi əvvəlki vaxt deyil.

Mən onu demək istəyirəm ki, görün ermənilər burada Ermənistan üçün necə vuruşurlar. Amma gəlin görək, buradakı azərbaycanlılar Azərbaycan üçün vuruşurlarmı, onlar bir yerə yığışırlarmı, bu işə səylərini qoyurlarmı?

Gərək ki, bizim bu görüşümüzə kimsə dedi ki, Amerikada yaşayan azərbaycanlılar, türklər 150 milyard dollar sərvətə sahibdirlər. Bəs bu pul hara sərf olunur? Hamısı elə qarınama sərf edilir, hamısı bu adamların daha da zənginləşməsinə sərf olunur? Gərək onlar bunun heç olmasa bir hissəsini özlərinin Vətəni olan Azərbaycana ayırsınlar.

Bilirsiniz, harada yaşayırsansa-yaşa, Vətəndən, ana torpaqdan şirin heç nə yoxdur. Mən on il Moskvada yaşadım, özü də ən yüksək vəzifədə işlədim. Azərbaycan xalqının, müsəlman aləminin tarixində, nə keçmiş rus imperiyası dövründə, nə də Sovet İttifaqının hakimiyyəti zamanı o cür zirvəyə çatan azərbaycanlı, müsəlman olmamışdır. Bu da tarixdir. Bəziləri deyirlər ki, Heydər Əliyev Siyasi Büronun üzvü olubdur və sairə. Bəli, olmuşam. Mən bununla fəxr edirəm. Çünki Azərbaycan xalqını tanıtmışam, Azərbaycan xalqını Kremlin sarayına qaldırmışam. Bununla fəxr edirəm. Mən orada on il yaşadım, ancaq mənim ürəyim də, gecəm də, gündüzüm də Azərbaycanla oldu. Çünki Azərbaycan mənim doğma Vətənim, torpağımdır. Ola bilərdi ki, bəlkə

də başqa yerdə rahat yaşayardım. Amma Bakıya gəldim. Mənim vaxtilə yetişdirdiyim, tərbiyə etdiyim, vəzifəyə gətirdiyim adamlar Bakıda yaşamağıma mənə imkan vermədilər. Naxçıvana getdim. Əgər orada da yaşamağa qoymasaydılar, çıxıb bir dağda yaşayacaqdım, amma Azərbaycan torpağında yaşayacaqdım.

Mən 1993-cü ildə yenidən Bakıya gələndə də dedim, - ancaq ona görə gəlmişəm ki, xalqıma xidmət etmək istəyirəm. Mən bu xidməti etdim, indi də edirəm. Bu sözü ona görə deyirəm ki, bəs kənarda yaşayan bir azərbaycanlı Azərbaycan üçün nə edir?

Bunu görüşdə birinci çıxış edən dostumuz dedi ki, biz Azərbaycan üçün nə etməliyik, Azərbaycan bizə nə etməlidir. Mən Vaşinqtonda gedib Kennedinin qəbrini ziyarət etdim. Orada gözəl sözlər yazılıbdır. Con Kennedi prezident andı içərkən amerikalılara müraciətlə deyibdir: "Siz düşünməyin ki, Amerika sizə nə etməlidir. Düşünün ki, siz Amerikaya nə etməlisiniz." Bunlar çox müdrik sözlərdir. Bu sözlər elə bizim ölkəmizə də aiddir. Mən də Kennedinin bu sözləri ilə sizə deyirəm: Siz düşünməyin ki, Azərbaycan sizə nə etməlidir. Düşünün ki, Siz Azərbaycana nə etməlisiniz. Çünki hər bir insan - əgər onun əli, qolu, gözü, başı üstündədirsə - harada olur-olsun yaşaya bilər. Bir az pis, bir az yaxşı yaşayar. Mən həyatın hər bir üzünü görmüşəm. Lap pis də, ağır da, lap yüksək şəraitdə də yaşamışam. Mən heç vaxt zəngin, sərvət sahibi olmamışam. Çünki Sovet İttifaqında bu yox idi. Ancaq tutduğum vəzifəyə görə çox yüksək şəraitdə yaşamışam. Moskvada, Kremldə oturmuşam və böyük bir villada yaşamışam. Amma sonra oradan aşağıya düşmüşəm, gedib Naxçıvanda bir komada yaşamışam. Nə olsun? İnsan yaşayır. Mən də yaşadım.

Demək istəyirəm ki, insan harada olsa yaşayacaqdır. Şərt o deyildir. Şərt odur ki, insan milləti, Vətəni, torpağı üçün nə edir. Şərt budur. Mən həmişə belə yaşamışam. İndiyə qədər xalqım üçün əlimdən nə gəlib etmişəm, bundan sonra da edəcəyəm. Sizi də dəvət edirəm ki, bunu edəsiniz.

Bilirsiniz, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların bəziləri bəlkə də bugünkü müstəqil Azərbaycanda doğulmayıblar. Nə olsun ki, Azərbaycanda doğulmayıblar? Amerikada yaşayan ermənilər Ermənistanda doğulublar? Onlar Dağlıq Qarabağda doğulublar? Onların heç biri Ermənistanda doğulmayıb, Dağlıq Qarabağda doğulmayıbdır. Amma ermənidirlər. Ona görə də Ermənistan haqqında düşünürlər. Ancaq Amerikada yaşayan azərbaycanlıların biri deyir, mən İranda doğulmuşam, o biri deyir, Turanda doğulmuşam. Biri deyir orada, o biri deyir burada doğulmuşam. Başqa biri deyir ki, əşi, mənə nə var, arvadım ingilisdır. Moskvada yaşayan başqa birisi deyir ki, mənim arvadım rusdur, ona görə də azərbaycanlılığımı bir az itirmişəm. Belələri də var. Harada doğulmusan, fərqi yoxdur. Əgər sən azərbaycanlısansa, özünü azərbaycanlı hesab edirsənsə, demək, bilməlisən ki, harada doğulmağından, harada yaşamağından asılı olmayaraq, dünyada azərbaycanlıların indi bir müstəqil dövləti vardır. İkincisi yoxdur. Var? Varsa, deyin. Yoxdur.

Hər bir azərbaycanlı fəxr etməlidir ki, nəhayət Azərbaycan xalqının dünya birliyinə daxil olan dövləti vardır. Bu, hər bir azərbaycanlı üçün iftixar mənbəyidir. Təsəvvür edin, Azərbaycan prezidenti Amerika Birləşmiş Ştatlarına rəsmi səfərə gəlib, müstəqil Azərbaycan dövlətinin bayrağı hər yerdə dalğalanır. Mən Vaşinqtonda "Bleyer Haus"da yaşadığım dörd gün ərzində Azərbaycanın bayrağı onun üstündə durmuşdu. Hara gedirəm, orada Azərbaycanın bayrağını görürəm. Ağ evə gəlmişəm, Azərbaycanın və Amerika dövlətlərinin bayraqlarının qarşısında ABŞ prezidenti ilə yan-yanı oturmuşuq. Avtomobilimin üstündə Azərbaycanın bayrağı vardır. Mənim bu rəsmi səfərim müddətində burada Azərbaycanın dövlət himni dəfələrlə səslənibdir. Bunlar hamısı nə qədər böyük tarixi hadisələrdir!

Nə vaxt belə olub? Bu, Şah İsmayıl vaxtında da olmayıbdır. Baxmayaraq ki, Şah İsmayıl o vaxt Azərbaycanın padşahı idi.

Azərbaycan indi müstəqil dövlətdir, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının üzvü olan 181 dövlətdən biridir. Biridir, ancaq çox dəyərli bir dövlətdir. İndi bütün dünya etiraf edir ki, Azərbaycan həm coğrafi-siyasi vəziyyətinə, həm təbii sərvətlərinə və bütün başqa amillərə görə dünyanın bir çox dairələrinin diqqətini cəlb edən bir ölkədir.

Azərbaycan müstəqil bir dövlətdir, ona görə də gərək hər bir azərbaycanlı nə mümkündür, onu etsin. Sizin vəzifəniz bu olmalıdır. Əlbəttə ki, Azərbaycan sizin dayağınızdır. Azərbaycan prezidenti kimi mən dünyada yaşayan hər bir azərbaycanlının dərdinə şərik olmağa hazırım. Mən də dövlətimizin köməyinə ehtiyac duyan hər bir azərbaycanlının dərdinə şərik olmağa hazırım. Mənim və dövlətimizin köməyinə ehtiyac duyan hər bir azərbaycanlıya kömək etməyə hazırım. Çünki o, azərbaycanlıdır.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti kimi mənim üçün hər bir azərbaycanlı - harada yaşamasından, doğulmasından asılı olmayaraq - əzizdir. Mənim məsləhətim ondan ibarətdir ki, siz Azərbaycanla daha sıx əlaqə saxlayasınız. İmkanınız olanda Azərbaycana gəlin.

Bir az bundan əvvəl mən "AMOKO" şirkətinin prezidenti ilə görüşdüm. Bu günlər mən "Motorola", "Katerpillar", "FMS" və digər şirkətlərin rəhbərləri ilə də görüşmüşəm. Kim bir il bundan qabaq Azərbaycanda olubsa və bu il yenə də respublikamıza gəlibsə deyir ki, sizin ölkənizdə nə qədər böyük dəyişikliklər baş veribdir. Axı, biz Azərbaycanı tikib yaratmışıq.

Həqiqəti demək lazımdır ki, 1920-ci ildən sonra - indi Sovet hökumətinə pis də demək, onu tənqid etmək də olar, amma o dövrdə Azərbaycan sürətlə inkişaf edibdir. Bu, həqiqətdir, bunu danmaq olmaz. Biz həmin o illərdə Azərbaycanda böyük iqtisadi-potensial yaratmışıq. O cümlədən 1970-1980-ci illərdə, mən Azərbaycana rəhbərlik etdiyim dövrdə respublikamızda çox böyük iqtisadi potensial yaratmışıq. Fabriklər, zavodlar, elektrik stansiyaları tikmişik. Biz indi, məsələn, elektrik enerjisi sahəsində də tamamilə müstəqil, azadıq. Amma keçmiş Sovetlər İttifaqına mənsub olmuş ölkələrin əksəriyyəti belə deyildir. Ukrayna kimi böyük bir dövlət elektrik enerjisi böhranı içərisindədir. Çünki vaxtilə onun özünün elektrik stansiyaları olmayıbdır. Rusiyaya bağlı olubdur. İndi Rusiya elektrik enerjisini kəsibdir. Deyir, pul verirsən - verirəm, pul vermirsən - vermirəm. Amma mən vaxtilə Azərbaycanda 9 elektrik stansiyası tikdirdim ki, biz Sovetlər İttifaqının ümumi şəbəkəsindən asılı olmayaraq. Ona görə də biz sərbəstik. Doğrudur, həmin stansiyaların bəziləri köhnəlib, onları təmir etmək, modernləşdirmək lazımdır. Biz bunu edəcəyik. Amma bunun kökü, əsası var.

Biz o vaxt Azərbaycanda böyük iqtisadi potensial yaratmışıq. Bunlar hamısı yaranıb. 1988-1989-cu illərdən isə Azərbaycanda dağılma prosesi gedib. Ölkəyə rəhbərliyə gələnlərin hər biri dağıdıb. İndi biz son illər yenə də yaradıırıq. Respublikamıza gələnlər də bunların hamısını görürlər. Bu inkişafın səbəbi isə odur ki, biz adamlara sərbəstlik, azadlıq vermişik. İnsanlar özləri qururlar, yaradırlar, özlərinə binalar, yaşayış evləri tikirlər, mağazaları qaydaya salırlar, yaxşı ofislər inşa edirlər. Son iki-üç ildə Azərbaycanın, Bakının siması çox güclü surətdə dəyişir. Ona görə də Vətənə gəlin, bunlara baxın, görün, ziyarət edin.

Bilirsiniz, ermənilər harada yaşasalar da Ermənistanı gedirlər. Ermənistanı ziyarət edirlər, sonra isə deyirlər ki, biz getdik, torpağımızı ziyarət etdik. Axı, sizin də Vətəniniz var. O, hamımızın Vətənidir. Bu, müstəqil Azərbaycan Respublikasıdır.

Bu əsrdə bizim ən böyük nailiyyətimiz nədir? Azərbaycanın öz dili var. Azərbaycan öz dilində yazır, oxuyur, danışır. Azərbaycanın dövlət dili, ana dili Azərbaycan dilidir. Azərbaycanın bütün universitetləri, məktəbləri, elmi Azərbaycan dilindədir. Azərbaycanın zəngin mədəniyyəti var. Heç bir Şərqi ölkəsinin bizim qədər böyük mədəniyyəti yoxdur. Üzeyir Hacıbəyovun, başqa bəstəkarlarımızın yazdığı əsərlərə bərabər əsərlər müsəlman Şərfinin hansı ölkəsində var? Görün, nə qədər güclü ədəbiyyatımız, elmimiz vardır.

Akademiyanın prezidenti Fərəməz Maqsudov burada sizin aranızda əyləşib. Bu akademiya 50 il bundan əvvəl yaranıbdır. Amma XX əsrdə Azərbaycan elmi nə qədər inkişaf edibdir.

Mən Rusiyaya rəsmi səfərə getmişdim. Orada Elmlər Akademiyasına getdim. Həqiqəti demək lazımdır ki, o, Sovetlər İttifaqının Elmlər Akademiyası idi, Rusiyanın Elmlər Akademiyası 250 il bundan əvvəl yaranıbdır. O, çox güclü elm mərkəzidir. Mən getdim, oranı ziyarət etdim, Rusiyanın böyük alimləri qarşısında çıxış etdim. Amma elə bizim alimlərimiz də o alimlərlə bərabərdirlər. Bunlar hamısı bizim millətimizin nə qədər böyük inkişaf etdiyini göstərir. Ona görə də Azərbaycan tək-cə coğrafi anlayış deyil. Azərbaycan müstəqil dövlətdir, özü də möhkəm, güclü dövlətdir. Mən bu gün bundan əvvəl keçirdiyim görüşdə dedim, bəlkə bəziləriniz eşitməmişiniz, - bilin ki, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əlindən heç vaxt verməyəcəkdir. Heç vaxt!

Geriyyə yol yoxdur. Sovet Sosialist quruluşu Azərbaycanda bərpa oluna bilməz. Biz heç bir dövlətin himayəsi altına bir daha düşməyəcəyik. Bilin, bu, daha bəsdir!

Əsrlər boyu gah onun himayəsi altında olmağımız, gah bunun müstəmləkəsi olmağımız daha bəsdir!

Bundan sonra belə olmayacaqdır. Bunlar hamısı bizim həm gördüyümüz işlərdi, həm də qarşımıza qoyduğumuz məqsəddir. Amma bunu biz tək etməməliyik. Siz də buna qoşulmalısınız. Bunların hamısına nail olmaq üçün çox iş görməliyik. Bizim millətimizin bir mənfi xüsusiyyəti var: dedi-qodu, ədavət, bir-birinin ayağından çəkmək, bir-biri ilə münəfiqə aparmaq, bir-birinə paxıllıq etmək və özü öz millətini ləkələmək.

Bilirsiniz, bizim bəzi adamlar var, gəlib burada, Amerikada oturlar, deyirlər ki, Azərbaycanda iqtisadi islahatlar getmir, demokratiya yoxdur, insan haqları pozulur, budur, odur bunu ermənilər Azərbaycan haqqında onsuz da deyir də, bəs deyil?! Amma, indi görün, prezident Bill Klinton nə deyir. Biz Ağ evdə sənədləri imzalayarkən Bill Klintonun çıxışını siz eşitdiniz? Əgər eşitməmişinizsə, bizimkilər yazıblar, alın, götürün, baxın.

Biz Ağ evdə Amerika-Azərbaycan münasibətləri haqqında birgə bəyanat imzaladıq. Həmin bəyanatda göstərilir ki, Amerika Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü qoruyur, ona dəstək verir. Azərbaycan demokratiya yolu ilə gedir. Azərbaycanda iqtisadi islahatlar həyata keçirilir. Azərbaycan mütərəqqi yol tutubdur. Bunlar hamısı bizim imzaladığımız sənəddə öz əksini tapıbdır. Əgər bütün bu məsələlərə ən yüksək qiymət verən Amerika Birləşmiş Ştatlarıdırsa, onun prezidentidirsə, bu, Amerikanın və onun prezidentinin verdiyi qiymətdir. Amma bunun müqabilində bəziləri yenə də ermənilərin səsinə qoşulurlar. Bədxah adamların danışdıqları həmin sözləri ermənilər də deyirlər. Bu sözləri Azərbaycandan gəlmiş, burada oturan, yaxud da respublikamızın içində olan bəzi adamlar danışirlar.

Bilirsiniz, öz şəxsi məqsədlərinə nail olmaq üçün milləti ləkələmək, millətə böhtan atmaq lazım deyil. Milli mənafe hər şeydən üstün olmalıdır. Birinci milli mənafe, sonra şəxsi mənafe. Yoxsa, sən kiməsə xoş gəlmək, kimənsə acıq çıxmaq, kiməsə zərbə vurmaq üçün niyə millətini, ölkəni ləkələyirsən?

Biz böyük çətinliklə ayaq üstə durmuşuq. 1993-cü ildə vətəndaş müharibəsinin qarşısını aldıq. Biz 1994-cü il sentyabrın 20-də "Əsrin müqaviləsi"ni imzaladıq. Ertəsi gün - sentyabrın 21-də həbsxanadan bir qrup cinayətkarı qaçırdılar. Sentyabrın 29-da mən Nyu-Yorka gələndən sonra bizim iki nəfər dövlət xadimimizi - parlament sədrinin müavini Afiyəddin Cəlilov və polkovnik Şəmsi Rəhimovu terror yolu ilə öldürdülər. Elə bildirilər ki, bizi bununla sarsıdacaqlar. Bunu bizim daxili qüvvələr etdilər. Onlar Azərbaycanda hakimiyyəti yenə də devirmək istəyirdilər. Amma onlar bizi sarsıda bilmədilər.

Bundan sonra, o vaxt baş nazir vəzifəsini aparan Surət Hüseynov və xüsusi təyinatlı polis dəstəsindən olan cinayətkarlar dövlət çevrilişinə cəhd etdilər. Siz bu barədə eşitmisiniz, bilirsiniz, onların əlində çoxlu silah var idi. Amma məndə silah yox idi. Mən televiziya vasitəsilə xalqa müraciət etdim. İki saatin içində Prezident sarayının qarşısında yarım milyon adam topladı. Onlar gəlib mənə həmin o cinayətkarlardan müdafiə etdilər. Silahla yox.

Cinayətkarlara bu da dərs olmadı. Altı aydan sonra, 1995-ci ilin mart ayında yenidən istədilər bizi silah gücü ilə devirsinlər. Bunu həmin o xüsusi təyinatlı polis dəstəsi - oraya cinayətkarlar yığılmışdı - etmişdi. Biz bunun da qarşısını aldıq. Ondan sonra öz məqsədlərinə nail olmaq üçün mənim təyyarəmi raketlə vurmaq, məndən savayı 89 adamı da öldürmək istədilər. Allah buna imkan vermədi. Mən o vaxt demişəm, bu gün də deyirəm. Mən bu məsuliyyəti üzərimə götürərkən dərk etmişəm ki, xalqımın, millətimin yolunda həlak ola bilərəm. Mən xalqımın, millətimin yolunda nə vaxt lazım olsa qurban getməyə hazırım.

Biz bu qədər çətin yollar keçib, Azərbaycanda nəhayət, ictimai-siyasi vəziyyəti, iqtisadiyyatı sabitləşdirmişik, demokratiya yolu ilə gedirik, bütün demokratik prinsipləri tətbiq edirik. Belə olan halda gəlib burada ayrı-ayrı yalan sözlər demək, danışmaq, yaxud qəzetlərə yazmaq, bunu bizim daxilimizdən etmək, bunlar hamısı xalqımıza qarşı xəyanətdir, başqa şey deyildir.

Yenə də deyirəm, əgər kiminlə ədavətin varsa, bundan xalqın mənafeyinə zərbə vurmaq üçün istifadə etmə. Kiminlə ədavətin varsa, ədavətini apar.

Mən sizinlə səmimi, açıq danışaram. Ürəyim istəyir ki, dünya azərbaycanlıları daha da birləşsinlər, daha da sıx olsunlar. Bu da çox lazımdır. Biz buna da nail olacağıq. Bəlkə bunun da qarşısında bəzi çətinliklər vardır.

Deyirsiniz ki, Kaliforniyada bir cəmiyyət yaratmaq istədiniz, konqres keçirdiniz. Siz əgər belə bir konqres, azərbaycanlıların konqresini keçirmək istəyirsinizsə, gərək Azərbaycan dövləti ilə əlaqəyə girəydiniz, Azərbaycan dövləti də sizə dəstək verəydi. Azərbaycan prezidenti, ola bilər, sizi təbrik edərdi, yanınıza nümayəndə göndərərdi. Amma axı siz bunu etmədiniz, əgər doğrudan da belə bir niyyətiniz olubsa, gərək bunu edəydiniz. Belə olmasın ki, bu o Azərbaycandandır, bu isə bu Azərbaycandandır. Fərqi yoxdur. Bizim aramızda bir Araz var. Rəhmətlik Şəhriyar da bu barədə nə deyib, yadınızdadır. Biz bu il Şəhriyarın 90 illik yubileyini keçirəcəyik, buna hazırlaşırıq. İndi nə olsun ki, vaxtilə aramızı kəsdilər. Aramızı Araz kəsmədi, bizi parçaladılar. Nə olsun? Nə fərqi var ki, biri o tayda, biri bu tayda doğulubdur? Hamısı azərbaycanlıdır.

Ona görə də gəlin daha da birləşək, bir olaq. Bir daha deyirəm, bütün azərbaycanlıların indi dünyada bir Vətəni var. O da müstəqil Azərbaycan Respublikasıdır. Bir dövləti var. Bu, müstəqil Azərbaycan Respublikasıdır, onun dövlətidir. Gəlin hamımız bu dövlətin, bu Vətənin ətrafında sıx birləşək. Kim harada yaşayır-yaşasın. Biz hamıya sərbəstlik veririk. İndi Azərbaycandan da kim istəyir, gedib harada yaşayır-yaşasın. Keçmiş vaxt deyil, biz heç kimin qarşısını almırıq. Amma harada yaşayırsansa-yaşa, öz vətəninə həmişə qəlbində saxla. Con Kennedinin sözünə uyğun desək, hər gün fikirləş, sən Azərbaycan üçün nə etmişən? Bu barədə hər gün fikirləş. Sağ olun. Təşəkkür edirəm.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Polşadakı Azərbaycan icmasının nümayəndələri ilə görüşdə çıxışı

Varşava, 27 avqust 1997-ci il

Mən çox məmnunam ki, azərbaycanlılar başqa ölkələrdə yaşayarkən artıq öz vətənləri haqqında düşüncülər və ona xidmət etməyə çalışırlar. Öz Vətəninə, yəni müstəqil Azərbaycan Respublikasına kiçik bir xidmət edən hər bir soydaşımızı biz Azərbaycanda çox böyük hörmətlə qarşılamağa hazırıq. Çünki indi Azərbaycan müstəqil dövlət kimi bir çox problemlərlə rastlaşır.

Birincisi, bilirsiniz ki, 1988-ci ildə Ermənistanın Azərbaycana etdiyi təcavüz nəticəsində torpaqlarımızın bir qismi işğal olunmuşdur. İşğal edilmiş yerlərdən bir milyondan artıq azərbaycanlı zorla çıxarılıb, ağır vəziyyətdə yaşayırlar. Ancaq bu münafişə başlandıqdan, təəssüf ki, xarici ölkələrdə ermənilərin təbliğatı çox güclü olduğuna görə, onlar bu hadisələri Azərbaycanın əleyhinə çevirmişdilər. Guya ki, bütün bu işlərdə azərbaycanlılar günahkardırlar, guya onlar erməniləri qırırlar, ermənilərə zülm edirlər, guya azərbaycanlılar erməniləri blokada salıblar.

Əslində isə belə deyil. Bilən bilir, amma ermənilər gedib Amerikada, yaxud Fransada, başqa bir ölkədə bu təbliğatı yayırlar. Hətta 1992-ci ilin oktyabrında Amerika konqresində Azərbaycana qarşı bir ədalətsiz qərar qəbul olunub, Amerika Birləşmiş Ştatlarının Azərbaycana hər bir yardımına qadağa qoyulubdur. Ona görə ki, guya Azərbaycan Ermənistanı blokada alıb və Dağlıq Qarabağda olan ermənilərin hüququnu pozur. Amma əksinə, ermənilər gəlib Azərbaycana dağıdıblar, ərazimizin 20 faizini işğal ediblər, bir milyondan artıq vətəndaşımızın hüququ pozulubdur. Bunlar qalıb bir kənarda, amma 1992-ci ilin oktyabrında Amerika Konqresində belə qərar qəbul ediblər. Biz beş ildir çalışırıq, mən Amerikada olduğum zaman bütün görüşlərdə də çalışmışam ki, o qərarı ləğv etdirək.

Son illər gördüyümüz işlər nəticəsində dünyada - beynəlxalq təşkilatlarda, çox ölkələrdə, böyük imkanları olan ölkələrdə fikir dəyişib. Amerika Birləşmiş Ştatlarında fikir tamamilə dəyişibdir. Əgər konqresdə beş il öncə belə bir qərar qəbul edilsə, mən orada olarkən 40 nəfərlə - senatorlar, yaxud konqresmenlərlə danışdım, hamısı da deyir ki, bu qərar ədalətsizdir və ləğv olunmalıdır. Bunu Prezident Klinton da, Dövlət katibi Olbrayt da, vitse-prezident Qor da deyibdir.

Bunlar hamısı görülən işlərin nəticəsidir və bu işdə bizə kömək lazımdır. Kömək də odur ki, hər bir ölkədə kim nə edə bilirsə, onu etməlidir. Amma Azərbaycanın həqiqətlərini də çatdırmalıdır.

Polşa bizim üçün uzaq bir ölkədir. Məsafəcə uzaq deyil, amma keçmişdə o qədər də əlaqəmiz olmayıb. İndiyə qədər də elə bir geniş əlaqəmiz yoxdur. Amma Polşanın Prezidenti Aleksandr Kvasnevski bir il əvvəl mənə buraya rəsmi səfərə dəvət etmiş və bu dəvəti bir neçə dəfə təkrarlamışdı.

Nəhayət, mən dünən gəlmişəm, burada rəsmi səfərdəyəm. Biz dünən çox əhəmiyyətli sənədlər imzalamışıq. Xüsusən iki prezident - Polşa və Azərbaycan prezidentləri - Polşa ilə Azərbaycan arasında dostluq münasibətlərini və əməkdaşlığı inkişaf etdirmək haqqında birgə bəyannamə imzalamışıq. Başqa sənədlər də imzalanıb. Bu, indiyə qədər gördüyümüz işlərin nəticəsidir və Polşanı da özümüz üçün böyük bir tərəfdaş hesab edirik. Polşanın da Azərbaycana münasibəti çox yaxşıdır və hesab edirik ki, Polşa Azərbaycan əlaqələrində yeni bir mərhələ açdıq.

Bu yaxınlarda biz Polşaya səfir təyin edəcəyik və Polşa da bu yaxınlarda Azərbaycana öz səfirini təyin edəcəkdir, güman edirəm, əlaqələrimiz inkişaf edəcəkdir.

Bu baxımdan Polşada yaşayan azərbaycanlılar, əlbəttə, yaxşı olar ki, birləşsinsinlər, bir olsunlar, bir-birinə yardım, kömək etsinlər, eyni zamanda, Azərbaycanın həqiqətlərini Polşa ictimaiyyətinə çatdırsınlar.

Mən belə başa düşürəm ki, sən 1990-cı ilin yanvar hadisələri ilə əlaqədar oradan çıxıb buraya gəlmişən. Bildirim ki, 1990-cı ildən 1994-cü ilə qədər yanvar hadisələrinə siyasi qiymət verilməmişdi. Aydın ki, 1990-cı ildə yanvar hadisələrinə siyasi qiymət verilməzdi, çünki 1990-cı ildə Azərbaycanın başında duran, rəhbərlik edən adamlar yanvar hadisələrinin günahkarları idilər. Onlar buna nə cür siyasi qiymət verə bilirdilər? Bu hadisələri onlar - Vəzirov, Mütəllibov və onların yaxın silahdaşları, həmkarları təşkil etmişdilər.

1992-ci ildə Mütəllibov hakimiyyətdən gedəndən sonra Xalq Cəbhəsi hakimiyyətə gəldi, bir il hakimiyyətdə oldu. Mütəllibov hakimiyyətdə olanda Xalq Cəbhəsi müxalifətdə idi və kommunist rejimini, o cümlədən Mütəllibov rejimini yanvar hadisələrinə görə ittiham edirdi. Ancaq Xalq Cəbhəsi bir il hakimiyyətdə oldu, yanvar hadisələrini qətiyyətlə müzakirə etmədilər.

Yanvar hadisələrini Azərbaycanın parlamentində ilk dəfə 1994-cü ilin yanvarında şəxsən mənim təşəbbüsümlə müzakirə etdik.

Biz iki ay müzakirə apardıq və nəhayət, yanvar hadisələri ilə əlaqədar çox böyük qərar qəbul etdik və kimin günahkar olduğunu göstərdik. Qeyd etdik ki, bu, Sovet İttifaqının rəhbərliyi, xüsusən Qorbaçov, onun

dəstəsi tərəfindən Azərbaycan xalqına qarşı edilmiş hərbi təcavüzdür. Biz buna siyasi qiymət verdik, Qorbaçovu və onun bütün dəstəsini ittiham etdik, Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərliyini - Vəzirovu, Mütəllibovu və onlarla birlikdə olan adamları ittiham etdik və cəzalandırdıq.

Yəni siyasi cəza verdik.

Ona görə də o hadisələrdə kim iştirak edibsə, onların heç biri hökumət tərəfindən təqdim olunmur. Odur ki, sən narahat olma, nə vaxt istəsən Azərbaycana gələ bilərsən. Əksinə, biz o vaxtkı hakimiyyəti günahlandırdıq, xalqı günahlandırmadıq. Dünən mən Prezident Kvasnevskiyə də demişəm ki, 1990-cı ilin yanvarında Azərbaycana qarşı böyük bit təcavüz olmuşdur. Bu, xalqımıza qarşı olan təcavüz idi.

Bəlkə də sən bilirsən, ya bilmirsən, -o vaxt mən Moskvada yaşayırdım. O hadisədən sonra yanvarın 21-də Moskvadakı daimi nümayəndəliyimizə getdik. Orada Moskvada yaşayan beş mindən artıq azərbaycanlı yığılmışdı. Biz matəm etdik, böyük mitinq oldu. Mən o vaxt Moskvada ağır vəziyyətdə yaşadığım zaman mitinqdə çıxış etdim, Azərbaycana qarşı bu cür ədalətsiz hərəkət etdiyinə görə kommunist rejimini ittiham etdim. Nəhayət, 1994-cü ildə də öz siyasətimi davam etdirdim və Azərbaycanın parlamenti bu barədə xüsusi qərar qəbul etdi. Biz yanvar faciəsini hər il qeyd edirik, xalqımız bunu heç vaxt unutmayacaqdır. Qanlı yanvar, yanvar faciəsi xalqımızın tarixində həmişə yaşayacaqdır, - Azərbaycan xalqının azadlığa, müstəqilliyə olan cəhdi və eyni zamanda, bu cəhdə qarşı edilmiş hərbi təcavüz kimi yaşayacaqdır.

O ki qaldı, - sən deyirsən, 1993-cü ildə Azərbaycana gəlmişdin, - Gəncə hadisələri həqiqətən Azərbaycanda vəziyyəti çox gərginləşdirmişdi və Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi başlamışdı. İş təkə Surətdə, ya Rəhim Qaziyevdə deyildi. Bəs Rəhim Qaziyev kim idi? Rəhim Qaziyev Xalq Cəbhəsinin üzvü idi, onun liderlərindən biri idi. Xalq Cəbhəsinin vaxtında Rəhim Qaziyev Azərbaycanın müdafiə naziri idi. Azərbaycana bədbəxtlik gətirən, Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan tərəfindən işğal olunmasının günahkarlarından biri Rəhim Qaziyev idi.

Surət Hüseynov kim idi? O da Xalq Cəbhəsinin himayəsində böyümüş bir adam idi. Xalq cəbhəsinin hakimiyyəti zamanı - Əbülfəz Elçibəy, İsa Qəmbər hakimiyyəti zamanı Surət Hüseynova milli qəhrəman adı verilmişdi və Qarabağda olan qoşunların hamısı Surət Hüseynova tabe edilmişdi. Amma Surət Hüseynovun nə hərbi təcrübəsi, nə də siyasi təcrübəsi var idi. O, sadəcə bir yun zavodunun müdiri olmuş və qeyri-qanuni zənginləşmiş, heç bir savadı, biliyi, təcrübəsi olmayan adam idi.

Amma təkə o deyildi. Azərbaycanda bizim mətbuat Lənkəran hadisələrinin dörd illiyini qeyd edir. Nə idi Lənkəran hadisələri? Əlikram Hübətov da Xalq Cəbhəsi məclisinin üzvü idi. Xalq Cəbhəsi onu böyütmüşdü, Rəhim Qaziyev gətirib onu müdafiə nazirliyində böyük bir idarənin rəisi qoymuşdu. Ona görə də Sovet Ordusu Azərbaycandan çıxıb gedən zaman Lənkəran bölgəsində olan bütün silah-sursat - tanklar, toplar, zirehli maşınlar hamısı Əlikram Hübətova verilmişdi. 3 min nəfərlik ordu onun sərəncamına verilmişdi. 1993-cü ilin iyununda Gəncədə Surət qalxdı və həmin ayda da Lənkəranda Əlikram Hübətov qalxdı. Bütün Lənkəran zonasını - yeddi rayonu ələ keçirdi, iki ay o rayonlara hakimlik etdi.

O vaxt, vətəndaş müharibəsi zamanı, Azərbaycanda dövlət böhranı yaranan zaman hakimiyyətdə olan adamlar qaçdılar, istefa verdilər. Məni Bakıya dəvət etdilər. İsa Qəmbərov istefa verdi, 1993-cü il iyunun 15-də məni parlamentə sədr seçdilər. Xahiş etdilər ki, bu vəzifəni üzərimə götürüm.

Əbülfəz Elçibəy iyunun 17-də gecə xəlvətcə Bakını tərk etdi, indiyə qədər dağda, Kələkidə yaşayır. O birisi - İsa Qəmbərov istefa verdi, getdi. Baş nazir Pənah Hüseynov istefa verdi, getdi. Azərbaycan qaldı hakimiyyətsiz. Əlbəttə ki, belə bir hakimiyyətsizlik zamanı öz dəstələri ilə Surət Hüseynov bir tərəfdən, Rəhim Qaziyev, Əlikram Hübətov bir tərəfdən Azərbaycanda vətəndaş müharibəsinə başladılar. Azərbaycanı parçalamağa başladılar.

Onun üstündən indi dörd il keçir. Bu dörd ildə biz Azərbaycanda addımbaaddım sabitlik yaradırdıq. Üç ildən artıqdır ki, Ermənistanla müharibəni dayandırmışıq. Atəşkəs əldə etmişik.

Artıq atəş yoxdur. Qan tökülmür. İnsanlar qırılmır. Danışıqlar aparırıq ki, Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarını sülh yolu ilə azad edək. Sən deyirsən, çox sevindiniz ki, Rəhim Qaziyevlə Surət Hüseynovu həbs edib Moskvadan gətirdik. Ancaq Surət Hüseynovu doğanlar, dünyaya gətirənlər, yaradanlar Surət Hüseynov, Rəhim Qaziyev elə bir balaca başını qaldıran kimi hökuməti, xalqı özbaşına qoyub qaçdılar!

Elman Mustafazadə: O zaman belələri Xalq Cəbhəsinə soxulmuşdular.

Heydər Əliyev: Bu, bizim işimiz deyil. İş sadəcə ondadır ki, əgər hansısa bir ölkədə kimsə hakimiyyəti ələ alırsa, yaxud onu seçirlərsə, demək, o, xalqın qarşısında məsuliyyət daşıyır. Məsuliyyətini axıra qədər daşımaldır.

1993-cü ildə mən elə bir ağır vəziyyətdə gəldim. Məni Prezident seçdilər. Həmin Surət Hüseynov sadəcə olaraq qaçıb Moskvaya getməmişdi. 1994-cü ilin oktyabrında o, Azərbaycanda yeni bir çevriliş başladı, bunu unutmusunuz?

Elman Mustafazadə: Biz onun əleyhinə çıxmışıdıq.

Heydər Əliyev: Siz əleyhinə çıxdınız-çıxmadınız, bunun əhəmiyyəti yoxdur. İş ondadır ki, mən Surət Hüseynovun o çevrilişinin qarşısını aldım. Surət Hüseynov da ona görə də qaçdı və Moskvada olan havadarları onu gizlətdilər. Biz Rəhim Qaziyevi həbs etdik, amma havadarları Azərbaycan Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin təcrüdəxanasından onu Moskvaya apardılar.

1995-ci ilin martında bunlar hamısı - Moskvada Mütəllibov, Azərbaycanda müxalifətdə olan qüvvələr, o cümlədən Əbülfəz Elçibəyin adamları və müxalifətdə olan başqa adamlar birləşdilər. Bizdə XTPD var idi, ona Rövşən Cavadov başçılıq edirdi, onu qızıqdırıb ortaya saldılar ki, hakimiyyəti silahla ələ keçirsin, prezidentə sui-qəsd etsin və hamısı birləşib yeni bir hakimiyyət yaratsınlar. Bunlardan xəbəriniz var? Deyəsən yoxdur?

Elman Mustafazadə: Az-çox var.

Heydər Əliyev: Hə, görürsən, az-çox. Bəs əgər Azərbaycan səni maraqlandırırsa, nə üçün bunu bilmirsən?

Elman Mustafazadə: Bunların hamısı bizi sarsıdır.

Heydər Əliyev: Təkcə sarsıtmamalıdır, bunları bilməlisiniz. Bəli, 1994-cü ilin oktyabrında Surət Hüseynov və onun dəstəsi Rəhim Qaziyevlə birlikdə böyük bir çevriliş cəhdi etdi. 1995-ci ilin martında isə hamısı birləşdi. Orada Surət Hüseynov da Rəhim Qaziyev də, Moskvada oturan Mütəllibov da, Azərbaycanda müxalifətdə olan Xalq Cəbhəsi də, Kələkidə dağda oturan Əbülfəz Elçibəy də və Türkiyənin, Rusiyanın xüsusi xidmət orqanları da var idi. Hamısı birləşdi ki, Azərbaycanı yenidən dağıtsınlar.

Ancaq nə o vaxt, nə də 1994-cü ilin oktyabrında mən hakimiyyəti qoyub heç yerə qaçmadım və televiziya ilə bəyan etdim ki, Azərbaycan xalqı qarşısında məsuliyyət daşıyıram. Ya xalqımı qoruyub saxlayacağam, ya da həlak olmağa hazırım. Canını qurtarıb qaçmaq böyük bir qəhrəmanlıq deyil, qorxaqlıqdır. Hakimiyyətdə olan adam gərək heç vaxt canı haqqında düşünməsin, xalq haqqında düşünsün və əgər lazım olsa, özünü xalqın yolunda şəhid etsin, qurban versin.

Ona görə də əgər Polşada Azərbaycanın həqiqətlərini yaymaq istəyirsinizsə, bax, bunları yayın! Bunları bilmirsinizsə, Azərbaycana gəlin, öyrənin, bunların hamısı Azərbaycanın mətbuatında, televiziyasında var. Bunları edin. Mənim sizə birinci məsləhətim budur.

İkinci məsləhətim. Dediniz ki, bir jurnal, dərgi buraxırsınız. "Dərgi" bizim dilimizdə deyil, xahiş edirəm, Azərbaycan sözlərindən istifadə edin. Dərgi deyirsiniz, adını da "Xudafərin" qoymusunuz. Mən bu gün ona baxmışam. Bunun müstəqil Azərbaycan Respublikasına heç bir xeyri yoxdur. Bu, müstəqil Azərbaycana başdan-ayağa zərərdir. Əgər siz Azərbaycana belə xidmət etmək istəyirsinizsə, deməli, Azərbaycanın əleyhinə yaşayıb-ışləyirsiniz. Azərbaycanda olan müxalifət qüvvələrinin bütün yalan, uydurma, böhtan sözləri burada yazılıbdır.

Əziz oğlum, əziz qardaşım, bu, Azərbaycana xidmət deyildir. Bilirsiniz, Azərbaycanın içərisində olanlar Azərbaycandadır. Azərbaycan demokratik hüquqi dövlət qurur. Azərbaycanda demokratiya bərqərar olubdur. Demokratiya olan yerdə müxalifət olmalıdır və müxalifət də var. Azərbaycanda 30-dan artıq siyasi partiya qeydiyyatda alınmışdır. Müxalifət qəzetləri var, - Xalq Cəbhəsinin bir neçə qəzeti var, Müsavatın bir neçə qəzeti var, başqa partiyaların qəzetləri var. Hamısı dərc olunur, bunlar müxalifət kimi öz fikirlərini bildirirlər. Əlbəttə, müxalifət iqtidara qarşı öz fikrini bildirməlidir. Amma bu, doğru-düzgün, ədalətli olmalıdır. Böhtan yox! Böhtan yox, yalan yox, uydurma yox, saxtalaşdırma yox!

O ki qaldı Azərbaycandan xaricdə olan təbliğata, burada Azərbaycanın nailiyyətlərini təbliğ etmək lazımdır. Jurnalda yazırsınız ki, Azərbaycan əhalisinin 90 faizi aclıq işindədir. Ayıb deyilmi belə şeylər yazırsınız? Sən deyirsən 1993-cü ildən Azərbaycanda olmamısan, - dörd ildir. Müxalifətdə olan adamlar oradan sənə yalan məlumat göndərilər, sən də dərc edirsən. Kimə xidmət edirsən, kimə? Bizə belə xidmət lazım deyildir!

Bizə belə cəmiyyət lazım deyildir! Burada yazılan faktlar tamamilə iftiradır, yalandır.

Deyirsən ki, mənim Amerika Birləşmiş Ştatlarına səfərim səni çox sevindirdi. Bu, adi səfər deyildir. Əgər 1988-ci ildə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi başlayandan Amerikada daim Azərbaycanın əleyhinə təbliğat getmişdisə və əks ictimai fikir yaranmışdysa, dörd ildir ki, biz addımbaaddım bu ictimai fikri dəyişdirməyə çalışmışıq və dəyişdirmişik. Məhz bunun nəticəsidir ki, Amerikanın prezidenti Bill Klinton Azərbaycan prezidentini rəsmi səfərə dəvət edib və Ağ evdə, bütün başqa yerlərdə məni çox böyük hörmət-ehtramla, təmtəraqla qarşılayıblar. Biz böyük sənədlər imzalamışıq. O cümlədən Amerika Prezidenti Bill Klinton və Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Amerika-Azərbaycan münasibətləri haqqında birgə bəyanat imzalayıblar. Orada yazılıb ki, Azərbaycanda iqtisadi islahatlar keçirilməsində və iqtisadi artımın əldə olunmasındakı nailiyyətləri Amerika Prezidenti alqışlayır və bu nailiyyətlərdə Prezident Heydər Əliyevin xüsusi xidmətlərini qeyd edir. O yazır ki, Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmlənməsində, Azərbaycanın demokratik inkişafında əldə olunan nailiyyətləri alqışlayır, dəstəkləyir.

Bir çox başqa fikirlər də var. Deyərəm, o bəyanatı sənə verərlər, oxu. Bu Amerika Birləşmiş Ştatlarıdır, Amerika Birləşmiş Ştatlarının parlamentidir, senatıdır. Dünyada demokratiyaya ən yüksək qiymət verən bir

ölkədir. Təkcə ölkə yox. Amerika Birləşmiş Ştatlarında, Vaşinqtonda Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı yerləşir. Dünyanın hər bir yerində iqtisadi vəziyyətə, iqtisadi islahatlara ən doğru-düzgün, ədalətli qiymət verən orqandır. Bəli, Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankı Azərbaycanın 1995, 1996, 1997-ci illərdə həyata keçirdiyi iqtisadi islahatlara, əldə etdiyi nailiyyətlərə yüksək qiymət verir.

Mən dünən burada danışmışdım. Burada illik inflyasiya 14 faizdir. Əgər iqtisadiyyatdan başınız çıxırsa, bunu bilməlisiniz, - 1994-cü ildə Azərbaycanda inflyasiya 1600 faiz, 1995-ci ildə 84 faiz, 1996-cı ildə 6 faiz olmuşdur. Bu ilin keçən aylarında inflyasiya sifirə enibdir, burada isə 14 faizdir. Sən başa düşürsən, ya yox? Budur iqtisadi göstərici! Bu göstərici ilə yazmaq olarmı ki, Azərbaycan əhalisinin 90 faizi aclıq içərisindədir? Bunu düşmənlər, Azərbaycanın düşmənləri yazır. Sən burada İsgəndər Həmidovun haqqında məqalə yazmışsan ki, Azərbaycanın həbsxanalarında siyasi məhbuslar var. Hansı siyasi məhbusdur? Surət Hüseynov, Rəhim Qaziyevi, İsgəndər Həmidovu siyasi məhbus hesab edirsən? İsgəndər Həmidov bir il daxili işlər naziri vəzifəsində olarkən Azərbaycana vurduğu zərərni heç kəs vurmayıbdır. Cavan oğlan, bunları bilmirsiniz, ona görə də bilmədiyiniz məsələlərdən yazmayın. Muxalifət qüvvələri sadəcə olaraq sizdən istifadə edirlər, sizin əlinizlə Azərbaycanın əleyhinə belə şeylər yazırlar. Mən görürəm. Siz səmimi adamlarsınız, cavan adamlarsınız, amma sizin məlumatınız, biliyiniz, bu barədə təcrübəniz yoxdur. Sizdən sadəcə olaraq alət kimi istifadə edib Azərbaycan haqqında bu cür yalanlar yazırlar.

Bu sözləri Azərbaycanda deyirlər, - qoy desinlər. Onların cavabı verilir və çox vaxt da onların cavabını biz vermirik, xalq verir, görülən işlər, əldə olunan nailiyyətlər verir. İndi Azərbaycan dünyanın bütün ölkələrinin iqtisadi maraq mərkəzinə çevrilibdir. Bəs Amerika Birləşmiş Ştatlarının o qədər neft şirkətləri Azərbaycana nədən ötrü gəliblər? Azərbaycanda siyasi sabitlik, iqtisadi qanunlar, xarici sərmayənin gəlməsi üçün imkanlar olmasaydı, onlar Azərbaycana gələ bilərdilərmidi? Onlar bizdən xahiş edirlər, bizə müraciət edirlər.

Amerikanın "Ağ ev" in tarixində belə hadisə olmamışdı - orada Azərbaycanın neft və qaz yataqlarının Amerika şirkətləri ilə müştərək işlənməsi haqqında dörd müqavilə imzalanmışdır. Bu dörd müqaviləyə görə Amerika Birləşmiş Ştatları Azərbaycana 8 milyard dollar sərmayə qoyacaqdır. Ondan əvvəl də müqavilələr imzalanmışdır. Məhz buna görə də mən Prezident Bill Klinton ilə ilk dəfə 1994-cü ilin sentyabrında Nyu-Yorkda görüşdüm. Ondan sonra 1995-ci ildə yenə Nyu-Yorkda görüşdüm. Neçə dəfə beynəlxalq təşkilatlarda görüşmüşük, təkcə onunla yox, vitse-prezident Albert Qor, Dövlət katibi Olbrayt və başqaları ilə də görüşmüşəm. Bunlar hamısı Azərbaycanı yüksək səviyyəyə gətirib çıxarıbdır.

İndi sən isə burada yazılanları yaymaqla, hansı azərbaycanlılar oxuyacaqsın, onlara yalan, böhtan yayacaqsan.

Yenə deyirəm, bunu yazan adamlar bu sözləri Azərbaycanda deyirlər. Onlar Azərbaycanda cavablarını alırlar. Əgər onların milli mənlisi, milli düşüncəsi olsaydı, bu sözləri Azərbaycanda deyərək xaricdə yaymazdılar. Biz bir tərəfdən Azərbaycanın imicini qaldırmağa, hər yerdə ermənilərə qarşı yönəltməyə çalışırıq. Amma daxildə isə muxalifətdə olan qüvvələr sizin kimi sadələvh adamların əli ilə düşmən qüvvələrə - ermənilərə xidmət edirlər.

Həmin bu sözləri mən Amerika Birləşmiş Ştatlarına səfərə gedərkən eşitmişəm. Elə ki, elan olundu, - Amerikanın Prezidenti Azərbaycanın Prezidenti Heydər Əliyevi dəvət edibdir, Amerikada olan bütün erməni icmaları Prezident Bill Klintonla məktub yazdılar və etirazlarını bildirdilər ki, Heydər Əliyevin Amerikaya səfəri ləğv olunsun. Mən Madriddə Bill Klinton ilə görüşdüm. O dedi ki, belə məktublar gəlib, amma onların heç birinin sözünə baxmayacağam, mən sizi səbirsizliklə gözləyirəm.

Bunu mənə Bill Klinton deyibdir.

Amma ermənilər bununla qane olmadılar. Üzərində mənim şəklim və əleyhimə yazılar olan 150 min kart düzəldib ermənilər arasında yaydılar ki, hər bir erməni imzalayıb Klintonla göndərsin, fikir yaratsın ki, ermənilər Azərbaycan Prezidentinin əleyhinədirlər. Prezident deyəndə, onlar Azərbaycan xalqının, Azərbaycan Respublikasının əleyhinədirlər. Ermənilər yaydıqları materiallarda, kağızlarda həmin bu sözləri də yaydılar, sizin jurnalda yazdığımız şeylərdə Azərbaycanı günahlandırırırlar. Ermənilərlə sizin nə fərqliniz var? Mən Vaşinqtonda olanda onlar yığışib mənim əleyhimə mitinq keçirmək istədilər, heç bir şey çıxmadı. Ermənilərlə sizin nə fərqliniz? Ona görə də siz aqlınızı başınıza yığın, cavan adamlarsınız, öz işinizlə məşğul olun. Əgər təbliğat işi ilə məşğul olursunuzsa, Azərbaycan dövlətinin, hökumətinin siyasətini, Azərbaycanın nailiyyətlərini təbliğ edin. Amma bu jurnalda başdan-ayağa Azərbaycan ən çirkin vəziyyətdə əks olunubdur. Ona görə buna baxandan sonra mənim köməkçilərim dedilər ki, prezidentin onları qəbul etməsi lazım deyildir. Çünki bu işi görürlərsə, layiq deyillər ki, prezident onları qəbul etsin. Mən isə dedim ki, yox, onları görmək, onlarla tanış olmaq istəyirəm, əgər onlar həqiqətən belə fikirdədirlərsə, qoy olsunlar. Mən onlara öz fikrimi demək istəyirəm. Bəlkə onlar aldanıblar, onları başa salmaq istəyirəm.

Mən sözlərimi sizə dedim. Bir daha deyirəm, bu işləri qurtarın. Əgər belə gedərsə, siz azərbaycanlı adından məhrum olacaqsınız. Əgər bu jurnalı buraxırsınızsa, Azərbaycanı təbliğ edin. Əgər edə bilmirsinizsə, qurtarın bu işləri, gedin ticarətinizlə məşğul olun. Sağ olun.

Yaponiyada təhsil alan azərbaycanlı tələbələrlə görüşdə Heydər Əliyevin çıxışı

27 fevral 1998-ci il

Təəssüf ki, vaxtımız az olduğuna görə mən geniş danışa bilməyəcəyəm. Yəqin ki, bizim buradakı işlərimizi izləmişsiniz. Mən dördüncü gündür ki, Yaponiyadayam. Bu çox məhsuldar bir səfər olubdur. Mən ötən dörd gündə 41-ci görüşü keçirirəm.

Yaponiyada keçirdiyim görüşlər haqqında Baş nazir Haşimotoya dünən siyahı veriblər. O, həmin siyahıya baxıb dəhşətə gəlib ki, bu qədər görüş keçirmək olarmı? Mən bunların hamısını ona görə edirəm ki, həm Azərbaycanı daha da tanıdım, həm də Azərbaycan ilə Yaponiya arasında daha çox əlaqələr yaradaq.

Biz burada çox əhəmiyyətli sənədlər imzaladıq. Baş nazir Haşimoto ilə mən iki birgə bəyanat imzaladıq. Başqa sənədlər də imzalandı. Cənab Haşimoto ilə mənim çox yaxşı danışıqlarımız, söhbətimiz oldu. Onunla mənim aramda dostluq əlaqələri yarandı.

Biz bir çox məsələləri müzakirə etdik. İndi biz Yaponiya ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin çox sürətlə inkişaf etməsi üçün yaxşı şərait yaratmışıq.

Yaponiyanın Azərbaycana marağı həddindən artıq çoxdur və bu maraq gündən-günə daha da artacaqdır. Ona görə də bizə Yaponiya üzrə mütəxəssislər, dili bilən mütəxəssislər lazımdır. Mən görürəm ki, yaponlar özləri bu işlərə nə qədər ciddi diqqət yetirsələr də, onların rus dilinə də tərcüməçiləri zəifdirlər. Məsələn, hətta cənab Haşimotonun yanında tərcümə edən rus dilində o qədər də yaxşı danışa bilmir. Siz bunu gördünüz.

Lazımdır ki, Yapon dilini yaxşı bilən azərbaycanlı mütəxəssislərimiz olsun. Təkcə dili öyrənmək yox, gərək siz Yaponiyanın - bu qədər inkişaf etmiş bir ölkənin bütün imkanlarından bəhrələnsiniz, öyrənsiniz. Necə olub ki, yaponlar dünyada bu qədər böyük bir nailiyyət əldə ediblər? Siz də bunları öyrənin, gətirib Azərbaycanda tətbiq edin, yayın.

Mən sizin hamınızı ürəkdən salamlayıram, hər birinizə müvəffəqiyyətlər arzulayıram. Təşəbbüs göstərüb Yaponiyaya gəlməyinizə və burada təhsil almağınıza çox müsbət münasibət bəsləyirəm. Çünki 1970-ci illərdə mən Azərbaycanda işləyəndə bizim gəncləri Bakıdan o tərəfə çıxarmaq mümkün deyildi. Mən onları Moskvaya, Leninqrada və başqa yerlərə oxumağa zorla göndərirdim. Siz o tarixi götürüb öyrənin.

Mən gedib Moskvadan icazə almışdım, azərbaycanlı gənclər üçün güzəştli qəbul var idi. Bilirsiniz, həmin tələbələr Azərbaycanda imtahan verirdilər, gedib Moskva, Leninqrad, Kiyev və başqa şəhərlərin universitetlərində oxuyurdular. Nə üçün? Çünki özləri gedib orada birbaşa imtahan verə bilmirdilər. Bir də, azərbaycanlıların psixologiyası elədir ki, hamısı istəyir ata-anasının yanında - Maştağada, Qarabağda, Naxçıvanda olsun, Bakının Nizami küçəsində, yaxud bulvarda gəzsin.

Mən Azərbaycana neçə illər rəhbərlik etmişəm. Mənim çox arzum olub ki, Azərbaycan gəncləri dünya ölkələrinə səpələnsinlər, orada təhsil alsınlar. O vaxt dünya ölkələrinə getmək mümkün deyildi, mən bunu SSRİ miqyasında edirdim. Amma indi dünya ölkələri bizim üçün açıqdır. İndi Amerikada da, Avstraliyada da, Meksikada da, Yaponiyada da gedib oxumaq olar. Amma bunların arasında Yaponiya bizim üçün çox əhəmiyyətli ölkədir.

Bizim çox güclü iqtisadi əlaqələrimiz qurulubdur. Bunlar inkişaf edəcəkdir. Cənab Haşimotonun "İpək Yolu Doktrinası" haqqında sizin məlumatınız var. Bu, bizim apardığımız siyasətlə üst-üstə düşür. Biz 1998-ci ilin may ayında "İpək yolu"nun üzərində yerləşən 33 ölkənin nümayəndələrinin Avropa Birliyinin iştirakı ilə toplantısını keçirəcəyik. Yəni bizim əlaqələrimizin gələcəyi çox yaxşı olduğuna görə sizin işinizin perspektivi də yaxşıdır.

Məsləhətim odur ki, dili yaxşı öyrənin. Yaponiyanın bütün xüsusiyyətlərini, onların bu nailiyyətləri necə əldə etdiyini öyrənin, yaponlar kimi işləyin. Mən açıq deyirəm, yaponlar kimi işləmək lazımdır. Dünyada onlar kimi fədakarcasına işləyən, əməksevər, zəhmətkeş ikinci bir millət yoxdur. Siz hamınız bunları bilirsiniz, əgər belə olmasaydı, onlar bu nailiyyətləri əldə edə bilməzdilər. Mən istərdim ki, azərbaycanlıların hamısı yox, heç olmasa bir qismi, buraya gələnlər yaponlar kimi olsunlar.

Sağ olun, hamınıza cənsağlığı arzu edirəm. Azərbaycanla əlaqələrinizi qırmayın. Harada olursunuzsa-olun, azərbaycanlısınız. Dilinizi, dininizi itirməyin, millətinizi qoruyun və fəxr edin ki, siz azərbaycanlısınız. Fəxr edin ki, siz müstəqil Azərbaycanın vətəndaşlarısınız. Sağ olun.

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Rusiyaya işgüzar səfəri zamanı diasporun nümayəndələri ilə
görüşdə nitqi**

9 iyun 2002-ci il

Əziz həmvətənlər!

Əziz bacılar, qardaşlar!

Mən sizi və sizin simanızda Sankt-Peterburqda yaşayan bütün azərbaycanlıları səmimi qəlbdən salamlayıram. Sizinlə bugünkü görüşümə görə çox şadam, çox sevinirəm. Sizin hamınıza cansağlığı, bütün işlərinizdə uğurlar arzu edirəm.

Bilirsiniz ki, mən buraya qısamüddətli səfərə gəlmişəm. Səhər saat 10-dan biz ayaq üstəyik. Sizin də çoxunuz bizi müşayiət edirsiniz. Gün sona çatır, mən Bakıya qayıtmalıyam. Bu gərgin proqramda mən əvvəlcədən də xəbərdarlıq etmişdim ki, diasporun nümayəndələri ilə görüşüm mənim üçün çox vacibdir, çox zəruridir. Şadam ki, belə bir görüş indi keçir.

Mən sizi dinlədim. Sizin sözlərinizdən, ifadələrinizdən anladım ki, Sankt-Peterburqdakı Azərbaycan diasporu, ümumən, sağlam əhval-ruhiyyədədir. Azərbaycan millətinin, xalqının adını uca tutur və burada azərbaycanlılar bir-birləri ilə, ümumən, yaxşı əlaqədəirlər və təbiidir ki, bu əlaqələr də buradakı hər bir azərbaycanlının normal yaşaması, işləməsi, öz ailəsini təmin etməsi üçün imkanlar yaradır.

İndi ölkəmizdən kənar da yaşayan azərbaycanlılar az deyildir. Bilirsiniz ki, biz Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayını keçirdik və çox böyük məlumatlar aldığımız. İlk dəfə olaraq dünya azərbaycanlılarının nümayəndələri - dünyanın hər yerindən olması da, bir çox ölkələrdən, - Azərbaycana doğma torpağa toplaşdılar, bir-birləri ilə görüşdülər, tanış oldular, əlaqələr qurdular və Vətənin bugünkü gününü gördülər. Ümid edirəm ki, mənəvi cəhətdən daha da zənginləşərək, öz yaşadıqları yerlərə döndülər. Bu, bizim ilk addımımızdır.

Mən etiraf edirəm ki, biz bir çox işlərlə məşğul olduğumuza görə, vaxtilə bu məsələyə lazımı qədər fikir verə bilməmişik. Ancaq dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi, birliyi bizim millətimiz, xalqımız üçün çox vacibdir. Siz bilirsiniz ki, mən Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Siyasi Bürosunun üzvü idim. SSRİ kimi böyük bir super dövlətin Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini idim və SSRİ miqyasında, təkcə SSRİ miqyasında yox, onun hüdudlarından kənar da çox böyük işlər göürdüm. Ancaq 1987-ci ilin sonunda məni yüksək vəzifələrdən kənarlaşdırdılar. Mən bir müddət Moskvada çox qapalı həyat sürdüm. Sonra isə Vətən məni çəkib apardı. Gördüm ki, Moskvada mənzilim də, başqa şey də nə qədər yaxşı olsa da, ancaq Vətənin, Vətən torpağının əvəzini vermir.

Siz mənim tərcümeyi-halımı bilirsiniz. Bakıya gəldim, orada da nadanlar, - vaxtilə - 1970-80-ci illərdə mənim böyütdüyüm, ərsəyə gətirdiyim, vəzifələrə qaldırdığım insanlar məndən üz döndərdilər. Nə üçün? Çünki o vaxt mənimlə Qorbaçov arasında böyük ziddiyyətlər vardı. Onlar da qorxurdular ki, əgər Heydər Əliyevlə danışsaq, Qorbaçov gələcək, sonra ya bizi işdən çıxaracaq, ya da ki, başqa bir şey olacaqdır. Ona görə mənə Bakıda yaşamağa imkan vermədilər və məcbur olub doğulduğum yerə - Naxçıvana getdim.

Naxçıvan o vaxt blokadada idi, indi də blokadadadır. Orada çox ağır şəraitdə yaşadım. Bu barədə ona görə danışırım deyim ki, 1991-ci ildə Sovet İttifaqı dağılandı, Azərbaycan müstəqilliyini əldə edəndən sonra Naxçıvanın parlamenti - ali orqanı yarandı və xalq məni yenidən işə dəvət etdi. Ali Məclisin sədri seçdilər. Ali Məclisin ilk iclaslarında mənim təşəbbüslə belə bir qərar qəbul olundu: 31 dekabr Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik günü elan edilsin. Bunu biz Naxçıvanda qəbul etdik. Naxçıvan Ali Məclisinin qərarı ancaq Naxçıvan ərazisində tətbiq oluna bilər. Ancaq biz o vaxt Azərbaycanın Ali Soveti qarşısında vəsətət qaldırdığımız ki, onlar da bu qərarı qəbul etsinlər. Onlar da bu qərarı qəbul etdilər.

Bunu ona görə xatırlayıram ki, dünya azərbaycanlıları məsələsi məni həmişə düşündürmüşdür. Mən Moskvada yüksək vəzifələrdə işləyən həmişə bütün azərbaycanlılar haqqında düşünürdüm. Təkcə Azərbaycanda yaşayanlar yox, Sovetlər İttifaqının hər yerində yaşayan azərbaycanlılar haqqında düşünürəm. Onda mən Rusiyanın bir çox regionlarına gedirdim. Haraya gedirdimsə, vilayətlərin rəhbərləri, təbiidir ki, məni yüksək səviyyədə qarşılayırdılar. Başqa məsələlərlə məşğul olandan sonra deyirdim burada azərbaycanlılar var, ya yoxdur? Maraqlanırdım ki, nə qədər var, nə iş görürlər. Bu işə mənim şəxsi münasibətim belə olubdur. Amma indi bu, bizim müstəqil Azərbaycan dövlətinin siyasətidir və bu siyasəti həyata keçiririk. Ona görə də biz Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayını çağırırdıq, bu, böyük təkan oldu. İndi biz bir çox tədbirlər hazırlamışıq və bu işi bütün regionlarda gücləndirəcəyik. Sizin vasitənizlə gücləndirəcəyik. Hər regionda olan Azərbaycan diasporunun, Azərbaycan təşkilatlarının, cəmiyyətlərinin vasitəsilə gücləndirəcəyik.

Qubernator Yakovlev mənə danışdı ki, burada - Sankt-Peterburqda qeydiyyatda olan 100 min azərbaycanlı yaşayır. Amma qeydiyyatda olmayanlar nə qədər çoxdur, 380 mindir. İndi görürsünüzmü, burada doğru deyildi ki, bunların bir qismi Rusiya vətəndaşdır, o qədər böyük problemləri yoxdur. Digər qismi isə Azərbaycan vətəndaşdır, amma burada yaşayır, burada işləyir. Burada yaşamaq, işləmək onlar üçün, bəlkə də, daha əlverişlidir, nəinki Azərbaycanda.

Mən sizə bir şeyi deyim. Bilirsiniz də, Azərbaycan demokratik dövlətdir, fikir, söz azadlığı var, siyasi partiyalar var. Sizin canınız qurtarıbdır ki, burada siyasi partiya və sair yoxdur.

İndi mən dostum Putinə deyirəm ki, sizdə elə bil, müxalifət də yoxdur. Bilirsiniz, ölkə, millət nə qədər kiçik olursa, onun içərisində belə şeylər bir o qədər çox olur. Amma ölkə böyük olanda, xalq millət böyük olanda belə xırda-xuruş işlərlə elə xırda-xuruş adamlar məşğul olur. Düzdür, bizdə də o müxalifət xırda-xuruş adamlardır. Ancaq, hər halda var. Tənqid edirlər, qəzetlər yazırlar. Bilirsiniz, bizdə nə qədər qəzetlər var... Hər kimin pulu var, gedib sabah bir qəzet buraxır. Məsələn, indi mən eşitdim, - adın İsmayıldır hə, sən burada fabrikinin direktorusan?

İsmayıl Rəhimov: Bəli.

H.Ə. Özü də yəqin ki, pulun da var. Amma qəzet buraxmırsan. Onda xahiş edirəm, pulundan bizə, mənim hesabıma göndər... Zarafat edirəm. Yəni bunu nə üçün deyirəm? Bizi tənqid edirlər ki, iki milyondan çox azərbaycanlı ölkəmizdən kənarında yaşayır, demək, bu, dövlətin günahıdır. Dövləti buna görə tənqid edirlər. Mən də hərdən eşidirəm, fikir vermərəm. Çünki tamamilə əsassız bir şeydir. Əlksinə, mənim fikrim belədir ki, Azərbaycanda, bizim torpağımızda coğrafi vəziyyətimizə, ərazimizə görə əhalimiz yetərlidir. Allaha şükür ki, bizim millətimizin artımı da yaxşıdır. Başqa yerlərdə bu, yoxdur. Ona görə də bizim millətimizin bir hissəsi gəlib Sankt-Peterburqda yaşayır. Burada özünə yaxşı şərait yaradıbdır, güzəranı, vəziyyəti yaxşıdır. Bizim o xırda-xuruş adamların da üzünü görmürlər ki, qanları qaralsın. Yaxşı, mən bundan niyə narahat olum? İndi İsmayıl, Vaqif, konsul, yaxud da başqaları çıxış edəndə dedilər ki, vaxtilə, 1970-80-ci illərin əvvəllərində mən Azərbaycanda rəhbər olarkən, - mən 14 il rəhbər oldum, - gənclərimizi bir qədər zorla Azərbaycandan çıxarıb bütün SSRİ-yə səpələdim.

Bilirsiniz, hər millətin öz xüsusiyyətləri var. Bizim millətin bir xüsusiyyətləri var ki, elə kəndini sevir, deyir ki, bundan ayrısı yoxdur. O birisi şəhəri sevir, deyir bundan yaxşısı yoxdur. Görməyib ki, dünyada nə var, nə yoxdur. Digəri də respublikasını sevir, deyir bundan yaxşı nə var ki. A kişi, get Moskvaya, gör dünyada nə var, nə yox. Get Urala, get, nə bilim, başqa yerə. Gör, orada nə var, insanlar orada neçə yaşayırlar. Bu, birincisi.

İkincisi, mən istəyirdim ki, bizim insanlar daha da yüksək təhsil alsınlar. Təbiidir, bizim Azərbaycanla yaxşı universitetlər və sair var. Amma gəlin, açıq danışaq. Bizdə Moskva Universitetinə, yaxud Leningrad Universitetinə bərabər universitet yox idi axı. İndi də yoxdur. Amma təkcə Moskva, Leningrad universitetləri deyil. Moskvada, Leningrada, yaxud da ki, Rusiyanın başqa şəhərlərində, Kiyevdə, başqa yerlərdə müxtəlif profilli ali məktəblər var idi ki, orada hazırlanan mütəxəssisləri biz Azərbaycanda hazırlaya bilməzdik. Ona görə də mən hər il azərbaycanlıları göndərirdim ki, gedib oxusunlar. Bu da asan deyildi. Çünki azərbaycanlıların bəziləri rus dilini yaxşı bilmirdi və gəlib Moskvada başqaları ilə bərabər müsabiqədən keçib universitetə daxil olmaq mümkün deyildi.

Onda mən nə etdim? Bunu bilin, unutmayın, uşaqlarınıza da deyin.

Mən o vaxt SSRİ-dən böyük çətinliklərlə ilbəlil kvota alırdım. Birinci il 100 yer verdilər ki, onlar imtahansız qəbul ediləcəklər. Yəni imtahanı Azərbaycanda verəcəklər, gəlib Moskvada imtahan verməyəcəklər.

İkinci il 200, sonra 300, daha sonra bu rəqəm 800-ə qalxdı. Axır vaxtlar biz ildə 800 gənc göndərirdik. Əgər burada onlardan varsa, ola bilər, xatirələrinədir. Lenin sarayında, indi Respublika sarayı adlanır, hər il onlarla görüş keçirirdik. Sən də orada idin?

Qasıməli Qasimov: Bəli, cənab prezident, 1970-ci illərdə Sizin Azərbaycandan kənara ali təhsil almağa göndərdiyiniz gənclərdən biri də mənəm. Siz mənə Azərbaycanın təhsil əlaçısı nişanı verdiniz, 100 manat yol pulumuzu verdiniz. Mən buna görə Sizə təşəkkürümü bildirirəm.

H.Ə.: 17-18 yaşlı 2500 gənci avqust ayında biz Respublika sarayına yığdıq, hamısına ağ köynəklər, qalstuk geyindirdik, hərəsinə yol pulu, bir aylıq təqaüd verirdik. Mən də harada olsam da, avqust ayının ya 29-u, ya da 30-u gərək mütləq Bakıda olaydım. Çünki mən özüm onlarla görüşməli idim. İnanın, mən hər bir gəncə öz övladım kimi baxırdım. Mənim arxivimdə çox şeylər var. Bir çox şeyləri də mən Moskvaya köçəndə Bakıda qoyub getdim. Sonra biri Azərbaycana gəlmiş, mənim arxivimin Bakıda qalan hissəsini yandırmışdı. Əvvəl kranı açıb otaqlara su tökmüşdü, arxivdəkilər xarab olandan sonra çıxarıb yandırmışdı. Amma o şeyləri ki, mən Moskvaya aparmışdım, indi də qalır.

Hər il 800 adam ki, SSRİ-nin bütün ali məktəblərinə müsabiqədənkənar qəbul olunurdu, onların siyahısı mənim arxivimdədir. Nə üçün? Çünki bilirsinizmi, bu, mənim əsərimdir. Bunlar mənim övladlarımdır. İndi kim bunu qiymətləndirirsə, qoy qiymətləndirsin, kim unudursa, qoy unutsun. İnsanın doğma övladlarının da bəziləri, görürsən, sonra atasını unudur. Amma mən bunların hamısına övladlarım kimi baxmışam. Sözü nəyə gətirirəm?

Biz hətta bu cür edirdik. Amma indi, əgər müəyyən miqrasiya gedirsə, azərbaycanlılar gəlib Rusiyada yerləşiblərsə, bunun nəyi pisdir? İndi Rusiyada bizim iki milyonluq diasporumuz var.

Biz həmişə ürək ağrısı ilə deyirik ki, ermənilərin hər yerdə diasporu var, bizim yoxumuzdur. Əlbəttə ki, biz o səviyyəyə çatmamışıq. Bizim diasporumuz hələ istənilən səviyyədə formalaşmayıbdır. Soydaşlarımız yaşadıkları ölkələrdə, vilayətlərdə yüksək vəzifələr tutmayıblar. Amma bu da olacaq. Çünki azərbaycanlılar istedadlı adamlardır. Aza xanım görürsünüzmü, Sankt-Petrburqda qubernatorun müşaviridir. Bu, kiçik şey deyildir. Ona görə bizim diaspor lazımdır. Mən sizə nə demək istəyirəm? Sizə xeyir-dua verirəm ki, istəyinizi, arzunuzu həyata keçirirsiniz, Sankt-Peterburqda özünüzmə məskən tapmışınız. Yaşayın, Rusiyanın vətəndaşı olun, işləyin, yaxşı işlər görün.

Qazanın, yaxşı iş adamı olun, layiqli vətəndaş olun. Bayaq dedim, bir də deyirəm: Azərbaycanın adını uca tutun. Bilirsiniz, sizin hər biriniz Azərbaycanı təmsil edirsiniz. Sizin hər birinizi görən adamda, burada sizinlə danışan, söhbət edən hər kəsdə sonra təəssürat yaranır ki, bu, azərbaycanlıdır. Deməli, həmin adamlarda Azərbaycan xalqı, milləti haqqında təəssürat yaranır. Siz çalışın ki, Azərbaycan xalqının yüksək mənəvi, insani keyfiyyətlərini həm özünüzdə formalaşdırma biləsiniz, həm də bir yerdə onları nümayiş etdirə biləsiniz ki, kiminlə görüşürsünüzsə görüşün, bilsinlər ki, Azərbaycan, azərbaycanlı nə deməkdir. Hiss edirəm ki, sizin çoxunuz buna nail olmuşunuz və uğurlarınız da var.

Çox məmnun qaldım ki, - burada dediniz - sizin diasporunda birlik, həmrəylik var. Bilirsiniz, elə olur ki, bir ailədə də bəzi adamlar bir-biri ilə yola getmirlər. Bu, olur. Ailədə necə yola gedirsiniz, bu, sizin öz şəxsi işinizdir, arzu edirəm ki, yaxşı yola gedəsiniz. Amma çalışın diasporunda bir-birinizə yardım edəsiniz. Bir-birinizi öyrətməyə, doğru yol göstərməyə çalışın. Kimin səhvi varsa, çalışın ki, onu dostcasına, qardaşcasına başa salın ki, belə etməsin. Deyin ki, düz yolda deyilsən, yolunu dəyiş. Bir-birinizə paxıllıq etməməlisiniz. Ümumiyyətlə, paxıllıq insana xas olan xüsusiyyətdir. Amma deyirlər ki, bizim millətdə paxıllıq çoxdur. Bilmirəm, başqalarında nə qədərdir, çoxdur, yoxsa azdır. Mən çox xahiş və arzu edirəm ki, bir-birinizə paxıllıq etməyəsiniz. Siz burada nə qədər yaxşı yerləşmiş olsanız da, yenə də qürbətdəsiniz. Ona görə də gərək bir-birinizə paxıllıq etməyəsiniz, bir-birinizin səhvini bağışlayasınız. Bir-birinizə qardaş, dost olasınız. Bax, bu birlik lazımdır. Biz Azərbaycanda bu birliyi yaratmağa çalışırıq, yaradırıq və yaratmışıq da.

Bu gün iyunun 9-dur. Doqquz il bundan öncə, iyunun əvvəlində Azərbaycanda böyük siyasi-iqtisadi böhran yaranmışdı. Azərbaycan dağılırdı. Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi başlamışdı. Hakimiyyətdə olan Xalq Cəbhəsi artıq xalqı idarə edirdi. Xalq həmin hakimiyyətin əleyhinə çıxdı. Onlar bir il ərzində xalqın etimadını itirdilər və nə oldu? Azərbaycan elə bir vəziyyətə düşdü ki, böyük bir faciə qarşısında qaldı. O vaxt mən Naxçıvanda yaşayırdım. Əlbəttə, mənim ürəyim Azərbaycanla döyünürdü. Çünki Azərbaycan mənim həyatımdır. Mənim gəncliyim, təhsil illərim Bakıda, Azərbaycanda keçibdir. 14 il Azərbaycana rəhbərlik etmişəm. Beş ildən artıq Moskvada oxumuşam, həmişə Azərbaycanla yaşamışam. Ancaq mən kənarda idim. Nə oldu? Xalq, o vaxtkı hakimiyyət də məni Bakıya dəvət etməyə məcbur oldu. İyunun 9-da mənim Naxçıvandan Bakıya gəlməyimin 9 ili tamam olur.

Bu illər mənim həyatımda müəyyən qədər dönüş illəri olubdur. Mən gəlib onun içində düşdüm. Parçalanan Azərbaycana rəhbərlik etməli idim, hamı qaçıb dağılmışdı, otaqda tək qalmışdım. Bu tarix sizə məlumdur. Əgər məlum deyilsə, bunu danışmaq üçün gərək bir neçə saat burada oturaq. O vaxt mən xalqı bir yerə yığa bildim.

Xalq, millət mənim ətrafımda birləşdi. Ona görə də mən hamıya qalib gəldim, təmizlədim. Nəhayət, sizin tanıdığınız, yaxud da adını eşitdiyiniz Surət Hüseynov 1994-cü ildə mənim hakimiyyətimə qarşı silahlı çevriliş cəhdi etdi. Artıq Gəncədə hakimiyyəti ələ almışdılar və bunu Bakıda da etmək istəyirdilər. Ordu onların əlində idi. Mən hələ orduya o qədər rəhbərlik edə bilmirdim. Mən axşam saat 10-da televiziya ilə xalqa müraciət etdim. Bizim Prezident sarayı var, - yaqın ki, tanıyırsınız, hündür Ağ evdir, onu da vaxtilə mən ucaltmışam, iki saatdan sonra, gecə saat 12-də onun qarşısında yarım milyon adam toplaşdı. Mən oraya çıxdım, ayaqyalın qoca qadınlar, südəmər uşaqla gələn qadınlar da vardı. Təsəvvür edin, axı orada təhlükə yarana bilirdi. Ancaq bu insanlarda dövlətimizə, millətimizə sevgi nə qədər idisə, unutmuşdular ki, 3-4 aylıq uşağı ilə orada həlak ola bilirdilər. Bakının harasındansa gələrək orada durmuşdular, dövləti, Heydər Əliyevi müdafiə edirdilər. Mən bu birliyi yaratdım. Ondən sonra da bizdə belə çevriliş cəhdləri oldu, qarşısını aldıq. İndi də bu birlik var.

Azərbaycanda müxalifətin olması təbii haldır. Siz bunu başqa cür qəbul etməyin. Hər demokratik ölkədə iqtidara qarşı müxalifət təbii haldır. Ancaq dərd bundadır ki, bizim müxalifət normal müxalifət deyil. Bilirsiniz, hər şey normal olanda narahatçılıq üçün əsas olmur. Lap xəşunə gəlməyən bir şeyi də normal hesab etmək olar. Amma bizim müxalifət normal müxalifət deyil və Azərbaycan xalqının birliyi üçün, müstəqil Azərbaycanın dövlətçiliyi üçün heç bir təhlükə kəsb etmir. Bundan narahat olmayın, Azərbaycanda xalqın həmrəyliyi, birliyi var və Azərbaycan dövlətçiliyi, Azərbaycan prezidenti ətrafında xalqın sıx birliyi təmin olunubdur. Buna arxayın ola bilərsiniz.

Mən arzu edirəm ki, hər yerdə belə birlik olsun. Təbiidir ki, burada müxalifət lazım deyildir. Azərbaycanda bizə lazımdır, amma burada müxalifət lazım deyildir. İstəyirik ki, hər yerdə birlik olsun. Yəni, azərbaycanlılar hər yerdə böyük diaspor kimi yaşayırlarsa, qoy bir olsunlar, həmrəy olsunlar, bir-birlərinə kömək etsinlər.

Bu gün buradakı mühiti görərkən mən Sankt-Peterburqdakı azərbaycanlılar üçün arxayınam. Güman edirəm ki, sizin diasporun bugünkü vəziyyəti bir çox başqalarına nümunə ola bilər. Mən sizə tövsiyə edirəm ki, bu yolla uğurla gedəsiniz. Bir daha deyirəm, çalışın burada, bu böyük şəhərdə Azərbaycanın adını ucalara qaldırın.

Gələn ilin mayında Sankt-Petrburqun 300 illik yubileyi olacaqdır. Ola bilər ki, mən də buraya gəlim, yenə də görüşək. Görüşsək də, görüşməsək də mən sizinləyəm, ürəyim sizinlədir. Hər bir azərbaycanlı ilədir.

Mən müstəqil Azərbaycanın prezidentiyəm. Doqquz ildir bu ağır vəzifəni daşıyıram. Keçmişdə Azərbaycan üçün nə etdiyim hamıya məlumdur. Ona görə hər bir azərbaycanlı mənə üçün əziz və qiymətlidir. Sizin hamınıza cansağlığı, işlərinizdə uğurlar arzu edirəm. Həmişə Azərbaycanla bir yerdə olun. Sağ olun

Azərbaycanlıların Ümumrusiya Konqresinin təsis yığıncağı

2000-ci il iyunun 22-də Azərbaycan Respublikasının Moskvadakı səfirliyində Azərbaycanlıların Ümumrusiya Konqresinin təsis yığıncağı keçirildi.

Yığıncağın keçirildiyi konfrans salonu Azərbaycanın dövlət bayrağı və dövləti-mizin başçısının "Müstəqillik dərinədən düşünülmüş xarici siyasət tələb edir" sözləri yazılmış transparantla bəzədilmişdi.

MDB ölkələri dövlət başçısının növbəti zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Rusiya paytaxtında olan Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev foruma gəldi. Rusiya Federasiyasının 50 regionunda yaşayan həmvətənlərimizin salona toplaşmış nümayəndələri Azərbaycan dövlətinin rəhbərini gurultulu alqışlarla qarşıladılar.

Təsis yığıncağını Azərbaycan Respublikasının Rusiya Federasiyasındakı Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfiri Ramiz Rizayev açdı. O, Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevi yığıncağın iştirakçıları adından salamladı və dövlətimizin başçısının Rusiyadakı Azərbaycan icması nümayəndələrinin Konqresinə gəlməsini əlamətdar hadisə adlandırdı. Səfir dedi ki, Rusiyada güclü, nüfuzlu Azərbaycan icması yaradılması məsələsi Prezidentimizin həmişə diqqət mərkəzində olub və diqqət mərkəzindədir. Rusiyada xalqımızın çoxlu layiqli nümayəndələri yaşayır və icma onların vətəndaş, siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni-maarif hüquqlarının müdafiəsinə kömək edəcəkdir. Səfir həmçinin vurğu-ladı ki, Azərbaycan diasporu güclü olarsa, bu, bütövlükdə respublikamızın nüfuzuna da müsbət təsir göstərər.

Azərbaycanın Dövlət himni səsləndi.

Sonra səfir R. Rizayev bildirdi ki, Azərbaycan xalqının iki nümayəndəsi - kinodramaturq Rüstəm İbrahimbəyov və cərrah, professor Məmməd Əliyev 1999-cu il üçün Rusiyanın dövlət mükafatına layiq görülmüşlər. Səfir həmçinin dedi ki, professor Məmməd Əliyev Azərbaycanlıların Ümum-rusiya Konqresinin prezidenti seçilmişdir.

Çıxış üçün söz görkəmli Azərbaycan yazıçısı, kinodramaturq Rüstəm İbrahimbəyova verildi.

R. İbrahimbəyov uzun illər ərzində Rusiya ərazisində Azərbaycan diasporunun çox layiqli mövcud olduğunu, müxtəlif regionlarda, o cümlədən də Moskvada bir sıra mədəniyyət cəmiyyətlərinin fəaliyyət göstərdiyini vurğula-yaraq, Azərbaycan diasporunun konqresdə birləşməsinə və vahid sistem təşkil etməsinə çox müsbət məqam adlandırdı. O dedi ki, çox mühümdür ki, bu təşəbbüsü Azərbaycan Prezidenti hörmətli Heydər Əliyev irəli sürmüşdür.

Yazıçı yeni yaradılan təşkilatın fəaliyyətinə toxunaraq dedi ki, bu iş məlumat bazasının yaradılmasından başlanmalıdır. Biz Rusiyada yaşayan hər bir həmyerlimizdə belə bir hissə yarat-malıyıq ki, o, tək deyil, Rusiya ərazisində mövcud olan çoxşaxəli, güclü bir sistemin üzvüdür. R.İbrahimbəyovun fikrincə, belə olarsa, bu təşkilat çox mühüm ictimai-siyasi əhəmiyyət kəsb edər, çünki azərbaycanlıların mənafeələrini mütəşəkkil surətdə təmsil etmək imkanı qazanar.

Nətiq nəzərə çarpdırdı ki, Rusiyada Azərbaycanın, azərbaycanlıların layiqli imicinin yaradılmasını istəməyən müəyyən qüvvələr mövcuddur, bu qüvvələr Rusiyada da var. Odur ki, biz ilk növbədə bu istiqamətdə işləməliyik, Rusiyanın ictimai rəyini Azərbaycanın xeyrinə yönəlt-məliyik. O bildirdi ki, məsələn, Moskvada Azərbaycan teatrı yaratmaq ideyası var. Bu teatr suveren ölkəmizi burada təmsil edər.

R. İbrahimbəyov dedi ki, bu gün yeni təşkilatın bünövrəsi qoyulur, qalan hər şey isə özümüzəndən asılıdır. Hörmətli Azərbaycan Prezidentinin burada olması sübut edir ki, biz vətənimizə lazımıq, bizi unuturlar. Ona görə də biz buna doğma torpağımızla ürəkdən bağlı olduğumuzu təsdiq edən konkret addımlarla cavab verməliyik.

Sonra adlı-sanlı geoloq-neftçi, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Lenin mükafatı laureatı Fərman Salmanov çıxış etdi, O dedi ki, Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev ilə 43 ildir tanış olmasına baxmayaraq, onun qarşısında ilk dəfə çıxış edir.

F.Salmanov vurğuladı ki, Azərbaycan diasporunun yaradılması vaxtı çoxdan yetişmişdi. Rusiyada çoxlu istedadlı azərbaycanlı - alimlər, kinorejissorlar, vəkillər, həkimlər, mühəndislər yaşayır. Rusiya neft sənayesinin inkişafına görə Azərbaycan xalqına borcludur, çünki neft çıxarılması Azərbaycandan başlamışdır

Azərbaycanın rəhbəri Heydər Əliyevin fəaliyyətini Almaniyanın sabiq kansleri Adenauerin işi ilə müqayisə edən F.Salmanov respublikamızın Prezidentinin siyasətini tamamilə dəstəklədiyini söylədi, ona möhkəm can sağlığı arzulayaraq bildirdi ki, Prezidentimizin sağlamlığı Azərbaycan xalqının sağlamlığı deməkdir.

Məşhur geoloq Azərbaycanın bacarıqlı, istedadlı əməkçi xalqının özünə layiq yeri tutmalı olduğunu vurğuladı, yeni təşkilata Öz səylərini Rusiya ilə münasibətlərimizin inkişafına yönəltməyi arzuladı.

Sonra görkəmli cərrah, alim, Rusiyanın Dövlət mükafatı laureatı, professor Məmməd Əliyevə söz verildi. O, Rusi-yada yaşayan azərbaycanlıların əlaqələrindən söhbət açaraq nəzərə çarpdırdı ki, bu konqresdən məqsəd həmvətənlərimizi birləşdirmək və SSRİ-nin dağılması ilə əlaqədar qarşıya çıxmış problemləri və Rusiyadakı Azərbaycan diasporunun düşdüyü vəziyyəti tənzimləməkdir. Azərbaycan diasporu Rusiyada yaşayan xalqlar arasında layiqli yer tutmalıdır.

Sonra alim yeni təşkilata rəhbərliyin ona təklif olunması ilə əlaqədar minnətdarlığını bildirdi. O, əmin olduğunu söylədi ki, Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin, ölkəmizin Moskvadakı səfərliyinin dəstək və köməyi sayəsində təşkilatın normal fəaliyyət göstərməsi təmin ediləcəkdir.

Professor M.Əliyev dedi ki, nüfuza malik, tanınmış adamlardan ibarət bütöv bir qrup yaratmaq lazımdır ki, onlar həmvətənlərimizi öz ardınca aparsınlar və yeni təşkilatın qarşısında duran məsələləri həll etsinlər.

Azərbaycanlıların Ümumrusiya Konqresinin təsis yığıncağında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev nitq söylədi.

22 iyun 2000-ci il

**Azərbaycanlıların Ümumrusiya Konqresinin
təsis yığıncağında
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
nitqi**

- Əziz həmvətənlər!

Əziz bacılar, qardaşlar, dostlar!

Çox məmnunam ki, bu gün mənə sizinlə görüşmək nəsb olubdur. Sizin hamınızı səmimi qəlbədən salamlayıram. Sizin simanızda Rusiyada yaşayan bütün azərbaycanlıları, hər bir azərbaycanlıyı ürəkdən salamlayıram, hamınıza cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ailələrinizə səadət arzu edirəm,

Mən hiss etdim ki, burada toplaşanların əksəriyyəti daha çox rus dilində danışır, rus dilini başa düşür. Ona görə bu gün məqsədim ondan ibarətdir ki, siz mənim sözlərimin hamısını olduğu kimi anlaya bilərsiniz. Azərbaycan dili bizim ana dilimiz, doğma dilimizdir, müstəqil Azərbaycanın dövlət dilidir. Bu dili, yəni anadan gələn dili hər bir azərbaycanlı bilməlidir. Ancaq eyni zamanda, mən bilirəm ki, Rusiyada yaşayan azərbaycanlılar, yaxud da Azərbaycanın özündə yaşayan azərbaycanlılar uzun illər olan ənənəyə görə rusca təhsil alıblar, ailələrində də daha çox rusca danışblar. Ona görə də öz dillərini bilməkdə bir az qüsurları var.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra Azərbaycan dili dövlət dili elan olundu. Bundan doqquz il keçir. İndiyə qədər də Azərbaycanda, Bakıda azərbaycanlılar var, hətta dövlət işində çalışan azərbaycanlılar var ki, bizim müxtəlif iclaslarda, toplantılarda xahiş edirlər ki, öz fikirlərini daha dəqiq ifadə etmək üçün onlara imkan verilsin, rus dilində danışsınlar. Mən isə neçə dəfə onları xəbərdar etmişəm ki, sizə bir az da vaxt verirəm, ancaq əgər o müddətdə də öz ana dilinizi, dövlət dilinizi öyrənə bilməsəniz, bundan sonra dövlət işini tərk edəcəksiniz. Ondan sonra hansı dildə danışsınız-danışın.

Amma bu, sizə aid deyil, Azərbaycanda yaşayan və dövlət işində çalışan azərbaycanlılara aiddir. Eyni zamanda, burada məndən öncə çıxış edənlər də, xüsusən professor Məmməd Əliyev dedi ki, harada olursan - ol, hansı məmləkətdə, hansı xalqın içində yaşayırsan - yaşa, öz kökünü unutmamalısan. Öz dilini nəinki unutmamalısan - bilməlisən, öz adət-ənənələrini nəinki bilməlisən - bunlara həmişə riayət etməli, bunları qorumalısan, saxlamalısan.

Ancaq mən hesab etmirəm ki, indi biz burada hamının qarşısında belə tələblər qoymalıyıq. Yox. Biz müstəqilliyi yeni əldə etmişik. Həm Azərbaycanda yaşayan bir çox azərbaycanlılar, həm də Azərbaycandan kənar, o cümlədən Rusiyada yaşayan azərbaycanlılar rus dilini həmişə əsas dil hiss ediblər. Ona görə də qısa bir müddətdə bunu dəyişdirmək mümkün deyildir.

Ancaq hər kəs harada yaşayır-yəşəsin, təkcə Rusiyada yox, lap Avstraliyada, yaxud da, nə bilim, Cənubi Afrikada yaşasa da, gərək nəinki öz dilini unutmasın, onu həmişə bilsin.

Mən Azərbaycanda dəfələrlə çıxış edib demişəm və bunu sizə də deyirəm: mən istəyirəm ki, azərbaycanlılar, - bunu xüsusən gənclərə ünvanlayıram, - rus dilini də, ingilis dilini də, fransız dilini də, alman dilini də, ərəb dilini də, ispan dilini də yaxşı, təmiz bilsinlər. Amma Azərbaycan dilini də yaxşı bilsinlər. İnsan nə qədər çox dil bilsə, o qədər də zəngindir. Təkcə bir dillə yaşayan adam indiki, müasir dünyada, bütünlüklə bir-biri ilə əlaqədə olan dünya-da, təbiidir ki, çətinlik çəkər.

Bunları nəzərə alaraq, sizə hörmət edərək mən çıxışımın sonrakı hissəsini rus dilində davam etdirəcəyəm.

Əziz dostlar, həmvətənlərim!

Mən bugünkü görüşə şadam və sizi, sizin simanızda Rusiyada yaşayan bütün azərbaycanlıları bir daha salamlayıram.

Şadam ki, indi Rusiyada Azərbaycanı layiqincə təmsil edən azərbaycanlılar yaşayırlar. Bununla əlaqədar hər iki amil azərbaycanlıların sayı da əhəmiyyətlidir. Lakin bununla yanaşı, Rusiya cəmiyyətində artıq müəyyən yer tutan azərbaycanlılar özlərinin fəaliyyəti - elmi, mədəni, kommertiya və ya hər hansı digər fəaliyyətlə, azərbaycanlıların nəyə qadir olduqlarını, Azərbaycan xalqının nəyə qadir olduğunu göstərirlər.

Xalqımız istedadlı, bacarıqlı xalqdır. Xalqımızın bütün tarixi buna parlaq sübutdur. Lakin mən Azərbaycanda işlədiyim əvvəlki vaxtlarda həmişə demişəm və bu, onda da mənim qəti inamım olmuşdur və bu gün də əminəm ki, öz ərazisinin hüdudları, sərhədləri daxilində qapanıb qalan heç bir xalq bütün dünya ictimaiyyətinin, bütün dünya sisteminin sürəti ilə inkişaf edə bilməz. Yəni, mən həmişə milli məhdudluq hissələrinin əleyhinə olmuşam. Bəzən adamlar burada ziddiyyət görürlər, yəni, məsələn, bizdə, Azərbaycanda keçmiş vaxtlarda da elə adamlar olmuşlar və bu gün də elə adamlar var ki, deyirlər, yox, filankəs azərbaycanlıdırsa, onun hər şeyi azərbaycansayağı olmalıdır. Bəli, əgər o anadan azərbaycanlı doğulmuşsa,

onun hər şeyi üçün azərbaycanlılıq xasdır, başlıcası isə onun damarlarından azərbaycanlı qanı axırsa, onu daha heç cür dəyişdirmək olmaz - o, azərbaycanlı kimi düşünür, onun qəlbi azərbaycanlı qəlbidir, Lakin əgər o, yalnız öz kəndində yaşasa, oxusa, inkişaf etsə və öz kəndindən uzağı gör-məsə, öz genetik dahiliyinə baxmayaraq, çətin ki, çox şeyə nail olsun. Yeri gəlmişkən, güman edirəm, dünyada elə adamlar var ki, onlar öz genlərinə görə çox qabiliyyətli doğulurlar və öz inkişafında dahi ola bilərlər, lakin yalnız ona görə dahi olmurlar ki, doğulduqları yerin, yaxud yaşadıkları ölkənin hüduqlarından kənara çıxmırlar.

1970-ci illərdə mən Azərbaycanın rəhbəri işləyərkən, - bilirsiniz ki, mən 1969-cu ildə Azərbaycanın rəhbəri seçildim və 1982-ci ilin axırlarınadək bu vəzifədə çalışdım, sonra Moskvaya işləməyə getdim, - bu prinsipləri əsas tutaraq, bəzən hətta inzibati qaydada çalışırdım ki, gənclərimiz, - əlbəttə, artıq 50, 60, 70 yaşında olan adama deyə bilməzdim ki, dur Moskvaya və Sibirə, yaxud harasa get, cavanlarımız, gənclərimiz təhsil almaq üçün hökmən Sovetlər İttifaqının başqa respublikalarına getsinlər. O vaxtlar bizim Sovetlər İttifaqından, yəni Sovetlər İttifaqının hüduqlarından başqa, ayn imkanlarımız yox idi. Siz yəqin xatırlayırsınız ki, mən bir çox adamları mütəşəkkil surətdə Moskvaya, Leninqrada, nəinki Rusiyanın, Ukraynanın, eləcə də digər müttəfiq respublikaların şəhərlərinə təhsil almağa göndəirdim, - bəlkə də, bu adamlardan kimlərsə burdadır, - yadınızda olar. Özü də mən bunu güzəştli şərtlərlə edirdim.

Azərbaycan bu baxımdan böyük güzəştlərə nail olmuş yeganə respublika idi. 1970-ci ildən başlayaraq, mən Azərbaycanın hüduqlarından kənara, ən əvvəl Rusiyaya, ən əvvəl Moskvaya. Leninqrada, digər iri ali təhsil mərkəzlərinə, elm mərkəzlərinə, mədəniyyət mərkəzlərinə daha çox azərbaycanlı göndərilməsini qarşıya bir vəzifə olaraq qoydum.

Əvvəl mənə belə böyük kvota vermirdilər. Yüz adama razılıq verdilər, həm də adam istədiyi yerə özü də gedə bilərdi, bu baxımdan Sovetlər İttifaqında heç bir məhdudiyyət yox idi. Amma iş burasındadır ki, hər bir ali məktəbdə müsabiqə olurdu. Azərbaycanlı gənclər isə çox vaxt bu müsabiqədən keçə bilmirdilər. Bir tərəfdən, biz etiraf edirik ki, məsələn, bəzi gənc azərbaycanlıların orta təhsili elə yüksək səviyyədə deyil ki, onlar Moskva Universitetində müsabiqədən keçə bilsinlər. Digər tərəfdən, çox istedadlı gənclər vardı, amma onlar rus dilini kifayət qədər bilmirdilər, doğrudur, riyaziyyatı yaxşı bilirdilər və Moskva Universitetində imtahan verən hər hansı abituriyentlə yarışa girə bilərdilər, amma rus dilini kifayət qədər bilmirdilər. Əlbəttə, onlar bundan ziyan çəkirdilər.

Buna görə də o vaxtlar mən Azərbaycan gənclərinin Sovetlər İttifaqının ali məktəblərinə müsabiqədən kənar qəbul edilməsi hüququnu aldım. Əvvəlcə 100 yer verdilər, artıq 1978-79-cu illərdə isə bu kvotanı 800 nəfərə çatdırı bildim. Özü də bu iş məndən ötrü o dərəcədə mühüm idi ki, respublika rəhbəri üçün bəlkə də daha vacib sayılan bütün digər vəzifələrimlə yanaşı, bununla özüm məşğul olurdum,

Bilirsinizmi, gah oraya köçdüyümə, gah buraya köçdüyümə görə, keçmişimə aid bir çox şeylər arxivimdə qalmayıbdır, bəzən hər şeyi saxlamağa imkanım olmurdu və sadəcə yerin olmadığından ləğv edirdim. Amma hər il Sovetlər İttifaqının müxtəlif şəhərlərinə müsabiqədən kənar göndərilən bu gənclərin jurnalları isə arxivimdə qalmışdır. İndi siz mənim arxivimə baxsanız, görərsiniz ki, hansı rayondan, hansı şəhərdən olan hansı adam hansı ildə hansı instituta qəbul edilmişdir. Onların arasında layiqli insanlar çox olmuşdur.

Mən bunları nə üçün edirəm? Əvvəla, Moskva Universitetinin təhsil səviyyəsi Bakı Universitetinin təhsil səviyyəsindən qat-qat yüksəkdir. O vaxtlar da belə olmuşdur, indi də belədir. Mən bir misal çəkdim, bir çox digər misallar da çəkmək olar. İkincisi, bəzi ixtisaslar üzrə bizdə, sadəcə olaraq, ali təhsil yox idi. Deməli, bu profil üzrə mütəxəssislər hazırlamaq üçün digər respublikaların ali məktəblərinin imkanlarından istifadə etmək lazım idi. Üçüncüsü isə, mən məhz ona çalışırdım ki, adamlar öz qınından çıxsınlar. Başa düşürsünüzmü, adamlar bu milli məhdudluq dairəsini qırınsınlar, daha geniş məkana çıxsınlar, başqaları ilə ünsiyyətdə olsunlar. Bu, istəsən do, istəməsən də insanı heç olmasa rus dilini öyrənməyə vadar edirdi, çoxları isə burada, Moskvada, Leninqrada, başqa şəhərlərdə rus dili ilə yanaşı ingilis dilini də, ayrı dilləri də öyrənirdilər.

Yeri gəlmişkən, mən bununla hər il məşğul olurdum və Moskvada təhsil alan tələbələrini bir neçə dəfə buraya, daimi nümayəndəliyə toplamışdım. Ancaq sonra onların sayı o qədər artdı ki, burada daha yer olmadı. Xatirəmdədir, o vaxtlar biz Tver bulvarındakı Yeni Moskva Bədaye Akademik Teatrına keçdik hamını oraya topladıq və mən Moskvanın rəhbərindən tutmuş bütün Moskva rəhbərliyini, ali təhsil nazirini və komsomolun Mərkəzi Komitəsinin rəhbərliyini və sair, Sov.İKP MK-nin işçilərini, məsul işçiləri dəvət etdim. Orada görüş oldu. Yeri gəlmişkən, görüşün rəsmi hissəsindən sonra onlara hansı isə çox yaxşı bir tamaşa göstərdilər.

Mən bunu nə üçün xatırlayıram? Cəbrayıl rayonunun, bu, Azərbaycanın dağlıq rayonudur, ucqar kəndindən olan dördüncü kurs tələbəsi çıxış etdi. Biz onu buraya göndərəndə rus dilini, demək olar, bilmirdi və ya pis bilirdi. O çıxış etdi, rus dilində yaxşı danışdı və məhz ona görə çıxış etdi ki, qiymətlərinin hamısı əla idi. Mənim etdiyim işlərin nə demək olduğunu elə bu misal əsasında görə bilərsiniz. Mən bu gəncə baxanda sevincdən gözlərim az qala yaşardı. Elə sevinirdim ki, belələri isə çoxdur. Əgər hər il orta hesabla 800 adam göndərdiksə, indi hesablayın görün, on beş ildə nə qədər adam göndərmişdik.

O vaxtlar məqsədim bu idi ki, onlar belə yüksək təhsil aldıqdan, o vaxtkı ümumsovet mühitinə — Moskva, Leningrad və ya Kiyev mühitinə uyğunlaşdıqdan sonra Azərbaycana həm daha savadlı, həm daha yüksək mədəniyyətli, həm də daha geniş dünya görüşünə malik adamlar kimi qayıtsınlar. Güman edirdim ki, onların bir qismi qayıtmayacaqdır. Nəyə görə? Ona görə ki, Moskvada yaşa-maq onun xoşuna gələcək, qoy Moskvada yaşasın. Hər hansı bir qızla tanış olub, ona evlənəcək, nə olsun, bu da yaxşıdır, qoy öz həyatını istədiyi kimi qursun. Sonra belə də oldu - onların bir qismi qayıtmadı, bir qismi qayıtdı. Buna görə də mənim göndərdiyim və hər halda özümə doğma bildiyim adamların çoxu Rusiyanın və keçmiş Sovetlər İttifaqının müxtəlif regionlarında yurd saldılar, uğurla yaşayırlar və ailə qurublar.

Mən tarixə bu ekskursu belə bir fikrə yaxınlaşmaq üçün etdim ki, ümumiyyətlə, hər bir xalqın öz vətəni var. Bizim Vətənimiz Azərbaycandır, o, bizim doğma torpağımızdır. Bu Vətən nə dünən, nə də bu gün meydana gəlir. Bu Vətən çoxəsrlik tarixə malikdir, bu Vətən çox-əsrlik zəngin mədəniyyətə malikdir, bu Vətəndə çox zəngin ənənələri, adətləri, öz xarakteri olan xalq yaşayır. Bu, xalqın xüsusiyyətidir, millətin xüsusiyyətidir. Bu olmasa, millət də olmaz. Millət isə olmasa, insan nə dərəcədə ağıllı olsa da, hər halda naqis insandır. Ona görə də bizim Vətənimiz Azərbaycandır. Bəli! Amma Vətənimizi intellektual baxımdan daha zəngin, iqtisadi cəhətdən daha zəngin etmək üçün və Vətənimizin daha çox tanınması üçün, Vətənimizin dünyada hər yerdə məşhur olması üçün insanlar Vətənin hüdudlarından uzaqlara getməli və istədikləri yerdə məkan salmalı, istədikləri yerdə yaşamalı, istədikləri yerdə işləməlidir, ancaq Vətənlə əlaqələri kəsməməli, Vətəni unutmamalı və öz milli köklərini unutmamalıdır.

İndi Rusiyada çoxlu azərbaycanlı yaşayır. İndi daha Sovetlər İttifaqı yoxdur. Biz müstəqil dövlətlik və yeri gəlmişkən, deməliyəm ki, müstəqillik xalqımızın çox böyük tarixi nailiyyətidir. Biz artıq çox-dan, bir çox əsrlər boyunca öz dövlət müstəqilliyimizə malik deyildik. Müstəqilliyə nail olmaq - bu hadisəni lazımınca qiymətləndirmək çətinidir. Budur, indi biz artıq müstəqil dövlətin nümayəndələri kimi, artıq Öz dövləti olan Azərbaycan xalqının nümayəndələri kimi Moskvada da, Vaşinqtonda da, Parisdə də, Brüsseldə də və ya hər hansı digər şəhərdə də görüşürük və bu dövlətin dünya birliyin-də, Birləşmiş Millətlər Təşkilatında, bir çox digər beynəlxalq təşkilatlarda öz yeri vardır. Bu, çox böyük tarixi nailiyyətdir.

Dünən burada Müstəqil Dövlətlər Birliyinin növbəti sammiti keçirildi. Bəli, mən burada işləmişəm, mən Sovetlər İttifaqının rəhbərlərindən biri olmuşam. Yeri gəlmişkən, Azərbaycan xalqının bütün tarixi ərzində mən Sovetlər İttifaqı kimi böyük fəvqə dövlətin rəhbərliyində olmaq şərafinə layiq görülmüş yeganə azərbaycanlı idim. Bəli, mən burada, Azərbaycanda çox yüksək vəzifələr tutmuşam. Amma indi Azərbaycan Prezidenti olaraq mən bunu keçmişdə malik olduqlarımın hamısından yüksək hesab edirəm.

Mən Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü olmuşam, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini olmuşam, mən Sovetlər İttifaqının bir neçə rəhbərindən biri olmuşam, mən Kremldə otururdum, Kremldə işləyirdim. İndi isə Kremlə başqa dövlətin Prezidenti kimi gəlirəm.

Ona görə də xalqımızın, ölkəmizin müstəqilliyi böyük işdir. Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil olan bərabər hüquqlu 12 dövlət kimi dünən biz birliyimizin məsələlərini müzakirə etdik. Sonra isə görüşlər, ayrı-ayrı prezidentlər arasında ikitərəfli görüşlər və Rusiya prezidenti ilə görüşlər keçirildi.

Bu gün mənim çox uzun sürən bir görüşüm oldu. Görüşdən çıxanda məni müşayiət edən şəxslər dedilər ki, siz Rusiya Prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putinlə bir saat qırx dəqiqə söhbət etdiniz. Yeri gəlmişkən, biz ayrılarkən mən ona dedim ki, indi də Azərbaycan icmasının nümayəndələri ilə görüşə gedirəm, səfirin mənə bildirdiyinə görə, onlar Rusiya Federasiyasının 50 vilayətindən gəliblər. O, sizə salam yetirməyi xahiş etdi.

Təkrar edirəm, Rusiyada çoxlu azərbaycanlı yaşayır. Onların hamısı - bəlkə küçə süpürən də, bazarda alver edən də, elmin və ya mədəniyyətin ən yüksək zirvəsində olan da, böyük kommertsant olan da bizim üçün doğma adamlardır. Çünki onların hamısı bizim adam-larımızdır. Mən də Azərbaycan Prezidenti olaraq hər bir azərbaycanlıyı özüm üçün əziz adam bilirəm.

Rusiyada nə qədər azərbaycanlı olduğunu söyləmək mənim üçün çətinidir. Bəziləri deyirlər, onlar bir milyondur, başqaları deyir ki, iki milyondur. Məncə, heç kim dəqiq hesablamayıbdır. Amma, hər halda, mən belə təsəvvür edirəm ki, azərbaycanlıların bir qismi buradadır, onlar müxtəlif səbəblərə görə çoxdan Rusiyada məskən salmış, öz yerlərini tutmuşlar və elmdə, təhsildə, səhiyyədə, mədəniyyət-də, kommertsiya strukturlarında çalışırlar, hətta dövlət qulluğunda olanlar da var, - mən burada dövlət qulluğundakı bir neçə adamla rastlaşdım, sevindim müxtəlif sahələrdə - çoxları istehsalatda işləyirlər. Elə götürək Ulyanovsk, orada cəmiyyət var, bilmirəm, burada o cəmiyyətin nümayəndələri var, ya yox. Onlar orada böyük cəmiyyət yaratmışlar və bir neçə dəfə Bakıya gəlmişlər və mən hətta Rusiyadakı Azərbaycan icmasından ilk dəfə hədiyyəni - Ulyanovsk avtomobil zavodunun avtobusunu onlardan almışdım. Onlar bu avtobusu Bakıya gətirərək mənə bağışlamışlar. Təbii ki, mənim avtobusa ehtiyacım yoxdur. Mən onu bu avtobusa ehtiyacı olanlara bağışladım.

Məsələn, mən bunu müsbət amil hesab edirəm. Azərbaycanda bizim bəzi adamlar,

- Bədxahlar da, müxalifətdən olanlar da, bunu xüsusilə şişirdirlər. Deyirlər ki, görürsünüzmü, "Azərbaycandan iki milyon azərbaycanlı çıxıb getmişdir, Rusiyada yaşayır. Ona görə ki, Azərbaycanda yaşa-

maq çox ağırdır". Müxalifət bizi bunda təsirləndirmək istəyir. Yaxşı, Rüstəm İbrahimbəyova Azərbaycanda yaşamaq ağır idi, yoxsa, məsələn, Fərman Salmanova Azərbaycanda yaşamaq ağır idi, yaxud Məmməd Əliyevə Azərbaycanda yaşamaq ağır idi? Onlar burada öz layiqli yerini tapmışlar və buna ancaq sevinmək lazımdır.

Məsələn, bu gün səfir bildirdi ki, Rüstəm İbrahimbəyov, Məmməd Əliyev burada işləyərək Rusiya Federasiyasının dövlət mükafatına layiq görülmüşlər. Bu, bizim üçün şərəfdir, buna sevinmək lazımdır.

Yeri gəlmişkən, mən bu imkandan istifadə edərək, sizi səmimi qəlbdən təbrik edirəm və istəyirəm ki, mükafatlar daha çox olsun. Rusiyada iki milyon, milyon yarım, bir milyon azərbaycanlının olması müsbət amildir. Azərbaycanda kifayət qədər adam var. Odur ki, narahat olmayın, buna görə Azərbaycan boşalmaz. Çünki bizdə ərazi böyükdür, doğum da yük-səkdir. Ona görə də Azərbaycanda kifayət qədər adam var. Mən bununla demək istəmirəm ki, köçüb gedin. Yox. Lakin kim getmək istəyirsə, qoy getsin. Bəziləri müvəqqəti olaraq işləməyə gedir, digərləri məskən salaraq burada yaşayır, amma Vətəni unutmur, gəlirlər, Nizami küçəsində və ya bulvarda gəzir, öz cavan-lığını xatırlayır, qohumları ilə ünsiyyətdə olurlar və sair. Bəli, elə kontingent də var ki, onlar pul qazanmağa gedirlər, çoxları bazarlarda çalışır, burada da qəbahətli bir şey yoxdur.

Bilirsiniz ki, 70-80-ci illərdə, bəlkə də bir az əvvəlki illərdə Türkiyədə iqtisadi vəziyyət çətin olduğundan bir çox türklər Almaniyaya getmişdilər. Almaniyanın isə məhz işçi qüvvəsinə ehtiyacı var idi. Lakin Almaniyada, - mən o vaxtkı Qərbi Almaniyayı nəzərdə tuturam, - həyat səviyyəsi yüksək, çox yüksək olduğuna görə, çox da ixtisaslı olmayan belə işlər üçün onların öz adamları çatışmırdı. Buna görə də bu, onlar üçün həttə sərfəli idi. Deməli, öz vətəninə, Türkiyədə özləri üçün lazımı iş tapa bilməyən türklər pul qazanmağa Almaniyaya gedir və orada pul qazanaraq ailələrini dolandırırtdılar. Almaniya isə özü üçün lazımı işçi qüvvəsini artırırtdı. İndi Almaniyada üç milyon türk yaşayır və Almaniya parlamentində vaxtilə Almaniyaya pul qazanmağa getmiş türklərdən deputatlar var. Təfəssilatla varıb deməyəcəyəm ki, indi Almaniya türklərin gözləndiyindən də çox olmasından narahatdır. Bu, başqa məsələdir, bunlar təfərrüatdır və görünür, açıqlamağa lüzum yoxdur. Amma mən bilirəm.

Yaxud yadımdadır, məsələn, Yuqoslaviyadan da Almaniyaya çoxlu adam işləməyə gərdirdi. Bizdə Sovetlər İttifaqı idi və sosialist düşərgəsi idi. Lakin bayaq dediyim kimi, mən Sovetlər İttifaqının rəhbərlərindən biri idim, problemlərlə, xarici işlərlə, o cümlədən sosialist ölkələri birliyinin, sosialist düşərgəsinin möhkəmlənməsi ilə də məşğul olurdu. Mən Yuqoslaviyaya getmiş və rəhbərlərlə görüşmüş, Sovetlər İttifaqı ilə Yuqoslaviya arasında qarşılıqlı münasibətlər barədə söhbət etməli olmuşdum. O vaxtlar bizim ən mürəkkəb münasibətlərimiz məhz Yuqoslaviya ilə idi. Elə olurdu ki, biz saatlarla müzakirə, mübahisə edirdik, əlbəttə, bu zaman bizdə, sovet rəhbərliyində olan nəzəriyyəni əsas tuturduq. Mən onları qınayaraq deyirdim ki, bu nə olan işdir, siz, sizin vətəndaşlarınız Almaniyaya gedirsiniz, adamlarınız qara fəhləlik edir, başqa ideologiyanın təsiri altına düşürlər və sair və sair. Mən onları qınayırdım, onlar isə mənə deyirdilər, yoldaş Əliyev, Siz səhv edirsiniz, heç də belə şey yoxdur, bu, həttə yaxşıdır. Onların Almaniyada işləməsi hesabına hər il banklarımıza ehtiyac duyduğumuz, mil-yardlarla ölçülən sabit valyuta daxil olur. Bu, bir tərəfdən. Digər tərəfdən isə onlar orada işləyir, pul göndərir və ya özləri ilə ailələrinə pul gətirirlər və ailələri yaxşı yaşayır.

Mən sizə keçmiş tarixdən, sosializm və kapitalizm düşərgələrinin olduğu dövrdən iki fakt gətirmək istəyirəm. Mən indi heç bir eynilik aparmaq istəmirəm sadəcə, bu faktları xatırlayaraq və hər halda böyük siyasi fəaliyyət təcrübəsinə malik olaraq, məsələn, mən bizdə müxalifətin daim dediyi bu sözlərə fikir vermirəm ki, görürsünüz, "Azərbaycanda vəziyyət necə pisdir, insanlar çıxıb gedir, iki milyon azərbaycanlı Rusiyada yaşayır". Əgər Rusiyada həttə üç milyon azərbaycanlı yaşasa, bu, pis deyildir. Azərbaycanda insanlar kifayət qədərdir. Mən istəmirəm ki, biz Rusiyaya ekspansiya təşkil edək. Şübhəsiz ki, bu, hər bir kəsin fərdi arzudur, heç kim heç nə təşkil etmir. Mənim təşkil etdiyim yeganə şey gəncləri Rusiyaya təhsil almağa göndərməyim olmuşdur. Bundan savayı heç nə təşkil etməmişəm və bu gün də etmirəm.

Deyərlər ki, burada bazarlarda çoxlu azərbaycanlı var. Bunun nəyi pisdir? Mən yenə keçmişə xatırlayıram. Mən Azərbaycanın rəhbəri işləyəndə deyirdilər ki, azərbaycanlı möhtəkirlər Moskvaya gedir, gül alveri edir və möhtəkirliyi yayırlar. Təbii ki, bu, mənə toxunurdu. Bu gün isə kommertsant nüfuzlu adamdır, amma o zaman möhtəkir adlanırdı.

Təbiidir, biz həmin sistem, həmin ideologiya çərçivəsində yaşayırdıq. Mən iki-üç dəfə Azərbaycandan böyük milis briqadaları göndərmişdim ki, Moskvanın bazarlarında azərbaycanlıları tutsunlar, onlar möhtəkirlər kimi azərbaycanlıların adını batırasınlar. Başa düşürsünüzmü? Sonra isə Moskvanın bəzi rəhbərləri mənə zəng edirdilər ki, Siz nə üçün bunu

edirsiniz? Yaxşı, deyək ki, Siz onların əlindən hər şeyi aldınız. Axı, burada bütün bunlar moskvalılara lazımdır. Biz 8 martda qadınlarımıza gül bağışlamalıyıq, eləcə də hansı isə başqa bir bayramda, - Siz nə üçün bizi bu imkandan məhrum edirsiniz?

Yaxud da mən Moskvada işləyəndə Rusiyanın bəzi vilayətlərinə gedərkən hökmən bazarlara baş çəkirdim - bu, mənim adətim idi. Əlbəttə, mən özüm üçün nə isə almaqdan ötrü bazara yalnız cavanlığımda

getmişəm. Rəhbər vəzifədə olanda isə bazarlara, sadəcə, əhval-ruhiyyəni bilmək üçün gedirdim. Obyektiv əhval-ruhiyyəni bazarda həmişə daha çox bilmək olur. Rusiyanın vilayətlərinə gedir və bazarlara baş çəkirdim. Bəzi vilayət partiya komitələrinin birinci katibləri hətta təəccübləndirilirdi ki, Əliyev nə istəyir, bazara nə üçün gedir. O, yüksək istehsalatı göstərmək üçün məni zavoda dartır. Mən isə deyirəm ki, oraya gedəcəyəm, amma yolüstü bazara da baş çəkək, görək nə var. Yeri gəlmişkən, mən orada da alver edən azərbaycanlıları görürdüm. Ürəyimdə mən də düşünürdüm ki, onlar həqiqətən bizi gözdən salırlar, möhtəkirləklə məşğul olurlar. Psixologiya belədir. Amma mən hesab edirəm ki, bu, həmin sistemin, həmin münasibətin məhsulu idi.

Ticarət isə hər yerdə ticarətdir. Biri supermarketdə alver edir, digəri dükanda, üçüncüsü bazarda - hər yerdə alver edirlər. Əgər bazar olmasa, həyat da olmaz. Onlar məhz ən çalışqan insanlardır. Moskvada, - mən burada neçə illər yaşamışam, - qışda, iyirmi dərəcə şaxtada bazarda piştaxta arxasında bir neçə saat ayaq üstə dayanıb nə isə satmaq çox ağır zəhmətdir. Nə üçün hesab etməliyik ki, onlar bizi gözdən salan insanlardır? Yox!

Bir dəfə Yuri Lujkov Bakıya gəlmişdi. Mən ona dedim ki, xahiş edirəm, "Qafqaz millətindən olan şəxslər" ifadəsinə son qoyun. Əvvəla, bu, təhqiramizdir. Qafqaz millətindən olan şəxslər nə deməkdir? Qafqaz təkcə bizim regionun deyil, dünyanın gözəl bir guşəsidir. Qafqaz bir çox görkəmli insanların vətənidir. Qafqaz bir çox qəhrəmanların vətənidir. Siz nə istəyirsiniz? Onlar Qafqaz millətindən olan şəxslərə cinayətkarlar, hansısa oğrular, fırılacaqılar damğası vurmuşdular. Mən rəsmi surətdə etiraz etdim və bizdə sarayda Rusiya Federasiyasının mədəniyyət günləri keçirilərkən o, çıxış etdi və mən də çıxış etdim, bu barədə açıq danışdım.

Ona görə də həmin insanlar da bizim həmvətənlərimiz, doğmalarımızdır. O ki qaldı cinayətlərə, cinayətlər bazarda da törədilir, küçədə törədilir, ən nüfuzlu yerdə də törədilir. Əsla hesab etmək olmaz ki, əgər o, bazarda alver edirsə, deməli cinayətkardır. Mən ona görə bu mövzuda bir qədər çox danışdım ki, deyəm - hər bir zəhmət şərəflidir. Rusiyada işləyən və öz ailəsini saxlayan, pul qazanan və eyni zamanda bu və ya digər regionun həyatında iştirak edən azərbaycanlı ləyaqətli adamdır və biz onun mənafeələrini müdafiə etməliyik, onu həmişə həmvətənimiz saymalıyıq.

İndi isə azərbaycanlıların ünsiyyəti barədə. Təəssüf ki, biz bir çox digər məsələlərdə olduğu kimi, bu məsələdə də geri qalmışıq. Rusiyada azərbaycanlılar sayca sanki az deyildirlər, odur ki, onlar gərək birləşəydilər, sıx birləşəydilər, necə deyirlər, bir-birinə daha yaxından bağlı olaydılar, bir-birinə daha çox kömək edəydilər - bir-biri ilə ünsiyyətdə olmaq öz vətəni unutmamağa kömək edir.

Məsələn, Novruz bayramında plov bişirirlər, hamı oturub birlikdə yeyir və ya bir-birini dəvət edirlər. Yaxud, məsələn, bir-birinə qonaq gedir, təbrik edir. üstəlik hədiyyələr, paxlava və ya şəkərbura verirlər - bu da ünsiyyət vasitəsidir.

Yəni mən belə düşünürəm və hamı da bu fikirdədir ki, harada yaşayırlarsa yaşasınlar, azərbaycanlılar bir-biri ilə bağlı olmalı, bir-biri ilə əlaqə saxla-mahdırlar. Əvvəla, bu, dilimizin, ənənələrimizin, adətlərimizin qorunub saxlanmasına kömək göstərəcəkdir. İkincisi, bu, hər bir azərbaycanlıya kömək edəcəkdir. Azərbaycanlının başına bir iş gəldikdə, başqası ona kömək edəcəkdir. Əlbəttə, onun rus və ya yəhudi, yaxud hər hansı başqa millətdən olan dostu var, o da dost-dur və ona kömək edəcəkdir. Amma hər halda azərbaycanlı doğmadır, adət-ənənəsinə görə də, xasiyyətinə görə də ona həmişə yaxındır.

Buna görə də istərdim ki, Rusiyada yaşayan azərbaycanlılar bir-biri ilə səmimi münasibətlərdə olsunlar. Bu isə Rusiyanın müxtəlif regionlarında icmalar yaradılması ilə mümkündür. Mən eşidəndə ki, Rusiyanın 50 vilayətində formalaşmış icmalar var və bu icmaların nümayəndələri mənimlə görüşmək üçün buraya, Moskvaya gələ bilirlər, bu, məni çox sevindirdi. Rusiyada çoxlu azərbaycanlı olduğu məlumdur. Təkrar edirəm. mən buna müsbət yanaşıram. Lakin bizdə mütəşəkkillik çatışmırdı, ünsiyyət çatışmırdı, əgər indi bu məsələ həll edilmişsə, bu, çox yaxşıdır, çox xoşdur.

Bilirsiniz ki, biz, təəssüflər olsun, Ermənistanla qonşuluqdayıq, onunla dostluğumuz heç cür baş tutmur. Siz Ermənistanla Azərbaycan arasında münasibətlərin tarixini bilirsiniz. Azərbaycanlılar sülh-sevər xalqdır, azərbaycanlılar başqa xalqlara heç zaman pis münasibət bəsləməyiblər. Bizdə tolerantlıq, xalqımızın dini dözümlülüyü yüksək səviyyədədir. Biz günahkar deyilik ki, ermənilər, - əlbəttə, onların hamısı deyil, ancaq təcavüzkar separatçılar və ya ekstremistlər və sair, - müxtəlif vaxtlarda müxtəlif münasibətləri qızıqdırmış və nəhayət, 1988-ci ildə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini qoparıb özlərinə birləşdirmək üçün birbaşa hücum keçmişlər.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi də bundan başlamışdır. O, indiyədək davam edir və biz bu münaqişəni heç cür həll edə bilmirik. Biz əvvəllər də bilirdik. Ancaq bu münaqişə yarandıqdan sonra biz bu barədə daha çox məlumat almağa başladığımızı, yəni ki, bir görün, ermənilər müxtəlif ölkələrdə necə mütəşəkkildir, bir-biri ilə necə yaxındır, necə güclü icmaları var. Məsələn, siyasətlə və dövlət fəaliyyəti ilə uzun illər məşğul olmuş adam kimi hətta mən də bunun belə olduğunu əvvəllər bu dərəcədə təsəvvür etmirdim. Xatirimdədir, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi yenidən başlanmışdı və Qorbaçov Amerika Birləşmiş Ştatlarına ilk səfərə getmişdi, sovet mətbuatında xəbər verdilər ki, orada o, erməni icmasının nümayəndələri ilə görüşübdür. Siz yəqin ki, xatırlayırınsınız. Sən onda, mənə, deputat idin. Onlar Qorbaçova hansısa bahalı bir hədiyyə, daha doğrusu,

Raisa Maksimovnaya bahalı hədiyyə verdilər. Bu, bizdə hiddət doğurdu. Bəli, hiddət doğurdu. Çünki Sovetlər İttifaqının dövlət başçısı olan Qorbaçov ermənilərə də, azərbaycanlılara da eyni münasibət göstərməli idi. Yeri gəlmişkən, dünən mən bir televiziya müsahibə verdim və bunu bir daha dedim. Əgər 1988-ci ildə

Qorbaçov və onun ətrafındakılar düzgün mövqə tutsaydılar, bu münaqişə belə şəkil almazdı və bu qədər itki olmazdı, Ermənistan da, Azərbaycan da bugünkü kimi belə düşmənçilik münasibətində olmazdı. Bunun təqsirkarlarından biri o və o vaxtkı sovet rəhbəridir.

Bununla yanaşı, Amerikada Azərbaycan icmasının yalnız planı vardır. Yox, burada artıq azərbaycanlıları təqsirləndirmək olmaz, çünki ermənilər artıq bir çox əsrlər ərzində bütün dünyaya səpələnmişlər. İndi dünya bizim hamımızın üzünə açıqdır, biz hər yere gedib-gəlirik, məsələn, görürük ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarında erməni icması üzvlərinin sayına görə böyük deyildir, - orada ermənilər bir milyondan artıq deyil, - amma onların icması çox güclüdür. Onun hansı yeri tutduğunu demək istəmirəm, hər halda, yəhudi və ya yunan icmalarından sonra ilk yerlərdən birini erməni icması tutur, onun Konqresə təsiri var.

1992-ci ildə Amerika Konqresində Azərbaycan barəsində açıq-aşkar ədalət-siz qərar, ayrı-seçkilik qərarı qəbul edildi. Bu qərar da guya o vaxtlar Azərbaycanın Ermənistanı blokadaya alması ilə əlaqədar

Amerika hökuməti tərəfindən Azərbaycana hər hansı yardım göstərilməsinin qadağan olunması nəzərdə tutulur. Bunu erməni diasporu və ermənipərəst konqresmenlər etmişlər. Bu gün də Amerika parlamentində olduqca çox ermənipərəst konqresmenlər var. Son illər biz böyük çətinliklə, gərgin əmək sayəsində, - konqresmenlərin müəyyən hissəsi heç də azərbaycanpərəst olmadılar, yox, - onlara sadəcə olaraq izah etdik və onlar obyektiv mövqelərdə durdular.

Mən Prezident Klintonla dəfələrlə görüşmüşəm. O, mənə demişdir ki, bəli, 1992-ci ildə "Azadlığı müdafiə aktı"nın 907-ci maddəsinə Azərbaycan barəsində tətbiq edilmiş düzəliş ədalətsizdir və onu götürmək lazımdır. Bu, 1997-ci ilin avqustunda mən Vaşinqtonda rəsmi səfərdə olarkən hətta Ağ evdə bizim birgə bəyanatımızda da yazılmışdır. Amma o. bunu edə bilmir, çünki erməni diasporu çox güclüdür və ermənipərəst konqresmenlər mane olur, bunu etməyə imkan vermirlər.

Mən sizə hətta belə bir əhvalatı danışım. Braunbək adlı bir senator var, ümumiyyətlə, bu məsələnin ədalətli həllini istəyir. Konqresmen Kinq bir dəfə 907-ci maddənin ləğvi haqqında təklif verdi, səsə qoydular, amma keçmədi. Sonra senator Braunbək Böyük İpək yolunun bərpasına dair proqram irəli sürdü. Əgər Konqres bu proqramı qanun şəklində qəbul edirsə, deməli, yollar açılır, lakin 907-ci maddə ləğv edilmir, amma bu maddənin bir çox qadağaları avtomatik surətdə götürülür. Ancaq erməni diasporu Konqresdəki öz tərəfdarları vasitəsilə bu qanuna da mane oldu, halbuki onun çox böyük əhəmiyyəti vardı.

Başla düşürsünüz mü, onlar nəinki Amerikada və Fransada, eləcə də Rusiyada, hər hansı digər ölkədə, - daha haralarda yoxdurlar, - hər yerdə var və hər yerdə də mütəşəkkildirlər, hər yerdə məktəbləri var. Məsələn, Amerikada onlar Amerika cəmiyyətinə tamamilə daxil olmuşlar. Bu yaxınlarda Prezident Klinton erməni icmasına məktub göndərdi və Amerika Birləşmiş Ştatlarının iqtisadiyyatının və mədəniyyətinin və s. inkişafında onların xidmətlərini qiymətləndirdi. Onlar yığcam yaşadıqları yerlərdə məktəblərə, kilsələrə, bir çox digər şeylərə malikdirlər. Siz bilirsiniz, bəzi ştatlarda, məsələn, Nyu- Cersidə, Massaçusetsdə və digər ştatlarda, o cümlədən Los-Anceles şəhərində daha yığcam yaşayırlar və sair. Lakin onlar başqa yerlərdə də, hər yerdə yaşayırlar.

Təkrar edirəm, bu proses heç də bir əsr ərzində getməmişdir. Mən bunu bir misal olaraq deyirəm. Bu amil bizim əleyhimizədir, çünki onlar müxtəlif ölkələrdə imkanlara malik olduqlarına görə, bu münaqişə ilə əlaqədar məsələnin beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə ədalətlə həll edilməsinə imkan vermirlər. Bu, bizim üçün zərərlidir. Amma bununla yanaşı, biz müxtəlif ölkələrdəki erməni diasporu ilə heç nə edə bilmirik.

Bu, ermənilərin milli mənafeləri baxımından çox gözəldir. Amma gərək biz də öyrənək. Təkrar edirəm, mən xəyaldan, xülyadan uzağam ki, biz buna qısa vaxtda, bir onillik ərzində nail ola bilərik. Lakin qarşımıza məqsəd qoysaq, bunu edə bilərik. Buna görə də icma olduqda, bu icma bir yere toplaşır, şükürlər olsun ki, Rusiyanın müxtəlif vilayətlərində yaşayan azərbaycanlılar kasıb deyillər, normal yaşayırlar, birinin imkanı böyükdür, digərinin imkanı azdır, buna baxmayaraq, normal yaşayırlar, onlar dili öyrənmək üçün bazar günü məktəbləri yarada bilərlər. Onlar öz milli musiqisini, milli incəsənətini təbliğ etmək üçün müxtəlif dərnəklər yarada bilərlər. Onlar haradasa toplaşsın, ibadət etmək üçün məscid tikdirə bilərlər. Bilirsiniz ki, sovet ideologiyası dövründə biz mənəvi dəyərlərdən məhrum idik. Təkcə biz yox Sovetlər İttifaqında hamı məhrum idi. Amma indi görün, Rusiyada pravoslav kil-səsi, yaxud da, məsələn, başqa xalqların kilsələri necə gücə malikdir.

Ümumiyyətlə, biz öz mənşəyimizi, öz milli mənşəyimizi və dini mənşəyinizi heç vaxt unutmamalıyıq. Bəli, əcdad-larımız islami hələ VII əsrdə qəbul etmişlər. İslam bir çox yüzilliklər ərzində xalqımızın həyatının mənəvi əsası olmuşdur. Biz başqa dinə tapına və ya onu qəbul edə bilmərik. Əlbəttə, bizim Azərbaycanda üç konfessiya - müsəlman, islam, pravoslav xristian və yəhudi konfessiyaları var. Yeri gəlmişkən, çoxları təəccüblənir ki, Azərbaycanda üç konfessiya belə dostcasına fəaliyyət göstərir. Biz məhz belə xalqıq, təkrar

edirəm, biz başqa dinlərə dözümlüyük, lakin, bununla bərabər, milli adətlərimizin, milli mərasimlərimizin ən mühüm mənbələrindən biri olan öz dinimizi unutmamalıyıq.

Buna görə də icmanın böyük əhəmiyyəti var. Əgər icmalar həqiqətən formalaşıbsa, əgər bu icmalar bundan sonra da inkişaf edəcəksə, əgər hər bir icma öz sıralarından ən nüfuzlu adamları irəli sürəcəksə, bu adamlar təşkilat işi ilə məşğul olacaqlarsa və qalanları bu rəhbər işçiyə və ya bu rəhbərlərə hörmət edəcəklərsə, onlarla hesablaşacaqsa, onda əlbəttə, açığı deyəcəyəm, Rusiyadakı Azərbaycan icmaları qısa müddətdə çox şeyə nail ola bilərlər.

Əlbəttə, bütün bunlar Rusiya qanunları çərçivəsində olmalıdır, bütün bunlar Rusiyanın bu və ya digər regionunun inkişafı naminə olmalıdır. Mən əvvəldə dedim ki, burada Rusiya vətəndaşlığı olan azərbaycanlılar da var. Bu, çox gözəldir. Rusiya çoxmillətli ölkədir. Bizdə, Azərbaycanda hazırda 150 mindən çox rus yaşayır. Onların hamısı Azərbaycan vətəndaşlığına malikdir. Onlar bizim vətəndaşlarımızdır və heç bir ayrı-seçkilik yoxdur, heç bir.

Deməliyəm ki, bilirəm, onlar bir Prezident kimi mənə çox hörmət edirlər, mənim ən fəal tərəfdarlarım, seçicilərimdir. Siz yaqın ki, bilirsiniz, çünki 1989-1990-cı illərdə və s. hüquqlarının pozulmasına görə rusların bir hissəsi hər halda Azərbaycandan getmişdir. Lakin, yeri gəlmişkən, özünü tərif olmasın, məni düz başa düşün, - mən Azərbaycan rəhbərliyinə qayıtdıqdan sonra bir çox ruslar qayıtdılar. Onlar mənimlə hər dəfə görüşərkən çox təşəkkür edirlər, çünki yaxşı yaşayırlar. Onlar Azərbaycanın vətəndaşlarıdır. Rusiya vətəndaşları olan azərbaycanlılar var, bu, çox yaxşıdır. Rusiya vətəndaşları olan azərbaycanlılar Rusiyanın dövlət qulluğunda, elm, mədəniyyət, kommərsiya sahələrində və digər sahələrdə işləyirlər. Ancaq azərbaycanlı olduqlarını unutmur və Azərbaycan haqqında düşünür, öz milləti haqqında düşünür, öz xalqı haqqında düşünür.

Bu yaxınlarda gedənlərin isə Rusiya vətəndaşlığı yoxdur, onlara da həyan olmaq lazımdır və qətiyyənlə yol vermək olmaz ki, onların hüquqları tapdalansın. Çünki onlar azərbaycanlıdır. Onlardan kimsə Rusiya vətəndaşı olarsa, qoy olsun. Kimsə Azərbaycan vətəndaşlığını saxla-maq istəyir. Bizdə də, Azərbaycanda da.

Rusiya vətəndaşı olan ruslar var - heç bir problem yoxdur. Bəziləri də var ki, onlar azərbaycanlı deyil, başqa millətlərə mənsubdur və digər ölkələrin vətəndaşlarıdır, onların da problemləri yoxdur.

Yəni indi biz azərbaycanlıları ayırmamalıyıq ki, filankəs Rusiya vətəndaşıdır, filankəs Rusiya vətəndaşı deyil - hamı azərbaycanlıdır. Rusiya vətəndaşları daha böyük imkanlara malikdirlər, istər Azərbaycan icmalarının dəstəklənməsi üçün, istərsə də Rusiya vətəndaşlığı olmayan azərbaycanlıların mənafeələrinin müdafiəsi üçün onlar Rusiyanın müvafiq dövlət strukturlarından daha çox istifadə edə bilərlər.

Əlbəttə, Rusiya ilə Azərbaycan arasında qarşılıqlı münasibətlərin bizim üçün böyük əhəmiyyəti var. Bu, təkcə sizin üçün deyil, Azərbaycanın bütün əhalisi üçün, bütün vətəndaşlarımız üçün də böyük əhəmiyyətə malikdir, çünki siz Rusiyada yaşayırsınız.

Sizə deyə bilirəm ki, Azərbaycan Rusiya ilə dostluq münasibətlərinin inkişafında və möhkəmlənməsində qəti mövqə tutur. Mən bunu dəfələrlə -Rusiyadan gələn müxtəlif nümayəndə heyətləri ilə görüşlər zamanı da, keçmiş vaxtlarda Rusiya rəhbərləri ilə görüşlərim zamanı da demişəm. Bu yaxılarda, ayın 12-də Rusiyanın Respublika günü qeyd olundu. Mən Rusiyanın Azərbaycandakı səfərliyinə getdim və orada nitq söylədim. Mən bu barədə çox dəqiq danışdım.

Bu gün Prezident Vladimir Vladimiroviç Putinlə çox ətraflı söhbətimiz oldu. Bayaq dediyim kimi, biz bir saat 40 dəqiqə söhbət etdik və bu söhbət əsasən münasibətlərimizin bundan sonra necə inkişaf etdirilməsinə həsr olundu. Prezident Vladimir Vladimiroviç Putin Rusiya-Azərbaycan münasibətlərinin inkişafına çox böyük əhəmiyyət verir və bunu ürəkdən istəyir. Biz fikir mübadiləsi apardıq. Dedim ki, buna mən də böyük əhəmiyyət verirəm. Mən dünən bizim iclasımızda da, bu gün də dedim ki, Azərbaycan 200 ildir Rusiya ilə bağlıdır. Əlbəttə, biz öz qədim keçmişimizlə fəxr edirik, öz qədim mədəniyyətimizlə fəxr edirik, öz milli ənənələrimizlə fəxr edirik, ancaq bununla yanaşı, biz heç vaxt unutmamalıyıq ki, XIX-XX əsrlərdə Azərbaycan ümumbəşəri dəyərlərə, Avropa dəyərlərinə məhz Rusiya vasitəsilə, Rusiya mədəniyyəti vasitəsilə, rus təhsili vasitəsilə qovuşmuşdur.

Axı, Rusiya da bir çox əsrlər əvvəl belə Rusiya olmayıbdır. Rusiya, məsələn, XIX əsr və ya XVII əsrdə özünün Avropa ilə fəal əlaqələri, yəni milli Rusiya xüsusiyyətlərinin Avropa, Qərb xüsusiyyətləri ilə sintezi sayəsində belə olmuşdur. Biz isə bu yolu Rusiya vasitəsilə XIX əsrdə də, XX əsrdə də keçmişik, məhz ona görə ki, ziyalılarımızın ən yaxşı nümayəndələri Rusiyada təhsil almışlar. Doğrudur, onların bəziləri Qərb ölkələrində, məsələn, Almaniyada, Fransada və başqa ölkələrdə, digərləri isə Rusiyada təhsil almışlar və bütün bu təhsili öz xalqına gətirmişlər. Elməimiz, ali təhsilimiz artıq XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq məhz Rusiya mədəniyyəti ilə yaxınlığımız sayəsində inkişaf etmişdir.

Elə bizim Üzeyir Hacıbəyovu götürün. O, öz məzmununa görə sırf milli adamdır. nəinki bir bəstəkar kimi, həm də bir ictimai xadim, bir mütəfəkkir kimi Azərbaycan millətinin fəxridir. O, Rusiya təhsili almışdır - Qori Seminariyasında, sonra Peterburq Konservatoriyamda oxumuşdur və onun Allah vergisi olan genetik göstəriciləri, istedad və bacarığı belə güclü inkişaf tapmışdır, çünki o, rus dilini, rus ədəbiyyatını, bunun

vasitəsilə isə Qərb mədəniyyətini öyrənmiş və əsrimizin əvvəllərində elə böyük əsərlər yaratmışdır ki, bu əsərlərlə Azərbaycanın neçə-neçə nəsilləri, neçə-neçə gələcək nəsilləri fəxr edəcəkdir.

Biz bu barədə çox danışıqlarıq. Bu mədəniyyətdən nə əldə etdiyimizi söyləmək üçün mən sizə yalnız bir faktı xatırlatdım. Əlbəttə, bu tarixdə kədərli səhifələr də var, faciəli səhifələr də. Lakin bununla bərabər, biz gərək həmişə çətin yola yekun vuraq, görək nə itirmişik, nə əldə etmişik. Hər halda, çox şey əldə etmişik.

Ona görə də keçmiş tariximizi nəzərə alaraq, coğrafi mövqeyimizi nəzərə alaraq deməliyik ki, artıq indi bir müstəqil dövlət kimi biz Rusiya ilə dostluq münasibətlərinə məhkumuq. Bu, Rusiyanın da, Azərbaycanın da xeyrinədir. Bu gün biz Prezident Vladimir Vladimiroviç Putinlə bu baxımdan yekdil olduq. Ona görə də Azərbaycan icmaları kimi siz də Rusiyada yaşayaraq, Rusiyada işləyərək, müxtəlif fəaliyyətlə məşğul olaraq Rusiya ilə Azərbaycan arasında dövlətlərarası münasibətlərin daha da möhkəmlən-məsinə və inkişaf etməsinə öz töhfənizi verə bilərsiniz.

Yəqin ki, sizi Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə problemi də inaraqlandırır. Siz bilirsiniz, bu münaqişə 1997-ci ilin axırlarında - 1988-ci ilin əvvəllərində başlamışdır. Obyektiv və subyektiv səbəblərə görə indi biz belə bir vəziyyətdəyik. Lakin 1994-cü ilin mayın-da, altı ildən bir qədər əvvəl mən qərar qəbul etdim və Ermənistanla biz sülh danışıqları aparılması üçün atəşkəs haqqında razılığa gəldik. Çünki hərbi əməliyyatlar aparmaqla, müharibə etməklə yanaşı, eyni zamanda məsələnin nizama salınması yollarını axtarıb tapmaq çox çətin idi.

Biz bu işlə o vaxtdan bəri məşğul oluruq. Doğrudur, çətin, çox çətin. Nəyə görə? Təkrar edirəm, müxtəlif səbəblərə görə. İndi mən təfərrüata var-maq istəmirəm, burada bizim də təqsirimiz çoxdur. Ancaq bununla bərabər, Azərbaycana nisbətən Ermənistanla daha böyük yardım göstərən bəzi ölkələr, o cümlədən də onda Sovetlər İttifaqının rəhbərliyindəki bəzi qüvvələr də birtərəfli mövqe tuturdular, məhz Sovetlər İttifaqının rəhbərliyi Azərbaycan barəsində qeyri-obyektiv, ədalətsiz mövqe tutmuşdu. Buna görə də elə oldu ki, ərazimizin 20 faizi erməni silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır, bir milyon-dan çox azərbaycanlı öz yaşayış yerlərindən didərgin salınmışdır, ağır şərait-də, əksəriyyəti də çadırlarda yaşayır.

Sülh danışıqları apardığımız bu illər ərzində, xüsusən də Azərbaycan Prezidenti ilə Ermənistan Prezidenti arasında bir neçə bilavasitə görüşün keçirildiyi axırncı, 1999-cu ildə biz çox şeyləri sınaqdan çıxardıq. Biz haradasa mövqelərimizi yaxınlaşdırmağa başladıq. Amma hansı əsasda? Əlbəttə, məsələ Ermənistanın qeyri-konstruktiv mövqeyi üzündən həll olunmur. Ermənistanın fikrincə, onun işğal etdiyi ərazi - "Dağlıq Qarabağ onlara məxsusdur və bu, əzəli erməni torpağıdır", halbuki bu, həqiqətə qətiyyənlə uyğun deyil, uydurmadır. Amma onlar nəinki Dağlıq Qarabağın ərazisini, həm də Dağlıq Qarabağ ətrafındakı 7 rayonu - yalnız azərbaycanlıların yaşadığı rayonları işğal etmişlər.

Münaqişə başlanmadan əvvəl Dağlıq Qarabağda əhalinin nisbəti belə idi - 30 faiz azərbaycanlılar, 70 faiz ermənilər, qalan bütün rayonların əhalisi isə yüz faiz azərbaycanlılardan ibarət idi. Yeri gəlmişkən, münaqişənin başlanması ərafəsində Dağlıq Qarabağda cəmi 170 min əhali vardı. Bir sözlə, bizim Ağdam rayonunda bütün Qarabağda olduğu qədər əhali yaşayırdı. Bir diqqət yetirin, bu qədər qan tökülməsinə və belə ağır vəziyyətə gətirib çıxaran, hazırda dünyada ən mürəkkəb, çətin münaqişələrdən biri sayılan bu münaqişə nəyə görə yaranmışdır.

Əlbəttə, Ermənistan öz inadında, öz qeyri-konstruktivliyində müxtəlif ölkələrdəki bəzi tərəfdarlarına, müxtəlif ölkələrin dövlət qurumlarında sözü keçən diaspora da arxalanır. Ona görə də bu, çox çətin, başa düşün, son dərəcə çətin. Əgər bu, kimlərsə adi görünürsə, onlar yanılırlar. Bəzən deyirlər ki, Əliyev nə üçün bu məsələni indiyədək həll etmir və ərazilərimizi azad etmir və s.

Mən demişəm və sizə də deyirəm ki, bu məsələnin həlli ilə gecə də, gündüz də məşğulam. Vaxtımın xeyli hissəsi bir çox çətinlikləri olan dövlətimizin digər məsələləri, problemləri ilə yanaşı, buna həsr edilir. Lakin bununla belə, istəmirəm ki, siz bədbinliyə qapılasınız. Hesab edirəm ki, biz bu məsələnin həlli yolunu tapacağıq. Amma burada qarşılıqlı kompromislərsiz keçinmək olmaz. Hər iki tərəfdən kompromislər olmalıdır. Biz Ermənistan Prezidenti ilə təxminən bu barədə danışdıq. Sırağün biz Ermənistan Prezidenti və Azərbaycan Prezidenti burada görüşdük. Sonra üç prezidentin - Rusiya, Azərbaycan, Ermənistan prezidentlərinin görüşü keçirildi. Bundan sonra dörd prezidentin - Rusiya, Gürcüstan, Azərbaycan, Ermənistan prezidentlərinin görüşü oldu.

Biz ilk iki görüşdə Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişənin həlli məsələlərini müzakirə etdik, üçüncü halda, dörd prezident görüşdükdə isə Zaqafqaziyada, Cənubi Qafqazda əməkdaşlığın mümkünlüyü məsələlərini müzakirə etdik. Elə bu gün Prezident Vladimir Vladimiroviç Putinlə də uzun sürən görüşüm zamanı söhbətimizin xeyli hissəsi məhz bu məsələyə, bu mövzuya həsr olundu. Ümidvaram ki, Vladimir Vladimiroviç Putin bu məsələ ilə indən belə daha fəal məşğul olacaq, buna daha böyük diqqət yetirəcəkdir. Mən bunu hər halda bu gün hiss etdim.

İndi mən sizə heç bir vəd vermirəm. Amma hər halda bu, bizim ağımız, əzab-əziyyətimiz, müsibətimizdir. Keçmişdə Sovetlər İttifaqına daxil olmuş və müstəqilliyə qovuşmuş respublikalardan heç biri

Azərbaycan kimi belə vəziyyətə düşməmişdir. Ermənistan da münaqişədedir, amma Ermənistanın bir qarış da ərazisi işğal olunmayıbdır. Gileylənir ki, bilirsinizmi, Azərbaycandan olan qaçqınların müəyyən bir hissəsi Ermənistandadır. Əvvəla, bu ermənilər olduqca azdır. İkincisi isə, onların əksəriyyəti Ermənistandan getmişdir. Yeri gəlmişkən, Ermənistandan olduqca çoxlu adam köçüb gedir, onlar Rusiyada, Qərb ölkələrində, Amerikada məskən salırlar.

Bizim azərbaycanlılar isə, məsələn, Ağdam rayonundan, Füzuli rayonundan, Cəbrayıl rayonundan, Zəngilan rayonun-dan, Qubadlı rayonundan, Laçın rayonundan, Kəlbəcər rayonundan olan azərbaycanlılar Rusiyaya getməyəcək, Amerikaya getməyəcək, Fransaya getməyəcək, heç yana getməyəcəklər. Xalqımızın psixologiyası belədir. Onların hər biri öz kəndinə, Öz doğma torpağına, öz əcdadlarının məzarları yanına qayıtmaq istəyir. Mən də bu cür mövqe tuturam. Biz buna nail olmalıyıq və nail olacağıq!

Nəhayət, demək istəyirəm ki, hesab edirəm, bundan sonra sizin üçün, - nəinki sizin üçün, eləcə də Rusiyada yaşayanların hamısı üçün, - daha yaxşı və daha asan olacaqdır. Çünki Rusiya Federasiyasının rəhbərliyində böyük dəyişikliklər baş vermişdir, yeni prezident seçilmişdir. Deməliyəm ki, Vladimir Vladimiroviç Putin çox layiqli insandır. GÖrdüyünüz kimi, qısa müddətdə Rusiya üçün daxili həyatda da, xarici siyasətdə də çox işlər görmüşdür. Onun planları, niyyətləri, başlıcası isə fəallığı - həm siyasi fəallığı, həm də dövlət fəallığı, səmimiyyəti belə söyləməyə əsas verir ki, Rusiya da son illər düşdüyü bu ağır vəziyyətdən çıxacaqdır. Rusiya demokratik ölkə kimi inkişaf edəcəkdir. Əgər Rusiya inkişaf edərsə, deməli, sizin hər birinizin həyatında da, fəaliyyətində də uğurlar olacaqdır. Deməli, Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərimiz daha yaxşı olacaqdır. Bir sözlə, bu, nəinki bu gün, həm də son vaxtlar - Vladimir Vladimiroviç Putinin seçilməsindən əvvəl də və xüsusən o, prezident seçildikdən sonra da çıxardığım nəticədir. Yeri gəlmişkən, o bilir ki, Rusiyada yaşayan azərbaycanlıların mütləq əksəriyyəti ona səs vermişdir. Buna görə mən sizə minnətdaram.

Mən artıq dedim ki, azərbaycanlılar Rusiyada müxtəlif sahələrdə işləyir və müxtəlif yerlərdə yaşayırlar. Əlbəttə, bizim üçün elmdə işləyən də, təhsildə, mədəniyyətdə, səhiyyədə, humanitar sahələrdə çalışanlar da, kommertiya, ticarət sahəsində çalışanlar da vacibdir. İndi Azərbaycan da, Rusiya da demokratiya, bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedirlər. Odur ki, bazar iqtisadiyyatı ölkələrimizin inkişafının əsasını təşkil edir. Biz Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatının inkişafını təmin edən çoxlu iqtisadi islahatlar həyata keçiririk.

Mən istəyirəm ki, Rusiyada Rüstəm İbrahimbəyov, Fərman Salmanov, Məmməd Əliyev, Müslüm Maqomayev və bir çox başqaları kimi görkəmli elm, mədəniyyət, təhsil xadimlərimiz olsun. Onların hamısının admı çəkməyə imkanım yoxdur. Mən istəyirəm ki, Rusiyada böyük kapitalla malik, geniş kommertiya fəaliyyəti ilə məşğul olan azərbaycanlı iri kommertiyaçılar, nüfuzlu kommertiyaçılar olsun. Çünki indi bu, bazar iqtisadiyyatının əsasını təşkil edir.

Ancaq eyni zamanda, bunlar hamısı qanun çərçivəsində, Konstitusiya çərçivə-sində, Rusiyada mövcud olan qaydalar çərçivəsində olmalıdır. Azərbaycanlılar ümumiyyətlə zirək xalqdır. Yeri gəlmişkən, deyəndə ki, Rusiyanın və Moskvanın bazarlarında çoxlu azərbaycanlı var, eyni zamanda deyirlər ki, azərbaycanlılar, ümumiyyətlə, əsrlər boyu ticarətlə məşğul olmuşlar. Bəli, ticarət keçmiş zamanlarda çox şərəfli peşə idi.

"Arşın mal alan"ı yadınıza salın: Soltan bəy - Gülçöhrənin atası söhbət edəndə deyirdi ki, "Doxturdu-moxturdu, incinardı-mincinardı - bunlar heç nədir, əsas tacirdir". Bu da təsadüfi deyil. Üzeyir Hacıbəyov bu əsəri görə ki, 1913-cü ildə yazıbdır. Amma mən Soltan bəy kimi fikirləşmirəm. Bütün peşələr hörmətlidir. Xalqı daha da yüksəklərə qaldıran həmişə alimlər, mədəniyyət xadimləri, böyük ictimai xadimlər, böyük ziyalılar olubdur.

Məsələn, biz tariximizdən danışanda görürük - nə qədər şahlarımız olub, onların hamısı yaddan çıxıbdır. Amma deyirik - Nizami, Füzuli, Nəsimi, Mirzə Fətəli Axundov, Sabir, yaxud da başqaları. Əlbəttə ki, xalqın mədəni səviyyəsini göstərənlər həmişə ziyalılar olubdur. Mən istərdim ki, burada bizim ziyalılar yaxşı inkişaf etsinlər. Amma bütün dünya birliyinin gələcəyi bazar iqtisadiyyatı ilə əlaqədar olduğuna görə, mən istərdim ki, bizim çox gözəl azərbaycanlı kommertiyaçılarımız da olsunlar. Onlar öz fəaliyyətləri ilə həm özlərinə xeyir gətirə bilərlər, həm də öz sərvətləri ilə bizim icmaların yaşamasına, inkişaf etməsinə kömək göstərə bilərlər.

Nəhayət, bir fikri də bildirmək istəyirəm. Bilirsiniz, hansı millətdən soruşsan, deyəcək ki, bizim bədbəxtliyimiz ondadır ki, içimizdə dedi-qodu var, birlik yoxdur. Düzdür, hər bir millətin içərisində belə proseslər var. Amma ədalət nəminə demək lazımdır ki, bəzi millətlər var, onlarda şəxsi münasibətlər, dedi-qodu olsa da, ancaq prinsipiial məsələlərdə birlik var. Ancaq bəzilərinde isə parçalanma meyilləri çox güclüdü.

Gəlin açıq etiraf edək ki, bizim mil-lətimizdə parçalanma meyilləri güclüdür. Əgər bu parçalanma meyilləri olmasaydı... Nə üçün, azərbaycanlılar ermənilərdən acizdirlərmi? Əgər vuruşa, döyüşə qalsa, azərbaycanlı heç vaxt ermənidən aciz olmayıbdır. Ancaq niyə belə olubdur? Çünki azərbaycanlılar daxilədə başladılar bir-birini didməyə, hakimiyyət mübarizəsi aparmağa. Bunun nəticəsində də ermənilər birləşdilər, gəlib Azərbaycanın torpaqlarını işğal etdilər.

Baxın, - 1988-ci ildə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi başlandı. Azərbaycana neçə nəfər rəhbərlik etdi? Mən buraya gələndən sonra Kamran Bağirovu seçmişdilər, - düzdür, mən də seçmişdim. Hadisələr başlayan kimi onu çıxardılar, göndərdilər Vəzirovu. Cəmiyi il yarım işlədi, amma torpağı müdafiə etmək əvəzinə, münaqişəni aradan götürmək əvəzinə daxildə intriqa ilə məşğul olmağa başladı. İl yarımından sonra xalq onu götürüb atdı. Ondan sonra Mütəllibov gəldi, iki il işləyə bilmədi - yenə də daxili hakimiyyət mübarizəsi. Ondan sonra Xalq Cəbhəsi gəldi, bir il işlədi - yenə də hakimiyyət mübarizəsi. Başa düşürsünüzmü? Prezident olmayanda ayrı-ayrı şəxslərin prezidentin fəaliyyətini həyata keçirdiyini də götürsək, 1988-ci ildən 1993-cü ilə qədər Azərbaycana altı nəfər rəhbərlik edibdir.

1993-cü ildə mənə Azərbaycana dəvət edəndə Azərbaycan vətəndaş müharibəsi içərisində idi. Əzizlərim, bilin, sizin çoxunuz uzaqdasınız, görməmişsiniz, bilmə-misiniz, vallah-billah, Azərbaycan dağılırdı. Məni Naxçıvandan Bakıya dəvət eləyəndə gəlmək istəməirdim. Baxma-yaraq ki, yol yox idi, təyyarə yox idi, nə qədər adam gəlirdi. Hər təyyarədə bizim ağsaqqal adamlardan, ziyalılardan 20-30-u gəlirdi ki, "Heydər Əliyev, Azərbaycan dağılır, Bakıya gəl".

Getməirdim. Ona görə yox ki, mən Azərbaycanı sevmirəm. Çünki, bilirsiniz, mənə qarşı ədalətsizliklər çox olmuşdu. Mən də insanam, daş, dəmir deyiləm ki, insanam! Ona görə də mən incimişdim. getməirdim. Deyirdim ki, doğulduğum yerə gəlmişəm, elə orada da həyatımı sona verəcəyəm. Bu, mənim qəti fikrim idi.

Dörd gün mənimlə danışıqlar oldu, dörd gün Bakıdan mənim dalımca təyyarə göndərdilər - getmədim. Baxmayaraq ki, ondan qabaq həтта Naxçıvanda mənim yaşamağıma imkan yaratmırdılar, orada mənə qarşı terror təşkil edirdilər.

Gəldim. Azərbaycan dağılırdı. Nə çətinliklərlə Azərbaycanı o vəziyyətdən çıxardım. Nə ilə rastlaşdım? Onunla rastlaşdım ki, bu onunla, o bununla vuruşur, bilmirsən ki, silahlı qüvvələr haradadır, hansı dəstə kimin əlindədir. Bundan da istifadə edərək ermənilər irəliləyirdilər. (Nəhayət, vəziyyəti bir az sabitləşdirdik. 1994-cü ilin oktyabrında Surət Hüseynov dövlət çevrilişinə cəhd göstərdi. Xatirinizdədir, mən televiziya ilə xalqa müraciət etdim, xalq gəldi. Onda mənim silahlı qüvvəm, heç bir şeyim yox idi.

Altı ay keçəndən sonra OMON, həm də özbaşına yox, ayrı-ayn ölkələrin xüsusi xidmət orqanlarının və Xalq Cəbhəsinin bəzi nümayəndələrinin iştirakı ilə çevriliş etmək istədi. Onun da qarşısını aldım.

Sonra mən Rurminiyadan qayıdarkən prezidentin təyyarəsini raketlə vurmağa cəhd göstərdilər. Məni Allah qorudu, sadəcə, külək o tərəfdən əsdi, təyyarə raket olan yerdən yox, bu tərəfdən endi.

Kuçma ilə biz gedəndə körpünü partlatmaq istədilər. Sabunçu körpüsü var, bizim keçməyimizdən iki saat qabaq onun altın-dan iki yüz kiloqram trotil tapdılar. Təsəvvür edin, əgər o, partlasaydı, təkcə körpü yox, ətrafdakı bütün evlər dağılacıqdı.

Belə bir həyat keçirmişik, başa düşürsünüzmü? Amma vəziyyəti sabitləşdirmişik. Hazırda Azərbaycan sabit, güclü Ölkədir. Azərbaycanın daxili sabitliyini pozmaq üçün heç kəs heç bir şey edə bilməz. Ona görə də Azərbaycanın daxilində birlik olmalıdır.

Təbiidir, demokratiyadır, müxalifət də var, olmalıdır, bunsuz demokratiya ola bilməz. Ancaq demokratiya normal olmalıdır, müxalifət normal olmalıdır. Müxalifət hakimiyyət uğrunda normal mübarizə aparmalıdır, amma böhtanla, yalanla, iftira ilə məşğul olmamalıdır.

Azərbaycanın xaricində olan azərbaycanlılar da birləşməlidir. Nəyin naminə? Müstəqil Azərbaycanın naminə. Əgər yeddi ildə biz Azərbaycanı o bələlərdən çıxarıb bu vəziyyətə çatdırmışıqsa, beş-on azərbaycanlı burada, Moskvada yığışsın, qruplaşsın, nə bilim, iyirmi azərbaycanlı orada yığışsın, qruplaşsın, onu dəstəkləsin, bunu dəstəkləsin, bizim içərimizdə olan hakimiyyət mübarizəsini burada, Moskvada da başlasınlar, bu, yarayarmı? Yaramaz!

Kim həqiqi azərbaycanlıdırsa, kim öz torpağını, valideynini sevirsə, indi onun üçün bir Azərbaycan var, bir Azərbaycan torpağı var və Azərbaycan dövləti var, Azərbaycanın Prezidenti var! Əmin ola bilərsiniz ki, Azərbaycanın bu Prezidenti son nəfəsinə qədər Azərbaycanın müstəqilliyini, daxili sabitliyini qoruyacaq, Azərbaycanın iqtisadiyyatını inkişaf etdirəcək və ən əsası, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsinə nail olacaqdır. Dedim ki, nəfəsim nə qədər ki, gəlir. Amma hamı bilsin, burada olmayanlar da bilsin -Heydər Əliyevin nəfəsi güc gəlir, güclü gəlir və hələ on illərlə də gələcəkdir!

Əziz dostlar, mən bilmirəm, sizin nə qədər vaxtınızı aldım. Bu gün işim çox-dur, buradan hava limanına gedirəm. Mən çox məmnunam ki, sizinlə görüşdüm. Hammınıza cansağlığı arzu edirəm. Azərbaycanı unutmayın, vətəninizə gəlin - gedin. Nə qədər çox gəlib-getsəniz, mənim dediyim sözlərin də bir o qədər şahidi olacaqsınız, onları təsdiq eləyəcəksiniz. Sağ olun.

22 iyun 2000-ci il

Azərbaycançılıq ideologiyası

Azərbaycançılıq dünya azərbaycanlılarının milli ideologiyasıdır

Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq.

Heydər ƏLİYEV
Ümummilli lider

Dünya müharibələri, inqilabi çevrilişlər, qanlı repressiyalar və 70 sənəlik bir dövrdə mövcud olmuş sosializm rejimi ilə tarixə həkk olan XX əsri, onunla birlikdə bizim eramın ikinci minilliyini də tarixin panteonuna yola saldıq. Azərbaycan üçüncü minilliyə yeni müstəqillik qazanmış bir ölkə kimi daxil oldu. Bu gün hər bir soydaşımız yaxşı dərk edir ki, ən ağırlı problemimiz olan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ölkəmizin ərazi bütövlüyü çərçivəsində həlli dünyada yaşayan bütün azərbaycanlıların birliyindədir. Belə birliyi isə tarixin bütün zehni və mənəvi təcrübələrini özündə əks etdirən milli ideologiya yarada bilər. Bu ideologiya AZƏRBAYCANÇILIQDIR. Azərbaycançılıq coğrafi anlayış deyil, o daha çox siyasi anlayışdır.

İdeologiya cəmiyyətdə milli birliyi və ümumxalq münasibətlərini qorumaq, millətin və onun dövlətinin mövqeyini izah və təsdiq etmək üçün yaradılır. O, xalqın milli-mənəvi varlığının ilkin əlamətlərindədir; xalqın kimliyini əks etdirən təfəkkür, adət və inanclar sistemidir. Dil, ərazi, din və ideoloji birlik xalqın, millətin və dövlətin tarixi varlığının əsas atributlarıdır.

Bu baxımdan son zamanlar azərbaycançılığın tarixini XIX - XX əsrlərlə məhdudlaşdıran mülahizələrlə razılaşmaq olmaz. Biz hələ sovet ideologiyası olan marksizim-leninizmin süquta uğradığı XX əsrin 90-cı illərində Azərbaycanda ideologiya boşluğu dövründə çap etdirdiyimiz “Azərbaycan ideologiyası” monoqrafiyasında belə nəticəyə gəlmişik ki, ideologiyamızın təşəkkülü ən qədim çağlardan – mifik təfəkkürdən başlanır. Ən əski zamanlarda təbiəti dərk etməyə cəhd, cəmiyyət amili ilə hesablaşmaq zərurəti ideologiyamı yaradıb. Ona görə də ideologiyaya xas başlıca xüsusiyyət tarixilikdir.

Hər bir ideologiyanın əsasında gerçəkliyə real münasibət amili dayanır. Bu münasibət tarixin təcrübəsinə əsaslanmalı, tarixi xarakter daşmalıdır. Onun dəyişməsi tarixin cəmiyyət qarşısında irəli sürdüyü tələblərə müvafiq olmalı və əslində həmin tələblər ideologiyanın ideya mənbəyi, hərəkətverici amilləridir. Beləliklə də, ideologiya tarixin gedişi ilə meydana çıxaraq, həmin gedişi təsdiq edən və bu gedişin sonrakı istiqamətlərini müəyyənləşdirən, həmin prosesdə xalqın və millətin rolunu təyin edən, dövlətin tipini və tarixi simasını formalaşdıran ən parlaq və obyektiv ideyaların və sistemin məntiqi yekunudur. **Azərbaycançılıq xalq tarixinin obyektiv izahına xidmət edir. Tarixin hərəkəti ilə təsdiq olunmayan ideologiya demokratik cəmiyyət strukturu, xalqı irəli aparan dövlətçilik üçün nəzəri zəmin ola bilməz.**

Qədim xalqların, o cümlədən Azərbaycan türklərinin ideologiyası əvvəlcə mif, sonra isə din, daha doğrusu, əski inanclar olmuşdur. Mif sinifli mərhələyə qədərki çağların ideologiyasıdır. Sərhədsiz düşüncə tərzinin ifadəsi olan mif xalqın özü haqqında söylədiyi ən bakir, ən kamil həqiqətdir. Onda sonralar Azərbaycan xalqının təşəkkülündə rol oynamış tayfaların dünyaduyumu, əxlaq tərzini və gələcəyə münasibəti ifadə olunub. **Hansı xalqın mifik təfəkkürü güclüdürsə onun sonrakı taleyi aydın, tarixdəki mövqeyi möhkəmdir. Mif ictimai təfəkkürün genetik beşiyidir, “gerçəkliyin özüdür” (A.F.Losev).** Azərbaycan ideologiyasının türk mifik təfəkkürü ilə vəhdət məqamı “azad ruh” hissidir. Azad ruh türk qövmünün genetik enerji mənbəyi, dünyaya çıxış nöqtəsidir. Mifik təfəkkür və inanclarımızda erkən ideoloji sistemdə kodlaşan azad ruh sonrakı ictimai-tarixi dövrlər üçün də nümunəyə çevrildi.

Sonralar Avropanın dahi filosofu Hegel etirafla yazacaq: **“Biz Şərqdən gəlirik; ümumdünya tarixi Asiyadan Avropaya hərəkət edib... Şərqlin ilkin şərti və zəmini ailəyə əsaslanan millilikdir”.** Azərbaycançılığın əsasında mükəmməl ailə kultu dayanır. Xüsusilə Şərqdə, türk-müsəlman arealında tarixin təcrübəsi göstərir ki, ailəsi möhkəm olmayan xalqın dövləti də möhkəm ola bilməz. Çünki ordu müxtəlif ailələrdən çıxmış fərdlərdən ibarətdir. Əsgərin tərbiyəsi, – vətən eşqi ailədən, anaya məhəbbətdən başlanır. Azərbaycançılıqda ailə kultunun davamı olan şəxsiyyət kultu əsas yer tutur. Çünki “Mədəni əxlaq fərdlərdə şəxsiyyətin yüksək olmasına söykənir. Əski türklərin dinində şəxsiyyəti göstərən simvollar vardır” (Z.Göyalp). Azərbaycançılıqda zora yer yoxdur, bu xalqa zorla özünə hörmət etdirmək olmaz. Buna görə də azərbaycançılığın şərti xalqın ləyaqətini uca tutmaqdır.

Azərbaycançılığın əsasında dayanan inanclardan biri zərdüştizm idi (e.ə. VII əsr). Əməyi azadlığın mənbəyi qəbul edən zərdüştizmdə, dual fəlsəfə zəminində azad iradəyə malik şəxsiyyət, ədalətli insan və dünya problemi zərdüştizmin konsepsiyasındakı üç prinsipə əsaslanır: “xeyir fikir, xeyir söz, xeyir iş” (sonralar yaranmış “Məlik Məmməd” nağılı, dahi Nizaminin “Xeyir və Şər”ini, “Haq mövcud” nağılına xatırlayaq!). Zərdüştizm (Ahura Məzda!) sonralar məzdəkizm təlimini yaratdı. Böyük filosof Mani (215-ci il) zərdüştizm, xristianlıq və buddizmi birləşdirərək “İrandan Roma imperiyasının ucqarlarından, Afrika və İspaniyaya... Orta Asiyaya qədər yayılan” manizm ideologiyasını yaradır. Həm Maninin, həm də Məzdək Bəmdad oğlunun təlimləri ədalətli dövlət, cəmiyyət, əmlak bərabərliyi, azad ruhun qüdrətinə, inam ifadə edirdi... **Bu minvalla məzdəkizmin Azərbaycan mifik təfəkküründən, zərdüştizmdən (atəşpərəstlikdən!) qəbul etdiyi ziya xürrəmilərin azadlıq yoluna işıq saldı, əxilərin qardaşlıq ocağına, hürufizm ideyasına (“İnsan həqdən qopmuş nur parçasıdır”), orta çağlar fəlsəfəsinin “İşıq heykəlləri”nə (Ş.Sührəverdi) çevrildi. İllər keçdi, xalq göydən enmiş nurlu daşdan Koroğlunun əfsanəvi Misri qılıncını düzəltdi, XIX əsrdə A.Bakıxanov və M.F.Axundzadədən başlayaraq maarifçilik əlində həmin NUR tarixdə və yaddaşda Azərbaycanı axtarmağa üz tutdu!...**

Burada epos təfəkkürünü xüsusi qeyd etməliyik. Hesab edirik ki, Azərbaycançılığın, Azərbaycan dövlətçilik təfəkkürünün ən möhtəşəm qaynağı “Kitabi-Dədə Qorqud” eposudur. Azərbaycan təfəkkürünün (müştərək türk düşüncəsinin) ən böyük abidəsi olan “Kitabi-Dədə Qorqud”un əsas ideyası türk tayfalarını — 24 oğuz tayfasını vahid xalq və dövlət halında birləşdirməkdən ibarətdir. Burada tayfa bizim indi anladığımız məhdud mənada deyil, müəyyən ərazi, maddi, mənəvi-əxlaqi birlik əlamətlərinə malik EL mənasında işlənir. Əsasən VI - VIII əsrlərdə cərəyan etmiş hadisələri əhatə edən epos I minilliyin inanc, düşüncə və dövlətçilik təsəvvürlərini əks etdirən ideoloji sistemlər toplusudur.

Tayfa və birliklərin erkən dünyaduyumu və düşüncə tərzini əks etdirən mifdə hələ dövlətçilik təsəvvürləri yox idi. Dövlətçilik haqqında ilkin təsəvvürə “Kitabi-Dədə Qorqud”da rast gəlirik. Bunun atributları aşağıdakılardır: vətəncilik; Bayandır xanın başçılıq etdiyi siyasi-hərbi ierarxiya; ailə kultu (“Ana haqqı – Tanrı haqqı”); Ordu və özəl ənənələrə malik El kultu (“Qonşu haqqı Tanrı haqqıdır”). “Kitabi Dədə Qorqud” oğuz türkləri haqqında Azərbaycan ensiklopediyasıdır. Dədə Qorqud üzünü EL-ə tutub “Dövlətimiz əbədi olsun!” - deyir.

İslamaqədərki dövrün ən böyük tarixi-ideoloji yekunu Azərbaycan xalqının yaranması idi. Bu həm də Azərbaycan dilinin və ideologiyasının təşəkkül dövrü idi. “Hər bir xalqın köklərinin ən qədim dövrlərə gedib çıxmasına baxmayaraq, tarixçilər bütün bu epoxaları xalqın yaranmasını müəyyənləşdirən vaxtdan başlamağı üstün tuturlar” (L.Qumilyov). Hələlik Azərbaycan tarixçiliyinin mötəbər sözü olan “Azərbaycan tarixi” (1994. Z.M.Bünyadov və Y.B.Yusifovun redaktəsi ilə) əsərində (s. 209 – 235) bu barədə təqdim olunan fikir belədir: **Azərbaycan xalqı Azərbaycan ərazisində təşəkkül tapıb. Xalqımızın yarandığı ərazi şimaldan Dərbənddən tutmuş cənubda Zəncan-Qəzvin bölgəsində (daxil olmaqla), şərqdə Xəzər dənizindən qərbdə İrəvan, Tiflis və Urmiya gölünün qərb sahillərini əhatə edir. Tarixi baxımdan “Azərbaycan dilinin və xalqının təşəkkülü III – VII əsrlərdə baş vermiş, VII-VIII əsrlərdə başa çatmışdır. Bu zaman Azərbaycanda gedən dini mübarizə artıq sona yetmişdi” (s. 235).** XIII-XIV əsrləri Azərbaycan ideologiyasının təşəkkülündə milli təmayülə keçid mərhələsi adlandırmaq olar. Təfəsilə varmadan həmin keçidi hazırlayan ictimai-tarixi səbəbləri belə ümumiləşdirmək olar:

— XIII əsrin sonlarından IX - XIII əsrlərdə hakim olmuş ümummüsəlman mədəniyyəti (təfəkkürü!) kontekstində parçalanma başlanır. Zəminində antik yunan və Şərq fəlsəfəsi dayanan, ərəb, fars və türk təfəkkürünün ən parlaq nailiyyətlərini əks etdirən bu tarixi-mənəvi vəhdət məhz Xilafətə 508 il (750 - 1258) başçılıq etmiş Abbasilər sülaləsi sayəsində Şərq elm və mədəniyyətinin, düşüncə tərzinin zirvəsinə çevrilmişdi. Abbasilərdən sonra Xilafət zəiflədi və parçalandı, bu ideologiyanın da ayrı-ayrı təmayüllərə bölünməsi üçün tarixi şərait yaratdı.

— XI – XII əsrlərdə türklərin Qafqaza və Azərbaycana üçüncü gəlişi baş verdi. Oğuzların qınıq elinə mənsub 24 tayfadan ibarət Səlcuqlar Azərbaycan ərazisində türklərin sayı və nüfuzunu artırdılar. Bir əsrdən artıq ömür sürüb islam dinini qəbul etmiş Səlcuqun nəvəsi Toğrul bəy 1038-ci ildə özünü sultan elan etdi və Şərqdə böyük Səlcuqilər türk imperiyasının (1038 – 1157) əsası qoyuldu. Səlcuqilər Qafqazda və Yaxın Şərqdə tək-cə türkün nüfuzunu yox, həm də türkcülüyn ərazisini genişləndirdilər. 1064-cü ildə 36 yaşında Sultan Toğrulun ölümündən sonra taxta çıxan Alp Arslan 1071-ci ilin avqustunda Malazgird döyüşündə 54 min türklə Bizans imperatoru Romen Dioqenin 200 minlik ordusunu məğlub edib onu əsir aldı. Anadoluya türk bayrağı sancdı, Türküstan və Qafqazdan sonra üçüncü türk fəthəti yarandı. Tarixdə ilk dəfə islam türk yürüşünə mənəvi dayaq oldu. İdeologiyada və dövlətçilikdə türkcülük qüvvətləndi.

– Azərbaycan xalqının etnogenezində yeni tarixi proseslər baş verir. Əvvəlcə Hülakülər (Elxanilər), sonra Atabəylər dövləti mühüm rol oynayır. Yerli və gəlmə türklərin gen və din birliyi zəminində müxtəlif dövlət qurumları yaranır və güclənir.

– XIII – XIV əsrlər “Şərq tarixşünaslığının qızıl əsrləri” hesab olunur. Bu zaman fundamental Azərbaycan tarixşünaslığının əsası qoyulur, Əhməd Təbrizinin “Şahənşahnamə”, Əbu Bəkr əl-Qütbi Əlvaninin “Dəstur əl-katib fi təyin əl mərətib” kimi qiymətli əsərlər yaranır. İlk dəfə məhz bu dövrdə bədii təfəkkürdə klassik ənənələrlə türk xalq poeziyası ənənələrinin sintezi başlanır və XVI əsrdə başa çatır. Bu isə ədəbiyyat və sənətdə millilik və bəşəriyyətin vəhdətinə səbəb olur. XIV əsrdə Azərbaycan şairi İzzəddin Həsənoğlunun Misirdə türkçə “Divan”ı meydana gəlir.

Xalq ədəbiyyatının, xüsusilə aşıq poeziyasının bədii-tarixi baxımdan qüvvətlənməsi ideologiyada mifdən gələn başlanğıca, el ruhu və psixologiyasına dayanan milli müəyyəniyyətin yaranmasına səbəb oldu. **Azərbaycanda orta əsrlərdə milli birliyin əsası, enerji mənbəyi olan məfkurə məhz poetik formalarda meydana çıxıb. Bu dövrdə elm də, ədəbiyyat da sinkterik xarakter daşıyırdı. Orta əsrlər Azərbaycan etnik mədəni sistemində poeziya birinci yerdə dayanıb, poetik təfəkkür dünyadərkində həlledici olub. Bu zaman ədəbiyyat elmləri – “ülumi-ədəbi” özündə on beş qədər elmi birləşdirirdi.**

Azərbaycanın Rusiya tərəfindən işğalından sonra ideologiyamızın təşəkkülündə yeni bir proses – Şərq və Qərb dəyərlərinin sintezi başlanır. Bunu maarifçi ideologiya adlandırmaq olar. Mifdən, Zərdüştizm, İraqilikdən gələn İşıq (Nur), hürufizmə ürfan və kamal vəhdətindən gələn Zəka və İntibahın bayrağına iri hərflərlə yazılmış İnsan maarifçi ideologiya konsepsiyasında vəhdət təşkil edir. **XIX əsrin maarifçi ideologiyası bir növ məzdəkilərin, xürrəmilərin, əxilərin və Azərbaycan-türk cahangirliyinin tarixi dərslərinə yenidən müraciət edir, milli şüur və azadlıq duyğusu tərbiyəsini tarixi-mənəvi ideal seçməli olur.** Azərbaycan maarifçi ideologiyasının banisi M.F.Axundzadə “mali” və “hüquqi” bərabərlik ideyasını irəli sürür, orta əsr ideoloji sistemlərindən fərqli olaraq Azərbaycan maarifçi ideologiyası insan və cəmiyyət problemini ön plana çəkir. Özündə Şərq-Qərb dəyərlərini uğurla sintez etmiş Azərbaycan maarifçiliyinin əhəmiyyəti bunda idi ki, “Azərbaycan maarifçilərini müəyyən bir sinfin ideoloqları kimi qələmə vermək cəhdləri əbəsdir” (Ə.Əhmədov).

“Azərbaycan maarifçiliyi A.Bakıxanovun simasında maarifçi mütləqiyyət ideyası ilə meydana atılır və Axundzadənin nümunəsində respublikaçı baxışlara qədər tarixi bir inkişaf yolu keçir. ... Maarifçilik Axundov dünyagörüşündə “Əlifbanı dəyişmək” ideyasından ictimai quruluşu, cəmiyyət formasının özünü dəyişmək ideyasına qədər evolyusiya prosesi keçirir” (Q.Yaşar).

Azərbaycançılığın təkamülü təkə nəzəri şəkildə deyil, həm də dövlətçilik xətti üzrə baş verir. O, konseptual bir nəzəriyyə kimi Azərbaycan dövlətçiliyinin mənşəyi, mərhələləri və tipləri vasitəsi ilə təsbit olunur. **Azərbaycançılıq azərbaycanşünaslığın, Azərbaycan dövlətçiliyi isə azərbaycançılığın tərkib hissəsidir. Dövlət insan və cəmiyyət arasında münasibətin ifadə formasıdır. Cəmiyyət ümumi maraq əsasında birləşmiş insanların toplusudur, fəqət cəmiyyətdə ümumi maraqla fərdi maraq arasında ziddiyyət labüddür. Cəmiyyətin taleyi bu iki marağın harmoniyasından asılıdır. Bu mənada dövlət cəmiyyətdə daxili qayda yaradan və xarici təhlükəsizliyi təmin edən ali siyasi hakimiyyət orqanıdır. Məsələn, qədim türk EL-i sülh üzərində qurulmuş hərbi demokratiya idi.**

Türk xalqları içərisində dövlətçilik ənənələri ən qədim olan Azərbaycan xalqıdır. Türk xalqları tarixində ən qədim dövlət – mərkəzləşmiş dövlət – Manna (e.ə. 843) Azərbaycanda yaranıb. Manna Azərbaycan dövlətçiliyi tarixinə həm də ilk şəhər dövləti kimi daxil olur.

İslamaqədərki Azərbaycan dövlətçiliyinin tarixini iki yerə bölmək olar: 1. Tayfa dövlətçiliyi mərhələsi; 2. “Manna”dan sonrakı mərkəzləşmiş dövlətçilik dövrü.

VII əsrin sonu – VIII əsrdən Azərbaycan ölkəsinin, əhalisinin və dövlətçiliyinin tarixində yeni mərhələ başlanır. Bu mərhələnin səciyyəvi əlamətlərini təxminən belə ümumiləşdirmək olar:

– Ərəblər Azərbaycana ciddi ehkamlara malik mərkəzləşmiş din gətirir və Azərbaycanda yaşayan türk və Qafqaz mənşəli tayfalar eyni inamda birləşərək vahid ümmətə çevrilirlər. Vətəndaş birliyi ilə bərabər dini birlik də cəmiyyətin formalaşmasına imkan verir.

– Məhz bu zaman II – III əsrlərdən başlamış dil təmərküzləşməsi başa çatmış, ümumazərbaycan türk dili sabitləşmiş, bu isə cəmiyyətdə dil birliyi, ictimai-mənəvi ünsiyyət vəhdətinə səbəb olmuşdur. – Məhz bu zəmində özündə ölkə ərazisində yaşayan bütün etnosları ehtiva edən vahid Azərbaycan xalqı formalaşmışdır. Həmin proseslər Azərbaycanda dövlətçiliyin yeni mərhələyə – xalq dövlətçiliyi mərhələsinə keçməsi üçün şərait yaratdı. İslamiyyətin qəbulundan sonra ölkəmizin ərazisində dövlətçiliyin təkamülü baxımından ənənə və mərhələ yaradan dövlətlər bunlar idi: Şirvanşahlar, Atabəylər (Eldəgizlər), Hülakilər (Elxanilər), Qaraqoyunlular, Ağqoyunlular və Səfəvilər. Şirvanşahlar, Atabəylər və Səfəvilər Azərbaycan dövlətçiliyinin zirvələri idi. Səfəvilər axırını böyük, mərkəzləşmiş Azərbaycan dövləti idi. Ondan sonra Azərbaycan dövlətçiliyinin tənəzzülü başlanır, bu proses ADR yaranana qədər davam edir. XX əsrin önlərində milli məfkurənin iqtisadi özülündə, başında H.Z.Tağıyev kimi reformatorun durduğu milli burjuaziyanın səyləri dayanırdı.

Əsrin əvvəllərində C.Məmmədquluzadə, F.B.Köçərli, A.Şaiq, Ü.Hacıbəyli, N.Nərimanov kimi maarifçi ideoloqlar “Ana dili” uğrunda mübarizəyə başladılar və tez bir zamanda bu hərəkət tarixi-ideoloji yön alaraq “Ana Vətən” uğrunda mübarizəyə çevrildi.

Tarixin tələbi və milli ziyalıların iradəsi ilə bu dövrdə “Füyuzat” türkçülüüyü ilə “Molla Nəsrəddin” azərbaycançılığı eyni ideala – “Azərbaycan qayəsi”nə xidmət etdi. XX əsrin əvvəlində ADR-in yaranması millət kimi özünüdərkən, ana dili, vətən əxlaqı və milli vicdan uğrunda mübarizənin təntənəsi idi. Fəqət 23 aydan sonra aldanış və çevriliş nəticəsində o, proletariat diktaturası – “Zorakılığa arxalanan, heç bir qanunla bağlı olmayan bir hakimiyyət”lə (V.Lenin) əvəz olundu.

Azərbaycançılıq üç təməl üzərində bərqərar olur: türkçülük, islamçılıq və vətənçilik. Bizim şüarımız belədir: Türk millətindənəm, islam ümmətindənəm, Azərbaycan məmləkətindənəm! Türkçülük Azərbaycan xalqının milli ideali – məfkurəsidir. Türkçülüklə İslamın vəhdəti Məhəmməd Peyğəmbərdən gəlir. O ümmətinə belə demişdi: türklərin dilini öyrənin, onların hakimiyyəti uzun sürəcək. Təsadüfi deyil ki, ilk böyük ortaq türk abidələrindən olan M.Kaşqarının “Divani-lügəti-türk” (1074) əsəri islamın baş qərgahında Bağdadda ərəblərə türk dilini öyrətmək məqsədi ilə yazılmışdı. Ta qədim dövrlərdən türklərdə iki cəhət güclü olub: dövlətçilik (fatehlik) və mədəniyyət. Bütün böyük türk yürüşləri islam bayrağı altında keçib, onlar dünyada islamın nüfuzunu qaldıran ən böyük millətdir. Türkün fatehliyi işğal deyil, öz sərhədsiz ərazilərini (dövlətçiliyi!) qorumaq məqsədi daşıyıb.

Ərazi bütövlüyü və xalqın bütövlüyünü qorumaq! – Azərbaycançılığın tarixi qayəsi məhz budur. Vətəni zaman-zaman işğal olunmuş xalq üçün vətənçilikdən böyük ideal ola bilməz. Azərbaycançılıq türkəsilli Azərbaycan xalqının milli ideologiyası, türkçülüyn milli ideya və siyasi məslək kimi vətən əxlaqı müstəvisində dərkidir.

Milyon il əvvəl ölkəmizin ərazisində hansı tayfanın, hansı qövmün, hansı xalqın yaşaması Adəmin və Həvvanın hansı millətdən olması kimi əbədi bir mübahisədir. Amma mübahisəsizi budur ki, o zaman da, indi də yaşadığımız vətən Azərbaycan olub. Bu mənada azərbaycançılıq türkçülükdən, şamançılıqdan da, şumerçilikdən də qədim və əzəli fikir formasıdır.

Bir ideologiya forması, milli və dövlətçilik təlimi kimi azərbaycançılıq mədəniyyətlə sıx bağlıdır. **Tarixi baxımdan ideologiya ilə mədəniyyətin vəzifələri eyni məqsəddə birləşir: gələcəyi formalaşdırmaq! Təhsil ideologiyasının təbliğ funksiyasını, mədəniyyəti təlqin vəzifəsini öz üzərinə götürür. İdeologiyada mədəniyyətin əsas vəzifəsi xalqda vətən əxlaqı tərbiyə etməkdir. Mədəniyyət dövlətin əlində kütləyə obrazlı ideoloji təsir vasitəsidir.** Kütlə psixologiyası mədəniyyəti asanlıqla qəbul edir, burada obrazlı (emosional) inandırma həlledici rol oynayır. Mədəniyyətin sərhədsiz imkanları (gözəllik və estetik zövq) milli siyasətin dünyaya inteqrasiyasına perspektivlər yaradır. Azərbaycançılığın şah damarı – Azərbaycan dilidir. Azərbaycançılığın hələ XI əsrdə mövcud olduğunu sübut edən bir dil faktını misal vermək istəyirik. Görkəmli şərqşünas, mərhum professor M.Mahmudov “Xətib Təbrizi” (1972) monoqrafiyasında X.Təbrizinin dilindən yazır: “İki il idi ki, onun (yəni böyük filosof Əbu-l-Əla əl - Məərrinin (N.Ş.) yanında idim və ölkəmin adamlarından heç kimi görməmişdim, qəflətən təbrizli qonşularımdan bir nəfər namaz qılmaq üçün məscidə daxil oldu. Mən onu görüb tanıdım və sevincimdən halım dəyişdi. Əbu-l-Əla mənə dedi: ”Sənə nə olmuşdur?” Mən ona cavab verdim ki, ölkəmin adamlarından iki il idi heç kəsi görmürdüm, indi bir qonşumu gördüm. Dedi: “Dur onunla danış”... Mən durdum və onunla Azərbaycan dilində çoxlu danışdım və istədiklərimin hamısı haqqında ondan soruşdum. Mən qayıdıb onun (Əbu-l-Əlanın) yanında oturdumda məndən soruşdu: Bu hansı dildir? Dedim: Bu Azərbaycan əhalisinin dilidir. Dedi: “Mən bu dili bilmirəm və başa düşmürəm, lakin sizin danışdıqlarınızın hamısını əzbərlədim. Sonra o, qonşumla mənim danışdıqlarımızın hamısını artırıb əksiltmədən olduğu kimi təkrar etdi. Mən onun başa düşmədiyi bir şeyi necə əzbərlədiyinə son dərəcə təəccüb etdim”. Təsəvvür edin ki, söhbət XI əsrdən gedir. Əgər bu dövrdə Azərbaycan dili belə məşhur, kamil və gözəl idisə, deməli onun işlənmə tarixini XI əsrdən daha neçə-neçə əsr əvvəllərdən təşəkkül tapıb tərəqqi etdiyini deməyə tam əsas vardır.

Azərbaycançılığın çağdaş dövlətçiliyə tətbiqi Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. O, Azərbaycan əhalisində dövlətçilik duyğusunu gücləndirdi, dövlətə hörmət hissi formalaşdırmağa nail oldu. Xüsusilə 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra o, Azərbaycan dili, Azərbaycan tarixi və mədəniyyətini azərbaycançılıq məfkurəsi işığında dünyaya tanımaq üçün konsepsiyaların əsasını qoydu.

Məhz H. Əliyevin sayəsində azərbaycançılıq təkcə milli ideologiya yox, həm də çox qüvvətli dövlətçilik təlimi kimi nüfuz qazandı. Onun azərbaycançılıq nəzəriyyəsi sayəsində Azərbaycan dövləti çağdaş dünya inteqrasiyasında beynəlxalq diqqət mərkəzinə keçdi, sivil dövlət nümunəsi kimi həm Qərb, həm də Şərq aləmində qəbul olundu.

H. Əliyevin neft strtegiyası – əsrin müqaviləsi, regionların iqtisadi inkişafı konsepsiyası, Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbul olunması, ölkənin ərazi bütövlüyü uğrunda aparılan dönməz

mübarizə – bütün bunlar məhz azərbaycançılıq ideologiyasına dayaqlanır, onu daxili və xarici siyasətimizin nəzəri-tarixi arsenalı kimi möhkəmləndirmək işinə xidmət edirdi.

H. Əliyev özü azərbaycançılığın simvolu idi. Onun nitqlərində bütövlükdə Azərbaycan danışdı. Bu gün də dövlətçiliyimizdə həmin tarixi-nəzəri ənənələr, iş üsulları ləyaqətlə qorunub saxlanılır. Fikrimizcə, Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayı azərbaycançılıq ideologiyasının təsdiqi və təntənəsi, onun yeni tarixi mərhələsinin başlanğıcı idi. Bu forum bütün dünyaya səpələnmiş 50 milyon azərbaycanlının bir araya gəlməsində azərbaycançılığın nəzəri-tarixi imkanlarını kifayət qədər əsaslı şəkildə nümayiş etdirdi.

Bəzi nəticələrə gələk: Azərbaycançılıq Azərbaycanda baş vermiş milli azadlıq hərəkatlarının tarixi təcrübələrinin nəzəri yekunudur. O, dünyada və ölkəmizdə gedən ictimai proseslərin tarixi mənasını Azərbaycan xalqının mənafeyi baxımından izah edir.

Azərbaycançılıq müstəqil, suveren Azərbaycanın tam tarixi istiqlalı uğrunda, bu ölkədə dünyəvi prinsiplərə malik sivil demokratik dövlət uğrunda mübarizəni strateji məqsəd seçən Azərbaycan xalqının ideologiyasıdır. Onun əsasında Azərbaycanı özünə vətən sayan bütün xalqların milli, etnik, dini və sosial hüquqlarının bərabərliyi ideyası dayanır.

O, diktaturadan, avtoritarizmdən demokratiyaya keçid dövrünün nəzəriyyəsi, milli özgürlüyümüz haqqında təlimdir.

Azərbaycançılıq imperiyaçılığa qarşı müqavimətdə formalaşan istiqlal ideologiyasıdır. Azərbaycanın suverenliyi milli prinsipə əsaslanır, azərbaycançılıqda həm də onun ideoloji prinsipləri təsbit olunur. O, qlobal siyasət üçün nəzəri bazadır, çünki, dövlətlərə və xalqlara yeni ictimai sahman və təfəkkür koordinatları diqtə edir.

Milli ideologiya tipi kimi azərbaycançılığın aşağıdakı şərtləri var: maarifçilik yolu ilə inandırma, tarixi əsaslandırma, təşkilatlandırma, istiqamətləndirmə və yenini yaratma. Azərbaycançılığın tərkib hissələri bunlardır:

- Məfkurəçilik (ülgüçülük), yəni sosioloji aspekt
- İstiqlalçılıq (kökə qayıdış – azadlığın tarixən mənimsənilməsi)
- İttihadçılıq (birlikçilik). Onun üç bağlantısı var: a) vətəndaşlıq; b) gendaşlıq; c) dindaşlıq;
- Türkçülük (milli ideya kimi)
- İslamçılıq (ümmətçilik formasında) – Şərqdə ümmətçilik dövlət yaratmaq qüdrətinə malikdir.
- Ünsiyyətçilik. Vahid dillə (Azərbaycan türkcəsi) və mədəniyyətlə vəhdət.

Azərbaycançılıq dövlətçilik yolu ilə siyasi status alır və bu zaman aşağıdakı prinsipləri irəli sürür:

- Milli-siyasi özünüdərkə və siyasi şüurun təkamülünə yardım edir.
- İctimai münasibətləri sistemləşdirir, cəmiyyətin siyasi strukturlaşmasını təmin edir.
- Tarixi proseslərin xarakterinə istinadən dövlətin legitimliyini əsaslandırır.
- Cəmiyyətə uyğunlaşdır, onu yenidən yaradır, tarixi prosesləri izah edir və proqnozlaşdırır.
- Bütün bunlar əsasında uğurlu idarəçilik elmi kimi intensiv təkamül keçirir.

Azərbaycançılığın iqtisadi əsasları bunlardır:

- Azərbaycanı xammal istehsal edən ölkədən, hazır məhsul istehsal edən ölkəyə çevirmək.
- Regional iqtisadi zonalar yaratmaq, keçmiş qeyri-səmərəli təsərrüfat sistemindən xilas olmaq.
- Milli sərvət üzərində sərt dövlət nəzarəti qoymaq, “Torpaq kadastrı” yaratmaq, mülkiyyətin əsas növü elan etmək.
- İqtisadi islahatları ümummilliyə marağın qorunmasına yönəltmək.
- Müəssisələri modernləşdirmək, iri korporasiyalar yaratmaq.
- Bazarı və valyutanı tənzimləmək.
- Dövlət mülkiyyətinin onun real dəyərindən aşağı satılmasını qadağan edən qanun qəbul etmək.
- İqtisadi müstəqilliyin (İqtisadi millətçiliyin!) hüquqi əsaslarını işləyib hazırlamaq.

Bütün bunlar ümummilliyə iradəni möhkəmlədir. Bu işə dövlətçiliyin başlıca tələbidir. Azərbaycançılığın (Azərbaycanımızın!) taleyi dünya azərbaycanlılarının vətəncilik müstəvisində birliyindən asılıdır.

Nizaməddin ŞƏMSİZADƏ
Filologiya elmləri doktoru, professor
“Xalq qəzeti”, 10 aprel 2006-cı il

Heydər Əliyev diaspor siyasətinin böyük uğuru – Ümumrusiya Azərbaycan Konqresi

Ümumrusiya Azərbaycan Konqresinin yaradılması ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin xaricdə yaşayan azərbaycanlıların müvafiq qurumlarının formalaşdırılması sahəsində məqsədyönlü siyasətinin bir mərhələsi idi. Mən çox şadam ki, Ümumrusiya Azərbaycan Konqresi qısa müddətdə çox güclü, nüfuzlu struktura — bütün regional təşkilatları öz ətrafında birləşdirə bilmiş və istər Rusiyada yaşayan azərbaycanlıların hüquqlarının qorunması məcrasında, istərsə də, ikitərəfli əlaqələrimizin genişlənməsi məcrasında fəal işləyən struktura çevrilmişdir

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

SSRİ-nin mövcud olduğu 70 il müddətində ittifaq ərazisində yaşayan xalqlar bir-birinə qarışmışdı. Xaricə çıxış bağlı olduğundan işçi qüvvəsinin miqrasiyası daxildə getmiş, urbanizasiya prosesləri xüsusilə güclənmişdi. Bu proseslərin qarşısını almaq üçün tətbiq olunan “propiska” sistemi lazımi effekt verməmiş, əksinə, ölkənin beynəlxalq aləmdə nüfuzuna kölgə salan bir amilə çevrilmişdi. Həmin dövrdə iqtisadi potensial əsasən Rusiyada cəmləşdiyindən, işçi qüvvəsinin miqrasiyası da əsasən bu respublikaya doğru istiqamətlənmiş, urbanizasiya prosesi də burda daha sürətlə getmişdi. Bu da Rusiya ərazisində, əsasən də mərkəzi şəhərlərdə qeyri-rus, o cümlədən Qafqaz xalqlarının nümayəndələrinin çoxalması ilə nəticələnmişdi.

Sovet İttifaqı çökdükdən sonra Rusiyada yeni yaranmış ictimai-siyasi şəraitdə hər bir xalq öz yerini axtarırdı. Artıq Rusiya ümumi vətən olmadığından, burada yaşayan qeyri-ruslar, o cümlədən qafqazlılar da diaspor statusuna malik idilər və öz fəaliyyətlərini də bu statusa uyğun qurmalı idilər. Azərbaycan xalqı da istisna deyildi. Yeni şəraitin tələbinə uyğun olaraq, Rusiya ictimai mühitində azərbaycanlı icmaları da meydana gəlməyə başladı. Bunların da ən kütləviləri Rusiyada yaşayan azərbaycanlı ziyalıların rəhbərliyi ilə Moskvada yaranırdı. Eyni zamanda, azərbaycanlıların Rusiyaya yeni miqrasiya dalğasının nəticəsində regionlarda da diaspor təşkilatları meydana gəlməyə başladı.

Bir tərəfdən, Rusiyada yaşayan azərbaycanlılar hələ sovet dövründən cəmiyyətə inteqrasiya olunmuşdular və Rusiya elmini, incəsənətini, idmanını layiqli təmsil edirdilər. İctimai-siyasi həyatda fəal iştirak edirdilər və dövlət idarələrində çalışırdılar. Fərman Salmanov, Rüstəm İbrahimbəyov, Kərim Kərimov, Məmməd Əliyev, Tahir Salahov, Vahid Ələkbərov kimi dünya şöhrətli azərbaycanlıların Rusiya elminə, iqtisadiyyatına, mədəniyyətinə verdiyi töhfələr hamıya məlum idi. Yeni yaranmaqda olan azərbaycanlı cəmiyyətlərinin liderləri də bu cür şəxsiyyətlərin arasından çıxmalı, onların mühitində yetişməli idi.

Digər tərəfdən, SSRİ çökdükdən sonra yaranan müstəqil dövlətlərdə tüğyan edən işsizlik problemi Rusiyaya çoxlu sayda iqtisadi mühacirlərin, o cümlədən azərbaycanlıların gəlməsinə səbəb olurdu. Onların əksəriyyəti də gəldikləri ölkənin dilini və adət-ənənələrini pis bilirdilər və ona görə də yeni mədəniyyətə, həyat tərzinə uyğunlaşa bilmirdilər. Rusiyanın ayrı-ayrı regionlarına səpələnən bu adamlar milli icmalar şəklində birləşməyə üstünlük verirdilər. Bu zaman qaçılmaz olan əlaqəsiz fəaliyyət, liderlik uğrunda mübarizə, bəzi yalançı liderlərin ümumi maraqları şəxsi maraqlara çevirmək cəhdləri qüvvələrin parçalanmasına, pərakəndəlik yaranmasına gətirirdi. Yeri gəlmişkən, belə hallar indi də var və onları reallıq kimi qəbul etmək, hesablaşmaq lazım gəlir.

Bütün bunlar da Rusiyada yaşayan azərbaycanlıların bir araya gəlməsini, təşkilatlanmasını tələb edirdi. Rusiya reallığına uyğunlaşmaq, rus dilinin və mədəniyyətinin daşıyıcısı olmaq, eyni zamanda milli adət-ənənələri, ana dilini qorumaq, iki xalq arasından yüz illərdən bəri davam edən dostluq ənənələrini yaşatmaq üçün diasporun təşkilatlanması, güclü təşkilat yaratması vacib idi.

Əlbəttə, milli özünüdərk, Vətənə məhəbbət, Azərbaycan dilinə, mədəniyyətinə, adət-ənənələrinə bağlılıq milli məniyin saxlanması üçün əsas ola bilərdi. Amma bunlar iqtisadi və mənəvi cəhətdən zəngin olacaq diaspor həyatının formalaşması üçün kifayət deyildi. Rusiya azərbaycanlılarına onları federal miqyasda birləşdirəcək, müasir reallıqlara cavab verə biləcək bir təşkilat lazım idi. Ümumrusiya Azərbaycan Konqresi (ÜAK) belə bir təşkilat oldu. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin dünya azərbaycanlılarına ünvanlanmış “Azərbaycanlılar harada yaşayırlarsa-yaşasınlar, bir-biri ilə bir olmalıdırlar. Biz heç zaman milli köklərimizi unutmamalıyıq” müraciəti ÜAK-ın yaranması üçün bir çağırış oldu.

Qeyd etmək lazımdır ki, azərbaycanlıların ümumrusiya ictimai təşkilatının — ÜAK-ın yaranmasının əsas təşəbbüskarı da, təşkilatçısı da Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyev idi. Ümummilli lider ÜAK-ın təsis qurultayında çıxış etdi, öz xeyir-duasını verdi. O, daim ÜAK-ın fəaliyyətini öz nəzarətində saxlayırdı, Konqresin Prezidenti Məmməd Əliyevlə və digər rəhbərlərlə mütəmadi olaraq görüşürdü. Bu görüşlərdə ÜAK-ın təşkilatlanması məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilir və fəaliyyətinin konkret istiqamətləri müəyyənləşdirilirdi.

Azərbaycan dilinin və mədəniyyətinin Vətəndən uzaqlarda qorunması əsas prioritet hesab olunurdu. Ümummilli lider Heydər Əliyev Dünya azərbaycanlılarının 2001-ci ilin noyabrında Bakıda keçirilən qurultayında bu məqamı xüsusi olaraq vurğulamışdı.

Ümumrusiya Azərbaycan Konqresi dünya azərbaycanlılarının birliyi, həmrəyliyi uğrunda atılan ilk addımlardan oldu. Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi ümummilli liderimizin tövsiyə etdiyi kimi, Konqresin bütün fəaliyyətindən qırmızı xətt kimi keçir. Konqres qısa bir müddətdə (I qurultayı 2001-ci ilin sentyabrında Moskvada keçirilib) Rusiya Federasiyasında fəaliyyət göstərən 78-dən çox azərbaycanlı təşkilatını birləşdirə bildi, Azərbaycan xalqının nüfuzlu nümayəndələrini — R.İbrahimbəyov, T.Salahov, V.Ələkbərov, M.Əliyev, A.Ağalarov və s. öz ətrafına cəm edə bildi. Bu insanların rəhbərlikdə təmsil olunması ilk gündən Azərbaycan diasporu və Konqresin özü haqqında müsbət imicin formalaşmasına gətirdi. Rusiya ictimaiyyəti Azərbaycan diasporunun birləşə bildiyinin və bu birliyin həm diasporun özünə, həm də bütün cəmiyyətə xeyir gətirdiyinin şahidi oldu.

Burada bir vacib məqamı qeyd etmək lazımdır. Yeni formalaşmaqda olan Azərbaycan diasporunu dünyanın klassik yəhudi, yunan və erməni diasporları ilə müqayisə etmək, eyni kateqoriyalarla qiymət vermək düzgün deyil. Formalaşmış ənənəyə malik klassik diasporlar artıq yaşadıkları cəmiyyətə inteqrasiya olunmuşlar, böyük əlaqələri və maliyyə dayaqları sayəsində bu cəmiyyətdə müəyyən təsir və təzyiq imkanlarına malikdirlər. Rusiyada yaşayan azərbaycanlılar isə klassik diasporun bu üstünlüklərinə malik olmasalar da, onları Vətənə bağlılıq, ana dili və adət-ənənələr birləşdirir. Odur ki, işləmək, soydaşlarımızı vahid diaspor təşkilatı ətrafında birləşdirmək və nüfuzlu lobbilyə çevirmək lazım idi. Bəli, ÜAK ümummilli liderimizin təşəbbüsü ilə məhz bu məqsədlə yaranmışdı.

2001-ci ilin noyabr ayının 9-u və 10-da Bakıda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayından sonra xaricdə yaşayan soydaşlarımızla əlaqələrin güclənməsi, tarixi Vətənə bağlılığının möhkəmlənməsi dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrildi. Ümummilli lider Heydər Əliyevin fərmanı ilə 2002-ci il iyulun 5-də Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması, həmin ilin dekabr ayının 27-də “Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla bağlı Dövlət Siyasəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbulu Azərbaycan diasporunun inkişafına dövlət qayğısının daha da artırılması, bu sahədə ciddi nailiyyətlər əldə olunması məqsədilə vahid strategiyanın hazırlanması kimi mühüm məsələlərin həllinə imkan yaratdı. Xaricdə yaşayan azərbaycanlılara dövlət qayğısı — Heydər Əliyev diaspor siyasəti dünyanın aparıcı ölkələrində, o cümlədən Rusiyada fəaliyyət göstərən Azərbaycan diasporunun inkişafına təkan verdi. Bu gün ÜAK Rusiyada azərbaycanlı diasporun problemlərini həll etməyə, siyasi-ictimai proseslərə konstruktiv müdaxilə etməyə, özünün regiondakı yerli təşkilatları vasitəsi ilə Rusiya ictimaiyyətinə təsir etməyə qadir olan yeganə azərbaycanlı təşkilatıdır. Qurum öz işini Rusiyanın dövlət strukturları ilə sıx əməkdaşlıq çərçivəsində qurur. Konqresin rəhbərliyi regionlara səfərləri zamanı birinci növbədə yerli hakimiyyət nümayəndələri ilə görüşür, onlarla regional təşkilat arasında faydalı əməkdaşlığın yaranmasına çalışır. Yerli hakimiyyət orqanlarının bir çoxu ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq haqqında saziş imzalanmış, azərbaycanlı diasporuna kömək barədə razılaşma əldə olunmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, güclü, vahid diaspor təşkilatının yaradılması məqsəd deyil, bu, bizim soydaşlarımızın hüquq və azadlıqlarını qorumaq, Rusiyada Azərbaycanın mövqelərini müdafiə etmək üçün bir vasitədir. Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyevin ÜAK-ın təsis qurultayında dediyi kimi: “Rusiyada yaşayan və ailəsinə çörək qazanan, eyni zamanda bu və ya başqa regionun ictimai həyatında iştirak edən hər bir azərbaycanlı hörmətə layiqdir və biz onun maraqlarını qorumalıyıq”. Bu, hazırda Rusiyada 2-ci Çeçen müharibəsindən sonra “qafqozofobiya”nın yayıldığı bir şəraitdə xüsusilə aktualdır. Konqresin nəzdində yaradılan Hüquq Müdafiəsi Komissiyasının əsas vəzifəsi soydaşlarımızın hüquqlarını qorumaq və onların hüquqi savadını artırmaqdır.

ÜAK Azərbaycan dilinin, mədəniyyətinin, adət-ənənələrinin qorunması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində də böyük iş aparır. Konqresin dəstəyi ilə R.İbrahimbəyovun “İBRUS” teatrı yaradılıb. Konqres Azərbaycanın milli bayramlarının keçirilməsinə və adlı-sanlı soydaşlarımızın yubileylərinin qeyd olunmasına da xüsusi diqqət yetirir. Rusiya Mərkəzi Televiziyasının kanallarında mütəmadi olaraq, Azərbaycan mədəniyyətinə, tarixinə aid verilişlər nümayiş etdirilir. Rusiyanın bir çox mərkəzi şəhərlərində azərbaycanlıların “bazar günü” məktəbləri, Moskvada Azərbaycan dili komponentli orta məktəb fəaliyyət göstərir.. 157 saylı etnik–Azərbaycan mədəniyyəti komponentli orta məktəb 1997-ci ildə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevlə Moskva meri Yuri Lujkovun qarşılıqlı razılaşması əsasında yaradılıb. 2001-ci ildə məktəb şəhər hökumətinin attestasiyasından keçib və lisenziya alıb. Yüksək səviyyəli komissiya 157 saylı orta məktəbin verdiyi təhsilin Moskva standartlarına uyğun olması, Rusiyada qəbul olunması haqqında rəsmi rəy verib. Hazırda 157 saylı məktəbdə 500-dən yuxarı şagird təhsil alır, bunların 375 nəfəri azərbaycanlıdır. Ən böyük nailiyyət isə təbii ki, məktəbin rus–Azərbaycan dili məktəbi olması olacaq. Qeyd etmək lazımdır ki, yaxın gələcəkdə ÜAK-ın dəstəyi ilə bu cür məktəbləri Rusiyanın digər böyük şəhərlərində də açmaq nəzərdə tutulur.

Rusiya yüz minlərlə soydaşımız – alimlər, müəllimlər, həkimlər, neftçilər, mühəndislər, biznesmenlər üçün ikinci vətən olub. Onlar bu ölkədə öz əməklərinin bəhrəsini görüblər, qiymətini alıblar. Rusiyada yaşayan azərbaycanlılar taleyin qisməti ilə iki ölkə – tarixi və ikinci vətənləri arasında körpü olmağa nail olublar. Onlar iqtisadi və mədəni əlaqələrin möhkəmlənməsinə səy göstərməklə bu körpünün daha da möhkəmlənməsinə xidmət edirlər. Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin son dövrlərdə, əsasən də dövlət başçıları səviyyəsində yaxınlaşması xalqlarımızın mənafeyinə xidmət edir.

ÜAK-ın 2004-cü ilin oktyabrında Moskvada keçirilən II qurultayında Rusiya Prezidenti Vladimir Putin və Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin birlikdə iştirak etmələri Rusiya – Azərbaycan münasibətlərinin yüksək səviyyəsindən, strateji əməkdaşlıqdan xəbər verdi. Bu, bir daha göstərdi ki, ÜAK Rusiya ictimaiyyətinin diqqətini cəlb edən, hər iki ölkənin maraqlarına xidmət edən federal bir təşkilata çevrilmişdir. Rusiya Prezidenti Vladimir Putin Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinin strateji əməkdaşlıq səviyyəsinə çatdığını, Ümumrusiya Azərbaycan Konqresinin, ümumən Azərbaycan diasporunun bu münasibətlərin daha da möhkəmlənməsinə təsir etməyə qadir olduğunu qeyd etdi. Prezident rus xalqının azərbaycanlılarla fəxr etdiyini xüsusi vurğuladı: “Bugünkü Rusiyada M.Maqomayevin, İbrahimbəyovlar kimi yazıçıların və teatr xadimlərinin, rəssam T.Salahovun yaradıcılığını yüksək qiymətləndirir və sevirilər. Biz Fərman Salmanov, Məmməd Əliyev kimi alimlərin elmə verdikləri ciddi töhfələri bilirik. Bu adamların adları və nailiyyətləri mübaliğəsiz demək olar ki, həm Rusiyanın, həm də Azərbaycanın, rus və Azərbaycan xalqlarının fəxridir”.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Rusiya – Azərbaycan münasibətlərinin hazırkı yüksək səviyyəyə çatmasının, Rusiya ilə Azərbaycan arasında problemlərin olmamasının Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyevin və Rusiya Prezidenti Vladimir Putinin xidmətləri olduğunu qurultayın diqqətinə çatdırdı. Prezident bu xidmətlərinə görə Rusiya Prezidentinə Azərbaycan xalqı adından minnətdarlığını bildirdi, Ümumrusiya Azərbaycan Konqresinə isə öz tövsiyələrini verdi: “Əziz dostlar, Rusiya Prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putinə bu gün qurultayın işində iştirak etdiyinə görə bir daha öz təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Konqresə uğurlar arzulamaq istəyirəm, Rusiyada yaşayan bütün azərbaycanlılara firavanlıq, xoşbəxtlik, müvəffəqiyyətlər arzulamaq istəyirəm. Rusiya sizin vətəninizdir, amma bilin ki, Azərbaycan da vətəninizdir. Biz istəyirik ki, Rusiyada azərbaycanlıların həyatı firavan, zəngin, rəngarəng olsun. Bunu demək, bəlkə də, artıqdır, əlbəttə, istərdik ki, öz tarixi vətəninizlə saxladığınız əlaqələr daha da möhkəmlənsin. Mən Rusiyada yaşayan bütün azərbaycanlılara, Azərbaycanda yaşayan bütün ruslara əmin-amanlıq, xoşbəxtlik, firavanlıq arzulayıram”. Rusiya — Azərbaycan münasibətlərinin inkişafı, daha yüksək mərhələyə çatması üçün prezidentlər Vladimir Putin və İlham Əliyev öz söylərini ÜAK-ın II qurultayından sonra daha da artırdılar. İlin 2005-ci ilin Rusiyada Azərbaycan ili, 2006-cı ilin isə Azərbaycanda Rusiya ili kimi qeyd edilməsi əlaqələrimizin möhkəmlənməsinə xidmət edirdi. Rusiyada, ümumiyyətlə bütün Avropada aqressiv millətçiliyin qızıqdığı, qeyri-ruslara qarşı “ksenofobiya”nın gücləndiyi bir dövrdə bu tədbirlər xüsusilə əhəmiyyətli idi.

Dünya azərbaycanlılarının Azərbaycan Prezidentinin təşəbbüsü ilə 2006-cı il martın 16-da Bakıda keçirilən qurultayı diaspor quruculuğunda yeni bir addım oldu. Prezidenti İlham Əliyevin proqram tipli çıxışı dünyanın yüzdən yuxarı ölkəsindən gələn soydaşlarımıza, bütövlükdə diasporumuzun inkişafına qol-qanad verdi. Ümummili liderimiz Heydər Əliyev Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında Azərbaycan dilinə, mədəniyyətinə, adət-ənənələrinə qaygını tövsiyə etmişdi, Prezident İlham Əliyev isə tələb kimi qarşıya qoydu. Prezident diaspor fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi xalqımızın yaşadığı tarixi faciələr, Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və onun ağırlı nəticələri haqqında həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasını önə çəkdi. Bu məqsədlə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı tarixi həqiqəti özündə əks etdirən kitablar, məqalələr, sənədlər müxtəlif xalqların dilinə tərcümə edilərək yayılmalı, yerli televiziya kanallarının imkanlarından istifadə edilməlidir. Azərbaycan icma və birliklərinin fəal iştirakı ilə Ermənistanın terrorçu dövlət olduğunu beynəlxalq aləmə çatdırmaq istiqamətində tədbirlər gücləndirilməlidir. Bir sözlə, Prezident İlham Əliyev xaricdə yaşayan azərbaycanlılara tarixi Vətənlə əlaqələri gücləndirməyi və Azərbaycanın problemlərini birlikdə həll etməyi tövsiyə etdi.

Qalib ARIF
“Xalq qəzeti”, 29 dekabr 2006-cı il

Azərbaycançılıq milli birliyimizin əsasıdır

Mənşəyini mifik təfəkkürdən alan, Azərbaycanın dövlətçilik təcrübələri zəminində formalaşan, XIX—XX əsrlərdə maarifçilik, realizm və romantizm məcralarında təkamül edən azərbaycançılıq 1918-ci ildə Şərqdə ilk demokratik dövlət yaradan ideologiyaya çevrildi. Totalitar ideologiyaya dayaqlanan so-vet imperiyası dövründə xalqın əsas müqavimət gücü, əsrin sonunda müstəqil Azərbaycanın istiqlal məfkurəsi oldu. O, üç təməl üzərində bərqərarlıdır: "Türk millətindənəm, islam ümmətindənəm, Azərbaycan məmləkətindənəm"! Azərbaycançılıq milli mənəviyyatımızın sağlamlığı üçün kütləni vahid ideya ətrafında toplaya bilən bir ideologiyadır. Azərbaycan ideologiyası vahid Azərbaycan xalqına və onun bütün dünyaya səpələnmiş övladlarına məxsusdur.

Filologiya elmləri doktoru, professor Nizaməddin Şəmsizadənin bu yaxınlarda çapdan çıxmış "Azərbaycançılıq" kitabı da milli ideologiyamızın təhlilinə və dəyərləndirilməsinə həsr olunmuşdur. Əsərdə Azərbaycan ideologiyasının təşəkkül tarixi və təkamül mərhələləri araşdırılır. Azərbaycançılığın təşəkkülü coğrafi bir məkan ki-mi yalnız ölkəmizin ərazisi ilə məhdudlaşdırılmır. Müəllif tamamilə haqlı olaraq, onu Şərq dünyası, qədim türk təfəkkürü, farsdilli mədəni-tarixi region və heç şübhəsiz ki, ümummüsəlman elminəzəri konteksti ilə bağlayır. Fikrimizcə, çox dəyərli qənaətdir. N.Şəmsizadə haqlı olaraq yazır ki, Şərq ən qədim zamanlardan üzü bəri Avropaya və bütün dünyaya klassik təfəkkür nümunələri verib, antik yunan elm və mədəniyyətini öz qoynunda bəsləyərək müdrikəsinə orta əsrlər Avropasına təqdim edib.

Şərqdə və təbii ki, Azərbaycanda milli mənlilik şüuru ailədən başlayıb, ailə kultu bizdə cəmiyyətin əsasını təşkil edir. Müəllif azərbaycançılığın qayəsini ailə təməli ilə yanaşı ilk tarixi mənbələr, orijinal ədəbi nümunələr, kitabələr əsasında araşdırır və yazır ki, azərbaycançılıq Azərbaycan ərazisində xalqın təşəkkülündə iştirak etmiş tayfaların tarixi həyatının ictimai təkamülü haqqında təbii inamlara söykənən fikir forması kimi meydana çıxmışdır. Erkən orta əsrlər etnik-mədəni sistemində ədəbiyyat aparıcı mövqeyə çıxır ki, onun da əsasında mif, folklor və inam dayanır. Belə inamlardan ən qüdrətli zərdüştizm idi. Zərdüştün təliminə görə, "işıqlı şəhər" o zaman gələcək ki, "bəşər nəslə doğruluğa üz tutacaq".

Beləliklə, müəllif əsərdə bütün Şərğin ən qədim və mükəmməl fəlsəfi-dini təlimi olan zərdüştizmi Azərbaycan ideologiyasının konseptual qaynağı kimi verir. Bir fikir cərəyanı kimi, zərdüştizmin tarixi əhəmiyyəti bunda idi ki, onun ideyaları sonrakı ideoloji sistemlərə, Azərbaycan xalqının təfəkkürünə təkan verdi.

Erkən orta əsrlərdə tarixə iz salmış belə qüvvətli dini-ideoloji təriqətlərdən biri də məzdəkizmi idi. Müəllif məzdəkizmi Azərbaycan ideologiyasının üçüncü əsası ki-mi götürür. Məzdəkizmin erkən orta əsrlərdə azadfikirlilik, azadlıq hərəkatını hazırlayan ideologiya olduğunu iqrar edir. Onu ideologiya tipi olaraq cəmiyyəti, mühiti dərk etmək, onda öz mövqeyini müəyyən etmək istəyən insanın dünyaduyumu və yaşadığı mühitin tarixi səciyyəsi haqqında qənaətlərin yekunu ki-mi qiymətləndirir. "Məzdək təliminin əsas müddəası ədalətli cəmiyyət qurmaq, insanlar arasında əmlak bərabərliyi yaratmaq idi". Bir ideoloji təlim kimi məzdəkizmin yeniliyi mübarizə ideyasını irəli sürməsi idi ki, məhz bu cəhətinə görə də o, antifeodal azadlıq hərəkatlarına qüvvətli təkan verdi. Məhz bu xüsusiyyətinə görə də məzdəkilər hərəkatı mövcud siyasi hakimiyyətlər tərəfindən narahatlıqla qarşılandı. Məzdəkilər hərəkatı məğlub olsa da, məzdəkizm ideologiyası Azərbaycanda və Şərqdə bütün orta əsrlərə işıq saldı. Bu, bir neçə əsaslı səbəblə bağlı idi. Birincisi, məzdəkizm özündən əvvəlki ideoloji sistemin (zərdüştizmin) ən yaxşı ənənələrinə əsaslanırdı, bu onun ideyaca davamlılığını təmin etdi. İkincisi, məzdəkizm, tarixi-siyasi miqyasına görə xalq hərəkatının ideologiyasına çevrilə, kütlələrə azadlıq üçün mübarizənin zəruriliyi fikrini aşılamaq bildi. Üçüncüsü, məzdəkizmin əsasında duran işıq ideyası qədim türkün mənşəyi və türk təfəkkürü üçün doğma idi. Məlumdur ki, türkün ulu əcdadı sayılan Oğuz xan da qədim türklərin həyatın mənşəyi kimi qəbul etdikləri ağ işıqdan - nurdan dünyaya gəlmişdi.

Əsərdə türk xalqlarının, o cümlədən Azərbaycanın tarixi iki mərhələyə bölünür: islamaqədərki və islamiyyət dövrü. İslamaqədərki dövrün ən böyük tarixi-ideoloji yekunu Azərbaycan xalqının yaranması idi. Bu, həm də Azərbaycan dilinin və ideologiyasının - azərbaycançılığın təşəkkül dövrü idi. Dünyanın digər xalqları kimi Azərbaycan xalqı da öz vətəninə - Azərbaycan ərazisində təşəkkül tapıb. Xalqı-mızın yarandığı ərazi şimalda Dərbənddən, cənubda Zəncan-Qəzvin bölgəsi daxil olmaqla, şərqdə Xəzər dənizindən, qərbdə İrəvan və Urmiya gölünün qərb sahillərini əhatə edir. Tarixi baxımdan " Azərbaycan dilinin və xalqının təşəkkülü III—VII əsrlərdə baş vermiş, VII-VIII əsrlərdə başa çatmışdır. Bu zaman Azərbaycanda gedən dini mübarizə artıq sona yetmişdi".

Əsərdə Azərbaycanda yarım əsrdən artıq davam etmiş xürrəmilər hərəkatı azad ruhun ictimai-tarixi ifadəsi kimi verilir. Xürrəmilərin bir ideologiya kimi türkün qanından çıxması, hərəkat kimi xalis Azərbaycan hadisəsi olması, bu hərəkatın təkcə Azərbaycan ərazisinin yox, həm də Azərbaycan ruhunun azadlığını

qorumaq uğrunda mübarizəni məqsəd seçməsi önə çəkilir. Məzdəkizmin ideoloji ənənələrini davam etdirən xürrəmilər xilafəti kökündən laxlatdı. Xürrəmilik Şərqdə azadlıq uğrunda ən ardıcıl və fəal mübarizə aparən əqidə və fikir cərəyanı oldu. Əvvəlki hərəkət və ideoloji sistemlərdən fərqli olaraq, xürrəmilik vətən uğrunda yadellilərə qarşı çevrilmişdi, onun əsasında məhz vətən əxlaqı, vətənçilik duyğusu dayanırdı. XIII-XIV əsrlərdən başlanan etnogenez proseslərinin nəticəsində türk anlamı Azərbaycan millətinin adı kimi təfəkkürə və təkamülə daxil oldu.

H.B.Zərdabi, H.Z.Tağıyev, Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağayev, Ə.Topçubaşov, M.Ə.Rəsulzadə, C.Məmmədquluzadə, Ü.Hacıbəyov, M.Ə.Sabir və H.Cavid kimi şəxsiyyətləri və onların başçılıq etdiyi ədəbi-tarixi cərəyanların fəaliyyəti sayəsində XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan milli ideologiyası formalaşdı və tarixdə ilk dəfə 1918-ci ildə milli dövlətin - Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin yaranması ilə nəticələndi. Müəllifin dediyi kimi, özündə türkcülük, islamçılıq və vətənçilik dəyərlərini birləşdirən həmin ideologiya Azərbaycançılıq idi.

Əsərdə milli burjuaziyanın ideoloqu kimi H.Z.Tağıyevin şəxsiyyəti və fəaliyyəti ön plana çəkilmişdir. Əsərdə N.Nərimanovun azərbaycançı görüşlərinin onun dövlətçilik prinsiplərində öz ifadəsini tapmasının verilməsi ciddi maraq doğurur. Azərbaycan ədəbiyyatında ilk tarixi faciə əsəri olan "Nadir şah" (1898) son əsrlərdə yazılmış yeganə bədii əsərdir ki, burada dövlətçilik haqqında geniş və aydın təlim verilir. N.Nərimanovun XIX əsrin sonlarında irəli sürdüyü islahatlar bu gün də öz müasirliyini itirməyib. Bu, hər şeydən əvvəl, N.Nərimanovun milli qurtuluş, istiqlalçılıq təlimi olan azərbaycançılıq ideologiyasının tarixi perspektivlərini göstərən danılmaz bir həqiqətdir.

VII əsrin ərəb tarixçisi Cürhumi yazırdı ki, "Azərbaycan qədimdən türklər ölkəsidir". Bu fikir tarixi mənbələrdə belə bir əhvalatla da təsdiq olunub. Xəlifə Müaviyə (661-750) yəmənli müdrik Abid İbn Şoriyədən soruşur: "Türklər və Azərbaycan nə deməkdir?" Abid də cavab verir: "Azərbaycan qədimdən burada məskunlaşmış türklərin ölkəsidir".

Azərbaycan dövləti olan Albaniyada xristianlıq və islamın nüfuz uğrunda mübarizəsi bu ölkənin və vahid bir xalqın parçalanmasına və sonrakı mübahisələrə səbəb oldu. Roma ilə sazişə girən monofizit qriqoryan kilsəsi müstəqil dinə malik olmayan albanların bir qismini xristianlaşdırmaqla xalq kimi formalaşma ərafəsində Azərbaycan əhalisinin mənəvi birliyinə zərbə vurdu. Bu, həm də Azərbaycan dövlətçiliyinin ənənəvi inkişaf xəttindən sapmasına, zəifləməsinə səbəb oldu.

Professor N.Şəmsizadə kitabda "Dədə Qorqud" dastanlarının təhlilinə xüsusi yer ayırır və haqlı olaraq belə qənaətə gəlir ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" ilkin halda VI-IX əsrlərdən çox-çox əvvəllər formalaşmağa başlamış və bizim eradan, ən azı hunların Azərbaycana gəlişindən (II əsr) əvvəlki dövrün real tarixi hadisələrinin izlərini əks etdirən abidədir. Dədə Qorqudun Məhəmməd əleyhissəlamın zamanında yaşadığını və 215 il ömür sürdüyünü nəzərə alsaq, belə bir fikir söyləyə bilərik ki, dastan islamiyyətin meydana gəldiyi dövrlərdə tam şəkildə formalaşmışdır. Amma N.Şəmsizadənin fikrincə, onu, bəzilərinin dediyi kimi, XII əsrin məhsulu saymaq doğru deyil.

"Kitabi-Dədə Qorqud" ümumtürk abidəsi, fəqət oğuz təfəkkürünün məhsulu-dur. Bu əsərdə türk xalqlarının tale birliyinin fəlsəfi-tarixi vəhdəti öz təcəssümünü tapır. Burada ümumtürk bədii təfəkkürü və müstəqil bədii mühitlər haqqında estetik-fəlsəfi konsepsiya formalaşmışdır. Müəllif yazır ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" vətənçilik haqqında dastandır. Burada vətən anlamı Dəmir-qapı Dərbənddən Zəncana və Anadoluya qədərki ərazini əhatə edir. Belə hesab edirik ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" oğuz türkləri haqqında Azərbaycan ensiklopediyasıdır. Beləliklə, Dədə Qorqud peyğəmbər zamanında yaşamış peyğəmbərə nə bir şəxsiyyət, Oğuzların ruhani başçısı kimi təqdim olunur. Dədə Qorqudu ilahiləşdirməklə dastançı, yəni Qorqudun adından dastanı qoşmuş şəxs dastanda baş verən hadisələrə oxucunu inandırmaq niyyəti güdür. Bu üsul sonralar Azərbaycan klassik ədəbiyyatında da təbiiq olundu. Bunun ən bariz nümunəsi dahi Nizaminin yaradıcılığıdır.

Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində ilk dəfə Səfəvilər dini təriqətdən güdrətli ideologiya kimi istifadə edərək mərkəzləşmiş dövlət yaratmağa nail oldular. Səfəvilər dövləti bütün orta əsrlər Azərbaycan dövlətçiliyinin yekunu və zirvəsi oldu.

XX əsrin əvvəllərində Qafqazda ictimai fikrin, milli intibahın mərkəzi öz sərvəti üzərində ucalan Bakı idi. "Millətə, milliyyətə, hüriyyətə" deyərək milli intibaha səsləyən qələm və fikir sahibləri daha çox "Hali-Vətən"dən yazır, "Ucundadır dilimin həqiqətin böyüyü, nə qoydular deyəyim, nə kəsdilər dilimi" (Ə. Hüseynzadə) deyərək milli oyanışa yol açırdılar.

Bəlkə də Azərbaycanın düşüncə tarixində heç vaxt "vətən", "millət" kəlmələri bu dövrdəki qədər geniş, aydın və dərin mənada işlənməmişdi. Onları narahat edən həqiqəti M.Hadi çox doğru ifadə etmişdi: "Yox millətimin xətti bu imzalar içində!" Cəsarətlə demək olar ki, bu illər türkcülüyn və islamçılığın azərbaycançılıq məcrasında uğurla birləşərək milli ideologiyanın müstəqil dövlət yaratdığı bir dövr idi. Bu dövlət 1918-ci il mayın 28-də İstiqlal bəyannaməsi elan edib, fəqət cəmi 23 ay yaşamış Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti idi.

Tarixi baxımdan ideologiya ilə mədəniyyətin vəzifələri az qala eyni məqsəddə birləşir - gələcəyi formalaşdırmaq! Müəyyən mənada müəllif mədəniyyəti ideologiyanın tərkib hissəsi hesab edir. Əgər təhsil ideologiyasının təbliğ funksiyasını ifadə edərsə, mədəniyyət təlqin vəzifəsini üzərinə götürür.

XX əsrin ilk iki onilliyində milli ideologiyanın formalaşması imperiyaçılığa qarşı müqavimət şəraitində baş vermişdir. Azərbaycançılıq suveren Azərbaycanın türkəsilli Azərbaycan xalqının ideologiyasıdır. Onun əsasında Azərbaycanı özünə vətən sayan bütün xalqların milli, etnik, dini və sosial hüquqlarının bərabərliyi ideyası dayanır.

Bizi birləşdirən bilən bir qüvvə var - adına Vətən dediyimiz ədəbi bağlantımız Ana torpaq. Onun üstündə birləşməyə altında birləşməli ola-cağıq. Atatürkün müdrik sözlərini təkrar edək: "Milli birliyə nail olmayan milləti başqalarına şikar olmaq qisməti gözləyir".

Süleyman MƏMMƏDOV,
əməkdar elm xadimi, tarix
elmləri doktoru, professor
“Xalq qəzeti”, 14 fevral 2007-ci il

Azərbaycançılıq – milli ideologiyanın kamil nümunəsi

Yeni minillikdə Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişaf fəlsəfəsini üç determinantın - milli ideyanın formalaşması, şəxsiyyətin rolunun tanınması və millətin məqsədyönlüliyünün dəstəklənməsi determinantlarının təsir dairəsində nəzərdən keçirmək lazımdır. XXI əsrdə Azərbaycanın simasını bu amillər bəri başdan müəyyən edir.

Əsas ideoloji paradıqların təşəkkülü tarixinə ötəri nəzər salaraq və milli ideya məkanında ehkam və dəyərlərin konvergensiyasının mümkünlüyünü nəzərdən keçirərək, onlardan hər birinin son illərdə Heydər Əliyev siyasətinin nailiyyətlərindən biri olduğunu təsdiqləyərək, indiki reallıqların təhlilinə keçək və milli Azərbaycan siyasətinin mənzərəsini yenidən canlandırmağa çalışaq.

Bu gün zəmanəmiz suallar zəmanəsi kimi təsəvvür olunur; elə suallar ki, onlara cavabı, çox güman, siyasətçilərin yeni nəsli - iqtisadiyyatın liberallaşdırılmasına yönəldilmiş siyasi xətti davam etdirməyə, onun cəmiyyət üçün məqbulluğunu təmin etməyə, ənənə və təməlləri qorumağa, cəmiyyətin qərbəşdirilməsini (vesternizasiya) uyğunlaşma imkanlarımızın səviyyəsinə çatdırmağa qadir modernistlər nəsli cavab verəcəkdir.

Alman sosioloqu Maks Veber peşə seçimi olaraq siyasətçilər və siyasət barədə düşüncələrində təkə iradəni, ağılı, ehtirası, borc hissini, xarakteri deyil, həm də fəhmi - "reallıqların təsirinə daxili mütəşəkkilliklə və təmkinlə uyğunlaşmaq bacarığını..." siyasətçinin həlledici psixoloji keyfiyyəti sayırdı. Axı, məhz real vəziyyətə xüsusi həvəslə nüfuz etmək bacarığı dövlət idarəetmə strategiyasının işlənilib hazırlanmasına və lazımı anda düzgün qərar qəbul olunmasına kömək edir. Belə siyasətçilər həmişə öz diqqətini siyasətçinin əsas və real silahdaşı olan cəmiyyətə yönəldir və formalaşmış olan siyasi xəttin varisliyinə müsbət təsir göstərirlər. Nəticədə, yeni siyasi paradıqma, məkan, təfəkkür, mədəniyyət yarana bilər. 2003-cü ilin prezident seçkiləri nəticəsində məhz belə olmuşdur.

Ehtimal etməyə bütün əsaslar var ki, bu seçkilər milli siyasətin məkanını genişləndirir. 2003-cü ilin prezident seçkiləri əvvəlki seçkilərdən təkə siyasi vəziyyətlə deyil, həm də ölkənin siyasi inkişaf mərhələsi ilə fərqlənir. Başqa sözlə desək, prezident seçkiləri gənc Azərbaycan demokratiyası üçün növbəti kamillik imtahanı oldu və yeni minillikdə Azərbaycanın necə bir dövlət olacağına bünövrəsini qoydu.

Yeni dövr başlanır, amma necə bir dövr? Bu suala Heydər Əliyevin son illər ərzində ölkədə yaratdığı siyasi və iqtisadi vəziyyət cavab verir. Öz mahiyyəti etibarilə yeni dövr cəmiyyətin inkişafının maraqlarına və tələblərinə uyğun olmayan, milli siyasi məkanı məhdudlaşdıran yolu inkar edir. Eyni zamanda bu dövr ölkənin gələcək inkişaf istiqamətlərini də müəyyənləşdirir.

Ölkənin siyasi inkişafının 2003-cü ildəki mərhələsi göstərir ki, siyasi hakimiyyət, resurslar və statuslar uğrunda mübarizə həmişəkindən daha kəskin xarakter almışdır. Seçkiabağı kampaniyada iştirak müxalifətin bir çox xadimləri üçün özlərinin cəmiyyətdəki mövqelərini qoruyub saxlamaq və ya yaxşılaşdırmaq məqsədi deyil, partiyada tam hakimiyyət uğrunda və öz siyasi gələcəyi uğrunda amansız çarpışmadan duruş gətirmək məqsədi daşmışdır. Lakin həmin xadimlər bu mübarizədə yalnız bircə faktı təsdiqlədilər ki, onlar istər dünyada gedən siyasi proseslərin, istərsə də öz ölkəsinin və xalqının mənafeələrinin mahiyyətini anlaya və dərk edə bilməyərək, tarixi prosesdən kənar qalmışlar.

Bizə elə gəlir ki, qüvvələrin sınaq dövrü sona yetmişdir. İndi ölkənin siyasi quruluşunu təkmilləşdirməkdən, yeni şəraitə uyğun gələn milli ideologiya hazırlamaqdan, iqtisadiyyatı modernləşdirməyin səmərəli yollarının axtarışından, habelə şəxsiyyətin və dövlətin mənafeələrinə cavab verən siyasətin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsindən söhbət gedir. Bu baxımdan milli ideologiya sağlam vətənpərvərlik, Vətənə məhəbbət hissi kimi öz torpağına hörmət, doğma xalqının özünəməxsus keçmişə malik olmaq və üzvi şəkildə inkişaf etmək hüquqlarını tanımaq kimi təsəvvürə gətirilir. Tarixi yaddaş konyunkturaya müvafiq surətdə yenidən formalaşdırılması mümkün olan ölü material deyildir, əksinə, öz kökləri ilə güclü, öz təzahürlərində bənzərsiz və öz imkanlarında qüdrətli olan canlı orqanizmdir.

Cəmiyyət insan şəxsiyyətinin inkişafını təmin edən, adamlarda mənlilik və ləyaqət, haqq-ədalət, qanuna hörmət hissləri doğuran biliklər sisteminin zəruriliyinə daim ehtiyac duyur. Belə sistemi yalnız keçmiş və bu gün barədə dərinləndirən fikirləşmək, gələcək üçün proqnozlar vermək sayəsində qurmaq olar. Bundan ötrü fikir, hisslər, intuisiya və sair xüsusiyyətlərin sintezi gərəkdir. Mənəviyyatla birləşməyən bilik təhlükəli ola bilər. Ötən illərin tarixi təcrübəsi göstərmişdir ki, cəmiyyətdə canlı və anlaşılıqlı ideya olmadıqda, dövlətin və millətin siyasi, iqtisadi və mənəvi inkişafının əsasları sayılan ideoloji oriyentirlər olmadıqda hökmən boşluq yaranır və o, müxtəlif və çox vaxt bir-birinə zidd, ənənəvi sosial-mədəni normalarla vəhdət təşkil etməyən siyasi nəzəriyyə və ideologiyaların qarışığı ilə dolur. Bu, dövlətçiliyin formalaşması prosesinə və millətin simasına mütləq təsir göstərir.

1991-1993-cü illərin praktikasını göstərdi ki, dövləti kortəbii, situativ şəkildə idarə etməyə, ictimai şüuru zorakılıqla ideologiyasızlaşdırmağa can atmaq nəyə gətirib çıxara bilər. Odur ki, ideoloji sistemi cəmiyyəti

mənən dirçəltməyə, onun yaradıcılıq potensialını gücləndirməyə, ictimai şüuru uğurlu dövlət quruculuğunun başlıca amilinə çevirməyə qadir struktur kimi qurmaq niyyəti Heydər Əliyev siyasətinin əsası olmuşdur. Cəmiyyət-dövlət sistemində insanın yeri və rolu barədə biliklərin məcmusu kimi, milli mənafehlərin daxili və xarici siyasət meydanında həyata keçirilməsinin çox mühüm mexanizmi kimi milli ideologiya yeni zəmanənin prioritetinə çevrilmişdir.

"Azərbaycançılıq" anlayışı milli siyasi diskursda nisbətən yaxın vaxtlardan işlədilir. O, ölkədə yaşayan bütün etnik qrupları və millətləri ümumdövlət mənafehləri və dəyərləri əsasında real surətdə birləşdirmək ideyasının verballaşdırılması kimi, 1992-1993-cü illərdə xüsusilə geniş yayılan şovinist və separatçılıq əhval-ruhiyyəsinə qarşı mübarizə ideyası kimi meydana gəlmişdir. Yeni anlayış ictimaiyyət tərəfindən kifayət qədər tez dəstəklənmiş, təzə, məzmunlu elementlərlə dolğunlaşmışdır. Düşünürük ki, indi "azərbaycançılıq" artıq milli ideologiyanın ilk nümunəsi hesab edilə bilər.

Elmi nəşrlərdə ideologiya sosial qrupların və ya bütün cəmiyyətin mənafehlərini ifadə edən, sosial reallığı bu mənafehlər prizmasından izah edən və əməli fəaliyyət direktivləri olan nəzəriyyələr, ideyalar və məlumatlar sistemi kimi müəyyənləşdirir. İdeologiya anlayışının şərhli dəfəllərlə dəyişmişdir. İndi ideologiyaya cəmiyyətin mənavi həyatının fenomeni, ictimai şüurun spesifik səviyyəsi kimi baxılır. İdeoloji düşüncənin spesifikasiyası onun dəyər yönümlülüüyü olub sosial gerçəkliyin, ictimai qaydaların, dövlət quruluşunun və sairin qiymətləndirilməsini əhatə edir.

İdeologiya mühüm sosial funksiyaları yerinə yetirir: mövcud reallıqlara haqq qazandırır və yaxud inkar edir, insanların fərdi və ya kollektiv davranışı amili kimi çıxış edir, sosial fəaliyyət proqramlarının hazırlanmasına kömək edir.

Deyilənləri nəzərə alaraq təsdiq edə bilərik ki, özünün bütün tərkib hissələri ilə birlikdə azərbaycançılığı tamamilə milli ideologiyanın konkret, spesifik forması hesab etmək olar. Azərbaycançılıq ideyası bir neçə nisbətən müstəqil təhlil cəhəti üzrə nəzərdən keçirilə bilər:

- əsasən antropologiya (etnologiya), etnoqrafiya, sosial psixologiya, linqvistika çərçivəsində nəzərdən keçirilən etnomədəni cəhət;
- sosiologiyanın, politologiyanın və digər cəmiyyətşünaslıq elmlərinin köməyi ilə açılan sosial-siyasi cəhət;
- beynəlxalq siyasət və hüquq sahəsində və digər sahələrdə kompleks elmi fənlər vasitəsilə işlənilən hazırlanan geosiyasi cəhət.

Lakin başlıcası odur ki, - bunu xüsusi vurğulamaq istərdik, - araşdırılan problemin tək cəhəti çərçivəsində qapanıb qalmaq olmaz, çünki bu halda biz ölkədə yaşayan bütün etnosların həmrəyliyinin, sabit, tarixən perspektivli cəmiyyətin şərti kimi onların qarşılıqlı fəaliyyətinin əsası kimi azərbaycançılıq ideyasını sadəcə olaraq köklü surətdə əhatə edə bilmərik.

Məruz qaldığı bütün sınaqlara baxmayaraq, milli dövlət ideologiyası kimi azərbaycançılıq bu gün bizim qarşımızda dəqiq ifadə edilmiş ideya kimi durur. Onun ümumi tarixlə, onlarca millətin və etnik qrupun bir ərazidə birgə yaşayış təcrübəsi, onların psixoloji xüsusiyyətlərinin yaxınlığı, ümumi mental xarakteristikaları ilə şərtlənən öz bölgüsü var.

İdeologiya olaraq azərbaycançılıq mühüm funksional elementlərlə zəngindir və bunların da mahiyyəti ölkəni mənavi və fiziki baxımdan zəiflətmək cəhdlərindən qorumaqdır. Bu ideologiya inzibati-ərazi quruluşuna görə unitar, siyasi quruluş və dövlət idarəçiliyinə görə hüquqi və demokratik dövlət kimi Azərbaycanın möhkəmlənməsinə və inkişafına yönəldilmişdir. Azərbaycançılıq müstəqil və bənzərsiz Azərbaycanı sivilizasiyalı dövlətlər sırasına çıxaracaq bir yoldur.

Azərbaycançılıq xalqımızın çox əzab-əziyyətlər bahasına nail olduğu tarixi sərvətdir. Bu, ilk növbədə, real müstəqilliyə nail olmağın, vahid və bölünməz Azərbaycanın qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsinin siyasi əsasıdır. Bu gün azərbaycançılıq milli həyatın ahəngdarlığının, konfessiyaların dinc yanaşı yaşamasının, ölkədə yaşayan bütün etnosların qardaşcasına qarşılıqlı əlaqəsi və təsirinin çoxəsrlik ənənəsi, onların ümumi taleyi və gələcək müstəqil Azərbaycanın bütövlüyü, inkişafı və firavanlığı uğrunda birgə mübarizəsinin ümumi tarixi təcrübəsidir.

Azərbaycançılıq ideologiyasında vahid polietnik millətin Azərbaycan dövlətçiliyinin yaradılmasına dair maraqlarının ümumiliyi, demokratiyanın, sərbəst iqtisadiyyatın, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğrunda mübarizəsinin məqsədləri öz əksini tapmışdır. İdeologiya kimi azərbaycançılıq müstəqil Azərbaycanın fəlsəfi-sosial doktrinasının sosiomədəni və etnik-geosiyasi cəhətlərini özündə birləşdirmişdir. O, qarşılıqlı dəstək, əməkdaşlıq və bərabərliyin mühüm əsasını təşkil edir.

Bu deyilənlərdən görünür ki, ideya-nəzəri və siyasi baxımdan azərbaycançılıq və neokonservatizm bir-biri ilə sıx bağlıdır. Zənnimizcə, azərbaycançılıq coğrafi məkan baxımından neokonservatizmin milli variantı, onun prinsip və ideyalarının Azərbaycanın konkret şəraitində təcəssümüdür.

Metodoloji prinsip baxımından - ümuminin və xüsusunin, yəni birincinin və ikincinin nisbəti baxımından azərbaycançılıq ikinci kimi çıxış edir. Azərbaycançılıq və neokonservatizm bir-birini zənginləşdirərək vahid tam kimi çıxış edirlər. Buna görə də azərbaycançılığın milli ideologiya kimi qəbul edilməsi ölkəmizin sivilizasiyalı dövlətlər sırasına daxil olması, ümumdünya oriyentirləri və meyilləri kontekstində daha uğurlu inkişafı üçün möhkəm zəmin yaradır.

Neokonservatizm və azərbaycançılıq öz ləyaqətini itirməmiş xalqın sağlam düşüncəsinə, zəkasına eyni dərəcədə söykənir. Bu mənada vətənpərvərlik öz vətəninə, ölkəsinə, xalqına məhəbbət deməkdir və onun sovinizm ilə, milli müstəsnalıq və etnoeqoizm ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

Əsrlərin, minilliklərin dərinliklərindən gələn ənənəyə mənsubluq bizim mədəniyyətimiz kimi qədim mədəniyyət üçün dövlətçiliyin əsasını, bütün vətəndaşların rifahı naminə dövlətin mövcudluğunun və inkişafının əsasını təşkil edir. Məhz buna görə zəngin keçmiş olan dövlət fərdi və ya qrup mənafələrinin mexaniki məcmusunun ifadəsi deyildir, əksinə, bütün cəmiyyətin ali mənafələrinin təcəssümüdür. O mənafələrin ki, vətəndaş onların naminə təkcə öz mülkiyyətini deyil, həm də həyatını qurban verməyi bacarmalıdır.

"Vətən, onun tarixi, dili və adət-ənənələri olmadan mən bir heç olardım" fikrini dərk edən fərd vətəndaşa çevrilir, çünki başa düşür ki, "vətənə olan təhlükə şəxsən mənə də, yəni mənim firavanlığıma və hətta həyatıma olan təhlükədir". Məhz bu şəkildə milli ideologiya ilə aşılannmış vətəndaşlıq dövlətin öz tərəqqisini, təhlükəsizliyini, ərazi bütövlüyünü, nəsillərin və milli ruhun varisliyini təmin etmək səylərinin əsas amilinə çevrilir.

Tarixi inkişafın mənasını, intellektual fenomeni və mədəni irsi özündə birləşdirən azərbaycançılığı bu gün belə təsəvvür edirik. Belə ideologiya millətin birliyinə, onun ruhunun əzəmətinə və solumun fəaliyyətinin məqsədyönlülüyünə çalışaraq gələcəyə körpümüz olmağa qadirdir.

Prezident Heydər Əliyev 2001-ci il noyabrın 9-da Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayında dövlətin siyasətini səciyyələndirərkən onun prioritet hissəsini nəzərə çatdırmışdır: "Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq".

Dövlət siyasətinin strategiyası olan azərbaycançılıq dolğun ideologiyanın bütün keyfiyyətlərini qazanır, Azərbaycan xalqının bu günü və gələcəyinin qavranılması və qiymətləndirilməsini müəyyən edir. Xalqın həyatının təşkilinin ali forması, fundamental antropoloji təsisat dövlətdir. Məhz buna görə də dövlətçilikdən məhrum olmuş xalqlar dünya tarixinin səhnəsindən silinmişlər. Xalqın öz dövlətçiliyinə münasibəti barədə rəylərin dairəsi kifayət qədər genişdir və öz dövlətçiliyinə görə qürur hissindən və dövlət atributlarına çox böyük hörmətdən tutmuş, "xalqın öz hökumətlərini tənqid etməsindən xoşu gəlir" kimi bizim günlərdə mənəvi itirməyən qədim Roma deyiminədək ən müxtəlif variantlarda özünü göstərir. Bəzi tədqiqatçılar milli dövlət ideyasını beynəlxalq münasibətlərin hakim konsepsiyasına qurban verərək bu ideyanı tarixin arxivinə göndərməyə nə qədər tələssələr də, əslində, biz milli dövlət modelinin müəyyən modifikasiyası ilə qarşılaşırıq. Hər bir dövlətin hər bir vətəndaşına aydın olmalıdır ki, beynəlxalq münasibətlərin təşəkkül tapmış müasir sisteminin əsasını suveren dövlətlər təşkil edir. Milli dövlət öz suverenliyini qorumağa, milli rifahın maksimum səviyyəyə çatmasına nail olmağa çalışır və s. Məhz belə qavrama prizmasından yanaşaraq vurğulamaq lazımdır ki, müasir Azərbaycan dövləti öz vətəndaşlarının təhlükəsizliyini təmin etməyə və onların sosial rifahına təminat verməyə qadirdir.

Dünyanı öz gözləri ilə görməyə çalışan hər bir insan təkcə milli ənənəyə deyil, həm də dünya sivilizasiyasına mənsub olduğunu dərk etməlidir. Ailə, soy, icma, etnos, dil birliyi həyatımıza təbii surətdə daxil olmuş kateqoriyalardır. Lakin daha yüksək, mücərrəd səpkili, yəni millətin fəvqündə duran və onun dünyagörüşünün formalaşmasında fəal iştirak edən dəyərlər var. Bu, milli ideya, milli ideologiyadır ki, onların təsiri nəticəsində dünya tarixi və siyasətinin müəyyənləşdirdiyi məkanda millətlər və dövlətlər yaranır, inkişaf edir, yaşayır, öz nadirliyini qoruyub saxlayırlar. Bu məkannın özünü sivilizasiya telləri birləşdirir və bunlar bir regionun xalqları və dövlətlərinin milli xüsusiyyətlərini inkar etməyərək və kiçiltməyərək onların yanaşı yaşamasını və əməkdaşlığını mümkün edir.

Azərbaycan Avropa ilə Asiyanın qovuşuğunda yerləşən ölkədir. Bizim sivilizasiyamız əsasən iki güclü qüvvənin təsiri altında formalaşmışdır: Şərq tətəmi və Qərb təsiri. Məlumdur ki, xalqın ictimai-tarixi inkişafının başlıca istiqamətlərini, onun xarakterini, dünya siyasi meydanında davranışını ən çox coğrafi determinizm amili müəyyən edir. Mütəfəkkirlərin bir çoxu coğrafi mühiti siyasi həyat, dövlət quruluşu formalarının və milli varlığın digər formalarının determinantı kimi qiymətləndirir.

Biz bu tədqiqatımız çərçivəsində milli ideologiya kimi azərbaycançılığın mahiyyətini təhlil etməyi qarşımıza məqsəd qoymuruq. İndi bu ideologiya dövlətçiliyimizin bir hissəsidir. Hegelin belə bir dahiyənə kəlamını xatırlamaq kifayətdir: "Xalqın dövlət quruluşu onun dini, onun incəsənəti və fəlsəfəsi ilə, yaxud heç

olmasa onun təsəvvürləri və fikirləri ilə, ümumiyyətlə, onun mədəniyyəti ilə birlikdə vahid substansiyanı, vahid ruhu əmələ gətirir. Dövlət fərdiləşmiş bütöv deməkdir, bu bütövdən onun ən yüksək dərəcəli əhəmiyyətli bir tərəfini də ayırmaq olmaz".

Dərk etmək lazımdır ki, biz keçid iqtisadi sistemi olan, vətəndaş cəmiyyəti təsisatlarının formalaşdığı tranzitar cəmiyyətdə yaşayırıq və Ermənistanla müharibə vəziyyətindəyik. Belə bir şəraitdə azərbaycançılıq integrativ ideoloji sistem kimi, "milli ideya" forması kimi təsəvvür edilir. Bu ideyanın əsasında sivilizasiyalı Avrasiya birliyinin bir hissəsi - özünəməxsus milli özgünlüyə, ənənəyə, milli eyniyyətə və mentalitetə malik Azərbaycan haqqında təsəvvür dayanır.

Tarixi inkişafın gedişində inteqrasiya olunan və formasını dəyişən "milli ideya" dövlət quruculuğu prosesində həmişə mühüm yaradıcı rol oynamışdır. Hələ qədim romalıların imperiya istilaları prosesində formalaşmış öz "milli-dövlət" ideyası vardı: "Qoy başqaları metalı yumşaq və marməri canlı etsinlər və mahir əllərindəki tişələrlə heykəllər yonsunlar: ey romalı, onlar bunu səndən yaxşı bacarırlar! Sən isə bir şeyi - dövlətinlə xalqları idarə etməyi, təkəbbürləri bağışlamağı və devirməyi yadında saxla". Tarixin dönüş məqamlarında milli ideya çox vaxt millətin və dövlətin inkişafının yeni istiqamətini müəyyən etmişdir.

Biz "yenidən ideologiyalaşdırmaya və ideologiyasızlaşdırmaya" çağırışlar dövrünü yaşayaraq ideologiya bərsində elə bir konstruktiv baxışa gəlib çıxmışıq ki, indi ideologiyayı obyektiv surətdə zəruri və müsbət hal kimi, siyasi vəzifələrin həlli üçün lazımi vasitə kimi, ölkəni modernləşdirmək üçün çox mühüm milli resurs kimi qavrayırıq. Bununla yanaşı, azərbaycançılıq bizim üçün, ilk növbədə, cəmiyyətimizdəki dəyərlərin elə bir sistemidir ki, o, ayrıca bir vətəndaşın həyatını ali ümummilli və ümumbəşəri dəyərlər dünyasına qovuşdurmaq üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycançılığın məzmunca mahiyyətini müxtəlif xalqların, mədəniyyətlərin, ənənələrin, konfessiyaların üzvi şəkildə vəhdəti təşkil edir. Azərbaycançılıq keçmiş tarixi dövrlərin mifologiyasını, mədəni kodlarını və rəmzlərini mənimsəyərək onlardan yeni ideyaları əsaslandırmaq və milli dövlətin inkişafının yeni vektorunu müəyyənləşdirmək üçün istifadə edir. İndi o, cəmiyyətimizdə ən qurucu və dinamik qüvvədir. Azərbaycançılığın gücü həm də bundadır ki, o, fərdi maraqları və meyilləri dövlətin siyasəti ilə birləşdirməyə və xalqın milli-mədəni eyniyyətini qoruyub saxlamağa qadirdir. Təbii ki, milli birliyə mənsubluq hissi həyatın özünə də məna verir və onun əhəmiyyətini müəyyən edir, qarşılıqlı məsuliyyət və ümumi işə bağlılıq hissini gücləndirir, tənhalıq və qarıblik hissini aradan qaldırmağa kömək göstərir. Bu ideologiya Azərbaycanda vahid cəmiyyət, vahid xalq formalaşdırır.

Deyilənləri nəzərə alaraq Qərb tədqiqatçılarının belə bir fikrini müəyyən dərəcədə başa düşmək olar ki, insan "dərin köksalma və demək olar ki, tayfa mənsubiyyəti duyğuları doğuran tarixi ənənələrin mövcudluğu şəraitində özünü müdafiə olunmuş hiss edə bilər".

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, cəmiyyətin modernləşməsi, kosmopolitləşməsi, simasızlaşması və buna müvafiq olaraq öz kökündən qopmaq meyilləri gücləndikcə bu tələbat nəinki azalmır, hətta müəyyən şəraitdə qat-qat artır. Belə vəziyyətdə məhz dövlət - insan birliyinin bu özünü-təşkil forması bir çox sosial fenomenlərin formalaşması və institutionallaşmasının amilinə çevrilir.

"Mən - sivilizasiya" anlayışının inikası kimi azərbaycançılıq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının təmin olduğu siyasi və dövlət quruluşunun milli mahiyyətinə, inkişaf strategiyasına, formasına etno-siyasi baxış kimi çıxış edir. Azərbaycançılıq cəmiyyətin normativ dəyərlərinin vəhdətinə - dövlət hüquq düşüncəsinin, əmək və işgüzar etika tərbiyəsinə, mənəvi dəyərlərə qovuşmağa səmtlənir və beləliklə də növbəti dəfə neokonservatizmlə çuğlaşır. Azərbaycançılıq güclü dövlət hakimiyyətinin və möhkəm milli intizamın, milli maraqların və milli özünüdərkini olmasını istəyir. O, ən müxtəlif sosial təbəqələrdə həmrəylik axtarır, daimi, lakin mütədil, millətin və dövlətin real imkanlarından irəli gələn reformizmi təbliğ edir.

Azərbaycançılıq ideyasının dərk olunmasının əsasında Azərbaycan millətinin tarixi, mənəvi-əxlaqi və mədəni ənənələri zəminində birlik ideyası durur və bu, nəinki indi, həm də uzaq gələcəkdə azərbaycanlıların təkcə bir yox, bir çox nəsillərinə xidmət edəcəkdir və müstəqillik və milli eyniyyət həmin nəsillər üçün layiqli həyatının və şəxsi azadlığının ayrılmaz atributlarına çevriləcəkdir.

Bu gün biz Azərbaycanda milli ideologiyanın formalaşmasının şahidiyik. Xalqın məhz çox böyük potensial ehtiyatlarının və ölkəni tərəqqiyə, firavanlığa doğru aparmağa qadir siyasi elitanın olması onu göstərir ki, neokonservatizmin milli forması kimi azərbaycançılıq Azərbaycan dövlətçiliyi tarixinin yaxın gələcəyi ərzində milli ideologiyanın əsası olaraq qalacaqdır.

Ramiz MEHDİYEV,
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının
rəhbəri, həqiqi dövlət müşaviri, akademik

"Azərbaycan", 9 noyabr 2007-ci il

Heydər ƏLİYEV: “Hər bir azərbaycanlı Azərbaycana ata ocağı kimi baxmalıdır”

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 2001-ci ilin mayın 23-də “Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi barədə” sərəncam imzalaması ulu öndərimizin bu istiqamətdə atdığı tarixi addımlardan biri idi. Bu sərəncam xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin dövlətimiz ilə əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi, onlar arasında birliyin, həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmaları, cəmiyyətləri və təşkilatlarının fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi üçün tarixi sənəd hesab olunur.

2001-ci il noyabrın 9-10-da ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Dünya Azərbaycanlılarının Bakıda keçirilən I qurultayı da dövlət başçısının dünya azərbaycanlılarını birləşdirmək ideyasının reallığa çevrilməsi üçün əsl mərhələ olmuşdur. Qurultayda milli birliyimiz, həmrəyliyimiz, xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin diaspor şəklində formalaşması, təşkilatlanması və öz maraqlarını, hüquqlarını, azərbaycançılıq ideyalarını geniş miqyasda müdafiə etmələri üçün strateji proqram müəyyən edilmişdir. Qurultayın mühüm nəticələrindən biri də dünyanın müxtəlif ölkələrində məskunlaşmış azərbaycanlıların təşkilatlanması, onların hüquqlarının birgə qorunması məqsədilə ulu öndərimizin sədrliyi ilə xüsusi mərkəz — Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurasının yaradılması oldu. Qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsi istiqamətində ötən müddətdə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmiş, xaricdə yaşayan həmvətənlərimizlə daim əlaqə saxlanılmış, xaricdəki Azərbaycan icmalarından diaspor formalaşdırılması və təşkilatlanması işi gücləndirilmişdir. Amerika Birləşmiş Ştatları, Böyük Britaniya, İsveç, Rusiya, Danimarka, Moldova, Ukrayna, Kanada, Gürcüstan, Norveç, Almaniya və s. ölkələrdə olan həmvətənlərimizlə intensiv əlaqələr yaradılmışdır. Ulu öndər Heydər Əliyevin çıxışlarının birində vurğuladığı “Hər bir azərbaycanlı buraya ata ocağı kimi baxmalıdır. Mən müraciətlərimdə çalışmışam ki, Avropada, Asiyada, Amerikada və s. yerlərdə yaşayan azərbaycanlıların bu hissiyyatını oyudaraq onları Azərbaycana cəlb edib, Azərbaycana doğma münasibət bəsləmələrinə nail olum” sözləri ötən müddətdə Dünya Azərbaycanlıları Konqresinin məqsəd və məramını təşkil etmişdir.

Bunlardan əlavə, biz dünya azərbaycanlılarının mədəni köklərinin, qədim tarixinin və müasir inkişaf mərhələsində tutduğu yolun xaricdə yaşayan soydaşlarımıza və digər xalqların nümayəndələrinə çatdırılması istiqamətində işlər görürük. Milli mentalitetimizin, mədəniyyətimizin, tariximizin, incəsənətimizin bütün dünyada təbliğ edilməsi fəaliyyətimizin əsas ana xəttini təşkil edir. Diasporumuzun nümayəndələrinin ana dilində danışmaları, təhsil almaları üçün işlər diqqət mərkəzində saxlanılır.

Azərbaycan lobbisinin qurulması istiqamətində tədbirlər həyata keçirilir. Bu işdə əsas olaraq diasporumuzun səmərəli fəaliyyət göstərməsini nəzərdə tutmuşuq. Azərbaycanlıların çox məskunlaşdıqları dövlətlərdə güclü lobbimizin yaradılması həmin dövlətlərdə Azərbaycanın maraqlarının müdafiə edilməsi ilə yanaşı, dövlətlərarası əlaqələrin də inkişaf etməsinə yardımçı olacaqdır. Eyni zamanda Azərbaycanpərəst elm, siyasət və mədəniyyət xadimləri ilə də görüşlər keçirilir və onların da köməyindən istifadə edilməsi üçün müvafiq işlər aparılır.

Hazırda DAK öz fəaliyyətini daha da genişləndirməkdədir. Bu məqsədlə xaricdə yaşayan həmvətənlərimizə onların qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsi işində iştiraklarının canlanmasına çalışırıq. Bu gün dünyanın bir çox ölkələrində milli mədəniyyət mərkəzləri, cəmiyyət və assosiasiyalar fəaliyyət göstərir. Onlar milli-mənəvi dəyərləri, ana dilimizi, incəsənətimizi, adət-ənənələrimizi və milli irsimizi qorumaq sahəsində əsaslı işlər görürlər və öz fəaliyyətlərini daha da genişləndirirlər. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev də Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin inkişaf etməsinə böyük diqqət və qayğı ilə yanaşır. Dövlət başçımız diasporun inkişaf etdirilməsinin böyük siyasi əhəmiyyət daşıdığını daim xüsusi olaraq vurğulayır, soydaşlarımızın təşkilatlanmasını, yaşadıkları ölkələrin həyatında daha da fəal rol oynadığını böyük qürur hissi ilə qeyd edir. Eyni zamanda, diasporun bu sahədə qazandığı uğurları layiqincə qiymətləndirərək göstərir ki, bu, həm onların mövqelərini möhkəmləndirir, həm də müstəqil Azərbaycan Respublikasının mövqeyini gücləndirir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev haqlı olaraq hesab edir ki, həmvətənlərimizin öz fəaliyyətlərini belə qurmaları üçün hər cür imkan və şərait mövcuddur. Çünki müstəqil Azərbaycan Respublikası bütün ölkələrlə çox işgüzar, səmərəli münasibətlər qurmaqdadır. Belə olan halda, əlbəttə, xaricdə yaşayan azərbaycanlılar da bunu öz gündəlik həyatında hiss edirlər.

Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayında həmvətənlərimizə belə bir fikri təlqin etmişdir ki, Azərbaycan dövlətinin möhkəmlənməsi dünyada yaşayan azərbaycanlıların da mövqeyinin güclənməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət başçımız xarici ölkələrə səfərləri zamanı soydaşlarımızla görüşməyi, qayğıları ilə maraqlanmağı, lazım gələrsə, bu və ya digər problemin həllində onlara kömək göstərməyi öz fəaliyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi hesab edir. Ona görə də soydaşlarımızla görüşlərində

Azərbaycan dövlətinin möhkəmlənməsi prosesində onların da yaxından iştirak etməsini arzulayır, bu qəbildən olan fikirləri nəzərlərinə çatdırır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev qloballaşma dövründə xaricdə yaşayan azərbaycanlıları gənc müstəqil dövlətin dayağı hesab edir. Onların öhdəsinə çox böyük vəzifələrin düşməsini bir daha xatırladaraq göstərir ki, çox təəssüf bir çox ölkələrdə Azərbaycan haqqında hələ də dolğun məlumat yoxdur. Əlbəttə, bu, yaxşı hal deyil, dövlət quruculuğu prosesində ümumi inkişafımıza, uğurlarımızın qazanılmasına mənfi təsir göstərən bir amildir. Onu dərhal aradan qaldırmaq üçün zəruri yollar, vasitələr axtarılıb tapılmalıdır. Burada həm dövlət strukturlarının, həm də xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin üzərinə böyük vəzifələr düşür. Sadəcə, bu mühüm məsələyə laqeyd, etinasız yanaşmaq yox, xaricdəki həmvətənlərimizin siyasi fəallığını artırmağa nail olmaq lazımdır. Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayında bu məsələyə böyük diqqət yetirən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev həmvətənlərimizin fəaliyyətində ölkəmiz ilə bağlı həqiqətlərin dünyada geniş yayılmasına, yerli əhalinin məlumatlandırılmasına böyük dövlət əhəmiyyətli bir iş kimi yanaşmasını xüsusi olaraq vurğulamışdır.

Xaricdə həmvətənlərimizin təşkilatlanması prosesi getdikcə güclənməlidir. Hər bir təşkilat təkə yaradılmaqla, adının tarixə düşməsi ilə kifayətlənməməli, yaşadığı ölkənin həyatında öz fəaliyyəti ilə diqqət mərkəzində durmalı, Azərbaycanın milli maraqlarının həyata keçirilməsi, yaxud qorunub müdafiə edilməsi sahəsində böyük ictimai-siyasi fəallıq göstərməli, lazım gələrsə, dövlət orqanlarına, ayrı-ayrı siyasətçilərə təsir etməyi bacarmalıdır.

Məhz ulu öndər Heydər Əliyevin diaspor quruculuğu sahəsində bu siyasətinin həyata keçirilməsi nəticəsində bu gün mühüm addımlar atılır, əməli işlər görülür, həmvətənlərimiz arasında həmrəylik möhkəmləndirilir, onların maraqlarının müdafiəsi təmin olunur.

Xalqımızın ümummilli lideri diasporun strateji əhəmiyyət kəsb etdiyini çox gözəl bilirdi, öz fəaliyyətində onun inkişafına xüsusi diqqət yetirirdi. Bu strateji vəzifə və siyasi ənənəni dövlət başçımız İlham Əliyev də uğurla davam etdirir. İlham Əliyevin Prezident olduğu dörd il ərzində bu sahəyə diqqətinin, qayğısının, həm də tələbinin nəticəsidir ki, bir çox xarici ölkələrdə, keçmiş müttəfiq respublikaların əksəriyyətində diasporun təşkilatlanması işində yeni keyfiyyət dəyişiklikləri yaranmış, fəaliyyətləri xeyli güclənmişdir.

Akif KƏRİMOV,
Dünya Azərbaycanlıları Konqresi sədrinin müşaviri,
Azərbaycan və digər türkdilli xalqların əməkdaşlıq mərkəzinin sədr müavini, “Kür-Araz”
xeyriyyə cəmiyyətinin sədri
“Azərbaycan”, 31 dekabr 2007-ci il

Azərbaycançılıq ideologiyasının banisi

Heydər Əliyev: "Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam"

Azərbaycan xalqı qədim tarixə, zəngin mədəniyyətə malikdir. Xəzərin sahillərində yerləşən, Qərblə Şərqi qovuşduğu bir məkan olan Azərbaycan qədim dövrlərdən təkə tükənməz təbii sərvətlər mənbəyi və neft diyarı kimi yox, həm də böyük tarixi şəxsiyyətlər, elm, mədəniyyət və incəsənət xadimləri yetirən bir məmləkət kimi tanınmışdır. Qədim dövrlərdən başlayaraq bugünümə kimi Azərbaycan xalqının gözəl adət-ənənələrini, milli-mənəvi dəyərlərini, etnik psixoloji xüsusiyyətlərini özündə yaşadan və birləşdirən bir baxışlar sistemi kimi azərbaycançılıq ideologiyası yaranmış və formalaşmışdır. Babək, Koroğlu, Qaçaq Nəbi, Mehdi Hüseynzadə kimi qəhrəmanlarımız, Nizami, Füzuli, Nəsimi, Sabir, Cəlil Məmmədquluzadə, Hüseyn Cavid, Səməd Vurğun, Nəsirəddin Tusi, Yusif Məmmədəliyev, Bəhmənyar kimi dahi şair və yazıçılarımız, Cavanşir, Məhəmməd Cahən Pəhləvan, Şah İsmayıl Xətai, Nəriman Nərimanov, Fətəli Xan Xoyski, Əlimərdan bəy Topçubaşov kimi dövlət xadimlərimiz azərbaycançılıq ideyalarının yaranmasında, formalaşmasında, qorunmasında və yayılmasında mühüm rol oynamışlar.

Azərbaycançılıq ideologiyası XX əsrin ikinci yarısında özünün daha dinamik və yüksək inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Bu, bilavasitə XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq dövlət və siyasət səhnəsinə çıxmış, özünün titanik fəaliyyəti ilə dünya siyasətinin korifeylərindən birinə çevrilmiş, zamanəmizin görkəmli ictimai-siyasi və dövlət xadimi, böyük tarixi şəxsiyyət və dünya azərbaycanlılarının ümummilli lideri olan Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bağlı olmuşdur.

1969-cu il iyul ayının 14-də Azərbaycan rəhbəri seçilən Heydər Əliyev sonrakı 34 illik fəaliyyəti dövründə Azərbaycan xalqının və millətinin şanını, şöhrətini, qürurunu və iftixarını bütün dünyaya tanıtmış və dünyanın ən böyük azərbaycanlısı və dünya azərbaycanlılarının ümummilli lideri adını qazanmışdır.

Dünya şöhrətli siyasətçi olan Heydər Əliyev siyasi həyatın və dövlət quruluşunun digər sahələrində olduğu kimi, azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasında və inkişafında da misilsiz xidmətlər göstərmişdir.

Bəs azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasında Heydər Əliyevin oynadığı özünəməxsus rol nədən ibarətdir?

İlk növbədə Heydər Əliyevin uzun müddət dövlət idarəçiliyi sistemində fəaliyyət göstərən bir tarixi şəxsiyyət kimi əldə etdiyi nailiyyətlər bütün dünyada "Azərbaycan" və "azərbaycanlı" sözlərinin mahiyyətini, dəyərini və tutumunu xeyli artırmışdır. Heydər Əliyev dünya siyasətində mühüm rol oynayan və o dövrdə ABŞ-in Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi ilə bərabər səviyyədə götürülən SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində 20 il fəaliyyət göstərdikdən, Azərbaycan DTK-nın sədri olduğundan və həmin sistemdə ilk azərbaycanlı olaraq general-mayor hərbi rütbəsi aldıqdan sonra, Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi kimi və 14 il bu ağır vəzifədə işləyərək SSRİ-nin o zaman geridə qalmış aqrar bir respublikası olan Azərbaycanı həmin dövrdə qabaqcıl və inkişaf etmiş bir respublika səviyyəsinə gətirib çıxardıqdan sonra və ən nəhayət, yenə də dünyada ilk azərbaycanlı kimi SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini və Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Siyasi Bürosunun üzvü kimi bütün türk-müsəlman dünyasının təmsilçisi olaraq bu mühüm dövlət və partiya postunda Azərbaycan dövlətini və xalqını bütün dünyada tanıdandan və şöhrətini bütün dünyaya yayandan sonra iftixar hissi ilə belə demişdir: "Mən həmişə fəxr etmişəm və bu gün də fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam".

Bütün dünyanın nəzərində Azərbaycan xalqı dahi elm, sənət, mədəniyyət xadimləri yetirən bir xalq olmaqla bərabər, həm də böyük siyasətçi və dövlət xadimi yetirə bilən bir xalq imici qazandı. Və o zaman SSRİ-nin bir çox regionlarında azərbaycanlılara adətən qara fəhlə və yaxud bazarda alver edən xalq kimi baxan insanların da baxışlarında köklü dəyişikliklər baş verdi. Heydər Əliyev öz varlığı və siyasi fəaliyyəti ilə bütün dünyada olan azərbaycanlılara hörmət və ehtiram qazandırdı. Onun azərbaycançılıq qarşısında ən böyük xidmətlərindən biri məhz bundan ibarətdir.

Bundan əlavə, Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasının elmi-nəzəri bazasının müasir dövrün tələbləri əsasında formalaşmasında da mühüm rol oynamışdır. Heydər Əliyev demişdir: "Milli ideologiyamız tarixi keçmişimizlə, millətimizin adət-ənənələri ilə, xalqımızın, dövlətimizin bugünü və gələcəyi ilə bağlı olmalıdır. Bu ideologiya bütün xalqın, dövlətin mənafeyinə uyğun olmalı, müxtəlif sosial təbəqələrin, siyasi partiyaların bir ideya ətrafında birləşməsinə yol açmalıdır".

Başqa sözlə, "kim müxalifətdə durursa-dursun, ancaq Vətəninə, xalqına, mənəviyyatına, məsləyinə müxalifətdə durmasın" deyərək o, bütün azərbaycanlıları vahid bir ideya ətrafında birləşməyə, milli birliyə çağırırdı.

Heydər Əliyev milli ideologiyamızın əsasını təşkil edən azərbaycançılıq ideologiyasının əsas prinsiplərinin "dövlətçilik" və "milli vətənpərvərlik"dən ibarət olduğunu dəfələrlə vurğulamışdır. Onun söylədiyi "Dövlətçilik Azərbaycanın müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaqdır, Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirməkdir, dövlətçilik hər bir vətəndaşın qəlbində olmalıdır. Ona görə hər bir vətəndaş vətənpərvərlik hissləri ilə yaşamalıdır" fikri hər bir azərbaycanlının qəlbinə hakim kəsilmişdir.

Ümummillə liderimiz Heydər Əliyev müxtəlif yığıncaqlardakı çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır ki, bizim bütün təbliğatımız, bütün dövlət orqanları Azərbaycanda dövlətçiliyi inkişaf etdirmək üçün hər bir vətəndaşda milli vətənpərvərlik hissləri yaratmalıdır. Milli vətənpərvərlik hissləri hər bir vətəndaşda o qədər güclü olmalıdır ki, o, milli mənafeyi şəxsi mənafeyindən, öz şəxsi yaşayışından, öz şəxsi həyatından - hər şeydən üstün tutsun. Heydər Əliyevin söylədiyi bu fikirlər hansısa şairin, yazıçının, alimin və yaxud dövlət işçisinin haradasa söylədiyi fikirlər deyil, bu, ömrünün 50 ildən çoxunu dövlət işində işləmiş və yuxarıda söylənilən prinsipləri öz siyasi fəaliyyətində əsas qanun kimi götürmüş dünya şöhrətli bir şəxsiyyətin həyat fəaliyyətinin əsasını təşkil edən prinsiplərdir. Heydər Əliyevin Vətəni sevməsi adi bir vətəndaşın öz vətəninə sevməsi demək deyildir. Bu, bütün ömrünü canından artıq sevdiyi Vətəninə həsr etmiş tarixi bir şəxsiyyətin sevgisidir: "Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam" kəlamı Heydər Əliyevin dilindən səsləndikdən sonra dünyanın bütün ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar da öz milli mənşəyini, azərbaycanlı olduqlarını gizlətmədən, iftixar və qürur hissləri ilə bəyan etməyə başladılar. Dahi rəhbərin "Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi dönməzdir, əbədidir, sarsılmazdır" kəlamı da bu gün bütün dünya azərbaycanlılarının mübarizə simvoluna çevrilib. Heydər Əliyevin milli qeyrətindən və vətənpərvərliyindən qaynaqlanan bu fikir bizim gələcəyə inamımızı artırır, bizi mübarizələrə səsləyir və zaman-zaman da səsləyəcəkdir. Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyasının bütün sahələrinə daxil olan hər bir məsələ ilə əlaqədar fəaliyyətilə bağlı cild-cild kitablar yazılmışdır və bundan sonra da yazılacaqdır.

İlk növbədə Azərbaycan xalqı və milləti ilə bağlı onun göstərdiyi xidmətə nəzər salaq. 70-ci illərə qədər Azərbaycan xalqı əsasən kənd yerlərində yaşayan, kустar əkinçiliklə, qoyunçuluq-maldarlıqla, xırda sənətkarlıqla və ticarətlə məşğul olan bir xalq idi. 70-80-ci illərdə Azərbaycanın bütün şəhər və kəndlərində sistemli və məqsədyönlü şəkildə işə salınan saysız-hesabsız zavod və fabriklər bütün əhalini nizam-intizamlı, bilikli və təhsilli, sənaye əsaslı əməyə cəlb etdi. Respublikamızda nizam-intizam möhkəmləndi, cinayətkarlıq xeyli azaldı və qeyri-sağlam həyat tərzinə imkan və şərait qalmadı. Azərbaycan xalqı keçmiş SSRİ məkanında və dünyada işgüzar, əməksevər xalq imici qazandı. Əhalinin sosial tərkibində köklü dəyişiklik baş verdi. Sənaye müəssisələrində işləyən fəhlələrdən, texniklərdən, mühəndislərdən, ustalardan və s. ibarət böyük sosial qruplar formalaşdı.

Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının təhsillənməsi, maariflənməsi və savadlanması istiqamətində apardığı düşünülmüş siyasəti təqdirəlayiq idi. Bütün rayonlarımızda və kəndlərimizdə saysız-hesabsız məktəblər, uşaq bağçaları, klub və mədəniyyət evləri, kinoteatrlar, kitabxanalar və s. kimi mədəni-maarif müəssisələri və ictimai-iaşə obyektləri tikildi. Azərbaycan xalqının böyük bir hissəsini təşkil edən əmək adamlarının, fəhlə və kəndlilərin balaları yüksək səviyyədə orta təhsil alaraq Heydər Əliyevin birbaşa rəhbərliyi, qayğısı və nəzarəti, "Qoy ədalət zəfər çalsın" devizi altında apardığı siyasətin nəticəsində ali məktəblərə qəbul olundular. Təkcə azərbaycanlı gənclərin keçmiş SSRİ-nin ali məktəblərinə seçilib göndərilməsi (hər il 800-900-a qədər ən savadlı, qabiliyyətli azərbaycanlı gənclər yola salınırdı) siyasəti ilə onun azərbaycançılığa etdiyi xidməti heç nə ilə ölçmək olmaz. Bu gün həmin gənclər həm müstəqil Azərbaycan Respublikasının dövlət quruculuğunda, həm də bütün dünyaya səpələnərək bir çox sahələrdə böyük fəaliyyət göstərirlər. Azərbaycanlı neftçi ailələrinin Qərbi Sibirə, Tümenə və keçmiş SSRİ-nin digər müxtəlif regionlarına göndərilməsinin arxasında da böyük siyasət dayanırdı. Bu siyasət özlüyündə dünyada Azərbaycan diasporunun yaranmasında və formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

Sovetlər Birliyi tərkibində olduğumuz zamanlarda Azərbaycan şampan şərabının sədası Fransa sərgilərindən, Ağdam, Şamaxı çaxırlarının, Tovuz, Göyçay, Kəpəz, Gəncə konyaklarının şöhrəti Kremldən gəlir, SSRİ elitasının süfrəsini bəzəyirdi.

SSRİ Xalq təsərrüfatı malları sərgisində hər il yüzlərlə növ məhsul Azərbaycan emblemi ilə nümayiş etdirilirdi. Azərbaycan əməkçiləri 12 il dalbadal Ümumittifaq sosializm yarışının qalibi kimi bütün dünyada əməksevər xalq imici qazanmışdı. Hər il SSRİ iqtisadiyyatına 200-dən artıq sənaye məhsulları göndərilirdi. Azərbaycan üzümçülərinin, pambıqçıların, tütünçülərinin, meyvə-tərəvəzçilərinin şöhrəti bütün dünyaya yayılırdı. SSRİ dağıldıqdan sonra biz keçmiş SSRİ miqyasında bir çox sahələrdə, o cümlədən də neft maşınqayırması sahəsində olan mövqelərimizi itirdik. Sovet İttifaqının müxtəlif ərazilərində, Qərbi Sibir, Tümen, Uzaq Şərq kimi neft-qaz rayonlarında əsas neft qazma-kəşfiyyat işlərini aparmış, Azərbaycanın neftçi alimləri, eləcə də Xəzər dənizinin Türkmənistan, Qazaxıstan və Rusiya sektorlarında aşkar edilən bütün neft və qaz yataqlarını Azərbaycan neftçi alimləri, geoloqları, fəhlələri aşkar etmişdilər. Azərbaycan neft maşınqayırması məhsulları ilə bütün SSRİ məkanını təmin edirdi. Azərbaycan Neft və Kimya Akademiyası

bütün SSRİ-ni, Afrikanı, Yaxın və Orta Şərq ölkələrini neftçi alim və mütəxəssislərlə təmin edirdi. Həmin institutun yetirməsi Eduard Duş Santuş Həbəşistan Respublikasının Prezidenti seçilmişdi.

SSRİ-nin dağılması ilə sadalanan nailiyyətlərin bir çoxunu Azərbaycan Respublikası itirdi, bu, özlüyündə xarici dövlətlərlə respublikamızın iqtisadi, siyasi və mənəvi əlaqələrinin zəifləməsinə və beynəlxalq aləmdən təcrid olunmasına gətirib çıxardı. Azərbaycan Respublikası 1988-1993-cü illərdə beynəlxalq aləmdə ancaq ərazisində müharibə gedən, qeyri-stabil inkişaf edən, iqtisadiyyatı geriləyən və tənəzzül edən bir respublika imici qazandı.

1993-cü il 15 iyunda ümummilli lider Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə qayıdışı ilə bütün bu geriləmələrə son qoyuldu. İlk öncə Azərbaycan neftinin əvvəlki şöhrətini qaytarmaq, onun zəngin neft və qaz ehtiyatlarına dünyanın aparıcı dövlətlərini və şirkətlərini cəlb etmək xətti götürüldü. 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanan "Əsrin müqaviləsi"ndə dünyanın 8 qabaqcıl ölkəsinə məxsus olan 11 transmilli şirkət iştirak edirdi. Daha sonra qısa zaman kəsiyində dünyanın 15 aparıcı ölkəsinə məxsus olan 33 şirkəti ilə 20-dən artıq beynəlxalq əhəmiyyətli neft müqavilələri bağlandı ki, bu müqavilələrin nəticəsində 30 il müddətinə Azərbaycan neft sənayesinə 100 milyard ABŞ dollarından artıq vəsait qoyulması və 4 milyard tondan çox neft çıxarılması nəzərdə tutulurdu.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin müdrik siyasəti nəticəsində hazırlanmış yeni neft strategiyasının həyata keçirilməsi nəticəsində qısa müddət ərzində Bakı-Novorossiysk və Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərləri çəkilmişdir. Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin, Bakı-Batumi-Qars dəmir yolunun, Yeni İpək yolunun çəkilişinə başlanması ilə Azərbaycan dünyanın nəzərində yenidən öz tarixi şöhrətini bərpa etdi. Bu gün Azərbaycan iqtisadi inkişaf tempinə görə dünyanın ən yüksək sürətlə inkişaf edən dövlətlərinin cərgəsində özünə yer almışdır. Azərbaycan neftinin şan-şöhrəti bərpa olunmuş, onun qeyri-rəsmi pasportu rolunu oynayan "Odlar yurdu" "neft ölkəsi" adı ilə yenidən dünyanın nəzərini cəlb etmişdir. Bir sözlə, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin yeni neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində Azərbaycan yenidən dünyada tanınmış və məşhurlaşmışdır.

Ümummilli liderimiz müasir dünyada idmanın oynadığı rolu düzgün dəyərləndirərək Azərbaycan idmanının dirçəlməsi, ölkəmizdə olimpiya hərəkatının başlaması üçün də təxirəsalınmaz tədbirlər görülməsinin vacibliyini vurğulayaraq demişdir: "İdman kimi Azərbaycanın müstəqilliyinin rəmzlərini nümayiş etdirən ikinci bir vasitə yoxdur".

Cənab İlham Əliyev Milli Olimpiya Komitəsinə prezident seçilmiş, nəticədə qısa zaman ərzində Azərbaycanda idman və olimpiya hərəkatı böyük vüsət almış, dünya idmanı sırasında layiqli yer tutmuşdur. Azərbaycan 2013-cü ildə Beynəlxalq Yay Olimpiya Oyunlarına ev sahibi olmaq təşəbbüsü ilə çıxış etmişdir. Artıq bunun üçün hər cür şərait var. Əgər bu, baş tutarsa, Azərbaycan Respublikasının dünyada nüfuzunun nə qədər artacağını təsəvvür etmək çətin deyil.

Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyası qarşısında xidmətlərindən biri də keçmiş SSRİ-nin Moskva, Sankt-Peterburq, Ulyanovsk, Rostov, Taqanroq kimi şəhər və vilayətlərində Azərbaycanla bağlı abidələr qoyulması, elm və incəsənət xadimlərinin yubileylərinin keçirilməsi, Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin adlarına heykəllərin qoyulması, küçə və meydanlara adların verilməsi sahəsində göstərdiyi xidmətdir. SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini və Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvü kimi Moskvada fəaliyyət göstərərək Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"sinin Moskvada çap edilməsi, Qara Qarayevin SSRİ Bəstəkarlar İttifaqının katibi, Tahir Salahovun SSRİ Rəssamlar İttifaqının birinci katibi kimi fəaliyyəti, Fikrət Əmirovun "Min bir gecə" baletinin bütün İttifaq televiziyası ilə göstərilməsi, "Nizami", "Dədə Qorqud", "Babək", "Nəsimi" və digər milli ruhlu tarixi bədii filmlərin SSRİ ekranlarına çıxması, xarici ölkələrə səfərlər zamanı azərbaycanlıların da nümayəndə heyətlərinin tərkibinə daxil edilməsi Heydər Əliyevin bu ideologiya sahəsində göstərdiyi xidmətlər sırasındadır.

Müstəqillik dövründə Azərbaycana rəhbərlik edərkən Heydər Əliyevin təşkilatçılığı ilə Bakıda Məhəmməd Füzulinin 500 illiyinin, "Dədə Qorqud" dastanının 1300 illiyinin dünya səviyyəsində qeyd olunması, dünya şöhrətli musiqiçi M.Rostropoviçin Azərbaycana dəvət olunub dəfələrlə konsertlərinin təşkil edilməsi, xarici səfərlərdə dünyanın Vaşinqton, Paris, London, Tokio, Roma, Moskva və s. böyük şəhərlərində neft müqavilələrinin imzalanmasıyla dünyanın diqqətini Azərbaycana yönəltməsi onun azərbaycançılıq ideologiyasına verdiyi layiqli xidmət nümunələridir. Heydər Əliyev Siyasi Büro üzvü kimi Moskvada fəaliyyət göstərərək Azərbaycan mədəniyyəti ilə bağlı tədbirləri tez-tez təşkil edir, özü şəxsən həmin tədbirlərdə digər dövlət xadimləri ilə bərabər iştirak edir, tabeliyində olan qurumların rəhbərlərini də bu işə şəxsən cəlb edirdi. Bu onun milli vətənpərvərlik hisslərinin yüksək olmasından, öz xalqına və millətinə nə qədər bağlı olmasından xəbər verirdi.

Azərbaycan dilinin dövlət dili statusu alması, onun bir ünsiyyət vasitəsi kimi bugünkü səviyyədə inkişaf etməsi, qrammatik elmi əsaslarının yaradılması, latın qrafikinə keçilməsi məsələləri də Heydər Əliyevin birbaşa xidməti sayəsində mümkün olmuşdur.

Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi sovet hakimiyyəti dövründə o, qədim tarixi adlarımızın, milli ziyalılarımızın qorunub-saxlanmasında mühüm xidmətlər göstərmişdir. O zaman Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Kirovabadın bir hissəsində Yeni Gəncə qəsəbəsi salındı. Şəhərin köhnə hissəsi iki inzibati rayona bölündü. Şəhərin qədim hissəsi olan bir rayona Kəpəz adı, digər bir rayona isə Nizami adı verildi.

Milli ziyalılarımızın qorunması sahəsində Heydər Əliyevin göstərdiyi xidmətlər Azərbaycanda milli oyanışın baş verməsinə, milli ruhun dirçəlməsinə səbəb olurdu. Heydər Əliyev uzaqgörənliklə sanki SSRİ-nin yaxın gələcəkdə dağılacağını görmüş kimi ziyalılarımızı hər cür təzyiqlərdən məharətlə qoruyurdu. Bir zaman "Gülüstən" poemasını yazan Bəxtiyar Vahabzadə dövlət mükafatı alaraq Azərbaycanın xalq deputatı seçilməklə toxunulmazlıq statusu qazandı. Ziya Bünyadov Azərbaycanın Rusiya tərkibinə daxil olmasının 150 illiyi tamam olarkən müstəmləkəyə çevrildiyimiz tarixi özüməzə bayram etdirərək guya Azərbaycanın çar Rusiyası tərkibinə könüllü daxil olduğunu yazan alimlərə cavab olaraq bildirmişdi ki, Azərbaycan Rusiyanın tərkibinə könüllü deyil, zorakılıqla daxil edilmişdi, daha doğrusu, çar Rusiyası Azərbaycanı işğal etmişdi. Həmin dövrdə Ziya Bünyadov da məhz Heydər Əliyevin qayğısı sayəsində dövlət mükafatı almışdı. 70-80-ci illərdə keçmiş SSRİ rəhbərlərindən heç biri milli məsələyə, milli hisslərə Heydər Əliyev qədər dərin bələd olmamış və diqqət göstərməmişdir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı və dövləti, eləcə də azərbaycançılıq ideologiyası qarşısında göstərdiyi çox mühüm əhəmiyyətli məsələlərdən biri də Azərbaycan diasporunun inkişaf etdirilməsi və təşkilatlandırılması olmuşdur. Dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş, on illərlə başqa millət və xalqların içərisində yaşayaraq öz milli-mənəvi dəyərlərinə yadığamış olan dilini, dinini, adət-ənənələrimizi unutmaq dərəcəsinə gələn minlərlə soydaşımızın yenidən bir araya gəlməsi üçün Heydər Əliyev kimi dünyada tanınan şəxsiyyətə ehtiyac var idi.

Maraqlıdır ki, xaricə axınının statistikasına görə XX əsrin 60-70-ci illərinə qədər Azərbaycan Respublikası və azərbaycanlılar aşağı yerlərdən birini tuturdular. Buna səbəb kimi azərbaycanlıların öz vətəninə, torpağa, əkin-biçinə bağlılığını, habelə həmin dövrdə Azərbaycanın əsasən geridə qalmış aqrar kənd təsərrüfatı ölkəsi olmasını, azərbaycanlıların isə təhsil səviyyəsinin aşağı olmasını, rus və başqa Avropa dillərini zəif bilmələrini göstərmək olar. Məhz 70-80-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının coşqun sosial-iqtisadi inkişaf sürəti götürməsi, ölkədə sənayeləşmənin, aqrar-sənaye komplekslərinin inkişaf etdirilməsi və hər il minə qədər ən savadlı Azərbaycan gəncinin SSRİ-nin qabaqcıl təhsil mərkəzlərinə oxumağa göndərilməsi nəticəsində bütün SSRİ məkanında güclü Azərbaycan diasporunun təşkilatlanması və inkişafı üçün zəmin yarandı.

Eyni zamanda məhz Heydər Əliyevin birbaşa rəhbərliyi və qayğısı sayəsində Azərbaycanda 70-80-ci illərdə milli özünüdərkən yüksəlişi başlandı. Yazıçı və şairlərin əsərlərində, milli ruha, millət və xalq anlayışlarına, Azərbaycan dili ilə bağlı məsələlərə önəm verildi. Heydər Əliyevin hakimiyyətinin sovet dövründə dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması, onlarla Azərbaycan arasında əlaqələrin qurulması istiqamətində xeyli iş görüldü.

Xaricdə yaşayan həmvətənlərimizlə Azərbaycan Mədəni Əlaqələr Cəmiyyətinin yaradılması həmvətənlərimizin birliyinə xidmət edən mühüm bir addım idi.

Məhz bütün bunların nəticəsində 80-ci illərin sonlarında SSRİ-nin dağılması ərəfəsində Azərbaycan xalqının yüksək milli-azadlıq ruhu özünü qabarıq şəkildə büruzə verdi. 1989-cu ilin 31 dekabr günündə o taylı-bu taylı azərbaycanlılar Azərbaycan-İran və Azərbaycan-Türkiyə sərhədi boyunca uzanan tikanlı məfilləri söküb bir xalqın ikiyə bölünməsinə etiraz edərək öz həmrəyliklərini bildirdilər. Bu, Azərbaycan tarixində ən əhəmiyyətli hadisələrdən biri idi. Azərbaycanlıların nümayiş etdirdikləri bu milli həmrəylik dünyanı lərzəyə saldı.

1991-ci il dekabr ayının 16-da o vaxt Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri işləyən Heydər Əliyev 31 dekabr gününün Azərbaycan tarixinə milli həmrəylik günü kimi daxil olmasının təşəbbüskarına çevrildi. Naxçıvan MR Ali Məclisinin sessiyasında Heydər Əliyevin təşəbbüsü əsasında milli həmrəylik və birlik gününün təsis olunması ilə bağlı qərar qəbul edildi. Qərarda deyilirdi: "Çoxəsrlik zəngin tarixə malik olan Azərbaycan öz inkişafının müxtəlif mərhələlərində dəfələrlə xarici istilaya məruz qalmış, onun torpaqları zəbt edilmiş və parçalanmış, dövlət müstəqilliyi və suverenliyi əlindən alınmışdır..."

Qərarda göstərilirdi ki, Naxçıvanda təşkil olunan "Sərhəd hərəkəti" Azərbaycanın ikiyə bölündüyü 150 ildən artıq bir dövr ərzində ilk dəfə olaraq Arazın o tayında, bu tayında olan həmvətənlərin ünsiyyətini yaratdı. 1989-cu il dekabrın 31-i dünya azərbaycanlılarının həmrəylik bayramına çevrildi. Odur ki, 31 dekabr gününün hər il geniş qeyd edilməsi təklifi irəli sürüldü.

Müstəqillik dövründə Heydər Əliyev azərbaycançılığın bayraqdarı olmuş, müstəqil dövlətimizin simvolu olan üçrəngli bayrağımızı BMT-nin, Avropa Şurasının və digər beynəlxalq təşkilatların və dövlətlərin ən görkəmli yerlərində qaldırmış və Azərbaycanın himnini dəfələrlə səsləndirmişdir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti nəticəsində Azərbaycan bu gün dünya miqyasında sivil, hüquqi, demokratik, dünyəvi bir respublika kimi tanınır və böyük perspektivlərə malik bir ölkə kimi qəbul edilir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti olduqdan sonra artıq daha böyük səlahiyyətləri olan Heydər Əliyev xaricdə məskunlaşmış soydaşlarımızla əlaqələri dövlətimizin xarici siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevirdi. Dünya azərbaycanlılarının əsl həmrəyliyinə yaradılması yolunda 1997-ci il dekabrın 27-də Respublika sarayında keçirilən toplantı əsas addımlardan biri oldu. Həmin toplantıda ümummilli liderimizin dərin məzmunlu çıxışında deyilirdi: "Biz - bu torpaqda yaşayan azərbaycanlılar başqa ölkələrdə yaşayan soydaşlarımız haqqında həmişə düşünmüşük, onlarla əlaqə yaratmaq istəmişik və onlarla həmrəyliyimizi bildirməyə çalışmışıq... Bugünkü müstəqil Azərbaycan Respublikası bütün dünya azərbaycanlılarının dayağıdır və bütün dünya azərbaycanlıları üçün örnekdir..."

Azərbaycan xalqı, Azərbaycan milləti yaşayıb, yaşayır və yaşayacaqdır!"

Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının tarixi Vətənlə hərtərəfli münasibətini, milli özünəməxsusluğunu qorumağı, diasporlararası əlaqələri genişləndirməyi və xaricdə yaşayan soydaşlarımızın hüquqlarının müdafiəsini çox önəmli hesab edirdi. 2001-ci ilin 9-10 noyabrında Dünya azərbaycanlılarının Bakıda keçirilmiş I qurultayı dünya azərbaycanlılarının vahid ideya - azərbaycançılıq ideyası ətrafında daha sıx birləşməsi yolunda əhəmiyyətli bir addım oldu.

2002-ci ilin 5 iyulunda Prezident Heydər Əliyevin fərmanı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması Azərbaycan diasporunun formalaşmasında və təşkilatlanmasında müstəsna əhəmiyyət kəsb etdi. Komitə qısa müddət ərzində dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə, soydaşlarımızın mənəvi birliyinin yaradılmasına əhəmiyyətli tökan verdi. Azərbaycan Prezidentinin və Azərbaycan dövlətinin dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə öz siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevirməsinin daha bir bariz nümunəsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatı ictimai-siyasi şöbəsinin nəzdində xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla iş üzrə sektorun yaranmasıdır. Bu qurum Azərbaycan diasporunun inkişafına dövlət qayğısını nümayiş etdirən növbəti addımdır.

2002-ci il dekabr ayının 27-də Heydər Əliyev Azərbaycan diasporunun tam formalaşması və təşkilatlanması yolunda növbəti bir əhəmiyyətli addım atdı. "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edildi. Bu qanun xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımız qarşısında çox geniş perspektivlər açdı və onların Azərbaycanın mənafeyi ətrafında daha sıx birləşməsinə şərait yaratdı.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin başladığı bu nəcib işi indi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev uğurla davam etdirməkdədir. Azərbaycan diasporunun inkişafı və möhkəmlənməsi müasir dövrümüzdə də öz aktuallığını saxlayan əsas məsələlərdən biridir. Prezident İlham Əliyev Rusiya, Qazaxıstan, Türkiyə, Ukrayna, Gürcüstan, Moldova, Özbəkistan və digər ölkələrə səfərləri zamanı Azərbaycan diasporunun üzvləri ilə görüşmüş, onların qayğı və problemləri ilə maraqlanmışdır.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan diasporunun əldə etdiyi mühüm əhəmiyyətli nailiyyətlərin sırasında 2004-cü ilin oktyabrında Moskvada Azərbaycan və Rusiya prezidentlərinin iştirakı ilə keçirilən Ümumrusiya Azərbaycanlıları Konqresinin II qurultayını, 2006-cı il mart ayının 16-da Bakıda keçirilən Dünya azərbaycanlılarının II qurultayını və 2007-ci il noyabr ayının 17-19-da yenə Bakıda keçirilən Türk dövlət və cəmiyyətlərinin XI dostluq, qardaşlıq və əməkdaşlıq qurultayını qeyd etmək olar.

2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda keçirilən Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında Heydər Əliyev bəyan etdi: "Dünyada yaşayan bütün azərbaycanlıların bir Vətəni vardır, o da Azərbaycandır". O, bütün dünyada yaşayan 50 milyondan çox azərbaycanlıyı vahid ideya ətrafında birləşərək milli birliyə çağırırdı. "Azərbaycan xalqı qəhrəman xalqdır. Biz ya ayağa qalxıb torpaqlarımızı azad etməli, ya məhv olmalı, ya da millət olmadığımızı etiraf etməliyik. Xalqımız çoxəsrlik tarixində milli mənliliyini, Vətəninə qoruyub-saxlamağa qadir olduğunu dəfələrlə sübut edibdir" deyən Heydər Əliyevin ən böyük arzusu, niyyəti və məqsədi Dağlıq Qarabağ problemini həll etmək, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərini işğaldan azad etmək idi. O, dəfələrlə vurğulamışdı ki, "biz nəyin bahasına olursa-olsun, lazım gələrsə son damla qanımıza qədər vuruşaraq torpaqlarımızı azad edəcəyik".

Tale imkan versəydi, Heydər Əliyev, şübhəsiz ki, həlli yollarını aydın gördüyü bu problemi də Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunub-saxlanması şərtlə həll edəcək, tarixi torpaqlarımızı erməni işğalından azad edəcəkdə. Əfsus ki, bu tarixi missiya ümummilli liderimiz Heydər Əliyevə nəsib olmadı. Lakin müdrik dövlət xadimi Dağlıq Qarabağ probleminin və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması üçün bütün siyasi, iqtisadi, hərbi və mənəvi bazanı yaratmışdır. Onun müəyyən etdiyi düzgün xarici siyasət və bünövrəsini qoyduğu, qurub-yaratdığı güclü Azərbaycan Respublikasının bu gün dünyada olan nüfuzu, Heydər Əliyev siyasi kursunun layiqli davamçısı cənab İlham Əliyevin Prezident olduğu müddətdə atdığı uğurlu addımlar bu ümummilli problemin də tezliklə həll olunacağını deməyə və azərbaycanlıların milli qürurunun tapdalanmayacağına inam yaradır. Heydər Əliyev təsadüfən söyləməmişdir: "...İnanıram ki, mənim axıra çatdırı

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin
PREZİDENT KİTABXANASI

bilmədiyim taleyüklü məsələləri, planları, işləri xalqın köməyi və dəstəyi ilə İlham Əliyev başa çatdırı biləcək. Mən ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə böyük ümidlər bəsləyirəm".

Qafar ƏLİYEV,
YAP Siyasi Şurasının üzvü,
Azərbaycan Respublikası
Prezidentinin İcra Aparatının
ictimai-siyasi şöbəsinin
bölmə müdiri

“Azərbaycan”, 12 aprel 2008-ci il

Heydər Əliyev və azərbaycançılıq

Heydər Əliyev Azərbaycan tarixinin yetişdirdiyi ən nadir simalardan biri, türk dünyasının və ümumən sivil dünyanın qüdrətli şəxsiyyətidir. Tarixə Azərbaycan xalqının ümummilli lideri kimi daxil olmuş bu əvəzolunmaz insan liderlərə məxsus ən ali keyfiyyətlərə malik idi. Tanrı ona hər bir üstünlüyü bəxş etmişdi: yaraşlıq boy-buxun, təbəssüm və sərtliyi sintez edən sima, gələcəyi dəqiq müəyyənləşdirən, tarixin nizamını təmin edən təfəkkür, parlaq natiqlik məharəti, qüdrətli siyasi iradə, güclü dövlətçilik duyğusu, çevik idarəetmə məharəti, insanların qəlbinə yol tapmaq, xalqın qüdrətinə arxalanmaq bacarığı! Bir sözlə, Heydər Əliyev qalibiyyət əzmi ilə yaşayan və dövləti cəsarətlə idarə edən qüdrətli bir şəxsiyyət idi. Bu gün Azərbaycan

Prezidenti İlham Əliyev siyasi sələfindən əxz etdiyi nadir şəxsiyyətlərə məxsus bu keyfiyyətləri şərəflə daşıyır və böyük əzmi ilə dövlət idarəçiliyinə tətbiq edir, tarixin yeni tələblərinə uyğun olaraq təkmilləşdirib inkişaf etdirir. Azərbaycanın dünyadakı nüfuzu, vüsətli siyasi və iqtisadi yüksəlişi sübut edir ki, cənab İlham Əliyev qalibiyyət əzmini dövlət idarəçiliyinin sarsılmaz baş xətti kimi inadkar bir inamla qoruyub saxlayır.

Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan üçün çox böyük tarixi nailiyyətlər, tarixi uğurlar və tükənməz dövlətçilik təcrübələri - müstəqil Azərbaycan, əbədi azadlıq qoyub getdi. Ulu öndərin milli-mənəvi taleyimiz, gələcəyə doğru inkişafımız üçün yadigar qoyduğu sərvətlərdən biri də azərbaycançılıq ideologiyası idi.

Akademik Ramiz Mehdiyevin qeyd etdiyi kimi: "Azərbaycançılıq təliminin Heydər Əliyev tərəfindən irəli sürülən və həyata keçirilən dövlətçilik konsepsiyası ilə vəhdət halında, beynəlxalq miqyasda artıq qararlaşmış olan başlıca ideoloji kurslarla müqayisəli şəkildə təhlil edilməsinə müasir mərhələdə böyük ehtiyac vardır".

Heydər Əliyev müstəqillik dövrünün dövlət ideologiyasını formalaşdırarkən XX əsr ziyalılarının əsərlərində milli ideya kimi türkçülüklə paralel olan azərbaycançılığı yeni tarixi şəraitdə milli dövlətçilik ideologiyası kimi sistemə saldı, ümummilli ideya, dünya azərbaycanlılarının ideologiyası, milli birlik təlimi kimi əsaslandırdı. Bu zaman iki cəhət əsas götürüldü: 1. Azərbaycan Xalq cümhuriyyətinin dövlətçilik ənənələrinə tarixən düzgün yanaşıldı; 2. Azərbaycan münəvvərlərinin ana dili uğrunda əsrin önlərindəki fikir mücadilələri əxz olundu. Xalq Cümhuriyyətinin görkəmli dövlət xadimlərindən olmuş M.Ə.Rəsulzadə rus imperiyasının tərtib etdiyi xəritələrdən "Azərbaycan" dövləti adının silinib əvəzinə "Qafqasiya" yazılarda deyirdi: "Dünya müharibəsi və Rusiya inqilabının təsiri ilə əkiz doğulmuş və həyat siyasətinə ilk qədəm basmış olan Azərbaycan qayəsi əhatəolunmaz mühüm dəqiqələr keçirir" ("Azərbaycan" qəz. 1918, '41). Yaxud onun Azərbaycan parlamentinin 1918-ci il 7 dekabr tarixli təntənəli iclasındakı çıxışında deyilir: "Müsəlman partiyaları arasında Azərbaycan ideyasında fikir ayrılığı yoxdur. Xalqın şüurunda Azərbaycan ideyası artıq möhkəmlənmişdir. Bir dəfə yüksələn bayraq bir daha enməz" ("Azərbaycan" qəz. 13 dekabr, 1918).

Heydər Əliyevin azərbaycançılığa gətirdiyi ikinci mühüm dayaq XX əsrin önlərindəki ana dili mücadilələri idi. XX əsrin önlərində böyük realist ədib C.Məmmədquluzadə, türkçü romantik şair A.Şaiq, realist-demokratik tənqidin başçısı F.B.Köçərli, böyük bəstəkar Ü.Hacıbəyli, görkəmli ictimai-siyasi xadim N.Nərimanov "Ana dili" uğrunda mübarizəyə birgə başladılar. Tezliklə "Ana dili" uğrunda mübarizə "Ana Vətən" uğrunda mübarizəyə çevrildi.

Hakimiyyətdə olduğu bütün dövrlərdə Heydər Əliyev bu problemi milli müəyyənliyin baş məsələsi kimi diqqət mərkəzində saxlayıb. Hələ 1978-ci ildə, totalitar ideologiyanın təzyiqi altında Heydər Əliyev böyük cəsarət göstərərək "Azərbaycan dili"ni dövlət dili kimi Azərbaycan SSR-in yeni Konstitusiyasına daxil etdi. Sonralar o bu təhlükəli tarixi məqamı belə xatırlayır: "Yadımdadır, 1978-ci ildə biz Azərbaycanın Konstitusiyasına Azərbaycan dilinin dövlət dili olması haqqında maddə daxil edəndə Moskvadan bizim başımıza nə qədər oyunlar açıldı, nə qədər təzyiqlər göstərildi. Ancaq biz bu təzyiqlərə dözdük" (2001-ci il oktyabrın 17-də Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin 10-cu ildönümünə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi). Heydər Əliyevin azərbaycançılıq təlimində dövlətçiliyimizin və ideoloji düşüncəmizin tarixi ənənələri səylə nəzərə alınır. Bununla belə, onun konsepsiyasında tarixiliklə müasirliyin nəzəri vəhdəti əsas yer tutur ki, bu da həmin təlimin gələcəyə yönəlməsini təmin edir. Onun dünya azərbaycanlılarının birinci qurultayındakı nitqi (10 noyabr, 2001) azərbaycançılığın tarixi proqram sənədidir. Buradakı əsas müddəalara nəzər salaq: "Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir". Qurultaydakı məruzəsində Heydər Əliyev bu məsələni siyasi dövlətçilik baxımından bir qədər də dəqiqləşdirir:

"Hər bir insan üçün onun milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq".

Heydər Əliyev təkcə böyük ideoloq və dövlət xadimi yox, həm də tarixin, cəmiyyətin gedişatını fəhmlə təyin edən mütəfəkkir idi. "Əsrin müqaviləsi" adı ilə tarixə daxil olmuş beynəlxalq neft kontraktları belə tarixi uzaqgörənliyin əyani nümunəsidir. "Əsrin müqaviləsi" ilə Heydər Əliyev həm müstəqil Azərbaycanın iqtisadi strategiyasını müəyyənləşdirdi, həm də müstəqil dövlət ideologiyası olaraq azərbaycançılığın iqtisadi təməllərini formalaşdırdı. Bununla da Heydər Əliyev azərbaycançılığı dövlətçiliyə tətbiq etdi, azərbaycançılığa əsaslanan milli dövlət yaratdı, xalqda dövlətçilik hissini formalaşdırdı. Məhz onun zəhməti sayəsində xalqda dövlətə inam hissi, hakimiyyətə hörmət gücləndi. Mətləbdən uzaqlaşmadan deyək ki, Heydər Əliyevin azərbaycançılıq təliminin təməlinə məhz Azərbaycan dili dayanır. Azərbaycan dilini bilmədən azərbaycançı olmaq mümkün deyil. Azərbaycançılıq ideologiyası ittihadçılığın əsas prinsiplərindən biri olaraq ünsiyyət birliyini nəzərdə tutur. Belə birlik isə ana dili, Azərbaycan dili vasitəsilə baş tutur. Elə buna görə də Heydər Əliyev dönə-dönə deyirdi: "Hər bir millətin dili onun üçün çox əzizdir. Bizim üçün Azərbaycan dili, ana dilimiz həddindən artıq əzizdir. Çünki çox illər ana dilimiz, Azərbaycan dili həyatımızda geniş yer ala bilməmişdir. Amma buna baxmayaraq, hər bir azərbaycanlı dilin qorunub saxlanılmasında az da olsa, çox da olsa xidmətlərini göstərmişdir. Xüsusən bizim yazıçılarımız, ədəbiyyatçılarımız, şairlərimiz o ağır dövrdə Azərbaycan dilinin yaşamasında böyük xidmətlər göstərmişlər. Mən bu gün böyük iftixar hissi ilə deyə bilərəm ki, Azərbaycan dili XX əsrdə böyük inkişaf yolu keçmişdir. İndi baxın, bizim dilimiz nə qədər zəngindir, nə qədər məlahətlidir, nə qədər şirindir və bütün fikirləri ifadə etmək üçün nə qədər söz ehtiyatına malikdir. Biz Azərbaycanda Azərbaycan dilinin hakim olmasını, Azərbaycan dilinin getdikcə inkişaf etməsini təmin edəcəyik".

Göründüyü kimi, Heydər Əliyev "Azərbaycan dili" sözlərini təkrar etməkdən doymur, əksinə, onu dilə gətirməkdən dərin zövq alır, milli qürur duyurdu. Bu, hər şeydən öncə onun dilimizə məhəbbətindən irəli gəlirdi. O, dünya azərbaycanlılarına üzünü tutub deyirdi ki, sizin hər biriniz yaşadığınız ölkənin dilini bilməlisiniz, o ölkənin adət-ənənələrini mənimsəməli və ona hörmət etməlisiniz. Amma bununla belə, harada yaşamağınızdan asılı olmayaraq, Azərbaycan dilini unutmamalı, onu yaşatmalı və inkişaf etdirməlisiniz. Heydər Əliyev nəinki dilimizi sevir, həmçinin daim onun tərəqqisi üçün bütün dünyada nüfuzunun qorunması üçün səylə çalışırdı.

Heydər Əliyev Azərbaycan dilinin, tarixinin ədəbiyyat və mədəniyyətinin yeni - azərbaycançılıq məfkurəsi ilə dərkini metodologiya və strategiyasını formalaşdırdı. Bu baxımdan "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 iyun 2001-ci il tarixli Fərmanı və "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 avqust 2001-ci il tarixli Fərmanı böyük tarixi-siyasi əhəmiyyətə, dərin fəlsəfi-filoloji məzmunla malik sənədlər idi. Bu tarixi sənədlər artıq yeni əsrin və üçüncü minilliyin əvvəllərində ana dili uğrunda mübarizənin dövlət səviyyəsində milli müstəqillik uğrunda mübarizənin - azərbaycançılığı tərkib hissəsi kimi əks etdirən dövlət proqramları - böyük strategiyanın təməl faktları idi. "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" fərmanda Azərbaycan dili "Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin başlıca rəmzlərindən" sayılır və deyilir ki, "bütün xalqlarda olduğu kimi, Azərbaycan xalqının da dili onun milli varlığını müəyyən edən başlıca amillərdəndir. Dilimiz xalqın keçdiyi bütün tarixi mərhələlərdə onunla birgə olmuş, onun taleyini yaşamış, üzlaşdıyı problemlərlə qarşılaşmışdır. O, xalqın ən ağır günlərində belə milli mənliliyini, xoşbəxt gələcəyə inamını qoruyub möhkəmləndirmişdir. İnkişaf etmiş zəngin dil mədəniyyətinə sahib olan xalq əyilməzdir, böyük gələcəyə malikdir.

Azərbaycan dili bu gün dərin fikirləri ən incə çalarlarınadək, olduqca aydın bir şəkildə ifadə etmək qüdrətinə malik dillərdəndir". Göründüyü kimi, burada ideologiyanın tarixi-siyasi funksiyası ilə dilin rolu arasında uyğunluq öz əksini tapır. İdeologiyanın vəzifəsi gələcəyi yaratmaqdır. Ulu öndərin fərmanında xalqın gələcəyi həm də onun dili, zəngin dil mədəniyyəti ilə əlaqələndirilir. Burada böyük tarixilik duyğusu ilə qeyd olunur ki, "XX yüzillik Azərbaycan ədəbi dilinin ən sürətli tərəqqisi və çiçəklənməsi dövrüdür. Ədəbi dil məsələsi hələ əsrin əvvəllərindən ictimai-siyasi mübarizənin tərkib hissəsi olmuşdur". Heydər Əliyevin milli ideologiya konsepsiyasında da XX əsrin məhz bu tarixi ənənəsi əsas yer tuturdu. Dil yalnız bir mənəviyyat problemi, filoloji fikir məsələsi deyil, azərbaycançılıq fəlsəfəsinin təməl problemi idi. O, dilin taleyinə millətin və dövlətin taleyi kimi baxır, böyük inamla belə qənaətə gəlirdi ki, "müstəqil Azərbaycan Respublikasının gələcəyi üçün ən əsas vasitələrdən biri ana dilimizin, dövlət dilimizin inkişaf etdirilməsidir". Heydər Əliyev təkcə dövlətçiliyə, milli ideologiyaya deyil, ümumən mənəvi mədəniyyətin tarixi taleyinə dil prizmasından nəzər salırdı. Çünki dil milli mənəvi varlığın ifadəsidir, dilin inkişafı milli şüurun dirçəlişini əks etdirir, milli-mənəvi özünüdərk ana dilinə münasibətdən başlanır. "Dil xalqın böyük sərvətidir. Ədəbi dilin tərəqqisi olmadan

mənəvi mədəniyyətin tərəqqisi mümkündür" - bu sözlərdə böyük dövlət xadimi və mütəfəkkirin mənəvi mədəniyyətə - ədəbiyyata, incəsənətə münasibəti ifadə olunub. Heydər Əliyev çox gözəl bilirdi ki, Şərqi, türk-İslam dünyasının, xüsusən də Azərbaycanın bütün fəlsəfi təlimləri əsasən bədii ədəbiyyatla bağlı olub onun bətnindən boy atmışdır. Ona görə də azərbaycançılıq fəlsəfəsini formalaşdırarkən o, Azərbaycan ədəbiyyatına sistemli şəkildə istinad edirdi. Hələ DTK-nın rəhbəri olarkən Heydər Əliyev ədəbiyyatı, mədəniyyəti, hər şeyi dövlətçiliyə tabe etməyə nail oldu. Başqa sözlə desək, Azərbaycanın tarixi taleyi ilə bağlı bütün fikirlərə dövlətçilik mənafeələrindən nəzər salmağa başladı.

Dövlət rəhbərləri arasında ilk dəfə məhz Heydər Əliyev ədəbiyyatla cəmiyyətin münasibətlərini sahmana saldı. Yazıcının tarixi qiymətini verməyin dövlət mexanizmini hazırladı və şəxsi təcrübədə əyanlaşdırdı.

Heydər Əliyev "Kitabi-Dədə Qorqud", M.Füzuli və "Manas" haqqında fərmanları və fikirləri ilə ədəbiyyat vasitəsilə türk birliyini yaratmağın yolunu göstərdi...

Azərbaycançılıq fəlsəfəsinin tərkib hissəsi kimi Heydər Əliyevin ədəbiyyat konsepsiyasının əsasında tarixilik və müasirliyin vəhdəti dayanır. Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayındakı (12 iyun, 1981) "Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı" adlı tarixi nitqində deyirdi: "Yazıçı sözü xalqın əməllərinə uyğun gəlməlidir. Gerçəkliyin bədii inikasının başlıca obyektı müasirlikdir... Azərbaycan tarixinin bir çox parlaq səhifələri bədii ədəbiyyatda layiqincə əks etdirilməmişdir... Tarixi simaların obrazları yaradılan və tariximizin çox mühüm dövrləri tərənnüm olunan ədəbi əsərlər ən yüksək səviyyədə yazılmalıdır. Bunlar çox mühüm, deyək ki, mürəkkəb mövzulardır. Belə mövzuların öhdəsindən yalnız yüksək istedadlı, dərin bilikli sənətkarlar gələ bilər. Buna görə də tarixi mövzuda əsər yaratmağa girişməzdən əvvəl ədib öz qüvvə və imkanlarını götür-qoy etməli, böyük və ciddi hazırlıq işi aparmalıdır". Beləliklə də, təkcə bu fikir göstərir ki, Heydər Əliyevin söz sənəti haqqında fəlsəfi-estetik konsepsiyasında xəlqilik, müasirlik, tarixilik və istedad kimi mühüm kateqoriyalar vəhdətdə çıxış edir.

Heydər Əliyev yazıçı əməyini yüksək qiymətləndirir, bədii yaradıcılıq prosesinin əzablı psixoloji proses olduğunu böyük fəhm və həssaslıqla duyur, yaradıcılıq fəlsəfəsinə diqqət yetirirdi. Bu baxımdan onun 29 oktyabr 1997-ci ildə gənc yazıçılarla görüşündə söylədiyi bir fikir diqqəti cəlb edir: "Ədəbiyyat, mədəniyyət həmişə fədakarlıqdan doğan bir anlayışdır. Ədəbiyyatı, mədəniyyəti, bədii əsərləri, yüksək incəsənət əsərlərini yaradan şairlər həmişə fədakar olurlar. Onlar fitri istedadı ilə bərabər fədakar olmasalar, böyük sənətkar ola bilməzlər". Bədii yaradıcılıq fədakarlıqdır, fəqət istedad güvənən fədakarlıqdır. Dünyada ən çətin iş, ən böyük qəhrəmanlıq ağ kağızla, boz kətanla üz-üzə oturmaqdır. Çünki xalqın tarixi taleyi çox zaman ağ kağıza həkk olunmuş bir neçə cümlədən asılı olur.

Heydər Əliyev təkcə ədəbiyyatı, mədəniyyəti izah və şərh etmir, ədəbiyyata, mədəniyyətə təsir edir, onu yeni ideyalara, milli və dövlətçilik taleyi ilə bağlı istiqamətə yönəldirdi. Onun ədəbiyyat konsepsiyasında istedad böyük önəm, ədəbiyyatın əbədiyyətinə qüdrətli inam var. Hələ 1975-ci ildə Azərbaycanda sovet ədəbiyyatı günləri münasibətilə söylədiyi nitqində Heydər Əliyev ədəbi irsi hər şeydən uca tutaraq deyirdi: "Tarixin bir-birinə qovuşduğu əsərlər bir çox xalqların oğul və qızlarını qızgın məhəbbətlə tərənnüm edən Nizami dühasının ölməz əsərlərini, Füzulinin insanpərvərlik və xeyirxahlıq dolu misralarını, Nəsiminin fəlsəfi fikirlə zəngin lirikasını, Xaqaninin məhəbbət və izzət tərənnüm edən poemalarını, Vidadi və Vaqifin xalq yaradıcılığı çeşməsindən qidalanan ölməz şeirlərini bizə gətirib çatdırmışdır. Tarix tələbkar imtahançıdır. Hökmdarlar, saray əyanları, zülmkarlar unudulub getmişlər. Azərbaycanın böyük mütəfəkkir və humanist şairlərinin tərəvətdən düşməyən misraları isə bu gün də öz hikməti və insanpərvərlik ruhu ilə dünyanı heyran qoyur. Onlar xalqın azadlığı və səadəti haqqında öz dərin fikirlərini və sönməz arzularını əsrlərdən, nadanlıq, dini fanatizm, milli əsarət və ictimai ədalətsizlik zülmətindən keçirərək nəsillərə bəxş etmişlər" (Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı. Bakı, "Ozan", 1999, s.71).

Göründüyü kimi, bu konseptual fikirdə də bədii ədəbiyyat milli istiqlalın, xalqın azadlıq və səadətinin fikir qarçısı kimi dəyərləndirilir. Çünki Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyası milli istiqlal nəzəriyyəsi idi. Heydər Əliyev ideologiyanın formalaşmasında mədəniyyətin roluna da ilk növbədə məhz istiqlalçılıq kontekstində nəzər salırdı. Biz belə hesab edirik ki, mədəniyyət və ideologiya eyni məqsəddə gələcəyi formalaşdırmaq kimi tarixi bir məramda birləşir. Əgər təhsil ideologiyasının təbliğ funksiyasını ifadə edərsə, mədəniyyət tələqin vəzifəsini öz üzərinə götürür. İdeologiyada mədəniyyətin başlıca vəzifəsi xalqda vətən əxlaqı tərbiyə etməkdir. Azərbaycan kimi polietnik cəmiyyət üçün bu, xüsusilə vacibdir. Milli mədəniyyət ideologiyasının təsir obyektini - milli psixologiyayı əks etdirir. İdeologiya milli psixologiya vasitəsilə idarəedicilərə çevrilir. Milli ideologiyanın milli mədəniyyətlə əsas təmas nöqtəsi tarixilikdir. Çünki "mədəniyyətin müxtəlif pillələri tədrici təkamülün mərhələləri hesab oluna bilər. Onların hər biri keçmişin bəhrəsi olduğu kimi, həm də gələcəyin formalaşmasında rol oynayır" (Taylor G.B. Pervobitnaya kultura. M., 1989, s.18).

Heydər Əliyev öz dövlət siyasətini, ideoloji fikirlərini həyata keçirərkən Azərbaycan xalqını özünə və dünyaya tanıtdırmaq üçün mədəniyyət amilindən bacarıqla istifadə edirdi: "Xalq bir neçə xüsusiyyətləri ilə

tanınır, sayılır və dünya xalqları içərisində seçilir. Bu xüsusiyyətlərdən ən böyüyü mədəniyyətdir". O, mədəniyyəti xalqı irəli aparan, onu tarixdə yaşadan, xalqı zənginləşdirən qüdrətli bir vasitə hesab edirdi. Xüsusilə qloballaşan dünyaya çıxış üçün mədəni inteqrasiyanın imkanları böyükdür. Cəmiyyətdə mənəvi deformasiyaları vaxtında aradan qaldırmaq, xalqın özünə və dövlətə inamını, mənəvi tarazlığı qorumaq baxımından mədəniyyətə böyük önəm verməsi Heydər Əliyevin siyasi lider kimi tarixi uzaqqörənliyi idi. Mədəniyyətə bir körpə kimi atalıq qayğısı göstərir, onu insanlığın mənəvi varlığı üçün qorumağı lazım bilirdi: "Mədəniyyət başqa aləmdir. Mədəniyyət uşaq kimidir; həmişə tumar və qayğı istəyir. O, həssasdır: əlinin tumarı, ürəyinin qayğısı azca azalan kimi, o hiss edir, küsür, inciyir. Siyasi rəhbər, dövlət xadimi bunu bilməlidir, bir an yadından çıxarmamalıdır". Elə təkcə bu hərarətli sətirlər belə qənaətə gəlməyə imkan verir ki, Heydər Əliyevin mədəniyyət konsepsiyasının cövhərində milli mədəniyyətə dərin bir sevgi, isti insani səmimiyyət dayanır. Mədəniyyəti sevmək üçün də, mədəniyyətdə sevilmək üçün də belə səmimiyyət başlıca şərtidir. Heydər Əliyev mədəniyyətdə isdedadın roluna və əsərlərin milli müəyyənliyinə önəm verirdi. Onun azərbaycançılıq təlimində mədəniyyət milli şüuru oyadan, milli-mənəvi özünüdərk hazırlayan, onun inkişafını təmin edən ən təsirli bədii estetik vasitə, dünyanı gözəllik qanunları ilə idarə etmək üsulu idi: "Ziyalılıq kütləvi ola bilməz. Alim, şair, bəstəkar, rəssam, yazıçı, artist - bunlar fitri istedadla malik olan nadir adamlardır". Onun fikrincə, milli azadlığa nail olmaq üçün milli oyanış, milli dirçəliş, ümumən milli ruhun canlanması lazımdır ki, bu da mədəniyyətin inkişafı və təsiri olmadan mümkün deyildir.

Heydər Əliyev fenomenal yaddaşa, parlaq nitq qabiliyyətinə, dərin zəkaya malik bir şəxsiyyət idi. O, hansı sahədən danışırsa-danışsın, həmin sahəni qaldırır, əhəmiyyətini yüksəldir, onun tarixi dəyərini güclü məntiqlə əsaslandırır. O, neftdən danışanda deyirdi ki, Azərbaycanın tarixi taleyi üçün neftdən önəmli bir şey yoxdur, tarixdən elə danışdı ki, bu fikri tarix haqqında söyləməli olurdun. Mədəniyyətlə bağlı Heydər Əliyevin fikirlərini oxuyanda da belə nəticəyə gəlirsən ki, onun azərbaycançılıq təlimi, dövlət ideologiyası və siyasəti üçün mədəniyyətdən vacib əmil yoxdur. Bu, hər şeydən əvvəl onun mədəniyyətə, ədəbiyyata, dilə, xalqın mənəvi varlığını əks etdirən sənətə məhəbbətindən irəli gəlirdi. Məsələn, o teatr sənəti haqqında deyirdi: "Teatr müqəddəs yerdir; tərbiyə ocağıdır. Orada çalışanlar fədakardırlar, fədaidirlər... Teatr xadimləri tamaşaçıya bir söz demək üçün, mədəni səviyyəsini yüksəltmək üçün, irəliləyimizə mane olanlara qarşı mübarizəyə qaldırmaq üçün nə qədər çalışırlar. Heç kim bilmir ki, artist səhnəyə çıxıb rolu tamaşaçı qarşısında oynadığı vaxta kimi nə qədər həyəcan keçirir. Mən həmişə teatra yaxın və bağlı olmuşam. Bu, ötrə hiss deyil, içimdən gələn bir məhəbbətdir. Teatrı çox sevirəm. Teatra məhəbbət mənim içimdədir. İncəsənətin, o cümlədən kino və teatrın təsiri və tərbiyə qüvvəsi çox böyükdür. Bu qüvvədən bacarıqla istifadə etmək həmişə vacibdir".

Heydər Əliyev özü bu ecazkar qüvvədən, sənətin kütlə psixologiyasına təsir imkanlarından öz dövlət siyasətini həyata keçirərkən bacarıqla istifadə edirdi. Ümumiyyətlə, bir xalqı dünyada tanımaq üçün incəsənət və idmandan yaxşı vasitə yoxdur. Xüsusilə musiqi, teatr, kino və idmanın çevik növləri xalq haqqında, ölkə haqqında başqa xalqlarda çox fəal təsəvvür yaradır, müxtəlif rejimli, müxtəlif dilli millətləri və ölkələri siyasətsiz belə bir-birinə yaxınlaşdırır.

Tarixdə bir çox liderlər kino sənətindən siyasi-ideoloji məqsədlərlə, ən çevik və kütləvi təsir vasitəsi kimi istifadə etmişlər.

Heydər Əliyevin Azərbaycan kino sənətinə münasibətində böyük bir qayğıkeşlik var. Dövlət müstəqilliyimizin ilk illərində kino sənətimiz böhrana düşmüş, iqtisadi çətinliklər ucundan "Azərbaycanfilm" bağlanmaq təhlükəsi ilə üz-üzə dayanmışdı. 2000-ci il avqust ayının 18-də Heydər Əliyev 1898-ci il avqustun 2-də ilk kinoseansın nümayiş etdirildiyi günü Azərbaycan kinosu günü - kino işçilərinin peşə bayramı olaraq təsis edən sərəncam verdi. Bu sərəncamla bərabər onun inamla dediyi fikirlər milli kino sənətimizi öz məcrasına qaytardı: "Kino bizim xalqımızın salnaməsidir. Azərbaycan kinosunda dəyərli əsərlər yaradılıb. Bunu heç cürə unutmaq olmaz. Kinomuzun tarixi və bu sahədə əldə etdiyimiz nailiyyətlər bizim milli sərvətimizdir. Biz bu sərvəti qoruyub saxlamalıyıq. Tariximizdir ədəbiyyatımızdır kinomuz. Bunlar bir-biri ilə sıx surətdə bağlıdırlar. Kinonu, kinematografiyanı, kino sənətimizi yaşatmaq lazımdır. Şübhəsiz ki, bizim kino sənətinin on illərlə yaranmış böyük bir kollektivinin dağıdılmasına imkan vermək olmaz. Eyni zamanda gərək hər birimiz bu ağır dövrə dözək. İnanıram ki, bu ağır dövrün də ömrü uzun olmayacaqdır. Biz bu dövrü keçib gedəcəyik, mən gələcəyə nikbin baxıram". Bu sərəncam Heydər Əliyev inamının, həmin nikbinliyin tarixi təsdiqi idi.

Azərbaycanın dövlət başçısı kimi Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasını formalaşdırarkən çoxəsrlik milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına, dövlət siyasətində ehtiva olunmasına ciddi diqqət yetirirdi. Bəyanatlarından birində ölkədəki demokratiyadan sui-istifadə edənlərə müraciətlə deyirdi: "Hər xalqın öz adət-ənənəsi var, öz milli-mənəvi və dini dəyərləri var. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə, öz dini dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik. Əgər insan mənsub olduğu millətin milli-mənəvi dəyərlərini anlaya bilmirsə, yaxud onları qəsdən təhrif edirsə, əgər vəziyyət o dərəcəyə çatırsa ki, hətta Azərbaycanın dini rəhbəri təhqir olunur, onda, təbiidir ki, bu bizi narahat etməlidir. ...Biz Azərbaycanda demokratiyanın bütün tələblərini tətbiq

etmişik, edəcəyik də. Ancaq Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərinə qarşı, Azərbaycanın milli mentalitetinə qarşı yönəldilmiş hərəkatların hamısının qarşısı alınacaqdır" (13 avqust, 2001).

Ümumiyyətlə, Heydər Əliyev dinin tarixdə və cəmiyyətdəki mənəvi-saflaşdırıcı roluna, insanlarda inam, iman və əqidə formalaşdırmaq imkanlarına xüsusi diqqət yetirir, dəyişməz ehkamlar sistemi olan dinin ideologiyadakı yerini həssaslıqla təyin edirdi. Hələ 1993-cü ildə fəlsəfi-ictimai fikirdə belə bir qənaət formalaşmışdı ki, "azərbaycançılıq" xalqımızın çox əzab-əziyyətdən sonra yaratdığı tarixi dəyərdir, real müstəqilliyə nail olmaq, vahid, bölünməz, unitar Azərbaycanı qoruyub saxlamaq vasitəsidir. Bu gün "azərbaycançılıq" milli həyatın ahəngdarlığının çoxəsrlik ənənəsi, diyarımızda yaşayan bütün millətlərin və etnik qrupların qarşılıqlı birgə fəaliyyəti və qarşılıqlı təsirinin tarixi, ümumi taleyi, Azərbaycanın bütövlüyünü qorumaq uğrunda onların birgə mübarizəsinin tarixi təcrübəsidir" (Ramiz Mehdiyev. "Azərbaycan: tarixi irs və müstəqillik fəlsəfəsi". Bakı, 2001, s.208).

Heydər Əliyevin tarixi şəxsiyyət kimi böyüklüyü bunda idi ki, o təkcə müstəqil Azərbaycan dövlətini deyil, həm də real tarixin özünü idarə etməli oldu. Tarixi hərəkatə gətirmək, onu idarə etməklə tarixdə şəxsiyyətin həlledici rol oynadığını, marksist fəlsəfənin iddia etdiyi kimi, tarixi kütlələrin deyil, liderlərin yaratdığını öz fəaliyyəti ilə əyaniləşdirməyə nail oldu. Heydər Əliyevin azərbaycançılıq nəzəriyyəsi nadir tarixi şəxsiyyətlərə məxsus belə bir imkana istinad edir.

Ümumiyyətlə, ideologiya tarixin gedişi ilə meydana çıxaraq həmin gedişi təsdiq edən və bu gedişin sonrakı istiqamətlərini müəyyənləşdirən, həmin prosesdə xalqın rolunu təyin edən, ona tarixi bəraət qazandıran ən parlaq və obyektiv ideyaların sistemi və məntiqi məcmusudur.

Azərbaycançılıq ideologiyasının fəlsəfi təlim kimi sistemə salınması və müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinə tətbiqi Heydər Əliyevin tarixi xidmətidir. Böyük nəzəri-tarixi ənənələri olsa da, azərbaycançılıq yeni siyasi dövrün ifadəsi, yeni təfəkkür mərhələsinin fəlsəfəsi kimi formalaşmışdır. Heydər Əliyevin yeni tarixi dövrdə - 15 iyun 1993-cü ildən etibarən apardığı müstəqil Azərbaycanın dövlət siyasətinin əsasında məhz azərbaycançılıq ideologiyası dayanırdı. Heydər Əliyev ideyalarının əzmkar davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bu siyasətin tarixi rolundan bəhs edərkən demişdir: "Azərbaycan rəhbərliyinin apardığı siyasət yeganə düzgün siyasətdir. Bunu həyat da sübut etmişdir. Azərbaycan çox böhranlardan şərəflə çıxmışdır. Vətəndaş müharibəsi və cəmiyyətin parçalanması təhlükəsindən qurtarmışdır. İndi Azərbaycanda sabitlikdir, güclü iqtisadiyyat vardır, demokratikləşdirmə yolunda çox işlər görülür. Buna görə də mən qəti əminəm ki, hazırda yeridilən xətt davam etdirilməlidir... İndiki siyasət bir çox onilliklər üçün nəzərdə tutulmuş siyasət olmalıdır. Əks halda Azərbaycan yenə də hansısa hərə-mərcliyə məruz qala bilər". Bu sətirlərdə Heydər Əliyev siyasətinə, onun ideologiyasına qüvvətli inam və cənab İlham Əliyevin qalibiyyət əzmi ifadə olunur. Bu gün bütün dünyada azərbaycançılığın ən böyük qarantı Azərbaycanın və hər bir azərbaycanlının Prezidenti İlham Əliyevdir.

Heydər Əliyev çətin tarixi-siyasi situasiyalardan asanlıqla baş çıxaran, polad kimi möhkəm siyasi iradəyə malik lider, tarixin gedişatını öncədən görməyi və istiqamətləndirməyi bacaran böyük strateq idi. O, Azərbaycan xalqı və müstəqil dövlətçiliyimiz üçün zəngin nəzəri irs və qüdrətli tarixi təcrübə, idarəçilik təcrübəsi qoyub getmişdir. Onun dərin məzmunlu tarixi irsində Azərbaycanla bağlanmayan, Azərbaycanın milli və tarixi taleyini əks etdirməyən bir fikir belə tapmaq mümkün deyil. Çünki azərbaycançılıq onun təkcə əməllərində deyil, qəlbində və zəkasında, onun içində, daxili-mənəvi varlığında, əzəmətli şəxsiyyətində idi. Zaman keçdikcə Heydər Əliyevin şəxsiyyəti daha möhtəşəm görünür, qoca tarix inadkar bir inamla onun cahanşümul əməllərini, dövlətçilik ideallarını və azərbaycançılıq nəzəriyyəsini təsdiq edir.

Nizaməddin ŞƏMSİZADƏ,
filologiya elmləri doktoru, professor
"Azərbaycan", 4 may 2008-ci il

Dünya azərbaycanlılarının konsolidasiyası

Bu ideya son 15 ildə dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir

Xalqların taleyində müstəsna rol oynamış fenomenal şəxsiyyətlər, ilk növbədə, cəmiyyətin həmrəylik və bütövlüyünə, mənəvi birliyinə yönəlmiş milli ideyaları ilə tarixdə əbədiyaşarlıq hüququ qazanır, pozitiv rakursda siyasi varislik ənənələri formalaşdırırlar. Milli irs və düşüncə sistemindən qaynaqlanan bu ideyalar dərin məzmun yükü ilə cəmiyyətin təkamül prosesində, tərəqqisində və monolitliyində aparıcı amilə çevrilməklə yanaşı, həm də tarixi şəxsiyyətlərə xalqı öz ətrafında birləşdirmək, milli ideallara səfərbər etmək imkanı verir.

Ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində hakimiyyətdə yer tutmuş antimillə rəhbərlik, daha sonra bu hakimiyyəti qəsb etmiş güruhçu qüvvələr xarici siyasətin prioritet istiqamətlərindən biri kimi diaspor və lobbi quruculuğuna diqqət yetirməmiş, müxtəlif səbəblər üzündən qəribçilik taleyini bölüşən soydaşlarımızın vahid Vətənlə - Azərbaycanla əlaqələrinin genişləndirilməsi, milli problemlərin həllində onların geniş potensialından istifadə edilməsi kimi vacib məsələlərə olduqca etinasız münasibət bəsləmişlər.

Yalnız ulu öndər Heydər Əliyev 1993-cü ilin iyununda hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra dünyanın müxtəlif guşəsinə səpələnmiş həmvətənlərimizlə əlaqələrin qurulması dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırıldı, vahid və öncül ideologiya elan olundu.

“Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm və bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam”. Günü bu gün də azərbaycançılıq fəlsəfəsinin aparıcı leytmotivinə, əsas qayəsinə çevrilmiş həmin qürur dolu etiraf dünya azərbaycanlılarını vahid milli-mənəvi, özgün mental dəyərlər çətiri altında bir araya gəlməyə səsləyən taleyüklü çağırışa çevrilmişdir.

Diaspor və lobbi quruculuğuna göstərilən xüsusi diqqət Heydər Əliyevin yüksək diplomatik və peşəkar siyasətçi keyfiyyətlərindən qaynaqlanırdı. Ümummilli liderin böyüklüyü həm də onun uzunömürlü hakimiyyəti boyu azərbaycanlı olmasını unutmamasında, xalqın milli mənlük şüurunu, özünüdərk hissini, mənəvi dəyərlərə bağlılığını gücləndirmək əzmini nümayiş etdirməsində idi. Xaricdə yaşayan soydaşlarımızın tarixi Vətənə bağlılığını təmin edən ideoloji istinad nöqtəsinin tapılması da ulu öndərin dövlətçilik qarşısındakı əvəzsiz xidmətləri sırasında xüsusi diqqəti çəkir.

“İnsan hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq gərək öz milliliyini qoruyub saxlasın. Dünyada eyni zamanda, assimilyasiya prosesi də var. İnsanlar - mən azərbaycanlılar haqqında danışram - gərək yaşadıkları ölkədə, yenə deyirəm, o şəraiti mənimsəyərək, orada özləri üçün yaxşı mövqelər tutsunlar. Ancaq daim öz milli-mənəvi dəyərlərinə, milli köklərinə sadıq olsunlar. Bizim hamımızı birləşdirən məhz bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır” - deyən Heydər Əliyev xaricdəki soydaşlarımızın vahid ideya, məqsəd və prinsip ətrafında sıx birliyini təmin etmək üçün azərbaycançılıq ideyasını irəli sürmüş və onun ictimai şüurda möhkəm intişar tapmasına nail olmuşdur. Ümummilli liderimiz çıxışlarında hər zaman vurğulamışdır ki, azərbaycançılıq milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamağa, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, integrasiyasından bəhrələnməyə, hər bir insanın inkişafını təmin etməyə yönəlmiş universal və milli fəlsəfi dünyagörüşü formasıdır. Azərbaycançılıq dövrün, zamanın tələbindən irəli gələn, bu günümüzün gerçəkliklərini əks etdirən hakim dövlət ideologiyasıdır. Bu ideya möhkəm ideoloji istinad dayacağına çevrilərək son 12 ildə Azərbaycan diasporunun təşkili işini sürətləndirmiş, xaricdə fəaliyyət göstərən müxtəlif ictimai birliklərin, cəmiyyətlərin, dərnəklərin ideoloji-siyasi cəhətdən təmərküzləşməsinə stimullaşdırmışdır.

Azərbaycançılığın əsas komponentlərindən biri milli dövlətçilik, digəri isə milli-mənəvi dəyərlərdir. Ulu öndərimizin xaricdə yaşayan soydaşlarımıza tövsiyələrindən biri də bundan ibarət idi ki, milli dövlətçiliyimizin qorunması və inkişafı üçün, ilk növbədə, hamı milli-mənəvi dəyərlərin, adət-ənənələrin keşiyində durmalı, milli kimliyini istənilən ölkədə yaşatmalıdır.

Xalqımızın milli-mənəvi birliyinin əlamətdar rəmzinə çevrilmiş 31 dekabr tarixinin Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü kimi hər il yüksək səviyyədə qeyd olunması ulu öndərimizin necə böyük və uzaqgörən şəxsiyyət olduğunu bir daha təsdiqləyir. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi 1991-ci il dekabrın 16-da “Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında” qərar qəbul etməklə yenidən müstəqillik elan etmiş Azərbaycanda milli həmrəylik ideyasının möhkəmlənməsinə əvəzsiz töhfə vermişdir.

1996 - ci ildən başlayaraq ölkəmizdə aparılan quruculuq tədbirləri, islahatlar nəticəsində ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar olması, bazar iqtisadiyyatının əsaslarının formalaşdırılması, hüquqi dövlət quruculuğu, sosial sahənin inkişaf etdirilməsi Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsinin başlıca əsaslarını qoydu. Bütün bu proseslər dünyanın müxtəlif bölgələrinə səpələnmiş, qəlbi Vətənin nəbzi ilə döyünən soydaşlarımızın diqqət mərkəzində olmuşdur.

2001-ci ilin yadda qalan və milli həmrəyliyimizin nümayişinin ən yüksək zirvələrindən biri noyabrın 9 - 10-da Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının 1-ci Qurultayının keçirilməsi olmuşdur. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 2001-ci il mayın 23-də imzaladığı sərəncama əsasən keçirilmiş həmin qurultay dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birləşmə, həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi üçün zəmin yaratmışdır. Qurultayda 36 xarici dövlətdə yaşayan həmvətənlərimizin cəmləşdiyi 200-dən çox müxtəlif təşkilatdan 403 nəfər nümayəndə və 63 nəfər qonaq iştirak etmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev həmin tarixi tədbirdəki çıxışında dünya azərbaycanlıları arasında milli birləşmə və həmrəyliyin təmin edilməsi, Azərbaycan dövləti ilə dünya azərbaycanlılarının əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi, qarşıya çıxan problemlərin həllində səylərin birləşdirilməsi, Azərbaycan dilinin və millimənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması, inkişaf etdirilməsi zərurəti ilə bağlı fikirlərini söyləmişdir. Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunun daha da artırılması, müxtəlif ölkələrdə dilimizin, tariximizin, mədəniyyətimizin yüksək səviyyədə təbliği, Ermənistanın təcavüzkarlıq siyasətinin ifşası, bədnam erməni lobbisinə qarşı sistemli və ardıcıl əks-hücumun təşkili məsələləri qurultayın qarşıya qoyduğu başlıca vəzifələr kimi diqqəti cəlb etmişdir.

Qurultaydan sonra Azərbaycan diaspor hərəkatı tamamilə yeni mərhələyə qədəm qoydu. Ulu öndər bu sahədə sistemli dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə 2002-ci ildə “Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması barədə” fərman imzaladı. Komitənin yaradılması xaricdəki Azərbaycan cəmiyyətlərinin, birliklərinin və dərnəklərinin fəaliyyətinin vahid mərkəzdən koordinasiyasına, habelə onların dövlət qayğısı ilə əhatə olunmasına geniş imkanlar açdı.

2002-ci ildə Milli Məclisdə qəbul olunmuş “Xaricdə yaşayan soydaşlarımıza dövlət qayğısı haqqında” qanun xaricdəki azərbaycanlılara dövlət qayğısının hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirir. Qanuna əsasən, xaricdə yaşayan, fəaliyyət göstərən soydaşlarımızın hüquqları Azərbaycan dövləti səviyyəsində qorunur.

Xaricdə yaşayan azərbaycanlıların təşkilatlanması prosesinin daha geniş vüsət almasını, öz millimənəvi, əxlaqi dəyərlərini qorumaqla bu global prosesdən kənar qalmamasını təmin etmək məqsədilə 2003-cü ilin aprelində Almaniyanın Maynts şəhərində Dünya azərbaycanlıları diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I forumu keçirilmişdir. 2004-cü ilin mayında isə Türkiyənin İsgəndərin şəhərində Türkiyə-Azərbaycan Dərnəkləri Federasiyası təsis olunmuşdur. Qardaş ölkədə fəaliyyət göstərən ayrı-ayrı Azərbaycan dərnəklərini, müxtəlif qurumları və onların timsalında burada yaşayan bütün həmvətənlərimizi öz ətrafında sıx birləşdirmək yeni federasiyanın əsas məqsədi elan olunmuşdur.

2005-ci ildə Kanadanın Toronto şəhərində Azərbaycan Təşkilatları Federasiyası təsis edilmişdir. Azərbaycan icma və birliklərinin fəaliyyətlərinin mərkəzləşdirilməsi istiqamətində addımlar dünyanın digər ölkələrində də atılır.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasəti bu gün onun layiqli siyasi varisi, Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Prezident İlham Əliyev hələ 2004-cü il iyulun 27-də ölkə diplomatlarının iştirakı ilə Xarici İşlər Nazirliyində keçirdiyi geniş tərkibli müşavirədə diaspor quruculuğu işini xarici siyasət sahəsində prioritet istiqamətlərdən biri kimi qiymətləndirmiş və bu fəaliyyətin daha da gücləndirilməsinin vacibliyini önə çəkmişdir. Dövlət başçısı milli mənafə və maraqların beynəlxalq aləmdə yüksək səviyyədə qorunması, ölkə həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə dolğun, obyektiv şəkildə çatdırılması baxımından xaricdə yaşayan soydaşlarımızın üzərinə mühüm vəzifələrin düşdüyünü qeyd etmiş, onların daha da təşkilatlanması, vahid hədəflər naminə mütəşəkkil mücadilə aparması ilə bağlı dəyərli tövsiyələrini vermiş və diaspor təşkilatlarının qarşısında yeni vəzifələr qoymuşdur: **“Xaricdə yaşayan azərbaycanlılar bu və digər məsələlərdə səfirliklərə öz köməyini göstərə bilərlər. Biz, bir tərəfdən, onları qorumalıyıq, müdafiə etməliyik. Çalışmalıyıq ki, onlar yaşadıkları ölkələrin bütün təbəqələrində təmsil olunsunlar... Eyni zamanda, onlar da öz doğma vətənlərinə xidmət etməli, kömək göstərməlidirlər. Mən bilirəm ki, bu iş bir çox ölkədə gedir. Amma əlbəttə, istərdik ki, bunun böyük nəticəsi, səmərəsi olsun”**.

Cənab İlham Əliyev siyasi fəaliyyətində hər zaman diaspor və lobbi quruculuğu işinə diqqətlə yanaşmışdır: hələ AŞ PA-da Azərbaycan nümayəndə heyətinə rəhbərlik edərkən, səmimi ünsiyyəti, diplomatik bacarığı ilə bir çox əcnəbi parlamentariləri ölkəmizin yaxın dostuna, müdafiəçisinə çevirməyi bacarmışdır. Məhz cənab İlham Əliyevin diplomatik təşəbbüsü sayəsində Azərbaycan və Türkiyənin xarici ölkələrdəki diaspor qurumları fəaliyyətlərini əlaqələndirir, müxtəlif məsələlərdə bir-birinə dəstək verirlər.

Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, dövlət başçısının 2004-cü ildə Rusiyaya reallaşan ilk rəsmi səfərindən sonra burada yaşayan azərbaycanlıların təşkilatlanması işində dinamiklik daha da artmış, Ümumrusiya Azərbaycanlıları Konqresinin (ÜAK) yeni regional şöbələri yaradılmışdır.

005-ci ildə ABŞ Konqresində Amerika-Azərbaycan işçi qrupunun yaradılması da rəsmi Bakının mühüm diplomatik nailiyyəti kimi vurğulanmalıdır. Azərbaycanla bağlı həqiqətlərin Konqresdə səslənməsi xalqımızın mənafeyi baxımından olduqca əhəmiyyətlidir.

Prezident İlham Əliyev xarici ölkələrə səfərləri zamanı soydaşlarımızla görüşlərə də xüsusi diqqət ayırır, Azərbaycanla bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması işində xaricdəki soydaşlarımızı daha fəal olmağa çağırır, azərbaycançılıq ideologiyasının xaricdə yaşayan soydaşlarımızın mənəvi-siyasi birliyinin əsas istinad nöqtəsinə çevrilməsi istiqamətində məqsədyönlü iş aparır.

Xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla əlaqələrin genişləndirilməsini xarici siyasətdə prioritet istiqamətlərdən biri kimi nəzərdən keçirən Azərbaycan hakimiyyəti ölkədəki sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının mahiyyətinə uyğun olaraq diaspor quruculuğu sahəsində dövrün nəbz və tələbləri ilə səsleşən genişmiqyaslı tədbirlərin həyata keçirilməsini son dərəcə vacib sayır. Bu yöndə aparılan dövlət siyasətinin mahiyyəti dünya azərbaycanlılarının potensial imkanlarını müstəqil dövlət quruculuğu prosesində meydana çıxan müxtəlif problemlərin həlli naminə səfərbər etmək, milli birliyə, həmrəyliyə və mütəşəkkilliyə nail olmaqdır.

Dünya azərbaycanlılarının bir araya gəlməsi istiqamətində atılan növbəti addım kimi 2006-cı il martın 16-da II qurultayın keçirilməsində əsas məqsəd hesabat dövründə diaspor quruculuğu istiqamətində görülmüş işləri dəyərləndirmək, habelə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın üzləşdiyi bəzi problemləri, yaşadıkları ölkələrin iç siyasətinə təsir imkanlarını öyrənmək, onların tarixi Vətənlə daha geniş əlaqələrinin qurulmasına xidmət edən tədbirlərin hazırlanmasını təmin etməkdən ibarət olmuşdur.

Prezident İlham Əliyevin qurultaydakı proqram xarakterli, dərin məzmunlu nitqi məhz diaspor quruculuğu sahəsində perspektiv fəaliyyət prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi baxımından son dərəcə maraqlı doğurdu. Dövlət başçısı bütün sahələrdə yüksək dinamiklə inkişaf edən Azərbaycanın beynəlxalq arenadakı nüfuz və mövqelərinin daha da gücləndirilməsini, respublikamız haqqında tam obyektiv, dolğun informasiyaların dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasını milli diaspor təşkilatları qarşısında vacib məsələ kimi müəyyənləşdirdi.

Prezidentin tövsiyələrini fəaliyyət proqramı kimi qəbul edən Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi son illər milli diaspor quruculuğu sahəsində uğurlu nəticələr əldə etmişdir. Müxtəlif ölkələrdəki Azərbaycan icmalarının fəaliyyətinin gücləndirilməsi, çevikliyin artırılması, bu təşkilatların vahid mərkəz ətrafında birləşdirilməsi əsas strateji məqsədlərdən biri kimi qəbul edilərək, bu istiqamətdə müvafiq addımlar atılmışdır. Diaspor quruculuğu sahəsində həyata keçirilən ardıcıl və məqsədyönlü iş nəticəsində Amerika, Avropa, Asiya və Şimali Afrikanın ayrı-ayrı ölkələrində 80 - dən çox yeni azərbaycanlı icması yaradılmış, bununla da, xaricdəki soydaşlarımızı birləşdirən qurumların sayı 300-ü ötmüşdür.

Diaspor quruculuğunun çox mühüm sahələrindən biri də orta q mill-mənəvi-mədəni dəyərlərə malik türkdilli xalqların konsolidasiyası məsələsidir. 2006-cı ilin sentyabr ayında Ankarada keçirilən Türkdilli dövlətlərin və topluluqların 10-cu Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq Qurultayı Prezident İlham Əliyevin türk dövlətləri arasında birləşdiricilik missiyası həyata keçirən və bu sahədə böyük uğurlar qazanan lider olduğunu bir daha təsdiq etdi.

Tarix boyu etnik, mədəni və mənəvi köklərə malik xalqların mürəkkəb tarixi mərhələlərdə bir-birinə arxa durması, qarşıya çıxan çətinlikləri birgə aradan qaldırması cəhdlərinə az təsadüf edilməyib. Hərtərəfli təhlükəsizlik problemlərinin birgə həll edilməsi və qarşılıqlı inkişafın təmin edilməsi zərurəti türk dünyasını da birləşməyə sövq edir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2007-ci il mart ayının 9-da Bakıda keçirilmiş Azərbaycan və Türkiyə diasporları rəhbərlərinin 1-ci forumu və noyabr ayının 17-dən 19-dək baş tutmuş Türk dövlət və cəmiyyətlərinin 11-ci Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq Qurultayı isə birləşməyə doğru atılmış real addımlar olmuşdur. Qurultayda qardaş xalqlar və ölkələr arasında bütün sahələrdə qarşılıqlı əlaqələrin dərinləşdirilməsi, inteqrasiya proseslərinin gücləndirilməsi, təhlükəsizliyin və sabitliyin bərqərar edilməsi, türkdilli dövlətlərin beynəlxalq aləmdə mövqeyinin möhkəmləndirilməsi naminə görülməli işlərlə bağlı faydalı ideyalar ortaya qoyulmuş, dəyərli təşəbbüslər irəli sürülmüşdür. Həmin qurultaydakı çıxışı zamanı Prezident İlham Əliyev demişdir: **“Bizim birliyimiz nə qədər güclü olsa, hər bir ölkə öz milli maraqlarını bir o qədər uğurla müdafiə edə bilər. İndi dünyada gedən qloballaşma prosesləri, əlbəttə ki, bizim ölkələrdən də yan keçmir. Amma bununla bərabər, biz milli dəyərlərimiz üzərində dövlətlərimizi qururuq”**.

Bu gün Azərbaycan diasporunun dünyanın müxtəlif ölkələrində 200-dən çox birlik, cəmiyyət və assosiasiyası fəaliyyət göstərir. Qürurvericidir ki, müstəqil Azərbaycanın daxili və xarici siyasət sahəsində əldə etdiyi uğurlar soydaşlarımızın da milli şüurunun, özünüdərkini, torpağa bağlılığını günü-gündən möhkəmləndirir. Müxtəlif ölkələrdəki azərbaycanlı diaspor təşkilatları soydaşlarımızın təşkilatlanması, səylərinin birləşdirilməsi, onların fəaliyyətinin məqsədyönlü xarakter alması naminə faydalı iş aparır, ölkəmizi daha yaxından tanıtdırmaq üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirirlər.

Diaspor quruculuğu konkret zamanla məhdudlaşmayan, daim gərgin əmək və fəaliyyət tələb edən bir prosesdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev də bu reallıqdan çıxış edərək milli diaspor hərəkatının genişləndirilməsi, həmin təşkilatların vahid mərkəzdən idarə olunması və milli məqsədlər naminə səfərbər edilməsi istiqamətində səmərəli addımlar atır.

Xalid NİYAZOV

“Azərbaycan”.-2008.-11 noyabr.-№252.-S.4

Heydər Əliyev və Azərbaycan diasporu

Ümummilli lider Heydər Əliyev: Müstəqil Azərbaycan Respublikası bütün dünya azərbaycanlılarının tarixi vətənidir

Hər bir dövlətin milli maraqlarının dünyanın istənilən nöqtəsində layiqincə qorunması üçün həmin ölkənin güclü ideoloji bazası və bu fundament üzərində dayanan diasporası olmalıdır. Azərbaycanın bir əsrdən çox çar Rusiyasının tərkibində qalması xalqımızın bütövlüyünü təsdiqləyən ideologiyanın, milli mənlik şüurunun, hətta maraqlarının formalaşmasına mənfi təsir göstərirdi. Ötən əsrin əvvəllərində yaranmış kütləvi ideologiyalar atmosferində xalqımız türkcülük və islamçılıq arasında seçim edə bilmirdi. Hətta 1918-ci ildə müstəqilliyini elan etmiş ADR dövründə də dünya azərbaycanlılarını bir hədəf ətrafında birləşdirə biləcək, xalqımızın və dövlətimizin milli maraqlarını müdafiə edəcək ideoloji konsepsiya işlənib hazırlanmamışdı.

Xalq Cümhuriyyətinin qurucularından olan Fətəli xan Xoyski, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Nəsim bəy Yusifbəyli, milli özünüdərk problemini siyasi müstəviyə qaldırmış Nəriman Nərimanov və başqaları millətimizi milli-mənəvi planda birləşdirə, milli dövlət qurmaq məqsədinə çata bilmədilər. Onlar ümumazərbaycan ideyasını aktualaşdıraraq Şimali və ya Cənubi Azərbaycan hüduqlarını aş bilmirdilər.

Keçmiş SSRİ dönəmində isə vəziyyət daha acınacaqlı idi. Slavyan xalqları qanunpərəst, gürcülər vətənpərvər, erməni-daha çox ruslara sadıq xalq kimi tanıdığı vaxtda azərbaycanlılara qarşı ögey münasibət bəslənirdi. Amma 1969-cu ildə Azərbaycan rəhbərliyinə gəlmiş Ümummilli lider Heydər Əliyev bu stereotipi təffəklərdən birdəfəlik sildi. Ulu öndər Heydər Əliyevin idarəçiliyi dövründə çoxsaylı azərbaycanlının dövlət işlərinə cəlb olunması nəticəsində xalqımızın ictimai, elmi, ziyalı elitar təbəqəsi formalaşdı. Göründüyü kimi, Ümummilli lider Heydər Əliyev hələ sovet dönəmində xalqımızın, dövlətimizin bütövlüyünü təşkil edən ideologiyanın bünövrəsini qoymuşdu.

Qeyd edək ki, hal-hazırda dünyada 50 milyondan artıq azərbaycanlı yaşayır. Onun böyük bir hissəsi İranda, Türkiyədə, Rusiyada, Ukraynada, Almaniyada, ABŞ-da, Fransada, Hindistanda, Pakistanda və digər ölkələrdə məskunlaşıb. Məhz bu miqyasda "sosial gücün" vahid hədəf ətrafında birləşdirilməsi və ölkənin maraqları naminə kompleks hərəkətinin təmin edilməsi üçün xalq güclü iradəyə, rəşional düşüncəyə malik liderə və ideologiyaya ehtiyac duyurdu. Milləti yeni geosiyasi şəraitdə dünya millətləri liqasına və siyasət arenasına çıxara biləcək yeganə ŞƏXSİYYƏT isə ulu öndər Heydər Əliyev idi.

90-cı illərin əvvəllərindən etibarən ulu öndər Heydər Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin sədri kimi SSRİ dönəmində başladığı işi davam etdirdi. Ümummilli lider Heydər Əliyev ilkin addım kimi 1991-ci il dekabrın 16-da dünya azərbaycanlılarını vahid məqsəd ətrafında birləşdirmək məqsədində stimullaşdırıcı rolunu oynayacaq **"Hər il dekabrın 31-də Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik və Milli Birlik gününün keçirilməsi haqqında"** cəsarətli bir qərarı qəbul etdi. Ümummilli lider Heydər Əliyev zəruri vaxtda verdiyi xalqımızın gələcək perspektivlərinə hesablanmış mühüm tarixi qərarı ilə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın müstəqil dövlətçiliyimizin inkişafında, dövlət quruculuğu prosesində iştirakını təmin etmiş oldu.

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV DİASPORUMUZA SAHİB ÇIXDI

Təəssüflər olsun ki, müstəqil dövlətçiliyimizin ilk illərinin səriştəsiz "siyasətçi"lərin dövlət idarəçiliyi sükanı arxasında əyləşməsi dövrünə təsadüf etməsi Azərbaycanı total xaosa sürükləmişdi. İqtisadi, siyasi, mədəni sahələrdə böhranın hökm sürməsi dövləti "paslanmış" mexanizmə çevirmişdi. AXC - Müsavat hakimiyyətinin ortaya vahid ideoloji konsepsiya qoya bilməməsi nəticəsində, nəinki, dünya azərbaycanlıları dövlət quruculuğu prosesinə cəlb edilməmişdi, hətta ölkə vətəndaş müharibəsinə sürüklənmişdi. Məhz torpaqlarımızın 20 faizinin Ermənistan tərəfindən işğal edildiyi və vətəndaş müharibəsinin başladığı bir zamanda xalq düzgün seçim edərək millətimizin gələcəyi naminə yorulmadan fəaliyyət göstərən ulu öndər Heydər Əliyevi hakimiyyətə dəvət etmişdi. Bununla da, ölkədə bütün narahatlıqlara, həyəcanlara son qoyulmuş və 1993-cü il 15 iyun tarixi bütün azərbaycanlılar üçün Milli Qurtuluş günü olmuşdu. Həmin tarixdən etibarən isə müxtəlif ölkələrə səpələnmiş azərbaycanlıların vahid ideologiya, bir məqsəd ətrafında təşkilatlanması üçün əməli tədbirlər görülməyə və uzunmüddətli perspektivlərə hesablanmış siyasət yürüdülməyə başlanmışdı.

Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan Prezidenti kimi rəsmi və işgüzar səfərləri çərçivəsində xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla görüşməsi, onların fəaliyyətləri ilə tanış olması, soydaşlarımızı Azərbaycanda investisiya layihələrində iştirak etməyə dəvət etməsi bu istiqamətdə göstərilən diqqətin bariz nümunəsidir. Diaspor nümayəndələri ilə görüşmək, onların Azərbaycana gəlməsini təşviq etmək ənənəsinin əsasını qoyan ilk

dövlət başçımız ulu öndər Heydər Əliyev olmuşdu. Prezident seçildikdən üç ay sonra (1994-cü ilin yanvarında) Ümummilli lider Heydər Əliyev Almaniyada yaşayan soydaşlarımızın bir qrupunu qəbul etməklə böyük bir ənənənin əsasını qoymuşdu. Bu görüşün Avropadakı soydaşlarımızın milli-ictimai fəaliyyətinə təsiri böyük olmuşdu və dövlət-diaspor əlaqələrində yeni mərhələ başlamışdı.

Ulu öndər Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın sivil bir dövlətə çevrilməsi, qarşısında duran problemlərin həll olunması, qanunun aliliyinin təsbit olunduğu demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət kimi inkişaf etməsi üçün bütün dünya ölkələrindəki soydaşlarımızın həmrəyliyinə nail olmaq kimi çətin bir missiyamı üzərinə götürmüşdü. Məhz Heydər Əliyevin produktiv fəaliyyəti, qayğısı və böyük diqqəti sayəsində xaricdə yaşayan soydaşlarımız Azərbaycanın milli maraqları uğrunda daha əzmlə fəaliyyət göstərməyə başlamış, doğma vətənləri ilə əlaqələrini möhkəmləndirmiş, ölkəmizin dövlət quruculuğu prosesində yaxından iştirak etməyə və burada gördükləri real həqiqətləri bütün dünyaya yaymağa başlamışlar. Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Prezidenti kimi fəaliyyət göstərdiyi ilk illərdə müstəqil dövlətimizin haqq səsinə, həqiqətlərini dünya azərbaycanlıları vasitəsilə yaymağı qarşısına məqsəd qoyan xüsusi qurumun yaradılması sahəsində ilk addım atmış, Prezidentin İcra Aparatında Dünya azərbaycanlıları və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları ilə iş bölməsi yaradılmışdı. Bu instansiya Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi altında geniş fəaliyyət göstərərək, dünyada yaşayan azərbaycanlılarla əlaqə yaratmış və onların təşkilatlanması, milli birliyin möhkəmlənməsi istiqamətində böyük işlər görmüşdü. Xaricdə yaşayan soydaşlarımızın ulu öndərlə görüşlərindən sonra müxtəlif sahələrdə qəti addımlar atılmış, onların yaşadıkları dövlətin ictimai-siyasi həyatında fəallıqları artmış, Azərbaycanın taleyüklü problemləri ilə bağlı geniş fəaliyyət göstərilmişdi.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin hər il dünya azərbaycanlılarına göndərdiyi tarixi müraciətlərindən mühüm bir cəhət kimi xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında həmrəylik və milli birlik ideyalarının möhkəmlənməsi xüsusi vurğulanırdı. Heydər Əliyev özünəməxsus uzaqgörənliklə qloballaşan, köklü transformasiya dövrünü yaşayan dünyadanın tələblərini öncədən görür və bu səbəbdən xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında möhkəm həmrəyliyi həyati məsələ kimi ortaya qoyurdu. Xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında milli birlik ideyalarının gücləndirilməsi məsələsi dünya azərbaycanlılarının 2001-ci il noyabrın 9 - 10-da Bakıda keçirilmiş birinci qurultayında da Ümummilli lider Heydər Əliyevin diqqət mərkəzində olmuşdu. Qurultayda proqram xarakterli nitq söyləyən dünya azərbaycanlılarının lideri Heydər Əliyev haqlı olaraq bu tədbirin təşkil edilməsini müstəqil dövlətçiliyimizin böyük tarixi nailiyyəti hesab etdiyini bildirmişdi.

Tarixdə ilk dəfə olaraq, dünya azərbaycanlılarının vətənimizin paytaxtı Bakı şəhərində belə bir mötəbər qurultaya toplanması məhz ulu öndər Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə əlaqələndirilməlidir. Belə ki, 2001 - ci il mayın 23-də xüsusi sərəncam imzalayan Ümummilli lider Heydər Əliyev belə bir qurultayın Bakı şəhərində keçirilməsini zəruri hesab etmişdi. Dünya azərbaycanlılarının, xalqımızın həyatında möhtəşəm tarixi hadisə hesab olunan bu qurultayda 35 xarici dövlətdə yaşayan həmvətənlərimizin birləşdiyi 200-dən çox müxtəlif təşkilatı təmsil edən 403 nümayəndə və 63 qonaq iştirak etmiş, çıxış edən soydaşlarımız bu mühüm tədbiri ümumxalq bayramı kimi qiymətləndirmişdilər.

Qurultayda geniş nitq söyləyən ulu öndər Heydər Əliyev bütün azərbaycanlılar üçün proqram vəzifələr müəyyənləşdirmişdi. Azərbaycanın mühüm problemlərinin həll olunmasında xaricdə yaşayan soydaşlarımızın qüvvəsindən səmərəli istifadə olunması məsələsini prioritet kimi ortaya qoymuşdu: "Hamımız - siz də, biz də çox iş görməliyik ki, Azərbaycanın güclü diasporu yaransın. Müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar iqtisadi cəhətdən daha da möhkəmlənib, yaşadıkları ölkələrin iqtisadi-siyasi həyatında fəal iştirak etsinlər, o ölkələrin həyatına öz təsirlərini göstərə bilsinlər. Beləliklə də, müxtəlif ölkələrdə Azərbaycanın müstəqilliyini, onun xarici siyasətini təbliğ etməklə yanaşı, Azərbaycanın problemlərinin həll olunmasına yardım etsinlər".

Məhz ulu öndərin təşəbbüsü sayəsində təşəkkül tapmış diaspor hərəkatı getdikcə genişlənərək artıq öz bəhrəsini verməkdə idi. Qurultaydan sonra Azərbaycan diasporunun fəallığı xüsusilə artmışdı. Bunun Ümummilli liderimizin bütün dünya azərbaycanlılarını öz böyüklüyü, müdrikliyi, şəxsiyyəti ətrafında sıx birləşdirə bilməsinin nəticəsi olduğu təkzibedilməz faktdır.

Diasporumuzun inkişafına təsir edən mühüm amillərdən biri də aidiyyəti təşkilatların işinin vahid bir mərkəzdən - Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən əlaqələndirilməsi olub. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 5 iyul 2002-ci il tarixli fərmanı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması ilə dövlət-diaspor əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsi üçün ideya-nəzəri və təşkilatı şəraitin hazırlanması işi başa çatdı. Bu tədbirlər yetərinçə hazırlıqlı olan milyonlarla soydaşımızı "Vahid Azərbaycan dövləti və Azərbaycançılıq" ideologiyası ətrafında sıx birləşdirdi.

Eyni zamanda, "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu diaspor ilə iş istiqamətində fəaliyyətin düzgün qurulması məqsədinə xidmət edir. Bütün göstərilən fəaliyyətinə görə Azərbaycan xalqı Ümummilli lider Heydər Əliyevi haqlı olaraq müstəqil dövlətimizin diaspor quruculuğu siyasətinin banisi hesab edir.

Bu gün Azərbaycan diasporunun dünyanın müxtəlif ölkələrində formalaşan birlikləri Azərbaycan dövlətinin, Azərbaycan mədəniyyətinin, Azərbaycan həqiqətlərinin tanınması və təbliği işində radio və televiziyanın, dövrü mətbuatın imkanlarından geniş istifadə edirlər. Hazırda dünyanın bir çox ölkələrində Azərbaycan dilində müxtəlif qəzet və jurnallar nəşr olunur, xüsusi radio və televiziya verilişləri hazırlanır. Dünyanın 30-dan çox ölkəsində 100-dən artıq ictimai, milli və mədəni cəmiyyət və təşkilatları fəaliyyət göstərir. 2002-ci ildə Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə və mütəşəkkilliyinə güclənməsi, ümummilli ideyalar ətrafında birləşməsi üçün geniş imkanlar yaratdı. İndi fəxrə demək olar ki, Rusiyada, Avropanın inkişaf etmiş ölkələrində, ABŞ-da, Asiya dövlətlərində azərbaycanlılar daha mütəşəkkil birləşərək bütün səylərini ümumi işin xeyrinə yönəldə bilirlər.

Bu gün Azərbaycan icmaları və cəmiyyətləri ötən illərlə müqayisədə daha fəaldırlar. Onlar yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatına təsir imkanlarını getdikcə artırır, xarici siyasəti-mizdə prioritet təşkil edən məsələlərə fəal dəstək verməklə Artıq bütün dünya azərbaycanlıları ulu öndər Heydər Əliyevi xalqımızın Ümummilli lideri hesab edir. Ümummilli liderimizin diasporamızın qarşısında qoyduğu vəzifələri yerinə yetirirlər. Bununla yanaşı, sevindirici hal ondan ibarətdir ki, ulu öndər Heydər Əliyevin diaspor quruculuğu sahəsində apardığı uzaqgörən siyasəti bu gün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən müvəffəqiyyətlə davam etdirilir. Prezident İlham Əliyev bu ilin noyabr ayında Azərbaycan Respublikasının Diaspor ilə İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında Sərəncam imzalamaqla bir daha dövlətin diaspora siyasətinin gücləndirilməsində maraqlı olduğuna işarə edib.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin qeyd etdiyi kimi, **"Dünya azərbaycanlılarının ancaq bir vətəni, müstəqil dövləti var, bu, Azərbaycan Respublikasıdır. Biz hamımız da onun ətrafında birləşməliyik"**.

İsmayıl AĞAYEV,
Beynəlxalq Diaspora Mərkəzinin rəhbəri

"Yeni Azərbaycan".-2008.- 12 dekabr.-№233.-S.11

Azərbaycan lobbisi formalaşır

Bu gün xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların sürətlə təşkilatlanması prosesi müşahidə edilməkdədir. Azərbaycan Respublikası bu prosesə dəstək verir və onu daha da təkmilləşdirməyə, soydaşlarımızın diaspor quruculuğu sahəsində fəaliyyətini koordinasiya etməyə çalışır. Azərbaycan Respublikasının diaspor quruculuğu sahəsindəki dövlət siyasətinin başlıca qayəsi ümummilli lider Heydər Əliyevin müəllifi olduğu azərbaycançılıq ideologiyasının fundamental prinsiplərini həyata keçirməkdən ibarətdir. Dünya azərbaycanlılarının 2001-ci ilin noyabrında Bakıda keçirilən I qurultayından sonra bu strategiyanın həyata keçirilməsi istiqamətində mühüm addımlar atılmış, həmvətənlərimizin təşkilatlanması, azərbaycançılıq ideyalarının gerçəkləşdirilməsi üçün bir çox problemlərin həllinə nail olunmuşdur.

Hazırda dünyanın əksər ölkələrində 300-ə yaxın Azərbaycan icma və birlikləri fəaliyyət göstərir və diasporumuzun təşkilatlanması prosesi bu gün də davam etməkdədir.

İndi harada yaşamasından asılı olmayaraq, bütün soydaşlarımız tarixi Vətənlə sıx əlaqələr qurmağa çalışır, ölkəmizin iqtisadi və siyasi həyatı haqqında həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə obyektiv şəkildə çatdırmaqda əllərindən gələni əsirgəmir.

Tarixi Vətənimiz Azərbaycanın hüduqlarından kənarda məskunlaşmış milyonlarla soydaşımızın vahid bir amal ətrafında birləşdirilməsi istiqamətində indiyədək əldə olunmuş bütün nailiyyətlər milli ön-dərimiz Heydər Əliyevin adı və məqsədyönlü fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bu gün Heydər Əliyev siyasi kursunun layiqli davamçısı, onun müəyyənləşdirdiyi inkişaf strategiyasını uğurla həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev diasporumuzun formalaşdırılması sahəsində nailiyyətləri yeni inkişaf mərhələsinə qaldıraraq daim diqqət mərkəzində saxlayır.

Prezident İlham Əliyev soydaşlarımızın tarixi Vətənin ümumi mənafevləri çərçivəsində həmrəyliyin təmin olunmasına, milli maraqlarımızın qorunmasında diasporun imkanlarından daha səmərəli istifadə edilməsinə istiqamətlənmiş siyasət yeritməkdədir. Ölkə başçısı əksər xarici səfərlərində Azərbaycan diasporunun nümayəndələri ilə görüşür, onları narahat edən problemlərlə maraqlanır və dəyərli tövsiyələrini verir.

Vurğulamaq lazımdır ki, Azərbaycan dövləti dünyanın hansı ölkəsində yaşamasından asılı olmayaraq hər bir azərbaycanlının hüquqlarını müdafiə etməyi, soydaşlarımızın problem və qayğılarının həllinə yardım göstərməyi özünün prioritet vəzifələrindən biri hesab edir. 2006-cı il martın 16-da Bakıda dünya azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsi diaspor quruculuğu tarixində yeni bir mərhələnin əsasını qoymuşdur.

Son dövrlərdə Azərbaycan və türk icmaları arasında getdikcə inkişaf etməkdə olan əməkdaşlıq əlaqələri güclü Azərbaycan lobbisinin formalaşdırılması üçün zəmin rolunu oynayacaqdır. Müasir dünyanın reallıqlarına əsaslanaraq tam məsuliyyətlə demək olar ki, hazırkı şəraitdə Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi, onlar arasında əməkdaşlığın inkişafı hər iki xalqın maraqlarına xidmət edir.

Türkiyə və Azərbaycanın milli mənafevləri, dövlət maraqları, tarixin sınaqlarından çıxmış dostluq telləri iki xalqın diasporlarının sıx əməkdaşlığını, taleyüklü məsələlərin həllində birgə fəaliyyətini zərurətə çevirmişdir. Təqdirəlayiq haldır ki, bu gün Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları bir çox məsələlərdə ortaq mövqedən çıxış edirlər, bir tərəfin tədbirləri digər tərəfdən dəstəklənir.

Milli birliyin təmin olunması, dünya azərbaycanlılarının vahid milli mənafevləri ətrafında sıx birləşmə-sində Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurası məqsədyönlü iş aparır, müxtəlif ölkələrdə məskunlaşmış həmvətənlərimizin bir bayraq altında birləşmiş monolit qüvvəyə çevrilməsinə maksimum səy göstərilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurası dünya azərbaycanlılarının Bakıda keçirilən I qurultayında yaradılmışdır və şuranın 109 üzvü vardır.

Dekabrın 18-də Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurasının iclası keçiriləcəkdir. Diaspor ilə İş üzrə Dövlət Komitəsinin təşkilatçılığı ilə təşkil olunan tədbirdə dünya azərbaycanlılarının II qurultayının qətnaməsinə uyğun olaraq qurultaydan sonra keçən dövr ərzində görülmüş işlərlə bağlı müzakirələr aparılacaq, bundan sonrakı mərhələdə qarşıda duran vəzifələr müəyyənləşdiriləcək, tədbir çərçivəsində, Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Xartiyasının təbliği, lobbisi quruculuğu, soydaşlarımızın yaşadıkları ölkələrdə cəmiyyətə inteqrasiyası, ictimai-siyasi proseslərdə daha fəal iştirakının təmin olunması ilə bağlı bir sıra məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparılacaqdır.

Sənədin hazırlanmasına 20-dək alim cəlb olunmuşdur. Sənədin məqsədi xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar arasında siyasi-iqtisadi, sosial-mənəvi birliyi Azərbaycan dövlətçiliyi və xalqının mənafevinə əks etdirən prinsiplər ətrafında formalaşdırmaq, diasporumuzun qarşısında duran tarixi vəzifələri özündə əks

etdirən, azərbaycançılıq ideologiyasına əsaslanan vahid konsepsiyanın hazırlanmasıdır. Bu sənəd həmçinin həmvətənlərimizin məskunlaşdıqları ölkələrdə əsas hüquq və azadlıqlarının yerli qanunvericilik, xüsusilə beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində təmin edilməsinin prinsip və mexanizmlərini müəyyənləşdirəcək. Azərbaycanlıların ictimai-siyasi fəallığının yüksəldilməsi, cəmiyyətə inteqrasiya prosesində qarşıya çıxan problemlərin aradan qaldırılması, milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanması və təbliği metodologiyasını müəyyən etmək də xartiyanın məqsədləri sırasına daxildir.

Həmrəylik Xartiyası xarici ölkələrdə yaşayan həmvətənlərimizin Azərbaycan dövlətçiliyi və tarixi Vətənin milli maraqları ətrafında daha sıx birliyinə nail olunmasını, diasporumuzun digər xalqların diasporları ilə əməkdaşlıq imkanlarının genişləndirilməsini, gələcəkdə güclü Azərbaycan lobbisinin formalaşdırılması üçün real zəminin hazırlanmasını tənzimləyəcək.

Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Xartiyasında xarici ölkələrdəki Azərbaycan diasporunun ayrı-ayrı regionlar üzrə fəaliyyətinin əsas istiqamətləri də əksini tapacaq. Həmçinin azərbaycanlılara qarşı ermənilərin törətdiyi terror və soyqırımı aktları, uydurma, saxta "erməni soyqırımı" iddialarının iflası ilə bağlı xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın üzərinə düşən vəzifələr müəyyənləşdiriləcəkdir.

Qədir ASLAN.

“Respublika”.-2008.-16dekabr.-№280.-S.3.

Ən böyük azərbaycanlı

DÜZ 17 İL ÖNCƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN İMZASI İLƏ "DÜNYA AZƏRBAYCANLILARININ HƏMRƏYLİK VƏ BİRLİK GÜNÜ" BAYRAMININ TƏSİS EDİLMƏSİ HAQQINDA QƏRAR TƏSDİQLƏNİB

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin "Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında" 1991-ci il 16 dekabr tarixli qərarının qəbulundan 17 il ötür. Sözsüz ki, bu əlamətdar təqvim bilavasitə bu ideyanın təşəbbüskarı və həmin tarixi qərara imza atmış şəxs - ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Bəlkə də, məhz bu amil xaricdə yaşayan soydaşlarımız tərəfindən ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanda hakimiyyətə gəldikdən sonra gördüyü işlərə diqqəti artırmış, Azərbaycan dövlətinin varlığına və gələcəyinə inam və ümidlər yaratmış, onların tarixi Vətənlə əlaqələrinin genişlənməsinə səbəb olmuşdur. Bu qərarla ulu öndər Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının milli birlik və həmrəylik nümayiş etdirməsi, xaricdə Azərbaycan diasporunun təşəkkül taparaq formalaşması problemini dövlət səviyyəsinə qaldırdı.

Təsadüfi deyil ki, 1991-ci ildən başlayaraq ilk dəfə məhz ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə əvvəl Naxçıvanda, sonra isə bütün Azərbaycan miqyasında hər il 31 dekabr - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü kimi xüsusi qeyd edilir.

Bu baxımdan, "31 dekabr" ın xüsusi yükü və böyük qayəsi həm də ondan ibarətdir ki, bu əlamətdar gün Azərbaycanın dirçəlişi və inkişafı yolunda əvəzsiz xidmətlər göstərmiş ümummilli lider Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü, yenilməz iradəsi sayəsində təsis edilmiş, ümumxalq, ümummilli bayrama çevrilmişdir. "Bizim vəzifəmiz, Azərbaycan dövlətinin vəzifəsi ondan ibarətdir ki, bütün ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılara mümkün olan qayğıni, diqqəti göstərsin, onların həyatı ilə maraqlansın və dövlətimizlə ayrı-ayrı ölkələrdə olan Azərbaycan icmaları arasında əlaqələri daha da inkişaf etdirdirsin. Azərbaycanın xaricində yaşayan azərbaycanlılar isə gərək, indi müstəqil Azərbaycan ilə daha sıx əlaqələr qursunlar. Bunlar hamısı dünyada olan bütün azərbaycanlıların birliyinin, həmrəyliyinə təmin olunması üçün əsas şərtlərdir" - bu sözlərin müəllifi olan ulu öndər Heydər Əliyevi Azərbaycan xalqının, bütövlükdə dünyanın ən böyük şəxsiyyətlərindən biri adlandıranlar tam haqlıdırlar.

Bu gün müstəqil dövlətimiz dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə nail olmaq üçün öz üzərinə düşən tarixi missiyanı böyük məsuliyyətlə yerinə yetirir. Xarici ölkələrdə yaşayan həmvətənlərimizlə, soydaşlarımızla münasibət qurmaq dövlətimizin xarici siyasətində ən mühüm istiqamətlərdən biridir. Həmvətənlərlə münasibətdə dövlət siyasətinin məqsədi onların milli özünəməxsusluğunu sərbəst müdafiə etmək, qorumaq və inkişaf etdirmək, bir-biri ilə və Azərbaycanla əlaqələrini genişləndirmək və digər hüquqlarını müdafiə etməkdən ibarətdir. Fəxrlə deyə bilərik ki, Azərbaycan dövləti dünya azərbaycanlılarının qəlbinə əbədi həkk olunmuş ümummilli lider Heydər Əliyev ənənələrini uğurla yerinə yetirməkdədir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev vətən və millətlə bağlı tövsiyələrinə, ilk növbədə, özü əməl edən şəxsiyyət idi. O, Azərbaycan və azərbaycançılığı tanıtdığı məsləhət görürdüsə, hamıdan əvvəl özü bu istiqamətdə iş aparırdı. Onun fəaliyyətinin hər bir anı məhz Azərbaycan və azərbaycanlılığı tanıtdığına, azərbaycanlıların milli qürur hissələrinin güclənməsinə yönəlmişdi. Ensiklopedik biliyə, güclü iradəyə və milli ruha, dərin fəlsəfi düşüncə tərzinə və möhkəm yaddaşa malik olan bu böyük insanın bütün fəaliyyəti doğma xalqına sədaqətlə xidmətin parlaq nümunəsidir. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra dünya azərbaycanlılarının vahid bir ideya ətrafında birləşdirilməsi məsələsi ən aktual vəzifələrdən biri kimi qarşıda dururdu. Bunun, əlbəttə ki, kifayət qədər ciddi səbəbləri mövcud idi. Birincisi, dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması müstəqil Azərbaycan dövlətinin sosial və siyasi əsaslarının möhkəmləndirilməsi baxımından vacib idi. İkincisi, bu müxtəlif yerlərdə məskunlaşmış həmvətənlərimizin Azərbaycan dövlətinin qurulmasında və inkişafında iştirakına imkan yaradan amil kimi qiymətləndirilirdi. Üçüncüsü isə, Azərbaycanda yaşamayan azərbaycanlıların vahid bir güc mərkəzi kimi özünü təsdiqinə və dünyada cərəyan edən ictimai-siyasi proseslərə təsir imkanlarının artırılmasına əsas yaradırdı. Bütün bunlara baxmayaraq, müstəqilliyin ilk illərində dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması istiqamətində, demək olar ki, heç bir iş görülmədi.

1993-cü ildən bu istiqamətdə pərakəndəliyə son qoymaq məqsədilə qətiyyətli addımlar atan ulu öndər bir sıra ciddi tədbirlər həyata keçirməyə başlamışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyev çoxsaylı xarici səfərlər zamanı irili-xırdalı Azərbaycan icmaları ilə görüşlər keçirmiş, onların problemləri, qaygıları ilə maraqlanmış, tövsiyələrini vermiş, xarici ölkələrdəki səfirliklərimizi birbaşa bu işə cəlb etmiş, həmvətənlərimizi Azərbaycanın ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatında real iştiraka dəvət etmişdir. Bu görüşlər dünya azərbaycanlılarının milli-mənəvi həmrəyliyi məsələsində son dərəcə ciddi önəm kəsb etmişdir. Ümummilli lider xaricdə

diasporumuzun formalaşdırılmasının vacibliyini, lobbichilik fəaliyyətimizin əsas istiqamətlərini və perspektivlərini bəyan etmişdir.

O, Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin genişləndirilməsinin və qüvvətləndirilməsinin müstəqil dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsində mühüm təsirini qeyd edərək dəfələrlə bu məsələyə toxunmuş, onları dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi işində fəal iştirak etməyə çağırmışdır. Ulu öndərin hər il dekabr ayının 31-də Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü ilə əlaqədar Azərbaycan xalqına müraciəti, bu münasibətlə respublikamızda və xaricdə keçirilən tədbirlər xalqımızın özünüdərk, mənəvi bağlılığı istiqamətində atılan mühüm addımlardandır. Dünya azərbaycanlılarının bir araya gələrək təşkilatlanması, müstəqil Azərbaycan dövləti ətrafında sıx siyasi, iqtisadi, mənəvi birliyi müstəqil dövlət quruculuğumuzun indiki mərhələsində və müstəqilliyimizin əbədiliyinin təmin olunmasında son dərəcə önəmli bir amildir.

Ümummilli lider 1993-cü ildən başlayaraq xarici ölkələrə səfərləri zamanı - Fransada, Böyük Britaniyada, Türkiyədə, ABŞ-da, Almaniyada, Ukraynada, Polşada, Rumıniyada, Belçikada, Norveçdə, Bolqarıstanda və digər ölkələrdə azərbaycanlılarla maraqlı görüşlər keçirmiş, xaricdə yaşayan soydaşlarımızı daim milli ideya ətrafında birləşməyə, təşkilatlanmağa, icmalar, milli cəmiyyətlər yaratmağa səsləmişdir. O, daim həmvətənlərimizi yaşadıkları ölkənin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak etməyə, eyni zamanda, vətənlə doğma Azərbaycanla sıx əlaqə saxlamağa, bir an da olsun Azərbaycanı təmsil etdiklərini unutmamağa çağırırdı.

2001-ci ilin noyabr ayının 9 - 10-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsi də məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü idi. Dünya azərbaycanlılarının I qurultayı Azərbaycan xalqının həyatında, milli və mənəvi birliyinin təşəkkülündə tarixi bir hadisə oldu. Dünyanın onlarla ölkəsində yaşayan azərbaycanlıları bir araya gətirən qurultay, şübhəsiz ki, xaricdə yaşayan on milyonlarla soydaşımızın milli təşəkkülünün, özünüdərk hissənin formalaşması, onların müstəqil Azərbaycan dövləti ətrafında təşkilatlanması, mənəvi-siyasi birliyinin təmin edilməsi işində yeni bir mərhələ açdı. Həmçinin, dünya azərbaycanlılarının I qurultayı dünyaya səpələnmiş soydaşlarımızın azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşməsinə, əvvəllər zəif olan diasporların möhkəmlənməsinə, onların fəaliyyətinin canlanmasına, müxtəlif milli və mədəni təşkilatlar arasında əlaqələrin qurulmasına təkan vermişdir.

I qurultay dünya azərbaycanlılarının qarşısında milli dəyərləri qoruyub saxlamaq, Azərbaycan dilini, adət-ənənələrini, milli mədəniyyətini və incəsənətini təbliğ etmək və gələcək nəsələ çatdırmaq kimi vəzifələr qoymuşdu. Ümummilli lider Heydər Əliyev qurultaydakı tarixi çıxışında dünya azərbaycanlılarına üz tutmuş, onlara birləşməyin yolunu göstərmişdir: "Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mədəniyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir".

Ümummilli lider Heydər Əliyevin "Xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla iş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında" fərmanının da Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin mütəşəkkil şəkildə qurulması baxımından müstəsna əhəmiyyəti vardır. Bütün bunlar bir daha Azərbaycan diasporunun möhkəm, sarsılmaz siyasi əsaslar üzərində formalaşdırılmasından xəbər verir. Nəticədə bu gün Azərbaycan Respublikasında dünya azərbaycanlılarının milli birlik və həmrəylik problemi dövlət səviyyəsində qaldırılmış, Azərbaycan diasporunun formalaşdırılması dünya azərbaycanlılarının bir-biri ilə və eyni zamanda tarixi vətənlə əlaqələrinin yaradılması və möhkəmləndirilməsi məsələləri bilavasitə gündəmə gətirilmişdir. Dünya azərbaycanlılarının əsil milli özünüdərk və ümummilli ideya - azərbaycançılıq, müstəqil dövlətçilik və milli-mənəvi dəyərlər ətrafında birləşməsi prosesi başlanmışdır. Bu gün təsəlli yerimiz, ümid yerimiz bir də odur ki, ulu öndərimizin milli birlik və azərbaycançılıq ideyalarını onun siyasi məktəbinin ən layiqli yetirməsi, yüksək intellektual səviyyəyə malik, görkəmli siyasi xadim Prezident İlham Əliyev həyata keçirir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyası bu gün də uğurla davam etdirilir. İlham Əliyevin ən zəruri əsərlərin latın əlifbası ilə çap olunması üçün imzaladığı fərman, xarici ölkələrə səfərləri zamanı diaspora nümayəndələr ilə keçirdiyi çoxsaylı görüşlər, habelə, bir sıra sərəncamları bir daha təsdiqləyir ki, bu gün milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması etibarlı əllərdədir. Onu da qeyd edək ki, Milli Məclis "Xaricdə yaşayan Azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" qanun da qəbul edib. Bu qanun xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasətinin məqsəd və prinsiplərini və bu siyasətin həyata keçirilməsilə əlaqədar dövlət orqanlarının fəaliyyətinin əsaslarını müəyyən edir. Bu günlərdə isə dövlət başçısının fərmanı ilə Diaspora Komitəsi yaradıldı. Sözsüz ki, bütün bunlar, soydaşlarımızın problemlərinin həlli istiqamətində Prezident İlham Əliyev qayğısının və Heydər Əliyev ideyalarına sədaqətinin bariz nümunəsidir...

"Səs" in analitik qrupu

Milli həmrəylik məfkurəsi

HEYDƏR ƏLİYEV FENOMENİ HƏR BİR SOYDAŞIMIZ ÜÇÜN FƏXR VƏ İFTİXAR SİMVOLUNA ÇEVRİLİB

Bu gün müstəqil dövlətimiz dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə nail olmaq üçün öz üzərinə düşən tarixi missiyanı böyük məsuliyyətlə yerinə yetirir. Xarici ölkələrdə yaşayan həmvətənlərimizlə, soydaşlarımızla münasibət qurmaq dövlətimizin xarici siyasətində ən mühüm istiqamətlərdən biridir. Həmvətənlərlə münasibətdə dövlət siyasətinin məqsədi onların milli özünəməxsusluğunu sərbəst müdafiə etmək, qorumaq və inkişaf etdirmək, bir-biri ilə və Azərbaycanla əlaqələrini genişləndirmək və digər hüquqlarını müdafiə etməkdən ibarətdir. Fəxrlə deyə bilərik ki, Azərbaycan dövləti dünya azərbaycanlılarının qəlbinə əbədi həkk olunmuş ümummilli lider Heydər Əliyev ənənələrini uğurla yerinə yetirməkdədir.

I yazı

Ümummilli lider Heydər Əliyev vətən və millətlə bağlı tövsiyələrinə ilk növbədə özü əməl edən şəxsiyyət idi. O, Azərbaycan və azərbaycançılığı tanıtmış məsləhət görürdüsə, hamıdan əvvəl özü bu istiqamətdə iş aparırdı. Onun fəaliyyətinin hər bir anı məhz Azərbaycan və azərbaycançılığı tanıtmış, azərbaycanlıların milli qürur hissələrinin güclənməsinə yönəlmişdi. Ensiklopedik biliyə, güclü iradəyə və milli ruha, dərin fəlsəfi düşüncə tərzinə və möhkəm yaddaşa malik olan bu böyük insanın bütün fəaliyyəti doğma xalqına sədaqətlə xidmətin parlaq nümunəsidir. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra dünya azərbaycanlılarının vahid bir ideya ətrafında birləşdirilməsi məsələsi ən aktual vəzifələrdən biri kimi qarşıda dururdu. Bunun, əlbəttə ki, kifayət qədər ciddi səbəbləri mövcud idi. Birincisi, dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması müstəqil Azərbaycan dövlətinin sosial və siyasi əsaslarının möhkəmləndirilməsi baxımından vacib idi. İkincisi, bu müxtəlif yerlərdə məskunlaşmış həmvətənlərimizin Azərbaycan dövlətinin qurulmasında və inkişafında iştirakına imkan yaradan amil kimi qiymətləndirilirdi. Üçüncüsü isə, Azərbaycanda yaşamayan azərbaycanlıların vahid bir güc mərkəzi kimi özünü təsdiqinə və dünyada cərəyan edən ictimai-siyasi proseslərə təsir imkanlarının artırılmasına əsas yaradırdı. Bütün bunlara baxmayaraq, müstəqilliyin ilk illərində dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması istiqamətində, demək olar ki, heç bir iş görülmədi. Səbəb olduqca sadə idi- Azərbaycan dövlətinin özünün vəziyyəti və onu idarə edənlərin naş siyasəti, təfəkkürü belə bir ideyanı həyata keçirmək səviyyəsində deyildi. Azərbaycanlıların təşkilatlanması məsələsi ilk növbədə ideoloji və tarixi əhəmiyyət daşıyan bir problem idi. Buna nail olmaq üçün Azərbaycan dövlətinin ideya-siyasi təməlini yaratmaq, onun iqtisadi güdrətinə və siyasi nüfuzuna güclü inam formalaşdırmaq tələb olunurdu. Ümummilli lider Heydər Əliyev bu ideyanın həyata keçirilməsi prosesinə məhz həmin amilləri nəzərə almaqla başladı. 1993-cü ildən bu istiqamətdə pərakəndəliyə son qoymaq məqsədilə qətiyyətli addımlar atan ulu öndər bir sıra ciddi tədbirlər həyata keçirməyə başlamışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyev çoxsaylı xarici səfərlər zamanı irili-xırdalı Azərbaycan icmaları ilə görüşlər keçirmiş, onların problemləri, qayğıları ilə maraqlanmış, tövsiyələrini vermiş, xarici ölkələrdəki səfirliklərimizi birbaşa bu işə cəlb etmiş, həmvətənlərimizi Azərbaycanın ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatında real iştiraka dəvət etmişdir. Bu görüşlər dünya azərbaycanlılarının milli-mənəvi həmrəyliyi məsələsində son dərəcə ciddi önəm kəsb etmişdir. Ümummilli lider xaricdə diasporumuzun formalaşdırılmasının vacibliyini, lobbiçilik fəaliyyətimizin əsas istiqamətlərini və perspektivlərini bəyan etmişdir.

Nəticədə Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının milli birlik və həmrəylik nümayiş etdirməsi, xaricdə Azərbaycan diasporunun təşəkkül taparaq formalaşması problemini dövlət səviyyəsinə qaldırdı. Təsədüfi deyil ki, 1991-ci ildən başlayaraq ilk dəfə məhz ulu öndərimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə əvvəl Naxçıvanda, sonra isə bütün Azərbaycan miqyasında hər il 31 dekabr- Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü kimi xüsusi qeyd edilir. Bu baxımdan, "31 dekabr"ın xüsusi yükü və böyük qayəsi həm də ondan ibarətdir ki, bu əlamətdar gün Azərbaycanın dirçəlişi və inkişafı yolunda əvəzsiz xidmətlər göstərmiş ümummilli lider Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü, yenilməz iradəsi sayəsində təsis edilmiş, ümumxalq, ümummilli bayrama çevrilmişdir. "Bizim vəzifəmiz, Azərbaycan dövlətinin vəzifəsi ondan ibarətdir ki, bütün ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılara mümkün olan qayğıyı, diqqəti göstərsin, onların həyatı ilə maraqlansın və dövlətimizlə ayrı-ayrı ölkələrdə olan Azərbaycan icmaları arasında əlaqələri daha da inkişaf etdirdirsin. Azərbaycanın xaricində yaşayan azərbaycanlılar isə gərək, indi müstəqil Azərbaycan ilə daha sıx əlaqələr qursunlar. Bunlar hamısı dünyada olan bütün azərbaycanlıların birliyinin, həmrəyliyinin təmin olunması üçün əsas şərtlərdir"- bu sözlərin müəllifi olan Heydər Əliyevi Azərbaycan xalqının, bütövlükdə dünyanın ən böyük şəxsiyyətlərindən biri adlandıranlar tam haqlıdırlar.

Bütün bunlarla yanaşı, ümummilli liderin 18 dekabr 1997-ci il tarixli "1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindən tarixi etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında", 25 mart 1998-ci il tarixli "Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında", 21 aprel 1998-ci il tarixli "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illiyi haqqında" fərmanları, "Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında" adlı 29 dekabr 2000-ci il tarixli xalq müraciəti dünya azərbaycanlılarının mənəvi-ideoloji birliyinin əsas istiqamətlərini müəyyən edən konseptual sənədlər hesab oluna bilər. Ən əsası isə ümummilli lider Heydər Əliyev dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında mənəvi, siyasi birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi ilə bağlı məsələlərin ətraflı müzakirə edilməsini nəzərə alaraq 2001-ci ilin may ayının 23-də xüsusi sərəncam imzalamışdır.

Məhz bu sərəncama əsasən 2001-ci ilin noyabr ayının 9-10-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsinə nail olundu. Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayı Azərbaycan xalqının həyatında, milli və mənəvi birliyinin təşəkkülündə tarixi bir hadisə oldu. Dünyanın onlarla ölkəsində yaşayan azərbaycanlıları bir araya gətirən qurultay, şübhəsiz ki, xaricdə yaşayan on milyonlarla soydaşımızın milli təşəkkülünün, özünüdərk hissənin formalaşması, onların müstəqil Azərbaycan dövləti ətrafında təşkilatlanması, mənəvi, siyasi birliyinin təmin edilməsi işində yeni bir mərhələ açdı. Həmçinin, Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayı dünyaya səpələnmiş soydaşlarımızın azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşməsinə, əvvəllər zəif olan diasporların möhkəmlənməsinə, onların fəaliyyətinin canlanmasına, müxtəlif milli və mədəni təşkilatlar arasında əlaqələrin qurulmasına təkan vermişdir. I qurultay dünya azərbaycanlılarının qarşısında milli dəyərləri qoruyub saxlamaq, Azərbaycan dilini, adət-ənənələrini, milli mədəniyyətini və incəsənətini təbliğ etmək və gələcək nəslə çatdırmaq kimi vəzifələr qoymuşdu. Ümummilli lider Heydər Əliyev qurultaydakı tarixi çıxışında dünya azərbaycanlılarına üz tutmuş, onlara birləşməyin yolunu göstərmişdir: "Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mədəniyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir".

Eyni zamanda, Dünya Azərbaycanlılarının həmrəyliyinə daha da gücləndirmək və birliyini möhkəmləndirmək məqsədilə hazırda həm dövlət səviyyəsində, həm də ictimai və elmi təşkilatlar səviyyəsində xeyli iş görülmüş və görülməkdədir. Bu məqsədlə son illərdə respublikamızda keçirilən əməli tədbirlərin sayəsində xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın xalqımızın, millətimizin ümumi mənafeyi naminə təmasları xeyli intensivləşmişdir. Nəticədə son iki ildə bir çox xarici ölkələrdə Azərbaycan cəmiyyətləri birləşmiş, federasiyalar yaradılmışdır. Belə birliklərdən Almaniyadakı Azərbaycan Cəmiyyətləri Federasiyasını, Ukrayna Azərbaycan Konqresini, Ümumrusiya Azərbaycan Konqresini, Rusiya Azərbaycanlılarının Federal Milli-Mədəni Muxtariyyəti kimi qurumları qeyd etmək olar. Bu mütərəqqi tendensiya digər ölkələrdə də yayılmaqdadır. Eyni zamanda, hər il Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü ərəfəsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin həmvətənlərimizə və bütün soydaşlarımıza ünvanladığı müraciətdə bu yöndə işlərin indən belə daha da gücləndiriləcəyinə, yeni vüsət alacağına işarə vurulur, eyni zamanda, əsas diqqət istifadə olunmamış potensialdan maksimum yararlanmağa yönəldilir: "Bu gün Azərbaycan diasporu böyük iqtisadi, mədəni, intellektual qüvvəyə malikdir. Yaşadıqları ölkələrin ictimai-siyasi həyatına onların təsiri getdikcə daha artıq hiss olunur. Məmnunluq hissi ilə qeyd edirəm ki, Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrində, Avropada, Amerikada Azərbaycan icmaları və cəmiyyətləri əvvəlki dövrlərlə müqayisədə xeyli səmərəli fəaliyyət göstərirlər. Lakin o da xüsusi vurğulanmalıdır ki, onların geniş imkanları, istifadə olunmamış potensialı vardır və bu potensialdan milli maraqlar naminə maksimum yararlanmaq lazımdır".

Bu gün Prezident İlham Əliyev hamını səfərbər etməyə çalışır ki, azərbaycanlılar məhz bir ideya ətrafında birləşsin. Bütün bunlar dövlət başçımızın ümummilli lider Heydər Əliyev ənənələrinə sadiqliyini nümayiş etdirir.

Y.Əliyeva

“Səs”.-2008.-27 dekabr.-N.238.-S.3

Heydər Əliyev: “Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam”

Həmrəyliyimiz və birliyimiz sülhə, tərəqqiyə, azərbaycançılığa xidmət edir

Diasporun formalaşdırılması və inkişafı Azərbaycanın dövlət siyasətinin strateji istiqamətlərindəndir. Bir qədər əvvəl qeyd etdiyimiz kimi, ümummilli liderimiz 1993-cü ildən — Azərbaycanda hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra bütün xarici səfərlərində diaspor üzvləri ilə görüşlər keçirir, onları daha aktiv olmağa çağırırdı.

Uzun illər ərzində, hələ Sovet İttifaqı dönəmində Azərbaycanın rəhbəri olduğu, daha sonralar isə Moskvada çalışdığı dövrdə dünyada kök salmış erməni diasporunun Azərbaycan əleyhinə necə təbliğat apardığından, türk dünyası əleyhinə hansı bəd əməllər törətdiyindən tam xəbərdar olan görkəmli siyasi xadim Heydər Əliyev, eyni zamanda, Dağlıq Qarabağ probleminin yaranmasında məhz erməni diasporunun hansı rol oynadığını, 20 faizədək Azərbaycan torpağının işğalını da erməni diasporunun verdiyi dəstək və güc sayəsində həyata keçirdiyini bilirdi. Bu cəhətdən bizim görəcəyimiz ən mühüm işlərdən birini öz diasporumuzun gücləndirilməsi və gələcəkdə erməni diasporu ilə başbaşa gəlib Azərbaycanın haqq səsinin dünyaya çatdırılması olduğunu ulu öndər çox gözəl görürdü və diaspor təşkilatları ilə işləyən bir dövlət qurumunun yaradılmasının zərurilliyini Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayında elan etmişdi. Əvvəl qeyd etdiyimiz kimi 2002-ci il 5 iyun tarixli fərmanı ilə yaratdığı Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi xaricdəki Azərbaycan cəmiyyətlərinin, birliklərinin və dərnəklərinin fəaliyyətinin vahid mərkəzdən koordinasiyasına, habelə onların dövlət qayğısı ilə əhatə olunmasına geniş imkanlar açdı, eyni zamanda, dünya azərbaycanlılarının konsolidasiyasında, diaspordan lobbiyə çevrilməsində yeni mərhələnin başlanğıcını qoydu.

II qurultaydan sonra başlanan yeni mərhələdə artıq təşkilatlanmış diaspor qurumlarının yaşadıkları ölkələrdə daha yüksək mövqe tutmaları üçün xüsusi layihələr hazırlanır və həyata keçirilir. Onlardan biri də diaspor təşkilatlarımızın güclü olduğu ölkələrdə ictimai-siyasi xadimləri, dövlət adamlarını, müxtəlif rəhbər vəzifə tutan şəxsləri diasporumuzun vasitəsilə Bakıya dəvət etmək, ölkəmizdə baş verən prosesləri, iqtisadi inkişafı onlara göstərməkdən ibarətdir. Məqsəd həm də Azərbaycan diasporu ilə onların əlaqələrini möhkəmləndirməkdir ki, gələcəkdə diaspor təşkilatlarımız həmin dövlətlərdə, şəhərlərdə olan insanların gücündən istifadə edə bilsinlər, öz mövqelərini daha da gücləndirsinlər və Azərbaycanın haqq səsinə daha da yüksəklərə çatdırsınlar.

Son zamanlar erməni analitikləri belə bir məqamı qabardırlar ki, artıq Ermənistan və erməni diasporu fəaliyyətini daha genişləndirməli və gücləndirməlidir. Çünki Azərbaycan diasporu türk icmaları, eləcə də yəhudi diasporu ilə birgə fəaliyyətə başlayıb. Bu diasporların dünyada gücünün bir yerə toplanması gələcəkdə ermənilərin bütün fəaliyyətini sıfıra endirə, onların uzun illər ərzində yaratdığı mexanizmi dağıda bilər. Doğrudan da, Azərbaycan diasporunun digər xalqların diasporları ilə birgə fəaliyyəti bu mexanizmi artıq dağıtmağa başlayıb.

Prezident İlham Əliyev də demişdir ki, biz bundan sonra erməni təbliğatına qarşı fəal mübarizəni genişləndirməli, müdafiə taktikasından hücum taktikasına keçməliyik. Bunun üçün Azərbaycan Respublikasında bütün imkanlar var. Ökənin iqtisadi inkişafı bütün sahələrə, o cümlədən diaspor sahəsinə təsir göstərir. Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyətində bu məqam əsas istiqamətlərdən biri kimi müəyyən edilib. Azərbaycan və Türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I Forumunda qəbul edilən Bakı Bəyannaməsinin də əsasını bu məsələ təşkil edir. Həmin tədbirdə təsdiqlənən birgə fəaliyyət strategiyasında da göstərilib ki, Azərbaycan və Türk icmalarının Koordinasiya Şurası hər il konkret bir tarixdə Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və qondarma “erməni soyqırımı” iddiaları ilə bağlı birgə etiraz aksiyaları təşkil etsin. Ötən il Bakıda keçirilən Türk Dövlət və Cəmiyyətlərinin XI qurultayında da Türkiyədə 1915-ci il hadisələri ilə əlaqədar “erməni soyqırımı” iddiaları ilə bağlı bəyanat qəbul edilib. Bir faktı da qeyd etmək ki, ABŞ Nümayəndələr palatasının Xarici Əlaqələr Komitəsində Osmanlı imperiyasında işğalçı qüvvələrlə əməkdaşlıq edən erməni əhalisinin bir hissəsinin köçürülməsi ilə bağlı 1915-ci ildə baş vermiş hadisələrin “soyqırımı” kimi adlandırılması haqqında 106 nömrəli qətnamə layihəsi qəbul edilərkən də Azərbaycan diasporu türk diasporunun yanında olub. Məhz Azərbaycan və Türk diaspor təşkilatlarının ciddi səyləri və Amerikadakı yəhudi diasporunun iştirakı ilə bir neçə konqresmen səsini geri götürüb. Bu da Azərbaycan və Türk diaspor təşkilatlarının birgə uğuru kimi qiymətləndirilməlidir.

2007-ci il Bakıda Azərbaycan və Türk diaspor rəhbərlərinin I Forumun keçirilməsi ideyası, ilk növbədə, Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin türk xalqları arasında birliyin möhkəmləndirilməsinə verdiyi xüsusi önəmin göstəricisidir. Cənab İlham Əliyev hər zaman türk dünyasının birliyinin möhkəmlənməsinə dəstək verir, türk xalqları arasında əməkdaşlığın inkişafı üçün çox mühüm addımlar atır. 2006-cı il sentyabrın 18-də Türkiyənin Antalya şəhərində keçirilmiş türkdilli dövlətlərin və topluluqların X

Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq qurultayında Prezident İlham Əliyevin Azərbaycan və Türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin forumunun keçirilməsi barədə təşəbbüsü bunu bir daha təsdiqlədi. Bu forumun keçirilməsi Prezident İlham Əliyevin dövlətlərimiz arasındakı strateji müttəfiqliyə daha bir töhfəsi idi. Tarixi proseslərin gedişi dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan milyonlarla azərbaycanlı və türkün qüvvəsinin ümumi maraqlarımızın müdafiəsinə istiqamətləndirilməsini, Azərbaycan və Türkiyənin beynəlxalq aləmdə siyasi, iqtisadi mövqelərinin daha da möhkəmləndirilməsi istiqamətində onun potensialından istifadəni zəruri edir. Bu məqsədlə Bakıda keçirilən Azərbaycan və Türk Diaspor Təşkilatların rəhbərlərinin I Forumunda “Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyət strategiyası” qəbul edilib. Bu çox mühüm sənəddir. Bu strategiyanın həyata keçirilməsi bütün türkdilli xalqların diaspor qurumlarının vahid ideologiya ətrafında cəmlənməsi deməkdir. Təbii ki, buna qədər də diaspor təşkilatlarımız arasında əməkdaşlıq mövcud idi. Lakin forumdan sonra Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının beynəlxalq aləmdə ümumi maraqlarımızın müdafiəsi istiqamətində fəaliyyəti daha da güclənib. Onlar qarşıya çıxan problemləri diqqətdə saxlayır, çıxış yollarını birgə müzakirə edir, Azərbaycan və Türkiyənin haqq səsinin dünyaya çatdırılması məqsədilə müntəzəm olaraq birgə tədbirlər keçirirlər. Eyni zamanda, xarici ölkələrdəki azərbaycanlıların və türklərin yaşadıkları dövlətin ictimai-siyasi proseslərində iştirak imkanlarını da artır.

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Türk dövlət və cəmiyyətlərinin Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq qurultayı ilk dəfə Türkiyədən kənarında keçirildi. Dövlət başçımız ötən il Antalyada keçirilən analogi toplantıdakı çıxışında XI qurultayın Bakıda keçirilməsini təklif etmişdi. 2007-ci il noyabrın 17—19-na təsadüf edən bu qurultay çox yüksək səviyyədə keçdi. Bütün türk xalqlarını əhatə edən belə bir qurultayın Azərbaycanda keçirilməsi ölkəmizin getdikcə türk dünyasının mərkəzinə çevrildiyini bir daha sübut etdi. Bu tədbir Azərbaycanın türk dünyasının mənəvi birliyinə nail olmaq istəyini təsdiqlədi və bir daha sübut etdi ki, türk dövlətlərinin, xalqlarının, diaspor təşkilatlarının vahid məqsədlər uğrunda, ideoloji məsələlərdə eyni mövqedən çıxış etməsi, yalan və şişirdilmiş erməni təbliğatına qarşı birgə mübarizəsi Prezident İlham Əliyevin xarici siyasətinin əsas hədəflərindəndir. Bu, bütövlükdə türkdilli xalqların dünya siyasətindəki yerini, təsir imkanlarını, nüfuzunu təmin etməyə yönəlmiş tarixi missiyadır.

Türkdilli dövlət və cəmiyyətlərinin XI Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq qurultayı vahid məqsəd, amal uğrunda həyata keçirilən işlərin yeni mərhələsinin əsasını qoydu. Qurultay çərçivəsində türkdilli xalqlar arasında elm, texnika, mədəniyyət, təhsil, iqtisadiyyat, ticarət, turizm və maliyyə sahələrində əməkdaşlıq, mədəni irsin təbliği, türk gəncliyinin qarşısında duran vəzifələr, onların milli ruhda tərbiyə edilməsi problemləri, müasir qloballaşma proseslərinin xalqlarımızın həyatına təsiri ilə bağlı məsələlər müzakirə edildi. Eyni zamanda, türk dünyasını narahat edən bir sıra vacib problemlərlə—Ermənistan—Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli, Şimali Kiprin beynəlxalq təcriddən çıxarılması, İraq və Əfqanıstanda yaşayan türkdilli xalqların vəziyyəti, Ahıska türklərinin tarixi torpaqlarına qayıdışı sahəsində mövcud çətinliklərlə əlaqədar fikir mübadiləsi aparıldı. Sonda qəbul olunan yekun hesabatda qurultaydakı müzakirə və təhlillərin, irəli sürülmüş rəy və təkliflərin əsas istiqamətləri olaraq, türkdilli xalqların sülh və təhlükəsizliyinin təmin olunması, beynəlxalq birliyə inteqrasiyasının sürətləndirilməsi məqsədi ilə fəaliyyətin gücləndirilməsi, türkdilli xalqlar arasında birliyin və onların dünya siyasi arenasındakı yerinin möhkəmləndirilməsi, ölkələrimizin iqtisadiyyat, siyasət, mədəniyyət, ticarət və digər sahələrdə əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsi, habelə qarşılıqlı inteqrasiya meyillərinin gücləndirilməsi qərara alındı. Qurultay Türkdilli Dövlətlər Birliyinin yaradılması üçün zəruri elmi, ideoloji, institusional və hüquqi zəminin formalaşdırılmasına başlamaq məqsədi ilə müvafiq konsepsiyanın hazırlanmasını vacib hesab etdi. Eyni zamanda, türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının zirvə görüşünün daimi katibliyinin yaradılması ideyası alqışlandı, bu təklifin türk dünyası ölkələri arasında dostluq, əməkdaşlıq əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsinə, xalqlarımızın qədim tarixə malik çoxəsrlik qardaşlıq münasibətlərinin inkişafına təkan verəcəyinə əminlik ifadə edildi, bu istiqamətdə tədbirlər görmək tövsiyə olundu. Qurultayın daha bir mühüm yekun sənədi—1915-ci il Türkiyə hadisələri ilə əlaqədar Türk Dövlət və Cəmiyyətlərinin XI Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq qurultayı iştirakçılarının bəyanatı da elə bu ruhdadır.

Bəyanatda tarix boyunca ermənilərin türk millətinə qarşı apardığı soyqırım siyasətindən bəhs olunur. Qurultay iştirakçıları bütün dünya ölkələrini, beynəlxalq təşkilatları regionda sülhə və sabitliyə təhlükə yarada biləcək qərarlardan çəkinməyə, bu cür məsələlərə ədalət hissi, diqqət və həssaslıqla yanaşmağa çağırır. Ümumiyyətlə, qurultay öz qarşısına kifayət qədər böyük məqsədlər qoymuşdu. Ən vacib məqam isə ondan ibarət idi ki, türkdilli xalqlar bu qərarların həyata keçirilməsi üçün lazımı iradəyə malik olduqlarını təsdiq etdilər. Bu, Türk dövlət və cəmiyyətlərinin XI Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq qurultayının ən mühüm və ən əhəmiyyətli nəticəsidir.

Dünya Azərbaycanlılarının birliyinin yaradılması istiqamətində ümummillə liderimizin işıqlı ideyaları Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini təşkil edir. Odur ki, nəinki öz ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması, eyni zamanda, dünya azərbaycanlılarının milli həmrəyliyi və birliyi getdikcə daha sürətlə, möhkəmlənir və dünyada nüfuzumuz artır, azərbaycançılıq ideologiyası dünyada

mühüm yerlərdən birini tutur, ona maraq artır. Çünki Azərbaycançılıq ideologiyası inkişafa, tərəqqiyə, sülhə, haqqa, dinc birgəyaşayışa xidmət edir.

Vahid İMANOV.

“Xalq qəzeti”.-2008.-31 dekabr.-N 293.-S.5.

Ən böyük azərbaycanlı

Ümummilli lider Heydər Əliyevin əbədiyaşar ideyalarına əsaslanan müstəqil dövlətimiz bu gün dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə nail olmaq üçün öz üzərinə düşən tarixi missiyanı çox böyük məsuliyyətlə yerinə yetirir. Xarici ölkələrdə yaşayan həmvətənlərimizlə, soydaşlarımızla münasibətlər qurmaq, onların tarixi Vətənlə əlaqələrini təmin etmək dövlətimizin xarici siyasətində ən mühüm istiqamətlərdən biridir. Həmvətənlərlə münasibətdə dövlət siyasətinin məqsədi onların milli özünəməxsusluğunu sərbəst müdafiə etməkdən, qoruyub inkişafa nail olmaqdan, bir-biri ilə və Azərbaycanla əlaqələrini genişləndirməkdən ibarətdir. Fəxrlə deyə bilərik ki, Azərbaycan dövləti dünya azərbaycanlılarının qəlbinə əbədi həkk olunmuş ümummilli lider Heydər Əliyev ənənələrini uğurla yerinə yetirməkdədir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev Vətən və millətlə bağlı dəyərlərə ilk növbədə özü əməl edən şəxsiyyət idi. Ulu öndər Azərbaycanı və azərbaycançılığı tanıtdığı məsləhət görürdüsə, hamıdan əvvəl özü bu istiqamətdə iş aparırdı. Onun fəaliyyətinin hər bir anı məhz Azərbaycan və azərbaycançılığı tanıtdığına, azərbaycanlıların milli qürur hissələrinin güclənməsinə yönəlmişdi. Ensiklopedik biliyə, güclü iradəyə və milli ruha, dərin fəlsəfi düşüncə tərzinə və möhkəm yaddaşa malik olan bu böyük insanın bütün fəaliyyəti doğma xalqına sədaqətlə xidmətin parlaq nümunəsidir.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra dünya azərbaycanlılarının vahid bir ideya ətrafında birləşdirilməsi məsələsi ən aktual vəzifələrdən biri kimi qarşıda dururdu. Bunun əlbəttə ki, kifayət qədər ciddi səbəbləri mövcud idi. Birincisi, dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması müstəqil Azərbaycan dövlətinin sosial və siyasi əsaslarının möhkəmləndirilməsi baxımından vacib idi. İkincisi, bu müxtəlif yerlərdə məskunlaşmış həmvətənlərimizin Azərbaycan dövlətinin qurulmasında və inkişafında iştirakına imkan yaradan amil kimi qiymətləndirilirdi. Üçüncüsü isə, Azərbaycanda yaşamayan azərbaycanlıların vahid bir güc mərkəzi kimi özünü təsdiqləməyə və dünyada cərəyan edən ictimai-siyasi proseslərə təsir imkanlarının artırılmasına əsas yaradırdı. Dövlət müstəqilliyinin ilk illərində dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması istiqamətində demək olar ki, heç bir iş görülmədi. Səbəb olduqca sadə idi - Azərbaycan dövlətinin özünün vəziyyəti və onu idarə edənlərin naşiyə siyasəti, təfəkkürü belə bir ideyanı həyata keçirmək səviyyəsində deyildi. Azərbaycanlıların təşkilatlanması məsələsi ilk növbədə ideoloji və tarixi əhəmiyyət daşıyan bir problem idi. Buna nail olmaq üçün Azərbaycan dövlətinin ideya-siyasi təməlini yaratmaq, onun iqtisadi qüdrətinə və siyasi nüfuzuna güclü inam formalaşdırmaq tələb olunurdu.

Ümummilli lider Heydər Əliyev bu ideyanın həyata keçirilməsi prosesinə məhz həmin amilləri nəzərə almaqla başladı. 1993-cü ildən bu istiqamətdə pərakəndəliyə son qoymaq məqsədilə qətiyyətli addımlar atan ulu öndər bir sıra ciddi tədbirlər həyata keçirməyə başlamışdı. Heydər Əliyev çoxsaylı xarici səfərlər zamanı irilixirdə Azərbaycan icmaları ilə görüşlər keçirmiş, onların problemləri, qayğıları ilə maraqlanmış, tövsiyələrini vermiş, xarici ölkələrdəki səfirliklərimizi birbaşa bu işə cəlb etmiş, həmvətənlərimizi Azərbaycanın ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatında real iştiraka dəvət etmişdi. Bu görüşlər dünya azərbaycanlılarının milli-mənəvi həmrəyliyi məsələsində son dərəcə ciddi önəm kəsb etmişdi. Ümummilli lider xaricdə diasporumuzun formalaşdırılmasının vacibliyini, lobbiçilik fəaliyyətimizin əsas istiqamətlərini və perspektivlərini bəyan etmişdi. Nəticədə Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının milli birlik və həmrəylik nümayiş etdirməsi, xaricdə Azərbaycan diasporunun təşəkkül taparaq formalaşması problemini dövlət səviyyəsinə qaldırmışdı. Təsədüf deyil ki, 1991-ci ildən başlayaraq ilk dəfə məhz ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə əvvəl Naxçıvanda, sonra isə bütün Azərbaycan miqyasında hər il 31 dekabr - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü kimi xüsusi qeyd edilir. Bu baxımdan 31 dekabr tarixinin xüsusi yükü və böyük qayəsi həm də ondan ibarətdir ki, bu əlamətdar gün Azərbaycanın dirçəlişi və inkişafı yolunda əvəzsiz xidmətlər göstərmiş ümummilli lider Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü, yenilməz iradəsi sayəsində təsis edilmiş, ümumxalq, ümummilli bayrama çevrilmişdir. "Bizim vəzifəmiz, Azərbaycan dövlətinin vəzifəsi ondan ibarətdir ki, bütün ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılara mümkün olan qayğıyı, diqqəti göstərsin, onların həyatı ilə maraqlansın və dövlətimizlə ayrı-ayrı ölkələrdə olan Azərbaycan icmaları arasında əlaqələri daha da inkişaf etdirdirsin. Azərbaycanın xaricində yaşayan azərbaycanlılar isə gərək indi müstəqil Azərbaycan ilə daha sıx əlaqələr qursunlar. Bunlar hamısı dünyada olan bütün azərbaycanlıların birliyinin, həmrəyliyinin təmin olunması üçün əsas şərtlərdir" - bu sözlərin müəllifi olan böyük Heydər Əliyevi Azərbaycan xalqının, bütövlükdə dünyanın ən böyük şəxsiyyətlərindən biri adlandıranlar tam haqlıdırlar.

Ümummilli lider Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin genişləndirilməsinin və qüvvələndirilməsinin müstəqil dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsində mühüm təsirini qeyd edərək dəfələrlə bu məsələyə toxunmuş, onları dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi işində fəal iştirak etməyə çağırmışdır. Ulu öndərin hər il dekabr ayının 31-də Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü ilə əlaqədar Azərbaycan xalqına müraciətləri, bu münasibətlə respublikamızda və xaricdə keçirilən tədbirlər xalqımızın özünüdərkini, mənəvi

bağlılığı istiqamətində atılan mühüm addımlardandır. Dünya azərbaycanlılarının bir araya gələrək təşkilatlanması, müstəqil Azərbaycan dövləti ətrafında sıx siyasi, iqtisadi, mənəvi birliyi müstəqil dövlət quruculuğumuzun indiki mərhələsində və müstəqilliyimizin əbədiliyinin təmin olunmasında son dərəcə önəmli bir amildir.

Ümummilli lider 1993-cü ildən başlayaraq xarici ölkələrə səfərləri zamanı - Fransada, Böyük Britaniyada, Türkiyədə, ABŞ-da, Almaniyada, Ukraynada, Polşada, Rumıniyada, Belçikada, Norveçdə, Bolqarıstanda və digər ölkələrdə azərbaycanlılarla maraqlı görüşlər keçirmiş, xaricdə yaşayan soydaşlarımızı daim milli ideya ətrafında birləşməyə, təşkilatlanmağa, icmalar, milli cəmiyyətlər yaratmağa səsləmişdir. O, daim həmvətənlərimizi yaşadıkları ölkənin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak etməyə, eyni zamanda Vətənlə - doğma Azərbaycanla sıx əlaqə saxlamağa, bir an da olsun Azərbaycanı təmsil etdiklərini unutmamağa çağırırdı. 1997-ci ildə Heydər Əliyev ABŞ-a rəsmi səfəri zamanı Azərbaycan diasporu qarşısında çıxışında bu istiqamətdə əsas prinsipləri müəyyən etmişdir: "Siz düşünməyin ki, Azərbaycan bizim üçün nə edib, düşünün ki, biz Azərbaycan üçün nə etmişik. Onda, Azərbaycan da irəli gedər, Azərbaycan diasporu da inkişaf edər". Hətta Heydər Əliyev ABŞ-da yaşayan soydaşlarımıza iradını da bildirmişdi: "Bilirsiniz, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların çoxu Azərbaycanda doğulmayıb. Nə olsun. Məgər Amerikada yaşayan ermənilər Ermənistanda doğulub, məgər onlar Dağlıq Qarabağda doğulub? Amma ermənidirlər, ona görə də Ermənistan haqqında düşünülər. Amerikada yaşayan azərbaycanlıların isə biri deyir, mən İranda doğulmuşam, o biri deyir mən Turanda doğulmuşam. Harada doğulmağın fərqi yoxdur, əsas odur ki, sən azərbaycanlısan, Azərbaycan dilinin, mədəniyyətinin daşıyıcısısan".

Bütün bunlarla yanaşı, ümummilli liderin 18 dekabr 1997-ci il tarixli "1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindən tarixi etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında", 25 mart 1998-ci il tarixli "Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında", 21 aprel 1998-ci il tarixli "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illiyi haqqında" fərmanları, "Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında" adlı 29 dekabr 2000-ci il tarixli xalqa müraciəti dünya azərbaycanlılarının mənəvi-ideoloji birliyinin əsas istiqamətlərini müəyyən edən konseptual sənədlər hesab oluna bilər. Ən əsası isə ümummilli lider Heydər Əliyev dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında mənəvi, siyasi birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi ilə bağlı məsələlərin ətraflı müzakirə edilməsini nəzərə alaraq 2001-ci il may ayının 23-də xüsusi sərəncam imzalamışdır.

Məhz bu sərəncama əsasən 2001-ci il noyabr ayının 9-10-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsinə nail olundu. Dünya azərbaycanlılarının I qurultayı Azərbaycan xalqının həyatında, milli və mənəvi birliyinin təşəkkülündə tarixi bir hadisə oldu. Dünyanın onlarca ölkəsində yaşayan azərbaycanlıları bir araya gətirən qurultay şübhəsiz ki, xaricdə yaşayan on milyonlarla soydaşımızın milli təşəkkülünün, özünüdərk hissənin formalaşması, onların müstəqil Azərbaycan dövləti ətrafında təşkilatlanması, mənəvi, siyasi birliyinin təmin edilməsi işində yeni bir mərhələ açdı. Həmçinin, Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayı xaricdə yaşayan soydaşlarımızın azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşməsinə, əvvəllər zəif olan diasporların möhkəmlənməsinə, onların fəaliyyətinin canlanmasına, müxtəlif milli və mədəni təşkilatlar arasında əlaqələrin qurulmasına təkan vermişdi. I qurultay dünya azərbaycanlılarının qarşısında milli dəyərləri qoruyub saxlamaq, Azərbaycan dilini, adət-ənənələrini, milli mədəniyyətini və incəsənətini təbliğ etmək və gələcək nəsllə çatdırmaq kimi vəzifələr qoymuşdu.

Ümummilli lider Heydər Əliyev qurultaydakı tarixi çıxışında dünya azərbaycanlılarına müraciət edərək onlara birləşməyin yolunu göstərmişdi: "Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mədəniyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir". Ümummilli lider Heydər Əliyevin "Xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla iş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında" fərmanının da Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin mütəşəkkil şəkildə qurulması baxımından müstəsna əhəmiyyəti vardır. Bütün bunlar bir daha Azərbaycan diasporunun möhkəm, sarsılmaz siyasi əsaslar üzərində formalaşdırılmasından xəbər verir. Nəticədə bu gün Azərbaycan Respublikasında dünya azərbaycanlılarının milli birlik və həmrəylik problemi dövlət səviyyəsində qaldırılmış, Azərbaycan diasporunun formalaşdırılması dünya azərbaycanlılarının bir-biri ilə və eyni zamanda tarixi vətənlə əlaqələrinin yaradılması və möhkəmləndirilməsi məsələləri bilavasitə gündəmə gətirilmişdir. Dünya azərbaycanlılarının əsl milli özünüdərk və ümummilli ideya - azərbaycançılıq, müstəqil dövlətçilik və milli-mənəvi dəyərlər ətrafında birləşməsi prosesi başlanmışdır.

Bu gün təsəlli yerimiz, ümid yerimiz bir də odur ki, ulu öndərin milli birlik və azərbaycançılıq ideyalarını onun siyasi məktəbinin ən layiqli yetirməsi, yüksək intellektual səviyyəyə malik, görkəmli siyasi xadim Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev həyata keçirir. Ümummilliyet lider Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyası uğurla davam etdirilir. Cənab İlham Əliyevin ən zəruri əsərlərin latın qrafikası ilə çap olunması üçün imzaladığı fərman və sərəncamları, xarici ölkələrə səfərləri zamanı diaspor nümayəndələri ilə keçirdiyi çoxsaylı görüşləri bir daha təsdiqləyir ki, bu gün milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması etibarlı əllərdədir.

Milli Məclis "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" qanun qəbul etmiş, bu qanun xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasətinin məqsəd və prinsiplərini və bu siyasətin həyata keçirilməsilə əlaqədar dövlət orqanlarının fəaliyyətinin əsaslarını müəyyənləşdirmişdir. Bütün bunlar soydaşlarımızın problemlərinin həlli istiqamətində Prezident İlham Əliyev qayğısının bariz nümunəsidir. Eyni zamanda Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi daha da gücləndirmək və birliyi möhkəmləndirmək məqsədilə hazırda həm dövlət, həm də ictimai və elmi təşkilatlar səviyyəsində xeyli iş görülmüş və görülməkdədir. Bu məqsədlə son illərdə respublikamızda keçirilən əməli tədbirlərin sayəsində xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın xalqımızın, millətimizin ümumi mənafeyi naminə təmasları xeyli intensivləşmişdir. Nəticədə son beş ildə bir çox xarici ölkədə Azərbaycan cəmiyyətləri birləşmiş, federasiyalar yaradılmışdır. Belə birliklərdən Almaniya'da Azərbaycan Cəmiyyətləri Federasiyasını, Ukrayna Azərbaycan Konqresini, Ümumrusiya Azərbaycan Konqresini, Rusiya azərbaycanlılarının Federal Milli-Mədəni Muxtariyyəti kimi qurumları qeyd etmək olar. Bu mütərəqqi tendensiya digər ölkələrdə də yayılmaqdadır. Eyni zamanda hər il Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü ərəfəsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin həmvətənlərimizə və bütün soydaşlarımıza ünvanladığı müraciətləri bu yöndə işlərin indən belə daha da gücləndiriləcəyinə, yeni vüsət alacağına işarə vurulur, eyni zamanda əsas diqqət istifadə olunmamış potensialdan maksimum yararlanmağa yönəldilir: "Bu gün Azərbaycan diasporu böyük iqtisadi, mədəni, intellektual qüvvəyə malikdir. Yaşadıqları ölkələrin ictimai-siyasi həyatına onların təsiri getdikcə daha artıq hiss olunur. Məmnunluq hissi ilə qeyd edirəm ki, Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrində, Avropada, Amerikada Azərbaycan icmaları və cəmiyyətləri əvvəlki dövrlərlə müqayisədə xeyli səmərəli fəaliyyət göstərir. Lakin o da xüsusi vurğulanmalıdır ki, onların geniş imkanları, istifadə olunmamış potensialı vardır və bu potensialdan milli maraqlar naminə maksimum yararlanmaq lazımdır". Bu gün Prezident İlham Əliyev hamını səfərbər etməyə çalışır ki, azərbaycanlılar məhz bir ideya ətrafında birləşsin. Bütün bunlar dövlət başçısının ümummilliyet lider Heydər Əliyev ənənələrinə sadiqliyini nümayiş etdirir.

Möhtərəm Prezident İlham Əliyevin əsas tövsiyələrindən biri də azərbaycançılıq ideyasını yaşatmaq və təbliğ etməklə bağlıdır. Etiraf edək ki, Azərbaycan tarixdə ikinci dəfə müstəqilliyini əldə etdikdən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm ölkəmizdə, həm də dünyada yaşayan soydaşlarımız üçün əsas ideyaya çevrilib. Bu ideyanın müəllifi olan ulu öndər Heydər Əliyev daim üzünü dünyanın müxtəlif ölkələrindən gəlmiş həmyerlilərimizə tutaraq deyirdi ki, azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaqdır.

Prezident İlham Əliyev də Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayında çıxışı zamanı bu məsələni xüsusi vurğulamışdır: "Bizim bu qurultayı keçirməkdə məqsədimiz budur ki, dünyaya səpələnmiş azərbaycanlılar vətənə gəlsin, bir-biri ilə daha sıx əlaqə saxlasın, ünsiyyət qursunlar, bir-birlərini anlamağa çalışsınlar. Ümid edirəm ki, müxtəlif ölkələrdə olan icmaların bir diaspor kimi formalaşmasında daha fəal iştirak edəcəksiniz, digər ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla əlaqələr yaradacaqsınız, azərbaycançılığı möhkəmləndirəcəksiniz. Hesab edirəm ki, qurultay bu sahədə azərbaycançılıq ideyalarının həyata keçirilməsi üçün dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi genişləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi üçün çox mühüm bir tarixi mərhələdir".

Bu gün milli diasporun formalaşdırılması istiqamətində aparılan genişmiqyaslı iş Azərbaycanın xarici siyasət doktrinasının da mühüm qoluna çevrilmişdir. Təsədüfi deyil ki, Prezident İlham Əliyev də bu amili nəzərə alaraq, diaspor hərəkatını genişləndirmək məqsədilə 9 fevral 2005-ci il tarixdə Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsi barədə sərəncam imzalamış və bu möhtəşəm tədbir öz əhəmiyyətinə görə ölkəmizin çağdaş tarixinə əlamətdar hadisə kimi düşmüşdür.

Şübhəsiz ki, ölkəmizin inkişaf və tərəqqi yolundakı nailiyyətlərində dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan, ürəklərində azərbaycançılıq amalını daşıyan həmvətənlərimizin də müstəsna payı var. Müstəqil Azərbaycanın daxili və xarici siyasət sahəsində əldə etdiyi uğurlar onların milli şüurunun, özünüdərkini, torpağa bağlılığını günü-gündən möhkəmləndirir. Müxtəlif ölkələrdəki azərbaycanlı diaspor təşkilatları soydaşlarımızın təşkilatlanması, səylərinin birləşdirilməsi, onların fəaliyyətinin məqsədyönlü xarakter alması naminə faydalı iş aparır, ölkəmizi daha yaxından tanıtdırmaq üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirirlər.

Bununla belə, mövcud realıq göstərir ki, xaricdəki Azərbaycan diasporunun imkanlarından geniş istifadə olunması, ölkə həyatının müxtəlif sahələrində meydana çıxan problemlərin həllində onun fəal iştirakının

gerçəkləşdirilməsi yolunda hələ çox işlər görülməlidir. Hazırda Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən strateji siyasi kurs bu işlərin davamlığına ən real təminatdır.

Cənab İlham Əliyev siyasi fəaliyyətində hər zaman diaspor və lobbi quruculuğu işinə diqqətlə yanaşır. Xatırladaq ki, cənab İlham Əliyev hələ Avropa Şurası Parlament Assambleyasında Azərbaycan nümayəndə heyətinə rəhbərlik edərkən səmimi ünsiyyəti, diplomatik bacarığı ilə çoxlu sayda əcnəbi parlamentarı ölkəmizin yaxın dostuna, müdafiəçisinə çevirib. Azərbaycan AŞ PA tribunasından səmərəli istifadə etməklə, Ermənistanın təşkilat tərəfindən təcavüzkar dövlət kimi tanınmasına nail olub. Rəsmi Bakı bu istiqamətdə Azərbaycanın yaxın strateji müttəfiqi olan dövlətlərlə sıx əməkdaşlığı olduqca vacib sayır. Azərbaycan və Türkiyənin xarici ölkələrdəki diaspor qurumları fəaliyyətlərini əlaqələndirir, müxtəlif məsələlərdə bir-birinə dəstək verirlər.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev bir neçə dəfə ölkə diplomatlarının iştirakı ilə Xarici İşlər Nazirliyində keçirdiyi geniş tərkibli müşavirələrdə diaspor quruculuğu işini xarici siyasət sahəsində prioritet istiqamətlərdən biri kimi qiymətləndirmiş və bu fəaliyyətin daha da gücləndirilməsi vacibliyini önə çəkmişdir. Dövlət başçısı İlham Əliyev diaspor təşkilatlarının qarşısında da yeni vəzifələr qoyub: "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılar bu və digər məsələlərdə səfirliklərə öz köməyini göstərə bilərlər. Mən demək olar ki, səfər etdiyim əksər ölkələrdə Azərbaycan diasporunun nümayəndələri ilə görüşlər keçirmişəm. Biz, bir tərəfdən, onları qorumalıyıq, müdafiə etməliyik. Çalışmalıyıq ki, onlar yaşadıkları ölkələrin bütün təbəqələrində təmsil olunsunlar. Həm icra orqanlarında, həm qanunvericilik orqanlarında, həm də biznes sahəsində onların mövqeləri daha da güclənsin. Yəni bu, bizim vəzifəmizdir. Eyni zamanda onlar da öz doğma vətənlərinə xidmət etməli, kömək göstərməlidirlər. Ona görə də səfirliklər Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi ilə sıx əlaqədə olmalıdırlar və xaricdə yaşayan soydaşlarımızla işlər daha yüksək səviyyədə qurulmalıdır. Mən bilirəm ki, bu iş bir çox ölkədə gedir. Səfirliklər bu baxımdan işləyirlər. Mən bunu bilirəm. Amma əlbəttə, istərdik ki, bunun böyük nəticəsi, səmərəsi olsun".

Sözsüz ki, bütün bunlar ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi ideyalarına əsaslanan milli həmrəylik siyasətinin dövlət səviyyəsində və çox böyük uğurla həyata keçirildiyini nümayiş etdirir və ulu öndərin azərbaycançılıq ideyasına möhtərəm Prezident İlham Əliyevin böyük qayğısını ifadə edir.

Nizami XUDİYEV.
“Azərbaycan”.-2008.-31 dekabr.-N 293.-S.1-2.

Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi və “Azərbaycançılıq” ideologiyası

Bu gün dünyada gedən proseslər, torpaqlarımızın bir hissəsinin işğal altında olması, ölkəmizə qarşı fəaliyyət göstərən erməni diasporunun mövcudluğu dünya azərbaycanlılarının birliyini zəruri edən başlıca amillərdir. Dünyanın 70-dək ölkəsində yaşayan 50 milyona qədər azərbaycanlının bir qismi XIX əsrin ilk onilliklərindən başlayaraq müxtəlif səbəblər üzündən vətəni tərk etmək məcburiyyətində qalanlardır. Çar Rusiyasının Qafqazda apardığı antimüsəlman və antitürk siyasəti, 1905-1906, 1918-ci illərdə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı həyata keçirdikləri qanlı qırğınlar insanları yurd-yuvasından didərgin salmağa, regionda azərbaycanlı əhalinin üstün mövqeyinin zəiflədilməsinə yönəldilmişdir. 1920-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra mühacirətin növbəti mərhələsi başlanıb. Otuzuncu və II Dünya müharibəsindən sonrakı illərin mühacirəti repressiyalar, siyasi təqiblər, qətlərlə bağlı olub. Müstəqillik dövrünün ilk illərində sosial-iqtisadi məsələlər səbəbindən xarici ölkələrə üz tutanlar da mühacirətdə yaşayan azərbaycanlıların sırasındadır.

Son illərdə xaricdə yaşayan həmvətənlərimiz yeni tarixi şəraitin tələbinə uyğun olaraq milli-mədəni yöndə təşkilatlanmağa başlayıblar. Hazırda azərbaycanlıların dünyanın 30-dan çox ölkəsində 150-dən artıq ictimai, milli-mədəni cəmiyyətləri, təşkilatları fəaliyyət göstərir. Azərbaycan diasporu Rusiya, ABŞ, Türkiyə, Almaniya, Fransa kimi ölkələrdə daha çoxsaylı və fəaldır.

Əlbəttə ki, bütün bu proseslər öz-özünə, kortəbii şəkildə baş vermir. Xaricdə yaşayan soydaşlarımızın bir-birilə əlaqələr yaratması, təşkilatlanması, Azərbaycanın haqq səsinin dünyaya çatdırılması yönündə ümummilli liderimizin rolu çox böyük olub. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1991-ci il dekabrın 16-da Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisində “Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında” qəbul olunan qərar Azərbaycan diasporu arasında əlaqələrin möhkəmlənməsi yolunda çox mühüm addım oldu. Bu qərarın qəbulundan başlayaraq hər il dekabrın 31-i Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü kimi qeyd olunur.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin xarici ölkələrdəki azərbaycanlı icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsini nəzərdə tutan Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi ilə bağlı 2001-ci il 23 may tarixli fərmanından sonra bu iş daha sistemli və ardıcıl aparılmağa başlandı.

Ulu öndərin xarici dövlətlərə səfərləri zamanı həmin ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla görüşməsi, onların fəaliyyətləri, problemləri ilə maraqlanması soydaşlarımızın fəaliyyətinə stimül verdi. Lakin sadəcə mənəvi dəstəklə kifayətlənməyən ümummilli lider Heydər Əliyevin 5 iyul 2002-ci ildə verdiyi fərmanla Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş Üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı. Komitə xaricdə yaşayan azərbaycanlılara, onların yaratdıqları qurumlara, kütləvi informasiya vasitələrinə beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində öz tarixi Vətəni ilə əlaqə yaratmaq, ana dilini, milli-mənəvi dəyərləri mənimsəmək, yaşatmaq və inkişaf etdirmək məqsədilə müxtəliflyönlü təşkilati, informasiya, maddi və mənəvi yardım göstərir.

Lakin bununla belə, dövlətimizin də diasporun güclü dəstəyinə ehtiyacı vardır. Azərbaycan həqiqətlərinin dünyanın ən müxtəlif yerlərində səsləndirilməsi, bilavasitə həm də onların fəaliyyətindən asılıdır. Son illər fəallaşmaqda olan diaspor təşkilatlarımız müxtəlif dillərdə kitablar çap edir, qəzetlər buraxır, internet saytları açır, kütləvi tədbirlər həyata keçirirlər.

Digər tərəfdən, dünya azərbaycanlılarının birliyini təmin edə biləcək ən mühüm və təsirli vasitə vahid ideologiyanın olmasıdır. Bunu çox gözəl anlayan Ulu öndər Heydər Əliyev xalqı bir ideya, bir məqsəd ətrafında birləşdirmək üçün məhz “Azərbaycançılıq” ideologiyasını seçdi. Azərbaycan dinindən, irqindən, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər bir azərbaycanlının vətənidir. Azərbaycançılıq ideologiyası xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin milli şüurunun inkişafında xüsusi rol oynayır. Diasporumuzun gücü onun tərkibini təşkil edən soydaşlarımızın öz ana dilini, mədəniyyətini, milli ənənələrini zaman keçdikcə hansı səviyyədə qoruyub saxlamasından çox asılıdır.

Ümummilli liderimiz öz çıxışları və fəaliyyəti ilə bu ideologiyaya sadıq qaldığını dəfələrlə sübuta yetirib. O, 25 dekabr 1997-ci ildə “Dünya azərbaycanlılarına” müraciətində də hər bir azərbaycanlının Vətən qarşısında olan borcunu ödəmək üçün üzərinə düşən vəzifələri aydın bir şəkildə göstərib: “Bu gün harada yaşamasından asılı olmayaraq Azərbaycanı özlərinin tarixi vətəni sayan bütün insanlar ölkəmizin müstəqilliyini qoruyub saxlamaq naminə dövlətçilik ideyaları ətrafında sıx birləşməli, sarsılmaz həmrəylik nümayiş etdirməlidir. Bütün azərbaycanlılara, bu və ya digər tellərlə ölkəmizlə bağlı olan hər bir şəxsə, azərbaycançılıq, vətənpərvərlik hissləri, tarixi torpağımıza, yurdumuza, mədəniyyətimizə məhəbbət aşılamaq hamımızın ümdə vəzifəsidir. Vətənimizin, respublikamızın taleyi hər bir soydaşımızın taleyi olmalıdır”.

Ulu öndər Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu işlər bu gün də layiqincə davam etdirilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2008-ci ilin noyabr ayında Azərbaycan Respublikasının Diaspor ilə İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında Sərəncam imzalaması buna sübutdur.

Yalnız həmrəyliyimizi, birliyimizi möhkəmləndirməklə çətinliklərin öhdəsindən gələ, Azərbaycanın xoşbəxt gələcəyini təmin edə bilərik.

Hülya Məmmədli
“Yeni Azərbaycan”.-2009.-7 yanvar.-N.2.-S.4

Azərbaycanın diaspor siyasəti

"Azərbaycan Respublikası bütün dünya azərbaycanlılarının dayaq və cazibə mərkəzidir, onların ümid və məhəbbətlə baxdığı müqəddəs bir yerdir. Buna görə də bütün azərbaycanlılar müstəqil dövlətimizin ətrafında daha sıx birləşmiş Azərbaycanın azad, firavan, daha da güclü, qüdrətli olması üçün mümkün olan hər şeyi etməlidirlər".

Heydər Əliyev

Gülər Əhmədova

Millət vəkili, Dünya Azərbaycanlıları Konqresinin İdarə Heyətinin üzvü

Ümummilli lider Heydər Əliyev və hazırkı dövlət başçısı İlham Əliyevin söyləri sayəsində Azərbaycanın dünyada geosiyasi əhəmiyyətinin durmadan artması, regionda öncül mövqeyə çıxması, siyasi-iqtisadi və mədəni sahələrdə uğurlar qazanması bu gün hamılıqla etiraf olunur. Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafında, səmərəli neft strategiyasının həyata keçirilməsində, ardıcıl xarici siyasət xəttinin yürüdülməsində, ölkənin davamlı inkişafının, təmin olunmasında bu liderlərin müstəsna rolu haqqında çox deyilmiş, çox yazılmışdır. Bununla belə onların siyasi quruculuq fəaliyyətinin çox mühüm bir istiqaməti – Azərbaycan millətinin diaspor təşkilatlarında birləşdirilməsi kimi böyük iş isə yetərinə tədqiq və təbliğ edilməmişdir. Halbuki hər iki liderin fəaliyyətində bu faktor müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Diaspor siyasətinin Azərbaycanın taleyüklü məsələlərinin həllində üstün rolu danılmazdır.

Cəmi 15 il əvvəl "Azərbaycan diasporu", həmçinin "Azərbaycan lobbisi" anlayışları ciddi qəbul edilmir, reallığı əks etdirmirdi. Azərbaycanın potensial diaspor ehtiyatları hər zaman sanballı çəkiyə (40 milyondan artıq) malik olsa da, bizim etnomədəni və siyasi cəhətdən diaspor təşkilatlarımız yox dərəcəsində idi.

Prezidentliyin ilk illərində Heydər Əliyevin gəldiyi qənaət diqqətəlayiqdir: "Mən xarici ölkələrə səfər edir və diasporu toplamaq istəyirəm. Mən Amerikada onu bir araya topladım. Çıxaqoda cəmi 35 nəfər gəldi. Bir neçə dəfə Parisdə, Londonda onları toplamışam. 35-40 nəfərdən artıq adam olmur. Bu diaspor durmu?"

H. Əliyev MDB dövlət başçıları arasında ilk olaraq istər dövlətlərarası münasibətlərin inkişafı baxımından, istərsə də gənc dövlətimizin üzləşdiyi bir çox problemlərin həllində diasporun olduqca böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini layiqincə qiymətləndirmişdir. O, özünəməxsus uzaqgörənliklə çoxmilyonluq Azərbaycan diasporu ilə işi dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırdı. Transsərhəd milli həmrəylik faktorunu ölkənin ictimai inkişafının ideologiyası və mədəni dayaqlarından birinə çevirməklə, diaspor resurslarından fəal şəkildə istifadə olunması üçün lazım olan hər şeyi etdi. Eyni zamanda milli özünüdərkini və azərbaycançılıq məfkurəsinin inkişafına yönəldilmiş dövlət siyasəti nəinki diaspor söylərinin əlaqələndirilməsini, həmçinin təşkilatlanmanın ilkin mərhələləri üçün səciyyəvi olan qeyri-sağlam rəqabəti, dar siyasi düşüncə meyillərinin aradan qaldırılmasını nəzərdə tuturdu.

Müstəqilliyin ilk günlərindən Ermənistanın hərbi təcavüzünə məruz qalan və informasiya blokadasında olan gənc dövlətimizin təşkilatlanmış güclü bir diasporunun olması istər gündəlik problemlərin həllində istərsə də uzunmüddətli perspektiv layihələrin icrasında böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. H. Əliyev hələ 1991-ci ildə Naxçıvan Ali Məclisinin sədri olarkən, 1 dekabr tarixini Dünya azərbaycanlıların həmrəylik günü elan etməklə, əslində azərbaycanlıların birləşməsi yolunda yeni bir ənənənin əsasını qoymuşdur.

Prezident olduqdan sonra H. Əliyev diaspor təşkilatlarının birləşdirilməsi problemini dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevirdi. Diasporumuzun təşkilatlanması, onun ölkələr və xalqlar arasında münasibətlərdə vasitəçi ola biləcək elit təbəqəsinin formalaşması istiqamətində real addımlar atıldı.

24 dekabr 1998-ci ildə H. Əliyev dünya azərbaycanlılarına müraciət ünvanladı. Müraciətdə Azərbaycanın müstəqilliyinin dönməzliyini təmin etməyə çağırış səsləndirdi.

H. Əliyevin hakimiyyəti dövründə Azərbaycan diasporunun təşkilatlanması işi daim diqqətdə olmuş, qısa müddətdə nəzərə çarpacaq uğurlar əldə edilmişdir. 1-ci ilin noyabr ayında Bakıda keçirilmiş Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı bunun təsdiqidir. Qurultay azərbaycançılıq ideyasının gerçəkləşməsi və çoxsaylı diasporun həqiqi bir qüvvəyə çevrilməsinin əsasını qoymuş oldu. Qurultayın işində dünyanın 36 ölkəsindən 1153 nümayəndə iştirak edirdi. Qurultayda rəhbər orqanına ölkə Prezidentinin də seçildiyi Diasporla İş üzrə Xüsusi Əlaqələndirmə Şurası təsis olundu. Qurultaydan dərhal sonra H. Əliyevin fərmanı ilə Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı. 2002-ci ilin dekabr ayında isə "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla əlaqədar dövlət siyasəti haqqında" Qanun qəbul edildi. Dövlətin bu addımları dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması və mənəvi birləşməsi prosesini sürətləndirdi, tarixi vətənləri ilə onların əlaqələrinin genişlənməsini təmin etdi, ölkə-mizin tarixi və bugünkü reallıqlarının dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasına imkan verdi.

Ölkə Prezidenti İlham Əliyevin həyata keçirdiyi məqsədyönlü diaspor siyasəti dünya azərbaycanlılarının öz milli ləyaqətinin dərk olunması işinin güclənməsinə, müxtəlif ölkələrdəki Azərbaycan icmalarının təşkilatlanma və fəallığının yüksəlməsinə, həmvətənlərimizin tarixi vətənləri ilə əlaqələrinin möhkəmlənməsinə, Azərbaycanın lobbı təşkilatlarının formalaşmasına ciddi təsir göstərdi. 2006-cı ilin martında Bakıda keçirilmiş Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayı bu siyasətin uğurlarının ən bariz sübutudur. Qurultayın işində 49 ölkədən 1218 nümayəndə iştirak edirdi. Qurultayda diaspor fəaliyyətinin yeni konsepsiyasının hazırlanması, Amerika və Asiya Azərbaycanlıları Konqresinin təsis olunması, Ümumdünya Azərbaycanlıları Təşkilatının və geniş mədəni-maarif müəssisələri şəbəkəsinin yaradılması haqqında qərarlar qəbul edildi. Prezident İlham Əliyev qurultayda çıxış edərək dedi: "Dünya azərbaycanlılarının qurultayı mühüm tarixi hadisədir... Əlli milyonluq Azərbaycan xalqı öz qüvvəsini nümayiş etdirdi. Biz böyük xalqıq, böyük qüvvəyik".

Bu forum diasporun bir təsisat olaraq tanınmasına və birləşmə-sinə yeni təkan verdi, Azərbaycanın lobbı təşkilatlarının yaranmasında mühüm rol oynadı. 2006-cı ildə Antalyada dünyadakı Azərbaycan və türk icmalarının iclası keçirildi. Görüşdə Azərbaycan və türk lobbı təşkilatlarının əlbir fəaliyyət planı işlənib hazırlandı. Həmin günlərdə elə orada Azərbaycan ziyalılarının Ümumdünya forumu və Türkiyədəki Azərbaycan Təşkilatlarının qurultayı keçirildi.

2007-ci ildə Amerikadakı Azərbaycan təşkilatlarının qurultayı, dünya azərbaycanlıları ziyalılarının görüşü təşkil edildi. Məqsəd diaspor elitesinin gücünün səfərbər olunması idi. Diaspor əlaqələrinin intensivləşdirilməsi və Azərbaycan lobbisinin yaradılması məqsədilə Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə xüsusi fəaliyyət proqramı da hazırlandı.

2008-ci ilin 6-7 iyul tarixində Almaniyada Dünya Azərbaycanlıları Konqresinin Qurultayı keçirildi. Qurultayda Sabir Rüstəmxanlı (Azərbaycan) və Firudin Pərvizniya (Almaniya) həmsədr, İsmayıl Ağayev, Gülər Əhmədova, Vaqif Arzumanlı, Səftər Rəhimli (Azərbaycan); Məhəmməd Müştəq (Türkiyə); Nurəddin Qərəvi, Fərəmərz Quluzadə, Hüseyn Vüsuqi, Əjdər Tağızadə, Nadir Hollenbrand, Səməd Fərtaş (Avropa); Mirəşrəf Fətəyev, Abuzər Bağirov, Rəhman Abbasov, Tahir Hacıyev (Rusiya) DAK İdarə Heyətinə üzv seçildilər. DAK İdarə Heyətinin qərarı ilə ölkə nümayəndəlikləri təsis olundu, İsmayıl Ağayev Azərbaycan, Mirəşrəf Fətəyev isə Rusiya nümayəndəliyinin sədrləri seçildilər.

DAK İdarə Heyətinin qərarı ilə Azərbaycanda və Azərbaycandan kənarında bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, DAK Azərbaycan nümayəndəliyi türkdilli dövlətlərin siyasətinə dəstək fondunun təşkilatçılığı ilə birgə Bişkekdə Ümummillə lider Heydər Əliyevin 85, Mircəlal Paşayevin 100 illiyinə həsr olunmuş elmi-praktik konfranslar keçirilmişdir. Həmin tədbirlərdə Azərbaycandan elm və incəsənət xadimləri, o cümlədən dünya şöhrətli yazıçı Çingiz Aytmatov və SSRİ xalq artisti, kinorejissor Polad Şəmsiyev və başqaları iştirak etmişdilər.

Dünya Azərbaycanlıları Konqresinin Azərbaycan nümayəndəliyi Səbəyel bələdiyyəsi ilə birlikdə Nuru Paşanın komandanlığı ilə Qafqaz İslam Ordusunun Azərbaycanın daşnak təcavüzündən qurtulmasının 90 illiyinə həsr olunmuş elmi-praktik konfrans keçirmişdir. Bizim dəvətimizlə həmin tədbirə Türkiyədən Ənvər Paşanın nəvəsi Arzu Ənvər də təşrif buyurmuşdu. Konfransda qərara alındı ki, "Nuru Paşa" Fondu yaradılsın. Fondun əsas məqsədi Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərində yeni mərhələyə təkan verə biləcək tarixi araşdırmaların aparılması, Çanaqqala savaşında şəhid olmuş azərbaycanlıların xatirəsini əbədləşdirmək istiqamətində bir sıra tədbirlərin görülməsi idi.

Gördüyümüz işlərdən biri də vətəndən kənarında yaşayan azərbaycanlıları və digər diaspora nümayəndələrini Quba məzarlığına dəvət edərək onları tarixin acı həqiqətləri ilə tanış etmək olub. Erməni daşnakları tarixin müxtəlif mərhələlərində azərbaycanlılara qarşı soyqırım siyasəti yeridib, dinc əhaliyə divan tutub, onları yaşadıkları tarixi-etnik torpaqlarından məcburi sürgün ediblər. Bu həqiqətləri geniş auditoriyaya, o cümlədən rusdilli auditoriyaya çatdırılması üçün DAK İdarə Heyətinin üzvü olaraq mənim, Beynəlxalq Diaspora Mərkəzinin sədri İsmayıl Ağayevin və S. Sarallının müəllifi olduğumuz "Oğurlanmış tarix, soyqırım" (rus dilində: "Украденная история, геноцид") kitabının təqdimat mərasimi təşkil edildi.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin başlamış olduğu və Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin uğurla davam etdirdiyi diaspor siyasəti bu gün öz uğurlu bəhrələrini verməkdədir.

Təkcə onu demək kifayətdir ki, bu günə kimi 312 diaspor təşkilatı rəsmən qeydə alınmışdır. Onların institusional qeydiyyatı, səylərinin əlaqələndirilməsi və birləşməsi işi davam etməkdədir. Diaspor güclü iqtisadi, mədəni, intellektual gücə malikdir. MDB ölkələrində, Türkiyə, İran, Avropa və Amerikada olan Azərbaycan icmaları isə daha səmərəli fəaliyyət göstərirlər. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, indi "azərbaycanlıların həmrəyliyinin möhkəmləndirilməsi və təşkilatlanması üçün, ümummillə ideyalar ətrafında onların birləşməsi üçün daha geniş imkanlar yaranmışdır".

Azərbaycan dövləti nüfuzlu iqtisadi və siyasi bir qüvvəyə çevrilmişdir. Bütün dünyada yaşayan həmvətənlərimiz üçün gözəl perspektivlər açılmışdır. Prezidentin fikrincə, biz diaspor siyasətimizdə yeni

mərhələyə qədəm qoymuşuq. Bu siyasət keyfiyyətə yeni məzmun kəsb edərək, qarşımızda bu məqsədləri qoyur:

- yaşadıkları ölkələrin siyasi və iqtisadi həyatına Azərbaycan icmalarının təsirinin gücləndirilməsi;
- dünyanın aparıcı ölkələrində nüfuzlu Azərbaycan lobbisinin formalaşdırılması;
- dost lobbi və icmalarla fəal əməkdaşlıq yaradılması;
- Azərbaycanlıların milli-mənəvi dəyərlərinin və adət-ənənələrinin təbliği üçün müntəzəm tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- "Azərbaycanın dostları" və "Azərbaycan evi" beynəlxalq klublarının, mədəniyyət mərkəzlərinin yaradılması;
- Azərbaycanın iqtisadi və mədəni həyatında həmvətənlərimizin real iştirakının təmin olunması;
- Azərbaycan həqiqətlərinin bütün dünyaya çatdırılması və erməni təbliğatının iç üzünün ifşa olunmasında diasporun fəaliyyətinin gücləndirilməsi;
- tariximizin və mədəni irsimizin saxtalaşdırılması cəhdlərinin qarşısının alınması;
- Azərbaycanın müvafiq dövlət və təşkilatları ilə diaspor icmalarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi.

Bu vəzifələr Azərbaycanın artmaqda olan siyasi və iqtisadi imkanları və ölkənin üzləşdiyi problemlərin birlikdə aradan qaldırılması zərurətini qarşıya qoyur. Bir zaman rəqabət aparmaq iqtidarında olmaq və inkişaf etmək üçün Azərbaycan qloballaşma şəraitində nəinki qlobal siyasi və iqtisadi proseslərə fəal surətdə inteqrasiya etməli, həm də beynəlxalq birliyin nüfuzlu üzvü olmalıdır. Prezident İlham Əliyevin bu gün qarşıya qoyduğu bu geniş miqyaslı və çətin vəzifə elitamızdan öz intellektual qabiliyyətini və siyasi iradəsini bir yerə cəmləməyi, bu vəzifənin həyata keçirilməsində cəmiyyətin iştirakının təmin olunması üçün milli strategiyanın işlənilib hazırlanmasını tələb edir.

Bu halda diaspor elitasının rolu prinsipə olduqca vacibdir. Bir tərəfdən o, Azərbaycanın digər ölkələrdə praktiki həyat təcrübəsi mənimsəməsinə kömək edir, digər tərəfdən də dövlətimizin xaricdə maraqlarının qorunmasında mühüm rol oynayır. Diaspor təşkilatları Azərbaycanın, azərbaycanlıların müsbət imicinin formalaşdırılmasına, ümummilli ideyaların reallaşdırılmasına yardım etməli, cəmiyyətimizin müxtəlif qruplarının mürəkkəb beynəlxalq ünsiyyət proseslərinə cəlb olunmasına şərait yaratmalıdır.

Bir sözlə, Azərbaycan milli və dövlət maraqlarının eyni şəkildə uğurlu inkişafı dövlətlə çoxmilyonluq diasporun hərtərəfli qarşılıqlı fəaliyyətindən asılıdır. Ölkənin müasir dünyaya uğurlu siyasi və iqtisadi inteqrasiyasının əsasını bu təşkil edir. Prezident İlham Əliyevin dediyi kimi: "hər bir azərbaycanlı hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq, Azərbaycan dövlətinin, cəmiyyətinin problemləri ilə yaşamalıdır, onların həlli üçün mənəvi məsuliyyət hissi daşmalıdır. Eyni zamanda, Azərbaycan hökuməti də elə bir şərait yaratmalıdır ki, bütün dünya azərbaycanlıları vətənimizin artmaqda olan maddi və mənəvi dəyərlərindən, siyasi nüfuzundan yararlana bilsinlər. Hökumətimiz bütün bunlardan onların milli və vətəndaş hüquqlarının müdafiəsi üçün istifadə etməlidir".

«Milli Məclis».-2009.-№1.-S.62-65.

Heydər Əliyev və azərbaycançılıq

Heydər Əliyev Azərbaycan tarixinin yetişdirdiyi ən nadir simalardan biri, türk dünyasının və ümumən, sivil dünyanın qüdrətli şəxsiyyətidir. Tarixə Azərbaycan xalqının ümummilliyi kimi daxil olmuş bu əvəzolunmaz insan liderlərə məxsus ən ali keyfiyyətlərə malik idi. Tanrı ona hər bir üstünlüyü bəxş etmişdi: yaraşlıq boy-buxun, təbəssüm və sərtliyi sintez edən sima, gələcəyi dəqiq müəyyənləşdirən, tarixin nizamını təmin edən təfəkkür, parlaq nəticəlik məharəti, qüdrətli siyasi iradə, güclü dövlətçilik duyğusu, çevik idarəetmə məharəti, insanların qəlbinə yol tapmaq, xalqın qüdrətinə arxalanmaq bacarığı! Bir sözlə, Heydər Əliyev qalibiyyət əzmi ilə yaşayan və dövləti cəsarətlə idarə edən möhtəşəm bir şəxsiyyət idi. Bu gün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev atasından əxz etdiyi nadir şəxsiyyətlərə məxsus bu keyfiyyətləri şərəflə daşıyır və böyük əzmlə dövlət idarəçiliyinə tətbiq edir, tarixin yeni tələblərinə uyğun olaraq təkmilləşdirib inkişaf etdirir. Azərbaycanın dünyadakı nüfuzlu, vüsətli siyasi və iqtisadi yüksəlişi sübut edir ki, İlham Əliyev qalibiyyət əzmini dövlət idarəçiliyinin sarsılmaz baş xətti kimi inadkar bir inamla qoruyub saxlayır.

Ümummilliyi lider Heydər Əliyev Azərbaycan üçün çox böyük tarixi nailiyyətlər, tarixi uğurlar və tükənməz dövlətçilik təcrübələri — müstəqil Azərbaycan, əbədi azadlıq qoyub getdi. Onun milli-mənəvi taleyimiz, gələcəyə doğru inkişafımız üçün yadigar qoyduğu sərəvərlərdən biri də azərbaycançılıq ideologiyası idi. Akademik Ramiz Mehdiyevin sözləri ilə desək, “Azərbaycançılıq təliminin Heydər Əliyev tərəfindən irəli sürülən və həyata keçirilən dövlətçilik konsepsiyası ilə vəhdət halında, beynəlxalq miqyasda artıq qərarlaşmış olan başlıca ideoloji kurslarla müqayisəli şəkildə təhlil edilməsinə müasir mərhələdə böyük ehtiyac vardır”.

Heydər Əliyev müstəqillik dövrünün dövlət ideologiyasını formalaşdırarkən XX əsr ziyalılarının əsərlərində milli ideya kimi türkçülüklə paralel olan azərbaycançılığı yeni tarixi şəraitdə milli dövlətçilik ideologiyası kimi sistemə saldı, ümummilliyi ideya, dünya azərbaycanlılarının ideologiyası, milli birlik təlimi kimi əsaslandırdı. Bu zaman iki cəhət əsas götürüldü: Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin dövlətçilik ənənələrinə tarixən düzgün yanaşıldı; Azərbaycan ziyalılarının ana dili uğrunda əsrin önlərindəki fikir mücadilələri əxz olundu.

Hakimiyyətdə olduğu bütün dövrlərdə Heydər Əliyev Azərbaycan dilini milli mənliyin baş məsələsi kimi diqqət mərkəzində saxlayıb. Hələ 1978-ci ildə, totalitar ideologiyanın təzyiqi altında Heydər Əliyev böyük cəsarət göstərərək Azərbaycan dilini dövlət dili kimi Azərbaycan SSR-in yeni Konstitusiyasına daxil etdi. Sonralar o, bu təhlükəli tarixi məqamı belə xatırlayırdı: “Yadımdadır, 1978-ci ildə biz Azərbaycanın Konstitusiyasına Azərbaycan dilinin dövlət dili olması haqqında maddə daxil edəndə, Moskvadan bizim başımıza nə qədər oyunlar açıldı, nə qədər təzyiqlər göstərildi. Ancaq biz bu təzyiqlərə dözdük”.

Heydər Əliyevin azərbaycançılıq təlimində dövlətçiliyimizin və ideoloji düşüncəmizin tarixi ənənələri səylə nəzərə alınır. Bununla belə, onun konsepsiyasında tarixiliklə müasirliyin nəzəri vəhdəti əsas yer tutur ki, bu da həmin təlimin gələcəyə yönəlməsini təmin edir. Onun dünya azərbaycanlılarının birinci qurultayındakı nitqi (10 noyabr 2001-ci il) azərbaycançılığın tarixi proqram sənədidir. Buradakı əsas müddəalara nəzər salmaq: “Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir”.

Böyük tarixi şəxsiyyət təkcə böyük ideoloq və dövlət xadimi yox, həm də tarixin, cəmiyyətin gedışatını fəhmlə təyin edən mütəfəkkir idi. “Əsrin müqaviləsi” adı ilə tarixə daxil olmuş beynəlxalq neft sazişləri belə tarixi uzaqgörənliyin əyani nümunəsidir. “Əsrin müqaviləsi” ilə ümummilliyi lider həm müstəqil Azərbaycanın iqtisadi strategiyasını müəyyənləşdirdi, həm də müstəqil dövlət ideologiyası olaraq azərbaycançılığın iqtisadi təməllərini formalaşdırdı. Bununla da Heydər Əliyev azərbaycançılığı dövlətçiliyə tətbiq etdi, azərbaycançılığa əsaslanan milli dövlət yaratdı, xalqda dövlətçilik hissini formalaşdırdı. Məhz onun sayəsində xalqda dövlətə inam hissi, taxt-taca hörmət gücləndi. Mətləbdən uzaqlaşmadan deyək ki, ulu öndərin azərbaycançılıq təliminin təməlində məhz Azərbaycan dili dayanır. Azərbaycan dilini bilmədən azərbaycançı olmaq mümkün deyil.

Azərbaycançılıq ideologiyası ittihadçılığın əsas prinsiplərindən biri olaraq ünsiyyət birliyini nəzərdə tutur. Belə birlik isə ana dili, Azərbaycan dili vasitəsi ilə baş tutur. Elə buna görə də Heydər Əliyev dönə-dönə deyirdi: “Hər bir millətin dili onun üçün çox əzizdir. Bizim üçün Azərbaycan dili, ana dilimiz həddindən artıq əzizdir. Çünki çox illər ana dilimiz, Azərbaycan dili həyatımızda geniş yer ala bilməmişdir. Amma buna baxmayaraq, hər bir azərbaycanlı dilin qorunub saxlanılmasında az da olsa, çox da olsa, xidmətlərini göstərmişdir. Xüsusən bizim yazıçılarımız, ədəbiyyatşünaslarımız, şairlərimiz o ağır dövrdə Azərbaycan dilinin yaşamasında böyük xidmətlər göstərmişlər. Mən bu gün böyük iftixar hissi ilə deyə bilərəm ki, Azərbaycan dili

XX əsrdə böyük inkişaf yolu keçmişdir. İndi baxın bizim dilimiz nə qədər zəngindir, nə qədər məlahətli, nə qədər şirindir və bütün fikirləri ifadə etməsi üçün nə qədər söz ehtiyatlarına malikdir.

Biz Azərbaycanda Azərbaycan dilinin hakim olmasını, Azərbaycan dilinin getdikcə inkişaf etməsini təmin edəcəyik".

Göründüyü kimi, ümummilli lider "Azərbaycan dili" sözlərini təkrar etməkdən doymur, əksinə, onu dilə gətirməkdən dərin zövq alır, milli qürur duyurdu. Bu, hər şeydən öncə onun dilimizə məhəbbətindən irəli gəlirdi. O, dünya azərbaycanlılarına üzünü tutub deyirdi ki, siz hər biriniz yaşadığınız ölkənin dilini bilməlisiniz, o ölkənin adət-ənənələrini mənimsəməli və ona hörmət etməlisiniz. Amma bununla belə harada yaşamağınızdan asılı olmayaraq Azərbaycan dilini unutmamalı, onu yaşatmalı və inkişaf etdirməlisiniz. Heydər Əliyev nəinki dilimizi sevir, həmçinin daim onun tərəqqisi üçün, bütün dünyada nüfuzunun qorunması üçün səylə çalışırdı.

Qüdrətli şəxsiyyət Azərbaycan dilinin, tarixinin ədəbiyyat və mədəniyyətinin yeni — azərbaycançılıq məfkurəsi ilə dərkini metodologiya və strategiyasını formalaşdırdı. Bu baxımdan "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 iyun 2001-ci il tarixli fərmanı və "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 avqust 2001-ci il tarixli fərmanı böyük tarixi-siyasi əhəmiyyətə malik sənədlər idi. Bu tarixi sənədlər artıq yeni əsrin və üçüncü minilliyin əvvəllərində ana dili uğrunda mübarizənin dövlət səviyyəsində milli müstəqillik uğrunda mübarizənin — azərbaycançılığın tərkib hissəsi kimi əks etdirən dövlət proqramları — böyük strategiyanın təməl faktları idi.

Azərbaycan dili bu gün dərin fikirləri ən incə çalarlarınadək olduqca aydın bir şəkildə ifadə etmək qüdrətinə malik dillərdəndir. Göründüyü kimi, burada ideologiyanın tarixi-siyasi funksiyası ilə dilin rolu arasında uyğunluq öz əksini tapır. İdeologiyanın vəzifəsi gələcəyi yaratmaqdır. Prezidentin fərmanında xalqın gələcəyi həm də onun dili, zəngin dil mədəniyyəti ilə əlaqələndirilir. Burada böyük tarixilik duyğusu ilə qeyd olunur ki, "XX yüzillik Azərbaycan ədəbi dilinin ən sürətli tərəqqisi və çiçəklənməsi dövrüdür. Ədəbi dil məsələsi hələ əsrin əvvəllərindən ictimai-siyasi mübarizənin tərkib hissəsi olmuşdur". Heydər Əliyevin milli ideologiya konsepsiyasında da XX əsrin məhz bu tarixi ənənəsi əsas yer tuturdu. Dil yalnız bir mədəniyyət problemi, filoloji fikir məsələsi deyil, azərbaycançılıq fəlsəfəsinin təməl problemi idi. O, dilin taleyinə millətin və dövlətin taleyi kimi baxır, böyük inamla belə qənaətə gəlirdi ki, "Müstəqil Azərbaycan Respublikasının gələcəyi üçün ən əsas vasitələrdən biri ana dilimizin, dövlət dilimizin inkişaf etdirilməsidir".

Ulu öndər təkcə dövlətçiliyə, milli ideologiyaya deyil, ümumən mədəni mədəniyyətin tarixi taleyinə dil prizmasından nəzər salırdı. Çünki dil milli-mənəvi varlığın ifadəsidir, dilin inkişafı milli şüurun dirçəlişini əks etdirir, milli-mənəvi özünüdərk ana dilinə münasibətdən başlanır. "Dil xalqın böyük sərvətidir. Ədəbi dilin tərəqqisi olmadan mədəni mədəniyyətin tərəqqisi mümkün deyildir". Bu sözlərdə böyük dövlət xadimi və mütəfəkkirin mədəni mədəniyyətə — ədəbiyyata, incəsənətə münasibəti ifadə olunub. Heydər Əliyev çox gözəl bilirdi ki, Şərqi, türk-islam dünyasının, xüsusən də Azərbaycanın bütün fəlsəfi təlimləri əsasən bədii ədəbiyyata bağlı olub onun bətnindən boy atmışdır. Ona görə də azərbaycançılıq fəlsəfəsini formalaşdırarkən o, Azərbaycan ədəbiyyatına sistemli şəkildə istinad edirdi. Əvvəla, budur ki, Azərbaycanda hakimiyyətin ilk günlərindən (1969), hələ bundan əvvəl DTK-nın rəhbəri olarkən Heydər Əliyev ədəbiyyatı, mədəniyyəti, hər şeyi dövlətçiliyə tabe etməyə nail oldu. Başqa sözlə desək, Azərbaycanın tarixi taleyi ilə bağlı bütün fikirlərə dövlətçilik mənafeələrindən nəzər salmağa başladı. Dövlət rəhbərləri arasında ilk dəfə məhz ümummilli lider ədəbiyyatla cəmiyyətin münasibətlərini sahmana saldı. Yazıcının tarixi qiymətini verməyin dövlət mexanizmini hazırladı və şəxsi təcrübədə əyanlaşdırdı.

Müdrük şəxsiyyət "Kitabi-Dədə Qorqud", M. Füzuli və "Manas" haqqında fərmanları və fikirləri ilə ədəbiyyat vasitəsilə türk birliyini yaratmağın yolunu göstərdi...

Azərbaycançılıq fəlsəfəsinin tərkib hissəsi kimi Heydər Əliyevin ədəbiyyat konsepsiyasının əsasında tarixilik və müasirliyin vəhdəti dayanır. Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayındakı (12 iyun 1981) "Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı" adlı tarixi nitqində deyirdi: "Yazıçı sözü xalqın əməllərinə uyğun gəlməlidir. Gerçəkliyin bədii inikasının başlıca obyektı müasirlikdir... Azərbaycan tarixinin bir çox parlaq səhifələri bədii ədəbiyyatda layiqincə əks etdirilməmişdir... tarixi simaların obrazları yaradılan və tariximizin çox mühüm dövrləri tərənnüm olunan ədəbi əsərlər ən yüksək səviyyədə yazılmalıdır. Bunlar çox mühüm, artıq deyək ki, mürəkkəb mövzulardır. Belə mövzuların öhdəsindən yalnız yüksək istedadlı, dərin bilikli sənətkarlar gələ bilər. Buna görə də tarixi mövzuda əsər yaratmağa girişməzdən əvvəl ədib öz qüvvə və imkanlarını götür-qoy etməli, böyük və ciddi hazırlıq işi aparmalıdır".

Qüdrətli şəxsiyyət təkcə ədəbiyyatı, mədəniyyəti izah və şərh etmir, ədəbiyyata, mədəniyyətə təsir edir, onu yeni ideyalara, milli və dövlətçilik taleyi ilə bağlı istiqamətə yönəldirdi. Onun ədəbiyyat konsepsiyasında istedadla böyük önəm, ədəbiyyatın ədəbiyyatına qüdrətli inam var. Hələ 1975-ci ildə Azərbaycanda sovet ədəbiyyatı günləri münasibətilə söylədiyi nitqdə ədəbi irsi hər şeydən uca tutaraq deyirdi: "Tarixin bir-birinə

qovuşduğu əsrlər bir çox xalqların oğul və qızlarını qızgın məhəbbətlə tərənnüm edən Nizami dühasının ölməz əsərlərini, Füzulinin insanpərvərlik və xeyirxahlıq dolu misralarını, Nəsiminin fəlsəfi fikirlə zəngin lirikasını, Xaqaninin məhəbbət və izzətə tərənnüm edən poemalarını, Vidadi və Vaqifin xalq yaradıcılığı çeşməsindən qidalanan ölməz şeirlərini bizə gətirib çatdırmışdır. Tarix tələbkar imtahançıdır. Hökmdarlar, saray əyanları, zülmkarlar unudulub getmişlər. Azərbaycanın böyük mütəfəkkir və humanist şairləri tərəvətdən düşməyən misraları ilə bu gün də öz hikməti və insanpərvərlik ruhu ilə dünyanı heyran qoyur. Onlar xalqın azadlığı və səadəti haqqında öz dərin fikirlərini və sönməz arzularını əsrlərdən, nadanlıq, dini fanatizm, milli əsarət və ictimai ədalətsizlik zülmətindən keçirərək nəsillərə bəxş etmişlər”.

Göründüyü kimi, bu konseptual fikirdə də bədii ədəbiyyat milli istiqlalın, xalqın azadlıq və səadətinin fikir carçısı kimi dəyərləndirilir. Çünki Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyası milli istiqlal nəzəriyyəsi idi. Bu ideologiyanın formalaşmasında mədəniyyətin roluna da ilk növbədə məhz istiqlalçılıq kontekstində nəzər salırdı. Belə hesab edirik ki, mədəniyyət və ideologiya eyni məqsəddə — gələcəyi formalaşdırmaq kimi tarixi bir məqamda birləşir. Əgər təhsil ideologiyasının təbliğ funksiyasını ifadə edərsə, mədəniyyət təlqin vəzifəsini öz üzərinə götürür. Mədəniyyətin başlıca vəzifəsi xalqda vətən əxlaqı tərbiyə etməkdir. Azərbaycan kimi polietnik cəmiyyət üçün bu, xüsusilə vacibdir.

Ulu öndər öz dövlət siyasətini, ideoloji fikirlərini həyata keçirərkən, Azərbaycan xalqını özünə və dünyaya tanıtdırmaq üçün mədəniyyət amilindən bacarıqla istifadə edirdi: “Xalq bir neçə xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır və dünya xalqları içərisində seçilir. Bu xüsusiyyətlərdən ən böyüyü mədəniyyətdir”. O, mədəniyyəti xalqı irəli aparan, onu tarixdə yaşadan, xalqı zənginləşdirən qüdrətli bir vasitə hesab edirdi. Xüsusilə qloballaşan dünyaya çıxış üçün mədəni inteqrasiyanın imkanları böyükdür. Cəmiyyətdə mənəvi deformasiyaları vaxtında aradan qaldırmaq, xalqın özünə və dövlətə inamını, mənəvi tarazlığı qorumaq baxımından mədəniyyətə böyük önəm verməsi Heydər Əliyevin siyasi lider kimi tarixi uzaqgörənliyi idi. Mədəniyyətə bir körpə kimi atalıq qayğısı göstərir, onu insanlığın mənəvi varlığı üçün qorumağı lazım bilirdi: “Mədəniyyət başqa aləmdir. Mədəniyyət uşaq kimidir, həmişə tumar və qayğı istəyir. O, həssasdır: əlinin tumarı, ürəyinin qayğısı azca azalan kimi, o hiss edir, küsür, inciyir. Siyasi rəhbər, dövlət xadimi bunu bilməlidir, bir an yadımdan çıxarmamalıdır”.

Türk dünyasının lideri Heydər Əliyev fenomenal yaddaşa, parlaq nitq qabiliyyətinə, dərin zəkaya malik bir şəxsiyyət idi. O, hansı sahədən danışsınsa danışsın, həmin sahəni qaldırır, əhəmiyyətini yüksəldir, onun tarixi dəyərini güclü məntiqlə əsaslandırır. O, neftdən danışanda deyirdi ki, Azərbaycanın tarixi taleyi üçün neftdən önəmli bir şey yoxdur, tarixdən elə danışdı ki, bu fikri tarix haqqında söyləməli olurdun. Mədəniyyətlə bağlı ulu öndərin fikirlərini oxuyanda da belə nəticəyə gəlirsən ki, onun azərbaycançılıq təlimi, dövlət ideologiyası və siyasəti üçün mədəniyyətdən vacib amil yoxdur. Bu, hər şeydən əvvəl onun mədəniyyətə, ədəbiyyata, dilə, xalqın mənəvi varlığını əks etdirən sənətə məhəbbətindən irəli gəlirdi. Məsələn, o, teatr sənəti haqqında deyirdi: “Teatr müqəddəs yerdir, tərbiyə ocağıdır. Orada çalışanlar fədakardırlar, fədaidirlər... Teatr xadimləri tamaşaçıya bir söz demək üçün, mədəni səviyyəsini yüksəltmək üçün, irəliləyişimizə mane olanlara qarşı mübarizəyə qaldırmaq üçün nə qədər çalışırlar. Heç kim bilmir ki, artist səhnəyə çıxıb rolu tamaşaçı qarşısında oynadığı vaxta kimi nə qədər həyəcan keçirir. Mən həmişə teatra yaxın və bağlı olmuşam. Bu, ötəri hiss deyil, içimdən gələn bir məhəbbətdir. Teatrı çox sevirəm. Teatra məhəbbət mənim içimdədir. İncəsənətin, o cümlədən kino və teatrın təsiri və tərbiyə qüvvəsi çox böyükdür. Bu qüvvədən bacarıqla istifadə etmək həmişə vacibdir”.

Heydər Əliyev özü bu ecazkar qüvvədən, sənətin kütlə psixologiyasına təsir imkanlarından öz dövlət siyasətini həyata keçirərkən bacarıqla istifadə edirdi. Ümumiyyətlə, bir xalqı dünyada tanımaq üçün incəsənət və idmandan yaxşı vasitə yoxdur. Xüsusilə musiqi, teatr, kino və idmanın çevik növləri xalq haqqında, ölkə haqqında başqa xalqlarda çox fəal təsəvvür yaradır, müxtəlif rejimli, müxtəlif dilli millətləri və ölkələri siyasətsiz belə bir-birinə yaxınlaşdırır.

Tarixdə bir çox liderlər kino sənətindən siyasi-ideoloji məqsədlərlə, ən çevik və kütləvi təsir vasitəsi kimi istifadə etmişlər. Azərbaycan kino sənətinə münasibətində müdrik şəxsiyyətin böyük bir qayğıkeşliyi var. Sovet imperiyası çökdükdən sonra həmişə Moskvadan asılı olmuş kino sənətimiz böhrana düşmüş, iqtisadi çətinliklər ucbatından “Azərbaycanfilm” bağlanmaq təhlükəsi ilə üz-üzə dayanmışdı. Belə bir dövrdə — 2000-ci il avqust ayının 18-də ümummilliyat lideri 1898-ci il avqustun 2-də ilk kinoseansın nümayiş etdirildiyi günü Azərbaycan kinosu günü — kino işçilərinin peşə bayramı olaraq, Azərbaycan kinosu gününün təsis edilməsi haqqında sərəncam imzaladı.

Bu sərəncamla bərabər onun inamla dediyi fikirlər milli kino sənətimizi öz məcrasına qaytardı: “Kino bizim xalqımızın salnaməsidir. Azərbaycan kinosunda dəyərli əsərlər yaradılıb. Bunu heç cürə unutmaq olmaz. Kinomuzun tarixi və bu sahədə əldə etdiyimiz nailiyyətlər bizim milli sərvətimizdir. Biz bu sərvəti qoruyub saxlamalıyıq. Tariximizdir, ədəbiyyatımızdır — kinomuz. Bunlar bir-biri ilə sıx surətdə bağlıdırlar. Kinonu, kinomatoqrafiyanı, kino sənətimizi yaşatmaq lazımdır. Şübhəsiz ki, bizim kino sənətinin on illərlə yaranmış böyük bir kollektivinin dağıdılmasına imkan vermək olmaz. Eyni zamanda, gərək hər birimiz bu ağır dövrə

dözək. İnanıram ki, bu ağır dövrün də ömrü uzun olmayacaqdır. Biz bu dövrü keçib gedəcəyik, mən gələcəyə nikbin baxıram”.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kimi Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasını formalaşdırarkən çoxəsrlik milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına, dövlət siyasətində ehtiva olunmasına ciddi diqqət yetirirdi. Bəyanatlarından birində ölkədəki demokratiyadan sui-istifadə edənlərə müraciətlə deyirdi: “Hər xalqın öz adət-ənənəsi var, öz milli-mənəvi və dini dəyərləri var. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə, öz dini dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik. Əgər insan mənsub olduğu millətin milli-mənəvi dəyərlərini anlaya bilmirsə, yaxud onları qəsdən təhrif edirsə, əgər vəziyyət o dərəcəyə çatırsa ki, hətta Azərbaycanın dini rəhbəri təhqir olunur, onda təbiidir ki, bu bizi narahat etməlidir. ...Biz Azərbaycanda demokratiyanın bütün tələblərini tətbiq etmişik, edəcəyik də. Ancaq Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərinə qarşı, Azərbaycanın milli mentalitetinə qarşı yönəldilmiş hərəkatların hamısının qarşısı alınacaqdır”.

Ümumiyyətlə, ulu öndər dinin tarixdə və cəmiyyətdəki mənəvi-saflaşdırıcı roluna, insanlarda inam, iman və əqidə formalaşdırmaq imkanlarına xüsusi diqqət yetirir, dəyişməz ehkamlar sistemi olan dini ideologiyadakı yerini həssaslıqla təyin edir. Hələ 1993-cü ildə fəlsəfi-ictimai fikirdə belə bir qənaət formalaşmışdı ki, “Azərbaycançılıq” xalqımızın çox əzab-əziyyətlərdən sonra yaratdığı tarixi dəyərdir, real müstəqilliyə nail olmaq, vahid, bölünməz, unitar Azərbaycanı qoruyub saxlamaq vasitəsidir. Bu gün “azərbaycançılıq” milli həyatın ahəngdarlığının çoxəsrlik ənənəsi, diyarımızda yaşayan bütün millətlərin və etnik qrupların qardaşlığı, birgə fəaliyyəti və qarşılıqlı təsirinin tarixi, ümumi taleyi, Azərbaycanın bütövlüyünü qorumaq uğrunda onların birgə mübarizəsinin tarixi təcrübəsidir” (Ramiz Mehdiyev. Azərbaycan : tarixi irs və müstəqillik fəlsəfəsi. Bakı, 2001, s. 208).

Heydər Əliyevin tarixi şəxsiyyət kimi möhtəşəmliyi bunda idi ki, o, təkcə müstəqil Azərbaycan dövlətini deyil, həm də real tarixin özünü idarə etməli oldu. Tarixi hərəkatə gətirmək, onu idarə etməklə o, tarixdə şəxsiyyətin həlledici rol oynadığını, marksist fəlsəfənin iddia etdiyi kimi, tarixi kütlələrin deyil, liderlərin yaratdığını öz fəaliyyəti ilə əyaniləşdirməyə nail oldu. Onun azərbaycançılıq nəzəriyyəsi nadir tarixi şəxsiyyətlərə məxsus belə bir imkana istinad edir.

Ümumiyyətlə, ideologiya tarixin gedişi ilə meydana çıxaraq, həmin gedişi təsdiq edən və bu gedişin sonrakı istiqamətlərini müəyyənləşdirən, həmin prosesdə xalqın rolunu təyin edən, ona tarixi bəraət qazandıran ən parlaq və obyektiv ideyaların sistemi və məntiqi məcmusudur.

Azərbaycançılıq ideologiyasının fəlsəfi təlim kimi sistemə salınması və müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinə tətbiqi dövlət idarəçiliyində zəngin təcrübəsi olan böyük şəxsiyyətin tarixi xidmətidir. Böyük nəzəri-tarixi ənənələri olsa da, azərbaycançılıq yeni siyasi dövrün ifadəsi, yeni təfəkkür mərhələsinin fəlsəfəsi kimi formalaşmışdır.

Heydər Əliyevin yeni tarixi dövrdə — 15 iyun 1993-cü ildən etibarən apardığı müstəqil Azərbaycanın dövlət siyasətinin əsasında məhz azərbaycançılıq ideologiyası dayanırdı. Müdrik şəxsiyyətin ideyalarının əzmkar davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bu siyasətin tarixi rolundan bəhs edərkən demişdir: “Azərbaycan rəhbərliyinin apardığı siyasət yeganə düzgün siyasətdir. Bunu həyat da sübut etmişdir. Azərbaycan çox böhranlardan şərəflə çıxmışdır. Vətəndaş müharibəsi və cəmiyyətin parçalanması təhlükəsindən qurtarmışdır. İndi Azərbaycanda sabitlikdir, güclü iqtisadiyyat vardır, demokratikləşdirmə yolunda çox işlər görülür. Buna görə də mən qəti əminəm ki, hazırda yeridilən xətt davam etdirilməlidir... İndiki siyasət bir çox onilliklər üçün nəzərdə tutulmuş siyasət olmalıdır. Əks halda, Azərbaycan yenə də hansısa hərəmərcliyə məruz qala bilər”. Bu sətirlərdə Heydər Əliyev siyasətinə, onun ideologiyasına qüvvətli inam və İlham Əliyevin qalibiyyət əzmi ifadə olunur. Bu gün bütün dünyada azərbaycançılığın ən böyük qarantı Azərbaycanın və hər bir azərbaycanlının Prezidenti İlham Əliyevdir.

Böyük dövlət xadimi çətin tarixi-siyasi situasiyalardan asanlıqla baş çıxaran, polad kimi möhkəm siyasi iradəyə malik lider, tarixin gedişatını öncədən görməyi və istiqamətləndirməyi bacaran böyük strateq idi. O, Azərbaycan xalqı və müstəqil dövlətçiliyimiz üçün zəngin nəzəri irs və qüdrətli tarixi təcrübə, idarəçilik təcrübəsi qoyub getmişdir. Onun dərin məzmunlu tarixi irsində Azərbaycana bağlanmayan, Azərbaycanın milli və tarixi taleyini əks etdirməyən bir fikir belə tapmaq mümkün deyil. Çünki azərbaycançılıq onun təkcə əməllərində deyil, qəlbində və zəkasında, onun içində — daxili-mənəvi varlığında, əzəmətli şəxsiyyətində idi.

Zaman keçdikcə ümummilli lider Heydər Əliyevin şəxsiyyəti daha möhtəşəm görünür, qoca tarix inadkar bir inamla onun cahanşümul əməllərini, dövlətçilik ideallarını və azərbaycançılıq nəzəriyyəsini təsbit edir.

Nizaməddin ŞƏMSİZADƏ,
filologiya elmləri doktoru, professor

“**Xalq qəzeti**”.-2009.-5 may.-N 96.-S.4.

Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasının banisidir

Azərbaycan Sosial Rifah Partiyasının təşəbbüsü ilə Atatürk Mərkəzində ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 86-cı ildönümünə həsr olunmuş “Heydər Əliyev və azərbaycançılıq” mövzusunda konfrans keçirilmişdir. Milli Məclis deputatlarının, siyasi partiya təmsilçilərinin, QHT nümayəndələrinin, paytaxt ziyalıların və digər qonaqların iştirak etdiyi məclisdə Heydər Əliyev Fondunun yaranmasının 5 illiyi də natiqlərin diqqət mərkəzində olmuşdur.

Konfransı giriş sözü ilə açan ASRP-nin sədri, Milli Məclisin deputatı, professor Xanhüseyn Kazımlı bildirdi ki, ümummilli lider Heydər Əliyev istər sovet dövründə, istərsə də 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra mənəvi dəyərlərimizin qorunması və zənginləşdirilməsini milli varlığımızı yaşatmağın və təsdiq etməyin ən önəmli məsələsi kimi daim diqqətdə saxlamışdır. Ulu öndər respublikamız suverenlik qazandıqdan sonra Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirməklə, onun güclü dövlətçilik xəttini, siyasi və iqtisadi əsaslarını yaratmaqla yanaşı, Azərbaycan xalqının milli intibah və inkişafının ideya təməli olan konsepsiyası – azərbaycançılığı da nəzəri və təcrübi yönərdə yüksək səviyyəyə qaldırmışdır.

Bu baxımdan millət atasının 2001-ci il noyabrın 10-da Dünya azərbaycanlılarının I Qurultayındakı nitqi azərbaycançılığın məramını idarə edən düstur sayıla bilər: “Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir”.

Konfransda məruzə ilə çıxış edən Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin professoru Buludxan Xəlilov qədim dövrlərdən başlayaraq bu günümüze qədər xalqımızın adət-ənənələrini, milli-mənəvi dəyərlərini, mədəni zənginliyini özündə yaşadan və birləşdirən baxışlar sistemi kimi azərbaycançılıq ideyasının təşəkkül tapmasında ulu öndərin misilsiz xidmətlərindən söz açdı. O, qeyd etdi ki, Heydər Əliyev müstəqillik dövrünün dövlət ideologiyasını formalaşdırarkən azərbaycançılığı milli dövlətçilik ideologiyası kimi sistemləşdirmiş, onu ümummilli məfkurə, dünya azərbaycanlılarının ideologiyası, milli birlik təlimi kimi əsaslandırmışdır.

Milli Məclisin deputatı Fəttah Heydərov ümummilli lider Heydər Əliyevin yaratdığı və onun ideyalarını uğurla davam etdirən Yeni Azərbaycan Partiyasının ideya-siyasi işinin təməlinə azərbaycançılıq məfkurəsinin dayandığını vurğuladı. Millət vəkili bildirdi ki, gündəlik fəaliyyətində aparıcı yer tutan azərbaycançılıq müstəqillik dövrü konstitusiyamızın ruhuna hopduran ulu öndər onu dövlətçilik təliminin guşə daşına çevirmişdir.

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin professoru, azərbaycançılıq mövzusunun fəal tədqiqatçısı Nizaməddin Şəmsizadə bildirdi ki, Heydər Əliyevin azərbaycançılıq təlimində dövlətçiliyimizin və ideoloji düşüncəmizin tarixi ənənələri geniş nəzərə alınmış, bu konsepsiyada tarixiliklə müasirliyin nəzəri-təcrübi vəhdəti əsas yer tutmuşdur. Bu isə azərbaycançılıq məfkurəsinin gələcəyə yönəlməsini, uğurlar qazanmasını təmin edir.

Tədbirdə çıxış edən natiqlər bildirdilər ki, Heydər Əliyevin hələ sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi dövrdə respublikamızda milli özünüdərk və milli-mədəni intibahın yüksəlişi başlamışdır. Azərbaycan ədəbiyyatında, musiqisində, kinosunda, təsviri sənətdə və digər sahələrdə xalqın ruhunu, tarixini, milli-mənəvi dəyərlərini təbliğ və tərənnüm edən çoxsaylı əsərlər meydana gəlmişdir. Bu proses ulu öndər tərəfindən daim təşviq edilmiş və dəstəklənmişdir. Bununla yanaşı, məclisdə Heydər Əliyevin azərbaycançılıq təliminin təməlinə dayanan amillərdən birinin Azərbaycan dili olmasına təkrar-təkrar toxundu. Ulu öndərin Azərbaycan xalqını özünə və dünyaya tanıtdırmaq üçün mədəniyyət amilindən bacarıqla istifadə etməsi, onu xalqı irəli aparan, tarixdə yaşadan qüdrətli vasitə kimi dəyərləndirməsi də çıxışlarda xüsusi qeyd olundu.

Konfransda birmənalı olaraq təsdiqləndi ki, azərbaycançılığın ümummilli ideologiya halına gəlməsi, bütün dünya azərbaycanlılarını birləşdirən məfkurəyə, müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsasına çevrilməsi məhz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. O, azərbaycançılığı dövlətçiliyə tətbiq etdi, bu məfkurəyə əsaslanan milli dövlət yaratdı, xalqda dövlətçilik hissini formalaşdırdı. Bu ideologiya Azərbaycan dövlətinə qarşı bir çox istiqamətlərdən yönələn təhdidlərin, ölkəmizi etnik əlamətlər əsasında parçalamaq cəhdlərinin qarşısında güclü ideoloji və siyasi sipər olmuşdur.

Məruzə və çıxışlarda qeyd olundu ki, azərbaycançılığın qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi missiyasını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev böyük məsuliyyətlə və layiqincə həyata keçirir. Ölkə başçısının rəhbərliyi altında bütün sahələrdə azərbaycançılığın ümummilli ideologiya olaraq möhkəmlənməsi istiqamətində Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi strateji xəttin ardıcıl davam etdirilməsini konfrans iştirakçıları yüksək qiymətləndirdilər.

Tahir AYDINOĞLU.

“**Xalq qəzeti**”.-2009.-8 may.-N 99.-S.3.

Azərbaycançılıq - bizi birləşdirən dəyər

AZƏRBAYCANÇILIQ VAHİD VƏ BÖLÜNMƏZ VƏTƏN, BİRLİK VƏ HƏMRƏYLİK, DÜNYANI TANIMAQ VƏ DÜNYAYA ÖZ MİLLİ "MƏN"İNLƏ TANINMAQ DEMƏKDİR

İki gün öncə Azərbaycan dövlətçilik tarixinin şanlı səhifəsini - Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 91-ci ildönümünü qeyd etdi. Cümhuriyyət bayramı harada yaşamasından asılı olmayaraq bütün dünya azərbaycanlıları üçün ortağ təntənə, şərikli sevincdir. Bu tarixin qeyd olunması həm də bizim üçün öz keçmişimizə və onun aynasında bugünümüzdə baxıb müəyyən nəticələr çıxarmaq, Xalq Cümhuriyyətinin varisi olan indiki Azərbaycan Respublikasının keçib gəldiyi istiqlal yolunu təkrar gözdən keçirmək üçün bir vəsildir.

Çünki 91 il öncə dünyaya bir müsəlman dövləti olaraq ilk cümhuriyyəti, demokratik respublikanı vermiş Azərbaycan və azərbaycanlılar üçün bu gün "biz dünyada haradayıq" sualına cavab axtarmaq vacib və zəruridir. Bu baxımdan Azərbaycanın hazırkı dünyadakı yeri, nüfuz çevrəsi barədə söz edərəkən dünyanın bizi, bizim isə dünyanı necə, hansı dəyərlərlə tanıyıb qəbul etməyimiz üzərində düşünmək lazımdır.

Bu gün bütün dünyada qloballaşma prosesi gedir. Qlobal inteqrasiya dünyanın dörd yanını bir-birinə bağlayır, dünyanın o tayında baş verən olaylar (mənfi və ya müsbət) bu tayda əks-səda və fəsad doğurur.

Belə bir vəziyyətdə Azərbaycanın qarşısında duran mühüm məqsədlərdən biri qlobal inteqrasiya prosesində qabaqcıl dövlətlərlə ayaqlaşmaq və bu zaman Azərbaycan xalqının milli "Mən"ini, milli zənginliyini dünyaya layiqincə təqdim etmək, milli-mənəvi dəyərlərimizin mütərəqqi dünya dəyərlərilə üzvi sintezinə nail olmaqdır. Qeyd olunan məqsədə nail olmaq üçün başlıca şərt bu inteqrativ prosesdə ölkənin milli inkişaf yolunu təmin edəcək, xalqın bütün kəsimlərinin həmrəyliyinə əsas yarada biləcək ümummilliyet ideyanın mövcud olmasıdır.

Qədim dövrlərdən başlayaraq bugünümüzdə qədər Azərbaycan xalqının adət-ənənələrini, milli-mənəvi dəyərlərini, polietnik zənginliyini özündə yaşadan və birləşdirən baxışlar sistemi kimi azərbaycançılıq ideyası təşəkkül tapmışdır. Azərbaycan tarixən çoxmillətli ölkə, milli və dini tolerantlığın bərqərar olduğu məkan kimi tanınmış və bu üstün cəhətlər azərbaycançılıq məfkurəsinin əsasını təşkil etmişdir. Xalqımızın böyük mütəfəkkirlərinin, dövlət adamlarının, ictimai xadimlərinin fəaliyyətində bu ideya zaman-zaman özünü göstərmişdir.

Lakin birmənalı şəkildə qeyd edə bilərik ki, azərbaycançılığın ümummilliyet ideya halına gəlməsi, bütün dünya azərbaycanlılarını birləşdirən məfkurəyə, müstəqil Azərbaycan dövlətinin ideya əsasına çevrilməsi məhz Heydər Əliyevin tarixi xidmətidir. Heydər Əliyev 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirməklə, onun güclü dövlətçilik xəttini, siyasi-iqtisadi əsaslarını yaratmaqla yanaşı, Azərbaycan xalqının milli inkişafının ideya təməli ola biləcək konsepsiyanın - azərbaycançılığın banisi olmuşdur.

Vahid və bölünməz Azərbaycanın ideya əsası

Azərbaycançılıq iki təməl ideyanı - "dövlətçilik" və "vətənpərvərliyi" özündə birləşdirir. Məlumdur ki, müstəqilliyimizin ilk illərində Azərbaycanın düşdüyü dərin böhran təkcə Ermənistanın ölkəmizə qarşı hərbi təcavüzü, Qarabağdakı aqressiv erməni separatçılığı ilə bağlı deyildi. Həmin dövrdə bütövlükdə respublikada milli-etnik ixtilaf, bölücülük tendensiyası cücərməkdə idi və bu, ayrı-ayrı bölgələrdə özünü göstərirdi.

Bu baxımdan Heydər Əliyevin azərbaycançılığı ümummilliyet ideologiyaya olaraq irəli sürməsi onun Azərbaycan dövlətçiliyi naminə göstərdiyi tarixi xidmətdir. Məhz azərbaycançılıq Azərbaycana qarşı bir çox istiqamətlərdən yönələn təhdidlərin, ölkəmizi etnik bölücülük əsasında parçalamaq cəhdlərinin qarşısında güclü ideoloji və siyasi siper oldu. Çünki azərbaycançılıq bizim keçmişimizdən gələn dəyər olaraq vahid Azərbaycanın ideya əsası, ölkədə bütün konfessiya və etnosların həmrəylik və anlaşma içində birgəyaşayışının tarixi təcrübəsidir.

Böyük öndər öz çıxışlarında bir vacib məqamı hər zaman diqqətə çatdırıb ki, Azərbaycanın çoxmillətli, tolerant ölkə olması bizim böyük sərvətimizdir və biz bunu qoruyub saxlamalı, dünyaya ən yüksək səviyyədə təbliğ etməliyik: "Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Azərbaycanın ən başlıca sərvətlərindən biri qədimlərdən bu torpaqda yaşayan, öz taleyini, öz həyatını bu torpağa bağlayan müxtəlif dinlərə etiqad edən adamlardır. Biz bunu qiymətləndiririk və saxlayacağıq. Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki onların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir. Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Azərbaycanlı sözü bizi həmişə birləşdirir".

Azərbaycançılıq ideologiyası, bir tərəfdən, Azərbaycan türklərinin ölkədəki digər etnik qruplara tolerant münasibətinin, sülh içində yaşamaq istəyinin bariz göstəricisidirsə, digər yandan, Azərbaycanın türk dünyasının ayrılmaz parçası olduğunun təsdiqidir. Odur ki, azərbaycançılığı realist milli inkişaf modeli olaraq qəbul edən Azərbaycan türk dövlətləri arasında da bəlağət və pafosdan uzaq, səmimi və qarşılıqlı faydalı tərəfdaşlıqdan yana olduğunu daima nümayiş etdirir.

Birlik və həmrəyliyin gerçək ifadəsi

Azərbaycanda vətəndaş sülhünü, ümumxalq vəhdətini, milli və dini tolerantlığı təmin edən ideologiya olaraq azərbaycançılığın digər tarixi missiyası dünya azərbaycanlılarının, müxtəlif ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın birlik və həmrəyliyin təmin olunmasından ibarətdir. Heydər Əliyev hələ sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi zaman dövrün mövcud reallıqları çərçivəsində xaricdəki (təbii ki, ilk növbədə, SSRİ məkanında) azərbaycanlı diasporunun təşəkkül tapmasına mümkün dəstəyi göstərirdi. Ulu öndər müstəqil Azərbaycanın prezidenti olduqdan sonra bu fəaliyyəti dövlətimizin xarici siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevirdi.

Prezident xarici dövlətlərə ilk səfərlərindən başlayaraq getdiyi hər bir ölkədə yaşayan həmvətənlərimizlə - oradakı azərbaycanlı icmasının böyük və ya kiçikliyindən asılı olmayaraq - görüşlər keçirir, onların problemləri, qayğıları ilə maraqlanır, tövsiyələrini verirdi. Azərbaycan diasporunun yeni mərhələdə inkişaf tezislərini də məhz böyük öndərin həmin görüş və çıxışlarda söylədiyi fikirlər, müddəalar təşkil etmişdir. Özü də bu hər zaman şüarçılıqdan uzaq, reallığı əks etdirən, zərurətdən doğan fikir və müddəalar olub.

Bu baxımdan Heydər Əliyevin 2001-ci ilin noyabrında Bakıda Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında bəyan etdiyi tezislər əslində azərbaycançılığın, Azərbaycan təəssübkeşliyinin ən lakonik ifadəsi idi: "Biz istəyirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin vətəndaşı kimi, istədikləri kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli köklərini, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər. Bizim hamımızı birləşdirən bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək deməkdir. Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı yaşatmalıyıq".

Əminliklə qeyd etmək olar ki, bu nəcib arzu bu gün uğurla həyata keçməkdədir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında, dövlət siyasətinin bütün sahələrində olduğu kimi, azərbaycanlı diasporunun güclənməsi, azərbaycançılığın ümummillə ideologiya olaraq möhkəmlənməsi istiqamətində ardıcıl addımlar atılır.

Prezident dünya azərbaycanlılarının II qurultayında (mart 2006) bununla bağlı demişdir: "Biz hər istiqamətdə çox sürətlə, düşünülmüş proqram və konsepsiya əsasında irəliləyirik. Bu işdə Azərbaycan diasporunun böyük rolu var. Mən istəyirəm ki, həm Azərbaycanın dünyada təbliğ edilməsində, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya birliyinə çatdırılmasında, azərbaycanlıların yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakında bu rol daha da güclü olsun. Bu, bizim mövqələrimizi möhkəmləndirir. Biz 50 milyonuq. Bu, dünya miqyasında böyük xalqdır. Çalışmalıyıq ki, doğma Vətənimizi möhkəmləndirək, zənginləşdirək, qüdrətli dövlətə çevirək".

Azərbaycanı dünyaya tanıdan milli-mənəvi irs

Azərbaycançılıq həm də Azərbaycanın tarixinin, mədəniyyətinin dünyada təbliği deməkdir. Azərbaycanın böyük ədib və mütəfəkkirlərinin, alimlərinin, mədəni irsimizin beynəlxalq miqyasda tanınması da bu işin mühüm tərkib hissəsidir.

Əlamətdar haldır ki, bu istiqamətdə dövlət qurumları ilə yanaşı, qeyri-dövlət xəttlə də mühüm işlər görülür. Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevanın bu sahədə gördüyü işlər Azərbaycan mədəniyyətinin, tarixinin təbliğinə böyük töhfədir. Azərbaycanın zəngin mədəni irsinin beynəlxalq səviyyədə layiqincə təqdim olunması nəticə etibarilə ölkəmizin beynəlxalq nüfuzuna xidmət edir.

Dünyada qloballaşmanın yayıldığı zamanda bu prosesə öz milli-mənəvi irsi ilə qoşulmaq hər bir xalq üçün böyük önəm daşıyır. Azərbaycançılıq ideyası da məhz bu qlobal çağırışlara cavab verir.

Bu nöqtəyi-nəzərdən azərbaycançılıq Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiyasının ideya əsasını təşkil edir. Biz bu ideya ilə özümüzü dünyaya tanıdır, onu mütərəqqi dünya dəyərlərini (tolerantlıq, etnik müxtəliflik) özündə birləşdirən ideologiya kimi təbliğ edirik. Avropa ilə Asiyanın qovuşuğunda yerləşən Azərbaycan üçün bu ideologiya mədəniyyətlərarası dialoqa mühüm bir körpüdür.

Prezident İlham Əliyevin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, bu gün "Azərbaycanın əsas prioritetlərindən biri milli adət-ənənələrimizin təmin olunması şərti ilə dünya birliyinə inteqrasiya etməsidir". Bu inteqrasiyada

Azərbaycanın öz yerini tapması, eyni zamanda, milli eyniyyətini, milli identifikasiyasını qoruyub saxlamaq müstəsna əhəmiyyət kəsb edir ki, onu da Azərbaycançılıq fəlsəfəsi təmin edir: "Azərbaycan xalqı əsrlər boyu müstəqillik həsrətində idi. Biz müxtəlif dövrlərdə başqa-başqa dövlətlərin tərkibində yaşamışıq. Amma öz milli xüsusiyyətlərimizi itirməmişik. Nəyin hesabına? Onun hesabına ki, öz ana dilimizi, mədəniyyətimizi saxlaya bilmişik, ədəbiyyatımız inkişaf edib, milli ənənələrimiz qorunub saxlanılıbdır. Budur, hər bir xalqın milli identifikasiyasını şərtləndirən əsas məsələlər".

Digər tərəfdən, tolerantlığı, polietnik zənginliyi özündə ehtiva edən Azərbaycançılıq ideologiyası Azərbaycanın şovinist siyasətli, monoetnik Ermənistanla apardığı informasiya mübarizəsində güclü siyasi və təbliğati silahdır. Çünki, ifrat ksenofobiya, davakar millətçilik üzərində köklənən ermənilik ideologiyasından fərqli olaraq, Azərbaycançılıq sağlam vətənpərvərlik ideologiyasıdır, onun mayasında başqa xalqlarla sülh içində yaşamaq, milli və dini dözümlülük fəlsəfəsi dayanır. Bu baxımdan dünyaya açıq, mütərəqqi ümumbəşəri dəyərlərin təcəssümü olan Azərbaycançılıq özünü-təcrid üzərində köklənən, qonşu xalqlara düşmənçilik, milli nifrət aşılayan ermənilik ideyasının tam əksidir.

Odur ki, Azərbaycançılıq fəlsəfəsini vahid Azərbaycanın ideya əsası, dünya Azərbaycanlılarını birləşdirən ortaq dəyər və Azərbaycanı dünya tanıdan milli-mənəvi irs olaraq öyrənmək və təbliğ etməklə yanaşı, onu ölkəmizin milli təhlükəsizliyinin mühüm postulatı kimi də diqqətdə saxlamaq gərəkdir. Bu baxımdan əminliklə qeyd etmək olar ki, Azərbaycanın yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyduğu, sürətlə dünyaya inteqrasiya olunduğu indiki vaxtda Azərbaycançılığın milli-ideoloji plast olaraq dərinlən tədqiqi, onun dünya Azərbaycanlıları arasında və bütövlükdə beynəlxalq miqyasda təbliği təkcə bugünün deyil, həm də sabahın tələbidir.

Effektiv Təşəbbüslər Mərkəzi,
www.azerbaycanli.org

"525-ci qəzet".-2009.-30 may.-N.96.-S.6.

Heydər ƏLİYEV və Azərbaycan diasporu

Tarixin yeni mərhələsində sadalanan terminlərin funksiyasının (diaspor-lobbi) daha qabarıq şəkildə genişlənməsi yaşadığımız dövrdə beynəlxalq əlaqələrin vacib elementinə çevrildi. Dünya siyasətində inteqrasiya proseslərinin sürətləndiyi bir vaxtda diaspor və lobbi təşkilatlarının çəkisi xüsusi ilə artmağa başladı.

Müasir formada ortaya çıxan bütün yeniliklər, o cümlədən diasporçuluq - lobbiçilik fəaliyyəti öz xalqının, dövlətinin keşiyində durmaqla, milli maraqlarını qorumaqla bərabər, dünyada gedən qloballaşma və modernləşmə prosesində sivilizasiyalararası dialoqun dinamik inkişafının sürətlənməsində, xalqlar arasında sülhün, əmin-amanlığın yaranmasında və ortaq mədəniyyətin formalaşmasında əlaqələndirici rolunu oynamalıdır. Diasporçuluq müxtəlif dövrlərdə digər məqsədlər üçün istifadə edilmişdir.

Lakin birmənalı söyləmək olar ki, "xalq diplomatiyası" anlamında olan bu fəaliyyət sağlam xarakterlidirsə, öz xalqının və digər xalqların firavanlığı üçün xidmət edəcəkdir. Əgər bu siyasət qeyri-düzgün inkişaf edirsə, nəticə etibarilə dövlətlərarası əlaqələrə əks təsir göstərəcək - bu da xalqlar, millətlərarası münasibətlərə anomal təsir bağışlayacaqdır.

Belə ki, düzgün olmayan strategiya milli-dini ayrı-seçkiliyin yaranmasına gətirib çıxara bilər və nəticədə etnik partlayışın amilinə çevrilər. Qeyd olunanların məntiqi nəticəsi kimi belə qərara gəlmək olar: "Hər bir dövlətin milli diaspor potensialı dünyanın müxtəlif regionlarına səpələnən, məskunlaşan soydaşlarının, həmvətənlərinin etnosiyasi təhlükəsizliyinin təminatında əsas şərtidir və ya diasporun problemi bütövlükdə xalqın - dövlətin problemidir".

Məhz Dünya Azərbaycanlılarının ümummilli lideri Heydər Əliyev dünyanın mövcud siyasi mənzərəsinə uyğun yaratdığı optimal idarəetmə üsulu ilə hər bir sahədə olduğu kimi Azərbaycan diasporunun yaranmasına da xüsusi diqqət yetirmişdir.

20-ci yüzilliyin son on illiyi SSRİ-nin süqutu ilə daha çox əlamətdar sayılır. Bununla da keçmiş ittifaq respublikalarının, eləcə də dünyanın həyatında yeni mərhələ başlanmışdır. Təbii ki, bu proseslər Azərbaycandan da yan keçməmişdir. Qədim, tarixi və zəngin dövlətçilik ənənələrinə malik olan Azərbaycan xalqı, SSRİ-nin süqutundan sonra öz müstəqilliyini elan edərək tarixə müstəqil bir dövlət kimi daxil oldu və qısa zaman kəsiyində özünü dünyada tanıdı. Bu, xalqımızın azadlıq və müstəqilliyi uğrunda apardığı prinsiplial mübarizədə qazandığı parlaq nailiyyət və tarixi qələbəsi idi.

Bu tarix Azərbaycan Respublikasında və onun hüdudlarından kənarında yaşayan milyonlarla azərbaycanlının həyatında böyük dönüş yaratmışdır. Məhz elə müstəqilliyin Azərbaycana verdiyi əsas töhfələrdən biri də xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla əlaqələrin yaranması, genişlənməsi və möhkəmlənməsi olmuşdur. Dövlət müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra milli birliyin təminatı, dünya azərbaycanlılarının vahid milli mənafe ətrafında birləşdirilməsi dövlət quruculuğunun əsas vəzifələrindən biri kimi meydana çıxdı. Bu isə dövlət və cəmiyyət quruculuğuna keyfiyyətə yeni yanaşma tələb edirdi. Dövlət maraqları ilə milli mənafein vəhdəti sovet dönəmindən sonra ictimai şüurda inqilabi hadisə, milli təkamüldə və milli özünüdərk prosesində yeni mərhələ idi. Bunun əsas zəmini ulu öndər Heydər Əliyevin dünya azərbaycanlılarının arasında böyük nüfuza malik olması, milli ideologiyanın yaradıcısı kimi qəbul edilməsi ilə qoyuldu.

Milli təəssübkeşliyimizin baş memarı Heydər Əliyevin iradəsi ilə Azərbaycan Respublikası müstəqilliyimizin ilk illərində dünya azərbaycanlılarının mənafe və maraqlarının təminatçısı olduğunu rəsmən bəyan etmiş və xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla sistemli iş aparılmasına başlanmışdır.

Yaxın tarixi keçmişimizə nəzər salsaq görərik ki, Azərbaycanda dövlətçilik təfəkkürü və milli mənlilik şüuru hələ 70-ci illərin əvvəllərindən keyfiyyətə yeni sosial əsasda vüsətlə inkişaf etməyə başlamışdır. Elə bu illərdə ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi sayəsində həyatın bütün sahələrində - iqtisadi, ictimai-siyasi mənəvi-mədəni və sair sferalarda uğurlar qazanmaqla respublikamızı təkə SSRİ-də deyil, bütün dünyada tanıtdırmağa nail ola bilmişdir. O dövrdə sərt imperiya qadağalarına baxmayaraq müstəsna siyasi çeviklik və uzaqgörənlik nümayiş etdirərək xalqımız və respublikamızın yüksəlişi üçün misilsiz xidmətlər göstərən, mükəmməl siyasi-iqtisadi mexanizm quran ümummilli lider Heydər Əliyevin milli-mənəvi köklərimizə bağlılığı, tariximizə dərin bələdliyi, cəsarətli təşəbbüsü və müdrikliyi, milli mənafeyimizi hər şeydən uca tutmasının nəticəsidir ki, azərbaycanlıları birləşdirəcək konseptual ideya - azərbaycançılıq məfkurəsi formalaşmağa başlamışdır.

Belə ifadə etmək olar ki, tarixin müəyyən mərhələlərində dünyanın müxtəlif regionlarına səpələnən həmvətənlərimizi vahid məqsəd ətrafında birləşdirən "azərbaycançılıq" ideologiyasının toxumları məhz bu dövrdən başlayaraq səpələnmişdir.

Bu toxumlar SSRİ-nin dağılmağa başladığı ilk illərdə cücərməyə başlamışdır. Məhz müstəqilliyimizin ilk illərində də dünyada yaşayan azərbaycanlıların birliyi və həmrəyliyi yolunda ilk addım da ulu öndərin təşəbbüsü ilə 1991-ci ilin dekabrın 16-da Naxçıvan MR AN Məclisinin sessiyasında atıldı. Bununla bağlı qərara 31 dekabrın Milli Həmrəylik günü kimi bayram edilməsini nəzərdə tutan müddəa ilə yanaşı bu günün bütün Azərbaycanda qeyd edilməsi barədə Respublika Ali sovetinə təklif verilməsinin zəruriliyini bildirən xüsusi bənd də salındı. Bu tarixi sessiyadan 9 gün sonra dekabr ayının 31-nin Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü kimi elan olunması barədə qərar verildi.

Lakin bu məsələlərin genişləndirilməsi, dünya ictimaiyyətinə çatdırılması bir qədər sonra daha miqyaslı və effektiv şəkildə oldu. Belə ki, 1993-cü ilin iyun ayının 15-də xalqın tələb və təkidi ilə ikinci dəfə ölkəmizdə siyasi hakimiyyətə cəlb ediləndən sonra bütün sahələrdə, o cümlədən dünyada yaşayan azərbaycanlılarla iş sahəsində mahiyyət və keyfiyyətə yeni mərhələ başlanmışdır. Ulu öndər milli məniyin prioritet məsələ olduğunu dövlət rəhbəri olaraq xalqa bəyan etdi. Məsələn, ulu öndər 31 Dekabr - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü'nün təntənə ilə qeyd olunmasına sərəncam verdi. Bu da ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar arasında birlik və həmrəyliyin yaranmasında mühüm addımlardan biri olmuşdur. Bir daha harada yaşamasından asılı olmayaraq hər bir azərbaycanlı əmin ola bilmişdir ki, Azərbaycan Respublikası dünya azərbaycanlılarının tarixi Vətəni və öz ata-baba yurduudur.

Bu dövrdə azərbaycanlıların təşkilatlanması məsələsi isə ilk növbədə ideoloji və tarixi məsələ olaraq qalırdı. Dünya azərbaycanlılarının 1-ci qurultayının keçirilməsi haqqında 2001-ci il mayın 23-də Heydər Əliyevin tarixi sərəncam imzalaması isə bu möhtəşəm məsələnin gerçəkləşməsinə istiqamətlənmişdi. Həmin il noyabrın 9-da və 10-da Bakıda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının 1-ci qurultayı tarixə böyük bir prosesin başlanğıcı kimi daxil oldu. Ümummilli liderin qurultaydakı nitqini "Azərbaycanlılar, harada olursan ol, hansı ölkədə yaşayırsan yaşa, ancaq Azərbaycan haqqında, Azərbaycan xalqının bu günü və gələcəyi haqqında düşünməlisən" fikri ilə başlayıb, nitqinin sonunu "Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam" çağırışı ilə bitirən və bu çağırışın əsas deviz olduğu 1-ci qurultay həmvətənlərimizin təşkilatlanması prosesində əhəmiyyətli dönüşə aparan müstəsna addım oldu.

Diaspor quruculuğunda mühüm sahələrdən biri də xaricdəki soydaşlarımızla bağlı dövlət siyasətinin hazırlanması və həyata keçirilməsidir. Heydər Əliyevin "Xaricdə yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında" 2002-ci il 5 iyul tarixli fərmanı, 2003-cü il 21 fevralda qüvvəyə minən "Xaricdə yaşayan Azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" fərmanı, həmçinin eyniadlı qanunun qəbulu və digər vacib amillər bir daha sübut edir ki, Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin mütəşəkkil qaydada əlaqələndirilməsi, dünya azərbaycanlılarının milli birliyinin və tərəqqisinin təminatçısı Azərbaycan dövlətidir. Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi və mütəşəkkilliyi, diasporumuzun dünyada güclü mövqeyi olan düşmən erməni lobbisinə qarşı dayanıqlı və hazır olmasının təmin edilməsi, Azərbaycanın bir millət və dövlət olaraq mənafehinin dünya çapında diasporumuz tərəfindən də qorunmasının mümkünüyü baxımından yuxarıda qeyd edilən fərmanların həlledici rolu var. Diasporumuzun formalaşması və güclənməsinə böyük önəm verən ulu öndər Heydər Əliyev rəsmi və qeyri-rəsmi xarici səfərlərdə olduğu ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla görüşmüş, bu intensiv görüşlərdə doğma Azərbaycana məhəbbət aşılımış, bu görüşlərdən sonra həmin ölkələrdə həmvətənlərimiz təşkilatlanmış, onlar doğma vətən Azərbaycanla sıx əlaqə yaratmağa başlamış, ayrı-ayrı ölkələrdə diaspor quruculuğu genişlənmişdir. Bütün bu tədbirlər əsası ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş diaspor quruculuğu işinin Prezident İlham Əliyev tərəfindən qətiyyətlə davam etdirildiyini təsdiqləyir.

Məhz diasporla bağlı ümummilli liderin əsasını qoyduğu məqsədyönlü siyasətin nəticəsidir ki, hazırda dünya azərbaycanlılarının birliyi və daha güclü qüvvəyə çevrilməsi yönündə dövlət siyasəti uğurla davam etdirilərək yeni müstəviyə qaldırılmışdır. 2006-cı ilin martın 16-da Bakı şəhərində keçirilmiş dünya azərbaycanlılarının ikinci qurultayı bu yeni mərhələdə qarşıda duran əsas vəzifələri müəyyən etmiş, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların birliyi ideyasının yeni dünyanın reallıqları kontekstində həyata keçirilməsinin əsas prinsipləri göstərilmişdir. Prezident İlham Əliyev qurultaydakı nitqində Azərbaycanın milli mənafehlərinin müdafiəsi işini xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın hər birinin qarşısında duran prioritet vəzifə kimi qiymətləndirmişdir:

"Azərbaycan xalqı böyük xalqdır. Biz 50 milyonuq. Bu, dünya miqyasında böyük xalqdır. Bizim hamımızın bir vətəni var - Azərbaycan. Çalışmalıyıq ki, doğma Vətənimizi möhkəmləndirək, zənginləşdirək, qüdrətli dövlətə çevirək."

2006-cı ilin iyununda Türkiyənin Antalya şəhərində keçirilmiş dünya azərbaycanlı ziyalıların - mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin 3-cü forumu diaspor quruculuğu işinə yeni məzmun vermişdir. Bu forumun əhəmiyyəti azərbaycanlı ziyalıların diaspor hərəkətinə daha geniş cəlb edilməsindən ibarət olmuşdur. 20-ci əsr türk dünyasının görkəmli dövlət xadimləri və siyasətçilərinin bir araya gəlməsi ümumtürk problemlərinin həllinə dair müzakirələr aparması, düşüncələri və təklifləri ilə bu işə töhfələrini vermələri

sözündən forumda cərəyan etmişdir. Qeyd edilməlidir ki, tarixi bağlılıq və əlaqələr, etnik yaxınlıq, mədəniyyət və dil ortaqlığı, eyni zamanda regionda və dünyada siyasi-strateji əməkdaşlıq əlaqələrinin mövcudluğu və türk dünyasının dahi şəxsiyyətləri M.K.Atatürkün "Azərbaycanın sevinci sevincimiz, kədəri kədərimizdir", H.Əliyevin "Biz bir millət, iki dövlətlik" fikirlərinə söykənən Türkiyə-Azərbaycan qardaşlığı bu gün Prezident İlham Əliyevin iradəsi ilə inkişaf etdirilməkdədir. Bunun bariz göstəricisi olaraq 2007-ci il martın 9-da Bakıda Azərbaycan-türk diasporunun birgə forumu keçirilmişdir. Forumda türk dövlətləri arasında strateji ortaqlığın inkişaf etdirilməsi, diaspor iş birliyi, türk tarixi, sosial-iqtisadi inkişaf, mədəniyyətlə əlaqəli faktların dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, türk diaspor təşkilatlarının işinin yüksək hala gətirilməsi, ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan türklər arasındakı münasibətlərin inkişafı və yaşadıkları problemlərin qaldırılması kimi müzakirələr aparılmışdır.

Bundan başqa forumda türk-Azərbaycan diaspor təşkilatları ortaq fəaliyyət protokolu, dünya türklərinə müraciət, Bakı bəyannaməsi, Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və ermənilərin Türkiyəyə qarşı terror və soyqırımını sayıqlamalarına qarşı bəyanat, Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarının işğalını pisləyən qərar, sözdə erməni soyqırımını qəbul edən ölkələrə etiraz bəyanatının protokolları qəbul edilmişdir.

Forumun nəticələri Türkiyə və Azərbaycan diaspor təşkilatlarının sıx əməkdaşlığına, birləşməsinə, Azərbaycan və türk xalqlarının birliyinin və milli mənafelərinin təmin edilməsinə, dövlət maraqlarının qorunmasına, tarixin sınaqlarından çıxmış dostluq tellərinin möhkəmlənməsinə öz töhfəsini verəcək və taleyüklü məsələlərin (erməni məsələsi və sair) həllində mühüm rol oynayacaqdır. Bu məqamla bağlı bir məsələni də qeyd etmək lazımdır. Diasporumuzun digər bizə yaxın ölkələrin diasporları ilə strateji tərəfdaşlıq məsələsi bu gün diqqət mərkəzindədir. Bu baxımdan Azərbaycan həqiqətlərini dünyada daha ətraflı təqdim etmək, diasporumuzun güclənməsi yolunda olan maneələri daha asan dəf etmək olar. Çünki digər güclü diasporlarla bu cür tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq münasibətlərinin qurulması buna daha çox imkanlar açır.

Diaspor quruculuğu ilə bağlı məqsədyönlü siyasətin yeni və vacib çalarlarla davam etdirilməsinin daha bir göstəricisi isə qabaqcıl gənclərimizin dünyada Azərbaycan gənclərinin mütəşəkkilliyi uğrunda uğurlu təşəbbüslər göstərmələridir.

Məsələn, Heydər Əliyev Fondunun Rusiya nümayəndəliyinin rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə bu yaxınlarda Rusiyanın Azərbaycanlı Gənclər Təşkilatı yaradılmışdır. Azərbaycanın Rusiyada yaşayan və çalışan vətənpərvər, qabaqcıl, intellektual gənclərinin bir araya gəldiyi adıçəkilən təşkilat artıq nəhəng ölkənin ictimai arenasında uğurlu debütü ilə diqqət çəkməkdədir. Belə ki, bu mobil təşkilat Rusiyada yaşayan gənclərimizi bir araya gətirməklə onların Rusiya cəmiyyətinə, intellektual və ziyalı ictimaiyyətinə inteqrasiyasını təmin etmək və Azərbaycan mədəniyyətini təbliğ etmək yönündə uğurlu fəaliyyət göstərir. Həmçinin Londonda Azərbaycanlı gəncləri, tələbələrini birləşdirən daha bir mütəşəkkil təşkilatın yaradılması da bu yöndə təşəbbüslərin intensivləşdiyini və artıq məqsədyönlü xarakter aldığını göstərir. Artıq xarici ölkələrdə təhsil alan və yaşayan, həmin ölkələrdə təşkilatlanmaqla Azərbaycan həqiqətlərini daha şüurlu və məqsədli şəkildə çatdıran, ölkəmizin müsbət imicinin formalaşmasına öz töhfələrini uğurla verməyə başlayan gənclərimizin sayı çoxalmaqdadır. Dövlətin gənclərimizin xaricdə təhsil alması ilə bağlı proqram reallaşdırması və dövlət hesabına xaricdə təhsil alan gənclərimizin sayının çoxalması isə bu işdə daha çox effekt əldə etməyə münbit şərait yaradır. Bu isə müəyyən mənada ali təhsilli gənclərimizin təmsil olunduğu, onların təşəbbüsü ilə yaradılmış təhsil diasporunun formalaşmağa başladığını xəbər verir.

Ümumilikdə diasporumuzun güclənməsi işinə çox güclü təkan verəcək bu proses - qabaqcıl, ali təhsilli gənclərimizin aparıcı ölkələrdə təşkilatlanması və ölkəmizi arzu olunan səviyyədə təbliğ etməsi dövlətin diasporla bağlı siyasətində artıq keyfiyyətə və mahiyyətə yeni bir mərhələnin - lobbicilik fəaliyyətinin başladığını göstərir.

Bu isə qeyd edildiyi kimi, Azərbaycan diasporunun daha əlbir və qadir olmasına hesablanıb.

Sonda belə nəticəyə gəlmək olar ki, hər bir xalqın dünyəvi özünüifadəsi üçün kifayət qədər diaspor potensialının olması zəruridir.

Bu gün dünyanın beş qitəsinə səpələnən həmvətənlərimizdən ibarət nizami diaspor kontingentinin və onların missioner təşkilatlarının əsas funksiyası ulu öndər Heydər Əliyevin milli diaspor quruculuğu ideyası və cənab İlham Əliyevin yeni məzmunlu diaspor siyasəti əsasında yaşadıkları, fəaliyyət göstərdikləri donor ölkələrin qanunları çərçivəsində milli varlığın, birliyin, etnik adət-ənənələrin daşıyıcısı olmaq və bunlarla yanaşı xalqlar arasında sosial-mədəni əlaqələrin, dövlətlərarası əməkdaşlığın inkişafına töhfə verməkdir.

Yahya BABANLI,
AMEA-nın Tarix İnstitutunun Dissertantı

“İki sahil”.-2009.-13 iyun.-№109.-S.8.

Dünya azərbaycanlıları və virtual məkan: problemlər və həlli yolları

Rasim ƏLİQULUYEV,

*AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun
direktoru, AMEA-nın müxbir üzvü, professor*

Qloballaşan dünyada dövlətlərin xarici siyasət və diplomatiya sahəsində qazandığı nailiyyətlər bir sıra meyarlarla yanaşı, həm də onun xaricdə formalaşdırdığı diasporun potensial imkanları ilə ölçülür. Azərbaycan dövləti də məhz bu reallıqdan çıxış edərək müxtəlif səbəblərdən xarici dövlətlərdə yaşamağa məhkum olmuş soydaşlarımızın ana Vətənlə əlaqələrini genişləndirmək, onların milli-mənəvi birliyinə nail olmaq üçün ardıcıl və sistemli tədbirlər həyata keçirir. Son 10 ildə diaspor quruculuğu sahəsində gerçəkləşdirilən vahid dövlət siyasətinin prioritet məqsədi, eyni zamanda xaricdə yaşayan soydaşlarımızda milli özünüdərki gücləndirmək və onları milli mənafeələrə naminə səfərbər etməkdir.

Bəşəriyyətin mövcudluq tarixi göstərir ki, xalqlarının taleyində mühüm rol oynamış, dayanıqlı milli inkişaf strategiyasının müəllifinə çevrilmiş böyük siyasi liderlər həm də birləşdirici keyfiyyətləri ilə əbədiyaşarlıq hüququ qazanmışlar. Bu gün siyasi baxışlarından asılı olmayaraq, hamı etiraf edir ki, məhz ulu öndər Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın istəyi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycanda əldə edilmiş milli birlik respublikamızın ən qiymətli mənəvi-ideoloji sərvətlərindən biridir. Xalqın təhtəlsüzüründə bütöv, milli şəxsiyyət kimi təcəssüm olunan Heydər Əliyev dühası Azərbaycana ikinci rəhbərliyi dövründə vətəndaş sülhü və ümumxalq həmrəyliyinə möhkəmləndirilməsi xəttini davam etdirmiş, bu siyasi xətti özünün konkret addımları ilə kamil elmi-nəzəri konsepsiya səviyyəsinə qaldırmışdır. Ümummilliyət lider cəmiyyətin bütövləşməsi, azərbaycançılıq ideologiyasının milli həmrəyliyin aparıcı amilinə çevrilməsi istiqamətində mühüm işlər görmüş, ümumxalq birliyinin politoloji-nəzəri əsaslarını irəli sürmüşdür. Bu ideya möhkəm istinad dayacağına çevrilərək Azərbaycan diasporunun təşkili işini sürətləndirmiş, xaricdə fəaliyyət göstərən müxtəlif ictimai birliklərin, cəmiyyətlərin, dərnəklərin ideoloji-siyasi cəhətdən təmərküzləşməsinə stimullaşdırmışdır. "Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən Azərbaycanlıyam" - deyən ulu öndər yeritdiyi siyasətlə dünya azərbaycanlılarının şəksiz siyasi-mənəvi liderinə çevrilmişdir.

2003-cü ildən diaspor quruculuğu siyasətini yeni dünya nizamının gerçəkliklərinə uyğun davam etdirən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev müxtəlif səbəblərdən Azərbaycanın hüduqlarından kənarında yaşayan soydaşlarımızın vahid ideologiya və milli-mənəvi dəyərlər sistemi ətrafında birləşməsinə, onların malik olduğu böyük potensialın ümummilliyət problemlərinin həllinə yönəldilməsinə xidmət edən bir sıra tədbirlər həyata keçirmişdir. Respublikanın hazırkı dinamik inkişaf mərhələsində dünya azərbaycanlılarının milli məqsədlərin reallaşdırılması ruhunda köklənməsi, qarşıda duran strateji hədəflərin dəqiq müəyyənləşdirilməsi zərurətə çevrilmişdir. Cənab İlham Əliyevin sərəncamı əsasında 2006-cı ilin martında Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayının keçirilməsi də məhz bu reallıqla şərtlənmiş, həmin möhtəşəm tədbirdə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın problem və qaygıları, onların birliyi və təşkilatlanması sahəsində mövcud vəziyyət ətraflı təhlil olunmuşdur. Eləcə də ölkə ilə bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, diaspor quruculuğu işinin təkmilləşdirilməsi sahəsində qarşıda duran vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir. Mühüm qərarların qəbulu ilə yadda qalmış həmin qurultaydan sonra xaricdə yaşayan azərbaycanlıların təşkilatlanması prosesi daha geniş vüsət almış, onların ictimai-siyasi həyatda iştirak səviyyəsi yüksəlmiş, respublikanın ziyalı elitası diaspor quruculuğu prosesinə daha fəal qoşulmuşdur. Eləcə də Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, xaricdə yaşayan soydaşlarımızın birlik və həmrəyliyinə möhkəmlənməsi, mədəni irsin təbliği, digər xalqların diasporları ilə hərtərəfli əlaqələrin inkişafı, türk dünyasının birliyi istiqamətində fəaliyyətin intensivləşməsi baxımından mühüm nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Diplomatiya sahəsində həlledici uğurlar qazanmış dövlətlərin təcrübəsi sübut edir ki, diaspor quruculuğu daimi fəallıq və zəhmət, sistemli elmi yanaşma tələb edən uzunmüddətli prosesdir. Elə buna görə də bu sahədə qazanılmış nailiyyətləri, qarşıda duran mühüm vəzifələri vaxtaşırı müzakirə etmək, həlledici qərarlar vermək zərurəti yaranır. Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurasının bu il dekabrın 18-19 - da keçirilmiş toplantısı da bu baxımdan mühüm əhəmiyyət daşıyır. Toplantıda Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayından sonrakı dövrdə həyata keçirilən tədbirlərə nəzər salınmış, Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Xartiyasının qəbulu isə XXI əsrdə diaspor quruculuğu işinin keyfiyyətcə yeni tələblər səviyyəsində qurulmasına, milli həmrəylik və birliyin təmin olunmasında virtual dünyanın sərhədsiz imkanlarından səmərəli istifadə mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsinə xidmət etmişdir. Diaspor İşləri üzrə Dövlət Komitəsinin

təşəbbüsü və dəstəyi ilə ölkəmizin bir qrup aliminin hazırladığı bu sənədin ali məqsədi xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar arasında siyasi-iqtisadi, sosial-mənəvi birləşmənin azərbaycançılıq ideologiyasına əsaslanan vahid konsepsiyanı hazırlamaqdır. Xartiya azərbaycanlıların məskunlaşdıqları ölkələrdə əsas hüquq və azadlıqlarının yerli qanunvericilik və beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində təmin edilməsinin prinsip və mexanizmlərini də müəyyən edir. Sənəddə, həmçinin xarici ölkələrdəki Azərbaycan diasporunun ayrı-ayrı regionlar üzrə fəaliyyətinin əsas istiqamətləri də əksini tapmışdır. Konseptual əhəmiyyətli sənədin birinci fəslində "Azərbaycan" və "azərbaycanlılar" anlayışının elmi-ideoloji, fəlsəfi əsaslarına nəzər salınır. İkinci fəsilə azərbaycanlıların ana Vətən qarşısında məsuliyyətindən irəli gələn vəzifələrlə bağlı müddəalar, üçüncü fəsilə isə azərbaycanlıların cəmiyyətə inteqrasiyası, hüquq və azadlıqlarının qorunması, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, azərbaycanlılara qarşı ermənilərin törətdiyi terror və soyqırımı aktları, "erməni soyqırımı" iddialarının ifşası ilə bağlı xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın üzərinə düşən vəzifələr geniş əksini tapmışdır.

Qloballaşan dünyanın kosmik sürət fazasına daxil olduğu, informasiyanın dünya bazarında ən qiymətli əmtəyə çevrildiyi hazırkı şəraitdə "virtual dünya"nın diktə etdiyi reallıqlar diaspor quruculuğu işinin keyfiyyətə yeni prinsiplər üzərində həyata keçirilməsini obyektiv zərurətə çevirir. Bu baxımdan Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Xartiyasının qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də global informasiya cəmiyyətinin təzahürü kimi meydana çıxan virtual dünyanın tərkib hissəsi olan Virtual Azərbaycanın formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsidir.

Virtual dünya isə XXI əsrin başlanğıcında real dünya ilə həmahəng formalaşan, İnternet vasitəsilə insanları bir-birinə bağlayan, onlar arasında heç bir məhdudiyyət olmadan sosial kommunikasiya mühiti yaradan, obrazlı desək, "dünyanı kiçildən" bir gerçəklikdir. Coğrafi məkan üzərində formalaşmış virtual məkan Yer kürəsinin yeni xəritəsini, siyasi-coğrafi arxitekturasını müəyyənləşdirir. Virtual dünyanın formalaşması vasitələri kimi isə ilk növbədə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları çıxış edir.

Virtual məkan, virtual dünya reallıqları hələlik insanlar tərəfindən tam mənası ilə qavranılmasa da, irəlidə gözlənilən təzahürlər dərk olunmasa da, qarşısızalmaz proses olaraq indiyədək coğrafi məkan anlamında yanaşdığımız Vətən anlayışına yeni baxış formalaşdırır. İndiyə qədər Vətən anlayışı konkret ərazi, məkan hüdudlarında (dövlət, mahal, bölgə və s.) dərk edilirdisə, XXI əsrin yeni reallıqları artıq virtual vətən anlayışını da meydana çıxarır. Başqa sözlə, cəmiyyətin müxtəlif sferaları qloballaşdığı kimi, vətən hissi də, qüruru da qloballaşır. Zaman və məkana sığmayan virtual Vətən insanın duyğu orqanları ilə deyil, təfəkkürü, yüksək intellekti, düşüncəsi ilə dərk olunur. Bu kontekstdə vətən təkcə üzərində gəzdiyimiz, son mənzildə baş qoyduğumuz torpaq deyildir. Vətən, eyni zamanda, əsrlərdən bu yana folklorumuzu, adət-ənənələrimizi, milli-mənəvi dəyərlərimizi, dilimizi, dinimizi, tariximizi özündə əks etdirən informasiya məkanıdır. Xalqımızın milli informasiya məkanı da məhz min illərdən bu günə gəlib çatmış zəngin, dəyərli informasiyalar əsasında formalaşmışdır.

Məlumdur ki, tarixən müxtəlif xalqlar bir coğrafi məkandan digərinə köçüb məskunlaşmağa, yaşadıkları coğrafi ərazini bu və ya digər səbəblərdən tərk etməyə məcbur olmuşlar. Lakin bir müddətdən sonra məskunlaşdıqları məkanı vətən kimi qəbul etməyə başlamışlar. Çünki həmin insanlar məskunlaşdıqları coğrafi məkana həm də milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini, bir sözlə, bu xalqa məxsus olan informasiya məkanını da gətirmiş, qərinələr boyu formalaşmış informasiya mühitində özlərini vətəndəki kimi hiss etmişlər. Başqa sözlə, tamamilə özgə, yad olan coğrafi məkan da ana Vətənin bir hissəsi olan informasiya mühitinin təsiri altında tədricən doğmalaşıp, vətənə çevrilir.

Dəhşətli odur ki, həm coğrafi məkanı itirərsən və ya daim ondan uzaqda olasan, həm də həmin coğrafi məkanda min illərdən bəri formalaşan, vətənin üzvi bir hissəsini, elə "beynini" təşkil edən informasiya məkanı - dilini, tarixini, milli-mənəvi dəyərlərini itirmək təhlükəsi ilə üzləşərsən. Belə olduğu halda, milli varlığa, həmrəyliyə real təhlükə yaranır. Vətən övladı başqa millətlərin, xalqların içərisində "əriyib gedir", yeni gələn nəsil isə milli yaddaşını itirir.

Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə təmin olunması istiqamətində qarşıda duran ən mühüm vəzifələrdən biri milli informasiya məkanını qloballaşdırmaq, həmvətənlərimiz arasında ortaqlıq informasiya mühitinə çevirmək, milli-mənəvi dəyərlərin daşıyıcısı olan informasiya resurslarına çıxışı təmin etmək və bu sahədə mövcud olan problemləri həll etməkdir. Bu istəyə biz yalnız internet mühitində Virtual Azərbaycan formalaşdırmaqla nail ola bilərik. Beləliklə, XXI əsr inanılmaz elmi-texnoloji inkişafı ilə yeni bir Azərbaycanın yaranışına bünövrə qoyur. Bu, virtual məkanda formalaşan, konkret ərazi hüdudları və sərhədlərlə məhdudlaşmayan Virtual Azərbaycandır! Qloballaşan dünyanın sərt reallıqları konkret ərazi, sərhəd, dil, din, milli-mənəvi dəyərlər əsasında formalaşan Azərbaycan dövləti ilə yanaşı, "virtual Azərbaycan"ın da yaradılmasını son dərəcə aktual məsələyə çevirir. Virtual Azərbaycan elə Virtual Vətən deməkdir. Virtual məkanın hansı bir nöqtəsində Azərbaycan dəyərlərini, həqiqətlərini əks etdirən bir kontent-sərvət varsa, o da vətənin bir damlasıdır. Yer kürəsinin müxtəlif guşələrinə səpələnmiş azərbaycanlılar virtual informasiya məkanı

ilə Ana Vətəni, qohum-əqrəbası, yaxınları ilə əlaqə saxlamalı, adət-ənənələrini, milli dəyərlərini unutmamalı, onları qorumaq və inkişaf etdirməlidir. XXI əsrdə dünya azərbaycanlıları dedikdə, təkcə coğrafi deyil, həm də Virtual Azərbaycanın "sakinləri" olan soydaşlarımız nəzərdə tutulmalıdır. Ana Vətəndən ayrı düşmüş azərbaycanlılar məhz müasir informasiya texnologiyalarının köməyi ilə Virtual Vətən formalaşdırmalıdır.

Müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların coğrafi vətənlə bağlılığının təmin edilməsi baxımından Virtual Azərbaycanın yaradılması istiqamətində əməli tədbirlər həyata keçirməyin vaxtı çatmışdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar təkcə coğrafi məkandan - Ana torpaqdan deyil, həm də milli informasiya məkanından kənar düşmüşlər. Qeyd etmək lazımdır ki, Virtual Vətən yaratmağa nail olmuş bir sıra xalqlar nəinki özlərini bu təhlükədən hifz etmiş, həm də təşkilatlanaraq, həmrəylik nümayiş etdirərək, dünya siyasətinə əhəmiyyətli dərəcədə nüfuz imkanları qazanmışlar. Bu baxımdan hazırda qarşımızda duran on başlıca vəzifə dünya azərbaycanlılarını məhz virtual məkan üzrə səfərbər etmək, milli-mənəvi və ideoloji dəyərlər əsasında silahlandırmaqdır. Yalnız Virtual Azərbaycan vasitəsilə formalaşacaq milli informasiya mühiti xaricdəki soydaşlarımızın vahid məram və məqsədlər ətrafında konsolidasiyasına etibarlı zəmin formalaşdırıla bilər.

Virtual dünya bütün mütərəqqi cəhətləri ilə yanaşı, qloballaşma prosesini sürətləndirərək ayrı-ayrı dövlətlər və xalqlar arasında baryerləri tədricən yox etməyə başlayır, milli özünəməxsusluğu aşınmaya məruz qoyur, qlobal dünyanın formalaşmasına yol açır. Belə bir şəraitdə Azərbaycan virtual dünyanın pozitiv imkanlarından səmərəli şəkildə bəhrələnməyə çalışmalı, milli ideya, ənənə və dəyərlər üzərində köklənmiş virtual informasiya məkanı yaratmağa nail olmalıdır. Əslində, bunu XXI əsrin ideologiyası diktə edir. Bu barədə akademik Ramiz Mehdiyev "Azərbaycan 2003-2008: reallığa çevrilən qeyri-adi zaman" əsərində haqlı olaraq yazır ki, XXI əsrdə bəşəriyyəti ağışuna almış qloballaşma dalğası xüsusən də müstəqilliyini yenidən qazanmış dövlətlər qarşısında zamanla ayaqlaşmaq, onun tələblərinə uyğun siyasət yeritmək, müasir dünya siyasətinin reallıqlarını düzgün dəyərləndirmək kimi mühüm vəzifələr müəyyənləşdirmişdir. Eyni zamanda, amerikalı filosof T.Fridmanın bu fikrini də bölüşür ki, əgər ötən əsrdə böyük dövlətlər kiçikləri udurdularsa, XXI əsrdə "sürətli" dövlətlər "ləng", "astagəl" dövlətləri "həzm edəcəklər". Bununla filosof hazırda dünya nizamında yeni geosiyasi reallıqların meydana çıxdığına, çevik xarici və daxili siyasət yeridən kiçik dövlətlərin beynəlxalq münasibətlər sistemindəki mövqeyinin əsaslı dərəcədə möhkəmləndiyinə işarə edir. Yəni "virtual dünya"da hər bir dövlətin gücü və qüdrəti onun intellektual potensiala, informasiya texnologiyalarına nə dərəcədə yiyələnməsi, informasiya resursları vasitəsilə qloballaşan dünyaya təsir imkanları ilə müəyyən olunacaqdır. Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat quran, virtual informasiya məkanının reallıqlarına uyğun çevik siyasət yeridən dövlətlər qloballaşan dünyanın yeni siyasi simasının müəyyənləşməsində əsas söz sahibi kimi çıxış edəcəklər.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin yeritdiyi siyasətin fəvqündə məhz ölkənin virtual dünyada layiqli yerinin təmin edilməsi, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı yolu ilə ölkədə insan kapitalının möhkəmləndirilməsi məqsədi dayanır. Dövlət başçısı çıxışlarında daim vurğulayır ki, ölkədə həyata keçirilən yeni neft strategiyasının, sosial-iqtisadi islahatların uğurları davamlı və tarazlı inkişaf baxımından zəruri olan zəngin intellektual resursların, insan kapitalının formalaşmasına xidmət etməlidir: "İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə nəzər salsaq görərik ki, onlarda uğurun əsas səbəbi neft-qaz deyil, bilikdir, savaddır, müasirlikdir. Bizdə isə həm bu olmalıdır, həm də əlbəttə ki, təbii ehtiyatlar da var. Bu amillərin sintezi Azərbaycanı çox qabaqcıl, müasir ölkəyə çevirəcəkdir".

XXI əsrin yeni reallıqlarını, fəlsəfəsini düzgün dərk etmədən diaspor quruculuğu sahəsində ciddi nailiyyətlər qazanmaq, demək olar ki, mümkün deyildir. Müasir informasiya əsrində dünya azərbaycanlılarının vahid məram və məqsədlər ətrafında konsolidasiyası məhz virtual dünyanın yeni reallıqlarının nəzərə alınması yolu ilə mümkün ola bilər. Deməli, hazırda dünya azərbaycanlılarının birləşdirilməsi yolunda ən mühüm addım da məhz Virtual Azərbaycanın yaradılmasıdır. Şübhəsiz, 50 milyon azərbaycanlı konkret məkan və zaman həddlərində bir araya gətirmək real deyil. Hazırda milli birlik və həmrəyliyin təmini baxımından vacib olan intensiv təmasların yaradılması məhz virtual informasiya məkanı vasitəsilə gerçəkləşə bilər. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 23 may 2007-ci il tarixdə imzaladığı "Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik konsepsiyası"nda da qeyd olunduğu kimi, XXI əsrdə Azərbaycan xalqının milli maraqlarının qorunmasında, ümumən ölkənin inkişaf etdirilməsində virtual məkanın reallıqları ciddiliklə nəzərə alınmalıdır. Beləliklə, Virtual Azərbaycanın formalaşdırılması üçün bir sıra mühüm əhəmiyyət kəsb edən layihələr və tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Hazırda dünya azərbaycanlılarının milli birliyi və mütəşəkkilliyi qarşısında ən ciddi problem onların nəinki bir-birini tanımaq imkanlarının, hətta Azərbaycan haqqında yetərincə dolğun informasiya resurslarının olmamasıdır. Mövcud problemin həlli baxımından dünya azərbaycanlıları və diaspor təşkilatları haqqında zəruri məlumatları özündə əks etdirən veb-portalın yaradılması vacib məsələlərdən biri kimi qarşımızda durur. Bu internet portalında Azərbaycan və onun dövlət rəmzləri, inzibati-ərazi vahidləri, dövlət quruluşu, hakimiyyət

strukturları, ictimai-siyasi təşkilatları, bir sözlə, siyasi, iqtisadi, mədəni və intellektual sferalar üzrə bütün zəruri informasiyalar toplanmalıdır.

Məlumdur ki, virtual dünya coğrafi məkanının siyasi xəritəsinə nəzərən ölkələrin, eyni zamanda, ümumi istifadəli (.com, .org, .net və s.) domen zonalarına bölünür [1]. Hər hansı ölkəyə məxsus internet saytları məhz yüksək səviyyəli domen adlarına görə bir-birindən fərqlənir. Məsələn, Rusiya virtual məkanda ".ru", İran ".ir", Fransa ".fr", Almaniya ".de", Azərbaycan isə ".az" domen kodundan istifadə edir. Xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların həmin ölkələrin domen zonalarında Azərbaycan adı altında internet saytları yaratması ("www.azer-baijan.fr", "www.azerbaijan.ru", "www.azerbaijan.de" və s.) virtual məkanda Azərbaycan haqqında məlumatların tez bir zamanda əldə edilməsi və yayılması baxımından son dərəcə əhəmiyyətli ola bilər. Veb-portalda digər ölkələrdə fəaliyyət göstərən diasporların internet saytları arasında birbaşa əlaqələrin olması, vahid şəbəkə əmələ gətirməsi bu informasiya resursunu dünya azərbaycanlılarının məlumat-sorğu mənbəyinə çevirəcəkdir. Bu halda, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların bir-biri haqqında lazımi informasiyanı çox asanlıqla əldə etməsi, habelə qarşılıqlı informasiya mübadiləsi kifayət qədər çevik mexanizmlər üzərində qurulacaqdır.

İkinci mühüm məsələ dünya azərbaycanlılarının gənc nəslinin təhsil problemini həll etmək məqsədilə Virtual Azərbaycan Orta Məktəbinin yaradılmasıdır. Bu gün müxtəlif ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın böyük əksəriyyəti övladlarının Azərbaycan dilində təhsil almasını ürəkdən arzulasa da, bu, heç də hamıya nəsib olmur. Bir sıra dövlətlərdə azərbaycanlıların milli azlıq olaraq öz dilində məktəblər açmasına maneələr yaradılır, digər dövlətlərdə məktəblərin açılmasına icazə verilsə də, müəllim kadrların və lazımi maddi-texniki bazanın yoxluğu bu niyyəti gerçəkləşdirməyə imkan vermir. Bəzən ana dilində açılan "bazar günü məktəbləri"ndə də dərslərin və əyani tədris vəsaitlərinin əldə edilməsi ilə bağlı da ciddi problemlər meydana çıxır. Halbuki, hazırkı informasiya əsrində həmin problemin daha çevik, səmərəli həlli yolu Virtual Azərbaycan Orta Məktəbinin yaradılmasıdır. Bu mütərəqqi ideyanın gerçəkləşdirilməsi zamandan, məkandan, siyasi şəraitdən asılı olmadan dünyanın istənilən nöqtəsində məskunlaşmış azərbaycanlılara ana dilində yazıb-oxumaq, ölkənin ədəbiyyatı, tarixi, coğrafiyası, mədəniyyəti ilə yaxından tanış olmaq imkanı yaradır. Təhsil Nazirliyi tərəfindən nəşr olunan bütün orta məktəb dərslərinin, metodiki tədris vəsaitlərinin və proqramlarının elektron versiyalarının Virtual Azərbaycan Orta Məktəbinin veb-portasında yerləşdirilməsi bu problemlərin həlli baxımından çox əhəmiyyətli ola bilər. Bu layihənin reallaşdırılması, müasir dünyada geniş yayılmış distant təhsil formalarından istifadə edilməsi xaricdəki soydaşlarımızın ana dilində təhsil almasına mühüm töhfə verə bilər. Əlbəttə ki, bunun davamı olaraq Virtual Azərbaycan Ali Məktəbi layihəsini də həyata keçirmək olar.

Üçüncü əsas problem müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların müvafiq xarici dillərin güclü təsiri altında fərqli terminoloji mühitlərinin formalaşmasıdır. Dilimizin assimilyasiyadan qorunması üçün Azərbaycan terminlərini özündə toplayan xüsusi veb-portalin yaradılması da mövcud problemlərin həlli baxımından son dərəcə vacibdir. Belə olduğu halda müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar ana dilinin təmizliyini və saflığını qoruyub saxlaya biləcəklər. Məlumat üçün bildirək ki, AMEA Rəyasət Heyətinin qərarı ilə Terminologiya Komissiyası İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu ilə birgə "Azərbaycan terminləri" veb-portalinin yaradılması üzərində müvafiq iş aparır. Bu portalda leksikonumuza daxil olan ümumi istifadəli terminlərlə yanaşı, müxtəlif bilik sahələrinə aid terminlər də öz əksini tapacaqdır.

Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi istiqamətində mövcud olan əsas problemlərdən biri də transliterasiya ilə bağlıdır [2]. Çünki müxtəlif ölkələrdə yaşayan soydaşlarımız Azərbaycan dilində danışsalar da, obyektiv və subyektiv səbəblərdən müxtəlif əlifbalardan istifadə edirlər. Məsələn, İranda yaşayan azərbaycanlılar bizim ölkədə nəşr olunan informasiyaları, bizlər də orada dərc olunan materialları oxuya bilmirik. Bunun da nəticəsində həm yazılı mənbələrdə - kitab, qəzet və jurnallarda, həm də elektron resurslarda - veb-saytlarda, kompakt disklərdə olan məlumatlar müxtəlif qrafikalarda olduğuna görə dünya azərbaycanlılarının bu materiallardan geniş istifadəsi çox çətinləşir. Faktiki olaraq milli informasiya məkanı bu qrafikalar (kodlar) vasitəsilə hissələrə bölünür.

Elə son əsrdə ölkəmizdə 3 qrafikadan - ərəb, kiril və latın qrafikalarından istifadə olunması indiyə qədər dərc olunmuş informasiya resurslarının - kitab, jurnal və digər yazı materiallarının təşkil etdiyi milli informasiya məkanımızı da 3 hissəyə bölür. Bunun da hansı problemlər yaratdığı hamıya məlumdur. Ona görə də bütün dünya azərbaycanlıları arasında qrafika problemini aradan qaldırmaqla ümumi informasiya mühitini yaratmaq üçün müxtəlif dillərin əlifbasında olan hərflərin qarşılıqlı çevrilməsini - konvertasiyasını həyata keçirən xüsusi proqram təminatı vasitələrinin hazırlanması aktual məsələlərdən biri kimi qarşımızda durur. Məlumdur ki, kağız üzərində olan məlumatların bir qrafikadan digərinə keçidi praktiki olaraq həddən çox çətinidir. İnformasiya texnologiyalarının və dilçilərin bu işi həyata keçirməsi üçün ilk növbədə lazım olan bütün əlifbalar arası, iki istiqamətli çevirmə cədvəlləri milli və beynəlxalq standartlaşdırma qurumları tərəfindən təsdiq olunmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu sahədə başqa millətlərin və ölkələrin böyük təcrübəsi vardır [3, s. 4].

Beləliklə, bu proqram təminatı vasitələri hazırlandıqdan sonra bütün Azərbaycan dilli elektron resurslar - veb-saytlar, elektron dərsliklər, elektron qəzet və jurnallar və s. həmin konvertasiya cədvəlləri ilə təmin olunmalıdır. Bunun da nəticəsində dünyanın istənilən ölkəsində yaşayan hər bir azərbaycanlının kompüterin ekranında yerləşdirilmiş cədvəldə bir düyməni basmaqla istədiyi qrafikanı seçib lazımi məlumatı oxuyacaq, eyni zamanda, digər qrafikadan istifadə edən azərbaycanlılarla heç bir maneə olmadan elektron yazışmalar aparacaqdır. Transliterasiya probleminin həll olunacağı halda, İnternetdə Azərbaycana məxsus tarixi, coğrafi, musiqi, folklor və s. incilərin adları da müəyyən bir standart əsasında başqa dillərin qrafikalarında yazılar, virtual məkanda axtarış vaxtı bu adlarla bağlı çoxçeşidli adlar meydana gəlməz. Məsələn, Gəncə, Şuşa, Naxçıvan və s. coğrafi adlara İnternetdə ingilis dilində bir neçə variantda rast gəlinir. Təbii olaraq, bu yanlışlıqlar da virtual məkanda milli sərvətlərin identikliyinə böyük zərbə vurur, gələcəkdə problemlərin yaranacağına zəmin hazırlayır.

Virtual məkanda hər bir dövlətin gücü və qüdrəti həm də onun malik olduğu elektron informasiya resurslarının çəkisi ilə ölçülür. Təsadüfi deyildir ki, hazırda dünyanın inkişaf etmiş bir sıra dövlətləri virtual məkanda özünü qabarıq göstərən "informasiya savaşı"nda qalib gəlmək üçün sistemli və ardıcıl iş aparırlar. Hazırda milyonlarla informasiya resursunu özündə birləşdirən, 2001-ci ildən fəaliyyətə başlayan Vikipediya adlı nəhəng "internet ensiklopediya"sında yaxşı təmsil olunmaq həmin dövlətlərin siyasətində mühüm yer tutur [5]. Vikipediyanın populyarlığına görə virtual məkanda mövcud olan 170 milyon veb-sayt arasında ilk beşlikdə qərarlaşması da onun imkanlarının həddən artıq genişliyinə dəlalət edir. internet mühitində son dərəcə nəhəng şəbəkəyə malik olan bu portalda 268 dildə məqalə və audiovideo materiallar toplanmışdır. Portalda ayrı-ayrı dillərdə 12 milyona yaxın məqalə, multimedia resursları, o cümlədən ingilis dilində 2 milyon 600 min, alman dilində 837 min, fransız dilində 737 min, polyak dilində 560 min, italyan dilində 522 min, rus dilində 338 min, türk dilində 120 min kontent yerləşdirilmişdir. Bu rəqəmlər ayrı-ayrı dövlətlərin virtual dünyada nüfuz imkanlarının göstəricisi kimi maraqlıdır. Müqayisə üçün qeyd edək ki, Böyük Sovet Ensiklopediyasında 95 min, Britaniya Ensiklopediyasında 120 min məqalə yer alır. Orta hesabla bir ayda bütün dünya üzrə 275 milyon adam həmin portala müraciət edir, məlumat götürür, müxtəlif informasiyalarla maraqlanır. Ümumiyyətlə, il ərzində bu müraciətlərin sayı 48 milyarda çatır. Bunun da nəticəsində ayrı-ayrı millətlər, ölkələrlə bağlı təəssürat yaranır, müəyyən tarixi həqiqətlər haqqında fikir formalaşır.

Vikipediya Azərbaycan dilində 20 minə yaxın kontentin olması təqdirəlayiqdir [6]. Belə ki, bu göstərici ötən illə müqayisədə təxminən 6 dəfə çoxdur. Amma bununla yanaşı, Azərbaycan haqqında dolğun informasiyaların, məqalələrin, audio-video materialların Vikipediyaya daxil edilməsi yeni dövrün tələbi kimi qarşımızda durur. Unutmamalıyıq ki, Vikipediya hansı millət yaxşı təmsil olunursa, o, öz tarixini, mədəniyyətini, ədəbiyyatını, incəsənətini və s. daha yaxşı təbliğ edir, virtual dünyada özünü göstərən sərt rəqabətə tab gətirir. Şübhəsiz, bu prosesdə təkcə dövlət qurumları, ayrı-ayrı təşkilatlar və vətəndaşlar deyil, həm də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan həmvətənlərimiz də yaxından iştirak etməlidirlər. Vikipediya ölkəmiz, tarixi həqiqətlərimiz, milli-mənəvi dəyərlərimiz haqqında təkcə Azərbaycan dilində yox, həmçinin dünya xalqlarının dillərində, xüsusən də, geniş yayılmış dillərdə çoxlu kontentlər yerləşdirilməlidir. Əlbəttə ki, digər saytların yaradılması, dünya azərbaycanlılarının müxtəlif qrupları arasında on-layn forumların (gənclər, alimlər, yazıçılar və s.) keçirilməsi də məqsədəuyğun olardı.

Fikrimizcə, dünya azərbaycanlılarının milli-mənəvi sərvətlərə çıxışının daha da yaxşılaşdırılması baxımından İnternet-televiziyanın yaradılması aktual layihələr sırasındadır. Belə ki, bu layihə çərçivəsində milli musiqi, kino, teatr və s. incilərini özündə toplayan yeni televiziya texnologiyası heç bir məkan və zaman məhdudiyyəti olmadan Yer kürəsinin istənilən ölkələrində yaşayan hər bir azərbaycanlının xidmətində olacaqdır.

Ölkəmizdə uğurla formalaşan informasiya cəmiyyəti istiqamətində əldə olunan nailiyyətlər, həmçinin digər ölkələrdə İnternetin sürətli inkişafı bu layihələrin həyata keçirilməsi üçün real zəmin yaradır. Heç şübhəsiz, respublika Prezidenti cənab İlham Əliyevin qayğısı nəticəsində ölkəmizdə formalaşan Elektron Azərbaycan da Virtual Azərbaycanla tamamilə inteqrasiya olunaraq vahid bir orqanizmə çevriləcəkdir.

Müxtəlif səbəblərdən xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla əlaqələrin genişləndirilməsini xarici siyasətdə prioritet istiqamətlərdən biri kimi nəzərdən keçirən dövlət başçısı İlham Əliyev ölkədəki sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının mahiyyətinə uyğun olaraq diaspor quruculuğu sahəsində dövrə səsleşən genişmiqyaslı tədbirlərin həyata keçirilməsini vacib sayır. Bu yöndə aparılan dövlət siyasətinin mahiyyəti dünya azərbaycanlılarının potensial imkanlarını müstəqil dövlət quruculuğu prosesində meydana çıxan müxtəlif problemlərin həlli naminə səfərbər etmək, milli birliyə, həmrəyliyə və mütəşəkkilliyə nail olmaqdır. İnanırıq ki, dövlətin iqtisadi imkanları artdıqca dünya azərbaycanlılarının "Virtual Azərbaycan" ətrafında möhkəm birlik və həmrəyliyin təmin edilməsinə xidmət edən bütün layihələr gerçəkləşəcək, diaspor quruculuğu işi yeni keyfiyyət mərhələsinə qədəm qoyacaqdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. www.icann.org
2. www.transliteration.ru
3. www.cnshb.ru
4. В партнерстве с армянами всего мира, //www.ra.am
5. www.wikipedia.org
6. www.az.wikipedia.org

«Dirçəliş XXI əsr»,–2009.-№133-134.–S.330-339.

Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyəti

Qənirə PAŞAYEVA,
Milli Məclisin deputatı

Qədim tarixə, zəngin mədəniyyətə və çoxəsrlik dövlətçilik təcrübəsinə malik türk xalqları bəşər sivilizasiyasının inkişafında, müasir dünyada sülhün və təhlükəsizliyin qorunmasında fəal rol oynamaqdadır. Türk xalqlarının minilliklər ərzində formalaşmış zəngin mədəni irsi dünya mədəniyyət xəzinəsinə əvəzsiz töhfələr vermiş, insanlığın təkamül tarixində xüsusi yerə malik olmuşdur. Azərbaycan Şərqlə Qərbin, Avropa ilə Asiyanın kəsişdiyi, mühüm nəqliyyat-kommunikasiya dəhlizlərinin keçdiyi əhəmiyyətli bir geosiyasi, geoiqtisadi və geostrateji məkanda yerləşir. Bu faktor regionda mövcud olan milli dövlətlər, regionun və dünyanın aparıcı dövlətləri arasında balanslaşdırılmış siyasət yürütməyi, kəsişən və üst-üstə düşən maraqları nəzərə almağı tələb edir. Əhəmiyyətli ərazi (məkan), geostrateji (təhlükəsizlik) və geoiqtisadi (karbohidrogen ehtiyatları və s.) üstünlüklərdən ölkənin milli maraqların çərçivəsində bəhrələnmək xarici siyasətin və milli təhlükəsizliyin əsas vəzifələrindəndir.

Son illərin müşahidələri Azərbaycan və türk diasporunun zaman getdikcə gücləndiyini, ciddi və mütəşəkkil qüvvəyə çevrildiyini təsdiqləməkdədir. Bu böyük potensialın türk dövlətləri və xalqlarının tarixi mənafeələrinin, milli və iqtisadi-siyasi maraqlarının həyata keçirilməsinə cəlb olunması bütün türk dünyası üçün taleyüklü məsələdir. Əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan Azərbaycanın xarici siyasətinə dünyanın bütün dövlətləri ilə bərabərhüquqlu surətdə faydalı əlaqələr qurmaq, onu inkişaf etdirmək, bu əlaqələrdən AR-in beynəlxalq mövqelərini möhkəmləndirmək üçün səmərəli istifadə etmək məqsədləri daxildir. Azərbaycanda bu ağır və məsuliyyətli missiyanı ulu öndərimiz Heydər Əliyev öz çiyinlərinə götürərək hakimiyyətinin bütün dövrlərində milli-mənəvi dəyərlərimizin böyük himayədarı olmuşdur. Ulu öndərimizin çıxışlarında dönə-dönə vurğuladığı məqamlardan biri də ondan ibarət idi ki, müasir dünyada qloballaşma proseslərinin nəticəsi kimi ortaya çıxan sivilizasiyalararası toqquşma və ziddiyyətlər hər bir xalqın milli kimliyinin, milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması məsələsini də çağdaş dövrün ən aktual məsələlərindən birinə çevirmişdir. Problemi aktuallaşdıran başlıca amil budur ki, total əxlaqın və çoxtərəfli inteqrasiyanın diktələri bir çox halda əsrlərin "mirasına" - milli-mənəvi ideallara, adət-ənənələrə qarşı yönəlir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin böyüklüyü rəhbər vəzifəyə gəldiyi gündən bu təhdidi düzgün qiymətləndirməsi, daim diqqət mərkəzində saxlaması və potensial təhlükə mənbəyinə çevrilməsinin qarşısını alması idi. Heydər Əliyevin öz vətəninə, xalqına, milli irs və ənənələrinə bağlılığı həmin basqıların önündə əzəmətli siperə çevrilmiş, bütövlükdə türk dünyasının genetik yaddaşını hiyf edərək qorumuşdur. Heydər Əliyev hələ keçmiş sovetlər dönməmində türkdilli xalqların min illərin sınağından çıxmış mədəniyyətinə, tarixinə, ənənəsinə həddən artıq bağlı olmaqla yanaşı, onların qorunması üçün əlindən gələni əsirməmişdir (1, s. 34-38).

Bu məqsədlər içərisində ulu öndərin xüsusi diqqət verdiyi türkdilli dövlətlərlə əməkdaşlıqdır ki, bununla bağlı onun "tarixən türk dövlətləri, xalqlarımızın mentalitetinə uyğun olaraq haqq, ədalət və indiki anlarda demokratiya kimi yüksək bəşəri təməllər üzərində bərqərar olmuşdur" fikirlərini misal göstərə bilərik. Ulu öndərin bu fikirləri türk birliyinin müasir dövrdə əməkdaşlığının Azərbaycan üçün önəmli olduğuna dair dünyaya bir mesaj olmuşdur. "Gələcək uğurlarımız üçün ortağ milli, mədəni və mənəvi dəyərlərimizin bizə bəxş etdiyi imkanları dövlətlərimizin ümumi mənafeəsinə sərəfər etməli, qarşılıqlı və bərabərhüquqlu münasibətlərin etibarlı təməllər üzərində inkişafına nail olmalıyıq" — çıxışı ilə türk dünyasına müraciət edən ulu öndər türkdilli dövlətlər arasında əməkdaşlıq qurulması üçün mümkün bütün işlərə imza atmışdır. Biz buna Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri layihələrinə Qazaxıstanın qoşulması, tarixi "İpək yolu" -nun bərpası, çoxtərəfli şəbəkə layihələri TRASEKA və İNOGATE-nin türkdilli dövlətlərlə birgə işləməsi, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, Müstəqil Dövlətlər Birliyi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, İslam Konfransı Təşkilatı, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (EKO), Mərkəzi Asiya Regional İttifaqı, GUÖAM təşkilatları çərçivəsində iqtisadi-siyasi əməkdaşlığı, Xəzərin statusu məsələsində Qazaxıstanla ümumi mövqedə olması, Özbəkistan, Qırğızıstan və Türkmənistanla qurulan diplomatik əlaqələrin inkişaf etdirilməsi və digər işləri misal göstərə bilərik. "Özünün yeni yüksəliş dövrünü yaşayan çağdaş türk dünyası bəşər sivilizasiyasına yeni misilsiz nümunələr vermək iqtidarındadır. Bu gün öz suverenliyini əldə etmiş bir çox türk cümhuriyyətinin bu sıraya qoşulması türk dünyasının gələcəyinə işıqlı ümidlər oyadır. İqtisadi, siyasi və mədəni həyatın sıx telləri ilə birləşməyə başlamış türk xalqları yeni dünyanın mühüm amillərindən birinə çevrilməkdədir" – sözlərini əməldən işə çevirən ulu öndərin məqsədyönlü siyasəti sayəsində Mərkəzi Asiyanın türkdilli dövlətləri Azərbaycan vasitəsilə beynəlxalq aləmə çıxış imkanı əldə etmişlər (6, s. 4).

Məhz Heydər Əliyevin sayəsində XIX əsrdə türkdilli dövlətlərin nicat yolunun birlikdə, əməkdaşlıqda və qarşılıqlı hörmətdə olması türk dünyası üçün inkişaf modeli olmuşdur. Ulu öndər Azərbaycan və türk icmalarının fəaliyyət birliyini müzakirə edərkən sosial və psixoloji amillərə diqqət yetirməyin vacib olduğunu daim nəzərdə saxlamış və müasir dünyanın mürəkkəb ictimai-siyasi reallıqlarının azərbaycanlılarla türklərin vahid mövqedən çıxış etməsini zəruri hesab etmişdir.

Bununla bağlı olaraq Türkiyə Respublikasının keçmiş prezidenti Süleyman Dəmirəl türk xalqlarının birliyi ilə əlaqədar belə söyləyir: "Türk dünyası 11 milyon kvadrat kilometrdir. Yəni üç Avropa böyüklüyündəki bir sahədə türk dillərində danışan, mən türkəm, - deyən, əfsanəsi, qəhrəmanı, dili və tarixi bir olan insanların dünyasıdır. Türkə görə türk ismini, türk adını Tanrı vermişdir. Bu, bir ulu çınardır, ulu çınarın budaqları vardır. Türkə görə 21 qol bu çınarın budaqlarıdır. Amma hamısı eyni çınarın budaqlarıdır. Tarixin enişi və yoxuşunda bəzən bu çınarın budaqları qurumuş, amma zamanı gəldikdə yenidən yaşllaşmışdır. 1990-cı illərdən sonrakı hadisələr də belələrindən biridir. Çınar yaşamışdır və hamınız bu yaşıl çınarın budaqları və yarpaqları olaraq buradasınız. Mənsub olduğumuz bu böyük cəmiyyətin harada yaşayırsa-yaşasın, hansı şərtlər içində olursa olsun, soylu bir millət olduğu hər kəs tərəfindən qəbul edilir" (2, s. 3-4).

Azərbaycan və Türkiyəni minillikləri əhatə edən tarixi qardaşlıq bağları, etnik mənşə, ümumi dil və mədəniyyət birləşdirir. Məhz buna görə də bu birlik möhkəm təməllər üzərində qurulmuşdur. Tarixin ağır sınaqlarından çıxmış bu münasibətlər müasir dövrümüzdə də öz təsir gücünü saxlamaqdadır. Zaman özü dəfələrlə sübut etmişdir ki, heç bir qüvvə bu münasibətləri sarsıtmağa qadir deyil.

Müasir dünyada gedən qloballaşma və inteqrasiya prosesləri türk xalqları arasında birliyin və həmrəyliyin daha da möhkəmləndirilməsini tarixi zərurətə çevirmişdir. Bu baxımdan Azərbaycan, Türkiyə və digər türkdilli dövlətlərin diaspor təşkilatları arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsi və inkişafı türk dünyasının birliyi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən ciddi siyasi-ideoloji hadisə kimi qiymətləndirilməlidir (6, s. 20).

SSRİ-nin süqutundan sonra iki dövlət arasında sosial, iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrin genişlənməsi, regionda həyata keçirilən transmilli layihələrdə strateji tərəfdaş kimi çıxış etməsi, üst-üstə düşən milli maraqlar və digər amillər diaspor təşkilatları arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinin nə qədər mühüm önəmə malik olduğunu təsdiq etməkdədir (5, s. 125-129).

Tarix elmləri doktoru, professor Əli Həsənov "Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti" adlı monoqrafiyasında 1993-cü ilin yayından başlayaraq Türkiyə və Mərkəzi Asiyanın türk dövlətləri ilə münasibətdə ölkənin xarici siyasət kursunda ciddi dəyişikliklər edilməsini yazır və qeyd edir ki, Azərbaycanın-Türkiyə və Mərkəzi Asiyanın türk dövlətləri ilə münasibətlərində keyfiyyətcə yeni bir mərhələ başlandı. Doğrudan da, 1993-cü ildən bu günə qədər Türkiyə Azərbaycanın ən etibarlı siyasi müttəfiqi, bərabər-hüquqlu iqtisadi tərəf müqabilidir. 2 qardaş dövlətin qarşılıqlı rəsmi səfərləri zamanı hərtərəfli əməkdaşlığımızı əhatə edən bir sıra mühüm sənədlər imzalanmışdır (10, s. 222-228).

Azərbaycan və Türkiyə müxtəlif beynəlxalq təşkilatlarda, o cümlədən BMT, Avropa Birliyi, ATƏT və Avropa Şurasında bir-birinə lazımı dəstək verir. Rəsmi Ankara bütün beynəlxalq toplantılarda Azərbaycanın haqlı mövqeyini müdafiə edərək, Ermənistanın işğal etdiyi tarixi Azərbaycan torpaqlarını dərhal və qeyd-şərtsiz azad etməsi tələbini irəli sürür. Azərbaycan, Türkiyə və digər türkdilli dövlətlərin diaspor təşkilatları arasındakı əməkdaşlığı zəruri edən bir sıra siyasi və iqtisadi amillər mövcuddur:

- siyasi amillərin sırasına Azərbaycan və Türkiyə dövlətləri arasındakı strateji müttəfiqliyi;
- hər iki ölkənin milli inkişaf istiqamətlərinin ideya-siyasi yaxınlığını;
- onların beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin təminatına yönəldilmiş söylərini aid etmək olar.

Azərbaycan və Türkiyə ilə bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması işinin təkmilləşdirilməsi zərurəti, Avropaya və dünya birliyinə inteqrasiya, diasporların məskunlaşdıqları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında iştirakının fəallaşdırılması zərurəti bu əməkdaşlığın ideya-siyasi əhəmiyyətini artıran əsas amillər kimi çıxış edir (9, s. 4).

Azərbaycan icmaları fəaliyyətlərinin səmərəsini artırmaq məqsədilə digər diaspor təşkilatlarıyla əlaqələrin daha da gücləndirilməsi istiqamətində fəal iş aparmaqdadır. Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyətində əsaslı nəticə qazanmaq üçün Avropada və ABŞ-da fəaliyyət göstərən türk icmalarının rəhbərliyi, Türkiyə Respublikasının müvafiq dövlət və hökumət strukturları və müxtəlif ölkələrdəki səfirliklərin əməkdaşları ilə bu məsələ müzakirə edilməkdədir. Müzakirələrin nəticəsi olaraq, türk və Azərbaycan icmalarının birgə fəaliyyət strategiyasının prioritet istiqamətlərini özündə ehtiva edən ilkin layihə hazırlanmışdır.

Nəzər yetirək ki, ABŞ, Almaniya və digər ölkələrdə fəaliyyət göstərən türk icmalarının rəhbərləri ilə görüşlər keçirilmiş, onların layihə ilə bağlı təklifləri öyrənilmişdir. Bu görüşlərdə türk icmalarının fəaliyyət metodları, onların dövlətlə əlaqələri, Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyət imkanları ətraflı müzakirə edilmişdir.

Hazırda həmin layihənin təkmilləşdirilməsi məqsədilə dünyanın müxtəlif ölkələrində fəaliyyət göstərən türk icmalarının iş prinsipləri, onların qarşılıqlı əlaqə mexanizmləri, Türkiyə dövlətinin diaspor sahəsində siyasətinin ideoloji və maliyyə əsasları və türk icmalarının təşkilatları və digər cəhətləri tədqiq edilir.

Azərbaycan və türk icmaları arasında getdikcə inkişaf etməkdə olan əməkdaşlıq əlaqələri güclü Azərbaycan lobbisinin formalaşdırılması üçün zəmin rolunu oynamaqdadır. Müasir dünyanın reallıqlarından çıxış edərək, tam məsuliyyətlə demək olar ki, hazırkı şəraitdə Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi, onlar arasında əməkdaşlığın inkişafı hər iki xalqın maraqlarına xidmət edir. Türkiyə ilə Azərbaycanın milli mənafehləri, dövlət maraqları, tarixin sınaqlarından çıxmış dostluq telləri iki xalqın diasporlarının sıx əməkdaşlığını, taleyüklü məsələlərin həllində birgə fəaliyyətini zərurətə çevirmişdir. Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının işbirliyi iki xalqın maraqlarının dünya miqyasında etibarlı müdafiəsinə stimül verən mühüm amil kimi qiymətləndirilməyə layiqdir (7, s. 3).

Türk diasporları arasında çoxtərəfli əlaqələrin qurulması və inkişaf etdirilməsində türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının zirvə toplantıları xüsusi yer tutur. Zirvə toplantıları bu ölkələrin müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlətlərin yaradılması, siyasi əlaqələrin intensivləşdirilməsi sahəsində qarşıda duran vəzifələrin həyata keçirilməsində, xalqlarımız arasında əlaqələrin möhkəmləndirilməsində özünəməxsus rol oynayır.

Türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının I zirvə toplantısı - 1992-ci il oktyabr ayının 30-31 - də Ankara şəhərindən başlanan görüşlər dövlətlərlə yanaşı, diasporların da birləşməsində mühüm rol oynadı. Bundan başqa, türk xalqları arasında əlaqələrin inkişafı məqsədilə 1993-cü ildən etibarən Türk Dövlət və Cəmiyyətlərinin Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq qurultaylarının keçirilməsi ənənəsinin əsası qoyulmuşdur. Belə bir qurultayın keçirilməsi təşəbbüsü hələ 1992-ci ildə, "Türk milləti bölünməz, müqəddəs bir bütövdür. Hansı partiyadan olursa-olsun və ya partiyasız olsun, hər vətəndaşın rifahını, azadlığını, şərəfini qorumağı və təmin etməyi bu millətin bir fərdi olaraq namus borcu saymaqdayıq" deyən Türkiyənin Milliyyətçi Hərəkət Partiyasının lideri Alparslan Türkeş tərəfindən irəli sürülüb. O zaman qurultayın keçirilməsi təşəbbüsü Sovet İttifaqının dağılmasından sonra yeni yaradılmış müstəqil türkdilli dövlətlər arasında iqtisadi, siyasi, mədəni və ideoloji əlaqələri genişləndirmək, həmçinin bu ölkələrin Türkiyə Cümhuriyyəti ətrafında sıx birləşdirilməsinə nail olmaqdan ibarət idi.

Avrasiyanın subregional təşkilatlarından olan Türkdilli Dövlətlər Birliyi (TDB) yarandığı 1992-ci ildən indiyədək 7 belə toplantı keçirmişdir. Sonrakı toplantılar 1994-cü ildə İstanbulda, 1995-ci ildə Bışkekdə, 1996-cı ildə Daşkənddə, 1998-ci ildə Astanada, 2000-ci ildə Bakıda və 2001-ci ildə İstanbulda keçirilmişdir. TDB bölgədə Türkiyə və Azərbaycanla yanaşı, Qazaxıstan, Özbəkistan, Türkmənistan və Qırğızıstan kimi türkdilli dövlətləri də özündə birləşdirir. Birliyin yaradılmasında əsas məqsəd türkdilli dövlətlər arasında həmrəyliyi möhkəmləndirmək, iqtisadiyyat, ticarət, ekologiya, elm-təhsil və mədəniyyət sahəsindəki əməkdaşlığı genişləndirmək olmuşdur. TDB-nin təsis edilməsində türk dünyasının aparıcı dövləti olan Türkiyə Cümhuriyyəti xüsusi fəallıq göstərmişdir.

Məhz Türkiyə rəhbərliyinin söyləri nəticəsində yenidən müstəqillik qazanmış türkdilli dövlətləri, xüsusən də hələ Rusiyanın təsir dairəsindən çıxmamış Mərkəzi Asiya respublikalarını birliyə cəlb etmək mümkün olmuşdur (TDB-nin ali orqanı türkdilli dövlət başçılarının zirvə toplantılarıdır). Türkiyənin fəaliyyətini ulu öndərimiz qurumun 2001-ci ildə İstanbulda keçirilmiş zirvə toplantısında belə ifadə etmişdir: "Ümumiyyətlə, 1992-ci ildən başlayaraq Türkiyə Cümhuriyyəti türkdilli xalqları yaxınlaşdırmaq baxımından öz üzərinə düşən missiyanı şərəflə yerinə yetirir. Türkdilli Dövlətlər Birliyinə qatılmış hər bir ölkə bərabərhüquqludur, ancaq Türkiyə bu birliyin daha da güclü olmasını, daha da inkişaf etməsini təmin edən ən qabaqcıl ölkədir" (4, s. 2).

Ötən 15 ildə TDB-yə daxil olan dövlətlər müxtəlif sahələrdə sıx əməkdaşlıq etməklə subregional inteqrasiyanın yeni modelini təmin etsələr də, mövcud geosiyasi reallıqlar türkdilli xalqlar arasında əlaqələrin daha da genişləndirilməsini diktə edir. Doğrudur, bu dövrdə türkdilli xalqlar arasında əməkdaşlıq yalnız TDB çərçivəsində məhdudlaşmamışdır - hər il Türkiyədə təşkil olunan Avrasiya zirvə toplantıları həm də türkdilli xalqlar arasında sıx inteqrasiyanı təmin etmişdir. Zirvə toplantıları türk xalqları arasında təşəkkül tapmış əlaqələrin və əməkdaşlığın tarixi, dil və mədəniyyət ümumiliyinə əsaslanaraq müstəqillik, suverenlik, ərazi bütövlüyünə hörmət, bir-birinin daxili işlərinə qarışmamaq və bərabərlik prinsipləri əsasında möhkəmləndirilməsinə xidmət edir. Türk dövlət başçılarının zirvə toplantıları, eyni zamanda ölkələrimiz arasında qarşılıqlı münasibətlərin və əməkdaşlığın Avrasiyada sülh, təhlükəsizlik, sabitlik və iqtisadi tərəqqi kontekstində inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutur.

Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyev "Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri" monoqrafiyasında haqlı olaraq qeyd edir ki, bu gün qloballaşan dünyada cərəyan edən proseslərin fonunda türk dövlətləri, xüsusən Türkiyə və Azərbaycan bir qədər ehtiyatlı olmalıdırlar. Amerikaya, Avropaya bir qədər ehtiyatla yanaşmalıyıq. Çünki onlar tarixdə heç vaxt səmimi olmayıblar. Amma biz səmimi deyillər deyə, onlara düşmən kimi də baxmamalıyıq. Türklərin çox gözəl, gələcək nəsillərimizə örnək olan möhtəşəm

tarix salnaməsi var. Türk dünyasını qloballaşma dövründə gözləyən proseslər və qarşımızda duran hədəflər barədə apardığı dolğun və obyektiv elmi tədqiqat işindən irəli gələrək türklərin hər zaman əmin-amanlıq, mehriban dostluq şəraitində yaşamağı istəməsini təsdiqləmək olar. Təsadüfi deyil ki, türk dünyasının böyük öndərləri Mustafa Kamal Atatürk və Heydər Əliyev yurdda və cahanda həmişə sülhün olmasını arzu ediblər. Azərbaycan və Türkiyə Heydər Əliyev və Atatürk ideyalarından kənara çıxmamalıdır (3, s. 198-200).

Türkdilli dövlətlər arasında əməkdaşlıq məsələsi professor Seyfəddin Qəndilovun diqqətindən kənar qalmır. Müasir dövrün siyasi hadisələri, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasında türkdilli dövlətlərin və onların diasporlarının fəaliyyəti və digər bu kimi proseslərə "Müstəqillik illərinin düşüncələri" monoqrafiyasında konseptual yanaşan alim qeyd edir ki, ulu öndərin uğurlu dövlət idarəçilik sisteminin Mərkəzi Asiyanın türkdilli dövlətlərində tətbiqi həyata keçirilsə Türk Dövlətləri Birliyinə nail olmaq olar. Bununla yanaşı, xaricdəki Azərbaycan və türk icmalarının əməkdaşlığı istiqamətində görülən tədbirlər Azərbaycanın xarici siyasətində mühüm yer tutmalıdır (8, s. 250-257).

Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin rəhbəri, millət vəkili, AMEA-nın müxbir üzvü Nizami Cəfərov "Azərbaycanşünaslığın əsasları" kitabında göstərir ki, türk xalqları uzun müddət bir-birindən aralı düşmüş, heç bir mədəni-mənəvi ünsiyyətləri olmamış, tək-tək ziyalılar da rus dilində ünsiyyətdə olmuşlar. Professor türklərin çox böyük ərazidə məskunlaşdıqlarından onların əlaqəsinin belə tezliklə qurulmasının hazırkı dövr üçün çətinliklərinə baxmayaraq, digər xalqlar kimi bizim də müasir mədəni idarəçilik texnologiyası, iqtisadi, mədəni-siyasi əlaqələrə yiyələnməklə bu birliyə nail olmağımızı məqbul hesab edir. Doğrudan da siyasi sərhədlərin açılması və şəffaf olması ciddi önəm daşıyır. Etnik-mədəni əlaqələrdə mədəniyyətin birliyi yalnız mədəniyyət problemi kimi qəbul olunmur, bu, ən çox siyasi dəyər daşıyır. Sərhədlərin açılması, xalqların bir-biri ilə iqtisadi-mədəni əlaqə qurması, daha çox siyasi dəyər daşıyır. Belə olduğu təqdirdə siyasi müstəviyə çıxarılmış problem, sözsüz ki, siyasi yolla da həll olunmalıdır (11).

Ötən müddət ərzində keçirilmiş qurultayların sənədlərində dünyada baş verən qlobal və regional münaqişələrlə əlaqədar Türk dünyasının tarixi, mədəni və coğrafi amillərdən qaynaqlanan səmərəli potensialından istifadə edərək sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunması istiqamətində birgə səylərin intensivləşdirilməsinin zəruriliyi qeyd edilmişdir. Həmin sənədlərdə Türk dünyası ölkələrinin bir-birinin problemlərinə daha həssas yanaşması təqdir olunmuş və bu tendensiyanın yüksələn xətbə inkişafı üçün müvafiq tədbirlərin görülməsinin vacibliyi vurğulanmışdır.

Qurultaylar zamanı münaqişə bölgələrində yaşayan türk xalqlarının problemlərinə, habelə təcavüzə məruz qalmış türkdilli dövlətlərə dəstək verilməsi məsələləri də geniş müzakirə edilmişdir. Qəbul olunmuş sənədlərdə bütün bunlarla yanaşı, türkdilli ölkələr arasında enerji, ticarət, qarşılıqlı sərmayə yatırımı sahəsində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi, türk dövlətləri arasında ortaq regional əməkdaşlıq proqramlarının həyata keçirilməsi, Türkiyənin turizm sahəsindəki təcrübəsinin öyrənilməsi və tətbiqi ilə bağlı tövsiyələr də öz əksini tapmışdır.

Müasir dövrdə Azərbaycan və türk icmaları arasında əlaqələrin inkişafı məsələsi Azərbaycan Respublikasının diaspor quruculuğu sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindəndir. Təqdirəlayiq haldır ki, Türkiyə Respublikası da Azərbaycan və türk diasporlarının birgə fəaliyyəti ideyasını dəstəkləyir. Bütün bunlar isə sözügedən ideyanın reallığa çevrilməsi istiqamətində əhəmiyyətli addımların atılmasına təkan vermişdir. Belə ki, ötən dövr ərzində türk və Azərbaycan diasporları müxtəlif ölkələrdə birgə mədəni-kültüvi tədbirlər keçirilməsinə nail olmuşlar. Belə tədbirlər Azərbaycan gerçəkliklərinin təbliğinə, xarici əlaqələrin inkişafına, soydaşlarımızın ölkəmizlə əlaqələrinin dərinləşməsinə xidmət etmişdir.

14 yanvar 2002-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Azərbaycan ilə Türkiyə arasında diplomatik əlaqələr yaradılmasının on illiyi münasibətilə Bakıdakı "Avropa" mehmanxanasında keçirilən mərasimdə çıxış edərək Türkiyənin beynəlxalq aləmdə Azərbaycana problemlərinin həllində həmişə dəstək verdiyini bildirib: "Türkiyə Cümhuriyyəti Azərbaycana yaxından yardım edir, Azərbaycanla bir yerdədir, Azərbaycanın mövqelərini həmişə dəstəkləyib və əminəm ki, bundan sonra da dəstəkləyəcəkdir"

Türkiyə Respublikasının Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğan ulu öndərin fikrini dəstəkləyərək qeyd edib: "Azərbaycanla əlaqələr bölgədəki nüfuzu və geostrateji mövqeyinə görə çoxtərəfli xarici siyasət yeritməli olan Türkiyənin xarici siyasətində hər zaman ən yüksək və xüsusi yerə malikdir. Qardaş Azərbaycandakı hadisələr Türkiyədə çox böyük maraqla və yaxından izlənilir. Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı münasibətlər bütün sahələrdə inkişaf edir. Azərbaycanın demokratikləşmə və iqtisadi inkişaf yolunda atdığı addımların dünyada təqdirəlayiq qarşılanması Türkiyədə də qürur doğurur."

Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları XX əsrin əvvəllərində erməni daşnaqları tərəfindən azərbaycanlılara qarşı törədilmiş terror və soyqırımı aktları barədə beynəlxalq ictimaiyyətin məlumatlandırılması istiqamətində də bir sıra tədbirlər həyata keçirmişlər. Belə ki, 2002-2009-cu illər ərzində 31 Mart azərbaycanlıların soyqırımı günü, əsrin faciəsi Xocalı soyqırımı, ermənilərin işğalçılıq siyasəti nəticəsində Azərbaycanın 20% torpaqlarının hələ də Ermənistanın nəzarətində olması və digər problemlərlə

bağlı dünyanın müxtəlif ölkələrində birgə etiraz aksiyaları, elmi-praktik konfranslar, müzakirələr, foto və rəsm sərgiləri keçirilmiş, ermənilərin terrorizm və işğalçılıq siyasəti barədə beynəlxalq ictimaiyyəti məlumatlandırmaq məqsədilə təbliğat işləri aparılmışdır. Ötən müddət ərzində xarici ölkələrdə 31 Mart azərbaycanlıların soyqırımı günü və əsrin faciəsi Xocalı soyqırımı ilə bağlı müxtəlif tədbirlər təşkil olunmuş, ermənilərin əsrlərdən bəri Azərbaycan və türk xalqlarına qarşı məqsədyönlü soyqırımı siyasətinin tarixi kökləri işıqlandırılmışdır. Bununla bağlı Almaniya, Fransa, İsveç, İsveçrə, Belçika, Niderland, ABŞ, Kanada, Rumıniya, Polşa, Estoniya, Latviya, Çexiya, Moldova və digər ölkələrdə təşkil edilmiş etiraz aksiyaları, elmi konfranslar, seminarlarda türk icmalarının nümayəndələri Azərbaycan diasporuna dəstək vermişlər. Türk və Azərbaycan diasporlarının əməkdaşlığı sayəsində müxtəlif ölkələrdə birgə tədbirlər, aksiyalar həyata keçirilmişdir. Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə təşkil etdiyi tədbirlərdə ermənilərin ötən əsrin əvvəllərində Anadoluda və Azərbaycanda törətdikləri cinayətləri əks etdirən müxtəlif sənədli və bədii filmlər nümayiş etdirilmiş, fotostendlər qurulmuşdur. İcmaların səyi nəticəsində bir sıra Avropa ölkələrində təşkil olunmuş tədbirlərdə həmin ölkələrin dövlət rəsmiləri, müxtəlif ölkələrin diplomatik korpuslarının nümayəndələri, soydaşlarımızın məskunlaşdığı ölkələrin ictimai-siyasi xadimləri, elm və mədəniyyət adamları iştirak etmişlər.

Azərbaycan və türk icmaları 31 Mart azərbaycanlıların soyqırımı gününün beynəlxalq aləm tərəfindən soyqırımı aktı kimi qəbul edilməsi istiqamətində söylərinə daha ardıcıl şəkildə davam etdirməkdədirlər. Bu tədbirlərin keçirilməsi və materiallar cəhətdən təmin edilməsi missiyası Heydər Əliyev adına Fondun üzərinə düşmüşdür. Məhz Fondun sayəsində hazırda dünyanın əksər ölkələrinin kitabxanaları, ali məktəbləri, beynəlxalq təşkilatlar, qanunverici orqanlar və digər mühüm qurumlarda Azərbaycan həqiqətlərini əks etdirən müxtəlif dillərdə ədəbiyyatlar paylanmışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi kursunun öyrənilməsinə, təbliğinə, ideyalarının həyata keçirilməsinə dəstək verən, ulu öndərin zəngin irsindən bəhrələnərək ölkəmizin sosial-siyasi, iqtisadi, mədəni tərəqqisi, dünya birliyinə inteqrasiyası, vətəndaşların maddi rifahının yaxşılaşması üçün bu işə xidmət edən genişmiqyaslı proqram və layihələr həyata keçirən Heydər Əliyev Fondu Azərbaycan həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq istiqamətində də ardıcıl və məqsədyönlü fəaliyyət göstərir. Fondun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyevanın fəaliyyəti nəticəsində BMT-nin bu nüfuzlu qurumlarında və digər beynəlxalq təşkilatların ali orqanlarında Azərbaycan həqiqətləri dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılmışdır.

Xocalı soyqırımının dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, bunun üçün müxtəlif tədbirlərin keçirilməsi də Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətində əsas yerlərdən birini tutan ümumi məqsəddir. Fond bir neçə ildir ki, bütün imkanlarından istifadə edərək Xocalı soyqırımının dünyada təbliği yönündə ardıcıl, məqsədyönlü və səmərəli tədbirlər həyata keçirməkdədir. Xocalı faciəsinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması məqsədilə xarici ölkələrdə keçirilən tədbirlərə Heydər Əliyev Fondunun verdiyi dəstək, eləcə də fondun özünün təşəbbüsü ilə görülmə işlər xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Yeri gəlmişkən, Xocalı soyqırımı haqqında həqiqətlər "Qarabağ həqiqətləri" bukletlər toplusunda da yer alıb. Bu toplu "Qarabağın tarixi haqqında qısa məlumat", "Qarabağ münaqişəsinin başlanması", "Xocalı soyqırımı", "Erməni terror təşkilatlarının Azərbaycana qarşı fəaliyyəti" və "Azərbaycana qarşı erməni təcavüzünün nəticələri" bukletlərindən ibarətdir. Bukletlər toplusu Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə əzəli Azərbaycan torpağı olan Qarabağ haqqında həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə olduğu kimi çatdırmaq məqsədilə hazırlanmışdır. İngilis, fransız, rus, alman və macar dillərində çap olunaraq dünyanın bir çox dövlətlərində yayılan "Qarabağ həqiqətləri" bukletlər toplusu bu məqsədlə həyata keçirilmiş layihələr sırasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Xatırladaq ki, hələ 2007-ci ildə, Xocalı soyqırımının 15-ci ildönümündə dünya ictimaiyyətinin faciə ilə yaxından məlumatlandırılması məqsədilə Heydər Əliyev Fondu xüsusi layihə hazırlayaraq uğurla həyata keçirib. Fransa, Rusiya, Çin, Böyük Britaniya, Belçika, Avstriya, Almaniya, Küveyt, Rumıniya, Danimarka, Mərakeş, Çexiya, Macarıstan, Yeni Zelandiya, Hollandiya, İran, İsveç, İsveçrə, Ukrayna, Gürcüstan və digər ölkələrdə keçirilən anma mərasimlərində, konfranslarda, mitinq və piketlərdə Heydər Əliyev Fondunun göndərdiyi materiallardan geniş istifadə edilib. Layihə çərçivəsində müxtəlif ölkələrdə keçirilən mərasimlər zamanı Heydər Əliyev Fondunun ingilis, rus və türk dillərində hazırladığı "Xocalı soyqırımı" adlı sənədli film nümayiş etdirilib, həmçinin "Xocalı uşaqların gözü ilə", "Təcavüzün qurbanları" adlı foto və rəsm sərgiləri təşkil olunub. Tədbir iştirakçılarında fondun hazırladığı "Qarabağ həqiqətləri" bukletlər toplusu, nəşrlərin CD-DVD variantları da paylanılıb.

2008-ci ildə də Heydər Əliyev Fondu Xocalı faciəsinin dünyada tanınması işini layiqincə həyata keçirib, ölkə daxilində və xaricdə böyük işlər görüb. Qeyd edək ki, fondun ötən il gördüyü işlərin hazırlığına 2007-ci ilin dekabr ayında Mehriban xanım Əliyevanın tapşırığı ilə başlanmışdı. Faciənin ildönümü ərəfəsində dünyanın bir sıra ölkələrində Xocalı soyqırımına həsr edilmiş fotosərgilər keçirilib, müxtəlif nəşrlər nümayiş etdirilib. Təqdirəlayiq haldır ki, 2008-ci ildə sərgilərin keçirildiyi ölkələrin coğrafiyası bir qədər də genişləniib. Ötən il fevralın 27-də Heydər Əliyev Fondunun Rusiyadakı nümayəndəliyinin təşəbbüsü ilə Moskvada "Xocalı.

16 il sonra" mövzusunda elmi-praktiki konfrans da keçirilib. Konfransdakı çıxışında Heydər Əliyev Fondunun Rusiya nümayəndəliyinin rəhbəri Leyla Əliyeva Xocalı faciəsinin öz miqyasına və qəddarlığına görə bəşəriyyət əleyhinə ən ağır cinayətlərlə bir sırada olduğunu. Xocalı yaralarının hər bir azərbaycanlının ürəyində əbədi qalacağını bildirib. Fondun Rusiyadakı nümayəndəliyinin Moskvada Rusiya və Azərbaycan gənclərini, Rusiyanın aparıcı ali məktəblərinin tələbələrini cəlb etməklə xalqımızın tarixində faciəli səhifə olan Xocalı soyqırımının 16-cı ildönümünə həsr edilmiş belə bir kütləvi tədbir keçirməsi çox vacib və əhəmiyyətli idi.

Azərbaycan və türk icmaları uydurma "erməni soyqırımı" iddialarının ifşa edilməsi istiqamətində də öz səylərini birləşdirir, heç bir real əsası olmayan bu saxta ittihamlarla bağlı qərar və qanunlar qəbul edən ölkələrin parlamentlərinə öz etirazlarını bildirir, beynəlxalq ictimaiyyəti obyektiv məlumatlandırmağa səy göstərirlər. Son illər ərzində azərbaycanlı və türk icmaları arasında bu istiqamətdə əməkdaşlıq daha geniş vüsət almışdır. Bəzi ölkələrin üzdnəraq "erməni soyqırımı" ilə bağlı qəbul etdiyi qanunvericilik aktları bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıların və türklərin hiddət və etirazına səbəb olmuşdur.

2006-cı il sentyabrın 18-də Antalyada türkdilli dövlətlərin və topluluqların X Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq Qurultayında çıxış edən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev demişdir: "Türkiyə-Azərbaycan münasibətləri indi ən yüksək zirvədədir. Bu münasibətləri bir neçə amil şərtləndirir - tarixi köklərimiz, etnik mənsubiyyətimiz, dilimiz, mədəniyyətimiz, milli-mənəvi dəyərlərimiz, ənənələrimiz. Eyni zamanda, bu münasibətləri türk dünyasının iki görkəmli şəxsiyyətinin fikirləri, kəlamları müəyyənləşdirir. Böyük öndər Mustafa Kamal Atatürk demişdi ki, Azərbaycanın sevinci Türkiyənin sevinci, Azərbaycanın kədəri Türkiyənin kədəridir. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev söyləyib: "Türkiyə və Azərbaycan bir millət, iki dövlətdir".

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Bakı şəhərində 2007-ci ilin mart ayında keçirilən Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I Forumu Türk dünyasının birliyi ideyasının inkişafı, türk xalqları arasında əlaqə və münasibətlərin möhkəmlənməsi baxımından da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Türk xalqları bu gün öz tarixlərinin ən məsuliyyətli dövrlərindən birini yaşamaqdadırlar. Bu çətin mərhələdə xalqlarımızın qarşısında duran başlıca vəzifə Türk dünyası arasında birliyin və həmrəyliyin daha möhkəm təməllər üzərində inkişafına nail olmaqdan ibarətdir. Çünki Türk dünyasının tərəqqisi bu birliyin nə dərəcədə möhkəm əsas üzərində qurulmasından çox asılıdır.

Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin yuxarıda qeyd edilən I Forumu Vətəndən kənarında məskunlaşmış hər bir azərbaycanlıya və türkcə belə bir tarixi fürsət vermişdir. Əsrin əvvəllərində görkəmli mütəfəkkirlərimizin irəli sürdüyü "Dildə, fikirdə, əməldə birlik" şüarı bu fürsəti layiqincə dəyərləndirməyimizin ən doğru yolunu bizlərə göstərməkdədir.

Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları bu Forumun onların fəaliyyətində yeni bir mərhələnin əsasını qoyacağına əminirlər. Bu əminlik bizim xalqlarımızın tarixin sınaqlarından çıxmış çoxəsrlik qardaşlıq ənənələrinə, ortaq etnomədəni dəyərlərimizə, dövlətlərimizin ümumi siyasi və iqtisadi mənafeələrinə əsaslanır.

Türk və Azərbaycan diasporlarının əməkdaşlığı sayəsində ötən dövrdə müxtəlif ölkələrdə birgə tədbirlər, aksiyalar həyata keçirilmişdir. İsveç parlamentinin qondarma "erməni soyqırımı"nı tanımasına etiraz əlaməti olaraq, Ülkücü Türk Dərnəkləri Federasiyası və Azərbaycan Dostluq Cəmiyyəti Sürix şəhərində birgə mitinq təşkil etmişlər. Avropa Azərbaycanlıları Mədəniyyət Mərkəzi, Belçika Atatürk Düşüncə Dərnəyi və Belçika Türk Platformunun Brüsseldə "Erməni soyqırımı iddialarına rədd!" şüarı ilə birgə icazəli yürüşü, 31 Mart Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü münasibətilə İstanbulda mitinqin təşkili, Nyu-Yorkda hər il keçirilən ənənəvi "Türk yürüşü"ndə həmvətənlərimizin fəal iştirakı, Niderland parlamentinə seçkilərdə Azərbaycan icmalarının türk icmaları ilə birgə türk deputatlarını dəstəkləməsi ilə bağlı təbliğat kampaniyasına qoşulması buna əyani misaldır. Heydər Əliyev türk dünyasının birliyi uğrunda önəmli mübarizə aparən bir şəxsiyyət olub. Ulu öndər Türk Dövlətləri Birliyinin yaranmasının zərurətini bu cür əsaslandırır: "...Türk xalqlarının birliyi yalnız mədəni birlik, yalnız iqtisadi birlik yox, bu, həm də siyasi birlik səviyyəsində nəzərdən keçirilməlidir. Türk dünyası artıq müasir dünya üçün siyasi bir hadisədir. Yəni müasir dünyada harmoniya yaradılmasında həm türklərin öz daxilində, həm də türklərin iradəsi ilə dünyada harmoniya yaradılmasında artıq bu siyasi bir rol oynayır." Prezident İlham Əliyev bu fikirlərin həyata keçirilməsi uğrunda fəal siyasət aparır. Türkdilli Dövlət və Cəmiyyətlərinin XI Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq Qurultayının 2007-ci ilin noyabr ayında Bakıda keçirilməsi də məhz İlham Əliyevin bu ideyanın davamçısı olduğunun göstəricisidir. Həmin qurultayda Azərbaycan Prezidenti öz nitqində vurğulamışdır ki, "Bütün bu görüşlər, qurultaylar, tədbirlər bir məqsəd güdür - türk dünyası daha da mütəşəkkil olsun, bir-birilə əlaqələrini və dünyadakı mövqelərini daha da möhkəmləndirsin. Bu, bizim hamımızın marağındadır. Bizim birliyimiz nə qədər güclü olsa, hər bir ölkə öz milli maraqlarını bir o qədər uğurla müdafiə edə bilər."

Cənab İlham Əliyevin bu sahədəki xidmətlərinin yalnız ümumtürk dəyərlərinə - mədəniyyətinə, ədəbiyyatına, folkloruna, incəsənətinə yüksək qayğı, diqqət nümunəsi kimi dəyərləndirilməsi həmin fəaliyyətin gerçək miqyası üçün kifayət etmir. Görülən bu işlər, sadəcə, qayğı və diqqət nümunəsi olmaqla məhdudlaşa

bilməz - bütün bunlar ulularımızdan bizə gəlib çatan müqəddəs irsin göz bəbəyi tək qorunaraq gələcək nəsillərə əmanət edilməsi, azərbaycançılıq və türkçülük məfkurəsinin, əxlaqının, baxışlar sisteminin bütün dünyada təbliği, qəbul olunması üçün həyata keçirilən məqsədyönlü strategiyanın mühüm tərkib hissəsidir.

Çağdaş nəzəriyyələrdə bəzən bu cür meyillər konservatizm tendensiyası kimi də nəzərdən keçirilir. Fəqət, cənab İlham Əliyevin siyasətçi və diplomat kimi məharəti ondadır ki, ümumtürk dəyərlərinə, tarixi keçmişimizə bu dərəcədə yüksək bağlılıq onun timsalında bəşəri tərəqqi və müasirliklə təzad yaradan konservativ yanaşma kimi sezilmir. Cənab İlham Əliyev öz siyasətində böyük ustalıqla milli və liberal dəyərlərin uğurlu dialoqunu, harmoniyasını yarada bilmişdir. Millilik Prezident İlham Əliyevin siyasi düşüncəsinin, təfəkkürünün əsas mənbəyidir. Onun öz xalqının ruhuna uyğun, bununla yanaşı, Avropa və Qərb təmayüllü siyasəti Azərbaycanın əbədi və əzəli maraqlarından mayalanır.

Bizim milli köklərimiz, maraqlarımız, seçdiyimiz yol, məqsədlərimiz, ən nəhəyət, bədxahlarımız da də eynidir. Azərbaycanı və Türkiyəni vahid bir mövqedə birləşdirən məhz bu amillərdir. Biz bədxahlarımıza çirkin niyyətlərinə çatmaq üçün heç bir şans verməməliyik. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Türk Dövlət və Cəmiyyətlərinin X Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq Qurultayında söylədiyi kimi, "Biz hücumə keçməliyik". Təcrübə göstərir ki, müdafiə geriliyə, ətalətə sürükləyir. Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyətinin qayəsində məhz bu şüar dayanacaqdır.

Bununla türk dövlətlərinin bir-birinə yaxınlaşması sırf praqmatik və iqtisadi maraqlardan qaynaqlanır. Bu dövlətlər böyük bir məkanda sosial-iqtisadi tərəqqiyə nail ola bilərlər. Bunun üçün bütün imkanlara sahibdirlər. Türk dövlətləri nazirlərinin Bakıdakı tədbirində də bu müstəvidə müzakirələr aparılıb. Ona görədir ki, Azərbaycanı bu istiqamətdə görülən işlərin aparıcı qüvvəsi hesab etmək olar.

Türk dövlətlərinin Bakı toplantısı həm də Avropa-Qafqaz-Orta Asiya məkanında əməkdaşlığın konkret məzmun kəsb etməsi yönündə maraq doğurur. Bu məkanda problemlər kifayət qədərdir. Eyni zamanda, həmin problemləri aradan qaldırmaq üçün yetərinə potensial vardır. O cümlədən, enerji təhlükəsizliyi sahəsində Avropa ilə Uzaq Şərq arasında körpü rolunu türk dövlətləri oynaya bilər. Bu dövlətlərin zəngin enerji ehtiyatlarına malik olması ilə yanaşı, sivil siyasətləri vardır. Buradan aydındır ki, türk dövlətlərinin əməkdaşlığı dünyaya sərf edən variantdır. Bu məsələ ətrafında müzakirələrin davam edə bilməsi tamamilə mümkündür. Maraqlıdır ki, türk dövlətlərinin yaxınlaşması heç bir qonşu dövlət üçün narahatçılıq doğurmur. Görünür, burada hər kəs bu birliyin dünya üçün xeyirli ola biləcəyinə inanır.

Türk dövlətlərinin bir-biri ilə əlaqəsinin artmasında kommunikasiya faktorunun rolu böyükdür. Çünki türk dövlətləri yerləşdikləri məkana görə böyük bir ərazinin nəqliyyat dəhlizini xatırladır. Qərb Şərq arasında nəqliyyatı təmin etmək üçün bunun əhəmiyyəti çox böyükdür. Xüsusilə, Qərb üçün nəqliyyat dəhlizinin mənası ayrıcdır. "İpək yolu" adlanan layihənin həyata keçirilməsinin strateji önəmi bu cəhətə dayanır. Buna görə də türk dövlətlərinin əməkdaşlığının nəqliyyat tərəfini ciddi surətdə nəzərə almaq lazımdır. Təbii ki, burada Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsinin yerini ayrıca qeyd etmək gərəkdir. Bu layihənin reallaşması ilə türk dünyası xeyli uğur əldə etmiş olur. Bu uğuru davamlı etməyin yolu da türk dövlətlərinin birliyini yaratmaqdan keçir. Hər bir türk dövlətinin bu prosesdə özəl funksiyası vardır. Çünki bura o qədər zəngin bir məkandır ki, müxtəlif ehtiyacları ödəmək olar.

Türk dövlətlərinin birliyi modelinin demokratik tələblərə cavab verdiyini əminliklə demək olar. Çünki bu dövlətlərin hər birinin strateji inkişaf xətti demokratikləşməyə, açıq cəmiyyət yaratmağa və Qərbə inteqrasiyaya yönəlib. Bu da onların əməkdaşlığında müxtəlif problemləri və ziddiyyətləri aşmaq imkanının saxlandığını göstərir. Təbii ki, türk dövlət başçıları bunları çox yaxşı bilirlər və bəmin istiqamətdə təsirli addımlar atacaqlar. Türk birliyi, həm də təhlükəsizliyin təmini aspektində olduqca effektiv modelin hazırlanmasına imkan verir. Bu yöndə türklərin çalışmalarının davam etməsi özünün müsbət nəticələrini verəcəkdir. Keçmişdə olduğu kimi, indi də türk xalqları dünyaya əmin-amanlıq gətirməkdədirlər.

Qurultayın qətnaməsində də vurğulandığı kimi, tarixən bir-birinə qırılmaz tellərlə bağlı olan xalqlarımız çətin məqamlarda çiyin-çiyinə verərək qardaş köməyini bir-birindən əsirgəməmişlər. İki qardaş ölkənin diasporlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi ciddi uğurlara yol açaraq xüsusilə Avropa Şurası çərçivəsində Ermənistanın ciddi diplomatik uğursuzluqlara düşər olmasına gətirib çıxarıb. Dünyadakı türk diaspor təşkilatları ilə əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi istiqamətində müəyyən addımlar atılmış, Azərbaycan və türk diasporlarının eyni mövqedən çıxış etməsi, birgə aksiyalar keçirməsi təmin edilmişdir.

Türk dövlətlərinin Bakı toplantısı quruma üzv dövlətlərin mövcud əlaqələri daha geniş coğrafi arealda və qarşılıqlı faydalılıq prinsipi əsasında davam etdirmək niyyətini bir daha ortaya qoymuşdur. Bu, milli-dini yaxınlıq amili və təəssübkeşlik prinsiplərindən bir qədər də irəliyə gedərək bütövlükdə türkdilli xalqların dünya siyasətindəki tarixi yerini, təsir imkanlarını, nüfuzunu təmin etməyə yönəlmiş müqəddəs amal, məsuliyyətli və əzmkar missiyadır. Bu əməkdaşlıq türkçülük ideyalarının bəşəriyyətin xilasına xidmət etdiyini, türkdilli dövlətlərin regionda yalnız sülh, iqtisadi tərəqqi və inkişaf, habelə demokratik idealların təntənəsi naminə birləşmək niyyətini nümayiş etdirməyə yönəlmişdir.

Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin fəaliyyəti sayəsində Azərbaycan və türk diasporları arasında iki istiqamətdə işlər hər bir diaspor üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etməlidir.

Mədəni-kültəvi tədbirlər: müasir dövrdə azərbaycanlı və türk icmaları arasında əlaqələrin inkişafı hər iki dövlətin diaspor sahəsindəki siyasətində prioritet yer tutmaqdadır. Bu gün Azərbaycan və Türkiyənin dövlət rəhbərləri diaspor təşkilatları arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinə xüsusi önəm verirlər. Xalqlarımızın ortaq milli maraqları və dövlətlərimizin mənafələrinin yaxınlığı ötən müddət ərzində diaspor təşkilatlarımız arasında əməkdaşlığın qurulması və inkişafına ciddi təkan vermişdir.

Azərbaycan və Türkiyə həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması: Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları ölkələrimizin milli maraqlarının müdafiəsi, xalqlarımızın zəngin mədəni irsinin təbliği, Azərbaycan və Türkiyə həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması sahələrində də fəal əməkdaşlıq etməkdədirlər. Ötən müddət ərzində diaspor təşkilatları bu istiqamətdə bir sıra mühüm addımlar almağa müvəffəq olmuşlar. Belə ki, diaspor təşkilatlarımızın mətbu orqanları ölkələrimizin həyatında baş verən ən mühüm yenilikləri daim işıqlandırır, tarixi həqiqətləri üzə çıxaran məlumatların yayılmasına çalışır, Azərbaycan və türk icmalarının fəaliyyəti barədə informasiyaları dünya ictimaiyyətinə çatdırmağa səy göstərirlər. Bir sıra ölkələrdə türk diaspor təşkilatlarının təsis etdiyi televiziya və radio kanallarında Azərbaycandan bəhs edən proqram və verilişlər yayımlanır, qəzetlərdə Azərbaycan üçün səhifələr ayrılır.

Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Nazim İbrahimov hesab edir ki, dünyada son dərəcə mürəkkəb proseslərin gətirdiyi indiki zamanda Azərbaycan və türk icmalarının fəaliyyətinin koordinasiya edilməsi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi, onların mövcud potensialının xalqlarımızın tarixi maraqlarının qorunmasına, ölkələrimizin milli mənafələrinin müdafiəsi prosesinə cəlb edilməsi, türkdilli xalqlar arasında birliyin daha da möhkəmləndirilməsi üçün mövcud ideoloji zəminin təkmilləşdirilməsi, ümumi məqsədlərin müəyyən edilməsi, ortaq problemlərimizlə bağlı dünya ictimaiyyətində obyektiv rəyin formalaşdırılması istiqamətində əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün real mexanizmlərin işlənilməsinin vaxtı gəlib çatmışdır.

Mərmərə Qrupu Strateji və Sosial Araşdırmalar Vəqfinin başqanı doktor Akkan Suver haqlı olaraq qeyd edir ki, "türk dövlətləri xalqlarının, diaspor təşkilatlarının vahid ideya və məqsədlər uğrunda mübarizə aparması, ideoloji-siyasi cəbhədə eyni mövqedən çıxış etməsi, bədnam erməni lobbisinə qarşı mütəşəkkil mübarizəyə qoşulması hazırda cənab İlham Əliyevin ən çox səy göstərdiyi məsələlərdəndir. Rəsmi Bakının tarixi, siyasi və dini baxımdan Azərbaycana yaxın olan türkdilli respublikalarla ikitərəfli və çoxtərəfli münasibətlərin genişləndirilməsi təşəbbüsləri də bu məqsədə xidmət edir."

Müəllifin bu fikirlərin təhlili onu göstərir ki, eyni dilə soykökə, mədəniyyətə, tarixə, folklorla malik türk xalqlarını bu gün iqtisadi həyat birliyi bütövləşdirir, sarsılmaz edir, vahid bir millət halında formalaşdırır. Azərbaycan Prezidentinin türk-dilli xalqların ideya birliyinin təmin edilməsi istiqamətindəki fəaliyyətinin ən başlıca səbəblərindən biri də bu gün az qala bütün dünyanı cəfəng, iftira xarakterli təbliğatının təsiri altına salmağa çalışan, nəinki Türkiyə və Azərbaycana, bütövlükdə böyük türk dünyasına qənim kəsilən bədnam erməni lobbisinə qarşı effektiv əks-hücumun təşkili zərurəti ilə şərtlənir. Türk dövlətlərinin, xalqlarının, diaspor təşkilatlarının vahid məqsədlər uğrunda mübarizə aparması, ideoloji-siyasi cəbhədə eyni nöqtəyə vurması, çirkin erməni təbliğatına qarşı mütəşəkkil mübarizəyə qoşulması qarşıda duran başlıca məqsədlərdən biridir.

Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyət strategiyasının tətbiqi isə azərbaycanlıların və türklərin məskunlaşdıqları ölkələrdə ictimai-siyasi həyatda iştirak səviyyəsinin yüksəldilməsi, müxtəlif ölkələrin seçkili orqanlarında və hökumət strukturlarında təmsil olunan türk və azərbaycanlı siyasi xadimlərlə əlaqələrin genişləndirilməsi, icma üzvlərinin sosial və hüquqi müdafiəsini yaxşılaşdırmaq, vətəndaşlıq məsələlərində ortaya çıxan problemləri aradan qaldırmaq məqsədilə qarşılıqlı təcrübə mübadiləsinin və məsləhətləşmələrin aparılması ilə bağlı vahid mexanizmin müəyyənləşdirilməsi kimi mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsinə xidmət edəcəkdir. Bu baxımdan, xarici ölkələrdə yaşayan hər bir azərbaycanlının və türkün üzərinə çox böyük bir tarixi missiya düşür. Onlar xalqlarımızın ümumi mənafələri hətta görəcəkləri işlərlə bu missiyanı həyata keçirmək gücünə malik olduqlarını sübut etməlidirlər.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

- 1 Azərbaycan diasporu: böyük yolun başlanğıcı. Bakı: Çarşıoğlu, 2006, 208 s.
- 2 Aydınqızı A. Ümumtürk mənəşünaslığı / Dərs vəsaiti. Bakı: Bakı Universiteti, 2003, 131 s.
- 3 Arzumanlı V., Ağayev İ. Dünya Azərbaycanlıları Konqresi, dünən, bu gün və sabah. Bakı: Qartal, 2007, 188 s.
- 4 Cəfərov N. Azərbaycanşünaslığın əsasları. Bakı: Pedaqogika, 2005, 256 s.
5. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti / Dərslik. Bakı: Azərbaycan, 2005, 752 s.

6. İbrahimov N. Heydər Əliyev və diaspor quruculuğu / Heydər Əliyev xaricdəki soydaşlarımızı azərbaycançılıq məfkurəsi ətrafında birləşdirən liderdir // Respublika, 12 aprel 2008
7. Qəndilov S. Müstəqillik illərinin düşüncələri / Dərs vəsaiti. Bakı: Naksuana, 2006, 501 s.
8. Qaraoğlu F. Türk millətinin tarixi, qurduğu dövlətlər və ata-babaları. Bakı: Nurlar NPM, 2007, 384
9. Mehdiyev R. Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri: keçmişin dərsləri, bu günün reallıqları və gələcəyin perspektivləri. Bakı: Azərbaycan, 2005, 464 s.
10. Türk dünyası / Müəllif: tərtib edən Q.Allahverdiyev, V.Sultanzada, Şərq Araşdırmalar Mərkəzi. Altıncı kitab. Heydər Əliyev və Şərq: Altı cildə. Bakı: Çarşoğlu, 2006, 480 s.
11. www.diaspora.gov.az

«Dirçəliş XXI əsr»,–2009.–№133-134.–S.314-329.

Azərbaycançılıq milli həmrəyliyin təməl prinsipidir

"Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq".

Ümummilli lider Heydər Əliyev

Hər bir dövlət müəyyən ideoloji prinsiplərə söykənir və həmin prinsiplər əsasında idarə olunur, Bu ideoloji prinsiplər dövlətin alt qatını təşkil edir. Yəni, ideya, ideologiya müasir və etnik rəngarəngliklə zəngin dünyada bir növ dövlətlərin öz varlıqlarını qorumaq və yaşatmaq rolunu da oynayır. Ötən əsrdə ikinci dəfə öz müstəqilliyini əldə edən Azərbaycan da sözügedən məsələdə müsbət mənada fərqlənir. Çünki Azərbaycanda milli həmrəyliyin, dövlətçiliyin təməl prinsipini təşkil edən azərbaycançılıq ideyası mövcuddur. Azərbaycançılıq ölkəmizdə yaşayan insanların hamısının ümumi bir ideyasıdır. Yəni, burada söhbət, ümumiyyətlə, uzun müddət ölkəmizdə yaşayan və Azərbaycanı öz vətəni hesab edən insanların üstünlük verdiyi prinsipdən gedir. Azərbaycançılıq bu torpağa sevgi, Azərbaycan torpağının təəssübünü çəkmək deməkdir. Azərbaycançılıq Azərbaycan xalqının mədəniyyətini sevmək, bu mədəniyyətə öz hörmətini bildirmək və həmin mədəniyyəti daim təbliğ etməkdir. Azərbaycançılıq Azərbaycanla bağlı olan müsbət nə varsa, onların hamısının bir araya toplanması deməkdir. Azərbaycançılıq, eyni zamanda, müasirlikdir. Ən nəhayət, azərbaycançılıq dünya azərbaycanlılarını öz ətrafında birləşdirən vahid ideyadır.

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN DÖVLƏTİNİN ƏSAS İDEYASI AZƏRBAYCANÇILIQDIR

Azərbaycançılığa müxtəlif prizmalardan qiymət verən tanınmış dövlət adamları, ictimai-siyasi xadimlərin ümumi qənaəti bundan ibarətdir ki, bu ideya dövlətin təməl prinsiplərindən birini təşkil edir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyev "Azərbaycançılıq-millî ideologiyanın kamil nümunəsi" adlı məqaləsində ("Azərbaycan" qəzeti, 09.11.2007.) qeyd edir ki, azərbaycançılıq ideologiyasında vahid polietnik millətin Azərbaycan dövlətçiliyinin yaradılmasına dair maraqlarının ümumiliyi, demokratiyanın, sərbəst iqtisadiyyatın, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğrunda mübarizəsinin məqsədləri öz əksini tapıb. Məqalədə qeyd olunur ki, Ümummilli lider Heydər Əliyev 2001-ci il noyabrın 9-da Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayında dövlətin siyasətini səciyyələndirərkən onun prioritet hissəsini nəzərə çatdırıb: **"Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq".**

Azərbaycançılığın məzmunca mahiyyətini müxtəlif xalqların, mədəniyyətlərin, ənənələrin, konfessiyaların üzvi şəkildə vəhdəti təşkil edir. Azərbaycançılıq keçmiş tarixi dövrlərin mifologiyasını, mədəni kodlarını və rəmzlərini mənimsəyərək onlardan yeni ideyaları əsaslandırmaq və milli dövlətin inkişafının yeni vektorunu müəyyənləşdirmək üçün istifadə edir.

Akademik bu qənaətdədir ki, azərbaycançılıq ideyasının dərk olunmasının əsasında Azərbaycan millətinin tarixi, mənəvi-əxlaqi və mədəni ənənələri zəminində birlik ideyası durur və bu, nəinki indi, həm də uzaq gələcəkdə azərbaycanlıların tək-cə bir yox, bir çox nəsillərinə xidmət edəcək və müstəqillik və milli eyniyyət həmin nəsillər üçün layiqli h-yatın və şəxsi azadlığın ayrılmaz atributlarına çevriləcək.

AZƏRBAYCANÇILIĞIN MİLLİ İDEOLOGİYA HALINA GƏLMƏSİ ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN ADI İLƏ BAĞLIDIR

Azərbaycanın milli ideologiyasının əsasının Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulduğunu deyən YAP İcra katibinin müavini, millət vəkili Mübariz Qurbanlının sözlərinə görə, Ulu öndər tərəfindən müəyyən olunmuş milli ideologiyamızın bir neçə başlıca prinsipi var. Bunların içərisində isə azərbaycançılıq önəmli yerlərdən birini tutur. Ümumiyyətlə, biz bir daha Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi prinsiplərə sistemli şəkildə yanaşmış olsaq burada azərbaycançılıq, ədalətlik, vətəncilik, milli həmrəylik və digərlərini göstərə bilərik. Lakin azərbaycançılıq burada məxsusi qeyd olunmalıdır. Çünki, Ümummilli liderimizin özünün də dəfələrlə qeyd etdiyi kimi, azərbaycançılıq bütün dünyada olan azərbaycanlıları vahid ideya ətrafında birləşdirir. Statistik rəqəmlərə əsasən yer üzündəki 50 milyona yaxın azərbaycanlıyı müəyyən bir ideya ətrafında birləşdirməyin çox böyük siyasi, ideoloji, iqtisadi, mənəvi və psixoloji əhəmiyyəti var.

M. Qurbanlı deyir ki, müstəqilliyimizin ilk illərində dünyanın başqa ərazilərində olan azərbaycanlıları hansısa bir ideya, ideoloji prinsip ətrafında birləşdirmək zərurəti vardı. Ümummilli liderimiz məhz bu

zərurətdən çıxış edərək azərbaycançılıq ideyasını ortaya qoydu. Doğrudur, azərbaycançılıq ideyası XIX əsrdə Azərbaycan maarifçilərinin, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda milli, müstəqilliyin inkişafı barədə yazan bu və ya digər dahi şəxsiyyətlərin fikirlərində irəli sürülüb. Lakin bu ideyanı sistemli şəkildə müstəqil dövlətimizin ideoloji bazasına çevirmək məhz Ümummilli liderimizin tarixi xidmətlərindən biri sayılmalıdır. Azərbaycançılıq bizi bir tərəfdən paytaxtı Bakı şəhəri olan müstəqil Azərbaycan Respublikası ətrafında birləşdirirsə, digər tərəfdən, bu ideya bütün azərbaycanlıları mənəvi tellərlə bir-birinə bağlayır. gün azərbaycançılıq Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan xalqının dünyada yerinin möhkəmləndirilməsi və ölkəmizin dünyanın sənayecə inkişaf etmiş dövlətləri sırasına çatdırılmasına xidmət edir.

AZƏRBAYCANÇILIQ BU GÜN DÜNYADA QƏBUL EDİLƏN MİLLİ-MƏDƏNİ 'FORMATLARDAN BİRİDİR

Azərbaycançılıq heç də konkret ərazi ilə, sərhədlə, eyni zamanda, konkret dillə və tarixlə məhdudlaşmır. Bu, bəşərlə bağlıdır. Ona görə də azərbaycançılıq bu gün dünyada qəbul edilən milli-mədəni formatlardan biridir.

Millət vəkili Aydın Mirzəzadə deyir ki, müstəqil və müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin qurucusu, Ümummilli lider Heydər Əliyev çoxşaxəli siyasi fəaliyyətində daha bir tarixi missiyanı - dünya azərbaycanlılarının milli birliyinin ideoloqu, təbliğatçısı və təşkilatçısı kimi çətin, ancaq vacib bir missiyanı üzərinə götürdü və onu dövlətin prioritetinə çevirdi. Ulu öndər cəmiyyətin bütövləşməsi, azərbaycançılıq ideyasının milli həmrəyliyin aparıcı amilinə, təməl prinsipinə çevrilməsi istiqamətində mühüm işlər gördü. Heydər Əliyevin ölkəmizdə yaşayan bütün xalqlara, milli azlıqlara azərbaycançılıq kontekstindən yanaşma tərzi də diqqət çəkən məqamlardandır. Ulu öndər Azərbaycanın etnik rəngarəngliyini dövlətimizin tarixi-siyasi nailiyyəti hesab edir, bu nailiyyətin qorunub saxlanılmasına xüsusi diqqət və qayğıyla yanaşır, dilindən, dinindən, etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, Azərbaycanın burada yaşayan hər kəsin doğma ata-baba yurdu, Vətəni olduğunu dönə-dönə vurğulayırdı.

AZƏRBAYCANÇILIĞIN ÜÇ MÜHÜM KOMPONENTİ VAR

Milli Məclisin deputatı, Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin direktoru Nizami Cəfərov hesab edir ki, azərbaycançılıq millətimizin özünütdəqiq və ifadə etməsi üçün, millətlər arasında mövcud olması üçün düşünə və həyata keçirə biləcəyi bir ideoloji sistemdir. Azərbaycançılığın üç mühüm komponenti var ki, bunlar da türkçülük, islamçılıq və müasirlikdir. Bu üç komponentin hər birində isə müxtəlif-siyasi, mənəvi və digər tərəflər var. Bunlar bir-birilə o qədər dəqiq əlaqələndirilməlidir ki, balans pozulmasın. Yəni, bu üç komponent bir-biri ilə o qədər mütənəşib və üzvi vəhdətdə olmalıdır ki, hər hansı birinin xüsusi, fəvqəladə üstünlüyü olmasın. Azərbaycançılığın bir ideologiya kimi normal inkişafı üçün ən mühüm şərt bəlkə də budur. Azərbaycançılıq, eyni zamanda, bizim üçün bir növ həyat tərzi, gəncliyimizin tərbiyəsi, xalqımızın bütövlüyü, dünyada azərbaycanlı adı ilə tanınmağımız və Azərbaycan coğrafiyasını, vətənimizi qorumaq üçün bir sistemdir. Azərbaycançılıq, eyni zamanda, ölkəmizdən kənarında yaşayan azərbaycanlıların da Azərbaycan Respublikasının ətrafında birləşmək texnologiyasıdır. Müstəqilliyimizin qorunub saxlanması və möhkəmlənməsində, azərbaycançılıq ideyasının, milli həmrəyliyin, Azərbaycanın inkişaf modelinin formalaşmasında, ölkəmizin dünyaya inteqrasiyasında Heydər Əliyev ideyaları misilsizdir. Əsası Ümummilli lider tərəfindən qoyulan azərbaycançılıq ideyasının Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilməsinə diqqəti yönəldən Nizami Cəfərovun sözlərinə görə, Prezident İlham Əliyev dövlətin təkə öz ərazisində yaşayanlar üçün yox, həm də bütün dünyadakı azərbaycanlılar üçün çalışmasını əsas qayəsinə çevirən liderdir.

Yeri gəlmişkən, bəziləri iddia edirlər ki, ideya, ideologiya köhnəlmiş terminlərdir. Lakin Azərbaycanın tanınmış ictimai-siyasi xadimləri bu iddianı qəbul etmirlər. Onların qənaətinə görə, hər bir dövlətin kökündə, əsasında milli tərbiyə üçün hansısa bir ideoloji bazanın olduğunu görmək mümkündür. Məsələn, millət vəkili Mübariz Qurbanlının sözlərinə görə, Qərbi Avropa dövlətləri xristian demokratiyası prinsipləri əsasında milləti tərbiyə və idarə edir. Əzəli düşmənimiz və bizə qarşı daim təxribatların həyata keçirilməsi ilə məşğul olan ermənilər erməni Qriqorian Kilsəsi ətrafında birləşiblər. Dünyadakı bütün ermənilər məhz Eçmiədzindən irəli sürülən tezislər ətrafını da bir araya gəlirlər. Türk xalqına gəlincə, qeyd etmək yerinə düşər ki, bu gün Türkiyə Cümhuriyyəti məhz Mustafa Kamal Atatürkün müəyyən etdiyi prinsiplər əsasında idarə olunur və zaman-zaman bu prinsiplərə keyfiyyətcə yeniliklər gətirir. Bütün bunların fonunda ideyanın, ideologiyanın köhnəlməsi, barədə deyilənlərin heç bir əsasının olmadığını söyləmək mümkündür. Eyni zamanda onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, azərbaycançılıq ideologiyası Ümummilli lider Heydər Əliyevin dövlətçilik prinsiplərinin anə xəttidir. Və bu ana xətt bizim üçün əbədidir. Gələcək nəsillər də azərbaycançılıq ətrafında sıx birləşərək dövlətimizi dünyanın ən müasir ölkələri sırasına çatdıracaq və çatdırmaqdadır. Biz bu gün bölgənin lider dövlətiyik. Prezident İlham

Əliyev növbəti mərhələdə Azərbaycanın sənayecə inkişaf etmiş dövlətlər sırasına çatması təklifini irəli sürür. Bu gün güclü, qüdrətli, zəngin Azərbaycan və hər bir vətəndaşın rifahı bizim ana xəttimiz, ana siyasətimizdir ki, onun bazasında dövlətçilik prinsiplərimiz, onun üst qatında isə azərbaycançılıq ideyası durur.

Son olaraq bir daha qeyd etmək yerinə düşər ki, məhz milli həmrəyliyin təməl prinsiplərini təşkil edən azərbaycançılıq Azərbaycana qarşı bir çox istiqamətlərdən yönələn təhdidlərin, ölkəmizi etnik bölücülük əsasında parçalamaq cəhdlərinin qarşısında güclü ideoloji və siyasi sipər rolunu oynayır.

Nadir AZƏRİ

"Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçün"

"Yeni Azərbaycan".-2009.-19 noyabr.-N.218.-S.7.

Azərbaycançılıq - milli birliyimizin məhək daşı

“Mən həmişə fəxr etmişəm, indi də fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam!”

Azərbaycan. Tarixi qədimlərə gedib çıxan bu məmləkət bəşər sivilizasiyasının mərkəzlərindən biridir. Münbit və bərəkətli torpaqlara, zəngin yeraltı və yerüstü sərvətlərə malik olan vətənimiz daim yadellilərin diqqətini çəkib. Yadellilər Böyük İpək yolunun üzərində, Xəzər dənizinin sahilində yerləşən Azərbaycanı ələ keçirməyə çalışmışlar. Azərbaycan tarixi vətənimizi ələ keçirməyə, əcdadlarımızı qula, köləyə çevirməyə çalışan yadellilərə qarşı şərəfli mübarizə səhnələri ilə doludur.

Azərbaycan xalqı üç min il öncə Aratta dövlətini yaratmaqla dövlət qurmaq, təşkilatlanmaq mədəniyyətini göstərdi. Azərbaycan ərazisində hələ bizim eramızdan əvvəlki minilliklərdə Quti, Manna (Mahan), Midiya (Maday), Atropatena kimi sərhədləri Kəngər (İran) körfəzindən Qara dəniz sahillərinə, Şimali Qafqaza qədər uzanan dövlətlərin qurulması xalqımızın dövlət yaratma və idarəetmə qabiliyyətinə malik olduğunu sübut etdi. Zaman-zaman Azərbaycanı dövrün güclü imperiyaları işğal etdilər, xalqımızın ağır günlər yaşadı. Azərbaycandan ilk köç, indiki dildə desək miqrasiya da o vaxtdan başlandı. VII-VIII əsrlərdə Azərbaycan yeni yaranmış ərəb xilafəti tərəfindən işğal olundu. Ərəb işğalçılarına müqavimət göstərmiş xalqımızın neçə-neçə övladı öldürüldü, vətəndən didərgin salındı. Dövrünün adlı-sanlı sənət-karları, alimləri, təbib və xəttatları xilafət şəhərlərinə aparıldı. Onlar Azərbaycan diasporunun ilk nümayəndələri idi. Dövrün böyük alimlərindən Əbülfərəc İsfahani "Kitab-əl-ağani" əsərində VII-VIII əsrlərdə Mədinədə azərbaycanlı şairlərin yaşadığını qeyd edir. Başqa bir müəllif İbn Qüteybə Əbülyəzqana istinadən yazır ki, Mədinədə məvailərdən ələ bir şair yoxdur ki, əslən azərbaycanlı olmasın. Mədinədə yaşayıb-yaratmış azərbaycanlı şairlərdən Musa Şəhabatın adı məlumdur. O, 686-687-ci illərdə İraqda vali olmuş Həmzə ibn Abdullaha həsr etdiyi iki mədh və Mədinə qazısı Əbu-bəkr ibn Əbdürrəhman barədə yazdığı həcv günümüzə qədər gəlib çıxıb. O dövrdə Şərqi müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş azərbaycanlı şairlərin əsərlərində doğma yurd həsrəti, vətən nisgili üstünlük təşkil edirdi.

O dövrdə xarici işğalçılara qarşı mübarizə aparan azərbaycanlıları birləşdirən nə din, nə də başqa ideologiya deyil, məhz azərbaycançılıq idi. Ərəb işğalçılarına qarşı üst-üstə 40 ilə yaxın mübarizə aparmış xürrəmiləri birləşdirən, düşməne görünməmiş dirəniş göstərməyə sövq edən yalnız vətən eşqi, Azərbaycan sevgisi idi. Dövrün ərəb tarixçiləri bu hərəkətin liderlərindən biri, Azərbaycan xalqının böyük oğlu Babəkin ölüm səhnəsini nə qədər təhrif etməyə çalışsalar da, həqiqəti gizlədə bilməyiblər. Vətəni canından dən artıq sevən böyük azərbaycanlı Babək edam səhnəsində belə sınırmır, əqidəsindən dönmür, kəsilmiş qolu ilə üzünü boyayır ki, düşmən bənizini saralmış görməsin.

Dünya tarixşünaslığına XIII-XIV əsrlər "türk əsri" kimi düşüb. O dövrə Azərbaycan xalqı da öz töhfələrini vermişdi. Azərbaycanın tarixi sərhədlərini əhatə edən Hülakülər, Atabəylər, Qaraqoyunlular, Ağqoyunlular dövlətləri quruldu, Azərbaycan xalqı hürriyyət əldə etdi. Xüsusilə Azərbaycan atabəyləri, Hülakülər dövründə Azərbaycan xalqı dünya elminə, mədəniyyətinə dəyərli töhfələr verdi. "Türk əsri"ndə dirçəlmiş Azərbaycan xalqı tarixdə göz qırpmı sayılan bir əsr sonra yenidən tarix səhnəsinə çıxdı. Ulu əcdadlarımızın cızdığı sərhədlər bir də xalqımızı böyük oğlu Şah İsmayıl Xətai zamanında bərpa edildi. 1501-ci ildə Azərbaycan ruhunun ölməz beşiyi Təbrizdə taxta çıxmış Şah İsmayıl qısa zaman kəsiyində Azərbaycanı birləşdirdi, Azərbaycan dilini dövlət dili elan etdi. Həməddandan başlanan sərhədlərimiz Dərbəndə qədər şimala, Tiflisə qədər şərqə uzanırdı. Üç əsr ərzində Azərbaycan xalqı bəşər tarixinə üç böyük sərkərdə, fəteh bəxş etdi. Bunlar Şah İsmayıl Xətai, Dehliyə qədər əraziləri Azərbaycan Avşar dövlətinə qatmış Nadir şah və xanlıqlar dövründə parçalanmış Azərbaycanı bir daha birləşdirməyə cəhd etmiş Ağa Məhəmməd şah Qacar idi. Lakin böyük fəthlərimizin qurduğu dövlət böyük dövlətlərin müdaxilələri nəticəsində ikiye parçalandı. XIX əsrdən etibarən Rusiya imperiyası Qafqaza ayaq açdı. Azərbaycan bölündü, şimal torpaqlarımız rus imperiyasının tərkibinə keçdi. İmperiya şovinistləri uzun illər Azərbaycan xalqının milli kimliyini, tarixi keçmişini, ömrünü öz millətinin tərəqqisi-nə həsr etmiş görkəmli şəxsiyyətləri unudurmağa çalışdı.

Sovet imperiyası dövründə Azərbaycan xalqı böyük itkilər verdi. Görkəmli ziyalılarımız, xalqın zadəgan nəsilləri Stalin repressiyasının qurbanı oldu. Amansız imperiya xalqı başsız qoymaq üçün onun ziyalılarını, işıqlı, nəcib insanlarını məhv etdi, sürgünlərə yolladı. Amma xalqın taleyini düşünən ziyalılar imperiya buxovu çərçivəsində belə milli-mənəvi dəyərlərin, tarixi ənənələrin yaşadılması üçün əllərindən gələni etdilər. Ötən əsrin 70-ci illərindən isə Azərbaycan xalqının hərtərəfli inkişafı başlandı. 1969-cu ildə Azərbaycanda hakimiyyət başına Heydər Əliyev gəldi. 37-ci il repressiyasından çıxmış və 30 il özünə gələ bilməmiş Azərbaycan xalqı məhz ötən əsrin 70-ci illərində milli dirçəliş mərhələsinə qədəm qoydu. Xalqın milli özünüdərkli və milli-mənəvi intibahı başlandı. Canı ilə, qanı ilə Azərbaycan xalqına bağlı olan, vətənin canından

çox sevən Heydər Əliyev imperiya şovinistlərinin basqısına rəğmən Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinin təbliğinə, yaşadılmasına önəm verir, Azərbaycan xalqının elmi və intellektual potensial gücləndirilməsinə qayğı ilə yanaşırdı. Məhz həmin qayğı və diqqətin nəticəsində yüzlərlə azərbaycanlı gənc SSRİ-nin ən nüfuzlu ali təhsil ocaqlarına təhsil almağa göndərildi. SSRİ məkanının 50-dən çox böyük şəhərinin 170-dən artıq ali təhsil ocağında elm, iqtisadiyyat, mədəniyyət, istehsalat və digər sahələri əhatə edən və Azərbaycanda zəruri ehtiyac duyulan 250-dən çox ixtisas üzrə 15 mindən artıq mütəxəssis hazırlanmışdı. Böyük dövlət adamı müdrik uzaqgörənliklə Azərbaycan xalqının nə vaxtsa müstəqillik əldə edəcəyini duyan Heydər Əliyev bəzən karyerasını risk altına salaraq bu perspektiv üçün sağlam təməllər atır, Azərbaycan iqtisadiyyatının güclənməsinə, gələcəkdə dövləti idarə edəcək kadr potensialının, hərbi kadrların hazırlanmasına, yeni ziyalı nəslinin yaranmasına çalışırdı.

1982-ci ildə ümummilli lider Moskvaya, Sovet dövlətinin rəhbərliyinə aparıldı. Böyük öndər Moskvada işləyəndə də Azərbaycanı unutmur, azərbaycanlıların milli təfəkkürünün güclənməsində mühüm rol oynayırdı. O dövrdə Heydər Əliyevin birbaşa dəstəyi, bəzən təşəbbüsü ilə ərsəyə gələn əsərlər, filmlərin əksəriyyəti azərbaycançılığı təbliğ edir, Azərbaycan tarixini sevdirmir, insanlarda vətənpərvərlik hisslərinin güclənməsinə səbəb olurdu. Heydər Əliyevin zamanında neçə-neçə soydaşımız Azərbaycan adını şərəflə daşıyır, xarici ölkələrdə və-tənimizi tanıdır, təbliğ edirdi.

Ötən əsrin 80-ci illərinin sonunda milli münaqişələr SSRİ-nin çökməsi ilə sonuçlandı. O zaman ümummilli lider Heydər Əliyev Moskvada yaşayırdı. Azərbaycanı idarə edən rəhbərlik isə Moskvanın göstərişlərini icra edir, milli maraqları qətiyyətlə nəzərə almırdı. Xalqdan uzaq düşmüş Vəzirov, Mütəllibov rejimləri Ermənistanın Azərbaycana qarşı torpaq iddialarına, hərbi təcavüzünə qarşı xalqı toparlamaq, müqavimət göstərmək gücündə, əzmində deyildilər. Xalqın təzyiqi ilə Moskvanın əlində oyunaq olan Vəzirov və Mütəllibov iqtidarları qısa müddətdə istefaya göndərildi. Amma tərslikdən hakimiyyətə gəlmiş qüvvələr sərəştəsiz çıxdı, dövləti çətin duruma saldılar. Sovet hakimiyyətində qalma dövlət qurumları belə dağıdılmış, milli birliyə təhlükə yaranmışdı. Etnik separatçılığı qızıqsıdaran naşı siyasət dövləti uçuruma yuvarlayırdı. Artıq ölkə bölünməyə başlamış, separatçılıq təhlükəli həddə çatmışdı. Belə bir vaxtda Heydər Əliyev Azərbaycanın parçalanmasını istəyən qüvvələrin təzyiqlərinə rəğmən siyasi hakimiyyətə qayıtdı. Təcrübəli dövlət xadimi, Azərbaycan xalqının etno-psixologiyasını gözəl bilən Heydər Əliyevin ilk işi ideologiya ilə bağlı oldu. Ümummilli lider milli birliyimizin əsrlərin sınağından çıxmış təməl daşı olan azərbaycançılığı siyasi gündəliyə çıxardı, az sonra hakimiyyətin əsas ideoloji prinsipinə çevirdi. Heydər Əliyev yaxşı bilirdi ki, Azərbaycan kimi etnik tərkib baxımından zəngin, çoxmillətli bir dövlətdə millətçilik ziyanlı fəsadlara yol açar. İki böyük dövlətin qonşuluğunda yerləşən, bu dövlətlərin təsir altına salmaq istədiyi toplumu yalnız özündə vətənciliyi, xalqçılığı ehtiva edən azərbaycançılıq ideyası ilə birləşdirmək mümkün idi. 1993-cü ildə Azərbaycan dövlətini parçalanmadan qurtarmış Heydər Əliyevin uğurlarının kökündə məhz azərbaycançılıq ideyası dayanırdı. Heydər Əliyev dağılmış dövləti, zədə almış milli birliyi məhz azərbaycançılıqla bərpa etdi, möhkəmləndirdi. Xalq Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşdi və ölkəni parçalamaq istəyən xarici və daxili qüvvələr zərərsizləşdirildi.

Daxildə milli birliyi möhkəmləndirən Heydər Əliyev daha bir olduqca vacib işə girişdi: Bu, xaricdə yaşayan azərbaycanlıları Azərbaycan dövləti ətrafında birləşdirmək siyasəti idi. İkinci hakimiyyəti dövründə Heydər Əliyev bütün diqqətini buna yönəltdi. Böyük öndərin siyasəti illər sonra bəhrəsini verdi. O qədər də uzaq olmayan 90-cı illərin ortalarında xaricdə özünü "iranlı", "türkiyəli", "iraqlı" kimi təqdim edən azərbaycanlılar hansı millətə, hansı torpağa mənsub olduqlarını dərk etdilər. Xaricdə yaşayan soydaşlarımızda vətəncilik, azərbaycançılıq hissləri gücləndi. Heydər Əliyevin bu siyasəti təsadüfi deyildi. Böyük öndər yaxşı bilirdi ki, güclü diaspora Azərbaycan dövlətinin dayağıdır. İnsanların öz vətəninə, dövlətinə tanınması, sevməsi isə onların qürur mənbəyidir.

Heydər Əliyevin dövründə başlanmış işi Prezident İlham Əliyev davam etdirdi. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə dünya azərbaycanlılarının qurultayları çağırıldı, Bakıda Azərbaycan və türk diaspora təşkilatlarının birgə toplantısı təşkil olundu. Prezident seçiləndə İlham Əliyev "mən bütün azərbaycanlıların prezidenti olacağam" ifadəsini işlətməmişdi. Apardığı siyasət İlham Əliyevin 60 milyonluq bütün dünya azərbaycanlıların rəhbəri olduğunu təsdiq etdi.

Bu gün milli birliyi azərbaycançılığa söykənən Azərbaycan dövləti güclənir, qüdrətlənir. Cənubi Qafqazın ən güclü dövləti kimi xarakterizə olunan Azərbaycan Respublikası təkə iqtisadiyyatına, ordusuna görə güclü deyil. Bu gün Azərbaycan cəmiyyəti milli, dini tolerantlığa görə dünya dövlətlərinə nümunə kimi göstərilir. Azərbaycan bu uğura bəşəri dəyərləri, hər bir etnosu, etiqada sayğıni özündə ehtiva edən azərbaycançılığın sayəsində nail olub. Müstəqil dövlət, doğru xarici siyasət kursu, güclü iqtisadiyyatla yanaşı, ümummilli lider

Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqına ən böyük ərməğanı, mirası milli birliyimizin pozulmaz ideyası olan azərbaycançılıqdır. Biz bu ideyanı sonsuza qədər yaşatmalı, gənc nəslə sevdirməliyik.

Elman Cəfərli

Prezident yanında KİV-in inkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçün

"Olaylar".-2009.-20 noyabr.-N.207.-S.7.

Azərbaycanlı olmağın qüruru

...Çox da uzaq olmayan keçmişin söhbətidir. Yaxın tanışım Avropa ölkələrindən birinə səfəri zamanı şahidi olduğu hadisəni elə fərhlə nəql edirdi ki, ətrafındakılar duyğusal hisslərə qapılıb təsirlənmişdilər. Yaddaşında həmişəlik iz salan həmin olay belə vaqe olmuşdu: Avropa ölkələrinin birində keçirilən mühüm toplantıda ayrı-ayrı xalqların nümayəndələri bayraqlarını böyük qürur və şərəf hissi ilə yuxarı qaldıraraq, sanki bu yolla fərqlənmək istəyirmişlər. Bu zaman görkəmindən və qiyafəsindən daha çox əcnəbiyə bənzəyən bir nəfər kənardan Azərbaycan nümayəndə heyətinə yaxınlaşaraq üçrəngli bayrağımızı almış, onu böyük fəxarət və göz yaşları içində dalğalandırmışdı. Nümayəndə heyətimizin üzvləri heyrətlə ondan hansı millətin nümayəndəsi olduğunu soruşduqda, həmin şəxs Azərbaycanca demişdi: "Mən dağ yəhudisiyəm, burada yaşadığıma baxmayın, Azərbaycanda anadan olmuşam. Demək, həm də azərbaycanlıyam, bu bayraq da mənim bayrağımdır, Azərbaycan da elə mənim vətənimdir!".

Vətənə, dövlətə və onun mövcudluq rəmzi, ali atributu olan bayrağa səmimi sevgi nümunəsi saydığım bu hadisəni hər dəfə xatırlayanda düşünürəm: ta qədim dövrlərdən saf çeşmə tək süzülüb gələn, milli kimlik meyarına çevrilən ali mənəvi keyfiyyətləri, bəşər sivilizasiyasını zənginləşdirən dəyərli mədəni irsi, özünəməxsusluğu şərtləndirən bu xalqın təmsilçisi olmağa həqiqətən də dəyər. Nədən ki, mövcudluq tarixi şərəfli mübarizə yolu ilə zəngin olan müdrik xalqımızın tarixində ona utanc gətirəcək hansısa hadisə olmayıb. Taleyin sərt üzündən əsrlər boyu müxtəlif sarsıntılara, ərazi təcavüzünə, mənəvi terrora, repressiyalara məruz qalan Azərbaycan xalqı ən çətin məqamlarda belə, milli kimliyini, şərəf və heysiyyətini qoruyub. Qloballaşan dünyanın yeni nizamı həqiqi mahiyyətindən çox-çox uzaqlaşmış "qərbləşmə", "avropalaşma" kimi kütləvi kulturoloji baxışları, kosmopolit dəyərləri zərərli kiçik millətlərə sırımğa çalışsa da, Azərbaycan xalqı bu qarşılaşılmaz prosesə oturuşmuş mənəvi-əxlaqi dəyərlər sistemi ilə layiqli müqavimət gücündə olduğunu təsdiqləyib.

Bütün bunlara rəğmən, nədənsə biz bir həqiqəti etiraf etməyə özümüzə hələ ki mənəvi güc tapmırıq. Etiraf etməliyik ki, yaşadığımız təbəddülatlarla dolu cəmiyyətin sosial çətinlikləri qarşısında bəzən özümüzə - milli kimlik kartımıza çevrilmiş munis dəyərlərimizdən uzaqlaşır, haradan gəlib, haraya getdiyimizi unuduruq. Müstəqilliyi, azadlığı al qanla yoğrulmuş bu xalqın tarixən Cavanşir, Babək, Şah İsmayıl, Cavad xan misalındakı şanlı qəhrəmanlıq salnaməsinə, "Kitabi Dədə-Qorqud" eposunda parlaq təcəssümünü tapan zəngin mənəvi irsinə, yetkin mənəviyyət örnəyinə çevrilən adət-ənənələrinə belə skeptik ruhda yanaşanlar tapılır. Gəlin unutmayaq ki, mənəvi deqradasiya təzahürlərini tarixən hər bir cəmiyyət öz taleyində çətin sınaq mərhələsi kimi yaşayıb. Bunu əldə dəstəvüz edib çətin və şərəfli yol keçən azərbaycanlılarda "natamamlıq kompleksi" axtarmağa mənəvi haqqımız çatırmı?

ABŞ-in mərhum Prezidenti Con Kennedinin bütün dövrlərin ictimai postulatına çevrilmiş bir fikri bu məqamda lap yerinə düşür: "Soruşma ki, dövlət sənə üçün nə edib, soruş ki, sən ölkə üçün nə edirsən!". Bu fikir azərbaycanlı milli düşüncəsi baxımından da kifayət qədər aktual görünür. Bəli, müstəqilliyi ilə öyündüyümüz, havasını-suyunu udduğumuz, çörəyini daddığımız, ruhi rahatlıq tapdığımız Azərbaycan adlı ümumi Vətənimiz qarşısında vətəndaşlıq borcumuz, mənəvi öhdəliyimiz var. Qürur yerimiz olan bu Vətənin rifahı, yüksəlişi, tərəqqisi, milli-mənəvi özünəməxsusluğunun qorunub saxlanması, dünya miqyasında layiqli yerinin təmini üçün nə edirik? Şübhəsiz, əsl vətəndaş əzmi ilə bu və digər məqsədlərə doğru könüllü addımlamaq hər kəsdən xalqa, dövlətə səmimi məhəbbət, daha geniş planda azərbaycançılıq məfkurəsi tələb edir.

Avropa fəlsəfi fikrinin görkəmli nümayəndəsi İmmanuel Kant yazırdı ki, milli ideologiyasız xalqın uğurlu gələcəyi ola bilməz. İdeologiya hər bir xalqın milli-mənəvi varlığının ilkin əlamətlərindən olub, onun təfəkkür, adət və inanclar sisteminin məcmusu kimi özünü göstərir. Lakin bu gün qloballaşan dünyanın qaçılmaz reallıqları fonunda mənəvi dəyərlərin fəvqünə qalxan ifrat maddiləşmiş münasibətlər xalqları kor-koranə ideologiyasız cəmiyyətə sürükləyir. Bu dağıdıcı prosesə yalnız müəyyən məkan və zaman çərçivəsində - mental dəyərlər və ənənələr əsasında formalaşan, bəşəri ideallarla uzlaşan milli ideologiyalar duruş gətirə bilər. Qərinələr boyu dövlətçilik təfəkkürümüzə, ruhumuza hakim kəsilən azərbaycançılıq, bu mənada, bütün fəlsəfi-siyasi, ideoloji siqləti ilə azərbaycanlı məfkurəsini yabançı təhdidlərdən hifz edir.

Azərbaycançılığı milli ideologiyaya çevirən başlıca amil onun ictimai, sosial-iqtisadi, siyasi və mənəvi planda integrativ - birləşdirici funksiya daşmasıdır. Azərbaycanlıların dil, ərazi, dünyagörüşü, adət-ənənə, əxlaq, təsərrüfat və mədəniyyət ümumiliyində təzahür edən bu ideologiya mənəvi kateqoriya kimi ilkin rüşeymlərini, genetik qaynağını xalqın tarixi təkamül və inkişaf mərhələlərindən götürür. Bu ideologiyanın qayəsində xalqın coğrafi lokallaşması, formalaşması, tarix səhnəsinə gəlişi və əsrlər boyu formalaşan milli

xarakteri dolğun təcəssümünü tapır. Fəlsəfi kateqoriya olaraq azərbaycançılıq eyni zamanda milli müştərəkliyin müxtəlif tərəflərini, milli həyatın maddi və mənəvi zənginliyini, özünəməxsusluğunu şərtləndirir.

Mifoloji folklor mətnləri hələ çox qədim zamanlarda bu coğrafi məkanda məskunlaşmış insanların təfəkküründə xeyirxah və nəcib idealların, cəmiyyəti hər cür pisləklərdən, rəzalətdən qoruyan, ümumi tərəqqi naminə təkmilləşdirən, haqsızlığın, ədalətsizliyin qarşısını alan normaların möhkəm intişar tapdığını göstərir. Bu mənada, azərbaycançılığın ideologiya kimi ilkin rüşeymlərinin təşəkkülü bizim eradan əvvəl birinci minilliyə təsadüf edir. Xalqımızın zəngin mənəviyyatı, dünyagörüşü, dövlətçilik təfəkkürü ən ümumi şəkildə müqəddəs kitablar külliyyatı olan "Avesta"-da xeyirləşərin mübarizəsi qismində əksini tapır.

Erkən orta əsrlərdə Azərbaycanda total ictimai etiraz dalğasına çevrilən məzdəkilər, xürrəmilər, sufilər hərəkətləri isə milli ideologiyamızda tarixən möhkəm yer alan azadlıq, hürriyyət, bərabərlik kimi dəyərləri təşviq edir. Orta əsrlərdə isə milli ideologiyamızın formalaşması prosesinə həmin dövrün şair və filosoflarının yaradıcılığı da əsaslı təsir göstərir. X-XII əsrlərdə yaşamış Əfzələddin Xaqani, Nəsirəddin Tusi, Nizami Gəncəvi ilk dəfə Azərbaycan dilində poeziya nümunəsi yaradan Həsənoğlu və digər mütəfəkkirlərin əsərlərində azərbaycançılığın əsas komponentləri sayıla biləcək ədalətli şah, sosial ədalət, azadlıq, həmrəylik meyarları, habelə vətənpərvərlik, dövlətçilik hissi qabarıq duyulur. Sonrakı əsrlərdə Əbülhəsən Bəhmənyar, Xətib Təbrizi, Qətran Təbrizi, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli kimi dahilərin yaradıcılığı bəşəri ideyaların tərənnümünə, haqqın, ədalətin, humanist ideyaların ictimai şüurda möhkəmlənməsinə xidmət etməklə, azərbaycançılıq ideologiyasının ayrı-ayrı komponentlərinin inkişafında vacib rol oynayırdı. Bu dövrdə mövcud olmuş əxilər hərəkəti isə milli ideologiyamızın ana axarında yer almış siyasi, irsi, dini, etnik tolerantlığı təşviq edirdilər.

XV əsrdə I Şah İsmayılın rəhbərliyi ilə Azərbaycan torpaqlarının vahid Səfəvi dövlətində birləşdirilməsi milli ideologiya və düşüncə sisteminin formalaşmasında keyfiyyətə yeni mərhələ olmuşdur. XIX yüzillik isə azərbaycançılıq ideologiyasının sürətli inkişaf yolu keçərək yetkinləşdiyi, belə demək mümkünsə, cilalandığı dövrdür. Bu əsrdə yaşayıb-yaratmış Qasım bəy Zakir, Abasqulu Ağa Bakıxanov, Seyid Əzim Şirvani, Mirzə Şəfi Vazeh, Mirzə Fətəli Axundzadə, İsmayıl bəy Qutqaşınlı, Nəcəf bəy Vəzirov, Məhəmməd Tağı Sidqi, Həsən bəy Zərdabi və başqa görkəmli ədiblərin cəmiyyətdəki problemləri, sosial ədalətsizlikləri, haqsızlıqları, mövhumatı əks etdirən əsərləri, ümumən maarifçi missiyaları xalqın milli ideologiyasının formalaşmasında müstəsna rol oynamışdır. XX əsrin əvvəllərində isə Cəlil Məmmədquluzadə, Məhəmməd ağa Şahtaxtı, Əli bəy Hüseynzadə, Firudin bəy Köçərli, Məmməd Əmin Rəsulzadə kimi maarifpərvər ziyalılar azərbaycançılıq məfkurəsinin inkişafında mühüm rol oynamışlar. Bu dövrdə Ə. Hüseynzadənin irəli sürdüyü "Türkləşmək, müasirləşmək (Avropalaşmaq - İ.H.), islamlaşmaq" şüarı bu gün də azərbaycançılıq ideologiyasının əsas istinad meyarlarıdır.

1918-ci ilin 28 mayında istiqlaliyyətini bəyan etmiş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 23 aylıq mövcudluq tarixi milli ideologiyamızın formalaşmasında kulminasiya mərhələlərdən biri kimi dəyərləndirmək olar. Bu dövrdə xalqın vahid dövlət və ideya ətrafında səfərbər olunması, milli dövlətçilik atributlarını, dövlət strukturlarını formalaşdırması, ümumən Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi dünya miqyasında tanınması milli ideologiyamızın formalaşmasında mühüm rol oynadı.

AXC-nin məlum səbəblər üzündən süqutundan sonra 70 il sovet imperiyasının tərkibində yaşamaq məcburiyyətində qalan Azərbaycan xalqının düşüncəsinə "bolşevizm", "sosializm", "kommunizm", "internasionalizm" kimi qondarma və utopik ideologiyalar sınırsa da, xalqımız azərbaycançılıq ideologiyasını tarixi yaddaşında, təhtəşüurunda yer almış arxetiplərini dünyagörüşündə və yaşam tərzində qoruyub saxlaya bildi. Xüsusən də, ümummilliyə lider Heydər Əliyevin respublikaya birinci rəhbərliyi dövründə Azərbaycan dilinin, tarixinin, mədəniyyətinin inkişafı istiqamətində atılan addımlar xalqda milli özünüdərkə gücləndirdi, eyni zamanda, gələcək müstəqillik üçün ideoloji təmələ çevrildi.

Ötən əsrin sonlarına doğru çoxəsrlik tarixi mücadilənin yekunu kimi dövlətçiliyini bərpa edən, azadlığa qovuşan Azərbaycan xalqının milli inkişaf yolunun və ideologiyamızın formalaşması da məhz ulu öndər Heydər Əliyevin müstəqil respublikamıza rəhbərliyi dövrünə təsadüf edir. Bütün ruhu, qanı, canı ilə özünü azərbaycanlı sayan ümummilliyə lider cəmiyyətin bütövləşməsi, azərbaycançılıq ideologiyamızın milli həmrəyliyin aparıcı amilinə çevrilməsi istiqamətində mühüm işlər görərək, ümumxalq birliyinin dərin politoloji və nəzəri əsaslarını irəli sürdü. Böyük strateq azərbaycançılığın tarixən formalaşmış ayrı-ayrı komponentlərini vahid sistem və konsepsiya halına gətirərək onu dövlət idarəçiliyinin elmi-nəzəri əsasına çevirdi. Məhz Heydər Əliyev dühasının səyi ilə azərbaycançılıq mahiyyətə real məzmun daşıyaraq praktikada realizə imkanları qazandı. 2001-ci ilin noyabrında keçirilmiş Dünya Azərbaycanlılarının I qurulayındakı çıxışında "Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm və bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam" - deyən ulu öndər həmçinin vurğulayırdı ki, azərbaycançılıq ideologiyası real müstəqilliyə nail olmaq, vahid, bölünməz Azərbaycanı qoruyub saxlamaq və möhkəmləndirmək üçün vasitədir. Ümummilliyə lider həmçinin

qeyd edirdi ki, azərbaycançılıq milli mənsubiyyəti, milli-mənəvi dəyərləri qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək deməkdir.

Xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərini həm müdafiə etməyi, həm də qoruyub saxlamağı bacaran, dövlətlə vətəndaşların mənafeyini üzvi şəkildə birləşdirən azərbaycançılıq ideologiyası ölkədə vətəndaş birliyi və vahid sosisium üçün uğurlu təməldir. Bu mənada, azərbaycançılıq millətindən asılı olmayaraq özünü azərbaycanlı sayan vətəndaşların həmrəyliyi üçün möhkəm istinad mənbəyi, ideoloji bünövrədir. Bu ideologiyanın pozitiv xarakteri həm də bütün dünyaya səpələnmiş 50 milyondan artıq azərbaycanlıni vahid ideallar naminə səfərbər etmək qüdrəti ilə müəyyən olunur.

Azərbaycançılıq ideologiyası dünya azərbaycanlılarının vahid ideya ətrafında birləşməsini şərtləndirən tarixi-siyasi amillərin təsnifatını, xaricdə yaşayan soydaşlarımızın hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində dövlətin qarşısında duran vəzifələri, onların Azərbaycana münasibətdə üzərinə düşən mənəvi öhdəlikləri, habelə azərbaycanlı anlayışının sosial-fəlsəfi məzmununu müəyyənələşdirən konsepsiyadır. Milli-mənəvi, islami-əlaqi, dünyəvi-humanitar dəyərləri, Şərq və Qərb mədəniyyətlərinin dialoqunu, türkçülük və avropaçılıq meyillərini, tarixi təkamüldə varislik və tərəqqiçiliyi, ünsiyyət birliyini ahəngdar şəkildə ehtiva edən azərbaycançılıq ideologiyası məhz buna görə də çox müxtəlif coğrafi regionlarda, sosial-siyasi sistemlərdə, mədəni mühitlərdə formalaşmış diasporumuz üçün də cəlbədidir.

Vahid polietnik millətin Azərbaycan dövlətçiliyinin yaradılmasına dair maraqlarının ümumiliyi, demokratiyanın, sərbəst iqtisadiyyatın, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğrunda mübarizəsinin məqsədləri məhz azərbaycançılıq ideologiyasında real təcəssümünü tapır. Bu mənada, azərbaycançılıq milli olduğu qədər də bəşəri, universal səciyyə daşıyır. Onun ən müsbət məziyyətləri sırasında tolerantlıq komponentini xüsusi qeyd etmək lazım gəlir. Azərbaycançılıq dilindən, millətindən, irqindən, sosial mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün ölkə vətəndaşlarını ümumi Vətən naminə həmrəyliyə dəvət edir. Milli-dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər bir vətəndaşın bu torpaq üçün milli yiyəlik hissini yaşaması isə tolerantlığın bariz təzahürüdür. Əslində, dini və etnik tolerantlıq Azərbaycan xalqının qanında, canında, kökündə var. Milli ənənələrimizdə, mentalitetimizdə, habelə sosial, mənəvi və dini düşüncə laylarımızı özündə yaşadan folklorumuzda başqa dinlərə, millətlərə dözümlü münasibət özünü yaşadır.

Azərbaycançılığı şərtləndirən ən mühüm amillərdən biri də milli ənənədir. Milli düşüncə sisteminin genetik qaynağı olan azərbaycançılığın inkişaf stimulyatoru da məhz ənənədir. Ənənə uzun əsrlərin sınağından keçərək tarixi təcrübəni yığır, xalqın müdrikiyi, onun mənəvi mədəniyyəti və s. amillər bu anlayışda ifadə olunur. O, keçmişlə gələcəyi əlaqələndirir, etnokulturoloji mövcudluğu qoruyur. Bu ənənələr xalqın keçdiyi zəngin tarixi yolun mütərəqqi yaşam təcrübəsini özündə qoruyub saxlayır. Deməli, azərbaycançılıq ideologiyası həm də xalqın tarixən tapındığı mütərəqqi ənənələri gələcək nəsillərə ötürən mənəvi körpüdür. Azərbaycançılığın gücü eyni zamanda fərdi maraq və meyilləri dövlət siyasəti ilə birləşdirmək, xalqın milli-mədəni eyniyyətini qoruyub saxlamaq imkanları ilə ölçülür.

Dövlətçilik hissələrinə malik olmadan hansısa xalq milli dövlətini inkişaf etdirə bilməz. Bu mənada, azərbaycançılıq ideologiyası nəzəriyyədən praktikaya transformasiya imkanı ilə milləti, xalqı, dövləti qəlbən sevməyi, onun naminə yorulmadan çalışmağı bütün mahiyyəti ilə təşviq edir. Xalqın milli varlığını ifadə edən rəmzlərə, adət-ənənələrə, ali mənəvi dəyərlərə yüksək sədaqət, ana dilinə məhəbbət, bəşəri ideallara hörmət azərbaycançılığın milli mahiyyətini açmaqla yanaşı, onun humanist səciyyə daşdığını göstərir. Azərbaycançılığın əsasında yer alan ünsiyyət birliyi isə vahid ana dilimiz vasitəsilə həyata keçirilir. Azərbaycan dili milliliyin ifadə vasitəsi olduğu üçün azərbaycançılıq ideologiyasının komponenti kimi çıxış edir.

Ümumiyyətlə, yetkin milli ideologiyaya çevrilən azərbaycançılığın hədəfə aldığı anlayışlar daha çox dövlət və dövlətçiliklə bağlı praktiki siyasi məqsədlərdir. Milli mədəniyyət, milli təfəkkür və milli mövcudluq - bunların dialektik münasibəti azərbaycançılığın fəlsəfəsini açır. Bu ideoloji təlimdə eyni zamanda xalqın tarixən milli təfəkkürünün, milli düşüncə sisteminin gərəklili ideya istiqamətləri ən mükəmməl şəkildə səfərbər olunur. Məhz bu və digər xüsusiyyətləri ilə azərbaycançılıq ideologiyası tarixən olduğu kimi, bu gün də milli mövcudluğun əsas qayəsi və təminatçısı qismində çıxış edir.

Vaxtilə böyük türk sərkərdəsi Oğuz Xaqan öz qövminə üz tutub deyirdi: "Ey türk, titrə, özünə dön! Sən özünə dönəndə böyük olursan!". Azərbaycanlıların özünə dönüşü - milli ruhlu, müasir düşüncəli, kreativ enerjili gənc nəslin yetişdirilməsi, zəngin daxili aləmə malik azərbaycanlı obrazının bəşəri miqyasda tanidilməsi üçün azərbaycançılığa sözdə deyil, real, əməli fəaliyyətdə dönüşün vaxtı çatıb.

İxtiyar HÜSEYNLİ,

Məqalə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçündür.

“Azəri” Azərbaycan icması” Azərbaycançılıq ideologiyasını yaşadır

Biz Belarusun Mogilyov şəhərində yaşayan azərbaycanlılar ana dilimizdə ünsiyyətə kəskin tələbat hiss edirik. Biz ikinci vətənimizdə nə qədər çox yaşayırsaq bir o qədər də çox yeni böyüməkdə olan nəsil özünün tarixi köklərini yaddan çıxarır. Öz kökünü yaddan çıxaran xalqın isə gələcəyi ola bilməz. Bu hisslər və istək bizi ictimai birlik yaratmağa sövq etdi. Beləliklə biz 2005-ci ilin 23 avqustunda Belarusun Mogilyov şəhərində yaşayan azərbaycanlıların ümumi toplantısında "Azəri" Azərbaycan icması" Mogilyov Vilayət İctimai Birliyini (MVİB) yaratdıq. Bu birliyin sədri isə tam səsle İlyasov İlyas Niyaz oğlu seçildi. Bu gün birliyin 41 nəfər üzvü var. Mogilyov vilayətində ümumilikdə 980 azərbaycanlı Belarus vətəndaşlığı ilə yaşayır.

Ümummilli lider Heydər Əliyev hələ 1991-ci ildə Naxçıvan Ali Məclisinin iclasında dünya azərbaycanlılarına üz tutaraq onları birliyə, həmrəyliyə səsləmişdir. Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarına müraciətində deyirdi: "Biz istərdik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin vətəndaşları kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli köklərini, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər. Çünki bizi birləşdirən milli mənsubiyyətimizdir, tarixi köklərimizdir, milli-mənəvi dəyərlərimizdir. Vətəni, millətini sevən hər bir azərbaycanlı müstəqilliyimizin dönməzliyi üçün ciddi səy göstərməli, vətənimizin, respublikamızın taleyi hər bir soydaşımızın taleyi olmalıdır". Azərbaycanlıların yaşadığı bütün ölkələrdə əks-səda verən bu çağırış azərbaycançılıq adlı kamil bir ideologiyaya çevrildi.

Ulu öndər hakimiyyətə qayıdırdıqdan sonra xaricdə azərbaycanlıların birliyi və təşkilatlanması məsələsini dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevirmiş, müxtəlif xarici ölkələrə çoxsaylı səfərlərində Azərbaycan diasporunun nümayəndələri ilə görüşlər keçirmiş, onların problem və qayğılarına daim böyük həssaslıqla yanaşmışdır. Azərbaycanın diaspor təşkilatlarına öz tövsiyələrini verən ulu öndər xarici ölkələrdəki səfirliklərimizi də diaspor quruculuğu prosesinə cəlb etmiş, həmvətənlərimizi Azərbaycanın ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatında real iştiraka istiqamətləndirmişdir.

Diaspor təşkilatlarına öz tövsiyələrini verən ulu öndər həmvətənlərimizi Azərbaycanın ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatında fəal olmağa çağırmışdır. Heydər Əliyev xarici ölkələrdə Azərbaycan diasporunun formalaşmasının vacibliyini, lobbicilik fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini və perspektivlərini bəyan etmişdir. Ulu öndər öz uzaqgörənliyi və müdrikliyi ilə xarici siyasətin strateji hədəflərini müəyyənləşdirərkən müasir dövrdə hər bir dövlətin qüdrətinin yalnız iqtisadi resurslarla deyil, həm də onun xaricdə formalaşdırdığı diaspor və lobbinin gücü ilə ölçüldüyünü nəzərə almışdır. Bu sahəyə xüsusi diqqət yetirmədən xarici siyasətdə hansısa ciddi nailiyyətlər qazanmaq, eyni zamanda milli məsələlərin beynəlxalq müstəviyə çıxarılmasına nail olmaq mümkün deyil. Elə bu səbəbdən də ulu öndərimizin təməlini qoyduğu siyasəti bu gün də uğurla davam etdirən Azərbaycan hakimiyyəti dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə nail olmaq üçün üzərinə düşən tarixi missiyanı məsuliyyətlə yerinə yetirməyə ardıcıl siyasət yeritmişdir.

Bizim icma da ilk gündən Mogilyov şəhərinin, vilayətin və respublikanın ictimai həyatında aktiv iştirak etməyə başlamışdır. Fəaliyyəti dövründə Azərbaycan icması keçirilən çoxsaylı bayramlarda yaxından iştirak edir. Bunlardan Mogilyov şəhərinin ad günündəki iştirak çox maraqlı olur. Belə ki, bu tədbirə Mogilyovla artıq 4 ildir ki, qardaşlaşmış Sumqayıt şəhərindən qonaqlar da dəvət olunur. Həmçinin 2 ildən bir keçirilən Mogilyov vilayətinin milli mədəniyyətləri bayramında və Qrodno şəhərinin milli mədəniyyətləri beynəlxalq bayramında da yaxından iştirak edirik. İcmamız milli musiqimizi nümayiş etdirir, mətbəximizi, kitab sərgimizi də milli adətlərimizi də təbliğ edir.

Hər ayın sonuncu cümə günü "Azəri" Azərbaycan icması" MVİB-in ümumi iclasını keçiririk. Burada vacib məsələləri həll edirik. Belə iclasların birində Mogilyov şəhəri Lenin rayonunun təhsil şöbəsinin 23 nömrəli məktəbinin bazasında Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin yaradılması qərara alınmışdır. Burada müəllim Qərənfil Güləliyevanın rəhbərliyi ilə dinləyicilər Azərbaycan

dili, tarixi, ədəbiyyatı və mədəniyyətini öyrənirlər. Bu bazar günü məktəbində hazırda 15-25 nəfər təhsil alır.

Ötən il biz Azərbaycanın birinci Prezidenti, Azərbaycan xalqının böyük oğlu ümummilli lider Heydər Əliyevin ad gününü çox təntənəli olaraq qeyd etdik.

Belarusun alman — faşist işğalçılarından azad olunması günü ərəfəsində 2-ci Belarus cəbhəsində mühəndis-piyada batalyonunun komandiri olmuş, Mogilyov şəhərinin fəxri vətəndaşı, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, qvardiya polkovniki Vəzirov Aslan Fərhad oğlunun büstünü qoymaq qərarına gəldik. Belə ki, Aslan Vəzirov Mogilyov şəhərinin qəhrəmancasına müdafiə və azad edilməsində qəhrəmanlıq göstərmiş və buna görə də Mogilyov şəhərinin fəxri vətəndaşı adını almışdır.

Büstün qoyulması üçün icazə alınmasından tutmuş onun açılışına qədər çox böyük işlər görülmüşdür. Bu işləri yerinə yetirmək üçün icma sədrinin və icma üzvlərinin topladığı vəsaitlə yanaşı, iməciliklər də keçirilməklə məqsədimizə nail olmuşuq.

2009-cu ilin iyul ayının 1-də rayonun, şəhərin və vilayətin rəhbərlərinin və çoxsaylı qonaqların iştirakı ilə Vəzirov Aslan Fərhad oğlunun büstünün açılışı olmuşdur. Şəhər icra komitəsinin iclasında büstün qoyulduğu bağa Aslan Vəzirovun adının verilməsi haqqında qərar qəbul edilmişdir.

Bütün bayramlarda və "Azəri" Azərbaycan icması" MVİB-nin toplantılarından qabaq biz-icma üzvləri büstün önünə gələrək, çiçəklər qoyur, yad edirik.

"Azəri" Azərbaycan icması" MVİB yarandığı gündən bugünədək təntənəli surətdə bütün Azərbaycan bayramlarını qeyd edir. Öncə Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin şagirdləri tərəfindən Azərbaycan və Belarusun himnləri səslənir və bayram tədbiri başlanır. Hər il azərbaycanlılar ailəliklə Novruz bayramını Azərbaycan mahnı və rəqsləri ilə qarşılayırlar. İcma üzvləri çətin və sevincli anlarda bir-birinə dayaq dururlar.

Biz Azərbaycandan kənar da yaşasaq da qəlbimiz Azərbaycanla döyünür. Azərbaycanla Belarus arasında günbəgün artan dostluq və əməkdaşlığa sevinir və bu amallara özümüzün işimiz və nümunəvi davranışımızla xidmət edirik. Bununla həmçinin azərbaycançılıq ideologiyasına öz töhfəmizi veririk.

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev dəfələrlə vurğulamışdır ki, ümummilli liderimizin irəli sürdüyü azərbaycançılıq ideologiyası milli mənsubiyyəti, milli-mənəvi dəyərləri qoruyub saxlamağa, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnməyə, hər bir insanın inkişafını təmin etməyə yönəlmiş dünya-görüşüdür. Bu dünyagörüşünü formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək isə hər bir azərbaycanlının borcudur.

"Azəri" Azərbaycan icması" Mogilyov Vilayət İctimai Birliyinin üzvləri.

"Respublika".-2009.-27 noyabr.-N 260.-S.4.

Azərbaycançılıq milli ideologiyamızın özəyidir

Azərbaycan tarix boyu varlığı doğma yurda məhəbbət və sədaqət üstə köklənmiş, damarlarının hər birindən qan yerinə öz "Mən"inə sevgi bulaqları axan əsl qeyrətli kişilər, mərdanə oğullar məmləkəti olub. Azərbaycançılığa gəldikdə isə o, tək-tək fərdlərin deyil, bütünlükdə xalqın öz qədim soy kökünə, milli adət və ənənələrinə, yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərlər sisteminə Vətən adlı vahid cazibə məkanında polad yumruq kimi birləşərək, monolit həmrəylik şəraitində tam sahiblik nümayiş etdirməsi, doğma məmləkətinə ulu Zərdüştümüzün dediyi kimi, "gözəgörünməz ilahi tellərlə bağlılığıdır". Bu gün azərbaycançılıq milli ideologiyamızın özəyi, onun sivil ideya modeli, Azərbaycan adlı tamın rəsmi hüquqi qanun səviyyəsində sertifikatıdır.

Fərəhlidir ki, biz bu gün dünyaya inteqrasiya prosesinə qlobal sivilizasiyanın ayrılmaz hissəsi kimi, öz milli mentalitetimizlə, dil və dinimizlə, ali əxlaqi dəyərlərimizlə, etnik şüur intibahımızla, xalqın qranit həmrəyliyi şəraitində milli ideyanı milli dövlətçilik ideologiyasına çevirməklə, bir sözlə bəşəriyyətin ayrılmaz bir parçası kimi qədəm qoymağdayıq. Millilik və millətçilik bir-birləriylə əks qütblərdə dayanan anlayışlardır. Millilik dünya adlı bütövlüyün komponentidir. Milli özünüdərk, etnik şüurun, dil və dinin, mental və yaddaşın bir məcrada cəmlənməsi, həmçinin xalqın öz varlığını digər millətlərə, onların inanc və adətlərinə hörmət və ehtiram üstə kökləməsidir. Yalnız bu zaman millilik ülviləşir, bəşəriləşir, onun ilahi obrazı ən ali fəlsəfi zirvələrdən belə aydın görünür. Millətçiliyə gəldikdə isə o, yalnız öz içinə qapanıb qalmaqdır, bəşəri komponentdən məhrumluqdur, qanın və irqin cırlığıdır, saxtılığıdır, mənəviyyatın deformasiyaya uğraması, sovinizm, separatizm, daşnakçılıq kimi yırtıcı, dağıdıcı ideologiyaya yaxınlaşmasıdır. Öz milli "mən"indən məhrumların qloballaşma sarayının qapılarını açma bilməyəcəyi şəksizdir. Viktor Hüqonun dediyi kimi "milli olmadan bəşəri olmaq qeyri-mümkündür". Əsl azərbaycançılıq da millilikdən bəşəriyyətə start nöqtəsidir. Xalqın milli mənliliyinin yaşam pasportudur. "Mən"in dərk edilməsi bütövlükdə ölkənin, vətənin, millətin dərkidir. Millət vahid bir orqanizmdir. İnsan bu orqanizmin bir cüzi. Bu cüz həmin orqanizmin bütün hissələrilə ayrılmaz əlaqədədir. Bu əlaqədir onu yaşadan. Azərbaycançılıq adlı milli ideologiyanın doğuluş məkanı tək-cə çağdaş günlərimiz deyil. O, nəhəng bir dəryadır. Əsl azərbaycançılığı öyrənmək üçün hər şeydən öncə ulu tariximizin səşətməz, ünyetməz dərinliklərinə baş vurmaq gərəkdir. Hələ X əsrdə Şirvanşahlar dövründə öz müstəqilliyi uğrunda yadelli qəsbkarlara və yerli irticaya qarşı qətiyyətlə mübarizə aparıb, torpaqlarımızı ilk dəfə vahid, müstəqil dövlət çərçivəsində birləşdirən Sacilər sülaləsi övladlarının qeyrət və şücaətində, məslək və əqidə birliyində axtarmaq gərəkdir əsl azərbaycançılığın kökünü. Azərbaycanın bütün ərəzilərini vahid bir dövlət bayrağı altında birləşdirməklə elm və mədəniyyəti, sənətkarlıq və ticarəti ali inkişaf zirvəsinə qaldıran, xarici ölkələrlə dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrini xeyli genişləndirən, Azərbaycan mədəniyyətinin əsl intibah dövrünə qədəm qoymasında misilsiz xidmətlər göstərən, bəşər sivilizasiyasına Xaqani, Nizami, Əcəmi kimi bənzərsiz sənət dühaları bəxş edən, xalqımızın etnik-siyasi tarixində mühüm rol oynamaqla Azərbaycanı şərqi ən qüdrətli dövlətlərindən birinə çevirən Eldəgizlər hakimiyyətinin nəhəngliyində axtarmaq gərəkdir əsl azərbaycançılığı. Azərbaycançılıq o zaman nəzəriyyədən təcrübəyə, milli ideyadan milli şüura çevrilə bilər ki, tək-tək ziyalılar yox, bütün xalq, ölkə daxilində yaşayan bütün vətən övladları öz əməllərilə ona sahiblik nümayiş etdirlərlər. Dövlətin müstəqillik təməlinin möhkəmliyi onun millilik ruhunun artmasıdır. Hələ VI əsrdə oğuz-türk lisanında yaranmış "Dədə Qorqud" boyları, X əsrdə Bəhmənyarın doğma Azərbaycan dilində qələmə aldığı dərin məzmunlu fəlsəfi traktatlar, beşikdən məzaradək iraqi-ərəbdə yaşayıb-yaratsa da Füzulinin o zaman üçün o qədər də nüfuzlu sayılmayan Azərbaycan türkcəsində dünyaya bəxş etdiyi dahiyənə "Leyli və Məcnun" poeması xalqımızın azərbaycançılıq adlı etnik şüur intibahının təcəssümü kimi dəyərləndirilməlidir. Ən qürur doğuran cəhət odur ki, Füzulidən sonra bütün türk şairləri əsərlərini yalnız doğma ana dillərində yaratmaq yoluna qədəm qoydular. Bütün bunlar xalqın azərbaycançılıq ideyasının öz cövhərini kənar mənbələrdən deyil, yalnız milli kökdən, milli mədəniyyətdən, milli fəlsəfədən aldığına əyani sübutdur.

Xaqaninin dövlət və dil konsepsiyası, M.F. Axundovun Azərbaycanın dar bir çərçivədən sıyrılib Avropaya doğru istiqamətlənməsini sürətləndirmək arzusunun təcəssümü olan latın qrafikası təlimi, Mirzə Cəlil başda olmaqla "Molla Nəsrəddin"çilərin milləti ətalət bataqlığından dartıb çıxarmaq naminə göstərdikləri ciddi vətəndaşlıq səyləri, tarix boyu Yer kürəsində alternativli olmayan dahi Sabirimizin "millət, vətən" hayqırtıları...Bütün bunlar ulu öndərimiz Heydər Əliyevin milli dövlətçilik strategiyasının ayrılmaz tərkib hissələri olub. O dahi şəxsiyyətin "Yeni yüz il və yeni min ilin qovşağında Azərbaycan xalqına müraciətində, həmçinin digər saysız-hesabsız fərmanlarında, qərar və sərəncamlarında azərbaycançılıq ideologiyasının fəlsəfi mahiyyəti, onun metodoloji-nəzəri-siyasi parametrləri çox dolğun və dəqiq şəkildə elmi təhlilini tapıb. Həmin qərarlara uyğun olaraq milliliyimizin təməli olan dövlət dilinin tətbiqi, məmləkətimizin türk dünyasına və Avropaya inteqrasiyasını sürətləndirəcək bəşəri bir qrafikaya-latın qrafikasına keçid, Şərqi dünyasında ilk dəfə olaraq insana və insanlığa tükənməz məhəbbət və sədaqət konsepsiyası olan ölüm cəzasının ləğvi, dahi

sənətkarlarımızın təntənəli yubiley mərasimlərinin, həmçinin repressiya və deportasiya faciələrimizin dünya miqyasında qeyd olunması, milli mədəniyyətimizin digər millətlər arasında təbliği ilə əlaqədar xarici ölkələrdə Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti günlərinin keçirilməsi və digər saysız-hesabsız tədbirlər Heydər Əliyevin öz doğma məmləkətinə və xalqına qəlbən, ruhən, qırılmaz tellərlə bağlı olduğuna, onun mənəviyyəti ilə nəfəs aldığına əyani sübutdur. Varlığı sözün əsl mənasında, Azərbaycançılıq Akademiyası olan bu qüdrətli ağıl korifeyi daim bir arzu ilə yaşayırdı: milli adət və ənənələrimizin etnik kökü, genetik fondu beynəlxalq dövriyyəyə nöqsansız buraxılsın. Azərbaycançılığın dəyəri digər dövlətçilik dəyərlərinin zirvəsində də-yansın. Çünki azərbaycançılıq əsl milli ideyadır. Milli ideya mənəvi dəyərlərin universallığıdır. Bütün etnik fərdlərin, dinlərin, etnosların, məzhəblərin bir ölkənin sərhədləri daxilində, vahid mənəvi məkanda, beynəlmilətçilik adlı orta q milli səma altında birliyidir, vətən adlı vahid kökə bağlılığıdır, milliliyin beynəlmilətçiliyə sintezidir.

Heydər Əliyevin müqəddəs ideyalarının sədaqətli davamçısı Prezident İlham Əliyev bu günlərdə paytaxtımızda keçirilən "Dinlərarası dialoq: qarşılıqlı anlaşmadan birgə əməkdaşlığa doğru" mövzusunda beynəlxalq konfransdakı çıxışında da Azərbaycanda hökm sürən yüksək tolerantlıq mühiti barədə fərəhlə söz açmışdır. Azərbaycanı səmavi dinlərin birgəyaşayış məkanı, çoxmillətliliyi ölkəmizin əvəzedilməz sərvəti hesab edən Prezident İlham Əliyev bu gün dini inancları bütün siyasi proseslərdən uca tutan milli ruhlu bir nəsil yetişdirilməsi, zəngin mənəvi aləmə malik azərbaycanlı obrazının dünyaya tam dolğunluğu ilə tanınması üçün bütün bilik və bacarığını sərf etməkdə, dini konfessiyalar arasında heç bir qüvvənin sarsıda bilməyəcəyi məhəbbət və sədaqət körpüləri qurmaqdadır. Belə də olmalıdır. Çünki öz tərkibində təkə etnosları deyil, hətta məzhəbləri, dini konfessiyaları vahid mənəvi məkanda birləşdirəndə yaranır azərbaycançılıq ideyasının təkrarsızlığı, milliliyi, bəşəriliyi. Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbulu, NATO-nun, Avropa Birliyinin və dünyanın bir çox nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarının fəaliyyətində yaxından iştirakı, dünyanın lider dövlətləri ilə sıx əməkdaşlıq sahəsində atılan uğurlu addımlar, beynəlxalq neft və qaz kəmərlərinin çəkilişi, öz qoynunda 33 ölkəni birləşdirəcək Böyük İpək Yolunun 400 illik fasilədən sonra yenidən bərpası, Traseka layihələrinin həyata vəsiqə alması-bütün bunlar Azərbaycanın və azərbaycançılığın dünya arenasına inteqrasiyasında, dövlətimizin dövlətlər, millətimizin millətlər arasında öz layiqli yerini tutmasında mühüm rol oynamaqdadır. Uzun əsrlər boyu nə qədər rəhbərlər gəlib-gedib Azərbaycana. Ancaq onlardan heç biri xaricdə yaşayan soydaşlarımızı vahid azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşdirmək üçün əməli tədbirlər görməyi xəyalına belə gətirməyib. Heydər Əliyev isə hələ 1990-cı ilin əvvəllərində Naxçıvan Muxtar Respublikasında Ali Məclisin sədri olarkən qanlı-qadali müharibələr, iqtisadi böhranlar, siyasi və dini təqiblər üzündən doğma yurd-yuvalarını tərk edib qürbət ölkələrə pənah aparmış soydaşlarımızın yad millətlər arasında bir-birlərindən xəbərsiz, pərakəndə halda yaşama əzabına son qoymaq və onların vahid diasporlarda birləşməsinə yardımçı olmaq üçün sarsılmaz iradəsini, zəngin dövlətçilik təcrübəsini, hadisələri düzgün qiymətləndirmək və proqnozlaşdırmaq dəst-xəttini qoydu ortaya. Hər il dekabr ayının 31 -nin "Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü" kimi qeyd olunması barədə çox dəyərli bir ideya atdı ortaya. Onların özlərini idarəetmə mexanizmi rolunu oyna-yan vahid diasporlarda, dövlət vətənpərvərliyi ideyası ətrafında sıx birliyi, öz ana dillərini, milli adət və ənənələrini yad millətlər arasında belə qoruyub saxlamaları üçün bir sıra dəyərli təkliflər verdi. Bu, ulu öndərimizin siyasət şahmatında ən uğurlu gedişlərindən biri idi. Artıq 18 ildir ki, planetimizin 70 ölkəsinə səpələnmiş və vahid diasporlarda birləşmiş 50 milyona yaxın soydaşımız Dünya Azərbaycanlılarının Beynəlxalq Həmrəylik gününü təntənə ilə qeyd etməkdədirlər. Heydər Əliyevin beynəlxalq aləmdəki böyük nüfuzu, onun apardığı məqsədyönlü daxili və xarici siyasət, əcnəbi ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla vaxtaşırı görüşüb onlara faydalı məsləhətlər verməsi, uzun onilliklər boyu yad millətlər içində itib-batmış doğma qan qardaşlarımızın bir-birlərinə laqeydlilik və biganəlikdən əl çəkib, dostluq və qardaşlıq yoluna qədəm qoymalarında, tənhalıq buzlarını əridib, məhəbbət tonqalları çatmalarında, vahid bir ailənin üzvləri kimi birləşib bir-birlərinə arxa, dayaq olmalarında mühüm rol oynadı. Ulu öndər Heydər Əliyevin 1997-ci ilin martında Kiyevdə, qədim Ukrayna torpağında məskunlaşmış azərbaycanlılarla görüşü zamanı dediyi: "Siz burada doğma Azərbaycan dilimizi inkişaf etdirin, hər biriniz çoxəsrlik tariximizin, zəngin mədəniyyətimizin fəal təbliğatçıları olun, xalqımızın ən gözəl mənəvi keyfiyyətlərini açıqlayın, qoy bizi daha dərinədən tanıyıb, daha tükənməz məhəbbətlə sevsinlər"-sözləri nəhayət ki, dost ölkədə yaşayıb-yaradan yarım milyon azərbaycanlıyı silkələyib qəflət yuxusundan oyatdı və çox keçmədi ki, onlar birləşib "Ukrayna - Azərbaycan konqresi"nin bünövrəsini qoydular. Vaxtilə soyköklərinə arxa çevirib özlərini fars, türk, hətta rus kimi qələmə verən bəzi soydaşlarımız belə bu gün azərbaycanlı olduqları ilə fəxr edir, müdrik bir xalqın, müqəddəs bir torpağın övladları olduqlarını bütün dünya boyu bəyan etməkdən mənəvi zövq alırlar. Fərəhli haldır ki, əcnəbi ölkələrin bir çoxunda azərbaycanlılar aradan neçə-neçə onilliklər keçsə də öz dillərini, dini etiqadlarını, adət və ənənələrini zərrə qədər unutmayıblar. Həmin ölkələrin bir çoxunda doğma dilimizdə orta təhsil müəssisələri, ali məktəblərdə müxtəlif fakültələr, milli adət və ənənələrimizin təbliği ilə məşğul olan xüsusi dərnəklər, folklor ansamblları, radio və televiziya proqramları, müxtəlif mətbu orqanlar fəaliyyət göstərməkdədir. Xaricdə yaşayan soydaşlarımızın əksəriyyətinin internet xətti, kompyuter və fakslarla Prezident Aparatı ilə müntəzəm əlaqə yaratmaları, milli bayramlarımızda xalqımızı

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin
PREZİDENT KİTABXANASI

məktub və teleqramlarla təbrik etmələri onların doğma Azərbaycana və onun sevimli rəhbərinə olan tükənməz sevgilərinin əyani sübutudur. Məmləkətimiz vahid bir bədəndir, Yer kürəsinə səpələnmiş azərbaycanlılarsa onun saysız-hesabsız əzaları. Bu əzaların bir-birlərinə daha möhkəm tellərlə bağlılığından başlanır əsl azərbaycançılıq.

Zeynal Vəfa

“İki sahil”.-2009.-26 noyabr.-N.223.-S.7.

Mən azərbaycanlıyam!

- Ey yolçu, bir ayaq saxla, dur! Hardan gəlib, hara gedirsən? Kimlərdənsən?

- Azərlərdənəm. Eşitməmiş olmasan. Tarixi başdan-başa bir qəhrəmanlıq xəzinəsi olan əsalətli bir xalqın oğluyam!

Yadıma cəsur hun sərkərdəsi Atillanın Roma ordusunun generalı ilə qısa mükaliməsi düşür. Şücaətinə heyran qalan romalı hərbiçi Atilladan soruşur ki, sənin əsalətin varmı? Dünyanı qılıncı qarşısında diz çökdürən gənc sərkərdənin cavabı qısa və ibrətamiz olur: - Özüm əsalətli olmasam da, əsil-nəcabətli bir xalqın övladıyam!

"Cəmi ət-Təvarix"in müəllifi Rəşidəddin XIV, Məhəmməd Hüseyn ibn Xələfi Təbrizi isə XVIII yüzildə Azərbaycan toponiminin etimologiyası ilə bağlı ortalıqda doluşan ənənəvi yozumları rədd edərək bu kəlmənin mənasını öz ana dilimizin məxəzlərində axtararaq qədim türkcədə azər sözünün uca, bayqanın isə böyük, əsil-nəcabətli adam mənasını verdiyini söyləmişlər. Bu gün - Mən azərbaycanlıyam! kəlməsinin hər birimizin qürur və fəxarət ünvanına, əsil-nəcabət rəmzinə çevrilməsinin bir səbəbi də tarixin dolanbaclarından sıyrılib gələn bu həqiqət deyilmi?!

Biz məhz azərbaycanlı olduğumuzla nə üçün fəxr etməliyik?

...Çünki soyumuz tarixin belə xatırlamaqda çətinlik çəkdiyi qosqoca bir tərcümeyi hala malikdir. Tarixin izi ilə mədəni qatların məhvərinə aparan tədqiqatların ortaya qoyduğu dəlillərə görə, prototürk, protoazərbaycan nüvəsinin çox qədim izləri dil və mədəniyyətimizin şumer, akkad, hett, asur dil və mədəniyyətləri ilə bağlılığını ortaya qoyur.

...Çünki miladi tarixin doqquzuncu yüz ilində Şərq dünyasını sivri qılıncının əsirinə çevirən xilafət ordusu 22 il sərəsər Azərbaycana yenildi.

...Çünki Azərbaycan intibahının mənbəyində dayanan Təbrizi, Xaqani, Nizami, Nəsimi, Həsənoğlu, Xətai, Qazi Bürhanəddin ... kimi fikir və söz dühaları məhz mənim xalqıma mənsub olublar, bəziləri isə şirin Azərbaycan dilində yazıb-yaradıblar.

...Çünki azərbaycanlı sənətkarların dünya mədəni irsinin bir hissəsinə çevrilmiş əl işləri dünyanın handa bir muzeyində "vətəndaşlıq hüququ" qazanıb.

2001-ci il. Noyabrın 10-u. Bakı. Respublika sarayı. Ulu öndərin təşəbbüsü ilə toplanmış Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayının son günü. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin əzəmət və qəhər qarışıq - "Qoy, çaylarınız qurumasın! Qoy, ağaclarınız kəsilməsin! Qoy, çırağınız sönməsin!" - kəlmələri salonu lərzəyə gətirdi.

Bu, Yer adlı planetin dörd bir guşəsinə səpələnmiş 50 milyonluq bir millətin mənəvi Dədə Qorqudu sayılacaq bir şəxs, ümummilli liderin öz soydaşlarına səslənişi, alqışı idi.

Azərbaycan diasporunun təşəkkül və formalaşma tarixi VII əsrin sonu VIII əsrin əvvəllərindən başlayaraq altı mərhələni əhatə edir. Üst-üstə 12 yüz ili əhatə edən bu zaman məsafəsində bəşər sivilizasiyası xəzinəsinə misilsiz töhfələr bəxş etmiş, Azərbaycan diasporunun təşkilatlanması prosesinə can və əmək qoymuş yüzlərlə fikir və söz dühasının, ictimai-siyasi xadim və sərkərdənin, sıradan soydaşımızın adını çəkmək mümkündür.

Dünyada Azərbaycan diasporunun təşkilatlanması sahəsində ilk addım 1949-cu ilin fevralında Ankarada Azərbaycan Kültür Dərnəyinin yaradılması oldu. Hazırda Tomris Azərinin rəhbərlik etdiyi Amerikanın Azərbaycan Cəmiyyəti isə 1958-ci ildə atası - AXC dövründə milli təhlükəsizlik naziri işləmiş Nağı bəy Şeyxzamanlının oğlu Saleh bəy Şeyxzamanlı tərəfindən təsis edilmişdir.

Azərbaycan heç vaxt qütbətdə yaşayan övladlarını unutmamışdır. Sovet-kommunist ideologiyasının hakim olduğu dövrdə mövcud siyasi reallıqlar diaspor problemi ilə milli-ideoloji zəmində açıq və sistemli şəkildə məşğul olmağa imkan verməsə də, mədəniyyət, incəsənət, elm sahəsində ciddi iş aparılır, respublikamızın nailiyyətləri təbliğ edilir, dünya azərbaycanlılarının tarixi Vətənlə əlaqəsinə xidmət edəcək imkanlardan səmərəli istifadə olunurdu. Ötən əsrin 70-80-ci illərində Azərbaycana rəhbərlik etmiş Heydər Əliyev böyük uzaqgörənliklə bütün qətiyyət, müdriklik və cəsarətini xalqın tarixi yaddaşının qorunmasına, Azərbaycanın bütün dünyada tanınmasına yönəltdi.

Sonrakı illərdə iqtidarda təmsil olunmuş qüvvələr xarici siyasətin prioritet istiqamətlərindən biri kimi diaspor və lobbi quruculuğuna diqqət yetirməmiş, soydaşlarımızın vahid Vətənlə - Azərbaycanla əlaqələrinin genişləndirilməsi, milli problemlərin həllində onların geniş potensialından istifadə kimi vacib məsələlərə olduqca etinasız münasibət bəsləmişlər.

Yalnız ulu öndər Heydər Əliyev 1993-cü ilin iyununda hakimiyyətə gəldikdən sonra dünyaya səpələnmiş həmvətənlərimizlə əlaqələrin qurulması dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırıldı, vahid və öncül ideologiya elan olundu. Diaspor və lobbi quruculuğuna göstərilən xüsusi diqqət Heydər Əliyevin yüksək diplomatik və peşəkar

siyasətçi keyfiyyətlərindən qaynaqlanırdı. Ümummilli liderin böyüklüyü həm də onun uzunömürlü hakimiyyəti boyu azərbaycanlı olmasını unutmamasında, xalqın milli mənlük şüurunu, özünüdərk hissini, mənəvi dəyərlərə bağlılığını gücləndirmək əzmini nümayiş etdirməsində idi. Xaricdə yaşayan soydaşlarımızın tarixi Vətənə bağlılığını təmin edən ideoloji istinad nöqtəsinin tapılması da ulu öndərin dövlətçilik qarşısındakı əvəzsiz xidmətləri sırasında xüsusi diqqəti çəkir.

"İnsan hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq gərək öz milliliyini qoruyub saxlasın. Dünyada eyni zamanda assimilyasiya prosesi də var. İnsanlar - mən azərbaycanlılar haqqında danışiram - gərək yaşadıkları ölkədə, yenə deyirəm, o şəraitə mənimsəyərək, orada özləri üçün yaxşı mövqelər tutsunlar. Ancaq daim öz milli-mənəvi dəyərlərinə, milli köklərinə sadıq olsunlar. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən məhz bu amillərdir - azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır " - deyən Heydər Əliyev xaricdəki soydaşlarımızın vahid ideya, məqsəd və prinsip ətrafında sıx birliyini təmin etmək üçün azərbaycançılıq ideyasını irəli sürmüş və onun ictimai şüurda möhkəm intişar tapmasına nail olmuşdur. Bu ideya möhkəm ideoloji istinad dayacağına çevrilərək son 16 ildə Azərbaycan diasporunun təşkili işini sürətləndirmiş, xaricdə fəaliyyət göstərən müxtəlif ictimai birliklərin, cəmiyyətlərin, dərnəklərin ideoloji-siyasi cəhətdən təmərəküzləşməsini stimullaşdırmışdır.

Xalqımızın milli-mənəvi birliyinin əlamətdar rəmzinə çevrilmiş 31 dekabr tarixinin Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü kimi hər il yüksək səviyyədə qeyd olunması ulu öndərimizin necə böyük və uzaqgörən şəxsiyyət olduğunu bir daha təsdiqləyir. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi 1991-ci il dekabrın 16-da "Dünya Azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında" qərar qəbul etməklə müstəqilliyini yenidən elan etmiş Azərbaycanda milli həmrəylik ideyasının möhkəmlənməsinə əvəzsiz töhfə vermişdir.

Ulu öndərimizin təşəbbüsü ilə 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda keçirilmiş Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayı xaricdəki soydaşlarımızın ümumi məqsəd, vahid azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşməsi yolunda mühüm əhəmiyyət kəsb etmiş, diaspor hərəkətinin tarixində keyfiyyətə yeni mərhələnin başlanğıcını qoymuşdur. Qurultayda 36 xarici dövlətdə yaşayan həmvətənlərimizin cəmləşdiyi 200-dən çox müxtəlif təşkilatdan 406 nümayəndə və 63 qonaq iştirak etmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev həmin tarixi tədbirdəki çıxışında dünya azərbaycanlıları arasında milli birliyin və həmrəyliyin təmin edilməsi, Azərbaycan dövləti ilə dünya azərbaycanlılarının əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi, qarşıya çıxan problemlərin həllində səylərin birləşdirilməsi, Azərbaycan dilinin və milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması, inkişaf etdirilməsi zərurəti ilə bağlı fikirlərini söyləmişdir.

Qurultaydan sonra Azərbaycan diaspor hərəkəti tamamilə yeni mərhələyə qədəm qoydu. Ulu öndər bu sahədə sistemli dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə 2002-ci ildə "Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması barədə" fərman imzaladı. Elə həmin ildə Milli Məclisdə qəbul olunmuş "Xaricdə yaşayan soydaşlarımıza dövlət qayğısı haqqında" qanun isə xaricdəki azərbaycanlılara dövlət qayğısının hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirdi.

2003-cü ildə xalqın mütləq əksəriyyətinin səsini qazanaraq prezident seçilmiş cənab İlham Əliyev ulu öndərimizin milli həmrəylik və birlik konsepsiyasını özünün yeni addımları ilə daha da zənginləşdirmiş, dünya azərbaycanlılarının konsolidasiya prosesinin keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoymasını təmin etmişdir.

Ölkə başçısı siyasi fəaliyyətində hər zaman diaspor və lobbi quruculuğu işinə diqqətlə yanaşmış, bildirmişdir ki, yalnız güclü diaspora malik xalqlar xarici siyasətdə mühüm uğurlar qazanır, dünya miqyasında mənafeələrini layiqincə qoruyur, ümummilli problemlərinin həllinə nail olur, öz dillərini, mədəniyyət və incəsənətlərini, tarixlərini lazımi səviyyədə təbliğ edirlər.

Dünya azərbaycanlılarının 2006-cı il martın 16-da Bakıda keçirilmiş ikinci qurultayında Azərbaycan diasporunun hazırkı vəziyyəti müzakirə edilmiş, bu sahədə çalışan təşkilatların fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi işinin təkmilləşdirilməsi, ölkə həqiqətlərinin, xalqımıza qarşı törədilmiş terror və soyqırımı aktları ilə əlaqədar çoxsaylı faktların dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasının daha müasir metodlarının hazırlanması, digər xalqların diaspor təşkilatları ilə əlaqələrin gücləndirilməsi məsələləri xüsusilə önə çəkilmişdir.

Diaspor quruculuğunun çox mühüm sahələrindən biri orta q milli-mənəvi mədəni dəyərlərə malik türkdilli xalqların konsolidasiyası məsələsidir. Azərbaycanın dövlət başçısının təşəbbüsü ilə 2007-ci il mart ayının 9-da Bakıda keçirilmiş Azərbaycan və Türkiyə diasporları rəhbərlərinin 1-ci forumu və noyabr ayının 17-dən 19-dək baş tutmuş Türk dövlət və cəmiyyətlərinin 11-ci dostluq, qardaşlıq və əməkdaşlıq qurultayı belə bir birləşməyə doğru atılmış real addımlar olmuşdur.

Prezident İlham Əliyev xarici ölkələrə səfərləri zamanı soydaşlarımızla görüşlərə də xüsusi diqqət ayırır, Azərbaycanla bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması işində xaricdəki soydaşlarımızı daha fəal olmağa çağırır, azərbaycançılıq ideologiyasının xaricdə yaşayan soydaşlarımızın mənəvi-siyasi birliyinin əsas istinad nöqtəsinə çevrilməsi istiqamətində məqsədyönlü iş aparır.

Bu gün Azərbaycan diasporunun dünyanın müxtəlif ölkələrində 200-dən çox birlik, cəmiyyət və assosiasiyası fəaliyyət göstərir. YUNESKO-nun məlumatına görə, dünyada yaşayan 40 milyondan artıq

azərbaycanlının 30 milyona yaxını İranda, 2,5 milyonu Türkiyədə, 2 milyonu Rusiyada, 1 milyonu ABŞ-da yaşayır. Ümumilikdə isə bu gün Avropanın, Asiyanın, Yaxın Şərqi əksər ölkələrində diasporumuzun dinamik fəaliyyətini hiss etmək olar. Cənab İlham Əliyevin 2004, 2006 və 2008-ci illərdə Xarici İşlər Nazirliyində Azərbaycanın diplomatik korpus rəhbərlərinin - səfirlərin iştirakı ilə keçirdiyi geniş müşavirələr də məhz xarici siyasət sahəsində vəzifələrin bir daha nəzərdən keçirilməsi, diplomatik fəaliyyətin dünyanın müasir reallıqları və tələblərinə uyğun qurulması məqsədindən irəli gəlmişdir.

Diaspor quruculuğu sahəsində həyata keçirilən ardıcıl və məqsədyönlü iş nəticəsində Amerika, Avropa, Asiya və Şimali Afrikanın ayrı-ayrı ölkələrində 80-dən çox yeni azərbaycanlı icması yaradılmış, bununla da xaricdəki soydaşlarımızı birləşdirən qurumların sayı 300-ü ötmüşdür.

Bu ilin oktyabr ayında Bakıda Türkdilli Dövlətlərin Parlament Assambleyasının yaradılması, habelə Naxçıvanda türkdilli dövlətlərin zirvə toplantısının keçirilməsi mənşəcə eyni olan bu xalqların vahid məqsədlər naminə təşkilatlanması, diaspor və lobbi quruculuğu sahəsində fəaliyyətini əlaqələndirməsi baxımından son dərəcə əhəmiyyətlidir.

Diaspor həm də ideoloji rüpondur, ölkəmizin dünyaya açılan nəfəslidir. Soydaşlarımız Azərbaycan üçün əhəmiyyət kəsb edən bütün tələpəli məsələlərdə Prezident İlham Əliyevin yanında olduqlarını həmişə bəyan edirlər.

Qürurverici hadisədir ki, bu gün ulu öndərimiz Heydər Əliyevin xatirəsi bütün dünya azərbaycanlılarının konsolidasiya faktoruna çevrilmişdir. Ötən il onun 85 illik yubileyi ilə əlaqədar dünyanın ən müxtəlif ölkələrində Azərbaycan diaspor təşkilatları tərəfindən elmi-praktik konfranslar, simpoziumlar, sərgilər təşkil edilmiş, filmlər nümayiş etdirilmiş, yubiley mərasimləri keçirilmişdir.

"Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm və bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam "- ulu öndər Heydər Əliyevin dilindən səslənən və günü bu gün də azərbaycançılıq fəlsəfəsinin aparıcı leytmotivinə, əsas qayəsinə çevrilmiş həmin qürur dolu etiraf dünya azərbaycanlılarını vahid milli-mənəvi başlanğıcda, özgün mental dəyərlər çətiri altında bir araya gəlməyə səsləyən tələpəli çağırışa çevrilmişdir.

Xalid NİYAZOV,
Azərbaycan Respublikası
Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi
müsabiqəyə təqdim etmək üçün.

“Azərbaycan”.-2009.-3 dekabr.-N 268.-S.5.

MƏN AZƏRBAYCANLIYAM

Ulu öndər Heydər Əliyev: Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, MƏN AZƏRBAYCANLIYAM

HƏR bir dövlətin milli maraqlarının dünyanın istənilən nöqtəsində layiqincə qorunması üçün həmin ölkənin güclü ideoloji bazası və bu fundament üzərində dayanan diasporası olmalıdır. Azərbaycanın bir əsrdən çox çar Rusiyasının tərkibində qalması xalqımızın bütövlüyünü təsdiqləyən ideologiyanın, milli mənləşmənin, hətta maraqlarının formalaşmasına mane olur, bunu müxtəlif surətlərdə ideoloji istiqamətlərə yönləndirirdi. Bu və digər amillər isə dünya azərbaycanlılarını bir hədəf ətrafında birləşdirəcək, xalqımızın və dövlətimizin milli maraqlarını müdafiə edəcək ideoloji konsepsiyanın işlənilməsinə, hazırlanmasına, həmçinin, diasporumuzun formalaşmasına mane olurdu. Təsadüfi deyil ki, həmin ideoloji konsepsiyanın hazırlanması kimi məsuliyyətli, tarixi və şərəfli missiyanı da həyata keçirən məhz müstəqil və müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin qurucusu, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev oldu.

Ümummilli lider Heydər Əliyev diasporumuzun formalaşmasının əsasını qoydu

Çoxşaxəli siyasi fəaliyyətində daha bir tarixi missiyanı - dünya azərbaycanlılarının milli birliyinin ideoloqu, təbliğatçısı və təşkilatçısı kimi çətin, ancaq vacib bir missiyanı üzərinə götürən Ulu öndər Heydər Əliyev diasporumuzun formalaşmasının əsasını qoydu. Milli birlik, həmrəylik, vətəndaşlıq borcu, Azərbaycançılıq. Ümummilli lider Heydər Əliyevin diaspor siyasətinin əsasını bu prinsiplər təşkil edirdi. Onu da qeyd etmək ki, dünyada yaşayan azərbaycanlıların bir-biri ilə əlaqə saxlaması Heydər Əliyevin hələ sovet Azərbaycanına rəhbərliyi zamanında diqqət mərkəzində idi...

O zaman xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla əlaqələrin yaradılması üçün dostluq və mədəni əlaqələr cəmiyyətləri fəaliyyət göstərirdi. Ulu öndər Heydər Əliyev o dövrdə azərbaycanlı gəncləri ittifaqın tanınmış ali məktəblərinə təhsil almağa göndərərək də diaspor işinin təməlini qoyurdu. İllər sonra Ümummilli lider Heydər Əliyev həmin dövrü belə xatırlayırdı: “O vaxtlar azərbaycanlıları başqa yolla sovetlər ittifaqına səpələyib dayaq yaratmaq istəyirdim. İndi isə sərhədlər açılıb, azərbaycanlılar hər yerdə yaşaya bilər. Bir şərtlə ki, gərək millətini, dinini, torpağını və ana Vətənini unutmayasan”.

90-cı illərin əvvəllərindən etibarən Ulu öndər Heydər Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin sədri kimi SSRİ dönəmində başladığı işi davam etdirdi. Ümummilli lider Heydər Əliyev ilk addım kimi 1991-ci il dekabrın 16-da dünya azərbaycanlılarını vahid ideya ətrafında birləşdirmək məqsədində stimullaşdırıcı rolunu oynayacaq “Hər il dekabrın 31-də Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik və Milli Birlik gününün keçirilməsi haqqında” cəsarətli bir qərarı qəbul etdi. Xalqımızın gələcək perspektivlərinə hesablanmış sözügedən mühüm tarixi qərarı qəbul etməklə Ulu öndər xaricdə yaşayan soydaşlarımızın müstəqil dövlətçiliyimizin inkişafında, dövlət quruculuğu prosesində iştirakını təmin etmiş oldu.

Dünya azərbaycanlılarının lideri

Təəssüflər olsun ki, müstəqil dövlətçiliyimizin ilk illərinin sərəfəsiz “siyasətçi”lərin dövlət idarəçiliyi sükkanı arxasında əyləşməsi dövrünə təsadüf etməsi Azərbaycanı total xaosla sürükləmişdi. İqtisadi, siyasi, mədəni sahələrdə böhranın hökm sürməsi dövləti “paslanmış” mexanizmə çevirmişdi. AXC-Müsavat hakimiyyətinin ortaya vahid ideoloji konsepsiya qoya bilməməsi nəticəsində, nəinki, dünya azərbaycanlıları dövlət quruculuğu prosesinə cəlb edilməmişdi, hətta ölkə vətəndaş müharibəsinə sürüklənmişdi. Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə qayıtmasından sonra isə bu mənfi proseslər aradan qalxdı. Həmin tarixdən etibarən, eyni zamanda, müxtəlif ölkələrə səpələnmiş azərbaycanlıların vahid ideologiya, bir məqsəd ətrafında təşkilatlanması üçün əməli tədbirlər görülməyə və uzunmüddətli perspektivlərə hesablanmış siyasət yürüdülməyə başlandı...

Xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla əlaqələri genişləndirmək, onları ideoloji-siyasi müstəqilliyə silahlandırmaq və ümummilli mənafeələr uğrunda səfərbər etmək Azərbaycanın xarici siyasətində əsas prioritetlərdən oldu...

Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Prezidenti kimi fəaliyyət göstərdiyi ilk illərdə müstəqil dövlətimizin haqq səsinə, həqiqətlərinə dünya azərbaycanlıları vasitəsilə yayağı qarşısına məqsəd qoyan xüsusi qurumun yaradılması sahəsində ilk addım atdı, Prezidentin İcra Aparatında Dünya azərbaycanlıları və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları ilə iş bölməsi yaradıldı. Bu qurum Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi altında geniş fəaliyyət göstərərək, dünyada yaşayan azərbaycanlılarla əlaqə yaratdı və onların təşkilatlanması, milli birliyin möhkəmlənməsi istiqamətində böyük işlər gördü. Xaricdə yaşayan soydaşlarımızın Ulu öndərlə görüşlərindən sonra müxtəlif sahələrdə qəti addımlar atıldı, onların yaşadıkları dövlətin ictimai-siyasi həyatında fəallıqları artdı, Azərbaycanın taleyüklü problemləri ilə bağlı geniş fəaliyyət

göstərildi.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin hər il dünya azərbaycanlılarına göndərdiyi tarixi müraciətlərində mühüm bir cəhət kimi xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında həmrəylik və milli birlik ideyalarının möhkəmlənməsi xüsusi vurğulanırdı. Heydər Əliyev özünəməxsus uzaqgörənliklə qloballaşan, köklü transformasiya dövrünü yaşayan dünyanın tələblərini öncədən görür və bu səbəbdən xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında möhkəm həmrəyliyi həyati məsələ kimi ortaya qoyurdu. Xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında milli birlik ideyalarının gücləndirilməsi məsələsi dünya azərbaycanlılarının 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda keçirilmiş birinci qurultayında da Ümummilli lider Heydər Əliyevin diqqət mərkəzində olmuşdu. Qurultayda proqram xarakterli nitq söyləyən dünya azərbaycanlılarının lideri Heydər Əliyev haqlı olaraq bu tədbirin təşkil edilməsini müstəqil dövlətçiliyimizin böyük tarixi nailiyyəti hesab etdiyini bildirdi. Qurultayda geniş nitq söyləyən Ulu öndər Heydər Əliyev bütün azərbaycanlılar üçün proqram vəzifələr müəyyənləşdirdi. Azərbaycanın mühüm problemlərinin həll olunmasında xaricdə yaşayan soydaşlarımızın qüvvəsindən səmərəli istifadə olunması məsələsini prioritet kimi ortaya qoydu: “Hamımız - siz də, biz də çox iş görməliyik ki, Azərbaycanın güclü diasporu yaransın. Müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar iqtisadi cəhətdən daha da möhkəmlənib, yaşadıqları ölkələrin iqtisadi-siyasi həyatında fəal iştirak etsinlər, o ölkələrin həyatına öz təsirlərini göstərə bilsinlər. Beləliklə də, müxtəlif ölkələrdə Azərbaycanın müstəqilliyini, onun xarici siyasətini təbliğ etməklə yanaşı, Azərbaycanın problemlərinin həll olunmasına yardım etsinlər”.

Məhz Ulu öndərin təşəbbüsü sayəsində təşəkkül tapmış diaspor hərəkəti getdikcə genişlənərək artıq öz bəhrəsini verməkdə idi. Qurultaydan sonra Azərbaycan diasporunun fəallığı xüsusilə artmışdı.

Diasporumuzun inkişafına təsir edən mühüm amillərdən biri də aidiyyəti təşkilatların işinin vahid bir mərkəzdən - Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən əlaqələndirilməsi oldu. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 5 iyul 2002-ci il tarixli fərmanı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması nəticəsində dövlət-diaspor əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsi üçün ideya-nəzəri və təşkilati şəraitin hazırlanması işi başa çatdı. Beləliklə, əsasını Milli birlik, Həmrəylik və Azərbaycançılıq prinsipləri təşkil edən diaspora siyasətilə Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının Ümummilli liderinə çevrildi.

Diaspor quruculuğu siyasətində yeni mərhələ...

Ümummilli liderin diaspor quruculuğu sahəsindəki fəaliyyətini uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyev də öz növbəsində ölkə hüduqlarından kənarında yaşayan soydaşlarımızda milli ruhun yüksəldilməsinə, onların vahid ideologiya və məqsədlər ətrafında birləşməsinə çalışır. Prezident İlham Əliyev bildirir ki, yalnız güclü diaspora malik xalqlar xarici siyasətdə mühüm uğurlar qazanır, dünya miqyasında mənafeələrini hər zaman layiqincə qoruyur, ümummilli problemlərinin həllinə nail olur, öz dilini, mədəniyyətini, incəsənətini, tarixini lazımi səviyyədə təbliğ edir. Dövlət başçısı 2004-cü il iyulun 27-də ölkə diplomatlarının iştirakı ilə Bakıda keçirdiyi müşavirədə diaspor quruculuğu işini xarici siyasət sahəsində prioritet istiqamətlərdən biri elan etdi. 2006-cı ilin dövlət büdcəsindən diaspor quruculuğu sahəsinə 5 milyon manatın ayrılması da bu diqqət və qayğının bariz nümunəsi idi.

2006-cı ilin martında Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsi ilə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın təşkilatlanması və diaspor quruculuğu siyasətində yeni mərhələnin təməli qoyuldu. Heydər Əliyevin azərbaycançılıq, türkçülük ideyalarının təbliği ilə bağlı siyasətinin davamı olaraq, türkdilli xalqların birliyinin nümunəsi kimi Bakıda Azərbaycan və türk diaspor rəhbərlərinin birinci Forumu, Türk Dövlət və Cəmiyyətlərinin XI Dostluq, Qardaşlıq, Əməkdaşlıq qurultayı və digər tədbirlər keçirildi. Prezident İlham Əliyev dövlətin təkcə öz ərazisində yaşayanlar üçün yox, həm də bütün dünyadakı azərbaycanlılar üçün çalışmasını əsas qayəsinə çevirən liderdir. Dövlət başçısı, eyni zamanda, deyir: “Bizim gücümüz sizin fəaliyyətinizdir. Sizin gücünüz isə Azərbaycan dövlətinin güclü olmasıdır”.

Və Prezident bütün azərbaycanlıları yalnız bir məqsəd ətrafında birləşməyə çağırır. Prezident İlham Əliyev diaspora işinin daha da təkmilləşdirilməsi məqsədilə Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında Sərəncam imzaladı...

Bir sözlə, Heydər Əliyev dünyanın ən böyük, həm də ən fədakar azərbaycanlısı, bütün dünya azərbaycanlılarının lideri idi. Onun ölkənin inkişafında hər bir azərbaycanlının iştirakını istəməsi dövlət rəhbəri, vətəndaş və ən nəhayət, ziyalı mövqeyi idi. Prezident İlham Əliyev isə Ümummilli liderin bütün sahələrdə olduğu kimi, diaspora sahəsindəki arzu və istəklərini reallaşdırdı. Bu gün Azərbaycan diasporasının formalaşması və onun dövlətimizin xaricdəki mənafeələrini yüksək səviyyədə müdafiə etməsi bu siyasətin uğurlu davamına daha bir sübutdur.

Məhz aparılan bu uğurlu siyasətin nəticəsində dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar Azərbaycan Respublikasını özlərinin vətəni sayır və azərbaycanlı olmaları ilə fəxr edirlər.

Ramil VƏLİBƏYOV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında KİV-lərə Dövlət Dəstəyi Fondunun
elan etdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçün

“Yeni Azərbaycan”.-2009.-11 dekabr.-N.232.-S.4.

Vətənə və dövlətçiliyə xidmət naminə həmrəylik

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyi qazandıqdan sonra xalqımızın ictimai-siyasi, milli-mənəvi və mədəni həyatında keyfiyyətə yeni bir tarixi mərhələ başlanmışdır. Əsrlərlə milli müstəqilliyindən məhrum edilən xalqımız bu gün öz taleyinin sahibi olmuşdur. İndi dünya birliyində öz layiqli yerini tutan Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən müstəqil daxili və xarici siyasət xətti mütərəqqi beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən diqqət və rəğbətlə qarşılır.

XX əsrin xarakterik cəhətlərindən biri xalqların müxtəlif səbəblərə görə ayrı-ayrı ölkələrə kütləvi miqrasiyası olmuşdur. Bu proses XX əsr dünya dövlətlərinin yeni iqtisadi, ictimai-siyasi, milli siyasət xəttinə əsaslı təsir göstərmişdir. Güclü maliyyə imkanları ilə fərqlənən icmaların, lobbiciliyin varlığı iri dünya dövlətlərinin daxili siyasətində mühüm fakta çevrildiyindən dövlətlər öz milli maraqlarının müəyyənləşdirilməsi və gerçəkləşdirilməsi prosesində onların istək və arzularının nəzərə alınmasını zəruri hesab etdi.

Vaxtilə azərbaycanlılar da siyasi motivlərə, iqtisadi çətinliklərə görə (mərkəzdən siyasi və iqtisadi asılılıq) SSRİ məkanına səpələnəməli olublar. Lakin indi ölkəmizdən kənardə yaşayan soydaşlarımız bilir ki, harada olmasından asılı olmayaraq onları daima müdafiə edən güclü bir dövləti var. Bu müstəqil Azərbaycan Respublikasıdır. Onun bu səviyyəyə gəlib çatması isə heç də asan başa gəlməmişdir.

80-ci illərin sonlarında SSRİ-nin dağılması milli azadlıq hərəkatının güclənməsi, demokratiyanın genişlənməsi, plüralizm və söz azadlığının bərqərar olması ilə nəticələndi. Bu hadisələr bir çox bürokratik çərçivələri dağıtsa da, hələ mövcud sərhədlər bir-birinə doğma olanları məsafədə saxlamaqda idi. Məhz ilk dəfə Naxçıvanda belə sərhədlərə qarşı “üsyən” baş verdi. 1989-cu ilin dekabr ayında Naxçıvanla İrən və Türkiyəni ayıran sərhəd istehkamları və tikanlı məfillər dağıldı. Mənəvi yaxınlıqdan faktiki yaxınlığa doğru atılan, mühüm tarixi hadisə olan bu addım Türkiyə və İrənla münasibətlərimizin yaxınlaşmasına, ömrü boyu bir dəfə belə görüşməmiş qohumların qovuşmasına şərait yaratdı. 1989-cu ilin dekabr ayında baş vermiş bu hadisəyə xüsusi əhəmiyyət və qiymət verən Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi 16 dekabr 1991-ci ildə bu barədə xüsusi qərar qəbul edərək 31 dekabrı Dünya azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü elan etdi və Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinə də bu barədə qərar qəbul etmək tövsiyə olundu. Artıq 18 ildir ki, bu tarixi günü bütün dünya Azərbaycanlıları bayram kimi qeyd edirlər.

Həmin illərdə ulu öndər Heydər Əliyev böyük uzaqgörənliklə bildirirdi ki, “hal-hazırda qarşımızda duran ən vacib və tələpəli vəzifələrdən biri əl-ələ verərək dünya azərbaycanlılarının hər hansı bir ölkədə və mühitdə yaşamaq, fəaliyyət göstərmək, özünün milli-mənəvi dəyərlərini qorumaq, inkişaf etdirmək, beynəlxalq aləmdə mədəni, istedadlı, qədim tarixə və demokratik dövlətə malik olan xalq kimi təmsil olunmaq hüququnu təmin etməkdir”.

Azərbaycan Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri, hörmətli cənab Ramiz Mehdiyev özünün “Azərbaycanın inkişaf dialektikası” kitabında bu fakta münasibətini belə qələmə alır: “...Hamımızın qəlbini rıqqətə gətirən, hamımızı ümidli sabaha səsləyən milli həmrəylik bayramının qeyd olunması xalqımızın heç zaman səngiməyən milli birlik və həmrəylik hisslərinin təntənəsi kimi qavranılır. Eyni zamanda bu bayram onun rəsmi şəkildə qeyd olunmasının təşəbbüskarı olan Heydər Əliyevin xalqımızı həmrəyiyə və birliyə aparan uzaqgörən siyasətinin təəcəssümüdür. Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik gününün təntənə ilə qeyd edilməsi artıq xoş bir ənənəyə çevrilmişdir. Həmrəylik ideyasının bütün azərbaycanlıların qəlbində dərin kök salması, xalqımızın özünə inamını tələq edən güclü amilə çevrilməsi bu bayramı daha da dəyərləndirir, onun milli-emosional təsir gücünü artırır”. Lakin bu bayram asan qazanılmamışdı.

Sovet imperiyası dağılmağa başlayanda Azərbaycan xalqı da öz azadlığı və suverenliyi uğrunda mübarizəyə qalxdı. Milli azadlıq hərəkatının vüsət almasından qorxan mərkəz sərt və amansız tədbirlərə əl atdı. İttifaq rəhbərliyi əksəriyyəti ermənilərdən ibarət olan sovet ordusunun hissələrini və zirehli texnikanı Bakıya yeridərək 20 Yanvar qırğını törətdi. Bundan sonra isə xalqımız erməni daşnakları və separatçıların əli ilə uzun və dağıdıcı müharibəyə cəlb edildi, Xocalı soyqırımı törədildi. Torpaqlarımızın 20 faizi işğal edildi, 20 min vətən övladı şəhid verildi, 50 min nəfər əlil oldu, bir milyondan artıq insan doğma yurdundan didərgin düşərək qaçqına və köçkünə çevrildi.

Təəssüf ki, uzun müddət informasiya blokadasında saxlanılan Azərbaycanın özü beynəlxalq aləmdə Ermənistanı blokadaya alan bir ölkə kimi tanındı, hətta ABŞ konqresi tərəfindən “Azadlığı Müdafiə Aktı”nın 907-ci maddəsinə düzəliş qəbul edilərək ölkəmizə humanitar yardımın göstərilməsi qadağan edildi.

Məhz belə bir məqamda xalqın təkidli tələbi ilə ümummillə liderimiz Heydər Əliyev yenidən hakimiyyətə qayıtdı. Qısa müddətdən sonra informasiya blokadası yarıldı və Azərbaycan haqqında əsl həqiqətlər dünya ictimaiyyətinə çatdırıldı. İndi Azərbaycan 16 il bundan əvvəlki vəziyyətlə müqayisədə nisbətən daha çox dəstəklənir, onun haqq işi dünya dövlətləri tərəfindən tanınır və müdafiə edilir.

Lakin həm ulu öndərimiz Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə, həm də onun uzaqgörən strateji siyasi kursunun layiqli davamçısı möhtərəm cənab Prezidentimiz İlham Əliyevin dövlət idarəçiliyi dövründə atəşkəs rejiminə sadiq qaldığımızı və münaqişənin dinc yolla nizama salınmasına tərəfdar olduğumuzu dəfələrlə bəyan etsək də, beynəlxalq ictimaiyyət və dünyanın aparıcı dövlətləri hələ də qəti mövqə nümayiş etdirmirlər. Bütün bunlara rəğmən Yer üzünün əksər ölkələrinə səpələnmiş Azərbaycan övladlarının qüvvəsindən istifadə etmək, onların söyləri ilə haqlarımızın müdafiəsi zərurəti meydana çıxmışdır. Əlbəttə, onların birliyi, həmrəyliyi olmadan nəyəsə nail olmaq özü də sadələhvlük olardı. Ona görə də bu sahədə işləri daha mütəşəkkil qurmaq, təşkilatlanmaq, əlaqələri möhkəmləndirmək və mövcud məlumatları soydaşlarımıza operativ şəkildə çatdırmaq üçün dahi Heydər Əliyev 5 iyul 2002-ci il tarixli fərmanı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaratmış və həmin ilin dekabr ayının 27-də isə “Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Əlbəttə, müvafiq dövlət orqanının yaradılması və bununla yanaşı, müvafiq qanunun qəbul edilməsi dünya azərbaycanlılarının milli birliyi və təşkilatlanması prosesini daha da sürətləndirmiş, soydaşlarımızın öz tarixi Vətəni ilə əlaqələrinin genişlənməsini təmin etmiş və ölkəmiz haqqında həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasına geniş imkanlar açmışdır.

Məhz həmin tarixdən başlayaraq Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla əlaqələri dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Dünyanın bir çox aparıcı, inkişaf etmiş dövlətlərinə rəsmi və işgüzar səfərləri zamanı, eləcə də Bakıya gəlmiş Azərbaycan diasporunun görkəmli nümayəndələri ilə çoxsaylı görüşlərindən sonra ulu öndər 2001-ci il may ayının 23-də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında mənəvi, siyasi birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi ilə bağlı məsələlərin vacibliyini nəzərə alaraq, xüsusi sərəncam imzalamış və 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakı şəhərində ilk dəfə olaraq Dünya Azərbaycanlılarının Birinci Qurultayının keçirilməsinə qərar vermişdir. Haqlı olaraq bir çox tarixçi alimlərimiz və politoloqlarımız bu qurultayı müstəqil dövlətçiliyimizin böyük tarixi nailiyyəti hesab etmişlər. Qurultayda çıxış edən böyük öndər Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətinin keçdiyi tarixi inkişaf yolunu geniş təhlil etmiş, müstəqillik qazandıqdan sonra ölkəmizin qarşılaşdığı mühüm siyasi, iqtisadi çətinlikləri və problemlər üzərində dayanaraq, qurultay iştirakçalarına, soydaşlarımıza bu barədə ətraflı məlumat vermiş, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesində onların da yaxından iştirak etmələrini Vətən qarşısında müqəddəs borc hesab etmişdir. Dünya azərbaycanlılarının Vətənin mənafeyi naminə gördükləri işləri yüksək qiymətləndirən dərin zəka sahibi çox mühüm bir məqama toxunaraq deyirdi: “Azərbaycan dövləti müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq, öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir”.

Danılmaz faktdır ki, Heydər Əliyev hər dəfə hər hansı bir ölkədə işgüzar səfərdə olarkən orada yaşayan azərbaycanlılarla görüşdən sonra həmin ölkədəki azərbaycanlılar arasında böyük canlanma yaranırdı. Xaricdə yaşayan həmvətənlərimiz ulu öndərimizin çıxışlarından sonra bir diaspor halında təşkilatlanmağa başlayır, vaxtilə qurduqları, lakin zəif fəaliyyət göstərən cəmiyyətlərin qayğısına qalır, onların fəallığını artırmaq istiqamətində konkret tədbirlər həyata keçirirdilər. Ona görə də qətiyyətlə demək olar ki, dünyanın bir çox ölkələrində güclü Azərbaycan diasporunun yaranması və fəaliyyəti məhz ulu öndərimizin bu sahədə apardığı məqsədyönlü siyasətin, soydaşlarımıza göstərdiyi böyük qayğı və diqqətin sayəsində mümkün olmuşdur.

Bu gün əminliklə demək olar ki, müstəqil dövlətimiz inkişaf edib möhkəmləndikcə Azərbaycanın xarici ölkələrdə fəaliyyətə başlayan səfirlərinin sayı da artır. Bu da, şübhəsiz, həmin ölkələrdə yaşayan həmvətənlərimizə böyük qayğı və diqqət göstərilməsi, onların təşkilatlanması və fəaliyyətlərinin istiqamətləndirilməsi işinə çox böyük təsir göstərir. Nahaq deyil ki, ulu öndər xarici ölkələrə səfərləri zamanı həmvətənlərimizlə görüşündə təkrar-təkrar deyirdi: “Siz ölkənizdə fəaliyyət göstərən Azərbaycan səfirləkləri ilə müntəzəm əlaqə saxlayın. Sizin bütün problemlərinizin həllinə Azərbaycan səfirliyi qayğı ilə yanaşacaqdır”.

Bu gün ulu öndər Heydər Əliyevin dövlətçilik və idarəçilik siyasətini onun layiqli varisi möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev çox yüksək siyasi ustalıqla davam etdirir. Onun həyata keçirdiyi iqtisadi, siyasi inkişaf strategiyası Azərbaycana son illər ərzində böyük nailiyyətlər qazandırmış və bunun nəticəsində ölkəmiz qabaqcıl dünya ölkələrinə uğurla inteqrasiya olunmuşdur. İndi ölkəmizin iqtisadiyyatı dünyada ən yüksək sürətlə artan iqtisadiyyat kimi beynəlxalq aləmin diqqət mərkəzindədir. Hətta bütün dünyanı maliyyə böhranı bürüdüyü bir vaxtda iqtisadiyyatımızın inkişaf tempi sabit qalmış və ölkə iqtisadiyyatında heç bir problem yaranmamışdır.

Respublikamızda həyata keçirilən regional inkişaf proqramı iqtisadi inkişafın tərkib hissəsi kimi Azərbaycanın bölgələrinin inkişafının təmin edilməsində strateji rol oynamışdır. Bunun nəticəsidir ki, ötən altı

İldə ölkəmizdə yeddi yüz mindən çox yeni iş yeri açılmış, əhalinin məşğulluğunun artması yeni müəssisələrin yaranması hesabına təmin olunmuşdur. Bu bir daha möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin ilk dəfə prezident seçilərkən verdiyi vədlərə necə sadıq qaldığını gerçək işlərlə əyani nümayiş etdirir.

Tarix göstərir ki, mükəmməl iqtisadi bazası olan hər bir dövlət nəinki mövcud siyasi proseslərdə iştirak edir, eyni zamanda ona təsir göstərməyə də siyasi gücü çatır. Hadisələrə bu mövqedən yanaşsaq görərik ki, iqtisadiyyatımızın inkişafı mövqələrimizin möhkəmlənməsi və gücümüzün daha da artmasına möhkəm zəmin yaratmışdır. Bu ulu öndərimiz Heydər Əliyevin vaxtilə böyük uzaqgörənliklə “əgər iqtisadiyyatımız güclü olsa, dünya arenasında mövqələrimiz də möhkəm olacaq” fikrinin parlaq tətənəsidir. Bu amil nəinki ölkə daxilində, həm də beynəlxalq aləmdə dövlətimiz və millət mənafeyimiz naminə bir sıra mühüm işlərin həyata keçirilməsinə də şərait yaradır.

Dünya əhəmiyyətli iqtisadi layihələrin – “Əsrin müqaviləsi”nin, Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum neft və qaz kəmərlərinin çəkilməsi həm ölkədaxili inkişafımıza, həm də xarici əlaqələrimizin hərtərəfli genişlənməsinə və möhkəmlənməsinə öz müstəsna təsirini göstərmiş və bu gün də göstərməkdədir. Lakin bunlar Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun çəkilişi, Azərbaycanın beynəlxalq NABUKKO layihəsinə qoşulması və sair strateji layihələrlə davam edir. Bu layihələrin həyata keçirilməsi sayəsində ölkəmiz nəinki özünün daxili tələbatını ödəyir, eyni zamanda xarici dövlətlərlə yüksək səviyyədə münasibətlər qurmaqla dövlətçiliyi, milli maraqları və xaricdə yaşayan azərbaycanlıların mənafeyini əsas götürür.

İqtisadi inkişaf, tərəqqi, balanslaşdırılmış effektiv xarici siyasət, ölkədaxili sabitliyin qorunub saxlanması və onun dönməzliyinin təmin edilməsi möhtərəm Prezidentimizin dövlətçilik konsepsiyasının tərkib hissəsidir və bu da öz növbəsində xalqımızın və dövlətimizin gələcək inkişafına hesablanmışdır.

Möhtərəm Prezidentimiz Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayındakı çıxışında haqlı olaraq qeyd etmişdir ki, “həyata keçirdiyimiz iqtisadi layihələr dövlətimizin möhkəmlənməsinə, həm də xarici ölkələrdə səfirlərimizin açılmasına, bunun sayəsində orada yaşayan soydaşlarımızın problemlərinin həllinə də öz təsirini göstərir”. Bu amillər heç şübhəsiz təsirsiz ötüşmür. Həqiqətən də, qurultaydan keçən müddət ərzində Azərbaycan diasporunun fəallığı xeyli artmış, soydaşlarımızın mütəşəkkilliyi və həmrəyliyi daha da güclənmişdir.

Azərbaycan diaspora təşkilatları artıq böyük bir qüvvədir. Bu gün 50 milyona yaxın dünya azərbaycanlılarının təxminən 11 milyonu hazırda öz doğma Vətəmindən uzaqda yaşayır. Dünyanın demək olar hər yerində məskunlaşmış soydaşlarımızın siyasi-iqtisadi və sosial-mədəni fəaliyyəti yaşadıkları ölkələr, oradakı şərait, mənəvi dəyərlər kimi müxtəlifdir. Ona görə də Azərbaycan diasporunun fəallığı azərbaycanlıların yayılma coğrafiyasının araşdırılmasını və soydaşlarımızın sayının dəqiqləşdirilməsini zərurətə çevirir.

Problemlərə və çətinliklərə baxmayaraq, azərbaycanlılar hər zaman öz milli mənsubiyyətini, adət-ənənələrini, mənəvi-əxlaqi dəyərlərini qayğı ilə qoruyub saxlayıb, doğma Vətənlə əlaqələrini itirməyiblər. Bu gün dünyanın müxtəlif ölkələrində diasporumuzun mövcudluğu da məhz bu amillə bağlıdır. Son statistik göstəricilərə əsasən soydaşlarımız Avropanın Türkiyə və Rusiya məkanında milyonlarla, Ukraynada, Belarusda, Almaniya və başqa ölkələrdə yüz minlərlə göstərilir.

Dünya azərbaycanlılarının potensial imkanlarını müstəqil dövlət quruculuğu prosesində meydana çıxan müxtəlif problemlərin həlli naminə səfərbər etmək, milli birliyə, həmrəyliyə və mütəşəkkilliyə nail olmaq ölkə rəhbərliyinin diqqət yetirdiyi mühüm məsələlərdəndir.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birliyin, həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi üçün şərait yaradır və onların bütün fəaliyyət planı müntəzəm olaraq müzakirə olunur, əlaqələndirilir. Bu da onlara vahid mövqedən çıxış etməyə zəmin yaratmış olur. Ona görə də xaricdə yaşayan soydaşlarımızın fəallığı çox önəmli bir faktır.

Təcrübə göstərir ki, milli dövlət xaricdə yaşayan soydaşları ilə əlaqələrini möhkəm və müntəzəm qurduqda, onun potensial imkanlarından məqsədyönlü və səmərəli istifadə etdikdə diasporun səyini, qüvvəsini dövlət quruculuğu problemlərinin həlli istiqamətinə yönəltdikdə çox şeyə nail olmaq mümkündür. 1994-cü ildən başlayaraq diasporumuzun nümayəndələrinin respublikamızla sıx əlaqə saxlaması onun özünün də formalaşmasına, gücünün artmasına və xaricdə mütəşəkkil bir qüvvəyə çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Bu gün Azərbaycan xalqı öz müstəqilliyinin ən şərəfli illərini yaşayır. Çünki onun qurucusu dahi Heydər Əliyevin Azərbaycanın müstəqilliyini əbədiləşdirmək missiyasını onun layiqli davamçısı, möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev çox böyük siyasi uzaqgörənliklə davam etdirir. Bunun nəticəsidir ki, indi müstəqil Azərbaycan təkcə regionda deyil, bütün dünyada mühüm strateji bir partnyora çevrilmişdir. Möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev ötən il Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü və Yeni il münasibətilə Azərbaycan xalqına təbrikində bunu belə ifadə etmişdir: “Azərbaycan artıq Avropanın enerji təhlükəsizliyi üçün çox önəmli ölkəyə

çevrilir və biz bundan olduqca məmnunuq. Əlbəttə ki, Azərbaycan xalqının milli maraqlarının qorunması üçün bu amildən uğurla istifadə edəcəyik”.

Özünün siyasi fəaliyyətində diaspor və lobbi quruculuğu işinə diqqətlə yanaşan cənab İlham Əliyev hələ AŞPA-da Azərbaycan nümayəndə heyətinə başçılıq edərkən mövcud problemə obyektiv münasibəti, diplomatik bacarığı və yanaşması ilə nəinki bir çox xarici ölkələrin nümayəndə heyəti rəhbərlərinin rəğbətini qazanmış, həm də AŞPA rəhbərlərinin yaxın dostuna çevrilmiş, eyni zamanda həmin rəhbərləri Azərbaycan nümayəndə heyətinin müdafiəsinə çəkməyi bacarmışdır. Ölkəyə rəhbərliyi dövründə dövlət başçısının MDB məkanında azərbaycanlıların təşkilatlanması işinə diqqəti daha da artmış və bunun nəticəsində Rusiyada Ümumrusiya Azərbaycanlıları Konqresinin yeni regional şöbələri yaradılaraq soydaşlarımız arasında həmrəyliyin möhkəmləndirilməsi istiqamətində ardıcıl işlər görülmüşdür. Bu iş indi də bütün sahələr üzrə yüksək səviyyədə davam etdirilir.

Yeri gəlmişkən, Rusiyadakı diasporumuzun bugünkü fəaliyyətinin güclənməsində Heydər Əliyev Fondunun, eyni zamanda onun bu ölkədəki nümayəndəliyinin gərgin əməyi də yüksək qiymətləndirilməlidir.

Azərbaycan siyasətinin diplomatik uğurlarından biri də 2005-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Konqresində Amerika-Azərbaycan işçi qrupunun yaradılmasıdır. Bu, Konqresdə Azərbaycanla bağlı həqiqətlərin səslənməsi, Ermənistanın işğalçı dövlət kimi ifşa edilməsi və xalqımızın mənafeyi baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Cənab Prezident bu ölkədə səfərdə olarkən Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin əhəmiyyətini və zəruriliyini çox sadə, lakin yüksək diplomatik məntiqlə açıqlayaraq demişdir: “Ölkənin maraqlarını təmin etmək üçün onun daxilində gedən proseslər kifayət etmir. Biz nə qədər çalışsaq, öz diplomatik səylərimizi nə qədər artırsaq da yenə diasporun köməyinə, dəstəyinə böyük ehtiyac vardır. Çünki siz burada yaşayırırsınız, Amerika vətəndaşlarıdır. Siz öz səsinizi ucaldanda yəqin ki, bu daha yaxşı eşidilir, nəinki biz hansısa məsələni qaldıranda. Ona görə gərək biz hamımız bu imkanlardan səmərəli istifadə edək. Azərbaycan nə qədər güclü olsa, yəqin ki, sizin üçün də bir o qədər yaxşı olar. Azərbaycanın dünyadakı mövqeyi, hörməti artdıqca, əlbəttə, hər bir azərbaycanlı bundan qürur hissi duyur, vətənpərvər insanlar kimi siz bununla fəxr edirsiniz. Eyni zamanda, sizin burada mövqeyiniz nə qədər möhkəm olsa, Azərbaycanın maraqları da bir o qədər təmin ediləcəkdir”. Göründüyü kimi möhtərəm Prezidentimiz daxili və xarici siyasəti uğurla aparmaqla yanaşı, buradakı azərbaycanlıların mütəşəkkilliyinə və həmrəyliyinə də böyük önəm verir, həm də bunu lobbiçilik siyasətinin əsası kimi qiymətləndirir. Həmişə olduğu kimi bu gün də Prezidentimiz xarici ölkələrə səfərlərində həmişə soydaşlarımızı Azərbaycanla bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması işində daha fəal olmağa çağırır, həmvətənlərimizə azərbaycançılıq ideologiyasının, onların mənəvi-siyasi birliyinin əsas istinad nöqtəsinə çevrilməsi istiqamətində məqsədyönlü iş aparmağını tapşırır.

Dövlətimiz xarici siyasətdə prioritet istiqamətlərdən biri kimi xaricdə yaşayan soydaşlarımızla əlaqələrin genişləndirilməsini, ölkədəki sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının mahiyyətinə uyğun olaraq onların bu quruculuq işinə cəlb edilməsini də əsas vəzifələrdən biri sayır. Elə aparılan dövlət siyasətinin mahiyyəti də ondan ibarətdir ki, dünya azərbaycanlılarının potensial imkanları müstəqil dövlətimizin quruculuğu prosesində yaranan problemlərin həlli naminə səfərbər edilsin, milli birliyə, həmrəyliyə və mütəşəkkilliyə nail olunsun.

Bu gün dünyanın hər yerinə səpələnmiş azərbaycanlıları iki yüzdən çox birlik, cəmiyyət və assosiasiya birləşdirir. Bütün bunları özündə birləşdirən diasporun fəaliyyəti qürurvericidir. Ona görə ki möhtərəm Prezidentimizin rəhbərliyi altında görülən işlər və onun apardığı daxili və xarici siyasət sahəsində əldə edilən uğurlar soydaşlarımızın da milli şüurunu, özünüdərkini, torpağa bağlılığını günü-gündən möhkəmləndirməkdədir.

Təbii ki, dövlətimizin başçısının böyük siyasətdə uğurlarını təmin edən şəxsi keyfiyyətləri ilə bərabər, onun fəaliyyətini stimullaşdıran faktorları da unutmamaq olmaz. Prezident cənab İlham Əliyevin təkml siyasi təlimə – Heydər Əliyevin milli dövlətçilik fəlsəfəsinə istinad etməsi və bunun Azərbaycan dövlətçiliyinin taleyində oynadığı tarixi və müstəsna rol bütün dünya azərbaycanlılarına məlumdur. Ən başlıcası isə bu təlim Azərbaycanın müstəqilliyinə təminat yaradaraq, ona əbədi və dönməz xarakter verməklə, eyni zamanda onun gələcək inkişafına, xalqın və millətin sıx birliyinə nail olunmasına geniş yol açmışdır.

Azərbaycançılığın əsas faktorlarından biri milli dövlətçilik, digəri isə milli-mənəvi dəyərlərdir. Ulu öndərimizin xaricdə yaşayan soydaşlarımıza tövsiyələrindən biri də bundan ibarət idi ki, milli dövlətçiliyimizin qorunması və inkişafı üçün, ilk növbədə, hamı milli-mənəvi dəyərlərin, adət-ənənələrin keşiyində durmalı, milli kimliyini istənilən ölkədə yaşatmalıdır. Xalqımızın milli-mənəvi birliyinin əlamətdar rəmzinə çevrilmiş 31 dekabr tarixinin Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi günü kimi hər il yüksək səviyyədə qeyd olunması ulu öndərimizin necə böyük və müqəddəs amallar uğrunda mübarizə apardığını bir daha təsdiqləyir. Bu bayram günü ilə əlaqədar respublikamızın hər yerində olduğu kimi Siyəzən rayonunda da bir sıra işlərin görülməsilə bağlı tədbirlər planı hazırlanmışdır.

Bu gün gözü Azərbaycanda olan, xarici ölkələrdə yaşayan qardaş və bacılarımız dahi rəhbər Heydər Əliyevin milli ideologiyamızın əsasını təşkil edən azərbaycançılıq ideologiyası ətrafında daha sıx birləşməli və

müstəqil Azərbaycanın haqq işi uğrunda mübarizədə ümummilli lider Heydər Əliyevin layiqli davamçısı Prezident cənab İlham Əliyevi dəstəkləməlidirlər. Dünya azərbaycanlıları da Vətənə naminə çalışmalı və bilməlidir ki, onların arxalarında hüquq və mənafelərini daima qorumağa çalışan və hazır olan müstəqil Azərbaycan dövləti durur.

Bizi bir xalq, bir millət, bir insan olaraq bu torpaq yetişdirib. Buna görə hər birimizin canında azərbaycançılıq ruhu yaşayır. Bizi bir-birimizə bağlayan və daha sıx birləşməyə sövq edən də azərbaycançılıq ruhu, azərbaycançılıq ideyası olmalıdır. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayında soydaşlarımıza müraciətində dediyi “Kim Azərbaycanı sevirsə, kim Azərbaycanın müstəqil dövlət olmağını istəyirsə, kim Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü istəyirsə, o, bu bayraq altında, azərbaycançılıq amalı, ideyaları ətrafında birləşməlidir” fikri bu gün bizi daha çox səfərbər etməlidir.

Hazırda Azərbaycan öz tarixinin şərəfli və mürəkkəb bir dövrünü yaşayır. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin və suverenliyinin qorunub möhkəmləndirilməsi, ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi, o cümlədən işğal olunmuş torpaqlarımızın azad olunması, ölkə iqtisadiyyatının sürətlə inkişaf etdirilməsi, əhalinin sosial problemlərinin həlli, Azərbaycanın dünya birliyində öz layiqli yerini tutması yolunda görüləsi işlər hələ çoxdur. XXI əsrdə müstəqil Azərbaycanın inkişafı naminə görülməli işlərin həyata keçirilməsinin əsas ağırlığını və məsuliyyətini dərk edirik. Vətənə xidmət naminə heç bir azərbaycanlı qüvvəsini əsirgəməməlidir.

Əflatun RUFİYEV,
Siyəzən Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı

“Xalq qəzeti”.-2009.-25 dekabr.-N 287.-S.4.

Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi Heydər Əliyevin ən böyük arzularından biri idi

31 Dekabr Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günüdür

Azərbaycan xalqı 18-ci ildir ki, Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəlik Günü böyük qürur hissi ilə qeyd edir. Bu əziz günün tarixinə bir qədər ətraflı diqqət yetirək. 1988-ci il noyabrın 17-də tələbələrin təşəbbüsü ilə başlanan mitinq tezliklə xalq hərəkətinə çevrildi. Ana torpağımıza uzanan xain əllər geri çəkilmək bilmir, bəd əməllərin və məkrli yögrülmuş çirkin niyyətlərin, yersiz iradların və amansız ittihamların ardı-arası kəsilmirdi.

1988-ci ilin əvvəllərində Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılara, sözün əsl mənasında, divan tutulurdu. Qışın oğlan çağında ayaqyalın, başıaçıq meşələrə, dağlara qovulan, qar uçqunları altında qalan körpələrimizin, qız-gəlinlərimizin ah-naləsi eşidilmirdi...

...Mərkəzdəki Azərbaycana düşmən qrupların və daxildəki satqınların səyi nəticəsində azərbaycanlıların Qarabağdakı dədə-baba torpaqlarından köçürülməsi də həyata keçirildi, xalq hərəkəti içərisində təfriqə salındı. Nəticədə Azərbaycanın tarixi ərazisi olan Qarabağ itirildi. Bunun ardınca tarixi cinayət – 90-cı ilin Qanlı Yanvar qırğını baş verdi. Rus ordusunun Qorbaçovun başçılığı ilə Bakıda törətdiyi dəhşətli hadisəni bütün dünyaya bəyan etmək üçün Heydər Əliyev Azərbaycanın Moskvadakı nümayəndəliyinə gəldi. Xarici jurnalistlərin qarşısında Heydər Əliyev SSRİ tarixində ilk dəfə olaraq o dövürkü Sov.İKP Mərkəzi Komitəsinin Baş katibi Mixail Qorbaçovu Azərbaycan xalqının qətlinə ittiham etdi. Bu çıxışdan sonra isə Heydər Əliyev xalqının ağır və faciəli günlərində Vətənə dönməyi qərarlaşdırdı. Dağılmaqda olan imperiya Heydər Əliyevin şəxsiyyətinə və bu dahi insanın siyasi baxışlarına yaxşı bələd olduğu üçün onun öz doğma Vətəninə dönməsinə böyük maneələr törətməyə başladı. Amma bu dahi siyasətçi bütün maneələri dəf edərək Bakıya dönməyə müvəffəq oldu. Bu dövrdə öz çirkin əməllərini həyata keçirmək istəyənlər Heydər Əliyevin Bakıda siyasi fəaliyyətinə maneələr yaradır və onun ölkəni tərk etməsini istəyirdilər.

İyulun 22-də Heydər Əliyev doğma diyarı Naxçıvana gəldi. Həmin gün axşamüstü şəhərin baş meydanına toplaşan 80 min nəfərlik ümumxalq izdihamı onu böyük sevinclə salamladı.

Beləliklə, ömrünün bundan sonrakı dövrünü xalqı ilə birgə keçirməyi arzulayan ulu öndər Naxçıvanda yaşamağa başladı. 1990-cı ilin sentyabrında Azərbaycan SSR və Naxçıvan MSSR xalq deputatı seçildi. Elə həmin vaxtdan Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətə qayıdışının birinci mərhələsi başladı.

Həmin il noyabrın 17-də Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin birinci sessiyası məhz Heydər Əliyevin sədrliyi ilə öz işinə başlayaraq xalqımız üçün taleyüklü, son dərəcə əhəmiyyətli qərarlar qəbul etdi. Muxtar respublika əhalisi, həmçinin Azərbaycan xalqı tərəfindən böyük sevinc və alqışla qarşılanan bu qərarlar o zamankı respublika rəhbərliyini, necə deyərlər, şoka salmış, SSRİ məkanında böyük əks-səda yaratmışdı.

Bu qərarlara əsasən, keçmiş Sovet İttifaqı tarixində ilk dəfə məhz Naxçıvanda muxtar respublikanın adından "sovet", "sosialist" sözləri çıxarıldı, MR Ali Soveti həmin gündən Ali Məclis adlandırıldı, ay-ulduzlu, üçrəngli bayrağımız 70 illik fasilədən sonra ilk dəfə yenidən parlament səviyyəsində qaldırılaraq muxtar respublikanın dövlət bayrağı kimi qəbul edildi.

O zaman Naxçıvan Muxtar Respublikası ağır vəziyyətdə idi, blokada şəraitində yaşayırdı. Ermənistanla 300 kilometrlik sərhəd boyu erməni silahlı qüvvələri SSRİ müdafiə nazirinin birinci müavini, ordu generalı Varenikovun başçılıq etdiyi rus qoşunları ilə birlikdə Naxçıvana qarşı işğalçılıq müharibəsi aparırdılar. Respublika rəhbərliyi və mərkəzi hakimiyyət Naxçıvanın təhlükəsizliyinə laqeyidlik göstərir, daşnakların təcavüzünə qarşı tədbirlər görmürdülər. Həmin dövrdə — 1989-cu il dekabr ayının 31-də Naxçıvan əhalisi və ziyalıları "sərhəd hərəkəti"na başladılar. Əhali Arazın o tayında yaşayan qohum-əqrəbası və soydaşları ilə görüşmək məqsədilə sərhəd dayaqlarını söküb dağıtdı. Mərkəzin ən sərt tədbirlərinə baxmayaraq, naxçıvanlıların cəsarəti və dəmir iradəsi ilə 1989-cu ilin dekabr ayının 31-də bütün sərhədlər açıldı, insanlar görüşdülər. 70 il "dəmir pərdələr" arxasında totalitar rejimdə yaşayan insanlar, nəhayət ki, bir-birinə qovuşdu, həsrətə son qoyuldu, yaxın qohumlar ünsiyyət yarada bildilər. Bu hadisə Azərbaycan milli tarixində ən böyük hadisə idi. Bu hadisələr zəminində dünya azərbaycanlıları ilə əlaqələrin genişləndirilməsi üçün Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi 1991-ci il dekabr ayının 16-da hər il dekabr ayının 31-nin Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəlik Günü kimi qeyd edilməsi haqqında qərar verdi və onun rəsmiləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinə qanunvericilik təşəbbüsü ilə müraciət göndərdi. Çox təəssüf ki, bu qərar Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə qəbul edildiyi üçün o vaxtkı rəhbərliyin xalqın taleyinə göstərdiyi biganəlik üzündən kağız üzərində qaldı. Xalqın yekdil təkidi ilə Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra onun xüsusi səyləri nəticəsində dünya azərbaycanlılarını yaxınlaşdırmaq istiqamətində yeni mərhələ başlandı.

1991-ci il sentyabrın 3-də isə Naxçıvanda Ali Məclisin növbəti sessiyası keçirilən gün binanın qarşısında toplaşan minlərlə insanın və deputatların böyük əksəriyyətinin təkidi ilə Heydər Əliyev MR Ali Məclisinin sədri seçildi. Həmin gündən siyasi fəaliyyətə qayıdışın ikinci mərhələsi başlandı.

1991-93-cü illər ərzində muxtar respublikada böyük işlər görüldü. İri təyyarələri qəbul edə bilməsi üçün Naxçıvan aeroportunun yeni uçuş zolağı inşa edildi, İrana sadələşdirilmiş keçid təşkil olundu, Naxçıvanı Türkiyə ilə birləşdirən “Ümid körpüsü” salındı, muxtar respublikanın müdafiəsini və təhlükəsizliyini təmin edən “Qars müqaviləsi” təzələndi, Türkiyə və İrandan elektrik enerjisi, müxtəlif ərzaq məhsulları alındı, nizami ordu quruculuğu həyata keçirildi. Bu illər ərzində Naxçıvan düşmən əhatəsində mətinliklə dayandı, döyüşdü, yaşadı, inkişaf etdi.

Bütün bunlar isə o illərdə Naxçıvanı gözlənilən fəlakətlərdən qorumaq missiyasını yerinə yetirən qeyrətli vətəndaşın, müdrik rəhbərin titanik fəaliyyəti, böyük səyləri və şəxsi nüfuzu hesabına əldə edilirdi.

Həmin dövrdə respublikada hərə-mərcək baş alıb gedirdi, torpaqlar işğal olunurdu, təsərrüfat, sənaye dağılmışdı. Ölkə, demək olar ki, parçalanmaq təhlükəsi ilə üz-üzə idi. Belə bir şəraitdə Azərbaycanın ziyalıları Naxçıvan Ali Məclisinin sədri, dünya şöhrətli, zəngin həyat təcrübəsinə malik Heydər Əliyevə müraciət etdilər: — Ulu öndər bir siyasi partiya yaratsın və bu siyasi partiyanın rəhbərliyini öz üzərinə götürsün. Beləliklə, 1994-cü il oktyabrın 24-də Heydər Əliyev ziyalıların çağırışına, müraciətinə öz müsbət cavabını verdi. Həmin ilin 21 noyabrında Yeni Azərbaycan Partiyası blokada şəraitində olan Naxçıvan şəhərində öz təsis konfransına yığıldı...

Partiyanın ilk sənədlərində möhtərəm Heydər Əliyevin belə bir müdrik kəlamı həkk olunmuşdu: “Yeni, müstəqil Azərbaycan uğrunda!” Bunun ardınca belə bir ifadə də vardı: “Yeni Azərbaycan Partiyası dünənin, bu günün, gələcəyin partiyasıdır”. Onu da qeyd etmək istərdim ki, Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) tarixi zərurətdən yarandı. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin başçılıq etdiyi YAP seçkilərdə böyük üstünlük qazanmaqla xalq arasında nə qədər böyük nüfuzə malik olduğunu sübut etdi. Yeni qəbul edilmiş Konstitusiyada insan hüquqları ilə bağlı və demokratiyanın inkişafına stimül verən mühüm müddəalar öz əksini tapdı. Hakimiyyət bölgüsü prinsipi təsbit edildi. Ali qanunverici, ali icraedici və ali nəzarətedici hakimiyyət olmaqla demokratik idarəetmənin əsası olan üç hakimiyyət qolu yaradıldı. Bunun nəticəsidir ki, hazırda respublikamızda qırxdan çox siyasi partiya fəaliyyət göstərir. Cəmiyyətdə tutduğu mövqeyinə, siyasi nüfuzuna, yüksək intellektual səviyyəli kadr potensialına görə bu nəhəng partiya digər partiyalardan əsaslı surətdə fərqlənir.

...Ölkə rəhbərliyinə qayıdışının ilk günlərindən Heydər Əliyev zəkası və gərgin əməyi itirilmiş torpaqlarımızı geri qaytarmaq, ərazi bütövlüyümüzü təmin edib xalqımız üçün əmin-amanlığa və firavanlığa nail olmaq qayəsinə xidmət etmişdir.

Bütün bunları əldə etmək üçün Azərbaycana qüdrətli Milli Ordu, bunun üçün də güclü iqtisadiyyat lazım idi. Güclü iqtisadiyyatı əldə etmək üçün isə döyüş əməliyyatlarının dayandırılmasına, ölkənin nəfəs almasına, xalqın dinc quruculuğa qayıtmasına ehtiyac var idi... Ulu öndərimiz bu çətin işi reallaşdırdı...

Dövrə dünya azərbaycanlılarını yaxınlaşdırmaq, onların birliyini və həmrəyliyinə təmin etmək üçün ümummilli lider Heydər Əliyev dövlət səviyyəsində təsirli tədbirlərin görülməsini vacib vəzifə sayırdı. Bu vəzifəni reallaşdırmaq məqsədilə 2001-ci il mayın 21-də Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayının keçirilməsi haqqında fərman imzalayan ümummilli liderimiz elə həmin ilin 9-10 noyabrında bu tədbirin həyata keçirilməsinə nail oldu. O, yalnız rəmzi birlik gününü təyin etmədi, real birlik istiqamətində də ilk addımları reallaşdırdı.

Qurultayda iştirak etmək üçün dünyanın hər yerindən ölkəmizə gələn həmvətənlərimiz arasında idmançılar və idman xadimləri də az deyildi. Qurultayın gedişində fəaliyyət göstərən “Gənclik və idman” bölməsi öz işini MOK-un yeni inzibati binasında davam etdirdi. ABŞ, Almaniya, Danimarka, Latviya, Rusiya, Belarus, Ukrayna, Gürcüstan və eləcə də ölkəmizin tanınmış idman xadimləri bu tədbirdə iştirak edirdilər.

XX əsrin 70-ci illərinin əvvəllərindən başlayan milli dirçəliş, iqtisadiyyat, mədəniyyət, elm, təhsil və idmanın inkişafı, mənəvi mühitin sağlamlaşdırılması bütövlükdə milli özünüdərkə təkan verdi. 1970-1980-ci illərdə Heydər Əliyev böyük qətiyyət və cəsarətlə xalqın tarixi yaddaşının qorunmasına, mədəniyyətinin tərəqqisinə, Azərbaycanın bütün dünyada tanınmasına çalışırdı. Həmin dövrün mövcud siyasi reallıqları diaspor problemi ilə milli ideoloji zəmində açıq və sistemli şəkildə məşğul olmağa imkan verməsə də, mədəniyyət, incəsənət, idman, elm sahəsində ciddi iş aparılır, Azərbaycanın nailiyyətləri təbliğ edilir, dünya azərbaycanlılarının Vətənlə əlaqəsinə xidmət edəcək hər bir imkandan istifadə edilirdi.

Heydər Əliyev böyük qürur və təəssübkeşliklə milli mənləyin prioritet məsələ olduğunu dövlət başçısı kimi bütün xalqa bəyan etdi: “Biz gərək milli mənləyimizi həmişə yüksəkdə saxlayaq. Mənim üçün hər şeydən üstün mənim milli mənləyimdir. Milli mənləyim həmişə məni bütün çətin vəziyyətlərdən çıxarıb. Milli mənləyimə görə, istədiyim yolla gedə bilmişəm, istədiyimə nail ola bilmişəm və xalqıma xidmət edə bilmişəm. Ona görə milli mənləyimizi gərək itirməyək...”

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev təməli ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan milli həmrəylik ideyalarının bu gün də Azərbaycan dövləti üçün öz aktuallığını saxladığını nümayiş etdirir. Dövlətimizin başçısı çıxışlarının birində demişdir:

“Bu gün Azərbaycan diasporu böyük iqtisadi, mədəni, intellektual qüvvəyə malikdir. Yaşadıqları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında onların təsiri getdikcə daha artıq hiss olunur. Məmnunluq hissi ilə qeyd edirəm ki, Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrində, Avropada, Amerikada Azərbaycan icmaları və cəmiyyətləri əvvəlki dövrlərlə müqayisədə xeyli səmərəli fəaliyyət göstərir. Lakin o da xüsusi vurğulanmalıdır ki, onların geniş imkanları, istifadə olunmamış potensialı vardır və bu potensialdan milli maraqlar naminə maksimum yararlanmaq lazımdır.

Hazırda azərbaycanlıların həmrəyliyinə və mütəşəkkilliyinin güclənməsi, ümummilliyet ideyaları ətrafında birləşməsi üçün daha geniş imkanlar yaranmışdır. Azərbaycan dövləti nüfuzlu iqtisadi və siyasi gücə çevrilmiş, bütün dünyada yaşayan soydaşlarımız qarşısında parlaq perspektivlər açılmışdır. İndi biz dünya azərbaycanlılarının ümumbəşəri və milli-mədəni hüquqlarının, beynəlxalq konvensiyalarda təsbit edilmiş insan haqlarının qorunmasını təmin etmək üçün daha təsirli vasitələrə malikik. Azərbaycanın siyasi rəhbərliyi dünya azərbaycanlılarının Vətənimizə və xalqımıza mənsubluq hissini gücləndirmək, onların ölkəmizin iqtisadi, mədəni həyatında hərtərəfli iştirakını təmin etmək üçün bütün zəruri tədbirləri görəcəkdir”.

Bütün bu nailiyyətlərin əsasında ümummilliyet lider Heydər Əliyevin formalaşdırdığı siyasi kurs dayanır. Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev ümummilliyet liderimizin müdrik siyasətini layiqincə davam etdirərək, Azərbaycanın dünyanın yüksək inkişaf etmiş ölkələri sırasına çıxması naminə qeyri-adi fədakarlıq nümunələri göstərir.

Dilqəm QULİYEV,
Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının prorektoru, professor

“**Xalq qəzeti**”.-2009.-31 dekabr.-N 292.-S.8.

Dünya Azərbaycanlılarının milli birliyi və həmrəyliyi

Günay NOVRUZOVA,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Ötən əsrin sonlarında dünyada, eləcə də keçmiş SSRİ məkanında gedən ictimai-siyasi proseslər sovet imperiyasının tərkibinə daxil olan müxtəlif respublikalarda gizli şəkildə kiçik dərnəklər formasında fəaliyyət göstərən milli azadlıq qüvvələrinin imperiyaya qarşı açıq mübarizə müstəvisinə keçməsinə münbit şərait yaratdı. Azərbaycanda da xalqın iradəsi ilə başlanan milli-azadlıq mübarizəsi nəhayət ki, öz uğurlu bəhrəsini verdi. Doğma Azərbaycanımız XX əsrdə ikinci dəfə öz dövlət müstəqilliyinə qovuşdu. Qazanılan bu azadlıq, bu istiqlal xalqımız üçün nə qədər əziz, nə qədər şirin idisə, onun qorunub saxlanması bir o qədər çətin və məsuliyyətli idi. Belə ki, totalitar sistem ölkəmizə bir sıra global problemlər miras qoyub getmişdi. Qarabağ problemi, ərazi bütövlüyümüzün bərpası, dağılmış planlı sovet iqtisadiyyatının müasir bazar münasibətlərinə uyğun olaraq qurulub inkişaf etdirilməsi, dünya dövlətləri ilə, beynəlxalq və regional təşkilatlarla siyasi, iqtisadi və mədəni əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulması və digər bu kimi ciddi problemlər öz həllini gözləyirdi. Digər tərəfdən isə müxtəlif dövrlərdə ölkəmizdən qoparılaq digər dövlətlərin tərkibinə daxil edilmiş tarixi ərazilərimiz və eləcə də müxtəlif səbəblərdən dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində məskunlaşan soydaşlarımızla da bağlı çoxsaylı problemlər həll edilməli idi. Problemlərin qarşılıqlı şəkildə həlli daha səmərəli ola bilərdi. Bunun üçün dövlətimiz xaricdə yaşayan soydaşlarımızın problemlərini dərinədən öyrənməklə onların həlli istiqamətində qəti addımlar atmalı, xaricdə yaşayan soydaşlarımız isə öz növbəsində Azərbaycan həqiqətlərinin olduğu kimi dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında, dilimizin, mədəniyyətimizin müxtəlif ölkələrdə təbliğ olunmasında, ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunun artmasında dövlətimizə yaxından kömək etməli idilər. Bütün bunların həyata keçməsi üçün ilk növbədə dünyanın müxtəlif ölkələrində, tarixi vətəndən uzaqda yaşayan azərbaycanlılar arasında fikir, əməl birliyinin, qarşılıqlı əlaqələrin yaradılması və möhkəmləndirilməsi, siyasi baxışından, sosial mənsubiyyətindən asılı olmayaraq Azərbaycanı özünə tarixi Vətən sayan hər bir şəxsin vahid ideya, vətənə, torpağa məhəbbət amalı uğrunda birləşərək milli birlik, həmrəylik nümayiş etdirməsi vacib şərt idi. Məhz milli birliyə, həmrəyliyə nail olmaqla ölkəmiz uğurlar, qələbələr əldə edə bilərdi. Milli birlik və həmrəylik zamanın, müasir dövrün tələbi idi. Bu gerçəkliyi düzgün qiymətləndirən ümummilli liderimiz Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın daxili, istərsə də xarici siyasət xəttində milli birliyə, həmrəyliyə olduqca mühüm əhəmiyyət verirdi. Elə dünya azərbaycanlılarının milli birliyinin, həmrəyliyinə yaradılması ideyasının əsası da ilk dəfə onun tərəfindən qoyulmuşdur.

Təcrübəli dövlət xadimi, müdrik siyasətçi olan Heydər Əliyev hələ Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri olarkən dünya azərbaycanlılarının milli birlik və həmrəylik ideyasını dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırmağa nail olmuşdu. Belə ki, 1991-ci il dekabrın 16-da Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi qarşısında vəsətət qaldırıldı. Məhz ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 31 dekabr Azərbaycan tarixinə Dünya Azərbaycanlılarının Milli Həmrəylik Günü kimi daxil olmuşdur.

Ulu öndərin 1993-cü ildə yenidən ölkə rəhbərliyinə qayıdışı xalqımızın istiqlal mübarizəsində ən mühüm hadisə idi [8, s. 295]. Belə bir çətin şəraitdə məsuliyyəti öz üzərinə götürən Heydər Əliyev xaricdə yaşayan soydaşlarımızın təşkilatlanması, məskunlaşdıqları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak etməsi, doğma Vətənlə əlaqələrinin bərpa olunması və genişləndirilməsi məqsədlərinə xüsusi diqqət yetirməyə, onların mövcud problemlərinin həlli və hüquqlarının müdafiəsinin təmin edilməsi üçün özünün və dövlətimizin bütün imkanlarını səfərbər etməyə başladı [6, s. 20]. Dünyada yaşayan azərbaycanlılar arasında milli birlik və həmrəyliyin vahid ideoloji konsepsiya - "Azərbaycançılıq" ətrafında birləşdirilməsinin mümkünlüyünü əsaslandırdı [5, s. 406].

Təcrübəli və uzaqqörən bir siyasətçi olan Heydər Əliyev məhz Azərbaycançılıq ideologiyası ətrafında mütəşəkkil və çevik diasporun, güclü lobbinin yaradılmasının məqsəduyğunluğuna qərar verdi. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərləri qoruyub saxlamaq, eyni zamanda ümumbəşəri dəyərlərin sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafı deməkdir [4, s. 71].

Ümummilli liderimizin təşəbbüsü ilə 2001-ci ilin noyabr ayında Bakıda keçirilmiş Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı Azərbaycan tarixinə uğurlu bir siyasətin başlanğıcı kimi daxil olmuşdur. I qurultayda 36 ölkədən 200-dən çox müxtəlif təşkilatı təmsil edən 406 nümayəndə və 63 qonaq iştirak etmişdir. Bu qurultayda Azərbaycan Respublikası 130-dan çox dövlət və ictimai qurumlardan, elm, təhsil, mədəniyyət və digər yaradıcı təşkilatlardan, 25 siyasi partiyadan 702 nümayəndə və 844 qonaq ilə təmsil olunmuşdu [1, s. 33].

Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının qəbul etdiyi qətnamədə deyilirdi: "Azərbaycanlıların müstəqil Azərbaycan dövləti ilə mədəni, ictimai, siyasi, iqtisadi və s. əlaqələri daha da gücləndirilsin və bu zaman nəzərə alınsın ki, müstəqil Azərbaycan Respublikası dünyanın harasında məskunlaşmasından asılı olmayaraq, bütün

azərbaycanlıların mənəvi dayağı, milli-mədəni maraqlarının ifadəçisidir. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunması, müstəqil respublikaya hər hansı formada - daxildən, yaxud xaricdən gözlənilən təcavüzün qarşısının alınması, onun demokratik, dünyəvi, hüquqi, milli bir dövlət olaraq inkişaf edib möhkəmlənməsi yalnız respublika vətəndaşlarının deyil, habelə dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın, hər bir azərbaycanlının müqəddəs işidir" [1, s. 34]. Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsi həmvətənlərimizin təşkilatlanması prosesində əhəmiyyətli dönüşə gətirib çıxaran addım olmuşdur. Bununla da diaspor hərəkatının tarixində keyfiyyətə yeni mərhələnin başlanğıcı qoyuldu.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların milli birlik və həmrəylik duyğularının güclənməsi, onların Azərbaycan dövləti ətrafında sıx birləşməsi üçün kifayət qədər böyük imkanlar yarandı. Dünya azərbaycanlılarını birgə fəaliyyətə, sıx əməkdaşlığa səsləyən Heydər Əliyev bu qurultayda öz dəyərli tövsiyə və tapşırıqlarını verdi, onların qarşısında duran vəzifələri müəyyənləşdirdi. Ulu öndər qurultay iştirakçılarının nəzərinə çatdırdı ki, dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar ilk növbədə öz milli köklərini unutmamalı, dinini, dilini, mədəniyyətini, adət-ənənələrini yaşatmalı və inkişaf etdirməlidir.

Heydər Əliyev Azərbaycan icmalarının fəaliyyətini koordinasiya etmək məqsədilə xüsusi dövlət qurumunun yaradılması ideyasını irəli sürərək, bu tarixi missiyanın müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsini təmin etmiş oldu.

Az sonra "Xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Qanunun qəbul olunması isə bu istiqamətdə dövlətimizin apardığı siyasətin əsas istiqamətlərinin və hüquqi prinsiplərinin müəyyənləşdirilməsi baxımından olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb etdi. 2002-ci il dekabr ayının 27-də qəbul edilmiş və ümummilli lider Heydər Əliyevin 21 fevral 2003-cü il tarixli Fərmanı ilə qüvvəyə minmiş "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu dünyanın 5 qitəsində məskunlaşmış soydaşlarımızın dövlətimizin milli maraqları ətrafında sıx birləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bu Qanun xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin məqsəd və prinsiplərini, bu siyasətin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar dövlət orqanlarının fəaliyyətinin əsaslarını müəyyən edir [7].

Ümummilli liderimizin siyasi xəttini uğurla davam etdirən möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyev də öz fəaliyyətində dünya azərbaycanlıları ilə əlaqələrin möhkəmləndirilməsinə, güclü Azərbaycan diasporu və lobbisinin yaradılmasına xüsusi önəm verir. İlham Əliyev xarici ölkələrə səfərləri zamanı burada yaşayan soydaşlarımızla görüşür, onların qayğı və problemləri ilə yaxından tanış olur, bu problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində təsirli tədbirlər görürdü. Azərbaycan icmalarının təşkil etdiyi forum və tədbirlərdə iştirak edən dövlət başçımız bununla azərbaycançılıq ideyalarının uğurla davam etdiyini və inamla həyata keçirildiyini bir daha təsdiq edirdi [2]. Prezidentimizin diaspor quruculuğu sahəsində apardığı ardıcıl və məqsədyönlü siyasət öz uğurlu nəticəsini verməkdədir. Belə ki, qısa müddət ərzində Amerika, Avropa, Asiya və Şimali Afrikanın ayrı-ayrı ölkələrində yüzə yaxın yeni Azərbaycan icması yaradıldı və bununla da xarici ölkələrdəki soydaşlarımızı birləşdirən təşkilatların sayı 300-ü ötmüş oldu. Qazanılan bütün bu uğurlar Azərbaycan Respublikası və onun hüdudlarından kənarında yaşayan azərbaycanlılar arasında sosial-mədəni, ictimai-siyasi əlaqələrin möhkəmləndirilməsində, dünyanın müxtəlif ölkələrində məskunlaşmış soydaşlarımızın təşkilatlanaraq vahid güc mərkəzi kimi özünü dünyada tanıtmasında mühüm rol oynadı.

Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin yeni istiqamətlərini müəyyənləşdirmək, bu fəaliyyəti daha da inkişaf etdirmək məqsədilə Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə 2006-cı il mart ayının 16-da keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayı xüsusi tarixi əhəmiyyət kəsb etdi. Dünyanın müxtəlif ölkələrindən seçilən 1231 nümayəndələri 49 ölkədən 593 nümayəndə və 388 nəfər qonağın iştirak etdiyi bu qurultay öz tarixi məzmununa və ictimai əhəmiyyətinə görə birinci qurultaydan bir çox cəhətləri ilə fərqlənirdi [3, s. 3]. Bu fərqlərdən ən əsası ölkəmizin müstəqil bir dövlət kimi keçdiyi yüksək inkişaf yolu ilə bağlı idi. İkinci qurultay diaspor quruculuğu sahəsində qarşıya çıxan problem və maneələrin həll olunması istiqamətlərini müəyyənləşdirməkdə də mühüm rol oynadı. Yaşadıqları ölkələrin ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatının müxtəlif sahələrində fəal iştirak edən, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması işinə daim dəstək verən tanınmış alimlərin, ziyalıların, iş adamlarının, müxtəlif ölkələrin parlament üzvlərinin, siyasi və ictimai xadimlərin, bir sözlə, Azərbaycanı sevən, onun inkişafını və tərəqqisini arzulayan insanların iştirak etdiyi bu qurultayda dərin məzmunlu və proqram xarakterli nitq söyləyən ölkə Prezidenti İlham Əliyev Azərbaycan diasporlarının fəaliyyətini yüksək qiymətləndirərək deyirdi: "Biz çox şadıq ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar o ölkələrin həyatında, iqtisadiyyatında çox mühüm rol oynayır və demək olar ki, artıq çox möhkəm mövqelərə malikdirlər." Ölkə başçısı qurultaydakı tarixi nitqində xaricdə yaşayan soydaşlarımızın təşkilatlanması, diaspor quruculuğu siyasətinin yeni mərhələsinin başlıca istiqamətlərini və bu mərhələdə qarşıda duran vəzifələri də müəyyənləşdirdi. Onun nitqindəki tövsiyə və tapşırıqlar Azərbaycan diasporunun yeni dövrdəki fəaliyyətinin ideoloji təməlini təşkil etməklə yanaşı, dünya azərbaycanlılarının birliyinin konseptual əsaslarının milli dövlətçilik ideologiyası istiqamətində formalaşmasının tarixi-siyasi əhəmiyyətini daha da dəqiqləşdirdi. Dünya

Azərbaycanlılarının II Qurultayının yüksək səviyyədə təşkili, onun qəbul etdiyi qərarlar diasporumuzun yeni mərhələyə qədəm qoyduğunu əminliklə söyləməyə əsas verirdi. Qurultay bir daha dünya azərbaycanlılarının Prezident İlham Əliyevin və onun təmsalında Azərbaycan dövlətinin ətrafında sıx birləşdiyini əyani olaraq sübut etmiş oldu. Qurultayda Azərbaycan və türk diasporlarının birgə fəaliyyət strategiyasının müəyyənləşdirilməsi məsələsinin müzakirəyə çıxarılması və bununla bağlı qətnaməyə xüsusi maddənin daxil edilməsi də böyük uğur kimi dəyərləndirilməlidir.

Qurultay Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində bütün dünya azərbaycanlılarının yekdil mövqedən çıxış etdiyini göstərmişdir. Son illər Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması istiqamətində ölkəmizin mövqeyinin beynəlxalq qurumlar və dünyanın inkişaf etmiş ölkələri tərəfindən dəstəklənməsində Azərbaycan diasporunun da mühüm rolu vardır.

Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayının nəticələri Azərbaycan diasporunun tarixində yeni bir mərhələnin başlanması üçün ideoloji baza rolunu oynadı. Qurultayın sənədlərində öz əksini tapmış təklif və tövsiyələrə uyğun olaraq, 2006-cı ildə dünyada yaşayan azərbaycanlı ziyalıların forumunun keçirilməsi onların dövlətimizlə bağlılığını, eyni zamanda Azərbaycan Prezidenti ətrafında sıx birləşdiyini bir daha təsdiqləmiş oldu.

2007-ci ilin mart ayında Bakı şəhərində keçirilmiş Dünya Azərbaycan və Türk Diaspor Təşkilatı rəhbərlərinin I Forumu da olduqca mühüm bir hadisə idi [3, s. 57]. Forumda türkdilli xalqların diaspor təşkilatları arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi, sosial-mədəni, ictimai-siyasi əlaqələrin dərinləşdirilməsi, mədəniyyət, iqtisadiyyat və digər sahələrlə bağlı orta qərarlar müzakirə edilmişdir. Forum "Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyət strategiyası", "Bakı Bəyannaməsi" və digər zəruri sənədləri qəbul etməsi ilə yadda qaldı.

Elə həmin il hörmətli Prezidentimizin təşəbbüsü ilə Bakıda Türk Dövlət və Cəmiyyətlərinin XI dostluq, qardaşlıq və əməkdaşlıq qurultayının keçirilməsi də öz siyasi əhəmiyyətinə görə olduqca önəmli bir tədbir kimi dəyərləndirilməlidir [3, s. 60].

Ümumiyyətlə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev siyasi fəaliyyətinin bütün istiqamətlərində diaspor quruculuğuna xüsusi əhəmiyyət vermişdir. Heydər Əliyevin siyasi kursunu uğurla davam etdirən dövlətimizin başçısı tərəfindən soydaşlarımızın tarixi Vətənin ümumi mənafehləri çərçivəsində həmrəyliyin təmin olunmasına, milli maraqlarımızın qorunmasında, diasporun imkanlarından səmərəli istifadə edilməsinə istiqamətlənmiş siyasət yürüdülməkdədir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ölkə diplomatları ilə keçirdiyi müşavirədə onlara diaspor ilə əlaqələrinin möhkəmləndirilməsini tövsiyə edərək demişdir: "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılar bu və digər məsələlərdə səfirliklərə öz köməyini göstərə bilərlər. Mən demək olar ki, səfər etdiyim əksər ölkələrdə Azərbaycan diasporunun nümayəndələri ilə görüşlər keçirmişəm. Biz bir tərəfdən onları qorunmalıyıq, müdafiə etməliyik. Çalışmalıyıq ki, onlar yaşadıkları ölkələrin bütün təbəqələrində təmsil olunsunlar"[2].

Ölkə başçımızın təşəbbüsü və səyi ilə 2008-ci il dekabrın 18-də Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurasının Bakıda "Azərbaycan - Şərqi dünyaya açılan qapısı" mövzusunda keçirdiyi tədbirdə də daha bir əhəmiyyətli hadisə qeydə alındı [8]. Diaspor əlaqələrinin daha da genişləndirilməsi məqsədilə keçirilən bu tədbirdə Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Xartiyası layihəsi əsas kimi qəbul edildi. "Diaspor təşkilatlarının konstitusiyası" adlandırılan bu sənəd Azərbaycan dövlətinin və xalqın milli maraqlarının müdafiəsində dünya azərbaycanlılarının fəal iştirakını təmin etməyi qarşıya konkret bir məqsəd kimi qoyurdu. Bu sənəd həm də xaricdə yaşayan soydaşlarımızın tarixi vətənin mənafehləri naminə vahid ideya və amal ətrafında birləşmək əzmini ifadə edən, bu birləşmənin siyasi, fəlsəfi və mənəvi aspektlərini müəyyənləşdirən mükəmməl ideoloji bir konsepsiya idi.

Bu gün dünyada yaşayan soydaşlarımızın hüquqlarının qorunması, onların yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatına uğurlu inteqrasiyasının təmin olunması, diasporlar arasında əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsi, azərbaycançılıq ideologiyasının geniş anlamda təbliği dövlətimizin qarşısında duran mühüm vəzifələrdəndir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və onun simasında Azərbaycan dövlətinin diaspor işinə verdiyi önəm bu sahənin nə qədər mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyinin göstəricisidir. Əminik ki, dövlətimiz bütün sahələrdə böyük nailiyyətlər əldə etdiyi kimi, bu istiqamətdə də əhəmiyyətli uğurlar əldə edəcəkdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan diasporu: Böyük yolun başlanğıcı. Bakı: Çarşıoğlu, 2006, 208 s.
2. Bədəlov Ə. Dünya azərbaycanlıları vahid ideya və məqsəd ətrafında sıx birləşmişlər // www.xalqgazeti.com.

3. Dünya Azərbaycanlarının II Qurultayından keçən dövr ərzində diaspor quruculuğu sahəsində görülmüş işlərlə bağlı məlumat. Bakı, 17-20 dekabr 2008, 164 s.
4. Əliyev Z. Dünya diasporları. Bakı: Qismət, 2005, 349 s.
5. Heydər Əliyev irsi və Azərbaycan dövlətçiliyi. Bakı: Azərbaycan, 2005, 911 s.
6. Həbibov V. Heydər Əliyev və Azərbaycan diasporu. Bakı: Qartal, 1999, 263 s.
7. "Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla bağlı Dövlət siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik toplusu. № 12 (65), 31 dekabr 2002, s. 1712-1976
8. Mahmudov Y. Azərbaycan tarixində Heydər Əliyev şəxsiyyəti. Bakı: Qartal, 1999, 263 s.

ON NATIONAL UNITY AND WORLD SOLIDARITY OF THE AZERBAIJANIS. *Gunay Novruzova.* It is historical and political research of peculiarities of development of the process of moral and ideological unity of the Azerbaijanis in the world as an important component of national ideology of "Azerbaijanism" laid by the nation-wide leader Heydar Aliyev. While mentioning the importance of state policy on creation and broadening the work of Azerbaijan diaspora structures in organizational and political aspect, the author analyzes main directions of their activity aimed at strengthening Azerbaijan statehood and acceleration of cultural and economic integration of the Republic into world society.

О НАЦИОНАЛЬНОМ ЕДИНСТВЕ И СОЛИДАРНОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ МИРА. *Гюнай Новрузова.* В статье проводится историко-политическое исследование особенностей развития процесса морально-идейного единения азербайджанцев мира, как важной составной части национальной идеологии "азербайджанизма" заложенной общенациональным лидером Гейдаром Алиевым. Отмечая важность государственной политики по созданию и расширению деятельности азербайджанских диаспорских структур в организационно-политическом аспекте, автор анализирует основные направления их активности, направленные на упрочение азербайджанской государственности и ускорение культурной и экономической интеграции республики в мировое сообщество.

«Dirçəliş XXI əsr».–2009.-№139-140.–S.221-227.

Azərbaycan diasporunun etibarlı hamisi

Azərbaycan xalqı, dünyanın müxtəlif ölkələrində məskunlaşmış soydaşlarımız hər il dekabrın 31-də milli həmrəylik gününü qeyd edir. Qədim tarixə malik xalqımız bu əlamətdar bayramı uzun illərdən bəri yaranmış, qorunub saxlanılmış ənənələrinə, mədəniyyətinə, tarixi köklərinə xas olan xoş amallarla, duyğularla keçirir. Bu bayram ildən-ilə daha geniş vüsət alır, ürəklərdə vətən eşqi, milli-mənəvi birlik hissləri bəsləyən hər bir soydaşımız tərəfindən güclü dəstək alır. İlk dəfə 18 il əvvəl həmrəylik və birlik arzuları ilə dillərə gətirilən və rəsmiləşdirilən bu bayram ürəklərdə uzun illərdən bəri qorunan azadlıq və birlik hisslərinin təzahürüdür.

Milli səviyyədə keçirilən bayram ulu öndər Heydər Əliyevin uzaqgörənliyini, xalqı öz ətrafında birləşdirmək məharətini bir daha nümayiş etdirir. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin 1991-ci il dekabrın 16-da "Dünya Azərbaycanlarının həmrəylik və birlik günü haqqında" qərarı yenidən müstəqilliyini elan etmiş Azərbaycanın yeni tarixində fundamental sənədlərdən biridir. Çünki 1991-ci ilin oktyabrında canı, qanı bahasına müstəqilliyə qovuşmuş Azərbaycanda cəmiyyətin qütbləşərək parçalanması, milli maraq və mənafelər ətrafında səfərbər olunmaması, birlik və həmrəylik ideyalarının özünə yer tapmaması ciddi problem kimi göstərilmiş, milli inkişafı əngəlləyən amilə çevrilmişdi. Bunun nəticəsi kimi də 1993-cü ilin iyun ayınadək ölkədə vətəndaş sülhü və həmrəyliyi mövcud olmamış, cəmiyyətdəki siyasi konfrontasiya kəskinləşərək ağır siyasi böhrana gətirib çıxarmış, bütövlükdə, respublika parçalanmaq və müstəqil dövlətçiliyini itirmək təhlükəsi ilə üzləşmişdi.

Bu arzuolunmaz vəziyyət yalnız ümummillə lider Heydər Əliyevin xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra aradan qalxmış, ulu öndər müxtəlif səbəblərdən Azərbaycanın hüduqlarından kənarda yaşayan soydaşlarımızın vahid ideologiya və milli-mənəvi dəyərlər sistemi ətrafında birləşməsinə, onların malik olduğu güclü potensialın ümummillə problemlərinin həllinə yönəldilməsinə xidmət edən bir sıra tədbirlər həyata keçirmişdir. İndi siyasi baxışından asılı olmayaraq hamı etiraf edir ki, Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın istəyi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycanda əldə edilmiş milli birlik respublikamızın ən qiymətli mənəvi-ideoloji sərvətlərindən biridir. Heydər Əliyev dühası Azərbaycana ikinci rəhbərliyi dövründə vətəndaş sülhü və ümumxalq həmrəyliyinə möhkəmləndirilməsi xəttini davam etdirmiş, bu siyasi xətti özünün konkret addımları ilə kamil elmi-nəzəri konsepsiya səviyyəsinə qaldırmışdır.

Bu gün aydın görünən həqiqətlərdən biri də məhz budur ki, ulu rəhbərin Azərbaycan tarixindəki möhtəşəm izləri yalnız müstəqil dövlət quruculuğu və onun siyasi-iqtisadi əsaslarının möhkəmləndirilməsi ilə yekunlaşmır. Ulu öndər həm də bütün dünya azərbaycanlılarının milli birliyinin yaranmasında fəvqəladə rol oynamışdır. Heydər Əliyev milli dövlət quruculuğunun, dövlətçilik ənənələrinin formalaşdırılması istiqamətində əməli iş görmək, fəaliyyətini milli mənafə kontekstində qurmaq üçün var gücü ilə çalışır, xalqı səfərbər edirdi.

Böyük strateq Heydər Əliyev azərbaycanlıların vahid xalq kimi monolitliyinin möhkəmləndirilməsi, milli diasporun formalaşdırılması baxımından ana dilinin də roluna xüsusi önəm verirdi. Çıxışlarında daim vurğulayırdı ki, milli dövlət quruculuğunun mühüm şərtlərindən biri ədəbi dilin zəminində xüsusi rəsmi dil üslubunun formalaşmasıdır. Dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi işlədilməsinə əlverişli şərait yaranmışdı. Belə böyük və məsuliyyətli vəzifəni az qala, təkbaşına həyata keçirən Heydər Əliyevə qarşı çıxanlar, min bir əziyyətlə yaratdığı dövlətçiliyimizə zərbə vurmaq istəyənlər də az deyildi. Lakin bu maneələri inamla dəf edən ümummillə lider Heydər Əliyevin "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" 9 avqust 2001-ci il tarixli fərmanı ilə xalqımızın əlamətdar bayramları sırasına biri də əlavə olundu. 8 il əvvəl imzalanmış həmin fərmana əsasən, avqust ayının 1-i hər il respublikamızda Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili günü kimi geniş qeyd olunur. Məhz Heydər Əliyevin qətiyyəti, siyasi iradəsi və prinsipliliyi nəticəsində respublikamız həmin tarixdən etibarən tam şəkildə yeni əlifbaya - latın qrafikalı Azərbaycan əlifbasına keçdi. Heydər Əliyevin ana dilinə böyük qayğısı, sədaqəti, dərin məhəbbəti onun yalnız əsl vətəndaşlıq, ana dilini sevmək, yüksək qürur hissləri ilə bağlı deyildi. Bu, eyni zamanda, onun öz ana dilini dərinlən bilmək, həmin dilin bütün sirlərinə, gözəlliklərinə vəqif olmaq, onlardan məharətlə istifadə edə bilmək qabiliyyətindən irəli gəlirdi. Ulu öndər xaricdə yaşayan soydaşlarımızla görüşlərində onlara ilk növbədə, məhz milli dili unutmamağı tövsiyə edirdi.

Bütün məşhur siyasi xadimlər kimi, Heydər Əliyev də öz xalqının, ölkəsinin iqtisadiyyatı, maddi rifah halının yaxşılaşması ilə bərabər, onun ümummədəni tərəqqisinin qayğısına qalmış, xalqımızın dünyada layiqli yer tutmasına, obyektiv səbəblərdən bütün dünyaya səpələnmiş soydaşlarımızın ümummillə məqsədlər ətrafında birləşməsinə çalışmışdır. 1997-ci ildə ABŞ-a rəsmi səfəri zamanı ümummillə lider Heydər Əliyev Azərbaycan diasporu qarşısındakı çıxışında qarşıda duran vəzifələrdən danışarkən demişdir: "Siz düşünməyin ki, Azərbaycan bizim üçün nə edib, düşünün ki, biz Azərbaycan üçün nə etmişik. Onda Azərbaycan da irəli gedər, Azərbaycan diasporu da inkişaf edər. Bilirsiniz, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların çoxu Azərbaycanda

doğulmayıb. Nə olsun. Məgər Amerikada yaşayan ermənilər Ermənistanda doğulub, məgər onlar Dağlıq Qarabağda doğulub? Amma ermənidirlər, ona görə də Ermənistan haqqında düşünürlər. Amerikada yaşayan azərbaycanlıların isə biri deyir, mən İranda doğulmuşam, o biri deyir mən Turanda doğulmuşam. Harada doğulmağın fərqi yoxdur, əsas odur ki, sən azərbaycanlısan, Azərbaycan dilinin, mədəniyyətinin daşıyıcısısan".

1994-1995-ci illərdə Azərbaycanın ciddi təhlükələrlə üzləşdiyi zaman ümummilli lider Heydər Əliyevin çağırışı ilə yüz minlərlə həmvətənimizin ölkə başçısının ətrafında toplaşması, ona dəstək verməsi milli birlik və həmrəyliyəmizin tarixində ən parlaq səhifələrdən birinə çevrilmişdir. İctimai-siyasi sabitliyin, vətəndaş sülhünün təmini, habelə 1996-cı ildən başlayaraq ölkədə aparılan quruculuq tədbirləri, bazar iqtisadiyyatının elmi əsaslarının formalaşması, hüquqi dövlət quruculuğu, sosial sahənin inkişaf etdirilməsi milli diaspor quruculuğu prosesinə başlamaq üçün etibarlı zəmin formalaşdırmışdır. Bütün bu proseslər dünyanın müxtəlif bölgələrinə səpələnmiş, qəlbi vətən eşqi ilə döyünən soydaşlarımızın diqqət mərkəzində olmuş, onlarda böyük qürur və sevinc hissləri doğurmuşdur. Respublikamızın beynəlxalq aləmdə daha geniş tanınması, dünya ölkələri ilə siyasi-iqtisadi, mədəni əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi xaricdə yaşayan soydaşlarımızın təşkilatlanması prosesinə ciddi dəstək vermişdir. Onlar yaşadıkları dövlətlərin iqtisadi, ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak etməklə, elmin, mədəniyyətin inkişafına töhfələr verməklə yanaşı, həm də Azərbaycan xalqının maddi-mənəvi dəyərlərinin, dilinin, tarixinin, mədəniyyətinin, mütərəqqi ənənələrinin daşıyıcıları olaraq ölkəmizi dünyaya tanıtmaya üçün yeni imkanlar qazanmışlar.

Ulu öndər özünəməxsus uzaqgörənliklə ilk gündən xarici siyasətdə strateji hədəfləri düzgün müəyyənləşdirərək demişdir ki, müasir dövrdə hər bir dövlətin qüdrəti yalnız iqtisadi resurslarla deyil, həm də onun xaricdə formalaşdırdığı diaspor və lobbinin gücü ilə ölçülür. Bu sahəyə xüsusi diqqət yetirmədən xarici siyasətdə hansısa ciddi nailiyyətlər qazanmaq, habelə milli məsələlərin beynəlxalq müstəvidə qaldırılmasına nail olmaq mümkün deyil. Xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla çoxşaxəli münasibətlər qurmaq, onları ideoloji-siyasi müstəvidə silahlandırmaq və ümummilli mənafeələrə naminə səfərbər etmək Azərbaycanın xarici siyasətində prioritet istiqamətlərdən birinə çevrilmişdir. Bu sahədə dövlət siyasətinin məqsədi də xaricdə yaşayan soydaşlarımızın milli özünəməxsusluğunu qorumaq və inkişaf etdirmək, Azərbaycanla əlaqələrini genişləndirmək, habelə digər hüquqlarını reallaşdırmaqdan ibarətdir.

Azərbaycan diasporunun təşkilatlanması prosesində ən mühüm, tələyüklü hadisə isə 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsi olmuşdur. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 2001-ci il mayın 23-də imzaladığı sərəncama əsasən keçirilmiş qurultay dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi baxımından yeni mərhələ açmışdır.

Qurultayda dərin məzmunlu nitq söyləyən ümummilli lider Heydər Əliyev dünya azərbaycanlıları arasında milli birliyin və həmrəyliyin təmin edilməsi, Azərbaycan dövləti ilə dünya azərbaycanlılarının əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi, qarşıya çıxan problemlərin həllində səylərin birləşdirilməsi zərurəti, ana dilinin, milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanılması, inkişaf etdirilməsi haqqında fikirlərini açıqlamışdır. Eyni zamanda, Ermənistanın təcavüzkarlıq siyasətinin ifşası, bədnam erməni lobbisinə qarşı sistemli və ardıcıl əks-hücumun təşkili məsələlərini xüsusi diqqətə çəkmişdir.

"Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam" - deyən ümummilli lider Heydər Əliyevin Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayında söylədiyi fikirlər bu gün hər bir azərbaycanlının milli qürur hissini ifadə formasına çevrilmişdir. Millətdə qürur, fəxarət hissi yaşadan, milli mənsubluğa görə qürur duymağın şəərəfliliyini öyrədən dahilər isə dünyaya tək-tək gəlir. Ulu öndər Heydər Əliyev məhz belə dahilərdən olaraq xalqımızın tarixən tapındığı azərbaycançılıq ideologiyasının vacib sistem halına salınmasına, birləşdirici faktora çevrilməsinə də uğurla nail olmuşdur.

Ümummilli lider Heydər Əliyev bu sahədə sistemli dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə 2002-ci ildə "Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması barədə" fərman imzalamışdır. Komitənin yaradılması xaricdəki Azərbaycan cəmiyyətlərinin, birliklərinin və dərnəklərinin fəaliyyətinin vahid mərkəzdən koordinasiyasına, habelə onların dövlət qayğısı ilə əhatə olunmasına geniş imkanlar açmışdır. Komitə qısa müddətdə dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın azərbaycançılıq ideyası və Azərbaycan dövləti ətrafında birləşməsi istiqamətində xeyli iş görməyə müvəffəq olmuşdur.

2002-ci ildə Milli Məclisdə qəbul olunmuş "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu xaricdəki azərbaycanlılara dövlət qayğısının hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirir. Sənədə əsasən, xaricdə yaşayan, fəaliyyət göstərən soydaşlarımızın hüquqları Azərbaycan dövləti səviyyəsində qorunur. Habelə imkanlı azərbaycanlıların ölkə iqtisadiyyatına sərmayə qoyması üçün qanunda vergi, gömrük güzəştləri nəzərdə tutulur.

Qürur doğuran haldır ki, ulu öndərin layiqli siyasi davamçısı Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev də diaspor və lobbı quruculuğuna mühüm məsələlərdən biri kimi yanaşır. Ötən 6 ildə bu yöndə ardıcıl və sistemli tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin edən Prezident müxtəlif ölkələrə səfərləri çərçivəsində soydaşlarımızla keçirdiyi görüşlərdə milli diaspor təşkilatlarının vahid, mütəşəkkil qüvvə kimi təşkilatlanması zərurətini önə çəkir. Dövlət başçısı müasir dövrdə bu sahəyə xüsusi diqqət ayırmadan xarici siyasətdə hansısa ciddi uğur qazanmağın qeyri-mümkünlüyünü çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır. Təsadüfi deyildir ki, cənab İlham Əliyev 2004, 2006 və 2008-ci illərdə diplomatlarımızla keçirdiyi görüşlərdə diaspor və lobbı quruculuğu işinin keyfiyyətcə yeni dövrün tələbləri səviyyəsində qurulmasını strateji hədəflərdən biri kimi müəyyənləşdirmişdir: "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılar bu və digər məsələlərdə səfirliklərə öz köməyini göstərə bilərlər. Mən demək olar ki, səfər etdiyim əksər ölkələrdə Azərbaycan diasporunun nümayəndələri ilə görüşlər keçirmişəm. Biz, bir tərəfdən, onları qorunmalıyıq, müdafiə etməliyik. Çalışmalıyıq ki, onlar yaşadıkları ölkələrin bütün təbəqələrində təmsil olunsunlar. Həm icra orqanlarında, həm qanunvericilik orqanlarında, həm də biznes sahəsində onların mövqeləri daha da güclənsin. Yəni, bu, bizim vəzifəmizdir. Eyni zamanda, onlar da öz doğma vətənlərinə xidmət etməli, kömək göstərməlidirlər. Ona görə də səfirliklər Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi ilə sıx əlaqədə olmalıdırlar və xaricdə yaşayan soydaşlarımızla işlər daha yüksək səviyyədə qurulmalıdır. Mən bilirəm ki, bu iş bir çox ölkədə gedir. Səfirliklər bu baxımdan işləyirlər. Mən bunu bilirəm. Amma, əlbəttə, istərdik ki, bunun böyük nəticəsi, səmərəsi olsun".

Hazırda dünyada elə diasporlar var ki, hələ öz dövləti yaranmamışdan xeyli qabaq formalaşmış, təşkilatlanmışdır. Onlar bu gün də fəaliyyət göstərdiyi ölkələrin ictimai-siyasi həyatına fəal təsir imkanlarına malikdirlər. Məsələn, bu gün İsrail dövləti məhz güclü yəhudi lobbisinin və diasporunun mütəşəkkil fəaliyyəti ilə dünya miqyasında öncül mövqe tutur. Beynəlxalq aləmdə məşhurlaşmış "Soxnut" yəhudi təşkilatının illik büdcəsi 600 milyon ABŞ dollarına yaxındır və bu qurum İsrailə külli miqdarda yardım edir. Azərbaycan Prezidenti diaspor quruculuğu sahəsində qabaqcıl dövlətlərin təcrübə və köməyindən istifadəni də zəruri sayır. Eyni zamanda, müxtəlif ölkələrdəki Azərbaycan icmalarının fəaliyyətinin gücləndirilməsini, çevikliyin artırılmasını, bu təşkilatların vahid mərkəz ətrafında birləşdirilməsini strateji məqsədlərdən biri kimi önə çəkir.

Diaspor quruculuğu sahəsində həyata keçirilən ardıcıl işlər nəticəsində Amerika, Avropa, Asiya və Şimali Afrikanın ayrı-ayrı ölkələrində 100-dən çox yeni azərbaycanlı icması yaradılmış, bununla da, xaricdəki soydaşlarımızı birləşdirən qurumların sayı 400-ü ötmüşdür. Hazırda bir ölkə daxilində fəaliyyət göstərən ayrı-ayrı icma və qurumların tədricən vahid mərkəzdə birləşməsi prosesi başlanmışdır. Ukrayna (1997-ci il) və Rusiyanın (2000-ci il) ardınca, 2004-cü ilin mayında 18 icma və təşkilatı birləşdirən Türkiyə Azərbaycan Dərnəkləri Federasiyasının təsis konfransı keçirilmiş, 2005-ci ilin aprelində isə Kanadada Azərbaycan Təşkilatları Federasiyası yaradılmışdır. 2004-cü ilin aprelində Avropa Azərbaycanlıları Konqresinin (AAK) təsis edilməsi isə soydaşlarımızın artıq qitə miqyasında təşkilatlanmağa başladıklarını nümayiş etdirmişdir.

AAK-nın Nizamnaməsində regionda məskunlaşmış azərbaycanlıların milli-mədəni xüsusiyyətlərini qorumaq, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının həyata keçirilməsi Konqresin əsas vəzifələri kimi təsbit edilmişdir. Ötən beş il ərzində AAK Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, soydaşlarımız arasında birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması, mədəni irsimizin təbliği ilə bağlı bir sıra layihələr həyata keçirə bilmişdir. Bu gün AAK-da təmsil olunan diaspor təşkilatlarının sayı 65-ə çatmış, qurumun dəstəyi ilə Avropanın bir çox ölkələrində yeni diaspor təşkilatları yaradılmışdır. AAK-nın yaradılması Avropa ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların təşkilatlanması prosesini daha da sürətləndirmiş, diaspor təşkilatlarının fəaliyyətini keyfiyyətcə yeni müstəviyə çıxarmışdır. Azərbaycan həqiqətlərinin Avropa ictimaiyyətinə çatdırılması, soydaşlarımızın hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, cəmiyyətə inteqrasiyası, milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması, mədəni irsimizin təbliği sahəsində daha genişmiqyaslı işlərin aparılmasına imkan yaradılmışdır.

Cənab İlham Əliyevin 8 fevral 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə 2006-cı il martın 16-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsi diaspor quruculuğu işinə yeni nəfəs verməklə, ötən 6 ilin ən əlamətdar hadisələrindən biri kimi yadda qalmışdır. Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsində məqsəd hesabət dövründə diaspor quruculuğu istiqamətində görülmüş işləri dəyərləndirmək, habelə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın üzləşdiyi bəzi problemləri, yaşadıkları ölkələrin iç siyasətinə təsir imkanlarını öyrənmək, onların tarixi Vətənlə daha geniş əlaqələrinin qurulmasına xidmət edən tədbirlərin hazırlanmasını təmin etməkdən ibarət olmuşdur. 2006-cı il martın 16-da keçirilmiş qurultayda Azərbaycan diasporunun hazırkı vəziyyəti müzakirə edilmiş, bu sahədə çalışan təşkilatların fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi işinin təkmilləşdirilməsi qərara alınmışdır. Həmçinin ölkə həqiqətlərinin, xalqımıza qarşı törədilmiş terror və soyqırım aktları ilə əlaqədar çoxsaylı faktların dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasının daha müasir metodlarının hazırlanması, digər xalqların diaspor təşkilatları ilə əlaqələrin gücləndirilməsi məsələləri xüsusilə önə çəkilmişdir. Yüksək mütəşəkkillik və ruh yüksəkliyi ilə başa çatan qurultayın nəticəsi kimi Azərbaycan diasporunun fəaliyyət konsepsiyasının hazırlanması barədə qərarın qəbul edilməsi, dünya azərbaycanlılarına

müraciətin, habelə Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü ilə bağlı xüsusi bəyanatın, işğal olunmuş ərazilərdə tarixi abidələrimizin, mədəni irsimizin dağıdılması ilə bağlı beynəlxalq təşkilatlara müraciətlərin və digər sənədlərin qəbulu istər təbliğati, istərsə də səmərəli əks-hücumun təşkili baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir.

Hazırda Azərbaycan inkişafının elə yüksək mərhələsindədir ki, respublikamızın bütün həyati əhəmiyyətli sahələrdə qazandığı böyük uğurlar beynəlxalq səviyyədə geniş təbliğ olunmalıdır. Prezident İlham Əliyevin qurultaydakı proqram xarakterli, dərin məzmunlu nitqi də məhz diaspor quruculuğu sahəsində perspektiv fəaliyyət prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi baxımından son dərəcə maraqlıdır. Dövlət başçısı bütün sahələrdə yüksək dinamizmlə inkişaf edən Azərbaycanın beynəlxalq arenadakı nüfuz və mövqelərinin daha da gücləndirilməsini, respublikamız haqqında tam obyektiv, dolğun informasiyaların dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasını milli diaspor təşkilatları qarşısında vacib məsələ kimi qaldırmışdır. Son illər Cənubi Qafqazda həyata keçirilən bütün global enerji və kommunikasiya layihələrinin lokomotivi qismində çıxış edən Azərbaycan dünyada kifayət qədər tanınsa da, bu sahədə hələ çox iş görülməli, erməni lobbisinin, bütövlükdə isə anti-azərbaycançı şəbəkənin respublikamıza qarşı apardığı əks-təbliğatın qarşısı daha müasir, səmərəli vasitələrlə alınmalıdır.

Dövlət başçısı İlham Əliyev Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayındakı çıxışında respublikamız haqqında məlumat qıtlığının tamamilə aradan qaldırılması vacibliyini bəyan etmişdir: "Azərbaycanın addımları bütün sahələrdə, o cümlədən xarici siyasətdə müsbət nəticələrini verməkdədir... Əfsuslar olsun ki, Azərbaycan həqiqətləri dünya ictimaiyyəti tərəfindən o qədər də yaxşı dərk edilmir. Məlumat qıtlığı var, bəzi hallarda informasiya blokadası ilə də üzləşirik. Çünki bizim əleyhimizə dünyanın erməni lobbisi fəaliyyət göstərir və hər vaxt çalışır ki, Azərbaycanı ləkələsin, Azərbaycanda gedən proseslərə mənfi don geyindirsin və beləliklə, Azərbaycanı təcrid edilmiş vəziyyətə salsın".

Prezident İlham Əliyev xarici ölkələrdə yaşayan hər bir azərbaycanlının maraqlı və mənafeyinin qorunmasını dövlətin başlıca vəzifəsi hesab edir. Rusiyada miqrantlara qarşı münasibətin kəskin dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq 3 il öncə Moskvada ticarətlə məşğul olan azərbaycanlıların üzləşdiyi problemlərin aradan qaldırılması üçün xüsusi dövlət komissiyası yaradan, çevik tədbirlər həyata keçirən cənab İlham Əliyev milli diasporumuzun etibarlı hamisi olduğunu təsdiqləmişdir. Bu addımı ilə ölkə başçısı Azərbaycan dövlətinin heç bir vətəndaşının taleyinə biganə olmadığını, onlara daim sahib çıxacağını bildirmişdir. Cənab İlham Əliyevin diasporumuzun tanınmış nümayəndələrini mühüm dövlət mükafatları, fəxri adlarla təltif etməsi də onun qayğıkeş rəhbər olmasından irəli gəlir.

Dövlət başçısı İlham Əliyev diaspor quruculuğu baxımından ümumtürk birliyinin möhkəmləndirilməsi xəttini də xarici siyasətdə mühüm istiqamətlərdən biri kimi müəyyənləşdirərək, təkcə Türkiyə ilə deyil, Orta Asiyanın türkdilli dövlətləri ilə münasibətləri gücləndirmək xəttinə üstünlük verir. Prezident türkdilli xalqların oxşar milli irsinə, ülvə və pak dəyərlərinə, mental xüsusiyyətlərinə həm də ümumi müqaviməti və səfərbərliyi təmin edən güclü ideoloji-siyasi təsir vasitəsi kimi yanaşır. 2007-ci ilin mart ayında Bakıda Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının I Forumunun keçirilməsi də iki qardaş və dost ölkənin xaricdəki diaspor təşkilatları qarşısında duran strateji vəzifələri müzakirə etmək, bu sahədə fəaliyyətin səmərəli koordinasiyasına nail olmaq məqsədi daşmışdır. Qurultayda Azərbaycan və Türkiyənin diaspor təşkilatlarının daha sıx əməkdaşlıq etməsini, bədnam erməni lobbisinə qarşı fəal mübarizə aparmasını nəzərdə tutan bir sıra razılıqlar, bəyanatlar qəbul olunmuşdur.

2009-cu ilin oktyabrında Bakıda Türkdilli Ölkələrin Parlament Assambleyasının birinci sammitinin keçirilməsi ümumtürk birliyinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində həyata keçirilən məqsədyönlü strategiyanın uğurlu davamıdır. İlk dəfə 2006-cı ildə türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının sammitində Prezident Nursultan Nazarbayev Türkdilli Ölkələrin Parlament Assambleyasının yaradılması ideyasını irəli sürmüşdür. Ortaq mədəni irsə, dinə, dilə malik olan dövlətləri bir araya gətirdiyi üçün assambleya böyük rol oynayır. Sammit iştirakçılarının ümumi fikri bundan ibarət olmuşdur ki, türkdilli dövlətlərin yerləşdikləri bölgələrin dünya siyasətində və iqtisadiyyatında artan rolu türkdilli xalqlar ailəsinin bütün üzvləri arasında sıx birliyi, əməkdaşlığı zəruri edir. Türkdilli Ölkələrin Parlament Assambleyası parlamentlərarası ünsiyyətin demokratik forumu kimi təşəkkül tapacaq, bölgələrin əmin-amanlıq və inkişaf ərazilərinə çevrilməsi məqsədi ilə müxtəlif təşəbbüslərin irəli sürülməsinə və həyata keçirilməsinə əlverişli şərait yaradacaqdır.

Türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının oktyabrda Naxçıvanda keçirilmiş IX zirvə görüşü Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan və Türkmənistan arasında münasibətlərin keyfiyyətə yeni mərhələdə intensiv inkişafı, ümumi səylərin vahid məqsədlər naminə səfərbər olunması baxımından mühüm nəticələrlə yadda qalmışdır. Faydalı müzakirələrlə yadda qalan zirvə toplantısında türk dövlətləri arasında hərtərəfli siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələrin yaradılmasının vacibliyini önə çəkmişlər. Eyni zamanda, türkdilli dövlət başçıları ildə iki dəfə - rəsmi və qeyri-rəsmi görüşmək barədə razılığa gəlmişlər. Rəsmi imzalanmış Naxçıvan bəyannaməsinə görə isə yaxın perspektivdə Türkdilli Ölkələrin Əməkdaşlıq Şurasının yaradılması nəzərdə tutulur.

Prezident İlham Əliyev zirvə toplantısındakı dərin məzmunlu çıxışında türkdilli dövlətlərin birliyini zəruri edən amilləri bir daha diqqətə çəkmişdir: "Biz bilirik ki, beynəlxalq müstəvidə öz mövqeyini müdafiə etmək bəzi hallarda o qədər də asan olmur. Biz birlikdə olsaq, müəyyən məsələlərdə vahid mövqedən çıxış etsək və bu birliyi mütəmadi işlərlə möhkəmləndirsək, bizim beynəlxalq mövqelərimiz daha da güclü olacaqdır. Çünki türkdilli ölkələrdə bütün imkanlar vardır - təbii sərvətlər, neft-qaz yataqları, əlverişli coğrafi vəziyyət, güclü iqtisadiyyatlar, insanların istedadı, mövcud olan yeni infrastruktur. Bütün bu imkanları biz əgər bir yerə toplasaq və bir yerdə cəmləşdirsək, türkdilli ölkələr dünya miqyasında böyük gücə çevriləcəkdir. Bu gücə çevrilmək üçün biz səmərəli işləməliyik. Bu, bizim əlimizdədir, bizim iradəmizdən asılıdır. Mən çox şadam ki, bizim aramızda olan birlik son illər ərzində daha da güclənir".

Müasir dövrdə diaspor quruculuğunun konkret zamanla məhdudlaşmayan, daim fəallıq və zəhmət tələb edən uzunmüddətli proses olduğunu xüsusi vurğulamağa ehtiyac yoxdur. Reallıq göstərir ki, xaricdəki Azərbaycan diasporunun imkanlarından geniş istifadə olunması, ölkə həyatının müxtəlif sahələrində meydana çıxan problemlərin həllində onun fəal iştirakının gerçəkləşdirilməsi yolunda hələ çox işlər görülməlidir. Prezident İlham Əliyevin bu sahədə ardıcıl və qətiyyətli, məqsədyönlü və prinsipial siyasət aparması deməyə əsas verir ki, yaxın illərdə Azərbaycan diasporu daha da güclənəcək, ölkənin taleyüklü problemlərinin həllində daha yaxından iştirak edəcəkdir.

Elşad ABDULLAYEV,
hüquq elmləri doktoru, professor

"Azərbaycan".-2010.-1 yanvar.-N 1.-S.4.

Dünya azərbaycanlılarının bir Vətəni var – Azərbaycan

Hər bir azərbaycanlı dünyanın hansı ölkəsində yaşamasından asılı olmayaraq, Azərbaycan dövlətinin, cəmiyyətinin problemləri ilə yaşamaq, onların həlli üçün mənəvi məsuliyyət hiss etməlidir.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə dünya azərbaycanlıları on səkkiz ildir ki, hər il dekabrın 31-ini milli birlik və həmrəylik günü kimi böyük təntənə ilə qeyd edirlər. Bu bayram milli-mənəvi dəyərlərimizin təbliği, doğma Vətənə bağlılıq dünyanın müxtəlif diyarlarında yaşayan soydaşlarımızın yekdilliyi və mütəşəkkillik ideyalarını təcəssüm etdirir. On səkkiz ildir ki, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi dövlət siyasətimizin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir. Bu illər ərzində soydaşlarımızın yaşadıkları ölkələrdə təşkilatlanması, güclənməsi və əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində xeyli işlər görülmüş, bir-birindən əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Dünya azərbaycanlılarının vahid məqsəd ətrafında birləşdirilməsi ideyasının müəllifi böyük tarixi şəxsiyyət Heydər Əliyevdir. Ulu öndər Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri olarkən belə bir təşəbbüs irəli sürmüş və Ali Məclis 1991-ci il dekabrın 31-in Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik və Birlik Günü elan olunması haqqında qərar qəbul etmişdir. Həmin günün bütün ölkə miqyasında dövlət bayramı kimi qeyd olunması üçün Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti qarşısında vəsətət qaldırmışdı. Lakin hakimiyyəti hələ bir müddət də əlində saxlamağa çalışan o vaxtkı iqtidarın başı öz şəxsi mənafeələrini qorumağa qarışdığından belə əhəmiyyətli və vacib məsələyə “vaxt tapmamışdı”.

1993-cü ildə xalqın təkidli ilə yenidən siyasi hakimiyyətə gələn ümummilli lider Heydər Əliyev xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın birləşməsi, məskunlaşdıqları dövlətlərin ictimai-siyasi həyatında yaxından iştirak etməsi doğma Vətənlə əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində ciddi tədbirlər həyata keçirdi. Soydaşlarımızın hüquqlarının qorunması və qarşılaşdıqları problemlərin aradan qaldırılmasını diqqət mərkəzində saxladı.

Sırr deyil ki, ulu öndər Heydər Əliyev Kremldə tutduğu vəzifəsindən istefa verdikdən sonra Azərbaycana qarşı təzyiqlər güclənmişdi. Bütün sahələrdə ermənilərə güzəştə gedən, daha dəqiq desək, millətlər arasında ayrı-seçkilik salan, bəzilərinə, xüsusilə ermənilərə xüsusi münasibət bəsləyən SSRİ-nin o vaxtkı rəhbəri Mixail Qorbaçovun dövlət başçısına xas olmayan bu hərəkətindən sonra Azərbaycana qarşı münasibət beynəlxalq aləmdə də pisləşmişdi. Ermənilərə yaradılmış şərait onları xeyli fəallaşdırmış, Azərbaycana qarşı informasiya blokadasını daha da gücləndirmişdi. Əsl həqiqətlər, reallıqlar olduğu kimi yox, ermənilərə sərf edən formada yayılırdı. Xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla əlaqə çox zəif olduğundan, diasporlar arasında həmrəylik olmadığından, onların fəaliyyəti nəzərə çarpmadığından Azərbaycan reallıqları dünya ictimaiyyətinə olduğu kimi çatdırılmırdı. Erməni diasporları və lobbisi bundan yetərincə faydalanır, öz çirkin niyyətlərini asanlıqla yerinə yetirirdilər. Lakin 1993-cü ildən sonra həyat tədricən öz axarına düşdü. Ümummilli lider Heydər Əliyev xarici ölkələrdə Azərbaycan diasporunun formalaşdırılmasını, lobbichilik fəaliyyətinin gücləndirilməsini prioritet vəzifə kimi qarşıya qoydu. Ulu öndərin təşəbbüsü və himayədarlığı ilə 2001-ci ilin noyabrında Bakıda keçirilmiş Dünya azərbaycanlılarının I qurultayı xaricdə yaşayan soydaşlarımızın təşkilatlanması baxımından tarixi dönüş nöqtəsi oldu. Bu qurultay xaricdəki soydaşlarımızın ümumi məqsəd, vahid azərbaycançılıq ideyası ətrafında sıx birləşməsi yolunda böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, onlar arasında birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmalarının, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi ilə bağlı məsələlərin müzakirəsi məhz birinci qurultayda reallaşdı.

Ulu öndər xaricdə yaşayan soydaşlarımıza xitabən demişdir: “Bizim hamımızın bir Vətəni var — bu, Azərbaycan dövlətidir. Azərbaycanlı hər yerdə yaşaya bilər, ancaq azərbaycanlılığını, öz dilini, dinini, milli ənənələrini unutmamalıdır. Onun qəlbi daim doğma Azərbaycanla bir vurmalıdır”.

Qurultaydan sonra dünyanın, demək olar ki, hər yerində Azərbaycan dövlətinin diaspor quruculuğu istiqamətində söyləri gücləndi. Sistemli dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə ümummilli lider Heydər Əliyev 2002-ci ilin iyununda “Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması barədə” fərman imzaladı. Bu sahənin fəaliyyətinin daha da gücləndirilməsi üçün qanunvericilik bazasının da zənginləşdirilməsi qarşıya qoyulmuş əsas vəzifələrdən biri idi. 2002-ci ilin dekabrında “Xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında” Qanunun qəbul olunması bu sahədə həyata keçirilən dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərini və hüquqi prinsiplərini müəyyənləşdirdi.

Belə bir qanunun qəbul edilməsi dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanmasını, diaspor quruculuğunu daha da sürətləndirdi, onlar arasındakı əlaqələri möhkəmləndirdi və bir bayraq altında cəmləşdirdi.

Dövlət maraqları ilə milli mənafeyin uzlaşdırılmasının mahir bilicisi, kamil ustası olan ümummilli lider Heydər Əliyevin Türkc dünyasında, ümumilikdə dünya azərbaycanlıları arasında böyük nüfuza sahib olması diaspor quruculuğunda böyük rol oynadı. Bununla yanaşı, ulu öndərin xarici ölkələrdə soydaşlarımızın təşkil etdikləri qurumlar, cəmiyyətlər və təşkilatlarla sıx əlaqə yaratması, problemləri ilə müntəzəm maraqlanması diasporlarımızın formalaşmasını xeyli sürətləndirdi, onların fəaliyyətini stimullaşdırdı. Ulu öndərin diasporların qarşısına qoyduğu ən mühüm vəzifələrdən biri də azərbaycançılıq məfkurəsinin bir ideologiya kimi qəbul edilməsi və dünyanın hər yerində yaşayan soydaşlarımızın bu ideologiya ətrafında birləşməsinə nail olunması idi. İllər keçdikcə diasporlarımızın fəaliyyəti daha da gücləndi. Artıq Azərbaycan həqiqətləri dünyanın ən yüksək tribunalarından dünya ictimaiyyətinə olduğu kimi çatdırıldı. Azərbaycan informasiya blokadasından nəinki azad oldu, hətta bu sahə əksər ölkələri geridə qoydu. Beynəlxalq aləmə bəlli oldu ki, Azərbaycan hökumətinin heç bir dövlətin ərazisində gözü yoxdur. Əksinə, ölkəmiz işğala məruz qalmış dövlətdir. Dövlət başçımızın yeritdiyi daxili və xarici siyasət, həmçinin diasporlarımızın fəaliyyəti hesabına dünya ictimaiyyəti şahidi oldu ki, Azərbaycan sülhsevər, Ermənistan isə işğalçı dövlətdir. Başqa dövlətlərin əraziləri hesabına özünü müstəqil dövlət kimi tanıdan Ermənistan Azərbaycanın ərazisinin 20 faizini işğal etmiş, bir milyondan artıq soydaşımızı öz ata-baba yurdundan didərgin salmışdır. Təəssüf ki, beynəlxalq aləm bu ədalətsizliyə hələ də dözdür. Ermənistanın işğalçılıq missiyasını davam etdirməsinə ikili standartdan yanaşır.

Heydər Əliyevin siyasi uzaqgörənliyi, milli təəssübkeşliyi və böyük təşkilatçılığı sayəsində formalaşan diasporlarımız möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin uğurlu fəaliyyəti ilə daha da möhkəmləndi, inkişaf etdi. Möhtərəm Prezidentimizin ölkəyə rəhbərlik etdiyi dövrdə irəliyə doğru atdığı hər bir qətiyyətli addımını müstəqil dövlətimizin beynəlxalq aləmdəki nüfuzunu getdikcə yüksəltməsi və Azərbaycanın iqtisadi qüdrətinin artırması xaricdə yaşayan soydaşlarımızı daha da ruhlandırdı, onları xalqımızın milli maraqları ətrafında daha sıx birləşdirdi. Ölkə Prezidenti fəaliyyətinin ilk günlərindən bəyan etdi ki, hər bir dövlətin xarici siyasətinin uğur qazanmasında mükəmməl formalaşmış və təşkilatlanmış diaspor və lobbinin fəaliyyətinin rolu böyükdür. Ona görə də diaspor quruculuğu işinə xüsusi önəm yetirildi. Biz hadisələrin sonrakı gedişində də bunun şahidi olduq. Artıq dünyanın tanınmış beynəlxalq qurumları və inkişaf etmiş dövlətləri ölkəmiz haqqında əsl reallıqlarla barışmaq məcburiyyətində qaldılar.

2006-cı ilin martında Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Bakıda Dünya azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsi diaspor quruculuğu sahəsinə xüsusi diqqətin yetirilməsindən xəbər verirdi. Bu qurultayın keçirilməsində əsas məqsəd diaspor quruculuğu istiqamətində görülmüş işləri qiymətləndirmək, xaricdə yaşayan soydaşlarımızın üzləşdiyi problemləri, yaşadıkları ölkələrin daxili siyasətinə təsir imkanlarını öyrənmək, onlara bu sahədə kömək etmək, tarixi Vətənlə əlaqələrinin genişləndirilməsinə maddi və mənəvi dayaq olmaqdan ibarət idi. Qurultayda xüsusi olaraq qeyd olunmuşdur ki, son illər Azərbaycan Respublikası iqtisadi inkişaf yolu ilə inamla irəliləmiş, ümumi daxili məhsulun və sənaye istehsalının artım tempinə görə dünyanın lider dövlətinə çevrilmişdir. Həyata keçirilən iqtisadi islahatlar və qlobal əhəmiyyətli transregional layihələr ölkəyə investisiya axınını sürətləndirmiş, adambaşına düşən xarici sərmayələrin həcminə görə onu MDB və Şərqi Avropa məkanında ön mövqelərə çıxarmışdır. Qısa vaxt ərzində respublikanın əksər rayonlarının, xüsusən Bakı şəhərinin siması xeyli dəyişmiş, əhalinin rifahının yaxşılaşdırılması istiqamətində təsirli tədbirlər həyata keçirilmişdir. Ölkənin hərbi qüdrəti ildən-ilə artmış, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində çox ciddi işlər görülmüşdür. Bu müddət ərzində aparılan hüquqi və siyasi islahatlar müstəqil dövlətimizin demokratik, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu yolu ilə inamla addımladığını təsdiqləmiş, ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunu xeyli yüksəltmişdir. Təbii ki, bütün bu uğurlarda diasporlarımızın fəaliyyətini qeyd etmək mütləq vacibdir.

2007-ci ildə Azərbaycan Prezident İlham Əliyevin ideyası ilə Bakıda keçirilmiş Azərbaycan və türk diaspor rəhbərlərinin I forumu da mühüm əhəmiyyətli bir tədbir kimi tarixə əbədi həkk olundu. Bu, dövlət başçımızın iki xalq arasında, həmçinin türk xalqları arasında birləşmənin möhkəmləndirilməsinə xüsusi diqqət və qayğısının təzahürü idi. Bu forum iki dövlətin diasporları arasındakı münasibətləri daha da yaxşılaşdırmış, əlaqələri möhkəmləndirmişdir. Beynəlxalq miqyaslı tədbirlərdə Azərbaycan və türk diasporlarının bir mövqedən çıxış etmələri onların düşmənlərinə, xüsusilə güclü erməni lobbisinə sarsıdıcı zərbə vurmuşdur.

Azərbaycan diasporunun vahid təşkilatda birləşməsi istiqamətində görülən işlər artıq öz bəhrəsini verməkdədir. Bunun nəticəsidir ki, diaspor təşkilatlarımızın müxtəlif ölkələrdə bir araya gəldikləri Ümumdünya Azərbaycan Konqresi, Avropa Azərbaycanlıları Konqresi, Türkiyə Azərbaycan Dərnəkləri Federasiyaları, Benilüks Azərbaycanlıları Konqresi, Kanada Azərbaycan Təşkilatları Federasiyası, həmçinin digər qurumlar yaradılıb. Bu sıraya Avropa Azərbaycanlıları Konqresini də əlavə etsək, son illər vahid diaspor təşkilatlarının sayının artdığını şahidi olarıq. Bu isə bizim gücümüzün bir yerə cəmləşməsi və artması deməkdir.

Artıq dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların hamısı dərk edir ki, bizim bir Vətənimiz var — bu da Azərbaycandır. Bizim xalqımız böyükdür, çox böyük! Biz 50 milyonuq, dünya miqyasında böyük bir xalq! Bir bayraq altında birləşən 50 milyonluq xalqın qarşısında düşmən tab gətirə bilərmə? Sözsüz ki, yox! Ona görə də doğma Vətənimizin qüdrətini daha da artırmaq, möhkəmləndirmək və dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələri sırasına qaldırmaq üçün bir olmalıyıq!

Əliqismət BƏDƏLOV

“**Xalq qəzeti**”.-2010.-12 yanvar.-N 7.-S.4.

Azərbaycan diasporu yeni inkişaf mərhələsində

Müasir dünya siyasətində diasporların müstəsna rolu var və onlar dövlətlərin xarici siyasətində mühüm yer tutur. Diasporun əsas məqsədi mənsub olduqları dövlətin maraqlarını yaşadıqları ölkədə təbliğ etməkdir. Diasporun tarixi məqsədləri haqqında çox fikirlər yazılıb. Diaspor bu və ya digər dövlətlərin idarə etdiyi bir silahdır ki, bu silahın vasitəsilə dövlət özünə müsbət imic qazanmağa səy göstərir.

Diaspor sözü qədim yunan sözü olub səpələnmə, dağılma, köçmə mənasını verir. Diaspor termini ən qədim zamanlarda Herodotun, Sofoklun əsərlərində istifadə olunub. Sonrakı dövrlərdə bu terminə "İncil"də də rast gəlmək olar. "İncil"də diaspor termini bütürəstlərin arasında yer tutan yəhudilərə şamil olunub.

Hər bir xalqın diasporu öz inkişafına uyğun fəaliyyət göstərir. Belə ki, dünyada öz sayına, maliyyə imkanlarına və mütəşəkkilliyinə görə güclü diasporlar da var. Bu diasporlar çox güclü təşkilatlara və yaşadıqları dövlətlərin siyasi həyatına nüfuz etməyə qadirdirlər. Sırr deyil ki, dövlətlərin böyük əksəriyyəti beynəlxalq aləmdə diasporlarının gücündən istifadə edərək, böyük uğurlar qazana bilirlər. Dünya diasporlarının mərkəzi kimi ABŞ-ı, Qərbi Avropanı, Rusiyanı göstərmək olar.

Azərbaycanın da özünəməxsus diasporu var. Təqribi sayı 50 milyon nəfər olan dünya azərbaycanlılarının 10 milyondan çoxu hazırda mühacirətdə yaşayır. Dünyanın 5 qitəsində məskunlaşan azərbaycanlıların siyasi, iqtisadi və sosial-mədəni fəaliyyəti yaşadıqları ölkələr, oradakı şərait, mənəvi dəyərlər kimi müxtəlifdir. XX əsrin əvvəlləri-nə qədər respublikadan xaricə mühacirət edən azərbaycanlıların şəxsiyyət vəsiqələrində "rus təbəəsi" yazılması onların milliyyətinin də "rus" kimi təqdim edilməsi ilə nəticələnmişdir. O dövrdə qonşu Rusiyaya köçən azərbaycanlılar "tatar", Türkiyədə məskunlaşanlar isə "Azərbaycan türkü" kimi tanınır və qeydə alınır. Müasir İran ərazisində yaşayan azərbaycanlıların isə "İran təbəəsi" kimi təqdimatı prosesi gedirdi. Belə arzuolunmaz vəziyyət xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların rus, türk və fars diasporlarının tərkib hissəsi kimi qəbul edilməsinə səbəb olmuş, nəticədə azərbaycanlılar başqa xalqların diasporları içərisində assimilyasiya olunmaq təhlükəsi ilə üzləmişlər. Lakin bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, azərbaycanlılar hər zaman öz milli mənsubiyyətini, adət-ənənələrini, mənəvi-əxlaq dəyərlərini qoruyub saxlamış, tarixi vətənlə əlaqələrini itirməmişlər.

Azərbaycan diasporunun yaranmasının və inkişafının bir neçə mərhələsi var. XIX əsrə Diasporumuzun kortəbii yaranması tarixi kimi xarakterizə etmək olar. Belə ki, Çar Rusiyası dövründə azərbaycanlıların zadəgan zümərəsinə daxil olanlar Rusiyanın müxtəlif yerlərində təhsil alır və yaşayırdılar. Onlar Rusiyanın müxtəlif əyalətlərində azərbaycanlıların problemlərini aradır önə çəkirdilər. Buna baxmayaraq, Azərbaycan diasporu mütəşəkkil xarakter daşıyırdı.

Azərbaycan diplomatiyasının ilk inkişaf dövrü 1918-ci ildə yaranmış və cəmi 23 ay yaşamış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilə bağlıdır. Cümhuriyyətin dünya miqyasında de—fakto tanınmasında Azərbaycan diplomatiyasının böyük xidməti olmuşdur. Cümhuriyyətin süqutundan sonra Azərbaycan ziyalılarının böyük bir qismi repressiyalara məruz qaldı, güllələndi. Xaricə mühacirət

edən Azərbaycan ziyalıları AXC-nin işğal olunmasını, fəaliyyətini, azərbaycanlıların öz vətənlərində əzilməsi və s. faktları dünyaya çatdırmağa çalışmışlar.

Həmin dövrdə Cənubi Azərbaycanda mühacirlərin sayı artmışdı. Bu dövrdən sonra Azərbaycan diasporu ABŞ, Fransa, Almaniya, Böyük Britaniya, Türkiyə, Skandinaviya ölkələrinə yayıldı. Bu ölkələrə mühacirət etmiş soydaşlarımızı idarə edən yeganə qüvvə diasporumuz idi. Azərbaycan diasporu xaricdəki soydaşlarımıza Azərbaycandakı vəziyyət haqqında məlumat verir, onları təhsil almağa və xaricdə də öz vətəninə xidmət etməyə çağırırdı.

II Dünya müharibəsi dövründə əsir düşmüş soydaşlarımızın bir qismi xaricdə qaldı. 1946-cı il İranda milli azadlıq hərəkatının məğlubiyyətindən sonra repressiyalarla bağlı yeni mühacirət dalğası yarandı. Bu faktlar diasporumuzun həmin dövrlərdə geniş yayıldığını göstərir. Lakin xaricdə yaşayan soydaşlarımızın çox olmasına baxmayaraq, həmin dövrdə müstəqil dövlətimizin olmaması diasporumuzun mütəşəkkil qüvvəyə çevrilməsinə imkan vermirdi.

1946-cı ildə Azərbaycan Xarici Ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqələr Cəmiyyəti təsis olundu. 1960-cı ildən qəzet nəşr edən cəmiyyət həmin qəzeti bir neçə dildə, həm də ərəb, fars və latın əlifbası ilə buraxmağa başladı. Bu qəzet xarici ölkələrdəki Azərbaycan cəmiyyətlərinə göndərilirdi. Şübhə-siz ki, bu qəzet DTK tərəfindən xüsusi nəzarətlə buraxılırdı.

1989-cu il dekabrın 31-də Türkiyənin İstanbul şəhərində ilk dəfə olaraq Ümumdünya Azərbaycanlılar Konqresi keçirildi. Bu həmin dövr üçün çox böyük əhəmiyyət daşıyırdı. Xaricdəki soydaşlarımızın fəallıqlarını artırmaları təqdirəlayiq bir hadisə idi. 1990-cı ildə Türk Dünyası Araşdırmalar Vəqfinin təşəbbüsü ilə Qayseridə I Millətlərarası Böyük Azərbaycan Konqresi baş tutdu.

1988-ci ildən etibarən, Azərbaycanın müxtəlif yerlərində milli azadlıq hərəkatı başlandı. 1989-cu il dekabr ayının 31-də azadlıq hərəkatının nümayəndələri tərəfindən Naxçıvanda Sovet Azərbaycanı ilə İran sərhədləri söküldü. Həmin vaxt bu aksiyaya Cənubi Azərbaycandakı soydaşlarımız da qoşuldu. SSRİ kimi super dövlətin, güclü hərbi maşını belə, xalqımızın birliyini əlindən ala bilmədi.

Xalqımızın gözünü qorxutmaq üçün sərhədlərin sökülməsindən 19-20 gün sonra Sovet ordusu Bakıda qırğın törətdi. Bu, xalqımızı qorxutmadı, əksinə, xalqımız daha da birləşdi, daha da yetkinləşdi.

Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1991-ci il dekabr ayının 16-dan Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin qərarı ilə 31 dekabr hər il Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik günü kimi qeyd olunur. Bu addım xaricdə yaşayan soydaşlarımızla Azərbaycandakı azərbaycanlıları birləşdirən bir zəncir, dəyər oldu, lobbimizin formalaşmasına bir az da təkan verdi.

Diasporumuzun inkişafı ümummilli lider Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır. Heydər Əliyev xarici ölkələrə səfərləri zamanı orada yaşayan həmvətənlərimizlə görüşür, onlara dəyərli məsləhətlər verirdi. Heydər Əliyev xaricdə yaşayan həmvətənlərimizə deyirdi: **"Azərbaycan bütün dünya azərbaycanlılarının dayaq və cazibə mərkəzidir, onların ümid və məhəbbətlə baxdıqları müqəddəs bir yerdir. Buna görə də bütün azərbaycanlılar müstəqil dövlətimizin ətrafında daha sıx birləşməli, Azərbaycanın azad, firavan, daha da güclü, qüdrətli olması üçün mümkün olan hər şeyi etməlidirlər"**.

Ulu öndərimizin təşəbbüsü və iştirakı ilə 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakı şəhərində Dünya azərbaycanlılarının I qurultayı keçirildi. Müstəqilliyimizin 10-cu ildönümünün ölkəmizdə təntənə ilə qeyd olunduğu bir ərəfədə dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın Vətənə—Dünya azərbaycanlılarının qurultayına gəlib iştirak etmələri böyük siyasi hadisə idi. Müstəqilliyimizin bərpasından keçən çox qısa vaxt ərzində xalqımızın mütəşəkkil birləşməsi dünya dövlətlərini belə heyran qoymuşdu.

Dünya azərbaycanlılarının I qurultayına 35 xarici dövlətdə yaşayan həmvətənlərimizin cəmləşdiyi 200-dən çox müxtəlif təşkilatı təmsil edən 403 nümayəndə və 63 qonaq qatılmışdır. Qurultayda ABŞ, Rumıniya, Türkiyə, Avstriya, Rusiya, Böyük Britaniya, Kanada, İsveçrə, Norveç, Özbəkistan, Ukrayna, Danimarka, Latviya, Litva, Gürcüstan, İran, Fransa və başqa dövlətlərdə yaşayan, fəaliyyət göstərən Milli Mədəniyyət mərkəzlərinin və cəmiyyətlərinin nümayəndələri iştirak etmişlər. Bundan əlavə, qurultayda siyasi partiyaların, elm, mədəniyyət və digər təşkilatların təmsilçiləri də iştirak edirdi. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev qurultaydakı proqram xarakterli nitqində diasporumuzun keçdiyi uzun, məşəqqətli, lakin şərəfli yolu və bu günkü diasporumuzun vəziyyətini təhlil etmiş və bildirmişdir ki, diasporumuz hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin qurulmasında böyük rol oynayır. Qurultayda bir sıra vacib tarixi qərarlar qəbul olunmuşdur. 2002-ci il iyulun 5-də ulu öndər Heydər Əliyevin fərmanı ilə yaradılmış "Xarici ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi" diaspor hərəkatının daha da genişlənməsinə güclü təkan vermişdir".

16 mart 2006-cı ildə isə Bakı şəhərində Dünya azərbaycanlılarının II qurultayı keçirilmişdir. Qurultayda Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev geniş nitq söyləmiş, Dünya azərbaycanlılarının qarşısında mühüm vəzifələr qoymuşdur. Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayında diasporumuzun gələcək fəaliyyətini nəzərdə tutan bir sıra tarixi sənədlər qəbul edilmişdir.

Hazırda dünyanın müxtəlif dövlətlərində yaşayan azərbaycanlıların sayı Azərbaycandakı azərbaycanlıların sayından çoxdur. Bu böyük bir orduudur. Bu ordunun səfərbər edilməsi dövlətimizin və xalqımızın ən ağırlı problemləri olan Dağlıq Qarabağ probleminin həll olunmasında mühüm rol oynayır. Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan üzərinə xarici ölkələrdəki erməni diasporu tez-tez ideoloji hücumlar edir. Azərbaycan diasporu tərəfindən bu hücumların qarşısı alınır və lazımı zamanlarda əks hücumlar edilir. Bu il Xocalı soyqırımı ilə bağlı Londonda, İstanbulda, Ankarada, Moskvada, Vaşinqtonda olan aksiyalar diasporumuzun gücünü göstərdi. Azərbaycanda və Azərbaycandan kənarında yaşayan soydaşlarımızın bir yumruq kimi birləşməsi və eyni nöqtəyə zərbə vurmaları olduqca vacibdir. Bu, dünyada Azərbaycanın imicinin daha da möhkəmlənməsinə təsir edən ən böyük amillərdəndir.

Nihad MUSTAFAZADƏ,
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının tələbəsi.

"Respublika".-2010.-16 mart.-N 58.-S.5.

Azərbaycançılıq ideyası azərbaycanlıların milli birliyinin təminatçısıdır

Gənc tədqiqatçı Yəhya Babanlı: “Hazırda regionda qüdrətli, dünyada nüfuzlu Azərbaycanın hərtərəfli inkişaf etməsinin səbəbi birinci növbədə bu ideya üstündə köklənməsidir

Son dövrlərdə gənc tədqiqatçılar elmə daha həvəslə gəlməkdədirlər. Bu isə elm sahəsinin gəncləşməsi, bu sahədə varislik prinsipinin qorunması baxımından müsbət hadisədir. Ona görə də bu cür gənc tədqiqatçıların da ictimaiyyətdə tanınması, onların fikir və təkliflərinin öyrənilməsi məqsədəuyğun olardı. Belə olduğu halda, həmin gənclər ictimaiyyətdə və elmi dairələrdə daha yaxından tanınacaq.

Bu baxımdan azərbaycançılıq ideologiyası ilə bağlı olaraq gənc tədqiqatçı, AMEA Tarix İnstitutunun Diaspor şöbəsinin aspirantı Yəhya Babanlı bizə fikirlərini bildirdi. Y. Babanlı azərbaycançılıq ideologiyasının meydana çıxdığı şəraiti belə xarakterizə edir:

- Qədim dövlətçilik tarixinə malik Azərbaycan bəşər mədəniyyətinin inkişafına hərtərəfli töhfələr bəxş edib. Bura maddi mədəniyyət abidələrindən tutmuş, elmi, intellektual potensiala malik şəxsiyyətlər də daxildir. Bu amil müasir tarixdə Heydər Əliyevin dahi simasında öz təsdiqini tapdı. Heydər Əliyevin həyat fəlsəfəsinə müxtəlif prizmalardan yanaşmaq olar. 20-ci əsrin sonunda ümumbəşəri dəyərlərə, hüquqi, demokratik, dünyəvi prinsiplərə və milli dövlətçilik ənənələrinə əsaslanan müasir Azərbaycan Respublikasının banisi, xalqımızın dünya şöhrətli dahi şəxsiyyəti, ümummillə lider Heydər Əliyev özünün fenomenal yaddaşı, yüksək təşkilatçılıq bacarığı, tükənməz enerjisi və zəhmətsevərliyi, cəsarəti, qətiyyəti və dəmir iradəsi, eyni zamanda insanpərvərliyi və qayğıkeşliyi ilə tariximizə adını qızıl hərfərlə həkk edərək yaddaşlarda əbədi izlər buraxıb.

Heydər Əliyev dühasının Azərbaycan Respublikasına Sovet Azərbaycanı KP MK-nın birinci katibi kimi rəhbərlik etdiyi (1969-1982) 14 il ərzində, Moskvada Sovet İKP MK Siyasi Büro üzvü, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini kimi (1982-1987) Azərbaycanın tarixi keçmişinə, ulu babalarımızdan miras qalan adət-ənənəsinə, Vətəninin fundamental dəyərlərinə bağlılığı bugünkü və gələcək nəsillərə böyük hədiyyəsi olub, onun şəxsiyyətinin, dünyabaxışının milli mənəviyyətimizin ən uca zirvəsində durduğunu göstərir.

Gənc yaşlarından hüquq-mühafizə orqanlarında fəaliyyətə başlayan Heydər Əliyev o zamanın antiazərbaycan mövqeyinə sərt sinə gərərək milli məsələyə həssaslıqla yanaşmağa başlayıb. Sonradan dövlət təhlükəsizlik orqanlarında işləyərkən milli dərnəklərin yaradılmasına nail ola bilib. Bu dərnəklər vasitəsi ilə o, xalqımızın nümayəndələrində özünüdərkini, milli baxışın formalaşmasına, gələcəkdə yaranan situasiyada milli dövlətçiliyin qurulmasına sıçrayan qığılcımların yaranmasına əsas vasitəçi ola bilib. O biri tərəfdən isə ulu öndər milli adət-ənənələrimizin, dinimizin, tariximizin, maddi-mədəniyyətimizin dolayısı yolla saxtalaşdırılmasının qarşısının alınması ilə yanaşı mühafizəsinə xidmət edirdi.

Təsadüfi deyil ki, artıq indi-indi cəmiyyətimizə məlum olur ki, bu dövrdə millətçilik üstündə həbs olunan insanların azad olması və onların həbsinin qarşısının alınması, ulu babalarımızdan miras qalan məxsusi tarixi əşyaların, arxeoloji materialların, milli ornamentli xalçaların və incəsənət-mədəniyyət nümunələrinin qorunması ulu öndərin gizli söylərinin nəticəsi idi.

Onu xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, Heydər Əliyev tək-cə çevik hüquq-mühafizə işçisi, peşəkar əməliyyatçı, zamanı qabaqlayan şəxsiyyət, nüfuzlu dövlət xadimi olmaqla yanaşı, həm də dərin tarixi biliyə malik tarixçi idi. Həm də Vətəninin tarixini dərinləndirən bilən tarixçi. Bir maraqlı faktı qeyd etmək yerinə düşər. Hələ orta məktəbdə oxuduğum dövrdə yay tətillərinin birində Bakıya istirahətə gəlmişdim. Atam öz dünyagörüşünə uyğun olaraq məni muzeylərlə, teatrlarla və tarixi memarlıq abidələri ilə tanış edə-ədə Azərbaycan SSR Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinin yerləşdiyi, İndiki Azərbaycan Respublikasının Prezident Sarayı adlanan - Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasının və İşlər İdarəsinin yerləşdiyi inzibati binanın önünə gətirərək bina haqqında söhbət açdı. Orada qeyd edilən fikir hələ də yaddaşımda qalmaqdadır. Binanın Heydər Əliyevin birinci katib olduğu dövrdə, onun təşəbbüsü ilə tikildiyini və binanın səkkiz guşəli ulduzlarla bəzədildiyini söylədi. Səkkizguşəli ulduzun tarixi keçmişimizin simvolu olduğunu vurğuladı və cümhuriyyət dönməndə atributlardan biri olduğunu qeyd etdi. Bu kiçik bir nüans da o dövrdə milli dünyagörüşə sahib şəxsiyyətin xalqı üçün mətinliklə çalışdığını bariz göstərir. Öncə qeyd edim ki, tarixən ziddiyyətlərin coğrafiyası sayılan Azərbaycan keşməkeşli tarix salnaməsində milli birlik baxımından özünü təsdiq etməkdə ilk anlarda çətinlik çəkib. Xalqımız bəşəriyyətin ən qədim xalqlarından olub, dünyəvi prinsipləri özündə əks etdirən, uca Tanrıya tapınan bir ümmət kimi humanizm keyfiyyəti ilə eyni zamanda başı bəlalər çəkib. Bunun əsas səbəblərindən biri vahid ideyanın, milli özünüdərkini olmaması, milli mənlik məsələsində hamı tərəfindən orta qərarə gəlinməməsi idi. Məhz belə bir milli ehtiyac zəminində Heydər Əliyev tarix səhnəsinə çıxmışdı. Ümummillə lider mövcud dövrə qədər heç kimin bacarmadığını bacardı. Onun millətə rəhbərlik etdiyi ilk dövrlərdən elan etdiyi, mesajlarını ötürdüyü yeni məfkurə millətin yeganə ideoloji istinadına çevrildi. Belə ki, tarixən yer adı kimi səslənən bir məkanın adından istifadə olunmaqla milli

birliyin təminatçısı olan ideologiya yarandı. Bu yeni məfkurə birmənalı olaraq millət tərəfindən qəbul olunan “azərbaycançılıq” idi.

- Azərbaycançılığın ideologiya kimi xüsusiyyətlərini necə xarakterizə etmək olar?

- “Azərbaycançılıq” təkcə Azərbaycanın hüduqları çərçivəsində yaşayan 9 milyonluq polietnik xalqın birləşdiricisi yox, həm də planetdə yaşayan 50 milyonluq azərbaycanlının və özünü azərbaycanlı hesab edən hər bir dünya vətəndaşının milli kimliyinin təsdiqçisidir.

Geniş fəlsəfi anlamı özündə cəmləşdirən bu ideya həm milli birliyimiz, həm də coğrafi bütövlüyümüzdə özlü olmaqla yanaşı milli-psixoloji vəziyyətimizi sabitləşdirə bildi.

Hazırda regionda qüdrətli, dünyada nüfuzlu Azərbaycanın hərtərəfli inkişaf etməsinin səbəbi birinci növbədə bu ideya üstündə köklənməsidir. İdeya milli inkişaf modelinin şaxələnməsində bir nömrəli amildir. Bu nəzəriyyə milli strateji məqamı özündə cəmləşdirərək özünüdərək və özünütəsdiqlə nəticələndi. Belə ki, planetin bugünkü mənzərəsində heç də yalnız siyasi və iqtisadi maraqlar kəşmiş, eyni zamanda milli-mənəvi inkişaf mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ulu öndər milli dövlətçiliyə həssaslıqla yanaşaraq belə fikir söyləmişdi: “Dövlətçilik insanlarda vətənpərvərlik duyğusunu, Vətən anlamının milli mənə daxil edilməsini nəzərdə tutur. Əgər hər hansı bir ölkədə hər kəs təkcə öz mənafeyini, ailəsinin mənafeyini düşünürsə, xalqın taleyinə, ümummilli siyasi və iqtisadi mənafeələrə biganədirsə - deməli, burada dövlətçilik ənənələri yoxdur. Gərək hər bir vətəndaş ölkəsinin böyük siyasəti haqqında düşünsün”. Mövcud dövrə qədər xaricdə yaşayan azərbaycanlılar pərakəndə şəkildə icmalarda təmsil olunurdularsa, artıq bu paradigma bütövləşməni təşkil edərək diaspor təşkilatlarında təşəkkül tapdı. İcmaçılıq diasporçuluqla əvəz olundu. Diasporçuluq isə lobbiçiliyə meyilləndi. Məhz Heydər Əliyev insanların şüurunda fərdi yaşamanı kollektiv düşüncə tərzilə əvəz edə bildi. O, Azərbaycanın diaspor siyasətinin parametrlərini, lobbi fəaliyyətinin istiqamətlərini müəyyənləşdirdi.

- Azərbaycançılığın intişar tapması yolunda ilkin dövrlərdə görülən real tədbirlər barədə daha nələri demək olar?

- Bir məsələyə də diqqət yönəltmək istərdim. Bu, milli kadr potensialının formalaşdırılmasıdır. Bu məsələ forma baxımından adi görünərsə də, dərin məzmun daşıyır. Beləliklə, o dövrdə istər daxili ali orta ixtisas məktəblərində, istərsə də xaricə təhsil almağa göndərilən Azərbaycan vətəndaşları içərisində çoxluğu qeyri-azərbaycanlılar təşkil edirdi. Lakin əbədiyaşar liderimizin şəxsi səyi nəticəsində bu sahədə köklü dəyişiklik edildi. Ələlxüsus da strateji sahələr üzrə... Bura hərbi, aviasiya, diplomatiya və başqa ixtisas sahiblərinin yetişdirilməsi kimi sahələr aid edilə bilər. Bu sahələrdə məhz Heydər Əliyevin siyasəti nəticəsində azərbaycanlılar dominantlıq təşkil etməyə başladı ki, bu da çox uzaqgörən və milli birliyin gücləndirilməsinə hesablanan siyasətin nəticəsi idi. Bu dövrdə respublikada yürüdülmən təhsil siyasətinin uğurlu nəticələrindən biri də ondan ibarət oldu ki, 1970-ci ildən etibarən hər il 1000-ə yaxın azərbaycanlı gənc Azərbaycandan kənarında - keçmiş ittifaqın ən nüfuzlu ali məktəblərində təhsil almaq imkanı əldə etdi. Bu, milli kadr potensialının keyfiyyətinin yüksəldilməsi baxımından çox böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələ idi. Məhz elə bu dövrdən başlayaraq Azərbaycanın hüduqlarından kənarında elmi-diaspor potensialımız yaranmağa başladı. Azərbaycanda təhsil, elm sahələrində təkamülün yeni mərhələsi başladı və təhsil işçilərinə, elm adamlarına xüsusi diqqətlə yanaşılmaq ənənəsi qoyuldu. Bu zamandan başlayaraq azərbaycanlı alimlər ən yüksək dövlət mükafatları ilə təltif olunur və ittifaq miqyasında tanınmağa başlayırdılar.

Dövlətin dəstəyi ilə onların əsərləri Rusiyada, hətta xarici ölkələrdə çap edilirdi, respublikada böyük elmi konfranslar keçirilirdi.

Tez-tez qeyd edilən bir fikri təkrarlamaq istəyirəm. 1972-ci ildə Naxçıvanski adına hərbi məktəbin açılması, hərbi sahədə milli kadrların hazırlanması suverenliyimiz yönündə atılan ilk böyük addım idi. Bu məsələ çox önəmli və dövlətçilik üçün taleyüklü məsələ idi. 1991-ci il oktyabrın 18-də "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktı" qəbul olunarkən müasir Azərbaycan artıq müstəqil bir dövlət kimi yaşamağa tamamilə hazır idi.

O cümlədən xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, Heydər Əliyevin müasir Azərbaycanı Şərqdə ilk dəfə demokratik dövlət kimi dünya tarixinə düşən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi elan etməsi tarixi keçmişimizə, milli mənəviyyətimizə verilən ən yüksək dəyərin təcəssümü idi.

Bir sözlə, Heydər Əliyev Azərbaycanın milli dirçəlişinin, həmrəylik və birliyinin, qurtuluşunun banisidir.

Bu gün ulu öndərin bəşəri dəyərlər və milli meyarlar əsasında davam etdirilən dövlətçilik strategiyasını Prezident İlham Əliyevin yeni çalarlarla yürütməsinin nəticəsidir ki, müstəqil Azərbaycan keçmiş sovetlər məkanında ən dinamik inkişaf edən dövlət statusu qazanmaqla geosiyasi qüdrətə malik dövlətə çevrilib.

Məhz bu ideya dünyada yaşayan Azərbaycan toplumunu bir araya gətirməyə müvəffəq oldu. Bakı şəhəri Azərbaycanın deyil, dünyanın beş qitəsinin paytaxtına çevrildi. Beləliklə, Bakı şəhəri Azərbaycan tarixinin ən önəmli hadisələrindən sayılan 23 may 2001-ci ildə Heydər Əliyevin sərəncamı ilə 9-10 noyabr 2001-ci ildə Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının, Prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə 2006-cı il mart ayının 16-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayının keçirilməsinə ev sahibliyini etdi. Bu işlərlə

dünyada yaşayan soydaşlara-həmvətənlərə qucaq açıldı, onların bir mərkəzdən koordinasiya olunmalarına mesaj verildi, onların arxalarında müstəqil, müasir dövlətin olduğu rəsmi bəyan edildi. Həmçinin Azərbaycan Prezidentinin 2002-ci il 5 iyun tarixli 730 sayılı fərmanına uyğun olaraq Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş Üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı. Daha sonra bu məsələyə konseptual yanaşılaraq işlərin daha da geniş müstəviyə çıxarılması üçün 21 fevral 2003-cü ildə "Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu təsdiq edildi. Dövlət-diaspor münasibətlərində yeni mərhələnin yaranmasına şərait yarandı. 19 noyabr 2008-ci il tarixində Prezident İlham Əliyev bu sahədə konkret işin görülməsi və zamanın tələblərinə uyğun iş mexanizminin fəaliyyəti üçün Azərbaycan Respublikasının Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş Üzrə Dövlət Komitəsinin əsasında Azərbaycan Respublikasının Diaspor ilə İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradılması barədə sərəncam imzaladı. Görülmüş işlər içərisində 2006-cı il iyunun 5-də Türkiyənin Antalya şəhərində Dünya azərbaycanlıları ziyalılarının I forumunun keçirilməsi, Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik xartiyasının təsdiqi, Avropa Azərbaycanlılar Konqresinin və digər təşkilatlarının fəaliyyət proqramlarının təsdiqi, o cümlədən, gənclər təşkilatlarının geniş vüsət alması mühüm hadisələrdəndir. Eyni zamanda 2010-cu ildə dünyada yaşayan azərbaycanlı gənclərin I forumunun keçirilməsi nəzərdə tutulub ki, bu da diasporun gəncləşməsi, lobbi fəaliyyətinin yeni vüsətlə inkişafına töhfə olacaq.

2007-ci il martın 9-da Bakı şəhərində Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I forumunun keçirilməsi və birgə fəaliyyət haqda Bəyannamənin, Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyət strategiyasının qəbul edilməsi də bu sahədə keyfiyyətə yeni mərhələdən xəbər verir.

Bütün bunlar bir daha sübut edir ki, ümummilli liderin banisi olduğu azərbaycançılıq ideyasının dünya azərbaycanlılarının konsolidasiyasında, milli mənlük şüurunun tamamlanmasında və milli özünüdərk qabiliyyətinin yüksək mərhələyə gəlib çatmasında önəmli rolu danılmazdır. Millətımız ulu öndərin azərbaycanlıları bir amal uğrunda birləşdirən bu nəhəng azərbaycançılıq missiyasını lazım olduğu qədər qiymətləndirir, onun əhəmiyyətini zaman keçdikcə daha aydın və dərindən dərk edir. Bu gün də onun millətımız üçün qoyduğu bu sarsılmaz yolla inamla irəliləməkdəyik.

İlkin

“Palitra”.-2010.-4 may.-N.47.-S.5.

Dünya azərbaycanlılarının diaspora kimi təşkilatlanması Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır

Bu gün dünyada gedən proseslər, torpaqlarımızın bir hissəsinin işğal altında olması, ölkəmizə qarşı fəaliyyət göstərən erməni diasporunun mövcudluğu dünya azərbaycanlılarının birliyini zəruri edən başlıca amillərdir. Əslində, bu birlik, həmrəylik zərurəti hər zaman olub. Lakin xalqımızın bir zamanlar çar Rusiyası, daha sonra isə SSRİ adlı imperiyanın əsarəti altında qalması bir çox sahələrdə olduğu kimi, milli ideologiya və diaspora quruculuğu sahəsində də hər hansı addımın atılmasının qarşısını alıb. Daha doğrusu, sözügedən imperiyaların yürütdükləri siyasət ucbatından ortaya çıxan bu və digər amillər dünya azərbaycanlılarını bir hədəf ətrafında birləşdirə biləcək, xalqımızın və dövlətimizin milli maraqlarını müdafiə edəcək ideoloji konsepsiyanın işlənilib hazırlanmasına, həmçinin, diasporumuzun formalaşmasına mane olurdu. Bununla belə, son illər xaricdə yaşayan həmvətənlərimiz yeni tarixi şəraitin tələbinə uyğun olaraq milli-mədəni yöndə təşkilatlanmağa başlayıblar. Bu təşkilatlanmanın əsasını isə xalqımızın və dövlətimizin xilaskarı, Ulu öndər Heydər Əliyev qoyub.

Daha doğrusu, bütün dünyadakı azərbaycanlıları bir çətir altında birləşdirəcək ideoloji konsepsiyanın hazırlanması kimi məsuliyyətli, tarixi və şərəfli missiyanı da həyata keçirən məhz müstəqil və müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin banisi, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev oldu. Bu konsepsiya xaricdəki Azərbaycan diasporunun əməli fəaliyyəti üçün proqram rolunu oynadı. Əslində, Ulu öndər bu işin əsasını 1969-cu ildə Azərbaycan rəhbərliyinə gəldiyi zaman qoymuşdu. Çünki dünyada yaşayan azərbaycanlıların bir-biri ilə əlaqə saxlaması Heydər Əliyevin hələ sovet Azərbaycanına rəhbərliyi zamanında diqqət mərkəzində idi. Ulu öndər Heydər Əliyev o dövrdə azərbaycanlı gəncləri sovetlər ittifaqının tanınmış ali məktəblərinə təhsil almağa göndərərkən diaspor işinin təməlini qoyurdu. İllər sonra Ümummilli lider Heydər Əliyev həmin dövrü belə xatırlayırdı: “O vaxtlar azərbaycanlıları başqa yolla sovetlər ittifaqına səpələyib dayaq yaratmaq istəyirdim. İndi isə sərhədlər açılıb, azərbaycanlılar hər yerdə yaşaya bilər. Bir şərtlə ki, gərək millətini, dinini, torpağını və ana Vətəninə unutmayasın”.

Ötən əsrin 90-cı illərin əvvəllərindən etibarən isə Ulu öndər Heydər Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin sədri kimi SSRİ dönəmində başladığı işi davam etdirdi. Belə ki, məhz Ümummilli liderimizin təşəbbüsü ilə 1991-ci il dekabrın 16-da Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisində “Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında” qəbul olunan qərar Azərbaycan diasporu arasında əlaqələrin möhkəmlənməsi yolunda çox mühüm addım oldu. Bu qərarın qəbulundan başlayaraq hər il dekabrın 31-i Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü kimi qeyd olunur.

1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə yenidən ölkə rəhbərliyinə gələn Ulu öndər tezliklə diasporumuza sahib çıxdı. Məhz Onun rəhbərliyi ilə müxtəlif ölkələrə səpələnmiş azərbaycanlıların vahid ideologiya, bir məqsəd ətrafında təşkilatlanması üçün əməli tədbirlər görülməyə və uzunmüddətli perspektivlərə hesablanmış siyasət yürüdülməyə başlandı. Həmin illərdə Ulu öndər Heydər Əliyevin dövlət başçısı kimi rəsmi və işgüzar səfərləri çərçivəsində xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla görüşməsi, onların fəaliyyətləri ilə tanış olması, soydaşlarımızı Azərbaycanda investisiya layihələrində iştirak etməyə dəvət etməsi bu istiqamətdə göstərilən diqqətin bariz nümunəsidir. Diaspor nümayəndələri ilə görüşmək, onların Azərbaycana gəlməsini təşviq etmək ənənəsinin əsasını qoyan ilk dövlət başçımız Ulu öndər Heydər Əliyev oldu. Dövlət başçısı seçildikdən üç ay sonra (1994-cü ilin yanvarında) Ümummilli lider Heydər Əliyev Almaniyada yaşayan soydaşlarımızın bir qrupunu qəbul etməklə böyük bir ənənənin əsasını qoydu. Əksər ekspertlərin də qeyd etdikləri kimi bu görüşün Avropadakı soydaşlarımızın milli-ictimai fəaliyyətinə təsiri böyük oldu və dövlət-diaspor əlaqələrində yeni mərhələ başladı.

Məhz Heydər Əliyevin produktiv fəaliyyəti, qayğısı və böyük diqqəti sayəsində xaricdə yaşayan soydaşlarımız Azərbaycanın milli maraqları uğrunda daha əzmlə fəaliyyət göstərməyə başladı, doğma vətənləri ilə əlaqələrini möhkəmləndirdi, ölkəmizin dövlət quruculuğu prosesində yaxından iştirak etməyə və burada gördükləri real həqiqətləri bütün dünyaya yaymağa başladı. Ulu öndər Heydər Əliyev dövlət başçısı kimi fəaliyyət göstərdiyi ilk illərdə müstəqil dövlətimizin haqq səsinə, həqiqətlərini dünya azərbaycanlıları vasitəsilə yaymağı qarşısına məqsəd qoyan xüsusi qurumun yaradılması sahəsində ilk addım atdı, Prezidentin İcra Aparatında Dünya azərbaycanlıları və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları ilə iş bölməsi yaradıldı. Bu instansiya Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi altında geniş fəaliyyət göstərərək, dünyada yaşayan azərbaycanlılarla əlaqə yaratdı və onların təşkilatlanması, milli birliyin möhkəmlənməsi istiqamətində böyük işlər gördü.

Bu işlərin nəticəsi olaraq xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında milli birlik ideyalarının gücləndirilməsi məqsədilə 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda dünya azərbaycanlılarının birinci qurultayı keçirildi. Qurultayda

proqram xarakterli nitq söyləyən dünya azərbaycanlılarının lideri Heydər Əliyev haqlı olaraq bu tədbirin təşkil edilməsini müstəqil dövlətçiliyimizin böyük tarixi nailiyyəti hesab etdiyini bildirdi.

Beləliklə, tarixdə ilk dəfə olaraq, dünya azərbaycanlılarının vətənimizin paytaxtı Bakı şəhərində belə bir mötəbər qurultaya toplanması birmənalı olaraq Ulu öndər Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə əlaqələndirilməlidir. Belə ki, 2001-ci il mayın 23-də xüsusi Sərəncam imzalayan Ümummilli lider Heydər Əliyev belə bir qurultayın Bakı şəhərində keçirilməsini zəruri hesab etmişdi. Məlumat üçün vurğulamaq yerinə düşər ki, dünya azərbaycanlılarının, xalqımızın həyatında möhtəşəm tarixi hadisə hesab olunan bu qurultayda 35 xarici dövlətdə yaşayan həmvətənlərimizin birləşdiyi 200-dən çox müxtəlif təşkilatı təmsil edən 403 nümayəndə və 63 qonaq iştirak etmiş, çıxış edən soydaşlarımız bu mühüm tədbiri ümumxalq bayramı kimi qiymətləndirmişdilər. Qurultayda geniş nitq söyləyən Ulu öndər Heydər Əliyev bütün azərbaycanlılar üçün proqram vəzifələr müəyyənləşdirdi. Azərbaycanın mühüm problemlərinin həll olunmasında xaricdə yaşayan soydaşlarımızın qüvvəsindən səmərəli istifadə olunması məsələsini prioritet kimi ortaya qoydu: “Hamımız - siz də, biz də çox iş görməliyik ki, Azərbaycanın güclü diasporu yaransın. Müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar iqtisadi cəhətdən daha da möhkəmlənib, yaşadıkları ölkələrin iqtisadi-siyasi həyatında fəal iştirak etsinlər, o ölkələrin həyatına öz təsirlərini göstərə bilsinlər. Beləliklə də, müxtəlif ölkələrdə Azərbaycanın müstəqilliyini, onun xarici siyasətini təbliğ etməklə yanaşı, Azərbaycanın problemlərinin həll olunmasına yardım etsinlər”.

İstər bu qurultayın keçirilməsi, istərsə də Ulu öndərin xarici dövlətlərə səfərləri zamanı həmin ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla görüşməsi, onların fəaliyyətləri, problemləri ilə maraqlanması soydaşlarımızın fəaliyyətinə stimül verdi. Lakin sadəcə mənəvi dəstəklə kifayətlənməyən Ümummilli lider Heydər Əliyevin 5 iyul 2002-ci ildə verdiyi Fərmanla Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı. Komitə xaricdə yaşayan azərbaycanlılara, onların yaratdıqları qurumlara, kütləvi informasiya vasitələrinə beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində öz tarixi Vətəni ilə əlaqə yaratmaq, ana dilini, milli-mənəvi dəyərləri mənimsəmək, yaşatmaq və inkişaf etdirmək məqsədilə müxtəlifözlü təşkilatı, informasiya, maddi və mənəvi yardım göstərir.

Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması ilə dövlət-diaspor əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsi üçün ideya-nəzəri və təşkilatı şəraitin hazırlanması işi başa çatdı. Bu tədbirlər yetərincə hazırlıqlı olan milyonlarla soydaşımızı “Vahid Azərbaycan dövləti və Azərbaycançılıq” ideologiyası ətrafında sıx birləşdirdi. Eyni zamanda, “Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu diaspor ilə iş istiqamətində fəaliyyətin düzgün qurulması məqsədinə xidmət edir.

Bununla yanaşı, sevindirici hal ondan ibarətdir ki, Ulu öndər Heydər Əliyevin diaspor quruculuğu sahəsində apardığı uzaqgörən siyasət bu gün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən müvəffəqiyyətlə davam etdirilir. Prezident İlham Əliyev 2008-ci ilin noyabr ayında Azərbaycan Respublikasının Diaspor ilə İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında Sərəncam imzalamaqla bir daha dövlətin diaspora siyasətinin gücləndirilməsində maraqlı olduğunu təsdiqləyib.

Yəni, Ümummilli liderin diaspor quruculuğu sahəsindəki fəaliyyətini uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyev də öz növbəsində ölkə hüdudlarından kənarında yaşayan soydaşlarımızda milli ruhun yüksəldilməsinə, onların vahid ideologiya və məqsədlər ətrafında birləşməsinə çalışır. Prezident İlham Əliyev bildirir ki, yalnız güclü diaspora malik xalqlar xarici siyasətdə mühüm uğurlar qazanır, dünya miqyasında mənafelərini hər zaman layiqincə qoruyur, ümummilli problemlərinin həllinə nail olur, öz dilini, mədəniyyətini, incəsənətini, tarixini lazımi səviyyədə təbliğ edir. Dövlət başçısı 2004-cü il iyulun 27-də ölkə diplomatlarının iştirakı ilə Bakıda keçirdiyi müşavirədə diaspor quruculuğu işini xarici siyasət sahəsində prioritet istiqamətlərdən biri elan etdi. 2006-cı ilin dövlət büdcəsindən diaspor quruculuğu sahəsinə 5 milyon manatın ayrılması da bu diqqət və qayğının bariz nümunəsi idi. 2006-cı ilin martında Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsi ilə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın təşkilatlanması və diaspor quruculuğu siyasətində yeni mərhələnin təməli qoyuldu. Heydər Əliyevin azərbaycançılıq, türkcülük ideyalarının təbliği ilə bağlı siyasətinin davamı olaraq, türkdilli xalqların birliyinin nümunəsi kimi Bakıda Azərbaycan və türk diaspor rəhbərlərinin birinci Forumu, Türk Dövlət və Cəmiyyətlərinin XI Dostluq, Qardaşlıq, Əməkdaşlıq qurultayı və digər tədbirlər keçirildi. Prezident İlham Əliyev dövlətin təkə öz ərazisində yaşayanlar üçün yox, həm də bütün dünyadakı azərbaycanlılar üçün çalışmasını əsas qayəsinə çevirən liderdir. Dövlət başçısı, eyni zamanda, deyir: “Bizim gücümüz sizin fəaliyyətinizdir. Sizin gücünüz isə Azərbaycan dövlətinin güclü olmasıdır”.

Bir sözlə, Prezident İlham Əliyev Ümummilli liderin bütün sahələrdə olduğu kimi, diaspora sahəsindəki arzu və istəklərini reallaşdırdı. Bu gün Azərbaycan diasporasının formalaşması və onun dövlətimizin xaricdəki mənafelərini yüksək səviyyədə müdafiə etməsi bu siyasətin uğurlu davamına daha bir sübutdur. Məhz aparılan

bu uğurlu siyasətin nəticəsində dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar Azərbaycan Respublikasını özlərinin vətəni sayır və azərbaycanlı olmaları ilə fəxr edirlər.

Son olaraq onu qeyd etmək yerinə düşər ki, Ulu öndər Heydər Əliyev özünəməxsus uzaqgörənliklə qloballaşan, köklü transformasiya dövrünü yaşayan dünyanın tələblərini öncədən görür və bu səbəbdən xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında möhkəm həmrəyliyi həyati məsələ kimi ortaya qoyurdu. Çoxşaxəli siyasi fəaliyyətində daha bir tarixi missiyanı - dünya azərbaycanlılarının milli birliyinin ideoloqu, təbliğatçısı və təşkilatçısı kimi çətin, ancaq vacib bir missiyanı üzərinə götürən Ümummilli lider diasporumuzun formalaşmasının əsasını qoydu.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin diaspor siyasətinin əsasını milli birlik, həmrəylik, vətəndaşlıq borcu, Azərbaycançılıq kimi prinsiplər təşkil edirdi. Bu gün həmin prinsiplər əsasında öz fəaliyyətini günün tələblərinə uyğun olaraq daha dinamik şəkildə quran, Heydər Əliyev ideyalarından mənəvi qida alan Azərbaycan diasporu ölkəmizin haqq işinin, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə gerçəkləşən islahatların mahiyyətini dünyaya olduğu kimi çatdırmaq üçün gecə-gündüz çalışır.

İsmayıl AĞAYEV

“Yeni Azərbaycan”.-2010.-6 may.-N.79.-S.3.

Heydər Əliyev və milli dövlətçilik təlimi – azərbaycançılıq

“Milli mənsubiyyət hər bir insan üçün onun qürur mənbəyidir. Mən həmişə fəxr etmişəm və bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam !”

**Heydər ƏLİYEV,
Ümummillə lider**

Dünyada təxminən irili-xırdalı 5000-dən artıq xalq mövcud olsa da, BMT iqamətgahında bayrağı dalğalanan müstəqil dövlətlərin sayı bu gün 200-dən bir qədər çoxdur. Azərbaycanın da bu sırada öz yerini tutması xalqımızın böyük tarixi nailiyyəti kimi qiymətləndirilməlidir.

Hər bir xalqın müstəqil dövlət quruculuğu yolu bir sıra mühüm daxili və xarici amillərlə şərtlənir. Azərbaycan xalqı əlverişli tarixi şəraitdən və özünün siyasi, iqtisadi, mədəni və intellektual potensialından istifadə edərək XX əsrin sonunda öz istiqlal arzusunu gerçəkləşdirmişdir. Müstəqillik dövrünün qısa tarixi ümummillə lider Heydər Əliyevin belə bir fikrini təsdiq edir ki, “müstəqilliyin əldə olunması nə qədər çətindir, onun saxlanması, daimi, əbədi olması bundan da çətindir.”

Azərbaycanın müstəqil dövlətçilik tarixinin təhlili göstərir ki, dövlət qurmaq kimi çətin, mürəkkəb və şərfli missiyaya iradəli, geniş və qlobal dünyagörüşlü, xalqın dəstəyinə malik və onun milli liderinə çevrilmiş şəxs rəhbərlik edə bilərdi. XX əsrin 90-cı illərinin sonunda Azərbaycanda belə rola iddia edə bilən və bu işlərin öhdəsindən gəlmək iqtidarında olan yeganə lider Heydər Əliyev idi.

Heydər Əliyevin əməli və nəzəri fəaliyyətinin mühüm bir hissəsini onun milli dövlətçilik təlimi, milli-mənəvi və ideya-siyasi dünyagörüşü təşkil edir. Onun bu sahə üzrə toplanmış zəngin irsinin tədqiqi təkcə bugünkü ictimai-siyasi dairələr üçün deyil, həm də gələcək nəsillər, Azərbaycana rəhbərlik edəcək bütün liderlər üçün örnək rolunu oynamağa layiqdir. Müasir Azərbaycanın möhkəm özülünü qoymuş bu tarixi şəxsiyyətin ideya dünyası onun davamçılarının yoluna həmişə işıq salacaq.

Heydər Əliyevin ideya və fikirləri, həyata keçirdiyi siyasət Azərbaycan şəraitində sosialist ictimai-iqtisadi sistemindən yeni cəmiyyətə keçidin elmi-nəzəri əsaslarını yaratmışdır. İmperiya və sosialist sistemindən azad olaraq müstəqillik yolu tutmuş, lakin region və dünya güclərinin üst-üstə düşməyən, kəşifən maraqları ilə üz-üzə qalmış, qloballaşan dünyada öz yerini axtaran, maraqlarını qorumağa çalışan gənc Azərbaycan üçün Heydər Əliyevin dövlətçilik təlimi əsl fəaliyyət strategiyası idi. Uzun illər öz dövlətçiliyindən və milli-mənəvi köklərindən ayrı salınmış, milli və dövlətçilik maraqları tapdanmış Azərbaycan xalqının özünə qayıdış və özünü təsdiqində Heydər Əliyevin əməli fəaliyyəti və ideya-siyasi baxışlarının çox böyük rolu olmuşdur.

Heydər Əliyev 1993-cü ildə yenidən Azərbaycanın rəhbərliyinə gələndə bitkin dövlət konsepsiyasına malik idi. Bu konsepsiyanın bəzi tezisləri onun 1992-ci ildə Azərbaycan ziyalılarının ünvanlanmış müraciətində və Yeni Azərbaycan Partiyasının proqramında öz əksini tapmışdır. Bu müraciətdə tezislər şəklində həmin dövrün ictimai-siyasi vəziyyəti, müstəqil dövlət quruculuğunun şərtləri, regionumuzda və beynəlxalq aləmdə baş verən hadisələr və cərəyan edən proseslərin xarakteri, Azərbaycanın daxili vəziyyəti, başlanmış iqtisadi, siyasi və milli böhran və ondan çıxış yolları və s. tələklü məsələlər özünün əsl elmi-nəzəri cavabını tapmışdır.

Heydər Əliyevin dövlət təlimində güclü dövlət anlayışı və özünün bütün atributları ilə birgə onun iqtisadi, siyasi, sosial və mənəvi əsasları öz əksini tapmışdır. Heydər Əliyevin düşündüyü güclü dövlət təkmil mərkəzi və yerli idarəetmə mexanizmi, ictimai-siyasi həyatı sabit, işlək qanunları, ədalətli cəmiyyəti olan, insanları dəyərləndirilən və qabiliyyətinə görə proseslərə cəlb edilən, milli birliyə malik bir sistem tələb edirdi.

Heydər Əliyev hər bir dövlətin varlığının əsasını təşkil edən iqtisadi inkişafı dövlət həyatının ən vacib vəzifəsi hesab edirdi. O öyrədirdi ki, dövlət qurarkən cəmiyyətin yaşam tərzini, ictimai həyat normalarını, idarəçiliyi, qanunçuluğu, sabitliyi, vətəndaş birliyini, milli həmrəyliyi, beynəlxalq təhlükəsizliyi və s. vəzifələri o zaman dolğun və davamlı təmin etmək olar ki, dövlətin iqtisadiyyatı normal vəziyyətdə olsun və qarşıya qoyulmuş vəzifələrə cavab versin.

Heydər Əliyev hər bir Azərbaycan vətəndaşını milli əxlaq və güclü iradəyə malik, qlobal və azad düşüncəli, təşəbbüskar, fəal, ölkədaxili və beynəlxalq proseslərdən baş çıxara bilən, təhsilli, ədalətli, vətəni və xalqı üçün gərəklə insan kimi görmək istəyirdi.

Heydər Əliyev nəinki müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaradılması konsepsiyasını həyata keçirdi, eyni zamanda Azərbaycan vətəndaşlarını birləşdirən, xalqımızı beynəlxalq aləmdə vahid amal, əqidə, məqsəd və məram ətrafında səfərbər edən milli təlim - azərbaycançılıq ideologiyasını da yaratdı.

1993-cü ildə Heydər Əliyev hakimiyyətə gələndə Azərbaycanda keçmiş kommunist ideologiyasından imtina edilmişdi. Lakin xalqı səfərbər edən, onun kimliyini, yaratdığı dövlətin xarakterini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlayacaq və yönəldəcək milli sistem və ideya da ortaya qoyulmamışdı. Keçmişin bütün

varlıqlarından, o cümlədən elmi, intellektual, mənəvi, ictimai dəyərlərindən total imtina meyli Azərbaycanda sözün həqiqi mənasında ciddi ideoloji boşluq yaratmışdı. Əlbəttə, cəmiyyətin ideyasızlaşdırılması meyli bir tərəfdən keçmiş kommunist rejiminə nifrətdən qaynaqlanırdısa, digər tərəfdən 1991-1993-cü illərdə Azərbaycanı idarə edənlərin aydın məqsəd və məramının yoxluğundan, idarə etdikləri dövlətin siyasi, iqtisadi, mədəni, mənəvi inkişafı haqqında dolğun təsəvvürə malik olmamasından irəli gəlirdi.

Heydər Əliyevin dövründə Azərbaycan vətəndaşlarını vahid amal, ideya və məqsəd ətrafında birləşdirəcək milli ideologiyanın yaradılması dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırıldı. Bir faktı xüsusi vurğulamalıyıq ki, başqa sahələrdə olduğu kimi milli ideoloji baxışlar sisteminin formalaşmasında da Heydər Əliyev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varislik prinsipini saxladı və vaxtilə məhz onların birləşdirici ideya kimi irəli sürdüyü azərbaycançılıq ideologiyasına müraciət etdi. Heydər Əliyev qeyd edirdi ki, milli ideologiya tarixi keçmişimizlə, millətimizin adət-ənənələri, dövlətimizin bu günü və gələcəyi ilə bağlı olmalıdır.

Məlum olduğu kimi, azərbaycançılıq ideyasının tarixi son iki əsrə ahatə edir. XIX əsrin milli maarifçi hərəkat nümayəndələrinə qədər azərbaycançılıq əsasən vətəncilik, vətənsəvrlik mənasında işlədilirdi və onun milli səfərbəredici təsiri çox aşağı idi. Lakin XIX əsrin maarifçilik hərəkatı nümayəndələri, xüsusən M. F. Axundov, A. Bakıxanov, H. B. Zərdabi, N. B. Vəzirov, C. Məmmədquluzadə, Ö.F. Nemanzadə, N. Nərimanov və başqaları azərbaycançılığı xalqımıza qarşı həyata keçirilən işğalçılığa, milli məhrumiyyətlərə müqavimət reaksiyası, tarixi yaddaşın qorunması, ana dilinin, milli adət-ənənələrin, mənəviyyətin yaşadılması, inkişafı, milli şüurun oyanışı və s. vasitəsi kimi təbliğ edirdilər.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucuları – Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağayev, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Məmməd Əmin Rəsulzadə və başqaları ilk dəfə azərbaycançılıq ideyasını bir az başqa məzmununda dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırmağa cəhd göstərmiş və Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyətini bu ideya istiqamətində qurmağa çalışmışlar. Lakin Xalq Cümhuriyyətinin süqutu ilə azərbaycançılıq ideyası da sıxışdırılaraq kommunist ideologiyasının kölgəsinə salınmışdır.

Sovet dövründə azərbaycançılıq ideyası yalnız bədii əsərlərdə, adət-ənənələrdə yaşamış və təbii ki, dövlət ideologiyasına çevrilə bilməmişdir.

Lakin bir faktı xüsusi vurğulamalıyıq ki, Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyinin birinci dövründə – 60-80-ci illərdə azərbaycançılığın inkişafı üçün əlverişli ictimai-siyasi, elmi-mənəvi şərait yaradılmışdır. Bu şəraitdən o dövrdə tarixçilər, ədəbiyyatçılar, dilçilər, filosoflar və başqa intellekt sahibləri geniş bəhrələnərək çoxsaylı əsərlər yaratmışlar. Bu illərdə yazılmış əsərlərdə azərbaycançılığın mühüm sahələri olan milli dilin, milli şüurun, adət-ənənələrin inkişafı və dünyada təbliğ edilməsi, gənc nəslin azərbaycançılıq ruhunda tərbiyə edilməsi sahəsində böyük irəliləyiş müşahidə olunmuşdur.

Azərbaycançılıq ideyasının formalaşmasında 90-cı illərdə, dövlət müstəqilliyinin bərpası ərəfəsində başlanmış əvvəlcə xalq, sonra isə milli azadlıq hərəkatının əhəmiyyətli rolu olmuşdur. Bu dövrdə azərbaycançılıqla bağlı müxtəlif əsərlərin yenidən çap olunması və yayılması, yeni məqalə və s. əsərlərin yazılması, milli şüurun, ruhun yüksəlişinə xidmət edən xalq hərəkatının vüsət alması insanların kütləvi düşüncə tərzinə öz müsbət təsirini göstərdi. Lakin təəssüf hissi ilə qeyd edilməlidir ki, o illərdə Azərbaycanı yönəldən qüvvələr, xüsusən AXC-Müsavat dairələri respublikanın milli-etnik xüsusiyyətlərini nəzərə almadan, meydan əhval-ruhiyyəsi altında azərbaycançılığın təbliğində kobud səhvlərə yol verdilər. Onlar azərbaycançılığı ümumtürklük ideyası ilə eyniləşdirərək ölkədaxili etnik və milli etimadsızlıq toxumu səpdilər ki, bu da azərbaycançılıq ideyasını müəyyən müddət ciddi iflasa uğrattı.

1993-cü ildən Heydər Əliyevin siyasi rəhbərliyə gəlişi ilə bütün Azərbaycan vətəndaşlarının, dilindən, dinindən, etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, ölkənin istiqlalini dəstəkləyən insanların vahid dövlətçilik ətrafında birləşdirilməsi üçün ciddi iş aparıldı. Cəmiyyətdə hakim olan istiqlal arzusu, azərbaycançılığın müstəqil dövlətin bütün əhalisinin ali ideologiyasına çevrilməsi, ümummilli birliyin təmin olunması zərurəti tezliklə ictimai-siyasi və mənəvi dairələrin gündəliyinə çıxarıldı.

Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideyasına tamamilə yeni bir məzmun verərək onu Azərbaycanın milli-etnik xüsusiyyətlərinə, müasir dövrün tələblərinə və dünyanın müasir şəraitinə uyğunlaşdırdı. Odur ki, Heydər Əliyevi müasir azərbaycançılıq ideologiyasının - dövrün, zamanın tələblərini, dövlətçiliyin əsaslarını, milli-etnik şəraiti nəzərə alan milli təlimin banisi hesab etmək olar. Azərbaycançılıq ideologiyası məhz Heydər Əliyevin dövründə mükəmməl bir ideoloji təlim kimi ölkənin dövlət siyasətinə çevrildi.

Heydər Əliyev azərbaycançılığı bütöv bir xalqın – bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıların, Azərbaycanla bağlılığı olan bütün soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin söykəndiyi milli birlik platformasına çevirdi. Əgər Heydər Əliyevə qədər bu ideya əsasən etnolinqvistik, etnoqrafik, ədəbi, mədəni-estetik, fəlsəfi və mənəvi dəyər kimi mövcud idisə, onun dövründə ciddi sosial-siyasi məzmun kəsb edərək ümumi ideyalar sisteminə-dövlət quruculuğunun ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrildi.

Azərbaycan dilinin rəsmi dövlət statusu alması və latın qrafikasının tətbiqi, Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması və inkişafı, azərbaycançılıq ideyalarının, milli dəyərlərin bütün dünyada yaşayan

həmvətənlərimiz arasında geniş yayılması, hər il 31 dekabrın Dünya Azərbaycanlılarının Birlik və Həmrəylik Günü kimi qeyd edilməsi və bu münasibətlə bütün xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın iştirakı ilə təşkil edilən toplantılar, xarici səfərlər zamanı Heydər Əliyevin onlarla keçirdiyi görüşlər və s. 1993-cü ildən başlayaraq azərbaycançılıq ideologiyasının dövlət səviyyəsində həyata keçirilməsinin tam olmayan nümunələri idi.

2001-ci ildə Bakıda tarixdə ilk dəfə Dünya azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsi və minlərlə soydaşımızın iştirakı ilə azərbaycançılığın əsaslarının müzakirə edilməsi, mövcud vəziyyətin qiymətləndirilməsi və gələcək vəzifələrin müəyyən olunması azərbaycançılıq ideologiyasının tarixində yeni bir mərhələ kimi dəyərləndirilə bilər.

Azərbaycançılıq ideyasını Heydər Əliyev həm də ölkədaxili ictimai-siyasi qüvvələrin, sosial, milli və dini qrupların birləşdirici amili kimi dəyərləndirirdi. O qeyd edirdi ki, hakimiyyətə, iqtidarlara və onların fəaliyyətinə müxalifətdə durmaq olar. Lakin dövlətə, dövlətçiliyə, milli birliyə, Vətənin, xalqın ümumi marağını ehtiva edən azərbaycançılıq ideyasına, milli-mənəvi dəyərlərə, milli məsləkə, milli dilə, milli varlığa heç zaman müxalifətdə durmaq olmaz.

Heydər Əliyevin bəhs etdiyi azərbaycançılıq ideologiyası və onun məzmununa daxil edilmiş əsas prinsiplər həm də 1995-ci ildə ümumxalq referendumu ilə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapmışdır. Bu ideologiya artıq hansısa siyasi liderin, partiyanın, yaxud siyasi təşkilatın deyil, bütün xalqın ümumi marağının ifadəsinə çevrilmişdir. Belə olan halda bu ideologiyaya müxalifətdə durmaq ümumxalq maraqlarına, ümumxalq fikrinə və mövqeyinə müxalifətdə durmaq kimi dəyərləndirilməlidir. Azərbaycançılıq ideologiyası bu anlamda xalqın istək və arzusu ilə, onun iradəsinin nəticəsi kimi qurulmuş dövlətin, bu dövlətin müəyyən olunmuş daxili və xarici siyasət strategiyasının, daimi yaşam və fəaliyyətinin əsasını, başlıca prinsiplərini təşkil edir. Deməli, onun həyata keçirilməsi və qorunması Azərbaycanda yaşayan, fəaliyyət göstərən, bu dövlətin idarəçiliyinə iddia edən hər bir vətəndaş və təşkilat üçün əsas olmalıdır. Əgər hər hansı şəxs və yaxud təşkilat yaşadığı cəmiyyəti, təmsil etdiyi dövləti, konstitusiya ilə müəyyənləşdirilmiş ölkədaxili münasibətlər və dəyərlər sistemini qəbul edirsə, deməli dövlətin bu sistemin qarantı olmasını da mütləq qəbul etməlidir.

Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasını müəyyən edərkən həm də beynəlxalq aləmdə cərəyan edən hadisələri, müasir dünya siyasətinin, qloballaşan və transmilliləşən dünyanın inkişaf tendensiyalarını nəzərə alırdı. Əlbəttə, qloballaşan dünyada ölkələrin milli sədlərini, milli-mənəvi dəyərlərini, vətəndaşların milli maraqlarını qorumaq o qədər də asan olmur. Transmilli şirkətlər və onların arxasında duran fəvqəldövlətlər ölkələrin milli inkişafı, milli maraqları, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və s. proseslərini çox qısqançılıqla qarşılayırlar. Heydər Əliyev bütün bu reallığı nəzərə alaraq, bir tərəfdən azərbaycançılıq ideologiyasını ümumbəşəri dəyərlər fonunda formalaşdırır, digər tərəfdən dövlət quruculuğu proseslərində xarici təsirləri milli ideologiyaya süzgüləndirən keçirirdi.

Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyası milli-mənəvi dəyərləri, tarixi keçmişimizdən bizə irs qalmış milli varlığımızı və onu fərqləndirən bütün atributları qorumaqla, Azərbaycanı eyni zamanda müasir, inkişaf etmiş, xalqın maddi-mənəvi tələbatını təmin edə bilən, daxili həyatı sabit, milli-sosial birliyə qovuşmuş bir dövlət kimi görürdü.

Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasının əsasına ilk növbədə dünyada yaşayan 40 milyondan çox azərbaycanlının maraqlarını təmin edə biləcək, bütün ölkə vətəndaşlarının sabit, firavan və dinamik inkişafına cavab verən milli dövləti – müstəqil Azərbaycan dövlətini qoyurdu.

Heydər Əliyev çıxışlarında bu məsələyə belə şərh verirdi: Müstəqil Azərbaycan dövləti bizim üçün ən qiymətli tarixi nailiyyətdir və onun qorunması, əbədiyaşar edilməsi hər bir azərbaycanlının müqəddəs borcudur. Milli ideologiyadan danışıarkən biz ilk növbədə bütün xalqımızı, xüsusən gəncləri Azərbaycanın müstəqil dövlətçiliyi prinsiplərinə sadıq olmaq ruhunda tərbiyə etməliyik.

Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətini azad, ədalətli, demokratik, siyasi plüralizmin hökm sürdüyü, vətəndaş cəmiyyətinə malik bir ölkə kimi görmək istəyirdi və daim buna çalışırdı. 1995-ci ildə çoxpartiyalı sistem əsasında ilk parlament seçkiləri keçirilməsi, ölkənin ilk Konstitusiyasının qəbul edilməsi, Avropanın demokratik institutları ilə Azərbaycanın əlaqələrinin gücləndirilməsi və Qərbə inteqrasiya xəttinin götürülməsi bu böyük liderin öz ölkəsinin gələcəyi ilə bağlı mövqeyinin göstəricisi idi. Azərbaycanda əsl çoxpartiyalı sistem, azad, plüralist cəmiyyət, qeyri-hökumət strukturlarının, müstəqil mətbuatın yaradılması və inkişafı da Heydər Əliyevin bilavasitə səyi ilə həyata keçirilmişdir.

Heydər Əliyevin dövlət təlimi və milli ideyasında ikinci əsas yeri insan faktoru - millətini və xalqını sevən, dövlətinin yolunda hər bir şücaətə hazır olan, milli-mənəvi dəyərlərini yaşadan, ana dilini bilən və sevən, ədalətli və təşəbbüskar, fəal mövqeli və iradəli Azərbaycan vətəndaşı tuturdu. Ulu öndər öyrədirdi ki, hər hansı dövlətlərin gücü heç də onun böyüklüyü, yaxud kiçikliyi ilə ölçülmür. Əgər ölkənin vətəndaşı gördüyü işin onun özünə, ailəsinə və xalqına gətirəcəyi xeyri əvvəlcədən anlayır və ədalət prinsipi ilə öz zəhmətinin nəticəsini

alırsa, həmin ölkə vətəndaşları daha ideyalı, əzmlı və iradəli, belə ölkələr isə bir qayda olaraq güclü, qüdrətli və əzəmətli olurlar.

Heydər Əliyevin dövlət təlimində dinindən, dilindən, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün ölkə vətəndaşları qanun və ölkənin bütün maddi və mənəvi dəyərləri qarşısında bərabər idi. Təsadüfi deyil ki, 1993-cü ildə Heydər Əliyevin idarəçilik fəaliyyətinin mühüm bir sahəsini Azərbaycanda ədalətli vətəndaş cəmiyyətinin yaradılması, insan potensialının quruculuq işlərinə cəlb olunması, sosial ədalət prinsiplərinin bərqərar olması və insanların öz dövlətinə və dövlətçiliyinə inamının artırılmasına xidmət təşkil etmişdir. Heydər Əliyevin milli həmrəylik və vətəndaş birliyi ideyası, insan resurslarından düzgün istifadə edilməsi, hər bir vətəndaşın özünü dövlətinə və dövlətçiliyinə bağlı hesab etməsi, dövlətin hər bir insana, hər bir insanın isə öz dövlətçiliyinə xidmət etməsi amalı 1995-ci ildə qəbul olunmuş ilk Konstitusiyada da öz əksini tapmışdır.

Azərbaycançılıq ideologiyasının mahiyyətini təşkil edən əsaslardan biri də Heydər Əliyev üçün milli-mənəvi dəyərlərin, ana dilinin və mədəniyyətin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi idi. Bununla bağlı ulu öndər qeyd edirdi ki, bizim milli ideologiyamızın konsepsiyası tarixi keçmişimizi, milli adət-ənənələrimizi, dilimizi, dinimizi və mədəniyyətimizi əks etdirməli, bu dəyərlərin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsinə xidmət etməlidir.

“Milli mənsubiyyət hər bir insan üçün onun qürur mənbəyidir. Mən həmişə fəxr etmişəm və bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam!” Bu ifadələr ümummillı liderimizin milli-mənəvi dünyasını, vətəndaş aləmini və varlığını göstərən, öz milli köklərinə bağlılığını sübut edən tarixi bir bəyanat idi.

Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasından danışarkən layiqli vətəndaş məsələsini də xüsusi fərqləndirirdi. O qeyd edirdi ki, biz elə bir nəsıl yetişdirməliyik ki, o öz dövlətini sevsin, onu qorumağı, yaşatmağı və bütün dünyada tanıtmayı, ölkəsini layiqincə təmsil etməyi bacarsın. Bundan başqa, Heydər Əliyev gənc nəslin öz milli adət-ənənələrinə sadiqliyini, milli əxlaqlı olmasını, dilini, mədəniyyətini gözəl bilməsini və sevməsini həmişə tövsiyə edir, eyni zamanda onları təhsilli, müasir, Avropa dəyərlərini və dillərini bilən insanlar kimi görmək istəyirdi.

Heydər Əliyev Azərbaycan gənclərini sərbəst düşüncə tərzinə malik, cəmiyyətdə və dünyada gedən proseslərdən baş çıxara bilən, vətənpərvər, dövlətçilik təfəkkürü güclü olan savadlı, bacarıqlı, intellektli insanlar kimi görürdü.

Müasir Azərbaycanın mürəkkəb və taleyüklü tarixi dövründə dövlətə rəhbərliyin ağır məsuliyyətini öz üzərinə götürmüş Heydər Əliyevin müstəqil dövlət təlimi və onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan azərbaycançılıq ideologiyasının həyata keçirilməsi müstəqil dövlətimizin bugünkü varlığının və gələcək inkişafının əsasını təşkil edir. Ulu öndərin siyasi xəttini davam etdirən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev ölkəmizin və xalqımızın firavan gələcəyinin təmin edilməsində Heydər Əliyevin müstəqil dövlət təliminin və azərbaycançılıq ideologiyasının alternativsiz bir yol olduğunu dəfələrlə bəyan etmişdir. Ölkə başçısı Azərbaycan xalqının zamanın sınaqlarına sinə gərərək, müasir dünya xalqları sırasında layiqli yer tutmasını öz dili və mədəniyyətini qoruması, milli-mənəvi dəyərlərinə arxalanması ilə sıx bağlı olduğunu qeyd edir. Buna görə də bu gün elm və mədəniyyətə, vətənpərvərlik tərbiyəsinə, xalqımızın tarixi irsinə yetirilən diqqət dövlət quruculuğu siyasətinin tərkib hissəsi olub Heydər Əliyevin dövlətçilik təliminin yaradıcı şəkildə inkişafının təzahürü kimi özünü göstərir.

Əli HƏSƏNOV,
tarix elmləri doktoru, professor

“Xalq qəzeti”.-2010.-9 may.-N 100.-S.3-4.

Azərbaycan diasporunun inkişaf istiqamətləri

Qənirə PAŞAYEVA,

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı

Azərbaycanda diaspor mövzusunun elmi-tədqiqat obyektinə çevrilməsində ulu öndər Heydər Əliyevin mühüm rolu olmuşdur. Xalqımızın ümummilli lideri, Prezident Heydər Əliyev öz çıxışlarında, xarici ölkələrə etdiyi səfərləri zamanı söylədiyi nitqlərdə, burada məskunlaşan soydaşlarımızla görüşlərində, mətbuata verdiyi müsahibələrdə vətəndən kənarında yaşayan azərbaycanlıların həmrəylik nümayiş etdirməsini, doğma yurduvalarını unutmamalarını daim tövsiyə etmişdir. Heydər Əliyevin "Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam" sözləri uzun illər vətəndən uzaqda qürbət həyatı yaşayan soydaşlarımızın diaspor formalaşdıraraq vətəndaşı olduqları dövlətin - maraqlarını, mədəniyyətini, dilini, tarixini, problemlərini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq istiqamətində fəaliyyətin canlanmasına səbəb olmuşdur və mövzunun elmi cəhətdən öyrənilməsinə aktual etmişdir.

Qeyd edək ki, uzun illər Azərbaycan diasporu mövzusu sovet təhlükəsizlik orqanları tərəfindən nəzarət altında saxlandığından, xaricdəki soydaşlarımızla əməkdaşlıq və onların problemlərinin öyrənilməsi qeyri-mümkün olmuşdur. Eyni zamanda, o illərdə Azərbaycan dövləti müstəqil olmadığından XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərinə qədər dünyanın müxtəlif bölgələrində mühacir həyatı yaşayan soydaşlarımız diaspor formalaşdırma bilməmişlər. İcma halından diaspora keçid edən azərbaycanlılar bu gün bir çox problemlərlə üzləşməli olublar. Bizim üçün diaspor mövzusunun aktual olmasının mühüm səbəblərindən biri də, yaranan problemlərin elmi tərəflərini öyrənilib, dövlətin qarşısına qoyduğu məqsədlərə çatmaqda dünya azərbaycanlılarının dəstəyinə nail olması işində yardımçı olmaqdır.

Azərbaycanda "diaspor" anlayışı haqqında ilkin təsəvvürlər son dövrlərdə yaranmağa başlasa da, qeyd etmək lazımdır ki, soydaşlarımızın dünyanın müxtəlif ölkələrində məskunlaşması prosesi hələ bir neçə əsr əvvəl başlanmışdır. Digər xalqlarla müqayisədə azərbaycanlıların doğma torpağa daha sıx bağlılığı üzündən Vətəni tərk edib qürbətdə yaşamaları etik-mənəvi baxımdan daha ağırlı olmuşdur. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında, dastanlarda, nağıllarda, poeziya nümunələrində "vətən", "qürbət" mövzusu mühüm yer tutmuşdur. Mənəvi köklərə söykənən amil Azərbaycan diasporunun yaranmasının nə qədər qədim tarixə malik olduğunun bariz göstəricisidir.

Sovet İttifaqının süqutu bütün respublikalarda olduğu kimi, Azərbaycanda da milli oyanış prosesinin vüsət alması üçün ciddi təkan oldu. 70 illik bir dövr ərzində imperiyanın şovinist siyasətinin dəmir məngənəsində sıxılan azərbaycanlılar bütün təzyiqlərə və məhrumiyyətlərə baxmayaraq, milli mənlilik şüurunu və tarixi yaddaşını qoruyub saxlamağa müvəffəq olmuşlar. Bu barədə tanınmış Azərbaycan alimi Y.Mahmudov yazır: "1989-cu ilin şaxtalı və soyuq qış günlərində tarixin qaranlıq səhifələrini zamanın gündəliyindən birdəfəlik qoparıb atmaq arzusu yüz minlərlə azərbaycanlıni tikanlı sərhəd məftilləri ilə əhatələnmiş Araz çayının sahilinə topladı. Heç kimin, hətta İttifaq rəhbərliyinin belə gözləmədiyi "sərhəd hərəkəti" başlandı. Bu hadisə təkcə böyük və vahid bir xalqın tarixi ədalətsizlik faktına etiraz aksiyası deyildi, həm də bütün dünya azərbaycanlılarının milli birliyinin və siyasi həmrəyliyinin nümayişkarənə təzahürü idi." (4, s. 43-54).

1991-ci il 18 oktyabrda Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi elan edildi. Bu tarixdən etibarən Azərbaycan diasporu ilə müstəqil Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlər formalaşmağa başladı. Məhz o dövrlərdə ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi Naxçıvan Ali Məclisi hər il dekabrın 31-nin Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü kimi keçirilməsi haqqında tarixi qərarı 16 dekabr 1991-ci ildə təsdiqlədi. Bu qərar bilavasitə Heydər Əliyevin təşəbbüsü və böyük zəhməti hesabına hazırlanmışdı. Burada xalqımızın keçdiyi tarixi yol, sovet rejimi, eləcə də çar Rusiyası dövründə qarşılaşdığı faciələr, məruz qaldığı təqiblər, sarsıntılar ümumiləşdirilmiş şəkildə öz əksini tapmışdı. Bu qərar xaricdə yaşayan soydaşlarımızla müntəzəm əlaqə yaratmaq sahəsində qəbul edilmiş ilk dövlət sənədidir. Həmin qərarla deyilir: "...Uzun əsrlik tarixə malik olan Azərbaycan türkləri öz inkişafının müxtəlif mərhələlərində dəfələrlə xarici istilaya məruz qalmış, onun ərazisi zəbt edilmiş və parçalanmış, dövlət müstəqilliyi və iqtisadiyyatı əlindən alınmışdır. Gülüstan (1813-cü il), Türkmənçay (1828-ci il) müqavilələri ilə Azərbaycan türkləri və onun tarixi ərazisi bir daha parçalanaraq, Rusiya ilə İran dövlətləri arasında mənafe dairələrinə bölünmüşdür" (1, s. 9-10).

Mühüm tarixi əhəmiyyətə malik olan sənədi həmin il dekabrın 25-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Milli Şurası da qəbul etdi. Ümummilli siyasi liderimiz Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasətinin nəticəsi olan bu tarixi sənədin Azərbaycan diasporu tərəfindən rəğbətlə qarşılanmasını hər il dekabrın 31-nin Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü kimi böyük təntənə və bayramla qeyd olunmasında görmək olar.

1993-cü ildən başlayaraq Azərbaycan diasporuna dövlət səviyyəsində böyük diqqət verilməsinə başlandı. Ölkə başçısı Heydər Əliyevin bu istiqamətdə başladığı iş elə ilk günlərdən öz müsbət nəticələrini

verdi. Prezidentin xarici dövlətlərə etdiyi səfərlər zamanı Azərbaycan diasporu qarşısında konkret məqsəd və vəzifələr qoyuldu. Bu, xaricdəki azərbaycanlıların formalaşmasını, təşkilatlanmasını və lobbiçilik etməsinin zəruriliyini bildirən Heydər Əliyevin Azərbaycan diasporunun yaranması istiqamətindəki işlərinin göstəricisidir.

Prezidentin 23 may 2001-ci ildə "Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi haqqında" 724 sayılı sərəncamı Azərbaycan dövlətinin qarşısında diasporun mühüm amil olduğunu göstərən bariz nümunədir (3, s. 4).

Qeyd edək ki, 9-10 noyabr 2001-ci ildə Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi Azərbaycanda diaspor tarixinin formalaşmasının ən önəmli hadisələrindən biridir. I Qurultay Azərbaycan diasporunu keyfiyyətə yeni mərhələyə çıxartdı. Qurultayda Azərbaycan diasporu - Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq əlaqələri, dünya azərbaycanlıları və onların həmrəyliyi, həmvətənlərimizin qüvvəsinin və diqqətinin Azərbaycana yönəlməsi kimi vacib problemlərin həm nəzəri, həm də əməli tərəflərlə bağlı bir çox məsələləri müzakirə obyektinə çevrildi. Yüksək səviyyədə keçirilən bu mötəbər məclisə soydaşlarımız böyük həvəslə gəlmiş, tarixi Vətən qarşısında hesabatlarla çıxış etmişdilər. Bu qurultay dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə, birliyinin yaranması və inkişafı sahəsində mühüm əhəmiyyətə malik olmaqla yanaşı, müstəqil Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında tarixi hadisəyə çevrilmişdir.

"Bu gün keçirilən qurultay xaricdə yaşayan soydaşlarımızın daha da həmrəy olması, təşkilatlanması üçün yeni bir mərhələnin başlangıcıdır" - deyərək onun əhəmiyyətini xüsusi vurğulayan ümummilli lider Heydər Əliyev öz nitqində dünya azərbaycanlıları ilə əlaqələri təmin edən dövlət qurumunun yaradılmasına ehtiyac duyulduğunu da bildirərək göstərmişdir: "Mən qurultayın sonunda belə nəticəyə gəldim ki, həqiqətən Azərbaycanda diaspor ilə iş üçün xüsusi bir dövlət orqanı yaradılmalıdır. Gümən edirəm ki, biz bu günlərdə belə bir orqanı yaradacağıq, əlaqələr daha da genişlənəcək, inkişaf edəcək, irəliyə doğru gedəcəkdir" (5, s. 3).

Qurultay dövlət başçısının dünya azərbaycanlılarını birləşdirmək ideyasının reallığa çevrilməsi üçün əsl mərhələ olmuşdur. Qurultayda milli birliyimiz, həmrəyliyimiz, xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin diaspor şəklində formalaşması, təşkilatlanması və azərbaycançılıq ideyalarını geniş ölçüdə müdafiə etmələri üçün strateji proqram müəyyən edildi. Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının mühüm nəticələrindən biri də Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurasının yaradılması oldu. Bu qurumun səlahiyyətlərinə isə dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması və milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanması kimi məsələlər daxil edildi.

Bu istiqamətdə aparılan işlərin məntiqi davamı olaraq ölkə Prezidentinin 2002-ci il 5 iyun tarixli 730 sayılı Fərmanına uyğun olaraq Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi (2008-ci ilin noyabr ayından etibarən Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi) yaradıldı. Komponent bir dövlət qurumu olan komitə yarandığı gündən etibarən aktiv fəaliyyət göstərməkdədir. Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi dünya ölkələrində fəaliyyət göstərən Azərbaycan diaspor təşkilatları arasında olan ziddiyyət və fikir ayrılıqlarının aradan qaldırılması istiqamətində də bir sıra mühüm addımlar da atır.

Xaricdəki diaspor təşkilatlarının konqres, federasiya və konfederasiya halında birləşməsi prosesini sürətləndirən bu komitə əsas prinsip olaraq azərbaycançılıq ideologiyasını təbliğ etməyə önəmli yer verdi. Qarabağ problemini Azərbaycan diasporunda prioritet məsələyə çevirmək üçün də bu Dövlət Komitəsi bir sıra işlər aparır. Diqqətəlayiq haldır ki, cənab Heydər Əliyevin dünya azərbaycanlılarının milli-əxlaqi dəyərləri və tarixi vətənlərinin şərəfini qorumağı öz müqəddəs borcları hesab etməsi istiqamətində apardığı işi Dövlət Komitəsi səylə davam etdirir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev 21 fevral 2003-cü ildə "Xaricdə Yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununu təsdiq etməklə dövlət-diaspor münasibətlərində yeni mərhələnin bünövrəsini qoydu.

"Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 9.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikası Prezidentinin həyata keçirməsi dövlət başçısının diasporumuza ümdə əhəmiyyət verməsinin bariz nümunəsidir.

Bu Qanunun qəbul olunması ilə Azərbaycan Dövləti və Azərbaycan diasporu arasında olan bütün əlaqələr və fəaliyyət istiqamətləri müəyyən edildi. Bununla dövlətimiz Azərbaycan diasporu ilə olan əlaqələri nəzarətə götürdü. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev diaspor məsələlərinə diqqətini artıraraq, xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin təşkilatlanması, onların vahid ideya ətrafında birləşdirilməsi siyasətini müvəffəqiyyətlə davam etdirir. Prezident İlham Əliyev ümummilli lider Heydər Əliyevin elan etdiyi prinsip və ideyaları inkişaf etdirərək, soydaşlarımızın vətənin ümumi mənafeləri çərçivəsində həmrəyliyinə təmin olunmasına, milli maraqlarımızın qorunmasında diasporun imkanlarından daha səmərəli istifadə edilməsinə istiqamətlənmiş bir siyasət aparır. Prezident İlham Əliyev əksər xarici səfərlərində Azərbaycan diasporunun nümayəndələri ilə görüşür, onları narahat edən problemlərlə maraqlandırır, dəyərli tövsiyələrini verir, onları qarşılıqlı əməkdaşlıq üçün vətənə dəvət edir.

Dünya azərbaycanlılarının I Qurultayı qeyd etdiyimiz bu nəticələrin əldə olunmasına səbəb oldusa, 2006-cı ilin 8 fevral tarixində cənab İlham Əliyevin fərmanı ilə həmin ilin mart ayının 16-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayının keçirilməsi işlərin daha da geniş müstəviyə çıxarılmasına şərait yaratdı.

Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayı ilk növbədə yeni dövr üçün qarşıda duran əsas vəzifələri müəyyənləşdirdi. Çünki I qurultaydan keçən dövr ərzində diaspor quruculuğu sahəsində bir çox işlər görüldü, irəliyə doğru mühüm addımlar atılmışdı. Artıq yeni vəzifələrin həyata keçirilməsinə başlama ərafəsi yetişmişdi. Qeyd edək ki, Azərbaycan icmaları fəaliyyət göstərdikləri ölkələrin ictimai-siyasi həyatında da fəal iştirak etməyə başlamış, başqa xalqların diaspor təşkilatları ilə əlaqələrini gücləndirməyə cəhd edirdilər. Digər tərəfdən, həm də ən mühüm vəzifələrdən biri də Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılması Azərbaycan dövləti üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məsələdir. Bu nöqteyi-nəzərdən Prezident İlham Əliyev Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayındakı çıxışında bildirir: "Mən çox istərdim ki, azərbaycanlılar yaşadıkları ölkənin ictimai-siyasi həyatında mühüm rol oynasınlar. Bu, bizim mövqeləri möhkəmləndirir. İqtisadi baxımdan bizim mövqelərimiz möhkəmdir, indi də siyasi baxımdan möhkəmlənmək lazımdır. Bizim gücümüz sizin fəaliyyətinizdə, sizin də gücünüz Azərbaycan dövlətinin gücündədir. Ölkəmiz nə qədər güclü olsa, siz də o qədər güclü olacaqsınız" (2, s. 2).

Bu gün Azərbaycan diasporu ölkənin dünyada təbliğində, Azərbaycan reallıqlarının beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılmasında mühüm rol oynayır. Bu baxımdan Azərbaycan diasporunun yeni təbliğat üsullarından istifadə etməsinə də ehtiyac var. Fikrimizcə, qurultaydan sonra bu sahədə də əsaslı dönüş yaranmışdır. Prezident İlham Əliyevin diaspor quruculuğu sahəsindəki siyasəti ümummilliyet lider Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş ideya və prinsiplərin konseptual istiqamətlərinə əsaslanır. Bu siyasətin əsas məqsədi böyük öndərimizin müəyyənləşdirdiyi siyasi xəttə uyğun olaraq dünya azərbaycanlılarının vahid təşkilatda birləşdirilməsinə nail olmaqdır.

Qloballaşmanın bütün dünyada gedən ictimai-siyasi proseslərə təsir göstərmək imkanına malik faktora çevrilməsi, eyni zamanda ölkəmizin qarşılaşdığı problemlər Azərbaycan diaspor quruculuğunun daha təkmil səviyyədə aparılmasını, mövcud siyasi və iqtisadi reallıqları nəzərə alan və praktik imkanlara malik konsepsiya kimi həyata keçirməsini zərurətə çevirmişdir. Bütün bunları nəzərə alaraq, Prezident İlham Əliyev 2008-ci ilin noyabrında komitənin yeni formatda işləməsi üçün sərəncam verdi. Sərəncama əsasən Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı.

Bu sahədə son dövrdə əldə olunmuş nailiyyətləri və qarşıda duran vəzifələri nəzərdən keçirərkən tam aydın şəkildə görmək mümkündür ki, diaspor quruculuğunun müasir mərhələsi bir neçə mühüm istiqaməti özündə ehtiva edir:

- Azərbaycan Respublikası dünya azərbaycanlılarının birliyini milli mənafeələr və dövləti maraqlar kontekstində ortaya çıxan təbii tarixi zərurət kimi qiymətləndirir;

- Dünya azərbaycanlılarının birliyi məsələsi - "Azərbaycançılıq ideologiyasının" reallaşdırılması mexanizmi kimi qəbul edilir və bu sahədə həyata keçirilən bütün tədbirlər məhz həmin amala əsaslanır. Başqa sözlə desək, bu ideya dünya azərbaycanlılarının birliyinin fəlsəfi-nəzəri əsasları kimi çıxış edir;

- Azərbaycan dövləti dünya azərbaycanlılarının birliyini, mövcud iqtisadi və siyasi gerçəklikləri, eyni zamanda dünyada gedən ictimai-siyasi proseslərin meydana çıxardığı reallıqları nəzərə alaraq həyata keçirməyə çalışır;

- Dünya azərbaycanlıları müstəqil Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq aləmlə münasibətlərinin inkişafında, ölkəmiz haqqında həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında iştirak etmək imkanına malik ən fəal qüvvəyə çevrilməlidir.

- Diaspor quruculuğunun ən vacib istiqamətlərindən biri də məhz soydaşlarımızın tarixi vətənin maraqlarından irəli gələn bu prosesdə daha fəal iştirakını təmin etməkdir. Ümummilliyet liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən seçilmiş düzgün strateji istiqamət, Azərbaycan diasporu ilə sağlam və tam demokratik əlaqələrin qurulması istiqamətində aparılan məqsədyönlü siyasət qüdrətli Azərbaycan diasporunun yaranması ilə nəticələnmişdir və bu yolda görülən işlər Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan diasporu: Böyük yolun başlanğıcı. Bakı: Çarşıoğlu, 2006, 208 s.
2. Prezident İlham Əliyevin Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayındakı çıxışı // www.president.az
3. İbrahimov N. Heydər Əliyev: Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Dünya Azərbaycanlılarının həmrəyliyindən birliyinə doğru // Xalq qəzeti, 31 dekabr 2007

4. Mahmudov Y. Dünya azərbaycanlıları: tarix və müasirlik / Elmi-nəzəri toplu, I buraxılış. Bakı Dövlət Universiteti, tarix fakültəsi; Azərbaycanşünaslıq Elmi-Tədqiqat Mərkəzi. "Dünya azərbaycanlıları" bölməsi. Bakı: Bakı Universiteti, 2003, 156 s.

5. Məmmədov F. Diaspor quruculuğunun Heydər Əliyev modeli: Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayından 5 il ötür // İki Sahil, 8 noyabr 2006

DIRECTION OF DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN DIASPORA.

Qanira Pashayeva.

The article makes historical-political research of work of Azerbaijan diaspora in development of economic, cultural ties of Azerbaijan with foreign countries, bringing the true information about external policy and social-economic development of the Republic and conflict over Nagorno Garabag to the world community. Paying special attention to the leading role of the nation-wide leader Heydar Aliyev in uniting the Azerbaijanis of the world, the author mentions the topicality of conducting scientific analysis of the key strategic directions of the work of diaspora on defending national interests of Azerbaijan.

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДИАСПОРЫ.

Ганира Пашаева.

В статье проводится историко-политическое исследование деятельности азербайджанской диаспоры в развитии экономических, культурных связей Азербайджана с зарубежными странами, доведении до мировой общественности правдивой информации о внешней политике и социально-экономическом развитии республики, нагорно-карабахском конфликте. Особо указывая на определяющую роль общенационального лидера Гейдара Алиева в объединении азербайджанцев мира, автор отмечает актуальность проведения научного анализа важнейших стратегических направлений деятельности диаспоры по отстаиванию национальных интересов Азербайджана.

«Dirçəliş XXI əsr»,–2010.-№141-142.–S.349-355.

Azərbaycançılıq məfkurəsi qloballaşmanın mənəvi aşınma təzahürlərinə qarşı etibarlı sığardır

"Bütün inkişaf etmiş ölkələr kimi, indi Azərbaycan da öz fəaliyyətini bazar iqtisadiyyatı prinsipi əsasında qurur. Əlbəttə, dünya praktikası artıq sübut edib ki, bu, ən mütərəqqi yanaşmadır. Ancaq bəzi hallarda əgər mənəviyyət itirsə, mənəvi dəyərlər bazar iqtisadiyyatı içərisində əridilirsə, bu, cəmiyyətin normal yaşamasına böyük təhlükə yarada bilər. Biz çalışmalıyıq ki, ölkəmizin uğurlu iqtisadi inkişafını şərtləndirən bütün amillərlə yanaşı, mütləq və mütləq mənəvi dəyərlər itməsin. Bizim ənənələrimiz, tarixi nailiyyətlərimiz saxlanılsın, qorunsun. Əlbəttə, ölkənin gücü, zənginliyi onun iqtisadi qüdrətindədir. Ancaq eyni zamanda, onun mənəvi gücündədir. Ona güc verən məhz mənəvi dəyərlərdir".

İlham ƏLİYEV

XX əsrin sonlarından geniş vüsət alan qloballaşma prosesləri yeni dünya nizamının formalaşması ilə nəticələnir: son onilliklərdə dövlətlər arasında sərhədlər sürətlə aradan qalxır, iqtisadi inteqrasiya prosesləri dərinləşir, transmilli şirkətlərin beynəlxalq siyasi münasibətlər sistemində rolu güclənir. Bu mürəkkəb prosesi səciyyələndirmək üçün ilk növbədə, qloballaşmanın istiqamətlərini və konturlarını aydınlaşdırmağa çalışmaq, bu prosesin mənfəi və müsbət təzahürlərini araşdırmaq lazımdır.

Şübhəsiz, qloballaşma kimin ona necə yanaşmasından asılı olmayaraq, qarşısızalmaz prosesdir. Qloballaşma müasir dünyanın iqtisadi və siyasi sistemə, beynəlxalq ictimai rəyə, habelə ayrı-ayrı xalqların tarixən formalaşan milli-mənəvi dəyərlər sistemə müsbət və mənfəi təsirləri olan obyektiv tarixi prosesdir.

Qloballaşma dünyanın və insanların universallaşması, həyat tərzini və davranışların vahid standartlarının yaranması, istehsal, istehlak və ticarətin unifikasiyasıdır. Bu proses dünya ölkələrini vahid və universal dəyərlər, texnologiya, nəqliyyat-kommunikasiya mexanizmləri, ticarət və maliyyə sistemləri ilə vahid mexanizmə çevirməyə hesablanıb. Yəni, qloballaşma prosesləri XXI əsrin başlanğıcında dövlətlərin bir-birindən siyasi, sosial-iqtisadi, sosial-mədəni və informasiya asılılığını daha da gücləndirib.

Dünya təsərrüfat sisteminin liberallaşması, investisiyaların qarşılıqlı qorunması, vergi sistemlərinin universallaşdırılması, iqtisadi və siyasi modellərin oxşarlığı elə həddə çatıb ki, milli və etnik sərhədlər az qala tamamilə aradan qalxmaq üzrədir. Biz hazırda mövcud olan Avropa Birliyi modeli fonunda bunun əyani şahidi oluruq. Yaxud Avropa Şurasına üzv dövlətlərin həyata keçirdiyi siyasi və hüquqi islahatların oxşarlığı onları qlobal məkanın subyektlərinə çevirir. Eləcə də Bolonya prosesinə qoşulan dövlətlər vahid təhsil sistemə keçməklə oxşar standartları tətbiq edirlər və beləliklə, diplomların qarşılıqlı tanınması problemi də həllini tapır. Yəni, qloballaşma prosesi iqtisadi - ticari planda, genişmiqyaslı əməkdaşlıq anlamında daha çox mütərəqqi cəhətləri ilə diqqəti çəkir.

Ümumiyyətlə, bu gün iqtisadi qloballaşmaya bütün dünyada pozitiv yanaşma mövcuddur. Lakin bu proseslərdə ölkələrin inkişaf potensialının da nəzərə alınması vacibdir. Məsələn, son vaxtlar Yunanıstan iqtisadiyyatında yaranmış ciddi tənəzzül və büdcə kəsiri Avropa Birliyinin vahid maliyyə sistemə ciddi zərbə vurub. Bu geosiyasi arealda vahid valyuta olan avronun məzənnəsi dollara nisbətən kəskin şəkildə aşağı düşüb. Proses onu göstərir ki, dünya iqtisadiyyatının təmərküzləşməsi prosesində ayrı-ayrı dövlətlərin daxili imkanları da nəzərə alınmalıdır.

Mübaligəsiz deyə bilərik ki, bu gün müstəqil Azərbaycanın qlobal və siyasi-iqtisadi proseslərdə oynadığı həlledici rol dünyanın aparıcı siyasi və iqtisadi mərkəzlərində heyətlə qarşılır. Respublikamız liberal iqtisadi siyasət yeritməsinə, beynəlxalq təsərrüfat sistemə sıx inteqrasiya olunmasına, investisiyalar üçün açıq ölkə kimi tanınmasına baxmayaraq, qlobal böhrandan ən az itki ilə çıxan dövlətlərdəndir. Bunu müxtəlif beynəlxalq maliyyə institutları, o cümlədən Beynəlxalq Valyuta Fondu da açıq etiraf edir. Bu mənada, respublikamızın özünəməxsus iqtisadi inkişaf modeli də ciddiliklə öyrənilir.

Amerikalı nəzəriyyəçi-filosof T. Fridmanın bir fikrini xatırlatmaq istərdim. Filosofun fikrincə, əgər ötən əsrdə böyük dövlətlər kiçikləri "udurdularsa", XXI əsrdə "sürətli" dövlətlər "ləng", "astagəl" dövlətləri "həzm edəcəklər". Bununla filosof hazırda dünya nizamında yeni geosiyasi reallıqların meydana çıxdığına, çevik xarici və daxili siyasət yeridən kiçik dövlətlərin beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemindəki mövqeyinin əsaslı dərəcədə möhkəmləndiyinə işarə edir. Azərbaycan bu gün dünya neft ehtiyatlarının cəmi bir faizinə sahiblik etsə də, uğurlu və çevik diplomatiyası ilə beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində öz yerini möhkəmləndirib.

Fikrimcə, bu uğurumuzun əsası ulu öndər Heydər Əliyevin böyük müdriklə irəli sürdüyü yeni neft strategiyası təşkil edir. 1994-cü ildə "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması, sonrakı mərhələdə "Bakı-Tbilisi-Ceyhan" neft və "Bakı-Tbilisi-Ərzurum" qaz kəmərlərinin, "TRASEKA" layihəsinin uğurla reallaşdırılması,

nəhayət, "Bakı-Tbilisi-Qars" dəmiryolu xəttinin inşasına başlanılması Azərbaycanın qlobal iqtisadi proseslərdə iştirak imkanlarının yalnız üzdə olan hissəsidir. Avropanın enerji təhlükəsizliyində mühüm rol oynayan respublikamız bu məqsədlə təbii sərvətləri ilə yanaşı, əlverişli nəqliyyat-kommunikasiya imkanlarından da maksimum səmərəli istifadə edir.

Bu gün Azərbaycanın iqtisadi imkanlarının artması onun özünü sərmayədar dövlətlərdən birinə çevirir. Respublikamızın milli şirkətləri, o cümlədən yerli sahibkarlarımız Türkiyə, Gürcüstan, Moldova və Orta Asiya respublikalarının iqtisadiyyatına investisiya yatırır. Türkiyənin nəhəng sənaye sütunu olan "Petkim"-in və "Tekfen" Holdingin səhmlərinin böyük bir hissəsinin ARDNŞ tərəfindən alınması da respublikamızın iqtisadi qüdrətinin bariz nümunəsidir. Bütün bunlar isə öz növbəsində Azərbaycanın iqtisadi qloballaşma proseslərindəki həlledici imkanlarını nümayiş etdirir.

Dünyanın inkaredilməz gerçəkliklərindən biri də budur ki, antiqlobalistlər məlum prosesin xalqların mental-əxlaqi dəyərlərinə, etnik özünəməxsusluğuna daha çox zərbə vurduğunu qeyd edir, mənəvi planda onu mənfi proses kimi qiymətləndirirlər. Hətta belə fikirlər də səslənir ki, qloballaşma iqtisadi sahədə nə qədər progressiv xarakter daşıyarsa, mənəvi-ideoloji planda bir o qədər ziyanlıdır. Əlbəttə, belə fikirlərin real əsası var. Etiraf etməliyik ki, qloballaşma prosesləri pozitiv cəhətləri ilə yanaşı, həm də xalqların milli-mənəvi dəyərlər sisteminə qarşı yönəlib.

Qloballaşmanın əleyhdarları lokalizasiya adlanan prosesə rəvac veriblər. Bu gün qloballaşmadan ən çox ziyan çəkən milli mədəniyyət və digər milli dəyərlərdir. Çünki bu proses vahid dünya təsərrüfatı və iqtisadi sistemin yaradılmasından başqa, mənəvi, mədəni, siyasi, ictimai həyatın digər sahələrini də əhatə edir. Qərbin daha güclü strukturları elektron və digər kütləvi yayım vasitələrini işə salaraq, sözün həqiqi mənasında, xalqların milli-mənəvi irsinə qarşı, obrazlı desək, "səlib yürüşü" nə çıxırlar. Qərbin kosmopolit və universal "dəyərləri" ən mükəmməl, mütərəqqi sivilizasiya kimi, həm də cəlbədicə şəkildə təbliğ edilir. Beləcə, milli mədəniyyətin, dilin, dinin, adət-ənənələrin sıxışdırılmasına və milli şüurun kosmopolitləşdirilməsinə cəhd göstərilir.

Bu proseslər fonunda, eyni zamanda, "güclünün zəifi əzməsi" kimi cəngəllik qanunu da işə düşür. Vaxtilə Taleyan deyirdi ki, "kimin döyüş meydanında informasiyası çoxdursa, o da qalibdir". Bir vaxtlar imperialist siyasət yeridərək zəif dövlətləri metropoliyaya çevirmək üçün hərbi zora əl atan dövlətlər indi də "mənəvi ekspansiya", mənəvi təcavüz yolu tutublar. Bu gün müəyyən dövlətlərin "qərbləşmə", "avropalaşma" adı altında yabançı dəyərləri yeni müstəqillik qazanmış xalqlara yeritmək cəhdləri özünü qabarıq göstərməyə başlayır. Görkəmli islam alimlərindən olan Yusif əl-Kərdavi yazır ki, "Müstəmləkəçiliyin növlərindən ən təhlükəlisi ideya müstəmləkəçiliyidir. O, torpaqları deyil, zehnləri zəbt edir, zəka isə toplardan deyil, qələmdən istifadə edir".

Təəssüf ki, belə mənfi təsirlər Azərbaycan gəncliyinin iradəcə zəif nümayəndələrinin həyata baxışlarına da təsirsiz ötürmür. Nə gizlədək, Qərbin təsiri altında geyimini, həyat tərzini, imicini, hətta dilini dəyişməyə çalışan gənclərlə az qarşılaşırıq. Neqativ meyillərin təsiri altında bəzi gənclərimiz narkotik vasitələrə, siqaretə, içkiyə və digər zərərli vərdişlərə meyillənirlər. Bəzi televiziya kanallarındakı qeyri-ciddi, şou xarakterli verilişlər də onların psixikasına mənfi təsir göstərir. Cənab İlham Əliyev belə bir mürəkkəb şəraitdə mənəviyyətli və intellektual gəncliyin formalaşmasını milli-mənəvi intibah prosesində başlıca məsələlərdən sayır və bu sahəyə xüsusi diqqət yetirir. Təcrübə göstərir ki, normal ailədə böyümüş, düzgün tərbiyə, təhsil almış gəncin qurduğu ailə də möhkəm olur. Deməli, gənclərin erkən yaşlarından milli ruhda tərbiyə alması, yaxşı oxuması, bilikli, intellektli olması, işləmək, çalışmaq, karyera qurmaq vərdişlərinə yiyələnməsi ailənin monolitliyi baxımından vacib amillərdir. Biz indi bazar iqtisadiyyatı şəraitində yaşayırıq. Kapital münasibətləri cəmiyyətin ümumi ruhuna, inkişaf harmoniyasına hakim kəsilib. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində işgüzar insanların qanuni yolla varlanması, yaxşı yaşaması üçün daha geniş imkanlar var. Bacarıqlı, çalışqan insanlar öz potensiallarından istifadə edərək sosial təminatlarını yaxşılaşdırır, bizneslərini qururlar. Fikrimcə, bu cür imkanlı insanlar, iş adamları, səlahiyyət sahibləri öz övladlarının sağlam ruhda böyüməsinin, halal zəhmətə qatlaşmasının, aza qane olmasının qeydinə daha çox qalmalıdırlar. Təəssüf ki, bəzən zəhmət çəkmədən, oxumadan, gəlir əldə etmədən, sadəcə, valideyn hesabına yaxşı yaşamaq, bahalı maşın sürmək, malikanədə yaşamaq istəyən, meşşan həyat tərzinə meyilli olan, harınlayan gənclərə də rast gəlirik. Onlara elə gəlir ki, pulla bütün dəyərləri ala və sata bilərlər. Belələri ailə məsuliyyətini çəkməyə qətiyyətli hazır olmur, evləndikdən sonra da valideynlərinin himayəsinə sığınır. Amma şükürlər olsun ki, belə gənclərin sayı ildən-ildə azalır. Azərbaycan gənclərinin böyük əksəriyyəti yaxşı dərk edir ki, müasirləşmə heç də milli-mənəvi dəyərlərdən uzaqlaşmaq, yabançı dəyərlərə tapınmaq demək deyildir.

Bir məsələni də xüsusi vurğulamağa ehtiyac var. Müstəqillik tarixi o qədər də böyük olmayan Azərbaycan hələ ötən əsrin sonlarına doğru qloballaşma "qasırğası"na düşsə də, böyük tarixi şəxsiyyət Heydər Əliyevin müdrikliyi, uzaqgörən siyasəti sayəsində milli-mənəvi, dini dəyərlərini, çeşmə kimi saf dəyərlərini, adət-ənənələrini kənar təsirlərdən qorumağa nail olub. Ümummilli lider Heydər Əliyev 2000-ci il dekabrın 29-da -

Yeni Əsr və Üçüncü Minillik münasibətilə xalqa müraciətində qloballaşmanın doğura biləcəyi mənfi fəsadlara da diqqət çəkirdi: "Dünya inkişafının indiki mərhələsinin başlıca meylləri mədəni inteqrasiya və qloballaşmadır. Əgər bəşəriyyət XX əsr elmi inkişafın nailiyyətlərinin yaratdığı xoş ümidlərlə qarşılımışdırsa, qloballaşma prosesi çox vaxt heç də nikbinlik doğurmur. Bu mürəkkəb və birmənalı qiymətləndirilməyən prosesin perspektivləri hamımızı düşündürür. Qloballaşma dövlətlərin sabit inkişafının, bütövlüyünün və idarəetmə sistemlərinin sabitliyinin təmin olunmasına, iqtisadi münasibətlərdə ayrı seçkiliyin aradan qaldırılmasına, xalqın rifah halının yüksəldilməsinə kömək etməlidir".

Bu siyasəti son 7 ildə inamla davam etdirən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev də milli-mənəvi irsin, milli mədəniyyətin və incəsənətin etibarlı hamisi kimi çıxış edir. Dövlət başçısı dəfələrlə bildirmişdir ki, hər bir xalqın özünəməxsusluğunu şərtləndirən amillər onun dövlətçilik ənənələri ilə yanaşı, həm də zəngin milli-mənəvi irsi, pak və ali dəyərləri, qlobal planda maddi və mənəvi mədəniyyət nümunələri əsasında müəyyənləşir. Qədim ənənələr, ritual və mərasimlər, mental baxışlardan qaynaqlanan mənəvi-əxlaqi normalar hər bir qədim etnosun milliliyinin, kamillik səviyyəsinin ifadəsi olmaqdan savayı, həm də bəşər sivilizasiyasına dəyərli töhfədir. Milli kimliyi ifadə edən dəyərlər eyni zamanda hər bir xalqın mənəvi sərvəti, toxunulmaz xəzinəsidir. Bu toxunulmaz sərvəti qorumaq, yaşatmaq, gələcək nəsillərə çatdırmaq isə hər bir azərbaycanlının borcudur.

Əsrlərin sınağından çıxmış mədəniyyətini, mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini hifz etməyi bacaran Azərbaycan xalqı eyni zamanda ümumbəşəri mütərəqqi dəyərlərə tolerant münasibət bəsləyir, müasirliyə və yeniliyə can atır. Dövlət başçısı hesab edir ki, müasir dünyada qloballaşma proseslərinin nəticəsi kimi ortaya çıxan sivilizasiyalararası toqquşma və ziddiyyətlər hər bir xalqın milli-mənəvi və dini dəyərlərinin qorunması məsələsini çağdaş zamanın aktual məsələlərindən birinə çevirmişdir. Dövlət başçısı total mədəniyyətin mütərəqqi cəhətlərinin mənimsənilməsi tərəfdarı kimi çıxış etməklə yanaşı, xalqın özünəməxsusluğunu şərtləndirən milli və dini dəyərlərin qorunmasını da vacib məsələ kimi önə çəkir. Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il noyabrın 22-də keçirilmiş iclasında çıxış edən Prezident İlham Əliyev milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasını dövlət məmurları qarşısında da ciddi tələb kimi müəyyənləşdirmişdir: "Biz indi açıq cəmiyyətdə, azadlıq şəraitində yaşayırıq. Azərbaycanda bütün hüquqlar var. Azərbaycan xalqı bütün hüquqlardan istifadə edir. Heç bir məhdudiyət yoxdur... Ancaq dövlət məmurları, vəzifəli şəxslər, onlar o etik qaydalara riayət etməlidirlər, bizə xas olmayan, mənfi, yabançı təsiri Azərbaycanda tətbiq etməməlidirlər. Bu, mənim dövlət məmurlarına tövsiyəm və onlardan tələbimdir. Dövlət məmuru, vəzifəli şəxs hər sahədə - işdə, ictimai işində və həyatda təvazökar olmalıdır. Əgər hansısa bir iş adamı, yaxud da başqa bir adam nəsə edirsə, bu onun öz işidir. O işləri görməklə özünü biabır edir və cəmiyyətdə gözdən salır. Bunu dövlət məmuru, vəzifəli şəxs edirsə, bu, artıq təkcə onun işi deyil. Bu, bütün dövlətə, idarəçiliyə, iqtidara şərəf gətirməyən hərəkətdir".

Prezident İlham Əliyevin milli-mənəvi dəyərlərlə bağlı fəlsəfi konsepsiyasına görə, milli ruhu qorumağın, inkişaf etdirməyin və yeni nəsillərə çatdırmağın ən mühüm şərti milli dövlətçilikdir. Milli dövlət ancaq ərazinin, maddi sərvətlərin deyil, həm də milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına xidmət edir. İlham Əliyev hesab edir ki, dövlətçilik hisslərinə malik olmadan xalq öz milli dövlətini də inkişaf etdirə bilməz. Eyni zamanda, dövlət funksional imkanlarını işə salaraq xalqın milli-mənəvi dəyərlərinin və mədəniyyətinin qorunmasının təminatçısı qismində çıxış etməlidir. Milli dövlətçiliyin konkret mənəvi dəyərlər sistemi əsasında vahid məqsədə yönəldilməsi, xalqın tarixi yaddaş və mənəvi irsinin mühafizəsinə xidmət edən irimiqyaslı fəaliyyətin həyata keçirilməsi, milli ruhlu nəslin yetişdirilməsi, zəngin daxili aləmə malik azərbaycanlı obrazının bütün dünyada tanınması üçün zəruri olan qüvvə və potensialın səfərbər olunması cənab İlham Əliyevin dövlət başçısı kimi daim diqqət mərkəzində saxladığı məsələlərdir.

Möhtərəm Prezidentimizin bu sahədəki xidmətləri yalnız xalqın milli-mənəvi dəyərlərinə - mədəniyyətinə, ədəbiyyatına, folkloruna, incəsənətinə yüksək qayğı, diqqət nümunəsi kimi dəyərləndirilməsi bu fəaliyyətin gerçək miqyası üçün kifayət qədər dar çərçivə olar. Görülən bu işlər, sadəcə, qayğı və diqqət nümunəsi olmaqla məhdudlaşa bilməz. Bütün bunlar qədimlərdən bizə gəlib çatan müqəddəs mənəvi irsin gələcək nəsillərə əmanət edilməsi, qloballaşma dövründə azərbaycançılıq və türkçülük məfkurəsinin, əxlaqının, baxışlar sisteminin bütün dünyada təbliği, qəbul olunması üçün həyata keçirilən məqsədyönlü strategiyanın tərkib hissəsidir. Bu siyasət azərbaycançılıq ideologiyasını həyat tərzində, əxlaqda, mənəviyyatda, dildə, dində, ədəbiyyatda, bir sözlə, mənəvi mədəniyyətin bütün sahələrində istiqamətləndirici məfkurəyə çevirməyə xidmət edir.

Azərbaycan Prezidenti hesab edir ki, xalqları milli-mənəvi ənənələr qədər birləşdirən ikinci qüvvə yoxdur. Azərbaycanlıları da vahid məqsədlər ətrafında birləşdirən məhz onların zəngin mədəniyyəti, mənəvi dəyərləri, adət-ənənələridir. Xalqın da milli mədəniyyətinin yad təsirlərdən qorunması üçün, ilk növbədə, milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlərin cəmiyyətdə tam intişar tapmasına, ictimai şüurda daha da möhkəmlənməsinə çalışmaq lazımdır.

Azərbaycanda mədəni müxtəlifliyin təmin olunmasında, bəşəriyyətin nicatına, insanlığın yüksəlişinə xidmət edən nəcib və humanist dəyərlərin inkişafında Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və

İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyevanın xidmətləri də xüsusi vurğulanmalıdır. İnamla deyə bilərik ki, ulu öndərin ali ideyalarına tapınan, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin dövlətin inkişafı, qüdrətlənməsi naminə həyata keçirdiyi çoxşaxəli siyasətə töhfəsini verən Heydər Əliyev Fondu Azərbaycan xalqının milli mədəniyyətinin, milli-mənəvi dəyərlər sisteminin qorunmasında, habelə cəmiyyətdə saflıq, nəciblik, xeyirxahlıq kimi dəyərlərin təbliğində müstəsna xidmətlərə malikdir. Heydər Əliyev Fondunun prezidenti haqlı olaraq qloballaşmanın qarşısını almaq prosesə çevrildiyi, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətlə inkişaf etdiyi müasir dövrdə insani və mənəvi-əxlaqi dəyərlərin yad təsirlərdən qorunmasına daha çox ehtiyac olduğunu bildirir.

İqtisadi və geosiyasi plandakı bəzi pozitiv məziyyətlərinə baxmayaraq, qloballaşma ümumən milli-mədəni muxtariyyətə, suverenliyə, mədəniyyətə tuşlanmış təhlükəli silaha bənzəyir. Şübhəsiz, milli ideologiya da hər bir xalqın bu silahdan etibarlı şəkildə qorunması üçün bir növ möhkəm dəbilqə, sipər rolunu oynayır. Bu mənada, Azərbaycan xalqının da bəxti gətirib: ulu öndər Heydər Əliyev müstəqillik illərində azərbaycançılığın ayrı-ayrı komponentlərini vahid sistem halına gətirərək milli ideologiyaya çevirməklə cəmiyyətin həmrəylik və bütövlüyünə, mənəvi birliyinə nail olub. Bu ideya ümummillə liderə xalqı öz ətrafında birləşdirmək, milli ideallar ətrafında səfərbər etmək imkanı yaradıb. Azərbaycançılıq ideologiyası dünya azərbaycanlılarının vahid ideya ətrafında birləşməsinə şərtləndirən tarixi-siyasi amillərin təsnifatını, xaricdə yaşayan soydaşlarımızın hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində Azərbaycan dövlətinin qarşısında duran vəzifələri, onların Azərbaycan Respublikasına münasibətdə üzərinə düşən mənəvi öhdəlikləri, azərbaycanlı anlayışının sosial-fəlsəfi məzmununu müəyyənləşdirən təkmil konsepsiyadır.

Ümummillə lider Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərimizin ümumbəşəri dəyərlərlə qovuşdurulmasına bütövlükdə global məsələ kimi yanaşırdı və haqlı olaraq deyirdi ki, "Bu gün hər bir azərbaycanlının həm milli-mənəvi dəyərləri, həm də ümumbəşəri dəyərlərin mənəvi-əxlaqi mentaliteti onun ən böyük sərvətidir".

Azərbaycanın çağdaş fəlsəfi-siyasi fikrinin görkəmli tədqiqatçısı, Prezident Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyev "Azərbaycançılıq - milli ideologiyanın kamil nümunəsi" əsərində qeyd etdiyi kimi, azərbaycançılıq xalqımızın çox əzab-əziyyətlər bahasına nail olduğu tarixi sərvətdir. Bu, ilk növbədə, real müstəqilliyə nail olmağın, vahid və bölünməz Azərbaycanın qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsinin siyasi əsasıdır. Bu gün azərbaycançılıq milli həyatın ahəngdarlığının, konfessiyaların dinc yanaşı yaşamasının təminatçısıdır. Ölkədə yaşayan bütün etnosların qardaşcasına qarşılıqlı əlaqəsi və təsirinin çoxəsrlik ənənəsi, onların ümumi taleyi və gələcək müstəqil Azərbaycanın bütövlüyü, inkişafı və firavanlığı uğrunda birgə mübarizəsinin ümumi tarixi təcrübəsidir. Hörmətli akademik haqlı olaraq vurğulayır ki, azərbaycançılıq ideologiyasında vahid polietnik millətin Azərbaycan dövlətçiliyinin yaradılmasına dair maraqlarının ümumiliyi, demokratiyanın, sərbəst iqtisadiyyatın, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğrunda mübarizəsinin məqsədləri öz əksini tapmışdır: "İdeologiya kimi azərbaycançılıq müstəqil Azərbaycanın fəlsəfi-sosial doktrinasının sosiomədəni və etnik-geosiyasi cəhətlərini özündə birləşdirmişdir. O, qarşılıqlı dəstək, əməkdaşlıq və bərabərliyin mühüm əsasını təşkil edir. Bu deyilənlərdən görünür ki, ideya-nəzəri və siyasi baxımdan azərbaycançılıq və neokonservatizm bir-biri ilə sıx bağlıdır".

Qloballaşmanın doğurduğu mənəvi fəsadlar Azərbaycanın milli ailə modelinə də çox vaxt mənfi təsir göstərir. Qeyd edək ki, bu gün milli özünəməxsusluğunu yabançı Qərb dəyərlərinin dağıdıcı təsirindən qorumaq istəyən hər bir dövlət, ilk növbədə, cəmiyyətin təməli olan milli ailə institutunun tarixi ənənələr üzərində möhkəmlənməsinə çalışır. Hazırda xüsusən də Qərbdə - Avropa ölkələrində ailə institutunun zəifləməsi, bəzi hallarda tamamilə məhv olması ilə bağlı narahatçılığın güclənməsi məsələnin həyati əhəmiyyətini, aktuallığını bir daha nümayiş etdirir.

Zamanında Qərb ruhunda yetkinləşən alman filosofu Hegel "Estetika" əsərində yazırdı ki, "Biz Şərqdən gəlirik, ümumdünya tarixi Asiyadan Avropaya hərəkət edib. Şərqlin ilkin şərti və zəmini isə ailəyə bağlılıqdır". Böyük mütəfəkkirin bu dahiyənə fikirləri tarixi reallıqlar fonunda tam təsdiqini tapır. Həqiqətən də Şərqdə ailə kultu mənəvi-əxlaqi normalar sisteminin daşıyıcısı kimi hər zaman üstün olub. Azərbaycana gəlicə, Şərq və Qərbin mədəniyyət təzahürlərinin tarixən qabarıq duyulduğu bu tolerant məkanda ailə institutunun monolitliyi həmişəki tək bu gün də qorunub saxlanılır. Milli ideologiyamızın - azərbaycançılığın mənşəyini də ailə kultundan kənarda təsəvvür etmək mümkün deyil. Milli ailə modelində azərbaycançılığın həm ilkin əsası, həm tarixən formalaşmış komponentləri real məzmun kəsb edir. Ailəyə bağlılıq azərbaycanlılarda tarixi kökdən, ənənələrdən, milli dəyərlərdən rişələnir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev ailə dəyərlərinə qəlbən bağlı lider kimi Azərbaycanda bu institutun möhkəmlənməsinə, problemlərinin həllinə çalışır. Dövlət başçısı Nazirlər Kabinetinin 2009-cu ilin 1-ci rübünün yekunlarına həsr olunmuş iclasında demişdir: "Ailə və uşaq problemləri çox böyük əhəmiyyət daşıyır. Ailə dəyərləri xalqımız üçün həmişə çox doğma olub, çox əziz olub və deyə bilərik ki, ailə dəyərləri, əslində, bizim milli dəyərlərimizdir. Azərbaycan dünya birliyinə inteqrasiya edir. Ölkəmizin inkişafı, müstəqilliyimizin daha

da möhkəmləndirilməsi üçün və milli dəyərlərin tam şəkildə bərqərar edilməsi üçün ailə dəyərləri daim yüksəklərdə olmalıdır".

Bu gün Avropa və Qərbdə ailə institutu ilə bağlı çox ciddi, çeşidli problemlərə rast gəlinir. Buna əsas səbəblərdən biri kimi "Kaliforniya sindromu" deyilən amil göstərilir. Qloballaşmanın nəticəsi olan bu dəhşətli sindrom insanların daha çox eqoistcəsinə davranmaları, rahatlıq və sərbəstliklərini daha çox düşünmələri, ailəni ikinci plana keçirmələri ilə nəticələnir. Qərbdə gənc oğlan və qızlar arasında erkən yaşlarından nikahdankənar münasibətlərin başlanması, habelə geniş vüsət alan "vətəndaş nikahı"nın az qala "müasirlik simvolu" kimi təqdim edilməsi cəhdləri ailə ənənələrinə ciddi zərbə vurur, boşanmaların çoxalması, doğuşun azalması demoqrafik problemlərin kəskinləşməsi ilə müşahidə olunur. Avropada "ailə institutu"nun sarsılması boşanma hallarının artması və demoqrafik problemin yaranması zəminində təzahür edir. Avropa Birliyinin statistika komitəsi olan "UROSTAT"ın hesablamalarına görə, Avropa Birliyi ölkələrində boşanmalar orta hesabla 40 faiz təşkil edir. Bunun əsas səbəblərindən biri də gender probleminin şişirdilərək feminizm səviyyəsinə çatdırılması, ailə münasibətləri fonunda fərdi şəxsiyyət azadlığının ziyanlı stereotip kimi qabardılmasıdır.

Qərblə Şərqi vətəndaşlığında olan Azərbaycan məhz tarixən formalaşmış fundamental ailə dəyərləri ilə qloballaşma prosesinin bu mənfi təsirlərini özünə yaxın buraxmamağa çalışır. Xalqımızın tarixən formalaşmış mental keyfiyyətlərini, mənəvi-əxlaqi dəyərlərini bu gün də yaşadan azərbaycanlı gənci ailənin öz həyatında oynadığı müstəsna rolunu düzgün dərk edir, nikaha girməyin, ailə başçısı olmağın məsuliyyətini dərk edir. Azərbaycan xalqının ailə modeli nəinki Qərbdə, həm Şərqdə unikal hesab olunan bir ailə modelidir. Ailədaxili münasibətlərin ciddi əxlaq normalarına söykənməsi - böyüklərə hörmət və ehtiram, kiçiklərə sevgi, mərhəmət və diqqət kimi ənənələr ta qədimdən bu günə kimi gəlib çatıb. Bu dəyərləri yaşatmaq, əslində, xalqın milli özünəməxsusluğunu qoruyub saxlamaq, mənfi meyillərə etibarlı müqavimət göstərmək deməkdir.

Qloballaşmanın mənfi fəsadlarından söz düşəndə nədənsə bir qayda olaraq Qərbdən gələn təsirlər önə çəkilir. Halbuki sivilizasiyaların qovuşduğu əlverişli məkanda yerləşən Azərbaycan bəzən Şərqi, o cümlədən müsəlman dünyasının mənfi təsirlərini də qabarıq hiss edir. Bu geosiyasi arealda təşkilatlanmış müəyyən dini-ekstremist qruplaşmalar zaman-zaman Azərbaycanı təbliğat məkanı kimi nəzərdən keçiriblər. Azərbaycanda müəyyən maraqlarını həyata keçirmək istəyən radikal dini qruplaşmaların neqativ meyilləri müstəqilliyin ilk illərində özünü çox ciddi problem kimi göstərirdi. Müxtəlif radikal-dini qruplaşmalar, missionerlər respublikamızda pozuculuq fəaliyyəti ilə məşğul olur, mövcud dini durumu gərginləşdirməyə çalışırdılar. Lakin ümummilli lider Heydər Əliyev 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbilə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra digər sahələrdə olduğu kimi, vicdan azadlığı sahəsində də vəziyyət kökündən dəyişdi. Ölkədə dini, milli, etnik münasibətlərin yüksək səviyyədə tənzimlənməsi, vicdan azadlığının tam bərqərar olması naminə ardıcıl tədbirlər həyata keçirildi. 1995-ci ildə Azərbaycanda ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul olunmuş Konstitusiyada hər bir ölkə vətəndaşının vicdan azadlığı birmənalı təsbit edildi.

Bu gün Azərbaycanda mövcud olan etnik-dini tolerantlıq hazırda bəzi inkişaf etmiş ölkələrə də örnək göstərilir. İnsan hüquqları üzrə ixtisaslaşmış beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında Azərbaycanda müxtəlif dini sivilizasiyalar arasındakı münasibətlərin yüksək səviyyədə olduğu, dini azlıqların maraq və mənafələrinin qorunduğu razılıqla bildirilir. Bu ilin aprelində keçirilən Dünya dini liderlərinin Bakıda forumu bu reallığı bir daha təsdiqlədi.

Cənab İlham Əliyev son 7 ildə tarixi-mədəni irsin, milli-mənəvi dəyərlərin dirçəldilməsi, xüsusən də dini ziyarətgahların əsaslı təmiri və yenidənqurulmasına da xüsusi diqqət ayırırmışdır. Azərbaycan Prezidentinin islam mədəniyyəti nümunələri olan tarixi-memarlıq abidələrinin, məscidlərin, ziyarətgahların, müqəddəs dini sitayiş və inanc yerlərinin təmiri, bərpası ilə bağlı xüsusi sərəncamlar imzalaması və bu işi şəxsi nəzarətinə götürməsi deyilənləri bir daha təsdiqləyir. Son illərdə Bibiheybət, Təzəpir, Əjdərbəy və digər məscidlər əsaslı təmir olunmuş, onların təchizatına lazımi diqqət ayrılmışdır.

Azərbaycan Prezidentinin cəmiyyətin mühüm təbəqəsi olan dindarlarla mütəmadi görüşləri, onların dini-mənəvi ehtiyaclarına həssaslıqla yanaşması, dini bayram və mərasimlərdə şəxsən iştirak etməsi xalq arasında böyük razılıq və minnətdarlıqla qarşılanır, cəmiyyətdə etnik-dini dözümlülüyün təbliğində və təşviqində mühüm stimullaşdırıcı rolunu oynayır.

Azərbaycan xalqı sivil, demokratik və dünyəvi dövlət prinsiplərinə sadıq qaldığını bəyan edib. Respublikamızda din dövlət siyasətindən ayrılır. Fəqət, respublikamızın bu konstitusion quruluşu səviyyəsində dini-mənəvi dəyərlərin inkişafı naminə atılan addımlarla, habelə xalqın qəlbində yer tapmış islami dəyərlərlə qətiyyətlə ziddiyyətə girmir. 70 illik totalitar sovet rejimi belə xalqın bu ülvəi hissə və duyğularına hakim kəsilməyib, onu öz milli-mənəvi, dini dəyərlərindən, adət-ənənələrindən ayıra bilməyib. 70-80-ci illərdə məhz Heydər Əliyevin himayəsi altında onlarca məscid tarixi abidə adı altında qorunub saxlanılıb, əsaslı təmir edilib, xalqa qaytarılıb. Bu siyasət bu gün də möhtərəm Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

Fəqət, açıq demək lazımdır ki, son illərdə dini dəyərlərin təbliğində bəzi hallarda ifratçılığa, xurafata varma, dini ayinləri qəlbən dərk etmədən, imitasiya və görüntü naminə kor-koranə icra etmə, nəticə etibarilə

islami dəyərlərin də mənəvi-əxlaqi təsir gücünün zəifləməsinə gətirib çıxarır. Respublikamızda dini-mənəvi dəyərlərin təbliğində çox vaxt vicdanlı yanılmadan irəli gələn yanlış meyillərə, hansısa dini ayinin icrası ilə bağlı məcburetə hallarına rast gəlinir. Hətta belə bir yanlış təsəvvür formalaşdırılır ki, guya qapalı geyim tərzinə malik insan daha əxlaqlı və tərbiyəli olur. Halbuki xalqımızın ən kamil əxlaqi, milli-mənəvi dəyərlərini sırf dini - sakral görüşlərlə bağlamaq düzgün olmazdı. Bu dəyərlər həm də bizim əsrlərdən bəri yol gələn folklorumuzda, etnik düşüncə tərzimizdə qorunub saxlanılır.

Müstəqilliyin əldə edilməsi Azərbaycan qarşısında diktaturadan demokratiyaya, komanda iqtisadiyyatından sərbəst bazar iqtisadiyyatına, iki əsrlik işğalçılıq tarixi olan imperiyanın bir hissəsindən milli dövlətə çevrilmək, dünya miqyasında özünü təsdiq etmək kimi vəzifələr qoymuşdu. Şükürlər olsun ki, ulu öndər Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi uğurlu təməl üzərində bu məqsədləri praktik surətdə gerçəkləşdirə bildik. Son 15 ildə iqtisadi sahədə həyata keçirilən islahatların başlıca qayəsini həm də dövlətsizləşdirmə prosesinin sürətləndirilməsi - iqtisadi cəhətdən güclü və müstəqil milli şirkətlərin yaradılması, insanların biznes təşəbbüskarlığının, özünüifadə imkanlarının artırılması, demokratik dəyərlərin ictimai şüurda möhkəmlənməsi kimi mühüm prinsiplər təşkil edib.

Bu konsepsiyayı uğurla davam etdirərək iqtisadi və siyasi islahatların uğurlu sintezinə nail olmuş dövlət başçısı İlham Əliyev də demokratik proseslərin davamlı şəkildə aparılmadığı hansısa dövlətin iqtisadi sahədə yüksək nəticələr əldə etməsini, beynəlxalq arenada layiqli yerini tutmasını, dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiyasını qeyri-mümkün sayır. Azərbaycan Prezidenti çıxışlarında dəfələrlə vurğulayıb ki, iqtisadi cəhətdən inkişaf etməmiş hansısa dövlətdə demokratikləşməyə və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna yönələn cəhdlər uğursuzluqla nəticələnir. Cənab İlham Əliyev qeyd edib ki, demokratikləşmə və modernləşmənin fundamental şərti azadlıqdır. İnsanın tam azadlığı isə təkcə qanunun və hüquq qaydalarının deyil, həm də iqtisadi müstəqilliyin hökm sürdüyü cəmiyyətlərdə mümkün olur. Sosioloq Seymur Martin Lipsetin sözləridir - "Millət nə qədər varlı olsa, onun sabit demokratiyaya nail olmaq şansları da bir o qədər yüksəkdir".

Cənab İlham Əliyevin prezidentliyinin əsas konsepsiyası da məhz güclü iqtisadi bazanın yaradılmasından ibarətdir. Şübhəsiz, yalnız ölkənin iqtisadi cəhətdən güclənməsi, vətəndaşların maddi rifahının təmin edilməsi vasitəsilə cəmiyyətin mərhələli demokratikləşməsindən, keçid demokratiyasından möhkəmlənmiş, yəni, konsolidasiya olunmuş məkana transformasiyası barədə danışmaq olar.

İqtisadi modernləşmə və demokratikləşmə hər bir ölkənin milli inkişaf səviyyəsi ilə bağlı məsələ olduğundan bu iki təmayülü zorla hansısa dövlətdə sınaqdan çıxarmaq mümkün deyil. Daha dəqiqi, kənardan ixrac edilən demokratiya modelləri transformasiyalı cəmiyyətlərdə şəraitə uyğunlaşmağa heç də həmişə hazır olmur. Müasir dünyada demokratikləşmə prosesinin müəyyən universal tələbləri və meyarları olsa da, hər bir ölkənin özünəməxsus milli mentaliteti, tarixi, sosial-iqtisadi, siyasi və mədəni inkişaf xüsusiyyətləri, qeyri-bərabər başlanğıc imkanları nəzərə alınmalıdır. Bu gün Avropa dövlətlərində də eyni demokratiya modelinin mövcudluğundan danışmaq mümkün deyildir.

Akademik Ramiz Mehdiyev "Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti" əsərində doğru olaraq yazır ki, bizə eyni vaxtda həm demokratiyaya, həm də bazar iqtisadiyyatına keçidi zorla qəbul etdirmək səyləri iqtisadi və siyasi dəyişikliklər arasında əsrlər boyu yaranmış qarşılıqlı əlaqələr modelini dəyişmək cəhdi, tarixi presedentləri olmayan eksperiment deməkdir.

Qloballaşma prosesləri şəraitində ictimai şüurda "həzm olunmayan" normalar hər bir xalqın mövcud həyat forma və strukturları ilə münasibətə girir. Son nəticədə cəmiyyət hətta mütərəqqi yeniliklərə də qeyri-adekvat münasibət bəsləməyə başlayır. Bəli, demokratik dəyərlər və modernləşmə strategiyası yalnız yüksək maddi rifah şəraitində özünə möhkəm ictimai dayaq taparaq qorunur.

Son illər vətəndaşlarımızın yaşayış tərzində, sosial rifah halında özünü qabarıq göstərməyə başlayan müsbət keyfiyyət dəyişiklikləri, hər bir hüquqi dövlətdə ictimai-siyasi sabitliyin başlıca təminatçısı sayılan orta təbəqənin - milli sahibkarlar ordusunun mövqelərinin ildən-ildə möhkəmlənməsi ümumbəşəri xarakter daşıyan demokratik-hüquqi normaların ictimai rəydə düzgün dərk olunmasına, qavranılmasına və qiymətləndirilməsinə əlverişli şərait formalaşdırır.

Azərbaycanın hazırkı sürətli iqtisadi inkişaf tempi cəmiyyətdə ictimai konsensusun əldə olunmasına, liberallaşmaya xidmət edən hüquqi-siyasi və demokratik islahatlar kursunun daha da genişləndirilməsini obyektiv zərurətə çevirir.

**İmamverdi İSMAYILOV,
Milli Məclisin deputatı**

“Azərbaycan”.-2010.-26 may.-N 113.-S.4.

Azərbaycan üçün azərbaycançılıq ideologiyası ilə!

1993-cü ildə hakimiyyətə qayıdışından sonra Heydər Əliyev sözün əsl mənasında Azərbaycan xalqının milli inkişafının ideya təməli ola biləcək konsepsiyanın - azərbaycançılığın banisi oldu

Heydər Əliyevin azərbaycançılıq təlimində dövlətçiliyimizin və ideoloji düşüncəmizin tarixi kökləri, tarixiliklə müasirliyin nəzəri-təcrübi vəhdəti əsas yer tutur

Biz istəyirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin vətəndaşı kimi, istədikləri kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli köklərini, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər. Bizim hamımızı birləşdirən bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək deməkdir. Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam".

Ümummilli lider Heydər Əliyevin bu kəlamı Azərbaycan təəssübkeşliyinin ən lakonik ifadəsidir - pafosdan, mübaliğədən, quru şüarçılıqdan çox-çox uzaq. Hey-dər Əliyevin bütün siyasi fəaliyyəti dövründə əsas məqsəd kimi uğrunda yorulmadan çalışdığı əsas ideya bu idi - vahid və bölünməz Azərbaycan ideyası, eləcə də bu ideyanın təməl prinsipi olan azərbaycançılıq. Və bu gün haqqında danışarkən fəxrlə işlədilən bölünməz Azərbaycan, azad və demokratik ölkə, azərbaycançılıq kimi qürur mənbəyi olan ifadələrin mənbəyi də, səbəbi də həmin düzgün və uğurlu siyasi kurs, təmiz və aydın vətənpərvər ideyadır.

Azərbaycançılıq ideyası zaman-zaman bir çox tarixi şəxsiyyət, istər siyasi, istər ictimai, istərsə də elm və mədəniyyət xadimlərimiz tərəfindən ön plana çəkildi. Bu, Cümhuriyyətin yaranmasından sonra daha aktual və mütəmadi olaraq meydana çıxan milli məsələlərdən birinə çevrildi. Bu mübarizələrin heç bir uğurlu nəticə verməməsi xalqın birlik və bərabərlik, bölünməz Vətən, müstəqillik ümidlərini söndürürdü. Zaman keçdikcə "haralısan" damarının toxumları cücərdi, boy atdı, budaqlandı. Azərbaycanlı olmaq, həmvətən olmaq, eyni millətin nümayəndəsi olmaq kimi müqəddəs hisslər müxtəlif bölgələrdən olma, yerlibazlıq düşüncəsinə məğlub oldu. Dövrün milləti parçalama siyasəti demək olar ki, uğurla tətbiq edilirdi. Azərbaycan xalqı hələ son dövrlərə qədər imperiyanın çürük siyasətinin töküntülərinin altından çıxıb bilmirdi. Uzaq tarixi vərəqləməyə, elə müstəqilliyimizin ilk illərində ölkənin keçirdiyi dərin böhran təkcə Ermənistanın hərbi təcavüzü, Qarabağdakı erməni separatçılığı ilə bağlı deyildi. Hə-min dövrdə bütövlükdə respublikada milli-etnik ixtilaf, bölücülük tendensiyası, ayrı respublika ideyaları cücərməkdə idi və bəzi bölgələrdə özünü açıq-aşkar göstərirdi.

Lakin bütün bu mənfur niyyətlər niyyət, arzu olaraq ürəklərdə, plan olaraq kağızlarda qaldı. Xalqın "azərbaycanlıyam" hissi, milli birlik arzuları hər şeyə üstün gəldi. Çünki xalqın dili yaşayırdı. Onun hamıya doğmalığ və istilik gətirən, kin-küdurəti unuduran milli-mənəvi dəyərləri, humanizm məbədi olan dini, müqəddəs inancları, adət-ənənələri yaşayırdı. Çünki xalqın hər bir nümayəndəsinin özündən, öz soykökündən bir imza tapdığı musiqisi, incəsənəti, ədəbiyyatı, neçə minillik tarixi var idi. Çünki azərbaycançılıq bizim keçmişimizdən gələn dəyər olaraq, vahid Azərbaycanın ideya əsası, ölkədə bütün milli azlıqların, eləcə də böyük etnik birliklərin həmrəylik və anlaşma içində birgə yaşayışının tarixi təcrübəsi idi. Bu və digər bir çox digər səbəb, daha doğrusu, milli dəyərlər bütün siyasi planları pozdu. Onsuz da var olan bu müqəddəs birliyin və ali hisslərin sadəcə düzgün istiqamətləndirməyə və idarətməyə ehtiyacı var idi. Bu idarəedicini də xalqın özü seçdi.

Birmənalı şəkildə qeyd etmək olar ki, bütün bu milli dəyər və hisslərin - azərbaycançılığın ümummilli ideya halına gəlməsi, dünya azərbaycanlılarını birləşdirən məfkurəyə, müstəqil dövlətimizin ideya əsasına çevrilməsi məhz Heydər Əliyevin tarixi xidmətidir. 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıdışından sonra Heydər Əliyev sözün əsl mənasında Azərbaycan xalqının milli inkişafının ideya təməli ola biləcək konsepsiyanın - azərbaycançılığın banisi oldu. Onun azərbaycançılıq təlimində dövlətçiliyimizin və ideoloji düşüncəmizin tarixi kökləri, tarixiliklə müasirliyin nəzəri-təcrübi vəhdəti əsas yer tuturdu. Bu isə azərbaycançılıq məfkurəsinin gələcəyə yönəlməsini, uğurlar qazanmasını təmin etdi. Respublikamızda milli özünüdərk və milli-mədəni intibahın yüksəlişi Heydər Əliyevin hələ sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi dövrdə başladı. Bu dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatında, musiqisində, kinosunda, təsviri sənətində və digər sahələrdə xalqın ruhunu, tarixini, milli-mənəvi dəyərlərini təbliğ və tərənnüm edən çoxsaylı əsər meydana gəldi. Bu proses ulu öndər tərəfindən daim dəstəkləndi. Onun bu xalqı həm özünə, həm də dünyaya tanıtdırmaq üçün mədəni irsdən bacarıqla istifadə etməsi, onu xalqı irəli aparın, tarixdə yaşadan qüdrətli vasitə kimi dəyərləndirməsi prosesin prioritet istiqamətlərindən biri idi.

Ümummilli liderin alovlu, lakin cilovlanmış vətənpərvərlik hisslərinin və bun-dan qaynaqlanan uğurlu siyasətinin nəticəsidir ki, bu gün Azərbaycanın imzası dünyanın qabaqcıl dövlətlərinin imzaları içərisindədir, adı ən uğurlu inkişaf yolu keçən ölkələrin adları sırasında səslənir.

Onun əsasını qoyduğu azərbaycançılıq iki təməl ideyanı - "dövlətçilik" və "vətənpərvərliyi" özündə birləşdirir. Dövlətçilik mexanizmində hələ də onun ideyalarının işıqlandırdığı yollardan keçilir. Azərbaycançılığı realist milli inkişaf modeli kimi qəbul etmək və bundan bəhrələnmək müasir siyasi, mədəni, iqtisadi uğurların əsas mənbəyidir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında bu modelin - azərbaycançılığın ümummilli ideologiya olaraq möhkəmlənməsi istiqamətində dövlət siyasətinin bütün sahələrində ardıcıl addımlar atılır. Prezident Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayında bunun əhəmiyyəti və perspektivləri haqqında danışarkən deyib: "Biz hər istiqamətdə çox sürətlə, düşünülmüş proqram və konsepsiya əsasında irəliləyirik. Mən istəyirəm ki, bu xalqın hər bir nümayəndəsinin həm Azərbaycanın dünyada təbliğ edilməsində, həm Azərbaycan həqiqətlərinin dünya birliyinə çatdırılmasında, həm də yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında rolu daha da güclü olsun. Bu bizim mövqelərimizi möhkəmləndirir. Biz 50 milyonuq. Bu, dünya miqyasında böyük rəqəmdir. Çalışmalıyıq ki, doğma Vətənimizi möhkəmləndirək, zənginləşdirək, qüdrətli dövlətə çevirək". Bu sözlər heç də yalnız söz xatirinə deyilən sözlər deyil. Azərbaycanın qüdrətli inkişafı, azərbaycanlıların dünya təhsil sistemində, elmində, eləcə də digər sahələrdə əldə etdiyi nailiyyətlər, diaspor təşkilatlarının, KİV-ləri, QHT-lərin gördüyü işlər, uğurları bu sözlərin hər birinin arxasında real işin, fəaliyyətin, gərgin əməyin durduğunun təsdiqidir.

Azərbaycançılıq ideologiyasının digər təməl prinsipi isə vətənpərvərlikdir. Vətən və xalq üçün görülən işlərin bu sahəsində çalışan insandan səmimi və isti münasibət, əsl vətən sevgisi, millətin dərdsini duymaq, onun sevincini yaşamaq və paylaşmaq bacarığı tələb olunur. Azərbaycan üçün əsl azərbaycanlı kimi çalışmaq və davranmaq ən çox bu sahədə lazımdır. Hər bir siyasi oyundan və plandan uzaq olaraq, vətənə xidmət etmək. Musiqi ilə, incəsənətlə, mədəniyyətlə, milli olan hər bir dəyərimizlə, sahib olduğumuz bütün milli xüsusiyyətlərimizlə vətəni dünyaya tanıtmmaq. Onu sərhədlərdən kənara, başqa ölkələrə, qitələrə, okeanın o tayına muğamı və segahı, xalçası, kinosu, neçə minillər bundan əvvələ dayanan tarixi abidələri, dilinin ən şirin şivələri ilə daşımaq. Dünyanın hansısa uzaq bir yerindən muğam səsinin gəlməsi - "Xanın səsinin havalanması". Bütün bunlar nə qədər qürurvericidirsə, bir o qədər də çətin və məsuliyyətli bir işdir.

Bu gün bütün dünyada gedən qloballaşma dünyanın dörd yanını bir-birinə bağlayır, o tayda baş verən olaylar qısa zaman ərzində bu tayda əks-səda doğurur. Təbii ki, belə olan halda Azərbaycanın qarşısında duran mühüm məsələlərdən biri qlobal inteqrasiya prosesində qabaqcıl dövlətlərlə ayaqlaşmaqdır. Lakin bu prosesdə milli əxlaq kodeksini pozmayaraq, xalqın milli "Mən"ini, soykökünü, tarixini, mədəni və milli zənginliyini layiqincə təmsil edərək, milli-mənəvi dəyərlərimizlə mütərəqqi dünya dəyərləri arasında bir sintez yaradaraq iştirak etmək vacib məqsədlərin birincisidir. Bu məqsədə aparan ana yol isə ölkənin milli inkişaf yolunun təmin edilməsindən, xalqın bütün təbəqələrini həmrəyliyinə şərait yaradan ümummilli ideyadan keçir. Azərbaycan tarixinin, mədəniyyətinin, xalqın böyük ədib və mütəfəkkirlərinin, alimlərinin və bunların birliyi nəticəsində bütövlükdə mədəni irsimizin beynəlxalq miqyasda tanınması bu məsuliyyətli işin mühüm tərkib hissəsidir. Bu bərdə ölkə başçısı çıxışlarından birin-də bunları vurğulayıb: "Bu gün Azərbaycanın əsas prioritetlərindən biri milli adət-ənənələrimizin təmin olunması şərtilə dünya birliyinə inteqrasiya etməsidir. Biz müxtəlif dövrlərdə başqa-başqa dövlətlərin tərkibində yaşamışıq. Amma öz milli xüsusiyyətlərimizi itirməmişik. Nəyin hesabına? Onun hesabına ki, öz ana dilimizi, mədəniyyətimizi saxlaya bilmişik, ədəbiyyatımız inkişaf edib, milli ənənələrimiz qorunub saxlanılıb. Budur hər bir xalqın milli identifikasiyasını şərtləndirən əsas məsələlər".

Ən sevindirici hal isə odur ki, Azərbaycan üçün görülən işlər yalnız dövlət xətti, dövlət dəstəyi ilə aparılmır. Dövlət qurumları ilə bərabər, qeyri-dövlət təşkilatlarında da mühüm işlər görülür. Xüsusilə Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevanın bu istiqamətdə həyata keçirdiyi tədbirlər, Azərbaycan mədəniyyətinin, tarixinin təbliği, zəngin mədəni irsimizin beynəlxalq səviyyədə layiqincə təqdim olunması hər cəhətdən ölkəmizin beynəlxalq nüfuzuna, onun daha da möhkəmlənməsinə xidmət edir. Bütün bu işlər hər bir azərbaycanlıya nümunə olmalıdır. Dünyanın harasında olmağımızdan, hansı məqsədə qulluq etməyimizdən asılı olmayaraq, Azərbaycan üçün əsl azərbaycanlı kimi nəse etməyə çalışmaq və ya bunu etmək istəyən soydaşlarımıza dəstək vermək hər birimizin həyat şüarı, ən müqəddəs vəzifəsi olmalıdır. Vəsitə fərqi yoxdur-diaspor təşkilatları tərkibində, tələbə qruplarında, internet bloqlarında, sərhəddə, təhsildə, tibdə, siyasətdə, elmdə bu xalqın, bu Vətənin adının ön sıralarda səslənməsi bu vətənin övladlarından-bizlərdən asılıdır. Vətən üçün vətən daşı olmağı gözə ala bilənlərdən, Azərbaycan üçün əsl azərbaycanlı kimi düşünən və çalışanlardan.

Elcan SALMANQIZI

Bu yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vəsitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim edilir.

“Kaspi”.-2010.-1 iyun.-N.94.-S.12.

Azərbaycançılıq - bizi birləşdirən dəyər

Azərbaycançılıq vahid və bölünməz vətən, birlik və həmrəylik, dünyanı tanımaq və dünyaya öz milli "mən"lə tanınmaq deməkdir

XX əsrin əvvəlində bir müsəlman dövləti olaraq dünyaya ilk cümhuriyyəti, demokratik respublikanı vermiş Azərbaycan və azərbaycanlılar üçün bu gün "biz dünyada haradayıq" sualına cavab axtarmaq vacib və zəruridir. Bu baxımdan Azərbaycanın hazırkı dünyadakı yeri, nüfuz çevrəsi barədə söz edərəkən dünyanın bizi, bizim isə dünyanı necə, hansı dəyərlərlə tanıyıb qəbul etməyimiz üzərində düşünmək lazımdır.

Bu gün bütün dünyada qloballaşma prosesi gedir. Qlobal inteqrasiya dünyanın dörd yanını bir-birinə bağlayır, dünyanın o tayında baş verən olaylar (mənfi və ya müsbət) bu tayda əks-səda və fəsad doğurur.

Belə bir vəziyyətdə Azərbaycanın qarşısında duran mühüm məqsədlərdən biri qlobal inteqrasiya prosesində qabaqcıl dövlətlərlə ayaqlaşmaq və bu zaman Azərbaycan xalqının milli "Mən"ini, milli zənginliyini dünyaya layiqincə təqdim etmək, milli-mənəvi dəyərlərimizin mütərəqqi dünya dəyərlərilə üzvi sintezinə nail olmaqdır. Qeyd olunan məqsədə nail olmaq üçün başlıca şərt bu inteqrativ prosesdə ölkənin milli inkişaf yolunu təmin edəcək, xalqın bütün kəsimlərinin həmrəyliyinə əsas yarada biləcək ümummilli ideyanın mövcud olmasıdır.

Qədim dövrlərdən başlayaraq bugünümüzdə qədər Azərbaycan xalqının adət-ənənələrini, milli-mənəvi dəyərlərini, polietnik zənginliyini özündə yaşadan və birləşdirən baxışlar sistemi kimi azərbaycançılıq ideyası təşəkkül tapmışdır. Azərbaycan tarixən çoxmillətli ölkə, milli və dini tolerantlığın bərqərar olduğu məkan kimi tanınmış və bu üstün cəhətlər azərbaycançılıq məfkurəsinin əsasını təşkil etmişdir. Xalqımızın böyük mütəfəkkirlərinin, dövlət adamlarının, ictimai xadimlərinin fəaliyyətində bu ideya zaman-zaman özünü göstərmişdir.

Lakin birmənalı şəkildə qeyd edə bilərik ki, azərbaycançılığın ümummilli ideya halına gəlməsi, bütün dünya azərbaycanlılarını birləşdirən məfkurəyə, müstəqil Azərbaycan dövlətinin ideya əsasına çevrilməsi məhz Heydər Əliyevin tarixi xidmətidir. Heydər Əliyev 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirməklə, onun güclü dövlətçilik xəttini, siyasi-iqtisadi əsaslarını yaratmaqla yanaşı, Azərbaycan xalqının milli inkişafının ideya təməli ola biləcək konsepsiyanın - azərbaycançılığın banisi olmuşdur.

Vahid və bölünməz Azərbaycanın ideya əsası

Azərbaycançılıq iki təməl ideyanı - "dövlətçilik" və "vətənpərvərliyi" özündə birləşdirir. Məlumdur ki, müstəqilliyimizin ilk illərində Azərbaycanın düşdüyü dərin böhran təkcə Ermənistanın ölkəmizə qarşı hərbi təcavüzü, Qarabağdakı aqressiv erməni separatçılığı ilə bağlı deyildi. Həmin dövrdə bütövlükdə respublikada milli-etnik ixtilaf, bölücülük tendensiyası cücərməkdə idi və bu, ayrı-ayrı bölgələrdə özünü göstərirdi.

Bu baxımdan Heydər Əliyevin azərbaycançılığı ümummilli ideologiya olaraq irəli sürməsi onun Azərbaycan dövlətçiliyi naminə göstərdiyi tarixi xidmətdir. Məhz azərbaycançılıq Azərbaycana qarşı bir çox istiqamətlərdən yönələn təhdidlərin, ölkəmizi etnik bölücülük əsasında parçalamaq cəhdlərinin qarşısında güclü ideoloji və siyasi sipər oldu. Çünki azərbaycançılıq bizim keçmişimizdən gələn dəyər olaraq vahid Azərbaycanın ideya əsası, ölkədə bütün konfessiya və etnosların həmrəylik və anlaşma içində birgəyaşayışının tarixi təcrübəsidir.

Heydər Əliyev öz çıxışlarında bir vacib məqamı hər zaman diqqətə çatdırıb ki, Azərbaycanın çoxmillətli, tolerant ölkə olması bizim böyük sərvətimizdir və biz bunu qoruyub saxlamalı, dünyaya ən yüksək səviyyədə təbliğ etməliyik:

"Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Azərbaycanın ən başlıca sərvətlərindən biri qədimlərdən bu torpaqda yaşayan, öz taleyini, öz həyatını bu torpağa bağlayan müxtəlif dinlərə etiqad edən adamlardır. Biz bunu qiymətləndiririk və saxlayacağıq. Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki onların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir. Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Azərbaycanlı sözü bizi həmişə birləşdirib".

Azərbaycançılıq ideologiyası, bir tərəfdən, Azərbaycan türklərinin ölkədəki digər etnik qruplara tolerant münasibətinin, sülh içində yaşamaq istəyinin bariz göstəricisidirsə, digər yandan, Azərbaycanın türk dünyasının ayrılmaz parçası olduğunun təsdiqidir. Odur ki, azərbaycançılığı realist milli inkişaf modeli olaraq qəbul edən Azərbaycan türk dövlətləri arasında da bəlağət və pafosdan uzaq, səmimi və qarşılıqlı faydalı tərəfdaşlıqdan yana olduğunu daima nümayiş etdirir.

Birlik və həmrəyliyin gerçək ifadəsi

Azərbaycanda vətəndaş sülhünü, ümumxalq vəhdətini, milli və dini tolerantlığı təmin edən ideologiya olaraq azərbaycançılığın digər tarixi missiyası dünya azərbaycanlılarının, müxtəlif ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın birlik və həmrəyliyin təmin olunmasından ibarətdir. Heydər Əliyev hələ sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi zaman dövrün mövcud reallıqları çərçivəsində xaricdəki (təbii ki, ilk növbədə, SSRİ məkanında) azərbaycanlı diasporunun təşəkkül tapmasına mümkün dəstəyi göstərirdi. Ulu öndər müstəqil Azərbaycanın prezidenti olduqdan sonra bu fəaliyyəti dövlətimizin xarici siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevirdi.

Prezident xarici dövlətlərə ilk səfərlərindən başlayaraq getdiyi hər bir ölkədə yaşayan həmvətənlərimizlə - oradakı azərbaycanlı icmasının böyük və ya kiçikliyindən asılı olmayaraq - görüşlər keçirir, onların problemləri, qayğıları ilə maraqlanır, tövsiyələrini verir. Azərbaycan diasporunun yeni mərhələdə inkişaf tezislərini də məhz böyük öndərin həmin görüş və çıxışlarda söylədiyi fikirlər, müddəalar təşkil etmişdir. Özü də bu hər zaman şüarçılıqdan uzaq, reallığı əks etdirən, zərurətdən doğan fikir və müddəalar olub.

Bu baxımdan Heydər Əliyevin 2001-ci ilin noyabrında Bakıda Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında bəyan etdiyi tezislər əslində azərbaycançılığın, Azərbaycan təəssübkeşliyinin ən lakonik ifadəsi idi:

"Biz istəyirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin vətəndaşı kimi, istədikləri kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli köklərini, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər. Bizim hamımızı birləşdirən bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək deməkdir. Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı yaşatmalıyıq".

Əminliklə qeyd etmək olar ki, bu nəcib arzu bu gün uğurla həyata keçməkdədir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında, dövlət siyasətinin bütün sahələrində olduğu kimi, azərbaycanlı diasporunun güclənməsi, azərbaycançılığın ümummillilik ideologiyası olaraq möhkəmlənməsi istiqamətində ardıcıl addımlar atılır.

Prezident dünya azərbaycanlılarının II qurultayında (mart 2006) bununla bağlı demişdir: "Biz hər istiqamətdə çox sürətlə, düşünülmüş proqram və konsepsiya əsasında irəliləyirik. Bu işdə Azərbaycan diasporunun böyük rolu var. Mən istəyirəm ki, həm Azərbaycanın dünyada təbliğ edilməsində, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya birliyinə çatdırılmasında, azərbaycanlıların yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakında bu rol daha da güclü olsun. Bu, bizim mövqələrimizi möhkəmləndirir. Biz 50 milyonuq. Bu, dünya miqyasında böyük xalqdır. Çalışmalıyıq ki, doğma Vətənimizi möhkəmləndirək, zənginləşdirək, qüdrətli dövlətə çevirək".

Azərbaycanı dünyaya tanıdan milli-mənəvi irs

Azərbaycançılıq həm də Azərbaycanın tarixinin, mədəniyyətinin dünyada təbliği deməkdir. Azərbaycanın böyük ədib və mütəfəkkirlərinin, alimlərinin, mədəni irsimizin beynəlxalq miqyasda tanınması da bu şün mühüm tərkib hissəsidir.

Əlamətdar haldır ki, bu istiqamətdə dövlət qurumları ilə yanaşı, qeyri-dövlət xəttlə də mühüm işlər görülür. Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevanın bu sahədə gördüyü işlər Azərbaycan mədəniyyətinin, tarixinin təbliğinə böyük töhfədir. Azərbaycanın zəngin mədəni irsinin beynəlxalq səviyyədə layiqincə təqdim olunması nəticə etibarilə ölkəmizin beynəlxalq nüfuzuna xidmət edir.

Dünyada qloballaşmanın yayıldığı zamanda bu prosesə öz milli-mənəvi irsi ilə qoşulmaq hər bir xalq üçün böyük önəm daşıyır. Azərbaycançılıq ideyası da məhz bu qlobal çağırışlara cavab verir.

Bu nöqtəyi-nəzərdən azərbaycançılıq Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiyasının ideya əsasını təşkil edir. Biz bu ideya ilə özümüzü dünyaya tanıdır, onu mütərəqqi dünya dəyərlərini (tolerantlıq, etnik müxtəliflik) özündə birləşdirən ideologiya kimi təbliğ edirik. Avropa ilə Asiyanın qovuşuğunda yerləşən Azərbaycan üçün bu ideologiya mədəniyyətlərarası dialoqa mühüm bir körpüdür.

Prezident İlham Əliyevin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, bu gün "Azərbaycanın əsas prioritetlərindən biri milli adət-ənənələrimizin təmin olunması şərti ilə dünya birliyinə inteqrasiya etməsidir". Bu inteqrasiyada Azərbaycanın öz yerini tapması, eyni zamanda, milli eyniyyətini, milli identifikasiyasını qoruyub saxlamaq müstəsna əhəmiyyət kəsb edir ki, onu da azərbaycançılıq fəlsəfəsi təmin edir: "Azərbaycan xalqı əsrlər boyu müstəqillik həsrətində idi. Biz müxtəlif dövrlərdə başqa-başqa dövlətlərin tərkibində yaşamışıq. Amma öz milli xüsusiyyətlərimizi itirməmişik. Nəyin hesabına? Onun hesabına ki, öz ana dilimizi, mədəniyyətimizi saxlaya

bilmişik, ədəbiyyatımız inkişaf edib, milli ənənələrimiz qorunub saxlanılıbdır. Budur, hər bir xalqın milli identifikasiyasını şərtləndirən əsas məsələlər".

Digər tərəfdən, tolerantlığı, polietnik zənginliyi özündə ehtiva edən azərbaycançılıq ideologiyası Azərbaycanın şovinist siyasətli, monoetnik Ermənistanla apardığı informasiya mübarizəsində güclü siyasi və təbliğati silahdır. Çünki, ifrat ksenofobiya, davakar millətçilik üzərində köklənən ermənilik ideologiyasından fərqli olaraq, azərbaycançılıq sağlam vətənpərvərlik ideologiyasıdır, onun mayasında başqa xalqlarla sülh içində yaşamaq, milli və dini dözümlülük fəlsəfəsi dayanır. Bu baxımdan dünyaya açıq, mütərəqqi ümumbəşəri dəyərlərin təcəssümü olan azərbaycançılıq özünütəcrid üzərində köklənən, qonşu xalqlara düşmənçilik, milli nifrət aşılaman ermənilik ideyasının tam əksidir.

Odur ki, azərbaycançılıq fəlsəfəsini vahid Azərbaycanın ideya əsası, dünya azərbaycanlılarını birləşdirən ortaq dəyər və Azərbaycanı dünya tanıdan milli-mənəvi irs olaraq öyrənmək və təbliğ etməklə yanaşı, onu ölkəmizin milli təhlükəsizliyinin mühüm postulatı kimi də diqqətdə saxlamaq gərəkdir. Bu baxımdan əminliklə qeyd etmək olar ki, Azərbaycanın yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyduğu, sürətlə dünyaya inteqrasiya olunduğu indiki vaxtda azərbaycançılığın milli-ideoloji plast olaraq dərinlən tədqiqi, onun dünya azərbaycanlıları arasında və bütövlükdə beynəlxalq miqyasda təbliği təkcə bugünün deyil, həm də sabahın tələbidir.

Vüqar Orxan,
Effektiv Təşəbbüslər Mərkəzinin analitiki

“Ədalət”.-2010.-25 iyun.-N.111.-S.4.

Fəxr edirəm ki, Azərbaycanlıyam

Dünyada çox nadir ölkələr vardır ki, coğrafi ərazi baxımından kiflik olsalar da, burada yaşayan xalqlar bəşər sivilizasiyasına layiqli töhfələr verə bilmişlər. Qədim tarixə, zəngin mədəniyyətə, milli mənəvi dəyərlərə və təbii sərvətlərə malik Azərbaycan bu ölkələr sırasında özünəməxsus yer tutur. Uzaq-yaxın tariximizin səhifələrini vərəqləsək görürük ki, Azərbaycan xalqının varlığında böyüklük, insanpərvərlik, sülhsevərlik, quruculuq kimi ali keyfiyyətlər cəmləşmişdir.

Xislətində vandalizm, talançılıq, qəsbkarlıq və 'xəbislik olan düşmənlərimiz xalqımızdakı bu ali keyfiyyətlərdən daim narahətçilik keçirmişlər. Bu xalqın üzünə əli qılınclı, toplu-tüfəngli kimlər gəlməyib ki... Lakin ruhunda qəhrəmanlıq, Vətənə ilahi bir sevgi yaşadan Azərbaycan xalqı bu tarixi qovğalardan, ölüm-dirim savaşlarından alnıaçıq çıxmış, daxili gücünün tükənməzliyi hesabına tarixin səhnəsində mərdi-mərdanə dayana bilmişdir.

Azərbaycan əsrlər boyu burada yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətəni anlayışını uğurla doğrultmuşdur. Əsrlərdir ki, çoxmillətli tərkibə malik Azərbaycan tolerant və dözümlü bir ölkə kimi dünyaya nümunədir. Azərbaycan əhalisinin çoxmillətli tərkibi bizim sərvətimiz, üstünlüyümüzdür. Azərbaycanlı sözü tarix boyu birləşdirici, həmrəylik və həmfikirlik missiyasının daşıyıcısı olmuşdur. Hər birimizə yaxşı məlumdur ki, xalqımızın düşmənlərinin əsrlər boyu ən böyük arzusu da bu bütövlüyü pozmaq olmuşdur. Bu məqsədlə düşmənlərimiz tərəfindən Azərbaycanda yaşayan millət və xalqlar arasında nifaq toxumu səpməyə, qardaşlıq və inam hissini sarsıtmağa, separatizm meyillərini yaymağa cəhdlər göstərilmişdir. Bu məqsədlə onlar müxtəlif təxribatlar planlaşdırmış, çirkin yollarla bəzi səbatsız və Vətənə xəyanət yolu tutan satqınların xidmətindən yararlanmağa çalışmışlar.

Azərbaycan adı ilə və Azərbaycanlı olmaqla fəxr duyulması şanlı tarix, örnək hadisələr çoxdur. Bu baxımdan hazırda 20- dən çox xalqın və millətin nümayəndəsinin yaşadığı Zaqatalamızın təmsalında bəzi faktları qeyd etmək istərdim. Bu bölgədə yaşayan insanlar Azərbaycanın düşmənləri ilə mübarizədə qəhrəmanlığı ilə həmişə fərqlənmişlər. Tarix boyu burada yaşayan xalqlar və millətlər arasında qarşılıqlı inam hissi çox güclü olmuşdur. Vahid Azərbaycan naminə mübarizəyə qalxan zaqatalalılar 1803-cü ildə Rus qoşunlarının Şimal-Qərb istiqamətindən işğalçılıq məqsədi ilə keçidinin qarşısını almışlar. Bu həssas bölgəyə qonşu ölkələr tərəfindən torpaq iddiaları zaman-zaman səslənmişdir. Məsələn 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaranan ilk çağlarda zaqatalalılar bir araya gələrək talelərinin həmişə Azərbaycanla bir yerdə olduğunu bəyan etmiş, Şərqdə ilk demokratik respublikanın idarə edilməsində, milli ordunun formalaşmasında müstəsna xidmətlər göstərmişlər. Burada Azərbaycançılıq ruhunun güclü olmasına dair bir-birindən maraqlı çoxlu sayda faktlar gətirmək mümkündür. Sadəcə buna sübut kimi bolşevik istilasına qarşı 1920-ci ilin yayında Zaqatalada və Gəncədə baş verən üsyanları nümunə göstərə bilərik. Hər iki üsyanda Zaqatalada yaşayan müxtəlif xalqların və millətlərin nümayəndələri istiqlaliyyətin qorunması uğrunda canlarından keçmişlər.

Zaqatalalılardan azərbaycanlı olmaqları ilə qəlblərinin daxilində yaşatdıqları fəxr hissi artıq 20-ci ilə nə qədər qoyan müstəqilliyimizin bütün dövrlərində özünü yeni keyfiyyətdə nümayiş etdirmişdir. Vətənimizin dilbər guşəsi olan Qarabağ uğrunda gedən qanlı döyüşlərdə yüzlərlə zaqatalalı gənc erməni işğalçılarına qarşı igidliklə vuruşaraq bölgənin tarixinə şanlı səhifələr yazmışlar. Onları bu ölüm-dirim savaşında güclü edən, şücaətə ruhlandırان Vətənə olan sədaqət, Azərbaycanlı olmaqdan doğan məsuliyyət hissləri olmuşdur.

Fəxr etməli haldır ki, tarix boyu Azərbaycanımızın inkişafında və onun yadelli işğalçıları- dan müdafiəsində böyük əməyi olan zaqatalalılardan indiki müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsindəki xidmətləri də diqqətdən kənar qalmamışdır. Zaqatalalılardan əməyi dövlətimizin başçısı İlham Əliyev tərəfindən özünün yüksək qiymətini almışdır: "Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsində zaqatalalılardan çox böyük xidməti olmuşdur. Bu gün siz öz əməyinizlə, zəhmətinizlə ümumi işimizə böyük töhfə verirsiniz".

Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi nailiyyətlərini artırıdınca yeni tarixi şəraitə uyğun olaraq Azərbaycançılığın və Azərbaycanlı olmağın yeni modeli yaranır. Bu modeldə nəzərə çarpan ilk cəhət Azərbaycanlı olmağın məsuliyyətinin artması ilə bağlıdır. Bu gün Azərbaycanlı olmağımızdan qürur duyduğumuz çox şeylər mövcuddur. Əvvəla, ölkəmiz dünya birliyinin yeni üzvü kimi son beş-altı ildə ən inkişaf etmiş ölkələrin sırasında yer almışdır. Azərbaycanın siyasi və iqtisadi gücü ona müstəqil siyasət yeritməyə, bölgədəki liderlik mövqeyini artırmağa imkan yaradır. Digər tərəfdən Azərbaycan dövlətinin ali məqsədi vətəndaşlarının rifah halını durmadan yüksəltmək, insan hüquq və azadlıqlarının daha dolğun təminatını həyata keçirməkdir. Görülən global işlər Azərbaycançılığın və azərbaycanlı olmağın yeni tarixi şərait- də həm hüquqi, həm də siyasi baxımdan inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirir.

Bir vaxtlar hərc-mərclik girdabında boğulan, aclıq və səfalətə sürüklənən, vətəndaş müharibəsi həddinə gəlib çatan Azərbaycan ölkəsindən indi əsər-əlamət belə qalmamışdır. Azərbaycan inkişaf baxımından onillikləri arxada qoyan bir mərhələyə çatmışdır ki, bu da vətəndaş fəallığının güclənməsinə səbəb olmuşdur.

Yeniləşən, modernləşən və müasirləşən Azərbaycanda ictimai mühitin saflaşması, müstəqilliyin real bəhrələri azərbaycanlıların düşüncə tərzinə də yeni çalarlar gətirmişdir. İlk növbədə vətəndaşlarımızda müstəqilliyimizin dönməzliyinə, əbədiliyinə və sarsılmazlığına inam hissi güclənmişdir.

İctimai-siyasi sabitliyin möhkəm bərqərar olduğu Azərbaycanda vətəndaşların cəmiyyətin sabahı üçün daşdıqları məsuliyyət hissi vətənin taleyi ilə vəhdət təşkil edir. Müstəqil dövlət quruculuğunda bu önəmli və vacib amildir. Diqqəti çəkən başqa bir məsələni də qeyd etmək lazımdır. Bu da Azərbaycançılığın və Azərbaycanlı olmağın coğrafi anlamda geniş şəkil almasıdır. İndi dünyanın hansı ölkəsində olmasından və yaşamasından asılı olmayaraq hər bir azərbaycanlı yaxşı dərk etməyə başlayır ki, onun Azərbaycan kimi bir vətəni var. Vaxtilə taleyin hökmü ilə qürbətdə yaşamağa məhkum olmuş, onilliklər boyu Vətən həsrətini ürəklərində daşıyan azərbaycanlılar indi müstəqil Azərbaycana öz doğma ata ocağı kimi baxırlar.

Azərbaycan dövlətinin apardığı uğurlu diaspor siyasəti, bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən Azərbaycançılıq dünyanın dörd bir yanına səpələnmiş azərbaycanlıların bir araya gəlməsində, Vətənlə əlaqələrinin bərpasında və güclənməsində önəmli rol oynayır. Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra Azərbaycançılıq ideologiyası öz ətrafında insanlarımızı birləşdirir, Azərbaycanlı fəlsəfəsinə və düşüncə tərzinə uyğun milli mənlik şüurunun formalaşmasında tarixi missiyasını uğurla yerinə yetirir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin təbiri ilə desək, "Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafını təmin etmək deməkdir".

Azərbaycançılığın ideya və mənəvi baxımdan yeniləşməsi sovet dönəmində azərbaycanlılar barədə formalaşmış baxışların kökündən yanlış olduğunu üzə çıxarmışdır. İndi azərbaycanlı deyəndə işgüzarlığı, qəlb genişliyi ilə seçilən, təfəkküründə yeniliyə daha çox üstünlük verən, yaşadığı hər hansı bir ölkədə öz mövqeyini ortaya qoymağa can atan bir xalqın nümayəndəsi göz önünə gəlir. Həmvətənlərimizin qürbətdə ana dilimizə, adət-ənənələrimizə, milli dəyərlərimizə və mədəniyyəti- mizə münasibətlərində də vətənpərvərlik hisslərinin artması duyulur ki, bu da Azərbaycançılığın imicinə yeni keyfiyyətlər gətirir. Məni belə düşünməyə vadar edən xaricdə yaşayan həmvətənlərimizdə son vaxtlar gördüyüm və müşahidə etdiyim Azərbaycançılığa bəslədikləri hörmət və ehtiram hisslərinin qat-qat artmasıdır. Vətənə hər gəlişlərində istər paytaxtımız Bakıda, istərsə də boya-başa çatdıqları bölgələrdə sürətli inkişafı, müasir dəyişiklikləri görən soydaşlarımız bundan qürur hissi keçirdiklərini gizlətmir, məskunlaşdıqları ölkələrdə Azərbaycan həqiqətlərini daha inandırıcı şəkildə çatdırmağa çalışırlar.

Yeni tarixi şəraitdə azərbaycanlıların birgə fəaliyyəti üçün vahid dövlət siyasəti mövcuddur. Bu məqsədlə Dünya Azərbaycanlılarının Bakı şəhərində keçirilən birinci və ikinci qurultayları gələcək fəaliyyət üçün istiqamətləri müəyyənləşdirmişdir. Bu qurultaylar yenidən Azərbaycançılıq ideyasını gündəmə gətirmiş, 50 milyondan çox bir xalqın iradəsinin, gücünün Vətən naminə birgə fəaliyyətinin- bir sözlə, onilliklər boyu istifadəsiz qalan maddi və mənəvi potensialının reallaşması baxımından önəmli işlərin başlanmasına rəvac vermişdir. Azərbaycanlıların bir araya gəlməsində 31 dekabr Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik gününün təsis olunmasını da yüksək qiymətləndirmək lazımdır. Bu günün əhəmiyyəti ondadır ki, sürətlə dəyişən XXI əsrdə dünya Azərbaycanlılarının birgə qeyd etdikləri təqvim günü vardır. Bu gündə Azərbaycanlıların biri-birinə olan hissləri daha da doğmalaşır.

İnsanın xisləti elədir ki, o mənsub olduğu ölkəni başqalarından çox sevir. Biz azərbaycanlılarda vətən sevgisi başqa bir anlamda, müqəddəsləşmiş halda qəbul edilir. Yaşadığımız bu dövərdə Vətənə olan sevgimizi mənsubiyyət etibarını ilə azərbaycanlı olmağımızdan keçirdiyimiz fəxr hissimiz daha da qüvvətləndirir. Azərbaycanlı olmaq bu gün daha əzmlə yaratmaq, sabaha inamla baxmaq kimi duyğularımızı gücləndirir. Biz millətlər içərisində imzasını şərəflə təsdiq edən şanlı və qədim bir ölkənin- Azərbaycanın vətəndaşlarıyıq. Azərbaycandan bu gün dünyaya istilik, hərarət, səmimiyyət, xalqların azad yaşamaq haqlarına hörmət hissi yayılır. Öz taleyinin sahibi olan bir dövlətdə yaşamaq, yaratmaq, arzularının gerçəkləşdiyinin şahidi olmaq böyük səadət deyilmə? Zaman yetişib ki, biz Azərbaycanlı olmağımızla fəxr hissi keçirək, taleyimizə düşən xoşbəxt günlərimizi yaşayaq. Belə bir ölkədə dünyaya gəlmək həqiqətən böyük səadətdir. Uca Allahıma minnətdarlıq edərək qürurla deyirəm: fəxr edirəm ki, mən Azərbaycanlıyam!

İbrahim İbrahimov,

"Zaqatala" qəzetinin redaktoru

Məqalə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vəsitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim edilir.

"İki sahil", -2010.-7 dekabr.-N.227.-S.12.

Ən böyük azərbaycanlı

Azərbaycanın özü qədər əbədi

7 il öncə, 2003-cü il oktyabrın 1-də ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan xalqına son müraciətini etdi, tövsiyəsini verdi. Dünyanın ən böyük azərbaycanlısı bu müraciətində həm də uğurlu fəaliyyətinin, daha doğrusu, Azərbaycanın qazandığı zəfərlərin formulunu belə açıqlayırdı: "Mənim Azərbaycan Respublikasına bütövlükdə rəhbərliyimin 34, müstəqil Azərbaycan dövlətinə Prezident kimi rəhbərliyimin isə 10 ili tamam olur. Bu illərdə istər bir azərbaycanlı, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı, istərsə də onun rəhbəri, prezidenti kimi mənim həyat amalım yalnız sizə - bütün varlığım qədər sevdiyim Azərbaycan xalqına, dövlətçiliyimizə, ölkəmizin iqtisadi, siyasi, mədəni inkişafına xidmət olmuşdur. Bu yolda bütün gücümü və iradəmi yalnız müdrik və qədərbilən xalqımdan almışam. Ən çətin anlarda, ən mürəkkəb vəziyyətlərdə yalnız və yalnız xalqıma arxalanmışam. Bu da mənə dözümlü, iradə verib və bütün uğurlarımı təmin edib".

34 il və Azərbaycan - Heydər Əliyev vəhdəti...

10 il və Azərbaycan - Heydər Əliyev zəfər yolu...

Bu, tarixin statistik göstəricisi deyil! Bu, tariximizin az təsadüf edilən şərəf və qeyrət, uralıq və intibah, layiqli dövlətçilik və fədakar vətəndaşlıq səhifəsinin ən möhtəşəm sətirleridir! Heydər Əliyev haqda yazılan külliyyatların, çəkilən filmlərin, deyilən fikirlərin sayı bu Şəxsiyyətin malik olduğu qüdrətin heç onda birini də vəsf etməyə kifayət deyil! Bu tərs-mütənəsbiliyin səbəbini heç də ortada olan sənət nümunələrinin yaradıcı uğursuzluğunda, yaxud da səslənən mülahizələrin və münasibətlərin əsassızlığında axtarmağa lüzum yoxdur. Əksinə... Səbəb sözün ən səmimi, ən uca, ən bəkarətli məqamının da Heydər Əliyev zirvəsindən çox aşağıda olmasıdır. Ən ali söz belə, bu İnsanın xalqı və dövləti qarşısında göstərdiyi misilsiz xidmətləri, eləcə də millətinin bütün nailiyyətlərinə, sevinclərinə, ən nəhayət, uzun illər həsrətini çəkdiyi normal yaşayışına görə Liderinə bəslədiyi münasibəti əks etdirməkdə gücsüzdür. Əslində, söz və onun müəllifləri müasirlərini təhlil etməkdə tam obyektiv ola bilməz, həmçinin onların qiymətləndirmə əmsalı da həqiqətin və dərkətmənin yükünü tam çəkməyə qadir deyil!

Bu fikirlərdə nə mübaligə, nə də ki şişirtmə var. Bir neçə ildən sonra Azərbaycan vətəndaşı yeni neft strategiyasının daha böyük uğurlarının bəhrəsini dadanda, sərhəd qonşuluğunda məskunlaşan dövlətlərin zəifliyini və məmləkətimizə daha çox möhtaqlığını görəndə, beynəlxalq miqyasda ölkəsinin qəbul edilmiş səviyyəsinin daim yüksəlməsindən qürur duyanda, elminə, təhsilinə, mədəniyyətinə, demokratik nailiyyətlərinə, yaşayış şəraitinə, bir sözlə, azad və inkişaf etmiş dövlətin vətəndaşı olmağına görə yaşadığı fəxarət hissəsinin səbəbinin, daha doğrusu, Səbəbkarının əsl qiymətini tam dolğunluğu ilə verəcək. Zamanı yazan, tarixi yaradan bütün dahilərin taleyidir bu!

Bəli, belə dahilərin əsl qiymətini yazdıqları zamana uyğun olaraq tarixin özü verir, kiminə beş ildən sonra, kiminə isə on ildən...

XXX

Heydər Əliyevin "ulduz"u Azərbaycanın siyasi kəhkəşanında 41 il öncə parladi. Bu İnsanın iyerarxiya irəliləyişlərinin əsl səbəbi malik olduğu şəxsi keyfiyyətləri, qabiliyyəti və bacarığı idi. Hələ məlum 1969-cu ilin 14 iyulundan çox illər öncə Onun fərdi xüsusiyyətləri yüksək qiymətləndirilir və ölkənin kadr potensialında minimum səviyyədə təmsil olunan milli kontingentin ən perspektivli nümunəsi kimi xarakterizə edilirdi. O özünə həmişə etimad qazandırmağı bacarıb. Və məhz bu etimadı gözləniləndən də yüksək dərəcədə doğrultmağı bacardığından etimadlar silsiləsini daim genişləndirməyə müvəffəq olub. Əvvəl kiçik rəislərdən, sonra vəzifəli şəxslərdən, daha sonra isə xalqından...

İlk böyük administrativ irəliləyişi 1967-ci ildə Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinə sədr təyin edilməsi idi. Uzun onilliklər, daha dəqiq desək, son 40 il ərzində qeyri-azərbaycanlıların rəhbərlik etdiyi və azərbaycanlıların milli hissələri üzərində "at oynatdığı" bu qorxulu komitəyə yeni sədrin təyinatı məmləkətimizin o dövrlük ictimai məntiqi ilə heç cür izah edilə bilmirdi. Çünki Heydər Əliyev əməliyyat müvəkkiliyindən komitə sədrinin müavinliyinə qədər keçdiyi yolda Azərbaycanın da mənəngənəsində olduğu rejimin öz kadrlarından gözlədiyi öhdəliklərin heç birini yerinə yetirməmişdi. Nə azərbaycanlı millətçilərin ifşası ilə bağlı istintaq aparmış, nə də bu məqsədlə Ona tapşırılmış əməliyyat tədbirlərini "uğurla" başa vurmuşdu. Apardığı istintaq işlərinin nəticəsinə görə isə heç bir azərbaycanlı siyasi motivlə məsuliyyət daşımır.

Yəni, çəkist Əliyev çəkist "planını" doldura bilmirdi!

Bir sözlə, "çekistin milləti və hissləri olmur" kredosu ilə Heydər Əliyevin fəaliyyəti daban-dabana zidd idi. Ancaq yeni dəyişən mərkəzi rəhbərlik İttifaqı bürümüş xruşşovsayağı çürük və biabırçı idarəçiliyə xitam vermək üçün güclü kadrlara ehtiyac duyurdu. Brejnev və Andropov riskə getdi.

Və nəhayət ki, bu rejimdən Azərbaycan da qazandı!

Pəncərələrindən düz 57 il aramsız olaraq Azərbaycan dilində qışqırıqlar, ağlaşma sədaları ucalan bu qorxulu binada məmləkətin əsl sahibi olmalı millətin aman diləyən səsini bu Kişi kəsdi. Artıq bu pəncərələrdən Bağirovla bağlı məhkəmədən qurtulmağa müvəffəq olmuş erməni-rus çekistlərin azərbaycanlılara uddurduqları qanın sorulan hesabı eşidilirdi, özü də AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ!

MTN-in muzeyində DTK-nın "ÇK" olan vaxtından, yəni, 1920-ci ildən 1969-cu ilədək olan dövrlərdə komitədə çalışan əməkdaşların milli mənsubiyyət göstəricisinin şkalası asılıb. Görməyənlərə izahat: bu şkalada azərbaycanlıların göstəricisi 1967-ci ildən etibarən 90 dərəcəli bucaq altında şaquli artır, ermənilərin, rusların göstəriciləri isə eyni bucaq və forma altında aşağı enir. Elə bu fakt Heydər Əliyevin həyatının və fəaliyyətinin DTK dövrünü tam əks etdirməyə yetərlidir!

Heydər Əliyev Azərbaycan qarşısında ilk sınaqdan uğurla və ALNİAÇIQ çıxdı. Azərbaycan Onu daha geniş səlahiyyətlərlə, daha ali missiya ilə gözləyirdi...

XXX

Artıq Azərbaycan tarixinin əsrlərdir ki tamarzı qaldığı möhtəşəm səhifəsi açılırdı, təqvimdə 1969-cu ilin iyulu idi.

Azərbaycan kommunistləri ölkəyə rəhbərliyi 46 yaşlı Heydər Əliyevə həvalə etdilər. Ölkə rəhbərliyində dəyişikliklər özünü yalnız yaş göstəricilərində bürüzə vermirdi, əsas fərqlilik təfəkkürdə, məmləkətə və xalqa münasibətdə, milli potensialın istifadəsində təzahür edirdi. Heydər Əliyev "başlamaq" üçün gözləmədi, dərhal fəaliyyətə keçdi. Təyinatından düz 3 həftə sonra növbədənkənar plenum çağırıldı. Və şəxsən "birincinin" özü cəmiyyətdə, idarəçilikdə baş alıb gedən özbaşınalığın, qanunsuzluğun mövcudluğundan danışıq, ən əsası isə hamını şoka salan bəyanat verirdi: içimizdə rüşvətxorlar var və rüşvət cəmiyyəti içindən yeyir. Plenumun gənc nümayəndələrinin "Kişi yaman başladı" narahatlığını partiya intriqaalarında saç-saqqal ağartmış "qoca qurdların" gülərək "əsas odur ki, yaxşı da qurtara bilsin" ironik münasibəti müşayiət edirdi. Zaman çox qısa müddət ərzində Heydər Əliyevin gücünü, bacarığını, saraydaxili intriqaaları hansı taktika ilə neytrallaşdırdığını hər kəsə sübut etdi!

Bu, Heydər Əliyev idi, sadə azərbaycanlının mifik təfəkküründəki adil hökmdarın müasir prototipi, ədalət mücəssəməsi və canlı idarəçilik ensiklopediyası!

Qorxmalı olan Ondan qorxur, sadə vətəndaş sevir, vəzifəli şəxslər isə fəaliyyətlərini Əliyev metodları ilə qururdular.

Bu İnsan əsl azərbaycanlı örnəyi yaradırdı!

Vətəndaş qürur duymağa rəhbər, bənzəməyə kamil nümunə, problemlərinin həllini bacaran həmdəm tapmışdı.

Heydər Əliyevin ilk idarəçiliyi 13 il 4 ay çəkdi. Bu epoxanı tam mənasında dərk edə bilmişkimi? Deyəsən, bu mərhələ də tarixin qiymətini dolğunluğu ilə almayıb. Həmin illərin uğur təzahürləri tək Azərbaycanın iqtisadi gücünün artırılıb, iqtisadi muxtariyyətin bərqərarı ilə yekunlaşmadı. Bu, milli-mənəvi, mədəni, ədəbi yüksəlişlərlə, əsl azərbaycanlı düşüncə tərzinin və şüurunun yaranması ilə davam etdi. Saxta beynəlmiləçilik dalğasında milli mənliliyini itirən, dilini unudan, kimliyini danan, tarixindən imtina edən, əcdadından dənən azərbaycanlı dövlətin təzyiqi ilə qarşılaşdı. Bəli, Heydər Əliyev azərbaycanlıya azərbaycanlı olduğunu qəbul etdirmək, Azərbaycana Azərbaycan ruhunu qaytarmaq üçün bütün administrativ resursları ilə hücumu keçmişdi.

Bu Şəxs Heydər Əliyev olmazdı ki, islahatlarının hüquqi əsaslarını formalaşdırmasın. Əvvəl ali və orta məktəblərin sayının bir neçə dəfə artırılması, milli ədəbiyyata, folklorla, mədəniyyətə və incəsənətə dövlət qayğısının gücləndirilməsi barədə qərarlar verildi, daha sonra Azərbaycan dili dövlət dili kimi ölkə Konstitusiyasında təsbit edildi. Azərbaycanda Azərbaycan ruhu və azərbaycanlı mahiyyəti hakim idi.

Azərbaycan heç vaxt olmadığı kimi azərbaycanlıların idi!

Milli ruh, milli mənəviyyat, milli keçmiş, milli intibah artıq adi söz deyildi, bunlar cəmiyyətin və vətəndaşın əsas xüsusiyyət göstəriciləri idi. Heydər Əliyev Azərbaycanı müstəmləkə kimi deyil, iqtisadi və milli-mənəvi muxtariyyəti olan ölkə tək yaşadırdı.

Heydər Əliyev mərkəzi rəhbərliyin partiya funksionerləri üçün "cızdığı cızıqdan" çoxdan çıxmışdı, bununla kifayətlənməyərək hələ rəhbərlik etdiyi Azərbaycanı da İttifaqın "cızdığından" çıxarırdı. O, fəaliyyəti ilə tarixə ibrət dərsi verirdi ki, ən qəddar tiranların idarəçiliyində, ən qanlı imperiyaların məngənəsində olanda da öz ölkənə, xalqına xidmət edə bilərsən. Bunun üçün tələb olunan yeganə şərt yerli rəhbərin müti olmaması, şəxsi

mənafeyi naminə dövlətini və millətini aşağılamamasıdır. Bu idarəçilik nümunəsi İttifaqın mövcudluğu dönməndə Azərbaycanda nə Heydər Əliyevdən əvvəlki dövrdə, nə də postƏliyev zamanında göstərilmişdi.

Heydər Əliyev Azərbaycanın taleyində saysız-hesabsız müsbət istisnaların müəllifidir!

Növbədə məmləkətimizin "altına qoyulmuş gec partlayan bomba" - Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində Azərbaycan üsuli-idarəsini bərpa etmək idi. Rəhbər DQMV-də meydan sulayan erməni hikkəsini elə ustalıqla yatırdı ki, vilayət erməniləri bir də ən adi məsələyə görə də rəsmi Bakının icazəsinin alınması qərarını oxuyanda ayıldılar. Ermənilərin "göz dağına" çevrilmiş bu Kişi bütün azərbaycanlıları, Qarabağı ermənilərə "göz dağı" etdi. Heydər Əliyevdən əvvəlki və sonrakı ölkə rəhbərliyi Moskvanın qarşısında necə mütilik edirdilərsə, bu Liderin idarəçiliyi dönməndə də DQMV-nin rəhbərliyi, vilayət erməniləri rəsmi Bakının, Heydər Əliyevin qarşısında təzim göstəriridilər.

Azərbaycan böyük bir tikinti meydanına, quruculuq məkanına çevrilmişdi. Kəndlərə şəhər siması gətirən Rəhbər bu məntəqələrdə müasir tipli məktəblər, xəstəxanalar, mədəniyyət ocaqları, ictimai-iaşə obyektləri inşa etdirirdi. Şəhərlərdə hər kvartalda yeni fabrik və zavodların açılması ənənə halını almışdı. Mərkəzin həyata keçirdiyi "bütün respublikaların bir-birindən iqtisadi və xammal asılılığı siyasəti" Azərbaycanda iflasa uğradı. Yeni istehsal sahələri ölkənin iqtisadi müstəqilliyinin daha da artmasını şərtləndirirdi. Əhalinin sosial durumu qat-qat artırdı. Sənaye, kənd təsərrüfatı, istehsal dinamik inkişaf edirdi. Neft sektoruna diqqət isə xüsusi əlahiddə əhəmiyyət kəsb edirdi. Ucsuz-bucaqsız imperiyanın kiçik əyalətində gedən böyük quruculuğun yeganə Müəllifinin öz vətəndaşını layiqli yaşatmaq və halallıqla dolandırmaq üçün göstərdiyi fədakarlıqlar bitib-tükənmirdi...

xxx

Heydər Əliyevin adı artıq bütün İttifaq boyu yayılmışdı. Bu gənc qafqazlının kiçik respublikada gördüyü böyük işlər hamının diqqətini cəlb edirdi. Kimisi Onu beynəlmillətçilik prinsiplərindən və Ümumittifaq mənafeyindən kənara çıxan şovinizt-millətçi, kimisi isə yaxın müddətdə Kreml kabinetlərində yerləşəcək perspektivli kadr kimi dəyərləndirirdi. O isə öz işində, quruculuğunda, xidmətində idi.

Hər il növbəti qırmızı ulduzun sancıldığı bayraq ağırlıqdan qəddini nə qədər əyirdisə, Azərbaycanın adı və onun birincisinin nüfuzu dəfələrlə yüksəlirdi!

"Heydər Əliyev Azərbaycana sığmır, Moskvanın da ona ehtiyacı var" - ötən əsrin 80-ci illərinin ilk illərində İttifaq iyerarxiyasının ən ali pilləsində - Siyasi Bürodada gedən müzakirələrin əsas mövzusu bu idi. Ancaq daş qayaya rast gəlmişdi. Siyasi Büronun üzvlüyünə namizəd seçilsə də, Kreml yenə də Heydər Əliyevin "könlünü ala" bilmirdi. O, Azərbaycanı tərək etmək niyyətində deyildi. Yağlı vədlər, daha yüksək mənəb və səlahiyyət də bu İnsanı fikrindən, daha doğrusu, missiyasından döndərmək gücündə deyildi.

1982-ci ildə İttifaq rəhbərliyində böyük dəyişikliklər baş verdi. Yeni rəhbər Andropovun başladığı yenidənqurma siyasəti (bu siyasəti 3 il sonra dünyanın ən məkrli avantüristlərindən biri mənimsəyərək məhv edəcəkdə) İttifaqda onilliklər boyu formalaşan bürokratik aparatı ləğv etmək, ölkə ərazisində sənayeni, iqtisadiyyatı, aqrar sektoru gücləndirmək, əhalinin sosial vəziyyətini stimullaşdırmaq kimi prinsipləri ehtiva edirdi. Baş katibin peşəkarlara ehtiyacı vardı. Kremlin mahir intriqanları İttifaq üçün belə taleyüklü prosesi aparmağa qadir deyildilər.

Nəzərlər yenə də Heydər Əliyevə dikilmişdi. Bu dəfə etiraz etmək mümkün deyildi. Çünki Kremlin yeni sahibindən Əliyevsiz qalacaq Azərbaycana heç bir zərər toxunmayacaqdı.

Heydər Əliyev artıq dünyanın altıda birini təşkil edən böyük bir dövlətin ən ali rəhbərliyində dördüncü adam idi (Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsindən yüksək yalnız üç post var idi: baş katib, Ali Sovetin sədri və Nazirlər Sovetinin sədri). "Kremlə sancılan əzəmətli Türk Bayrağı" İttifaqın bütün sənayesinə, iqtisadiyyatına, təsərrüfatına, elminə, təhsilinə, mədəniyyətinə, səhiyyəsinə, tikintisinə, bir sözlə, bütün strateji sahələrinə birbaşa rəhbərlik edirdi. O, Siyasi Büronun üzvü kimi dövlətin xarici və daxili siyasətini müəyyənləşdirən əsas simalardan sayılırdı. Bu, Azərbaycana və azərbaycanlıya olan çox böyük etimad idi. Bu, yalnız bir fərdin yüksəlişi deyildi, bütünlüklə dövlətimizin və xalqımızın uca zirvəni fəth etməsi idi. Bu, siyasət fəthi ilə qürur duyan kiçik bir məmləkətin misilsiz sevincinin növbəti təzahürü idi.

Heydər Əliyev yeni postunda tam 5 il çalışdı. Azərbaycanı böyük tikinti meydanına çevirən İnsan fəaliyyətini indi daha geniş müstəvidə davam etdirirdi. Brestdən Vladivostokadək, Norilskdən Həştərxana qədər on minlərlə tikinti meydanının, Baykal-Amur magistralının baş inşaatçısına çevrilən bu böyük Azərbaycanlının xidmətlərini indi Belarusda, Latviyada, Ukraynada, Gürcüstanda, Özbəkistanda və daha neçə-neçə keçmiş müttəfiq respublikalarda böyük hörmətlə xatırlayırlar. Bu müddətdə Heydər Əliyev, şübhəsiz ki, vətəninə unuda bilməzdi. Həmin illərdə mərkəzdən Azərbaycana ayrılan vəsaitlərin həcmi dəfələrlə artırılmış, respublikada gedən quruculuq işlərinə daha geniş və münbit zəmin yaranmışdı.

Onun təşəbbüskarlığı tək maddi quruculuq məsələləri ilə bağlı deyildi. O, sistemdə, ideoloji prinsiplərdə, idarəçilik metodlarında islahatlar aparmaq təklifini cəsarətlə irəli sürürdü. Siyasi Büronun iclaslarında Heydər Əliyevin "müttəfiq respublikalara sərbəstlik verilməlidir, onlar vəsaitlərinin məsrəfində müstəqil olmalıdırlar, Qərbdən gələn demokratikləşmə və yeniləşmə dalğasına hazır olmalıyıq" çağırışları qəlibləşmiş stereotiplərin və "parçala, hökm sür" hökmünün daşıyıcısı olan çinovniklərin yuxusuna haram qatmışdı. Xarici səfərlərində tək jurnalistlərin və həmin dövlətlərin ictimaiyyətinin deyil, həm də ölkə rəsmilərinin də diqqətini cəlb etməsi, səfərlərindən sonra həmin xarici dövlətlərin mətbuatında haqqında yüksək fikirlər səsləndirilməsi Ona Kreml kuluarlarında qısqanc münasibət formalaşdırırdı.

1985-ci ildə yeni baş katibin seçimi ilə bağlı gedən müzakirələrdə tez-tez səslənən "Siyasi Büronun ən cavan, ən nüfuzlu, ən bacarıqlı üzvü baş katib seçiləcəyi təqdirdə, dövlət və partiya nüfuzunu bərpa edə bilər" məntiqi seçimi alternativsiz olaraq məhz Heydər Əliyevin üzərinə yönəltdiyindən "baş katib slavyan mənşəli olmalıdır" hökmü özünü çox gözlətmədi. Və təsadüfi deyil ki, seçimi "bu türkün məqsədi İttifaqı möhkəmləndirmək yox, onu dağıtmaqdır" qeybətlərinin əsas müəlliflərindən olan M.Qorbaçov "qazandı".

Bəli, bacarığı və qabiliyyəti Heydər Əliyevi dünyanın ən güclü iki dövlətindən birinin rəhbərliyinə doğru sürətlə aparırdısa da, onun milli mənsubiyyəti bu yüksəlişdə maneəyə çevrilirdi. "Azərbaycanlı kimi dünyaya gəldiyimə, Azərbaycan dilində danışdığımıza, Azərbaycanı təmsil etdiyimə görə özümü çox xoşbəxt sayıram" sözlərinin müəllifi bu münasibətdən kədərlənə, milli mənsubluğundan heyifsilənə bilərdimi? "Bütün gücümü və iradəmi yalnız müdrik və qədirlən xalqımdan almışam" fikrinin sahibi başqa cür ola bilərdimi?.. Bilmədi də!

Bu arada sevimli ömür-gün yoldaşını itirdi. Bu, itkilərin başlanğıcı idi...

Artıq bu böyük İnsanın mənəvi dünyasında qayğıları günü-gündən artırdı. Yeni rəhbərliyin cəsarətinə sığışdırıb açıq apara bilmədiyi, ancaq pərdə arxasında daim genişləndirdiyi intriqaalar, partiya yoldaşlarının buqələmun xislətləri, Onun xofu ilə yaşayan səriştəsiz kadrların irəli çəkilməsi, daha sonra isə baş katibin xeyir-duası ilə Ermənistanın separatçı meyillərinə münbit şəraitin yaradılması, Azərbaycana qarşı mənfi münasibətin daha da kəskinləşməsi, ən ağırlısı isə respublikada Onun siyasi kursuna xəyanət edilməsi Heydər Əliyevi mənən ağrıdırdı. Azərbaycanın rəhbərləri M.Qorbaçovun diktəsi ilə Onunla münasibəti də kəsmişdilər. Hətta ürəyindən müalicə olunanda belə, Onu Azərbaycandan ziyarət edənlər yalnız sadə vətəndaşlar, statussuz ziyalılar, elm, sənət xadimləri idi. Bu müddətdə Azərbaycandan aldığı təskinlikverici teleqramların sayı günü-gündən artdığı kimi, bu məmləkətdən onun əleyhinə Kremlə göndərilən donosların da sayı çoxalardı.

Bu, xəyanət idi! Dost hesab etdiklərinin, əllərini çörəyə çatdırdıqlarının, mənəb sahibi etdiklərinin, etimad göstərdiklərinin, özünə varis saydıqlarının, qayğısını çəkdiyənlərinin xəyanəti! Bu, bütün dahilərin taleyidir ki, Heydər Əliyev də bu taleyi bölüşməyə məhkum idi...

Bəziləri zənn edirdi ki, artıq Heydər Əliyevin qürubu başlanıb. Bəziləri sonralar da Heydər Əliyevin qürubu ilə bağlı proqnoz zənlərində yanılacaqdılar. Siyasi qürub bu İnsana heç vaxt yaxınlaşa bilməyib, yaxınlaşa bilməzdi də! Bu İnsan infarktdan sonra böyük siyasətə qayıtmağı, siyasi mühacirətdən sonra hakimiyyətə dönməyi, ağır cərrahiyyə əməliyyatından sonra gərgin fəaliyyətinə baxmayaraq səhhətini qısa müddətdə bərpa etməyi, yığılıqdan və qabırğalarını zədələdikdən sonra yenidən zala qayıtmağı bacaran, buna cəsarəti çatan, ən nəhayət, mənəvi mövcudluğu ilə əbədiyaşarlıq haqqı qazanmış KİŞİDİR!

Müqavimət göstərmək əbəs idi. Bu böyük İnsan istefa ərizəsini yazmağa heç bir çətinlik çəkmədi. 1987-ci ilin 21 oktyabrında İttifaq rəhbərliyində daşdığı vəzifədən və Siyasi Büro üzvlüyündən ayrıldı. O, bir daha sübut etdi ki, hakimiyyət Onun üçün məqsəd deyil, sadəcə, dövlətinə və xalqına, Ona etimad bəsləyənlərə xidmətdir.

O, nümayiş etdirdi ki, daşdığı vəzifə nə qədər yüksək olsa da, malik olduğu hakimiyyət nə qədər ali səciyyə daşısa da, Heydər Əliyevin yalnız elə quruca adı bu iyerarxik məqamlardan həmişə yüksəkdə dayanıb!

Vəzifələr ona hörmət gətirməyib, O, bütün vəzifələrə şərəf bəxş edib!

1987-ci ilin 21 oktyabrında Heydər Əliyev vəzifəsindən və Siyasi Büro üzvlüyündən istefa verdi. İki həftə sonra Dağlıq Qarabağ münaqişəsində 60 il davam edən atəşkəs pozuldu. Heydər Əliyevin vəzifəsizliyinin on günlüyünü ermənilərin belə qeyd etməsi bu Kişinin mübaliğəsiz olaraq AZƏRBAYCANIN GÜCÜ olduğunu ən bariz şəkildə göstərirdi!

Rəhbər postlardan istefa verməklə isə Heydər Əliyevin Azərbaycan tarixində ikinci QURTULUŞ missiyası başladı.

xxx

İttifaq əhəmiyyətli təqaüdcü həyatını Kreml bağlarında dincəlməklə davam etdirə bilməzdi. Belə bir ömür Heydər Əliyevə əsla yaraşmazdı, özü də həyatını həsr etdiyi dövləti və xalqı böyük məşəqqətlərin mənəgənəsində olduğu bir vaxtda. Artıq Heydər Əliyevə qarşı qanlı repressiya maşını işə düşmüşdü. Ailəsi olmazın problemlərə düşər edilmişdi. Oğlu İlham və qızı Sevil iş yerlərini itirmişdilər. Bakıda yaşayan qohumları daim təhlükə içində

idilər. Onunla Azərbaycanda əlaqə saxlayanların da günü xoş keçmirdi. Onu Azərbaycana qayıtmağa da qoymurdular. Ancaq O nə geri çəkildi, nə də sındı. Çünki bilirdi ki, dövləti və xalqı Onu gözləyir. Kreml və Bakı rəhbərliyi hətta ən qanlı terror ssenariləri, mənəvi təzyiqlərlə də Heydər Əliyev qarşısında tərksilah oldular. 1990-cı ilin iyununda Heydər Əliyev Azərbaycana qayıtdı.

Artıq Onun Azərbaycanda yürüdəcəyi yeni fəaliyyətin konturlarını xalq müəyyənləşdirmişdi, özü də Heydər Əliyevlə məsləhətləşmədən. Onun davamlı etirazlarına baxmayaraq, deputatlığa namizədliyi irəli sürüldü, kəskin şəkildə imtinasına əhəmiyyət vermədən xalq onu Azərbaycanın və Naxçıvanın ali sovetlərinə deputat seçdi. Xalq Ondən əl çəkə bilməzdi! Çünki qurtuluşu 1969-cu ildə olduğu kimi, yalnız O, bəxş edə bilirdi!

Bu, Azərbaycanın seçimi idi!

1991-ci ilin əvvəllərində Heydər Əliyev Azərbaycan parlamentinin deputatı kimi gərgin fəaliyyətə başladı. Çıxışlarının əsas leytmotivi Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı rəsmi Bakının daha cəsarətli mövqə tutması və Kremlə əsassız yerə güvənməkdənsə, əhalinin müdafiəsinin təşkilinin dövlətin himayəsinə verilməsi idi. Yeni İttifaq müqaviləsinə qoşulmaq üçün keçirilən referenduma qarşı çıxan Heydər Əliyev həmin zaman Azərbaycanın perspektiv müstəqilliyinin yeganə tərəfdarı kimi çıxış edirdi. "Komblok"un boşboğaz ittihamlarını "Demblok"un avantüraları müşayiət edirdi. Siyasi gərginliyin və hərbi təcavüzün yaratdığı xaosdan bəhrələnərək hakimiyyət bölgüsünü yenidən həyata keçirmək istəyən hər iki düşərgə üçün yeganə qorxu var idi: xalqın Heydər Əliyevə hədsiz rəğbəti və Onu özünə alternativsiz rəhbər kimi görməsi.

Bakıdakı ucuz intriqa, saray çəkişmələri iyrencə xarakter almışdı. Heydər Əliyev bir qədər dincəlmək üçün Naxçıvana qayıdır. Ancaq Ona dincəlmək qismət deyil! Özünün qəti etirazlarına, rəsmən imtinasına baxmayaraq, Naxçıvan sakinlərinin uzunmüddətli mitinqlərindən sonra muxtar respublikanın Ali Məclisinə rəhbərlik etməyə razılaşır. O, xalqın arzu və istəkləri ilə yenidən siyasi olimpə doğru irəliləyirdi.

Naxçıvan Azərbaycanın müstəqillik savaşının ideya və real fəaliyyət mərkəzinə çevrildi. Məhz ilk dəfə Naxçıvanda dövlət atributları rəsmən qəbul olundu, bayrağımız rəsmi formada dalğalandı, "Sovet Sosialist" sözündən imtina edildi, sovet qoşunları ərazini tərk etdi, sərhəd məntəqələrində Azərbaycan bayrağı ucaldıldı, tarixi ədaləti və müstəqil dövlətçilik prinsiplərini bərqərar edən fərmanlar imzalandı. Heydər Əliyevin bu təşəbbüslərini sonradan Azərbaycan Milli Şurası da rəsmiləşdirməyə məcbur oldu.

Heydər Əliyev Azərbaycan məkanında əsl müstəqillik və layiqli dövlətçilik nümunəsini formalaşdırdı. Blokadada olan bölgəni yaşatmağa müvəffəq oldu. Əhalinin təhlükəsizliyini təmin etdi. İşğalın qarşısını aldı. Xalqın qarşısında müqayisə üçün iki siyasi xətt var idi: siyasi intriqa və dövlətə xəyanət timsallı avantüristlər, yaxud da dövləti qorumağı, vətəndaşı yaşatmağı bacaran kamil idarəçilik sistemi.

Seçim Azərbaycanın xeyrinə idi. 1993-cü ilin iyun hadisələri Azərbaycanın intizarla sözünü gözlədiyi İnsanın hakimiyyətə dönüşünü tezləşdirdi. Azərbaycanın taleyində yeni səhifə açıldı.

xxx

Heydər Əliyev Azərbaycana ordu, əsgərə ehtiram, qürur bəxş etdi! Heydər Əliyev Azərbaycana sabitlik, siyasi islahatlar, demokratikləşmə, iqtisadi yüksəliş, sosial inkişaf gətirdi! Heydər Əliyev vətəndaşına ən ali hüquq və azadlıqlar, sərbəstlik, təkmil konstitusiya, azad və ədalətli seçkilər, xalqın səsi ilə ərsəyə gələn parlament verdi! Heydər Əliyev MDB-də ilk dəfə olaraq torpaq islahatı apardı və torpağı minilliklərlə ölçülən tariximizdə kəndliyə təmənnaş bağışladı!

Heydər Əliyev nefti "fəlakət mənbəyindən" yüksəlişin əsas amilinə və ümumxalq sərvətinə çevirdi. Və onu yalnız maddi inkişafın elementinə çevirmədi, həm də millətin və dövlətin əsrlər boyu davam edəcək intibahının və təhlükəsizliyinin əsas təminatı etdi. Heydər Əliyev şəffaf özəlləşdirmə prosesinin banisi oldu, xalq mülkiyyətçiyə, sahibkara, pul yiyəsinə çevirdi, halallıqla dolanmağı və çörək qazanmağı öyrətdi. Heydər Əliyev Azərbaycana milyardlarla dollar həcmində sərmayə, yüz milyonlarla vəsaitin ümumiləşdiyi Neft Fondu, həcmi milyard dolları ötən valyuta ehtiyatı gətirdi.

Heydər Əliyev məcburi köçkünü bataqlıqdakı çadırdan müasir evlərə köçürdü, onların öz doğma yurdlarına dönmələri üçün isə dünyanı, beynəlxalq təşkilatları qarış-qarış gəzərək Azərbaycanın haqq səsinə qəbul etdirdi və Ermənistanın təcavüzkar siyasətini ifşa edərək qələbəmizin siyasi, diplomatik və informativ zəminini formalaşdırdı. Ən əsası isə xalqda böyük zəfərə inam yaratdı.

Heydər Əliyev Azərbaycan kişisini yoxsulluqdan övladlarını normal dolandıran ailə başçısına çevirdi, sabahına inamsızlığı daha uğurlu perspektivə olan ümidlə əvəzlədi, ruh düşkünlüyünü aradan qaldırdı. Heydər Əliyev Azərbaycanda vətəndaş qarşıdurmasını yox etdi, vətəndaş birliyini, sülhünü və həmrəyliyinə yaratmaq məqsədilə on minlərlə insana amnistiya və əfv tətbiq etdi, hətta onun fiziki qəsdinə çalışan cinayətkarları bağışladı. Heydər Əliyev Azərbaycan insanına güclü və qüdrətli dövlət, Azərbaycana isə uğrunda canından keçməyə hazır olan vətəndaşlar bəxş etdi. Heydər Əliyev elə bir siyasi kursun əsasını qoydu ki, bu kurs Azərbaycan durduqca məmləkətimizin dövlətçilik konsepsiyası kimi yaşayacaq!

Ən nəhayət, Heydər Əliyev Azərbaycana elə bir layiqli siyasi davamçı bəxş etdi ki, qurduğu dövlət və yaşamaq haqqı verdiyi millət bu gün Ona - Prezident İlham Əliyevə alternativsiz inam, etimad ünvanı kimi yanaşır!

İndi Heydər Əliyev qurduğu dövlətin, yaşatdığı və ucaldığı millətin əbədi rəhbərinə çevrilib. O, Azərbaycanın əbədiyyətinə çevrilməyə layiqli ömür yaşadı və bu haqqı fəaliyyəti, əməlləri ilə qazandı. Ona bu haqqı Azərbaycan verdi. Hər kiçik nailiyyətimizə görə də bizim Ona böyük borcumuz var. Biz hələ onilliklər sonrası da Onun təməlini qoyduğu planların bəhrələrini dadanda bu İnsanın necə böyük Vətəndaş, Şəxsiyyət, Lider olduğunu dərk edəcəyik. O, uğurlarda, zəfərlərdə, Azərbaycan tarixində yaşayacaq!..

Heydər Əliyevin taleyi, əslində, bir insanın ömür yolu deyil, bu, Azərbaycanın tarixidir, qurtuluş, inkişaf, milli tərəqqi salnaməsidir!

Bu taleyi - bu tarixi indi Prezident İlham Əliyev yaşayır, yaradır!

Dünyanın ən böyük Azərbaycanlısının sözüdür: "Nə qədər ki Azərbaycan var, Mən də varam. Mən isə Azərbaycanda əbədi olacağam!"

Bu əbədiyaşarlıq həm də Azərbaycanın milli intibahının əsas təminatıdır!..

İxtiyar HÜSEYNLİ.

“Azərbaycan”.-2010.-9 dekabr.-N 270.-S.2.

Məqsədimiz - Azərbaycanın güdrətlənməsidir

Tofiq ƏLİZADƏ

«Dünya Azərbaycanlı Gənclərinin Beynəlxalq Həmrəyliyi» cəmiyyətinin prezidenti

Azərbaycan, Azərbaycançılıq və Türkcülük dərin mənalı və tale yüklü bu 3 kəlmə söz, artıq 20 ilə yaxındır ki, müstəqil bir dövlətdə, yaşadığımız məmləkətimizdə, hər gün eşidilməkdədir. Azərbaycan müstəqillik qazanandan sonra bu şüar günümüzün aktual məsələsinə çevrildi. Azərbaycanın müstəqilliyə qədəm qoyduğu illər torpaqlarımızı işğal edən ermənilərlə müharibə zamanına təsadüf etdi. Müstəqilliyin ilk illərini çox çətin yaşadım. Bir tərəfdə düşmənlərimizin Qarabağı işğal etməsi, Xocalı faciəsi kimi hadisələr, digər tərəfdə də iqtisadi çətinliklər.

Bu illərdə Azərbaycan, demək olar ki, meydanda tək qalmışdı. Bizim ədalətli haqq səsimizə və harayımıza qardaş Türkiyədən başqa səs verən olmurdu. Belə bir çətin dövrdə dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş Azərbaycan türklərinin səsinə, onların milli həmrəylik nümayiş etdirməsinə daha çox ehtiyac duyulurdu. Axı, ötən əsrin 70 ilində Azərbaycanda sovet hakimiyyəti hökmranlıq etdiyindən xaricdəki soydaşlarımızla əlaqələrin qurulması yasaq idi. 1991-ci ildən sonra xaricdəki soydaşlarımız tarixi vətənlərinə sərbəst gəlib-gətməyə başladılar. Həmin ilin dekabrından isə «31 dekabr Dünya Azərbaycanlılarının həmrəylik günü» rəsmi qeyd olunmağa və xaricdəki Azərbaycan cəmiyyətləri ilə yeni əlaqələr qurulmağa başlandı.

İndi, o çətin illərdən çox vaxt keçib. «Bu illər ərzində dünya azərbaycanlılarının birliyinə nail ola bildikmi?» sualına mən cəsarətlə deyərdim ki, hələlik yox. Ancaq, müstəqil Azərbaycanın güdrətlənməsi və inkişafında xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların köməyinə bu gün daha çox ehtiyac duyulur. Hazırda dünyanın 72-yə qədər ölkəsində soydaşlarımız yaşamaqdadırlar və onlar, yaşadıkları 1 ölkələrin ictimai - siyasi həyatında iştirak edirlər. Aparadığım tədqiqatlara görə, indi dünyada yaşayan Azərbaycan türklərinin sayı 58 milyona yaxındır. Yəni, daha dəqiq 57.774.540 nəfərə qədərdir.

Bu gün, Azərbaycanın hüdudlarında isə, 350-yə qədər Azərbaycan mədəniyyət mərkəzləri və cəmiyyətləri fəaliyyət göstərməkdədir.

Dövlət müstəqilliyimizin ilk illərindən başlayaraq xaricdəki azərbaycanlıların taleyi, onların milli birliyi ziyalıları çox düşündürürdü. Bu sahədə çalışaraq soydaşlarımızın birliyinə nail olmaq üçün yaradılan təşkilatlardan biri də 1995-ci il noyabr ayının 10-da Bakıda təsis edilmiş «Dünya Azərbaycanlı Gənclərinin Beynəlxalq Həmrəyliyi» cəmiyyəti idi. Ətrafında Azərbaycanın tanınmış ziyalıları toplayaraq qürbət ellərdə məskunlaşmış soydaşlarımızın təşkilatlanması, xaricdəki milli icmalarımızın formalaşması sahəsində fəal iş aparan cəmiyyət azərbaycanlı gənclər arasında azərbaycançılıq, doğma vətənə məhəbbət hissləri aşılamaq, ümumiyyətlə, dünya azərbaycanlılarının milli birlik və həmrəyliyinə təşkilinə nail olmaq idi.

Təşkilatın ilk quruculuq illəri çox çətin oldu. Biz istər vətəndə, istərsə də xaricdə bu sahədə mühüm təbliğat işləri aparmağı qarşımıza məqsəd qoymuşduq. Amma, bunun həyata keçməsi üçün maddi- texniki baza olmalı idi. 1995-ci ilin dekabrında təşkilatın yaranması və ideoloji istiqamətlərin düzgün qurulması baxımından məsləhətlər üçün o zaman fəal elmi fəaliyyətdə olan, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun yaradıcısı və direktoru, professor Vaqif Arzumanlı ilə görüşdüm. Vaqif müəllim ilk görüşümüzdə ideyamızı ürəkdən dəstəkləyərək bu sahənin Azərbaycan üçün nə qədər vacib, şərəfli və eyni zamanda çətin olduğunu söylədi. O bu sahəyə bütün varlığımla bağlı olduğumu görərək məni rəhbərlik etdiyi institutun «Azərbaycan diasporu» şöbəsinə elmi işçi kimi çalışmağa dəvət etdi. Bu təklifi məmnuniyyətlə qəbul etdim.

Belə epizodları yaddaşlardan silmək olmaz, çünki bu, təşkilatımızın tarixidir. Onu da qeyd edirəm ki, DAGBH cəmiyyətinin yaranmasından sonra təşkilatın ilk təəssübkeşləri və ideoloji məsləhətçiləri xalq artisti Lütfiyar İmanov, prof. Vaqif Arzumanlı, xalq şairləri Nəbi Xəzri, Söhrab Tahir, yazıçı Anar, filologiya elmləri namizədi Nazim Rizvan olmuşlar. Qurumumuz tərəfindən istər vətəndə, istərsə də yurd xaricində müxtəlif səpkidə ideoloji baxımdan vacib olan tədbirlər keçirməyi planlaşdırırdıq. Belə tədbirlərin mövzuları həm dünya azərbaycanlılarının milli həmrəyliyi məsələsinə, həm də azərbaycançılıq ideyalarının təbliğinə istiqamətlənirdi. Eyni zamanda Qarabağımızdan məcburi köçkün düşmüş bacı - qar- daşlarımıza humanitar yardımların təşkil olunmasına çalışırırdıq və çox zaman da üzləşdiyimiz çətinliklə- rə baxmayaraq, işlərimiz uğurlu almırdı.

«Dünya Azərbaycanlı Gəncləri- nin Beynəlxalq Həmrəyliyi» cəmiyyəti fəaliyyət göstərdiyi 15 il ərzində özünün daimi mənzil qərarı və güclü maddi texniki bazası olmadığı halda 1995 - 2010-cu illərdə dövlətçilik və azərbaycançılıq ideyaları ilə 170-dən çox elmi konfrans və s. tədbirlər keçirmiş, dövrü mətbuatda xaricdəki soydaşlarımızın milli birliyi, təşkilatlanmaları ilə bağlı 250-ə qədər məqalə və müsahibələr dərc etdirmiş, teleradio məkanlarında 50-dən çox çıxışlar etmiş, AR Milli Məclisinə təşəbbüslə müraciət nəticəsində ictimai təşkilatlara qoyulan əlavə dəyər vergisinin ləğv edil- məsinə nail olmuşdur. Təşkilatımız tərəfindən

Qarabağ uğrunda həlak olmuş şəhidlərimizin xatirələrinin əbədləşdirilməsi sahəsində işlər görməyə səylər göstərilməmiş, müharibə qazilərinə və məcburi köçkün ailələrinə humanitar yardım kompaniyaları təşkil edilmiş bu işlərə xaricdəki soydaşlarımızın da cəlb olunmasına nail olunmuşdur.

1997-1998-ci illərdə DAGBHC tərəfindən Azərbaycanda ilk dəfə olaraq «Dünya Azərbaycanlı Gənclərinin 1-ci konqresinin keçirilməsi layihəsi hazırlanaraq Gənclər və İdman Nazirliyinə təqdim olunmuşdu. Nazirlikdə də bu ideya bəyənilmiş və bona dövlətin dəstəyi verilmişdi. Sevindirici haldır ki, nəhayət bu ideyanın və layihənin yaranmasından 12 il sonra bu il noyabr ayının sonlarında Almaniyada «Dünya Azərbaycanlı Gənclərinin 1-ci konqresi» keçirildi. Bundan öncə isə, bildiyimiz kimi, 2001-ci il noyabr ayının 10-da Bakıda «Dünya Azərbaycanlılarının 1-ci qurultayı» keçirilmişdi. Bu illər ərzində, DAGBHC tərəfindən, Azərbaycanda ilk dəfə olaraq 15 bənddən ibarət olan «Xaricdəki Azərbaycan cəmiyyət və mədəniyyət mərkəzlərinin fəaliyyəti» üçün iş proqramı hazırlanmışdır. Təəssüf ki, bu proqramla indiyədək maraqlanan belə olmayıb.

DAGBHC Azərbaycanda yeganə qeyri-hökumət təşkilatıdır ki, özünün musiqili himni var. Himn 2004-cü ildə yazılmışdır. Onun musiqisi dünya şöhrətli sənətçimiz, xalq artisti, təşkilatımızın ağsaqqallarından olan mərhum Lütfiyar İmanova, sözləri isə Nazim Rizvana məxsusdur. Daimi mənzil qərargahının və maddi-texniki imkanlarının olmamasına baxmayaraq, DAGBHC 15 il ərzində bütün əzablardan keçərək bu günə qədər gəlib çıxmış, həmişə təşkilatın adı cəmiyyətdə nüfuz və hörmətlə çəkilmişdir. Bütün bu işlərə görə təşkilatımız dəfələrlə Azərbaycanın Gənclər və İdman Nazirliyi, başqa nazirlik və qurumlar tərəfindən fəxri fərmanlarla, diplomlarla təltif edilmişdir. Onu da qeyd edək ki, bu illər ərzində bir çox tədbirlərin keçirilməsinə Gənclər və İdman Nazirliyi, gənclər təşkilatlarının milli şurası köməklik göstərmişdir. Təəssüflənirəm ki, 15 il ərzində dünya azərbaycanlılarının milli həmrəyliyi sahəsində əlimizdən gələni etsək də soydaşlarımızın milli birlik və həmrəyliklərinə nail ola bilmədik, necə deyərlər, «türk hər şeyə nail oldu, amma birliyə və vəhdətə nail ola bilmədi.» Axı, necə ola bilər ki, 12 milyonun vətən xaricində yaşadığı 58 milyonluq Azərbaycan türkləri tale yüklü məsələ sayılan Qarabağ məsələsində milli birlik və həmrəylik nümayiş etdirə bilməsin? Dünyada sayları cəmi 7 milyona çatan ermənilər isə Qarabağ məsələsində birləşdilər. Hər dəfə də yeni-yeni fəsadlarla bizə qarşı kin və nifrətlərini gizlətmirlər. Amma, halal torpaqlarımız işğal altında olan, 1 milyona yaxın məcburi köçkünlərimizin və minlərlə, şəhidlərimizin olduğu halda, biz haqlı səsimizi dünyaya lazımı səviyyədə çatdırmağa çətinlik çəkirik. Xaricdəki azərbaycanlılarla iş, onların milli birliyinə kömək göstərmək çox çətin sahə olsa da, Azərbaycanın gələcək inkişafı naminə zəhmət çəkən insana şərəf və ləyaqət gətirir: Təəssüf ki, xarici siyasətimizin əsas prinsiplərindən sayılan, xaricdəki azərbaycanlılarla iş, onların birlik və həmrəyliyinə təşkil məsələsi, hələ də, həll olunmamış qalır.

Bütün bunlara baxmayaraq, dünyada yaşayan bütün azərbaycan türkləri, Müstəqil Azərbaycanın dövlət rəmzləri olan - Bayrağı, Gerbi, Himni ilə fəxr etməli və ana vətənimiz Azərbaycanın daim qüdrətlənməsi və iqtisadi inkişafı barədə düşünməli, bu sahədə əllərindən gələni əsirgəməməlidirlər. Ümumiyyətlə hər bir xalq, millət, yalnız mütəşəkkil olanda və milli birlik nümayiş etdirdikdə güclü sayılır.

Hələ XX əsrin əvvəllərində yaşamış, türk dünyasının böyük ideoloqlarından sayılan Əli bəy Hüseynzadə uzaqgörənliklə bu günümüzü görərək demişdir: «Əgər Türk öz oğlunun inkişafına vaxtında para, pul qoymursa, onda dünyada türkləri sevməyənlər, türklərə qarşı lazımı işləri görərək, para, pul toplayıb, türklərin məhv olması şərəfinə abidə ucaldacaqlar. Ümumiyyətlə, Azərbaycan deyilən məmləkətimiz, Allahımızın sevdiyi, qoruduğu və cənnət nemətləri ilə zənginləşdirdiyi bir məkandır. Biz hamımız, bu məmləkətin övladı kimi müqəddəs və bərəkətli torpağımızın, tarixi vətənimizin qədrini bilməli, lazım gəldikdə də isə, onun uğrunda canımızdan belə, keçməyə hazır olmalıyıq. Bu isə, bizim vətəndaşlıq borcumuzdur

Azerbaijan, Azerbaijanism and Turkizm those 3 deep meaningful words have been being heard for nearly 20 years in our independent country. After Azerbaijan gained its independence this slogan turned to our daily topical issue. Azerbaijan's gaining independence comes across to the period of the war with Armenia. First years of independence were really hard for Azerbaijan. During those years Azerbaijan was almost alone on the field. There was no one to reply our just voice except Turkey.

**“Azərbaycançılıq dünya azərbaycanlılarını birləşdirən və
onlara kimliyini tanıdan milli ideologiyadır”**

Əliyər Orucov

**Fövqəladə Hallar Nazirliyi Akademiyasının Humanitar fənlər kafedrasının müəllimi, fəlsəfə
doktoru, ehtiyatda olan baş leytenant**

XIX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq, rus və xarici mətbuatda çap olunan kitablarda, dövrü mətbuatda «Azərbaycan», «azərbaycanlı» terminlərinə rast gəlinmirdi. Bu cəhətdən görkəmli ictimai xadim, «Şərqi-Rus» qəzetinin təsisçisi Məhəmməd Ağa Şahaxtının 1891-ci ildə «Kaspi» qəzetinin 93-cü sayında «Zaqafqaziya müsəlmanlarını necə adlandırmaq» adlı məqaləsi ilə çıxış etməsi maraqlıdır. O, Zaqafqaziya müsəlmanlarının rus dilində «tatar» adlandırılmasını düzgün hesab etmir, Azərbaycan türkü ilə daxili quberniyaların tatarı arasında dildə, zahiri görünüşdə, adətlərdə, xasiyyətdə böyük fərqin olduğunu göstərərək yazır: «Zaqafqaziya məhəmmədlilərinin (yəni müsəlmanlarının - Ə.O.) danışdığı dil əsas: osman, səlcuq, Azərbaycan dialektlərinə bölünən türk qrupuna aiddir... Zaqafqaziya türkləri, əlbəttə, farslar da deyillər. Bu xalqlar bir-birindən dilinə görə fərqlənirlər, türk və fars dilləri tamamilə müxtəlif dillərdir. Zaqafqaziya müsəlmanlarını - azərbaycanlılar, onların dillərini isə - Azərbaycan dili adlandırmaq daha münasib olardı».

Məhəmməd Füzulinin 500 illiyi ilə əlaqədar yubiley üzrə dövlət komissiyasının iclasındakı giriş sözündə ümummilli lider Heydər Əliyev məhz məsələnin etik-mənəvi aspektinə diqqət verərək, xalqın özünü tanımasını təmin etmək zərurəti haqqında deyirdi: «Xalq gərək daim öz kökünü xatırlasın, tarixini öyrənsin. Milli yubileyin keçirilməsi indiki nəslin, xüsusən gənclərin tariximizin nə qədər zəngin olduğunu və Azərbaycan xalqının dünya mədəniyyətinə necə töhfələr verdiyini bir daha dərk etməsinə şərait yaradacaq və hər bir azərbaycanlıda, ilk növbədə milli iftixar, vətənpərvərlik hissini daha da yüksəldəcəkdir. Bunun özü müstəqil Azərbaycanda bizim üçün çox gərəkli bir amildir». Həqiqətən də torpaq, ərazi o zaman vətənə çevrilir ki, o, milli ideyanın daşıyıcısı olsun. Əlbəttə ki, dərk olunmuş vətənpərvərlik təbii ki, daha dayanıqlı və faydalı olur. Millətin milli şüurunun, milli özünüdərk etməsinin inkişafı üçün milli ideologiya lazımdır. Xalq müstəqilliyə və istiqlaliyyətə apara biləcək yeganə dünyagörüşü varsa, o da milli ideologiyadan ibarətdir. XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqının apardığı milli mübarizənin məntiqi nəticəsi kimi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarandı. Qeyd edək ki, bütün türk mənşəli dövlətlər əsasən dini təməl üzərində qurulduğu halda, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dünyəvi təməl üzərində qurulan ilkin türk dövləti idi və Şərqdə ilk demokratik respublika idi. Cəmi 23 ay yaşamış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 1920-ci il aprel ayının 28-də sovet Rusiyası qoşunları tərəfindən işğal edilməsi ilə xalqın milli özünüdərk nəticəsində əldə edilmiş milli azadlıq və dövlət müstəqilliyinə son qoyuldu. Buna baxmayaraq, milli özünüdərkədən gələn milli azadlıq ideyaları bu zaman ölməmiş və əksinə, daha da inkişaf edərək yüksək zirvəyə çatıb. Lakin dövlət müstəqilliyini itirmiş Azərbaycanda ideoloji mübarizə davam edirdi və bu mübarizə Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyətində və ilk növbədə onun ölkədaxili və mühacirətdə yaradılan ictimai-siyasi və fəlsəfi fikrini təmsil edən və sovet hakimiyyətinin pantürkist, panislamist adlandırıb mübarizə etdiyi irsdə əksini tapdı. Xalqda yaşayan islamçılıq, türkçülük və azərbaycançılıq ideyaları onun milli özünüdərkində, XX əsrin sonlarında istiqlal mübarizəsində göstərdi. Bu zaman sovet dövləti süqut etdi və Azərbaycan yenidən müstəqil respublikaya çevrildi. Beləliklə, XX yüzillikdə dəfələrlə istiqlal savaşına qalxmış xalq, nəhayət tarixi torpaqlarımızın bir hissəsində - Şimali Azərbaycanda özünün qədim dövlətçilik ənənələrini dirçəldə bilmişdi. Bu zaman müstəqil, doğma Azərbaycanımız yenidən siyasi varlığa çevrilib. Sovet imperiyasının dağılmasından sonra keçmiş SSRİ-nin bütün millət və xalqları kimi Azərbaycan xalqı da azadlıq şəraitində milli şüurunun və milli özünüdərk ideyalarının inkişafı üçün geniş imkan əldə etdi. Sovet rejiminin süqutundan sonra formalaşan milli dövlətçiliyimiz artıq inkişaf yoluna çıxmaq üçün geniş imkan qazandı. Milli ideya xalqı və hakimiyyəti birləşdirən bir zəmin olaraq müstəqil yaşamaq hüququ əldə edən Azərbaycan Respublikasına öz tarixi milli özünüdərk ənənələrini yeni demokratik dövlət təsisatları ilə üzvi surətdə əlaqələndirmək imkanı verdi. Milli ideyanın gücü dövlətdirsə, dövlətin gücü isə milli ideyaya, milli şüurun inkişafına xidmət etməkdədir.

1989-cu il, dekabrın son günlərində Azərbaycan millətinin, Arazın hər iki sahilinə sərhəd yürüşü, dəmir tikanlı məftilləri qırması, özünü suya vurub öz doğma qardaşlarına qovuşmaları, azərbaycanlıların bir millət olduğunu dünyaya bir daha çatdırdı. Həmrəylik günü bu birləşmək istəyinin simvolik nişanıdır. Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü'nün əsası 1989-cu il, dekabrın sonlarında Naxçıvanda sərhədlərin (SSRİ-İran sərhədləri) dağılması zamanı qoyuldu. Şimali və Cənubi Azərbaycan arasındakı sərhəd dirəkləri dağıldı. 1991-ci ilin 16 dekabrında Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının birliyini yaratmağın əhəmiyyətini nəzərə alaraq SSRİ-İran dövlət sərhədindəki tikanlı məftil qurğularının söküldüyü 1989-cu ilin 31 dekabrını - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü elan etdi.

Beləliklə, bütün azərbaycanlılar üçün əziz olan 31 dekabr-Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü kimi bayram edilir. Müasir Azərbaycan Respublikasını Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qanuni varisi sayan ulu öndər Heydər Əliyev 20 mart 2001-ci il tarixli fərmanı ilə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin onuncu ildönümünə həsr olunmuş tədbirlər planını təsdiq etdi. Plana uyğun olaraq respublikamızın müstəqilliyinin 10-cu ildönümünün təntənə ilə qeyd olunduğu bir vaxtda, 2001-ci il noyabr ayının 9-10-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı keçirildi. Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayında 35 xarici dövltədə yaşayan həmvətənlərimizin cəmləşdiyi 200-dən çox müxtəlif təşkilatı təmsil edən 403 nümayəndə və 63 qonaq iştirak etdi. Eyni zamanda bu qurultayda ABŞ, Türkiyə, Rusiya, Böyük Britaniya, Avstraliya, Avstriya, Kanada, Fransa, Almaniya, Rumıniya, İsveçrə, Danimarka, Hollandiya, Finlandiya, Latviya, Estoniya, Belarus, Ukrayna, İsrail, Özbəkistan, Qazaxıstan, Moldova və s. dövltələrdə fəaliyyət göstərən milli mədəniyyət mərkəzlərinin və cəmiyyətlərin nümayəndələri iştirak ediblər. Bu da öz növbəsində milli şüurun, milli özünüdərk ideyalarının dərinləşməsinin və daha da canlandırılmasının başlıca şərtlərindən biridir. Noyabrın 9-da ümummillil lider Heydər Əliyev Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayındakı nitqində xalqın milli özünüdərkindən bəhs edərək deyib: "Hər insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı, Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıdır. Azərbaycan dilinin inkişafı haqqında qəbul etdiyimiz geniş qərar məhz bu məqsədi daşıyır". Azərbaycançılıq termini ölkəmizin ictimai-siyasi həyatında yaxın illərdən başlayaraq istifadə olunur. Xalqın milli mənlilik şüuru və milli özünüdərkinin inkişafı kimi azərbaycançılıq ideologiyası mühüm funksional elementlərlə zəngindir. Onun mahiyyəti xalqı mənəvi və fiziki baxımdan zəiflətmək cəhdlərindən qorumaqdır. Bu ideologiya unitar, hüquqi və demokratik dövlət kimi Azərbaycanın möhkəmlənməsinə və inkişafına yönəlib. Milli özünüdərk ideyaları əsasında yaranan azərbaycançılıq müstəqil və bənzərsiz Azərbaycanı sivil dövltələr sırasına çıxaran bir yoldur. Eyni zamanda azərbaycançılıq xalqımızın çox əzab-əziyyətlə nail olduğu tarixi sosial və mənəvi sərvətdir. Belə ki, o, real müstəqilliyə nail olmaq, vahid, bölünməz Azərbaycanı qoruyub saxlamaq və möhkəmləndirmək üçün vasitədir. Prezident Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin bildirdiyi kimi, azərbaycançılıq Azərbaycanın fəlsəfi-sosioloji doktrinasının sosial-mədəni və etnoqrafi-siyasi cəhətlərini özündə birləşdirir. O, qarşılıqlı dəstək, əməkdaşlıq və bərabərlik prinsipidir. Milli özünüdərkdən gələn azərbaycançılıq ideologiyası xalqımızın dövlətyaratma mənafeələrinin ümumiliyi və demokratiyanın, sərbəst iqtisadiyyatın, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğrunda mübarizəsinin məqsədidir. Eyni zamanda bu ideya dünya Azərbaycanlılarının mütəşəkkilliyi, vəhdəti və birliyidir. Bundan əlavə azərbaycançılığın başlıca məqsədi müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsi ilə bərabər xalqımızın milli mənlilik şüurunun, tarixi milli özünüdərk ideyalarının təsiri sayəsində milli özünüdərk etməsinin yüksəldilməsindən ibarətdir.

2003-cü ildən diaspor quruculuğu siyasətini yeni dünya nizamının gerçəkliklərinə uyğun davam etdirən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev müxtəlif səbəblərdən Azərbaycanın hüdudlarından kənarında yaşayan azərbaycanlıların vahid azərbaycançılıq ideologiyası və milli-mənəvi dəyərlər sistemi ətrafında birləşməsinə, onların malik olduğu böyük potensialın ümummillil problemlərin həllinə yönəldilməsinə xidmət edən mühüm tədbirlər həyata keçirib. Ölkəmizin dinamik iqtisadi inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması ilə bərabər dünya Azərbaycanlılarının milli məqsədlərinin reallaşdırılması ruhunda köklənməsi, qarşıda duran ən strateji hədəflərin müəyyənləşdirilməsini zərurətə çevirib. Prezident İ. Əliyevin 8 fevral 2006-cı il tarixli sərəncamı əsasında 2006-cı il, martın 16-da Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayının keçirilməsi də məhz bu reallıqla şərtlənib, həmin möhtəşəm tədbirdə xaricdə yaşayan azərbaycanlıların problem və qayğıları, onların birliyi və təşkilatlanması sayəsində mövcud vəziyyət ətraflı təhlil olunub. Eyni zamanda ölkə ilə bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, diaspor quruculuğu işinin təkmilləşdirilməsi sahəsində qarşıda duran vəziyyətlər müəyyənləşdirilib. Qeyd edək ki, mühüm qərarların qəbulu ilə yadda qalmış həmin qurultaydan sonra xaricdə yaşayan azərbaycanlıların təşkilatlanması prosesi daha geniş vüsət alıb, onların ictimai-siyasi həyatda iştirak səviyyəsi yüksəlib, respublikanın ziyalı təbəqəsi diaspor quruculuğu prosesinə daha fəal qoşulub. Həmçinin Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin birlik və həmrəyliyinin möhkəmlənməsi, mədəni irsin təbliği, digər xalqların diaspor təşkilatları ilə hərtərəfli əlaqələrin inkişafı, türk dünyasının birliyi istiqamətində fəaliyyətinin güclənməsində irəliləyişlər əldə edilib. Qeyd edək ki, Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayında 49 ölkədən 1218 nümayəndə və 388 qonaq iştirak edib. Qurultayda çıxış edən Prezident İ.Əliyev «Mən çox istərdim ki, azərbaycanlılar yaşadıkları ölkənin ictimai-siyasi həyatında mühüm rol oynasınlar. Bu, bizim mövqeləri möhkəmləndirir. İqtisadi baxımdan bizim mövqələrimiz möhkəmdir, indi də siyasi baxımdan möhkəmlənmək lazımdır» - fikrini vurğulayıb və daha sonra «Bizim gücümüz sizin fəaliyyətinizdə, sizin də gücünüz Azərbaycan dövlətinin gücündədir. Ölkəmiz nə qədər güclü olsa, siz də o qədər güclü olacaqsınız» - deyərək dünya azərbaycanlılarına müraciət edib. Bu gün də Prezidentin fəaliyyətində bu amal ardıcıl və uğurla həyata keçirilməkdədir. Beləliklə, milli şüurun təşəkkül və inkişafında

tarixi milli özünüdərk ənənəsinin təsiri nəticəsində bu gün cəmiyyətimizdə milli şüurun formalaşması milli özünüdərk prosesinin güclənməsi bilavasitə dövlətçiliyin ideoloji bazasının möhkəmləndirilməsinə gətirib çıxarır. Eyni zamanda Azərbaycan cəmiyyətində milli ideologiya, milli-mənəvi birlik yaradılmasına xidmət etməklə bərabər, bütövləşməyə və həmrəyliyə xidmət edir. Prezident İ.Əliyevin uğurlu siyasi-iqtisadi siyasəti nəticəsində yaxın müddətdə ölkədə baş verən sıçrayışlar milli ideologiyamızın sosial-iqtisadi bazasını zənginləşdirib. Belə ki, milli iqtisadiyyatın milli özünüdərk təmsil edən milli ideologiya ilə vəhdəti dövlətçiliyimizin daha da möhkəmlənməsi və sabitləşməsi yolunda parlaq nəticə göstərib. Bu gün xalqımız Prezidentin rəhbərliyi ilə Azərbaycan dövlətçiliyinin mənəvi dayağı olan azərbaycançılıq ideologiyası əsasında özünün varlığını dərk edir, maddi-mənəvi sərvətlərinin sahibi olur. Beləliklə, Azərbaycanda milli şüurun və milli özünüdərk bütün formalarının yüksək vüsət almasına imkan sürətli inkişaf strategiyasının Prezident İ.Əliyev tərəfindən seçilməsi və uğurla həyata keçirilməsi ölkəmizdə istehsal, elm, mədəniyyət, Azərbaycan dilinin inkişafı sahəsində əldə edilmiş tərəqqi, milli mənlük şüurun inkişafına, milli özünüdərk yüksəlməsinə və müstəqil Azərbaycan dövlətinin inkişafına xidmət edən uzaqgörən planın tərkib hissəsidir.

“Palitra”.-2010.-29 dekabr.-N.141.-S.5.

Milli birlik bizi birləşdirən əsas dəyərdir

Sürətlə, dinamik inkişaf edən müstəqil Azərbaycan dünyanın müxtəlif bölgələrində yaşayan soydaşlarımız arasında milli birliyin daha da güclənməsi və onların təşkilatlanması üçün insan hüquqlarına dair beynəlxalq sənədlərdə əksini tapmış prinsiplial müddəalardan çıxış edərək onların hüquqlarının qorunması üçün əməli tədbirlər görür. Xaricdə yaşayan soydaşlarımız da öz növbəsində ölkəmizin inkişafına, qarşıya çıxan problemlərin həllinə getdikcə daha çox kömək göstərirlər.

Hazırda həmvətənlərimiz yaşadıkları xarici ölkələrdə fəal toplum kimi çıxış edir, cəmiyyətin iqtisadi, ictimai-siyasi və mədəni həyatına daha çox inteqrasiya olunur, həmin ölkələrlə Azərbaycan arasında dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrinin inkişafında əhəmiyyətli rol oynayırlar. Bu da təbiidir. Azərbaycan dövləti diaspor quruculuğu işinə böyük əhəmiyyət verir və bu prosesə hərtərəfli yardım göstərir. Halbuki, dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması, Bakı ilə siyasi, iqtisadi, mədəni və mənəvi əlaqələrin yaranması müstəqilliyimizin ilk günlərindən həyati tələbat kimi özünü göstərsə də, o vaxtlar dünya azərbaycanlılarını bir araya gətirmək, həmrəylik gününü bayram kimi qeyd etmək hakimiyyətdə olan qüvvələrin imkanı xaricində idi. Demək olar ki, milli diasporun formalaşması istiqamətində heç bir addım atılmamışdı. Azərbaycan lobbisi yox idi və bunun nəticəsi idi ki, 1991-1993-cü illərdə beynəlxalq aləmdə ölkəmizin mənafeyinin əleyhinə bir sıra qərarlar qəbul edilirdi.

Milli diasporun formalaşması və dünyada Azərbaycan lobbisinin inkişafı isə məhz ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ulu öndər hələ Naxçıvan Ali Məclisinin Sədri olarkən bu məsələnin vacibliyini nəzərə alaraq Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Gününün qeyd olunması barədə təşəbbüs irəli sürmüş, Naxçıvan MR Ali Məclisi 1991-ci il 16 dekabr tarixli qərarı ilə dekabrın 31-nin Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü kimi qeyd olunması barədə qərar qəbul etmişdi. Həmin tarixi qərara imza atan Heydər Əliyevin bu missiyası bütünlüklə milli diasporun formalaşmasına zəmin yaratdı. Ümummillilərin lideri dünya azərbaycanlılarına müraciətində deyirdi: "Biz istərdik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin vətəndaşları kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli köklərini, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər. Çünki bizi birləşdirən milli mənsubiyyətimizdir, tarixi köklərimizdir, milli-mənəvi dəyərlərimizdir... Vətənimizi, millətini sevən hər bir azərbaycanlı müstəqilliyimizin dönməzliyi üçün ciddi səy göstərməli, Vətənimizin, respublikamızın taleyi hər bir soydaşımızın taleyi olmalıdır".

Müstəqillik illərində dünya azərbaycanlılarının xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinə hörmət, Azərbaycan xalqına mənsubluq, Vətənə bağlılıq, azərbaycançılıq duyğularına əsaslanan həmrəylik ideyası isə Heydər Əliyevin sayəsində ictimai təşəbbüslərdən əməli işə, çoxşaxəli fəaliyyət planına və dövlət siyasətinin mühüm istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Ulu öndər Heydər Əliyevin sayəsində azərbaycanlıların yığcam yaşadıkları ölkələrdə təşkilatlanması, birlik və mütəşəkkilliyinin gücləndirilməsi, tarixi Vətənlə əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində davamlı və məqsədyönlü tədbirlər görülmüşdür. Nəticədə xaricdəki həmvətənlərimiz arasında azərbaycançılıq ideyaları, milli-mənəvi dəyərlərimiz getdikcə daha dərin kök salmış, onlar məskunlaşdıqları ölkələrin ictimai-siyasi, mədəni və işgüzar həyatında mühüm mövqelərə sahib olmaqla yanaşı, həm də Azərbaycanın dünyaya təqdim olunmasına, maddi və mənəvi irsimizin təbliğinə, ölkəmiz əleyhinə yönəlmiş ideoloji təxribatların qarşısının alınmasına öz töhfələrini verməyə başlamışlar.

1995-ci ildən başlayaraq diaspor quruculuğu geniş vüsət almış, azərbaycanlıların yığcam yaşadıkları ölkələrdə təşkilatlanması, birlik və mütəşəkkilliyinin gücləndirilməsi, tarixi vətənlə əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində davamlı və məqsədyönlü tədbirlər görülmüşdür. 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayı keçirildi. Bu qurultay xaricdəki soydaşlarımızın azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşərək təşkilatlanması baxımından tarixi əhəmiyyət kəsb edərək diaspor hərəkatının inkişafında yeni mərhələnin əsasını qoymuşdur. Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunun daha da artırılması, müxtəlif ölkələrdə dilimizin, tariximizin, mədəniyyətimizin yüksək səviyyədə təbliği, Ermənistanın təcavüzkarlıq siyasətinin ifşası, bədnam erməni lobbisinə qarşı sistemli və ardıcıl əks-hücumun təşkili məsələləri qurultayın qarşıya qoyduğu başlıca vəzifələr idi.

Ulu öndər Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayında demişdir: "Bizim vəzifəmiz, Azərbaycan dövlətinin vəzifəsi ondan ibarətdir ki, bütün ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılara mümkün olan qayğıni, diqqəti göstərsin, onların həyatı ilə maraqlansın və dövlətimizlə ayrı-ayrı ölkələrdə olan Azərbaycan icması arasında əlaqələri daha da inkişaf etdirdirsin. Azərbaycanın xaricində yaşayan azərbaycanlılar isə gərək, indi müstəqil Azərbaycan ilə daha da sıx əlaqələr qursunlar. Bunlar hamısı dünyada olan bütün azərbaycanlıların birliyinin, həmrəyliyinin təmin olunması üçün əsas şərtlərdir... Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır. Öz ürəyimdən gələn fikirləri bir daha bildirmək istəyirəm ki, hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam!!!".

Qurultaydan sonra ulu öndər Heydər Əliyev bu sahədə sistemli dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə 2002-ci ildə "Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması barədə" fərman imzaladı. Həmin ildə Milli Məclisdə qəbul olunmuş "Xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımıza dövlət qayğısı haqqında" qanun isə o vaxtdan xaricdəki azərbaycanlılara dövlət qayğısının hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirir.

Diaspor təşkilatlarının fəallığının artması, azərbaycanlıların həmrəyliyinə geniş miqyas alması Heydər Əliyevin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin də əsas diqqət mərkəzində saxladığı mühüm məsələlərdəndir. Dövlət başçısı cənab İlham Əliyev xarici ölkələrə səfərləri çərçivəsində həmişə Azərbaycan diasporu ilə görüşlər keçirir, onlara dəyərli tövsiyələr verir. Cənab İlham Əliyev dəfələrlə bəyan etmişdir ki, Azərbaycan dövlətinin möhkəm olması dünyada yaşayan azərbaycanlıların da mövqeyini möhkəmləndirir.

Dünya Azərbaycanlılarının 2006-cı il mart ayının 16-da keçirilmiş II qurultayı isə Azərbaycan diasporunun fəaliyyətində yeni mərhələnin əsasını qoydu. Həmin qurultayda diaspor quruculuğu istiqamətində görülən işlərə yekun vuruldu, xaricdə yaşayan soydaşlarımızın üzləşdiyi bəzi problemləri, yaşadıkları ölkələrin iç siyasətinə təsir imkanları müzakirə olundu, onların tarixi vətənlə daha geniş əlaqələrinin qurulmasına xidmət edən tədbirlər müəyyənləşdirildi. Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi işinin təkmilləşdirilməsi, ölkə həqiqətlərinin, xalqımıza qarşı törədilmiş terror və soyqırımı aktları ilə əlaqədar çoxsaylı faktların dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasının daha müasir metodlarının hazırlanması, digər xalqların diaspor təşkilatları ilə əlaqələrinin gücləndirilməsi məsələləri önə çəkildi. Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayında çıxış edən Prezident İlham Əliyev dedi: "Xaricdə yaşayan soydaşlarımızın fəallığı bizi çox sevindirir. Biz də buna çalışırıq və əlimizdən gələni edirik ki, bu proseslər daha da sürətlə getsin. Azərbaycanda iki dəfə - 2001-ci ildə və 2006-cı ildə dünya azərbaycanlılarının qurultayları keçirilmiş və bunların nəticəsi çox müsbət olmuşdur".

Qurultayda Azərbaycan diasporunun fəaliyyət konsepsiyasının hazırlanması barədə qəbul edilən qərar, dünya azərbaycanlılarına müraciət, habelə Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü ilə bağlı xüsusi bəyanat, işğal olunmuş ərazilərdə tarixi abidələrimizin, mədəni irsimizin dağıdılması ilə bağlı beynəlxalq təşkilatlara müraciətlər və digər sənədlər istər təbliğati, istərsə də səmərəli əks-hücumun təşkili baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Gələn il Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının III qurultayı keçiriləcəkdir. Sözsüz ki, bu qurultayda qəbul ediləcək qərarlar soydaşlarımızın mütəşəkkilliyinin və təşkilat çevikliyinin güclənməsinə yeni təkan verəcəkdir.

Prezident İlham Əliyev dekabrın 24-də 31 dekabr həmrəylik günü münasibətilə Dünya Azərbaycanlılarına təbrikində demişdir: "Fəxrli deyə bilərəm ki, bu gün Azərbaycan həmişəkindən daha güclüdür. Bizim gücümüz tək iqtisadi və hərbi qüdrətimizlə deyil, həm də sıx birliyimizlə ölçülür. Ona görə də harada yaşamağımızdan asılı olmayaraq milli birlik və həmrəylik ideyaları, bizi birləşdirən əsas dəyərlər kimi, hər birimizin düşüncəsinə hakim kəsilmişdir. Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü soydaşlarımızın Vətən sevgisini, xalqımızın tarix və mədəniyyətinə hörmətini, dövlətimizə və azərbaycançılıq ideyalarına sədaqətini əks etdirir".

Əhməd MƏMMƏDOV,
Sumqayıt şəhər prokurorunun köməkçisi,
ədliliyə müşaviri

“Azərbaycan”.-2010.-30 dekabr.-N 288.-S.10.

Milli həmrəyliyimizin banisi
Ulu öndər Heydər Əliyevin milli birlik və azərbaycançılıq ideyaları
Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilir

XX əsrin sonunda dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra dünya birliyinin tamhüquqlu üzvünə çevrilən Azərbaycan Respublikasının qarşısında duran başlıca və aktual vəzifələrdən biri də dünya azərbaycanlılarının vahid bir ideya ətrafında birləşdirilməsi idi. Digər tərəfdən Ermənistanın ölkəmizə qarşı təcavüzünün açıq müstəviyə qədəm qoyduğu, ermənilərin dünyada antiAzərbaycan təbliğatı apardıqları bir vaxtda müxtəlif ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın həmrəyliyinin və diaspor təşkilatlarının fəaliyyətinin gücləndirilməsi də olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi.

Tarixin müxtəlif mərhələlərində düçar olduqları məhrumiyyətlər, haqsızlıqlar və digər səbəblərdən dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş azərbaycanlıların təşkilatlanmasının dövlət müstəqilliyinə yeni nail olmuş respublikamızın beynəlxalq birlikdəki yerinin möhkəmləndirilməsi işinə böyük töhfələr verəcəyi şübhəsiz idi.

Dünya azərbaycanlılarının müstəqil dövlətimiz və vahid məqsəd ətrafında birləşdirilməsi ideyasının müəllifi XX əsrin sonlarına doğru Azərbaycan tarixinin və dövlətçiliyinin şərəfli səhifələrini yaradan Heydər Əliyev olmuşdur. Bu məsələdə xüsusi həssaslıq nümayiş etdirərək ilk addımı ulu öndər atmışdır. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi "Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında" 1991-ci il 16 dekabr tarixli qərarı ilə dekabrın 31-ni Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü elan etmişdir. Sonra bu bayramın bütün ölkədə qeyd olunması üçün Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti də qərar qəbul etmişdir.

Dekabrın 31-nin Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü elan olunması milli diasporun formalaşmasında, xarici ölkələrdə Azərbaycan lobbisinin inkişafında başlıca məqamlardan biri olsa da, təəssüf ki, müstəqilliyimizin ilk illərində dünya azərbaycanlılarının vahid ideya ətrafında birləşdirilməsi ilə bağlı dövlət siyasəti yürüdülmədi. O dövrdə hakimiyyətdə olan siyasi qüvvələr bu məsələdə maraqlı olmadılar. Ona görə birlik və həmrəylik ideyalarının özünə yer tapmaması özünü ciddi problem kimi göstərərək o dövrdə milli inkişafı əngəlləyən amillərdən birinə çevrildi.

Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın təkidi ilə hakimiyyətə qayıdıışından sonra ölkədə davamlı sabitlik və iqtisadi tərəqqinin əsası qoyulmaqla yanaşı, milli birliyə nail olundu, azərbaycançılıq anlayışı milli təfəkkür tərzinə çevrildi, Azərbaycan dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində məskunlaşmış soydaşlarımız üçün milli iftixar, mənəvi dayaq və güvənc yeri oldu. Ona görə ən yeni tariximizdə dünya azərbaycanlılarının milli həmrəyliyinə nail olunması ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısındakı əvəzsiz xidmətlərindən biridir.

Azərbaycanlıların həmrəyliyinin həm ölkəmiz üçün, həm də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımız üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini düzgün dəyərləndirən Heydər Əliyev xaricdəki azərbaycanlıların birliyi və təşkilatlanması məsələlərini diqqət mərkəzində saxlayırdı. Ulu öndər xarici ölkələrə etdiyi səfərlər zamanı Azərbaycan diasporunun nümayəndələri ilə görüşlər keçirər, onların problem və qayğıları ilə yaxından maraqlanar, daha sıx təşkilatlanmalarına dair dəyərli tövsiyələr verərdi. "Harada olursa-olsun azərbaycanlıların birlikdə, bərabər olması əsas şərtlərdən biridir. Biz çalışırıq ki, Azərbaycanın daxilində bütün qüvvələri toplayaq. Eyni zamanda Azərbaycandan kənarında yaşayan azərbaycanlılar da öz qüvvələrini toplamalıdırlar. Ayrı-ayrı qüvvələrin, qrupların arasında fikir müxtəlifliyi ola bilər. Bu təbii haldır. Ancaq Azərbaycanın müstəqilliyini qorumaq, ərazi bütövlüyünü saxlamaq üçün hamı bütün başqa fikirləri kənara qoyub birləşməli, bir hədəfə vurmali, bir məqsədə xidmət etməlidir" - deyə ulu öndər bildirmişdir.

2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda keçirilən Dünya azərbaycanlılarının birinci qurultayı milli həmrəyliyimizin nümayişinin ən yüksək zirvələrindən biri oldu. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 2001-ci il mayın 23-də imzaladığı sərəncama əsasən keçirilmiş bu qurultay dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birliyin, həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmalarının, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi üçün şərait yaratdı.

Bu qurultayın keçirilməsi milli ideaların, azərbaycançılıq ideyalarının gerçəkləşməsi yolunda mühüm addım idi. Qurultay həm də müstəqil Azərbaycanın və eləcə də bütün dünya azərbaycanlılarının həyatında tarixi ictimai-siyasi hadisə kimi yadda qaldı. Qurultayda ən yaddaqalan məqam isə ümummilli lider Heydər Əliyevin proqram xarakterli çıxışı oldu. Ulu öndər dünya azərbaycanlıları arasında milli birliyin və həmrəyliyin təmin edilməsi, Azərbaycan dövləti ilə dünya azərbaycanlılarının əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi, qarşıya çıxan problemlərin həllində söylərin birləşdirilməsi, Azərbaycan dilinin və milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması, inkişaf etdirilməsi zərurəti ilə bağlı tövsiyə xarakterli fikirlərini söylədi.

I qurultaydan sonra diaspor təşkilatlarının fəaliyyətində canlanma yarandı, soydaşlarımızın birləşdiyi cəmiyyətlər dünyanın hər yerində daha aktiv fəaliyyət göstərməyə başladılar. Diaspor hərəkəti sahəsində dövlət

siyasətini daha səmərəli həyata keçirmək üçün Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi (indiki Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi) yaradıldı. Komitənin yaradılması xaricdəki Azərbaycan cəmiyyətlərinin, birliklərinin və dərnəklərinin fəaliyyətlərinin vahid mərkəzdən koordinasiyasına, habelə onların dövlət qayğısı ilə əhatə olunmasına geniş imkanlar verdi. Milli Məclis isə "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" qanun qəbul etdi. Dövlət komitəsinin yaradılması və qanunun qəbulu dünya azərbaycanlılarının milli birliyi və təşkilatlanması prosesini daha da sürətləndirdi, soydaşlarımızın tarixi Vətənlə əlaqələrinin genişləndirilməsini təmin etdi, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasına stimül verdi.

Ulu öndər Heydər Əliyevin milli birlik və azərbaycançılıq ideyaları bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Dövlətimizin başçısı dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə verdiyi töhfələrlə, ölkə hüduqlarından kənarında yaşayan soydaşlarımızda milli ruhun yüksəldilməsinə çalışmaqqla, bu sahədə məqsədyönlü fəaliyyətin ideoloji-siyasi konturlarını müəyyənləşdirməklə, milli birliyə xidmət edən addımları ilə bütün dünya azərbaycanlılarının dərin rəğbətini qazanmışdır. Ötən illərin büdcə zərfində diaspor quruculuğuna ayrılan vəsaitlərin ildən-ilə artırılması da milli həmrəyliyə yüksək diqqət və qayğının bariz nümunəsi kimi diqqəti çəkir. Prezident İlham Əliyev xaricdə yaşayan hər bir azərbaycanlının maraq və mənafeyinin qorunmasını Azərbaycan dövlətinin başlıca vəzifəsi hesab edir.

Prezident İlham Əliyev ölkə diplomatlarının iştirakı ilə Xarici İşlər Nazirliyində keçirdiyi geniş tərkibli müşavirələrdə diaspor quruculuğu işini xarici siyasət sahəsində prioritet istiqamətlərdən biri kimi qiymətləndirmiş və bu fəaliyyətin daha da gücləndirilməsinin vacibliyini önə çəkmişdir.

Prezident İlham Əliyevin 8 fevral 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə 2006-cı il martın 16-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsi diaspor quruculuğu işinə və milli həmrəyliyimizin möhkəmlənməsinə yeni təkan verməklə ötən illərin əlamətdar hadisələrindən biri kimi yadda qalmışdır. Qurultayda Azərbaycan diasporunun hazırkı vəziyyəti müzakirə edilmiş, bu sahədə çalışan təşkilatların fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi işinin təkmilləşdirilməsi, ölkə həqiqətlərinin, xalqımıza qarşı törədilmiş terror və soyqırım aktlarının faktlarla dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasının daha müasir metodlarının hazırlanması, digər xalqların diaspor təşkilatları ilə əlaqələrin gücləndirilməsi məsələləri xüsusilə önə çəkilmişdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev qurultaydakı dərin məzmunlu çıxışında xaricdəki azərbaycanlılara və respublikanın müvafiq dövlət qurumlarına bu sahədə görülmüş işlərdə arxayınlaşmamağı, daha böyük nəticələrə nail olmağı tövsiyə etmişdir.

Bu gün Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günüdür. Bu bayram ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin respublikamızla əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birliyin və həmrəyliyin yaradılması işində mühüm rol oynamaqdadır. Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Gününün qeyd edilməsi isə bütün dünya azərbaycanlıları tərəfindən artıq bir zərurətə və mənəvi ehtiyaca çevrilmişdir.

Milli birlik və azərbaycançılıq ideyalarını layiqincə davam etdirən Prezident İlham Əliyevin hər il Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü ərəfəsində soydaşlarımıza ünvanladığı təbriklər ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi ideyalarına əsaslanan milli həmrəylik siyasətinin dövlət səviyyəsində və çox böyük uğurla həyata keçirildiyini nümayiş etdirir. Bu günlərdə dünya azərbaycanlılarına müraciətində dövlətimizin diaspor quruculuğuna böyük diqqət yetirdiyini bildiren Prezident İlham Əliyev həmçinin, həmvətənlərimizin azərbaycançılıq ideyası ətrafında sıx birləşmələrindən razılığını ifadə edib: "Müstəqil Azərbaycan dövlətinin mövcudluğu dünya azərbaycanlıları arasında milli birliyin daha da güclənməsi və həmvətənlərimizin təşkilatlanması üçün geniş imkanlar yaradır. Eyni zamanda xaricdə yaşayan soydaşlarımız da ölkəmizin inkişafına, qarşıya çıxan problemlərin həllinə yaxından kömək göstərməyə çalışırlar. Bu köməyin səmərəli olması məhz həmvətənlərimizin möhkəm birliyi, mütəşəkkilliyi və yaxşı təşkilatlanması sayəsində mümkündür. Ona görə də Azərbaycan dövləti diaspor quruculuğu işinə böyük əhəmiyyət verir və bu prosesə hərtərəfli yardım göstərir. Sevindirici haldır ki, xaricdəki həmvətənlərimiz arasında azərbaycançılıq ideyaları, milli-mənəvi dəyərlərimiz getdikcə daha dərin kök salır".

31 dekabr tarixinin xüsusi yükü və böyük qayəsi həm də ondan ibarətdir ki, bu əlamətdar gün Azərbaycanın dirçəlişi və inkişafı yolunda əvəzsiz xidmətlər göstərmiş ümummilli lider Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü, yenilməz iradəsi sayəsində təsis edilmiş, ümumxalq, ümummilli bayrama çevrilmişdir. Qədim tarixə malik xalqımız Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Gününü uzun illərdən bəri yaranmış, qorunub saxlanmış ənənələrinə, mədəniyyətinə, tarixi köklərinə xas olan ən xoş amal və duyğularla keçirir. Bu bayram ildən-ilə daha geniş vüsət taparaq ürəklərdə vətən eşqi, milli və mənəvi birlik, həmrəylik hissləri bəsləyən hər bir soydaşımız tərəfindən güclü dəstək alır.

Rəşad CƏFƏRLİ.

“Azərbaycan”.-2010.-31 dekabr.-N289.-S.5.

**Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü münasibətilə
Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin
müraciəti**

Əziz soydaşlar, dəyərli həmvətənlər!

Uca və qüdrətli millətimiz üçün sonsuz qürur hissi ilə qeyd etdiyimiz Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günündə hər birinizi ürəkdən salamlayırıq.

On doqquz il öncə ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə elan edilmiş milli-mənəvi birliyə çağırış günü ümumxalq mənafelemizin həyata keçirilməsi naminə soydaşlarımızın azərbaycançılıq ideyası əsasında sıx birləşməsi prosesinin başlanğıcını qoymuşdur. Bu gün xalqımızın söz, əqidə və əməl birliyinə nail olmaq üçün Azərbaycan dövləti tərəfindən görülən işlərin miqyası ildən-ilə genişlənir. Dünyanın dörd bir yanına səpələnmiş on milyonlarca azərbaycanlı gücün birlikdə olması həqiqətini getdikcə daha aydın dərk edir. Azərbaycan diasporları və icmaları arasında bağlar möhkəmlənir, soydaşlarımız milli hüquqların müdafiəsi işində bir-birinə dayaq durur, tarixi Vətənlə əlaqələrini gücləndirirlər. Onlar yaxşı başa düşürlər ki, milli-mənəvi bütövlüyün möhkəm təməli üzərində qurulan Azərbaycan bütün soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin güvənc yeri olan qüdrətli bir dövlətə çevriləcəkdir.

Azərbaycan Respublikası bütün dünya azərbaycanlılarının doğma ata-baba yurdudur. Odur ki, Asiyada, Avropada, Amerikada və digər qitələrdə məskən salmış soydaşlarımız Vətəndə baş verən ictimai-siyasi prosesləri diqqətlə izləyir, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın əldə etdiyi heyvətəmiz uğurlarla fəxr edirlər.

Dövlət müstəqilliyinin iyirminci ilini yaşayan Azərbaycan Respublikası tarix baxımından çox qısa bir dövr ərzində qərinələrə bərabər inkişaf yolu keçmişdir. Bu gün Azərbaycanımız dünyanın iqtisadi cəhətdən ən dinamik inkişaf edən ölkələri sırasındadır. Hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu, vətəndaş cəmiyyəti yaradılması, bazar iqtisadiyyatının bərqərar edilməsi məqsədi ilə genişmiqyaslı islahatlar davam etdirilir. İnsan hüquqları və azadlıqları etibarlı surətdə təmin edilir, Azərbaycanın Avropa xalqları ailəsində nüfuzu artır. Bu ilin noyabr ayında Milli Məclisə keçirilmiş azad, ədalətli və şəffaf seçkilər Azərbaycanın demokratik inkişafında yeni bir mərhələ açmışdır.

Elmi əsaslar üzərində qurulmuş xarici siyasət xətti ölkəmizin beynəlxalq aləmdə mövqelərinin möhkəmlənməsini təmin edir. Azərbaycanın haqq səsinin dünya birliyinə çatdırılması üçün həyata keçirilən düşünülmüş tədbirlər müsbət nəticələr verir. Xalqımızın ağırlı yeri olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizama salınmasında ərazi bütövlüyü prinsipi beynəlxalq təşkilatlar və xarici ölkələr tərəfindən təməl prinsip kimi qəbul olunur.

Azərbaycanın uğurlarını öz uğurları, problemlərini isə öz problemləri sayan soydaşlarımız Qarabağ dərдинin sağalacağı, 1 milyondan çox qaçqın və köçkünlərimizin doğma yurdlarına dönəcəyi günü intizarla gözləyirlər. Şübhə yoxdur ki, dövlət rəhbərliyinin həyata keçirdiyi uzaqgörən siyasətin köməyi ilə bu problemin də nizama salınmasına nail olacağıq. Ancaq bütün dünya azərbaycanlıları səylərini birləşdirsələr, problemin həllini daha da yaxınlaşdırı bilərlər. Soydaşlarımız və həmvətənlərimiz Azərbaycanın dünyaya daha yaxından tanınması, xalqımızın zəngin mədəniyyətinin təbliğ edilməsi sahəsində də çox iş görə bilərlər.

Əziz bacı və qardaşlarımız!

Sizi ümummilli məqsədlərimizin gerçəkləşməsi, xalqımızın mənafeələrinin qorunması naminə birliyə çağırırıq. Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü münasibətilə hamınızı ürəkdən təbrik edir, hər birinize möhkəm cansağlığı, ailə səadəti, Azərbaycanımıza işıqlı gələcək arzulayırıq!

Hörmətlə,

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi

(Müraciət Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2010-cu il 30 dekabr tarixli iclasında qəbul edilmişdir.)

“Xalq qəzeti”.-2010.-31 dekabr.-N 289.-S.3.

Azərbaycanlıları birləşdirən dəyərlər- milli birlik və həmrəylik ideyaları

Həyatının bütün məqamlarında taleyin xalqına, Vətəninə sədaqətlə və şərəflə xidmət etmək fürsəti verdiyi Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev dünyanın siyasət ponteonunda da bu gün özünəməxsus bir zirvədə yer almışdır. Bu siyasət dahisinin irsinin tədqiqi göstərir ki, ulu öndər Heydər Əliyev hətta Sovetlər birliyi dönəmində hakimiyyətdə olduğu illərdə, bu quruluşun sərt və amansız rejiminə baxmayaraq, Azərbaycanın gələcək dövlət müstəqilliyi yolunda göstərdiyi misilsiz xidmətlərlə adını tarixə yazmışdı.

Bu parlaq şəxsiyyətin məhz həmin illərdəki fəaliyyətini izləyəndə, onun təpədən dırnağa Böyük Azərbaycanlı, Vətəninə hədsiz dərəcədə sevnən, onun tarixinə, keçmişinə, mədəniyyətinə, ədəbiyyatına son dərəcə böyük sevgi və qayğı ilə yanaşan bir dövlət xadimi olduğunu görür və heyrətə gəlirsən. Onun 30 illik siyasət epoxası xalqımızın yüz illərlə həsrətində olduğu Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin əldə edilməsi, onun azad inkişafı və yüksəlişi naminə apardığı mübarizələr və qələbələr tarixidir.

Bu siyasət nəhənginin siyasi-fəlsəfi portretini dünya şöhrətli qırğız yazarı Çingiz Aytmatov belə açıqlayır: "Heydər Əliyev həqiqətən də tarixi, hətta əfsanəvi bir şəxsiyyətdir. Bu, sovet dövründə də belə idi, bugünkü MDB məkanında, xeyli çətinləşmiş müasir dünya şəraitində də belədir. Heydər Əliyev hər zaman xalqının xidmətində olmuşdur.

Heydər Əliyev onun yaşadlarının və hətta ondan cavan olan bir çox siyasi xadimlərin bacarmadığı xüsusiyyəti - müasir dövrün ən aktual çağırışlarına hazır olmağı nümayiş etdirə bilmişdir. Məhz Heydər Əliyevin zəngin siyasi təcrübəsinin və humanitar dünyagörüşünün genişliyi nəticəsində indi Azərbaycanda sabitlik, tolerantlıq, mədəniyyət, maarifçilik hökm sürməkdədir. Bütün bunlar isə Azərbaycan dövlətinin müasir inkişafını və tərəqqisini təmin edəcək əsas amillərdir.

Bütün bu həqiqətlər qloballaşan bazar iqtisadiyyatı şəraitində dünyanın gözü önündə cərəyan edir. Müstəqillik dövründə qarşılaşdığı çox böyük çətinliklərə, problemlərə baxmayaraq, Azərbaycan həm bölgədə, həm də dünyada layiqli, demokratik yerini tutmuşdur.

Bu məsələdə isə həlledici rol, tarixi missiya Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin öhdəsinə düşür. Çünki o müasir dövrün siyasi liderləri arasında böyük ehtiyac duyulan bir şəxsiyyətdir.

Heydər Əlirza oğlu XX əsrin ən böyük liderlərindəndir. O, müasir demokratik Avrasiyanın yeni tarixinin bugünkü qurucularından biridir".

Filosof-yazıçının hər bir ifadəsi müasir tariximizdə gerçək təsdiqini tapmışdır. Təbii ki, bunların hər birinin ayrı-ayrılıqda təhlilini və gerçək dəyərini tarixçilərimiz, filosoflarımız və politoloqlarımız verir. Mən sadəcə, ulu öndərin müstəsna xidmətlərindən biri olan - xalqın azərbaycançılıq fəlsəfəsi ətrafında birliyinə necə böyük ustalıqla nail olmasını bir qədər geniş açıqlamaq istədim.

Təbii ki, hər bir xalqın müstəqillik mübarizəsində, tarixin dönüş nöqtələrində kükrəyib-coşan, inqilabçı əhval-ruhiyyəli kütlənin ümumi məqsədə xidmətə yönəltmək üçün onun xarizmatik bir liderə, hamının inandığı və etibar etdiyi təcrübəli, sınınmış və istənilən məqamda doğru qərar verməyi bacaran öndərə ehtiyacı var. 1987-ci ildə riyakar ermənilərin məkrli planlarının həyata keçməsinə xidmət edən Qorbaçov Heydər Əliyevi siyasi hakimiyyətdən uzaqlaşdırarkən, ona elə gəlirdi ki, o artıq ermənilərin "Azərbaycan xalqını lidersiz qoymaq" sifarişini yerinə yetirib. Məhz buna arxayınlaşıb 1990-cı il yanvarın 20-də Bakının küçə və meydanlarında, digər şəhər və rayonlarda Azərbaycan xalqının qətləminə hökm verildi.

Lakin başsız və kimsəsiz qalan xalqına qarşı yönələn bu qanlı işğala heç cür biganə qala bilməyən Heydər Əliyev sərt və ciddi bəyanatla imperiyanın baş şəhərini lərzəyə salanda, Azərbaycan xalqının sönmüş ümidlərinə yenidən can gəldi. Bu bəyanat, şübhəsiz xalqımızın toparlanmasında, işğalın şokundan ayılmasında müstəsna rol oynadı.

Amma etiraf edək ki, xalqın arzuları ilə hesablaşmayan qüvvələr Heydər Əliyevin nəinki hakimiyyətə gəlməsini, heç siyasətə dönməsini belə istəmərdilər. İstər o zamankı kommunist hakimiyyəti, istərsə sonradan hakimiyyəti ələ keçirən Xalq Cəbhəsi heç vəchlə Heydər Əliyevin siyasi meydanda görünməsilə barışa bilmirdilər. Özlərinin Heydər Əliyev xarizması, siyasi nüfuzu, xalq məhəbbəti qarşısında cılız olduqlarını dərk etdiklərindən, ən müxtəlif yollarla onun siyasi arenaya çıxmasını əngəlləyirdilər.

Azərbaycanda isə vəziyyət gündən-günə ağırlaşdı. İstər iqtisadi, istər siyasi, istərsə humanitar böhran dərinləşirdi. Ölkənin əraziləri işğal olunur, qaçqınların sayı sürətlə artır, Azərbaycanın beynəlxalq siyasi arenada mövqeləri günü-gündən zəifləyirdi. Gənc müstəqil ölkə bütün cəbhələrdə iflasa doğru gedirdi.

1993-cü ildə Heydər Əliyevin Bakıya, siyasi hakimiyyətə çağırılması isə artıq hakimiyyətdə olan qüvvələrin barışmaq məcburiyyətində olduqları bir zərurətə çevrilmişdi. Çünki Azərbaycanın siyasi, iqtisadi mənzərəsi, hakimiyyətsizliyin və kaosun arxada buraxdığı izlər təlaş və vahimə doğururdu. Ermənistanın təcavüzü

genişlənir, Azərbaycan strateji mövqelərini bir-bir əldən verirdi. Müharibəyə cəlb edilmiş gənc müstəqil respublikanın taleyi, nizami ordu yaradılmadığından, siyasiləşdirilmiş könüllü batalyonların ümidində idi. Belə hərbi birləşmələrdə hökm sürən intizamsızlıq, vahid komandanlığın olmaması, qarşıdurma əhval-ruhiyyəsi Azərbaycanın düşməne qarşı döyüş qabiliyyətini heçə endirmişdi. Hakimiyyət kürsüsü uğrunda gedən kəskin çəkişmələr, quruplararası ziddiyyətlər, tayfa münasibətlərini kəskinləşdirən ədavət hissləri, xəyanət və satqınlıqlar dövlət idarəçiliyindəki tabeçilik prinsiplərini heçə endirmişdi. Ölkədə sözün həqiqi mənasında anarxiya hökm sürürdü.

Gənc, müstəqil dövlətin xarici siyasət kursu olmadığından, ölkə beynəlxalq aləmdə bunsuz da ürəkaçan olmayan nüfuzunu heçə endirmiş, strateji cəhətdən mühüm əhəmiyyət daşıyan qonşu ölkələrlə münasibətlərdə soyuqluq yaranmışdı. Müharibə aparən ölkənin iqtisadi durumu böhran həddinə çatmış, xarici iqtisadi əlaqələr pozulmuş və nəhəng sənaye müəssisələri çökmüşdü.

Ölkənin daxilində aparılan siyasətin nəticələri daha ağır idi. Milli münasibətlər bilərəkdən kəskinləşdirilmiş və Azərbaycan parçalanmaq təhlükəsi qarşısında qalmışdı. Ölkə həqiqi mənada vətəndaş müharibəsinin astanasında idi.

Sonralar bu tarixi məqamları dəyərləndirərkən ulu öndər Heydər Əliyev deyirdi: "Yaxın və uzaq tarix göstərir ki, bütün bu hücumlara Azərbaycan xalqı cavab verməyə qadir idi. Əgər o zaman xalqı hiddətləndirən vahid, sarsılmaz qüvvə kimi bir araya toplayan milli qürur və oyanış hisslərindən konstruktiv istifadə olunsaydı, biz bu gün Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə məşğul olmazdıq".

Dahi siyasətçi milli həmrəyliyin və birliyin dövlət quruculuğunda və onun inkişafında müstəsna əhəmiyyət daşdığını çox gözəl bilirdi. Xüsusilə, Azərbaycanın imperiyadan qopub müstəqilliyə doğru getdiyi dövərdə bu daha çox vacib idi. Məhz buna görə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə hələ 1991-ci ildə Naxçıvan Ali Məclisində 31 dekabr - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü'nün təsis edilməsi barədə qərar qəbul olundu və bu tarixi günün bütün ölkə ərazisində bayram kimi qeyd olunması ilə bağlı Azərbaycan Milli Məclisi qarşısında məsələ qaldırılmışdı.

1993-cü ildə Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə gəlişi ilə bütün Azərbaycan vətəndaşlarının, dilindən, dinindən, etnik mənşəyindən asılı olmayaraq, ölkənin azadlığını və müstəqilliyini dəstəkləyən insanların vahid dövlətçilik ətrafında birləşdirilməsi üçün ciddi iş aparıldı.

Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideyasına tamamilə yeni bir məzmun verərək, onu Azərbaycanın milli etnik xüsusiyyətlərinə, müasir dövrün tələblərinə və dünyanın hazırkı dönmünə uyğunlaşdırdı. Azərbaycançılıq ideologiyası məhz Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi ardıcıl siyasi xətti ilə mükəmməl ideoloji bir təlim kimi ölkənin dövlət siyasətinə çevrildi.

Məhz bu dövərdə azərbaycanlıların həmrəyliyi və birliyi ideyası artıq bütün dünyada yaşayan soydaşlarımızın düşüncələrinə hakim kəsildi, dövlət siyasətinin prioritetlərindən birinə çevrildi. Yaşadıqları ölkələrdə soydaşlarımızın təşkilatlanması, azərbaycanlı icmalarının fəaliyyətinin genişlənməsi, tarixi Vətənlə - Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin güclənməsi istiqamətində çox böyük işlər görüldü.

Heydər Əliyev azərbaycançılığı bütöv bir xalqın - bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıların, Azərbaycanla hər hansı şəkildə bağlılığı olan bütün soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin milli birlik simvoluna və milli ideologiyasına çevirdi. Ümumən bu mövzuda söhbət açılanda istər-istəməz gözlərimiz önündə ulu öndərin xarici ölkələrə səfərləri zamanı mütləq bu ölkələrdə yaşayan azərbaycanlı icmaları ilə görüşü canlanır. Onun bir lider olaraq verdiyi tövsiyələr, diaspor quruculuğu istiqamətində əməli fəaliyyətə çağırışları heç şübhəsiz ki, öz işini görürdü.

Nəhayət, 2001-ci il noyabrın 9-10-da məhz ulu öndərin təşəbbüsü və himayəsi ilə Bakıda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayı xaricdə yaşayan soydaşlarımızın təşkilatlanması baxımından tarixi dönüş nöqtəsi oldu. Böyük təşkilatlanmanın start tədbirinə çevrilən bu qurultaydan sonra dünyanın hər yerində Azərbaycan diaspor təşkilatlarının fəaliyyəti canlandı, Azərbaycan dövlətinin diaspor quruculuğu və onların fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi istiqamətində səyləri gücləndi.

Prezident Heydər Əliyev bu sahədə sistemli dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə 2002-ci ildə "Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında" fərman imzaladı. 2002-ci ildə Milli Məclisdə qəbul olunmuş "Xaricdə yaşayan soydaşlarımıza dövlət qayğısı haqqında" Qanun xaricdəki azərbaycanlılara dövlət qayğısının hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirdi.

Dünyanın 36 ölkəsindən 403 nümayəndənin, bütövlükdə 1105 nümayəndənin iştirak etdiyi Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayında bütün azərbaycanlıların lideri Heydər Əliyev çıxış edərkən dedi: "İnsan hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq, gərək öz milliliyini qoruyub saxlasın. Dünyada, eyni zamanda da assimilyasiya prosesi var. İnsanlar - mən azərbaycanlılar haqqında danışırım, - gərək yaşadıqları ölkədə, yenə deyirəm, o şəraiti mənimsəyərək, orada özləri üçün yaxşı mövqelər tutsunlar. Ancaq daim öz milli-mənəvi dəyərlərinə, milli köklərinə sadıq olsunlar. Bizim hamımızı birləşdirən məhz bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir".

Ulu öndərin azərbaycançılıq fəsləsinə söykənən həmrəylik və birlik siyasəti Prezident İlham Əliyevin idarəçiliyi dövründə keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoydu. Möhtərəm prezidentimizin Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayının keirilməsilə bağlı 8 fevral 2006-cı il tarixli xüsusi sərəncamı bir daha göstərdi ki, dünyaya səpələnmiş soydaşlarımızın milli birliyini inkişaf etdirmək, yeni səviyyəyə qaldırmaq daim dövlət siyasətinin prioritetlərindən biri kimi qalacaqdır.

Ötən dövr ərzində görülmə işlərin nəticəsi də göz qabağında idi. Artıq II qurultaya dünyanın 49 ölkəsindən 1218 nümayəndə seçilmiş və 388 qonaq dəvət olunmuşdu. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev çıxışında qarşıda duran əsas vəzifələrin nədən ibarət olduğunu bəyan edərək dedi: "Azərbaycan xalqı böyük xalqdır. Biz 50 milyonuq. Bu, dünya miqyasında böyük xalqdır. Bizim hamımızın bir vətəni var - Azərbaycan. Çalışmalıyıq ki, doğma Vətənimizi möhkəmləndirək, zənginləşdirək, qüdrətli dövlətə çevirək".

Çox böyük fəxrlə demək olar ki, Azərbaycan qətiyyətlə və zəfərlərə imza ata-ata məhz bu istiqamətdə irəliləməkdədir. Bu gün beynəlxalq maliyyə qurumlarının və Avropa təşkilatlarının hesabatlarında müstəqil Azərbaycanın inkişafının və tərəqqisinin həcmi göstərən çox böyük rəqəmlər və iftixar doğuran rəylər var. Təbii ki, bunlar, harada yaşamasından asılı olmayaraq hər bir Azərbaycanlıda böyük qürur və fərəh hissi doğurur. Məhz bütün bunları nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev dünya azərbaycanlılarına ünvanladığı son təbrikində deyir: "Fəxrlə deyə bilərəm ki, bu gün Azərbaycan həmişəkindən daha güclüdür. Bizim gücümüz tək iqtisadi və hərbi qüdrətimizlə deyil, həm də sıx birliyimizlə ölçülür. Ona görə də harada yaşamağımızdan asılı olmayaraq, milli birlik və həmrəylik ideyaları, bizi birləşdirən əsas dəyərlər kimi, hər birimizin düşüncəsinə hakim kəsilməlidir".

Allahverdi MAHMUDOV
DİN-in Polis Akademiyasının
kriminalistika kafedrasının
rəisi, polis polkovniki

“Xalq qəzeti”.-2010.-31 dekabr.-N 289.-S.8.

Dünya azərbaycanlılarının birliyi müstəqil Azərbaycanı daha da qüdrətləndirir

Azərbaycan xalqı böyük xalqdır. Biz 50 milyonuq. Bu, dünya miqyasında böyük xalqdır. Bizim hamımızın bir Vətəni var - Azərbaycan. Çalışmalıyıq ki, doğma Vətənimizi möhkəmləndirək, zənginləşdirək, qüdrətli dövlətə çevirək.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Ümummilli lider Heydər Əliyevin öz xalqı və milləti qarşısında göstərdiyi misilsiz xidmətlərdən biri də dünya azərbaycanlılarının birliyidir. Böyük azərbaycanlı Heydər Əliyev həmişə deyirdi ki, dünya azərbaycanlılarının birliyi müstəqil Azərbaycanı daha da qüdrətli edər. Məhz ulu öndərin uzaqgörənliyi və qətiyyəti sayəsində dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar bir-biri ilə sıx əlaqə qurur, təşkilatlanır, bir bayraq altında birləşir və yaşadıkları ölkələrin həyatında fəal rol oynayırlar.

Xalqımızın böyük oğlu Heydər Əliyev kommunist ideologiyasının tüğyan etdiyi bir vaxtda respublikaya rəhbərlik edən zaman bildirirdi ki, harada doğulması və yaşamasından asılı olmayaraq Azərbaycanı sevən hər bir azərbaycanlı əzizdir və onlar Azərbaycanla müntəzəm, həm də sıx əlaqə saxlamalı, Vətənə gəlmək imkanına malik olmalıdır. Həmin çətin illərdə o, xaricdə yaşayan azərbaycanlıları milli-mənəvi dəyərlər əsasında birləşdirməyi qərara almışdı. Heydər Əliyev xaricdə yaşayan azərbaycanlılara Azərbaycan xalqının dayağı kimi baxırdı, onların Vətənə gəlmələrinə şərait yaradır və bu məsələni daim diqqət mərkəzində saxlayırdı. Bütün bunların hamısı ona görə edilirdi ki, xarici ölkələrdə yaşayan həmvətənlər doğma Vətən - Azərbaycan haqqında düzgün, dolğun təsəvvürə malik olsunlar.

Azərbaycan xalqının qazandığı nailiyyətləri əyani şəkildə görsünlər, vətənpərvər olsunlar və yaşadıkları ölkələrdə milli adət-ənənələrimizi təbliğ etsinlər. Böyük öndər Heydər Əliyev xalqına, Vətəninə yüksək məhəbbəti sayəsində xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla sistemli əlaqələrin qurulması məsələsini hətta sovet dövlət rəhbərliyi qarşısında da qaldıra bilmişdi. Ulu öndər hesab edirdi ki, azərbaycanlıların dünyada yayılması tarixi-siyasi şərait ucbatından baş verib. Buna baxmayaraq, soydaşlarımızla əlaqələrin qurulması və əməkdaşlığın yaradılmasını çox vacib hesab edirdi. Xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar onlara qarşı isti münasibətlər və Vətənə gəlmək üçün şərait yaradıldığını hiss etdikcə doğma diyarla - Ana Vətənlə əlaqələr qurmağa çalışır, bundan ötrü əlverişli yollar axtarırdılar. Onlar sovet dönmündə Azərbaycanda baş verən köklü dəyişiklikləri, azərbaycanlılara olan münasibətin yaxşılaşmağa doğru getdiyini gördükcə daha da inamlı olmuşdular. Təbii ki, bu inam müdrik siyasi xadim Heydər Əliyevin dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıları bir bayraq altında birləşdirmək istiqamətində gərgin fəaliyyəti nəticəsində yaranmışdı.

Heydər Əliyev düşünürdü ki, xarici ölkələrdə yaşayan həmvətənlərlə əlaqələrin qurulması və möhkəmləndirilməsi işi ilə sistemli və müntəzəm məşğul olan ictimai təşkilatın yaradılmasına böyük ehtiyac var. Məhz ulu öndərin təşəbbüsü ilə Azərbaycan KP MK bürosunun 1973-cü il 28 avqust tarixli iclasının qərarı ilə Azərbaycan Xarici Ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqələr Cəmiyyəti nəzdində xaricdə yaşayan həmvətənlərlə əlaqə şöbəsi yaradıldı. Heydər Əliyev tərəfindən təklif edilən və qəbul olunan qərarla deyilirdi: "1. Azərbaycan Xarici Ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqələr Cəmiyyətinin nəzdində tərkibi üç nəfərdən ibarət olan xaricdəki həmvətənlərlə əlaqə şöbəsi yaradılsın. 2. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə tapşırılsın ki, şöbənin yaradılması və saxlanması ilə bağlı məsələyə baxsın və həll etsin". Bundan sonra xaricdə yaşayan həmvətənlərimizlə əlaqə qurmağa imkan və şərait yarandı. Şöbənin işini daha da gücləndirmək, xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin sayı, onların fəaliyyəti haqqında ətraflı məlumat əldə etmək, soydaşlarımızla sıx əlaqə yaratmaq məqsədilə Heydər Əliyev "Vətən" cəmiyyətinin yaradılması üçün müvafiq strukturlara tapşırıqlar verdi. Ulu öndər bu tapşırıqları verənə qədər belə bir cəmiyyətin yaradılması ilə əlaqədar artıq Moskva ilə danışıqlar aparmışdı. Kommunist ideologiyasının hökmranlıq etdiyi bir vaxtda "Vətən" cəmiyyətinin yaradılması bu təşəbbüsdə olanlara "millətçi" damğası vurulması ilə nəticələnə bilirdi. Buna baxmayaraq Heydər Əliyevin uzaqgörənliyi və müdrikliyi bu işi uğurla nəticələndirdi.

Xarici ölkələrdə yaşayan həmvətənlərlə əlaqələrin qurulması işinə daha sistemli, miqyaslı və mükəmməl yanaşılması, onlara doğma Vətən haqqında əsl həqiqətlərin olduğu kimi çatdırılması prioritet vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdu. Ulu öndərin həyata keçirdiyi tədbirlər sayəsində xarici ölkələrdə yaşayan həmvətənlərimiz Azərbaycana böyük maraq göstərir, sovet sisteminin müəyyən qadağalarına baxmayaraq, doğma Vətənə səfərlər edir, mədəniyyət, elm, təhsil və iqtisadiyyat sahəsindəki inkişafı gördükcə qürur hissi keçirirdilər. Artıq ulu öndər Heydər Əliyev o vaxtlar dünya azərbaycanlılarının rəhbəri və lideri kimi qəbul edilirdi. Onun Moskvaya yüksək vəzifəyə dəvət olunması hər bir azərbaycanlıda qürur hissi yaratmışdı. Ümummilli lider dünyanın harasında yaşamasından və işləməsindən asılı olmayaraq çalışırdı ki, hər bir azərbaycanlı doğma Vətənlə -

Azərbaycanla əlaqə qursun, özünü əsl azərbaycanlı kimi hiss etsin, xalqını, millətini, Azərbaycanı, respublikada qazanılan uğurları təbliğ etsin. Moskvada işləyərkən Azərbaycanı bir an da olsun unutmadı.

Xarici ölkələrdə yaşayan həmvətənlərlə işin aparılması, onların Vətənə gəlib-getmələri üçün yaradılmış şərait, qarşıya qoyulan vəzifələrin uğurla həyata keçirilməsi, bu sahədə daha vacib işlərin aparılması təcrübəsi Azərbaycanın ikinci dəfə müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra diaspor yaradılması sahəsində böyük rol oynadı. Bu dəfə də ümummilli lider Heydər Əliyevin müdrikliyi, uzaqqörənliyi, xalqına, millətinə böyük sevgi və məhəbbətlə bağlılığı özünü göstərdi.

Azərbaycan ikinci dəfə müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra hakimiyyəti ələ alan qüvvələrin idarəetmədəki naşılığı bütün sahələrdə olduğu kimi xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla əlaqələrin qurulmasında da özünü göstərdi. Müstəqillik yolunda öz kövrək addımlarını atan Azərbaycanın beynəlxalq aləmlə əlaqələri demək olar ki, yox dərəcəsində idi. Belə məqamlarda xaricdə yaşayan həmvətənlərimizlə əlaqə qurmaq ölkəmizin müstəqil dövlət kimi tanınmasında onların imkanlarından istifadə etmək sanki o vaxtkı dövlət rəhbərlərini maraqlandırmırdı. Onlar dərk etmirdilər ki, dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında çox mühüm rol oynayırlar. Məhz onlarla sıx əlaqə yaratmaq yolu ilə Azərbaycan barəsində ətraflı məlumatlar yaymaq mümkündür. Dünyanın bütün azərbaycanlıları həmrəylik nümayiş etdirlərsə, qarşıya qoyulan hər hansı bir vəzifəni uğurla həyata keçirmək olar. Bu dəfə də dünya azərbaycanlılarını bir araya dəvət etmək, onların həmrəyliyi yaratmaq ideyası ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən irəli sürüldü. Onun təşəbbüsü ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi 1991-ci ilin sonunda 31 dekabrı Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik və Birlik Günü elan etdi, bu günün bütün ölkə miqyasında dövlət bayramı kimi qeyd olunması üçün Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti qarşısında vəsədət qaldırdı.

1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə ikinci dəfə siyasi hakimiyyətə gələn Heydər Əliyev xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla əlaqələrin yaradılmasını prioritet vəzifə kimi qarşıya qoydu. Ulu öndər xaricdə yaşayan soydaşlarımızın təşkilatlanması, məskunlaşdıqları dövlətlərin ictimai-siyasi həyatında yaxından iştirak etməsi, orada azərbaycançılıq ideyasının, milli-mənəvi dəyərlərimizin təbliği ilə daha geniş şəkildə məşğul olmaları üçün bütün imkanlardan istifadə etdi. Soydaşlarımızın tarixi Vətənlə - Azərbaycanla əlaqələrinin genişləndirilməsi məsələsini daim diqqət mərkəzində saxladı, onların problemlərinin həllini və hüquqlarının müdafiəsini təmin etmək üçün mühüm əhəmiyyətli tədbirlərin həyata keçirilməsinə nail oldu. Dünya azərbaycanlıları arasında təşkilatlanma geniş vüsət alır və onların bir-biri ilə əlaqələri mütəmadi xarakter daşıyırdı. Ulu öndərin bu istiqamətdə həyata keçirdiyi tədbirlər nəhayət, 2001-ci ilin noyabrında özünün kuliminasiya nöqtəsinə çatdı. Məhz qüdrətli şəxsiyyət Heydər Əliyevin təşəbbüsü və sərəncamı ilə həmin vaxt Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayı keçirildi. Qurultay xaricdə yaşayan soydaşlarımızın ümumi məqsəd, vahid azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşməsi yolunda mühüm əhəmiyyət kəsb etmiş, diaspor hərəkatının tarixində keyfiyyətə yeni mərhələnin başlanğıcını qoymuşdur. Müstəqil Azərbaycanın tarixində müstəsna rol oynayan qurultayda aparılmış müzakirələr, fikir mübadiləsi, qurultayın qərarları bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıları bir -biri ilə daha sıx birləşdirdi. Məhz bu qurultaydan sonra ulu öndər Heydər Əliyevin fərmanı ilə diasporla iş sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini, dövlət orqanlarının və qeyri-hökumət təşkilatlarının dünya azərbaycanlıları ilə bağlı fəaliyyətinin əlaqələndirilməsini təmin etmək üçün xarici ölkələrdə yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı. 2002-ci ilin dekabrında qəbul edilmiş "Xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Qanun isə bu istiqamətdə həyata keçirilən dövlət siyasətinin əsas vəzifələrini və hüquqi prinsiplərini müəyyən etmişdir. Bütün bu tədbirlər Azərbaycan həqiqiyyətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında çox böyük rol oynamış, dünya azərbaycanlılarının bir bayraq altında birləşməsinə güclü təkan vermişdir. Bundan sonra xaricdə yaşayan soydaşlarımız fəallıqlarını xeyli artırmış, xalqımızın başına gətirilən faciələr barədə, xüsusilə 20 Yanvar, Xocalı soyqırımını, erməni terroru, torpaqlarımızın 20 faizinin Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunması, azərbaycanlıların öz doğma ev-əşiklərindən, ata-baba torpaqlarından zorla çıxarılması barəsində doğru-dürüst məlumat yaymışlar.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin daxili və xarici siyasətini böyük müvəffəqiyyətlə davam etdirən möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev dünya azərbaycanlıları ilə əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, Azərbaycan diaspor və lobbisinin daha da gücləndirilməsi istiqamətində zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsinə nail oldu. Dövlət başçımız hər dəfə xarici ölkələrə səfər edən zaman orada yaşayan azərbaycanlılarla görüşür, azərbaycanlı icmaların təşkil etdikləri tədbirdə iştirak edir. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2006-cı il martın 6-da Bakıda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayı daha möhtəşəm oldu. Qurultayın işində 49 ölkədən 1218 nümayəndə, eləcə də 388 qonaq iştirak etmişdir. Qurultayın gedişi bir daha təsdiqlədi ki, I qurultaydan ötən dövrdə xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında əməkdaşlıq daha da möhkəmlənmiş, öz tarixi vətənləri ilə - Azərbaycanla əlaqələrin genişləndirilməsi istiqamətində həyata keçirilən mühüm əhəmiyyətli tədbirlər öz bəhrəsini vermişdir. Dünya azərbaycanlıları arasında milli birliyin təmin olunması ölkəmizin beynəlxalq aləmdəki nüfuzunun daha da artmasına öz təsirini göstərmiş, dünyanın müxtəlif guşələrində yaşayan

azərbaycanlıların gələcəyə olan inamını artırmış, doğma Vətənin maraqları naminə daha sıx birləşərək fəaliyyət göstərmələri üçün zəmin yaratmışdır. Qurultayda Prezident İlham Əliyev ölkəmizin ikinci dəfə müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ümummilli lider Heydər Əliyevin müdrikliyi sayəsində Azərbaycanın əldə etdiyi uğurlar, dünya birliyinə inteqrasiyası barədə ətraflı məlumat verdi. Azərbaycanın beynəlxalq aləmdəki əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsində, ölkəmizin haqq işinin qalib gəlməsində, Ermənistanın işğalçı dövlət kimi tanınmasında diasporların, Azərbaycan icmalarının üzərinə böyük vəzifə düşdüyünü onların diqqətinə çatdırdı. Azərbaycan Prezidenti qurultaydakı tarixi çıxışında demişdi: "Biz öz tədbirlərimizi görməliyik, biz möhkəmlənməliyik. Azərbaycan öz iqtisadi potensialını, hərbi potensialını, siyasi imkanlarını tam şəkildə işə salır. Biz hər istiqamətdə çox sürətlə, düşünülmüş proqram və konsepsiya əsasında irəliləyirik. Yenə də qeyd etmək istəyirəm ki, bu istiqamətdə Azərbaycan diasporunun çox böyük rolu var. Mən istəyirəm ki, həm Azərbaycanın dünyada təbliğ edilməsində Azərbaycan həqiqətlərinin dünya birliyinə çatdırılmasında, azərbaycanlıların yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakında bu rol daha da güclü olsun. Məsələn, mən çox istəyirəm ki, azərbaycanlılar yaşadıkları bütün ölkələrin siyasi həyatında daha fəal rol oynasınlar. Siyasi partiyalara üzv olsunlar. Çalışsınlar ki, o ölkələrin qanunvericilik orqanlarına seçilsinlər. Bu, bizim mövqelərimizi möhkəmləndirir".

Prezident İlham Əliyevin xaricdə yaşayan soydaşlarımıza göstərdiyi yüksək diqqət və qayğının nəticəsi olaraq hazırda onların doğma Vətənlə əlaqələri xeyli genişlənmişdir. İndi onlar Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafına öz töhfələrini verir, doğulduqları bölgələrdə abadlıq və quruculuq işlərinə imkanları daxilində kömək edir, yaşadıkları ölkələrdə fəaliyyətlərini gücləndirirlər. Müxtəlif mərasimlərdə fəal iştirak etməklə Ermənistanın Dağlıq Qarabağı və ətraf rayonları işğal etməsi barədə yerli əhaliyə dolğun məlumatlar verir, Azərbaycanın sülhsevər dövlət olduğunu faktlarla əsaslandırırlar. Dövlətimizin başçısı bu günlərdə dünya azərbaycanlılarına ünvanladığı müraciətində bu məsələni xüsusi vurğulayır: "...Sevindirici haldır ki, xaricdəki həmvətənlərimiz arasında azərbaycançılıq ideyaları, milli mənəvi dəyərlərimiz getdikcə daha dərin kök salır. Onlar məskunlaşdıqları ölkələrin ictimai-siyasi, mədəni və işgüzar həyatında mühüm mövqelərə sahib olmaqla yanaşı, həm də Azərbaycanın dünyaya təqdim olunmasına, maddi və mənəvi irsimizin təbliğinə, ölkəmiz əleyhinə yönəlmiş ideoloji təxribatların qarşısının alınmasına öz töhfələrini verirlər. Düşünürəm ki, diaspor qurumlarımız bu sahədəki səylərini bundan sonra da artırmalı, intellektual potensialı ilə maddi resurslarını birləşdirməli, xarici ölkələrdəki diplomatik korpuslarımızla əlaqələrini genişləndirməlidir".

**Mirkazım KAZIMOV,
Milli Məclisin deputatı**

“Xalq qəzeti”.-2010.-31 dekabr.-N 289.-S.7.

Heydər Əliyev: Azərbaycanı özlərinin tarixi Vətəni hesab edən insanlar sarsılmaz birlik nümayiş etdirmədirlər

Vətəndən kənarında yaşayan soydaşlarımızın ürəkləri gərək daim Azərbaycanın nəbzi ilə bir vursun. Harada yaşamasından, vəziyyətinin ağır və çətinliyindən asılı olmayaraq, gərək hər kəs öz Ana Vətəni haqqında düşünsün. Azərbaycanlılar artıq bilirlər və daha çox bilmədirlər ki, indi bizim, nəhayət müstəqil dövlətimiz - Azərbaycan Respublikamız var. Bu, müqəddəs Azərbaycan torpağıdır, deməli, harada olursan ol, hansı ölkədə yaşayırsan yaşa, ancaq Azərbaycan haqqında, Azərbaycanın müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü haqqında, Azərbaycan xalqının bu günü və gələcəyi haqqında düşünməlisən...

Bütün dünya azərbaycanlılarının ümummillə lideri, müstəqil Azərbaycan Respublikasının xilaskarı və banisi Heydər Əliyev 16 il bundan əvvəl - 1994-cü il fevralın 23-də Londonun "Hilton" otelində bu fikirləri söyləyərkən, tam səmimi deyirəm, fərəhdən gözlərim yaşardı. Böyük Britaniyaya rəsmi səfəri çərçivəsində ulu öndər həmin gün vaxt tapıb Londonda yaşayanlarla görüş keçirirdi. Həmin görüşdə Heydər Əliyev bizimlə çox səmimi söhbət etdi və əslində, xaricdə yaşayan azərbaycanlılar aparılacaq işin, dövlət siyasətinin ilk konturlarını nəzərimizə çatdırdı və dəyərli tövsiyələrini verdi. Bu barədə bir qədər sonra...

Əvvəlcədən qeyd etmək istəyirəm ki, zəmanəmizin siyasət nəhəngi və təcrübəli dövlət xadimi olan Heydər Əliyev oğlu xalqın iradəsi və təkidi ilə hakimiyyətə qayıtdığı ilk gündən bəyan etdi ki, müstəqil Azərbaycan Respublikası müxtəlif səbəblər üzündən dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində yaşayan bütün azərbaycanlıların Vətənidir. Odur ki, həm Vətəndə, həm də qütbətdə yaşayan bütün soydaşlarımızın həmrəyliyinə nail olmaq lazımdır. Elə Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Gününün təsis olunması da bu müqəddəs amala xidmət edir. Təsədüfi deyil ki, ulu öndər dünyanın hansı ölkəsinə rəsmi, dövlət və işgüzar səfərlərə gedirdisə, ilk növbədə həmin məmləkətdə yaşayan soydaşlarımızla görüşməyə çalışır, fikir mübadiləsi aparır, onları bir-biri ilə və Vətənlə əlaqələrini gücləndirməyə səsləyirdi.

Ümummillə lider 1994-cü il yanvarın 9-da xaricdə yaşayan soydaşlarımızın bir qrupunu Bakıda qəbul edərkən xüsusi olaraq vurğuladı ki, ölkənin ağır vaxtında prezident seçiləndə, prezident kürsüsünə qalxanda da, and içəndə də mən təkcə Azərbaycanın ərazisində olan azərbaycanlılara yox, bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılara müraciət etdim. Bildirdim ki, respublikanın bu ağır dövründə hər bir azərbaycanlı, damarlarında azərbaycanlı qanı olan hər bir insan gərək bu gününə yansın, münasibətini bildirsün, kömək etsün. Çünki azərbaycanlının Azərbaycandan başqa Vətəni yoxdur. Almaniya da yaşaya bilərsiniz, həm də çox firavan yaşaya bilərsiniz. Fransada, Amerikada da yaşaya bilərsiniz, varınız da, dövlətiniz də olar. Amma o ölkələr sizin Vətəniniz ola bilməz... Hər bir millətin, hər bir insanın ana torpağı onun Vətənidir. Azərbaycanlıların da Vətəni Azərbaycandır... İndi şükürlər olsun ki, Azərbaycan müstəqil bir dövlətdir. Nə Rusiyanın, nə Sovetlər Birliyinin, nə də başqa bir dövlətin tərkibində deyil. Hər bir azərbaycanlı da buraya ata ocağı kimi baxmalıdır.

Heydər Əliyev əlavə etdi ki, bu yaxınlarda mən Prezident Fransua Mitteranın dəvəti ilə Fransaya səfərə getmişdim... Fransaya gedəndə xahiş etdim ki, orada yaşayan azərbaycanlılar toplaşsın və onlarla görüşüm. Hava limanından birbaşa öz iqamətgahıma gəldim və Fransada ilk görüşüm orada yaşayan azərbaycanlılarla oldu. Az adam toplaşmışdı. Bu o demək deyil ki, Fransada azərbaycanlılar az yaşayır. Xeyr, çox yaşayır. Amma, sizin dediyiniz kimi, pərakəndə, dağımqdırlar, bir-biri ilə əlaqələri azdır, birləşməyiblər, bəziləri hələ də, öz vətənlərini tanımır, öz vətənləri olduğunu dərk etmirlər.

Fransadakı soydaşlarımızdan fərqli olaraq İngiltərədə yaşayan azərbaycanlıların mütəşəkkil şəkildə bir yerə toplaşaraq ulu öndərin ziyarətinə gəlməsi onu son dərəcə məmnun etdi. Öz çıxışında bunu xüsusi qeyd etdi ki, sizin təşəbbüsünüzlə olan bu görüşə görə çox sevindim. Birincisi ona görə ki, başqa ölkələrdə, Avropada olan azərbaycanlılarla görüşmək mənim üçün çox mühüm hadisədir. İkincisi də düşündüm ki, azərbaycanlılar bir yerə yığılıb, demək, bir-biri ilə əlaqə saxlayıb görüşə bilirlər.

Ümummillə lider çıxışında belə bir etiraf da etdi: "Xalqımızın çox gözəl xüsusiyyətləri, ənənələri var, qədim tarixi var. Ancaq qüsurly cəhətləri də var. O da bundan ibarətdir ki, bir-birimizlə möhkəm əlaqə saxlaya bilmirik. İnciməsəniz deyə bilərəm ki, düşdüyünüz mühitdə bəziləri əriyib başqalarına qarışır, öz milli mənliliyini saxlaya bilmirlər. Bu, bizim nöqsan cəhətimizdir. Hesab edirəm ki, indi Azərbaycan müstəqil dövlət olandan sonra, digər ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar Azərbaycan kimi bir Ana Vətəni olduğunu dərk edəndən sonra bu çatışmazlıq, bu nöqsan da aradan götürülə bilər... Mən bugünkü görüş münasibətilə sizi təbrik edirəm və hamınıza bir-birinizlə daha sıx əlaqələr saxlamağı, bir-birinizlə mehriban olmağı, yaxın olmağı, bir-birinizə dayaq olmağı arzulayıram".

Ulu öndər dərin məzmunlu, proqram xarakterli çıxışında müstəqilliyin ilk mərhələsində rəhbərliyin səriştəsizliyi nəticəsində Azərbaycandakı mövcud durumun acınacaqlı olması barədə ətraflı məlumat verdi. Bildirdi ki, Azərbaycan sosial-iqtisadi böhran içərisindədir, son illərdə iqtisadiyyat dağılmışdır. Vaxtilə

yaradılmış böyük sənaye, kənd təsərrüfatı potensialı bərhad vəziyyətə düşmüşdür, elm, təhsil ocaqlarının çoxu pis gündədir. Sosial sahə çox ağır vəziyyətdədir. Ermənistanın Azərbaycana qarşı silahlı təcavüzü nəticəsində Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ vilayətindən savayı, 7 rayonu - torpaqlarımızın 20 faizi işğal olunmuşdur. Bu rayonlardan bir milyondan artıq vətəndaşımız qaçqın düşmüş, ev-əşiyini, var-dövlətini, el-obasını itirmişdir.

Heydər Əliyev Azərbaycandakı o vaxtkı real mənzərəni gözlərimiz önündə canlandırandan sonra bizim nə cür ağır hisslər keçirdiyimizi duyaraq, əlavə etdi ki, o, gələcəyə ümidlə, nikbinliklə baxır. Arxayın ola bilərsiniz, sizin qarşınızda bunu tam cəsarətlə deyirəm: Prezident kimi mən xalqımızın bütün imkanlarını hərəkətə gətirərək, Azərbaycan Respublikasının müdafiə qüdrətini möhkəmləndirməyə çalışıram və çalışacağam. Azərbaycan öz torpaqlarını uğurla qoruyacaqdır. Hər birimiz Vətən yolunda, dövlətimizin yolunda, müstəqil Azərbaycanın yolunda şəhid olmağa hazırıq və heç kim bizi bu yoldan döndərə bilməyəcəkdir... Azərbaycan xalqı aciz xalq deyil, onun qəhrəmanlıqla dolu keçmişi var... Əsrlər boyu başına gəlmiş bələlərin hamısından xalqımız öz gücü, cəsarəti, qəhrəmanlığı sayəsində çıxmışdır və indi də çıxacaqdır.

Ümummilli lider xarici dövlətlərdə Azərbaycan diasporunun yaradılması, formalaşması məsələsinin vacibliyinə diqqətimizi yönəldərək qarşınızda konkret vəzifələr qoydu: "Azərbaycandan kənarında yaşayan həmvətənlərimizin vəzifəsi Azərbaycana kömək etməkdən ibarətdir. Yenə də deyirəm, kimin nə imkanı varsa, kimin əlindən nə gəlersə, onu da etməlidir. Xüsusən Azərbaycanın indiki vəziyyətini dünya ictimaiyyətinə, Avropa ölkələrinə, dövlət dairələrinə, informasiya orqanlarına doğru-düzgün çatdırmağa çalışmaq lazımdır. Belə hesab edirəm ki, xaricdə Azərbaycan diasporu formalaşır, o, gündən-günə inkişaf edəcək və Azərbaycana, öz Vətəninə köməyini heç kəs əsirgəməyəcəkdir. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, siz burada, İngiltərədə yaşayan azərbaycanlılar da, haradan gəlməyindən asılı olmayaraq, daha sıx birləşəcək, bir-birinizlə, Azərbaycanla əlaqə saxlayacaqsınız, ona əlinizdən gələn köməyi əsirgəməyəcəksiniz".

Heydər Əliyev təqribən dörd ildən sonra - 1998-ci ilin iyul ayında Böyük Britaniyaya növbəti səfəri zamanı da orada yaşayan soydaşlarımızla yenə görüşdü. Lakin bu dəfə tamam başqa mənzərə idi. Onun tapşırıq və tövsiyələrinə əməl edərək, biz orada diaspor fəaliyyətini gücləndirmiş, bir sıra uğurlara imza atmışdıq. Bu barədə ulu öndərə məlumat verəndə o, çox məmnun qaldı.

Yeri gəlmişkən deyim ki, hər iki görüşdə ümummilli liderin hüsurunda Böyük Britaniyada yaşayan azərbaycanlılar adından çıxış etmək səadəti mənə nəsib oldu.

Ulu öndərin birinci görüşdəki tarixi çıxışından sonra mən söz alaraq bildirdim ki, Azərbaycanın bu ağır günündə, müstəqilliyinin ikinci dəfə itirilməsi təhlükəsinin yarandığı bir vaxtda Sizin kimi dünya səviyyəli siyasətçinin xalqın tələbi ilə dövləti idarə etməyə razılıq verməsi xarici ölkələrdə yaşayan bütün soydaşlarımızın ürəyincə olmuşdur. Biz artıq hiss edirik ki, Vətənimizi üzləşdiyi böhrandan çıxarmağa qadir, hər cür xəta-bələdan qurtarmağı bacaran, dünya siyasətinə dərinədən bələd olan ağıllı, təcrübəli liderimiz var. Biz xalqımızın yaman günündə belə bir çətin missiyanı üzərinizə götürdüyünüzə görə Sizə öz minnətdarlığımızı bildiririk. Və bəyan edirik ki, biz həmişə Sizin yanınızdayıq. Sizin bu tarixi çıxışınız, tövsiyələriniz diaspor fəaliyyətimizdə bizim proqramımız olacaqdır. Doğma Vətənimiz üçün nə lazımdırsa, onu etməyə hazırıq. Qarabağın işğal olunması xalqımızın tarixinə qara ləkədir. Biz öz torpaqlarımızı geri qaytaracağıq. Mən özüm də silah götürüb müqəddəs torpaqlarımız uğrunda müharibəyə getməyə həmişə hazırım.

Həmin tarixi görüşdən xeyli vaxt keçir. Bu müddətdə Azərbaycan ulu öndər Heydər Əliyevin, 2003-cü ildən sonra isə onun siyasi kursunu yaradıcı surətdə davam etdirən Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında möhtəşəm uğurlara imza atmışdır.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin gərgin zəhməti, zəngin dövlətçilik təcrübəsi və yenilməz iradəsi nəticəsində ölkədə siyasi proseslər normal məcraya düşdü, Azərbaycanda siyasi sabitlik tam şəkildə bərqərar oldu, güclü iqtisadi inkişaf üçün etibarlı baza yarandı. Son illərdə Azərbaycan iqtisadi artım baxımından birinci yerə çıxdı, bir neçə il dalbadal dünyada iqtisadi artım sürətinə görə lider dövlət oldu. Ölkəmiz indi də qabaqcıllar sırasındadır.

Bu inkişaf xaricdə yaşayan soydaşlarımızın fəallığında, Azərbaycan diasporunun fəaliyyətində də özünü göstərdi. Bu sahədə fəallığın artmasına daha bir güclü təkan 2001-ci il noyabrın 9-10-da ümummilli liderimizin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsi oldu. Həmin möhtəşəm tədbirdə dünyanın 36 ölkəsindən seçilmiş 1105 nümayəndə, habelə 906 qonaq iştirak edirdi. Heydər Əliyev həm noyabrın 9-da qurultayda, həm də noyabrın 10-da "Gülüstən" sarayında qurultay nümayəndələrinin şərafinə verilən ziyafətdə son dərəcə əhatəli nitq söylədi. Bu çıxışlarda Azərbaycan diasporlarının, ayrılıqda hər bir azərbaycanlının sonrakı fəaliyyət proqramlarının konturları öz əksini tapmışdı.

"Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam". - Dahi şəxsiyyətin bu fikri böyük qürur hissi ilə səsləndirməsi bütün salonu ayağa qaldırdı. Mən elə o vaxt əmin oldum ki, rəhbərin bu alovlu çıxışı hələ qəflət yuxusunda olan dünya azərbaycanlılarını silkələdi, özünü, mənsub olduğu xalqın böyüklüyünü, şərəfli keçmişini duymağa, başa düşməyə sövq etdi.

Həmin qurultayda qəbul edilən qətnamə Azərbaycan diasporu üçün istiqamətverici sənəd oldu. Qurultayda xüsusi olaraq vurğulandı ki, müstəqil Azərbaycan Respublikası bütün dünya azərbaycanlıları üçün cazibə mərkəzidir. Harada yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir azərbaycanlı bilməlidir ki, onun arxasında Azərbaycan dövləti durur. Azərbaycanı özlərinin tarixi Vətəni hesab edən insanlar milli dövlətçilik ideyaları ətrafında birləşməli, sarsılmaz birlik nümayiş etdirməlidirlər.

Bu da xüsusi qeyd olundu ki, müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir. Biz azərbaycançılığı, milli-mənəvi dəyərləri, adət-ənənələri yaratmalıyıq.

Ümummillilərin lider öz nitqində ana dilimizin qorunub inkişaf etdirilməsi zərurəti üzərində daha geniş dayandı. O dedi: "Arzu edirik ki, hansı qitədə, hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir azərbaycanlı o ölkənin dilini də mənimsəsin, o ölkənin adət-ənənələrindən də istifadə etsin, o ölkənin şəraitinə uyğunlaşsın. Amma Azərbaycan dilini yaşatsın və inkişaf etdirdirsin. Xalqları dil qədər, milli-mənəvi ənənələr qədər, dəyərlər qədər birləşdirən başqa bir vasitə yoxdur. Biz bu vasitədən daim istifadə etməliyik. Xüsusən, başqa ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar. Ona görə də mən arzu edərdim ki, hər bir ölkədə Azərbaycanca icmasında azərbaycanlılar həmrəy olsunlar, bir-birinin dərdinə yansınlar və bizim milli dəyərlərimizi birlikdə gözləsinlər, milli bayramlarımızı qeyd etsinlər... Azərbaycan dilini yeni nəsllə, uşaqlara çatdırmaq üçün müəyyən tədris imkanları yaratsınlar.

Birinci qurultayda məhz ulu öndərimizin təşəbbüsü ilə Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurası (DAƏŞ) yaradıldı. Bu gün də fəxr edirəm ki, ümummillilərin liderimiz həmin forumda mənim namizədliyimi "mənim dostum Qulamrza Səbri Təbrizi" kimi, DAƏŞ sədrinin birinci müavini vəzifəsinə təklif etdi. Mənim üçün həyatda bundan böyük və qiymətli mükafat olmayıb.

Onu da qeyd edirəm ki, xaricdə yaşayan soydaşlarımızın fəallığının artmasında, diasporlarımız arasında əlaqələrin yaradılmasında və onların fəaliyyətinin bir məcraya yönəldilməsində DAƏŞ-in çox mühüm rolu olmuşdur. Dünyanın bir sıra ölkələrində, o cümlədən İngiltərədə, ABŞ-da, Norveçdə... Azərbaycan dilini öyrənən məktəblər, dərnlər, kurslar təşkil etdik və oraya yüzlərlə dərs vəsaiti, bədii və tarixi əsərlər göndərdik. Azərbaycanın mədəni irsinin qorunması ilə bağlı müxtəlif tədbirlər, konfrans, seminar və simpoziumlar keçirdik.

Digər tərəfdən, Azərbaycanın qarşılaşdığı Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlı, habelə xalqımıza qarşı törədilmiş haqsızlıqlar - 20 Yanvar faciəsi, Xocalı soyqırımı, soydaşlarımızın Qərbi Azərbaycandan deportasiyası, güneyli bacı və qardaşlarımızın hüquqlarının pozulması və s. barədə əsl həqiqətləri dünyaya çatdırmağa çalışmışıq. Bundan başqa, Azərbaycanın geniş iqtisadi potensialını, təbiətini, turizmin inkişafı üçün gözəl imkanlarını təbliğ etməklə doğma Vətənimizə həm də xarici sərmayədarları cəlb etməyə səy göstərmişik.

Şəxsən mən, ömrünün 50 ildən çoxunu mühacirətdə keçirmiş və həyatını Azərbaycan diasporunun yaranmasına və inkişafına sərf etmiş bir azərbaycanlı kimi, çox sevinirəm ki, ulu öndərimiz Heydər Əliyevin siyasi kursu möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Dövlət başçımız diasporlarla işin təşkilini, bu sahədə daha səmərəli yollar axtarılmasını daim diqqət mərkəzində saxlayır.

Dünya Azərbaycanlılarının ikinci qurultayı məhz Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə keçirildi. Həmin qurultayda çıxış edən cənab İlham Əliyev xaricdə yaşayan soydaşlarımızın fəallığının artdığını, ayrı-ayrı ölkələrdə fəaliyyət göstərən diasporların işindəki uğurları qeyd etməklə yanaşı, əsas diqqəti qarşıda duran vəzifələrə yönəltdi. Qeyd etdi ki, xaricdə yaşayan soydaşlarımız daha da güclənməlidirlər, təşkilatlanma prosesi daha sürətlə getməlidir. Onlar yaşadıkları ölkələrin siyasi dairələrinə, siyasi təsisatlarına daha fəal inteqrasiya etməlidirlər. Eyni zamanda biznes aləmində yüksək mövqə qazanmaq üçün bütün imkanlardan istifadə etmək lazımdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin bu sahədə çox böyük xidmətlərindən biri də bu oldu ki, 2007-ci ilin mart ayında Bakıda Dünya Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I forumunu təşkil etdi. Həmin forumda Azərbaycan Prezidenti öz nitqində bildirdi ki, biz bu tədbiri Türkiyə-Azərbaycan diaspor forumu kimi nəzərdə tutmuşduq. Fəqət bu gün 48 ölkənin nümayəndəsi Azərbaycandadır və geniş mənada, bu gün beynəlxalq birlik Azərbaycandadır, bizim ətrafımızdadır. Bu, bizi daha da zənginləşdirir.

Prezident İlham Əliyev öz nitqində dedi: "Bugünkü forumun ən böyük önəmi və dəyərli bilərəm ki, tarixi nailiyyəti ondadır ki, artıq biz öz fəaliyyətimizi birləşdiririk. Əminəm ki, bu gündən sonra türk və Azərbaycan diaspor təşkilatları vahid orqanizm kimi çalışacaqlar. Bütün işlərdə öz fəaliyyətini əlaqələndirəcək, bizimlə, dövlətlərlə məsləhətləşmələr aparacaqlar...

Bizi narahat edən problemlər də var. İlk növbədə, bir daha demək istəyirəm ki, bizə - Türkiyəyə, Azərbaycana qarşı çox mütəşəkkil, böyük maliyyə imkanlarına malik olan dünya erməni diasporu, erməni lobbisi işləyir.

Bəlkə də yeganə ölkəlik ki, bizim əleyhimizə dünyanın istənilən yerində güclü təbliğat maşını, yenə də deyirəm, böhtan, yalan və tarixi təhrif edərək, bizi ləkəmlək istəyən qüvvə işləyir.

Bir tərəfdən, bu problem, digər tərəfdən, Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqları, Türkiyəyə qarşı əsassız ittihamlar, qondarma "soyqırımı"nın tanınması cəhdləri - bütün bunlar bizim xalqlarımıza qarşı yönəldilən əməllərdir. Xocalı soyqırımını törədən vəhşilər bizi soyqırımında ittiham edirlər və bəzi hallarda onların yalan təbliğatı uğurlar gətirir. Bir çox hallarda xarici ölkələrin onlar tərəfindən pulla, rüşvətlə ələ alınmış riyakar siyasətçiləri onların səsinə səs verirlər. Bu, ədalətsizliyin zirvəsidir. Bu, mənəviyyətsizliyin zirvəsidir. Biz buna qarşı mübarizə aparmalıyıq, aparmalıyıq və aparmalıyıq! Türk diplomatlarını qətlə yetirən, onlara qarşı terror aktları törədən erməni terorist təşkilatları nədənsə qınaq obyektinə çevrilmişdir. Onların məkrli hərəkətləri nədənsə, qınaq obyektinə çevrilmişdir. Avropa ölkələrində həbs olunmuş erməni terrorçuları bir müddətdən sonra azadlığa buraxılırlar. Bəs orada qətlə yetirilən bizim soydaşlarımız insan deyilmi? Biz bu ikili standartlara nə qədər göz yummalıyıq? Biz bununla nə qədər barışmalıyıq? Biz görürük ki, bəzi hallarda ədalət prinsipi tamamilə aradan qaldırılır. Biz bunun qarşısına nəyi çıxarmalıyıq? Ancaq göz gücümüzü, başqa amil yoxdur! Biz güclənməliyik, hərtərəfli - hərbi, iqtisadi, siyasi cəhətdən, bütün cəhətlərdən və birgə fəaliyyət göstərməliyik!"

Bu gün dünyada fikir Azərbaycanın xeyrinə dəyişir. Daha ermənilərin hay-küyü, yalanı, timsahsayağı göz yaşları, yaltaqcasına onun-bunun əlini-ayağını yalamaları keçmir. Bizlərdə belələri barədə deyərlər ki, "daha onların hənasının rəngi gedib". İndi Avropada vay-şivənə, qara-qışqırığa yox, təmkinli, məntiqi çıxışlara, konkret faktlara söykənən ağıllı təbliğata inanırlar. Ermənilər yüz ilə yaxındır ki, dəridən-qabıqdan çıxırlar ki, qondarma "erməni soyqırımı"nı dünyaya sırıslar. Hələ ki, bir şey alınmır, Heç alınmayacaq da. Dünya artıq "başibəlalı, fağır millət" qiyafəsinə girmiş ermənilərin canavar xislətinə, yırtıcı təbiətinə bələddir.

Deməli, Azərbaycan dövlətinin xarici siyasəti, dünya azərbaycanlılarının və diasporlarımızın fəaliyyəti düzgün istiqamətdədir.

Bu əziz bayramda bütün soydaşlarımızı Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü münasibətilə təbrik edir, onlara xoşbəxtlik, firavan həyat, ailə səadəti arzulayır və fikrimi ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Dünya azərbaycanlılarının I qurultayındakı son sözləri ilə bitirmək istəyirəm: "Qoy, çaylarımız qurumasın! Qoy ağaclarımız kəsilməsin! Qoy çirağımız sönməsin!" Amin!

Qulamrza Səbri TƏBRİZİ,
Dünya Azərbaycanlıları Konqresinin sədri,
Böyük Britaniyanın Edinburq Universitetinin professoru

“Xalq qəzeti”.-2011.-1 yanvar.-N 1.-S.5.

Uğurlu siyasət milli həmrəyliyimizi daha da möhkəmləndirir

Müharibələr, torpaqlarımızın bölünməsi və siyasi proseslər nəticəsində tarixin müxtəlif mərhələlərində soydaşlarımızın bir qismi doğma torpaqlarından dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələniblər. Amma məhrumiyyətlərə, məruz qaldıqları haqsızlıqlara baxmayaraq, soydaşlarımız heç vaxt öz mənliliklərini, milliliyini itirməmiş, azərbaycanlı adını hər yerdə uca tutmuşlar.

1920-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bolşeviklər tərəfindən işğalı, ötən əsrin otuzuncu illərində qırmızı imperiyanın repressiyaları, siyasi təqibləri bir çox azərbaycanlının doğma vətənindən mühacirət etməsi ilə nəticələnib. Təbii ki, soydaşlarımızın bir qismi işləmək, təhsil almaq məqsədilə də doğma yurdu tərk edərək başqa ölkələrdə qərar tutublar.

Azərbaycanın uzun illər sovet imperiyası əsarətində olması xaricdə yaşayan azərbaycanlıların vətənlə əlaqələrini məhdudlaşdırmışdı. Keçmiş sovet dövlətinin sərt qadağaları buna heç bir vəchlə icazə vermirdi. Yalnız Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra dünyaya səpələnmiş soydaşlarımızın tarixi vətənlə əlaqələrinə imkan yarandı. Bundan sonra dünya azərbaycanlılarının müstəqil Azərbaycan uğrunda vahid ideologiya ətrafında birləşmələri, yaşadıkları ölkələrdə Azərbaycanı tanıtmaları, Ermənistanın ölkəmizə hərbi təcavüzünün genişləndiyi bir vaxtda əsil həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə çatdırmaları və diaspor quruculuğu xüsusi aktualıq kəsb etməyə başladı.

İlk dəfə olaraq bu məsələyə xüsusi həssaslıqla yanaşan işə xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev oldu. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi "Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında" 1991-ci il 16 dekabr tarixli qərarı ilə dekabrın 31-ni Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü elan etdi. 19 il əvvəl ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə elan edilmiş milli-mənəvi birliyə çağırış olan bu gün ümumxalq mənafelemizin həyata keçirilməsi naminə soydaşlarımızın vahid ideya ətrafında sıx birləşməsi, ümumi milli diasporun formalaşması və lobbi fəaliyyətinin inkişafı prosesinin başlanğıcını qoydu. Lakin 1991-1993-cü illərdə hakimiyyətdə olan dairələrin diaspor quruculuğuna maraq göstərməmələri azərbaycanlıların yeni və güclü cəmiyyətlərinin yaradılmasına, soydaşlarımızın vətənlə əlaqələrinin genişlənməsinə, azərbaycançılıq ideyasının inkişaf etdirilməsinə, dünyaya səpələnmiş azərbaycanlıların həmrəyliyinə əldə olunmasına imkan vermədi.

1993-cü ildə Heydər Əliyevin xalqın yekdil arzusu ilə hakimiyyətə qayıdışı ölkədə davamlı sabitlik və iqtisadi tərəqqinin əsasını qoymaqla yanaşı, cəmiyyətdə dövlətçilik təfəkkürünün formalaşmasını təmin etdi, milli birliyi təmin etdi. Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı eyni zamanda ölkədə və dünyada azərbaycançılıq anlayışının milli təfəkkür tərzinə çevrilməsində mühüm rol oynadı. Ümummilli lider azərbaycançılığın ideoloji prinsiplərinin və əsaslarının formalaşmasını təmin etdi, qısa vaxt ərzində dünya azərbaycanlıları arasında milli dövlətçilik düşüncəsinin formalaşmasına xidmət edən ictimai münasibətlər sistemi yaratdı.

Elə buna görə də ən yeni tarixdə Azərbaycanın inkişafı, xarici dövlətlər sırasında öz mövqeyini qoruyub saxlaya bilməsi ilə bərabər dünya azərbaycanlılarının milli həmrəyliyinə əldə olunması ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi kursunun uğuru kimi qiymətləndirilir. Ulu öndər dünya azərbaycanlılarının müstəqil dövlətimiz və vahid məqsəd ətrafında birləşdirilməsi ideyasının müəllifidir.

Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycan dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində məskunlaşmış soydaşlarımız üçün milli iftixar, mənəvi dayaq və güvənc yeri oldu. Məhz Azərbaycandan kənarında yaşayan soydaşlarımıza ana vətənimizi unutmamağı tövsiyə edən Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə dünyanın bütün ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların, Azərbaycan icmalarının nümayəndələri ilk dəfə olaraq 2001-ci il noyabrın 9-10-da vətənimizə - Bakı şəhərinə toplaşaraq özlərinin I qurultayını keçirdilər. Bu qurultayın keçirilməsi milli idealların, azərbaycançılıq ideyalarının gerçəkləşməsi yolunda mühüm addım idi.

I qurultaydakı çıxışı zamanı Heydər Əliyev azərbaycançılığın nə qədər önəmli olduğunu, bu ideyanı daşıyanların daha aktiv fəaliyyət göstərmələrinin vacibliyini, Azərbaycanın haqq səsinin dünyaya çatdırılmasının nə qədər lazım olduğunu bir daha vurğulamışdı: "Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir".

Qurultaydan sonra xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi üçün Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi (indiki Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi) yaradıldı, Milli Məclis "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" qanun qəbul etdi. Komitənin yaradılması və müvafiq qanunun qəbulu dünya azərbaycanlılarının milli birliyi və təşkilatlanması

prosesini daha da sürətləndirdi, soydaşlarımızın öz tarixi vətəni ilə əlaqələrinin genişləndirilməsini təmin etdi, ölkəmizin tarixi və müasir həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasına stimül verdi.

Bu gün Heydər Əliyev yolunu davam etdirən Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan Respublikası Cənubi Qafqaz bölgəsinin lider dövlətinə və bütün dünya azərbaycanlılarının qürur yerinə çevrilib. Azərbaycan dünyada analoqu olmayan bir sürətlə inkişaf edir. Cəmiyyət və dövlət həyatının bütün sahələri müasir dünya standartları əsasında qurulur. Getdikcə artan imkanlarımız xalqımızın maraqlarını və tələbatını daha dolğun ödəməyə kömək göstərir.

Fərəhli haldır ki, əsas ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş milli həmrəylik və azərbaycançılıq amalının şüurlarda və qəlblərdə möhkəm yer tutmasına yönəlmiş uzaqgörən dövlət siyasətini inamla davam etdirən Prezident İlham Əliyevin ötən 7 ildə bu sahədə həyata keçirdiyi fəaliyyət ardıcıl və sistemli səciyyə daşıyır. Müxtəlif illərdə Azərbaycanın xarici ölkələrdəki diplomatik korpusunun nümayəndələri ilə keçirdiyi görüşlərdə cənab İlham Əliyev diaspor quruculuğu işini xarici siyasət sahəsində prioritet istiqamətlərdən biri kimi qiymətləndirib. Dövlət başçısının sərəncamı ilə 2006-cı il martın 16-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsi də diaspor quruculuğu işinə yeni təkan verməklə yanaşı, ötən 7 ilin ən əlamətdar hadisələrindən biri kimi yadda qalıb. Hər il Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü münasibətilə xalqımıza ünvanladığı təbriklərdə dövlətimizin başçısı diaspor təşkilatlarının fəaliyyətindən söz açmaqla bərabər, soydaşlarımıza ən xoş arzularını çatdırır. Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü və Yeni il münasibətilə Azərbaycan xalqına təbrikində Prezident İlham Əliyev deyib: "Mən dünyada yaşayan bütün soydaşlarımızı bu bayram münasibətilə ürəkdən təbrik etmək istəyirəm. Onlar bilməlidirlər və bilirlər ki, onların arxasında güclü, qüdrətli, müasir, azad Azərbaycan dövləti dayanır. Azərbaycan onların dayağıdır, onların arxasıdır. Onlar da yaşadıkları ölkələrdə Azərbaycanı təmsil edirlər və ölkəmizin maraqlarının təmin edilməsinə gündəlik fəaliyyətləri ilə öz töhfələrini verirlər. Dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar bilirlər ki, Azərbaycan dövləti daim onlarla bərabərdir, onların fəaliyyətini izləyir, onların qayğıları ilə yaşayır. Dünyada mövcud olan Azərbaycan diaspor təşkilatları da öz səmərəli fəaliyyətləri ilə bizim gücümüzü artırırılar".

Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi ümummillî lider Heydər Əliyevin ən böyük arzularından biri idi. Son 7 ildə xalqımız azərbaycançılıq ideyası və Prezident İlham Əliyevin ətrafında sıx birləşməklə ulu öndərin ideyalarına sadiqliyini nümayiş etdirib. Fərəhli haldır ki, Heydər Əliyev yolunun davam etdirilməsi, Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi uğurlu daxili və xarici siyasət nəticəsində ölkəmizin qüdrətlənməsi dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyini daha da gücləndirir və əzəmətli edir. Bunu dekabrın 31-də Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü münasibətilə keçirdikləri tədbirlər də təsdiqləyir.

“Azərbaycan”.-2011.-6 yanvar.-N 2.-S.1.

Bizim bir vətənimiz var - Azərbaycan!

İctimaiyyətimiz arasında belə bir süni yaradılmış ənənə var. Küçədə, tədbirdə, televiziya verilişlərində biri özünü təqdim edəndə, doğulduğu bölgənin adını çəkəndə, fikrini sona çatdırmamış digəri o tərəfdən qayıdır ki, Azərbaycanı bölgələrə bölməyin, biz hamımız azərbaycanlıyıq. Bu fikri söyləməklə biz azərbaycanlı olduğumuzu görəsən, inkar etmiş olmuruq? Biz naxçıvanlı, qarabağlı, irəvanlı, lənkəranlı, ağıdamlı, gəncəli, tovuzlu, zaqatalalı, qusarlı olmasaq azərbaycanlı ola bilərikmi? Olarıqsa necə?

Xəritədə Azərbaycana baxın. Azərbaycan ümumi regionun, ümumi bölgənin, ümumi coğrafi ərazinin adıdır. Azərbaycan dövlət adıdır, vətən adıdır. Bu vətən, dövlət adı kiçik torpaq, daş dənələrindən, kənddən, qəsəbədən, şəhərdən, regiondan, ərazidən, bölgədən ibarətdir. Və biz niyə bölgələrimizin adını çəkməməliyik? Çəkən kimi də ağızımızdan vurmalıdırlar ki, biz hamımız azərbaycanlıyıq.

Niyə? Bu insanlara sual edirəm, mənə Azərbaycana göstərin. Göstərə bilməyəcəklər, göstərəndə də Naxçıvanı, Bakını, Şəkini, Tovuzu, Qazaxı və s. göstərəcəklər. Deməli, Azərbaycan bu bölgələrdən ibarətdir.

Biz Azərbaycan və azərbaycanlı deyəndə nə başa düşməliyik? Fəlsəfə elmində universalıya, ideya anlayışları vardır. Azərbaycan sözü də ideyadır, universalıyadır. Universalıya termini ümumi anlayışları, yəni xassələri (qəhvəyi, dəyirmi) və növləri (insan, at və s.) ifadə edir. Biz bütün adları, bölgələri sadalamaq əvəzinə, ümumi addan, ideyadan, universalıyadan, yəni Azərbaycan və azərbaycanlı sözündən istifadə edirik.

Fəlsəfədə buna hissə və bütövün qarşılıqlı əlaqəsində deyirlər. Yəni söz cümlənin bir hissəsi olduğu kimi, cümlə abzasın bir hissəsi olduğu kimi, fərd də bütövün - ailənin, qonşunun, cəmiyyətin bir hissəsidir. Naxçıvan, Qarabağ Azərbaycanın bir hissəsi olduğu kimi, naxçıvanlı da, qarabağlı da azərbaycanlı kimliyinin bir hissəsidir.

Biz cümləni anlamaq üçün, sözləri anlamalıyıq, amma biz sözlərin mənasını düzgün başa düşmək üçün həmçinin cümləni başa düşməliyik. Biz naxçıvanlı, qarabağlı və s. sözünü düzgün başa düşmək üçün azərbaycanlı, azərbaycanlı sözünü düzgün başa düşmək üçün isə naxçıvanlı, qarabağlı sözünü düzgün başa düşməli və dərk etməliyik. Azərbaycan hissələrin, bölgələrin, regionların ümumi adı, azərbaycanlı isə bu hissələrdə, bölgələrdə, regionlarda yaşayan insanların ümumi kimliyidir.

Bəzi fərdlər, şəxslər haralısən sualını, sözünü niyə düzgün anlamır, dərk etmir? Bunun səbəbi haralısən kəlməsinin, sözünün təhrif olunmasıdır, düzgün dərk edilməməsidir. Haralısən kəlməsi indoktrinasiya edilib. İndoktrinasiya termini altında o başa düşülür ki, insan xarici təsir altında müəyyən nöqtəyi-nəzəri həqiqət olaraq qəbul edir. Haralısən kəlməsi ilə azərbaycanlı kəlməsinin arasındakı ziddiyyətdə, bizim əsaslandırmaq istədiyimizlə, bizim əsaslandırma bildiyimizin arasındakı ziddiyyət yatır.

Haralısən kəlməsinin təhrif olunması ona gətirib çıxarıb ki, vətən kəlməsi də təhrif olunub. Düşmənin əsas məqsədi bizim təfəkkürümüzə vətən kəlməsini təhrif etməkdir.

Bu gün didərginlərimizdən, qaçqınlarımızdan (necə də çətindir bu kəlmələri yazmaq) səfirlər, beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri soruşanda ki, sizə burada bundan da yaxşı şərait yaradılsa, itirilmiş torpaqlarınıza, kəndlərinizə qayıtmaq istəyərdimizmi? Suala bax! Qaçqın - əlbəttə ki, biz vətənimizə qayıtmaq istəyirik, vətənimizdə ölmək istəyirik. Vətən deyəndə -itirilmiş torpaqlarımız, kəndlərimiz, şəhərlərimiz, doğulduğumuz bölgə nəzərdə tutulur. Qaçqın bu cavabı verərkən vətəmindədir, lakin doğulduğu bölgədə, bundan öncə yaşadığı regionda deyil.

Haralı kəlməsini söyləməməklə, düzgün başa düşməməklə vətən, bölgə anlayışlarını eyniləşdirmişik. Düşmən istədiyinə çatıb. Doğulduğumuz bölgəni, yəni hissəni bizə vətənə, ümumiyyə çevirib, anladıb. Şüurumuza yeridiblər ki, tək doğulduğumuz, yaşadığımız bölgə vətəndir.

Haralısən kəlməsini işlətməmək təfəkkürünü bizdə imperiya yaradıb. Çünki birdən haralısən kəlməsini işlədərsən, vətənin coğrafiyasını tanıyarsan. Biz haralısən kəlməsini deməklə vətəni hissələrə bölmürük, hissəni, bölgəni bütövləşdiririk, bizim edirik. Bir neçə bölgə, hissə birləşəndə yeni ad, anlam yaranır. Bu yeni ad, vətən adıdır. Biz çəkinmədən haralı olduğumuzu, doğulduğumuz bölgənin adını deməliyik.

Qarabağda bütün bölgələrin insanları döyüşübdür, şəhid olubdur. Amma 1991-1993-cü illərdə, müharibə dövründə belə bir deyim var idi: Qarabağda mən niyə döyüşməliyəm, qarabağlı döyüşsün, mənim vətənim deyil ki?! Bu təfəkkürü, düşüncəni imperiya daha çox böyük şəhərlərdə yaratmışdı. İnsanlarımıza təbliğ etmişdilər ki, yalnız doğulduğunuz, yaşadığınız yer, bölgə sənin vətənidir. Bakıda, Sumqayıtda, Zaqatalada, Qusarda doğulmusan, Qarabağdan sənə nə?! İmperiya məqsədlərini həyata keçirtmək üçün insanlarımızı vətən kəlməsini, öz (imperiya) dilində anlatmışdı. Bölgələrimizin adını bizə unutturmağa çalışırdılar. Biz bölgələrimizin adını unuttuqca, düşmən torpaqlarımızı özəlləşdirirdi. İrəvanı, Dərbəndi, Təbrizi, Borçalını, Kərkükü.

Gələn bir-birimizdən haralısən soruşmaqla Tanrının cızdığı vətən sərhədlərini tanıyaq, Təbrizi, Borçalını, Dərbəndi, Kərkükü, Qarsı. Keçmişdə bizim olan vətən hissələrini bu gün bizim olmasa da, haralı

kəlməsi ilə ən azı bizim edək. Gəlin biz haralı olduğumuzu unutmayaq, sərhədlərimizi unutmayaq. Gəlin vətən hissələrinin, vətən bölgələrinin adını çəkməklə vətənimizin sərhədlərini tanıyaq, böyüklüyünü dərk edək, görək. Axı bizim vətən sərhədləri kosmosda, göydə, səmada daha böyükdür. Bir vaxtlar torpaqda da böyük idi. Keçmişdə bizə bu sərhədləri tanıdıblar, göstəriblər. Yerdə birləşə, bütövləşə bilmiriksə, göydə, kosmosda birləşək, bütövləşək. Tanrı göydə bizim yanımızdadır, bizim tərəfimizdədir, yəni haqqın tərəfindədir.

Biz bu gün daha çox qarabağlı, təbrizli, borçalılı, dərbəndli, kərküklü, irəvanlı olmalıyıq ki, azərbaycanlı olaq. Onlarsız olamırıq və ola da bilmərik. Həmin bölgələr vətən adlı canlı bədənin itirilmiş orqanlarıdır, başdır, beynidir, qoludur, gözüdür və s.

Əslən olduğumuz bölgələr, babalarımızın, atalarımızın doğulduğu bölgələrdir. Gəlin bir-birimizdən haralısan soruşmaqla - naxçıvanlıyam, qarabağlıyam deməklə həm azərbaycanlı olduğumuzu, həm də bu bölgələrin Azərbaycanın olduğunu bir daha təsdiq edək. Haralısan kəlməsindən qorxmayaq. Qorxduqca bölgələrimizi itiririk. Biz həqiqi azərbaycanlı o vaxt olacağıq ki, itirdiyimiz bölgələri qaytaraq, bütöv olaq. Azərbaycan başqaları üçün tək dövlət adıdır, bizim üçünsə həm də vətən adıdır.

Doğulduğumuz bölgə, vətən səmasını ilk dəfə gördüyümüz, vətən torpağına ilk dəfə ayaq basdığımız, vətən kəlməsini ilk dəfə eşitdiyimiz məkandır. Vətən ilk dəfə doğulduğumuz yerdən, məkandan başlayır. Biz o hissəni necə dərk ediriksə, seviriksə, vətənimizi də o cür dərk edirik, sevirik.

Su gəminin altında olanda onu üzdürür, içinə dolanda batırır. Hər bir söz düzgün ifadə olunmalı, doğru dərk edilməlidir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev regionlara səfəri çərçivəsində Naxçıvanda olarkən, əslən naxçıvanlı olduğunu və bununla fəxr etdiyini söylədi. Cənab prezident bununla cəmiyyətə mesaj verdi - bölgə, region anlayışını düzgün dərk etmək, düzgün anlamaq lazımdır. Gəlin bizlər də haralı kəlməsini işlədək, adiləşdirək. Başımız üzərində qılınc kimi saxlamayaq. Haralı kəlməsindən özümüzdə potensial düşməni düzəltməyəq. Azərbaycanlı bizim soyadımız! Adlarımızı söyləyəq!

Bəzi siyasi partiyalar və mətbuat orqanları öz məqsədlərini həyata keçirmək üçün bu çirkin üsuldan istifadə edirlər. Mən deməyim naxçıvanlıyam, qarabağlıyam və s. Düşməni desin? Kimlərdi bunu istəyənlər? Biz haralı olduğumuzu söyləyəndə - naxçıvanlıyam, qarabağlıyam deyəndə, niyə azərbaycanlı olduğumuzu başa düşməyəq? Niyə bir daha biz azərbaycanlıyıq deyəq?

Bir-birimizə yeri gəldi-gəlmədi həm "biz hamımız azərbaycanlıyıq", həm də qarabağlıyam, naxçıvanlıyam deməməliyik. Məgər bilmirik azərbaycanlıyıq? Tanıya bilmirik bir-birimizi, özümüzdü? Çox vaxt da, pis mənada işlədirik "biz azərbaycanlıyıq daa...". Ümumi insan psixologiyasına aid olan mənfilikləri tək özümüzdə aid edirik, guya təkə yaltaq, satqın bizdə var!

Gəlin doğulduğumuz bölgələrin adı ilə bir-birimizə böhtan atmayaq, bir-birimizi şantaj etməyəq! Azərbaycanlı olmaq haralısan kəlməsindən, sözündən başlayır. Biz haralı olduğumuzu unutduqca Azərbaycan kiçilib, balacalaşır.

Qanun insana nəyi etməli, nəyi etməməli olduğunu müəyyənləşdirir. Gəlin biz də məişət qanunlarımızla yaşayaq. Məişət qanunları ilə formalaşan insan dövlət qanunlarını daha yaxşı dərk edir. Məişət qanunu insanı formalaşdırır, dövlət qanunu isə insanlar, dövlətlər, cəmiyyətlər arasında münasibətləri müəyyən edir. Məişət qanunları dövlət qanunlarının mənbəyidir. Gəlin məişət qanunlarımızla yaşayaq, dövlət qanunlarımızla münasibət quraq. Bu gün güclü dövlətlərin meydana çıxması, dövlət qanunları ilə məişət qanunlarının sintezi ilə mümkündür.

Məişət qanunları yazılı yox, kodlarla ötürülür, yaddaşa daşınır. Bəlkə bizim ailə sistemimizi məişət qanunları işləməsin deyə dağıdırlar. Məişət qanunları ailədə təbliğ edilməli, yaşadılmalıdır. Uşaq ikən insanlarımızı laylalarla, milli adətlərimizlə, dini qanunlarımızla formalaşdırmalıyıq. Uşaq hələ dərk etmir, qulağına pıçıldamaq lazımdır. Necə ki, düşməni pıçıldayır "türk sənin düşmənidir". Adamın bu sözü eşidən qulağı kəsməyi gəlir. Bir çox dövlətlərdə uşaqlar, gənclər kilsədə formalaşır, məscidlərdə formalaşır, hətta dövlət siyasəti də. Artıq uşaq dərk etməyə başlayanda bilir ki, pis nədir, yaxşı nədir, düşməni kimdir, dost kimdir. Nə düşməni, nə dost heç vaxt dəyişmir, millətlər üçün də. Uşaq ailədən cəmiyyətə hazır gəlməlidir.

Ümummillə liderimiz Heydər Əliyev türk dövlətlərinin təhsil nazirlərindən soruşmuşdu - bizim "Şahnamə"miz nə vaxt yazılacaq? Həmin tədbirdə türkiyəli təhsil naziri ümummillə liderimizin bununla nəyə işarə etdiyini anladığını bildirmişdi. Nə oldu bəs?

Nə vaxt yazılacaq azərbaycançılıq ideologiyasının əsasları? Vaxtımız çoxdu hələ? Yaşadığımız regionun - Şərqi bu ideologiyaya ehtiyacı var. Gəlin dünyanı ehtiyacsız qoymayaq. Biz həmişə dünyanı fikirləşmişik axı. Axı biz özümüzdən çox başqasını düşünürük. Gəlin dünyanı tanıyaq. Biz başqalarını tanımayınca özümüzdə tanımayacağıq. Biz dəyişməliyik, keçmişə dəyişmək üçün yox, keçmişə qayıtmaq üçün. Axı bizim keçmişimiz, tariximiz, sərhədlərimiz böyükdür. Biz özümüzdə qayıdanda daha böyük oluruq.

Bizim bir Vətənimiz var - Azərbaycan! Bizim alt qatımız türk, üst qatımız azərbaycanlıdır. Azərbaycançılıq türkçülüynün müasir formasıdır, yəni yeni türk düşüncəsidir. Yeni Türk kimliyidir. Necə ki

İngilislər amerikalı oldular, yeni İngilis düşüncəsi yaratdılar, dünyanı fəth etdilər. Bu gün də amerikalılar məişətlərində İngilis olduqlarını təbliğ edirlər, yaşadırlar.

Bu gün Azərbaycançılıq fəlsəfəsi, ideologiyası artıq yeni mərhələyə keçib. Bunu bütün türk dövlətləri anlamalı və dəstəkləməlidir. Azərbaycançılıq fəlsəfəsi, ideologiyası türk birliyinin əsasıdır və nəticələri göz önündədir. Biz artıq bu günü yox, sabahı yox, birisigünü görməliyik, düşünməliyik.

Azərbaycançılıq fəlsəfəsi alt qatı daha qatılaşıdırmaq, daha möhkəmləndirməkdir! Azərbaycançılıq fəlsəfəsi, düşüncəsi türk varlığının immunitetidir! Azərbaycançılıq dövlətçilik düşüncəsidir!

Azərbaycançılıq fəlsəfəsinə, düşüncəsinə bütün şərqin, bütün dünyanın ehtiyacı var. Biz hələ bu gün kiçik Azərbaycana böyük dünyanı yerləşdirmişik və mütləq bir gün dünyada Böyük Azərbaycana yer olacaq. Böyük Azərbaycan dünyada öz yerini tutacaq!

Bizim üzümüz nə şərqə, nə qərbə, nə şimala, nə cənuba olmamalıdır. Bizim üzümüz göyə olmalıdır. Göyə inanmalıyıq. Göy həm də bizim əzəli yerimizdir. Bizim yerdə nə işimiz var axı?! Göy özümüzük! Kimin üzü qalıbsa üzünü Göyə tutsun! Göy onu tutacaq, Göy onu qoruyacaq!

Bizim ürəyimizdə, torpağımızda hamıya yer var, hətta yeri olmayanlara da.

Biz bu gün xarici ölkələrdə bölgələrimizin adını daşıyan cəmiyyətlər yaratmalıyıq. Dünyaya bölgələrimizin adını tanıtmalıyıq, bizim olduğuna söyləməliyik. Biz bunu etmədikcə düşmən edir, bölgələrimizi öz adlarına çıxırırlar necə ki, bu gün Qarabağı, Naxçıvanı öz adlarına çıxırırlar, dünyada təbliğ edirlər. Yaxın zamanlarda Naxçıvanda keçirilən Türk Dövlətlərinin Sammiti - bölgələrimizin dünyada tanınmasında, düşünülmüş, önəmli atılan addımlardan biri idi.

Böyük ideyaları, fikirləri zaman, vaxt vəərəqləyir, ya təsdiq edir, ya inkar. Bu gün dünyada və regionumuzda gedən proseslər, baş verən hadisələr Azərbaycançılıq fəlsəfəsinin nə qədər böyük, əhəmiyyətli olduğunu bir daha təsdiq etdi.

Azərbaycan fərqli dəyərlərin yaşadığı, ümumi dəyərlərin birləşdiyi, bütövləşdiyi məkandır! Azərbaycançılıq birgə olmaq, bütöv olmaq, bir olmaq deməkdir!

Çeçenistanın şəriət məhkəməsi bir neçə çeçenə ölüm hökmü çıxarmışdı, içlərində bir azərbaycanlı da var idi. Onları zibillikdə güllələdilər. Çeçenistanın səhra komandirlərindən biri bəyanat verdi: Şəriət məhkəməsinin çıxardığı qərar ədalətlidir, onlar güllələnməli idilər, lakin onları güllələyənlər bir şeyi unudublar, çeçeni zibillikdə güllələmək olmaz! Allah, Allah, millətində olan münasibətə bax!

Düşmən bizim kimliyimizi heç vaxt unutmayıb, gəlin biz də unutmayaq! Gəlin biz də öz cinayətkarımıza, ziyalımıza və s. azərbaycanlı olduğu üçün hörmət edək, qiymətləndirək! Azərbaycanlı olmaq bizim qürur yerimizdir!

Şahmatı şaha görə oynayırlar. Bizim bir şahımız var - Azərbaycan! Gəlin bir yerdə Azərbaycan üçün oynayaq! Biz mənəviyyatımızdan doğan bütün vasitələrlə Azərbaycan adlı gəmini dünya okeanında üzdürməliyik.

Gəlin başqalarına özümüzü azərbaycanlı kimi təqdim edək, ümuminin ifadəçisi kimi!..

Rza Rzayev
r.rza@box.az

“Ədalət”.-2011.-13 yanvar.-N.6.-S.6.

Dünya azərbaycanlılarının birliyinin və həmrəyliyinin əsasını azərbaycançılıq ideyası təşkil edir

Professor Azər Kərimov: Müstəqil Azərbaycan dövləti dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinin güclü faktoru, onların təşkilatlanması, beynəlxalq aləmdə nüfuzlu bir qüvvə kimi çıxış etməsi üçün etibarlı dayaq nöqtəsidir

Xaricdə yaşayan digər vətənpərvər soydaşlarımız kimi, onun da əsas amalı Azərbaycana xidmət etmək, ölkəmizin diaspor siyasətinin reallaşmasında üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gəlməkdir. 20 ilə yaxındır ki, Çexiyada Azərbaycan həqiqətlərini təbliğ edən soydaşımız, texnika elmləri doktoru, professor Azər Kərimov 1951-ci ildə Bərdə rayonunun Yeni Daşkənd kəndində anadan olub. Orta məktəbi əla qiymətlərlə, Azərbaycan Politexnik İnstitutunun (İndiki Texniki Universitet) İqtisadiyyat fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirib. Moskvada aspiranturada təhsil aldıqdan sonra dissertasiya işini müvəffəqiyyətlə müdafiə edərək elmlər namizədi adını alıb. Yenidən Bakıya qayıdaraq pedaqoji fəaliyyətini davam etdirib. Səmərəli müəllimlik fəaliyyətinə görə, Ümumittifaq Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən “dosent” elmi vəzifəsinə layiq görülüb. Moskva şəhərində ikiillik xarici dil kursunu keçəndən sonra 1987-ci ildə Azərbaycan SSR Təhsil Nazirliyi və Xarici İşlər Nazirliyinin təqdimatı ilə müsabiqəyə buraxılıb və 20 namizəd arasında qalib gələrək pedaqoji fəaliyyətini davam etdirmək üçün keçmiş Çexoslovakiyaya göndərilib. Müəllim kimi ona ayrılan vaxtın sona çatmasına baxmayaraq, Çexoslovakiya Texniki Universitetinin rəhbərliyi keçmiş SSRİ tərəfinə Azər Kərimovun daha bir neçə il bu ölkədə qalması xahişi ilə müraciət edib. Yalnız 1990-cı ilin yanvar hadisələri zamanı Bakıya qayıdan Azər Kərimovu az sonra universitet rəhbərliyi təkidlə geri çağırıb.

1994-cü ildə Slovakiyada doktorluq dissertasiyasını müdafiə edib. Altı ay müddətində pedaqoji və elmi fəaliyyətinə, nəşr etdirdiyi kitablara, metodiki göstərişlərə görə, “professor” elmi adını qazanıb. Hazırda, Çexiya universitetlərində dərs deyən yeganə azərbaycanlı müəllimdir.

Bu fəaliyyətlə yanaşı, Çexiya-Azərbaycan Elm və Mədəniyyət Mərkəzinin rəhbəri olan Azər Kərimov, eyni zamanda, Beynəlxalq Diaspora Mərkəzinin Avropada təmsilçisi kimi, ölkəmizlə bağlı həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə çatdırır. Altı dildə sərbəst danışır. Avropada və dünyada Azərbaycan diasporunun möhkəmlənməsi işində də hərtərəfli fəaliyyət göstərir.

Onu da vurğulamaq yerinə düşər ki, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 2001-ci ildə Bakıda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayının nümayəndəsi olan Azər Kərimovun Avropadakı fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilib və o, Dünya Azərbaycanlılarının Koordinasiya Şurasının üzvü seçilib.

“Yeni Azərbaycan” qəzetinə açıqlamasında ölkəmizin diaspora siyasətinə toxunan A.Kərimov deyib ki, ötən dövr ərzində dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinin möhkəmləndirilməsi, məzmunca zənginləşdirilməsi üçün xeyli iş görülmüşdür: “Azərbaycanlıların həmrəyliyi ideyası ictimai təşəbbüslərdən və arzulardan əməli işə çevrilib, dövlət siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri səviyyəsinə qaldırılıb. Bu isə, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların öz milli dövləti-Azərbaycan Respublikası ətrafında sıx birləşməsi prosesinə güclü təkan verir, milli birlik ideyasının inkişafında mühüm rol oynayır. Ən əsası odur ki, təşkilatlanma güclənir, Azərbaycan xalqına və millətinə mənsubluq hissəsinə əsaslanan azərbaycançılıq ideyası bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar arasında geniş yayılır”.

Onun sözlərinə görə, Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin gücləndirilməsi istiqamətində Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin əvəzsiz xidmətləri xaricdəki hər bir soydaşımız üçün bir məktəb və nümunədir: “Dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş soydaşlarımız arasında əlaqələrin genişlənməsi və intensivləşməsi, Avropa ölkələrində Azərbaycan diasporunun və lobbisinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi bu gün xüsusilə vacibdir. “Dünyada yaşayan hər bir azərbaycanlı üçün müstəqil Azərbaycan Respublikası vardır və o, bütün azərbaycanlıların Vətənidir - hamı bu Vətən uğrunda çalışmalıdır” - fikrini uzaqgörənliklə söyləmiş Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin bu istiqamətdə Avropa dövlətlərində və dünyanın digər ölkələrində soydaşlarımızla görüşləri çox əhəmiyyətli olub. Bu tövsiyələr soydaşlarımız arasında əsl vətənpərvərlik devizinə çevrilib.

Dünya azərbaycanlılarının birliyi və həmrəyliyinin əsasını, azərbaycançılıq və dövlətçilik ideyaları təşkil edir. Azərbaycançılıq ideyası, hər şeydən əvvəl, xalqımızın milli mənlilik şüurunun, milli-mənəvi dəyərlərinin, dilinin, mədəniyyətinin, əsrlərin sınağından çıxmış adət-ənənələrinin yaşadılmasını, bu ideya əsasında bütün azərbaycanlıların tarixi Vətənlə və öz aralarında birliyinin yaradılmasını nəzərdə tutur”.

A. Kərimov bildirib ki, müstəqil Azərbaycan dövləti dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinin güclü faktoru, onların təşkilatlanması, beynəlxalq aləmdə nüfuzlu bir qüvvə kimi çıxış etməsi üçün etibarlı dayaq nöqtəsidir: “Azərbaycan dövləti xalqımızın tarixən dünya mədəniyyətinə verdiyi zəngin maddi, mənəvi-əxlaqi, intellektual sərvətlərinin müdafiəçisi və sahibidir. Dünya azərbaycanlılarının ən mühüm, müqəddəs vəzifələrindən biri Azərbaycan xalqının tarixi nailiyyəti, bütün dünya azərbaycanlılarının mənəvi-siyasi iradəsinin nəticəsi olan müstəqil dövlətçiliyi qoruyub saxlamaqdan, milli dövlətimizin beynəlxalq birlikdə

özünəməxsus yer tutmasına nail olmaqdan ibarətdir. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin mövcudluğu, onun demokratik, dünyəvi, hüquqi cəmiyyət yaradılması yolu ilə inamla irəliləməsi yalnız Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının deyil, bütün dünya azərbaycanlılarının milli müstəqillik və dövlətçilik təfəkkürünün inkişafına, onların həmrəyliyinə təkan verir. Bu baxımdan, Avropa və dünya məkanında yaşayan azərbaycanlılar arasında intensiv əlaqələrin genişlənməsi, onların yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəal iştiraklarına, güclü Azərbaycan diasporunun yaradılmasına, fəaliyyətinin güclənməsinə, digər xalqlar və dövlətlərin müstəqil Azərbaycan dövlətini daha yaxından tanıması işinə xidmət edir. Buna görə, soydaşlarımız Azərbaycan dövlətçiliyi ideyaları ətrafında sıx birləşməli, ümummillə məsələlərdə sarsılmaz həmrəylik nümayiş etdirməli, bu məqsədlə azərbaycanlı icmalarının, mədəniyyət mərkəzlərinin və dostluq cəmiyyətlərinin imkanlarından geniş istifadə olunmalıdır. Dünya azərbaycanlılarının birliyi, həmrəyliyi onların daimi yaşadığı ölkələrdə və bütün dünyada güclü və monolit bir qüvvə kimi çıxış etmələrinə, öz milli və vətəndaş haqlarını daha dolğun qorumalarına da əhəmiyyətli təsir göstərməkdədir”.

Müsaibimiz deyib ki, bu gün dünya azərbaycanlılarının əsl milli özünüdərk və ümummillə ideya - azərbaycançılıq, müstəqil dövlətçilik və milli-mənəvi dəyərlər ətrafında birləşməsi prosesi uğurla davam edir: “Bu gün öz tarixinin məsul və şərəfli mərhələsini yaşayan dünya azərbaycanlıları vahid bir xalqı, bir milləti, bir tarixi Vətəni təmsil edirlər. Azərbaycanlılar dünyanın bütün ölkələrində Azərbaycan mədəniyyətinin, dilinin, adət-ənənələrinin, mentalitetinin layiqli daşıyıcıları kimi çıxış etməlidirlər. Buna görə də, harada yaşamasından asılı olmayaraq, milli adət-ənənələrin, mədəni-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanması, gənc nəsə ötürülməsi dünya azərbaycanlılarının tarixi Vətən qarşısında müqəddəs borcudur”.

Azər Kərimov onu da bildirib ki, Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin həyata keçirdiyi uğurlu siyasət diaspor quruculuğu işinin daha da təkmilləşdirilməsini, dünya azərbaycanlıları arasında ideya birliyinin möhkəmləndirilməsini özündə əks etdirir: “Təqdirəlayiqdir ki, son dövrdə Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları arasında sıx səmərəli əməkdaşlıq əlaqələri yaradılıb. Hər bir azərbaycanlı müstəqil Azərbaycan dövlətini, azərbaycançılıq ideologiyasını, əsası Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan və Prezident İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilən diaspora siyasətimizi təbliğ etməli, müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu olan Ulu öndər Heydər Əliyevin “Vətən birdir və hamı bu vətənə xidmət etməlidir” tövsiyəsini rəhbər tutaraq, dünya, o cümlədən, Avropa dövlətlərində Azərbaycan diasporunun inkişaf etdirilməsi, möhkəmləndirilməsi istiqamətində üzərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirməlidir”.

Beynəlxalq Diaspor Mərkəzinin (BDM) Avropa nümayəndəliyinin rəhbəri Azər Kərimov təmsil olunduğu qurum tərəfindən xarici ölkələrdə çeşidli tədbirlərin keçirildiyini, Azərbaycan lobbichiliyinin formalaşması istiqamətində bir sıra mühüm işlərin görüldüyünü, tanınmış siyasət adamları, ictimai xadimlər, alimlərlə əməkdaşlığın genişləndirilməsinə nail olunduğunu vurğulayıb.

Hazırda, ölkəmizin öz tarixinin çox mühüm və məsul bir dövrünü yaşadığını deyən A.Kərimov sonda bir daha vurğulayıb ki, hər birimiz bu dövlətin çiçəklənməsi uğrunda mübarizə aparmalıyıq: “Harada yaşamağımızdan asılı olmayaraq, bizi orada yaşamağa, mübarizə aparmağa, adını şərəflə qorumağa məcbur edən sevgi-torpağımıza, Vətənimizə, dövlətimizə olan sevgimizdir. Vətənimizin sivil dövlətlər səviyyəsində olması, daim inkişaf etməsi üçün əlimizdən nə gəlirsə onu etməliyik. Hansı xalqın, millətin, mədəniyyətin nümayəndəsi olduğumuzu heç vaxt unutmamalı, əldə etdiyimiz nəticələri, uğurları Vətənimizə həsr etməliyik”.

Nadir AZƏRİ

“Yeni Azərbaycan”.-2011.-25 yanvar.-N.13.-S.5.

Azərbaycançılıq ideologiyasına xidmət etməyən sənət adamları da var

Nurəddin Mehdixanlı: "Dünyanın hər yerində Azərbaycanı sevənlər yaratmalıyıq"

Bütün zamanlarda mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın, musiqimizin, incəsənətimizin, ictimai fikrimizin içində böyük bir Azərbaycançılıq ideologiyası yaşayıb. Bu ideologiyanı yaradıb təbliğ edənlər məfkurə adamları olub. Ona həyatı boyu sadıq qalan böyük AZƏRBAYCANLILAR bunu daim var eləməkdən ötrü oddan-alovdan keçib.

Çar Rusiyası dövründə də, sovet dönəmində də Azərbaycançılıq ideyasını yayan ziyalılar, fikir adamları təqib edilib, həbs düşərgələrinə atılıb. Bu müqəddəs hissi bizə yadlaşdırmağa çalışıblar, lakin yaddaşdan-yaddaşa ötürülən Azərbaycançılıq ideologiyası bütün qadağaları adlayaraq günümüzə gəlib çıxıb.

Azərbaycançılıq ideologiyası mədəniyyət və incəsənətimizdə öz əksini necə tapır, onun təbliğatı həyata keçirilirmi?

Müasir mədəniyyət və incəsənətimiz, ədəbiyyatımız tamamilə Azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasına yönəldilməsə də, sənət adamları arasında bu hissi öz əsərlərində təbliğ edənlər az deyil. Tez-tez deyirlər ki, çağdaş Azərbaycançılıq ideologiyası fundamental şəkildə işlənilib cəmiyyətə təqdim edilməlidir. Nədənsə, belə məsələlərdə mütləq qələm-kağızdan yapışıraq. Əslində isə belə məsələlərin beyinlərdə, şüurlarda yaradılması lazımdır. XIX əsrin ortaları, XX əsrin əvvəllərində yaşayıb fəaliyyət göstərən görkəmli azərbaycanlıların Azərbaycançılıq məktəbi geniş şəkildə təbliğ olunmalıdır. Bu ideya müxtəlif yazıçı-şair, ədəbiyyatşünas, ictimai-siyasi xadimlərin əsərlərində geniş şəkildə əks olunub. Teatrın, təsviri incəsənətin, musiqinin, ədəbiyyatın və.s boynuna çox böyük yük düşür, hər sənətkar öz sahəsində nə qədər böyük təbliğat aparsa, Azərbaycançılıq ideyası bir o qədər şüurlarda özünə yer tutar.

Bəzi ədəbiyyat, mədəniyyət adamları iddia edir ki, bu sahələr Azərbaycançılıq ideologiyasını lazımı səviyyədə təbliğ edir, yayır. Bir çoxları isə əksini deyir. Sənətkarların çoxunun bildirdiyinə görə, ədəbiyyat, teatr, kino, musiqi, təsviri incəsənət öz üzərinə düşən işi yerinə yetirə bilmir. Bir məsələ də var ki, müasir sənətkarlar özlərindən 50-100 il əvvəl yaşamış ustaların yazdıqlarına "aktualdır" deyib ondan yapışıq, yenilərini yaratmaq barədə düşünmürlər.

Milli Akademik Dram Teatrının aktyoru, xalq artisti Nurəddin Mehdixanlının fikrincə isə, hələ sözügedən sahələrdə Azərbaycançılıq ideologiyasının təbliği elə də yüksək səviyyədə deyil: "Gəlin, kino və teatr sahəsini götürək. Bu gün teatrda Azərbaycan dramaturgiyasının müasir örnəklərini tamaşaya qoymaqla yanaşı, klassik nümunələrimizi, tarixi əsərləri səhnəyə gətirməklə bərabər dünyanı da öyrənməliyik. Özümüzü dünyaya tanıtmamız vacibdir. Bu işləri təkbaşına görmək çətindir. Ona görə də Azərbaycançılıq ideologiyasını tərənnüm eləmək və təbliğatını sənət vasitəsilə həyata keçirmək üçün biz müştərək filmlər çəkməli, tamaşalar qoymalıyıq. Bizdən öndə olanlarla birgə layihələr işləməyə çalışmalıyıq. Bu iş yalnız bədii-sənət mahiyyəti daşmalı deyil. Onun içində həm bir az siyasət, həm bir az özümüzü tanımaq olmalıdır. Mədəniyyət, ədəbiyyat, musiqi, kino sahəsində gördüyümüz bütün işlərlə özümüzü təqdim eləməyi bacarmalıyıq. İnsan həyatda, məişətdə nə qədər Azərbaycançılıq varsa, yaradıcılıq sahəsində də bir o qədər Azərbaycançı olmalıdır. Yanvarın 21-də Heydər Əliyev Sarayında "Müqəddəs Bahar" adlı bir balet-tamaşa göstərildi. Baletin müəllifləri ruslar, icraçılar isə azərbaycanlılar idi. Bu balet-tamaşa Azərbaycanın azadlığı və müstəqilliyi uğrunda həlak olmuş şəhidlərimizin xatirəsinə həsr edilmişdi. Burada rus bəstəkarı ilə şərik işləmişdik. Bu işdə iştirak edən qeyri millətlərin nümayəndələri də bu işi görməklə bir növ Azərbaycançı olmuşdular. Yəni onlar Azərbaycanın yanında olub onun dərdlərini, ağrılarını göstərirdi. Bu balet-tamaşa yanvarın 21-də Bakıda göstərildisə, sabah başqa ölkələrdə təqdim ediləcək".

Xalq artistinin dediyinə görə, o bütün sənət adamlarının Azərbaycançı olduğunu, Azərbaycançılıq ideologiyasına xidmət etdiyini iddia edə bilməz: "İddia edə bilmərəm ki, Azərbaycanda yaşayan insanların, eləcə də sənətkarların hamısı Azərbaycan ideologiyasına xidmət edir. O qədər Azərbaycanda yaşayıb onun inkişafını gözü götürməyən, həm hərbi, həm iqtisadi, həm siyasi sahədə atdığı uğurlu addımlardan narahat olan adamlar var".

N. Mehdixanlının sözlərinə görə, hər şeydə əvvəl bu ideologiyanın nə olduğu, hansı mahiyyət daşdığı dərk edilməlidir: "Bu, cəmiyyətimizin müəyyən hissəsinə aşılırsa da, onların bu barədə bilgisi olsa da, insanların böyük əksəriyyətinin bu haqda anlayışı yoxdur. Bu hamı tərəfindən dərk edilməyən bir ideyadır, fikirdir. O özünün bütün parametrlərilə ortalıqda olmadığı üçün hər kəs bunu öz düşüncəsinin süzgecindən keçirir və anladığı səviyyədə onu həyata keçirir, işini də bu yöndə qurur. Azərbaycançılıq ideologiyasının, fikrinin Azərbaycan vətəndaşları və bütün azərbaycanlılar arasında yayılması, oturuşması üçün hələ çox işlər görülməlidir. Əslində, Azərbaycançılıq ideologiyası, Azərbaycançılıq ideyası adlandırılan bir fikri Azərbaycan məfhumunun bütöv bir anlayış kimi var olması üçün kifayət qədər səmərəli və faydalı etmək olar. Şəxsən

mənim üçün bu ideologiya mənsub olduğum bu xalqı, doğulduğum bu torpağı sevməkdir, onun milli-mənəvi dəyərlərini yaşatmaq və təbliğ etməkdir. Azərbaycanlı kimdir? Bu suala kənardakıların müsbət şəkildə yanaşması üçün sənin davranışın, sənin əxlaqın, dünyagörüşün, intellektin, başqa xalqlara, dünyaya münasibətin gözəl olmalıdır. Düşünürəm ki, Azərbaycançılıq ideologiyası bir fəlsəfi yanaşma, dünyagörüşü, tərz kimi ortalıqda bərqərar olmalıdır. Azərbaycan sözünü sevmək onun tarixini, dilini, torpağını sevib təbliğ etməkdir, küll halında azərbaycançı olmaqdır. Hesab edirəm ki, Azərbaycanlı olmaq və Azərbaycançı olmağın arasında böyük fərq var. Hər bir şəxsin Azərbaycançı olmağı təbiidir, hər kəs buna çalışmalıdır".

N. Mehdixanlının sözlərinə görə, Azərbaycan vətəndaşı olan digər toplumlar, xalqlar arasında kifayət qədər Azərbaycançılıq ideologiyasına sadıq adamlar tapmaq olar. Xalq artistinin fikrincə, biz öz ideologiyamızı elə şəkildə təbliğ edə bilərik ki, bir alman da, fransız da, amerikalı da, rus da, hindli də Azərbaycançı ola bilər. Bu təbliğatın mədəniyyətin, incəsənətin, ədəbiyyatın köməyi ilə həyata keçirməyin uyğun olduğunu deyən N. Mehdixanlı bildirdi ki, əcnəbilər bizim mədəniyyətimizə, tariximizə, ədəbiyyatımıza, sənət adamlarımıza vurğun olub Azərbaycanı sevə və onun haqq işini müdafiə edə bilər: "Onlar təmsil olunduqları ölkələrdə Azərbaycanı təbliğ edə, onun haqqlarını qoruya bilərlər. Yəni bu mənada ortada olan faydalı fikri ətrafımıza aşılada milliyətcə azərbaycanlılardan yox, ətrafımızda yaşayan cəmiyyətlərdən, toplumlardan, xalqlardan da istifadə etməliyik. Biz Azərbaycançılıq ideologiyasını onlara da tanıtmalıyıq. Yanımızda Azərbaycanı sevən, onu öz dövləti kimi müdafiə edən insanlar olmalıdır. Yalnız bu halda qarşımıza qoyduğumuz bir sıra məqsədlərə nail ola bilərik. Bu gün, etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, Azərbaycanda yaşayanların hamısı azərbaycanlıdır. Bizdə heç zaman ayrı-seçkilik qoyulmayıb. Bu ölkə həm talışın, həm kürdün, həm ləzginin, həm avarın, həm də burada yaşayan digər azsaylı xalqlarıdır. Sadəcə, burada böyük bir türk çoxluğu var. Biz bu ölkənin var olmasını, bu mədəniyyətin yaşamasını istəyiriksə, hamımız birmənalı şəkildə Azərbaycançılıq ideyasının, ideologiyasının yanında olmalıyıq. Təbii ki, şüarlarla deyil, işimizlə, əməlimizlə, davranışımızla, millətimizə, dövlətimizə xidmətimizlə. Bu gün bizim müxtəlif xarici ölkələrində gənclərimiz var ki, onlar dünyanın ən nüfuzlu universitetlərində təhsil alır. Yaxud buradan gedib xaricdə yaşayan insanlar var. Onların heç də hamısı milliyətcə azərbaycanlı deyil, amma hər birinin içində böyük bir Azərbaycan sevgisi yaşayır. Dünya dəyərlərinə qovuşmaq istəyiriksə, Avropa mədəniyyəti deyilən bir anlayışın sahiblərindən biri olmaq niyyətindəyiksə, eyni zamanda böyük mədəniyyəti, incəsənəti, ədəbiyyatı olan bir xalq kimi özümüzün də əbədi var olmağımızı bir məqsəd kimi qarşımıza qoyuruqsa, Azərbaycançılıq ideologiyasına sadıq qalıb Azərbaycançı olacağıq. Bəziləri Avropa mədəniyyəti deyəndə, yanlış olaraq Avropada yaşamağı, onun hansısa bir ölkəsinin vətəndaşı olmağı nəzərdə tutur. Yox, belə deyil. Avropa mədəniyyəti bir yaşayış və dünyaya baxış tərzidir. Bu mənada hesab edirəm ki, dünyanı əhatə edən bu böyük mədəniyyət(lər)in içində varlığımızı qorumaq, bəşər mədəniyyəti mərkəzində qalmaq istəyiriksə özümüz olmalıyıq. Nə qədər çox Azərbaycanlı və Azərbaycançı olsaq, bizi bir o qədər çox qəbul edəcəklər. Kimlərsə "kopyası" olmağa çalışmamalıyıq. Öz mədəniyyətimizlə, dilimizlə, tariximizlə, əxlaqımızla, milli-mənəvi dəyərlərimizlə o böyük dünya mədəniyyətinin bir hissəsinə çevrilməyi bacarmalıyıq və işimizi bu istiqamətdə qurmalıyıq. Hesab edirəm ki, bu gün Azərbaycanda bu sahədə kifayət qədər işlər görülsə də, bu hələ çox azdır". N. Mehdixanlının bildirdiyinə görə, Azərbaycançılıq ideologiyasının təməllərini nə qədər dərinədən öyrənsək uğurlarımız bir o qədər çox olar. N. Mehdixanlı bildirdi ki, Azərbaycançılıq ideologiyasını yaymaq məsələsi yalnız siyasətçilərə, dövlət məmurlarına həvalə edilməli deyil, bu məsələdə sənət adamları da fəallıq göstərməlidir: "Bizlər də həm bir sənətçi, həm də vətəndaş kimi bu məsələdə iştirak etməliyik. Hər birimizin əsas vəzifəmiz, işimiz Azərbaycançılıq ideologiyasına xidmət etməkdən ibarət olmalıdır. Biz dövlət müstəqilliyi gənc olan ölkəyik. Odur ki, bütün dünyaya öz kimliyimizi bəyan etməliyik. Bunun üçün də bizə dünyanın hər yerində Azərbaycanı sevnələr yaratmaq və onları formalaşdırmaq lazımdır. Hesab edirəm ki, Azərbaycançı olmaq bir yaşam tərzinə çevrilməlidir. Bu torpaqda doğulan, nəslə burda inkişaf edən, Azərbaycanı sevnələr əməldə, işdə Azərbaycançılıq ideologiyasının ətrafında birləşməlidir. Fərsətdən istifadə edərək, illərdən bəri cəmiyyətə təlqin edilən yanlış bir fikrə aydınlıq gətirmək istəyirəm. Azərbaycanlı olmaq, bu ideyanın və ideologiyanın ətrafında birləşmək heç bir halda Azərbaycanın içərisində yaşayan azsaylı və çoxsaylı xalqların bir ad altında itirilməsi, əzilməsi demək deyil, bu niyyətə xidmət etmir. Azərbaycançılıq fikri nə türkçülüğü inkar edir, nə də etniklərin varlığını. Azərbaycançılıq ideyası Azərbaycanda yaşayan hər bir vətəndaşın öz həyatını istədiyi şəkildə yaşaması üçün şərait yaratmalıdır. Hesab edirəm ki, bu fikir elə buna da xidmət edir. Azərbaycan həmin o müxtəlifliklərlə zəngindir. Amma bir şeyi də unutmaq lazım deyil ki, burada qurucu millət türk çoxluğudur. Azərbaycançılıq türkçülüğü inkar edən bir anlayış kimi qəbul edilməli deyil. Bəzən bu məsələyə yanlış yanaşmalar olur, bu da cəmiyyətimizdə lazımsız qıcıqlar yaradır. Bu gün bütün dünya Azərbaycanlılarının-dünya türklərinin artıq şüarına çevrilən bir fikir var. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanmasında müstəsna xidmətləri olan Heydər Əliyevin "Bir millət, iki dövlət" fikri bütün türk xalqlarının bütövlüyünü və birliyini nəzərdə tutduğu kimi, eyni zamanda, azərbaycanlı və Azərbaycançı olmağı inkar etmir. Bunu da bu şəkildə başa düşmək, anlamaq lazımdır. Biz soykök etibarını ilə böyük türk mədəniyyətinin, xalqının bir əsaslı parçasıyıq .

Bütün türk dünyası üçün ilhamverici, enerji verici bir mərkəzik. Amma bu bizim azərbaycanlı olmağımızı və Azərbaycançılıq ideologiyasına xidmət etməyimizi inkar edən bir şey deyil. Azərbaycanlı olmaqla fəxr etmək bizim bütöv dünyamızın qurulmasına xidmət edər. Millətini, dövlətini sevən hər bir kəs bu yolda öz əməyini və fikrini əsirgəməməlidir".

İradə SARIYEVA

Məqalə Azərbaycan Respublikası Prezidenti
yanında KİV-ə Dövlət Dəstəyi Fondunun
maliyyə dəstəyilə hazırlanıb

“**Bakı Xəbər**”.-2011.-26 yanvar.-N 14.-S.15.

Milli ideologiya və demokratiya bir-birini tamamlayır

1991-ci ildə Azərbaycanda "sovet divarı" Azərbaycan xalqının əli və zamanın köməyiylə dağıldı. Bu sədd çökəndən az sonra mən libasını dəyişən və yeniləşən ölkənin pəncərəsindən dünyaya baxdım...Gözlərimin önündə nəhəng, qəddini düzəldən bir dövlət canlandı..."Sovet divarından" o yanda keçmişimiz qalırdı, bu tərəfdə isə təptəzə ümidlərlə yaşayan xalq. Bütün bunların hamısına "demokratiya" və yaxud "hüquqi dövlət", "azad cəmiyyət" deyilən və qanımızın bahasına başa gələn ideyalarla arzularla çatmışıq. Qədrini bilməliyik....

Azərbaycançılıq ideyası da həmin vaxtdan başladı...Nə əldə etmişiksə, ona hərəkətdə olan ideyalar və bəşəri prinsiplər nəticəsində nail olunub.

Bəs, azərbaycançılıq ideyası nədir?! Burada müstəqil Azərbaycanın ideoloji konsepsiyasının şərhinə ehtiyac var. Bu konsepsiyanın əsas kriteriyaları kimi dövlətçilik, dövlətçiliyi və xalqın milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, ərazi bütövlüyünü bərpa etmək uğrunda mübarizə aparmaq hər birimizin müqəddəs borcu kimi önə çəkilir. Patriotizm hissləri də dövlətçiliyin tərkib hissəsini təşkil edir. Qorunub saxlanan, bu günümüzdə qədər çatan dilimiz, adət və ənənələrimiz bütövlükdə mənəvi sərvətlərimizdir. Ümumbəşəri dəyərlərə hörmətlə yanaşma da milli ideologiyamızla uzlaşan məsələlərdəndir.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, bütün ideyalar təcrübədən iqtibas olur və ya kök atır, onlar həqiqəti əks etdirməklə, ya səhv, ya təhrif edilmiş, ya da düzgündür. Özünün məzmunundan asılı olaraq, ideyalar cəmiyyəti əks etdirməklə insanların sosial həyatına müxtəlif şəkildə təsir edir. Bu mənada azərbaycançılıq ideyası, milli ideya kimi, cəmiyyət tərəfindən obyektiv reallığa xas dərk edilməli və düşüncənin pozitiv mənada dəyişməsinə əhatə etməlidir.

Azərbaycan xalqının tarixi müqəddəratının müəyyənlişməsində Azərbaycanın geosiyasi mövqeyi, milli ideologiyası mühüm rol oynayır. Azərbaycanda tarix boyu müxtəlif xalqlar və mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı canlı əlaqələr mövcud olub, Azərbaycanın və Azərbaycan xalqının təbii-tarixi təşəkkülünün tərkib hissəsi olan bu prosesdə onun hər bir iştirakçısı nadir mədəniyyətin sahibinə çevrilib: "Azərbaycanlılar" və "Azərbaycançılıq", milli ideyalar altında qəbul etdiyimiz vahid birliyin özülü qoyulub və onun tərkibinə aparıcı türk amili ilə yanaşı, ölkəmizdə məskunlaşmış bütün millətlər də daxil olub. Burada başqa mənəvi axtarmağa ehtiyac qalmır. Qeyd olunmalıdır ki, etnosların tərkib hissələri, onların maddi və mənəvi mədəniyyət sahəsindəki özünə xas milli ideyaları itmir, sadəcə müəyyən dəyişikliklə məruz qalır, inkişaf edir, inteqrasiyaya uğrayır.

İdeya latın sözü olaraq təfəkkürdə hadisələrin obyektiv reallıqda dərk edilmə forması kimi leksikonumuza daxil olub və bu gün də əhəmiyyət kəsb edir. Bu özündə düşüncənin məqsədini və gələcəkdə kainatın praktik olaraq dəyişmə proyeksiyasını əhatə edir. İdeyanın anlayışı antik dövrlərdə Demokrit və Platon tərəfindən verilib və mahiyyət etibarilə onu atoma bənzədiblər.

2. Kant ideyanı idrakın anlayışı adlandırır. Yəni duyumumuzda müvafiq predmet yoxdursa, onu dərk etmiriksə və idrakımızda da yoxdursa, deməli predmet yoxdursa, deməli predmet də yoxdur.

3. İdeya immanent (bir şeyin və ya hadisənin öz təbiətinə xas olan daxili səbəbləri) məqsəd daşdığından, burada vurğulayırdılar. "Mən" dünyasını yaratmaq, obyektiv həqiqət, subyektlə obyektin uyğunluğu və yaxud bir-birinə təsadüf etməsi kimi anlaşılmalıdır.

XIX əsrin ortalarında Azərbaycan millətinin formalaşması üçün mühüm şərait yaranmış, cəmiyyətin sosial təbəqələrində əsas dəyişikliklər baş vermiş, yeni sosial qruplar - milli burjuaziya, milli ziyalı təbəqəsi və fəhlə sinfi meydana gəlmişdir. Bu dövrdə Azərbaycan ədəbi dilinin funksional dairəsi genişləndi və milli mətbuat yarandı. Xalqda özünü dərk, özünü təsdiq hissləri inkişaf etdi. Bütün bunlar XX əsrin əvvəlində Azərbaycan millətinin formalaşması prosesinin başa çatması ilə nəticələndi. Milli ideologiyanın inkişafına zəmin yaransa da, mühüm əhəmiyyət kəsb edən bu milli dəyərin durumuna mənfi təsir edən amillər də mövcud idi. Belə ki, XX əsrin 40-50-ci illərində Sovet İmperiyası tərəfində aparılan deportasiya siyasəti nəticəsində qədim Azərbaycan torpaqlarından 100 minlərlə azərbaycanlı Aran bölgələrinə köçürüldü. Əsrlər boyu dağətəyi ətrafda yaşayan bu köçkünlər yeni coğrafi mühitə uyğunlaşa bilmədikləri üçün onların bir qismi həlak oldu.

Sovet dövrünün sonrakı illərində də milli ideologiya sahəsində kobud əyintilərə yol verildi. 60-cı illərin sonu, 80-ci illərin əvvəllərində Sovet rejiminin hökm sürməsinə baxmayaraq, Azərbaycan xalqının etnik inkişafı və azərbaycançılıq ideyası üçün geniş perspektivlər açıldı. 1978-ci ildə qəbul edilən Azərbaycan Sovet Konstitusiyasına görə Azərbaycan dilinə "dövlət dili" statusunun verilməsi haqqında ayrıca maddənin olması milli dəyərlərin qorunub saxlanmasına və inkişafına böyük imkanlar açdı. Bəlkə də bu milli ideologiyanın, Azərbaycançılıq ideyasının başlanğıc nöqtəsi kimi bütün azərbaycanlıların uğuru idi.

1991-ci il oktyabrın 18-də Milli Məclisdə Azərbaycanda dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktı qəbul olunmuş və Azərbaycan Respublikası Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi elan edilmişdir.

Müstəqillik illərində Azərbaycan xalqının taleyində özünəqayıdış və özünüdərk meyilləri gücləndi. Milli mənlilik, milli ideologiya şüurunun inkişafında yeni dövr başlandı. Milli dəyərlərin inkişafı üçün geniş şərait yarandı. Stereotip baxışlara, yeksənəq fikirlərə son qoyuldu. Bu sahədə fikir müxtəlifliyi olsa da, vətəndaş cəmiyyətinə, hüquqi dövlətin prinsiplərinə zidd deyildi. Məhz hüquqi və demokratik dövlət kimi Azərbaycanda milli ideologiyanın və dövlətçiliyin inkişafı üçün mühüm addımlar atıldı. Xalqın milli mədəniyyətinə, tarixinə, adət-ənənələrinə dövlət qayğısı artdı. Milli ideologiyanın inkişafına mane olan hallara, milli qarşıdurma cəhdlərinə son qoyuldu. İnsanpərvərlik ideyalarına yad olan ünsürlərin qarşısının alınması və cəmiyyətin mənəvi əsaslarının qorunması dayaqları dövlətin əsas vəzifələrindən biri kimi möhkəmləndi.

Burada "millət" sözü sözün tək, sonra isə cəm şəklinə çevrilir. Sözün mənası belə yozulur: Əqidə, iman, cəmiyyət, ideya və firqələr mənasını verir. Cəsarətlə deyə bilərəm ki, millət din kimidir. Onu da şəriət kimi uca Allah Özünün elçiləri vasitəsilə bizə bəxş etmişdir. Amma millətlə din arasında fərq ondan ibarətdir ki, millət peyğəmbərə, din isə Allaha və şəxsə nisbətdə verilir. Quranda din bəzən tayfaya olan nisbətdə ehtiva edilir. Məs: Hz. Yusif: Mən Allaha inanmayan və axirəti inkar edən bir tayfanın dinini tərək etdim. Mən ata-babalarım İbrahimin, İshaqın və Yəqubun dininə tabe oldum" - deyir.

Qürur doğuran hal ondan ibarətdir ki, Azərbaycançılıq ideyası 1995-ci il müstəqil dövlətin Konstitusiyasının müddəalarında da özünə yer aldı. Ümumbəşəri dəyərlərə söykənən Azərbaycançılıq ideyası beynəlxalq təcrübədən faydalanmaqla əsas insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təsbit edilməsində, bu dəyərlərin həyata keçirilməsində, təmin edilməsində və bu ideyaların müdafiəsi üçün zəruri olan müvafiq icra mexanizminin yaradılmasında ehtiva edildi.

Müstəqil, hüquqi, demokratik, unitar və dünyəvi dövlətin Konstitusiyasında azərbaycançılıq ideyaları insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları ilə dünyəviləşir, ölkə hüdudlarından kənara çıxaraq, həm də sivil ideyalara inteqrasiya olunur, saflığını qorumaqla modernləşir - desəm səhv etmiş olaram. "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında" Konstitusiyaya aktında da bu ideyalar xalqın niyyəti kimi bəyan edilir. Ona görə ki, xalq hakimiyyətin mənbəyidir. Məhz hər şey onun iradəsinə uyğun olmalı, onun sosial rifahının və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün edilməlidir. Dövlət də azərbaycançılıq ideyalarının inkişafına və müdafiəsinə təminat verir.

Azərbaycançılıq ideyaları vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinə, qanunların aliliyinin təmininə, dünyəvi -hüquqi dövlətin qurulmasına və qorunmasına, vətənə sədaqətdə və məhəbbətdə, hamının layiqli həyat səviyyəsinin ədalətli iqtisadi və sosial qaydalara uyğun təşkilində, dövlət rəmzlərinə hörmətdə, dünya xalqları ilə dostluq, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamada özünü göstərməklə, qeyd olunanlar bu ideyanın məqsəd və məramını təşkil edir.

Yaxşılıq etməyə tələsmək, bütün insanlara qarşı şəfqətli və humanist, dözümlü olmaq, güclü olduğumuz halda güc tətbiq etməkdən və silahla hədələməkdən uzaq olmaq, bağışlamağı bacarmaq, adət və ənənələrimizə, habelə beynəlxalq adətlərə və normalara hörmət etmək, onları qorumaq, həyat və cəmiyyət üçün faydalı olan tövsiyələr azərbaycançılıq ideyasının trayektoriyasıdır. Qeyd olunanların gerçək həyata keçirilməsi sağlam elmi islahatlardan - elmlə ağılın vəhdətindən keçir.

Azərbaycan dövlətinin - Azərbaycan xalqının demokratiyaya, istiqlala doğru hərəkət tarixində ümitsizlik məqamları, Azərbaycan vətəndaşlarının bəlkə də xəcalət hissilə xatırladığı anlar da olub. Lakin bütün hallarda milli ideologiya xalqımızın yüksək idealları ilə köklənib. Bəzən kövrək olan belə ideyalar unudulsa da, onun bərpası və inkişafı üzrə səylər hər bizimizdə qürur hissi doğurur, Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafı uzun sürən demokratik bir prosesdir. Azərbaycançılıq ideyası və Milli İdeologiya bu prosesin yolçusudur. Hamımızın və yaxud da çoxlarının fikrincə, uzun sürəcək bu proses əbədi davam edə biləcək bir hərəkətdir. Demokratiyanın son və ideal nöqtəsi olmadığı kimi, milli ideologiyanın da sonu yoxdur. O daim hərəkətdə və inkişafdadır.

Daha dəqiq desəm, milli ideologiya, istəsək də, istəməsək də xalqın arzusu və ümididir. O hamımız üçündür. Biz bütün Avropaya (bəlkə də bütün dünyaya) sübut edək ki, azadlıq və azərbaycançılığa xas ideologiyamız var, müharibədən uzağıq, lakin torpaqlarımızın işğalı ilə barışa bilmərik. Azərbaycan siyasi, dini, ideoloji və iqtisadi azadlığının nümunəsi kimi, beynəlxalq aləmin xəritəsində imzası olan müstəqil ölkə kimi tanınmalı və ona hörmət edilməlidir. Azərbaycan xalqı özünün ideyasına yeni dünyanın demokratik ideya və institutlarının inkişafını əlavə edir. Biz anlayırıq ki, istiqlalimiz Qarabağsız ötüşə bilməz. Bu da azərbaycançılıq və həm də türkçülük, bir az da irəli baxsaq müsəlmançılıq ideyalarının məhsuludur və bəlkə də belə olmalıdır.

Dövlət insanlar arasında bağlanmış müqavilədən törəyir və o öz öhdəliklərini məhz öz vətəndaşları ilə yerinə yetirir. Mən deyərdim ki, azərbaycançılıq ideyası da Azərbaycan vətəndaşları ilə dövlət arasında bağlanmış müqavilədən törəyir və bu ideya öz bəhrəsini verə bilmədikdə qarşıdurmalara, xaotik hallara şərait yaradıla bilər. Hamımız məsuliyyət daşıyıyıq. Bəs nə etməli sualına da Azərbaycan Konstitusiyasında (72 m)

cavab var: Hər birimiz dövlət və cəmiyyət qarşısında hüquq və vəzifələrimizdən irəli gələn vəzifələr daşıyıq. Bu mənada ölkə Konstitusiyasına və qanunlarına əməl etməli, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarına hörmət bəsləməli, qanunla müəyyən edilmiş digər vəzifələri də yerinə yetirməliyik. Qanunu bilməmək heç birimizi məsuliyyətdən azad etmir. Qənaətimə görə, qeyd etdiklərim hüquqi dövlətin anlamına xas cəhəti və azərbaycançılıq ideyasının ana xəttidir.

Bu ideyanın əsas konstitusion vəzifələrə və borclara sadıq qalmaqla cəmiyyəti nə dərəcədə yaxşı tənzimləməsindən keçir. Cəmiyyətin də bu ideyalara bağlılığı şəffaf olmalıdır.

Özümüzün gizli ideyalarımız barədə aşkar danışmaq gərəkdir ki, şəffaflıq olsun. Çünki gizli olanlar sonradan aşkarlanır. Bəzən zəkamıza ildırım kimi çaxan işıq şüasını görməyi və onun arxasınca getməyi bacarmırıq. Lakin bizə məxsus olmuş, sonra isə təkzib etdiyimiz ideyaları başqasından eşidəndə onu az qala möcüzə kimi qəbul edirik.

Dünyanın dərk edilməsi prosesində xalq olaraq yəqin edirik ki, hər hansı bir millətə paxıllıq nadanlıqdır, imitasiya intihara bərabərdir. Başa düşürük ki, taleyimizi özümüz qurmalıyıq. Kainatda Rəbbimizin bizə bəxş etdiyi bərəkətin sayı-hesabı olmasa da, yenə dərk edib yəqin edirik ki, bir qarış halal torpaqda gərgin əmək sərf olunmasa, ilahi nemətin bircə zərrəsi də ərsəyə gəlməz. Millət kimi özümüzü ideyalarımıza etibar etməliyik.

Şüa hansı nöqtəyə düşməlidirsə, göz qabaqcadan həmin nöqtəyə yönəlir. Azərbaycançılıq ideyası da bizi hansı yola sövq edirsə, həmin yola üz tutaq.

Azərbaycançılıq ideyası hüquqi dövlətin, demokratik cəmiyyətin və prinsiplərin ayrılmaz hissəsidir. Gələcəyimiz, rifahımız və dövlətçilik naminə bu gün nə düşünürüksə, o bizim ideyalarımızdır. Sabahki ideya bu gün açıqladığımızı zidd də ola bilər. Bizi başa düşməyənlər də tapılar. Lakin başa düşülməməyi dərd etməyə dəyməz. Axı, Pifaqoru, Sokratı, İsa Peyğəmbəri də kim başa düşdü ki.....? Dahiləri heç vaxt düzgün başa düşməyiblər.

Sonda - Çin tarixinin dahi şəxsiyyəti, böyük filosof Konfutsinin: "O yer gözəldir ki, orada insanlara hörmət və məhəbbət, inam və etibar var. Yaşamaq üçün yer seçərkən məhəbbətin və hörmətin, etibarın və inamın hakim olduğu yeri qəbul etməsək, onda biz ağılı hardan və necə toplayarıq?" aforizmi də yerinə düşər. İnsanlara inanmaq, onlara etibar etmək - bu demokratiyadır. Çünki demokratiya da ideyalardan yaranıb.

Şəmsəddin ƏLİYEV .

“Bakı Xəbər”.-2011.-28-30 yanvar.-N 16.-S.12.

Avrasiyaçılıq və azərbaycançılıq: təmas nöqtələri və yaxınlaşma perspektivləri

Telman CƏFƏROV

Bakı Slavyan Universitetinin professoru, filologiya elmləri doktoru Telman Cəfərovun (Vəlixanlı) 2010-cu ilin noyabrında Ankarada, Atatürk Kültür, Dil və Tarix Yüksək Qurumu tərəfindən nəşr olunmuş “XV-XVII Yüzlü Rus Edebiyatında Türklər” monoqrafiyası və “Avrasiyaçılıq ideyaları müasirlik prizmasında” məqalə və tərcümələr toplusu (Bakı, “Mütərcim” nəşriyyatı) avrasiyaçılıq tədqiqatları istiqamətində, o cümlədən azərbaycanşünaslıq problemlərinin Avrasiya tarixi-mədəni arealı müstəvisində nəzərdən keçirilməsi nöqtəyindən maraqlı olduğundan müəllif tərəfindən “Avrasiyaçılıq ideyaları müasirlik prizmasında” kitabına yazılmış ön sözü oxucularımıza təqdim edirik.

Müasir avrasiyaçılıq və azərbaycançılığın (azərbaycanşünaslığın) problemlərinin eyni bir müstəvidə nəzərdən keçirilməsi, ümumiyyətlə, azərbaycançılıq ideyalarına belə böyük və geniş məsafədən yanaşma paradoksal görünə bilər. Birincisi, rus alimləri tərəfindən irəli sürülmüş bu elmi-nəzəri istiqamət ilk növbədə nəhəng Avrasiya dövləti olan Rusiyanın maraqlarına cavab verir, digər tərəfdənsə, məsələnin aktuallığı nə Azərbaycanda, nə də digər türk dövlətlərində qədərincə dərk edilmir. Lakin müzakirə edilən problemin geosiyasi, mədəni-tarixi, sosial-etnik və s. aspektləri mövzu ilə bağlı və onun ölkəmiz, xalqımız, mədəniyyətimizlə əlaqəli şəkildə diskussiyaya cəlb olunmasını aktuallaşdırır.

Azərbaycan oxucusunu klassik və müasir avrasiyaçılıq ideyaları ilə tanış etmək niyyəti güdən kitabla belə bir müqəddiminin verilməsi, yəqin ki, rəmzi mənə kəsb edir. Bu, Azərbaycan deyilən tarixi-mədəni-etnik-siyasi mövcudluğun böyük Avrasiya arealında təsəvvür edilməsi, tariximizə, dil və ədəbiyyatımıza daha geniş kontekstdə işıq salınması imkanı yaratmaqla, yeni və məhsuldar bir elmi istiqamətin başlanğıcı ola bilər.

Birincisi, coğrafi region və tarixi-mədəni areal kimi Azərbaycan özünəməxsus Avrasiya modelinə malikdir. Ərazisi çöl zolağı deyilən Avrasiya tarixi-mədəni arealının başlanğıc ərazisinə daxil olmasa da, Azərbaycan hətta materikin, demək olar ki, bütün iqlim qurşaqlarını əhatə edir. İkincisi, Avrasiya materikində baş vermiş bütün böyük köçlər və yerdəyişmələr bu və ya digər səviyyədə tarixi vətənimizin sərhədlərini ağışuna almış, Şərqdən Qərbə, Şimaldan Cənuba və əks istiqamətlərdə reallaşan kəşfiyyat ekspedisiyaları, karvan yolları məhz Azərbaycan ərazisindən keçib. Böyük Monqol imperatoru Çingizxanın sərkərdələri Subutay və Cebenin kəşfiyyat xarakterli marşrutunu, rus tacirləri Afanasi Nikitin və Fedot Kotovun səyyahət yollarını, makedoniyalı İsgəndərin və Teymurləngin “böyük imperatorluq” yaratmaq niyyətlərini, hətta Hitlerin “Barbarossa” planını yada salmaq kifayətdir. Azərbaycan Avrasiya məkanında mövcud olmuş imperiyaların və sivilizasiyaların kəsişmə nöqtəsində yerləşib. Böyük Bizans imperiyasının, Xəzər xaqanlığının və Ərəb xilafətinin torpaqlarının bir-birinə qovuşduğu coğrafi-tarixi yerlər məhz tarixi Azərbaycan ərazilərinə təsadüf edirdi. Üçüncüsü, Avrasiya və Azərbaycanın kulturoloji aspektdə müqayisəli tədqiqi elmi axtarışlar üçün yeni üfüqlər açır. Orta əsrlər ədəbi abidələrinin: Azərbaycan oğuzlarının “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının, şərqi slavyan eposu “İqor polku hekayəti”nin, german tayfalarına məxsus “Nibelunqlar nəğməsi”nin, fransız abidəsi “Roland haqqında nəğmə”nin və s. müqayisəli şəkildə araşdırılması onlar arasında ideya-mövzu, tipoloji oxşarlığı üzə çıxarmaqla, orta əsrlərdə Avrasiya xalqlarının tarixi-mədəni yaxınlığını, oxşar təfəkkür tərzini, əxlaq normalarını və qəhrəmanlıq, cəngavərlik şərfi ilə bağlı dəyərləri üzə çıxarır. Görən, Azərbaycan məhəbbət və qəhrəmanlıq dastanlarının Avrasiya arealında yayılmış folklor nümunələri ilə müqayisəsi nə qədər oxşarlıqlar ortaya çıxara bilər? “Aşıq Qərib” dastanı süjetinin Türkünstan tarixi-mədəni kontekstindəki saysız-hesabsız versiyalarla yanaşı Alyoşa Popoviçlə bağlı şərqi slavyanlara məxsus bəli ilə mövzu və struktur yaxınlığı da bu qəbildən olan misaldır.

Bu fikirləri söyləməkdə məqsədimiz klassik avrasiyaçılığın və neoavrasiyaçılığın çatışmayan cəhətlərinə, eləcə də məsələnin kulturoloji aspektinin kölgədə qalmasına diqqəti yönəltməkdən və gələcək tədqiqatlarda, xüsusən də Azərbaycan alimlərinin araşdırmalarında, türkoloji, türk-slavyan əlaqələri istiqamətində aparılan elmi axtarışlarda bu cəhətin nəzərə alınmasının vacibliyini vurğulamaqdır. Çünki müasir şəraitdə Avrasiya tarixi-mədəni arealının mövcudluğunun adekvat dərk, bu qədim və orta əsrlərə aid tarixi mənzərənin obyektiv rekonstruksiyası yalnız bu cür reallaşa bilər. Həqiqət naminə deyək ki, istər rəsmi, istərsə də qeyri-rəsmi (yəni akademik elmi institutlar tərəfindən hamılıqla qəbul olunmayan) elmi araşdırmalar bu istiqamətdə axtarışlar aparmaq üçün yetərincə məlumat bazası yaradıb. Rus və digər ölkələrin türkoloq alimləri ilə yanaşı, L.N. Qumilyovun və O.O. Süleymenovun, eləcə də M. Acinin xüsusi xidmətləri qeyd olunmalıdır. Azərbaycan türkoloqlarının da bəzi müşahidələri nəzərə alınmalıdır.

Klassik avrasiyaçıların postulat və fərziyyələrindəki çatışmazlıqlara keçək. Əsas Avrasiya mədəniyyətləri (mədəniyyət tipləri) sırasında türk mədəniyyəti xatırlanmır, hərçənd Trubetskoy və Saviski Avrasiya mədəni kontekstinin formalaşmasında türk-tatar mədəniyyətinin xüsusi rolunu öz əsərlərində dönə-

dönə vurğulayırlar. Biz, ilk növbədə, Trubeskoyun “Rus mədəniyyətində Turan elementləri” və Saviskinin “Rus tarixinin Avrasiya konsepsiyası” məqalələrini nəzərdə tuturuq ki, onlar da tərəfimizdən şərh və tərcümə olunaraq, kitaba daxil edilmişdir. İngilis tarixçisi Arnold Toynbi XX yüzilliyədək gəlib çatmış dünya sivilizasiyalarını sadalayır, lakin türk mədəniyyətini bu siyahıya daxil etmir (Toynbi A. Postijenie İstorii, M., Proqress, 2001, s. 40). Təəssüf ki, belə stereotiplərə hətta Azərbaycan müəlliflərinin əsərlərində də rast gəlinir. Məsələn, Əhməd bəy Ağaoğlu öna məxsus “Üç mədəniyyət” kitabında dünya mədəniyyətləri və sivilizasiyaları siyahıda türk mədəniyyətini qeyd etmir (Ağaoğlu Ə. Üç mədəniyyət, Bakı: Mütərcim, 2006). Avrasiyaçıların tərtib etdikləri xəritələrdə Azərbaycan Türkünstan arealına qatılmır, Türkiyə isə, ümumiyyətlə, Avrasiya arealında yoxdur. Sadə bir məntiqə söykənərək, nəzərə alsaq ki, Ural və Altay arxasından başlanan, Avrasiyanın səhra və çöl zolaqlarını ağuşuna alan hücum, köç və yerdəyişmələr göstərilən punktlarsız ötürməyib və bu torpaqlarda türk xalqlarının oturuşması ilə nəticələnib, onda avrasiyaçıların əldə etdikləri bəzi nəticə və arqumentlər təəccüb doğurur.

Avrasiya konsepsiyasının bütün areala, o cümlədən Türkünstan, Monqolustan, Türkiyə və Azərbaycanın tarixi ərazilərinə aid olunmasına əsas əngəl törədən cəhət Qərb (roman-german) mədəniyyətinin Avrasiya mədəniyyətlərindən üstünlüyü ideyasının təsbitidir. Qərbçilik meyillərinin hətta bəzi slavyanofil və avrasiyaçı alimlərin, eyni zamanda Azərbaycan maarifçilərinin əsərlərində üstünlük qazanması o səbəbdən narazılıq doğurur ki, bu, regionun qədim sivilizasiya və mədəniyyətlərini kölgədə qoyur. Professor Cavad Heyətin “Qərb mədəniyyətinin inkişafına islam mədəniyyətinin təsiri” məqaləsi göstərilən tədqiqatlarda yol verilən metodiki səhvlərə cavab kimi qiymətləndirilə bilər (Cavad Heyət. İslam mədəniyyətinin Qərb mədəniyyətinin inkişafına təsiri // 525-ci qəzet, 2010, 19 mart). Burada elmi cəhətdən əsaslandırılmış belə bir fikir irəli sürülür ki, çiçəklənməkdə olan çağdaş Qərb mədəniyyəti öz köklərini Roma və Bizans yox, islam və türk mədəniyyətlərindən götürür. Güney Azərbaycanın məşhur mədəniyyət xadiminin bəzi arqumentləri ilə razılaşsaq da, bu cür birtərəfli yanaşmanı və antik mədəniyyətlərin rolunu əsla inkar edə bilmərik. Fikrimizcə, belə bir yanaşma eynən qərbçilərin mövqeyini təkrarlamış olardı. Müasirimizin fikrinə rəğmən, Əhməd bəy Ağaoğlu 1927-ci ildə Türkiyədə nəşr edilmiş “Üç mədəniyyət” kitabında əks fikri təsdiqləyirdi, yəni islam və brahman (hind) mədəniyyətlərinin Qərb mədəniyyətini təqlid etməkdə olduğunu söyləyirdi. Bu cür yanaşma XX yüzilliyin ilk otuz ilində mövcud olan reallıqlardan doğurdu. “İndi bu mədəniyyətlərin qarşılıqlı durumlarına sözüümüzü gətirərkən, bunlardan birisinin, yəni Qərb mədəniyyətinin və digər ikisinin də, yəni İslam və Budda-Brəhmən mədəniyyətlərinin məğlub durumda olduğunu görürük... İstər müsəlmanlar və istərsə sarı irq çevrəsi əlbisələrindən və evlərinin döşənməsi kimi həyatın maddi təəcəllilərindən başlayaraq ədəbiyyat və musiqi mənəvi tərəflərin ən munis köşələrinə qədər Avropa modellərini təqlid etməkdədirlər... Yaponiya Avropa mədəniyyəti yolunu tutmaq üçün içində nə qədər sarsıntılar keçirdi. Çin ilə Osmanlı dövlətinə gəlincə, eyni işin görülməsi bu məmləkətlərin bünövrəsini belə sarsıtdı” (Ağaoğlu Ə. Üç mədəniyyət, s. 28-29). Ə. Ağaoğlu olduqca obyektiv təhlilini aşağıdakı sözlərlə gücləndirir: “Sel kimi axıb gələn və qarşısında öz türündən əngəllər görməyən Avropa mədəniyyəti hər şeyi sürükləyib götürür. Bu halda tək çarə yenə o mədəniyyətə isinişmək, onu almaqdır” (Ağaoğlu Ə. Üç mədəniyyət, s.30). Əhməd Ağaoğlunun dəyərlı müşahidə və nəticələri, əslində, bugünkü Azərbaycan üçün belə olduqca maraqlı görünür. Onun fikirlərində F.M. Dostoyevskinin və L.N. Qumilyovun mülahizələri ilə səsleşən məqamlar var ki, bunlara da toxunmağa çalışacağıq. Ə. Ağaoğlunun insanları şəhərləri buraxıb təbiətə və kəndlərə – təbii hala qayıtmağa səsleşən Russo və Tolstoya müraciəti də səciyyəvi xarakter daşıyır. Bu isə Azərbaycan mütəfəkkirinin Qərb mədəniyyətinin heç də birmənəli olaraq millətine və xalqına xeyir gətirəcəyinə tam əmin olmadığını ifadə edirdi.

M.F. Axundzadədən üzü bəri XIX əsrin ikinci yarısı – XX əsrin əvvəllərində bir çox ədəbiyyat xadimləri qərbçilik ideyalarının tərəfdarı olsalar da, nə M.F. Axundzadə, nə N.B. Vəzirov, nə N. Nərimanov, nə də A. Ağaoğlunun özü orta əsrlər Azərbaycan intibahının əhəmiyyətini danmırdılar. Axı M.F. Axundzadənin Məhəmməd Fizuli kimi söz ustasını bəyənmeməsi Şərq və Azərbaycan İntibahının inkarı yox, zövq məsələsi idi.

İslam və hind mədəniyyətlərinin Qərb mədəniyyətindən geri qalması fikrinə gəlincə, bu, qoyulan suala birmənəli cavabı olmayan çoxəsrlik qarşıdurmadır. Qərb, yoxsa Şərq mədəniyyətinin birinciliyini müəyyənləşdirmək cəhdi “Yumurta, yoxsa toyuq birinci əmələ gəlib?” sualına cavab axtarmaq kimi bir şeydir. Elə bu yerdə Rusiya və Avropanı bir-biri ilə müqayisə edən slavyanofillərə və qərbçilərə F.M. Dostoyevskinin cavabını xatırlamaq yerinə düşərdi: “Burada hər iki tərəf böyük bir səhvə yol vermişlər; bu da ilk növbədə ondan ibarətdir ki, ovaxtkı qərbçilərin hamısı Rusiyanı Avropa ilə səhv salırdılar, tam ciddiyyətlə onu Avropa kimi qəbul etmişdilər və Avropanı, oradakı qayda-qanunu inkar edərək düşünürdülər ki, bu inkarı elə Rusiyaya da tətbiq etmək məqbuldur, lakin Rusiya heç də Avropa deyildi, o, Avropa mundiri geymişdi, bu mundirin altında isə tam başqa bir varlıq mövcud idi. Slavyanofillər onun Avropa yox, tam başqa bir dünya olduğunu nəzərdən keçirməyə dəvət edirdilər və onu birbaşa söyləməkdən çəkinmirdilər ki, qərbçilər bir-birinə bənzəməyən və ölçüləri üst-üstə düşməyən iki şeyi müqayisəyə gətirirlər. Onların gəldiyi qənaət Avropa üçün yararlı olsa da, Rusiyaya heç cür aid oluna bilməz, belə ki, onların Avropada görmək istədikləri artıq coxdandır

ki, Rusiyada mövcuddur, bu, ən azı onun rüşeymində və potensialında vardır, hətta onun qayəsini təşkil edir: bu isə inqilabi yox, ümumbəşəri yeniləşmə ideyası formasında özünü büruzə verməlidir, yəni Allah həqiqətinə, İsanın göstərdiyi yola yetişmək. Bu isə nə vaxtsa yer üzündə bərqərar olacaq və olduğu kimi də pravoslavlıqda qorunub saxlanılacaq” (Dostoevskiy F.M. Dnevnik pisatelə: İzbrannie straniüi, Moskva: Sovremennik, 1989, c. 557).

Eyni fikri asanlıqla islam və türk dünyasına, o cümlədən Azərbaycana aid etmək olar ki, bu da öz təsdiqini Cavad Heyətin göstərilən məqaləsində tapıb. Bu yerdə pravoslav xristian və islam dinlərinin tarixi missiyasını yada salmaq, Avrasiya dəyərlərinin qorunmasında onların rolunu eyniləşdirmək yerinə düşərdi. “Türklər kimdir və kimlərdən ibarətdir” məqaləsində Əli bəy Hüseynzadə türk xalqları və etnoslarının yenilməz sərkərdələr Çingizxan və Teymurləngin başçılığı altında Avrasiyada qazandıqları tarixi qələbələrə nəzər salaraq, avrasiyaçılıq ideyalarının öz başlanğıcını məhz birinci Böyük Monqol xanının zamanından götürdüyünü əsaslandırmağa çağırırdı. Göründüyü kimi, istər siyasi, istərsə də elmi nöqtəyi-nəzərdən avrasiyaçılıq ideyasının təsdiqi islam-türk amilini nəzərə almadan mümkünsüzdür. XIX əsrin sonu – XX əsrin birinci otuzilliyinin ədəbiyyatını izləyərkən Azərbaycan mədəni-ictimai fikrinin qərbçiliyə əsl münasibətinin şahidi oluruq. Ə. Ağaoğlu və Ə. Hüseynzadənin əsərləri nümunəsində agah olduq ki, bu münasibət birmənalı deyilmiş. Lakin əsas məsələ ondadır ki, qərbçilik, turançılıq və türkçülük ideyalarının gözəl bilicisi, “Əsrimizin Siyavuşu” əsərinin müəllifi Məmməd Əmin Rəsulzadə bu meyllərə söykənərək, azərbaycançılıq ideyasını irəli sürdü və Azərbaycanı Şərqi (İran və Turanın) əsl varisi adlandırdı.

“Azərbaycanşünaslığa giriş” kitabının müəllifi Nizami Cəfərovun o fikri ilə razıyıq ki, azərbaycanşünaslıq türkologiyanın ayrılmaz hissəsidir və onu iranşünaslıqdan, qafqazşünaslıqdan, semitologiyadan ayrı şəkildə öyrənmək qeyri-mümkündür. Azərbaycan dili, ədəbiyyatı və mədəniyyətini ümumitürk kontekstindən kənar tədqiq edərkən, “bir qayda olaraq, ciddi səhvlərə yol verirlər. Məsələn, böyük Nizaminin yaradıcılığı ilə uzun müddət yalnız iranşünaslığın məşğul olması bunu göstərdi. Şairin yaradıcılığının qədim (ümum-)türk mənbələri bütünlüklə diqqətdən kənar qaldığından onun təbliğ etdiyi fəlsəfi-estetik ideyaların tarixi kökləri indiyə qədər müəyyənləşdirilməyib. Qədim türk eposu, tanrıçılıq dünyagörüşü, Əl-Fərabî ət-Türkinin fəlsəfi görüşləri barədə aydın təsəvvürə malik olmayan bir iranşünas üçün Nizaminin poetikası, demək olar ki, anlaşılmazdır” (Cəfərov N. Azərbaycanşünaslığa giriş, Bakı, Azərbaycanda Atatürk Mərkəzi, 2002, 602, s. 9). N. Cəfərovun o fikri ilə də razıyıq ki, “müasir dünya ilə əlaqələrin yaranıb inkişaf etdiyi bir dövrdə azərbaycanşünaslığın iqtisadi, sosioloji və politoloji aspektlərinin diqqəti daha çox cəlb etməsi ənənəvi problemlərin unudulması hesabına deyil. Azərbaycanşünaslığın bir elm kimi tədqiqat həddləri genişlənilir, problemləri daha çox sosial praktikanın tələblərinə uyğunlaşır, təhlil metodları inkişaf edib zənginləşir. Və nəticə etibarilə, ənənəvi problemlərə baxışın texnologiyası da təkmilləşir”. (Cəfərov N. Azərbaycanşünaslığa giriş, s.9) Bu nəticələrə istinad etməkdə niyyətimiz budur ki, tədqiqat dairəsini genişləndirək və azərbaycanşünaslığı həm də avrasiyaçılıq kontekstində öyrənək. Axı Nizami Gəncəvinin yaradıcılığını, onun ideya və qəhrəmanlar aləmini dar çərçivədə araşdırmaq mümkünsüzdür. Dahi mütəfəkkirin etnik və toponomik rəngarəngliyi ilə seçilən poetik dünyasını ümumavrasiya kontekstində dərk etmək cəhdi daha maraqlı görünür. “Yazılı ədəbiyyata, XII əsrin böyük Azərbaycan şairi N. Gəncəvinin məşhur poemalarına müraciət etsək (“Yeddi gözəl”, “İsgəndərnamə”), burada milli mədəniyyətlərin özünəməxsusluğunu təsdiqləyən motivlərlə və xalqların vahid idarəçilik sistemi altında birləşdirilməsi ideyaları ilə (“ədalətli hökəmdar ideali”) rastlaşırıq”, – deyər prof. Kamal Abdullayev yazır.

Əlbəttə, biz heç də azərbaycanşünaslığın türkologiya və avrasiyaçılıqla mexaniki qovuşmasının tərəfdarı deyilik. Azərbaycanşünaslıq olduqca perspektivli və çoxplanlı elmdir. Nəzəri məsələlərlə yanaşı praktik yönümlü sahələr diqqət çəkir. Heç kəsə sırr deyil ki, azərbaycanlıların böyük qismi xaricdə yaşayır. Onların böyük sayda yaşadığı ölkələrdə orta məktəb səviyyəsində etnokultur komponentli təhsilin təşkili önəmli məsələdir. 2004-cü ildə Moskvadakı 157 sayılı Azərbaycan etnomədəni komponentli ümumtəhsil məktəbinin tədris proqramları və dərs vəsaitləri, tədrisin strukturu ilə tanışlıq bu işin heç də milli maraqlarımız baxımından lazımi səviyyədə qurulmadığını göstərmişdi. Azərbaycan dili, ədəbiyyatı, tarix və mədəniyyətini mənimsəmək istəyən xaricdəki soydaşlarımız üçün vahid təhsil standartları, proqram, dərslik və digər tədris-məlumat vəsaitləri hazırlanmalı, ali məktəblərimizin “Azərbaycanşünaslıq” ixtisasının elmi-nəzəri, metodiki və texniki bazası, beynəlxalq əlaqələri gücləndirilməlidir. Lakin azərbaycanşünaslıq elmi təkcə azərbaycançılıq və türk birliyi ideologiyaları ilə qidalanmamalıdır. Azərbaycanşünaslığın türkologiya və ya avrasiyaçılıqla qovuşması perspektivini elm içində elm, dünya içində başqa bir dünya, üfüqi xətlər və diaqonallar üzrə virtual birləşmə kimi dərk edirik.

Bundan əlavə, biz neoavrasiyaçılığın Turan qanadına toxunmaq istərdik ki, bunun da əsas təmsilçisi Qazaxstan prezidenti N. Nazarbayevdir. O isə öz mülahizələrində ilk növbədə məşhur qazax şairi, publisisti və tədqiqatçısı Oljas Süleymenovun “Az və Ya” kitabından, digər elmi, elmi-publisistik əsərlərindən çıxış edir. Həmyerlimiz, istedadlı tədqiqatçı Fərhad Əliyev özünün rusca yazılmış “Avrasiyaçılıq. Geosiyasi diskurs”

kitabında qeyd edir ki, Qazaxstan keçmiş SSRİ-nin türk xalqlarını avrasiyaçılıq, yəni Turan neoavrasiyaçılığı qanadı altında birləşdirməyə qadir olan ölkə hesab edilməkdədir. Buradaca S.Serikbayın belə bir fikrinə istinad edilir ki, “Qazaxstan və Rusiyada avrasiyaçılıq məsələsi eyni problemə iki tərəfdən yanaşma kimi anlaşılır. Bu yanaşmanın mahiyyətini isə uzunmüddətli qeyri-bərabər birgəyaşayışda aramaq lazımdır”. Azərbaycanlı avrasiyaçı-alimin qazax aliminin məhz bu fikrinə istinad etməsi heç də təsadüfi deyil. Rusiya-Avrasiya təbi-coğrafi və tarixi-mədəni arealı əsrlər boyu burada yaşamış digər xalqların tarixi keçmişi və maraqları nəzərə alınmadan öyrənilə bilməz. Əks halda bu tarixi-mədəni arealda çoxtərəfli iqtisadi inteqrasiyaya, mədəni-məlumat mübadiləsinə və arzu edilməkdə olan vahid humanitar məkanın yaradılmasına doğru ciddi addımlar atmaq olmaz. Nə qədər qərribə səslənsə də, tanınmış publisist Murad Acinin son kitablarından birində söylədiyi aşağıdakı fikirdə hansısa məntiq axtarmaq gərəkdir. O, Qazaxstanın dövlət başçısına belə bir təkliflə müraciət edir ki, dövlətin adını dəyişdirsin və “Dəşti-Qıpçaq” adlandırsın. Burada tarixi həqiqətin bərpası cəhdi ilə üzləşirik. Bu fikri belə interpretasiya etmək istərdik. Əgər VII-IX əsrlərdə şərq slavyanların məskunlaşdıqları torpaqlar qıpçaqların nəzarəti və himayəsi altında idisə, onda IX əsrin ortalarında şərq slavyanların tayfa şəklində yaşaması və dövlətçiliyə malik olmamaları fikri nə qədər obyektivdir. Digər tərəfdən, Kiyev Rus dövlətinin hər iki siyasi-ticari mərkəzini – Kiyev və Novqorodu mühafizə edən alayları qaraqalpaqlar və qıpçaqlar təşkil edirdilərsə, M. Acinin paradoksal görünə biləcək təklifini qəribçiliyə salmaq olarmı?

Aleksandr Duqinin neoavrasiyaçılıq ideyalarında hansısa siyasi təhlükə görənlərin fikirlərinə nə demək olar? A. Duqinin təbirincə, “rus xalqının sarsılmaz tarixi birlik kimi mövcudluğu imperiya quruculuğusuz, qitə yaratmadan təsəvvür edilməzdir. Ruslar xalq olaraq yalnız Yeni İmperiya həddlərində mövcud olacaqlar. Yeni imperiya Avrasiya və böyük qitə imperiyası, perspektivdə isə Dünya imperiyası olmalıdır” fikri o cəhətdən təhlükəlidir ki, ondan hələ 16-cı yüzillikdə kilsə dairələrində formalaşmış “Moskva – üçüncü Romadır” siyasi nəzəriyyəsinin iyi gəlir. Təbii ki, bu sayıqlamalar Rusiyanın parçalanmasına səbəb ola bilər. Avrasiya dövləti olaraq Rusiyanın qurtuluşu və mövcudluğu ideyasını dahi avrasiyaçı L.N. Qumilyov aşağıdakı kimi izah edir: “Sırr olaraq Sizə söyləyim ki, Rusiya dövləti qurtulmuş olacaqsə, yalnız Avrasiya dövləti kimi və avrasiyaçılıq ideyaları sayəsində qurtulacaq”. A.Duqindən fərqli olaraq L.N. Qumilyov öz mülahizələrində Avrasiyanın etnogenez və etnomədəni tarixinə, Qədim Rus və Böyük Çölün uzunəsrlilik əlaqələrinə və birgəyaşayışına aid tədqiqatlarına söykənirdi. Əhali resursları cəhətdən çətinlik çəkən geniş Rusiyanın bu gün öz sərhədlərini klassik Avrasiya arealı çərçivəsindən kənarında olan Çin və Yaponiyanın üzünə səxavətlə açması və burada hər hansı bir təhlükə görməməsinə müasir iqtisadi-siyasi maraqlar baxımından normal yanaşırıq. Eyni yanaşma, özü də dəfələrlə üstün səviyyədə tarixi Avrasiya arealına da şamil edilməli və qorunmalıdır. Rusiya-Avrasiyanın gələcək taleyi baxımından bu variant daha məqbul hesab olunmalıdır.

Elmi-nəzəri sahə kimi avrasiyaçılığın Azərbaycanda inkişaf perspektivləri və istiqamətləri prof. K.M. Abdullayevin “Azərbaycanda avrasiyaçılıq: inkişaf problemləri və perspektivləri” adlı geniş məqaləsində aydın müəyyənləşdirilib. Biz müəllifin o fikri ilə razıyıq ki, Avrasiya məkanı ilə iqtisadi və mədəni inteqrasiya Azərbaycan üçün ən əlverişli variantdır. Bakı Slavyan Universitetində (BSU) avrasiyaçılıq istiqamətində sistemli və düşünülmüş tədqiqatların aparılması fikri də danılmaz həqiqəti əks etdirir. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, Avrasiya məkanında və bütün dünyada gedən inteqrasiya proseslərinin gözəl bilicisi Heydər Əliyevin ideyası əsasında yaradılmış bu ali məktəbdə təkcə slavyan və türk xalqlarının tarixi və ədəbi-mədəni əlaqələrinin deyil, həm də Avrasiya arealını Qərblə birləşdirən tarixi, mədəni, ədəbi, dil və din, insani münasibətlərin öyrənilməsinə və gündəmdə saxlanılmasına ciddi önəm verilir. O faktı qeyd etməyə dəyər ki, BSU nəzdindəki “Slavyan-türk əlaqələri” elmi-tədqiqat laboratoriyasının məhsuldar fəaliyyəti nəticəsində “Şərq-Qərb” adlı unikal elmi məcmuə hazırlanmış və nəşr edib. Digər mühüm addım ənənəvi “Müqayisəli ədəbiyyatlar” Beynəlxalq elmi konfransının keçirilməsidir ki, həm burada, həm də “Şərq-Qərb” elmi məcmuəsində müasir tarixşünaslıq, ədəbiyyatşünaslıq, dilçilik, şərqşünaslıq məsələləri ilə yanaşı, eyni zamanda klassik və çağdaş avrasiyaçılığın problemləri araşdırılır.

Bizə elə gəlir ki, bugünkü Azərbaycan vətəndaşı özünün “qabaqcıl Avropaya, yoxsa geridə qalmış Asiyaya” aid olduğunu müəyyən etmək seçimi arasında qalmayıb. Necə ki, Qurban Səidin geniş oxucu auditoriyası qazanmış “Əli və Nino” romanının qəhrəmanı qarşısına bu cür sual qoyur. Avrasiyaçılıq ideyalarının, Avrasiya kontekstində qloballaşmanın gündəmə gətirilməsi, eyni zamanda qərbçilik, slavyanofil, türk və islam meyillərinin ortaya çıxarılması azərbaycançılıq və azərbaycanşünaslıq istiqamətlərində daha ciddi və sistemli araşdırmalar aparmağa əlavə meydan açır. Milli ideologiyamızın inkişaf perspektivlərini burada görürük.

Telman CƏFƏROV

“525-ci qəzet”.-2011.-29 yanvar.-N.17.-S.7.

Milli həmrəyliyimiz - ən kəsərli silahımız

Son illərin həqiqətləri göstərir ki, dünya azərbaycanlıları milli birliklə bütün çətinlikləri dəf etməyə qadirdir

Tarix bütün iyirminci əsr boyu Azərbaycan xalqını böyük sınaqlarla üz-üzə qoyub. Ölkəmizin şimal hissəsinin Rusiyaya birləşdirilməsindən sonrakı dövr ərzində bunlar ən ağır sınaqlar olub. Əsrin əvvəllərində, hələ erməni dövlətinin mövcud olmadığı zamanlarda ilk erməni-azərbaycanlı ziddiyyətləri yaradılıb, xalqımız günahsız qurbanlar verib. 1918-ci ildə Azərbaycanın tarixi torpağı olan İrəvanda erməni dövləti yaradılıb, bu ərazinin azərbaycanlı - türk əhalisinə qarşı genişmiqyaslı soyqırım və etnik təmizləmə siyasəti aparılıb, türksüz Ermənistan formalaşdırılmasına başlanılıb.

Təbii ki, Ermənistanın böyük himayədarı Rusiya sonrakı illərdə də ermənilərlə birgə azərbaycanlılara qarşı milli diskriminasiya siyasəti aparıb. 1923-cü ildə yerli əhalinin iradəsinin ziddinə olaraq münbit torpağı və əlverişli təbii şəraiti olan Qarabağın dağlıq hissəsində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti yaradılıb. Nəhayət, 1988-ci ildə özünün güclü himayədarlarına arxalanan Ermənistan yenidən Azərbaycandan torpaq qoparmaq iddiasına düşərək Dağlıq Qarabağda separatçı hərəkata başlayıb. Nəhayət, münaqişə genişlənərək müharibəyə çevrilib və Azərbaycan ərazilərinin 20 faizinin işğalı ilə nəticələnib. Amma bu, Azərbaycanın hələ yenicə müstəqillik qazandığı, özünün silahlı qüvvələrinin olmadığı bir dövrə təsadüf edib. Kəmfürsət düşmənlər məhz bu vəziyyətdən istifadə edərək Azərbaycan torpaqlarını işğal edə biliblər.

Ancaq tarix həmin iyirminci əsrdə Azərbaycana iki dəfə müstəqil dövlət qurmaq imkanı da yaradıb. Doğrudur, birinci dəfə - 1918-ci ildə binası qoyulan müstəqil Azərbaycan uzun müddət yaşaya bilməyib, cəmi 23 aydan sonra Rusiyanın işğalına məruz qalıb. Xalqımızın 1991-ci ildə qazandığı ikinci müstəqillik şansı isə olduqca müqəddəs bir nemət kimi qorunmaqdadır. Həqiqətdir ki, bu müstəqillik çox çəkmədən - 1993-cü ildə bir tərəfdən erməni təcavüzü, digər tərəfdən isə xarici qüvvələr tərəfindən qızışdırılan daxili qarşıdurmalar nəticəsində az qala itirilmək təhlükəsi ilə üzləşmişdi. Amma xalqımızın dahi oğlu, ümummilliyet lideri Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə gəlməsi ilə ölkə böyük bir fəlakətdən xilas edildi. Azərbaycan müstəqilliyini qoruyub saxlaya bildi. Bu, şübhəsiz ki, Heydər Əliyevin milli maraqların konturlarını dəqiq cızan uzaqgörən siyasəti və müdrikliyi sayəsində mümkün oldu.

Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısında böyük xidmətlərindən biri də birbaşa Azərbaycanın müstəqilliyini təhdid edən erməni təcavüzünü dayandırması, 1994-cü ilin mayında atəşkəs haqqında müqavilənin imzalanmasına nail olmasıdır. Məhz bundan sonra Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyin qurulub möhkəmləndirilməsinə, iqtisadi tərəqqinin təminatına və sosial-mədəni problemlərin həllinə başladı. Uzaqgörən siyasətçi məhz bu illərdə Azərbaycanın taleyüklü problemlərinin, o cümlədən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində milli birlik və həmrəyliyin böyük rol oynaya biləcəyini nəzərə alaraq dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş, bir-biri ilə lazımi əlaqələrə malik olmayan soydaşlarımızın milli dövlətçilik və azərbaycançılıq ideyaları ətrafında cəmləşdirilməsini vacib hesab etdi. Bu məsələni bir də o cəhət vacib edirdi ki, təxminən bir əsrlik fəaliyyət tarixi olan erməni diasporu bütün dünyada, əsasən də Qərbi ölkələrində tarixi saxtalaşdırmaqla məşğul olaraq sülhsevər Azərbaycan dövləti, eləcə də türk dünyası əleyhinə qaraxma siyasəti aparırdı. Yenicə müstəqillik qazanmış, hələ daxili problemlərini belə yoluna qoymağa macal tapmamış Azərbaycan Respublikası ayrı-ayrı Avropa ölkələrində, ABŞ-da nüfuzdan salınır, ağ qara şəkildə təqdim olunur, erməni məkri və hiyləsi hər şeyi özünün eybəcər rənginə boyayıb təqdim edirdi. Məhz bu mənfur, böhtançı və saxta siyasətin nəticəsi idi ki, 1992-ci ildə Ermənistanın təcavüzünə məruz qalmış, elan olunmamış müharibəyə cəlb edilmiş Azərbaycan ABŞ Konqresinin embarqosuna məruz qalmışdı. ABŞ parlamenti məhz erməni məkrinə uyaraq qəbul etdiyi "Azadlığa dəstək aktı"na 907-ci düzəliş əlavə edərək Azərbaycanı müstəqilliyin, azadlığın möhkəmləndirilməsi üçün ABŞ-in maddi, eyni zamanda, mənəvi dəstəyindən məhrum etmişdi.

Ulu öndər həm Ermənistanın təcavüzünə, həm də erməni diasporunun təxribatlarına layiqincə cavab vermək üçün Azərbaycanın milli diasporunun yaradılması ideyasını irəli sürür və səfər etdiyi xarici ölkələrdə mütləq imkan tapıb azərbaycanlılarla görüşür, milli həmrəylik, milli birlik naminə birləşmənin labüdlüyünü söyləyirdi. Əslində, milli birliyin yaradılması məsələsi Heydər Əliyevi daim düşündürürdü. O, hələ Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri vəzifəsində çalışarkən, 1991-ci il dekabrın 16-da imzaladığı fərmanla 31 dekabrı Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik və Milli Birlik günü elan etmişdi. Sonradan xalqın tələbi ilə Bakıya gələn və böyük səs çoxluğu ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti vəzifəsinə seçilən Heydər Əliyev bu ideyanı daha geniş şəkildə həyata keçirməyə başladı. Ona görə də bu gün tam cəsarətlə demək olar ki, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi, onların vahid təşkilatlar çərçivəsində cəmləşməsi və təşkilatlanaraq milli diaspora çevrilməsi ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyev bu müqəddəs ideyanın

gerçəkləşməsi naminə vaxtını və imkanlarını əsirgəməmiş, dünya azərbaycanlılarının ümummilli ideyalar, Azərbaycan dövlətçiliyi kimi müqəddəs qayə ətrafında sıx birləşməsi üçün əlindən gələni etmişdi. Sonralar ümummilli lider 31 dekabr - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü münasibətilə xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımıza müraciətlərindən birində deyirdi: "Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü'nün dövlət bayramı kimi qeyd edilməsi xalqımızın milli azadlıq mübarizəsinin məntiqi nəticəsi olaraq artıq xoş ənənəyə çevrilmişdir. Qədim və zəngin tarixə malik olan Azərbaycan xalqının dirçəlişini, tərəqqisini və milli birliyini əks etdirən, onu müstəqil dövlətçilik uğrunda müqəddəs və məsuliyyətli mübarizəyə səfərbər edən həmrəylik günü hər bir azərbaycanlı üçün inam və ümid anıdır. Hazırda dünyanın müxtəlif ölkələrində milyonlarla soydaşımız yaşayır, işləyir, fəaliyyət göstərir. Buna baxmayaraq, onların milli-mənəvi varlığını yaşadan yeganə bir dövlət var. Bu, müstəqil, suveren Azərbaycan Respublikasıdır. Dünya azərbaycanlılarının birliyi və həmrəyliyi ideyasının əsasını da məhz Azərbaycan dövlətçiliyinə, xalqımızın dilinə, dininə, milli-mənəvi varlığına və ümumbəşəri dəyərlərə hörmət, onların daim qorunmasına, yaşamasına qayğı təşkil edir".

Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının qarşısında duran vəzifələri dəqiq və aydın müəyyənləşdirirdi: onlar ilk növbədə öz milli kimliklərini dərk və hifz etməli, Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, mütərəqqi adət-ənənələrini, tarixini yaşatmalı, inkişaf etdirməlidirlər. Dünyada yaşayan soydaşlarımız, eyni zamanda, ana Vətənlə əlaqələrini möhkəmləndirməli, Azərbaycan dövlətinin, cəmiyyətinin problemləri ilə yaşamalı, onların həlli üçün mənəvi məsuliyyət daşmalı, Azərbaycanın ən böyük problemi olan Ermənistanın təcavüzü məsələsinin dünyada ədalətli mövqedən, obyektiv təbliği istiqamətində ardıcıl işlər görməlidirlər. Eyni zamanda, Azərbaycan hökuməti Vətənimizin get-gedə artan maddi və mənəvi potensialından, siyasi nüfuzundan bütün dünya azərbaycanlılarının bəhrələnməsinə şərait yaratmalı, onların milli və vətəndaş hüquqlarının qorunması üçün istifadə etməlidir. Bu vəzifələrin uğurla icrasını təmin etmək üçün ulu öndər Xarıcdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında fərman verdi, 2001-ci ilin noyabrında isə Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayını keçirdi. Bu tədbir xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın təşkilatlanması, ümummilli ideyalar ətrafında birləşməsi və təcavüzkar düşməyə qarşı mübarizəsinin təşkili baxımından böyük hadisə idi. Məhz bundan sonra dünya ölkələrində saxtakar erməni təbliğatına ilk sarsıdıcı zərbələr endirilməyə başlandı.

Ümummilli liderin Azərbaycan diasporu ilə bağlı ideyalarının həyata keçirilməsi sonralar Prezident İlham Əliyevin də başlıca qayğılarından birinə çevrildi. Prezident ulu öndərin işini davam etdirərək ardıcıl və qətiyyətli addımlar atdı. Məhz onun təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə 2006-cı ilin martında Dünya Azərbaycanlılarının ikinci qurultayı keçirildi. Bu tədbirdə Prezident İlham Əliyev Heydər Əliyevin ideyalarını daha da inkişaf etdirərək təkə dünya azərbaycanlılarının birləşdirilməsi ilə kifayətlənməməyi, Azərbaycan və türk diasporlarının birləşərək amansız və məkrli düşməyə qarşı vahid cəbhədə mübarizə aparmasını tövsiyə etdi. Məhz bu yeniləşən və zənginləşən diaspor siyasətinin nəticəsi idi ki, ikinci qurultayın dünya ictimaiyyətinə və dövlətlərinə müraciətində erməni təcavüzü və vəhşiliyinə layiqli qiymət verildi. Sənəddə deyilirdi: "1992-ci ilin fevralında azərbaycanlıların qədim tarixi məskənlərindən biri olan Xocalı şəhəri erməni silahlı qüvvələri tərəfindən mühasirəyə alınmış, qocalar, qadınlar və uşaqlar da daxil olmaqla min nəfərə yaxın insan xüsusi amansızlıq və işgəncələrlə qətlə yetirilmişdir. Xocalı soyqırımını daim özünü dünya xalqlarına məzlum göstərməyə çalışan erməni millətçilərinin riyakarlığını, insanlıq və bəşəriyyət əleyhinə yönəlmiş mahiyyətini bir daha açıb göstərmişdir".

Prezident İlham Əliyevin riyakar və saxta erməni siyasətinə qarşı müdafiə deyil, hücum mövqeyindən çıxış etmək siyasəti diaspor təşkilatlarımız tərəfindən də uğurla icra edilməyə başlandı. Bununla da 2003-cü ildən etibarən istər Azərbaycan diplomatiyası, istərsə də diaspor təşkilatlarımız ermənilərin yalançı təbliğatına bir-birinin ardınca ağır zərbələr endirməyə başladı. Bu sahədə dövlətimizin başçısı hələ Azərbaycanın Avropa Şurası Parlament Assambleyasındakı nümayəndə heyətinin rəhbəri olarkən ciddi addımlar atmışdı. AŞPA-nın demək olar ki, hər bir iclasında yeni bir erməni məkr və hiyləsinin üstü açılır, bu və ya digər erməni saxtakarlığına tutarlı cavab verilir, yaxud müvafiq qətnamə və qərar qəbul edilirdi. Sonradan erməni hiyləgərliyinin, Avropa xalqlarına yalan və böhtan dolu saxta tarix sırımması faktlarının ifşası İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan diplomatiyası və diasporunun bir nömrəli vəzifəsinə çevrildi. Bu uğurlu siyasət dünya ermənilərinin saxta "erməni soyqırımını" ilə bağlı iddialarının ayrı-ayrı ölkələrin, xüsusən də ABŞ-in parlamentindən üzüqara şəkildə geri qayıtmasında da mühüm rol oynadı. Azərbaycan və türk diasporunun erməni uydurmalarına qarşı birgə mübarizəsi bu məsələdə də öz gücünü göstərmiş oldu. Birləşmiş diaspor təşkilatlarımızın ABŞ-da "erməni soyqırımını"nın müzakirəyə çıxarılmasına qarşı keçirdiyi birgə etiraz tədbirləri, şübhəsiz ki, təsirsiz ötürmədi.

Bütün bu deyilənlərdən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, gücümüz birliyimizdədir. Birliyimiz, həmrəyliyimiz isə ən kəsərli silahımızdır. Azərbaycan torpaqları üzərində özlərinə oyuncaq dövlət yaradıb tarixi ərazilərimizə qarşı yeni iddialar irəli sürənlərə cavabı da bu silahla verəcəyik. Prezident İlham Əliyev bu günlərdə dünya azərbaycanlılarına müraciətində qeyd edib: "Hazırda qarşımızda ölkəmizin ərazi bütövlüyünü bərpa etməkdən vacib vəzifə yoxdur. Bu, bizim ümummilli işimizdir. Məhz bu amil bizi dövlətimizin müdafiə qabiliyyətinin

artırılmasına, silahlı qüvvələrin gücləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirməyə sövq edir. Biz yenidən qan tökülməsinin, dağıntıların və humanitar faciələrin qarşısının alınması üçün hələ də Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinə çalışırıq. Lakin Azərbaycanın bu məsələ ilə bağlı prinsiplial mövqeyi dəyişməz qalır: Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir və münaqişə ölkəmizin ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllini tapmalıdır. Bizim gücümüz tək iqtisadi və hərbi qüdrətimizlə deyil, həm də sıx birliyimizlə ölçülür. Ona görə də harada yaşamağımızdan asılı olmayaraq, milli birlik və həmrəylik ideyaları, bizi birləşdirən əsas dəyərlər kimi hər birimizin düşüncəsinə hakim kəsilməlidir..."

Paşa ƏMİRCANOV.
"Xalq qəzeti".-2011.-8 fevral.-N 29.-S.5.

Azərbaycanı dünyada yaşadanlar

Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar təşkilatlanmaqla yanaşı, birgə fəaliyyətlərini koordinasiya edəcək qurumlar da yaradırlar

Azərbaycan xalqı böyük, qədim tarixə malikdir. Çoxəsrlik tariximizdə xalqımız bir çox sınaqlardan çıxmış, yaşamış, öz mənliliyini itirməmiş, öz milliliyini itirməmiş, dünya sivilizasiyasına dəyərli töhfələr vermiş, dünya sivilizasiyasını zənginləşdirmişdir. Ancaq tarixin müxtəlif mərhələlərində azərbaycanlılar bəzi məhrumiyyətlərə düşər olmuşlar. Ona görə də bütün dünyaya səpələnmiş azərbaycanlıların birliyi, həmrəyliyi indi həm bizim üçün, müstəqil Azərbaycan dövləti üçün, həm də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir". Bu fikirləri ümummilli lider Heydər Əliyev 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakı şəhərində keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayında səsləndirib. Ulu öndər xaricdə yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi ilə bağlı məsələləri həmişə diqqət mərkəzində saxlamağı tövsiyə edib.

Məhz bu uzaqgörən siyasətin nəticəsidir ki, dünyanın müxtəlif ölkələrində fəaliyyət göstərən Azərbaycan diasporları ulu öndərin fikirlərinə bu gün də dəstək olaraq fəaliyyətlərini get-gedə genişləndirilər.

Hazırda dünyada 370-dən artıq Azərbaycan diaspor təşkilatı fəaliyyət göstərir. Onların hər biri bu və ya digər formada vətənləri və xaricdə yaşayan azərbaycanlıların problemlərinin həlli üçün mühüm işlər görürlər.

BİRLİYƏ YÖNƏLƏN FƏALİYYƏT

Amerika Azərbaycanlıları Cəmiyyətinin sədri ABŞ-da azərbaycanlıların fəaliyyətdə olan ən köklü diaspor təşkilatlarından biridir. AAC-nin sədri Tomris Azərinin sözlərinə görə, ötən əsrin 50-ci illərində yaranan Amerika Azərbaycanlıları Cəmiyyətinin əsas məqsədi Amerikada doğulub- böyüyən gələcək nəsillərə Azərbaycan dilini, tarixini, mədəniyyətini öyrətmək olub. Belə ki, cəmiyyətin üzvləri qurum üçün bina alaraq onun üzünə vətənimizin bayrağını asıblar: "Bizlərdən hər birimiz o bayrağın altında böyümüşük. 1957-ci ildə Azərbaycanın milli bayrağı olmadığı halda biz buradakı amerikalılara xəritədə Azərbaycanı göstərdik. Məktəblərdə vətənimizin tarixini öyrənir, milli rəqslərimizi oynayırdıq. Bizim üçün Azərbaycan var idi. Amerika Azərbaycanlıları Cəmiyyətini quran ata-babalarımız yalnız bunu istəyirdi. Onların övladları, nəvələri Azərbaycanı Amerikada yaşatsınlar".

1991-ci ildə Azərbaycan yenidən öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Cəmiyyət öz fəaliyyətini daha da genişləndirib: "Amerika xalqı hələ də Azərbaycan həqiqətlərini tam bilmir. Bu ölkənin qanunvericiliyi bizim tərəfimizdə deyil. Onların hələ də Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı həqiqətlərin təfərrüatından xəbərləri yoxdur. Əksinə, düşmənlərimizin hu istiqamətdə uydurduqları yalanlara daha çox inanırlar. Bütün bunları özlüyümdə düşündükdən, müqayisə etdikdən sonra bu qənaətə gəlirəm ki, demək, biz hələ yaxşı işləmirik. Düzdür, diasporumuz gündən-günə güclənir, gördüyümüz işlər az deyil. Lakin buna baxmayaraq, həll olunmayan problemlərimiz də var. İllər keçdikcə bizi birləşdirməyə çalışanlarla yanaşı, bölmək istəyənlər də tapılıb. Fəaliyyətimiz birliyimiz uğrındadır".

GƏNC TƏŞKİLATIN GÜCÜ

Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar təşkilatlanmaqla yanaşı, birgə fəaliyyətlərini koordinasiya edəcək qurumlar da yaradırlar. Bu qurumlar sırasında müxtəlif ölkələrdə fəaliyyət göstərən Azərbaycan evləri xüsusi yer tutur. Londondakı Azərbaycan Evi də ingiltərədəki soydaşlarımızın bir araya gətirilməsində mühüm rol oynayır. Azərbaycan Evinin rəhbəri Əli Təkin Atalar keçirdikləri tədbirləri Azərbaycanı tanımaq baxımından əhəmiyyətli hesab edir: "Mən təxminən 30 ildir ki, diaspora fəaliyyəti ilə məşğulam. Ancaq onu qeyd etməliyəm ki, Azərbaycan müstəqillik əldə edənə qədər Londonda o qədər də azərbaycanlı yox idi. Amma sonradan Londonda yaşayan azərbaycanlıların sayı xeyli artdı. Burada xeyli azərbaycanlı tələbə, iş adamı var. Bundan əlavə, Təbrizdən-Güney Azərbaycandan olan 5-6 min nəfər soydaşımız da Londonda yaşayır. Bütün bunların hamısını bir araya gətirərək qüvvətli bir diaspor formalaşdırmışıq. Bir müddət bundan öncə diaspor işində fəal olan 5-6 dost bir araya gələrək Azərbaycan Evini yaratmaq qərarına gəldik. O vaxtdan etibarən Londondakı Azərbaycan Evi daimi fəaliyyətdədir. Bizim 50- 60 nəfərin bir araya gəlməsini təmin edən bir zalımız var. Azərbaycan Evində böyük bir kitabxana da yaratmışıq. Hazırda bu kitabxanada 1000-dən çox kitab var. Bizim qapımız Londonda yaşayan və ya bu şəhərə qonaq gələn bütün soydaşlarımız üçün açıqdır".

Təşkilatın fəaliyyətinin digər istiqaməti Azərbaycanı ingilislərə tanıtmaktan ibarətdir. Təşkilat bu ölkədən Azərbaycana gəlmək istəyənlərə kömək edir, ölkəmiz, tariximiz, mətbəximiz, coğrafiyamız haqqında məlumatlar verir. "Soydaşlarımızla birlikdə Azərbaycanımız üçün əhəmiyyətli olan bütün önəmli günləri qeyd edirik.

Həm bayramlarımızı, həm 20 Yanvar, Xocalı faciələrini anırıq. Məsələn, yeni ildə gənclərimiz bir araya gəlib bayramı birgə keçirirlər. Novruz bayramlarında papaq atmaq ənənələrimizi xatırlayırıq. Bundan əlavə, Londondakı Azərbaycan Evinin təşkilatçılığı ilə bu yaxınlarda Nəsimi irsi ilə bağlı gözəl bir axşam keçirdi. Tədbirdə Nəsiminin ingilis dilinə tərcümə olunmuş şeirləri səsləndirildi. Tədbirimizə ingilis şairlər də qatılmışdı. Bu cür tədbirlər həm Azərbaycanı tanıtmaya, həm də ingilislərlə dostlaşmaq baxımından əhəmiyyətlidir".

Rəhbərlik etdiyi təşkilatın hələ gənc olduğunu bildirən Əli Təkin diaspora təşkilatlarının təşkilatlanması və birləşməsi istiqamətində hələ çoxlu işlərin görülməsinə ehtiyac olduğunu bildirir: "Bizim təşkilat hələ gəncdir. Ümumiyyətlə, Avropadakı Azərbaycan diasporu yeni-yeni formalaşır. Bu baxımdan, soydaşlarımız, diaspor təşkilatlarımız arasında münasibətlər o qədər də sıx deyil. Şəxsən mən soydaşlarımızın təşkil etdiyi bir neçə qurultayda iştirak etmişəm. Londonda isə daha çox Taleh Heydərovun rəhbərlik etdiyi Avropa Azərbaycanlıları Assosiasiyası ilə əməkdaşlıq edirik. Bu təşkilatın rəhbərliyi ilə çox yaxın əlaqələrimiz var. Bəzən tədbirlərimizi birlikdə təşkil edirik. Bu təşkilat lobbicilik istiqamətində çox böyük işlər görür. Təşkilatın təmsilçiləri parlamentarilərlə, jurnalistlərlə, vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə yaxşı əlaqələr qurublar. Avropa ölkələrində yaşayan, diaspor işində fəal olan çoxlu sayda tanıdığım soydaşlarımız var. Gələcəkdə onlarla birgə də tədbirlər keçirəcəyik".

Azərbaycan Evi, həmçinin Londonda fəaliyyət göstərən Türk Diaspor Federasiyası, Güney Azərbaycandan olan soydaşlarımızın diaspor təşkilatları ilə də sıx əməkdaşlıq edir. Ə. Təkin qeyd etdi ki, xüsusən Azərbaycan üçün önəmli olan günlərdə təşkilatlar bir araya gəlirlər: "Onlar hər hansı bir tədbir keçirəndə mütləq bizə də dəvət göndərirlər və xüsusi bir masa ayırırlar. Biz də onların tədbirlərində həmişə Azərbaycanı təmsil edirik. Amma Avropanın digər ölkələrindəki diaspor təşkilatlarımızla hələlik yaxşı əlaqələr qura bilməmişik. İnşallah, gələcəkdə bu istiqamətdə də işlər görməyə çalışacağıq".

"DİASPOR ANA HƏSRƏTİ"

Dünya Azərbaycanlıları Əlaqələndirmə Şurasının həmsədri, professor Qulamrza Səbri Təbrizi "Mən Vətəndən çıxdım, Vətən məndən çıxmadı" nisgilini həyat şüarına çevirib. illər boyu Vətən nisgili ona ağır yük kimi əziyyət versə də, həyatını bir an da Bakısız və Təbrizsiz təsəvvür etməyib. "Vətənin o tayı da, bu tayı da birdir"- deyib. Şerlərində çox vaxt həsrət, nisgil yer alıb. Ancaq o, bütün çətinliklərə VƏTƏN sevgisi ilə qalib gəlməyi bacarıb: "Mənim üçün Təbrizlə Bakının heç bir fərqi yoxdur. Uşaqlıqdan qanımda Azərbaycan bir olub. Həmişə Güney və Quzey Azərbaycan deyə fikir eləmişəm. Ona görə 40 ildən sonra bura gələndə Vətəni çox hiss elədim. Bu fikirləri 1994-cü ildə ulu öndər Heydər Əliyevə Londonda da dedim. O zaman ki, Azərbaycan müstəqil oldu, hiss elədim ki, ayağımın altı boş deyil. Çünki Vətənim var. Bura mənə Vətəndir. O birilər - istər London və Nyu-York, istərsə də gedib-gəldiyim dünyanın başqa ölkələri olsun, onlar bir şaxədir. Adamın Vətəni olmasa, o birilərin gücü, mənası yoxdur. Odur ki, həmişə Vətənimdə qalmalıyam. İndi fərqi yoxdur - Bakıda, Gəncədə, Xoyda, Təbrizdə, Ərdəbildəyəm, hamısı mənim canımdadır. Ona görə həmişə demişəm ki, "mən Vətəndən çıxdım, Vətən məndən çıxmadı". Bu təşkilatda bizim şüarımız: "Ana Vətəndir, Vətənsə Ana. Diaspora - Ana Həsrəti"-dir.

DOSTLUQ KÖRPÜSÜ

"Azərbaycan dünyaya səpələnən bütün azərbaycanlıların vətənidir" sözləri dünya şöhrətli alim, doktor Cavad Heyətini dilinin əzbəridir" "Özümü Bakıda çox yaxşı hiss edirəm. Çünki Azərbaycanı və onun xalqını sevirəm. Uşaqlıqdan Bakı haqqında atamdan eşitmişəm. Bir az özümü tanıyandan sonra Bakının həsrəti ilə yaşamışam. 1971-ci ildə ilk dəfə Bakıya gəlmişəm. 3 gün burda qalandan sonra cərrahların konqresində iştirak etmək üçün Moskvaya getmişəm. Ondan sonra əlaqələrim davam edib. Xüsusilə yollar açıldıqdan və müstəqillik qazandıqdan sonra ildə 5-6 dəfə Bakıya gəlirəm. Artıq bizim işimiz İranla Azərbaycan arasında dostluq körpüsü vəzifəsinə çevrilib. Mən həmçinin Azərbaycan vətəndaşı sayılıram. Bura da mənim üçün Vətəndir. Bu torpağın adamlarını daha çox sevirəm".

Görkəmli alim xalqımızın dilinə, ədəbiyyatına hər şeydən çox bağlı olduğunu bildirir: "Pəhləvilər dövründə xalqımızın dili qadağan idi. Mən bundan əzab çəkirdim. İslam inqilabından sonra bizə dil sərbəstliyi verildi. Bu sərbəstlikdən faydalandım və Azərbaycan dilində "Varlıq" jurnalını çıxarmağa başladım. Artıq 30 ildən çoxdur ki, bu işimizə davam edirik. İndi "Varlıq" bir məktəb olub. Bizdə 50-yə yaxın qəzet və dərgi çıxır.

Onlar hamısı "Varlıq" jurnalının övladları sayılır. Bu jurnalla dünyaya səpələnən milyonlarla azərbaycanlıları birləşməyə çağırırıq".

Təranə Məhərrəmovə

Məqalə Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya

Vasitələrinin inkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi fərdi jurnalist yazıları müsabiqəsinə təqdim edilir

“Kaspi”.-2011.-10 fevral.-N.25.-S.9.

Azərbaycan dünya azərbaycanlılarının Vətənidir

**Müstəqil Azərbaycan dövlətinin mövcudluğu dünya azərbaycanlıları arasında milli birliyin daha da güclənməsi üçün geniş imkanlar yaradır.
İlham Əliyev**

Dünyada baş verən global proseslər, tarixin qanunauyğunluğu bir daha sübut edir ki, hər hansı dövlətin qüdrətli olmasında diasporun xidməti danılmazdır.

Azərbaycan diasporunun tarixi VII əsrin sonu - VIII əsrin əvvəllərinə təsadüf etsə də (Xilafət ordusunun Azərbaycana yürüşü, islam dininin yayılması ilə əlaqədar burada ərəbdilli elm və mədəniyyətin inkişafı, eyni zamanda, onlarla azərbaycanlı mütəfəkkirin Yaxın və Orta Şərqi şəhərlərinə axını başlamış və bu proses diasporun yaranmasının təməlini qoyub), diasporun təşkilatlanması Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpasından sonra başlayıb.

Müstəqilliyinin ilk illərindən etibarən azərbaycanlıların təşkilatlanması məsələsi ilk növbədə ideoloji və tarixi əhəmiyyət daşıyan bir problem idi. Buna nail olmaq üçün Azərbaycan dövlətinin ideya-siyasi təməlini yaratmaq, onun iqtisadi qüdrətinə və siyasi nüfuzuna güclü inam formalaşdırmaq tələb olunurdu. Ümummilliyet lideri Heydər Əliyev də bu ideyanın həyata keçirilməsi prosesinə məhz həmin amilləri nəzərə almaqla başladı. Azərbaycan dövlətinin tarixi ənənələrinin formalaşması və onun siyasi əsaslarının mükəmməl bir ideoloji sistemin tərkib hissəsi kimi təsbit olunması milli dövlətçilik təfəkkürünün meydana gəlməsində müstəsna rol oynamışdır. Milli dövlətçilik düşüncəsi isə artıq XX əsrin sonları, XXI əsrin əvvəllərində vahid ideoloji konsepsiya kimi özünü təsdiq etmişdir. Dünya azərbaycanlılarının birləşdirilməsi məhz bu ideologiyaya əsaslanırdı ki, onun şəriksiz müəllifi isə Heydər Əliyevdir. Ümummilliyet liderimizin böyük fədakarlıqlar bahasına ayağa qaldırdığı Azərbaycan dövləti bütün dünya azərbaycanlılarının tarixi və siyasi istinadgahına, dayaq nöqtəsinə çevrilib.

Heydər Əliyev böyük siyasi məharət, səbr, eyni zamanda, qətiyyət və əzmlə dünya azərbaycanlılarını Dağlıq Qarabağ problemi ətrafında birləşdirə bildi. Onlarda Vətən eşqi, milli təəssübkeşlik yarattı. Cəmi on-on beş il əvvəl ayrı-ayrı fərdlər, ən yaxşı halda mədəni-ictimai fəallığı ilə seçilən icmalar halında yaşayan həmvətənlərimiz ümummilliyet ideya ilə birləşən, tarixi Vətənə xidmət əz- mində olan, xalqın iradəsini dünya səviyyəsində ifadə edən fəal siyasi qüvvəyə çevrilməyə başladı.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında mənəvi, siyasi birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi ilə bağlı məsələlərin ətraflı müzakirə edilməsi Heydər Əliyevin təşəbbüsü və qərarı ilə 2001-ci ilin noyabrında Bakıda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayında öz parlaq təəcəssümünü tapdı. Xarici ölkələrdə yaşayan bir çox həmvətənlərimizin iştirak etdiyi, yüksək səviyyədə keçən bu qurultayda möhtərəm Prezidentimizin proqram səciiyyəli çıxışı diasporumuzun formalaşmasında, bütövlükdə milli-tarixi proseslərin inkişafında keyfiyyətə yeni mərhələ yarattı.

Ölkə başçısı bu tarixi nitqində Azərbaycan dövlətinin keçdiyi tarixi inkişaf yolunun mərhələlərini geniş təhlil edib, Azərbaycanın müstəqilliyə qazandıqdan sonra qarşılaşdığı siyasi-iqtisadi problemlərin üzərində dayanaraq qurultay iştirakçalarına ətraflı məlumat verib, Azərbaycanda demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu sahəsində görülmüş işlərdən bəhs edib.

Ümummilliyet liderimiz Heydər Əliyevin siyasi kursu bu gün onun layiqli varisi, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin "Dünya azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsi haqqında" 8 fevral 2006-cı il tarixli sərəncamında vurğulanı ki, dünya azərbaycanlılarının müstəqil dövlətimiz və vahid məqsəd ətrafında birləşdirilməsi ideyasının müəllifi məhz ümummilliyet lideri Heydər Əliyevdir. Prezident İlham Əliyev hər zaman bildirib ki, yalnız güclü diaspora malik xalqlar xarici siyasətdə mühüm uğurlar qazanır, dünya miqyasında mənafeələrini hər zaman layiqincə qoruyur, ümummilliyet problemlərinin həllinə nail olur, öz dilini, mədəniyyətini, incəsənətini, tarixini lazımı səviyyədə təbliğ edirlər. Diaspor quruculuğunu xarici siyasətin prioritet istiqamətlərindən biri kimi qiymətləndirən və bu fəaliyyətin getdikcə daha da gücləndirilməsini vacib sayan Prezident İlham Əliyev milli mənafe və maraqların beynəlxalq aləmdə yüksək səviyyədə qorunması, ölkə həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə dolğun, obyektiv şəkildə çatdırılması baxımından hər zaman xaricdə yaşayan soydaşlarımızın üzərinə mühüm vəzifələrin düşdüyünü qeyd edir, onların daha da təşkilatlanması, vahid hədəflər naminə mütəşəkkil mücadilə aparması ilə bağlı dəyərli tövsiyələrini verir.

Bu gün fəxrlə deyə bilərik ki, dünya azərbaycanlılarının əsl milli özünüdərk və ümummilliyet ideya - azərbaycançılıq, müstəqil dövlətçilik və milli-mənəvi dəyərlər ətrafında birləşməsi prosesi öz nəticəsini

verməkdədir. Fərəhlə qeyd etmək olar ki, bu gün soydaşlarımız yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi proseslərində yaxından iştirak edir, konkret məsələlərdə öz sözlərini, tarixi vətənlərinin mənafeələrinə cavab verən mövqelərini bildirirlər. Bütün bunlar iki amil üzərində təşəkkülünü tapıb. Birincisi, bu fəallığın yüksəldilməsində ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin tarixi missiyası, onun şəxsiyyət fenomeni həlledici rol oynamışdır. Soydaşlarımızla görüşlərində Heydər Əliyev onları nəinki Azərbaycanla əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi prosesində iştirak etməyə, eyni zamanda, yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəallıq göstərməyə çağırıb. Digər amil isə soydaşlarımız arasında tədricən elm, mədəniyyət xadimlərinin, dövlət məmurlarının, fəal ictimaiyyətçilərin əmsalının xeyli dərəcədə artmasıdır.

Şəxsi taleyini xalqın taleyindən ayırmayan həmvətənlərimiz respublikamızla əlaqələrini gücləndirir, təşkilatlanma yolunda real işlər həyata keçirirlər. Hazırda xarici ölkələrin bir çoxunda, xüsusilə də MDB ölkələrində azərbaycanlıların onlarla dərək və cəmiyyətləri fəaliyyət göstərir. Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü ilə Ukraynada və Rusiyada Azərbaycanlılar Konqresi, ABŞ, Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya, Norveç və başqa ölkələrdə nüfuzlu Azərbaycan dərəkələri, dostluq cəmiyyətləri təsis olunub.

Ölkəmizin əksər ictimai-siyasi qüvvələrinin qəbul etdiyi azərbaycançılıq ideologiyasının diaspor quruculuğunda üstün cəhəti ilk növbədə onun milli maraqlarımızın tam palitrasını əhatə etməsidir. Milli-mənəvi, islami-əxlaqi, dünyəvi-humanitar dəyərləri, Şərqi və Qərbi mədəniyyətlərinin dialoqunu, türkçülük və avropaçılıq meyillərini, tarixi təkamüldə varislik və tərəqqiçiliyi ahəngdar şəkildə ehtiva edən azərbaycançılıq ideologiyası məhz buna görə də çox müxtəlif coğrafi regionlarda, siyasi-sosial sistemlərdə, mədəni mühitlərdə formalaşmış diasporumuz üçün cəlbəedici və perspektivlidir. Azərbaycançılıq məfkurəsinin belə sistemli xarakteri müxtəlif mühacir nəsillərini də birləşdirməyə imkan verir. Azərbaycançılığın mühüm meyarlarından olan bu cəhət məskunlaşdıqları ölkələrə, yəni fərqli mühitlərə meyilli olan soydaşlarımızın ümumi amal ətrafında birləşməsində əsas amillərdəndir.

Azərbaycançılıq məfkurəsində milli-mənəvi dəyərlər türk, islam və bəşəri meyarların vəhdəti şəklində götürülür, vətəndaş, millət, dövlət bir-birini tamamlayan anlayışlar kimi təqdim olunur.

Azərbaycançılıq yalnız Azərbaycan Respublikasında yaşayan azərbaycanlıların deyil, həm də bütün dünya azərbaycanlılarının milli-mənəvi maraqlarını ifadə edən məfkurə kimi xalqımız tərəfindən qəbul olunub. Bu məfkurənin daşıyıcısı olan azərbaycanlılar harada yaşamalarından və hansı ölkənin vətəndaşı olmalarından asılı olmayaraq, tarixi vətənləri olan Azərbaycan Respublikasını düşünür, onun nüfuzunu uca tuturlar. Heydər Əliyev şəxsiyyətinə, onun apardığı siyasətə inam nəticəsində milliyətcə azərbaycanlı olmasa da, bir neçə nəsillə Azərbaycanı yaşamış və Azərbaycanı özünün tarixi vətəni sayan insanlar da Azərbaycan Respublikasının maraqlarına xidmət etməklə və ümumən Azərbaycan mədəniyyətinə qatılmaqla azərbaycançılıq məfkurəsinin daşıyıcısı olurlar.

Son iki-üç ildə xaricdə yaşayan azərbaycanlıların gənclər təşkilatlarının fəaliyyəti xüsusi vurğulanmalıdır. Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətinin prioritet məsələlərindən biri də gənclərin fəaliyyətini stimullaşdırmaqdır. 2010-cu ildə Almaniyanın Frankfurt şəhərində keçirilən Dünya Azərbaycanlı Gənclərinin I Konqresində qarşıya qoyulan məqsədlər bir daha onu göstərdi ki, bu gün dövlətin dəstəyi ilə diasporumuz gəncləşir və gəncləşən diasporumuzun hədəfləri böyüyür.

Dünya azərbaycanlı gənclərin qarşısında duran məsələlərdən biri və deyərdim ki, ən əsası milli varlığımızı erməni qəsbkarlarından qorumaq, ermənilərin yalan və uydurmalarla dolu təbliğatının qarşısında dayanmaqdır.

On il öncə Dağlıq Qarabağ haqqında demək olar ki, heç bir məlumata malik olmayan dünya birliyi Azərbaycan dövlətinin apardığı məqsədyönlü siyasət nəticəsində bu gün ermənilərin tarix boyu Azərbaycan xalqına qarşı həyata keçirdikləri işğalçılıq və soyqırım siyasətini tanımaq məcburiyyətində qalıb. Həyatlarını uydurma və yalan üzərində quran erməni xalqı başa düşməlidir ki, bu gün dünya ölkələrinin mədəni-siyasi həyatına inamlı inteqrasiya yolunu tutan Azərbaycan gəncliyinin sağlam və ədalətli düşüncələrinin qarşısında ifşa olunacaq.

Dünya azərbaycanlı gənclər yaşadığı ölkələrdə elə bir önəmli faktora, gücə çevrilməlidir ki, onlarla hesablaşsınlar. Yaşadığı və təhsil aldığı dövlətlərin ictimai-siyasi mühitinə, cəmiyyətinə nə dərəcədə inteqrasiya etsələr, nə dərəcədə söz sahibinə çevrilsələr, bunun Azərbaycan dövlətinin haqq səsinin dünyaya yaymaqda böyük əhəmiyyəti olar.

"Gənclərin qayğısına qalmayan dövlətin gələcəyi yoxdur" tezisini özündə xarici siyasətin əsas prioritetinə çevirən Azərbaycan dövlətinin əsas missiyalarından biri gələcəyin etibar ediləcəyi, estafetin ötürüləcəyi nəslə hazırlamaqdır.

Azərbaycan dövlətinin diaspor siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri dünyada yaşayan azərbaycanlı gənclərlə iş, gənclər siyasətinin əsas istiqaməti ölkəmizdə gənclərlə səmərəli və əlaqələndirilmiş fəaliyyətin qurulması, təhsil siyasətimizin əsas hissəsi isə yeni, sağlam, güvənli, müasir düşüncəli, intellektli, yüksək səviyyəli təhsili olan gənclərin yetişdirilməsidir.

Xaricdə yaşayan azərbaycanlı gənclərin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri həm milli, həm də bəşəri dəyərlərə yiyələnmək, mükəmməl təhsil almaq, müasir dəyərləri mənimsəmək, amma heç bir zaman milli köklərimizi unutmamaqdır. Çünki milli kökünü unutmayan, milli ruhda olan hər bir azərbaycanlı gənc güclü və intellektli olanda daha effektiv fəaliyyət göstərə bilər.

Bu gün dünyanın müxtəlif guşələrinə səpələnmiş yüz minlərlə soydaşımız Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevi özlərinə lider, ümid yeri və mənəvi dayaq görür, dünya azərbaycanlılarının bir araya gələrək təşkilatlanması, müstəqil Azərbaycan dövləti ətrafında sıx siyasi, iqtisadi və mənəvi birliyinə nail olunması, onların tarixi Vətənlə əlaqələrini genişləndirərək ardıcıl xarakter alması yolunda əzmlə çalışırlar. Azərbaycanda həyata keçirilən siyasi strateji kurs isə bu işlərin davamlılığına ən real təminatdır.

Emil Hüseynli

Yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında KİV-in İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun elan etdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçün hazırlanıb

“Kaspi”.-2011.-4 mart.-N.41.-S.6.

Xaricdəki iş adamlarımız "Azərbaycançılıq" ideologiyasının mühüm daşıyıcılarıdır

İsmayıl Ağayev: "Rusiya və Türkiyədəki iş adamlarımız milli mənafeyin təbliğində daha aktivdir"
Əlirza Amanbəyli: "Sahibkarlar az hallarda milli məfkurəyə sahib olurlar"

Azərbaycan müstəqillik əldə edərək bazar iqtisadiyyatına qədəm qoyduqdan sonra ölkədə milli burjuaziya da formalaşmağa başladı. Artıq Azərbaycanda biznes strukturları iqtisadiyyatın mühüm sahələri üzrə bir sıra nailiyyətlər əldə edib. Bu nailiyyətlər nəticəsində azərbaycanlı biznesmenlərin istehsal etdiyi müxtəlif çeşidli sənaye, kənd təsərrüfatı və s. sahələr üzrə məhsullar nəinki ölkə daxilində, bəzi hallarda hətta xaricdə də özünə layiqli yer tuta bilib.

Hazırda azərbaycanlı iş adamları bəzi əcnəbi ölkələrdə də öz biznes strukturlarını quraraq, burada da ölkəmizi layiqincə təmsil edir. Hətta xarici ölkənin vətəndaşı olan soydaşlarımızdan bəziləri belə yaşadıkları ölkələrdə geniş biznes strukturları qurub. Qeyd edək ki, soydaşlarımız xaricdə əsasən Rusiya, Ukrayna, Türkiyə və Gürcüstanda müxtəlif sahibkarlıq obyektləri açaraq, həmin ölkələrin cəmiyyətlərində özlərinə geniş nüfuz qazandıra bilib. Türkiyədə təxminən 5000 azərbaycanlı sahibkarlıq fəaliyyətilə məşğuldur. Bundan başqa, Avropa ölkələri, hətta Amerikada da soydaşlarımıza aid olan müəyyən biznes strukturları fəaliyyət göstərir. Hətta onlardan bir çoxları hazırda milyarder olmaları ilə seçilir. Məsələn, Rusiyada yaşayan soydaşlarımız arasında "LUKOyl" kimi nəhəng neft şirkətinin prezidenti Vahid Ələkbərov, "AST Telman" kimi tanınan Telman İsmayılov, Türkiyədə yaşayan Mübariz Məsimov belə milyarderlərdəndir. Ölkəmizin, onun tarixi, mədəniyyəti, azərbaycançılıq ideyasının, adət-ənənələrinin xaricdə təbliğində, hamı kimi, sahibkarlarımızın da böyük əməyi olmalıdır. Sahibkarlar nəinki öz mallarının satışı ilə məşğul olmalı, eyni zamanda bahəm əcnəbi diyarda vətəndaşı olduğu ölkənin bütün xüsusiyyətlərini yaymalıdır. Sırası vətəndaşlardan fərqli olaraq, onların xaricdə cəmiyyətə çıxış imkanları daha geniş olur. Deməli, ölkəmizin təbliğində də onların üzərinə başqaları ilə müqayisədə daha ciddi məsuliyyət düşür.

Beynəlxalq Diaspor Mərkəzinin rəhbəri İsmayıl Ağayev xaricdəki iş adamlarımızın sözügedən məsələdə təbliğat işində rolundan elə də razı deyil. Onun fikrincə, bizim sahibkarlar böyük əksəriyyətlə şəxsi maraqlarını ölkə, dövlət marağından üstün tutur: "Xaricdəki sahibkarlarımızın ölkəmizin təbliğində rolu məsələsi son dövrlər bizi maraqlandıran və həmişə düşündürən suallardan biri olub. Azərbaycandan kənar da diaspor rəhbəri və bir jurnalist olaraq əksər hallarda orada yaşayan soydaşlarımızla münasibətlər qururuq. Azərbaycandan kənar da biznes quran soydaşlarımızın iqtisadi imkanları hazırda milyardlarla dollarla ölçülür. Ancaq onların azərbaycançılıq ideyasına nə dərəcədə xidmət etdiyinə gələndə, başqa millətlərlə müqayisədə fərqli, təzadlı məsələlər meydana çıxır. Bir çox azərbaycanlı iş adamı Avropada, Rusiyada və kainatın başqa bölgəsində dünyanın böyük biznesə malik adamları sırasında yer alır. Ancaq təəssüf ki, onların azərbaycançılıq ideyasının təbliği istiqamətində fəaliyyəti elə də gözə çarpmır. Hətta çox hallarda onlar özlərini üzə çıxarmaqdan yayınır. Türkiyədə fəaliyyət göstərən həmyerlimiz Mübariz Məsimovu çıxmaq şərtilə, səmimi şəkildə deyirəm ki, Avropa və Rusiyadakı sahibkar soydaşlarımızın əksəriyyəti diaspor işinə belə qoşulmaqdan qaçır. Dəstək vermirlər, ümumiyyətlə onlarla görüşmək belə müşkülə çevrilir. Hətta qəbullarına belə düşmək olmur. Çox hallarda onlar yaddan çıxarırlar ki, öz biznesini azərbaycanlı olaraq gücləndirib. Ancaq son zamanlar prezidentin diaspor fəaliyyətindəki rolunu nəzərə alaraq, yəqin bu insanlar da Azərbaycan diasporuna dəstək olaraq, ona kömək əlini uzadacaq. Çexiyada soydaşlarımızdan ibarət böyük iş adamları var. Onlar burada əsasən çoxmərtəbəli evlərin tikintisi ilə məşğuldur. Onlara Xocalı və Qarabağla bağlı hansısa tədbir olacağı barədə məlumat verdikdə, ondan vaz keçməyə çalışaraq, "məni bu işə qatma" kimi ifadələr səsləndirirlər. Bu işdə adlarının belə hallanmasını istəmirlər. Tədbirin baş tutması üçün yardım edilməsini xahiş etdikdə də, dərhal deyirlər ki, "qoy başqaları etsin, gərək mən edəm". Həmsöhbətimiz bu sahədə təbliğati işlərin gücləndirilməsini vacib bildi: "Erməni iş adamları bir həftəyə 20 milyon dollar pul yığıb Dağlıq Qarabağ üçün ianə toplaya bildiyi halda, nədən milyardlarla pulu olan azərbaycanlılar bunu edə bilməsin? Onlar arasında təbliğati iş aparılmalıdır. Əksəriyyəti öz fəaliyyətində çox vaxt xırda detalları rəhbər tutur. Bu sahibkarlarımızla söhbət aparılmalı, təbliğat-təşviqat işləri qurulmalıdır. Mənəvi cəhətdən də onlara dəstək olmalıyıq ki, onlar da bir çox hallarda öz pullarını milli ideyaların təbliğinə yönəltməkdə maraqlı olsun". İ. Ağayev xaricdəki iş adamlarımızın milli keyfiyyətlərinin zəif olduğunu da diqqətə çatdırdı: "Çexiyada yüzlərlə sahibkarımız var ki, böyük işlər qurur. Amma onlardan heç biri bu gün Çex parlamentində hansısa deputatı ələ alıb, onun bizim xeyrimizə fəaliyyət göstərməsi istiqamətində hər hansı bir iş görməyib. Çox təəssüf ki, bunu etmirlər. Onlar üçün ən önəmli məsələ puldur. Azərbaycan məfkurəsi və kimliyi isə onlar üçün arxa plandadır. Bir də görürsən, hansısa tədbirin işıqlandırılması üçün çoxsaylı milli bayrağa ehtiyac olur. Keçən il Çexiyadakı sahibkarlarımızdan 50-yə yaxın bayraq alınmasını xahiş etdikdə, ondan da yan keçmişdilər. Bu insanlara mənəvi cəhətdən dayaq durmaq,

onlarla iş aparmaq, maraqlanmaq, mütəmadi söhbətlər aparmaq lazımdır ki, biznesmenlərimiz prosesə cəlb olunsun. Bu məsələdə diaspor təşkilatlarımız zəifdir. Çünki onlarla, əsasən hökumət məşğul olmalıdır. Bu istiqamətdə rəsmilər ciddi düşünməli, xaricdəki iş adamlarımızın siyahısı tutulmalı, səfirliklər onlarla iş qurmalıdır". Ölkələr üzrə böldükdə isə, təşkilat rəhbəri bildirdi ki, Rusiya və Türkiyədəki iş adamlarımız, başqa regionlarla müqayisədə, milli mənafeyin təbliğində daha aktivdir: "Avropadakıların əksəriyyəti isə nəinki biznesini, hətta özünü də gizlədir. Birmənalı şəkildə də təbliğatımıza yönəlik heç bir tədbirə qoşulmurlar. Nə maliyyə, nə də mənəvi dəstək verirlər".

Dünya Azərbaycanlıları Konqresi İnformasiya Mərkəzinin rəhbəri Əlirza Amanbəyli son illər yerli məhsullarımızın xaricdə geniş yayıldığına diqqət yetirdi və qeyd etdi ki, bunun özü də ölkəmizin təbliğinə yönəlmiş addımdır: "Xaricdə sərmayə qoyan azərbaycanlı iş adamların yerli, milli məhsullarımızı dünyada tanıtdırmasının özü, istər-istəməz, Azərbaycan mədəniyyəti, iqtisadiyyatının beynəlxalq aləmdə yüksək səviyyədə təmsil olunması deməkdir. Bu, bir növ, diaspor fəaliyyətini əks etdirən məsələdir. Sovetlər dağıldıqdan sonra xaricə üz tutan soydaşlarımızdan bəziləri özləri üçün biznes mərkəzləri də yaradıb. Onlar arasında "Palmali" Şirkətlər Qrupunun rəhbəri Mübariz Məsimovun adını çəkmək olar. O, şirkətə məxsus gəmilərin bir çoxuna Azərbaycanla bağlı adlar verməklə ölkəmizin təbliğində böyük rol oynayıb və oynamaqdadır. Bizim yerli kənd təsərrüfatı məhsullarının xarici bazara çıxmasının özü də tanıtma prosesində böyük önəm daşıyır. İsveçdə güneyli soydaşlarımızın Azərbaycan yeyinti məhsullarının, Almaniyada xalça məhsullarının satış mərkəzləri fəaliyyət göstərir. Yerli məhsullarımızın xarici ölkədə satılmasının özü də birbaşa olaraq dövlətimizin tanıtılmasının bir yoludur. Proses son illər daha sürətlə inkişaf edir". O vurğuladı ki, xaricdə keçirilən biznes xarakterli müxtəlif səpkili sərgilər də sözügedən təbliğatda əhəmiyyət daşıyır: "Sahibkarlar arasında Azərbaycanın tarixinin, başına gələn müsibətlərin yaşadığı ölkədə yayılmasına yardım edən insanlar da var. Son illər Azərbaycan məhsulları ilə bağlı müxtəlif sərgilər keçirilir. Burada ölkəmizin işğal olunmuş əraziləri də göstərilir. Bu zaman işğal olunmuş torpaqlarımızdakı yeraltı sərvətlər barədə də dünya ictimaiyyəti məlumatlandırılır. Turizm sərgilərində də Dağlıq Qarabağın hazırda işğal altında olduğu və buna görə də turistlərin ora gedə bilmədiyini fikirləri yer alır. Bunların özü də bir təbliğatdır. Azərbaycanın hərbi sənayesi son illər yüksək sürətlə inkişaf edir. Bizdə istehsal olunan hərbi sursatlar artıq beynəlxalq bazara çıxır. Bunun özü ölkəmizin iqtisadi potensialının artdığını göstərir. Həmin sərgilərdə də, bununla yanaşı, nümayəndələrimiz Azərbaycanın başına gələn bəlaları dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırır". Amma bütün bunlarla yanaşı, Ə. Amanbəyli də düşünür ki, xaricdəki iş adamlarımızın milli ideyaların təbliğində rolu qanəedici deyil: "Bu istiqamətdə hələ çox işlər görülməlidir. Sahibkarlar çox az hallarda milli məfkurəyə sahib olurlar. Amma son dövrlər Mübariz Məsimov tərəfindən milli qəhrəman Mübariz İbrahimovun şərafinə gəmiyə onun adının verilməsi böyük əməkdir. Həmin gəmi bütün dünyanı gəzməklə, adını daşdığı şəxs barədə dünyanı məlumatlandırır. Amma bütövlükdə götürdükdə, hazırkı fəaliyyət tam şəkildə qanəedici deyil. Bundan da çox işlər görə bilərdilər. Xaricdəki soydaşlarımızda milli ideologiya üstün olsa, bizim haqq səsimizin dünyaya çatdırılmasında onun böyük rolu olacaq. Dövlətimiz gəncdir. Biznes adamlarının bu prosesə cəlbində Azərbaycan dövlətinin də xüsusi rolu olmalıdır. Azərbaycan Diaspor Komitəsi iş adamlarının mənafeyini ciddi surətdə nəzərə almalı, bu sahədə bəzi süni maneələr aradan qaldırılmalıdır. Dəstək olarsa, bu, iş adamlarına da müsbət təsir edəcək. Onlar müsbət mənada ölkəmizi beynəlxalq aləmdə təmsil edəcəklər".

Rüfət SULTAN
Məqalə Azərbaycan
Respublikası Prezidenti yanında KİV-ə
Dövlət Dəstəyi Fondunun
maliyyə dəstəyilə hazırlanıb

"Bakı Xəbər".-2011.-29 aprel-1 may.-N 74.-S.15.

**Azərbaycan xalqının tarixi... Ümummilli idealları...
Və azərbaycançılıq ideologiyası**

Nizami CƏFƏROV,

Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin rəhbəri, AMEA-nın
müxbir üzvü, Milli Məclisin deputatı

Azərbaycan xalqı dünyanın o xalqlarındandır ki, zəngin (və şərəfli!) bir tarix yaşamaqla yanaşı, bu tarixi onun ən müxtəlif dövrlərində, mərhələlərində bütün aydınlığı (və dərinliyi) ilə dərk eləməyə çalışmış, gələcəyə həmişə ümidlə (və inamla!) baxmışdır. Xalq yalnız böyük mütəfəkkirlərinin, elm və sənət xadimlərinin, dövlət adamlarının deyil, ümumkütləvi düşüncənin səviyyəsində də tarixə kifayət qədər həssas olmuş, öz tarixi yaddaşını milli məniyyətinin, mentalitetinin - mədəni xarakterinin üzvü tərkib hissəsi kimi qoruyub saxlamışdır.

Müxtəlif təzyiqlərə, müdaxilələrə ən çox məruz qalan xalqlardan olan Azərbaycan xalqı ərazi bütövlüyünü, siyasi birliyini itirsə də, tarixi təfəkkürünün bütövlüyünü heç zaman itirməmişdir. Və bu milli tarixi təfəkkürün bütövlüyüdür ki, xalq özünün milli ideallarına həmişə sadıq qalmış, onların elmi- nəzəri yekunu olaraq azərbaycançılıq ideologiyasını yaradıb inkişaf etdirmişdir.

* * *

Azərbaycan xalqı öz mənsəyi etibarilə türk xalqlarından biridir. Və onun etnik tarixi ümumtürk tarixinin üzvü tərkib hissəsidir.

Türklər müstəqil bir etnos olaraq tarix səhnəsinə təxminən e.ə. III minilliyin ortalarında çıxmışlar. O dövrə qədər Altay etnik birliyinin tərkibində olan türklər bir neçə min illik diferensiasiya tarixi yaşamışlar.

Türk etnosunun hansı coğrafiyada formalaşması tarixşünaslıqda nə qədər mübahisəli olsa da, arqumentlərin çoxu diqqəti məhz Mərkəzi Asiyaya geniş çöllərinə yönəldir. E.ə. III minilliyin ortalarından e.ə. I minilliyin ortalarına qədər həmin coğrafiyanı məskunlaşdıran, öz etnik mədəniyyətini formalaşdıran, böyük epos mədəniyyəti yaradan türklər e.ə. I minilliyin sonlarına doğru, tamamilə təbii olaraq Şimala, Cənuba, Şərqlə və xüsusilə Qərbdə yayılmağa başlayırlar.

Şimal soyuq idi. Cənub güclü Çin etnosları ilə diplomatik münasibət tələb edirdi.

Şərqdə cəlbədicə bir şey olmadı.

Və tarix türklərin qarşısına Qərbə doğru uzanan intəhasız bir yol açmışdı. Özü də Cənub- Qərbə, yaxud Şimal- Qərbə yox, məhz birbaşa Qərbə!.. Qərb yaşayış üçün əlverişli (və boşluq!) idi.

Türklərin, yaxud onların da daxil olduğu etnik birliklərin Şərqdən Qərbə doğru axınlarının daha əvvəlki, hətta e.ə. X minilliyə qədər qədimləşdirilən dövrlərdən başlanması barədə təsəvvürlər mövcuddur. Bu təsəvvürlərə müəyyən qədər ciddi yanaşmağa əsas verən arqument Avropada türklərlə etnik qohum olan xalqların - macar, fin, eston və s. -lərin mövcudluğudur ki, onların bu qədər uzaq Qərbə düşmələrinin tarixinin e.ə. I minilliyin sonlarından sonraya aid olmasını qəbul etmək çətindir. Başqa bir arqument də vardır... Türklər eramızın ilk əsrlərindən başlayaraq Qərbə doğru böyük kütlələrlə, inamla, sanki yüzillər boyu tanıdıqları yollarla gedirmiş kimi gedirlər. Qarşılaşdıqları xalqlarla çoxtərəfli, geniş miqyaslı əlaqələrə girmələri türklərin bu hərəkətinin kortəbii bir axın yox, qanunauyğun proses olduğunu göstərir...

I minilliyin ortalarında, Qərb türkləri Atillanın başçılığı ilə german və slavyan tayfalarını öz ətraflarında birləşdirərək Roma imperiyasını dağıdıb Avropa tarixinin yeni epoxasını başlayanda Şərq türkləri hələ də Mərkəzi Asiyada öz tarixi vətənlərinin keşiyini çəkir, Şərq dünyasının etnik- mədəni mənzərəsinin formalaşmasında fəal iştirak edirdilər. Və Altaylardan Qərbi Avropaya qədər yayılan bu möhtəşəm etnosun ilkin diferensiasiyası da I minilliyin əvvəllərindən başladı. Qərbə doğru axın edən türkləri tarix tədricən qıpçaqlar kimi tanıdı... Mərkəzi Asiyada isə qıpçaqlarla yanaşı oğuzlar və qarluqlar vardı.

Asiyadan Şərqi Avropanın geniş çöllərinə keçən qıpçaq türkləri - hunlar hələ eramızın ilk əsrlərindən yalnız Qərbə yox, Şimala və Cənuba doğru da yayıldılar... Və nəticə etibarilə, Şimalda çuvaşların, tatarların, başqırdların və s., Cənubda Azərbaycan türklərinin, kumukların, qaraçay - balkarların və s. etnik əsası qoyuldu.

Mərkəzi Asiyada qalan türklərə gəldikdə isə, qıpçaqlar - Altay, qazax, qırğız və s.; qarluqlar - özbək, uyğur və s.; oğuzlar isə türkmənlərə, sonradan Asiyaya keçərək Azərbaycan, Türkiyə türkləri və s. bölündülər. Və beləliklə, I minilliyin sonu II minilliyin əvvəllərindən etibarən türk etnosunun diferensiasiyasının ikinci dövrü başladı: qıpçaqlar, oğuzlar və qarluqlar müasir türk xalqlarına parçalandılar...Ancaq qeyd etmək lazımdır ki,

birinci diferensiasiya kimi ikincisi də yüz illər boyu davam edən mürəkkəb bir proses olub ortaq kökləri ən diferensial dövəründə belə qoruyub saxlamışdır.

Türklərin etnik- coğrafi diferensiasiyasının bölünməsinin məhsulu olan Azərbaycan xalqının - Azərbaycan türklərinin əsasını e.ə. I minilliyin sonu eramızın I minilliyinin əvvəllərində Şimaldan- Şərqi Avropadan Qafqaza gələn qıpçaq türkləri - hunlar müəyyənləşdirməyə başlamışlar.

Bununla belə Azərbaycan tarixşünaslığında türklüyün tarixini müasirləşdirməklə yanaşı daha qədim dövrlərə aparıb çıxarmaq cəhdləri də vardır. Hətta bir sıra araşdırıcılar, kifayət qədər sübutları olmasa da, türklərin dünyaya ümumiyyətlə Ön Asiyadan yayıldığı iddiasındadırlar. Biz bu cür iddialara dərhal "qeyri - elmi" damğası vurub üstündən keçmək fikrində deyilik, ancaq onu da əminliklə deyə bilərik ki, Azərbaycan xalqının təşəkkülünə eramızdan əvvəlki minilliklərə aid etnik münasibətlər (və tarix!) elə bir təsir göstərməmişdir.

* * *

Azərbaycanın etnik tarixi Azərbaycan xalqının tarixindən qədimdir.

E.ə. II minillikdən etibarən Cənubdan gələrək tədricən Qafqazda məskunlaşan Qafqaz etnosu- indiki Dağıstan xalqlarının ulu babaları bu coğrafiyanın bizə məlum olan ilk sakinləri idilər. Və onların etnik diferensiasiyasının məhz burada - Şimali Qafqazda getməsi də bunu təsdiq edir. E.ə. II minilliyin sonu I minilliyin əvvəllərində isə Qafqaza İran etnosları gəldilər... Onlar coğrafiyanın yerli sakinlərini Şimala - Böyük Qafqaz dağlarının ətəklərinə doğru sıxışdırmağa başladılar. Ancaq İran etnoslarının əsas mədəniyyət mərkəzləri İranın xeyli Cənubunda olduğuna görə Qafqazda əvvəllər geniş yayıla, kütləvi olaraq məskunlaşa bilmədilər. Ancaq İran gücləndikcə İran etnosları vaxtaşırı olaraq Qafqaza müdaxiləni davam etdirdilər...

Azərbaycan xalqının əsası qıpçaq türklərinin- hunların Qafqaza (və daha Cənuba) ardıcıl axını (və bu coğrafiyada məskunlaşması) ilə qoyuldu. Eramızın ilk əsrlərində artıq Qafqaz əhalisinin əksəriyyətini təşkil edən tanrıçı türklər I minilliyin ortalarında artıq regionun əsas siyasi qüvvəsi idilər. Böyük mədəniyyətə, beynəlxalq münasibətlər təcrübəsinə və yüksək idarəçilik qabiliyyətinə malik türklər tezliklə yerli etnosları öz ətrafında birləşdirməyə nail oldular. Onların Qafqazda xüsusi nüfuz qazanmalarının bir səbəbi də vaxtaşırı olaraq Şimaldan - Şərqi Avropadan gələn türk- qıpçaq axınları hesabına daha da güclənmələri idi... Zatən tanrıçı olan Qafqaz türklərinin müəyyən qismi tədricən xristianlaşmağa və xristianlığın atributlarını qəbul etməyə başladılar. Bu onları xristianlığı qəbul etmiş qeyri- türk mənşəli qafqazlılarla da yaxınlaşdırdı. Və heç də təsadüfi deyil ki, tarixşünaslıqda xristian türklərin sonralar bir sıra Qafqaz xalqları içərisində əriməsi, məsələn, ermənilərin, gürcülərin etnik tərkibinə daxil olması barədə fikirlər mövcuddur. Ancaq belə bir hal olmuşdursa da, epizodik səciyyə daşmışdır. Çünki Azərbaycan xalqının təşəkkülü tarixində birinci dövr məhz tanrıçı qıpçaq türkləri, onların Azərbaycan türklüyünün ilk əsasını təşkil etməsi ilə əlamətdardır.

İkinci dövr ərəblərin Qafqaza hücumu, İslam dininin yayılması və bunun ardınca müsəlman oğuz türklərinin Azərbaycanın Cənubuna və Şimalına (Qafqaza) yürüş edərək buralarda məskunlaşması ilə başlayır. Və oğuzların bu yeni vətən tutma hərəkəti II minilliyin əvvəllərində Şərqi Anadolunu da əhatə edir.

Azərbaycan xalqının təşəkkül tarixini özünəməxsus şəkildə əks etdirən "Dədə Qorqud" eposu da təsdiq edir ki, Qafqazda oğuzların müzəffər yürüşləri qarşısında əsas maneə qıpçaq türkləri Şərqi Anadoluda isə yunanlar olmuşlar. Eposda müasir Qafqaz xalqlarından heç birinin adının çəkilməməsi oğuzların onlara əhəmiyyət verməməsini, yaxud bu xalqların VII- XI əsrlərdə, regionda heç bir əhəmiyyətli siyasi rola malik olmadıqlarını göstərir.

Nə qədər İslam təəssübkeşi olsalar da müsəlmanlığı yenidən qəbul etmiş gəlmə oğuz türkləri öz tarixi tanrıçı yaddaşları (az fərqli dilləri, etnik psixologiyaları və həyat tərzləri) ilə yerli qıpçaq türklərinə kifayət qədər anlaşılıqlı idilər... Xüsusilə onların əksəriyyətini təşkil edən tanrıçı qıpçaqlara... Bununla belə regionda İslamın yayılması zərurəti, eləcə də sayca çoxluq və siyasi mütəşəkkillik oğuzlara xüsusi tarixi səlahiyyət verdiyinə görə yerli qıpçaqlar çox keçmədən gəlmə oğuzların təsirini qəbul etməli oldular. Xristian qıpçaqlar isə kilsə vasitəsi ilə Qafqazdakı, eləcə də Şərqi Avropadakı dindaşları ilə müəyyən əlaqələrini nəzərə almasaq, təcrid olunaraq etnik simalarını itirdilər.

Azərbaycan xalqının təşəkkülü tarixinin üçüncü- sonuncu dövrü I minilliyin əvvəllərindən - səlcuq (oğuz) türklərinin Azərbaycanın həm Şimalında, həm də Cənubunda müəyyən etnocoğrafi (və siyasi) təmərküzləşmə yaratmalarından başlayıb həmin minilliyin ortalarından - Mərkəzi Asiyadan (Türküstandan) gələn türk axınlarının sona çatmasına qədər davam edir. Bu dövr onunla əlamətdardır ki, Azərbaycan xalqının etnik mənşəyində dayanan qıpçaq ünsürü artıq hər cür zənginləşmədən məhrum olduğu halda oğuz ünsürü ardıcıl olaraq zənginləşir. Və nəticə etibarilə, xalqın etnik tərkibində mütləq dominantlığını təmin edir... Bu gün Azərbaycan xalqının antropologiyasında, mədəniyyətində, dilində və s. qıpçaq elementləri nə qədər az olsa da, hər halda mövcuddur. Bununla belə xalqın əsas etnogenetik təbiətini oğuz türkləri müəyyən edir. Və

Azərbaycan xalqının təşəkkül tarixi onun oğuz türklərindən olan türkmənlərlə Türkiyə türklərindən ayrılması, hər üç türk- oğuz xalqının II minilliyin ortalarında tarix səhnəsinə müstəqil xalqlar kimi çıxması ilə sona çatır.

Ancaq nəzərə alınması vacib olan bir məsələ də vardır... Bu, ən qədim zamanlardan Azərbaycanda məskunlaşmış, eləcə də buraya sonralar gəlmiş Qafqaz, İran və s. mənşəli etnosların türk mənşəli Azərbaycan xalqı ilə qaynayıb qarışması məsələsidir ki, həmin proses Azərbaycan xalqının bütün təşəkkül tarixi boyu getmişdir.

* * *

Azərbaycan xalqının II minilliyin ortalarından başlayan tarixini milli birlik, ərazi bütövlüyü və dövlət müstəqilliyi uğrunda mübarizə tarixi kimi səciyyələndirmək olar. Türk (və müsəlman) dünyasının üzvü tərkib hissəsi olan azərbaycanlılar XVI əsrin əvvəllərində Şah İsmayıl Xətəinin rəhbərliyi ilə Azərbaycan səfəvilər dövlətinin əsasını qoydular ki, bu dövlət yalnız türk (və müsəlman) dünyası ilə deyil, bütün dünya ilə bu və ya digər dərəcədə bağlı idi. Paytaxtı əvvəllər Təbriz olan, Azərbaycanın, demək olar ki, bütün coğrafiyasını əhatə edən bu dövlətin başında Azərbaycan türk hökmdarları dayanırdılar. Fərmanlar dövrün beynəlxalq dilləri ilə yanaşı Azərbaycan türkcəsində də verilirdi. Milli mədəniyyətin inkişafı üçün böyük işlər görülürdü... Ancaq xarici müdaxilələr (və milli mütəşəkkilliyin zəifliyi) ucbatından Azərbaycan səfəvilər dövləti öz tarixi missiyasını davam etdirə bilmədi. XVIII əsrin ortalarında başqa bir Azərbaycan türk hökmdarı Nadir şahın müstəqil Azərbaycan dövlətini möhkəmləndirmək uğrunda mübarizəsi də uğursuzluqla nəticələndi. Və ölkənin ərazisində biri digəri ilə vuruşan çoxlu kiçik dövlətlər - xanlıqlar meydana çıxdı.

Bununla belə XVI əsrin əvvəllərindən XVIII əsrin sonlarına qədər Azərbaycan xalqı öz mədəniyyətinin İntibah dövrünü yaşadı... Onlarla irihəcmli folklor əsərləri - dastanlar, xüsusilə "Koroğlu" eposu məhz həmin əsrlərdə yarandı. Klassik (ümumsərg) üslubunun ümumən mədəniyyətdə öz yerini xalq üslubuna və ya milli üsluba verməsi - canlı xalq dilində yazan böyük sənətkarların yetişməsi milli intibahın təzahürü idi.

XVII- XVIII əsrlər Azərbaycan xalqının tarixinin ən paradoksal dövrü sayıla bilər... Bir tərəfdə ümummilliyet ruh, mənəvi- mədəni birlik və müstəqillik hisslərinin güclənməsi; digər tərəfdə isə siyasi dağınıqlıq, mərkəzi dövlətin olmaması... Bunun nəticəsində, artıq bütöv bir millət kimi formalaşmış azərbaycanlılar - Azərbaycan türklərinin tarixi vətəni XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq İran, Rusiya və Osmanlı sultanlığının təcavüz meydanına çevrildi. Və beləliklə, Azərbaycan xalqı tarix boyu biri digəri ilə çarpışan üç dövlət tərəfindən bölüşdürüldü. Bundan sonra Azərbaycan türkləri öz etnik bütövlüklərini qorumaqla yanaşı üç böyük mədəniyyətin fərqli təsirlərini, dövlət idarəçilik texnologiyalarını qəbul etməli oldular.

Şərqi Anadoluda məskunlaşmış Azərbaycan türkləri üçün etnik- mədəni mühit hər halda daha münasib idi. Ancaq Osmanlı sultanlığının ucqarları olduğundan sosial inkişafın problemləri vardı... Şimali Azərbaycanda Rusiya imperiyasının ruslaşdırma siyasəti nə qədər güclü olsa da, mütərəqqi, xüsusilə maarifpərvər siyasət də yürüdü. Ən ağır vəziyyət isə Cənubi Azərbaycanda idi... İran dövləti ölkə əhalisinin yarıya qədərini təşkil edən Azərbaycan türklərinə, demək olar ki, heç bir perspektiv vəd eləmədi.

Və Azərbaycan xalqı onun ictimai- siyasi tarixi üçün çox mühüm olan bir dövrə - XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərinə bu cür acınacaqlı bir vəziyyətdə gəlib çıxdı...

* * *

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ictimai- siyasi şüuru xalqın ümummilliyet düşüncəsinin məhsulu olaraq azərbaycançılıq ideologiyasını formalaşdırdı ki, bu, türklüyünü, islam dininə məxsusluğunu və müasirləşmək istəyini dərk edən bir millətin ideologiyası idi. Azərbaycanın görkəmli elm, mədəniyyət və siyasət xadimlərinin, müəyyən fərqlərə baxmayaraq, demək olar ki, hamısının, uğrunda mübarizə apardıqları həmin ideal bütöv bir nəzəri sistemə çevrildi.

Azərbaycançılıq ideologiyasının ilk siyasi- praktik hadisəsi isə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin yaradılması oldu... Bu dövlətin meydana çıxmasında Azərbaycanın görkəmli ictimai- siyasi xadimlərinin, bütövlükdə Azərbaycan xalqının müstəqil dövlət qurmaq ideallarının böyük rolunu qiymətləndirməklə yanaşı etiraf etməliyik ki, o (Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti) daha çox mövcud tarixi şəraitin konyukturunun məhsulu idi. Azərbaycan xalqının təşəkkül tapdığı (və yüz illər boyu məskunu olduğu) coğrafiyanın təxminən beşdə birində qurulmuş bu dövlət elə ilk aylardan qonşu xalqların - erməni və gürcülərin ərazi iddiaları ilə qarşılaşdı. Xüsusilə Şərqi Anadoludan qovularaq Qafqazda dövlət qurmağa can atan ermənilər Azərbaycan ərazilərini tutmaq üçün hər cür vəhşiliyə əl atdılar. Və Osmanlı dövlətinin Qafqaz İslam ordusu adı altında göstərdiyi hərbi yardım - müdaxilə olmasaydı, yəqin ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yalnız elan edilməklə kifayətlənmiş olacaqdı...

Azərbaycanın Şimalı ilə Cənubu arasında sovet dövrünə qədər bu və ya digər səviyyədə mövcud olan əlaqələr bütünlüklə kəsilmişdi.

Bununla belə, Moskvanın idarə etdiyi "Azərbaycan dövləti" nə qədər ideoloji təzyiqlərə məruz qalsa da, milli şüurun daşıyıcısı olan ziyalılar məhv edilsə də, xalq məhdud imkanlar daxilində öz varlığını nümayiş etdirə bilmişdi...

Və Heydər Əliyev kimi bir dahini yetişdirmişdi.

* * *

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyasının inkişafında, yeni tarixi şəraitə uyğun interpretasiya edilməsində- modern səviyyədə təfsirində və həmin ideologiyanın tarixdə ilk dəfə əbədi (və dönməz) olaraq həyata keçirilməsində mənsub olduğu millətlə birlikdə apardığı mübarizə (göstərdiyi qəhrəmanlıq), ən nihilist "dostlarımızın" (və düşmənlərimizin) belə inkar edə bilməyəcəyi bir hadisədir. Heydər Əliyevin nə səviyyədə bir azərbaycançı olması, milli ideologiyamızın inkişafı, həyata keçirilməsi tarixindəki rolu barədə danışarkən yalnız birçə gerçəkliyi yada salmaq kifayətdir ki, o, məfkurə olaraq meydana çıxandan bəri həmişə istər ədəbi, istər romantik siyasi təsəvvürlərin tərənnüm obyektinə olmaqdan o yana keçməmiş azərbaycançılıq ideallarına bir millətin müqəddəratını təyin edəcək qədər rəsmi məzmun-mündərcə verdi.

Azərbaycan xalqı öz böyük oğullarının şəxsində belə bir cəhdi XX əsrin əvvəllərində də etmişdi, ancaq tarix müsaidsə deyildi...

Azərbaycançılıq ideologiyasının tarixi, əslində, Azərbaycan xalqının tarixi qədər qədimdir; hər şeydən əvvəl ona görə ki, bu və ya digər xalq (etnos) özünün ümummilli məfkurəsini - həyat fəlsəfəsini bütün mövcudluğu boyu formalaşdırır. Və tarixin elə bir dövrü gəlir ki, xalqın böyük mütəfəkkirlərində təmsil olunan idrakı uzun əsrlər ərzində təbii şəkildə formalaşmış həmin özünəməxsus (ümummilli!) məfkurəni formulə edir.

Əgər I minilliyin ortalarından XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərinə qədər Azərbaycan xalqının yaşadığı kifayət qədər mükəmməl inkişaf tarixi olmasaydı (və bu tarix xalqın ümummilli məfkurəsini diqtə etməsəydi!), azərbaycançılıq ideologiyasının əsaslarını nə keçən əsrin əvvəllərində formulə etmək, nə də həmin əsrin sonlarında yenidən bərpa etmək mümkün olardı. Azərbaycan xalqının hansı məfkurəyə əsaslandığını bütün aydınlığı ilə təqdim edən ilk mənbə "Dədə Qorqud" eposudur. O epos ki, xalqımızın təşəkkül tapdığı ilk əsrlərdən meydana çıxmağa başlamış, onun gələcək tarixinin perspektivlərini müəyyənləşdirmişdir. "Dədə Qorqud"da türklər (1) İslamı qəbul edərək (2) müasir dünyanın üzvü tərkib hissəsi olan bir cəmiyyət (3) kimi hərəkət etməkdədirlər. Burada türkçülük, islam və müasirlik emosiya- inersiyası nə qədər güclü olsa da; nə türk sovinizmi, nə islam fundamentalizmi, nə də müasirlik kosmopolitizmi var.

Eposun min üç yüz illik yubileyini keçirən və bu genişmiqyaslı hərəkətdə bütün Azərbaycan ziyalılığını bir neçə il səfərbər edən Heydər Əliyev yaxşı bilirdi ki,

- a) Azərbaycan xalqının,
- b) azərbaycançılıq ideallarının

c) və nəhayət, mənsub olduğu xalqın yüz illər boyu həsrətində olduğu bir hadisənin - azərbaycançılıq ideallarının gerçəkləşməsinin yubileyini keçirir.

Azərbaycan xalqının lideri Heydər Əliyev "Dədə Qorqud" eposunda ifadə olunmuş milli idealların nə qədər əsaslı, nə qədər perspektivli və nə qədər səmimi olduğunu bütün ruhu ilə duyurdu.

Ancaq o, tək olmamışdı... Onun özü də müdrik sələfləri kimi tarixin dərinliklərindən gəlirdi...

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində azərbaycançılıq ideologiyasının nəzəri əsaslarını verən böyük mütəfəkkir Əli bəy Hüseynzadə də öz formuləsində (türkçülük, islamçılıq və müasirlik) bir də ona görə haqlı sayıla bilər ki, o, "Dədə Qorqud" eposu qədər səmimi olmuşdu...

"Dədə Qorqud" eposundakı azərbaycançılıq inersiya idi.

Əli bəy Hüseynzadə (və onun daha çox siyasətçi olan davamçıları) bu tarixi inersiyanı ideologiyaya çevirdilər.

Bütün bunların ardınca, tamamilə təbii olaraq, nə gəlməli idi?... Azərbaycan xalqının tarixən mövcud olduğu coğrafiyanı ehtiva edən Azərbaycan dövləti uğrunda siyasi- ideoloji mübarizə!..

Etiraf etmək lazımdır ki, belə bir mübarizə aparıldı, özü də kifayət qədər güclü siyasi intellekt (və ehtirasla)!.. Bunun ən böyük göstəricisi yalnız Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin yaranması olmadı, Azərbaycanın tarixi ərazisində bir neçə müstəqil dövlətin qurulmasına da cəhdlər edildi... Ancaq imperialist qüvvələrin təzyiqi ilə qərarlaşan beynəlxalq "harmoniya" Azərbaycan xalqının tarixi ideallarının (və milli ideologiyasının) həyata keçməsinə nəinki mane oldu, keçən əsrin 20- ci, 30- cu illərindən başlayaraq hətta bu idealların (və milli ideologiyanın) üzərinə dağıdıcı hücumlar başladı...

Ona görə də xalqın tarixini (və ideallarını) dərk etmiş ziyalılar bir tərəfdən nə qədər xoşbəxt idilərsə, o biri tərəfdən ondan da artıq bədbəxt idilər... Azərbaycanın müstəqilliyinin ideoloqlarından olan türkçü gənc Cəfər Cabbarlı tədricən Azərbaycan sovet ədəbiyyatının banilərindən birinə çevrildi, Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin himninin musiqisini yazmış Üzeyir Hacıbəyli Azərbaycan SSR-in himninə də musiqi bəstələməli oldu.

Azərbaycan tarixinin dərinliklərindən gələn Səməd Vurğun özünün komsomol mənşəyi ilə fəxr eləməyə məcbur idi...

Azərbaycançılığın birinci tərkib hissəsi olan türkçülük 30-cu illərin ortalarından etibarən qadağan olundu. Və qadağaların miqyası o həddə çatdı ki, Azərbaycan xalqının birbaşa genotipinə - tarixi mənşəyinə müdaxilə edildi; israrla "sübuta" çalışdılar ki, Azərbaycan xalqı türk yox, İran mənşəlidir, sadəcə olaraq, orta əsrlərdə Azərbaycana gələn köçəri türklərin dilini qəbul etmişdir. Qərribəsi də o idi ki, böyük bir xalqın etnik tarixinin saxtalaşdırılması prosesi həm sovet, həm də İran Azərbaycanında eyni forma, məzmun və üsullarla aparılırdı. Xalqı öz etnik- mədəni kökündən (və tarixi mühitindən) məhrum etmək, milli yaddaşın daşıyıcılarını (böyük ziyalıları) məhv eləməklə imperialist rejimlər bütöv bir etnosdan idarə edilməsi asan olan kütlələr formalaşdırmağa qədər gedirdilər.

Bir dövrdə ki, xalqın tarixi taleyindən bəhs edən, onun ictimai- bədii təfəkkürünün yaratdığı ən böyük əsər - "Dədə Qorqud" eposu rəsmən qadağan olunur, deməli, həmin xalqın mənəviyyatına hər cür təcavüz üçün imkan verilir.

Azərbaycançılığın ikinci tərkib hissəsi olan İslam dininə münasibət bundan da acınacaqlı idi. Sovetlər hər bir xalqın mühüm mənəvi göstəricilərindən biri olan dini hakimiyyətə gəldikləri ilk günlərdən qadağan elədilər.

Müasirlik (beynəlmiləçilik) məsələsinə gəldikdə isə burada da böyük siyasi - ideoloji məhdudiyət qoyuldu...

Və beləliklə, keçən əsrin 20- ci, 30- cu illərindən başlayaraq Azərbaycan xalqının həyatını idarə edən ideologiyalar onun milli tarixi ideallarına qarşı yönəldiyindən tamamilə antimilli (və antibəşəri!) xarakter daşıyırdı. Xalqın gələcəyi üçün təhlükəli olan bu şəraitdən xilas olmaq üçün cəhdlər edildimi?.. Əlbəttə, nə qədər böyük məhrumiyyətlərlə üzləşsə də Azərbaycan xalqı öz milli mənliliyini heç zaman unutmamış, ən çətin şəraitlərdə belə gələcəyə yönəlik ideallarının itirilməsinə imkan verməmişdir. İctimai- siyasi (ideoloji!) özünü təsdiq uğrunda mübarizənin həddindən artıq, yaxud qadağan olunduğu dövrlərdə xalq özünün varlığını dili, ədəbiyyatı və incəsənəti ilə təsdiq etməyə çalışmış, milli ideologiyasının əsaslarını həmişə sağlam saxlamışdır.

Təsədüfi deyildi ki, Azərbaycan sovet poeziyasının müqayisəsiz lideri Səməd Vurğunun "Azərbaycan" şeiri müstəqillik illərində ümummilli liderin dilindən məhz müstəqilliyimizin himni kimi səsləndi.

Mənsub olduğu xalqın tarixini (və milli tarixi ideallarını!) dərinləndirən bilməklə yanaşı, uzun müddət sovet təhlükəsizlik orqanlarında xidmət etdiyindən, onun (xalqın) hansı məhrumiyyətlərə məruz qaldığı barədə geniş təəvvürə malik olan və ən əsası, həmin məhrumiyyətlərdən çıxmağın yollarını axtarıb tapmağa qadir siyasi mütəfəkkir kimi Heydər Əliyevin milli (və ümummilli!) lider mövqeyinə yüksəlməsi ilə azərbaycançılıq ideologiyasının tarixində yeni dövr başladı.

O zamana qədər azərbaycançılıq milli ideal (və ideologiya) olaraq

a) ilk orta əsrlərdən XIX əsrin sonlarına,

b) XIX əsrin sonlarından XX əsrin sonlarına qədər iki dövrdən keçmiş, millətin liderini formalaşdıracaq mənəvi- ideoloji qüvvəyə çevrilmişdi.

Azərbaycançılıq - Heydər Əliyevin genişmiqyaslı fəaliyyətinin, sadəcə, tərkib hissələrindən biri deyil, həmin fəaliyyətin (əslində, mübarizənin!) əsası, başqa sözlə, mahiyyətidir. Və bu həm sovet dövründə, həm də müstəqillik illərində belə olmuşdur.

Sovet dövrünün milli idealların həyata keçirilməsi üçün olduqca məhdud şəraitində Azərbaycan rəhbəri

- respublikanın iqtisadi- təsərrüfat həyatının canlandırılması,
- elmin, təhsilin inkişafı,
- ana dilinin, ədəbiyyatın, incəsənətin mövqeyinin yüksəldilməsi,
- milli hərbi kadrların yetişdirilməsi,

- Azərbaycanın beynəlxalq miqyasda tanınması və s. kimi əhəmiyyətli tədbirlər görmüşdür. Və böyük mütəfəkkir bütün bunları elə etmişdir ki, görülən tədbirlər sovet rejiminin əks reaksiyası, dağıdıcı müqaviməti ilə qarşılaşmasın. Azərbaycanın yeni rəhbəri yaxşı bilirdi ki, onun ürəyində millət sevgisi olan yaxın sələfləri çox zaman məhz siyasi- ideoloji maneə imkanlarının olmaması ucbatından həm özlərini, həm də xalq problemlər qarşısında qoymuşlar... Bütün ideologiyalar kimi azərbaycançılığını da heç zaman dəyişməyən metafizikası vardır, bununla belə o da inkişaf edən, müasirləşən, dövrün müxtəlif miqyaslı konyuktur təzyiqləri ilə hesablaşan bir ideologiyadır. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri öz tarixi fəaliyyətində azərbaycançılıq ideologiyasının dəyişməyən metafizikasından çıxış etməklə, ona əsaslanmaqla yanaşı, həyata keçirilmə iyerarxiyasına, metodlarına da xüsusi önəm vermişdir.

Bütün bunları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, Heydər Əliyev XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində

1) azərbaycançılıq ideologiyasının öz təbii gücündə təzahürü üçün mədəni- mənəvi, ictimai- siyasi və ideoloji mühit yaratdı;

2) milli (ümummilli) lider olaraq həmin ideologiyanın nəzəri- metodoloji baxımdan inkişafına, zənginləşməsinə əhəmiyyətli töhfələr verdi;

3) və başlıcası, azərbaycançılığı müstəqil Azərbaycan dövlətinin ideologiyasına çevirdi.

Və beləliklə, yüz illər boyu mənəvi- mədəni (etnoqrafik), on illər boyu siyasi mübarizə həyatı yaşamış bir ideologiya qalib gələrək öz tarixinin yeni epoxasına daxil oldu. Ümummilli liderin bir tarixi xidməti həmin missiyanı reallaşdırmaq idisə, ikinci missiyası da azərbaycançılıq ideologiyası qarşısında yeni perspektivlər, üfüqlər açması oldu. Bugün Azərbaycan xalqı məhz Heydər Əliyevin ardıcıl mübarizəsi ilə formulə edilən, elmi- nəzəri (və praktik!) baxımdan komplektləşdirilən mükəmməl bir ideologiyaya malikdir; azərbaycançılıq öz metafizik gücünü bütünlüklə qoruyub saxlamaqla yanaşı, inkişaf edib müasirləşir:

1. Azərbaycan Respublikası Azərbaycan xalqının əsrlər boyu daşdığı mənəvi, siyasi - ideoloji ideallarının məhsuludur. Azərbaycan Respublikası ərazisində yaşayan digər xalqlarla birgə azərbaycanlılar öz müstəqil dövlətlərinin təəssübkeşi olaraq siyasi müqəddəratlarını təmin etmişlər.

Həm öz tarixi vətənlərində yaşayan, həm də dünyanın müxtəlif yerlərinə səpələnmiş azərbaycanlılar Azərbaycan Respublikasını özlərinin ata yurdu saymalı, məskun olduqları dövlətin qayda- qanunlarına riayət etməklə yanaşı, öz milli kimliklərini unutmamalıdır. Və nəinki unutmamalı, mənsub olduqları xalqın tarixi idealları uğrunda mübarizə aparmaqdan çəkinməməlidirlər.

2. Azərbaycan xalqı türk xalqlarından biridir, Türk dünyasının üzvü tərkib hissəsidir...

Bununla belə Azərbaycan xalqının tarixən müəyyən olmuş özünəməxsusluqları vardır ki, həmin özünəməxsusluqlar heç bir halda türklüyü istisna etmir, əksinə, zənginləşdirir.

Müasir türk xalqlarının (və dövlətlərinin) integrasiyası onların kökcə birliyindən və orta əsrlərdən etibarən meydana çıxmış, sabitləşmiş özünəməxsusluqlara qarşılıqlı hörmətdən keçir.

3. Türk xalqlarının əksəriyyəti kimi azərbaycanlılar da islam dinini qəbul etmiş, müsəlman dünyasının tərkibinə daxil olmuşlar.

Azərbaycan xalqı öz dini- mənəvi dəyərlərilə fəxr etməklə bərabər dünyanın bütün humanist dini dəyərlərinə hörmətlə yanaşır.

4. Azərbaycan xalqı bütün tarixi boyu müasir dünya mədəniyyətinə, modern texnologiyaya, beynəlmiləl münasibətlərə maraq göstərmişdir, özünü dünyadan heç zaman təcrid etməmişdir.

Bu gün də biz öz uğurlarımızı (və problemlərimizi), bir qayda olaraq, dünya miqyasında dəyərləndiririk. Azərbaycanın son illər xüsusilə iqtisadi sahədə qazandığı tarixi nailiyyətlər beynəlxalq səviyyədə etiraf olunur (və böyük rezonans verir).

Heydər Əliyevdən sonra azərbaycançılıq ideologiyasının Heydər Əliyev dövrü davam edir. Azərbaycan prezidenti, Azərbaycan xalqının yeni lideri İlham Əliyev azərbaycançılıq metafizikasının inkişafı üçün üç məqama, fikrimizcə, daha çox önəm verməkdədir:

1. Azərbaycanı iqtisadi, ictimai və mədəni inkişafına görə dünyanın nüfuzlu ölkələri səviyyəsinə qaldırmaqla Azərbaycan insanına zaman- zaman tələp edilmiş ikinci, üçüncü... dərəcəlilik kompleksini aradan qaldırmaq.

2. Vətənpərvərlik hisslərini gücləndirməklə xalqın tarixi ideallarının tam miqyasda həyata keçirilməsi üçün mənəvi potensialı hazırlamaq.

3. Və nəhayət, azərbaycançılığı müdafiə olunan hadisədən hücum edən hadisəyə çevirmək.

Biz hər əsrdə, hər onillikdə bir ideologiyayı mənimsəyən xalqlardan deyilik, ona görə də hər onilliyin, hər əsrin konyukturunu qəbul edib milli ideologiyamızın metafizikasından imtina etməmişik... Bizim türkcülüyümüz türklüyümüzdən, müsəlmançılığımız müsəlmanlığımızdan, müasirliyimiz (beynəlmiləlciliyimiz) isə modernliyimizdən (və humanizmimizdən) irəli gəlir. Əsas üstünlüyümüz isə ondadır ki, biz bu üç tarixi əlamətimizi bir milli xarakterə (missiyaya) çevirə, xalqımızın bütöv bir həyat ideali olaraq dərk edə və "bizim siyasətimiz bizim işimizdir" (İlham Əliyev) deyə bilmişik...

Azərbaycançılıq heç bir xalqın humanist (milli) ideallarına qarşı çıxmamışdır, bu gün də çıxmır... Və gələcəkdə də çıxmayacaqdır. Ancaq tarix Azərbaycan xalqına edilmiş çoxsaylı təcavüzlərin şahididir. Bircə faktı xatırlatmaq kifayətdir ki, Azərbaycan xalqı öz müstəqil dövlətini tarixi ərazisinin hələlik yalnız beşdə birində qurmağa nail olmuşdur... Ona görə də azərbaycançılıq ideologiyası mənsub olduğu millətin təbii hüquqları uğrunda hələ çox döyüşməli, tarixin səhvlərini düzəltməli olacaqdır.

“Xalq qəzeti”.-2011.-4 may.-N 95.-S.3.

Heydər Əliyev və azərbaycançılıq ideologiyası

Milli dövlətə mənsubluq əsrlər boyu hər bir xalqın nəyə qadir olduğunu, şərəfli mübarizə yolunu, dünya dövlətləri sırasında layiqli yer tutmaq əzmini nümayiş etdirmişdir. Bu mənada, xalqların qarşıya qoyduğu konkret hədəflərə doğru irəliləməsi prosesində milli dövlətin mövcudluğu vacib şərtlərdən biridir. Yalnız özünü milli etnos kimi dərk edən xalqlar milli dövlət quraraq onun mövcudluğunu qoruyub saxlaya bilməzlər.

Təcrübə göstərir ki, hər bir xalqın əlverişli tarixi şəraitdə milli-etnik soykökünə qayıdışı, əsrlər boyu əxz etdiyi milli-mənəvi dəyərlər və düşüncə sistemində sükənərək özünüməxsusluğunu qorumaq fürsəti əldə etməsi tarixi şəxsiyyət fenomeninin fəvqəladə missiyası ilə şərtlənir. XX əsrdə Azərbaycan xalqının yetirdiyi nadir şəxsiyyət olan Heydər Əliyev də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra siyasi reallıqdan çıxıb ideya formasında, azərbaycanlıların istiqlal duyğularında qıgılcım kimi közərən milli dövlətçilik düşüncəsini - əsrin 70-ci illərinin əvvəllərindən başlamaqla əsrin sonlarına doğru - müstəqil Azərbaycan dövləti kimi əzəmətli reallığa qovuşdurmuşdur. Ümummillə lider məhz həmin illərdə milli-mənəvi dəyərlərin, milli ruhun qorunması, kadrların milliləşdirilməsi, azərbaycançılıq ideologiyasının sistem halına salınması istiqamətində bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirmişdir. Əgər ulu öndər Heydər Əliyevin hələ respublikamıza birinci rəhbərliyi dövründə Azərbaycanın sosial-iqtisadi, mədəni yüksəlişi üçün həyata keçirilən tədbirlər, milli şüurun oyanışı istiqamətində istər açıq, istərsə də gizli şəraitdə görülən işlər olmasaydı, bu gün Azərbaycanın müstəqil xəttə malik suveren dövlət kimi mövcudluğundan danışmaq çətin olardı.

Ötən əsrin sonlarına doğru çoxəsrlik tarixi mücadilənin yekunu kimi dövlətçiliyini bərpa edən, azadlığa qovuşan Azərbaycan xalqının milli inkişaf yolunun və ideologiyasının formalaşması da məhz ulu öndər Heydər Əliyevin müstəqil respublikamıza rəhbərliyi dövrünə təsadüf edir. Bütün ruhu, qanı, canı ilə özünü azərbaycanlı sayan ümummillə lider cəmiyyətin bütövləşməsi, azərbaycançılıq ideologiyasının milli həmrəyliyin aparıcı amilinə çevrilməsi istiqamətində mühüm işlər görərək ümumxalq birliyinin dərin politoloji və nəzəri əsaslarını irəli sürdü. Böyük strateq azərbaycançılığın tarixən formalaşmış ayrı-ayrı komponentlərini vahid sistem və konsepsiya halına gətirərək onu dövlət idarəçiliyinin elmi-nəzəri əsasına çevirdi. Məhz Heydər Əliyev dühasının səyi ilə azərbaycançılıq mahiyyətə real məzmun daşıyaraq praktikada realizə imkanları qazandı.

Ulu öndər daim vurğulayırdı ki, azərbaycançılıq ideologiyası real müstəqilliyə nail olmaq, vahid, bölünməz Azərbaycanı qoruyub saxlamaq və möhkəmləndirmək üçün vasitədir. Heydər Əliyevin fəlsəfi baxışlarına görə, azərbaycançılıq milli mənsubiyyəti, milli-mənəvi dəyərləri qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək deməkdir. Xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərini həm müdafiə etməyi, həm də qoruyub saxlamağı bacaran, dövlətlə vətəndaşların mənafeyini üzvi şəkildə birləşdirən azərbaycançılıq ideologiyası ölkədə vətəndaş birliyi və vahid solum üçün uğurlu təməldir. "Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq", - deyən Heydər Əliyev dühası azərbaycançılığı milli ideologiyaya çevirməklə cəmiyyətin həmrəylik və bütövlüyünə, mənəvi birliyinə nail olmuşdur.

Azərbaycançılıq ideologiyası dünya azərbaycanlılarının vahid ideya ətrafında birləşməsinə şərtləndirən tarixi-siyasi amillərin təsnifatını, xaricdə yaşayan soydaşlarımızın hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində dövlətin qarşısında duran vəzifələri, onların Azərbaycana münasibətdə üzərinə düşən mənəvi öhdəlikləri, habelə azərbaycanlı anlayışının sosial-fəlsəfi məzmununu müəyyənləşdirən konsepsiyadır. Azərbaycançılıq millətdən asılı olmayaraq, özünü azərbaycanlı sayan vətəndaşların həmrəyliyi üçün möhkəm istinad mənbəyi, ideoloji bünövrədir. Bu ideologiyanın pozitiv xarakteri həm də bütün dünyaya səpələnmiş 50 milyondan artıq azərbaycanlı vahid ideallar naminə səfərbər etmək qüdrəti ilə müəyyən olunur. Milli-mənəvi, islami-əxlaqi, dünyəvi-humanitar dəyərləri, Şərq və Qərb mədəniyyətlərinin dialoqunu, türkçülük və avropaçılıq meyillərini, tarixi təkamüldə varislik və tərəqqiçiliyi, ünsiyyət birliyini ahəngdar şəkildə ehtiva edən azərbaycançılıq ideologiyası məhz buna görə də müxtəlif coğrafi regionlarda, sosial-siyasi sistemlərdə, mədəni mühitlərdə formalaşmış diasporumuz üçün cəlbedicidir.

Azərbaycançılığı şərtləndirən ən mühüm amillərdən biri də milli ənənədir. Milli düşüncə sisteminin genetik qaynağı olan azərbaycançılığın inkişaf stimulyatoru da məhz ənənədir. Ənənə uzun əsrlərin sınağından keçərək tarixi təcrübəni yığır, xalqın müdrikliyi, onun mənəvi mədəniyyəti və s. amillər bu anlayışda ifadə olunur. O, keçmişlə gələcəyi əlaqələndirir, etnokulturoloji mövcudluğu qoruyur. Bu ənənələr xalqın keçdiyi zəngin tarixi yolun mütərəqqi yaşam təcrübəsini özündə qoruyub saxlayır. Deməli, azərbaycançılıq ideologiyası həm də xalqın tarixən tapındığı mütərəqqi ənənələri gələcək nəsillərə ötürən mənəvi körpüdür. Azərbaycançılığın gücü,

eyni zamanda, fərdi maraq və meylləri dövlət siyasəti ilə birləşdirmək, xalqın milli-mədəni eyniyyətini qoruyub saxlamaq imkanları ilə ölçülür.

Dövlətçilik hisslərinə malik olmayan xalq milli dövlətini inkişaf etdirə bilməz. Bu mənada, azərbaycançılıq ideologiyası milləti, xalqı, dövləti qəlbən sevməyi, onun naminə yorulmadan çalışdığı bütün mahiyyəti ilə təşviq edir. Xalqın milli varlığını ifadə edən rəmzlərə, adət-ənənələrə, ali mənəvi dəyərlərə yüksək sədaqət, ana dilinə məhəbbət, bəşəri ideallara hörmət azərbaycançılığın milli mahiyyətini açmaqla yanaşı, onun humanist səciyyə daşdığı göstərir. Azərbaycançılığın əsasında yer alan ünsiyyət birliyi isə vahid ana dilimiz vasitəsilə həyata keçirilir. Azərbaycan dili milliliyin ifadə vasitəsi olduğu üçün azərbaycançılıq ideologiyasının komponenti kimi çıxış edir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin Vətən və xalq qarşısında göstərdiyi böyük xidmətlərdən biri də milli dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi baxımından çox əhəmiyyətli olan azərbaycançılıq ideyasını irəli sürməsi, onu milli diasporun təşkilatlanması üçün ideoloji təmələ çevirməsidir. Ümummilli lider xarici ölkələrə səfərləri zamanı azərbaycanlılarla çoxsaylı görüşlər keçirmiş, xaricdə yaşayan soydaşlarımızı daim milli ideya ətrafında birləşməyə, təşkilatlanmağa, icmalar, milli cəmiyyətlər yaratmağa səsləmişdir. Ulu öndər daim həmvətənlərimizi yaşadıkları ölkənin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak etməyə, eyni zamanda, Vətənlə - doğma Azərbaycanla sıx əlaqə saxlamağa, bir an da olsun Azərbaycanı təmsil etdiklərini unutmamağa çağırılmışdır. 1997-ci ildə Heydər Əliyev ABŞ-a rəsmi səfəri zamanı Azərbaycan diasporu qarşısında çıxışında bu istiqamətdə əsas prinsipləri müəyyən etmişdir: "Siz düşünməyin ki, Azərbaycan bizim üçün nə edib, düşünün ki, biz Azərbaycan üçün nə etmişik. Onda Azərbaycan da irəli gedər, Azərbaycan diasporu da inkişaf edər... Harada doğulmağın fərqi yoxdur, əsas odur ki, sən azərbaycanlısan, Azərbaycan dilinin, mədəniyyətinin daşıyıcısısan".

Bu gün siyasi baxışlarından asılı olmayaraq, hamı etiraf edir ki, Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın istəyi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycanda əldə edilmiş milli birlik respublikamızın ən qiymətli mənəvi-ideoloji sərvətlərindən biridir. Xalqın nəzərində bütöv, milli şəxsiyyət kimi təcəssüm olunan Heydər Əliyev dühası Azərbaycana ikinci rəhbərliyi dövründə vətəndaş sülhü və ümumxalq həmrəyliyinə möhkəmləndirilməsi xəttini davam etdirmiş, bu siyasi xətti özünün konkret addımları ilə kamil elmi-nəzəri konsepsiya səviyyəsinə qaldırmışdır.

Ulu öndər özünəməxsus uzaqgörənlik və müdrikliklə ilk gündən xarici siyasətdə strateji hədəfləri düzgün müəyyənləşdirərək demişdir ki, müasir dövrdə hər bir dövlətin qüdrəti yalnız iqtisadi resurslarla deyil, həm də onun xaricdə formalaşdırdığı diaspor və lobbinin gücü ilə ölçülür. Bu sahəyə xüsusi diqqət yetirmədən xarici siyasətdə ciddi nailiyyətlər qazanmaq, habelə milli məsələlərin beynəlxalq müstəvidə qaldırılmasına nail olmaq mümkün deyil. Məhz bu səbəbdən də Azərbaycan hakimiyyəti son 10 ildə dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə nail olmaq üçün üzərinə düşən tarixi missiyanı məsuliyyətlə yerinə yetirməyə, bu sahədə sistemli və ardıcıl siyasət yeritməyə çalışmışdır. Xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla çoxşaxəli münasibətlər qurmaq, onları ideoloji-siyasi müstəvidə silahlandırmaq və ümummilli mənafeələr naminə səfərbər etmək Azərbaycanın xarici siyasətində prioritet istiqamətlərdən birinə çevrilmişdir. Bu sahədə dövlət siyasətinin məqsədi xaricdə yaşayan soydaşlarımızın milli özünəməxsusluğunu qorumaq və inkişaf etdirmək, Azərbaycanla əlaqələrini genişləndirmək, habelə digər hüquqlarını reallaşdırmaqdan ibarətdir.

Azərbaycan dövləti dünya azərbaycanlılarının potensial imkanlarını cəmləmək, müstəqil dövlət quruculuğu prosesində meydana çıxan müxtəlif problemlərin həllinə yönəltmək, daha sıx əlaqələr yaratmaq, milli birliyə nail olmaq istiqamətində ardıcıl və sistemli iş aparmışdır. 2001-ci ilin ən yaddaqalan və milli həmrəyliyimizin nümayişinin ən yüksək zirvələrindən biri noyabrın 9-10-da Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi olmuşdur. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 2001-ci il mayın 23-də imzaladığı sərəncama əsasən, keçirilmiş bu qurultay dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birliyin, həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi üçün şərait yaratmışdır.

Ümummilli lider Heydər Əliyev həmin tarixi tədbirdəki çıxışında dünya azərbaycanlıları arasında milli birliyin və həmrəyliyin təmin edilməsi, Azərbaycan dövləti ilə dünya azərbaycanlılarının əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi, qarşıya çıxan problemlərin həllində səylərin birləşdirilməsi, Azərbaycan dilinin və milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması, inkişaf etdirilməsi zərurəti ilə bağlı tövsiyə xarakterli fikirlərini söyləmişdir. Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunun daha da artırılması, müxtəlif ölkələrdə dilimizin, tariximizin, mədəniyyətimizin yüksək səviyyədə təbliği, Ermənistanın təcavüzkarlıq siyasətinin ifşası, bədnam erməni lobbisinə qarşı sistemli və ardıcıl əks-hücumun təşkili məsələləri qurultayın qarşıya qoyduğu başlıca vəzifələr olmuşdur.

Həmin qurultaydan sonra Azərbaycan diaspor hərəkəti tamamilə yeni mərhələyə qədəm qoymuş, ümummilli lider Heydər Əliyev bu sahədə sistemli dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə 2002-ci

İldə "Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş Üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması barədə" fərman imzalamışdır. Komitənin yaradılması xaricdəki Azərbaycan cəmiyyətlərinin, birliklərinin və dərnəklərinin fəaliyyətinin vahid mərkəzdən koordinasiyasına, habelə onların dövlət qayğısı ilə əhatə olunmasına geniş imkanlar vermişdir. Dövlət Komitəsinin yaradılması dünya azərbaycanlılarının konsolidasiyasında, diaspondan lobbiyə doğru inkişafında yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoymuşdur. Komitə qısa müddətdə dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın azərbaycançılıq ideyası və Azərbaycan dövləti ətrafında birləşməsi istiqamətində xeyli iş görməyə müvəffəq olmuşdur.

Qürur doğuran haldır ki, ulu öndərin layiqli davamçısı, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev də diaspor və lobbı quruculuğuna mühüm məsələlərdən biri kimi yanaşır. Ötən 8 ildə bu yöndə ardıcıl və sistemli tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin edən Prezident İlham Əliyev müxtəlif ölkələrə səfərləri çərçivəsində soydaşlarımızla keçirdiyi görüşlərdə milli diaspor təşkilatlarının vahid, mütəşəkkil qüvvə kimi təşkilatlanması zərurətini önə çəkmiş, bunun ideoloji-siyasi konturlarını müəyyənləşdirmişdir. Dövlət başçısı müasir dövrdə bu sahəyə xüsusi diqqət ayırmadan xarici siyasətdə ciddi uğur qazanmağın qeyri-mümkünlüyünü çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır.

Prezident İlham Əliyevin 8 fevral 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə 2006-cı il martın 16-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayının keçirilməsi diaspor quruculuğu işinə yeni nəfəs verməklə ən əlamətdar hadisələrdən biri kimi yadda qalmışdır. Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayının keçirilməsində isə məqsəd hesabət dövründə diaspor quruculuğu istiqamətində görülmüş işləri dəyərləndirmək, habelə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın üzləşdiyi bəzi problemləri, yaşadıkları ölkələrin siyasətinə təsir imkanlarını öyrənmək, onların tarixi Vətənlə daha geniş əlaqələrinin qurulmasına xidmət edən tədbirlərin hazırlanmasını təmin etməkdən ibarət olmuşdur. 16 mart 2006-cı il tarixdə keçirilmiş qurultayda Azərbaycan diasporunun hazırkı vəziyyəti müzakirə edilmiş, bu sahədə çalışan təşkilatların fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi işinin təkmilləşdirilməsi, ölkə həqiqətlərinin, xalqımıza qarşı törədilmiş terror və soyqırımı aktları ilə əlaqədar çoxsaylı faktların dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasının daha müasir metodlarının hazırlanması, digər xalqların diaspor təşkilatları ilə əlaqələrin gücləndirilməsi məsələləri xüsusilə önə çəkilmişdir. Yüksək mütəşəkkillik və ruh yüksəkliyi ilə başa çatan qurultayın nəticəsi kimi Azərbaycan diasporunun fəaliyyət konsepsiyasının hazırlanması barədə qərarın qəbul edilməsi, dünya azərbaycanlılarına müraciətin, habelə Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü ilə bağlı xüsusi bəyanatın, işğal olunmuş ərazilərdə tarixi abidələrimizin, mədəni irsimizin dağıdılması ilə bağlı beynəlxalq təşkilatlara müraciətlərin və digər sənədlərin qəbulu istər təbliğati, istərsə də səmərəli əks-hücumun təşkili baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan diasporunun dünyadakı digər diasporlardan mühüm bir fərqli cəhəti də var: dünyaya səpələnmiş soydaşlarımızın bir qismi müxtəlif səbəblərdən respublikamızı tərk etmiş azərbaycanlılardır. Onlar harada yaşamalarından asılı olmayaraq, özlərini azərbaycanlı hiss edir, millətimizi xaricdə layiqincə təmsil etməyə çalışırlar. Müstəqil Azərbaycanın daxili və xarici siyasət sahəsində əldə etdiyi uğurlar onların milli şüurunu, özünüdərkini, torpağa bağlılığını gündən-günə möhkəmləndirir. Müxtəlif ölkələrdə məskunlaşmış azərbaycanlı diaspor təşkilatları soydaşlarımızın təşkilatlanması, səylərinin birləşdirilməsi, onların fəaliyyətinə məqsədyönlü xarakter verilməsi yolunda faydalı iş aparır, ölkəmizi daha yaxından tanıtdırmaq üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirirlər.

Müasir dövrdə diaspor quruculuğu konkret zamanla məhdudlaşmayan, daimi fəallıq və zəhmət tələb edən uzunmüddətli prosesdir. Reallıq göstərir ki, xaricdəki Azərbaycan diasporunun imkanlarından geniş istifadə olunması, ölkə həyatının müxtəlif sahələrində meydana çıxan problemlərin həllində onun fəal iştirakının gerçəkləşdirilməsi yolunda hələ çox işlər görülməlidir. Prezident İlham Əliyevin bu sahədə ardıcıl və qətiyyətli, məqsədyönlü və prinsiplial siyasət aparması deməyə əsas verir ki, yaxın illərdə Azərbaycan diasporu daha da güclənəcək, doğma Vətənin taleyüklü problemlərinin həllində daha yaxından iştirak edəçəkdir.

Rafael CƏBRAYILOV,
Milli Məclisin deputatı

“Azərbaycan”.-2011.-17 may.-N 105.-S.6.

Müasir Azərbaycan milli ideyanın təcəssümü kimi

Ramiz Mehdiyev,

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının akademiki

*Ad augusta per angusta (lat.)
- Zirvəyə aparan yol çətin olur.*

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2011-ci il mayın 10-da "Buta" sarayında ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 88-ci ildönümünü münasibətilə təntənəli mərasimdəki nitqində demişdir:

"Bu gün Azərbaycan dinamik inkişaf edən, öz ehtiyaclarını özü ödəyən müasir ölkədir. Bizim siyasətimiz çox açıqdır, aydındır. Güclü iqtisadi təməl üzərində müasir siyasi sistemin formalaşdırılması, dövlətçiliyin əsaslarının möhkəmləndirilməsi, azərbaycançılıq ideologiyasının gücləndirilməsi məsələləri bizim üçün prioritet məsələlərdir... Biz müstəqilliyi bərpa etmişik, qoruyub saxlaya bilmişik. Bu gün müstəqilliyi möhkəmləndiririk. Müstəqillik bizim üçün ən böyük sərvətdir, ən böyük nemətdir, ən böyük dəyərdir".

("Azərbaycan" qəzeti, 12 may 2011-ci il).

Məqalənin mövzusunun açılmasında bu fikirlər əsas rol oynayır.

Ölkənin BMT tərəfindən tanınmış sərhədləri daxilində qorunub saxlanmasına yönəldilmiş Azərbaycan milli ideyasının və onun mahiyyətinin həyata keçirilməsi ərazi, əhali və idarəçilik kimi əsas xüsusiyyətlərə malik olan dövlətin ən mühüm vəzifəsidir

Heydər Əliyevin onu tarixi şəxsiyyətlər sırasına çıxaran vətəndaş və siyasi hünəri müxtəlif təhdidlərə və təqiblərə rəğmən siyasətə qayıtmaq və Azərbaycanın taleyini öz əlinə almaq qətiyyətindən ibarət idi

SSRİ-nin süqutu ərəfəsində - 1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan müstəqilliyini yenidən bərpa etmişdir. Hər bir xalqın tarixində 20 il o qədər də böyük müddət deyildir. Lakin Azərbaycan üçün bu illər ciddi sınaqlar dövrü idi: o, müstəqil dövlət kimi yaşaya biləcəkdimi?! Zaman göstərdi ki, Azərbaycan xalqının milli ruhu sönməmişdi, əgər bu millətin layiqli lideri, dünya miqyaslı dövlət xadimi olarsa, o, istənilən çətinlikləri dəf edə bilər.

Bu illər ərzində həll edilən məsələlərin xarakterini əvvəlki illərlə əsla müqayisə etmək olmaz. XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində azərbaycanlıların bir neçə nəslinin həyata keçirmək uğrunda mübarizə apardığı milli ideya özünün həqiqi təcəssümünü məhz müstəqil Azərbaycanın mövcud olduğu bu 20 ildə tapmışdır.

İranla müharibə nəticəsində 1828-ci ildən Rusiya imperiyasının tərkib hissəsinə çevrilmiş Şimali Azərbaycanda XIX əsrin ikinci yarısından etibarən dini identiklikdən Azərbaycan milli ideyasının formalaşmasının başlanğıcı olan etnik identikliyə keçid ideyası bu məkanda ideya axtarırlarının mərkəzində dayanırdı. Bu dövrdə ən ümdə məqsəd etnik şüurun dini şüurdan ayrılması ideyası idi. XIX əsrin A.A.Bakıxanov, M.F.Axundzadə, Mirzə Kazımbəy kimi mütəfəkkirləri bu yöndə çalışırdılar.

Milli məsələ XX əsrin əvvəlində Azərbaycan cəmiyyətində xeyli aktuallaşmışdı və bunun da ciddi səbəbləri vardı. Həmin dövrdə Azərbaycan sənaye cəmiyyəti yaradılması yoluna qədəm qoymuş və ümmənin (müsəlman icmasının) etnik-mədəni millət mərhələsinə transformasiyası prosesi başlanmışdı. O dövrün Azərbaycan ziyalılarının milli problemləri nə səviyyədə başa düşmələrini bizim yazıçıların, publisistlərin, şairlərin, ictimai xadimlərin əsərlərində görmək olar.

Azərbaycanda inqilabaqədərki milli təfəkkür əvvəlcə türkçülük və etnik millətçilik ideologiyası kimi inkişaf edirdi. Bu, həmin ideyanın transformasiyası üçün mühüm və zəruri platforma idi, çünki çox böyük bir regionun türkdilli əhalisinin tarixi və mədəni yaddaşına əsaslanırdı. Bu ideologiya öz milli hüquqlarının müdafiəsi işində bütün türkdilli xalqların birliyi və həmrəyliyini, ayrıca türk (Azərbaycan) millətinin, perspektivdə isə dövlətinin yaranmasını təmin etməli idi.

Sonrakı dövrdə bizim mütəfəkkirlər milli identiklik ideyasını irəli sürməyə başladılar. Bu ideya azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasına keçidi nəzərdə tuturdu, onun növbəti hədəfi isə milli ideya idi. Azərbaycanda genişlənən kəskin siyasi mübarizə milli ideyanı öz məntiqi sonluğuna - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasına gətirib çıxardı. Bu, bizim böyük əcdadlarımızın fəaliyyətinin kvintessensiyası idi.

Əlbəttə, bütün bu məqsədlər formalaşmaqda olan Azərbaycan cəmiyyətində çox böyük izahat işi aparmağı tələb edirdi. Ziyalıların görkəmli nümayəndələri öz intellektini bu məsələlərin həllinə sərf etməli, cəsarət və

məsuliyyət nümayiş etdirməli idilər. Əhalini böyük dəyişikliklərə hazırlamaq, insanların tarixi və mənəvi dəyərləri dərk etməsi, onlarda etnik mənlik şüuru oyatmaq üçün vaxt lazım idi. Bütün bu işlər çarizm tərəfindən müqavimətlə, onun Cənubi Qafqaz müsəlmanlarına tətbiq etdiyi məhdudiyətlərlə üzleşirdi. Əhali onun üçün ənənəvi olmayan etimadsızlıq, şübhəlilik, bəlkə də, düşmənçilik şəraitində yaşayırdı.

Üstündən neçə-neçə onilliklər keçəndən sonra soydaşlarımızın həyatının həmin dövrünü dərinləndirərək düşünəndə anlamağa başlayırsan ki, onlar nə qədər hüquqsuz, təhqiramiz şəraitdə yaşamışlar. Yeri gəlmişkən deyək ki, sovet hakimiyyəti dövründə də Kremldə azərbaycanlılara qarşı etimadsızlıq olmuşdur. Bunu mən öz şəxsi həyat təcrübəmə və Azərbaycan Kommunist Partiyasının rəhbərlərindən biri kimi iş təcrübəmə əsasən deyirəm. Əgər bu gün xalqımız mövcuddursa və çoxları üçün nümunədirsə, bu, yalnız və yalnız onun daxili insan resursları və istedadı sayəsindədir.

XX əsrin əvvəlində o dövr üçün az-çox bitkin məzmun kəsb etmiş Azərbaycan milli ideyası və birləşdirici ideologiya kimi "azərbaycançılıq" milli ruhu və milli-mədəni yüksəlişin mexanizmlərini dirçəltmək, o cümlədən xalqı öz tarixi torpaqlarından tədricən qovulmaqdan xilas etmək cəhdi idi. Bu ideyanın reallaşdırılması xalqın öz milli muxtariyyətini, sonradan isə suveren, müstəqil dövlətini yaratmasını nəzərdə tuturdu.

1918-ci ilin mayında Azərbaycan dövlətinin yaradılması Azərbaycan xalqının milli mənlik şüurunun formalaşması prosesinin obyektiv yekunu oldu. M.Ə.Rəsulzadə 1952-ci ildə Münxendə çıxan "Qafqaz" jurnalında yazırdı: "Böyük dövlətlər Azərbaycanı 1920-ci il yanvarın 12-də tanımışlar. Bu, artıq gerçəkləşmiş milli ideyanın təntənəsi günü idi. O vaxtdan Azərbaycan müstəqil dövlət kimi beynəlxalq ailəyə daxil olmuşdur".

Azərbaycan milli ideyası prioritetlərin müəyyən edilməsində uzun bir yol keçmişdir. Bu müddətdə əvvəlcə dini tərkib hissə yaranmış, sonradan o, tədricən milli mənlik şüurunun mədəni-tarixi paradigmasına - türkçülüyə transformasiya etmişdir.

XIX-XX əsrlərdə Azərbaycanda ictimai fikrin təkamülü milli inkişafın "türkləşmə, islamlaşma, avropalaşma" prioritetlərini əks etdirən formulu yaratmışdır. Bu gün məhz həmin ideyalar Azərbaycanın Dövlət bayrağının üç rəngində təəcəssüm olunur.

XIX-XX əsrlərin tarixi zaman kəsiyində C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Y.V.Çəmənşəminli, Ə.Topçubaşov, Ə.Ağayev, Ə.Hüseynzadə, H.Zərdabi, F.Xoyski, M.Ə.Rəsulzadə və digər milli klassiklər və görkəmli maarifçilər azərbaycanlıların milli mənlik şüurunun oyanışında başlıca rol oynamışlar.

Onlardan bəziləri həm də müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaradılmasının təməlini qoymuşlar. Göstərilən dövr azərbaycanlıların tarixində həmişə bu insanların adları ilə bağlı olacaqdır. Bununla belə, tarix sübut etmişdir ki, nəzəri fikrin formalaşdırılması onun tərkib hissələrinin əməli şəkildə həyata keçirilməsi qədər məsuliyyətli işdir. Təəssüf ki, bir sıra obyektiv və subyektiv daxili və xarici səbəblər üzündən birinci Azərbaycan Respublikasının liderləri dövlətçiliyimizin uzunmüddətliliyinə nail ola bilmədilər. Nəticədə keçən əsrin 90-cı illərinin əvvəlində Sovet İttifaqı dağılana qədər müstəqillik ideyaları boğuldu. SSRİ-nin dağılması ilə Azərbaycan xalqı milli ideyanın həyata keçirilməsi - müstəqil milli dövlətçiliyin qurulması üçün daha bir tarixi şans əldə etdi. Lakin 1990-cı illərin əvvəlində həm Azərbaycanın daxilində, həm də qlobal geosiyasi kontekstdə cərəyan edən ictimai-siyasi proseslər, regiondakı qüvvələr nisbəti, üstəlik, həmin dövrdə hakimiyyətdə olmuş şəxslərin siyasi baxımdan qeyri-yetkinliyi, millətin və dövlətin inkişafının strateji prioritetlərini lazımcına təsəvvür etməmələri bu vəzifənin tam şəkildə yerinə yetirilməsini təhlükə qarşısında qoymuşdu. XX əsrin əvvəlində qurulmuş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrünün ibrət götürülməmiş mənfi dərslərinin təkrarlanması təhlükəsi 1993-cü ildə özünü aşkar şəkildə göstərməyə başlamışdı. Mənfi ictimai-siyasi proseslərin gedişi təkidlə tələb edirdi ki, Azərbaycanı tamamilə dağılmaq və ya parçalanmaq təhlükəsindən yalnız sözün həqiqi mənasında tarixi miqyaslı, həm Azərbaycan millətinə xas olan mühüm dəyərlərin müəyyən toplusunun təəcəssümü rolunda, həm də qeyri-standart siyasi qərarların güclü və iradəli mənbəyi rolunda çıxış etməyə qadir olan şəxsiyyət xilas edə bilər. Yalnız böyük dövlət xadimi milləti xilas edə, onun ideyasını həyata keçirə bilər.

Fəlsəfə elmində çoxdan təsdiqlənmişdir ki, milli ideya cəmiyyətin həyatında, siyasi praktikada mühüm rol oynayır. Ona görə də hər bir millətin öz milli ideyası olmalıdır, əks halda həmin millətin yaşamağa haqqı yoxdur. Filosoflar milli ideyanı xalqın taleyini, onun vəzifəsini ifadə edən və taleyüklü məsələlərin həlli üçün milli enerjini səfərbər edən integrativ milli mənlik şüuru konsepsiyası adlandırırlar.

Milli ideya bir insanın ixtirası deyil, o, xalqın şüurunun dərinliklərindən qaynaqlanır və konkret tarixi məqamda sosial reallıq onu dəstəkləyir. Çoxmillətli dövlətdə ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaq üçün milli ideya dilindən, etnik mənsubiyyətindən və dinindən asılı olmayaraq, ölkənin bütün əhalisinin maraqlarını nəzərə almalıdır. Milli ideya cəmiyyətin inkişafının ümumi məqsədi və strategiyasıdır.

Milli ideyanın mahiyyətinin məğzi nədən ibarətdir? Qeyd etmək lazımdır ki, milli ideya əvvəlcə milli şüurun oyanması, müstəqillik uğrunda mübarizə ilə şərtlənən əqli nəticə, ictimai ideya kimi yaranır. Dövlətçilik yaranıb təkamül etdikcə, ölkənin sosial-iqtisadi mövqeyi möhkəmləndikcə, mədəniyyət inkişaf etdikcə milli ideya

tədricən milli maraqlarla, dövlətin beynəlxalq birlikdə rolunun elmi dərkilə qovuşur. Bu şəraitdə milli ideya elmi cəhətdən əsaslandırılır və müvafiq ideologiyanın formalaşması üçün zəmin kimi çıxış edir.

Millətin indi və gələcəkdə salamatlığı, inkişafı və tərəqqisinin strategiyası kimi milli ideya milləti sıx birləşdirir, onu möhkəmləndirir, millətin vahid tam kimi fəaliyyət göstərməsinə şərait yaradır, bütövlükdə cəmiyyətin mənafeələrini ifadə edən davranış qaydaları, qanunlar və digər mühüm ictimai-siyasi qaydalar formalaşdırmağa kömək edir. Milli ideya etnosun (millətin), onun bənzərsiz mədəniyyətinin, təkrarsız "Mən"-inin qorunub saxlanmasına imkan yaradır.

Milli ideya mənəvi və rəmzi mənada müəyyən dəyərlər toplusu kimi çıxış edir. Bu halda formalaşması xalqın mənəvi seçimi ilə sıx bağlı olan milli ideyanın ən mühüm tərkib hissəsi və özəyi ərazinin və millətin yaradıcısı və qorunub saxlanmasının təminatçısının rəmzi kimi məhz millət və milli dövlət ideyası çıxış edir. Əgər milli ideya tarixi təcrübəyə, sosial-mədəni dəyərlərə və ənənələrə əsaslanmırsa, o, həyat qabiliyyətli ola bilməz.

Müasir mərhələdə Azərbaycan milli ideyasının leytmotivi Azərbaycanın müstəqil mahiyyət kimi dərk edilməsi olmalıdır. Bundan ötrü isə milli ideyanın özü şəxsi, ictimai və dövlət varlığının baza dəyərlərini ehtiva etməlidir. Ölkənin BMT tərəfindən tanınmış sərhədləri daxilində qorunub saxlanmasına yönəldilmiş Azərbaycan milli ideyasının və onun mahiyyətinin həyata keçirilməsi ərazi, əhali və idarəçilik kimi əsas xüsusiyyətlərə malik olan dövlətin ən mühüm vəzifəsidir. Azərbaycan xalqı məhz öz milli ideyasını müəyyən etmək yolu ilə millətə çevrilmişdir.

Milli ideya və milli ideologiya anlayışlarını qarışdırmaq olmaz. Elmi ədəbiyyatda onların eyniləşdirilməsi hallarına tez-tez rast gəlmək olar. Hərçənd, məlum olduğu kimi, qərarlaşmış milli dövlət bunların hər ikisi xasdır. Buna baxmayaraq, çox vaxt milli ideyanı səhvən ideologiya kimi təsnif edirlər. Halbuki onların funksiyaları müxtəlifdir: milli ideyanı strategiya kimi səciyyələndirmək olar, ideologiya isə ideyanın reallaşdırılmasına kömək edən taktikadır. İdeologiya milli ideyanın cəmiyyətdə yayılması metodları və vasitələridir. O, milli ideyanın daşıyıcısıdır. Reallıq dəyişir, onun təqdim edilməsinin metodları və formaları da dəyişməlidir.

Şəxsi təşkilatçılıq xüsusiyyəti olan ideologiya cəmiyyətin mənəvi həyatının ən mühüm strukturudur, lakin ondan yalnız milli məsələlərin həlli, milli ideyanın reallaşdırılması üçün zəruri mexanizm kimi istifadə etmək lazımdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, milli birliyə xidmət edən ideologiya milli ruhun mənəvi meyarlarına uyğun olmalıdır. Lakin əgər milli şüura tətbiq edilmiş həqiqilik meyarı surroqat həqiqətlə əvəz edilirsə, onda hakimiyyət nüfuzunu itirir, milli dəstəkdən məhrum olur.

Dövlət ideoloji fəaliyyətlə məşğul olmağa, yəni konkret milli və dövlətçilik dəyərlərini dəstəkləməyə və təbliğ etməyə borcludur, eyni zamanda, başa düşməlidir ki, milli ideologiya milli ideyanı əvəz etməməlidir. İdeya həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan, müəyyən nəticəyə gətirib çıxarmalı olan bir niyyət, yaxud "nəzəri sistemin əsasını təşkil edən məntiqi prinsipdir" (bax: Söviolojiçeskiy gnüklopediçeskiy slovarğ. M. 1998, s. 94). İdeologiya isə insanların gerçəkliyə və bir-birinə münasibətini dərk etməyə, qiymətləndirməyə imkan verən, müxtəlif sosial qrupların və cəmiyyətlərin mənafeələrini ifadə edən baxışlar və ideyalar sistemidir.

Milli ideologiya bütün millətin mənafeələrini ifadə etdikdə, onun həyatına, inkişaf vektoruna, ölkə əhalisinin əksəriyyətinin dünyabaxışının mühüm hissəsinə çevrildikdə öz məqsədini doğrulda bilər.

Son 20 ildəki siyasi inkişaf göstərmişdir ki, Azərbaycan cəmiyyəti üçün təkə milli ideya yetərli deyildir, ölkəyə milli maraqlara söykənən yeni, müasir siyasi ideologiya lazımdır.

Məhz bu səbəbdən müasir Azərbaycanın ideoloji konstruksiyasının mahiyyətinin müəyyən edilməsi çox aktual məsələdir. Artıq 18 ildir ki, "azərbaycançılıq" ideoloji konstruksiyası bu missiyanı gerçəklikdə öz üzərinə götürmüşdür. Bu konstruksiya mühüm funksional keyfiyyətlərlə zəngindir. Onların mahiyyəti ölkəni mənəvi və fiziki cəhətdən zəiflətmək cəhdlərindən qorumaqdan, Azərbaycanı unitar, hüquqi və demokratik dövlət kimi möhkəmləndirmək və inkişaf etdirməkdən ibarətdir. Azərbaycançılıq ideologiyası elə bir mənəvi dəyərdir ki, o, müstəqil və öz yolu ilə gedən Azərbaycanı informasiya baxımından koqnitiv (idraki) sivilizasiyalar sırasına, yəni biliklərə əsaslanan və biliklər iqtisadiyyatı yaradan cəmiyyətə çevirəcəkdir.

Milli ideyanın və azərbaycançılıq ideologiyasının reallaşdırılması yalnız o halda uğurlu hesab edilə bilər ki, onlar əhalinin sosial aktiv təbəqələrinin səfərbər edilməsi, inkişaf və modernləşdirmə strategiyası, ölkənin qarşısında duran məsələlərin həlli ətrafında hakimiyyətin xalq kütlələri ilə həmrəyliyinin təmin olunması vasitəsinə çevrilsin.

Xalqın milli mənlək şüurunun oyanması ilə milli ideyanın yaranması arasında çox böyük zaman kəsiyi vardır. Milli ideya qəti şəkildə yalnız millətin yaranması ilə formalaşır, yəni tam qərarlaşmış formaya düşür.

Bizim müasir Azərbaycan üçün milli ideya anlayışının məzmununu nə ilə dolğunlaşdırmaq barədə düşünməyimizə ehtiyac yoxdur. Strateji məqsədlər ölkənin Konstitusiyasında müəyyən edilmişdir. Ona görə də milli ideyanın maddiləşdirilməsi Azərbaycan Konstitusiyasının reallaşdırılması yolu ilə həyata keçirilir. 1995-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiya ölkənin bütün vətəndaşlarını birləşdirən ideyadır. Bütün insanları təkə keçmiş

haqqında xatirələr deyil, məhz Konstitusiya birlikdə saxlayır. Bu gün Azərbaycan Konstitusiyası Azərbaycan milli ideyasının rəsmi ifadəsidir.

Bəs milli ideyanın və xalqın dəyər oriyentasiyalarının mahiyyəti nədən ibarətdir? Heç şübhəsiz, əsas dəyərlərdən biri məhz dövlətçilikdir. Dövlətin ali dəyərləri isə müstəqillik, dövlət suverenliyi, habelə mədəniyyət, din və ənənə dəyərləridir. Milli ideya Azərbaycan cəmiyyətinin və dövlətinin həyatının əsas məqsədi və mənasıdır. XXI əsrdə Azərbaycan milli ideyasının əsas tərkib hissələri bunlardır: dövlətin ərazi bütövlüyünün və müstəqilliyin qorunub saxlanması, iqtisadiyyatın hərtərəfli inkişafı, vətəndaşların firavanlığı (buraya bir sıra komponentlər daxildir), müasir təhsil standartları, mənəvi inkişaf, demokratiya, təhlükəsizlik və ondan irəli gələn tam bir sıra məsələlər.

Tarix sübut etmişdir ki, dövlətin, cəmiyyətin və global proseslərin inkişafını müəyyən edən başlıca amillərdən biri şəxsiyyət fenomenidir. Tarixi proseslərə obyektiv surətdə təsir göstərən bütün başqa amillər konkret ictimai-siyasi, geosiyasi, sosial-iqtisadi şəraitdən asılıdır. Şəxsiyyətin rolu isə prioritet kimi çıxış edir, çünki məhz konkret şəxsiyyət özünün fəaliyyəti və qəbul etdiyi qərarlarla xalqların, dövlətlərin tarixinə və dünya nizamına təsir göstərə bilər. Bəşəriyyətə ən qədim zamanlardan bəri çoxlu görkəmli insanlar, şəxsiyyətlər məlumdur, dünya tarixinin ayrı-ayrı dövrləri, bütöv epoxalar, millətlərin keçmişi və bu günü onların adı ilə bağlıdır. Bu tarixi şəxsiyyətlər öz əməlləri ilə xalqların həyatında o qədər dərin iz qoyurlar ki, millətin və dövlətin inkişafının həmin dövrü konkret görkəmli siyasi şəxsiyyətin ideyalarının təcəssümünün nəticəsi kimi onların adları ilə səciyyələndirilir.

Bir çox xalqların tarixi təcrübəsi milli tarixin böhranlı zaman kəsiyində məhz müəyyən şəxsiyyətin sayəsində ölkədə vəziyyətin necə dəyişməsinə, həyati əhəmiyyətli məqsədlərə nail olmaq üçün cəmiyyətin və onun ən yaxşı nümayəndələrinin sıx birləşməsinə dair parlaq misallarla zəngindir. Bu baxımdan nisbətən yaxın tarixdən misallar göstərmək olar: Mustafa Kamal Atatürk və 1920-ci illərdə müasir Türkiyə Cümhuriyyətinin yaradılması; Konrad Adenauer və müharibə nəticəsində dağıdılmış Almaniya Federativ Respublikasının 1950-ci illərdə bərpası; Şarl de Qoll və 1960-cı illərdəki narahat Fransa; Li Kuan Yu və 1965-ci ildə Sinqapurun yaranması; Franklin Ruzvelt və 1930-1940-cı illərdə ABŞ-ın təmsalında dünya hegemonunun formalaşması.

Azərbaycan xalqının ən yeni tarixində belə bir şəxsiyyət ümummilli lider Heydər Əliyev - sözün həqiqi mənasında millətin və dövlətçiliyin xilaskarı olan insan öz bəsirəti, təcrübəsi və işləri ilə indiyəqədərki bütün dəyərlər və siyasi oriyentirlər sisteminin fəvqünə ucalmış şəxsiyyət olmuşdur. Heydər Əliyevin onu tarixi şəxsiyyətlər sırasına çıxaran vətəndaş və siyasi hünəri müxtəlif təhdidlərə və təqiblərə rəğmən siyasətə qayıtmaq və Azərbaycanın taleyini öz əlinə almaq qətiyyətindən ibarət idi.

1991-ci ildə Azərbaycanın müstəqillik yoluna qədəm qoyması onun tarixində yeni səhifə açmaqla yanaşı, həm də o vaxt qarşıya çıxan məsələlərin təcili həll edilməsini kəskin zərurətə çevirmişdi. Lakin təəssüf ki, müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycan dövlət quruculuğu ilə əlaqədar bütün təxirəsalınmaz məsələlərin - xarici təcavüzün dəf edilməsi, daxili siyasi vəziyyətin sabitləşdirilməsi, cəmiyyətin tam hərc-mərcliyə və vətəndaş müharibəsinə sürüklənməsinə yol verilməməsi, heç olmasa, minimum həyat qabiliyyətinə malik iqtisadiyyat yaradılması məsələlərinin az bir hissəsini də reallaşdırma bilməmişdi.

Ölkənin o vaxtkı rəhbərliyinin xüsusən xarici siyasət, müdafiə qabiliyyəti və iqtisadi islahatlar kimi sahələrdə diletant idarəçilik metodları və tam bacarıqsızlığı Azərbaycan cəmiyyətində daxili siyasi qarşıdurmanın kəskinləşməsinə son həddə çatdırmış və separatçı meyillərin güclənməsi üçün zəmin yaratmışdı. Belə bir şəraitdə hər hansı uzunmüddətli məqsədlərə nail olmaq naminə millətin sıx birləşməsindən söhbət də gedə bilməzdi və ölkə rəhbərliyinin özü də həmin məqsədlərin nədən ibarət olduğunu aydın dərk edə bilmirdi. Bu uğursuz siyasət nəticəsində dövlət qurumları və ictimai təsisatlar tamamilə tənəzzülə uğramışdı. Ona görə də 1988-ci ildən 1993-cü ilədək olan dövrü tam əminliklə qarışıqlıq, hakimiyyətsizlik və anarxiya dövrü adlandırmaq olar.

Tarixi miqyaslı şəxsiyyət olan Heydər Əliyev ölkədə yaranmış vəziyyəti hərtərəfli düşünülmüş şəkildə qiymətləndirərək, Azərbaycan dövlətinin varlığının özü üçün gərəkli təcili və həyati əhəmiyyətli məsələlərin - hakimiyyət boşluğunun aradan qaldırılması, separatçılıq təhlükəsinin və silahlı quldur dəstələrinin ləğv edilməsi, döyüş qabiliyyətli ordu yaradılması kimi məsələlərin həlli naminə bütün Azərbaycan cəmiyyətini sıx birləşdirərək və səfərbər edə bildi.

Azərbaycan innovasiya modernləşməsinin həyata keçirilməsində çox maraqlıdır. Bu halda həmin proseslər fəal sosial qrupların maksimum sayda nümayəndələrini əhatə edəcəkdir

Müstəqil milli dövlətçiliyin və identikliyin qorunub saxlanması və eyni zamanda, dünya birliyinə inteqrasiya strategiyasını nəzərdə tutan milli ideyanın Prezident İlham Əliyev tərəfindən fəlsəfi baxımdan dərk edilməsi onun bütün əməli fəaliyyətində öz əksini tapır

Qeyri-neft sektorunun inkişafı iqtisadi və sosial xarakterli başqa məsələlərin həlli üçün Azərbaycan Prezidenti tərəfindən qarşıya qoyulmuş strateji məqsədlərdən biri olmuşdur

Xarici dövlətlərin rəhbərləri, dünyanın tanınmış analitikləri birmənalı şəkildə etiraf edirlər ki, Heydər Əliyev XX əsrin ikinci yarısının - XXI əsrin əvvəlinin siyasi tarixində görkəmli siyasi xadim və dövlət xadimi kimi qalacaqdır. Çox böyük siyasi təcrübəsi, nadir xarizması, natiqlik qabiliyyəti və yüksək nüfuzu onu müasir siyasi xadimlər arasında kəskin şəkildə fərqləndirirdi. Onun məqsədi qabaqcıl Avropa standartlarına uyğun milli dövlət yaratmaq idi. Məhz o, Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəm təməlini qoydu, bununla da milli müstəqilliyin inkişaf vektoruna dönməzlik xarakteri verdi. Heydər Əliyev mürəkkəb geosiyasi dövrdə ölkəni vətəndaş qarşudurması və dərəbəylik vəziyyətindən, dərin iqtisadi və siyasi böhrandan çıxarmağa, onu sabit inkişaf səviyyəsinə qaldırmağa nail oldu. Ölkənin xarici siyasi aləmdə təcrid olunmuş vəziyyətdən çıxarılması da onun xidmətidir. O, bütün dünyaya sübut etdi ki, Azərbaycan tərəqqi edən müasir dövlətə çevrilə bilər.

Heydər Əliyev bütün dövlət quruculuğu prosesinin həyata keçirilməsinin yeganə təminatçısı olmuşdur. Ötən əsrin 70-80-ci illərində uğurla həyata keçirilən səmərəli dövlətçilik, varislik və proqnozlaşdırıla bilən konsepsiya əsas götürüldü. Azərbaycan xalqı çox güclü mənə potensialı ilə dolğunlaşdırılan, cəmiyyətin daxilindəki ziddiyyətləri həll etməyə və davamlı inkişaf üçün zəmin yaratmağa qadir olan milli ideya əldə etdi.

Heydər Əliyevin bütün parlaq həyatı mühüm tarixi hadisələrlə zəngin idi. Bütövlükdə isə o, siyasət korifeyi idi və özünün qaynar fəaliyyəti ilə qeyri-adi şəxsiyyət kimi müasir Azərbaycanın tarixində çox böyük rol oynamışdır.

1993-2003-cü illəri əhatə edən on il ən müxtəlif təhdid və təhlükələrlə dolu idi, gənc respublikaya çox böyük təzyiqlər vardı. Heydər Əliyevin siyasi nüfuzu və onun vaxtında qəbul etdiyi qərarlar Azərbaycanı simasız dövlət vəziyyətinə yuvarlanmaq təhlükəsindən xilas etdi. Azərbaycan bu on ildə dövlətçiliyin bərqərar olması, demokratik keçid və konsolidasiya yolu qət etmiş, eyni zamanda, ölkədə genişmiqyaslı iqtisadi islahatlar aparılmış, siyasi sistem və sosial münasibətlər humanistləşmişdir. Bu cür geniş əhatəli transformasiya sistemli xarakter daşıyır və subyektiv səpkili çoxsaylı maneələrə rəğmən həyata keçirilirdi.

Azərbaycanda dövlətçiliyin və milli şüurun, iqtisadiyyatın və sosial quruluşun, siyasi sistemin və identikliyin durğunluq və tənəzzül keçirdiyi həmin dövrdən təqribən 20 il ötəndən sonra cəsarətlə deyə bilərik ki, 1993-2003-cü illərdə Heydər Əliyevin on illik prezidentliyinin əsas uzunmüddətli hədəfləri aşağıdakılar olmuşdur:

ölkədə son dərəcə zəruri olan ictimai-siyasi həyatın sabitləşdirilməsi, demokratik ənənələrin və təsisatların yaradılması və təkmilləşdirilməsi;

dövlət aparatının möhkəmləndirilməsi və işlək dövlət idarəçilik təsisatlarının formalaşdırılması;

cəmiyyətdə yeni davranış normaları və stereotiplərinin yaradılması, yeni - açıq və demokratik vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması;

1994-cü ildən başlayaraq Qarabağ cəbhəsində atəşkəs rejimi şəraitində iqtisadi inkişafın mühüm prioritetlərinin formalaşdırılması;

müstəqil dövlətin neft strategiyasının yaradılması, - bunun təməli "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə qoyulmuşdur, - əsas regional enerji aktoruna transformasiyanın başlanması;

"Böyük İpək yolu" layihəsində fəal iştirak etməklə regional logistika mərkəzi kimi Azərbaycanın rolunun dəyişdirilməsi;

tarazlaşdırılmış xarici siyasətin dövrə uyğunlaşdırılmış modelinin formalaşdırılması;

müasir və döyüş qabiliyyətli ordu yaradılması və s.

Heydər Əliyevin həm nəzəri səviyyədə, həm də praktikada həyata keçirdiyi norma və dəyərlərin məcmusu konsolidasiya edilmiş demokratiyanın həyat qabiliyyətli modelinə çevrilmişdir. Heydər Əliyevin prezidentliyi dövründə ölkənin müasir inkişafı üçün möhkəm təməl qoyulmuş, Azərbaycanın yetkin dövlət kimi qəbul edilməsi təmin olunmuş, gələcəkdə müasir dünyaya sürətlə qovuşması üçün şərait yaradılmışdı. Ölkə inamla qəddini düzəltmiş, həm quruculuq fəaliyyəti, həm də dövlətçiliyin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi problemlərinin fəlsəfi baxımdan dərk olunması üçün imkan yaranmışdı. Azərbaycan cəmiyyətinin üzləşdiyi müasir təhdidlər və çətinliklər daha ciddi tələblər irəli sürür, XXI əsrin çağırışları nəzərə alınmaqla sonrakı illərdə ölkəyə başçılıq edə biləcək şəxsiyyətin seçilməsinə daha böyük tarixi məsuliyyətlə yanaşmağı zəruri edirdi.

YENİ PARADİQMA

Ad cogitandum et agendum homo natus est (lat.) –

İnsan düşünmək və iş görmək üçün yaranmışdır.

2003-cü ildə Azərbaycan öz tarixinin yeni mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Ölkə yuxarıda sadalanan istiqamətlərin hamısında nəzərəcarpacaq uğurlar qazanmışdır. Azərbaycan dövləti uzunmüddətli həyat qabiliyyətinə malik olduğunu, cəmiyyət isə tarixi prosesin növbəti mərhələsində iştirak etməyə hazır olduğunu nümayiş etdirmişdir. Müasir Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi həm adi vətəndaşlar, həm də qlobal

miqyaslı ən mühüm güc mərkəzləri üçün aksioma çevrilmişdir. Məhz Heydər Əliyevə xas olan xarizma, uzaqgörənlik, iradi keyfiyyətlər, təcrübə, başqa sözlə desək, onun şəxsiyyəti göstərilən dövrdə bizim üçün sistem əhəmiyyətli "millət", "dövlətçilik", "idarəetmə sistemi", "hakimiyyət", "inkışaf etmiş iqtisadiyyat", "mənəvi dirçəliş", "liderlik", "transformasiya", "çoxvektorluluq" kimi dəyərlərin təşəkkülü və möhkəmlənməsində çox mühüm rol oynamışdır.

Prezident İlham Əliyevin şəxsiyyəti ölkənin inkışafının 2003-cü ildə başlanmış növbəti mərhələsinin rəmzinə çevrilmişdir. Dövlətçilik quruculuğu tarixi prosesinin məntiqi müasir dövrün çağırışlarını başa düşməyin keyfiyyətcə yeni səviyyəsinə keçməyi tələb edirdi. Bununla belə, sistem dəyərləri dəyişməz qalmalı idi. İlham Əliyev Azərbaycan milləti üçün hər iki tələbi təmin edən seçim oldu. Əgər bu seçimə Azərbaycan milləti və dövlətçiliyinin bütün tarixi təcrübəsi prizmasından nəzər salsaq, o, mahiyyət etibarilə reallıq olan tarixi dövlət layihəsinin legitimləşdirilməsi idi.

Müstəqil milli dövlətçiliyin və identikliyin qorunub saxlanmasını və eyni zamanda, dünya birliyinə inteqrasiya strategiyasını nəzərdə tutan milli ideyanın Prezident İlham Əliyev tərəfindən fəlsəfi baxımdan dərk edilməsi onun bütün əməli fəaliyyətində öz əksini tapır. Böyük dövlət xadimi kimi İlham Əliyevin malik olduğu şəxsi keyfiyyətlər onu tarixi miqyaslı siyasətçi, millətin kollektiv tarixi təcrübəsini dövlət quruculuğu istiqamətinə yönəldən ali idarəçilik funksiyalarını yerinə yetirməyə sövq edir. Azərbaycan cəmiyyəti və dünya birliyi bu fenomeni 2003-cü ildən bu günə qədər müşahidə edə bilir. Milli və dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanması, dünya birliyinə inteqrasiya indi azərbaycanlıların milli mənlük şüurunun tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Məhz müstəqil Azərbaycan dövlətinə görə, onun hadisələrlə zəngin tarixinə görə qürur hissi, Azərbaycan millətinin dünya tarixinə öz töhfəsini verməyə hazır olması Heydər Əliyevi belə deməyə sövq etmişdi: "Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam". Prezident İlham Əliyevin məqsədyönlü fəaliyyəti sayəsində bu siyasi kateqoriyalar tarixi prosesin yeni mərhələsində yeni keyfiyyət məzmunu ilə dolğunlaşmış, milli mənlük şüurunun strukturunu möhkəmlətmə, milli "Mən"də konkret və dəqiq forma kəsb etmişdir.

Təsadüfi deyil ki, Prezident İlham Əliyev 2003-cü il oktyabrın 31-də andiçmə mərasimindəki nitqində Heydər Əliyevin prezidentliyi dövründə Azərbaycanın qazandığı bütün uğurlardan danışarkən, ilk növbədə, ölkə iqtisadiyyatının vəziyyətinin kökündən dəyişməsinə vurğulamış, 1993-2003-cü illərdə həyata keçirilmiş islahatların bütün spektrini, o vaxta qədər ölkəyə cəlb edilmiş investisiyaların ümumi həcminin 15 milyard dollar olmasını, bu proseslərdə ictimai-siyasi sabitliyin mühüm rol oynamasını xatırlatmışdır. İlham Əliyev yeni vəzifədə elə ilk nitqində müasir Azərbaycanın ən mühüm probleminə - Dağlıq Qarabağın işğal edilməsinə yeni səpkidə münasibətini bildirmiş, dünya birliyini "ikili standartlardan" imtina etməyə çağırmış, dünyanın və regionun əsas aktorlarının təcavüzkarə təzyiç göstərməkdə öz rollarını fəallaşdırmasının zəruriliyini vurğulamışdır. Prezident İlham Əliyev öz mövqeyinin vektorunu göstərmişdir: "Biz torpaqlarımızın işğal edilməsi ilə heç vaxt barışmayacağıq, Azərbaycan öz ərazilərini nəyin bahasına olursa-olsun, azad edəcəkdir".

Bu bəyanatlar Dağlıq Qarabağ üstündə Ermənistanla hərbi qarşıdurma şəraitində dövlətin inkışafının strateji konsepsiyasının, eləcə də politoloji baxımdan adi "postsovet məkanından" inkışaf etməkdə olan azad dövlətə siyasi və iqtisadi keçid dövründə cəmiyyətin transformasiyasının əsasına çevrilmişdir.

SÖZLƏ ƏMƏL BİR OLANDA

Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur
http://ru.wikipedia.org/wiki/Concordia_parvae_res_crescunt_discordia_maximae_dilabuntur (lat.) –
Harmoniya olduqda ən kiçik də böyüyür, nizamsızlıqda isə böyük də yox olur.

2003-cü ilə qədər Azərbaycanda hakim elitanın, cəmiyyətin fəal hissəsinin və geniş xalq təbəqələrinin təşəkkül tapmış həmrəyliyi daxili siyasətdə yanaşmalara dəyişikliklər olunmasını tələb edirdi. Müstəqillik illərində yaradılmış yeni dövlət təsisatları indi artıq onların fəaliyyətinin şəffaflığı və səmərəsinin artırılması istiqamətində təkmilləşdirilirdi. Bu, ilk növbədə, Azərbaycan cəmiyyətinin sosial və iqtisadi aspektlərinə aid idi, çünki Prezident İlham Əliyevin strateji baxışlarının reallaşdırılması ən əvvəl əhalinin maddi rifahının yaxşılaşması və yüksəlməsində, ölkənin hər bir vətəndaşının, - istər dövlət orqanlarında xidmət, istərsə də ictimai fəaliyyət və ya şəxsi təşəbbüsü olsun, - özünü təsdiqi üçün bütün imkanların açılmasında öz əksini tapmalı idi.

İlham Əliyev 2003-cü ildə dövlətə başçılıq etdiyi ilk günlərdən Azərbaycan iqtisadiyyatının həyat qabiliyyətli strukturunun təmin edilməsi üçün zəruri olan və idarəçiliyə cəlb edilmiş kadrların seçilməsi məsələsinə keyfiyyətcə yeni yanaşma tələb edən genişmiqyaslı infrastruktur layihələri irəli sürdü. Həmin məsələnin başa düşülməsi dünya birliyinə inteqrasiyanın strateji məqsədi ilə ahəngdar şəkildə uzlaşırdı. Sosial modernləşmə olmadan, ölkənin məmur və idarəçi elitesini "cavanlaşdırmadan", həmin elitani texnokratlar, bu və ya digər fəaliyyət sahəsində uğur rəmzinə çevrilmiş, müvafiq praktik iş təcrübəsinə malik insanlar hesabına

genişləndirmədən bu məqsədə çatmaq mümkün olmazdı. Bununla bərabər, iqtidar başa düşürdü ki, regional miqyasda Azərbaycanın çox böyük təbii və yüksək insani resursları nəzərə alınmaqla, həmin istiqamətlərdə qazanılan uğurlar ölkəni regional lider səviyyəsinə ucaldacaqdır.

Modernləşmə müasir dövlətin zəruri funksiyalarından biridir. Azərbaycan innovasiya modernləşməsinin həyata keçirilməsində çox maraqlıdır. Bu halda həmin proseslər fəal sosial qrupların maksimum sayda nümayəndələrini əhatə edəcəkdir. Innovasiya modernləşməsi tipologiya baxımından inkişafın təkamül yoluna yaxındır, bu isə Azərbaycanın demokratik transformasiya strategiyasına uyğundur. Düşünürük ki, dəyişməkdə olan dünyada modernləşmə siyasətinin həyata keçirilməsi ölkədə keyfiyyət dəyişiklikləri üçün mühüm stimula olacaqdır. Ona görə ki, Azərbaycan dövləti daha möhkəm olacaq, çünki o, yeni çağırışlara, postindustrial cəmiyyətə xas olan dinamik mühitdə yaşamağa daha yaxşı uyğunlaşdırılacaqdır. Eyni zamanda, modernləşmə ritorikasının ölkənin müvafiq inkişaf strategiyalarının bütünlükdə məzmununa və real sosial-iqtisadi proseslərin tərkib hissəsinə çevrilməsi vacibdir. Əks halda o, təbliğat proqramı kimi qalacaq ki, bu da insanları məyus edə bilər.

Prezident İlham Əliyev müasir cəmiyyətin, müasir infrastrukturun yaradılmasını və müasir insanın formalaşdırılmasını modernləşmə sahəsində ölkə qarşısında duran əsas vəzifələr kimi müəyyən etmişdir. Eyni zamanda, onu da nəzərə almaq lazımdır ki, inkişaf və modernləşmə idarə edilən proseslərdir, onların təkə lokomotivi deyil, həm də hərəkəti tənzimləmək üçün pedalları vardır.

Qərbin tanınmış siyasi filosofları bildirirlər ki, "qızıl milyard" ölkələri qeyri-Qərb dövlətlərinin modernləşməsinin uğurlu olmasında o qədər də maraqlı deyildir. Qərbi həmin ölkələrin iqtisadiyyatının yalnız ayrı-ayrı sahələrinin inkişafı qane edir. Çünki həmin sahələr bu və ya digər dərəcədə Qərbin maraqlarına xidmət edir. "Qızıl milyard" ölkələrinə inkişaf etmiş rəqiblər lazım deyildir. Onlar, bir qayda olaraq, ucqar ölkələrin istismaları hesabına fəaliyyət göstərir. Onlara həmin ölkələrin təbii ehtiyatları və insan resursları lazımdır.

Müasir global çağırışlar və dünyada yaranmaqda olan yeni geosiyasi və geoiqtisadi struktur şəraitində Azərbaycan milli ideyasının və milli ideologiyasının həyata keçirilməsi o halda uğurla nəticələnəcəkdir ki, bunlar yalnız milli strateji maraqlara əsaslanmış olsun.

Prezident İlham Əliyevin dövründə ölkənin seçdiyi dinamik sosial-iqtisadi inkişaf xətti üçün ən ciddi sınaq əvvəlcə Amerika iqtisadiyyatının ümumi axsaması fonunda ABŞ-ın ipoteka sistemində başlanmış böhranın doğurduğu 2008-2011-ci illərin dünya maliyyə böhranı oldu. Qeyd etmək yerinə düşər ki, əvvəlcə yalnız maliyyə sektorunu bürüyən böhran sonradan iqtisadiyyatın real sektoruna da keçmişdi. Fond və valyuta bazarlarında yaranmış problemlər global iqtisadiyyatda struktur sarsıntılarına gətirib çıxarmış və xammal bazarlarında güclü dəyişkənliklə müşayiət olunmuşdu ki, bu da ayrı-ayrı ölkələrin və bütöv regionların milli iqtisadiyyatına son dərəcə mənfi təsir göstərmişdi. Əksəriyyətinin korporativ tarixi Avropanın bəzi dövlətlərinin yaşından çox olan ən iri beynəlxalq banklar, o cümlədən Lehman Brothers, Fannie Mae, ING, Northern Rock və ABM Amro kimi nəhənglər müflisləşmə həddinə çatmışdı. 2011-ci ilin martına qədər Amerikanın 350-yə yaxın bankı müflisləşdiyini bildirmişdi. Citigroup, General Motors, AIG və General Electric də daxil olmaqla, ən iri şirkətlər on minlərlə əməkdaşı ixtisar etmək məcburiyyətində qalmışdı. Portuqaliya, Yunanıstan, İspaniya və bir sıra başqa ölkələr ciddi böhran dərəcəsinə çatmış və öz tərəfdaşlarından maliyyə yardımı istəməyə məcbur olmuşdu. Onlar böhranın nəticələrindən hələ də özlərinə gələ bilmirlər.

Maliyyə-iqtisadi böhran bir sıra dövlətlərin sosial siyasətinə də təsir göstərmişdi. Həmin ölkələr öz borclarını yüngülləşdirməyə çalışaraq əhaliyə ödənilən sosial müavinətləri və pensiyaları azaltmağa məcbur olmuş, cəmiyyətin aztəminatlı təbəqələrinə kömək məqsədi ilə nəzərdə tutulan müxtəlif proqramlar kəskin şəkildə məhdudlaşdırılmışdı və s.

Hətta bu gün, dünya iqtisadiyyatının tədricən özünə gəldiyi bir vaxtda da böhranın nəticələri hiss edilir. Onun nəticələri o qədər ciddidir ki, dünyanın bir sıra regionlarında sosial gərginliyə səbəb olur, dünya iqtisadiyyatında resursların qeyri-bərabər paylanması, ərzaq qıtlığı, siyasi qarşıdurmalar kimi xroniki hallar bunu daha da kəskinləşdirir. Bu isə öz növbəsində sosial-siyasi sabitliyin pozulmasına gətirib çıxarır və çox vaxt belə halların nə ilə nəticələnəcəyini proqnozlaşdırmaq mümkün olmur. Dünya təcrübəsi göstərir ki, iqtisadi zəiflik, xarici amillər qarşısında tab gətirməmək çox vaxt dövlətlərin suverenliyi və milli təhlükəsizliyi üçün təhlükəyə çevrilir. Nəticədə həmin dövlətlərin bundan sonra hansı istiqamətdə hərəkət etməli olması barədə öyüd-nəsihət verməyə cəhd göstərən çoxlu məsləhətçilər peyda olur və onlar bəzən bunu dövlətlərin daxili işlərinə qarışmaq niyyətlərini gizlətmədən edirlər.

Azərbaycan iqtisadiyyatı, ölkənin bank sistemi, real sektorun sistemiyaradan müəssisələri dünya maliyyə böhranını sənaye cəhətdən inkişaf etmiş bir sıra ölkələrdə və yeni müstəqil dövlətlərdə olduğu dərəcədə hiss etməmişdir. Hətta böhran dövründə Azərbaycan iqtisadiyyatının artım sürəti isə dünya ekspertləri arasında uğurlu strategiya nümunəsi kimi diskussiya mövzusunə çevrilmişdir. 2008-2009-cu illərdə - böhranın ən şiddətli dövründə belə Azərbaycan iqtisadiyyatı 9 faiz artmışdı. Özü də ÜDM-in strukturunda istehsal sektorunun üstünlüyü qorunub saxlanmış, yəni iqtisadi artımın 64 faizi real sektorun, istehsal sahəsinin hesabına təmin

edilmişdi. Qonşu Ermənistanda isə 2009-cu ilin yekunlarına görə, ÜDM-in həcmi dram ilə götürdükdə 14,4 faiz, dollar ifadəsində 30 faizdən çox aşağı düşmüşdü. Böhranlı 2009-cu ildə Gürcüstanda da ÜDM 3,9 faiz azalmışdı.

Hələ 2004-cü ilin əvvəlində qəbul edilmiş və sonrakı dörd ildə həyata keçirilmiş regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair birinci Dövlət Proqramı iqtisadi artım sürətinin saxlanması üçün mühüm rol oynamışdır. Proqram çərçivəsində qarşıya qoyulmuş bütün vəzifələr yerinə yetirildikdən sonra 2009-2013-cü illər üçün yeni proqram qəbul edilmişdir və hazırda o da uğurla həyata keçirilir. Prezident İlham Əliyev Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişaf planlarının həyata keçirilməsi, habelə nəzərdə tutulan işlərin yerinə yetirilməsinin gedişi ilə tanışlıq çərçivəsində 2003-cü ildən 2011-ci ilin may ayına qədər respublikanın 58 rayon və şəhərinə 195 səfər etmişdir. Təkcə bu fakt dövlət başçısının bölgələrin hərtərəfli və sürətli inkişafına dərin maraq göstərməsinə dəlalət edir.

2008-2009-cu illərdə dünya böhranının şiddətli vaxtında yaranmış çətinliklər Azərbaycanın xarici borclardan həddən çox asılı olan bir sıra kommertiya banklarına, o cümlədən sistemiyaradan banklara da müvəqqəti təsir göstərmişdi. Lakin tənzimləyici dövlət orqanlarının gördüyü səriştəli tədbirlər və müvafiq dövlət fondlarında ehtiyatların həcmnin kifayət qədər olması sayəsində bu çətinliklər tezliklə aradan qaldırılmışdı. Bundan əlavə, Azərbaycan Mərkəzi Bankı 2003-cü ildən başlayaraq ölkənin kommertiya banklarının kredit bazarında daha ehtiyatlı davranışına yönəlmiş bir sıra qabaqlayıcı tənzimləmə tədbirləri görmüşdü. Böhran ərəfəsində bankların çoxunda əcnəbi ekspertlərin iştirakı ilə yaradılmış və təkmilləşdirilən riskləri idarəetmə sistemləri mövcud idi, aktivlərin və kreditlərin təminatı kimi qəbul edilən girovların keyfiyyətinə dair tələblər sərtləşdirilmişdi.

Prezidentin strateji baxışları çərçivəsində qarşıya qoyulmuş iqtisadi xarakterli vəzifələr iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində mövcud istehsal güclərinin modernləşdirilməsini davam etdirməyə, müəyyən edilmiş müddətlərdə iqtisadiyyatın strukturunu şaxələndirməyə imkan vermişdir. 2004-2011-ci illərdə ölkənin dövlət büdcəsinin mədaxil hissəsi 7,6 dəfə artmışdır. Həmin dövrdə ümumiyyətlə 900 minə yaxın iş yeri, o cümlədən 700 min daimi iş yeri açılmışdır.

2010-cu ildə yerli banklar tərəfindən ölkə iqtisadiyyatına ayrılmış qısamüddətli kreditlərin məbləği 8,8 faiz artmışdır. Uzunmüddətli kreditlər üzrə isə bu göstərici 9,1 faiz idi. 2011-ci il fevralın 1-nə ölkənin bank sektorunun aktivlərinin ümumi həcmi 13 milyard manatdan çox idi. 2010-cu ildə fiziki şəxslərin ölkə banklarındakı depozitlərinin ümumi həcmi 29,7 faiz artaraq ilin yekunlarına görə 3,3 milyard manat olmuşdur.

Azərbaycan Dövlət Neft Fondunun aktivləri 2011-ci il aprelin 1-nə 25,7 milyard manata çatmışdır. Həmin tarixdə Azərbaycan Mərkəzi Bankının valyuta ehtiyatları da maksimum məbləğə çataraq 6,7 milyard ABŞ dolları olmuşdur.

Onu da vurğulamaq lazımdır ki, qeyri-neft sektorunun inkişafı iqtisadi və sosial xarakterli başqa məsələlərin həlli üçün Azərbaycan Prezidenti tərəfindən qarşıya qoyulmuş strateji məqsədlərdən biri olmuşdur. Son 7 ildə ümumi daxili məhsul təxminən 3 dəfə artmış, hətta 2008-2009-cu illərdə dünya maliyyə böhranının ən kəskin dövründə də öz dinamikasını saxlamışdı. Eyni zamanda, qeyri-neft sektorunun inkişaf sürəti bütövlükdə iqtisadiyyatın inkişaf sürətini xeyli qabaqlayırdı. Belə ki, 2010-cu ildə ölkədə ÜDM-in artımı 5 faiz olduğu halda, qeyri-neft sektorunda bu göstərici 7,9 faiz idi.

Uzunmüddətli perspektivdə neft-qaz ehtiyatlarının məhdud olacağını nəzərə alaraq, Azərbaycan iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə daha çox diqqət yetirir. Bu məqsədlə kiçik və orta sahibkarlığın dəstəklənməsinə yönəldilmiş geniş tədbirlər həyata keçirilir. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun xətti ilə kiçik və orta sahibkarlığın fəal kreditləşdirilməsi, o cümlədən uzunmüddətli kreditlərin ayrılması özəl sektorun inkişafına güclü təkan vermişdir. Bu gün Azərbaycan vətəndaşlarının, onun idarəçilik və işgüzar elitasının ən yaxşı nümayəndələrinin "uğur tarixlərinin" əksəriyyəti məhz özəl sektorda müşahidə olunur. Kreditlərin 80 faizinin regionlara verilməsi göstərir ki, iqtisadiyyatın təkcə sektorlar üzrə deyil, həm də respublikanın bölgələri üzrə şaxələndirilməsinin zəruriliyinə diqqət yetirilir.

Təkcə son bir ildə ölkədə beş mindən çox müəssisə açılmışdır. Həm də ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilən investisiyaların həcmi saxlanılmaqla onların strukturunda müsbət dəyişikliklər baş verir - investisiyaların üçdə iki hissəsi Azərbaycanın öz kapitalı ilə təmin edilir.

Azərbaycanda aqrar sektorun inkişaf etdirilməsi üçün nadir təbii-iqlim şəraiti vardır. Lakin Prezidentin fikrincə, ölkəmiz özünün bu üstünlüyündən hələ yetərincə istifadə etmir. Dünyadakı 11 iqlim qurşağından 9-nun Azərbaycan ərazisində olması il boyu müxtəlif bitkiçilik məhsullarının yetişdirilməsi, eləcə də ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal edilməsi üçün əlverişli şərait yaradır və biz bu imkanlardan bacarıqla istifadə etməliyik. Azərbaycan iqtisadiyyatının intensiv və dinamik inkişafı, maddi resursların artırılması ölkənin kənd təsərrüfatı qarşısında yeni imkanlar açmışdır. Bu yeni imkanlardan yetərincə və səmərəli istifadə edilməsi aqrar sektorda dövlət siyasətinin ən başlıca vəzifələrindən biridir.

Hazırda kənd təsərrüfatı milli iqtisadiyyatın ən mühüm sahəsidir. 1995-ci ildən etibarən Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə ölkədə radikal torpaq islahatlarına başlanmışdı. Hazırda aqrar istehsalda özəl sektorun payı 99,7

faizdir. Bu isə o deməkdir ki, aqrar sektor bazar münasibətləri əsasında inkişaf edir. Ölkə əhalisinin 47 faizi kəndlərdə yaşayır, məşğul əhalinin 39,7 faizi kənd təsərrüfatı sahəsində çalışır. Bu gün Azərbaycan demokratiyanı əsas məqsəd kimi deyil, tarixi təcrübənin və ənənələrin dönüş dövrlərində hər bir xalqın keçdiyi tarixi tərəqqi prosesi kimi başa düşərək, öz inkişaf modelini nümayiş etdirir

Bütün bu infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi, Bakıda yeni aeroport kompleksinin və dəniz limanının tikilməsi şübhəsiz ki, Azərbaycanın bütün regionun mərkəzi nəqliyyat qovşağına və rəqabətədavamlı logistika mərkəzinə çevrilməsinə şərait yaradacaqdır

Dövlətin vəzifəsi ən yaxın perspektivdə hər bir vətəndaşın informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə qarşılıqlı münasibətlər sahəsinə maksimum cəlb olunmasını təmin etməkdən ibarətdir

Müasir Azərbaycanın həm qida məhsullarına olan tələbatını daxili istehsal hesabına təmin etmək, həm də bəzi məhsul növlərini xarici ölkələrə ixrac etmək üçün bütün imkanları vardır. Həyat səviyyəsinin yaxşılaşması, vətəndaşların pul gəlirlərinin çoxalması adambaşına qida məhsullarına istehlakçı tələbatını yüksəltmişdir ki, bu da öz növbəsində ölkədə ərzaq bazarını genişləndirməyə şərait yaratmışdır.

Ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə "2008-2015-ci illərdə əhalinin ərzaqla etibarlı təmin edilməsi üzrə Dövlət Proqramı"nın həyata keçirilməsinə başlanmışdır. Bu proqram ölkədə yoxsulluğun aradan qaldırılması və davamlı inkişafın təmin edilməsi, habelə regionların sosial-iqtisadi inkişafı üzrə əvvəlki dövlət proqramlarını uğurlu şəkildə tamamlayır, aqrar, regional-iqtisadi və sosial siyasətdən ibarət bir növ üçbucaq yaradır, uzun müddət üçün əhalinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasının möhkəm təməlini qoyur.

Aqrar sahədə sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşdırılması nəticəsində 2010-cu ildə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin sayı 2036-ya, sahibkarların sayı 2659-a, emal müəssisələrinin sayı isə 556-ya çatmışdır. 2009-cu ildən etibarən kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları torpaq vergisindən savayı, bütün başqa vergilərdən azad edilmişlər. Bu siyasət 1999-cu ildən tətbiq olunur.

Rayonlarda və kəndlərdə sahibkarlığın dövlət tərəfindən təşviqi prosesi də davam edir. Sahibkarlığın inkişafına Kömək Milli Fondu tərəfindən verilmiş kreditlərin çox hissəsi məhz aqrar sahəyə yönəldilmişdir. Dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən layihələrin 94 faizi məhz kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrini əhatə edir.

İqtidar yaxşı başa düşür ki, aqrar sahədə dövlət siyasəti daha çevik həyata keçirilməli və əlaqələndirilməli, bu sektorun kadr potensialı gücləndirilməli, institusional problemlər həll edilməlidir. Bu məsələlərin həllini təmin etmək üçün Prezident İlham Əliyev 2011-ci il mayın 3-də "Azərbaycanda aqrar sahədə idarəçiliyin təkmilləşdirilməsi və aqrar elmin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı Xüsusi Komissiyanın yaradılması barədə" Sərəncam imzalamışdır. Bu, aqrar sahədə idarəçiliyin təkmilləşdirilməsində və aqrar elmin yenidən təşkilində mühüm vəsilə olacaqdır.

2010-cu il bir də onunla əlamətdar olmuşdur ki, Azərbaycan təkcə neft ölkəsi deyil, həm də qaz ölkəsi statusunu növbəti dəfə təsdiqləmişdir. Təsdiq edilmiş ehtiyatlarının həcmi 200 milyard kubmetrə çatan "Ümid" qaz yatağı açılmışdır. Bu tarixi layihə Azərbaycanın Avropanın enerji təhlükəsizliyi aktoru statusuna transformasiyası şəraitində ölkənin geoiqtisadi əhəmiyyətini yeni səviyyəyə yüksəldir.

Prezident İlham Əliyev ölkənin daxili simasını dəyişməklə bərabər, həm də onun regional funksionallığını modifikasiya etmişdir. Hazırda regional əhəmiyyətli şimal-cənub və şərq-qərb istiqamətində yollar çəkilir, Çindən Avropaya qədər geniş bir məkanı əlaqələndirəcək Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu tikilir. Bunlarla yanaşı, yeni lokomotivlər və qatarlar, təyyarələr, gəmilər və bərələr alınır, çünki Azərbaycan ərazisindən keçməklə yükdaşımaların həcmi artmaqdadır. Bütün bu infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi, Bakıda yeni aeroport kompleksinin və dəniz limanının tikilməsi şübhəsiz ki, Azərbaycanın bütün regionun mərkəzi nəqliyyat qovşağına və rəqabətədavamlı logistika mərkəzinə çevrilməsinə şərait yaradacaqdır.

Müasir Azərbaycanın iqtisadi siyasətindən və modernləşmə xəttindən danışarkən informasiya və kommunikasiya texnologiyaları sahəsinə toxunmamaq olmaz. Son üç ildə Azərbaycan bu sahənin inkişaf dinamikasına görə MDB ölkələri arasında liderlik edir. Belə ki, BMT-nin məruzəsinə görə, ölkələrin elektron hökumət yaradılmasındakı uğurlarını əks etdirən "United Nations e-Government Survey-2010" indeksi üzrə Azərbaycan dünyanın 192 ölkəsi arasında 83-cü yeri, "e-iştirak" indeksinə görə isə 157 ölkə arasında 68-ci yeri tutmuşdur.

Prezidentin müəyyən etdiyi strategiyaya görə, Azərbaycan yaxın 10-15 ildə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsindən gələn gəlirlərin həcminin neft ixracından əldə edilən gəlirlərə çatdırılmasına nail olmağı planlaşdırır. Prezident hələ 2003-cü ildə Cenevrədə, informasiya cəmiyyəti qurulması problemlərinə həsr edilmiş dünya sammitindəki çıxışında dəqiq göstərmişdir ki, Azərbaycanın əsas məqsədi özünün "qara qızıl"ını insan kapitalına çevirməkdir və bu işdə aparıcı rollardan biri informasiya texnologiyaları sahəsinə məxsusdur. İKT artıq bu gün öz həcminə və potensialına görə energetika sahəsindən sonra ikinci yeri tutur, lakin inkişafın perspektivləri və dinamikası baxımından bu sektor şəksiz liderdir. 2003-cü ildən bəri bu sahədə orta illik artım sürəti 30-32 faiz səviyyəsində olmuşdur, halbuki dünya üzrə illik artım orta hesabla cəmi 10 faizdir. Yalnız

böhranlı 2009-cu il istisna təşkil etmiş, həmin il artım dinamikası 13-14 faizə düşmüşdü. Son yeddi ildə İKT sektorunun həcmi 5 dəfə artmışdır və hazırda 1,5 milyard ABŞ dollarına yaxındır. Bu isə Azərbaycanda bütövlükdə ÜDM-in 1,9 faizinə və qeyri-neft sektorunda ÜDM-in 4,3 faizinə bərabərdir. Hər il büdcədən bu sahəyə ayrılan birbaşa investisiyalar 50-60 milyon dollardan çoxdur. Ümumiyyətlə, son dörd ildə rabitə və informasiya texnologiyaları sahəsinə 600 milyon dollardan çox sərmayə qoyulmuşdur. Təkcə son beş ildə Azərbaycan bazarlarına və regiondakı digər bazarlara 500-dək yeni İT - şirkət çıxmışdır. Davos Dünya İqtisadi Forumunun "The Global Information Technology Report 2010-2011" hesabatında göstərilir ki, şəbəkə hazırlığının səviyyəsinə (The Network Readiness Index) görə Azərbaycan dünyanın 138 ölkəsi arasında 70-ci yeri tutur.

Azərbaycan Prezidentinin müəyyən etdiyi strategiyaya görə, "Virtual zona" layihəsinin həyata keçirilməsi planlaşdırılır. Bu layihə çərçivəsində bütün ölkə bir növ "makrotexnopark"a çevriləcəkdir. Layihə çərçivəsində güzəştlər konkret əraziyə deyil, İT fəaliyyətinin müəyyən növlərinə şamil ediləcəkdir. Vergi və gömrük güzəştləri, ucuz kreditlər, bütün zəruri infrastruktur - bunların hamısı İKT sahəsində biznes fəaliyyətini asanlaşdırmalıdır.

Ümumdünya inteqrasiyası, təhsilin beynəlmilləşməsi və qlobal maliyyə axınlarının günbəgün sürətlənməsi şəraitində bütövlükdə İKT, o cümlədən İnternet hər bir fərdin həyatının ayrılmaz tərkib hissələrinə çevrilir. Buna görə də dövlətin vəzifəsi ən yaxın perspektivdə hər bir vətəndaşın informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə qarşılıqlı münasibətlər sahəsinə maksimum cəlb olunmasını təmin etməkdən ibarətdir.

Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə irəli sürülmüş Azərbaycanın ilk orbital peykinin buraxılması layihəsi çərçivəsində işlər davam edir. Bu layihənin əhəmiyyətini qiymətləndirməmək olmaz. O, iqtisadiyyatdan daha çox informasiya baxımından əhəmiyyətlidir və Azərbaycanın müasir və uğurlu ölkə statusunu vurğulayır.

Şübhəsiz ki, Prezidentin iqtisadi siyasətinin əsas məqsədi Azərbaycanın ixrac potensialını genişləndirmək, xarici şirkətləri ölkəmizdə bütövlükdə Cənubi Qafqaz və Xəzər hövzəsi regionuna xidmət edəcək regional ofislərin və nümayəndəliklərin təşkilinə cəlb etməkdir. Azərbaycan xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün əlverişli şərait yaratmaqla bərabər, ölkə iqtisadiyyatı özü də iri investora çevrilir, dünya iqtisadi məkanında özünün müsbət imicini transformasiya edir. 2003-2010-cu illərdə Azərbaycan fəal investisiya siyasəti həyata keçirmiş və başqa ölkələrin iqtisadiyyatına 5,7 milyard dollar sərmayə qoymuşdur. Şübhəsiz ki, Azərbaycanın maliyyə ehtiyatları bu göstəricini bir neçə dəfə artırmağa və dünyanın bir sıra regionlarında həyata keçirilən qlobal layihələrdə Azərbaycanın iştirakını təmin etməyə imkan verəcəkdir.

Bütün bunlar onu göstərir ki, artıq bu gün yeni texnologiyalar sahəsində gələcək uğurların təməli qoyulur. Bu, Azərbaycan iqtisadiyyatına nəinki çox güclü təkan verəcək, həm də Prezidentin həyata keçirdiyi strateji layihələrə uyğun olaraq, gələnlərin şəxələndirilməsini təmin edəcəkdir.

Müasir dövrün qarşıya qoyduğu vəzifələrə və çağırışlara uyğun olaraq ölkənin bundan sonrakı modernləşmə və inkişaf xətti İlham Əliyevin aşağıdakı sözlərində vurğulanmışdır: "Biz 10 il, 20 il, 50 il qabağa baxmağa çalışmalıyıq. Dünya necə inkişaf edəcək?! Azərbaycan nəyin hesabına inkişaf edəcək?! Bölgədə vəziyyət necə olacaq?! Demografik vəziyyət necə olacaq?! ... Bu gün aparılan işlər 10 il, 15 il, 20 il bundan sonra uğurlu inkişafımızı təmin edəcəkdir".

ZAMANIN SEÇİMİ

Prezidentin seçdiyi daxili və xarici siyasət xəttinin uğurları, bu xəttin ölkə əhalisi tərəfindən dərk edilmiş şəkildə qiymətləndirilməsi və qəbul olunması Azərbaycanda onun özünə xas olan, qlobalist romantizmdən azad, Azərbaycan dövlətçiliyinin qurulmasının tarixi prosesinin reallıqlarını nəzərə alan və milli inkişafın məntiqindən irəli gələn konsolidasiya edilmiş demokratiya modelinin, yaxud ABŞ-ın vitse-prezidenti Dik Çeyninin təbirincə desək, "sovereign democracy" modeli yaratmaq yolundakı gələcək fəaliyyəti stimullaşdırır.

Bu gün Azərbaycan demokratiyanı əsas məqsəd kimi deyil, tarixi təcrübənin və ənənələrin dönüş dövrlərində hər bir xalqın keçdiyi tarixi tərəqqi prosesi kimi başa düşərək, öz inkişaf modelini nümayiş etdirir. Azərbaycan cəmiyyətinin demokratikləşməsi sonsuz prosesdir və milli xüsusiyyətlər gözlənilməklə, müstəqil dövlət quruculuğu və milli identikliyin qorunub saxlanması şərti ilə həyata keçirilir. Prezident İlham Əliyevin anlamında demokratiya milli inkişaf və şüurun ayrılmaz atributudur. Lakin o, cəmiyyətin siyasi və iqtisadi inkişaf səviyyəsi ilə ahəngdar olmalıdır. Buna görə də ölkədə islahatlar paralel, kəsişmədən, bir-birini qabaqlamadan həyata keçirilir. Siyasi sabitliyin iqtisadi əsası olmalıdır və yalnız bu halda cəmiyyətdə demokratik inkişaf və şəffaflıq barədə danışmaq olar.

Demokratiya milli maraqların və dövlət müstəqilliyinin ziyanına olaraq kənardan zorla qəbul etdirilə bilməz. Bizim hər birimiz demokratiyanı öz daxilimizdə "yetişdirir", sonra isə onu ictimai-siyasi səviyyəyə ötürürük. Bu gün başqa geosiyasi və etnik-milli məkanlarda yüzilliklər boyu formalaşmış təcrübəni "qəflətən daxil etmək", "kor-koranə köçürmək", "gətirmək" olmaz. Hər bir cəmiyyət onun yeni idarəçilər, top-menecerlər,

intellektuallar nəslə formalaşdıqca, sosial-iqtisadi bazis dəyişdikcə demokratikləşir və daha şəffaf olur. Bu, bir-birindən asılı olan, iqtisadi inkişafın milli dünyagörüşü ilə dəstəklənən siyasi transformasiyalarla yanaşı getdiyi, onların bir-birini qabaqlamadığı prosesdir. Bu həqiqətlərin başa düşülməsi Prezidentin Azərbaycanda demokratik transformasiya məsələsinə yanaşmasını formalaşdırır.

Bir neçə il bundan əvvəl ABŞ Prezidenti C. Buş (oğul) "hər yerdə demokratiya" anlayışını adi danışq dilinə daxil etməyə cəhd göstərmişdi. Lakin ətrafa nəzər saldıqda, geosiyasi maraqlar naminə geoiqtisadi demarşları təhlil etdikdə istər-istəməz bu qənaətə gəlirsən ki, "hər yerdə mövcud olan demokratiya", çox ehtimal ki, utopiyadır. Hərbi qüvvə vasitəsilə devrilmiş və müdaxilələrə, "demokratikləşməyə" məruz qalmış məkanlar təkcə milli suverenliyin itirilməsi, qlobal inteqrasiya prosesləri ilə əlaqədar sərhədlərin silinməsi təhlükəsi ilə üzləşmir, həm də ehtimal edilən rəqabət mübarizəsindən xeyli dərəcədə kənarda qalır, yanacaq-energetika sahəsi, strateji kommunikasiyalar üzərində nəzarəti itirir. Belə məkanlarda innovasiya və texnologiyalar yalnız "strateji tərəfdaşlıq" çərçivəsində satın alınan məhsul kimi mümkündür. İnkişafın idxal edilmiş modelinin təzyiqi altında cəmiyyətlər düşərgə baraklarına çevrilir, ölkələrin müdafiə qabiliyyətinin zəifləməsi isə onları "forpostlara" çevirir.

İnstitusional əsasları zəif olan ölkələr üçün milli ideya və ya milli identiklik kimi amillər yoxdur. Ona görə ki, cəmiyyətin daxili bazisi kənardan olan nəzarətə və direktivlərə tabedir. Bu isə ona gətirib çıxarır ki, ya milli "Mən" və suverenlik, bunun nəticəsi kimi dövlətçilik tədricən itirilir, yaxud da sərt radikallaşma və təcavüzkar millətçiliyin güclənməsi kimi əks proses gedir. Bunların hər ikisi sabitlik, dövlətin və onun vətəndaşlarının təhlükəsizliyi üçün çox qorxuludur. Hər ikisi sonda hərc-mərcliyə, xaosla və çox ola bilsin ki, anarxiyaya gətirib çıxarar.

Qərb analitiklərinin fikrincə, istənilən modernləşmə və vesternləşməyə, yəni "qərbləşməyə" gətirib çıxarmalıdır. Düzdür, cəmiyyətlər özləri seçim etməlidir, lakin vesternləşmə olmadan modernləşmə şansı çox cüzdür. Böyük qalmaqala səbəb olmuş "Sivilizasiyaların toqquşması?" bestsellerinin müəllifi S. Hantinqton bu barədə kifayət qədər dəqiq yazmışdır. Bununla belə, gözümlərin qabağında heyrətamiz siyasi metamorfozalar baş verir: dəbdə olan "qloballaşma" terminindən istifadə etməklə cəmiyyətin milli dayaqları yox edilir, "gecə gözətçisi dövləti" layihəsi həyata keçirilir, dövlətin qüdrəti zəifləyir. Bu baxımdan F. Fukuyama ilə razılaşmaq çətindir. O yazır: "Güclü dövlət qurulması dünya birliyinin ən mühüm problemlərindən biridir, çünki dövlətlərin zəifliyi və dağılması yoxsulluqdan tutmuş, QİÇS, narkotiklər və terrorizmə qədər bir sıra çox ciddi problemlərin mənbəyidir" (Fukuyama F. Silğnoe qosudarstvo. M.2006. s. 5).

Dünyanın ən böyük siyasi filosoflarından və sosioloqlarından biri olan Ziqmunt Baumanın fikrincə, "bu gün baş verən qloballaşma hər cəhətdən mənfəət qloballaşmadır, dövlət sərhədlərinə, yerli maraqlara, hüquqlara, imtiyazlara və digər məqamlara məhəl qoymamaqda ixtisaslaşan qüvvələrin qloballaşmasıdır. İndiyə qədər qloballaşmış qüvvələr, güclər milli dövlətlərin qüdrətini, qabiliyyətini azaltmaqda davam edən elə həmin qüvvələrdir. Buraya maliyyə, qloballaşan ticarət, informasiya, habelə cinayətkar təşkilatlar (müxtəlif mafiyalar), silah və narkotiklər alveri, beynəlxalq terrorizm aiddir" (bax: "Polit.ru", 6 may 2011 q.).

Prezident İlham Əliyevin milli dövlət quruculuğu, Azərbaycanın demokratik inkişafı məsələləri barədə mövqeyi tarixi məntiqə, dünya təcrübəsinə, səmərəli siyasətə, ən başlıcası isə Azərbaycanın milli maraqlarına söykənən milli ideyanın gerçəkləşməsinin nəzərə alınmasına əsaslanır. Cəmiyyətin bu dərk edilmiş obyektiv tələbatı onun milli dəyərlərindən irəli gəlir və dövlətin qorunub saxlanmasına, onun mövcudluğu və müstəqilliği inkişafı üçün əlverişli şərait yaradılmasına yönəlmişdir. Milli maraqlara və inkişaf strategiyasının mahiyyətinə xalqın əksəriyyətinin həmrəy münasibətinə əsaslanan demokratiya daha səmərəlidir və hər bir yeni müstəqil dövlət üçün nümunə ola bilər.

REGIONAL GEOSİYASƏTİ FORMALAŞDIRARKƏN

Əsası Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş xarici siyasətin çoxvektorluluğuna, regionda ən yüksək döyüş qabiliyyətinə malik ordu yaradılmasına və ölkənin geostrateji mövqeyinin maksimuma çatdırılmasına yönəlmiş fəaliyyət xətti bu gün də davam etdirilir. Məhz Azərbaycan cəmiyyətinin monolitliyi və siyasi iradəsi, eləcə də əhalinin geniş təbəqələrinin düşüncəsi və qəlbində ölkənin lideri kimi İlham Əliyevin alternativinin olmaması tarazlaşdırılmış və çoxvektorlu, lakin qat-qat fəal xarici siyasət yeritməyə imkan vermişdir.

İlham Əliyevin prezidentlik dövrü, ilk növbədə müstəqil xarici siyasət təşəbbüslərinin, o cümlədən iqtisadi və nəqliyyat-energetika təşəbbüslərinin sayı ilə fərqlənir. 2003-cü ildən bəri dövlət başçısı dünyanın 45 ölkəsinə 146 səfər etmişdir və buraya yalnız dövlət səfərləri və rəsmi səfərlər daxildir. Xarici ölkələrin liderlərinin və siyasi xadimlərinin Azərbaycana səfərlərini də buraya əlavə etsək, görərik ki, bu gün ölkəmiz Cənubi Qafqazda regional liderə çevrilmişdir, onun fikri nəzərə alınmasa, istənilən regional layihələr ya bəri başdan səmərəsizliyə məhkum olacaq, yaxud da açıq-aşkar utopiya olaraq qalacaqdır. Bu gün Azərbaycan təkcə xammal ixracçısı və nəqliyyat dəhlizi deyil, həm də Avropa geoiqtisadiyyatının və regional siyasətin mühüm vəsiləsidir. Üstəlik,

Ölkəmiz tədricən Cənubi Qafqaz regionunun intellektual və informasiya mərkəzinə çevrilməkdədir. Müasir geosiyasət bizi regional və qlobal proseslərlə bağlı bir sıra məsələləri yenidən qiymətləndirməyə məcbur edir. Azərbaycan məhz bütün bunları başa düşərək, Avrasiyanın coğrafi mərkəzi kimi çıxış edib təkcə regional geosiyasəti deyil, həm də geoiqtisadiyyatı öz xeyrinə dəyişməyə nail olmuşdur.

Azərbaycan millətinin və dövlətçiliyinin, cəmiyyətimizin kollektiv "Mən"inin milli semantika və dünyanı dərk etmək simvolikasının əsasını təşkil edən bütün milli prioritetlər hazırda Prezident İlham Əliyevin xarici siyasət xəttində reallaşır. Azərbaycan Respublikası müsəlman və türk həmrəyliyi prosesində lider mövqelərdən birini tutur, Avropa inteqrasiyasına sadıqlığını nümayiş etdirir, ABŞ və Rusiya kimi qlobal dövlətlərlə, regiondakı qonşu dövlətlərlə və MDB üzrə tərəfdaşlarla qarşılıqlı şəkildə tamamlanan əlaqələri qurmaqda davam edir. Azərbaycan müasir dövrün qlobal çağırışlarında - istər terrorizmə, transmilli cinayətkarlığa və narkotrafikə qarşı mübarizədə, ətraf mühitin qorunması problemlərinin həllində, istərsə də demoqrafiya və əhali miqراسiyası kimi məsələlərdə özünü bir sıra ölkələrin və beynəlxalq təşkilatların etibarlı tərəfdaşı kimi göstərmişdir. Son illərdə mədəniyyətlərarası dialoqla bağlı bir sıra qlobal təşəbbüslərin müəllifi məhz Azərbaycandır.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası regionda informasiya mübadiləsinin və qarşılıqlı intellektual fəaliyyətin prioritet amilinə çevrilir. Müxtəlif dillərdə yayımlanan və çox geniş analitik və xəbər spektrini əhatə edən informasiya resurslarının sayına görə Azərbaycan Cənubi Qafqaz ölkələri arasında liderdir. Buna görə də dünya intellektual elitasının müxtəlif mərkəzləri Azərbaycanla birgə iqtisadi, siyasi, elmi və humanitar xarakterli layihələri nəzərdən keçirməyə maraq göstərir. Hərçənd, bu da sirr deyil ki, ölkədə ictimai şüura təzyiq göstərmək məqsədilə informasiya-analitik "beşinci dəstə"lər yaratmaq cəhdləri də müşahidə olunur. Lakin sabitliyi pozmağa göstərilən bu cür cəhdlər Azərbaycan tərəfindən çox sərt reaksiya ilə üzləşmişdir və bundan sonra da üzləşəcəklər. Azərbaycan belə cəhdləri informasiya təxribatı, onun daxili işlərinə qarışmaq aktı və ölkənin suverenliyinə qəsd hesab edir.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinə dair ATƏT-in Minsk qrupunun əvvəlki illərlə müqayisədə daha yüksək fəallığının sənaye-iqtisadi potensial və hərbi quruculuq, habelə cəmiyyətin monolitliyinin səviyyəsi baxımından Azərbaycanın Ermənistandan və kriminal "Dağlıq Qarabağ Respublikası" rejimindən total üstünlüyü kimi real əsasları vardır. Hazırda Ermənistanda mövcud olan kriminal rejim regionda yaranmış reallıqları qəbul etməkdən inadla boyun qaçırır, ictimai şüurla manipulyasiya edərək, yalançı şüarlar və miflərlə pərdələnərək, beynəlxalq hüququn müddəalarını özünün istədiyi kimi yozaraq təcavüzkar işğal siyasətini və tarixi həqiqətin danılmasını davam etdirir.

Azərbaycan erməni tərəfinə hər cür iqtisadi, siyasi və informasiya təzyiqi göstərmək siyasətini davam etdirəcəkdir. İlham Əliyev öz müraciətlərində və çıxışlarında Qarabağ probleminə aid məsələlərə təkcə ölkənin xarici siyasət xəttinə görə cavabdeh olan dövlət başçısı kimi deyil, həm də ölkənin Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı kimi toxunur.

Ermənistanda isə iqtisadiyyat bütün istiqamətlər üzrə tənəzzül keçirir, ölkə rəhbərliyinin irrasional siyasəti nəticəsində cəmiyyət ehtiyac və məhrumiyətlərə düşər olmuşdur. Ermənistanda və onun işğal etdiyi Azərbaycan torpaqlarında fəlakətli demoqrafik vəziyyət hökm sürür, son illərdə erməni sosisumunda daxili siyasi qeyri-sabitlik müşahidə edilir, diaspor ilə münasibətlər nəzərəcarpacaq dərəcədə pisləşmişdir. Bugünkü Ermənistanın reallıqları bunlardır. Ermənistanın birinci prezidenti və indiki erməni müxalifətinin lideri Levon Ter-Petrosyanın BBC telekanalına müsahibəsi bunun ən yaxşı təsdiqidir. O, həmin müsahibəni tamamilə birmənalı şəkildə belə tamamlamışdır: "...Əgər Ermənistan hər hansı fəlakətli vəziyyətlə üzləşsə, bunun təqsiri yalnız və yalnız bizdə olacaqdır" ("Perviy prezident Armenii Levon Ter-Petrosen: intervqö russkoy slujbe VVS", http://www.1in.am/rus/armenia_apolitics_4736.html).

İlham Əliyevin müəyyən etdiyi hücum xarakterli xarici siyasət, Azərbaycan reallıqlarını dünya məkanına yayımlayan müasir kanalların yaradılması və daim təkmilləşdirilməsi, ölkədə KİV sektorunun və İnternet məkanının inkişafı çox qısa müddətdə Dağlıq Qarabağ problemi ilə əlaqədar Ermənistanla qarşıdurmada strateji qüvvələr nisbətində özünü göstərmişdir. Lakin hazırda informasiya məkanında uğurlar barədə danışarkən nəzərə almaq lazımdır ki, bu istiqamətdə hər gün iş aparılmalı, ermənilərin mövqeyinin saxta olması barədə dəlillər gücləndirilməli və konkret tarixi sübutlar təqdim edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin maddi-texniki bazasının yeniləşdirilməsi, ümidverici hərbi-sənaye kompleksinin yaradılması da İlham Əliyevin prezidentliyi dövründə qazanılmış nailiyyətlərdir. Bu gün Cənubi Qafqazda ən güclü ordu Azərbaycanındır. Ölkədə müxtəlif tipli atıcı silahların, zirehli maşınların, kəşfiyyat təyinatlı pilotsuz uçuş aparatlarının və döyüş sursatının istehsalı qaydaya salınmışdır. Azərbaycanın illik hərbi büdcəsi Ermənistanın bütün dövlət büdcəsindən çoxdur və bu göstərici artmaqda davam edir.

"Azərbaycançılıq" millətin və müstəqil dövlətin dünyanı dərk etməsi sistemidir, ilk növbədə məsuliyyətə və şüurlu vətəndaş mövqeyinə, milli yaddaşa və sabahkı günə istiqamətlənməyə əsaslanır

Bu gün Azərbaycanda dörd mindən çox KİV qeydiyyatına alınmışdır, onlardan 300-dən çoxu daimi fəaliyyət göstərir

İlham Əliyev şəxsiyyətinin fenomeni müasir Azərbaycanın tarixi uğurlarında başlıca rol oynamışdır və əgər belə demək mümkündürsə, Azərbaycan millətinin və Azərbaycan dövlətçiliyinin tarixinin növbəti quruculuq mərhələsinin lokomotivinə çevrilmişdir

Azərbaycan ərazisinin işğal edilməsi, hüququn güc üzərində aliliyinin Ermənistan tərəfindən total şəkildə inkar edilməsi heç də təbii hal kimi qəbul edilə bilməz. Prezident dəfələrlə vurğulamışdır ki, Azərbaycanın səbrinin həddi vardır, beynəlxalq hüququn prinsipləri sərbəst şəkildə yozulmamalı, beynəlxalq gündəlikdə həmin prinsiplərə prioritet verilməlidir. Bu mənada dünya siyasətində "ikili standartlar"ın - bir halda təcavüzkarı sakitləşdirmək, başqa halda onu məcbur etmək praktikasının olmasını xatırlatmaq vacibdir. Çox vaxt aşkar görünür ki, dünya birliyi bəzi regionlarda münaqişəli vəziyyətlərə qeyri-mütənasib dərəcədə ciddi diqqət yetirdiyi halda, başqa regionlarda bu vəziyyətə açıq-aşkar etinasızlıq göstərir, münaqişələrin "dinc yolla həll edilməsi" və danışıqlar cəhdinə sədaqətdən dəm vurulur, həmin danışıqlar isə onilliklər boyu davam edir və heç bir nəticə vermir. Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərinin azad olunmasının zəruriliyi barədə BMT Təhlükəsizlik Şurasının dörd qətnaməsi (822, 853, 874 və 884 nömrəli) 19 ildən artıqdır ki, icra olunmamış qalır. Halbuki bəzən hətta beynəlxalq hüquqi baxımdan xeyli mübahisəli, lakin müasir dünya nizamının sırf geosiyasi tələblərinə cavab verən hallarda BMT Təhlükəsizlik Şurasının qərarları bir neçə saatda həyata keçirilir.

Sırr deyil ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Ermənistan-Azərbaycan qarşdurması çərçivəsindən çıxmış, beynəlxalq və regional məsələyə çevrilmişdir. Son illərdə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində Rusiyanın fəal iştirakı, bəzi ölkələr tərəfindən Ermənistan-Türkiyə sərhədinin açılmasının "zəruriliyi" məsələsi ilə əlaqədar Türkiyə rəhbərliyinə təzyiqlər edilməsi onu göstərir ki, dünyanın daha rəşional və ədalətli qaydaya ehtiyacı vardır. XXI əsrin geosiyasəti getdikcə daha çox geoiqtisadiyyata və yanacaq-energetika amilinə istiqamətlənir. Bu isə heç şübhəsiz, qlobal sabitlik və təhlükəsizlik üçün yeni təhdidlər və çağırışlar doğurur.

Bu gün tam əminliklə demək olar ki, Azərbaycan diplomatiyasının ənənələri qərarlaşmışdır və ən yeni dövrdə mühüm nailiyyətlər qazanılmışdır. Qondarma "Türkiyə-Ermənistan yaxınlaşması" deyilən təşəbbüslərin qarşısının alınması, 2010-cu ildə Türkiyə ilə Strateji Əməkdaşlıq Şurası yaradılması haqqında saziş, Strateji tərəfdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında müqavilə imzalanması, Azərbaycandan nəql edilən qazın həcmi, tranzit şərtləri və qiyməti barədə Rusiya və Türkiyə ilə danışıqlardakı irəliləyiş, Rusiya Federasiyası ilə dövlət sərhədinin delimitasiyasının uğurla başa çatdırılması və s. buna misal ola bilər.

Eyni zamanda, regional inkişaf istiqamətində irəliləyiş və Dağlıq Qarabağ probleminin tezliklə həlli yollarının axtarışının hərtərəfli fəallaşması bir-biri ilə qarşılıqlı surətdə bağlı olmaya bilməz. Prezident bu barədə öz mövqeyini daim vurğulayaraq bildirir ki, Azərbaycan ilə Ermənistan arasında silahlı qarşdurma və Azərbaycan torpaqlarının işğal edilməsi faktı aradan qaldırılarsa, regionun iqtisadi gələcəyi keyfiyyətcə fərqli inkişaf dinamikasına malik ola bilərdi. Bu baxımdan Ermənistan tərəfini danışıqlar prosesində konstruktiv mövqe tutmağa məcbur etmək üçün göstərilən hər hansı cəhdlər 1990-cı illərdən başlayaraq Azərbaycanın xarici siyasətindəki iqtisadi və nəqliyyat-energetika amillərinin olması sayəsində əlavə dəyər kəsb etmişdir.

"AZƏRBAYCANÇILIQ" VƏ VƏTƏNDAŞLIQ

Tarixi prosesin yeni mərhələsi Azərbaycan xalqının tarixi irsinə və onun kollektiv yaddaşına, milli zəfərlər və ya uğursuzluqlar təcrübəsinə, milli qürurun obrazlar və rəmzlərinə tamamilə fərqli münasibət bəslənməsini tələb etmişdir. Hazırda Azərbaycanın humanitar təfəkkürü "azərbaycançılıq" ideologiyasının mənə dolğunluğu elementlərinə dair dərin və sistemətik tədqiqatlar aparmağa başlayır. Əlbəttə, bu modelin ideoloji baxımdan özünü artıq tam təsdiqləməsinə söyləmək hələ tezdir. Lakin inamla demək olar ki, müstəqil Azərbaycanın vətəndaşlarının gələcək nəsilləri millətin formalaşması semantikasındakı bu strateji irəliləyişə görə dövlətimizin indiki başçısını lazımlıca qiymətləndirəcəklər.

Bu mənə dolğunluğu mühüm rol oynayır, çünki tədqiqatların elə indiki mərhələsində aşkar görünür ki, "azərbaycançılıq" millətin və müstəqil dövlətin dünyanı dərk etməsi sistemidir, ilk növbədə məsuliyyətə və şüurlu vətəndaş mövqeyinə, milli yaddaşa və sabahkı günə istiqamətlənməyə əsaslanır. Məhz məsuliyyət və vətəndaşlıq şüuru etnik, sosial və dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bu gün ölkənin hər bir vətəndaşına özünün Azərbaycan millətinə, bu ölkənin ictimai-siyasi həyatına, kollektiv iqtisadi və sosiomədəni uğurlara aidiyyətini hiss etməyə imkan verir.

Bu gün artıq millətin dəyərlər sistemində vətəndaşlıq mövqeyinə, hər bir azərbaycanlının şəxsiyyət kimi inkişafının roluna, insanın və vətəndaşın öz qabiliyyətlərini reallaşdırmaq imkanlarının maksimum üzə çıxarılmasına strateji yanaşma aşkar görünür. Dövlət aparatına, ictimai fəaliyyətə, iqtisadiyyat sektorlarının və müəssisələrin idarə edilməsinə, elmi tədqiqat fəaliyyətinə mümkün qədər çox sayda fəal gənclərin cəlb olunması

dövlət başçısının uzunmüddətli kadr siyasəti forması almışdır. 2005-2009-cu illərdə ölkənin gənclər sektorunun inkişaf proqramının uğurla həyata keçirilməsinin nəticələri göz qabağındadır. 2011-ci ilin aprel ayında Prezident "Azərbaycan gəncliyi 2011-2015-ci illərdə" Dövlət Proqramının hazırlanması haqqında Sərəncam imzalamışdır.

Dünya təcrübəsi, o cümlədən keçmiş sosialist düşürgəsinin bəzi ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, inkişafın milli xüsusiyyətlərinin nəzərə alındığı demokratiya modelinin bərqərar olması üçün tək cəmiyyətdə yeni davranış normalarının və dəyərlərin təşəkkülü deyil, həm də liderlərin və elitaların təhsil səviyyəsinin və submədəniyyətlərin şəffaflığının daim artırılması tələb olunur. Hər il bir neçə yüz gənc azərbaycanlı xarici ölkələrin nüfuzlu ali məktəblərində dövlət hesabına təhsil almağa göndərilir. Son illərdə azərbaycanlıların xaricdə təhsil proqramları üçün ayrılan müxtəlif növ kvotaların sayı yalnız artmaqdadır. Prezident özünün bir çox çıxışlarında Azərbaycan cəmiyyətinin təhsil səviyyəsinin keyfiyyətə dəyişməsində, ölkəyə biliklərin və ən yaxşı dünya təcrübəsinin cəlb edilməsində bu gənclərin rolu barədə öz fikirlərini vurğulayır. Məhz bu insanlar sabah dövlət aparatının, ölkə iqtisadiyyatının idarəetmə sükanı arxasında dayanacaq, Azərbaycanda ictimai-siyasi münasibətlərin inkişafının ümumi istiqamətini müəyyən edəcəklər.

İstənilən genişmiqyaslı sosial dəyişikliklər motivasiyalı sosial qrup olmasını tələb edir, bunsuz həmin dəyişiklikləri həyata keçirmək mümkün deyildir. Tədqiqatçıların fikrincə, "biliklər cəmiyyəti", "biliklər iqtisadiyyatı", "informasiya sivilizasiyası", "innovasiya modernləşməsi" trendinə keçid dövründə kreativ modernləşdirmə qrupu bu cür sosial komponent ola bilər. Məhz həmin qrup insan kapitalının təkrar istehsalının subyekti, mədəni resursların və informasiya resurslarının daşıyıcısı kimi innovasiyaların əsas generatorudur.

Müasir Azərbaycanda kreativ qrup təşkil edən insanlar sırasına özünün peşə və ya sosial fəaliyyəti həddlərində inkişafın generatoru olan, maddi və ya mənəvi dəyərlər yaradan şəxsləri aid etmək olar. Buraya ilk növbədə, sahəvi və fundamental elmin nümayəndələrini, yüksək texnologiyaları işləyib hazırlayan və tətbiq edənləri, bəzi biznes seqmentlərinin nümayəndələrini, mənəvi dəyərlər və informasiya sisteminin yaradılması sahəsində çalışan ziyalıların fəal hissəsini aid etmək vacib olardı.

Kreativ qrupu ayrıca sosial-psixoloji tip kimi təsnif etmək mümkündür. Bu tipə çox vaxt daxili "təmali" olan, iradi keyfiyyətləri inkişaf etmiş, fəal həyat mövqeyi tutan passionar insanlar aid edilir. Məhz bu keyfiyyətlərə malik insanları tərbiyə etmək hazırda Azərbaycan dövlətinin və bütövlükdə cəmiyyətin ən aktual vəzifəsidir.

Ölkədə milli demokratiyanın təkamülü və ictimai həyatın, xüsusən QHT sektorunun nəzərəcarpacaq dərəcədə fəallaşması, İnternetin uğurla yayılması da gənclərin işlə təmin edilməsi, onların sosiallaşması, maraq dairələri üzrə ünsiyyət, solumda müxtəlif mövzularda ictimai diskussiyaların keyfiyyətinin artırılması sahələrində müsbət irəliləyişlər əldə edilməsində sanballı rol oynamışlar.

Cəmiyyətin demokratikləşməsi, yeni kreativ, yaradıcı, intellektual şəxsiyyətlərin formalaşması çox vaxt müxtəlif təşkilatlarda göstərilən təşəbbüskarlığın təzahürləri ilə bağlı olur. Qeyri-hökumət təşkilatlarının ölkədə cərəyan edən ictimai və sosial-humanitar prosesə fəal cəlb edilməsi məqsədilə onların dəstəklənməsi, konstruktiv ictimai tənqid üçün şərait yaradılması, QHT-lərin maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi, habelə aktual sosial və humanitar layihələrin həyata keçirilməsinə kömək göstərilməsi Azərbaycan cəmiyyətinin demokratikləşməsi yolunda görülən mühüm işlərdir. Hazırda Azərbaycanda üç mindən çox qeyri-hökumət təşkilatı vardır. 2007-ci ilin iyul ayında Prezidentin Sərəncamı ilə qeyri-hökumət təşkilatlarına dövlət dəstəyi konsepsiyasının təsdiq edilməsi və QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurasının yaradılması QHT sektorunun dəstəklənməsində və ölkədə vətəndaş cəmiyyətinin inkişafında mühüm addım olmuşdur.

Sırr deyil ki, həmin Şura yaradılana qədər Azərbaycan QHT-lərinin əksəriyyətinin fəaliyyəti əsasən müxtəlif beynəlxalq fondların onlara göstərdiyi köməkdən asılı idi. Bu isə həm bu təşkilatların fəaliyyətinin istiqamətinə, həm də Azərbaycanda vətəndaş təşəbbüslərinin inkişafına ictimai tələbatı heç də həmişə təmin etməyən bu və ya digər layihələrdə müəyyən dərəcədə üstüörtülü siyasi məqamların olmasında özünü göstərməyə bilməzdi.

Bu gün isə Şura yerli qeyri-hökumət təşkilatlarına maddi və informasiya dəstəyi verir. Bunun nəticəsidir ki, 2008-ci ildə Şuraya 365 təşkilat müraciət edərək maliyyə dəstəyi istəmişdisə, 2010-cu ildə onların sayı demək olar ki, üç dəfə artmışdır. Ötən üç ildə mindən çox sosial və humanitar layihə uğurla həyata keçirilmişdir. "Üçüncü sektor"un layihələri üçün dövlət büdcəsindən bütövlükdə 10 milyon manatdan çox vəsait ayrılmışdır. Bu müddətdə əvvəllər xarici donörələrin heç vaxt maliyyələşdirmədiyi sahələrdə ilk dəfə olaraq layihələr həyata keçirilmişdir: məsələn, Dağlıq Qarabağın işğal edilməsi və Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü problemləri ilə əlaqədar Azərbaycan reallıqları haqqında məlumatın dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, qaçqınların və məcburi köçkünlərin hüquqlarının müdafiəsi və s.

Ölkənin demokratik tranzitində və səmərəli vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasında müstəqil KİV-lərin inkişafı mühüm yer tutur. Azərbaycanda müstəqil mətbuatın təşəkkülü Sovet İttifaqının mövcudluğunun son illərinə təsadüf etmişdir. O vaxt Azərbaycanda ilk müstəqil qəzet və jurnallar yaranmağa başlamışdı. İndi isə Azərbaycanda dörd mindən çox KİV qeydiyyatda alınmışdır, onlardan 300-dən çoxu daimi fəaliyyət göstərir. Müstəqil kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafının dəstəklənməsi zərurəti nəzərə alınaraq, habelə hadisələri və prosesləri qabaqlayaraq ictimai rəyin inteqratoru kimi çıxış edə biləcək keyfiyyətli jurnalistikanın

formalaşmasına şərait yaratmaq məqsədilə 2008-ci ilin iyul ayında Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına dövlət dəstəyi Konsepsiyası təsdiq edilmişdir. 2009-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinə Dövlət Dəstəyi Fondu yaradılmışdır.

Təsadüfi deyildir ki, 2010-cu ilin dekabr ayında 30 gündəlik və 19 həftəlik qəzet, 2 jurnal, 11 informasiya agentliyi, 13 jurnalist təşkilatı, 8 informasiya portalı, 7 telekanal və 3 radio kanalı arasında aparılmış sorğunun nəticələrinə görə Prezident İlham Əliyev "Jurnalistlərin dostu" mükafatına layiq görülmüşdür.

İndiki dövrdə İnternet, innovasiyalar və sənayeləşmə ölkənin dünya birliyinə uğurla inteqrasiya etməsi üçün yeni perspektivlər açır və Azərbaycanda gələcəyin yetkin vətəndaş cəmiyyətinin qurulması üçün bu amillər əsas kimi götürülmüşdür.

Bütün bunlar dövlətçiliyin dərk edilmiş, başa düşülmüş, suveren və demokratiyanın "hazır reseptlərindən" azad yolla məqsədyönlü şəkildə inkişafına nail ola biləcək mütəşəkkil siyasi qüvvə yaratmağa kömək edir. Həm də yeni şəraitə uyğunlaşma "yuxarıdan" zorla qəbul etdirilmir, "aşağıdan" baş verir, gündəlik həyat prosesləri lazımi şəkllə salınmaqla, qarşılıqlı etimad və sosial inteqrasiya potensialına malik olan dəyərlər və normalar aşkar edilməklə baş verir.

Azərbaycan gənclərinin indiki nəsli vətəndaşı olduqları dövlətin beynəlxalq aləmdə müstəqil mövqelərdən çıxış etməsini təbii hal hesab edir. Lakin başa düşmək lazımdır ki, bu mövqeni yaradan ölkə daxilində, Cənubi Qafqaz regionunda və dünyada baş verən proseslər haqqında geniş təsəvvürə malik olan liderdir. Milli ideyanın uğurla həyata keçirilməsi, milli identikliyin qorunub saxlanması və eyni zamanda, dünya birliyinə inteqrasiya həqiqətən tarixi nailiyyətdir, çünki iqtisadiyyatın inteqrasiya olunduğu, texnologiyaların sürətlə inkişaf etdiyi, transmilli maliyyə kapitalı və bilik axınları qarşısında dövlətlərarası sərhədlərin götürüldüyü müasir aləmdə milli ideoloji konsepti inkişaf etdirmək çətindir. Hər yerdə mövcud olan qlobalizmin məddahları milli, lokal dəyərlərin üstündən xətt çəkmiş, milli dövlətlərin əhəmiyyətini azaltmaqla, onları anaxronizm hesab etməyə başlamışlar. 1990-cı illərin əvvəlində Qərbin bütün fəlsəfi və siyasi təfəkkürü bu ruhda idi. Belə nəticələr çıxarmağın yanlışlığı göz qabağındadır. Nə yaxşı ki, bunu başa düşən qüvvələr var və onlar dünyanın bir sıra regionlarındakı real həyatı və ictimai prosesləri əsas götürərək bildirirlər ki, bütün milli xüsusiyyətlərin aradan qaldırılması bəşəriyyətin plüralist inkişafı üçün ciddi təhlükə doğurur. Bu gün bəzi elmi nüfuz sahibləri də onların səsinə səs verərək, tarixi inkişafın məntiqinə zidd olan belə ictimai-siyasi konseptlərin yanlışlığı barədə xəbərdarlıq edirlər. Müasir mütəfəkkirlər hesab edirlər ki, yeni qlobal inteqrasiya şəraitində yalnız milli dövlətin inkişafı, texnoloji inkişaf, milli mənlük şüurunun inkişafı və modernləşmə ayrı-ayrı xalqların və bütövlükdə bəşəriyyətin xeyrinədir. Buna görə də bərabər tərəfdaşlar hüququnda mədəni qarşılıqlı mübadiləyə üstünlük verilməklə dünya birliyinə inteqrasiya milli sosiomədəni məkanın qorunub saxlanması üçün zəruri olan gücü verir.

Milli ideya azərbaycanlıların özlərini identikləşdirməsinə, xalqın zəngin mədəniyyətini və onun tarixi irsini əks etdirən dünyagörüşünə əsaslanır.

Heydər Əliyev dəfələrlə vurğulamışdır ki, mədəniyyət Azərbaycan xalqının böyük sərvətidir. Azərbaycanın tarixi abidələrinin beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən tanınması prosesinin başlanması bu qayğının nəticəsi olmuşdur. 2000-ci ildə Bakının tarixi mərkəzi - Qız qalası və Şirvanşahlar sarayı da daxil olmaqla İçərişəhər YUNESKO-nun Dünya İrsi Siyahısına daxil edilmişdir. Bu qurumun ən mühüm vəzifələri dünya əhəmiyyətli obyektləri qoruyub saxlamaq və xüsusi mədəni, tarixi və ya ekoloji əhəmiyyətinə görə onları populyarlaşdırmaqdır. Eyni zamanda, Azərbaycan hökuməti hələ 1998-ci ildə ölkəmizin Hirkan milli parkı, Lökbatandakı palçıq vulkanları, Atəşgah məbədi, Naxçıvandakı Mömünə xatın, Yusif ibn Küseyir, Qarabağlar və Gülüstan türbələri, Abşeronun müdafiə qalaları kimi tarixi abidələrinin, habelə Şuşa, Ordubad, Şəki və digər şəhərlərin həmin siyahıya daxil olunmasını təklif etmişdi.

2003-cü ildən bu günə qədər Prezident İlham Əliyevin siyasəti ölkəmizin tarixi irsinin qorunması və təbliğinə yönəlmişdir. Günümüzün dəyişmiş reallıqlarına uyğun olaraq, eləcə də mədəniyyət abidələrimizin Ermənistan tərəfindən mənimsənilməsi cəhdlərinin çoxalması ilə əlaqədar mədəni irsə qayğı göstərilməsi və onun qlobal miqyasda təbliğ edilməsi işləri tamamilə yeni səviyyəyə çatdırılmışdır. İndi Azərbaycan bu və ya digər hadisələrə "cavab" reaksiyası vermək praktikasından özünün mədəniyyət incilərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması sahəsində fəal siyasətə keçir.

2007-ci ildə YUNESKO-nun Dünya İrsi Siyahısına Azərbaycan mədəniyyətinin daha bir abidəsi - Qobustan qayaüstü təsvirləri daxil edilmişdir. Milli dövlət təsisatının həyat qabiliyyətli olması faktının özünün çox vaxt şübhə altına alındığı qloballaşan dünyada xüsusi əhəmiyyət kəsb edən qeyri-maddi dəyərlərin rolunu və mənasını başa düşən Prezident Azərbaycan mədəniyyətinin muğam sənəti, xalçaçılıq, aşıq sənəti və qədim bahar bayramı Novruz kimi bənzərsiz nümunələrinin qorunub saxlanmasına, inkişaf etdirilməsi və təbliğinə xüsusi diqqət yetirir. Buna görə də Prezident İlham Əliyevin qarşıya qoyduğu vəzifələrə uyğun olaraq, 2003-2010-cu

İllərdə Bəşəriyyətin qeyri-maddi mədəni irsi siyahısı Azərbaycan muğamı, Novruz bayramı, Azərbaycan aşıq sənəti və ənənəvi Azərbaycan xalça sənəti ilə zənginləşmişdir.

İndi ölkədə Azərbaycan mədəniyyətinin milli abidələrinin bərpası və qorunub saxlanması üçün çox böyük işlər görülür. Bu sahədəki müsbət dinamikanı adi gözlə də görmək olar. Prezidentin tapşırığına uyğun olaraq, Bakının tarixi mərkəzi İçərişəhərin bərpası və qorunub saxlanması sahəsində genişmiqyaslı işlər görülür.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, zəngin mədəni irsə və ölkə daxilində müxtəlif mədəniyyətlərin birgə mövcud olması sahəsində tarixi təcrübəyə malik bir diyar kimi Azərbaycan indi regional miqyaslı mədəniyyətlərarası dialoq üzrə ideal platformaya uğurla transformasiya edir. 2009-cu ildə Bakı İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan olunmuşdu, 2011-ci il aprelin 7-9-da isə burada mədəniyyətlərarası dialoq üzrə ümumdünya forumu keçirilmişdir. Bu forumun keçirilməsi heç də təsadüfi deyildi - o, Azərbaycan tərəfinin təşəbbüsü ilə başlanmış və "Bakı prosesi" adlanan prosesin məntiqi nəticəsi idi. Azərbaycanda bu prosesin əsası 2008-ci ildə Avropa Şurasının üzvü olan ölkələrin mədəniyyət nazirlərinin iclasında qoyulmuşdu.

Prezidentin siyasi fəlsəfəsi bundan ibarətdir ki, bütün xalqlar, bütün dinlərin nümayəndələri bir-biri ilə sıx ünsiyyət saxlasınlar, problemləri açıq müzakirə etsinlər, öz fikirlərini sərbəst bildirsinlər. İndi Azərbaycan müxtəlif mədəniyyətlər və sivilizasiyalar arasında dialoqa dair bu cür sanballı tədbirlər keçirilməsi üçün ənənəvi məkana çevrilmişdir. Bunun həm coğrafi, həm tarixi, həm də mədəni əsasları vardır, çünki Azərbaycanda bütün xalqlar, bütün dinlərin nümayəndələri əsrlər boyu bir ailə kimi yaşamışlar. Prezidentin dediyi kimi, Azərbaycanda milli və dini dözümlülüyün, tolerantlığın yüksək səviyyədə olması faktıdır və bu, Azərbaycan xalqının güc mənbəyidir. "Hər bir cəmiyyətin gücü onun dini və milli müxtəlifliyindədir". Bu sözlər Prezident İlham Əliyevin strateji mövqeyini dəqiq nümayiş etdirir. Həmin mövqeyə görə çox zəngin tarixi və mədəni irsi, dini və sosial tolerantlıq ənənələri olan Azərbaycan hazırda mədəniyyətlərarası dialoq, dünya mədəniyyətlərinin və sivilizasiyaların qarşılıqlı təsiri məkanına uğurla transformasiya olunur, özünün zəngin təcrübəsini dünya ictimaiyyətinə təklif edir.

Azərbaycanın uzunmüddətli perspektivdə özünü yetkin bir dövlət kimi təsdiq etməsi və demokratiya qurulması sahəsindəki uğurları cəmiyyətin sosiomədəni fonunda dəyişikliklərə şərait yaratmışdır. Milli identikliyin müxtəlif aspektləri yeni-yeni formalarda təzahür edir, dünya təcrübəsi ilə sintez edərək vətəndaşların həyatının mədəni-əxlaqi komponentini intensiv surətdə zənginləşdirir. İcma şüurunun, kollektiv, fərdiləşdirilməmiş şüurun açıq-aydın təzahür edən arxetipi tədricən demokratik tranzit üçün daha açıq olan kütləvi şüurun digər formasına çevrilir.

Cəmiyyətimizin Azərbaycan millətinin ruhuna xas olan tolerantlığı hələ keçən əsrin 70-ci illərində Azərbaycanda şəxsiyyətlərarası və kollektiv münasibətlərin bütün spektrinin gündəlik tərkib hissəsinə çevrilmiş və tətbiqi forma almışdı. Bu təcrübə müasir Azərbaycan üçün də mühüm güc mənbəyidir və ölkədə yaşayan, özlərinin Azərbaycan millətinə mənsub olmasını hiss edən bütün etnosların birliyini səciyyələndirir. Dövlətimizin tərəqqisi və ərazi bütövlüyü naminə hər şeydən əziz olan canlarını da əsirgəməmiş Azərbaycan Respublikasının Milli Qəhrəmanlarının adları və soyadları, onların çox müxtəlif etnik mənşəyi ilə tanışlıq buna ən yaxşı sübutdur.

SABAHI DÜŞÜNƏRKƏN

Tempora mutantur et nos mutamur in illis (lat.)

Zaman dəyişir, onunla birlikdə biz də dəyişirik.

Azərbaycanın sənaye-iqtisadi qüdrəti və ölkə rəhbərliyinin dövlətin strateji inkişafına dair layihələrinin - mühüm dəyər oriyentirləri sistemini harmonik şəkildə əks etdirən layihələrin olması informasiya cəmiyyətinin müasir tələblərinə uyğun surətdə milli mənlik şüurunun transformasiyasının əsasıdır.

Bu gün vətəndaşlıq şüuru lazımi səviyyədə olan hər bir azərbaycanlı müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafına dair tarixi layihəyə özünün şəxsi töhfəsini real şəkildə hiss edə bilər. Məhz son illərdə təkamül yolu ilə Azərbaycan fərdlərin ölkədə həyata keçirilən bütün tədbirlərin mənasını başa düşmək, dərk etmək imkanına malik şüurlu vətəndaşlara çevrilməsi üçün rahat şərait yaradan ölkə olmuşdur.

Azərbaycanda yaranmış iqtisadi inkişaf və dövlət idarəçiliyi modeli, modernləşmə xəttinin seçilməsi, heç şübhəsiz, bundan sonra yalnız təkmilləşəcək və bu mənada Azərbaycan demokratiyasının təkamülü istiqamətində söylər davam etdiriləcəkdir. Lakin artıq indidən demək olar ki, Azərbaycanın inkişaf vektorları barədə Prezidentin strateji planları özünü tamamilə doğrultmuşdur.

İndi bütün siyasi ssenarilər və müzakirələr yalnız inkişaf məcrasında nəzərdən keçirilir və bu fakt son illərdə qazanılmış nailiyyətlərin nəticəsidir. İlham Əliyev şəxsiyyətinin fenomeni müasir Azərbaycanın tarixi uğurlarında başlıca rol oynamışdır və əgər belə demək mümkündürsə, Azərbaycan millətinin və Azərbaycan

dövlətçiliyinin tarixinin növbəti quruculuq mərhələsinin lokomotivinə çevrilmişdir. Bu sahədəki uğurlar mübahisə doğurmur və azərbaycanlıların gələcək nəsilləri tərəfindən layiqincə qiymətləndiriləcəkdir.

Əlbəttə, Azərbaycanın inkişafı indiyədək qazanılmış uğurlarla kifayətlənə bilməz. Buna görə də gələcəyin fəth edilməsi dövlətin yüksələn xətlə inkişafının növbəti mərhələsində, yəni biliklərə əsaslanan cəmiyyətdə Azərbaycan milli ideyasının əsas vəzifəsidir.

İllər, onilliklər keçəcək, inkişaf etmiş müstəqil Azərbaycanın vətəndaşlarının nəsilləri bir-birini əvəz edəcək, yeni çağırışlar yaranacaqdır. Lakin 1993-cü ilin yayından başlanmış və bütün sonrakı illərdə gələcək nəsillər üçün azad və insana layiq həyatın təmin edilməsi məqsədilə həyata keçirilmiş tədbirlər millətin kollektiv yaddaşında həmişəlik qalacaqdır. "Bizim ən yaxşı vətəndaşlarımızın" yeni nəsilləri dövlət idarəçiliyi sükənini əldə saxlayacaq, bu gün Prezident İlham Əliyevin milli ideyanı gerçəkləşdirərək formalaşdırdığı səmərəli dövlətçiliyin, güclü iqtisadiyyatın və açıq cəmiyyətin bünövrəsinə əsaslanacaqlar.

“Xalq qəzeti”.-2011.-26 may.-N 113.-S.5-8.

Biz hamımız fəxr edirik ki, azərbaycanlıyıq

Mən əminəm ki, siz də Azərbaycanda gedən proseslərə yaxından bələd olan adamlar kimi, haqlı olaraq qürur hissi keçirirsiniz. Azərbaycan müstəqil ölkə kimi iyirmi il ərzində böyük yol keçmişdir - tam şəkildə azad, müstəqil, gözəl iqtisadi imkanlarla. Azərbaycanda insanlar təhlükəsiz şəraitdə yaşayırlar. Əmniyyət, təhlükəsizlik, ictimai-siyasi asayiş qorunur, bütün azadlıqlar vardır. Siyasi və iqtisadi aləmdə heç bir məhdudiyət yoxdur. Regionda mövqelərimiz kifayət qədər möhkəmdir və tam əminəm ki, getdikcə bizim təsir imkanlarımız daha da artacaqdır. Bizim xaricdə yaşayan böyük ailəmiz vardır, bu, azərbaycanlılardır. Onlar öz doğma Vətəninə bağlı olan adamlardır. Bizi fərqləndirən əlamət ondan ibarətdir ki, harada yaşamağımızdan asılı olmayaraq, öz Vətənimizə bağlıyıq. Bura bizim vətənimizdir, hamımızın vətənidir.

İlham ƏLİYEV

Xalqımızın tarixində daha bir hadisə hələ uzun müddət yaddaşlarda yaşayacaq. Bu, Dünya azərbaycanlılarının III qurultayıdır. Qurultay öz əhatə dairəsinə, nümayəndə heyətinin təmsil etdiyi ölkələrin, regionların coğrafiyasına görə əvvəlkilərdən fərqlənirdi. 1272 nümayəndənin qatıldığı tədbirdə dünyanın 42 ölkəsindən 579 nümayəndə və 211 qonaq dəvətli idi. Ən böyük nümayəndə heyəti isə Türkiyə, Rusiya və Gürcüstandan gəlmişdi. Qurultayın maraqlı və yadda qalan cəhətlərindən biri də diaspor təşkilatlarını təmsil edən nümayəndələrin yaşadıkları ölkələrdə, çalışdıqları cəmiyyətlərdə böyük nüfuz sahibləri olmalarıdır.

Son illər Azərbaycanın artan iqtisadi qüdrəti diaspor təşkilatlarının işində də özünü göstərir. Onların fəaliyyət dairəsi indi çox genişdir - diaspor nümayəndələrimizin sorağı həm güclü biznes sahələrindən, həm müxtəlif elm ocaqlarından, həm də hakimiyyət qurumlarından gəlir. Dövlət başçısı qurultayda bununla əlaqədar öz tövsiyələrini də bildirərək dedi: "Soydaşlarımız - azərbaycanlılar yaşadıkları ölkələrdə dövlət, hökumət qurumlarında təmsil olunmalıdırlar. Onların sayı da bəzi hallarda buna imkan verir. Qanunvericilik orqanlarında təmsil olunmalıdırlar. Bunu etmək üçün azərbaycanlılar arasında qarşılıqlı dəstək və birlik daha da güclü olmalıdır. Mən hesab edirəm ki, bu, realdır. Ümid edirəm ki, biz növbəti qurultaya qədər artıq bu barədə də yaxşı xəbərlər eşidəcəyik. Bu həm orada yaşayan azərbaycanlılar üçün bir dəstək olacaq, dayaq olacaq, həm ölkəmiz üçün. Çünki xaricdə azərbaycanlılar nə qədər güclü olsa, dövlətimizin maraqları da o qədər müdafiə olunacaqdır. Nə qədər Azərbaycan güclü olsa, soydaşlarımız özlərini o qədər də əmin, rahat hiss edəcəklər."

Həqiqətən də, bu gün dünyada gedən qlobal iqtisadi-siyasi proseslər, inqilablar, münaqişələr və müxtəlif kataklizmlər də bunu bir vəzifə olaraq həm dövlətin, həm də harada yaşamasından asılı olmayaraq hər bir azərbaycanlının qarşısında qoyur - tələb və vəzifə sadə olduğu qədər də vacibdir: real siyasət və real işlərlə məşğul olmaq.

Qurultayın yekun sənədləri də onun ölkəmiz və xalqımız üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu bir daha göstərdi. Dünya azərbaycanlılarının III qurultayının Prezident İlham Əliyevə və dünya azərbaycanlılarına, eləcə də ən ağırlı problemimiz olan Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar dünya ictimaiyyətinə, beynəlxalq təşkilatlara, xarici ölkələrin parlamentlərinə, dövlət və hökumət başçılarına müraciətləri bu baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanlıların təşkilatlanması, cəmiyyətə inteqrasiyası, hüquq və azadlıqlarının qorunması, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, yaşadıkları ölkələrdə ictimai-siyasi fəallıqlarının artırılması, xalqımızın mədəni irsinin təbliği, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, lobbı quruculuğu sahəsində görülən işlər - bütün bunlar qurultayın qarşıya qoyduğu vəzifələrin bir qismidir. Prezident İlham Əliyevin bir vəzifə olaraq qarşıya qoyduğu tapşırıqları, təklifləri də buraya əlavə etsək, dövlətimizin xarici siyasətində diaspor təşkilatlarımızın görəcəyi işləri təsəvvür etmək olar.

Dünya azərbaycanlılarının III qurultayı da qətnamə qəbul edərək Azərbaycan diaspor təşkilatlarına və xarici ölkələrdə yaşayan bütün azərbaycanlıları doğma Vətənin milli maraqlarının müdafiəsi naminə öz səy və bacarıqlarını əsirgəməməyə, birliyə və həmrəyliyə çağırırdı.

“Azərbaycan”.-2011.-10 iyul.-N 148.-S.1.

Qüdrətli, inkişaf etmiş müstəqil Azərbaycan 50 milyon həmvətənimizin əsl istinad yeridir

Ümummilli lider Heydər Əliyev dünya azərbaycanlıları arasında milli birləşmə və həmrəyliyin təmin edilməsi, Azərbaycan dövləti ilə dünya azərbaycanlılarının əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi, qarşıya çıxan problemlərin həllində səylərin birləşdirilməsi, Azərbaycan dilinin və milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması, inkişaf etdirilməsi istiqamətində misilsiz xidmətlər göstərmişdir. Ulu öndərdən sonra da Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunun daha da artırılması, müxtəlif ölkələrdə dilimizin, tariximizin, mədəniyyətimizin yüksək səviyyədə təbliği, Ermənistanın təcavüzkarlıq siyasətinin ifşası, bədnam erməni lobbisinə qarşı sistemli və ardıcıl əks hücumun təşkili məsələləri başlıca vəzifələr kimi qarşıya qoyulmuşdur.

Dünya azərbaycanlılarının Bakı şəhərində keçirilən I və II qurultayları diaspor quruculuğu işinə yeni nəfəs verməklə, ən əlamətdar hadisələrdən biri kimi yadda qalmışdır. Həmin qurultayların keçirilməsində məqsəd diaspor quruculuğu istiqamətində görülmüş işləri dəyərləndirmək, habelə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın üzləşdiyi bəzi problemləri, yaşadıkları ölkələrin siyasətinə təsir imkanlarını öyrənmək, onların tarixi Vətənlə daha geniş əlaqələrinin qurulmasına xidmət edən tədbirlərin hazırlanmasını təmin etməkdən ibarət olmuşdur. I və II qurultaylar dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birləşmə, həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi üçün şərait yaratdı.

2002-ci ildə Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması xaricdəki Azərbaycan cəmiyyətlərinin, birliklərinin və dərnəklərinin fəaliyyətinin vahid mərkəzdən koordinasiyasına, habelə onların dövlət qayğısı ilə əhatə olunmasına geniş imkanlar verdi. Dövlət komitəsinin yaradılması dünya azərbaycanlılarının konsolidasiyasında, diasporun lobbilyə doğru inkişafında yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoydu. Komitə qısa müddətdə dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın azərbaycançılıq ideyası və Azərbaycan dövləti ətrafında birləşməsi istiqamətində xeyli iş görməyə müvəffəq oldu.

Ulu öndərin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev də diaspor və lobbilye quruculuğuna mühüm məsələlərdən biri kimi yanaşır. Ötən 8 ildə bununla bağlı ardıcıl və sistemli tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin edən Prezident İlham Əliyev müxtəlif ölkələrə səfərləri çərçivəsində soydaşlarımızla keçirdiyi görüşlərdə milli diaspor təşkilatlarının vahid, mütəşəkkil qüvvə kimi təşkilatlanması zərurətini önə çəkmiş, onun ideoloji-siyasi konturlarını müəyyənləşdirmişdir. Dövlət başçısı müasir dövrdə bu sahəyə xüsusi diqqət ayırmadan xarici siyasətdə ciddi uğur qazanmağın qeyri-mümkünlüyünü çıxışlarında da dəfələrlə vurğulamışdır.

16 mart 2006-cı il tarixdə keçirilmiş II qurultayda Azərbaycan diasporunun mövcud vəziyyəti müzakirə edilmiş, bu sahədə çalışan təşkilatların fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi işinin təkmilləşdirilməsi, ölkə həqiqətlərinin, xalqımıza qarşı törədilmiş terror və soyqırımı aktları ilə əlaqədar çoxsaylı faktların dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasının daha müasir metodlarının hazırlanması, digər xalqların diaspor təşkilatları ilə əlaqələrin gücləndirilməsi məsələləri xüsusilə önə çəkilmişdir. Yüksək mütəşəkkillik və ruh yüksəkliyi ilə başa çatan qurultayın nəticəsi kimi Azərbaycan diasporunun fəaliyyət konsepsiyasının hazırlanması barədə qərarın qəbul edilməsi, dünya azərbaycanlılarına müraciətin, habelə Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü ilə bağlı xüsusi bəyanatın, işğal olunmuş ərazilərdə tarixi abidələrimizin, mədəni irsimizin dağıdılması ilə bağlı beynəlxalq təşkilatlara müraciətlərin və digər sənədlərin qəbulu istər təbliğati, istərsə də səmərəli əks-hücumun təşkili baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir.

Bu ayın 5-də Bakı şəhərində keçirilən Dünya azərbaycanlılarının III qurultayı da mühüm hadisə kimi uzun müddət yaddaşlarda qalacaqdır. Prezident İlham Əliyev qurultayda proqram xarakterli çıxış edərək ayrı-ayrı ölkələrdə məskunlaşmış azərbaycanlı diaspor təşkilatlarının səylərinin birləşdirilməsi, dövlətimizi xaricdə daha yaxından tanıtdırmaq üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirməyə çağırmışdır. Son 8 ildə iqtisadi tərəqqi və demokratikləşmə xəttini milli inkişafın dəyişməz formulu kimi önə çəkən dövlət başçısı İlham Əliyev respublikamızın global siyasi arenada müsbət imiclə tanınmasından, regional və beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq mərkəzinə çevrilməsindən geniş bəhs etmişdir. Azərbaycanın ərazisindən keçən enerji dəhlizlərinin təkə ölkəmizin deyil, eyni zamanda region dövlətlərinin də inkişafına öz müsbət təsirini göstərdiyini qeyd etmişdir.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin işə düşməsi, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin reallaşması mövcud iqtisadi rotensialımızı daha da artırır. Azərbaycanın Avropanın enerji təhlükəsizliyində mühüm yerə malik olacağı artıq heç kəsdə şübhə doğurmur. Enerji strategiyamızın uğurla həyata keçirilməsi daha yeni layihələrin üzərində işlənilməsinə vacib edir. Hazırda Xəzər dənizi-Qara dəniz-Baltik dənizi arasında regional əməkdaşlıq üzərində iş gedir. Bu layihənin də gerçəkləşdirilməsi layihədə iştirak edən ölkələrin iqtisadi imkanlarının daha da artmasına gətirib çıxaracaqdır. Bütövlükdə Azərbaycanın qüdrətlənməsi ölkəmizə olan

marafı artırmaqla yanaşı, beynəlxalq və regional əməkdaşlıq sahəsində bundan sonra da onun aparıcı rola malik olacağını deməyə əsas verir.

Azərbaycanın zəngin enerji resursları həm ölkəmizin iqtisadi potensialını gücləndirir, həm də regional əməkdaşlıqda çox mühüm rol oynayır. Tikilib istifadəyə verilmiş neft kəmərləri Azərbaycan neftini dünya və Avropa bazarlarına çıxarır. Respublikamız qlobal miqyasda artıq qaz ixrac edən ölkəyə çevrilib, öz enerji problemlərini uğurla həll edib. Regional əməkdaşlıq müstəvisində həm nəqliyyat, həm də enerji sektorundakı təşəbbüslərin artırılması isə daha böyük uğurlara gətirib çıxaracaqdır.

Tərəfdaş ölkələrlə birləşən neft və qaz kəmərləri Azərbaycana təchizat marşrutlarını şaxələndirməyə, iqtisadi və sosial tələbatlarımızı ödəməyə, iqtisadi və siyasi islahatları daha sürətlə aparmağa imkan yaradır. Azərbaycanın enerji siyasəti ölkəmiz, xalqımız və bütöv region üçün böyük fayda verir. Ölkəmizin Avropa İttifaqı ilə enerji sahəsində əməkdaşlığı, "Cənub dəhlizi" çərçivəsində nəzərdə tutulan layihələr daha böyük perspektivlərə yol açacaqdır.

Dünya miqyasında əsas enerji mənbələrinə nəzarət uğrunda rəqabətin gücləndiyi, enerji təhlükəsizliyi məsələsinin ciddi şəkildə gündəmə gəldiyi indiki şəraitdə respublikamızın bu sahədə öncül mövqelərə çıxması faktı artıq danılmaz reallıqdır. İndi Azərbaycan qazı İran, Rusiya, Türkiyə, Gürcüstan, Yunanıstan, İtaliya kimi ölkələrə ixrac edilir. Eyni zamanda, rəsmi Bakı "Azərbaycan-Gürcüstan-Rumıniya İnterconnector", "Nabukko" kimi qlobal enerji layihələrinin reallaşdırılmasında əsas söz sahiblərindən biri kimi çıxış edir.

Əldə olunan yüksək makroiqtisadi nailiyyətlər Azərbaycan rəhbərliyinin düzgün iqtisadi siyasət xətti yürütdüyünü təsdiqləyir. Azərbaycanın böyük qaz hasilatçısı ölkəsinə çevrilməsi yeni ixrac imkanlarının artmasına və buna müvafiq olaraq daha irimiqyaslı layihələri reallaşdırmağa imkan yaradır. Xəzərin zəngin karbohidrogen ehtiyatlarının daha böyük həcmdə dünya bazarlarına çıxarılması ölkəmizin iqtisadi potensialını gücləndirməklə qarşıda yeni perspektivlərə yol açır. Prezident İlham Əliyev Dünya azərbaycanlılarının III qurultayında demişdir: "Ulu öndər Heydər Əliyevin neft strategiyası çərçivəsində irəli sürdüyümüz təşəbbüslər gözəl nəticələrini verməkdədir. Azərbaycan çox uğurlu enerji siyasəti aparır. Enerji təhlükəsizliyi məsələlərinə gəldikdə, son aylar daha çox Azərbaycanın adı çəkilir və bu da təbiidir. Çünki Azərbaycanda görülən işlər və infrastruktura qoyulan vəsait bu gün yeni vəziyyətin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Biz bundan sonra da bu siyasətə sadıq qalacağıq. Azərbaycanın inkişafı təkə iqtisadi addımlarla məhdudlaşmamalıdır. Biz istəyirik ki, bütün istiqamətlərdə ən qabaqcıl texnologiyalar, ən qabaqcıl təcrübə Azərbaycanda tətbiq olunsun və insanların yaşayış səviyyəsi ildən-ilə artsın. Buna nail olmaq üçün bütün imkanlar vardır. Bizim düşünülmüş strategiyamız vardır və taktiki addımlarımız da çox uğurludur. Azərbaycan nə xarici, nə daxili siyasətdə, nə də icra etdiyi proqramlarda bir dəfə də olsun səhv etməmişdir. Hesab edirəm ki, bunun nəticəsində bu gün ölkəmizin dünyadakı hörməti böyük dərəcədə artmışdır".

Azərbaycan Prezidenti iqtisadiyyatın bircütüblü inkişafını yolverilməz hesab edərək respublikanın neft gəlirlərindən asılılığının aradan qaldırılması istiqamətində ardıcıl addımlar atır. Dövlətimizin başçısı iqtisadi inkişafa yalnız neft amili hesabına nail olmağı məqbul saymır, tarazlı və davamlı tərəqqi naminə qeyri-neft sektoruna xüsusi diqqət yetirilməsi vacibliyini önə çəkir. "Biz öz siyasətimizi elə aparmalıyıq ki, guya, Azərbaycanda neft yoxdur. İqtisadiyyatın bütün sahələrində və ilk növbədə qeyri-neft sektorunda mövcud strukturlar inkişaf etdirilməlidir. Biz yalnız bu yolla Azərbaycanı hərtərəfli inkişaf etmiş dövlətə çevirə bilərik" deyən dövlət başçısı neft gəlirlərini digər strateji sahələrə yönəltməklə qeyri-neft sektorunun, istehsal sahibkarlığının, sənayenin inkişafına, infrastrukturun müasirləşməsinə çalışır. Bu siyasət neftdən asılılığı azaltmaqla ölkədəki dinamik iqtisadi inkişaf tempini sabit saxlamağa imkan verən fundamental əsasların yaradılmasını nəzərdə tutur. Prezident İlham Əliyev bu əvəzsiz təbii sərvətin ixracından qazanılan böyük vəsaitlərin, ilk növbədə insan faktorunun inkişafına yönəldilməsini, elmi-texniki tərəqqinin son nailiyyətlərinin tətbiqi yolu ilə dayanıqlı milli inkişafın təmin edilməsini zəruri sayır.

Yeni neft strategiyasının uğurları bu gün artıq hər bir vətəndaşın həyatında hiss edilir və Azərbaycanın davamlı yüksəlişinə geniş imkanlar açır. Bir çox dövlətlərdə qlobal böhranın mənfi təzahürlərinin hələ tam aradan qalxmıdığı şəraitdə Azərbaycanda son illərdə müşahidə olunan yüksək artım tempi ilk növbədə qeyri-neft sektoruna, regionların inkişafına qayğı siyasətinin real nəticəsidir. Hökumətin son 8 illik iqtisadi siyasətində regional inkişaf məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilməsi, bölgələrin tərəqqisinə yönəlmiş dövlət proqramlarının, fərman və sərəncamların imzalanması məhz bu reallığa əsaslanmışdır. Regionların inkişafına 2004-cü ildən etibarən bütün maliyyə mənbələri hesabına 15,5 milyard dollar, o cümlədən 2010-cu ildə 3,4 milyard dollar məbləğində investisiya yönəldilmiş, bunun sayəsində yüzlərlə əhəmiyyətli layihə icra olunmuşdur.

Ölkə rəhbəri Dünya azərbaycanlılarının III qurultayında demişdir: "Son yeddi il ərzində ölkə iqtisadiyyatı üç dəfə artmışdır. Yəni ümumi daxili məhsul 300 faiz artmışdır. Bu da dünya praktikasında analoqu olmayan bir təcrübədir. Siyasətimizin təməlində insan amili dayanıb və bir neçə il əvvəl elan edilmiş "Biz neft kapitalını insan kapitalına çevirməliyik" şüarı bu gün reallaşır. Bunun nəticəsində iqtisadiyyatımızın bütün istiqamətlərində bir canlanma və inkişaf görürük. Maliyyə imkanlarımız genişlənir. Azərbaycanda çox böyük

quruculuq işləri aparılır. Azərbaycana xarici və daxili investisiyalar qoyulur. Təkcə keçən il ölkəmizə 16 milyard dollar sərmayə qoyulmuşdur. Ümid edirəm ki, bu il bu rəqəm daha da böyük olacaqdır".

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin inamla davam etdirdiyi yeni neft strategiyasının nəticəsi olaraq müstəqil respublikamız nəinki enerji müstəqilliyini təmin etmiş, eyni zamanda Avropanın enerji təhlükəsizliyinin başlıca təminatçılarından birinə çevrilmişdir. Bunun nəticəsi kimi ölkəmizin dünya miqyasında geosiyasi önəmi və beynəlxalq nüfuzu yüksəlmişdir.

E.HACIALIYEV,

“Azərbaycan”.-2011.-17 iyul.-№154.-S.3.

Qürbətdə kimliyimizi necə qorumalı?

Diaspor vətəndən nə istəyir, biz xaricdəki soydaşlarımızdan nə umuruq...

I yazı

Ta qədimlərdən xalq (onun bir qismi) Vətənə sığmayıb qürbətə səpələnəndən (elə qədim yunan sözü "diaspor" da hərfi mənada "səpələnmə" deməkdir) gedənlərin gözü arxada qalıb, yurdda qalanlarsa baş alıb haralarasa gedən, qərrib yerləri özünə məskən edən soydaşlarından hal-əhval tutmağa, bir xəbər bilməyə çalışıb.

"Burada (vətəndə) qalanlar və oralara (xaricə) gedənlər", "bizlər və onlar", "millət və diasporu"... bunların hamısı BİZİK- Azərbaycanlılarıq. "Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Xartiyası"nın bəyan etdiyi kimi, Vətəndən kənarında olan hər bir kəs Azərbaycanın bir parçasıdır...

Bununla belə, mühacirət sanki bir millətin daxilində hansısa "etnoloji" (etnoqrafik) təmayül yaradır. Hər halda, vətəndəki cəmiyyətlə xaricdə yad etnosun əhatəsində yaşayan soydaşımızın düşdüyü mühit bambaşqadır.

Hazırda diaspor terminindən geniş istifadə edilsə də, onun mahiyyəti sonadək detallı araşdırılmayıb. Həmvətənlərimizin dünyanın müxtəlif ölkələrində məskunlaşması prosesi bir neçə əsr əvvəl başlasa da, Azərbaycanda "diaspor" anlayışı haqqında gerçək təsəvvürlərin yaranması son 15-20 ilin işidir. Elmi ədəbiyyata görə, fəaliyyət dairəsindən, məşğuliyyətindən və dini etiqadından asılı olmayaraq hər hansı bir etnosa aid adamların müəyyən zaman kəsiyində öz tarixi vətənlərindən kənarında məskunlaşmaları və ictimai fəaliyyəti bilavasitə diasporun formalaşması ilə nəticələnir.

"Azərbaycan diasporu" və ya "xaricdə yaşayan azərbaycanlılar" anlayışı "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda təfsir edilib. Qanuna əsasən, bu anlayış "Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarında yaşayan Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına və onların övladlarına, əvvəllər Azərbaycan SSR-nin və ya Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları olmuş və hazırda Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarında yaşayan şəxslərə və onların övladlarına, bu kateqoriyaya aid olmayan, lakin etnik, dil, mədəniyyət və ya tarixi əlaqələr baxımından özünü Azərbaycana bağlı və ya azərbaycanlı hesab edən şəxslərə aid edilir".

Gerçək olaraqsa, "diaspor formalaşması" mexaniki proses deyil və bunun öz "sualtı minaları" var. Vurğulamaq istədiyim mətləb bundan ibarətdir ki, öz dövləti sərhədlərindən kənarında yaşayan azərbaycanlının etnik mənsubiyyətini qoruması heç də asan deyil.

Etnos (etnik birlik) ümumi mədəniyyətə, ümumi dilə malik, özünü mənşəcə bir soydan olan digərləri ilə identifikasiya edən və başqa insan qruplarının üzvlərindən fərqləndirən insanların birliyi. Təbii ki, etnosu təşkil edən insanlar cəmiyyətdə - sosial-iqtisadi, siyasi və s. ictimai münasibətlər sistemində yaşayırlar. Etnos və cəmiyyət bir-biri ilə bağlı olsalar da, çətin ki, onları eyniləşdirmək mümkün olsun - bunlar başqa-başqa təzahürlərdir. Məsələn, bir etnos müxtəlif geososioloji orqanizmlərin (millətlərin) içərisində, yad etnik ərazidə yaşaya bilir. Cəmiyyəti tam təyin edən müasir geososioloji orqanizmin və ya millətin sərhədi isə dövlətin sərhədi ilə üst-üstə düşür, millətlə dövləti eyniləşdirir. Qürbətdəki etnik qrupun sosial-iqtisadi, siyasi struktur kimi çıxış etməsi isə mümkün deyil. Təbii ki, hansısa soydaşımız hansısa ölkənin siyasətçisi, deputatı ola bilər, lobbicilik edə, lakin hər halda bu, Azərbaycan cəmiyyətinin hadisəsi deyil.

Başlıca problemsə ondadır ki, öz vətənidən və ya doğma etnik ərazisindən kənarında yaşayanlar adətən assimilyasiyaya uğrayır, gec və ya tez məskunlaşdıqları yerin hakim etnosunun içində əriyirlər: tədricən doğma dilini, mədəniyyətini, sonrasa etnik mənsubiyyətini unutmağa meyl edirlər. Qürbətçilərin birinci nəslilə, ikinci-üçüncü nəslilə tamamilə fərqli dünyagörüşü sahibdirlər. Əgər birinci nəsildə etnik mənsubiyyət qalırsa, onun Vətən haqqındakı xatirəsi realdır, sonrakı nəsillər üçün bu, yalnız əcdadın vətəni haqqındakı xatirədir.

Məsələn, Almaniya mühacirət edən türklərin birinci-ikinci nəslilə üçün vətənlə bağlılıq sıx idi. Yetişməkdə olan üçüncü nəsil isə Almaniya cəmiyyətinə daha çox adaptasiya olunur, başqa dəyərlərə üstünlük verirlər. Əgər əvvəllər Almaniya yetişən gənc türk futbolçular tərəddüd etmədən Türkiyənin yığma komandasını seçirdilərsə, indi Almaniya komandasına üstünlük verirlər. Baxmayaraq ki, onların hamısı ikili vətəndaşlığa (həm Almaniya, həm Türkiyə) sahibdirlər.

Xatırladaq ki, Azərbaycandan xaricə ilk kütləvi axın ötən əsrin 20-ci illərində baş verib. 1918-ci il mayın 28-də qurulan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 1920-ci ilin aprelində süquta uğradıqdan sonra Cümhuriyyətin qurucularının və tərəfdarlarının - əsasən müsavətlərin bolşeviklər tərəfindən ciddi təzyiqlərə və təqiblərə məruz qalması onları ölkəni tərk etmək məcburiyyətində qoymuşdu. O vaxtlar Azərbaycanı tərk edib Türkiyəyə və başqa ölkələrə yerləşənlərin birinci nəslinin Vətən həsrəti böyük idi, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Ceyhun bəy Hacıbəyli və başqaları milli mücadiləni xaricdə də davam etdirirdilər. Həmin mühacirlərin ikinci-üçüncü nəslilə tədricən yerləşdikləri ölkələrdə assimilyasiyaya uğradılar, dillərini unudular.

Azərbaycanlıların ikinci kütləvi mühacirəti II Dünya müharibəsindən sonraya təsadüf edir. Müharibə zamanı əsir düşənlər və müharibədən sonra müxtəlif səbəblər üzündən Avropa ölkələrində məskunlaşan azərbaycanlılar qürbətdə sayımızı artırsa da, Azərbaycan diasporunun inkişafında əsaslı mərhələ yarada bilmədi.

Təbii ki, istisnalar yox deyildi. Məsələn, 1949-cü il fevralın 1-də Ankarada "Azərbaycan Kültür Dərnəyi"nin təsis edilməsi dünyada Azərbaycan diasporunun təşkilatlanması sahəsində ilk addım oldu. 1956-cı ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə milli təhlükəsizlik naziri işləmiş Nağı bəy Şeyxzamanlının oğlu Saleh bəy Şeyxzamanlı ABŞ-da "Amerikanın Azərbaycan cəmiyyəti"ni təsis etdi. Hazırda bu cəmiyyətə Saleh bəy Şeyxzamanlının nəvəsi Tomris Azəri rəhbərlik edir.

Lakin bir daha vurğulayaq ki, 20-ci əsrin əvvəllərində və ortalarında Azərbaycandan xaricə böyük axın olsa da, diaspor formalaşdırmaq meylləri çox zəif, nailiyyətlərsə çox cüzdür.

Hazırda Azərbaycandan xaricə axının yeni mərhələsindəyik.

Cənubi Azərbaycandan İran islam inqilabından sonra son 30 ildə, Azərbaycan Respublikasındansa son 20 ildə xarici ölkələrə mühacirət edilməsini nəzərə alsaq, Azərbaycan diasporu gəncdir, onun ikinci nəslini indi yetişir.

Bu baxımdan diaspor quruculuğunda mühacir nəsilləri ilə bağlı faktorların daim diqqətdə saxlanması mühüm önəmə malikdir. Bir daha vurğulayaq ki, Azərbaycan diasporu gəncdir, üzləşdiyi ciddi problemlərə və çətinliklərə rəğmən, mühacirlərimizin birinci nəslini hər zaman öz milli mənsubiyyətlərini qorumağa, tarixi Vətənlə əlaqələrini itirməməyə can atırlar. Və həmin nəsillə orqanik əlaqələr itirilsə, lazımı dəstək verilməsə, qürbətçilərimizin ikinci-üçüncü nəslini itirmək təhlükəsi ilə üzləşə bilərik.

Bu fonda həm Azərbaycan hökuməti, həm də xaricdə sayları 416-ya çatan diaspor təşkilatlarımızın mühacirətdə yetişməkdə olan soydaşlarımızla bağlı təhsil və mədəniyyət proqramları ortaya qoymalarına ehtiyac var.

Erməni diasporunun necə fəaliyyət göstərdiyi hamıya bəllidir. Məsələn, iyulun 11-dən İrəvanda erməni diasporu müəllimlərinin staj kursları başlayıb. Kurslarda 17 ölkədən (ABŞ, Rusiya, Türkiyə, Misir, İraq, Suriya və s.) 86 erməni dili müəllimi iştirak edir. Bu işlə Ermənistanın Təhsil Nazirliyinin beynəlxalq əlaqələr idarəsində xüsusi bölmə məşğul olur.

Qeyd edək ki, son 10 ildə dünyanın müxtəlif ölkələrində Azərbaycan icmalarının təşəbbüsü ilə bazar günü məktəbləri yaradılır. Onların maddi-texni bazasının gücləndirilməsinə, saylarının artırılmasına və müəllimlərinə Təhsil Nazirliyinin dəstək verməsinə ehtiyac var.

İki il əvvəl Diaspor Komitəsi virtual bazar günü məktəbinin yaradılması ilə bağlı iş apardığını bildirmişdi. Deyəirdi ki, bu layihə sayəsində ölkə hüdudlarından kənarında yaşayan azərbaycanlı uşaqlar və gənclər müasir texnologiyaların köməyi ilə ana dilimiz, tariximiz, mədəniyyətimiz, coğrafiyamızla bağlı məlumat əldə edə biləcəklər. 2009-cu ildə layihə ilə bağlı hazırlığın başa çatacağı bildirilsə də, hələlik ondan bir xəbər yoxdur.

Digər tərəfdən, Almaniya da yaşayan soydaşımız, araşdırmaçı alim Rasim Mirzə diqqəti buna cəlb edir ki, azərbaycanlıların başqa xalqların diasporları içərisində assimilyasiya olunmaq təhlükəsi də var. Məsələn, Bakıdan gedən rusdillilə azərbaycanlılar rus, Cənubi Azərbaycandan olan mühacirlər fars, bəzi soydaşlarımız isə qardaş və dost türk diasporlarının daxilində əriyirlər.

Diaspor məsələsinin başqa bir tərəfi qürbətdəki soydaşlarımızın vətəndən nə istəməsi, bizim onlardan nə ummağımızdır.

Azərbaycanın güclənməsi və bölgənin söz sahibinə çevrilməsi diaspor quruculuğu üçün geniş imkanlar açır. Azərbaycan rəhbərliyi də diaspor quruculuğunu ümummilli məsələ, dövlətin prioritetlərindən biri kimi elan edir.

"Dünyada yaşayan azərbaycanlıların bir vətəni var - o da Azərbaycandır! Dünyada yaşayan azərbaycanlıların arxasında Azərbaycan dövləti dayanır", - deyə prezident İlham Əliyev iyulun 5-də Bakıda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayındakı çıxışında bəyan edib.

Azərbaycan Respublikasının diaspondan gözlənilənləri soydaşlarımızın yerləşdikləri ölkələrdə fəaliyyətlərini genişləndirməsi və gücləndirməsi, milli mənsubiyyətlərini və dəyərlərini qoruması, Azərbaycanı təbliğ etmələri, fəaliyyət göstərdikləri ölkənin Azərbaycanla əlaqələrinin inkişafına töhfə vermələri, həmin ölkələrin ictimai-siyasi həyatında aktiv rol oynamalarıdır. Azərbaycan diasporu xarici ölkələrin daxili siyasətinin faktoruna çevrilməli, dövlət və hökumət qurumlarında, qanunverici orqanlarında təmsil olunmalıdırlar ki, söz sahibi kimi çıxış edə bilsinlər.

Bir çoxları hesab edirlər ki, diaspor dövlət köməyinə göz dikməklə fəaliyyət göstərməməlidir. Hər halda, yəhudi, erməni və ya yunan diasporlarında durum əksinədir, onların imkanları var ki, öz dövlətlərinə arxa çıxsınlar. Məsələn, erməni diasporu və lobbisi Ermənistanı himayə edir. Bizim diaspora gəldikdəsə, məsələ bir qədər fərqlidir. Azərbaycan dövləti dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılara arxa durduğunu bəyan edir. Öz növbəsində diasporumuzun da vətəndən gözlənilənləri az deyil.

Qəzənfər Həmidoğlu
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət
Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə çap edilib

“Ekspress”.-2011.-29 iyul.-№135.-S.12.

Azərbaycan dövlətinin xarici siyasətdəki uğurları diasporun səmərəli fəaliyyətinə böyük təsir göstərir

Diaspordan lobbiciliyə doğru yüksəliş bizə yeni-yeni nailiyyətlər vəd edir

Biz istəyirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin vətəndaşı kimi, istədikləri kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli köklərini, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər. Bizim hamımızı, azərbaycanlıları birləşdirən milli mənsubiyyətimizdir, tarixi köklərimizdir, milli-mənəvi dəyərlərimizdir, milli mədəniyyətimizdir - ədəbiyyatımız, incəsənətimiz, musiqimiz, şeirlərimiz, mahnılarımız, xalqımıza mənsub olan adət-ənənələrdir.

Heydər ƏLİYEV
Ümummilli lider

Bizi fərqləndirən əlamət ondan ibarətdir ki, harada yaşamağımızdan asılı olmayaraq, öz Vətənimizə bağlıyıq. Bura bizim vətənimizdir, hamımızın vətənidir. Müstəqil Azərbaycan bütün azərbaycanlıların vətənidir. Bizim bir vətənimiz var - Azərbaycan! Bizim bir dilimiz var - Azərbaycan dili! Bizim ümumxalq ideologiyamız var - azərbaycançılıq məfkurəsi! Mən arzu edirəm ki, dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar həmişə bir yerdə olsunlar. Həmişə bilsinlər ki, onların arxasında güclü Azərbaycan dövləti dayanır və onlar hər zaman Azərbaycan dövlətinə arxalana bilərlər.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bu gün dünyanın bir sıra ölkələrində iqtisadi problemlərin yaşandığı, global maliyyə böhranın fəsadlarının tam aradan qalxmadığı bir zamanda Azərbaycan iqtisadiyyatı sürətlə inkişaf edir, çiçəklənir. Böyük quruculuq yolu keçən və hazırda müasir silah-sursatlarla tam təchiz olunan ordumuzun qüdrəti durmadan artır. Mürəkkəb mənasibətlər sisteminin mövcud olduğu beynəlxalq aləmdə ölkəmizin mövqeləri daha da möhkəmlənir. Bütün bu amillər dünyada Azərbaycanın Cənubi Qafqazın lider dövləti kimi tanınmasına rəvac verir. Ölkəmizin liderliyə yüksəlməsinin təməlinə isə, heç şübhəsiz, sıx birliyimiz, həmrəyliyimiz dayanır. Bu gün bunu dərk edən hər bir azərbaycanlı milli birliyimizin, həmrəyliyimizin möhkəmlənməsinə öz töhfəsini verir, həmrəylik ideyaları həm ölkəmizdə, həm də ondan çox-çox uzaqlarda yaşayan soydaşlarımızı birləşdirən əsas dəyərlər kimi hər birimizin düşüncəsinə hakim kəsilir. Bizi böyük uğurlara aparan yol da məhz həmrəyliyimizdən, sıx birliyimizdən keçir.

Ölkəmiz bütün dünya azərbaycanlıları üçün cazibə mərkəzinə çevrilmişdir. Dünyanın hər yerindən səsi gələn həmvətənlərimiz azərbaycançılıq amalı ətrafında milli birlik və həmrəylik nümayiş etdirir, bütün qüvvə və bacarıqlarını ümummilli məqsədlər naminə səfərbər edirlər. Sayı artıq 50 milyonu ötən azərbaycanlılar ana Vətənimiz Azərbaycanın xarici siyasətdə qazandığı uğurlara öz töhfələrini verməkdədirlər. Onlar torpaqlarımızın 20 faizinin Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğalı faktını yaşadıkları ölkələrin ictimaiyyətinə çatdırmaq üçün əllərindən gələni əsirgəməirlər. Hazırda dünyanın müxtəlif ölkələrində olan 65-dək səfirlik və konsulluğumuzla sıx işbirliyi qurmaları soydaşlarımızın daha da sistemli fəaliyyətini stimullaşdırır. Onu da deyək ki, yaxın vaxtlarda daha 8 ölkədə yeni səfirlik və konsulluğun açılışı nəzərdə tutulur. Beləliklə, dünyanın elə bir əhəmiyyətli ölkəsi qalmayacaq ki, orada bizim yüksək səviyyədə diplomatik nümayəndəliyimiz olmasın. Səfirliklərlə diaspor təşkilatları arasındakı əməkdaşlığın daha da güclənməsi isə ölkəmizin xarici dövlətlərdəki milli maraqlarının qorunması baxımından əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikasının hər bir uğuru, dünyanın hansı ölkəsində yaşamasından asılı olmayaraq, bütün həmvətənlərimizin də qəlblərində böyük qürur və iftixar hissi doğurur. Bunu iyulun 5-də Bakıda öz işinə başlayan Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayında iştirak etmək üçün paytaxta gələn qonaqların hamısı etiraf edirdilər. Belə qurultayların keçirilməsi xaricdəki cəmiyyətlərimizin güclənməsi və istər ana vətənlə, istərsə də bir-biriləri ilə qarşılıqlı əməkdaşlığın artmasına kömək edir. Bunu yaxşı bilən ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin imzaladığı sərəncamla ilk dəfə 2001-ci il noyabrın 9-10-da Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı keçirildi. Məhz bu qurultay xaricdəki soydaşlarımızın azərbaycançılıq ideyası ətrafında sıx birləşərək təşkilatlanması baxımından tarixi əhəmiyyət kəsb etmiş, milli diaspor hərəkətlərinin inkişafında yeni mərhələnin başlanğıcını qoymuş, müxtəlif ölkələrdə azərbaycanlı icmalarının mütəşəkkilliyi və fəallığının artmasına ciddi

təsir göstərmişdir. Həmin qurultayda ulu öndərin böyük iftixarla söylədiyi "Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam" - kəlamı bu gün də dillər əzbəridir.

Azərbaycan Prezidentinin 2002-ci il 5 iyul tarixli fərmanı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması və həmin il dekabrın 27-də "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Qanunun qəbul edilməsi, dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması prosesini daha da gücləndirmişdir. Ümummillə liderimizin ideya və prinsiplərinə sadıq qalan Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev də ulu öndərin bu siyasətini uğurla davam etdirir. Dövlətimizin başçısının Azərbaycan həqiqətlərinin daha geniş coğrafiyada dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, diaspor quruculuğu işinin təkmilləşdirilməsi sahəsində qarşıda duran vəzifələri müzakirə etmək məqsədi ilə 2006-cı il 8 fevral tarixli sərəncamına uyğun olaraq həmin il martın 16-da Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayı keçirilmişdir. Həmin qurultayda dövlət başçımız İlham Əliyevin geniş və əhatəli nitqindən və Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin hesabatından sonra məlum oldu ki, ötən dövrdə xaricdəki soydaşlarımızın təşkilatlanması və öz tarixi vətənləri olan Azərbaycanla əlaqələrinin genişləndirilməsi sahəsində məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilmişdir. Aparılan hüquqi və siyasi islahatlar Azərbaycanın demokratik dövlət, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu yolu ilə inamla addımladığını təsdiqləmiş, dünya birliyinə inteqrasiyasını sürətləndirmişdir. Azərbaycan dövlətinin diaspor quruculuğu sahəsində həyata keçirdiyi ardıcıl və məqsədyönlü işi öz bəhrəsini vermişdir. Ötən müddət ərzində Amerika, Avropa, Asiya və Şimali Afrikanın ayrı-ayrı ölkələrində yüzə yaxın yeni azərbaycanlı icması yaradılmış, bununla da xaricdəki soydaşlarımızı birləşdirən qurumların sayı 300-ü ötmüşdür. Təşkilatlanmış azərbaycanlı cəmiyyətlərinin fəaliyyət göstərdikləri ölkələrin ictimai-siyasi və mədəni həyatında fəal iştirak etmələri diaspor quruculuğu işinin ən mühüm istiqamətlərindən biri hesab edilmişdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev qurultaydakı çıxışında xaricdə yaşayan soydaşlarımızı Azərbaycan həqiqətlərini beynəlxalq aləmə olduğu kimi çatdırmaqda fəallıqlarını artırmağa çağırışdı. Dövlətimizin başçısı demişdi: "Biz öz tədbirlərimizi görməliyik, biz möhkəmlənməliyik. Azərbaycan öz iqtisadi potensialını, hərbi potensialını, siyasi imkanlarını tam şəkildə işə salır. Biz hər istiqamətdə çox sürətlə, düşünülmüş proqram və konsepsiya əsasında irəliləyirik. Yenə də qeyd etmək istəyirəm ki, bu istiqamətdə Azərbaycan diasporunun çox böyük rolu var. Mən istəyirəm ki, həm Azərbaycanın dünyada təbliğ edilməsində, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya birliyinə çatdırılmasında, azərbaycanlıların yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakında bu rol daha güclü olsun. Məsələn, mən istəyirəm ki, azərbaycanlılar yaşadıkları bütün ölkələrin siyasi həyatında daha fəal rol oynasınlar. Siyasi partiyalara üzv olsunlar. Çalışsınlar ki, o ölkələrin qanunvericilik orqanlarına seçilsinlər. Bu, bizim mövqelərimizi möhkəmləndirir".

2007-ci il martın 9-da Bakıda keçirilən Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I Forumu isə bütün türkdilli xalqların həyatında mühüm hadisəyə çevrilmiş, Azərbaycan Prezidentinin türk dünyasının birliyinə verdiyi önəmin parlaq təzahürü kimi tarixə düşmüşdür. Prezident İlham Əliyev 2008-ci il noyabrın 19-da Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin əsasında Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında fərman imzalamışdır. Həmin il dekabrın 19-da Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurasının toplantısında Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Xartiyası qəbul edilmişdir. Beləliklə, dövlətimizin diaspor siyasəti xaricdəki həmvətənlərimizin daha mütəşəkkil formada təşkilatlanması prosesi ilə özünün yeni mərhələsinə qədəm qoymuşdur.

İndi soydaşlarımız yaşadıkları ölkələrin sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi və mədəni həyatında daha fəal rol oynayır, Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılması, zəngin mədəni irsimizin təbliği, təcavüzkar erməni dairələrinin ideoloji təxribatlarının qarşısının alınmasında da qətiyyət nümayiş etdirirlər. Hazırda dünyanın əksər ölkələrində Azərbaycan icmaları ücrəngli bayrağımız altında fəaliyyət göstərir. Azərbaycanlı gənclərin xarici ölkələrdə təşkilatlanması, onların diaspor hərəkətindəki iştirakı da uğurla gedir.

Rusiyanın Azərbaycanlı Gənclər Təşkilatı isə özünün çoxşaxəli fəaliyyəti ilə əsl nümunə nümayiş etdirir. Qurumun sədri, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə reallaşan layihələr, həyata keçirilən tədbirlər Azərbaycan həqiqətlərinin bütün dünyaya çatdırılmasında mühüm rol oynayır. Bu meyil Avropa ölkələrində də özünü yüksək səviyyədə göstərir. 2010-cu ilin noyabrında Almaniyanın Frankfurt şəhərində Dünya Azərbaycanlı Gənclərinin I Konqresi keçirilmişdir. Prezident İlham Əliyevin təsdiq etdiyi Azərbaycan gəncliyi Dövlət Proqramına uyğun olaraq Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi ilə Gənclər və İdman Nazirliyinin birgə keçirdiyi bu tədbirdə 25 ölkədən azərbaycanlı gənclər, 41 diaspor təşkilatının rəhbərləri iştirak etmişlər. Konqres xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlı gənclərin diaspor quruculuq işinə cəlb olunması, onların ictimai-siyasi fəallığının artırılması yönündə daha bir mühüm addım olmuşdur.

Prezident İlham Əliyevin Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpasının 20-ci ildönümünü haqqında bu il yanvarın 21-də imzaladığı sərəncama uyğun olaraq bu il iyulun 5-də Heydər Əliyev Sarayında keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayı xarici ölkələrdəki soydaşlarımızın həmrəyliyinin və mütəşəkkilliyinin güclənməsinə, onların ümummillə ideyalar ətrafında sıx birləşməsinə böyük töhfələr vermişdir. Bununla soydaşlarımızın birlik və həmrəyliyinin möhkəmləndirilməsində yeni mərhələ başlanmışdır.

Bu, bir tərəfdən Azərbaycanın iqtisadi və siyasi cəhətdən getdikcə güclənməsi, regionda lider dövlətə çevrilməsi, beynəlxalq aləmdə mövqelərinin güclənməsi, müstəqil dövlət kimi nüfuzunun artması, digər tərəfdən isə xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla işin keyfiyyətcə yeni məzmun kəsb etməsi, bu sahədə qarşıya yeni vəzifələr qoyulması ilə əlaqədardır. Möhtərəm Prezidentimizin həyata keçirdiyi daxili və xarici siyasətin prioritet sahələrindən biri də soydaşlarımızın beynəlxalq konvensiyalarda təsbit olunmuş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, yaşadıqları ölkələrdə mütəşəkkil təsirli qüvvəyə çevrilməsi, dünya azərbaycanlılarının taleyi üçün məsuliyyət daşması kimi vəzifələr qoyur.

Soydaşlarımızın ali məclisində dünyanın 42 ölkəsindən 579 nəfər qurultay nümayəndəsi, habelə 30 ölkədən 211 nəfər qonaq iştirak edirdi. Respublikamızı təmsil edən qurultay nümayəndələri 677 nəfər, yerli qonaqlar isə 405 nəfər idi. Qurultay işə başlayarkən bütövlükdə 1872 nəfər qeydə alınmışdı ki, onlar Rusiya, Türkiyə, Ukrayna, Almaniya, Gürcüstan, ABŞ, İsveç, Niderland, İsrail, Özbəkistan, Fransa, Britaniya, Kanada və başqa ölkələri təmsil edirdilər. Üçüncü qurultayda, xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən Azərbaycan icma və birliklərinin 182 rəhbəri də qatılmış, həmçinin ümumilikdə 13 ölkə parlamentinin 29 deputatı qonaq qismində iştirak etmişdilər. Tədbiri 21 xarici ölkədən 37 media işçisinin işıqlandırması isə dünya ictimaiyyətinə Azərbaycan həqiqətlərinin çatdırılması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi.

Bu mötəbər toplantı həm də xaricdə yaşayan azərbaycanlıların diasporan lobbiyə çevrilməsi istiqamətində yeni addım oldu. Bunun üçün ciddi zəmin də var. Təkcə bunu demək kifayətdir ki, beş il əvvəl 336 diaspor təşkilatımız var idisə, hazırda onların sayı 416-ya çatmışdır. Onu da deyək ki, təşkilatlarımızın sayı artmaqla yanaşı, onlara üzv olanların, aktiv fəaliyyətə qoşulanların sayı da sürətlə artır. Bu isə hər bir azərbaycanlının birliyə, həmrəyliyə əhəmiyyət verməsində, indi birgə fəaliyyətin əhəmiyyətini daha yaxşı anlamasından irəli gəlir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin nitqinin sonunda söylədiyi arzular qurultay iştirakçılarının hər birinin arzusu kimi qəbul edildi və gurultulu alqışlarla qarşılandı: "Mən arzu edirəm ki, dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar həmişə bir yerdə olsunlar. Həmişə bilsinlər ki, onların arxasında güclü Azərbaycan dövləti dayanır və onlar hər zaman Azərbaycan dövlətinə arxalana bilirlər".

Qurultayın qəbul etdiyi qərarlar, çıxışlarda səsləndirilən təkliflərin nəzərə alınması, Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurasının (2001-ci ildə yaradılmışdır) icra katibliyinin yaradılması, Prezident İlham Əliyevin yekdilliklə Əlaqələndirmə Şurasına sədr seçilməsi, Şuranın tərkibinin artırılması, eləcə də bütün digər məsələlər diaspora fəaliyyətinin yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyacağından xəbər verirdi. Tədbir iştirakçılarının 50 milyondan çox azərbaycanlı adından Ermənistan - Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı beynəlxalq təşkilatlara, xarici ölkə parlamentlərinə, dövlət və hökumət başçılarına müraciət qəbul etməsi isə haqq səsimizin dünya ictimaiyyətinə duyurulması baxımından əhəmiyyətli olmuşdur. Artıq beynəlxalq aləmdə də görürlər ki, inkişaf edən, qüdrətlənən Azərbaycan dövlətinin milli maraqlarını müdafiə etməyə həmişə hazır olan 50 milyonluq böyük Azərbaycan xalqı həmrəydir, birdir və onlar müqəddəs amallar naminə yaşadıqları hər bir ölkədə daha da fəal olmağa, yeni-yeni təşəbbüslərlə çıxış etməyə hazırdırlar.

Sevindirici haldır ki, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə son vaxtlar bəzi ölkələrdə Azərbaycan mədəniyyət evlərinin yaradılmasına başlanılmışdır. Aparıcı ölkələrin mərkəzi şəhərlərində Azərbaycan dövləti mülkiyyət almaq niyyətindədir. Orada həm Azərbaycan mədəniyyət evlərinin fəaliyyəti təşkil ediləcək, eyni zamanda, Azərbaycan ticarət evləri yaradılacaqdır. Dövlət başçısı tapşırıq vermişdir ki, paytaxt şəhərlərinin mərkəzi yerlərində, mərkəzi küçələrində Azərbaycan mərkəzləri yaradılsın. Orada Azərbaycan məhsulları təqdim edilməlidir, satılmalıdır, digər təbliğat xarakterli materiallar yayılmalıdır. Artıq bu ildən həmin işlər həyatda öz əksini tapmağa başlamışdır.

Dünyadakı erməni lobbisini narahat edən ən mühüm məsələlərdən biri də Azərbaycanın sürətli inkişafı ilə yanaşı, xaricdəki Azərbaycan cəmiyyətlərinin güclənməsidir. Onları qıcıqlandıran, aqressivləşdirən və səviyyəsiz hərəkətlərə yol verməyə vadar edən səbəblərdən biri də diasporumuzun erməni lobbisi qarşısında ciddi maneəyə çevrilməsidir. Bu sözləri səbəbsiz demirik. Ötən ilin dekabr ayında - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəliyi Günü ərəfəsində Niderlanddakı Benilüks Azərbaycanlıları Konqresinin ofisinə basqın olmuşdu. Gecə saatlarında baş verən hadisə zamanı Azərbaycan və Türkiyə bayraqları yerə atılmış, qapı, pəncərə sındırılmışdı. Sonradan məlum olmuşdu ki, bunu Avropadakı erməni diasporunun nümayəndələri planlı şəkildə ediblər. Səbəb isə burada azərbaycanlıların fəallaşması, "Artsax" qida məhsullarının Avropaya idxalının dayandırılması üçün imza kampaniyasının başlanılması və ermənilərin bu cür fəaliyyətlərinin qarşısının alınması istiqamətində görülən işlər idi. Belə hallar digər ölkələrdə də qeydə alınmışdır.

Bütün bunlar bir daha göstərir ki, son illər ərzində Azərbaycan diasporu böyük inkişaf yolu keçmişdir. Qısa zaman kəsiyində xaricdə yaşayan azərbaycanlıların təşkilatlanmaları istiqamətində xeyli iş görülmüşdür. İndi dünyanın hansı ölkəsinə getsən, orada yaşayan azərbaycanlıların diaspor təşkilatına rast gəlmək mümkündür. Bu təşkilatlar soydaşlarımızın bir araya gəlməsinə, üzləşdikləri problemlərin ortaq çalışmaları hesabına həll etməyə, Vətənlə əlaqələrin qurulmasına, Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılmasına böyük töhfələr verirlər.

Amma təbii ki, diaspor işini yalnız təşkilatların yaradılması ilə məhdudlaşdırmaq olmaz. Diaspor fəaliyyəti ilə az-çox əlaqəsi olan insanlar bilir ki, yalnız təşkilatlanma fəaliyyəti ilə nəzərdə tutulan hədəflərə çatmaq mümkün olmur. Bunun üçün digər addımların atılmasına ehtiyac var. Belə addımlardan biri də soydaşlarımızın yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında təmsilçiliyinin təmin edilməsidir. Bu iş diaspor fəaliyyətində keyfiyyətə yeni bir mərhələ olmalıdır.

Dövlət başçısı İlham Əliyev Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayındakı çıxışında xaricdəki cəmiyyətlərimizin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirməklə yanaşı, onlara məsləhət gördü ki, fəaliyyət göstərdikləri ölkələrdə bütün Azərbaycan icmasını birləşdirsinlər. İdeal variant ondan ibarət ola bilər ki, hər bir azərbaycanlı diaspor təşkilatlarına üzv olsun, onların tədbirlərində iştirak etsin, öz dəstəyini versin, öz köməyini göstərsin və eyni zamanda, diaspor təşkilatları tərəfindən də lazım olanda kömək görsün. Bunu etmək üçün bu təşkilatlar daha da güclü olmalıdır. Yəni ən vacib amillərdən biri diaspor təşkilatlarının birliyi. Bəzi hallarda bir ölkədə bir neçə diaspor təşkilatı fəaliyyət göstərir, böyük ölkələrdə əlbəttə ki, onların sayı onlardır. Əksər hallarda cəmiyyətlər arasında əlaqələr sağlamdır. Ancaq elə hallar var ki, orada müəyyən ziddiyyətlər, müəyyən problemlər, anlaşılmaqlıq ortaya çıxır. Azərbaycan Prezidenti belə bir hal varsa, buna son qoyulmasını tövsiyyə etdi. Çünki yalnız birlik bizi gücləndirir. Birlik olmasa, biz güclü ola bilmərik. Bu aksiomadır. Ona görə diaspor təşkilatlarının fəaliyyətinin inkişafı üçün biz birliyi tam şəkildə təmin etməliyik.

Səfirliklərlə diaspor təşkilatları arasındakı əməkdaşlıq daha da güclü, daha da məqsədyönlü olmalıdır. Səfirlik Azərbaycan dövlətinin bir parçasıdır, Azərbaycan dövlətinin rəsmi nümayəndəliyidir, Azərbaycan dövlətinin xarici ölkələrdə simvoludur. Biz elə etməliyik ki, səfirliklərlə diaspor təşkilatları arasında daim mehriban münasibətlər olsun. Əgər hər hansı bir problem, anlaşılmaqlıq, yaxud da ki, narazılıq varsa, o, dərhal öz həllini tapmalıdır. Onlar özləri bir-birinə hörmətlə yanaşmalıdırlar, bir-birinin fəaliyyətini dəstəkləməlidirlər, çünki bizim bir Vətənimiz var - Azərbaycan.

Bununla bərabər, xaricdə fəaliyyət göstərən diaspor təşkilatlarımız o ölkələrin daxili siyasətinin amilinə çevrilməlidir. Artıq bunun vaxtı gəlib çatıb. Həm ölkəmizin inkişafı, həm diaspor təşkilatlarımızın güclənməsi qarşımızda indi belə imkanlar açıq. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev qurultaydakı çıxışında vurğulamışdır ki, soydaşlarımız - azərbaycanlılar yaşadıkları ölkələrdə dövlət, hökumət qurumlarında, qanunvericilik orqanlarında təmsil olunmalıdırlar. Onların sayı da bəzi hallarda buna imkan verir. Bunu etmək üçün azərbaycanlılar arasında qarşılıqlı dəstək və birlik daha da güclü olmalıdır. Çünki xaricdə azərbaycanlılar nə qədər güclü olsa, dövlətimizin maraqları da bir o qədər inamla müdafiə olunacaqdır. Azərbaycan nə qədər güclü olsa, soydaşlarımız özlərini bir o qədər də əmin, rahat hiss edəcəklər.

Ekspertlər belə hesab edirlər ki, siyasətə qoşulmaq istəyən azərbaycanlılar ilk növbədə yaşadıkları ölkənin problemlərini öyrənməli, onların həllində ölkə vətəndaşlarına kömək etmək iqtidarında olduqlarını nümayiş etdirməlidirlər. Amma təbii ki, bütün bunlara nail olmaq o qədər də asan deyil. Yüz illərdir formalaşmış siyasi proseslərə müdaxilə etmək, təsiredici faktora çevrilmək, "tutulmuş bazarda" yer tapmaq çox çətindir. Bütün çətinliklərə baxmayaraq, buna nail olmaq mümkündür. Bu istiqamətdə ən böyük ümid təbii ki, gənclərdir. Xaricdə təhsil alan, yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatına yaxından bələd olan gənclərin siyasi proseslərdə də uğur əldə etmək şansları daha böyükdür. Amma bu prosesdə onları mütləq diasporumuzun təşkilatlanması işində təcrübə toplayan yaşlı nəsil dəstəkləməlidir.

Beynəlxalq aləmdə uğur qazanmağın əsas yollarından biri də media ilə yaxşı əlaqələrin qurulmasıdır. Soydaşlarımız yaşadıkları ölkələrin siyasi həyatında fəallıq nümayiş etdirmək istəyirlərsə, ilk növbədə nüfuzlu media orqanları ilə yaxşı əlaqələr qurmalıdırlar. Onlar çalışmalıdır ki, hər bir ölkənin tanınmış mətbuat vasitələrinə azərbaycanlılar yerləşdirilsin.

Bir faktı da qeyd etmək yerinə düşər ki, Azərbaycan diasporu tarixinin bəlkə də heç bir dövründə bugünkü qədər mütəşəkkil olmamışdır. Buna səbəb odur ki, dünya azərbaycanlıları ümummillə lider Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyasını fəaliyyətlərinin əsas prinsipi kimi qəbul edirlər. Çünki təcrübə də göstərir ki, xalqımızın bütün tarixi boyu milli birlik və həmrəylik arzuları, ideyaları yalnız azərbaycançılıq ideologiyası sayəsində reallaşa bilər. Azərbaycan dövləti də məhz ulu öndərin göstərdiyi yolla gedərək bugünkü sürətli yüksəlişinə qovuşmuşdur. Ancaq hələ də bizim çox ciddi problemimiz - Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi öz həllini tapmamışdır. Ona görə də bütün dünyaya səpələnmiş azərbaycanlıların birliyi, həmrəyliyi indi həm bizim üçün, həm də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Prezident İlham Əliyevin dediyi kimi, hamımızın bir Vətəni var, o da Azərbaycan Respublikasıdır.

Rauf ƏLİYEV.

“Xalq qəzeti”.-2011.-25-26 avqust.-N 187-188.-S.3.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır

Ulu öndər Heydər Əliyev: Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, integrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir

Müstəqillikdən sonra yeni cəmiyyət və qeyri-formal milli dövlət quruculuğu prosesinin fonunda ölkəmizin qarşısında duran növbəti vəzifə milli həmrəylik və bütövlüyü təmin edəcək fundamental mənəvi faktor olan milli ideologiyanın müəyyən edilməsi və ondan milli siyasətin tərkib hissəsi kimi səmərəli istifadə mexanizminin həyata keçirilməsi idi. Amma müstəqilliyin ilk illərində (1991-1993) hakimiyyətdə olanların irrasional səciyyəli antimilli mövqə sərgiləmələri və korporativ maraqlardan çıxış etmələri bütün sahələrdə olduğu kimi, milli ideoloji siyasət sahəsində də güclü “mərkəzdənqaçma” meyillərinin müşahidə olunmasına və nəticə etibarilə bu sferada ciddi boşluqların yaranmasına səbəb oldu. Məhz belə bir mürəkkəb situasiyanın fonunda siyasi palitrada təmsil olunan qüvvələr özlərinin qrup mənafeləri naminə müxtəlif ideoloji cərəyanlara (milliyyətçilik, türkçülük, liberal, neoliberal cərəyanlar və sair.) istinad etməyə çalışırdılar və pərakəndə səciyyə daşıyan, milli xüsusiyyətlərimizə heç bir halda cavab verməyən bu cür ideologiya nümunələrini cəmiyyətə zorla da olsa, təqdim etməyə cəhd edirdilər.

Amma milli mentalitetə və xarakterə, ictimai-siyasi dünyagörüşünə və şüura yad olan bu ideologiya növləri cəmiyyət tərəfindən fərdi və ümumi mənada qəbul edilmir, müxtəlif səviyyə və formalarda müqavimətlərə rast gəlirdi. Belə olduqda isə konstruktivlik və milli həmrəylik naminə mövqələrin yaxınlaşdırılması əvəzinə, maksimalistlik meyilləri artır, bir-birini inkar formulu aksiomaya çevrilirdi. Həmin ərəfədə siyasi palitra təmsilçiləri öz maraq dairələri və dünyagörüşlərinə görə əks qütblərdə qərar tutduqlarından nə ümummilli ideologiyanın yaradılmasından, nə də məqbul bir cəmiyyət strukturunun formalaşdırılmasından bəhs etmək olmazdı. Belə bir şəraitdə bütün bu olaylar cəmiyyəti mənəvi-ideoloji iflasa sürükləyir, idarəetmə və onun strukturlarının yenidən formalaşdırılmasını mürəkkəbləşdirirdi.

Milli həmrəylik və bütövlük yarada biləcək ideologiya isə yalnız 1993-cü ildəki siyasi dönüşdən sonra müəyyənləşdirildi. Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyevin müəllifi olduğu azərbaycançılıq ideologiyası özündə ümumbəşəri səciyyə daşıyan və milli dəyərlərə cavab verən prinsipləri ehtiva etməklə, milli həmrəyliyi təmin edən milli-mənəvi mexanizm oldu. Azərbaycançılıq təkcə bu dövlətin ərazisində yaşayan şəxsləri yox, eyni zamanda, bütün dünyada məskunlaşan azərbaycanlıları əhatə edərək dünya azərbaycanlılarının milli istinad mənbəyinə çevrildi. Bundan sonra, görülən davamlı tədbirlər sayəsində xalqın, milli dövlətimizin məfkurəsinə çevrilən azərbaycançılıq ideologiyası mənəvi-ideoloji müstəvidə milli inkişafın praktik modelinə çevrildi.

Beləliklə, azərbaycançılıq real tarixi keçmişimizlə, milli mentalitetimizlə və mövcud dəyərlərlə sıx bağlı olduğundan qısa zaman kəsiyində cəmiyyət tərəfindən qəbul olundu. Digər tərəfdən, bu ideologiya siyasi mənsubiyyətindən və dini əqidəsindən asılı olmayaraq bütün etnik qrupların, milli azlıqların hüquqlarını paritet əsasda təsbit etdiyindən milli həmrəylik mənbəyinə çevrildi. Başqa sözlə, ictimai şüurun spesifik səviyyəsi kimi müstəqil Azərbaycan dövlətinin ideya əsasına və dünya azərbaycanlılarını birləşdirən milli məfkurəyə çevrilən azərbaycançılıq ideologiyası ölkədəki bütün konfessiya və etnosların həmrəylik və qarşılıqlı anlaşma mühitində yaşamasını təmin edən mənəvi mexanizm səciyyəsi daşdı.

Azərbaycançılıq ideologiyasına mənəvi sərvət kimi yanaşan Ümummilli lider Heydər Əliyev deyirdi: **“Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı-Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq... azərbaycanlılar harada yaşamalarından asılı olmayaraq daim öz milli-mənəvi dəyərlərinə, milli köklərinə sadıq olmalıdırlar. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır. Azərbaycan dövləti müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar üçün əsas ideya olub. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, integrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir”**.

Universal ideoloji formula olan azərbaycançılıq ideologiyasının önəmi və funksionallıq nöqtəyi-nəzərindən səmərəlilik səviyyəsini daha da aydınlaşdırmaq üçün onunla analoji dəyərlərə və prinsiplərə malik olan ideoloji cərəyanlara nəzər yetirmək məqsədmüvafiqdir. Elmi ədəbiyyatda ideologiya sosial qrupların və ya bütün cəmiyyətin mənafeələrini müdafiə və ifadə edən, sosial reallığı bu mənafeələr prizmasından izah edən və əməli fəaliyyət direktivləri, orientasiyaları olan nəzəriyyələr, ideyalar və məlumatlar sistemi kimi müəyyənləşdirilir. Milli ideologiya öz funksiyalarına görə, milli həmrəylik və bütövlüyü təmin edən, mənəvi müstəvidə

ahəngdarlığın davamlılığına xidmət edən ümummilli baxışlar sistemi səciyyəsi daşıyır. Bunu isbat etmək üçün ideologiyaların nəzəri-empirik surətdə təsbit edilmiş funksiyalarına nəzər yetirmək kifayətdir. Siyasi ideologiyaların ilk funksiyası yönləndirmədir. Bu funksiya müxtəlif sahələrdə, bütövlükdə cəmiyyətdə insan fəaliyyətinin mənəvi əsaslarını və istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Yönləndirmə funksiyası müəyyən resurslarla təmin olunmuş subyektlərin fəaliyyət və baxışlar orientasiyasını müəyyən edən fundamental mənəvi faktor qismində çıxış edir. Növbəti-səfərbəredici funksiya isə siyasi fəaliyyətin ideoloji motivi və stimulu qismində çıxış edir. Məhz bu funksiyanın fonunda müəyyən edilmiş siyasi-ideoloji məqsədlərin təmin edilməsi naminə resurslar və subyektlər vahid mərkəzdə cəmləşdirilir və məqsədlərə yönəlik fəaliyyətə səfərbər edilir. İntegrativ funksiya isə ümumi maraqlar və baxışlar sistemini üstün tutur və fərdlərin fəaliyyətini ümumi maraqlar kontekstində stimullaşdırır. Birləşdirici səciyyə daşıyan bu funksiya müxtəlif qrupları və fərdləri bir mərkəzdə birləşdirə bilir və milli həmrəyliyin təmin olunması işinə birinci dərəcəli töhfələr bəxş edir. Deməli, ideologiya səfərbəredici, maarifləndirici, tərbiyəedici, integrativ, kommunikativ səciyyə daşıyır və mənəvi substrat qismində çıxış edir.

Bunlarla yanaşı, fəaliyyətin mənəvi substratı qismində çıxış edən ideologiya gerçəkliyin xüsusi obrazının yaradılması, ictimai şüurun yönləndirilməsi, ümumi ideya və çağırışlar əsasında insanların birləşdirilməsi, siyasi inkişafın istiqamətləri və aparıcı qüvvələrinin müəyyənləşdirilməsi kimi strateji funksiyaları da yerinə yetirir.

Bundan başqa, ideologiyalar bir çox meyarlara görə bir neçə qrupda təsnif edilir:

-Sosial mənafeyə münasibətə görə: mütərəqqi, mühafizəkar, mürtəcə, liberal, radikal, millətçi, beynəlmiləl;

-Sosial bazasına görə: milli, sinifi, qrup və irqi;

-Daxili strukturuna görə: dini, dünyəvi, rasional, irrasional, universal, partikulyar;

-Nüfuz dairəsinə görə: milli və ümumbəşəri.

Başlıca siyasi ideoloji cərəyanlar sırasına isə liberalizm, neoliberalizm, konservatizm (mühafizəkarlıq), neokonservatizm və sosializm daxildir.

Elmi ədəbiyyatda liberalizm (latınca liberalis-azad) dar mənada adət-ənənələrə, vərdislərə münasibətdə tam müstəqil olan, öz müqəddəratını və fəaliyyətini müstəqil surətdə müəyyənləşdirməklə, xarakterizə edilən fəaliyyət və düşüncə tərzini kimi səciyyələndirilir. Ümumilikdə isə liberal səciyyəli doktrina və konsepsiyaların mərkəzində “fərdin azadlığı” ideyası və məfhumu dayanır. Bu ideoloji cərəyanın əsas struktur elementləri və prinsipləri müxtəlif xarakterli nəzəriyyə və konsepsiyalarda əks olunmuşdur. Onların hamısına aid olan ortaq nöqtə isə qanunlarla nizamlanmış və müəyyən hüquqi substratlarla təsbit edilmiş müstəqillik və azadlıq ideyalarıdır. Məhz bu mərkəzi ideyanın fonunda bəhs edilən ideoloji cərəyana xas olan digər struktur elementləri-anlayışlar isə tolerantlıq, humanizm, fərdiyyətçilik və digərləridir.

Liberalizm ideologiyasının fonunda meydana gəlmiş siyasi-iqtisadi konsepsiya və doktrinaların təməlinə duran dəyərlər isə bunlardır: hakimiyyətin bölünməsi prinsipi, fəaliyyətdə və münasibətlərdə rəqabət azadlığı, şəxsi təşəbbüsə qarşı total məhdudiyyətlərin ləğv edilməsi, xüsusi mülkiyyətə və sərbəst iqtisadi fəaliyyətə lazımı imkan və şəraitin yaradılması, fərdin mülki və siyasi hüquqlarının qorunması, inzibati tənzimləmələrin səviyyəsinin azaldılması və sair.

Amma zaman keçdikcə məlum oldu ki, nəzəri cəhətdən təsbit edilmiş liberal dəyərlər təcrübi müstəvidə özünü doğrultmadı və mütləq surətdə gerçəkləşdirilmədiyindən ideallıq kimi təsvir edilməyə başlandı. Bir sıra araşdırmaçıları isə liberalizm ideologiyasını özündə daşdığı dəyərlərə görə real olanla ideal arasında aralıq cərəyan kimi dəyərləndirdilər. Məhz belə bir durumun fonunda özündə liberalizmlə mühafizəkarlığın bir sıra prinsiplərini ehtiva edən neoliberalizm (yeni liberalizm) cərəyanı meydana gəldi.

XX əsrin ikinci yarısında meydana gələn neoliberalizmdə liberalizmdən fərqli olaraq milli dövlət anlayışı istinad kateqoriyalarından birinə çevrildi və dövlət tənzimləyici subyekt qismində səciyyələndirildi. “Dövlətin funksiyalarının gücləndirilməsi” prinsipindən çıxış edən neoliberalizmdə təsbit olundu ki, dövlətin liberal dəyərlərə əsaslanan funksiyaları universallaşdırılmalı və onun əhatə dairəsi daha da genişləndirilməlidir. Buradan çıxış edərək neoliberalistlər plüralist demokratiya konsepsiyasını mərkəzi istinad nöqtəsinə çevirdilər və dövlət hakimiyyətinin təşkilində və hakimiyyətin fəaliyyətində plüralist prinsiplərə üstünlük verdilər.

Bütün bunların fonunda liberal proqram və doktrinalarda idarəolunanlarla idarəedənlər arasında konsensusun yaradılması və ümumi razılıq əsasında idarəetmənin həyata keçirilməsi prinsipi əsas götürüldü.

Bunlarla yanaşı, XVIII əsrdə meydana gələn mühafizəkarlıq ideoloji cərəyanı da özündə ehtiva etdiyi bir sıra xüsusiyyətlərə görə fərqlənir. Mühafizəkarlıqda mərkəzi prinsip qismində adətlər, ənənələr və varisiyyə sadiqlik çıxış edir. Bu ideoloji cərəyanın təməl prinsiplərindən biri də budur ki, dəyişikliklər tədrici surətdə həyata keçirilməli və islahatlara üstünlük verilməlidir. Dəyişikliklərdə təkamül yolunu üstün tutan mühafizəkarlar güclü dövlət tərəfdarı kimi çıxış edirlər və bildirirlər ki, milli inkişafın əsasında milli dövlətin universal səciyyə daşıyan funksional fəaliyyəti dayanır. Mühafizəkarlar belə bir prinsipi əsas tuturlar ki, keçmişdən bugünədək

qorunmuş ənənələr mütəmadi surətdə mühafizə edilməli və cəmiyyətdə, idarəetmədə, fəaliyyətdə əsas istinad nöqtəsi qismində qəbul edilməlidir.

Mühafizəkarlar “rasional siyasətçi kimdir” sualı ətrafında belə bir mövqedən çıxış edirlər ki, praqmatik təfəkkürə malik olan siyasətçi uzunmüddətli effektiv nəticələr qazanmaq uğrunda mübarizə aparır: **“Siyasətçinin bütün fəaliyyəti müvəqqəti üstünlük və ya populyarlıq prizmasından deyil, əldə edilmiş uzunmüddətli nəticələr nöqtəyi-nəzərindən dəyərləndirilməlidir”**.

Bunlarla yanaşı, ənənəvi proqram, konsepsiya və doktrinalarda mühafizəkarlıq ideologiyasının digər təməl prinsipləri məhz bu cür əks olunub: **“Cəmiyyətdə ənənəvi təsisatların mövcudluğuna və fəaliyyətinə geniş şərait yaradılmalıdır. Bundan başqa, ictimai ahəngdarlığın və nizamın təmin olunması üçün həyata keçiriləcək dəyişikliklər təkamül yolu ilə baş tutmalıdır. Kardinal dəyişikliklər cəmiyyətlərə nizamsızlıq, xaos və dağınıq gətirər ki, bunlar da nəticə etibarilə ənənəvi təsisatların işini iflic vəziyyətinə salar. Məhz buna görə də, milli dövlətin mərkəzində durduğu güclü tənzimləmə mexanizmi lazımdır ki, ictimai ahəngdarlıq pozulmasın və cəmiyyətin inkişafı təmin edilsin”**.

Mühafizəkarlıq ideologiyasını dəyərləndirən ingilis tədqiqatçısı M.Ouqşot qeyd edir: **“Mühafizəkar olmaq bilinməyə nə yox, bilinənə, təcrübədə təsdiq edilməyə nə deyil, sınaqdan keçmişə, ehtima olunana deyil, mövcud olana, uzağa deyil, yaxına, bol olana deyil, kifayət edənə, utopikə deyil, reallığa üstünlük verməkdir”**.

Azərbaycançılıq ideologiyası isə özündə ehtiva etdiyi təməl prinsiplərə görə liberalizmlə mühafizəkarlığın bir sıra prinsiplərindən ibarət olan neokonservatizm ilə sıx bağlıdır. Akademik Ramiz Mehdiyev “Yeni siyasət: inkişafa doğru” kitabında yazır ki, azərbaycançılıq coğrafi məkan baxımından neokonservatizmin milli variantı, onun prinsip və ideyalarının Azərbaycanın konkret şəraitində təcəssümüdür: **“Metodoloji prinsip baxımından-ümuminin və xüsusunin, yəni birincinin və ikincinin nisbəti baxımından azərbaycançılıq ikinci kimi çıxış edir. Azərbaycançılıq və neokonservatizm bir-birini zənginləşdirərək vahid tam kimi çıxış edirlər. Buna görə də, azərbaycançılığın milli ideologiya kimi qəbul edilməsi ölkəmizin sivilizasiyalı dövlətlər sırasına daxil olması, ümumdünya oriyentirləri və meyilləri kontekstində daha uğurlu inkişafı üçün möhkəm zəmin yaradır. Neokonservatizm və azərbaycançılıq öz ləyaqətini itirməmiş xalqın sağlam düşüncəsinə, zəkasına eyni dərəcədə söykənir. Bu mənada vətənpərvərlik öz vətəninə, ölkəsinə, xalqına məhəbbət deməkdir və onun şovinizm ilə, milli müstəsnalıq və etnoeqoizm ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Əsrlərin, minilliklərin dərinliklərindən gələn ənənəyə mənsubluq bizim mədəniyyətimiz kimi qədim mədəniyyət üçün dövlətçiliyin əsasını, bütün vətəndaşların rifahı naminə dövlətin mövcudluğunun və inkişafının əsasını təşkil edir. Məhz buna görə zəngin keçmiş olan dövlət fərdi və ya qrup mənafelərinin mexaniki məcmusunun ifadəsi deyildir, əksinə, bütün cəmiyyətin ali mənafelərinin təcəssümüdür. O mənafelərin ki, vətəndaş onların naminə təkcə öz mülkiyyətini deyil, həm də həyatını qurban verməyi bacarmalıdır”**.

Neokonservatizmin mahiyyətini daha da dəqiqləşdirmək üçün onun əsas prinsiplərini sadalamaq məqsədmüvafiqdir. Qeyd etdiyimiz kimi, neokonservatizm liberalizmlə mühafizəkarlığın təməl prinsiplərini özündə birləşdirən ideoloji cərəyandır. Ümumiləşdirsək, qeyd edə bilirik ki, bəhs edilən ideoloji cərəyanın əsas prinsipləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- Dövlət və vətəndaşın qarşılıqlı mənəvi məsuliyyəti gücləndirilməlidir;
- fərdin hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə yönəlmiş xüsusi hüquqi, ictimai şərait yaradılmalı və fərdin ictimai həyatda rolunun artırılmasına qarşı bütün məhdudiyətlər aradan qaldırılmalı və bu istiqamətdə əhəmiyyətli tədbirlər görülməlidir;
- Milli maraqların həyata keçirilməsində və milli həmrəyliyin təmin edilməsində əsas aktor qismində dövlət çıxış etməli və o, cəmiyyətin birləşdirici, təşkiledici başlanğıcı qismində fəaliyyət göstərməlidir;
- Dövlət milli maraqları və dəyərləri nəzərə almaqla hüquqi müstəvidə davamlı siyasi islahatlar həyata keçirməli və fərdlərin müstəqil fəaliyyətinə geniş şərait yaratmalıdır;
- Dövlət demokratik şəraitdə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının bərqərar olunmasının başlıca təminatçısı olmalıdır;
- Sosial ədalət təmin edilməlidir. Məhz bu zaman əsas prinsip kimi insanların bərabərliyinin inzibati yollarla təmin edilməsi deyil, fərdlərə bərabər imkanların yaradılması götürülməlidir;
- İnkişaf kardinal dəyişikliklər və dağıdıcı üsullarla yox, tədrici təkamül vasitəsilə baş tutmalıdır. Məhz bu zaman dövlət öz üzərinə düşən bütün vəzifə və öhdəlikləri yerinə yetirməli, eyni zamanda, fərd-dövlət birliyi bu missiyanın həyata keçirilməsində təməl mexanizmi olmalıdır.

Beləliklə, ən müxtəlif nəzəri-konseptual mənbələrdə və tətbiqi araşdırmalarda belə bir yekun qənaət ifadə edilir ki, universal səciyyəli, milli dəyərlərin və rəsonal ənənələrin ehtiva olunduğu və adekvat surətdə əks edildiyi ideologiya milli gücün keyfiyyət unsuru kimi dəyərləndirilməlidir. Başqa sözlə, bir milləti və ya xalqı digərindən fərqləndirən, onun mənəvi potensialını ehtiva edən, həmçinin, milli mövcudluğun mənəvi əsasını

təşkil edən milli ideologiya ümummilli inkişafı təmin edən keyfiyyət ünsürü kimi səciyyələndirilir. Çünki özündə ehtiva etdiyi ümumi prinsiplərə və dəyərlərə müvafiq olaraq monoist yox, universal səciyyəli milli ideologiya normativ-semantik strukturuna görə fərdi və ictimai şüurun struktur elementlərini təkmilləşdirən və onun bütövlüyünü təmin edən mənəvi mexanizm qismində çıxış etməklə yanaşı, ümummilli inkişafın da təkanverici keyfiyyət ünsürü və fundamental faktoru önəmi daşıyır.

Bu, bir faktır ki, universal səciyyə daşıyan və özündə mütərəqqi dəyərləri ehtiva edən milli ideologiyalar onun daşıyıcıları və tərəfdarlarını bir mərkəzdə birləşdirməklə yanaşı, ümummilli həmrəyliyi-bütövlüyü təmin edən, ictimai şüuru milli inkişaf mənbəyinə çevirən komponent kimi çıxış edir. Bu baxımdan, bir millətin və ya xalqın mənəvi potensialı əsasında təşəkkül tapmış milli ideologiya qeyri-formal komponent kimi milli dövlətin sistematik inkişafını və bütövlüyünü təmin etməklə yanaşı, perspektiv birlik və fəaliyyət konturlarını müəyyənləşdirən amil kimi səciyyələndirilir...

Qeyd etdiyimiz kimi, milli ideoloji sistem həm də milli inkişafın təminatçısı qismində çıxış edir. Çünki milli ənənələrlə müasir mənəvi potensialı uzlaşdıran, rəşional prinsipləri özündə ehtiva edən milli ideologiya fərdi və ictimai şüurun bütövlüyünü təmin etməklə yanaşı, insanların sağlam ideoloji oriyentirlərini müəyyənləşdirən və mənəvi şüurda rəşional korreksiyalar edən inkişaf mənbəyi kimi səciyyələndirilir. Eyni zamanda, səfərbəredici, inteqrasiyaetdirici, maarifləndirici, tərbiyəedici və təbliğati funksiyaları özündə ehtiva edən ideologiya ümumi ideya-siyasi çağırışlar əsasında ümummilli birliyi-bütövlüyü və həmrəyliyi təmin etməklə yanaşı, ictimai şüura yeni-mütərəqqi dəyərlərin transformasiya olunması, ictimai-siyasi şüurun sağlam komponentlər əsasında formalaşması və dəyərlər sisteminin zənginləşməsi baxımından xüsusi önəm kəsb edir. Bu isə nəticə etibarilə insanların ictimai-siyasi tərəkürünü gücləndirməklə ümummilli inkişafın mənəvi substratını təşkil etmiş olur...

Məhz bu nöqtəyi-nəzərdən yanaşdıqda təsbit etmək olur ki, universal ideoloji formula olmaq etibarilə azərbaycançılıq ideologiyası zamanın tələblərinə müvafiq olaraq dünya azərbaycanlılarını birləşdirən milli məfkurə, müstəqil Azərbaycan dövlətinin ideya əsası kimi çıxış etməkdədir. Bu, eyni zamanda, ölkədəki bütün dinlərin nümayəndələrinin və etnosların həmrəylik və qarşılıqlı anlaşma içində yaşayışını təmin edən mənəvi mexanizm önəmi kəsb edir. Bununla əlaqədar Ulu öndər Heydər Əliyev bildirirdi ki, azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək deməkdir.

Eyni zamanda, Prezident İlham Əliyevin dilimizin mühafizəsi və inkişafına göstərdiyi yüksək səviyyəli diqqət və qayğı bu sahədə əldə edilən nailiyyətlərin davamlılığını təmin edən fundamental faktor və mexanizm oldu. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən milli siyasətin mühüm strateji istiqaməti kimi Azərbaycan dilinin mühafizəsi və təbliği yönündə reallaşdırılan fundamental tədbirlər milli ideologiyanın-azərbaycançılığın daha da möhkəmlənməsini və kütləvilik səviyyəsinin daha da artmasını şərtləndirdi.

Bunlarla yanaşı, Prezident İlham Əliyevin imzaladığı Fərman və Sərəncamlar milli dilimizin mühafizəsi və inkişafı yönündə mühüm hüquqi substrat olmaqla yanaşı, eyni zamanda, milli identikliyi də gücləndirən əhəmiyyətli mexanizm oldu. “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 12 yanvar 2004-cü il tarixli Sərəncamı və “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 12 yanvar 2004-cü il tarixli Fərmanı bu sahədə xüsusi önəm kəsb edən substrat səciyyəsi daşdı.

Beləliklə, Ulu öndər Heydər Əliyevin təməlini qoyduğu milli siyasətin fonunda milli dilimizin-Azərbaycan dilinin mühafizəsi və inkişafı yönündə həyata keçirilən operativ və effektiv işlərin Prezident İlham Əliyev tərəfindən dövrün aktual çağırışlarına və qanunauyğunluqlarına müvafiq surətdə uğurla davam etdirilməsi Azərbaycan dilinin milli həmrəylik, bütövlük və identikliyi təmin edən substrat kimi çıxış etməsini şərtləndirmiş oldu.

Sadaladıqlarımız deməyə əsas verir ki, milli inkişafın mənəvi-ideoloji əsaslarının təmin olunması, milli həmrəylik və bütövlüyə nail olunması baxımından neokonservativ səciyyə daşıyan azərbaycançılıq ideologiyasının seçimi ən məqbul variant idi və ötən zamanda ideoloji müstəvidə əldə edilən nəticələr bunu bir daha sübut etdi.

Hikmət BABAĞLU

“Yeni Azərbaycan”.-2011.-9 sentyabr.-N 164.-S.4.

Mehriban Əliyevanın bu ideologiyaya nümunəvi xidməti onu mənəvi dəyərlərimizin fəal təmsilçisi kimi sevdirdir

"Məktəblərini xalqın düşünən beyni, alimlərini görən gözü, müəllimlərini əbədi sərvəti, qadınlarını əxlaq abidələri, gənclərini şah damarı, şəhidlərini şəfaətçiləri, bayrağını ürəyi, vətəni anasının ləyaqəti kimi görən millət var olub yaşayacaqdır".

"Füyuzat" jurnalından

O, kifayət qədər formalaşmış xadimdir; ictimai və siyasi xadim. İki nüfuzlu beynəlxalq təşkilatın xoşməramlı səfiri olmaq da onun zəngin fəaliyyətini xeyli rəvnəqləndirib. Mehriban xanım Əliyeva bu istiqamətdə neçə-neçə irimiqyahlı layihələr həyata keçirib. Təkcə "Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb"i qeyd etsəm, zənnimcə şərhə ehtiyac qalmayacaq. Onun ölkə daxilində balalarımızın effektiv təhsili üçün gördüyü işlər göz qabağındadır. Xarici ölkələrin tanınmış ali məktəblərində isə Azərbaycan övladlarının təhsil alması ilə bağlı Mehriban xanım deyir: "Heydər Əliyev Fondu ümummilli liderin kursunu davam etdirir və tələbələrimizin xaricdə təhsil almalarını mən əlbəttə ki, ölkəmiz üçün vacib və lazımı bir proses kimi qiymətləndirirəm. Lakin bizim üçün bu da vacibdir ki, müvafiq təhsil aldıqdan sonra istedadlı gənclər Azərbaycanda qalaraq, əldə etdikləri bilikləri Vətənə naminə istifadə etsinlər. Bu gün bir neçə tələbə Fondun xətti ilə xarici ölkələrin müxtəlif ali məktəblərində təhsil alırlar. Biz əminik ki, dünyanın aparıcı universitetlərində əldə olunmuş biliklər ölkəmizin tərəqqi işinə böyük xeyir verəcək".

Bəşəriyyəti sarsıdan alman faşizmi üzərində qələbədə xalqımızın böyük haqqı və şücaəti oldu. "İzvestiya" qəzetinin müxbiri Oleq Siqanovun (2005-ci il) "Böyük Vətən müharibəsində Qələbənin 60 illiyidir. Siz Moskvada keçirilən bayramda iştirak etmişiniz. Şəxsən Sizin üçün 9 may nə deməkdir?" sualına Mehriban xanım cavab verəcək bildirir ki, Moskvada keçirilən bayram olduqca nadir hadisə idi və mənə, onun iştirakçılarının heç biri buna biganə qalmamışdır. Mənim üçün Qələbə bayramı ilk növbədə, şərin cəzalandırılacağı və xeyrin qalib gələcəyi mövzusunda daha bir tarix dərslidir. 600 mindən çox azərbaycanlı cəbhəyə getmiş və onların yarısından çoxu geri qayıtmamışdır. O illərdə cəbhəyə lazım olan neftin 90 faizdən çoxunu Bakı verirdi. Məşhur "Molotov kokteyli" də Azərbaycan neftçilərinin məhsulu, daha dəqiq desək, 100 yaş YUNESKO tərəfindən bu il qeyd olunan akademik Yusif Məmmədəliyevin kəşfidir.

Ölkəmizin birinci xanımı Azərbaycan-YUNESKO əlaqələrindən söz açır: "Uğurlu inkişafın mühüm amillərindən biri də ondan ibarətdir ki, Azərbaycan dünyəvi dövlət, yüksək dözümlülüyü ilə seçilən bir ölkədir. Azərbaycan ilə YUNESKO arasında əməkdaşlığın tarixi müstəqilliyimiz dövründən başlayır. Ötən illər ərzində təhsil, elm və mədəniyyət sahələrində bir çox birgə layihələr həyata keçirilib. Azərbaycanın maddi və qeyri-maddi mədəni abidələri artıq YUNESKO-nun Dünya irsi siyahısındadır. Məsələn, YUNESKO tərəfindən İcərisəhər dünyanın ən gözəl abidələri siyahısına, Azərbaycan muğamı isə Qeyri-maddi mədəni irs siyahısına salınıb. Eyni zamanda biz YUNESKO ilə birlikdə qaçqın və məcburi köçkün uşaqlar üçün mühüm təhsil layihələri həyata keçiririk. YUNESKO ilə əməkdaşlığımız "Atəşgah" məbədinin bərpası, Qobustanın Dünya mədəni irs siyahısına salınması kimi layihələri də əhatə edir".

Mehriban Əliyeva bütün dünyanın baxışlarının zilləndiyi ən yüksək beynəlxalq tribunalarda bəlamıza çevrilən məsələdən də həyəcanla danışır: (2006-cı il)

"Bu gün Azərbaycanın ən böyük, ən ağırlı problemi Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllidir. Min il öncə olduğu kimi, bu gün də hər bir millətin qarşılaşa biləcəyi ən böyük haqsızlıq, ən böyük faciə təcavüz və torpağın işğalıdır. Azərbaycan xalqı artıq 17 ildir ki, belə bir haqsızlıqla üzləşmişdir. Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində torpaqlarımızın 20 faizi işğal altındadır. 20 mindən artıq insan həlak olmuş, 50 mindən çox adam yaralanmış və əlil olmuşdur. 1 milyondan artıq insan 10 ildən çoxdur ki, öz doğma torpağından didərgin düşərək, qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətində yaşayır. Azərbaycanlılar ermənilər tərəfindən soyqırma və etnik təmizləmə siyasətinə məruz qalmışlar. 1 milyondan çox soydaşımızın insan hüquqları tapdanmışdır. Bütün bəşəriyyətə qarşı tarixi bir cinayət olan Xocalı soyqırımı Azərbaycanın XX əsr tarixinin ən ağır faciəsidir".

Azərbaycanın birinci xanımı işğal olunmuş ərazilərdə qalan abidələrimizin taleyini də əsla unutmur (2005-ci il): "YUNESKO xətti ilə keçirilən tədbirlər çərçivəsində mənim bu məsələyə toxunmadığım bir dənə də olsun çıxışımı yada salmaq çətindir. Bütün mədəniyyət abidələrini sadalamaq, onların hamısının adını çəkmək qeyri-mümkündür. Bu böyük bir siyahıdır - münaqişə zonasında qalmış və talan olunmuş, məhv edilmiş muzeylər, arxeoloji, təbii abidələr. Erməni təcavüzkarlarının Azərbaycan torpaqlarının zəbt etdiyi beşdə bir hissəsində Azərbaycan mədəniyyətinin korifeyləri Üzeyir Hacıbəyovun və mədəniyyətinə aid abidələrin, Azıx mağarasının və s. abidələrin qaldığını qeyd etmək kifayətdir.

Lakin abidələr məsələsinə münaqişənin həlli məsələsinin hüddudundan kənarında baxıla bilməz. Bilirsiniz ki, bu münaqişə artıq 17 ildir davam edən böyük miqyası humanitar fəlakətə gətirib çıxarıb. Qeyd etmək istərdim ki, YUNESKO siyasi təşkilat, xüsusən də böhran vəziyyətində olan konkret abidələrin taleyi ilə məşğul ola bilən təşkilat deyil. YUNESKO-nun vəzifələri bir qədər başqadır, belə fikirləşirəm ki, bu beynəlxalq təşkilatın fəaliyyəti artıq münaqişə sonrası dövrdə xeyirli ola bilər". **Mehriban xanım bu barədə digər müsahibəsində bildirir:** "Həm YUNESKO, həm də İESKO qeyri-siyasi təsisatlardır. Ona görə də mənim hər iki təşkilatda fəaliyyətimin əsas tərkib hissəsi humanitar layihələrdir. Bu fəaliyyət mənim ölkə daxilində görməyə çalışdığım işlərə çox yaxındır. Eyni zamanda bu, beynəlxalq arenadır və mən orada öz ölkəmi təmsil edə bilərəm. Bu, müasir Azərbaycanı, onun çox dərin tarixi və mədəni köklərə malik olan xalqını göstərmək, bizim incəsənətin, musiqinin, ədəbiyyatın nailiyyətlərini bütün dünyaya çatdırmaq imkanındır".

Azərbaycanın tanınmış siyasi xadimi və ədibi Nəriman Nərimanov vaxtı ilə yazırdı ki, tarixə nəzər salsanız, yəni millətlərin barəsində oxusanız, yəqin edərsiniz ki, heç bir millət qılınc və tufənglə qabağa getməyibdir. Hansı millət ki, qabağa gedib tərəqqi edibdir, ancaq elmin gücünə xoşbəxt olubdur.

Bu məntiqli fikri sanki öz sözləri ilə təsdiq edən və əsaslandırın Mehriban xanım deyir: "Azərbaycanda saxlanılan tibbə dair 3 nadir əlyazma 2005-ci ilin iyulunda YUNESKO-nun Dünya Yaddaşı Proqramının Beynəlxalq registrinə daxil edilmişdir. Mən fərəh hissi ilə qeyd etmək istərdim ki, Dünya Yaddaşı Proqramına yalnız ayrı-ayrı dövlətlər və xalqlar üçün deyil, ümumilikdə bəşəriyyət üçün əhəmiyyət daşıyan yazılı abidələr daxil edilir və cəmiyyəti 20 nadir əlyazmanın daxil edildiyi bu proqramda artıq Azərbaycana məxsus 3 əlyazma da var... Tibb elminə aid olan 3 nadir əlyazmamıza YUNESKO tərəfindən bu cür yüksək qiymət verilməsi, onların qədim yazılı abidə olması ilə yanaşı, həm də orta əsrlərdə Azərbaycanda tibb elminin yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmasının göstəricisidir".

2007-ci ildə BMT-nin Cenevrədəki bölməsinin iqamətgahında "Azərbaycan otağı"nın açılışı zamanı xanım Əliyeva bildirmişdir ki, bu otağı yaratmaqla biz Vətənimizin kiçik bir hissəsini Millətlər Sarayına gətirməyə, öz zəngin mədəni və tarixi irsimizi, eləcə də ənənəvi incəsənətimizi nümayiş etdirməyə çalışdıq. Qədim vaxtlardan Azərbaycan Qərblə Şərqi nəinki coğrafi, həm də mənəvi baxımdan birləşdirmişdir. Arzu edirəm bu otaqda müzakirə olunacaq bütün məsələlər və problemlər dözümlülük və qarşılıqlı hörmət əsasında öz həllini tapsın və əminəm ki, tapacaqdır. Bu gün biz sülh və təhlükəsizliklə bağlı bir çox problemlər və çağırışlarla üzləşən dünyada yaşayırıq. Münaqişələr, beynəlxalq terrorçuluq, yoxsulluq, xəstəliklər insanların həyatına və daha yaxşı gələcəyə bəslənən ümidlərinə təhlükə olaraq qalır. Biz həmin çağırışlara birgə cavab verməliyik və gələcək nəsillər üçün daha yaxşı gələcəyi qorunmalıyıq.

Azərbaycan-ABŞ parlamentlərarası əlaqələr üzrə işçi qrupunun rəhbəri kimi iki ölkə arasındakı münasibətləri yüksək dəyərləndirən Mehriban xanım Əliyeva deyir: (Vaşinqton, 2006-cı il)

"Birləşmiş Ştatlar Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk ölkələrdən biri olmuşdur. Müstəqilliyimizin bərpasından sonra Azərbaycan ilə Birləşmiş Ştatlar arasındakı münasibətlər müxtəlif sahələrdə uğurla inkişaf etmişdir. ABŞ enerji layihələrimizdə bizim böyük tərəfdaşımızdır. Biz bir çox çətinliklərlə üzləşmişdik, lakin dünyada ən böyük enerji layihəsi hesab edilən Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinin çəkilmə "

Azərbaycan antiterror koalisiyasının üzvüdür və əsgərlərimiz amerikalı həmkarları ilə çiyin-çiyinə sülhün bərqərar olması naminə İraq, Əfqanıstan və Kosovoda qulluq edirlər. Biz eyni zamanda siyasi islahatlar, demokratiyanın inkişafı və insan hüquqlarının qorunması sahəsində də Birləşmiş Ştatlarla əməkdaşlıq edirik".

2007-ci ildə Mehriban Əliyevanın təsis etdiyi Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondunun ərəsəyə gətirdiyi "Muğam" jurnalının ilk nömrəsinin və "Muğam-Antologiya" layihəsi çərçivəsində çap olunmuş Səfiyyəddin Urməvinin "Şərəfiyyə risaləsi" və "Kitabül-ədvar", habelə Fətullah Şirvaninin "Musiqi məcəlləsi" əsərlərinin təqdimat mərasimində birinci xanım ilk öncə tədbir iştirakçılarını təbrik edib məlumatlandırdı ki, həmin vaxtlar paytaxtımızda bədii gimnastika üzrə 23-cü Avropa çempionatı uğurla keçmiş və Azərbaycan idmançıları bu yarışlarda çox yüksək nailiyyətlər əldə etmiş, yığma komandamız bürünc medal qazanmış, gimnastımız Aliyyə Qarayeva isə qızıl medala layiq görülərək, Avropa çempionu olmuşdur. Bu gün bizim ölkəmiz bədii gimnastika üzrə dünyanın artıq 5 aparıcı dövləti arasındadır. Mehriban xanım onu da əlavə etdi ki, Qobustan dövlət tarixi-bədii qoruğu YUNESKO-nun Dünya Mədəni İrs siyahısına salınmışdır. Bu o deməkdir ki, Qobustan təkcə Azərbaycan üçün yox, bütün bəşəriyyət üçün çox əhəmiyyətli, çox dəyərli tarixi və mədəni abidədir". Digər müsahibəsində birinci xanım bir daha qeyd edir ki, kökünü qədim əsrlərdən, Qobustanın qayaüstü rəsmlərindən götürən Azərbaycan təsviri sənəti bu gün öz professional dəyəri və bədii tutumu baxımından müasir dünyada ən yüksək yerə layiqdir. Bu da öz növbəsində Azərbaycanın zəngin tarixinin, mədəni-mənəvi köklərinin, ənənələrinin dərinliyinin, Azərbaycanın odlar yurdu, nur və işıq diyarı olmasının ən gözəl sübutudur.

"Bizim ölkədə - Azərbaycan ailə dəyərlərinə qədimdən çox böyük ehtiramla yanaşırlar. Yaşlılara hörmət, kiçiklərə qayğı nəsildən-nəslə keçən gözəl ənənələrdir". "Düşünürəm ki, bütövlükdə xalqın və ayrı-ayrı insanların xoşbəxtliyi və firavanlığı kimi məqsədləri rəhbər tutmaq ictimai xadimin fəaliyyətini daha da

zənginləşdirir. Məni vətəndaşlarımızın rifahı naminə fəal işləməyə ruhlandırın məhz bu məqsədlərdir. Xeyirxah işlər görəndə nə vaxtını, nə də qüvvəni əsirgəmirsən. Hesab edirəm ki, siyasətlə və ictimai fəaliyyətlə məşğul olan insanlar üçün humanist dəyərlər və ideallar birinci yerdə də- yanmalıdır. Biz təşəbbüs və qərarlarımızı ən yüksək insanpərvərlik meyarları ilə ölçməliyik, xalqın firavanlığına, insanların həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına çalışmalıyıq" deyən ölkə başçımızın ömür-gün yoldaşının bu saf məfkurəsi, təmiz əqidəsi doğrudan da onu tək öz xalqına deyil, milyonlarla insana sevdirdir.

"Xeyriyyəçiliyin çox ehtimal ki, zərdüstülük dövrünə gedib çıxan təzahürləri əsrlər boyu müqəddəs sayılaraq, ehtiram bəslənən bir mənəvi-əxlaqi kodekslə bağlıdır: "Xoş söz, xoş niyyət, xeyirxah əməl". Şəfqət, başqasının halına yanmaq, xeyirxah işlər görməyə çalışmaq, qonaqpərvərlik və səxavət kimi keyfiyyətlər həmişə Azərbaycan xalqının ən mühüm həyatı dəyərləri olmuş və indi də belədir" - bunları da Mehriban xanım deyir və əlavə edir: "XIX əsrin axırları-XX əsrin əvvəllərində bu tarixi - mədəni və mənəvi təməl üzərində Azərbaycanda filantopiyanın bir növü olan mesenatlıq geniş vüsət almağa başlamışdı. (Müxbirlə söhbət zamanı Hacı Zeynalabdin Tağıyevin, Musa Nağıyevin adı hörmətlə çəkilir). Olduqca qənaətcil sahibkarlar kimi tanınmış bu insanlar cəmiyyətin rifahı naminə - maarif və təhsilə, mədəniyyət və incəsənətin inkişafına, mülki tikinti işlərinə küllü məbləğdə vəsait sərf etmişlər. Gövhər xanım Qacar, Həmidə xanım Cavanşir, Nigar xanım Şıxlinskaya və digərlərinin yaratdığı çoxsaylı qadın xeyriyyə cəmiyyətləri çox böyük işlər görmüşdür".

Mehriban xanım Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları və Heydər Əliyev Fondunun rəhbəri kimi işə başladığı andan Azərbaycan xalqının milli musiqisi, xüsusilə muğamatın dünyada geniş tanınılması məsələsi həmişə onun diqqət mərkəzində olmuşdur.

2009-cu ildə "Muğam aləmi" beynəlxalq festivalı çərçivəsində beynəlxalq elmi simpoziumunu yada salaq. Xanım Əliyeva çıxışında demişdir ki, biz azərbaycanlılar hamımız haqlı olaraq öz doğma muğamlarımızla fəxr edirik. Qərblə Şərq arasında, Böyük İpək yolu üstündə yerləşən Azərbaycan sivilizasiyaların qovuşduğu bir məkanda əsrlər boyu öz mədəniyyətini formalaşdırmışdır. Bəzi dövrlərdə biz müxtəlif imperiyaların daxilində yaşasaq da, dinimiz, milli dəyərlərimiz, dilimiz, mədəniyyətimiz bizi bir xalq kimi, millət kimi qoruyub saxlamışdır. Muğam Azərbaycan xalqına xas, olan ən gözəl xüsusiyyətlərin daşıyıcısıdır. Torpağa, köklərə bağlılıq, vətənpərvərlik, milli ləyaqət hissi, qonaqpərvərlik, xeyirxahlıq, mərhəmət, emosional zənginlik - bütün bu hisslər muğam fəlsəfəsinin əsasında. Odur ki, desəm, muğam gözəlliyin və məhəbbətin rəmzidir, səhv etməzəm. Bu gün biz tarixə nəzər salsaq görürük ki, Azərbaycanın musiqi mədəniyyətində elə bir janr yoxdur ki, orada muğamın təsirini görməyək. Balet, opera, estrada, mahnı janrı, caz - hamısında biz muğamla sintezi, muğamın təsirini hiss edə bilirik.

"Bizim ən böyük sərvətimiz bizim mədəni irsimizdir. Bizim ədəbiyyatımız, poeziyamız, musiqimiz, təkrarsız, nadir xalçaçılıq məktəbimiz, təsviri sənətimiz, memarlıq abidələrimizdir. Bu mədəni irs bizi millət kimi qoruyub saxlayır. Bu gün bu mədəniyyəti qorumaq, saxlamaq, təbliğ etmək hər birimizin mənəvi borcudur" deyən Azərbaycanın birinci xanımının bu nəsihətamiz sözləri hər bir ləyaqətli soy- daşımızın milli məfkurəsinin əsasını təşkil edir və etməlidir.

Mehriban xanım Əliyeva xarici ölkələrə səfəri zamanı müstəqilliyimizin bərpasına uzanan çətin, lakin şərəfli yollardan bəhs edir: "Azərbaycan uğrunda əsrlər boyu mübarizələr aparılmışdır. Baxmayaraq ki, müxtəlif dövrlərdə Azərbaycan müxtəlif imperiyaların tərkib hissəsi olub, xalqımız öz tarixini, mədəniyyətini, dilini qoruyub saxlayaraq milli mənliyini itirməmişdir... 1918-ci ildə yaradılmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Şərqi ilk demokratik parlament respublikası olmuşdur. Həmin il, həmin dövr Azərbaycan müsəlman dünyası, müsəlman Şərqi üçün əsl mayaka çevrilmişdir. Müsəlman qızları üçün ilk dünyəvi məktəb açılmışdır, Azərbaycan qadınları səsvermə hüququnu qazanmışdır, Şərqi ilk operası və baleti yazılmışdır. Lakin əfsuslar olsun ki, Xalq Cümhuriyyətinin ömrü cəmi 23 ay çəkdi. Respublika çox ciddi geosiyasi problem və amillərlə üzləşdi. Bu amillərin sırasında Bakı neftinə olan marağın artması da çox böyük rol oynayırdı. Nəticədə ölkəmiz müstəqilliyini itirdi və hərbi intervensiya yolu ilə Azərbaycanda sovet hakimiyyəti quruldu. 70 ildən çox sürən bu dövrdə xalqımız sovet rejiminin sərt qanunları ilə üzləşdi. Lakin buna baxmayaraq, həmin illərdə Azərbaycanın iqtisadi potensialı formalaşdı, savadsızlıq tamamilə ləğv olundu, təhsil şəbəkəsi yarandı, universitetlər açıldı, Milli Elmlər Akademiyası fəaliyyətə başladı. Bütün bu illərdə Azərbaycan xalqı müstəqillik arzusu ilə yaşayırdı. Nəhayət, 1991-ci ildə Azərbaycan xalqı öz taleyinin, öz torpağının, öz ölkəsinin sahibinə çevrildi".

Xanım Əliyevanın bu son dərəcə qiymətli fikirləri böyük şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin "Bayraq" şerini yada salır. Əlbəttə ki, şeirdəki bu misralar ruhumuza qol-qanad verib onu səmələrə uçaldır:

**Üçrəngli bayrağın kölgəsində mən,
Qaraca torpağı Vətən görmüşəm.
Zəfər güllərini dövrü-qədimdən**

**Bayraq işığında bitən görmüşəm.
Bayraq mənüyümdür, bayraq kimliyim,
Bayraq - öz yurdumda öz hakimüyüm.**

Ötən il ölkəmizin zəngin və bənzərsiz təbiətini əks etdirən "Azərbaycan" nəşrinin təqdimatı oldu. Çıxış edən xanım Əliyeva ürəklərimizin dərinliklərində məskən salan həssas və zərif duyğulara toxunub dedi: "Mən dəhi Heydər Əliyevin bir kəlamını xatırlamaq istədim: "Mən fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam". Çox sadə, adi bir kəlmədir. Lakin doğma torpağına sonsuz qədər bağlı olan, Vətən yolunda ömrünü və canını qurban verən, bu yolda bir an da olsun belə əyilməyən insanın, böyük şəxsiyyətin dilindən çıxmış bu kəlmə artıq tarixə yazılıb. Mənim arzum odur ki, bu kitabı vərəqləyən hər bir; azərbaycanlı ürəyində məhz bu kəlamı söyləsin: "Mən fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam".

Mehriban xanımın azərbaycançılıq məfkurəsinə xidmət edən bütün fəaliyyəti öz doğma xalqının böyük etiramını qazanıb. Onun həyata keçirdiyi çoxsaylı işlər istər öz dövlətimiz, istərsə də xarici ölkələr tərəfindən ən ali mükafatlarla qiymətləndirilib. Bu qədər zəhmət və əməyin müqabilində həm zahirən, həm də daxilən gözəl olan Mehriban xanım barədə bir sual məni tez-tez düşündürür: Onda bu fədakarlıq, insanpərvərlik, qayğıkeşlik haradan qaynaqlanır? Və sualıma xanım Əliyeva müsahibələrində cavab verir: "Mənim anam ağılasız dərəcədə gözəl qadın olub. O, istənilən yerə daxil olan zaman hamı qeyri-ixtiyari dönüb ona baxardı. O hədsiz dərəcədə mehriban və kifayət qədər qapalı qadın idi. Anam Azərbaycanda ilk qadın - professor, şərqsünəslıq üzrə elmlər namizədi idi. Görünür o, məndə yüksək məsuliyyət hissini formalaşdırmağı bacarıb... Aida xanım unudulmaz bir şəxsiyyət idi. O, qısa, amma çox parlaq və xoşbəxt həyat yaşamışdır. Azərbaycan qadınına xas olan ən gözəl xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirmişdi. Yüksək savadlı, ziyalı, vətənpərvər, prinsiplial bir alim, eyni zamanda çox zərif, çox gözəl, bütün sevgisini ailəsinə bağışlayan, hər zaman ürəkdən kömək göstərməyə hazır olan bir qadın idi".

Bu munis xatirələrdəki bir cümləni yenidən təkrarlayıram: "Görünür o, məndə yüksək məsuliyyət hissini formalaşdırmağı bacarıb". Artıq bu məqaləmdə əlavə heç nə yazmaq istəmirəm. Düşüncələrimi isə böyük qürur hissi ilə türk dünyasının unudulmaz oğlu Mustafa Kamal Atatürkün sözləri ilə bitirirəm: "Buna inanmaq lazımdır ki, dünya üzərində gördüyümüz hər şey qadının əsəridir. Böyük uğurlar qiymətli anaların böyütdükləri övladların əməllərinin bəhrəsidir".

Reyhan Mirzəzadə,
publisist-politoloq

"Azad Azərbaycan".-2011.-5 oktyabr.-N 143.-S.3.

Milli ideologiya və azərbaycançılıq məfkurəsi

İbrahim Əliyev

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayı dünya azərbaycanlılarının vahid ideya ətrafında birləşməsinin yeni mərhələsini bir daha təsdiq etdi. Belə bir zamanda, Azərbaycan cəmiyyətinin milli dövlət ideologiyasının əsasında dayanan "azərbaycançılıq məfkurəsi"nin daha çox araşdırılmasına, onun müxtəlif cəhətlərinə aydınlıq gətirilməsinə, müasir inkişafı ilə bağlı onda baş verən inkişaf meyillərinin tədqiq edilərək elmi və praktik əsaslandırılmasına ehtiyac vardır. "Azərbaycançılıq məfkurəsi"ndən danışarkən ilk əvvəl prezident İlham Əliyevin qurultayda azərbaycanlıların başlıca keyfiyyətlərindən biri haqqında dediyi fikri xatırlatmaq istərdim: "Bizim milli dəyərlərə bağlılığımız Azərbaycan xalqının iradəsinin əlamətidir" (1).

İnsan iki başlanğıc üzərində təşəkkül tapmışdır. Onlardan biri maddi, digəri mənəvi başlanğıcdır. Onun maddi təməli bioloji varlıq olaraq maddi ehtiyacları ilə bağlıdır, mənəviyyat - şüur, düşüncə, mənəvi aləm, təfəkkür, dünyagörüşü, dəyərlər sistemi ilə sıx bağlıdır. Bəşər övladını digər canlı aləmdən fərqləndirən şüur və onun bazasında qərar tutan mənəviyyat onun varlığının və münasibətlər sisteminin bütün mərhələlərində özünü göstərir, özü-özlüyündə olmalı olan bir reallıq kimi qəbul edilir. Cəmiyyət fərdlərin toplusu olaraq özünün mənəvi dünyasına, onu birləşdirən ideyaya malik olur. Müasir ictimai inkişaf mərhələsində siyasi sistemə malik yetkin cəmiyyətlərin vacib atributlarından biri ideologiyanın olmasıdır. Bütün deyilənləri nəzərə alaraq, əminliklə demək lazımdır ki, özünün siyasi strukturuna malik olan hər bir cəmiyyətin, onun birliyinin əsasında dayanan ideoloji platformanın olması labüddür. Buna görə də, imperiya asılılığından qopub ayrılmış və müstəqil dövlətçiliyini əldə edərək bu yolda quruculuq işlərini həyata keçirən bir cəmiyyətin onun birliyini təmin edən, onu həyata keçirdiyi tələklü işlərdə səfərbər edən, onu dünya səviyyəsində vacib əlamətlərə və keyfiyyətə malik bir sosisium olduğunu təsdiq edən ideyaya ehtiyacı vardır. Düzdür, bu ideya həmin cəmiyyəti təşkil edən xalqın və onun tərkib hissəsi olan millətlərin varlığından irəli gələn əlamət və keyfiyyətlərə söykənir. Lakin, onun istiqamətləndirilməsi, elmi və praktik cəhətdən əsaslandırılması, cəmiyyətin vahid məfkurəsinə çevrilməsi diqqət və qayğı, məqsədyönlü iş tələb edir. Bu işi isə hadisə və proseslərin təbii axarına buraxmaq, özünü haqlı sayaraq onların öz-özünə nizama düşəcəyinə ümid etmək yanlışdır və özünün arzuolunmaz nəticələri ilə təhlükəlidir. Unutmaq olmaz ki, cəmiyyətin əqidə birliyi, ümumi ideologiya üzərində qərar tutması müstəqil dövlətin bütün başqa cəhətləri və atributları kimi son dərəcə vacibdir.

Təsədüfi deyildir ki, milli ideologiyanın olması zərurəti müstəqil dövlətin yarandığı andan daha kəskin şəkildə özünü büruzə vermiş, onun haqqında müxtəlif səviyyələrdə diskussiya başlamışdır. Belə bir ziddiyyətin olması, ideoloji istinad nöqtəsinin axtarılması yenidən müstəqillik yoluna qədəm qoymuş bir xalq, bir cəmiyyət üçün zəruri bir haldır. Uzun müddət böyük imperiyanın tərkibində mövcud olan həmin xalq milli ruhun təsiri altında, onun ideallarına instinktiv olaraq istiqamətləndiyi zamanlar onun daha mükəmməl, daha konkret formasında tələb olunacağını çox da aydın hiss etmirdi. Konkret olaraq, Azərbaycanın timsalında praktika dövlətçiliyin atributlarından biri kimi milli ideologiyanın olmasının zərurliyini sübut etmişdir.

Müasir dövrimüzdə, bu, milli ideologiya adlanır. Qeyd etmək vacibdir ki, tarixin bütün zamanlarında mövcud olmuş dövlətlərin bir siyasi qurum olaraq kökündə konkret ideya dayanmışdır və onun tərkibində etnik mənsubiyyət amili həmişə ən vacib amillər sırasında olmuşdur. Milli ideologiya isə son yüzilliklər dövründə müasir dövlətçiliyin ideoloji tərəfinin ifadəsi kimi təzahür edir.

Müasir Azərbaycan dövlətinin milli ruhunun əsasını "azərbaycançılıq məfkurəsi" təşkil edir. Milli ideyanın formalaşması, Azərbaycanın milli hərəkatının təşəkkülü və inkişafı ilə sıx şəkildə bağlıdır və uzun bir tarixi yol keçmişdir. Milli hərəkat milli ideya əsasında formalaşır. Bu ideyanın mükəmməlliyi onun ətrafında gedən milli hərəkatın vüsətini və son nəticədə uğurunu müəyyən edir.

Milli ideologiyanın müasir anlamda formalaşması hazırda mövcud olan nəzəriyyələrdə millətlərin təşəkkülü ilə əlaqələndirilir ki, o da kapitalist münasibətlərinin inkişafı, ölkədə vahid iqtisadi məkanın və uyğun olaraq, ümumi daxili bazarın yaranması, vahid dil, din, mədəni-mənəvi əlamətlərin olmasını tələb edir. Marksizm klassiklərinin formalaşdırdıqları bu tərifin nə dərəcədə həqiqətə uyğun olub-olmaması daha böyük bir diskussiyanın mövzudur. Lakin, bütün hallarda özünün dövlətini yaratmış cəmiyyətin öz mənəvi-ideoloji fundamentinə malik olması labüddür və bu əlamət təmin edilmədən həmin cəmiyyətin müstəqil bir qüvvə kimi çıxış etməsi və öz siyasi qurumuna malik olması qeyri-mümkündür. Özünün məxsusi hüquqlarını dərk edən, siyasi müstəqilliyini əldə etməyə can atan hər bir etnos bu yolda deyilən mərhələləri keçməli, özündə deyilən keyfiyyətləri formalaşdırmalıdır. Milli özünüdərk prosesi xalqların yaşamış olduqları milli hərəkatdan keçir. Orta əsrlərin məhdudiyət buxovlarının qırılması və yeni ictimai-iqtisadi münasibətlər bazasında millətlərin formalaşması, görünür, vacib bir mərhələ olaraq, onun nə dərəcədə tam və mükəmməl keçilməsindən,

maneələrin təsirindən asılı olaraq, onların inkişaf səviyyəsini müəyyənləşdirir. Tarixdən məlum olduğu kimi, Avropada XV-XVI əsrlərdən etibarən dövlətlərin təşkilatının kökündə milli əlamət ön mövqeyə çıxır və bu proses heç də asanlıqla baş vermir. Dövlətlər orta əsrlərin dini ideologiyasından xilas olması və milli zəmində yenidən formalaşması üçün əzablı proseslərdən və xüsusilə, uzun illər davam edən qanlı müharibələr mərhələsindən keçmişlər. Milli mənləyin ön plana çıxması, özünü dövlətlərin mahiyyətində vacib element kimi təsdiq etməsi üçün tarixin sınağından keçməsi qanunauyğunluqdur. Dövlətlərin tarixinə nəzər salarkən müşahidə etmək olar ki, milli hərəkəti intensiv olan xalqlar müasir dövrdə dövlətçiliklərinin daha mükəmməlliyi ilə fərqlənirlər.

Tarixə istinadən Azərbaycanın qədim dövlətçilik ənənələrinə malik olduğu təsdiq edilmiş və hamı tərəfindən qəbul edilmişdir. Lakin tarixi inkişafın müxtəlif mərhələlərində dövlətlərin mövcudluq amilləri qismən fərqli olmuşdur. Şübhəsiz, onların hər birində etnik mənsubiyyət amili kifayət qədər güclü təsirə malik olmuşdur. Lakin, tarixin yeni dövründə ictimai-iqtisadi inkişafın xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq, milli konsolidasiya prosesləri yeni səviyyəyə yüksələrək özünü milli maraqlarda, daxili münasibətlər sistemində, dövlətlər və xalqlararası münasibətlərdə, mədəniyyətdə daha aydın şəkildə büruzə verir. Xüsusən, yeni ərazilərin ələ keçirilməsi uğrunda mübarizənin kəskinləşdiyi şəraitdə xalqların əsarət altına alınması və ərazilərinin böyük dövlətlərin müstəmləkələrinə çevirməsi şəraitində milli özünüdərk, milli mənsubiyyətin önəmli amilə çevrilməsi, dövlətlərarası münaqişələrin və müharibələrin, millətlərarası münaqişə və müharibə kimi dərk edilməsi milli prosesləri son dərəcə aktuallaşdırır. Çox halda isə xalqların, onları təşkil edən etnosların inkişaf səviyyəsi, onların nəyə layiq olub-olmaması məsələsi milli özünüdərk səviyyəsi ilə ölçülməyə başlayır.

Milli özünüdərk prosesində müstəsna rola malik olan amillərdən biri də güclü dövlətlərin müstəmləkə əsarətinə qarşı əzizlən xalqların güclü müqavimət hərəkətinin başlanması və genişlənməsi idi.

Tarixin yeni dövrünün başladığı XVI-XVII əsrlərdən etibarən milli dövlətçiliyin təşəkkülü və milli dövlətlərin yaranması uğrunda mübarizə bütün sonrakı tarixi dövrü bütövlükdə əhatə edərək müasir dövrümüzdə qədər gəlib çıxmışdır. Milli dövlətin bu və ya digər ölkədə təşəkkül tapması üçün onun əsasını təşkil edən amillərin təmin edilməsi həyati əhəmiyyət kəsb edir. Təkcə bu gün deyil, elə müasir demokratik dövlətçiliyin formalaşdığı dövrlərdən bu həyati amillərdən biri də yaranan dövlətin birləşdirici amillərindən biri olan milli ideyanın olması idi. Təsadüfi deyildir ki, özlərindən başqa dövlətlərin yaranmasını istəməyən iri dövlətlər müstəqilliyə can atan ölkələrdə əngəlləməyə çalışdıqları proseslərdən biri də həmin ölkədə milli hərəkətin formalaşmasına mane olmaq, milli özünüdərk prosesini ləngitmək, əhalini səfərbər edə bilən, onu vahid ideya ətrafında birləşdirə bilən hərəkətin qarşısını almaq idi. Maraqlıdır ki, əksər hallarda həmin prosesin qarşısını almağa can atan hakim dövlətlər asılı xalqın milli dirçəlişinə qarşı mübarizədə istifadə etdiyi vasitələrdən biri, həmin keyfiyyətlərin o xalqa xas olmadığını sübut etmək, onun milli mənlə şüurunun aşağı olduğunu, siyasi iradəyə malik olmadığını, mədəniyyətinin geridə qaldığını sübuta yetirməyə cəhd etmək idi. Lakin, onların bu iş üçün dəridən-qabıqdan çıxmaları, ona külli miqdarda vəsait və güc sərf etmələri onların tələq etmək istədikləri fikirlərin yalançı olduğunun birinci sübutudur.

Müasir Azərbaycan demokratik dövlətçiliyinin reallaşması 1918-1920-ci illərdə mövcud olmuş Azərbaycan Demokratik Respublikasının adı ilə bağlıdır. Lakin, bu dövlətin yaranması, qeyd olunduğu kimi, az bir zamanda başa gələn məsələ deyildi və uzun illər davam edən ictimai, iqtisadi, siyasi və mədəni proseslərin məntiqi nəticəsi idi. Həmin prosesin vacib cəhətləri sırasına müasir demokratik dövlətçiliyin atributlarından olan milli demokratik hərəkətin formalaşması və yüksəlişi, milli özünüdərk prosesinin məlum həddə gəlib çıxması, ideoloji durumda milli cəhətin digər əlamətləri üstələyərək, daha böyük əhəmiyyət kəsb etməsi idi.

Ümumiyyətlə, insanların və onların yaratmış olduqları cəmiyyətlərin həyatında, düşüncə tərzində, mənəvi aləmində dini və etnik mənsubiyyət amilləri həmişə əhəmiyyətli rol oynamışdır. Lakin, ictimai-iqtisadi quruluşun inkişaf səviyyəsindən, məzmunundan və zamanından asılı olaraq dövlətin ideoloji aurasında onların nisbəti daim dəyişmiş, müasirliyə doğru gəldikcə milli əlamət daha çox önəm kəsb edərək, başlıca müəyyənləşdirici amillər sırasına daxil olmuşdur. Yeni dövrün bütün dövlətlərində milli əlamətlər, milli maraqlar, milli təsir dairələri həm ölkələrin daxili siyasətində, həm də beynəlxalq münasibətlər sistemində vacib amil kimi çıxış edir.

Müstəqilliyə qədəm qoymuş yeni dövlətlər, o cümlədən Azərbaycan Respublikası, bu reallığı nəzərə almaya bilməzdi. Bu mənada, milli ideyanın keçdiyi təkamül yoluna diqqət yetirmək əhəmiyyət kəsb edir.

Bütövlükdə Azərbaycan xalqının tarixində onun mənəviyyətinin, varlığının təmsil olunmasında zəruri olan bir çox məqamlar daim bu və ya digər qüvvələr tərəfindən müxtəlif xarakterli hücumlara məruz qalır, saxtalaşdırılır, əhəmiyyətinin aşağı salınmasına cəhdlər edilir. Ən birinci hədəflər Azərbaycanın tarixinin qədimliyi, onun məsud olduğu torpaqlara tarixən bağlılığı məsələləridir. Bu məsələlər o qədər dolaşdırılmışdır ki, bəzən haqqın harada, yalanın harada olmasını da müəyyən etmək çətin olur. Onların sırasına millətin etnogenezi, dini, məskunlaşdığı ərazilər, miqrasiyası və bu kimi vacib məsələlər daxildir. Çox zaman

Azərbaycan xalqının adı, onun etnik tərkibi, hətta "Azərbaycan" sözünün özü diskussiya obyektinə çevrilir, onun bugünkü haqqının aşağı salınması üçün dəlil kimi istifadə olunur.

Azərbaycan xalqının tarixinin sonrakı mərhələlərində hadisə və proseslərin daim saxtalaşdırılmasına olan cəhdlər fasiləsiz olaraq davam etmiş, hazırkı dövrdə də davam edir. Onların hər birinin araşdırılması, üzərlərinə dönə-dönə qayıdılması, hər bir məsələdə həqiqətin təsdiq edilməsi istiqamətində işlərin aparılması zəruridir. Azərbaycan alimləri bu istiqamətdə daim fəaliyyət göstərir, xalqın, dövlətin həqiqi tarixinin işlənməsi və dünya miqyasına çıxarılması istiqamətində çalışırlar. Lakin unutmamaq olmur ki, bu işdə fasilə vermək, arxayınlaşmaq öz ağır nəticələri ilə təhlükəlidir. Çünki əksər hallarda kənar qüvvələrin bizim tariximizə müraciət etməsinin arxasında məkrli maraqlar və bu regionda həmin maraqları təyin etməyə yönəlmiş konkret planlar dayanır.

Azərbaycanda milli demokratik hərəkatının başlanması XIX əsrin II yarısına təsadüf edir. Həmin dövrə qədər Azərbaycan xalqı öz tarixində ən ağırlı dövrünü yaşamış, zəifləyərək öz dövlətçiliyini itirmişdir. XVIII əsrin ortalarında ölkənin xanlıqlara parçalanması onun dövlətçiliyini zərbə altında qoyan son amil oldu. Nəticədə, feodal dövlətləri arasında gedən daxili müharibələrdən son dərəcə zəifləmiş Azərbaycan XIX əsrin birinci rübündə qonşu dövlətlərin işğalına məruz qalır və onların arasında bölüşdürülür. Bundan sonra Azərbaycanı öz aralarında bölüşdürən hər iki imperiyada ona qarşı yeridilən siyasət onun milli ruhunun sındırılmasına, milli ideyanın dirçəlməsinin qarşısının alınmasına istiqamətlənmişdi. Xaraktercə bir-birindən köklü şəkildə fərqlənən iki imperiya tərkibinə düşmüş Azərbaycanda ictimai- iqtisadi, siyasi, mədəni proseslər fərqli qaydada inkişaf edərək, bu fərqi daha da dərinləşdirirdi.

Xüsusən, Rusiya ictimai mühitinə düşmüş Şimali Azərbaycanda metropolianın iradəsindən asılı olmayaraq, Avropa üçün xarakterik olan proseslər buraya da nüfuz etməyə başlayır. Avropa- qərb mühitinin Şimali Azərbaycana gətirdiyi yeniliklərdən biri məhz yeni demokratik ənənələrin Azərbaycan mühitinə nüfuz etməsi nəticəsində gələcəkdə yaranacaq milli demokratik dövlətçiliyin yaranması üçün zəruri olan milli mənəvi mühitin zəmininin təşəkkülü idi.

Əhalisinin böyük əksəriyyətini azərbaycanlıların təşkil etdiyi Cənubi Qafqazın işğalından sonra Rusiya imperiyasının bu ərazidə həyata keçirdiyi siyasətin başlıca məqsədi əhalinin siyasi iradəsini qırmaq, milli ruhun dirçəlməsinə əngəl yaratmaq, milləti səfərbər edə bilən və onu öz ətrafında birləşdirə biləcək ideyanın dirçəlişinə imkan verməmək, xalqın öndə gedən və milli ideyanı formalaşdırma biləcəyi elitanı və ziyalıları məhv etmək idi. Bütün sahələrdə həyata keçirilən tədbirlərdə bu məqsədi müşahidə etməmək mümkün deyildir. Cənubi Qafqazda tətbiq edilən idarə sistemlərinin mahiyyəti, inzibati bölgü, həyatın müxtəlif sahələrini əhatə edən islahatlarda imperiya hakimiyyətinin istəkləri özünü əks etdirir.

Milli ziyalılara münasibətdə çarizmin yeridiyi siyasət açıq-aşkar düşmənçilik xarakteri daşıyırdı. Onlar hakimiyyət strukturlarına yaxın buraxılmır, onların şərq yönümündə aldıkları təhsil tanınmır, özləri isə hər addımda təqib edilirdilər. XIX əsrin II yarısında Rusiyanın nüfuzlu ali məktəblərində təhsil almış Azərbaycanlı ziyalılar ən yaxşı halda ibtidai sinif müəllimi kimi fəaliyyət göstərirdilər.

Rusiyaya birləşdirildəndən sonra az-çox mövcud olan müsəlman məktəbləri öz kökündən məhrum edilir və taleyi ixtiyarına buraxılır. Çox ləng templə yaranan dünyəvi rus məktəbləri isə imperiyanın maraqlarına uyğun, məhdud sayda kadr hazırlayır. Həmin məktəblərə azərbaycanlıların buraxılmasına müxtəlif maneələr qoyulur (2, s. 346-348).

Belə çətin vəziyyətdə olmasına baxmayaraq, Şimali Azərbaycan imperiyanın arzuladığı itaətkar əraziyə çevrilmədi. Onun işğalının ilk günlərindən işğalçı-müstəmləkə rejiminə qarşı müqavimət hərəkatı Rusiyanı tez-tez taktikasını dəyişməyə vadar edirdi. Gəncə xanlığı, Bakı xanlığı, Quba xanlığının göstərdiyi müqavimət, XIX əsrin 20-30-cu illərində müstəmləkə rejiminə qarşı baş vermiş üsyanlar imperiyanın ağılıq arzularının heç də asanlıqla başa gəlməyəcəyindən xəbər verirdi. İlk vaxtlar Cənubi Qafqazın müsəlman bəy və ağalarının bütün hüquqların əlindən almağa cəhd etsə də, sonradan bunun imperiya hakimiyyəti üçün təhlükəli olduğunu dərk edərək, onların mülklərini qismən özlərinə qaytarmağa, onların zadəgan hüququnu təsdiq etməyə məcbur olmuşdur. Əhalini itaətdə saxlamaq üçün Çar Rusiyası müxtəlif aldadıcı vasitələrdən istifadə etmişdir. Lakin, hər bir güzəştdə əsas diqqət ona yönəlmişdi ki, müsəlman ziyalıların rus ağılığına loyallıq münasibəti təmin edilsin (2, s. 106-118).

Hakimiyyətin bütün səylərinə baxmayaraq, Cənubi Qafqazın ziyalıları yeni ictimai-siyasi mühitin xüsusiyyətlərini mənimsəyərək, milli ruhun dirçəlməsi üçün fəaliyyət göstərməyə özlərində güc tapa bilirlər. Rusiyanın özündə həyata keçirilən burjuva xarakterli demokratik islahatlarda müsəlman əhalisi imperiyanın hər yerində, o cümlədən Cənubi Qafqazda, mümkün qədər dəyişikliklərdən kənar qoyulur. Lakin, belə məhdudiyətlərin ciddi cəhdlə qorunmasına baxmayaraq, hakimiyyət reallıqlarla barışmağa və müəyyən güzəştlərə getməyə məcbur olurdu. XIX əsrin II yarısında Azərbaycanda tətbiq edilən məhkəmə, aqrar, şəhər islahatına və digər islahatlarda qoyulmuş məhdudiyətləri yaranmış real vəziyyətin təsiri altında qismən yumşaltmağa məcbur olmuşdular.

1906-cı ildə hakimiyyətin səylərinə baxmayaraq, Rusiya Dövlət Dumalarına azərbaycanlı deputatlar seçilmişdilər. Düzdür, artıq III və IV Dövlət Dumalarında onların sayı 1 nəfərə endirilsə də, səsləri daim eşidilirdi və hakimiyyəti narahat edirdi (3, s. 158). Bu mənada, tarixçilərimizin milli hərəkatın səciyyəvi cəhəti barədə fikirlərini qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycan millətinin təşəkkülü prosesi rus müstəmləkəçilərinin sərt milli və sosial zülmü şəraitində başlamış və getmişdir, bu vəziyyət Azərbaycanda kapitalist münasibətlərində də öz izini qoymuşdur (4, c. 25).

Milli-demokratik hərəkatın belə ağır şəraitdə formalaşması özünü, şübhəsiz onun nisbətən zəifliyində göstərməyə bilməzdi. Rusiya imperiyası çərçivəsində yaşayan xristian xalqlarının malik olduğu şərait azərbaycanlılarda olsaydı yəqin ki, o, kəmiyyət və keyfiyyət cəhətdən daha əhəmiyyətli göstəricilərə malik olar, daha böyük nailiyyətlər qazana bilərdi. Rusiya hakimiyyəti, onun təbliğat maşını azərbaycanlıların geridə qalması, milli düşüncəyə malik olmamasını geniş təbliğ etsələr də, həqiqətdə bunun düzgün olmadığını başa düşür, onun imperiya hakimiyyəti üçün təhlükə yaradacağını hiss edir, uyğun olaraq onun qarşısının alınmasına böyük güc və enerji sərf edirdilər.

XX əsrin əvvəllərində Qafqaz canişini İ. Vorontsov-Daşkovun Cənubi Qafqazın haqqında paytaxta göndərdiyi hesabatında bildirilirdi, burada hakimiyyət üçün təhlükəni yalnız azərbaycanlı əhalisi yarada bilər (5, c. 9).

Digər tərəfdən, azərbaycanlıların öz milli tələblərində ilk vaxtlar, xüsusən bütün Rusiya imperiyası ərazisində ictimai-siyasi proseslərin son dərəcə aktivləşdiyi XX əsrin əvvəllərində çox da dərinə getməmələrinin və siyasi müstəqillik məsələlərini irəli sürməmələrinin səbəblərindən biri obyektiv səbəblər üzündən zəif olmaları idisə, digər səbəblər Rusiyanın demokratik qüvvələrinin özündə Cənubi Qafqazın müsəlman türk əhalisinə münasibətdə təkəbbürlü mövqeyi idi. Onlar milli münasibətlərdə internasionalizmi şüar etsələr də, reallıqda şovinist siyasət yürüdən imperiya hakimiyyətindən uzağa getmirdilər. Yeri gəlmişkən onu da qeyd etmək vacibdir ki, sonradan hakimiyyətə gəlmiş sosial demokratların (bolşeviklərin) bütün hakimiyyəti dövründə də bu mövqe pərdələnmiş şəkildə olduğu kimi qalırdı (3, s. 126-127)

Bütün cətinliklərə və maneələrə baxmayaraq, Azərbaycanın qabaqcıl demokratik qüvvələri milli demokratik hərəkatı tam şəkildə yetkinləşdirə və zamanın tələbləri səviyyəsinə yüksəldə bildilər. Azərbaycan xalqının inkişafına, onun mənəviyyatına və mədəniyyətinə qarşı yeridilən siyasət, üzləşdiyi məhrumiyətlər və müsibətlər Azərbaycan milli hərəkatının ən ağır sınaqdan keçməsinə və bu prosesdə möhkəmlənərək mətinləşməsinə səbəb oldu.

Bunun göstəricisi XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda demokratik ruhlu çoxsaylı qəzet və jurnalların nəşri, Milli partiyaların yaranması, ictimai-iqtisadi həyatda baş verən dəyişikliklər, xalqın mədəni həyatında qazanılan nailiyyətlər milli ruhun potensialını özündə əks etdirirdi.

Azərbaycanda milli demokratik hərəkatın kifayət qədər güclü potensiala malik olması onun Rusiya müsəlmanlarının hərəkatının önündə getməsində də ifadə olunurdu.

Azərbaycan milli hərəkatının və onun formalaşdırmış olduğu milli məfkurənin ən böyük nəticəsi 1918-ci ildə Azərbaycan Demokratik Respublikasının doğulması ilə müsəlman dünyasında ilk müasir demokratik dövlətin əsasının qoyulması oldu. "O tarixdən əvvəl bir millət olaraq varlığını isbat edən Azərbaycan xalqı, bu tarixdən etibarən millət olaraq bir dövlət qurmuş və bu dövlətin istiqlalı bütün mövcudiyətilə meydana atılmışdır. Mədəni bütün bir tərəkəyə (mirasa) malik olan vətənimiz siyasət sahəsində çox böyük və dəyərli həmlələr göstərmişdir" — M. Ə. Rəsulzadənin 1955-ci ildə Azadlıq radiosunda çıxışında dediyi bu sözlər həmin tarixi reallığı özündə əks etdirirdi (6).

Mövcud olduğu 23 ay ərzində bütün məsələlərdə həyata keçirdiyi işlər Azərbaycanda müasir dövrün ən yüksək standartlarına uyğun mükəmməl bir dövlətin qurulması Azərbaycan xalqı haqqında onun düşmənlərinin formalaşdırdığı fikirlərin yanlış olduğunu əyani şəkildə sübut etdi. Belə bir mükəmməl dövlətin qurulması bütün başqa keyfiyyətləri ilə yanaşı, yetkin milli ideyanın tam təşəkkül tapmasından xəbər verirdi. ADR təsadüf üzündən yaranmamışdı, o tarixin qanunauyğun inkişafından meydana gəlmişdi. Təsadüfi deyildir ki, 1920-ci ildə ADR Sovet Rusiyası tərəfindən işğal edildikdən sonra Azərbaycan dövlətçiliyinin varlığını şərtləndirən amillər onun bütün siyasi hüquqlarının inkar edilməsinə və dövlətin ləğv olunmasına imkan vermir. Azərbaycan dövlətçiliyinin formal da olsa, Azərbaycan SSR simasında saxlanmasında milli ideyanın da rolu danılmazdır.

1991-ci ildə SSRİ-nin dağılması məqamında Azərbaycanın öz müstəqilliyini bərpa etməsindən sonra milli ideya məsələsinin aktuallığı yeni güc ilə ortaya çıxır. Doğrudur, hər bir dövrdə mövcud olan dövlət üçün onun əsasında durduğu cəmiyyəti birləşdirən ideyanın olması vacibdir, Lakin, müasir dövrdə bu ehtiyac dəfələrlə artaraq həyati zərurətə çevrilir. Müasir dövrdə elmin, texnikanın, xüsusən kommunikasiyanın sürətli inkişafı insanları daha da yaxınlaşdırır, onların maraqlarının kəsişməsi daha intensiv xarakter alır. Eyni zamanda, dünyada həyati məkan və maddi resurslar uğrunda mübarizə günbəgün kəskinləşərək həyatın bütün sahələrinə nüfuz edir. Belə bir şəraitdə cəmiyyətin və onun dövlətinin maraqlarının qorunması və təmin edilməsi onun bütün komponentlərinin mükəmməlliyini tələb edir.

Müstəqilliyin ilk illərində uzun müddət millətin ruhuna yad olan kommunist ideologiyasının ağılığına təbii reaksiyanın təsiri altında ideologiyasızlaşma çağırışları müəyyən qədər özünə dəstək tapa bilmişdi və ideologiya cəhətdən yaranmış boşluq zərərli ideologiyalarla doldurulurdu. Belə bir şəraitdə vahid, birləşdirici, səfərbədedici, bütövlükdə isə cəmiyyətin birlik ruhunu özündə əks etdirən ideyanın ön plana çəkilməsinə və daim təlqin edilməsinə ehtiyac daha kəskin şəkildə özünü göstərirdi. Əvvəldə deyilən fikri bir daha vurğulayaraq, təkrarən qeyd etmək istərdik ki, konkret halda "azərbaycançılıq" adlanan ideologiya süni şəkildə yaradılmalı deyildi, o, cəmiyyətin öz mahiyyətindən irəli gəlirdi və uzun tarixi inkişaf yolu keçmişdi. Müasir dövrdə onu dərinədən dərk etmək, onun yeri və rolunu düzgün qiymətləndirmək, yeni şəraitə uyğun şəkildə inkişaf etdirmək vacib idi.

Prezident Heydər Əliyev 2001-ci ildə Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayında o vaxta qədər davam edən ziddiyyətli fikirlərə son nöqtəni qoyaraq, milli ideologiyanın mahiyyətini dəqiq ifadə etmişdir: "Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq" (7).

Göründüyü kimi, müstəqilliyin bərpasından sonra yeni dövlətin qurulmasında siyasi, iqtisadi, sosial amillərlə yanaşı onun mənəvi ideoloji əsaslarının da nə dərəcədə vacib olduğunu həyatın özü diktə edir, bu məsələdə köksüz, qondarma fikirlərin puçluğunu sübut edirdi. Eyni zamanda, Azərbaycanın milli dövlət ideologiyası mənəbində qərar tutmuş "azərbaycançılıq məfkurəsi" daim diqqət mərkəzində saxlanılmağı, daimi elmi və praktik araşdırmaları təlqin edilməyi tələb edir. Bu ideyada milli cəhətdən rəngarəng olan Azərbaycan cəmiyyəti millətlərin ümumi maraqlarının ifadəçisi kimi çıxış edir, onları bir araya gətirir. Azərbaycan cəmiyyətinin milli-etnik baxımdan rəngarəngliyi və bütövlükdə regionun, konkret olaraq isə ölkəmizin, müxtəlif geosiyasi maraqların kəsişdiyi bir məkan olması bu məsələnin mahiyyətini daha dərinədən anlamağa imkan verir. Azərbaycan ərazisinə, Azərbaycan ictimai fikrinə, Azərbaycan mədəniyyətinə təcavüzlər bu gün də davam edir. Ölkə müharibə vəziyyətindədir. Belə bir zamanda milli birlik, maraqların birliyinin dərinədən dərk olunması həmişəkindən daha artıq tələb olunur. Akademik Ramiz Mehdiyev milli dövlətçilik ideologiyasının müasir Azərbaycanda yerini çox dəqiqliklə ifadə edir: "Azərbaycançılıq... real müstəqilliyə nail olmağın, vahid və bölünməz Azərbaycanın qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsinin siyasi əsasıdır" (8).

Azərbaycan tarixən daha böyük bir missiyanı həyata keçirir. Avropa və Asiyanın, Şərqlə-Qərbin birləşdiyi məkanda yerləşən Azərbaycan fərqli sivilizasiyaların, mədəniyyətlərin, düşüncə tərzlərinin arasında körpü olmaq, onlar arasında ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasına kömək etmək missiyasını həyata keçirir. Azərbaycan cəmiyyətinin dünyada bütün mütərəqqi ideyalar üçün açıq olması, müxtəlif dinlərə, millətlərə və irqlərə münasibətdə maksimum tolerantlığın təzahürü eyni zamanda, "azərbaycançılıq" ideologiyasının tarixən malik olduğu mahiyyətindən irəli gəlir.

Müasir qloballaşma dövründə bir milli dövlət ideologiyası olaraq, "azərbaycançılıq" ideyasının yeni funksiyaları, yeni vəzifələri, yeni qayğıları üzə çıxır. Həyatı praktika sübut edir ki, müasir dövrdə modernləşməyə, kosmopolitliyə çağıran qloballaşma zamanında milliliyin qabardılmasına, onun qorunub saxlanmasına ehtiyac təkcə mədəniyyət və mənəviyyat sahələrində deyil, bütün məsələdə, o cümlədən iqtisadi, geopolitik maraqlar məsələlərində də artır. Bu mənada həmin problemlərin əsaslı şəkildə tədqiqi günün tələbinə çevrilir.

"Azərbaycançılıq" ideyası müasir dövrdə öz təsir dairəsini genişləndirir və inkişaf edir. Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə dünya azərbaycanlılarının səfərbər edilməsi, onların təşkilatlanması və milli diaspora kimi formalaşdırılması, ən başlıcası isə bu işin koordinasiya edilərək vahid ideya ətrafında birləşdirilməsi, bu prosesin keyfiyyətə yeni mərhələyə yüksəlməsinin ifadəsidir. Prezident İlham Əliyev Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayındakı çıxışında xaricdə yaşayan azərbaycanlılara və onların diaspor təşkilatlarına verdiyi tövsiyələr yeni mərhələdə onların fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirir: "... xaricdə fəaliyyət göstərən diaspor təşkilatlarımız o ölkələrin daxili siyasətinin amilinə çevrilməlidir. Artıq bunun vaxtı gəlib çatıb... Soydaşlarımız - azərbaycanlılar yaşadıkları ölkələrdə dövlət, hökumət qurumlarında təmsil olunmalıdırlar. Çünki xaricdə azərbaycanlılar nə qədər güclü olsa, dövlətimizin maraqları da o qədər müdafiə olunacaqdır. Nə qədər Azərbaycan güclü olsa, soydaşlarımız özlərini o qədər də əmin, rahat hiss edəcəklər" (1).

Göründüyü kimi indi "azərbaycançılıq" ideyası təkcə Azərbaycan Respublikasının əhalisini deyil, onu özünə vətən sayan 50 milyon soydaşımızı birləşdirir.

QEYDLƏR:

1. Azərbaycan" qəzeti, iyul 2011
2. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə, IV cild(XIX əsr), Bakı. "Elm", 2007.
3. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə, V cild(1900- 1920-ci illər), Bakı. "Elm", 2008.

4. Айдын Балаев Азербайджанское национально-демократическое движение 1917-1918 гг. Б, 1990.
5. Всеподданнейший отчет за восемь лет управления Кавказом генерала-дьютанта графа Воронцова-Дашкова. Спб.. 1913.
6. <http://www.rasulzade.org/index.html>.
7. "Azərbaycan" qəzeti, 11 noyabr 2001-ci il
8. "Azərbaycan" qəzeti, 09.11.2007

«GEO STRATEGİYA».-2011.-№5.-S.7-13.

Azərbaycanlıları birləşdirən dəyərlər: “Fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam!”

Müstəqilliyimizi bərpa etdikdən sonra dünya azərbaycanlılarının vahid milli mənafe ətrafında birləşməsi dövlət quruculuğunun əsas vəzifələrindən biri oldu. Bu şərəfli vəzifənin yerinə yetirilməsi bir qədər çətin və məsuliyyətli olsa da, ölkəmizdə qısa zaman ərzində mühüm işlər görüldü. Dünyanın müxtəlif ölkələrində məskunlaşmış azərbaycanlılar diaspor kimi formalaşdılar: Diasporumuzun inkişafı, xarici siyasətin düzgün istiqamətləndirilməsi kimi mühüm vəzifə isə ümummilli lider Heydər Əliyevin dünya azərbaycanlıları arasında böyük nüfuza sahib olması, milli ideologiyanın yaradıcısı kimi qəbul edilməsindən doğurdu.

Heydər Əliyev çoxsaylı xarici səfərləri zamanı həmvətənlərimizlə görüşlər keçirir, onların problemləri ilə maraqlanır, dəyərli tövsiyələrini verir, soydaşlarımızı ölkəmizin ictimai, iqtisadi, mədəni həyatında fəal iştiraka dəvət edirdi. Bu görüşlər də səmərəsiz qalmadı, həmvətənlərimizin milli-mənəvi birliyində önəmli hadisəyə çevrildi, diasporumuzun mütəşəkkil qüvvə kimi formalaşmasında, lobbichilik fəaliyyətimizin istiqamət və perspektivlərinin müəyyənləşməsində həlledici rol oynadı.

Milli birliyin ideoloji əsası olan azərbaycançılıq ideyası məhz Heydər Əliyev tərəfindən formalaşdırılmışdır. Böyük siyasətçinin dünya azərbaycanlılarına müraciətlərində, çıxışlarında ana dilinin inkişafı, xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması, dünyaya inteqrasiyanın zəruriliyi öz əksini tapmışdır.

2001-ci ilin mayın 23-də Heydər Əliyevin dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi və həmrəyliyin genişləndirilməsi məqsədilə Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi haqqında fərman imzaladı. Böyük coşqu ilə keçən bu qurultay Azərbaycan tarixinə böyük bir prosesin başlanğıcı kimi daxil oldu.

Məhz həmin tarixdən dünya azərbaycanlılarının əsl milli özünüdərk və ümummilli ideya ətrafında birləşməsi prosesi daha da gücləndi.

Diaspor quruculuğunun mühüm sahələrindən biri də xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasətinin hazırlanması və həyata keçirilməsidir. Bu siyasət Heydər Əliyevin bilavasitə məqsədyönlü fəaliyyəti sayəsində reallaşdırılmışdır.

Heydər Əliyevin milli həmrəylik siyasəti nəticəsində dünya azərbaycanlıları ilə iş dövlət əhəmiyyətli strateji məsələyə çevrilmişdir. Azərbaycançılıq ideyasının dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılması da məhz Heydər Əliyev tərəfindən irəli sürülmüşdür.

“Fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam”, - deyən ümummilli lider milli həmrəyliyi yalnız ölkəmizin siyasi-iqtisadi maraqlarının tərkib hissəsi olaraq deyil, həm də milli-mənəvi məsələ kimi irəli sürürdü. O, Azərbaycan dövlətinin gücünü, milli birliyin sarsılmazlığını eyni zamanda milli həmrəylikdə görürdü.

“Birlik olmasa, biz güclü ola bilmərik”

2006-cı ilin mart ayının 16-da Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə Bakı şəhərində keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayı məzmun və ictimai əhəmiyyətinə görə önəmli rola malik idi.

Bakıda təşkil olunan Türk Dövlət və Cəmiyyətlərinin XI Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq Qurultayı da Prezident İlham Əliyevin türk xalqları arasında birliyin möhkəmləndirilməsinə verdiyi xüsusi önəmin göstəricisidir.

Azərbaycan diasporu milli maraqlarımızın müdafiəsi işində də fəal iştirak edir. Ölkəmizə qarşı müxtəlif dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən yol verilmiş ədalətsizliklərə diaspor təşkilatları dərhal kəskin etirazlarını bildirirlər.

Bu gün özünün bütün imkanlarından istifadə edərək, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev ümummilli liderimiz tərəfindən müəyyənləşdirilmiş siyasi xəttə sadıq qalaraq, milli həmrəyliyin möhkəmlənməsi, güclü Azərbaycan diasporunun və lobbisinin yaradılması məsələlərinə xüsusi önəm verir. Bəli, indi dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə və mütəşəkkilliyinin güclənməsi, onların ümummilli ideyalar ətrafında sıx birləşməsi üçün daha geniş imkanlar yaranmışdır. Azərbaycan Respublikası beynəlxalq münasibətlər sistemində layiqli yer tutur, dünya birliyinə qəti şəkildə inteqrasiya olunur, həyatın bütün sahələrində dünya meyarlarına uyğunlaşır.

Bu gün azad, müstəqil Azərbaycan Respublikası təqribən 50 milyonluq bir millətin doğma Vətənidir. Harada yaşamasından asılı olmayaraq, hər bir azərbaycanlı öz güc və qüvvəsini tarixi haqqımız və milli nemətimiz olan Azərbaycan dövlətçiliyi uğrunda səfərbər etməlidir. Bunu bizdən vətəndaşlıq borcumuz, yaşadığımız zaman və milli taleyimiz tələb edir.

Bu ilin iyulunda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev öz çıxışında xüsusi olaraq vurğulamışdır: “Mən hesab edirəm ki, ən vacib amillərdən biri diaspor

təşkilatlarının birliyi. Bəzi hallarda bir ölkədə bir neçə diaspor təşkilatı fəaliyyət göstərir, böyük ölkələrdə, əlbəttə ki, onların sayı onlardır. Əksər hallarda cəmiyyətlər arasında əlaqələr sağlamdır. Ancaq elə hallar var ki, orada müəyyən ziddiyyətlər, müəyyən problemlər, anlaşılmazlıq ortaya çıxır. Mən çox xahiş edirəm ki, əgər belə bir hal varsa, buna son qoyulsun. Çünki biz ölkə daxilində də, xaricdə də bir yerdə olmalıyıq. Birlik bizi gücləndirir. Birlik olmasa, biz güclü ola bilmərik. Bu, aksiomadır. Ona görə hesab edirəm ki, diaspor təşkilatlarının fəaliyyətinin inkişafı üçün biz birliyi tam şəkildə təmin etməliyik”.

Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayında ölkə Prezidenti İlham Əliyevin çıxışı xüsusi əhəmiyyət daşıması ilə yanaşı, hər bir azərbaycanlıda diaspor xətti ilə bu gün Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılması inamı yaratdı.

Xocalı həqiqətlərini dünyaya çatdıran lider

Qarşıdan Xocalı soyqırımının 19-cu ildönümü gəlir. Bu 19 illik zaman məsafəsinə baxmayaraq, Xocalı qətliamı sağalmaz yaraları ilə hər bir vətənsəver insanın qəlbinə əbədi həkk olunub. Ümummillə lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra Xocalı soyqırımı haqqında həqiqətlərin dünya dövlətlərinə və beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması üçün tədbirlər görülməyə başladı. Erməni millətçilərinin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri cinayətlərin, faciənin soyqırımı kimi tanınmasında məqsəd tarixi ədalətin bərpasına nail olmaq, soyqırımı cinayətkarlarını dünya ictimaiyyətinin mühakiməsinə verməkdir.

Qarabağ qələbə gününü gözləyir

Azərbaycanın Qarabağ problemi təkcə bu gün deyil, illərdir ən ağırlı problemlərimizdəndir və Azərbaycanın tarixi torpağı olan Qarabağın qələbə gününü hər bir azərbaycanlı səbirsizliklə gözləyir.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsində Azərbaycanın haqlı mövqeyi diaspor təşkilatlarımız tərəfindən getdikcə daha geniş təbliğ edilir. Bu mənada Heydər Əliyev Fondunun Rusiya filialının rəhbəri Leyla xanım Əliyeva Qarabağla bağlı həqiqətlərin dünyaya çatdırılmasında çox əhəmiyyətli işlər görür. “Xocalıya ədalət” kampaniyası məhz onun adı ilə bağlıdır və kampaniyanın həyata keçirilməsi nəticəsində dünya ictimaiyyətinin Xocalı soyqırımı haqqında fikirlərində köklü dəyişikliklər olub. Bu yöndə Heydər Əliyev Fondunun və Fondun Prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın da böyük xidmətləri var. Mehriban xanımın dəstəyi və Leyla xanımın rəhbərliyi altında gənclik əsl birlik nümayiş etdirir.

Xocalı faciəsi haqqında həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması və hadisənin dünya ictimaiyyəti tərəfindən hüquqi-siyasi və mənəvi qiymətləndirilməsinə nail olmağa yönəlmiş “Xocalıya ədalət” beynəlxalq məlumat və təşviqat kampaniyası hazırda dünyanın bir çox ölkələrində yüzlərlə könüllü tərəfindən uğurla həyata keçirilir. Bəli, bu istiqamətdə gənclərimiz öz həmrəyliyinə nümayiş etdirir, Azərbaycanımızla bağlı həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə çatdırmaqdan ötrü öz qüvvə və bacarıqlarını əsirgəmir.

Rusiyanın Azərbaycanlı Gənclər Təşkilatının sədri Leyla Əliyeva “Xocalıya ədalət” kampaniyası sayəsində dünyada insanların getdikcə daha çox hissəsinin Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş bu faciədən xəbər tutduğunu bildirmişdir.

Görülən işlər sayəsində faciənin ildönümləri zamanı hər il dünyanın müxtəlif ölkələrində tədbirlər keçirilir.

Diasporlarımızın birgə mübarizəsi səmərə verir

Dünyanın müxtəlif ölkələrində fəaliyyət göstərən Azərbaycan və Türkiyə diasporları son illər düşməne qarşı birgə mübarizə aparırlar. Onlar istər Türkiyəyə qarşı yönələn tərribatların qarşısının alınmasında, istərsə də Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində ardıcıl iş aparırlar. Erməni lobbisinin güclü olduğu ABŞ-da, Fransada və digər dövlətlərdə birgə aparılan işlər düşmənlərimizin mövqeyinə güclü zərbə vurmuşdur.

Diasporumuz dövlətimizin milli maraqlarını təmsil edir

Azərbaycan diasporunun inkişaf etdirilməsi, dövlətimizin haqq işinin dünyaya çatdırılması istiqamətində daim addımlar atılır və gələcəkdə də bu istiqamətdə tədbirlər həyata keçiriləcək. Son illər ərzində həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində Azərbaycan diasporu xeyli möhkəmlənib və Azərbaycan dövlətinin maraqlarını xarici ölkələrdə təbliğ etməyə başlayıb. Diaspor təşkilatlarımız dünya səviyyəsində fəaliyyət göstərən bütün təşkilatlarla işləməyə üstünlük verməli və dövlətimizin maraqlarını təmin etmək istiqamətində çalışmalıdırlar. Qloballaşan dünyada biz öz dərdlərimizlə yanaşı, nailiyyət və uğurlarımızı da dünya xalqlarına çıxarmağı bacarmalıyıq. Bunun isə ən yaxşı yolu dünya institutları ilə sıx təmasda olmaqdır.

Bu gün Qarabağ probleminin ədalətli həlli uğrunda Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi ardıcıl, prinsiplial və qətiyyətli siyasi xətt, Azərbaycan Respublikasının konstruktiv mövqeyi dünya dövlətlərinə yaxşı bəllidir. Azərbaycan haqq mübarizəsində öz gücünə, potensialına, beynəlxalq hüquqa, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə arxalanır.

Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçün verilir.

“Zaman”.-2011.-29-30 noyabr.-№143.-S.8.

Heydər Əliyev və Azərbaycanın milli ideologiyası

Müasir dünyamızda hər bir dövlətin inkişaf yolu həmin ərazidə yaşayan xalqların öz qarşısına qoyduğu vəzifələrlə üzvi surətdə bağlıdır. Bu gün dünyada təqribən 200-ə yaxın irili-xırdalı dövlət var. Amma bu dövlətlərin inkişaf səviyyələri heç də eyni deyildir. Xüsusən iqtisadi, siyasi və demokratik inkişaf baxımından onlar bir-birlərindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənirlər. Yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmış ölkələrlə yoxsulluq içərisində olan dövlətlər arasında fərqin nə qədər böyük olduğunu sosial-iqtisadi rəqəmlərdə, ictimai-siyasi sabitlikdə və s. amillərdə görmək olur. İnkişaf etmiş ölkələr bütövlükdə hər bir sahə üzrə digər ölkələrdən irəli gedirlər. Bəs bu dövlətlərin iqtisadi, siyasi, mənəvi və digər göstəricilər baxımından birinin digərini üstələməsinin kökündə nə dayanır? İnkişafdakı bu fərqlərin səbəbləri haqqında son illər xeyli tədqiqat işləri, araşdırmalar aparılıb və müxtəlif nəzəriyyələr yaranıb. Əlbəttə, bu nəzəriyyələri təhlil etməyə, yenidən onlara qayıtmağa ehtiyac yoxdur. Əsas məsələ odur ki, yüksək inkişaf edən dövlətlərin tarixinə nəzər saldıqda görürük ki, orada cəmiyyət vahid bir məqsəd ətrafında sıx birləşib.

Dünyada mövcud olan xalqların sayı, təqribi hesablamalara görə, 8 mindən yuxarıdır. Amma öncə də qeyd etdiyimiz kimi, müstəqil dövlətlərin sayı 200-ə qədərdir və bu dövlətlərin bir çoxunun müstəqillik əldə etməsi, formalaşması əsasən XX əsrin ortalarından, İkinci dünya müharibəsinin başa çatmasından sonra baş verib. İkinci dünya müharibəsinin qurtarmasından sonra müstəmləkə sistemlərinin dağılması nəticə etibarilə Asiya, Afrika, Latin Amerikasında yeni dövlətlərin meydana gəlməsi ilə müşayiət olundu. Aydın ki, yeni yaranmış dövlətlərin hər biri sürətlə inkişaf etmək, zəngin dövlətlərə çatmaq xəttini götürür. Bu istək müasir dövrümüzdə də qalmaqdadır. İstənilən millət, xalq yaratdığı dövlətin dünya siyasətində layiqli yer tutması, mühüm rol oynaması arzusu ilə yaşayır. XX əsrin tarixinə nəzər saldıqda yeni yaranan bu ölkələrdə milli ideyanın müəyyənləşdirilməsi baxımından sovet-kommunist ideologiyasına meyilliliklə Qərbi demokratiyasına meyillilik arasında dərin bir mübarizə getdiyini görürük. Yəni, yeni müstəqillik əldə etmiş dövlət ya sovet sosialist sisteminin təsiri altına düşərək sosialist inkişaf yoluna qədəm qoyduğunu bəyan edirdi, yaxud da ABŞ başda olmaqla Qərbi demokratiyasının təsiri dairəsinə girərək liberal, azad bazar iqtisadiyyatı və demokratik prinsipləri əsas götürməklə inkişaf yolunu seçirdi. Bəzi ölkələrdə üçüncü yol haqqında da fikirlər səsləndirilirdi. Amma XX əsrin sonlarına doğru sovet sosialist sisteminin süquta uğraması ideoloji seçim imkanlarını faktiki olaraq bir istiqamətə yönəltdi. Bu, ümumbəşəri dəyərlərə söykənən Qərbi demokratiyasına yönəlik inkişaf yolu idi. Bununla yanaşı, bəzi ölkələrdə özünəməxsus inkişaf yolu seçməsi barədə fikirlərin olduğunu görməkdəyik. Amma, fakt budur ki, indi əksər ölkələr Qərbi modelinə üstünlük verir.

Dünyamıza nəzər salsaq görürük ki, inkişaf edən ölkələrin hər biri hansısa prinsiplərə söykənərək bugünkü səviyyəyə gəlib çatıb. Məsələn, Hindistan Mhatma Qandinin müəyyən etdiyi prinsiplərə söykənərək inkişaf edir. ABŞ bu ölkənin banisi atalarının, İstiqlaliyyət Bəyannaməsini, Konstitusiyasını ortaya qoyanların müəyyən etdiyi xətti əsas götürür. ABŞ Konstitusiyası Amerika dövlətinin və xalqının söykəndiyi prinsipləri özündə əks etdirir, eyni zamanda bu ölkə yaranarkən ortada olan ənənələr, irəli sürülən prinsiplər hələ də ana prinsiplər olaraq qalmaqdadır. Baxmayaraq ki, Böyük Britaniya konstitusiyalı monarxiyadır, bu ölkə də tarixdən gələn ideoloji prinsiplərə söykənir. Qardaş Türkiyə Respublikası Atatürkçülük prinsiplərinə söykənir. Türkiyədə nə qədər partiyalararası siyasi dartışma, hakimiyyət dəyişikliyi və s. baş versə də, Atatürkün müəyyən etdiyi prinsiplər davamlı olaraq yaşamaqdadır.

Azərbaycanın milli ideologiyasının və dövlətçiliyinin təməl prinsiplərinin müəyyən edilməsi məsələsi ölkəmiz 1991-ci il oktyabr ayının 18-də özünün dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra çox ciddi diskussiya mövzusu olmuşdur. Müstəqilliyinə yenidən qovuşmuş dövlətimizin və xalqımızın gələcək inkişafı ilə əlaqədar müxtəlif ideoloji təkliflər səsləndirilirdi. Düzdür, ölkəmiz dövlət müstəqilliyinə qovuşarkən XX əsrin əvvəllərində mövcud olmuş Xalq Cümhuriyyətinin müəyyən ənənələri var idi. Amma Xalq Cümhuriyyətinin az müddətdə mövcud olması və müəyyən prinsipləri ortaya qoya bilməməsi XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində milli ideya axtarışı baxımından Azərbaycanda bir boşluğun olduğunu ortaya qoydu. Turançılığa istinad etmək, dinə söykənmək və digər prinsipləri qəbul etmək təklifi ilə çıxış edənlər var idi. Amma bu təkliflərin hər biri yarımçıq idi, nə isə çatırmırdı. Hansısa elementin çatışmaması və yarımçıq tezis inkişafa, ideoloji xəttə əngəl olurdu. Bu prinsipləri tamamlamaq, inkişaf etdirmək, möhkəmləndirmək və qətiləşdirmək lazım idi. Məhz ümummilli lider Heydər Əliyev bunu qətiləşdirdi. O, nəinki Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin dönməzliyini təmin etdi, eyni zamanda millətimizin və dövlətimizin ideoloji xəttini, söykənəcəyi təməl prinsipləri irs olaraq müəyyənləşdirdi.

Ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində cəmiyyətdə belə müzakirələr gedirdi ki, milli ideyaya, milləti birləşdirəcək hansısa prinsiplərə söykənmək lazımdır? Bu cür müzakirələrə də ulu öndər Heydər Əliyev son qoydu. Heydər Əliyev göstərdi ki, bəli, Azərbaycan xalqını birləşdirən müəyyən prinsiplərə, ideoloji xəttə ehtiyac var. Xalqımız bu ideoloji prinsiplərə söykənməlidir.

Bəzən ideologiya, ideoloji prinsip dedikdə sovet dövründəki ideologiya ilə milli ideyalar qarışdırılır. Sovet dövründə olan kommunist ideologiyası tamam fərqli məqsədə xidmət edirdi. Amma xalqın vəzifəsi və məqsədi var. Bu məqsəd və vəzifə bütün xalqı özündə birləşdirəcək amilləri ehtiva edir. Bütün xalqı özündə birləşdirən amillər bütövlükdə millət tərəfindən qəbul edilən prinsiplərdir.

Heydər Əliyevin xalqımıza bəxş etdiyi əvəzsiz mənəvi-siyasi xəzinə həmin dövrdə Azərbaycan xalqının qarşısında duran əsas missiyalardan birinin - milli ideyanın müəyyənləşdirilməsi baxımından olduqca əhəmiyyətli rol oynadı. Heydər Əliyev "Azərbaycanın inkişaf yolu hayanadır"sualına belə cavab vermişdi: "Azərbaycanın inkişaf yolu Qərbdən". "Məgər Günəş Qərbdən çıxır?" sualına isə Heydər Əliyev böyük müdrikliklə belə cavab vermişdi: "Bizim üzümüz Qərbdən ki, yenidən Şərqdən doğaq". Ulu öndərin bu sözlərində həqiqətən də çox böyük məna var. Heydər Əliyev Şərqlə Qərbin, böyük sivilizasiyaların qovşağında yerləşən Azərbaycanın Şərqi dəyərlərini, zəngin mədəniyyətini müasir dövrümüzə yüksək inkişafa nail olmuş Qərbin texnologiyası, ümumbəşəri demokratik dəyərləri ilə uzlaşdırmaqla, bu dəyərlərdən qidalanmaqla inkişafımızın mümkünliyini qeyd edirdi. Həqiqətən də Azərbaycan müxtəlif mədəniyyətlərin qovşağında olduğuna görə xalqımız öz yolunu seçərkən Şərqlə Qərbin qarşılıqlı münasibətlərini nəzərə almalıdır. Tarixən keçdiyimiz yol və coğrafi vəziyyətimiz bunu zəruri edir.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin məşhur bir kəlamı həmişə xalqımız üçün örnəkdir. O deyirdi: "Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi bizim tarixi nailiyyətimizdir". Xalqımız əsrlər boyu həsrətində olduğu müstəqilliyə nail olduqdan sonra həmin müstəqilliyi qoruyub saxlamaq, əbədiliyini dönməz etmək, möhkəmləndirmək, Azərbaycanı dünyanın müxtəlif ölkələrində məskunlaşmış 50 milyon azərbaycanlı üçün bir mayaka çevirmək vacib bir vəzifə idi. Bu vəzifəni həyata keçirərkən, təbii ki, millətin vahid ideya ətrafında birləşdirilməsi zərurəti yaranmışdı. Ümummillə lider Heydər Əliyev milli ideyanın yaranması, xalqa çatdırılması istiqamətində xalqımıza çox böyük, əhəmiyyətli elmi-nəzəri bir irs ərməğan etdi. Həmin irs üzərində bu gün müstəqil Azərbaycan dövləti sürətlə inkişaf etməkdədir. Ulu öndərin bizə qoyduğu bu irsin öyrənilməsi və tədqiqi baxımından son illərdə çox böyük işlər görülmüş, nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi Azərbaycan dövlətinin ideya prinsipləri yalnız bugünkü Azərbaycan üçün deyil, gələcəkdə ölkəmizin inkişafı üçün də başlıca mənbə rolunu oynayacaqdır. Ümummillə liderimiz Azərbaycanın milli ideologiyasından, milli baxışlarından danışarkən qeyd etmişdir ki, Yeni Azərbaycan Partiyasının proqramında əks etdirilən prinsiplər, əslində, Azərbaycan xalqının, dövlətimizin söykəndiyi ana prinsiplərdir. Heydər Əliyev bu prinsipləri müəyyən edərək Azərbaycan xalqının keçdiyi tarixi yolu, milli-mənəvi dəyərləri, eyni zamanda perspektivdə qarşımızda duran vəzifələri nəzərə almışdır. Ümummillə liderimiz Azərbaycanın söykəndiyi dəyərlərdən danışarkən deyirdi: "Yeni Azərbaycan Partiyasının demokratik, hüquqi dövlət qurmaq istiqamətində irəli sürdüyü müddəalar Azərbaycan xalqının söykəndiyi əsas prinsiplər hesab olunmalıdır". Bu prinsiplər 1992-ci ildə YAP-ın təsis konfransında qəbul edilən proqramda öz əksini tapıb. Bu proqramda Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətçiliyinin söykəndiyi başlıca prinsipləri qeyd edib.

Bu prinsiplər içərisində ən mühüm yerlərdən birini dövlətçilik prinsipi tutur. Dövlətin mövcudluğu müəyyən sərhədlər, müəyyən iqtisadi-coğrafi amillərlə bağlı olmaqla yanaşı, eyni zamanda ənənələrə də söykənir. Azərbaycan xalqının məskunlaşdığı və yayıldığı bu ərazidə tarixən yaratdığı çoxlu dövlətləri olubdur. Xalqımızın tarixdə özümüzəməxsus imzası var, yaratdığı dövlətlər Yaxın və Orta Şərqdə çox ciddi tarixi izlər qoyub. Dövlətçilik yaşadığımız tarixi dövrün reallıqları ilə tarixi keçmişimiz arasındakı əlaqələrin bərpa olunması və bunun hər bir formada insanlara çatdırılmasıdır. Dövlətçilik dedikdə ilk növbədə tarixdən bizə ötürülən, nəsillərlə əxz etdiyimiz, qazandığımız həmin dövlət prinsiplərinin saxlanılması, qorunması yada düşür. Xalq üçün birinci onun dövlətidir. Əgər dövlət yoxdursa, hansı ideologiya və prinsipdən danışmaq olar?

Dövlətin qorunmasını, müstəqilliyin möhkəmləndirilməsini başlıca əməl hesab edən ulu öndər deyirdi: "Bu milli ideologiya nədən ibarətdir? Birinci, dövlətçilik. Dövlətçilik bu gün və gələcəkdə bizim hər bir vətəndaşımızın, cəmiyyətin, dövlətin əsas vəzifəsidir. Dövlətçilik Azərbaycanın müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaqdır, Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirməkdir. Dövlətçilik hər bir vətəndaşın qəlbində olmalıdır. Ona görə hər bir vətəndaş vətənpərvərlik hissləri ilə yaşmalıdır və bizim partiyamız, bütün dövlət orqanları, bütün təbliğatımız Azərbaycanda dövlətçiliyi inkişaf etdirmək üçün hər bir vətəndaşda milli vətənpərvərlik hisslərini yaratmalıdır. Milli vətənpərvərlik hissləri hər bir vətəndaşda o qədər güclü olmalıdır ki, hər bir vətəndaş milli mənafeyi öz şəxsi mənafeyindən, öz şəxsi yaşayışından, öz şəxsi həyatından - hər şeydən üstün tutsun".

Heydər Əliyev dəfələrlə qeyd etmişdir ki, müstəqilliyi əldə etmək qədər də onu qoruyub saxlamaq, əbədiliyini dönməz etmək çətinidir. Bu baxımdan dövlətçiliyimizə, dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsinə

Heydər Əliyevin verdiyi töhfələr əvəzsizdir. Heydər Əliyevin 1993-cü ildə Azərbaycanda yenidən siyasi hakimiyyətə qayıdışı milli müstəqil dövlətimizin qorunması və möhkəmləndirilməsi baxımından həlledici rol oynadı.

Dövlətin möhkəmliyi üçün qanunun aliliyi olmalıdır. Heydər Əliyev irəli sürdüyü dövlətin təməl prinsiplərindən biri sayılan qanunun aliliyinin ölkəmizdə təmininə nail oldu. Dövlət varsa, qanun olmalıdır. Əgər qanun yoxdursa, dövlət mövcud olmayacaq. Dövlət qanuna söykənməlidir.

Dövlətin söykəndiyi qanun onun idarə edilməsinin əsas xətlərini və prinsiplərini müəyyən edir. Bu qanunlar olmasa, idarəçilik olmayacaq. İdarəsizlik isə dövlətin gələcəyini təhlükə altına salar. Qanunçuluq Heydər Əliyevin dövlətçiliyə, dövlətin idarə olunmasına, dövlətin təməl prinsiplərinə verdiyi ən böyük töhfələrdən biridir. Qanunçuluğa söykənən cəmiyyətdə vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qorunması başlıca yerlərdən birini tutur. Prezident İlham Əliyev bununla bağlı demişdir: "Biz güclü, demokratik cəmiyyət qurmaq əzmindəyik. Bu cəmiyyətdə hər bir vətəndaş bütün haqlardan və azadlıqlardan istifadə etməli və onun bütün hüquqları və azadlıqları qorunmalıdır". Bu gün Prezident İlham Əliyev həyata keçirdiyi pragmatik və çevik siyasət nəticəsində Azərbaycan cəmiyyətində vətəndaşların hüquqlarının hərtərəfli qorunması istiqamətində mühüm irəliləyişlərə nail olunmuşdur.

Heydər Əliyevin irəli sürdüyü digər bir prinsip azərbaycançılıqdır. Azərbaycançılıq Azərbaycan xalqını birləşdirən ən mühüm ideya, vətənə sevgi, məhəbbətdir. Azərbaycançılıq, eyni zamanda, Azərbaycanda yaşayan bütün xalqların vahid bir ideya ətrafında birləşməsi deməkdir. Azərbaycançılıq dövlətin möhkəmləndirilməsinə çalışmaq, Azərbaycanın inkişafı naminə harada yaşamasından asılı olmayaraq hər bir azərbaycanlının fəaliyyət göstərməsi, bu yöndə öz töhfəsini verməsi deməkdir. Azərbaycançılığı Azərbaycanda ictimai dövryyəyə gətirən və onun yerini möhkəmləndirən Heydər Əliyevdir. Ümummilli liderimiz çox haqlı olaraq deyirdi ki, azərbaycançılıq söykəndiyimiz təməl prinsiplərin əsasıdır: "Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətindən qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycan dilini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq".

Elmi-nəzəri tədqiqatlarının birində akademik Ramiz Mehdiyev yazır: "Azərbaycançılıq ideologiyasında vahid rolietnik millətin Azərbaycan dövlətçiliyinin yaradılmasına dair maraqlarının ümumiliyi, demokratiyanın, sərbəst iqtisadiyyatın, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğrunda mübarizəsinin məqsədləri öz əksini tapmışdır. İdeologiya kimi azərbaycançılıq müstəqil Azərbaycanın fəlsəfi-sosial doktrinasının sosiomədəni və etnik-geosiyasi cəhətlərini özündə birləşdirmişdir. O, qarşılıqlı dəstək, əməkdaşlıq və bərabərliyin mühüm əsasını təşkil edir".

Heydər Əliyev azərbaycançılıq dedikdə, Azərbaycan xalqının öz milli dəyərlərinə söykənməklə bərabər, ümumbəşəri dəyərləri də qəbul etməsi və onlardan yararlanmasını nəzərdə tuturdu. Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasının nəzəri cəhətdən elan edilməsi ilə məsələni bitmiş hesab etməmiş və azərbaycançılığın dünyada olan bütün azərbaycanlılar üçün birləşdirici bir ideologiyaya çevrilməsi üçün xeyli tədbirlər həyata keçirmişdir. Bu baxımdan dünya azərbaycanlılarının qurultaylarının keçirilməsi və burada həmin ideyanın bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılara çatdırılması olduqca əhəmiyyətli rol oynamışdır. Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması, Heydər Əliyevin xarici ölkələrə səfərləri zamanı azərbaycanlılarla görüşməsi, soydaşlarımızla əlaqələrin qurulması, azərbaycançılıq ideyası ətrafında Azərbaycan xalqının daha sıx birləşməsinə təkan verən amillər olmuşdur.

Dünyada yaşayan azərbaycanlıların bir-biri ilə əlaqə saxlaması məsələsi Heydər Əliyevin Azərbaycanda hələ sovet dövründə rəhbərliyi zamanında diqqət mərkəzində idi. Hələ o zaman xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla əlaqələrin yaradılması üçün dostluq və mədəni əlaqələr cəmiyyətləri, "Vətən" cəmiyyəti fəaliyyət göstərirdi. Bu işlər hələ o dövrdə də Heydər Əliyevin diqqətində olmuşdur. Azərbaycançılıq ideyasının Azərbaycan xalqına çatdırılması Heydər Əliyevin fəaliyyətində həlledici yerlərdən birini tutmuşdur.

Azərbaycançılıq ideyası bu gün də Azərbaycan xalqının diqqət mərkəzindədir və Prezident İlham Əliyev Azərbaycan xalqının azərbaycançılıq ideyası ətrafında güclənməsi, birləşməsi yönündə çoxşaxəli və geniş fəaliyyət göstərir.

Bu gün azərbaycançılıq dünyada olan 50 milyon azərbaycanlıyı vahid ideya çətiri ətrafında birləşdirir. Hələ 1992-ci ildə YAP-ın proqramı qəbul edilərkən Heydər Əliyev azərbaycançılığı birinci məram kimi göstərdi. Azərbaycançılıq bu gün bütün dünya azərbaycanlılarının, Azərbaycanda yaşayan bütün xalqların və Azərbaycan dövlətinin söykəndiyi təməl prinsipidir. Bu məsələ ilə bağlı danışarkən Prezident İlham Əliyev demişdir: "Azərbaycan ölkədə yaşayan bütün xalqların doğma vətənidir. Azərbaycan çoxmillətli ölkədir. Burada müxtəlif dinlərin nümayəndələri bir ailə kimi yaşayırlar. Azərbaycanda nə milli, nə dini zəmində heç vaxt problem olmamışdır və olmayacaqdır. Bu, bizim strateji xəttimizdir. Azərbaycanda bütün xalqlar, bütün dinlərin nümayəndələri bir ailə kimi yaşayırlar".

Azərbaycan dövlətinin təməl prinsiplərindən biri də varislik, yaradıcı təkamül prinsipidir. Bu prinsip Azərbaycan xalqının söykənəcəyi mühüm prinsip kimi qeyd olunur və göstərilir ki, bizim yeni cəmiyyət

quruculuğunda əsas vəzifələrimizdən biri keçmişimizdən ibrət dərsi almaqla cəmiyyətimizi irəli aparmaqdır. Varislik Azərbaycan xalqının əvvəlki tarixi dövrlərdə əldə etdiyi nailiyyətləri öyrənmək, prinsiplər olaraq əldə edilənləri gələcək nəsillərə ötürməkdir. Bu, hakimiyyətin ideoloji, siyasi, iqtisadi baxımdan gələcək nəsillərə ötürülməsidir. Varislik mexaniki deyil, yaradıcı şəkildə, təkamül yolu ilə, inkarı inkar, yəni fəlsəfənin qanunları əsasında baş verir. Bu yaradıcı varislik nəticəsində biz bu gün ümummilli liderimizin yaratmış olduğu təməl üzərində Azərbaycanı irəliyə aparmaqdayıq. Dövlət canlı orqanizm kimi inkişaf edir. Dövlət inkişaf etdikcə cəmiyyət də buna paralel olaraq inkişaf edir. Təbii ki, bizim qədimdən bu yana əldə etdiyimiz nailiyyətləri toplamaq, araşdırmaq və bunu həm tarixi nöqteyi-nəzərdən, həm də dövlətçilik baxımından cəmiyyətə çatdırmaq vacibdir. Bu baxımdan varislik çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bizim milli-mənəvi dəyərlərimiz, özünəməxsusluğumuz var. Xalqın özünəməxsusluğunu qorumadan, bu özünəməxsusluğa söykənmədən onun milli-mədəni inkişafına nail olmaq mümkün deyildir. Xalqın özünəməxsusluğundan uzaqlaşsan, o zaman kosmopolitizmə yuvarlanacaqsan. Amma dünyamızın inkişaf xüsusiyyətlərini də nəzərə almaq lazımdır. Bu gün dünyamızda qloballaşma prosesləri gedir. Qloballaşma iqtisadi cəhətdən dövlətlərin bir-birinə daha sıx yaxınlaşması, informasiya mübadiləsinin sürətlənməsi, global miqyaslı problemlərin dünya miqyasında həllində dövlətlərin əməkdaşlığı deməkdir. Qloballaşma milli mədəniyyətlərin aradan çıxması, milli-mənəvi dəyərlərin arxa plana keçməsi demək deyil. Bu gün Azərbaycan bir çox beynəlxalq təşkilatların üzvüdür. BMT, ATƏT, Avropa Şurası, İslam Konfransı Təşkilatı kimi qurumlardakı fəaliyyətimiz, həmçinin bir çox dövlətlərlə ikitərəfli münasibətlərimiz Azərbaycanı dünyaya qovuşdurur, integrasiyasına təkan verir. Amma, dünyaya qovuşmaq Azərbaycan xalqının özünəməxsusluğuna zərər vurmamalıdır. Ona görə də Azərbaycan xalqının əldə etdiyi nailiyyətlər varislik, yaradıcı təkamül prinsipinə uyğun olaraq yaradıcı şəkildə inkişaf etdirilərək gələcək nəsillərə ötürülməlidir. Milli özünəməxsusluq məsələsi Prezident İlham Əliyevin siyasətində önəmli yer tutur. Milli-mənəvi dəyərlərimizin, adət-ənənələrimizin qorunması və yeni dövrə uyğun olaraq inkişaf etdirilməsi, xarici siyasətimizdə islam ölkələri və türk dünyası ilə münasibətlərimizin özəlliyi və digər bu kimi istiqamətlər diqqəti cəlb edir.

Vətəndaş həmrəyliyi ümummilli liderimizin müəyyən etdiyi prinsiplərdən biridir. Vətəndaş həmrəyliyi Azərbaycan cəmiyyəti üçün olduqca vacib prinsiplərdəndir. Çünki cəmiyyətdə sabitliyə nail olmasaq, demokratik dəyərlərə söykənməsək, xalqın milli-mənəvi dəyərlərinə, mentalitetinə uyğun fəaliyyətimizi həyata keçirməsək, inkişafa nail ola bilmərik. Azərbaycan cəmiyyətində vətəndaş həmrəyliyi xalqımızı daxildən birliyə çağıran məsələdir. Vətəndaş həmrəyliyi həm də azərbaycançılıq ideyası əsasında birləşmək deməkdir. Vətəndaş həmrəyliyinə Azərbaycanda faktiki surətdə nail olunub. Məhz Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə qayıdışı ilə Azərbaycanda vətəndaş sülhünə nail olunmuşdur. Amma bu, mövcud prinsiplərdən biri kimi qalmalıdır. Heç kəs vətəndaş həmrəyliyinin pozulmasına gətirib çıxaran hərəkətlərə yol verməməlidir. Vətəndaş həmrəyliyinin pozulması, vətəndaş qarşıdurmasının yaranması Azərbaycan cəmiyyəti üçün təhlükələrə gətirib çıxara bilər. Tarixi təcrübəmizdən ibrət götürməliyik. 1991-1993-cü illərdə Azərbaycan cəmiyyətində vətəndaş həmrəyliyinin pozulması, daxili dartışmalar, qarşıdurmalar, silahlı münaqişələr və s. nəticə etibarilə Ermənistan tərəfindən ərazilərimizin işğal edilməsinə gətirib çıxardı. Yəni vətəndaş həmrəyliyinin pozulması vətən, dövlət və xalq üçün təhlükədir. 1993-cü ildə Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı Azərbaycanda vətəndaş həmrəyliyinin bərpa olunması istiqamətində ciddi addımların atılması ilə müşayiət olundu və Azərbaycanda vətəndaş həmrəyliyi, vətəndaş sülhü bərqərar edildi. 1995-ci ildə Konstitusiyanın qəbul edilməsi ilə Azərbaycan dövlətinin Heydər Əliyev prinsiplərinə söykənən qanunçuluğu meydana gəldi və həmin Konstitusiya eyni zamanda vətəndaş sülhünün hüquqi baxımdan təminatını həyata keçirdi. Konstitusiya, eyni zamanda dövlətçilik prinsiplərini, azərbaycançılığı özündə birləşdirdi. Vətəndaş sülhü Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi mühüm bir prinsip kimi Azərbaycan vətəndaşlarının daimi nəzərindədir və gələcəkdə daha da inkişaf etdirilməlidir.

Azərbaycan dövlətinin digər bir təməl prinsipi sosial ədalətdir. Cəmiyyətdə ədalətə nail olmadan ölkəni inkişaf yoluna çıxarmaq mümkün deyil. Ədalət Azərbaycan cəmiyyətinin, Azərbaycan xalqının təbiətinə, ruhuna uyğundur. Ta qədimdən Azərbaycan xalqı ədalətə tərəfdar olub, ədaləti müdafiə edib. Ədalətlik prinsipi bu gün Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasi xətdə də özünü göstərir. Ədalətlik ölkənin sosial-iqtisadi inkişafından ədalətli şəkildə xalqa pay düşməsi, Azərbaycan dövlətinin milli sərvətlərdən əldə olunan gəlirlərin insanlarımızı ədalətli şəkildə çatdırılmasıdır. Ədalətlik, eyni zamanda cəmiyyətdə bazar iqtisadiyyatının yaratdığı ziddiyyətlərin hansısa bir zümrəyə ziyan vurmamasının qarşısının alınması deməkdir. Bu, Azərbaycan cəmiyyəti üçün olduqca əhəmiyyətli bir prinsipdir. Cəmiyyətdə ədalət olmasa, qarşıdurma qaçılmazdır. Bütün cəmiyyətlərin tarixi göstərir ki, ədalət prinsipi pozulduqda qarşıdurma meyilləri güclənir. Bu isə xaos və anarxiyaya gətirib çıxara bilər. Ədalət prinsipinin təmin olunması islahatlardan keçir. Daimi islahatlar, inkişaf yolu ilə, həmçinin cəmiyyətdə insanların təbəqələşməsi fonunda müxtəlif siyasi və iqtisadi vasitələrlə sosial ədalətin təmin olunması bu gün ölkəmizdə uğurla gerçəkləşir. Sosial ədalət dedikdə hər bir ailənin, hər bir vətəndaşın rifahının yaxşılaşdırılması, cəmiyyətin idarəçiliyində hər kəsin iştirakının təmin edilməsi, azad iqtisadi münasibətlərin təminatı və bu kimi digər məsələlər nəzərdə tutulur. Azərbaycan

Prezidenti İlham Əliyevin siyasətində bunlar açıq şəkildə özünü biruzə verir. Prezident İlham Əliyev deyir: "Ölkəmizin qarşısında böyük vəzifələr durur. Bizim məqsədimiz Azərbaycanı inkişaf etdirmək, ölkəmizdə yaşayan hər bir insanın həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq, çoxlu sosial problemlərin həllində inkişaf etməkdədir".

Cəmiyyətimizin söykəndiyi ideoloji prinsiplər sırasında respublika idarə üsulu, Azərbaycanın idarəçiliyində xalqın iştirakı da əsas rol oynayır. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan Konstitusiyasında ən mühüm müddəə "Azərbaycanda hakimiyyətin mənbəyi xalqdır" tezisidir. Xalqın hakimiyyətin mənbəyi olması prinsipi respublika idarə üsulunun ən bariz nümunəsidir.

Ulu öndərimizin irəli sürdüyü əsas prinsiplər sırasında demokratiya da önəmli yerlərdən birini tutur. Demokratik dəyərlərə sədaqət Azərbaycan cəmiyyəti üçün əsas prinsiplərdən biridir. Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycanın demokratik dəyərlərə söykəndiyini və demokratiyaya daim sadıq olduğunu həmişə xüsusi olaraq vurğulayırdı. O həmişə qeyd edirdi ki, dövlətin inkişafı milli sərvətlərlə ölçülür. Dövlət zəngin sərvətlərə malik ola bilər. Lakin dövlət əgər həmin sərvətlərə malik olub demokratik dəyərlərə söykənməsə, onun inkişafı müvəqqəti xarakter daşıyacaq. Dövlət o zaman inkişaf edə bilər ki, demokratik dəyərlərə söykənir. Bu barədə Prezident İlham Əliyev çox doğru olaraq deyib: "Mən tam əminəm ki, əsl açıq demokratik cəmiyyəti ancaq maddi rifah əsasında qurmaq mümkündür. İqtisadi cəhətdən geridə qalmış ölkələrdə demokratik proseslər də geridə qalır. O ölkələr ki, onlar iqtisadi cəhətdən güclüdürlər, orada sahibkarlıq inkişaf edibdir və azad sahibkarlıq böyük uğurlar qazanıbdir, o ölkələrdə demokratiyanın inkişafı da çox yüksək zirvədədir. Ona görə iqtisadi islahatların davam etdirilməsi, xalqın maddi rifahının yaxşılaşması, demokratik cəmiyyətin qurulması və formalaşması üçün başlıca şərtidir».

Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi ideoloji prinsiplər isə Azərbaycan dövləti və bütün azərbaycanlılar üçün vahid bir prinsiptir. Siyasi əqidəsindən, dünyagörüşündən, fəaliyyətindən, partiyalılığından asılı olmayaraq Heydər Əliyev irsi, Heydər Əliyev yolu, Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi prinsiplər hamı üçün eynidir. Bu prinsiplərin özü də zaman-zaman yaradıcı təkamül yolu ilə, varislik yolu ilə gələcək nəsillərə ötürülür və keyfiyyətcə yeniləşir. Bu prinsiplər, əslində, Azərbaycan Konstitusiyasının, qanunlarımızın istiqamətlərini müəyyən edir və milli-mənəvi dəyərlərə söykəndiyi, dövlətimizi, xalqımızı irəliyə apardığı üçün hər kəs tərəfindən qəbul edilir. Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasi xətt, sosial-iqtisadi sahədə əldə etdiyimiz uğurlar və s. yaradıcı yolla inkişaf etdirilir və bu, Heydər Əliyev ideyalarının inkişaf etdirilməsi deməkdir. Əsası Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş dövlətçilik prinsiplərinə əsaslanmaqla Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi əsas məqsəd milli dövlətçiliyin daha da möhkəmləndirilməsi və inkişaf etdirilməsindən ibarətdir. Ölkənin keçmiş iqtisadi gücünü və siyasi sabitliyi bərpa etmək, Yeni Dünya Nizamı çərçivəsində ölkənin regional və global proseslərdə fəal iştirakını təmin etmək, xarici siyasətdə müdafiə konsepsiyasından hücum konsepsiyasına keçmək, ölkə üçün əhəmiyyətli olan bir sıra məsələlərə və problemlərə beynəlxalq təşkilatların biganə münasibətini aradan qaldırmaq lazım idi. Son illərdə bu yöndə əldə edilmiş uğurlar hamıya məlumdur.

Yuxarıda qeyd olunan ideoloji prinsiplərə söykənərək Azərbaycan xalqı gələcəyə doğru inamla addımlayır, dövlətimiz inkişaf edir. Heç bir qüvvə ümummilli prinsiplərə zidd getməməlidir. Azərbaycanda hansı dövr, hansı hakimiyyət olursa-olsun, Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi ideoloji prinsiplərdən kənarlaşmaq qeyri-mümkündür. Bu prinsiplər xalqımızın milli ideyasını təşkil edir. Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi milli ideya Azərbaycan dövlətçiliyinin əsaslarıdır. Bu milli ideya ətrafında Azərbaycan xalqı gələcəyə doğru gedir, inkişaf edir. Milli ideya Azərbaycan xalqı üçün daimidir və Azərbaycanın daxili və xarici siyasətini müəyyənləşdirmək, iqtisadi inkişafını təmin etmək baxımından olduqca vacibdir.

Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi milli ideyanı həyata keçirməyə və qorumağa qadir siyasi lider - Prezident İlham Əliyev və onu dəstəkləyən Azərbaycan xalqı vardır.

Mübariz QURBANLI,
Milli Məclisin deputatı,
YAP icra katibinin müavini

"Xalq qəzeti".-2011.-3 dekabr.-N 267.-S.3.

Milli ideya: Xalqın sərvəti və səmərəli inkişafın qarantı

Azərbaycan Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin "Bakinski raboçi" qəzetinə məxsusi müsahibəsinə politoloq və maraqlı göstərən oxucunun refleksiyları

Son illər milli ideya politologiya elmində müəyyən siyasi diskursu diktə edir. Milli ideyanın kütləvi şüurda dərin kök saldığı, xalqın ehtiram bəslədiyi, o cümlədən mənəvi dəyərlərin məcmusunda əks olunduğu cəmiyyətlərdə bu ideya əvvəlcə çox sadə və anlaşqlı, mümkün qədər yığcam həqiqətlərin və məqsədlərin toplusu kimi çıxış edir, cəmiyyətin bütün əsas mənəvi və praktiki həyat fəaliyyəti sistemlərinin oriyentasiyasını dəyişərək təcəssüm olunurdu. Milli ideya həm bütün ideoloji konstruksiya, həm də KİV, təhsil, kitab nəşri, mədəniyyət və digər sosial translyatorlar sistemi üçün özünəməxsus bir prizma, rəng süzğəcidir. Milli ideya müxtəlif sosial proqramların və layihələrin prioritetli düzülüşü də daxil olmaqla praktiki, həyati reallıqların qavranmasını və təkrar istehsalını süzğəcdən keçirir.

Ümummillə lider Heydər Əliyev tərəfindən işlənib hazırlanmış azərbaycançılıq ideyası bədxahlarımızın təqdim etməyə çalışdıqları kimi, ideoloji element deyil, Azərbaycan xalqının istər partiyalı, istər bitərəf, dini və dünyəvi, müxalifətçi və iqtidarı dəstəkləyən insanların ictimai şüurunun yeni inkişaf paradimləridir. Ümummillə liderin azərbaycançılıq ideyası Azərbaycanda yaşayan və onu özlərinin ümumi Vətəni hesab edən bütün etnik qrupların ideyasına çevrilmişdir. Azərbaycanın politetnik təbiəti hələ Aristotel tərəfindən xalqın yüksək etik kamillik və məsuliyyət hissi kimi əsaslandırılmış "birlikdə yaşamaq" ideyasını doğurmuşdur. Bu siyasət nəticəsində "millət" anlayışının strukturuna özünüidentifikasiyanın bütün kollektiv formaları: etnik, dini, sosiomədəni, siyasi və digər formaları daxil edilmişdir. 1993-cü ilin iyun ayından sonra milli ideya milli müstəqillik və suveren dövlət formulu üzrə inkişaf edir. Bu gün də politetniklik müasir Azərbaycanı səciyyələndirən dəyər kimi milli identifikasiyanın yeni formasını inkişaf etdirir, onu Azərbaycan millətinin geniş mənada davamlı inkişafı və dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsi formatında azərbaycançılıq ideologiyası ilə eyniləşdirir. Azərbaycançılıq ideyası, eyni zamanda milli varlığın məqsədi, üsulu və formulu olan ideal kimi çıxış edir. Buna görə də belə deməyə haqqımız vardır ki, azərbaycançılıq ideyası bütün xalqın ideyasıdır!

Avropa və Amerika politoloqlarının komparativ araşdırmasında hesablanmışdır ki, "milli ideya" kontentinə münasibətdə on beşdən çox müxtəlif metaforik modeldən istifadə edilir. Bu modellər kütləvi şüurda milli ideyanı siyasi liderlərin şəxsiyyəti ilə fərdiləşdirməkdən başlamış, onun nəhəng bir ağacın tacı və budaqları şəklində təsvir edilməsinə qədər çox geniş diapazonla malikdir. Əlbəttə, milli ideyanın bu cür kollektiv persepsion qiymətləndirilməsi həmişə çox təqribidir, ən əvvəl ona görə ki, abstraksiya dərəcəsinə görə hər bir xalqın metaforları müxtəlifdir, buna baxmayaraq bu variantda miqdarı təhlil olduqca ibrətamizdir, çünki siyasi aktorların orta hesabla hər iki nəfərindən biri milli ideyanı siyasi lider vasitəsilə qavrayır, hər üç nəfərdən biri isə milli ideyanı öz həyatının təməli, əsası, bazisi kimi başa düşür. Bu baxımdan haqlı olaraq bütün xalq tərəfindən məhz ümummillə lider kimi tanınmış Heydər Əliyevin şəxsiyyəti vasitəsilə azərbaycançılıq identifikasiyası aşkar nəzərə çarpır. Bununla paralel olaraq, Azərbaycan cəmiyyətinin kollektiv şüurunda bu ideyanın bütövlükdə Azərbaycanın və özünü güclü dövlətin tərkib hissəsi hesab edən hər bir vətəndaşın layiqli inkişafının bünövrəsi kimi dərk edilməsi prosesi gedir.

Qloballaşmaqda olan dünya şəraitində milli fərqlərin nivelirlənməsi meyillərinə cavab olaraq milli ideya anlayışı təkcə siyasət elmində deyil, adi insanların gündəlik leksikonunda da ən populyar və aktual ideyalardan birinə çevrilir. İndi milli ideya anlayışından peşəkar siyasətçilər də istifadə edir, jurnalistlər də, siyasətdən uzaq olan adamlar da. Milli ideya ayrı-ayrı millətlərin, xalqların, bütövlükdə cəmiyyətin siyasi şüurunun və siyasi davranışının bir növ inteqral xarakteristikasına çevrilmişdir. Elmi, siyasi və sosial rəylər fonunda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin "Bakinski raboçi" qəzetinə verdiyi "Müasir milli ideyanı zənginləşdirən odur ki, vətəndaş özünü dövlətin bir hissəsi hesab edir, özündə dəyişikliklər üçün qüvvə görür, güclü dövlətin və güclü, iradəli liderin varlığına ehtiyac duyur" sərlövhəli məxsusi müsahibə aktuallığı və yeniliyi ilə fərqlənir.

Dərin elmi baza, fəlsəfi refleksiya məharəti və peşəkar dövlət xadiminin çox ciddi siyasi təhlili Azərbaycan cəmiyyətində həmişə səmimi diqqətə, fəal marağa və öz fikirlərini bölüşmək arzusuna səbəb olur. Bəri başdan deməliyəm ki, bu istək təkcə bizdə - Azərbaycan ictimaiyyətinin arasında deyil, hətta ölkəmizin növbəti uğurlarına həsəd apardıqlarını gizlətmədən, bu uğurların hesabını aparan təkəbbürlü bədxah ermənilərin ürəyində də baş qaldırır. Erməni alim və jurnalistlərinin böhtan xarakterli araşdırmalarına və qərəzli yalanlarına bir qədər sonra qayıdacağam, burada isə onların gizlədə bilmədiyi həsədə səbəb olan Azərbaycan reallıqları ilə bağlı faktları cəmi iki sətirdə göstərmək istəyirəm. Bunlar Avropanın ən möhtəşəm mədəni yarışmasında

qələbəmiz və BMT Təhlükəsizlik Şurasının üzvü statusu almağımızdır. Bu əlamətdar nailiyyətlər Prezident İlham Əliyevin dürüst götür-qoy edilmiş səmərəli siyasətinin nəticəsi, ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunun etiraf edilməsi deməkdir. Akademik R.Mehdiyev yazır: "Bütün bunlar azərbaycanlıların kollektiv şüurunda Vətəni ilə bağlı qürur hissi doğurur".

Müasir milli ideyanı zənginləşdirən fakt ondan ibarətdir ki, vətəndaş özünü dövlətin bir hissəsi kimi hesab edir, özündə dəyişikliklər üçün qüvvə görür, güclü dövlətin və güclü, iradəli liderin zərurliyini hiss edir. Biz "Məhz Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasət nəticəsində milli ideya özündə həm siyasi məkanın demokratikləşməsini, mütərəqqi və hərtərəfli iqtisadi inkişafı, dünya birliyinə inteqrasiyanı, həm də milli ruhu və özünəməxsusluğu qoruyub saxlamağı ehtiva edir" qənaətinə gəlmiş akademik Ramiz Mehdiyevin fikri ilə tam razıyıq.

Akademik R.Mehdiyev milli ideologema haqqında elmi təsəvvürlərin məcmusunda "azərbaycançılığın" ümummilli xarakterini açıqlayan, Vətənimizin hər bir vətəndaşının şərəf və ləyaqətini qoruyan fikirlərin, qiymətlərin, hisslərin, təsəvvürlərin bütün qammasını konseptuallaşdıran tarixi və nəzəri konstruksiyalar təklif edir. Milli ideyanın təbiəti və mahiyyəti haqqında təməl xarakterli bu təsəvvürlər elə bir özünəməxsus bünövrədir ki, müəllifin elmi araşdırmalarının, praktiki müşahidələrinin və "Azərbaycan xalqının milli-ideoloji konseptinin təşəkkülü və transformasiyasının bitkin konstruksiyasının formalaşması" haqqında gəldiyi nəticələrin məcmusu həmin bünövrə üzərində qurulur. R.Mehdiyev zəngin tarixi baza əsasında inandırıcı şəkildə bildirir ki, milli ideologiya təməl əhəmiyyətinə malikdir, bu ideologiyada milli hərəkətin məqsədləri ifadə edilir, həmçinin həmin məqsədlərə nail olmağın yolları və vasitələri göstərilir. Milli ideologiya millətin fəallığını ideal şəkildə düzülmüş hədəflərin müəyyən sistemi kimi təqdim edir, görkəmli şəxsiyyətlərin fəaliyyətinə məqsəd istiqaməti verir.

Mən bu məqalənin əvvəlində erməni alimlərinin milli həsəd və təkəbbürü barədə söz açmışdım. Ümumbəşəri əxlaq baxımından o qədər də hörmətə layiq olmayan bu keyfiyyətləri sübut etmək istərdim. Akademik Ramiz Mehdiyevin müsahibəsi dərc ediləndən dərhal sonra ermənipərəst Regnum saytında Yerevan Dövlət Universitetinin iranşünaslıq kafedrasının müdiri, professor Qarnik Asatryanla müsahibə dərc olunmuşdur. Ermənistanın bəzi KİV-ləri həmin müsahibəni təkrar çap etmişlər. Akademik Ramiz Mehdiyevin elmi nüfuzu təkcə ölkəmizdə deyil, dünya ictimai elmində də o qədər aşkardır ki, onun müdafiəyə ehtiyacı yoxdur. Lakin mən sadəcə olaraq erməni saxtakarların növbəti uydurmasını təkzib etmək istərdim. Əvvələn, söhbətin mövzusunun qoyuluşu milli ideyadır: bu ideyada milli azlıqlara yer ayrılıbmıdır? Mən demografik arqumentlərə müraciət etməyəcəyəm, çünki bu arqumentlərin polietnik dövlət olan Azərbaycanın xeyrinə olması aşkardır. Sadəcə olaraq, mən həmin sualı erməni professorla vermək istərdim: yəni doğrudanmı ermənilərin "böyük Ermənistanı" bərpa etmək ideyasında kiçik xalqlara yer vardır? Əgər varsa, onlar hansı xalqlardır? SSRİ-nin mövcud olduğu bütün tarixi dövrdə mərkəzləşdirilmiş assimilyasiya həyata keçirildiyi şəraitdə Ermənistan kiçik xalqlara o qədər də rəğbət göstərmədən monoetnik respublika kimi qala bilmişdir.

Həmin professorla bunu da xatırlatmaq istərdim ki, "qaynar qazan" ideyası akademik Ramiz Mehdiyevin kəşfi deyil, dünya etnosiyasəti baxımından millətin formalaşması barədə səmərəli nəzəriyyədir. İlk dəfə ABŞ-da sınaqdan çıxarılmış "qaynar qazan" modeli "Amerikanın mənafeyi hər şeydən ucadır" konsepsiyasının formalaşmasına kömək etmiş, bu milli ideya ABŞ üçün inkişafın həlledici oriyentirinə çevrilmişdir. Gördüyünüz kimi, ABŞ-ın əsasını qoyanlar "etnik korpusun formalaşmasını" milli ideya yalnız formalaşmış etnik korpus olduqda yarana bilər. Q.Asatryanın müsahibəsindən sitat; Gözləmədən dövlət yaratmışlar. Təbii ki, həmin dövlət həyat səviyyəsinə və dünya siyasətinə təsir dərəcəsinə görə müasir Ermənistanla bərabər tutula bilməz və yaqın ki, heç özü də bunu istəməz. BMT İnkişaf Proqramının "Miqrasiya və insan potensialının inkişafı: imkanlar və çağırışlar" adlı illik məruzəsində qeyd edilir ki, 1991-ci ildən başlayaraq 700 mindən 1 milyon 300 minə qədər insan, yaxud əhalinin təqribən 30 faizi Ermənistandan mühacirət etmişdir. Yenə həmin sənəddə qeyd edilir ki, yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin Ermənistanı tərk etməsi ölkənin inkişafına, xüsusən sosial və mədəni kapitalın təkrar istehsalına mənfi təsir göstərir. Lakin ümid vardır ki, Ermənistandan olan mühacirlər qonaqpərvər ölkələrdə etnik korpus yaratmaq üçün köçüb getmişlər. Təəssüf ki, Azərbaycan xalqı bu cür qonaqpərvərliyin nəticələrinə həddən artıq yaxşı bələddir.

Akademik Ramiz Mehdiyev qanunauyğun olaraq dünya tarixinin elə dövrünə müraciət edir ki, onun fikrincə həmin dövr dünya geosiyasətində tektonik dəyişikliklər, Rusiya imperiyasının dağılması və müstəmləkə xalqları tərəfindən müstəqil dövlət qurulması üçün şərait yaranması ilə səciyyəvidir. R.Mehdiyev yazır: "Məhz həmin illərdə ictimai fikrin avanqardı rolunda çıxış edən yeni ictimai-siyasi xadimlər təbəqəsi yaranır. Əhməd bəy Ağayev, Əli bəy Hüseynzadə, Məmmədəmin Rəsulzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov və bir sıra başqaları Azərbaycan milli ideyasının daşıyıcıları olmaqla milli ideallar uğrunda mübarizəni demokratik dəyərlər və prinsiplərlə birləşdirirdilər".

Azərbaycanda elitar təbəqənin intellektual qüvvələri milli birliyi inteqrasiya edən dəyərlər yaratmış, milli mənafehləri ifadə etmişlər. Lakin əsas məsələ ondan ibarətdir ki, milli ideallar kütləvi milli identifikasiyanın,

insanların tərəfdar olduğu norma və dəyərlərin Azərbaycan millətinin məxsusi həyat fəaliyyəti və onun qorunub saxlanması üçün nadirliyini və öləri olmayan əhəmiyyətini başa düşməyin ideya-mənəvi əsası kimi çıxış edir.

Zənnimcə, akademik R.Mehdiyevin təklif etdiyi bu konstruksiyada izlənen kulturoloji paradigmanın metodologiyası bunu əsas götürür ki, siyasətin bütövlüyü və onun cəmiyyətlə vəhdəti insanın bütövlüyü ilə müəyyən edilir. Buna görə də oxşar yanaşmanın tərəfdarları (M.Şeller, F.Boas, E.Kanetti, X.Arendt və başqaları) siyasəti insanların mənəli fəaliyyəti hesab edir, onun əsas vəzifəsini isə insanın yaradıcı funksiyasının həyata keçirilməsində görürlər. Akademik R.Mehdiyevin yazdığı kimi, bu halda "vətəndaş özünü dövlətin bir hissəsi hesab edir, özündə dəyişikliklər üçün qüvvə görür, güclü dövlətin və güclü, iradəli liderin varlığına ehtiyac duyur". Ona görə də insanların siyasi həyatda ümumi, müştərək marağı süni şəkildə modelləşdirilmiş, məsələn, hakimiyyətdən qaynaqlanan hiptetik məqsəd deyil, yalnız insanların şəxsi maraqlarının tarazlaşdırılmasının nəticəsi ola bilər. Bu cür yanaşma hər hansı təşkilatın və ya bir qrup şəxsin insanlara onların dərk etmədiyi ehtiyac və məqsədləri zorla qəbul etdirməyin mümkünlüyünü rədd edir. Mühüm faktdır ki, bu cür yanaşmada ümumi qrupun marağının müqavilə xarakteri siyasi məqsədlərə nail olmağın əsas mexanizmi - konsensus və kompromis kimi nəzərdən keçirilir. Nəticədə siyasət münaqişələrlə dolu gərgin münasibətlər sistemindən sabit və ahəngdar inkişaf sahəsinə çevrilir. Vətənimizin tarixinin ən dramatik dövründə xalqın köməyə çağırıldığı ümummilli lider Heydər Əliyev milli mənafelərin katalizatoru, Azərbaycan millətinin ləyaqətinin müdafiəçisi oldu. Heydər Əliyevin dahi zəkası, siyasi istedadı və dövlətçilik iradəsi Azərbaycan dövlətini tam azadlıq və müstəqillik yoluna çıxardı.

Ölkədə demokratik prosedurların institusionallaşması demokratik dəyişikliklər prosesinin nəticəsi olmuş demokratiyanın möhkəmlənməsi üçün zəruri əsas yaratmışdır.

Akademik Ramiz Mehdiyev Azərbaycan milli ideyasının formalaşması tarixini obyektiv dövrlərə bölməyi təklif edir, yeddi müstəqil dövrü fərqləndirir. Bu analitik müsahibənin dərin elmi nəticələri üzərində düşünərək, hər bir dövr haqqında kifayət qədər geniş şərhlər yazmaq olardı. Lakin mən öz elmi maraqlarımı və həyat təcrübəmi nəzərə alaraq iki müasir mərhələ: 1993-2003-cü illər və 2003-cü ildən bu günə qədər olan dövr üzərində ətraflı dayanmaq istəyirəm.

Ramiz Mehdiyev sübut edir ki, 1993-cü ilin yayından 2003-cü ilin sonuna qədər keçən onillikdə uğurlu demokratik tranziti təmin etmiş siyasi inkişafın dominantı ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar olunması və ölkənin gələcək iqtisadi artımının və siyasi inkişafının əsaslarının yaradılması olmuşdur. 2003-cü ilin sonundan başlayaraq siyasi qərar və hərəkətlərin ardıcılığı və bir-birini qarşılıqlı şərtləndirməsi, dövlət idarəçiliyinin strategiya və texnologiyalarının seçimi regional və qlobal aspektlərdə Azərbaycanın yeni mövqeyini müəyyən etmişdir.

Demokratik proseslərin qloballaşması (onların ən vacibləri demokratiyaya normativ münasibət və demokratik ideaların kütləvi cəlbediciliyidir) ilə müəyyən olunan xarici amillərin əhəmiyyətinin get-gedə artması milli ideyanı müstəqil dövlətin inkişafının və xarici siyasi münasibətlər qurulmasının keyfiyyətə yeni azimutları ilə zənginləşdirmişdir. Akademik Ramiz Mehdiyevin fikrincə, "dövlətin iqtisadi qüdrətinin fəal artması nəticəsində ictimai şüur tədricən elə istiqamətləndirilir ki, o, ətraf aləmlə ahəngdar şəkildə qarşılıqlı fəaliyyət göstərir, inkişafın perspektivlərini və prioritetlərini real hiss edir". Bu elmi mövqe ilə razılaşmamaq olmaz, çünki milli ideyanın rəqabət qabiliyyətli paradigmasının tamamilə əsaslı olmasını sübut etməsinin şahidiyik. Akademik Ramiz Mehdiyev qeyd edir ki, iqtisadi və demokratik tranzitin, dövlət həyatının bütün sahələrində innovasiyalı inkişafa keçidin intensivləşdirilməsi ideyaları getdikcə daha artıq dərəcədə rəqabətə davamlı paradigmaya yönələrək, hakim və ictimai-siyasi elitanın şüurunda üstünlük təşkil edir.

Mənə belə gəlir ki, bu prioritetləri aşağıdakı istiqamətlərdə müəyyən etmək olar: birinci, milli birliyin və müvafiq identikliyin qorunması və möhkəmlənməsi; ikinci, iqtisadi inkişafın yüksək səviyyəsinə nail olmaq; üçüncü, demokratik prinsiplərin qəbul edilməsi, əsas siyasi təsisatlara etimad, şəxsiyyətlərə etimad, vətəndaşlıq və vətənpərvərlik hissini nəzərdə tutan mədəni norma və dəyərlərin kütləvi şəkildə yayılması.

Akademik Ramiz Mehdiyev haqlı olaraq belə hesab edir ki, "Prezident İlham Əliyev müstəqilliyimizin iyirminci ilində ölkəyə uğurla rəhbərlik edir və dövləti yeni üfüqlərə, inkişafın keyfiyyətə yeni səviyyəsinə keçməyə doğru aparır. Ölkə tarazlı və ardıcıl siyasət sayəsində həm mədəni, həm də siyasi kontekstdə dünyada getdikcə daha çox uğurlar qazanır". Bu fakt Prezident İlham Əliyevin siyasi kursunun ölçülüb-biçilmiş və səmərəli olmasına dəlalət edir. Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasət nəticəsində milli ideya milli siyasi məkanın demokratikləşməsinə, hərtərəfli iqtisadi tərəqqi və inkişafı, dünya birliyinə inteqrasiyanı, habelə Azərbaycan millətinin milli ruhunu və bənzərsiz xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamağı əks etdirir.

Azərbaycan Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyev siyasi idarəçiliyin praktik və nəzəriyyəçisi olmaqla, öz əməllərinə sadıq qalaraq, ictimai-siyasi diskussiyaların təşəbbüskarı kimi çıxış edir, elmi-nəzəri fikrin ən aktual problemlərini müəyyənləşdirir, postmodern dövründə Azərbaycanın ləyaqətlə qarşılmalı olduğu çağırışları göstərir.

Hörmətli akademikimizə tam səmimi təşəkkürümü bildirmək istərdim. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, o, Azərbaycan fəlsəfi-siyasi elmində durğunluq yaranmasına imkan vermir, elmi polemikanı yüksək səviyyədə saxlamağı bacarır, bununla da elmi vicdan, tədqiqat istiqamətlərinin geniş diapazonu, öz Vətəninə xidmət etmək arzusunun güclü və səmimi olması baxımından Azərbaycan alimlərinə nümunə göstərir.

Aqiyə NAXÇIVANLI,
siyasi elmlər doktoru,
Azərbaycan Respublikası
Milli Məclisinin deputatı

“Xalq qəzeti”.-2011.-6 dekabr.-N 269.-S.3.

Heydər Əliyev azərbaycançılıq kimi dərin fəlsəfi konsepsiyanın müəllifidir

“Azərbaycan mənim ürəyimdir, Azərbaycan mənim vətənimdir, Azərbaycan mənim həyatımdır. Həyatım boyu vətənimə, ölkəmə, xalqıma xidmət etmişəm. Mən bəxtəvərəm ki, xalqıma etdiyim xidmətlərim qiymətləndirilibdir.” Bu ifadələrin müəllifi Azərbaycanın yaradıcısı və qurucusu Ümummilli Lider Heydər Əliyevdir. Azərbaycanın hər qarış torpağına ÖZ İMZASINI əməlləri ilə həkk edib. BU İSMİN məkanının coğrafiyasını genişləndirib sərhədləri aşdı. Buna səbəb Onun Azərbaycana olan xidmətinin, Azərbaycançılıq ideologiyasının sədəsi oldu.

Milli mənsubiyyəti, milli-mənəvi dəyərləri, milli mədəniyyəti, ədəbiyyatı, incəsənəti, musiqini, folkloru sevən və dəyərləndirən Heydər Əliyev dövlətin çiçəklənməsində, onun dünya dövlətlərinə inteqrasiya olunmasında, bir dövlət olaraq varlığını sübut etməsində bu və ya digər dəyərlərə üstünlük verirdi. Uzun illər Azərbaycan dövlətinə rəhbərlik edən, onun hər daşına, torpağına bələd olan və azərbaycanlı olaraq bu məfhumlara bağlı olan Heydər Əliyevin uzaqgörənliyinin nəticəsi olaraq dövlətin müstəqilliyinin təminatının möhkəmlənməsində siyasi gücə, iqtisadi potensiala malik olması ilə yanaşı, milli-mənəvi dəyərlərin də vacibliyini diqqətə çəkilib. Heydər Əliyevin siyasi məfkurəsi nəticəsində Azərbaycanın milli- mənəvi dəyərlərinə önəm verildi və onun tarixi mədəniyyətini özündə ehtiva edən dəyərlərə xüsusi diqqət ayrıldı. Dünyanın hansı ölkəsində olursansa ol, öz xalqının varlığını sübut etmək üçün ilk olaraq onun tarixi, mədəniyyəti, dili ilə bağlı olan amilləri diqqətə çəkməlisən ki, bir vətəndaş olaraq dövlətin gücünü və qüdrətini təqdim edə biləsən. Eləcə də, Azərbaycana səfər edən kəsə ilk olaraq qısa tanışlıq çərçivəsində onun maddi və mənəvi dəyərlərini əks etdirən abidələri ilə tanış edib, eramızdan əvvəl mövcud olan tariximizin daş yaddaşını vərəqləyəsən. Bu baxımdan da Heydər Əliyev istər sovet məkanında yaşadığımız zaman, istərsə də müstəqillik illərində xalqın çoxəsrlik tarixinə xüsusi diqqət ayırmışdır.

Azərbaycan xalqı ötən əsrin 90-cı illərində bütün sahələrdə yaşanan buxov və kaosdan xilas olaraq öz yolunu düzgün bir şəkildə istiqamətləndirdi. Bu, Heydər Əliyevin müdrik siyasətinin bariz nümunəsi olaraq ortaya çıxdı.

Heydər Əliyevin mədəniyyət siyasətinin əsasında tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunmasına, onların elmi təbiiqi üçün zəruri qurumların yaradılmasına, fəaliyyətinin və inkişafının təmin edilməsinə, eləcə də, abidələrdən səmərəli istifadə üçün şərait yaradılması dayanırdı. O, bir-birinin ardınca “Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında”, “Mədəniyyət haqqında” sərəncamları imzalayaraq milli mədəniyyətin qorunub saxlanması, onun inkişafına yardım göstərmiş oldu. Artıq milli mədəniyyət sahəsində həyata keçirilən fəaliyyət dövlətin himayəsində idi. Heydər Əliyev xalqımızın qədim tarixə, böyük mədəniyyətə malik olan xalq olduğunu qeyd edərək, bu dəyərləri xalqa çatdırmaqla onlarda vətənpərvərlik hissinin, azərbaycanlılıq hissinin yüksəldilməsinə nail oldu.

Təsadüfi deyil ki, bu gün Azərbaycan mədəniyyətinin mükəmməl nümunələri YUNESKO-nun dünyanın şah əsərləri sırasında yer alıb. Buna illər lazım idi ki, Azərbaycan milli dəyərləri, mədəniyyəti özünü bu şəkildə üzə çıxara bilsin. Heydər Əliyevin mədəniyyət siyasəti bunun reallaşmasına gətirib çıxardı. Əsası Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan yol bu gün uğurla həyata keçirilir.

Dilə, dinə və mədəniyyətə diqqət yetirdiyi kimi, O, milli bayramları da, o cümlədən, Novruz bayramını da qoruyub saxlamışdır. Novruz bayramının YUNESKO-nun dünyanın şah əsərləri sırasında yer almasında Heydər Əliyevin rolunu vurğulamaq lazımdır. Bu, Onun ideologiyasının timsalında özünü təsdiqlədi. “Təbiətin oyanışının, varlığın yenidən canlanmasının müjdəsini verən Novruz bayramı ən qədim zamanlardan bəri həyat və məişətimizə daxil olmuş, insanlara, aydın və işıqlı sabaha, xoşbəxt gələcəyə inam duyğusu bəxş etmişdir. Mehribanlıq və qardaşlıq tellərini gücləndirən bu bayram cəmiyyətdə xoş münasibətlər bərqərar edərək, onun üzvlərinin bir-birinə diqqət və qayğısını artırır” - deyən Heydər Əliyev bayramın əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirirdi. Novruzunu hər bir azərbaycanlının qəlbinin bayramı kimi qələmə verirdi.

Azərbaycan xalqının milli sərvəti olan İçərişəhər tarix-memarlıq qoruğunun qorunub saxlanması, geniş təbliğ edilməsi və gələcək nəsillərə çatdırılmasında da Heydər Əliyevin rolunu vurğulamaq borcumuzdur. Bu, hər bir Azərbaycan vətəndaşının müqəddəs borcudur. Memarlıq tariximizin daş ensiklopediyası olan İçərişəhərin qorunması ilə bağlı bir sıra əhəmiyyətli sənədlər qəbul olunmuşdur. Heydər Əliyevin “Bakı şəhərində İçərişəhər Tarix-Memarlıq Qoruğunun mühafizəsi və bərpası ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında” 17 fevral 2003-cü il Sərəncamı Ulu Öndərin göstərdiyi qayğıdır. İçərişəhər Tarix-Memarlıq Qoruğu paytaxtımızın əsrlərlə yaradılmış simasını özündə ehtiva edir. Tarixə diqqət etsək, görürük ki, müdafiə xarakterli qala divarlarının ucaldılması ölkənin təbii sərvətlərinin zənginliyinə, öz dövrü üçün inkişaf etmiş iqtisadi-sosial durumun təşəkkül tapmasına dəlalət edir. Bakının ən qədim, vaxtilə bütövlükdə qala divarları ilə əhatə olunmuş hissəsi İçərişəhərdə müdafiə, dini ibadət, ictimai və məişət xarakterli bir sıra tikililərin və qurğuların olması memarlıq məktəblərinin yüksək peşəkarlıq səviyyəsindən xəbər verir. Öz adlarını İçərişəhərin daş kitabələri

üzərində həkk etmiş qədim Azərbaycan memarları və sənətkarlarının zəkası və zəhməti ilə açıq səma altında yaradılmış bu “muzey-şəhər” hər bir azərbaycanlının qəlbində sonsuz qürur hissi doğurur. Belə bir abidəyə diqqət Heydər Əliyev tərəfindən sovet dövründə göstərilmişdir. Onun qərarına əsasən, 1977-ci ildə Azərbaycanın tarix-memarlıq qoruğuna çevrilmiş, sonralar isə onun ərazisi Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğu elan edilmişdir. 2000-ci il dekabrın 2-də YUNESKO-nun “Dünya İrs Siyahısı”na daxil edilmiş İçərişəhər təkcə Azərbaycanın deyil, bütövlükdə, dünya şəhərsalma sənətinin nadir nümunələrindəndir.

Heydər Əliyev İçərişəhəri Azərbaycan xalqının tarixinin, o cümlədən, onun milli dövlətçilik tarixinin bir çox açılmamış səhifələri haqqında, zəngin mənəvi və maddi sərvətlər xəzinəsi barədə dəyərli, mötəbər məlumatlar verən və tədqiqinə hələ də ehtiyac duyulan tükənməz mənbə kimi qiymətləndirirdi.

Heydər Əliyevin mədəniyyət siyasətinin əsasında Azərbaycan folklor nümunələrinə də diqqət ayrılırdı. Ümummilli Liderin “Azərbaycan folkloru nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında” imzaladığı Sərəncam Onun milli-mənəvi dəyərlərimizə qarşı olan növbəti diqqətini əsaslandırılan faktordur. 2003-cü ildə təsdiqini tapan sənəd folklor nümunələrinin hüquqi qorunması sahəsində, inkişaf etdirilməsi və gələcək nəsillərə çatdırılması, Azərbaycan xalqına məxsus folklor nümunələrinin xarici dövlətlərin ərazilərində hüquqi qorunması məqsədilə beynəlxalq əməkdaşlığa şəraitin yaradılmasına geniş imkanlar açdı.

Bu və ya digər faktlar Heydər Əliyevin Azərbaycan milli-mənəvi dəyərlərinə, mədəniyyətinə olan diqqətinin bir nümunəsidir. Bütün ömrünü xalqın inkişaf və tərəqqisinə həsr edən Ulu Öndər bu dəyərlərin qorunub saxlanılması istiqamətində böyük işlər görmüş və bizə bir məktəb yaratmışdır. Heydər Əliyev məktəbi. Bu məktəbdən keçən kəs vətəni, Azərbaycanın böyüklüyünü və aliliyini dərk edəcək. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin dediyi kimi, müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin banisi Heydər Əliyev bizə azərbaycançılıq kimi dərin bir fəlsəfi konsepsiyanı bəxş edərək, Azərbaycan dilini, Azərbaycan tarixini, Azərbaycan mədəniyyətini və milli-mənəvi dəyərlərimizi qorumağı dönə-dönə tövsiyə etmişdir.

NƏZAKƏT ƏLƏDDİNQIZI

“Səs”.-2011.-9 dekabr.-№226.-S.2.

Azərbaycançılıq – bizi birləşdirən dəyər

Müstəqil Azərbaycanın demokratik, dünyəvi, hüquqi cəmiyyət yaradılması yolu ilə inamla irəliləməsi yalnız Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının deyil, bütün dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə təkan verir

Azərbaycançılıq ideologiyasının banisi

Qədim dövrlərdən başlayaraq bu günümüzdə kimi Azərbaycan xalqının gözəl adət-ənənələrini, milli mənəvi dəyərlərini, etnik psixoloji xüsusiyyətlərini özündə yaşadan və birləşdirən bir baxışlar sistemi kimi azərbaycançılıq ideologiyası yaranmış və formalaşmışdır. Bu ideologiya XX əsrin ikinci yarısında özünün daha dinamik və yüksək inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Bu, bilavasitə XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq dövlət və siyasət səhnəsinə çıxmış, özünün titanik fəaliyyəti ilə dünya siyasətinin korifeylərindən birinə çevrilmiş, zamanımızın görkəmli ictimai-siyasi və dövlət xadimi, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bağlı olmuşdur.

1969-cu il iyul ayının 14-də Azərbaycanın rəhbəri seçilən Heydər Əliyev sonrakı 34 illik fəaliyyəti dövründə Azərbaycan xalqını və millətini bütün dünyaya tanıtmış və dünyanın ən böyük azərbaycanlısı və dünya azərbaycanlılarının ümummilli lideri adını qazanmışdır. Dünya şöhrətli siyasətçi olan Heydər Əliyev siyasi həyatın və dövlət quruculuğunun digər sahələrində olduğu kimi, azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasında və inkişafında da misilsiz xidmətlər göstərmişdir.

Bəs azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasında ulu öndər Heydər Əliyevin oynadığı özünəməxsus rol nədən ibarətdir?

Ümummilli lider Heydər Əliyev müxtəlif yığıncaqlardakı çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır ki, milli vətənpərvərlik hissləri hər bir vətəndaşda o qədər güclü olmalıdır ki, o, milli mənafeyi şəxsi mənafeyindən, öz şəxsi yaşayışından, öz şəxsi həyatından - hər şeydən üstün tutsun. Ulu öndər Heydər Əliyevin söylədiyi bu fikirlər ömrünün 50 ilindən çoxunu dövlət işində işləmiş və yuxarıda söylənilən amilləri öz siyasi fəaliyyətində əsas qanun kimi götürmüş dünya şöhrətli bir şəxsiyyətin həyat və fəaliyyətinin əsasını təşkil edən prinsiplərdir. Heydər Əliyevin Vətəni sevməsi adi bir vətəndaşın öz vətəni sevməsi demək deyildir. Bu, bütün ömrünü canından artıq sevdiyi Vətəninə həsr etmiş tarixi bir şəxsiyyətin sevgisidir: "Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam" kəlamı Heydər Əliyevin dilindən səsləndikdən sonra dünyanın bütün ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar da öz milli mənşəyini, azərbaycanlı olduqlarını iftixar və qürur hissləri ilə bəyan etməyə başladılar.

Uğurlu siyasət milli həmrəyliyimizi daha da möhkəmləndirir

Azərbaycanın uzun illər sovet imperiyası əsarətində olması xaricdə yaşayan azərbaycanlıların vətənlə əlaqələrini məhdudlaşdırmışdı. Keçmiş sovet dövlətinin sərt qadağaları buna heç bir vəchlə icazə vermirdi. Yalnız Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra dünyaya səpələnmiş soydaşlarımızın tarixi vətənlə əlaqələrinə imkan yarandı. Bundan sonra dünya azərbaycanlılarının müstəqil Azərbaycan uğrunda vahid ideologiya ətrafında birləşmələri, yaşadıkları ölkələrdə Azərbaycanı tanıtmaları, Ermənistanın ölkəmizə hərbi təcavüzünün genişləndiyi bir vaxtda əsl həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə çatdırmaları və diaspor quruculuğu xüsusi aktualıq kəsb etməyə başladı.

İlk dəfə olaraq bu məsələyə xüsusi həssaslıqla yanaşan isə xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev oldu. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi "Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında" 1991-ci il 16 dekabr tarixli qərarı ilə dekabrın 31-ni Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü elan etdi. Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə elan edilmiş milli-mənəvi birliyə çağırış olan bu gün ümumxalq mənafeyinin həyata keçirilməsi naminə soydaşlarımızın vahid ideya ətrafında sıx birləşməsi, ümumi milli diasporun formalaşması və lobbı fəaliyyətinin inkişafı prosesinin başlanğıcını qoydu. Lakin 1991-1993-cü illərdə hakimiyyətdə olan dairələrin diaspor quruculuğuna maraq göstərməmələri azərbaycanlıların yeni və güclü cəmiyyətlərinin yaradılmasına, soydaşlarımızın vətənlə əlaqələrinin genişlənməsinə, azərbaycançılıq ideyasının inkişaf etdirilməsinə, dünyaya səpələnmiş azərbaycanlıların həmrəyliyinin əldə olunmasına imkan vermədi.

1993-cü ildə ulu öndər Heydər Əliyevin xalqın yekdil arzu- su ilə hakimiyyətə qayıdışı ölkədə davamlı sabitlik və iqtisadi tərəqqinin əsasını qoymaqla yanaşı, cəmiyyətdə dövlətçilik təfəkkürünün formalaşmasını, milli birliyi təmin etdi. Ümummilli liderin hakimiyyətə qayıdışı eyni zamanda ölkədə və dünyada azərbaycançılıq anlayışının milli təfəkkür tərzinə çevrilməsində mühüm rol oynadı. Azərbaycan dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində məskunlaşmış soydaşlarımız üçün milli iftixar, mənəvi dayaq və güvənc yeri oldu. Məhz

Azərbaycandan kənarında yaşayan soydaşlarımıza ana vətənimizi unutmadığı tövsiyə edən Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə dünyanın bütün ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların, Azərbaycan icmalarının nümayəndələri ilk dəfə olaraq 2001-ci il noyabrın 9-10- da vətənimizə - Bakı şəhərinə toplaşaraq özlərinin I qurultayını keçirdilər. Qurultaydakı çıxışı zamanı ulu öndər Heydər Əliyev azərbaycançılığın nə qədər önəmli olduğunu, bu ideyanı daşıyanların daha aktiv fəaliyyət göstərmələrinin vacibliyini, Azərbaycanın haqq səsinin dünyaya çatdırılmasının nə qədər lazım olduğunu bir daha vurğulamışdı: "Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik".

Qurultaydan sonra xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi üçün Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi (indiki Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi) yaradıldı, Milli Məclis "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" qanun qəbul etdi. Komitənin yaradılması və müvafiq qanunun qəbulu dünya azərbaycanlılarının milli birliyi və təşkilatlanması prosesini daha da sürətləndirdi, soydaşlarımızın öz tarixi vətəni ilə əlaqələrinin genişləndirilməsini təmin etdi, ölkəmizin tarixi və müasir həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasına stimül verdi.

Bu gün Heydər Əliyev yolunu uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan Respublikası Cənubi Qafqaz bölgəsinin lider dövlətinə və bütün dünya azərbaycanlılarının qürur yerinə çevrilib. Dövlət başçısının sərəncamı ilə 2006-cı il martın 16-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsi də diaspor quruculuğu işinə yeni təkan verməklə yanaşı, ən əlamətdar hadisələrdən biri kimi yadda qalıb. Hər il Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü münasibətilə xalqımıza ünvanladığı təbrikdə dövlətimizin başçısı diaspor təşkilatlarının fəaliyyətindən söz açmaqla bərabər, soydaşlarımıza ən xoş arzularını çatdırır. Prezident İlham Əliyev təbrikində demişdir: "Dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar bilirlər ki, Azərbaycan dövləti daim onlarla bərabərdir, onların fəaliyyətini izləyir, onların qaygıları ilə yaşayır. Dünyada mövcud olan Azərbaycan diaspor təşkilatları da öz səmərəli fəaliyyətləri ilə bizim gücümüzü artırır".

Fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam!

Yeniləşən, modernləşən və müasirləşən Azərbaycanda ictimai mühitin saflaşması, müstəqilliyin real bəhrələri azərbaycanlıların düşüncə tərzinə də yeni çalarlar gətirmişdir. İctimai-siyasi sabitliyin möhkəm bərqərar olduğu Azərbaycanda vətəndaşların cəmiyyətin sabahı üçün daşdıqları məsuliyyət hissi vətənin taleyi ilə vəhdət təşkil edir. Müstəqil dövlət quruculuğunda bu önəmli və vacib amildir. Vaxtilə taleyin hökmü ilə qütbətdə yaşamağa məhkum olmuş, onilliklər boyu Vətən həsrətini ürəklərində daşıyan azərbaycanlılar indi müstəqil Azərbaycana öz doğma ata ocağı kimi baxırlar.

Azərbaycan dövlətinin apardığı uğurlu diaspor siyasəti, bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq dünyanın dörd bir yanına səpələnmiş azərbaycanlıların bir araya gəlməsində, Vətənlə əlaqələrinin bərpasında və güclənməsində önəmli rol oynayır. Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra azərbaycançılıq ideologiyası ətrafında insanlarımız birləşir, azərbaycanlı fəlsəfəsinə və düşüncə tərzinə uyğun milli mənlilik şüurunun formalaşmasında tarixi missiyasını uğurla yerinə yetirir.

Azərbaycançılığın ideya və mənəvi baxımdan yeniləşməsi sovet dönəmində azərbaycanlılar barədə formalaşmış baxışların kökündən yanlış olduğunu üzə çıxarmışdır. İndi azərbaycanlı deyəndə işgüzarlığı, qəlb genişliyi ilə seçilən, təfəkküründə yeniliyə daha çox üstünlük verən, yaşadığı hər hansı bir ölkədə öz mövqeyini ortaya qoymağa can atan bir xalqın nümayəndəsi göz önünə gəlir.

Hər bir insan doğulub, boya-başa çatdığı vətəni, mənsub olduğu ölkəni başqalarından daha çox sevir. Biz azərbaycanlılarda vətən sevgisi başqa bir anlamda, müqəddəsləşmiş halda qəbul edilir. Yaşadığımız bu dövəndə Vətənə olan sevgimizi mənsubiyyət etibarını ilə azərbaycanlı olmağımızdan keçirdiyimiz fəxr hissimiz daha da qüvvətləndirir. Azərbaycanlı olmaq bu gün daha əzmlə yaratmaq, sabaha inamla baxmaq kimi duyğularımızı gücləndirir. Biz millətlər içərisində imzasını şərəflə təsdiq edən şanlı və qədim bir ölkənin - Azərbaycanın vətəndaşlarıyıq.

Sevinc Azadi,

Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü və Yeni təqvim ili münasibətilə keçirdiyi fərdi jurnalist yazıları müsabiqəsinə təqdim etmək üçündür.

Heydər Əliyev və müasir mərhələdə milli ideyanın təməl prinsipləri

Böyük ideyaların həyata keçirilməsi üçün dərin fəlsəfi təməl və yaxşı düşünülmüş, uzaqgörən siyasətə yanaşı, bu siyasətin gerçəkləşdirilməsi üçün zəruri olan yetərli zaman da lazımdır. Artıq 18 ildir ki, Azərbaycanda vahid siyasi kurs davam etdirilir və tədqiqat göstərir ki, bu kurs heç də sıfırdan başlamayaraq, ölkəmizdə milli təkamülün və milli ideya axtarırlarının sağlam təməlləri üzərində qurulmuşdur və dünyanın qabaqcıl ölkələrinin mütərəqqi təcrübəsini də bir rüşeym halında özündə saxlamaqdadır. Yeri gəlmişkən, ötən əsrin əvvəlində bizim böyük ziyalılarımız mənəvi yön kimi "türkçülük, islamçılıq və müasirliyin vəhdəti" prinsiplərini tövsiyə edirdilər.

Ölkəmizdə milli ideyanın təkamül yolunu, onun keçdiyi tarixi mərhələləri araşdırıb təsnif edən Azərbaycan Respublikası Prezident Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyev bu yolda ən parlaq səhifələrdən biri kimi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması ilə əlaqədar milli dirçəliş məqamını qeyd edir. Onun bu yaxınlarda "Bakinski raboçi" qəzetinə verdiyi konseptual müsahibəsində deyilir: "Məhz həmin illərdə ictimai fikrin avanqardı rolunda çıxış edən yeni ictimai-siyasi xadimlər təbəqəsi yaranır. Əhməd bəy Ağayev, Əli bəy Hüseynzadə, Məmmədəmin Rəsulzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov və bir sıra başqaları Azərbaycan milli ideyasının daşıyıcıları olmaqla milli ideallar uğrunda mübarizəni demokratik dəyərlər və prinsiplərlə birləşdirirdilər." Lakin o vaxt Azərbaycanda müstəqil dövlət quruculuğu prosesi yarımçıq kəsildiyindən milli ideyanın sonrakı inkişafı üçün müvafiq sosial zəmin olmadı.

Milli ideyanın müasir mərhələdə təməlləri ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur və indi Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməkdədir. Bununla yanaşı, milli ideyanın elmi-konseptual əsaslarının işlənilib-hazırlanması xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Akademik Ramiz Mehdiyevin "Müasir Azərbaycan milli ideyanın təəcəssümü kimi" adlı nəzəri tədqiqatında qeyd etdiyi kimi, "hər bir millətin öz milli ideyası olmalıdır, əks halda həmin millətin yaşamağa haqqı yoxdur". Əlamətdar haldır ki, dövlət başçısı İlham Əliyev özü də milli ideya probleminə çox böyük önəm verir. 12 iyul 2008-ci ildə Bibiheybət ziyarətqah kompleksinin təmirdən sonrakı açılışında Prezident bu məsələyə öz münasibətini belə bildirib: "Mən çox şadam ki, Azərbaycan cəmiyyətində ümummilliyətə ətrafında bütün cəmiyyət səfərbər olunub, cəmiyyət azərbaycançılıq ideyası uğrunda, dövlətçilik ideyası uğrunda, müstəqilliyət ideyası uğrunda və müstəqil həyat ideyası uğrunda birləşibdir. Budur bizim əsas siyasi prinsiplərimiz və bu prinsiplər əsasında biz öz siyasətimizi qururuq". Ən başlıcası da odur ki, zaman keçdikcə, biz ümummilliyət lider Heydər Əliyevin təməlini qoyduğu inkişaf strategiyasının və fəlsəfi prinsiplərin əhəmiyyətini daha çox dərk edirik.

Ulu öndər bu problemlə bağlı ideyalarını əsasən azərbaycançılıq ideologiyası kontekstində inkişaf etdirirdi. Milli-mənəvi dəyərlərə dövlətçilik mövqeyindən qiymət verilməsi ölkəmizdə azərbaycançılığın qorunub-saxlanması və inkişaf etdirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Heydər Əliyev azərbaycançılığın bütün tərkib hissələrini milli ideologiyamızın strukturuna daxil etməklə mənəviyyat və dövlətçiliyin sintezindən çıxış edirdi. YAP-ın yaradılmasının 6-cı ildönümü münasibəti ilə təntənəli yığıncaqda Azərbaycan rəhbəri belə demişdi: "Bizim həm xarici siyasətdə, həm daxili siyasətdə, həm ictimai-siyasi sahədə, həm sosial-iqtisadi sahədə gördüyümüz işlər milli ideologiyamızın üzərində qurulur. Bu milli ideologiya nədən ibarətdir? Birincisi, dövlətçilik. Dövlətçilik bu gün və gələcəkdə bizim hər bir vətəndaşımızın, cəmiyyətin, dövlətin əsas vəzifəsidir. Dövlətçilik Azərbaycanın müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaqdır. Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirməkdir. Dövlətçilik hər bir vətəndaşın qəlbində olmalıdır. Ona görə, hər bir vətəndaş vətənpərvərlik hissləri ilə yaşmalıdır və bizim partiyamız, bütün dövlət orqanları, bütün təbliğatımız Azərbaycanda dövlətçiliyi inkişaf etdirmək üçün hər bir vətəndaşda milli vətənpərvərlik hisslərini yaratmalıdır. Milli vətənpərvərlik hissləri hər bir vətəndaşda o qədər güclü olmalıdır ki, hər bir vətəndaş milli mənafeyi öz şəxsi mənafeyindən, öz şəxsi yaşayışından, öz şəxsi həyatından - hər şeydən üstün tutsun".

Elə həmin çıxışda Prezident Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərimizi milli ideologiyamızın ikinci əsas komponenti kimi təqdim etmişdir. Beləliklə, Heydər Əliyevə görə, milli ideologiyamızın əsas tərkib hissələri, bir tərəfdən, milli dövlətçilik, digər tərəfdən, milli-mənəvi dəyərlərdir. Dövlətçilik ideologiyası insanların bir vətəndaş kimi formalaşdırılmasını, Vətənə sevgi hissini, dövlət mənafeyini üstün tutmaq, şəxsi mənafeyi dövlət mənafeyi prizmasından keçirmək vəzifələrini əhatə edir. Heydər Əliyevə görə, dövlətçilik ənənələri dövlətçilik ideologiyası, dövlətçilik psixologiyası və dövlətçilik praktikasının vəhdətindən yaranır.

Dövlətçilik ideologiyası hüquqi və siyasi şüurun yüksəldilməsini, insanın şəxsi həyatının, şəxsi maraqlarının cəmiyyətdə gedən proseslərlə əlaqələndirilməsini, dövlət idarəçiliyində hər bir şəxsin bilavasitə və ya bilavasitə iştirakının təmin olunmasını nəzərdə tutur. Dövlətçilik ideologiyası habelə iqtisadi tərəkür və mədəniyyətin inkişaf etdirilməsini, dövlət tərəfindən qanunvericilik aktları ilə aparılan iqtisadi islahat proseslərinin məqsədyönlü surətdə insanların şəxsi mənafeyi, rifahı və həyat tərzi ilə əlaqələndirilməsini, uyğunlaşdırılmasını əhatə edir.

Heydər Əliyevə görə, yeni iqtisadi doktrina, yeni iqtisadi münasibətlərə keçidin əsas prinsipləri, həyata keçirilən sosial-iqtisadi proqramların əsasında duran ideyalar milli ideologiya kontekstinə daxil edilməli idi,

edildi də. Heydər Əliyev keçid dövründə iqtisadi islahat proqramının reallaşdırılması ilə milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanması arasında uyğunsuzluqlar ortaya çıxma biləcəyini də nəzərə alırdı. Məsələn, "Azərbaycan Respublikasında iqtisadi cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində bəzi tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı dövlətçiliyin iqtisadi və mənəvi təməlləri arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin qaydaya salınmasını nəzərdə tuturdu.

Məlumdur ki, ictimai-siyasi sabitlik ancaq hüquq-mühafizə orqanlarının işi hesabına əldə edilə bilməz. Bütün stabil cəmiyyətlərdə, inkişaf etmiş kapitalist ölkələrində daxili müvazinət, ilk növbədə, iqtisadi və sosial-mənəvi həyatın tarazlaşdırılması hesabına əldə edilir. Lakin bu müvazinət artıq qararlaşmış cəmiyyətlər üçün səciyyəvidir. Bir sosial-iqtisadi durumdan yenisinə keçid zamanı ölkədə daxili müvazinət, təbii ki, pozula bilər və bunun qarşısını almaq üçün xüsusi məqsədyönlü fəaliyyət göstərilməlidir. Azərbaycanın müstəqilliyinin memarı Heydər Əliyev "bazar iqtisadiyyatı münasibətlərindən irəli gələn yeni növ cinayətlərdən" danışarkən, məhz ölkəmizin çağdaş sosial-iqtisadi durumundan, bazar iqtisadiyyatının keçid dövrü üçün səciyyəvi olan mənfi nəticələrindən bəhs edirdi. Heydər Əliyevin ümumən bazar iqtisadiyyatına münasibəti müsbət olmuş və bu münasibət onun çıxışlarında dəfələrlə aydın şəkildə qeyd edilmişdir: "Bizim iqtisadi siyasətimiz məlumdur və o, Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatı yolu ilə getmək və bu yol ilə Azərbaycan iqtisadiyyatını dünya iqtisadiyyatına sıx surətdə bağlamaq məqsədi daşıyır". Lakin bazar iqtisadiyyatına keçid müxtəlif formalarda və müxtəlif templərdə ola bilər. Ona görə də, elə bir yol seçilməlidir ki, milli-mənəvi ənənələrə, əxlaqi dəyərlərə ziyan dəyməsin.

Bəli, istəsək də, istəməsək də müasir sivilizasiyaya qovuşmaq üçün inkişaf etmiş Qərbi ölkələrinin keçib gəldiyi yolu biz də keçməli olacağıq. Lakin bizim əlimizdə bu ölkələrin "keçdiyi yolların xəritəsi" var və biz tarixin ibrət dərslərini nəzərə alsaq, ilk yol açanların bütün səhvlərini təkrar etmərik. Bunun üçün, əlbəttə, tarixi də, iqtisadiyyatı da, müasir dünyanın inkişaf meyillərini də gözəl bilmək tələb olunur. Belə çətin bir zamanda həm dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya olunmaq üçün düzgün inkişaf strategiyası seçmək, həm də milli-mənəvi dəyərləri qoruyub saxlamaq yaxşı ölçülüb-biçilmiş mükəmməl siyasi plan tələb edir. Qüdrətli dövlət qurucusu Heydər Əliyevin milli ideologiyanın ən mühüm istiqamətlərindən və komponentlərindən biri kimi qiymətləndirdiyi milli-mənəvi dəyərlər özü də mürəkkəb daxili struktura malikdir. Burada Heydər Əliyev üç tərkib hissəni xüsusi qeyd edirdi: dil, din, adət-ənənə və bunların şüur müstəvisində proyeksiyası olan milli mentalitet.

Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərimizin öyrənilməsini, qorunub saxlanmasını və inkişaf etdirilməsini əsas vəzifələrdən biri kimi irəli sürürdü. Bunlarsız millət yoxdur. Bunları qoruyub saxlamış xalq isə həmişə müstəqillik yolu ilə getmək, müstəqilliyini qorumaq əzmindədir. Çünki milli dövlətçilik və milli-mənəvi dəyərlər arasında sıx bir daxili əlaqə vardır. Milli müəyyənliyi olmayan və özünü bir millət kimi dərk etməyən xalqın milli dövlətə də ehtiyacı ola bilməz. Belə ki, milli dövlət, bir tərəfdən ərazinin və iqtisadi sərvətlərin qorunmasına xidmət edirsə, digər tərəfdən və daha çox dərəcədə milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və nisbi müstəqil inkişafının təmin olunması məqsədi daşıyır.

Heç bir dövlət başçısı, heç bir siyasi lider və hətta heç bir millətçi ziyalı dövlət quruculuğu və idarəçiliyi ilə yanaşı, milli ideologiyanın əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi, bu sahədə yeni mükəmməl elmi konsepsiyasının yaradılması və onun həyata keçirilməsi sahəsində ulu öndər Heydər Əliyev qədər şəxsi əzmkarlıq göstərməmişdir.

Milli ideologiyayı bir qayda olaraq yaradıcı şəxslər, milli ziyalılığın təmsilçiləri, alimlər, filosoflar, yazıçılar və s. formalaşdırır və inkişaf etdirirlər. Siyasətşünaslar, siyasi liderlər və dövlət başçıları milli ideologiyanın bir komponenti olan milli dövlətçilik konsepsiyasının işlənilməsində iştirak edirlər. Milli-mənəvi dəyərlərin də dövlət quruculuğu və sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası ilə yanaşı, ümummilliyet inkişaf strategiyasına, milli ideologiyanın strukturuna daxil edilməsi üçün bir qayda olaraq milli ziyalılar dövlət başçısına, siyasi rəhbərliyə təsir göstərməyə çalışırlar.

Azərbaycanda isə bu proseslərin mənzərəsi xeyli dərəcədə fərqlidir. Ziyalılarımızın milli tərəqqi prosesində rolunu azaltmadan və onların milli heysiyyətinə toxunmadan qeyd etməliyik ki, bizdə milli dəyərlər uğrunda mübarizənin önündə çox vaxt dövlət başçısı özü gedir və əksinə, milli ziyalılarımızı da bu istiqamətdəki fəaliyyətə səfərbər etməyə çalışır. Ona görə yox ki, Azərbaycan ziyalıları millətini az sevirilər. Sadəcə olaraq, böyük vətəndaş Heydər Əliyev milləti sevməyin, millətə xidmətin yüksək ali nümunəsini, yollarını və üsullarını hətta alimlərimizdən, yazıçılarımızdan da yaxşı mənimsədiyinə görə belə təşəbbüslər ondan gəlirdi. O, hətta rəsmi sərəncamlarla, xüsusi qərarlarla böyük milli-mədəni abidələrimizin fiziki və ya mənəvi cəhətdən restavratsiyasına, milli yaddaşın bərpa olunmasına, milli köklərə qayıdışın sürətləndirilməsinə rəvac verir və bunu stimullaşdırırdı. Məsələn, Məhəmməd Fizulinin 500 illik yubileyinin, "Kitabi Dədə Qorqud"un 1300 illik yubileyinin böyük təntənələrlə, ziyalılarımızın verdiyi təkliflərdən də yüksək səviyyədə keçirilməsi məhz ümummilliyet lider Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü idi. Milli ideologiyamızın ulu öndəri Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş ən mühüm istiqamətlərindən biri azərbaycançılıq xəttidir. Bu xətt, bir tərəfdən, Azərbaycanda vahid milli-dövlətçilik hissiyyətinin formalaşmasını, etnik-milliyet yetkinləşmə və bütövləşməni nəzərdə tutursa, digər tərəfdən, Azərbaycan dilinin bir dövlət dili olaraq inkişafını və ölkə miqyasında, bütün fəaliyyət sahələrində mövqeyinin möhkəmlənməsini nəzərdə tutur. 18 iyun 2001-ci ildə Azərbaycan

Respublikası Prezidentinin "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" verdiyi fərman ölkəmizdə Azərbaycan dilinin inkişafı üçün yeni perspektivlər açdı. Fərmanda Azərbaycan dilinin xalqımız üçün ən mühüm milli dəyər olduğu vurğulanır və ona yüksək qiymət verilir: "Azərbaycan dili bu gün dərin fikirləri ən incə çalarlarındanak olduqca aydın bir şəkildə ifadə etmək qüdrətinə malik dillərdəndir. Düşüncələrdəki dərinliyi, hissələrdəki incəlikləri bütünlüklə ifadə etmək kamilliyinə yetişmə üçün hər hansı xalqa bir neçə minillik tarix yaşaması lazım gəlir. Azərbaycan dilinin bugünkü inkişaf səviyyəsi göstərir ki, Azərbaycan xalqı dünyanın ən qədim xalqlarındandır".

Bəli, dilimizin zənginliyi tariximizin qədimliyi üçün də bir sübutdur. Belə yüksək dərəcədə təşəkkül tapmış bir dil, heç şübhəsiz, xalqımızın ən böyük sərvətidir və onu inkişaf etdirmək hər birimizin borcudur. Lakin maraqlıdır ki, dilimizin müqəddəratı da dilçilərimizdən öncə məhz Heydər Əliyevi düşündürürdü. O, dilimizlə bağlı hər-hansı bir problemə olduqca həssaslıqla yanaşırdı və təsadüfi deyil ki, fərmanda da diqqəti bu məsələlərə yönəldirdi: "Çox qəribə görünsə də, Azərbaycan dilçiliyinin sovet dövründə əldə edilmiş sürətli inkişaf tempi son illərdə aşağı düşmüşdür və bu sahədə bir durğunluq müşahidə olunur. Azərbaycanda nitq mədəniyyəti məsələlərinin tədqiqinə və nizamlanmasına kəskin ehtiyac duyulur".

Dilimizin inkişafı ilə bağlı yol verilmiş nöqsanlar həmin sənəddə çox kəskin tənqid olunurdu: "Azərbaycan Respublikasının xarici siyasət sahələrində, xüsusilə, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən səfirlik, xarici nümayəndəlik və şirkətlərdə Azərbaycan dilinin işlənməsi yarıtmaz vəziyyətdədir. Azərbaycan dili dərsləkləri, tədris vəsaiti, ana dilində elmi və bədii ədəbiyyat, mətbuat və sairə ilə təmin olunması qənaətbəxş deyildir". Yeri gəlmişkən, milli ideologiyamızın formalaşmasında dərsləklərin roluna Heydər Əliyev həmişə xüsusi diqqət yetirirdi və bilavasitə gənclərin kütləvi tərbiyəsi ilə bağlı olduğu üçün buradakı çatışmazlıqlara çox ciddi yanaşırdı. Təsadüfi deyil ki, bir dəfə orta ümumtəhsil məktəblərində vəziyyətlə tanış olarkən, Heydər Əliyev rus məktəblərində Azərbaycan tarixi ilə bağlı dərsləklərin olmaması, azərbaycançılığın təbliği üçün lazımı tədbirlərin görülməməsi faktını Təhsil Nazirliyinin fəaliyyətində yarıtmaz və yolverilməz məqam kimi qiymətləndirmişdi. Ümumiyyətlə, ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycanla, onun tarixi və bu günü ilə bağlı biliklərin tədrisinə böyük önəm verir, bunu vətənpərvərlik tərbiyəsinin ən mühüm amili hesab edirdi. Bununla əlaqədar Heydər Əliyev belə demişdir: "... Müstəqil Azərbaycanın hər bir gənci məktəbdə milli təhsil alaraq, öz xalqının, millətinin qədim zamanlardan indiyə qədər olan tarixini gərək yaxşı bilsin. Əgər bunu bilməsə o, həqiqi vətəndaş ola bilməz. Əgər bunu bilməsə o, millətini qiymətləndirə bilməz. Əgər bunu bilməsə o, millətinə olan münasibəti ilə istənilən səviyyədə fəxr edə bilməz". Beləliklə, ümummilli lider Heydər Əliyev milli ideologiyamızın əsas prinsiplərini müəyyənləşdirməklə bərabər, onların həyata keçirilməsinə şəxsən özü nəzarət edirdi ki, bu da onun bir milli lider kimi üzərinə götürdüyü missiyaya necə böyük məsuliyyətlə yanaşdığına dəlalət edirdi.

Siyasi liderliklə milli liderlik keyfiyyətlərinin bir şəxsədə birləşməsi, əlbəttə, unikal haldır. Məhz bu cəhət Azərbaycanın keçid dövrləri üçün bir qayda olaraq səciyyəvi olan siyasi və iqtisadi islahatlarla milli ənənəçilik arasında uyğunsuzluqlardan və qarşıdurmalardan xilas olmasına, milli və ümumbəşəri dəyərlərin vəhdətinə nail olmasına imkan verdi.

Müasir dövrdə ən aktual problemlərdən biri də milli özünütəcrid və qloballaşma kimi iki kənar tendensiyanın arasında optimal həddin tapılmasıdır. Qloballaşma prosesi elm, texnika, texnologiya ilə - ümumbəşəri dəyərlərlə yanaşı, milli kimliyi müəyyən edən mədəni-mənəvi amillərə də sirayət etməyə cəhd göstərir - istər düşünülmüş şəkildə, istərsə də qərəzsiz olaraq, fərqi yoxdur. Belə bir şəraitdə ilk növbədə nələri qorumaq lazım olduğunu, hansı məsələlərdə məqsədyönlü surətdə ənənəçi, mühafizəkar olmağın labüdlüyünü məhz ziyalılar müəyyənləşdirməlidir.

Bizcə, ilk növbədə meyarlar müəyyənləşməlidir. İdeal halda biz özümüzü necə təsəvvür edirik və ya bizim milli-mənəvi idealımız nədən ibarətdir? İndi biz hansı real durumdayıq və daşdığımız hansı keyfiyyətləri məhz milli səciyyə kimi qiymətləndirmək olar?

Keçmişə də məhz bu real durum və ideal prizmasından, onun əsasında formalaşan meyarlardan çıxış edərək yanaşmaq lazımdır. "Soykökə qayıdış" çağırışında qorxulu olan məqam bundan ibarətdir ki, biz keçmişimizdə olan istənilən keyfiyyəti milli toxunulmazlıq və pozitiv cəhət kimi qəbul edə bilmərik. Həqiqi milli dəyərlər milləti yaşadan, onu inkişaf etdirən keyfiyyətlərdir. Bu baxımdan, keçmişimizdən qalan, lakin tərəqqiyə deyil, tənəzzülə xidmət edən cəhətləri yaşatmaqdan, onlardan xilas olmaq yolu tutulmalıdır. Lakin biz yenə də nəyin pozitiv, nəyin neqativ, nəyin həqiqi, nəyin saxta olduğunu aydınlaşdırmaqla bilmək üçün keçmişdən daha çox bu günümüze və gələcəyimizə, milli-mənəvi idealımıza müraciət etməliyik.

Ərazinin tarixi, xalqın tarixi, millətin tarixi, dövlətin tarixi fərqləndirilmədən məsələyə milli şüur prizmasından baxmaq çətinidir. Bunun üçün əvvəlcə, bütövlükdə, tarixi inkişaf prosesi, heç olmazsa, ən ümumi şəkildə nəzərə alınmalıdır. Etnik qrupların bütöv bir millət halında formalaşması prosesi daha çox dərəcədə əvvəlki minilliklərə aid bir məsələdir. Son minillik Azərbaycanda etnik-milli baxımdan türk təfəkkürü və türk həyat tərzi ilə, dini müstəvidə yanaşdıqda isə islam mənəviyyəti və islam düşüncə tərzi ilə səciyyələnir. Yola saldıığımız minillikdə Azərbaycan xalqının mentaliteti türkcülük və islamçılığın üzvi vəhdəti, sintezi şəraitində formalaşmışdır. Lakin bu böyük əsas prosesə ayrı-ayrı dövrlərdə kənar amillər də təsir göstərmişdir.

Bu baxımdan, axırıncı yüzillik daha çox Rusiya amilinin əlavə olunması ilə səciyyələnir. Rusiya amili isə öz növbəsində iki istiqamətə ayrıla bilər. Birincisi, imperiya siyasətindən gələn neqativ təsir; anti-milli, anti-türk siyasəti. İkincisi, ümumbəşəri dəyərlərlə əlaqə baxımından pozitiv məqamlar, Qərbbə açılan pəncərə, Qərb sivilizasiyası ilə tanışlıq. Bu amil axırıncı yüzilliyin həm inqilabaqədərki, həm də sovet dövrünə aiddir. Sovet dövrünün əvvəlki rus təsirindən əsas fərqləri isə buraya həm də anti-islam və ümumiyyətlə, ateizm siyasətinin əlavə olunması, şüurların ideologiya çərçivəsinə salınması, digər tərəfdən isə əhalinin savadlılıq dərəcəsinin artması, müasirliyə inteqrasiya ilə əlamətdardır. Son yüzilliyin axırıncı iyirmi ili isə milli şüurun intibahı və milli özünüdərk istiqamətində axtarışlarla əlamətdardır. Belə ki, yeni minilliyə və yüzilliyə biz milli özünüdərk və milli dövlət quruculuğu əzmi ilə, dövlətçilik təfəkkürünün intibahı ilə qədəm qoymuşuq.

Azərbaycançılıq həyat tərzində, əxlaqda, mənəviyyatda, dildə, dində, ədəbiyyatda - mənəvi mədəniyyətin bütün sahələrində əsas istiqamətləndirici məfkurə olmalıdır. Şifahi xalq ədəbiyyatı, el sənəti, milli musiqi, millətin mədəni-mənəvi mövcudluğunun bütün təzahürləri bu gün vahid bir ideya ətrafında sıx surətdə birləşməlidir. Əsrlərdən bizə miras qalmış milli-mənəvi dəyərlər nəinki təkcə müasir milli varlığımızın, həm də siyasi mövcudluğumuzun, dövlətçiliyimizin qarantına çevrilməlidir və əksinə. Milli-mənəvi varlığımızın qorunub saxlanması da dövlətin ən əsas funksiyalarından biri olmalıdır. Bu gün azərbaycançılıq Azərbaycan dövlətinin milli-siyasi məfkurəsinə çevrilməkdədir.

Bütün bunları bizə müasir Azərbaycan dövlətinin banisi Heydər Əliyev öyrətmişdir - sözləri və əməlləri ilə. Bu xətti qoruyub saxlamaq və inkişaf etdirmək harada yaşamasından asılı olmayaraq hər bir azərbaycanlının milli şərəf borcudur. Əlamətdar haldır ki, bu istiqamətdə yeni səhifələrin açılması da ilk növbədə Prezident İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyevanın adı ilə bağlıdır. Təsadüfi deyil ki, Prezident İlham Əliyev də öz çıxışlarında məhz azərbaycançılıq məfkurəsini önə çəkir və bu məfkurəni bütün qələbələrimizin rəhni hesab edir. O, Yeni Azərbaycan Partiyasının IV qurultayındakı nitqində bu xətti bir daha vurğulayaraq demişdir: "Bizim siyasətimiz Heydər Əliyev siyasətidir, Heydər Əliyevin qoyduğu yoldur. Bizim dayağımız Azərbaycan xalqıdır və iqtidarın mənbəyi xalqdır. Biz bütün təşəbbüslərdə Azərbaycan xalqının dəstəyinə arxalanırıq. Bizim ideologiyamız azərbaycançılıq, dövlətçilik, müstəqillik ideologiyasıdır. Bu da bütün cəmiyyəti birləşdirir və biz bu yolla uğurla addımlayırıq".

Azərbaycanın mədəniyyətinin dünyaya çatdırılması istiqamətində görülən işlər Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, millət vəkili Mehriban Əliyevanın apardığı məqsədyönlü fəaliyyət nəticəsində bir daha aktuallaşdı. Məhz bu fəaliyyətin sayəsində Bakı 2009-cu ildə, bütövlükdə, İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan olundu. Şərqlə Qərbi birləşdirən İpək yolunun bərpası işinin təməli Bakıda qoyulduğu kimi, şəhərimiz "Şərqlə-Qərb" mövzusunda kinofestivallar, incəsənət bayramları, beynəlxalq elmi konfranslar üçün də mədəni-mənəvi məbədə çevrildi.

10 iyun 2008-ci ildə Bakıda "Mədəniyyətlərarası dialoqda qadınların rolunun genişlənməsi" mövzusunda keçirilən beynəlxalq forumdakı çıxışında Mehriban xanım Əliyeva salona belə bir sualla müraciət etdi: "Görəsən, sivilizasiyalara, xalqlara və ayrı-ayrı insanlara bir-birini eşitməyə, anlamağa nə mane olur və nə kömək ola bilər?" Önəmli olan budur ki, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Şərqlin və Qərbin sülh və şəfqət elçisi Mehriban xanım, sadəcə, sual qoymaqla kifayətlənmir, o özünün artıq beynəlxalq miqyas almış geniş və çoxcəhətli fəaliyyəti ilə bu suala həm də cavab verir, milli-mənəvi dəyərlərimizin tanınması istiqamətində ciddi əməli addımlar atır.

Maddi mədəniyyətin, elmin, texnologiyanın, iqtisadiyyatın, fiziki sağlamlığın, idmanın prioritetliyinə əsaslanan Qərb sivilizasiyası və mənəvi mədəniyyətin, əxlaqın, dini dəyərlərin prioritetliyinə əsaslanan Şərqlə sivilizasiyası ancaq bir-birini qarşılıqlı surətdə tamamladıqda kamil insanın formalaşmasına xidmət edir. Cəmiyyətin həyatında elmlə yanaşı, əxlaq və din də həlledici rol oynayır. Həm də söhbət onların qarşı-qarşıya qoyulmasından yox, bir-birini tamamlamasından gedir. Ruhun sağlamlığı təkcə bilik üzərində qurula bilmir. Burada inam, etiqad da eyni dərəcədə önəmlidir. Bütün bu cəhətlər ilk növbədə təhsil strategiyasında öz əksini tapır. Son dövrlərdə Azərbaycanda məktəblərə dövlət qayğısının artması da bu baxımdan qanunauyğun görünür.

İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Milli Olimpiya Komitəsi tərəfindən bütün bölgələrdə yeni idman komplekslərinin tikilməsi işi indi Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi ilə bütün bölgələrdə yeni məktəb binalarının tikilməsi ilə davam etdirilir ki, bu da "sağlam bədən" üçün görülən işlərin "sağlam ruh" üçün görülən işlərlə tamamlanması deməkdir. Siyasi və iqtisadi kursun prioritetliyini önə çəkən, ölkənin davamlı inkişafını təmin etmək üçün möhkəm iqtisadi baza yaradan İlham Əliyevin quruculuq fəaliyyəti birinci xanımın mədəni-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması, inkişaf etdirilməsi və dünya ictimaiyyətinə çatdırılması sahəsində gördüyü böyük işlərlə tamamlanır ki, bu da Azərbaycanın hərtərəfli və ahəngdar tərəqqisinə xidmət edir.

Təsadüfi deyildir ki, bu gün bütün dünyanın böyük din xadimləri də özünü artıq tolerantlığın ideoloji mərkəzi və praktik təcəssümü kimi təsdiq etmiş olan Bakıda toplaşır və dinlərin dialoqu çərçivəsində və bununla həm müxtəlif millətlərin anlaşması istiqamətində səmərəli iş aparırlar.

Dünyada yeni inteqrativ meyillərin güclənməsi, xüsusən, qloballaşma hadisəsi bu mövzuya diqqətin daha da artırılmasını tələb edir. Azərbaycanda milli və dini kontekstdə tolerantlıq bütün dünya ölkələri üçün nümunə sayıla bilər. Lakin bununla belə, ölkəmizdə milli özünəməxsusluğumuz da unudulmur və milli mədəniyyətimizin inkişafı istiqamətində də böyük addımlar atılır. Bununla da ölkəmizdə bütün istiqamətlərdə

olduğu kimi, milli ideyanın təcəssümü sahəsində də Heydər Əliyev kursuna sədaqət nümayiş etdirilir. Təsadüfi deyil ki, Dünya azərbaycanlılarının III qurultayında Prezident İlham Əliyev öz nitqini məhz bu fikirlə tamamladı: "Bizim bir vətənimiz var - Azərbaycan! Bizim bir dilimiz var - Azərbaycan dili! Bizim ümumxalq ideologiyamız var - azərbaycançılıq məfkurəsi! Mən arzu edirəm ki, dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar həmişə bir yerdə olsunlar. Həmişə bilsinlər ki, onların arxasında güclü Azərbaycan dövləti dayanır və onlar hər zaman Azərbaycan dövlətinə arxalana bilərlər".

Bəli, hər bir millətin inkişafında onun müstəqil dövlətinin olması və milli ideyanı yaşatmaq və inkişaf etdirmək əzmində olan dövlət başçısının olması mühüm şərtidir. Təsadüfi deyil ki, Prezident Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin yuxarıda iqtibas gətirdiyimiz müsahibəsində məhz bu ideya sərlövhəyə çıxarılmışdır: "Müasir milli ideyanı zənginləşdirən odur ki, vətəndaş özünü dövlətin bir hissəsi hesab edir, özündə dəyişikliklər üçün qüvvə görür, güclü dövlətin və güclü, iradəli liderin varlığına ehtiyac duyur". Doğrudan da, dövlət başçısının həm də milli lider kimi çıxış etməsi milli ideyanın gerçəkləşdirilməsi üçün ən mühüm şərtlərdən biridir.

Səlahəddin XƏLİLOV,
YAP Siyasi Şurasının üzvü, professor

“Xalq qəzeti”.-2011.-13 dekabr.-N 275.-S.3-4.

“Hər bir azərbaycanlının bir Vətəni var-Azərbaycan”

Prezident İlham Əliyev: Hazırda bütün ölkələrdə diaspor təşkilatlarımız erməni təbliğatına qarşı Azərbaycan reallıqlarını ortaya qoyurlar

Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk illəri digər sahələrdə olduğu kimi, diaspor sahəsində də acınacaqlı vəziyyətin olması ilə yadda qalıb. Həmin illərdə diasporun mütəşəkkil şəkildə fəaliyyətindən söhbət gedə bilməzdi. Daha çox dağınıq şəkildə, ayrı-ayrı soydaşlarımızın öz yaşadıkları ərazilərdə lokal fəaliyyətindən ibarət olan diasporumuzun birləşməsi, hədəflərin müəyyən edilməsi yenidən müstəqilliyinə qovuşan bir dövlət üçün vacib amillərdən idi, xüsusilə, erməni diasporunun dünya ictimaiyyətinə Azərbaycanın tarixi torpaqlarını işğal etdikdən sonra dezinformasiyalar yayması baxımından. Amma hələ 1993-cü ilə qədər gözləmək lazım idi. Həmin ilin iyun ayının 15-də hakimiyyətə gələn Heydər Əliyev isə 10 illik hakimiyyəti dövründə bütün sahələrdə olduğu kimi, diaspor sahəsində də köklü şəkildə dönüş yaradaraq, inkişafa nail oldu.

Yeni dövrün başlanması...

2003-cü ildə hakimiyyətə gələn Prezident İlham Əliyevin siyasi iradəsi və fəaliyyəti nəticəsində isə istər digər sahələrdə, istərsə də diaspor sahəsində yeni dönəmin başlanğıcı qoyuldu. Təsadüfi deyil ki, Prezident İlham Əliyevin söyləri nəticəsində Azərbaycan diasporu öz gücünü artırdı, xaricdə yaşayan soydaşlarımızın təşkilatlanması prosesi sürətləndi. Dövlət başçısı ilk illərdən başlayaraq səfər etdiyi xarici ölkələrdə işgüzar görüşlərlə yanaşı, həmin ölkələrdə fəaliyyət göstərən diaspor nümayəndələri ilə də görüşür. Onların fəaliyyəti, problemləri ilə maraqlanır, dünya azərbaycanlılarının birləşməsi istiqamətində yüksək nəticələrə nail olunan addımlar atır. Hakimiyyətə gəldikdən cəmi bir il sonra-2004-cü ilin oktyabrında Prezident İlham Əliyevin Ümumrusiya Azərbaycan Konqresinin II Qurultayında Rusiyanın keçmiş prezidenti Vladimir Putinlə birgə iştirakı da diaspor quruculuğunun Azərbaycanın dövlət siyasətinin ən mühüm istiqamətlərindən biri olduğunu bir daha göstərdi. Məlumat üçün bildirək ki, həmin qurultayda orada yaşayan həmvətənlərimizin təşkilatlanması, onların tarixi Vətənlə əlaqələrinin daha da inkişaf etdirilməsi, soydaşlarımızın Rusiyanın ictimai-siyasi həyatında daha fəal iştirakı məsələləri müzakirə edilərək, müvafiq qərarlar qəbul olunub.

Diaspor quruculuğu, təşkilatların daha da səmərəli işləməsi, vətəndən kənarında yaşayan soydaşlarımızla əlaqələrin yaradılması, onların problemlərinin həlli istiqamətində dövlət başçısı təkcə səfərləri zamanı deyil, Azərbaycana səfər edən müxtəlif xalqların diaspor təşkilatlarının rəhbərləri, o cümlədən başqa dövlətlərin rəsmi nümayəndələri ilə də görüşlərində bu məsələni prioritet olaraq daim önə çəkir. Aparılan məqsədyönlü işlər nəticəsində təkcə 2004-cü ildə Avropada, Şimali Amerikada, MDB məkanında və bir çox ölkələrdə o cümlədən, Özbəkistan, Qırğızıstan, Norveç, Niderland, Almaniya, İspaniya, İtaliya, Belçika, Bolqarıstan, Çexiya, Finlandiya, Estoniya, Polşa, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Misir, Türkiyə və ABŞ-da 40-a yaxın yeni azərbaycanlı icmaları yaradıldı. Yeni icma və birliklərin təsis edilməsi isə Azərbaycanın çağdaş diaspor quruculuğu işinin yeni mərhələsi idi. Diaspor fəaliyyətinin inkişafı üçün dövlət başçısının imzaladığı sərəncamlar, verdiyi tapşırıqlar öz bəhrəsini verdi.

Dünya azərbaycanlılarını bir arada birləşdirmək, onların tarixi Vətənlə əlaqələrini daha da gücləndirmək istiqamətində Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı tarixi rol oynadı. Belə qurultayların keçirilməsinin vacibliyini daim diqqətə çatdıran Prezident İlham Əliyev “Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayının keçirilməsi haqqında” 2006-cı il 8 fevral tarixli sərəncamla bu işi davam etdirdi. Sərəncamın məqsədi isə xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların problem və qayğılarını, onların birliyi və təşkilatlanması sahəsindəki mövcud vəziyyəti təhlil etmək, Azərbaycanla əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsi, ölkəmizlə bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, diaspor quruculuğu işinin təkmilləşdirilməsi sahəsində qarşıda duran vəzifələri müzakirə etmək idi. Sərəncamda bildirilir ki, respublikamız xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla əlaqələri dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri elan edib. Diaspor quruculuğu konkret bir dövrlə məhdudlaşmayan, strateji əhəmiyyətə malik, daimi fəallıq və zəhmət tələb edən uzunmüddətli proses olduğu üçün qazanılan nailiyyətləri və qarşıda duran vəzifələri daim diqqətdə saxlamaq və müzakirə etmək zəruridir. Qurultayda iştirak etmək üçünsə Türkiyə, Almaniya, İsveçrə, Litva, Latviya, Estoniya, Bolqarıstan, Macarıstan, Gürcüstan, Ukrayna, Belarus, Özbəkistan, Qazaxıstan və digər ölkələrdən iki yüzə yaxın nümayəndə doğma Vətənə gəldi. Bu isə, bir daha dünyaya Azərbaycanın həmrəyliyi, hər bir azərbaycanlının tarixi Vətəninin Azərbaycan olduğunu nümayiş etdirdi.

“Hər bir azərbaycanlının bir Vətəni var-Azərbaycan”

Prezident İlham Əliyevin qurultaydakı çıxışında da diaspor fəaliyyətinə verdiyi dəyər bir daha özünü göstərdi. Dövlət başçısı çıxışında bildirib ki, Azərbaycan dövlətinin möhkəm olması dünyada yaşayan azərbaycanlıların da mövqeyini möhkəmləndirir. Qeyd edilib ki, Azərbaycanın potensialının artmasında, dünyada mövqələrinin güclənməsində diasporun çox böyük rolu var: “Mən istəyirəm ki, Azərbaycanın dünyada təbliğ edilməsində, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya birliyinə çatdırılmasında, azərbaycanlıların yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakında bu rol daha da güclü olsun. Mən çox istəyirəm ki, azərbaycanlılar yaşadıkları bütün ölkələrin siyasi həyatında daha fəal rol oynasınlar. Siyasi partiyalara üzv olsunlar. Çalışsınlar ki, o ölkələrin qanunvericilik orqanlarına seçilsinlər. Bu, bizim mövqələrimizi möhkəmləndirir. Bizim diasporumuz həm siyasi, həm də iqtisadi proseslərdə fəal iştirak etməklə, Azərbaycanın mövqələrini daha da möhkəmləndirəcək ki, gücümüz daha da artsın. Bizim gücümüz sizin fəaliyyətinizdir. Sizin gücünüzsə, Azərbaycan dövlətinin güclü olmasıdır. Azərbaycan dövləti nə qədər güclü olsa, sizin mövqələriniz də bir o qədər güclü olacaqdır. Azərbaycanlıların yığcam yaşadıkları, yaxud da çox böyük sayda yaşadıkları ölkələrin dövlət, hökumət başçıları ilə mənəm bu barədə çox geniş söhbətlərim olubdur. Elə bir görüş olmayıbdır ki, biz bu məsələyə toxunmayaq. Elə bir tədbir olmayıb ki, mən bu mövzunu dilə gətirməyim. Hər dəfə bunu edirəm və edəcəyəm. Çünki bu, bizim xalqımızın nüfuzunu möhkəmləndirir”.

Azərbaycan xalqının böyük xalq olduğunu diqqətə çatdıran dövlət başçısı bildirib ki, hər bir azərbaycanlının bir Vətəni var-Azərbaycan: “Biz 50 milyonluq. Bu, dünya miqyasında böyük xalqdır. Bizim hamımızın bir Vətəni var- Azərbaycan. Çalışmalıyıq ki, doğma Vətənimizi möhkəmləndirək, zənginləşdirək, qüdrətli dövlətə çevirək.

Mən əminəm ki, artıq mövcud olan gözəl meyillər bu qurultaydan sonra daha da güclənəcəkdir. Azərbaycanlılar daha da möhkəm təşkilatlanacaq, yaşadıkları ölkələrdə daha da möhkəm mövqələrə sahib olacaqlar və beləliklə, dünyadakı 50 milyonluq Azərbaycan xalqı daha da yaxşı yaşayacaq, öz məqsədlərinə nail olacaqlar” (diaspora.gov.az).

Qısa zamanda diaspor təşkilatlarının sayı 336-dan 416-a çatdırıldı

Prezident İlham Əliyevin diaspor sahəsində ən mühüm addımlarından biri də 2008-ci il 19 noyabr tarixli sərəncamı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin əsasında Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması oldu. Belə bir komitənin yaradılması labüd idi. Çünki müasir dövrdə dövlətlərin beynəlxalq münasibətlərində diaspor fəaliyyəti mühüm amillərdəndir. Məhz buna görə də DİDK-nin yaradılması digər xalqların diaspor qurumları və müxtəlif ölkələrin bu fəaliyyət üzrə məsul olan dövlət orqanları ilə birbaşa əməkdaşlığın qurulması imkanlarını genişləndirməkdə əsas prinsipləri yerinə yetirir.

Dövlət başçısının II Qurultayın keçirilməsindən sonra diaspor quruculuğu istiqamətində səylərin artırılması üçün gördüyü işlərin nəticəsi olaraq, bu gün xaricdə yaşayan azərbaycanlılar ölkələrinin ictimai-siyasi, iqtisadi, mədəni həyatına daha sıx inteqrasiya edir, xarici ölkələrin dövlət orqanları, parlament və hökumət üzvləri, siyasi partiya və qeyri-hökumət təşkilatları, kütləvi informasiya vasitələri ilə əməkdaşlıq əlaqələrini genişləndirərək, azərbaycanlı icmaları yaşadıkları ölkələrdə ictimai rəyə real təsir imkanlarına yiyələniblər, o cümlədən digər xalqların diaspor təşkilatları ilə də sıx əməkdaşlıq əlaqələri yaradıblar. Diaspor təşkilatlarının sayı isə 336-dan 416-a çatdırılıb. Bu isə qısa zaman kəsiyində xarici dövlətlərdə 80 təşkilatın yaradılması deməkdir. Təbii ki, bu uğurların arxasında da Azərbaycan dövləti və birbaşa olaraq bu istiqamətdə hədəflər müəyyənləşdirərək, bu hədəflərə doğru ardıcıl addımlar atan Prezident İlham Əliyevin xidmətləri durur.

Diaspor təşkilatlarımız keyfiyyət baxımından güclənir

Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayından sonra, onlara Azərbaycan dövlətinin dayaq olduğunu bir daha anlayan soydaşlarımız daha əzmlə mübarizəyə başladılar. Bu ilin iyul ayının 5-də Bakıda reallaşan Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayı isə dövlət başçısının diaspor fəaliyyətinə verdiyi önəmi bir daha göstərir. Əvvəlki illərə nisbətən diaspor nümayəndələri bu dəfə doğma Vətənə görülən işlər, qazanılan uğurlarla birlikdə gəlmişdilər.

Dövlət başçısı III Qurultayda çıxışı zamanı da qazanılan uğurları qeyd edərək, artıq Azərbaycan diasporunun formalaşdığını vurğulayıb: “Birinci qurultaydan keçən dövrdə, yəni 10 il ərzində böyük işlər görülmüş, təşkilatların sayı artıb. Bu, çox vacibdir. Ancaq eyni zamanda, kəmiyyət bu məsələ ilə əlaqədar bəlkə də həlledici rol oynamır. Mən çox şadam ki, diaspor təşkilatlarımız keyfiyyət baxımından da güclənir, onların fəaliyyəti daha da məqsədyönlüdür, daha da təsirlidir. Müxtəlif ölkələrdə bizim diaspor təşkilatları tərəfindən keçirilmiş aksiyalar onu göstərir ki, istənilən yerdə təşkilatlarımız öz fikrini, öz etirazını, yaxud da ki, öz dəstəyini göstərə bilirlər. Bu, çox mühüm amildir. Mən çox şadam ki, bu gün dünyada fəaliyyət göstərən

diaspor təşkilatları yeni səviyyəyə qalxıb. Bu təşkilatlar arasında koordinasiya işlərinin aparılması, əlbəttə ki, onların fəaliyyətini daha da gücləndirir. Mən hesab edirəm ki, diaspor təşkilatlarımız fəaliyyət göstərdikləri ölkələrdə bütün Azərbaycan icmasını birləşdirməlidir. İdeal variant ondan ibarət ola bilər ki, hər bir azərbaycanlı diaspor təşkilatlarına üzv olsun, onların tədbirlərində iştirak etsin, öz dəstəyini versin, öz köməyini göstərsin və eyni zamanda, diaspor təşkilatları tərəfindən də lazım olanda kömək görsün. Bunu etmək üçün bu təşkilatlar daha da güclü olmalıdır. Mən hesab edirəm ki, ən vacib amillərdən biri diaspor təşkilatlarının birliyi. Dövlət başçısı qeyd edib ki, diaspor təşkilatlarının fəaliyyəti, eyni zamanda, erməni lobbisinin Azərbaycan əleyhinə apardığı çirkin kampaniyaya qarşı tutarlı bir cavabdır. Onun sözlərinə görə, hazırda bütün ölkələrdə diaspor təşkilatlarımız erməni təbliğatına qarşı Azərbaycan reallıqlarını ortaya qoyur.

Xarici ölkələrdə Azərbaycan evləri yaradılıb

Prezident İlham Əliyevin diaspor sahəsində gördüyü işlərin nəticəsidir ki, qısa zaman kəsiyində Azərbaycan diasporu çoxlarının yüz illərlə qazana bilmədiklərini əldə edib. Bunun nəticəsidir ki, bu gün Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması məqsədilə mühüm tədbirlər həyata keçirilir, milli-mədəni irsimizin təbliği, soydaşlarımızın hüquq və azadlıqlarının qorunması, onların ictimai-siyasi fəallığının gücləndirilməsi istiqamətində təşəbbüslərin və praktik addımların sayı artırılır. Yeri gəlmişkən deyək ki, “Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Xartiyası”ndan irəli gələn müddəaların yerinə yetirilməsi istiqamətində daha fəal iş aparılıb, Dünya Azərbaycanlılarını Əlaqələndirmə Şurasının fəaliyyəti təkmilləşdirilib və təşkilati və əlaqələndirmə funksiyalarının səmərəli həyata keçirilməsi məqsədi ilə Dünya Azərbaycanlılarını Əlaqələndirmə Şurasının İcra Katibliyi təsis edilib. Eyni zamanda, lobbichilik fəaliyyətinin gücləndirilməsi, Azərbaycan həqiqətlərinin daha effektiv təbliğ edilməsi məqsədilə xarici ölkələrdə Azərbaycan evlərinin yaradılmasına da başlanıb. Dövlət başçısı qurultaydakı çıxışında da bu məsələlərə toxunaraq bildirib ki, aparıcı ölkələrin mərkəzi şəhərlərində Azərbaycan dövləti mülkiyyət almaq niyyətindədir: “Orada həm Azərbaycan mədəniyyət evlərinin fəaliyyəti təşkil edilməlidir, eyni zamanda, Azərbaycan ticarət evləri də yaradılmalıdır. Göstəriş verilmişdir ki, paytaxt şəhərlərinin mərkəzi yerlərində, mərkəzi küçələrində Azərbaycan mərkəzləri yaradılmalıdır. Orada Azərbaycan məhsulları təqdim edilməlidir, satılmalıdır, digər təbliğat xarakterli materiallar yayılmalıdır. Yəni, bu, bizim planlarımızda var və bu ildən başlayaraq artıq bu proses icra edilməyə başlanmışdır”.

A. CƏLALOĞLU

“Paritet”.-2011.-15-16 dekabr.-№133.-S.4.

Milli ideya: keçmişdən bu günə kimi

Sosial tərəqqi və ölkənin inkişafının stimullaşdırıcı faktoru

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı, Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənələrini yaşatmalıyıq.

**Heydər ƏLİYEV,
Ümummilli lider**

Müstəqil milli dövlətçiliyin və identikliyin qorunub saxlanması və eyni zamanda, dünya birliyinə inteqrasiya strategiyasını nəzərdə tutan milli ideyanın Prezident İlham Əliyev tərəfindən fəlsəfi və politoloji baxımdan dərk edilməsi onun bütün əməli fəaliyyətində öz əksini tapır.

**Ramiz MEHDİYEV,
akademik**

Milli ideyanın formalaşması və transformasiyası və indiki spesifikasiyası barədə kifayət qədər elmi baxımdan əsaslandırılmış məlumat alan oxucuya tam aydın olur ki, azərbaycanlıların milli ideyası - azərbaycançılığı Azərbaycanın dünya birliyində yeri, onun tarixi, mədəniyyəti, milli mentallığı, milli xarakteri haqda təsəvvürlər sistemini əks etdirir.

Dövlət müstəqilliyinin bərpasının 20 illiyini qeyd edən Azərbaycan və həmin dövr ərzində böyük inkişaf, özünəqayıdış, özünüdərk və özünü təsdiq yolunu keçən Azərbaycan xalqı üçün milli ideya tələpəli məsələlər sırasına aiddir. Milli ideya hazırkı dövrdə Azərbaycanın özünü reallaşdırmasının özülü, dövlətin səmərəliliyinin aparıcı faktoru, ölkənin tərəqqisinin mental baxımdan təminatçısı qismində çıxış edir. Eyni zamanda, milli ideya və milli ideologiya mövzusu fəlsəfə, siyasi fəlsəfə, siyasi tarix və politologiyanın ən çətin və incə, heç vaxt aktuallığını itirməyən, həm də dərin zəka, analitik təfəkkür, ensiklopedik bilik, kompleks, sistemli, komparativ və kreativ yanaşma tələb edən genişəhatəli problem kimi dəyərləndirilə bilər.

Təsədüfi deyil ki, cəmiyyəti maraqlandıran bir çox problemlərə daim diqqət yetirən, aktual ictimai prosesləri fəlsəfi, sosial-siyasi və tarixi baxımdan dərinlən təhlil edən tanınmış dövlət xadimi və görkəmli alim, Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyev məhz milli ideya mövzusunə xüsusi önəm verir. Son illərdə bu məsələyə hörmətli akademik bir sıra maraqlı əsərləri həsr olunub. Nüfuzlu alimin "Bakinski raboçi" qəzetində dərc olunan geniş və dolğun müsahibəsində də milli ideya mövzusu mərkəzi yer tutur.

Burada milli ideyanın təşəkkülü, inkişafı, zənginləşməsi və hazırkı vəziyyəti, milli mənlük şüurunun yaranması və möhkəmlənməsində, bütövlükdə millətin formalaşmasında onun rolu, real və potensial gücü, dövlətə, cəmiyyətə və hər bir vətəndaşa təsiretmə imkanları, birləşdirmə və həmrəylik enerjisi və digər olduqca əhəmiyyətli xüsusiyyətləri hərtərəfli, dərin elmi-nəzəri və təbiiqi-praktiki nöqtəyi-nəzərdən əsaslandırılmış təhlilin predmetini təşkil edir.

Müsahibənin özəlliyi həm də ondadır ki, fəlsəfi və siyasi tutumlu mürəkkəb məsələ sadə, səlis, oxunaqlı dillə geniş oxucu auditoriyasına çatdırılır. Digər fərqləndirici xüsusiyyət milli ideyanın izahında, dahi nəzəriyyəçi və praktik Heydər Əliyevin dövlətçilik xəttinin davam etdirilməsidir. Ulu öndər 2001-ci il noyabrın 9-da Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında dövlətin siyasətini səciyyələndirərək demişdir: "Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı, Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənələrini yaşatmalıyıq".

Buradan belə məntiqi nəticəyə gəlinir ki, azərbaycançılıq dövlət siyasətində strateji əhəmiyyətə malikdir. O, dövləti möhkəmləndirmək, ərazi bütövlüyünü və müstəqilliyini qoruyub saxlamaq, iqtisadiyyatı modernləşdirmək, mədəniyyəti inkişaf etdirmək, hazırkı və gələcək nəsillər üçün daha da mükəmməl şərait yaratmağa, onların firavanlığını təmin etməyə yönəlmişdir. Milli ideyaya məhz belə yanaşma müsahibənin əsas qayəsini təşkil edir.

Müasir elmdə milli ideya problematikası müxtəlif cür izah edilir. Lakin milli siyasi şüurun səciyyəvi xüsusiyyətlərinin, ölkənin və xalqın siyasi inkişafının retrospektiv və perspektiv vəziyyətlərinin kompleks-sistemli təhlilinə, konseptual baxımdan dərk edilməsinə məhz akademik Ramiz Mehdiyevin elmi-nəzəri

yaradıcılığı və praktiki-tətbiqi fəaliyyətində rast gəlirik. Hörmətli alimin fundamental əsərlərində, bir çox publisistik yazılarında və çıxışlarında, barəsində danışdığımız müsahibə daxil olmaqla, Azərbaycanın milli ideyası olan azərbaycançılığın mahiyyəti, onun ontoloji əsası, koqnitiv siyasi substratı, aksioloji məzmunu, genezisinin prinsip və mexanizmləri, istiqamətləndirici və birləşdirici rolu, dövlətin və dövlət institutlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinə stimullaşdırıcı təsiri və s. ciddi məsələlər elmi analizə cəlb edilir.

Müsahibədə ilk növbədə azərbaycanlıların milli ideyasının formalaşması, xalqımızın milli-ideoloji konseptinin təşəkkülü və transformasiyası prosesi mərhələlərə bölünməklə, bütün mərhələlərin spesifik cəhətləri təfərrüatıyla açıqlanmaqla ardıcıl surətdə işıqlandırılır.

Akademikin fikrincə, birinci mərhələ 1828-1875-ci illəri əhatə edir. Həmin dövrdə Azərbaycan cəmiyyətində identifikasiyanın əsas meyarı dini faktor olmuşdur. Bununla bərabər, Rusiya imperiyasının tərkibində qalmış azərbaycanlıların tədricən həmrəy olması prosesinə yenicə formalaşan və Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Kazım bəy, Mirzə Fətəli Axundzadə və başqa böyük ziyalıların adı ilə bağlı olan milli realist ədəbi məktəb təsir edir ki, bu məktəbin parlaq fəaliyyətindən bəhrələnərək milli oyanış impulsu sonrakı onilliklərdə bir qədər geniş yayılır.

İkinci mərhələdə (1875-1905-ci illər) milli mənlük şüurunun təşəkkülü, "Azərbaycan türkləri" (M. Şahtaxtinski) termininin yaranması, milli identikliyin yalnız dini faktorla deyil, ilk öncə etnik əsasla, yəni türk faktoruyla, türk mədəniyyətinin ənənələriylə əlaqələndirilməsi önə çıxır ki, belə yanaşmanın formalaşmasında Həsən bəy Zərdabi, Seyid və Camal Ünsizadə qardaşları, Nəcəf bəy Vəzirov, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Sultan Məcid Qənizadə, Nəriman Nərimanov, Mirzə Ələkbər Sabir, Ömər Faiq Nemanzadə, Cəlil Məmmədquluzadə və digər görkəmli maarifçilərin yaradıcılığı tarixi rol oynamışdır. Məhz onların fəaliyyətinin mərkəzində Azərbaycan milli ideyasının formalaşmasının başlanğıcı olan etnik identikliyə keçid və etnik şüurun dini şüurdan ayrılması ideyası dururdu.

1905-1907-ci illərin inqilabından başlanan və 1918-ci ilin may ayında Zaqafqaziya Seyminin süqutu ilə başa çatan üçüncü mərhələ xalqın oyanışı, milli mənlük şüurunun sonrakı formalaşması, Avropa sivilizasiyası dəyərləri ilə tanışlıq prosesinə fəal cəlb olunan ilk siyasi partiyaların yaranması, dövlətçilik təfəkkürünün və milli azadlıq ideyasının formalaşmasına təkan verən yeni jurnal ("Füyuzat") və qəzetlərin ("Həyat", "İrşad") təsis edilməsi ilə xarakterizə olunur. Bu dövrdə milli ideyanın son məqsədi kimi ərəzi muxtariyyəti yaradılması uğrunda mübarizə ön plana çıxmışdı.

Həmin illər yeni ictimai-siyasi xadimlər təbəqəsinin nümayəndələri Əhməd bəy Ağayev, Əli bəy Hüseynzadə, Məmmədəmin Rəsulzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov və başqaları milli identiklik ideyasını irəli sürməyə başladılar. Həmin ideya azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasına keçidi nəzərdə tuturdu, onun növbəti hədəfi isə milli ideya idi. Azərbaycanda get-gedə genişlənən kəskin siyasi mübarizə milli ideyanı öz məntiqi sonluğuna - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasına gətirib çıxardı.

Azərbaycan milli ideyasının formalaşması tarixinin dördüncü mərhələsi 1918-ci il mayın 28-də Tiflisdə, Milli Şuranın birinci iclasında Azərbaycanın müstəqil dövlət elan olunması haqqında qərar qəbul edildiyi vaxtdan 1920-ci il aprelin sonuna qədər olan dövrü əhatə edir. Həmin dövr milli ideyanın öz məntiqi sonluğuna, "milli ideyanın təntənəsinə" gətirib çıxardı, çünki yaranmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti məhz bu ideyanın təcəssümü idi.

Özünüidentifikasiya prosesi sovet dövründə bir sıra səbəblərdən (bu sırada repressiyaları, totalitar dövlətin formalaşmasını, kommunist ideologiyasının qələbə çalmasını, bir qədər sonra volyunatarizmin bərqərar olmasını və s. xatırlatmaq istərdik) çox ləng gedirdi. Lakin 1969-cu ildə çətin şəraitdə böyük Heydər Əliyev kimi dövlət xadiminin siyasi səhnəyə gəlməsi milli maraqların ehtiyatla və ardıcıl olaraq reallaşdırılmasına təkan verdi və keçən əsrin 80-ci illərinin axırlarında ölkədə milli hərəkatın genişlənməsi və 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyi əldə edilməsi üçün münbit zəmin yaratdı.

Milli ideyanın formalaşması prosesinin beşinci mərhələsi müsahibədə Azərbaycan xalqının siyasi oyanışı, onun siyasi proseslərdə fəal iştirakı dövrü kimi səciyyələndirilir. Hesab olunur ki, bu mərhələ 1987-ci ilin axırları - 1988-ci ilin əvvəlində başlanmış, 1990-cı ilin yanvarından sonra keyfiyyətə yeni hərəkata - milli azadlıq hərəkatına çevrilmiş xalq hərəkatı ilə bağlıdır.

Milli ideyanın formalaşmasının altıncı mərhələsi (1990-cı ilin yanvarından 1993-cü ilin iyununa qədər) milli şüurun inkişaf edərək Azərbaycan milləti tərəfindən müstəqil dövlətini yaratmaq zərurətinin dərk edilməsi dövrü kimi qiymətləndirilir. O zaman, yəni SSRİ-nin dağılması ərəfəsində yaranan və cəmiyyət həyatının bütün sahələrini bürüyən dəhşətli böhran, total kaos və qeyri-müəyyənlik bu prosesin başa çatması və müstəqil dövlətin yaranmasının ilk illərində də davam etdi. Həmin illər yeni, effektiv sosial-siyasi sistemlərin formalaşmasının labüdlüyü get-gedə daha ciddi dərk edilirdi. Milli ruhun dirçəlişinin məntiqi nəticəsi kimi müvafiq milli ideyanın axtarışını, lakin səhvən yalnız etnik faktorla əlaqələndirilməsini qeyd etməliyik.

Akademik Ramiz Mehdiyev haqlı olaraq həmin dövrü belə xarakterizə edir: "Bu dövrün xüsusiyyəti ondan ibarət idi ki, kollektiv özünüidentifikasiya formalarından biri, məhz müstəsna türkçülüklə eyniləşdirilən

sosiomədəni özünüidentifikasiya dövlət siyasətinin əsası olmuşdur. Titul millətin özünüidentifikasiya prosesində prioritet kimi müəyyən edilmiş türk bazis komponenti milli ideyanın yeganə forması kimi təklif edilmişdi və istər daxili, istərsə də xarici siyasi fəaliyyətdə bütün sonrakı addımlar yalnız bu amildən irəli gəlirdi. Səhv milli siyasətin nəticələri tezliklə etnik komponentin və separatçı əhval-ruhiyyənin ifadəçisi olan müxtəlif milli qrupların nümayəndələrinin üzdənirəq ictimai təşkilatlarının yaranmasında özünü göstərdi. Hakimiyyətə gəlmiş siyasi qruplar milləti birləşdirməyə, cəmiyyətdə sabitliyi və asayışı bərpa etməyə yönəlmiş "fəaliyyət xəttini həyata keçirə bilmədilər".

Nəhayət, faktlara əsaslanaraq tamamilə düzgün göstərilir ki, milli ideyanın formalaşması tarixinin 1993-cü ilin yayından başlanan və 2003-cü ildə həmin ideyanın gerçəkləşməsi ilə başa çatan sonuncu, yeddinci mərhələsi ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar olması, ölkənin gələcək sıçrayışının və siyasi tərəqqinin əsaslarının yaradılması ilə seçilir.

Bu illər milli ideya özünün inkişafında zirvə nöqtəsinə çatmışdır. Bununla əlaqədar, akademik qeyd edir ki, ulu öndər Heydər Əliyevin siyasəti nəticəsində "millət" anlayışının strukturuna özünüidentifikasiyanın bir çox komponentləri, o cümlədən etnik, dini, sosiomədəni, siyasi formaları daxil edilmişdir.

Bu dövrdən başlayaraq azərbaycançılıq ideyası Azərbaycanda yaşayan və onu özlərinin ümumi Vətəni hesab edən bütün etnik qrupların ideyası kimi çıxış etmişdir. Hörmətli akademik milli ideyanın yaranması, inkişafı və transformasiyası prosesini düzgün metodoloji yanaşmaya əsaslanaraq ardıcılıqda izlədikdən və təfərrüatıyla təhlil etdikdən sonra xüsusi vurğulayır ki, 2003-cü ilin axırlarından başlayaraq milli ideya müstəqil dövlətin inkişafının və dünya ilə münasibətlər qurulmasının keyfiyyətə yeni aspektləri ilə zənginləşir.

Beləliklə, milli ideyanın formalaşması və transformasiyası və indiki spesifikasiyası barədə kifayət qədər elmi baxımdan əsaslandırılmış məlumat alan oxucuya tam aydın olur ki, azərbaycanlıların milli ideyası Azərbaycanın dünya birliyində yeri, onun tarixi, mədəniyyəti, milli mentallığı və milli xarakteri haqda təsəvvürlər sistemini əks etdirir.

Azərbaycançılıq kimi başa düşülən milli ideya cəmiyyətdəki ahəngdarlığa və konsensusa xidmət edir, sosial tərəqqi və ölkənin inkişafının stimullaşdırıcı faktoruna çevrilir. İctimai şüura aktiv təsir edərək, azərbaycançılıq ideyası sosial subyektlərin davranışının əsas dəyər və siyasi motivasiyalarından biri olur və bütün milləti birləşdirərək onu xaotik defraqmentasiyadan xilas edir. Azərbaycançılıq Azərbaycan millətinin şüurunun tarixi inkişafı nəticəsində formalaşmış, millətlə yanaşı və ona uyğun olaraq çoxmərhələli yol keçib. Həmin ideya inteqrativ ideyadır, özündə sosial ədalət, səmərəlilik və vətəndaş azadlıqlarını birləşdirir. Sonuncular isə cəm halında bu ideyanın demokratik və modernist mahiyyətini şərtləndirirlər. Çox önəmlidir ki, ümummilli ideya kimi azərbaycançılıq həm ölkə daxilində, həm də onun hüdudlarından kənardakı milyonlarla azərbaycanlıyı birləşdirmək qüdrətinə malikdir.

Müsahibədə digər son dərəcə aktual, həm böyük praktiki, həm də elmi əhəmiyyət kəsb edən məsələlərə də tam aydınlıq gətirilir. Belə ki, milli ideyada azərbaycanlıların etnogenezinin rolu, bu gün millətin daha çox siyasi, yoxsa etnik məzmunu malik olması, millət anlayışına yeni yanaşma, ermənlərin süni dövlətçiliyini tarixi Azərbaycan ərazilərində qurması, onların tarix boyu yer dəyişməsi, Cənubi Qafqaza necə və haçan gəlməsi məsələləri dolğun açıqlanır.

Zənnimizcə, cavablanan sualların ikisi xüsusi önəm daşıyır. Bir sual "azərbaycançılıq konsepsiyasının təşəkkülündə şəxsiyyətin rolunu necə səciyyələndirirsiniz" sualıdır. Möhtərəm akademik tarixə istinad edərək və inandırıcı faktlara əsaslanaraq göstərir ki, cəmiyyətin ictimai-siyasi proseslərini və millətin inkişafını müəyyən edən, onları istiqamətləndirən başlıca amillərdən biri şəxsiyyət fenomenidir. Millətlərin dünəni və bugünü görkəmli şəxsiyyətlərin adı ilə bağlıdır. Azərbaycan xalqının milli ideyasının təkamülü prosesində ideoloji konsepsiyanın son versiyasının formalaşmasına öz töhfəsini verən parlaq şəxsiyyətlər olmuşdur. Bizim tariximizdə fəaliyyətləri ilə dərin izlər qoymuş, xalqımızın taleyini dəyişmiş şəxsiyyətlər sırasında Heydər Əliyev şəxsiyyətinin müstəsna əhəmiyyəti elmi dəlillərlə bir daha sübuta yetirilir.

Digər sual "müasir mərhələdə milli ideyanın inkişafı üçün hansı şərtlər əsasdır" sualıdır. Öz cavabında akademik demokratiya məsələsini ön çəkir ki, bu heç də təsadüfi deyil. Çünki XXI əsrdə iqtisadi tərəqqiyə, azad və layiqli həyata, millətin müstəqilliyinin güclənməsinə aparən yol demokratik prinsip və normaların sosial və siyasi praktikaya tətbiqindən keçir. Cəmiyyətin demokratikləşməsi millətin intellektual potensialının həyata keçməsinə real imkanlar yaradır, qarşıdan gələn yeni sivilizasiyaya yaxınlaşmaq üçün meydan açır. Eyni zamanda hörmətli alim demokratiya ilə milli ideyanın qarşılıqlı əlaqəsinin labüdlüyünü vurğulayır. Bununla yanaşı, solumun sosial quruluşunun vacib elementi, demokratiyanın tərkib hissəsi sayılan vətəndaş cəmiyyəti məsələsinə də toxunur. Nəhayət, xüsusi olaraq qeyd edir: "Müasir milli ideyanı zənginləşdirən odur ki, vətəndaş özünü dövlətin bir hissəsi hiss edir, özündə dəyişikliklər üçün qüvvə görür, güclü dövlətin və güclü, iradəli liderin varlığına ehtiyac duyur. Prezident İlham Əliyev elə siyasət həyata keçirir ki, orada milli ideya özündə həm siyasi məkanın demokratikləşməsini, mütərəqqi və hərtərəfli iqtisadi inkişafı, dünya birliyinə inteqrasiyanı, həm də milli ruhu və özünəməxsusluğu qoruyub saxlamağı ehtiva edir. Müstəqil milli dövlətçiliyin və

identikliyin qorunub saxlanmasını və eyni zamanda, dünya birliyinə inteqrasiya strategiyasını nəzərdə tutan milli ideyanın Prezident İlham Əliyev tərəfindən fəlsəfi və politoloji baxımdan dərk edilməsi onun bütün əməli fəaliyyətində öz əksini tapır".

Yuxarıda deyilənləri yekunlaşdıraraq belə nəticəyə gəlirik: Azərbaycanın müasir milli ideyası olan və vətən siyasi diskursunda nisbətən yaxın vaxtlardan işlədilən azərbaycançılıq anlayışı yarandığından sonra təxminən iki əsrlik formalaşma müddətində inkişaf etmiş və transformasiya olunmuş bir ideyanın məntiqi davamıdır. Əvvəlcə dini, sonra etnik başlanğıca müncər edilən milli ideya müasir dövrdə yeni çalarlar və komponentlərlə zənginləşmişdir. Akademik Ramiz Mehdiyev çox inandırıcı, elmi və praktiki baxımdan əsaslandırılmış ciddi dəlillərlə sübuta yetirir ki, azərbaycançılıq ideyası ölkədə yaşayan bütün etnik qrupları və millətləri ümumdövlət mənafeləri və dəyərləri əsasında real surətdə birləşdirmək ideyasının verballaşdırılması kimi 1992-1993-cü illərdə xüsusilə geniş yayılan ifrat millətçilik və separatçılıq əhvali-ruhiyyəsinə qarşı mübarizə ideyası kimi meydana gəlmişdir.

Hal-hazırda isə dahi Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olan bu canlı və anlaşıqlı ideya bütün xalqı, milləti birləşdirən, müstəqil Azərbaycanın möhkəmlənməsinə, onun uğurlu gələcəyinə yönələn unikal tarixi sərvət və istiqamətverici qüvvə kimi azərbaycançılıq ideologiyasının özülünü təşkil edir.

Nigar ƏLƏKBƏROVA,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının
politologiya və siyasi idarəetmə kafedrasının müdiri,
fəlsəfə elmləri doktoru, professor

“Xalq qəzeti”.-2011.-15 dekabr.-N 277.-S.5.

Azərbaycanlıları birləşdirən dəyərlər: "Fəxr edirəm ki, Azərbaycanlıyam!"

Ana südü, vətən torpağı və qürbətdə keçən ömür. Soydaşlarımızla görüşəndə adətən onlarla bu mövzular ətrafında söhbətimiz olur. Ona görə ki, ana müqəddəsdir, vətən əvəzolunmazdır. Günün nə qədər xoş keçsə də qürbət qürbətdi. Vətən məhəbbəti, torpaq sevgisi adamın canına, qanına ana südü ilə hopur. Valideynlərimiz, bizim ata-anamız bizə insani keyfiyyətlər aşılayırlar- qonşuya münasibəti, qonağa hörməti, dostu qorumağı öyrədirlər. Birinci iki sözün istisi, hərarəti soydaşlarımızı necə ovsunlayırsa, qürbətdə keçən ömürlərinin şimal küləyinə də eləcə sinə gərməli olurlar. Qürbətdə keçən ömür onların taleyi, qisməti olsa da, zaman-zaman yağların göz tikdiyi vətən torpağı xaricdə yaşayan həmvətənlilərimizin aman-güman yeridir. Ana südü ilə qanımıza hopan mənəvi dəyərlər ulu əcdadlarımızın əsrlərdən süzülüb gələn əmanətidir bizə. Biz də bu əmanəti göz bəbəyi kimi qoruyub nəsildən-nəslə ötürməliyik.

Adətən müsahiblərim vətənə sevgilərini izhar etmək üçün kənddə keçən uşaqlıq çağları-çayda çimməklərini, balıq tutmaqlarını, göbək yığmaqlarını, qoyun-quzu otarmaqlarını, şəhli çəmənlərdə şalvarlarının balaqlarının islanmasını xatırlayaraq duyğulanırlar. Söyləyirlər ki, vətənpərvərlik bizim qanımızdadır. Bütün bunlara görə valideynlərinə, müəllimlərinə minnətdarlıqlarını bildirirlər. Onları düşünməyə başladırın ən ağır məsələlərdən biri bütün xalqımızın rahatlığını əlindən alan Qarabağ problemidir. Soydaşlarımız müharibənin başladığı ilk günlərdən ermənilərin törətdikləri azğınlığa qarşı etiraz səslərini ucaltmış, bu məqsədlə aksiyalar keçirmiş, xarici ölkələrin səfirliklərinə müxtəlif üsullarla həqiqətləri çatdırmağa çalışmışlar. Həmin illərdə namərd qonşularımızın torpaq iddiaları və Ermənistandan azərbaycanlıların müxtəlif bəhanələrlə çıxarılması onlara sarsıdıcı təsir bağışlayırdı. Soydaşlarımız qaçqın və köçgünlərdən öz maddi və mənəvi köməkliklərini əsirgəməmişlər. Çox təəssüf ki, Rusiyanın ayrı-ayrı şəhərlərindəki təbliğat məşinləri ermənilərin xeyrinə işləyirdi. Onlar vəziyyətdən çıxış yolları axtarırdılar. Bunun nəticəsi olaraq Azərbaycanla əlaqəni möhkəmlətmək, operativ informasiya mübadiləsi yaratmaq, respublikamızda baş verən prosesləri olduğu kimi dünyaya çatdırmaq üçün müxtəlif cəmiyyətlər və mərkəzlər yarandı. Döyüş qabiliyyəti olan bir çox soydaşlarımız vətənə qayıdub torpaqlarımızın müdafiəsinə qalxdılar. O zaman ürəyi Bakı vaxtı ilə döyünən soydaşlarımızın respublikamıza ən kiçik töhfələri belə böyük amallara xidmət edirdi.

1947-ci ildən Moskvada SSRİ Dövlət Radio və Televiziya Verilişləri Komitəsinin Yaxın Şərq ölkələri şöbəsində çalışmış, işlədiyi müddətdə 12 fəxri fərman almış, "Radio və Televiziya Əlaçısı" medalları ilə təltif olunmuş Fəxrəndə Əliyeva da 20 yanvar hadisəsi zamanı imtahanından üzünə çıxdı. O, 1990-cı ilin yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə M.Qorbaçovun Bakıda fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi ilə bağlı fərmanını efirdə oxumaqdan imtina etdi. Fərmanda Bakıda şəraitin son dərəcə kəskinləşməsindən, cinayətkar ekstremist qüvvələrin qanuni fəaliyyət göstərən dövlət orqanlarını ələ keçirməyə cəhd göstərməsindən, zorakılıq və kütləvi ixtişaşlar törətməsindən danışılırdı. Fəxrəndə xanım yaxşı bilirdi ki, bütün bu iftiralar Bakıya qoşun yeritmək üçün uydurulmuş bəhanələrdi. Dinləyicilər arasında böyük nüfuzə malik olduğuna görə onu bir müddət işdə saxlasalar da bir il sonra ixtisar adı ilə efirdən uzaqlaşdırdılar. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev də həmin günlərdə nümayəndəliyə gələrək mətbuat konfransı keçirdi, Qorbaçovun iyirənc milli siyasətinin iç üzünü açdı. Bakıda baş verən hadisələrə obyektiv qiymət verdi və xarici jurnalistlərə üz tutub Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya düzgün və ətraflı şəkildə çatdırılmasını tövsiyə etdi. O zamanlar informasiya blokadasına alınmış Azərbaycan üçün belə cəsarətli addım hava və su qədər vacib idi.

Soydaşlarımız qürbət diyarda özlərini vətənin bir parçası hiss edirlər. Onlar yol-yolaq gözləyirlər, xatir-hörmət saxlayırlar, böyük-kiçik qədri bilirlər. Vətən torpağına ayaq basanda başları göyə ucalır, elə bil qol-qanad açırlar. Rusiyada yaşayan başqa bir soydaşımızın ata-anası ilə 37 il sonra doğulduğu evin həyatında keçirdiyi hisslər yadıma düşür. Gözləri sevinc yaşları ilə dolmuş bu Azərbaycanlı balası mobil telefonunu götürüb bir-bir əvvəlcə qardaşlarına, dostlarına zəng vuraraq dedi: "-Əzizlərim, eşidirsinizmi, mən burdayam, anadan olduğum evin qabağında. Burdan sizə zəng eləyirəm". Həmin dəqiqə xəyal onu çox uzaqlara aparırdı. Bu, həyata gözünü açdığı evin qarşısında onun dünya ilə özünəməxsus dialoqu idi. Mən həmin dialoqu bu anlamda qəbul edirdim: "Ehey, dünya, gəl tanış olaq, bu mənəm, tikib-quran, yaradan bir azərbaycanlı balası..."

Qürbətdə yaşayan soydaşlarımız hansı vəzifəyə yüksəlməsindən, hansı imkanlara malik olmasından asılı olmayaraq ömür boyu qəlblərində vətən həsrəti gəzdirirlər. Etiraf edirəm ki, onların övladlarının da uşaq təxəyyülünün məhsulu olan Azərbaycanla bağlı rəsmləri və tez-tez uzaqlara dikilən baxışları adamı istər-istəməz düşünməyə vadar edir...

Moskvada olarkən "Şəhriyar" ədəbi-ictimai məclisinin yaradıcısı, fəlsəfə elmləri doktoru Rafiq Qurbanovla söhbətimiz saatlarla çəkərdi. Həmin məclisdə xalqımızın dili və mədəniyyəti təbliğ olunur, ayrı-ayrı şair və yazıçılarımızın xatirələrinə həsr olunmuş gecələr keçirilər, el aşıqları və mədəniyyət xadimləri çıxışlar edirdilər. Rafiq müəllim ötən əsrin 60-cı illərini xatırlayaraq deyirdi: O vaxt Akademiyanın Rəyasət Heyətinin nəzdindəki aspirantura şurasının 11 üzvündən biri idim. Bundan əlavə mənə Azərbaycan nümayəndəliyinin

aspirantlar üzrə Moskva təmsilçisi vəzifəsi də həvalə olunmuşdu. Aspirantlar yataqxanasında 70 nəfər azərbaycanlı qalırdı. Onlar təhsil almaqla yanaşı mill-mənəvi dəyərlərimizi qorumağa çalışdılar. Çoxlu maneələr olsa da, ilk dəfə Novruz şənliyini həmin yataqxanada qeyd etdik. O zaman dostlarımız Bakıdan bizə səmənə göndərmişdilər. Həmin gün tədbirdən sonra kimyaçı aspirantların yaşadığı otağa qalxdıq. İçəri daxil olan iki nəfər bizə bir bayraq göstərərək onu öpməyi məsləhət bildilər. Sonradan öyrəndim ki, bu bayraq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bayrağı imiş. Ömrümdə ilk dəfə idi bu bayrağı görürdüm. Yataqxanada Azərbaycan yazıçıları ilə maraqlı görüşlərimiz olurdu. Həmin görüşlərin birində maraqlı hadisə baş verdi. Bir sarışın oğlan gəlib bizim tədbirimizdə oturmaq üçün icazə istədi. Bir azdan həmin oğlan ayağa qalxıb səsi titrəyə-titrəyə dedi: -Mən özümü xalqımın içində hiss edirəm. Sən demə, o Moldovada yaşayan bir qaqauz imiş.

Başqa bir həmyerlimiz Elyar Dəmirovun Moskvada tələbəlik illəri ilə bağlı keçirdiyi hisslər də məndə xoş duyğular yaratmışdı. Həmin illəri xatırlayan Elyar deyirdi: Tələbəlik vaxtı Azərbaycana, evimizə zəng etmək üçün danışmaq məntəqələrinə gedərdik. Saatlarla növbə gözləməyin öz romantikası vardı. Operator "Azərbaycan 12-ci kabinəyə deyəndə gözümlə ayağımın altını görmürdü, bilmirdim telefonun dəstəyini əlimə nə vaxt götürmüşəm..." Soydaşlarımızla görüşlərimiz zamanı onların mənəvi-dini dəyərlərimizi yüksək qiymətləndirdiklərinin şahidi olmuşam. Çoxu belə düşünür ki, harda olursa-olsun valideynlərin halallığı, xeyir-duası olmasa insan heç vaxt qabağa gedə bilməz. Söyləyirdilər ki, hər dəfə Azərbaycana gedəndə valideynləri onları Quranın altından keçirir, qayıdanda arxalarınca su atırlar. Qürbətdə yaşayan soydaşlarımızın bir çoxu öz övladlarını bu ruhda tərbiyə edirlər. Həmvətənlərimiz Novruz bayramı haqqında həmişə böyük coşğu ilə danışırlar. 20 ildən artıq Rusiyada yaşayan bir həmvətənimiz bu bayramla bağlı öz xatirələrini mənimlə belə bölüşdü: "Mart ayı girəndə kəndimizdə bayram əhval-ruhiyyəsi yaranardı. Ayın 7-8-dən başlayaraq evlərdə təmizlik işləri aparılırdı. Uşaqlar "tut vurum, yaxud tutum vur" sədələri altında yumurtaların bərk-boşluğunu yoxlamaq üçün yarışdılar. Bəzən biz də onlara qoşulardıq. Udanda valideynlərimiz haramdı deyə evə qoymazdı, uduzanda büdcədən gedərdi. Tonqal üstündən atlanardıq, papaq atardıq, qayıq götürdü, hil-hil oynayırdıq". Bizə diqqət kəsilən digər soydaşımız da söhbətə müdaxilə edərək dedi: Bir Novruz bayramı uşaqlar yumurta döyüşürdü. Mənim yumurtam yox idi. Qonşunun toyuğunun bizim samanlıqda yumurtladığını görüb gedib yumurtanı götürdüm. Küçəyə çıxanda yumurta əlimdən düşüb sındı. O vaxtdan anladım ki, halal nədir, haram nə ... Bir misal da çəkmək istəyirəm. Yaxşı yadımdadır, uşaq vaxtı atama bir sual verdim. Dedim ki, ata, namazı niyə üzü qibləyə qılırlar? Onsuz da Allah görür, Allah bilir ki, namaz qılan adam ona iman gətirir. Atam cavab verdi: Burda böyük hikmət var, bala. Qiblə namaz qılarkən bütün müsəlmanların üz tutduğu istiqamətdir. Bu həm də birlik və həmrəyliyə bir çağırışdır. Bizim bir qibləgahımız da Vətəndi, Azərbaycandı. Müqəddəs torpaqlarımız uğrunda, müstəqil dövlətimiz naminə azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşmək, həmrəy olmaq zamanıdır.

Çox sevindirici haldır ki, soydaşlarımızın keçirdiyi bütün tədbirlərdə doğma vətənə məhəbbət hissi aşılır. Mənim də iştirak etdiyim bir tədbirdə Rusiyanın tanınmış dövlət məmurlarından biri çıxışı zamanı üzünü həmyerlilərimizdən birinə tutaraq dedi: "Çox fikirləşdim ki, sizə nə hədiyyə alım. Ancaq bilirəm ki, sizi heç nə ilə təəccübləndirmək mümkün deyil. Ona görə də təşkil etdiyiniz bu gözəl mərasimə bir Azərbaycan mahnısı öyrənib gəlmişəm". Soydaşlarımız söyləyirlər ki, muğamata qulaq asmaqla vətən həsrətini ovudurlar. Bu cür misalların sayını istənilən qədər artırmaq olar. Amma vətəndən kənardə insanın keçirdiyi hissləri sözlə ifadə etmək çətinidir. Bu hissləri başa düşməkdən ötrü gərək bu anları yaşayasan. Dostlarımdan biri danışır ki, yəhudi əsilli bir soydaşımızın oğlanları ilə dünyanın ən bahalı şəhərlərindən olan Monte-Karlonun küçələrində avtomobildə gəzişirdik. Elə bu zaman onlardan biri avtomobildəki maqintofonu işə saldı. Hansı mahnı səslənsə yaxşıdı? Yurdum, yuvam məskənimdən Azərbaycanım, anam doğma vətənimdən Azərbaycanım. Qürbət diyərdə doğulub boya-başa çatan övladlarına belə bir sevgi aşılardan ata xoşbəxtidir. Bəli, xalqımızın imicini yüksəltməkdən, Azərbaycanın başını uca etməkdən şərəfli nə ola bilər? Ən böyük siyasət, ən böyük iş budur. Azərbaycanlıların bir xoşbəxtliyi də ondadır ki, biz torpağa bağlı insanlarıq. Bu sevgini, bu məhəbbəti bizim əlimizdən heç kəs ala bilməz. Bu sevgini heç nə əvəz edə bilməz. Cənnət bizim üçün Azərbaycandır. Deyirlər ki, gəzməyə qürbət ölkə, ölməyə vətən yaxşı. Yəqin ki, müxtəlif səbəblərdən qürbətdə yaşayan soydaşlarımız nə vaxtsa vətənə dönəcəklər...

Bəzən adam yaxın adamları xəstələndiyi zaman harası ağrıdığını bilsə də, tez-tez soruşur: "Ata, haran ağrıyır? Ana, haran ağrıyır?" "Haran ağrıyır Vətən" sözü də bu zaman çox yerinə düşür. Son vaxtlara qədər bizim ən ağırılı yerimiz milli birliyə nail ola bilməməyimiz idi. Şükürlər olsun ki, ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə biz buna nail ola bilmişik. Elə dahi rəhbərimizin çox məşhur bir sözü ilə qeydlərimi tamamlamaq

istəyirəm: "Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən Azərbaycanlıyam".

Süleyman Əlisa
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kəndli İncəsənət və İnnovasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət
Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçün

“Ədalət”.-2011.-16 dekabr.-№229.-S.6.

Azərbaycançılıq ideologiyası milli həmrəyliyin təməl prinsipi kimi

"Mən həmişə fəxr etmişəm, indi də fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam "

Azərbaycançılıq ideologiyası dünya azərbaycanlılarının bir ideya istiqamətdə fəaliyyət göstərməsində olduqca zəruri amildir. 50 milyonluq Azərbaycan xalqının bu ideya ətrafında birləşməsi milli həmrəyliyin yaranmasında əsaslı rola malikdir. Təsadüfi deyil ki, azərbaycançılıq ideologiyası həm də birləşdirici bir məfhum hesab olunur. Bu da ondan irəli gəlir ki, azərbaycançılıq ideyası ətrafında, etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, ölkədəki bütün insanlar birləşib. Azərbaycanda yaşayan bütün xalqlar azərbaycançılıq ideyasını birləşdirici, vəhdət yaradıcı bir ideya kimi qəbul edirlər. Azərbaycançılıq ideyasının fundamental əsaslarından birini də məhz bu faktor təşkil edir. Bu baxımdan azərbaycançılıq ideyası, demək olar ki, əhalinin bütün spektrini əhatə edir. O da məlumdur ki, azərbaycançılığın yayılmasında, oturuşmasında ümummilli lider Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri olub.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) müxbir üzvü, millət vəkili Nizami Cəfərov hesab edir ki, müxtəlif təzyiqlərə, müdaxilələrə ən çox məruz qalan xalqlardan olan Azərbaycan xalqı ərazi bütövlüyünü, siyasi birliyini itirsə də, tarixi təfəkkürünün bütövlüyünü heç zaman itirməyib. Onun sözlərinə görə, azərbaycançılıq ideologiyasının ilk siyasi- praktik hadisəsi isə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin yaradılması olub: "Bununla belə Moskvanın idarə etdiyi "Azərbaycan dövləti" nə qədər ideoloji təzyiqlərə məruz qalsa da, milli şüurun daşıyıcısı olan ziyalılar məhv edilsə də, xalq məhdud imkanlar daxilində öz varlığını nümayiş etdirə bilmişdi...

Və Heydər Əliyev kimi bir dahini yetişdirmişdi.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyasının inkişafında, yeni tarixi şəraitə uyğun interpretasiya edilməsində - modern səviyyədə təsvirində və həmin ideologiyanın tarixdə ilk dəfə əbədi olaraq həyata keçirilməsində mənsub olduğu millətlə birlikdə apardığı mübarizə, ən nihilist "dostlarımızın" belə inkar edə bilməyəcəyi bir hadisədir. Heydər Əliyevin nə səviyyədə bir azərbaycançı olması, milli ideologiyamızın inkişafı, həyata keçirilməsi tarixindəki rolu barədə danışarkən yalnız birçə gerçəkliyi yada salmaq kifayətdir ki, o, məfkurə olaraq meydana çıxandan bəri həmişə istər ədəbi, istər romantik siyasi təsəvvürlərin tərənnüm obyektinə olmaqdan o yana keçməmiş azərbaycançılıq ideallarına bir millətin müqəddəratını təyin edəcək qədər rəsmi məzmun- mündərəcə verdi". Onun sözlərinə görə, Azərbaycan xalqı öz böyük oğullarının şəxsində belə bir cəhdi XX əsrin əvvəllərində də etmişdi, ancaq tarix müsaid deyildi: "Azərbaycançılıq ideologiyasının tarixi, əslində, Azərbaycan xalqının tarixi qədər qədimdir; hər şeydən əvvəl ona görə ki, bu və ya digər xalq, etnos özünün ümummilli məfkurəsini - həyat fəlsəfəsini bütün mövcudluğu boyu formalaşdırır. Və tarixin elə bir dövrü gəlir ki, xalqın böyük mütəfəkkirlərində təmsil olunan idrakı uzun əsrlər ərzində təbii şəkildə formalaşmış həmin özünəməxsus məfkurəni formulə edir. Heydər Əliyevin ümummilli lider mövqeyinə yüksəlməsi ilə azərbaycançılıq ideologiyasının tarixində yeni dövr başladı". N.Cəfərovun fikrincə, Heydər Əliyevdən sonra azərbaycançılıq ideologiyasının Heydər Əliyev dövrü davam edir: "Azərbaycan Prezidenti, Azərbaycan xalqının yeni lideri İlham Əliyev azərbaycançılıq metafizikasının inkişafı üçün üç məqama, fikrimizcə, daha çox önəm verməkdədir:

"Azərbaycanı iqtisadi, ictimai və mədəni inkişafına görə dünyanın nüfuzlu ölkələri səviyyəsinə qaldırmaqla Azərbaycan insanına zaman- zaman tələp edilmiş ikinci, üçüncü... dərəcəlilik kompleksini aradan qaldırmaq. Vətənpərvərlik hisslərini gücləndirməklə xalqın tarixi ideallarının tam miqyasda həyata keçirilməsi üçün mənəvi potensiyaya hazırlamaq. Azərbaycançılığı müdafiə olunan hadisədən hücum edən hadisəyə çevirmək".

Prezident Administrasiyasının ictimai-siyasi məsələlər şöbəsinin müdiri, tarix elmləri doktoru, professor Əli Həsənov deyib ki, Heydər Əliyev nəinki müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaradılması konsepsiyasını həyata keçirdi, eyni zamanda, Azərbaycan vətəndaşlarını birləşdirən, xalqımızı beynəlxalq aləmdə vahid amal, əqidə, məqsəd və məram ətrafında səfərbər edən milli təlim -azərbaycançılıq ideologiyasını da yaratdı: "1993-cü ildə Heydər Əliyev hakimiyyətə gələndə Azərbaycanda keçmiş kommunist ideologiyasından imtina edilmişdi. Lakin xalqı səfərbər edən, onun kimliyini, yaratdığı dövlətin xarakterini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlayacaq və yönəldəcək milli sistem və ideya da ortaya qoyulmamışdı. Keçmişin bütün varlıqlarından, o cümlədən elmi, intellektual, mənəvi, ictimai dəyərlərindən total imtina meyili Azərbaycanda, sözün həqiqi mənasında ciddi ideoloji boşluq yaratmışdı. Əlbəttə, cəmiyyətin ideyasızlaşdırılması meyili, bir tərəfdən keçmiş kommunist rejiminə nifrətdən qaynaqlanırdısa, digər tərəfdən 1991-1993-cü illərdə Azərbaycanı idarə edənlərin aydın məqsəd və məramının yoxluğundan, idarə etdikləri dövlətin siyasi, iqtisadi, mədəni, mənəvi inkişafı haqqında dolğun təsəvvürə malik olmamasından irəli gəlirdi". Onun sözlərinə görə, Heydər Əliyevin dövründə Azərbaycan vətəndaşlarını vahid amal, ideya və məqsəd ətrafında birləşdirəcək milli ideologiyanın yaradılması dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırıldı: "Bir faktı xüsusi vurğulamalıyıq ki, başqa sahələrdə olduğu kimi, milli

ideoloji baxışlar sisteminin formalaşmasında da Heydər Əliyev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varislik prinsipini saxladı və vaxtilə məhz onların birləşdirici ideya kimi irəli sürdüyü azərbaycançılıq ideologiyasına müraciət etdi. Heydər Əliyev qeyd edirdi ki, milli ideologiya tarixi keçmişimizlə, millətimizin adət-ənənələri, dövlətimizin bu günü və gələcəyi ilə bağlı olmalıdır. Azərbaycançılıq ideologiyası məhz Heydər Əliyevin dövründə mükəmməl bir ideoloji təlim kimi ölkənin dövlət siyasətinə çevrildi".

Professor Vaqif Arzumanlının sözlərinə görə, azərbaycançılıqla bağlı müstəqillikdən sonra yaranan yeni mərhələdə Heydər Əliyevin xüsusi rolu olub: "Azərbaycançılıq ideyası ölkəmizin müstəqilliyinin bərpası ilə bilavasitə bağlı oldu. Məsələ ondadır ki, 1991-ci ildə Azərbaycan müstəqilliyini bərpa edəndən sonra azərbaycançılıq ideyasında yeni istiqamətlər, yeni təşəbbüslər, qayğılar özünü büruzə verdi. Bu mənada azərbaycançılıq ideologiyasının inkişafında, əlbəttə ki, bir Heydər Əliyev mərhələsi var. Heydər Əliyev mərhələsində sözügedən ideologiya öz məzmununu bir az da genişləndirdi. Heydər Əliyev mərhələsində azərbaycançılıq ideologiyası ilə bağlı bir sıra ciddi addımlar atıldı. Bu addımlar ilk növbədə ondan ibarət idi ki, azərbaycançılıq daha da inkişaf etdirilsin, mükəmməlləşdirilsin və s. Bu mənada hesab edirəm ki, Heydər Əliyevin gördüyü işləri daha mükəmməl və dolğun şəkildə davam etdirmək lazımdır. Vəzifəsindən asılı olmayaraq, hər bir dövlət, hökumət başçısının, ictimai-siyasi proseslərdə fəallıq təşkil edən qurumların rəhbərləri çalışmalıdı ki, azərbaycançılıq ideologiyasının kökündə daha möhkəm təməllər dayansın.

Milli dövlətçilik ideologiyasının Azərbaycan xalqı üçün taleyüklü məsələlərdən biri olduğunu söyləyən AMEA Tarix İnstitutunun direktoru Yaqub Mahmudovun fikrincə, bu məsələdə azərbaycançılıq məfkurəsi, tarixi yaddaşın bərpası öz əksini tapmalıdır: "Xaricdə yaşayan həmvətənlərimiz arasında milli birlik ideyalarının geniş yayılması, milli-mənəvi dəyərlərimizin dərinədən öyrənilməsi, həmçinin Azərbaycanın haqq səsinin dünyaya çatdırılması məsələlərinə böyük önəm verən Heydər Əliyev bu sahədə böyük işlər görüb. Məhz ümummilli liderin təşəbbüsü ilə 1991-ci ildə "Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında" qəbul olunan tarixi qərar soydaşlarımızın vahid ideya ətrafında birləşdirilməsi, həmrəyliyin gücləndirilməsi yolunda mühüm addım oldu. Dünya azərbaycanlılarının bir araya gəlməsinə və diaspor siyasətinin gücləndirilməsi istiqamətində prezident İlham Əliyev tərəfindən

Belçika Azərbaycan Dostluq Cəmiyyətinin sədri Ayhan Dəmiçi deyir ki, bütün dünya azərbaycanlılarını bir ideya ətrafında birləşdirən azərbaycançılıq termininin praktiki mərhələyə ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır: "Dünyada yaşayan 50 milyonluq azərbaycanlıları çıxış edərək, yumruq kimi birləşdirməyi zəruri hesab Heydər Əliyev bu işi müəyyən bir ideya altında həyata keçirməyə başladı ki, bu da azərbaycançılıq ideyası oldu. Ümummilli lider bu ideyanı ortaya atanda dünyanın bütün ölkələrində yaşayan 50 milyondan artıq azərbaycanlı dağınıq halda, bir-birindən xəbərsiz, bir-birinə kömək göstərmək imkanından məhrum bir şəraitdə yaşayırdı və fəaliyyət göstərirdi. O zaman onların çoxunun dünya azərbaycanlılarının vətəni hesab olunan Azərbaycan haqqında ətraflı məlumatı yox idi, yaxud ölkəmizlə əlaqələri olduqca zəif idi. Belə bir şəraitdə azərbaycançılıq ideyasını ortaya atan ümummilli lider Heydər Əliyev bu ideyanı inkişaf etdirməsi nəticəsində Azərbaycan lobbisi möhkəmləndi və güclü diaspora çevrildi. Bu gün müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların doğma vətənləri ilə əlaqələri xeyli genişləniş və bu işlər getdikcə daha da irəli aparılır".

Amerika Azərbaycanlıları Cəmiyyətinin sədri Tomris Azərinin fikrincə, azərbaycançılıq ideyasının təbliği və formalaşması dünya azərbaycanlıları arasında milli həmrəyliyin əsasını təşkil edir. Onun sözlərinə görə Heydər Əliyevin bu istiqamətdəki siyasəti danılmazdır və əvəzolunmazdır: "O, həmişə xarici ölkələrə gedəndə Azərbaycan icmaları ilə görüşməyə də vaxt tapırdı. O, bunu çox önəmli hesab edir, bizi bir ideya - azərbaycançılıq ideologiyası ətrafında birləşdirməyə çalışırdı. Həmişə bunun vacib olduğunu söyləyirdi. Həmçinin bildirirdi ki, kim harada yaşamasından asılı olmayaraq öz ana dilini unutmamalıdır. Bunu xüsusi qeyd etməliyik ki, Heydər Əliyevin sayəsində Azərbaycan diasporu mütəşəkkil formaya düşdü və milli həmrəylik yarandı".

Xüsusi qeyd etməliyik ki, Heydər Əliyevin sayəsində azərbaycançılıq ideyası formalaşdı və milli həmrəyliyin əsası rolunu oynamağa başladı. Heydər Əliyev xaricdə yaşayan azərbaycanlıların dağınıq halda yaşamaması, onların diaspor fəaliyyəti göstərməsi üçün milli həmrəyliyin vacib olduğunu bildirdi. O, həm də yaxşı dərk edirdi ki, milli həmrəyliyin möhkəmlənməsi üçün azərbaycançılıq ideologiyası zəruridir. Məhz bu ideologiyasının təbliği nəticəsində Azərbaycanı hansı səbəbdən tərk etmələrindən asılı olmayaraq xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında milli həmrəylik yarandı və onlar ümummilli maraqlar naminə birlikdə fəaliyyət göstərməyə başladılar. Bunun nəticəsində də soydaşlarımız arasında azərbaycançılıq ideologiyası milli həmrəyliyin konsepsiyasına çevrildi. Bu gün diasporumuz bu konsepsiyadan çıxış edərək fəaliyyət göstərir və əməli addımlar atırlar.

Əli Zülfüqaroğlu
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi müsabiqəyə təqdim etmək üçün
“Həftə içi”.-2011.-16 dekabr.-№229.-S.4.

Azərbaycançılıq ideologiyası milli həmrəyliyin təməl prinsipi kimi

Ümummilli lider Heydər Əliyevin müəllifi olduğu azərbaycançılıq məfkurəsi təkcə Azərbaycanın həddləri çərçivəsində yaşayan 9 milyonluq polietnik xalqın birləşdiricisi yox, həm də planetdə yaşayan 50 milyonluq azərbaycanlının və özünü azərbaycanlı hesab edən hər bir dünya vətəndaşının milli kimliyinin təsdiqçisidir. Geniş fəlsəfi anlamı özündə cəmləşdirən bu ideya həm milli birliyimiz, həm də coğrafi bütövlüyümüzə özül rolunu oynamaqdadır. Bununla yanaşı, 31 dekabrın ümummilli liderin təşəbbüsü ilə Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü elan olunması və hər il, dünyanın hər yerində təntənə ilə qeyd edilməsi milli-psixoloji vəziyyətimizi daha qlobal miqyasda stabilləşdirməkdə əvəzsiz rol oynamaqdadır.

Hazırda regionda qüdrətli, dünyada nüfuzlu Azərbaycanın hərtərəfli inkişaf etməsinin səbəbi birinci növbədə bu ideya üstündə köklənməsidir. İdeya milli inkişaf modelinin şaxələnməsində bir nömrəli amildir. Bu nəzəriyyə milli strateji məqamı özündə cəmləşdirərək özünüdərk və özünü təsdiqlə nəticələnib. Belə ki, planetin bugünkü mənzərəsində heç də yalnız siyasi və iqtisadi maraqlar kəsişmir, eyni zamanda milli-mənəvi inkişaf mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ulu öndər milli dövlətçilik quruculuğu məsələsinə çox dəqiq yanaşaraq belə bir fikir söyləmişdi: "Dövlətçilik insanlarda vətənpərvərlik duyğusunu, Vətən anlamının milli "Mən"ə daxil edilməsini nəzərdə tutur. Əgər hər hansı bir ölkədə hər kəs təkcə öz mənafeyini, ailəsinin mənafeyini düşünürsə, xalqın taleyinə, ümummilli siyasi və iqtisadi mənafeələrə biganədirsə - deməli, burada dövlətçilik ənənələri yoxdur. Gərək hər bir vətəndaş ölkəsinin böyük siyasəti haqqında düşünsün". Mövcud dövrə qədər xaricdə yaşayan azərbaycanlılar pərakəndə şəkil-də icmalarda təmsil olunurdularsa, artıq bu paradigma bütövləşməni təşkil edərək diaspor təşkilatlarında təşəkkül tapdı. İcmaçılıq diasporçuluqla əvəz olundu. Diasporçuluq isə lobbiciliyə meyilləndi. Məhz Heydər Əliyev insanların şüurunda fərdi yanaşmanı kollektiv düşüncə tərzinə əvəz edə bildi. O, Azərbaycanın diaspor siyasətinin parametrlərini, lobbiciliyinə istiqamətlərini müəyyənləşdirdi. Buna görə də Heydər Əliyev Azərbaycanın milli dirçəlişinin, həmrəylik və birliyinin, qurtuluşunun banisidir.

Bu gün ulu öndərin bəşəri dəyərlər və milli meyarlar əsasında davam etdirilən dövlətçilik strategiyasını Prezident İlham Əliyevin yeni çalarlarla yürütməsinin nəticəsidir ki, müstəqil Azərbaycan keçmiş sovetlər məkanında ən dinamik inkişaf edən dövlət statusu qazanmaqla geosiyasi qüdrətə malik dövlətə çevrilib.

Məhz bu ideya dünyada yaşayan Azərbaycan toplumunu bir araya gətirməyə müvəffəq oldu. Bakı şəhəri Azərbaycanın deyil, dünyanın beş qitəsinin paytaxtına çevrildi. Beləliklə, Bakı şəhəri Azərbaycan tarixinin ən önəmli hadisələrindən sayılan 23 may 2001-ci ildə Heydər Əliyevin sərəncamı ilə 9-10 noyabr 2001-ci ildə Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının, Prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə 2006-cı il mart ayının 16-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayının keçirilməsinə ev sahibliyi etdi. Bu işlərlə dünyada yaşayan soydaşlara-həmvətənlərə qucaq açıldı, onların bir mərkəzdən koordinasiya olunmalarına mesaj verildi, onların arxalarında müstəqil, müasir dövlətin olduğu rəsmi bəyan edildi. Həmçinin Azərbaycan Prezidentinin 2002-ci il 5 iyun tarixli 730 sayılı fərmanına uyğun olaraq Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş Üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı. Daha sonra bu məsələyə konseptual yanaşaraq işlərin daha da geniş müstəviyə çıxarılması üçün 21 fevral 2003-cü ildə "Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu təsdiq edildi. Dövlət-diaspor münasibətlərində yeni mərhələnin yaranmasına şərait yarandı. 19 noyabr 2008-ci ildə Prezident İlham Əliyev bu sahədə konkret işin görülməsi və zamanın tələblərinə uyğun iş mexanizminin fəaliyyəti üçün Azərbaycan Respublikasının Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin əsasında Azərbaycan Respublikasının Diaspor ilə İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradılması barədə sərəncam imzaladı. Görülmüş işlər içərisində 2006-cı il iyunun 5-də Türkiyənin Antalya şəhərində Dünya azərbaycanlıları ziyalılarının I forumunun keçirilməsi, Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik xartiyasının təsdiqi, Avropa Azərbaycanlılar Konqresinin və digər təşkilatlarının fəaliyyət proqramlarının təsdiqi, o cümlədən, gənclər təşkilatlarının geniş vüsət alması mühüm hadisələrdəndir. Eyni zamanda 2010-cu ildə Dünyada yaşayan azərbaycanlı gənclərin I forumunun keçirilməsi də ki, bu da diasporun gəncləşməsi, lobbiciliyinə yeni vüsətlə inkişafına töhfə sayılmalıdır.

2007-ci il martın 9-da Bakı şəhərində Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I forumunun keçirilməsi və birgə fəaliyyət haqda Bəyannamənin, Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyət strategiyasının qəbul edilməsi də bu sahədə keyfiyyətə yeni mərhələdən xəbər verir.

Belə ki, Azərbaycan dövlətinin sosial-iqtisadi qüdrətinin artması və beynəlxalq nüfuzunun güclənməsi tarixən dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş diaspor qruplarımızın da təşkilatlanmasını, milli maraqlar və ümumi Vətən mənafeyi naminə söylərini birləşməsinə şərtləndirir. Dövlətimizin bütün sahələrdə yürütdüyü məqsədyönlü siyasət diaspor quruculuğu sahəsində də uğurlu nəticələr əldə olunmasını mümkün edib. Diasporumuzun gücünü artırması, daha yüksək səviyyədə təşkilatlanması və müstəqil dövlətimizlə siyasi, iqtisadi, mədəni və mənəvi əlaqələrin inkişaf etdirməsi son dərəcə önəmlidir. İlk baxışdan dünyanın hər yerində

yaşayan 50 milyondan artıq soydaşımızın diaspor qismində mütəşəkkil hala gəlməsi çox çətin görünə bilər. Amma yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bu yöndə yürüdülmən çevik dövlət siyasəti, çağ- daş texnologiyaların tətbiqi və qloballaşma dövrünün mobillik tələbləri bu məsələni mümkün etdi. Burada eyni zamanda çoxmilyonlu diaspor nümayəndələrimizi Vətənə bağlayan bir sıra amillər mövcuddur: müstəqil dövlətimizin mövcudluğu, milli adət-ənənələr, dil və din birliyi və əlbəttə ki, ən əsası - soykökü tarixi Azərbaycan ərazilərinə bağlı bütün azərbaycanlıları konsolidasiya edən azərbaycançılıq məfkurəsi. Məhz bu ideologiyanın həlledici sirayəti nəticəsində Azərbaycan diasporunun ideal şəkildə konsolidasiyası prosesi başladı və bu yolda bir sıra nailiyyətlərə imza atıldı. Bu nailiyyətləri bir neçə nəticəyə görə sadalamaq mümkündür. Birincisi, Bakıda keçirilmiş dünya azərbaycanlılarının qurultayları ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın daha sıx birləşməsi, təşkilatlanması və ümummilli problemlərimizin həllinə cəlb edilməsi üçün mühüm vasitədir. İkincisi, məhz azərbaycançılıq məfkurəsinə əsaslanan birlik söyləri nəticəsində Azərbaycan diasporu öz gücünü artırdı, xaricdə yaşayan soydaşlarımızın təşkilatlanması prosesi sürətləndi, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması məqsədilə mühüm tədbirlər həyata keçirildi. Həmçinin milli-mədəni irsimizin təbliği, soydaşlarımızın hüquq və azadlıqlarının qorunması, onların ictimai-siyasi fəallığının gücləndirilməsi istiqamətində təşəbbüslərin və praktik addımların sayı artdı. Bundan başqa, xaricdə yaşayan azərbaycanlılar ölkələrinin ictimai-siyasi, iqtisadi, mədəni həyatına daha sıx inteqrasiya etdilər, xarici ölkələrin dövlət orqanları, parlament və hökumət üzvləri, siyasi partiya və qeyri-hökumət təşkilatları, kütləvi informasiya vasitələri ilə əməkdaşlıq əlaqələrini genişləndirdilər, azərbaycanlı icmaları yaşadıkları ölkələrdə ictimai rəyə real təsir imkanları əldə etdilər, digər xalqların diaspor təşkilatları ilə də sıx əməkdaşlıq əlaqələri qurmağa müvəffəq oldular. Həmçinin "Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Xartiyası"ndan irəli gələn müddəaların yerinə yetirilməsi istiqamətində daha fəal iş aparılmağa başladı. Dünya Azərbaycanlılarını Əlaqələndirmə Şurasının fəaliyyəti təkmilləşdirildi. Təşkilati və əlaqələndirmə funksiyalarının səmərəli həyata keçirilməsi məqsədi ilə Dünya Azərbaycanlılarını Əlaqələndirmə Şurasının İcra Katibliyi təsis edildi. Eyni zamanda, lobbiçilik fəaliyyətinin gücləndirilməsi, Azərbaycan həqiqətlərinin daha effektiv təbliğ edilməsi məqsədilə xarici ölkələrdə Azərbaycan evlərinin yaradılmasına başlandı. Bir sözlə, azərbaycançılıq məfkurəsinin diasporumuz üçün əsas ideoloji baza rolunu çox uğurlu bir şəkildə yerinə yetirməsi nəticəsində soydaşlarımız dünya çapında müqəddəs amal və milli maraqlarla konsolidasiya olunmağa başlayıblar.

Bütün bunlar bir daha sübut edir ki, ümummilli liderin banisi olduğu azərbaycançılıq ideyasının dünya azərbaycanlılarının konsolidasiyasında, milli mənlü şüurunun tamamlanmasında və milli özünüdərk qabiliyyətinin yüksək mərhələyə gəlib çatmasında önəmli rolü danılmazdır. Millətımız ulu öndərin azərbaycanlıları bir amal uğrunda birləşdirən bu nəhəng azərbaycançılıq missiyasını lazım olduğu qədər qiymətləndirir, onun əhəmiyyətini zaman keçdikcə daha aydın və dərindən dərk edir. Bu gün də Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında və uzaqgörən siyasəti ilə ümummilli liderin millətımız üçün qoyduğu bu sarsılmaz yolla inamla irəliləməkdəyik.

İlkin AĞAYEV

“Paritet”.-2011.-17 dekabr.-№134.-S.10.

Milli birliyin rəmzi

Müstəqilliyinin bərpasının 20-ci ildönümü tamam olmuş Azərbaycan Respublikası ötən dövrdə milli dövlət quruculuğu sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə etmiş, özünün hüquqi-siyasi, sosial-iqtisadi dayaqlarını möhkəmləndirmiş, demokratik inkişaf səviyyəsinə, beynəlxalq aləmdə tutduğu mövqeyə görə regionun lider dövlətinə çevrilmişdir. Qazanılmış nailiyyətlər ölkə daxilində milli birliyin təmin olunmasına, dünya azərbaycanlıları arasında həmrəyliyin güclənməsinə təkan vermiş, habelə dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızı daha da ruhlandırılmış, ölkəmizin milli maraqları ətrafında sıx birləşməsinə zəmin yaratmışdır.

Tarix sübut edir ki, hər bir xalqın taleyi ilə bağlı böyük ideyalar yalnız zamanın, dövrün reallıqlarını düzgün dəyərləndirən, gələcək barədə aydın təsəvvürlərə malik olan fenomen şəxsiyyətlərin əzmkar fəaliyyəti nəticəsində gerçəkləşir. Bu mənada, 31 dekabrın Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü kimi qeyd edilməsi də məhz ulu öndər Heydər Əliyevin tarixi xidmətləri ilə bağlıdır. Hələ 1991-ci il dekabrın 16-da ümummilli liderin təşəbbüsü əsasında Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi "Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında" qərar qəbul etmişdir. Bu əlamətdar bayram ilk dəfə məhz Naxçıvanda geniş qeyd olunmuş, azərbaycanlıların mənəvi birliyinin rəmzinə çevrilmişdir.

Ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəlində yaranmış tarixi şəraitdən bəhrələnərək dövlət müstəqilliyini bərpa edən müstəqil Azərbaycanın ilk illərdə üzləşdiyi vətəndaş qarşıdurması, parçalanma, siyasi səhnədən tamamilə silinmə təhlükəsindən xilas olması, respublikada vətəndaş sülhü və həmrəyliyin təmin olunması məhz ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Güclü xarizması, yüksək liderlik keyfiyyətləri, mütərəqqi ideyaları ilə birləşdirici şəxsiyyət olan ümummilli lider 1993-cü ilin iyun ayından etibarən ölkədə milli birliyi, vətəndaş sülhünü təmin etməklə yanaşı, Azərbaycan diasporunun və lobbisinin formalaşdırılması istiqamətində də ardıcıl, məqsədyönlü siyasət yürütmüşdür. Dünyanın müxtəlif dövlətlərində yaşayan azərbaycanlıların milli icma çərçivəsindən çıxaraq mütəşəkkil diaspor halında formalaşması və güclənməsi, məskunlaşdığı ölkələrdə siyasi, iqtisadi fəaliyyətlərini genişləndirməsi, yerli cəmiyyətə sıx inteqrasiyası, Azərbaycanı özünə Vətən bilən digər xalqların xaricdə yaşayan nümayəndələri ilə əlaqələrin möhkəmləndirilməsi bu siyasətin prioritet istiqamətlərini təşkil etmişdir. Dünya azərbaycanlılarının müstəqil dövlət, vahid məqsəd ətrafında sıx birləşdirilməsi ideyasının müəllifi olmuş ümummilli lider Heydər Əliyev xarici ölkələrə etdiyi çoxsaylı səfərlərdə diasporumuzun nümayəndələri ilə görüşlər keçirmiş, onların problem və qaygıları ilə yaxından maraqlanmışdır.

Milli həqiqətlərin dünya ölkələrinə çatdırılmasında gənclərin geniş potensialından və imkanlarından istifadə məsələsi Heydər Əliyevi daim dərindən düşündürmüşdür. Ümummilli lider müxtəlif ölkələrə rəsmi və işgüzar səfərləri zamanı Azərbaycan diasporunun təmsilçiləri qarşısında dərin məzmunlu nitq söyləmiş, onları ayıq olmağa, yaşadıkları yerlərdə milli həqiqətlərimizi geniş təbliğ etməyə çağırmışdır. 1997-ci il avqustun 29-da ali məktəblərə qəbul olunmuş bir qrup gənclə görüşən Heydər Əliyev bir daha bu məsələyə xüsusi toxunaraq deyirdi: "...Siz respublikamızı xarici ölkələrdə təmsil edən insanlar, gənclər olacaqsınız. Siz sadəcə olaraq təhsil almaqla kifayətlənməməlisiniz. Azərbaycanı ləyaqətlə təmsil etməlisiniz, ölkəmizin həqiqətlərini təhsil alacağınız universitetlərdə, ali təhsil müəssisələrində yaymalısınız, təbliğ etməlisiniz".

Dünya azərbaycanlıları arasında birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmalarının, cəmiyyətlərinin, birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi ilə bağlı məsələlərin müzakirəsi zərurətini nəzərə alaraq ümummilli lider Heydər Əliyev 2001-ci il noyabrın 9-10-da Dünya azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsi haqqında sərəncam imzalamışdır. Bu tarixi addım xaricdəki soydaşlarımızın azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşərək təşkilatlanması baxımından tarixi əhəmiyyət kəsb edərək, diaspor hərəkətinin inkişafında yeni mərhələnin təməlini qoymuşdur. 2001-ci ilin noyabrında keçirilmiş Dünya azərbaycanlılarının I qurultayı azərbaycançılıq ideyalarının reallığa çevrilməsi, milli həmrəyliyin təmin olunması prosesinin əsasını qoymuş, Azərbaycan diasporunun formalaşması və inkişafının prinsiplial istiqamətlərini müəyyənləşdirmiş, diaspor quruculuğu işinin dövlət siyasətinin tərkib hissəsi olmasının rəsmi təsdiqi kimi tarixilik qazanmışdır. Qurultayda diaspor və lobbicilik fəaliyyəti ilə bağlı bir sıra ciddi məsələlər müzakirə edilmiş, eləcə də konkret qərarlar, fəaliyyət proqramları təsdiqlənmişdir.

Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunun daha da artırılması, müxtəlif ölkələrdə dilimizin, tariximizin, mədəniyyətimizin yüksək səviyyədə təbliği, Ermənistanın təcavüzkarlıq siyasətinin ifşası, bədnam erməni lobbisinə qarşı sistemli və ardıcıl əks-hücumun təşkili məsələləri qurultayın qarşıya qoyduğu başlıca vəzifələr kimi diqqəti cəlb etmişdir. Qurultaydan sonra ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə diaspor sahəsində vahid dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi üçün yeni komitə yaradılmış, habelə bu sahədə fəaliyyəti tənzimləyən "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" qanun qəbul olunmuşdur. Qanun Azərbaycan diasporunun inkişafına dövlət qayğısının daha da artırılmasını; bu sahədə ciddi fəaliyyət üçün vahid

strategiyanın hazırlanmasının hüquqi prinsiplərini; xaricdə yaşayan azərbaycanlıların əsas hüquq və azadlıqlarının müdafiəsində, milli xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamasında və inkişaf etdirməsində dövlət siyasətinin məqsədlərini; Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin qorunması və möhkəmləndirilməsi, iqtisadi, sosial, mədəni inkişafı, digər dövlətlərlə qarşılıqlı faydalı münasibətlərin qurulması prosesinə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın da fəal surətdə cəlb edilməsi yollarını müəyyənləşdirmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi naminə təşkilati-hüquqi tədbirlərlə yanaşı, həm də mükəmməl ideoloji-siyasi iş aparmış, soydaşlarımızın konsolidasiyası üçün azərbaycançılıq ideologiyasını önə çəkmişdir. Bu ideologiya dünya azərbaycanlılarının vahid ideya ətrafında birləşməsinə şərtləndirən tarixi-siyasi amillərin təsnifatını, xaricdə yaşayan soydaşlarımızın hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində Azərbaycan dövlətinin qarşısında duran vəzifələri, onların Azərbaycan Respublikasına münasibətdə üzərinə düşən mənəvi öhdəlikləri, "azərbaycanlı" anlayışının sosial-fəlsəfi məzmununu müəyyənləşdirən konsepsiya kimi nəzərdə tutur. Azərbaycançılıq məfkurəsində etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq ölkəmizdə və xarici dövlətlərdə yaşayan bütün vətəndaşlara, soydaşlara və həmvətənlərə hərtərəfli hüquqi və mənəvi baxımdan bərabər münasibət var.

Əminliklə deyə bilərik ki, ötən 8 ildə ümummilli liderin ideya prinsiplərinə sadıq qalan, onun formalaşdırdığı mütərəqqi ənənələri daha da inkişaf etdirən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev də diaspor quruculuğu işinə xarici siyasətin ayrılmaz hissəsi kimi yanaşır. Dövlət başçısı ilk gündən bildirmişdir ki, yalnız güclü diaspora malik xalqlar xarici siyasətdə mühüm uğurlar qazanır, dünya miqyasında maraq və mənafeələrini hər zaman layiqincə qoruyur, ümummilli problemlərinin həllinə nail olur, öz dilini, mədəniyyətini, incəsənətini, tarixini lazımı səviyyədə təbliğ edirlər. Cənab İlham Əliyev hələ 27 iyul 2004-cü il tarixdə ölkə diplomatlarının iştirakı ilə keçirdiyi müşavirədə diaspor sahəsində qarşıda duran vəzifələrdən söz açmış, diplomatlarımızı xaricdəki soydaşlarımızla fəal iş aparmağa çağırmışdır. Dövlət başçısının vurğuladığı kimi, xaricdəki azərbaycanlıların müxtəlif ölkələrin ictimai-siyasi həyatında daha da fəal iştirakı, seçkili orqanlarda təmsil olunması, dövlət orqanlarında müəyyən vəzifələrə irəli çəkilməsi üçün səylərin göstərilməsi qarşıda duran əsas vəzifələrdən biridir. Bu, son nəticədə Azərbaycan diasporunun nüfuzunun daha da möhkəmlənməsinə kömək edəcəkdir.

Dövlət başçısının diqqət və qayğısı ilə ötən illərdə xaricdəki soydaşlarımızın təşkilatlanması istiqamətində fəal iş aparılmışdır. Həmvətənlərimizin təşkilatlanması prosesinin daha geniş vüsət almasını, milli-mənəvi, əxlaqi dəyərlərini qorumaqla bu qlobal prosedən kənarda qalmamasını təmin etmək məqsədi ilə 2003-cü ildə Almaniyanın Maynts şəhərində Dünya azərbaycanlıları diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I forumu keçirilmişdir. Forumda Azərbaycan diasporunun problemləri barədə səmərəli fikir mübadiləsi aparılmış, icma və birliklərin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi, Avropa azərbaycanlılarının vahid bir təşkilatda birləşdirilməsi ideyası gündəliyə gətirilmişdir. Bu ideyanın reallaşdırılmasının zəruriliyini nəzərə alaraq, 2004-cü ilin aprelində Berlin şəhərində Avropa Azərbaycanlıları Konqresinin (AAK) təsis konfransı keçirilmişdir. AAK-ın təsis edilməsində başlıca məqsəd Avropada fəaliyyət göstərən Azərbaycan diasporunun vahid təşkilatda birləşdirilməsinə nail olmaqdır.

2004-cü ilin mayında qardaş Türkiyə Respublikasının İskəndərün şəhərində Türkiyə-Azərbaycan Dərnəkləri Federasiyasının təsis olunması da bu sahədə mühüm addımlardan olmuşdur. Türkiyədə fəaliyyət göstərən ayrı-ayrı Azərbaycan dərnəklərini, müxtəlif qurumları və onların təmsalında burada yaşayan bütün həmvətənlərimizi öz ətrafında sıx birləşdirmək yeni federasiyanın əsas məqsədlərindəndir. 2005-ci ildə isə Kanadanın Toronto şəhərində Azərbaycan Təşkilatları Federasiyası təsis edilmişdir.

2005-ci ildə Rusiya Federasiyasında "Əcnəbi vətəndaşların hüquqi vəziyyəti haqqında" qanunun qəbul edilməsi ilə əlaqədar soydaşlarımız arasında hüquqi maarifləndirmə işinin aparılması üçün bir sıra təşkilati işlər görülmüş, ayrı-ayrı vilayətlərdə müvafiq hökumət strukturları ilə birgə tədbirlər həyata keçirilmişdir. Qazaxıstanda və Qırğızıstanda yaşayan soydaşlarımızın müraciətlərinə əsasən, onların şəxsiyyət vəsiqələri ilə təmin edilməsi və başqa problemlərinin həllinə nail olunmuşdur.

Prezident İlham Əliyevin 8 fevral 2006-cı il tarixli sərəncamı ilə 2006-cı il martın 16-da Bakı şəhərində Dünya azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsi diaspor quruculuğu işinə yeni nəfəs verməklə, əlamətdar hadisələrdən biri kimi yadda qaldı. Qurultayda Azərbaycan diasporunun hazırkı vəziyyəti, bu sahədə çalışan təşkilatların fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi işinin təkmilləşdirilməsi, ölkə həqiqətlərinin, xalqımıza qarşı törədilmiş terror və soyqırımı aktları ilə əlaqədar çoxsaylı faktların dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasının daha müasir metodlarının hazırlanması, digər xalqların diaspor təşkilatları ilə əlaqələrin gücləndirilməsi məsələləri geniş müzakirə mövzusu olmuşdur. Yüksək mütəşəkkillik və ruh yüksəkliyi ilə başa çatan qurultayın nəticəsi kimi Azərbaycan diasporunun fəaliyyət konsepsiyasının hazırlanması barədə qərarın qəbulu, dünya azərbaycanlılarına müraciətin, habelə Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü ilə bağlı xüsusi bəyanatın, işğal olunmuş ərazilərdə tarixi abidələrimizin, mədəni irsimizin dağıdılması ilə bağlı beynəlxalq təşkilatlara müraciətlərin və digər sənədlərin qəbulu istər təbliğati, istərsə də səmərəli əks-hücumun təşkili baxımından strateji əhəmiyyətə malikdir.

Həmin qurultaydan ötən beş il həm də Azərbaycanın türk dünyasının mədəni və siyasi mərkəzlərindən birinə çevrilməsi ilə də əlamətdar olmuşdur. 2007-ci ildə Bakı şəhərində keçirilmiş Dünya Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I forumu, habelə Türk dövlət və cəmiyyətlərinin XI dostluq, qardaşlıq və əməkdaşlıq qurultayı bütün türkdilli xalqların həyatında mühüm hadisə olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə keçirilmiş bu toplantılarda qəbul olunmuş sənədlər türkdilli xalqların diaspor təşkilatları arasında səmərəli əməkdaşlıq mexanizmlərinin qurulmasının istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdir.

2008-ci ildə Dünya Azərbaycanlılarını Əlaqələndirmə Şurasının Bakıdakı iclasında qəbul olunmuş "Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Xartiyası" diasporumuzun fəaliyyətinin başlıca istiqamətlərini müəyyən edən konseptual sənəd kimi qiymətləndirilməlidir. Xartiya dünya azərbaycanlılarının birlik və həmrəyliyin təmini, diaspor təşkilatlarının fəaliyyətinin koordinasiya edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Sənəddə Azərbaycan xalqının tarixi, etnogenezi, milli özünüdərk prosesi, özünəməxsus xüsusiyyətləri, milli-mənəvi dəyərləri və müasir inkişaf səviyyəsi təhlil edilmişdir. Eyni zamanda, soydaşlarımızın yaşadıkları ölkələrin cəmiyyətlərinə inteqrasiyası, habelə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, qondarma erməni soyqırımını iddialarının ifşası və digər məsələlərlə bağlı diasporun üzərinə düşən vəzifələr əksini tapmışdır.

Ümumiyyətlə, son illərdə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə, tarixin müxtəlif mərhələlərində xalqımızın məruz qaldığı terror və soyqırım aktlarına dair faktlara beynəlxalq aləmin diqqətinin cəlb olunması sahəsində atılan addımlar Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin tövsiyələrinə uyğun olaraq diasporumuzun hücum taktikasına keçdiyini nümayiş etdirir.

2011-ci ilin iyun ayında Bakıda keçirilmiş Dünya azərbaycanlılarının III qurultayı ölkəmizin diaspor və lobbı quruculuğu sahəsində böyük uğurlar əldə etdiyini bir daha təsdiqləmişdir. Son qurultay göstərmişdir ki, Azərbaycanın inamla irəliləyərək iqtisadi artım tempinə görə dünyanın lider dövlətinə çevrilməsi, Cənubi Qafqazda əsas söz və nüfuz sahibi kimi çıxış etməsi dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş həmvətənlərimizi daha da ruhlandırılmış, onların müstəqil dövlətimizin xoşbəxt sabahına inamını artırmışdır. Qazanılmış nailiyyətlər ölkə daxilində milli birlik və vətəndaş sülhünün möhkəm əsaslar üzərində inkişaf etməsinə, dünya azərbaycanlıları arasında həmrəyliyin təmin olunmasına, onların tarixi Vətənlə əlaqələrinin genişlənməsinə səbəb olmuşdur.

Qurultayda dərin məzmunlu nitq söyləyən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev demişdir: "Bizi fərqləndirən əlamət ondan ibarətdir ki, harada yaşamağımızdan asılı olmayaraq, öz vətənimizə bağlıyıq. Bura bizim vətənimizdir, hamımızın vətənidir. Müstəqil Azərbaycan bütün azərbaycanlıların vətənidir. Bizim bir vətənimiz var - Azərbaycan! Bizim bir dilimiz var - Azərbaycan dili! Bizim ümumxalq ideologiyamız var - azərbaycançılıq məfkurəsi! Mən arzu edirəm ki, dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar həmişə bir yerdə olsunlar. Həmişə bilsinlər ki, onların arxasında güclü Azərbaycan dövləti dayanır və onlar hər zaman Azərbaycan dövlətinə arxalana bilərlər".

Qurultayda bir daha vurğulanmışdır ki, hazırda qarşımızda duran ən vacib və tələpəli vəzifələrdən biri dünya azərbaycanlılarının hər hansı bir ölkədə və mühitdə yaşamaq, fəaliyyət göstərmək, özünün milli-mənəvi dəyərlərini qorumaq, inkişaf etdirmək, beynəlxalq aləmdə mədəni, istedadlı, qədim tarixə və demokratik dövlətə malik xalq kimi təmsil olunmaq hüququnu təmin etməkdir. Eyni zamanda, azərbaycanlı icmalarının fəaliyyət göstərdikləri ölkələrin kütləvi informasiya vasitələri ilə əlaqələri yaxşılaşdırılmalı, yeni müstəqil qəzet, jurnal, radio, televiziya və informasiya agentliklərinin yaradılması prosesi davam etdirilməli, ölkəmizlə bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında fəal iştirak edən və Azərbaycan diasporuna ictimai münasibətlərin qurulmasında yardım göstərə biləcək alim, siyasətçi və jurnalistlərlə, soydaşlarımızın yaşadıkları ölkələrin qeyri-hökumət təşkilatlarının təmsilçiləri ilə sıx münasibətlər qurulmalı, onlarla məqsədyönlü iş aparılmalıdır.

Tam əminliklə demək olar ki, bu gün Azərbaycanda milli birliyin və həmrəyliyin qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsi Prezident İlham Əliyevin hər bir vətəndaşın mənafeyini əsas tutmaqla yürütdüyü məqsədyönlü siyasətinin nəticəsidir. İqtisadi, siyasi, hüquqi, mədəni və digər sahələrdə həyata keçirilən siyasət hər bir vətəndaşın dövlətə olan inamını gücləndirir, onlarda dövlətçilik təfəkkürünü, həmrəylik duyğularını gücləndirir. İnanırıq ki, Azərbaycanın iqtisadi imkanları gücləndikcə, respublikamız diaspor və lobbı quruculuğu sahəsində daha geniş imkanlar, habelə bu imkanlardan qaynaqlanan uğurlar əldə edəcəkdir.

Rafael CƏBRAYILOV,
Milli Məclisin deputatı

“Azərbaycan”.-2011.-30 dekabr.-290.-S.8.

Azərbaycan bütün dünya azərbaycanlılarının Vətənidir

31 dekabrın Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü kimi qeyd olunması barədə qərar ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Naxçıvan MR Ali Məclisinin 16 dekabr 1991-ci ildə keçirilən sessiyasında qəbul olunmuşdur

“Suverenliyimizi daimi yaşatmaq, dövlət müstəqilliyimizi əbədi etmək üçün harada yaşamasından asılı olmayaraq bu gün hər bir azərbaycanlıdan müqəddəs Azərbaycan qayəsi ətrafında əməl və əqidə birliyi, sarsılmaz həmrəylik tələb olunur.” Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların birliyi, həmrəyliyi ulu öndər Heydər Əliyevin fəaliyyətinin əsasını təşkil etmişdir. Qeyd edək ki, Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü'nün əsası 1991-ci ilin 16 dekabrında ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulub.

O illərdə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin Sədri olan Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının birliyinin vacibliyini, əhəmiyyətini nəzərə alaraq dekabrın 31-ni Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü elan etdi. Beləliklə, bütün azərbaycanlılar üçün əziz olan 31 Dekabr - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü bayram edilir. 20 ildir ki, Azərbaycanın milli bayramları sırasına bir möhtəşəm tarix də əlavə edilmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra diaspor quruculuğu dövlət siyasətinin əsas tərkib hissəsinə çevrildi. Diasporun bir dövlətin xaricdə varlığı demək olduğunu nəzərə alsaq, müstəqillik yolunda yenicə addımlarını atan bir dövlətin beynəlxalq aləmdə özünü təsdiqləməsində bu amilin rolunu aydın görmək olar. Bu fakt inkaredilməzdir ki, müstəqilliyimizin ilk illərində Azərbaycan haqqında məlumatsızlıq bir sıra problemlərin yaranmasına, erməni yalanlarının ayaq tutub yeriməsinə səbəb olmuşdur. Ulu öndər Heydər Əliyevin xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri ölkəmizin ətrafında yaradılan informasiya blokadasının yarılması oldu. Ümummillə liderin xarici ölkələrə səfəri zamanı orda yaşayan azərbaycanlılarla görüşməyə səy göstərməsi, onların problemləri ilə yaxından tanış olması, respublikamızla əlaqələrini daha da möhkəmləndirmələri üçün tövsiyələrini verməsi diaspor quruculuğu istiqamətində atılan addımlar idi. Ulu öndər öncə soydaşlarımızın yaşadıkları ölkədə birliyinin yaradılmasının vacibliyini bəyan etdi. Həmin ölkələrdə Azərbaycan cəmiyyətlərinin, mərkəzlərinin yaradılması da bu məqsədə xidmət edirdi. Ümummillə lider buna nail olduqdan sonra dünya azərbaycanlıları arasında mənəvi, siyasi birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi ilə bağlı məsələlərin ətraflı müzakirə edilməsini nəzərə alaraq, Dünya azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsi təşəbbüsü ilə çıxış etdi. 2001-ci il mayın 23-də imzalanan sərəncama əsasən həmin ilin noyabrın 9-10-da Bakıda Dünya azərbaycanlılarının I qurultayı keçirildi. Bu addım diaspor hərəkətinin inkişafında yeni mərhələnin başlanğıcını qoydu. Dünya azərbaycanlılarının vahid mərkəzdən idarə olunmalarının yüksək səviyyədə həyata keçirilməsi üçün ulu öndər Heydər Əliyevin 2002-ci il 5 iyul tarixli fərmanı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı. Qeyd edək ki, Prezident İlham Əliyevin 19 noyabr 2008-ci il tarixli sərəncamı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin əsasında Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradılıb.

Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi kursunu uğurla davam etdirən cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2006-cı ilin martında Dünya azərbaycanlılarının II qurultayı, bu ilin iyulunda isə Dünya azərbaycanlılarının III qurultayı keçirildi. III qurultay dövlət başçısı İlham Əliyevin “Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin yenidən bərpa olunmasının 20-ci ildönümü haqqında” sərəncamına uyğun olaraq keçirildi. Qurultayda bu məqam xüsusi vurğulandı ki, III qurultay tarixi məzmunu və ictimai əhəmiyyətinə görə 2006-cı ildə keçirilmiş Dünya azərbaycanlılarının II qurultayından bir çox cəhətləri ilə seçilir. Bu gün Azərbaycan iqtisadi cəhətdən qüdrətli dövlətə çevrilib, dünya miqyaslı layihələr gerçəkləşdirir, dünyanın inkişaf etmiş ölkələri Azərbaycanı tərəfdaş və müttəfiq kimi görür. Azərbaycanın etibarlı tərəfdaş imici qazanması dövlətimizin yeritdiyi müstəqil xarici siyasətlə sıx bağlıdır. Azərbaycan dövləti bu imkanlardan istifadə edərək, dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində yaşayan azərbaycanlılara daha böyük qayğı ilə yanaşır, onların birliyinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində ciddi səylər göstərir. Bunun nəticəsidir ki, bu gün artıq Azərbaycan diasporunun yaxşı təşkilatlandığı, azərbaycanlıların yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi proseslərinə təsir göstərə bilmək imkanlarının əhəmiyyətli dərəcədə artması sayəsində onların Azərbaycanın milli maraqlarını müdafiə etmək iqtidarında olduqları inamla sözlənir.

Ötən müddət ərzində əldə edilən ən mühüm uğurlardan biri ayrı-ayrı ölkələrdəki diaspor təşkilatlarının fəaliyyətini əlaqələndirən strukturların yaradılmasıdır. Hazırda dünyanın müxtəlif ölkələrində 416 diaspor təşkilatımız fəaliyyət göstərir. Xarici ölkələrdə təhsil alan azərbaycanlı gənclərin təşkilatlanması prosesinin sürətlənməsi də müsbət hal kimi dəyərləndirilir. Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsində Gənclərlə İş Şöbəsinin yaradılması bu məqsədə xidmət edir. Dövlət başçısı İlham Əliyev Dünya azərbaycanlılarının III qurultayında bu

fikri bir daha bəyan etdi ki, hər bir Azərbaycan vətəndaşı yaşadığı dövətdə ölkəsinin təbliğətçisidir. Azərbaycanın bugünkü iqtisadi, siyasi, diplomatik sahədə qazandığı uğurlar barədə dünya ictimaiyyəti məlumatlandırılmalıdır. Bir məqamı da xüsusi vurğulamaq yerinə düşər ki, ölkənin tərəqqisində təhsilin, elmin rolunu önə çəkərək müasir dövərdə yeni texnologiyaların tətbiqinə, onlardan yüksək səviyyədə istifadə etməyi bacaran ixtisaslı kadrların yetişdirilməsinə böyük ehtiyacın olduğunu bildirən dövlət başçısı İlham Əliyevin sərəncamı ilə təsdiqlənən “Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsillərini davam etdirmələrinə dair Dövlət Proqramı”nın icrasında da prioritet məsələlərdən biri məhz ölkə həqiqətlərinin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılmasıdır. Dünya azərbaycanlılarının III qurultayının nümayəndələrinin 100-dən çoxunun gənclər olması onların Azərbaycan həqiqətlərinin təbliğinə töhfələrini artırmaq istəklərini ortaya qoydu.

Dünyada güclü erməni diasporunun olduğunu nəzərə alsaq onların yalan təbliğatına qarşı türk-Azərbaycan diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyətinin gərəkliyi ən yüksək tribunallardan bəyan edilir. Prezident İlham Əliyev hər bir çıxışında bütün türk dünyasını mövcud problemlərimizin həllində vahid mövqedən çıxış etməyə çağırır. Dövlət başçısının təşəbbüsü ilə 2007-ci ildə Türk dövlət və cəmiyyətlərinin XI Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq qurultayının, Türkiyə və Azərbaycan diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I forumunun Bakıda keçirilməsi, Türkdilli Ölkələrin Parlament Assambleyasının yaradılması, mərkəzi ofisinin ölkəmizdə yerləşməsi də bu birliyə doğru atılan addımların əsas tərkib hissələrindəndir. “Gücümüz birliyimizdədir” söyləyən Prezident İlham Əliyev “Tarix tarixdir” bəyan edərək erməni yalanlarını faktlar əsasında qurultay iştirakçılarının diqqətinə çatdırdı. Ermənilər həmişə türklərə, azərbaycanlılara qarşı soyqırımı siyasəti aparmışlar. Keçmiş tarixdə də, yaxın tarixdə də belə olub və Xocalı soyqırımı bunun bariz nümunəsidir. Günahsız insanları, uşaqları, yaşlı qadınları qətlə yetirmək soyqırım deyil, bəs nədir? Ancaq əfsuslar olsun ki, dünya birliyi bunu ya görmür, ya da görmək istəmir, ermənilərin, erməni lobbisinin və dünya ermənilərinin uydurma faktları əsasında qərar qəbul edirlər. Dövlət başçısı İlham Əliyev bildirdi ki, erməni yalanlarına, eyni zamanda dünyanın ikili siyasətinə qarşı öz siyasətimizi, həqiqətimizi, təbliğatımızı, gücümüzü qoymalıyıq. Əlbəttə ki, həqiqəti çatdırmaq, təbliğ etmək, bütün dünyaya yaymaq diaspor təşkilatlarının, hər bir vətənpərvər insanın işidir.

Azərbaycan həqiqətlərinin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılmasında Heydər Əliyev Fondunun, eyni zamanda Rusiya Azərbaycanlı Gənclər Təşkilatının xidmətləri böyükdür. Qeyd edək ki, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, Rusiya Azərbaycanlı Gənclər Təşkilatının sədri, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Gənclər Forumunun baş əlaqələndiricisi Leyla Əliyeva Dünya azərbaycanlılarının III qurultayında xaricdə yaşayan soydaşlarımızın təşkilatlanması və Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılması istiqamətində göstərdiyi xidmətlərə görə “Tərəqqi” medalı ilə təltif olundu.

Dövlət başçısı İlham Əliyev daim bildirir ki, Azərbaycan diasporunun daha da gücləndirilməsi, xaricdə yaşayan azərbaycanlılara öz milli mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaları, Azərbaycan həqiqətlərini təbliğ etmələri, yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəal rol oynamaları üçün bundan sonra da onlara diqqət və qayğı yüksək səviyyədə olacaq. Müasir qloballaşan dünyada xalqlar arasında gedən sürətli inteqrasiya prosesləri, diaspor və lobbisiz təşkilatlarının beynəlxalq siyasətdə rolunun getdikcə artması Azərbaycanın öz diasporu ilə sıx əməkdaşlığını zərurətə çevirir. Prezident İlham Əliyev Dünya azərbaycanlılarının III qurultayında proqram xarakterli çıxışı zamanı uğurlarla yanaşı, problemləri də diqqətə çatdırmışdır. Diaspor təşkilatları arasında birliyin daha da möhkəmləndirilməsi qarşıya mühüm vəzifə kimi qoyuldu: “Ən vacib amillərdən biri diaspor təşkilatlarının birliyidir. ... Birlik bizi gücləndirir. Birlik olmasa, biz güclü ola bilmərik. Bu, aksiomdur.”

Azərbaycanın Şərqlə Qərbdə arasında körpü rolunu oynadığını önə çəkən dövlət başçısı bildirir ki, bu gün həmin körpünü daha da möhkəmləndirmək üçün hər kəs öz səyini artırmalıdır. Ən mühüm problemimiz olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində diplomatik mübarizədə qələbənin rolu inkaredilməzdir. Dünya azərbaycanlılarının III qurultayında bir daha diqqəti bu məsələyə yönəldən dövlət başçısı bildirmişdir ki, bizim diplomatiyamız müdafiə, özünümüdafiə xarakteri daşımamalı, hücum diplomatiyası olmalıdır.

Dövlət başçısı İlham Əliyev istər xarici ölkələrə səfərləri, istərsə də bu və ya digər dövlət rəsmilərinin Azərbaycana səfəri zamanı keçirdiyi görüşlərdə əsas diqqət yönəltdiyi məsələlərdən biri məhz Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi olur. Müzakirələrdə dövlət başçısı Ermənistanın Azərbaycana qarşı həyata keçirdiyi təcavüz və etnik təmizləmə siyasətini faktlarla diqqətə çatdırır. İşğalın 20 ildən artıqdır davam etdiyini xatırladan Prezident İlham Əliyev dünyanın ən nüfuzlu təşkilatlarının qəbul etdikləri qərar və qətnamələrdə də bu faktların öz əksini tapdığını, lakin işğalçı Ermənistanın bu sənədlərə hələ də məhəl qoymadığını diqqətə çatdırır.

Dünya haqqın, ədalətin kimin tərəfində olduğunu çox yaxşı bilir. Amma təəssüflər olsun ki, ikili siyasətin mövcudluğu, bu problemdən yaxa qurtarmağın “nədənsə” mümkünsüzlüyü münaqişənin nizamlanması

prosesini uzadır. Rəsmi Bakı ən yüksək tribunalardan ikili yanaşmaya son qoyub, münaqişənin həllində ədalətli mövqe nümayiş etdirməyi tələb edir.

Azərbaycan dövləti həqiqətlərimizin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında həmin ölkələrdə fəaliyyət göstərən səfirliklərimizin də üzərinə böyük məsuliyyət düşdüyünü bəyan edir. Hazırda Azərbaycanın xaricdə 65 diplomatik nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir. Onların 40-dan çoxu son illərdə yaradılıb. Yaxın zamanlarda daha 8 ölkədə diplomatik nümayəndəliyin açılacağı bildirilir: “Dünya miqyasında elə vacib ölkə qalmayacaq ki, orada səfirliyimiz olmasın”.

Beynəlxalq təşkilatlarda Azərbaycan nümayəndəliklərinin fəaliyyətinin genişləndirilməsi də qarşıya qoyulan vəzifələrdəndir. Cənab İlham Əliyevin Prezident kimi fəaliyyətə başladığı gündən bu məsələyə xüsusi diqqət yönəldilib. Hazırda beynəlxalq təşkilatların böyük əksəriyyətində Azərbaycan nümayəndəlikləri fəaliyyət göstərir və onlar həqiqətlərimizin təbliği istiqamətində səmərəli fəaliyyət göstərirlər. Dövlət başçısı bildirir ki, Dağlıq Qarabağ problemi əsas mövzu kimi öndə dayanmalıdır. Bir sözlə, bu, hər birimizin işi olmalıdır.

Dünya azərbaycanlılarının III qurultayında dövlət başçısı bu məsələyə də diqqət yönəltmişdir ki, dünyada erməni lobbisinin təsiri altında olan siyasətçilər, mətbuat orqanları, bəzi qurumlar Azərbaycan reallıqlarını təhrif etmək üçün uydurmalar, düzgün olmayan faktlar, yalanlar, böhtanlar yayırlar. Biz bu yalan təbliğata qarşı mübarizə aparmalı, həqiqətlərimizi bütün dünyaya çatdırmalıyıq. Bəzi beynəlxalq təşkilatların hazırladığı hesabatlara diqqət yetirməklə erməni diasporunun apardığı əsassız təbliğatın nəticələrini görmək olar.

ABŞ-ın rəsmi dövlət strukturları tərəfindən maliyyələşdirilən “Freedom House” təşkilatının hesabatları, bəyanatları heç vaxt birmənalı qarşılanmamışdır. Təşkilatın, “Azərbaycan xəritəsi”ndə Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağın Azərbaycanla Ermənistanın müştərək ərazisi kimi təqdim edilməsi onun ermənipərəst mövqeyinə işarədir. Təşkilat həmçinin Azərbaycanı “qeyri-azad” ölkələr sırasında göstərməklə yanaşı, Ermənistanı və Dağlıq Qarabağı “qismən azad” ölkələrlə birlikdə təqdim edir. Heç bir beynəlxalq qurum, dövlət, hətta Ermənistanın özü tərəfindən tanınmayan, əhalisi yalnız hərbcilərdən ibarət olan və separatçı rejimin idarə etdiyi bir ərazini demokratiya şkalası əsasında qiymətləndirmək olarmı? Bu, demokratiya ideyalarına, demokratik dünyaya hörmətsizlik deyilmi?

Həqiqətlərimizin dünya ictimaiyyətinə dolğun çatdırılmasında kütləvi informasiya vasitələrinin də üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Dünya azərbaycanlılarının III qurultayında bu məsələyə də diqqət yönəldilmişdir.

Dünyanın nüfuzlu mətbu orqanlarında Azərbaycan həqiqətləri mütəmadi olaraq təhrif olunmuş şəkildə şərh edilir, Dağlıq Qarabağ Ermənistan ərazisi kimi göstərilir. Həmin ölkələrin rəsmiləri, yaxud mətbuat rəhbərləri buna müxtəlif formalarda bəraət qazandıрмаğa səy göstərsələr də həqiqət budur ki, ermənipərəst mövqe danılmazdır.

Hansısa bir təşkilat, dövlət Azərbaycana qarşı ədalətsiz addım atarkən diaspor təşkilatlarımız öz güclərini göstərir, kütləvi aksiyalar keçirir, etirazlarını müxtəlif formalarda ifadə edirlər. Dövlət başçısı İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi Azərbaycanın qüdrəti, azərbaycançılıq fəlsəfəsinin təntənəsi məhz budur.

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ probleminin tezliklə həlli Azərbaycan dövləti ilə yanaşı bütün həmvətənlərimizin də qarşısında mühüm vəzifə kimi durur. Buna görə də ürəyi Vətən sevgisi ilə döyünən dünya azərbaycanlıları bu istiqamətdə öz səylərini gücləndirməli, problemin mahiyyətini xarici ölkələrin hökumət və ictimaiyyətinə, beynəlxalq təşkilatlara çatdırmaq üçün daha da məqsədyönlü fəaliyyət göstərməlidirlər. Diaspor təşkilatlarımız dünyadakı proseslərin nəbzini tutaraq öz çevikliyini artırmalı, digər xalqların diaspor mərkəzləri ilə səmərəli əməkdaşlığın yeni formalarını tapmalı, ölkəmiz əleyhinə yönəlmiş təxribatlara qarşı operativ və adekvat addımlar atmalıdırlar.

Azərbaycanın bugünkü uğurları gələcəyə daha böyük inamla irəliləməyə əsas verir. “Bu gün güclənən Azərbaycan bizim qürur mənbəyimizdir” bildirən Prezident İlham Əliyev bu əminliyi də ifadə edir ki, Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa edəcək, işğal altındakı bütün bölgələri azad olunacaq və soydaşlarımız öz doğma yurd-yuvalarına qayıdacaqlar. O gün uzaqda deyil. Azərbaycanın diplomatik mübarizədə qələbəsi, artan iqtisadi imkanları, dünya standartlarına cavab verən güclü ordusu bu əminliyi şərtləndirən əsas amillərdir.

“İki sahil”in Analitik Orupu

“İki sahil”.-2011.-30 dekabr.-№241.-S.18.

Həmrəylik salnaməsinin XXI əsr səhifəsi

Birlik və həmrəylik mövcudluğunun ilk anından bəşər övladına xas olan və minilliklər ərzində təkamül boyu insan inkişafının bütün mərhələlərində onu müşayiət edən ictimai-mənəvi keyfiyyətdir. İbtidaidən aliyə doğru təkamülün prosesinin bütün mərhələlərində instinktiv və ya şüurlu şəkildə cəmiyyətlər birlik və həmrəylik motivasiyasında bulunmuşlar. Əlbəttə müxtəlif cəmiyyətlərdə bu motivasiyanı doğuran səbəblər və əldə olunan həmrəyliyin məramı və ömrü həmin dövrlərin tələblərindən asılı olaraq müxtəlif olmuşdur.

Müasir milli həmrəylik ideologiyamızın kökündə hələ qədim Dədə Qorqud eposunda təsvir olunmuş əcdadlarımızın tarixi təcrübəsindən süzülüb gələn və universallaşmaqda olan yurdbirliyi hissləri dayanır. "Çal qılıncını, Qazan xan, gəldim!" - deyərək gündə bir-birinin harayına yetişən ulu babalarımızın yurdbirliyi hissləri böyüyüb milli həmrəyliyə çevrilməyəydi, dünyanın ən mürəkkəb geosiyasi məkanlarından birində - Cənubi Qafqaz - Xəzəryanı bölgədə Azərbaycan dövlətini yaratmaq, qorumaq və beynəlxalq birliyin suveren subyektinə çevirmək mümkün olmazdı. Zaman-zaman genetik yaddaşımızdan ayılıb bu günümüzdə qovuşan birlik hissləri xalqımızı mübarizəyə qaldırmış və həmrəylik ideallarının yenilməzliyini bir daha sübut etmişdir.

Ən yaxın keçmişimizdə hələ Sovet İttifaqının çökdüyü, milli münafişələrin kəskinləşdiyi, ermənilərin vətən torpaqlarımıza haqsız iddia qaldırdığı, millətimizin təkləndiyi sarsıntılı günlərdə - 1989-cu il dekabrın axırlarında Azərbaycan xalqı dövlətinin tarixi ərazisinin bölünməsinə "yox!" deyərək SSRİ-nin və İranın Naxçıvandan keçən sərhədi boyunca böyük yürüşə başladı. Birlik idealının hakim kəsildiyi xalq Araz çayının hər iki sahilində tikanlı dəmir məfilləri qırıb tökdü, Azərbaycanın Şimalı və Cənubu arasındakı sərhəd dirəklərini yerindən oynatdı. İki totalitar rejimin yaratdığı vahiməyə, iki yüz il davam edən əsarət xofuna sinə gərən azərbaycanlılar həftələrlə sərhəd zolağında toplaşaraq, birlik şüarları səsləndirdilər. Arazı keçərək əl-ələ tutdular, milli həmrəyliyin görkünü yaratdılar. Arazı - yurdumuzu bölən deyil, birləşdirən çay rəməzinə çevirdilər. Azərbaycanlıların milli azadlıq və imperiya rejimlərinə müqavimət hərəkəti bütün dünyada rəğbətə qarşılandı və elə həmin 1989-cu ildə dünyanın kütləvi informasiya vasitələri məhz bu əzmkarlığına görə o taylı-bu taylı həmvətənlərimizi "dünyanın ən mübariz xalqı kimi" qələmə verdi. Bu hərəkətə dəstək olaraq İstanbulda konfrans keçirildi. Konfransda dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə qeyd olunması ideyası aktuallaşdı. Bu möhtəşəm milli birlik aktını tarixiləşdirmək missiyasını isə böyük siyasətçi Heydər Əliyev həyata keçirdi. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri Heydər Əliyev 1991-ci ilin 16 dekabrında 31 Dekabrı - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü elan etdi.

Müasir Azərbaycan dövlətinin qurucusu Heydər Əliyev "Kitabi-Dədə Qorqud"dan başlayaraq klassik fikir abidələrimizdə xalqımızın ali mənəvi keyfiyyəti kimi bəslənilib yetişdirilən milli birliyin bu yenilməz təməli üzərində həmin birliyin çağdaş ideologiyasını - azərbaycançılıq ideologiyasını irəli sürdü və Milli Həmrəylik Salnaməmizin XXI əsr səhifəsini yazdı.

31 Dekabr - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü planetimizin ən müxtəlif məkanlarında yaşayan həmvətənlərimizi böyük milli idealımız - Azərbaycan və azərbaycançılıq ideologiyası ətrafında birləşdirməyə qadir oldu.

Ulu öndərimizin Azərbaycan xalqı qarşısında böyük tarixi xidmətlərindən biri də bu idi: öz stixiyasında kortəbii şəkildə coşan milli azadlıq hərəkətini qanunauyğun məcrasına salaraq, böyük enerjiyə çevirmək, onu nəticə verən proseslərə, başlıcası - dövlət quruculuğuna yönəltmək.

Ona görə də Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin iyirmi ili həm də məhz həmin dövrdən etibarən, dünya azərbaycanlılarının getdikcə daha yüksək səviyyədə təşkilatlanması tarixi olmuşdur. On il ərzində Heydər Əliyevin, 2003-cü ildən başlayaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması - dövlətimizin yürütdüyü milli siyasətin mühüm tərkib hissəsi olmuşdur. Bu müddətdə Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmış (Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi əsasında), Komitənin fəaliyyəti və diaspor quruculuğu genişləndirilmiş, dünyanın, demək olar ki, bütün mühüm ölkələrində Azərbaycan diasporunun koordinasiya beynəlxalq şəbəkəsi və informasiya məkanı yaradılmış, diaspor hərəkəti bir orqanizm şəklinə gətirilmiş, tariximizdə ilk dəfə olaraq Dünya Azərbaycanlılarının üç qurultayı (2001, 2006, 2011-ci illərdə) və çoxsaylı konfranslar, konqreslər, forumlar keçirilmiş, strateji istiqamətdə vacib qərarlar qəbul edilmişdir. Ümummilli lider Heydər Əliyev 2001-ci il noyabrın 9-da Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayındakı tarixi nitqində "Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyasının - azərbaycançılıq" olduğunu təntənəli şəkildə bəyan etmişdir (Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı - 9-11 noyabr 2001-ci il. Bakı, 2002, s.25). Daha sonrakı iki qurultayda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin söylədiyi nitqlər diaspor hərəkətini gücləndirmək üçün proqram əhəmiyyəti daşmışdır. Görülmüş məqsədyönlü işlərin nəticəsində 31 Dekabr - Dünya

Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Gününün dünyanın 70-dən çox ölkəsində təqribən 50 milyon azərbaycanlı və beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən bayram edilməsi artıq bir ənənə halını almış, ötən qurultaylararası dövrdə diaspor təşkilatlarının sayı 416-ya çatmışdır.

Azərbaycan milli siyasətinin bu istiqamətdəki əsas strategiyası - ölkədə və xaricdə yaşayan azərbaycanlıların dünyamiqyaslı həmrəyliyinə nail olmaq, bu həmrəyliyi dövlətimizin daha da qüdrətlənməsinə, onun milli maraqlarının beynəlxalq səviyyədə qorunmasına, həmvətənlərimizin mədəni-siyasi hüquqlarının müdafiəsinə, soydaşlarımızın dünyanın hər yerində öz milli xüsusiyyətlərini nəinki saxlamasına, həm də inkişaf etdirməsinə səfərbər etməkdən ibarətdir.

Beynəlxalq münasibətlər sistemində özünəməxsus inkişaf perspektivləri olan Azərbaycan bu sistemə yeni məzmun və forma verən qloballaşmanın reallıqlarını bütün dərin mahiyyəti və kompleks şərtləri ilə nəzərə alır. Çünki qloballaşma dünyada elə bir vəziyyət yaratmışdır ki, burada beynəlxalq münasibətlər sisteminin hər hansı bir subyekti - suveren dövlət özünün daxili və xarici siyasətində diaspor faktoruna xüsusi əhəmiyyət verməlidir. Müasir dünyanın güclü diasporları beynəlxalq siyasətin müəyyən komponentlərinə və istiqamətlərinə bu və ya digər səviyyədə və məqsədlərlə təsir edə bilir, dövlətlərarası münasibətlərin inkişafında, mədəniyyət, təhsil, elm, texnologiya, idman və turizm layihələrinin həyata keçirilməsində özünəməxsus rol oynayır, lobbiçiliyi inkişaf etdirir, ticarət və maliyyə sövdələşmələrini təşviq edirlər. Beynəlxalq sosial-siyasi sistemi ciddi transformasiyaya uğradan qlobal miqrasiya prosesləri, intellektual və fiziki əmək bazarının qloballaşması, keyfiyyətli "beyin axınının" dünyanın aparıcı mərkəzlərində inteqrallaşması və s. hər hansı milli dövlətin siyasi coğrafiyasına ənənəvi baxışları əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir. İlk baxışda elə görünür ki, sanki belə vəziyyətdə milli keyfiyyətlər öz gərəyini itirir. Əslində isə itirmir. Əskinə, daha dolğun məzmun, daha məqsədəuyğun forma alır. Milli mənliliyə və düşüncəyə sahib insanlar öz tarixi vətənlərindən nə qədər uzaq düşsələr də, hətta onların yeni nəsilləri başqa ölkələrdə doğulsalar da, öz köklərini unutmur, xalqının dilinə və mədəniyyətinə, dövlətinin yürütdüyü siyasətə sədaqətli olduqlarını əməlləri və münasibətləri ilə təsdiq edirlər.

Biz fəxr edə bilərik ki, Azərbaycandan kənar - başqa ölkələrdə yaşayan və çalışan azərbaycanlıların mütləq əksəriyyəti öz ata yurduna bağlı insanlardır. Azərbaycan Respublikasının suverenlik əldə etməsi, ötən iyirmi ildə böyük inkişaf yolu keçməsi, müstəqil siyasət yeritməsi, qlobal siyasi, iqtisadi və mədəni inteqrasiyanın mərkəz-dövlətlərindən birinə çevrilməsi və bütün bunların nəticəsi olaraq, dünyanın hər bir yerində yaşayan yurddaşlarımızla vətən arasında doğma münasibətlərin qurulması, onlar üçün burada hər cür əlaqələri inkişaf etdirməyə şəraitin yaradılması, vətən naminə beynəlxalq miqyasda çalışmalarına dövlətimiz tərəfindən güclü stimül verilməsi, əlbəttə ki, respublikamızda və ya başqa bir ölkədə məskunlaşmasından asılı olmayaraq, hər bir azərbaycanlıda böyük ruh yüksəkliyi və milli qürur hissi yaradır.

Azərbaycan naminə həmvətənlərimizin birləşib güclənmə zərurəti həm də müstəqil dövlətimizin qarşılaşdığı ən böyük problemdən - ermənilərin torpaqlarımızın bir hissəsini işğal etməsi, onu heç vəchlə qaytarmaq istəməməsi və bununla da beynəlxalq hüququn müvafiq normalarını cinayətkarcasına pozması faktından qaynaqlanır. Məhz bu məsələdə dünya azərbaycanlılarının maraqları mütləq şəkildə birləşir və burada heç bir fikir ayrılığı yoxdur. Həmin maraqların təmin olunmasına yönəlmiş təşəbbüslərin vahid bir məqsəd ətrafında səfərbər edilməsi bu gün dünya azərbaycanlılarının fəaliyyətinin məğzini təşkil edir. Heç şübhəsiz ki, bu təşəbbüslərin əlaqələndirilməsi daha yetkin və kəsərli formada aparılmalıdır. Dərindən duyduğumuz bu zərurət səbəbindən son iyirmi ildə Azərbaycan diasporu özünün strateji məqsədlərində xeyli irəli getmiş, dünyanın ən təhlükəli diasporlarından biri olan, yalnız dar millətçilik maraqlarından çıxış edən erməni diasporuna layiqli cavab verə biləcək qədər güc toplamışdır. Bəllidir ki, Ermənistan təkbaşına Azərbaycan torpaqlarını heç cür işğal edə bilməzdi. Bu işğal "təşkil edən" əsas təhrikçi qüvvələrdən biri məhz maliyyə və altsiyasət vasitələrini uzun zamanlar yaradaraq hazır vəziyyətə gətirən erməni diasporu olmuşdur. Deməli, hazırkı vəziyyətdə Azərbaycan Respublikasının Ermənistandan bütün parametrlər üzrə qat-qat güclənməsi Azərbaycan diasporunun da erməni diasporunu qat-qat üstələməsi faktında öz təsdiqini tapmalıdır. Bu, həm də strateji planda ona görə lazımdır ki, Azərbaycan öz torpaqlarını nəyin bahasına olursa-olsun işğaldan azad etdiyi təqdirdə beynəlxalq siyasət, hüquq və diplomatiya müstəvisində erməni arsenalını neytrallaşdırmaq və dağıtmaq mümkün olsun. Bu gün isə diasporumuzun əsas məramı - Azərbaycan həqiqətlərini özünün gerçək dəyərində və gərəyində dünyaya təqdim etməkdən və Qarabağ məsələsinə görə qaçılmaz olan daha ciddi sınaq və mübarizələri proqramlaşdırmaqdan ibarətdir.

Azərbaycanın demokratik dünya birliyinə və iqtisadiyyatına onların hərəkətverici qüvvəsinə çevrilməklə inteqrasiyası, qlobal enerji layihələrinə ölkəmizdən start verilməsi, burada mədəniyyətlər, sivilizasiyalar və dinlərarası dialoq mühitinin yaradılması, dövlətimizin siyasi, iqtisadi və intellektual potensialının artması dünya azərbaycanlılarının daha böyük imkanlar əldə etməsinə, bu proseslərə dünyanın hər yerindən fəal şəkildə qoşulmasına maksimum şərait yaradır. Ölkəmizin dinamik inkişafı prosesində xalqımızın yaratdığı böyük milli mədəniyyətin və onun bəşər sivilizasiyası ilə bütün zamanlardakı qırılmaz bağlılığının, dünyaya açıqlıq psixologiyasının tarixi və müasir əhəmiyyətini daha dərindən anlayır və qiymətləndiririk. Bəşəriyyət ailəsində

özünü həmişə onun yaradıcı qüvvəsi kimi hiss edən azərbaycanlıların eklektik formada deyil, təbii şəkildə və yüksək səviyyədə millilik və ümumbəşəriyyət xüsusiyyətlərinə malik olması tarixən olduğu kimi bu gün də onlara imkan verir ki, dünyanın istənilən ölkəsində cəmiyyətin elitası ola bilsinlər. Müasir azərbaycanlının universal keyfiyyətləri ona dünyanın bütün qapılarını açır. Onun milli və ümumbəşəri dünyagörüşündəki bu vəhdət inkişaf edərək universallaşan Azərbaycanla qloballaşan dünya arasındakı üzvi inteqrasiyanın mühüm şərti, itirilməz dəyərdir.

Xalqımızın bu unikal keyfiyyətlərindən həmişə iftixarla söz açan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayının açılış mərasimində diaspor siyasətinin əsas prinsiplərini, məqsəd və vəzifələrini təhlil etmiş, ümumən xaricdə yaşayan həmvətənlərimizlə ölkəmiz arasındakı dərin münasibətləri daha da inkişaf etdirməyin strategiyasını müəyyən etmişdir. Dövlət başçısının "Biz neft kapitalını insan kapitalına çevirməliyik" şüarı ("Azərbaycan" qəzeti, 6 iyul, 2011) həm də diaspor quruculuğu istiqamətində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dünya azərbaycanlıları həmin prosesin fəal iştirakçısı olaraq, özlərinin milli intellektual potensialı ilə dövlətlərarası münasibətləri inkişaf etdirir, bu münasibətləri elə səviyyəyə qaldırmağa çalışırlar ki, həmin proseslər Azərbaycan dövlətinin milli mənafehlərinin uca tutulması üçün beynəlxalq platformanı daha da möhkəmləndirsin və sarsılmaz etsin. Dövlət başçısı çıxışında xüsusi olaraq vurğuladı ki, "səfirliklərlə diaspor təşkilatları arasındakı əməkdaşlıq daha da güclü, daha da məqsədyönlü olmalıdır". Çünki yalnız belə olduqda, hər iki istiqamətdə bir sıra problemləri aradan qaldırmaq, vətənlə xarici dövlətlər, ölkə vətəndaşları ilə xaricdə yaşayan həmvətənlərimiz arasında münasibətlərin səmərəli formalarını yaratmaq və inkişaf etdirmək mümkündür. Ölkə başçısı eyni zamanda xaricdə fəaliyyət göstərən diaspor təşkilatlarımızın o ölkələrin daxili siyasətində iştirak etmələrinin vacibliyini diqqətə çatdıraraq göstərdi ki, "artıq bunun vaxtı gəlib çatıb. Həm ölkəmizin inkişafı, həm diaspor təşkilatlarımızın güclənməsi qarşımızda indi belə imkanlar açır. Soydaşlarımız - azərbaycanlılar yaşadıkları ölkələrdə dövlət, hökumət qurumlarında təmsil olunmalıdırlar. Onların sayı da bəzi hallarda buna imkan verir. Qanunvericilik orqanlarında təmsil olunmalıdırlar. Bunu etmək üçün azərbaycanlılar arasında qarşılıqlı dəstək və birlik daha da güclü olmalıdır". Beynəlxalq şəraiti, qlobal siyasətin inkişaf təmayüllərini, burada hansı proseslərin üstünləşməsinə əhəmiyyət verildiyini dəqiq bilən və düzgün qiymətləndirən ölkə rəhbərimiz belə bir mühüm istiqamətdə də həmvətənlərimizin fəaliyyətinə təkan və ruh verir. Dövlət başçısı bəyan edir ki, "bu gün Azərbaycanın iqtisadi imkanları genişlənir. Bizim investisiyalarımız indi nəinki Azərbaycanda, eyni zamanda, xarici ölkələrə də qoyulmağa başlamışdır. Bu da bizim strateji iqtisadi və siyasi addımlarımızdan biridir. İndi Azərbaycanın həm dövlət, həm də özəl şirkətləri xarici ölkələrdə işləyirlər, kontraktları icra edirlər, investisiya qoyurlar. Azərbaycanın müvafiq dövlət strukturlarına, dövlət şirkətlərinə göstəriş verilmişdir və özəl şirkətlərə tövsiyə edilmişdir ki, çalışdığı ölkələrdə azərbaycanlıları daha da çox işlərə cəlb etsinlər. Bu proses başlanmışdır. Hesab edirəm ki, şirkətlərimiz xaricdə güclənən zaman orada yaşayan azərbaycanlılar bu işlərə daha da çox cəlb ediləcəklər. Burada söhbət təkcə azərbaycanlıları işə götürüb hansısa vəzifə verməkdən getmir. Xaricdə fəaliyyət göstərən şirkətlər Azərbaycan şirkətləri, dövlət şirkətləri tərəfindən icra edilən layihələrdə iştirak etməlidirlər". - Bu, artıq ölkə Prezidentinin öz həmvətənlərinə verdiyi yüksək siyasi zəmanətdir: Gəlin, həm Azərbaycan kapitalından istifadə edin, həm də öz kapitalınızı ölkədə və xaricdə Azərbaycan layihələrinin icrasına yatırın. Tam əminliklə demək olar ki, bu prosesin stimullaşdırılması Azərbaycan iqtisadiyyatının, eyni zamanda, dövlətlərarası iqtisadi əlaqələrin inkişafında yeni bir mərhələnin başlanması deməkdir. Çünki dövlət başçısının qeyd etdiyi kimi, təkcə keçən il ölkəmizə 16 milyard dollar sərmayə qoyulub. Xaricdə yaşayan azərbaycanlıların da kifayət qədər sərmayə imkanları var. Deməli, bu sərmayənin milli iqtisadiyyata və artıq onun xarici ölkələrdə yaranıb genişlənən bölmələrinə və istiqamətlərinə yatırılması bu kapital qoyuluşunun həcmiyyətini artırır. Bu - yeni nəsillə demokratik dünya dövlətlərinin üstünlük verdiyi faydalı prosesdir ki, Azərbaycan da onun ön sıralarında olmaq imkanındadır.

Beynəlxalq siyasi, mədəni, intellektual həyatın dinamik inkişafında dünya azərbaycanlılarının öz yeri, rolu və məsuliyyət payı vardır. Azərbaycan Respublikası inkişaf etdikcə, onun başlıca olaraq bir suveren dövlət statusunda, həm də buna dəstək kimi güclü və vətənpərvər diasporu vasitəsilə beynəlxalq siyasətə təsir imkanları artdıqca, özünün qüdrətli milli dövlətinə - Azərbaycana arxalanan dünya azərbaycanlılarının da milli, regional və qlobal səviyyədə manevr və fəaliyyət imkanları yüksəlir. İndi təkcə azərbaycanlılar deyil, onların vasitəsilə ölkəmiz haqqında dürüst məlumatla malik olan digər millətlərin nümayəndələri, dövlətlərdə və beynəlxalq təşkilatlarda müəyyən məsul vəzifələri icra edən şəxslər də Azərbaycanın milli maraqlarının müdafiəsində lazımi mövqeyi sərgiləyirlər. Bu istiqamətdə Azərbaycanın xeyrinə lobbicilik hərəkətini fəallaşdırmaq və genişləndirmək də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Müqayisə etsək görərik ki, son on ildə dünyanın kütləvi informasiya vasitələrində Azərbaycan haqqında informasiyanın keyfiyyəti, həcmi, intensivliyi və miqyası dəfələrlə artmışdır. Azərbaycan indi planetin aparıcı mediasında diqqət mərkəzindədir. Onun tarixi və müasir nailiyyətləri publisistik araşdırmalardan elmi tədqiqatlaradək çox geniş miqyasda öyrənilərək, beynəlxalq arenada dəyər qazanır. Diasporla İş üzrə Dövlət

Komitəsinin nəşr etdiyi "Ölkəm" dərgisi, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın redaktoru olduğu, rus və ingilis dillərində dərc edilən "Baku" jurnalı, Betti Bleyrin redaktorluğu ilə 1993-cü ildən nəşr olunan "Azerbaijan International" jurnalı, xarici ölkələrdəki çoxsaylı diaspor təşkilatlarımızın veb-saytları və s. Azərbaycanı bütün dolğunluğu ilə qlobal informasiya məkanında təqdim etməyə zəmin yaradan böyük uğurlardır.

Müstəqilliyimizin iyirmi illiyini qeyd etdiyimiz, Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayını keçirdiyimiz bir zamanda dünyanın 155 dövlətinin dəstəyi ilə Azərbaycan Respublikasının Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasına qeyri-daimi üzv seçilməsi qəlbi vətənlə döyünən hər bir soydaşımızın Azərbaycan dövlətinin və dövlətçiliyinin möhkəmlənməsi naminə fəaliyyət göstərməsinə güclü stimül verir. Həmvətənlərimiz beynəlxalq siyasətin ön cənabında yer alan Azərbaycan Respublikasının nailiyyətlərindən fərəhlənərək, onun tərəqqisi naminə daha sıx birləşmək, güclənmək, fəaliyyətlərini ən zəruri və məqsədyönlü istiqamətlərdə qurmaq və irəlilətmək üçün bu gün real tarixi şans əldə etmişlər. Bu imkanlardan yararlanmaqla, onlar qarşıdakı illərdə doğma vətən torpağına ayaq basanda, daha qüdrətli Azərbaycanla nəfəs-nəfəsə dayanacaq, qurur duyacaq, "Bu inkişafda, çiçəklənmədə mənim də payım var!" - deyə biləcəklər.

Cavanşir FEYZİYEV
Milli Məclisin deputatı,
fəlsəfə doktoru

"Xalq qəzeti.-2011.-31 dekabr.-N 291.-S.7.

Azərbaycan diasporunun gənc fədakarları

İlham Əliyev: “Biz müdafiədən hücumla keçməliyik”

Azərbaycan gənc bir dövlətdir. Dünya dövlətləri ilə müqayisədə Vətənimiz hələ ilk addımlarını atmaqdadır. Buna baxmayaraq, Azərbaycanda gedən inkişaf prosesi dünyanın ən qabaqcıl və qocaman ölkələrini belə geridə qoymaqdadır. İstər iqtisadiyyat, istər xarici siyasət, istərsə də həyatın digər sahələrində ölkəmiz birincilər sırasındadır. Əsası Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan bu inkişaf indi də uğurla davam etdirilməkdədir. Ölkəmiz yola saldıığımız 2011-ci ildə həm daxildə, həm də xarici siyasətdə ciddi nailiyyətlər əldə etmişdir. Heç şübhəsiz ki, bu nailiyyətlər dövlətin apardığı uğurlu xarici siyasətin sayəsində mümkün olmuşdur. Bu xarici siyasətin bir hissəsi də diasporumuzla bağlıdır. Artıq bütün dünyada ciddi bir qüvvə kimi çıxış edən Azərbaycan diasporu ölkə başçısı İlham Əliyevin Türk Xalqlarının Qurultayında erməni yalanlarının qarşısının alınmasından danışıarkən səsləndirdiyi “Biz müdafiədən hücumla keçməliyik” şüarından sonra daha qətiyyətli mövqe ortaya qoymağa başladı. Təbii ki, bu qətiyyətin və təşəbbüsün arxasında konkret şəxslər dayanırdı. Və məhz həmin insanların sayəsində xaricdə yaşayan azərbaycanlılar vahid mərkəz ətrafında sıx birləşərək ölkəmizin milli maraqları naminə kəskin mövqe nümayiş etdirməyə başladılar.

Özüm Rusiyada təhsil aldığımdan ilin çox hissəsini Moskvada keçirirəm. Rusiyada 3 milyona yaxın azərbaycanlının yaşadığını nəzərə alsaq, şimal qonşumuzun bizim üçün nə qədər önəm kəsb etdiyini anlayırıq. Rusiyada azərbaycanlıların sayının kütləvi şəkildə artması 90-cı illərin əvvəllərində soydaşlarımızın əməkçi miqrant kimi bu ölkəyə işləməyə gəlməsi ilə bağlıdır. Təxminən 20 il əvvəl Azərbaycandan Rusiyaya getmiş soydaşlarımız həmin vaxt Rusiya cəmiyyətinə inteqrasiya etməkdə böyük problemlər yaşayırdılar. Dili bilməmələri və digər səbəblərdən onlar sıxışdırılır, incidilirdilər. Təəssüf ki, həmin nəslin inteqrasiya problemi indi də qalmaqdadır. Onları bəzən cəmiyyət içinə buraxmır, bəzən də sürətlə yenilənən Rusiya cəmiyyətinə inteqrasiya etməkdə lazımi imkanlara sahib ola bilmirlər. Soydaşlarımız min bir əziyyətlə qazandıqları pulu övladlarının təhsilinə yatırır. Nəticə bu gün göz qabağındadır. İndi 17-20 yaşında olan gənc soydaşlarımız Rusiyanın ən prestijli ali məktəblərinin tələbələridir. Bu yerdə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin səsləndirdiyi bir fikir yadıma düşür: “Cəmiyyətin gələcək tərəqqisi bir çox cəhətdən indi gənclərimizə nəyi və necə öyrətməyimizdən asılı olacaqdır.”

Heydər Əliyev bu sözləri həm də öz nümunəsində nümayiş etdirmiş oldu. Məhz onun böyüdüb boya-başa çatdırdığı və tərbiyə verdiyi nəvəsi Leyla xanım Əliyeva indi Rusiyada Azərbaycan gənclərinin güc mərkəzinə çevrilmişdir. Leyla Əliyevanın fəaliyyətini çoxdan izləsəm də, onunla şəxsi tanışlığım 26 Fevral 2010-cu il tarixinə təsadüf etdi. Onda mən Rusiya Federasiyası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçiliyi Akademiyasının Hüquq fakültəsinin 2-ci kursunda təhsil alırdım. Günlərin bir günü dekanlıqdan məni çağırıb dəvətnamə təqdim etdilər. Açıqı, heç gözləmədim. Məni Moskvanın ən nüfuzlu “Prezident” Hotelində keçiriləcək “26 Fevral – Xocalıya Ədalət” kampaniyası çərçivəsində keçirilən tədbirə dəvət etmişdilər. Bu, artıq ardıcıl fəaliyyətin nəticəsi idi – Rusiyada təhsil alan bütün azərbaycanlı gəncləri axtarıb tapmaq, onları Azərbaycanın milli maraqları ətrafında sıx birləşdirmək və bununla da Azərbaycan diasporunun gücünü, qüdrətini bütün dünyada möhkəmlətmək.

Həmin tədbirə gələndə həm təəccübləndim, həm də böyük fəxarət hissi keçirdim. Rusiyanın demək olar ki, bütün ali təhsil müəssisələrindən azərbaycanlı gənclər həmin tədbirdə yaxından iştirak edirdilər. Zalda Rusiyanın tanınmış ictimai-siyasi xadimləri, jurnalistlər, millət vəkilləri var idi. Heydər Əliyev Fondunun Rusiya təmsilçiliyinin rəhbəri Leyla xanım Əliyevanın tədbirdəki çıxışı hamı tərəfindən alqışlarla qarşılandı. “Xocalıya Ədalət” kampaniyası çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlərin nəinki Rusiyada, Avropanın bir çox şəhərlərində, habelə uzaq Amerika və Afrika ölkələrində də reallaşdığını bildirən Leyla xanım Azərbaycan həqiqətlərinin bundan sonra da dünya ictimaiyyətinə çatdırılacağını bildirdi.

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla xanım Əliyevanın Azərbaycanın dünyada tanınması istiqamətindəki fəaliyyəti ölkə gənclərinin bu işə fəal qoşulmasına səbəb olmuşdur

Ümumiyyətlə, Leyla xanım Əliyevanın Rusiyadakı fəaliyyəti təkcə diaspora ilə məhdudlaşmır. Onun rəhbərlik etdiyi Rusiya Azərbaycan Gənclər Təşkilatı eyni zamanda təhsil, səhiyyə və sosial sahələrdə də çoxsaylı layihələr həyata keçirməkdədir. Statistika görə, Rusiyada 170 min azərbaycanlı gənc yaşayır. RAGT bu gənclərin fiziki və mənəvi sağlamlığına dəstək verir. Rusiyanın ən iri şəhərlərində, uzaq regionlarında əhalinin sağlamlığının təmin olunması, gənclərin elm, təhsil yarışlarına cəlb edilməsi istiqamətində böyük layihələrə imza atılıb. Bunlardan Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə Moskvada azərbaycanlı tələbələrin bilik yarışmasının keçirilməsini, “Əmin ol ki, sağlamsan, xəstəliyə yox de!” kampaniyası çərçivəsində Rusiyadakı azərbaycanlı gənclərin və Rusiya vətəndaşlarının həkim müayinəsindən keçməsinə, mütəmadi olaraq Rusiyada təhsil alan azərbaycanlı tələbələrlə görüşlərin keçirilməsi və onların problemlərinin həlli istiqamətində Leyla

xanım Əliyevanın fəaliyyətini, Udmurtiyada Bazar günü məktəbinin açılmasını, Sankt-Peterburqda Nizami Gəncəvi adına bağın açılışını, Rusiyadakı uşaq evlərinə mütəmadi ziyarətlər və onlara maddi yardımların edilməsini, Azərbaycanın milli və dövlət bayramlarının Rusiyada yüksək səviyyədə keçirilməsini və həmin tədbirlərdə Rusiyanın tanınmış ictimai-siyasi xadimlərinin, sənət adamlarının iştirak etməsini və bu kimi onlarla tədbirləri misal gətirmək olar.

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla xanım Əliyeva Azərbaycan mədəniyyətinin xaricdə təbliği üzrə çox ciddi iş aparır, Azərbaycanın xaricdə həyata keçirdiyi bütün mədəni layihələrə dəstək göstərir. Leyla xanım Əliyevanın bir diaspor lideri kimi fəaliyyəti təkcə AMOR təşkilatı ilə bitmir. Belə ki, L.Əliyeva eyni zamanda tanınmış “Bakı” jurnalının baş redaktoru kimi həm Azərbaycanda, həm də Rusiyada kifayət qədər nüfuz qazana bilib. “Bakı” artıq 4 ildir rus dilində nəşr olunur. Jurnalın rus dilində hazırlanmış ilk sayı 2007-ci ilin dekabrında Moskvada təqdim olunub. Bu qısa müddət ərzində “Bakı” jurnalı böyük nüfuz qazanmış və geniş maraq oyada bilmişdir. Jurnalda Azərbaycanın tarixi, mədəniyyəti, dünəni və bu günü haqqında maraqlı materiallar təqdim olunur”. Jurnalın bu yaxınlarda həm də ingilis dilində nəşr edilməsi Azərbaycan həqiqətlərinin yayılma coğrafiyasının bir qədər də genişlənməsindən xəbər verir. Jurnalın çap olunduğu Böyük Britaniyanın “Conde Nast” nəşriyyatının məsul redaktoru Darius Sanai demişdir ki, ingilis dilində çıxan nəşr Azərbaycanı maddi və mənəvi sərvətləri ilə dünyaya tanıdır. O, jurnalın hazırlanmasında Leyla Əliyevanın dəyərli, innovativ ideyalarla çıxış etdiyini vurğulayıb. D.Sanai qeyd etmişdir ki, ingilis dilində çıxan nömrədə Azərbaycanın zəngin incəsənəti, mədəniyyəti haqqında maraqlı materiallar verilib.

Rusiya Federasiyası həm Azərbaycanın şimal qonşusu kimi, həm də 3 milyon azərbaycanlının yaşayış yeri kimi bizim üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu səbəbdən də belə bir coğrafiyada diaspor siyasətinə Leyla Əliyeva kimi gənc, perspektivli bir ictimai xadimin rəhbərlik etməsi çox sevindiricidir.

Eyni zamanda bu gün bütün dünyanın Avropa dəyərlərinə inteqrasiya olunduğu bir dövrdə Azərbaycanın Avropadakı diaspor fəaliyyətinin gücləndirilməsinə də ciddi ehtiyac var idi. Bu səbəbdən Avropada Azərbaycanın tanınmasında, Dağlıq Qarabağ kimi ağırlıq problemlərimizin Avropanın sırayı vətəndaşlarına, siyasət düşürgəsinə tanıtılmasında aparıcı rol oynayan Avropa-Azərbaycan Cəmiyyətinin fəaliyyətini xüsusilə qeyd etmək istərdim. Məhz Avropa-Azərbaycan Cəmiyyətinin Böyük Britaniyada, mən deyərdim, Avropanın tam mərkəzində Azərbaycan naminə fəaliyyəti artıq öz bəhrəsini verməkdədir. Avropa-Azərbaycan Cəmiyyətinin rəhbəri Tale Heydərov gənc olmasına baxmayaraq, müasir dünyagörüşlü şəxsiyyət kimi Avropada kifayət qədər tanınır. Tale Heydərov London iqtisadiyyat məktəbində beynəlxalq münasibətlər və tarix üzrə bakalavr, Birkbek kollecində isə təhlükəsizlik və qlobal idarəetmə üzrə magistr dərəcəsinə malikdir.

Azərbaycanın Avropadakı haqq səsi

Çıxışlarının birində “Azərbaycan diplomatiyası və diasporunun fəaliyyəti nəticəsində Britaniya parlamentində Azərbaycan lobbisi erməni lobbisindən qat-qat güclüdür” deyən Tale Heydərov Azərbaycanı xarici ölkələrdə ləyaqətlə təmsil edir. Rəhbərlik etdiyi Cəmiyyətin əsas fəaliyyət istiqaməti Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılması, ölkəmizi dünyaya daha yaxından tanıtmadır. Tale Heydərovun beynəlxalq səviyyəli mərasimlərdə Dağlıq Qarabağa “erməni təcavüzü”, Amerikanın insan hüquqları və demokratiya haqqında hesabatlarında “ikili standartlar” haqqında çıxışlar etməsi və Konqresin Dağlıq Qarabağ anklavına humanitar yardımını təmin etmək söylərindən şikayətlənməsi Azərbaycanın beynəlxalq arenada daha bir ictimai uğuru kimi də qiymətləndirilə bilər.

Tale Heydərov Azərbaycanın dünyada tanıtılması istiqamətində gərgin söylərini bu gün də davam etdirir. Onun bu yaxınlarda təqdimatını etdiyi “Qafqazda erməni məsələsi” kitabı da deyilənlərin əyani təzahürü rolunda çıxış edir.

Kitabın təqdimatı zamanı verdiyi açıqlamada Tale Heydərov bildirib ki, rəhbərlik etdiyi cəmiyyətin London, Berlin, Brüssel və Bakıda ofisləri var. Təşkilatın əsas məqsədi Azərbaycanı Avropada siyasi, iqtisadi və mədəni aspektdən tanıtmadır: “Siyasi aspektdən tanıtma deyəndə, biz ilk növbədə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı həqiqətləri dünyaya çatdırmağı nəzərdə tuturuq. Bizim nəşriyyatlarımız var, kitab, jurnal, qəzet nəşri ilə məşğuluq. Azərbaycan barəsində «100 suala cavab» kitabı nəşr olunub, hər ay qəzetimiz çıxır, bir sıra Avropa ölkələrinin parlament üzvlərinə paylanır. Xocalı soyqırımını haqqında nəşr etdiyimiz kitab dünyanın müxtəlif universitet və institutlarına paylanıb”.

Bizim hamımızın bir Vətəni var – Azərbaycan!

Gənc olmalarına baxmayaraq, hər iki şəxs Azərbaycan Respublikasının milli maraqları naminə, onun dövlətçilik, ərazi bütövlüyü, suverenlik prinsiplərinin qorunması istiqamətində kifayət qədər uğurlu fəaliyyət göstərmişlər. Heç şübhəsiz ki, bu cür fəaliyyət Azərbaycan xalqının və dövlətimizin diqqətindən yayına

bilməzdi. Bu ilin yay aylarında ölkə başçısı İlham Əliyevin bir sərəncamı lap yerinə düşdü. Gəncliyin ən vətənpərvər, ən fədakar və tanınmış iki siması – Leyla xanım Əliyeva və Tale Heydərov Azərbaycan diasporunun inkişafındakı xidmətlərinə görə “Tərəqqi” medalı ilə təltif olundular. Bu, Azərbaycan dövlətinin gənclərinə verdiyi dəyərin bariz nümunəsi idi.

Sonda fikrimi Ümummilli Lider Heydər Əliyevin bir cümləsi ilə tamamlamaq istədim: “Bizim hamımızın bir Vətəni var – Azərbaycan”. Bu fikrin məntiqi davamı olaraq, demək istəyirəm ki, bizim xaricdə yaşayan böyük ailəmiz var, bu, azərbaycanlılardır. Onlar öz doğma Vətəninə bağlı olan adamlardır. Bizi fərqləndirən cəhət ondan ibarətdir ki, harada yaşamağımızdan asılı olmayaraq, öz Vətənimizə bağlıyıq. Bura bizim Vətənimizdir, hamımızın Vətənidir. Müstəqil Azərbaycan bütün azərbaycanlıların Vətənidir. Bizim bir Vətənimiz var – Azərbaycan! Bizim bir dilimiz var – Azərbaycan dili! Bizim ümumxalq ideologiyamız var – Azərbaycançılıq məfkurəsi! Mən arzu edirəm ki, dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar həmişə bir yerdə olsunlar. Həmişə bilsinlər ki, onların arxasında güclü Azərbaycan dövləti dayanır və onlar hər zaman Azərbaycan dövlətinə arxalana bilərlər.

Əhməd ŞAHİDOV

Filologiya üzrə Fəlsəfə Doktoru,
Rusiya Federasiyası Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçiliyi Akademiyasının
“Hüquq” fakültəsinin tələbəsi

“Mərkəz”.-2011.-31 dekabr.-№242.-S.4-5.

Millət, milli ideya, milli ideologiyanın mahiyyəti barədə*

Faiq ƏLƏKBƏROV

AMEA FSHİ-nin b.e.i. fəlsəfə doktoru

Günümüzdə «milli ideologiya» və bu terminə yaxın olan anlayışlarla - etnos, millət, xalq, milli mentalitet, milli ideya və b. ilə bağlı elmi, fəlsəfi-siyasi ədəbiyyatda konkret, dəqiqləşdirilmiş kateqorial təriflərə rast gəlmək mümkün deyil. Şübhəsiz, problemin öyrənilməsi «milli ideologiya» anlayışının tam açılması və həlli yolunda başlıca amillərdən biridir. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın ictimai-siyasi və fəlsəfi fikrində milli ideologiya probleminin məzmununu açmaq üçün, ilk növbədə aşağıdakı anlayışların izahı verilməlidir: 1. Etnos, milliyət, millət və xalq; 2. Milli mənəvi dəyər və milli mentalitet; 3. Milli özünüdərk və milli ideya; 4. İdeologiya və milli ideologiya.

Qeyd edək ki, orta əsrlərdə **İslam Şərqi** ölkələrində «**millət**» sözü dini mənada, ümumilikdə müsəlman əhalisinə, ya da hər hansı məzhəbə, təriqətə, eləcə də dini icmaya və cəmiyyətə aid olunmuşdur. Belə ki, «Ərəb və fars sözləri lüğəti» kitabında ərəb dilindəki «millət» sözünün üç izahı var: 1. Əhali, xalq; 2. Təriqət, məzhəb; 3. Dini icma və yaxud cəmiyyət [2, s.387]. **Avropada** isə «millət» termini çağdaş anlamda 1830-cu ildən sonra işlədilməyə başlanmışdır. Bu vaxta qədər Avropa ölkələrində «millət» yalnız cəmiyyətin yuxarı təbəqəsinə - aristokratlara, kübarlara, eləcə də sonralar tacir birliklərinə və tələbələrə aid edilmişdir. Yalnız XVII-XVIII əsrlərdə «millət» və «xalq» sözü müəyyən mənada bir-birindən fərqləndirilmiş, «millət» - əhalinin şüurlu və fəal hissəsini, «xalq» - isə siyasi və sosial baxımdan passiv, ətalətli kütləni ifadə etmişdir.

XIX əsrin ortalarında meydana çıxmış marksizm təliminin banilərində - K. Marks və F. Engelsə görə, millət kapitalizmin məhsuludur və gələcəkdə-kommunizmdə öz yerini ictimailəşmiş bəşəriyyətə verəcək və beləliklə də tarix səhnəsindən silinəcəkdir. Eyni zamanda onların fikrincə, millət insanların tarixən əmələ gələn sabit birliyi olub, onun varlığı üçün ümumi bir ərazinin və dilin olması vacibdir. Marks və Engels qeyd edirdilər ki, «indiyə qədər mövcud olan bütün cəmiyyətlərin tarixi siniflər tarixi olmuşdur» [7, s.37]. Marksizmə görə, əvvəlcə qaxı qohumluğuna əsaslanan qəbilələr, sonralar məhsuldar qüvvələrin inkişafı nəticəsində qəbilələrdən tayfalar və tayfa ittifaqları yaranmışdır. Sinifli cəmiyyətin yaranmasıyla «dil qohumluğuna malik tayfalardan xalqlar əmələ gəlməyə başlayır. Lakin xalq hələ millət deyildir.

Xalqlar dil və mənşə etibarilə bir-birinə yaxın olan və ərazi ümumiliyinə malik tayfaların birliyi» [1, s.6]. Marksizmin davamı kimi yaranan marksizm-leninizm cərəyanı da «millət»ə təxminən Marks və Engelsin mövqeyindən yanaşmışdır. Marksizm-leninizmə görə, millət - cəmiyyətin feodal dağıntılığının I aradan qaldırılması və kapitalist iqtisadi əlaqələri əsasında siyasi mərkəzləşmənin gücləndirilməsi dövründə yeni sosial tarixi hadisə kimi yaranmışdır. Bu təlimin əsas ideoloqlarından olan V.İ. Leninə görə, millətlərin əmələ gəlməsi uzun sürən tarixi bir proses olmuşdur ki, bu proses məhz feodalizmin dağıldığı, kapitalizmin yarandığı dövrdə baş vermişdir [6, s.159].

XX əsrdə marksizm-leninizm ideoloqlarının «etnos», «milliyət», «millət», «xalq» və b. anlayışları ilə bağlı bəlli müddəalarına daha dolğun və tutarlı cavabı Azərbaycan ictimai-siyasi və fəlsəfi fikir tarixində ilk dəfə, Azərbaycan-türk ideoloqu Məhəmməd Əmin Rəsulzadə vermişdir. Ona görə qədimdə «ümmət» ilə «millət» arasında fərq olmayıbsa, hazırda bu fərqi görmək və bu anlayışları bir-birindən fərqləndirmək lazımdır: O, dili millətin varlığının əsas amili kimi verir: «Dil milliyətin hamısını təşkil etməsə də, yüzdə doxsanını vücuda gətirən böyük bir amildir. Bir milliyəti məhv edib aradan götürmək qəsdində olan siyasilərdə əsl bunun üçündür ki, təmsil (assimilyasiya) əməliyyatı icra edərkən ən birinci fikirlərini dilə verər və ən əvvəl bir millətin dilini yaddan çıxarmağa səy edərlər» [13, s.476]. Ona görə, milliyəti və milləti yalnız dil deyil, soykök, mədəniyyət, adət və əxlaq, tarixi ənənələr və b. amillər də ifadə edir: «Milli mədəniyyət və yaxud millət dil birliyi, adət və əxlaq birliyi, ənənə-tarixiyyə və nəhayət, etiqadati-diniyyə birliklərinin məcmuyundan mütəşəkkil bir məhsul» [13, 468]. Sonralar Rəsulzadə Qərb alimləri Madzi və Durkheymin fikirlərini təhlil edərək millət və milliyət anlayışların bir qədər də dəqiqləşdirir: «Millət anlamını ifadə üçün dilimizdə iki söz vardır: Milliyət və Millət. Bunlardan birincisi lisanı, dini, irqi, qövmi, tarixi, coğrafi, iqtisadi və siyasi amillərin təsiri ilə meydana gələn etnik bir topluluğu ifadə edir. İkincisi, isə bu topluluqdan doğan ümumi bir iradəni anladır» [12, s.17].

Qeyd edək ki, M.Ə. Rəsulzadə «millət», «milliyət», «etnos», «dil», «din» və b. anlayışların tərifini verərkən ustadı saydığı, XIX əsrin böyük Azərbaycan-türk ziyalı, filosofu **Şeyx Cəmaləddin Əfqaniyə** dəfələrlə müraciət etmişdir. O yazır ki, qohumluq və yaxınlıq dairəsi genişləndə ailə vəhdəti aradan qalxır, onun yerinə çoxlu ailələrin və insanların cəmindən ibarət olan qəbilə vəhdəti meydana gəlir. Əfqani də millətin

* Məqalə fə.l.e.d., prof. Ə.Abasov tərəfindən çapa məsləhət bilinib.

varlığında dil birliyini ən vacib amil saymışdır: «Əgər dil birliyi olmasa, milli vəhdətin həqiqi mahiyyəti və həyat gücü ola bilməz» [5, s. 187]. Onun fikrincə, insanları bir-birinə bağlayan iki vacib şeydən biri dil birliyi (milli vəhdət) isə, digəri din birliyidir [5, s. 187].

Çağdaş dövrdə etnos, millət və xalq anlayışlarının izahını və şərhini verən Azərbaycan tədqiqatçılarından - akad. Ramiz Mehdiyev, prof. Ağayar Şükürov, f.e.d. Zümrüd Quluzadə, prof. Əli Abasov, prof. Əbülhəsən Abbasov, prof. Əlikram Tağıyev, f.e.d. Yadigar Türkel və b. olmuşdur. Bu müəlliflərin həmin anlayışlarla bağlı mülahizələri, demək olar ki, bir-birindən ciddi şəkildə fərqlənmir. Akademik **R. Mehdiyev** baş redaktorluğu ilə 2007-ci ildə nəşr olunan «Politologiya. İzahlı lüğət» kitabında «millət» anlayışı belə izah olunur: «Millət (lat. *natio* tayfa, xalq) - tarixən kapitalizmin meydana gəlməsi, feodal pərakəndəliyinin dəf edilməsi, təsərrüfat əlaqələrinin güclənməsi, ədəbi dil bazasında savadlılığın yayılması, milli mənlilik şüurunun möhkəmlənməsi ilə səciyyələnən etnos tipi» [10, 205]. R. Mehdiyevə görə, millət vahid etnik kökdən olan toplum yox, müəyyən dövlətə öz dövləti kimi baxan insanlardır. Xalq isə hər hansı dövlətdə yaşayan əhalinin cəmidir. **A.Şükürova** görə isə, «millət» və «etnos» anlayışı barədə dəqiq tərif yoxdur. BMT-də «millət» və «xalq» anlayışlarının sinonim kimi işləndiyini qeyd edən A. Şükürovun fikrincə, bu mənada «millət» müxtəlif insan birliklərini ifadə edir: «Millət termini digər şərhələrdə də mövcuddur. Bu şərhə görə xalq və yaxud millət etnosla identikdir. Bu terminin şərhinin müxtəlif olması onunla əlaqədardır ki, bir mənada millət vətəndaş siyasi, digər halda etniki (etnomədəni, etnodil) kateqoriya kimi nəzərdən keçirilir» [15, s.24]. **Ə. Tağıyev** isə etnosa bir neçə tərif verir: etnos - bir-birinə oxşayan insanların sabit birliyidir; eyni cür düşünən insanların birliyidir; sosial kateqoriyadır; təbiətin övlədirdir; mənşə ümumiliyinə əsaslanan kollektivdir; hər şeydən əvvəl müəyyən bir kökə və nəslə malik insan birliyidir [9, s.12]. «Millət» anlayışına gəlinə, Ə. Tağıyev yazır ki, etnos ittifaqının yüksək forması olmaq etibarilə millət - insanların sosial-iqtisadi və mənəvi ümumiliyi zəminində formalaşan müəyyən psixi və milli mənlilik şüuru ünsürlərinə malik tarixi birlik formasıdır [9, s.18]. **Z. Quluzadə** isə yazır ki, etnos insanların ərazi, sosial-siyasi həyat, dil və mənəvi mədəniyyət birliyi əsasında formalaşan yığcam birliyi: «Etnos tarixi kateqoriyadır. Tarixin gedişində mövcud etnosların bazasında, onların differensiasiyası və inteqrasiyası prosesi nəticəsində etnoslar bir-birini əvəz etmişlər. Bu, cəmiyyətin etnogenetik inkişafının ümumi qanunauyğunluqlarından biridir» [18, s.12]. **Y. Türkelə** görə, millət - eyni şüurlu, adət-ənənəli, mədəniyyətli, ictimai psixologiyalı, ideologiyalı, həyat tərzli insanların siyasi birliyidir: «Bəzi alimlərə görə, millətin mahiyyətində etnik mənsubluq əsasdır. Millət bununla da xalqdan fərqlənir. Başqalarının fikrincə isə millət olmaq üçün «milli ruh, milli idrak, etirafi-milliyə, şəxsiyyəti-milliyə lazımdır». Tam düzgün açıqlamanın çətinliyindən onu çox vaxt «**Millət=xalq+dövlət**» formulu ilə ifadə etməyə çalışırlar» [16, s.315].

«**Milliyyət**», «**etnos**», «**millət**», **xalq** və b. anlayışlara yuxarıda verilən onlarla təriflər də göstərir ki, **bu** məsələlərlə bağlı elmi, fəlsəfi ədəbiyyatda birmənalı fikir yoxdur. Bu anlayışlar, o cümlədən «millət»lə bağlı elmi ədəbiyyatda 300-dən çox tərif mövcuddur ki, bu da hər bir xalqın özünəməxsusluğu, dini-fəlsəfi dünyagörüşü, milli ideologiyası və s. ilə bağlıdır. Fikrimizcə, «milliyyət», yaxud «etnos» dedikdə dili, soykökü, adət və əxlaqı, məişət ümumiliyi və s. bir olan tayfalar başa düşülməlidir. **Ümumiyyətlə**, etnosun sinonimi milliyyətdir və burada başlıca sırf dil, kök, adət-əxlaq və yurd birliyidir. Ancaq bu mənada «milliyyət» və «etnos» siyasi-ideoloji əhəmiyyət kəsb etmir. Əgər bu baş verərsə - etnos siyasi-ideoloji mənada meydana çıxarsa, artıq «millət» anlayışı yaranır. Bu da, daha çox dövlətin yaranması ilə bağlıdır. Yəni «etnos» və «milliyyət»ə yeni məna verən dövlət olduğu üçün, burada konkret bir etnosun hakimiyyətindən söz açmaq artıq çətinləşir. Ən yaxşı halda konkret bir etnosun hakim üstünlüyündən söhbət gedə bilər, ancaq həmin dövlətin tərkibindəki bütün etnosları eyniləşdirmək, eyni bir soya, dilə, mədəniyyətə, dinə və s. malik olduğunu söyləmək isə qətiyyənlə mümkün deyil. Görünür, qədim dövrlərdə və orta əsrlərdə mövcud olmuş dövlətlərdə bu məsələlər bir o qədər vacib olmadığı üçün, indi Midiya, Atropatena, Albaniya və b. dövlətlərin etnik tərkibi və dili ilə bağlı kifayət qədər uyğunsuzluqlar meydana çıxmışdır. Etnik kimlik və dilin müəyyənləşməsində etnos və milliyyətə dar mənada, konkretlik baxımından yanaşmaq lazımdır. Etnos və milliyyətlə müqayisədə «millət» məfhumu daha geniş anlayışdır və dar çərçivə ilə məhdudlaşdırıla bilməz.

«Millət» tarixən müəyyən bir ərazidə yaşamağa məcbur olan, iqtisadi münasibətlərə malik, bir çox hallarda eyni bir dinə tapman, zaman-zaman soyca, dilcə, mənəviyyətcə qohumlaşan və s. həm birsoylu, birdilli tayfaların (məsələn, türksoylu, türkdilli), həm də fərqli soylu, fərqli dilli tayfaların (türksoylu- türkdilli, irandilli, qafqazdilli və b.) siyasi-ideoloji mənada birliyidir. Bu siyasi birliyin ən bariz nümunəsi dövlətin yaranmasıdır. Dövlətlərin, imperiyaların yaranması ilə, hakim və ya qeyri-hakim vəziyyətdə olmalarından asılı olmayaraq, eyni bir hakimiyyətin sərhədləri çərçivəsində yaşamağa məcbur olan (konkret Azərbaycan və İran dövlətlərinin təmsalında), bəzən soykökü baxımdan türk olmayan tayfalar türkləşərək daha çox türklüyü, azərbaycanlılığı başqa halda isə soykökü fars olmayan tayfalar farslaşaraq farslığı, iranlılığı ifadə etmişlər. Doğrudur, hansı etnosun və etnosların (türkdilli, irandilli, qafqazdilli və b.) hakimiyyətdə olması, ümumilikdə həmin dövlətin ərazisində yaşayan, ancaq hakim etnosla bağlı olmayan tayfaların çox vaxt assimilyasiyası ilə nəticələnmişdir. Ancaq unutmaq olmaz ki, bu proses əsrlər boyu yalnız bir istiqamətdə baş verməmiş, qarşılıqlı şəkildə

olmuşdur. Beləliklə, müxtəlif dövrlərdə soykök və dil baxımından qohum və yad etnoslar bir-biri ilə qaynayıb-qarışmışdır ki, artıq «millət» anlayışı çərçivəsində farslaşmış türklərə, türkləşmiş farslara, almanlaşmış fransızlara, fransızlaşmış almanlara və b. rast gəlmək mümkündür. Bu baxımdan, tarixən, soykökü fars, kürd, ləzgi, talış və s. olmasına baxmayaraq, türkçülüyə, azərbaycançılığa xidmət edən ziyalılar, dövlət adamları, eləcə də soykökü türk olub farsçılığa, irançılığa xidmət edən tarixi şəxsiyyətlər, mütəfəkkirlər də olmuşdur. Bütün bunlara baxmayaraq əsrlər boyu «hakim millət», «əsas millət» anlayışı da öz yerini qoruyub saxlamışdır ki, bu da dövlətin özəyini təşkil edən əsas etnoslar və milliyyətlə bağlıdır. Deməli, «millət» anlayışı dövlətin yaranması ilə bağlı nə qədər siyasi-ideoloji mənə daşısa da, ona yad olan tayfalarla bu və ya başqa dərəcədə qaynayıb-qarışsa da, o, özünün başlıca, qohum etnoslarından təşkil olunmasını heç vaxt inkar etməmişdir və edə də bilməz. Belə ki, «millət» anlayışı dövlətçilik baxımından nə qədər siyasi-ideoloji mənə daşıyıb, bir-birinə qohum və qohum olmayan etnik qrupları özündə ehtiva etsə də, bir o qədər də onun yaranmasında və dövlət kimi meydana çıxmasında başlıca rol oynayan vahid etnos(lar) və milliyyətlə bağlıdır. Bir sözlə, heç vaxt inkar oluna bilməz ki, istər ən qədim dövrlərdə, istər erkən orta əsrlər və orta əsrlərdə hər hansı bir dövlət, imperiya yaranarkən əsasən, başlıca rolu bir etnos, yaxud da bir-birinə soykökcə qohum olan bir neçə etnos oynamış, hətta dövlət də etnosun-tayfanın adı yaxud da, etnosun başçısının adı ilə (osman-Osmanlılar, səlcuq-Səlcuqlar, ərəb-Ərəb Xilafəti, türk-Türkiyə, alman - Almaniya, fransız-Fransa, ingilis-İngiltərə və b.) adlanmışdır. Ancaq zaman-zaman həmin dövlətdə, imperiyada başlıca etnos və ona qohum olan etnoslarla yanaşı, qohum olmayan, yad etnoslar, tayfalar da mühüm rol oynamış, hətta dövlətin, imperiyanın hökmdarları ilə qohumlaşaraq, müəyyən mənada ona şərik olmağı bacarmışlar. Ancaq bütün hallarda, hakim etnos və etnoslar, həmin dövlətdə, imperiyada başlıca millət sayılmışdır və bu gün də belədir, başqa cür də ola bilməz. Azərbaycanda milliyyət, etnos baxımından türklər «əsas millət», «hakim millət»dir və siyasi-ideoloji mənada «azərbaycanlı» adlanan millətin 90%-dən çoxunu təşkil edir.

Çağdaş dövrümüzdə «millət» anlayışını iki cür fərqləndirmək olar: 1. Millət- vahid əraziyə, tarixə, soykökə və dilə, mədəniyyətə, dini-fəlsəfi dünyagörüşə, adət-ənənələrə, əxlaqi dəyərlərə, həyat tərzinə, məişət həyatına, iqtisadi münasibətlərə və s. əsaslanan etnosların siyasi-ideoloji birlidir; 2. Millət - qarışıq və sinkretik mədəniyyətə, dini-fəlsəfi dünyagörüşə, bir-birinə yaxın adət-ənənələrə, bununla yanaşı vahid əraziyə, hətta bu ərazidə qədim dövrlərdə mövcud olmuş dövlətçilik ənənələrinə eyni şəkildə iddialı, ancaq soykökcə və dilcə bir-birinə yad olan, zaman-zaman qohumlaşan etnosların birinin müəyyən, yaxud da başlıca üstünlüyü (həmin etnoslardan birinin dilinin dövlətdə əsas dil olması, sayca çoxluğu, dövlət atributlarında təmsilçiliyi və s.) nəticəsində meydana çıxmış siyasi-ideoloji birlikdir. Deməli, birincini «monomillət» (tək bir etnos, tək bir millət, tək bir ideologiya), ikincini isə «polimillət», yaxud da «polietnos»lu millət (çünki burada «çoxmillətlilik» əsas deyil, tək bir millət, ancaq bir-birinə soykök və dil baxımından fərqli etnosların birliyi əsasdır) adlandırmaq olar. Bəllidir ki, hazırda dünyanın çağdaş siyasəti, demokratik dəyərləri, qloballaşma, milli və dini dözümlülük və s. amillər üstünlüyü «polimillətə», daha doğrusu «polietnos»lu millətə verir.

«Xalq» «etnos», «milliyyət» və «millət» anlayışları ilə müqayisədə daha geniş anlayışdır. «Xalq» anlayışı bir tərəfdən «milliyyət»dən (etnos olmaqdan) «millətə» (siyasi-ideoloji birliyə) keçiddirsə, başqa tərəfdən «milliyyət» (etnos) və «millət»i ümumi şəkildə ifadə edən bir termdir. Yəni kök, dil, mədəniyyət, adət və əxlaq və s. baxımından bir-birinə yad və doğmalığından asılı olmayaraq onların ümumiliyi «xalq» adlana bilər. Məsələn, «Azərbaycan xalqı» dedikdə, hazırda burada yaşayan, bu ölkənin vətəndaşı olan bütün etnik qruplar, millətlər (türk, rus, gürcü, fars, talış, tat, ləzgi, avar, kürd, ukraynalı. latış, litış, belorus və b.) başa düşülür. Heç kim deyə bilməz ki, hazırda onlardan hər hansı biri Azərbaycan xalqının tərkibinə aid deyil. «Azərbaycan xalqı» termini çağdaş dövrün tələblərinə uyğun şəkildə formalaşmış, müəyyən status qazanana qədər Azərbaycanda yaşayan bütün etnik qrupların və millətlərin ümumiliyini ifadə etmək üçün, dini mənada «ümmət» - «müsəlman», «Qafqaz müsəlmanları», «islam milləti», etnik mənada «türk» - «türk dili», «türk milləti», «Qafqaz türkləri», «Azərbaycan türkləri» və s. anlayışlarından istifadə olunmuşdur.

«Millətləşmə» prosesində **milli mənəvi dəyərlər və yaxud milli mentalitet** də mühüm rol oynayır. Yəni eyni bir ərazidə yaşayan, eyni soykökə və dilə bağlı olan, iqtisadi həyat birliyinə malik müxtəlif etnoslar üçün mənəviyyət, özünməxsusluq da vacibdir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, millətin var olma səbəblərindən biri kimi də məhz mənəviyyət birliyi, onun mənəvi siması, mənəvi dəyərləri, eləcə də yalnız bu insanlara məxsus keyfiyyətlər (mentallıq) göstərilir. **Y.Türkel** mentalitetlə bağlı yazır ki, «milli mentalitet millətin tarix boyu yaşadığı təbii şəraitin, uğurlu, ağırlı-acılı, mədəni, iqtisadi, sosial, dini, ruhi-mənəvi həyat proseslərinin təsirlə formalaşmış, onun davranış və fəaliyyətində görünür» [16, s.319]. Mentalitet anlayışını geniş şəkildə tədqiq edən **Həsən Quliyevin** fikrincə, onun arxetip ünsürləri geniş zaman diapazonunda dəyişməz qalır. Bu baxımdan «mentalitetin tərəqqiyə münasibətdə xüsusi immunitetə malik olduğunu, ənənəvi ictimai təsisatlara daxil olduğunu» görmək olar. H.Quliyevin qeydinə görə, indiki keçid dövründə baş verən yeniləşmə mentalitet anlamını ortaya qoydu. Belə ki, yeniləşmə həm də mentalitetliyi - yəni keçmişin xüsusiyyətlərini qorumağı, yaxud da bu günün tələblərini mentalitetin xüsusiyyətlərinə uyğunlaşması zərurətini doğurmuşdur [19, s.120].

Milli mənəvi dəyərlər və milli mentalitet əsasən bir-birlərinə yaxın anlayışlardır. Belə ki, hər iki halda millətin keçmişə aid irsi, dini-fəlsəfi, dünyagörüşü, özünəməxsus cəhətləri və s. öz əksini tapır. Sadəcə olaraq, milli mənəvi dəyərlər daha geniş mənə daşıyır və millətin bütün tarixini, mədəniyyətini, fəlsəfəsini, ədəbiyyatını və s. özündə əks etdirir. Milli mentalitet isə daha çox insanların ictimai şüurundakı dünyagörüşün özünəməxsus, bir millətə malikliyi şəkildə ifadəsidir. Milli mənəvi dəyər(lər) dedikdə, ilk növbədə milli ideologiyanın yaranmasında mühüm rol oynamış milli sərvətlərimiz, mədəniyyətimiz, mənəviyyatımız, dilimiz, adət-ənənələrimiz, dini-fəlsəfi dünyagörüşümüz və s. başa düşülməlidir. Əslində burada başlıca, önəmli olana milli mənəviyyat, milli sərvətlər, milli özünəməxsusluq, yaxud da milli mentalitetdir. Bu mənada «milli mənəvi dəyər» anlayışındakı «dəyər» isə qiymətləndirmədən daha çox bir xalqa məxsus sərvəti, özünəməxsusluğu və s. ifadə edir.

Milli mənəvi dəyər dedikdə, Azərbaycan xalqına məxsus olan sərvətlərin, obrazların, adət-ənənələrin, mədəni irsin, dini-fəlsəfi baxışların və s. ideologiyalaşma prosesi nəticəsində bütövləşməsi, çulğalaşması və vahid xətt üzrə formalaşmasına zəmin hazırlanması nəzərdə tutulur. Burada irəli sürülən müddəə Azərbaycanda, Azərbaycan xalqı arasında milli ideologiya təşəkkül tapana qədər hər hansı bir ideyanın və yaxud ideyaların olmaması deyil, əksinə həmin dövrə qədər mövcud olan mədəni irsin, dini-fəlsəfi təsəvvürlərin, milli xüsusiyyətlərin və s. nə cür vahid şəkildə salınması, çulğalaşması, başqa sözlə ideologiyalaşmanın təzahürlərinin hansı mənəviyyat və milli sərvətlər nəticəsində meydana çıxması ilə bağlıdır. Bir sözlə, mənəvi dəyərlər millətin varlığını ortaya qoyan əsas faktorlardan biri olan mənəviyyatla sıx bağlı olub, insanın özünü, təmsil olunduğu etnik kimlik çərçivəsində təsdiqləməsidir. Milli mənəvi dəyərlərin yaradıcısı millətin ayrı-ayrı üzvləri olsa da, həmin üzvlərin mənəvi-ideoloji, əxlaqi ideyaları sonralar bütövlükdə cəmiyyətin ümumi sərvətinə çevrilmişdir. Azərbaycan xalqı da milli dilini, milli mentalitetini, milli xarakterini, inanclarını, dinini, adət-ənənələrini və s. məhz milli mənəvi dəyərlər şəklinə qoruyub saxlamışdır.

Milli mentalitet milli mənəvi dəyərlərdən milli özünüdərkə bir keçiddir. Belə ki, bir xalqda milli mənəvi dəyərlər o vaxt milli özünəməxsusluq səviyyəsində meydana çıxır ki, həmin xalqda milli oyanışa, milli özünüdərkə ehtiyac yaranır. Yəni millət etnik kimliyinin, dilinin, mədəniyyətinin və s. assimilyasiya olunmasını sövq-təbii hiss edərək özünümüdafiyyəyə cəhd edir. Bu zaman milli mənəvi dəyərlər milli mentalıq formasında - etnik mənşəyi, dili, mədəniyyəti, dini ideologiyası, sosial həyatı, məişət münasibətləri və s. ilə bağlı keçmişini şüurunda canlandırır, oyandırır yalnız ona aid olan milli mənəvi dəyərlərlə, milli sərvətlərlə mübarizə aparma səviyyəsinə yüksəlir. Bu isə, istər-istəməz milli özünüdərkə, milli oyanışa səbəb olur. Ümumiyyətlə, mentalıq hər bir millətin özünəməxsus psixoloji, mədəni, dini və fəlsəfi həyat tərzidir. Bu mənada hər hansı bir millət özünü başqa xalqlardan fərqləndirmədən, yalnız onun keçmişinə məxsus olan milli xüsusiyyətləri müəyyənləşdirmədən milli istiqlal uğrunda mübarizə apara bilməz.

Şübhəsiz, milli mentalitetin üst səviyyəyə qalxması ilə milli özünüdərk prosesi başlayır. Bu mənada milli mentalitetə aid olan hər bir anlayış milli özünüdərk səviyyəsinə qalxıb milli ideyaya çevrilə bilməz. Yalnız o anlayışlar, milli mentalitet səviyyəsindən milli özünüdərkə, daha sonra milli ideyaya qədər yüksələ bilər ki, onun ciddi elmi, fəlsəfi, iqtisadi, siyasi və s. əsasları olsun. Çünki milli mentalitetdən fərqli olaraq milli özünüdərk hər hansı bir etnik toplumun başqa millətlərdən fərqli özəlliklərini dərk edib, özünü bir millət kimi təsdiq etməsidir.

Bu mənada milli mənəvi dəyərlə milli mentalitet, milli mentalitetlə milli özünüdərk, eləcə də həmin anlayışların milli ideya arasında oxşar və fərqli cəhətləri bir-birindən ayırmaq lazımdır. Fikrimizcə, milli mənəvi dəyər də, milli ideya da xalqın soykökü, dili, dini və başqa vacib əlamətlərini əks etdirir. Hər bir xalq özünün milli varlığını qoruyub saxlamaq üçün bir çox sərvətlərini - dilini, dövlətçiliyini, dini-fəlsəfi dünyagörüşünü, mədəniyyətini və s. milli mənəvi dəyərlər, yaxud da milli mentalitet kimi yaddaşlarda yaşadır və nəsillərdən-nəsillərə ötürür. Ancaq elə milli mənəvi dəyərlər var ki, bu günə qədər qorunub saxlansa da, onları bu mənada milli ideya kimi qəbul etmək doğru olmazdı. Məsələn, yaşlı insanlara, ağsaqqallara hörmət, qadına - anaya münasibət, vicdanlılıq, toy və yas mərasimlərinə münasibət və s. kimi. Bütün bunlar daha çox, yuxarıda qeyd etdiyimiz milli mentalitet anlayışına aid ola bilər.

Milli özünüdərk və milli ideya məsələsinə gəlincə, bu anlayışlar da bir çox filosofların, politoloqların və b. araşdırma mövzusu olmuşdur. XVIII əsrdə Avropa alimləri başa düşürdülər ki, milli özünüdərk nəticəsində milli ideya yaranır və nəticədə «millət olma» baş verir. Milli ideya anlayışını ilk dəfə XVIII əsrdə Fransada A.Vasyxaunt işlətməmişdir. Həmin dövrdə Fransada milli ideya dedikdə, milli təəssübkeşlik, millətçilik və s. başa düşülürdü. Ümumiyyətlə, XVIII-XIX əsrlərdə Fransada meydana çıxan milli ideya anlayışı, çağdaş anlamda «millət» anlayışının yaranması və inkişafında mühüm rol oynamışdır. Bu baxımdan tədqiqatçıların əksəriyyəti belə qənaətdədirlər ki, kapitalist münasibətlərinin yaranması ilə həm də milli ideya və onun nəticəsi olan millət təşəkkül tapmışdır.

Qeyd edək ki, **ideologiya** ideyalar, **milli ideologiya** isə milli ideyalar nəticəsində meydana çıxmışdır. Ayrı-ayrı obrazları, təsəvvürləri və s. ilk dəfə formulə edərək ideologiya adlandıran isə XVIII əsrin sonu - XIX

əsrin əvvəllərində, fransız filosofu və iqtisadçısı A.Destyuq de Trasi olmuşdur. Trasi «İdeologiya elementləri» kitabında ilk dəfə «ideologiya» terminindən istifadə etmişdi. O, dünyanı qavramada və şüur hadisələrində etikanın, əxlaqın, siyasətin əsasını tapmağa, onların məntiqi və psixoloji izahını verməyə cəhd edirdi [15, s.232].

Almaniyada ideologiyanın inkişafında mühüm rol oynamış klassik alman filosofu Hegel isə ideya, ideologiya, mənəviyyat və b. məsələləri şərh etmiş, onların qarşılıqlı bağlılıqlarına toxunmuşdur. Hegelə görə, cəmiyyətdə, dövlətdə ideologiya önəmli yer tutur. Ümumiyyətlə, klassik alman filosofları ideologiyaları tarix və fəlsəfənin qovşağında mövcud olan ideyalar sistemi kimi tədqiq edirdilər.

Marks və Engels əvvəlcə ideologiyanın «iqtisadi bazisə» malik gerçəkliyin obyektiv əksi olduğunu söyləmiş, daha sonra «sinfi», «materialist» mənada izah etmişlər. Onlara görə, ideologiya maddi zəminə söykənir və «məüyyən sinif və sosial qrupların yaratdıqları obyektiv gerçəkliyin təhrif olunmuş inikası olan sosial konsepsiyalar» ideologiyadır. «Alman ideologiyası» əsərində marksist filosoflar ideologiyaya cəmiyyətdə mütərəqqi və mürtəcə ictimai qüvvələr arasında ideya-siyasi mübarizə forması kimi baxırdılar.

Onlar «hakim» və «məhkum», «mütərəqqi» və «mürtəcə» siniflərin ideoloqlarını fərqləndirirdilər [20].

Müstəqillik dövründə akad. **R.Mehdiyev** yazır ki, ideologiya baxış və ideyaların rəşional şəkildə əsaslandırılması kimi meydana çıxır. Akademikə görə, tam dünyagörüşü kimi ideologiya sosial ələmin mənzərəsi, şəxsiyyətin obrazı və onun ictimai təzahürləri, eləcə də daha çox siyasət, siyasi dəyərlər və proseslərlə bağlıdır: «İdeologiya məüyyən sosial funksiyaları yerinə yetirərək, sosial qrupların və ictimai-siyasi cərəyanların maraqlarına uyğun gələn təfəkkür və davranış tərzini, yaxud hətta sosial fəaliyyət proqramı hazırlayır» [8, s. 29]. «**Politologiya. İzahlı lüğət**» kitabında «milli ideologiya» anlayışı millətin dövlət hakimiyyətində maraqlarını və dəyərlərini ifadə və müdafiə edən ideyalar sistemi kimi, milli siyasi hərəkatların mənəvi əsası kimi verilir: «Milli ideologiya özlərinin sosial statuslarının yüksəlməsini milli mənsubiyyətlə bağlayan vətəndaşların siyasi tələblərini ifadə edir. Xarici şəraitdən və əhalinin milli özünüdərkindən asılı olaraq siyasi qüvvələr millətin mədəni özünəməxsusluğunun qorunmasını, millətin həyati mənafeələrinin təmin olunması məninə geosiyasi məkanı genişləndirməyi və ya öz ərazisini və milli suverenliyini xarici müdaxilələrdən qorumağı, «yerli millət» üçün imtiyazlar yaradılmasını tələb edə bilərlər» [10, s.207].

«**Politologiya**» dərslində (2008-ci il) isə yazılır ki, ideologiya bu və ya digər qrupun hakimiyyət iddialarına haqq qazandırmaya istiqamətlənmiş ideya və fikirlər məcmusu kimi ortaya çıxır [11, s. 223]. «**Fəlsəfi ensiklopedik lüğət**»də isə yazılır ki, «ideya» (yun. idea - anlayış, təsəvvür) - «məna», «əhəmiyyət» və «məhiyyət» ifadə edən, təfəkkür və varlıq kateqoriyaları ilə sıx bağlı olan fəlsəfi termdir [3, s.170]. Həmin kitabda «ideologiya» anlayışı isə belə izah olunur: «İdeologiya - siyasi, hüquqi, əxlaqi, estetik, dini, fəlsəfi baxışlar və ideyalar sistemidir» [3, s.170].

Prof. **Y. Rüstəmov**a görə, ideologiya siyasi prosesdə öz yerini partiyaların rəqabətinə verir: «Belə halda, yüksək ideyanın cazibədarlığı deyil, hakimiyyətdə olan partiyanın konkret praktik məqsədlərini nə dərəcədə səmərəli həll etmə qabiliyyəti əsas yer tutur. Lakin bu o demək deyildir ki, ideologiya, ümumiyyətlə yox olur. İdeologiya siyasi, hüquqi, fəlsəfi, əxlaqi, dini, estetik ideya və görüşlər sistemi kimi qalır. Bu o deməkdir ki, ideologiyasız cəmiyyət mümkün deyil» [14, s.346-347]. A. Şükürov isə yazır ki, ideyalar mütərəqqi və mürtəcə xarakter dəyişə bilər. Milli ideya daha çox bir millətə məxsus olduğu halda, milli ideologiya geniş anlayışdır. Milli ideya millətə, ideologiya dövlətə xidmət göstərir. Milli ideya milli ideologiyaya çevriləndə həm millətə, həm də dövlətə xidmət edir: «Bundan əlavə milli ideologiya bir dövlətin ərazisində yaşayan çoxsaylı bir millət (çox vaxt ona hakim millət deyirlər) deyil, bütün millət, xalq, etnik qrup və başqa milli azlıqlara xidmət edir, yəni milliyətindən, irqindən, dinindən, dilindən asılı olmayaraq həmin dövlətin bütün vətəndaşlarının mənafeyini müdafiə edir» [15, s.234]. Akad. Ə.Daşdəmirov milli ideyanın yaranmasında milli özünüdərkini rolunu göstərir: «Milli ideya etnosun məqsədinin və özünüdərkini ən ideologiyalaşmış sahəsi kimi millətin ideya-mənəvi, ruhi həyatının spesifik fenomeni, ictimai-siyasi şəraitin etnikləşməsi amilidir» [21, s.4]. O yazır ki, ideya xüsusiyyətləri, münasibətləri sadəcə olaraq, onların mövcud varlığında əks etdirilir, həm də onlardakı inkişaf meyllərinin zəruriliyini ifadə edir. Y.Türkelə görə isə, milli ideya - milli özünüdərk məqsədilə yaradılmış milli-mənəvi dəyərlər sistemidir. Bir yandan əhalinin uzun tarixi varlıq tək keçdiyi yolu, sosial-siyasi birlik kimi özünüdərkini, o biri yandan millətin varlığını, maraqlarını, iqtisadi, siyasi, mədəni inkişaf yönünü göstərir» [16, s.316].

Ə. Abbasov hesab edir ki, «ideologiya» dedikdə, burada ilk növbədə və başlıca olaraq dövlətin ideologiyasını, «milli ideologiya»ni nəzərdə tutmaq lazımdır. Belə ki, bu ideologiya yalnız ayrı-ayrı qrup və təbəqələrin, icma və birliklərin maraqlarını deyil, dövlətin ərazisində yaşayan bütün sosial, etnik, dini qrup və birliklərin mənafeyini ifadə edir. Onu «milli dövlətçilik ideologiyası» da adlandırmaq olar» [17, s. 28]. Onun fikrincə, milli ideologiya problemi araşdırılarkən milli mənəvi dəyərlər və çağdaş dövrün tələbləri arasında uzlaşdırma olmalı, ancaq milli maraqlar burada üstün mövqe tutmalıdır. Milli ideologiya ruhun sönməsini deyil, onun ələmlənməsini tələb edir. Yalnız bu halda milli ideologiyanın əsasını təşkil edən milli maraqların gerçəkləşməsi mümkündür. Ə.Tağıyevin fikrincə, ideologiyanın hərtərəfli öyrənilməsi üçün birinci növbədə

milli etnik ideyalar öyrənilməlidir [17, s. 21]. İdeologiya siyasi münasibətlərin bir vasitəsidir, milli ideologiya da bir sıra hallarda milli siyasətin aparıcısına çevrilə bilər: «Çox zaman «milli» sözü «dövlət» mənasını verir: milli ideologiya, yaxud dövlət ideologiyası» [17, s. 24]. İdeologiyayı mənəvi və sosial hadisə kimi qiymətləndirən D.İsmayılova görə, ideologiyayı şərh edərkən, ilk növbədə ideoloji (nəzəri-idrak) və sosial meyarlar nəzərə alınmalıdır. Onun fikrincə, ideologiyalar idraki baxımdan elmi və qeyri-elmi, həqiqi və yanlış, doğru və illüziyalı növlərə ayrılır. Sosial istiqamətləri və funksiyaları baxımdan isə, ideologiya mütərəqqi və konservativ, inqilabi və təkamülçü, liberal və radikal, millətçi və beynəlmilətçi, habelə sinfi, milli və irqi, dini və dünyəvi, rəşional və irrasional, universal və partikulyar və b. növlərə ayrılır [4, s.77-78].

Hər bir milli mənəvi dəyərin, milli mentalitetin milli ideyaya çevrilməsi məsələsində onun miqyası, əhəmiyyəti və xalqın bütün təbəqələri tərəfindən qəbul edilib-edilməməsi mühüm rol oynayır. Eyni zamanda o mənəvi dəyərlər, anlayışlar milli ideya, sonrakı mərhələdə milli ideologiyaya kimi qəbul edilə bilər ki, onların yalnız milli mənəvi mənada deyil, həm də elmi, fəlsəfi, siyasi və ideoloji baxımından da əsası olsun. Milli ideya konkret bir millətə aid anlayış kimi yaranır və həmin millətin oyanışı və inkişafı üçün istiqamətverici yol rolunu oynayır. Milli mənəvi dəyərlərdən, milli sərvətlərdən millətin tərəqqisi, milli kimliyi və ləyaqətinin müdafiəsi, milli dövlətini yaşatması və s. üçün istifadə olunarsa, onda onlar milli ideyaya çevrilə bilər.

Milli ideologiya dedikdə isə, xalqın fəlsəfi, dini, siyasi, mədəni, iqtisadi və s. görüşlərinin nəticəsində meydana çıxan, məzmun və formasına, mahiyyət və təzahürünə görə təşəkkül taparaq, siyasi-ideoloji mənada millətin formalaşmasına yardım edən təsəvvürlərin, obrazların, mənəvi dəyərlərin, özünməxsusluqların bütövlüyüdür. Müstəqillik əldə edərək azad şəkildə yaşayan bir dövlətdə «milli ideologiya» anlayışını isə iki mənada başa düşmək olar: 1. Dövlətin, hakimiyyətin maraqlarını özündə əks etdirən, siyasi-ideoloji yönlü milli ideologiya; 2. Heç bir direktiv-məmur, hakimiyyət göstərişi olmadan millətin özünün tapındığı və inandığı mənəvi-ideoloji ideyalar.

Bunun örnəyi, birinci halda vətəndaşlar istəyərdən və yaxud istəməyərdən, məcburi şəkildə bir çox mühüm məsələlərə (məs., millətin dövlətçilik, tarix, etnogenez, dil, mədəniyyət, fəlsəfə, din və s.) münasibətdə milli mənafeyi, dövlətin maraqlarını nəzərə almalı, bir sözlə hakim və vahid konsepsiyadan kənara çıxmamalıdır. Bu halda (sovet dövründə olduğu kimi) bir millətin tarixinə, etnogenezinə, dilinə, həmin xalqın formalaşmasına, fəlsəfəsinə və s. münasibət bütün dairələrdə, o cümlədən elm sahələrində (tarix, fəlsəfə, siyasət, ədəbiyyat, dilçilik, etnoqrafiya və s.) birmənalı olur. Şübhəsiz, burada hakimiyyətin, bir partiyanın müəyyənləşdirdiyi direktiv-məmur göstərişləri - siyasi-ideoloji ideyalar həlledici rol oynadığı üçün həmin millətin tarixi, etnogenezi, dili, onun formalaşması və s. məsələlərdə obyektiv şəkildə öz əksini tapa bilməz. Bu baxımdan müstəqil dövlətdə milli ideologiyanın yuxarıdan müəyyənləşdirilməsi, adətən birmənalı qarşılanmır, bu, demokratiyaya, insan hüquq və azadlıqlarına və s. zidd olaraq verilir. Demokratik dövlətlərdə hakim qüvvələr yalnız ölkənin birbaşa mənafeyinə toxunan, onun gələcək taleyi, dövlət təhlükəsizliyi üçün təhlükəli olan və s. vacib məsələlər baxımından milli maraqların ifadəçisi kimi çıxış edərək, yerdə qalan məsələlərdə, özəlliklə elmi mübahisə doğuran məsələlərə (tarix, ədəbiyyat, etnogenez, dil, mədəniyyət, fəlsəfə, din və s.) müdaxilə etmirlər.

İkinci halda isə milli ideologiya millətin ziyalıları, alimləri və b. tərəfindən mənəvi-ideoloji ideyalar əsasında müəyyənləşdirilir. Bu halda millətin öz içindən qaynaqlanan, milli mənəvi dəyərlərinə söykənən, əsasən siyasi maraqlara əsaslanmayan və milli vicdanının öhdəsinə buraxılan mənəvi-ideoloji ideyalar həlledici rol oynayır. Bu zaman millətin maraqlarını ifadə etmək baxımından müraciət olunan vacib, o cümlədən elmi cəhətdən mübahisə doğuran məsələlərə - Azərbaycan elminin bəzi sahələrindəki tarix (qədim dövlətlərlə çağdaş dövlətin hüquqi və mənəvi bağlılığı, etnogenez, dil və xalqın formalaşması məsələləri), fəlsəfə (xalqın qədim dövr fəlsəfi dünyagörüşü ilə bugünkü dünyagörüşü arasında hansı bağlılıqların olması), ədəbiyyat (qədim dövr ədəbiyyatı ilə çağdaş ədəbiyyatın varisliyi), dilçilik (xalqın qədim dövr, orta əsr və çağdaş dövrlərdəki dil bağlılığı), mədəniyyət (xalqın qədim dövr mədəniyyəti və həmin mədəniyyətin çağdaş dövr mədəniyyəti ilə bağlılığı), din (qədim dinlərə sahiblik və bugünkü dini-fəlsəfi dünyagörüşlərə uyğunluq) və s. problemlərə münasibətdə «vahid konsepsiya» yuxarının, hakimiyyətin göstərişləri əsasında deyil, mənəvi-ideoloji ideyalar əsasında müəyyənləşdirilir.

Fikrimizcə, bu gün Azərbaycan elmində ikinci məsələ daha aktual xarakter daşıyır və «milli ideologiya»nın qeyd etdiyimiz məzmununda başa düşülməsinə ehtiyac var. Yalnız bu halda, Azərbaycan xalqının etnogenezi, dili, bu xalqın formalaşması, «Azərbaycan» sözünün izahı, dini-fəlsəfi dünyagörüşümüz və s. məsələlərlə bağlı Azərbaycan elmində, xüsusilə humanitar və ictimai elmlərdə mövcud olan ziddiyyətlər, anlaşılmaqlıqlar aradan qaldırıla bilər. Bir sözlə, Azərbaycan ziyalıları, alimləri elmin bəzi sahələrində mövcud olan problemlərin həlli üçün, həmin problemlərin Azərbaycan xalqının milli maraqları ilə birbaşa bağlılığını nəzərə almaqla, öncə mənəvi-ideoloji ideyalardan çıxış etməli və sovet dövrünün məhsulu olan, yalnız «direktiv-məmur göstərişləri» əsasında milli məsələlərə yanaşmaqdan kənar qaçmalıdırlar. Əgər bu gün ictimai və humanitar elmlər üzərində dövlət nəzarəti yoxdursa, bu o demək deyil ki, millətin maraqları müxtəlif

nəşrlərdə bir-birinə zidd şəkildə öz əksini tapmalıdır. Bu mənada tədqiqatçılar ictimai və humanitar elmlər üzərində dövlət nəzarəti olmadığı bir şəraitdən sui-istifadə etməməli, mənəvi-ideoloji ideyalar əsasında tədqiqatlar aparmalı və mənəvi-ideoloji mənada vahid konsepsiyadan çıxış etməlidirlər.

Açar sözlər: millət, milli ideya, milli ideologiya, etnos, milliyyət, xalq, mentalitet, milli mənəvi dəyər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Ağamirov M. Birinci rus inqilabi illərində Azərbaycan ictimai fikrində milli məsələyə dair. Bakı, «Azərb. SSREA-nın nəşriyyatı», 1963, 120 s.
2. Ərəb və fars sözləri lüğəti. Bakı, «Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı», 1967, 1036 s.
3. Fəlsəfə ensiklopedik lüğət. «Azərbaycan Ensiklopediyası». B., 1997, 520 s.
4. İsmayılov D. Azərbaycanın transformasiyası şəraitində ideologiyalar: konservatizm, liberalizm, sosial-demokratiya. Bakı, «Adiloğlu», 2005, 343 s.
5. Qurbanov Ş. Cəmaləddin Əfqani və türk dünyası. Bakı, «Azərnəşr», 1997, 220 s.
6. Lenin V.İ. Əsərləri. I cild (1893-1894). Bakı, ADN, 1973, 692 səh.
7. Marks K., Engels F. Kommunist Partiyasının manifesti. Bakı, 1960.
8. Mehdiyev R.Ə. XXI əsrdə milli dövlətçilik. Bakı, «XXI YNE», 2003, 248 s.
9. Müasir global siyasi proseslər və milli dövlət ideyası (kitabın redaktoru və müəlliflər heyətinin rəhbəri prof. Ə.Tağıyevdir). Bakı, «Səda», 2006, 287 s.
10. Politologiya. İzahlı lüğət. Bakı, «Şərq-Qərb», 2007, 352 s.
11. Politologiya (ali məktəblər üçün dərslik). Bakı-2008, «MBM», 294 s.
12. Rezulzadə M.E. Milli tesianüd. Ankara, «Kardeş matbaası», 1978, 143 s.
13. Rəsulzadə M.Ə. Əsərləri (1909-1914). II cild, Bakı, «Şirvanəşr», 2001, 528 s.
14. Rüstəmov Y.İ. Fəlsəfənin əsasları. B., «Azərbaycan Universiteti», 2004, 409 s.
15. Şükürov A. Etnos, millət və millətçilik. Bakı: «Təknur», 2008, 254 s.
16. Türkel Y. «Politologiya». Bakı, «Təknur», 2008, 478 s.
17. Ümummilli Lider Heydər Əlirzaoğlu Əliyevin irsi və milli ideologiyanın formalaşması məsələləri (2010-cu il mayın 5-də keçirilmiş Ümumrespublika elmi-nəzəri konfransının materialları). Bakı, «Elm və təhsil», 2010, 424 s.
18. История Азербайджанской философии, Т.1, Баку, Элм, 2002, 360 с.
19. Кулиев Г. Научная стратегия малых стран (Поиски Азербайджанской модели). Баку, «Сяда». 2007, 152 с.
20. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинение. Т.3. Москва, «Наука», 1975, 410 с.
21. Дашдамиров А. Национальная идея и этничность (Азербайджанская идея в этнокультурном интерьере). М., ЦИМО, 1996, 54 с.

Фаик АЛЕКПЕРОВ

СУЩНОСТЬ НАЦИИ, НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ И НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕОЛОГИИ

Резюме

В статье подробно рассматриваются вопросы сущности нации, национальной идеи и национальной идеологии. В ходе работы автор ссылается на мнение известных ученых и исследователей. Он подчеркивает, что национальная идеология формируется на основе нравственно-идеологических идей ученых и интеллигенции. Единая концепция национальной идеологии должна быть выработана с учетом национальной и государственной интересов.

Ключевые слова: нация, национальная идея, национальная идеология, этнос, национальность, народ, mentalitet, нравственно-национальные ценности.

Faik ALEKPEROV

ON THE ESSENCE OF NATION, NATIONAL IDEA AND NATIONAL IDEOLOGY

Summary

In the article the issues of essence of nation, national idea and national ideology are widely considered. In the course of the work the author refers to the opinions of the famous scientists and researchers. He underlines

that national ideology is being formed on the basis of morals and ideological ideas of the scientists and intelligentsia. The unite conception of national ideology should be worked out with account of national and state interests.

Keywords: nation, national idea, national ideology, ethnos, nationality, people, mentality, moral- national values.

«AMEA.Elmi əsərlər.Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq institutu».–2011.–№1(16).–S.44-51.

Müstəqil Azərbaycanın dövlətçilik ideologiyası - azərbaycançılıq və türk birliyi konsepsiyası

Kəmalə NURİYEVA
AMEA Şərqsünaslıq İnstitutunun aspirantı

Respublikanın dövlət müstəqilliyinin bərpası, ölkədə siyasi və iqtisadi sabillik, beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsi, həyata keçirilən ardıcıl əməli tədbirlər Azərbaycan xalqının milli ideologiyasının - milli və bəşəri dəyərlərə əsaslanan müstəqil, dünyəvi dövlətçilik ideologiyasının tam formalaşması və inkişafı üçün geniş imkanlar açmışdır.

Hazırda Azərbaycan xalqının adət və ənənələrini, milli-mənəvi dəyərlərini, politnik zənginliyini özündə yaşadan və əlaqələndirən baxışlar sistemi kimi azərbaycançılıq ideyası təşəkkül tapmışdır.

Azərbaycan tarixən çoxmillətli ölkə, milli və dini tolerantlığın bərqərar olduğu məkan kimi tanınmış və bu cəhətlər azərbaycançılıq məfkurəsinin əsasını təşkil etmişdir. Bu səbəbdən mahiyyət etibarını ilə "azərbaycançılıq" Azərbaycanda yaşayan müxtəlif xalqların mədəniyyətlərinin, ənənələrinin, konfessiyalarının vəhdətidir.

Azərbaycanda müxtəlif millətlərin nümayəndələri yaşayır. Azərbaycançılıq bütün bu millətlərin nümayəndələrini birləşdirən bir ideya bir məfkurədir. Azərbaycançılıq bizim keçmişimizdən gələn dəyər olaraq vahid Azərbaycanın ideya olmaqla yanaşı, ölkədəki bütün konfessiya və etnosların həmrəyliyi və birgəyaşayışının tarixi təcrübəsidir. Azərbaycançılıq Azərbaycanın müstəqilliyini qoruyan və onu gücləndirən ideoloji sistemdir.

Azərbaycançılıq ideyasında vahid politnik Azərbaycan dövlətçiliyinin yaranmasına dair maraqların ümumiliyi, demokratiyanın, sərbəst iqtisadiyyatın, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğrunda mübarizəsinin məqsədləri öz əksini tapmışdır [1].

Azərbaycançılıq təliminin formalaşdırılmasının özünəməxsusluğu hansı milli mənəviyyəti, dini cərəyanı və tarixi məqamı özündə birləşdirməsindən asılı olamayaraq Azərbaycan əhalisinin əksəriyyəti üçün xarakterik olan ümumi əlamətlərin sintezi ilə səciyyələnir. Azərbaycanın milli oyanışı, onunla bağlı milli ideya uğrunda mübarizə hərəkatı milli gerçəkliyimizin çox mühüm tərkib hissələrindən biridir.

1. Azərbaycançılığın XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində bir ideya kimi formalaşması

Qədim və Orta əsrlərdə Azərbaycanda buna oxşar ideyalar - vahid ərazi hissi, maddi-məişət şəraitinin ümumiliyi, xarici dövlətlərə qarşı birlikdə mübarizə, dil və qan qohumluğu, soykökünün eyniliyi, mənəvi mədəniyyət sahəsində oxşar cəhətlər, iqtisadi-siyasi və coğrafi birlik zəminində formalaşmış müəyyən xüsusiyyətlər olmuşdu [2, s.29]. Xalqın böyük mütəfəkkirlərinin, dövlət adamlarının, ictimai xadimlərinin fəaliyyətində bu ideya uzun zaman özünü göstərmişdir.

Lakin bütün bunlar bir qayda olaraq dağınıq, systemsiz xarakter daşıyırdı. Azərbaycançılıq ideyasının ardıcıl və məqsədyönlü formalaşması prosesi elmi ədəbiyyatda XIX əsrdə təşəkkül tapan və inkişaf edən Maarifçilik hərəkatına aid edilir. M.F. Axundov, H.Zərdabi, Ə.Haqverdiyev, C.Məmmədquluzadə, N.Nərimanov, F.Köçərli kimi məşhur ziyalılarla yanaşı Ə.Topçubaşov, Ə.Ağayev kimi maarifçi publisistlərin ictimai fikir meydanına gəlməsi də bu dövrə təsadüf edir. Bu şəxslər milli şüurun müxtəlif ideya təmayüllərinin inkişafında yaxından iştirak edirdilər. Milli ideologiyanın - həm türkçülüyn (məhz ideologiya olaraq), həm də azərbaycançılığın konsepsiya səviyyəsində formalaşması milli mətbuatın yaranması ilə bağlıdır. 1877-ci il "Əkinçi" qəzetinin nəşrindən - 1920-ci il Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutuna qədərki təqribən yarım əsr Azərbaycanda milli oyanışın və onun nəzəri təməli olan ideologiyanın formalaşma dövrü idi: "Azərbaycançılıq qayəsini tarixi-siyasi ideya kimi formalaşdırın - publisistikada "Əkinçi", bədii yaradıcılıqda C.Məmmədquluzadə və M.Ə. Sabir, elmi siyasətdə M.Ə. Rəsulzadə olmuşdur." [3, s.64].

Ümumiyyətlə, XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri Azərbaycanın bədii estetik və ictimai fikrində milli oyanış və özünüdərk, istiqlal kimi düşüncələrinin formalaşması dövrü hesab olunur. O dövrdə formalaşan milli təfəkkür türk dünyasının görkəmli nümayəndələri İ.Qaspiralı, Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağaoğlu, Z.Göyalf kimi mütəfəkkirlərin türkçülüyə dair fikirlərindən bəhrələnirdi. Onlar ilkin mərhələ üçün adekval obyektivliklə Azərbaycanın milli müstəqillik məsələsini ümumtürk azadlığının tərkib hissəsi kimi qarşıya qoyurdular. Azərbaycançılığın milli ideyası ideologiyaya çevrilmə prosesində tarixi inkişaf baxımından həm islamçılıq, həm də türkçülük mərhələlərini yaşamış, XX əsrin əvvəllərindən etibarən isə tədricən müstəqil ideya cərəyanına çevrilməyə başlamış və yalnız bundan sonra Azərbaycan milli dövlətçiliyini meydana gətirə bilmişdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmən elan edilməsi ilə azərbaycançılıq ideyası öz inkişafının keyfiyyətə yeni mərhələsinə qədəm qoydu [4,s.282]. Ə.Topçubaşov, M.Ə. Rəsulzadə, M.B. Məmmədzadə, Y.V. Çəmənəminli və digər azərbaycanlı ideoloqlar öz sələflərinin ideoloji irsini yeni tarixi-siyasi şəraitlə

uyğunlaşdırmaq yönündə gərgin fəaliyyət göstərməyə başladılar. Məsələn, Mirzə Bala Məmmədzaadənin "Milli Azərbaycan hərəkatı" [5] adlı monoqrafiyası sırf siyasi əsər olsa da onun bütün yanaşmalarını, milli hərəkatın başlanmasını, əsasən azərbaycançılıq ideyasının yüksəlişi kontekstində götürdüyü üçün burada irəli sürülən ideyaları milli ideologiyanın mühüm komponentləri hesab etmək olar [2, s.46].

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mövcud olduğu iki ildə milli ideologiya ən çox siyasi-publisistik fikir vasitəsilə inkişaf edirdi ki, bu da təbii idi. Dövlətçiliyin qorunub saxlanması, inkişafı, dünya miqyasında tanınması kimi real və pragmatik vəzifələr siyasi təfəkkürün ictimai-mənəvi dəyərlərlə uzlaşdırılması zərurətini meydana gətirdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu və Azərbaycanın SSRİ-nin tərkibinə daxil olması ilə azərbaycançılıq ideyası da arxa plana keçdisə də, lakin əsasən mühacirətdə öz varlığını saxladı. Milli hökumət qurucularının öz-özlüyündə mütərəqqi və milli məzmunla malik ideyalarının reallaşması həm daxili təşkilatçılığın zəifliyi, həm də xarici müdaxilələrin intensivliyinə görə mümkün olmadı.

2. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra azərbaycançılıq ideyasının təkrar gündəmə gəlməsi

Milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması, xalqımızın mentalitetinin yaşaması və bütün bunların ümumbəşəri dünya dəyərləri ilə zənginləşdirilməsi kimi təməl üzərində qurulmuş bugünkü milli ideologiya artıq XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində maarifçilər tərəfindən böyük səylə inkişaf etdirilirdi. Lakin birmənalı şəkildə qeyd olunmalıdır ki, azərbaycançılığın ümummillə ideya halına gəlməsi, bütün dünya azərbaycanlılarını birləşdirən məfkurəyə, müstəqil Azərbaycan dövlətinin ideya əsasına çevrilməsi məhz Heydər Əliyevin tarixi xidmətidir.

Azərbaycançılığın mühüm tərkib hissələrindən biri Azərbaycan dilidir, ona adekvat dövlət münasibətinin formalaşmasıdır [6, s. 16]. Milli özünüdərk prosesində dil problemi mühüm rol oynayır. Ə.Hüseynzadə yazır ki, "millət öz dilinin qədrini bilsin və onun tərəqqi və təkamülünə çalışsın" [7].

Azərbaycançılığın tərkib hissələrindən biri də dindir. Ə.Hüseynzadə din məsələsini azərbaycançılığın əhəmiyyətli komponenti kimi milli tərəqqi ilə sıx bağlayır [8].

Azərbaycançılıq təkcə Azərbaycan Respublikasında yaşayan azərbaycanlıların, təkcə Azərbaycan dövlətinin maraqlarını deyil, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıların milli-mənəvi maraqlarını ifadə edir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının inkişafında dünyanın müxtəlif ölkələrinə yayılmış azərbaycanlıların həmrəyliyi, mənəvi-ideoloji siyasi köməyi böyük rol oynayır.

Bundan əlavə, milliyətcə azərbaycanlı olmasa da, bir neçə nəsil Azərbaycanda yaşamış və Azərbaycanı özünün tarixi vətəni sayan insanlar, xristian və yəhudi olmalarına baxmayaraq, Azərbaycan Respublikasının maraqlarına xidmət etməklə və ümumi Azərbaycan mədəniyyətinə qatılmaqla azərbaycançılıq məfkurəsinin iştirakçısı olurlar [6, s.25].

Azərbaycanın yerli sakinləri olan etnik qrupların milli-siyasi vətəni ilə doğma vətəni, mədəni-mənəvi məkanları arasında heç bir fərq yoxdur. Onlar həm coğrafi məkan baxımından, həm tarixi, həm milli-siyasi, həm də mənəvi baxımdan azərbaycanlıdırlar. Azərbaycanda gəlmə olan alman, rus, gürcü vahid Azərbaycan mədəniyyətinə qatıla bilməsə də, neçə yüz illər ərzində vahid mədəni-mənəvi məkanda yaşayan yerli etnik qruplarla birgə milli mədəniyyətin formalaşmasında eyni hüquqla iştirak edirlər.

3. Azərbaycançılığın milli ideya kimi seçilməsi və «türk birliyi» konsepsiyası

Azərbaycançılıq elmdə və siyasi ədəbiyyatda artıq bir paradigma kimi irəli sürülmüş, onun yaranışı, təkamülü, hazırkı vəziyyəti, xüsusiyyətləri, türk birliyi konsepsiyasından fərqli cəhətləri və s. müəyyən tədqiqatların obyektinə olmuşdur: "Azərbaycançılıq milli özünüdərk, etnik şüur intibahının fəlsəfədə, elmdə, ideyada ifadəsidir" [9, s.313]. Azərbaycançılığın milli ideya kimi seçilməsi heç də onun türk birliyi konsepsiyasına qarşı qoyulması demək deyildir. Türk birliyi ümumi, bir qədər də romantik səciyyə daşdığı halda, azərbaycançılıq daha real və praktiki görünür bu isə, yerli xalqlar, xüsusən, azsaylı xalqlar üçün daha məqbul və cəlbedicidir.

Etnik kökə dayanan türk birliyindən fərqli olaraq, azərbaycançılıq siyasi-coğrafi əsaslara dayanır və bütün respublika xalqları və vətəndaşları üçün integrativ rol oynayır. Ona görə də azərbaycançılıq dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi yolunda bir vasitədir. Amma digər milli ideyalardan fərqli olaraq, o hələ ideologiyaya çevrilməmişdir.

Müasir dövrdə Azərbaycanın milli ideologiyasının formalaşmasında aşağıdakıların nəzərə alınmasının böyük əhəmiyyəti vardır:

- Dövləti formalaşdırən millətin - Azərbaycan türklərinin tarixi və mədəni-siyasi irsi, başqa sözlə, türkçülük;
- Azərbaycan vətənpərvərliyi ideyası və ümumi Vətən naminə Azərbaycanda yaşayan xalqların həmrəyliyi, başqa sözlə, azərbaycançılıq [10].

Bunları bir-birinə qarşı qoymaq, birinin əhəmiyyətini artırıb, digərinin əhəmiyyətini azaltmaq tarixi taleyimizlə bağlı əvvəlcədən səhvə yol vermək deməkdir [11].

Nəticə

Azərbaycanın tarixdə ikinci dəfə müstəqillik əldə etdikdən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm ölkəmizdə, həm də dünyada yaşayan soydaşlarımız üçün əsas ideyaya çevrildi. Heydər Əliyev üzünü dünyanın müxtəlif ölkələrindən gəlmiş həmyerlilərimizə tutaraq deyirdi ki, azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaqdır.

Azərbaycançılıq hər şeydən öncə bir məfkurədir. Bu məfkurə təkcə Azərbaycan ərazisində yaşayan insanların maraqlarını deyil, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıların məqsəd və məramlarını özündə ehtiva etməlidir. Həmin məfkurənin məzmunu Azərbaycanda ilk dəfə Heydər Əliyev tərəfindən bəyan edilmiş və dünyada yaşayan hər bir azərbaycanlıya ünvanlanmışdır. O vaxt bu məfkurə - azərbaycançılıq ideyası dövlətin strateji xətti kimi irəli sürüldü. XX əsrin əvvəlində azərbaycançılıq başlıca istiqlal ideyası oldu. İndi əsrin sonunda da "istiqlal ideologiyamızın təməlinə türkçülük və islamçılıq dayanan azərbaycançılıq olmalıdır" [3, s.66].

Azərbaycanın müxtəlif ölkələrdəki icmaları, diasporları lobbiçilik fəaliyyətində türkdilli xalqların müvafiq təşkilatları ilə sıx əlaqə saxlamalı, birgə çalışmağın metodlarına yiyələnmişdirlər [12, s.21]. Etiraf edək ki, Türkiyə türklərinin, tatarların, özbəklərin, qazaxların və s. da bu sahədə o qədər böyük təcrübəsi: yoxdur. Bununla belə, Türk dünyası, bütün mövcud problemlərə baxmayaraq, azərbaycanlıların öz milli ideallarını həyata keçirməsində ən etibarlı kontekst, ən münasib etnososial mühitdir [13, s.39].

Azərbaycançılıq ideyasında milli dövlət konsepsiyası və Azərbaycanda yaşayan xalqların milli-mədəni inkişafı konsepsiyası çox böyük əhəmiyyətə malikdir [14, s.191].

Azərbaycançılıq Azərbaycan dövlətçiliyi tarixinin yaxın gələcəyi ərzində milli ideologiyanın əsas; olaraq qalacaqdır [1].

Açar sözlər: azərbaycançılıq, türk birliyi, milli ideologiya.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Mehdiyev R. Azərbaycançılıq - milli ideologiyanın kamil nümunəsi / "Azərbaycan" qəzeti 09.11.2007.
2. Vəliyeva S. Milli dövlətçilik hərəkətinin yüksəlişi və Xalq Cümhuriyyəti dövründə; azərbaycançılıq ideyası, Bakı, Azərbaycan, 2003.
3. Şəmsizadə N. Azərbaycançılıq, Bakı, Nurlar, 2006.
4. Сумбатзаде А.С. Азербайджанцы – этногенез формирования народа, Баку, Елм, 1990.
5. Mirzə Bala Məmmədzadə. Milli Azərbaycan hərəkəti. Bakı, 1992.
6. Xəlilov S., H.Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi. Bakı, Azərbaycan universiteti, 2002.
7. Həyat, 1905 №7.
8. Həyat, 1905, №1.
9. Qarayev Y. Tarix: yaxından və uzaqdan. Bakı, Sabah, 1995.
10. Алекперли Ф., Еще раз о национальной идее / Зеркало, 15.08.2009.
- 11.Şəmsizadə N., Qasımov Y. Türk bədii təfəkkürü: talebirgəlik və özgünlük «Azərbaycan» qəzeti 13.08.1996.
- 12.Гусейнов Р.Ф. Концепция национальной политики Азербайджанской Республики, Баку, 2003.
- 13.H.Əliyev və Şərq. 6 cildə. 2002-2006. VI cild. Bakı, Çarşıoğlu, 2006.
- 14.Mehdiyev R. Azərbaycan: tarixi irs və müstəqillik fəlsəfəsi. Bakı, Azərbaycan Ensiklopediyası 2001.

Кямал НУРИЕВА

ИДЕОЛОГИЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ НЕЗАВИСИМОГО
АЗЕРБАЙДЖАНА - АЗЕРБАЙДЖАНОМ И КОНЦЕПЦИЯ ТЮРКСКОГО ЕДИНЕНИЯ

Резюме

После восстановления независимости Азербайджана открылись широкие возможности для формирования и развития национальной идеологии. Азербайджанизм был выбран идеологией государственности независимого Азербайджана. Статья посвящена истории возникновения и формирования азербайджанизма, его взаимоотношению с концепцией тюркского единения.

Ключевые слова: азербайджанизм, тюркское единение, национальная идеология.

Kyamala NURIYEVA

STATE SYSTEM IDEOLOGY OF INDEPENDENT
AZERBAIJAN - AZERBAIJANISM AND THE CONCEPT OF TURKIC UNITY

Summary

After restoration of Azerbaijan's independence the ample opportunities for formation and development of national ideology have opened. Azerbaijanism was chosen by state hood ideology of independent Azerbaijan.

The article is devoted to history of occurrence and formation of Azerbaijanism and its inter relation with the concept of Turkic unity.

Keywords: Azerbaijanism, Turkic unity, national ideology.

«AMEA.Elmi əsərlər.Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq institutu».–2011.–№1(16).–S.104-107.

Həmrəyliyə aparan yol

31 dekabr milli birliyimizin təcəssümü, Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günüdür. Bu bayram planetin müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin respublikamızla əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birliyin və həmrəyliyin yaradılması işində mühüm rol oynamaqdadır.

Soydaşlarımızın müstəqil dövlətimiz və vahid məqsəd ətrafında birləşdirilməsi ideyası XX əsrin sonunda milli tariximizin ən parlaq səhifələrini yaradan Heydər Əliyevin şərəfli adı ilə bağlıdır. Bu məsələdə xüsusi həssaslıq nümayiş etdirərək azərbaycançılıq ideyasının reallaşması istiqamətində ilk addımı məhz ulu öndər atmışdır. Onun təşəbbüsü ilə dekabrın 31-nin Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü elan olunması milli diasporun formalaşmasında, xarici ölkələrdə Azərbaycan lobbisinin inkişafında başlıca amillərdən biri olsa da, təəssüf ki, müstəqilliyimizin ilk illərində dünya azərbaycanlılarının vahid ideya ətrafında birləşdirilməsi ilə bağlı dövlət siyasəti yürüdülmədi.

Ulu öndərin həyatının hər bir dövrü Azərbaycanın yüksəlişi, onun beynəlxalq aləmdə daha böyük nüfuz qazanması mərhələsi olmuşdur. Onun Naxçıvanda yaşadığı və fəaliyyət göstərdiyi illər isə ölkəmizin taleyində mühüm bir mərhələyə çevrilmişdir.

XX əsrin 90-cı illərinin əvvəlində - Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyət daşıyan mürəkkəb ictimai-siyasi proseslərin getdiyi bir vaxtda Heydər Əliyevin Naxçıvanda fəaliyyət göstərməsi Azərbaycanı bir dövlət kimi məhv etmək istəyən daxili və xarici düşmənləri təşvişə salmışdı. O dövrkü iqtidar isə Naxçıvanı informasiya blokadasında saxlayır, Heydər Əliyevi ölkədə cərəyan edən siyasi proseslərdən təcrid etməyə çalışırdı. Belə bir vaxtda - 1991-ci il sentyabrın 3-də Naxçıvan əhalisinin təkidi ilə Heydər Əliyev muxtar respublikanın Ali Məclisinə sədr seçildi. Heydər Əliyevin Naxçıvana rəhbərlik etməsi Azərbaycanın bu qədim guşəsini erməni işğalından qorudu. O, erməni qəsbkarları ilə gedən döyüşlərdə ağır itkilər verən Naxçıvana mənəvi dayaq oldu.

1991-ci il dekabrın 16-da isə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Naxçıvan parlamenti 31 dekabrın Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü elan olunması barədə qərar qəbul etdi. Bu mühüm qərarın qəbul olunmasının canlı şahidi kimi deyə bilərəm ki, həmin hadisənin öz tarixçəsi var.

Belə ki, XX əsrin 80-ci illərinin sonunda Naxçıvan Muxtar Respublikası keçmiş İttifaqda real vəziyyəti nəzərə alaraq kifayət qədər cəsarətli və müstəqil qərarlar qəbul etmək iqtidarında olan ərazi vahidi imici qazanmışdı. Həmin dövrdə erməni separatçılarının Dağlıq Qarabağda törətdikləri vəhşiliklər, respublika rəhbərliyinin naşılığı ölkəni böhran həddinə gətirib çıxarmışdı. Hər tərəfdən blokadaya alınmış Naxçıvanda isə böyük gərginlik hiss olunurdu. Muxtar respublikanın sadə əmək adamları, ziyalıları düşdükləri ağır vəziyyəti İranda, Türkiyədə yaşayan soydaşlarımıza çatdırmaq üçün yollar arayırdılar. Lakin o dövrdə Naxçıvanın xarici dövlətlərlə sərhədləri imperiya qoşunları tərəfindən qorunurdu. Tikanlı sərhəd məftillərini aşıb keçmək heç də asan deyildi.

Respublikanın o dövrkü rəhbərliyi Naxçıvana heç bir yardım göstərmir, Moskva isə burada cərəyan edən hadisələrə ciddi yanaşmırdı. Bütün bunlar 1989-cu ilin sonunda Naxçıvanda "Sərhəd hərəkəti"nin yaranmasına gətirib çıxardı. Əhali nəyin bahasına olursa-olsun tikanlı məftilləri söküb sərhədin o biri tayında yaşayan həmvətənləri, qohumları ilə ünsiyyət yaratmaq istəyirdi. Mərkəz isə bu istəyə mane olmaq üçün bütün hərbi və siyasi təsir vasitələrinə əl atdı. Ancaq onlar Naxçıvan əhalisinin iradəsi qarşısında tab gətirə bilmədilər. 1989-cu ilin noyabr-dekabr aylarında Naxçıvanda SSRİ-nin sərhəddi boyunca çəkilən tikanlı çəpər əhalinin mütəşəkkil iştirakı ilə söküldü.

70 il sovet imperiyası adlanan bir məmləkətdə yaşayan əhali ilk dəfə olaraq qonşu dövlətlərdəki soydaşları ilə əlaqə saxlamaq imkanı əldə etdi. Bu hadisə bütün azərbaycanlıların həmrəylik bayramına çevrildi. Muxtar respublikadan başlayıb Azərbaycanın digər sərhəd rayonlarına da keçən bu sərhəd hərəkətinə SSRİ-nin və Azərbaycanın o dövrkü kommunist rəhbərliyi, hərbi dairələr ləkə yaxaraq onu antidemokratik, bir qrup ekstremistin, cinayətkar ünsürün əməli kimi qiymətləndirir, dünya ictimaiyyətinin gözündən salmağa çalışırdılar. Kütləvi informasiya vasitələri sərhədlərin sökülməsini vəhşilik adlandırır, nəyin bahasına olursa-olsun xalqın iradəsini qırmağa cəhd göstərirdi. Ancaq dünya ictimaiyyətinin bu prosesə təbii birləşmə meylli kimi baxması və müdafiə etməsi mürtəce təbliğatın qarşısını qismən aldı.

80-ci illərin sonunda Naxçıvanda baş vermiş bu hadisə dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi ideyasının reallaşması istiqamətində atılan ilk addım oldu. Heydər Əliyevin imzaladığı Dünya azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsi haqqında 23 may 2001-ci il tarixli sərəncamda bu barədə belə deyilir: "Öz doğma yurdunda yaşayan azərbaycanlılar başqa ölkələrdə məskunlaşmış həmvətənləri ilə həmişə maraqlanmış, onlarla əlaqələr yaratmaq arzusu ilə yaşamışlar. Lakin keçmiş sovet dövlətinin qadağaları bu arzunun həyata

keçirilməsinə imkan verməmişdir. Sovet rejiminin zəifləməyə başladığı 80-ci illərin sonlarında Azərbaycan xalqı öz həmvətənləri ilə əlaqələr yaratmaq üçün səylərini artırdı. Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi 16 dekabr 1991-ci il tarixli qərarı ilə həmin səylərin böyük əhəmiyyətini nəzərə alaraq dekabrın 31-ni Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü elan etdi. Sonra bu bayramın bütün ölkədə rəsmi qeyd edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti də qərar qəbul etdi. Beləliklə, 1991-ci ildən etibarən Azərbaycanda hamımız üçün əziz bir bayram olan 31 dekabr - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü təntənə ilə qeyd olunur. Bu bayram ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla əlaqələr qurmaq, onlar arasında birlik və həmrəylik yaratmaq işində mühüm rol oynayır".

SSRİ sərhədlərinin Azərbaycana aid hissəsində sökülməsi Moskvanı bərk hiddətləndirmişdi. Belə bir vaxtda Mərkəz Azərbaycan xalqının azadlıq istəyini boğmaq üçün imperiya qoşunlarını Bakıya yeridərək qanlı 20 Yanvar qırğını törətdi.

Bu faciəyə qədər artıq Naxçıvanın Ermənistanla 300 kilometrlik sərhədində ermənilər rus qoşunlarının köməyi ilə muxtar respublikaya hücumla keçmişdilər. Heç kimdən kömək görməyən, blokadaya alınmış Naxçıvanda həmin il yanvarın 19-da xalqın tələbi ilə muxtar respublikanın Ali Sovetinin sessiyası çağırıldı. Sessiyada muxtar respublikanın Sovet İttifaqının tərkibindən çıxması haqqında qərar qəbul olundu. Bu, keçmiş İttifaqda misli görünməmiş bir hadisə idi. Həmin dövrdə Naxçıvanda baş verən hadisələr sonralar Heydər Əliyevin imzaladığı "Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illiyinin keçirilməsi haqqında" fərmanda belə xarakterizə olunub: "XX əsrin 90-cı illərində SSRİ-nin dağılması nəticəsində yaranmış şəraitdən istifadə edən Ermənistan dairələri Azərbaycana, o cümlədən Naxçıvana qarşı öz ərazi iddialarını artıq müharibə yolu ilə gerçəkləşdirmək qərarına gəldilər. Naxçıvan çətin sınaqlar qarşısında qaldı. 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə sovet qoşunlarının Bakıya hücumundan 8 saat əvvəl sovet qoşun birləşmələri və erməni silahlı dəstələri Naxçıvan Muxtar Respublikasına hücum etmiş, qan tökülmüş və erməni quldur dəstələri Naxçıvan Muxtar Respublikasının Kərki kəndini işğal etmişdir.

Məhz belə ağır şəraitdə Naxçıvan əhalisi böyük mərdlik və yenilməzlik nümayiş etdirərək Azərbaycanın bu qədim torpağını ermənilərin işğalı təhlükəsindən xilas etdi və onun muxtariyyət statusunu qoruyub saxladı. Milli istiqlaliyyət uğrunda mübarizə yollarında o zaman Naxçıvanın atdığı cəsarətli addımlar bütün Azərbaycan xalqı tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılanaraq dəstəkləndi və respublikada gedən siyasi proseslərə öz müsbət təsirini göstərdi".

Heydər Əliyevin Naxçıvanda yerləşən sovet ordusunun hissə komandanlıqları və Rusiya dövlətinin rəhbərliyi ilə apardığı gərgin danışıqlar sayəsində 75-ci motoatıcı diviziya və 441-ci sərhəd dəstəsi öz əmlaklarını Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinə təhvil verərək Naxçıvan ərazisini tərk etdi.

Tezliklə Heydər Əliyev blokadada olan Naxçıvanın vəziyyətini yüngülləşdirmək üçün qardaş Türkiyə və İranla əlaqələr yaratdı. 1992-ci il martın 24-də Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə Türkiyə Cümhuriyyəti arasında əməkdaşlıq protokolu, həmin ilin avqustunda isə İran İslam Respublikası ilə müxtəlif sahələrdə əməkdaşlıq haqqında sənəd imzalandı. Naxçıvan aeroportu yenidən quruldu. Culfa və Şahtaxtı - Poldəşt keçid məntəqələri inşa olundu. Muxtar respublika üçün həqiqətən həyati əhəmiyyət kəsb edən, xalq arasında "Ümid körpüsü" adlandırılan Sədərək körpüsü tikildi.

Heydər Əliyevin Naxçıvana rəhbərlik etdiyi dövrdə respublikamızın bu bölgəsi bütün Azərbaycan üçün milli azadlıq və birlik nümunəsi göstərdi. Naxçıvan xaos və təhlükələr, kəskin ictimai narazılıqlar və qarşıdurmalar, dövlət çevrilişləri dövrünü yaşayan ölkəmiz üçün ümid yerinə çevrildi.

Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın təkidi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra ölkədə davamlı sabitlik və iqtisadi tərəqqinin əsası qoyulmaqla yanaşı, milli birliyə nail olundu, azərbaycançılıq anlayışı milli təfəkkür tərzinə çevrildi, Azərbaycan dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində məskunlaşmış soydaşlarımız üçün mənəvi dayaq və güvənc yeri oldu. Məhz buna görə ən yeni tariximizdə dünya azərbaycanlılarının milli həmrəyliyinə nail olunması ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısındakı əvəzsiz xidmətlərindən biridir.

Heç də təsadüfi deyil ki, azərbaycanlıların həmrəyliyinin həm ölkəmiz, həm də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımız üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini düzgün dəyərləndirən Heydər Əliyev xaricdəki azərbaycanlıların birliyi və təşkilatlanması məsələlərini daim diqqət mərkəzində saxlayırdı.

2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda keçirilən Dünya azərbaycanlılarının I qurultayı milli həmrəyliyimizin əzəmətli nümayişi oldu. Ümummilli liderin təşəbbüsü ilə keçirilmiş bu qurultay dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birliyin, həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmalarının, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi üçün şərait yaratdı.

I qurultaydan sonra diaspor təşkilatlarının fəaliyyətində canlanma yarandı, soydaşlarımızın birləşdiyi cəmiyyətlər dünyanın hər yerində daha fəal fəaliyyət göstərməyə başladılar. Diaspor hərəkəti sahəsində dövlət siyasətini daha səmərəli həyata keçirmək məqsədilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət

Komitəsi (indiki Diasporla iş üzrə Dövlət Komitəsi) yaradıldı. Milli Məclis isə "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" qanun qəbul etdi. Dövlət komitəsinin yaradılması və qanunun qəbulu dünya azərbaycanlılarının milli birliyi və təşkilatlanması prosesini daha da sürətləndirdi, soydaşlarımızın tarixi Vətənlə əlaqələrinin genişləndirilməsini təmin etdi, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasına stimül verdi.

Ulu öndərin milli birlik və azərbaycançılıq ideyaları bu gün ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Dövlətimizin başçısı dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə verdiyi töhfələrlə, ölkə hüdudlarından kənarında yaşayan soydaşlarımızda milli ruhun yüksəldilməsinə çalışmaq, bu sahədə məqsədyönlü fəaliyyətin ideoloji-siyasi konturlarını müəyyənləşdirməklə bütün dünya azərbaycanlılarının dərin rəğbətini qazanmışdır.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycan diasporunun fəaliyyətini keyfiyyətə yeni, daha yüksək səviyyəyə qaldırmaq üçün yeni-yeni addımlar atır. Bu məqsədlə dövlət başçısı 2006-cı il fevralın 8-də Bakı şəhərində Dünya azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsi haqqında sərəncam imzaladı. Həmin il martın 16-da ölkə Prezidentinin iştirakı ilə Heydər Əliyev sarayında Dünya azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsi diaspor quruculuğu sahəsinə xüsusi diqqətin bariz nümunəsi oldu. Qurultayda Azərbaycan diasporunun hazırkı vəziyyəti müzakirə edildi, bu sahədə çalışan təşkilatların fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi işinin təkmilləşdirilməsi, ölkə həqiqətlərinin, xalqımıza qarşı törədilmiş terror və soyqırım aktlarının dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasının daha müasir metodlarının hazırlanması, digər xalqların diaspor təşkilatları ilə əlaqələrin gücləndirilməsi məsələləri önə çəkildi.

Bu tədbir diaspor quruculuğu işinə və milli həmrəyliyimizin möhkəmlənməsinə yeni təkan verməklə ötən illərin əlamətdar hadisələrindən biri kimi yadda qaldı.

Dünya azərbaycanlılarının 2011-ci il iyunun 4-də Bakıda keçirilmiş III qurultayı isə ölkədə uğurla həyata keçirilən diaspor quruculuğu siyasətinin ardıcıl və sistemli xarakter daşdığını, yeni dünya nizamının geosiyasi reallıqlarına cavab verdiyini nümayiş etdirdi. Ümumilikdə dünyanın 42 ölkəsindən 579 nümayəndənin, o cümlədən 30 ölkədən 211 nəfər qonağın iştirak etdiyi ali tədbir azərbaycanlıların vahid və monolit qüvvə kimi təşkilatlanması prosesinin ölkənin xarici siyasətində prioritet istiqamətlərdən birinə çevrildiyini göstərdi.

Qurultaydakı nitqində Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev diaspor təşkilatları üçün əsas hədəfləri göstərərək demişdir: "Birinci qurultaydan keçən dövrdə, yəni 10 il ərzində böyük işlər görüldü, təşkilatların sayı artıb. Beş il əvvəl 336 diaspor təşkilatımız var idisə, hazırda onların sayı 416-ya çatıb. Bu, çox vacibdir. Ancaq eyni zamanda, kəmiyyət bu məsələ ilə əlaqədar bəlkə də həlledici rol oynamır. Mən çox şadam ki, diaspor təşkilatlarımız keyfiyyət baxımından da güclənir, onların fəaliyyəti daha da məqsədyönlüdür, daha da təsirlidir. Müxtəlif ölkələrdə bizim diaspor təşkilatları tərəfindən keçirilmiş aksiyalar onu göstərir ki, istənilən yerdə təşkilatlarımız öz fikrini, öz etirazını, yaxud da ki, öz dəstəyini göstərə bilərlər".

Dünya azərbaycanlılarının III qurultayı göstərdi ki, Azərbaycanın inamla irəliləyərək iqtisadi artım tempinə görə dünyanın lider dövlətinə çevrilməsi, Cənubi Qafqazda əsas söz və nüfuz sahibi kimi çıxış etməsi dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş həmvətənlərimizi daha da ruhlandırdı, onların müstəqil dövlətin xoşbəxt sabahına inamını artırdı.

Bu siyasətin məqsədyönlü davamı kimi ölkə rəhbərinin təşəbbüsü ilə Azərbaycan və türk diasporları rəhbərlərinin I Bakı forumu, Türk dövlət və cəmiyyətlərinin XI dostluq, qardaşlıq və əməkdaşlıq qurultayı keçirildi. Həmin tədbirlərdə ümumi mənafeələr naminə birgə fəaliyyətin əsas istiqamətləri barədə geniş fikir mübadiləsi aparıldı.

Milli birlik və azərbaycançılıq ideyalarını layiqincə davam etdirən Prezident İlham Əliyevin hər il Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü ərəfəsində soydaşlarımıza ünvanladığı təbriklər ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi ideyalarına əsaslanan milli həmrəylik siyasətinin dövlət səviyyəsində də çox böyük uğurla həyata keçirildiyini nümayiş etdirir.

Qədirbilən xalqımız ulu öndərin adı ilə bağlı olan Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü öz mədəniyyətinə, ənənəsinə, tarixi köklərinə xas olan ən xoş amal və duyğularla qeyd edir. Bu bayram ildən-ilə daha geniş vüsət taparaq ürəklərdə vətən eşqi, milli və mənəvi birlik, həmrəylik hisləri bəsləyən hər bir soydaşımız tərəfindən güclü dəstək alır.

Eldar İBRAHİMOV,
Azərbaycan Respublikası
Milli Məclisinin Aqrar siyasət
komitəsinin sədri

Azərbaycançılıq və Qərb demokratik ideya cərəyanları: liberalizm ideologiyası

Azərbaycançılıq ideyası yalnız milli ideya deyil, həm də milli və ümumbəşəri dəyərlərə üstünlük ideyadır. Bu mənada, azərbaycançılıqda ümumbəşəri ideyalara liberalizm, neoliberalizm, konservatizm, neokonservatizmə sosial demokratiya da təsir etmişdir.

Latınca "liberalis" sözündən olub hərfi mənası "azad", "azad seçki hüququ olan" liberalizm XVII-XVIII əsrlərdə Qərbdə meydana gəlmişdir. İngilis tədqiqatçısı Devid Bouz özünün "Liberallıq: tarix, prinsiplər və siyasət" əsərində göstərir ki, ictimai həyatın bütün sahələrində - iqtisadi, siyasi və mənəvi sferalara aid olan "liberallaşdırma" termini cəmiyyətdə yenilikçilik, sağlamlaşdırma və dinamizm simvoluna çevrilmişdir. Dar mənada bu termin ictimai həyat sahələrinin inkişafına maneçilik törədən meyillərin və hər cür məhdudiyyətin aradan qaldırılması mənasında işlənir. Geniş mənada isə liberalizm parlamentli quruluş tərəfdarlarını, habelə, vətəndaş azadlıqları və azad sahibkarlıq tərəfdarlarını öz ətrafında birləş-dirən ictimai-siyasi cərəyan kimi başa düşülür.

Liberalizm şəxsiyyətin və cəmiyyətin azadlığının təmin olunmasına, həmçinin, insan ruhunun kilsə və ənənələr tərəfindən qoyulmuş buxovlardan azad olmasına yönəlmiş islahatlardır. Liberalizm ideya-siyasi cərəyanı və hərəkatı XVII və XVIII əsrlərdə meydana gəlmiş və XIX əsrdə özünün çiçəklənmə mərhələsinə yüksəlmişdir. Liberalizm siyasətdə mühafizəkarlığa, fəlsəfə və dində ortodoksluğa (fundamentalizmə) qarşı yönəlmişdir.

XVII-XVIII əsrlərdə liberalizm əmək və istehsal azadlığı, hamının qanun qarşısında bərabərliyi xalqın idarəetmə iştirakı uğrunda mübarizə aparır; sırf demokratik təlim yeni dövrdə liberalizm kapitalist istehsal inkişafını, insanların bərabərlik və azadlıqlarını bəyan edərək, bütün sahələrdə yeniləşmə uğrunda kütləvi hərəkata çevrildi. Tədqiqatçının fikrincə, XVII əsr liberalların yalnız vətəndaşların ümumi razılığı ilə fəaliyyət göstərməli olan dövlət haqqında və hakimiyyətin insan həyatına müdaxiləsini məhdudlaşdırmaq barədəki ideyaları müxtəlif sənədlərdə - parlament aktlarında, üsyana qalxmış demokratların çağırışlarında hərtərəfli əksini tapmışdır. Yüz il sonra bu ideyalar liberalizmin məfkurəsini əvvəlcə Avropaya, sonralar isə bütün dünyaya yaymış, Amerika və Fransa inqilablarına ruh və təkan vermişdir. İngiltərə inqilabı (1640) zamanı Levellerlər tarixdə birinci olaraq insan hüquqlarını dövlətin müdaxiləsindən qorumalı olan yazılı konstitusiyanın qəbul olunmasını tələb edirdilər; bu, bizim insan hüquqları haqqındakı bugünkü təsəvvürümüzdə uyğun şəkildə, yəni bu hüquqların toxunulmaz və ayrılmaz olması uğrunda mübarizə aparan ilk kütləvi hərəkat idi. Levellerlər həm mütləqiyyətlə, həm də levellerlərin təbliğ etdikləri azadlıq və seçki hüquqlarının anarxiyaya gətirib çıxaracağından ehtiyatlanan parlamentin mühafizəkar üzvləri ilə mübarizə aparmalı oldular. Levellerlər şəxsi və siyasi hüquqlar, qanun qarşısında bərabərlik, öz ölkəsini parlamentdəki nümayəndələri vasitəsilə idarə etmək hüququ; söz və din azadlığı; əmək və ticarət azadlığı, inhisarların ləğvi; İngiltərənin bütün azad doğulmuş kişilərinin seçki hüquq və müstəbid hökumətinə qarşı üsyan etmək hüququ uğrunda mübarizə aparırdılar. Levellerlərin "Xalq sazişi" müddəalarındakı ideyalar ABŞ-ın İstiqlaliyyət Bəyannaməsi və Konstitusiyasında öz əksini tapmış oldu.

Bu gün liberal demokratiyasının atası C. Lokk hesab edilir. Lokk ictimai müqavilə nəzəriyyəsinin başqa bir istiqamətini yaratmışdır. O, bu nəzəriyyədən cəmiyyət tərəfindən mütləqiyyətin məhdudlaşdırılmasını əsaslandırmaq üçün istifadə edib, liberal demokratiya və konstitusiyachılığın ilkin nəzəri şərtlərin yaradıb.

Bəşəriyyətin tərəqqisi prosesində liberal dəyərlər özünəməxsus rol oynamışdır. Liberalizm əsasən ABŞ-da müstəmləkə zülmündən azad olmaq uğrunda gedən burjua hərəkatı (1775- 1783) zamanı bərqərar olmuşdur. 1776-cı ildə qəbul edilmiş "İstiqlaliyyət Bəyannaməsi" adlı sənəddə bütün vətəndaşların azadlıq və bərabərlik hüquqları, yəni liberalizm dünyagörüşünün əsasında duran, sonralar bütün qabaqcıl ölkələrin konstitusiyalarında öz əksini tapmış hüquqlar irəli sürülürdü. İstiqlaliyyət müharibəsi dövründə ABŞ-ın siyasi və hüquqi ideologiyasının ən böyük nümayəndələri Tomas Peyn, Tomas Cefferson və Aleksandr Hamilton olmuşdur. T. Peyn və T. Ceffersonun ideyaları 1776-cı il Bəyannaməsinin əsasını təşkil edir. A. Hamiltonun görüşləri 1787-ci il ABŞ Konstitusiyasına həlledici təsir göstərmişdir.

Azərbaycan tədqiqatçıları Y. Rüstəmov M. Əfəndiyev, D. İsmayılov və H. Hacızadənin əsərlərində Qərb liberalizminin tarixi inkişaf mərhələləri ətraflı tədqiq edilmiş və belə qənaətə gəlinmişdir ki, ABŞ-ın müstəqilliyi Bəyannaməsinin mühüm əhəmiyyəti, həmçinin, bundan ibarətdir ki, o, tarixdə xalq suverenliyi ideyasını dövlət həyatının əsası elan edən ilk sənəddir. Xalqın üsyan etmək hüququ, onun üçün münasib siyasi formanın təşkil edilməsi məhz xalq suverenliyindən irəli gəlir. Buna görə adamları istibdad üsul-idarəsinə tabe etmək məqsədilə dövlət sui-qəsdə və zorakılığa əl atdıqda, onu devirmək nəinki xalqın hüququdur, eləcə də, təbii vəzifəsidir.

Siyasi liberalizm XVIII əsrin sonundakı Böyük Fransa inqilabı zamanı (1789-1794) daha bariz surətdə təzahür etmişdir. Bu zaman mütərəqqi burjua sinfi liberal görüşlərin bütöv sistemə arxalanaraq vaxtı çatmış zəruri dəyişiklikləri bütün xalqla birlikdə həyata keçirdi. Liberalizmin ümumbəşəri və humanist xarakteri də məhz bunda özünü göstərdi. Siyasi hakimiyyət uğrunda hərəkata qoşulan Avropa və amerikan burjuaziyası bu

hərəkatın nəzəri ifadəsini XVIII əsrin maarifçiliyində tapmışdır. Ş. Monteskyenin, F. Volterin, J.J. Russonun və b. fransız maarifçilərinin əsərləri klassik liberalizmin formalaşması üçün mənbə rolunu oynayır.

XIX əsrdə liberal ideyalar dərinləşərək daha geniş yayıldı. Fəlsəfə və din sahəsində liberalizm insan ağılına tam azadlıq verilməsi və bunun üçün vicdan və söz azadlığı uğrunda çıxış edirdi. Dövlət quruluşu sahəsində liberalizm mütləqiyyətə qarşı konstitusiyaya qayda-qanunlarını, mərkəzləşdirməyə qarşı yerli idarəetməni, polis qəyyumluğuna qarşı şəxsiyyətin azadlığını, qadınların hüquq bərabərliyini, silki imtiyazların ləğv edilməsini, xalq nümayəndələrinin məhkəmə işlərində iştirakını, vergilərin bölüşdürülməsini (liberalizmin adi tələblərindən biri birbaşa gəlir vergisi idi) dəstəkləyir.

Azərbaycanda isə liberal ənənələrin, modernizmin yaradıcısı görkəmli filosof, maarifçi və dramaturq Mirzə Fətəli Axundov sayılır. Onun yeniləşmə, insan haqları, qadınların hüquq bərabərliyi, konstitusiyaya islahatları, dini praktikanın islahatı, əlifba islahatı haqqındakı ideyaları bu gün də öz əhəmiyyətini itirməmişdir.

Beləliklə, liberalizm cərəyanı fransız maarifçiləri və filosofları, ingilis filosofları və utopik sosialistlərin yaradıcılığında yer almış "təbii hüquq" nəzəriyyəsinə və dövlətin yaradılması haqqındakı "ictimai müqavilə" təliminə əsaslanır. Bu nəzəriyyəyə və təlimlərdə əsas fikir ondan ibarətdir ki, insanlar dünyaya gələrkən hamısı bərabər təbii hüquqlara malik olurlar. Lakin sonradan cəmiyyətdə istismarın olması üzündən bu hüquqlar pozulur və ədalətsizlik yaranır. "İctimai müqavilə" ilə yaradılan dövlət isə bu ədalətsizliyi aradan qaldırmalı və elə bir cəmiyyət yaradılmalıdır ki, insanların təbii hüquqları qorunsun və təmin edilsin. Məhz "İctimai müqavilə nəzəriyyəsi" və rəşional hüquq prinsipləri cəmiyyətdə fərdin azadlığının təbii-hüquqi xarakterini müəyyən edən liberal təsəvvürlərin əsasında dururdu. Şəxsiyyətin azadlığını insanların əsas ayrılmaz hüquqları ilə bağlayan liberalizm bu hüquqların təminatını siyasi azadlıqda, azad rəqabətdə və sərbəst sahibkarlıqda görür. Buradan liberal ideologiyanın əsas kimi qəbul etdiyi müddəalar - vətəndaşların hüquq bərabərliyi, siyasi, iqtisadi və s. təsisatların bərabər imkanları və hüquq bərabərliyi, dini dözümsüzlük və vicdan azadlığı, konstitusionalizm prinsipi və s. irəli gəlir. Liberalizm ideologiyasında önəmli yerlərdən birini də liberal dəyərlərə üstünlük vermək, şəxsiyyətin həyat və fəaliyyətinə dövlətin mümkün qədər az və mülayim müdaxiləsi, demokratiya, azadlıq və məsuliyyətin optimal nisbəti tutur.

Bu gün liberalizm bir-birinin ardınca qələbələr əldə edir. Lakin XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində sosializm və kommünizm idealları liberalizmin nüfuzuna ciddi zərbə vurmuşdu. Bütün bu uğursuzluqlara baxmayaraq, liberalizm nəinki yaşadı, habelə, öz təsirini genişləndirə bildi. "Azadlıq haqqında. Dünya liberal fikrinin antologiyası (XX əsrin I yarısı)" adlı kitabda liberalizm nəzəriyyəsinin yeniləşməsi, müasir dövrün tələblərinə cavab verməsi, sosializm və kommünizm təhlükəsinə qarşı mübarizəsi tarixi və s. öz əksini tapmışdır. Antologiyada Emil Faqenin "Liberalizm" (1902), Leonard Qobxausun "Liberalizm" (1911), Qvido de Ruceronun "Avropa liberalizminin tarixi" (1927), C.M.Keynsin, B.Kroçenin, D.Dyuinin və F.Hayekin əsərləri şəərəfli yer tutur. Fransız tədqiqatçısı E. Faqe adı çəkilən əsərində bildirir ki, insan "anadan qul doğulur" və sonra öz təbii hüquqları uğrunda mübarizəyə atılır. İngilis tədqiqatçısı L. Qobxaus liberalizm ideyalarına və bu cərəyanın tarixinə diqqət ayırdıqdan sonra onun mahiyyətinin ətraflı izahını verir. Antologiyada liberal nəzəriyyəyə dair ən dəyərləli əsərlərdən biri isə Q. Ruceronun kitabıdır.

Son illər Azərbaycan alimlərinə Məcid Əfəndiyevin "Siyasi və hüquqi təlimlər tarixi", Yusif Rüstəmovun "Fəlsəfənin əsasları", Hikmət Hacızadənin tərtib etdiyi "Demokratiya: gediləsi uzun bir yol. Demokratiya və antidemokratiya antologiyası", A. Rzayevin "Azərbaycanda siyasi və hüquqi təlimlər tarixi", Dilarə Müslümzadənin "Vətəndaş cəmiyyəti nəzəriyyəsi: etik təlimlər tarixindən", D. İsmayılovun "Azərbaycanda ideologiyalar: konservatizm, sosial-demokratiya, liberalizm". Liberalizmin görkəmli nümayəndələrinin də fəlsəfi və siyasi görüşləri, bu ideologiyanın müasir şərhləri öz əksini tapmışdır.

"Amerikan ensiklopediyası"nda (1976) göstərilir ki, "Liberalizm müasir dünyanın ən önəmli siyasi doktrinasıdır. Demokratiya və millətçilik hər ikisi liberal düşüncənin məhsuludur. Sosializm və kommünizm, geniş mənada, liberalizmə qarşı olsa da, liberal düşüncələrdən yaranmış doktrinalardır. XIX əsr liberal millətçilik dövrüdür. Lakin millətçilik XX əsrdə liberal xətdən uzaqlaşaraq, faşizmi doğurmuşdur. Liberalizm tarixində despotizmə qarşı öz həyatlarını fəda etmiş insanların əfsanəvi mübarizəsi əsas yer tutur. Avropa tarixində liberalizm qaranlıq dünyaya qarşı modern dövrün "mübarizə"ni əks etdirir".

Liberalizm üzrə tanınmış Türkiyə tədqiqatçısı K. Berzeg göstərir ki, liberalizm nəzəri təməlləri, iqtisadi və siyasi dəyərləri özündə əks etdirən bir ideologiyadır. Qərbdəki demokratik inkişaf liberal ideologiyanın nəticəsidir. Liberalizm fərdiyyətçi və azadlıqsevərdir, insanın maddi və mənəvi inkişafına çalışan bir sistemdir. Eyni zamanda, plüralizmin olmadığı yerdə liberalizm yoxdur.

Liberalizmə fəlsəfi-ideoloji və siyasi aspektlərdən baxmaq lazımdır: tarixi fəlsəfi təlim kimi, ideologiya kimi, yəni sosial qüvvələri silahlandırmaq üçün əsaslandırılmış proqram kimi, habelə, liberal partiyaları və qrupları özündə birləşdirən kütləvi təşkilati hərəkat kimi Rusiya tədqiqatçısı A.İ.Meduşevski "Yeni və ən yeni dövrdə demokratiya və piratçılıq" əsərində göstərir ki, əgər klassik liberalizmin tarixinə dair əsərlərin məzmununu ümumiləşdirsək, belə nəticəyə gəlmək olar ki, liberalizm bütöv sosial hərəkat kimi çıxış edir və aşağıdakı xarakterik üstünlükləri vardır: iqtisadiyyatda - sənaye kapitalizmi və iqtisadi azadlıq; sosial münasibətlərdə - orta sinfin maraqlarının üstün tutulması; siyasətdə - parlamentli demokratiya; əxlaq sahəsində -

fərdiyyətçilik; milli məsələdə - millətçilik (milli dövlətçiliyin prioritet tutulması mənasında). “Məhz bu baxımdan liberalizmin tərifi nəzəri-lügət cəhətdən deyil, hər şeydən əvvəl, tarixi aspektdən verilir. Çünki söhbət erkən burjuva inqilabları dövründən başlayaraq müasir dövrdə davam edən spesifik tarixi hərəkətdən gedir. Bu mənada, müasir liberalizm sosial maneələri vasitəsilə ictimai sabitliyin qorunub saxlanmasına, bazar təsərrüfatının dövlət tərəfindən tənzimlənməsinə yönəldilmiş islahatçı ideya-siyasi cərəyan kimi səciyyələnir.

Cəmiyyətin idarə edilməsinin liberal üsulu hər bir fərdin siyasi və iqtisadi hüquqlarının tanınması üzərində qurulan sosial münasibətlərin müəyyən prinsiplərinə əsaslanır. Bu hüquqlar aşağıdakılardır: özünə hökumət seçmək və onu dəyişmək; siyasi partiyalara üzv olmaq; öz rəyini, zövq və baxışlarını yazılı və şifahi şəkildə bildirmək hüququ; işlə təmin olunmaq və ondan çıxmaq hüququ; azad ticarət hüququ; azad sahibkarlıqla məşğul olmaq, yəni pul qazanmaq və onu xərcləmək hüququ və s. Lakin bütün bu hüquqlar müəyyən hədd daxilində, qanunların fəaliyyəti ilə məhdudlaşdırılan çərçivə daxilində olmalı, normal sivilizasiyalı insanların təbii tələbatlarının təkmilləşməsi kimi başa düşülməlidir.

Moskvada nəşr olunmuş “İnsan hüquqları” (1999) kitabında göstərilir ki, müasir liberallar azadlığın izahını maarifçilik irsi əsasında verirlər. Əgər antik azadlıq dövlət hakimiyyətində iştirak etmək kimi başa düşülürsə, müasir azadlıq (erkən burjuva) dövlət hakimiyyətindən azad olmaq kimi anlaşılır. Müasir liberalizmin proqram sənədində azadlıq prinsipinə insan və cəmiyyətə baxışların açarı kimi baxılır. Bu sənəddə göstərilir ki, “azadlıq” yalnız milli müstəqillik kimi başa düşülmür, bu söz təkcə azad sahibkarlıq, bərabərlik mənasında başa düşülməməlidir. Azadlıq - insanın fərdi muxtariyyəti, seçmək hüququ deməkdir, daha yaxşı həyat səviyyəsini təmin edən, yetkin, effektiv cəmiyyət üçün inkişaf yolunun seçilməsi deməkdir. Böyük Fransa inqilabının gedişində yaranmış yeni ictimai-siyasi doktrina xalqın geniş təbəqələrinin antifeodal əhval-ruhiyyəsini Azərbaycan tədqiqatçısı D. İsmayılovun liberalizm ideologiyası barədə ümumiləşdirmələri maraqlandırır. Müəllif bununla əlaqədar öz düşüncələrini belə əks etdirir: “Liberal-demokratiya ideyalarının məşhurlaşdırılması və onun Qərbdə dünyasında geniş yayılmasını şərtləndirən hadisələrin saf-çürük edilməsinə ehtiyac olduğunu nəzərə alaraq, həmin fenomenin səbəblərini təhlil edək. Birincisi, Qərbin siyasi partiyalarının əksəriyyəti öz proqramlarına liberal ideologiyada ilk dəfə işlənib hazırlanmış müddəaları daxil edirlər. Bu müddəalar aşağıdakılardır: iqtisadi sahədə bazar münasibətlərinin əsası kimi azad rəqabət, sosial-siyasi sahədə - hüquqi dövlət, özünüidarəetmə, şəxsiyyətin azadlığı, söz, mətbuat azadlığı, siyasi seçki hüququ, azlıqda qalan xalqların dilinə, etiqadına və adət-ənənələrinə hörmət etmək və s.

İkincisi, liberalizmin yaşamaq qabiliyyətinin artması onun iqtisadi siyasətinin dinamikasında əks olunur. Bu, iqtisadi dirçəliş dövründə azad sahibkarlığı yeni keynsçilik ilə əvəz etməyə, böhran dövründə isə monetarizm, “tetçerizm”, “reyqanizm” kimi modernləşdirilmiş formalarda “qarışmamaq” prinsipinə qayıdılmasına imkan verir.

Üçüncüsü, inkişaf etmiş kapitalist ölkələrində (ABŞ, Almaniya, Böyük Britaniya və b.) hakimiyyətə yeni mühafizəkar qüvvələrin gəlməsi klassik liberalizm müddəalarının əksəriyyətinin yeni mühafizəkar ideyalarda öz əksini tapmış şərhilə müşayiət olunur.

Dördüncüsü, zəhmətkeşlərin yeni mühafizəkar metodlara qarşı çıxması realist düşünən hakim dairələrin tez dəyişə bilən ideya-siyasi alternativlərin işlənib hazırlanması zəruriliyini dərk etməsinə gətirib çıxarır. İdeoloqların əksər hissəsi bunun əsasını liberal layihələrdə, müddələrdə görür.

Beşincisi, liberalizmin ideya-nəzəri müddələrinin aktuallaşması onun 70-80-ci illərdəki siyasi böhranı ilə bağlıdır. Məhz bu böhran göstərdi ki, liberallar praktikada öz humanist konsepsiyası və şüarlarını tam həyata keçirə bilmədilər. Bu da həmin ideologiyaya yenidən baxılmasını zəruri etmişdir. Yenidən bərpa edilmiş liberalizm indi ideya cəhətdən özünü sosializmə əks-qüvvə kimi göstərir. Z. Bzejnski 1970-ci ildə Nyu-Yorkda çapdan çıxmış “İki əsr arasında. Texnotron erada amerikalı qaydaları” kitabında göstərir ki, “İki ictimai sistem arasındakı mübarizənin nəticəsi iki əsas dünyagörüşünün - liberalizm və kommunizmin taleyindən çox asılıdır”.

Altıncısı, liberalizm ideyalarının sosial-demokrat ideologiyasına daxil olması, “leyborist liberalizmin”in əmələ gəlməsi tələb edir ki, sosial-demokratlar və liberallar qarşılıqlı əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi zərurətini dərk etsinlər.

Yeddincisi, liberalizmin bir çox müddəaları (dövlət və bazarın sintezi, fərdlərin bazar imkanları, hüquqi dövlət ideyası) artıq sosializm sistemindən qopub-ayrılmış Macarıstan, Polşa, Çexiya, Slovakiya, Bolqarıstan və keçmiş Sovet İttifaqının müstəqillik əldə etmiş respublikalarında, o cümlədən, Azərbaycanda tətbiq edilərək istifadə olunur.

Bəşəriyyətin tərəqqisi və liberal dəyərlər bir-birindən ayrılmazdır. Tarix sübut etmişdir ki, iqtisadi çiçəklənmə, sosial ədalət və şəxsiyyətin azadlığı liberal məzmun aldıqda daha həyati olur. Daxildə sabitliyə nail olmağa cəhd göstərən liberallar xarici siyasətdə liberal-demokratiya dəyərləri üzərində qurulan dünya nizamının yaradılmasına tərəfdar çıxır. Liberalların baxışlarına görə bu cür dünya nizamı sülhə təminat olur. Onların qənaətinə, iki liberal cəmiyyət bir-birilə heç vaxt vuruşmaq məqsədini güdmür.

Liberalların fikrincə, müasir şəraitdə başqa ölkələrdə (o cümlədən, totalitar diktatdan azad olmuş) demokratiyanın yaranması daha çox dərəcədə demokratik idarəetmə formalarının qarşılıqlı təsiri yolu ilə həyata keçirilməlidir. Bu mənada, bir ölkədəki demokratiyanın başqa ölkəyə “diffuziya” etməsi şəraitin “diffuziya” etməsinə çevrilir. Bu isə suverenlik, insan hüquqlarının qorunması, plüralizm, cəmiyyətin bütün üzvlərinin

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin
PREZİDENT KİTABXANASI

mənafealarının harmoniyası, hökumət seçkilərinin dövriliyi, müstəmləkə sisteminin dağılmasının müdafiə edilməsi, tərksilah və b. kimi hüquqi normalar və siyasi ideyalara uyğun demokratikləşmədir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-13, 14 yanvar.-№4, 7.-S.10.

Azərbaycançılıq ideyası bütün dünya azərbaycanlılarını birləşdirən fenomen kimi

Azərbaycanın müstəqilliyinin, dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsinin onun iqtisadiyyatının dirçəldilməsilə yanaşı, milli-mənəvi dəyərlərinin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsindən də asılı olduğunu qeyd edirlər. Azərbaycan xalqının tarixən yaranmış milli-mənəvi dəyərləri və ümumbəşəri ideyalar əsasında formalaşan azərbaycançılıq ideyasının aşağıdakı əlamətləri özündə birləşdirdiyi göstərilir:

Vətəni sevmək, doğma torpağa, doğma yurda bağlılığını əməli işlə, əməli keyfiyyətlə nümayiş etdirmək;

Azərbaycan xalqına məxsus mənəvi, əxlaqi, etik keyfiyyətlərə riayət etmək və onları inkişaf etdirmək;

Azərbaycan mədəniyyətinə hörmət və ehtiramla yanaşmaq, onun milli keyfiyyətlərini qorumaqla bəşər mədəniyyətinin ən yaxşı ənənələri ilə inteqrasiyasına nail olmaq;

Ana dilinə hörmət və ehtiramla yanaşmaqla müvafiq qaydalar əsasında tətbiq olunmuş normalar üzrə onun işlədilməsinə riayət etmək;

Milli birlik və mütəşəkkillik ənənələrini qoruyub saxlamaq. İnsanlar arasında səmimi, humanist prinsiplərin bərqərar olunmasının əməli fəaliyyətlə həyata keçirilməsinə nail olmaq;

Hüquqi dövlətdə demokratik prinsiplərin həyata keçirilməsi işinə yardım etmək;

Müstəqil dövlətçiliyimizdə yaranmış ənənələrin qorunub saxlanmasına, davam və inkişaf etdirilməsinə nail olmaq;

Azərbaycan xalqına məxsus milli-mənəvi keyfiyyətlərin ümumbəşəri ideyalarla inteqrasiyasına nail olmaq;

Dünyanın qabaqcıl ölkələrinin ən yaxşı ənənələrini ölkəmizin sosial, mədəni və iqtisadi həyatına tətbiq etmək;

Müstəqil dövlətçiliyimizin zəminində qazanılmış nailiyyətlərin qorunmasında, saxlanılmasında, davam və inkişaf etdirilməsində varislik prinsiplərinə riayət etmək;

M.Yusifov müstəqil dövlətçilik mərhələsində azərbaycançılığın atributları arasında milli-mənəvi dəyərləri də göstərir: 1. Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzləri. 2. Ana dili. 3. Milli-mənəvi keyfiyyətlər. 4. Milli-mənəvi keyfiyyətlərlə ümumbəşəri dəyərlərin inteqrasiyası. 5. Vətənin ərazi bütövlüyünün tanınması;

M.Yusifov azərbaycançılıq və milli-mənəvi dəyərlərin qarşılıqlı əlaqəsində əsas əlamətlər kimi milli-mənəvi dəyərlər sistemində vətənpərvərlik ənənələrini, vətənpərvərlik tərbiyəsini, mənəvi-əxlaqi, etik keyfiyyətləri, milli və ümumbəşəri dəyərlərin vəhdətini, ana dilinə hörmət, milli birlik ideyasını, demokratik dəyərləri, dövlətçilik ənənələrini, dövlətçilik hissini, dünya ənənələri və milli ənənələrin birliyini və s. daxil edir.

S.Xəlilov milli-mənəvi dəyərlər sistemini daha geniş mənada anlayaraq, onun məzmununa milli özünüdərk, milli mentaliteti, milli şüuru, ədəbi-bədii, milli-fəlsəfi fikri, milli ruhu, vətəndaşlıq tərbiyəsini, milli dövlətçilik hissini, dili, dini daxil edir. Bir-birilə bağlı olan bu amillərin qarşılıqlı əlaqəsi haqqında müəllif yazır: “Milli-mənəvi dəyərlərin, əxlaqın, adət-ənənələrin yeni nəsələ çatdırılması, davam etdirilməsi üçün mədəni abidələrin, bədii ədəbiyyatın, milli fəlsəfi fikrin rolu böyükdür. Lakin milli ruhu qorumaq, inkişaf etdirmək və yeni nəsillərə çatdırmaq üçün ən yaxşı mühit milli dövlətçilik şəraitində yaranır. Milli dövlət ancaq ərazinin maddi sərvətlərinin deyil, həm də xalqın milli-mənəvi dəyərlərinin qorunmasına xidmət edir. Və bu zaman milli ruh həyat tərzinə çevrilir. Dövlətçilik ideologiyası, milli ideologiya da eyni bir təməl üzərində, milli-fəlsəfi fikir zəminində formalaşır”.

Qloballaşma ayrı-ayrı mədəniyyətləri və milli ənənələri, ideyaları, milli-mənəvi dəyərləri ümumdünya sistemi daxilinə qatararaq sivilizasiyaların dialoqu üçün də şərait yaradır. Belə dialoq zamanı qarşılıqlı anlaşma və ümumbəşəri əsaslar axtarışı konsensus, ayrı-ayrı mədəniyyətlərlə, ənənələrlə və dəyərlər sistemi ilə rastlaşarkən onları inkar etmədən öz ənənələri və mədəniyyətinə, sadıq qalaraq başqa dəyərlərə hörmət etmək və anlaşmaq bacarığı tələb olunur.

Azərbaycanda milli ideologiyanın, azərbaycançılığın, onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan milli-mənəvi dəyərlərinin qorunub saxlanması, mənimsənilməsi və inkişaf etdirilməsinə Heydər Əliyevin əvəzsiz rolu olmuşdur. O, dağıdıcılıq mövqeyindən çıxış etmədi, dəyərlərin varisliyi prinsipinə üstünlük verdi. Heydər Əliyev nəinki milli köklərə və ənənələrə qayıtmağa üstünlük verdi, eyni zamanda, bunu tarixi kəsilməzliyə əməl etməklə, hətta sosializmdən qalan dəyərlərə də qayğı və diqqətlə yanaşmaqla həyata keçirdi. J.Jores keçmişdən külü deyil, odu götürdü. O, bütün sahələrdə ümumbəşəri və milli dəyərlərin vəhdətini əsas hesab edirdi.

Heydər Əliyev milli ideologiyanın komponentlərindən biri kimi dəyərləndirdiyi milli-mənəvi dəyərlərin üç tərkib hissəyə malik olduğunu göstərirdi: dil, din, adət-ənənə və bunların şüur müstəvisində proyeksiyası olan milli mentalitet.

Heydər Əliyev mənəvi tərbiyədə, yüksək mənəviyyat tərbiyəsində ümumbəşəri dəyərlərlə yanaşı, Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinin mənimsənilməsinə birinci dərəcəli yer verirdi. “Gənclərimiz milli ruhda tərbiyə olunmalı, bizim milli-mənəvi dəyərlərimizin əsasında tərbiyələnməlidir. Gənclərimiz bizim tariximizi yaxşı bilməlidir, keçmişimizi yaxşı bilməlidir, dilimizi yaxşı bilməlidir, milli dəyərlərimizi yaxşı bilməlidir. Milli dəyərlərimizi, milli ənənələrimizi yaxşı bilməyən, tariximizi yaxşı bilməyən gənc vətənpərvər ola bilməz. Hər bir gənc vətənpərvər olmalıdır. Vətənpərvərlik böyük bir məfhumdur. Vətənə sadıq olmaq, vətəni sevmək torpağa bağlı olmaq: budur vətənpərvərlik”. Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlər və vətənpərvərlik hissənin qarşılıqlı əlaqəsinə böyük əhəmiyyət verirdi.

Heydər Əliyev bütün dünya azərbaycanlılarını birləşdirən əsas amilin azərbaycançılıqla vəhdətdə olan milli-mənəvi dəyərlər olduğunu dönə-dönə qeyd edirdi: “Bizim hamımızı, azərbaycanlıları birləşdirən milli mənsubiyyətimizdir, tarixi köklərimizdir, milli-mənəvi dəyərlərimizdir, milli mədəniyyətimizdir, xalqımıza mənsub olan adət-ənənələrdir. Bizim hamımızı birləşdirən məhz bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır”.

Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərin tərkibinə dili, milli adət-ənənələri, milli bayramları daxil etməklə, azərbaycançılığı yüksəkliyə qaldırmaq, milli-mənəvi dəyərləri daim yaşatmaq istəyirdi.

H.Əliyev qloballaşma şəraitində milli-mənəvi dəyərlərin, milliliyin, milli özünəməxsusluğun qorunub saxlanmasına xüsusi əhəmiyyət verirdi. Heydər Əliyev qloballaşmanın, ümumbəşəri dəyərlərin ön plana çəkilməsinə, milli-mənəvi dəyərlərin isə arxa plana keçirilməsinə qarşı çıxaraq milliliklə ümumbəşəriyyətin vəhdəti ideyasını irəli sürür, göstərirdi ki, biz başqalarından öyrəndiyimiz kimi, başqaları da bizdən öyrənməlidir. Hansı millətdə hansı milli-mənəvi keyfiyyət üstündürsə, onun bütün bəşəriyyət tərəfindən qəbul olunması ideal qloballaşma modelinə daha çox uyğun olmalıdır. Heydər Əliyev qloballaşmanın xalqların milli fərqliliklərini qəbul etməsini və müsbət nəticələr verməsini istəyirdi: “Qarşılıqlı etimad və ümumbəşəri dəyərlərə sədaqətlə yanaşı, milli fərqlərin də qəbul olunması bu prosesin müəyyənedici istiqamətləri olmalıdır.

Azərbaycan qloballaşmanın müsbət mənada inkişafına öz töhfəsini verir. Mənim ölkəm... Şərqlə Qərblə arasında zəngin tarixi-keçmişdən başlanan və gələcəyə istiqamətlənən körpü rolunu həyata keçirir”.

Beləliklə, milli-mənəvi dəyərlər azərbaycançılığın ayrılmaz tərkib hissəsi olub xalqımızın əsrlər boyu yaratdığı dili, dini, adət-ənənələri, yüksək mənəviyyatı, mərdliyi, əzmkarlığı, sözbütövlüyü, vətənpərvərliyi, qonaqpərvərliyi, səxavətliliyi, həyə və isməti, hörmət və ehtiramı, xalqın milli psixologiyasını, milli xarakteri və milli-mədəni dəyərlərini özündə cəmləşdirmişdir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-17 yanvar.-№8.-S.14.

Azərbaycançılıq milli ideyası dövlətçilik ideologiyası kimi

Buradan görünür ki, 1993-1995-ci ildən sonra Ulu Öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsilə milli ideologiya - azərbaycançılıq və dövlətçilik ideologiyası bərqərar olmuş və indi o, Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilməkdədir. Ulu Öndər Heydər Əliyev Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayındakı nitqində azərbaycançılıq ideologiyasının dövlətçilik konsepsiyası və milli-mənəvi dəyərlərlə vəhdətdə olduğunu göstərdi. Bütün dünya azərbaycanlılarını birləşdirən əsas amillərin milli mənsubiyyətimiz, tarixi köklərimiz, milli-mənəvi dəyərlərimiz və milli mədəniyyətimizdən ibarət olduğunu nəzərə çatdıran Heydər Əliyev inamla bunları bildirdi: “Bizim hamımızı birləşdirən məhz bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldən edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq - öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir”.

Ulu Öndər Heydər Əliyev milli ideologiyanın milli dövlətçilik və milli-mənəvi dəyərlər kimi iki başlıca komponentdən ibarət olduğunu diqqətə çatdırmışdır. Heydər Əliyevin üzərinə bir tərəfdən milli ideologiyanın məhz ümumbəşəri dəyərlər sistemi zəminində formalaşdırılması, digər tərəfdən də, dövlət və hüquq quruculuğu prosesində xarici təsirlərin milli ideologiya süzgəcindən keçirilməsi kimi ağır bir vəzifə düşürdü. Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən milli ideologiyamızın mükəmməl konsepsiyası işlənib hazırlandı.

Belə bir konsepsiya Heydər Əliyev tərəfindən Azərbaycan müstəqillik əldə etdiyi gündən hazırlaşır və getdikcə təkmilləşdirilir. Bu ideologiyanın ilk müddəaları və əsas istiqamətləri Yeni Azərbaycan Partiyasının Nizamnaməsində ifadə olunmuşdur. Heydər Əliyev özü YAP-ın yaradılmasının 6-cı ildönümü münasibəti ilə təntənəli yığıncaqda belə demişdir: “Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi ideologiyası... Yeni Azərbaycan Partiyasının məramnaməsində öz əksini tapıbdir. Bizim həm xarici siyasətdə, həm daxili siyasətdə, həm ictimai-siyasi sahədə, həm sosial-iqtisadi sahədə gördüyümüz işlər həmin milli ideologiyanın üzərində qurulur.

Bu milli ideologiya nədən ibarətdir?

Birincisi dövlətçilik. Dövlətçilik bu gün və gələcəkdə bizim hər bir vətəndaşımızın, cəmiyyətin, dövlətin əsas vəzifəsidir. Dövlətçilik Azərbaycanın müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaqdır. Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirməkdir. Dövlətçilik hər bir vətəndaşın qəlbində olmalıdır. Ona görə, hər bir vətəndaş vətənpərvərlik hissləri ilə yaşamalır və bizim partiyamız, bütün dövlət orqanları, bütün təbliğatımız Azərbaycanda dövlətçiliyi inkişaf etdirmək üçün hər bir vətəndaşda milli vətənpərvərlik hisslərini yaratmalıdır. Milli vətənpərvərlik hissləri hər bir vətəndaşda o qədər güclü olmalıdır ki, hər bir vətəndaş milli mənafeyi öz şəxsi yaşayışından, öz şəxsi həyatından - hər şeydən üstün tutsun”.

Elə həmin çıxışda Dahi Öndər Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərimizi milli ideologiyamızın ikinci əsas komponenti kimi təqdim etmişdir. Beləliklə, Heydər Əliyevə görə, milli ideologiyanın əsas komponentləri, bir tərəfdən milli dövlətçilik, digər tərəfdən milli-mənəvi dəyərlərdir.

Dövlətçilik ideologiyası insanların bir vətəndaş kimi formalaşdırılmasını, vətənə sevgi hissini, dövlət mənafeyini üstün tutmaq, şəxsi mənafeyi dövlət mənafeyi prizmasından keçirmək vəzifələrini əhatə edir. Heydər Əliyevə görə, dövlətçilik ənənələri dövlətçilik ideologiyası, dövlətçilik psixologiyası və dövlətçilik praktikasının vəhdətində yaranır.

Dövlətçilik ideologiyası hüquqi və siyasi şüurun yüksəldilməsini, insanın şəxsi həyatının, şəxsi maraqlarının cəmiyyətdə gedən proseslərlə əlaqələndirilməsini, dövlət idarəçiliyində hər bir şəxsin bilavasitə və ya bilvasitə iştirakının təmin olunmasını nəzərdə tutur.

Dövlətçilik ideologiyası, habelə, iqtisadi tərəkürün və iqtisadi mədəniyyətin inkişaf etdirilməsini, dövlət tərəfindən qanunvericilik aktları ilə aparılan iqtisadi islahat proseslərinin məqsədyönlü surətdə insanların şəxsi mənafeyi, rifahı və həyat tərzini əlaqələndirilməsini, uyğunlaşdırılmasını əhatə edir.

Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərimizin öyrənilməsini, qorunub saxlanmasını və inkişaf etdirilməsini əsas vəzifələrdən biri kimi irəli sürür. Bunlarsız millət yoxdur. Bunları qoruyub saxlamış xalq isə həmişə müstəqillik yolu ilə getmək, müstəqilliyini qorumaq əzmindədir. Çünki milli dövlətçilik və milli-mənəvi dəyərlər arasında sıx bir daxili əlaqə vardır. Milli müəyyənliyi olmayan və özünü bir millət kimi dərk etməyən xalqın milli dövlətə də ehtiyacı ola bilməz. Belə ki, milli dövlət, bir tərəfdən ərazinin və iqtisadi sərvətlərin qorunmasına xidmət edirsə, digər tərəfdən və daha çox dərəcədə milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və nisbi müstəqil inkişafının təmin olunması məqsədi daşıyır.

Milli dövlət ideologiyası olan azərbaycançılığın gücü ondadır ki, o, xalqın milli-mədəni kimliyini həm müdafiə etməyi və həm də qoruyub saxlamağı bacaran dövlətlə insanların fərdi sosial-mədəni meyillərini üzvi şəkildə birləşdirməyə qadirdir... Bu ideologiya Azərbaycanda vahid birlik, vahid sosisium formalaşdırır.

“Azərbaycançılıq” ideyasının dərk olunması əsasında Azərbaycan xalqının tarixi, mənəvi-əxlaqi, mədəni ənənələri zəminində birlik ideyası durur.

Neokonservatizmin milli forması kimi azərbaycançılıq milli ideologiyanın əsasıdır və Azərbaycan dövlətinin bütün tarixi boyu da əsası olaraq qalacaqdır. Müasir qloballaşma şəraitində milli-mənəvi dəyərlərimizi gözləyən təhlükədən ancaq milli ideologiyanın köməyi ilə xilas olmaq mümkündür. Çünki milli ideologiyanın formalaşdığı milli özünüqoruma şüuru milli dəyərlərimizi hər cür təhlükədən qoruya bilər.

Bir sözlə, ictimai həyatımızın bütün sahələrində - milli mədəniyyətimizdə, milli əxlaqımızda, mənəviyyatımızda və siyasətimizdə dövlətçilik ideologiyası kimi təzahür edən milli ideologiya - azərbaycançılıq istiqamətləndirici məfkurə kimi tarixi keçmişimizin məhsulu olan milli-mənəvi dəyərlərin varlığını qoruyub saxlayır. S.Xəlilov milli-mənəvi dəyərlər və dövlətçilik ideologiyası - azərbaycançılığın qarşılıqlı münasibətləri haqqında yazır: “Əsrlərdən bizə miras qalmış milli-mənəvi dəyərlər nəinki təkə müasir milli mövcudluğumuzun, həm də siyasi mövcudluğumuzun, dövlətçiliyimizin qarantına çevrilməlidir. Və əksinə, milli-mənəvi varlığımızın qorunub saxlanması da dövlətin ən əsas funksiyalarından biri olmalıdır. Azərbaycançılıq Azərbaycan dövlətinin milli-siyasi məfkurəsinə çevrilməlidir. Azərbaycançılıq, əslində, dövlət ideologiyası kimi milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanılmasında əsas amillərdən biridir. Beləliklə, milli ideologiyamızın əsası olan azərbaycançılıq qədim dövrlərdə dövlətçilik ənənəsi və milli-mənəvi dəyərlərimizlə sıx bağlı şəkildə meydana gəlmiş, formalaşmış və inkişaf etmişdir.

Heydər Əliyevin millətin mənəviyyatında, iqtisadiyyatında, dövlətçiliyində, milli ideologiyası və milli-ideoloji təhlükəsizliyi sahəsində əsil intibah yaradıcısı kimi Azərbaycana nailiyyətlər, uğurlar qazandırdığı məlumdur. Heydər Əliyevin ölkədə yaratdığı təhlükəsizlik və sabitlik mühitini, sözün tam mənasında, fenomen adlandıraraq bu fenomeni şərtləndirən aşağıdakı amilləri göstərir:

Ən birincisi, parçalanmaqda və hərc-mərclik ucbatından süquta uğramaqda olan ölkəni azərbaycançılıq ideyasına söykənərək, milli birlik və vətəndaş həmrəyliyi ilə demokratik və dinamik inkişaf etməkdə olan bir məmləkətə çevirmək bacarığı.

İkincisi, Heydər Əliyevin keçdiyi zəngin həyat yolu başlanğıcdan son günədək ölkənin təhlükəsizliyi ilə sıx bağlı olub. Əsil peşəkarın vətən qarşısında əvəzsiz xidmətləri ölkəni və xalqı dəfələrlə bəlalardan və məhv olmaqdan qorumuşdur.

Üçüncüsü, bu böyük insanın şəxsi keyfiyyətləri ilə bağlıdır. Heydər Əliyev yenilməz iradəyə, diplomatik bacarığa, başlıca məqsədə doğru ardıcıl və inamlı şəkildə getməyə qadır, ölkənin və millətin mənafeyi tələb etdiyi məqamlarda kompromisə hazır olmağı bacaran şəxsiyyət olmuşdur. Bu mühüm və nadir keyfiyyətlər Onun həyatda daim qalib çıxması üçün əsas stimül rolunu oynamışdır.

Heydər Əliyevin yaratdığı milli ideologiya - azərbaycançılıq ideologiyası, müstəqil dövlətçilik, ölkədə və beynəlxalq aləmdə yeritdiyi sülhsevər siyasət Azərbaycanın milli təhlükəsizliyini, həmçinin, ideoloji təhlükəsizliyini təmin etmişdir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-18 yanvar.-№9.-S.14.

Azərbaycançılıq ideyası və diaspor quruculuğu

Diaspor quruculuğunda azərbaycançılıq ideologiyasının rolundan danışarkən olduqca əhəmiyyətli bir amil - “vətəndaş cəmiyyəti” anlayışı xüsusi qeyd edilməlidir. Azərbaycançılıq məfkurəsində etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, respublikamızın ərazisində yaşayan və ya başqa ölkələrə köçmüş bütün vətəndaşlara hüquqi və mənəvi müstəvidə bərabər münasibət bəslənilir. Məhz buna görə ötən əsrin 1990-cı illərinin ortalarından digər ölkələrə mühacirlik etmiş qeyri-azərbaycanlı vətəndaşlar, ilk növbədə ruslar, yəhudilər və başqaları Azərbaycan diaspor təşkilatları ilə əlaqələr qurur və onların işində iştirak edirlər. Yəqin ki, ölkəmiz üçün bunun nə qədər əhəmiyyətli olduğunu izah etməyə ehtiyac yoxdur.

Bu faktlar bir daha azərbaycançılıq məfkurəsinin dövlətçilik təfəkkürünə əsaslandığını əks etdirir. Milli dövlətçilik ideyası, dövlət müstəqilliyimizin əbədiliyi və dönməzliyi, Azərbaycan Respublikasının bütün azərbaycanlıların milli sərvəti, harada yaşaməsindən asılı olmayaraq, bütün azərbaycanlıların Vətəni kimi dərk edilməsi azərbaycançılığın mühüm meyarlarındanandır.

Bu konseptual ideya özlüyündə əhəmiyyətli olmaqla bərabər, xaricdə yaşayan soydaşlarımızın ölkəmizlə əlaqələrinin inkişafı, onların müxtəlif maraqlarının hüquqi müstəvidə təminatı üçün də fəlsəfi əsas yaradır. Məhz bu ideoloji zəmin xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla işi dövlət səviyyəsində uğurla həyata keçirməyə, digər tərəfdən, onları ölkəmizdəki müxtəlif layihələrə cəlb etməyə və beləliklə də, Vətənə daha sıx bağlamağa imkan vermişdir. “Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında” Qanuna uyğun olaraq, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığına qəbulu barədə vəsatət qaldıran soydaşlarımızın müvafiq dövlət rüsumunu ödəməkdən azad olunması, onlar üçün iqtisadi və sosial güzəştlərin və əlverişli şəraitin nəzərdə tutulması bu baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Böyük siyasi və idarəetmə təcrübəsinə malik Heydər Əliyev dövlət idarəçiliyi və xarici siyasətin bütün istiqamətlərinə, xüsusən, Azərbaycan diaspor quruculuğuna xüsusi diqqət yetirdi, onu həm dövlət quruculuğunun, həm də xarici siyasətin mühüm tərkib hissəsi hesab edirdi.

Yuxarıda Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayında azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasının əsası qoyulduğundan öləri bəhs etmişdik. Ancaq Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyasının reallaşması və bütün azərbaycanlıların mənəvi sərvətinə çevrilməsi sahəsindəki əvəzsiz tarixi xidmətləri barədə daha geniş və hərtərəfli şərhə ehtiyac vardır. M. Kazımov yazır ki, “Heydər Əliyevin ən böyük xidmətlərindən biri ölkədə azərbaycançılıq ideologiyasının yaranması və möhkəmlənməsi, onu bütün dünyada yaşayan 50 milyondan artıq azərbaycanlının milli ideyasına, ümummilli ideologiyasına çevirməsi oldu”.

Ulu Öndər Heydər Əliyev 2001-ci il noyabrın 9-da Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayında dövlət siyasətini səciyyələndirərkən, onun ən üstün hissəsini vurğulamışdır: “Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq” (34). Bu baxımdan, dövlət siyasətinin strategiyası olan “azərbaycançılıq” Azərbaycan cəmiyyətinin bu günü və gələcəyinin müasir ideoloji qavrayışı ilə sıx çulğadır.

Ulu Öndər Heydər Əliyev bu haqqında çox gözəl demişdir: “Bizim hamımızı - azərbaycanlıları birləşdirən milli mənsubiyyətimizdir, tarixi köklərimizdir, milli-mənəvi dəyərlərimizdir, milli mədəniyyətimizdir-ədəbiyyatımız, incəsənətimiz, musiqimiz, şeirlərimiz, mahnılarımızdır, xalqımıza mənsub olan adət-ənənələrimiz” (34).

Heydər Əliyev azərbaycanlıların öz milliliyini, daim öz milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamağa bütün azərbaycanlıları birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyası olduğunu, azərbaycançılığa sadıq olmağı israr edirdi.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Ulu Öndərin fikrincə, azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir. O, I qurultayın azərbaycançılıq ideyalarının həyata keçirilməsi üçün, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə genişləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi üçün çox mühüm tarixi bir mərhələ olduğunu göstərirdi. Göründüyü kimi, azərbaycançılıq ideologiyası Azərbaycan lobbisini formalaşdıran qüvvələrin, Azərbaycanın mənafeyinə xidmət etməyi qarşısına məqsəd qoyan təşkilatların, şəxslərin fəaliyyətinin mühüm siyasi-ideoloji, mənəvi əsasını təşkil edir. Lobbicilik hərəkatında onun səfərbədedici təsir gücündən səmərəli istifadə olunmalıdır.

M.Kazımov haqlı olaraq Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyasının əsasını millilik, dövlətçilik, dünyəvilik, insanlar - vətəndaşlararası bərabərlik və bütövlükdə milli tərəqqinin təşkil etdiyini, Şərqlə və Qərblə dəyərlərinin sintezindən ibarət olduğunu, bu ideologiyada mədəni inteqrasiya, mədəniyyətlərarası dialoq,

ünsiyyət, mədəni dəyərlərin birləşdiyini, onun milli, bəşəri, dünyəvi bir təlim olduğunu, Azərbaycan dövlətçiliyinin ideoloji əsası olduğunu, azərbaycançılıq ideologiyasının əsas prinsiplərinin müəllifi Ümummilli Lider olan ilk Milli Konstitusiyada öz əksini tapdığını qeyd edir: “Azərbaycan xalqı Azərbaycan Respublikası ərazisində və ondan kənarında yaşayan... vətəndaşlardan ibarətdir”. Bu ideologiya ictimai və şəxsi mənafelərin vəhdət təşkil etdiyi bir təlimdir.

Heydər Əliyevin fəlsəfi görüşlərində milli həmrəylik problemi aktualıq kəsb edir, bunun əsasında isə məhz birləşdirici milli-mənəvi amil - azərbaycançılıq durur: “Həmrəylik hər bir xalqın inkişafı üçün ümdə sosial-siyasi və mədəni tarixi faktorlardan biridir. Bu bəşəri fenomenin müasir milli inkişafı üçün danılmaz rolunu layiqincə qiymətləndirən görkəmli dövlət başçısı Heydər Əliyev həmişə belə bir həqiqəti aşılıyır ki, müstəqil Azərbaycanın sabitliyi şəraitində azərbaycanlıların həmrəyliyinə nail olunması üçün müxtəlif səbəblərdən müxtəlif xarici ölkələrdə yaşayan həmvətənlərimizlə cəmiyyətin əlaqəsini yaratmağı zəruri edir”.

Heydər Əliyev xaricdə yaşayan azərbaycanlıların milli həmrəylik hissini itirməmək şərti ilə yaşadığı ölkənin qayda-qanunlarına riayət etməsini tövsiyə edirdi, O, eyni zamanda, azərbaycanlıların bir-biri ilə həmrəyliklərinin və Azərbaycan dövləti ilə əlaqələr yaratmasını “tarixin bu mərhələsində çox əhəmiyyətli bir vəzifə kimi meydana çıxması” kimi dəyərləndirirdi.

Heydər Əliyev bütün azərbaycanlıları birləşdirən prinsip və keyfiyyətləri göstərərək, onların milli mənsubiyyət, tarixi kök, milli-mənəvi dəyərlər, milli mədəniyyət, adət-ənənələrdən və s. ibarət olduğunu göstərirdi.

Heydər Əliyev uzaqgörənliklə Azərbaycanı dünya birliyində layiqli yer tutmasında güclü amil olan Azərbaycan diasporunun formalaşmasını azərbaycanlıların milli həmrəyliyi və azərbaycançılıq ideologiyasının dünya miqyasında reallaşması zəruriliyini dərk edirdi.

Azərbaycanlıların xaricdə ictimai-mədəni fəallığını sistemləşdirmək üçün bir sıra cəhətləri xüsusilə nəzərə almaq vacibdir -xaricdə yaşayan azərbaycanlıların milli mədəniyyətlə bağlı fəaliyyəti, - onların məskunlaşdıqları ölkələrin yerli mədəniyyətinə və dünya mədəniyyətinə, incəsənət və elmə verdiyi töhfələr, - həmvətənlərimizin Azərbaycanla mənəvi-mədəni əlaqələri; - diaspor nümayəndələrinin mədəni, elmi nailiyyətlərinin ölkəmizdə təbliği və araşdırılması, - Azərbaycanda elm və mədəniyyət sahəsində baş vermiş yeniliklərin diaspor vasitəsilə xaricdə təbliği.

Qeyd olunanlar ümummilli məsələlər - milli birliyin təminatı. Azərbaycanın dünyaya inteqrasiyası, mədəniyyətimizin bütövləşməsi, vahid Azərbaycan ideyasının yayılması kimi məsələlərin həllində vacib amillərdəndir.

Odur ki, diaspor quruculuğu, lobbiçiliyin təşkili ilə birbaşa bağlı olan bu məsələlərin həllində ideoloji zəmin məhz azərbaycançılıq ideyasıdır.

S. Xəlilov “Milli təhlükəsizlik milli mənlük şüuru kontekstində” əsərində Heydər Əliyevin azərbaycançılığın milli və ümumbəşəriyyətin vəhdəti kimi gerçəkləşməsindəki rolunu düzgün şərh etmişdir.

Azərbaycançılığı harada yaşamasından, habelə, hansı ölkənin vətəndaşı olmasından asılı olmayaraq, bütün dünya azərbaycanlılarının siyasi mənafelərini özündə ehtiva etdiyini, başqa millətdən olan sabiq Azərbaycan vətəndaşlarının lobbiçilik fəaliyyətinin də əsaslı olduğunu iddia edən Səlahəddin Xəlilov göstərir ki, “Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyasında dünya azərbaycanlıları ilə əlaqə, ünsiyyət, birgə fəaliyyət proqramı və konsepsiyasının səciyyəvi cəhətləri qabarıq nəzərə çarpır. Azərbaycan dövləti və xalqı qarşısında onların vəzifələri, borcları, öhdəlikləri Azərbaycan dövləti və xalqının öz vətəndaşları, soydaşları qarşısında məsuliyyəti, öhdəliyi, borcu, vəzifəsidir”.

S. Xəlilov çox düzgün olaraq Ulu Öndər Heydər Əliyevin irəli sürdüyü azərbaycançılıq ideologiyasını bir tərəfdən ölkənin etnik-millət birliyinin təminatçısı, digər tərəfdən ümumi müqəddəs məsləkə nail olmaq üçün dövlətin təhlükəsizliyini özündə ehtiva etdiyini, milli həmrəyliyi vahid məqsəd naminə səfərbəredici ideoloji gücə çevirdiyini göstərir.

S. Xəlilov da Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyasının milli ə ümumbəşəriyyətin vəhdəti olmasını bir daha təsdiq edir. Müəllifin fikrincə, azərbaycançılıq Azərbaycanda milliyyətdən asılı olmayaraq, bütün azərbaycanlıların ideologiyası olduğu kimi, xaricdəki soydaşlarımızın da ideologiyasıdır. Belə ki, onlar “rəsmi vətənlərilə yanaşı, həm də özünün mədəni- mənəvi Vətəni olan Azərbaycan Respublikasını düşünür, onun nüfuzunu uca tuturlar. Bundan əlavə milliyyətçə azərbaycanlı olmasa da, bir neçə nəsil Azərbaycanda yaşamış və Azərbaycanı özünün tarixi Vətəni sayan insanlar, xristian və yəhudi olmalarına, başqa millət nümayəndəsi olmalarına baxmayaraq, Azərbaycan Respublikasının maraqlarına xidmət etməklə və ümumi Azərbaycan mədəniyyətinə qatılmaqla azərbaycançılıq məfkurəsinin iştirakçısı və təbliğatçısı olurlar”.

Qüvvələrin sınaq dövrü bitdikdən sonra ölkənin siyasi quruluşunu təkmilləşdirmək, yeni şəraitə uyğun gələn milli ideologiya hazırlamaq, iqtisadiyyatı modernləşdirməyin səmərəli yollarını axtarmaq, habelə, dövlətin mənafelərinə cavab verən siyasət işləyib hazırlamaq və həyata keçirmək dövrü başladı. Belə bir şəraitdə milli ideologiya sağlam vətənpərvərlik Vətənə məhəbbət hissi kimi öz torpağına hörmət, doğma xalqının

özünüməxsus keçmişinə hörmət kimi öz hüquqlarını tanımaq kimi meydana gəldi. B.Arzumanlı milli ideologiyanın həyatı gücə malik ideya olduğunu diqqətə çatdırır: “Tarixi yaddaş konyunkturaya müvafiq surətdə yenidən formalaşdırılması mümkün olan ölü material deyildir, əksinə, öz kökləri ilə güclü, öz təzahürlərində bənzərsiz və öz imkanlarında qüdrətli olan canlı orqanizmdir”.

Cəmiyyət insan şəxsiyyətinin inkişafını təmin edən adamlarda mənlilik və ləyaqət, haqq-ədalət, qanuna hörmət hissləri doğuran biliklər sisteminin ideologiyanın zəruriliyinə daim ehtiyac duyur. Belə sistemi yalnız keçmiş və bu gün barədə dərinlən fikirləşmək, gələcək üçün proqnozlar vermək gücünə malik olman fikir, hisslər, intuisiya və sair xüsusiyyətlərin sintezindən ibarət olmalı, mənəviyyatla, əxlaqla birləşməlidir. Ötən illərin tarixi təcrübəsi göstərmişdir ki, cəmiyyətdə canlı və anlaşılıq ideya olmadıqda, dövlətin və millətin siyasi, iqtisadi və mənəvi inkişafının əsasları sayılan ideoloji oriyentirlər olmadıqda hökmən boşluq yaranır və o, müxtəlif və çox vaxt bir-birinə zidd, ənənəvi sosial-mədəni normalarla vəhdət təşkil etməyən siyasi nəzəriyyə və ideologiyalarının qarışığı ilə dolur. Bu, dövlətçiliyin formalaşması prosesinə və millətin simasına mütləq təsir göstərir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-19 yanvar.-№10.-S.10.

Azərbaycan diasporunun formalaşmasında Ulu Öndər Heydər Əliyevin və azərbaycançılıq ideyasının rolu

XX əsrdə Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişaf fəlsəfəsini üç determinat - milli ideyanın formalaşması, tarixdə şəxsiyyətin rolunun artması və millətin məqsədyönlü fəaliyyətinin dəstəklənməsi müəyyən edir. Azərbaycan ideyası ətrafında sıx birləşən Azərbaycan xalqı iki dəfə - XX əsrin əvvəlində və sonlarında dövlət müstəqilliyini əldə etdi. Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri, dünya siyasətində özünəməxsus yeri olan Ulu Öndər Heydər Əliyev müdrik, uzaqgörən siyasəti ilə bu müstəqilliyimizi, azadlığımızı müdafiə etdi, davamlı və məqsədyönlü siyasəti ilə onları daha da möhkəmləndirdi, dönməz etdi. Dahi şəxsiyyət dünya azərbaycanlılarını monolit, vahid bir millət kimi məqsədyönlü fəaliyyətə yönəltdi.

Heydər Əliyev bütün fəaliyyəti boyu xalqımızın dünyaya səpələnmiş nümayəndələrinin, soydaşlarımızın həyatı, məişəti, mübarizəsi, düşüncələri, fəaliyyəti ilə maraqlanmış, xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin mütəşəkkil diaspor halında birləşməsinə arzulamışdır. Ulu Öndər Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsində, onun taleyüklü problemlərinin həllində xaricdə yaşayan soydaşlarımızın qüvvəsindən səmərəli istifadəni çox mühüm amil, aktual bir vəzifə kimi irəli sürmüş, özü bu sahədə konkret işlər görmüşdür.

Hər il xalqımızın bütün dünya miqyasında dünya azərbaycanlılarının beynəlxalq həmrəylik gününü qeyd etməsi məhz Heydər Əliyevin adı, fəaliyyəti ilə bağlıdır. Belə ki, O, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri olduğu zaman 1991-ci il dekabrın 16-da 31 dekabrın Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik və Birlik Günü olması haqqında Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin qərarını imzalamışdır. Həmin qərar, bilavasitə, onun təşəbbüsü ilə hazırlanmışdır. Xalqımızın keçdiyi tarixi yol, çar Rusiyası, sovet rejimi dövründə qarşılaşdığı faciələri, məruz qaldığı təqiblər, sarsıntılar ümumiləşdirilmiş şəkildə burada öz əksini tapmışdır. Bu qərar xaricdə yaşayan soydaşlarımızla müntəzəm əlaqə yaratmaq sahəsində qəbul edilmiş ilk dövlət sənədidir ki, xalqımız bu addımı atdığına görə böyük Öndərə - Ümummilli siyasi Liderimizə dünya durduqca öz dərin minnətdarlığını bildirəcəkdir.

Heydər Əliyevin xarici siyasətinin tərkib hissəsi kimi diaspora üstünlük verməsi sayəsində soydaşlarımızın doğma Vətənlə əlaqələri getdikcə möhkəmlənməyə başladı. Tezliklə Azərbaycan Ali Soveti də dekabr ayının 31-ni Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü elan etdi.

1993-cü ildən, yəni diasporumuzla Azərbaycan dövlət rəhbərliyi daha yaxından iş apardıqdan, onun qayğıları ilə məşğul olduqdan sonra diasporun təşkilatlanması güclənməyə başlanmışdır. Ulu Öndər Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra diasporun təşkilatlanması mühüm bir problem kimi qarşıya qoyuldu. Həmin vaxta qədər başlı-başına buraxılmış və dövlət səviyyəsində iş aparılmayan diasporumuzun fəaliyyəti diqqət mərkəzində saxlandı, məqsədyönlü bir məcraya salındı, diasporun qayğılarına dövlət səviyyəsində yanaşıldı.

Heydər Əliyev dövlət quruculuğunda diasporun qüvvəsindən səmərəli istifadə etməyi mühüm bir vəzifə kimi, hər bir dövlət təşkilatının, səfirlərin qarşısında qoyur, onların bu istiqamətdə fəaliyyət göstərməsinə böyük diqqət yetirirdi.

Təsadüfi deyil ki, Ulu Öndər Heydər Əliyev xarici dövlətlərə səfərləri zamanı həmişə soydaşlarımızla görüşür, onlarla fikir mübadiləsi aparır, öz münasibətini, mövqeyini açıqlayırdı: “Mən azərbaycanlılara harada yaşamasından asılı olmayaraq, Azərbaycan Prezidenti kimi, onlara daim qayğı göstərməyə çalışacağam”.

Vaqif Arzumanlı Heydər Əliyevin diasporun formalaşmasına, təşkilatlanmasına yanaşma metodlarını aşağıdakı kimi səciyyələndirir: “O, xarici ölkələrdə rəsmi səfərlərdə olduğu vaxt dövlət başçıları, rəsmi dairələr, eləcə də, soydaşlarımızla görüşdüyü zaman ölkəmiz haqqında geniş məlumat verir, erməni təcavüzkarlarının əsil simasını ifşa edir, böyük siyasi uzaqgörənliklə və məqsədyönlü fəaliyyəti ilə informasiya blokadasını yarıb müstəqil respublikamızın mövcud vəziyyəti barədə dolğun və obyektiv təsəvvür yaradır.”

Həqiqətən, 1993-cü ilin ikinci yarısından başlayaraq bütün xalqımızın, müstəqil dövlətimizin həyatında olduğu kimi, Azərbaycan diasporunun da həyatında çox böyük dönüş yarandı. Xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin Vətənlə əlaqələri daha da artdı, xüsusilə, onların təşkilatlanması prosesi sürətləndi.

Diasporun təşkilatlanma işinə Heydər Əliyev xüsusi əhəmiyyət verirdi. O, başqa xalqların dünyanın müxtəlif ölkələrində yaratdıqları diasporun fəaliyyətini diqqətlə izləyərək, öyrənərək bu nəticəyə gəlmişdir ki, diasporun inkişafında, ilk növbədə, təşkilatlanma işinə çox ciddi diqqət yetirilməlidir. Xalqımızın Ümummilli Lideri həmin görüşündə bu mühüm vəzifə ilə bağlı soydaşlarımıza demişdir: “İndi azərbaycanlılar dünyanın hər yerinə səpələniblər. Elə bir ölkə tapmazsan ki, orada azərbaycanlı olmasın: birində çoxdur, birində azdır. Ancaq təəssüflər olsun ki, ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar təşkilatlarla, bir-biri ilə yaxşı ünsiyyət qura bilmirlər”.

Əli Həbiboglu Ulu Öndərin xarici siyasət sahəsində məqsədyönlü fəaliyyəti sayəsində dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi işində diaspor nümayəndələrinin fəal iştirakı üçün geniş imkanlar açıldığını xüsusi qeyd

edib; “Belə ki, onun Azərbaycan diaspor nümayəndələri ilə görüşlərində diasporun fəaliyyətinin strateji və taktiki proqramları irəli sürülmüşdür. Bu proqramlarda diasporun geniş fəaliyyət diapazonu öz əksini tapmışdır”.

Tədqiqatçı Heydər Əliyevin Azərbaycan diasporunun inkişaf etdirilməsi sahəsindəki fəaliyyətində bu və ya digər məsələyə, problemin hamısına eyni dərəcədə əhəmiyyət verdiyini göstərir: “Dövlət başçısının qaldırdığı bütün problemlər öz miqyasına, həllinə görə global əhəmiyyət kəsb edir və onların hər biri milli diasporun inkişafında mühüm, həm də həlledici rol oynayır.

Azərbaycan diasporunun fəaliyyətini diqqətlə izləmiş və onların qarşısında proqram vəzifələr qoymuş Ulu Öndər Heydər Əliyev çox ürək ağrısı ilə də olsa bu məsələyə toxunmuşdur. O demişdir: “Erməni lobbisinə Ermənistandan heç kim rəhbərlik etmir. Onlar öz vətənlərinə, millətlərinə, torpaqlarına o qədər bağlıdırlar ki, orada da öz imkanlarından istifadə edirlər”.

Belçikada yaşayan soydaşlarımızla görüşdə (17 aprel 1995-ci il) səslənən bu fikir Heydər Əliyevin sonrakı görüşlərində də öz aktuallığını itirməmişdir. O, hər bir görüşdə ermənilərin xarici ölkələrdəki fəaliyyətini, yaratdıqları diasporun gördükləri işləri müqayisəli şəkildə soydaşlarımızın nəzərinə çatdırırdı. Məsələn, 20 oktyabr 1995-ci ildə o, ABŞ-ın Çikaqo şəhərində soydaşlarımızla görüşündə bu haqda demişdir: “Amerikada 700 min erməni yaşayır. Amerika Birləşmiş Ştatlarının 300 milyon əhalisi vardır. Fikir verin, 300 milyon əhalisi olan bir ölkədə 700 min erməni Amerika Birləşmiş Ştatlarının siyasətinə təsir edə bilər... Amerikada yaşayan azərbaycanlılar Azərbaycan haqqında düşüncələrimi, ya yox? Amerikada yaşayan azərbaycanlıların 99 faizi Dağlıq Qarabağın harada yerləşməsi barədə qətiyyətən heç nə bilmir... Ancaq harada erməni varsa, o, Dağlıq Qarabağ haqqında düşünür... Mən onu demək istəyirəm ki, görün ermənilər burada Ermənistan üçün necə vuruşurlar. Amma gəlin görək, buradakı azərbaycanlılar Azərbaycan üçün vuruşurlarmı, onlar bir yerə yığışırlarmı, səylərini qoyurlarmı?”

Görkəmli dövlət xadimi 1997-ci ildə Almatıda yaşayan soydaşlarımız qarşısında çıxışında da bu məsələyə toxunaraq qeyd etmişdir: “Bizimlə qonşu olan və bizə düşmənçilik edən ermənilər bir-birilə çox sıx əlaqədədirlər. Harada erməni varsa, bir-birini müdafiə edir. Ermənilər hər bir yerdə yaşadıkları ölkənin işlərinə təsir edirlər. Fransada 400 min erməni var. Ölkənin əhalisi 55 milyondur. Təsəvvür edin, oradakı 400 min erməni Fransanın siyasətinə təsir edir. Onların Amerikada da, Moskvanın özündə də çox böyük təsvirlər vardır.”

Xalqımızın Ulu Öndərin bu tövsiyələrini bütün dünya azərbaycanlıları diqqət mərkəzində saxlamalı, Azərbaycan diasporu fəaliyyətində bu tövsiyələrdən lazımi nəticə çıxarmalıdır. Xaricdə yaşayan hər bir azərbaycanlı bütün sahələrdə fəallıq göstərməlidir. Azərbaycanın təkə dövlətçiliyinin möhkəmlənməsi mənafeyi naminə çalışmaq kifayətlənməməli, eyni zamanda, respublikamızın tarixinə, mədəniyyətinə. Bütün mənəvi dəyərlərimizə uzanan qara əlləri vaxtında kəsib atmaq, bədnam niyyətləri əsaslı şəkildə ifşa etmək lazımdır. Bir sözlə, harada Azərbaycanın nüfuz dairəsinə xələl gəlsə, həmin məsələyə dərhal diqqət yetirilməli, həmin istiqamətdə elə fəaliyyət göstərməlidir ki, Azərbaycan dövlətçiliyi və xalqımız dünya ictimaiyyətinin nəzərində öz yüksək nüfuzunu daim saxlamış olsun. Bu gün diasporumuzun gələcəyinə çox böyük ümidlə baxırıq. Azərbaycanın bu qısa müddət ərzində diasporun inkişafı istiqamətində gördüyü işləri layiqincə qiymətləndirmək, təqdir etmək lazımdır. Dünyanın bəlkə də heç bir dövləti bu qədər qaçqını, işsiz, sosial-iqtisadi problemlərinin çoxluğu, müharibə, eləcə də, dövlət quruculuğu sahəsində həyata keçirdiyi demokratik tədbirlərə şəraitində, diasporun inkişafına bu qədər diqqət yetirməzdi. Ulu Öndər Heydər Əliyev məhz bu amilləri nəzərə alaraq gələcəyə böyük ümidlə baxdığını bildirmişdir.

“Ölkəmiz, dövlətimiz möhkəmləndikcə, gücləndikcə, inkişaf etdikcə, imkanlarımız artdıqca biz Azərbaycandan kənar da yaşayan soydaşlarımızla əlaqələri daha da genişləndirəcəyik və bu qayğıni da, yardımı da artıracağıq”.

Geniş ümummilli hərəkətə çevrilmiş diaspor quruculuğu azərbaycançılıq məfkurəsində öz ideoloji əsaslarını tapmışdır. Ən əsası isə odur ki, “diaspor” anlayışı yalnız dövlət siyasətinin deyil, milli ideologiyanın, ictimai şüurun aparıcı istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir.

R.Mehdiyev haqlı olaraq qeyd edir ki, “Azərbaycançılıq” termini ölkənin siyasi həyatında yaxın illərdən başlayaraq istifadə olunur. Lap əvvəldən azərbaycançılıq Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən ölkədə yaşayan bütün etnik qrupları və xalqları ümumdövlət mənafeləri əsasında real surətdə birləşdirmək ideyası, xüsusilə, 1992-1993-cü illərdə geniş yayılmağa başlayan şovinist-millətçilik və separatçılıq əhval-ruhiyyələri ilə mübarizəyə yönəldilmiş ideya kimi irəli sürülmüşdü. Sonralar bu ideya ölkədə geniş dəstəkləndi, yeni elementlər və strukturlar dolğunlaşaraq, ideologiya xüsusiyyətləri kəsb etdi, “Azərbaycançılıq” ideyasının bir neçə müstəqil cəhəti var: əsasən antropologiya (etnologiya), etnoqrafiya, sosial psixologiya, linqvistikada çərçivəsində nəzərdən keçirilən etnomədəni cəhət; sosiologiya, politologiya, cəmiyyətin sosial quruluşu haqqında digər elmlərin köməyi ilə açılan sosial-siyasi cəhət; beynəlxalq hüquq sahəsində kompleks elmi fənlər vasitəsilə işlənilən geosiyasi cəhət və s. Başlıcası odur ki, nəzərdən keçirilən problemin təkə bir cəhəti çərçivəsində qapanıb qalmaq olmaz, çünki bu zaman biz “azərbaycançılıq” ideyasını, tarixən sabit və

özünəməxsus hadisə kimi, ölkədə yaşayan bütün əhali qruplarının həmrəyliyi, onların qarşılıqlı əlaqəsini, sadəcə, əhatə edə bilmərik.”

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-25 yanvar.-№13.-S.4.

Azərbaycançılıq və milli-dövlət maraqları

Azərbaycançılıq Azərbaycan ideologiyasının təməli olub milli istiqlal ideologiyasıdır. Bu ideya bütöv xalqın, millətin, dövlətin marağının, onların birliyinin fikri ifadəsidir. “Yalnız konkret, özünəməxsus ideologiyası olan xalqın milli dövləti ola bilər. Milli ideologiya dövlət siyasəti statusu qazananda, idarəetmə ideologiyasına çevrilir”

Ümumi milli və dövlət maraqlarının paralel mövcudluğu (monomilli dövlətlərdə - milli və dövlət maraqları) şərtidir, belə ki, dövlət maraqlarının millidən kənar maraqları mövcud olmur, dövlət milli maraqların əsas ifadəçisi olur. Buna görə də dövlət maraqlarını səciyyələndirmək üçün ən məqsədəuyğun termin “milli - dövlət maraqları”dır. Bu termini çoxmillətli və monomillətli dövlətlərdə maraqları müəyyənləşdirmək üçün tətbiq etmək olur .

İdeologiya və dövlət hətta “milli” sözüə qarşı olsalar belə, bu və ya digər dərəcədə ümummilli maraqları müdafiə edir. Onların uğurları və sərəməliliyi bu maraqları nə dərəcədə müdafiə etmələrindən, ideologiyanın millətin xarakterinə nə dərəcədə yaxınlığından, milləti nə dərəcədə birləşdirməsindən asılıdır. Milli dövlət siyasi və intellektual elitanın milli-dövlət maraqlarını, onun daimi və mütləq hissəsini dərk etdikdə başlayır. Bu dərkətmə dövlət və cəmiyyəti əlaqələndirə bilər, dövlət və cəmiyyət arasındakı ruhi mübadiləni dirçəldə bilər. Yalnız bu zaman dövlət tərəfindən irəli sürülən ideologemlər cəmiyyət tərəfindən qəbul edilə bilər. Əks halda, o, cəmiyyətin həyati fəaliyyətinə təsir göstərə bilməz.

Milli dövlət maraqları probleminin iki aspekti var: bütövlükdə, xüsusi maraqların millətin nöqtəyi-nəzərindən ümumiliyinin dərk olunmasına əsaslanan daxili və xarici aspektlər. Bu, hazırda Azərbaycan üçün daxili aspektin xüsusi əhəmiyyətə malik olduğunu, Ermənistanla müharibənin isə xarici aspektin - ərazinin müdafiəsinin əhəmiyyətinin azalmadığını sübut edir. Daxili aspektin kəskinliyi hər bir siyasətçi və siyasi qüvvələrin öz xüsusi maraqlarını başqalarına yeritməklə bağlıdır. Bu isə bütün cəmiyyət tərəfindən qəbul edilmir və cəmiyyətlə siyasi qüvvələr arasında anlaşılmazlıq yaradır. Siyasi qüvvələrin öz aralarında da ziddiyyətlər həll edilmir.

Ümumi maraqların mövcudluğu maraqların və onların ziddiyyətlərinin çoxşaxəliliyini istisna etmir. Məhz ümumi maraqların dərk edilməsi hakimiyyət, siyasi qüvvələr və vətəndaş cəmiyyəti arasında razılıq yaranmasına imkan yaradır.

Milli dövlət maraqlarının müxtəlif aspektləri kimi ümumi və xüsusi maraqlar müxtəlif inkişaf meyillərinin vəhdətini təşkil edir. Ümumi və xüsusi maraqlar arasında ziddiyyətlər zəruridir və bu milli dövlət maraqlarının öz təbiətindən irəli gəlir.

Milli dövlət maraqlarının uzlaşdırılması və ümumi əhəmiyyət kəsb edən maraqların aşkarlanması prosesində aşağıdakı ziddiyyətlərin meydana gəlməsi mümkündür: 1) bir sıra dövlətlərin ümumi maraqları və ayrı-ayrı dövlətlərin xüsusi maraqları arasında; 2) dövlətin bir-birini istisna etməyən xüsusi maraqları arasında; 3) dövlətin qarşılıqlı istisna edən xüsusi maraqları arasındakı ziddiyyətlər.

Bəzi obyektiv mövcud olan ziddiyyətlər dövlətin özünün inkişafı gedişində meydana gəlir. Bu cür ziddiyyətlər fasiləsiz artan və yenidən meydana gələn tələbatlardan yaranır.

S. Xəlilov ictimai marağı cəmiyyətlə, ictimai proseslərlə vasitələnmiş şəxsi maraq kimi təqdim edir. O, dövlətlə cəmiyyət arasında ziddiyyət olduqda dövlət rəhbərliyinin bir qrup dövlət məmurunun maraqlarını təmin etməklə ictimai maraq və fərdi maraq arasında ziddiyyətlər yaranmasının labüdlüyünü göstərir. Bu iki maraq qarşı-qarşıya durur. S. Xəlilov imperiya şəraitində milli maraqlarla dövlət marağı arasında ziddiyyət olduğundan şəxsi və ictimai marağın da uyğunlaşmadığını, müstəqil, demokratik, hüquqi, milli dövlətlərdə isə düzgün dövlət siyasəti aparıldıqda milli və dövlət maraqlarının üst-üstə düşdüyünü, bu halda şəxsi maraq və ictimai maraq arasında qarşılıqlı tamamlama üçün şərait yarandığını qeyd edir.

Hüquq və milli dövlət maraqlarının formalaşması prosesinin deformasiyası nəticəsi kimi meydana çıxan millətçiliyin dövlət-siyasi təzahürü etnik millətçiliklə əlaqədar ola bilməz. Etnik millətçilik milli və milli dövlət maraqları arasındakı münasibətlərdən yaranır.

Təsərrüfat və dövlət-hüquqi sahələrə nisbətən ideologiya sahəsində ümumi və xüsusi maraqların birləşməsinin və düzgün anlaşılmasının əhəmiyyəti daha mühümdür. Bu sahələrdən birində zəifləmə zəncirvari reaksiyaya səbəb ola bilər və bu sahələrdə mənfi proseslərin toplanmasına gətirib çıxara bilər. Dövlət quruculuğu sahəsində maraqların düzgün anlaşılmaması millətçiliyin artmasına, o da, öz növbəsində, ənənəvi iqtisadi əlaqələrin qırılmasına və bu sahədə ümumi maraqların qəbul edilməməsinə şərait yaradır.

Dövlətin obyektiv mövcud olan tələbatlarının düzgün dərk edilməməsi, bütövlükdə, onun hüquqi və milli-dövlət maraqlarının təhrif olunmasına gətirib çıxara bilər.

Azərbaycanda müasir hüquqi, milli-dövlət quruculuğu siyasətində “xalq dövlət üçün deyil, dövlət xalq üçün olmalıdır” prinsipi həyata keçirilir. Dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsinin əsas amili milli dövlət

maraqlarının ümummilli maraqlarla üst-üstə düşməsidir. Azərbaycanda dövlətçilik ənənəsi formalaşdırılmaqla yanaşı, dövlətçilik ideologiyası və dövlətçilik psixologiyası yaradılır. Azərbaycan dövlətçiliyinin ən uğurlu fəaliyyətindən biri bütün dövlətlərlə bütün sahələrdə (siyasi, iqtisadi, mədəni-mənəvi) münasibətdə öz milli maraqlarından çıxış etməsidir.

Müasir Azərbaycanda milli maraqların şərhində də Azərbaycanın milli dövlət maraqları və “etnik maraqları”, daha doğrusu, separatçılıq arasında kəskin ziddiyyətlər dövlətçilik əleyhinə və ərazi bütövlüyünə qəsd, tarixi ərazilərimizin işğalıyla nəticələnən Ermənistan-Azərbaycan müharibəsinə gətirib çıxartdı. Bəzi tədqiqatçılar müstəqil Azərbaycanın milli maraqlarının tam kompleksinin formalaşmasını iki mərhələyə ayırırlar: birinci mərhələ 1988-1994-cü illəri əhatə edən təşəkkül mərhələsi, ikinci mərhələ isə 1999-cu ildən indiyədək olan qəti konseptual təşəkkül dövrü. Birinci mərhələ Heydər Əliyevə qədərki dövr, ikinci mərhələ isə Heydər Əliyev dövrü adlanır. Polietnik ölkə olan Azərbaycanda milli maraqların təşəkkülü prosesində millətlərarası münasibətlərin məqsədyönlü tənzimlənməsini nəzərdə tutan milli siyasət yeridilərkən, “dövlət maraqları xüsusi nəzərə alınmaqla ön planda milli maraqlar dururdu”.

Azərbaycanda milli dövlət maraqlarının gerçəkləşməsi prosesində “etnik-milli mənsubiyyətlə vətəndaşlıq, milli dövlət mənsubiyyəti arasındakı fərqlər, bu fərqlərin fəlsəfi-etik və sosial-siyasi aspektlərdə dəyərləndirilməsi zərurəti” (S. Xəlilov) ön plana çəkilir.

Maraqların ictimai həyatla, cəmiyyət və dövlət maraqları ilə əlaqəsinin digər bir xətti ondan ibarətdir ki, o, ideologiyanın əsası kimi də çıxış edir. Sovet tədqiqatçıları hər hansı ideologiyanın, hətta ümumbəşəri məqsəd güdən ideologiyanın da mütləq “sınıf marağı güddüyünü” iddia edirdilər.

Ümummilli maraqlar ölkənin tarixindən (o nə qədər ziddiyyətli də olsa) təşəkkül tapmış mədəniyyətdən, ənənələrdən, dəyərlər sistemindən, siyasi və intellektual elitanın cəmiyyətindən ayrılmazdır.

Maraqlar ölkənin coğrafi vəziyyətini, onun ehtiyatlarla təminatını əhalinin milli, irqi strukturunu, daxili dövlət quruluşunu da özündə ehtiva etmişdir. Göründüyü kimi, buraya iqtisadiyyat da, mənəviyyat da, siyasət də daxildir.

Milli dövlət maraqları və ideologiyanın qarşılıqlı münasibətləri sahəsindəki problemlərin həllini tədqiqatçı siyasi elitanın milli dövlət maraqlarının obyektiv verilməsinə diqqət yetirməyi və onlarda müəyyən mənada ayrı-ayrı qrupları siyasi-ideoloji doktrinalarında xarici təzahürlərdə öz maraqlarını ayırmağı bacarmaqda görür.

Akademik Ramiz Mehdiyevin fikrincə, Heydər Əliyevin irəli sürdüyü azərbaycançılıq ideyası dövlət, cəmiyyət maraqları və fərdin mənəvi maraqlarının vəhdəti kimi bütün azərbaycanlıları birləşdirən zəruri, güclü bir ideyadır: “Azərbaycançılıq ideyalarının dərk olunmasının əsasında Azərbaycan xalqının tarixi, mənəvi-əxlaqi, mədəni ənənələri zəminində birlik ideyası durur və bu nəinki indi, həm də uzaq gələcəkdə azərbaycanlıların bir çox nəsillərinə xidmət edəcəkdir və müstəqillik, milli eyniyyət tezliklə həmin nəsillər üçün həyatı, azadlığı dərk etməyin ayrılmaz atributlarına çevriləcəkdir”. Ulu Öndər Heydər Əliyev azərbaycançılığın milli ideologiyasının əsası kimi Azərbaycan gerçəkliyində bərqərar olmasında və inkişafında müstəsna xidməti olan dövlət başçısıdır.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-26 yanvar.-№14.-S.10.

Azərbaycançılıq və türkçülüyn qarşılıqlı münasibətləri

Bu dövrdə azərbaycançılıq ideologiyasının əsasında vətən əxlaqı, vətənçilik duyğusu durur. Azərbaycan xalqının vətən əxlaqı, vahid dövlətçilik şüuru uğrunda, vətənin işğalı və şəxsiyyət azadlığı uğrunda mübarizəsində ümummillî ideya və ideologiyalar həlledici rol oynayırdı.

Azərbaycanın Cənub və Şimala, xanlıqlara parçalanması, vahid milli şüurun və milli ideologiyanın təşəkkülünə əngəl oldu. Azərbaycançılıq ideologiyası bu dövrdə Şərq və Qərb dəyərlərinin sintez şəklində təzahür etdi. Ənənəvi Şərq ideologiyalarından gələn nur, ürfan, kamal zəka, bəşəriyyət və maarifçiliyin üzvi vəhdətindən ibarət olan Azərbaycan ideologiyası türkçülük, islamçılıq, avropaçılıq və azərbaycançılıqla qovuşdu. Bu dövrün ideologiyasında cəmiyyət, insan, mənəviyyət, milli-mənəvi dəyərlər ön plana çəkildi. XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərən ideoloqların yaradıcılıqları sayəsində milli ideologiya formalaşdı. XIX əsrdə iki böyük türkçü M.F.Axundzadə və İsmayıl bəy Qaspiralı öz "Tərcüman"ı ilə türkçülüynü təbliğ edir, XX əsrin əvvəllərində isə Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağaoğlu və Ə.Topçubaşov uzun illər boyu hakim olan sünnilik və şialik anlaşılmazlıqlarını ortadan qaldıraraq, türkçülük və islamçılıq fikirləri ətrafında bütün azərbaycanlıları toplamağa çalışdılar. Onların hər birinin yaradıcılığında milli azadlıq uğrunda imperiyaya qarşı mübarizə aparıcı yer tuturdu. Əlbəttə, dünyada bənzəri olmayan imperiya senzurasını aşıb, birbaşa milli-azadlıq ideyasını təbliğ etmək qeyri-mümkün idi. Ona görə də, qeyd etdiyimiz ziyalıların əksəriyyətinin əsərlərində azərbaycançılıq ideyaları önə çəkilirdi. Ə.Ağaoğlu xalqı islam ideyaları ətrafında cəmləşdirməkdən tutmuş milli olmağa qədər bütün üsulları məqbul sayırdı. Ə.Hüseynzadə türk dünyası ideyasında azərbaycanlıların köklərini araşdırırdı.

Ə.Hüseynzadənin nəşr etdirdiyi "Fyuzat"ın təbliğ etdiyi ideyalar arasında türkçülük və azərbaycançılıq əsas yer tutdu ki, bu axtarış meyilləri də sonrakı illərdə daha geniş və çoxplanlı şəkildə inkişaf etdirilmişdir.

XX əsrin əvvəllərində milli ideyanın milli ideologiyaya çevrilməsində mühüm rol oynayan türkçülük və islamçılıq, müasirliklə yanaşı, azərbaycançılıq ideyasını da irəli sürən iki böyük şəxsiyyət C.Məmmədquluzadə və M.Ə.Rəsulzadə idi.

C.Məmmədquluzadə "Molla Nəsrəddin" jurnalında və öz əsərlərində azərbaycançılığı vəcdlə təbliğ edirdi. Kökü uzun əsrlərdən gələn azərbaycançılıq ideyalarının XX əsrin əvvəllərində yeni təkanla üzə çıxması "Molla Nəsrəddin"ın fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Türkçülük hazırkı elmi-nəzəri ədəbiyyatda bir neçə cür təsvir olunur: 1) Türkçülük maarifçilik hərəkatı kimi meydana gəlmiş və kultural mənə kəsb etmişdi: yəni türk xalqlarının və qövmlərinin dil və mədəniyyətlərini inkişaf etdirmək, onlar arasında elmi və mədəniyyəti yaymaq; 2) türkçülük-etnik milli hərəkat kimi, yəni: türk milli kimliyinin dərk olunması, türklərin bir millət və irq olaraq özünütəsdiqi; 3) türkçülük sosial-siyasi bir hərəkat kimi, yəni: türklərin milli azadlıq hərəkatı nəticəsində müstəqil siyasi bir varlıq olduğunu sübut etmək, "Turan" adlı məmləkətdə birləşərək, Avropanın və Rusiyanın, ermənilərin və farsların təcavüzünə qarşı güclü bir siyasi qüvvə kimi davam gətirmək. Bu sonuncunun tarixi nisbətən gəncdir və türkçülük burada özünü artıq ideologiyaya kimi göstərir. Çünki onun ilk prinsipləri artıq "üç tərəzi siyasət" şüarında (dildə birlik, fikirdə birlik, əməldə birlik) kifayət qədər aydın şəkildə özünü göstərir. Buna əsaslanaraq "Türkləşmək, islamlaşmaq və yeniləşmək" konsepsiyası ortaya atılır. Bunlar türkizm ideologiyasının təməl prinsiplərinə çevrilir.

Türkçülük harada yaranmışdır? Bu barədə də alimlər arasında yekdil bir fikir yoxdur. Meydanda olan mülahizələrə qısaca da olsa, nəzər salaq: 1). Türkçülüynün ilk elmi-nəzəri qaynaqları Avropada yaranmışdır. 2). Türkçülük Rusiyada yaranmışdır. Türklərin ən çox istismara və təzyiqlərə məruz qaldığı ölkə məhz Rusiya imperiyası idi. Ona görə də, türkçülük ideya-siyasi bir cərəyan kimi məhz Rusiyada əzələn kütlənin ideologiyası kimi meydana gəlməli idi. İkinci bir tərəfdən tatarların və azərbaycanlıların milli burjuaziyaları formalaşmışdı, onlar öz sənətlərinin həqiqi sahibləri olmaq əzmində idilər. Türkçülər elə zənn edirdilər ki, Rusiya imperiyası çökərsə, Türkiyənin Turana çevrilməsi yolunda başlıca maneə aradan qalxacaq. Türklərin bir qismi hətta belə bir şüar da ortaya atmışdılar: Rusiya viran olacaq, Türkiyə Turan olacaq!

Türklərin bu niyyəti bolşevikləri də ciddi narahat etmiş və ona görə də, onlar türkçülüynə mürtəcelik damğasını yapışdırmışdılar. Çar xəfiyyələri tərəfindən daim izlənilən türk ziyalıları öz milli-müstəqillik hərəkatlarını da daim gizli saxlamağa çalışmış, onu Rusiya müsəlmanlarının milli-mədəni muxtariyyət hərəkatı kimi qələmə verməyə məcbur olunmuşlar. İsmayıl bəy Qaspiralı "Tərcüman" (1881), Yusif Axçura oğlu "Türk" (1904), Əlibəy Hüseynzadə "Fyuzat" (1906) cəridələrilə, Ə.Ağaoğlu özünün "Difai" təşkilatı ilə xalqın milli şüurunun oyatmağa, onlarda siyasi-ideoloji dünyagörüşünün yaranıb formalaşmasına çalışdılar. Rusiyanın türkləri öz mübarizələrində daha ardıcıl, daha qətiyyətli idilər, onlar hətta çara qarşı müəyyən tələblər də irəli sürürdülər. M.F. Axundov, H.B. Zərdəbi, Ü. Hacıbəyov, Y.V.Çəmənəminli, C.Məmmədquluzadə kimi yeni fikirli ziyalılar və bütövlükdə, "Əkinçi"çilər və "Molla Nəsrəddin"çilər türkçülüynü və maarifçiliyi yeni

mərhələyə çatdırdılar. Onların dil və mədəniyyət sahəsində həyata keçirdikləri tədbirləri siyasi türkçülük üçün də yaşıl işıq yandırdı və M.Ə. Rəsulzadə, Ə.B. Topçubaşov, F. Nemanzadə, F.X. Xoyski kimi millət fədailərini yetirdi. Onların gərgin əməyi sayəsində XX əsrin əvvəllərində İslam-Türk dünyasında parlament tipli ilk respublika yarandı. Milli mətbuatın əsası qoyuldu. Milli dildə ilk dəfə olaraq, universitet yaradıldı. Azərbaycan xalqı türk xalqları arasında elm və mədəniyyətin, siyasi-millî şüurun ilk daşıyıcılarından birinə çevrildi.

Onu da deyək ki, bu milli hərəkət sovet dövründə də cəsarətlə irəlilədi, amma 30-cu illərdə bolşeviklərin və xüsusən, Stalin-Beriya guruhunun həyata keçirdiyi qanlı terror aktları nəticəsində zəifləməyə başladı. Onu da unutmamaq olmasın ki, türklərin bütün milli hərəkətləri və ideyaları həmişə ermənilərin ardıcıl həmlələrinə məruz qalmışdır.

3). Nəhayət, türkçülük Türkiyədə yaranmışdır. Türkçülüyn görkəmli ideoloqlarının biri Ziya Göyaly yazır: “Turan” və ya “turlar”, “türklər” - bu bütün türkləri birləşdirən ümumi bir addır. “Turan” sözündən özündə bütün türk tayfalarını birləşdirən Böyük Türküstanə münasibətdə istifadə etmək olar... Turan - bu, bütün türklərin ümumi adıdır. Bununla birlikdə o yazır ki, “panturanizm” - utopyadır. “Turan” - bu, keçmişdə və ola bilsin ki, gələcəkdə də bütün türklərin böyük vətənidir. Turanlılar - bu, yalnız türk dilində danışan xalqlardır. Bəs türkçülük nədir? Ziya Göyaly ona aşağıdakı anlaşımanı verir: “Türkçülük - türk xalqlarının yüksəlişini bildirən bir məfhumdur.

Bunun dərk edilməsində o, 3 elemeti ayırır:

1. Türkçülük;
2. Oğuzçuluq və ya Türkmənçilik;
3. Turançılıq. Turançılığa o, türkçülüyn uzaq, keçmiş ideali kimi baxır.

Azərbaycançılığı mədəniyyət və mənəviyyatla bağlayan ziyalılardan biri də Y.V. Çəmənəminlidir. Azərbaycan dövlətçiliyinin mövcudluğu üçün üç amilin - torpaq, millət və hakimiyyətin zəruriliyini göstərən Y.V. Çəmənəminli “Azərbaycan”, “azərbaycançılıq”, “türkçülük” və milli-mənəvi dəyərlərin qarşılıqlı əlaqəsi məsələsini önə çəkmişdir. Onun fikrincə, bunlar milli istiqlalı qüvvətləndirən cəhətlərdir. O, azərbaycançılığı vətəndaşlıq mövqeyi, vətənpərvərlik duyğuları ilə qovuşdururdu.

Azərbaycançılıq, türkçülük milli ləyaqət və dövlətçiliklə sıx bağlıdır. Milli ləyaqəti millətin ləyaqətli həyatı, onun hər bir nümayəndəsinin şüurunda və psixologiyasında öz millətinin keçmiş, bu günü və gələcəyi barədə hərtərəfli və dərinlən mənimsədiyi, dərk etdiyi, duyub yaşadığı, həmçinin, öz xalqının tarixi və mədəniyyətinin, keçmiş nəsillərin və müasirlərin sosial-siyasi təcrübəsinin şəxsiyyətin mənəvi-əxlaqi dayağı olması haqqında təsəvvürlərlə mövcudluğu kimi səciyyələndirirlər.

N. Şəmsizadə vətənçiliyi, türkçülüynü, islamçılığı və xalqçılığı azərbaycançılıq ideologiyasının dayaqları hesab edir. O da bütün azərbaycanlıların ümumi azərbaycançılıq-dövlətçilik ideologiyası ətrafında birləşməsi tərəfdarı kimi çıxış edir: “Vətənçilik - bütün xalqlar və etnik qrupların demokratik birliyinin, türkçülük - dövlət siyasətinin, islamçılıq - inam, iman və əxlaqımızın təməli, şərqiyyətin bağlantısı və rəmzidir...”

Azərbaycançılığın əsasında ittihadçılıq dayanır. İttihadımızın əsas bağlantıları bunlardır: gendaşlıq (qandaşlıq) və dindaşlıq. Bunlar azərbaycançılığın əsas prinsipində - vətəndaşlıqda birləşir. Müəllif çox doğru olaraq dindaşlığı ittihadçılıq və vətəndaşlıqda əsas bağlantı olduğunu qeyd edir. O, dini birlik forması və ideoloji inam forması kimi qəbul etdiyi ümmətçiliyin Şərqdə hətta dövlət təşkil etmək qüdrətinə malik olduğunu nəzərə çatdırmaqla, azərbaycançılığın ideoloji əsaslarından olan ümmətçiliyin ən möhkəm və etibarlı birlik olan əxlaqi birliyin, cəmiyyətin mənəvi kimliyinin təminatçısı fikrini də irəli sürür.

Dövlətçilik milli ideologiya ilə birlikdə daha güclü, daha qüdrətli təsir vasitəsi olur. Dövlət sistemi milli ideologiyayı həyata keçirmək üçün bütün vasitələrdən istifadə edir. Dövlət siyasi-mənəvi amillə, əxlaqla birləşməlidir. Dövlət cəmiyyətin əxlaqını qoruyub inkişaf etdirmək vasitəsidir.

Xalqçılıq - milli məhdudluğa yol verilməməsi, milli mənafe ilə xalq mənafeyinin vəhdətidir. Cəmiyyəti dövlət ictimai ədalət əsasında idarə etməlidir.

Türkçülüynə, islami dəyərlərə və müasirliyə söykənən azərbaycançılıq ideologiyası milli şüurun müasir yönümündə mühüm rol oynayır.

Müasir Azərbaycan şəraitində Azərbaycan ideologiyası Azərbaycan dövlətçiliyinin, ərazi bütövlüyünün, müstəqilliyinin, burada yaşayan xalqların qardaşlığı və həmrəyliyinin daşıyıcısı kimi çıxış edir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-27 yanvar.-№15.-S.10.

Azərbaycançılıq və Azərbaycan dili

Azərbaycançılıq ideyasının əsas atributlarından biri Azərbaycan dilidir. Ulu Öndər Heydər Əliyev dönə-dönə deyirdi: “Hər bir millətin dili onun üçün çox əzizdir. Bizim üçün Azərbaycan dili, ana dilimiz həddindən artıq əzizdir. Çünki çox illər ana dilimiz, Azərbaycan dili həyatımızda geniş yer ala bilməmişdir. Amma buna baxmayaraq, hər bir azərbaycanlı dilin qorunub saxlanılmasında az da olsa, çox da olsa, xidmətlərini göstərmişdir. Xüsusən, bizim yazıçılarımız, ədəbiyyatşünaslarımız, şairlərimiz o ağır dövrdə Azərbaycan dilinin yaşamasında böyük xidmətlər göstərmişlər. Mən bu gün böyük iftixar hissi ilə deyə bilərəm ki, Azərbaycan dili XX əsrdə böyük inkişaf yolu keçmişdir. İndi baxın bizim dilimiz nə qədər zəngindir, nə qədər məlahətlidir, nə qədər şirindir və bütün fikirləri ifadə etməsi üçün nə qədər söz ehtiyatlarına malikdir.

Biz Azərbaycanda Azərbaycan dilinin hakim olmasını, Azərbaycan dilinin getdikcə inkişaf etməsini təmin edəcəyik”.

Dili milli ruhun, milli ideologiyanın güzgüsü hesab edirlər. Dil nəinki xalqın ideologiyasının, hətta xalqın özünün formalaşmasında əsas rol oynayır. Alman tədqiqatçısı V.Humbolt da xalqın mənəvi xüsusiyyətlərinin onun daşıyıcılarının dünyagörüşünün dildə ifadə tapdığını göstərir. Xalqın mənəvi özünəməxsusluğu və dilin quruluşunun çox dərin köklərlə bir-birinə bağlı olduğunu, dilin xalqın ruhunun xarici təzahürü, ruhu, ruhunun isə onun dili olduğunu iddia edən Humbolt insanı əhatə edən gerçəkliyin və ətraf mühitin dillə şərtləndiyini, dilin danışıqlar üzərində tam hakim olduğunu göstərir. Humbolt insana, onun təfəkkürünə, dilinə və obyektiv gerçəkliyə özünəməxsus münasibət bəsləyərək, milli xüsusiyyətləri bir qədər şişirdirdi. Humbolt dilə ideal varlıq kimi baxmışdır: “Dil daxili varlığın orqanıdır, hətta bu varlığın özüdür.”

Dil nəinki xalqın ideologiyasının, hətta xalqın özünün formalaşmasında əsas rol oynayır. Azərbaycan tarixində azərbaycançılıq milli ideologiyanın formalaşmasında XX əsrin əvvəllərində ədəbi dil uğrunda gedən mübarizə mühüm rol oynadı. Azərbaycan ədəbi dili uğrunda mübarizə aparılan “azərbaycançılar”, dili geniş türk dünyası anlamında başa düşənlər isə “osmanlıpərəstlər” adlanırdı. Bu mübarizə azərbaycançılıq, milli özünüdərkən və milli şüurunun formalaşmasında həlledici rol oynadı. Bu molla-nəsrəddinçilər və fyuzatçılar arasında gedən mübarizə idi. Fyuzatçılar azərbaycançılığı, Azərbaycan ədəbi dilini müdafiə edənləri kəskin tənqid edərək göstərirdilər ki, Qafqaz türkləri (azərbaycanlılar) bütün digər türk xalqlarının eyni dil formasını, müəyyən dəyişikliklər edilmiş Osmanlı variantını qəbul etməlidirlər.

Onlar Azərbaycan dilinin mücərrəd anlayışlar ifadə edə bilmədiyini, dərin mühakimələrdən məhrum olduğunu, Qafqaz türklərinin (azərbaycanlıların) zehni inkişafdan geri qaldıqlarını ifadə edirdilər: “Ana dili dediyimiz bu lisanın əsrlərdən bəri tərəqqi edən ərsami-siyasət, fəlsəfə və fənnun ilə münasibəti olmamış, binaənəleyh o yoldakı təkamül və tərəqqidən məhrum qalmışdır.”

Azərbaycan dili uzun əsrlər boyu cilalana-cilalana formalaşmış, inkişaf etmiş və azərbaycançılıq xalqın milli şüuruna, ideologiyasına, zehni inkişafına təsir etmiş, ictimai həyatın bütün sahələrini əhatə edən düşüncələri ifadə etmişdir.

Azərbaycan ədəbi dili orta əsrlərdə formalaşsa da, XIX-XX əsrlərdə milli dilə və milli dövlət dilinə çevrilmişdir. “Azərbaycanda dövlət dilinin tətbiqinin təkmilləşdirilməsi haqqında” Fərmanda Azərbaycan dilinin qədim dövrlərdən böyük inkişaf yolu keçdiyi şifahi, yazılı dillə yanaşı bədii, elmi, fəlsəfi üslubun inkişafı, eləcə də, azərbaycançılığın, milli şüur və ideologiyanın formalaşmasına təsir mexanizmi açıqlıb göstərilmişdir: “Zaman keçdikcə dövrün tələbinə uyğun olaraq Azərbaycan dilinin istifadə dairəsi genişlənmiş, onun tətbiqinin və inkişafının elmi əsaslar üzərində aparılması ehtiyacı meydana çıxmışdır... Məhz bu dövrdən başlayaraq Azərbaycan ədəbi dilinin normalarının müəyyənləşdirilməsində nəzəri-dilçilik ideyaları təzahür edir.

XX yüzillik isə Azərbaycan ədəbi dilinin ən sürətli tərəqqisi və çiçəklənməsi dövrüdür. Ədəbi dil məsələsi hələ əsrin əvvəllərindən ictimai-siyasi mübarizənin tərkib hissəsi olmuşdur.” Bu dövrdə milli dilə, sonralar isə milli dövlət dilinə çevrilən Azərbaycan dili da da zənginləşmiş ideoloji mübarizənin mərkəzində durmuşdur.

Azərbaycançılıq ideologiyası Azərbaycan mədəniyyəti və sivilizasiyasının təməlini təşkil edən güclü mənəvi qüvvədir. Şərq, dünya, Avropa mədəniyyətlərinin sintezini özündə birləşdirən çoxmillətli, çoxdilli, çoxdillili Azərbaycan üçün ən mühüm ideologiya olan azərbaycançılıq tarixi zərurətdən yaranmışdır.

Beləliklə, azərbaycançılıq milli-etnik, ümumbəşəriyyətin və mədəniyyətlərin müxtəlifliyinin vəhdəti olub xalqın milli-tarixi və mədəni yaddaşında və genində qorunub saxlanmış, islamçılıq, türkçülük, müsairlik, Avropa, Asiya, Qərb və Şərq dəyərlərini özündə birləşdirmişdir. Məlumdur azərbaycançılıq milli Azərbaycan ideologiyasının aparıcı tərkib hissəsi olmuşdur.

Azərbaycançılıq bütün azərbaycanlıların milli-mədəni vəhdəti kimi çıxış edir. Y.Qarayev azərbaycançılığın məhz bu cəhətinə görə Azərbaycanda qüdrətli mənəvi qüvvə olduğunu xatırlayır: “Taleyüklü, ulusal bir sərəvət kimi milli vəhdət ideyası ərazidən də əvvəl əhaliyə aid bir ideyadır”. O, milləti məhv etməyə hazır bir cəmiyyətin (etnos, tayfa, qrup, tirə, qövəm) gec-tez torpağın bölünməsinə, ərazinin itməsinə də gətirib çıxara biləcəyini göstərir: “Ərazi vəhdətini bir problem kimi ümummilli vəhdət ideyasından ayırmaq qeyri-mümkündür. “Azərbaycan” sözü bütün qövmlərin vəhdət və birliyi deməkdir. Bunu göz bəbəyi kimi qorumaq,

qədrini-qiyətini bilmək lazımdır. Təkcə qövmü yox, sinfi vahidləri və qütbləri də (təbəqə, qrup, qat, silk, firqə...) mən eyni, bütöv milli vəhdətin tərkib hissələri hesab edirəm”.

Azərbaycançılıq ümummilli ideologiya, milli vəhdət və milli-mədəni vəhdət məfkurəsi kimi cəmiyyətdə səfərbəredici, birləşdirici, ruhlandırıcı rol oynayır. Milli mədəniyyət azərbaycançılıq milli ideologiyasının ideya mənbəyi olduğu kimi, həm də ideologiyanın dövlət və xalq üçün zəruri mənəvi, siyasi fəaliyyətinə təkan verən dil, mentalitet, milli xarakter və milli psixologiyanın ifadəsi kimi də çıxış edir.

Milli mədəniyyət və milli ideologiya qlobal mədəniyyətə qovuşaraq ümumbəşəri mənəvi-mədəni dəyərlərlə birləşir, Azərbaycan dövlətçiliyinin daha da möhkəmləndirilməsi qlobal və yerli düşüncə tərzlərinin birliyini yaradır, ölkədə və ölkədən xaricdəki bütün azərbaycanlıların mənəvi imperativinə çevrilir.

Dünyanın ən nadir mədəni sivilizasiyalarından və milli-etnik tərkiblə özünəməxsus bir demokratik, hüquqi dövlət olan Azərbaycanda müxtəlifliyin vəhdəti hakimdir. Azərbaycanda reallaşan mədəniyyət və milli ideologiya “Azərbaycan xalqının ortaq dəyərlər və davranış münasibətləri adlı məkanın formalaşmasına, etnik şüurda hər bir qatın statusunu sezməyə imkan verir, özünün real, tarixi-mədəni varlığının subyektli olmasına şərait yaradır.

Azərbaycanda mədəniyyətlər və dinlərarası durum, etnik-milli-bəşəri müstəvilərin ahəngdar mövcudluğu baxımından dünyaya örnək ola bilər”(16. 257).

Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasını və azərbaycanlıların ortaq mənəvi-mədəni dəyərlərini “ən başlıca sərvət” hesab edir.

Azərbaycanda bütün etnik birliklərin nümayəndələri bir azərbaycanlı, Azərbaycan vətəndaşı kimi tolerantlıq, humanizm, xeyirxahlıq şəraitində azərbaycançılıq ideologiyasını və ölkəmizdə formalaşan mədəniyyəti özünün mənəvi-mədəni sərvəti sayır. Azərbaycanın gələcək inkişafı azərbaycançılıq və Azərbaycan mədəniyyətinin birləşdirdiyi bütün xalqların və dünya azərbaycanlılarının birgə fəaliyyətindən asılıdır.

Qüdrətli şəxsiyyət Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan dilinin, tarixinin ədəbiyyat və mədəniyyətinin yeni azərbaycançılıq məfkurəsi ilə dərkinin metodologiya və strategiyasını formalaşdırdı. Bu baxımdan “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 iyun 2001-ci il tarixli Fərmanı və “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 avqust 2001-ci il tarixli Fərmanı böyük tarixi-siyasi əhəmiyyətə malik sənədlər idi. Bu tarixi sənədlər artıq yeni əsrin və üçüncü minilliyin əvvəllərində ana dili uğrunda mübarizənin dövlət səviyyəsində milli müstəqillik uğrunda mübarizənin - azərbaycançılığın tərkib hissəsi kimi əks etdirən dövlət proqramları - böyük strategiyanın təməl faktları idi.

Azərbaycan dili bu gün dərin fikirləri ən incə çalarlarındanak olduqca aydın bir şəkildə ifadə etmək qüdrətinə malik dillərdəndir.

Akademik R.Mehdiyev “Heydər Əliyevin siyasi portretinin cizgiləri” məqaləsində yazır: “Hamıya məlumdur ki, xalqın ümummilli mənəvi birliyinin Heydər Əliyev tərəfindən yaradılması konsepsiyasında Azərbaycan dili çox mühüm yer tutur. Heydər Əliyev özü bu dilin parlaq bilicilərindən olmuşdur. Onun nitqləri, çıxışları, müsahibələri yeni siyasi üslubu formalaşdırmış və Azərbaycan dilini o qədər əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirmişdir ki, tədqiqatçıların hələ neçə-neçə nəslə natiqlik sənətinin bu nümunələrinə müraciət edəcəkdir.”

Ulu Öndər Azərbaycan dilinə məhz azərbaycançılığın mənəvi əsası kimi yüksək qiymət verirdi; “Mən hər bir dilə öz hörmət və ehtiramımı bildirirəm. Amma hesab edirəm ki öz dilimizlə- Azərbaycan dili ilə hər birimiz fəxr edə bilərik. Çünki bu, zəngin dildir, artıq dünyada tanınmış dildir. Xalqımızın adı da tanınıb, respublikamızın adı da tanınıb, dilimizin adı da tanınıb. Bu, reallıqdır.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi Azərbaycan dilini əbədi edibdir və bu gün Azərbaycan dilimiz yaşayır və yaşayacaqdır. Qoy Azərbaycan dili müstəqil Azərbaycanda, eləcə də, dünyada yaşayan bütün azərbaycanlıların dili olsun.”

Ulu Öndərin ideyalarının əzmkar davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bu siyasətin tarixi rolundan bəhs edərkən demişdir: “Azərbaycan rəhbərliyinin apardığı siyasət yeganə düzgün siyasətdir. Bunu həyat da sübut etmişdir. Azərbaycan çox böhranlardan şəərəflə çıxmışdır. Vətəndaş müharibəsi və cəmiyyətin parçalanması təhlükəsindən qurtarmışdır. İndi Azərbaycanda sabitlikdir, güclü iqtisadiyyat vardır, demokratikləşdirmə yolunda çox işlər görülür. Buna görə də mən qəti əminəm ki, hazırda yeridilən xətt davam etdirilməlidir... İndiki siyasət bir çox onilliklər üçün nəzərdə tutulmuş siyasət olmalıdır. Əks halda, Azərbaycan yenə də hansısa hərc-mərcliyə məruz qala bilər.” Bu sətirlərdə Heydər Əliyev siyasətinə, Onun ideologiyasına qüvvətli inam və İlham Əliyevin qalibiyyət əzmi ifadə olunur. Bu gün bütün dünyada azərbaycançılığın ən böyük qarantı Azərbaycanın və hər bir azərbaycanlının Prezidenti İlham Əliyevdir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-31 yanvar.-№17.-S.13.

Azərbaycançılıq və vahid Azərbaycan ideyası

Müstəqil dövlətin yaranması, formalaşması üçün zəruri olan amillərdən biri də həmin dövlətin ərazisində məskunlaşmış xalqın və ya xalqların vahid ideologiya ətrafında birləşməsi, bu ideologiyanın əsaslarını özləri üçün qəbul etmələridir. Vahid, mərkəzləşdirilmiş dövlətin yaranması üçün bu məqam xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Çünki hər hansı siyasi-ictimai və ya təbiət hadisəsinin müəyyən zaman kəsiyində, insanlar bir yerə toplaşsın, fərdin enerjisi kütlənin, bəzən də millətin enerjisinə çevrilə bilər, səbəb kimi ortada olan faktorun aradan qalxması bu birləşmənin pozulmaması və ardıcıl inkişaf üçün müəyyən ideologiyanın mütləqliyini ehtiva edir. Bu baxımdan Heydər Əliyevin, azərbaycançılığı ümummillə ideologiya olaraq irəli sürməsi, onun Azərbaycan dövlətçiliyi naminə göstərdiyi tarixi xidmətdir. Məhz azərbaycançılıq Azərbaycana qarşı bir çox istiqamətlərdən yönələn təhdidlərin, ölkəmizi etnik bölücülük əsasında parçalamaq cəhdlərinin qarşısında güclü ideoloji və siyasi siper oldu. Vüqar Orxanın təbirincə desək, azərbaycançılıq bizim keçmişimizdən gələn dəyər olaraq vahid Azərbaycanın ideya əsası, ölkədə bütün konfessiya və etnosların həmrəylik və anlaşma içində birgəyaşayışının tarixi təcrübəsidir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin “Bakinski raboçi” qəzetinə müsahibəsində göstərir ki, ən əsası azərbaycançılıq müasir dövrdə də müstəqil, güclü Azərbaycan dövlətini qurmağa kömək edir. Azərbaycançılıq bir xalqın ideologiyası, bir dil daşıyıcılarının ideologiyası deyil, müasirliyin, müasir dövlətin ideologiyasıdır. Bu gün milliyətindən, dinindən, siyasi dünyagörünüşündən asılı olmayaraq, Azərbaycan dövlətində yaşayan nə qədər insan varsa, azərbaycançılığın formalaşmasında iştirak edir, onun yaşamasına dəstək verirlər. Onun sözlərinə görə, azərbaycançılıq Azərbaycan dövlətinin tarixi, mədəniyyəti ilə bugünkü müasir təfəkkürün, inkişaf ideyalarının birləşməsi deməkdir.

Heydər Əliyev öz çıxışlarında bir vacib məqamı hər zaman diqqətə çatdırıb ki, Azərbaycanın çoxmillətli, tolerant ölkə olması bizim böyük sərvətimizdir və biz bunu qoruyub saxlamalı, dünyaya ən yüksək səviyyədə təbliğ etməliyik.

Milli Məclisin deputatı Rafael Cəbrailovun dediyi kimi, azərbaycançılıq ideologiyası həm də xalqın tarixən tapındığı mütərəqqi ənənələri gələcək nəsillərə ötürən mənəvi körpüdür. Azərbaycançılığın gücü, eyni zamanda, fərdi maraq və meyilləri dövlət siyasəti ilə birləşdirmək, xalqın milli-mədəni eyniyyətini qoruyub saxlamaq imkanları ilə ölçülür.

Dövlətçilik hisslərinə malik olmayan xalq milli dövlətini inkişaf etdirə bilməz. Bu mənada, azərbaycançılıq ideologiyası milləti, xalqı, dövləti qəlbən sevməyi, onun naminə yorulmadan çalışmağı bütün mahiyyəti ilə təşviq edir. Xalqın milli varlığını ifadə edən rəmzlərə, adət-ənənələrə, ali mənəvi dəyərlərə yüksək sədaqət, ana dilinə məhəbbət, bəşəri ideallara hörmət azərbaycançılığın milli mahiyyətini açmaqla yanaşı, onun humanist səciyyə daşdığını göstərir. Azərbaycançılığın əsasında yer alan ünsiyyət birliyi isə vahid ana dilimiz vasitəsilə həyata keçirilir. Azərbaycan dili milliliyin ifadə vasitəsi olduğu üçün azərbaycançılıq ideologiyasının komponenti kimi çıxış edir.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin Vətən və xalq qarşısında göstərdiyi böyük xidmətlərdən biri də milli dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi baxımından çox əhəmiyyətli olan azərbaycançılıq ideyasını irəli sürməsi, onu ümummillə ideoloji təmələ çevirməsidir.

Bu gün siyasi baxışlarından asılı olmayaraq, hamı etiraf edir ki, Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın istəyi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycanda əldə edilmiş milli birlik respublikamızın ən qiymətli mənəvi-ideoloji sərvətlərindən biridir. Xalqın nəzərində bütöv, milli şəxsiyyət kimi təcəssüm olunan Heydər Əliyev dühası Azərbaycana ikinci rəhbərliyi dövründə vətəndaş sülhü və ümumxalq həmrəyliyinin möhkəmləndirilməsi xəttini davam etdirmiş, bu siyasi xətti özünün konkret addımları ilə kamil elmi-nəzəri konsepsiya səviyyəsinə qaldırmışdır.

Ulu Öndər özünəməxsus uzaqgörənlik və müdrikliklə ilk gündən xarici siyasətdə strateji hədəfləri düzgün müəyyənləyərək demişdir ki, müasir dövrdə hər bir dövlətin qüdrəti yalnız iqtisadi resurslarla deyil, həm də onun xaricdə formalaşdırdığı diaspor və lobbinin gücü ilə ölçülür. Bu sahəyə xüsusi diqqət yetirmədən xarici siyasətdə ciddi nailiyyətlər qazanmaq, habelə, milli məsələlərin beynəlxalq müstəvidə qaldırılmasına nail olmaq mümkün deyil. Məhz bu səbəbdən də, Azərbaycan hakimiyyəti son 10 ildə dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə nail olmaq üçün üzərinə düşən tarixi missiyanı məsuliyyətlə yerinə yetirməyə, bu sahədə sistemli və ardıcıl siyasət yeritməyə çalışmışdır. Xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla çoxşaxəli münasibətlər qurmaq, onları ideoloji-siyasi müstəvidə silahlandırmaq və ümummillə mənafeələrə naminə səfərbər etmək Azərbaycanın xarici siyasətində prioritet istiqamətlərdən birinə çevrilmişdir. Bu sahədə dövlət siyasətinin məqsədi xaricdə yaşayan soydaşlarımızın milli özünəməxsusluğunu qorumaq və inkişaf etdirmək, Azərbaycanla əlaqələrini genişləndirmək, habelə, digər hüquqlarını reallaşdırmaqdan ibarətdir.

Azərbaycançılıq ideologiyası, bir tərəfdən, Azərbaycan türklərinin ölkədəki digər etnik qruplara tolerant münasibətinin, sülh içində yaşamaq istəyinin bariz göstəricisidirsə, digər tərəfdən, Azərbaycanın türk dünyasının ayrılmaz parçası olduğunun təsdiqidir. Odur ki, azərbaycançılığı realist milli inkişaf modeli olaraq qəbul edən Azərbaycan türk dövlətləri arasında da bəlağət və pafosdan uzaq, səmimi və qarşılıqlı - faydalı tərəfdaşlıqdan yana olduğunu daima nümayiş etdirir.

Azərbaycanda vətəndaş sülhünü, ümumxalq vəhdətini, milli və dini tolerantlığı təmin edən ideologiya olaraq azərbaycançılığın digər tarixi missiyası dünya azərbaycanlılarının, müxtəlif ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın birlik və həmrəyliyinin təmin olunmasından ibarətdir. Heydər Əliyev hələ sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi zaman dövrün mövcud reallıqları çərçivəsində xaricdəki (təbii ki, ilk növbədə, SSRİ məkanında) azərbaycanlı diasporunun təşəkkül tapmasına mümkün dəstəyi göstərirdi. Ulu Öndər müstəqil Azərbaycanın Prezidenti olduqdan sonra bu fəaliyyəti dövlətimizin xarici siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevirdi.

Əminliklə qeyd etmək olar ki, bu nəcib arzu bu gün uğurla həyata keçməkdədir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında, dövlət siyasətinin bütün sahələrində olduğu kimi, azərbaycanlıq, azərbaycançılığın ümummilli ideologiya olaraq möhkəmlənməsi istiqamətində ardıcıl addımlar atılır.

Prezident İlham Əliyev demişdir: “Biz hər istiqamətdə çox sürətlə, düşünülmüş proqram və konsepsiya əsasında irəliləyirik. Çalışmalıyıq ki, doğma Vətənimizi möhkəmləndirək, zənginləşdirək, qüdrətli dövlətə çevirək”.

Əlamətdar haldır ki, bu istiqamətdə dövlət qurumları ilə yanaşı, qeyri-dövlət xəttlə də mühüm işlər görülür. Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevanın bu sahədə gördüyü işlər Azərbaycan mədəniyyətinin, tarixinin təbliğinə böyük töhfədir. Azərbaycanın zəngin mədəni irsinin beynəlxalq səviyyədə layiqincə təqdim olunması nəticə etibarilə ölkəmizin beynəlxalq nüfuzuna xidmət edir.

Dünyada qloballaşmanın yayıldığı zamanda bu prosesə öz milli-mənəvi irsi ilə qoşulmaq hər bir xalq üçün böyük önəm daşıyır. Azərbaycançılıq ideyası da məhz bu qlobal çağırışlara cavab verir.

Bu nöqtəyi-nəzərdən azərbaycançılıq Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiyasının ideya əsasını təşkil edir. Biz bu ideya ilə özümüzü dünyaya tanıdır, onu mütərəqqi dünya dəyərlərini (tolerantlıq, etnik müxtəliflik) özündə birləşdirən ideologiya kimi təbliğ edirik. Avropa ilə Asiyanın qovuşuğunda yerləşən Azərbaycan üçün bu ideologiya mədəniyyətlərarası dialoqa mühüm bir körpüdür.

Prezident İlham Əliyevin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, bu gün “Azərbaycanın əsas prioritetlərindən biri milli adət-ənənələrimizin təmin olunması şərtilə dünya birliyinə inteqrasiya etməsidir”. Bu inteqrasiyada Azərbaycanın öz yerini tapması, eyni zamanda, milli eyniyyətini, milli identifikasiyasını qoruyub saxlamaq müstəsna əhəmiyyət kəsb edir ki, onu da da azərbaycançılıq fəlsəfəsi təmin edir: “Azərbaycan xalqı əsrlər boyu müstəqillik həsrətində idi. Biz müxtəlif dövrlərdə başqa-başqa dövlətlərin tərkibində yaşamışıq. Amma öz milli xüsusiyyətlərimizi itirməmişik. Nəyin hesabına? Onun hesabına ki, öz ana dilimizi, mədəniyyətimizi saxlaya bilmişik, ədəbiyyatımız inkişaf edib, milli ənənələrimiz qorunub saxlanılıbdır. Budur, hər bir xalqın milli identifikasiyasını şərtləndirən əsas məsələlər”.

Vahid Ömərrov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-3 fevral.-№20.-S.10.

Azərbaycançılıq və milli xarakter

Azərbaycanın dövlətçiliyinin daha da formalaşmasına və inkişafına təsir edən ən güclü amillərdən biri də milli xarakterdir. Bəzi tədqiqatçılar milli xarakteri millət anlayışı ilə sıx bağlı təhlil edərək, milli xarakteri milli psixologiyanın strukturuna daxil edirlər. Qazax tədqiqatçısı N. Candildinin fikrincə, milli psixologiyanın strukturuna aşağıdakılar daxildir: 1) milli xarakter, 2) milli hisslər, 3) milli özünüdərk. Azərbaycan tədqiqatçısı V. Abdullayev millətin davranış nümunələrini, tarixi və sosial kökləri olan adət və ənənələrini adi milli şüurun komponentləri kimi səciyyələndirir və onların milli şüur səviyyəsində milli xarakterə xas olan emosional ünsürlər, mürəkkəb hiss kompleksi, əhval-ruhiyyə, temperament xüsusiyyətləri və emosional ünsürlər, iradi cəhətlər şəklində özünü göstərdiyini qeyd edir.

Tədqiqatçılar adi şüur deyərək milli-etnik psixologiyayı, yaxud milli-psixoloji səviyyəni, nəzəri milli şüur dedikdə isə adi milli şüurun müəyyən sosial-siyasi mövqelərdən həyata keçirilən seçmə ünsürlərin ümumiləşdirilməsini nəzərdə tuturlar. Milli xarakter və ideologiyanın qarşılıqlı əlaqəsi nəzəri-milli şüur səviyyəsində özünü aydın göstərir. Nəzəri milli şüur özündə "...millətin bugünkü vəziyyətini və inkişaf məqsədlərinin məcmuəsini ehtiva edən, tərkibində milli-etnikliyin müstəsnalığı ideyası yerləşən ideologiyadır".

Milli xarakter, milli mentalitet, adət-ənənələr xalqın özünü mühafizə və özünü təsdiq forması kimi əsrlərlə yaşamış, ən dəyərli milli amillərdən biri - millətin varlığının ayrılmaz ünsürü olan milliyyətçilik, milli məfkurə ilə qarşılıqlı təsirdə inkişaf etmişdir. Türkçülük ideologiyasının banilərindən olan Z.Göyalp milləti "dil, din, əxlaq, gözəllik duyğusu baxımından müstərək olan, eyni tərbiyəni almış fərdlərdən ibarət bir topluluq kimi səciyyələndirərək, millətdə tərbiyənin, dil və din birliyinin, milli ruhun, milli xarakter və mentalitetin, milli ideyanın olmasını vacib hesab edir, milli məfkurənin yaranması və inkişafında bu amilləri əsas hesab edirdi. Hər bir millətin nümayəndəsi tərbiyəsi ilə böyüdüüyü məfkurə uğrunda "həyatını belə fəda edə bilər".

ABŞ filosofu Çarlton İ.N.Hayev milliyyətçiliyi bir din kimi xarakterizə edərək, milli xarakterin milli-mənəvi amillə bağlılığını diqqətə çatdırır: "Bir millət öz varlığını, xarakterini, mənliliyini fiziki-coğrafi amil və ya bioloji irqdən deyil, mədəni və tarixi güclərdən alır.

Milli ideologiyanın formalaşmasında əsas amillərdən biri olan milliyyətçiliyi XX əsrdə hətta millətin ideologiyası kimi təqdim edənlər də olmuşdur. İngilis sosioloqu A.Smit "XX əsrdə millətçilik" əsərində keçən əsr millətçilik əsri adlandıraraq, göstərir ki, millətçilik ideologiyası bu dövrdəki bütün ideologiyayı əvəz edəcəkdir. Müəllif millətçiliyə dünyaya, mədəniyyətə və siyasətə baxışlar kimi ünsürləri aid edərək, onu sosial tərəqqinin hərəkətverici qüvvəsi və müasir dövrün inqilabi qüvvəsi hesab edir: "Millətçilik, şübhəsiz, Avropada iki dünya müharibəsindən sonra müvəqqəti sənqisə də, hazırda o, bir çox Asiya, Afrika və Latın Amerikası ölkələrindən gələn amansız sınaqla üz-üzə gəlib. Lakin millətçilik bütün digər ideoloji cərəyanlara qarşı dura biləcək və yenidən yeni simada meydana gələcəkdir".

A.Smit millətçiliyi millətin yeganə gələcək ideologiyası adlandırır. O, XX əsrdə millətçiliyin iki formasının kommunizm və faşizm ideologiyaları ilə qarşı-qarşıya gələcəyini, düzgün olaraq "kommunist və faşist millətçiliyi"nin məhvə məhkum olduğunu israr edirdi. Smit marksist millətçiliyinin liberal millətçiliyin varisi olduğunu göstərirdi.

A.Smit milli idealın rolunu təhlil edərkən, onu "milli xarakter" anlayışı ilə yanaşı və qarşılıqlı əlaqədə işlədir. Daha sonra ingilis sosioloqu milli ideala uyğun olaraq, əcdadlara bağlılıq vasitəsilə milli xarakterin formalaşdığını göstərir: "Milli ideal ayrı-ayrı millətlərə ayrılmış dünyaya və milli xarakteri əmələ gətirən nadir hadisə olan mədəniyyətə baxışları, eləcə də, tarix və mədəniyyətə, həmrəylik siyasəti yönümün də daxil olduğu xüsusi baxışları təcəssüm etdirir". O, milli idealı milli iftixar və vətənpərvərlik anlayışları ilə eyniləşdirməyə çalışır.

"Milli xarakter"i "milli temperament" və "millətin psixi xüsusiyyətləri" anlayışları ilə də eyniləşdirənlər var. Milli temperament millətin sosial və coğrafi amillərlə şərtlənən emosional-iradi reaksiyası, genetik amilin ona təsiri, milli xarakter isə sosial-iqtisadi və tarixi şəraitin təsiri altında formalaşır. Millətin psixi xüsusiyyətləri də milli xarakter kimi mədəniyyət və məişətin spesifik xüsusiyyətlərində təzahür edir.

Milli xarakter anlayışı milli şüur, milli psixologiya, milli özünüdərkə əlaqəli olsa da, özünəməxsus cəhətlərlə fərqlənir.

Milli xarakterin spesifikliyi ondadır ki, burada maddi və mənəvi mədəniyyətin ünsürləri millətin keçmiş və indiki tarixini və təcrübəsini təcəssüm etdirir. Milli xarakterdə milliliklə ümumbəşərilik vəhdət təşkil edir.

Milli xarakterin mahiyyəti həmin millətin milli mədəniyyətində, adət-ənənələrində, mərasimlərində, milli ideologiyasında açılır. P.Qnatenko milli xarakterin mahiyyətini və strukturunu belə açıb göstərmişdir: "Milli xarakter xalqın tarixi və sosial-iqtisadi inkişafı prizmasından keçən, onun mədəniyyəti, ənənələri, adət və mərasimlərində öz ifadəsini tapan ümumbəşərilik və milli spesifikliyin dialektik tərzdə birləşdiyi mürəkkəb və ziddiyyətli prosesdir". P.İ.Qnatenko milli xarakterin strukturuna ümumbəşəri, milli-psixoloji cəhətlərlə yanaşı,

dövrün ideoloji yanaşmasına uyğun olaraq “sosial-sinfi” xüsusiyyətləri də daxil edir: “Fikrimizcə, milli xarakterin strukturu aşağıdakı üsürlərdən ibarətdir: 1) ümumbəşəri xüsusiyyətləri (özündə müxtəlif növ dəyərləri və qaydaları əks etdirir), 2) milli-psixoloji xüsusiyyətlər (yalnız həmin xalqa xas, milli əsasda meydana gələn, ümumbəşəri cəhətlərlə dialektik vəhdətdə olan və həmin xalqın mədəniyyəti, ənənələri, adətləri və mərasimləri meydana gələn xüsusiyyətlər), 3) milli psixologiya prizmasından keçən, müxtəlif siniflərin psixologiyasında təcəssümünü tapmış sosial-sinfi xüsusiyyətlər”. Beləliklə, müəllif ümumbəşəri cəhətləri milli xarakterin müəyyənedici üsürü hesab edir.

Sovet tədqiqatçıları səhv olaraq ümumbəşəri və kommunist dəyərlərini eyniləşdirirdilər. Sovet dövründə marksizm-leninizm ideologiyası ən kiçik milli təşəbbüskarlığı belə millətçilik və sosial şovinizm “təzahürü” kimi qiymətləndirirdi. Sovet dövründə millətlərin milli psixologiyası və xarakteri inkişafdan dayandı, bu sahədə əyintilər əmələ gəldi. Milli xarakter, milli mentalitet və milli şüurun dövlətdən tam siyasi asılılığı şəraitində millətin milli qapalıq, dünyanın təbii inkişafından ayrı düşməsi prosesi baş verdi.

Sovet xalqlarında, o cümlədən, Azərbaycanda da milli cəhətlər deformasiyaya uğradı. Azərbaycan xalqının milli varlığı türkçülük, milli xarakteri, milli mentaliteti və XX əsrin əvvəllərində formalaşmış milli ideologiyası repressiyaya məruz qaldı. Kommunist ideologiyası azərbaycanlıları nəinki türk dünyası ilə əlaqələrdən, hətta xariclə ünsiyyətdən məhrum etdi. Azərbaycanın milli xarakteri, milli mentaliteti, milli ideologiyası kosmopolit “sovet xarakteri:” və “sovet mədəniyyəti” içərisində əridi, xalq rəsmi ideologiyanın köləsinə çevrildi. Halbuki XIX əsrdən artıq Azərbaycan xalqının mədəniyyətində milli ideologiya, kök salmış, millətçilik və millət yaranıb inkişaf etməyə başlamış, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda türkçülük ideyasına əsaslanan milli dövlətçilik yaranmışdı.

İkinci dəfə meydana gələn milli dövlət - Azərbaycan Respublikasında milli xarakter və milli mentalitetin təsiri ilə formalaşan millətçilik psixologiyası və milli ideologiya milli şüurun inkişafına, milli dirçəlişə xidmət edir.

Azərbaycan milli xarakteri və mentaliteti, milli özünəməxsusluğu, ümumbəşəri cəhətlərlə yanaşı, həm də ümumqafqaz mədəniyyətinin ayrılmaz bir hissəsi hesab edilir.

Göründüyü kimi, milli inkişaf ideologiyası milli dövlətçiliyin, milli varlığın təhlükəsizliyinə, milli varlığımızın qorunmasına xidmət etdiyi kimi, birləşdirici ideya kimi bu ideologiyanın əsasını - milli özünəməxsus ənənə, milli xarakter, milli özünəməxsusluq və milli mentalitetə malik azərbaycançılıq təşkil edir. “Azərbaycançılıq ideologiyasının tərbiyəsi və təbliği sisteminin əsasında “milli özünüdərkən və milli “mən”in mahiyyətini qoruyub saxlamaq səyi durur” və bu “əsas”ın qorunub saxlanması, daha da gücləndirilməsi tərbiyə kimi daim diqqət mərkəzində olmalıdır.” Bu sətirlərin müəllifi C.Xəlilov azərbaycançılığın formalaşmasında və təbliğində milli ənənələrin iki aspektini nəzərə almağı diqqətə çatdırır: “Birincisi, xalqın özünüqoruma, daimi mövcud və mümkün təhlükə qarşısında birləşmə stixiyasını və bacarığını şərtləndirən faktorların, özünəməxsusluqların sabit mentalitet keyfiyyətləri qazanması xalqın yaşanan həyat tərzinə əsaslı təsir göstərmişdir. Mentallığın konservativliyini nəzərə alsaq, ən vacib, əhəmiyyətli təsirini hələ də qoruyub saxlayar, faktorların yerində və qədərində işlədilməsi azərbaycançılıq ideologiyasının təbliğini həyati güc qazanmasında əsas ola bilər. İkincisi, etnik-milli şüurun, mentalitetin şifahi, yazılı, maddi-mənəvi sərvətlərində əksini tapmış cəhətləri milli ənənələr faktoru kimi”.

S.Xəlilov düzgün olaraq göstərir ki, xarici ölkələr Azərbaycanda öz ideologiyalarını təbliğ edib formalaşdırmaq üçün “özləri üçün ciddi müxalif güc hesab etdikləri azərbaycançılıq ideologiyasını əsas bazadan - əhali gücündən məhrum etmək məqsədi güdürlər”.

Milli xarakter və mentalitetin vətən amalı və azərbaycançılıq ideologiyası ilə sıx bağlı olduğunu qeyd edilməklə, vaxtilə arxa plana keçirilən ideologiyaya milli amilin təsiri indi “millətin real-iqtisadi, sosial-psixoloji və mədəni həyatının potensialını-milli şüurunun xarakterik xüsusiyyətlərini, emosional-psixoloji cəhətlərini, ictimai inkişafını hərəkətə gətirən mexanizm kimi nəzərdən keçirir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Səs”.-2012.-4 fevral.-№21.-S.13.

Azərbaycançılıq və Azərbaycan mentaliteti

Azərbaycan xalqının milli xarakteri və mentalitetinin təsiri altında formalaşan milli ideologiyayı - azərbaycançılıq ideologiyasını Ulu Öndər Heydər Əliyev azərbaycanlıların milli ruhunun qoruyucusu, ümumdünya sivil məkanında milli özünü təsdiqin əsas amili hesab edirdi. Ulu Öndər Heydər Əliyevin ictimai-siyasi görüşlərində azərbaycançılıq və milli mentalitet fəlsəfəsinin mahiyyətini dərinlən açmaqla Q. Əliyev yazır: “Heydər Əliyevin ictimai-siyasi görüşlərində işlənilmiş, ölkə əhalisinin rəğbətə qarşıladığı azərbaycançılıq vətən amalının milli dərk kimi təqdim edilir... Heydər Əliyevin təsəvvüründə azərbaycançılıq ideologiyası milli-mənəvi sərvətlərimiz sistemində ən önəmli yer tutur və mübalığəsiz demək olar ki, müstəqilliyin möhkəmlənməsi əqidəsində olan bütün azərbaycanlıların milli ideologiyası kimi funksional əhəmiyyət daşıyır”.

Q. Əliyev Ulu Öndər Heydər Əliyevin müstəqillik dövründə milli ideologiya və milli-siyasi şüur tərəfindən sosial-siyasi və mənəvi sistemin dərk olunması və öyrənilməsinin vahid sinkretik forması olan milli-siyasi mentalitetin qarşılıqlı əlaqəsinə dair dəyərli, dahiyənə fikirlərini də üzə çıxarıb.

Məlumdur ki, milli-siyasi mentalitetin yaradıcısı xalq və siyasi elitadır. Təbii mədəniyyət zəminində formalaşan siyasi mentalitet ənənə ilə bağlı olub siyasi həyatda gerçəkləşir.

Çox düzgün olaraq müəllif Ulu Öndər Heydər Əliyevin dövlətçilik konsepsiyasında bir sıra problemlərin həllinə onun kompleks yanaşdığını, onun milli yanaşdığını, onun milli-hüquqi dövlət konsepsiyasının mənəvi əsaslarını açıb göstərmişdir: “Bir tərəfdən xalqın rifahı, həyatının real səviyyəsi və keyfiyyəti, digər tərəfdən isə milli və bəşəri dəyərlərlə zənginləşmiş mənlik şüuru xalqın dövlətçiliyinin məzmununu müəyyənləşdirən amillərdir. Azərbaycan xalqı Qafqaz xalqları arasında xüsusi yer tutan xalqlardandır. Qafqaza xas olan bir çox etnik birliklərin sivilizasiyalararası dialoqu şəraitində hər bir Qafqaz xalqlarının mentaliteti özlərində əsrlərin dərinliklərindən gələn ideya və xüsusiyyətləri, tarixi təsəvvürləri, sosial və əxlaqi norma və dəyərləri əks etdirir. Bu mentalliq özündə həm də Qafqaz ənənəvililiyini və mənəvi qohumluğunu, ümumqafqaz tarixinə bağlılığı birləşdirir”.

Qafqazdakı xalqların milli mədəniyyətləri, milli xarakteri, mentaliteti, ideologiyası özündə türk, slavyan, kartvel, vaynax, Dağıstan, digər dil qruplarını, islam və provaslav dini dəyərlərini, qədim fars, yunan-Roma, ərəb sivilizasiyalarından qidalanmış dağlıq və düzən mədəni adət-ənənələrini birləşdirən və əhatə edən mədəniyyətin ayrılmasız bir hissəsidir.

Sosiomədəni fenomen olan mentalitet xalqların, tayfaların xarakteri, psixologiyası adət-ənənələrinin öyrənilməsi ilə bağlı anlayışdır. Şərqi görkəmli siyasətçisi Nizamülmülk özünün “Siyasətnamə” əsərində dövlət başçılarına idarə etdikləri ölkənin xalqlarının və tayfalarının xarakterini, adətlərini öyrənməyi məsləhət görürdü: “Ölkə daxilində uzaqdan-yaxına, böyükdən-küçüyə qədər heç bir şey onların gözündən qaçmasın”.

Mentalitetin fəlsəfi-etik, mədəni-etnik və tarixi səviyyələrdə öyrənilməsi xalqların tarixi həyatının, sosial, mədəni, dini, təbii, bioloji aspektlərinin vəhdətdə götürülməsini tələb edir. Mentalitet sosial-fəlsəfi fenomen olmaqla yanaşı, həm də adətlərin, əxlaqi sərvətlərin, dini etiqadların, şüurun vərdişlərin sayəsində formalaşmışdır.

Mentalitet fenomeninin tədqiqatçısı H.Quliyev mentalitetin xüsusiyyətlərindən bəhs edərkən, onun arxitektip ünsürlərinin geniş zaman diapazonunda dəyişməz qaldığına işarə edərək, bunun sayəsində “mentalitetin tərəqqiyə münasibətdə xüsusi immunitetə malik olduğunu, ənənəvi ictimai təsisatlara daxil olduğunu” göstərirdi.

Q.Əliyevin fikrincə, mentalitet milli xarakterin başlıca təzahürü olduğundan, onun tarixi inkişaf mərhələləri və mahiyyəti təbii zərurət sahəsinə daxildir. Yəni ictimai şüurun yaranması və inkişafı tarixi zərurət olduğu kimi, millətin də şüuru və mentaliteti onun sosiomədəni formalaşma mərhələlərini əks etdirir, labüd olaraq praktikada insani münasibətlərdə üzə çıxır. Ona görə də xalqın millətə çevrilməsi üçün zəruri olan tarixi keçid mərhələləri vacib şərtlər olub şüurun və mentalitetin məzmununu tarixi ideyalarla zənginləşdirir. Müəllif Ulu Öndər Heydər Əliyevin fəlsəfəsində azərbaycançılıq ideologiyasının başlıca qayəsindən söhbət açmadan öncə göstərmək istədik ki, azərbaycanlılar, onların şüuru, xarakteri də özlərinə məxsus tarixi inkişaf mərhələləri keçmişdir. Tarixilik baxımından yanaşsaq, deməli ki, azərbaycançılıq ideologiyasının ən mühüm ideyalarını “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda, xalqımızın milli mifoloji təsəvvürlərində izləmək mümkündür. Təbii ki, biz azərbaycanlıların dərin etnomədəni, tarixi-siyasi kökləri barədə ətraflı söhbət açmaq niyyətində deyilik, məqsədimiz Ulu Öndər Heydər Əliyevin ictimai-siyasi görüşlərində azərbaycançılıq ideologiyasının önəmli yer tutmasından bəhs etməkdir. Lakin ən qısa şəkildə qeyd etmək istədik ki, Azərbaycan etnosunun formalaşmasında hun-qıpçaq türklərinin psixologiya və mentalitetinin yayılması (I mərhələ), oğuz türklərinin sosiomədəni dəyərlərin yayılması (II mərhələ) aparıcı rol oynamışdır, Azərbaycanda yaşayan qeyri-türk mənşəli xalqlar yalnız Azərbaycan türkcəsi deyil, həmçinin, Azərbaycan türklərinin tarixi birləşdiricilik ideyası əsasında ünsiyyətə girərək, müəyyən tarixi zaman kəsiyində Azərbaycan xalqını, Azərbaycan cəmiyyətini yaratmışlar. Ulu Öndər Heydər Əliyev milli varlığımızın ideya təməli olan azərbaycançılıq

haqqında Azərbaycan mentaliteti haqda demişdir: “Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə, mentalitetinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı -Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adətlərini yaşatmalıyıq”. Azərbaycançılıq elə bir meyardır ki, hər bir azərbaycanlı bunun vasitəsilə özünü qavrayışını, identikliyi qiymətləndirir. Öz tarixi yaddaşına hörmətlə yanaşır, Vətən amalını uca tutur. Orteqa-de-Qasset göstərir ki, insan “Mən” ilə onun ətraf mühitinin məcmusundan ibarətdir. İnsan ona görə şüur və idrak subyektidir ki, şəraitə söykənərək, o, ətraf aləmi müəyyən fərdi perspektivə çevirir. Azərbaycançılıq ideyası özünüidentifikasiya üçün fəlsəfi örnəkdir, dövlətçilik, müstəqillik ideyalarını ehtiva edən mentalitetimizi saflaşdıran ideologiyadır, millətin mənlik şüuruna uyğun sağlam sosial mühitini yaratmaq ideologiyasının nüvəsidir.

Xalqın psixologiyasının və mentalitetini yaxşı bilən və buna ehtiramla yanaşan Ulu Öndər Heydər Əliyev özünün hüquqi dövlət təlimində milli psixologiyayı və xalq mentaliteti fenomenlərini real gerçəkliyə münəcər etmir, milli mənlik şüurunun mühüm elementlərindən biri olan demokratik inkişaf ideyalarına bağlılıqla sositumda transformasiya hadisələrinin gedişini dərk etmək qabiliyyəti arasında dialektik vəhdəti göstərir. Onun aşılacağı mühüm sosial-psixoloji dəyər budur ki, öz şərəf və ləyaqətini qiymətləndirə bilən xalq, hər şeydən əvvəl, bu keyfiyyətlərə hörmət edə bilən dövlətini qurmalı və onun işlərində, mühüm siyasi-hüquqi qərarların qəbul edilməsində, başqa sözlə, demokratik proseslərdə fəal iştirak etməlidir. Ulu Öndər Heydər Əliyev belə bir ideyaya üstünlük verirdi. Milli dövlət və onun başında duranlar yüksək mənəviyyətə, mədəniyyətə söykənməlidirlər. Onun əqidəsinə, yalnız öz tarixi və mədəniyyəti ilə yanaşı, bəşəri dəyərləri də milli şüur və milli ideya prizmasından mənimsəyən vətəndaş öz dövlətini möhkəmləndirə bilər. Bir sözlə, Ulu Öndərin dövlətçilik konsepsiyası Vətən, suverenlik, müstəqillik, milli mənəviyyət, vətənpərvərlik kimi bəşəri mənə və əbədi əhəmiyyət kəsb edən sərvətlərdən qidalanır, xalqın bu dəyərləri öz sosial-siyasi dünyagörüşünün ayrılmaz tərkib hissəsi kimi dərk etməyi aşılrayır”.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin xalqına müstəqillik, tarixi yaddaşı unutmamaq, vətən amalı, həmrəylik, azərbaycançılıq kimi müqəddəs ideyalar aşılrayan siyasət məktəbi yeni formasıyada fəaliyyət göstərəcəkdir milli siyasətçilərimiz üçün örnəkdir. Dünya siyasətçilərinə bir daha göstərdi ki, Onun siyasi fəaliyyəti ölkəsinin milli mənafələrini üstün tutan dövlət başçısı, həmçinin, xalqın sivil obrazını yaratmaq, onu müasir dünyagörüşlü millət kimi tanımaq üçün nəhəng enerji sərf etməklə, bəzən də siyasi riskə getməli olur.

Məlumdur ki, mentalitet şüur fenomeni kimi, hər şeydən əvvəl, sosiomədəni dəyərlərin sintezinin təzahürü olmaqla cəmiyyət və insan həyatının bir çox sahələrinə nüfuz etdiyindən çoxlu ölçülərdə və xarakteristikalarda üzə çıxır. Əgər belə demək olarsa, o, intellektlə iradədə əksini tapmış ruhi və fəhmi qavramanın ittifaqının fərdin mənfi şüurunda, düşüncə tərzində təcəssümüdür, buna görə də insanın formalaşmış fikirləri və ideyaları praktik siyasət üçün hələ kifayət deyildir, başlıca şərt bunların sosial reallaşmasıdır.

Bu mənada, Ulu Öndər Heydər Əliyev siyasət məktəbinin layiqli davamçısı ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev ölkə daxilində və bütün dünyada azərbaycançılığı uğurla həyata keçirən istedadlı siyasətçi kimi şöhrət qazanmışdır. Heydər Əliyev siyasət məktəbi İlham Əliyevin, simasında XXI əsr Azərbaycan siyasəti və diplomatiyasında özünə mühüm yer tutan qloballaşma dövründə ölkəmizin inkişaf strategiyasını bacarıqla həyata keçirən siyasətçi lider və istedadlı siyasətçi yetişdirmişdir. Cənab İlham Əliyev Azərbaycan milli mentalitetinə və Azərbaycançılığa sıx bağlı olan müasir milli elitənin formalaşmasında və inkişafında əsas rol oynayan bir dövlət başçısıdır. Beləliklə, tarixən milli, irqi, dini tolerantlığı ilə fərqlənən azərbaycanlı mentaliteti və milli xarakteri milli mənlik şüuruna uyğun olaraq azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Azərbaycançılıq ideologiyası xalqın milli şüurunu səfərbər edərək, milli vətənçilik ideyasını şüurlara yeridərək, dövlət quruculuğu prosesində güclü amilə çevirmişdir.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-7 fevral.-N 22.-S.10.

Azərbaycançılıq və vətənpərvərlik tərbiyəsi

Vətən amalında və azərbaycançılıq ideologiyasında azərbaycanlıların milli mədəniyyət, milli mənlük şüuru, milli təfəkkürü və xarakterinin mental xüsusiyyətləri öz əksini tapır. Vətənçilik hissi, vətənçilik əxlaqı vətənpərvərlik mənəvi-əxlaqı fenomen kimi vətəndə - azərbaycanlıların məskunlaşdığı müqəddəs məkanda yaranır və inkişaf edir. Q. Əliyev yazır ki, insanların öz doğma etnik beşiyinə üzvi məhəbbəti, öz doğma diyarına bağlılığı xalqın ənənələrinə və adət-ənənələrinə dərin ehtiram dönməz sosial fenomen kimi hazırda müstəqil Azərbaycan vətəndaşlarının yeni mental keyfiyyətlərinə çevrilməkdədir.

Vətən amalı və azərbaycançılıq ideologiyası vətənpərvərlik -anlayışı ilə əlaqədardır. Q. Əliyevə görə vətənpərvərlik bir-biri ilə vəhdətdə olan üç komponentdən ibarətdir: “Vətənpərvər münasibət, vətənpərvərlik şüuru və vətənpərvərlik; fəaliyyəti. Vətənpərvər münasibət insanın vətənin faydası üçün lazım olan fəaliyyəti həyata keçirmək niyyəti, həmçinin, ölkəsinin maddi-mənəvi sərvətlərinə daxili pozitiv münasibətdir. Vətənpərvərlik şüuru vətənpərvərlik obyektinə vətənpərvərin qarşılıqlı təsirinin bütün növlərinin mənəvi tənzimləyicisi, onun şüurunun daxili determinantıdır. Vətənpərvərlik fəaliyyəti isə vətənpərvərliyin real hissə olunan və görünən tərəfləridir.”

Vətən təəssübkeşliyi, vətənçilik əxlaqı, vətənpərvərlik milli qürur və milli ləyaqət hissilə vəhdətdə azərbaycançılığın özəyini təşkil edir. S. Xəlilov dərk olunmuş vətənpərvərliyi milli ruhun əsası hesab edir və milli ideologiyaya söykənməyən “vətənpərvərliyi faydasız hesab edir: “Milli ideologiyaya söykənməyən, vahid konsepsiyaya əsaslanmayan kortəbii fəaliyyətləri kimi sevgidən və millətçilik hissindən doğsa da, son nəticədə ancaq ziyan gətirə bilər. Ə. Tağıyevin fikrincə, vətənpərvərlik problemi özlüyündə bir akademizm tələb edir, yəni öyrənilməsinə, elmi-nəzəri təhlilinin və şərhinin verilməsini zəruri edir. Çünki hazırda müstəqillik şəraitində başa düşülən vətənpərvərlik SSRİ vaxtındakı vətənpərvərlikdən köklü surətdə fərqlidir. O zaman vətənpərvərlik deyəndə, SSRİ-nin vətəndaşı üçün vətənpərvərlik nəzərdə tutulurdu. İndi isə Azərbaycan Respublikası üçün, onun maddi və mənəvi sərvətləri kəşiyində dayanmalı olan insanların vətənpərvərliyindən söhbət gedir. Bu məsələ hazırda mənəvi borc olmaqla yanaşı, həm də sırf ideoloji-siyasi bir problem kimi qarşıya çıxır. Onu hər bir vətəndaşın mövqeyindən və hər bir vətəndaşın mövqeyi naminə anlamaq tələb olunur. Çünki o, azərbaycançılıq milli ideyasının tərkib hissəsidir. Alman filosofu Hegel özünün “Hüquq fəlsəfəsi” əsərində vətənpərvərlik haqqında yazırdı: “Vətənpərvərlik sözü altında çox zaman yalnız fəvqəladə qurban verməyi və davranışları başa düşürlər. Amma, əslində, o, elə bir ovqatdır ki, adi vəziyyətdə və adi həyat şəraitində dövləti substansional əsas və məqsəd kimi başa düşür. Bu ovqat, ümumiyyətlə, etimaddır, mənim substansional və xüsusi marağımın başqasında, yəni dövlətdə yerləşdiyini başa düşməkdir.”

Ulu Öndər Heydər Əliyev milli vətənpərvərlik haqqında müdrik sözlər demişdir: “Milli vətənpərvərlik prinsipi gərək körpəlikdən başlayaraq hər bir vətəndaşın həyat prinsipi, həyat “qanunu, nizamnaməsi olsun.”

Ulu Öndər vətənpərvərliyi, vətəndaşlıq duyğusunu xalqın, vətənin taleyinin tərkib hissəsi hesab edirdi. Dahi şəxsiyyətin azərbaycançılıq ideyasının güclənməsində, onun etnik-milli müstəvidən dövlətçilik və vətənpərvərlik müstəvisinə keçirilməsində müstəsna rolu oldu.

Heydər Əliyev vətənpərvərliyə və dövlətçiliyə əsaslanan azərbaycançılığı qurdu, yaratdı, təşkil etdi, eyni zamanda, “əməli surətdə həyata keçirdi”.

Milli ideologiyadan, azərbaycançılıq ideologiyasından danışarkən, böyük insan hər bir azərbaycanlılığın vətənpərvərlik hissləri ilə yaşamasını daim önə çəkirdi: “Milli vətənpərvərlik hissləri hər bir vətəndaşda o qədər güclü olmalıdır ki, hər bir vətəndaş milli mənafeyi öz şəxsi mənafeyindən, öz şəxsi yaşayışından, öz şəxsi həyatından - hər şeydən üstün tutsun.”

Professor Qoşqar Əliyev yazırdı ki, müasirlik meyarlarından yanaşı, vətənpərvərlik Heydər Əliyevin ictimai görüşlərində, hər şeydən əvvəl real gerçəkliyin fərqli cəhətlərini özündə ehtiva edən anlayış kimi açılır, vətənpərvərlik vətən anlayışının mahiyyəti ilə vəhdətdə götürülür. Vətənpərvərlik vətənə məhəbbət, əcdadların ənənələrinə hörmət deməkdir. Bu mənada, bölünməz vətənpərvərlik hissi ilə vətənpərvərlik şüuru bir-birilə dialektik vəhdətdə çıxış edir. Vətənpərvərlik şüuru özündə keyfiyyətə yeni cəhətləri daşıyan fenomendir, belə ki, onun məzmununda coğrafi, sosial və mədəni mühitlə bərabər yeni keyfiyyətli dövlət quruluşunu, idarəetmə formalarını, demokratiyanın inkişaf səviyyəsini, real siyasəti ehtiva edən siyasi mühit anlayışını daşıyır. Özündə bu komponentləri daşıyan vətənpərvərlik anlayışı, bütövlükdə, yüksək mənəvi-əxlaqı dəyər kimi Heydər Əliyevin fəlsəfi görüşlərində milli ideyanın tərkib elementi kimi təqdim olunur. Şəxsiyyətin şüurunda vətən anlayışı tədricən siyasi çalarlar kəsb etmiş, vətən haqqında bilikləri, onun tarixi, ovqatı, ənənələri, hissləri, emosiyaları, vətənpərvərlik davranış normalarını və mülahizələri əks etdirmişdir. Məhz bu keyfiyyətlər sayəsində vətənpərvərlik şüuru inteqral mənəvi fenomen kimi çıxış edir, vətənin müdafiəsi kimi anlayışın məzmununu müəyyənləşdirir. Vətənpərvərlik şüuru özü müstəqil siyasi-əxlaqı dəyər olmaqla vətənin sosial

dəyərlərinə münasibətdə müəyyən meyar rolunu oynayır, şəxsiyyətin ətraf hadisələrə dəyər yönümlərini formalaşdırır.

Heydər Əliyev vətənpərvərlik fəaliyyəti deyərkən, onu vətənin, milli varlığın, mütərəqqi inkişafın, xarici və daxili təkmilləşmə prosesi zamanın uzun sosiomədəni keyfiyyətlərinə məruz qalaraq bu gün azərbaycanlıların bir millət kimi dünya sivilizasiyasında özünəlayiq yer tutması barədə düşüncəsini əsaslandırmağa obyektiv əsas vermişdir.

Vətənpərvərliyə və dövlətçiliyə söykənən azərbaycançılıq məhz Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanın müstəqilliyinin bərpası zamanı ölkəyə ikinci dəfə rəhbərliyə qayıdıdığından sonra milli bütövlüyümüzün təcəssümü olan milli ideologiya kimi formalaşdı, gerçəkləşdi və səfərbəredici fenomene çevrildi. Bu yerdə Qoşqar Əliyevin fikrini xatırlamaq məqsədəuyğundur. Ulu Öndər Heydər Əliyevin ictimai-siyasi görüşlərində işlənilib hazırlanmış, ölkə əhalisinin rəğbətlə qarşıladığı azərbaycançılıq amalının milli dərk kimi təqdim edilir. Heydər Əliyevin təsəvvüründə müasir sosial inkişaf prosesində azərbaycançılıq ideologiyası milli-mənəvi sərvətimiz sistemində ən önəmli yer tutur və mübaligəsiz demək olar ki, müstəqilliyin möhkəmlənməsi əqidəsində olan bütün azərbaycanlıların milli ideologiyası kimi funksional əhəmiyyət daşıyır.

Ulu Öndər yazırdı: “Əgər müxalifətdə olan qüvvələr Azərbaycanın müstəqilliyini qorumaq tərəfdarıdırlarsa, deməli, burada fikir müxtəlifliyi yoxdur. Bizim ideologiyamızın əsası budur”. Başqa sözlə, Heydər Əliyevin vətənçiliklə sıx bağlı olan azərbaycançılıq ideyası müharibə gedən bir ölkədə iqtidar-müxalifət qarşıdurmasının qəti pislənməsinə yönəlmişdir, çünki Heydər Əliyevin ikinci qayıdışının ilk günlərindən Azərbaycanı müharibə vəziyyətindən çıxarmaq üçün millət qarşısında bütün qüvvələri birləşdirmək vəzifəsini qoymuşdu. Tale onu millətin çox ağır günlərində Azərbaycana məhz bu müqəddəs vəzifəni yerinə yetirmək üçün gətirmişdi, çünki hakimiyyət sükranının ona etibar edildiyi həmin dövrdə çətinlik təkcə Ermənistanın Azərbaycana xain hücumu nəticəsində torpaqlarımızı işğal etməsi ilə deyil, habelə, milli düşüncə baxımından daha ağırlı vəziyyətlə-daxili müxənnət qüvvələrin Azərbaycan dövlətçiliyinə qarşı cəhdləri ilə bağlı idi. Heç bir dövlətçilik səriştəsi və təcrübəsi olmayan, marginal dünyagörüşlü qüvvələr hər vasitə ilə vəzifə davası edir, zorakılıqla hakimiyyətə gəlmək istəyirdilər. Məhz belə dağıcı fəaliyyətə respublikada son qoymaq üçün xalq tarixi müdriklik nümayiş etdirərək, öz qeyrətli oğlunu müsibətlərə düşürmüş Bakıya dəvət etdi. Ölkədəki reallıqları dərin analitik təhlil edən böyük siyasətçi başa düşürdü ki, “azərbaycanlının Azərbaycandan başqa vətəni yoxdur” əqidəsini azərbaycançılıq ideyasının məhək daşı kimi dərk edilməsi üçün, hər şeydən əvvəl, bu ideologiyanın əsas struktur komponentlərindən olan milli dövlətçilik düşüncəsini aşılamaqdır, milli şüurda bu inamı möhkəmlətməkdir.

Heydər Əliyevin azərbaycançılıq nəzəriyyəsinin mühüm metodoloji əhəmiyyəti bundadır ki, o, tarixi varisilik prinsipindən yaradıcıqla istifadə edir, bunun milli məfkurəmizin, düşüncə tərzinin, millətin irsində vətənçilik ideologiyasının formalaşmasının mənbəyi hesab edir. Demokratik, vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlət quruculuğu yolu ilə gedən Azərbaycan və bütün azərbaycanlılar Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi ölkə Prezidenti İlham Əliyevin ətrafında birləşərək, milli azərbaycançılıq və vətənpərvərliyin vəhdəti şəraitində müstəqilliyini daha da möhkəmləndirir. Bu gün cənab İlham Əliyevin rəhbərlik etdiyi suveren Azərbaycan sülhsevər daxili və xarici siyasət strategiyasını həyata keçirir. Hazırda bu müdrik siyasət sayəsində Azərbaycan 137 ölkə ilə diplomatik əlaqə yaratmışdır. Azərbaycanlıları artıq dünya miqyasında öz sivilizasiyanı və mədəniyyətini yaradan xalq kimi tanıyırlar. Sülhsevər xalqımız öz Prezidenti ətrafında birləşərək, əzmlə müstəqilliyini möhkəmlətmək arzusu ilə yaşayıb-yaradır, çünki ölkəmizdə demokratik inkişaf üçün zəruri olan təsisatlar və hüquqi baza yaradılmışdır.

Akademik Ramiz Mehdiyev azərbaycançılığın birləşdirici fenomenini kimi vətənpərvərliklə vəhdətinə diqqət yetirərək yazır: “Azərbaycançılıq xalqımızın çox əzab-əziyyətlərdən sonra yaratdığı tarixi dəyərdir, real müstəqilliyə nail olmaq, vahid, bölünməz, unitar Azərbaycanı qoruyub saxlamaq vasitəsidir. Bu gün “azərbaycançılıq” milli həyatın ahəngdarlığının çoxəsrlik ənənəsi, diyarımızda yaşayan bütün millətlərin və etnik qrupların qardaşlığı, birgə fəaliyyəti və qarşılıqlı təsirinin tarixi, ümumi taleyi, Azərbaycanın bütövlüyünü qorumaq uğrunda onların birgə mübarizəsinin tarixi təcrübəsidir.”

Ulu Öndər Heydər Əliyev gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsinə azərbaycançılığı, qəhrəmanlığı əxz etmək bütün çətinlikləri aradan qaldırmaq vasitəsi kimi baxırdı: “Siz də Azərbaycan xalqına xidmət edərək... Vətənpərvərlik hissi ilə yaşayaraq özünüzü qəhrəman, cəsur, qüdrətli bir insan kimi formalaşdırmalısınız və qarşından gələ biləcək bütün çətinliklərə hazır olmalısınız.”

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-8 fevral.-№23.-S.10.

Azərbaycançılıq ideologiyası

Bu ideologiyanın formalaşmasında Heydər Əliyevin misilsiz xidmətləri olub

Azərbaycançılıq ideologiyası XX əsrin ikinci yarısında özünün daha dinamik və yüksək inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Bu, bilavasitə XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq dövlət və siyasət səhnəsinə çıxmış, özünün titanik fəaliyyəti ilə dünya siyasətinin korifeylərindən birinə çevrilmiş zamanəmizin görkəmli ictimai-siyasi və dövlət xadimi, böyük tarixi şəxsiyyət və dünya azərbaycanlılarının ümummilli lideri olan Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bağlı olub. 1969-cu il, iyulun 14-də Azərbaycan rəhbəri seçilən Heydər Əliyev sonrakı 34 illik fəaliyyəti dövründə Azərbaycan xalqının və millətinin şanını, şöhrətini, qürurunu və iftixarını bütün dünyaya tanıtmış və dünyanın ən böyük azərbaycanlısı və dünya azərbaycanlılarının ümummilli lideri adını qazandı. Dünya şöhrətli siyasətçi olan Heydər Əliyev siyasi həyatın və dövlət quruculuğunun digər sahələrində olduğu kimi, azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasında və inkişafında da misilsiz xidmətlər göstərmişdir. Heydər Əliyevin uzun müddət dövlət idarəçiliyi sistemində fəaliyyət göstərən bir tarixi şəxsiyyət kimi də əldə etdiyi nailiyyətlər bütün dünyada “Azərbaycan” və “azərbaycanlı” sözlərinin mahiyyətini, dəyərini və tutumunu keyli artırdı. Heydər Əliyev öz varlığı və siyasi fəaliyyəti ilə bütün dünyada olan azərbaycanlılara hörmət və ehtiram qazandırdı. Onun azərbaycançılıq qarşısında ən böyük xidmətlərindən biri məhz bundan ibarətdir.

Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyası qarşısında xidmətlərindən biri də keçmiş SSRİ-nin Moskva, Sankt-Peterburq, Ulyanovsk, Rostov, Taqanrok kimi şəhər və vilayətlərində Azərbaycanla bağlı abidələr qoyulması, elm və incəsənət xadimlərinin yubileylərinin keçirilməsi, Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin adlarına heykəllərin ucaldılması, küçə və meydanlara azərbaycanlı məşhurların adlarının verilməsi sahəsində göstərdiyi xidmətlərdir. SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini və Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Siyasi Bürosunun üzvü kimi Moskvada fəaliyyət göstərərək Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”sinin Moskvada çap edilməsi, Qara Qarayevin SSRİ Bəstəkarlar İttifaqının katibi, Tahir Salahovun SSRİ Rəssamlar İttifaqının birinci katibi kimi fəaliyyəti, eləcə də Fikrət Əmirovun “Mın bir gecə” baletinin bütün ittifaq televiziyası ilə göstərilməsi, “Nizami”, “Dədə Qorqud”, “Babək”, “Nəsimi” və digər milli ruhlu tarixi bədii filmlərin SSRİ ekranlarına çıxması, bütün bunlarla yanaşı ümummilli liderin hələ o zaman xarici ölkələrə səfərləri zamanı azərbaycanlıların da nümayəndə heyətlərinin tərkibinə daxil edilməsi Heydər Əliyevin bu ideologiya sahəsində göstərdiyi xidmətlər sırasındadır. Müstəqillik dövründə Azərbaycana rəhbərlik edərkən Heydər Əliyevin təşkilatçılığı ilə Bakıda Məhəmməd Füzulinin 500 illiyinin, “Dədə Qorqud” dastanının 1300 illiyinin dünya səviyyəsində qeyd olunması dünya şöhrətli musiqiçi M. Rostropoviçin Azərbaycana dəvət olunub dəfələrlə konsertlərinin təşkil edilməsi, xarici səfərlərdə dünyanın diqqətini Azərbaycana yönəltməsi onun azərbaycançılıq ideologiyasına verdiyi layiqli xidmət nümunələridir. Heydər Əliyev Siyasi Büro üzvü kimi Moskvada fəaliyyət göstərərək Azərbaycan mədəniyyəti ilə bağlı tədbirləri tez-tez təşkil edir, özü şəxsən həmin tədbirlərdə digər dövlət xadimləri ilə bərabər iştirak edir, tabeliyində olan qurumların rəhbərlərini də bu işə şəxsən cəlb edirdi. Bu onun milli vətənpərvərlik hisslərinin yüksək olmasından, öz xalqına və millətinə nə qədər bağlı olmasından xəbər verirdi. Azərbaycan dilinin dövlət dili statusu alması, onun bir ünsiyyət vasitəsi kimi bu günkü səviyyədə inkişaf etməsi, qrammatik elmi əsasların yaradılması, latın qrafikasına keçilməsi məsələləri də Heydər Əliyevin birbaşa xidməti sayəsində mümkün olmuşdu. Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasının elmi-nəzəri bazasının müasir dövrün tələbləri əsasında formalaşmasında da mühüm rol oynayıb. Ümummilli lider azərbaycançılıq ideologiyasından söz açarkən deyirdi: “Milli ideologiyamız tarixi keçmişimizlə, millətimizin adət-ənənələri ilə, xalqımızın, dövlətimizin bu günü və gələcəyi ilə bağlı olmalıdır. Bu ideologiya bütün xalqın, dövlətin mənafeyinə uyğun olmalı, müxtəlif sosial təbəqələrin, siyasi partiyaların bir ideya ətrafında birləşməsinə yol açmalıdır”. Başqa sözlə “kim müxalifətdə durursa-dursun, ancaq Vətəninə, xalqına, mənəviyyətinə məsləhinə müxalifətdə durmasın” deyərək o, bütün azərbaycanlıları vahid bir ideya ətrafında birləşməyə, milli birliyə çağırırdı. Heydər Əliyev milli ideologiyamızın əsasını təşkil edən azərbaycançılıq ideologiyasının əsas prinsiplərinin “dövlətçilik” və “milli vətənpərvərlik”dən ibarət olduğunu dəfələrlə vurğulayıb.

Azərbaycançılıq ideologiyası cəmiyyətin ən müxtəlif sosial təbəqələrini təmsil edən insanları vahid bir məqsəd ətrafında birləşdirə bilməklə, dünya azərbaycanlıları arasında milli həmrəyliyin yeni bir formulunu yaratmış oldu. Bu ideologiyanın səciyyəvi cəhətlərindən biri Azərbaycan xalqının milli mentalitetinin xarakterik xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması idi. Azərbaycançılıq ideologiyasının diaspor üçün cəlbədiciliyi onun daxili rəngarəngliyi ilə bərabər, konseptual bütövlüyü, milli özünüdərkə imkan verən meyarları ilə müəyyənləşdirilir. Digər ideoloji meyillərdən, məsələn, islamçılıq, avropaçılıq, türkçülük, avrasiyaçılıqdan fərqli olaraq azərbaycançılıq hər bir azərbaycanlının milli özünüdərkinə, özünü digər toplumlardan fərqləndirməsinə geniş

imkan verir. Uzun müddət tarixi vətənidən ayrılmış, fərqli etnik-mədəni mühitlərə adaptasiya olunmuş soydaşlarımız üçün bu həm ayrı-ayrı fərdlərin azərbaycanlı kimi özümüdürki, həm onların vahid milli zəmində təşkilatlanması, həm də Azərbaycan diasporunun İslam, Türk, Qafqaz, İran və digər yönümlü toplumlardan seçilərək Azərbaycan xalqının tarixi mənafehləri ətrafında birləşməsi baxımından çox mühüm amildir. Azərbaycançılıq ideologiyası bu birliyi şərtləndirən ortaq cəhətləri özündə ehtiva etməklə, harada yaşamasından, hansı sosial mühitdə yetişməsindən asılı olmayaraq, bütün azərbaycanlıları bir araya gətirə biləcək milli konsepsiya kimi formalaşmışdır. Azərbaycançılıq ideologiyası siyasi baxışları, dünyagörüşü, ictimai statusuna görə, insanlar arasında fərq qoymur. Onun əsasında yalnız etnik-milli xüsusiyyətlər deyil, həm də vətən qarşısında borc amili dayanır. Burada milliyətcə azərbaycanlı olmaq əsas şərt deyil. Ən vacib məsələ milliyətindən asılı olmayaraq Azərbaycanı sevən hər bir insanın bu ideya ətrafında birləşməsinin vacibliyini aşılamaqdır. Bu baxımdan dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə təmin olunması sahəsində azərbaycançılıq ideologiyasının rolundan danışarkən olduqca əhəmiyyətli bir amil, vətəndaş cəmiyyəti anlayışı xüsusi qeyd edilməlidir.

Azərbaycançılıq məhkurəsində etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq respublikamızın ərazisində yaşayan və ya başqa ölkələrə köçmüş bütün vətəndaşlara hüquqi və mənəvi müstəvidə bərabər münasibət bəslənilir. Məhz buna görə, ötən sərənin 90-cı illərinin ortalarından digər ölkələrə miqrasiya etmiş qeyri-azərbaycanlı vətəndaşlar, ilk növbədə ruslar, yəhudilər və başqaları Azərbaycan diaspor təşkilatları ilə əlaqələr qurur və onların işində fəal şəkildə iştirak edirdilər. Azərbaycançılıq ideologiyasının digər səciyyəvi cəhəti Azərbaycan dövlətini dünya azərbaycanlılarının siyasi istinadgahı olması ideyasını təbliğ etməsindədir. Milli dövlətçilik ideyası, dövlət müstəqilliyimizin əbədiliyi və dönməzliyi, Azərbaycan Respublikasının bütün azərbaycanlıların milli sərvəti, bu gün harada yaşamasından asılı olmayaraq Azərbaycanda doğulmuş bütün azərbaycanlıların vətəni kimi dərk edilməsi azərbaycançılığın mühüm meyarlarından biridir. Bu konseptual ideya öz-özlüyündə əhəmiyyətli olmaqla bərabər, xaricdə yaşayan soydaşlarımızın ölkəmizlə əlaqələrinin inkişafı, onların müxtəlif maraqlarının hüquqi müstəvidə təminatı üçün də fəlsəfi əsas yaradır. Məhz bu ideoloji zəmin xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla işi dövlət səviyyəsində uğurla həyata keçirməyə, digər tərəfdən onları ölkəmizdəki iqtisadi layihələrə cəlb etməyə və beləliklə də vətənə daha sıx bağlamağa imkan verir. Olduqca qısa vaxt ərzində azərbaycançılıq ideologiyasının bu qədər populyarlaşmasının və dünya azərbaycanlıları tərəfindən qəbul edilməsinin əsas səbəblərindən biri də məhz yuxarıda qeyd edilənlərlə bağlıdır.

**Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında KİV-in İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun
maliyyə dəstəyilə çap edilmişdir**

“Olaylar”.-2012.-9 fevral.-№21.-S.15.

Azərbaycançılıq və islam dini dəyərləri

Azərbaycançılıq ideya sistemində islam dini dəyərlərinin mühüm yeri və əhəmiyyəti vardır. Azərbaycançılıq və dünyəviliyi, müasirliyi, avropalaşmanı, tərəqqini, milli birlik kimi ideyaları özündə birləşdirən Azərbaycan türk-islam mədəniyyəti azərbaycanlıların əsrlərdən gələn milli dövlətçilik ideologiyasının, azərbaycançılıq ideyasının, dini-mənəvi dəyərlərin bərpasını və inkişafını tələb edir. İslam dini dəyərləri azərbaycanlıların mənəvi varlığının ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmiş, türk-islam mədəniyyəti isə əsrlər boyu azərbaycanlıların inkişafına güclü təsir edən amil olmuşdur.

Azərbaycan xalqının mədəniyyətini, mənəviyyatını, həyat tərzini islam dini-mənəvi dəyərləri olmadan təsəvvür etmək çətindir. Azərbaycan xalqı həm ümumi islam mədəniyyəti, həm də xüsusi, spesifik Azərbaycan mədəniyyətinin daşıyıcısıdır: “İslam mədəniyyəti orbitinə daxil olan xalqların sintezi bir sıra müsəlman xalqlarını birləşdirən ümumi, vahid olan mədəniyyət yaratmışdır ki, bu da uzun əsrlər üçün həmin xalqların dünyagörüşünü, ənənələrini, həyat tərzini, mənəvi norma və ideallarını, psixologiyasını, ictimai təsisatlarını və davranış modellərini müəyyən etmişdir”. İslam mədəniyyəti XIX-XX əsrlərdə formalaşan milli mədəniyyətə, o cümlədən, milli ideya və milli ideologiyaya güclü təsir göstərmişdir. Məlumdur ki, milli ideologiya yalnız millətin yaranması ilə meydana gəlməmişdir. Bu ideologiya Azərbaycanın tarixi inkişaf mərhələsindəki milli-mədəni dəyərlərin, o cümlədən, islam dini-mənəvi dəyərlərin təsiri ilə formalaşmış və onların varisi kimi təşəkkül tapmışdır. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra milli ideologiya azərbaycançılıqla yanaşı, islam dini-mənəvi dəyərləri də bərpa olundu. Azərbaycan Respublikası milli ideologiyada islamla bağlı məqamları qoruyub saxladı, azərbaycançılıq dövlət ideologiyası səviyyəsinə yüksəldi. Azərbaycançılıq milli ideologiya və milli adət-ənənələrlə bağlıdır. Bu ideologiyada dini-mənəvi dəyərlər də mühüm yer tutur. Demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu yolu tutan Azərbaycanda din dövlətdən ayrı olsa da, dini-mənəvi dəyərlər xalqın mənəviyyatı, dünyagörüşü, həyat təzi və ideologiyasından ayrılmazdır. Bir sözlə, Azərbaycanda milli və dini ideya üstünlük təşkil edir: “Hazırda Azərbaycanın ictimai həyatında iki başlıca kommunalist ideya - dünyəvi milli-azərbaycançılıq ideyası ilə dini islamçılıq ideyası üstünlük təşkil edir və bu ideyalardan hər biri getdikcə öz sosial bazasını gücləndirir”. R.Əliyev çox düzgün olaraq qeyd edir ki, müstəqillik illərində Azərbaycanda millət ideyası dirçəldi, “milli birlik, dünyəvilik, müasirlik, avropalaşma və tərəqqi ideyalarını rəhbər tutan milli dövlətçilik ideologiyası siyasi nəzəriyyə və siyasət kimi hegemon qüvvəyə çevrildi”.

Dini-islamçılıq ideyası güclü təsirə malik olsa da, milli və dini ideya bir-birilə birləşə bilməz. “Azərbaycanda dövlət dindən ayrılır. Lakin intellektual-ruhi və ideoloji komplekslər kimi milli ideya ilə dini ideya labüd olaraq üst-üstə düşür və çarpazlaşır. Çoxmillətli və çoxkonfessiyalı bir dövlət kimi Azərbaycan Respublikasında həmin ideyaların xalqın ümumi mənafeyi naminə yaxınlığı, müəyyən hüdudlar daxilində əməkdaşlığı və bir-birindən qarşılıqlı səmərəli surətdə faydalanması mümkün və labüddür. Məhz bu səbəbdən dövlət daima sübuta yetirməyə çalışır ki, onun götürdüyü dünyəvi inkişaf yönümü dinlə mənəviyyat sahəsində əməkdaşlığı istisna etmir”. İslam dini-mənəvi dəyərləri əsrlər boyu insanları müqəddəs əxlaq normaları ilə tərbiyələndirmişdir. S.Xəlilov islamın iki istiqamətdə qurulduğunu göstərir: “1. İnsandan Allaha müqəddəslik duyğusu. 2. Allahdan insana - necə yaşamağın konkret yolları”. İslamda dini-mənəvi dəyərlər dünyanı qoruyan, cəmiyyətdə insanların davranışını tənzimləyən nizamın cövhərini təşkil edir. İslam cəmiyyətdə yüksək mənəvi fəzilətlər, yaxşılıq, xeyirxahlıq, əmanətə sədaqət, düzlük, başqalarına təmənnəsiz yardım hissləri tərbiyələndirir, müsəlmanların birliyini, nəsillərin mənəvi-ruhi varisliyini qoruyub saxlayır. İslamın təqdir və yasaq etdiyi əxlaqi və qeyri-əxlaqi sifətlər aşağıdakılardır - şücaət, ədalət-zülm, ali təbiət-alçaq təbiət, xoşgümanlıq, bədgümanlıq, mehribanlıq, kobudluq, həlimlik, qəzəblilik, insafsızlıq, insafsızlıq, qənaətcillik, hərislik, acgözlük-səxavətlilik, əliaçıqlıq-simiclik və xəsislik, əminlik-məkr, xəyanət, ehtiramlılıq-təhqir etmək, sülh, dostluq, ülfət yaratmaq-fəsad, ədavət salmaq, xoşəhval-kobudluq, doğruculuq-yalan, ixlas-riya, səmimilik-nifaq, həyalılıq, utancaqlıq-həyasızlıq, tövbə-günahkarlıq, vəfa-cəfa, Allaha təvəkkül-Allaha etibar etməmək və s.

İslam dini insanın maddi-mənəvi həyatının bütün sahələrinə şamil olan kamil və misilsiz bir ideologiya kimi dəyərləndirilir. İslam “insan fitrətinin axtardığı bütün xeyir və səadət yollarını göstərir, öz sağlam ruhuyla bəşəriyyəti hər növ mənəvi xəstəliklərdən xilas edir”. İnsan həyatının elə bir guşəsi tapılmaz ki, dinimizin yol göstərən güclü hökmləri onun haqqında düzgün proqramlar irəli sürməsin. Onun qanunlarının əsas hədəfi insanın hərtərəfli tərbiyə və təkamülüdür. İslam tərbiyə insanın istək və meyillərini tənzim edir və saflaşdırır. Bu dinin hədəfi budur ki, insan cəmiyyətinin bütün sahələrində haqq və ədalət icra olunsun. Əsrlər boyu yaranan milli-mənəvi dəyərlər, o cümlədən, dini-mənəvi sərəvtlər cəmiyyətin sosial tənzimləmə və ideoloji sistemində mühüm rol oynayır. Dövlət dini-mənəvi dəyərlərin sosial-mənəvi məzmununa varislik prinsipilə yanaşaraq, onlardan ideoloji tərbiyədə istifadə edir. R.Əliyev düzgün olaraq varislik prosesində irsən keçmiş dəyərlərin yenidən dirçəldildiyini və inkişaf etdirildiyini qeyd edərək, müsəlman ölkəsi olan Azərbaycan şəraitində sosial-psixoloji varislik mexanizmi vasitəsilə keçmişin gözəl əxlaqi dəyərlərlə yanaşı, o dövrün sosial bəlalaları - dini təəssübkeşlik, mövhumat və xurafatın da müasir nəsillərin şüuruna və əməli həyatına yol tapdığını, buna görə də dini-mənəvi dəyərlərə münasibətdə mövqeləri müəyyən edərkən, bu amilləri də nəzərə

almağı tövsiyə edir: “Burada dövlətin bütün ideoloji və tərbiyəvi təsir mexanizminin gücündən səmərəli istifadə olunmalıdır...”

Hər şeydən əvvəl, müstəqillik şəraitində adət-ənənələrə şüurlu varislik münasibəti təbliğ edilməlidir. Bu zaman əsas meyar kimi adət-ənənələrin sosial-mənəvi potensialı açıqlanmalıdır”. Müəllif haqlı olaraq mədəni irsimizin qızıl fondunu təşkil edən ümumbəşəri ideyalar tərənnüm edən klassik irsin görkəmli fikir dühalarının irsinə birtərəfli yanaşmanın bu irsin əsil məzmunundan təcrid edilərək təhrif edilmiş şəkildə Azərbaycan ictimai fikir tarixində ateizmin müqəddəs ideya şərtləri kimi təqdim edilməsinə son qoyulmasını və bu irsdə indiyə qədər gizlədilmiş dinlə bağlı mədəni-mənəvi dəyərlərin açıqlanıb mənimsənilməsi zərurətini də göstərir. Azərbaycan Respublikasında milli ideologiyanın inkişafında müstəsna xidməti olan Ulu Öndər Heydər Əliyev xalqımızın milli-mənəvi və islam dini dəyərlərini Azərbaycan xalqının milli sərvəti hesab edirdi. Ulu Öndər ənənələri, milli, mənəvi və dini dəyərləri ölməz, əbədiyaşar dəyərlər kimi qiymətləndirirdi. O, fəxrlə bəyan edirdi ki, müstəqil Azərbaycan Respublikasında dini, mənəvi və milli adət-ənənələr bərpa edilmişdir.

Heydər Əliyev Azərbaycanda dünyəvi - demokratik cəmiyyət qurulduğunu və dini-mənəvi dəyərlərə qayıdış baş versə də, islamın hakim ideologiya olmasına yol verilmədiyini, sivil dövlət quruculuğu prosesində bütün ümumbəşəri dəyərlərdən, xalqımızın milli mentalitetinə, mənəviyyatına uyğun cəhətləri götürüb tətbiq etməyin vacibliyini göstərirdi. O, sovet dövründə ateist tərbiyəsinin dini-mənəvi dəyərləri xalqın qəlbindən çıxara bilmədiyini qeyd edirdi. Çoxmillətli dövlət olan Azərbaycanda yaşayan vahid milli ideologiya - azərbaycançılıq ətrafında birləşmiş digər xalqlara, millətlərə dinindən, dilindən, irqindən, siyasi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, islam dininin buyurduğu kimi qardaşlıq, dostluq əlaqələri yaradılması zərurətini diqqətə çatdıran Ulu Öndər dinlərarası münaqişələrə yol verilməməsinə, onların birliyində, qarşılıqlı anlaşmasında islam dini-mənəvi dəyərlərinin dirçəldilməsinin dövlət ideologiyası və mənəvi tərbiyə sahəsində nəzərə alınmasını diqqətə çatdırırdı.

Ulu Öndər Heydər Əliyev dini-mənəvi dəyərlərə yüksək qiymət verərək, onun azərbaycançılıq ideologiyasına, vətənpərvərlik tərbiyəsinə güclü təsirini açıqlayırdı. Ulu Öndər göstərirdi ki, islam dini həmişə insanları saflığa, ülvə mənəviyyata dəvət etmişdir. Qurani-Kərim insanları düzlük, mənəvi paklıq ruhunda tərbiyə edir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının bu ağır, çox çətin, keşməkeşli dövründə bütün bunların bizdən ötrü böyük əhəmiyyəti var. Məhz bu dövrdə hər bir azərbaycanlı, hər bir müsəlman, ilk növbədə, islam dininin tövsiyələrindən istifadə edərək öz mənəviyyatını yüksəltməlidir. Mənəviyyatımız nə qədər yüksək olarsa, hər bir insanda, azərbaycanlıda, müsəlmanda vətənə, öz amallarına sədaqət, mənəvi saflıq əhval-ruhiyyəsi nə qədər güclü tərbiyə edilərsə, Azərbaycan da bunun ağır böhran dövründən, çətinliklərdən o qədər tez və müvəffəqiyyətlə çıxar. Müasir demokratik, hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quran Azərbaycan dini-mənəvi dəyərlərə və milli ideologiyaya dair bu qiymətli ideyalardan bəhrələnərək Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə güclü inkişaf yoluna qədəm qoymuş və çətinlikləri böhranları aradan qaldıraraq uğurla irəliləməkdədir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-9 fevral.-№24.-S.10.

Azərbaycançılıq və qloballaşma

Qloballaşma prosesi Azərbaycanın iqtisadi, siyasi, mədəni həyatına, milli-mənəvi dəyərlərinə və mənəvi-əxlaqi meyarlarına da təsir göstərir. Qloballaşma ayrı-ayrı mədəniyyətləri və milli ənənələri, ideyaları, milli-mənəvi dəyərləri ümumdünya sistemi daxilinə qataraq sivilizasiyaların dialoqu üçün də şərait yaradır. Belə dialoq zamanı qarşılıqlı anlaşma və ümumbəşəri əsaslar axtarışı konsensus, ayrı-ayrı mədəniyyətlərlə, ənənələrlə və dəyərlər sistemi ilə rastlaşarkən, onları inkar etmədən öz ənənələri və mədəniyyətinə, sadıq qalaraq başqa dəyərlərə hörmət etmək və anlaşmaq bacarığı tələb olunur.

Qloballaşmanın sürətli axarına düşən Azərbaycan bu prosesdən ümumbəşəri dəyərləri əxz etsə də, özünün tarixi-mədəni keçmişindən gələn milli-mənəvi dəyərlər sistemini və ənənələrini də qorumağa çalışır. Müstəqillik və dünyaya inteqrasiya şəraitində respublikamız Qərb və Şərq dəyərlərinin sintezini özündə ehtiva edir. Demokratikləşmə, hüquqi dövlət quruculuğu, vətəndaş cəmiyyəti və vətəndaş mədəniyyətini formalaşdıran Azərbaycan tarixən qazandığı və yaratdığı milli-mənəvi ənənələri, spesifik xüsusiyyətləri yeniləşmə ilə sıx uzlaşdırır. Azərbaycanlıların milli-mənəvi özünəməxsusluğu və mənəviyyəti onları dünya xalqlarından ayırmır, əksinə, onlarla birləşməkdə, inkişaf etməkdə əsas amillərdən biri olur. Özünəməxsusluğu saxlamaq naminə qapalı cəmiyyət olmaq, inkişafdan geri qalmaq, ümumdünya prosesindən təcrid olunmaq, demokratiya və ya totalitarizm, avtoritar etika və ya humanist etika dilemması qarşısında qalmaq deməkdir.

Milli özünütəcrid, millilik və qloballaşma arasında mübarizə gedir. Qloballaşma ümumbəşəri dəyərlərlə yanaşı, milli kimliyi müəyyən edən milli-mənəvi dəyərlərə sirayət etdikdə ənənəviçilik-mühafizəkarlıq və ya müasirlik problemi üzə çıxır. Millətin milli varlığını müəyyən edən, keçmişindən indiyə və gələcəyə, onun tərəqqisinə xidmət edən dəyərlər, meyarlar qorunub saxlanmalı, milli şüur prizmasından keçərək, müasirliklə uzlaşdırılmalıdır. Qloballaşma sivilizasiyaya da təsir edərək onu dəyişdirir, yeni ideyalar gətirir, köhnə ideyaları həyatdan və yaddaşdan silir. Hər bir dövlət öz ərazisində məskunlaşmış insanların əsrlər boyu yaratdıqları qayda-qanunlar və milli-mənəvi dəyərlərlə yaşayır. Bu dövlətin, onun cəmiyyətinin, tarixinin, adət-ənənələri və dininin yaşarlığı həmin insanların baxışlarından, ideyalarından və atdıqları addımlardan asılıdır. Qloballaşma prosesinin özü ilə xeyir və yaxud şər gətirməsi barədə suala birmənalı cavab olmasa da, bir məsələ aydındır ki, əgər dövləti ənənəvi milli dəyərləri modernist dəyərlərlə birləşdirməyə qadir olmayan adamlar idarə edərsə, əgər dövlət öz inkişafının perspektivlərini aydın görə bilmirsə, o zaman qloballaşma o ölkəni uğursuz transformasiya edir”.

S.Xəlilov çox düzgün olaraq qloballaşma şəraitində milli-mənəvi dəyərlərimizi təhlükədən uzaqlaşdırmaq üçün milli-fəlsəfi fikrə istinad etməyi, milli ideologiya və milli sosial özünüqoruma şüuru formalaşdırmağı tövsiyə edir, çıxış yolunu milli-mənəvi dəyərləri əxz edərək, real proseslərə formal əlavə etməkdə deyil, milli və ümumbəşəri dəyərlərin müasirliyin məzmunu müstəvisində vəhdətinə nail olmaqda görür.

Bu mövqeyi Y.Rüstəmov da müdafiə edərək yazır: “Azərbaycanın Avropaya inteqrasiya olunması, onun müasir Qərb sivilizasiyasının dəyərlərini qəbul etməsi heç də Azərbaycanın öz milli və dini varlığından imtina etməsi deyil.”

Qloballaşmanı mədəniyyət və əxlaq nöqteyi-nəzərindən qərbləşmə kimi qəbul edənlər də var. Azərbaycanda qloballaşma əleyhinə çıxanlara daha çox təsadüf olunur. İ.Məmməd zadə bunu Azərbaycanda şüurlarda ənənəvi şüur ehkamlarının hakim olması ilə izah edir. Yad və yeni dəyərlərə şübhə ilə yanaşılır. Qloballaşma siyasi şüurda zəruri hesab edilsə də, siyasi şüur və “ziyalı” şüuru arasında ziddiyyət baş verir. Siyasi şüur qloballaşmanı, demokratikləşməni, bazar iqtisadiyyatını islahatlar və modernləşmənin mənası kimi qəbul etdiyi halda cəmiyyətin “ziyalılaşmış” şüuru ona şübhə ilə Azərbaycan mədəniyyətinin və milli-mənəvi dəyərlərinin özünəməxsusluğuna təhlükə kimi yanaşır. İ.Məmməd zadə maraqlı bir məsələyə toxunur. O, ənənəvi mədəniyyətin, o cümlədən, milli-mənəvi dəyərlərin bu günə qədər yalnız öz inkişafı sayəsində, heç bir təsir olmadan gəlib çıxdığına şübhə ilə yanaşır. Hər bir milli-mədəniyyət, milli-mənəvi dəyər həm də qlobal mədəniyyətin, ümumbəşəri dəyərlərin bir hissəsi kimi çıxış edir.

Akademik Ramiz Mehdiyev qloballaşmanın milli ideologiyaya təsiri haqqında yazmışdır: “Qloballaşma suveren dövlətlər arasındakı sədləri götürərək, daxili sosial münasibətlərin formasını dəyişir, milli özgünlüyü sərt şəkildə nizamlayır, onu xüsusi dünyabaxışı çərçivəsinə salır. Qloballaşma milli mədəniyyətin və ənənələrin üstünlüyünü dağıdır, milli özgürlükdən uzaqlaşmanı gücləndirir və coğrafi, iqtisadi vəziyyətindən, siyasi quruluşundan, milli mentalitetindən asılı olmayaraq, cəmiyyəti qərbləşdirir.

Milli ideologiyanın üstünlüyünün sosiumun mədəni irsindən və sosial-mədəni məkanından ayrılması baş verir. Belə vəziyyətdə formalaşan hər hansı ideologiya özündə həm cəmiyyətin modernləşməsini, həm də “vahid” ümumbəşəri dəyərlərin və əxlaq prinsiplərinin yayılmasından doğan qərbləşməni təcəssüm etdirir.”

Müəllif Azərbaycançılıq və qloballaşma barədə daha sonra göstərir: “Azərbaycan Avropa və Asiyanın qovuşuğunda yerləşən ölkədir, deməli, millətin sivilizasiya siması iki amilin təsiri altında formalaşır: Şərq

təmali və Qərb təsiri. Ona görə də sərhədlərlə, coğrafi vəziyyət, əhali və sairə ilə şərtlənən “coğrafi terminizm” qanunu millətin və dövlətin təfəkkürünü və dünya meydanında davranış tərzini formalaşdırır. Bütün bunlar birlikdə millətin vahid simasını, yəni məhz elə bir sosial-mədəni məkanı və siyasi quruluşu yaradır ki, bu, millətin və dövlətin yaşaya bilməsini və sabit gələcəyini təmin edir.

Ona görə də əgər milli inkişaf ideologiyasının əsası kimi “azərbaycançılığın” mahiyyətini təhlil etsək, deyə bilərik ki, bu mənada, o, tranzitar cəmiyyətə, keçid dövrünün iqtisadi sisteminə, formalaşmaqda olan vətəndaş cəmiyyətinə malik və Ermənistanla müharibə vəziyyətində olan ölkə kimi Azərbaycan üçün daha münasibdir. Belə vəziyyətdə “azərbaycanlıq” “milli ideyanın” əsas forması kimi təsəvvür edilir və ona integrativ ideya kimi yanaşmaq lazımdır. Bu ideyanın əsasında sivil Avrasiya birliyinin bir hissəsi - özünəməxsus milli özgünlüyə, ənənəyə, milli eyniyyətə və mentalitetə malik Azərbaycan haqqında təsəvvür dayanır.

Qloballaşma milli-mənəvi dəyərlərin məzmununa müasir, modernist ümumbəşəri ruh verir. Azərbaycanda milli ideologiyanın, azərbaycançılığın, onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanması, mənimsənilməsi və inkişaf etdirilməsində Ulu Öndər Heydər Əliyevin əvəzsiz rolu olmuşdur. O, dağıdıcılıq mövqeyindən çıxış etmədi, dəyərlərin varisliyi prinsipinə üstünlük verdi. Heydər Əliyev nəinki milli köklərə və ənənələrə qayıtmağa üstünlük verdi, eyni zamanda, bunu tarixi kəsilməzliyə əməl etməklə, hətta sosializmdən qalan dəyərlərə də qayğı və diqqətlə yanaşmaqla həyata keçirdi. J.Jores demiş, keçmişdən külə deyil, odu götürdü. O, bütün sahələrdə ümumbəşəri və milli dəyərlərin vəhdətini başlıca cəhət hesab edirdi. Ulu Öndər milli ideologiyanın komponentlərindən biri kimi dəyərləndirdiyi milli-mənəvi dəyərlərin üç tərkib hissəyə malik olduğunu göstərdi: dil, din, adət-ənənə və bunların şüur müstəvisində proyeksiyası olan milli mentalitet.

Ulu Öndər Heydər Əliyev bütün dünya azərbaycanlılarını birləşdirən əsas amilin azərbaycançılıqla vəhdətdə olan milli-mənəvi dəyərlər olduğunu dönə-dönə qeyd edirdi: “Bizim hamımızı birləşdirən həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır.”

Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərin tərkibinə dili, milli adət-ənənələri, milli bayramları daxil etməklə azərbaycançılığı yüksəkliyə qaldırmaq, milli-mənəvi dəyərləri daim yaşatmaq istəyirdi.

Dahi şəxsiyyət qloballaşma şəraitində milli-mənəvi dəyərlərin, milliliyin, milli özünəməxsusluğun, azərbaycançılığın qorunub saxlanılmasına xüsusi əhəmiyyət verirdi. O, qloballaşmanın, ümumbəşəri dəyərlərin ön plana çəkilməsinə, milli-mənəvi dəyərlərin isə arxa plana keçirilməsinə qarşı çıxaraq milliliklə ümumbəşəriyyətin vəhdəti ideyasını irəli sürür, göstərdi ki, biz başqalarından öyrəndiyimiz kimi, başqaları da bizdən öyrənməlidir. Hansı millətdə hansı milli-mənəvi keyfiyyət üstündürsə, onun bütün bəşəriyyət tərəfindən qəbul olunması ideal qloballaşma modelinə daha çox uyğun olmalıdır.

Heydər Əliyev qloballaşmanın xalqların milli fərqliliklərini qəbul etməsini və müsbət nəticələr verməsini istəyirdi: “Qarşılıqlı etimad və ümumbəşəri dəyərlərə sədaqətlə yanaşı, milli fərqlərin də qəbul olunması bu prosesin müəyyən edici istiqamətləri olmalıdır.

Azərbaycan qloballaşmanın müsbət mənada inkişafına öz töhfəsini verir. Mənim ölkəm...Şərq ilə Qərb arasında zəngin tarixi keçmişdən başlanan və gələcəyə istiqamətlənən körpü rolunu həyata keçirir.”

Beləliklə, milli-mənəvi dəyərlər azərbaycançılığın ayrılmaz tərkib hissəsi olub, xalqımızın əsrlər boyu yaratdığı dili, dini, adət-ənənələri, yüksək mənəviyyəti, mərdliyi, əzmkarlığı, sözübütövlüyü, vətənpərvərliyi, qonaqpərvərliyi, səxavətliliyi, həya və isməti, hörmət və ehtiramı, xalqın milli psixologiyasını, milli xarakter və milli-mədəni dəyərlərini özündə cəmləşdirmişdir. Azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasına təsir edən milli-mənəvi dəyərlərimiz dünya xalqlarının yaratdığı ümumbəşəri dəyərlərlə bağlı milli-mənəvi və əxlaqi keyfiyyətlərdir. Milli-mənəvi dəyərlər nəsillərin irsi sərvəti, tarixilik və müasirliyin vəhdəti olub bu günə gəlib çatıb və indiki qloballaşma şəraitində transformasiya ilə uzlaşaraq, gələcək nəsillərin də mənəvi sərvətinə çevriləcəkdir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-10 fevral.-№25.-S.10.

Azərbaycançılıq ölkəmizin milli təhlükəsizliyinin əsas ideoloji təminatçısı kimi

Ölkəni təkcə düşmən təcavüzündən deyil, məsələn, ekoloji fəlakətdən qorumaq və milli bələlərdən xilas etməyin özü də milli təhlükəsizliyin təmin olunmasıdır. Qərbi milli təhlükəsizlik nəzəriyyəçiləri dövləti ideoloji prinsiplərin müdafiə funksiyasından azad etmək fikrini irəli sürürlər və bunu Qərbdə açıq cəmiyyətlərin mövcudluğu ilə izah edirlər. Şərqdə isə dövlətin ideoloji müdafiəsi funksiyasına üstünlük verirlər. İdeoloji müdafiə bir çox dövlətlərin dövlət təhlükəsizliyinin tərkib hissəsinə çevrilib. Şərqlə Qərbin sintezi olan Azərbaycanda milli dövlət quruculuğu gedişində milli təhlükəsizlik üçün təhlükələri aradan qaldırmaq üçün ideoloji müdafiə sistemləri yaradılmışdır ki, bunlardan biri də azərbaycançılıqdır. Güclü dövlətlər öz vətəndaşlarının maraqlarını nəzərə alırlar. Vətəndaşlar da, öz növbələrində, öz dövlətlərini təhlükəli ideyalardan müdafiə edirlər.

Dövlət öz təhlükəsizliyinin milli və beynəlxalq səviyyədə prioritetlərini müəyyən edərək bunları təmin edə bilər. Milli təhlükəsizlik ideoloji aspektdə dörd səviyyədə - ictimai, fərdi, dövlət və beynəlxalq səviyyələrdə həyata keçirilir. Professor İ. Məmmədov birliklərin hüquqları və ictimai maraqlarının Azərbaycan üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini göstərir. Bu problemin fəlsəfi-etik və siyasi-hüquqi aspektdə az öyrənilməsinə diqqətli cəlb edən müəllif yazır: “Nəzərə çatdırmaq lazımdır ki, ictimai şüur müəyyən bir mərhələdə fərdi biganəliyə haqq qazandıra bilər. Lakin dövlətin gücü ondadır ki, ictimai şüura xas olan səhvləri və uydurmaları aradan qaldıra bilər. Unutmayaq ki, hər şeydən əvvəl, öz vətəndaşlarının həyatını qoruya bilən dövlət güclü dövlət hesab olunur.

Milli təhlükəsizlik modelində mühüm yeri həm də Azərbaycanda siyasi sabitlik tutur. Sabitlik fenomeni xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanda davamlı siyasi sabitlik müstəqilliyin möhkəmləndirilməsi, beynəlxalq dəstəyin genişləndirilməsi, demokratik ənənələrin və islahatçılığın gücləndirilməsi fonunda milli təhlükəsizliyə xidmət edir. Sabitlik olmayan yerdə vətəndaş da, dövlət də öz xarici və daxili siyasətində çətinliklərlə üzləşir. Xarici siyasətdəki sabitlik daxildəki sabitliyə müsbət təsir göstərir. Sabitlik ahəngdarlıq üçün əsas şərait yaradan mühüm amildir. Daxili sabitlik dövlət-cəmiyyət dəyərlərinin, məqsəd və maraqlarının ideoloji-əxlaqi vəhdəti sayəsində əldə edilir. Vətəndaşı vətənə, təhlükəni özü üçün təhlükə hesab edən stabil cəmiyyətin milli ideologiyasında bu cür vətəndaşlıq mövqeyi dövlətin çiçəklənməyə, təhlükəsizliyə doğru hərəkətində, ərazi bütövlüyünü təmin etməkdə, nəsillərin və milli ruhun varisliyində əsas amillərdən biri olur.

Milli təhlükəsizlik modeli özü də sabitliyə xidmət edir. Azərbaycan xalqının sabitliyi, daxili zənginliyi və dözümlüliyünün sirrini yeni ideya və dəyişikliklərdən bəhrələnməyə imkan verən Azərbaycan cəmiyyətinin açıqlığı ilə bağlayanlar da var.

Milli-dövlət ideologiyası-azərbaycançılıq millətin çiçəklənməsinə və milli təhlükəsizliyinə xidmət edən dövlət üçün vasitə rolunda çıxış edir. Milli ideologiya - dövlətçilik, azərbaycançılıq ideologiyası Azərbaycanın bütün vətəndaşları tərəfindən qəbul edilən dəyər və məqsədləri özündə əks etdirən, xalqın düşüncə tərzinə çevrilən ideologiya oldu. Ulu Öndərin ikinci dəfə hakimiyyətə gəlişilə dövlət mənafeləri, ümumxalq dəyərləri qruplararası maraqları üstələdi, onların fəvqündə durdu. Azərbaycanın milli maraqları hər şeydən üstün tutuldu. Ulu Öndər Heydər Əliyevin yaratdığı milli ideologiya-azərbaycançılıq ideologiyası, müstəqil dövlətçilik, ölkədə və beynəlxalq aləmdə yeritdiyi sülhsevər siyasət Azərbaycanın milli təhlükəsizliyini, həmçinin, ideoloji təhlükəsizliyini təmin etmişdir. Göründüyü kimi, milli təhlükəsizliyin əsas mahiyyəti təkcə ölkə ərazisinin və əhalisinin müdafiə olunması deyil, həm də ideoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsidir. Torpağımızın hər bir qarışının itməsini, düşmən tapdığı altında qalmasını ağır dərd, böyük faciə adlandıran Ulu Öndər Heydər Əliyev milli ideologiya və Azərbaycanın milli-ideoloji təhlükəsizliyi sahəsində ciddi tədbirlər gördü.

Siyasi elmlər doktoru, polkovnik Cəlil Xəlilov azərbaycançılığı “milli mənafeyimiz və dövlətçiliyimiz” kimi səciyyələndirərək yazır: “Bu, bütün dünya azərbaycanlılarını tək Vətənləri, tək güvənc yerləri olan Azərbaycan ətrafında, onun müqəddəsliyi işığında birləşməyə səsləyən ideologiyadır. Azərbaycançılıq qətiyyət və mərhəmət, ədalət və humanizm kimi əxlaqi keyfiyyətlərdən köklənmiş mənafeyimizdir. Müəllif daha sonra qeyd edir ki, azərbaycançılıq bir ideoloji sütun kimi ölkəmizin milli təhlükəsizliyini təmin etmək potensialına malikdir. Yeni dünya nizamının qərarlaşması və beynəlxalq təhlükəsizliyin daha etibarlı şəkildə möhkəmləndirilməsi dövlətlərin və xalqların yeni təhlükəsizlik qaydalarına uyğunlaşmasını tələb edir. İstər regional, istərsə də geosiyasi ölçülərinə görə ölkəmiz məhz azərbaycançılıq vasitəsi ilə həm yüksək xətlə inkişafa nail ola, təhlükəsizliyimizə təminat yarada bilər. Milli mənafeələrimizin başlıca tərkib hissəsi olan qüdrətli və güclü Azərbaycan ideyası milli təhlükəsizlik strategiyasının əsas hədəflərindən biridir. Azərbaycançılıq ideologiyası istər Azərbaycanın daxili siyasi həyatına, istərsə də, onun beynəlxalq siyasi imicinə kömək edən əsas ideoloji sütun kimi götürülə bilər. Bu ideologiya bir tərəfdən daxili həyatın inkişafının, sabitliyinin, digər tərəfdən də onun geosiyasi və geostrateji mənafeələrinin prioritetini təşkil edir. Azərbaycanlı vətəndaş olaraq milli mənafeyimiz həm siyasi-iqtisadi və hüquqi azadlığımızın qorunmasını, bütün ölkə

əhalisinin bərabərliyini və rifahını nəzərdə tutur, həm də sabit cəmiyyətin əxlaqi dəyərlərindən doğan ehtiyac kimi, bütün bu dəyərlərin qoruyucusu olan dövlətimizin mənafeyini formalaşdırır. Biz cəmiyyətə elə bir təhlükəsizlik konsepsiyasını təqdim etməliyik ki, o, azərbaycançılıq ideologiyasının çalarları ilə eyniyyət təşkil etsin. Daha doğrusu, biz azərbaycançılığı elə bir səviyyəyə qaldırmalıyıq ki, bu ideoloji potensialdan yaranan əxlaqi dəyərlərlə yetişmiş ölkə vətəndaşları dövlət üçün ideoloji, siyasi, iqtisadi, hərbi sahələrdə üzə çıxan təhlükələrə qarşı mübarizədə daha aktiv iştirak etsinlər. Azərbaycançılıq milli ideyası siyasi ideyanın mahiyyətini təşkil etdi. Yenidən hər iki sahəni özündə birləşdirir. Politoloqların əksəriyyəti bunu təsdiq edirlər.

Azərbaycançılıq ideyasını biz bu gün istər milli ideya, istərsə də, dövlətin mənafeələrindən irəli gələn və onları əks etdirən siyasi ideya kimi qəbul edə bilərik. Milli ideologiyanın təməlini təşkil edən azərbaycançılıq ideyası daxili və xarici siyasətimizin, bütün siyasi və dövlət xadimlərinin birmənalı şəkildə qəbul və əməl etdikləri prioritetinə çevrilməlidir.

Azərbaycançılıq milli ideyanın nüvəsi kimi cəmiyyətdə sosial-siyasi dəyişikliklər, qlobal inteqrasiya prosesləri baxımından siyasi sistemin liberallaşması ilə bağlı olduğundan dövlət quruculuğu prosesində və idarəetmədə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Milli inkişaf ideologiyası kimi azərbaycançılıq Azərbaycan dövlətinin, onun-vətəndaşlarının, milli varlığımızın və mövcudluğumuzun təhlükəsizliyini və sosial rifahını təmin etməyə qadir olan, dövlət quruculuğu prosesinə təkən verən güclü sosial qüvvədir. Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə azərbaycançılıq ideyası və ideologiyası milli birlik və sabillik ideologiyası kimi reallaşdı. Akademik Ramiz Mehdiyevin təbirincə desək: “Azərbaycanda sintetik, yeniliklərə açıq olan, konstruktiv rol oynayan inkişaf ideologiyası formalaşmağa başladı”.

C.Xəlilov göstərir: “Ulu Öndər Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyasında dünya azərbaycanlıları ilə əlaqə, ünsiyyət, birgə fəaliyyət proqramı və konsepsiyasının səciyyəvi cəhətləri qabarıq nəzərə çarpır. Azərbaycan dövləti və xalqı qarşısında onların vəzifələri, borcunu, öhdəlikləri Azərbaycan dövləti və xalqının öz vətəndaşları, soydaşları qarşısında məsuliyyəti, öhdəliyi, borcu vəzifəsidir”.

Azərbaycançılıq mücərrəd ideya kimi qəbul edilməməlidir. O, bir tərəfdən ölkənin etnik-milli birliyinin təminatıdır, digər tərəfdən ümumi müqəddəs məsləkə nail olmaq üçün dövlətin təhlükəsizliyini ehtiva edir. Milli həmrəyliyi vahid məqsəd naminə səfərbəredici ideoloji gücə çevrilir. Bu güc milli təhlükəsizliyin təmin olunması baxımından əsas istiqamətləndirici amil rolunu oynaya bilər. Təbii ki, bu ideya istər hərbi gücün, istərsə də, siyasi, iqtisadi gücün təşkilədiçi mayası sayılır. Azərbaycançılıq ideyası geosiyasi parametrlərimiz nöqtəyi-nəzərindən araşdırıldıqda, labüd olaraq müəyyən zaman anlamında siyasi vasitəyə çevrilir.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın mənafeyini milli, demokratik ideoloji prinsipləri özündə əks etdirən ölkəmizdə ümummilliyə və milli ideologiyaya kimi reallaşan azərbaycançılıq Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilərək praktikliyi, konkretliyi, ölkə və xalq qarşısında duran ümumi vəzifələri və milli təhlükəsizliyin təminatçısı olması ilə fərqlənən, idealları təcrübi şəkildə gerçəkləşdirən bir fenomenə çevrilmişdir.

Azərbaycançılıq milli mənafeyimizə uyğun gəlməyən, milli təhlükəsizliyimizə təhlükə yaradan ideoloji təxribatlara sipər olan bir ideologiyaya uğurlu xarici siyasətimizdən, milli-mənəvi dəyərlərimizdən və azərbaycanlı mentalitetimizdən bəhrələnir. Ulu Öndərin milli-mənəvi dəyərlərimizə əsaslanaraq qurduğu demokratik hüquqi, dünyəvi dövlət bu gün cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə milli dəyərlərimizə, müasir potensialımıza, milli təhlükəsizliyimizə, azərbaycançılığımıza söykənən qüdrətli, güclü davamlı inkişafda olan bir dövlətə çevrilməkdədir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-11 fevral.-№26.-S.10.

Azərbaycançılıq siyasi ideologiya kimi

Azərbaycançılıq ölkəmizdə dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsində əsas rol oynayan milli dövlətçilik ideologiyası olmaqla yanaşı, ideologiya və siyasətin vəhdətindən ibarət ideya, elmi nəzəriyyə və siyasi ideologiyadır.

Azərbaycançılıq demokratik rejimi və vətəndaş cəmiyyətinin özündə birləşdirən siyasi bir amillər sistemidir. Politoloqların fikrincə, siyasi amillər sistemi deyərək cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələrində (siyasi, iqtisadi, mədəni, ekoloji və s.) hadisələrinə təsir göstərən siyasi imkanları, potensialları nəzərdə tutulmur. Siyasi amillərlə geosiyasi vəziyyət, cəmiyyətin maddi və mənəvi qüvvələri, iqtisadi və siyasi quruluş, sosial sinfi, milli münasibətlər, siyasi ideologiya, milli mənafeələr, siyasi dəyərlər və s. ola bilər. Ölkə və xalqların digər potensialları, imkanları da siyasi amil kimi çıxış edə bilər. Cəmiyyətin, dövlətin potensiallarının, imkanlarının amillərə çevrilmə dərəcəsi və mexanizmi siyasi quruluşun, siyasi amillərə çevrilməsi dərəcəsi və mexanizmi siyasi quruluşun, siyasi rejimin, ideologiyanın sosial, sinfi təbiətindən, istehsal üsulundan asılıdır. Potensialların siyasi amillərə çevrilməsi xalq kütlələrinin, sinflərin, partiyaların siyasi və hərbi rəhbərliyin şüurlu fəaliyyətinin müəyyənedici rol oynadığı fəal prosesdir. Müxtəlif tarixi dövrlərdə potensialların siyasi amillərə çevrilməsinin “öz” mexanizmi olmuşdur. A.S.Kapdo “Sülh fəlsəfəsi” əsərində göstərir ki, dövlətin siyasi quruluşu hakim ideologiya və nəzəriyyə ilə müəyyənləşdirilir. Bu gün bəşəriyyət öz dəyərlərinə söykənərək insanları, xalqları, millətləri planetar təfəkkür səviyyəsində bir-birinə yaxınlaşdırmağa xidmət edən siyasi amillərə üstünlük verir və bu mənada, demək olar ki, obyektiv gerçəkliyin təbiətindən asılı olaraq siyasi amilin özü hazırda, müəyyən mənada, bəşəri, siyasi dəyər kimi çıxış edir. Bu baxımdan dünya xalqları və dövlətlərinin ən birinci vəzifəsi hərbi potensialı, ilk növbədə, nüvə potensialını azaltmaq, ümumi tərksilah yolu ilə sulh potensialını möhkəmləndirməkdir. Deyilənlər baxımından siyasi ideologiya siyasi amillər sisteminə mühüm yer tutur. Müasir politoloji ədəbiyyatda və ensiklopedik lüğətlərdə, siyasi ideologiya bu və ya digər gerçəkliyə münasibətdə ifadəsini tapan baxışlar və ideyalar sistemi, insanların, sinflərin, partiyaların siyasət və hakimiyyət subyektinin baxışları, mənafeələri, məqsədləri, niyyətləri, düşüncələri bu və ya digər dövrlərin, nəsillərin ictimai hərəkətlərin incəsənətin, ədəbiyyatın vəziyyətini əks etdirən ideyalar, dünyagörüşü sistemi, həmçinin, bu və ya digər ideologiyanın daşıyıcı olan həyat mövqelərinin, düşüncələrinin, fikirlərinin məcmusu kimi başa düşülür.

İdeologiya anlayışında və şüur hadisələri, etnik, əxlaq siyasətin əsaslarını onların məntiqi və psixoloji cəhətdən izahı əsas yer tutur. İdeologiya termininə ikili münasibət tarixi gerçəkliklə siyasi reallıqların dərk olunması prosesi ilə bağlı olmuşdur. Azərbaycançılıq siyasi ideologiya kimi cəmiyyətin siyasi sisteminin iqtisadi, ictimai və mənəvi fəaliyyətində əsas kimi qəbul edilən və rəhbər tutulan ideya və prinsiplərin məcmusunu ifadə edir.

Azərbaycançılıq ideyasının siyasi ideologiyaya çevrilməsində Ulu Öndər Heydər Əliyevin əvəzsiz xidməti olmuşdur. Politoloq Cəmil Xəlilovun düzgün olaraq qeyd etdiyi kimi, “Heydər Əliyev müstəqil dövlət quruculuğunun gedişində azərbaycançılıq tərbiyəsinin, azərbaycançılıq ideologiyasının siyasi, elmi-nəzəri və praktiki əsaslarını işləmiş dövlət ideologiyası və milli-mənəvi dəyərlər zəminində azərbaycanlıların, xüsusilə də, gənc nəslin yetkin vətəndaş kimi tərbiyə sisteminin formalaşması və səmərəli fəaliyyət göstərməsinin nəzəri-metodoloji bazasını hazırlamışdır. Onun ölməz ideyaları bu gün də ciddi məsələlərin həllinə böyük önəm verir. Heydər Əliyevin çıxışlarında, nitqlərində, müsahibələrində, tövsiyə və göstərişlərində “azərbaycançılıq” tərbiyəsinin başlıca istiqamətləri, dövlət orqanları və vətəndaş cəmiyyəti qurumlarının bu sahədəki vəzifələrinin nəzəri həlli öz ifadəsini tapmışdır”.

Dövlət müstəqilliyinin qorunması, cəmiyyətin modernləşməsi kimi genişmiqyaslı prosesin ideya məzmununa isə son illər azərbaycançılıq adı ilə ictimai-siyasi və elmi leksikonumuza daxil olmuş təlimin əsas parametrlərinin müəyyənləşməsi və siyasi praktikaya fəal müdaxiləsi təşkil edir. İctimai-siyasi, elmi ədəbiyyat haqlı olaraq bunun Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin qorunması və ölkəmizdə demokratik-hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğu işinə qiymətli töhfəsi kimi qiymətləndirir.

Azərbaycançılığın ideya-siyasi məzmunu, onun ideologiya imkanları o dərəcədə geniş və perspektivlidir ki, bunu bütövlükdə milli ideologiyanın baza modeli hesab etmək mümkündür. Ulu Öndər Heydər Əliyevi böyük siyasətçi, güclü politoloq, müdrik filosof kimi səciyyələndirən S.Xəlilov Ulu Öndər xüsusi fəlsəfi əsər yazmasa da, Onun vahid fəlsəfi konsepsiyası, azərbaycançılığı siyasi ideologiya kimi irəli sürməsi, yazılmamış bütöv siyasi sistem olması qənaətinə gəlir: “Heydər Əliyevin çox müxtəlif sahələrə dair söylədiyi fikirlər, əslində, dərin qatlardakı vahid konsepsiyanın ayrı-ayrı təzahürləridir”. Sonra müəllif Heydər Əliyevin vahid siyasi konsepsiyasının mahiyyətini və təməllərini açıb göstərir: “Bu konsepsiya Azərbaycanın milli ideologiyasıdır, müasir azərbaycanlıların sosial ideali, milli fəlsəfi dünya görüşüdür. Azərbaycanın gerçəkliyini, onun ictimai-siyasi və mədəni-mənəvi həyatının bütün sahələrini əks etdirən mükəmməl elmi-nəzəri bir sistemdir. Bizim

borcumuz onun söylədiyi fikirləri və əməli fəaliyyətini nəzəri təfəkkür səviyyəsində təhlil etməklə bu konseptual sistemin təməllərini üzə çıxarmaqdır”.

Professor Qoşqar Əliyevin fikrincə, Ulu Öndər Heydər Əliyevin dövlət idarəçiliyi dövründə yeritdiyi siyasətin başqa bir üstün tərkib hissəsinin liberal ideologiya olması əsla təsadüfi deyildir. Bu ideologiya, sadəcə, mücərrəd azadlığın bərqərar edilməsi olmayıb, həm də bir sıra xüsusi şərtlər vətəndaşa məxsus olan “təbii” siyasi hüquqların və mülkiyyətçi hüquqlarını nəzərdə tutur. Ulu Öndər müdrik siyasətçi Heydər Əliyevin ölkəyə başçılığa qayıdırdığından sonra respublika ictimai həyatının bütün sahələrində danılmaz uğurlar qazanılsa da, milli ideologiya axtarırları davam etdi və bu da təbii siyasi prosesdir, çünki dinamik dəyişən həyat özünə münasibət formalarını da dəyişməyə vadar edir, ortaya yeni alternativ atır. Minillikdə dövlətçiliyin inkişafının milli siyasət fəlsəfəsinin güclü, hüquqi və demokratik dövlət quruculuğunun tərkib hissələrini təşkil edən üç determinant - milli ideya, şəxsiyyət və millətin məqsədyönlülüyü mühüm konseptual mahiyyət kəsb edir. Real məntiqə söykənmiş bu dialektik triadını hər hansı bir elementindən bəhs etmək, əslində, hər üç element barədə söhbət açmaq deməkdir.

Görkəmli dövlət başçısı Heydər Əliyevin milli mənafeələrə əsaslanan məqsədyönlü siyasəti sayəsində cəmiyyətin ideoloji strukturları canlanmış, milli ideyanın zəruriliyi, düşüncə tərzi aktualıq kəsb etmişdir.

Zəngin Azərbaycan mədəniyyətinin reallığı və Ulu Öndər Heydər Əliyevin fəlsəfəsinin qaynağı olan fəlsəfi irsimiz həmişə milli ruhun, onun mənəvi dəyər kimi saxlanması təbii mənbəyi olmuşdur. Bu gün milli ideya fəlsəfəsini fəlsəfi irsimizdən, bütövlükdə, milli inkişafımızdan ayırmaq mümkün deyildir.

Siyasi determinantlarını, o cümlədən, azərbaycançılığın siyasi ideologiya kimi fərdi və ictimai şüura, insanların davranışına, hərəkətlərinə mühüm təsir göstərdiyini, bunun isə, öz növbəsində, dövlətin inkişaf modelinin təkmilləşdirilməsini stimullaşdırdığını qeyd edən akademik Ramiz Mehdiyev yazır: “Azərbaycanda sintetik yeniliklərə açıq olan, konstruktiv rol oynayan inkişaf ideologiyası formalaşdı...”

Azərbaycanda mühafizəkar-liberal sistem tamamilə tarazlaşdırılmışdır, o, bir tərəfdən, güclü dövlət hakimiyyətini və hüquq qaydasını, digər tərəfdən isə, iqtisadi fəaliyyət sərbəstliyini dəstəkləyir. Bir sistemdə dövlətpərəst meyillərin və dövlət təməllərinin, milli və universal elementlərin müştərək mövcudluğuna nail olunmuşdur. Heydər Əliyevin nadir dövlət idarəçiliyi qabiliyyəti ondadır ki, bu ideoloji müştərəklikdən (uyğunlaşmadan və qismən də qarşılıqlı əvəz etmədən) müstəqil, demokratik Azərbaycan quruculuğunda məharətlə istifadə etmişdir”. Professor Əlikram Tağıyev bu haqda deyir: “Milli ideologiya azərbaycanlıların milli ideali olan azadlıq və müstəqilliyin, milli inkişafın təmin olunmasına, respublikanın ərazi bütövlüyünün qorunub saxlanmasına, xarici təcavüzlərdən etibarlı müdafiə olunmasına və bu işdə etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bütün vətəndaşların iştirakının təmin olunmasına xidmət etməlidir. Milli ideologiya, habelə, azərbaycanlıların bir millət kimi formalaşmasına, azərbaycançılıq şüurunun bütün vasitələrlə inkişaf etdirilməsinə, Azərbaycan Respublikasına mənsubluq, onun maddi və mənəvi sərvətlərinin tam və bərabər hüquqlu sahib olmaq şüurunun möhkəmlənməsinə xidmət etməlidir”.

Politoloqlar vahid milli ideologiyanın qəbul olunmasını millətin mentalıq səviyyəsindən asılı olduğunu iddia edirlər. Qərbi ölkələrində demokratik dövlət quruluşu şəraitində konstitusiyaya milli ideologiya kimi qəbul olundu. Şərqi ölkələrində, o cümlədən, Azərbaycanın siyasi inkişaf səviyyəsi vahid milli ideologiya - azərbaycançılıq və vahid siyasi liderin Ulu Öndər Heydər Əliyevin olması tələbatını irəli sürdü. Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev azərbaycançılığın siyasi ideologiya kimi inkişafına öz töhfəsini vermişdir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-14-15 fevral.-№27.-S.13.

Azərbaycançılıq və milli mənlük şüuru

Azərbaycançılıq çox geniş, mürəkkəb və əhatəli anlayışdır. Nəzəri cəhətdən yanaşılsa, azərbaycançılıq “özündə fundamental prinsipləri (vətəncilik), kateqoriyaları (milli şüur və milli mənlük), mənafeleəri (güclü, qüdrətli Azərbaycan), ümumi müddəaları (iqtisadi, siyasi inkişaf, hərbi güc) və perspektivli strategiyaları əhatə edir. Başqa etnosun, xalqın və dövlətin mənafeleerindən törəmə olmayan, öz daxili milli ənənələrimizdən doğan ideya kimi azərbaycançılıq məhz vətən təəssübkeşliyi baxımından dövlətə sevginin və sayqının, vətəndaş kimi konstitusiyaya görə daşdığı məsuliyyəti bütövlükdə dərkini əsasında durur.”

Azərbaycanlıların milli mənlük şüurunun formalaşmasının tarixi ənənəsi probleminin politoloji təhlili göstərir ki, xalqımızın milli mənlük şüuru bir çox ziddiyyətli mərhələlərdən keçərək yaşadığı mühitin tarixi-siyasi reallıqlarına uyğun inkişaf etmiş, öz keçmişinin zəngin etnomədəni dəyərlərindən bəhrələnməmişdir. Azərbaycanlıların zəngin mifologiyası, qəhrəmanların vəsf etdiyi vətən və azadlıq ideyaları onların düşüncə tərzinin formalaşmasında önəmli yer tutur.

Akademik Ramiz Mehdiyevin düzgün olaraq qeyd etdiyi kimi, azərbaycançılıq ideologiyası istər təhlükəsizlik məsələləri, istərsə də milli şüurun tarixi ənənəsinə uyğunluğu baxımından unitar, dünyəvi, hüquqi dövlət quran Azərbaycan xalqının bütönlük mənafeleerinə cavab verir.

Azərbaycançılığın formalaşması və milli mənlük şüurunun yüksəlməsi üçün hələ müstəqilliyə qədər Ulu Öndər Heydər Əliyevin böyük xidməti olmuşdur. Bu yerdə akademik Ramiz Mehdiyevin dediyi fikirlərə istinad etmək olar: “Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev... imperiya siyasətinin hökm sürdüyü bir şəraitdə yalnız böyük dövlət xidmətlərinə və mahir siyasətçilərə məxsus bir uzaqgörənliklə Azərbaycan xalqının milli mənlük şüurunun yüksəlməsi üçün əlindən gələni edir, qüdrətli iqtisadi zəmin yaradır, bir sözlə, fəhləsindən tutmuş məmuruna qədər bütönlük xalqı güclü və müstəqil Azərbaycan uğrunda gələcək mübarizəyə hazırlayırdı.”

Dini İşlər üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Hidayət Orucov da müstəqilliyə qədər azərbaycançılıq və milli şüur sahəsində əsas yaradıldığını qeyd edir: “Xalqın özünüqoruma instinktini gücləndirən və fəallaşdıran hər cür əməllər, amillər, faktorlar məhvədlmə təhlükəsindən uzaqlaşdırılaraq dövrün, şəraitin imkan verdiyi dərəcədə maksimum qayğı ilə əhatə olundu.

2. Sözlün və sənətin bu istiqamətdəki tarixi ənənəsinin fasiləsiz yaşayaraq daha da güclənməsinə xidmət edən neçə-neçə yaradıcı ziyalı repressiyalardan xilas edildi.

3. Milli ruhun ölgünləşməsinin qarşısını almaq, milli mənlük və qürur hissini hərəkətə gətirərək gücləndirmək üçün xalqın varlığını yaşadan ana dilinin qorunmasına və inkişafına şərait yaradıldı.

4. Ulu tariximizin tədqiqinə diqqət artırıldı, milli ədəbiyyatımızın və mədəniyyətimizin dünya miqyasında tanınmasına və təbliğinə məqsədyönlü qayğı ön plana çəkildi. Dahi klassiklərimizin əsərləri dünya dillərinə tərcümə edildi, görkəmli bəstəkar və rəssamlarımızın əsərləri beynəlxalq arenaya çıxdı, ecazkar səslə müğənnilərimiz ölkəmizdən kənarlarda məşurlaşdı və s. Bu da sözlə, sənətə qayğının təəssümü oldu.

5. Azərbaycançılıq ruhunu gücləndirmək üçün ölkədə yer adları yad ünsürlərdən incəliklə, tədricən təmizləndi. İlk dəfə məhz Heydər Əliyev İran Azərbaycanı kimi məqsədli təhrifi Cənubi Azərbaycan kimi obyektiv həqiqətlə əvəz elədi. Nizami, Nəsimi kimi dahilər xalqın təkə yaddaşında deyil, həm də gündəlik həyatında əbədi yaşamaq üçün rayon adları ilə Bakıya qayıtdı. Babəkin simasında Naxçıvanın, Əsgəran məfhumu ilə Yuxarı Qarabağın Azərbaycanın əzəli-əbədi torpaqları olması bir daha tarixi sübutlarla rəsmiləşdirildi.

Milli varlığımızın əsrlərin dərinliklərindən bəri mənəvi- mədəniyyət beşiklərindən olan və uzun müddət öz halal tarixi adından məqsədyönlü şəkildə məhrum edilən şəhərdə Gəncə rayonu yaradıldı, Yeni Gəncə massivi salındı və s...

Nəzərə alınmalıdır ki, bütönlük bunlar totalitar, anti-Azərbaycan sovet rejiminin kəskin diktatura və amansız qadağaları şəraitində həyata keçirilirdi.

6. Respublikamızda yaşayan milli azlıqlara qayğı ilk dəfə dövlət səviyyəsinə qaldırıldı və bu sahədə xalqın mentalitetinə uyğun ənənənin bünövrəsi qoyuldu.

7. Başqa respublikalarda fəaliyyət göstərən millətçi ekstremistlərə və onların ölkə daxilindəki separatçı qüvvələrinə qarşı sistemli mübarizə aparıldı”.

Politoloq Cəmil Xəlilov bu fikri daha da gücləndirərək yazır: “Ulu Öndər Heydər Əliyev ilk növbədə milli tarixi ənənəyə və mentalitetə, sonra dünya təcrübəsinə, daha sonra isə bu sahədəki mövcud əlmi-nəzəri axtarışların nəticələrinə incəliklə istinad edirdi. Belə iş prinsipi isə tələyüklü məsələlərin uğurlu həllinə zəmin hazırlayırdı.

Ən başlıca cəhət bu dövrdə Azərbaycanın, xalqın varlığını, mövcudluğunu, özünəməxsusluqlarını qoruyub saxlamaq idi.

Cəmil Xəlilov milli mənlük şüuru və azərbaycançılıq tərbiyəsini vəhdətdə götürür: “Digər əhəmiyyətli bir məsələ milli mənlük şüurunun tərbiyəsi və təbliği işinin elmi əsaslar üzərində səmərəli təşkil olunmasıdır. Xalqın etnik-millətli varlığı, milli identikliyi müvafiq elmi anlayışlarda ifadəsini tapmalı, ailə, məktəb, ordu, kütləvi informasiya vasitələri, ədəbiyyat və incəsənət vasitəsilə onun yayılması, mənimsənilməsi təmin edilməlidir. Bu işə artıq milli ideoloji konsepsiyanın işlənilib hazırlanması və tam gücü ilə peşəkar səviyyədə fəaliyyət göstərməsi ilə bağlı nəzəri, əməli-siyasi və təşkilati məsələlərin həllini ön plana çəkir. Qeyd olunan sahədə görülən və görülməli olan bu tələyüklü işin özəyini milli ideya və onun bazasında formalaşdırılan milli ideologiya problemləri təşkil edir. Milli ideya milli məqsədlərə çatmaq uğrunda qarşıda duran aktual vəzifələrin həlli işini bütövlükdə xalqın milli varlığının, mənlük şüurunun və mentalitetinin qəbul edə biləcəyi dünyagörüşü, baxışlar, dəyərlər sistemidir. Bu sistem etnik, dini mənsubiyyətdən, dilindən, siyasi əqidəsindən asılı olmayaraq, bütün vətəndaşların milli birliyinin, milli konsensusun nəzəri-siyasi ifadəsidir.”

Siyasi palitrası rəngarəng olan Azərbaycan reallığında milli ideya və milli ideologiya funksiyasını azərbaycançılıq yerinə yetirir. Yeni Azərbaycan Partiyasının proqram sənədlərində və cari fəaliyyətində əsas kimi görülən “Azərbaycançılıq” ideyası daha geniş təsir dairəsinə malikdir və əslində, ümummillətli ideyaya çevrilmişdir. Bu prosesin daha uğurlu cərəyanı, həmin ideyanın lazımi ideoloji təminatı ilə bağlıdır.

Politoloqların fikrincə, Azərbaycanda milli mənlük şüuru tarixi-siyasi reallıqlarımıza uyğun spesifik inkişaf yolu keçmiş və özünəməxsus siyasi şəkildə formalaşmışdır. Təbii ki, bu prosesin gedişini xalqın milli inkişaf tarixindən əlahiddə götürmək qeyri-mümkündür. Azərbaycanda milli mənlük şüurunun ənənəsindən danışarkən, hər şeydəri əvvəl, etnik və dini ənənələr nəzərə alınmalıdır:

Məlum olduğu kimi, etnik şüur etnosun mifologiyası, inanclar sistemi əsasında formalaşır, bütövlükdə, spesifik etno-mədəni sistem yaradır ki, bu da ideologiyanın məzmununa ciddi təsir faktoru kimi çıxış edir. Fərd bu sistemdə özünü kollektivdən ayırmır, əksinə, onunla sanki eyniləşir. Fərd, insan etno-mədəni sistemdə, özünü valideynlərindən tutmuş tayfanın mifoloji qəhrəmanlarından əcdadlar nəslinin bir hissəsi hesab edir. İnsan ömrü uzaq keçmişdə baş vermiş əməllərin sonsuz təkrarını simvolizə edir. Əcdadların, qəhrəmanların, allahların təqlidi onlarla elə identifikasiyalaşır ki, fərd çox vaxt öz əməllərini onlarınkindən fərqləndirə bilmir.

Azərbaycançılığın tərbiyəsində ən güclü amillərdən biri dindir. Din təkcə etiqad deyil, həm də toplumu birləşdirən mədəniyyət, əxlaq, həyat forması, təfəkkür tərzidir. O, ərazi, dil, mədəniyyət, iqtisadiyyat, dövlətçilik və s. ilə birlikdə millətli, milli həmrəyliyi, milli birliyi yaradır və yaşadır ki, bu da azərbaycançılığın tərbiyəsində ən zəruri vasitələrdir. Dünyəvi dövlət olan müstəqil Azərbaycanda Konstitusiyaya görə din dövlətdən ayrılma da, islami dəyərlər yüksək qiymətləndirilir, digər dinlər kimi onun da saflığını qorumaq və azərbaycançılıq ideyalarından önəmlisinə çevirmək istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilir.

Milli varlığımıza ölçüyəgəlməz keyfiyyət gətirən azərbaycançılığın reallaşmasında islam dini dəyərlərinin rolunun artması ölkəmizin əhalisinin mənəvi inkişafının mühüm istiqamətlərindəndir. Ulu Öndərin “heç vaxt inamımızdan, dinimizdən uzaqlaşmayacaq və bu mənəvi mənbələrimizdən istifadə edərək, gələcəyimizi quracağıq” mülahizəsi bu istiqamətin strateji səciyyə daşdığıni göstərir. Ulu Öndər öz milli-mənəvi sərvətlərimizi qorumaq, gənc nəslə azərbaycançılıq ruhunda tərbiyələndirmək işini ən təxirəsalınmaz, ən aktual vəzifələr sırasında görürdü.

Gənc nəslin milli mənlük şüurunun formalaşmasında, milli tərbiyə sisteminin təşkilində tarixi öyrənməyin misilsiz rolundan bəhs edərkən Ulu Öndər Heydər Əliyev deyirdi: “...Müstəqil Azərbaycanın hər bir gənci məktəbdə təhsil alaraq, öz xalqının, millətlinin qədim zamanlardan indiyə qədər olan tarixini gərək yaxşı bilsin. Əgər bunu bilməsə, o, həqiqi vətəndaş ola bilməz. Əgər bunu bilməsə, o, millətini qiymətləndirə bilməz. Əgər bunu bilməsə, o, millətlinə olan münasibəti ilə istənilən səviyyədə fəxr edə bilməz”. Ulu Öndər Azərbaycanın həqiqi tarixinin işlənilib hazırlanmasına, tarix dərsləklərinin obyektivcəsinə, müstəqillik dövrünün tələblərinə uyğun yazılmasına, onun tədrisinin, təbliğinin təşkilinə ümummillətli əhəmiyyətli bir vəzifə kimi yanaşmağı daim tövsiyə etmişdir.

Əsası Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan və Onun layiqli varisi Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin düzgün müdrik siyasəti nəticəsində milli mənlük şüurumuzun milli ideyasının cövhəri kimi daxil olunmuş azərbaycançılıq konsepsiyası inkişaf edir, təkmilləşir və bu sahədə yeni-yeni uğurlar qazanılır.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-16 fevral.-№29.-S.10.

Azərbaycançılıq və Azərbaycanın dövlət rəmzləri

Hər hansı bir dövləti digərlərindən fərqləndirən simvol və rəmzlər - emblem, bayraq, gerb, orden, pul və s. mövcuddur. Bu mənada, azərbaycançılıq əsrlər boyu Azərbaycan dövlətinin özünəməxsusluğunu səciyyələndirən rəmzlərlə sıx bağlıdır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qədim di- yarımızda milli hüquqi dövlətçiliyimizin əsasını qoymuşdur. Yaxın Şərqdə, islam aləmində və türk xalqları arasında ilk dəfə bəşəri və milli əsaslara istinad edən müstəqil demokratik dövlətin qurulması xalqımızın milli azadlıq, milli istiqlal naminə apardığı mübarizəsinin misilsiz qələbəsidir. Qısa dövr ərzində Azərbaycan hökuməti tərəfindən ali dövlət orqanları yaradılmış, türk (Azərbaycan) dili rəsmi dövlət dili elan edilmiş, siyasi, iqtisadi, hərbi və mədəni quruculuq sahəsində bir sıra islahatlar aparılmışdır.

Azərbaycan dövlətçiliyi bərpa olunan kimi onun yaradıcıları dövlətin milli əlamətlərini əks etdirəcək özünəməxsus rəmzlərin təxirəsalınmadan yaradılması işinə başladılar. Milli dövlətçiliyin istiqlaliyyətini, varlığını, xalqın ən ülvi arzularını lakonik, bədii obrazlı dildə ifadə edən mühüm amillər- rəmzlər, bayraq, gerb və himndir. Bundan başqa, dövlətin pulu, həmçinin, təsis etdiyi orden və medallar da onun atributları hesab olunur. Ulu Öndər Heydər Əliyev deyirdi: "Azərbaycan Respublikasının bayrağı, gerbi və himni Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini təcəssüm etdirən müqəddəs rəmzlərdir. Vətəndaşlarımıza, xüsusən, gənclərimizə dövlət atributlarına dərin ehtiram hissələrinin aşılması cəmiyyətdə vətənpərvərlik ruhunun möhkəmləndirilməsi işinə bilavasitə xidmət edir. Dövlət atributlarının mahiyyətinin və əhəmiyyətinin əhali arasında geniş təbliğ olunması, gənc nəslin Azərbaycanın bayrağına, gerbinə və himninə hörmət ruhunda tərbiyə edilməsi vətəndaş cəmiyyətinin yaradılmasının mühüm amillərindən biridir".

Ulu Öndər Heydər Əliyevin "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illiyinin keçirilməsi haqqında" 30 yanvar 1998-ci il tarixli Sərəncamında deyildiyi kimi, "Azərbaycan Cümhuriyyəti ölkənin daxilində və xaricində yaranmış gərgin və mürəkkəb ictimai-siyasi şəraitdə fəaliyyət göstərmişdir. Bu dövlətin qısa müddətdə həyata keçirdiyi tədbirlər xalqımızın tarixində böyük iz buraxmışdır. Milliyyətdən, siyasi və dini mənsubiyyətdən, cinsindən asılı olmayaraq, bütün vətəndaşlara bərabər hüquqlar verilməsi, dövlət sərhədlərinin müəyyən olunması, Azərbaycan dövlətçiliyi atributlarının qəbul edilməsi, ana dilinin dövlət dili elan olunması Azərbaycanın gələcək müstəqilliyi üçün möhkəm zəmin yaratmışdır. Demokratik dövlət quruculuğu, iqtisadiyyat, mədə- niyyət, təhsil, hərbi quruculuq sahəsində atılmış addımlar Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 23 aylıq fəaliyyətini əks etdirən istiqamətlərdir".

Həqiqətən, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə digər tarixi işlərlə yanaşı, milli dövlətçilik atributlarının (dövlət bayrağı, milli himn və dövlət gerbi) yaradılması yolunda da uğurlu addımlar atılmış, dövlət bayrağı qanunvericilik səviyyəsində qəbul edilmiş, himn və gerb yaradılsa da, qanunvericilik aktı ilə təsdiq olunması o zamankı siyasi-tarixi hadisələrlə bağlı mümkün olmamışdı...

Ulu Öndər Heydər Əliyevin siyasi-dövlətçilik fəaliyyətinin Naxçıvan mərhələsindən danışarkən görkəmli tarixçi, AMEA-nın müxbir üzvü Yaqub Mahmudlu haqlı olaraq yazır "...milli dövlətçilik ənənələrimizin dirçəldilməsi, muxtar respublikanın adından "sovet" və "sosialist" sözlərinin çıxarılması, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin üçrəngli bayrağının Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət bayrağı kimi qəbul olunması, 19- 20 Yanvar 1990-cı il faciəsinə siyasi qiymət verilməsi, Naxçıvan əhalisinin SSRİ-nin saxlanması barədə referendumda iştirakdan imtina etməsi, muxtar respublika ərazisində Kommunist Partiyası yerli orqanlarının fəaliyyətinin dayandırılması, 31 dekabr gününün Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü elan olunması, nəhayət, böyük Vətəndən -Azərbaycandan ayrı düşmüş Naxçıvanda amansız hərbi-iqtisadi blokada şəraitində Vətən torpağının düşməndən qorunub saxlanması, bax, bunlardır böyük şəxsiyyətimizin Naxçıvanda mühasirə şəraitində keçən ömrünün, göstərdiyi fəaliyyətin qısa yekunu!

Azərbaycan Respublikasının təhsil naziri Misir Mərdanov və Əsgər Quliyev "Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzləri" kitabında göstərirlər ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanda həyata keçirdiyi uğurlu milli dövlət quruculuğu siyasəti müstəqilliyimizin atributlarının, xüsusən, dövlət rəmzlərinin də tam formalaşmasına, onların bütün vətəndaşlar, xüsusən gənclər arasında təbliği və öyrənilməsi işində yeni keyfiyyət dəyişmələrinə keçməyə tarixi zəmin hazırladı. Belə ki, dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzləri ilə bağlı tarixi xidmətlərinin ikinci mərhələsi, hər şeydən əvvəl, Onun imzaladığı və rəhbərliyi ilə hazırlanan müxtəlif qanunvericilik aktlarında, eləcə də, bir sıra çıxış və nitqlərində irəli sürərək, əsaslandığı aşağıdakı prinsiplial məsələlərin həlli və ya perspektivliyi ilə səciyyələnir: dövlət müstəqilliyimizin müqəddəs rəmzlərinin (bayraq, gerb, himn) müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında (12 noyabr 1995-ci il) təsbit olunması; ölkənin bütün təhsil-tərbiyə müəssisələrində Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin, milli azadlığının mənə və məzmununun tədrisi ideyasının irəli sürülməsi və bu ideyanın gerçəkləşməsində dövlət rəmzlərinin dərinədən öyrədilməsinin zəruriliyi;

Azərbaycan vətəndaşlarında, xüsusən, gənclərdə milli-vətənpərvərlik və azərbaycançılıq hisslərinin, Vətənə sədaqət və məhəbbət ruhunun tərbiyə olunmasında dövlət müstəqilliyi - atributlarının təbliğinin, öyrənilməsinin, tədrisinin rolu və əhəmiyyətinin əsaslandırılması;

Dövlət rəmzlərinin mahiyyəti və əhəmiyyətinin əhali arasında geniş təbliğ olunması, gənc nəslin Azərbaycanın bayrağına, gerbinə və himninə hörmət və ehtiram ruhunda tərbiyə edilməsi ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyətinin, hüquqi- demokratik və vətəndaş həmrəyliyi cəmiyyətinin formalaşmasının mühüm amili, şərti olması ideyasının irəli sürülüb əsaslandırılması;

Azərbaycanın dövlət rəmzlərinin mənə, funksiya və mahiyyətinin Azərbaycan gəncliyinə dərin- dən öyrədilməsi milli ideologiya- mızın əsas təməl prinsiplərinin (milli ənənələrə və soykökünə bağlılıq, islami və ümumbəşəri dəyərlərə hörmət, Vətəncilik - azərbaycançılıq, istiqlalçılıq və azadlıq-ideallarına, eləcə də, müasirlik - dünyəvilik prinsiplərinə sədaqət və s.) təbliğinin və tədrisinin mühüm şərtlərindən biri olması; bütün Azərbaycan vətəndaşlarında, xüsusən, gənclərdə milli dövlətçilik rəmzlərinə olan hörmət, ehtiram və məhəbbətin, eyni zamanda, Vətənə, xalqa, millətə, dövlətə olan məhəbbətə bərabərliyi ideyasının irəli sürülüb əsaslandırılması; hər bir Azərbaycan vətəndaşında dövlət rəmzlərinə - bayrağa, gerbə və himnə hörmət etməyin onun konstitusiyaya ilə müəyyənləşən vətəndaş vəzifəsi olduğunu şüurlu olaraq dərk etməsinə nail olunması və s.

Milli-dövlətçilik rəmzlərinin Prezident Heydər Əliyevin memarı olduğu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının iki maddəsində (23-cü və 75-ci maddə) təsbit olunması ilə onların qanunvericilik səviyyəsində təsdiqi və tam formalaşması prosesi başa çatmış oldu. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının "Azərbaycan dövlətinin rəmzləri" adlanan 23-cü maddəsində həmin atributların tərkibi və onları müəyyənləşdirən qanunvericilik aktları təsbit edilmişdir:

Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzləri - Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağı, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gerbi və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himnidir.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağı bərabər enli üç üfqi zolaqdan ibarətdir. Yuxarı zolaq mavi, orta zolaq qırmızı, aşağı zolaq yaşıl rəngdədir və qırmızı zolağın ortasında bayrağın hər iki üzündə ağ rəngli aypara ilə səkkizguşəli ulduz təsvir edilmişdir. Bayrağın eninin uzunluğuna nisbəti 1:2-dir.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağının və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gerbinin təsviri, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himninin musiqisi və mətni Konstitusiyaya Qanunu ilə müəyyən edilir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının "Dövlət rəmzlərinə hörmət" adlanan 75-ci maddəsində isə deyilir: "Hər bir vətəndaş Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzlərinə - bayrağına, gerbinə və himninə hörmət etməlidir".

Deməli, Azərbaycan Konstitusiyası vətəndaşlarımızın hüquq və azadlıqlarına geniş təminat verdiyi kimi, onların qarşısında həm də dövləti əhəmiyyətli ciddi vəzifələr və məsuliyyət də qoyur. Bu mənada, dövlət rəmzlərinə - bayrağa, gerbə və himnə dərk olunmuş şüurlu ehtiram və hörmət hissinin formalaşması Vətənimizdə vətəndaş cəmiyyətinin yaranmasının mühüm şərtlərindən biri kimi çıxış edir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev dövlət rəmzlərinin konstitusiyada təsbitinə nail olduqdan sonra qarşıda daha ciddi, aktual, milli dövlətçiliyimizin inkişafı baxımından perspektivli məsələnin - dövlət atributlarının təbliği və öyrənilməsinə yeni münasibətin formalaşması üçün əməli iş görməyin vacibliyini dərindən duyaraq, bu sahədə ilk olaraq, konstruktiv addımlar atmağa üstünlük verdi, bu məsələdə əsas diqqəti təhsil müəssisələrinə yönəltdi. Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin dövlət rəmzlərinə yeni baxış, onların təbliği və öyrənilməsinin milli-dövlətçilik, milli təhsil və tərbiyə, mədəniyyət, tarix, milli ideologiya baxımından rolu ilə bağlı ictimai-siyasi, mədəni-ideoloji, strateji, konseptual fikirlərinin böyük bir hissəsi - gənclər, şagirdlər və tələbələrlə görüşlərindəki çıxış və nitqlərində irəli sürülmüşdür.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

"Səs".-2012.-17 fevral.-№30.-S.10.

Azərbaycançılığın və dövlətçiliyimizin əsas atributları - dövlət gerbimiz

Dövlət gerbi Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin, dövlətçiliyin və azərbaycançılığın müqəddəs rəmzlərindən, atributlarından biridir. “Xarici sözlər lüğəti”ndə gerb polyakca “herb”, almanca ecvi sözündən olub “vərəsəlik” mənasında işlənir. Gerb sözü dövlətçilikdə bir dövlətin, şəhərin, nəslin fərqləndirici rəmzi nişanı kimi, əsas etibarli işə bayraqda, möhürdə, puhidində və s. təsvir edilir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev dövlət gerbini mühüm atributlardan biri hesab edirdi. “Azərbaycan gerbini təbliğ etmək lazımdır. Azərbaycanın gerbi, bayrağı ilə bərabər, bizim dövlət müstəqilliyimizi təmsil edən atributdur. Dövlət bayrağından fərqli olaraq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə digər rəmzlər rəsmi şəkildə qəbul olunmamış, yalnız onların qəbul ediləcəyi barədə 1920-ci il yanvar ayının 30-da hökumət tərəfindən müsabiqə elan edilmişdir. Müsabiqənin müddəti 1920-ci il mayın 1-də qurtarmalı idi.

Müsabiqə Xalq Cümhuriyyətinin rəmzlərinin, orden və medallarının ilk nümunələrinin meydana çıxmasını sürətləndirdi. Həmin rəmzlərin bədi həllində zamanın nəfəsi əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış “Molla Nəsrəddin”çi rəssamlardan Ə. Əzimzadənin, O. Şmerlinqin, İ. Rotterin, R. Teliqalərin yaradıcılığına xas üslub xüsusiyyətləri diqqəti cəlb edir.

1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasının yeni milli gerbinin yaradılması üçün müsabiqə elan olundu. Lakin təqdim olunan gerb esgizləri Milli Məclis üzvlərini qane etmədiyi üçün vaxtilə mövcud olmuş gerb layihəsini bərpa etmək məqsəduyğun hesab edildi.

Qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikasının gerbi Xalq Cümhuriyyəti dövrünün 1921-ci ildə yaradılmış gerbinin təkrarıdır. Onun kompozisiyası ilk orijinalda olduğu kimi saxlanılmış, yalnız bəzi detallar-ələvun, palıd yarpaqları və sünbüllərin təsviri rəssam R. Məmmədov tərəfindən bir qədər təkmilləşdirilmişdir.

Dövlət gerbində verilmiş rəmzi elementlər milli və bəşəri dəyərlərə əsaslanır. Səkkizguşəli ulduz Azərbaycanın memarlıq, şəkəkə sənətində geniş istifadə olunan ornament növlərindəndir. Memar Əcəminin yaratdığı abidələrdə, Bakı Şirvanşahlar sarayındakı divanxananın plan quruluşu və ornamentlərində, Pirsaat çayı üzərindəki Xanəgahın mayolika naxışlarında ulduz təsvirləri vardır.

Qalxan dünya heraldika sənətində ölkənin hərbi qüdrətini, xalqın qəhrəmanlıq əzmini ifadə edir. Palıd yarpaqları və sünbüllər şöhrət çələngini, qüvvəti, bolluğu ifadə edən ənənənin simvollarındandır.

M. Mərdanov və Ə. Quliyevin qeyd etdikləri kimi, Azərbaycanın Dövlət Gerbinin hazırlanması və təsdiqi məsələsinə bir də 70 il sonra 1990-cı il noyabrın 17-də Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisində möhtərəm Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə baxıldı, üçrəngli milli bayrağımızın bərpası və qəbulu ilə yanaşı, dövlət gerbi və himnimizin də qəbul edilməsi üçün müsabiqə elan olunması qərara alındı. Bu məsələləri kompleks halda həll etmək üçün Azərbaycan Respublikasının keçmiş Ali Sovetinə müraciət olundu. Azərbaycan Respublikası Ali Soveti 1991-ci il 5 fevral tarixli qərarı ilə üçrəngli dövlət bayrağını bərpa və qəbul etməklə yanaşı, “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gerbinin ən yaxşı təsviri üçün müsabiqə elan olunması haqqında xüsusi qərar da qəbul etdi. Qərara görə, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gerbinin ən yaxşı təsviri üçün 5 min manat mükafat təsis edilmiş, müsabiqəyə yekun vurulması isə Respublika Ali Soveti Rəyasət Heyətinə həvalə edilmişdi. 1991-1992-ci illərdə müxtəlif mətbuat orqanlarında çoxlu yeni gerb layihələri çap olundu və 1993-cü ilin əvvəllərində Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində həmin layihələrin, eləcə də, 1919-20-ci illərdə hazırlanmış gerb layihəsi müzakirə edildi. Gərgin müzakirələrdən sonra Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 1919-1920-ci illərdə hazırlanmış gerb layihəsini (anonimdir, deyilənə görə onun müəllifi Azərbaycanda yaşamış yəhudi rəssamı) müəyyən düzəliş və təkmilləşdirmələrlə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gerbi kimi təsdiq etdi. Beləliklə, bugünkü Dövlət gerbimizin rəngli və ağ-qara təsviri “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gerbi haqqında Azərbaycan Respublikasının 19 yanvar 1993-cü il tarixli 460 sayılı Konstitusiyaya Qanunu ilə təsdiq edilmişdir. Dövlət gerbindən istifadə qaydaları isə “Azərbaycan Respublikasının Dövlət gerbi haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının 23 fevral 1993-cü il tarixli, 516 sayılı Qanunu ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gerbi haqqında Əsasnamə” ilə tənzimlənir. Həmin “Əsasnamə” də Dövlət rəngli təsviri haqqında deyilir:

“Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gerbi palıd budaqlarından və sünbüllərdən ibarət qövsün üzərində yerləşərək qalxanının təsvirindən ibarətdir. Qalxanın üstündə Azərbaycan Respublikası dövlət bayrağının rəngləri fonunda səkkizguşəli ulduz, ulduzun mərkəzində alov təsviri vardır.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gerbinin rəngli təsvirində ulduz ağ, alov qırmızı palıd budaqları yaşıl, sünbüllər sarı rəngdədir. Qalxanın və ulduzun sağaqlar, habelə, qalxanın düymələri və palıd qozaları qızılıdır”. (2-ci maddə)

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gerbindən istifadə mexanizmi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası yuxarıda adı çəkilən Qanunlar və Əsasnamə ilə tənzimlənir. “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gerbi haqqında Əsasnamə”yə görə gerbin rəngli və ağ-qara təsvirindən iki formada - a) gerbin qabarıq təsviri və b) gerbin adi təsviri-istifadə edilməlidir.

“Əsasnamə”yə görə, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gerbinin QABARIQ TƏSVİRİ aşağıdakı yerlərə vurulur:

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin
PREZİDENT KİTABXANASI

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin iqamətgahına və xidməti otağına,
Azərbaycan Respublikası Parlamentinin binasına, iclas salonuna və Milli Məclis Sədrinin xidməti otağına,

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin binasına, iclas salonuna və Baş nazirin xidməti kabinetinə,

Azərbaycan Respublikasının bütün məhkəmələrinin, hərbi tribunaların binalarına, məhkəmə iclaslarının salonlarına, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi, Ali Məhkəməsi və Ali İqtisad Məhkəməsi sədrlərinin xidməti kabinetlərinə;

Yerli nümayəndəli dövlət orqanlarının binalarına və iclas salonlarına,

Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda dövlət orqanlarının binalarına,

Azərbaycan Respublikasının diplomatik və ticarət nümayəndəliklərinin, konsulluq idarələrinin binalarına,

Azərbaycan Respublikası Dövlət GERBİNİN TƏSVİRİNDƏN aşağıdakı hallarda istifadə olunur:

Azərbaycan Respublikası Dövlət möhüründə, bütün dövlət orqanlarının möhürlərində,

Azərbaycan Respublikası Qanunlarının, Parlamentin qərarlarının, Prezidentin Fərman və Sərəncamlarının blanklarında;

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Aparatının, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin, Ali Məhkəmənin, Ali İqtisad Məhkəməsinin, yerli icra və seçkili dövlət orqanlarının, məhkəmə və prokurorluq orqanlarının, bütün digər dövlət təşkilatlarının sənədlərinin blanklarında (binaların lövhələrində),

Azərbaycan Respublikası Milli Bankının biletlərində və metal pul vahidlərində, Azərbaycan Respublikası qiymətli kağızlarında, dövlət istiqraz və rəqəllərində və lotereya biletlərində,

Azərbaycan Respublikası vətəndaşının pasportunda Azərbaycan Respublikası vətəndaşına verilən diplomatik başqa xarici pasportlarda,

Azərbaycan Respublikası Parlamentinin rəsmi nəşrlərində:

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində müəyyən edilmiş hallarda dövlət sərhəd nişanlarında,

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Gerbinin təsvirinin mütləq vurulmalı olduğu başqa hallar da nəzərdə tutula bilər.

Bu göstərilən hallardan başqa, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gerbinin təsvirindən istifadə hüququ Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən verilə bilər və s.

Azərbaycançılığın əsas atributu olan dövlət gerbi üzərindəki təsvirlər azərbaycanlıların Şərqi xalqlarından biri olmasını, Azərbaycanın Şərqi dövləti olmasını, milli dövlət bayrağımızın simvollarını əbədiyaşarlıq rəmzi, günəşi, odlar yurdu Azərbaycanı, milli hərbi qüdrətimizi, bolluğu, sülhsevərliyimizi göstərir. Dövlət gerbimiz azərbaycançılığımızın özünəməxsusluğumuz simvolu olduğundan Azərbaycanın bütün vətəndaşlarında, gənc nəsildə ona hörmət hissi aşılmalıdır.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-21 fevral.-№32.-S. 10.

Azərbaycançılığın və dövlətçiliyimizin əsas atributu: dövlət himnimiz

“Himn” sözü yunan sözü “humons” sözündən olub qədim Yunanıstanda allahları və qəhrəmanların şərəfinə oxunan nəğmə mənasında işlənmişdir. Himn Avropa ölkələrində XIX əsrə qədər dini nəğmə və mahnıları səciyyələndirən söz olmuşdur.

Müasir dövrdə “himn” sözü beynəlxalq dövlətçilik terminologiyasında “dövlət tərəfindən qəbul edilən milli müstəqillik və milli birlik rəmzi olan təntənəli musiqi əsəri, nəğmə, marş” mənasında sabitləşmişdir. Həmin termin Azərbaycan dilində də eyni məna və funksiyanı istifadə etməkdədir. Ulu Öndər Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın dövlət himni haqqında demişdir: “Azərbaycanın gözəl himni var... Bunun müəllifi bizim böyük bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyovdur. Himnimizin sözlərini böyük şairimiz Əhməd Cavad yazıbdir. Onun musiqisi də çox gözəldir, sözləri də çox mənalıdır, gözəldir”. Dövlət himni dövlətçiliyimizin əsas atributu olub, milli birliyimizin - azərbaycançılığımızın müqəddəs rəmzidir.

A. Məmmədov və Ə. Quliyevin qeyd etdikləri kimi, dövlət himni müstəqilliyin musiqi və sözlə ifadə edilən müqəddəs simvolu, rəmzi, atributu olaraq milli və dövlət bayramlarında, tarixi günlərdə, rəsmi mərasimlərdə, beynəlxalq tədbirlərdə, təhsil müəssisələrində və mövcud qanunvericiliklə müəyyən edilən digər hallarda həmişə ayaqüstə, böyük coşqu ilə, milli qürurla oxunur və dinlənir.

Himn həmişə milli bayraqla-dövlət bayrağı ilə bərabər tutulur. Məhz bu funksional yaxınlıq, dövlətçilik baxımından müqəddəslik və önəmliliyinə görə milli himn-dövlət himnini obrazlı şəkildə hər bir dövlətin, millətin ölkənin musiqi bayrağı adlandırırırlar. Bu da həqiqətdir ki, dövlət himni çalınarkən, paralel olaraq mütləq dövlət bayrağı da qaldırılmalıdır. Digər tərəfdən, təsadüfi deyildir ki, bir çox dövlətlərdə əsas dövlətçilik atributları məhz təkcə bayraq və himndən ibarətdir...

Azərbaycan dilində “milli himn”, “dövlət himni” terminləri artıq sabitləşsə də, tarixən “milli marş” terminindən də istifadə edilmişdir. “Marş” sözü fars mənşəli olub dilimizdə “əsgərlikdə yürüş üçün verilən əmr” dövlət tərəfindən qəbul edilmiş və milləti, dövləti təmsil etmək üçün hazırlanmış musiqi əsəri, nəğmə”, yaxud “əsgəri xidmətdə istifadə olunan musiqi əsəri, nəğmə” anlamlarında işlədilir. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himninin sözlərini Əhməd Cavad yazmışdır. Himnin sözlərinin ilkin variantı 1919-cu ildə Azərbaycan Xalq Mətbəəsində nəşr olunmuş “Milli nəğmələr” kitabında “Vətən marşı” adı ilə getmişdir. Himnə musiqini dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyov 1919-cu ildə yazmışdır. Bu marş 1989-cu ildə bəstəkar Aydın Əzimov tərəfindən bərpa edildi.

Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti həmin marşı öz iclasında geniş müzakirə etdi və qəbul etdiyi “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni haqqında” 27.05.1992-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə təsdiq etdi.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himnindən istifadə qaydaları 2 mart 1993-cü il tarixli Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni haqqında Əsasnamə” ilə tənzimlənir. Adıçəkilən Konstitusiyaya Qanunları və Əsasnamə ilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni Azərbaycan dövlətinin, onun müstəqilliyinin və birliyinin müqəddəs rəmzi, dövlət himninə dərin ehtiram bəsləmək isə onun hər bir vətəndaşının vətənpərvərlik borcu kimi təsbit olunmuşdur.

M. Mərdanov və Ə. Quliyev düzgün olaraq dövlət himninin ideya-məzmun baxımından azərbaycançılıq ideologiyasını əks etdirdiyini xüsusi qeyd edirlər. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni istər ideya-məzmun, istərsə də, musiqisinin zənginliyi baxımından milli ideologiyamızın aparıcı amili olan azərbaycançılığı, Vətənciliyi, Vətən sevgisini və vətənpərvərlik hisslərini dövlət müstəqilliyini, gənclərdə Vətənə, millətə, dövlətə, dövlətçiliyə sədaqət ideyasını parlaq şəkildə əks etdirir. “Azərbaycan marşlarının melodiyası sadə, yaddaqalan olmaqla yanaşı, məzmun baxımından coşqun və mübariz ruhludur. Yuxarıda deyildiyi kimi, bu marşda - dövlət himnimizdə də əsərin şeiriyyəti musiqi əzminə tabe edildiyindən, onun musiqisi səslənən kimi himnin mətni sanki bulaq suyu kimi çağlayır. Onun əzəməti, coşqunluğu, mübariz ruhu da məhz musiqi ilə qəlblərə yol tapır. İnsanların qanını Vətən sevgisi, millət duyğusu ilə coşdurur, doğma Azərbaycanın birliyi, bütövlüyü, bölünməzliyi yolunda mübarizəyə səsləyir. Milli himnimiz səslənəndə insanda milli ruh yüksəlir, vətənpərvərlik, milli iftixar və qürur hissi coşub-daşır...”. Heydər Əliyev dövlət himnimizin məziyyətlərindən danışarkən, onun azərbaycançılığın rəmzi olmasını xüsusi diqqətə çatdırırdı: “Mən bu gün bildirmək istəyirəm ki, 1918-1920-ci illərdə Azərbaycanda hakimiyyətdə olmuş Xalq Cümhuriyyətinin bugünkü nəsilərə qoyub getdiyi ən dəyərli miraslardan biri Azərbaycanın bu gün biz qəbul etdiyimiz qanunla istifadə etdiyimiz dövlət himnidir və bir də Azərbaycanın dövlət bayrağıdır.

O vaxt vətənpərvər insanlar bu sahədə gözəl iş görmüşlər. Himnimizin sözləri də, - indi o dövrdən 80 il keçib, - bu gün bizim üçün doğmadır və həqiqətən Azərbaycanın müstəqilliyini, müstəqil dövlət olmağını nümayiş etdirir. Onun musiqisi də Azərbaycan musiqisidir, eyni zamanda, çox əzəmətli musiqidir. Bizim

ölkəmizin vətəndaşlarının bəlkə də hamısı bunu istənilən səviyyədə dərk edə bilməyibdir. Ancaq Mən xarici ölkələrdə ziyarətlərdə olarkən, Azərbaycanın və həmin dövlətin himni çalınarkən, çox böyük qürur hissi keçirirəm. Həmin ziyarətlərimdə məndə bəlkə də ən böyük əhval-ruhiyyə yaradan Azərbaycanın bayrağı altında Azərbaycanın himninin çalınmasıdır. Onu da deyə bilərəm ki, bəzi dövlət başçıları sonrakı söhbətlərdə etiraf ediblər ki, Sizin himninizin musiqisi çox gözəldir, bayrağımız da gözəldir. Bu, həqiqətən belədir... Ona görə də biz öz himnimizi, bayrağımızı özümüz qədər sevməliyik. Çünki bu, bizim vətənimizə, millətimizə, dövlətimizə olan sədaqət, sevgi və məhəbbətin rəmzidir. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himnindən istifadə qaydaları və mexanizmi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, yuxarıda adları çəkilən Qanunlar və “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni haqqında Əsasnamə” ilə tənzimlənir. “Əsasnaməyə” görə, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni aşağıdakı hallarda və göstərilən qaydalara uyğun ifa olunur:

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himnindən istifadə qaydaları və mexanizmi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, yuxarıda adları çəkilən Qanunlar və “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni haqqında Əsasnamə” ilə tənzimlənir.

“Əsasnaməyə” görə, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni aşağıdakı hallarda və göstərilən qaydalara uyğun ifa olunur:

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Milli Məclisin (Parlamentin) iclaslarına gələn zaman;

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin sessiyaları başlananda və qurtaranda;

Dövlət bayramlarına həsr olunmuş təntənəli yığıncaqların və iclasların açılışı və bağlanması zamanı;

Hər gün Azərbaycan Respublikası milli televiziya və radio verilişlərinin əvvəlində və axırında;

Azərbaycan xalqının və dövlətinin həyatında çox mühüm tarixi hadisələr münasibətilə, Azərbaycanın görkəmli siyasi, dövlət hərbi xadimlərinin, milli qəhrəmanların, elm, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin şərəfinə abidələrin və lövhələrin açılış zamanı;

Dövlət və ictimai orqanlar, müəssisələr, idarələr və təşkilatlar tərəfindən keçirilən mərasimlər və digər təntənəli tədbirlər zamanı Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağı qaldırılarkən;

Azərbaycan Respublikasına rəsmi görüşə gələn xarici ölkələrin dövlət və hökumət başçıları qarşılanarkən və yola salarkən-müvafiq ölkənin dövlət himni ifa olunduqdan sonra;

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində Azərbaycan Respublikası Dövlət himni hökmən ifa olunduğu başqa hallar da nəzərdə tutula bilər:

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni orkestr, xor, orkestr-xor tərəfindən, yaxud başqa vokal üsulla və alətlər vasitəsilə ifa olunur. Bunun üçün səsyzma vasitələrindən də istifadə edilə bilər.

Bütün hallarda Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni tam ifa olunur.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1992-ci il 27 may tarixli Qanunu ilə təsdiq edilmiş mətnə və musiqi redaksiyasına tam müvafiq surətdə ifa olunmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni ifa olunarkən oradakılar himni ayaq üstə dinləməli və ya oxumalıdırlar.

Hərbi hissələrdə, hərbi gəmilərdə, daxili işlər və milli təhlükəsizlik orqanlarında Azərbaycan Respublikası Dövlət Himninin ifa olunması, habelə, himn ifa edilərkən hərbi qulluqçuların, daxili işlər və milli təhlükəsizlik orqanlarının sırası və rəis heyətinə aid şəxslərin əsgəri rəsmi təzim etməsi hərbi nizamnamələrlə və Azərbaycan Respublikasının müdafiə naziri, daxili işlər naziri və milli təhlükəsizlik naziri tərəfindən müəyyən edilən qaydalarla tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Himninin musiqisi və mətni “Əlifba” kitabının birinci səhifəsində (eləcə də, digər dərsliklərdə) dərc olunur;

Ümumtəhsil məktəblərində, texniki peşə, orta ixtisas məktəblərində, ali məktəblərdə və başqa tədris müəssisələrində yeni dərslərin birinci dərsi Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himninin öyrənilməsinə və ifasına həsr edilir.

Respublika və beynəlxalq idman yarışları keçirilərkən Azərbaycan Respublikası Dövlət Himninin ifa olunması qaydası respublika və beynəlxalq idman təşkilatlarının mövcud praktikası nəzərə alınmaqla müəyyən edilir:

Respublika idarələri və təşkilatları xarici dövlətlərin ərazisində təntənəli tədbirlər keçirərkən Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin müəyyən etdiyi qaydalara müvafiq surətdə, onların olduqları ölkənin praktikası və yerli adətləri nəzərə alınmaqla ifa edilir;

Azərbaycan Respublikası Dövlət Himninin daxili işlər və milli təhlükəsizlik orqanlarında, tədris müəssisələrində, idman yarışları zamanı, habelə, Azərbaycan Respublikasının idarələri və təşkilatları tərəfindən xarici dövlətlərin ərazisində tədbirlər keçirilərkən ifa olunması qaydaları bu Əsasnamənin tələbləri əsas götürülməklə müəyyən edilir.

Bu Əsasnamənin dəqiq yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək dövlət orqanlarının, müəssisələrin, idarələrin, təşkilatların siyasi partiyaların, ictimai birliklərin, həmkarlar ittifaqlarının və digər ictimai qurumların rəhbərlərinə həvalə olunur və s. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi özünün 7 mart 2000-ci il tarixli iclasında “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni haqqında Əsasnaməyə əlavələr edilməsi barədə”, Azərbaycan Respublikası Qanunun layihəsini, müzakirə edərək, mövcud Əsasnaməyə himnin mütləq ifa edilməli olduğu iki əlavə qaydanı (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Milli Məclisin iclasına gəldiyi zaman, eləcə də, Milli Məclisin sessiyaları başlananda və qurtaranda himnin ifa olunması) da təsdiq etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 23-cü maddəsində, Ulu Öndər Heydər Əliyev və Onun layiqli siyasi varisi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin çıxışında azərbaycançılığın və dövlətçiliyimizin əsas atributlarına, o cümlədən, dövlət himnimizə hörmət etmək hər bir azərbaycanlının müqəddəs borcu hesab olunur. Hamı bu borcu şərəflə yerinə yetirməlidir.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-22 fevral.-№33.-S. 10.

Azərbaycançılıq və milli ləyaqət

Azərbaycançılıq xalqımızın milli ləyaqəti ilə çox bağlı olan ideyadır. Ulu Öndər Heydər Əliyev hələ 1997-ci il 25 dekabr tarixli “Bütün dünya azərbaycanlılarına” müraciətində azərbaycançılıq və milli ləyaqət probleminə toxunaraq, bu dəyərlərin dünya əhəmiyyəti kəsb etdiyini, azərbaycançılığı vətən, dövlətçilik, suverenlik, müstəqillik və milli ləyaqət anlayışları ilə vəhdətdə olduğunu göstərirdi. “Qoy Azərbaycanın müstəqilliyinə qəsd etmək niyyətində olan bütün xarici və daxili qüvvələr bilsinlər ki, öz suverenliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda minlərlə qurban vermiş Azərbaycan xalqı hər bir təcavüzkara, hər bir qara qüvvəyə, hər bir təxribatçıya və onların əlində alətə çevrilən şəxslərə layiqincə cavab verəcəkdir. Əziz soydaşlarımız! Azərbaycan bütün dünya azərbaycanlılarının tarixi vətəni, doğma ata-baba yurduudur. Məmnuniyyət hissi ilə qeyd edirəm ki, dünyanın bütün ölkələrində yaşayan və ürəyi doğma Azərbaycanla bir döyünən həmvətənlərimizin də xalqımızın milli azadlıq mübarizəsində, ölkəmizin tərəqqi və inkişafı yolunda önəmli xidmətləri vardır.

Bu gün harada yaşamasından asılı olmayaraq, Azərbaycanı özlərinin tarixi vətəni sayan bütün insanlar ölkəmizin müstəqilliyini qoruyub saxlamaq naminə dövlətçilik ideyaları ətrafında sıxlaşmalı, sarsılmaz həmrəylik nümayiş etdirməlidirlər. Vətəni, millətini, xalqını sevən hər bir azərbaycanlı Azərbaycanın müstəqilliyinin dönməz olması üçün səy göstərməlidir. Bütün azərbaycanlılarda, bu və ya digər tellərlə ölkəmizlə bağlı olan hər bir şəxsə azərbaycançılıq və vətənpərvərlik hissləri, tarixi məhəbbət aşılamaq hamımızın ümdə vəzifəsidir. Vətənimizin, respublikamızın taleyi hər bir soydaşımızın taleyindən asılıdır.

Müstəqil Azərbaycanın dövlət rəmzləri - bayrağı, gerbi, himni ilə bütün dünya azərbaycanlıları fəxr edə bilər. Azərbaycanın müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü, təhlükəsizliyi, bu gün və gələcəyi hər bir soydaşımızı, milli mənsəbiyyətindən və dini etiqadından asılı olmayaraq, hər bir həmvətənimizi düşündürməlidir. Bütün dünya bilməlidir ki, Azərbaycan xalqının müstəqillik əzmi və iradəsi qarşılaşdığımız hər bir çətinliyə qalib gələcəkdir. Xalqımızın müdrikliliyi, yenilməzliyi və qəhrəmanlığı müstəqil dövlətimizin yaşamasının və inkişafının əsasını təşkil edir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikası dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar üçün doğma vətəndir. Hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq, azərbaycanlı öz ana dilini, dinini, milli ənənələrini heç zaman unutmamalıdır. Hər bir azərbaycanlı fəxr etməlidir ki, onun böyük tarixə, qədim zəngin mədəniyyətə malik olan Azərbaycan kimi Vətəni vardır. Hər bir azərbaycanlı bilməlidir ki, onun arxasında Azərbaycan Respublikası kimi müstəqil bir dövlət durur”.

Azərbaycan tədqiqatçıları Əmrəli İsmayılov və Qoşqar Əliyev “Heydər Əliyev və milli ləyaqət fəlsəfəsi” əsərində Ulu Öndər Heydər Əliyevin azərbaycançılıq və milli ləyaqətin qorunmasındakı strategiyası və metodologiyası haqqında qiymətli fikirlər söyləmişdir. Birincisi, Azərbaycan xalqının milli ləyaqət probleminə yanaşmalarında Heydər Əliyev konkret və real cəmiyyətin, iqtisadi, siyasi, sosial və mənəvi-əxlaqi sahələrinin bütün problem və qayğıları ilə birlikdə real həyatından çıxış edir. Bu metodoloji prinsiplərdə də, digər prinsiplərdə olduğu kimi, Heydər Əliyev fenomeni, onun şəxsiyyəti və intellekti durur. Heydər Əliyev üçün xalqın milli ləyaqət ideyası haradasa uzaqlarda səslənən mücərrəd şüar deyildir. Bu nəcib ideya xalqın real həyatı cəmiyyət və şəxsiyyətin fəaliyyətinin konkret durumu məcrasında nəzərdən keçirilir. Millət addımbaaddım özünün dünyəvi, gündəlik problemlərini həll etməklə, mədəniyyətini, iqtisadiyyatını, elmini, incəsənətini inkişaf etdirməklə, özünü realizə və özünütəsdiq üçün şərait təmin etməklə digər ölkə və xalqlardan asılılığını azaldır, özünün ləyaqətini təsdiq etdirir.

İkincisi, milli ləyaqət, bir tərəfdən millətin ləyaqətli həyatı, digər tərəfdən isə, onun hər bir nümayəndəsinin şüurunda və psixologiyasında öz millətinin keçmişi, bu günü və gələcəyi barədə hərtərəfli və dərinlən mənimlədiyi, dərk etdiyi, duyub yaşadığı, həmçinin, öz xalqının və mədəniyyətinin, keçmiş nəsillərin və müasirlərin siyasi və sosial təcrübəsinin şəxsiyyətin mənəvi və əxlaqi dayağı olması haqqında təsəvvürlərin mövcudluğudur. Heydər Əliyev gerçəkliyi idealizə etmir, keçid mərhələsində cəmiyyətin üzleşdiyi real problemlərdən və çətinliklərdən qaçmır. Lakin milli ləyaqət hissi mənəvi hadisə olduğundan, o, daim bu hissini fərdi və milli şüura nə dərəcədə möhkəm daxil olmasına və onun insanın real vəziyyəti, həyat səviyyəsi və keyfiyyəti ilə necə stimullaşdırılmasına diqqət yetirir.

Üçüncüsü, Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının milli ləyaqəti haqqında özünün ideya və prinsiplərini zərgər dəqiqliyi ilə suverenlik və dövlətçilik adlandırdığımız fundamental fəlsəfi anlayışların əsas məzmununa daxil edir. Azərbaycan dövlətinin rəhbəri və sosial materiyanın bütün çalarlarını və incəliklərini hiss edən siyasətçi Heydər Əliyev üçün xalqın milli ləyaqətini təsdiq edən magistr al istiqamətlər, həmçinin, köməkçi yollar da mövcuddur. Dövlətçilik və dövlət suverenliyi müəyyənədicilə amillərdir.

Dördüncüsü, Heydər Əliyevə görə, Vətən hissi və milli ləyaqət hissi bir-birilərinə şərtləndirir və bir-birilərinə nüfuz edir. Bu, insanlarda yüksək vətənpərvərlik hissi tərbiyə etmək və formalaşdırmaq deməkdir.

Vətənin müdafiəsini, Azərbaycanın müqəddəs torpağının hər qarışının müdafiəsinin Azərbaycan xalqının, Azərbaycan Respublikasının bütün vətəndaşlarının şərəf və ləyaqətinin müdafiəsinin yüksək nümunələri kimi nəzərdən keçirmək lazımdır. Buna görə Azərbaycan xalqının milli ləyaqətinin müdafiə olunmasında ön cəbhə erməni faşizminin işğal etdiyi torpaqlar, düşmənin zəbt etdiyi ərazilərdə qalan ulu babalarımızın qəbirləridir. Prezident Heydər Əliyev işğal olunmuş torpaqlarımızın sülh yolu ilə qaytarılması yolunda geniş fəaliyyət göstərir, həqiqətən, dövlət müdrikliyi nümayiş etdirir. Əgər işğalçılar yenidən özlərinin təcavüzünü genişləndirmək cəhdləri göstərsələr, onda hər birimiz və hamımız birlikdə torpaqlarımızı birdəfəlik azad etmək üçün öz şərəf və ləyaqətimizi müdafiə etməyə hazır olmalıyıq.

Beşincisi, Prezident Heydər Əliyev milli ləyaqət probleminə bir-birini məntiqi tamamlayan iki baxımdan yanaşır. Bir tərəfdən O, milli ləyaqətin müdafiəsi və təsdiqinin magistral istiqaməti və yollarını müəyyənləşdirir. Digər tərəfdən isə xalqın intellektual potensialı, mədəniyyəti, mənəvi və əxlaqi həyatı haqqında məhsuldar ideyalar irəli sürür və əsaslandırır. Çünki bunsuz müasir şəraitdə millətin ləyaqəti problemi mənasını itirmiş olardı. Söhbət ondan gedir ki, millət özünün hansı intellektual və mədəni resursları ilə sivilizasiyalı xalqlar səviyyəsinə çıxır, nə ilə özünü tanımaq istəyir. Buna görə də, Heydər Əliyevin milli ləyaqət fəlsəfəsində millətin mədəniyyəti, elmi, incəsənəti və bütövlükdə, intellektual potensialı haqqında qayğısı, Azərbaycan xalqının milli ləyaqətinin təsdiqinin real praktik və nəzəri tərəfi kimi çıxış edir. Yalnız dərin təfəkkürlü alimləri, yüksək peşəkarlığa malik rəssamları, bəstəkarları, yazıçıları və müəllimləri, kitabları və muzeyləri, məzmunlu kitabları və kinofilmləri olan xalqın daha qətiyyətlə başqalarından onun ləyaqətinə hörmət etməyi tələb etmək haqqı var. Bu, Prezident Heydər Əliyevin milli ləyaqət fəlsəfəsində daim diqqət verdiyi mühüm aspektlərdən biridir.

Bir sözlə, milli ləyaqət azərbaycançılıq ideyasının cəvherini təşkil edir. Vaxtilə totalitarizm azərbaycançılığı və milli ləyaqətin bəzi komponentlərini sıxışdırırdı. Azərbaycançılıq və milli ləyaqət ideyaları totalitarizm sisteminin dağıdılmasında iqtisadiyyatın və ictimai həyatın inhisarçılığından azad olmasında, yeni siyasi strukturlardan, yeni milli ideologiya və ideoloqların, yeni elitaların və Ümummilli Liderin formalaşmasında mühüm rol oynadı. Azərbaycan xalqının milli ideologiyasında əsas rol oynayan amillərdən biri məhz milli-mənəvi dəyərlər - milli hiss, milli ruh, milli ləyaqət hissləri olmuşdur. Azərbaycançılıq ideyası və xalqımızın milli ləyaqətinin qorunmasında Ulu Öndər Heydər Əliyevin əvəzsiz xidməti olmuş və Onun layiqli siyasi varisi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev bu sahədə uğurlu addımlar atır.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-23 fevral.-№34.-S. 10.

Azərbaycançılığın tədqiqi

Akademik Ramiz Mehdiyev azərbaycançılıq ideyasının tədqiqi sahəsində ciddi tədqiqat aparan görkəmli ideoloq və tədqiqatçıdır. Hələ 1993-cü ildə o, “Xalq qəzetində, “Bakinski raboçi” qəzetlərində azərbaycançılıq ideyasını milli ideya ilə birlikdə nəzərdən keçirdi. Akademik Ramiz Mehdiyev özünün “Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri, “XXI əsrdə milli dövlətçilik” əsərlərində bu ideyanı daha da inkişaf etdirdi. Akademik Ramiz Mehdiyev “Azərbaycançılıq” termininin Vətənin siyasi həyatında yaxın illərdən başlayaraq, istifadə olunduğunu ölkədə yaşayan bütün etnik qrupları və xalqları ümumdövlət mənafeləri əsasında real surətdə birləşdirmək ideyası, xüsusilə, 1992-1993-cü illərdə geniş yayılmağa başlayan şovinist-millətçilik və separatçılıq əhval-ruhiyyələri ilə mübarizəyə yönəldilmiş ideya kimi irəli sürüldüyünü göstərmişdir.

R. Mehdiyev “Azərbaycançılıq” ideyasının bir neçə nisbətən müstəqil cəhətini də qeyd etmişdir: əsasən, antropologiya (etnologiya), etnoqrafiya, sosial psixologiya, linqvistik çərçivəsində nəzərdən keçirilən etnomədəni cəhət; sosiologiya, politologiya, cəmiyyətin sosial quruluşu haqqında digər elmlərin köməyi ilə açılan sosial-siyasi cəhət; beynəlxalq hüquq sahəsində kompleks elmi fənlər vasitəsilə işlənib hazırlanan coğrafi-siyasi cəhət və s. Başlıcası odur ki, nəzərdən keçirilən problemin təkə bir cəhəti çərçivəsində qapanıb qalmaq olmaz, çünki bu zaman biz “azərbaycançılıq” ideyasını, tarixən sabit və özünəməxsus hadisə kimi, ölkədə yaşayan bütün əhali qruplarının həmrəyliyi, onların qarşılıqlı əlaqəsini, sadəcə, əhatə edə bilmərik.

O, məruz qaldığı bütün sınaqlara baxmayaraq, milli-dövlət ideologiyası kimi “azərbaycançılıq” bu gün bizim qarşımızda dəqiq ifadə edilmiş ideya kimi durur. Bu ideyanın tarixlə və onlarca xalqın qədimdən bəri bir ərazidə yaşaması, onların ümumi mentalitetə və tələbat strukturuna söykənən ümumi psixologiya ilə şərtlənən öz bölgüsü olduğunu da diqqətə çatdırmışdır. R. Mehdiyevin əsərində azərbaycançılıq ideologiyası mühüm funksional elementlərlə zəngindir. Bunların mahiyyəti ölkəni mənəvi və fiziki baxımdan zəiflətmək cəhdlərindən qorumaqdır. Bu ideologiya unitar, hüquqi və demokratik dövlət kimi Azərbaycanın möhkəmləndirilməsinə və inkişafına yönəldilmişdir. “Azərbaycançılıq” müstəqil və bənzərsiz Azərbaycanı sivil dövlətlər sırasına çıxaracaq bir yoldur.

“Azərbaycançılıq” xalqımızın çox əzab-əziyyətlə nail olduğu tarixi sərvətdir. O, real müstəqilliyə nail olmaq, vahid, bölünməz Azərbaycanı qoruyub saxlamaq və möhkəmləndirmək üçün vasitədir. Bu gün “azərbaycançılıq” milli həyatın, konfessiyaların harmoniyasının çoxəsrlik ənənəsi, ölkədə yaşayan bütün millətlərin və etnik qrupların qardaşlığı, qarşılıqlı əlaqə və təsirinin tarixi, onların ümumi taleyi və müstəqil Azərbaycanın bütövlüyü uğrunda birgə mübarizəsinin tarixi təcrübəsidir.

O, Azərbaycan xalqının dövlətyaradıcı mənafeələrinin ümumiliyi və demokratiyanın, sərbəst iqtisadiyyatın, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğrunda mübarizəsinin məqsədidir. İdeologiya kimi “azərbaycançılıq” müstəqil Azərbaycanın fəlsəfi-sosioloji doktrinasının sosial-mədəni və etnocoğrafi-siyasi cəhətlərini özündə birləşdirmişdir. O, qarşılıqlı dəstək, əməkdaşlıq və bərabərlik prinsipidir. İdeya-nəzəri və siyasi baxımdan “azərbaycançılıq” və neokonservatizm bir-biri ilə sıx bağlıdır. “Azərbaycançılıq” coğrafi məkan baxımından, sanki neokonservatizmin bir hissəsi, milli şəraitdə bu ideologiyanın əlavəsidir. Çünki biz başlıca, mühüm prinsiplərin və elementlərin təhlilini əsas kimi götürdükdə, bunların daxilən vəhdətdə olduğunu görürük. Metodoloji baxımdan bu, ümuminin və xüsusiyyətin nisbətidir. Onlar bir-birinə zidd deyillər. Əksinə, bir-birini tamamlayaraq, vahid tam kimi çıxış edirlər. Ona görə də, bu iki ideologiyanın sintezi Azərbaycanı sivil dövlətlər cərgəsinə çıxarmaq üçün möhkəm zəmin yaradır. R. Mehdiyev “azərbaycançılıq”ın mahiyyətinin müxtəlif xalqların mədəniyyətlərin, ənənələrin, konfessiyalarının vəhdətində olduğunu, ənənəvi mifləri və rəmzləri özündə birləşdirmiş, lakin bunlardan milli dövlətin simasında yeni fenomenlərin qorunması və əsaslandırılması üçün istifadə edir. “Azərbaycançılıq”ın gücünün o xalqın milli-mədəni eyniyyətini həm müdafiə etməyi və həm də qoruyub saxlamağı bacaran dövlətlə insanların fərdi sosial-mədəni meyillərini üzvi şəkildə birləşdirməyə qadir olmadığına görünür. Şübhəsiz ki, öz birliyinə mənsubiyyət hissi həyatın özünə də mənə və əhəmiyyət verir, qarşılıqlı məsuliyyət və qarşılıqlı əlaqə hissini möhkəmləndirir və beləliklə, tənhalıq və qarıblik hissini azaldır. Bu ideologiya Azərbaycanda vahid birlik, vahid solum formalaşdırır.

“Azərbaycançılıq” ideyasının dərk olunmasının əsasında Azərbaycan xalqının tarixi, mənşəyi-əlaqi, mədəni ənənələri zəminində birlik ideyası durduğunun, nəinki indi, həm də uzaq gələcəkdə azərbaycanlıların təkə bir yox, bir çox nəsillərinə xidmət edəcəyini və müstəqillik, milli eyniyyət tezliklə həmin nəsillər üçün həyatı, azadlığı dərk etməyin ayrılmaz atributlarına çevriləcəyini də göstərir: “Bu gün biz Azərbaycanda milli ideologiyanın formalaşmasının şahidiyik. Millətin potensialının və ölkəni tərəqqiyə, firavanlığa doğru aparmağa qadir siyasi elitanın olması onu göstərir ki, neokonservatizmin milli forması kimi “azərbaycançılıq” milli ideologiyanın əsasıdır və Azərbaycan dövlətinin bütün tarixi boyu da əsası olaraq qalacaqdır. Beləliklə, qısaca olaraq, R.Mehdiyevin azərbaycançılıq ideyasının tədqiqinə verdiyi töhfəni belə ifadə etmək olar. Birincisi,

“Azərbaycançılıq” ideyasının bir neçə müstəqil cəhəti göstərilir. Həmin cəhətlər bunlardır: əsasən, antropoloji (etnologiya), etnoqrafik, sosial psixologiya, linqvistika çərçivəsində nəzərdən keçirilən etnomədəni cəhət; sosiologiya, politologiya, cəmiyyətin sosial quruluşu haqqında digər elmlərin köməyi ilə açılan coğrafi-siyasi cəhət və s.

İkincisi, Azərbaycançılıq bu gün bizim qarşımızda dəqiq ifadə edilmiş ideya kimi durur. Bu ideyanın tarixlə və onlarca xalqın qədimdən bəri bir ərazidə yaşaması, onların ümumi mentalitetə və tələbat strukturuna söykənən ümumi psixologiya ilə şərtlənən öz bölgüsü var.

Üçüncüsü, Azərbaycançılıq ideologiyası mühüm funksional elementlərlə zəngindir. Bunların mahiyyəti ölkəni mənəvi və fiziki baxımdan zəiflətmək cəhdlərindən qorumaqdır. Bu ideologiya unitar, hüquqi və demokratik dövlət kimi Azərbaycanın möhkəmləndirilməsinə və inkişafına yönəldilmişdir.

Dördüncüsü, “Azərbaycançılıq” müstəqil və bənzərsiz Azərbaycanı sivil dövlətlər sırasına çıxaracaq bir yoldur.

Beşincisi, Azərbaycançılıq xalqımızın çox əzab-əziyyətlə nail olduğu tarixi sərvətdir. O, real müstəqilliyə mane olmaq, vahid, bölünməz Azərbaycanı qoruyub saxlamaq və möhkəmləndirmək üçün vasitədir.

Altıncısı, Azərbaycançılıq xalqın dövlətyaradıcı mənafeələrinin, ümumiliyi və demokratiyanın, sərbəst iqtisadiyyatın, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğurla mübarizəsinin məqsədidir.

Yeddincisi, Azərbaycançılığın mahiyyəti müxtəlif xalqların, mədəniyyətlərin, ənənələrin, konfessiyaların vəhdətidir.

Səkkizincisi, Azərbaycançılığın gücü ondadır ki, xalqın milli-mədəni eyniyyətini həm müdafiə etməyi, həm də qoruyub saxlamağı bacaran dövlət insanların fərdi sosial-mədəni meyllərini üzvi şəkildə birləşdirməyə qadirdir. Ramiz Mehdiyev milli ideologiyanın təməli olan azərbaycançılıq ideologiyasının, bütövlükdə və bir vəhdətdə şərh edir, milli ideologiyanın xalqın həyatına yaradıcılıq, quruculuq və fəaliyyət amili olduğu aşağıdakı kimi göstərilir: “Millətin gücünü təkcə onun birliyi və monolitliyi ilə deyil, həm də milli özünüdərkli və mentallığı yenidən yaratmaq və qorumaq səyləri müəyyən edir. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev bizə məhz bu həqiqəti çatdırır”.

Azərbaycançılıq və onun fəlsəfi, sosial, tarixi, psixoloji, milli, mədəni və digər tərəfləri barədə mətbuatda müxtəlif cür rəylər vardır. Bütün bu rəylərdə, fikir və mülahizələrdə bir cəhət əsasdır ki, azərbaycançılıq milli mənafeələrimizə xidmət nümunəsidir. Azərbaycançılıq milli varlığımız, mövcudluğumuz, dilimiz, mədəniyyətimiz, mənəviyyatımız, vətənpərvərlik keyfiyyətlərimizdir. Azərbaycançılığı bilmək, öyrənmək, duymaq, mənimsəmək və həyata, milli ideologiyamıza tətbiq və şamil etmək üçün Heydər Əliyev təlimini öyrənmək lazımdır. M.Yusifov yazır: “Biz artıq müstəqil dövlətçiliyimizin ikinci onilliyini yaşayırıq. Müstəqil yaşamaq, milli dövlətçiliyi inkişaf etdirmək, milli adət və ənənələri qoruyub saxlamaq və zənginləşdirmək, onu gələcək nəsillərə çatdırmaq hər zaman xalqımızın tarixi ideali olmuşdur. Bu ideal uzun müddət şirin bir arzu kimi ürəklərdə yaşaya-yaşaya yalnız XX əsrin sonuncu onilliyində həqiqətə çevrildi. Artıq biz elə bir tarixi mərhələyə yetişmişik ki, xalqımıza məxsus ümumbəşəri ideyaların bir tərəfdən dünya sivilizasiyasına inteqrasiya olunmasını, digər tərəfdən, dünya sivilizasiyasının ən yaxşı ənənələrinin milli zəmində mənimsənilməsinə təmin etmək gərəkdir.

Məqaləni R. Mehdiyevin özünün aşağıdakı dəyərli fikirlərilə bitirmək istərdim: “Milli ideologiyanın üstünlüyünün solumun mədəni irsindən və sosial-mədəni məkanından ayrılması baş verir. Belə vəziyyətdə formalaşan hər hansı ideologiya özündə həm cəmiyyətin modernləşməsinə, həm də “vahid” ümumbəşəri dəyərlərin və əxlaq prinsiplərinin yayılmasından doğan qarışıqlığı təcəssüm etdirir.

Ona görə də indi yeni minilliyin milli ideologiyası Avropanın “yeni sağları” və “yeni solları”nın modernləşdirilmiş doktrinalarını süzgəcdən keçirmədən formalaşdırıla bilməz. Keçid, transformasiya dövründə bu proses ictimai şüurda gizli şəkildə gedir. Mövcud olmuş bütün sivilizasiyaların, dövlətlərin və siyasi rejimlərin tarixi sübut edir ki, aydın şəkildə ifadə edilmiş məqsədli yollar göstərilmədən, eykuməndə (coğrafi-siyasi ərazi vahidi) öz yerini müəyyənləşdirmədən, özünün “Mən-sivilizasiya”sını saxlamağın təminatı sayılan dəyərlər və əxlaq sistemi olmadan sabit, inkişaf edən birliklər olmur. Bunlar dini baxışlarda, dövlət aktlarında, ictimai şüurda, təlim və tərbiyəyə dair məqsədli göstərişlərdə əks olunmuşdur. Məhz bunların sayəsində insan öz dünyasını, öz sivilizasiyasının özünəməxsus əsaslarını tamamilə adekvat qavrayır, fiziki və sosial məkanda şüurlu şəkildə hərəkət edir.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-24 fevral.-№35.-S. 10.

Azərbaycançılıq ədəbi-estetik təlim kimi

Azərbaycançılıq milli dövlətçilik təfəkkürü ilə sıx bağlı olan milli ideologiya və milli ideya olmaqla yanaşı, həm də cəmiyyətində öz layiqli yerini tutan ədəbi estetik təlimdir. Bu sahədə mükəmməl tədqiqat əsəri olan “Azərbaycançılıq milli ideologiya və ədəbi-estetik təlim kimi” əsərində azərbaycançılığın elmi-nəzəri tədqiqinə öz töhfəsini vermiş Sona xanım Vəliyeva, AMEA-nın müxbir üzvü, əməkdar elm xadimi Nizami Cəfərovun təbirincə desək, azərbaycançılığı “ilk dəfədir ki, aydın (və mükəmməl) bir metodologiya ilə müəyyənləşdirmiş, hər bir məsələnin özünəməxsus səciyyəsinə vermişdir: “Azərbaycançılıq ideologiyasının müasir ictimai, o cümlədən də, ədəbi-estetik təfəkkürdəki mövqeyi barədə ətraflı bəhs edən müəllif tamamilə doğru olaraq göstərir ki, müasir dövrdə Azərbaycançılıq ideologiyası” artıq müasir elmin nailiyyətlərinə əsaslanaraq, özünün elmi-nəzəri əsaslarını da təşkil edir”.

Ulu Öndər Heydər Əliyev azərbaycançılığa ədəbi-etnik təlim kimi də yanaşırdı. Müdrik şəxsiyyət “Kitabi Dədə Qorqud”, M.Füzuli və “Manas” haqqında fərmanları və fikirləri ilə ədəbiyyat vasitəsilə türk birliyini yaratmağın yolunu göstərdi...

Azərbaycançılıq fəlsəfəsinin tərkib hissəsi kimi Heydər Əliyevin ədəbiyyat konsepsiyasının əsasında tarixilik və müasirliyin vəhdəti dayanır. Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayındakı (12 iyun 1981) “Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı” adlı tarixi nitqində deyirdi: “Yazıçı sözü xalqın əməllərinə uyğun gəlməlidir. Gerçəkliyin bədii inikasının başlıca obyektı müasirlikdir... Azərbaycan tarixinin bir çox parlaq səhifələri bədii ədəbiyyatda layiqincə əks etdirilməmişdir... tarixi simaların obrazları yaradılan və tariximizin çox mühüm dövrləri tərənnüm olunan ədəbi əsərlər ən yüksək səviyyədə yazılmalıdır. Bunlar çox mühüm, artıq deyək ki, mürəkkəb mövzulardır. Belə mövzuların öhdəsindən yalnız yüksək istedadlı, dərin bilikli sənətkarlar gələ bilərlər. Buna görə də, tarixi mövzuda əsər yaratmağa girişməzdən əvvəl, ədib öz qüvvə və imkanlarını götür-qoy etməli, böyük və ciddi hazırlıq işi aparmalıdır”. Qüdrətli şəxsiyyət təkcə ədəbiyyatı, mədəniyyəti izah və şərh etmir, ədəbiyyata, mədəniyyətə təsir edir, onu yeni ideyalara, milli və dövlətçilik taleyi ilə bağlı istiqamətə yönəldirdi. Onun ədəbiyyat konsepsiyasında istedadla böyük önəm, ədəbiyyatın əbədiyyətinə qüdrətli inam var. Hələ 1975-ci ildə Azərbaycanda sovet ədəbiyyatı günləri münasibətilə söylədiyi nitqdə ədəbi irsi hər şeydən uca tutaraq deyirdi: “Tarixin bir-birinə qovuşduğu əsrlər bir çox xalqların oğul və qızlarını qızğın məhəbbətlə tərənnüm edən Nizami dühasının ölməz əsərlərini, Füzulinin insanpərvərlik və xeyirxahlıq dolu misralarını, Nəsiminin fəlsəfi fikirlə zəngin lirikasını, Xaqaninin məhəbbət və izzət tərənnüm edən poemalarını, Vədadi və Vaqifin xalq yaradıcılığı çeşməsindən qidalanan ölməz şeirlərini bizə gətirib çatdırmışdır. Tarix tələbkar imtahançıdır. Hökmdarlar, saray əyanları, zülmkarlar unudulub getmişlər. Azərbaycanın böyük mütəfəkkir və humanist şairləri tərəvətdən düşməyən misraları ilə bu gün də öz hikməti və insanpərvərlik ruhu ilə dünyanı heyran qoyur. Onlar xalqın azadlığı və səadəti haqqında öz dərin fikirlərini və sönməz arzularını əsrlərdən, nadanlıq, dini fanatizm, milli əsarət və ictimai ədalətsizlik zülmətindən keçirərək, nəsillərə bəxş etmişlər”.

Nizaməddin Şəmsizadənin qeyd etdiyi kimi, bu konseptual fikir də bədii-millî istiqlalın, xalqın azadlıq və səadətinin fikir carçısı kimi dəyərləndirilir. Çünki Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyası milli istiqlal nəzəriyyəsi professor Qoşqar Əliyevin düzgün olaraq yazdığı kimi, Heydər Əliyevin fəlsəfəsində azərbaycançılıq ideologiyasının başlıca qayəsindən söhbət açmazdan öncə göstərmək istərdik ki, azərbaycanlılar, onların şüuru, xarakteri də özlərinə məxsus tarixi inkişaf mərhələləri keçmişdir. Tarixilik baxımından yanaşsaq, deməli ki, azərbaycançılıq ideologiyasının ən mühüm ideyalarını “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda, xalqımızın milli-mifoloji təsəvvürlərində izləmək mümkündür. Təbii ki, biz azərbaycanlıların dərin etnomədəni, tarixi-siyasi kökləri barədə ətraflı söhbət açmaq niyyətində deyilik, məqsədimiz Heydər Əliyevin ictimai-siyasi görüşlərində azərbaycançılıq ideologiyasının önəmli yer tutmasından bəhs etməkdir. Lakin ən qısa şəkildə qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycan etnosunun formalaşmasında hun-qıpçaq türklərinin psixologiya və mentalitetinin yayılması (I mərhələ) oğuz türklərinin sosiomədəni dəyərlərinin yayılması (II mərhələ) aparıcı rol oynamışdır, Azərbaycanda yaşayan qeyri-türk mənşəli xalqlar yalnız Azərbaycan türkcəsi deyil, həmçinin, Azərbaycan türklərinin tarixi birləşdiricilik ideyası əsasında ünsiyyətə girərək, müəyyən tarixi zaman kəsiyində Azərbaycan xalqını, Azərbaycan cəmiyyətini yaratmışlar. Müəllifin fikrincə, milli bütövlüyün təcəssümü olan azərbaycançılıq məhz Ulu Öndər Heydər Əliyevin ikinci qayıdışından sonra həm milli ideologiya, həm də ədəbi-etnik təlim kimi formalaşmağa başlaması, müstəqilliyimizin möhkəmlənməsində səfərbəredici fenomenə çevrilmişdir.

Professor Əlikram Tağıyev də azərbaycançılıq milli ideyasının ədəbi-estetik təlim kimi tarixi kökləri və mənbələri haqqında aşağıdakıları göstərir:

Azərbaycan milli ideyası və qədim tarixi köklərə malikdir. Qədim Manna, Midiya, Atropaten, Albaniya, Şirvanşahlar, Atabəylər, Səfəvilər, Xanlıqlar dövrü Azərbaycanın öz dövlətçiliyi olmuşdur. Hülakülər, cəlairlər,

qaraqoyunlular, ağqoyunlular, əfşarlar və b. türk tayfaları İranda və Azərbaycanda məskunlaşıb azərbaycanlılaşmış və qurduqları dövlətlərdə də başlıca vəzifələr azərbaycanlıların əlində olmuşdur. Bu tarixi zəmində azərbaycanlılar bir xalq kimi təşəkkül tapmış və tədricən millət haqqında formalaşmağa başlamışdır. Bu prosesdə sosial-iqtisadi əlaqələr, ümumi dil, din və digər mədəniyyət ünsürləri zəminində formalaşan ümumi cəhətlər, ərazi birliyi və s. amillər mühüm rol oynamışdır. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərindən etibarən azərbaycanlılar millət kimi formalaşmağa başlayır. Bakının iqtisadi həyatı, Azərbaycanda yerli iri burjaziyanın və onunla birlikdə milli burjuva ziyalılarının meydana çıxmasına səbəb olur ki, onlar da, öz növbəsində, xalqa milli mənlilik şüurunu aşılamağa səy göstərirlər. Onun nümayəndələri A.A.Bakıxanov, H.B.Zərdabi və M.F.Axundov idilər. Milli ideyalar, xüsusilə, türkçülük özünün ilkin mənasında maarifçilik xarakteri daşmış və inkişafının sonrakı mərhələsində isə siyasiləşmişdir. Azərbaycan milli ideologiyasının elmi-nəzəri, ideya-siyasi mənbəyini Azərbaycan ideyası, Azərbaycan maarifçilərinin xalqa aşılamağa çalışdıqları milli-mənəvi dəyərlər və sərəvətlər sisteminin məcmusu təşkil edirdi.

Görkəmli tədqiqatçı Sona xanım Vəliyeva çox düzgün olaraq azərbaycançılıq ideologiyasının rəsmi tarixin son iki əsrlə bağlı olduğunu göstərir: “Ümumi qəbul olunmuş qənaət belədir ki, bu ideologiyanın tarixi zəmini daha dərinədir, ideya qaynaqları isə təqribən min, min beş yüz il qədimlərə gedib çıxır. Xalqımız dünyaya Zərdüştu və “Avesta” kitabını, “Kitabi-Dədə Qorqud”u və qorqudçuluq məfkurəsini, “Koroğlu”nu və Çənlibel sosiologiyasını bəxş etmişdir ki, bunlar da bir tərəfdən ümumazərbaycançılıq məfkurəsinin, məxsusi birgə dəyərlərin, ümumi düşüncə və ictimai davranış tərzinin formalaşması və adət-ənənə sisteminin bərqərar olmasına təkan vermiş, digər tərəfdən isə Şərqi oxşar mənəvi dünyasının əsaslarının qurulmasında həyati rol oynamışdır.

Azərbaycanda Zərdüşta qədərki dövrdə də böyük mədəniyyət, fəlsəfə, həyat dünyagörüşü, əxlaq örnəkləri mövcud olmuşdur. Lakin Azərbaycana dair tarixi mənbə “və materiallar müxtəlif vaxtlarda, xüsusilə də, ərəb istilasından dövründə dağıdılmış, ölkəmizin tarixinə aid çox qiymətli qədim yazılı bilgi və məlumatlar sıradan çıxarılmışdır. “Avesta” kitabı bu gün bizdən ötrü ona görə ən qiymətli tarixi-mədəni abidədir ki, Azərbaycanın bütün dünyada, Şərqi aləmində cəhanşümul bir ölkə kimi mədəniyyətin, mədəniyyətin təməl daşlarını qoymuş bir məmləkət olduğunu yazılı təsdiqləmiş ilk sənət nümunəsidir.

“Kitabi Dədə Qorqud”u Azərbaycan xalqının ana kitabı adlandırırlar. Burada xalqımızın ümummilli ruhu ifadə olunmuşdur. Azərbaycan ruhu, azərbaycanlıları digər millət və etnoslardan fərqləndirən ən mühüm amillərin məcmusunu özündə ehtiva edir. Bu torpaq tarix boyunca çox hücumlara, basqınlara, imperiya hökmlərinə məruz qalmışdır, azərbaycançılıq ruhu isə daim yaşamış və xalqımızın yadellilərin hücumlarına müqavimət qüvvəsini əks etdirmişdir.

S. Vəliyeva azərbaycançılığın ədəbi-etnik təlimi kimi müxtəlif ideoloji təsirlərə məruz qalmada özünə məxsusluğunu qoruyub saxladığını diqqətə çatdırır: “O Azərbaycançılıq ruhu vahid ümumşərqi klassik ədəbiyyatı kontekstində də yaşarlılığını qoruyub saxlamış, qədim və orta əsrlərə xas yabançı ideologiyalar zəminində bu və digər şəkildə özünü göstərmiş, dahi sənətkarlarımız tərəfindən təbliğ və tərənnüm edilmişdir”.

AMEA-nın müxbir üzvü Nizami Cəfərov azərbaycançılıq ədəbi-etnik təliminin Ulu Öndər Heydər Əliyev metodologiyası haqqında yazır: “Heydər Əliyev dühası tarixi müasirləşdirir, tarixdən, o cümlədən, azərbaycançılıq ideyaları tarixindən istifadənin özünəməxsus metodologiyasını hazırlayır... Və göründüyü kimi, azərbaycançılığın milli ideologiyaya çevrilməsi - bizim bir millət olaraq mövcudluğumuzun ideoloji əsaslarını təşkil etməsi olduqca mürəkkəb, çoxşaxəli, çoxmərhələli bir prosesdir. Həmin prosesi öyrənmək, onun qaynar, ehtiraslı gedişini elmin (Azərbaycanşünaslığın) soyuq mühakimələri ilə təhlil etmək, artıq dövrümüzün mədəni-intellektual tələbidir”.

Müasir qloballaşma dövründə Ulu Öndərin azərbaycançılıq ideyalarını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev uğurla inkişaf etdirir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-28 fevral.-№37.-S.10.

Azərbaycançılığın təşəkkül tarixi: Azərbaycan folkloru və azərbaycançılıq ideyası

Məlum olduğu kimi, qədim xalqların, o cümlədən, azərbaycanlıların ideologiyası əvvəlcə mifologiya, sonra din - əski inamlar olmuşdur. N.Şəmsizadənin qeyd etdiyi kimi, “Azərbaycan ideologiyasının ana bətni, ilkin mərhələsi olan mif azərbaycançılığın tərkib hissəsi, azərbaycanşünaslıq isə türkçülüynün konkret tarixi-coğrafi məkanda formalaşan aparıcı istiqamətidir. Mifdə azərbaycançılığın həm ilkin ideyası, həm də obrazı maddiləşir.” A.F.Losev mifin aparıcı əlamətini belə izah edir: “Mif- ümumi ideya ilə adi hissi obrazın müstəqil maddi eyniyyətidir. Mücərrəd təfəkkürün məhz varlığı əks etdirən düzümü - mifologiya üçün bütün hissi keyfiyyətləri ilə, canlı varlıqlar və cansız əşyalar şəklində gerçəkliyin özüdür. Azərbaycan ideologiyasının türk mifik təfəkkürü ilə vəhdət məqamı “azad ruh” hissidir. Azad ruh türk qövmünün genetik enerji mənbəyi, dünyaya çıxış nöqtəsidir. N.Şəmsizadə və Y.Qasimov yazırlar: “Türklərin islama inam və sədaqətinin ərəblər və farslardan fərqli cəhətləri var. Bu, hər şeydən öncə türklərin azadlıqsevər və dünyasevərliyi ilə bağlıdır. Türk öz azadlığını, hətta ən müqəddəs qayə və əqidəsindən də üstün tutur.”

Azərbaycan ideologiyasının qaynaqlarından olan zərdüştizmdə azadlıq əsas yer tutur. Tədqiqatçıların fikrincə, zərdüştizmdə demokratik dövlət ideyası əksini tapıb. M.Cəlilov yazır: “Avesta”nın cəmiyyətə, dövlət idarəçiliyinə baxışlarında qəbilə-tayfa münasibətlərinin demokratik prinsipləri və quldar demokratiyası təqdir olunsada, “Avesta”nın sonrakı tərtibatlarında monarxiya üsul-idarəsi başlıca dövlət idarəçiliyi forması elan olunmuşdur. Bütün Şərqi qədim və mükəmməl fəlsəfi-dini təlimi olan zərdüştizm də Azərbaycan ideologiyasının konseptual qaynağı kimi çıxış edir.

A.Quliyev “Zərdüştnamə” eposunda Azərbaycan xalqının qədim ideologiyasının əks olunduğunu göstərir: “Əsas ideyası insanları real həyatdan təcrid etməkdə deyil, onlar üçün indiki və gələcək cəmiyyətdə xoşbəxtlik yaratmaqdan ibarət olan “Zərdüştnamə” özündə Zərdüştün əməllərini ehtiva edir.” Mif qədim azərbaycanlıların həyat tərzi və zərdüştiliyin ideologiyasını əks etdirir. Dinc quruculuq işlərinin təsviri və təsərrüfatı qorumağa qadir olan güclü hakimiyyət ideyası eposda mühüm yer tutur. Mifdə Azərbaycanın qədim sakinlərinin ictimai quruluşu və mədəniyyəti haqqında məlumatlar vardır.” “Zərdüştnamə”də dini-fəlsəfi, etik və sosial-siyasi görüşlər ifadə edilmişdir. Bunlar Zərdüştün cəmiyyətə və ictimai həyata, onun ayrı-ayrı sahələrinə və hadisələrinə baxışlarından ibarətdir. O, əfsanədə dinin yeganə banisi və peyğəmbər kimi təqdim olunur.

Azərbaycan folkloru da azərbaycançılıq ideyasının mənbələrindən biridir. Professor Camal Mustafayev yazır: “Kim ki, uşaqlıqdan, məktəb yaşlarından başlayaraq nağılları, dastanları, saz-söz ustalarının sənətini sevməyə alışmırsa və bütün bunlara laqeyd qalırsa, o adamın mənəvi varlığında böyük bir boşluq yaranır. O adam xalqımızın gözəllik xəzinəsindən pay götürmək səadətindən məhrum olur. Doğma xalqının şəriyyət və mənə dolu zəngin söz sərvətindən, qüdrətli bədii təfəkküründən, heyratəmiz müdrikliyindən bəhrələnmə bilmir, halbuki bu zəngin mənəviyyət xəzinəsi həmişə sağlam estetik zövqü, əxlaqi saflığı, yüksək idealları qidalandıran tükənməz mənbə olmuş və olacaqdır.”

Xalq yaradıcılığından bəhrələnmən hər bir nəsil burada öz yüksək bəşəri və vətəndaşlıq səylərinə dayaq tapmışdır. Xalq yaradıcılığı ictimai həyata və onun bütün təzahürlərinə qida verən tükənməz, canlı bir mənbədir. Müdriklik, gözəllik, insan mükəmməlliyi, bir sözlə, cəmiyyətin yüksək idealları məhz bu mənbədən təşəkkül tapmışdır. Cəmiyyətimizin riayət etdiyi və hal-hazırda əsas götürdüyü başlıca əxlaqi prinsiplər də öz başlanğıcını bu mənbədən götürmüşdür.

Xalq yaradıcılığı ilə varislik əlaqəsi - nəsillərin tarixi varisliyinin təməl daşlarından biridir. Mədəniyyət və ictimai fikir xadimləri həmişə xalqın mənəvi təcrübəsinə müraciət etmişlər. Bu təcrübə sosial və bədii fikrin tarixi inkişafına səbəb olmuşdur. Fəlsəfə öz mənşəyi etibarilə (müdrikliyə məhəbbət mənasında) xalq müdrikliyi xəzinəsinə gedib çıxır. Xüsusən, fəlsəfə tarixinin etik və estetik məzmununu xalqın yaradıcılıq nəticələrini özündə ehtiva etmişdir. Bu substansional əsasda etika və estetikanın başlıca fundamental anlayışları - xeyir, şər, doğru, yalan, mərdlik, gözəllik, qəhrəmanlıq, ülvilik və s. anlayışlar formalaşmışdır. Onlar tarixən yeni məzmunla zənginləşmiş, təkmilləşmiş, lakin ilkin xalqı əsasını mühafizə edə bilmişdir. Bu zaman onların başlıca fəaliyyəti bu ilkin əsasdan doğan tərkib ünsürlərilə şərtlənmişdir. Bunlar, məsələn, qədim Şərqi, antik Yunanıstanın incəsənətində, əxlaq fəlsəfəsində təcəssüm olunmuşdur. Zərdüşt, Konfutsi, Sokrat, Platon və Aristotel xalqın yaradıcı şüurunun ümumiləşdirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verirdi. Etik sənətin bədii sintezi olan əsətlər, əfsanələr, rəvayətlər, fəlsəfi cəhətdən dərk olunmuş, dövrləri, həmçinin, bir-birini əvəz edən insan nəsillərini birləşdirən mənəvi tellərlə işıqlandırılmışdır. Qədim Şərqi xalqlarının, antik dünyanın bu sahədəki irsini Hegel dərinədən təhlil etmişdir. Dövrün dini mifologiyası, incəsənəti Hegel tərəfindən etik və estetik cəhətdən şərh edilmişdir.

Xalq fantaziyası inciləri də daxil olmaqla, incəsənətin cazibə qüvvəsi burada təcəssüm olunan idealın gözəlliyi ilə müəyyənləşir. Bu mənada, hər şeydən əvvəl, mədəniyyətin folklor mənbələri bizim üçün xüsusi

əhəmiyyətə malikdir. Çox ehtimal ki, folklordakı ideal mücərrəd deyil, bədii-konkret xarakter daşıyır. Öz mahiyyətinə görə bu ideal həyatın işıqlı başlanğıcını, insanın xeyirxah yaradıcı qüvvəsini göylərə qaldırır. Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, bu qüvvələrin meydana gəlməsi böyük əxlaqi mənə ilə ölçülən davranışlar vasitəsilə həyata keçirilir.

İdealın daşıyıcıları heyranlıq doğuran üstün xarakter xüsusiyyətlərinə malikdirlər. Belə cəhətlər epik dastanlarda xüsusi təcəssümünü tapmışdır. Xalqın tərənnüm etdiyi qəhrəmanlar, onun mənəflərinin daşıyıcıları kimi, xalqın arzu və ümidlərini gerçəkləşdirməyə xidmət edirlər. Xalqla sıx bağlılıq onlara yüksək daxili enerji verir, tükənməz qələbə mənbəyi olur. Ümumi xoşbəxtlik naminə şərə qarşı mübarizədə onlarda bütöv xarakteri, yüksək ləyaqəti, yenilməz fiziki və mənəvi gücü, mərdliyi aşkara çıxarır. Bu mənada müxtəlif xalqlarda qəhrəmanlıq ümumi qanunauyğunluq, mənəvi ümumilik kəsb edir. Bununla yanaşı, o öz yaradıcısının xəyali xüsusiyyətlərini, tarixi mühitin xüsusiyyətlərini əks etdirərək, özünəməxsusluğu ilə də diqqəti cəlb edir. Qəhrəmanlıqdakı ümumi ilə xüsusi vəhdətini Azərbaycan folkloru da parlaq təsdiq edir.

Azərbaycançılıq folklorun hərəkətverici mehvərini təşkil edərək, onun bütün məzmunundan qırmızı xətt kimi keçir. Buna görə də, folklor materialının bu planda tədqiq edilməsinə diqqəti artırmaq zərurətindən irəli gələrək, Azərbaycan folklor irsində ehtiva olunan azərbaycançılığın xüsusi öyrənilməsinin həyata keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnkişaf hərəkətverici amil kimi azərbaycançılığın əhəmiyyəti, idealın qəhrəmanların yüksək davranışları vasitəsilə həyata keçirilməsi, onun bədii-folklor təcəssümünün özünəməxsusluğu öyrənilmiş, idealın folklordakı fəal təbiətinə-qəhrəmanlarla xalqın vəhdətinə diqqət yetirilmiş, qəhrəmanın xalq mənafeyini həyata keçirməkdə öz yerini dərk etməsi, eyni zamanda, qəhrəmanla birlikdə onların birgə vahid məqsəd uğrunda mübarizə apararaq xalqın özündəki üçün bu cür vəhdətin rolu göstərilmiş, folklor aləmində əxlaqi əzəmətinin obrazlarının mənəvi təsirinin zəifləməyən qüvvəsini səciyyələndirmişdir.

Folklorda Azərbaycan ideali tarixi reallığın azərbaycanlıların daxili tələbatlarına uyğun gəlməsi, cəmiyyətin mütərəqqi inkişafı ilə bağlılığının azadlığa qovuşmasını əks etdirir. Bu xüsusda Hegel deyirdi: “Bu cür inkişaf nəticəsində xüsusi olan idealın xüsusiyyəti kimi xarici aləmdə çıxış edir, bu aləm isə öz reallığı ilə azadlıqla uzlaşan anlayış kimi ideal olanı özündə təcəssüm etdirmək əvəzinə, olmalı olmayan mövcudluğu aşkar edir. İdealın zahiri aləmə bu münasibətini nəzərdən keçirərkən, biz burada çıxış edən idealın nə dərəcədə müəyyənliyini izah etməliyik: o, ya özü-özü üçün bilavasitə özündə ideallığı əks etdirir, ya da az və ya çox dərəcədə bu cür olmağa qabildir”.

Xalq kütlələrinin tarixi inkişafındakı rolundan çıxış edərək fəlsəfə folkloru xalqın mənəvi qüdrətinin ifadəsi kimi baxır. Folklorun, sosial təbiəti, onun yüksək ideyalılığı və xalqlıyı formalarının nisbi sabitliyi onu şəxsiyyətin mənəvi mükəmməlliyinin dəyişməz mənbəyi olmuşdur. Azərbaycançılığın folklor təcəssümünü xalqın tarixindən, sosial-etik, mənəvi inkişafdan ayırmaq olmaz. Azərbaycançılığı dərinləndirmək üçün mütləq xalqın tarixini də öyrənmək lazımdır.

Folklorun bütün janrları üçün ədalətsizlik, haqsızlığa, zülmə və özbaşınalığa dərin nifrət xasdır. Xalq həmişə azad, həqiqi məhəbbət, azadlıq uğrunda mübarizəni tərənnüm etmişdir. Adətən, bu əsərlərin qəhrəmanları çətinlikləri aradan qaldıraraq, son nəticədə qarşıya qoyulmuş məqsədə çatır və qələbə çalır. Bu xüsusiyyət bütün xalqların xalq yaradıcılığı incilərinə xasdır. Bu, Azərbaycan folkloruna da aiddir.

XIX əsrin məşhur Azərbaycan alimi Mirzə Kazım bəy Azərbaycan folklorşünaslığı və etik fikir tarixi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən xalq yaradıcılığına - əfsanələrə, rəvayətlərə və s. geniş diqqət yetirmişdir. O yazırdı: “Qədim əfsanələr və rəvayətlər xalqların ədəbiyyatında və tarixində sonuncu yerdə durmur. Keçmiş zamanlar haqqındakı hekayətlər onları hadisələr ünsürü və faktlar şəklində tarixi məlumatlar kimi əks etdirir, tarix onların tez-tez insan həyatının qaranlıq dövrləri haqqındakı mühüm sirlərinin açılmasına cəlb edir; ədəbiyyat onlardan zəngin xəzinə kimi, özünün zinətlənməsi üçün qiymətli material əxz edir.

Əfsanəsiz xalq, rəvayətsiz ölkə yoxdur, köçərilərdə onlar nəsil-dən-nəslə şifahi hekayətlərdə keçir, yarımmədənilərdə onların inamlarının əsaslarını, onların yazılarının, ədəbiyyat və tarixlərinin əsas məzmununu təşkil edir, mədəni ölkələrdə isə onlar müqəddəs xalq təəvvürü üçün zəngin mənbə rolu oynayır”.

Beləliklə, azərbaycançılıq ideyasının tarixi qaynaqlarından olan folklor-şifahi xalq ədəbiyyatı bu ideyanın formalaşmasında əsas rol oynamışdır.

Azərbaycançılıq ideyasının tədqiqatçılarından biri Sona xanım Vəliyeva düzgün olaraq yazır: “Etiraf etmək lazımdır ki, çoxəsrilik tariximizdə xalqımızı yaşadan, onu ruhən qoruyan və müasir dövrə gətirib çatdıran ən əsas amillərdən biri onun ədəbiyyatı-söz sənəti və dil mədəniyyəti olmuşdur.”

Qeyd etmək lazımdır ki, azərbaycançılığın qaynağı olan folklora Ulu Öndər Heydər Əliyev yüksək qiymət vermiş, Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev də şifahi xalq ədəbiyyatını daim dəyərləndirir, onun qorunub saxlanılmasına diqqət və qayğı göstərir.

VAHİD ÖMƏROV,

fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-29 fevral.-№38.-S.10.

Azərbaycançılığın qaynaqları: “Kitabi Dədə Qorqud” dastanı və azərbaycançılıq ideyası

Məlumdur ki, azərbaycançılıq ideyası öz əksini “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında da tapmışdır. Dastan ayrı-ayrı xalqların müxtəlif tarixi dövrlərdəki ədəbi-bədii, ictimai-fəlsəfi düşüncəsinin bir sıra cəhətlərini əks etdirən yaradıcılıq sahəsidir. Bu şifahi irs aləmində türkdilli xalqların, o cümlədən, azərbaycanlıların dastan yaradıcılığının xüsusi yeri vardır. Dastan yaradıcılığı dünya xalqlarının şifahi sənətinin zəngin bir qolunu təşkil edir. Dastanlar bəşər mədəniyyətinin nadir incilərindən biri kimi, şifahi söz xəzinəsinin ayrılmaz tərkib hissəsidir.

“Kitabi- Dədə Qorqud” dastanlar toplusu, müxtəlif məzmunlu oğuznamələr və “Boz Qurd” kimi qiymətli epos nümunələri indi də dünya mədəniyyətinin sayılıb-seçilən inciləri sırasında özünəməxsus və diqqətəlayiq yer tutur.

Dastanlarda xalqın gündəlik məişəti və həyat tərzi, təsəvvürləri, cəmiyyətə baxışları, milli adət-ənənələri, psixoloji-mənəvi keyfiyyətləri, məşğuliyyəti və həyatda apardığı mübarizənin təsviri mühüm yer tutur. Elə bu səbəbdəndir ki, dastanları xoşbəxt həyat uğrunda aparılan mübarizəsiz təsəvvür etmək çətindir. A.N.Veselovski yazırdı: “Epos həmişə beynəlxalq xarakterindəki əlamətinə görə seçilir: o, bir qəbilənin digəri ilə mübarizəsini tərənnüm edir. Buna görə də həmin mübarizədən bəhs edən hekayət mübarizə apararı hər iki tərəf üçün maraqlı olur. Buradan da eposun qəbilələrin mübarizəsindən yarandığı məlum olur”.

“Kitabi- Dədə Qorqud” və “Manas” belə epos-dastanlardan hesab olunur. Qəhrəmanlıq motivləri ilə zəngin olan bu dastanlarda milli adət-ənənələr, əxlaq normaları və davranış qaydalarının təsviri də mühüm yer tutur.

“Kitabi-Dədə Qorqud” tayfa-qəbilə birləşmələri çağındakı bahadırılıq ənənələrindən tutmuş, XIII-XIV əsrlər də daxil olmaqla, böyük bir tarixi kəsimin mifoloji elementləri ilə səsləşən bədii salnamədir. “Kitabi-Dədə Qorqud” həm də Azərbaycan xalqının tarixidir, onun ictimai-siyasi varlığının poetik inikasıdır. Ensiklopedik mahiyyət daşıyan bu abidənin VI-VII əsrlərdə yarandığı ehtimal edilməkdədir.

İstər ən qədim dövrlərdə, istərsə də, erkən orta yüzilliklərdə türkdilli xalqların, o cümlədən, azərbaycanlıların yaradıcı düşüncə və təfəkkürünün dəyərli abidələrindən biri olan dastanlar sosial-siyasi və hüquqi fikrimizin zənginləşməsində mühüm tarixi rol oynamışdır. Çox maraqlı və diqqətəlayiq bir haldır ki, epos-dastanlarda, o cümlədən, “Kitabi-Dədə Qorqud”da ehtiva olunmuş ideyaların bəziləri bu günə də səsləşir. Ədalətli hökmdar, ədalətli qanun və ədalətli cəmiyyət və s. bu kimi ideyalar deyilənlərə nümunə ola bilər. Sosial ədalət problemi bəşəriyyəti müasir mərhələdə və dərinəndə düşündürən məsələlərdən biridir. O, indi beynəlxalq xarakter olmaqla, qlobal problemlərdən birinə çevrilmişdir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” türk xalqlarının, xüsusilə, oğuz tayfalarının bədii təfəkküründən doğan folklor incisidir. Lakin eposun ideya məzmunundan onun, eyni zamanda da, möhtəşəm ictimai-siyasi fikir abidəsi olduğu aydın olur. “Kitabi -Dədə Qorqud” azərbaycanlıların və bütövlükdə, bütün oğuzların ictimai-siyasi görüşlərinin klassik və parlaq aynasıdır. Eposda türkdilli xalqların azadlıq, istiqlaliyyət qazanmaq, qurub-yaratmaq meyilləri, dövlətin müstəqilliyi və suverenliyi, əmin-amanlıq uğrunda mübarizə aparmaq, habelə, işğalçı qüvvələri dəf etmək istəyi öz dolğun ifadəsini tapmışdır. Bütün bunlar “Kitabi- Dədə Qorqud” eposunu həm də Azərbaycan xalqının ictimai-siyasi fikir abidəsi olduğu aydın olur. “Kitabi-Dədə Qorqud” azərbaycanlıların və bütövlükdə, bütün oğuzların ictimai-siyasi görüşlərinin klassik və parlaq aynasıdır. Eposda türkdilli xalqların azadlıq, istiqlaliyyət qazanmaq, qurub-yaratmaq meyilləri, dövlətin müstəqilliyi və suverenliyi, əmin-amanlıq uğrunda mübarizə aparmaq, habelə, işğalçı qüvvələri dəf etmək istəyi öz dolğun ifadəsini tapmışdır. Bütün bunlar “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunu həm də Azərbaycan xalqının ictimai-siyasi fikir tarixinin əzəmətli abidələrindən biri kimi dəyərləndirməyə əsas verir. Eposun dərin vətənpərvərlik ruhunda olması, Oğuz elinin öz suverenliyi uğrunda qəhrəmanlıq mübarizəsi, cəmiyyətdə mövcud olan davranış qaydalarının və əxlaq normalarının müqəddəsliyi və möhkəmliyinin qorunması sahəsində nümayiş etdirilən mütəşəkkillik, bütövlükdə, oğuzların əxlaqi düşüncəsini, ictimai-siyasi təfəkkürünü və dünyagörüşünü əks etdirir.

“Kitabi-Dədə Qorqud”dakı ictimai-siyasi hadisələr qədim oğuzların ictimai və dövlət həyatı, cəmiyyətdə mövcud olan bəzi sosial-siyasi təsisatlar və s. haqqında təsəvvürlər əldə etməyə imkan verir. Belə ki, oğuzlarda qəbilədaxili hakimiyyət və cəmiyyətin idarəetmə rejimi o dövrdə məhdud məkanda kifayət qədər möhkəmliyə malik olmuş, lakin yazılmamış adət-ənənələr və hüquq normaları ilə tənzimlənmişdir. Cəmiyyətdə hökm sürən adət-ənənə normaları, davranış qaydaları, eləcə də, idarəetmənin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində tətbiq edilən normalar, hər şeydən əvvəl, əxlaqi köklərə bağlı olmuşdur. Belə quruluşa malik cəmiyyətdə sosial ədalətin yüksək səviyyədə olduğu bir daha təsdiq olunur. Ədalət şərtlərinə əməl edilməsinin

özünün də əsasını əxlaqi dəyərlər təşkil edirdi. Bütün bunlar Oğuz elinin yüksək mənəviyyətli bir cəmiyyət olmasına şəhadət verir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” boylarının ideya-məzmunu göstərir ki, qədim oğuzlarda azərbaycançılıq “yurd”, “vətən”, “cəmiyyət” və “dövlət” anlayışlarının vəhdəti şəklində öz inikasını tapmışdır. Qədim oğuzlar bir məkan tanıyırdı. Bu məkan onlar üçün həm doğma yurd, el-oba, vətən, həm də heç zaman basılmaz olan möhtəşəm və qüdrətli bir dövlət idi. Ona görə də dastanlarda nəzərə çarpan vətən istəyi, eləcə də, xalqın və dövlətin taleyi uğrunda mübarizə aparmaq əzmi təsadüfi və ötəri hisslərdən ibarət olmamışdır. Bu istəkdə mənəvi paklıq və dərin bir inam var idi. Çünki Oğuz dövlətinin mayası ədalətdən yoğrulmuşdu. Onun təsisinə Dədə Qorqud, Bayandur xan və Salur Qazan kimi ər igidlər yenilməzlik və sarsılmazlıq möhürü vurmuşdu.

A.Quliyevin fikrincə, Oğuz dövlətinin başlıca amalı və məqsədi cəmiyyətdə insanlar və bütün xalqlar arasındakı münasibətlərdə birlik və həmrəylik yaratmaqdan, bəşər övladına dinclik, əmin-amanlıq verməkdən, insanların xoşbəxtliyə və səadətə qovuşdurmaqdan ibarət idi. Biz sonralar ictimai-siyasi və hüquqi fikir tariximizdən görəcək və öyrənəcəyik ki, dövlətlərin uzun müddət yaşaması möhkəmliyinin ədalətlə bağlı ilk ideyalarının rüşeymlərini siyasi-hüquqi fikir tariximizə Oğuz cəmiyyətinin tarixi təcrübəsi erməğan vermişdir. Belə tarixi təcrübənin və tarixi reallığın orijinallığı öz dəyərini bu gün də itirməmişdir. Bəlkə neçə-neçə nəsilə, tayfa və xalqlar Oğuz cəmiyyətinin dövlətçilik təcrübəsindən və idarəetmə ənənələrindən bəhrələnmiş, onun hər bədənini, düşməne qalib gəlmək və onunla sülh yaratmaq siyasətini əxz və özünə örnək etmişdir.

Vətəndaş mərdliyini folklorlarda şəxsi və ümumi mənafehlərin qarşılıqlı münasibətlərinin nəticəsi kimi nəzərdən keçirmək olar. Məlumdur ki, folklorun yarandığı dövrlərdə mənafehlər ümumiliyi xalqın daxilində ziddiyyətlər olduğuna görə nisbi xarakter daşıyır. Müəyyən tarixi dövrlərdə “xalq” anlayışı zəhmətkeş kütlələrlə yanaşı, aralıq qrupları və hakim siniflərin bir hissəsini də əhatə edir. Xalqın mərdlik anlayışının öyrənilməsi xalq yaradıcılığının sosial-tarixi xarakterinin dərk olunmasında, xalqla qəhrəmanın qarşılıqlı münasibətinin aydınlaşdırılmasında mühüm rol oynayır.

Xalq mərdlik haqqında (xüsusən, vətəndaş mərdliyi haqqında) düşüncə və baxışlarını axıradək öz vətəninə sadıq qalan, kamil qəhrəman obrazları vasitəsilə ifadə etmişdir. Belə qəhrəmanların ləyaqətinin əsas meyarını, məzmunu doğma təbiətə, elə, vətənə məhəbbətdən və xalqın azadlığına qəsd etmək istəyənlərə nifrətdən ibarət olan vətənpərvərlik təşkil edir.

Vətənpərvərliyin maddi əsası olan “vətən” anlayışı ictimai-siyasi və mədəni mühiti, ərazini, insanların tarixi birlik formalarını, dilini də əhatə edir. Folklor müxtəlif tarixi dövrlərin məhsulu olduğu üçün “vətən”, vətəndaş mərdliyi (vətənpərvərlik) anlayışları da müxtəlif məzmun kəsb etmişdir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında oğuzlar nisbətən məhdud ərazini - bir tərəfi Dərbənd, bir tərəfi Bərdə, digər tərəfi Ağrı dağı və Göyçə gölünün də daxil olduğu ərazini özlərinə “vətən tutmuşlar”. Oğuzlar yaşadıkları mühitə - Vətənə kortəbii, şüursuz formalaşan vətənpərvərliklə bağlanmışlar. Göstərilən sərhədlər oğuzların Azərbaycanda yaşamasına dəlalət edir. Təsadüfi deyildir ki, tədqiqatçılar dastanın Azərbaycanda sız bağlı olduğunu göstərirlər. V.V.Bortold dastanın Qafqazda yarandığı təsdiq edir.

Akademik H.Araslı bu fikri inkişaf etdirərək oğuzların, gürcülər, və abxazlarla qonşu olduğunu göstərmişdir. “Koroğlu və “Oğuz qəhrəmanlıq eposu” əsərində oğuzların Azərbaycanda yaşaması ideyasını əsaslandırılmışdır.

Eposda Oğuz eli (“Kalın oğuz”) “İç oğuz” və “Taş oğuz” olmaqla iki yerə bölünmüşdür. Doğma elə məhəbbətdən doğan əxlaqi hisslər güclü mənəvi stimül kimi oğuz tayfalarının ağır günlərində oğuz qəhrəmanlarına dayaq olur. Bu hisslər, xüsusən, qonşu tayfaların basqınına qarşı mübarizədə oğuzların mərdliyində ifadə olunur. Tarixi ədəbiyyatda oğuzlara peçeneqlərin, karlukların, başqır və xəzərlərin basqını haqqında məlumat verilir.

Cəmiyyətin sonrakı inkişafı vətəndaş mərdliyinin məzmununa təsir etməyə bilməzdi. Əvvəllər ancaq kişilərin əxlaqi keyfiyyəti kimi təşəkkül tapan mərdlik cəmiyyət və onun mənəviyyətinin daha da inkişaf etməsi sayəsində, adamların cinsindən asılı olmayaraq, həm də yalnız ayrı-ayrı şəxsiyyətlərin deyil, kollektivin əxlaqi keyfiyyətinə çevrilir. “Kitabi-Dədə-Qorqud”da qadınların əldə silah vuruşmalarına (Burla xatun) dair epizoda təsadüf olursa da, mərdliyin kollektiv keyfiyyət kimi özünü büruzə verməsi hiss olunmur.

Tədqiqatçı Sona xanım Vəliyevanın çox doğru olaraq göstərdiyi kimi bu dastanda xalqımızın ümummilli ruhu, azərbaycançılıq ideyası, ana kultu, qadın - kişi bərabərliyi, etnik birlik, icma birliyi, etnik təhlükəsizlik ideyaları ilə vəhdət təşkil edir. Ulu Öndər Heydər Əliyev 1997-ci ildə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının 1300 illik yubileyindəki çıxışında dastanın azərbaycançılıq ideyalarının əhəmiyyətindən bəhs edərək demişdir: “Biz indi - birincisi, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanını xalqımıza yaxşı tanıtdıq, ikincisi, dünyaya tanıtdıq, üçüncüsü, tam təsdiq etdik ki, bu, Azərbaycana məxsusdur. Bəli, bu, türk xalqlarına məxsusdur, ancaq Azərbaycana məxsusdur. Onun vətəni Azərbaycandır və varisi, sahibi Azərbaycandır, yəni Azərbaycan xalqıdır. Biz gələcək işlər üçün böyük yol açdıq.

Bizim tariximiz - ümumi tariximiz, o cümlədən, mədəniyyətimizin və ədəbiyyatımızın zəngin tarixi indiyədək lazımi qədər tədqiq olunmadığına görə bu yubiley tədbirləri bizə məlum olmayan məsələləri açır, aşkar edir. Beləliklə, biz zənginləşirik, yəni tariximizin zənginliyini hiss edirik və onun nə qədər zəngin olduğunu ictimaiyyətə çatdırmağa bilirik. Tarixi şəxsiyyətlər və xüsusən, qədim dövrdə Azərbaycan xalqının tarixi şəxsiyyətləri, ümumiyyətlə az öyrənilib, tədqiq olunub və müasir nəsillərə çox az məlumdur. Buna görə də belə tədbirlərin keçirilməsi o demək deyildir ki, yubiley keçirib hansısa konsert dinləyəsən, yaxud hansısa bir şənliyin iştirakçısı olasan. Bunların əsas mənası və məqsədi zəngin tariximizin hər bir səhifəsini açmaq, geniş tədqiq etmək, onu xalqımıza və dünyaya təqdim etmək və beləliklə də, əsrlər boyu tarixşünaslıq nöqtəyindən itirdiyimiz şeyləri bərpa etməkdir”.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-1 mart.-№39.-S.13.

Azərbaycançılığın qaynaqları: “Koroğlu” dastanı və azərbaycançılıq ideyası

Azərbaycançılıq ideyası öz əksini “Koroğlu” dastanında daha parlaq şəkildə tapmışdır. Bu dastan özündə epik, lirik və dramatik mənbələrin başlanğıclarını birləşdirir. Azadlıq ruhu, geniş demokratizm, şəxsiyyətin əzilməsinin və zülmün hər cür formalarının inkarı başdan-başa əsərin canına hopmuşdur. “Koroğlu” dastanının humanist məzmununun cazibə qüvvəsi əsrlər boyu daha da güclənmişdir. XX əsrdə böyük Üzeyir Hacıbəyovun eyniadlı operasının meydana gəlməsi ilə dastana dünya şöhrəti bəxş etmişdir.

Dastanın nüvəsini vətənpərvərlik motivləri təşkil edir. Qəhrəman Koroğlunu əhatə edən adamlar bütün məsləkdaşların mənafeyinə sadıq olan bərabərhüquqlu birlik təşkil edir. Bərabərhüquqluluq müdriklikdə və şücaətdə kişilərdən heç də geri qalmayan qadınlara da aiddir.

Koroğlunun başçılığı altında xalqın müdafiəçiləri-qəhrəman dəlilər öz cəmiyyətini yaratmışlar. Burada onlar mərdlik və kişilik qanunları şəraitində yaşayırlar. Bu cəmiyyətdə düzlük, həqiqət hökm sürür, yalana, ikiüzlülüyə, qorxaqlığa yer yoxdur. Burada yalnız fiziki deyil, mənəvi qüdrətin artırılmasına da qayğı göstərilir. Onların qəhrəmanlığı təbii istedadlarından ayrılmazdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 2012-ci il fevralın 22-də xalq qəhrəmanı Koroğlunun abidəsinin açılışındakı nitqində demişdir: “Koroğlu bizim xalq qəhrəmanımızdır. Koroğlu vətənpərvərlik, igidlik rəmzidir. Azərbaycan xalqının qəlbində Koroğlu daim yaşamışdır. Bütün dövrlərdə Koroğlunun xalq qarşısında etdiyi xidmətlər Azərbaycan xalqının xatirəsində yaşamışdır və bu gün də yaşayır. Koroğlu obrazı vətənpərvərlik, igidlik, mərdlik, şücaət obrazıdır. Koroğlu Azərbaycan xalqına xas olan bütün gözəl xüsusiyyətləri özündə əks etdirir. Vətənpərvərlik kimi bu gün də çox vacib olan əmil Koroğlu obrazında bariz şəkildə özünü göstərir.”

Azərbaycan tədqiqatçısı Sona xanım Vəliyeva “Koroğlu” dastanındakı milli Azərbaycan ideyasından bəhs edərək yazır: “Şifahi ədəbiyyatımızda vətəncilik, ideala və torpağa tapınma, mərdlik baxışları XVII-XVIII əsrlərin möhtəşəm abidəsi olan “Koroğlu”nun 4 dastanında daha aydın və açıq mətnlə öz əksini tapmışdır. Dastanda nisbətən sonrakı dövrlərin hadisələri təsvir olunsada, Azərbaycan xalqının ən qədim və ən yaşarı milli-mənəvi dəyərləri təcəssüm etdirilir. Xalq öz milli varlığının, yabançı və mahiyyətə istilacı xarici ətraf qüvvələrə qarşı mütəşəkkil birlik və bütövlüyünün rəmzi kimi Çənlibel sosisumunu, bu cəmiyyətin mənəvi prinsiplərə əsaslanan institusional konstruksiyalarını sevə-sevə tərənnüm edir.

“Koroğlu” dastanındakı Çənlibel, Koroğlu və onun ətrafında bir yumruq kimi birləşmiş xalq kütlələri milli Azərbaycan ideyasının azad Vətən, tarixi şəxsiyyət və xalq demokratiyasından ibarət iki mühüm tərkib hissəsinin simvolik arxitektipi kimi dərk oluna bilər.” Qəhrəmanlıq ideali, Vətənə bağlılıq öz təcəssümünü “Koroğlu” dastanında bariz şəkildə tapmışdır. Dastan Zaqafqaziya regionunda güclü feodal dövlət hakimiyyəti dövründə yaranmışdır. Əsərdə təsvir edilən hadisələr, əsas etibarilə Azərbaycanda qardaş Türkiyədə (İstanbul, Qars, Ərzurum) və Şərqdə (Bağdad və s.) cərəyan edir. X.Q.Koroğlunun “Orta Asiya, İran və Azərbaycan xalqlarının dastanlarının qarşılıqlı əlaqəsi”, (M. 1983) “Koroğlu türkmən eposu və onun tarixi xüsusiyyətləri” (M. 1971), eləcə də, B. A. Kərriyevin “Türkdilli xalqlarda Koroğlu haqqında epik dastanlar” (M.1968) əsərlərində göstərilir ki, dastan XV-XVI əsrlərdə bu regionda qüdrətli Osmanlı imperiyasının hökmranlığının ən əzəmətli dövrlərində meydana gəlmişdir. Müəlliflər “Koroğlu” eposunun bir çox türk xalqlarının şərqli mənəvi sərvəti olduğuna baxmayaraq, düzgün olaraq, bu dastanın Azərbaycan varlığından yarandığını göstərirlər. Dastanın bədii nüvəsini XVI əsrin sonu - XVII əsrin əvvəllərində Azərbaycanda və Kiçik Asiyada baş vermiş real tarixi hadisələr təşkil edir. Bu dövrdə Azərbaycanın cənubunda və cənub-qərb rayonlarında tarixdə cəlalillər adı ilə məşhur olan güclü xalq hərəkatı başlandı. Dastanın ana xəttində də məhz bu hadisələr durur. Bu mənada, dastanda xalqın milli ideal haqqında təsəvvürləri əks olunmuşdur. Digər dastanlardan fərqli olaraq bu dastanda tarixilik ünsürləri daha güclüdür.” “Koroğlu” dastanında Azərbaycan xalqının ən yaxşı xüsusiyyətləri mənəvi və fiziki cəhətdən gücü və məğlubedilməzliyi xalqın sosial və əxlaqi idealları öz ifadəsini tapmışdır. Bu dastanda epik qəhrəmanın prototipi və tarixi şəxsiyyəti arasında oxşarlıq aydın nəzərə çarpır. Koroğlu xalqın mənafeyini və şərəfini silah gücünə qoruyan bir tarixi şəxsiyyət olduğundan, xalq bu tipli qəhrəmanların adları ətrafında şöhrət oreolu yaratmışdır. Xalq qəhrəmanlarının simasında həm folklor yaradıcısının arzu və istəkləri, həm də böyük bəşəri idealları əks olunmuşdur. Dastanın ana xəttini xalq kütlələrinin ictimai əxlaqi təşkil edir. Burada təsvir edilən ideal cəmiyyət - Çənlibel qəhrəmanlığın təntənəsinə xidmət edir. Bu cəmiyyətdə mərdliklə qəhrəmanlıq qovuşmuşdur. Koroğlu yalnız xalq səadəti uğrunda mübariz-qəhrəman deyil, həm də saf, ülvi məhəbbəti tərənnüm edən aşıqdır. Dəlilərin hərbi yürüşlərinin əsas məqsədlərindən biri məhəbbətdir. Dəlilər əxlaqının əsasını xalq əxlaqının norma və tələbləri təşkil edir. Bu əxlaq zorakılıq əxlaqının inkarı kimi meydana gəlmişdir. Dəlilik əxlaqındakı qabarıq şəkildə aşkara çıxan qüvvət və müqavimət ünsürləri məhz buna xidmət edir. Koroğlunun poetik aşıq yaradıcılığı xalqla sıx bağlı olub öz tərəfdarlarına güclü estetik və mənəvi təsir göstərir. Bu poeziya insanları sosial ədalətsizliyə nifrət, xalq işinə sədaqət, onun azadlığı uğrunda mübarizə ruhunda tərbiyələndirir. “Dəlilər əxlaqi” ictimai tərəqqiyə mane olan nə varsa, hər şeyə qarşı mübarizəyə çağıran yüksək əxlaq olub hər cür alçaqlığı inkar edir. Bu inkar xalqa məhəbbətlə, onun azadlığına cəhdə dolu

olub xalq kütlələrinin azadlıq hərəkatının yüksəlişlə səsleşir (Dastandakı “dəlilik” anlayışı qoçaqlığın, güc və əzəmətin, mərdlik və qəhrəmanlığın sinonimi kimi başa düşülməlidir). Koroğlu öz vəzifəsinin mənəvi əhəmiyyətini onda gördü ki, o öz xalqının azadlıqsevər arzularını ifadə edirdi. “Çənlibel cəmiyyəti” və onun əxlaqi sosial ədalətsizliyə xalq etirazlarının ən yüksək formasıdır. Xalq hərəkatının doğurduğu yeni inqilabi təsir gücünə malik olan bu əxlaqi ideal keçmişin kor-koranə idealizə edilməsi demək deyildir, bu ideal o dövr üçün xalqı öz qüvvələrinə inanmağa çağıran yeni qabaqcıl humanist idealların təzahürünə səbəb olur.

“Koroğlu” qəhrəmanlıq dastanının əxlaqi ideali xalq kütlələrini sosial ədalətsizlik doğuran qaydalara qarşı etiraz etməyə ruhlandırır. Bu idealda insanların mənafeyinə uyğun olaraq cəmiyyətin daha da inkişafına olan ümid və cəhdlər ifadə olunmuşdur. Bu ideal keçmişdə mövcud olan gələcəyə istiqamətləndirmişdir.

Əxlaqi ideal özündə ən yaxşı əxlaqi sərvətləri cəmləşdirib ümumiləşdirərək yalnız əxlaqi cəhətdən mükəmməl keyfiyyətləri əks etdirmir, eyni zamanda, onları o şəkildə inikas etdirir ki, bu nümunə ən ümumi kimi qəbul edilə bilsin, ideal şəxsiyyətin ləyaqəti və məziyyətləri daha çox adamın malına çevrilsin.

Hər bir ictimai sistem öz ideal şəxsiyyətini formalaşdırır. İnsan nəsilləri tərəfindən yaradılan mənəvi-etik sərvətlər cəmiyyətdəki sosial-iqtisadi dəyişiklər baş verdikcə, keçmişin irsi adı altında gərəksiz bir şey kimi kənara atılmamış, əksinə, hər bir yeni nəsil bu irsin mütərəqqi ünsürlərindən istifadə edərək, onu zənginləşdirir və daha da inkişaf etdirir.

Çənlibel burada vətən anlayışı ilə eyniləşdirilmiş və onu göz bəbəyi kimi qorumaq hər bir igidin borcuna çevrilmişdir. Namərdlik (“müxənnətlik”), alçaqlıq və xəyanət, qorxaqlığa nifrət bəsləmək bu ideal cəmiyyətin sosial-mənəvi həyatının ayrılmaz cəhətləri hesab edilir, Çənlibeldə sənətə və sənətkara hörmət qəhrəmanlıq qanunlarından irəli gəlir. Çənlibeldə aşılıq sənəti özü də qəhrəmanlıqla sıx əlaqədardır. Məlumdur ki, xalqın ağıl və zəkasını özündə birləşdirən Koroğlu Vətənin istiqlalıyyəti uğrunda qılınc çalan qəhrəman bir sərkərdə olmaqla yanaşı, həm də xalqını yadelli işğalçılara qarşı üsyana səsleşən saz-söz sənətkarı kimi də məşhur olmuşdur. Koroğlunun aşılıqı, şairliyi onun qəhrəmanlığı ilə vəhdət təşkil edir. Koroğlunun aşılıqı bəzən onun qəhrəmanlığının davamı olub bu qəhrəmanlığı tamamlayır: aşılıq sayəsində Koroğlunun qəhrəmanlığı reallaşır, yüksək nöqtəsinə çata bilir. Aşıq şair Koroğlunun hünəri qəhrəman Koroğludan geri qalmır.

Çənlibel sosisumunda azadlıq anarxiya, hərə-mərcilik doğurmur, əksinə, burada müəyyən nizam-intizam, qayda-qanun hökm sürür: “Çənlibelin öz qayda-qanunları vardı. İş zamanı hamı işdə, məşq zamanı hamı məşqdə, keyf zamanı hamı keyfdə olardı”.

Burada dəli həm əsgər, həm də azad vətəndaşdır. Dəli azad əsgərdir. Koroğlunun başçılıq etdiyi ordu, 7777 azad dəli, keyfiyyətcə ətraf aləmdən fərqlənir. Koroğlunun ordusunda bacarıqlı sərkərdələr yalnız savaş zamanı sərkərdəlik edirlər, dinc vaxtlarında isə sırayı dəlillərdən çox da fərqlənmirlər. Başçılarla dəlilərs arasında (vuruşma vaxtı) münasibətlər rəis və tabe münasibətləri deyil, mərdlər arasında qardaşlıq münasibətləridir. Hərəkatlar (hücum, yaxud müdafiə tədbirləri) əmrlə yox, məsləhətlə, ümumi rəyə əsasən icra olunur. Dastanda ümumən itaət ruhunun inkar edilməsi burada da özünü göstərir. Qarşılıqlı münasibətlərdə bütün prinsiplər demokratik ruhla əvəz olunmuşdur. Demokratik əhval-ruhiyyənin həm dinclik, həm də hər b zamanı hökmran olması dəlillərə daha da qol-qanad verir, Çənlibelin varlığı üçün əsas şərt olan azadlıq əxlaqi azadlığın, davranış azadlığının təzahürüdür - çünki burada cəmiyyətin hökmü ziddinə heç bir hərəkatə yol verilmir. Xüsusilə, azadlıq qəhrəmanlıqla vəhdətdə ideal cəmiyyətin daha sıx birləşməsinə və vahid mübarizə istiqamətini təmin edir və daha geniş mənə daşıyır. Çənlibel icmasının rəhbəri Koroğlu obrazı sosial həyatın obyektiv xüsusiyyətlərini, eləcə də, insan təbiətinin fərdliyini özündə əks etdirən obrazdır. Çənlibellilərin qəhrəmanlığı onların nail olduqları, əldə etdikləri azad həyatın mühafizəsini qüvvətləndirir. Çənlibeldəki azad həyat inkar etdiyi əsarətə əsaslanan mövcud feodal mülkəliyyət quruluşunu lərzəyə saldığına görə, onun sosial əhəmiyyəti daha da artır, itaətə boyun əymək istəməyən bütün güclü, ləyaqətli, seçmə oğlanlar bu azad məkana axışb gəlirlər. Çənlibel azad və qəhrəman insanların birliyinə çevrilir. Burada Çənlibelin bütün daxili qayda-qanunları hər bir dəlinin qəhrəman kimi fəaliyyətini təmin edir, bu birliyin bərabərhüquqlu üzvü kimi bütün bacarıq və qabiliyyətlərini aşkara çıxmasına imkan yaradır, eyni zamanda, onlardan yüksək qəhrəmanlıq qanunlarına ciddi riayət etməyi tələb edir. “Koroğlu” dastanında qəhrəmanlığın sosial məzmunu geniş mənə daşıyır. Dastandakı müxtəlif qollar və epizodlar bu fikrin təsdiqinə xidmət edən, onu qoruyan bir vasitə olduğu kimi, Koroğlunun azadlığa ehtiyacı, meyili də qəhrəmanlığın formalaşmasına imkan yaradaraq, onu gerçəkləşdirmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Bakıda Koroğlu abidəsinin açılışındakı nitqində “Koroğlu” dastanının milli Azərbaycan idealının azərbaycançılığın təəcəssümü olduğunu xüsusi vurğulamışdır: “Gənc nəslin tərbiyə edilməsində “Koroğlu” dastanı çox mühüm bir vasitədir. Çünki gənc nəslimiz vətənpərvərlik ruhunda böyüməli, tərbiyə almalıdır. Müstəqil Azərbaycanın vətəndaşları öz Vətəni, xalqını sevməlidirlər. Koroğlu xalq içərisindən çıxmış, xalq üçün yaşamış gözəl insan, böyük sərkərdə idi. Koroğlu, eyni zamanda, istedadlı insan idi - həm şair, həm aşıq idi. Bir daha demək istəyirəm ki, Azərbaycan xalqının ən gözəl xüsusiyyətləri onda var idi və bizim gənclərimiz keçmişimizdə olan müsbət obrazları da bilməlidirlər, yaxından, dərinlən tanımalıdırlar. Biz keçən il müstəqilliyimizin 20 illiyini qeyd etmişik. Ancaq bizim çox böyük, zəngin tariximiz, mədəniyyətimiz vardır. Şifahi xalq yaradıcılığımız vardır. Gözəl əsərlərimiz,

dahi şəxsiyyətlərimiz vardır. Bizim vətəndaşlar, xüsusilə, gənclər o dahi şəxsiyyətləri tanımalıdırlar. Koroğlu da haqq-ədalətin tərəfində idi. Koroğlu kasıbların tərəfində idi. Koroğlu ədalətsizliyə dözməyən və ədalətsizliyə qarşı vuruşan görkəmli şəxsiyyət, sərkərdə, gözəl vətəndaş idi. Biz, bir daha demək istəyirəm ki, gənc nəsli bu müsbət nümunələr əsasında tərbiyə etməliyik. Mən çox şadam ki, Azərbaycan gəncləri vətənpərvərdirlər, Vətənə bağlıdırlar, Vətəni sevirlər. Bizim vətəndaşlar haqlı olaraq, qürur hissi keçirirlər ki, biz hamımız Azərbaycan vətəndaşıyıq. İyirmi il ərzində ölkəmiz böyük və şərəfli yol keçmişdir, bütün sahələrdə böyük uğurlara imza atmışdır. Uğurlarımızın təməlinə məhz milli-mənəvi dəyərlər dayanır. Güclü iqtisadiyyat yaratmaq olar, bölgədə güclü mövqelərə malik olmaq olar, - halbuki bunun üçün də çox çalışmaq lazımdır, - ancaq milli-mənəvi dəyərlər olmadan heç bir ölkə, heç bir xalq inkişaf edə bilməz. Bizim üstünlüyümüz ondan ibarətdir ki, gənc və güclü dövlətimiz möhkəm təməl üzərində qurulubdur. Çoxəsrlük tarix, mədəniyyət üzərində qurulubdur. Milli-mənəvi dəyərlər bizim üçün ən vacib məsələdir. Biz, təbii ki, ümumbəşəri dəyərləri bölüşürük. Ancaq bizim üçün başlıca dəyərlər öz milli Azərbaycan dəyərlərimizdir.”

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-2 mart.-№40.-S.10.

A.A.Bakıxanov və azərbaycançılıq

Azərbaycanşünaslığın inkişafında mühüm rol oynamış A.A.Bakıxanov azərbaycançılıq ideyasının təşəkkülünə öz töhfəsini bəxş etmiş görkəmli mütəfəkkir və tarixçi ziyalılarımızdan biridir.

Tədqiqatçı Zöhrə xanım Əliyevanın “Azərbaycan maarifçiliyi və dünya ədəbi-nəzəri fikri” əsərində düzgün olaraq göstərdiyi kimi: Azərbaycan ədəbi-bədii fikri və mədəniyyəti Şərq və Qərbin səmərəli və mənəvi dəyərlərinin sintezidir. Şərq ölkəsi kimi islam mədəni-mənəvi dəyərlərini mənimsəmiş Şimali Azərbaycan Rusiya imperiyası tərkibində yeni mədəni-mənəvi dəyərlər sistemilə əlaqəyə girmiş, Rusiya vasitəsilə qabaqcıl Avropa ictimai-siyasi, ədəbi-bədii və maarifçilik ideyalarını mənimsəmiş, özündə Qərb və Şərq dəyərlər sistemini birləşdirmişdir. XIX əsrdə yaşayıb-yaratmış Azərbaycan ziyalılarının əksəriyyəti Şərq və Qərb sivilizasiyaları arasında mənəvi körpü rolunu oynamışlar. Beləliklə, “Bir milli ideoloji hərəkət kimi maarifçilik öz böyük tarixi-tipoloji funksiyasını Yaxın və Orta Şərqdə, eləcə də, Azərbaycanda da icra etmiş olur. İctimai və bədii təfəkkürün məhz maarifçilik mərhələsində Azərbaycanda da antifeodal məfkürünün və realist metodun müstəqil milli tipi yarana bilir. Məhz bu zaman - XIX əsrin ortalarından ümummilli ədəbi dilin təşəkkülü prosesi başa çatır, demokratizm ideologiyaya kimi formalaşır, rus və Qərb mədəniyyəti ilə əlaqələr güclənir, klassik romantik poeziyanın, həmçinin, Vaqif, Zakir, Vazeh və Bakıxanovun timsalında “yeni dövr” ədəbiyyatının təşəkkülü üçün bilavasitə bədii-estetik ənənələr də öz tarixi keçid və zəmin rolunu icra etməyə başlayır.

Maraqlıdır ki, bədii fikrin həm tam müstəqil, xalis milli realist təfəkkür mədəniyyətinin ümumi sistemindən (regionlar və ədəbi məhəllələr müstəvisindən) kənara çıxaraq, daha böyük genişliyə qədəm qoyması XIX əsrin ikinci yarısına təsadüf edir.

Professor Yaşar Qarayevin dediyi kimi, maarifçiliyin həmişə və hər yerdə həll etdiyi tarixi vəzifə - vətəndaşlıq qururu və azadlıq hissinin tərbiyəsi XIX əsrin məhkum və asılı Şərqində daha qabarıq meydana çıxır və Azərbaycanda maarifçilik təkcə fatalizmdən, dini və dünyəvi qəflətdən yox, həm də milli qəflətdən xilas olmağın təliminə çevrilə bilər”. A.A.Bakıxanovun maarifçiliyə, o cümlədən, azərbaycançılığa münasibətinə dair elmdə müxtəlif mülahizələr, yanaşmalar mövcuddur. Tanınmış Azərbaycan filosofu Zümrü Quluzadənin Azərbaycan maarifçiliyində A.Bakıxanovun müstəsna rol oynadığı fikirləri daha inandırıcıdır.

Z.Quluzadə “VII-XVI əsrlərdə Azərbaycan fəlsəfəsi tarixindən” adlı çox dəyərli monoqrafiyasında bakıxanovşünasların ciddi tədqiqatlarına baxmayaraq, “Bakıxanov və maarifçilik” probleminin daha dərinədən tədqiq olunması zəruriliyini qeyd edir. Müəllif çox düzgün olaraq mədəniyyət tarixinin, xüsusilə, Azərbaycan mədəniyyəti tarixinin müxtəlif aspektlərini tədqiq edən müasir elmi ədəbiyyatda “maarifçilik ideologiyası” anlayışının mahiyyəti barədə qeyri-müəyyənlik hökm sürdüyünü göstərir: “Bu məsələyə dair Azərbaycan elmi ədəbiyyatında iki rəy mövcuddur: 1) H.Hüseynov və Z.Göyüşova görə, A.Bakıxanov Azərbaycan maarifçiliyinin nümayəndələrindən biridir; 2) Ə.Əhmədovun fikrincə, isə Azərbaycan maarifçiliyinin banisi M.F.Axundzadədir”.

Z.Quluzadə doğru olaraq üçüncü bir rəy söyləyir: “Bu məsələni yalnız maarifçiliyin meyarlarını və Azərbaycan maarifçiliyinin təzahür spesifikasiyasını dəqiqləşdirməklə həll etmək olar. Bu məsələyə dair indiyədək dəqiq elmi mövqə yoxdur. Beləliklə, müasir bakıxanovşünaslıq Bakıxanovun maarifçiliyə münasibətini aydınlaşdırmaqdan öncə, ümumiyyətlə, maarifçiliyin, xüsusilə, Azərbaycan maarifçiliyinin özünün mahiyyətini açıb göstərməli, bundan sonra maarifçilik və Bakıxanov irsinin qarşılıqlı münasibətlərini aydınlaşdırmalıdır. Daha doğrusu, bu problemə dair bu üç məsələnin dəqiq elmi təhlili tələb olunur”.

Z.Quluzadə mövcud ədəbi, fəlsəfi, ensiklopedik ədəbiyyatda və maarifçilik anlayışının yalnız maarifçilik dövrünü əhatə etdiyini və burjuva sinfinin feodalizmin siyasi və mədəni sistemi ilə ideya mübarizəsi kimi səciyyələndirildiyini (bax: Literaturnaya Ensiklopediya, t. 9, Moskva, 1935, s. 323), maarifçiliyin ümumdünya xarakteri daşdığı kimi göstərildiyini (Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya), bəzi ədəbiyyatlarda, xüsusilə, “Sovet Tarixi Ensiklopediyası”nda keçmiş sovet Şərq xalqları mədəniyyətinin maarifçilik ideologiyası daşıyıcısı olmasının heç xatırlanmadığını təəssüflə qeyd edir.

Sovet dövrünün “Fəlsəfə lüğəti”ndə maarifçilik “elə bir ictimai-siyasi cərəyan kimi təqdim edilir ki, onun nümayəndələri mövcud cəmiyyətin nöqsanlarını aradan qaldırmağa, onun adətlərini, siyasətlərini və məişətlərini xeyir, ədalət ideyaları və elmi biliklərin yayılması yolu ilə dəyişdirməyə cəhd edirlər”. Burada maarifçilik burjuva inqilabı ərəfəsində “xırda burjuaziyanın ideologiyası kimi göstərilir. Maarifçilərin daha çox kilsəyə, dini ehkamlara, sxolastikaya qarşı mübarizə apardıkları qeyd edilir.

Z.Quluzadə doğru olaraq mövcud elmi və elmi-sorğu ədəbiyyatında maarifçiliyin müəyyənləşdirilməsində və səciyyələndirilməsində, ayrı-ayrı ölkələrdə tarixi inkişaf dövrünün işıqlandırılmasında, xüsusilə, onun ayrı-ayrı nümayəndələrinin irsinin (Lomonosov və Bakıxanov və digərlərinin maarifçiliyə münasibətində) şərhində qeyri-dəqiqliyə yol verildiyini göstərərək bildirir ki, “Fəlsəfi

ensiklopediya”da maarifçiliyə dair iki nöqtəyi-nəzərin şərhı: maarifçiliyin dar mənada, feodalizmin ya dinc yolla, ya maarifçilik yolu ilə, ya da inqilabi yolla dəyişdirilməsi. Geniş mənada, maarifçiliyin dinc və inqilabi yolla dəyişdirilməsi kimi anlaşılması tamamilə aydın deyildir.

“Böyük Sovet Ensiklopediyası”nda maarifçiliyin Azərbaycanda XIX əsrdə meydana gəlmiş nümayəndəsi kimi isə M.F.Axundzadə “Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası”nda isə Azərbaycan maarifçiliyinin nümayəndələri kimi A.Bakıxanov və M.F.Axundzadə göstərilmişdir. Azərbaycançılıq üzrə tədqiqatçı Sona xanım Vəliyeva “Azərbaycançılıq milli ideologiya və ədəbi-estetik təlim kimi” əsərində A.A.Bakıxanovu azərbaycanşünaslığın banilərindən biri hesab edir: “Abbasqulu ağa Bakıxanovun “Gülüstani-İrəm” əsərini haqlı olaraq, azərbaycanşünaslığın ilk elmi qaynaqlarından sayırlar. Bu əsər fars dilində yazılmış, müqəddimə, beş fəsil və nəticədən ibarət tarixi, coğrafi və etnoqrafik traktatdır. Əsərin ən qiymətli cəhəti müəllifin yerli məxəzlərlə birlikdə yunan, Roma, rus, erməni, ərəb və fars qaynaqlarından istifadə etməsidir. Əsərdə Herodot, Strabon, Tatsit, Plutarx, Moisey Xorenski, Təbəri, Məsudi, İbn-Hövşəl, İbn-əl-Əsir, Yaqut Həməvi, Əbulfida, Həmdullah Qəzvini, Mirxond, Xandəmir, Yəzdi, Katib Çələbi. Məhəmməd Rəfi Şirvani, Qolikov, Karamzin, Ustryalov və başqa məşhur müəlliflərə istinadən Azərbaycanın qədim tarixi, coğrafiyası, adət-ənənələri, mədəniyyət nümunələri haqda ətraflı məlumatlar verilmişdir.

Azərbaycanşünas alim fransız F.Jarqon milli Azərbaycan ideyasının əsas amillərindən olan azərbaycandilli dərslərin hazırlanmasında A.Bakıxanovun da adını hörmətlə çəkmişdir.

Gənc Azərbaycan tədqiqatçısı Faiq Ələkbərov özünün “Milli ideologiyaya tarixi-fəlsəfi baxış əsərində Abbasquluğa Bakıxanovun azərbaycançılıq ideyasının təfəkküründə oynadığı rolu geniş təhlil etmişdir. Müəllif yazır: “Fikrimizə, A.A.Bakıxanov Azərbaycan elmi tarixşünaslığının banisi olmaqla yanaşı, həm milli ideyalılığı ilə seçilən milli tarixi, həmçinin, milli ideologiyanın ilk yaradıcılarından biri omuşdur. Bizim bu fikrimizi, XX əsr Azərbaycanın görkəmli ziyalılarının biri, türkçülük ideologiyasının daşıyıcısı Y.V.Çəmənəminlinin A.A.Bakıxanovun tarix əsərinə verdiyi qiymət də təsdiq edir: ““Gülüstani-İrəm” indiyə qədər mövzumuza dair (söhbət “Azərbaycan tarixi” haqqında yazılmış əsərlərdən gedir-F.Ə.) qələmə alınan əsərlərin ən qüvvətlişidir. Qüdsi tarixi yalnız siyasi hadisə kimi deyil, daha geniş olaraq təsəvvür edir. Coğrafiya, etnoqrafiya və ədəbiyyatımızı belə unutmur. Bizə görə etnoqrafın məlumatı son dərəcə maraqlıdır...”. XX əsrin başqa bir görkəmli mütəfəkkiri H.Hüseynov da Bakıxanovun “Tarix” əsərinə dolğun və obyektiv qiymət vermişdi. H.Hüseynova görə, bu əsər Azərbaycan xalqının tarixinə həsr olunmuş ilk böyük tədqiqat əsəridir: “Azərbaycanda ictimai fikrin, elmi mədəniyyətin və xüsusilə, tarix elminin inkişafında A.Bakıxanovun “Gülüstani-İrəm” əsərinin müstəsna əhəmiyyəti olmuşdur. Bu əsərdə A.Bakıxanov Azərbaycan xalqının tarixini şərh etmişdir. “Gülüstani-İrəm”də vətənpərvərlik hissi olduqca çoxdur. A.Bakıxanov öz vətəninə, öz xalqını sevir və onunla fəxr edirdi. Onun “...bu ölkədən olmağım fəxr edirəm” deməsi heç də təsadüfi deyildi”.

Ümumiyyətlə, fikrimizə, yeni dövrdə A.A.Bakıxanov milli ideologiyamızın, Azərbaycan ideologiyasının ilk nümayəndəsidir. Çağdaş anlamda ilk millilik, milli özünüdərk, milli özünəməxsusluq və s. keyfiyyətlər A.A.Bakıxanovda özünü büruzə vermişdir. Əgər kimlərsə iddia edərsə ki, milli ideologiyanın başlanğıcı, ilkin mərhələsi M.F.Axundzadə ilə başlayır, bu, bir qədər mübahisəlidir. Doğrudur, M.F.Axundzadə Azərbaycan fəlsəfə və ictimai-siyasi fikir tarixinə bir sıra reformaları (ilk dəfə Şərqi dünyasında Avropa üslubunda türkçü komediyalar yazmış, ərəb əlifbasının dəyişilməsi və latın əlifbasına keçilməsi təklifini irəli sürmüş, “millət” sözünü siyasi-ideoloji mənada işlətməmiş, konstitusiyalı dövlət ideyasını müdafiə etmiş və s.) daxil olmuşdur. Ancaq apardığımız tədqiqatlar əsasında belə bir nəticəyə gəlmişik ki, M.F.Axundzadədən öncə və ondan fərqli olaraq yalnız qiyabi deyil, əyani şəkildə Qərbi dünyası ilə yaxından tanış olan A.A.Bakıxanov öz dövrünün, XIX yüzilliyin ilk milli ideoloqu və milli maarifçisidir. Şübhəsiz, burada “milli ideoloq” və “milli maarifçilik” nisbi xarakter daşıyır. Çünki bu anlayışlar, ilk növbədə, yeni dövrün, kapitalist münasibətlərinin mövcudluğu şəraitində meydana çıxmışdır. Biz də, bu mənada, A.A.Bakıxanovu ilk milli ideoloq və milli maarifçi hesab edirik. Tədqiqatçılar azərbaycançılıq ideologiyasının ideya zəmininin hazırlanmasında İ.Qutqaşnılı, Mirzə Kazımbəylə yanaşı, Abbasquluğa Bakıxanovun da adını çəkirlər.

Azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasında A.A.Bakıxanovun da elmi və bədii yaradıcılığı mühüm rol oynamışdır. A.Bakıxanovun əsərləri obyektivliyi, milli ruhu ilə fərqlənmiş və özündən sonrakı yaradıcı nəsillərə dəyərli azərbaycançılıq irsi qoymuşdur.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə, fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-6 mart.-№42.-S.10.

Azərbaycançılıq ideyasının inkişafında Mirzə Kazımbəyin rolu

Azərbaycançılığa dair yazılmış elmi-tədqiqat əsərlərindən bizə məlum olduğu kimi, Azərbaycanın milli oyanışı və yeniləşməsi, onun milli ideya uğrunda mübarizə hərəkatı milli gerçəkliyimizin çox mühüm tərkib hissələrindən biridir. Qədim və orta əsrlər Azərbaycanında buna oxşar ideyalar vahid ərazi hissi, maddi-məişət şəraitinin ümumiliyi, xarici dövlətlərə qarşı əlbir mübarizə, dil və qan qohumluğu, soykökü eyniliyi, mənəvi mədəniyyət sahəsində oxşar cəhətlər, iqtisadi-siyasi və coğrafi birlik zəminində formalaşmış müəyyən xüsusiyyətlər idi.

Sonrakı illərdə belə ideyalar ayrı-ayrı hallarda ümumiran, ümumtürk, ümumislam ideyalarının tərkib hissələri kimi də çıxış etmişdir. Azərbaycanın ancaq özünə aid ola bilən və bugünkü elmi-nəzəri ədəbiyyatda özünə “azərbaycançılıq” kimi vətəndaşlıq hüququ qazanan saf Azərbaycan milli ideyasına çevrilənədək, o, uzun bir tarixi inkişaf yolu keçmişdir. Bu tarixi prosesdə müxtəlif Azərbaycan soykökləri vahid azərbaycanlı milləti kimi formalaşmağa və özünün milli ideyasını yaratmağa başlamışdır. Milli ideyalar öz-özünə yaranmır. Xalqın içərisindən çıxmış qabaqcıl fikir dühaları belə ideyaları yaratmağın vaxtı çatdığını zəruri hesab edərək, onu formalaşdırır, sonra isə onun ümumxalq malına çevrilməsinə nail olurlar. Bu baxımdan, görkəmli Azərbaycan maarifçisi Mirzə Kazımbəyin də azərbaycançılıq ideyasının inkişafında öz xidmətləri vardır. Azərbaycan maarifçiliyinin və azərbaycançılıq ideyasının inkişafında Mirzə Kazımbəyin fəaliyyətinin və əsərlərinin ciddi təsiri olmuşdur.

Görkəmli tədqiqatçı Heydər Hüseynov göstərir ki, “Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ilk dəfə olaraq, məhz Mirzə Kazımbəy “Azərbaycan dili” istilahını elmi cəhətdən əsaslandırılmış və təbiiq etmişdir. Həm də o, “azerbidjanskiy” yazırdı.”

Mirzə Kazımbəy azərbaycançılığın tərkib hissəsi olan folkolordan bəhs edərkən göstərir ki, xalq yaradıcılığının - əfsanə, rəvayət və əsatirlərin kökləri müxtəlif xalqlarda ümumi cəhətlərə malikdir, lakin bir xalqın, mənəvi dünyası onu başqa xalqın mənəvi aləmindən fərqləndirən xüsusiyyətlərə malikdir. M.Kazımbəy əsatirlərin meydana gəlməsi məsələsini düzgün izah edərək, göstərirdi ki, əsəti real obyektiv aləmin təhrif olunmasıdır: “İnsanın anlayışlar dairəsindən çıxan hadisələr haqqındakı mühakimələr onda gizlənən biliyə həvəs sayəsində zəif anlayışları təmin etmək üçün onu bütün mümkün imkanlara əl atmağa məcbur edir, burada müxtəlif ehtimallar vardır; insanın kobud məişətdəki ehtimalından isə aldanişa, mövhumata gedib çıxılmalıdır və bu xurafat onda, möhkəmlənərək, etiqad sahəsinə birbaşa yol açır”.

Fəlsəfə elmləri doktoru Rəfai Əhmədov “Azərbaycan milli-demokratik dövlətçilik məfkurəsi əsərində yazır ki, azərbaycançılığı təmsil edənlərdən biri də qırx beş il Qazan və Peterburq universitetlərində dərs demiş, türk dillərinin rusca ilk elmi qrammatikasını yazmış, Rusiya Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, Fransa, Almaniya, Danimarka, ABŞ akademiylarına və elmi cəmiyyətlərinə üzv seçilmiş, “Türk-tatar dilinin qrammatikası” əsəri ilə “Demidov mükafatı”na layiq görülmüş Dərbəndli Mirzə Kazım bəydir (1802- 1870). Mirzə Kazım bəy Qədim Şərqi mədəniyyəti ilə tam bağlı olduğundan, o, bu mədəniyyətin Rusiya və Qərbdə yayılmasında əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir. Doğrudur, Mirzə Kazımbəy də A.A.Bakıxanov, İ.Qutqaşınlı, Mirzə Cəfər Topçubaşov və b. kimi geosiyasi strategiyada hakim rus doktrinasına xidmət etmiş və bununla da Rusiyanın Şərqi, o cümlədən də, Azərbaycan siyasətinə kömək etmişdir. Lakin bütün bunlarla yanaşı, Mirzə Kazımbəy də digər məsləkdaşları kimi Rusiya şərqşünaslığının yaradılmasında misilsiz xidmətlər göstərmiş, milli mədəniyyətin formalaşması missiyasını da öz üzərinə götürmüşdür. Məhz Mirzə Kazımbəy və digər məsləkdaşlarının səyi nəticəsində Rusiya və Avropada Şərqi və o cümlədən də, Azərbaycan filologiyasına ardıcıl və sistemli maraq göstərilmiş və bununla da, Qərb və Rusiya ilə Azərbaycan arasında qarşılıqlı əlaqələr yaranmış, Qərb mədəniyyətini Azərbaycanda yaymaqla yanaşı, Azərbaycan mədəniyyəti haqqında Qərbdə və Rusiyada müəyyən təsəvvürlər yaradılmışdır. Onlar Azərbaycanda müasir tipli milli elmi fikrin təşəkkülü ilə yanaşı, Şərqi öz mədəni-tarixi keçmiş, fəlsəfəsilə bağlı da Qərbdə və Rusiyada xüsusi maraq yaratmışdır.”

Mirzə Kazımbəy azərbaycançılıq ideyasının və milli ideologiyamızın süqutunu olan milli dil problemini tədqiq edən, onu təcrübədə gerçəkləşdirən maarifçilərimizdən biridir. Azərbaycançılıq üzrə görkəmli tədqiqatçı Sona xanım Vəliyeva düzgün olaraq dili azərbaycançılığın ən vacib unsuru hesab edir. “Hər şey dildən başlayır. Xalqın dilini onun çoxəsrlik həyatının güzgüsü, nəsillər arasında ötürücü əlaqə, yaddaş vasitəsi, xalqın tam və həqiqi tarixi adlandırmaq olar. Kitabın, məktəbin olmadığı əyyamlardan üzü bəri və bu gün də insanların keçmiş, bu günü, gələcəyi arasında körpü salaraq, onları maarifləndirməkdə, milli özünüdərk hissələrini formalaşdırmaqda və onu sonrakı nəsillərə ötürməkdə milli dil ən mühüm vasitə hesab olunur. Dil xalqın mahiyyəti deməkdir. Əgər o, yox olarsa, xalq da yer üzündən silinər. Xalqın əlindən alınan hər şeyi yenidən ona qaytarmaq mümkündür, yalnız onun dili əlindən alındıqda, həmişəlik məhvə məhkum edilir. Odur ki, dilə təkə

ünsiyyət vasitəsi kimi yox, milli fikrin, təfəkkürün, dünyabaxışın, dünyagörüşün, milli davranışın fundamental nizamı və qaydası kimi yanaşmaq lazımdır.

Dil həmişə konkret bədii, fəlsəfi, elmi və s. mətnlərdə yaranır, cilalanır və milli mentalitetin ən müxtəlif ünsürlərini tarixin yaddaşına hopdurur.

... Çoxəsrlik tariximizdə xalqımızı yaşadan, onu ruhən qoruyan və müasir dövrə gətirib çatdıran ən əsas amillərdən biri onun ədəbiyyatı - söz sənəti və dil mədəniyyəti olmuşdur.”

AMEA-nın müxbir üzvü, professor Yaşar Qarayev milli ideyanın xalq kütlələri tərəfindən mənimsənilməsində elmin, mədəniyyətin mühüm oynadığını qeyd edir: “...Nə etnik şüur, nə də milli yaddaş öz kökünü, cövhərini kənar mənəbdən almır. Kütləvi milli ideyaya elm, mədəniyyət fəlsəfə hazırlayır.

Professor Vilayət Quliyev “Mirzə Kazımbəy” əsərində qeyd edir ki, bu maarifçi ziyamız Rusiyanın türk-tatar əhalisinin öz tarixi keçmişinə - mədəniyyətinə, fəlsəfəsinə, dini-mifoloji dünyagörüşünə və s. nəzər salmağı və həmin ənənələri yaşatmağı vacib saymışdır.

Görkəmli Azərbaycan dilçi alimlərindən Ağamusa Axundov, “Ümumi dilçilik” əsərində yazır ki, XIX-XX əsrlər Azərbaycan dilçiliyinin inkişafının ikinci dövrüdür və bu, M.Kazımbəydən başlayır. Onun fikrincə, 1839-cu ildə M.Kazımbəyin Kazanda nəşr edilmiş “Türk-tatar dilinin ümumi qrammatikası” əsəri “yalnız Azərbaycan dilçiliyində deyil, bütün türkologiyada böyük və yeni bir hadisə idi. Həmin əsərdə Azərbaycan dili ilk dəfə Avropa qrammatikaları dəbində təqdim edilmişdi.”

Məlum olduğu kimi, türk dilinin Xəzər-Oğuz (Azərbaycan) qolu artıq birinci oninilliyin ilk əsrlərində tam təşəkkül tapmışdır. “Kitabi-Dədə Qorqud” boylarının bu dövrdə meydana çıxması, türk dilinin Xəzər-Oğuz (Azərbaycan) variantının həmin dövrdə ədəbi dil kimi mövcudluğunu ortaya qoyur. O ki qaldı, türk dilinin “Azərbaycan ləhcəsi” ideyasına. artıq bu ifadə XI əsrdə Xətib Təbrizi tərəfindən işlədilmişdir. Çar Rusiyası Şimali Azərbaycanı işğal edənə qədər və hətta sonralar da xalq doğma dilini türk dili olmasına qətiyyətlə şübhə etməmişdir. Ancaq çar Rusiyasının tərribatçı işlərindən sonra bu məsələdə, eləcə də, milli mənşə məsələsində dolaşıqlar baş qaldırmışdır. Bu baxımdan, M.Kazımbəyin “Azərbaycan ləhcəsi” ideyasını öz bildiyi kimi yozan çar Rusiyası dövründə, xüsusilə, XIX əsrin ikinci yarısında “Azərbaycan dili” ilə bağlı, rus dilində bir çox kitablar işıq üzü görmüşdür. Bu kitablarda Azərbaycan türkcəsi tatar dili, türk-tatar dili, Azərbaycan-tatar dili, Azərbaycan-tatar-türk dili, tatar-türk dilinin Qafqaz ləhcəsi, tatar-türk dilinin Azərbaycan ləhcəsi və s. kimi qələmə almışdır.

Tədqiqatçı Faiq Ələkbərovun fikrincə, Mirzə Kazımbəy, birinci növbədə, Rusiyanın əsarəti altında yaşayan türk-tatarların, o cümlədən, Azərbaycan türklərinin şivəsini tədqiq etmiş, sonuncuların dilini başqa türk dillərindən fərqləndirməyə çalışmış və onu konkret olaraq vahid bir millətə - Azərbaycan türklərinə aid etmişdir. Mirzə Kazımbəy “tarixi-coğrafi Azərbaycan”da yaşayan millətin türk dilini “Azərbaycan ləhcəsi” adlandırmaqla, şübhəsiz, eyni soykökə, dilə, mədəniyyətə bağlı bir millətin bütövlüyündən çıxış etmişdir. Ancaq onun türk dilinin “Azərbaycan ləhcəsi” ideyası həm o vaxt, həm də indiki bəzi alimlər tərəfindən başqa yere yozulmuşdur.

1839-cu ildə yazdığı “Türk-tatar dilinin ümumi qrammatikası” əsərində Mirzə Kazımbəy türk dilində danışan xalqların ləhcələri arasında müqayisə aparmış, onlar arasında fərqli və oxşar cəhətlər olduğunu göstərmişdir. Xüsusilə, bu məqaləsində Kazımbəy türk dilində danışan Azərbaycan xalqının ləhcəsini şərh etmişdir. Bir sözlə, Kazımbəy Azərbaycan türklərinin dilinin türk dilinə aid olduğunu, ancaq bəzi cəhətlərinə görə başqa türk ləhcələrindən fərqləndiyini sübut etməyə çalışmışdır: “Azərbaycan-tatar dili Rusiyanın Zaqafqaziya ərazilərində işlədilən türk ləhcəsidir. Bu dil ölkənin (Azərbaycan) öz adı ilə adlanır. Təbriz (Tavriz) şəhəri bu ölkənin paytaxtı hesab olunurdu.” Həmin dövrdə Rusiya alimi, akademik B.Dorn M.Kazımbəyin bu əsərinə yazdığı resenziyasında deyir ki, bu vaxta qədər heç kimə məlum olmayan, ilk dəfə Mirzə Kazım bəy tərəfindən aydınlaşdırılan “Azerbidjan ləhcəsi” çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Onun fikrinə görə, “Azerbidjan ləhcəsi” Qafqaz məktəbləri üçün də olduqca vacibdir (110, 138).

Maraqlıdır ki, Dorn bu ləhcəni Rusiya üçün çoxdan duyulan tələbat kimi qiymətləndirmiş və bunun bir şərqli tərəfindən kəşf etdiyini, xüsusilə, qeyd etmişdir. Bu, bir daha təsdiq edir ki, Rusiya Qafqaz müsəlmanlarının türk dilinin və türk millətinin adının saxtalaşdırılmasında son dərəcə maraqlı olmuşdur.

Beləliklə, Azərbaycan maarifçiləri, o cümlədən, Mirzə Kazımbəy azərbaycançılığı milli-mənəvi dəyərlərimizlə bağlı fenomen hesab edirlər.

Ulu Öndər Heydər Əliyev göstərirdi ki, “Kim ki, bizim əxlaqımıza, mənəviyyatımıza, milli ənənələrimizə zidd olan yollarla gedəcəksə, o cür həyat tərzini yaşayacağına, onların Azərbaycanda yaşamaq haqqı yoxdur. Hər hansı bir dövlətin, ümumiyyətlə, müasir cəmiyyətin qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri bugünkü nəslin milli hisslərlə, vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə etməkdən ibarətdir. Bu məsələlərdən danışan Ulu Öndərin fikrincə, “Bizim məğlubiyyətimizin və düşdüyümüz ağır vəziyyətin əsas səbəblərindən biri Azərbaycanda son

İllər gedən ictimai-siyasi proseslər nəticəsində gənclərimizdə ümumi milli məfhumlara biganəlik və və başqa mənfi keyfiyyətlərin meydana çıxması, bəzən geniş sirayət etməsi ilə əlaqədardır”.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-7 mart.-№43.-S.10.

Həsən bəy Zərdabi və azərbaycançılıq

XIX əsrdə azərbaycançılıq görüşləri ilə Azərbaycan cəmiyyətində əsaslı dönüş yaradan ziyalılardan biri də Həsən bəy Zərdabi idi. XIX əsrdə islam ideologiyasının mövqeyi möhkəm olsa da, sonralar o öz yerini türkçülük və azərbaycançılığa verdi. Lakin bu milli ideyalar islamı inkar etmədi, əksinə, ona özlərinin tərkib hissəsi kimi baxdılar. Azərbaycan milli ideologiyasının nəzəri və əməli yaradıcılarından biri olan Həsən bəy Zərdabi yazırdı ki, dil kimi din də millətin sütunlarından birini təşkil edir. Müasir Azərbaycanşünas alim fransız F.Jorjon yazır: “Zərdabi geniş xalq kütlələrinin müraciət etmək arzusunun aydın ifadə olunduğu xalq danışığına yaxın, sadə dildə “Əkinçi” qəzetini nəşr etdirir. İlk vaxtlar çar hərəkəti dəstəkləyirdi”.

F.Jorjoq qeyd edir ki, Azərbaycan ziyalıları öz maarifçilik ideyalarını ənənəvi metod kimi şeirlərlə yanaşı mətbuat, teatr kimi müasir ideyalar vasitəsindən də istifadə edirlər. O, XIX əsrin 70-ci illərində heyratəmiz dərəcədə inkişaf etmiş mətbuatı müasir vasitələrə aid edirdi. F.Jorjon Azərbaycan dilində Zərdabi tərəfindən nəşr olunan “Əkinçi” ilə yanaşı “Ziya”, “Ziyayi-Qafqaz”, “Kəşkül” məcmuələrinin də adını çəkir. O, sonralar Azərbaycan ziyalılarının öz maarifçilik ideyalarını “Kaspi” kimi mətbuat orqanında da ifadə etdiklərini göstərir. Görkəmli tədqiqatçı Sona xanım Vəliyeva Zərdabının mətbuat və teatr vasitəsilə azərbaycançılığın kütləviləşməsində oynadığı roldan bəhs edir: “XIX əsrin sonlarına doğru “Əkinçi” qəzetinin simasında milli mətbuatımızın yaranması ilə maarifçilik və milli özünüdərk prosesinin yeni mərhələsi başlanır. Həsən bəy Zərdabının milli şüurumuzun oyanışına verdiyi bu töhfə vasitəsilə, əslində, xalqın inkişafında yeni eranın başlanğıcı qoyulur, milli və ictimai məsələlər minlərlə azərbaycanlının fikrinə və duyğularına hakim kəsilir, “Əkinçi” milli düşüncə sahiblərini milli problemlər ətrafında düşünməyə, millətin dərdlərini mətbuat səhifələrində bölüşməyə səfərbər edir. Bununla yanaşı, “Əkinçi” məktəbində milli mədəniyyətimiz üçün həyati önəm kəsb edən ikinci bir hadisə də baş verir: Həsən bəy Zərdabi və Nəcəf bəy Vəzirovun təşəbbüsü ilə müasir Azərbaycan teatrının təməli qoyulur və bu da milli ruhun düşüncənin daha da kütləviləşməsinə səbəb olur. Azərbaycançılıq ideyasının inkişafında kütləvililiyin oynadığı rol haqqında Yaşar Qarayev yazırdı: “Azərbaycançılıq milli özünüdərk, etnik şüur intibahının fəlsəfədə, elmdə, ideya ifadəsidir. Lakin bu ideya, bu fəlsəfə də nəzəriyyədən təcrübəyə, milli ideyadan milli şüura tam halda yalnız o zaman çevrilir ki, ayrı-payrı ziyalılar, təklər yox, kütlələr əməldə, işdə ona sahiblik şüuru nümayiş etdirirlər”.

Tədqiqatçı R.Məmmədov H.Zərdabının azərbaycançı görüşləri haqqında bəhs edərək, göstərir ki, milləti bir millət kimi səciyyələndirən cəhətlər cəmiyyətin burjua inkişaf mərhələsinə keçməsi ilə formalaşmışdır. Xalqın milli xarakterini müəyyən edən xüsusiyyətlər uzun əsrlər boyu xalqın konkret tarixi inkişafı prosesində və bu prosesin özünəməxsus cəhətlərini əks etdirərək yetişir, cilalanır və millətin, milli mədəniyyətin, milli şüurun təşəkkülü ilə yeni keyfiyyət alır, milli xarakteri müəyyən edən keyfiyyətə çevrilir.

Milli şüurun oyanışı millətin öz əslini-kökünü, tarixini tanıması problemi ilə sıx bağlı idi. XIX əsrin sonlarına doğru “Əkinçi” qəzetinin simasında milli mətbuatımızın yaranması ilə maarifçilik və milli özünüdərk prosesinin yeni mərhələsi başlanır. Həsən bəy Zərdabının milli şüurun oyanışına verdiyi bu töhfə vasitəsilə, əslində, xalqın inkişafında yeni eranın başlanğıcı qoyulur, milli və ictimai məsələlər minlərlə azərbaycanlının fikrinə və duyğularına hakim kəsilir.

Əvvəl “Əkinçi”, sonralar “Kəşkül” və “Ziya” qəzetlərinin səhifələrində milləti səfərbər edən, ona kimliyini anladan yüzlərlə yazılar nəşr olunurdu. Bu yazılarda millətin ağısaqqalı H.Zərdabi milli mövcudluq uğrunda ölüm-dirim savaşından - “zindəganlıq davasından” qalib çıxmaq üçün xalqı kütləvi şəkildə elmə, maarifə yiyələnməyə və bu yolda öz haqqını qorumağa çağırırdı. O, cəmiyyətdə daim mübarizə getdiyini xatırladaraq yazırdı: “Əvvəllər insanlar zindəganlıq davasını yumruq, sillə, sonra qılınc, qalxan və dəxi sonra tüfəng və qeyri əsləhələr ilə edirdi. Elə ki, sonra vurmaq öldürmək nəhy oldu, insan zindəganlıq davasını ağıl ilə edir. Hər kəsin ki ağılı çoxdur, qanacağı artıqdır, bu zindəganlıq davasında düşməyə artıq gəlib, onun ruzusunu günü-gündən azaldıb, bədənini zəifləndirib, cürbəcür naxoşluğa düşər edib, axırda tələf edər. Çünki ağıl və qanacaq artıq olmağı elm təhsil etmək ilədir, ona görə biz müsəlman qardaşlarımıza “oxuyun, elm təhsil edin!” - deyəndə zikr olan zindəganlıq davasından ötrü deyirik ki, bu davada müsəlman qardaşlarımız məğlub olub axırda puç olmasınlar”. Faiq Ələkbərov Zərdabının milli ideologiyayı formalaşmasına təsirdən bəhs edir.

XIX əsrin ikinci yarısında milli ideyaların rüşeymlərinin və milli ideologiyamızın yaranması prosesində Həsən bəy Zərdabi (1842-1907) və onun “Əkinçi” qəzetinin müstəsna əməyi olmuşdur. Fikrimizcə, əgər biz milli ideyalardan, milli-mənəvi dəyərlərdən bəhs ediriksə, H.B.Zərdabi və “Əkinçi” bir-birindən ayrı tutula bilməz. H.B.Zərdabının çağdaşlarından başlıca üstünlüyü də, milli ideyaları ortaya qoymaq üçün daha əlverişli bir vasitəni - mətbuatı seçməsi idi. Mətbuat xalqın kütləvi şəkildə maariflənməsi, türk millətinin oyanışı, milli və dini birlik ideyasının yayılması baxımından çox önəmli idi. Ən vacib məqam odur ki, “Əkinçi”nin dövründə köhnəpərəstlərə qarşı bütöv bir yenipərəstlər cəbhəsi yarandı. Artıq Azərbaycan ziyalıları tək-tək (A.A.Bakıxanov, M.Ş.Vəzəh, M.F.Axundov və b. kimi) deyil, sxolastik dünyagörüşə və mühafizəkarlığa qarşı,

müəyyən mənada, bir mövqedən mübarizə aparmışdılar. Bu baxımdan, Zərdabi yalnız milli mətbuatın banisi deyil, o həm də, milli ideologiya əsasında, 1918-ci ildə yaranan Azərbaycan Cümhuriyyətinin qurucularının ideoloqudur. Ümumilikdə, Zərdabinin Qafqaz müsəlmanlarının-türklərinin maariflənməsi, oyanışı və milli birliyi uğrunda apardığı mübarizə iki başlıca amilə: 1) Azərbaycan türklərinin millət kimi formalaşmasına, yəni siyasi-ideoloji mənada, milli birliyin-millətin yaranmasına; 2) Qafqaz müsəlmanları arasında, başda türklər olmaqla milli birliyin yaranması yolunda islamın müsbət rol oynaya bilməsi işinə xidmət etmişdir. Fikrimizcə, bu iki məsələ - millətin formalaşması və milli birliyin yaranmasında islamın rolu Zərdabinin yaradıcılığında vəhdət təşkil etmişdir. Bu baxımdan, Zərdabinin “müsəlman”, “müsəlman milləti” və s. ifadələri “türk”, “Qafqaz türkləri”, “türk milləti” anlayışlarının sinonimi kimi başa düşülməlidir. Əslində, ana dilinin və millətinin adının “türk” olduğunu bildiyi, üstəlik, “Əkinçi”də tez-tez doğma dilini “türk dili” adlandırdığı halda, yalnız “millət” məfhumu baxımından Zərdabinin “Qafqaz müsəlmanları”, “müsəlman”, “islam milləti” anlayışlarından istifadə etməsi təsadüfi deyildir.

Zərdabi “Əkinçi”yə yazdığı məqalələrinin birində bu məsələyə müəyyən qədər aydınlıq gətirməyə çalışmışdır. Onun fikrinə görə, qədim dövrlərdə Qafqaz Asiya ilə Avropa arasında bir körpü rolunu oynamışdır. Asiya qitəsində əhali çoxaldıqca Qafqazdan köçüb Avropaya gedirmiş. Ancaq bununla yanaşı, həmin tayfalardan bəziləri Qafqazda məskunlaşmışlar. Zərdabiyə görə, sonra Qafqaza ərəblər gəlib və buranın əksər əhalisini islamlaşdırmışdır. Lakin Qafqaz millətlərinin əksəriyyəti islamı qəbul etsələr də, etnik tərkibin rəngarəngliyi onların bir millət kimi birləşməsinə əngəl olmuşdur. Bu baxımdan, Zərdabi də Bakıxanov kimi Qafqazda yaşayan xalqların etnik müxtəlifliyini nəzərə alaraq, daha çox “müsəlman” anlayışından istifadə etmişdir. Eyni zamanda, bu dövrdə türklərin özlərini müsəlman kimi qələmə vermələri, həddən artıq islam təəssübkeşliyi ilə bağlı idi. Zərdabi də XIX əsrdə, “müsəlman”, “islam milləti” anlayışının cəmiyyət daxilində hökm sürdüyü bir zamanda, birdən-birə Azərbaycan türk millətindən söz açə bilməzdi. Əlbəttə, bu dövrdə Zərdabi, Axundzadə, Bakıxanov, Zakir və başqa ziyalılarımız sadə rəiyyətdən fərqli olaraq, Qafqaz müsəlmanlarının əksəriyyətinin türk mənşəli olmasını daha yaxşı anlayırdılar. Bu baxımdan Zərdabinin bir türk kimi, türkcə qəzet nəşr etməsi və burada türk dilini özünə doğma sayması təbii idi. Zərdabi “Əkinçi”nin ilk sayındaca rus dilində olan hökumət qərarlarının, fərmanlarının doğma türk dilinə tərcümə edildiyini bildirmişdir: “Məzkur qərardadı biz öz türk dilimizə tərcümə etmişik”.

Zərdabi “Əkinçi” qəzeti bağlandıqdan sonra, məcburi şəkildə uzun müddət ictimai fəaliyyətdən uzaqlaşsa da, XIX əsrin sonlarına yaxın yenidən fəal şəkildə millətə xidmət etməyə başlamış, “Kaspi”, “Həyat” və b. qəzetlərdə milli ruhlu məqalələrlə çıxış etmişdir. Bu baxımdan, H.Zərdabinin “Əkinçi”dən sonrakı fəaliyyəti də millətin oyanışı və inkişafı ilə bağlı olmuş, o, həm bir çox çağdaşlarının (N.B.Vəzirov, S.Ə.Şirvani, Əhsənül Qəvaid və b.), həm də yeni nəslin (Ə.Hüseynzadə, M.Ə.Rəsulzadə, Ə.Ağa oğlu və b.) milli ruhda yetişməsində və formalaşmasında müstəsna rol oynamışdır. Təsadüfi deyil ki, çağdaşları ilə yanaşı, XX əsrin əvvəllərində yaşamış bir çox tanınmış ziyalılarımız da - Ə.Hüseynzadə, M.Ə.Rəsulzadə, Ə.Ağaoğlu, Ə.M.Topçubaşov və başqaları H.Zərdabini özlərinin müəllimi, ustası saymışlar.

XIX əsrin ikinci yarısında M.F.Axundzadə və H.Zərdabi qədər olmasa da, milli ideologiyanın təşəkkülü prosesində və Qərb mədəniyyətinin təbliğində bu və ya başqa dərəcədə rol oynayan mütəfəkkirlərimiz - S.Ə.Şirvani, N.B.Vəzirov, Ə.Gorani, Ə.Heydəri, Ə.Qəvaid, Cəlal və Kamal Ünsizadə qardaşları və b. olmuşdur. Bu ziyalılar öz yaradıcılıqlarında proqramlı şəkildə milli ideologiya adına çalışmasalar da, ancaq onların bəzi əməlləri təşəkkül tapmağa başlayan milli ideyalara xidmət etmişdir. Daha doğrusu, bu kimi mütəfəkkərlərimizin bəzi ideyaları Qafqaz və Azərbaycan türklərinin inkişafında, milli mənsubiyyətlərini dərk etməsində, bir millət kimi formalaşmalarında istiqamətverici rol oynamışdır. Şübhəsiz, onların nisbətən milli yol tutmalarında həməslərinin, o cümlədən, A.A.Bakıxanov, Q.Zakir, M.Ş.Vəzəh, M.F.Axundzadə və H.Zərdabinin təsiri də çox olmuşdur. A.A.Bakıxanovun davamçıları - Mirzə Adıgözəl Qarabağlı, Əhməd Hüseynzadə və b. Azərbaycana aid yeni tarixi kitablar, Axundzadənin davamçıları - N.Vəzirov, Ə.Haqverdiyev və b. dram əsərləri, Zakir və Vəzəhin davamçıları -S.Ə.Şirvani, Sabir və b. ictimai-satirik tənqidi şeirlər, Zərdabinin davamçıları - “Həyat”, “İrşad” və b. mətbu orqanları ortaya qoymaqla, həm onların üslublarını, həm də ideya xətlərini davam etdirmiş oldular. Əlbəttə, burada müəyyən üslublara uyğun şəkildə milli özünüdərk inkişaf etdirilməsi nisbi idi, bütövlükdə isə A.A.Bakıxanov, M.F.Axundzadə, H.B.Zərdabi və başqaları milli ideya cəhətindən onların hər birinə təsir göstərməyi bacarmışlar.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-7 mart.-№43.-S.13.

Azərbaycan respublikası və dünya azərbaycanlıları

XX əsrin sonlarında Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyi qazandıqdan və beynəlxalq hüququn subyekti olduğundan sonra xalqımızın ictimai-siyasi, milli-mənəvi və mədəni həyatında keyfiyyətə yeni bir tarixi mərhələ başlanmışdır. Zaman-zaman milli müstəqilliyindən zorla məhrum edilən xalqımız bu gün öz taleyinin sahibi olmuşdur. Eyni zamanda tarixin faciəli gedişatı nəticəsində illərdən bəri parçalanmış, bütün dünyaya səpələnmiş azərbaycanlıların milli dəyərlərə əsaslanaraq birləşməsinə imkan yaranmışdır. Azərbaycanlıların mühacirət tarixi əsasən XIX əsrin ilk onilliklərindən başlayır. Qafqazda çar Rusiyasının antimüsəlman və antitürk siyasəti regionda azərbaycanlı əhalisinin üstün mövqeyinin zəifləməsinə yönəlmiş və 1905-1906, 1918-ci illərdə ermənilər tərəfindən həyata keçirilən qanlı azərbaycanlı qırğınları belə məkrli strateji niyyətlərlə törədilmişdir. 1920-ci ildə ilk müstəqil Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra mühacirətin növbəti mərhələsi başlanmışdır.

Otuzuncu illər və İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı illərin mühacirəti qanlı repressiyalar, siyasi təqib, qətlərlə bağlı olmuş və məcburi xarakter daşmışdır. SSRİ imperiyası dağıldıqdan və Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonrakı dövrdə respublikamızdan köçərək xarici ölkələrdə məskunlaşanlar əsasən daha firavan və rahat həyat ardınca gedənlər olmuşlar.

Dediklərimiz əsasən Şimali Azərbaycandan mühacirətin ayrı-ayrı mərhələlərini əhatə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, təxminən otuz milyon azərbaycanlı əhalinin tarixən yaşadığı Cənubi Azərbaycandan son onilliklərdə mühacirət edənlərin sayı şimaldan gedənlərin sayından qat-qat çoxdur və onlar İranın şah istibdadından baş götürüb qürbət ellərə tapınanlardır.

Azərbaycan diasporu

Bu gün təxmini hesablamalara görə, dünyanın, Azərbaycan da daxil olmaqla, 70-dək ölkəsində 45 milyona qədər azərbaycanlı yaşayır və milyonlarla soydaşımız öz Vətənidən, tarixi-etnik torpaqlarından kənardə mühacir həyatı yaşamaqdadır. Yalnız Türkiyədə özü və ya soykökü Qərbi Azərbaycanın İrəvan şəhərindən, Zəngəzurdan, Göyçədən olan milyonlarla soydaşlarımız var və onlar XIX əsrin sonlarından başlamış amansız daşnak irticaları nəticəsində qardaş ölkəyə pənah gətirmişlər. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi qazanması Azərbaycan diasporunun həyatına mühüm canlanma gətirdi. Baş verən qlobal hadisələr, Qarabağ münaqişəsi, əsassız torpaq iddiaları planının hərəkətə gətirilməsi, 1990-cı ilin yanvarın 20-də Bakıda, 1992-ci il fevralın 26-da Xocalıda törədilmiş qırğınlar, torpaqlarımızın 20 faizinin erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunması, bir milyon qardaş-bacılarımızın doğma yurdlarından didərgin düşməsi və sairə xaricdəki həmvətənlərimizin ictimai fəallığının artmasına təkan verdi. Soydaşlarımızın bir qismi yeni tarixi vəziyyətə müvafiq olaraq milli-mədəni yöndə təşkilatlanmağa başladılar və hazırda azərbaycanlıların dünyanın 30-dan çox ölkəsində 150-dən artıq ictimai, milli-mədəni cəmiyyət və təşkilatları fəaliyyət göstərir. Bu prosesin daha da genişlənməsinə şəxsi iddiaların milli mənafeədən üstün tutulması, milli-siyasi fəallığın zəifliyi və iqtisadi maraqlara meyilliyinin güclülüyü, regionçuluq amilləri və icmalar, təşkilatlar arasında əlaqələrin zəifliyi amilləri ciddi maneçilik törədir. Bütün bu hallara baxmayaraq, mühacirət həyatı keçirən azərbaycanlıların milli özgürlüyünün saxlanması, dil və mədəniyyətlərinin inkişafı, insan-vətəndaş hüquqlarının qorunması, müstəqil dövlətimiz ətrafında daha sıx mənəvi birliyinin təmin edilməsi hər bir soydaşımızın başlıca vəzifəsidir. Dünya azərbaycanlıları və müstəqil Azərbaycan Dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması, müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə siyasi, iqtisadi, mədəni və mənəvi əlaqələrin inkişaf etdirilməsi son dərəcə önəmli məsələlərdəndir. Azərbaycanda 31 dekabr - Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi gününün bayram kimi qeyd olunması ümumi milli diasporun formalaşmasında, Azərbaycan lobbisinin inkişafında başlıca məqamlardan biri olmuşdur. Bu günün tarixi Naxçıvan MR Ali Məclisinin "Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında" 1991-ci il 16 dekabr tarixli qərarı və bilavasitə bu işlərin təşəbbüskarı və həmin tarixi qərara imza atmış şəxs - Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Bəlkə də məhz bu hal xaricdə yaşayan soydaşlarımız tərəfindən Heydər Əliyevin Azərbaycanda hakimiyyətə gəldikdən sonra gördüyü işlərə diqqəti artırmış, Azərbaycan dövlətinin varlığına və gələcəyinə inam və ümidlər yaratmış, onların tarixi Vətənlə əlaqələrinin genişlənməsinə səbəb olmuşdur. Azərbaycanlı əhali Azərbaycan Respublikası Cənubi Qafqazın şərq hissəsində, Xəzər dənizinin sahilində yerləşir və sahəsi 86,6 min kv. km-dir. 2001-ci ilin əvvəlində Azərbaycan Respublikasının əhalisi 8 milyon 81 min nəfər, o cümlədən 4 milyon 107 min nəfər və ya 51 faizini şəhər və 3 milyon 974 min nəfər və ya 49 faizini kənd sakinləri təşkil etmişdir.

Ölkə əhalisinin cins-yaş tərkibi aşağıdakı kimi səciyyələndirilir: 3 milyon 954 min nəfər və ya 49 faizi kişilər və 4 milyon 127 min nəfər və ya 51 faizi - qadınlardır; 15 yaşadək (0-14 yaşlı) bütün əhalinin xüsusi

çəkisi (kişilər arasında 32%, qadınlar arasında isə 28%) 30 faiz, 65 yaşdan yuxarı əhalinin xüsusi çəkisi isə (kişilər arasında 5%, qadınlar arasında isə 7%) 6% təşkil etmişdir.

Bu gün Azərbaycan əhalisinin artımı əhalinin təbii artımı hesabına baş verir.

Son 5 il ərzində ölkədə hər il orta hesabla 125 min körpə və ya hər gün təxminən 340 onun yeni kiçik vətəndaşı dünyaya gəlir. 2002-ci ildə ölkədə doğum əhalinin hər 1000 nəfərinə hesabı ilə 15 nəfər təşkil etmişdir. Azərbaycanda ölümün səviyyəsi uzun illər ərzində nisbətən aşağı və sabit olması ilə səciyyələnir. Lakin çoxsaylı insan tələfatına səbəb olmuş Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində 1992-94-cü illərdə ölüm səviyyəsinin göstəricisi xeyli artmışdır. Sonrakı illərdə, Azərbaycan və Ermənistan arasında atəşkəs rejimi tətbiq edildikdən sonra ölümün səviyyəsi azalmış və keçən il onun səviyyəsi əhalinin hər 1000 nəfərinə hesabı ilə 6 nəfər təşkil etmişdir. Ölümün səviyyəsi gözlənilən ömür uzunluğu göstəricisində də öz əksini tapır. Ötən ildə bu göstərici 72 yaş, o cümlədən kişilər üçün - 69 yaş, qadınlar üçün isə - 75 yaş təşkil etmişdir. Son illər körpə ölümünün səviyyəsinin də azalması müşahidə olunur. Ötən ildə 1 yaşadək 1,5 min uşaq (0,8 min oğlan, 0,7 min qız) və ya doğulmuş hər 1000 nəfərə hesabı ilə 13-ü ölmüşdür. 2000-ci ildə doğuşdan sonrakı dövrün, doğuşun və hamiləliyin ağırlaşması nəticəsində 44 qadın ölmüşdür, yəni doğulanların 100 min nəfərinə hesabı ilə ana ölümü göstəricisi 38 olmuşdur. Hazırda orta hesabla bir qadına bütün ömrü boyu təxminən iki doğulmuş uşaq düşür. əgər 10 il əvvəl üç və ya daha çox doğulmuş uşaqların xüsusi çəkisi 31% təşkil edirdisə, indi bu göstərici cəmi 25%-dir. Doğumun səviyyəsinə nikah da əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Respublikada orta hesabla təxminən 57 min nikah bağlanır və 8 min nikah pozulur. Əhalinin son siyahıya alınmasının məlumatlarına görə, 16 və yuxarı yaşda təxminən 1 milyon 746 min və ya 43% qadın nikahda olmuşdur. Fertil (nəsilvermə qabiliyyətinə malik) yaşda olan qadınların sayı 2 milyon 311 min nəfərdir.

Respublikada əhalinin artmasına mane olan amillərdən biri də əhalinin emiqrasiyasıdır. 2000-ci il ərzində Respublikadan 10,0 min nəfər getmiş, 4,4 min nəfər isə Respublikaya gəlmişdir.

Ölkənin milli tərkibi, əhalinin son siyahıya alınmasının nəticələrinə əsasən, aşağıdakı məlumatlarla xarakterizə olunur: azərbaycanlılar - 90,6%, ləzgilər - 2,2%, ruslar - 1,8%, ermənilər - 1,5%, talışlar - 1,0% , avarlar - 0,6%, tüklər - 0,5%, tatarlar - 0,4%, ukraynalılar - 0,4%, saxurlar - 0,2%, gürcülər - 0,2%, tatlar - 0,13%, yəhudilər - 0,1%, udinlər - 0,05% və digər millətlər - 0,12%. Talışlar digər etnik qruplardan fərqli olaraq, uzun müddətdir ki, bu ərazidə yaşayırlar.

Öz millətinin dilində sərbəst danışa bilən əhalinin bütövlükdə ölkə üzrə xüsusi çəkisi 99,2 faiz olmuşdur. Azərbaycanlılar arasında bu göstərici 99,8 faiz təşkil etmişdir.

2000-ci ilin 4 rübü üçün ev təsərrüfatlarının seçmə müayinəsinin məlumatlarına görə ailələrin 26,3 faizində ailə başçısı qadın olmuşdur.

* * *

1998-ci ildə baş vermiş hadisələr də Azərbaycanın demoqrafik vəziyyətinə xeyli təsir göstərmişdir. Erməni təcavüzü, Azərbaycana çoxsaylı insan tələfatı ilə yanaşı, yarıdan çox qocalardan və uşaqlardan ibarət olan 1 milyon qaçqın və məcburi köçkün gətirmişdir ki, onların da xeyli hissəsi çadırlarda və yaşayış üçün yararlı olmayan yerlərdə yaşayır.

* * *

1813 və 1828-ci illərdə Rusiya və İran arasında bağlanmış Gülistan və Türkmənçay müqavilələrinə əsasən Azərbaycanın şimal hissəsi Rusiyanın, cənub hissəsi isə İranın tərkibinə daxil edildi. Hal-hazırda İran azərbaycanlılarının sayı Azərbaycan Respublikasında yaşayan azərbaycanlılardan çoxdur. Sovet imperiyası Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin PREZİDENT KİTABXANASI 10 dövründə sərhədi keçib öz qohumları ilə görüşmək qeyri-mümkün idi. YUNESKO-nun məlumatına görə dünyada hazırda 40 milyondan çox azərbaycanlı yaşayır. Dünyada yaşayan azərbaycanlıların sayı təxminən aşağıdakı kimidir:

İranda 30 milyon Türkiyədə 3 milyon Rusiyada 2 milyon ABŞ-da 1 milyon Ukraynada 1 milyon İraqda 700 min Gürcüstanda 500 min Əfqanıstanda 430 min Hindistanda və Pakistanda 350 min İsveç, Norveç, Danimarka və Şotlandiyada 300 min Almaniyada 300 min Kanadada 174 min Fransada 170 min Suriyada 50 min Səudiyyə Ərəbistanında 40 min İsveçrədə 40 min Yəməndə 19 min Yaponiyada 10 min Avstraliyada 8 min Maltada 2,5 min

Yuxarıda göstərilənlərdən əlavə digər hesablamalar da aparılıb və hesablamaların birində göstərilir ki, hazırda dünyada 50 milyondan çox azərbaycanlı yaşayır.

**Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında KİV-in İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyilə çap edilmişdir**

“Olaylar”.-2012.-8-9 mart.-№41.-S.10.

M.F.Axundzadənin əsərlərində azərbaycançılıq ideyaları

XIX əsrdə Azərbaycan mədəniyyətinin, azərbaycançılıq milli ideyasının inkişafında mühüm xidməti olan nəhəng şəxsiyyətlərdən biri M.F.Axundzadədir. Sona xanım Vəliyevanın təbirincə desək: “Mirzə Fətəli Axundov bu dövrdə Azərbaycan xalqının mütərəqqi ideallara inteqrasiyası baxımından, əsil tarixi və müstəsna əhəmiyyətli xidmətlər göstərirdi. O, yeni, Avropa tipli ədəbiyyatın dram, bədii nəsr, ədəbi tənqid, publisistika kimi janrlarını anadilli ədəbiyyatımıza daxil etməklə, xalqla canlı ünsiyyətin yeni metodlarını tapır və xalqını zamanın ruhunda düşünməyə, fəaliyyət göstərməyə səsləyirdi.

Axundov öz komediyalarında milli həyatımızın gerçəkliklərini, adət-ənələrini, ictimai davranış normalarını güzgü kimi əks etdirir, bu həyatın gerilikçi tərəflərini tənqid etməkdən çəkinmir, xalqa şirin yalanlar söyləməkdənsə, əsil maarifləndirmə - acı gerçəkləri göstərmək yolunu tuturdu”.

Başda Azərbaycan xalqı olmaqla, bütün türk-müsəlman xalqlarının dünya sivilizasiyasının müasir dəyərlərinə qovuşmaq məqsədi ilə latın qrafikalı yeni əlifba uğrunda sonradan geniş vüsət tapmış hərəkatını da məhz Mirzə Fətəli Axundov başlamışdı.

Akademik F.Qasımzadənin fikrincə, 50-60-cı illərin maarifçiliyi isə əvvəlki maarifçilikdən özünün daha mübariz və təsirli olması ilə, demokratik ideyalarla daha çox çulğalaşmış qarışması ilə, nəhayət, azadlıq hərəkatı ilə bilavasitə bağlı olması ilə seçilir. Bu sonrakı, kamil maarifçiliyin əsas fərqləndirici cəhətidir ki, öz əksini daha dolğun şəkildə M.F.Axundzadənin yaradıcılığında tapmışdır. Belə ki, XIX əsrin 50-60-cı illərində feodalizmin dağılması prosesinin sürətlənməsi, xalq azadlıq hərəkatının genişlənməsi realist ədəbiyyatın inkişafını sürətləndirdi. Xalqın millətə çevrilməsi prosesi başladı. Xalq şüuru inkişaf edib milli şüura çevrilirdi. Milli şüurda ictimai həyata qarşı oyanan fəal münasibətin getdikcə artması ədəbiyyatın həyatla olan əlaqəsini möhkəmləndirdi. Ədəbiyyat həyat həqiqətini nisbətən daha geniş və daha dərinləndirən əks etdirməyə başladı: onun mövzuları əhəmiyyətli dərəcədə ictimailəşdi. Ədəbiyyatın əsas aktual mövzuları feodal ətalət və süstlük, cəhalət və nadanlıq, gerilik və irtica, mənəvi boşluq, mütləqiyyət və zorakılıq əleyhinə mübarizə milli şüurun, milli ruhun dirçəldilməsi oldu.

M.F.Axundzadə bu barədə özü yazırdı ki, məqsədi bundan ibarətdir ki, xalqın içərisində bütün siniflərə mənsub olan adamlar elmlərin və sənayenin tərəqqisinə nail olsunlar. M.F.Axundzadə öz ideya mübarizəsində təkamülə üstünlük verdiyini belə ifadə etmişdi ki, əsas məqsəd azadlıq və ədalət bayrağını yüksəklərə qaldırmaqda xalqa öz yaşayışının dinc yolla qurmağa, firəvan və xoşbəxt həyata gəlib çıxmağa imkan verməkdir. M.F.Axundzadə milli şüurun oyanmasında əsas əngəl olan müstəbid, zalım, despotik dövlət quruluşuna qarşı mübarizə aparırdı.

M.F.Axundzadə dövlət məsələsində islahatlar yolu ilə əldə edilmiş xalq hakimiyyətini, onu daha da demokratikləşdirmək, parlament təsis etmək tərəfdarı idi. Bununla əlaqədar F.Qasımzadə yazır: “Onun dövlətdə yaratmaq istədiyi islahatlar cəmiyyəti dəyişdirmək, xalqı azadlıq və xoşbəxtliyə çıxartmaq məqsədi güdürdü. İstibdad quruluşuna qarşı tərəddüd etmədən amansız mübarizə aparmaq, çirkinlik və haqsızlıqların hökm sürdüyü feodalizmi ədalətli bir cəmiyyətlə əvəz etmək, xalqa siyasi, cismani və mənəvi azadlıq vermək, onu elm və mədəniyyətin nailiyyətlərilə tanış etmək, kütləni savadlandırmaq və tərəqqiyə çatdırmaq, xalqa səadət və xoşbəxtlik vermək Axundzadənin başlıca siyasi ideyaları mübarizəsinin əsas məqsədidir”.

M.F.Axundzadənin fikrincə, məhz bu ictimai-siyasi proseslərin reallaşması, son nəticədə, bütövlükdə, millətin milli şüurunun dirçəldilməsinə xidmət edə bilər. M.F.Axundzadə bu ictimai-siyasi və fəlsəfi idealını “Kəmallüddövlə məktubları” traktatında və ondan sonra yazılmış məqalə və məktublarında əks etdirmişdir.

M.F.Axundzadə mütərəqqi, ədalətli maarifçi hökmdar Yusif Sərracı “hakimiyyətə gətirməklə” cəmiyyəti islahatlar yolu ilə dəyişdirmək ideyasını müdafiə etmişdir.

XIX əsrin 60-cı illərində M.F.Axundzadə ədalətli hökmdar və parlament, habelə, konstitusiyaya əsaslanan geniş seçkili hakimiyyətin olması ideyasını irəli sürür, bu məsələdə xalqın fəal iştirakından, geniş rəylərdən danışır. M.F.Axundzadənin fikrincə, padşahı özünü vəkili-millət hesab eləsə, xalqın müdaxiləsinə parlamentlər tərtib etsə, dövlət maddi və mənəvi mədəniyyətlərin məcmusu olan sivilizasiya və tərəqqi qayğısına qalır onu inkişaf etdirsə xalq dövləti sevər, vətəninə böyük məhəbbət bəsləyər, onun yolunda malını və canını belə əsirgəməz. Əks-təqdirdə, yəni geniş hüquqlar, parlament olmadıqda, sivilizasiya əvəzinə zülm və vəhşilik hökm sürdükdə xalqın qorxu cəhətindən göstərdiyi itaətin etibarını və səbatını olmur. O, bunu “yalançı vətənpərvərlik” adlandırır və tənqid edirdi.

60-cı illərdə böyük bir demokrat və azadlıq tərəfdarı kimi çıxış edən M.F.Axundzadə insan aqlının hər cür ətalətdən, din, cəhalət və mürtəcə quruluşun bütün buxovlarından azad olması ideyasını irəli sürür. O, Avropada, Asiyada və bütün dünyada aqlın əbədi həbsdən tamamilə azad olmasını bəşəriyyətin xoşbəxtlik və səadətinin əsas açarı hesab edirdi.

Akademik F.Qasımzadə M.F.Axundzadənin ictimai-siyasi, fəlsəfi baxışlarında, o cümlədən, maarifçilik görüşlərində zaman keçdikcə ciddi dəyişikliklər baş verdiyini qeyd etmişdir. “Aldanmış kəvakib”də irəli sürülmüş siyasi fikirlər, “Kəmalüddövlə”də inkişaf etdirilmiş fəlsəfi və siyasi ideyalar öz kamil yetkinliyini bu illərdə yazılmış İranın “Millət” qəzeti münisilə müsahibə, “Molla Ələkbərlə mübahisə”, “Yek kəlmə haqqında”,

“Mollayı Ruminin və onun təsnifinin babında”, “Con Stüart milli azadlıq haqqında” digər əsərlərdə və məktublarda tapmışdır. “70-ci illərdə onun dünyagörüşünün inkişafı öz yetkin və kamil həddinə çatır və inqilabçı-demokrat səviyyəsinə yüksəlir; o, bütün Yaxın Şərq ölkələrində azadlıq ideyalarının carçısı olur”.

Fəlsəfə elmləri doktoru, Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin professoru Şeydabəy Məmmədovun 1962-ci ildə nəşr etdiyi “M.F.Axundovun dünyagörüşü” monoqrafiyası yubiley nəşrləri arasında xüsusilə diqqəti cəlb edir. M.F.Axundzadənin fəlsəfi, ictimai-siyasi maarifçilik görüşlərini əhatə edən bu əsər, ilk növbədə, axundzadəşünaslıq üçün əhəmiyyətli olan bir sıra yeni faktlar üzə çıxarılmışdır. M.F.Axundzadənin dünyagörüşünün formalaşması və inkişafını şərtləndirən amilləri düzgün müəyyənləşdirmiş, qoyulan məsələlər yüksək elmi-nəzəri səviyyədə təhlil olunmuş, elmi cəhətdən obyektivliyi ilə seçilmişdir (63).

Professor S.Məmmədovun əsərində M.F.Axundzadəni yetişdirən mühitin - XIX əsrin birinci yarısı və ortalarında Azərbaycanın iqtisadi-siyasi və mədəni həyatının xülasəsi verilmiş, ədibin dünyagörüşünün nəzəri mənbələri - Şərq fəlsəfəsinin mütərəqqi ənənələri, mütərəqqi rus mədəniyyəti, Qərbi Avropa fəlsəfəsi kimi mühüm problemlər haqqında dəyərli fikirlər söylənmişdir.

Ş.Məmmədov M.F.Axundzadənin dünyagörüşünün formalaşması və inkişafında Şərq ədəbi-fəlsəfi fikrinin roluna xüsusi diqqət vermişdir. Əsərdə M.F.Axundzadənin rus və Qərb fəlsəfi fikrinə münasibəti məsələsi, M.F.Axundzadənin Şərq, rus, Qərb fəlsəfi və ictimai-siyasi fikri ilə əlaqəsi problemi geniş işıqlandırılmışdır. Əsərdə M.F.Axundzadənin fəlsəfi görüşləri, M.F.Axundzadə tərəfindən Şərq sxolastikası və mistisizminin, Şərq panteizminin tənqidi, onun dini-sxolastik Şərq fəlsəfəsinə zərbə vuran və Azərbaycanda mübariz materializmin əsaslarını qoyan bir filosof kimi böyük rolu açıqlanmışdır.

Monoqrafiyada M.F.Axundzadənin fəlsəfi görüşləri bir sıra Şərq və Avropa filosoflarının fəlsəfi görüşləri ilə müqayisə edilmişdir. Professor Şeydabəy Məmmədov XIX əsrdə M.F.Axundzadənin mərkəzi yer tutduğunu qeyd edərək, onu “Azərbaycan ədəbiyyatı və fəlsəfəsinin klassiki” adlandırmışdır: “Azərbaycan xalqının mədəni mədəniyyətinin inkişafında bütöv bir xətt onun adı ilə bağlıdır. M.F.Axundzadə görkəmli maarifçi-demokrat, feodal quruluşu və islam dini-mistik ideologiyasının qatı əleyhdarıdır. O, ilk dəfə olaraq, ərəb əlifbasının latın əlifbası ilə əvəz olunmasını irəli sürmüşdür, dini fanatizmə və Şərq despotizminə qarşı öz güclü səsinə qaldırmışdır” (63, 16).

Ş.Məmmədovun fikrincə, M.F.Axundzadənin fəlsəfi-siyasi ideyaları Azərbaycan və İrənin ictimai və fəlsəfi fikrinin sonrakı inkişafına daha güclü təsir göstərmişdir. Ş.Məmmədov M.F.Axundzadəni Azərbaycanın ictimai-siyasi fikir tarixində “ilk maarifçi-demokrat” kimi qiymətləndirmişdir.

Professor Şeydabəy Məmmədov İran, Azərbaycan və Yaxın Şərq xalqlarının milli şüurunu oyatmaq və inkişaf etdirmək sahəsində M.F.Axundzadənin ictimai-siyasi və fəlsəfi görüşlərini aşağıdakı kimi qruplaşdırmışdır:

1. M.F.Axundzadə tərəfindən feodal quruluşu və Şərq despotizminin tənqid edilməsi;
2. Hüquq və azadlıqların müdafiə edilməsi;
3. Feodal cəmiyyətinin yenidən qurulması zərurəti haqqında;
4. İnqilabi-demokratik ideyalara doğru;
5. İctimai tərəqqiyə doğru yolda

Ş.Məmmədov da Heydər Hüseynov kimi M.F.Axundzadənin müasiri olduğu hökmdarları və despotizmi tənqid etmək üçün tarixi keçmiş müraciət etdiyini, tarixdəki müdrik hökmdarları xatırlatmaqla, onların mütərəqqi idarəçiliyi vasitəsilə müasiri olan despotik hökmdarlara təsir etmək istədiyini göstərmişdir.

Heydər Hüseynov mədəniyyət və ictimai fikir tariximizdə ilk dəfə olaraq, XIX əsr Azərbaycan fəlsəfi tarixinin ümumi inkişaf yolunu izləmiş, bu dövrün görkəmli nümayəndələrinin ictimai-siyasi və fəlsəfi görüşlərini ətraflı şərh etmişdir. Əsərin M.F.Axundzadəyə həsr olunmuş hissəsində müəllif M.F.Axundzadənin “Kəmalüddövlə məktubları” fəlsəfi traktatı ilə yanaşı, ədibin digər fəlsəfi və publisist məqalələrini, eləcə də, o zaman hələ çap üzə görməmiş bir sıra məktublarını tədqiq etmiş, onun dünyagörüşünü bütün ziddiyyətləri ilə açıb təhlil etməyə çalışmışdır (65, 22).

H.Hüseynov vətənpərvər mütəfəkkir-filosof haqqında Ə.Haqverdiyevin 1928-ci ildə “Maarif və mədəniyyət” jurnalının 3-cü sayında çap olunmuş “M.F.Axundzadə haqqında” adlı məqaləsindən obrazlı bir sitat gətirmişdir: “Epoletli, mükafatlar, medallarla bəzədilmiş mundirlər altında hisslərilə yanan odlu bir ürək döyünürdü”. Bu ürək sahibi Azərbaycanın milli varlığı, milli ləyaqəti, milli şüurunun formalaşması, milli mədəniyyəti və maarifi uğrunda mübarizə aparan alovlu inqilabçı-demokrat, filosof, mütəfəkkir, yazıçı, dramaturq M.F.Axundzadənin ürəyi idi”.

H.Hüseynov “Kəmalüddövlə məktubları”nda M.F.Axundzadənin cəmiyyəti dəyişdirmək, yeni mütərəqqi dövlət idarəçiliyi formalarının müəyyənləşdirilməsi ideyasını şərh etmişdir. H.Hüseynov göstərmişdir ki, M.F.Axundzadənin demokrat kimi xalqın idarəetmədə iştirakını, hökmdarın öz xalqının qayğısına qalmasını, idarəçilikdə itaət və qorxunun aradan qaldırılmasını, millətin maariflənməsi və sivilizasiyaya qovuşmasını, dövlət müəssisələrində, məhkəmələrdə xalqın qayğısına qalan təmiz, ləyaqətli adamların işləməsini arzulayırdı, insanın üç növ tələbata - mövcudluğa, əqli və mədəni tələbata malik olduğunu bildirirdi.

H.Hüseynov M.F.Axundzadənin pessimist olmadığını, demokrat kimi öz xalqının gücünə inandığını bildirir: “Vaxt gələcək, indi istismar altında inləyən xalq despotizmə qarşı çıxacaq, fanatizmdən və

despotizmdən xilas olacaq, dünyanın sivilizasiyalı xalqları ilə bir səviyyədə duracaq”. H.Hüseynov M.F.Axundzadənin insan şəxsiyyətinin azadlığı fikrinə xüsusi diqqət ayırdığını (“Con Stüart milli azadlıq haqqında” məqaləsində) qeyd edirdi. M.F.Axundzadə göstərmişdir ki, heç bir bəşər tərəqqisi, o cümlədən, milli-mənəvi dəyərlərin, milli şüurun inkişafı da, düşüncə və təfəkkür azadlığı olmadan mümkün deyildir. Bizim tərəqqimizin nəticələrini əsrimizdə ümumi anlayış olan sivilizasiya adlandırmaq olar. Sivilizasiya anlayışı incəsənəti, elmi, dövlətin qüdrətini, millətin rifahını və mədəniyyətin digər əsaslarını əhatə edir. Sivilizasiya və tərəqqi üçün cəmiyyətin və millətin hər bir prosesində, o, heç bir məcburiyyət hissi keçirməsin, nə fikirləşdiyini və nə edəcəyini sərbəst deyə bilsin. Belə hallarda mütərəqqi ideyalar digər fərdlərin gözündə qalxacaq, bütün cəmiyyətin xeyirinə olan ideyalar kimi qəbul ediləcək.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-8 mart.-№44.-S.13.

XIX əsrin birinci yarısında Azərbaycan maarifçilik fəlsəfəsində azərbaycançılıq ideyası məsələləri

XIX əsrin birinci yarısında A.A.Bakıxanovla yanaşı İ.Qutqaşanlı, M.Ş.Vazeh, Q.B.Zakir, Natəvan kimi maarifçilər də azərbaycançılıq ideyalarına dair əsərlərlə diqqəti cəlb etmişdir.

Akademik Feyzulla Qasımzadə XIX əsr Azərbaycan ictimai fikrində maarifçiliyin üç inkişaf mərhələsi keçirdiyini, birinci mərhələnin Azərbaycanın parçalanma dövrünün son illərini və 30-40-cı illəri əhatə etdiyini, A.Bakıxanov, İ.Qutqaşanlı, Mirzə Şəfi Vazeh kimi az-çox realizmə meyli göstərən yazıçıların simasında meydana çıxdığını qeyd etdirdi. Təəssüf ki, bir çox tədqiqatçılar realizm yaradıcılıq metodu və maarifçilik fəlsəfəsi arasındakı bağlılığı açıb göstərməmişdir. O, bu mərhələdə Azərbaycan maarifçiliyinin hələ çox zəif, ibtidai və rüşeym halında olduğunu, milli şüurla bağlı bəzi xüsusiyyətləri ilə (xalqa, vətənə məhəbbət, azadlıq ideyalarının tərənnümü, maarifi yaymaq və s.) ancaq cüzi bir nisbətdə rus maarifçilərinə yaxınlaşa bildiyini göstərmişdir. O, ikinci mərhələnin 50-60-cı illəri əhatə etdiyini və bu zaman Azərbaycan maarifçiliyinin M.F.Axundzadənin simasında kamala çatdığını, üçüncü və son dövrün 70-90-cı illərə təsadüf etdiyini, bu dövrdə maarifçiliyin M.F.Axundzadənin varisləri Həsən bəy Zərdabi, Nəcəf bəy Vəzirovun simasında inkişaf etdiyini və əsrin sonunda Bakıda kapitalizmin inkişafı ilə əlaqədar olaraq, öz qabaqcıl mövqeyini itirməyə başladığını qeyd etmişdir.

Lakin bu tədqiqatçılar kapitalizmin inkişafı ilə maarifçiliyin mövqelərinin itirilməsinin əlaqəsini göstərə bilməmişlər. F.Qasımzadə Azərbaycan maarifçiliyinin ilk təşəkkül dövründən danışarkən, maarifçilərin ümummilli dəyərləri tərənnüm etmələrini “kəndli sinfinin mənafeyinə xidmət etmək” kimi təqdim edir: “Doğrudur, maarifçiliyin təşəkkülü dövründə, ilk Azərbaycan maarifçiləri, xüsusən, Bakıxanov - çar mütləqiyyəti əleyhinə açıq və müstəqil mübarizə aparmadıqları kimi, kəndli hüququnu bilavasitə açıq müdafiə etməmişlər. Onların əsərlərində feodal istismarı şəraitində yaşanırdı. Azərbaycan kəndliləri -ağır vəziyyətinin, kəndli mübarizəsinin təsvirinə rast gəlmirik. Lakin bundan ilk maarifçilərin guya çar mütləqiyyətinə müsbət bir münasibət bəsləmələri və kəndli hüququnun müdafiəsinə laqeyd qaldıqları nəticəsini çıxarmaq düzgün olmaz. İlk maarifçilər vətənpərvərlik, xalqilik, azadlıq ideyalarını tərənnüm etmək, avam kütlələrin maarifləndirilməsi məsələsini ortaya atmaqla, məhz kəndli sinfinin mənafeyinə xidmət edirdilər və təhkimçilik quruluşuna zidd bir cəbhədə dururdular”.

Azərbaycan tədqiqatçısı Zoya Əliyeva özünün “Azərbaycan və fransız maarifçiliyi - qarşılıqlı əlaqələr” əsərində XIX əsrin birinci yarısında Azərbaycanın intellektual mədəni mühiti formalaşdırən amillərdən bəhs etmişdir: “İntellektual-mədəni mühitin formalaşmasında dünyəvi, Azərbaycan və rusdilli məktəblər, Peterburq və Moskvadakı ali məktəblər əsas rol oynayırdı. Rus, Qərbi Avropa elmi müxtəlif yollarla Azərbaycana daxil olur, burada nəinki yeni intellektual mühit yaradır, nəticədə, yeni tipli ziyalılar, maarif və mədəniyyət xadimləri yaranır, eyni zamanda, köhnə ziyalıların bir çoxunun mənəvi aləmində də müəyyən yeniləşmə prosesi gedirdi”.

XIX əsrin intellektual-mədəni mühitinin ən uğurlu cəhətlərindən biri Azərbaycan dilində ədəbiyyatın yaradılması idi. Azərbaycanlıların yaşadığı ölkə gah İran, gah Türkiyə, sonra isə Rusiyanın hakimiyyəti altında olmuşdur. İran hökumətləri zamanı yazı işləri fars dilində, Türkiyə hakim olduqda, Azərbaycan dilindən az fərqlənən türk dilində aparılmışdır. Nəticədə, azərbaycanlılar ədəbiyyatdan məhrum olmuşlar. M.Ağamirov yazır: “Əgər tatar (Azərbaycan dilində) dilində bəzi əsərlər varsa da, onlar ya başqa dillərdən tərcümə edilmiş, ya da fars, türk və ərəb sözləri ilə dolu anlaşılmaz bir dildə yazılmışdır. Beləliklə də, bu əsərlər, daha doğrusu, bu tərcümələr əsasında tatar dilinin ruhunu anlamaq, incəliklərini başa düşmək mümkün deyildir”.

Şimali Azərbaycanda formalaşan intellektual-mədəni mühit yeni tipli ziyalılar, maarif və mədəniyyət xadimlərinin, yaradıcı ziyalıların meydana gəlməsi Şimalı Cənubdan fərqləndirən əsas amillərdən hesab edilir. Şərq tərəkürü, Şərq mədəniyyəti təsirinin üstünlük təşkil etdiyi Cənubi Azərbaycan ədəbiyyat və mədəniyyətinə nisbətən Şimalda formalaşan intellektual-mədəni mühit Şərq və Qərbin sintezi, milli-dini xarakter daşıyan türk-islam mədəniyyəti və ümumbəşəri, rus-Avropa mədəniyyəti milli realist ədəbiyyat və incəsənət uğrunda mübarizə aparırdı. Bu mədəniyyət azərbaycanlıların təmasda və sıx əlaqədə olduqları Qafqaz xalqlarının eyni dilə, etnik kökə, mənəvi dəyərlərə mənsub olduqları türkdilli müsəlman xalqlarının, eyni bir yaxın region kimi Avrasiya xalqlarının mədəniyyətilə qovuşmuş, təkrarolunmaz, özünəməxsus cəhətlərlə seçilən mədəniyyət olub, Şərq-Qərb sivilizasiyalarının, dünyadakı çoxsaylı və azsaylı millətlər və etnik qrupların dinləri və ideologiyalarının qovuşduğunda meydana gəlmişdir.

Şimali Azərbaycanda yaranmış yeni intellektual-mədəni mühit cəmiyyətdə Avropa-Qərb mədəniyyətinin daşıyıcısı olmaqla bərabər, həm də dəyişikliklərin, yeniləşmənin aparıcı qüvvəsi kimi çıxış edirdi. Bu yeni mühitdə yeni ideyalar meydana gəlir, inkişaf edir, cəmiyyətə müxtəlif cəhətdən təsir göstərirdi.

İctimai, siyasi, ədəbi-bədii ideyalar və obrazlar ictimai həyatın, cəmiyyətin bu və ya digər tərəflərinin müəyyən dərk olunması formalarından olub, tarixin bütün dövrlərində cəmiyyətin zəruri inkişaf meyillərini, arzu və tələbatlarını, sosial-tarixi gerçəkliyi özünəməxsus şəkildə əks etdirir.

İdeyalar, xüsusilə, cəmiyyətdəki dəyişikliklərin və yeniliklərin ifadəsi, millətin mənəvi tərəqqisinə xidmət edən ideyaların məcmusu olan milli ideyalar birinci növbədə öz əksini tapdı.

Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru Faiq Ələkbərov XIX əsrin birinci yarısındakı maarifçilərin milli ideologiya təsirindən bəhs etmək göstərir ki, XIX əsrin I yarısında A.A.Bakıxanov və Mirzə Kazım bəyin gördüyü işlər səviyyəsində olmasa da, İsmayıl bəy Qutqaşınlı, Mirzə Şəfi Vazeh, Qasım bəy Zakir və b. da milli özünüdərk prosesinə müəyyən töhfələr vermişlər. Məsələn, İsmayıl bəy Qutqaşınlının bu dövrdə gördüyü ən mühüm milli əməllərdən biri, 1835-ci ildə fransız dilində qələmə alaraq Varşavada nəşr etdirdiyi “Rəşid bəy və Səadət xanım” əsəridir. Bu əsər məzmununa görə, özündən əvvəlki ədəbiyyatlardan xeyli dərəcədə fərqlənmiş, millətin gerçək, real həyatını əks etdirmişdir. XIX əsrin birinci yarısında gələcək nəslin taleyində müəyyən iz buraxmış, müasiri olduğu cəmiyyətin problemlərinə reallıqdan baxan maarifçi filosofumuz M.Ş.Vazehin isə ən çox diqqət yetirdiyi məsələ cəmiyyətin dinə münasibətidir. Vazeh hesab edir ki, din alimləri islamla bağlı əsil həqiqəti həmişə millətdən gizlədiblər.

Ruhanilərin anlaşılmayan duaları və moizələrinin xalqın əzabını daha da artırdığını gören Vazeh dini təbliğ edən şairlərə də qulaq asmağın mənasız olduğunu açıq şəkildə bildirərək yazır: “Nəğməsindən məscid havası gələn şairlərin, Başları boşdur yəqin, ağılları deyil dərin”. Vazeh aşkar şəkildə xalqa bu gün ruhanilərə, müctəhidlərə deyil, vətənpərvər, millətsevər insanlara ehtiyacın olduğunu bildirir. Görünür, bu səbəbdən, Gəncə məscidlərinin birində M.F.Axundzadəyə dini elmləri öyrədərkən, Mirzə Şəfi onu ruhani olmaq fikrindən daşındırmışdır. Qasım bəy Zakirin isə daha çox Azərbaycan türkcəsində şeirlər yazması, türk dilinin saflığının qorunmasında və cəmiyyətdəki nöqsanları, geriliyi tənqid etməsində və s. məsələlərə münasibətdə müəyyən rol oynamışdır. Zakirin fikrincə, artıq onun dövründə heç kəs mollaya, qaziyə inanmır, çünki xalqı xarab edən ruhanilərin, qazilərin özüdür: “Haradan gəldi, bunlar, eylədilər xəlqi xarab, Biri der müctəhidəm, biri müsəlman qazi” F.B.Köçərliyə görə, sadə türk dilində yazan və milli şair olan Zakirin Axundzadəyə mühüm təsiri olmuşdur. Hətta Axundzadə bir neçə komediyasını Zakirin nəqlindən sonra yazmışdır: “Zakir xalqının dilini və dolanacağını çox yaxşı bildiyi üçün Mirzə Fətəliyə yazdığı namələrdə özünün həqiqi milli bir şair olduğunu göstərmişdir”.

Beləliklə, İ.Qutqaşınlı, M.Ş.Vazeh və Q.Zakir isə öz yaradıcılıqlarında həm dövrlərinin problemlərinə gerçək kontekstdən yanaşmaları və dini xurafatı daha cəsarətlə tənqid etmələri (M.Ş.Vazeh), həm müəyyən qədər də olsa, təmiz Azərbaycan türkcəsində yazmaları (Q.Zakir), həm də Qərb mədəniyyətinin müsbət cəhətlərini təbliğ etməklə (İ.Qutqaşınlı) fərqlənilir. Bu xüsusiyyətlər o dövr üçün yenilik idi. Bu mütəfəkkirlər keçmişin geridə qalmış adət-ənənələrindən tamamilə qurtula bilməsələr də, ancaq onlara tamamilə bağlı olaraq da qalmamışdılar. Onlar təmsil olunduqları mədəniyyəti inkar etməsələr də, həmin mədəniyyətin bir yerdə dayanıb qalması ilə də razılaşa bilmirdilər. Bu məqsədlə həmin mütəfəkkirlər öz yaradıcılıqlarında birbaşa olmasa da, yeri gələndə artıq yeni dövrün tələblərinə cavab verməyən dini və milli adət-ənənələri tənqid edir, onlara yeni rəng qatmağa çalışırdılar. Bütün bunlar isə milli özünüdərk prosesinə təsir göstərir, millətin qarşısında yeni bir səhifə açırdı.

Fəlsəfə elmləri doktoru Rafail Əhmədov XIX əsrin birinci yarısındakı maarifçilərin ideya təsirindən bəhs edərək, göstərir ki, Mirzə Şəfi bədii yaradıcılıqla yanaşı, 1846-50-ci illərdə Gəncədə qəza məktəbində yerli şagirdlərə Azərbaycan-türk dilindən dərs deyir, 1850-ci ildə yenidən Tiflis gimnaziyasına ana dili müəllimi təyin edilir. Tiflisdə Mirzə Şəfi farsşünas İ.Qriqoryevlə birgə “Kitabi-türki” müntəxəbatını, xrestomatiya. Azerbaydjanskoye nareçe” (Tiflis, 1852) dərsliyini hazırlayırlar. Mükəmməl dərslik olan bu kitab Mirzə Şəfinin vəfatından (16 yanvar 1852-ci il) sonra 1855-ci ildə qismən, 1856-cı ildə isə tam şəkildə həmmüəllifi olan İ.Qriqoryev tərəfindən nəşr edilmişdir. Bizcə, zəngin yaradıcılığa malik şagirdi F.Bodenştedtin yazdığı kimi, “adı bütün Avropada iftixarla çəkilən gəncəli söz ustası Mirzə Şəfinin” Azərbaycan maarifçiliyindəki ən böyük xidməti Mirzə Fətəli Axundzadə kimi hər bir millətin iftixarı sayıla biləcək şəxsiyyəti Azərbaycana və bütövlükdə, Şərqlə bəxş etməsidir. Faiq Ələkbərov azərbaycançılıq ideologiyasında varislik probleminə toxunaraq, yazır ki, XIX əsrdə milli-mənəvi varislik faktoru birinci və mühüm yer tutur. Xüsusilə, A.A.Bakıxanov Qafqaz-Azərbaycan türklərinin tarixinə aid ayrıca bir əsər yazmaqla, Qafqazda qədim bir millətin yaşadığını ortaya qoymuş oldu ki, bu da yeni nəsllə böyük təsir göstərdi. Eyni zamanda, A.Bakıxanov, M.Ş.Vazeh, İ.B.Qutqaşınlı, Q.B.Zakirdə rüşeym halında olan milli ruh M.F.Axundzadələr, H.B.Zərdabilər, S.Ə.Şirvanilər və başqalarını yetişdirdi. Bir sözlə, yeni nəsildə milli xüsusiyyətlərin nisbətən qabarıq şəkildə ortaya çıxmasında milli-mənəvi varisilik amili, eyni zamanda, milli-mənəvi dəyərlərə ideoloji münasibət mühüm əhəmiyyət kəsb etdi. Belə ki, M.F.Axundzadə, H.B.Zərdabi və b. artıq millət, din, vətən və bu kimi anlayışlara fəlsəfi, siyasi və ideoloji yöndən baxmağa başladılar. Əgər A.A.Bakıxanov millətin keçmişini,

əsasən, tarixi mövqedən işıqlandırıldısa, M.F.Axundzadə, H.B.Zərdabi və b. fəlsəfi, siyasi, ideoloji şərhlər verməyə başladılar. Bu da, istər-istəməz milli ideologiyamızın təzahürlərinin meydana çıxmasına səbəb oldu.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-8 mart.-№44.-S.10.

Böyük qayğıdan doğan uğurlu diaspor missiyası

Bəşər sivilizasiyasının ən qədim beşiklərindən sayılan Azərbaycan bu gün beynəlxalq hüququn müstəqil subyekti olaraq inkişaf yolunda böyük uğurlara imza ataraq inamla irəliləyir. Yeni müstəqillik tarixinin qısa zaman kəsiyini əhatə etməsinə baxmayaraq, bu müddət ərzində vətənimiz dünya birliyində öz layiqli yerini tutmağı bacarmışdır. Xalqımızın öz hüquqlarını suveren şəkildə reallaşdırması artıq dönməz xarakterə malikdir və bu, hər bir həmvətənimizə müstəqil Azərbaycanın xoşbəxt gələcəyinə daha böyük nikbinliklə, inamla baxmağa əsas verir. Azərbaycan iqtidarının müəllifi olduğu möhtəşəm müvəffəqiyyətlər dünyanın hansı bölgəsində yaşamalarından asılı olmayaraq bütün soydaşlarımızın qəlbində böyük qürur və iftixar hisləri doğurur. Onlar dünya azərbaycanlılarının tarixi vətəni olan Azərbaycanla bağlılıqlarını daha güclü hala gətirir, ölkəmizin daha da qüdrətlənməsinə töhfə verməyi fəaliyyətlərində prioritet istiqamətlərdən birinə çevirirlər.

Birmənalı şəkildə qəbul olunmuş həqiqətdir ki, ölkəmizin dinamik inkişaf yolunda qazandığı uğurlarda Azərbaycan amalını hər zaman ən ülvə dəyər olaraq qəbul edən həmvətənlərimizin də özünəməxsus payları var. Dünyanın dörd bir yanında yaşayan soydaşlarımızın müstəqil Azərbaycan uğrunda fəaliyyət göstərmələri, bu məqsədlə təşkilatlanaraq daha güclü olmaları isə xoş əməllərilə adını xalqımızın qəlbinə əbədlilik həkk edən ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bilavasitə bağlıdır. Məhz ulu öndərin məqsədyönlü siyasəti son 19 il ərzində dünya azərbaycanlılarının tarixi vətənləri ilə bağlılığının yaranmasını və daha möhkəm özüllər üzərində qurulmasını təmin edib. Eyni zamanda, yenə ümummilli liderin konkret hədəflərə hesablanan əməli fəaliyyəti bu gün beynəlxalq miqyasda öz sözünü deyə bilən güclü Azərbaycan diasporunun formalaşması ilə nəticələnmişdir.

Ulu öndərin böyük irsinin ən görkəmli nümayəndəsi kimi Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasət ötən müddət ərzində Azərbaycan diasporunun daha da güclənməsi ilə müşayiət olunmuşdur. Ölkəmizin əldə etdiyi və günü-gündən miqyası genişlənən nailiyyətləri bütün dünya azərbaycanlılarının milli şüurunu, özünüdərkini, Azərbaycanla bağlılıqlarını daha da möhkəmləndirir. Məhz bunun nəticəsidir ki, indi sayı 50 milyondan artıq olan dünya azərbaycanlıları cənab İlham Əliyevi özlərinin alternativsiz lideri olaraq qəbul edirlər.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında inkişafının daha sürətli yüksəliş mərhələsini yaşayan Azərbaycan Respublikası üzərinə düşən tarixi missiyanı -dünyadakı soydaşlarımızın arasında milli həmrəyliyin əldə olunmasını uğurla həyata keçirməkdədir. Azərbaycanın dünyadakı elçiləri, təmsilçiləri, həmvətənlərimizin ayrı-ayrı ölkələrdə fəaliyyət göstərən cəmiyyətləri, təşkilatları, dərnəkləri və formalaşdırdıqları digər qurumlar bu gün beynəlxalq ictimaiyyətin respublikamızla daha yaxından tanış olmasında, onun barəsində əsl həqiqətlərdən, keçdiyi inkişaf yolundan xəbər tutmasında müstəsna rol oynayır.

Müstəqil Azərbaycanı onun sərhədləri çərçivəsindən kənarında layiqincə təmsil edən, tanıdan belə təşkilatlardan biri də real fəaliyyəti ilə mühüm uğurlar qazanmış Ümumrusiya Azərbaycan Konqresidir. Rusiyada yaşayan soydaşlarımızın ən böyük təşkilatlarından biri olaraq qəbul edilən bu qurum ölkələrimiz arasında qarşılıqlı münasibətlərin daha da dərinləşməsinə özünəməxsus böyük töhfələr verməkdədir. Rusiya vətəndaş cəmiyyətinin ayrılmaz hissəsinə çevrilən Ümumrusiya Azərbaycan Konqresinin (ÜAK) fəaliyyəti təşkilatın ötən il keçirilən üçüncü qurultayından sonra yeni keyfiyyət mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, Rusiyanın Azərbaycanlı Gənclər Təşkilatının (RAGT) sədri Leyla Əliyevanın təşkilatın Mərkəzi Şurasının Rəyasət Heyətinin üzvü seçilməsi ÜAK-ın fəaliyyətinin daha aktiv hala gəlməsinə, sıralarının isə böyük sürətlə genişlənməsinə səbəb olmuşdur.

Azərbaycan tarixinin, mədəniyyətinin və digər vacib milli xüsusiyyətlərinin Rusiyada təbliğində böyük rol oynayan Konqres bu ölkənin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak edir. Elə cari ilin martın 4-də Rusiyada keçirilən prezident seçkiləri ilə bağlı ÜAK bu ölkədə yaşayan azərbaycanlıların seçimi olan indiki Baş nazir Vladimir Putinin Rusiya Federasiyasının Prezidenti vəzifəsinə namizədliyini dəstəkləmək üçün möhtəşəm konsert təşkil etdi. "Bahar gəldi" adlanan konsert tamaşaçıların yaddaşında təkcə Rusiya və Azərbaycan incəsənət ulduzlarının təkrarsız çıxışları ilə deyil, həm də bu tədbirin kütləvililiyi və bahar əhval-ruhiyyəsi ilə yadda qaldı.

Rusiyanın, demək olar ki, bütün regionlarında öz strukturlarını yaratmış Konqresin Həştərxan regional bölməsi də ötən dövr ərzində cəmiyyətə inteqrasiya, burada yaşayan azərbaycanlıların təşkilatlanması, hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması, ictimai-siyasi fəallığının artırılması istiqamətində mühüm işlər görmüşdür. Xəzər dənizində Azərbaycanla sərhəd qonşuluğuna malik Rusiyanın Həştərxan vilayətində yaşayan azərbaycanlılar fəaliyyətləri ilə artıq sanballı bir qüvvəyə çevrildiklərini sübuta

yetirmişlər. Həştərxan şəhərində yaşayan 25 mindən çox azərbaycanlının formalaşdırdığı diaspor üzvləri kifayət qədər fəallıq nümayiş etdirir, Azərbaycan reallıqlarının, burada yaşanan inkişafın həm Rusiya, həm də dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında mühüm bir missiyanı layiqincə yerinə yetirirlər. Eyni zamanda, Azərbaycan diasporu Həştərxanın vilayət rəhbərliyi və ictimaiyyəti tərəfindən ən etibarlı tərəfdaş və yaşanan inkişafa böyük töhfələr verən təbəqə kimi qəbul olunur.

Artıq Həştərxanda güclü Azərbaycan diasporunun mövcudluğu burada yaşayan soydaşlarımızın milli və vətəndaş hüquqlarının qorunmasında səylərin birləşdirilməsinə əlverişli zəmin yaradır. Bu birlik öz növbəsində tarixi vətəndən ayrı düşmüş insanların milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığını qoruyan vasitə kimi çıxış etməkdədir. Digər tərəfdən, Həştərxan vilayəti ilə Azərbaycan arasında səmərəli dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin daha da inkişaf etdirilməsində də buradakı diaspor qüvvələrimiz mühüm rol oynamaqdadırlar. Azərbaycan üçün çox vacib olan lobbiçilik fəaliyyətinin formalaşdırılmasında və onun ölkənin həyatı maraqlarına yönəldilməsində də ÜAK-ın Həştərxan regional bölməsi üzərinə düşən missiyanı layiqincə yerinə yetirir. Ona bəslənən ümidləri tam doğrultmağa çalışan Həştərxanın azərbaycanlı diasporu vilayətin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak edir, şəhər hökuməti və hakimiyyətin digər şaxələri ilə sıx əməkdaşlığa xüsusi önəm verir, müxtəlif partiyalar və ictimai təşkilatlarla qarşılıqlı fəaliyyət göstərir, ən mühüm ictimai tədbirlərdə yaxından iştirak edir.

Həştərxanda yaşayan azərbaycanlıların müstəqil Azərbaycan dövləti ilə mədəni, ictimai-siyasi, iqtisadi və digər əlaqələrinin daha da gücləndirilməsi xüsusi diqqət mərkəzində yer alır. Çünki burada yaşayan hər bir azərbaycanlı digər dünya ölkələrində məskunlaşan həmvətənlərimiz kimi yaxşı bilir ki, tarixi vətənləri olan Azərbaycan dünyanın harasında məskunlaşmasından asılı olmayaraq bütün soydaşlarımızın mənəvi dayağı, milli-mədəni maraqlarının ifadəçisidir. Prezident İlham Əliyevin Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayında səsləndirdiyi aşağıdakı fikirlər isə onların fəaliyyətini yönləndirən əsas şüara çevrilmişdir: "Dünyada yaşayan azərbaycanlıların bir vətəni var - o da Azərbaycandır! Dünyada yaşayan azərbaycanlıların arxasında Azərbaycan dövləti dayanır".

Ədalət Hüseynovun rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərən ÜAK-ın Həştərxan regional bölməsi güclü Azərbaycan dövlətinin dəstəyini hər zaman öz üzərində hiss edir. Bu kontekstdə doğma dilimizi, milli-əxlaqı dəyərlərimizi, azərbaycanlıların bir xalq, millət kimi formalaşdırdığı şanlı tarixi və vətənimizin şərəfini qorumaq kimi üzərimizə düşən müqəddəs vəzifəni layiqli şəkildə yerinə yetirməyə çalışırıq. Həmçinin Həştərxan icmasına sıx inteqrasiya fonunda vilayətlə Azərbaycan arasında qarşılıqlı əlaqələrin daha intensiv şəkildə inkişafına nail olmaq fəaliyyətimizin prioritet istiqamətlərindəndir. Bunu şərtləndirən əsas səbəblərdən biri isə həm də müasir dünyanın inteqrasiya, intensiv millətlərarası əlaqələr, qlobal münasibətlər, milli sərhədləri aşıb keçən hadisələrlə zəngin olmasıdır. Hadisələrin belə inkişaf axarının fəaliyyət zamanı nəzərə alınmaması isə diaspor missiyasının lazımı şəkildə yerinə yetirilməsini mümkünsüz edir.

Digər tərəfdən o da xüsusi qeyd olunmalıdır ki, dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş azərbaycanlıların mədəni-siyasi birliyi, həmrəyliyi müstəqil Azərbaycanın və bütün dünya azərbaycanlılarının mənafeyinə uyğundur, eləcə də onun əsas strateji məqsədlərindən birini təşkil edir. Bu mənada azərbaycançılıq amalı və müstəqil dövlətçilik ideyası ətrafında yaranan milli birlik, həmrəylik harada yaşamasından asılı olmayaraq hər bir azərbaycanlının mənafeyinə tam uyğundur. Bütün bunları əldə rəhbər tutan Həştərxandakı Azərbaycan diasporu da tarixi vətənləri ilə nəfəs alır, daim onun təəssübkeşliyini çəkir və qayğıları ilə yaşayır. Daha bir mühüm həqiqət isə ondan ibarətdir ki, vətəndaşlıq borcu bizi yaşadığımız ölkə qarşısında hansı məsuliyyətə təhkim edirsə, milli mənsubluq hissi, azərbaycançılıq amalı hər birimizi müstəqil Azərbaycan dövləti qarşısında eyni məsuliyyətə sövq edir. Odur ki, azərbaycanlı adını biz həm Həştərxanda, həm də müstəqil Azərbaycan qarşısında layiqincə doğrultmağa çalışırıq.

Prezident İlham Əliyevin Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayında tarixi əhəmiyyət kəsb edən və proqram xarakteri daşıyan çıxışında səsləndirdiyi fikirlər, qarşıya qoyduğu vəzifələr isə fəaliyyətimizin əsas istinad nöqtələrini təşkil edir. Bütövlükdə ölkəmizin diaspor təşkilatları üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edən bu qurultayda cənab İlham Əliyev onların fəaliyyətinin gələcək istiqamətini müəyyən etmişdir. Azərbaycan Prezidenti soydaşlarımızın həm ölkə daxilində, həm də onun hüdudlarından kənardə əlbir olmasının zəruriliyini xüsusi vurğulamışdır. Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayı isə Azərbaycan diasporunun daha mütəşəkkil bir qüvvəyə çevrilməsi mərhələsinin başlanğıcını qoymuşdur.

Azərbaycanın müstəqilliyinin və dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsi, onun mövqeyinin dünya müstəvisində gücləndirilməsi, erməni təcavüzünə məruz qalmış Azərbaycan xalqının haqq səsinin dünyaya çatdırılması, Dağlıq Qarabağ probleminin ədalətli həllinə nail olunması və digər ümummilli məsələlərin həlli dünyada yaşayan bütün soydaşlarımız kimi, Həştərxan azərbaycanlılarının da birliyini və həmrəyliyini daha zəruri edən amilə çevrilmişdir. Fəaliyyətimizdə biz bu məqama hər zaman xüsusi diqqət yetiririk. Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə başlanmış "Xocalıya ədalət" kampaniyası Həştərxanda da keçirildi. Şəhər ictimaiyyəti erməni cəlladlarının dinc azərbaycanlılara qarşı hansı vəhşiliklərlə müşayiət olunan

soyqırımını törətməsindən daha yaxından agah oldu. Ümumiyyətlə, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı əsl həqiqətlərin nədən ibarət olması, Azərbaycan torpaqlarının beynəlxalq hüquq normalarının kobud şəkildə pozularaq indiyə qədər işğal altında qalması faktoru, bu barədə Həştərxan vilayətinin çoxsaylı ictimaiyyətinin daha dolğun şəkildə məlumatlandırılması istiqamətində fəaliyyətimiz davamlı olaraq genişlənir.

Ümumi məqsədlər ətrafında birləşmək, təşkilatlanmaq, Həştərxandakı müxtəlif icmalarla, qurumlarla sıx təmas qurmaq, vilayətin siyasi və mədəni həyatında fəal iştirak etməklə artıq ÜAK-ın Həştərxan regional bölməsi burada aparıcı diaspor qüvvəsinə çevrilmişdir. Bunun real sübutlarından biri isə ondan ibarətdir ki, Həştərxanın azərbaycanlı diasporu vilayətlə Azərbaycan arasında münasibətlərin daha sürətlə inkişafına təsir göstərən güclü amil kimi çıxış edir. Burada bizim hamımızı azərbaycanlı olmaq kimi böyük bir məsuliyyət hissi, amalı birləşdirir. Qeyd etdiyim kimi, azərbaycanlı adını həm öz ölkəmiz, həm də müstəqil Azərbaycan qarşısında layiqincə doğrultmağa çalışırıq və bu, 2010-cu ilin oktyabrında Prezident İlham Əliyevin Həştərxana səfəri zamanı bizimlə görüşündə verdiyi əsas tövsiyələrdən biridir. Cənab İlham Əliyev vilayətin azərbaycanlı diasporuna Həştərxan ictimaiyyətinə daha sıx inteqrasiya olunmağı, ictimai-siyasi, sosial-mədəni həyatın fəal subyektlərindən birinə çevrilməyi məsləhət bilmişdir. Elə bu məqsədlə də biz sıx birləşərək, təşkilatlanaraq mütəşəkkil qüvvəyə çevrilmək istiqamətində daha böyük inamla fəaliyyət göstərməyə başlamışıq. Azərbaycan dövləti tərəfindən hər cür zəruri dəstək göstərilməsi isə Həştərxanın azərbaycanlı diasporunun mütəşəkkil qüvvəyə çevrilməsində böyük rol oynamışdır.

O da sevindirici haldır ki, fəaliyyətimiz Azərbaycan dövləti, onun rəhbəri cənab İlham Əliyev tərəfindən layiqincə qiymətləndirilir. ÜAK-ın Həştərxan regional bölməsinin sədri Ədalət Hüseynovun Azərbaycan Respublikası ilə Rusiya Federasiyası arasında dostluq əlaqələrinin inkişafındakı xidmətlərinə və diaspor quruculuğu sahəsindəki səmərəli fəaliyyətinə görə bu günlərdə Prezident İlham Əliyev tərəfindən 3-cü dərəcəli "Vətənə xidmətə görə" ordeni ilə təltif edilməsi haqqında sərəncam verilməsi bunun real təsdiqidir. Xatırlatmaq yerinə düşərdi ki, Azərbaycan Prezidenti xalqlar arasında dostluğun möhkəmləndirilməsi və Azərbaycan diasporunun inkişafı sahəsindəki xidmətlərinə görə ötən il iyulun 4-də Ədalət Hüseynovu "Tərəqqi" medalı ilə də təltif etmişdi. Bu, dünyanın digər ölkələrində yaşayan soydaşlarımız kimi, Həştərxan azərbaycanlılarına da göstərilən yüksək diqqət və qayğının daha bir bariz nümunəsidir. ÜAK-ın Həştərxan regional bölməsi sədrinin təltif olunduğu medal və orden bizə böyük qürur bəxş etməklə yanaşı, eyni zamanda Ə.Hüseynovun təmsalında Həştərxandakı azərbaycanlı diaspora dövlətimiz tərəfindən verilən ali dəyər, yüksək qiymətdir.

Digər formalarda da göstərilən dəstək, həmçinin atılan addımlar azərbaycanlıların Həştərxanda ən etibarlı tərəfdaşlardan birinə çevrilməsində, vilayətin bütün iqtisadi və sosial layihələrində iştirak etməsinə təsirsiz ötürməmişdir. Danılmaz həqiqətdir ki, istər sovetlər, istərsə də postsovet dövründə Rusiya, eləcə də onun konkret vilayətləri, o cümlədən Həştərxanla Azərbaycan arasında qarşılıqlı münasibətlərin inkişafında ümummilli lider Heydər Əliyevin misilsiz xidmətləri olmuşdur. Bu mənada dünya tarixinə ən görkəmli şəxsiyyətlərdən biri kimi daxil olan böyük siyasi xadim Heydər Əliyevin Həştərxan vilayətində ucalan abidəsi həm rusiyalıların, həm də azərbaycanlıların qardaşlığının, dostluğunun, onların ruhən və qəlbən birliyinin rəmzi kimi qiymətləndirilir. Abidənin yerləşdiyi parkın yenidən qurulması isə Həştərxan sakinləri tərəfindən böyük məmnunluq və minnətdarlıq hissi ilə qarşılanmışdır.

Ötən il mayın 19-da isə "Rusiya və Azərbaycan: regionlararası əməkdaşlığın yeni üfüqlərinə doğru" mövzusunda keçirilən forum çərçivəsində Həştərxanın mərkəzində, Naberejnaya Privoljskovo Zatonu küçəsində Heydər Əliyev adına parkın təntənəli açılışı olmuşdur. 3,5 hektar ərazidə salınmış istirahət parkında geniş abadlıq və yaşıllaşdırma işləri aparılmış, mindən artıq ağac əkilmişdir. Burada müasir işıqlandırma sistemi quraşdırılmış və gözəl fəvvarə yaradılmış, oturmaqalar qoyulmuşdur. Elə həmin gün Rusiya və Azərbaycan Dostluğu körpüsünün təməli qoyulmuşdur. Körpü Heydər Əliyev adına park ilə Birinci Pyotrun abidəsi ucaldırılmış parkı birləşdirəcəkdir.

Xatırlatmaq yerinə düşərdi ki, 2010-cu il oktyabrın 27-də ümummilli lider Heydər Əliyevin abidə kompleksinin Prezident İlham Əliyevin iştirakı ilə təntənəli açılış mərasimi zamanı Həştərxan vilayətinin qubernatoru A.Jilkinin xahişini nəzərə alaraq, Azərbaycanın dövlət başçısı park boyu axan Volqa çayının qolunun digər tərəfində yaşayan əhəlinin istirahətini təmin etmək məqsədilə qolun üzərindən piyada keçid körpüsünün tikintisinin həyata keçirilməsini qərara almış və bununla bağlı müvafiq göstəriş vermişdir. Sözügedən tapşırığın yerinə yetirilməsi üçün körpünün layihəsini hazırlamaq məqsədilə dünyada aparıcı layihə institutlarından biri olan "VolqoMostStroyProyekt" institutuna sifariş verilmiş və sözügedən layihə institutunun mütəxəssisləri tərəfindən işlənib hazırlanmışdır. Artıq cari ilin fevralında sözügedən körpünün tikintisinə başlanmışdır. Layihənin sifarişçisi Ümumrusiya Azərbaycan Konqresinin Həştərxan regional bölməsidir. Körpünün tikintisi cari ilin sonunadək başa çatdırılacaqdır. 50 metrədən artıq uzunluğa və 6 metr enə malik olacaq körpünün metal konstruksiya şəklində tikilməsi nəzərdə tutulur. Körpünün bədii tərtibatı Azərbaycan və Rusiya milli elementlərini əks etdirən ikili ornamentlə bəzədiləcəkdir. "Rusiya və Azərbaycan: regionlararası

əməkdaşlığın yeni üföqlərinə doğru" mövzusuna həsr edilən forum çərçivəsində keçirilən təməlqoyma mərasimi zamanı Azərbaycan və Rusiya nümayəndə heyətlərinin rəhbərləri Əli Həsənovun və Sergey Vinokurovun birgə bəyənətində deyilir ki, bu körpü Rusiya və Azərbaycan xalqlarının möhkəm dostluq münasibətlərinin əyani göstəricisi olacaqdır. Bu mühüm layihənin birbaşa müəllifi olan Prezident İlham Əliyevə Həştərxandakı Azərbaycan diasporu olaraq dərin təşəkkürümüzü bildiririk.

Bundan əlavə, yenə ötən ilin oktyabrında Həştərxanda ulu öndər Heydər Əliyevin adını daşıyan 11 nömrəli məktəbin təntənəli açılış mərasimi olmuşdur. Bakı küçəsində yerləşən təhsil ocağı Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və Azərbaycan dövlətinin maliyyə dəstəyi ilə yenidən qurulmuş, yeni korpuslar inşa edilmişdir.

Bu məktəbin açılması Azərbaycan-Rusiya humanitar əlaqələrini möhkəmləndirən mühüm hadisələrdən birinə çevrilmişdir və vilayət icması tərəfindən böyük razılıqla qarşılınmışdır. Əsaslı təmirdən sonra məktəbin siması büsbütün dəyişmişdir. 1937-ci ildə inşa edilmiş binanın özülü möhkəmləndirilmiş, iki yeni korpus tikilmişdir. Korpuslarda müasir idman kompleksi, iclas salonu və yeməxana yerləşmiş, istilik sistemi və elektrik xətləri təzələnmişdir. Elektrik təchizatını daha etibarlı etmək üçün dörd transformator qoyulmuş, dərnək fəaliyyəti üçün kabinet açılmışdır. Təhsil müəssisəsi yeni kompyuterlər, mebel, yeməxana avadanlığı ilə təchiz edilmişdir.

Həştərxan şəhər təsərrüfatının və infrastrukturunun yenidən qurulmasında, təhsil sahəsinin inkişaf etdirilməsində Azərbaycandan olan iş adamlarının iştirakı davamlı surətdə artır və bütün bunlar olduqca yüksək qiymətləndirilir. Qeyd edilənlərin məntiqi nəticəsidir ki, Həştərxan Şəhər Duması əsası ümummillidə lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan Rusiya-Azərbaycan dostluğunun və strateji tərəfdaşlığın inkişafı və möhkəmlənməsində xidmətlərinə, Həştərxanda iri sosial-mədəni və iqtisadi layihələrlə bağlı təşəbbüslərinə, bu layihələri və Rusiyadakı Azərbaycan diasporunun fəaliyyətini dəstəkləməsinə görə Prezident İlham Əliyevi "Həştərxan şəhərinin fəxri vətəndaşı" adına layiq görmüşdür. Ötən il noyabrın 30-da Azərbaycanda səfərdə olan Həştərxan şəhərinin meri Sergey Bojenov "Həştərxan şəhərinin fəxri vətəndaşı" diplomunu və medalını cənab İlham Əliyevə təqdim etmişdir.

Bütün bunlar müstəqil Azərbaycanın, azərbaycanlı diasporun Həştərxanda böyük nüfuz sahibi olmasının real təsdiqidir. Təsədüfi deyildir ki, Azərbaycan diasporunun təmsilçiləri Həştərxanın iqtisadi-sosial həyatında da fəal mövqə tutur, vilayətin vacib infrastrukturalarının səmərəli və effektiv fəaliyyət göstərməsi üçün layiqincə çalışırlar. Həştərxanda azərbaycanlı sahibkarlara böyük etimad var və onların öz sahələrində peşəkar olmalarına əhəli arasında inam mövcuddur. Bir zəruri faktı vurğulayım ki, rəhbərlik etdiyim N.Nərimanov adına Çörəkbişirmə Kombinatının normal fəaliyyət göstərməsi üçün vilayət rəhbərliyi tərəfindən hər cür dəstək göstərilir. Buna qarşılıq olaraq bizlər də işimizə daha məsuliyyətlə yanaşırıq və nəticə etibarilə kombinatımızın istehsal etdiyi çörək və çörək məhsulları bütün vilayətdə keyfiyyət sarıdan öndədir və bu sahədə bizimlə rəqabət aparacaq digər müəssisə yoxdur. Bütün bunlar isə ümumilikdə azərbaycanlıların vilayətdə nüfuzunu daha dayanıqlı edir.

Bu nüfuzun daha da yüksəlməsi, xalqlarımız arasında dostluq əlaqələrinin davamlı olaraq möhkəmləndirilməsi üçün fəaliyyətimizi qarşıdakı dövr ərzində daha da aktiv formada davam etdirmək başlıca məqsədimizdir. Qarşıdan gələn Novruz bayramı münasibətilə Həştərxanda müxtəlif tədbirlərin keçirilməsi, burada bir daha Azərbaycan reallıqlarının, mədəniyyətinin, azərbaycançılığın təbliği diqqət yetiriləcək əsas məqamlar olacaq.

Həştərxanda yaşayan hər bir soydaşımız yaxşı bilir ki, qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri də tarixi vətən - müstəqil Azərbaycanla sıx əlaqə saxlamaqla yanaşı, yaşadığı ölkədə azərbaycançılığı ehtiva edən milli dəyərləri qorumaq, tanımaq, yaşatmaq, inkişaf etdirməklə bağlıdır. Bundan başqa, harada yaşaməsindən asılı olmayaraq, sağlam milli adət və ənənələrin, mədəni dəyərlərin qorunub saxlanması, yeni nəsillərə ötürülməsi dünya azərbaycanlılarının mənəvi borcudur. Qeyd edilən səpkidə ümumi məqsədlər ətrafında birləşmək, təşkilatlanmaq, Həştərxan ictimaiyyətilə sıx təmas qurmaq, siyasi və mədəni həyatda fəal iştirak etmək qarşımızda duran ümdə məsələlər sırasında yer alır. Bu da, öz növbəsində, ümumilikdə Azərbaycan-Rusiya əlaqələrinin genişlənməsinə böyük töhfələr verir.

Fəaliyyətimizə bundan sonra da Azərbaycan dövləti tərəfindən hər cür dəstək göstəriləcəyinə, görəcəyimiz işin isə layiqincə qiymətləndiriləcəyinə qətiyyənlə şübhə yoxdur. Bununla qarşıya qoyulmuş məqsədlərə daha tez nail olunacaq, dünyanın hər yerində olduğu kimi, Həştərxanda da milli diaspor hərəkəti daha da güclənəcək, onun fəaliyyəti daha yüksək nəticələr əldə olunmasına gətirib çıxaracaq.

İbrahim MİRİŞOV,

Ümumrusiya Azərbaycan Konqresinin
Həştərxan regional bölməsinin sədr müavini

“Azərbaycan”.-2012.-10 mart.-N 56.-S.4.

Azərbaycan Diasporu: Tarixi və inkişaf mərhələləri

Azərbaycan diasporu hazırda gündəmdə olan prioritet mövzulardan biridir. Diyar-diyar dünyanın müxtəlif dövlətlərinə səpələnmiş Azərbaycan diasporunun təşəkkül tarixi, inkişaf yolu, formalaşması və müasir durumu və onların öyrənilməsi günümüzün ən vacib problemlərindən biri olaraq qalmaqdadır. Son zamanlar isə diaspor mövzusunun elmi-tədqiqat sahəsində araşdırılmasına geniş yer verilməsi sevindirici haldır. Bu sahədə əldə olunacaq bütün nəticələr Azərbaycan diasporunun hərtərəfli inkişafını və fəaliyyətini daha səmərəli və effektiv edəcək.

Azərbaycan diasporu hazırda gündəmdə olan prioritet mövzulardan biridir. Diyar-diyar dünyanın müxtəlif dövlətlərinə səpələnmiş Azərbaycan diasporunun təşəkkül tarixi, inkişaf yolu, formalaşması və müasir durumu və onların öyrənilməsi günümüzün ən vacib problemlərindən biri olaraq qalmaqdadır. Günəz.tv-nin araşdırmasına görə, son zamanlar isə diaspor mövzusunun elmi-tədqiqat sahəsində araşdırılmasına geniş yer verilməsi sevindirici haldır. Bu sahədə əldə olunacaq bütün nəticələr Azərbaycan diasporunun hərtərəfli inkişafını və fəaliyyətini daha səmərəli və effektiv edəcək. Diasporumuzu tədqiq etməyə başlayan zaman ilk növbə olaraq şifahi və yazılı xalq ədəbiyyatımızı öyrənmək vacibdir. Azərbaycan folklorunda qürbət mövzusu bu gün də mühüm yer tutmaqdadır. Bu da öz növbəsində Azərbaycan diasporunun qədimliyindən xəbər verir. Azərbaycan ilk insanların yaşayış məskənlərindədir. Respublikamızın ərazisində yerləşən Qobustan, Azıx mağarası və digər qədim yerlər bunun əyani sübutudur. Yurdumuzun qədim sakinləri olan türklər isə öz növbəsində xalqların tarixi inkişaf səviyyəsilə sıx əlaqəli olan mühacirət prosesinin fəal iştirakçısı olublar. Qədim dövrlərdə Azərbaycan türklərinin yayılma, səpələnmə coğrafiyasına Avropa, Asiya, Afrika qitələri ilə yanaşı, Amerika qitəsi də daxil idi. Elmi-tarixi əsaslara söykənərək ymumiyyətlə, türklərin bir çox xalqların formalaşmasında və inkişafında mühüm rol oynadıklarını əminliklə söyləmək olar. Türklərin Skandinaviya, Mərakeş, Mavritaniya və bir sıra Asiya, Avropa və Afrika xalqları ilə paralel olaraq Amerika qitəsinin qədim sakinləri olan ink, astek, mohavak tayfalarının adət-ənənə, söz, mədəniyyət oxşarıqları bu gün də qalmaqla, müəyyən etnik uyğunluğu var. Birləşmiş Ştatlar, Meksika, Kuba, Peru və digər Amerika ölkələrində tapılan qədim daş kitabələr, abidələr, əşyalar və əlyazmalarla Azərbaycan ərazisindən tapılmış abidə və əşyaların oxşarlığı bir çox qaranlıq məsələlərə işıq gətirir. Təxminən 2040 il bundan qabaq Roma tarixçisi Hay Sallyusti Kripsin qələmə aldığı "Yuqurta müharibəsi" əsərini, B.Lukinin "Kuba xalq poeziyası, mədəniyyətinin qaynaqları", kitabını, görkəmli Norveçli səyyah - alim Tur Heyerdalın tədqiqatlarını, Amerika hindularının nümayəndəsi Cek Raşinqin Bakıya göndərdiyi məktubu, əsrin əvvəllərində Əlibəy Hüseynzadənin "Həyat" qəzetində dərc olunmuş "Xristofor Kolumb, yoxsa türklər" məqaləsini, Danil Andreyevin "Dünyanın mərkəzi" kitabını və s. mənbələri nəzərə alaraq türklərin yayılma coğrafiyasının daha geniş məshtablı, diasporunun tarixinin qədim dövrlərə təsadüf etdiyini qətiyyətlə bildirmək olar. Xüsusilə məşhur Tur Heyerdalın tədqiqat işləri olduqca maraqlıdır. Alimin 1981-ci ildən başlayaraq Qobustan qayaüstü rəsmlərini tədqiq etdikdən sonra verdiyi açıqlamalar beynəlxalq ictimaiyyətdə sensasiya yaratmışdır. Tur Heyerdal skandinav xalqlarının, xüsusilə norveçlilərin ulu babaları olan Aser Odin-Odinsanın azərbaycanlı olduğunu elmi əsaslarla sübut etmişdir. Hər-halda İsvetdə Avesta adlı şəhərin, İngiltərə və İrlandiya arasında Azer adlı adamın olması heç də təsadüfi deyil. Zamanla Şərqi və Qərbi dövlətlərinə mühacirət edən həmvətənlərimiz məskunlaşdıqları ölkələrdə yerli əhali tərəfindən assimilyasiya olunmalarına baxmayaraq onlar dünyanın elm, mədəniyyət və memarlıq tarixinə əvəzolunmaz qiymətli töhfələr vermişlər. Qədim və orta əsrlər dövrünün Azərbaycan diasporunun görkəmli nümayəndələrindən; e. ə. 539-cu ildə Yunanıstanda dərş deyən və dünyanın 7 məşhur filosofu arasında adı çəkilən Anaxarisin, VII əsrin sonu VIII əsrin əvvəllərində Ərəb Xilafətində yaşayıb-yaratmış İsmayıl ibn Yəsarın, Musa Şahəvatın, XI əsrdə Misirdə tanınmış sərkərdə Bədr Əl - Cəmalinin, XI əsrin görkəmli alimi Xətib Təbrizinin, Səmərqənddə XIV əsrdə yaşamış memar Məhəmməd Yusif Təbrizinin, XIII əsrdə Hindistanda məskunlaşmış memar Şəmsəddin Təbrizinin, Bosniyada yaşamış memar Əsir Əlinin, XVII əsrdə Avropada məşhur olmuş Don Juan - Oruc bəy Bayatın, Don Fillip - Əliqulu bəyin, Don Dieqo - Bünyad bəyin və digərlərinin adını çəkmək olar. XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində regionda baş verən sosial - siyasi hadisələr Azərbaycan diasporunun tərkibində və fəaliyyətində ciddi dəyişiklik yaratmasına səbəb oldu. 1828-ci ildə Türkmənçay müqaviləsinin imzalanması Azərbaycanı bir dövlət, azərbaycanlıları isə bir xalq kimi iki hissəyə parçaladı.

Azərbaycanın şimal hissəsinin Rusiya imperiyası, cənub hissəsinin İran tabeçiliyinə keçməsi Şimal və Cənubi Azərbaycan anlayışlarının yaranmasını qaçılmaz etdi. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində baş verən tarixi-siyasi hadisələrin gedişində Azərbaycandan kənarda qalmadı. Neft və digər faydalı qazıntıları, təbii sərvətləri iri dövlətlərin maraqlarını cəlb etdi. Bu dövlətlərin Azərbaycanla əlaqələri gücləndikcə, azərbaycanlıların həmin dövlətlərə mühacirəti üçün imkanlar yaratdı. Rusiya, Fransa, Böyük Britaniya, İsveç, Polşa, Türkiyə, Misir, İtaliya, Avstriya, Almaniya, Amerika o zaman azərbaycanlıların çoxsaylı köçdükləri dövlətlər idi. İqtisadi və siyasi səbəblərlə bağlı olan mühacirət nəticəsində həmvətənlərimizin bir qismi assimilyasiya olunmalarına baxmayaraq digər hissəsi Azərbaycan diasporunu adları çəkilən dövlətlərdə formalaşdırma bildilər. Adları çəkilən dövlətlərdə təhsil alan, işləyən azərbaycanlıların çox hissəsinin geri

qayıtmaması səbəbilə diasporumuzun sosial tərkibi də dəyişdi. 1905-ci ildən isə başlanan siyasi mühacirət nəticəsində Azərbaycan diasporu siyasi xarakter almaqla, təşkilatı, strukturu yarandı. XX əsrin 20-ci illərində dünyanın siyasi xəritəsində Sovetlər Birliyinin meydana çıxması bolşevik işğalının qurbanlarından biri olan Azərbaycandan kütləvi mühacirət prosesinin baş verməsinə səbəb oldu. Yeni hökumətlə siyasi baxış fərqləri alan azərbaycanlılar yaxın və uzaq regionlara səpələnərək artıq bu dövlətlərdə formalaşmış Azərbaycan diasporunun ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrildilər. Yeni mühacirlər hesabına Azərbaycan diasporunun fəaliyyətində ciddi dəyişikliklər baş verdi. İşğal altında olan Azərbaycanın azad olunması üçün Avropadakı Azərbaycan diasporu fəallıq göstərməyə başladı. Müxtəlif səpgili dərnəklər, cəmiyyətlər, birliklər yarandı, mətbuat təsis olundu. Vətəndə gedən prosesləri izləməklə müəyyən mənada bu proseslərə təsir göstərməyə çalışmışlar. Baş verən hadisələr fonunda Azərbaycanın siyasi mühacirəti milli-ictimai hadisə səviyyəsinə çevrildi. Bolşevik üsul-idarəsinin tezliklə devriləcəyinə ümid edən Azərbaycan diasporu fəal siyasi proseslərə qoşuldu. Azərbaycanın bolşevik işğalından azad edilməsi istiqamətində fəaliyyətini gücləndirən Azərbaycan diasporu Əlimərdan bəy Topçubaşovun rəhbərliyiylə sülh heyəti, Avropada olan Azərbaycanın rəsmi nümayəndəliyi beynəlxalq ictimaiyyətdən Rusiyaya təzyiq göstərilməsini tələb etməyə başladılar. 1920-ci il San-Remo konfransı, 1922-ci il London və Genüya konfransları, 1923-cü il Lozanna konfransında iştirak edən azərbaycanlılar Azərbaycanın milli mənafeyini müdafiə etmişlər. Avropada, xüsusilə Türkiyədə aktiv siyasi işlə məşğul olan Azərbaycan diasporunun əsas silahı mətbuat idi. 1923-cü ildə nəşr edilən "Yeni Qafqasiya" - qəzetilə başlanan Azərbaycan diasporu mətbuatı bu gün də şərəfli bir yol keçməkdədir. Avropa dövlətlərində Azərbaycan diasporunun aktiv fəaliyyətinə baxmayaraq, burada olan azərbaycanlıları birləşdirici mexanizmin olmaması, sosial silklər arasında olan anlaşılmaqlar və digər səbəblər görülən işlərin ciddi bir nəticəsinə göstərmədi. Və zamanla Azərbaycan diasporunun nümayəndələri müxtəlif dövlətlərə səpələndilər. II Dünya müharibəsi illərində də Azərbaycan diasporunun fəaliyyəti diqqətə layiq idi. Alman ordusunun tərkibində 804 və 805 sayılı legioner dəstənin üzvləri hərbi əsirlər olan Azərbaycan əsgərlərilə yanaşı, Azərbaycan diasporunun nümayəndələri də daxil idi. Sovetlər Birliyi uduzduqdan sonra Azərbaycanın müstəqillik əldə edəcəyinə ümid edən azərbaycanlılar cəsarətlə döyüşlərdə iştirak edirdilər. Lakin müharibənin gözlənilən nəticəsinə əksinə bitməsi Azərbaycan legionerlərinin Vətənə dönmək şanslarını tamamilə itirdi. Onlar Almaniyaya ilə əməkdaşlıq etmiş şəxslərə Sovet rejiminin nə münasibətlər gətirdiyini bildiklərindən geri qayıtmayaraq Avropa və Amerika ölkələrində məskunlaşdılar. Nizamsız və pərakəndə halında Qərb dövlətlərinə səpələnən azərbaycanlıların çox hissəsi müəyyən səbəblər ucbatından qapalı və gizli bir həyat yaşamağa məcbur olmuşlar. Ancaq bu qapalılığa baxmayaraq milli kimlikləri və Azərbaycan adət-ənənələrini qoruyub saxlamış olan bu şəxslər diaspor fəaliyyətində passivlik göstərmişlər. 1980-ci illərin sonundan etibarən Sovetlər Birliyinin zəifləməsi, aparılan Yenidənqurma siyasəti Azərbaycan diasporunun Vətənlə əlaqələr qurması üçün geniş imkanlar yaratdı.

Azərbaycanda yaradılan "Vətən", "Yurd", "Yurddaş", "Soydaş" kimi qurumlar və mətbuat orqanları qismən və dövlət səviyyəsində olmasa da elmi, mədəni, ədəbi araşdırmalar hüduunda işlər görmüşlər. 1990-cı ildə Türk dünyası Araşdırmalar Vəqfinin təşəbbüsü ilə kayseridə birinci Millətlərarası Böyük Azərbaycan Konqresi keçirildi. Həmin il İstanbulda millətçə azərbaycanlı olan Nihat Çətinqayanın təşəbbüsü ilə Azərbaycan - Türk Mədəniyyəti Cəmiyyətlərinin I Qurultayı Azərbaycan diasporunun fəaliyyətində müsbət dəyişikliklər göstərdi. 1991-ci il 18 oktyabrda Azərbaycan dövlət müstəqilliyi elan edildi. Bu tarixdən etibarən Azərbaycan diasporu ilə müstəqil Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlər normallaşmağa başladı. Naxçıvan Muxtar Respublikasında rəhbər vəzifəsində çalışan zaman möhtərəm Heydər Əliyev Cənablarının hər il dekabrın 31-i Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü kimi keçirilməsi qərarı 16 dekabr 1991-ci ildə Naxçıvan Ali Məclisi tərəfindən təsdiqləndi. Mühüm tarixi əhəmiyyətə malik olan sənədi həmin il dekabrın 25-də Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin Milli Şurası da qəbul etdi. Cənab Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasətinin nəticəsi olan tarixi sənədin Azərbaycan diasporu tərəfindən rəğbətlə qarşılınması hər il dekabrın 31-nin böyük təntənə və bayramla qeyd olunmasında görmək olar. 1993-cü ildən isə Azərbaycan diasporuna dövlət səviyyəsində böyük diqqət verilməyə başladı. Ölkə başçısı, cənab Heydər Əliyevin bu istiqamətdə başladığı iş elə ilk günlərdən öz müsbət nəticələrini verdi. Cənab prezidentin xarici dövlətlərə etdiyi səfərlər zamanı Azərbaycan diasporu qarşısında konkret məqsəd və vəzifələr qoyuldu. Xaricdəki azərbaycanlıların formalaşmasını, təşkilatlanmasını və lobbiçilik etməsinin zəruriliyini bildirən cənab Heydər Əliyevin Azərbaycan diasporu ilə ciddi məşğul olduğunu göstərmişdir. Hörmətli prezidentin 23 may 2001-ci ildə "Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi haqqında" 724 sayılı sərəncamı Azərbaycan dövlətinin qarşısında diasporun mühüm amil olduğunu göstərən bariz nümunədir. 9-10 noyabr 2001-ci ildə Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi Azərbaycan tarixinin ən önəmli hadisələrindən biridir. I Qurultay Azərbaycan diasporunu keyfiyyətə yeni mərhələyə çıxartdı. Qurultayda Azərbaycan diasporu - Azərbaycan Respublikası Əlaqələri, dünya azərbaycanlıları və onların həmrəyliyi, həmvətənlərimizin qüvvəsini və diqqətinin Azərbaycana yönəlməsi kimi vacib problemlərin həm nəzəri, həm də əməli tərəflərilə bağlı bir çox məsələlər həll edildi. Qurultay dövlət başçısının dünya azərbaycanlılarının birləşdirmək ideyasının reallığa çevrilməsi üçün əsl mərhələ olmuşdur. Qurultayda milli birliyimiz, həmyerliyimiz, xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin diaspor şəklində formalaşması, təşkilatlanması və azərbaycançılıq ideyalarını geniş məshtabda müdafiə etmələri üçün strateji proqram müəyyən edildi. Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının mühüm nəticələrindən birin də

Dünya Azərbaycanlılarının Əlaqələndirmə Şurasının yaradılması oldu ki, qurumun səlahiyyətlərinə dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması və milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanması daxildir. Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayının 2005-ci ilin mart ayının 16-da keçirilməsi də Azərbaycan dövlətinin diaspora olan qayğısının bariz göstəricisidir. Cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında keçirilən II Qurultayın əsas məqsədi Azəri-Türk diaspor birliyinin yaradılması, lobbicilik fəaliyyəti, azərbaycançılıq ideologiyasının təbliği və ən əsası isə dövlət-diaspor münasibətlərinin daha da güclənməsi idi və bütün deyilən işlərə və nəticələrə 16 mart tarixində bir araya yığılan soyadaşlarımız imza atdılar. Bu istiqamətdə aparılan işlərin məntiqi davamı olaraq Azərbaycan Respublikasının prezidentinin 2002-ci il 5 iyun tarixli 730 sayılı fərmanına uyğun olaraq Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş Üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı. Komponent bir dövlət qurumu olan Komitə yarandığı gündən etibarən aktiv fəaliyyət göstərməkdədir. Dövlət Komitəsi eyni ölkədə fəaliyyət göstərən Azərbaycan diaspor təşkilatları arasında olan ziddiyyət və fikir ayrılıqlarının aradan qaldırılması istiqamətində bir sıra mühüm addımlar atdı. Xaricdəki diaspor təşkilatları konqres, federasiya və konfederasiya halında birləşməsi prosesini sürətləndirən Dövlət Komitəsi azərbaycançılıq ideologiyasını təbliğ etməyə önəmli yer verir.

Qarabağ problemini Azərbaycan diasporunda prioritet məsələyə çevirmək üçün Dövlət Komitəsi bir sərə işlər aparır. Sevindirici haldır ki, cənab Heydər Əliyevin dünya azərbaycanlılarının milli-əxlaqi dəyərləri və tarixi vətənlərinin şərəfini qorumağı öz müqəddəs borcları hesab etməsi istiqamətində apardığı işi Dövlət Komitəsi uğurla davam etdirir. Möhtərəm Heydər Əliyev cənablarının 21 fevral 2003-cü ildə "Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununu təsdiq etməklə dövlət-diaspor münasibətlərində yeni mərhələnin bünövrəsini qoydu. "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun 9.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının prezidentinin həyata keçirməsi dövlət başçısının diasporumuza ümdə əhəmiyyət verməsinin bariz nümunəsidir". Qanunun qəbul olunması ilə Azərbaycan Dövləti və Azərbaycan diasporu arasında olan bütün əlaqələr və fəaliyyət istiqamətləri müəyyən edildi. Bununla dövlətimiz Azərbaycan diasporu ilə olan əlaqələri nəzarətə götürdü. I Qurultay qeyd etdiyimiz bu nəticələrin əldə olunmasına səbəb oldusa 2006-cı ilin 8 fevral tarixində ölkə başçısının fərmanı ilə həmin ilin mart ayının 16-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayının keçirilməsi işlərin daha da geniş müstəviyə çıxarılmasına şərait yaratdı. Dünya azərbaycanlılarının II qurultayı ilk növbədə yeni dövr üçün qarşıda duran əsas vəzifələri müəyyənləşdirəcək. Çünki I qurultaydan keçən dövr ərzində diaspor quruculuğu sahəsində bir çox işlər görülüb, irəliləyən doğru mühüm addımlar atılıb. İndi biz yeni vəzifələrin həyata keçirilməsinə başlamalıyıq. Azərbaycan icmaları fəaliyyət göstərdikləri ölkələrin ictimai-siyasi həyatında da fəal iştirak etməli, başqa xalqların diaspor təşkilatları ilə əlaqələrini gücləndirməlidir. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılması indiki mərhələdə Azərbaycan üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir. Bu baxımdan Azərbaycan diasporunun yeni təbliğat üsullarından istifadə etməsinə də ehtiyac var. Fikrimizcə, qurultaydan sonra bu sahədə də əsaslı dönüş yaranacaqdı

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında KİV-in İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyilə çap edilmişdir

“Olaylar”.-2012.-10-12 mart.-№42.-S.11.

Azərbaycan diasporu və türk dünyası

Müstəqillik illərində ciddi inkişaf yolu keçən Azərbaycan diasporunun qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də digər xalqların diaspor təşkilatları ilə əlaqələr qurmaq, birgə əməkdaşlıq nəticəsində fəaliyyət göstərdiyi ölkələrdə öz mövqelərini möhkəmləndirmək idi. Bu sırada Azərbaycan diasporunun türkdilli respublikaların diaspor təşkilatları ilə əməkdaşlığı mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Xüsusilə, Azərbaycan diasporu türk diasporu ilə əlaqələrə üstünlük verir, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq inkişaf etdirilirdi. Həmin dövrdə Azərbaycan diasporuna ən ciddi dəstək də məhz türk diasporundan gəlirdi. Diaspora həyatı ilə bağlı bir sıra mühüm əhəmiyyətli tədbirlərin qardaş ölkədə keçirilməsi faktı bunu təsdiqləmiş olur. Yaxın tarixə nəzər salsaq görərik ki, ilk dəfə olaraq dünya azərbaycanlılarının birliyinə yönələn və ətrafında dünyanın bir çox bölgəsində yaşayan soydaşlarımızı toplayan tədbirlər məhz Türkiyədə keçirilib. 1989-cu ildə Türk Dünyası Ümumdünya Azərbaycanlıları Konqresi, 1990-cı ildə isə Türk Dünyası Araşdırmalar Vəqfinin təşəbbüsü ilə Türkiyənin Kayseri şəhərində birinci Millətlərarası Böyük Azərbaycan Konqresi keçirildi. 1990-cı il, noyabrın 3-dən 6-dək olan müddətdə isə Türkiyənin İstanbul şəhərində Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzlərinin birinci qurultayının keçirilməsi isə həmrəylik hərəkatının güclənməsinə mühüm təkan verdi.

Azərbaycan diasporunun türk diasporu, eləcə də türkdilli ölkələrin diaspor təşkilatları ilə əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi ümummilli lider Heydər Əliyevin zamanında daha qabarıq şəkildə özünü büruzə verdi. 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdan ümummilli lider xarici siyasət sahəsində dünya dövlətləri ilə əməkdaşlıq sırasında türkdilli respublikalara xüsusi önəm verirdi. Heydər Əliyevin Azərbaycanın dünyaya inteqrasiyasının strateji istiqamətlərini müəyyənləşdirərkən ölkəmizin türk dünyası, türkdilli ölkələrlə münasibətinə xüsusi yer ayrılmışdı. Bu baxımdan Azərbaycan-Türkiyə əlaqələrinin keyfiyyətə yeni məcrada qurulması prioritet önəm kəsb edirdi. Çünki öncəki hakimiyyət dövründə Türkiyə ilə münasibətlərdə siyasi eyforiya və şüarçılığın üstünlük təşkil etməsi real tərəfdaşlıq üçün zəmin yaratmamışdı. Bir çox hallarda bu münasibətlərin hər iki ölkədəki populist siyasətçilərin bəyanatları ilə idarə edilməsi normal dövlətlərarası münasibətlərə zərər vururdu.

1994-cü ilin fevralında Heydər Əliyev Türkiyə Cümhuriyyətinə səfəri zamanı bu ölkənin Böyük Millət Məclisində etdiyi tarixi çıxış ilə iki ölkənin strateji tərəfdaşlığının ən mükəmməl formulunu səsləndirdi: “Azərbaycan və Türkiyə bir millət, iki dövlətdir”. Sonralar dillər əzbəri olan bu sözlər ölkələrimizin qardaşlıq münasibətlərinin kredisinə çevrildi: “Biz kökü bir olan xalqıq. Bizim tariximiz bir, dilimiz bir, dinimiz birdir. Ona görə də tariximiz, milli köklərimiz, adət və ənənələrimizin hamısı bizi bir-birimizə sıx bağlayıb. Əsrlər boyu tarixin mərhələlərində bizi bir-birimizdən ayırmağa çox çalışıblar. Lakin buna müvəffəq olmayıblar. Bizim xalqlarımız bu həsrətlə yaşayıblar və nəticədə bir-birinə qovuşublar. Bundan sonra da heç bir qüvvə bizi bir-birimizdən ayıra bilməyəcək”

Qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyevin bəyan etdiyi hər bir fikir və tezis arxasında mütləq real əməl, praktik nəticə dayanırdı. “Bir millət, iki dövlət” bəyanatı da gəlişi gözəl olaraq irəli sürülməmişdi. Heydər Əliyevin bu müdrik kəlamı Azərbaycan və Türkiyənin güclü, qüdrətli dövlətlər olmasını və bu gücün səfərbər edilərək ortaq mənafe və ümumi, “bir millət” fəlsəfəsi üzərində köklənən hədəflərə yönəlməsini ehtiva edir. Heydər Əliyevin Azərbaycanın rəhbərliyinə gəlişi ilə Türkiyə ilə münasibətlər gerçək tərəfdaşlıq, qarşılıqlı fayda və səmimi anlaşma üzərində təşəkkül tapdı. Ümummilli lider Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 10 ildə dəfələrlə Türkiyədə səfərdə olmuş, qardaş ölkənin dövlət və hökumət rəhbərləri Azərbaycana çoxsaylı səfərlər etmişlər. Bu intensiv təmaslar, daimi məsləhətləşmələr fonunda iki ölkənin xarici siyasəti, beynəlxalq müstəvidəki addımları daha əlaqəli və bir-birini tamamlayan oldu. Bu siyasət sayəsində Azərbaycan müstəqil dövlət quruculuğunda üzləşdiyi çətinliklərdə hər zaman Türkiyəni yanında gördü, eyni zamanda, atdığı addımlarda, həyata keçirdiyi iqtisadi layihələrdə daima Türkiyəni göz önündə tutdu.

Azərbaycanın Türkiyə ilə əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi, Azərbaycan və türk diasporu arasında əməkdaşlığın yüksək səviyyəyə çatdırılması Heydər Əliyev siyasi kursunun layiqli davamçısı, cənab prezident İlham Əliyevin də zamanında əsas prioritet təşkil etdi. Ümummilli lider, mərhum prezident Heydər Əliyevin “Bir millət, iki dövlət” tarixi kəlamını əsas götürən cənab prezident İlham Əliyev “Bir millətin iki diasporu olmaz” söyləməklə Azərbaycan və türk diasporası arasında faydalı əməkdaşlıq mühitini bir qədər də inkişaf etdirmiş oldu. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Türk Dövlət və Cəmiyyətlərinin Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq toplantısının Bakıda keçirilməsi, Azərbaycanın türk dünyasının birlik və bərabərliyi istiqamətində öncül yerlərdən birini tutması deyilənləri təsdiqləyir.

Müasir dövrdə Türkiyədə də Azərbaycan dostluğunun fəaliyyətində xeyli canlanma yaranmaqdadır. Türkiyədə Azərbaycan parkının salınması, Azərbaycan evlərinin və təşkilatlarının sayının artması, Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin büstünün İzmir şəhərində qoyulması, Türkiyənin çeşidli televiziya kanallarında Azərbaycana həsr olunan proqramların sayının çoxalması və s. hadisələr və proseslər belə bir

nəticəyə gəlməyə imkan verir. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin Türkiyədən keçməsi, dövlətlərarası münasibətlərin inkişaf etməsi, Azərbaycan diasporunun mövqeyinin qardaş ölkədə güclənməsinə şərait yaradır.

Ümummilli liderin hakimiyyəti illərində təkcə Türkiyə deyil, eləcə də digər türkdilli respublikalarla Azərbaycan arasında ikitərəfli əlaqələr inkişaf etdirildi, yüksək səviyyəli dövlətlərarası münasibətlər quruldu. Heydər Əliyevin ayrı-ayrı türkdilli respublikalara səfəri zamanı həmin ölkələrdəki soydaşlarımızla görüşməsi bu respublikalardakı Azərbaycan diasporunun inkişaf etməsinə, orada yaşayan azərbaycanlıların mövqelərini möhkəmlənməsinə şərait yaradırdı. Türkdilli respublikalarda yaşayan azərbaycanlılara diqqət və qayğının artmasının nəticəsində Qazaxıstanda “Birlik”, “Xəzər”, “Vətən” kimi cəmiyyət və birliklər yaradıldı. Bir müddət sonra təsis edilən “Turan” Mədəniyyət Mərkəzi isə əsasən ictimai və mədəni fəaliyyətlə məşğul olurdu.

Azərbaycan 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra dünyanın əksər ölkələri kimi Özbəkistana da miqrasiya edən azərbaycanlılar olub. Bu gün Azərbaycan diasporu Özbəkistanın ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak edir, vətənlə intensiv əlaqə saxlayır, mədəni-kütləvi tədbirlər həyata keçirir. 2002-ci ilin noyabrında bu ölkədə təsis edilən “Azərbaycanlıların Milli Mədəni Assosiasiyası” sözügedən tədbirlərin keçirilməsində yaxından iştirak edir. Bu ölkədəki ən böyük diaspor təşkilatlarımızdan biri də Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzləri Assosiasiyasıdır. Təşkilat Azərbaycan həqiqətlərinin yerli ictimaiyyətə çatdırılması, milli-mədəni irsimizin təbliği, soydaşlarımızın hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi ilə bağlı çox mühüm işlər görür.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında KİV-in İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyilə çap edilmişdir

“Olaylar”.-2012.-10-12 mart.-№42.-S.15.

Şeyx Cəmaləddin Əfqani və milli ideologiya məsələləri

XIX əsrdə milli ideologiyamızın formalaşmasında mühüm rol oynayan ziyalılarımızdan biri də Şeyx Cəmaləddin Əfqani olmuşdur. Millətçilik, türkçülük, azərbaycançılıq, islamçılıq ideyalarının beşiyi olan Azərbaycanda milli-mənəvi dəyərlərimizin təsiri ilə formalaşan milli Azərbaycan ideyasına öz töhfəsini verən Şeyx Cəmaləddin Əfqani XX əsrin əvvəllərində milli ideologiyamızın gerçəkləşməsi üçün zəngin mənəvi irs qoymuşdur. Cənubi Azərbaycanda Həmədan yaxınlığındakı Əsədabad qəsəbəsində azərbaycanlı ailəsində dünyaya göz açan Ş.C.Əfqani sonralar ailəsilə Əfqanıstana-Kabula köçmüşdür.

Ş.C.Əfqaninin yaradıcılığında milli ideologiyanın süqutu olan dil birliyi və milli birlik vəhdət təşkil edir: “Dünyanın sultanı elmdir...Millətdən kənarında səadət yoxdur. Dilsiz millət ola bilməz. Dil birliyi olmasa, milli vəhdətin həqiqi mahiyyəti və həyat gücü ola bilməz. Dil insanlar arasında əsas əlaqə vasitəsidir. Dil - müxtəlif məzhəbə qulluq edən tayfaları, müxtəlif arzularla yaşayan qəbilələri vahid bir millət bayrağı altına səs-ləyən, onların gücünü-qüvvəsini birləşdirib, bir məqsədə doğru yönəldən, ictimai qüsurları birlikdə dəf etməyə, milli çətinlikləri birlikdə aradan qaldırmağa çağıran, ümumxalq səadətinə nail olmaq, müsibət və bədbəxtliklərdən nicat yolları arayıb tapmaq üçün hamını yekdil, həmrəy olmağa dəvət edən, gözəl yaşayışdan ibarət təzə həyata qovuşduran, vətəndaşlarının əyinlərinə istiqlal paltarını geydirən əsas vasitədir... Dil birliyi bütün bu məziyyətlərə ancaq o zaman sahib ola bilər ki, ayrı-ayrı fərdlərin dilindən təşəkkül tapmış milli dilin qorunması və zənginləşməsi üçün lazım olan hər şey edilsin... Milləti yaşatmaq istəyən alimlərin birinci vəzifəsi budur ki, onlar öz ana dilinin inkişafına laqeyd olmasınlar, həmin təbəqələrin sənət və peşə tələbinə uyğun olaraq, sözləri müxtəlif mənələrdə - onun həqiqi mənasına uyğun bir tərzdə - bəzən iki sözü, ya üç sözü birləşdirərək zərurət məqamında işlətsinlər. Öz dilləri ilə münasibətdə olan xarici dillərdən də lazım olduğu qədər sözlər ala bilərlər. Bir şərtlə ki, alınmış sözlər öz dillərinin libasına geydirilsin və onların xarici söz olduğu bilinməsin...aralarında möhkəm müamilə və mübadilə əlaqələri olan bir millət insan cəmiyyətinin möhkəm əsaslarını təşkil edən bütün təbəqələrə malik olmadıqca, heç vaxt öz milliliyini, məziyyət və hüquqlarını qoruyub saxlaya bilməz. Hər bir millətin içərisində aşağıdakı təbəqələr olmalıdır: faydalı elmləri yayan ziyalılar, cəmiyyət üçün xeyirli fənləri təsis edən yaradıcı fəzilət və alimlər, insan hüququnu mühafizə edən siyasi xadimlər, fəzilət və ədalətin keşikçiləri olan qanunşünaslar, xalqın əxlaqını saflaşdırmağa çalışan nəsihətçilər, lətif və şairənə kəlamlarla yatmış insanları oyadan və xalqın xarakterini qüvvətləndirən ədiblər və şairlər, öz sənətlərini elmi əsaslar üzrə inkişaf etdirən sənayeçilər, iqtisadiyyat qanunları əsasında millətin ticarət yollarını arayıb tapan tacirlər. Əgər bu təbəqələr hər hansı bir millətdə mövcud olmasa, əlbəttə, o millətin fərdləri arasında məişət və həyatı əhəmiyyətli əlaqələr get-gedə qırılır və millət məhv olur. Nəticədə, o millətin üzvləri digər millətlə birləşər və yeni milli libasda həyat səhnəsinə qədəm qoyar, buna görə də alimlər millətin mahiyyətini, ariflər onun məziyyətlərini o zaman yaxşı aşkar və zahir edərlər ki, təhsil, təlim, tədris, milli təbəqələrin fənlərdən və sənətlərdən istifadəsi o millətin öz dilində olsun. Onda millət möhkəm, sabit və əbədi ömür sürə bilər, millətin əsas gözə görünən səadət və xoşbəxtlik kimi əlamətləri isə onun bütün üzvlərinin nəsibi olar... elm, maarif, bütün sənət növləri hər millətin öz ana dilində tədris olunarsa və bu şərt həyata keçirilərsə, həmin millətin əsasları daha möhkəm, daha sabit olar, beyinlərə daha tez həkk olunar, daha gec unudular, elmlərin dəqiqliyinə daha artıq vəqif olunar, elmin mahiyyəti və mənfəəti daha yaxşı aydınlaşar. Bununla da sənaye sahəsində fəzilətli adamların, alimlərin, fənn sahiblərinin sayı çoxalar, millətin üzünə səadət qapıları açılar... insanları bir-birinə bağlayan qüvvə iki vacib şeyi tələb edir: bunlar olmasa birlik də ola bilməz. Bunlardan biri məhz həmin dil birliyidir ki, buna milli dil birliyidir ki, buna milli vəhdət də deyirlər. Digəri din birliyidir. Heç şübhə yoxdur ki, dil birliyi, yəni milli birlik dini birlikdən daha möhkəm və sabitdir. Çünki dil az müddət ərzində dəyişməyi və ya başqası ilə əvəz olunmağı qəbul etmir. Din isə belə deyil. Tarix göstərir ki, eyni bir dildə danışan bir millət min il ərzində öz dilinə ciddi xələl gətirmədən dinini dəyişir, başqası ilə əvəz edir. Buna görə də dil birliyindən yaranan əlaqə və ittifaqın təsiri dini əlaqələrin təsirindən daha güclüdür”.

Şeyx Cəmaləddin Əfqani dildən sonra insanları birləşdirən ikinci amilin din olduğu fikrini irəli sürürdü. İslam və dünya fəlsəfəsini, dinlərini mükəmməl bilən Şeyx Cəmaləddin Əfqani başqa din xadimlərindən fərqli olaraq tərəqqinin, təkamülün əsasını elmdə görür və göstərirdi ki: “Elm haqqında danışmaq çox çətindir, çünki elmin hüdudları sonsuzdur. Onun üstünlük və gözəlliklərini tam əhatə etmək mümkün deyil... Bununla yanaşı, elmin fəziləti haqqında heç danışmamaq da olmaz. Mənim fikrimcə, elmin tədqiqi ilə məşğul olanların hamısı yəqin edir ki, dünyanın sultanı həmişə elm olmuşdur, elmdir və elm olaraq qalacaqdır...”

Dünya elm üzərində bərqərar olur. Elmi bəşəriyyətin əlindən alsan, daha dünyada insan qalmaz. Elm bir nəfərin gücünü on nəfərə, yüz nəfərə, min və on min nəfərə bərabər edir... Onu nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir elmin öz vəzifəsi var... elmlərin hər birinin mövzusu ümumi elmin bədənini üçün bir üzv kimidir və bunların heç biri ayrı-ayrılıqda yaşaya bilməz. Bu elmlərin hər biri başqa bir elmlə bağlıdır... Tənha qalan elmdə heç bir tərəqqi və inkişaf ola bilməz. Deməli, elə bir elm gərəkdir ki, bütün elmlərin ümumi ruhu kimi olsun və onların

hər birini qoruyub saxlasın, onların hər birinin tərəqqi və inkişafına zəmin yaratsın. Bu, fəlsəfə elmidir. Bir millətdə fəlsəfə yoxdursa, əgər o millətin hamısı alim olsa da, o millətdə elmlər intişar tapa bilməz və həmin millət ayrı-ayrı elmlərdən lazımi nəticə çıxarmaqda çətinlik çəkər. Osmanlı dövləti, eləcə də, Misir altmış ildir ki, elmlərin təlimi üçün məktəblər açmışdır və hələ də ondan bir xeyir götürməmişdir. Səbəb aydındır, çünki o məktəblərdə fəlsəfə tədris olunmur və fəlsəfə ruhu olmadığından, lazımi nəticə də alınmamışdır. Tədqiqatçıların əksəriyyəti, o cümlədən, Rəfael Əhmədov göstərir ki, Şeyx Cəmaləddin panislamizm məfkurəsinin islam fundamentalizminin əksinə olaraq, milli düşüncədə milli mənlilik şüuruna xidmət edən mənəvi-əxlaqi tutumunu qəbul etmiş, onun siyasi-millət təfsirini vermişdir. Şeyx Cəmaləddinin panislamizmini qəbul edən cəmaləddinçilərə avropalılılaşmaq və məhz bu zərurətdən doğan düşüncə tərzini sonradan onları milli intibahımızda üç devizli - İslamlaşmaq, Türkləşmək və Avropalılılaşmaq kimi bir fəaliyyət platformasına gətirib çıxarmışdır. Bu milli-liberal islamçılıq cərəyanı özündən əvvəlki mövcud islamçılıqdan, xüsusilə, ictimai-siyasi gerçəkliyin böyük təsiri və təzyiqi əsasında meydana gəlmiş ifrat panislamizmdən ciddi şəkildə fərqlənirdi. C.Əfqaninin dünyagörüşündə islam və Qərbin demokratik ideyaları bir yerdə götürülür və hər ikisi milli ideologiyanın əsasını təşkil edir. Onun fikrincə, islam və Qərbin mütərəqqi ideyaları sanki bir-birini tamamlayır: “Quranın həqiqi ruhu azadlıqdır və həm də müasir fikirlərə uyğun gəlir. İndiki nizam-intizamsızlığın islam qanunlarına qətiyyətlə dəxli yoxdur. Bunlar nadan və cahil təfsirçilərin islama etdikləri əlavələrdir. Tarixi təkamül və inkişaf onların bu səhvini islah edəcək. Demək, bir müsəlman ziyalısı və alimi Avropa demokratik məfkurəsinə tamamilə aşına olsa, o, Quranın təlimlərinə əsaslanaraq, xalqı müasir mütərəqqi demokratik məfkurələrlə tanış edə bilər”.

F.Ələkbərov göstərir ki, Ş.C. Əfqaninin fikrinə görə, milləti yaşatmaq istəyən alimlərin birinci vəzifəsi odur ki, ana dilinin inkişafına laqyed olmasınlar, milli dilini qorusunlar və ən əsası “təhsil, təlim, tədris, milli təbəqələrin fənlərdən və sənətlərdən istifadəsi o millətin öz dilində olsun... elmlər, maarif, bütün sənət növləri hər millətin öz dilində tədris olunarsa və bu şərt həyata keçirilərsə, həmin millətin əsasları daha möhkəm, daha sabit olur və uzun müddət zavala uğramaz, hətta həmin millətin elmi və maarifi müəyyən bir dövrdə zavala uğramış olsa belə, bu millətin övladları və nəvələri öz sələflərinin kitablarından və əsərlərindən faydalanaraq, dübarə özünün məhv olmuş millət və qövmini dirildəcək, onu yeni şan-şöhrətə çatdıracaqdır”.

Ş.C.Əfqaninin dünyagörüşü, xüsusilə, “islam imanlı, türk qanlı və Avropa qiyafəli” devizi milli ideologiyanın əsas prinsiplərinin yaranmasında çox mühüm rol oynamışdır. Deməli, bugünkü üçboylı bayrağımızın ilk əlamətləri Ş.C.Əfqanı tərəfindən irəli sürülmüş, Ə.Hüseynzadə tərəfindən “türkləşmək, islamlaşmaq və avropalaşmaq” formasında inkişaf etdirilmiş və milli ideologiyaya sahəsindəki fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan Cümhuriyyətinin varlığında və onun dövlət bayrağında öz əksini tapmışdır. Nəzəri türkçülüyn ideoloqu Z.Gökalp yazır: “Türk şairi Mehmet Emin bəyə türkçülüynü aşılaraq, özünün söylədiyinə görə, - Şeyx Cəmaləddin Əfqanıdır”. Fikrimizcə, yalnız milli ideologiyanın, Azərbaycançılığın formalaşmasında da Ş.C.Əfqaninin rolu danılmazdır. Xüsusilə, Ə.Ağaoğlunun islamçılıq dünyagörüşünün yaranmasında, ümmətçilikdən millətçiliyə, ideologiyanın islamçılıqdan türkçülüynə keçməsinə Ş.C.Əfqaninin rolu böyük olmuşdur.

Şeyx Cəmaləddin Əfqaninin ideyalarını mənimsəyən bütün yaradıcılıqlarında ondan istifadə edən, onu özlərinin müəllimi hesab edən Əhməd bəy Ağaoğlu, Əli bəy Hüseynzadə, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Məmməd Əmin Yurdağül, Məmməd Akif Ərsoy və “Türkləşmək, İslamlaşmaq, Müasirləşmək” kimi ideoloji sistemi qəbul edən bütün mütəfəkkirlərlə yanaşı onun “islamçılığını” bütün reformist islamçılar da qəbul etmişlər.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-10 mart.-№45.-S.10.

XIX əsrin II yarısında Azərbaycan maarifçiliyində azərbaycançılıq ideyası məsələləri

XIX əsrin II dövrü Azərbaycan xalqının həyatında mühüm rol oynayan bir dövr oldu. M.F.Axundzadə və H.B.Zərdabi ilə yanaşı, bu dövrdə Ş.C.Əfqani, N.B.Vəzirov, Ə.Heydəri, Ə.Gorani, S.Ə.Şirvani də azərbaycançılıq milli ideologiyasını inkişaf etdirdilər.

Akademik Feyzulla Qasımzadə XIX əsri “Azərbaycan xalqının iqtisadi və mədəni inkişafı tarixində ziddiyyətli bir dövr kimi” qiymətləndirərək yazmışdır: “Bu dövrdə bir tərəfdən məfkurə və mədəniyyət sahələrində köhnə feodal qalıqları hökm sürür, o biri tərəfdən qabaqcıl rus və Avropa mədəniyyəti, demokratik fikirlər, azadlıq ideyaları yayılmağa başlayır. Azərbaycan Rusiya tərkibinə daxil olduqdan sonra yeni şəraitlə əlaqədar olaraq elm və mədəniyyətdə, ictimai və fəlsəfi fikirdə, ədəbiyyatda müasirlik meyilləri getdikcə daha da güclənir, həyatla bağlılıq, xalqla əlaqə telləri artmağa başlayır. Bədii ədəbiyyatda, elmin müxtəlif sahələrində yeni xarakterli əsərlər meydana çıxır... Azərbaycan ədəbiyyatında yeni realist demokratik xətt yaranır və inkişaf etməyə başlayır”.

Realizmin qanunauyğun, əsas yaradıcılıq metodu və ədəbi cərəyan kimi meydana gəlməsi obyektiv şəraitlə əlaqələndirilir. Realizmin bədii surətlər vasitəsilə həyatın həqiqi tarixi məzmununu, mahiyyət və mənasını açdığını, həyatı doğru, düzgün və tipikliyi ilə əks etdirdiyini, onun dərin iqtisadi, ictimai və fəlsəfi ideya əsaslarına malik olmasını qeyd edirlər.

Azərbaycanda meydana gələn yeni kapitalist münasibətləri ənənəvi köhnəlmiş həyat tərzini, sosial-mədəni adət-ənənələr sistemi, ehkamçı təfəkkürü, bədii yaradıcılıqdakı hökm sürən prinsipləri dəyişdirdi.

Yeni dövr mədəniyyətin bütün sahələrini, o cümlədən, ədəbiyyatı və incəsənəti, bədii fikri həyata yaxınlaşdırır və tələb edir ki, cəmiyyətdə hökm sürən gerilik və nöqsanlara qarşı mübarizəni gücləndirsin, millətin maariflənməsində vaxtında iştirak etsin. “Bu işə öz növbəsində, bədii təfəkkürün özünü yeniləşdirmək, ədəbiyyatın həyatı dərk etmək imkanlarını genişləndirməklə bilavasitə, əlaqəli idi. Sosial-siyasi, tarixi-mədəni şərait bədii təfəkkürü yeniləşdirməyi, hər şeydən əvvəl, yeni tarixi şəraitin tələblərinə cavab verə bilməyən ənənəvi ədəbi-estetik prinsipləri yeniləri ilə əvəz etməyi, yeni yaradıcılıq metoduna, yeni ədəbi janrları keçməyi və s. nəinki zəruri edir, eyni zamanda, buna şərait də yaradırdı. İctimai inkişafın keçid mərhələsilə əlaqədar olan bu yeniləşmə mürəkkəb və uzun müddət davam edən proses olmuşdur. Cəmiyyətin keçid mərhələsini səciyyələndirən dəyişikliklər və kəskin sosial-siyasi ziddiyyətlər özünəməxsus bədii təfəkkür tipi meydana gətirdi.

Faiq Ələkbərov XIX əsrdə azərbaycançılıq ideyası və milli dövlətçiliyin qarşılıqlı münasibətlərindən bəhs edərkən ikinci amilin Azərbaycan xalqının milli şüurunda zəiflədiyini göstərir: “Azərbaycanın şimalı zorla Rusiyaya birləşdirildikdən sonra, imperiya ideoloqları xalqın şüurunda yaşanan milli dövlətçilik ənənəsini aradan qaldırmaq üçün əllərindən gələni etmişdilər. Bunun nəticəsi idi ki, Şimali Azərbaycan xalqı, zaman keçdikcə, həmin dövlətlərin onlara, yaxud başqalarına aid olduğunu müəyyənləşdirə bilmirdilər. Onlar üçün yaxın tarixdə yalnız Azərbaycan xanlıqları mövcud olmuşdur ki, həmin xanlıqlar da dövlətçilik ənənələri baxımından zəif nöqtə idi. Əgər bu xanlıqların birləşməsi mümkün olsaydı, onda Azərbaycanda qədim və orta əsrlərdə mövcud olan dövlətçilik ənənələri yeni nəsə daha tez ötürülə bilərdi. Lakin bu, baş vermədiyi üçün XIX əsrdə Azərbaycanın şimalında, demək olar ki, milli dövlətçiliyə bağlılıq ənənəsi aradan qalxmaq üzrə idi. Hətta iş o yerə gəlib çatmışdı ki, XIX əsrdə yaşamış bəzi mütəfəkkirlərimiz (M.F.Axundzadə, S.Ə.Şirvani və b.) Şimali Azərbaycanın Rusiyanın işğalına qədər Osmanlı Türkiyəsinin və İran şahlarının əsarəti altında olduğunu yazırdılar.”

Bu baxımdan, XIX əsrin II yarısında M.F.Axundzadə, Ş.C.Əfqani, H.Zərdabi və b. indi bizim üçün milli ideyalar hesab olunan bu işləri həyata keçirərkən, ola bilsin ki, onlar heç də milli Azərbaycan dövləti qurmaq iddiasında olmamışdılar və bunu, bəlkə də heç xeyallarına belə gətirməmişlər. Hətta M.F.Axundzadə, Ş.C.Əfqani və b. bu işləri görərkən, Azərbaycanın deyil, ancaq İrani düşünmüş, İranın xoşbəxtliyindən və azadlığından bəhs etmişlər. Lakin zaman elə gətirdi ki, konkret M.F.Axundzadə və Ş.C.Əfqaninin timsalında onların ideyaları İrana-farslara deyil, Azərbaycana-türklərə xidmət etmiş oldu.

Hər halda, Azərbaycanda köhnə ictimai münasibətlərə qarşı mübarizə aparmaq və yeni ictimai münasibətlər qurmaq, yəni çağdaş dövrün tələblərinə uyğun cəmiyyət, dövlət yaratmaq asan olmamışdır. Bütün bunları doğru əks etdirmək üçün, fikrimizcə, XIX əsrin ictimai-siyasi və fəlsəfi mühitinə, həmin dövrdə yazıb-yaratmış ziyalılarımızın yaradıcılığına obyektiv qiymət verilməlidir. Belə ki, hələ də həmin dövrün mənzərəsi və bu dövrdə yaşayıb-yaratmış ziyalılarımızla bağlı ziddiyyətli fikirlərə və ideyalara rast gəlirik. Ən çox təəssüf doğuran hal odur ki, SSRİ dövründə möhr vurulmuş “ideyalar”, “müləhizələr” və s. bir qədər kosmetik dəyişikliklərlə hələ də öz statusunu qoruyub saxlayır. Məsələn, sovet dövründə Azərbaycanda inqilabi-

demokratiyanın banisi, materializmin görkəmli filosofu sayılan M.F.Axundzadə bu gün “milli-demokratiya”nın banisi, eləcə də, milli ideyaların banisi və ideoloqu hesab olunur.

XIX əsrin II yarısında S.Ə.Şirvani, N.Vəzirov, Ə.Heydəri, Ə.Gorani və b. da Bakıxanov, Axundzadə, Zərdabi və başqaları tərəfindən bünövrəsi qoyulmuş milli məsələləri inkişaf etdirməklə, milli ideologiyanın təşəkkülünün ilk mərhələsində müəyyən yer tutmuşlar. Əgər S.Əzimdə, əsasən, Zərdabinin təsiri duyulursa, N.Vəzirov daha çox Axundzadənin ideyalarını davam etdirməyə çalışmışdır.

N.Vəzirovdə milli məsələ ilk olaraq özünü köhnəpərəstliyə, mühafizəkarlığa, bir sözlə, sxolastik dünyagörüşünə etirazda öz əksini tapmışdır. Buna səbəb isə, Moskva institutlarının birində təhsil alan N.Vəzirovun, yeni mühitdə gözü açıldıqdan sonra, rus və başqa millətlərlə müqayisədə soydaşlarının avamlığı və millət təəssübkeşliyindən uzaqlığı ilə tanışlığı olmuşdur. Məhz düşdüüyü yeni şəraitin təsiri altında Vəzirov “Əkinçi”də yazdığı məqalələrində başqa millətlərlə müqayisədə xalqın geriliyinə səbəb kimi köhnəpərəstliyi, xurafatçı adət-ənənələri göstərmişdir. N.Vəzirov Qafqaz müsəlmanları arasında mövcud olan köhnəpərəstliyin aradan qalxması ilə millətin nicat tapacağına inanırdı.

O, hesab edirdi ki, ifrat mühafizəkarlıqla millət inkişaf edə bilməz və köhnə adət-ənənələrdən imtina edib elm öyrənməyin vaxtıdır: “F.Ələkbərovun qeyd etdiyi kimi, XIX əsrin II yarısında milli özünüdərk yolunu davam etdirən ziyalılarımızdan Seyid Əzim Şirvaninin mənəvi dəyərlərə bağlılığında və Qərb mədəniyyətinə meyil etməsində M.F.Axundzadənin “Təmsilat”ı, H.Zərdabi və onun “Əkinçi” qəzetinin rolu olmuşdur. S.Ə.Şirvanidə “türk” anlayışı, Zərdabidə olduğu kimi, daha çox “türk dili” məfhumunda öz əksini tapmışdır. Yəni S.Ə.Şirvani “müsəlman”, “islam milləti”, “əhli-islam”, “əhli-Qafqaz” anlayışlarından isə Qafqazda yaşayan türk mülletinə müvafiq olaraq istifadə etmişdir.

S.Ə.Şirvaninin yaradıcılığında mill-məsələyə münasibət iki halda: 1) Qafqaz müsəlmanlarının-türklərinin savadsızlığı, avamlığı, başqa millətlərlə müqayisədə geridə qalmasına münasibətdə; 2) Bütün bunlardan çıxış yolu tapıb, millətinin tərəqqisinə nail olmaq üçün dünyəvi elmlər öyrənməkdə, məktəblər açmaqda və s. özünü büruzə verir.

Tədqiqatçıların gəldikləri qənaətinə görə, təzadlı XIX əsrdə Azərbaycan tarixində yeni dövrə başlanır. Bu, hər şeydən əvvəl, Azərbaycanın ikiyə parçalanması və nəticədə, xalqımızın iki müxtəlif yadelli dövlətin tabeçiliyində bir-birindən fərqli ictimai-mədəni mühitdə yaşamağa məhkum olması ilə bağlıdır. Bu haqda çox yazılıb. Lakin bu günümüzün tələbindən irəli gələrək, bu istiqamətdə yeni əsasda elmi tədqiqatların aparılmasına həmişəkindən daha çox ehtiyac vardır. Bizə kimliyimizi olduğu kimi dərk etmək olduqca vacibdir, ələlxüsus, böyüyən nəsil üçün. İndiki qloballaşma şəraitində milli mənlüyümüzün qoruyub inkişaf etdirmək. Düşünən zəkalar yetişdirmək sosial-mənəvi sahədə qarşıda duran ən əsas vəzifələrdəndir. Bu baxımdan, soykökümüzə, keşməkeşli milli tariximizə və ən başlıcası, XIX əsrin ikinci yarısı -XX əsrin əvvəllərinin nəzəri bəhrəsi olan Azərbaycan ideallığı ilə bağlı mövzuya dərinləndirən bələd olmağın müstəsna əhəmiyyəti vardır.

XIX əsrin ikinci yarısında milli ideologiyanın əsas prinsiplərinə çevrilən ideyaları, sözün həqiqi mənasında, millətin gündəliyinə gətirən M.K.Axundzadə, H.B.Zərdabi və Ş.C.Əfqanıdır. Onların milli əməlləri sayəsində milli özünüdərk prosesi milli ideyaların yaranmasına səbəb oldu. Başqa sözlə, Qafqaz Azərbaycanında milli ideologiyanın təzahürlərinin meydana çıxmasında və Qərb mədəniyyətinin bu bölgədə yayılmasında onların böyük rolu oldu. Bu ziyalılar həm nəzəri ideyaları, həm də novatorluqları ilə milli ideologiyanın təşəkkül prosesinə təkan vermiş və Qərb mədəniyyətinin müsbət cəhətlərini vaxtında görərək müsəlmanlar, o cümlədən, Azərbaycan türkləri arasında yaymışlar. Son dövrlərdə aparılan elmi araşdırmalarda da A.A.Bakıxanov, Mirzə Kazım bəy, M.F.Axundzadə, H.Zərdabi və C.Əfqanının adının milli ideologiyanın, milli azadlıq, milli oyanış hərəkatının təşəkkülünün baniləri kimi çəkilməsi, bu fikrimizi bir daha təsdiq edir. XIX əsrin II yarısı maarifçilik fəlsəfəsində azərbaycançılıq ideyası məsələsinə toxunan Ənvər Əhmədov və Nizaməddin Şəmsizadə göstərirlər ki, Azərbaycanın tarixi taleyində sonrakı əsrlərdə baş verən parçalanmalar istər-istəməz vahid milli cəmiyyətin təşəkkülünə imkan vermədi və bu proses özlüyündə milli ideologiyanın formalaşmasını XX əsrə qədər ləngitdi. Azərbaycanın Rusiya tərəfindən işğalından sonra ideologiyamızın təşəkkülündə yeni bir proses - Şərq və Qərb dəyərlərinin sintezi başlanır. Bunu maarifçi ideologiya adlandırmaq olar. Mifdən, zərdüştizm işraqlıkdən gələn işıq (nur), hürufizmə ürfan və kamal vəhdətindən gələn zəka və intibahın bayrağına iri hərflərlə yazılmış insan maarifçi ideologiya konsepsiyasında vəhdət təşkil edir.

...Orta əsr ideoloji sistemlərindən fərqli olaraq Azərbaycan maarifçi ideologiyası insan və cəmiyyət problemini ön plana çəkir. özündə Şərq-Qərb dəyərlərini uğurla sintez etmiş Azərbaycan maarifçilərini müəyyən bir sinfin ideoloqları kimi qələmə vermək cəhdləri əbəsdir.

Tarixi təcrübədən bəllidir ki, hər bir xalqın azadlıq istəyi, tərəqqiyə meyili onun özünü dərk etməsi prosesində qərarlaşır və müəyyən ideyalar əsasında aydın yönüm kəsb edə bilir. Məhz bu prosesin zəruri ifadəsi kimi yaranan milli ideal və bunun gerçəkləşməsinə xidmət edən ideyalar getdikcə milli hərəkatı şüurlu cəhətdən istiqamətləndirməyə mühüm təkan vermişlər. Doğrudur, XIX əsrin yarısından Azərbaycanda başlanan, demokratik maarifçilik hərəkatı milli azadlıq hərəkatı səviyyəsində yüksələ bilməmişdi. Lakin bu mədəni-

maarifçilik hərəkatı XX əsrin əvvəllərində milli istiqlalçılıq mübarizəsinin formalaşmasında böyük rol oynamışdır.

Tədqiqatçı Sona xanım Vəliyeva azərbaycançılığın XIX əsrdə formalaşdığını göstərərək yazır, zəngin doktrina kimi azərbaycançılıqdan bəhs edirsə, onun ilk yaranış və formalaşma dövrü XIX əsrin son illərinə və XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Bu dövr Azərbaycan xalqının milli varlığını dərinəndən dərk etdiyi və bir daha təsdiqlədiyi dövrdür.

Müşahidələr göstərir ki, milli ideyanın kütləviləşməsi, çoxsaylı insanların əqlinə hakim kəsilməsi üçün Azərbaycan milli elitasının geniş və məqsədyönlü hərəkatını məhz XIX əsrin sonlarında Azərbaycan maarifçiləri başlamışlar. Kapitalist münasibətlərinin Azərbaycanda həmin dövrdə yaranıb inkişaf etməsi və Bakının Qafqazda ən iri iqtisadi mərkəzə çevrilməsi, bütövlükdə, iqtisadiyyata təsir göstərmiş və milli burjuaziyanın meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Bu isə, son nəticədə, milli şüurun yüksəlməsinə, milli oyanışa təkan vermişdir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-13 mart.-№46.-S.12.

Azərbaycançılıq və Novruz adətləri

Qeyd edildiyi kimi, Azərbaycanda ilin başlanmasının-yazın gəlməsinin bayram kimi qeyd edilməsi qədim bir tarixə malikdir. Yaz bayramının zərdüştlərin daha geniş və təntənə ilə qarşılması dini etiqada görə, Ahuramazdanın Anqramanyu üzərində qələbə əldə etməsi ilə izah edilirdi. Yaz bayramının Novruz adlanması ilk orta əsrlərdən məlumdur. Qədim məlumatlardan bu bayram çəşn-bahar bayramı adlandırılmışdı. Ömər Xəyyamın “Novruznamə” əsərində Novruz bayramının tarixindən söhbət gedərkən deyilir: “Novruzun yaranmasının birinci səbəbi odur ki, həmin gündə Günəş dövrə vurub 365 gün altı saatdan sonra öz yerinə qayıdır.” Yaz bayramı haqqında yazılı məlumat e.ə. 505-ci ildə məlum olmuşdur. Novruz bayramı mərasimi haqqında bəhsə başlamazdan əvvəl icra edilən şənlik və bəzi adətlərdən danışmaq lazımdır. Bu adətlər çərşənbə axşamı və xüsusi ilə axır çərşənbə axşamı mərasimində qabarıq şəkildə əks etdirilir. Bu mərasimdə əsas yeri odla əlaqədar adət və ayinlər tutur. İlin axır çərşənbəsində xalq arasında müxtəlif adətlər olmuşdur. Həmin adətlərdən biri də həyətlərdə tonqal qalamaqdan ibarətdir. Tonqal yandırılarkən ailə üzvləri onun ətrafında toplanıb şadlıq edər, tonqalın üstündən tullanırdılar. Tonqal mərasimi qurtardıqdan sonra qulaq falına çıxarıdılar.

Şal sallamaq və bunun digər forması olan qaşığıla kasa çalmaq axır çərşənbə ilə əlaqədar olan adətdir. Bu, axır çərşənbə ilə əlaqədar olan adətlərin içərisində ən qədimlərdən biridir.

Bayram günlərində müxtəlif əyləncələr, o cümlədən, zorxana səhnələri, çofgən, çərəq oyunları, oxatma və s. yarışlar da keçirilirdi. Novruz bayramı nəinki orta əsrlərdə, hal-hazırda xalqımızın həyatında özünəməxsus yer tutmuşdur.

Doğma torpaqlarımızdan uzaqlaşdıqca, onları alıb getdikcə, elə bil birliyimiz və mehribanlığımız pozuldu. Öz keçmişimizdən, gözəl adət və ənənələrimizdən uzaqlaşa-uzaqlaşa özümüz də dəyişdik, başqalaşdıq. Amma atalar yaxşı deyib, ziyanın yarısından da qayıtmaq xeyirlidir. Gəlin, hələ nə qədər gec deyil, nə qədər ki, hələ yaddaşımızda qalanların hamısını itirməmişik, qayıdaq yaddaşımıza, özümüzü özümüzlə qaytaraq. Bunun üçün adət-ənənələrimizi, mərasimlərimizi bərpa etmək bizə bu gün nə qədər fayda verərdi. Bu mərasimin sıralarında elələri də var ki, taleyimiz kimi bizə təmənnəsiz bəxş olunub. Özü də bu bayramların təntənəsinə insan daxili, ruhi oyanışın təsiri ilə hazırlaşır. Bu Zərdüştün dini təlmində qeyd olunan yeddi bayramın ən təntənəlisi, fars mənbələrində “Novruz” (Yeni gün) adı ilə qeyd olunandır. Bu bayramda varlı-kasıb, eyni şəkildə, eyni hüquqla iştirak etmiş, umu-küsünü unudub dostluq münasibətlərini möhkəmləndirməyə çalışmışdır. İstər qədim, istər orta əsrlər, istərsə də sonrakı dövrlərdə xalqımız Novruzunu on əziz gün kimi gözləmişdir. Novruz ənənəsi xalqımızın ruhuna o qədər hopub ki, hətta 70 illik imperiya dəhşəti də onu sarsıda bilmədi. Şükürlər olsun ki, xalqımız bu gün də Novruz sevinclərini yaşamaqdadır.

Folklorşünas alim, professor Azad Nəbiyev Novruz adətlərinin azərbaycançılıq hissini aşılmasında oynadığı roldan bəhs edərək yazır: “Xalq özünün həyat, sağlamlıq, təmizlik, əmək vərdişi ilə bağlı bir çox ayin, etiqad və mərasimini Novruzla bağlamış, beləliklə də, onların el içərisində geniş yayılmasına və kütləviləşməsinə nail olmuşdur. Novruz başdan-başa ruh yüksəkliyi, əmək coşğunluğu, torpağa, insana məhəbbət bayramıdır. Bu bayramda hamı özünə təzə paltar alar, təzə paltar tikdirər, qız-gəlinə təzə çəkmə, qırmızı don geydirərdilər.

Novruz adətlərində ulu babalarımızın ən müdrik dünyagörüşü-humanist baxışları, həlim, qayğıkeş təbiəti özünü göstərir. Bu nümunələrdə xalq gigiyenasının əhəmiyyəti, onun təbliği, yaxşılıq, xeyirxahlıq, Vətəni sevmək və s. kimi yüksək mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlər əks olunmuşdur.”

Novruz adətləri aşağıdakılardır:

Novruza hazırlıq görərlər.

Novruzda həyət-bacanı təmizləyərlər.

Novruzda evləri şirələyər, paltar-palazı təmiz suya çəkərlər.

Novruza qədər ağacların dibini bellərlər.

Novruza qədər ağacların quru budaqlarını kəsib atarlar.

Novruzda səməni göyərdərlər.

Novruzda unnuq çəkərlər.

Novruzda səməni halvası bişirərlər.

Novruzda niyyət eləyərlər.

Novruzda Novruz süfrəsi açarlar.

Novruzda tonqal yandırarlar.

Novruzda üzərlik yandırıb tüstüsünü mal-qaraya, oğul-uşağa, ev-əşiyə verərlər.

Novruzda təzə paltar alarlar.

Novruzda qız-gəlini təzə donla sevindirərlər.

Novruzda ox atmağa hazırlaşarlar.

- Novruzda at çapmağa tədarük görürlər.
Novruzda şənliklərə gedirlər.
Novruzda Novruz xonçası bəzəyərlər.
Novruzda yumurta boyayırlar.
Axır çərşənbədə uşağa beşik düzəldərlər.
Axır çərşənbədə gün çıxmamış su üstündən atlanırlar.
Axır çərşənbədə tonqal yandırirlar.
Axır çərşənbədə qorxanların başından su töküüb qorxuluğu alırlar.
Axır çərşənbədə kəlin buynuzuna qırmızı bağlırlar.
Axır çərşənbədə sağmal malın buynuzuna qırmızı bağlırlar.
Axır çərşənbədə toy üçün ayrılmış qoyunların boynuna qırmızı bağlırlar.
Axır çərşənbədə evdən pul verməzlər.
Axır çərşənbədə qonşuya ələk verməzlər.
Axır çərşənbə günü borc un verməzlər.
Axır çərşənbə günü şam yandırirlar.
Axır çərşənbə günü şamı yarımçıq söndürməzlər.
Axır çərşənbə günü ailə üzvlərinin sayına görə şam yandırirlar.
Axır çərşənbə günü evdən od, kibrit, neft verməzlər.
Axır çərşənbə günü evdən ağartı verməzlər.
Axır çərşənbə günü zahı üstünə getməzlər.
Axır çərşənbə günü evdən çörək verməzlər.
Axır çərşənbə gecəsi tez yatmazlar.
Axır çərşənbə gecəsi evdə qazan asırlar.
Axır çərşənbə gecəsi vəfat etmiş yaxın adamları yada salırlar.
Axır çərşənbə gecəsi vəfat etmiş yaxın adamların adını çəkib “filankəslərin adına qazan asdım” deyib qazana bişmək üçün ət, yaxud düyü və s. tökərlər.
Axır çərşənbə günü ertədən lampa yandırirlar.
Novruzda qəmgin oturmazlar.
Novruzda Novruz süfrəsi açırlar.
Novruzda noğul, şəkər düzəldib süfrəyə qoyırlar.
Novruzda qoz, fındıq alar, xonçaya və ya süfrəyə qoz ləpəsi ilə armud qaxı qoyırlar.
Novruzda səməni göyərtdək düşməyən evə səməni aparırlar.
Novruzda damlarda çalğı düzəldərlər.
Novruzda qız seçməyə çıxırlar.
Novruzda qıza mətləb açırlar.
Novruzda təzə paltar geyinərlər.
Novruzda küsülü qalmazlar.
Novruzda qohum-qardaş yığışib qonaq gedərlər.
Novruzda nişanlı qıza bayram payı aparırlar.
Novruzda söyüş söyməzlər.
Novruz axşamı qarğış eləməzlər.
Novruz günü ata-ananın qəbrini ziyarət edərlər.
Novruz axşamı evdə ailə üzvlərinin sayına görə şam yandırirlar.
Novruzda qeybət qırmazlar.
Novruzda qohum-qardaşa, tanış-bilişə mehribanlıq eləyərlər.
Novruz günü alver eləməzlər.
Novruz günü başqası barədə pis söz danışmazlar.
Novruzda şirni paylırlar.
Novruzda atı-iti vurmazlar.
Novruz günü mollaya getməzlər.
Novruz günü dua yazdırmazlar.
Novruz günü evə nərgiz gətirməzlər.
Novruz günü evdə nərgiz qoymazlar.
Novruz günü novruzgülü dərərlər.
Novruz günü təzə yarpız yığırlar.
Novruz günü ilanı vurmazlar.
Novruz günü qızlar qırmızı geyinərlər.

Novruz günü evin sahibi evdə olar.
Novruz günü sağmal mal-qaranı oxşayarlar.
Novruz günü dalaşmazlar.
Novruz axşamı bacadan sallanan torbaya pay qoyarlar.
Novruz axşamı qapıya atılan papağı boş qaytarmazlar, ona Novruz xonçasından pay qoyarlar.
Novruz günü xəstə yatanlara pay göndərirlər.
Novruz günü elin ağsaqqallarına Novruz şirniyyatı göndərirlər.
Novruzqabağı qovurğa bişirirlər.
Novruzqabağı xonça tutarlar.
Novruzqabağı tüfəngləri silib təmizləyirlər.
Novruzqabağı yumurta bəzəyirlər.
Novruzqabağı Novruz şənlikləri düzəldirlər.

Qədim dövrlərdən Odlar Yurdunun sakinləri baharın gəlişini, yeni gün - Novruz bayramı kimi qeyd etmişlər. Azərbaycanın ən qədim mədəniyyət dövrünə aid olan Novruz ulu babalarımızın yaşadığı zamanlardan başlayaraq, xalqımızın həyatında unudulmaz bir yer tutmuşdur. Azərbaycan bu bayramı həmişə digər bayramlardan üstün tutmuşdur. Novruz bayramı münasibəti ilə bir sıra rəvayət və əfsanələr uydurulmuşdur. Ehtimal ki, bu bayram haqqında İran yazılı mənbələri İran-Yunan müharibələri zamanı məhv olmuşdur. Prof. Neldski qeyd edir ki, “Novruz bayramı, baharın gəlişi ilə əlaqədar xalq bayramıdır”. Ərəblər sasanilərdən sonra bu bayramı yenidən rəsmiləşdirməyə can atmış və bəzi adətlərinə dini don geyindirmişlər. Bu da vergi toplanmasını nizama salmaq məqsədi daşıyırdı. Buna baxmayaraq, din Novruz bayramını əvvəlki köklərindən ayıra bilmədi və o, sevimli bir bahar bayramı kimi məişətdə bu günədək davam edir.

Alimlərimizdən M.Arif və M.Təhmasib də sübut etmişdir ki, Novruz bayramı bahar bayramıdır, onun meydana gəlməsi, adətləri islam dini ilə əlaqədar deyildir. M.Arif yazmışdır: “Öz kökləri ilə qədim Azərbaycanın Midiya mədəniyyəti dövrünə aid olan Novruz adətlərinin Azərbaycan xalqı içərisində uzun zamandan bəri davam edib gəlməsinin səbəbi, hər şeydən əvvəl, onun təsərrüfatla bağlı, xalqın əmək və məişəti ilə əlaqədar olmasıdır... Qədim Azərbaycanda yeni il baharın ilk günündən başlayırdı. Mart ayına mütabiq olan Fərfərdin ayının birinci günündə Novruza yeni il deyirdilər ki, bu da baharın ilk günü idi”. Novruz haqqında təkcə bunu qeyd etmək kifayətdir ki, islam dini ilə əlaqədar olan dini bayramlar kədər və matəm olduğu halda, Novruz - şənlik və sevinc bayramıdır. Novruz bayramı, eyni zamanda, dostluq, xeyirxahlıq, mehribanlıq bayramıdır.

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev Novruz bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciətində demişdir: “Novruz bayramını hər kəsin öz ev-eşiyində, ocağı başında qeyd etməsi xalqımızın gözəl adətlərindəndir. Təəssüflər olsun ki, torpaqlarından didərgin salınmış qaçqın və məcburi köçkünə çevrilmiş həmvətənlərimiz bayramı bu il də öz doğma yurdumuzda qarşılaya bilmirlər. Əminik ki, ata-baba ocağından didərgin düşmüş soydaşlarımızın bu bayramı öz doğma torpaqlarında qeyd edəcəyi gün uzaqda deyildir. Mən bayram münasibəti ilə qaçqın və məcburi köçkünləri Azərbaycanın müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda öz sağlamlığını itirmiş və əlil olmuş insanları, şəhid ailələrini, habelə, sərhədlərimizin keşiyində duran, ölkəmizin mühafizəsini təmin edən əsgər və zabitləri təbrik edir, onlara ən xoş arzularımı çatdırıram”.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-16 mart.-№49.-S.14.

Azərbaycançılıq, Novruz mərasim və tamaşaları milli dəyər kimi

Məlum olduğu kimi, Novruz bayramının yaranışından üzü bəri şənlikdə mahnılar oxunar, rəqs edilər, yallı gedərlərmiş. Tarixi bayram şənliklərində ibrətəmizliklə dolu bayatı söyləmək, mahnı oxumaq və deyişmələrlə yanaşı, müxtəlif rəqslər, güləş, tutaş, dirədöymə, cıdır və onlarla başqa əyləncələr icra edilmişdir.

Professor Nizaməddin Şəmsizadə Novruz bayramını kökə qayıdış, azərbaycançılığın təntənəsi kimi səciyyələndirir: Şərqi-türki təfəkküründə ünsiyyətə çatmağın ali formalarından biri Novruz mərasimi idi. Kökü insanın yaranış, yer-göy haqqındakı əski təsəvvürlərə dayaqlanan, nəgmə və deyimləri mifik təfəkkürümüzün zoomorfik və kosmoqonik anlayışlarında təcəssüm tapan Novruz adı bayram deyil, tarixi-fəlsəfi bir özünüifadə tərzidir. Ünsiyyət aliliyi-idrakın aliliyidir. Bu baxımdan, Novruz cəmiyyətçiliyimizin, milli-mənəvi birliyimizin qədimliyini təsdiq edən ünsiyyət mərasimidir. Bu mərasim icra olunarkən, nəinki uzaq-uzaq əqidə və düşüncə sahibləri səmimi bir əlaqəyə girir, hətta küsülülər barışır, qan düşmənləri doğmalaşır.

Tarixin təcrübəsi göstərir ki, azad cəmiyyət azad ünsiyyətdən başlanır. Ən amansız köləlik fikrin köləliyidir. Şüurun məhbəsi olan yerdə ruhun qanadları qırılar, insanla ünsiyyət baş tuta bilməz.

Novruz bayramının keçirilməsi təkcə iqtisadi imkanları yox, həm də cəmiyyətin, insanların mənəvi-psixoloji halətini əks etdirir.

Novruz təsərrüfat, iqtisadi dirçəliş, iqtisadi təməl, əkinçilik-insanın torpaqla təmas bayramıdır. Onun nəgmə və şərqlərində, ayınlarında əməyə çağırış, bərəkət və bolluq təsnəsi ifadə olunur. Beləliklə də, Novruz fəlsəfəsində həyat haqqında konsepsiya, sevinc və xoşbəxtlik barəsində ideal öz əksini tapıb.

Təbiətin, torpağın oyanışı-insanın oyanışı deməkdir. Belə ki, Novruz mərasimləri, xüsusilə günəşə, suya, işığa müraciət əsasında yaranmış, şərqi və şeyrlər göstərir ki, Novruz idrak anlamıdır, rəmz bayramıdır. Səməni dirçəliş, təzələnmə rəmzidir!

Novruzda qalibiyyət təntənəsi var: yaz qışa qalib gəlir, isti soyuğu məğlub edir, insanın qanı istilənir, o, qan yaddaşının enerjisi ilə təbiətlə, ünsiyyətə girir, ona qovuşur.

Novruz insansevərlik, humanizm bayramıdır. Ona görə də, insanın milli ruhunu dustaq edən, onun əbədi və əzəli arzularını buxovlayan totalitar cəmiyyət və total ideologiya onu qadağan edə bilmədi.

Novruz ayınlarında və mərasimlərində əslə, kökə qayıdış, milli mənləyi uca saxlamaq qayəsi əks olunur. Novruz süfrəsi - milli bərəkət rəmzidir.

Novruz tamaşaları içərisində igidlik, cəngavərlik rəmzi olan cıdır tamaşaları fərqlənir. Professor Azad Nəbiyev göstərir ki, cıdır tamaşalarının icraçıları əsasən igid və cəngavər cavanlar olardı. Cavanlar arasında yaxşı at çapmaq igidlik hesab edilərdi. Yaxşı at çapanların baxışına elat çıxardı. Cıdırda qalib gələnlə el içində böyük ehtiram bəslənərdi. Sonralar xalqın bir sıra mərasimləri-adqoyma, bəylik vermə, qızseçmə və s. cıdır tamaşaları ilə sıx əlaqələndirilmiş, cıdır xalq məişətini geniş lövhələrdə əks etdirən kütləvi meydan tamaşasına çevrilmişdir.

Cıdır keçirilən gün elat bayram edərdi. Xonçalar düzülər, şamlar yandırılardı. Novruz günlərinə düşən cıdırlar daha təmtəraqlı keçirilərdi. Cıdır vaxtında zurna, balaban, qaval çalınar, bəzən də tufəng atılardı.

Novruz tamaşalarının ən kütləvisi zorxana tamaşalarıdır. Axır çərşənbədə açıq havada keçirilən bu tamaşalar göy otun üstündə olardı. Dairə şəklində olan meydança kəndirlə dövrəyə alınar, cızıqla işarə edilərdi. Güləşçilərin ayağı cızıqdan çıxsaydı, oyun dayandırılıb, yenidən başlanmalı idi. Tamaşalar zamanı zorxana pəhləvanlarına tamaşaçılar pul bəxşiş eləyərdilər. Tamaşalarda yığılan puldan ehtiyacı olan pəhləvanlara hər ay yardım edilərdi.

Zorxanada müxtəlif tamaşalar göstərilərdi. Onlardan biri də mil tamaşası idi. Hüseyinqulu Sarabski “Köhnə Bakı” əsərində yazmışdır: “Hərə əlinə bir mil alıb başının üstünə qaldırardı. Dumbul çalınmağa başlanardı. Dumbul əvvəlcə lap ahəstə, sonra get-gedə yuxarı qalxıb, yenə də enərdi. Mil oynadan adam da həmin temple başının üstə milləri hərələyərdi. Oyun qurtardıqdan sonra camaat onları alqışlayardı. Bəziləri camaatın xatiri üçün mili tək əlilə yuxarı atıb yenə dəstəsindən tutardı. Yaxşı mil oynadanlar mili qıçının altından atıb havada tutardı.”

Novruz bayramı günlərində zorxanalar daha təmtəraqlı görünərdi. Yeraltı zorxanalar səməni, bayram xonçaları, rəngli yumurtalarla bəzədilər, qırmızı parçalardan pəncərələrə və taxçalara örtüklər salınardı.

Yüngül geyimdə meydana çıxan cavanlar bir-birinin əlindən qılncı düşənə qədər döyüşərdilər. Qılncı oynatma bəzən at üstündə, bəzən də xüsusi yerdə düzəldilmiş meydançada olardı. Qılncı oynatma döyüşlərinə də qabaqcadan hazırlıq görülərdi. Qılncı oynadanların qılncından qırmızı asılar, qalibə Novruz xonçaları verilərdi. Onların atlarına da qulluq edilər, yallarına qırmızı asılar, qalibə Novruz xonçaları verilərdi. Onların atlarına da qulluq edilər, yallarına qırmızı qotazlar vurulardı.

Cəldlik, çeviklik tələb edən kəmənd atma zamanı rəqibi at üstündə kəməndə salma xüsusi məharət hesab edilirdi. Bu məqsədlə xüsusi kəmənd toxuyanlar meydana gəlmişdi. Ovçuluqla daha çox bağlı olan kəmənd atma cıdır tamaşalarında böyük marağa səbəb olardı. Bəzən kəməndə düşən igidlər kəməndi qırıb yenidən at belinə qalxır, bəzən də kəmənddən çıxıb bilməyərək, məğlub olurdular.

Sonralar çaparlar kəməndini meydana buraxılan buğaların, atların, əvvəlcədən tutulub gətirilmiş cüyürlərin dağ keçirilərinin üstünə atmağa və beləliklə, Novruz tamaşalarının ümumi bayram əhvali-ruhiyyəsini qoruyub saxlamağa başladılar.

Novruz tamaşalarından zorxanada ən geniş yayılanı qurşaqutma (güləşmə) idi. Bu tamaşalar yaz-yay vaxtları açıq havada, qışda isə üstüörtülü zorxana meydanlarında keçirilərdi. Novruz tamaşalarının bu günə qədər geniş şəkildə yayılıb və xalq arasında yaşamaqda olanı əl üstə gəzmədir. Əl üstə gəzmədə müəyyən əşyaları yerdən dişlə götürmək, onu başqa yerə aparıb qoymaq, dişlə sümük oynatmaq, əl üstündə yüyürmək və s. idi. Zorxanalarda daşlarla oynayan pəhləvanlarla-yekba oynayanlara da maraq çox idi. Novruz şənlikləri içərisində “daşqaldırma” adı ilə yayılan bu tamaşalar əsil igidlik və fiziki sağlamlıq tələb edirdi. Bütün bu tamaşalar Novruz şənliklərinə xüsusi təvəvət verər, onların daha təntənəli və şən keçməsinə səbəb olardı.

Novruz şənlikləri xoş əhvali-ruhiyyə doğurar, adamlar saatlarla açıq havada müxtəlif oyun və şənliklərə baxar, deyər-gülər, əylənərdi. Novruz şənliklərində əyləncə tamaşaları göstərmək də dəbdə idi. Bunlardan biri də gözbağlıca idi. Azərbaycanda gözbağlıca tamaşalarından ən geniş yayılanı məlum olduğu kimi “Musanın əsası”dır.

Öz həyatı meylinə görə, Novruz bayramı mərasimləri professor Mirəli Seyidovun dediyinə görə, Orta Asiyadan, Dağlıq Altaydan, Azərbaycan və Türkiyədən tutmuş Avropaya qədər yayılmışdır. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasında “Novruz bayramı” məqaləsində göstərilir: “Hər xalqın təbiətə münasibətindən asılı olaraq, bu törən-mərasimlər müxtəlif formada keçirilmişdir. Ulu babalarımız yaz fəslinin gəlməsini təbiətin canlanması ilə bağlamış, bu münasibətlə şənliklər keçirərək, onu yeni ilin başlanğıcı kimi bayram etmişlər. Əksər xalqlarda bu və ya digər formada qeyd edilən belə şənliklər Yer in şimal yarımkürəsində astronomik yazın başladığı gecə və gündüzün bərabərliyi günə təsadüf edir.

M.A.Süleymanov “Novruz” metodik vəsaitində qeyd edir ki, Novruz Şərq xalqlarının islamdan çox əvvəlki əkinçilik, məhsul bolluğu etiqadları ilə bağlı bayramlarından. Bu bayramın tarixi kökləri, ayrı-ayrı görüş və etiqadlarla əlaqəsi, zərdüştilik və islam mədəniyyəti ilə bağlılığı orta əsrlərdən bu günə qədər mübahisə obyektinə olmuşdur. Bayramın hüdudları genişləndikcə, hər bir xalq onu öz milli məişəti ilə bağlamağa çalışmış və beləliklə, bu haqda müxtəlif mülahizələr, adət-ənənələr, mərasimlər, əsətlər, rəvayətlər yaranmışdır. Türk xalqları da ümumxalq bayramı hesab etdikləri bu bayrama öz milli xüsusiyyətlərini əks etdirən cəhətlər vermişdir. Lakin bütün müxtəlifliklərə baxmayaraq, demək olar ki, hər yerdə bu bayramı yeni ilin başlanğıcı hesab etmiş, onu bolluq, bərəkət və firavanlığın əzəli kimi rəmzləşdirmişlər.

Novruz bayramına qədər dörd ünsürlə bağlı mərasimlər keçirilir. Bunlar - Su, Od, Yel, Torpaq çərşənbələri. Birinci çərşənbə olan Su çərşənbəsi haqqında çoxlu deyimlər var. Bu gün su ləpələnir, ona yeni ruh gəlir. Deyilənə görə, Xızırın dirilik çeşməsindən su içdiyi gün də, Koroğlunun “Qoşa bulağı” tanıdığı gün də elə bu gün olmuşdur. Su çərşənbəsində su tanrısı Aban haqqında “Aban nəğmələri” və “Yada nəğmələri” oxunmuş.

İkinci çərşənbə el arasında “Üsgü çərşənbə”, “Od çərşənbəsi” deyilir. Bu gün türkdilli xalqlarda Ülgen tanrısının yaranması ilə əlaqədar verilir. Bu çərşənbədə atəşpərəstlərin etiqadına görə “Şəhrivər” adlı şənliklər keçirilirmiş. Od və istinin mənbələrindən biri Günəşdir və onun şərəfinə də Azərkan şənlikləri düzəldilmiş.

Üçüncü çərşənbə isə “Yel çərşənbəsi”, “Külək çərşənbəsi”dir. “Avesta”da “...Yelin gücü qüdrətli Hörmüzdün gücüdür”... deyilir. Şifahi ədəbiyyatımızda Yelin tanlığı ilə bağlı nəğmələr, rəvayətlər də vardır.

Axırıncı çərşənbə “Yer çərşənbəsi”, “Torpaq çərşənbəsi”dir. Artıq bu gün 4 ünsürün “dirilməsi”, təzələnməsi başa çatır. Torpaq oyanır. İlin axır çərşənbəsi ən əziz günlərdən biridir. Xalq bu günü daha şən bayram edir. Bir çox mərasimlər, ayinlər də vardır ki, məhz bu gün həyata keçirilir. Məsələn, qapı pısması, su falı, niyyət yozma çillə, çıxarmaq, qurşaq atma və s.

Novruz bayramında bir-birindən maraqlı, əyləncəli oyun və tamaşalar göstərilir. Bunlardan zorxana, kəndirbaz, sinə, daşqaldırma, masqara və fərdi tamaşalar daha geniş yayılıb. Novruzun özünəməxsus nəğmələri də vardır ki, onlar qədimdən indiyə qədər xalqın yaddaşında yaşamış və bizlərə gəlib çatmışdır. Hətta bu bayramda biz qədim şirniyyat növlərimizdən də istifadə edirik. Baharın simvolu olan səməni yetişdiririk. Novruzda daha çox oynanılan rəqs “Yallı”dır. Bu da xalqın birliyi deməkdir.

Novruz - yeniləşmə, gözəllik, barış bayramıdır. Bu vaxt təbiətdə olan bu dirçəliş mövcud olan bütün varlıqlara təsir göstərir. Və bu təsir yeni həyatın yaranmasına gətirib çıxarır. İnsanlar arasında əlaqə genişlənir, küsülülər barışır. Təbiət və eləcə də, insanlar dəyişir, gözəlləşir. İl boyu həyatda, təbiətdə gördüyümüz gözəllik, məhz Baharda - Novruzda öz maksimum dərəcəsinə çatır.

“Novruz: ənənə və müasirlik” mövzusunda elmi konfransda göstərilir ki, Novruz həm də özünəqayıdış bayramıdır. Biz yalnız Novruzda qədim, neçə minilliklər yaşayan adət-ənənələrimizi həyata keçiririk. Əsrlərin keçməsinə baxmayaraq, Novruz mərasimlərini, Novruz oyunlarını hətta etiqadlarını belə biz yenidən həyata gətiririk. Nə qədər müasirləşsək də, yeni həyata uyğunlaşsaq da, məhz Novruzda qədim adət-ənənələrimizi səyahət edirik. Novruz - gözəllik, məhəbbət, özünəqayıdış bayramı olduğu kimi, qoy xalqın qəlbindəki həsrəti, nisgili silən bir bayram olsun!

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin
PREZİDENT KİTABXANASI

Novruz bayramını dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan bütün azərbaycanlılar böyük məhəbbətlə, əcdadlarına, el-obalarına, müstəqil Azərbaycan Respublikasına bağlılıq hissləri ilə qeyd edirlər. Qoy bu hisslər Novruz nəfəsi ilə vətənin tərəqqisi, xalqın xoş güzəranı naminə çiçəklənib qüvvətlənsin!

Azərbaycanın müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda canlarından keçərək, şəhid olmuş övladlarımızı bu bayram günlərində xatırlayaraq, onlara Allahdan rəhmət diləyib, qəbirləri nurla dolsun deyirəm, şəhidlərin əzizlərinə və bütün xalqımıza ulu Tanrıdan səbir arzulayıram.

Əziz bacılar və qardaşlar! Bu bahar bayramında hər birinizə möhkəm cansağlığı, ailə səadəti və işlərinizdə müvəffəqiyyət diləyirəm.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-17 mart.-№50.-S.10.

Azərbaycançılıq ruhunun aşılmasında sazın rolu

Azərbaycançılıq ideyası milli musiqi alətlərilə, onların milli hissləri cuşa gətirən saz alətilə sıx bağlıdır. Simli musiqi aləti olan saz azərbaycanlılar arasında geniş yayılmışdır. Mənbələr göstərir ki, qədimdə olduğu kimi, orta əsrlərdə Tiflisdən tutmuş Gəncənin şimalında yerləşən Alabaşlı stansiyasınadək sazdan, şəhərin cənubi Kürək (Kür) çayından tutmuş Ovlaxa (Yevlaxa) qədər olan sahələrdə isə tardan istifadə olunmuşdur.

Akademik T.Ə.Bünyadov “Əsrlərdən gələn səslər” əsərində yazır ki, Şərqi aləmində sazın tarixi çox qədimdir. Bu cəhətdən şumerlərə məxsus Nipurdakı Belu məbədində gil parçası üzərində rəsm xüsusilə qiymətlidir. Həmin rəsmdə başı çalmalı bir çoban sinəsində simli musiqi aləti tutub oturmuşdur. Onun qarşısında isə it təsvir edilmişdir. Bu musiqi aləti körkəmcə kiçik sazı xatırladır. Abidənin tarixi təxminən eramızdan əvvəl II minilliyə aiddir. Deməli, Şərqi hələ 4 min il bundan əvvəl saz aləti qoyunçuluqla məşğul olan əhali arasında inkişaf tapmışdır. Təxminən 3 min illik tarixi olan və xetlərə aid edilən başqa bir abidənin üzərində saza oxşar rəsm verilmişdir. Ulu əcdadlarımız olan mənəvlilərə məxsus bir gümüş piyalə tapılmışdır. Bizim eradan əvvəl VIII əsrə aid olan həmin piyalənin üzərində babil geyimində, ayaq üstə duran şəxsin əlində saza oxşar bir simli musiqi aləti təsvir edilir. Təxminən 2800 il yaşı olan bu simli musiqi aləti şumer və xet musiqi alətilə yaxınlıq təşkil edir. Haqqında danışılan musiqi alətləri müasir sazın əcdadı sayıla bilər.

Əsəd Əliyevin fikrincə, sazın adına bir sıra klassik şairlərin, o cümlədən, Nizami Gəncəvinin əsərlərində də rast gəlirik. Şair “İsgəndərnamə” əsərində yazır.

Müğənni, sazını sən cuşa gətir,
Çünki bülbül bağda sakit oturmamalıdır,
Bəlkə mənim də ürəyimi cuşa gətirəsən,
Bəlkə mən lalı xuruşa gətirəsən.

Deməli, Nizaminin dövründə (XII əsr) qədim bir musiqi aləti kimi sazdan istifadə edirdilər. Hətta şair o dövrdə sazın yeddi pərdəsi, beş simi olduğunu da göstərmişdir. Sazın beş simli olduğunu XX əsrin əvvəllərində P.Vostrikov da “Azərbaycanlılarda musiqi və mahnı” əsərində qeyd etmişdir. Haqqında danışdığımız sazın hazırlanma texnologiyası çox maraqlıdır. Sazı xüsusi saz bəndlər, bəzən də aşığın özü düzəldirdi. Bir sıra Borçalı aşıqlarının - Aşıq Sadıqın, göyçəli Aşıq Əsədin, qazaxlı Aşıq Məhəmmədin, tovuzlu Aşıq Mirzənin və başqalarının sazlarını milli mənsubiyyətinə görə hasoru olan məşhur qarayazılı saz bənd bağlamışdır.

Xatırladaq ki, sazın əsas hissələri tut, qolu isə qoz ağacından olurdu. Saz haqqında yaxşı məlumatı olan adamların dediyinə görə, sazı xurma ağacından da düzəldirdilər. Aşıq Qurbaninin (XVI əsr) şeirinə istinadən demək olar ki, onun sazı da xurma ağacından hazırlanmışdır. O, bir şeirində yazır:

Sazım, gəl mənimlə danış,
Sənin əslin ağacdandır,
Ağac dedim, bikiyə oldun,
Xurmadakı ağacdandır.

Saz bənd saz üçün, lazım olan ağac materialını qabaqcadan kəşib gətirir və qurudurdu. Ağac lazımınca quruduqdan sonra sazın hissələrinə uyğun şəkildə ölçülüb kəsilirdi. Demək lazımdır ki, sazın çanağı əsas olduğuna görə, ilk növbədə, onu hazırlayırdılar.

Saz sənətinin bilicilərinin məlumatına və mənbələrə əsaslanaraq, deyə bilərik ki, saz bəndlər də sazı bağlamaq üçün onun qabırğasını yonub hamarlayırdılar. Sonra isə həmin qabırğanı suda qaynadırdılar ki, əyib-düzəltmək çətin olmasın. Onu da qeyd edək ki, qabırğanın ölçüsünə uyğun dəmirdən qəlib düzəldirdilər və həmin qabırğanı qəlibə salırdılar. Qabırğa bir müddət qəlibdə quruyurdu. Bundan sonra qabırğa qəlibdən götürülür və bir-birinə quraşdırılırdı. Onları bərkitmək üçün ağac çüydən və simlərdən istifadə edirdilər. Əvvəlcədən hazırlanmış qolu çanağa birləşdirir, müəyyən temperaturda qurutduqları üzvi isə çanağa yapışdırırdılar. Sonra sazın sinəsinə simlər düzülür, simlərin bir ucunu sinə xərəyinə bənd edir, digər ucunu isə qol xərəyindən keçirərək, aşıqlara dolayardılar. Bütün bu prosesdən sonra saz qayıqdan asılırdı. Bununla da saz tam hazır olurdu.

Bu, bir həqiqətdir ki, sazın dil-dil ötməyində onun pərdələrinin özünəməxsus yeri vardır. Borçalının adibəlli azman aşığı Hüseyn Saraclı sazın pərdələrinə Azərbaycanın bu və ya digər bölgələrinin aşıqlarından fərqli olaraq başqa cür adlar vermişdir: 1. Sim pərdəsi-sim bağı, sim sarığı; 2. Divani pərdə; 3. Lal-yetim pərdə; 4. Vəzir pərdə; 5. Vəkil pərdə; 6. Şah pərdə; 7. Xacə pərdə; 8. Çuxur pərdə; 9. Məsləhət pərdə; 10. Cəllad pərdə; 11. Beçə pərdə; 12. Birinci tifil pərdə; 13. İkinci tifil pərdə; 14. Dördüncü tifil pərdə.

Saz sənətinin biliciləri və aşıqlar üçün üç cür saz olduğunu söyləyirlər. Birincisi, “cürə saz”dır ki, onun 5 simi olur. İkincisi, “tavar saz”dır. Tavar saz 9 simlidir. Üçüncüsü isə “ana saz” adlanır ki, onun da simlərinin say 11-dən artıq olur. Sazı çalmaq üçün təzanədən istifadə edirlər. Əsrləri, nəsilləri yola verərək, XIX-XX əsrə gəlib çıxan saz, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, azərbaycanlı əhalisi arasında ən çox sevilən musiqi alətidir. Xalqımız sevincli anlarında saz çaldırır oxutduqları kimi, dərddə-ələmlə dəqiqələrinə də saz səsinə diqqət kəsilir, ona üz söykəyirdi.

“Saz dar gündə el-obanın arxası-dayağı, gen gündə könül xoşluğu, göz aydınlığı olmuşdur.” Biz bu adəti XVII əsrin yadigarı olan “Koroğlu” dastanında da görürük. Koroğlu şad-xürrəm günlərində saz çaldığı kimi, fikirli olanda və ya savaşa girdiyi zaman da əvvəlcə saza baş endirirdi. Onun qoluna qüvvə, dizinə təpər, səsinə nəre verən saz idi. Saza, sözə, səsə vurğunluq Çənlibelin həyatından ayrılmazdır. Çənlibel dəlisi olmaq üçün fiziki, əxlaqi sınaqlardan başqa, saz-söz sınağından keçmək də əsas şərtlərdən biridir. Deməli, musiqi dünyasına malik olmaq qəhrəmanlığın meyarlarından biri hesab edilir. Aşiq musiqisinin təsir etmədiyi adım qəhrəman ola bilməz. Professor Camal Mustafayev “Sənətin milli kökləri” məqaləsində sazı milli azərbaycançılıq ruhunun qaynaqlarından bir hesab edir: “Estetik zənginlik baxımından “Koroğlu” dastanı tarixdə ən yaxşı epik əsərlərlə yarışa bilər. Burada epik, dramatik, lirik başlanğıcların birliyindən geniş üfüqlü, əzəmətli bədii gerçəklik yaradılmışdır. Bu gerçəkliyin cazibə qüvvəsi daşdığı qüdrətli el ruhundadır. Üç yüz ildən bəri “Koroğlu” dastanının dillər əzbəri olması, ellərə yayılması təbiidir. Nəsillər ondan qəhrəmanlıq, əzəmət, mərdlik, gözəllik dərsi öyrənmişdir. Bu dastan poeziyamızın, musiqimizin milli xüsusiyyətlərini, demokratik ənənələrini qidalandıran, yaşadan güclü qaynaqlardandır. Azərbaycan musiqisinin şah əsərlərindən sayılan “Koroğlu” milli-epik operası onun əsasında yazılmışdır. Üzeyir Hacıbəyov Koroğlunu elsevər bir azadlıq mübarizəsi qəhrəmanı, el aşığı kimi canlandırmışdır. Aşiq mahnılarından, saz havalarından operada yaradıcılıqla istifadə etmişdir. “Mənim opera üzərində işləməyim” başlıqlı qeydlərində özü bu cəhəti ayrıca nəzərə çatdırmışdı: “...Operanı el musiqisinin nəfəsiylə aşılamaq çox gərəkli idi. Koroğlu aşıqdır, onu aşıqlar vəsf etmişlər, ona görə operada üstün üslub aşıqların üslubudur... Mən muğamlardan, başlıca olaraq, xanın, onun saray adamlarının obrazlarını səciyyələndirmək üçün istifadə etmişəm.”

Üzeyir Hacıbəyovun “Koroğlu” operasının şöhrəti Türkiyədə eyniadlı operanın yaradılmasına təsir göstərir. Adnan Sayqunun “Koroğlu” operası 1973-cü ildə İstanbulda tamaşaya qoyuldu. İlk tamaşanın direktoru Azərbaycandan çağırılmış maestro Niyazi idi. Beləcə, “Koroğlu” dastanı milli-bədii inkişafımıza, mədəni əlaqələrimizə xidmət edən amil oldu. Bu dastanda başqa yüksək keyfiyyətlərlə yanaşı, musiqiyə ehtiram aşılması ayrıca maraq doğurur. Koroğlunun Çənlibelində igidlər, xanımlar saz-söz vurğunudurlar, çalib-oxumağı, mahnı qoşmağı bacarırlar. Aşiq burada yüksək nüfuz sahibidir, ağıllı, etibarlı məsləhətçidir, şənlik yığnaqlarının yaraşığıdır. Çənlibeldə musiqi duyğusu insan təbiətinin, xasiyyətinin ölçüsü sayılır. Yeri gələndə, insanın xasiyyətinin irəlicədən bilmək üçün Koroğlu onu sazla-sözlə sınayır. Təsirli saz havasından, mahnıdan, səs ahəngindən həyəcanlanmayan adam onun gözündə namərd adamdır. Bu deyiləni “Koroğlunun Bayazid səfəri” qolunda söylənilən bir əhvalat daha aydın göstərir. O əhvalatı vaxtilə bu qeydlərin müəllifi “Azərbaycan gəncləri” qəzetinin müxbiri ilə söhbətdə mənalandırmışdır. Onu yenidən oxuculara xatırlatmaq, heç şübhəsiz, keyirli olar.

... Toqatlı Hasan paşanın buyruğu ilə Əhməd tacirbaşı Koroğluya tələ qurmaq niyyətinə düşür. “Ərəbistandan alıb gətirdiyi” İmirzə adlı qara qulu bu işə qoşmaq qərarına gəlir. Qulun psixologiyası bəllidir: yaltaqlığı, yaranmağı, xəyanəti yaxşı bacarır. Əhməd tacirbaşı qulunu öyrədib, casus kimi Çənlibelə göndərir. Çənlibelə çatanda keşikçilər onu tuturlar. Koroğlunun yanına gətirirlər. Koroğlu onun necə adam olmasını sınağa başlayır. İlk öncə, ondan kimliyini, nəci olduğunu, haradan gəldiyini soruşur. Qul isə hiylə işlədir:

- Qoç Koroğlu, Ərəbistandan gəlirəm. Qulam. Adım da İmirzədi. Sənin adını eşidib gəlmişəm, sənə dəli olam.

Koroğlu qulu təpədən - dırnağa süzür, onun xarakterini hələ xarici görünüşündən sezmək istəyir: “Koroğlu bir onun bazburutuna baxdı. Gördü qollu-bacaqlı yekəpər bir adamdı. Bir boynu var ki, elə bil kəl boynudu. Özü də qapqaradır. Elə ikicə gözləri ağarır, bir də dişləri.” Qulun biçimsiz, eybəcər görkəmi Koroğluda ona etibar oyatmır. Sonra qulda igidlikdən bir əlamət olub-olmadığını soruşur:

- Oğul, heç qılınc-zad oynatmağı, at minməyi, şeşpər atmağı bacarırsanmı?

Qul dedi:

- Yox... Mən sizə həmişə qul olmuşam. Onun-bunun qapısında işləyib, dolaşmışam. Öyrədersiniz, öyrənərəm.

Nəhayət, qulun ürəyini sazla-sözlə yoxlamaq üsulunu seçir. Dörd bir yandan ona baxan yoldaşlarına üzünü tutur:

-Ayə, verin mənim sazımı!

Koroğlunun sazını gətirib verirlər. O, yaxınlığında dayanmış Dəmirçioğluna deyir:

- Sən onun (qulun) qollarını al əlinə, gözlərini də dik gözlərinə. Mən çalıb-oxuyacağam. Baxarsan, əgər mənim sazım, səsim, sözüm - ona əsər elədi, bil ki, mərd adamdı. Halal süd əmib. Yox, əgər əsər eləmədi, bil ki, namərd adamdı.

Dəmirçioğlu qulun qollarının qarısını (qara damarını-venasını) alır əlinə, gözlərini dikir gözlərinə. Koroğlu sazı dilləndirir, coşur, igidliyə xas olan sifətlərdən xəbər verən sözlər oxuyur. Ancaq Dəmirçioğlu qulun nəbzində heç bir dəyişiklik hiss eləmir, müşahidəsini Koroğluya bildirir:

- Koroğlu, sözlərinin misli-bərabəri yoxdu. Əvəzsiz sözdü. Amma sən deyən sifətdən bu adamda əsər yoxdu.

İndi Koroğlu qulun namərd adam olduğunu başa düşür. Ancaq Koroğlu comərddir, geniş qəlbidir. Qula Çənlibeldə dəlillərlə qalmağa icazə verir:

- Oğul, mənim nə sazım, nə səsim, nə sözüm sənə əsər eləmədi, səndən Koroğlu dəlisi olmaz. Amma mənim namərd deyiləm. Ətəyimdən tutan əli kəsmərəm. Qal, ye-iç, dolan! Özü də dəlillərlə gəz, otur-dur, məşq elə! Öyrənərsən, öyrənərsən, öyrənə bilməsən də ki heç.

Qul bu qalmaqala qaldı Çənlibeldə. Sonra Koroğlu Əhməd tacirbaşını tutub Çənlibelə gətirəndə qul casusluq vəzifəsini yerinə yetirir. Koroğlunun Ərəb atını oğurlayıb, Hasan paşaya xəbər aparmağa qaçır. Nəticədə isə, Koroğludan yaxa qurtara bilmir, cəzasına çatır.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-17 mart.-№50.-S.14.

Nəriman Nərimanovun bədii yaradıcılığında və siyasi fəaliyyətində azərbaycançılıq ideyası

Görkəmli Azərbaycan dövlət xadimi, yazıçı, publisist, dramaturq Nəriman Nərimanov azərbaycançılıq ideyasını milli dil, xalqın azadlığı, milli dövlətçilik məfkurəsilə vəhdətdə göstərirdi. Professor Nizaməddin Şəmsizadə N.Nərimanovun azərbaycançılıq ideyasının inkişafında oynadığı rola toxunaraq yazır: “Bu, sonrakı nəsillər üçün çox ibrətli bir tələddir”.

XX əsrdə milli mənlək şüurunun oyanmasında, milli ideologiyanın - azərbaycançılıq təmayülünün (türkçülükə paralel!) formalaşmasında həkim, dramaturq, publisist və dövlət xadimi N.Nərimanovun böyük xidmətləri olmuşdur. Hələ XIX əsr məarifçilərinin başladığı təmiz ana dili ilə yazmaq məramı XX əsrin önlərində “ana dili” problemi səviyyəsinə qədər yüksəldi, ana dili uğrunda tarixi-ədəbi mübarizəyə çevrildi. Burada iki mühüm cəhəti qeyd etməliyik: birincisi, milli ideologiyanın həm türkçülüyn (məhz ideologiya olaraq!) həm də azərbaycançılığın, konsepsiya səviyyəsində formalaşması milli mətbuatın yaranması ilə bağlı idi. Beləliklə, 1875-ci ildən “Əkinçi”nin nəşrindən 1920-ci ilə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin süqutuna qədərki təqribən yarım əsr Azərbaycanda milli oyanışın və onun nəzəri-təmali olan ideologiyaların formalaşma dövrü idi.

İkincisi, XX əsrin önlərində böyük realist ədib Mirzə Cəlil, türkçü romantik şair A.Şaiq, realist-demokratik tənqidin başçısı F.Köçərli, Ü.Hacıbəyli və “bolşevik” N.Nərimanov “ana dili” uğrunda mübarizəyə birgə başladılar. Tezliklə “Ana dili” uğrunda mübarizə tarixi-ideoloji yön alaraq “ana Vətən” uğrunda mübarizəyə çevrildi.

N.Nərimanov hələ 1906-cı ildə türkçü “Həyat” qəzetinin 15 avqust tarixli sayında “Nər” imzası ilə çap olunmuş “Bu gün” adlı məqaləsində yazırdı: “Ana dili! Nə qədər rəfiq, nə qədər ali hissiyati - qəlbiyyə oyardıran bir kəlmə! Nə qədər möhtərəm, müqəddəs, nə qədər əzəmətli bir qüvvə! Ana dili! Bir dil ki, məhriban bir vücud öz məhəbbətini, şəfqəti-mərdənəsini sənə o dildə bəyan edirdi. Bir dil ki, sən daha beşikdə ikən bir layla şəkildə öz ahəng və lətafətini sənə eşitdirib, ruhun ən dərin guşələrində nəqş bağlayıbdır! Bir dil ki, həyat və kainat haqqında dil sayəsində bir fikir hasil ediləbsə, cism və ruhun olunduğu mütəvadi o dildə tələb ələyibən...

Bir dil ki, ibtida o dildə yaxşı-yamanı bilibən, səni yaradanı tanıyıbsan, haman dil, diyari-qürbətdə, biganələr içinə düşəndə, ona həsrət qalırsan. Lakin ittifaqən onu eşidəndə ürəyin döyünməyə, üzün gülməyə başlayır, cəmi əsəbin təhəyyüc edir, beynin fikrin, xəyalın işləməyə başlayır”.

XX əsrin digər mütəfəkkirlərinin əsərlərindən də bu məzmunlu mülahizələri misal gətirmək olar. Elə təkcə N.Nərimanovun bu fikrində ana dili təkcə milli mənləyin deyil, həm də, milli yaddaşın, milli özünüdərkən ən ali simvolu, kodu və açarı kimi təqdim olunur. Müəsirləri, o cümlədən, türkçülüyn böyük mütəfəkkirləri N.Nərimanovu yaxşı başa düşür, həqiqi tarixi dəyərinə düzgün qiymətləndirirdilər. N.Nərimanov sovet hakimiyyətinin ilk illərində Azərbaycana rəhbər təyin olunanda - 1922-ci ildə Türkiyədə mühacirətdə olan Əhmədbəy Ağayev (Ağaoğlu) yazırdı: “Sizin kimi doğru və səmimi bir şəxsin bütün türk ələminin keçirməkdə olduğu fəci böhran zamanı Azərbaycanın başında olması bütün türk ələmi üçün faydalı bir əlamətdir. Siz orada qüvvətli bir məqam sahibi kimi iş başındasınız, mənl də Ankara rəislərinin qulluğundayam və ikimiz də daşdığımız fikir və qənaətlər içərisində hər şeydən üstün olan türklüyə xidmətdəyik”.

Digər müəsirlərindən fərqli olaraq N.Nərimanovu bir ideoloq və dövlət xadimi kimi səciyyələndirən bu idi ki, çox çətin bir zamanda o öz şəxsiyyətində və əməlinə türkçülük və azərbaycançılığı üzvi şəkildə birləşdirir, uğrunda mübarizə apardığı “Müstəqil Azərbaycan”ın mümkünlüyünü bu iki ali fikrin vəhdətində görürdü.

N.Nərimanov Azərbaycan xalqına xidməti bəşəriyyətə xidmətlə vəhdətdə götürürdü. Azərbaycan dövlət başçısı kimi N.Nərimanovun imzaladığı ilk dekretlərdən biri azərbaycançılığın əsas atributlarından biri olan Azərbaycan türkcəsinə dövlət statusu verilməsi və rus dili ilə paralel işlənməsi oldu.

Nərimanov insanları panislamizmə qorxmamağa çağırmışdır. Onun fikrincə, panislamizm dini düşüncənin deyil, ziyalı düşüncəsinin məhsuludur. N.Nərimanov deyirdi ki, bu yolda bizim əsas vəzifəmiz siyasətimizin mahiyyətinin aydın olmasıdır. O, müsəlman dövlətlərinin ilk növbədə müstəmləkəçilikdən azad olunmasının tərəfdarı olmuşdur. N.Nərimanov belə fikirləşirdi ki, müsəlman dövlətləri olan Türkiyə, İran, Əfqanıstan və Azərbaycan öz milli hökumətlərindən başqa heç kim tərəfindən idarə olunmamalıdır.

N.Nərimanovun milli dövlətçilik düşüncəsinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, “hər xalq öz ərazisində dövlət suverenliyini və milli maraqlarını qorumalı, xalqların bərabərliyini tanımalı, bütün xalqlara və dinlərlə hörmətlə yanaşmalıdır”. O, məarifçilik, ictimai-siyasi, inqilabi və dövlətçilik fəaliyyətində, ədəbi və publisistik yaradıcılığında dar millətçilik düşüncəsindən çox uzaq olaraq, xalqlar arasında dostluq və qardaşlıq ideyalarını

tərənnüm etmiş, öz xalqının inkişafını dünya sivilizasiyasından bəhrələnməkdə, inqilabi fəalliyətinin mənasını bütün xalqların azadlığında görmüşdür.

Rəşad Ələsgərovun fikrincə, N.Nərimanov da xalqın, ölkənin tərəqqisin, dininin, dilinin, mədəniyyətinin inkişafını hüriyyətlə bağlayırdı. Bunun üçün isə o, ilk növbədə, istibdadın kökündən məhv edilməsini zəruri sayırdı. İstibdad kökündən yox olmayınca, bu, mümkün deyildir. Çünki istibdad harada olursa-olsun, millətin qaranlıqda, nadanlıqda, zülmə yaşamağına səbəb olur. İstibdad altında yaşayan bir millətin dini də istibdad tələb etdiyi ruhda intişar tapır. Bu fikrin davamı olaraq Nəriman Nərimanovu tədqiq edən Arzu Hacıyeva yazır: “Fəsadlar törədən istibdadı yıxmaq və hüriyyətə çatmaq yolunda mübarizə zəruridir. N.Nəriman yaqın etmişdi ki, müsəlman kütlələrinin həyatında bir mənəvi inqilab olmasa, tərəqqi və inkişafa ümid bəsləmək çətindir. O, həmişə qeyd edirdi ki, müsəlman kütlələri hələ orta əsrlərin qaranlıq mirasından xilas olmamışlar, əsəret və zülm onların şüurunda o qədər dərin kök salmışdır ki, onlar müstəqil düşünməyi bacarmır və mühafizəkar ruhanilərin sözü ilə oturub-dururlar. Bütün bəla burasındadır ki, hələ müsəlman kütləsində mənəvi inqilab olmamışdır.

Sonralar Nərimanov cəmiyyətin həyatında gedən böyük təbəddülatları, kapitalizmin inkişafı ilə əlaqədar yaranan milli intibah və dirçəlişi təhlil edərək, qəti şəkildə gələcək tərəqqiyə inanırdı. O, cəmiyyətin həyatında böyük bir çevriliş, bir inqilab olacağını hiss edirdi. Elə buna görə də siyasi şüur cəhətindən hələ yaxşı tərbiyə olunmamış Şərq xalqlarını bu çevrilişə hazırlamağı böyük vəzifə sayırdı. N.Nərimanov bir çox məqalələrində millətin ümumi rifahı və tərəqqisi məsələlərinə toxunur, xalqın milli qürur və mənlilik hissələrini oyatmaq istəyir, Azərbaycan xalqını öz hüquqları və heysiyyəti uğrunda mübarizəyə çağırırdı.

Professor Musa Qasımovun fikrincə, hələ sovet dövründə Heydər Əliyev tarixi abidələrin yalnız mühafizə deyil, eyni zamanda, yenilərinin də qurucusu idi. Onun bilavasitə təşəbbüsü, göstərişi və rəhbərliyi altında Azərbaycanın görkəmli dövlət xadimlərinin heykəlləri yaradılır və qoyulurdu. Məsələn, Azərbaycan KP MK bürosunun 1972-ci il 24 may tarixli iclasında Azərbaycanın görkəmli dövlət və ictimai xadimi, sağlığında milli təmayüllü kommunist kimi müxtəlif təqiblərə, təzyiqlərə məruz qalan, ölümündən sonra isə unudulan Nəriman Nərimanovun Bakı şəhərində heykəlinin açılması barədə qərar qəbul edildi. Lakin Moskvada bu heykəlin qoyulmasına mane olanlar var idi. Heydər Əliyev sovet rəhbərliyi ilə danışıraq, məsələni həll etdi. Qərara müvafiq olaraq 1972-ci il iyun ayının 6-da Bakı şəhərində N.Nərimanovun abidəsinin açılışı oldu. Açılış mərasimində iştirak edən Heydər Əliyev geniş nitq söylədi. Nitqində o deyirdi: “Nərimanov qəlbinin bütün hərərəti ilə xalqa xidmət etmişdir”, Nərimanov “...xalqla daim ünsiyyətdə olmağa böyük ehtiyac hiss edirdi. İyun ayının 30-da isə N.Nərimanovun anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə etdiyi məruzəsində Heydər Əliyev deyirdi: “N.Nərimanov ədəbi yaradıcılığa... nadanlığa, dini fanatizmə və cəhalətpərəstliyə fəal müqavimət ruhunda tərbiyə etmək vasitəsi kimi baxırdı”. Heç şübhəsiz, Heydər Əliyevin bu fəaliyyəti mahiyyətinə görə yalnız abidə açılışı anlamında qiymətləndirilərsə, yarımçıq olar. Əslində, Heydər Əliyev həmin addımı ilə N.Nərimanova görkəmli dövlət adamı kimi bəraət verir, onun təbliğinə, tanıtılmasına başlayırdı. Çünki ölümündən keçən müddət ərzində N.Nərimanov əsasən yazıçı-dramaturq kimi təqdim olunur, Azərbaycan xalqının sanki böyük dövlət adamı yetişdirə bilməməsi fikri təlqin edilirdi. Belə bir fakt diqqəti cəlb edir ki, Sov.İKP MK rəyasət heyətinin hələ 1959-cu il 2 iyul tarixli iclasında qəbul edilən qərarla Nəriman Nərimanovun rolunu şişirtməmək barədə maddə də yazılmışdı. Heydər Əliyev həmin qərara məhəl qoymayaraq və yanlış təbliğati cəsarətlə darmadağın edərək, yeni şəraitdə N.Nərimanovu dirçəltməklə özünü daha da ucaldırdı. Beləliklə, Heydər Əliyev Azərbaycan torpağında azərbaycanlı dövlət adamına abidə qoymaqla xalqında dövlətçilik, dövlət adamlarına rəğbət və hörmət hissini gücləndirirdi. Ulu Öndər Heydər Əliyev bununla kifayətlənməyərək, N.Nərimanovun abidəsinin SSRİ-nin başqa şəhərlərində də qoyulmasına səylər edirdi. Azərbaycan KP MK bürosunun 1977-ci il 8 dekabr tarixli iclasında Rusiyanın Ulyanovsk şəhərində N.Nərimanovun abidəsinin açılması haqqında qərar qəbul edildi. O, Nərimanovun abidəsinin hazırlatdı və həmin ilin dekabr ayında Ulyanovsk şəhərində qoyulan heykəlinin açılışında geniş nitq söylədi. Onun nitqi Azərbaycanın sovet dövrü tarixinə, milli təmayüllü kommunist olmuş N.Nərimanovun dövlət adamı kimi tanıtılmasına qayğının nümunəsi idi. Bununla, eyni zamanda, Heydər Əliyev azərbaycanlı dövlət adamlarının ölkənin həyatında mühüm rol oynadığını qabardırdı. Görülən belə işlər sonrakı illərdə də davam etdirildi. Azərbaycan KP MK bürosunun 1980-ci il 10 mart tarixli iclasında N.Nərimanovun anadan olmasının 110-cu ildönümünün bayram edilməsi haqqında qərar qəbul olundu. Qərara müvafiq olaraq, həmin ilin aprel ayında təntənəli yığıncaq keçirildi. Bundan bir neçə il sonra 1982-ci ilin noyabr ayında Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və rəhbərliyi altında N.Nərimanovun Moskvada yaşadığı evə xatirə lövhəsi asıldı. Heydər Əliyevin N.Nərimanova belə diqqəti hansı rejimin mövcudluğundan asılı olmayaraq, Azərbaycan xalqının dövlətçilik tarixinə və dövlət adamlarına ehtiramın nümunəsi idi.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru
“Səs”.-2012.-20 mart.-№51.-S.14.

Süfrə mədəniyyəti və azərbaycançılıq

Süfrə mədəniyyətimiz xalqımızın əsrlər boyu formalaşan milli-mənəvi mədəniyyətinin və azərbaycançılıq ideyasının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Süfrə mədəniyyəti, xüsusilə, sevincini yaşadığımız Novruz süfrəsi öz qeyri-adiliyyətlə fərqlənir.

Tədqiqatçı İradə Məmmədbəyova Novruz mərasimlərinin qədim vaxtlardan indiyədək bayram gününə bir ay qalmışdan başlandığını qeyd edir: “Təntənələrin zirvəsini isə il təhvilə və ya təhvil saati təşkil edir. Həmin gün bayram mərasimi təhvil süfrəsinin hazırlanması ilə başlanır. İlin başa çatmasına bir neçə saat qalmış təhvil süfrəsi açılır. Ta qədimdən bu süfrədə şirni, şam, ayna, göy, noğul, narınc, lumu, gülab, qırmızı yumurta və içərisində balaca balıq salınmış bir qab su olurdu. Bunlardan əlavə, bayram süfrəsinə zeytun, heyva, nar və söyüd ağacının budaqlarından qoyurdular. Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyət tarixini tədqiq edərək, “Azərbaycan xalqının orta əsr mənəvi mədəniyyəti” adlı əsərində M.Dadaşzadə yazır ki, bayram süfrəsinə qoyulan şeylər orta əsr mənbələrində həftə sin adı ilə məşhurdur. Bayram süfrəsinə düzülən yeddi şeyin adı “S” hərfi ilə başlayan söz olmalı idi. Bu şeylər sumaq, sarımsaq, sirkə və sairədən ibarət idi. Orta əsrdən başlanmış, bu günə kimi bayram süfrəsinə yeddi növ meyvə, şam və qırmızı yumurta ilə bəzədilmiş xonça qoyulur. A.Nəbiyev yazır ki, Novruz süfrəsi xalqın ən milli süfrəsi hesab edilir. Buraya, əsasən, milli yeməklər, aş, şirniyyat, qovurğa, ləpə və s. qoyular, süfrədə şam yandırılırdı. Bayram süfrəsi Novruz şamları yandırıldıqdan sonra açılırdı. Ailənin bütün üzvləri süfrə qırağında əyləşər, bayram xörəklərindən yeyərdilər.

H.Sarabski “Köhnə Bakı” əsərində yazırdı ki, ailə başçısı süfrəyə əyləşməmiş xonçaya əl uzatmağa kimsənin ixtiyarı olmazdı. O, ilin təhvil olmasına bir neçə dəqiqə qalmış süfrə başında salınmış döşəkçə üstünə oturaraq, arxasına qoyulmuş nazbalışa söykənir. Hamı xonçanın başına topladıqdan sonra bir qədər bayram yemişindən yeyir, anaları südlü plov qazanını yerə qoyur, hər uşağın payını öz boşqabına tökərək verir. Südlü plov yeyilib bitdikdən sonra süfrə yığılır.

İran türklərinin il dəyişməsinə təsvir edən Zeynalabdin Makas isə “Türk milli kultüründə Novruz” əsərində yazır ki, bayrama qədərki şənliklərdə coşğunluq, bayram günündə isə təmkinlilik və ağır başlılıq əsasdır. İranda hər tərəfində olduğu kimi, Ərdəbildə də il təhvil olduğu zaman hər kəs yeddi sin süfrəsində olmalıdır. Bu yeddi sin, baş hərfi “S” ilə başlayan sirkə, sarımsaq, səbz, sumaq, sikkə, saat və sudan ibarətdir ki, bunların da hər birinin öz mənası vardır. Bu arada bir qab içərisində balıq başı ilə toyuq köksünün süfrədə bulundurmaq da adətdir.

Azərbaycanda hər bir zonanın xüsusiyyətindən asılı olaraq, süfrəyə düzülən şeylər də müxtəlif olurdu. Bayram axşamı bütün ailə üzvləri bir yerə toplaşdılar. Səfərə getməli olanlar isə bu işi təxirə salırdılar. Bu axşam heç kəs başqasının evinə getməzdi.

M.Dadaşzadə yazır ki, hələ orta əsrlərdə ilin təhvilinə az qalmış bütün ailə üzvləri süfrə başında səbirsizliklə təhvil saatının gözləyərdilər. Kənd, qəsəbə və şəhərlərdə hakimin əmri ilə yüksələn top, təbil, şeypur, tütək səsləri ilin təhvil olduğunu xəbər verirdi. Bu xəbərdarlıqdan sonra ailə başçısı hər bir ailə üzvünə üç parça nabat və ya şirni, üç xırda pul və üç qaşığı bal verirdi. Süfrəyə təzə pendir və qatıq da qoyulurdu. İl təhvil olduğunda hakimin yaşadığı binanın damı üstündə böyük tonqal yandırılırdı. Bu, eyni zamanda, yeni ilin başladığını xəbər verirdi.

Z.Makaşın fikrincə, il təhvil olunan zamanı ailə üzvlərindən biri Quran oxuyardı. Digərləri sevinclə onu dinləyirdilər. Quran oxuma fəslə bitincə, balıq atılır. Sonra evdəkilər bir-birinin bayramını təbrik edirlər və yaxın qohum-qonşusunun ziyarətinə gedirlər. Bu arada ailə başçıları toplanıb köhnə ili evindən cənazə çıxanların evlərinə gedərdilər. Beləcə onların acılarını bir daha paylaşmış olurdular.

Azad Nəbiyev Novruz süfrə mədəniyyəti haqqında “Novruz” toplusunda geniş məlumat vermişdir. Novruz günlərində yaxın adamlar, qohum-qardaş bir-birinə qonaq gedər əziz adamlarına bişirdikləri bayram şirnilərindən aparardılar. Nişanlı qızlara Novruz payı göndərmək dəbdə idi. Oğlan evinə də Novruz süfrəsi qaytarılırdı. Novruz mərasimi zamanı süfrəyə qoyulan şirniyyat və bişirilən xörəklər Azərbaycan milli mətbəxinin əsas qolunu təşkil edir.

Şirniyyat: Şirniyyata əsasən şəkərbura, paxlava, şəkərçörəyi, halva və s. aid edilir. Bunlardan ən çox növü olan paxlavadır. O, 3-4 növdə hazırlanır. Bunlar Bakı paxlavası, riştə paxlavası və Kəncə paxlavasıdır. Bakı paxlavası üçün xəmir - un, yağ, yumurta və bir çimdik duzun südlə yoğrulmasından hazırlanır. Sonra xəmir kündələnib yayılır, tavanın dibinə yağ sürtülür və həmin qat sərilib üstünə iç tökülür. İçi hazırlamaq üçün badam və ya qoz ləpəsini maşından keçirib şəkər tozu ilə qarışdırırlar. Üzərinə ikinci xəmir qatı salınır, yağ sürtülür, yenidən iç tökülür və bu qayda ilə 6-7 qata qədər davam etdirilir. Sonra paxlava romb şəklində kəsilib, üzərinə zəfəran qatılmış yumurta sarısı çəkilir. Hər paxlavanın ortasına fındıq ləpəsi və yaxud badam qoyulur. Bişənə yaxın üstünə şərbət tökülür.

Gəncə paxlavası və riştə laxlavası da eynən bu cürdür. Lakin Gəncə paxlavasında iç hər üç qatdan bir tökülür və paxlava iyirmi üç qatdan ibarət olur; on səkkiz qat xəmir, beş qat iç. Riştə paxlavasında isə axırıncı üst xəmir layı əvəzinə riştə qoyulur.

Şəkərbura da ən çox yayılmış şirniyyatdır. Bunun üçün xama, yumurta, bir çimdik duz, bir az soda, yağ və bir az süddən ibarət bərk xəmir yoğrulur. 25-30 dəqiqədən sonra (xəmir acısın deyə) xəmiri kündələyib kiçik dairə formasında yayırlar. İçi hazırlamaq üçün qabığı təmizlənmiş badam və ya fındığı sürtkəclə maşından keçirib şəkər tozu ilə qarışdırırlar. Sonra yayılmış kündələrə iç tökülüb, örtülüb kənarları vintvarı bükülür, üzünə müxtəlif naxışlar vurulur. Şəkərcörəyi özünəməxsus ustalıq tələb edir. Ərinmiş yağ, yumurta və şəkər tozu möhkəm çalınıb, üzünə un əlavə edilib xəmir yoğrulur. Həmin xəmindən girdə kündələr hazırlanır, üzünə yumurta sarısı çəkilib yağ sürtülmüş listə düzülür və 25-30 dəqiqə bişirilir.

Novruz xəmir bişintilərindən ən çox yayılanı şorqoğalıdır, buna bir sıra rayonlarda şorqörəyi də deyirlər.

Azərbaycanın şimal rayonlarında- Şəki-Qəbələ zonasında şorqörəyi bişirmək üçün təstə müəyyən çəkiddə un ələyib su, duz, xəmrə (maya) qarışdırıb xəmir yoğururlar, 25-30 dəqiqədən sonra xırda kündələyib, nazik yuxalar yayırlar. 13-15 ədəd yuxanın arasını yağlamaqla üst-üstə yığırlar. Sonra yığılmış yuxaların sayı qədər 4 sm. enində uzunsov dilimlər kəsirlər və onları bükürlər. Yuxaların sayı qədər büküm hazırlanır. İçi hazırlamaq üçün müəyyən qaydada yağ, un, duz və ədviyyat - razyana, hal, hind qozu qovurub, həmin hazırlanmış bükümlərin arasına tökürlər. Sonra azca yayıb üstünə xaşxaşlı yumurta sarısı çəkib sobada 25-30 dəqiqə bişirirlər. Bəzi rayonlarda iç yağla birlikdə yuxaların arasına yayılır.

Fəselinin xəmiri üçün duz, maya, su, yağ və müxtəlif ədviyyat götürülür. Kündələnib yayılır və yağlanır. Yağlanmış yuxanı qatlayıb, yenidən yayırlar və sacın üzərində hər iki üz qızarana qədər bişirirlər, götürəndən sonra zövqə görə şəkər tozu və yaxud balla süfrəyə verirlər.

Şimal rayonlarında bişi çörəyi-Bakı zonasında bişi, Qazax-Gəncə zonasında qatlama adlandırılan bayram bişintisinin xəmiri üçün maya, duz, su, un, yumurta götürülür. Xəmirə ədviyyat da qatılır. Hazırlanması və bişirilməsi eynən şorqoğalı kimidir, lakin içdən istifadə olunmur. Yuxaların sayı 10 ədəd olur.

Külçə - oma, südlü çörək, şirin çörək; Bakıda bu bişinti növü südcörəyi adlanır. Şəki zonasında bu oma, Ağdam-Fuzuli və Qəbələ zonasında külçə, Aran rayonlarında şirin çörək, Naxçıvan zonasında, Quba zonasında tıxma adlanır. Qaba un ələyib həmin unun ölçüsünə uyğun süd götürüb unla qarışdırırlar. Müəyyən olunmuş ölçüdə şəkər tozu, yumurta, sarıkök, müxtəlif ədvalar, maya və duz əlavə edilərək, xəmir yoğrulur. Xəmirin üstünü isti bükərək acımaq (əmələ gəlmək) üçün 2 saat saxlamaq lazımdır. İki saatdan sonra iri kündələyərək, yenidən yarım saat saxlayırlar. Şişmiş kündələri yağlayaraq, üstünə zəfəran, xaşxaş və yumurta sarısı qatışıqı çəkib isti sobaya qoyurlar. 30-35 dəqiqədən sonra külçə hazırdır.

Səməni halvası da geniş yayılmışdır. Səməni cücərtiləri sarımtıl rəngdə olduqda maşından keçirib, şirəsinə un əlavə edilib xəmir yoğrulur. Xəmir yağlanmış mis tavaya qoyulur, zəif alov üzərində arabir çevirməklə (yanmasın deyə) dörd saat ərzində bişirilir. Hər dəfə xəmiri çevirdikdə, altına azacıq yağ tökülür. Axırda külçəyə xırdalanmış qoz ləpəsi, ədviyyat (cirə, darçın, istiot, razyana) və bəhməz vurulub möhkəm qarışdırılır. Hazır halvadan iri bitoçka formasında paylar düzəldilir. Qalan şirniyyata isə qozlu Ordubad dürməyi, badamlı borucuq, Lənkəran külçəsi və s. aid etmək olar.

Xalqımızın gözəl bir adəti var. Novruz bayramı axşamı aş bişirilməlidir. Ta qədimdən indiyə qədər bu, adət halını almışdır. Novruzda aşın (plovun) aşağıdakı növləri bişirilirdi: parça döşəmə plov (buna bəzi döşəmali plov da deyirlər, çıxırtma plov, səbz-qovurma plov, südlü plov və s. Döşəmali plov üçün düyü süzülür, qazanın dibində qazmaq hazırlanır. Qazmağı iki cür hazırlayırlar: 1) yağlı xəmirlə. 2) yağ, yumurta, düyü və qatıqla. Qazmağın üstünə ədvalanmış, duzlanmış, soğanlanmış-qış vaxtı şabalıd, yaz-yay vaxtı zoğal, gavalı qurusu da əlavə edilir, - ya qoyun əti, ya da toyuq əti tikələri düzülür, üzünə yağ və zəfəran qatılmış düyü tökülür və dəmə qoyulur. Odda iki saat müddətində də alır.

Südlü aş- on stəkan südə 5 stəkan düyü tökməklə, süddə düyünü pörtüb zəfəran, sarıkök əlavə edib dəmə qoyurlar. 50-60 dəqiqə dəmə alır. Süfrəyə verilərkən qazmağın üzünə quru balıq da qoyurlar.

Bayram günlərində başqa növ polvlar-şüyüd polv, şirin plov, dolmalı plov və s. də bişirilirdi.

Bayram süfrəsində adlarını çəkdiyimiz xörək və şirniyyatlardan başqa noğul, nabat, püstə, badam, tut qurusu, kişmiş, fındıq, qoz, badam ləpəsi, boyanmış yumurta, alma qurusu, gavalı qurusu, iydə və s. çərəzlər olur. Bəzi rayonlarda axır çərşənbə həm də yeddi-ləvin gecəsi-xalq arasında yeddi löyün də adlanır- adı ilə məşhurdur. Bu zaman süfrədə yeddi növ çərəz olması şərtidir. Çox vaxt yeddi sin süfrəsi də açılır. Yeddi sin "s" hərfi ilə başlayan sirkə (dad və zövqə işarədir) sarımsaq (sağlamlıq), səbzə (ümid), sumax (bərəkət), sikkə (varlılıq), saat (uzun ömür) və su (aydınlıq) deməkdir. Süfrənin ortasında qırağı şamlarla bəzədilmiş qoyulur.

M.A.Süleymanov "Novruz" (tarixi kökləri) metodik vəsaitdə yazır: "Son vaxtlara qədər ailə üzvləri bayram süfrəsi başında ailə başçısının Novruz duasını dinlədilər: "Ey qəlbləri və gözləri dəyişdirən, ey gecəni və gündüzü təqdir edən, ey hal və şərtləri başqalaşdıran Allah bugünkü durumumuzu daha yaxşı bir duruma inqilab etdir". Xalqımız ən çətin zamanlarda belə bütün qadağaları aşaraq təhvil saatını böyük sevinclə

yaşamışdır. Ulu Öndər milli-mənəvi dəyərlərin xalqın, vətəndaşların milli birliyinə xidmət etdiyini həmişə vurğulamış, Novruz bayramının isə milli həmrəyliyin təmin edilməsində mühüm rol oynadığını xüsusi qeyd edərək, bildirmişdir ki, Novruz bayramı xalqımızın yüksək ideallar ətrafında daha sıx birləşməsinə təmin edir, azad, müstəqil və demokratik Azərbaycan dövlətinin gələcək inkişafı naminə bütün azərbaycanlılar arasında ümummilli həmrəyliyi möhkəmləndirir. Ulu Öndər Novruzun milli həmrəyliyin yaranmasında olan müstəsna əhəmiyyəti haqqında danışarkən demişdir: “Bu bayram bir də onunla fərqlənir və səciyyəli ki, bayramda siyasi baxışlarından, siyasi dünyagörüşündən asılı olmayaraq, hamı bayram edir. Əgər bu günümüzü götürsək, iqtidar da, müxalifət də bayram edir, bir-birini sevən də bayram edir, bir-birinə düşmən olan da. Amma bayramın bizə bəxş etdiyi ən gözəl nemət ondan ibarətdir ki, qədim zamanlardan bu bayramda insanlar kin-küdurəti unudur, kəsülülər barışır, ziddiyyətlər aradan götürülür. Demək, bu, dostluq, həmrəylik, yüksək mənəviyyət bayramıdır. Ona görə də, Novruz bayramını hər il böyük el bayramı kimi, hər bir insanın şəxsi bayramı kimi qeyd edərək, biz istəyirik, arzu edirik və bu, Azərbaycan vətəndaşlarının əksəriyyətinin arzusudur ki, ölkəmizdə milli həmrəylik, vətəndaş həmrəyliyi, birliyi olsun. Bu ali məqsədləri, ali fikirləri ulu babalarımız bizə nəsihət ediblər. Bu bayram yaranandan onun xüsusiyyətləri insanları həmişə dostluğa, həmrəyliyə, qarşılıqlı anlaşmaya dəvət ediblər.”

Ulu Öndər Heydər Əliyev türkdilli ölkələrin mədəni əlaqələrini həyata keçirən Türksöy təşkilatının fəaliyyətinin genişlənməsinə və Azərbaycanın bu təşkilatın işində fəallıq göstərməsinə həmişə xüsusi diqqət yetirmişdir. Novruz bayramının YUNESKO-nun qeyri-maddi irs siyahısına daxil edilməsində Türksöyün müəyyən rolu olmuşdur. Sevindirici hal bundan ibarətdir ki, Türksöy 2010-cu ildə Novruz bayramını Parisdə YUNESKO-nun mənzil-qərargahında qeyd etdirmişdir.

Ulu Öndər milli bayramlar arasında Novruzun xüsusi çəkisinin olmasını qiymətləndirərək demişdir: “Novruz bayramı Azərbaycan xalqının, azərbaycanlıların ən əziz bayramıdır. Hər xalqın tarix boyu yaranmış və ənənəyə çevrilmiş bayramları vardır. Azərbaycan xalqının da bayramları vardır. Bunların bir qismi dövlət bayramlarıdır, bir qismi xalq, din bayramlarıdır. Bütün bu bayramların içərisində millətimiz üçün, xalqımız üçün, hər bir azərbaycanlı üçün ən əziz, ən doğma, ən sevimli bayram Novruz bayramıdır.

Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev Novruz bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciətində demişdir: “Ağrılı problemimiz olan Ermənistan - Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində səyləri artırmışıq, bütün daxili imkanlardan, beynəlxalq hüququn gücündən istifadə edirik. Bizim mövqeyimiz qəti və prinsiplidir: Azərbaycanın suverenliyi, ərazi bütövlüyü təmin edilməli, regionda sabitlik və təhlükəsizlik qorunmalı, vətəndaşlarımızın pozulmuş hüquqları bərpa olunmalıdır. Dövlətimizin və xalqımızın gücü, birliyi, insanlarımızın əzmi və iradəsi məqsədlərimizə çatacağımıza bizdə tam əminlik yaradır. Bu əziz bayram günündə hər bir azərbaycanlıya, hər bir ölkə vətəndaşına, onların ailələrinə bir daha səadət, firavanlıq, cansağlığı arzu edirəm və uğurlar diləyirəm”.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-28 mart.-№52.-S.6.

Azərbaycançılıq və ailə-məişət şəraitləri

Azərbaycançılıq ideyalarının daşıyıcılarından biri ailə-məişət mərasimləridir. Ailə-məişət mərasimlərinin əhatə dairəsi mövsüm mərasimlərinə nisbətən məhdud xarakter kəsb edir. Mövsüm mərasimini bütöv bir xalq kütləvi halda keçirdiyi halda ailə-məişət mərasimi məhdud şəkildə ailə miqyasında keçirilir. Azərbaycan ailə-məişət mərasimləri ümumşərq, ümumtürk-müsəlman xarakteri daşısa da, sırf azərbaycançılığı, özünəməxsusluğu da özündə əks etdirən mərasimlərdəndir.

Ailə-məişət mərasimləri içərisində doğum adəti və uşaqların ailədə tərbiyəsi əsas yer tutur. Məlum olduğu kimi, ailənin funksiyalarından biri nəsilartırma funksiyasıdır.

Etnoqraf - alim Q.Qeybullayev tarixi materiallara əsaslanaraq yazır ki, övladı olmayan kişi kənd icmasının yığınağında iştirak edə bilirdi, lakin səsverməyə hüququ yox idi. Eynilə uşağı olmayan qadının eldə nüfuzu olmurdu, ətrafındakılar tərəfindən ona yaxşı münasibət bəslənmirdi: sonsuz qadın qohum-qonşu qadının doğumunda iştirak edə bilməzdi, zahının və körpənin yanına gedə bilməzdi. Qohum-qonşu da toylarda gəlinin paltarı və cehizi ilə əlaqədar tədbirlərdə belə qadının iştirakı da arzu olunmurdu. Qadın kişiyyə nisbətən daha çox uşaq arzulayırdı: bu, onun təkcə nəsilartırma instikti deyildi, həm də boşanma və deməli, tək qalma qorxusu idi. Yalnız övladı olduqda, kişinin və qadının qarşılıqlı münasibətləri qaydasınca davam edir, müstəqil təsərrüfat özəyi yaratmağa həvəs və meyil yaranırdı. Deməli, övlad ata-ana üçün təkcə mənəvi əxlaqi və psixoloji amil, təkcə özünütdədiq deyildi, həm də sosial-ictimai həyat şəraiti simvolu idi. Xalq arasında “uşaqsız ev məzardır” deyilirdi. Övladı olmayan kişi öldükdən sonra qalmış ev “sonsuz yurd” adlanırdı. Ora heç kim keçməz, onu heç kim almazdı. Belə yurd “tilimli” sayılırdı; “sonsuz yurdun düşər-düşməzi olar” deyirdilər.

Qadının uşaqsızlığının səbəbi iki cür izah olunurdu: ya qadına (gəlinə) “çillə düşmüşdür”, ya da Allah yanında günahkardır. İkinci halda, qadınla bərabər kişi də günahkar sayılırdı. Birinci qrupa aid ovsunlara aşağıdakıları misal göstərmək olar. Novruz bayramı günündə ovsunçu qadın uşaqsız gəlinin başı üstündə qabda göyərmiş yaşıl səməni tutur, başqa birisi qaba su tökür, su səməni qabının kənarlarından axdıqca ovsunu deyirdi: “Ay bu buğdanı göyərdən, bu gəlini də göyert”. Yaxud Novruz bayramı günü ovsunçu gəlini meyvə ağacının başına dolandırır və deyirdi: “Ey bu ağaca bar verən, bu gəlinə də bar ver”. Qadını Novruz bayramı günündə barlı ağacın altında yatızdırırdılar: uşaqsızla bir gecədə ərə getmiş, lakin uşağı olmuş qadının evindən çəkərək gətirir, evin qapısında tutur və gəlini həmin çörəyin altından keçirirdilər. Təndirə çörək yapıqda, bir-birinə yapışmış iki çörəyi uşaqsız qadının başı üstündə ayırırdılar; uşaq qadın uşaqsız qadının başı üstündə məclis süfrəsi çırpırdı. Uşağı olmayan qadını onunla bir gündə ərə getmiş, lakin uşağı olmuş qadının ərinin şalvarının paçaları arasına gətirdirdilər. Qadının əl və ayaq barmaqlarını ağ iplə üç dəfə sarıyır və çillə kəsən ovsunçu qadın onu qayçı ilə kəsirdi. Bu üç dəfə təkrar edilirdi. Sonra ipləri qadının başı üstündə tutur, qırxaçar camla üzərindən su axıdırdılar. Gəlini üç dəfə cənazə altından keçirir, sonra ölüyuyan (mürdəşir) əlcəklə başına su tökür, ya da baş və ayaq barmaqlarını üç dəfə bağlayır, su töküb ipin uclarından axıdır, sonra ipi kəsirdilər. Üzərlik tüstüsünə tutulmuş 40 köynək yaxasını suya salır və uşaqsız qadını həmin suda çimdirdirdilər. Bəzi yerlərdə isə gəlinə ölüdən çillə düşdüyünü müəyyən etdikdə, onu üç dəfə ölüyuyanın qıçları arasından keçirirdilər; Abşeronda uşaq istəyən qadını tumurcuqlanmış ağacın başına dolandırır və deyirlər: “Ay bunu göyərdən, bu gəlini də göyert”. Ailədə uşaqlar azərbaycançılıq ruhunda, milli ənənələrə hörmət ruhunda tərbiyələndirilir. Uşaqlar hələ erkən yaşlarında əməksevər, millətsevər böyüyürdü. Bu işdə xalq pedaqogikasının əvəzsiz rolu vardı.

Azərbaycanlı ailəsində uşağı kiçik yaşlarından əməyə alırdırdılar. N.Kalaşev keçən əsrdə yazırdı ki, 5-6 yaşlarında oğlanlar təsərrüfatda atalarına kömək edirlər. Keçən əsrin əvvəllərində Şirvan əyaləti haqqında yazmış müəllif qeyd edirdi ki, oğlan uşaqlarına kiçik yaşlarında cəsəret və qorxmazlıq sifətləri aşılanırdı. Həmin müəllif də oğlan uşağının erkən yaşında əməyə alırdırdığını göstərir. Ərköyün (Gəncə-Qarabağ bölgələrində “alaqulx”) uşaq üstündə camaat onun ata-anasını danlayırdı.

Keçmişdə ailə tərbiyəsinin ən mühüm elementi - uşaqlarda ağsaqallara hörmət hissini aşılanması idi. Ana uşağa təlqin edirdi ki, göydə Allahdan sonra yerdə onun böyüyü atadır. Ata evə girdikdə, ana ilə bərabər bütün uşaqlar ayağa durmalı idi. Müəyyən müddət eldən aralı düşmüş ata evə gəldikdə, uşaqlar tək-tək onun əlini tutub öpürdülər. Ata oturduqdan sonra uşaq ləyən-fərş gətirib, əlinə su töküb ayaqlarını yuyurdu. Özündən böyüklə, xüsusilə, ağsaqqalla danışdıqda, ucadan danışmaq əl-qol hərəkəti etmək üstündə uşaq töhmət alırdı. Ata-ana uşağa qulluq tapşıranda uşaq qollarını yanına sallamış halda durub dinləməli və sonra da deyilənləri sözsüz yerinə yetirməli idi. Böyüklərin hüzurunda oğlan uşaqları bardaş qurub oturmalı idilər. Ən kiçik oğurluq üstündə uşaq tənbehlənir və cəzalanırdı. Belə halda ata adətən uşağı “bir də belə iş görsən qulağımı kəsəcəyəm” sözü ilə qorxudurdu. Kiçik yaşlarında ata-ana uşağa halal, haram, insaf, mürvət, qismət və b. anlayışları başa salırdı. Uşaq süfrə kənarında oturub çörəyə əl uzadanda, “bismillah” deməli idi. Uşaq süfrədəki çörəyə birinci əl uzada bilməzdi: adətən çörəyi əvvəlcə ata kəsirdi. Uşaq çörəyi ancaq sağ əli ilə götürməli idi. Keçən əsrin

əvvəllərinə aid mənbədə qeyd olunur ki, süfrə başında oturmuş uşaqların söhbət etmələrinə icazə verilmir, bu, adəbsizlik sayılırdı.

Uşağın ailə tərbiyəsində qonşuya hörmət hissini aşılması mühüm yer tuturdu. Xalq pedaqogikasının bu ünsürü haqqında klassiklərimizin fikirlərini yuxarıda vermişik. Lazım olduqda qonşu üçün su gətirmək, odun doğramaq, mal-qara açıb-bağlamaq və s. uşağın borcu idi. Qonşudan ən kiçik oğurluq üstündə uşaq bərk cəzalandırılırdı. Uşaqlara kiçik yaşlarından halal və haram anlayışlarını başa salır, oğurlanmış, zorla qoparılmış hər bir şeyin haram olması və bunun üstündə valideynlərin cəhənnəmlik olması göstərilirdi.

Uşaqların ailə tərbiyəsində qonağa hörmət etmək vəzifəsi mühüm yer tuturdu. Xalq içərisində qonaq “Allah adamı” sayılırdı. Uşaq qonağa qulluq etməli idi, lakin ata-anasının icazəsi olmadan uşaq qonaq otağına girə bilməz, yanında durmazdı.

Qeyd edilməlidir ki, oğlan uşaqları keçmişdə kiçik yaşlarından soyuq silah gəzdirirdilər. Bu, adət idi. Artıq 14-15 yaşlı oğlan belinə xəncər bağlayırdı. V. Leqkobitov XIX əsrin 30-cu illərində yazır ki, xüsusilə, dağ rayonlarında oğlanlar xəncər bağlayırlar. Lakin bu, bəzi hallarda dava-dalaş vaxtı bədbəxt hadisələrə səbəb olurdu.

Uşaqların fiziki yetişkənliyi, çeviklik və bədəcə möhkəmlənməsində uşaq oyunları mühüm yer tutur. Oyunların içində idman xarakterli oyunlar çoxdur. Burada keçmişdə mövcud olmuş oyunlar haqqında geniş danışmaq və onların təsvirini vermək mümkün deyil. Bunun özü müstəqil təqdimat mövzudur. Qeyd olunmalıdır ki, uşaq oyunlarının bəziləri coğrafi şərait və təsərrüfat həyatı ilə sıx bağlıdır.

Kəndli ailələrində qızlara erkən yaşlarından xalça, palaz, corab, şal toxumağı öyrədirdilər. Xalq arasında deyilirdi ki, 10 yaşında qız “dəfə-dəzkə”də (yəni yun darağında və toxuculuq dəzgahında) işləməyi bacarmalıdır. Çünki 12-13 yaşından sonra onlara elçi gəlinirdi. Salyan rayonunda, yaşlı məlumatçımıza görə, qız ailədə “kəsik” sayılır. Çünki o, “itik” idi, yəni ailə gec-tez onu itirməli idi. Keçən əsrdə azərbaycanlıların məişətdən bəhs edən N.D. Kalışev azərbaycanlıların “Qız on beş yaşında ya ərdə olmalıdır, ya gorda” məsələni qeyd edir. İ. Stepanov yazır ki, 8-9 yaşlarından sonra “hər bir tatar (azərbaycanlı) və ləzgi qızı toxumağı bacarır. N. Dubrovin uşaqların əmək tərbiyəsindən danışarkən yazır ki, 9 yaşlı qız səhənglə çaydan evə su aparır. Keçən əsrin 90-cı illərində V. Vonişaminov yazırdı ki, 10 yaşlı qız təsərrüfatda anasına kömək edir. Ailədə qızın bacarıqlı, təəssüratçı böyüməsində ana əsas rol oynayırdı. Qız hər şeyi anasından öyrənirdi və ana onu gələcəkdə, ana olması üçün hazırlayırdı. “Anasına bax, qızını al” məsəli vardı. Müəllif 8-10 yaşlarında oğlan uşaqlarını at minməyə, qoyun-quzu və qaramal saxlamağa alışdığını göstərir. Oğlan uşaqlarını kiçik yaşlarından ağac əkmək, peyvənd etmək, taxıl biçmək, ağacışləmə, dəmirçilik və b. peşələri öyrənməyə sövq edirlər.

Kənd yerlərində valideynlər oğlan uşaqlarını nəfəsli və simli musiqi alətlərində çalmağa həvəsləndirirdilər. Bacarıqlı uşaqlar ustaların yanında şagird qoyulurdu. Aşıq və xanəndələrin oxumalarına, folkloru uşaqlar çox həssas idilər. El aşıqları uşaqların estetik tərbiyəsində böyük rol oynayırdılar.

Uşaqların ev tərbiyəsində ana-ata ilə yanaşı, məhəllənin bütün böyükləri, ağsaqqalları da iştirak edirdi. Xüsusilə, oğlan uşaqları bir növ bütün nəsələ mənsub uşaqlar sayılırdı və ona görə də nəslin onun tərbiyəsinə marağı vardı: ənənəvi adətləri uşaqlara aşılamaq bütün ağsaqqalların borcu idi. Beləliklə, əsrlər boyu formalaşmış Azərbaycan ailə-məişət mərasimləri neçə-neçə nəsilləri milli ənənələrə hörmət ruhunda böyüdərək, azərbaycançılıq ideyalarının bu günə gəlib çıxmasında mühüm rol oynamışdır. Bu gün cəmiyyətin və dövlətin əsas məqsədi bu ideyaları qoruyub saxlamaq, inkişaf etdirib gələcək nəsillərə ötürməkdir. Bu mənada, milli-mənəvi ənənələrimizin mühafizəsində və inkişafında Ulu Öndər Heydər Əliyevin əvəzsiz xidməti olmuş, onun layiqli siyasi varisi ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin də xüsusi xidmətləri var.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-29 mart.-№53 .-S.11.

Cəlil Məmmədquluzadə və azərbaycançılıq ideyası

Azərbaycançılıq ideyasının inkişafında mühüm rol oynayan yaradıcı ziyalılarımızdan biri Cəlil Məmmədquluzadə olmuşdur. Cəlil Məmmədquluzadənin nəşr etdirdiyi “Molla Nəsrəddin” jurnalı azərbaycançılıq ideyalarının alovlu təbliğatçısı idi.

Tədqiqatçı V.Məmmədovun yerindəcə dediyi kimi, “Əkinçi”nin dövrün qulağına pıçıldadıqlarını “Molla Nəsrəddin” zamanın üzünə ucadan söyləməyə, öz ləyaqətli sələfinin məfkurəsini yeni şəraitdə, yeni müstəvidə işıqlandırmağa başladı.

Həqiqətən də, doğma ana dilini müqəddəs sayan “Molla Nəsrəddin” bir əsr bundan öncə Azərbaycanla bağlı çox mətləbləri birbaşa “Azərbaycan” adı ilə insanların “üzünə ucadan söyləmiş”, ilk dəfə olaraq, cəmi azərbaycanlıları “Azərbaycan matəmgahı”nın dərdinə əlac axtarmağa hazırlamışdır. Jurnalın 1909-cu il 2 sayılı “Necə qan ağlamasın daş bu gün, qırxılır gör neçə min baş bu gün!” adlı yazısından oxuyuruq: “Bu gün Kərbəla meydanı-Azərbaycandakı vətənpərvərlik meydanıdır. Hər kimin ürəyində bir cüzi din, namus, vətən hissi varsa, oranın qeydinə qalmalıdır! Axıtmalı qanlarımız, ehsan etməli pullarımız varsa - gözümüzün qabağında ürəklər parçalayan Azərbaycan matəmgahı durur”.

Bu tarixi sözlər beynəlxalq strukturlara inteqrasiyaya güclü meyilli, lakin torpaqlarının böyük hissəsinin natəmiz düşmən tapdığı altında olan çağdaş Azərbaycan dərdi ilə tam həmahəng səsləşir. “Molla Nəsrəddin” Azərbaycan idealının mənasını azadlığında, mədəni tərəqqisində, müstəqil dövlətçiliyinə nail olmasında görürdü. Tədqiqatçı Sona xanım Vəliyeva da milli Azərbaycan ideyasının yetişməsində yeni ziyalı zümrəsinin, o cümlədən, C.Məmmədquluzadə və “Molla Nəsrəddin”in mühüm rol oynadığını göstərir: “Milli ziyalılarımızın qabaqcıl nümayəndələrindən Həsən bəy Zərdabi, Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağayev, Nəriman Nərimanov, Cəlil Məmmədquluzadə, Məhəmməd Hadi, Hüseyn Cavid, Üzeyir bəy Hacıbəyov, Mirzə Ələkbər Sabir, Abdulla Şaiq, Əli Mərdan bəy Topçubaşov, Firidun bəy Kəçərli, Ömər Faiq Nemanzadə, Məmməd Əmin Rəsulzadə və başqaları dövrün mütərəqqi mətbuat vasitələrində - “Həyat”, “İrşad” qəzetlərində, “Fyuzat” və “Molla Nəsrəddin” jurnallarında müntəzəm çıxışlar etməklə, milli şüurun güclənməsində və millətin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır”.

Tədqiqatçılar milli ideyanın axtarışında C.Məmmədquluzadənin rolunu yüksək qiymətləndirirlər. H.B.Zərdabi, M.Ə.Sabir, Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağayev, H.B.Vəzirov, A.Səhhət, Ö.F.Nemanzadə, N.Nərimanov, C.Məmmədquluzadə və sonrakı ziyalılar milli ideya axtarışları yollarında xeyli işlər görmüşlər. Azərbaycanlıların bir millət kimi formalaşmasının tarixi çətinlikləri ondan ibarət olmuşdur ki, onun xalqı illərlə coğrafi, iqtisadi, siyasi və mənəvi cəhətdən parçalanmış, yadellilərə qarşı mübarizə prosesində sayca azalmış, maddi və mənəvi həyatı kasadlaşmışdır. Bütün bunlara baxmayaraq, millətimizin mövcudluğu bu gün bir reallıqdır. Lakin Azərbaycan xalqı bu mübarizə prosesində daha mətinləşmiş, bütün məhrumiyyətlərə sinə gərmiş və bugünkü millət halına gəlib çıxıb bilməmişdir. Azərbaycan milli ideyasının yaranmasında H.B.Zərdabının maarifçilik, C.Məmmədquluzadənin və ümumən “Molla Nəsrəddin”in demokratizmi və azərbaycançılığı, demokratik respublika tərəfindən əsas qoyulan vahid Azərbaycan vətənpərvərliyi ideyaları, sovet, dövrü ziyalılarının milli oriyentasiya istiqamətindəki konstruktiv müddəaları mühüm rol oynamışdır.

Professor Əlikram Tağıyev “Milli ideya və milli ideologiya” əsərində Cəlil Məmmədquluzadənin demokratizm və azərbaycançılıq ideyasının Azərbaycanın müstəqil ideyasının formalaşmasını güclü təsir etdiyini qeyd edir.

Digər tədqiqatçı Allahverdi Məmmədov da azərbaycançılıq ideyasının inkişafında Cəlil Məmmədquluzadənin oynadığı rolu yüksək dəyərləndirir.

XX əsrin əvvəllərində yaranan və dərhal ümumxalq tribunasına çevrilən, ətrafına milli-azadlıq, azərbaycançılıq məsələsi ilə alovlanan ədəbi qüvvələri toplamış “Molla Nəsrəddin” jurnalı yeganə mətbuat orqanı idi ki, bütöv bir xalqı “deyib gəlmişdi”, bütöv bir xalqın güvənc yerinə çevrilmişdi. Jurnalın yaradıcıları C.Məmmədquluzadə və Ö.F.Nemanzadə dövrün ən qabaqcıl ziyalılarını “Molla Nəsrəddin”in ətrafına topladılar. Jurnalın redaktoru C.Məmmədquluzadənin səyi və zəhməti ilə tezliklə ədəbi yaradıcılıq tariximizdə “molla nəsrəddinçilər” kimi misli görünməmiş hərəkət, məktəb, ideologiya yarandı. “Molla Nəsrəddin” jurnalı ətrafında yetişib formalaşmışdır. Bu böyük məktəbin şairli, yazıçılı, publisistli - bütün nümayəndələri yaradıcılıq zərbəsini bir zindana vururdular. Azərbaycançılıq məktəbinin nümayəndələrinin söykəndiyi çoxbudaqlı bir nəhəng palıd vardı -Cəlil Məmmədquluzadə! Bu nəhəng palıdın bir budağında “Danabaş kəndinin əhvalatları” kimi fundamental nəsr nümunəsi, digər budağında “Anamın kitabı” kimi nəhəng dramaturji fakt, üçüncü budağında “Azərbaycan” məqaləsi kimi “Azərbaycannamə” (İ.Həbibbəyli) dayanırdı. Bu əsərlərin mövcudluğu şəraitində təcrübənin yoxluğundan şikayət etmək insafsızlıq olardı. Mollanəsrəddinçilər azərbaycançılıq ideyalarını milli-azadlıq hərəkatının tərkib hissəsi kimi qavrayaraq öz sözlərini senzuranın təqib edəcəyi birbaşa inqilab ideyaları tərzində deyil, xalqa dolayısı ilə deməyi mümkün

saydılar. Bu jurnal hakim dairələrin qəzəbinə bəlkə də daha çox məhz bu keyfiyyətinə - azərbaycançılığı önə çəkməsinə görə tuş gəlmişdir.

XX əsrin əvvəllərində Rusiyada meydana gələn inqilabi hərəkətdən dərhal bəhrələnməyi bacaran C.Məmmədquluzadə və onun qələm dostları qədim milli xalq satirası ənənələrinin gücü ilə öz böyük ideallarının gerçəkləşməsinin mətbu sözlə başlanğıcını qoydular. Dövrün çox ciddi ictimai-siyasi hadisələri kontekstində jurnalı xalq həyatının parlaq güzgüsünə çevirə bildilər. “Molla Nəsrəddin xalqın həqiqət deyən səsi, əsrin əvvəllərində Azərbaycan həyatının ensiklopediyası səviyyəsinə qalxdı.

Sona xanım Vəliyeva azərbaycançılıq ideyasının formalaşmasında Cəlil Məmmədquluzadənin xüsusi rol oynadığını göstərmişdir: XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri Azərbaycanın bədii-estetik və ictimai fikrində milli oyanış, özünüdərk, istiqlal düşüncələrinin cücərməsi proseslərinin renesans dövrü hesab olunur. Mirzə Cəlilin həmin dövrdə ədəbi-ictimai mühitə gəlişi ilə bu proses daha da sürətlənmiş və milli ideya getdikcə kütləviləşərək, minlərlə insanın fikir dünyasına hakim kəsilmişdir.

Söz və sənət tarixində o şəxslər korifeylik zirvəsinə ucala bilir ki, onlar xalqın, millətin və cəmiyyətin sivil inkişafına, mənsub olduğu dövlətin beynəlxalq arenada sayılıb-seçilməsinə öz fəaliyyətləri ilə istiqamət verib bu prosesdə fəal iştirak edirlər. Azərbaycan ədəbiyyatına istiqlal düşüncəsi gətirən Mirzə Cəlil ilk gündən ədəbi-estetik mühitdə azərbaycançılıq ideologiyasının banisi kimi çıxış edərək Vətənin, dilin, millətin, dünya tərəqqisinə qoşulub, sayılıb-seçilməsi ideyasını yaradıcılığının əsas devizi kimi qəbul etdi. Əlinə qələm aldığı gündən ömrünün sonunadək milli istiqlal uğrunda mübarizəni məslək kimi, ideya mübarizəsi kimi qəbul edən Mirzə Cəlil özünün dahi təfəkküründən süzülən nurun ziyasında müstəqil Azərbaycanın varlığını uzaqdan da olsa aydınca görürdü. XX əsrin əvvəllərində həm daxili, həm də Rusiya və Qafqaz hökumət dairələrinin təqiblərindən bir an belə yaxa qurtara bilməyən böyük ictimai xadim və söz ustası nə ədəbiyyatda, nə də ki, ictimai fəaliyyətində Azərbaycan xalqının milli oyanışı, tərəqqisi və dirçəlişi, həmçinin, müstəqilliyi uğrunda mübarizəni nəinki dayandırmamış, hətta öz düşüncələrinin toplusundan yaranmış bir hərəkətin öndəri kimi ətrafında dövrünün təhsilli, açıq fikirli şəxslərini belə birləşdirə bilmişdi.

Dövrünün ədəbi-bədii, ictimai fəaliyyət meydanında yüksək enerji və milli təəssübkeşlik fəaliyyəti göstərən Mirzə Cəlil məhz bu illərdə zamanəsinin inkişaf proseslərinin ehtiyacından doğan “Molla Nəsrəddin” jurnalını yaratdı. Azərbaycan ədəbiyyatında millət və dilin cəfəkeşliyinə, Vətən sevgisinə bu gün belə alternativli olmayan bu jurnal böyük ideya məktubu kimi əsrin əvvəllərində Azərbaycanın vətəndaş ziyalılarını, mütərəqqi fikirli söz və ideya məsləkdaşlarını öz ətrafında birləşdirdi.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatına yeni nəsr üslubu, yeni dil (hamının başa düşəcəyi sadə bir dil) gətirən, ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni intibaha öz gəlişi ilə ikiqat intibahlıq ruhu bəxş edən “Molla Nəsrəddin” həm də azadlıq, demokratiya, tərəqqi uğrunda mübarizənin zirvə tribunasına çevrildi.

Jurnalın nəşri ilə həm də Azərbaycan ədəbiyyatının, milli mətbuatımızın tarixində ilk dəfə kütləvi oxucu auditoriyası üçün məxsusi kəsəri və operativ təsiri ilə seçilən janr-satirik mətbuat janrı tarixə vəsiqə aldı.

Bütün fəaliyyətində mütərəqqilik duyulan C.Məmmədquluzadəni nəinki dövrünün ədəbi-bədii mühitində, həmçinin, Azərbaycanın ictimai fikir və fəaliyyət tarixində böyük demokrat adlandırsaq, heç də səhv etmərik. Bu gün Azərbaycanda demokratiyanın inkişaf etdiyi bir zamanda böyük ideoloq və nəsr ustasının demokratik fikir və ideyalarının vaxtilə nə qədər uzaqgörənliklə yazıldığına şahidi oluruq. Professor Y.Qarayev “Nəsrin və səhnənin ağrı yaddaşı” məqaləsində Mirzə Cəlilin Azərbaycançılıq və dövlətçilik ideyasına tam aydınlıq gətirərək qeyd edir: “Rəhbər tutduğu milli dövlət quruluşunun tipi xalq hakimiyyətinə əsaslanan demokratik suveren respublika quruluşu idi. Bu respublikanın perspektiv fəaliyyət proqramının isə o, üç əsas tərkib hissəsini milli dövlət, xalq hakimiyyəti, torpaq islahatı - kimi təsəvvür edirdi. Beləcə, Mirzə Cəlil ayrı-ayrı məqalələrlə yanaşı, “Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə dövlətçilik və vətəndaşlıq ölçüsünün bütöv təlimini özündə birləşdirərək, Azərbaycan xalqının tərəqqisinə doğru yol başlayan milli istiqlal ədəbiyyatının, istiqlal mübarizəsinin həm də publisistikanın öndəri kimi ölçüsüz qiymətə layiqdir. Mirzə Cəlilin istiqlal ədəbiyyatı ilə birgə istiqlal meydanı olan “Molla Nəsrəddin” jurnalı həm də fədakarlıq, milli qeyrət məktəbi idi. Bu məktəb şəxsi mənfəətdən çıxış edənləri deyil, boğazdan yuxarı xalq, vətən deyib qışqıranların və ya kürsü davasında xarici dövlətlərə agentlik edənlərin vətən lazım gələndə qoyub qaçanların tribunası deyil yurd, xalq, həmçinin, milli dövlətçilik ideyalarının təbliği üçün mücahidlik məktəbidir”.

Biz də Sona xanım Vəliyevanın bu fikirlərlə tamamilə razıyıq və onu ürəkdən təbrik edirik.

Mirzə Cəlil milli ideologiyasının, milli təəssübkeşliyinin davamı kimi-1993-cü ildə xalqımızın Lideri və Öndəri cənab Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycanda yenidən hakimiyyətə gəlişi hər şeyi öz axarına qoydu: Azərbaycan xalqının ən böyük sərvəti olan dilin adı - Azərbaycan dili özünə qaytarıldı. Heydər Əliyevin yeni şəraitdə söylədiyi: “Bizim vətəndaşlıq borcumuz milli-mənəvi dəyərlərimizə, doğma torpağımıza, doğma ana dilimizə, böyük və zəngin tariximizə, millətimizə sadıq olmaqdan ibarətdir” - sözləri Mirzə Cəlil kimi milli düşüncə fədailərinin işinin bundan sonra da əsrlərlə yaşayacağını bir daha sübut etdi.

Millətin sivil inkişafı, maarifin yüksəlməsi, vətəndaşların hüquqlarının qorunması və ölkənin müstəqillik qazanması amalı ilə yaşayan Mirzə Cəlil istər ölməz əsərlərində, istərsə də, Azərbaycan tarixi dastanı olan “Molla Nəsrəddin” jurnalında daim böyük ideoloq kimi çıxış edirdi. O, maarifin, elmin və ictimai-siyasi şüurun yetkin olduğu yerdə istiqlal mübarizəsinin yolunu daha aydın görürdü və Azərbaycanı Avropa ilə müqayisə edərək yazırdı ki, Avropa ölkələrindəki mübarizə ənənələri tarixi milli yetkiliyin nəticəsidir.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-30 mart.-№54.-S.10.

Azərbaycançılıq və milli yaddaş

Bütün millətlər və xalqlar kimi Azərbaycan xalqı da milli özünüdərk prosesini yaşayır. Milli özünüdərk in əsas komponenti milli yaddaşdır. AMEA-nın müxbir üzvü Yaşar Qarayev göstərdi ki, tarixdə hər bir xalq inteqrasiya prosesinə özünün milli yaddaşı, ədəbi-bədii, mədəni irsilə gəlir. Bu məqamda azərbaycançılığa yüksək qiymət verən görkəmli alim yazırdı: “Dil və din, mental və yaddaş, əxlaqi dəyərlər, sənətdə və fəlsəfədə, hətta relyefdə və iqlimdə ortaq mənəvi məkan... hamısı bir düyündə, cəm olanda (yalnız onda!) bəşəriyyət adlı tamın, bütövün komponenti-Azərbaycan əmələ gəlir. Azərbaycançılıq, məhz bu məqamda, bu mərtəbədə həmin adın, həmin ünvanın ən ali rəsmi hüquq, qanun səviyyəsində sertifikatdır. Milli özünüdərk, etnik şüur intibahının fəlsəfədə, elmdə, ideyada ifadəsidir.

Əzəli, əbədi Azərbaycanı bir yumruqda birləşdirən mənəvi cazibə məkanı da indi yalnız bir bütövlüyün məhvərində yarana bilər. Millət - Azərbaycan, milli ideya, dövlətçiliyin sivil ideya modeli - azərbaycançılıqdır! İki əsrlik nəzəri-ideoloji fikrimizin yekunu, sonuc qənaəti bu gün bu iki düsturla ifadə edilir.

Azərbaycançılıq milli ideyanın gücü məhz milli yaddaşın dərinliyindədir. Bu mənada, Böyük Atatürk deyirdi ki, milli mənliliyini bilməyən millətlər başqa millətlərin şikarına çevrilə bilər.

Azərbaycançılıq milli ideyasının azərbaycançılıq milli ideyasının gücü ondadır ki, özündə milli yaddaşa yeniliyi, milliliklə ümumbəşəriyyəti, milliliklə dövlətçiliyi və müstəqillik fəlsəfəsini əks etdirir.

Azərbaycançılıq milli yaddaş milli şüur, milli maraq, ümumbəşəriyyətin, modernizmin vəhdətidir. Akademik Ramiz Mehdiyev özünün “Azərbaycanda siyasət: dünən, bu gün, sabah” əsərində düzgün olaraq yazır: “Tarixdən və ictimai-tarixi prosesdən yalnız o zaman danışmaq mümkündür ki, iki başlanğıc - bir tərəfdən, inkişaf və yeninin yaradılması, digər tərəfdən isə keçmişlə varisliyin qorunub saxlanılmasının qarşılıqlı əlaqəsi və çulğalaşması olsun.”

Akademik Ramiz Mehdiyev azərbaycançılıqda milli ənənə və yeniliyin nisbətində, varisliyə yüksək qiymət verir: “Bu gün “Azərbaycançılıq” milli həyatın, əsrlik ənənəsi, ölkədə yaşayan bütün millətlərin və etnik qrupların qardaşlığı, qarşılıqlı əlaqə və təsirinin tarixi, onların ümumi taleyi və müstəqil Azərbaycanın bütövlüyü uğrunda birgə müharibəsinin tarixi təcrübəsidir.”

“İrsilik” məqamı ilə eyni səviyyədə diqqət hədəfinə çəkilən ikinci problem məqalədə “millilik” amilidir və bu istiqamətdə irəli sürülən konsepsiya Ulu Öndər milli ideoloq Heydər Əliyevin, demək olar ki, otuz illik fasiləsiz strateji siyasətidir: “bu siyasətin əsasında milli mentalığın, milli özünüdərikin və milli “mən”in mahiyyətini qoruyub-saxlamaq səyi durur”.

Politoloq C.Kərimov Ulu Öndər Heydər Əliyevin hələ sovet dövründə milli yaddaşa, milli ənənəyə önəm verdiyini xüsusi qeyd edir: “Ən böyük uğur isə -genefondun, onun tarixlə, yaddaşa yaşamaq bacarığının, milli özünəməxsusluqlarının, azad, qətiyyətinin qorunub saxlanılması və daha da gücləndirilməsi sahəsində qazanmışdır. Heydər Əliyev bunun üçün ədəbiyyatın, mədəniyyətin, incəsənətin, elmin inkişafına, xalq həyatı, arzu-istəkləri, idealları ilə birbaşa əlaqələrinə, milli mənlilik şüurunun, milli ideyanın formalaşmasına əlverişli şərait yaratmışdı.

Məhz bu dövrdə milli ruh qeyri-adi dərəcədə güclənmişdi və bu ruhu gücləndirməyə xidmət edən şəxsiyyətlərə xüsusi qayğı ilə yanaşırdı. Adicə bir faktı qeyd etmək yerinə düşər ki, aşkarlıq və yenedənqurma deyilən mərhələdə keçmiş Sovetlər Birliyi kəsb etmiş bu istiqamətdəki nəzəri və praktiki fəaliyyətdə məqsədyönlülük, şüurluluq (stixiyalılıqdan çıxmaqla) güclənmişdir.”

Sovet dövründə ən qorxulu cəhətlərdən biri milli yaddaşın, milli özünəməxsusluğun təhlükə qarşısında qalması idi. Tədqiqatçı Vaqif Abdullayev bu təhlükəni belə səciyyələndirirdi: “Ümumiliyin müəyyənedici əlaməti sovet sosisiununun əsas normalarına və dəyərlərinə rəvac verən siyasi birlik oldu. Və bu gün də, otuz il bundan əvvəl də ictimai şüur, cəmiyyətin şüuru bunu heç bir izaha ehtiyacı olmayan hadisə kimi qəbul etmiş siyasi totalitarizm genişləndikcə birliyin üzvlərinin şüurunun (buna hələ milli şüur demək olmaz) ayrılmaz ünsürünə çevrilmişdi. Lakin bunu da yada salaq ki, 40-cı illərin ikinci yarısında - 50-ci illərin əvvəlində siyasi leksikonda “böyük rus xalqı” anlayışı üstünlük təşkil etməyə başlamışdı. Bu isə artıq milli mənsubiyyəti bildirməklə yanaşı, o dövrdə həyata keçirilən milli imperiya istiqamətini əks etdirirdi.

60-cı illərdə sovet ideologiyasında dili və mədəniyyəti unifikasiya etmək yolu ilə cəmiyyətin siyasi unifikasiyasına cəhd göstərmək təşəbbüsləri edilir. İmperiya şüurunun qidalandıran millətçilik ideya kompleksiya 40-50-ci illərin ayrıcında dövlət-siyasi dəyərlərə əsaslanan ideya kompleksi ilə əvəz olundu. İmperiya məkanının sağlam dəyərlərinin daşıyıcısı olan milli şüurlar (xalqların şüurlarından söhbət gedir) daha acınacaqlı faktla üzləşməli oldu. Biz, doğrudur, “millətlərin ölüb itməsi” konsepsiyasının nə dərəcədə “böyük ideologiya” ilə bağlı olmasının təfərrüatına varmaq fikrində deyilik. Çünki ideya prosesi heç də biristiqamətli getmirdi: dövlət antisemitizmini qeyd etmək kifayətdir. Yalnız bunu deməyi, lazım bilir ki, həmin kompleks ideyalara, dəyərlərə, yönümlərə bəzi respublikalarda, həmçinin, Rusiyanın özündə müxtəlif milli identifikasiya ilə bağlı

müxtəlif kompleks ideyaların cavab reaksiyası kimi Zaqafqaziyada, Ukraynada, Pribaltika respublikalarında dövlət dilinin rus dili olması əleyhinə hərəkətlər başlamışdı. Məhz buna görə də siyasi rejimin kontekstində cəmiyyətin şüuruna hakim kəsilmiş bir prinsip həyata keçirilirdi. Politoloji təhlil etdiyimiz şüarda “sovet xalqı” anlayışının ideoloji və mifoloji funksiyası insanların öz ümumiliyini, öz milli mənsubiyyətini danmaq istiqamətinə yönəltməkdən ibarət idi. Məhz bu dövrdə Ulu Öndər öz iradəsilə xalqımızın milliliyini itirmək təhlükəsindən xilas etdi. Eləcə də, Sovet Birliyi dağıldıqdan sonra milli yaddaşa və azərbaycançılığa dəyən zərbəni yenə də Ulu Öndər aradan qaldırdı.

Professor Qoşqar Əliyev bu məqamı düzgün qiymətləndirir: “Milliliyinə qayıdan xalq real müstəqilliyini hələ tərəddüdlər məcrasında qavrayırdı. Sadəcə, əhali hələ yeni reallıqlara psixoloji uyğunlaşma vərdişinə yiyələnmemişdi, ağırlı adaptasiya prosesləri hələ ona pozitiv-psixoloji keyfiyyətlər formalaşmağa imkan yaratmamışdı. Respublikada 1988-ci ildən 1993-cü ilin ortalarına qədərki siyasi, iqtisadi və sosial həyatın analitik təhlili belə nəticəyə gəlməyə imkan verirdi ki, nəzərdən keçirilən dövrdə cəmiyyətdəki böhran sosial-iqtisadi və mənəvi-əxlaqi, mədəni böhranlar üst-üstə düşərək vəziyyəti mürəkkəbləşdirir, ona dönməz xarakter verirdi. “Total böhran isə, öz növbəsində, real milli siyasətin formalaşmasına, cəmiyyətin və dövlətin modernləşdirilməsinə əngəl törədirdi.” O dövrdə respublikaya rəhbərlik edən liderlər dərk etmirdilər ki, Azərbaycan öz tarixində yeni formasıya daxil olmuşdur, bu, yeni intellekt, mövcud reallıqlara uyğun milli siyasətin formalaşdırmasını tələb edirdi. Tarixi təbabət isə millətin gələcəyi ilə bağlı taleyüklü problemlərlə məşğul olmalı, ona qayğı göstərməli lider zərurəti yaradırdı.

Heç şübhəsiz ki, Heydər Əliyevin siyasət fəlsəfəsinin mühüm problemlərindən biri Azərbaycan reallıqlarının modernləşdirilməsi və milli inkişaf ideologiyası ilə bağlı məsələlərin təcili həlli idi. Problemin bu şəkildə qoyulması, təbii ki, cəmiyyətsünaslıq elmimizə bir yenilik gətirmişdir. İlk illərdən aydın oldu ki, təfəkkür tərzii emosional eyforik meydan çıxışlarının təsirinə qapılmış milli şüur modernizm və müasir inkişaf fəlsəfəsindən bəhrələndirmək son dərəcə çətin və ziddiyyətli prosesdir, bu sosial təşəbbüs püxtələşmiş şüur və siyasi mədəniyyət tələb edirdi. İkinci bir tərəfdən, modernləşdirmə prosesi dinamik və permanent xarakter daşıyırdı. İctimai həyatda sosial-siyasi hadisələr elə sürətlə inkişaf edir ki, son beş ildə yararlı olmuş modernləşmə prinsipləri və metodları sonrakı illər üçün aktuallığını itirir.

1993-cü ilin ortalarında Heydər Əliyevin ölkə rəhbərliyinə qayıdışından sonra transformasiya prosesləri özünün rəşional məcrasını tapdı.”

Professor Yaşar Qarayev Ulu Öndərin çıxışlarında, məruzələrində öz əksini tapan azərbaycançılıq ideologiyasının əsas cəhətlərini səciyyələndirərək yazır: “Azərbaycançılıq” ideologiyasının fəlsəfi mahiyyəti, etnik, konfessional və mədəni aspektləri, onun metodoloji-nəzəri-siyasi parametrləri dəqiq və dolğun, doktrinal səviyyədə öz elmi təhlilini məhz bu sənədlərdə tapdı. Təsbit edildi ki, azərbaycançılıq, hər şeydən əvvəl, “öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub-saxlamaq deməkdir”. Elə ona görə də onun etnik arxitiipi də, bədii-estetik kodu da, ilkin mifik-fəlsəfi şifrəsi də millidir və həmişə bəşəridir və həmişə demokratikdir, eyni zamanda, həm millidir, həm də bəşəridir.

Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev düzgün olaraq bu gün azərbaycançılıq ideyasının milli yaddaş, milli ənənə üzərində qurulduğunu qeyd edir: “Azərbaycan xalqı öz milli-mənəvi dəyərlərinə sadıqdır. Dövlətimiz bu dəyərlər üzərində qurulubdur. İyirmi il ərzində milli dəyərlərə münasibətimiz, milli ənənələrimizə hörmətimiz bizi daha da gücləndirdi. Bu gün müstəqil Azərbaycan bu əsaslı və güclü milli təməl üzərində öz gələcəyini qurur. Biz müasir dövlət qururuq, dünyaya inteqrasiya edirik, dünya proseslərində uğurla, fəal iştirak edirik. Ancaq çox güclü milli-mənəvi dəyərlərimiz bizim üçün əsasdır.

Biz ümumbəşəri dəyərlərə sadıq, ümumbəşəri dəyərləri bölüşürük. Milli dəyərləri isə bizim üçün həm keçmişimizə olan münasibətdir, hörmətdir, eyni zamanda, gələcəyə atılan addımlardır. Mən çox şadam ki, Azərbaycanda gənclər də milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyə olunurlar. Gənclər milli ruhda böyüyürlər, milli ruhun yüksək səviyyədə olması bizi - azərbaycanlıları bir xalq kimi daim yüksəkliklərə qaldıracaqdır.”

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-4 aprel.-№57.-S.11.

Azərbaycançılıq və ədəbi-bədii irs

Ədəbi-bədii irs Azərbaycan söz sənəti korifeylərinin yaratdığı zəngin mənəvi xəzinədir. Mənəvi mədəniyyətimizin tərkib hissəsi olan ədəbi-bədii irsdə azərbaycançılıq ideyaları öz dərin təzahürünü tapmışdır. Varisliyə, irsə, o cümlədən, ədəbi-bədii irsə, özündə azərbaycançılığı əks etdirən bu dəyərli xəzinəyə Ulu Öndər Heydər Əliyevin münasibəti haqqında professor Qoşqar Əliyevin fikirləri maraq doğurur: “Ulu Öndərin dövlətçilik fəaliyyəti göstərir ki, “milli inkişaf və azərbaycançılıq siyasəti ilə bağlı mümkün potensial imkanları real gerçəklikdə yalnız əxlaqi və intellektual düşüncə gərginliyi sayəsində həyata keçirmək olar.

Ola bilsin, məhz belə halda o, fəlsəfi düşüncələrə dalır, bu dəyərin təfəkkür keyfiyyətinə çevrilməsini vacib sayır, soydaşlarına mənəviyyat deyilən sərvətə yiyələnməyi tövsiyə edir. Çünki fəlsəfi düşüncələrə dalmaq, fəlsəfi fikrin nəhəngləri ilə “məsləhətləşmək” insanın intellektinin həddlərini genişləndirməklə yanaşı, həm də onun cəmiyyətin təlatümlü hallarında milli varlığın sağ qalmaq missiyasını əxlaqi problem kimi dərk etmək qabiliyyətini inkişaf etdirir. Fəlsəfi düşüncələrə dalmağın bir danılmaz məntiqi də budur ki, fəlsəfi intellekt varislik kateqoriyasında düşünür, fikir və ideya varisliyindən qaynaqlanır”.

Hələ qədim dövrlərdə ədəbi-bədii irsin ilkin mifik təfəkkür və inancları ümumtürk, Şərq mədəniyyətinin tərkib hissəsini təşkil edirdi. Bu mənada, bəzi tədqiqatçılar azərbaycançılığı daha geniş hadisə - ümum Şərq hadisəsi kimi səciyyələndirirlər. Professor Nizaməddin Şəmsizadənin “Azərbaycançılıq əsərində belə bir fikir səslənir: “Mifik təfəkkür və inanclarımızda - erkən ideoloji sistemdə kodlaşan azad ruh sonrakı ictimai tarixi dövrlərdə də silinməz bir iz qoydu. Ona görə də azərbaycançılığın təşəkkülünü coğrafi bir məkan kimi yalnız bu ölkənin ərazisi ilə həddləşdirmək olmaz. O, Şərq dünyası, qədim türk təfəkkürü, farsdilli mədəni-tarixi region və heç şübhəsiz ki, ümummüsəlman elmi-nəzəri konteksti ilə bağlıdır. O zaman nəinki təfəkkürdə, Azərbaycanla Şərq və Turan arasında coğrafi sərhəd yox idi. Köçlər, müharibələr, yürüşlər və ticarət əlaqələri xalqları bir yerdən başqa yerə sürükləyir, milli özgürlüyün və dini ehkamların möhkəm olmaması üzündən tayfalar bir-biri ilə qaynayıb-qarışır, düşüncələr də məkandan-məkana köç edirdi. Çox-çox sonralar dahi alman filosofu Hegel ümumdünya tarixinin hərəkətindən bəhs edərək yazacaqdır: “Biz Şərqdən gəlirik; ümumdünya tarixi Asiyadan Avropaya hərəkət edib... Şərqlin ilkin şərti və zəmini ailəyə əsaslanan millilikdir”.

Fikrimizcə, çox dəyərli qənaətdir, Şərq ən qədim zamanlardan üzü bəri Avropaya və bütün dünyaya klassik təfəkkür nümunələri verib, antik yunan elm və mədəniyyətini öz qoynunda bəsləyərək, müdrikcəsinə orta əsrlər Avropasına təqdim edib.

Azərbaycan ədəbi-bədii irsində türkdilli poeziyanın oynadığı rol haqqında dəyərli tədqiqatçı Sona xanım Vəliyevanın da qiymətli fikirləri var: “Həsənoğludan başlayaraq, əsası qoyulan türkdilli poeziya məhz Nəvai və Füzuli yaradıcılığı ilə kamala yetişir. Füzuli türk dilində yüksək, ali poetik yaradıcılığın, xüsusən, qəzəl və məsnəvi yaradıcılığının estetik kanonlarını işləyib-hazırlayır ki, bunu da azərbaycançılıqda əsil inqilab hesab etmək olardı. Belə ki, Füzuli yaradıcılığı ilə azərbaycançılığın əsaslarından biri və birincisi olan Azərbaycan dili öz inkişafında tamamilə yeni mərhələyə qədəm qoyur, bütün müsəlman mədəniyyəti arealında fars və ərəb dilləri ilə eyni sırada ümumişləklilik statusu qazanırdı.

Sonralar Nəsimi və Şah İsmayıl Xətai bu böyük işi davam etdirmiş və divan ədəbiyyatı dilini canlı xalq dilinə yaxınlaşdırmışdılar. Qüdrətli fəth olmaqla yanaşı, həm də ana dilində səmimi şeirlər yaradan Şah İsmayılın hakimiyyəti illərində Azərbaycan dilinin rəsmi dövlət dili statusuna yüksəlməsi öz təməlini məhz Füzuli poetik ənənələrindən götürmüşdür.

Azərbaycanşünaslığın, azərbaycançılığın birinci və ən vacib ünsürü dildir. Hər şey dildən başlayır. Xalqın dilini onun çoxəsrlik həyatının güzgüsü, nəsillər arasında ötürücü əlaqə, yaddaş vasitəsi, xalqın tam və həqiqi tarixi adlandırmaq olar. Kitabın, məktəbin olmadığı əyyamlardan üzü bəri və bu gün də insanların keçmiş, bu günü, gələcəyi arasında körpü salaraq onları maarifləndirməkdə, milli özünüdərk hissələrini formalaşdırmaqda və onu sonrakı nəsillərə ötürməkdə milli dil ən mühüm vasitə hesab olunur. Dil xalqın mahiyyəti deməkdir. Əgər o yox olarsa, xalq da yer üzündən silinər. Xalqın əlindən alınan hər şeyi yenidən ona qaytarmaq mümkündür, yalnız onun dili əlindən alındıqda həmişəlik məhvə məhkum edilir. Odur ki, dilə təkə ünsiyyət vasitəsi kimi yox, milli fikrin, təfəkkürün, dünyabaxışının, dünyagörüşün, milli davranışın fundamental nizamı və qaydası kimi yanaşmaq lazımdır.

Ədəbi-bədii irsin azərbaycançılıq ideyasının inkişafında oynadığı tarixi rol haqqında elmi ədəbiyyatda bir çox mülahizələr mövcuddur: “İlk dəfə bədii təfəkkürdə klassik ənənələrlə türk xalq poeziyası ənənələrinin sintezi başlanır. Bu isə ədəbiyyat və sənətdə millilik və bəşəriliyin vəhdətinə səbəb olur.

Xalq ədəbiyyatının, xüsusilə, aşıq poeziyasının bədii-tarixi baxımdan qüvvətlənməsi ideologiyada mifdən gələn başlanğıca, el ruhu və psixologiyasına dayanan milli müəyyənliyin yaranmasına səbəb oldu. Azərbaycanda orta əsrlərdə milli birliyin əsası, enerji mənbəyi olan məfkurə məhz poetik formalarda meydana çıxıb. Bu dövrdə elm də, ədəbiyyat da sinkretik xarakter daşıyırdı. Orta əsrlər Azərbaycan etnik mədəni

sistemində poeziya birinci yerdə dayanıb, poetik təfəkkür dünyadərkində həlledici olub. Bu zaman ədəbiyyat elmləri - “ülumi-ədəbi” özündə on beşə qədər elmi birləşdirirdi.

Azərbaycan, türk ədəbi-bədii irsinin oynadığı qlobal roldan bəhs edən tədqiqatçılar planetar integrasiyada onun əhəmiyyətini xüsusi qeyd edirlər. Bu baxımdan AMEA-nın müxbir üzvü Yaşar Qarayevin fikirləri diqqəti cəlb edir: “Etno-mədəni özünümüəyyənləşdirmə”, ideologiyanın təşəkkülündə liberalizm, neokonservatizm və onların qarşılıqlı əlaqəsi problemi, hamısı, artıq, həm də daha bütöv zaman (orta və qədim əsrlər) və daha qlobal məkan (Asiya - Şərq hüdudları) və onların irsilik münasibətləri miqyasında da izlənməyə, elmi-nəzəri şəkildə təhlil edilməyə başlamışdır.

Akademik R.Mehdiyevin “Azərbaycanda siyasət: dünən, bu gün və sabah” adlanan məqaləsi də elə ona görə manifest xarakteri daşıyır ki, “azərbaycançılıq” ideologiyasından zaman və məkanın bu miqyaslarında bəhs edilir.

Bütün tarixləri boyu türklər, hətta hərbi-siyasi ixtilaflarda, türk dünya səltənəti uğrunda mücadilələrdə də yalnız kultüərə güvənəndə qalib gəlmişlər. Sibirdə “maral kultürünü” yaradanda (hələ eradan əvvəlki Asiyada) qövmi-etnik dövlətçiliyin ilk türk coğrafiyasını da yaratmışlar. Səhra ilə bağlı mədəni dəyərlərə (“at kultürünə”) sahib olanda dünyaya (Avropaya!) da sahib olmuşlar.

Zaman “atdan düşəndə”, tarix irəliyə doğru gəmi və su yolu ilə hərəkət edəndə isə, türklər məhz dəryaya (dərya ilə bağlı elmi-mədəni dəyər və sərvətlərə) hakim olanda isə, artıq yeddi yüz illik imperiya - yeni türk dünya səltənəti yaratmışlar. Dünya hakimiyyətini itirəndə də, türklər onu öz kultürel üstünlükləri ilə bir yerdə, eyni vaxtda itirmişlər.

Ümumiyyətlə, hər dövrdə cəmiyyət, xalq miqyasında baş verən ən səciyyəvi sosial-siyasi, milli-mənəvi proseslər cəmiyyətdən əvvəl humanitar düşüncədə - şeirdə və sənətdə əks olunmuşdur.

“Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam” - bu sözləri deyərək Ulu Öndər Heydər Əliyev doğma Vətənin kultür dəyərləri üçün hər bir azərbaycanlının milli qürur hissini ən ali səviyyədə dünyaya bəyan etmiş və bu kultürün tarixinin qədimliyini çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır.

Ədəbi-bədii irsə, azərbaycançılığı yüksək qiymət verən Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi, ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev demişdir: “Əsrlər boyu xalqımız müstəqillik arzusu ilə yaşamışdır. Biz müxtəlif ölkələrin, imperiyaların tərkibində yaşamışıq, ancaq milli mənlüyümüzü heç vaxt itirməmişik. Hər zaman milli dəyərlər, Azərbaycan dəyərləri bizi daha da gücləndirirdi. Xalqımız üçün ən çətin anlarda bir millət kimi özümüzü qorumaq üçün, ilk növbədə, milli dəyərlərimiz, ənənələrimiz, milli bayramlarımız, ana dilimiz öz rolunu oynamışdır.

Bundan sonra müstəqil dövlət kimi Azərbaycan yalnız inkişaf yolu ilə gedəcəkdir. Müstəqilliyimizin qısa tarixi bunu deməyə əsas verir. İyirmi il tarix baxımından kiçik bir dövrdür. Ancaq bu illər ərzində ölkəmiz çox uğurlu yol keçmişdir. Müstəqilliyimizi bərpa etdikdə, Azərbaycanda gedən xoşagəlməz proseslər, faktiki olaraq, müstəqilliyimizi əlimizdən ala bilərdi. Ölkədə hökm sürən xaos, anarxiya, səriştəsizlik, siyasi rəhbərliyin xəyanəti ölkəmizi uçurum kənarına qoymuşdu. Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana gəlməsi, Azərbaycan xalqının ona göstərdiyi etimad və inam vəziyyəti köklü şəkildə dəyişdirə bilmişdir. Ölkəmiz 1993-cü ildən bu günə qədər inkişaf yolunu yaşayır, beynəlxalq mövqelərimiz möhkəmlənir, daxildə vəziyyət müsbət istiqamətdə inkişaf edir. Azərbaycan dünya miqyasında ləyaqətli ölkə kimi özünü tanıtdıra bilmişdir”.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-4 aprel.-№57.-S.14.

Azərbaycan milli incəsənəti və azərbaycançılıq

Uzun tarixi inkişaf yolu keçmiş milli incəsənətimiz özündə azərbaycançılıq ideyalarını əks etdirən müxtəlif növlü əsərlərin məcmusundan ibarətdir. Humanizm, azərbaycançılıq ruhu aşılınmış milli incəsənətimiz bütün dünyada məşhurdur. İncəsənətdə humanizmə yüksək qiymət verən M.Qorki yazırdı: “Mənim üçün insandan kənar heç bir ideya yoxdur; mənim üçün bütün şeyləri və bütün ideyaları yaradan odur və gələcəkdə təbiətin bütün qüvvələrinin sahibi məhz o insan olacaqdır. Bizim dünyada ən gözəl şey zəhmətlə, ağıllı insan əli ilə yaranan şeydir, bizim bütün fikirlərimiz, bütün ideyalarımız zəhmət prosesindən doğur; incəsənət, elm və texnikanın inkişaf tarixi bizə bunu göstərir. Fikir faktdan sonra gəlir.

Mən insan qarşısında ona görə “səcdə edirəm” ki, bizim dünyada insan aqlının, insan xəyalının, insan icadının təcəssümündən başqa heç bir şey duymuram və görmürəm”.

XX əsrin 20-ci illərində bütün keçmiş mədəniyyəti inkar edən bədnam “proletkultçular” bütün incəsənət əsərlərini, o cümlədən, Azərbaycan operalarının da köhnəliyini, məzmunca əsrə uyğun gəlmədiyini, “inqilab dövründə” böyüməkdə olan nəslə qida verə bilmədiyini iddia edirdilər.

Belə baxışlara qarşı mübarizə aparan dahi Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyov yorulmadan mübarizə aparmışdır. Onun bu məqsədlə 1924-cü ildə “Kommunist” qəzetində, 1926-cı ildə “Maarif və mədəniyyət” jurnalının 8-ci və 9-cu nömrələrində çap olunmuş məqalələri diqqəti cəlb edir. Həmin məqalələrində böyük bəstəkar keçmiş bədii irsə belə birtərəfli baxışı rədd edir, Azərbaycan opera və operettalarının cəmiyyətdəki yerini və rolunu, adamların tərbiyəsinə etdiyi müsbət təsiri ətraflı şərh edirdi. O yazırdı: “Tək-tək götürüb baxsaq, görürük ki, türk (Azərbaycan - V.Ö.) opera və operettalarının hərəsinin öz-özlüyündə inqilabi ictimai və mədəni vəzifəsi inkar qəbul etməyən bir həqiqətdir.

“Leyli və Məcnun”, “Aşıq Qərib” və “Arşın mal alan” öz balalarının gələcək ailəvi həyatlarını korlayan cahil valideynin hərəkətlərinə qarşı etirazdır, “Ər və arvad” çadraya qarşı birinci mübarizədir, “Şah İsmayıl” müstəbid hökmdarları dizin-dizin süründürən inqilabcuyanə bir məzmunudur...”

“O olmasın, bu olsun”a gəldikdə, bu operetta məzmunca bugünkü yaşadığımız inqilabi yeni həyata o qədər yaxındır ki, guya bugünkü gün üçün yazılmış təbliği bir ədəbiyyat cümləsindəndir...”

Ü.Hacıbəyov bizim sənətin qüdrətini, böyüklüyünü onun xalqa bağlı olmasında, xalqın adı ilə bağlı olan keçmiş mütərəqqi ənənələrə ehtiramla yanaşmasında görürdü. Ən böyük yaradıcı, ən böyük “bəstəkar xalqdır”, “ilk gözəl nəغمə və rəqs melodiyaalarının yaradıcısı xalq özüdür” deyən böyük bəstəkarımız göstərirdi ki, xalq musiqisini əsaslı surətdə öyrənməyincə böyük əsərlər yazmaq mümkün deyildir. O, xalqı tək-cə bəstəkar deyil, həm də misilsiz tənqidçi və musiqi əsərlərinin ən yaxşı “istehlakçısı” adlandırır, xalqın musiqi əsərlərinə diqqətlə yanaşdığını, yaxşısını pisdən gözəl seçə bilmək və hər çeşidli saxta gözəllikləri və ideyasız dəbdəbələri amansızcasına rədd etmək qabiliyyətini, məharətini xüsusi qeyd edirdi.

Ədəbiyyat və incəsənətin əsil inkişafı ən yaxşı mütərəqqi, realist ənənələrin, estetik və bədii baxışların yeni şəraitdə ardıcıl və yaradıcı inkişafıdır. S.Vurğunun dediyi kimi, tarixi inkişafın təcrübəsi göstərir ki, öz köklərilə bizim sələflərimizə bağlı olmayan adamların yaradıcılığı xeyirxahlığa gətirib çıxarmır. Belə adamlar nə qədər “novatorluq” örtüyünə bürünsələr də, bizim klassik yazılı ədəbiyyatdan və şifahi xalq yaradıcılığının yaxşı ənənələrindən ayrı düşdükləri üçün yeni və qiymətli heç nə yarada bilmirlər.

Tədqiqatçı Cahid Quliyev azərbaycançılıq ruhuna, milli-mənəvi dəyərlərə bağlı olan sənətkarlar haqqında yazır: “Böyük sənətkar olmaq, ümumxalq məhəbbəti qazanmaq üçün gərək yazıçı, ənənəyə yiyələnməklə yanaşı, öz şəxsi yaradıcılıq sifətinə malik olsun. Belə sənətkar həyata ağıllı yanaşır, zəngin, mürəkkəb və ziddiyyətli hadisələri seçməyi bacarır, yenilik hissələrini duyur və bu hissələri vermək üçün təzə ifadə vasitələri, yeni forma seçir. Məhz sənətkarın novatorluğu elə bundadır ki, inkişafın əsil istiqamətini anlasın, yeniliyi vaxtında duysun və öz sənəti ilə bu yeniliyin qələbəsinə kömək etsin”.

Sənətkar keçmiş irsdən öyrənərkən bugünün övladı olduğunu yaddan çıxarmamalıdır. Bəşər fikrinin yaratdığı mədəniyyətin həqiqi və gözəl varisi olan sosializm sənətkarı mütərəqqi, humanist, inqilabi incəsənət və elm əsərlərinə məhəbbətlə yanaşır, hər cür qara qüvvələrə və ictimai bərabərsizliyə qarşı mübarizədə bu zəngin irsdən ehtiram və ehtirasa istifadə edir. Müasir ədəbiyyat xalq idrakından, xalq mənəviyyatından danışdığı zaman, onun mənəvi keçmişinə böyük bir hörmət və məhəbbətlə yanaşmalı tariximizin həyat və mübarizə səhifələrini ilham və ürəklə vərəqləməlidir.

Sənətkar öz oxucusunu, tamaşaçısını, dinləyicisini həyəcanlandırmaq, aqlatmağı və güldürməyi, düşündürməyi bacarmaq iqtidarında olmalıdır. O, oxucunun və dinləyicinin şüuruna və hissələrinə hakim olmağı bacarmalıdır. Həqiqi sənət əsərləri insanı riqqətə gətirməlidir. Müəllif yaratdığı müsbət qəhrəmanın simasında insanı lazımı yüksəkliyə qaldırmağı, duyğulara təsir etməyi bacarmalıdır.

Ü.Hacıbəyovun “Koroğlu” operasını yada salın. Biz tamaşanın ilk anından musiqinin əsiri olur, əsərin qəhrəmanları, xüsusən, Koroğlu ilə birlikdə sevinir, kədərlənirik, onlarla birlikdə iztirab çəkir və onlarla birlikdə

qələbəni təntənə ilə qeyd edirik. Bunun səbəbi odur ki, Üzeyir sənəti soyuq bir şüurun, formal bir texnikanın məhsulu deyil, hadisələri yaşamış, insan taleyini duyub-düşünmüş, sevinc və iztirablar keçirmiş böyük bir ürəyin məhsuludur. Onun musiqi dili ilə qələmə aldığı həyat boyasız, sadə və təbiidir. Üzeyir sənəti həyat və insanı təsdiq edir.

Üzeyirin realizmi hadisələri və insanları natural halında deyil, yüksək romantik üslubda ifadə edir; cəmiyyətin bugünkü halını təsvir etdiyimiz zaman biz sabaha, gələcəyə doğru gedirik, daima yüksəlir və kamilləşirik. S.Vurğun yazır: “Üzeyir musiqisini dinlədiyimiz zaman biz bəzən qaşlarımızı çatıb loğman kimi düşünürük, bəzən həyat və insan eşqinə odlardan-alovlardan keçən qəhrəmanlar oluruq. Bəzən ürəyimiz ümman kimi təlatümə gəlir, bəzən də sakit və nurlu bir yaz səhəri kimi açılır, özümüzə dağlarda külünglər çalan fərhadlar qüdrəti hiss edirik, xəyalımız göylərə uçduqca, yaşadığımız ana torpağı, onun yaratdığı insan adlı böyük neməti daha çox sevirik, öz varlığımız və tariximiz ilə fəxr edirik”. Böyük Azərbaycan şairi Səməd Vurğun gənc nəslin azərbaycançılıq, milli ruhda böyüməsinə yüksək qiymət verir, bunun üçün həyat həqiqətinə sadıq qalması əsil milli əsərlər yazması tələb edirdi: “Bu həqiqət (həyat həqiqəti) o qədər zəngin, rəngarəng, mənalı və gözəldir ki, onun heç bir boyaya rəng və uydurmalara ehtiyacı yoxdur”. Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənətinin təməlini qoyanlar həyat həqiqətinə sadıq olur, xalqla bağlılıq kimi nəcib ənənələri də özlərinin həyat və mübarizə devizi kimi qəbul edirdilər. Yeni həyatın yeni ədəbiyyat və incəsənətin yaradıcıları olan bu sənətkarlar sənətkarlığı, ustadlığı klassiklərdən öyrənir, eyni zamanda, yeni şəraitin, yeni zamanın tələblərini diqqət mərkəzində saxlayırdılar.

Axı, bu, bir həqiqətdir ki, keçmişin sənət fədailəri də mütərəqqi ənənəyə böyük ehtiramla yanaşmış, həm də yaşadıkları dövrün ən böyük novator sənətkarları olmuşlar. Belə olmasa idi, onlar klassiklər səviyyəsinə yüksələ bilməzdilər, adları tarixə düşməzdi.

AMEA-nın müxbir üzvü Yaşar Qarayev Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan sivilizasiyası və azərbaycançılıq konsepsiyasının əhəmiyyəti barədə yazır: “Azərbaycan sivilizasiyanın neçə min illik tarixi barədə çağdaş Siyasi Öndər və milli ideoloq Heydər Əliyevin son nəzəri müşahidələri belə bir miqyaslı təşəbbüsün icrasını elmi-nəzəri fikrimiz qarşısında vaxtı çatmış vəzifə kimi irəli sürür.

İkinci tərəfdən, digər dünyagörüşü, cərəyanları ilə və daha global fəlsəfi ideyalarla (dirilik və dünya ideyası, həyatın mənası, insan və zaman, olum və ölüm...) bir kontekstdə baxanda milli ideya da özünün daha uzaq tarixi kökləri, genesis və mənşə təfərrüatı ilə birlikdə görünür. Axı, millilik və millət ideyası da, əslində, yüz illər və min illər boyu tarixi evolyusiya keçirən cəmiyyət və insan, fərd və şəxsiyyət ideyasının indiki yekun, növbəti sonuc məqamından başqa bir şey deyildir. Məhz bu baxımdan milli ideyanın müasir vəziyyətinin, onun çağdaş Qərb-Şərq tipologiyasının geniş, global tarixi-fəlsəfi kontekstdə dərk üçün dini-fəlsəfi-bədii fikrin ən yaxın və uzaq təcrübəsi, xüsusilə, zəngin material verir.

Azərbaycançılığın konsepsiyası bir də, məhz bu təcrübənin elmi-nəzəri və bədii-fəlsəfi zirvəsində ucalmalıdır. “Şübhəsiz ki, bu konsepsiya tarixi keçmişimiz, milli, mədəni, dini ənənələrimiz üzərində qurulmalıdır”. Ancaq bu təqdirdə, milli ideyanın özünün milli təkrarsızlığı yarana bilər”.

Şübhəsiz ki, Heydər Əliyev öz xalqının psixologiyasının xüsusiyyətlərini, mentalitetini çox gözəl bilən xarizmatik liderdir. Onun həyatında hadisələrin sanki öncədən müəyyənləşdirilmiş gedişini təkcə sözün gücü ilə dəyişdirə bildiyi hallar çox olmuşdur. Heydər Əliyevin şəxsi nümunəsi bizim hamımızı, onun həmvətənlərini ruhlandırır və qurub-yaratmağa həvəsləndirir. O, Azərbaycana otuz ildən çox rəhbərlik edərək, sözü və əməli ilə yeni gerçəklik yaradır, Azərbaycan üçün dünyaya yol açır, onu ən sivilizasiyalı və çiçəklənən ölkələrdən birinə çevirməyə çalışır. Buna görə də xalq öz millətinə təmənnəsiz xidmət etməyin misilsiz nümunəsinə heyran olmaqla yanaşı, həm də başa düşür ki, indi Azərbaycana məhz belə lider lazımdır.

Ulu Öndər öz tarixi missiyasını şərəflə yerinə yetirdi. Onun layiqli siyasi varisi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev də bu vəzifəni yeni dövrə uyğun ləyaqətlə davam etdirməkdədir. Cənab İlham Əliyev müstəqilliyimizi, dövlətçiliyimizi, iqtisadiyyatımızı daha da möhkəmləndirmək, inkişaf etdirməklə yanaşı, azərbaycançılıq ideologiyasını, milliliyimizi ümumbəşəriyyətlə daha düzgün, daha dolğun uyğunlaşdırılmasını təmin edir.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-6 aprel.-№59.-S.10.

Azərbaycançılıq və milli-mədəni irs

Hər bir xalqın mədəni irsi özündə maddi və mənəvi mədəni irsi əks etdirir. Mədəni irsə malik olmaq hər bir xalqın toxunulmaz hüququdur. Ümumdünya mədəni irsin və təbii sərvətlərin qorunması haqqında “YUNESKO-nun 16 noyabr 1972-ci il tarixli Konvensiyasında (Azərbaycan bu sənədə 1993-cü il dekabr ayının 6-da qoşulmuşdur) “mədəni irs” anlayışının dəqiq tərfi verilmişdir: “Abidələr - tarixi baxımdan əhəmiyyətli, universal dəyərə malik memarlıq nümunələri; ansamblar - tarixi baxımdan əhəmiyyətli universal dəyərə malik əlahiddə və ya bir-biri ilə əlaqəli tikililər qrupu”, 1976-cı il noyabr ayının 26-da Nayrobi şəhərində keçirilmiş BMT-nin təhsil, elm və mədəniyyət məsələləri üzrə baş konfransının qəbul etdiyi “Tarixi ansambların mühafizəsi və müasir rolu haqqında” tövsiyələrində bildirilir: “Tarixi və ya ənənəvi ansamblar” dedikdə, toxunulmazlığı və dəyəri arxeoloji, memarlıq, tarixi, estetik və sosial-mədəni baxımdan tanınan, şəhərlərdə yaşayış məskənlərini təşkil edən istənilən bina, tikili qrupları, şəhərlərdə yaşayış məskənlərini təşkil edən istənilən bina, tikili qrupları, arxeoloji qazıntı yerləri də daxil olmaqla, açıq məkanlar nəzərdə tutulur. Bir-birindən fərqlənən bu ansamblar arasında tarixi şəhərlər, qədim şəhər məhəllələri xüsusilə seçilir”. Mədəni irs elə bir sərvətdir ki, onun mühafizəsi, qorunması və təbliği öz vətəndaşları, beynəlxalq birlik qarşısında müvafiq öhdəliklər götürmüş dövlətin vəzifəsidir.

İctimai fikirdə xalqların mədəni müxtəlifliyi tarix boyu prioritet məsələ kimi üstünlük təşkil etmişdir. Bu baxımdan, bütün sosial-iqtisadi, hüquqi və digər problemlər yalnız xalqın mədəni ənənələrinə, davamlı fərdi eyniyyət axtarışı prosesinin nəticəsinə - milli özünüdərk hissini formalaşdıran əxlaq qaydalarına uyğun həll oluna bilər. Belə olan halda, qüdrətli qloballaşma əsrində Azərbaycanın mədəni-tarixi və dövlətçilik məkanı kimi qorunub saxlanması yalnız onun mədəni arxipini mühafizə edən bilən tarixinin davam etdirilməsi yolu ilə mümkündür.

Xalqları mədəni irs qədər, milli-mənəvi ənənələr qədər, dəyərlər qədər birləşdirən başqa bir vasitə yoxdur. Biz bu vasitələrdən daim istifadə etməliyik.

Azərbaycanlı milli mənlik şüurunun və ləyaqət hisslərinin tükənməz mənbəyi bizim qədim və zəngin mədəni irsimizdir. Ağır sarsıntılar və qələbələri, taleyüklü dönüşləri, əsrlərin ibrətamiz dərslərini, zamanın fırtınalarına tab gətirmiş mədəniyyət abidələrini istər eyni və ya qohum etnosların, istərsə də, əsrlər boyu eyni ərazidə mehribanlıqla yaşamış müxtəlif etnoslara mənsub əhalinin ümumi sosial yaddaşına çevirən tarix, mədəni irs zaman keçdikcə bir-birini əvəz edən ayrı-ayrı nəsillərə vahid bir toplum keyfiyyəti verir, onun nümayəndələrinə soy-kökünü, dost-düşməni tanıdır. Tarix, mədəni irs ən qüdrətli milli özünüdərk məktəbidir. Sovet hakimiyyəti illərində məqsədyönlü, məkrli niyyətlərlə Azərbaycan tarixi ideoloq-alimlər tərəfindən saxtalaşdırılmışdır. Bu gün, heç şübhəsiz ki, tarixi oğurlanmış azərbaycanlılar üçün keçmişini bilmək yalnız onunla fəxr etmək deyil, habelə, azərbaycançılıq tərbiyəsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanın mədəni irsinin, azərbaycançı ruhunun qorunub saxlanmasında Ulu Öndər Heydər Əliyev əvəzsiz rol oynamışdır. Hələ sovet dövründə O, yazıçıların yubileylərini keçirir, əsrlərini çap etdirir, mədəni irsi xalqın mənəvi sərvətinə çevirirdi. M.Qasımlı çox düzgün olaraq Heydər Əliyevi təkcə kommunist lideri deyil, “milli lider, mədəniyyət milliyətçisi kimi” təqdim edərək yazır: “Millətlər arasında fərqləri ləğv etməyi qarşıya qoyan kommunist ideologiyasından fərqli olaraq Heydər Əliyev Azərbaycan milli mədəniyyətinin qoruyucusu, inkişafetdiricisi və zənginləşdirici funksiyasını sistemli şəkildə, qətiyyətlə həyata keçirirdi”.

Heydər Əliyev yasaq olunmuş ədəbi-tarixi abidələrin (“Kitabi - Dədə Qorqud”) öyrənilməsini, İraqda Füzulinin qəbrinin bərpasını, Cavidini məzarının Azərbaycana gətirilməsini, Nizami, Nəsimi, S.Vurğun və s. görkəmli korifeylərin yubileylərinin keçirilməsini təşkil etdi.

Azərbaycan tədqiqatçısı İ.Hüseynova Heydər Əliyevin birinci hakimiyyəti illərində Azərbaycan mədəniyyətinin müxtəlif sahələrində - elm, təhsil, maarif, ictimai-mədəni sahələrində keyfiyyətli dəyişikliklər baş verdiyini qeyd edərək yazır: “1970-1980-ci illərin əvvəllərində ali təhsil sahəsində yaranan fundamental maddi-texniki baza, mütərəqqi ənənələr müasir ali təhsilimizin möhkəm bünövrəsini təşkil edir”.

Tədqiqatçı qadınların hüquqlarının qorunması və sosial-iqtisadi həyatda fəal iştirakı məsələsinə də toxunaraq, həmin dövrdə yüzlərlə azərbaycanlı gənc qızın keçmiş SSRİ-nin qabaqcıl ali məktəblərinə göndərildiyini, müasir dövrdə Azərbaycanın yüksək ixtisaslı mütəxəssislər sarıdan çətinlik çəkməsini, məhz 1969-1982-ci illərdə təhsil, elm sahəsində aparılan səmərəli fəaliyyətin nəticəsi ilə əlaqələndirir: “Heydər Əliyev həm 70-80-ci illərdə Azərbaycana rəhbərlik etdiyi vaxtlarla da Azərbaycanın gələcəyi, müstəqilliyi haqqında düşündü. Azərbaycanın müstəqil yaşaması üçün, mövcudluğu üçün, böyük imkanlara malik olduğuna tam əmin idi. Qeyd etmək lazımdır ki, O, respublikanın sosial-iqtisadi, milli-mədəni inkişafını yüksək səviyyədə təmin etməklə məhz bunun gələcəkdə əsas təməl olacağını nəzərdə tuturdu”.

ABŞ tədqiqatçısı T.Svyatxovski 60-cı illərin sonu 80-ci illərin əvvəllərini “Əliyev dövrü” kimi səciyyələndirərək, bu dövrdə mədəni inkişafın xarakteristikasını belə müəyyənləşdirmişdir: “1960-1970-ci illər

Azərbaycanın mədəni mənzərəsini əmələ gətirən üç mövcud cərəyanın qarşılıqlı əlaqəsini qabarıq şəkildə nümayiş etdirirdi. Bu cərəyanlardan biri urbanizasiyanın, xüsusilə, Bakı əhalisinin sürətli inkişafında, ikinci cərəyan isə yavaş-yavaş dirçələn ziyalı təbəqəsi üçün ehtiyat qüvvələrin hazırlanması istiqamətində əhali arasında ali təhsilli kadrların sayının 150 min nəfərə çatmasında özünü göstərdi... Hər iki istiqamətdəki inkişaf ikidilliliyin güclənməsilə bir araya düşdü ki, bu da 3-cü cərəyanın mahiyyətini təşkil edirdi”.

T.Svyatxovskiy Heydər Əliyev dövründə milli ziyalı kadrların yaranması sahəsindəki uğurları xüsusi diqqətə çatdırır.

AMEA-nın prezidenti, görkəmli alim M.Kərimov Heydər Əliyevin 1970-1985-ci illərdə Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafındakı əvəzsiz xidmətlərindən bəhs edərkən, bu dahi şəxsiyyəti “elmimizin, mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın gözəl bilicisi və araşdırıcısı” kimi səciyyələndirir: “Heydər Əliyev həm də böyük bir elm adamı idi. Onun müdrik siyasətinin dərinliyi, məhz elmi prinsiplər üzərində qurulması, intellektual potensiala arxalanmasında idi. Azərbaycan elminə respublikada rəhbərlikdə olduğu bütün dövrlərdə göstərdiyi qayğı və dəstək də elə buradan qaynaqlanırdı. Heydər Əliyev öz fəaliyyəti və siyasi təcrübəsində elmi fikrin ən yeni nailiyyətlərindən faydalanırdı. O, cəmiyyətin, xalqın inkişaf zəminini elmdə, intellektdə görürdü”.

M.Kərimov respublikada fundamental elmin mərkəzi olan AMEA-nın intibahını, ilk universal milli ensiklopediyanın yaranmasını Heydər Əliyevin adı ilə bağlayır, texniki elmlərlə yanaşı, bütün ictimai-siyasi fəaliyyəti boyunca tarixə, ədəbiyyata, mədəniyyətə yüksək qiymət və əhəmiyyət verdiyini, onların xalqın mənəvi həyatında oynadığı rolu layiqincə dəyərləndirdiyini qeyd edir: “Heydər Əliyevin elmi-mədəni sahəyə başını bir sistem təşkil edirdi. Burada ümumi rəhbərlik və təşkilatçılıqla yanaşı, bu böyük siyasətçinin, həm də böyük sənət adamı olduğu da aşkara çıxırdı”.

Heydər Əliyevin himayədarı olduğu akademiya intellektual sərvətin və azərbaycançılıq ideologiyasının yaranmasında mühüm rol oynamışdır. “AMEA-da dünya elminin inkişafına yeni töhfələr verən böyük alimlər yetişmişdir. Burada respublikanın çox böyük elmi potensialı formalaşmışdır. Azərbaycanın adının dünyada tanıtılmasında, Azərbaycan elmi ilə birlikdə azərbaycançılıq ideologiyasının dünyada yayılmasında bu akademiyanın, həm də tarixi bir rolu vardır. Akademiya formalaşmış zəngin milli-mənəvi və elmi yaradıcılıq ənənələrini davam və inkişaf etdirmək milli-mənəvi sərvətimizi yaşatmaq, qorumaq və zənginləşdirmək deməkdir”.

Heydər Əliyevin mənəvi mədəniyyət sahəsində xüsusi milli ideologiya sahəsində ən uğurlu xidmətlərindən biri azərbaycançılıq ideologiyasını inkişaf etdirməsidir. Akademik R.Mehdiyev azərbaycançılığın inkişafında Heydər Əliyevin əvəzsiz xidmətini yüksək dəyərləndirmişdir.

1969-cu ildə Heydər Əliyevin Azərbaycanın siyasi rəhbərliyinə gəlişi Azərbaycan dövlətçiliyi tarixi üçün böyük rol oynamışdır. Bununla xalqımızın həyatı problemlərinə, taleyüklü məsələlərinə yeni ideoloji-konseptual və fəlsəfi yanaşmaların əsası qoyuldu. Bu dövrdən ölkədə olduqca mühüm ictimai, siyasi, iqtisadi, mədəni və mənəvi proseslər başlanmışdır. Yeni əsrin zirvəsindən həmin dövrə nəzər saldıqda, böyük şəxsiyyətin, siyasi liderin və dövlət xadiminin, hətta totalitar rejim və sərt ideoloji normalar şəraitində nələrə qadir olduğunun şahidi oluruq. Belə ki, 1970-80-ci illərdə, əslində, Azərbaycanın gələcəkdə müstəqil dövlət kimi yaşaya bilməsi üçün zəruri olan əsaslar - iqtisadi, mədəni-mənəvi potensial yaradılmış, milli kadr problemləri həll olunmuşdu.

Azərbaycanda milli şüurun və milli özünüdərk bütünlüyünün yüksək vüsət almasına imkan verən sürətli inkişaf strategiyasının seçilməsi və uğurla həyata keçirilməsi Heydər Əliyevin rəhbərlik və idarəetmə fəlsəfəsinin aparıcı qayəsini təşkil edir. İstehsal, elm, mədəniyyət, Azərbaycan dilinin inkişafı sahəsində əldə edilmiş tərəqqi, milli ruhun inkişafına, milli özünüdərk və milli uğurun yüksəlməsinə, gələcəkdə müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaranmasına xidmət edən uzaqgörən planın tərkib hissələri olmuşdur. Azadlıq uğrunda açıq mübarizəyə hazırlıq mərhələsi 70-80-ci illəri əhatə etmişdir. Həmin mərhələnin əsas məqsədi Azərbaycanda hərtərəfli iqtisadi, siyasi, sosial, mədəni inkişaf zəminində xalqın mübarizlik ruhunu və əzmini gücləndirməklə, onu çətinlik və məhrumiyyətlərə hazırlamaq olmuşdur.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-5 aprel.-№58.-S.11.

Azərbaycanın iqtisadi yüksəlişi və azərbaycançılıq ideyaları

Azərbaycançılıq ideyaları iqtisadi yüksəlişdən ayrılmazdır. Hələ sovet dövründə Azərbaycanın gələcək müstəqilliyi üçün iqtisadi bazanın yaradılmasında Ulu Öndər Heydər Əliyevin əvəzsiz xidməti olmuşdur: “O dövrlərdə (sovet dövrü) yaranmış iqtisadi potensial da bizim böyük sərvətimizdir. Bu sərvət də Azərbaycanın tam sərbəst, heç bir dövlətdən asılı olmayaraq yaşamasına imkan verir. Güman edirəm ki, biz müstəqilliyimizi tam bərqərar etdikdən və qarşıda duran vəzifələri həyata keçirdikdən sonra ölkəmizin bu iqtisadi potensialının bəhrələrini Azərbaycanın hər bir vətəndaşı görəcək və bunun sayəsində şən - firavan yaşayacaqdır.

Azərbaycana birinci rəhbərliyi dövründə Ulu Öndər əsil milli xadim kimi iqtisadiyyatı inkişaf etdirməklə yanaşı, imkan daxilində azərbaycançılıq ideyalarının inkişafı üçün də zəmin hazırlayır. Professor Mübariz Yusifov “Heydər Əliyev və azərbaycançılıq ideologiyası” əsərində bu münasibətlə yazmışdır: Heydər Əliyev Respublikaya rəhbərlik etdiyi bütün fəaliyyəti ərzində doğma vətəninə xidmətlə özünün əsil azərbaycançılıq nümunəsini nümayiş etdirmişdir. Onun respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrlərdə sənayenin və kənd təsərrüfatının inkişafında çox mühüm nailiyyətlər əldə olunmuş, iqtisadi sahədə böyük uğurlar qazanılmışdır. 1969-cu ildən ölkənin inkişafı yolunda atılan uğurlu addımlar məhz Azərbaycanın gələcəkdə müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoyması məqsədinə xidmət edirdi. Bu isə, əlbəttə, sərbəst inkişafa aparıcı yol idi. Şübhəsiz, ölkədə iqtisadi inkişaf ənənələrinin bərqərar olunması müstəqillik dövründə onun maddi bazasının möhkəmlənməsinə zəmin yaradan başlıca amillərdən biri kimi qiymətləndirilməlidir.

1969-cu ildən bəri başlanan iqtisadi inkişaf ənənələri bu gün böyük neft strategiyası planlarının həyata keçirilməsinin təməli hesab olunmalıdır. Başqa sözlə, bugünkü iqtisadi uğurlarımızın bünövrəsi, məhz 1969-cu ildən başlanan iqtisadi inkişaf zəmininə əsaslanır. Heydər Əliyev Azərbaycanın bugünkü müstəqilliyini məhz o zamandan duyurdu, görürdü və müstəqil respublikanın iqtisadi dirçəlişini təmin etmək proqramını hələ o zamandan hazırlamağa başlamışdı. Neft sənayesinin inkişafına, iri sənaye obyektlərinin tikilməsinə və istifadəsinə, xalq təsərrüfatı və kənd təsərrüfatı sahələrində məhsul bolluğunun yüksəldilməsinə çox mühüm diqqət yetirilirdi.

1970-ci ildə qeyd olunurdu ki, Azərbaycan 100 il müddətində ölkəyə 1 milyard ton neft vermişdir. Lakin neft sənayesinin inkişaf etdirilməsi üçün mövcud avadanlıqlar günün tələblərinə cavab vermirdi. Neft hasilatının çoxaldılması təkcə o demək deyildi ki, Azərbaycan öz sərvətini sovet dövlətinə əliaçılıqla bəxş edirdi. Neft sənayesinin inkişafı xalqın rifahının yaxşılaşdırılmasına xidmət edirdi. Xalqın rifahı yaxşılaşdıqca, onun mədəni-məişət həyatının inkişafına zəmin yaradılırdı, əhalinin sosial təminatı gücləndirilirdi. Əhalinin sosial, məişət və mədəni həyatının təmin olunması insanlarda Azərbaycanın milli mənafələrinə rəğbət artırmasına səbəb olurdu.

Daha zəngin maddi bazaya söykənən milli mənafələr Azərbaycanın varlığına inam, milli ənənələrin davam və inkişafına zəmin yaratmaqla insanlarda müstəqil düşüncə tərzini formalaşdırırdı. Bu isə, sosial həyatda müstəqil yaşamağın, müstəqil dövlət quruculuğu ideyalarının həyata keçirilməsinə təminat yaradır. Məhz Heydər Əliyevin iqtisadi inkişafa nail olmaqla ölkənin gələcək müstəqil həyata hazırlanması proqramının aparıcı xətti bu məqsədin həyata keçirilməsi ilə bağlı olmuşdur. Ona görə də Heydər Əliyev hələ o zamanlar ölkənin inkişafı üçün, iqtisadi dirçəlişi üçün mövcud imkanlardan maksimum istifadə olunması üçün bütün səy və bacarığını sərf edirdi.

Reyhan Mirzəzadə isə “Azərbaycanı dünyaya saydıran insan” əsərində Ulu Öndər Heydər Əliyevin iqtisadi uğurları azərbaycançılıq ideyaları ilə vəhdətdə götürdüyünü göstərir: Neft sənayesi Azərbaycanda iqtisadi inkişafın ən aparıcı sahələrindən biri olduğu üçün Heydər Əliyev həmin sahədə uğurlar qazanılmasına xüsusi diqqət yetirmişdir.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə neft sənayesinin inkişaf etdirilməsi barəsindəki məsələ SSRİ Nazirlər Soveti qarşısında qəti qoyuldu və Azərbaycanda iki böyük neftayırma zavodu tikildi. Zavodlar üçün Almaniya və Fransadan yeni avadanlıqlar gətirilib quraşdırıldı. Respublikada ən iri ilkin neftayırma kompleksi işə salındı. Cəmi 3 il ərzində onu layihədə nəzərdə tutulan gücə çatdırmaq mümkün oldu. Bu isə neft məhsulları istehsalını 86 faiz artırmaqla, 5 köhnəlmiş qurğunu ləğv etməyə, xidməti işçilərin sayını 3 dəfədən çox azaltmağa imkan verdi. İstehsal edilən neft məhsullarının keyfiyyəti xeyli yaxşılaşdı. Mənbələrdə göstəriləni kimi, Bakıda xam neftin hasilatından tutmuş, onun istehlakçıya çatdırılmasınadək texnoloji prosesin bütün mərhələlərini özündə birləşdirən güclü neft kompleksi inkişafda oldu. Bu kompleksin ayrılmaz hissəsi hazırda “Azneftmaş” konserninin iri zavodlar qrupunda təmsil olunmuş neft maşınqayırmasıdır. Keçmiş SSRİ-də bənzəri olmayan bu nadir qurum indinin özündə də təkcə Azərbaycanda deyil, həm də Rusiya, Qazaxıstan, Türkmənistan və MDB-nin digər neft hasil edən respublikalarında böyük neftin taleyini həll edir.

Ulu Öndərin fəaliyyətində azərbaycançılığı və iqtisadiyyatı inkişaf etdirmək müstəqillik illərində ən yüksək zirvəyə qalxdı. Bunu bütün tədqiqatçılar təsdiq edir.

Azərbaycan Respublikasında Heydər Əliyev tərəfindən yaradılmış iqtisadi inkişaf bazası ilə müstəqillik dövründə iqtisadiyyatın dirçəlişi üçün olduqca münbit bir şərait mövcud idi. Bunun sayəsində 1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycanda iqtisadi potensialın möhkəmləndirilməsini, həmçinin, respublikada yaranmış sabitlik şəraitində ölkəmizə olan inam və marağın artmasını təmin etmək məqsədilə “Əsrin müqaviləsi” adlanan ilk neft kontraktları imzalanmışdır. Dövlət neft strategiyasının həyata keçirilməsində və reallaşdırılmasında ən böyük məsuliyyət Dövlət Neft Şirkətinin (ARDNŞ) üzünə düşür. Neft strategiyasının səmərəli nəticələr əldə etməsi işində şirkətin o vaxtkı birinci vitse-prezidenti, ölkə başçısı İlham Əliyevin xüsusi rolu, əməyi və fəaliyyəti vardır. Neft strategiyasının həyata keçirilməsi yolunda bir çox çətinlikləri uğurla aradan qaldıraraq gələcək perspektivləri pozitiv baxımdan təhlil edən İlham Əliyev Respublika Sarayında “Əsrin müqaviləsi”nin beşinci ildönümünə həsr edilmiş təntənəli mərasimdəki çıxışında deyir: “Müstəqil Azərbaycanın bu günü və sabahı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən neft strategiyasının hazırlanması və həyata keçirilməsinin fəal iştirakçıları kimi biz əvvəlki nəsillərin görkəmli nailiyyətlərini inkişaf etdirir və gələcək nəsillər üçün güzəranın təməlini qoyuruq... “Əsrin müqaviləsi”nin həyata keçirilməsi nəticəsində əldə olunmuş nailiyyətlər göz qabağındadır. Gələcək haqqında isə təkcə onu qeyd etmək kifayətdir ki, 30 il ərzində Azərbaycan “Əsrin müqaviləsi”dən bütün gəlirin 80 faizini, xarici neft şirkətlərinin hamısı birlikdə isə 20 faizini götürür.”

Bir sözlə, M.Yusifovun qeyd etdiyi kimi: “Heydər Əliyevin 1969-cu ildən respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdən ölkənin inkişafı yolunda atılan uğurlu addımlar Azərbaycanın gələcəkdə müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoyması məqsədi daşmışdır. Azərbaycan Respublikasının sərbəst inkişaf yoluna qədəm qoyması Heydər Əliyevin ölkəyə rəhbərlik etdiyi 1969-cu il dövründən başlanır. Azərbaycan Respublikasında baş verən bugünkü iqtisadi dirçəliş ölkəmizin iqtisadiyyatında 1969-cu ildən bəri yaranmış ənənələrin müasir dövrdəki davamından ibarətdir.

İqtisadiyyatda müstəqil inkişafın bərqərar edilməsi sosial həyatda müstəqil düşüncə tərzinin formalaşmasına təsir göstərən başlıca amillərdən biridir. Heydər Əliyevin Respublikaya rəhbərlik etdiyi 1969-82-ci illər dövründə tikilən və istifadəyə verilən çoxsaylı sənayə müəssisələri iqtisadi dirçəliş yaranmasına çox böyük təkan verdi. İstehsal müəssisələrinin yaranması və istifadəyə verilməsindən məqsəd xalqın rifahının yaxşılaşdırılmasından ibarət idi. Xalqın maddi rifahının get-gedə yaxşılaşması 1969-82-ci illərdə xalqın müstəqilliyini bərqərar etmək və onun sərbəst düşüncə imkanlarını formalaşdırmaq yolunda atılan addımlardan idi. Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasətinə söykənən bu hərəkət hər gün baş verirdi, artırdı, çoxalırdı. Onun idarəetmə mexanizmi elə incəliklə istiqamətləndirilmişdi ki, o zamankı mərkəzi hökumət hələ onu uzun müddət aşkar edə bilməmişdi.

Heydər Əliyev Azərbaycanda kadr hazırlığı sahəsində çox mühüm işlər görürdü. Hər il 800 nəfərdən artıq gənc yüksək təhsil almaq üçün respublikadan kənara göndərilirdi. Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti nəticəsində hələ sovet dövründə Azərbaycan Respublikası özünün müstəqil inkişaf təminatını yarada bilmişdi. 1969-82-ci illər dövründə və ondan sonrakı vaxtlarda iqtisadi inkişafın təmin olunması vətənə xidmət, xalqın mənafeyi naminə çalışmaq nümunəsi olmaqla, azərbaycançılığın başlıca istiqamətlərindən birinə çevrilmişdi.”

Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev Azərbaycan iqtisadiyyatını və azərbaycançılıq ideyalarını uğurla inkişaf etdirir. Novruz bayramı münasibətilə çıxışında İlham Əliyev demişdir: “Əlbəttə, biz nə sosial, nə xarici siyasət sahələrində uğurları güclü iqtisadi baza olmadan əldə edə bilməzdik. Məhz buna görə biz əsas istiqaməti bu sahəyə yönəlttik. Son 8 il ərzində iqtisadiyyatımız 3 dəfə, büdcəmiz təxminən 15 dəfə artmışdır. Bu gün biz güclü iqtisadiyyata malik olan ölkəyik. Bizim böyük valyuta ehtiyatlarımız vardır. Biz öz hesabımıza yaşayırıq, heç kimdən asılı deyilik. Əksinə, biz artıq yeni iqtisadi strategiyamızı icra edərkən xarici ölkələrə kreditlərin verilməsinə başlamışıq. Hesab edirəm ki, bu da çox gözəl göstəricidir. Bu, bizə gələcəkdə həm iqtisadi, həm də siyasi cəhətdən böyük iqtisadi və siyasi dividendlər gətirəcəkdir və artıq gətirir. Biz bu siyasəti davam etdirəcəyik, maliyyə resurslarımızı şaxələndirilmiş şəkildə lazım olan layihələrə istiqamətləndirəcəyik.

İqtisadi sahədə əldə edilmiş nailiyyətlər bölgələrdə də öz təsirini göstərir. Hər bir bölgədə canlanma, inkişaf, quruculuq var, abadlıq işləri gedir. Bölgələr, rayonlar arasında sağlam rəqabət aparılır. Bu da məni çox sevindirir. Mən tez-tez bölgələrdə oluram və görürəm ki, hər bir yerdə quruculuq işlərinə böyük həvəs vardır. Hər bir rayonda sakinlər istəyirlər ki, onların şəhərləri, kəndləri daha da gözəl, daha da abad olsun.

Bir sözlə, ölkəmizdə ümumi ruh yüksəkliyi, ümumi quruculuq meyilləri çox güclüdür və bu, onu göstərir ki, Azərbaycan cəmiyyəti sağlam cəmiyyətdir. Bir daha demək istəyirəm ki, bu sağlamlığın əsas mənbəyi milli dəyərlərimizdir. Biz bu dəyərlərə sadıq və daim bu dəyərləri uca tutacağıq!”

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycançılıq və milli musiqi mədəniyyəti (milli opera sənəti)

Azərbaycanın milli musiqi mədəniyyəti dünyada şöhrət qazanmış mənəvi xəzinə olmaqla azərbaycançılıq ideyalarını da özündə təcəssüm etdirir. Azərbaycan milli musiqi mədəniyyəti professional və xalq musiqisindən ibarətdir. Ulu Öndər Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideyalarının təcəssümü olan milli musiqi mədəniyyətimiz haqqında demişdir: "...Azərbaycan xalqının musiqi irsi zəngindir. Biz folklor musiqisini, əsrlər və minilliklər ərzində xalq tərəfindən yaradılıb nəsildən-nəslə yadigar verilən musiqini nəzərdə tuturuq. Biz Azərbaycanda nisbətən yaxın keçmişdə, əsrin əvvəlində yaradılan, lakin tarixən qısa müddət ərzində böyük, şanlı yol keçərək, indi müasir professional sənətin ən yüksək səviyyəsində duran professional musiqini də nəzərdə tuturuq. Sizin yaradıcılıq fəaliyyətiniz, bax, bu bünövrəyə əsaslanmalı, bu təməl üzərində qurulmalıdır, siz bu zəngin materialdan geniş istifadə etməlisiniz".

Milli musiqi mədəniyyətimiz azərbaycançılığı bədii obrazlı, melodik şəkildə ifadə edir. Lunaçarskinin yazdığı kimi "musiqi bütün aləmin özünəməxsus şəkildə inikasındır, lakin o aləmi sükunətdəki şeylərin vasitəsilə yox, başlıca olaraq proseslərin köməyi ilə inikas edir, özünün xüsusi materiyasında, xüsusi güzgüsündə əks etdirir". Musiqinin belə bir "materiyası" bədii səslərdən ibarətdir və bu səslər müəyyən zaman ərzində müəyyən nizam və sürümlə davam etməlidir.

Musiqidə də aşağıdakı cəhətlər özünü göstərir: təsvir obyektini (real gerçəklik, o cümlədən, insanın hiss və həyəcanları), subyekt (sənətkar şəxsiyyətinin ifadəsi), ideya (sənətkarın təsvir obyektinə münasibəti, onu qiymətləndirməsi).

Hər bir konkret musiqi əsərində məzmunun müxtəlif tərəfləri ayrılmaz vəhdətdə olur.

Sənətsünas M.Ə.Tərlanovun göstərdiyi kimi, musiqidə intonasiyanın ifadəliliyini təşkil edən mühüm ünsür melodiyadır. Melodiya (yunanca melodia - tərənə, hava, mahnı) obrazlı məzmunu ifadə edən mütəşəkkil musiqi sədalarının müəyyən ölçü daxilində tək səslə ifadəsi deməkdir. Bəzi hallarda musiqi əsəri bütünlüklə yalnız tək-cə bir melodiyadan ibarət olur. Buna xalq mahnı yaradıcılığına məxsus simli və nəfəsli alətlərdə çalınan solonu (italyanca solo, latınca solus - tək, tənha, vahid) misal gətirmək olar. Əsərin məzmununun təksəsli, şərhindən başqa, çoxsəsli şərhli də mövcuddur. Musiqidə çoxsəsli polifonik (yunanca polu - çoxlu, phope - səs, səda) yaxud homorfonik (yunanca homos - tən, bərabər, phone - səs) şəkillərdə özünü göstərə bilər. Polifoniyada, eyni bir zamanda, bir neçə melodiya uzlaşır. Özü də hər bir melodiya aydın şəkildə işlədilməklə bərabər, müstəqil ifa mahiyyəti daşıyır. Homofoniyada isə bir, adətən, yuxarı səs daha mühüm əhəmiyyətə malik olur, qalan səslər isə ona tabe olur və onu müşayiət edirlər.

Musiqi bir sənət növü olmaq etibarilə özündə iki yaradıcılıq fəaliyyətini birləşdirir: bəstəkar yaradıcılığını - əsəri, bir də ifaçı yaradıcılığını - oxumağı, musiqi alətlərində çalmağı və s.

Xalq musiqisində bəstəkar və ifaçı, adətən, bir subyektdə təmsil olunur. Məsələn, aşıq musiqisi yaradıcılığında. Lakin peşəkar sənətin inkişafı ilə əlaqədar bədii yaradıcılığın bu iki şəkli - bəstəkar və ifaçının yaradıcılığı arasında ayrılma, seçilmə baş verir. Təsnifat prosesində musiqi əsərinin yazılı qeydə alınması - not yazısı meydana gəlir. İfaçı not yazısında qeydə alınmış, "kristallaşmış" musiqi əsərini canlandırmaqla bir növ bəstəkarla dinləyici arasında vasitəçi rolunda çıxış edir. Özü də ifaçı mövcud əsərin dinləyiciyə "təqdim olunmasında", çatdırılmasında yaradıcı şəkildə iştirak edir. Belə ki, o əsərin bu və ya digər daxili ideya - bədii imkan və digər cəhətlərini üzə çıxarmaq, qeyd etmək yolu ilə onun məzmununu xüsusi şəkildə zənginləşdirir, ifa edilən musiqinin özünəməxsus fərdi şərhini verməklə əsərə yaradıcılıq payını qoymuş olur. Lakin unutmayaq lazımdır ki, ifaçılıq sənətinin müstəqilliyini mütləqləşdirmək olmaz: yaradıcılıq prosesində ifaçılıq ikincidir. Əsər - musiqi isə birincidir.

Sənətsünas Elmira Abasovanın fikrincə, Azərbaycanda bəstəkarlıq sənəti məktəbinin yaranması XX əsrin əvvəlinə təsadüf edir. Onun əsasını görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Ü.Hacıbəyov (1885-1948) qoymuşdur. O, ilk milli operaların ("Leyli və Məcnun", "Şeyx Sənan", "Rüstəm və Zöhrab", "Şah Abbas və Xurşid Banu", "Əsli və Kərəm") və musiqili komediyaların ("Ər və arvad", "O olmasın, bu olsun", Arşın mal alan") müəllifidir.

Azərbaycanda operanın yaranması peşəkar musiqi sənətinin digər janrlarının inkişafı ilə hazırlanmış və öz-özlüyündə Azərbaycan musiqisinin inkişafında yeni və mühüm sıçrayış, yeni musiqi yaradıcılığının şifahi vərdişlərindən musiqi mədəniyyətinin müasir formasına keçid olmuşdur. Eyni zamanda, operanın Azərbaycanda yaranması tamamilə qanunauyğun haldır. Təbii ki, musiqi sənətinin ən mürəkkəb janrı olan opera, Azərbaycanda klassik operanın ənənəvi formalarında yaranma bilməzdi. İlk Azərbaycan operaları özü-özlüyündə musiqi sənətinin qeyri-adi janrında yaranmışdı - bunlar muğam operaları idi. Bu operaların musiqi materialının əsasını əsrlər boyunca Azərbaycan folklor yaradıcılığında yaşayan xalq vokal-instrumental poemalar, daha doğrusu, muğamlar təşkil edirdi.

İnqilabdan qabaqki illərdə “Şah İsmayıl” operasını yazmış M.Maqomayev (1885-1937) də Azərbaycanda bəstəkarlıq məktəbinin yaradılmasında əsas rol oynamışdır. “Aşıq Qərib” operasının, “Əlli yaşında cavan”, “Evliyə subay” musiqili komediyalarının müəllifi S.Hacıbəyov (1884-1950) musiqi sənətinin görkəmli, xadimi idi.

İlk Azərbaycan operaları və musiqi komediyaları mühüm tarixi rol oynamışlar. Onlar Azərbaycanda peşəkar musiqi sənətinin digər janrlarının yaranması üçün möhkəm təməl olmuş, milli musiqi teatrını yaratmış və onun inkişafına yol açmış, həmçinin, opera ifaçılıq məktəbinin təşkilinə kömək etmişdir.

Böyük Azərbaycan bəstəkarı Fikrət Əmirov Azərbaycan milli operaları və onlarda öz əksini tapmış azərbaycançılıq ideyaları haqqında demişdir: “Azərbaycan operaları arasında Üzeyir Hacıbəyovun “Koroğlu” və M.Maqomayevin “Nərgiz” əsərləri xüsusi yer tutur. Bu bəstəkarlar birinci olaraq operamızın səhnəsinə yeni qəhrəmanlar gətirdilər və Azərbaycan opera sənətində inqilabi xalq mövzusunun təsbit etdilər. Qəhrəmanlıq pafosu ilə dolu olan, yüksək vətənpərvərlik ruhunda bəstələnən “Koroğlu”, operamızın şah əsəri kimi şöhrət qazandı. 1940-cı ilə qədər Azərbaycan teatrlarında professional milli balet əsərləri yox idi.

Ə.Bədəlbəylinin ilk milli baleti “Qız qalası” üzərində teatrimizin bütün yaradıcılıq kollektivi böyük həvəs və ruh yüksəkliyi ilə çalışdı, teatrın geniş yaradıcılıq imkanları aşkara çıxdı. Bundan sonrakı illərdə bir-birinin ardınca milli baletlərimiz yarandı. Qara Qarayevin “Yeddi gözəl”, S.Hacıbəyovun “Gülşən” və başqa əsərləri meydana gəldi.

Opera mürəkkəb, sintetik bir janrdır. Əsil mənada opera yaradan müəllif böyük istedad sahibi olmalıdır. Təkrar edirəm: böyük istedad.

Belə ağır işə girişən bəstəkardan bu janra qədərki bütün musiqi formalarını yaxşı bilmək, texniki cəhətlərə mükəmməl yiyələnməklə yanaşı, həm də çox gözəl zövq, müəyyən mənada dramaturqluq da tələb olunur.

Xalqın həyatını daha əhatəli musiqi lövhələrində təsvir etmək üçün opera bəstəkarına geniş imkanlar verir. Məsələn, dahi sənətkar Üzeyirin “Koroğlu”su xalqımızın qəhrəmanlıq tarixini gözəl musiqi dili ilə danışmağın ən yaxşı nümunəsidir. Bu əsər xalqın müəyyən dövrdəki mübarizəsinin, duyğu və düşüncələrinin musiqi ensiklopediyasıdır.

Opera, müəllifdən həm də fədakarlıq gözləyir. Hər yeni yazılan əsərin mütləq müvəffəqiyyət qazanacağına ümid etmək çətin olsa da, bu, sənətkarı ilhamlı əməkdən, yaradıcılıqdan çəkəndirməməlidir”.

Azərbaycan və Zaqafqaziyanın musiqi həyatında əvəzsiz rol oynamış, qədim Azərbaycan şəhəri Şuşa böyük bir konservatoriya rolunu oynamışdır. Bunu bizim düşmənlərimiz də etiraf edir: “Azərbaycan şəhəri Şuşa çoxdan bəri Şərqi musiqi mədəniyyətinin böyük mərkəzlərindən biri kimi məşhurdur. Zaqafqaziya xalqlarının musiqi sənətinin inkişafında Şuşa xüsusi rol oynamışdır. Şuşanın əhəmiyyəti haqqında erməni musiqişünası V.Korqanov yazmışdır:

“Poeziyanın, musiqinin və nəğmənin bəxtiyar vətəni olan Şuşa, Zaqafqaziyanı musiqiçilər və müğənnilərlə təmin edir. O, bütün Zaqafqaziya hər mövsüm, hətta hər ay üçün yeni mahnılar, yeni havalar yaratmaqla onun üçün konservatoriyanın işini görür”.

Sənətsünas E.Abasova milli opera sənətinin milli ideyaların tərənnümündə rol oynadığını xüsusi qeyd edir: Ü.Hacıbəyovun əzəmətli xalq qəhrəmanlığı operası “Koroğlu” xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Milli musiqi teatrının klassik nümunəsi olan bu əsər Azərbaycan musiqisinin mürəkkəb yol keçmiş tarixi inkişafının gözəl barıdır. “Koroğlu” operası dünya musiqi mədəniyyətinin ən gözəl incilərindən biridir. Bəstəkar doğma xalqının folkloru üçün ən səciyyəvi nə varsa hamısını öz əsərinin canına hopdurmuş, dünya musiqisinin yaşamağa qabil ənənələrindən yaradıcılıqla istifadə etmişdir. Süjeti qədim tarixdən götürülsə də, Ü.Hacıbəyov öz ölməz operasını bu günün canlı nəfəsi ilə yaşatmışdır.

Sənətsünas alim M.Ə.Tərhanov opera sənəti və onun ən janrları haqqında demişdir: “Opera - sənətin vokal, instrumental musiqi, dramaturgiya, təsviri sənət və bir sıra hallarda xoreografiya (rəqs) kimi sahələrini vahid səhnə tamaşasında birləşdirən sintetik növünə deyilir. Operanın daxili quruluşu əsərin ssenari planında liberettoda ifadə olunan ideya qayəsi süjet xarakteri ilə müəyyən olunur.

Tarixi inkişaf prosesində operanın müxtəlif janrları müəyyənlanmışdır. Buraya tarixi-qəhrəmanlıq (Üzeyir Hacıbəyovun “Koroğlu” əsəri), tarixi-romantik, komik (Üzeyir Hacıbəyovun “Arşın mal alan”ı), xalq-hekayəvi daxildir.

Görkəmli bəstəkar D.Şostakoviç milli musiqi mədəniyyətinin ümumbəşəri mədəniyyətin formalaşmasında oynadığı mühüm roldan bəhs edərək yazırdı: “Hazırda vahid ümumxalq, ümumbəşər mədəniyyətinin formalaşması perspektivləri əməli vəzifə kimi irəli sürüldüyü, həm də bu yeni, çox maraqlı prosesin inkişafı üçün bu gün bizim dövrümüzdə bütün ilkin şərait yarandığı bir zamanda biz gərək milli musiqi mədəniyyətlərinin inkişaf yolunu yeni tərzdə müəyyən edək, onları yaxınlaşdıran cəhətləri müdafiə edək”.

Azərbaycançılıq ideyalarını tərənnüm edən milli musiqi mədəniyyətini, o cümlədən, milli opera sənətini Ulu Öndər Heydər Əliyev yüksək dəyərləndirirdi. Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi Azərbaycan Respublikasının

Prezidenti İlham Əliyev milli musiqi mədəniyyətimizdə, xüsusən, ölməz Üzeyir bəyin “Koroğlu” operasında milli-mənəvi dəyərlərə yüksək qiymət verərək demişdir: “İyirmi il ərzində ölkəmiz böyük və şərəfli yol keçmişdir, bütün sahələrdə böyük uğurlara imza atmışdır. Uğurlarımızın təməlinə, məhz milli-mənəvi dəyərlər dayanır. Güclü iqtisadiyyat yaratmaq olar, bölgədə güclü mövqelərə malik olmaq olar, - halbuki bunun üçün də çox çalışmaq lazımdır, - ancaq milli-mənəvi dəyərlər olmadan heç bir ölkə, heç bir xalq inkişaf edə bilməz. Bizim üstünlüyümüz ondan ibarətdir ki, gənc və güclü dövlətimiz möhkəm təməl üzərində qurulubdur. Çoxəsrlik tarix, mədəniyyət üzərində qurulubdur. Milli-mənəvi dəyərlər bizim üçün ən vacib məsələdir. Biz, təbii ki, ümumbəşəri dəyərləri bölüşürük. Ancaq bizim üçün başlıca dəyərlər öz milli Azərbaycan dəyərlərimizdir”.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-10 aprel.-№61.-S.10.

Azərbaycançılıq və milli musiqi mədəniyyətimiz: simfonik və proqram musiqisi

Dünya peşəkar musiqisinin güclü inkişafı XVI-XVII və XVIII əsrlərdə Avropada başlamışdır. Musiqinin opera, simfonik musiqi, kamera musiqisi kimi əsas janrları bu dövrlərdə təşəkkül tapır.

Sənətsünaslar musiqinin əsas janrlarından birinin simfonik musiqi olduğunu qeyd edirlər. “Qısa musiqi lüğəti”də musiqinin janrları haqqında məlumat verilmişdir. Simfonik musiqi janrı tam şəkildə XVII əsrdə formalaşmışdır. Simfonik musiqi instrumental musiqisinin daha mühüm və zəngin sahələrindəndir. O, həm çox hissəli kompozisiyaları, həm də kiçik formalı yüngül, populyar musiqini əhatə edir. Simfonik musiqi orkestrlə ifa olunmaq üçün nəzərdə tutulur. Müxtəlif musiqi alətlərinin uzlaşdırılmasına əsaslanan simfonik orkestr bəstəkarı bədii qayəsini təcəssüm etdirmək üçün böyük imkanlar verir. Klassik simfonizmin Haydi, Mosart, Bethoven və Çaykovski tərəfindən qərarlaşdırılmış prinsipləri bədii cəhətdən yüksək sənət nümunələrində özünün geniş təcəssümünü tapmışdır.

Daha son dövrlərdə klassik simfonizm janrına- simfoniyalara, üverturalara, süitalara və s. opera, balet, dramatik əsərlərdən, kinofilmlərdən orkestr pyesləri kimi spesifik janrlar əlavə olunmağa başlamışdır.

Başlıca musiqi janrlarından biri kamera musiqisidir. Noktyurn, romans, sonata, fuqa kimi musiqi formaları məhz kamera musiqisinə mənsubdurlar. Kamera musiqisinin xarakterik cəhəti onun az ifaçılar qrupu (iki nəfərdən-duet, səkkiz nəfərə qədər-oktet) tərəfindən musiqi alətləri və oxuma (vokal) vasitəsilə, yaxud hər ikisinin birgə iştirakı ilə ifa olunmasıdır. Kamera musiqisi ilk dövrlərdə ev şəraitində ifa olunmaq üçün nəzərdə tutulmuş, elə onun latın adı da (kamara-otaq, palata) buradan götürülmüşdür. XIX əsrdən etibarən kamera musiqiləri konsert salonlarında ifa olunmağa başlayır.

XX əsrdə müasir musiqinin onun məzmununun mürəkkəb olmamasında, melodiyasının anlaşılıqlığında, formasının sadəliyindədir. Yüngül musiqinin klassik nümunələri hələ özünü XIX əsrdən göstərməyə başlamalı (Ştraus, ata və oğul, Lanker, Offenbax).

Yüngül musiqi janrına, adətən, caz musiqisini daxil edirlər. Lakin onu tam mənada yüngül musiqi adlandırmaq düzgün olmazdı. XX əsrdə caz musiqisi müstəqil əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdır. Onun inkişafı daxilən ziddiyyətlidir. Bir sıra burjua ölkələrində Afro-Avropa musiqisinin mexaniki sintezi əsasında inkişaf etdirilmiş caz musiqisində qeyri-simmetrik atonal, asketik-quru, səda və dissonaslar mütləqləşdirilir, musiqi növünün spesifikasiyasından kənara çıxılır. Bununla bərabər xarici caz musiqisində, həmçinin, müəyyən sağlam meyillər də özünü göstərir. Mütərəqqi musiqiçilər və ifaçılar xalq musiqi ənənələrinə, həyati mənbələrə, klassik musiqinin nailiyyətlərinə və s. əsaslanaraq, caz sənətini yeni mərhələyə qaldırmağa çalışırlar.

Proqram musiqidə də bədii obrazların söz vasitəsilə konkretləşməsi həmin oxşar rolunu oynayır. Əyani təsəvvürlərin bədii zərurət və vacibliyi təşkil etmədiyi proqramsız musiqidən fərqli olaraq proqramlı musiqinin müəyyən sərlövhəsi, izahedici mətni vardır və belə əsərlər bəstəkar tərəfindən əvvəlcədən qəsdən müəyyən edilən, inkişaf etmiş təsviri metodlar sistemində malik olur. Musiqi əsərinin bu təsviri assosiasiyalardan kənar qavranılması estetik cəhətdən mükəmməl sayıla bilməz və belə qavrayış sənətkarın ifadə etmək istədiyi qayəyə uyğun gəlməz. Mövcud musiqi əsərinin proqramlılığı onun konkret məzmununu izah edir, əsas obrazları, bu obrazların qarşılıqlı münasibətlərini və s. xarakterizə edir.

Proqramlı musiqiyə P.İ.Çaykovskinin Aligyeri Dantenin “İlahi komediya”sı motivləri əsasında yazdığı “Franceska da Rimini” simfonik fantaziyasını, Qara Qarayevin “Don Kixot” və “Leyli və Məcnun” simfonik poemalarını misal göstərmək olar.

Sənətsünas alim Elmira Abasovanın fikrincə, 1941-1945-ci illərdə Azərbaycan musiqisi simfonizmin geniş yoluna qədəm qoyur. Səciyyəvi cəhətdir ki, bu dövrdə yaranmış 400 əsərin 25-dən çoxu simfonik əsər idi. Bunların xeyli hissəsi bilavasitə Böyük Vətən müharibəsi hadisələri ilə əlaqədardır. Bəstəkarların yeni nəslinin-Q. Qarayevin, C. Hacıyevin, S. Hacıbəyovun ilk simfoniyaçıları, həmçinin, F. Əmirovun simfonik poeması (hələk olmuş bəstəkar İ. İsmayilzadənin xatirəsinə həsr edilmişdir), Niyazinin “Xatirə” və “Döyüşdə” simfonik şəkilləri ictimaiyyətin diqqətini xüsusilə cəlb etmişdir. Bu əsərlərin hamısında müəlliflərin yeni təsir vasitələri axtarıqları aydın görünür. Gənc bəstəkarlar müasir musiqi dilinin nailiyyətlərinə yiyələnməyə can atır, lakin xalq mahnı yaradıcılığı ehtiyatlarından heç də həmişə yararlı istifadə edə bilmirdilər. Lakin hər halda cəsarətli təcrübə öz bəhrəsini verirdi. Gənc bəstəkarlar yaxın illərdə milli simfonik musiqi sahəsində bədii cəhətdən yüksək keyfiyyətli əsərlər yaranmasının təməlini qoymuşlar.

Musiqi yazmağa erkən başlamış Azərbaycan bəstəkarları 1945-1952-ci illərdə öz yaradıcılıqlarının yetkin çağına daxil olurlar. Onlar fərdi bədii keyfiyyəti və yüksək ustalıqla yazılması ilə fərqlənən əsərlər yaradırlar. Bu dövrdə yazılan əsərlərin bir çoxu sovet bəstəkarlarının ən yaxşı əsərləri ilə bir sırada durur.

Simfonik musiqi və balet sahəsində qazanılan müvəffəqiyyətlər xüsusilə qeyd olunmalıdır. Bu illərdə Azərbaycanda simfonizmin təkcə, demək olar, bütün ənənəvi janrları deyil, həm də xalq musiqisinin milli formaları əsasında yaranmış yeni formaları meydana çıxır.

Azərbaycan simfonik musiqisinin inkişafında Q.Qarayev mühüm rol oynayır. Onun “Leyli və Məcnui” poeması (Nizaminin eyniadlı poemasının mativləri əsasında bəstələnmişdir), “Alban rapsodiyası”, “Yeddi gözəl” baletindən suita öz forması və musiqi məzmunu etibarilə böyük novatorluq kücünə malik əsərlərdir. Bəstəkarın bu illərdə yaratdığı başqa əsərlər kimi, həmin əsərlər də Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin yaradıcılığında yeni cığırılar açır. Qarayev müasir musiqi sənətinin nailiyyətlərindən, sözün geniş mənasında, yaradıcılıqla istifadə edərək musiqidə millilik məfhumunun dairəsini genişləndirir.

Milli simfonizm sahəsində F.Əmirov görkəmli yenilikçi kimi özünü göstərir. Bir neçə il ərzində də o, çoxlu əsər yaratmışdır (Orkestrlə skripka və fortepiano üçün çalınan ikiqat konsert, simli orkestr üçün “Nizaminin xatirəsi” simfoniyası, “Şur” və “Kürd ovşarı” simfonik muğamları və s.). Bu əsərlərin hər biri bəstəkarın yaradıcılığında müəyyən mərhələ təşkil edir. Lakin xüsusilə simfonik muğamlar Əmirovun parlaq nailiyyəti hesab edilməlidir. Bəstəkar orkestrlə çalınan musiqinin bu yeni və maraqlı janrının təşəbbüsçüsüdür. Əmirov folklor materialının yalnız melodik əsaslarından istifadə edərək xalq muğamlarını simfonik musiqinin klassik formaları səviyyəsinə qaldırmışdır.

Azərbaycanın simfonik yaradıcılığında C.Hacıyev də böyük rol oynayır. Bəstəkarın diqqətini, hər şeydən əvvəl, müasir mövzu cəlb edir. Həmin illərdə Hacıyev ikinci və üçüncü simfoniya, habelə, “Sülh uğrunda” poema yazmışdı.

S.Hacıbəyovun “Karvan” simfonik şəkli, Niyazinin “Rast” muğamı, C.Cahangirovun “Arazın o tayında” poeması, C.Cahangirovun və R.Hacıyevin orkestrlə skripka üçün konsertləri Azərbaycan musiqisini gözəl nailiyyətləri olmuşdur.

Ə.Abbasovun (“Gələcək gün”, orkestr üçün konserti, orkestrlə violençel üçün “Ü.Hacıbəyovun xatirəsi” poeması), S.Ələsgərovun (“Bayatı-Şiraz” muğamı, “Kənlük simfoniyası”) yaradıcılığında simfonik əsərlər görkəmli yer tutmuşdur.

Bəstəkarlar balet sahəsində də qiymətli işlər görmüşlər. S.Hacıbəyov müasir mövzuda ilk Azərbaycan baleti olan “Gülşən”i yaradır. O, bu baletdə sovet kolxozçularının həyatını tərənnüm edir. Q.Qarayev özünün ən yaxşı əsərlərindən biri olan “Yeddi gözəl” baletini (Nizaminin eyniadlı əsəri əsasında) yazır. Sovet İttifaqının bir çox şəhərlərində, habelə, Praqada tamaşaya qoyulmuş bu balet sovet adamlarının və xarici ölkə dinləyicilərinin böyük məhəbbətini qazanmışdır.

Bəstəkar Fikrət Əmirov “Simfonik musiqimizə bir nəzər” məqaləsində milli simfonik musiqimizin inkişafını, tərənnüm etdiyi milli ideyaları təhlil etmişdir.

Azərbaycan simfonik musiqisinin şöhrəti, başqa cür desək, Azərbaycan simfonizminin dünya səyahəti, şübhəsiz, xalqımızın əldə etdiyi mədəni nailiyyətin on mühüm nümunələrindən sayılır. Dünya musiqisinin tarixi təsdiq edir ki, əsil mənada simfonik musiqisi olan xalq, daha doğrusu, simfonizmin dərin sirlərinə yiyələnən xalq böyük mədəniyyətə yiyələnmiş hesab olunur.

Azərbaycan xalqı müasir simfonik musiqisi ilə haqlı olaraq fəxr edir və gözəl sənət əsərləri sayılan bu mədəniyyət xəzinəsinin yeni-yeni incilərlə daha da zənginləşməsinə dərin maraqla izləyir.

Azərbaycanda simfonik musiqi janrının yaranması və onun inkişafı tarixinə müxtəsər də olsa nəzər salarkən, ilk növbədə, musiqimizin banisi, Ustadımız ölməz Üzeyir Hacıbəyov yadımıza düşür. Məlumdur ki, Azərbaycan professional musiqisi çox mürəkkəb bir janrla - opera janrı ilə başlanır. Opera janrı isə, bildiyimiz kimi, sintetik janrdır, bir çox musiqi janrlarını özündə birləşdirir. Üzeyir Hacıbəyov “Leyli və Məcnun” operasını yazmaqla, musiqimizə bir çox yeni janr, o cümlədən, simfonik janr gətirmişdir. Bu isə musiqi mədəniyyətimizdə, necə deyərlər, inqilaba bərabər hadisə idi. Əlbəttə, “Leyli və Məcnun” operasındakı simfonik epizodlar hələ müstəqil simfonik musiqi sayıla bilməz. Lakin bu, Azərbaycan simfonizminin ilk rüşeymi idi. Vaxtilə böyük rus bəstəkarı Pyotr İliç Çaykovski Qlinkanın “Kamarinskaya” əsəri haqqında demişdir: “Bütün rus simfonik musiqisinin özəyi bu əsərdədir”. Biz də bu gün cəsarətlə deyə bilərik ki, Azərbaycan simfonik musiqisinin özəyi Üzeyir Hacıbəyovun ilk əsərlərindədir.

Mənim zənnimcə, əsil mənada, simfonik musiqimiz “Arşın mal alan” operettasından başlanır. Burada Əsgərin oxuduğu “Arşın mal alan” motivini yadınıza salın. Əgər bu motivi bütün əsər boyu diqqətlə izləsəniz, onun necə inkişaf etdiyini, neçə ahəngə düşdüyünü aydın görərsiniz. Əsərin süjet xəttindən, dramaturji inkişafından asılı olaraq bu motiv gah lirik, gah romantik, gah oynaq, gah da məhzun variantlarda səslənir. Bu isə simfonizmin əsas xüsusiyyətlərindən biri olan musiqi dramaturgiyasını təşkil edir.

Üzeyir Hacıbəyovun Azərbaycan musiqisində açdığı bu yolu Müslüm Maqomayev və Zülfüqar Hacıbəyov davam etdirmişlər. “Şah İsmayıl” operasındakı simfonik inkişaf epik simfonizmə çox parlaq bir nümunə ola bilər. Zülfüqar Hacıbəyovun səhnə əsərlərində simfonik musiqi romantik-əfsanəvi səciyyə daşıyır.

Azərbaycan simfonik musiqisini əsil inkişafı sovet dövründə başlanmışdır. İyirminci illərdə Üzeyir Hacıbəyovun yazdığı “Arazbarı” rapsodiyası, marşlar, Müslüm Maqomayevin “Ceyranı”, “Şüştər”, “Turacı” rəqsləri simfonik orkestr üçün müstəqil şəkildə yazılmış ilk nümunələrdir. Sovet dövründə yetişmiş ilk professional bəstəkarımız Asəf Zeynallı çox qısa, lakin mənalı və zəngin yaradıcılığı ilə Azərbaycan

simfonizmində yeni səhifə açmışdır. Onun simfonik fraqmentləri Azərbaycanda ilk proqramlı simfonik əsərlərdən sayıla bilər.

Otuzuncu illərin əvvəllərində sevimli bəstəkar və dirijorumuz Niyazinin yazdığı “Zaqatala süitəsi” Azərbaycan simfonizmində yeni mərhələni təşkil edir. Məlum olduğu kimi, böyük ustadımız Üzeyir Hacıbəyovun bu dövrdə xalq çalğı alətləri orkestri üçün “Şur” və “Çahargah” muğamları əsasında bəstələdiyi fantaziyası və trio üçün məşhur “Aşıqsayağı” əsəri bilavasitə simfonik orkestr üçün yazılması da, Azərbaycan simfonizminin inkişafında mühüm rol oynamışdır.

Sonet musiqisinin görkəmli xadimləri Azərbaycan bəstəkarlarının simfonik yaradıcılığına yüksək qiymət verdilər. Məsələn, R.M.Qliyer yazırdı: “Azərbaycan bəstəkarları geniş simfonizm yoluna çıxmış və “sovet bəstəkarlarının professional musiqi sənəti ustaları ilə bir sırada durmuşlar”.

Hələ 1964-cü ildə yazdığı yuxarıda adı çəkilən məqaləsində Fikrət Əmirov deyirdi: “Həmin vaxtdan 20 il keçmişdir. Bu müddət ərzində o qədər gözəl, o qədər müxtəlif formalı əsərlər yaratmışdır ki, onların hamısını sadalamaq çətindir. Bu dövr bir cəhətlə əlamətdardır ki, Azərbaycanın öz simfonizm məktəbi yaranmışdır. Bu məktəbin yetişdirmələrinin əsərləri sovet musiqisi xəzinəsini xeyli zənginləşdirmişdir. Misal olaraq, balet sənətini götürək. Çox qısa tarixə malik Azərbaycan baletinin beynəlxalq miqyasda çıxması, Azərbaycan bəstəkarlarının baletlərinin dünyanın bir çox ölkələrində tamaşaya qoyulması bunu aydın göstərir. Görkəmli bəstəkarımız Qara Qarayevin “Yeddi gözəl”, Arif Məlikovun “Məhəbbət əfsanəsi” baletinin böyük müvəffəqiyyət qazanması hamımızı sevindirir. Azərbaycan bəstəkarlarından Cövdət Hacıyevin, Soltan Hacıbəyovun, Cahangir Cahangirovun, Niyazinin, Səid Rüstəmovun, Tofiq Quliyevin, Əşrəf Abbasovun, Süleyman Ələsgərovun, Rauf Hacıyevin, Elmira Nəzirovanın, Ramiz Mustafayevin, Vəlif Adıgözəlovun, Xəyyam Mirzəzadənin, Musa Mirzəyevin, Həsən və Azər Rzayevlərin, Hacı Xanməmmədovun və bir çox başqalarının əsərləri respublikamızın hüdudlarını çoxdan aşmış, ölkə və dünya miqyasına çıxmışdır. Adlarını çəkdiyim və çəkmədiyim qələm yoldaşlarımızın bu yaradıcılıq qələbəsi bütün xalqımızı sevindirir.

Azərbaycan simfonizminin xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, o, dünya simfonik ədəbiyyatına yeni janrlar gətirmişdir. Bu fikri deyərkən mən simfonik muğamları iəzərdə tuturam. Niyazinin “Rast”, Süleyman Ələsgərovun “Bayatı-Şiraz” simfonik muğamları və başqaları buna yaxşı misal ola bilər. SSRİ Bəstəkarlar İttifaqının birinci katibi, görkəmli sovet bəstəkarı Tixon Xrennikov haqlı olaraq göstərir ki, Azərbaycan simfonik muğamları “Şərq xalqlarını, onlara yaxın olan musiqi təfəkkürü formaları vasitəsilə simfonik musiqi mədəniyyətinə alışıdırmaqda böyük rol oynayır və daha böyük rol oynamalıdır”.

Azərbaycan simfonik musiqisinin gözəl, təqdirəlayiq xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, o, milli çərçivədə qalmayaraq, başqa xalqların da musiqi folkloruna müraciət edib əsərlər yaradır, bununla da, o, xalqlara olan hörmət və rəğbətini bildirir, onların professional musiqisinin inkişafına, şübhəsiz, kömək edir.”

Göründüyü kimi, milli simfonik musiqi əsərlərində milli ideyalar ümumbəşəri dəyərlərlə vəhdət təşkil edir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-11 aprel.-№62.-S.10.

Dünya Azərbaycanlılarının qurultaylarının diaspora həyatında əhəmiyyəti

Bu qurultaylar diasporamızın inkişafına stimül verdi

Xaricdə yaşayan soydaşlarımızın əqidə və əməl birliyinin əldə edilməsi, onların təşkilatlanma işinin sürətləndirilməsi üçün müstəqillik illərində bir sıra zəruri addımlar atıldı. Qısa zaman ərzində müstəqil Azərbaycan dövlətinin əldə etdiyi nailiyyətlər ölkə daxilində milli birliyin təmin olunmasına, dünya azərbaycanlıları arasında həmrəyliyin güclənməsinə şərait yaratdı. Ölkəmizin irəliyə doğru atdığı hər bir addım, qazandığı nailiyyət dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızı daha da ruhlandırırdı, onların müstəqil dövlətimizə inamını, milli hissələrini və gələcəyə ümidlərini artırırdı. Nəticə etibarilə bütün bunlar dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın Azərbaycan Respublikasının milli maraqları ətrafında daha sıx birləşmələri üçün zəmin yaratdı. Bu illərdə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın birlik və bərabərliyinin təmin edilməsi istiqamətində görülən işlərdə ümummilli lider Heydər Əliyevin misilsiz xidmətləri oldu. Milli-mənəvi dəyərlərə dövlətçilik mövqeyindən qiymət verilməsi ölkəmizdə azərbaycançılığın qorunub-saxlanması və inkişaf etdirilməsi də xüsusi əhəmiyyət daşıyırdı. Heydər Əliyev azərbaycançılığın bütün tərkib hissələrini milli ideologiyamızın strukturlarına daxil etməklə mənəviyyat və dövlətçiliyin sintezindən çıxış edirdi. Azərbaycançılığın əsas komponentlərindən biri dövlətçilik, digəri isə milli-mənəvi dəyərlərdir. Bu baxımdan Heydər Əliyevin xaricdə yaşayan soydaşlarımıza əsas tövsiyyəsi bundan ibarət idi ki, milli dövlətçiliyimizin qorunması və sonsuza qədər yaşaması üçün, ilk növbədə hamı milli-mənəvi dəyərlərin, adət-ənənələrin keşiyində durmalı, milli kimliyini istənilən ölkədə yaşatmalıdır.

1994-1995-ci illərdə Azərbaycanın yeni təhlükələrlə üzləşdiyi zaman ümummilli lider Heydər Əliyevin çağırışı ilə minlərlə həmvətənimizin ölkə başçısının ətrafında toplaşması, ona dəstək verməsi milli birlik və həmrəyliyimizin tarixində ən parlaq səhifələrdən biri kimi qalacaq. 1996-cı ildən başlayaraq ölkəmizdə aparılan quruculuq-abadlıq işləri, həyata keçirilən məqsədyönlü islahatlar nəticəsində ölkədə ictimai-siyasi stabilliyin yaranması, bazar iqtisadiyatının əsaslarının formalaşdırılması, hüquqi dövlət quruculuğu, sosial sahənin inkişaf etdirilməsi Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsinin başlıca əsaslarını qoydu. Bütün bu proseslər dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş, lakin ürəkləri Vətən eşqi ilə döyünən soydaşlarımızın diqqət mərkəzində oldu, onlarda həyəcan və sevinc hissələri doğurdu. Müstəqil Azərbaycan Respublikası tarixən müxtəlif ictimai-siyasi və mədəni proseslər nəticəsində dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində məskunlaşmış soydaşlarımız üçün milli iftixar, mənəvi dayaq və güvənc yerinə çevrildi. Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurası kimi mötəbər təşkilata üzv qəbul edilməsi dünya azərbaycanlılarına əlavə güc verdi. Müstəqil Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə daha geniş tanınması, ölkələr arasında siyasi-iqtisadi, mədəni əlaqələrin inkişaf etdirilməsi hər bir azərbaycanlının imkanlarını artırır və əlavə şans verirdi. Soydaşlarımız yaşadıkları dövlətlərin iqtisadi, ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak etməklə həmin ölkələrin elm və mədəniyyətinin inkişafına töhfələr verməklə yanaşı, həm də Azərbaycan xalqının maddi-mənəvi dəyərlərinin, dilinin, tarixinin, mədəniyyətinin, mütərəqqi ənənələrinin daşıyıcıları olaraq Azərbaycanı dünyaya tanıtmaya üçün yeni imkanlar əldə edirdilər.

Heydər Əliyev Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin genişləndirilməsinin və qüvvələndirilməsinin müstəqil dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsində mühüm təsirini qeyd edərək dəfələrlə bu məsələyə toxunur, soydaşlarımızı dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi işində fəal iştirak etməyə çağırırdı. Ulu öndərimizin hər il dekabr ayının 31-də Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü ilə əlaqədar Azərbaycan xalqına müraciəti, bu münasibətlə respublikamızda və xaricdə keçirilən ardıcıl tədbirlər xalqımızın özünüdərkini, mənəvi bağlılığı istiqamətində atılan mühüm addımlardandır. Dünya azərbaycanlılarının bir araya gələrək təşkilatlanması, Azərbaycan dövləti ətrafında sıx siyasi, iqtisadi, mənəvi birliyi müstəqil dövlət quruculuğunun indiki mərhələsində və müstəqilliyimizin əbədiliyinin təmin olunmasında son dərəcə önəmli bir amildir. “31 dekabr”ın xüsusi önəmi və böyük qayəsi həm də ondan ibarətdir ki, bu əlamətdar gün XX əsrdə Azərbaycanın dirçəlişi və inkişafı yolunda əvəzsiz xidmətlər göstərmiş Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü, yenilməz iradəsi sayəsində təsis edilmiş ümumxalq, ümummilli bayrama çevrildi. Heydər Əliyev dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında mənəvi, siyasi birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi, eləcə də onların əlaqələndirilməsi ilə bağlı məsələlərin ətraflı müzakirə edilməsini nəzərə alaraq 2001-ci il, mayın 23-də xüsusi sərəncam imzaladı. Heydər Əliyevin sərəncamı ilə 2001-ci il, noyabrın 9-10-da Bakıda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayı xaricdəki soydaşlarımızın azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşməklə təşkilatlanması baxımından tarixi əhəmiyyət kəsb edib diaspor hərəkətinin inkişafında yeni mərhələnin başlanğıcını qoydu. Ulu öndərin bu möhtəşəm mərasimdəki proqram xarakterli nitqi Azərbaycan diasporu qarşısındakı vəzifələri, gələcək fəaliyyət

istiqlamətlərini müəyyənləşdirdi. Bu qurultaya qədər dünyanın müxtəlif ölkələrində Azərbaycanın diaspor təşkilatları mövcud idi. Lakin bu qurumlar arasında koordinasiya edilmiş fəaliyyətin yoxluğu onların işinə mənfi təsir göstərir, hətta bir sıra ölkələrdə fəaliyyət göstərən diaspor nümayəndələri, azərbaycanlıların kimsəsiz olmaları, onların taleyin ümidinə buraxılmaları təsəvvürü yaradırdı. Artıq tarixə dönmüş SSRİ imperiyası dövründə xarici ölkələrdə soydaşlarımızın sayının getdikcə artmasına baxmayaraq, Azərbaycan diasporu dağınıq halda fəaliyyət göstərirdi. İstər həmin dövrlərdə, istərsə də ondan sonra ayrı-ayrı cəmiyyətlər tərəfindən bu istiqamətdə müxtəlif səviyyələrdə iş aparılsa da, dövlət himayəsindən kənarında olduğuna və pərakəndə fəaliyyətə üstünlük verildiyinə görə, xarici ölkələrdə yaşayan həmvətənlərimizin bir araya gətirilməsi, sözün həqiqi mənasında güclü Azərbaycan diasporunun formalaşdırılması istəyi zərurətə çevrilirdi.

Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayının əhəmiyyəti ilk növbədə ondan ibarət oldu ki, planetin müxtəlif qütblərində yaşayan soydaşlarımız ilk dəfə olaraq Vətəndə belə geniş tərkibdə bir araya gəldilər. Dünya Azərbaycanlılarının Birinci Qurultayında 36 xarici dövlətdə yaşayan həmvətənlərimizin cəmləşdiyi 200-dən çox müxtəlif təşkilatları təmsil etməklə 403 nəfər nümayəndə və 63 nəfər qonaq iştirak edirdi. Qurultay iştirakçıları planetimizin geniş coğrafi məkanını əhatə edən Birləşmiş Ştatlar, Almaniya, Avstraliya, Avstriya, Belarus, Böyük Britaniya, Danimarka, Estoniya, Gürcüstan, Hollandiya, İsrail, İsveçrə, Finlandiya, Fransa, Kanada, Qazaxıstan, Latviya, Moldova, Özbəkistan, Rumıniya, Rusiya, Türkiyə, Ukrayna və digər dövlətləri təmsil edirdilər. Ulu öndər Heydər Əliyev həmin qurultaydakı proqram xarakterli çıxışında azərbaycançılığın nə qədər önəmli olduğunu, bu ideyanı daşıyanların bundan sonra daha aktiv fəaliyyət göstərmələrinin zəruriliyini, Azərbaycanın haqq səsinin dünyaya çatdırılmasının vacibliyini vurğuladı. Heydər Əliyev eyni zamanda dünya azərbaycanlıları arasında milli birliyin və həmrəyliyin təmin edilməsi, Azərbaycan dövləti ilə dünya azərbaycanlılarının əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi, qarşıya çıxan problemlərin həllində səylərin birləşdirilməsi zərurəti, Azərbaycan dilinin və milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanılması və inkişaf etdirilməsi haqqında öz fikirlərini söylədi. Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunun daha da artırılması, müxtəlif ölkələrdə dilimizin, tariximizin, mədəniyyətimizin yüksək səviyyədə təbliği, Ermənistanın təcavüzkarlıq siyasətinin ifşası, bədnam erməni lobbisinə qarşı sistemli və ardıcıl əks-hücumun təşkili məsələləri qurultayın qarşıya qoyduğu başlıca vəzifələr kimi diqqəti cəlb etdi. Dünya Azərbaycanlılarının Birinci Qurultayından sonra Azərbaycan diaspor hərəkəti tamamilə yeni bir mərhələyə qədəm qoydu.

Bu qurultay həqiqətən də dünya azərbaycanlılarının həyatında dönüş nöqtəsi idi. Həmin əzəmətli tədbirin ardınca dünyanın hər yerində Azərbaycan diaspor təşkilatları daha sıx fəaliyyət göstərməyə başladı. Eyni zamanda Azərbaycan dövləti diaspor quruculuğu istiqamətində səylərini gücləndirdi. Həmin ərəfədə dünyanın müxtəlif ölkələrində fəaliyyət göstərən Azərbaycan cəmiyyət və biliklərinin təşkilatlanması, onların fəaliyyətinin koordinasiya edilməsi üçün xüsusi bir dövlət qurumuna ehtiyac duyulurdu. Azərbaycan icmalarının fəaliyyətini əlaqələndirmək üçün xüsusi bir dövlət orqanının yaradılması haqqında ulu öndərin çıxışında səslənmiş müddəalar qısa müddət ərzində özünü doğrultdu.

Birinci qurultaydan sonra diaspora həyatında başlanan yeni dövr

Bu dövr Azərbaycan diasporunun inkişafı kimi xarakterizə edilir

Qurultaydan bir neçə ay sonra Azərbaycan Respublikasının prezidentinin 2002-ci il, 5 iyul tarixli fərmanı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı. 2002-ci il, dekabrın 27-də isə “Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul edildi. Dünyada fəaliyyət göstərən Azərbaycan icmaları ilə məşğul olan dövlət orqanının yaradılması və müvafiq qanunun qəbulu dünya azərbaycanlılarının milli birliyi və təşkilatlanması prosesini daha da sürətləndirdi. Həmçinin soydaşlarımızın tarixi vətənlə əlaqələrinin gənişləndirilməsini təmin etdi, haqq səsimizin dünyaya çatdırılmasına stimül verdi.

Heydər Əliyev Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayında dövlətin bu istiqamətdə siyasətini səciyyələndirərkən onun ən üstün cəhətini bəyan edirdi: “Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılıq, Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq”.

Ümummilli lider Heydər Əliyev dövlətin təkcə öz ərazisində yaşayanlar üçün yox, həm də bütün dünyadakı azərbaycanlılar üçün çalışmalı olduğunu özünün əsas qayəsinə çevirən şəxsiyyət idi. “Biz hesab edirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların hər biri yaşadığı ölkədə həyatını özü istədiyi kimi qurub yaşayır. Yaşadığı ölkənin vətəndaşıdır, onun qanun-qaydaları ilə yaşamalıdır və istədiyi yol ilə getməlidir. Ancaq, eyni zamanda indi azərbaycanlıların bir müstəqil dövləti mövcud olduğu halda, dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların bir-biri ilə daha sıx əlaqə qurması, öz həmrəyliklərini bəyan etməsi və müstəqil Azərbaycan dövləti ilə əlaqələr yaratması tarixin bu mərhələsində çox əhəmiyyətli bir vəzifə kimi

meydana çıxır. Bizim vəzifəmiz, Azərbaycan dövlətinin vəzifəsi ondan ibarətdir ki, bütün ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılara mümkün olan qayğını, diqqəti göstərsin, onların həyatı ilə maraqlansın və dövlətimiz də ayrı-ayrı ölkələrdə olan Azərbaycan icmaları arasında əlaqələri daha da inkişaf etdirdirsin. Azərbaycanın xaricində yaşayan azərbaycanlılar isə gərək indi müstəqil Azərbaycan ilə daha da sıx əlaqələr qursunlar. Bunlar hamısı dünyada olan bütün azərbaycanlıların birliyinin, həmrəyliyi təmin olunması üçün əsas şərtlərdir". Qüdrətli dövlət adamının böyük müdrikliklə söylədiyi bu fikirlər bir daha sübut edir ki, Azərbaycan xalqının çox böyük çətinliklər bahasına əldə etdiyi müstəqilliyi qoruyub saxlamaq əzmi və bu tarixi nailiyyətin daimiliyini təmin etmək arzusu onun gələcəyə doğru inamla addımlamasına və dünya birliyində öz layiqli yerini tutmasına imkan verir. Ümummilli lider Heydər Əliyev həmçinin qeyd edirdi: "İnsan hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq, gərək öz milliliyini qoruyub saxlasın. Dünyada, eyni zamanda assimilyasiya prosesi də var. İnsanlar gərək yaşadıkları ölkədə o şəraiti mənimsəyərək orada özləri üçün yaxşı mövqelər tutsunlar. Ancaq daim öz milli-mənəvi dəyərlərinə, milli köklərinə sadıq olsunlar. Bizim hamımızı birləşdirən məhz bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy olan azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır". İndiyə qədər Azərbaycanın bir dövlət olaraq bütün sahələrdə qazandığı uğurların hər biri böyük ictimai-siyasi xadim, tarixi şəxsiyyət, dünya siyasətinin ən parlaq simalarından biri olan ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycanda milli dövlətçilik ideologiyasının yaradılması, suveren dövlət təsisatlarının formalaşdırılması və xalqımızın tarixi yaddaşının bərpası istiqamətində göstərdiyi xidmətlər indi bütün dünya tərəfindən təqdir olunur.

Peşəkar dövlət xadimi və dahi şəxsiyyət Heydər Əliyev çıxışlarında hər zaman xüsusi qeyd edirdi ki, xarici ölkələrdə güclü diaspor və lobbı formalaşdırmadan xarici siyasətdə qarşıya qoyulmuş strateji hədəflərə çatmaq, milli maraq və mənafeyi beynəlxalq müstəvidə müdafiə etmək mümkün deyil. Bu realığı yetərinəcə düzgün qiymətləndirən ümummilli lider müxtəlif səbəblərdən Azərbaycanın hüduqlarından kənarında yaşamaq məcburiyyətində qalan azərbaycanlılarda milli ruhun yüksəldilməsinə, onların vahid ideologiya və milli dəyərlər ətrafında birləşməsinə çalışmış, xaricdəki soydaşlarımıza daima ümummilli problemlərə həssaslıqla yanaşmağı tövsiyyə etmişdi. Bu istiqamətdə ardıcıl və sistemli tədbirlərin həyata keçirilməsi Azərbaycanın xarici siyasət doktrinasının mühüm qoluna çevrilmişdi. Heydər Əliyev dövlət başçısı kimi müxtəlif ölkələrə səfərləri zamanı həmin ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla keçirdiyi görüşlərdə milli diaspor təşkilatlarının vahid, mütəşəkkil qüvvə kimi təşkilatlanması zərurətini önə çəkir, bunun ideoloji-siyasi konturlarını müəyyənləşdirirdi.

Heydər Əliyev Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin genişləndirilməsi və qüvvələndirilməsinin müstəqil dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsində mühüm təsirini qeyd edərək dəfələrlə bu məsələyə toxunmuş, soydaşlarımızı dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi işində fəal iştirak etməyə çağırmışdı. Ümummilli liderin hər il dekabr ayının 31-də Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü ilə əlaqədar Azərbaycan xalqına müraciəti, bu münasibətlə respublikamızda və xaricdə keçirilən ardıcıl tədbirlər xalqımızın özünü dərkə, mənəvi bağlılığı istiqamətində atılan mühüm addımlardandır. Dünya azərbaycanlılarının bir araya gələrək təşkilatlanması, Azərbaycan dövləti ətrafında sıx siyasi, iqtisadi, mənəvi birliyi müstəqil dövlət quruculuğunun indiki mərhələsində və müstəqilliyimizin əbədiyyətinin təmin olunmasında son dərəcə önəmli bir amildir. Bu gün milli səviyyədə keçirilən bayram neçə illər əvvəl atılmış addımın uzaqgörənliyini, tarixi köklərdən qaynaqlanmasını və daim müstəqil Azərbaycanın inkişafına xidmət edəcəyini əyani şəkildə sübuta yetirir. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin 1991-ci il, dekabrın 16-da "Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında" qərarı yenidən müstəqilliyini elan etmiş Azərbaycanın yeni tarixində ilk fundamental və yarandığı gündən tarixilik qazanan sənədlərdən biri oldu. Belə bir qərarın məhz qədim Azərbaycan diyarı Naxçıvanda qəbul olunması və sonradan bütün ölkədə bayram kimi keçirilməsi əsrlərin, tarixi irsin millətin soyuna köçürdüyü milli yaddaşın oyanışı kimi qiymətləndirilə bilər.

Azərbaycan Respublikası xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla əlaqələri bu gün də dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri sayır. Bu gün dünya azərbaycanlılarının milli birlik və həmrəylik problemi, Azərbaycan diasporunun formalaşdırılması, dünya azərbaycanlılarının bir-biri ilə və eyni zamanda tarixi Vətənlə əlaqələrinin yaradılması və möhkəmləndirilməsi məqamları dövlət səviyyəsində gündəmə gətirilən məsələdir. Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi daha da gücləndirmək və möhkəmləndirmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasında həm dövlət səviyyəsində/, həm də ictimai və elmi təşkilatlar səviyyəsində xeyli işlər görülüb və görülməkdədir. Bu məqsədlə son illərdə respublikamızda keçirilən əməli tədbirlər sayəsində xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın millətimizin ümumi mənafeyi naminə təmasları xeyli intensivləşib. Bütün bunlarla yanaşı, diaspor quruculuğunun konkret bir dövrlə məhdudlaşmayan, strateji əhəmiyyətə malik, daimi fəallıq və zəhmət tələb edən uzunmüddətli proses olduğu da hər kəsə məlumdur. Elə buna görə də bu sahədə qazanılmış nailiyyətləri və qarşıda duran vəzifələri vaxtaşırı müzakirə etməyə zaman-zaman ehtiyac yaranır. Bu baxımdan ümummilli lider Heydər Əliyevin diaspor quruculuğu sahəsindəki siyasəti bu gün prezident İlham Əliyev tərəfindən inamla davam etdirilir. Dövlət başçısının prezident kimi fəaliyyətə başladığı ilk günlərdən diaspora və lobbı quruculuğuna xüsusi diqqətlə yanaşması belə deməyə əsas verir.

Cənab prezident İlham Əliyev ilk gündən bəyan etmişdir ki, hər bir dövlətin xarici siyasətinin uğuru onun xaricdə formalaşdırdığı diaspor və lobbinin imkanlarından bilavasitə asılıdır. Bu şərtlərə əməl etməyən dövlətin isə xarici siyasətdə hansısa böyük uğurlar əldə etməsi mümkünsüzdür. Bu amili nəzərə alan xalqlar dünya miqyasında öz mənafelərini hər zaman layiqincə qoruyur, ümummili problemlərin həllinə nail olur, öz dilini, mədəniyyətini, incəsənətini, tarixini lazımı səviyyədə təbliğ edir. Elə diasporlar da var ki, hələ öz dövləti yaranmamışdan xeyli qabaq formalaşmış, təşkilatlanmış və bu gün fəaliyyət göstərdiyi ölkələrin ictimai-siyasi həyatına fəal təsir imkanlarına malikdir. Məsələn, bu gün İsrail dövləti məhz güclü yəhudi lobbisinin və diasporunun mütəşəkkil fəaliyyəti ilə dünya miqyasında öncül mövqə tutur. Beynəlxalq aləmdə məşhurlaşmış “Soxnut” yəhudi təşkilatının illik büdcəsi 600 milyon dollara yaxındır və bu qurum İsrailə külli miqdarda yardım edir. Məhz bu baxımdan Azərbaycan prezidenti diaspor quruculuğu sahəsində qabaqcıl dövlətlərin təcrübə və köməyindən istifadəni zəruri hesab edir.

Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayı

Soydaşlarımızın əsl həmrəylik aksiyası kimi xarakterizə edilirdi

Hazırda Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən strateji siyasi kurs bu işlərin davamlılığına ən real nümunədir. Dövlət başçısı siyasi fəaliyyətində hər zaman diaspor və lobbi quruculuğu işinə diqqətlə yanaşır. 2004-cü il, iyulun 27-də xarici ölkələrdə fəaliyyət Azərbaycan diplomatlarının iştirakı ilə keçirilən geniştərkibli müşavirə də prezident İlham Əliyevin diaspora quruculuğu işinə verdiyi önəmli göstəricisi sayıla bilər. Dövlət başçısı həmin müşavirədə diaspor quruculuğu işini xarici siyasət sahəsində prioritet istiqamətlərdən biri kimi qiymətləndirmiş və bu fəaliyyətin daha da gücləndirilməsinin vacibliyini vurğulamışdı. Həmçinin dövlət başçısı bu müşavirə vasitəsilə diaspor təşkilatlarının qarşısına yeni vəzifələr qoymuşdu: “Xaricdə yaşayan azərbaycanlılar bu və digər məsələlərdə səfirləklərə öz köməyini göstərə bilərlər. Mən demək olar ki, səfər etdiyim əksər ölkələrdə Azərbaycan diasporunun nümayəndələri ilə görüşlər keçirmişəm. Biz, bir tərəfdən onları qorunmalıyıq, müdafiə etməliyik. Çalışmalıyıq ki, onlar yaşadıkları ölkələrin bütün təbəqələrində təmsil olunsunlar. Həm icra orqanlarında, həm qanunvericilik orqanlarında, həm də biznes sahəsində onların mövqeləri daha da güclənsin. Yəni, bu bizim vəzifəmizdir. Eyni zamanda onlar da öz doğma vətənlərinə xidmət etməli, kömək göstərməlidirlər. Ona görə də səfirləklər Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi ilə sıx əlaqədə olmalıdırlar və xaricdə yaşayan soydaşlarımızla işlər daha yüksək səviyyədə qurulmalıdır. Mən bilirəm ki, bu iş bir çox ölkədə gedir. Səfirləklər bu baxımdan işləyirlər. Mən bunu bilirəm. Amma, əlbəttə, istərdik ki, bunun böyük nəticəsi, səmərəsi olsun”.

Diaspor quruculuğu işinin ardıcılıq, davamlılıq tələb edən əhatəli bir proses olduğu da nəzərdən qaçmamalıdır. Xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla əlaqələrin daha da güclənməsini dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi müəyyənləşdirmiş Azərbaycan dövlətinin rəhbəri cənab İlham Əliyev bu amili bir an diqqətdən kənar qoymur. Dövlət başçısı hesab edir ki, diaspor quruculuğu istiqamətində qazanılmış nailiyyətlərin, qarşıda duran vəzifələrin mütəmadi şəkildə müzakirəsinə ciddi ehtiyac var. Elə Azərbaycan prezidenti cənab İlham Əliyevin “Dünya Azərbaycanlılarının ikinci qurultayının keçirilməsi haqqında” 2006-cı il, 8 fevral tarixli sərəncamı da bu miqşəddən irəli gəlirdi. Sərəncam xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların problem və qayğılarının, onların birliyi və təşkilatlanması sahəsindəki mövcud vəziyyətin təhlili, xaricdə yaşayan soydaşlarımızın tarixi Vətənlə əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsi, yeni dövrə uyğun olaraq diaspor quruculuğu işinin təkmilləşdirilməsi sahəsində qarşımızda dayanan vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi zərurətinə əsaslanırdı. Dövlət başçısının imzalamış olduğu sərəncamdan bir müddət sonra, 2006-cı il, mart ayının 16-da cənab prezident İlham Əliyevin iştirakı ilə Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının ikinci qurultayının keçirilməsi diaspor quruculuğu sahəsinə xüsusi diqqətin bariz nümunəsi sayıla bilər. Bu qurultay ölkəmizdə 1993-cü ildən başlanan diaspor quruculuğu siyasətinin yeni mərhələyə qədəm qoyduğunu, davamlı və dönməz səciyyə daşdığını bir daha təsdiqləmiş oldu. Qurultayın keçirilməsində məqsəd bu sahədə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın problemlərini, yaşadıkları ölkələrin iş siyasətinə təsiri imkanlarını öyrənmək, onların tarixi Vətənlə daha sıx əlaqələrinin qurulmasına xidmət edən tədbirlərin hazırlanmasını, eləcə də milli maraqlar naminə intensiv konsolidasiyanı təmin etmək olmuşdur. Qurultaya 44 ölkədən ümumilikdə 600-ə yaxın nümayəndə dəvət almış, 40-dan artıq ölkədən Azərbaycan diasporunun inkişafında xidmətləri olmuş, milli maraqlarımızın qorunması işində fəal iştirak etmiş ayrı-ayrı şəxslər, siyasi xadimlər, parlament və hökumət üzvləri, tanınmış alimlər və ziyalılardan ibarət 200-dən çox şəxs dəvət edilmişdir. Bu ali toplantı sözün həqiqi mənasında dünya azərbaycanlılarının əsl həmrəylik aksiyasına çevrildi.

Dünya Azərbaycanlılarının ikinci qurultayında Azərbaycan diasporunun mövcud durumu müzakirə edilmiş, diaspor təşkilatlarının fəaliyyətinin kordinasiyasının təkmilləşdirilməsi, ölkə həqiqətlərinin, xalqımıza

qarşı törədilmiş terror və soyqırım aktları ilə əlaqədar çoxsaylı faktların dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasının daha müasir metodlarının hazırlanması, digər xalqların diaspor təşkilatları ilə əlaqələrin gücləndirilməsi məsələləri əsas diqqət mərkəzində oldu.

Qurultayda aparılan müzakirələrin nəticəsi olaraq yekun qətnamənin, dünya azərbaycanlılarına müraciətin, Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü ilə bağlı xüsusi bəyanatın, həmçinin işğal olunmuş ərazilərdə Azərbaycanın tarixi abidələrinin və mədəni irsinin dağıdılması barədə beynəlxalq təşkilatlara müraciətlərin qəbulu ümumilikdə dünya azərbaycanlılarının mövqeyinin ifadəsi kimi mühüm önəm daşıyır. Dünya Azərbaycanlılarının ikinci qurultayının ən böyük əhəmiyyəti isə prezident İlham Əliyevin bu möhtəşəm tədbirdəki çıxışında Azərbaycanın diaspor təşkilatlarının gələcək fəaliyyət istiqamətləri barədə irəli sürdüyü tezislərlə bağlı oldu. Əgər ikinci qurultay ötən qurultaydan sonra Azərbaycan dövlətinin diaspor quruculuğu sahəsində atdığı addımların, xarici ölkələrdəki Azərbaycan icmalarının gördüyü işlərin səmərəliliyini müəyyən etmək üçün bir növ hesabat xarakteri daşıyırdısa, dövlət rəhbərinin çıxışındakı ayrı-ayrı müddəalar isə həm də Azərbaycan diasporunun növbəti illər ərzində görməli olduğu işlərin, diaspor qurumlarımızın üzərinə düşən vəzifələrin ümumi istiqamətlərini müəyyənləşdirmiş oldu. “Mən həmişə qeyd etmişəm və bu gün də demək istəyirəm ki, Azərbaycan dövlətinin möhkəm olması dünyada yaşayan azərbaycanlıların da mövqeyini möhkəmləndirir. Eyni zamanda xaricdə yaşayan azərbaycanlılar bizim üçün də dayaqdır. Çünki Azərbaycan gənc, müstəqil dövlətdir. Biz yalnız 15 ildir müstəqillik şəraitində yaşayırıq və təssüflər olsun ki, bugünədək bir çox ölkələrdə Azərbaycan haqqında kifayət qədər dolğun məlumat yoxdur. Bu məlumatı, Azərbaycan həqiqətlərini, Azərbaycan problemlərini, eyni zamanda ölkəmizin artan nüfuzunu, önəmini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq, əlbəttə ki, bizim ümumi işimizə çox böyük töhfə olacaqdır. Mən əminəm ki, artıq mövcud olan gözəl meyillər bu qurultaydan sonra daha da güclənəcəkdir. Azərbaycanlılar daha da möhkəm təşkilatlanacaq, yaşadıqları ölkələrdə daha da möhkəm mövqelərə sahib olacaqlar və beləliklə dünyadakı 50 milyonluq Azərbaycan xalqı daha da yaxşı yaşayacaq, öz məqsədlərinə nail olacaqlar” deyən cənab İlham Əliyev qarşımızdakı strateji məqsədlərin reallaşmasında Azərbaycan diasporunun roluna mühüm önəm verdiyini vurğuladı. Azərbaycanın dünyada təbliğ edilməsində, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya birliyinə çatdırılmasında, azərbaycanlıların yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakında bu rolun daha da güclü olması arzusunu dilə gətirdi. Dövlət rəhbərinin mövqeyinə görə, azərbaycanlılar yaşadıkları bütün ölkələrin siyasi həyatında daha fəal rol oynamağa çalışmalı, siyasi partiyalara üzv olmalıdırlar: “Bizim məqsədimiz həm siyasi, həm də iqtisadi proseslərdə fəal iştirak etməklə Azərbaycanın mövqelərini daha da möhkəmləndirəcək ki, gücümüz daha da artsın. Bizim gücümüz sizin fəaliyyətinizdir. Sizin də gücünüz Azərbaycan dövlətinin güclü olmasıdır. Azərbaycan dövləti nə qədər güclü olsa sizin mövqələriniz də bir o qədər güclü olacaqdır. Azərbaycanlıların yığcam yaşadıkları, yaxud da çox böyük sayda yaşadıkları ölkələrin dövlət, hökumət başçıları ilə mənəm bu barədə çox geniş söhbətlərim olubdur. Elə bir görüş olmayıb ki, biz bu məsələyə toxunmayaq. Elə bir tədbir olmayıb ki, mən bu mövzunu dilə gətirməyim. Hər dəfə bunu edirəm və edəcəyəm. Çünki bu bizim xalqımızın nüfuzunu möhkəmləndirir. Azərbaycan xalqı böyük xalqdır. Biz 50 milyonluq. Bu, dünya miqyasında böyük xalqdır. Bizim hamımızın bir Vətəni var-Azərbaycan. Çalışmalıyıq ki, doğma Vətənimizi möhkəmləndirək, zənginləşdirək, qüdrətli dövlətə çevirək”.

Azərbaycan prezidentinin qurultayda toxunduğu bütün bu məqamlar heç şübhəsiz ki, hər şeydən əvvəl məfkurə məsələsidir. Bu məfkurə təkcə Azərbaycan Respublikasında yaşayan azərbaycanlıların deyil, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıların milli-mənəvi maraqlarını özündə ifadə edir. Eyni zamanda harada yaşamasından və hansı ölkənin vətəndaşı olmasından asılı olmayaraq bütün azərbaycanlılar rəsmi vətənləri ilə yanaşı, həm də mədəni-mənəvi vətənləri olan Azərbaycan Respublikasının nüfuzunun uca tutulması məsuliyyətini də daşıyırlar. Azərbaycan diasporu vətənimizin milli maraqlarından irəli gələn bu məsuliyyətə sadıqlıyını zaman keçdikcə daha böyük əzmlə sübuta yetirməkdədir. Hər il erməni təcavüzkarlarının.ötən əsrdə ümumilikdə bəşəriyyətə qarşı törətmiş olduqları dəhşətli cinayətin-Xocalı faciəsinin ildönümü ərəfəsində, eləcə də digər tarixi günlərdə xarici ölkələrdəki diaspor təşkilatlarımız öz qüvvələrini səfərbərliyə alır, dünyanın müxtəlif ölkələrində mədəni-kütləvi tədbirlər keçirirlər.

Diaspora həyatında yeni mərhələ

Dünya Azərbaycanlılarının III qurultayı

Ümummillə lider Heydər Əliyevin ideya və prinsiplərinə sadıq qalan Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev bütün sahələrdə olduğu kimi diaspor və lobbi quruculuğu istiqamətində də Heydər Əliyev siyasətini uğurla davam etdirir. Dövlət başçısının Azərbaycan həqiqətlərinin daha geniş coğrafiyada dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, diaspor quruculuğu işinin təkmilləşdirilməsi sahəsində qarşıda duran vəzifələri müzakirə etmək məqsədi ilə 2011-ci il, yanvarın 21-də imzalamış olduğu sərəncam bu baxımdan mühüm əhəmiyyət daşıyırdı.

Dövlət başçısının imzalamış olduğu həmin sərəncamda Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının üçüncü qurultayının keçirilməsi nəzərdə tutulurdu. Sərəncamı uyğun olaraq həmin il iyulun 5-də Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının III qurultayı keçirildi. Bu mötəbər toplantı xaricdə yaşayan azərbaycanlıların diasporan lobbiyə çevrilməsi istiqamətində yeni addım oldu. Qurultayın iğində dünyanın 42 ölkəsindən seçilmiş 600 nümayəndədən 579 nəfəri, həmçinin dünyanın 30 ölkəsindən 211 nəfər qonaq iştirak edirdi. Azərbaycan prezidentinin qurultayda proqram xarakterli çıxışı diaspor təşkilatlarımız üçün yeni hədəflər müəyyənləşdirmiş oldu. Dövlət başçısının çıxışı zamanı ilk toxunduğu məsələ Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi idi və cənab prezident Azərbaycan diasporuna bu işdə daha fəal olmağı tövsiyyə edirdi: “Siz, dünyada yaşayan azərbaycanlılar yaxşı bilirsiniz ki, Dağlıq Qarabağ əzəli və tarixi Azərbaycan torpağıdır. Əsrlər boyu xalqımız o ərazilərdə yaşamışdır, yaratmışdır. Ermənilər o əraziyə qonaq kimi gəlmişlər. Biz onların Dağlıq Qarabağa gəlməyinin tarixçəsini də yaxşı bilirik”. Buna rəğmən erməni lobbisinin vaxtilə dünyada antiAzərbaycan təbliğatı aparmağa nail olduğunu deyən dövlət başçısı artıq Azərbaycan diasporunun adekvat tədbirlər həyata keçirdiyini, yalançı erməni təbliğatını ifşa etdiyini vurğulayıb: “Diaspor təşkilatlarının fəaliyyəti erməni lobbisinin Azərbaycan əleyhinə apardığı çirkin kampaniyaya qarşı tutarlı bir cavabdır. Sırr deyil ki, müstəqilliyimizin ilk illərində bizim nə böyük maliyyə imkanlarımız var idi, xaricdə yaşayan azərbaycanlılar da o vaxt hələ təşkilatlanmamışdılar. Ancaq hazırda bütün ölkələrdə diaspor təşkilatlarımız erməni təbliğatına qarşı Azərbaycan reallıqlarını ortaya qoyurlar. Mən bu hərəkətləri, bu siyasəti alqışlayıram və bizim diaspor təşkilatlarının üzvlərinə bu fədakar və çox gözəl missiyaya görə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Biz çalışmalıyıq ki, Azərbaycan haqqında reallıqları bütün dünyaya bildirək. Bizə qarşı dünyada erməni lobbisi fəaliyyət göstərir. Bizə qarşı mübarizə aparır. Onların təsir dairəsində olan bəzi siyasətçilər, bəzi mətbu orqanlar, bəzi ictimai qurumlar Azərbaycana qarşı kampaniya aparırlar - ləkələmə kampaniyası, Azərbaycan reallıqlarını təhrif etmək üçün uydurmalar, düzgün olmayan faktlar yayırlar, yalanlar, böhtanlar yağıdırırlar”.

Dünya Azərbaycanlılarının üçüncü qurultayı bundan əvvəl keçirilən iki qurultayın nəticələrinin müzakirəsi ilə yanaşı, bundan sonra atılacaq addımları müəyyənləşdirmək, qarşıya qoyulan hədəfləri dəyərləndirmək baxımından da əhəmiyyətli hadisə idi. Bu qurultay bir daha sübut etdi ki, Azərbaycan diasporu üçüncü qurultaya qədərki dövrdə böyük bir yol qət edib, bəzi ölkələrin yüz ilə gördüyü işləri Azərbaycan diasporu qısa vaxt ərzində həyata keçirib. Artıq bu bir təkzibolunmaz faktdır ki, dünyada fəaliyyət göstərən Azərbaycan diaspor təşkilatları tam formalaşmışdır. Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayından keçən dövrdə müxtəlif ölkələrdə fəaliyyət göstərən diaspor təşkilatlarımız tərəfindən böyük işlər görülüb. Eyni zamanda xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən diaspor təşkilatlarının da sayı artıb. Əgər Dünya Azərbaycanlılarının üçüncü qurultayına qədər ayrı-ayrı ölkələrdə 336 diaspor təşkilatı mövcud idisə, hazırda onların sayı 420-yə çatıb. Sevindirici hal ondan ibarətdir ki, diaspor təşkilatlarımız yalnız kəmiyyət baxımından deyil, eyni zamanda keyfiyyət baxımından da güclənir. Azərbaycan diaspor təşkilatları üçün müsbət məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, ayrı-ayrı ölkələrdə fəaliyyət göstərən təşkilatlar, cəmiyyət və birliklər arasında birlik təmin olunub, bir sıra təşkilatlar konqres, assambleya halında birləşiblər. Elə Azərbaycan prezidenti cənab İlham Əliyev də Dünya Azərbaycanlılarının üçüncü qurultayında çıxışı zamanı bu məsələyə toxunaraq müəyyən iradlarını bildirdi, diaspor təşkilatları arasında birliyin vacib olduğunu vurğuladı: “Mən hesab edirəm ki, ən vacib amillərdən biri diaspor təşkilatlarının birliyi. Bəzi hallarda bir ölkədə bir neçə diaspor təşkilatı fəaliyyət göstərir, böyük ölkələrdə əlbəttə ki, onların sayı onlardır. Əksər hallarda cəmiyyətlər arasında əlaqələr sağlamdır. Ancaq elə hallar var ki, orada müəyyən ziddiyyətlər, müəyyən problemlər, anlaşılmazlıq ortaya çıxır. Mən çox xahiş edirəm ki, əgər belə bir hal varsa, buna son qoyulsun. Çünki biz ölkə daxilində də, xaricdə də bir yerdə olmalıyıq. Birlik bizi gücləndirir. Birlik olmasa, biz güclü ola bilmərik. Bu aksiomadır. Ona görə hesab edirəm ki, diaspor təşkilatlarının fəaliyyətinin inkişafı üçün biz birliyi tam şəkildə təmin etməliyik. Bununla bərabər, mən hesab edirəm, - bəzi hallarda biz artıq bunu görürük. Xaricdə fəaliyyət göstərən diaspor təşkilatlarımız o ölkələrin daxili siyasətinin amilinə çevrilməlidir. Artıq bunun vaxtı gəlib çatıb. Həm ölkəmizin inkişafı, həm diaspor təşkilatlarımızın güclənməsi qarşımızda indi belə imkanlar açır. Soydaşlarımız - azərbaycanlılar yaşadıkları ölkələrdə dövlət, hökumət qurumlarında təmsil olunmalıdırlar. Onların sayı da bəzi hallarda buna imkan verir. Qanunvericilik orqanlarında təmsil olunmalıdırlar. Bunu etmək üçün azərbaycanlılar arasında qarşılıqlı dəstək və birlik daha da güclü olmalıdır. Mən hesab edirəm ki, bu, realdır. Ümid edirəm ki, biz növbəti qurultaya qədər artıq bu barədə də yaxşı xəbərlər eşidəcəyik”.

Dünya Azərbaycanlılarının üçüncü qurultayında prezident İlham Əliyevin diaspor təşkilatlarına verdiyi tapşırıq və tövsiyələrdən sonra bu sahədə fəaliyyət demək olar ki, bir qədər də intensivləşib, diaspor fəaliyyəti yeni bir mərhələyə qədəm qoyub. Dövlət başçısının tapşırıq və tövsiyələrini nəzərə alan diaspor təşkilatlarımız öz aralarında olan birlik və bərabərliyi daha möhkəmləndirib, Azərbaycanın haqq səsinin dünyaya çatdırılması işini sürətləndiriblər. Bu fəaliyyəti yaxın bir neçə ay ərzində dünyada və regionda baş verən proseslər fonunda da görmək mümkündür. İstər Fransa Senatının qondarma “erməni soyqırımı” ilə bağlı qanun təklifini müzakirəyə çıxarmasına yönəlik etirazlar, istər 20 Yanvar faciəsinin 22-ci və Xocalı soyqırımının 20-ci

ildönümü, istərsə də 31 mart-Azərbaycanlılarının Soyqırım Gününün xarici ölkələrdə geniş şəkildə qeyd edilməsi və dünya ölkələrinin rəsmi və qeyri-rəsmi qurumlarının bu soyqırımlar barədə məlumatlandırılması Azərbaycan diasporunun məqsədyönlü fəaliyyətini təsdiqləmiş olur.

Beləliklə, dövlətimizin diaspor siyasəti xaricdəki həmvətənlərimizin daha mütəşəkkil formada təşkilatlanması prosesi ilə özünün yeni mərhələsinə qədəm qoyub. İndi soydaşlarımız yaşadıkları ölkələrin sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi və mədəni həyatında daha fəal rol oynayır, Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılması, zəngin mədəni irsimizin təbliği, təcavüzkar erməni dairələrinin ideoloji təxribatlarının qarşısının alınmasında da qətiyyət nümayiş etdirirlər. Hazırda dünyanın əksər ölkələrində Azərbaycan icmaları üçrəngli bayrağımız altında fəaliyyət göstərir. Azərbaycanlı gənclərin xarici ölkələrdə təşkilatlanması, onların diaspor hərəkətindəki iştirakı da uğurla gedir. Bu gün Azərbaycan daha güclüdür. Bu gücün təməlində təkəc iqtisadi və hərbi qüdrətimiz deyil, həm də sıx birliyimiz dayanır. Ona görə də harada yaşadığımızdan asılı olmayaraq, milli birlik və həmrəylik ideyaları soydaşlarımızı birləşdirən əsas dəyərlər kimi hər birimizin düşüncəsinə hakim kəsilməlidir. İndi sürətlə inkişaf edən Azərbaycan bütün dünya azərbaycanlıları üçün cazibə mərkəzidir. Dünyanın hər yerindən səsi gələn həmvətənlərimiz isə azərbaycançılıq amalı ətrafında milli birlik və həmrəylik nümayiş etdirir, bütün qüvvə və bacarıqlarını ümummilli məqsəd naminə səfərbər edirlər.

**Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında KİV-in İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyilə çap edilmişdir**

“Olaylar”.-2012.-7-12 aprel.-№ 53-56.- S.15.

Azərbaycançılıq və qədim milli musiqimiz

Musiqi tarixinin öyrənilməsi azərbaycançılıq ideyaları ilə vəhdət təşkil edir. Bu mənada, musiqi tarixinin öyrənilməsi professor Gülnaz Abdullazadənin fikrincə, bu problemin metodoloji aspektinin, o cümlədən, 1) tarixi, 2) praktiki, 3) müqayisəli-tənqidi, 4) ümumiləşdirici-fəlsəfi, 5) təhlil və tətbiq və s. aspektlərinin nəzərə alınmasını tələb edir.

Müəyyən dövrlər, ictimai-iqtisadi formasiyalar çərçivəsində, etnik və milli birliklərin mövcudluğu şəraitində meydana çıxan mədəniyyət və incəsənət, o cümlədən, musiqi müxtəlif estetik, konsepsiya və nəzəriyyələr aspektində tədqiq edilib öyrənilir. Milli və etnik spesifik musiqi tarixinin öyrənilməsi işində, eləcə də, estetik problemlərin təhlilində mühüm yer tutur. Məlum olduğu kimi, milli-etnik birliklər, sonralar ümumi dini təsəvvürün ənənələri, spesifik mədəniyyəti olan milli regionları əhatə edir. Nəticədə, müxtəlif anlayışlar, o cümlədən, Şərq və Qərb (şübhəsiz, estetik-mədəni sistem mənasında) anlayışları meydana çıxır. Həmin anlayışlar təkcə coğrafi məna daşımayıb, həmçinin, ruhani-mənəvi, mədəni sərvətləri ifadə edir. Şərqlin və Qərbin mənəvi-mədəni sərvətləri spesifik fərqlər olub, öz bütövlükləri və mənəviyyat sahəsindəki fərqləri ilə də bir-birindən seçilir. Dialektik vəhdət prinsipinə tabe olaraq, Şərq və Qərb mədəniyyət tarixində, incəsənətin müxtəlif növlərinin bərqərar olmasında mühüm rol oynayaraq, bununla da təfəkkürün, dünyagörüşün inkişafına təkan vermişdir.

Azərbaycanın musiqi tarixinə müraciət edilməsi heç də təsadüfi deyildir. Azərbaycanın musiqi tarixi, demək olar ki, öyrənilməmişdir. (1992-ci ildə rus dilində “Azərbaycan musiqi tarixi” adlı kitabın çıxması (oçerklər məcmuəsi) hələ Azərbaycan musiqisinin tarixinin öyrənilməsi demək deyildir). Həqiqətən də, indiyə qədərki Azərbaycan musiqi mədəniyyəti hələ də kifayət qədər tədqiq edilib öyrənilməmişdir. Coğrafi cəhətdən siyasi, iqtisadi, mənəvi, dini baxışların hökm sürdüyü müxtəlif mədəniyyətlərin mövcud olduğu bir ərazidə yerləşən Azərbaycan həmin mədəniyyətlərlə bəhrələnməklə yanaşı, özü də onun zənginləşməsində yaxından iştirak etmişdir. Öz milli özünəməxsusluğunu itirməyən Azərbaycan incəsənəti, xüsusilə, Azərbaycan aşıq və muğam musiqisi bünövrəsi əsasında inkişaf edib zənginləşmişdir. Bu janrların heç biri xaricdən alınma deyildir. Xalqın müstəqil yaradıcılıq qabiliyyətinin məhsulu olmuşdur. Aşıq və muğam musiqisinin orijinallığı haqqında söz demək artıqdır. Bu barədə həm tarixi tədqiqat əsərlərində, həm də tədqiqatçıların əsərlərində kifayət qədər dəlil-sübut tapmaq mümkündür. Aşıq musiqisinin tarixən qədimliyi onlarla sözlərin arxaikliyi və janrın özünün sinkretikliyi ilə və s. ilə oluna bilər. Sinkretiklik dedikdə, burada - aşığın həm ifaçı, həm şair, həm də bəstəkar və həm də səhnədə artist olması nəzərdə tutulur.

Tarixən başqa xalqlardan alınma musiqiyə gəldikdə isə, onların milli ənənələrə uyğunlaşdırılması mühüm yer tutur. Özgə cür həmin musiqinin xalq arasında geniş yayılması qeyri-mümkündür. Buradan da qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı təsiretmə mexanizminin formalaşması başlanır.

Məsələn, muğam musiqisi qoca Şərqlin bir sıra regionlarında mövcud olmuşdur. Lakin mədəniyyətlərdən və ənənələrdən asılı olaraq o, hər bir xalqın spesifik mənəvi sərvətinə çevrilmişdir. Bütün bunlarla bərabər səslərin fiksasiyası probleminə, daha dəqiq desək, musiqi səslərinin nota keçirilməsi probleminə xüsusi yanaşmaq lazımdır. Not yazısı, əsasən, xristian Avropasının musiqi mədəniyyətinin nailiyyətidir. Onun muğam və aşıq sənətinə tətbiqi, şübhəsiz, xüsusi tədqiqat mövzudur. Burada tədqiq olunub müqayisəli təhlili verilən təkcə iki not yazısı və şifahi ənənələr adlanan təfəkkür metodu deyildir. Eyni zamanda, musiqi təfəkkürü inkişafında, xüsusilə, təksəslilik və ya çoxsəslilik, polifoniya və harmoniya və s. inkişafında mühüm rol oynayan dini amilləri də unutmamaq olmaz. Eləcə də, not yazısının yaranması və inkişaf etməsi sistemini də bura daxil etsək, çox mətləblər aydın olar.

Əlbəttə, bu cür yanaşma bir sıra məsələlərin, xüsusilə, son bir neçə əsrdə çoxlarını düşündürən Şərq-Qərb probleminin mahiyyətinə varmağa da kömək edər.

Bu cür ayrılma (Şərq-Qərb) realdır mı? Əgər realdırsa, indiyə qədərki tədqiqatların verdiyi təhlil kifayətdirmi? Əlbəttə ki, yox! Deməli, tədqiqatçılar həmin problemin tədqiqi zamanı müxtəlif xarakterli bəzi vəzifələri dərk etməlidirlər. Daha dəqiq desək, a) milli musiqi ənənələrini həm tarixi, həm də nəzəri mənbələrini öyrənməli; b) elmi ümumiləşdirmə, daha doğrusu, toplanmış materiala əsasən məntiqi nəticələr çıxarmalıdırlar. Bu cür elmi-metodoloji yanaşma, şübhəsiz, Şərq və Qərb probleminin müqayisəli təhlilinə düzgün istiqamət verə bilər. Müqayisəli təhlil isə hər kəsin obyektiv qiymətini vermək sahəsində mühüm iş görür.

Ə.İsazadənin yazdığı kimi: “Azərbaycan xalqının mədəniyyət və incəsənəti çoxəsrlik tarixə malikdir. Geniş əməkçi kütlələrin musiqiyə dərin məhəbbəti və onun xalq həyatında dərin kök salması buna canlı misaldır. Qədim dövrlərdən şifahi-ənənəvi sənət kimi yaşayan Azərbaycan xalq musiqisi öz janr və forma müxtəlifliyi, orijinal ritmi, parlaq ifadə tərzini və milli xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Onun xalq ifaçıları tərəfindən qorunub saxlanılan ən yaxşı nümunələri öz yüksək sənətkarlığı ilə diqqəti cəlb edir”.

Elmi ədəbiyyatda göstərilir ki, musiqi - yunanca muza sözüdür. Muza antik dövrdə incəsənətin (musiqi, rəqs poeziyasının) ilahi hamisi hesab olunurdu. Sonralar isə muzalar elmin və bütün yaradıcılıq fəaliyyətinin ilahi hamisi hesab olunmağa başladı. Onlar Olimpli Zevsin övladları idi. Əvvəlcə, onların sayı 3, sonralar isə 9 olmuşdur. İlk dəfə onların adını Hemmod çəkmişdir. Muzalar şairləri ilhama gətirdiklərindən, onlar tez-tez muzalara müraciət edirdilər.

Roma dövründə muzaların rolu heçə endirilmişdir. Miflik obrazlar kimi muzaların aşağıdakı bölgədə vəzifələri ayrılmışdı. Muzalar erato-lirik poeziyanın və erotik şeirlərin hamisi idi. Evterpa fleyta ilə lirik nəğmələri müşayiət edirdi: Kallion epik poeziyanın, Klio tarixin, Melpomena faciənin, Polimniya rəqs və musiqinin, Terpsihora rəqsin, Taliya kodemiyanın, Uraniya astronomiyanın muzaları hesab olunurdu.

Musiqi və mifologiya əsəri bir-biri ilə, yəni sözlə, rəqlə və fəaliyyətlə (mərasimlərlə) sıx surətdə əlaqədardır. Bu əlaqələr sistemi tarix boyu dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Məsələn, mifologiyanın ən qədim formalarında əsas cəhətlərdən biri hərəkət, daha dəqiq desək, rəqlər olmuşdur. Ona da, görünür ki, sözlər və musiqi (hələ o qədər də inkişaf etmədiyi dövrlərdə) tabe olmuşdur. Epos janrı inkişaf etdikdən sonra şifahi (sözlə) başlanğıc üstünlük təşkil etməyə başlamışdır. Bu halda üç ünsürün - saz, oxuma (nəğmə) və ritmik hərəkətlərin sintezi özünü göstərməyinə baxmayaraq, söz birinci yeri tuturdu. Nəhayət, sonrakı mahnılarda tərənelərin rolu fəvqəladə dərəcədə artmışdır. Bu halda, söz mətnlərinin musiqi ünsürünə tabe edilməsi, hər şeydən əvvəl, onunla əlaqədar idi, çox vaxt oxunan mahnının sözləri dinləyiciyə aydın şəkildə çatırdı.

Fəlsəfə elmləri doktoru Ağayar Şükürov mifoloji musiqidə azərbaycançılıq ünsürlərinin mövcudluğundan bəhs etmişdir: “Olduqca rəngarəng və müxtəlif məqsədlərə xidmət edən Qədim Azərbaycanın, eləcə də, bütövlükdə, Qədim Şərqi mifoloji materialının qısa ekskursiv təhlili bizə mifoloji musiqi haqqında fikir deməyə imkan verir.

Mifoloji musiqi dedikdə, hər şeydən əvvəl, insan cəmiyyətinin ilkin inkişaf mərhələlərində yaradılan musiqi nəzərdə tutulur. Konkret tərifin verilməsi isə bir sıra çətinliklər doğurur. Çünki həmin musiqi haqqında təsəvvürlər (yalnız təsəvvürlər) bizə miflər, nağıllar, nəğmələr, bir sözlə, folklor materialları vasitəsi ilə zamanəmizə gəlib çatmışdır. Həmin musiqinin nümunələri, demək olar ki, yoxdur. Lakin bu, heç də qeyri-mümkün, yəni imkan xaricində olan bir iş deyildir. Yəni mifoloji materiallar əsasında professional tədqiqatçılar (bura tarixçi, filosof, filoloq, arxeoloq, riyaziyyatçı, musiqiçilər və s. daxil edilməlidir) həmin musiqini bərpa edə bilirlər və etməlidirlər. Çünki unutmmaq olmaz ki, müasir dünyanın söykəndiyi bütün elm sahələri, mədəniyyət, incəsənət və din mifologiya əsasında meydana çıxmışdır. Yəni bəşəriyyətin erkən uşaqlıq dövründə yaratdıqları, onun yetkinlik dövründə əlindən tutur. Keçən mifoloji musiqinin konkret təriflərinə. Mifoloji musiqi bəşəriyyətin ilkin inkişaf mərhələlərində yaratdığı musiqidir”.

Həmin musiqidə vəsf olunan subyektlər allahlar, qəhrəmanlar, müdriklər, hökmdarlar obyektləri, təbiət və təbiət cisimləri, quşlar, heyvanlar və sairədir. Konkret misallara gəldikdə, qoca tarix buna çoxlu nümunələr verə bilər.

Məsələn, Qədim Yunanıstanda allahların şərəfinə, hökmdar və qəhrəmanların şərəfinə keçirilən bayram şənlikləri günlərlə uzanır, rəngarəng musiqi nömrələrinin sədasi altında nəğmələr oxunur və rəqlər edilirdi. Qədim Azərbaycanda, xüsusilə, atəşpərəstlik dövründə mağlar - Zərdüşt kahinləri öz nəğmələrini və musiqisini - muğamları çalır və oxuyurdular. Sonra xüsusilə təntənəli günlərdə Hörmüzün - Xeyir allahının şərəfinə nəğmələr oxunur, musiqi çalınırdı.

Zərdüştiliyin müqəddəs kitabı olan “Avesta”da dini və həyati nəğmələr mühüm yer tutur. Burada xeyir allahı Hörmüzün şərəfinə saysız-hesabsız nəğmələr vardır.

Azərbaycanın zəngin musiqi mədəniyyəti haqqında qiymətli məxəzlərdən biri də məşhur qəhrəmanlıq dastanı “Kitabi - Dədə Qorqud”dur. Bu epik dastan xalq arasında şifahi poetik səpgidə formalaşaraq əsrlər boyu yaşamış və bu günə qədər gəlib çıxmışdır.

Levi Strossa görə musiqidə qoyulmuş və həll edilmiş problemlər miflərin təhlili zamanı yaranan problemlərlə oxşardır. Miflərin təhlili böyük partituranın təhlili ilə müqayisə edilə bilər. Ona görə də mifə baxış onların qarşılıqlı əlaqəsində musiqi əsərlərinin instrumental partiyalarının təhlilinə oxşayır. Musiqi təbiətlə mədəniyyət arasında vasitəçi rolunu oynayır. Musiqi insan haqqında elmin ən böyük sirridir. Musiqi mahiyyətinin tərcümə edilməzliyi musiqi dilinin mütləq orijinallığını müəyyən edir. Levi Stross yazır: “Bəstəkar istəyi, mifin istəyi kimi dinləyici vasitəsilə aktuallaşır. Mif və musiqi əsəri orkestr dirijoru kimi çıxış edir. İfaçılar isə dinləyicilərdir”.

Tədqiqatçıların fikrincə, mifoloji şüura başqa cəhətlərlə yanaşı, ona xas olan ən ümumi əlamət fəvqəltəbiiyə, o cümlədən, fəvqəltəbii varlıqlara, real obyektlər arasında fəvqəltəbii əlaqələrə, real obyektlərin fəvqəltəbii xüsusiyyətlərinə inamdır. Bu mənada, mifologiya ilə dinin ilkin mənbələrin eyni kimi görünür. Lakin unutmmaq olmaz ki, tarixilik baxımından mifologiya dindən əvvəl gəlir. Ona görə də din mifologiyadan bir çox ünsürləri mənimsəmişdir.

Bir anlayış kimi fəvqəltəbiilik dedikdə gerçək, maddi aləmin qanunlarına tabe olmayan, səbəb və nəticə əlaqələrindən kənar qalan bir şey başa düşülür. Bütün dinlərdə fəvqəltəbiilik həmişə real hadisələrin, təbii gerçək varlıqların bir növ inkarı kimi onlara qarşı durmuşdur. Sonsuz, mütləq, əbədi allah sonlu, keçici şeylər və hadisələrə qarşı qoyulur və s. Elmi fəlsəfəyə görə isə, real şəkildə mövcud olan heç bir fəvqəltəbii obyekt yoxdur, yalnız onlar haqqında müəyyən obrazlar, ideyalar və təsəvvürlər vardır. Fəvqəltəbiilik ideyaları və obrazları heç bir reallıq predmet və hadisələrinə uyğun gəlmədiyindən elm onların illüziyalı və uydurma xarakteri daşdığı qeyd edilir.

“Azərbaycan mifoloji mətnlər” kitabında göstərilir ki, qədim xalqların ideologiyası əvvəlcə mifologiya, sonra isə din, daha doğrusu, əski inamlar olmuşdur. Belə demək olar ki, mifologiya sinifli mərhələyə qədərki cəmiyyətin ideologiyasıdır. Yaddaşdan-yaddaşa köçərək günümüzdə gəlib çıxmış mifoloji mətnlər Azərbaycan ərazisində yaşayıb sonralar xalqımızın təşəkkülündə əsas rol oynamış tayfaların dünyaduyumunu, əxlaq tərzini, əməyə və ailəyə, xüsusən, təbiətə və ətraf mühitə münasibətini əks etdirməkdir.

Mif, hansı formada olursa-olsun, başlanğıcdır. Hansı xalqın mifik təfəkkürü güclüdirsə, onun sonrakı taleyi aydın, tarixdəki mövqeyi möhkəmdir. Xalqın təfəkkürü kimi ideologiyası da mifdən başlanır. Mif ideologiyanın ana qaynağı, sonrakı siyasi təfəkkürün genetikasıdır.

Mifologiya elmləri doktoru, professor Nizaməddin Şəmsizadə “Azərbaycançılıq” əsərində yazır: “Azərbaycan ideologiyasının ana bətni, ilkin mərhələsi olan mif azərbaycançılığın tərkib hissəsi, azərbaycanşünaslıq isə türkçülüyn konkret tarixi-coğrafi məkanda formalaşan aparıcı istiqamətidir. Mifdə azərbaycançılığın həm ilkin ideyası, həm də obrazı maddiləşir”.

Tədqiqatçı Musa Qasımlının qeyd etdiyi kimi, bütün möhtəşəm fəaliyyəti ilə Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan milli musiqisini, onun zəngin ənənələrini dirçəldir, bununla da xalqın milli ruhunu, özünüdərkini yüksəldirdi. Məhz bu qayğının nəticəsində onlarla istedadlı Azərbaycan gənci peşəkar musiqi aləminə qədəm qoyaraq, respublika miqyasında tanınıb şöhrət qazanmışdı. Heydər Əliyevin birinci hakimiyyəti illərində Azərbaycan muğamı, “Qarabağ şikəstəsi” Kremlin qurultaylar sarayında keçirilən ən yüksək məclislərdə ifa edilirdi. Azərbaycanda səfərdə olan Avstriyanın sovet vaxtı Moskvadakı səfiri Hayrix Haymerle öz təəssüratını belə ifadə edirdi: “Azərbaycan xalqının incəsənəti ilə tanışlıq mənə daha çox təsir bağışladı. Onun incəsənəti dərin milli təməli ilə, zəngin ənənələri və eyni zamanda, son dərəcə müasirliyi ilə fərqlənir”.

Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının düşüncələrini, azadlıq və azərbaycançılıq ideyalarını özündə saxlayan xalq musiqisinin dirçəlməsinə ciddi qayğı göstərmişdir. Bu ənənələri Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev uğurla davam etdirir.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-12 aprel.-№63.-S.10.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində milli musiqi mədəniyyətimiz və azərbaycançılıq

Ulu Öndər Heydər Əliyevin birinci hakimiyyəti illərində, məhz bu böyük şəxsiyyətin qayğısı nəticəsində milli ideyaların təcəssümü olan dünya şöhrətli sənət əsərləri yarandı. Bunlardan biri də Fikrət Əmirovun dünya şöhrətli “Min bir gecə” baleti idi.

Sənətsünas Fərəh Əliyeva “Fikrət Əmirov: Çağdaş milli və dünya musiqi mədəniyyətində tarixi mövqeyi” məqaləsində Fikrət Əmirovu dünya mədəniyyətinin nadir istedadlarından hesab edərək yazır ki, “Üzeyir Hacıbəyovun yaradıcılıq niyyətlərinin strateji xəttini davam etdirən Fikrət Əmirov Azərbaycan milli məktəbinin parlaq nümayəndəsi kimi qarşısına qoyduğu və yüksək peşəkarlıq səviyyəsində həll etdiyi yaradıcılıq uğurları ilə ümumi muğam-makam ənənəsinə malik müsəlman Şərqi Azərbaycanın musiqi irsini çağdaş üslub və təfəkkür tərzini səviyyəsində dünyaya tanıtdı. O, Qərb musiqi anımları və stereotipləri sistemində sirli, ekzotik aləm kimi şərtliliklər içində siması və qəlbi pərdələnən, yalnız təsəvvürlərdə xülya kimi yaradılan “Şərq musiqisi” obrazının inhisarını əsaslı surətdə zəiflətməmişdir. Minillik ənənələrin özünəməxsus əsaslarının “mühafizəkarlığı” haqqında köhnəlmiş fikirləri alt-üst edən bəstəkar formaca, məzmunca milli simfonik əsərləri ilə müasir dil, üslub sistemlə həm özünü hifz edən, həm də geniş inkişaf potensialına malik bir mədəniyyətin “Şərq musiqi incəsənətinin təmsilçisi oldu. Bu sərvətləri o, dünyaya Azərbaycan musiqiçisi, azərbaycanlı bəstəkar kimi tanıtdı. Fikrət Əmirov xalq musiqisinin zəngin melodiya, məqam, ritm, formayapçısı qanunlarının dərin qatlarına vararaq, prinsip etibarilə Avropa bəstəkarlıq təfəkkürünün məhsulu olan və musiqili-bədii kateqoriya kimi məhz bu mədəniyyət daxilində formalaşmış simfonizm üslub-janr sistemində yeni şaxə yaratdı. F.Əmirov əsərləri ilə şifahi ənənəli musiqinin zəngin sərvətlərində dayaqlanan milli melos və məqam dramaturgiyasının özünəməxsus təşkili ilə şərlənən yeni simfonik konsepsiyasının əsasını qoydu.

Rəngarəng janrlı və məzmunlu əsərlərdə reallaşan bu konsepsiya Qərb simfonik ifadə vasitələri, üslub-dil fondu, janr imkanları şəraitində məhz milli sistemin qanunauyğunluqları və təfəkkür tərzinə istinadən yaranmışdır. Azərbaycan muğamını əzəli və ənənəvi “ifa məkanı”ndan çıxarıb, simfonik orkestrin, simfonik janrın səlahiyyətinə keçirən Fikrət Əmirov onun fəlsəfəsinin, “mənəviyyəti”nin təbii mövcudluq formasını imkan daxilində saxlamışdır. Simfonik muğamların yazılmasında əsas məqsəd də elə bu idi: bəstəkar Şərq və Azərbaycan musiqisinin incisini mümkün qədər orijinala yaxın tərzdə qoruyub çağdaş “qiyafə”də dünyaya tanıtdı. Eyni zamanda, ürəkləri fəth edən simfonik muğamlar dahi Üzeyir bəyin “Koroğlu”sundan sonra muğamın zəngin emosional palitrasını, onun drammatizmini, zərifliyini, qüdrətli qəhrəmanlıq nəfəsini, bir sözlə, çoxçalarlı və rəngarəng “mən”ini yeni boylarla, yeni üslub vasitələri ilə sanki yenidən kəşf etdi. Bəstəkarın romantik səciyyəli üslubda yazılmış əsərləri, adətən, bu istiqamət üçün ənənəvi forma yaygınlığı, orkestr yazısının lüzumsuz dəbdəbəsi uzaqdır. Əlvan, zəngin musiqi dili bəstəkarın təbiətinə xas alicənablıq, xüsusi mütənəsblik, ölçü hissi ilə qovuşuqda təkrar emalı mümkün olmayan bir üslub yaratmışdır. Bəstəkarın estetik baxışlarını, üslub vasitələrinin daimiliyini “mühafizəkarlıq”la izah edənlər də az deyil. Bu daimiliyin kökünü isə bəstəkarın həyat tərzində, psixologiyasında da axtarmaq lazımdır. Fikrət Əmirov dövrünün üslub fondundan yalnız öz təbiətinə uyğun olanını seçirdi.

F.Əmirovun yaradıcılığı Azərbaycan və dünya musiqisinin ən maraqlı, ətraflı tədqiqini gözləyən nadir sənət hadisələrindəndir. Bəstəkarın üslubunun ətraflı öyrənilməsi müasir musiqinin bir çox problemlərinin izahı və işıqlandırılmasında müstəsna rol oynaya bilər.

Ulu Öndər Heydər Əliyev azərbaycançılıq ruhu aşılaman bəstəkarların yaradıcılığını yüksək dəyərləndirirdi: SSRİ xalq artisti Hacıyev Rauf Soltan oğlu istedadlı bəstəkarlardan biridir... əsərləri ... yüksək peşəkarlıqla, incə lirizmlə və bədiiyyəti ilə seçilir. R.S.Hacıyevin əsərləri həm Sovet İttifaqında, həm də xaricdə geniş tanınır”. 1982-ci ilin may ayında Q. Qarayevin dəfn mərasimində çıxış edən Heydər Əliyev deyirdi: “Qara Qarayevin... əsərləri...Azərbaycan xalqının qədim musiqi mədəniyyətinin bütün zənginliyini... özündə təcəssüm etdirir”. O, daha sonra deyirdi: “Qara Qarayev Azərbaycan xalqının zəngin tarixinə... neçə-neçə ilhamlı səhifələr həsr etmişdir”.

Heydər Əliyev tanınmış isdedadlı bəstəkar, böyük gələcəyinə inandığı Arif Məlikova qayğı göstərər, onun “Məhəbbət əfsanəsi” baletini Azərbaycan xalqının milli musiqisini dünyaya tanıdan şah əsərlərdən biri hesab edirdi. Ümumiyyətlə, 70-ci illərdə Azərbaycan bəstəkarları üçün rejim bir dekorasiya idi. Onların əsərləri musiqi mədəniyyətini zənginləşdirməklə yanaşı, xalqda milli ruhu, özünə inam hissini gücləndirirdi.

Ulu Öndərin bilavasitə qayğısı nəticəsində ölkədə yeganə olan Mahmı Teatrını SSRİ xalq artisti Rəşid Behbudov yaratdı. Azərbaycan milli xoreografiyası məşhurlaşdı.

Heydər Əliyev Azərbaycan musiqisinin dünya miqyasında tanınması yönündə böyük işlər görürdü. Onun hakimiyyəti illərində Azərbaycan mədəniyyəti ölkə sərhədlərini sürətlə aşaraq dünya miqyasına daha geniş çıxırdı. Buna dair yüzlərlə misal göstərmək olar. 1973-cü ilin payızında SSRİ xalq artisti Rəşid

Behbudovun rəhbərliyi altında Mahnı Teatrı Latın Amerikasını ölkələrində uğurla konsertlər verdi. Bu barədə tanınmış tənqidçi İlham Rəhimli yazırdı: “Rəşid Behbudov oxuyanda günəşli Azərbaycan məlahətli səsle sehlənmiş nağıla çevrilir.

Xalqımızın əzəməti, Xəzərin coşqunluğu, dağ çeşmələrinin saflığı, laləli düzlərin ətri, bərəkətli çöllərin, meyvəli bağların şirinliyi mahnılarla könüllərə hopur. Rəşid Behbudov Azərbaycanı tanıdıb. Səni tərənnüm edirəm, Azərbaycan! Qüdrətli sənəti, odlı-alovlu mahnıları ilə Azərbaycanı sönməz məşələ çevirib”.

70-80-ci illərdə Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənətinin tərəqqisini hətta xarici ölkələrin siyasətçiləri, alimləri, diplomatları və jurnalistləri də etiraf edirdilər.

Professor Musa Qasımlının qeyd etdiyi kimi, ümumiyyətlə, Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində Azərbaycan musiqisi yüksək inkişaf səviyyəsinə çataraq sovet dövründə çiçəklənmə, intibah mərhələsini yaşadı. O, Azərbaycan bəstəkarlarına, müğənnilərinə qayğı göstərir, qurultaylarında iştirak edir, problemlərini operativ həll edir, yubileylərini keçirir, yüksək dövlət mükafatlarına təqdim edir, klassik Azərbaycan bəstəkar və musiqiçilərinin ev, xatirə muzeylərini yaradır, milli musiqiyə, muğama, folklor musiqisinə, bədii özəfəliyyət kollektivlərinin yaradılmasına, aşıq musiqisinin dirçəldilməsinə çalışır, məşhur aşıqların yubileylərini keçirir, xatirələrini əbədiləşdirir, musiqinin problemlərinə dair ictimai və ciddi elmi müzakirələr açdırır, gənc istedadların üzə çıxmasına qayğı göstərir və bu barədə mühüm qərarların qəbul edilməsinə nail olurdu. Sonralar Heydər Əliyev nitqlərinin birində deyirdi: “Əsrin əvvəllərindən bu günədək olan müddəti götürsək, görərik ki, həmin dövrdə Üzeyir Hacıbəyov, Müslüm Maqomayev, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Niyazi, Cövdət Hacıyev, Arif Məlikov, Tofiq Quliyev və Rauf Hacıyev kimi görkəmli bəstəkarlar yetişmişdir. Şərqdə ilk opera Üzeyir Hacıbəyovun dühası ilə yaranmışdır. Bir sözlə, Azərbaycan da profesional musiqi mədəniyyəti təşəkkül tapmışdır. Demək istəyirəm ki, bu ictimai-siyasi quruluş, iqtisadi sistem xalqın mədəniyyətinə nəinki zərər vura bilməmiş, əksinə, bu sistemdə mədəniyyətimiz çox inkişaf etmiş və irəliləmişdir”.

Heydər Əliyevin bilavasitə qayğısı sayəsində “Nəsimi” kinofilminin bəzi kadrları dahi azərbaycanlı şairin edam edildiyi Hələb şəhərində çəkildi.

“Babək” kinofilminin çəkilişinin təşəbbüsçüsü də bilavasitə Heydər Əliyev oldu. Azərbaycan rəhbəri filmin çəkilişini nəzarətdə saxlayır və işlərin gedişi ilə yaxından maraqlanırdı. Heydər Əliyev bu məsələnin geniş müzakirəsini keçirərək filmin daha yaxşı alınmasından ötrü əlindən gələni edirdi. MK bürosunun 1978-ci il 14 aprel tarixli iclasında “Azərbaycan xalq kütlələrinin azadlıq hərəkatına həsr edilmiş iki seriyalı bədii filmin çəkilişinə kömək göstərilməsi haqqında məsələ” müzakirə olundu. Müzakirə zamanı maliyyə çatışmazlığının olduğu fikri səsləndirildi. Heydər Əliyevin göstərişi ilə “Azərbaycanfilm” studiyasına əlavə maliyyə vəsaiti ayrıldı. Məsələnin müzakirəsi zamanı çıxış edən Heydər Əliyev deyirdi ki, mən bu filmə çox böyük əhəmiyyət verirəm. Burada xüsusi olaraq nəzərə almaq lazımdır, birinci, elmi mötəbərlik, ikinci, ideya-bədii tərəf və kinematografiya dəyəri. Bu üç məsələ tam əksini tapmalıdır, ona görə də bu film sıradan biri olmamalıdır. Onu həqiqətən elə etmək lazımdır ki, ittifaq ekranında ən yüksək səviyyədə olsun.

Heydər Əliyevin tövsiyələri və tələbkarlığı öz bəhrəsini verdi. “Babək” filmi böyük ustalıqla çəkilərək 70-ci illərin sonunda ekranlara çıxarıldı və geniş tamaşaçı kütləsinin rəğbətini qazandı. Kinofilm Azərbaycan xalqında qəhrəmanlıq, milli mənlük, özünə inam hissələrini yüksəldir, işğalçılara qarşı qisas, nifrət aşılayırdı. Filmin çəkilişinin başa çatması və böyük ekrana çıxması, heç şübhəsiz, Azərbaycan kino sənəti tarixində mühüm hadisəyə çevrildi.

Əvvəlki illərdə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanına rəsmi səviyyədə türkçü, turançı damğası vurulmuşdusa, Azərbaycan xalqına yad hesab edilmişdisə, Heydər Əliyev bu biabırçılığa cəsarətlə son qoydu. Onun bilavasitə göstərişi ilə Azərbaycan xalqında milli, tarixi köklərinə hörmət, torpaq, vətən sevgisi hissələri aşılayan “Dədə Qorqud” filmi yazıçı Anarın ssenarisi əsasında yaradıldı və böyük tamaşaçı rəğbəti qazandı.

Ümumiyyətlə, milli tarixlə bağlı ən gözəl bədii, sənədli filmlər bütün sovet dövrü ərzində məhz Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində cəsarət və sevgi ilə yaradılaraq ekranlara çıxarıldı. Azərbaycan kinosunun ən gözəl nümunələri olan “Babək”, “Nəsimi”, “Dədə Qorqud”, “Ad günü”, “İstintaq” və onlarla başqa bədii filmlər yaradılaraq xalqın istifadəsinə verildi. R.Təhmasib, Ə.İbrahimov, T.Tağızadə, H.Seyidbəyli, R.Ocaqov və b. kimi quruluşçu-rejissorlar bütün ölkə miqyasında məşhurlaşdılar. Belə bir cəhət də əhəmiyyətlidir ki, hətta uşaqlar üçün çəkilən cizgi filmləri də torpaq, yurd sevgisi, milli ruh aşılayırdı.

Professor Musa Qasımlı düzgün olaraq yazır: “Beləliklə, Azərbaycan incəsənəti sovet hakimiyyəti illərində ilk dəfə olaraq ən yüksək inkişaf mərhələsinə məhz Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində, onun həyata keçirdiyi tədbirlər nəticəsində çatdı. 70-ci illər-80-ci illərin ortaları sovet dövründə Azərbaycan incəsənətinin tərəqqisi illəridir. Heydər Əliyevin bilavasitə söyləri və qayğısı nəticəsində Azərbaycan musiqisi, teatrı, kinosu, rəssamlığı, memarlığı, radio və teatrı inkişaf etdi. Həmin illərdə Azərbaycan musiqi sənəti klassiklərinin xatirələri əbədiləşdirilir, ən parlaq nümayəndələrinə dövlətin orden və medalları, fəxri adlar verilir, mənzil və yaradıcılıq şəraitləri yaxşılaşdırılır, əsərləri ölkə və xarici dövlətlərin səhnələrində oynanılır, xalq musiqisi və folklor dirçəldilir, bədii özəfəliyyət kollektivlərinin fəaliyyəti gücləndirilir, aşıq musiqisinin inkişafına diqqət

verilirdi. Bəstəkarların qurultaylarında iştirak edən Heydər Əliyev onların problemlərini yerində həll edirdi. O, Azərbaycanda kino sənətinin inkişafına xüsusi önəm verir, kinostudiyanın maddi-texniki bazasını möhkəmləndirir, milli tarixlə bağlı ən yaxşı bədii filmlərin çəkilişini tövsiyə edir, aktyorları dövlətin ali mükafatlarına və fəxri adlara təqdim edir, Azərbaycan kinosunun yubileyini keçirir, teatrın inkişafına başlıca diqqət yetirir, teatr xadimlərinin, milli teatrın və digər teatrların yubileylərini keçirir, onlara fəxri adların, dövlətin orden və medallarının verilməsinə nail olur, milli tarixlə bağlı əsərlərin səhnələşdirilməsini tövsiyə edirdi. Azərbaycan incəsənət xadimlərinə isti münasibət bəslənməsi azadlıq ideyalarını yayan, milli özünüdərk, özünə inamı gücləndirən əsərlərin yaranmasına kömək edirdi. Heydər Əliyev onları xalqın tarixinə, gerçək həyatına nüfuz etməyə səsləyir, gözəl əsərlər yaratmağa ruhlandırır. Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində Bakının siması yeni memarlıq binalarının tikilməsi ilə dəyişdi, onlarla yeni memarlıq abidələri, heykəllər tikildi, Azərbaycan memarları məşhurlaşdı, rəssamlıq sənəti inkişaf etdi, sənətkarlar dövlətin ən yüksək mükafatlarını aldılar, radio və televiziya inkişaf etdirildi. Bütün bunlar, heç şübhəsiz, Azərbaycan xalqında milli hissləri, milli özünüdərk və özünə inamı, o cümlədən, azərbaycançılığı gücləndirirdi.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-13 aprel.-№64.-S.14.

Sovet dövrü (20-60-cı illər) milli musiqi mədəniyyətimizdə azərbaycançılıq ideyalarının təbliği

Azərbaycan milli musiqi mədəniyyəti XX əsrdə-sovet dövründə özünün yüksək inkişaf mərhələsinə çatdı. Bu mənada, tədqiqatçılar ilk mərhələ kimi, 20-30-cu illəri xüsusi qeyd edirlər. Bu dövr haqqında Elmira Abbasovanın müştərək əsəri çap olunmuşdur. İna Semyonovanın fikrincə, bu mərhələ daxilində 1924-28-ci illəri xüsusi qeyd etmək olar: bu vaxt milli-professional musiqinin inkişaf yolları problemi ilk dəfə qəzet səhifələrində müzakirə mövzuna çevrildi.

İkinci mərhələ bəstəkar yaradıcılığında daha məhsuldar dövrü, 1934-cü ildən müharibəyə qədərki illəri əhatə edir.

Azərbaycan musiqi mədəniyyətində keyfiyyətli dəyişikliklərin olması “Koroğlu”ya qədərki mərhələdir. Məhz bu dövrdə Azərbaycanda Avropa ənənəli professional musiqi formalaşır. Müslüm Maqomayevin “Nərgiz”, Reyqodl Qliyerin “Şah Sənəm” operası və sairə. Bu başdan qeyd etmək ki, ikinci mərhələnin (bizim təklif etdiyimiz dövrləşdirmədə) sərhədləri bu vaxta qədər milli musiqişünaslığın qəbul edilmiş mövqelərindən fərqlənir. Beləliklə, bu vaxta qədər ikinci mərhələnin sərhədləri 1920-ci ildən başlanır və 1932-ci Mərkəzi Komitənin məlum qərarlarına (ədəbi-bədii təşkilatların yenidən qurulması) uyğun olaraq, bu ildə tamamlanırdı. Musiqişünaslar, bu qərara əsaslanaraq, 1932-ci ili sərhəd ili hesab edirdilər. Lakin faktlara əsaslanaraq, qeyd etməliyə ki, bu mövqe Azərbaycanda musiqi mədəniyyətinin inkişaf prosesinə təsir etmişdir.

Bizim təklif etdiyimiz dövrləşdirmə musiqi prosesinin ictimai-sosial determinantlığı prinsipinə əsaslanır. 30-cu illərdə inkişaf edən və milli musiqi mədəniyyətinin yüksək professionalıq səviyyəsində olan simfonik musiqinin rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Simfonik ifaçılıq mədəniyyəti Azərbaycan bəstəkarlarının orijinal simfonik əsərlərinin yaranmasına güclü təkan verdi. Məhz 20-cu illər Azərbaycan simfonik yaradıcılığının illəri kimi səciyyələnir.

Azərbaycan musiqisinin ilk iri simfonik əsəri A.Zeynallının 1931-ci ildə yazdığı “Fraqmentlər” oldu. Araşdırdığımız dövrdə Ü.Hacıbəyovun “Azərbaycanın sovetləşməsinin 10 illiyinə himn” əsəri (1931-ci ildə Leninqradda Azərbaycan musiqisi konsertlərində ifa olunmuşdur), M.Maqomayevin “Azərbaycan çöllərində” (1931-ci il, Leninqradda ifa olunub), “RV-8 marşı”(1935), “28 Aprel marşı”, Əfrasiyab Bədəlbəylinin “Bütün hakimiyyət Sovetlərə” orkestr lövhəsi, Niyazinin “Zaqatala” süitəsi (1934), gənc Cövdət Hacıyevin Bakıda, 1935-çi ildə, müəllifin dirijorluğu ilə Leninqrad simfonik orkestrinin ifa etdiyi simfoniya aiddir. Bu illər Qara Qarayevin “Şənlik poeması” “Könül nəğməsi” kantatası, “Azərbaycan” süitəsi, Cövdət Hacıyevin “Sosialist Azərbaycanı” və “Sibirə məktub” simfonik poemaları yaranır.

Qeyd etmək istərdik ki, yuxarıda adları çəkilən və simfoniya aid olan bu qərar yüksək, əsl simfoniyanın yaranmasına gətirib çıxardı: bu C.Hacıyevin 1935-1936-cı illərdə yazdığı I simfoniya idi. Bununla əlaqədar deməliyə ki, respublikamızda simfonik janrın xronologiyasına

yenidən baxmaq zərurəti yaranır. Ümumi qəbul edilmiş fikrə görə, milli simfoniyanın yaranma dövrü 1944-cü ildə Zaqafqaziya respublikalarının musiqi ongünlüyündə səslənmiş Q.Qarayevin, Ü.Hacıbəyovun, S.Hacıbəyovun I simfoniya ilə bağlıdır. C.Hacıyevin yeni tapılmış simfoniya bu müddəyə yenidən baxmaq imkanı verir.

1934-1937-ci illər Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin kulminasiya zirvəsi kimi qeyd olunmalıdır. Çünki məhz bu illərdə R.Qliyerin “Şah Sənəm”(1934), M.Maqomayevii “Nərgiz”(1935), Ü.Hacıbəyovun “Koroğlu”(1937) operaları yaranır.

“Koroğlu” ənənələri Azərbaycan musiqisinin bütün janrlarında davam etdirilən ümumavropa tipli klassik opera kimi Azərbaycanda bütün musiqi prosesi inkişafının özünəməxsus zirvəsidir. M.Qlinkanın “Ruslan və Lüdmila” operasının uvertürasında olduğu kimi, “Koroğlu” operasının da uvertürasından Azərbaycan simfonizmi qidalanır. “Koroğlu” operası Azərbaycanda musiqi mədəniyyətinin inkişafına təkan vermiş böyük sənət xəzinəsidir.

Sənətsünas Elmira Abbasova sovet dövrünün 30-40-cı illərini Azərbaycan musiqi tarixinin ən maraqlı səhifələrindən biri hesab edir.

M. Maqomayevin Azərbaycan kəndində Sovet hakimiyyətinin qələbəsi uğrunda mübarizə aparanların obrazlarını tərənnüm edən “Nərgiz”i tarixi-inqilabi mövzuda yazılmış ilk sovet operasıdır. Bu əsər bir də ona görə mühümdür ki, Azərbaycan bəstəkarlarının ənənəvi Avropa operası formasında yazdığı ilk operadır. Xalq folklorunun xüsusiyyətlərini dərinlən duyan Maqomayev həmin əsəri ilə əsil milli üslubda peşəkar Azərbaycan musiqisi yaradılması yolunda irəliyə doğru mühüm addım atmışdır.

E. Abbasova 1920-1932-ci illərdə keçid dövrü, bir çox cəhətdən ziddiyətli dövr kimi səciyyələndirilmişdir: “Musiqi sənətinin hələ əvvəllər möhkəm kök salmış formaları geniş xalq kütlələrinin hər

gün artan mənəvi tələblərini artıq ödəmirdi, yeni formalar isə çox yavaş-yavaş və tədricən yaradılırdı. Çünki peşəkar

Azərbaycan musiqisinin tarixi təcrübəsi çox böyük deyildi. Buna körə heç də təsadüfi deyildir ki, bir-birinə zidd meyillər məhz həmin illərdə əmələ gəlmiş, incəsənətin istiqaməti uğrunda aparılan mübarizə kəskin mübarizəyə çevrilmişdir. Bəziləri keçmişdə yaranmış yaradıcılıq və ifaçılıq ənənələrinin toxunulmazlığını qoruyur, digərləri isə, əksinə, milli irsin bədii ziynətlərini ümumiyyətlə inkar edirdilər. Bu “nəzəriyyərlər” ciddi mübarizədə Azərbaycan musiqisində əsil realist istiqamətin möhkəm əsasını qoyan yeniliyin və qabaqcılığın cüvətiləri yaranırdı. Mütərəqqi fikirli sənətkarlar-Ü. Hacıbəyov, M. Maqomayev, sonralar A. Zeynallı ənənə ilə novatorluğun qırılmaz əlaqəsi uğrunda, xalq mahnıları əsasları ilə dünya musiqi sənətinin ən yaxşı nailiyyətlərinin üzvi birliyi uğrunda mübarizə aparırdılar. Azərbaycan bəstəkarları milli folklorla istinad edərək sovet adamlarının gündəlik qaynar həyatını, istismar zülmündən azad olmuş Vətəni tərənnüm edirdilər. Bununla yanaşı, musiqi üslubunun özündə əsaslı dəyişikliklər əmələ gəlirdi. Folklor nümunələrindən demək olar, başdan-başa istifadə etmək əsasında əsər yazmaq vərdişi aradan götürülürdü. Xalq musiqisinin vərdiş olmuş intonasiyalarından olduğu kimi istifadə etməkdən çəkinmək cəsarəti də tətbiq olunurdu. Başqa xalqların, birinci növbədə rus xalqının, musiqi mədəniyyətlərinin nailiyyətləri əsasında musiqidə təsir vasitələri əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirilir, çoxsəslilik getdikcə daha üzvi surətdə tətbiq olunurdu.

Öz əsərlərində sözün mümkün qədər daha dürüst ifadə olunmasına səy edən A. Zeynallı bəzən milli lad əsasları haqqındakı ənənəvi təsəvvürləri belə pozaraq intonasiyanın adi dövrəsini yarıb keçir.

Musiqili teatr yaradıcılığı sahəsində hələ əsaslı dəyişikliklər olmamışdı. Bu illərdə Azərbaycan bəstəkarları bir dənə də yeni opera və musiqili komediya yaratmamışlar. Lakin R.M.Qliyerin “Şah Sənəm” operası (birinci redaksiyası 1926-cı ildə qurtarmışdı) musiqi sənətinin bu sahəsinin inkişafında mühüm rol oynamışdır. Bu operada il dəfə olaraq xalq mahnısının mövzusu inkişaf etmiş musiqili səhnə əsəri forması əsasında işlənmişdir. Təsadüfi deyildir ki, “Şah Sənəm” yaranandan az sonra M.Maqomayev “Şah İsmayıl” operasının yeni redaksiyasını yazır, muğamla yanaşı, müxtəlif opera formalarından (ariya, ariozo və s.) istifadə edir və öz əsərini zənginləşdirir.

1920-1932-ci illər Azərbaycanda instrumental musiqinin yaranması ilə də əlamətdardır. Simfonik musiqi səhnəsində ilk nümunələr meydana çıxır. Ü.Hacıbəyovun “Təntənəli marş” (Azərbaycan işçi dram teatrının 10 illiyinə həsr olunmuşdur), M.Maqomayevin “Azərbaycan çöllərində”, “Azadlığa çıxmış Azərbaycan qadını rəqsi”, “RV-8 marşı”, Ə.Bədəlbəylinin “Sovet hakimiyyəti uğrunda”, “28 Aprel marşı” miniatürləri və orkestrlə ifa olunmuş digər miniatürlər simfonik musiqinin yaranmasına misal ola bilər. A. Zeynallının dram tamaşalarına bəstələdiyi musiqi əsasında yazdığı “Fraqmentlər” süitəsi böyük əsər hesab edilirdi.

Otuzuncu illərin əvvəllərində Ü.Hacıbəyovun xalq musiqi alətləri orkestri üçün yaratdığı iki fantaziya Azərbaycanın instrumental musiqisində mühüm yenilik oldu. Kamera-instrumental musiqi sahəsində Ü.Hacıbəyov (“Aşıqsayağı”) ilə yanaşı, A.Zeynallı (skripka, fortepiano üçün pyeslər fəaliyyət göstərirdi) Azərbaycan musiqisini yeni inkişaf mərhələsinə yüksəltmişdir. Q.Qarayevin 1957-ci ildə yazdığı “İldırım yollarla” baleti Azərbaycan musiqisinin ən görkəmli nailiyyətlərindən biridir. Müasir dövrün aktual mövzusunda həsr edilmiş bu baletdə öz milli istiqlaliyyəti uğrunda müstəmləkə xalqlarının apardıqları mübarizə təsvir olunur. Sonralar Azərbaycanda bir sıra digər baletlər də yaradılmışdır. Məsələn, Niyazinin “Çitra”, Ə.Abbasovun “Çernuşka”, A.Məlikovun “Məhəbbət əfsanəsi” baletlərini göstərmək olar.

1953-cü ildə M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrı səhnəsində F.Əmirovun “Sevil” operası tamaşaya qoyulmuşdu. Bu, dövrümüzün həqiqi obrazını açıb göstərən ilk Azərbaycan lirik operasıdır. Digər bəstəkarlar -C.Cahangirov (“Azad”), R.Mustafayev (“Vaqif”), S.Ələsgərov (“Bahadır və Sona”), İ.Məmmədov (“Tülkü və alabaş”) da opera yazmışlar.

Bu dövrdə Azərbaycan bəstəkarları musiqili komediya (S. Rüstəmovun “Rəisin arvadı”, Z. Bağirovun “Kəndimizin mahnısı”, H.Xanməmmədovun “Bir dəqiqə”, T.Quliyevin “Qızıl axtaranlar”, A.Rzayevin “Hacı Kərimin aya səyahəti” S.Ələsgərovun “Ulduz”, F.Əmirovun “Gözün aydın”, R.Hacıyevin “Romeo mənim qonşumdur” əsərləri üzərində daha səmərəli işləmişlər. Bəstəkarlardan Q.Qarayev, F.Əmirov, C.Cahangirov, S.Hacıbəyov, R.Quliyev və başqaları kinofilmlərə və dram əsərlərinə musiqi yazmışlar.

Azərbaycan simfonik musiqisi də xeyli zənginləşmişdir. C. Hacıyev özünün Dördüncü Simfoniyasını Leninin xatirəsinə həsr etmişdir. C.Cahangirovun “Dostluq mahnısı” vokal-simfonik süitəsi müasir mövzuda yazılmışdır. Q. Rzayevin “Babək” simfoniyası tarixi keçmişə həsr edilmişdir. Qeyri-proqram əsərləri də -S. Hacıbəyovun üverturası, R. Hacıyevin simfoniyası F. Əmirovun və E.Nəzirovanın ərəb mövzusunda yazdıqları skripka üçün konsert dinləyicilərin diqqətini cəlb edir. Son iki-üç il ərzində yaradılmış əsərlər-Q. Qarayevin “Don-Kixot”, F. Əmirovun “Azərbaycan kapriçiosu”, Ə.Abbasovun “Dramatik poema” əsərləri Azərbaycan bəstəkarlarının II qurultayında səslənmişdir.

Gənc bəstəkarlar da simfonik musiqinin inkişafına xeyli hədiyyə daxil etmişlər. Məsələn, A.Rzayevin orkestrlə skripka üçün “Birinci konserti” demokratik gənclərin Varşavada keçirilən V Ümumdünya festivalının

beynəlxalq müsabiqəsində ikinci dərəcəli mükafata layiq görülmüşdür. Bəstəkarların Moskvada keçirilən plenumlarından birində N.Əliverdibəyovun “Balet süitəsi” eşidilmişdir. X.Mirzəzadə, A.Məlikov, V.Adıgözəlov, T.Bakıxanov və başqaları da simfoniya yaratmışlar. Gənclərin bir sıra simfonik əsərləri - V.Adıgözəlovun orkestrlə fortepiano üçün konserti, O.Zülfüqarovun “Mənim xalqım şadlanır” üverturası, A.Məlikovun “Məhəbbət əfsanəsi” baletindən süita, X.Mirzəzadə və M.Mirzəyevin simli kvartetləri bəstəkarların II qurultayının proqramına daxil edilmişdir. Xalq çalğı alətləri orkestri üçün maraqlı əsərlər yaradılmışdır: S.Rüstəmovun süitaları, H.Xanməmmədovun orkestrlə və simfonik əsərlə tar üçün konserti, F.Əmirovun, A.Babayevin və başqalarının orkestrlə fortepiano üçün konserti bu əsərlərdəndir.

C.Cahangirov (“Füzuli” kantatası, “Sabirin xatirəsi” oratoriyası), R.Mustafayev və başqaları xor musiqisi sahəsində də ciddi fəaliyyət göstərmişlər. S.Rüstəmovun, T.Quliyevin, Z.Bağirovun, Q.Hüseynlinin, Ş.Axundovanın, Ə.Abbasovun, S.Ələsgərovun, habelə, gənc bəstəkarlardan R.Mustafayevin, P.Quliyevin, F.Quliyevanın, T.Hacıyevin, N.Məmmədovun və başqalarının mahnıları geniş şöhrət qazanmışdır.

M.Qasımlının qeyd etdiyi kimi, Ulu Öndər Heydər Əliyev milli incəsənətin inkişafına xüsusi qayğı göstərirdi. O, belə hesab edirdi ki, milli incəsənətin dirçəldilməsi və tərəqqisi xalqın özünüdərkində, özünə inam hissəsinin güclənməsində əsaslı rol oynayır.

Azərbaycan rəhbərinin incəsənətə qayğısı bir neçə istiqamətdə həyata keçirilirdi: incəsənət xadimlərinin yubileylərini keçirir, dövlətin orden və medalları ilə təltif olunmalarına nail olur, xatirələrini əbədləşdirir, musiqi ocaqlarının yubileylərini qeyd edir, bəstəkarların qurultaylarında iştirak edərək nitq söyləyir, respublikanın partiya və dövlət adamlarını klassik Azərbaycan musiqisini dinləməyə çağırır, gənc istedadların üzə çıxarılmasından ötrü festivallar keçirir, Azərbaycan musiqisinin problemləri barədə mətbuatda geniş müzakirələr açdırır, aşiq musiqisini təbliğ edir və tanınmış aşiqlərin yubileylərini keçirir, milli musiqi mədəniyyətinin ölkə daxilində və xaricdə tanınması üçün səylər göstərirdi. Məhz Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində Azərbaycan incəsənəti respublikanın və ölkənin hüdudlarını aşaraq, dünyada daha geniş tanınmağa başladı.

Heydər Əliyev ziyalılarla söhbət edər, onların düşüncələrini, xalqın istəklərini öyrənər, suallar verər, sonra isə təhlil edərək, təkliflərini irəli sürər, real olaraq həyata keçirirdi.

Xarakterinə görə yaradıcı, qurucu və birləşdirici şəxsiyyət olan Heydər Əliyev milli incəsənətin inkişaf etdirilməsindən ötrü bəstəkarlar arasında normal yaradıcılıq mühitinin formalaşmasına çalışırdı. O, hələ 20-30-cu illərdən sovet orqanlarının bəstəkarlar arasında yaratdığı intriqalar mühitinin aradan qaldırılmasına çalışırdı.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-14 aprel.-№65.-S.14.

Azərbaycançılıq və milli musiqi mədəniyyətimizin tarixi inkişaf mərhələləri: XIX əsr və XX əsrin əvvəlləri

Azərbaycançılıq ideyaları qədim dövrlərdən başlayaraq orta əsrlər, yeni dövr, XIX-XXI əsrlərdə milli musiqi mədəniyyətimizdə müxtəlif formalarda təbliğ olunmuş, öz təzahürünü tapmışdır. Orta əsrlər Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin bir çox cəhətləri Nizami, Məhsəti, Nəsimi, Füzuli və başqa Azərbaycan klassiklərinin əsərlərində geniş şəkildə öz əksini tapmışdır. Bu musiqi mədəniyyəti haqqında orta əsrlərin görkəmli alimlərindən İraqəddin Urməvinin, Əbdülqadir Marağayinin, Nurəddin Marağayinin, Mirzə bəyin və başqalarının musiqi traktatlarında verilmiş zəngin məlumatlar musiqi elminə böyük töhfədir.

Milli musiqi mədəniyyəti dövrəşdirilməsi ilə əlaqədar tədqiqatçı İna Semyonovanın fikirləri maraqlıdır: “Azərbaycan musiqisinin inkişaf tarixində uzun illər mövcud olmuş dövrəşdirmə müəyyən dərəcədə rus-sovet mövqelərindən təkən alırdı. Bizə elə gəlir ki, bu dövrəşmədə bəzi dəyişikliklər edərək, onu bir qədər fərqli mövqedən şərh etmək olar. Azərbaycan musiqişünaslığında sabitləşmiş münasibət adətən bütün musiqinin inqilaba qədərki və inqilabdan sonrakı dövrlərə bölünməsi, həmçinin, ictimai-siyasi hadisələrlə bağlı olan ümumsovet bölümləri bizim fikrimizcə, sünidir.

Azərbaycan xalqının incəsənətə, tarixi kökləri ilə çox qədim zamanlara gedib çıxır. Odlar Yurdundan çoxəsrlik tarixi-müstəqillik, azadlıq və mədəniyyət uğrunda mübarizə çoxəsrlik ənənələrə əsaslanır. O, eyni zamanda, professional incəsənətin təşəkkülündə əhəmiyyətli yeniliklərlə səciyyələnən yeni dövrə- XIX əsrin axırı XX əsrin əvvəllərinə gətirib çıxarır. Bu dövr Azərbaycanda musiqi mədəniyyətinin inkişafında mühüm rol oynamaqla yanaşı, cəmiyyətin iqtisadi, ictimai-siyasi, mənəvi həyatında ciddi və dərin dəyişikliklərlə səciyyələnir.

Bakının tədricən dünya miqyaslı sənaye mərkəzlərindən birinə çevrilməsi milli mədəniyyət və incəsənətin inkişafını şərtləndirirdi. Dünya ictimaiyyətinin mütərəqqi ideyaları o dövrün Azərbaycan ziyalılarına çox böyük təsir göstərmişdir. M.F.Axundovun ardınca Azərbaycanın bədii və mədəni həyatında maarifçi alim, pedaqoq Həsən bəy Zərdabi, dramaturqlardan Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Nəcəf bəy Vəzirov, Mirzə Ələkbər Sabir, Mirzə Şəfi Vəzəh, Cəlil Məmmədquluzadə kimi görkəmli xadimlər və başqaları böyük rol oynamışdır.”

Ümumən Azərbaycan tarixində olduğu kimi, milli ideyaların yaranmasında, eləcə də, milli musiqi mədəniyyətimizin inkişafında XIX əsr xüsusi yer tutur. Sənətsünas Ə.İsazadənin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan xalq melodiyalarının ilk not fiksiyası XIX əsrdən başlanır. Bu musiqi haqqında yeni elmi əsərlər də həmin dövrdən yazılır. Bu proses həm də Zaqafqaziya xalqlarının Rusiya ilə qarşılıqlı mədəni əlaqəsinin genişlənməsi istiqamətində gedir. Belə ki, Azərbaycan xalq musiqisinin not yazısı nümunələri xüsusilə “Asiya musiqi jurnalında”, “Fars xalq poeziyası nümunələri” kitabında, “Kafkaz” qəzetində, “İllüstrasiya” adlı jurnalda və “Qafqaz xalqlarını və ərazisini təsvir edən materiallar” məcmuələrində rast gəlinir.

Görkəmli Azərbaycan maarifçi Həsən bəy Zərdabi tərəfindən nəşr edilmiş “Türk nəğmələri” məcmuəsi də olduqca maraqlıdır. Azərbaycan xalqının qabaqcıl mədəniyyətə qovuşmasında mahnının tərbiyəvi roluna həsr edilmiş bir sıra qəzet məqalələri də məhz ona məxsusdur. “Bizim nəğmələrimiz” məqaləsində o yazır: “Bizim Qafqaz müsəlmanlarına heç bir yazı və dil ilə deyilən söz o qədər əsər etməz, necə ki, şeir ilə deyilən söz, ələlxüsus nəğmələr ki, xoş sövt ilə oxunur.”

Bu məcmuəyə səkkiz mahnı daxildir. Mahnıların mətni kütləvi xalq mahnılarından götürülmüşdür. Məzmunundan görüldüyü kimi, mahnılar üçün mətnlər seçilməsində H.Zərdabini bədiilikdən daha çox, sözlərin mənası maraqlandırır. Bu, onunla izah edilir ki, həmin mahnılar uşağın qavraya bilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Bütün məcmuəni iki hissəyə bölmək olar. Mətnin birinci hissəsi məktəblərin bilik mənbəyi haqqında, ikinci hissəsi isə elmin və biliyin tərifinə həsr edilmişdir. Elə bir elmin ki, xalqı oyatmaq, onu qaranlıqdan işığa çıxarmaq, azadlıq və xoşbəxtliyin yoluna görə xalq mahnı yaradıcılığı ilə ümumilik təşkil edirlər.

Şagirdlərin diqqətini cəlb etmək və onların hafizəsində dərin iz buraxmaq üçün bəzi mətnlərdə bu və ya başqa fikir, məna vurğu halında xüsusi nəzərə çatdırılır. Empirik yolla ifa olunan bu mahnıların not yazısı olmadığından onların musiqisindən danışmağın qeyri-mümkünlüyünə baxmayaraq, həmin məcmuənin əhəmiyyəti çox böyükdür. O, elə bir tarixi sənəddir ki, orada böyük maarifçinin Azərbaycanın musiqi mədəniyyətinə olan münasibəti parlaq surətdə əks olunmuşdur. İna Semyonova Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında XIX əsr “yeni mərhələ kimi səciyyələndirmişdir. Öz inkişaf tarixində Azərbaycan musiqi mədəniyyəti artıq 1873-cü ildə yeni mərhələyə qədəm qoyur. Məhz bu ildə ilk dram teatrı açılır. Bu milli musiqi teatrının, xüsusilə, operanın yaranmasında müəyyən əhəmiyyətə malik hadisə idi.

Dramatik tamaşalarda musiqinin oynadığı rol da bunu sübut edir. Bu dövrdə ifaçılıq mədəniyyəti daha böyük əhəmiyyətə malik idi. Məhz bu illərdə Bakıya görkəmli ifaçılar-F.Şalyapın, L.Sobinov, həmçinin, bəstəkar S.Raxmaninov qastrol səfərinə gəlir. XIX əsrin axırı - XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda simfonik

musiqi mədəniyyəti yaranma başlayır. Simfonik ifaçılıq Bakıda məhz maarifçilik fəaliyyətinin deyil, həm də Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin mühüm inkişaf formalarından biri idi. Azərbaycanda peşəkar musiqi yaradıcılığının təşəkkülündə Şərq konsertləri də böyük əhəmiyyətə malik idi. Bakının musiqi həyatının inkişafında kamera konsertləri də böyük rol oynamışdır.

Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında 1936-cı il yeni tarixi mərhələnin başlanğıcıdır. 1980-ci il yanvarın 25-də Tağıyev teatrının səhnəsində ilk milli opera “Leyli və Məcnun” tamaşaya qoyulmuşdur. Bu gün milli operanın, eləcə də, bəstəkar yaradıcılığının yarandığı gün hesab olunur. Operanın dərin təhlili, ona yeni tarixi mövqelərdən baxış Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin mövcud dövrəşdirilməsinə də yenidən baxmaq imkanı verir. Əsrin əvvəllərində Ü.Hacıbəyov tərəfindən yaranmış opera ənənəsi 1920-ci ilə qədərki (yəni Azərbaycanda Sovet hökumətinin qurulması ilə qədər) dövrə hazırlıq mərhələsi kimi baxılması mövqeyinin əsaslı surətdə dəyişdirir. Musiqi inkişafının tarixi prosesinin ümumi mənzərəsinə üzvi surətdə daxil olan bu mərhələ Azərbaycanın mədəni həyatında, bizim üçün isə əsas olan musiqi mədəniyyətində mühüm mərhələdir. Bu faktlar musiqi fəaliyyətinin yeni kütləvi dəyişiklikləri, musiqi təhsilinin ilk ocaqları, folkloristikanın yaranmasını şərtləndirmiş ictimai-siyasi fəallıq ilə təsdiq olunur. Azərbaycan musiqisinin tarixində mühüm mərhələ olan əsrin əvvəlləri, o cümlədən, bir sıra yeni janr və formaların mənimsənilməsi, ifaçılıq sənətinin intensiv inkişafı ilə səciyyələnən 23-33-cü illərdən bu vaxta qədər ən az tədqiq edilmiş sahələrdən biridir.

Əlimizdə olan mənbələrdən məlum olur ki, 20-30-cu illərdə Bakı keçmiş ittifaqın konsert həyatında xüsusi zənginliyi, rəngarəngliyi ilə seçilən milli musiqi sahəsində ifaçılığın fəallaşması, digər tərəfdən isə dinləyicilər arasında klassik musiqinin çətin sahəsində işlərin intensivləşməsi- o dövrün mühüm tendensiyası idi. Azərbaycan musiqisinin 20-ci illərdə əsaslı dəyişikliklərə məruz qalması da, yeni cizgilərlə hələ XIX əsrin sonundan başlayan, mövcud olan ənənələrinə əsaslanan simfonik və kamera ifaçılığı inkişafını davam etdirir. Bu illərdə dinləyicilər arasında maarifçilik musiqisi özünəməxsus formaları ilə səciyyələnir: konsert-mitinqlər, təbliğat konsertləri, fəhlə, əsgər auditoriyasında konsertlə təşkil edilir. Beləliklə də, yeni əsrin 20-ci illəri Azərbaycan mədəniyyəti tarixində obyektiv səbəblərlə özünəməxsus yeni mərhələdir.

Deyildiyi kimi, 1908-ci il milli operanın yaranması ilə əlamətdar oldu. 1936-cı ildə “Molla Nəsrəddin” jurnalı çapdan çıxdı, dram teatri isə 1883-cü ildə yaranmışdı. 1901-ci ildə Bakı da RMC-nin şöbəsinin açılışı ilə konsert həyatı xeyli canlanır.

XX əsrin əvvəllərində azərbaycançılıq ideyalarının, xalqın milli birliyinin təşəkkülündə mühüm rol oynayan milli maraqlar yarandı. A.Bayramoğlu 1999-cu il sentyabrın 24-də “Ədəbiyyat qəzeti”ndə “Yusif Vəzir Çəmənəminlinin çağırışına Üzeyir bəyin cavabı, yaxud “Milli Marş” haqqında məqaləsində göstərilir ki, 1971-ci il dekabrın 17-də “Açıq söz” qəzetində görkəmli yazıçı və ictimai xadim Yusif Vəzir Çəmənəminlinin çap etdirdiyi “Zəruri məsələlər” adlı yazısı və həmin məqaləyə cavab olaraq dahi Üzeyir Hacıbəyovun “Açıq söz” qəzetinin 22 dekabr 1971-ci il tarixli sayında dərc olunmuş “Milli marş” adlı çox qiymətli məqaləsi xüsusilə diqqəti cəlb edir. O illərdə Yusif Vəzir Çəmənəminli milli istiqlal mübarizəsində xalqın vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq duyğularını yüksəldən, onu istiqlala, müstəqilliyə, azadlığa səsləyən bilən milli marşlara olan böyük ehtiyacdən danışarkən “Zəruri məsələlər” məqaləsinin “Milli şərqi” bölümündə yazırdı: “Hər bir millətin özünəməxsus bir milli nəğməsi var. O nəğmə oxunduqda, millət fərqlərinin ruhu ucalır. Mübarizə edib öz xalqını mühafizə etmək xahişi artır. Bizimsə bu nəğməmiz yoxdur.

Göründüyü kimi, Yusif Vəzir burada Azərbaycan xalqını milli birliyə, Vətənin və millətin taleyi üçün mübarizəyə, qəhrəmanlığa səsləyən milli marşların yaradılması vəzifəsinin şairlərin, ilk növbədə, bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun üzünə düşdüyünü xüsusi vurğulayaraq, fikrinə belə yekun vururdu: “Bizə milli şərqi lazımdır. Bu da saatın məsələsidir. Milli şərqi bizim yatmış milli hisslərimizi oyadar. Bu şərtlə məzmunu və havası ayıq olsun, oxunduqda “Segah” kimi ruhumuzu boşaltmasın. Milli şərqi əmələ gətirmək üçün şairlərimiz və musiqişünasımız Üzeyir bəy Hacıbəyov cənabları çalışmalıdırlar.”

Çox maraqlıdır ki, Yusif Vəzir qaldırdığı bir taleyüklü məsələ-milli marş yaratmaq zəruriyyəti dahi Üzeyir Hacıbəyovun diqqətini cəlb edir və ona dərhal cavab verir. Azərbaycan xalqının milli iftixarı Üzeyir bəy “Milli marş” məqaləsində milli marşın-milli himnin yaradılmasının xalqımız üçün əhəmiyyətindən danışaraq yazırdı: “Möhtərəm “Açıq söz”ün keçən nömrəsində Yusif Vəzirov əfəndi “Milli şərqi” lüzumunda bəhslə əzcümlə mana dəxi müraciət etmişdi. Əlbəttə, hər bir millətin milli marşları və himnləri vardır və bu növ nəğmələrin həyatı-milliliyə üzərindəki gözəl təsirləri sübut edilmiş bir həqiqətdir. Baxuz bu zamanda bizim dəxi buna böyük ehtiyacımız vardır. Milli bir qəsidə (hinnə qəsidə desək, şərqi sözündən daha düz olar) yazmaq haqqında bən bir müddətdir ki, çalışaram. Hələlik, bir milli marş yazmışam ki, sözlərini burada dərc etməyi lüzumsuz bilmədim.”

Üzeyir Hacıbəyovun hələ 1917-ci ilin sonlarında sözlərini və musiqisini yazdığı, həmin il dekabrın 23-də H.Z.Tağıyev teatrında özünün məşhur “O olmasın, bu olsun” əsərinin tamaşasından əvvəl orkestr tərəfindən ifa edilmiş “Mili marş”ın, sonralar elmi ədəbiyyatda “Azərbaycan milli marşı” adı ilə tanındı.

Bu iki əsərin Türkiyədə məşhur olması haqqında Misir Mərdanov və Əsgər Quliyev yazırlar: “Fikrimizcə, Üzeyir Hacıbəyovun yaratdığı hər iki marş görünür, ilk olaraq, tanınmış türk bəstəkarı Osman Zəki Üngörün əlinə düşmüş, uzun illər onun şəxsi arxivində qorunub saxlanmış, nəhayət, onun yaxın qohumu (hələlik, bu münasibəti tam aydınlaşdırmaq mümkün olmadı). Etem Üngör tərəfindən dahi Üzeyir bəyin ölümündən (1948) xeyli sonra (1966) Ankarada çap edilmiş, bununla da Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin iki nadir incisi, böyük bəstəkarımızın iki tarixi əsəri uzun ayrılıqdan sonra yenidən xalqımıza qaytarılmışdır. Bu da maraqlıdır ki, Cümhuriyyət illərində Üzeyir bəy Türkiyədə də görkəmli musiqişünas kimi tanınırdı. Onun Əhməd Cavadın Birinci Dünya müharibəsi illərində yazdığı “Çırpınırdı Qara dəniz, baxıb türkün bayrağına!.. misraları ilə başlanan məşhur şeirinə 1918-ci ildə bəstələdiyi mahnı Türkiyədə o zaman da, indi də dillər əzbəridir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-17 aprel.-№66.-S.12.

Azərbaycançılıq və milli musiqi folkloru

Azərbaycançılıq milli musiqi folklorunda təzahür edir. Azərbaycan musiqi folkloru dedikdə, xalqımızın yaratdığı əmək, epik, məişət, qəhrəmanlıq, lirik və satirik mahnılar, rəqs melodiyaları və eləcə də, sintetik aşıq yaradıcılığı, emosional-obrazlı məzmunu ilə fərqlənən klassik muğam sənəti nəzərdə tutulur. Azərbaycan musiqi folklorunun yaranmasında mahir xalq müğənniləri, aşıq və xanəndələr, xalq musiqisi ifaçıları əsas rol oynamışlar. Ümumxalq incəsənətinin formalaşmasında mühüm rol oynamış bu görkəmli sənətkarlar xalq arasında milli ideyaların təbliğatçısı və tərənnümçüləri kimi də çıxış etmişlər. Böyük Azərbaycan bəstəkarı Fikrət Əmirov musiqinin tərbiyə vasitəsi olduğunu qeyd edirdi: “Musiqini sevməyən adam tapılmaz. Xüsusilə, gənclik dövründə musiqini dinləməyə böyük həvəs oyanır və bu, olduqca təbii bir haldır. Lakin bəzi adamlar musiqiyə bir əyləncə vasitəsi kimi baxırlar. Bu, qətiyyənlə düz deyildir. Musiqi yalnız əyləndirmir. O, xəyalları coşdurur, fikirlərə qanad verən ən yüksək duyğularla insanın qəlbinə fəth edir. Görkəmli sənətkarlar həmişə öz əsərlərində bəşəri hissələri, dövrün, həyatın mühüm və ciddi məsələlərinə cavab verən böyük ideyaları tərənnüm etmişlər. Məhz uşaqları, yeniyetmələri və gəncləri elə tərbiyə etmək lazımdır ki, musiqi onların həyatından ayrı olmasın: həyata, mübarizəyə səsləsin, çətin anlarda bir kömək vasitəsinə çevrilsin. Bir sözlə, bizim yeni nəslə yüksək zövqlü, nəcib ruhlu adamlar kimi yetişdirməkdə musiqinin müstəsna rolundan geniş istifadə etmək lazımdır”.

Ə.İsazadə xanəndələrin Azərbaycan musiqi folklorunun inkişafında mühüm rol oynadığını xüsusi qeyd edir: “Onların Azərbaycan xalq mahnı yaradıcılığının - mərasim, əmək, məişət, lirik, qəhrəmanlıq, yumoristik, satirik və s. müxtəlif nümunələrinin qorunub saxlanılmasında və kütlələr içərisində yayılmasında böyük xidmətləri olmuşdur. Xalq müğənnilərinin bir çoxu el mahnılarını ifa etmək və onları ideya-bədii baxımdan zənginləşdirməklə yanaşı, məişətdə, zavod və fabriklərdə, əkinçilikdə və pambıqçılıqda kommunist əməyinə həsr edilən yeni gözəl mahnılar da yaratdılar. Bütün bu mahnılar, hər şeydən əvvəl, öz ideya-emosional məzmununa və obrazlılığına, şən əhvali-ruhiyyəsinə və gələcəyə nikbin baxışlarına görə fərqlənir. Burada kütlələrin müasir hadisələrə canlı münasibəti, yüksək yaradıcılıq fəallığı öz ifadəsini tapır”

Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycanda bir sıra məcmuələrdə musiqi folkloru toplanmışdır. Bakıda 20-ci illərdə “Nəğmə kitabçası” 1927-ci ildə “Azərbaycan türk xalq mahnıları”, həmin ildə “Azərbaycan rəqs havaları”, 1936-cı ildə “Rast”, “Zabul” və “Düğah” dəstgahlarının, həmin ildə “50 Azərbaycan xalq mahnısı”, 1938-ci ildə “Azərbaycan aşıq mahnıları”, 1954-cü ildə “Azərbaycan xalq mahnıları” məcmuələri çapdan çıxdı. Bu cür məcmuələr sonralar da yenidən nəşr olunmaqdadır və bu proses bugünədək davam etdirilir.

Bu illərdə yeni mahnıların ifası ilə yanaşı, qədim tarixi mahnılar da geniş surətdə oxunurdu. Bu mahnıların ifası zamanı onların mətni çox vaxt müasir həyat hadisələrini əks etdirirdi. Mətnin dəyişilməsi, əsasən, onunla izah edilir ki, xalq sənəti sahəsində hər hansı tarixi mahnıların yaranmasına səbəb olan hadisələr sonra gələn nəslə tərəfindən yaddan çıxırdı, melodiya ifaçıların yeni nəslə tərəfindən yenidən dərk edilərək, sanki yeni inkişaf dövrü keçirirdi.

B.V.Asafyevin qeyd etdiyi kimi, “Bu, musiqi düşüncəsinin, şübhəsiz, artmasına dəlalət edir: musiqi xalqın hiss və düşüncəsinin ifadəçisi olur, o yüksək ideya-sintetik mərhələyə keçir. Öz-özlüyündə təbiidir ki, bununla yanaşı, əvvəlki ifadə forması onun üçün darısqal olur”.

Qeyd etmək lazımdır ki, mahnı-folklor janrındakı bu transformasiya prosesi Azərbaycan xalq musiqi mədəniyyəti üçün səciyyəvi hal idi.

Ə.İsazadə yazır ki, Azərbaycan musiqi folklorunun öyrənilməsində bədii özfəaliyyət kollektivlərinin fəaliyyəti zəngin mənbədir. Onlar cəmiyyətin mənəvi həyatının tərkib hissəsi olmaqla, adamların ideya-estetik formalaşmasında zəruri amillərdən biridir. Xalq istedadları olimpiadalarda, müsabiqələrdə, festivallarda çıxış edərək xalq yaradıcılığının ayrı-ayrı növləri və janrlarının inkişafını nümayiş etdirir, onun repertuarını zənginləşdirir, özfəaliyyət sənətinin ideya-bədii səviyyəsini yüksəldirlər.

İstedadların iki turdan ibarət böyük təntənəli baxışı respublikanın bütün rayon və şəhərlərində keçirilmişdir. Burada milyondan artıq adam iştirak etmişdir. Bu baxışda “Sən bizim mahnımız oldun, yoldaş fəhlə”, “Oxu, tar”, “Çal-oyun” və başqa müsabiqələr aparıcı rol oynayırdı.

Festivala hazırlıq və onun keçirilməsi dövründə xalq incəsənətinin bütün növləri geniş yayılmış, mindən çox yeni kollektiv yaranmışdır. Burada xüsusilə Salyan rayonundakı milli nəfəsli alətlər orkestrinin, “Cəngi” folklor ansamblının adını xüsusi qeyd etmək lazımdır. “Cəngi” ansamblında hər şey qeyri-adi, orijinaldır.

Özfəaliyyət artistlərinin repertuarı və ümumiyyətlə, onların yenidən bərpa edib çaldığı bir çox qədim musiqi alətləri özünəməxsus nadir keyfiyyətlərə malikdir. Xalq rəqs və mahnı melodiyaları həvəskarların ifasında yeni səpkidə səslənirdi. “El yallısı”, “Bahar”, “Şüştər rəngi”, “Tello”, eləcə də, Azərbaycan musiqi folklorunun bir çox başqa nümunələri özfəaliyyət artistlərinin səyi ilə dinləyicilər üçün ənənəvi ifadə yenidən canlanmışdı.

Azərbaycan musiqisinə olan böyük marağı ilk qrammofon yazılarından da görmək olar. Burada Azərbaycan musiqi folklorunun çoxsaylı nümunələri “Qrammofon”, “Sport-rekord” və “Ekstrafon” səhmdarlar cəmiyyəti tərəfindən məşhur müğənni və çalğıçıların ifasında istehsal edilirdi.

Bütün bu işlərin və yazıların əhəmiyyətini azaltmayaraq qeyd etmək lazımdır ki, XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan xalq musiqi yaradıcılığının tədqiq və təbliği qeyri-mütəşəkkil şəkildə, ayrı-ayrı şəxslərin və xüsusi sahibkarların təşəbbüsü ilə keçirilirdi. Xalq musiqisinin hərtərəfli və müntəzəm öyrənilməsi Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qurulması ilə başlanır. Bu dövrdə SSRİ xalqlarının milli mədəniyyətinin əsil inkişafı üçün bütün şərait yaranmışdır. Musiqi sənəti, o cümlədən, xalq yaradıcılığı haqqında əsil qayğını Sovet Azərbaycanının mövcud olduğu ilk günlərdən respublika hökumətinin qəbul etdiyi dekret və qərarlardan görmək olar.

Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin xarakterinə, istiqamətinə, genişliyinə, inkişaf sürətinə təsir edən həlledici amillərdən biri də Bakı şəhərinin gözəl inqilabi ənənələrə malik olmasıdır. Doğma musiqinin və dünya musiqi mədəniyyətinin zəngin sərvətlərinə qovuşmaq, bu sərvətləri dərk etmək və mənimsəmək səyi mədəni inqilab vəzifələrinin həllini asanlaşdırır və sürətləndirirdi. Yeni sovet dinləyicisi və tamaşaçısı musiqiyə ciddi, böyük maraqla, yüksək tələbkarlıqla yanaşır və bunu mühüm mədəni-tərbiyəvi iş hesab edirdi.

Bütün bunlar musiqi xadimlərinin dünyagörüşünə öz təsirini göstərməyə bilməzdi. Bu sosial-mədəni proseslər incəsənət xadimlərini tərbiyələndirir və onların maarifləndirici fəaliyyətində məsuliyyəti artırır.

Artıq iyirminci illərdə Ü.Hacıbəyovun, M.Maqomayevin və Z.Hacıbəyovun dövrü mətbuatda çap olunmuş məqalələri xalqda böyük maraqla oyaqırdı. Bu məqalələrdə Azərbaycan xalq musiqisinin milli xüsusiyyətlərinin geniş öyrənilməsi, professional bəstəkar yaradıcılığında musiqi folklorunun əhəmiyyəti məsələsi irəli sürülürdü.

Ü.Hacıbəyov "Azərbaycanda musiqi-maarif məsələləri" məqaləsində bu haqda yazır: "Bu istiqamətdə olan ciddi və vicdanlı iş (Azərbaycan musiqi folklorunun öyrənilməsinə dair-Ə.İ.), şübhəsiz, ona gətirib çıxaracaq ki, Avropa musiqisi ilə yanaşı, Şərqi musiqisi özünə layiq şərəfli yer tutacaq və bütün bəşəriyyətin inkişafına köməklik göstərən qüdrətli amillərdən birinə çevriləcəkdir".

Xalq musiqisi həmişə Ü.Hacıbəyovun diqqət mərkəzində olmuşdur. Xalq musiqisinə və bu musiqinin inkişaf problemlərinə daim maraqla göstərməsi böyük bəstəkarın xalq yaradıcılığına dərin məhəbbətinin ifadəsidir. Bu məhəbbət onun qəlbində hələ Şuşada uşaq yaşlarında yaranmışdır.

Xalq musiqisi Ü.Hacıbəyovun özünün də yaradıcılığında böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu, bəstəkarın yaşadığı inqilabi-tarixi dövrlə şərtlənirdi. Azərbaycanda XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəlindəki sosial-mədəni oyanma, mütərəqqi ideyaların tərəqqisi və milli şüurun inkişafı qabaqcıl ziyalılarda xalq yaradıcılığına yüksək maraqla oyaqırdı.

Ü.Hacıbəyov və M.Maqomayev musiqi folklorunu hələ Qori seminariyasında oxuduqları illərdə nota salıb, toplamağa və öyrənməyə başlamışdılar. Bu barədə onların Azərbaycan xalq mahnılarını ilk dəfə nota yazmış olduqları musiqi albomları məlumat verir. Bu işlə onlar iyirminci illərdə daha geniş məşğul olmuşlar. Ü.Hacıbəyov Azərbaycan xalq musiqisinin əsaslarını öyrənməyə başlayır. M.Maqomayev isə xalq mahnı və rəqslərinin melodiyalarını nota köçürür. Öz ilk müşahidələrini onlar "Azərbaycan türk xalq mahnıları" məcmuəsində əks etdirirlər.

Bu, o zaman idi ki, xalq musiqi yaradıcılığının toplanması və öyrənilməsi zəruriliyi kəskin forma almışdı. Sovet musiqisinin xalqlıq və realizm yolu ilə inkişaf etdiyi şəraitdə folklorla olan maraqla da tədricən elmi xarakter almağa başlayırdı. M.Maqomayev yazırdı: "Xalq mahnı yaradıcılığının toplanması və öyrənilməsinə xüsusi əhəmiyyət vermək lazımdır. Bu məsələ bizdə hələ donmuş nöqtədən düşür. Bununla yanaşı, türk (Azərbaycan - Ə.İ.) harmoniyasının üzə çıxması, demək olar ki, bütünlüklə bu işdən asılıdır".

Bu məsələ Ü.Hacıbəyovun "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" əsərində daha geniş və dərin surətdə irəli sürülmüşdü: "Azərbaycan məqamlarının müntəzəm sistemi və melodiyalar əmələ gətirməyin ciddi qanunları çoxsəsli musiqi yaranmasına nəinki mane olur, əksinə, bunlar quru cansız qammalar əsasında (Matteson tərəfindən dəfn edilmiş qammalar) deyil, Azərbaycan xalq musiqisinin canlı və həyati məqamları əsasında böyük formalı, çoxsəsli musiqi əsərləri üçün möhkəm bir bünövrədir".

"Azərbaycan türk xalq mahnıları" məcmuəsi Böyük Oktyabr sosialist inqilabının 10 illiyinə həsr edilmişdir. Məcmuəyə Ü.Hacıbəyov və M.Maqomayev tərəfindən yazılmış xalq mahnıları daxil edilmişdir. Bu məcmuə Azərbaycan musiqi folklorunun ilk nəşri idi. Məcmuəyə daxil olan 33 mahnıdan ikisini Ü.Hacıbəyov özü bəstələnmiş, 19 mahnı Azərbaycan musiqisinin gözəl bilicisi, xanəndə Cabbar Qaryağdı oğlunun ifasında nota salınmışdır. Qalan mahnıları isə Zülfüqar Hacıbəyov toplamış, Ü.Hacıbəyov ilə M.Maqomayev nota salmışlar. Məcmuədə xalq mahnılarının ən müxtəlif növləri - əmək və məişət, rəqs və lirik mahnılar vardır. Onlardan bir hissəsi təksəsli verilmiş, çoxu isə Ü.Hacıbəyov və M.Maqomayev tərəfindən işlənib harmonizə edilmişdir. Bu işləmələr xalq yaradıcı təfəkkürünə həssas münasibətlə, mahnıların incə xüsusiyyətinin nəzərə alınması ilə, onların lad əsasının saxlanması, melodikliyi və ritmik boyaları ilə fərqlənirlər. Bütövlükdə, məcmuə yalnız elmi deyil, həmçinin, böyük bədii qiymətə malikdir.

Professor P.Fridolinin yazdığı müqəddimədə deyilir ki, "Bu məcmuə yalnız bir başlanğıcdır, lakin elə başlanğıcdır ki, Sovet Azərbaycanı musiqi həyatına yeni şəfqət gətirmişdir". Həqiqətən, bu məcmuə Azərbaycanda səmərəli musiqi folklor işinin başlanğıcıdır.

M. Maqomayevin əlyazmaları arxivində üç yüzdən artıq Azərbaycan xalq musiqi əsərləri nümunəsi saxlanmışdır. Bu yazıların bir hissəsi qaralama şəklindədir. Xalq mahnı və rəqs musiqisinin yüz nümunəsi “Azərbaycan xalq yaradıcılığı” (əlyazması) məcmuəsinə daxil edilmişdir.

Tematik və janr xüsusiyyətinə görə məcmuə çox müxtəlifdir. Burada məişət və əmək mahnıları da vardır. Lakin “Gözəl”, “Durna”, “Küçələrə su səpmişəm” kimi lirik melodiyalar daha çoxdur.

Bu məcmuədə “Rast” muğamının nota salınması diqqəti cəlb edir. Həmin muğam görkəmli Azərbaycan tarzəni Qurban Pirimovun ifasında nota yazılmışdır.

Xalq yaradıcılığını öyrənmək üçün zəngin material verən bu məcmuə böyük səylə tərtib olunmuş və qeydlərdə bu və ya digər yazının harada, nə vaxt və kim tərəfindən aparıldığı haqqında maraqlı faktik məlumatlar verilmişdir.

Musiqi folklorunun nota yazılmasında, tədqiqində və nəşr edilməsində növbəti böyük addım 1932-ci ildə atılmışdır. Bu dövrdə Bülbülün rəhbərliyi altında Azərbaycan konservatoriyasının nəzdində elmi-tədqiqat musiqi kabinəsi (ETMK) fəaliyyətə başlayır.

Azərbaycan rəhbəri olmuş, Ulu Öndər Heydər Əliyev folklorun muğam irsinin dirçəldilməsi barədə göstəriş verir və bundan ötrü lazım olan bütün əlverişli şəraiti yaradırdı. 70-80-ci illər Azərbaycan folklor musiqisinin inkişafında keyfiyyətə yeni bir dövrdür. Bu da bilavasitə Heydər Əliyevin fəaliyyəti nəticəsində baş vermişdi. Həmin illərdə Azərbaycanda müxtəlif sahələr üzrə yüksək ixtisaslı kadrlar hazırlanır, xalq musiqisinin tarixi-nəzəri məsələləri müzakirə edilərək həll olunur, xalq mahnıları, muğam, oyun havaları ilə bərabər ənənəvi muğam sənətinin və aşıq musiqisinin özünəməxsusluqları araşdırılırdı. Xalq musiqisinin pərdə sistemi, muğam və aşıq sənətinin əsasları və şəkilləri tədqiq olunurdu.

Heydər Əliyev Azərbaycan musiqi ifaçılığı sənətinin inkişafına xüsusi diqqət yetirir, istedadlı uşaqların müsabiqəsinin keçirilməsi barədə göstərişlər verirdi. Bilavasitə onun təşəbbüsü ilə 1977-ci ilin sentyabr ayında Azərbaycan KP MK “Respublikada musiqi ifaçılığı sənətinin vəziyyəti və onu daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında” qərar qəbul etdi. Azərbaycan xalq musiqisinin inkişafında yeni mərhələnin əsasını qoyan bu qərar istedadlı ifaçıların üzə çıxarılmasında müstəsna rol oynadı. Heydər Əliyev həmin qərarın yalnız qəbul edilməsi ilə kifayətlənmədi. O, Azərbaycan xalqının qədim irsini, tarixi keçmişini özündə saxlayan, milli ruhunu qoruyan xalq musiqisini dirçəldir, təşviq edir, istedadlı xalq musiqisi ifaçılarının üzə çıxarılmasına nəzarət edir, onların konsertlərinə gedirdi. Belə möhtəşəm tədbirlərdən biri 1982-ci ilin iyun ayında Bakıda keçirildi. Azərbaycanın müxtəlif rayonlarından olan gənc istedadların konsertində Heydər Əliyevin iştirakı bu məsələyə onun diqqət və qayğısının nümunəsi idi.

Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev də Azərbaycan musiqi folklorunun təbliğ etdiyi azərbaycançılıq ideyasını inkişaf etdirir.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-18 aprel.-№67.-S.14.

Azərbaycançılıq və milli muğamlarımız

Azərbaycançılıq ideyaları Azərbaycan professional musiqisinin “şifahi” ənənəyə malik, özünəməxsus xalq musiqisi janrı olan muğamlarla da sıx bağlıdır. Tədqiqatçıların fikrincə, qədim dövrlərdən meydana gələn muğam musiqisi haqda bizə ilk məlumatı orta əsrlər verir. Məlumdur ki, o dövrdə Azərbaycan poeziyası yüksək çiçəklənmə mərhələsinə çatmış və onun ən yaxşı nümayəndələri olan Xaqani, Nizami, Nəsimi, Füzuli və başqaları bütün dünyada şöhrət qazanmışlar.

Poeziya - orta əsr Azərbaycan incəsənətinin ən parlaq və yüksək nailiyyətlərindən biridir. Təəccüblü deyil ki, öz təbiəti etibarilə ahəngdar incəsənət olan musiqi poetik yaradıcılığın nailiyyətlərindən geniş istifadə edirdi. Buna klassiklərin poeziyası ilə üzvi surətdə bağlı olan bir çox muğamları misal gətirmək olar. N.Məmmədovun fikrincə, muğamın meydana gəlməsi haqqında rəvayətlərdən biri də bu janrın poetik yaradıcılıqla birgə yaranmasından ibarətdir. Orta əsr Azərbaycanında şeirlərin deklamasiya şəklində oxunması geniş surətdə tətbiq edilirdi. Onun özünəməxsus forması var idi. Şeirləri sözü uzadaraq oxuyurdular. Poetik qafiyəsinin gözəlliyi və quruluşu baxımından öz-özlüyündə ahəngdar olan şeir musiqi deklamasiyalarının yaranmasına imkan verirdi. Güman etmək olar ki, sözü uzadaraq deyilən deklamasiya üslubca rəqəbativ quruluşda olan muğam melodiylarının meydana gəlməsinin qaynaqlarından biri olmuşdur. Muğamın hələ qədimdən klassik şairlərin şeirlərində ifa olunmasını nəzərə alsaq, bu fikir həqiqətə uyğun olar. Bundan əlavə, rəqəbativ poeziya ilə musiqi arasında keçid forması kimi baxmaq lazımdır.

Muğamların meydana gəlməsi haqqında məşhur rus folklorçu alimi V.M.Belyayev göstərir ki, kənd folkloru ilə əlaqədə olan aşıq yaradıcılığının inkişafı ilə paralel olaraq “Azərbaycan şəhərlərində yazılı poeziya və ədəbiyyatın inkişafı ilə əlaqədar xalq professional incəsənətinin başqa növü - xanəndə yaradıcılığı inkişaf etmişdir”. Rəqəbativ muğam melodiylarının meydana gəlməsini Quran mətnlərinin uzadılaraq oxunması ilə əlaqələndirən başqa bir mülahizə də mövcuddur. Bu fikri, məsələn, Yəmən musiqişünası Samxa El Xoli təsdiq edir: “İmprovizasiyanın ən qədim və əsil ifadəsi Quran şeirlərinin oxunmasından irəli gəlir, bu oxumanın ritmi prosodiyası ilə əlaqələndirilsə də, melodiyası müğənniyə sözlərin əhəmiyyətindən və mövcud melodik üslubun şərtiliyindən asılı olaraq improvizasiya ixtiyarı verir”.

N.Məmmədov fikirlərinə davam edərək yazır: “Yuxarıda dediklərimizlə əlaqədar, öz növbəsində, ehtimal etmək olar ki, muğam melodikası ilk əvvəl vokal formasında meydana gəlmiş, sonralar görünür, ona instrumental ansambl (tar, kamança, dəf) birləşmişdir. Vokal-instrumental muğam daha sonralar inkişaf etməyə başlamışdır. Xalis vokal muğamı yalnız dini ayinlərdə qorunub saxlanmışdır”.

Muğam əsasən estetik funksiya daşıyır. O öz yüksək bədii təzahürü ilə insan fəaliyyətinin bilavasitə bədii olmayan növləri ilə bağlı deyildir. Məhz buna görə də muğamı professional incəsənətə aid etmək olar. Müəyyən ictimai-tarixi şəraitdə muğam özünəməxsus ifadə vasitələrinin köməyi ilə müəyyən dərəcədə emosional məzmun, hətta dövrün fəlsəfəsini özünə birləşdirərək, Avropa bəstəkarlıq yaradıcılığının janrına məxsus bədii rol və funksiya daşmışdır.

Başqa cür ola da bilməzdi, çünki yuxarıda qeyd edildiyi kimi, muğamların mətnləri keçmiş klassik şairlərin - Xaqani, Nizami, Nəsimi və Füzulinin şeirlərindən ibarət olmuşdur. Bu sənətkarlar, məlum olduğu kimi, eyni zamanda, alim-filosof olmuş və bütün bədii mədəniyyətin inkişafına böyük təsir göstərmişlər. Muğamın fikri məzmunu poetik mətni fikri məzmununa uyğun gəlirdi. Poetik mətnlər isə çox vaxt sevgi mövzularına həsr edilir, şairlər tərəfindən böyük həyatı ümumiləşdirmələr aspektində verilir və xoşbəxtlik haqqında insanın hüdudsuz arzularını simvolik şəkildə açıb göstərirdi.

Muğam sənəti ilə poeziyanın əlaqəsi bədii istiqamətin ümumiliyində, stilistikasında, kompozisiya-quruluş xüsusiyyətlərində təzahür edirdi.

Məlum olduğu kimi, poema orta əsr poeziyasının geniş yayılmış janrlarından biridir. Varlığın canlı hadisələri burada yüksək həyəcanlı planda təsvir olunurdu. Məşhur sovet alimi şərqsünas N.İ.Konradın təsdiq etdiyi kimi, Qərbdə və Şərqdə orta əsr bədii mədəniyyətinin parlaq inkişafı dövründə, yəni renessans dövründə yaradılmış poemaların qəhrəmanı əhvali-ruhiyyə, obrazlı təfəkkürü baxımından romantik səpkidə təsvir edilmişdir. Sonra N.İ.Konrad yazır ki, “renessans şairlərinə, həqiqətən, təsvirlərdə və xarakteristikalarda hədsiz-hüdudsuz mübaliğə, fantastika genişliyi xasdır”.

Hisslərin ekspressivliyi, müəyyən bir emosional vəziyyətdə dərinləşmə, emosiyaların dönə-dönə, çevik surətdə dəyişməsi, geniş kulminasiyalar gərginliyi ilə səciyyələnən muğam sənəti də romantik istiqamətdə inkişaf edirdi. Tədqiqatçı Mina Hacıyeva “Musiqi folklorumuzun mükəmməl abidəsi muğamdır” məqaləsində göstərir ki, hər bir milli mədəniyyətin fərqli, səciyyəli cəhəti onun folklorunun, xalq yaradıcılığı qaynaqlarının orijinallığında, özünəməxsusluğundadır. Folklorla qayıdış, maraqlı heç bir zaman azalmayıb, əksinə, işıqlı fikir sahibləri, zəka mücəssimləri ondan bəhrələnərək zaman-zaman ölməz sənət əsərləri yaradıblar. Lakin burası da həqiqətdir ki, hər bir tarixi dövr öz təkamül, yeniyetmə, mədəniyyət dəyərlərini təkmilləşdirmək inteqrasiyasını

irəli sürüb nə zamanın estetik yönündən, insanların fəlsəfi təfəkkür tərəfindən asılı olaraq folklorlardan istifadə, ona yanaşma təcrübəsi də dəyişib. VIII əsrin ən görkəmli musiqişünası, Yaxın və Orta Şərq xalqlarının musiqi nəzəriyyəsinin əsasını qoyan Bəsərlı Əbu Əbdürrəhman Xədil, İbn Əhməd Fərahidi, Əbunəsir Məhəmməd Fərabi, Hümam Təbrizi, daha sonra Səfiəddin Urməvi, Əbdülqadir Qeybi oldu. Maraqlı və digər alimlərin musiqiyə dair əsərləri sübut edir ki, peşəkar, klassik musiqi sənətinin ibtidai-memorial formaları hələ quldarlıq quruluşu bərqərar olunduğu dövrlərə təsadüf edir.

Çox-çox qədimlərdə, zərdüştlük dövründə çoxsəsli dini nəğmələr oxumağın izləri olduğu da sübuta yetirilmişdir. Şübhəsiz, ki, bu nəğmələrin müəllifi zərdüştün özü olmuşdur. B.Bertels “Oçerki istorii persidskoy literaturı” kitabında bunu etiraf edir.

İslamın meydana gəlməsindən iki əsr sonra müsəlman ruhanilərinin musiqini, mahnını, təsviri sənəti yasaq etdikləri zamanlarda belə xüsusilə Fufizs Hərəkatı ilə əlaqədar çox səciyyəli nəğmələr oxunardı. Hətta müqəddəs kitab Quranı, sadəcə olaraq, mütaliə etməyə icazə verildiyi dövrlərdə də, artıq Quranın surələrini minbərlərdən rozəxanlar muğam üstündə oxumağa başlamışdılar. Bunu danmaq olmaz ki, ən qədim musiqi ənənələrimizin inkişafına dinin güclü təsiri olmuşdur. Din incəsənətin, eləcə də, musiqi mədəniyyətinin təşəkkül tapmasına, sərbəst “əl-qol açması”na həmişə mane olsa da, bu iki məfhum tarix boyu qoşa yaşamış, bir-birilə açıq və gizli ədavət aparmış, hətta musiqi dini təbliğ etmək məcburiyyətində qalanda belə yenə də öz mahiyyətini, varlığını, sosial borcunu xürafatın dar məngənəsindən çıxarmış, Ulu Tanrının xəlv etdiyi insanların ruhu, duyğusunu təlatümə gətirmiş, sevinc və kədərinin tərcümanı olmuşdur. Belə ki, müəyyən dövr islam dini incəsənətin atsa da istər ədəbiyyat, istər təsviri sənət, istərsə də musiqi sənəti sahəsində Yaxın Şərq, o cümlədən, Azərbaycan xalqı özlərinin ölməz sənət nümunələrini yaratmağa nail olmuşlar. Əlbəttə, sənətdə olan intibah xalqın tarixi ilə, taleyi ilə bağlıdır. Bunları cəmiyyətin inkişaf qanunauyğunluqlarında, ictimai şüurun tədricən formalaşmasında axtarmaq lazımdır. Olduqca keşməkeşli inkişaf yolu keçmiş, tarixin gözlənilməz, amansız zərbələrinə cəsərlə dözüb ərəb xəlifələri, monqol-köçəri feodal başkəsənləri, İran şahları, Osmanlı paşaları və s. tərəfindən zaman-zaman talan edilən, mənəviyyatı tapdanan Azərbaycan xalqı yenə də öz qədim mədəniyyətini və bu mədəniyyətə daxil olan dəyərlərini qoruyub saxlaya bilmişdir.

Əcdadlarımızın bu nailiyyətləri el sənətkarlarının əl işlərində, memarlıq dühasının bəhrəsi olan məbəd və ehramlarda, daş kitabələrdə, qəsidələrdə, rübai və məsnəvilərdə, musiqidə, nəğmədə ulu fikirlər qaynağı olan xalq təfəkkürünün bütün möhtəşəmliyini, əzəmətini özündə cəmləşdirən muğamlarda ölümsüz örnəklərimizlə yaşayır.

X əsrdən başlayaraq tarixə intibah - mədəniyyətinin qızıl dövrü tək həkk olunan orta əsrlərdə Şərq ölkələrində muğam sənəti geniş yayılmağa başlamışdı. Bunların arasında Azərbaycan muğamları öz lad və koloritinin zənginliyi, fəlsəfi tutumu, əzəməti ilə seçilirdi.

Şərq xalqlarının musiqi sənətinə, poeziyasına xas olan dünyəvilik, bəşəri hiss, humanizm bütün möhtəşəmliyi ilə muğamlarımızda ehtiva edilib. Muğam Azərbaycan xalqının ruhu, əbədiyyəti, idrakı, varlığının parlaqlığının pasportudur. Maraqlıdır ki, hələ orta əsrlərdən də əvvəl İshaq İbn-İbrahim və əl-Xəlil adında musiqişünaslar öz risalələrində muğamat barədə kifayət qədər təsəvvür yaratmışdır.

Memorial janra, yəni musiqinin, mahnının zənginliyinə, muğamlara qayıdış Səfəvilər hakimiyyəti zamanında daha geniş inikas tapmışdır. Məhərrəmlik mərasimlərində, təziyə günlərində Məhəmməd Peyğəmbərin nəslindən olan İmam Əlinin Kərbəla müsibətinin xalqa çatdırmaq müsəlman ölkələrinin bir çoxunda bu ənənə indi də davam edir. İmam Əli və Onun övladları üçün göz yaxı axıtmaq, eləcə də, şiəliyi gücləndirmək naminə “Rast”, “Şur”, “Segah” muğamları üstündə meydanlarda, təziyə məclislərində mərsiyələr deyilər, qəsidələr oxunardı. Şah İsmayıl Səfəvi dövründə 1501-1524 bu ənənə özünün ən yüksək pilləsinə çatmışdır.

1587-1629 illərdə İranın hökmdarı olmuş Şah Abbas da öz sələfinin yolunu davam etdirmişdir. Onun dövründə şiə məzhəbinin banisi İmam Əlinin şəninə şəbeh tamaşaları göstərilir, müxtəlif dini mərasimlər çox təntənəli keçiriləmiş. Bizcə, mükəmməl, kamil muğam ifaçıları məhz həmin dövrlərdən yetişməyə başlamışdır.

Bu gün cəsərlə və fəxrlə deyə bilərik ki, çağdaş Azərbaycan musiqisinin uğurlarında həmin dövrlərdən qalmış musiqi, mahnı folklorunun, onun memorial qaynaqlarının nailiyyətləri əvəzənilməzdir. Ü.Hacıbəyov yazır: “İndiyədək zamanın və hadisələrin sarsıdıcı təsirinə qarşı möhkəm duran yekənə muğam “Rast”dır. Bu muğam kökünün möhkəm və məntiqli olması onun adının mənasına tamamilə uyğun gəlir: “Rast”-düz, doğru deməkdir”.

XVII əsr Orta Asiya musiqisi-alimi Dərviş Əli özünün musiqi traktatında sələfləri olan görkəmli musiqiçi-alimlər Səfiəddin Urməvi, Əbdülqadir Marağayi, Sultan Üveys Cəlairin nüfuzuna istinad edərək muğamın əmələ gəlməsi haqqında əfsanəvi məlumatlar verir: “Rast muğamı Adəmdən qalmışdır o, ilk insanın əldən çıxmış cənnət və itirilmiş xoşbəxtlik haqqında ağlamasından ibarətdir”. Zənnimizcə, burada “ağlamağı” həyat və səadət haqqında düşüncələr mənasında başa düşmək lazımdır.

Musiqişünas F.Əmmar məlumat verir ki, “Rast” ladı haqqında bizə gəlib çatan nəzəri mülahizələr XIII əsrə aiddir”. Lakin ərəb musiqisi tarixinə aid məxəzlər görkəmli ərəb filosofu və musiqiçisi əl-Kindinin (IX əsr) dövründə yayılmış elə bir lad haqqında xəbər verir ki, bizim ona bir növ “Rast” ladının kökü kimi baxmağa haqqımız vardır. Bu lad “Xinsar fil binsar” adı altında əl-Ükeylinin (XX əsr) əvvəlindəki səkkiz lad içərisinə daxildir. Müasir ərəb musiqişünası bunu əl-İsfahaninin (IX əsr) “Böyük mahnı kitabı”ndan götürmüşdür.

Böyük Azərbaycan bəstəkarı Fikrət Əmirov muğamlara və muğamların milli varlığımızla bağlılığına işarə edərək yazır: “Muğamlar bütünlükdə və ayrı-ayrılıqda hər biri poetik obraz, təsəvvür və fəlsəfi ideyalar aləmini əks etdirir. Bu aləmə sahib olan və onu kütləyə yetirə bilənlər, hər şeydən əvvəl, xanəndə-müğənnilər və onları müşayiət edən virtuoz ifaçılar olmuşlar. Xanəndələr təkcə gözəl səsə, həm də kişilər üçüm qeyri-adi dərəcədə yüksək olan tessituraya malik olmur, eyni zamanda, xalq musiqiçilərinin bir çox nəsilləri tərəfindən toplanmış muğam ifaçılığı təcrübəsinin gözəl biliciləri olurdular. Muğam üslubunda improvizasiya böyük rol oynayır. Muğam melodiyasının intonasiya zənginliyi hər bir ifaçı-xanəndənin fərdi fantaziya və sənətkarlığından asılı olur.

Lap qədim zamanlardan başlayaraq muğamlar Şərqi böyük söz ustalarının poeziyası ilə möhkəm şəkildə bağlı olmuşdur: muğamlarda oxunan mətnlərdə Nizami, Nəsimi, Füzuli, Xaqani və başqa görkəmli Azərbaycan şairlərinin əsərlərindən istifadə edilmişdir. Odur ki, muğam ifaçıları, eyni zamanda, bu böyük şairlərin yaradıcılığının təbliğatçısı kimi də çıxış edir, onların ölməz poetik incilərinin geniş kütlə içərisində yayılmasına kömək göstərmiş olurdular. Muğam sənəti təkcə Azərbaycanın deyil, həmçinin, Şərqi digər xalqlarının, məsələn, türklərin, iranlıların, ərəblərin, hindlilərin musiqi mədəniyyətində rol oynamışdır.

O da məlumdur ki, ilk Azərbaycan milli operalarında muğam mühüm yer tutmuş, muğam ifaçıları da görkəmli rol oynamışlar. Həmin operaların adına milli varlığımızla, milli ideyalarımızla, o cümlədən, Azərbaycançılıqla sıx bağlı olan muğamlarımıza Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən olduğu kimi, Onun layiqli siyasi varisi ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən də rəsmi dövlət səviyyəsində qayğı göstərilir. Bu işdə xüsusilə Heydər Əliyev Fondunun prezidenti ölkənin birinci xanımı Mehriban xanım Əliyevanın xidmətlərini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-19 aprel.-№68.-S.14.

Azərbaycançılıq və Azərbaycan təsnifləri

Azərbaycançılıq ideyası həm muğamın bədii dəsgah kimi təşkilində böyük əhəmiyyət kəsb edən, həm də müstəqil janr şəkli almış təsnif və rənglərlə də bağlıdır. Böyük Azərbaycan bəstəkarı Fikrət Əmirov milli təsniflərin yad ünsürlərdən qorunmasına, onun milliliyinin saxlanmasına xüsusi əhəmiyyət verirdi: “Muğam dəsgahlarımız musiqi folklorumuzun elə klassik forması, elə zəngin irsidir ki, Azərbaycan musiqisinin köküdür, mayasıdır.

Məlumdur ki, Yaxın və Orta Şərqlə xalqlarının da öz muğamları vardır. Azərbaycan muğam sənətini əsrlərlə qəlbində yaşadan, onun paklığını qoruyan ustalara biz borclu qalırıq. Onlar söz ilə musiqinin çox böyük vəhdətini tapmışlar. O, xanəndələrin Nəsimidən, Xətəidən, Füzulidən, müasir şairlərdən oxuduqları böyük bəşəri duyğular tərənnüm edən qəzəllər musiqi ilə o qədər qaynayıb-qarıyıb ki, elə bilirsən bu muğamlar, bu dəsgahlar elə bu sözlər üçün yaranmışdır.

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, muğam ifaçılarımızın ən yaxşı ənənələri daha da inkişaf etdirilməkdənsə, bəzi müasir ifaçılar tərəfindən unudulur. Xüsusi hazırlıq, incə zövq, zəngin səs tələb edən muğamatı bilən də, bilməyən də oxuyur. Elə olur ki, xanəndələr öz üslublarını müəyyən etmək qayğısına qalmır, səsi çatdı-çatmadı zilə çıxmağa çalışır və camaatı bir növ əl çalmağa təhrik edirlər, qəsdən yumşaq, həzin oxumağı özlərinə layiq bilmirlər, amma çox nahaq yerə. Bəzən də musiqini süni surətdə müasirləşdirmək həvəsi söz ilə musiqi arasındakı vəhdəti pozur, onu hətta acınacaqlı hala salır. Buna görədir ki, ən nikbin duyğular oyadan, yaşamağa, yaratmağa çağıran, işıqlı, parlaq ifadələr inilti bir xanəndə nəfəsi ilə oxunur.

İndi muğam ifaçılığında mühüm məsələlərdən biri də Azərbaycan muğamlarını yad təsirdən qorumaq işidir. Bəzən elə olur ki, məsələn, “Şur” dəsgahı elan edilir. Qulaq asanda görürsən, bir təsnif yaxud bir rəng, məsələn, İran musiqisidir. Əlbəttə, İran, yaxud ərəb təsnif və rənglərini ifa etmək olar, lakin onu Azərbaycan muğamatına qatmamaq şərtilə. Bu məsələ bir də ona görə ciddidir ki, əgər muğamlarımız indi təmiz ifa olunmazsa, orada yad musiqi ünsürləri özünə yer taparsa, gələcək nəsil də onu beləcə qəbul edəcəkdir”.

N.Məmmədov da təsnif və rənglərin milli duyğular və ideyalarla sıx əlaqəsinə üstünlük verir.

İmprovizasiya-reçitativ vokal melodiylar daimi xanə ölcüsünə malik dəqiq ritmli melodiylarla növbələşir. Onlardan bəziləri təsniflər, digəri isə rənglərdir. Təsnif və rənglər bilavasitə mahnı-rəqs sənətinin təsiri ilə yaranmışdır.

Təsnif və rənglər şifahi ənənəyə malik Azərbaycan professional musiqisində geniş inkişaf edib öz mahiyyəti etibarilə müstəqil janr şəkli almışdır. Bununla bərabər onlar muğam sənətində muğamın tam bədii əsər (dəstgah) kimi təşkilində böyük əhəmiyyət kəsb edən müəyyən obraz-məna və müəyyən forma yaradıcı vəzifə daşıyır. Həm təsniflər, həm də rənglər muğama obraz-emosiya təzadları gətirir. Lakin burada seyrci xəyalpərvərlik, düşüncələrə dalmaq, hissələrin gərgin şəkildə ifadəsi kimi hallar olmur. Əksinə, təsnif və rənglərə tipik xalq mahnı və rəqs melodiylarına məxsus “yumşaq” emosiyalar xasdır. Təsnif və rənglər intonasiya-funksional baxımdan müstəqil bölmələr təşkil etmir, əksinə, onlar bilavasitə sırf muğam melodiyları ilə, reçitativ-improvizasiya ilə əlaqədardır. Təsniflərdə və rənglərdə əvvəlki melodiya improvizasiyaların intonasiya məzmunu başqa tamamlanmış melodik-ritmik formalarda bitir və yaxud təsniflər və rənglər intonasiya cəhətdən bağlayıcı rolunu oynayır. Çox təbii olaraq, instrumental muğamlarda (solo ifa zamanı) təsniflərin, habelə, bir çox hallarda rənglərin də üstündən keçilir, yəni onlar çalınmır ki, bu da muğamın bölmələri arasındakı sərhədi aradan qaldırır və musiqiyə daha artıq rəvanlıq, axıcılıq, fasiləsizlik gətirir.

R.Zöhrabov Azərbaycan təsniflərinin xalqımızın idealları və milli ideyaları ilə bağlılığına toxunaraq göstərir ki, Azərbaycan xalq-professional musiqisinin əsas janrlarından olan təsniflər xalqımızın mənəvi sərvətinin mühüm və ayrılmaz hissəsidir. Xalqın düha və təkəkkürünün, arzu və ideallarının, kədər və iztirablarının ifadəsi olan bu qiymətli incilər əsrlərin sınağından keçib yaşamış, illər keçdikcə cilalanmış, yeni-yeni xallarla zənginləşmişdir.

Qədim tarixə malik Azərbaycan təsnifləri xalqımız arasında geniş yayılmışdır. Buna baxmayaraq, hələ bu günə qədər bu janrın elmi və musiqi-nəzəri cəhətdən tədqiqinə aid heç bir elmi əsər yazılmamışdır. Əlbəttə, birinci növbədə buna səbəb təsniflərin nota yazısının olmamasıdır. Halbuki təsniflərin toplanıb nota yazılması və nəzəri cəhətdən tədqiqi bu günün vacib məsələlərindəndir.

Təsniflər muğam dəstgahlarının daxilində yaranmış və inkişaf etmişdir. Onlar vokal-instrumental janrlar qrupuna daxildir.

Adətən, muğam dəstgahlarında hər şöbənin oxunmasından sonra rəng çalınır və ya təsnif oxunur. Kiçik həcmli muğamlarda çox zaman təsnif muğamın axırlarında ifa olunur. Beləliklə, dərəməd və bərdəstdən (giriş-prelud) sonra improvizasiya səciyyəli muğam şöbələrinin rəng və təsniflərlə ardıcılılaşması onun dəsgah formasını yaradır.

Dəstgahın hər bir şöbəindən sonra təsnifin oxunması vacib deyildir. Bu, əsas etibarilə bütöv şəkildə muğamın və ya onun ayrı-ayrı şöbələrinin improvizasiya xüsusiyyətlərindən asılıdır. Əgər vokal improvizasiya öz həcminə görə kiçikdirsə və əslində, intermediya xarakteri daşıyarsa, həmin şöbədən sonra təsnif oxunmur. Məsələn, “Rast” dəstgahının “Hüseyni” şöbəsində təsnif tələb olunmur, çünki əslində, bu şöbənin özü intermediya səciyyəsi daşıyır.

Kiçik formalı muğamlara, adətən, bir və ya bəzən iki təsnif daxil edilir. Dəstgahdakı sənətkarə şöbələr də özündən sonra təsnifin oxunmasını tələb etmir. Məsələn, mürəkkəb vokal texnikasını, müxtəlif zəngülələri, bəzəkləri və başqa musiqi ifadə vasitələrini özündə toplayan “Rast” muğamının “Pəncgah” və ya “Bayatı-Şiraz”ın “Hüzzal” şöbələrində adətən təsnif oxunmur, rənglə əvəz edilir.

Muğamların geniş yayılması və inkişafı ilə əlaqədar folklorumuzda çoxlu təsnif yaranmışdır. R.Zöhrabov təsniflərin dəstgahda ifadə edilməsinin aşağıdakı xüsusiyyətlərini göstərir. Lirik və ya bəzən rəqsvari səciyyə daşıyan təsniflərin dəstgahda ifa edilməsinin bir sıra xüsusiyyətləri vardır ki, bunlar da:

- 1) muğamın təsir gücünü artırır;
- 2) muğam şöbələri arasında bədii təzad yaradır;
- 3) muğam şöbələrini bir-birilə bağlayır;
- 4) muğamda metro-ritm cəhətdən konstruktiv ciddilik yaradır.

Təsniflər iki şəkildə təzahür edir: həm vokal-instrumental muğamın şöbələri arasında, həm də müstəqil şəkildə.

Təsnif müstəqil şəkildə ifa olunanda da muğamsız oxunmur; təsnifin ya əvvəlində, ya da orta hissəsində mütləq muğam parçasından istifadə edilir.

Təsniflərin adları öz mətnlərinin məzmununa görə deyil, tərkibinə daxil olan və onlara əsaslanan muğam və yaxud şöbələrin adı və musiqi məzmunu ilə əlaqədardır. Məsələn, “Rast” muğamının “Vilayəti” şöbəsində oxunan təsnif “Vilayəti təsnifi”, “Çahargah” muğamının “Bəstəniqar” şöbəsindən sonra oxunan təsnif “Bəstəniqar təsnifi” və yaxud “Bayatı-Şiraz” muğamının “Bayatı-İsfahan” şöbəsindən sonra oxunan təsnif “Bayatı-İsfahan təsnifi” adlanır. Lakin təsniflərin hər birinin muğamın müəyyən şöbəsinə aid olmasına baxmayaraq, çox zaman onlar əsas muğama görə də fərqləndirilir. Məsələn, “Segah” muğamında nə qədər təsnif olursa-olsun, onların hamısına ayrılıqda “Segah təsnifi” və həmçinin, “Şur” muğamına daxil olan təsniflərə “Şur təsnifi” deyilir.

Təsniflər öz-özlüyündə bir-birinə bənzər, eyni tərzli, yeknəsəq olmur. Onlar çoxşəkilli və rəngarəng, forma etibarilə müxtəlifdir. Bu cəhətlər varlığın geniş əhatə olunması ilə, mövzuların rəngarəngliyi, ifaçılıq üslubunun fərdiliyi, tarixi laylanmanın (laylara ayrılma) mövcudluğu və s. ilə izah oluna bilər. Lakin təsniflər, adətən, ağır temp, melodiyanın pillə-pillə hərəkət tərzli, həm də onun hərəkətlərinə vokalizlər tətbiq edilməsi, çoxhəcalı musiqi cümlələri, sərbəst muğamvarı kadanslar, nəqəratlı sözlərin işlədilməsi (bəzən nəqəratlı sözlərin əsasında yeni musiqi cümlələrinin yaranması) və s. musiqi məziyyətlərinə görə də seçilir.

Keçmişdə dəstgahlarda oxunan təsniflər, adətən, kiçikhəcmli olurdu, quruluşca intermediya səciyyəsi daşıyırdı.

Tədrilə təsnif mürəkkəb forma və məzmunla, yeni keyfiyyətlərlə zənginləşib, intensiv inkişaf edir, onun tematikası genişlənir; təsniflərin mündəricəsinə sevgi lirikası ilə yanaşı, insanın ülviliyi, onun həyata münasibətində ictimai-fəlsəfi dərinlik və s. xüsusiyyətlər də daxil olur. Eyni zamanda, təsniflərin quruluşunda da dəyişikliklər yaranır: bəndlərin və beytlərin sayı çoxalır (bununla əlaqədar melodik ibarələrin sayı da artır), lad əsası daha da dolğunlaşır, diapazon genişlənir, metro-ritm mürəkkəbləşir, ifa üslubu dəyişilir. Təsnifin “canı” olan melodiya da, öz növbəsində, transformasiyaya uğrayır.

Müəllif daha sonra qeyd edir ki, hazırda təsniflər Azərbaycan xalq-professional musiqi janrı kimi yüksək inkişaf səviyyəsindədir. Onlar xalq və xalq-professional incəsənətin qədim ənənələri ilə sıx bağlı olaraq Azərbaycan musiqi şeir yaradıcılığının geniş bir sahəsini təşkil edir. Müasir dövrdə yaranan təsniflər artıq tək-cə bir muğam şöbəsinin deyil, əsaslandığı muğamın bütün xüsusiyyətlərini özündə toplayır, ona görə də son zamanlar müstəqil şəkildə də ifa olunur.

Məlumdur ki, təsniflərin ifaçıları xanəndələrdir. Onlar ifaçılıqla bərabər, həm də bu incilərin yaradıcılarıdır. Bu prosesdə çox zaman xanəndələrlə birlikdə müşayiətçi sazəndə dəstəsi də iştirak edir. Beləliklə, təsniflər instrumental ansambların müşayiətilə oxunduğu üçün onların musiqisi bəzi hallarda harmonik və polifonik ünsürlərlə zənginləşdirilir.

Təsnifdə aşağıdakı ünsürlər üzvi surətdə birləşir:

1. Şeir bəndləri və beytləri ilə ifadə olunan, onun tematik və surətli məzmununu təşkil edən ədəbi mətn və 2. Lad-məqam, melodika, metro-ritm və forma kimi musiqi ifadə vasitələri.

Məhz dediyimiz keyfiyyətlərlə əlaqədar bu oçerkdə müəllif Azərbaycan təsniflərinin həm mətninə, həm də musiqi cəhətlərinə eyni dərəcədə diqqət yetirir, bu iki komponentin qarşılıqlı əlaqəsi prinsipini təhlildə meyar götürür.

Təsniflərdə aşiq hər cəfaya dözür və ancaq zülm həddən aşanda öz taleyindən, bəxtindən, “fələkdən” şikayətlənir. Təsniflərin mətnlərində məhəbbət motivləri ilə yanaşı, ictimai motivlər də əsas yer tutur. Bir çox təsnif mətnlərində Azərbaycanın təbiətini təsvir edən simvolik surətlər işlənir. Xüsusilə, məhəbbət simvolu kimi bülbül və qızılgül surətlərinə daha çox təsadüf olunur. Təsniflərin mətn əsasını qəzəl, qoşma, bayatı, gəraylı və başqa şeir formaları təşkil edir.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-20 aprel.-№69.-S.14.

Azərbaycançılıq və xalq mahnıları

Azərbaycançılıq ideyaları milli varlığımızın ayrılmaz tərkib hissəsi olan xalq mahnıları ilə də sıx bağlı olan ideyadır. Xalq mahnıları Azərbaycan xalq musiqisinin əsas hissəsini təşkil edir və bu musiqi irsi müxtəlif tarixi şəraitdə öz şəklini bu və ya başqa dərəcədə dəyişmiş, formalaşmış və inkişaf etmişdir. Xalq mahnılarında xalqın yüksək mənəviyyəti-onun ümid və arzuları, əhval-ruhiyyəsi milli ideyaları tərənnüm olunur. Bədii-estetik gücünə və tez qavranılmasına görə xalq mahnıları ən geniş yayılmış bir janrdır. Mahnı sözü müxtəlif dövrlərdə dilimizdə saya, soy, nəğmə, hava, şərq kimi ifadə olunmuşdur.

R.İsmayılzadə yazır ki, Azərbaycan xalq mahnıları rəngarəng mövzu və məzmununa, aydın və konkret xüsusiyyətlərinə, eləcə də, ictimai motivlərinə görə bir-birindən fərqlənir. Bu baxımdan onları dörd janr qrupuna bölmək olar:

- I. Əmək mahnıları,
- II. Mərasim mahnıları,
- III. Məişət mahnıları,
- IV. Tarixi mahnılar.

Qeyd etmək lazımdır ki, bunlar da, öz növbəsində, müxtəlif növlərə ayrılır. Mahnılarda Azərbaycan xalqının əməyə, təbiətə, sevgi, ailə və uşağa münasibəti, ənənə və adətləri, istək və mehribanlığı, igidlik və qəhrəmanlığı tərənnüm olunur.

I. Əmək mahnıları xalq mahnı yaradıcılığının ən qədim janrıdır. Əldə olan qədim nümunələrin təhlili göstərir ki, onlar əsasən iki qrupa bölünür: kişi əməyi ilə bağlı olan və qadın əməyi ilə bağlı olan mahnılar.

Xalqın təsərrüfat həyatı və mövsüm mərasimləri ilə bağlı mahnıları çoxdur. Maldarlar arasında ən geniş yayılmış sayacı mahnıları quzulama, qırxım və sağımla əlaqədardır. Əkinçiliklə məşğul olanlar arasında isə ən geniş əmək mahnıları holavarlar olmuşdur. Bu mahnılar şumlama, səpin, biçin, döyüm və s. kimi əmək prosesi ilə bağlı olaraq yaranmışdır.

Sayaçı mahnılar, əsasən, maldarların, çobanların nəğməsidir. Bunlarda adətən maldarlıq həyatının istər kişi və istərsə də qadın əməyi ilə əlaqədar bir çox sahəsi əks olunmuşdur. Rus musiqişünası V.İ.Krivanov 1936-1938-ci illərdə Azərbaycana gəlmiş, musiqi folklorumuzu toplayaraq, onlardan bəzilərini nota salmışdır.

Qədim mahnı növlərindən biri də əkinçiliklə əlaqədar yaranan əmək mahnılarıdır. Bunlardan ən məşhuru holavarlardır. Holavar cüt sürülən zaman hodaqçı tərəfindən oxunan mahnıdır. Buna qədim holavar mahnıları “Çək şumla yeri” və “Şum nəğməsi” misal ola bilər. R.İsmayılzadə qeyd edir ki, beləliklə, hələ çox qədimlərdən, ibtidai icma quruluşu dövründən belə qabaqlar əmək prosesində yaranmış və izləri bu günə kimi xalq şifahi poeziyasında və musiqi folklorunda qalmış əmək nəğmələri əməkçi xalqın həyatını, onun mübarizəsini, ictimai münasibətlərini, dünyagörüşünü, hiss və həyəcanlarını, istək və arzularını əks etdirir.

II. Mərasim mahnıları da, əmək mahnıları kimi, Azərbaycan xalq mahnı yaradıcılığının qədim növlərindən biridir. Bu mahnılar başlıca olaraq iki qismə bölünür.

- 1) təsərrüfatla əlaqədar yaranan mərasim mahnıları,
- 2) ailə və məişətlə əlaqədar yaranan mərasim mahnıları.

Qədim dövrlərdə Azərbaycan xalqının təsərrüfat həyatı ilə əlaqədar bir sıra mərasimlər yaranmışdır ki, bunlar kütləvi mahnı oxumaqla müşayiət olunmuşdur. Belə ənənələrdən və mərasimlərdən ən geniş yayılmışı mövsüm mərasimləri olmuşdur.

Ailə məişətlə əlaqədar yaranmış mahnılar isə ənənəvi toy, bayram və matəm mahnılarından ibarətdir. Xalqın təsərrüfat həyatı ilə əlaqədar ənənəvi mahnılardan ən qədimi hələ əsatiri mahiyyət daşımayan “Günəşi dəvət” mərasim nəğməsidir. Qədim Azərbaycanda müqəddəs hesab edilən Günəşin çıxmasını qarşılamak mərasimləri olmuşdur. Bu mərasim daha çox əsatiri mahiyyət daşıyıb. Müəllif düzgün olaraq göstərir ki, Azərbaycan xalqının istər çox qədimlərə aid olub, hələ əsatiri mahiyyət daşımayan, istərsə də, sonralar xalqın şüurunda əsatiri mahiyyət alıb onun gündəlik həyatı müşayiət edən ənənəvi mövsüm mərasimlərinin və bu mərasimlərdə xalq tərəfində icra olunan mahnıların tədqiqi göstərir ki, bu mahnılar öz poetik məzmununa və melodik quruluşuna görə xalq yaradıcılığının ən qədim növüdür və sonrakı daha inkişaf etmiş musiqi forma və janrları musiqi üslubu cəhətindən öz başlanğıcını buradan götürmüşdür. Qədim mövsüm mərasimlərində oxunan mahnıların poetik mətnlərindən məlum olur ki, bu mahnılar kütləvi şəkildə ifa olunmuş və onların musiqi məzmununu çox təkrar olunan qısa melodiylar təşkil etmişdir. Bu nəğmələrin mətni üçün isə sadə bəhrli bayatı forması səciyyəvi olmuşdur.

Azərbaycan xalq mahnı yaradıcılığının müəyyən bir hissəsini də matəm mərasimlərində ifa olunan nümunələr təşkil edir. Belə nümunələrə yas mərasimlərində çağırılan ağılar, bayatılar, oxşama və s. ədəbi-musiqi formaları daxildir.

III. Məişət mahnıları Azərbaycan xalq mahnı yaradıcılığının böyük bir hissəsini təşkil edir. Bu mahnılar mətninə, məzmununa, bədii formasına, ifadə etdiyi hisslərə və surətlərinə görə çox müxtəlifdir. Məişət mahnıları 4 növə bölünür; 1. Uşaq mahnıları; 2. Lirik mahnılar; 3. Yumorlu mahnılar; 4. Satirali mahnılar.

R.İsmayılzadə Azərbaycan məişət mahnılarının rus bəstəkarlarının da diqqətini cəlb etdiyini diqqətə çatdırır. Məşhur rus bəstəkarı M.M.İppolitov-İvanov hələ 1930-cu ildə simfonik orkestr üçün yazdığı “Türk fraqmentləri” əsərində ninni melodiyasından, bir mövzu kimi istifadə etmişdir ki, bunun da əsasını loq-deyişmə şəklində ifa olunan mahnılar təşkil edir. Musiqi folklorunun bu gözəl inciləri-dialog mahnılar müxtəlif məzmunlu olduğu kimi, müxtəlif surətlər tərəfindən də ifa olunur. Burada, adətən, sevgi və öyüd-nəsihət məzmunlu mahnılara rast gəlirik ki, onlar ana ilə qız, ata ilə, qız, nişanlı oğlanla qız arasında ifa olunur. Yüngül yumor, səmimiyyət, zərif lirika bu mahnılar üçün səciyyəvidir. (“Getmə bulaq başına”, “Dəsmal”, “Qızım” və s.).

Azərbaycan milli ideyası ilə bağlı olanı daha çox tarixi mahnılardır. Tarixi mahnılar içərisində qəhrəmanlıq mahnıları əsas yer tutur. Bu cəhətdən də R.İsmayılzadənin fikirləri maraq doğurur: “IV. Tarixi mahnılar. Azərbaycan xalq mahnı irsinin bir hissəsini hələ qədim dövrlərdən yaranmağa başlamış tarixi mahnılar təşkil edir. Bunlar xalqın həyatında baş vermiş hər hansı tarixi hadisəyə və ya ölkənin ictimai-siyasi həyatında görkəmli rol oynamış xalq qəhrəmanlarına həsr edilmiş mahnılardır. Bu mahnılarda başlıca olaraq xalqın xarakteri, vətən məhəbbəti, qəsbkarlara qarşı amansızlıq, müstəqillik, səmimilik kimi xüsusiyyətləri əks olunmuşdur.

Qəhrəmanlıq mahnıları da öz poetik və musiqi məzmununa, ifa üslubuna görə iki qrupa bölünür: birincisi, şifahi xalq poeziyasında, aşıq musiqisində öz gözəl əksini tapmış xalq qəhrəmanı Koroğlu və onun “dəlilərinə” həsr olunmuş aşıq mahnıları, ikincisi isə XIX əsrin ikinci yarısında yerli feodalların, bəy və xanların ağır zülmünə qarşı Azərbaycanda başlamış olan kəndli hərəkatına, onun başçılarına, xalq intiqamçıları qaçaqlara həsr olunmuş mahnılardır.

Koroğlu haqqında tam bir silsilə təşkil edən qəhrəmanlıq mahnılarında onun özü ilə bərabər sevgilisi Nigarın, mübariz yoldaşları dəlilərin məişəti və mübarizəsi, Qıratın vəfa və sədaqəti əks olunur. “Koroğlunun təlimi” mahnısında Koroğlunun öz elindən-obasından, Nigardan və dəlilərdən ayrı düşməsi lirik musiqi dili ilə tərənnüm edilir. Mahnıda Koroğlu göydə uçan durnalara müraciət edərək onlardan el-obası, Nigar və dəliləri haqqında soraq istəyir. “Koroğlunun atlandırılması” mahnısında Koroğlu Qıratı tərifləyib, vuruş meydanında özünə möhkəm arxa olmasından bəhs edir.

“Koroğlu əfşarısı” mahnısında isə Koroğlu dəlilərə müraciət edərək, onları düşmənlə mübarizəyə çağırır. Aşıqlar tərəfindən əsrlərdən bəri ifa olunaraq şifahi halda nəsil-dən-nəslə keçən qəhrəmanlıq mahnıları silsiləsinə “Qaytarma Koroğlu”, “Cəngi Koroğlu”, “Koroğlunun zil qaytağı”, “Döşmə Koroğlu”, “Atlı Koroğlu”, “Piyada Koroğlu”, “Koroğlunun cəngisi”, “Koroğlunun sürütməsi”, “Koroğlunun Çənlibeli” və s. kimi aşıq mahnıları daxildir. Bütün bu mahnılarda Koroğlu cəsur döyüşçü, bacarıqlı sərkərdə, gözəl aşıq və nəğməkar kimi göstərilir.

Qaçaq Nəbi, Qaçaq Kərəm, Qandal Nağı, Bozalqanlı Tanrıverdi, Dəli Alı, Qaçaq Qorxmaz, Qaçaq İsmayıl və başqaları XIX əsr kəndli hərəkatının fədakar başçılarından. Xalq şifahi ədəbiyyatında, mahnı və musiqisində bu qəhrəmanlar haqqında bir çox dastan və mahnılar yaranmışdır. “Gedən gəlmədi” xalq mahnısında isə amansız xanlarla mübarizənin ağırlığı tərənnüm olunur.

Qaçaq Kərəm haqqında xanəndə və aşıqlar müxtəlif poetik və musiqi formalı başqa mahnılar da qoşmuşlar ki, bunlardan “Qaçaq Kərəm”, “Kərəmxan sərbət” müxəmməslərini misal göstərmək olar. Azərbaycan xalq mahnıları Azərbaycan bəstəkarlarının diqqətini cəlb etmişdir”.

Dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyov 1945-ci ildə “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” adlı fundamental əsər yazmış, not yazısı S.Rüstəmov, F.Əmirov, T.Quliyev və Bülbülün tərtib etdiyi ikicildlik “Azərbaycan xalq mahnıları” 1954 və 1956-cı illərdə nəşr olunmuş 1960-cı ildə M.İsmayılov “Azərbaycan xalq musiqisinin janrları” əsərini, 1960-cı ildə isə D.Məmmədbəyovun tərtib etdiyi “Azərbaycan xalq lirik mahnıları”, Z.Ələkbərov 1966-cı ildə “İgidliyə çağırın musiqi” əsərini, Ə.İsazadə, N.Məmmədov, 1975-ci ildə “Xalq mahnıları və oyun havaları” nəşr olunmuşdur.

Azərbaycan bəstəkarları Fikrət Əmirov “Musiqi aləmində” kitabında mahnının milli və ümumbəşəri ideyalar təlqin etməsinə toxunaraq yazırdı: “Xalqın ən çox sevdiyi, oxuduğu, həmişə eşitməyə ehtiyac duyduğu kütləvi musiqi janrlarından biri və bəlkə də birincisi mahnıdır. Mahnı adı məişət məsələlərindən tutmuş, ta yüksək humanist, beynəlmiləl, fikirlərə qədər çox geniş bir sahəni, əhatə edə bilən ən demokratik, ən operativ janrdır. Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının bütün milli-mənəvi dəyərləri kimi azərbaycançılığın təəcəssümü olan xalq mahnılarının qorunub saxlanması və gələcək nəsilləri keçməsinin qayğısına qalmasıdır. Bu

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin
PREZİDENT KİTABXANASI

ənənə Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin, eləcə də, ölkənin birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyeva tərəfindən uğurla davam etdirilir.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-21 aprel.-№70.-S.14.

Qara Qarayev və azərbaycançılıq

Qara Qarayevin bir bəstəkar və vətəndaş kimi formalaşmasında milli-mənəvi dəyərlərimiz, azərbaycançılıq ruhu əsas rol oynamışdır. Məlum olduğu kimi, Qara Qarayev böyük Üzeyir musiqisindən dərs almış, sonralar mütərəqqi dünya və zəngin rus musiqisinin, o cümlədən, böyük Şostakoviç sənətinin incəliklərinə yiyələnərək, xalqımızın ən görkəmli, kamil bəstəkarlarından biri səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Hər iki ölməz sənətkar haqqında, bu iki böyük müəllimi haqqında Qaranın söylədiyi ürək sözləri onun yaradıcılığının, əsasən, hansı simaların təsiri altında formalaşdığını doğru-düzgün təsvir etməyə etibarlı material verir. Qara bir məqaləsində etiraf edir ki, bu gün Azərbaycan bəstəkarlarının yaşlı nəslini təmsil edən biz hamımız xalq musiqi yaradıcılığını Üzeyir Hacıbəyovdan öyrənmişik. Tərbiyə etdiyi tələbələrin hər birinə ayrıca yanaşmaqda xüsusi həssaslığa malik olan bu istedadlı pedaqoqun sinfində Azərbaycan bəstəkarlarının əksəriyyəti sadə-təbii lirik xalq mahnılarının məlahətliliyi, muğam strukturasının zərifliyi arxasında təkcə estetik yox, həm də məntiqi qaydaların diqqətlə düşünülmüş sistemi və gözəlliyi gizləndiyini ilk dəfə dərk etdik. Elə onda müəllimimizin dərin və müdrik mülahizələrinin təsiri altında, həmçinin, Hacıbəyovun öz yaradıcılığının timsalında xüsusilə aydın gördük ki, folklor milli bəstəkarlıq üslubunun qaynağı olmaq etibarilə nəhayətsiz, tükənməz imkanlara malik imiş. Bizim bir çoxumuzun qarşısında yeni aləm - cəsarətli axtarışlar, gələcək novator kəşflər aləmi açıldı...

Başqa bir müəllimini - D. D. Şostakoviçi də Qara eyni məhəbbətlə xatırlayır: “Mənim musiqi həyatımın otuz üç ili Dmitri Dmitriyeviçin həm yaradıcılığı, həm də şəxsiyyəti ilə sıx təmasda keçmişdir. Bu geniş ürəkli, həssas, xeyirxah insan kömək etməyə həmişə hazır idi. Yaradıcılığımızdakı və şəxsi həyatımızdakı çətin anlarda Dmitri Dmitriyeviçdən aldığımız əvəzsiz, müdrik məsləhətlər bizə çox şey vermişdir.

Şostakoviç öz şagirdlərini incəsənətə məsuliyyətsiz münasibət təzahürlərinə qarşı barışmazlıq ruhunda tərbiyə etmişdir. Dmitri Dmitriyeviçin bütün həyatı insanlıq, yaradıcılıq cəsarəti və yüksək kommunist əxlaqı keyfiyyətlərinə parlaq nümunədir”.

Azərbaycanın görkəmli bəstəkarlarından biri Fikrət Əmirov “Xoşbəxt sənətkar” adlı məqaləsində Qara Qarayev haqqında yazmışdır: “Qara Qarayevin yaradıcılığına siz necə baxırsınız?” - sualını mənə çox veriblər. Əvvəla, bu, sual ilk baxışda nə qədər sadə görünsə də, əslində, mən deyərdim, bir o qədər də mürəkkəbdir. Sadədir ona görə ki, Qaranın bir çox əsərləri nəinki Vətənimizdə, eləcə də, ölkəmizin sərhədlərindən çox-çox uzaqlarda da tanınır və sevilə-sevilə dinlənir. Mürəkkəbdir ona görə ki, bu tanınma və sevilməyə layiq olan musiqi nümunələri bəstəkarın ciddi axtarışlarının məhsuludur. Həm də Qara bu yaradıcılıq axtarışlarını ilk müstəqil addımlardan etibarən aparır. Bu aramsız axtarışlarda o, nəticə etibarilə müvəffəqiyyət tapmışdır. Ona görə ki, Qara öz yaradıcılığına başqalarından daha artıq tələbkarlıqla yanaşır və dövrümüzün müxtəlif istiqamətli musiqi cərəyanları ilə üzləşərkən, o, ancaq on yaxşı cəhətləri mənimsəməyə çalışır. O özü özünü lazımcına tənqid etmək bacarığı ilə başqalarından seçilir. Məhz buna görədir ki, Qaranın əsərlərində ciddi məsuliyyət hissindən irəli gələn lakoniklik, fikir yığcamlığı hakimdir; onun musiqisində artıq, yaxud əskik taktlara rast gəlməzsiniz. Ümumiyyətlə, Qara Qarayevin əsərləri, belə demək mümkünsə, yaranışından bütöv olur; yarımçıqlıq onlara yaddır. Bu əsərlərin bəzisini tam halda qəbul etməyə bilərsən, lakin “yarımçıqdır, “səliqəsizdir” deyə bilməzsən. Bu həqiqəti Qara ilə ən çox yaradıcılıq mübahisəsi aparənlər da təsdiq edirlər.

Şəxsən mən belə hesab edirəm ki, Qara ilə sənət yarışına çıxmağın özü də adama mənəvi həzz verir. Qüvvətli qələm yoldaşı ilə yaradıcılıq yarışını sənətkarı həmişə, necə deyərlər, formada saxlayır, onu yeni-yeni yaradıcılıq nailiyyətlərinə səfərbər edir.

Mən Qaranın “Don Kixot”, “Alban rapsodiyası” partituralarını və başqa bu kimi əsərlərini yüksək qiymətləndirir və hər dəfə böyük həvəslə dinləyirəm. Onun “Yeddi gözəl”, “İldırımli yollarla” baletləri sovet musiqisinin ən gözəl nümunələrindəndir. Qara Qarayevə milli məhdudluq həm mahiyyət etibarilə, həm də mövzu etibarilə yaddır. O, Azərbaycan ədəbiyyatının ölməz klassiki Nizaminin (“Yeddi gözəl”), eyni zamanda, dünya klassik ədəbiyyatının qüdrətli nümayəndəsi Servantesin (“Don Kixot”) yaradıcılığına eyni dərəcədə böyük məhəbbətlə müraciət edir”.

Fikrət Əmirov daha sonra yazır: “Qaranın əsərləri dünyanın ən böyük musiqi salonlarında səslənir və pərəstişkarlarının sayını get-gedə artırır. Qara Qarayev yaradıcılığının geniş şöhrət tapmasından təbliğindən danışarkən ədalət naminə bir məsələni də qeyd etməyi lazım bilirəm: o da Qara musiqisinin nəinki Vətənimizdə, həmçinin, bir sıra xarici ölkələrdə də ləyaqətlə təbliğ olunmasında Niyazinin bir dirijor kimi göstərdiyi böyük xidmətidir. Mən elə hesab edirəm ki, bu gün də Qara musiqisinin ən gözəl ifaçısı Niyazidir.

Qara Qarayev bir müəllim kimi də neçə-neçə gənc bəstəkar tərbiyə etmişdir. Onun təkcə əsərlərinin yaradıcılıq sirlərindən deyil, bilavasitə, Konservatoriyada söylədiyi mühazirələrindən öyrənən istedadların sayı ildən-ilə çoxalır. Bu istedadların bəzilərinin, hətta ümumittifaq miqyasında tapınması da bir daha təsdiq edir ki, Qara Qarayev, həmçinin, görkəmli bir pedaqoq kimi də musiqimizin gələcək inkişafı üçün çox iş görür.

Ümumiyyətlə, Qara Qarayev sənəti əzəmətli Azərbaycan musiqi sarayının ən müəzzəm sütunlarından biridir və bu musiqinin dünya şöhrətində onun rolu böyükdür. Qara Qarayevin müasir musiqi savadı, intellektual hazırlığı, ciddi yaradıcılıq nailiyyətləri onu, istər-istəməz, müasir dünya musiqisinin müxtəlif cərəyanları ilə maraqlanmağa, üz-üzə gəlməyə, bu cərəyanları saf-çürük etməyə sövq edir. Şəxsən mən bu qənaətdəyəm ki, Qara belə cərəyanlarla rastlaşarkən, onlara ilk təmasdaca rəğbət bəsləmir; o, bu cərəyanları öz milli zəminində möhkəm dayanmaqla arayıb-araşdırır və öz zövqünə, fikri istiqamətinə uyğun gələnlərini bəyənilib, ondan yaradıcı şəkildə faydalanır. Belə olmasaydı, Qaranın ən yaxşı əsərlərinin hazırkı müvəffəqiyyətinin əsil səbəbini izah etmək xeyli çətinləşərdi”.

F. Əmirov sonda fikirlərini yekunlaşdıraraq belə qənatətə gəlmişdir ki, Qaranın bir sənət yoldaşı kimi, səciyyəvi cəhətlərindən biri onun müxtəlif sənət söhbətlərində həmkarı ilə yüksək səviyyəli polemikaya girmək istedadı sənət görüşlərini yüksək səviyyədə müdafiə edə bilmək, əsaslandırmaq istedadıdır. O, yaradıcılığı hamar, rahat yol deyil, enişli-yoxuşlu, mübahisəli, yaxşı mənada sözlü-söhbətli bir aləm hesab edir. Çünki o da bu fikirdədir ki, həqiqət mübahisələr zamanı üzə çıxıb bilər. Qara Qarayev yüksək səviyyəli müsahib olduğu üçün onunla mübahisə etməyin özü də adamda daxilən bir razılıq hissi oyadır. Nəhayət, onu da deyim ki, bədii yaradıcılıq təkcə nəzəri hazırlığa, mükəmməl texniki savada sahib olmağı deyil, həm də böyük yaradıcılıq istedadına sahib olmağı tələb edir. Qara Qarayevdə bu sonuncu və ən mühüm keyfiyyət vardır və buna görə də o, xoşbəxt sənətkardır.

Tədqiqatçı Arif Quliyev Qara Qarayevin Azərbaycan musiqi folkloru ilə, o cümlədən, azərbaycançılıqla bağlı olduğuna işarə edərək göstərir ki, musiqi folkloru Q. Qarayevin bir bəstəkar kimi formalaşmasında və inkişafında xüsusi keyfiyyət və məna kəsb etmişdir. Xalq musiqisindən inamla istifadə etməyi bacarması onun musiqi təfəkkürünün ən mühüm xüsusiyyətlərindən birini müəyyənləşdirmişdir. Onu cəsarətlə özünün yaradıcılıq fikrinə, niyyətinə tabe edir, əsərlərinin əsasına, məğzinə elə daxil edir ki, o, tamamilə bəstəkarın xüsusi, fərdi musiqi fikri kimi mənimsənir. Buna görə də bəstəkarın musiqi folkloruna münasibəti və ondan istifadə prinsipi həmişə ciddi maraq doğurmuşdur.

Q. Qarayev hələ gənc yaşlarından xalqın musiqi sərəvətini mümkün qədər ətraflı mənimsəməyə böyük həvəs göstərmişdir. Təsadüfi deyildir ki, bu həvəs onu 1937-ci ildə Azərbaycan rayonlarına gedən folklor ekspedisiyasının rəhbəri səviyyəsinə yüksəltmişdir. Ekspedisiya zamanı gənc bəstəkar xalq musiqisinin ona aydın olmayan bir çox sahələri ilə tanış olur. Bu musiqinin bəzi nümunələrini nota köçürür. Səfərdən qayıtdıqdan sonra musiqi folklorunu necə mənimsədiyini sınamaq üçün “Şur” dəstgahını bütünlüklə nota salır, altı xalq mahnısı və üç təsnifi səs və fortepiano üçün işləyir. Bununla yanaşı, o, Ü. Hacıbəyovun rəhbərlik etdiyi sinifdə xalq musiqisinin nəzəri əsaslarını öyrənməsi, dahi bəstəkarın yaradıcılıq irsini folklorlardan istifadə etməyin, əvəzsiz örnəyi kimi qəbul etməsi onun folklorla münasibətini və sənət meyarını müəyyənləşdirmişdir.

Bəstəkarın istedadının milli təbiəti əsərlərinin melodik dilində daha qabarıq şəkildə özünü göstərir. Bu, hər şeydən əvvəl, onunla əlaqədardır ki, bəstəkarın yaradıcılığında obrazlı melodik təfəkkürün mənbəyini əsasən klassik Azərbaycan muğamları təşkil edir. Muğamlar isə xalqımızın mənəvi xəzinəsinin ən mühüm və qiymətli hissəsidir. Muğamlarda xalq qəlbinin genişliyi və təmizliyi, xalq idrakının hədudsuz üfqləri, xalqın düşüncə tərzini, intellektual-mədəni səviyyəsi və s. yüksək məziyyətləri son dərəcə zəngin və orijinal ahəngdə əks etdirilmişdir. Muğamların fəlsəfi əzəmətini, ülvi gözəlliyini, şairanə nəfəsini duyub varlığına hopdurduğundan Q. Qarayev onu müdrik sənət adlandırır. Musiqisinin potensial qüdrətini genişləndirmək üçün o, muğamların əsərlərinin milli dayaq sütunu etmişdir. Bəstəkar muğamların ən səciyyəvi intonasiyaları və spesifik ifadə vasitələrindən böyük bədii cəsarət və yüksək zövqlə istifadə etmək nəticəsində fəlsəfi fikirlə zəngin hissələrin parlaq ifadəsi olan yenə keyfiyyətli dövrü melodiylar yaratmışdır.

Akif Quliyev daha sonra göstərir ki, bəstəkarın yaradıcılığında xalq mahnı və rəqsləri də böyük əhəmiyyətə malik qaynaqlardandır. O, populyar xalq rəqslərinin ayrı-ayrı nümunələrindən çox maraqla istifadə edir. Belə ki, “Yeddi gözəl” baletindəki “Təlxəklərin rəqsi”ndə “Briilyant” xalq rəqsindən istifadə etmişdir. Bəstəkar bu rəqsin bütün simasını kəskin şəkildə dəyişib, ona yeni gözlənilməz ekspressiv surət verib. Bəstəkar rəqsi xromatikləşdirib, ladını başqa ladla əvəz edib, onu başqa registrə köçürüb, yeni müşayiət verib, diapazonunu genişləndirib, kulminasiya səsini xüsusi nəzərə çarpdırıb, bu və ya digər səsə fasiləsiz qayıtmaqdan imtina edir. Böyük bütövlük və inkişaf üçün eyni, yeknəsək, oxşar melodik kadansları aradan çıxarıb onları variant halına salmışdır. Nəticədə, rəqs əhəmiyyətli dərəcədə dəyişib zənginləşmiş və böyük ifadəlilik kəsb etmişdir. Belə ki, rəqs rəqsvarılıqdan çıxıb məzhəkəli xarakter almışdır.

Bəstəkar təsirlənib bəhrələndiyi qaynaqlardan biri kimi aşiq musiqisinə də çox meyil göstərir. İlk böyük həcmli əsəri olan “Ürək nəğməsi” kantatasından sonuncu əsəri olan III simfoniyasınadək Q. Qarayevin bütün əsərlərində aşiq musiqisi intonasiyaları özünü aydın göstərir. Onun harmonik dili sekunda, kvarta və kvinta ardıcılığı ilə zəngin olan aşiq harmoniyası ilə sıx əlaqədardır. Bu təsir bəstəkarın musiqisinin milli koloritində fərdi xüsusiyyət kəsb etməsinə imkan vermişdir. Bəstəkar aşiq musiqisinə xas olan cəhətlərə daim dövrün yeni tələbləri ilə yanaşmış və həmin tələblər səviyyəsində inkişaf etdirib zənginləşdirmişdir, cilalamışdır. Bu cəhəti

simfonik janrda yazdığı əsərlərdə də aydın görmək olar. Məsələn, II simfoniyanın ikinci hissəsindəki aşiq musiqisindən istifadə ilə müqayisə etdikdə, bəstəkarın bu sahədə sürətli və səmərəli inkişafının şahidi oluruq. Q. Qarayev balet musiqisində də aşiq musiqisindən çox fəal, təsirli, obrazlı ifadə vasitəsi kimi geniş istifadə etmişdir. Qarayevin yaradıcılığında aşiq musiqisinin vokal və instrumental ifadə vasitələrindən istifadə etməsə də, baletlərində bu musiqinin instrumental ifaçılıq ənənələrindən gələn təsir xüsusilə güclü və dərinidir.

Məlum həqiqətdir ki, hər hansı bəstəkarın musiqisinin milli təbiəti, hər şeydən əvvəl, onun melodiyasından - musiqi tematizminin əsasında təzahür edir. Əsərlərin təhlili göstərir ki, Qarayevin melodiyasında musiqi folklorunu xarakterizə edən çox fərqləndirici, tanıdığı işarələr - lad və ölçü dəyişkənliyi, variantlı inkişaf prinsipi, opevaniye, kvarta həddində kadans, sekvensiya və s. var. Azərbaycan musiqi folkloru ilə möhkəm əlaqə bir tərəfdən bəzi melodik frazaların uyğunluğunda, digər tərəfdən isə “ümumiləşmiş milli intonasiyalar” ilə doldurulmasındadır. Buna görə də Q. Qarayevin melodiyasının sintetikliyi haqqında danışarkən burada mahnı və rəqs, muğam və aşiq musiqisi elementlərinin üzvi vəhdətdə birləşdiyini qeyd edə bilərik. Fikrimizi açıqlamaq üçün “Yeddi gözəl” baletində “Buynuzla rəqs”ə müraciət etsək, xalq rəqs musiqisinin təsiri, “Rast” muğamının “Hüseyni” rənginə yaxınlıq, müşayiətdə isə aşiq harmoniyasından əsas ifadə vasitəsi kimi istifadə etmə aydın nəzərə çarpır.

Ulu Öndər Heydər Əliyev hələ sovet dövründə sağlığında dünya şöhrətli Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayevə qayğı göstərmiş, onun yubileylərini keçirmiş, bəstəkara Sosialist Əməyi Qəhrəmanı fəxri adı verilməsində xüsusi rol oynamışdır.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-24 aprel-№71.-S. 14.

Diaspor fəaliyyəti azərbaycançılıq ideologiyasının və milli həmrəyliyin vacib amilidir

Diaspor siyasətindən gözlənilən effektiv nəticə üçün milli birlik əsas şərtidir

Möhkəm dövlətçilik ənənələrinin formalaşması, ölkənin ictimai-siyasi maraqlarının beynəlxalq aləmdə, digər xalqlar arasında təbliği və müdafiəsi təkcə siyasətçilərin işi deyil. Bu prosesdə adıçəkilən işlərin xalqın rifahına, Vətənin daha parlaq gələcəyinə, beynəlxalq nüfuzuna xidmət etməsinin əhəmiyyətini dərk edən hər bir azərbaycanlı yaxından iştirak etməli, istənilən sahədə öz fəaliyyətini milli mənafə kontekstində qurmalıdır.

Dünyanın harasında yaşamağımızdan asılı olmayaraq, milli mənafə ilə şəxsi mənafeləri uzlaşdırmaq hər zaman bütün dünya azərbaycanlılarının milli qürur mənbəyi ola biləcək milli dövlətə ən böyük dayaqdır. Milli dövlətdə isə dövlətçilik ənənələrini, xalqın milli-mənəvi dəyərlərini, Vətənin tarixini, ölkənin ictimai-siyasi maraqlarını qorumaq üçün qan tökməyə, can verməyə ehtiyac olmur. Çünki bu işlərin hamısı ümumxalq səviyyəsində dövlətin himayəsi altında icra edilir. Bu isə dövlətçiliklə millətçiliyin birləşməsi deməkdir ki, Azərbaycan xalqı məhz bu milli birlik dövrünü yaşayır. Həm də bu milli birlik təkcə Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımız hesabına yox, eləcə də xaricdə məskunlaşmış həmvətənlərimizin getdikcə genişlənən fəaliyyətləri nəticəsində təmin edilir.

QÜDRƏTLİ DÖVLƏT PORTRETİ ÜÇÜN "VƏTƏN" AMİLİ İCTİMAİ VƏ SİYASİ MARAQLARI ÜSTƏLƏMƏLİDİR

Dünyanın dörd bir yanında özlərinə şərait quran və yaşadıkları ölkədə istənilən sahədə çalışmaq fürsəti əldə edən 10 milyona yaxın soydaşımızın müxtəlif təşkilatlar tərkibində apardıqları uğurlu və çoxşaxəli diaspor fəaliyyəti Dağlıq Qarabağ kimi ağırlıq bir problemi olan ölkə üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Soydaşlarımızın Vətəndən uzaqda yaşamalarına baxmayaraq, bir-birləri ilə daha sıx əlaqələr qurmaları, daim həmrəy olmaları, Azərbaycanla sıx əlaqələr yaratmaları ərazi bütövlüyünün təmin olunması üçün beynəlxalq səviyyədə dəstəyə böyük ehtiyacı olan ölkəmiz üçün çox vacib bir işdir, daha doğrusu, bir vəzifə borcudur. Xeyli müddətdir fəaliyyət göstərən Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi xaricdəki soydaşlarımızın fəaliyyətinə müəyyən mənada köməklik göstərsə, görülən işlərə mütəmadi nəzarət etsə də, dövlətə və dövlətçiliyə xidmət edən orqanların qarşılıqlı şəkildə təkbəşinə fəaliyyət göstərmək həvəsi Azərbaycanın nüfuzu üçün görülən işlərin təsirini azaldır və onun müvəffəqiyyətinə mane olur. Başlıca olaraq dövlətə xidmət göstərən strukturlar olan səfirliklərlə dövlətçiliyə xidmət edən diaspor təşkilatlarının sədrləri arasındakı anlaşmazlıqdan qaynaqlanan çoxsaylı problemlər əslində, müqayisə olunduğu zaman diaspor təşkilatlarının fəaliyyətinə daha çox mane olur. Bu problem isə təkcə xaricdə deyil, analoji hal ölkə daxilində fəaliyyət göstərən qurumların da, elə komitənin də fəaliyyətinin təsir gücünü azaldır. Xaricdəki diaspor təşkilatlarını - dövlətçilik ənənələrimizi, tariximizi, milli-mənəvi dəyərlərimizi təbliğ etməyə istiqamətlənmiş qurumları dəstəkləmək Azərbaycana nəinki sadəcə güclü, təşkilatlanmış ölkə imici qazandıracaq, bu, eyni zamanda siyasi arenada da hərtərəfli şəkildə həmvətənlərini dəstəkləyən dövlət portreti deməkdir. Məsələyə münasibət bildirən BDM sədri İ. Ağayev də əsas məqsədin Azərbaycanın təbliği olduğunu vurğuladı: "Burada işin kimin adına yazılması məsələsi yox, Azərbaycan üçün nə kimi işlər görüldüyü əsas götürülməlidir. İstənilən tədbirdə diaspor təşkilatları və səfirliklər mənəm-mənəmliyi bir tərəfə qoyub, birgə fəaliyyət göstərməlidirlər. Bu, bir milli savaştır və düşmən birdir. Amerika da, Fransa da, Rusiya da hətta bizə qardaş deyən İran da erməniləri bu və ya digər şəkildə dəstəkləyərkən, biz də öz aramızda eyni məqsədə yönəlmiş uğurları qısqanıyıq. Belə olan halda bu mübarizədən nə nəticə əldə oluna bilər? Bizim ortaq bir məqsədimiz var - dünyaya tarixi həqiqəti göstərmək, Odlar Yurdunu tanımaq. Düşünürəm ki, bunun üçün nəinki səfirlik, diaspor təşkilatları, konsulluqlar, eləcə də hər bir azərbaycanlı əlindən gələni etməlidir".

DİASPOR FƏALİYYƏTİNDƏ MAKSİMUM NƏTİCƏNİ NECƏ ƏLDƏ ETMƏK OLAR?

Son illər ərzində dünyanın bir çox ölkəsində artıq uzun müddətdir fəaliyyət göstərən diaspor təşkilatlarının daha da möhkəmləndiyi, genişləndiyi, fəaliyyət göstərdikləri ölkələrin siyasi həyatına, yerli əhalinin düşüncəsinə, ölkəmizlə bağlı tutduqları mövqeyə təsir edə bilmələri də sevindirici bir həqiqətdir. Lakin çox təəssüf ki, əldə olunan uğurların miqyası çox kiçik, qlobal bucaqda təsir dairəsi çox məhduddur. Hyuston, Nyu-York, Brüssel, Oslo, Dubay, Paris, Münhen, Vyana və sair kimi iri şəhərlərdə fəaliyyət göstərən diaspor təşkilatlarının sədrləri isə Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi ilə sıx əməkdaşlıq apardıqlarını, mütəmadi olaraq komitədən dəstək aldıklarını desələr də, komitənin maddi dəstəyi ilə həyata keçirilmiş hansısa bir tədbirdən danışa bilmirlər. Eləcə də diaspor təşkilatlarına həmin ölkələrdəki səfirliklər tərəfindən göstərilən dəstək də

olduqca aşağı səviyyədədir. Ümumiyyətlə, nəinki diaspor təşkilatlarının sədrləri, eləcə də hər hansısa təşkilata üzv olan həmvətənlərimiz də Azərbaycanın, onun tarixinin, xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərinin, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı həqiqətlərin təbliğinin çox zəif aparıldığı qənaətindədirlər.

Qərbdəki ən güclü diaspor təşkilatlarından Norveç Azərbaycanlıları Gənclər Təşkilatının sədri Ramil Əliyev uğurlu və real nəticələri olan diaspor fəaliyyəti üçün güclü maliyyə imkanlarının vacibliyinə toxunaraq bildirdi ki, Azərbaycanın diaspor təşkilatları bu cəhətdən demək olar ki, heç bir yardım görmürlər: "Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi ilə də sıx və peşəkar səviyyədə əlaqələr yaratmışıq, hansı ki, bu gün də yüksək səviyyədə qorunub saxlanılır. Komitənin təşkil etdiyi tədbirlərə təşkilatımız dəvət olunur və biz də Norveçdə yaşayan azərbaycanlıları yaxşı təmsil etməyə çalışırıq. Lakin layihələrimizə və tədbirlərimizə konkret maliyyə vəsaiti və ləvazimat dəstəyinə gəldikdə, NAYO Dövlət Komitəsindən heç vaxt bu kimi dəstək almayıb".

Bu kimi problemlə qarşılaşan diaspor təşkilatı təkcə NAYO deyil. Dubayda fəaliyyət göstərən "Azərbaycan" cəmiyyətinin sədri Samir İmanov komitədən deyil, əlaqədar qurumlardan şikayət etdi: "DİDK Azərbaycanın xaricdə layiqincə təqdim edilməsi, təmsil olunması ilə yaxından maraqlanır. Lakin diasporumuza göstərilən diqqət nöqtəyi-nəzərindən digər qurumların mövcudluğu belə hiss edilmir. KİV-lər vasitəsilə aidiyyəti orqanlara dəfələrlə müraciət etmişəm ki, dövlətin maraqlarını qorumaq və həqiqətləri təbliğ etmək üçün dünyadakı Azərbaycan diasporuna çoxlu sayda əyani vəsait lazımdır. Nəşr olunan kitabların böyük qismi nazirliklərdə xarab olur, lazımsız nəşrlər kimi tullanır, çünki bu gün çap edilmiş kitab və bukletlərə 5 ildən sonra ehtiyac olmayacaq. Onları anbarlarda saxlamaq əvəzinə diaspor təşkilatlarına göndərmək lazımdır. Kimsə deyə bilər ki, rəsmi qurumlara göndərilir, amma sizi əmin edirəm ki, xaricdəki təşkilatlara maliyyə dəstəyi bir yana, əyani vəsaitlə belə dəstək verilmir".

AZƏRBAYCANIN TANIDILMASINDA SƏFİRLİKLƏRLƏ DİASPOR TƏŞKİLATLARININ ƏMƏKDAŞLIĞI

Dünya Azərbaycanlıların sonuncu qurultayında prezidentin dövlətə və dövlətçiliyə xidmət edən qurumların birgə fəaliyyəti istiqamətindəki çağırışı səbəbsiz deyildi. Çünki xaricdəki səfirliklərimizlə diaspor təşkilatları arasındakı boşluq və əlaqələrin sıx olmaması hər addımda özünü göstərir. Lakin bir məqamı xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bu məsələ də daha çox elə hər iki qurumun ayrı-ayrılıqdakı fəaliyyətinə bağlıdır. Parisdə fəaliyyət göstərən Azərbaycan-Fransa Gənclik Assosiasiyasının sədri Vüsalə Məmmədzadə və Fransada Azərbaycanlı Tələbələr Cəmiyyətinin sədri Vazeh Əsgərov bildirdi ki, onlar həyata keçirilən bütün tədbirlərdə Azərbaycanın Fransadakı səfiri E. Əmirbəyovdan, ölkəmizin YUNESKO yanında daimi nümayəndəsi Eleonora Hüseynovadan böyük dəstək alırlar. V. Məmmədzadə: "Tədbirlərin əksəriyyəti səfirliklə birgə həyata keçirilir. DİDK də gördüyümüz tədbirlərə maddi olmasa da, dəstək verir, tədbirlərdə iştirak edirlər. Ancaq əyani vəsait üçün müraciət etdiyimiz nazirliklər, dövlət orqanları ölkəmizin xaricdə təbliğinə laqeyd yanaşırlar".

Nyu-Yorkda fəaliyyət göstərən Azərbaycan Nyu-York Assosiasiyasının sədri Əli Nəsirov səfirliyin Vaşinqtonda yerləşməsinin bəzi çətinliklər yaratdığını desə də, bildirdi ki, səfirlik təşkilatın fəaliyyətini mütəmadi izləyir, "Azerbaijan Review" qəzetinin nəşrində yaxından iştirak edir və lazımı köməyi göstərir. 8 ölkədə fəaliyyət göstərən 20-yə yaxın diaspor təşkilatı sədrinin sözlərindən aydın oldu ki, elə birgə əməkdaşlığın real nəticələri olan ölkələr Fransa, ABŞ və Almaniyaadır.

NAYO-nun sədri R. Əliyev isə deyir ki, Azərbaycanın İsveçdə yerləşən Norveçə də məsul olan səfirliyi viza verməkdən başqa heç bir işlə məşğul olmur: "Nə dövlətlərarası əlaqələrdə, nə həmvətənlərimizə dəstək, diqqət və qayğı baxımından səfirliyin bir işini görürük. Norveçdə ölkəmizlə bağlı bütün tədbirləri NAYO təşkil edir. NAYO-nun təşkilatçılığı və dəstəyi olmadan səfirliyin bir tədbiri belə olmayıb. Düşünürəm ki, səfirlik prezidentin qurultaydakı çağırışını mütləq eşitməlidir".

Səfirələr isə diaspor təşkilatçılığı işindəki çətinliyin və məhdudiyətin həmvətənlərimizdən qaynaqlandığını iddia edir. Azərbaycanın Bolqarıstandakı səfiri E. Kərimov bunun səbəbini həm buradakı həmvətənlərimizin say azlığında, həm də bu yöndə maraqlı olmamalarında görür. Küveytdəki səfirimiz Tural Rzayev isə həmvətənlərimizin sayca azlığına baxmayaraq, səfirlik burada fəaliyyət göstərən və fəaliyyətə başlayan hər bir təşkilata nəzarət edir, onların işləri ilə maraqlanır, köməklik göstərir: "Diaspor təşkilatları özləri də olduqca fəaldırlar. Burada mütəmadi olaraq, Azərbaycanla bağlı tədbirlər təşkil olunur. Milli mətbəximiz, incəsənətimiz, musiqimiz təbliğ olunur. Tariximizlə bağlı bütün əlamətdar günlər geniş və birgə qeyd olunur".

İşin digər bir acınacaqlı və real tərəfi isə ondadır ki, nisbətən kiçik ölkələrə akkreditasiya olunmuş səfirlərin bəzilərinin həmin ölkədə fəaliyyət göstərən diaspor təşkilatlarının mövcudluğundan xəbərləri belə yoxdur. Belə ki, Fransada səfir E. Əmirbəyov, Belçikada E. Eyyubov, Çexiyada T. Tağızadə, Almaniya P. Şahbazov ölkədə fəaliyyət göstərən diaspor təşkilatlarının təşkilində şəxsən iştirak edib, dəstək verdikləri həm özləri ilə olan söhbətimizdə, həm də diaspor təşkilatları sədrləri ilə olan söhbəti- mizdə, həm də uğurlu nəticələrdə özünü təsdiqləyir. Lakin buna paralel olaraq, diaspor təşkilatı sədri ilə həmsöhbət olduğumuz halda,

həmin ölkədə diaspor təşkilatının olmadığını iddia edən səfirlərimiz də var, ki bu da birbaşa milli həmrəyliyin və diaspor fəaliyyətinin uğurlarına kölgədir.

Elcan Salmanqızı

Azadinform İnformasiya Agentliyi

"Azərbaycan Respublikası Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin elan etdiyi müsabiqədə iştirak üçün"

“Kaspi”.-2012.-25 aprel.-№301.-S.6.

Üzeyir Hacıbəyov və azərbaycançılıq

Azərbaycançılıq ideyalarının təbliğində və tərənnümündə dahi Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyovun xüsusi xidməti olmuşdur. Dünya şöhrətli bəstəkar öz musiqi və publisistik əsərlərində azərbaycançılıq mövqeyini müdafiə etmişdir. Üzeyir Hacıbəyov yaradıcılığında türkçülük və azərbaycançılıq, eləcə də, millilik və ümumbəşərlik vahid təşkil etmişdir. Fikrət Əmirov göstərir ki, Üzeyir Hacıbəyov Azərbaycan professional musiqisinin banisidir. İlk operamızın, operettamızın, xalq çalğı alətləri orkestrimizin, mahnı və rəqs ansamblımızın... yaranışı onun adı ilə bağlıdır.

“Leyli və Məcnun”dan “Koroğlu”ya qədər keçilən böyük sənət yolu gərgin yaradıcılıq axtarışları və qiymətli sənət kəşfləri ilə zəngin bir yoldur. Burada onu qeyd etmək lazımdır ki, ilk Azərbaycan operasının məhz Füzulinin “Leyli və Məcnun” poeması əsasında yazılması da mənalı faktdır. Üzeyir yaradıcılığında Füzuli poeziyasına çox dərin bir məhəbbət hökm sürməkdədir. Bədii dilimizin banisi Füzulinin ədəbiyyatımızda gördüyü vəzifəni, mənə elə gəlir ki, musiqimizdə böyük Üzeyir həyata keçirmişdir. Səməd Vurğun çox doğru olaraq Üzeyirə “Ey Füzuli şeirinin bir bəstəkar qardaşı!” deyər müraciət edir.

Uzun illər apardığı axtarışların nəticəsi olaraq meydana çıxan “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” əsəri Üzeyir Hacıbəyovu, həmçinin, qüdrətli musiqi nəzəriyyəçisi, tədqiqatçısı kimi də tanıtdı. Bəstəkarın musiqimizin müxtəlif məsələlərinə həsr olunmuş ayrı-ayrı məqalələri, çıxışları bu gün də ən dəyərli mənbə kimi bizim üçün qiymətlidir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Üzeyir Hacıbəyov bədii yaradıcılığı ilə nəzəri fikirləri arasında ziddiyyət olan sənətkarlardan deyil. Onun musiqisi sözünü, sözü də musiqisini tamamlayır.

Üzeyir sənətində diqqəti ən çox cəlb edən cəhət xalq musiqisinə münasibət məsələsidir. Bəstəkarın demək olar ki, elə bir yazısı, çıxışı yoxdur ki, həmin nöqtəyə toxunmamış olsun. Onun bu məsələyə yetirdiyi çox böyük diqqət təsadüfi deyildi. Ü.Hacıbəyov “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” kitabının 1945-ci ildəki ilk nəşrinə yazdığı ön sözdə həmin mövzunu necə işlədiyindən danışarkən, qeyd edirdi ki, Azərbaycan xalq musiqisinin əsaslarını öyrənmək işinə 1925-ci ildə başlamışam. Seçdiyim bu mövzuya dair bir ədəbiyyat və xüsusi elmi əsər olmadığına görə mən ancaq öz şəxsi müşahidələrimlə apardığım diqqətli tədqiqatın nəticələrinə və Azərbaycan xalq musiqisinin bütün nümunə və formalarının dərin təhlilinə əsaslanmağa məcbur oldum...

Beləliklə, bu sətirlər də aydın təsdiq edir ki, ölməz sənətkar xalq musiqimizin elmi əsaslarını işləmək, ona layiq olduğu yüksək qiyməti vermək və lazımınca tanımaq, sevdirmək üçün nə qədər gərgin tədqiqat işi aparmış və vətəndaşlıq qeyrəti göstərmişdir. Üzeyir Hacıbəyov musiqi folklorumuzu toplamağın, xalq musiqimizi bütün incəliyi ilə araşdırmağın vacib olduğunu təkrar-təkrar xatırladarkən bu zəngin xəzinədən heç də passiv istifadəni, yerli-yersiz sitatlar gətirməklə istifadəni nəzərdə tutmurdu. Bəstəkarın qəti qənaəti belə idi ki, musiqi folklorundan xalqın arzu və düşüncələrini, həyata, dünyaya baxışını, sənətkarlıq sirlərini öyrənmək və bundan yaradıcılıqla faydalanmaq lazımdır. Əks təqdirdə, bəstəkar xalq musiqisinə heç nə əlavə edə bilməz, onu daha da zənginləşdirmək əvəzinə, ancaq təkrar etməli olar ki, bunun da əsil sənətkarlıqla, əlbəttə, əlaqəsi yoxdur. Xoşbəxtlikdən, böyük Üzeyir bu məsələdə də Azərbaycan musiqisində nümunə göstərdi. Onun dühasının parlaq məhsulu olan “Koroğlu” yarandı. Üzeyir Hacıbəyov bu barədə yazırdı: “Azərbaycan xalq musiqisinin əsaslarını öyrənmək sahəsindəki işimin, bir bəstəkar olaraq mənim üçün əməli əhəmiyyəti o oldu ki, mən “Koroğlu” operasını yazdım”.

Fikrət Əmirov bunu xüsusi qeyd edir: “Bu, çox qiymətli etirafdır. Həqiqətən, “Koroğlu” bizim üçün böyük sənət proqramı əhəmiyyətində olan bir məxəzdir. Bu opera bizdə hələ lazımi dərinliklə araşdırılıb tədqiq olunmamışdır. Halbuki Üzeyirin bədii irsi ilə nəzəri irsi arasındakı əlaqəni geniş, ətraflı öyrənmək baxımından “Koroğlu”nun diqqətlə, mövzuya yaxından bələdliliklə təhlili çox zəruridir.”

Bakıda Koroğlunun heykəlinin açılışı münasibətilə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri, xalq yazıçısı Anar çıxış edərək bildirdi: “Hörmətli cənab Prezident! Bakımızın minillik tarixində şəhərimizdə ilk dəfə atlı heykəl ucaldılıb. Bu, xalqımızın əfsanəvi qəhrəmanı Koroğlunun heykəlidir. Burada artıq deyildi, Koroğlu həm qəhrəman, həm də sənətkar, aşıq, şair idi. Bir əlində Misri qılıncı idi, bir əlində saz. Koroğlu dastanının həm iştirakçısı, həm yaradıcısı idi.

Koroğlu obrazı əsrlər boyu xalqımızın yaddaşında, qəlbində yaşayıb, bizim böyük sənətkarları ilhamlandırıb. Ölməz Üzeyir bəy “Koroğlu” operasını yaradıb. Tahir Salahov rəssamlıqda “Koroğlu” obrazını yaradıb. “Koroğlu” filmi vardır. Bu gün bizim başqa bir görkəmli sənətkarımız Tokay Məmmədov Koroğlunu heykəltəraşlıqda təcəssüm etdirib.

Koroğlu Azərbaycan xalqının ruhunu, igidliyini, qəhrəmanlığını ifadə edən bir şəxsiyyətdir. Bakıda onun heykəlinin ucaltması vətənpərvərlik ruhunun daha da inkişafına yardım edəcəkdir. Əfsanəvi Qıratın belində Koroğlunun Misri qılıncı qaldırması bizi torpaqlarımızı azad etməyə çağırır, bizi qəhrəmanlığa, Koroğlu ruhunu yaşatmağa çağırır”.

Üzeyir Hacıbəyovun dahiliyi ondadır ki, xalqın qəhrəmanlığını, vətənpərvərliyini, milli qürurunu, azərbaycançılığını musiqi dili ilə ifadə etmişdir. “Koroğlu” operası azərbaycançılıq ideyasını daha dərinədən təcəssüm etdirmişdir. Üzeyir Hacıbəyov özü “Koroğlu” haqqında belə yazır: “Koroğlu” operası Azərbaycan dinləyicilərinə Azərbaycan xalq mahnı və melodiylərini eynilə təkrar edən bəzi əsərlərdən daha yaxşı çadır, çünki “Koroğlu” operası xalqın doğma musiqi dilində yazılmışdır. Mən xalqdan hazır nəğmələr almamışam, yalnız xalq yaradıcılığının əsaslarını öyrənmişəm”.

Fikrət Əmirov Üzeyir Hacıbəyovun milli və ümumbəşəri ideyaları vəhdətdə təqdim etməsini qeyd edir: “Böyük müəllimimiz belə hesab edirdi ki, xalq ilə onun anladığı dildə danışmaq istedadından məhrum olan hər hansı bəstəkar dövrümüzə layiq, yüksək qiymətli əsərlər yaratmaqda da aciz qalacaqdır.

Üzeyir Hacıbəyov belə bir əqidəyə birdən-birə gəlməmişdi. Əvvələn, dediyimiz kimi, o, uzun illər boyu xalq musiqimizi yorulmadan toplamış, öyrənmiş, saf-çürük etmiş, mühüm elmi nəticələr çıxarmışdır. İkincisi də, o, təkcə xalq musiqimizi tədqiq etməklə kifayətlənmirdi, xüsusən, rus və dünya xalqlarının ən görkəmli bəstəkarlarının yaradıcılığını ardıcıl izləyir, müvafiq nəticələrə gəlirdi. Ü.Hacıbəyov dünya şöhrəti qazanmış bəstəkarların sənətkarlıq sirlərini, onların böyük müvəffəqiyyətlərinin səbəblərini daim arayıb-axtarır, dərinləndirir, öyrənirdi. Yeri düşdükcə, ayrı-ayrı məqalə və çıxışlarında həmin məsələyə toxunmağı da vacib bilirdi.

“Biz hamımız Üzeyir məktəbindən çıxmışıq” deyən Fikrət Əmirov göstərir ki, “Koroğlu”nun bu qədər xəlqi əsər, milli əsər olması müəllifin yalnız-mövzunu folklordan götürməsilə izah edilə bilməz. Həmin operada xarici işğalçılara qarşı, azadlıq uğrunda aparılan qanlı vuruşmalarda Babəklər, Koroğlular yetirmiş xalqın misilsiz mübarizə əzmi ifadə olunub. Bir sözlə, burada xalq ruhu, azərbaycançılıq ruhu öz əksini tapıb.

Üzeyir Hacıbəyovun yaradıcılığına yüksək qiymət verən Ulu Öndər Heydər Əliyevin göstərişilə hələ 1975-ci il noyabrın 20-də Üzeyir Hacıbəyovun ev muzeyi açıldı. Professor Musa Qasımlının qeyd etdiyi kimi, bu, Azərbaycanda ilk ev muzeyi oldu. Ev muzeyin açılışında Heydər Əliyev iştirak edərək, parlaq nitq söylədi. Onun nitqi Azərbaycan musiqi mədəniyyətinə sevgi və qayğının təzahürü idi. Heydər Əliyev hesab edirdi ki, belə ev muzeyləri incəsənət xadimlərinin yaradıcılığını təbliğ edir, böyük tərbiyə və mədəniyyət ocağıdır. Ev muzeylər, həm də daha geniş mənə daşıyaraq gələnlərdə, xüsusən, məktəblilərdə özünə inam, milli kökə bağlılıq, milli hisslər və müstəqillik düşüncələrini oyadırdı.

Heydər Əliyev Ü.Hacıbəyovun əsərlərinin Azərbaycan xalqının istiqlal fikrinin inkişafında, milli kimliyinin dərk edilməsində oynadığı rolu yüksək dəyərləndirir və belə hesab edirdi ki, onun yaradıcılığı milli musiqi mədəniyyətində yeni bir dönmənin başlanğıcını qoyduğu üçün qiymətlidir.

Üzeyir Hacıbəyovun böyüklüyü ondadır ki, özümüzü, azərbaycançılığımızı dərinləndirir və belə hesab edirdi ki, Avropa alimləri qədim Şərq musiqisini və musiqi alimlərinin bizdən daha gözəl bilirlər.

Fikrət Əmirov “Üzeyir məktəbi” məqaləsini onun dünya şöhrəti qazanmasının səbəbini xalqa bağlılığında, azərbaycançılığında görürdü. Üzeyir Hacıbəyovun elmi-nəzəri irsi içərisində el mahnılarımızın toplanması və işlənməsinə, aşiq sənətinin layiqincə qiymətləndirilməsinə, ifaçılığa və başqa mühüm yaradıcılıq məsələlərinə dair qiymətli mülahizələr vardır. Həmişə öyrənməyə can atan və bizi də həmişə öyrənməyə çağıran böyük sənətkarın özünün elmi, ədəbi və bədii irsi xüsusilə Yaxın Şərq və ərəb ölkələri musiqisinin inkişafı üçün çox əhəmiyyətlidir. Onun hər bir musiqi əsəri və hər bir musiqi fikri həyatiliyi, xəlqiliyi və dərin elmiliyi ilə fərqlənir.

Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı İdarə Heyətinin sədri Qara Qarayev SSRİ Bəstəkarlar İttifaqının V qurultayındakı nitqində deyirdi: “Azərbaycanın müasir bəstəkarlıq... məktəbinin kökləri... Azərbaycanın böyük klassik bəstəkarı, alim və pedaqoqu Azərbaycanda professional bəstəkarlıq sənətinin banisi Üzeyir Hacıbəyovun irsi və ənənələri ilə bağlıdır”.

Ulu Öndər Heydər Əliyev Üzeyir Hacıbəyovun Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında oynadığı müstəsna roldan bəhs edərək demişdir: “Azərbaycan professional musiqisinin banisi Üzeyir Hacıbəyovun M.Maqomayevlə və bir neçə silahdaşı ilə birlikdə uzun müddət çox böyük çətinlikləri aradan qaldırmağa və güclü müqaviməti qırmağa məcbur olduğunu xatırlayanda musiqi mədəniyyətimizin bir neçə onillik ərzində keçdiyi diqqətəlayiq yol gözümüz qabağında xüsusilə qabarıq şəkildə canlanır.

Bu gün Azərbaycan professional musiqisi banilərinin, ilk növbədə, Üzeyir Hacıbəyovun fəaliyyətini böyük minnətdarlıq və iftixarla xatırlayırıq. Onlar xalqa nəinki gözəl musiqi əsərləri bəxş etmiş, həm də Azərbaycanda bəstəkarlıq məktəbinin təməlini qoymuş və bu məktəbi yaratmışlar”.

Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev dahi Üzeyirin “Koroğlu” operasındakı azərbaycançılıq ruhunu yüksək dəyərləndirir. Koroğlunun abidəsinin açılışı münasibətilə nitqində cənab İlham Əliyev demişdir: “Bu abidələr bir daha onu göstərir ki, Azərbaycan xalqı nə qədər böyük, nə qədər istedadlı xalqdır, bizim nə qədər böyük tarixi şəxsiyyətlərimiz olmuşdur. Onların fəaliyyəti, həyatı, xalqa bağlılığı bizim üçün də bir nümunədir, örnekdir. Onlar bu yolu bizə göstərdilər. Bu yol ədalət yoludur. Koroğlu da haqq-ədalətin tərəfində idi. Koroğlu kasıbların tərəfində idi. Koroğlu ədalətsizliyə dözməyən və ədalətsizliyə

qarşı vuruşan görkəmli şəxsiyyət, sərkərdə, gözəl vətəndaş idi. Biz, bir daha demək istəyirəm ki, gənc nəsli bu müsbət nümunələr əsasında tərbiyə etməliyik. Mən çox şadam ki, Azərbaycan gəncləri vətənpərvərdirlər, Vətənə bağlıdırlar, Vətəni sevirlər. Bizim vətəndaşlar haqlı olaraq qürur hissi keçirirlər ki, biz hamımız Azərbaycan vətəndaşıyıq”.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-25 aprel.-№72.-S.7

Azərbaycançılıq və milli musiqi alətləri

Qədim Azərbaycan milli musiqi alətləri özünəməxsus cəhətlərilə fərqlənir. Müxtəlif ifaları ilə xalqımızın şüurunda milli dəyərlərimizə, azərbaycançılıq ruhuna məhəbbət aşılardan milli musiqi alətləri milli musiqi mədəniyyətimizdə xüsusi yer tutur.

Tədqiqatçıların fikrincə, qədim yaşayış məskəni olan Azərbaycanda arxeoloji qazıntılar nəticəsində tapılmış maddi abidələr, eləcə də, Gəmiqaya (Naxçıvan) və Qobustandakı qayaüstü rəsmlər xalqımızın qədim mədəniyyətindən xəbər verir.

Qədim insanlar primitiv əmək alətləri ilə bərabər bir sıra çalğı alətləri də düzəldərək, maddi və mənəvi tələbatlarını ödəyiblər. Sonralar bəzi alətlər sadədən mürəkkəbə doğru inkişaf etdirilmiş, əsrdən-əsrə keçərək, dövrümüzə qədər gəlib çıxmışdır. Bəziləri isə tarixin keşməkeşli yollarında itib-batmış, unudulmuşdur. Belə alətlərin bir çoxu bərpa olunaraq, yenidən müasirlərimiz tərəfindən istifadə edilir.

Abbasqulu Nəcəfzadənin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan çalğı alətləri bir neçə qrupa bölünür: 1) idiofonlu (yəni, özünəməxsus); 2) aerofonlu (nəfəs); 3) xordofonlu (simli); 4) membranofonlu (zərb) alətlər.

Çalğı alətlərimiz ifaçılıq baxımından iki qismə ayrılır: peşəkar və qeyri-peşəkar alətlər. Peşəkar alətlər - yaradıcılıq cəhətdən nümunəvi, akademik səslə və geniş diapazonlu olur. Belə alətlərdə nəinki klassik muğamlar, mahnılar, rəqslər, həmçinin, dünya bəstəkarlarının iri formalı əsərlərini ifa etmək mümkündür. Peşəkar alətlərin əksəriyyəti ali təhsil ocaqlarında tədris olunur. Qeyri-peşəkar alətlər isə kiçik diapazonlu, qeyri-akademik səslə olur. Yəni belə alətlər primitiv olduğundan, yaradıcılıq cəhətdən nümunəvi sayılır. Qeyri-peşəkar alətlərə böyük səhnələrdə nadir hallarda rast gəlirik.

Azərbaycan milli musiqi alətlərinə aşağıdakılar daxildir: tar, kaman, ud, cəng, çoğur, qaval, davul, qopuz, qoşanağara, qoşaney, qoşazərb, tütək, müğni, nağara, neykamança, rud, ruhəfza, şəhrud, şaxnəfir, şeştay, şeypur, təbil, saz və s.

Azərbaycan musiqi mədəniyyətində təkə milli deyil, Avropa musiqi alətlərindən də istifadə edilir. Dahi Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyov Azərbaycan professional musiqisinin atası olmaq etibarilə, milli musiqimizə nə qədər bağlı olsa da, həmişə irəli baxmış, milli məhdudiyətə qapanıb qalmamışdır. Bütün xalqların mütərəqqi mədəniyyətindən məhəbbətlə danışan Ü.Hacıbəyov Avropanın zəngin mədəniyyəti və incəsənəti ilə də bağlı idi.

O, milli və məhz milliliyi ilə ümumbəşəri mahiyyət daşıyan bir sənətin tərəfdarı idi. Bəstəkar yazırdı: “Əsrlərdən bəri davam edən tərəqqi nəticəsində müxtəlif ölkələrdə böyük musiqi dahiləri yetişib və onlar ölməz əsərlər qoyub gediblər ki, mədənilik iddiası edən bir millət bu əsrlərdən bixəbər və bibəhrə qala bilməz. Çünki bu əsərlərin insaniyyətə olan xidməti dedikcə böyükdür. Bu əsrlərdən bəhrə almaq və onları anlamaq üçün piano, violen, fleyta və sair kimi aləti-musiqiyə məktəbinə ehtiyac var”. Üzeyir Hacıbəyov bizi bütün musiqi alətləri və növlərindən xəbərdar olmağa çağırırdı. O deyirdi: “Biz mədəniyyətin hər bir qisminə iştirak etməliyik... ümumi musiqi sənətini öyrənərsək, öz milli musiqimizin tərəqqisinə böyük-böyük xidmətlər etmiş olarıq. Belə olmasa, biz bir nöqtədə donub qalarıq. Not sistemi, Avropa musiqi alətləri və musiqi formaları bizim əsrlər boyu yaranmış zəngin, ahəngdar musiqimizi yeni mərhələyə qaldırır, onun dünyada yayılmaq imkanlarını xeyli genişləndirir”.

Dahi bəstəkar vokal sənətimizdə yeni məktəb yaranması zərurətini xüsusi olaraq qeyd edir və bu sahədə Avropa “səliqəsi” tətbiq etməyi məsləhət görürdü.

Bəstəkarın bu fikrinin doğruluğunu həyat və musiqimizdə inkişaf təcrübəsi tezliklə sübut etdi. Məlumdur ki, Bülbül və Şövkət Məmmədova ifaçılıq sənətimizdə böyük novator kimi məhz “Avropa səliqəsi” ilə vokal dərsləri aldıqdan sonra parladılar. Üzeyir Hacıbəyov onların bu səyini və sənətkarlığını həmişə yüksək qiymətləndirirdi. O, qeyd edirdi ki, Bülbülün füsunkar ifaçılıq məharətinin səbəbi “Azərbaycan milli havalarını və muğamlarını bilməsi ilə yanaşı, Avropa təhsilindədir”.

Üzeyir Hacıbəyov dünya xalqları mədəniyyətinin, o cümlədən, musiqi yaradıcılığının qarşılıqlı əlaqə və təsirinin əhəmiyyətini tez-tez xatırladardı.

O, yaradıcılığında xalq ruhundan qidalanmış, sənətdə xəlqiliyin gözəl nümunələrini yaratmış bəstəkarları daha çox sevirdi. Həmişə Qlinkanı, Çaykovskini, Rimski-Korsakovu, Motsartı, Baxı, Bethoveni, Verdini dərinləndirirdi. Bu klassikləri Üzeyir Hacıbəyov özünün müəllimləri hesab edirdi.

Fikrət Əmirov musiqi alətlərinin istedadlı ifaçılarını xüsusi qeyd edirdi: “İstedadlı gənc nəsillər içərisindən mən dirijor Rauf Abdullayevi, Kazım Əliverdibəyovu, pianoçu Fərhad Bədəlbəyli, Arzu Ələsgərovu, skripkaçı Sərvər Qəniyevi, violoçelçalan Rasim Abdullayevi, xoşsəsli Zeynəb Xanlarovanı sazçalan Ədaləti, kamançaçalan Şəfiqə Eyvazovanı, kamançaçalan Həbil Əliyevi, gitaraçı Rəmişi, qaboyçu Kamil Cəlilovu xüsusilə qeyd etmək istədim. Həm də arzu edərdim ki, yaşlı nəslin ən yaxşı nümayəndələri üçün xas olan

böyük sənət sevgisi, xalqa xidmət yolunda fədakarlıq, sadəlik, incəlik kimi təmiz keyfiyyətlər yeni nəslin də sənət ömrünü mənalı etsin.

Musiqi mədəniyyətimizin yeni yüksəlişi, yeni böyük nailiyyətləri naminə ifaçılıq sənətinə tələbkarlığı artırmaq, həqiqi istedadları qayğı ilə tərbiyələndirmək, onları qocaman ifaçılarımızın zəngin təcrübəsi ilə silahlandırmaq lazımdır. Sənətkarlıq, yüksək tələbkarlıq bizim ən müqəddəs vəzifəmizdir. Bunsuz əsil sənət və əsil sənətkar yoxdur”.

Azərbaycan Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi, sənətsünaslıq doktoru, professor R.F.Zöhrabov çalğı alətlərinin milli-mənəvi dəyərlərin (o cümlədən, azərbaycançılığın - Ö.V.) formalaşmasında roluna toxunaraq, göstərir ki, çalğı alətləri - xalqların mədəniyyətinin mühüm göstəricilərindən biridir. Onların müxtəlif növlərinin geniş istifadəsi, şübhəsiz, bir çox əsrlər boyu formalaşan və inkişaf edən zəngin, özünəməxsus incəsənətin olmasına dəlalət edir.

Bəşər tarixində çalğı alətləri insanın mənəvi aləminin təşəkkülündə əhəmiyyətli rol oynamışdır. Əsrlər boyu musiqi inkişaf etdikcə müxtəlif melodiya ifası və ritmik müşayiəti üçün yeni alətlər yaradılır, ya da artıq mövcud olan alətlər təkmilləşdirilirdi. Bu məqsədlə çox vaxt onlar qonşu xalqlardan iqtibas edilirdi. Buna görə də, təsadüfi deyil ki, müasir xalq çalğı alətlərinin quruluşlarında və adlarında çoxlu ümumi cəhətlər vardır.

Çalğı alətlərinin müxtəlif məsələləri tədqiq edilərkən, mənbələrdə göstərilmiş məlumatların tutuşdurulması, əsrlər boyu sıx mədəni və maddi əlaqələri olan müxtəlif xalqların musiqi alətlərinin müqayisəli şəkildə öyrənilməsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu zaman, həmçinin, tarixi, ədəbi, etnoqrafik, arxeoloji və linqvistik məlumatlardan da istifadə etmək lazımdır. Məhz belə hərtərəfli yanaşma tərzini hazırkı dövrdə çalğı alətlərinin müzakirə edilən məsələlərini obyektiv şəkildə nəzərdən keçirməyə imkan verir.

Musiqi alətlərinin inkişaf tarixi, quruluş və akustik xüsusiyyətləri, bədi-ifa imkanları, istifadə sahəsi, miqrasiya, terminologiya və etimologiyası, eləcə də, onların təkmilləşdirilməsi və bərpası - müasir musiqişünaslığın aktual məsələlərindəndir.

Son illər musiqi elminin korifeyləri - Səfiyyəddin Urməvi, Əbdülqadir Maraği və Üzeyir Hacıbəyovun adları ilə bağlı olan Azərbaycan xalq çalğı alətlərinin öyrənilməsi (müxtəlif alətlərin inkişaf tarixi, təsnifatı, quruluş xüsusiyyətləri, ölçüləri, texniki və bədi imkanları və s.) üzrə mühüm tədqiqatlar aparılmışdır. Çalğı alətlərinin məişətdə, xalq musiqisində, muğam operalarında, orkestr və ansamblarda tutduğu yeri nəzərdən keçirilmişdir. Xüsusən, daha geniş yayılmış alətlər - tar, kamança, saz, balaban, zurna, qaval, nağara, habelə, görkəmli musiqiçilərin ifaçılıq yaradıcılıqları müfəssəl öyrənilmişdir. Xalq çalğı alətləri üçün orkestrləmənin spesifik xüsusiyyətləri araşdırılmış, tədris metodikası işlənmiş, zərb alətləri üçün yeni not sistemləri təklif olunmuşdur.

Mədəni-tarixi əlaqələrdə musiqi alətlərinin mühüm əhəmiyyətini nəzərə alaraq, onların terminologiya və etimologiyasına xüsusi diqqət yetirilmişdir. Sıradan çıxmış bərbət, santur, çəng, tənbur, rud, rübab, çəganə, çoğur və qopuz kimi simli alətlər bərpa edilmişdir. Simli, zərb və nəfəs alətlərində səslənən çoxlu sayda muğam, mahnı, rəqs və pyeslərin yazıya alınması həyata keçirilmişdir.

Səadət Abdullayeva “Azərbaycan xalq çalğı alətləri” adlı fundamental kitabında qeyd edir ki, Azərbaycan xalq çalğı alətlərinin inkişaf tarixi və təkamülünün, texniki-bədi ifadə imkanlarının və tətbiqi sahələrinin öyrənilməsinin əsas mənbələri aşağıdakılardır: 1) musiqişünaslıq əsərləri; 2) klassik poeziya nümunələri; 3) şifahi xalq yaradıcılığı (dastanlar, müxtəlif janrlara aid mahnılar və oyun havaları, atalar sözləri, zərb-məsəllər, tapmacalar, xalq tamaşa və mərasimləri); 4) maddi-mədəniyyət abidələri; 5) kitab miniatürləri, rəsəmlərin çəkdiyi şəkillər və divar rəngkarlığı; 6) muzey kolleksiyaları və tanınmış musiqiçilərə məxsus çalğı alətləri; 7) tarixi salnamələr, inzibati-hüquqi sənədlər, arxiv materialları; 8) səyyahların qeydləri; 9) musiqi ensiklopediyaları, izahlı və etimoloji lüğətlər; 10) qocaman musiqiçilərin, müxtəlif incəsənət sahələrində çalışan şəxslərinin və musiqi həvəskarlarının şifahi məlumatları.

Bunların sırasında Orta əsr musiqişünaslarının (əksəriyyəti böyük ensiklopediyaçı alim idi) əsərləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, bu əsərlərdə çalğı alətlərinin quruluş xüsusiyyətləri, onların səslənməsi və akustikası haqqında səhih məlumatlar vardır.

Azərbaycanda mövcud olmuş çalğı alətlərinin növləri müəyyənləşdirilərkən klassik poeziyadan əxz olunmuş şeir misraları da çox qiymətli məxəzdir. Aydın ki, şairlər musiqi alətlərinin təkcə adlarını çəkməklə kifayətlənməmişlər. Öz qəhrəmanlarının daxili aləmini, istəklərini şərh edərkən, habelə, təntənəli görüşlərin, dəbdəbəli qəbulların və döyüş səhnələrinin təsvirini verərkən, onlar bu və ya digər çalğı alətinin xarici görünüşünü, quruluşunu və səslənmə xüsusiyyətlərini çox bacarıqla göstərmişlər.

Bu cəhətdən başqa mənbələrlə müqayisədə Azərbaycan rəsəmlərinin miniatür rəngkarlıq nümunələrinin üstünlüyü şübhəsizdir. Qədim əlyazmalarının səhifələrində musiqi həyatı səhnələrini təsvir edən çoxsaylı miniatürlər vardır. Bu miniatürlər əsasında qədim çalğı alətlərinin xarici görünüşü, onların quruluş xüsusiyyətləri (məsələn, gövdəsi, dekası, qolu, simlərin və pərdələrin sayı), çalma tərzini, instrumental

ansambların tərkibi haqqında konkret fikir söyləmək olar. Çalğı alətlərinin muzey eksponatları isə vizual əşya olaraq, müxtəlif istiqamətli tədqiqatlar aparılması üçün ən dəqiq mənbə sayıla bilər.

Göstərilən məxəzlərin təhlili və ümumiləşdirilməsi Azərbaycan çalğı alətlərinin inkişaf tarixini aşağıdakı xronoloji həddlər çərçivəsində aydınlaşdırmağa imkan vermişdir: 1) antik, qədim və orta əsrlər dövrü; 2) yeni dövr.

Azərbaycançılıq ideyalarının aşılmasında xüsusi rol oynayan milli musiqi mədəniyyətimizin əsas göstəriciləri olan milli çalğı alətlərinin inkişaf etdirilməsində dövlət səviyyəsində qayğı göstərilir, bu sahədə “Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları” cəmiyyətinin sədri kimi ölkənin birinci xanımı Mehriban Əliyeva da xüsusi rol oynayır.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-26 aprel.-№73.-S.14.

Azərbaycançılıq və Azərbaycan tarı

Azərbaycançılıq ruhunun aşılmasında qədim milli musiqi aləti olan Azərbaycan tarı xüsusi rol oynayır. Tar mizrabla çalınan simli, peşəkar alətdir. Onu X əsrdə Türkünstan türklərindən olan Tərxanın oğlu Məhəmməd Cərcə şəhərinin Frab kəndində icad edib. Tarın ilkin forması 5 simli, sadə olub. Sadıqcan 1870-1875-ci illərdə tar üzərində bir sıra uğurlu islahatlar aparıb, ona daha 6 sim əlavə edib. Tarın adına Qətran Təbrizi (XI əsr), Ə.Təbrizi (XIV əsr), Kişvəri, M.Füzuli (XVI əsr) Qövsi Təbrizi (XVII əsr) kimi klassiklərin seirlərində rast gəlirik.

Tar farsca tel, sim deməkdir. Bəzi mənbələrə görə tara qədimdə vətər də deyiblər. Vətər isə dairənin hər hansı iki nöqtəsini birləşdirən düz xəttə deyilir.

Tarın diapazonu kiçik oktavanın do səmindən II oktavanın sol səsinə qədərdir. Alət transpozisiyalıdır, əsasən, in H, yəni si köklənir, notları metso-soprano açarında yazılır.

1931-ci ildə Ü.Hacıbəyli tərəfindən yaradılan Azərbaycan xalq çalğı alətləri orkestrində tarlardan bu günə kimi aparıcı alət kimi istifadə edilir. Tar həm uşaq musiqi məktəblərində, həm musiqi texnikumlarında, həm də ali təhsil ocaqlarında tədris olunur.

1935-ci ildə S.Rüstəmovun “Tar məktəbi” adlı kitabı çapdan çıxıb. XX əsrin 60-cı illərində həvəskar tarzən Varid Fərzəlibəyov tarın bəm (bas) formasını icad edib. Sonralar Q.Qasımlı və B.Balabəyov da daha 2 növ fərqli bəm tar hazırlayıblar.

Böyük Azərbaycan sənətkarları milli ruhun aşılmasında tara yüksək qiymət vermişlər. Fikrət Əmirovun qeyd etdiyi kimi, axı tar azərbaycanlılar arasında ən geniş yayılmış, simləri xalqın ürək telləri ilə həmahəng səslənən çox qiymətli musiqi alətidir. Üzeyir Hacıbəyov tarı bəzi “solçuların” hücumlarından müdafiə etməklə zəngin xəzinəmizi - Azərbaycan xalq musiqisini müdafiə edirdi. Moskvada keçirilən Azərbaycan incəsənəti dekadası günlərində simfonik orkestrdə sarı simli Azərbaycan tarının və başqa milli çalğı alətlərinin müvəffəqiyyətlə səslənməsi Hacıbəyovun yaradıcılıq ideyalarının qələbəsi və milli musiqimizin təntənəsi idi. O öz fikrini izah edərkən belə deyirdi: “Mən tarın bu operada iştirak etməsi üçün başqa cür düşünürəm. Hərgah tarı, milli bir alət olduğu üçün irəli çəkmək istəsəydim, o zaman kamançaya da müəyyən yer verərdim. Lakin bu, lazım deyildi. Şərq musiqisi əsasında yazılan əsərdə kamançanın vəzifəsini skripka daha yaxşı bədii bir surətdə ifa edə bilər. Lakin tar belə deyil, tarın tembri orkestrdə yenilik yaradır və onun incə səsləri artıq dərəcədə xoşa gəldiyi üçün orkestrə daxil edilməsini lazım bilirəm”.

Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov “Üzeyir Hacıbəyov sənət və sənətkarlıq haqqında” adlı məqaləsində haqlı olaraq yazır ki, inqilabi çevrilişi cəmiyyətin köhnəlmiş iqtisadi-ictimai, siyasi və məişət formaları dağılarkən və bütün bunlar yenidən qurularkən ədəbiyyat və incəsənətdə yeni ruh, yeni meyillər hakim olmağa başlarkən, dünəndən qalan irsə qarşı mühafizəkarlıqla yanaşı, ifrat-solçu münasibətlər də özünü göstərir. 20-ci illərdə Azərbaycanda da belə hallara tez-tez rast gəlmək olurdu. Musiqi sahəsində bu solçu meyillər, xüsusən, “tar məsələsi”ndə daha qabarıq şəkildə aldığından, o zaman nəzəri cəlb etmişdi. Avropa musiqi formalarının bizdə yayılmasını ürəkdən istəyən Üzeyir Hacıbəyov “hətta tarın xalq musiqisi aləti cümləsindən olduğuna da inanmayan” yoldaşlarla mübahisəsində deyirdi: “Avropa musiqisindən əlavə bir də Şərq musiqisi vardır və biz azərbaycanlılar özümüz Şərq əhlindən olduğumuza görə musiqi təhsili işində Şərq musiqisinə qarşı biqeyd qalarsaq, öz mədəni vəzifəmizi kamalınca ifa etməmiş olarıq. Tar isə Şərq musiqi təhsilini genişləndirə bilən alətdən ən qiymətli, ən mühümdür”.

Sənətsünas Vaqif Əbdülqasimov tarın muğam operalarında əvəzsiz rolundan bəhs edərək, göstərir ki, Azərbaycan milli opera janrının əsasını muğam operaları təşkil edir. Bu janrın yaradıcısı böyük bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyov olmuşdur. Onun ilk muğam operası olan “Leyli və Məcnun” 1908-ci ildə öz səhnə təcəssümünü tapmaqla Azərbaycanda opera sənətinin əsası qoyulmuşdur. Bu uğurlu operadan sonra Ü.Hacıbəyov “Əsli və Kərəm”, “Şeyx Sənan”, “Rüstəm və Söhrab”, “Şah Abbas və Xurşid Banu”, “Harun və Leyla” kimi muğam operaları yazmışdır.

Üzeyir Hacıbəyovun muğam operaları yaratmaq ənənəsini sonralar Müslüm Maqomayev (“Şah İsmayıl”), Z.Hacıbəyov (“Aşıq Qərib”) və başqaları davam etdirmişlər.

Muğam operalarında simfonik orkestr əsərlərin müqəddimələrini, rəqs, marş kimi instrumental nömrələrini, operanın hadisələrinə müvafiq müxtəlif orkestr epizodlarını, səhnəarası musiqi parçalarını çalır, xor, solo-vokal və vokal ansamblları müşayiət edir. Bütün bunlarla yanaşı, muğam operalarında əsas ağırlıq Azərbaycan xalq çalğı aləti - tarın üzərinə düşür. Məlumdur ki, opera dramaturgiyasında vokal formaların xüsusi rolu vardır. Operanın ideyasının açılması, onun daxili aləmindən gələn xüsusiyyətlərin üzə çıxarılması üçün vokal forma əsas vasitələrdəndir. Ariya da vokal formanın mühüm sahəsidir. Muğam operalarında ariyanı, ariozonu və mahnı kimi vokal formalarını muğam oxunuşu əvəz edir. muğam oxumada isə tar müstəsna rola malikdir. Tar muğam operalarında simfonik orkestrin tərkibində digər musiqi alətləri ilə bərabər hüquqla iştirak

edərək, solo-vokal muğam partiyalarını müşayiət edir və ona yol göstərir. Bir sözlə, vokal partiyanın inkişafına imkan yaradır. Bu dediklərimizlə əlaqədar olaraq, “Leyli və Məcnun” operasına müraciət edək. Bu operada klassik operalardan fərqli olaraq tamamlanmış, bitkin musiqi formaları - ansambllar, reçitativlər, antrakt və s. yoxdur. Hadisələrin inkişafı, dramaturgiyası, obrazların daxili aləmi məhz muğamlar vasitəsilə verilmişdir. Doğrudur, operada ənənəvi formalar - müqəddimə, xorlar, duet, trio və s. var. Lakin qeyd olunan formalarla yanaşı, tarın müşayiəti ilə oxunan muğam parçaları mühüm rol oynayır. Operada xalq musiqimizin digər janrlarından - zərbi-muğamları, təsnif, rəng, xalq mahnıları və rəqslərindən geniş istifadə edilib.

“Leyli və Məcnun” operasında tarın milli xüsusiyyətə malik tembrini, səs düzümünü, simfonik orkestrlə uzlaşma və xüsusi kolorit yaratmaq xüsusiyyətlərini müqəddimədə görmək olar. Operanın müqəddiməsində skripka və ağac nəfəs alətlərlə alt mizrablarla (V) ifa etdikləri “Heyratı” zərbi-muğamının melodiyası deyilənlər üçün səciyyəvi misal ola bilər.

Onu da qeyd edək ki, bəstəkar tardan tək-cə melodiya üçün deyil, həm də akkordların, polifonik ünsürlərin ifasında da istifadə edir.

Beləliklə, Ü.Hacıbəyov “Leyli və Məcnun” operasının müqəddiməsində tarın simfonik orkestrdəki rolunu nümayiş etdirməklə, onun gələcək səhnələrindəki fəaliyyətini müəyyənləşdirir.

Böyük bəstəkarımız Azərbaycan tarına yüksək qiymət verərək, “Sehrli tar”, “Sarı simin möcüzəsi” adlı məqalələr yazmışdır. Fikrət Əmirov tar haqqında yazmışdır: “Azərbaycan musiqi alətlərinin gözü tardır. Tar öz ahənginə, tembrinə, diapazonuna, gücünə görə tək-cə bir aləti deyil, sanki bir orkestri əvəz edir. Özü də orkestrin aparıcısıdır. İfaçı dəstəsi üçlük də, beşlik də olanda aparıcı tarzən olur. Odur ki, tarzənin muğamın sirlərinə vaqif olması vacib sayılır. Bu baxımdan, doğru deyirlər ki, xanəndəni oxudan - oxuyanı oxudan tarzəndir. Qurban Primovun sənət varlığı, ölməzliyi tardadır. Tar və Qurban Primov ayrılmaz bir vəhdətdədir.

Fikrət Əmirov tara azərbaycançılıq mövqeyindən münasibətin formalaşmasında Üzeyir Hacıbəyovun rolunu xüsusi qeyd edir: “Məlum olduğu kimi, 20-ci illərdə musiqi həyatımızda tar ilə əlaqədar mübahisələr xüsusilə ciddi şəkildə alınırdı və “hətta tarın xalq musiqisi aləti... olduğuna da inanmayanlar vardı. Məsələnin daha çox çətinlik törədən tərəfi o idi ki, bu fikri respublikada mədəniyyət üçün məsul olan vəzifəli şəxslərin dilindən eşitmək olurdu. Bununla belə, Üzeyir Hacıbəyov vicdanının səsini boğmur, Azərbaycan xalq musiqisinin əsaslarını uzun illər dərin-dərinə təbliğ etmiş dahi bir sənətkar kimi sarı simli tarın müdafiəsinə qalxırdı. O, Şərq musiqisini lazımcıca qiymətləndirməyənlərə qarşı çıxır və yazırdı: “Əlbəttə, əgər bir musiqi təhsilindən ibarət yalnız Avropa musiqisini hesab etsə idik, biz də tar təhsilinin lüzumsuz bir şey olduğunu iqrar edib ləğv tərəfdarı olardıq. Fəqət, bu xüsusda bizim fikrimiz belədir ki, Avropa musiqisindən əlavə bir də Şərq musiqisi vardır və biz azərbaycanlılar özümüz Şərq əhlindən olduğumuza görə musiqi təhsili işində Şərq musiqisinə qarşı laqeyd qalırıqsa, öz mədəni vəzifəmizi kamalınca ifa etməmiş olarıq. Tar isə - Şərq musiqisi təhsilini genişləndirə bilən alətlərdən ən qiymətli, ən mühümdür... Musiqi məktəbi tara yalnız elmi cəhətdən yanaşır və onu Şərq musiqisinin əsası olan muğamatın kəşf və şərh üçün elmi bir alət sifəti ilə öz proqramına daxil edir”.

Beləliklə, “Şərq musiqisinin əsası olan muğamatın kəşf və şərh üçün elmi bir alət” mahiyyəti daşıyan tarın Qurban Primov kimi ustad sənətkarın musiqi həyatımızın xüsusən həmin dövrdəki və daha sonrakı dövrlərdəki taleyi üçün necə əvəzsiz simalardan biri olduğu tamamilə aydın olur.

Fikrət Əmirov tar ifaçısı kimi Qurban Primovu yüksək dəyərləndirirdi: “Qurban Primovun sənətinin sirri nədədir? Əvvələn, onu deyim ki, XX əsr nəslə, o cümlədən də, biz gözümüzü açıb Qurban Primovu eşitmişik. İndiki Azərbaycan tar tarixinin yaradıcısı, novatoru Sadıqandır, ancaq Qurban Primov onun canlı tarixi, ilk və böyük təbliğətçisidir. Qurban Primovun üstünlüyü bir də bundadır ki, Azərbaycan tarını bir çox ölkələrdə, o cümlədən, xaricdə ilk dəfə sinəsinə basıb çalan məhz o olub. Ona qulaq asanda, elə bil, Göy Gölün mənzərəsini, Kəpəzin, Şahdağın şalələsini görürsən, eşidirsən. Bu ifadə Azərbaycan bütünlüklə muğam sədalarına dönüb gözünlün önündə yenidən canlanır.

Azərbaycan tarının real ifaçılıq məktəbinin əsasını qoyduğu üçündür ki, Bəhram Mansurov, Hacı Məmmədov, Əhsən Dadaşov onun yetirmələridir. Qurban Primovun ifası bütün tarzənlərin ifasından öz orijinallığı ilə seçilir.

...Ən yaxın adamlarının da dediyinə görə, Qurban Primov tara, sənətə ən müqəddəs bir varlıq kimi baxır, onu çörək qədər uca tuturdu. O, tar çalanda, elə bilirdin ki, tar sanki sənənlə danışır, hər kəs sanki tarla danışır. O, səhnəyə çıxarkən oturuşu və ilk hərəkətləri ilə tamaşaçı və özü arasında ünsiyyət yaradırdı və sən tara qibtə edirdin. Qurban Primovun güclü, dolğun mizrabı var idi. Onun biləyi, alt-üst mizrablarının hərəsi bir aləm idi. Elə bil ki, simfonik orkestrin rəngarəng ahəngini eşidirdin.

Doğrudan da, Qurban Primov öz şəxsiyyəti, sənətinin xəlqiliyi, insaniyyəti, dostu vəfası, sədaqəti etibarilə əsil mənada, Azərbaycan xalqının içərisindən çıxmış bir şəxsiyyət idi. O, bildiyini öyrətməkdən nəinki yorulmur, əksinə, mən deyərdim, əsil sənət həzzi alırdı. Böyük sənətkardakı bu böyük məziyyəti yaxından-yaxına müşahidə etmək səadəti mənə də qismət olmuşdu”.

Böyük sənətkar “Sarı simin möcüzəsi” məqaləsində isə tarzən Bəhram Mansurovdan bəhs etmişdir: “Çox qədim zamanlardan bəri Azərbaycan özünün sevimli xanəndələri və musiqiçiləri ilə məşhurdur. Onlardan bir çoxunun - Sadıqanın, Hacı Hüsünün, Keçəçi Məmmədin, Cabbar Qaryağdıoğlunun, Məşədi Zeynalın, Qurban Pirimovun, Seyid Şuşinskinin və başqalarının adı milli musiqi mədəniyyətimiz tarixinə daxil olmuşdur. Bu görkəmli sənətkarlar nəslinə mənsub olanlardan biri də Bəhram Mansurovdur. Bəhram tarçı ailəsində doğulmuşdur. Onun babası və atası istedadlı musiqiçi olmuşlar. XIX əsrin axırlarında Bakıdakı musiqi-maarif cəmiyyəti Məşədi Məlik Mansurovun adı ilə bağlı idi. Xalq ifaçılıq ənənələrini Məşədi Süleymandan sonra onun qardaşı, Azərbaycanın ən yaxşı tarzənlərindən biri olan Mənsur Mansurov davam etdirdi. Bəhram Mansurov da öz ata-babasının yolu ilə getdi”.

Beləliklə, Azərbaycan milli musiqi alətləri içərisində özünəməxsusluğu ilə fərqlənən Azərbaycan tarı xalqımızda azərbaycançılıq ruhunun aşılmasında əvəzsiz rol oynayır.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-27 aprel.-№74.-S.14.

Azərbaycançılıq və milli dərili musiqi alətləri

Digər musiqi alətləri - nağara, dəf, davul və qoşanağarada ifadə olunan havalar milli hissələrin aşılmasına xidmət edir. Nağara membranalı zərb alətidir. Eramızdan əvvəl yaranmış nağaranın adına “Kitabi Dədə Qorqud” (VII əsr), “Əhməd Hərami” (XIII əsr) dastanlarında, Qətran Təbrizinin (XI əsr), Nizami Gəncəvinin (XII əsr), Yusif Məddahın (XIV əsr), Şah İsmayıl Xətəinin, Məhəmməd Füzulinin (XVI əsr) şeirlərində rast gəlirik.

Cənubi Azərbaycanda, Cığamış şəhərində tapılmış saxsı qabın üzərində nağaraçalan təsvir edilib. Mütəxəssislər bu qabın 8 min illik tarixə malik olduğunu qeyd edirlər. Lakin o dövrdə alət nağara deyil, başqa cür adlanıb. Çünki nağara ərəb sözüdür, dilimizə çox-çox sonralar gəlmə sözlərdəndir və taqqıldatmaq, döyücləmək mənalarını bildirir. Bəlkə də böyük nağaralar 8-10 min il əvvəl Azərbaycan ərazisində davul və ya dumbul adlanıb.

XVII əsrdə holland dənizçisi Yan Streys Azərbaycanda olarkən nağara və zurna alətlərinə qulaq asdığını qeyd edir.

A.Nəcəfzadənin qeyd etdiyi kimi, nağara peşəkar alətdir, musiqi məktəblərində və texnikumlarda tədris olunur. Nağara üçün ilk tədris vəsaitini professor Fərahim Sadiqov və nağaraçalan Səlim Quliyev 1988-ci ildə hazırlayıblar.

Nağara 1931-ci ildə Üzeyir Hacıbəyli tərəfindən yaradılan xalq çalğı alətləri orkestrinin tərkibinə daxil edilib və orkestrdə zərb alətlərinin önündə gedir. Bu qrupda nağaradan aparıcı alət kimi istifadə edilir.

Nağara ölçülərinə və istifadə qaydalarına görə müxtəlif cür olur: böyük, orta, kiçik, rəqs nağarası, toxmaq nağara və s.

Tarixi mənbələrə əsasən, qeyd etmək olar ki, Təbrizdə I Şah Abbasın şəhər sakinləri ilə görüşü zamanı (1603-cü il) onu aralarında müxtəlif üsullarla dəfçalan 2-3 musiqiçinin olduğu dəstələr qarşılımışdı. Bu vaxtlar aşıq musiqisi çox geniş yayılmışdı və onu hər yerdə sazın müşayiətilə ifa edirdilər.

Musiqi alətlərinin düzəldilməsində Təbriz sənətkarları geniş şöhrət qazanmışdılar. Təbrizdə dümbək, nağara, ney, saz və təbil hazırlanırdı. Tənbur üçün, adətən, tut ağacı seçilirdi. Təbrizdə və Ərdəbildə xüsusi təbil satılan bazarlar vardı. Ümumiyyətlə, çoxsaylı (50-dən çox) Azərbaycan sənətkarlar, arasında musiqi alətlərinin düzəldilməsi ayrıca sahə təşkil edir.

Müxtəlif ziyafətlərdə ud, kamança və dəf səslənir və mahnılar ifa olunurdu. Küçə tamaşalarında (ilanın ovsunlanmasında) oxunan mahnı qamış tütəklə (fleyta) müşayiət olunurdu.

Adam Olearinin qeyd etdiyi kimi, geniş şəhər meydanında oyunbaz və gözbağlayıcıların çıxışı zamanı carçılardan biri qoltuğundan zurna (rojok) çıxardaraq melodiya çalır. Sonra dəfin ritmik sədaları altında meydana boyunlarına dəmir xalta keçirilmiş canavarlar çıxarılır.

Xoş səslı alətlər sırasına E.Kempfer dairəsinin diametri 4 qarış olan dəfi aid edir və onu xarici görünüşünə görə xəbirlə müqayisə edir. Dəfin bir tərəfinə nazik dəri çəkilir, digər tərəfi isə açıq qalır. Ağac sağanağın ətrafında üz tərəfinə görə eninə yerləşən ox üzərində dörd və ya beş misdən düzəldilmiş və azca əyilmiş kiçik lövhə olurdu. Onların arasındakı məsafə bir qarış idi. Bəzən lövhələrin əvəzinə sağanaqda çöl və iç tərəfdən məftildən halqalar asılırdı. Bu halda alət dairə adlanırdı. Onun səsi dəfin səsi ilə müqayisədə zəif və daha yumşaq idi. Lakin o xalq arasında çox məşhur idi və şənliklərdə, mahnı və rəqslər ifa olunarkən, istifadə edilirdi.

Zahirən dəfə və dairəyə oxşar qaval xalq müğənnilərinin - xanəndələrin əlində səslənirdi. Xanəndə barmaqlarını membrana vuraraq, müxtəlif zəif səslər alırdı, kulminasiya məqamlarında isə kəskin hərəkətlərlə sağanağa iç tərəfdən bərkidilmiş halqaları cingildədir.

Sonra membranlı alətlər qrupu (E.Kempferə görə təbil və ya timpan) - kus (kuus), qoşanağara və təbil-bas təsvir olunur.

Qoşanağara qədim zərb alətidir və zoğal ağacının düz budağından hazırlanan qoşa çubuqlarla səsləndirilir.

Cənubi Azərbaycanın Cığamış şəhərində tapılmış saxsı qaba istinadən qoşanağaradan Azərbaycanda ən azı 8 min il bundan əvvəl istifadə edilib. Belə ki, həmin qabın üzərində qoşanağaraçı təsvir edilib. Lakin həmin dövrdə bu alət tamam başqa cür adlanıb. Qoşanağara sözünün II hissəsi ağara (nəqərə) ərəb sözüdür, dilimizə zərbə kimi tərcümə edilir. 8 min il əvvəl Azərbaycan ərazisində ərəblər yaşamadığından, alət qoşanağara adlana bilməzdi. Bəzən qoşanağaraya el arasında qoşadumbul da deyilir. Bəlkə də qoşanağaranın qədim adı elə qoşadumbul olub. Qoşadumbulda hər iki söz - qoşa və dumbul türk sözləridir. “Qoşa” - yanbayan, bir yerdə, cüt və s. mənalarını, “dumbul” isə alətin səsinin sözlə təqlidini, daha doğrusu, hay-küylü çalğı aləti mənalarını bildirir.

Qoşanağara 1959-cu ildə peşəkar xalq çalğı alətləri orkestrinin tərkibinə daxil edilib. Onun notları (ardıcıl səs yüksəkliyi olmadığından) bir xətt üzərində yazılır və notların xətləri (nağaradan fərqlənmək üçün) yuxarı çəkilir. Qoşanağaranın qazançaları kvarta və ya kvinta intervalında köklənir.

Qoşazərb zərblə çalınan müasir alətdir. Azərbaycan ərazisində orta əsrlərdə təbilbaz (və ya təbləkbaz) adlanan (Şərqdə onu darbuka adlandırırlar) zərb alətindən geniş istifadə olunub. Son illər sənətkarımız ifa zamanı səslənmə palitrasını zənginləşdirməkdən ötrü qoşazərbdən geniş istifadə edirlər.

A.Nəcəfzadə göstərir ki, qoşazərb üçün xüsusi açılıb-yığılan qurğu hazırlanır və alət bolt vasitəsi ilə bu qurğuya bərkidilir. Qoşazərbəbin cüt dəriləri müxtəlif yüksəklikdə köklənir: böyük zərb bəm, kiçik zərb isə zil səslənir.

Professor S.Abdullayeva yazır ki, rus rəssamı Q.Q.Qaqarin (1810-1893) Qafqazda hərbi xidmətdə olarkən (fasilələrlə 1840-1850-ci illərdə) çəkdiyi etnoqrafik rəsmlərində azərbaycanlıların həyatına aid çoxlu sayda məişət səhnələrini məharətlə əks etdirmişdir. Onların arasında Şamaxı rəqqasları” tablosu (Sankt-Peterburqda Rus Dövlət Muzeyində saxlanılır) daha məşhurdur”. Tablonun mərkəzində o vaxt ad çıxarmış rəqqasə Sonanın oynaması təsvir edilir. Ətrafda gənc rəqqas Hikmət, Sonaya əl çalan rəqqasələr Rəna və Nisə, daha sonra Səkinə, İzzət və Məleykə oturlar. Musiqiçilərin arasında çırtma ilə rəqsin ritmini nəzərə çatdıran Qəndixanımdır. Musiqiçilər donqarda, sümsü-balabanın (dodaqlara dayaq üçün dairəvi lövhəciyi və aşağıya doğru genişlənən gövdəsi var) müxtəlif növlərində, dəfdə (bu, sağanaq dövrəsində dairəvi lövhələrin və alətin daxili tərəfində dəri boyu iki cərgə ipdən asılmış zingirovların olması ilə təsdiqlənir) və qoşanağarada çalırlar. Sonuncunun yanında döşəmənin üstündə ucluğu və qayıışı olan təbil-bas, həmçinin, uzun ucluqları olan iki kaman aləti - çəganə görsənir.

Çoğur və dəf Q.Q.Qaqarin Dövlət Rus Muzeyində saxlanılan “Nisə” və “Rəqs” etüdlərində təsvir olunub. Çoğur, daha doğrusu, böyük olmayan növünün (cürə çoğur) məhz çoğura aid edilməsi, onun gövdə və kəlləsinin xarici görünüşü ilə təsdiqlənir. Belə alət hazırda Gürcüstanda “çonquri” adı altında istifadə olunur.

1842-ci il sentyabrın əvvəlində Abşeron yarımadasının kəndlərindən birində olmuş rus şərqşünası İ.N.Berezin (1818-1896) dördsimli saz, balaban, qoşanağara və qavaldan ibarət ansambl görmüşdür.

Məşhur fransız yazıçısı Aleksandr Düma-Atanın (1802-1870) verdiyi məlumata görə, Şamaxıda Mahmudağanın təşkil etdiyi qəbul vaxtı (1858-ci il noyabrın 24-də) tar, kamança, tütək, nağara və dəmir ayaqçıqlar üstündə qoyulan təbildə çalan beş musiqiçi iki rəqqasəni və bir rəqqası müşayiət edirdi. Rəqqas barmaqları arasında mis kastanyet - zil tutmuşdu.

Azərbaycan rəssamı Mirzə Qədim İrəvaninin (1825-1875) R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyində saxlanan rəsminə rəqqasə dümbəklə təsvir olunmuşdur.

P.Vostrikovun məlumatına görə, qoşanağara (o, bu aləti “dəf” adlandırır) Asiya mənşəlidir; ağacdan və ya gildən hazırlanırdı. Gövdələrə keçici dərisi çəkiliydi. Onların arasında cingiltili səs almaq üçün bəzən zəng və ya polad üçbucaq şəklində, yaxud da hər hansı bir metal lövhə yerləşdirilirdi. Çalğı zamanı aləti yerə qovur və boyundan asırdılar.

Tədqiqatçılar göstərir ki, Azərbaycan xalqı əsrlər boyu özünəməxsus melodiylar və müxtəlif musiqi alətləri ilə müşayiət olunan el-oba oyunlarını, mərasimlərini, xalq tamaşalarını qoruyub saxlamışdır. Belə ki, aşıq-ozan sənətinin ən qədim sələflərindən olan el sənətkarı - şamanın əlində qaval cingildəyər, özlərində şair, müğənni, musiqiçi, rəqqas, dastançı sənətlərini birləşdirən ozanlar həm əmin-amanlıq, həm də müharibə vaxtı qopuz və ya çoğur səsləndirərdi. Qədim “Sayaçı” mərasimində tulum və ya tütəklə müşayiət olunan mahnılarda ev heyvanları təriflənərdi. “Şəbih” tamaşasında zurna və dəfdən istifadə edilərdi. “Xərarə” məzhəkə oyununda təbil, qaval və nağara çalan oyunçu - mütrilər dəstəsi iştirak edərdi. Rəqqasələr qaval və çəngin müşayiəti altında öz məharətlərini nümayiş etdirərdilər.

Xalq mərasimləri, oyunları və şənlikləri nəzərdən keçirilən dövrdə də geniş yayılmışdı. Azərbaycan Tarix Muzeyində qorunan qavalın sədəf və sümüklə inkrustasiya edilmiş dairəvi sağanağının diametri 385 mm, eni isə 50 mm-dir. İçəri tərəfdən 44 mis və bürünc halqa asılıb.

Nağaranın hündürlüyü 280 mm və diametri 350 mm-dir. Ağac gövdənin hər iki açıq tərəfinə dəmir çəmbərə tikilmiş dəri deka çəkilib. Yeddi yerdən onlar bir-birinə keçirilən iplə dartılıb. Gövdədə dörd yerdə rezonator dəlikləri açılıb.

Qoşanağaranın XVIII əsrdə dulusçu gilindən hazırlandığı güman olunur. Alətin gövdəsinin hündürlüyü 215 mm, ən geniş yerdə eni 210 mm, dekasının diametri 135 mm, oturağının diametri isə 90 mm-dir. Kiçik gövdənin müvafiq hissələrinin ölçüləri 212, 82, 115, 72 mm təşkil edir. Gövdələrin oturaqlarında dəliklər açılıb. Hər iki dəri üz bir-birinə keçirilmiş nazik iplərin köməyiylə tarım çəkilmişdir.

Qoşanağaranın digər növünün hazırlanma tarixi təxminən XIX əsrə aid edilir. Alət bir-birinə bağlanmış, bişmiş gildən düzəldilmiş və qırmızı rəngə boyanmış iki küpədən ibarətdir. Böyük küpənin hündürlüyü və eni 225 mm-dir. Onun açıq üst hissəsinin diametri 135 mm, aşağı hissəsinin diametri isə 87 mm-dir. Kiçik küpənin hündürlüyü 220 mm-ə, eni 155 mm-ə, dekasının diametri 76 mm-ə, oturağının diametri isə 71 mm-ə çatır.

Küpələrin oturacaqlarında dəliklər açılıb. Dəri üzlər küpələrin ağızlarına dəri qayıqla tarım çəkilmişdir. Çalmaq üçün ucları itilənmiş ağac çubuqların uzunluqları 235 və 230 mm təşkil edir. Beləliklə, qeyd etmək lazımdır ki, dəfdə, nağarada, qoşanağarada ifa olunan musiqi havaları azərbaycanlılarda mübarizlik, həmrəylik, milli birlik, döyüşkənlik, azərbaycançılıq ruhu aşılayır.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-1 may.-№76.-S.14.

Azərbaycançılıq və Azərbaycanın kaman və digər simli musiqi alətləri

Kamança yayla (kantanla) çalınan simli alətdir. Kamanlı alətlərin vətəni qədim Misir sayılır, təxminən e.ə. IV-III əsrlərdə yaranıb. Azərbaycanda isə VII-VIII əsrlərdə kamanlı alətlərin yayıldığı ehtimal olunur.

Kamançanın adına Ə. Xaqani, N. Gəncəvi (XII əsr), M. Füzuli, Fədai (XVI əsr), Məsihi (XVII əsr) və b. şairlərimizin şeirlərində rast gəlirik.

Ə.Marağalı (XIV əsr) kamançanın quruluşu, materialı haqda məlumat verir. XVI əsrdə yaşamış tarixçi, şair İskəndər Münşi isə "Tarixi aləm-arayi Abbasi" əsərində dövrünün məşhur kamançaçalanı Mirzə Məhəmməd Kamançayı haqda yazır. Eləcə də, XVI əsr Təbriz rəssamlıq məktəbinin nümayəndələri Ağa Mirək, Mirseyid Əli də miniatür rəsmlərində kamançanı təsvir edirlər. 1683-1684-cü illərdə Azərbaycanda olan alman səyyahı E.Kempfer dörd simli kamanlı alətlərlə rastlaşdığını qeyd edir.

Abbasqulu Nəcəfzadə "Çalğı alətlərimiz" miniatür kitabçasında göstərir ki, kamança peşəkar alətdir, ali təhsil ocaqlarında tədris olunur. Onun işlək diapazonu kiçik oktavanın Iya səsindən, III oktavanın mi səsinə qədərdir. Lakin III oktavanın fa, sol, Iya səslərini də ifa etmək mümkündür. Alətin notları kaman açarında yazılır. Kamança transpozisiyalı alətdir, in D, yəni re köklüdür.

Kamança kaman adlanan hissə ilə səsləndirilir. Kamana at quyruğunun tükünü təmizləyib, çəngə halında bağlayırlar. Alətin səsi təmiz, aydın səslənməsindən ötrü kamana kanifol çəkilir. Kanifol sarı rəngli maddədir, iynəyarpaqlı ağacların şirəsindən hazırlanır. O, qədimdə rəcinə adlanıb. Ərəblər isə kanifola zifti və ya səndəlüs deyirlər.

Kamançanın sözaçımı da kamanla əlaqədardır. Kaman fars sözü olub, yay deməkdir. Fikrimizcə, kamança "kaman" və "çal" sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlib, yəni kamanla çalınan alət olduğunu bildirir. Səadət Abdullayevanın yazdığı kimi, Azərbaycanın bəzi rayonlarında kaman- çaya vızqan (Şuşa, Şəhur), mizqan (Cəbrayıl, Şəki), mizqon (Tovuz), miskan (Quba) deyirlər.

Ustalar kamançanı üç ölçüdə hazırlayırlar (yonurlar): 1) böyük - konsert; 2) orta - orkestr; 3) şagird. Kamançanın əsas hissələri: kürəşəkili, mərkəzə doğru bir qədər sivrilən çanaq, girdə qol, aşxılları olan fiqurlu kəllə və düz metal şişdən ibarətdir. Alətin ümumi uzunluğu 700-800 mm-ə çatır.

Kaman özüsəslənən (idiofonlu) alətdir. Əfzələddin Xaqani, Ni- zami Gəncəvi (XII əsr), İmadəddin Nəsimi (XIV əsr), Məhəmməd

Füzuli (XVI əsr) kimi klassik şair- lərimiz əsərlərində kamanı təsvir ediblər. Deməli, XII-XVI əsrlərdə kamandan Azərbaycanda daha geniş istifadə olunub.

Kaman adını qədimdə ovçuluqda və döyüşdə istifadə edilən eyniadlı silahdan götürüb. Belə silahlardan Mezolit dövründə istifadə edilib. Qədim yunan coğrafiyaşünası və tarixçisi Strabon (e.ə.64/63-e.23/24) "Coğrafiya" əsərində Qafqaz Albaniyası, Atropatena (indiki Azərbaycan ərazisi) və Xəzər dənizi haqqında geniş məlumat verir. O, burada yaşayan yerli tayfaların kamandan silah kimi çox gözəl istifadə etdiklərini yazır.

A.Nəcəfzadənin fikrincə, kamandan sənətkarlarımız çalğı aləti kimi də istifadə ediblər. Kaman ağacdan aypara şəklində hazırlanır. Onun uclarına dəridən, göndən hazırlanmış, tarım çəkilməmiş kəndir bağlayırlar. Kəndirə isə xırda zənglər, metal halqalar, zıncırovlar və s. cingiltili səs çıxaran əşyalar taxılır. Kamandan əsasən yallı gedərkən yallıbaşılar istifadə edirlər. Yallıbaşı baş rəqqas hesab edilir və o, rəqslərin, yallıların əsas aparıcısı sayılır. Yallıbaşı rəqs edə- edə kamanı sağ əlində tutub, onu silkələyərək rəqsin ritminə, ölçüsünə uyğun səsləndirir. Deməli, kamanın çalğı aləti kimi yallılarımızın inkişafında və formalaşmasında böyük rolu olub. Kaman fars sözüdür və dilimizə yay kimi tərcümə olunur.

"Kamanlı rübab kamanla çalınan simli alətdir. Onun iki simi olduğundan, diapazonu kiçikdir. Bu səbəbdən kamanlı rübab qeyri-peşəkar alət sayılır. Alət e.ə. IV-III əsrlərdə qədim Misirdə yaradılmış, bir sıra Şərqi ölkələrinə yayılmışdır. Ə.Fərabî və Ə.Xaqaninin əsərlərinə istinadən kamanlı rübablardan Azərbaycan ərazisində IX-XII əsrlərdə istifadə edilib. Sonralar alət tədricən sıradan çıxıb. Bu sətirlərin müəllifi (Abbasqulu Nəcəfzadə) 1990-cı ildə Misir səfərindən qayıdarkən kamanlı rübabı Azərbaycana gətirmişdir".

Kamanlı rübabın çanağı hind qozundan, simləri isə at quyruğunun tükündən dəstə halda hazırlanır. Kamanlı rübabı bütün kamanlı alətlərin, o cümlədən kamançanın "əcdadı" sayıla bilər.

Digər simli alətlərdən biri də uddur. Ud mizrabla çalınan simli, peşəkar alətdir. Onu guya (daş dövrünün Paleolit mərhələsində) Adəm peyğəmbərin nəvəsi Lameş (Qabilin oğlu) icad edib. Başqa bir rəvayətə görə udun qədim növü bərbəti yunan filosofu Fisağors (Pifaqor) e.ə. VI əsrdə icad edib. Udun ilk dəfə elmi əsaslar üzrə şərh və təsvirini əslən Xorasan türkü Ə.Fərabî (IX əsr) vermişdir.

Ə.Marağalı (XIV əsr) udun növləri-udi qədim və udi kamil haqda geniş məlumat verir. Udi qədimin qoluna bağırsaqdan pər- dələr bağlanırdı. X əsrin sonlarında bu pərdələr ləğv edildi, bugünkü hala salındı. Belə udlar udi kamil adlanır. Udun mizrabı qədimdə qartal lələyindən hazırlanırdı. Müasir dövrdə isə udun mizrabı yumşaq plastik maddədən düzəldilir.

Udun adına Qətran Təbrizi (XI əsr), Ə.Xaqani, N.Gəncəvi (XII əsr), Əhvədi Marağalı, Ə.Təbrizi, Q.Bürhanəddin (XIV əsr), İ.Nəsimi, C.Həqiqi, Kişvəri "(XV əsr), Fədai Təbrizi, İskəndər Münşi, M.Füzuli (XVI əsr), Məsihi (XVII əsr) kimi klassiklərin əsərlərində rast gəlirik.

Əbdülqadir Marağalı (XIV əsr) dövrünün ən məşhur udçalanı Həbib Udi olmuşdur. XVI əsr Təbriz rəsm ustaları Nizaməddin Sultan Məhəmməd, Mirzə Əli Təbrizi, Mir Seyid Əli miniatür rəsmlərində udu təsvir ediblər.

1913-cü ildə Məşədi Cəmil Əmirov Türkiyədə təhsilini başa vurub Azərbaycana gəldikdə özü ilə mükəmməl çaldığı ud alətini də gətirib. Udun diapazonu böyük oktavanın lya səsindən I ok- tavanın lya səsinə qədərdir. Ud 1974-cü ildə xalq çalğı alətləri orkestrinin tərkibinə daxil edilib.

A.Nəcəfzadənin qeyd etdiyi kimi, ud ərəb sözü olub, yandırılıqda ətrafa xoş qoxu yayan ağac növü deməkdir. Görünür, alətin çanağı bu ağacdan hazırlandığından onu ud adlandırıblar.

Qərbdə, Avropada bir sıra alətlər uda istinadən yaradılıb və bu alətlərin adında "ud" sözü ək- sini tapıb. Bunlardan rusların lyutniya, almanların leot, italyanların lyuto, ispanların laud və s. alətləri misal çəkə bilərik.

Son illər Q. Qasımlı uda istinadən onun cürəud, vəlud və sinəud növlərini icad edib. Xatırladaq ki, Ə. Marağalı eyni ilə cürəudabənzər töhfətülud adlı alət təqdim edir. Üzdən başqa alətin bütün hissələri qoz ağacından hazırlanır. Yastı deka isə küknar və ya şam ağacından düzəldilir.

Udun 5 qoşa simi var. Bunlardan başqa, bəzən ona əlavə tək sim də qoşulur. Birinci və ikinci qoşa simlər bağırsağdan, qalanları isə metaldandır. Qolda pərdələr yoxdur. Alət 40 mm uzunluqda plastik kütlədən hazırlanmış mizrabla (qədimdə qartal lələyilə) səsləndirilir.

Simli adətlərdən biri də damburdur. Bu alətə həm də tambur, tonpur, tunpur deyirlər. Damburun çalovabənzər gövdəsi (döşlük), nisbətən kiçik qolu (sapağ) və iki aşxılı kəlləsi (adətən, dəyirmi və ya bir az geriyə əyilmiş) var. Döşlüyün aşağı tərəfi (ayaqlıq), adətən, diş şəkildə çıxıntı- lara malikdir, dibi isə dik təğlidir. Alətin ümumi uzunluğu 900-1000 mm arasında dəyişir. Gövdənin uzunluğu 470-600 mm, eni 90- 110 mm, dərinliyi isə 20-25 mm (aşağı hissədə) və 90-115 mm (yuxarı hissədə) təşkil edir.

Gövdə, qol və kəllə diametri 250-300 mm və uzunluğu 1000 mm olan bütöv tut və ya cökə ağacı kötüyündən, aşxılar isə qoz və tut ağacından hazırlanır. Tut ağacından hazırlanan yastı deka (üz) gövdənin açıq tərəfinə yapışdırılır, üzərində kiçik rezonator dəlikləri açılır. Onların üzərində kiçik ölçülü taxta xərək yerləşdirilmişdir. Gövdənin yan tərəfində də rezonator dəlikləri açılmışdır.

Qola bir-birindən 50-60 mm aralı 5-7 taxta pərdə (bənd) bərkidilmişdir. Alətin iki simi əvvəllər ipəkdən olurdu, indi isə metaldandır. Onların bir ucu kəllədəki yuxarı xərəyin üstündən keçərək aşxa (burğu) sarınır, digər ucu isə dekadaki xərəkdən bir qədər aşağı, gövdənin içərisindən keçərək, onun arxasındakı taxta milə bərkidilir və ya nazik gön qayış vasitəsilə gövdənin aşağı tərəfi- nə bağlanır.

Simli alətlərdən biri də bərbət və ya udi qədimdir. Bərbət mizrabla çalınan simli alətdir. Hər hansı alətin yaranma tarixi nə qədər qədim olursa, o alət haqda müxtəlif rəvayətlər, mübahisəli fikirlər yaranır. XIII əsrdə yaşamış Şərq alimi Mahmud Amuli bərbəti yunan filosofu Fisağorsun (Pifaqor, e.ə. 580-500) icad etməsi haqda rəvayət təqdim edir. Fisağorsun yaşadığı dövrü nəzərə alsaq, bərbətin, daha doğrusu, udi qədimin e.ə. VI əsrdə yarandığı bəlli olur.

Ə.Marağalı isə S.Urməvinin "Kitab əl-ədvar" əsərini təhlil edərkən udun qədim növünü Adəm peyğəmbərin nəvələrindən biri-Laməş Qabil oğlunun icad etdiyini bildirir. Bərbətin adına Qətran Təbrizinin (1012-1088), Ə.Xaqaninin (1126-1199), N.Gəncəvinin (1141-1209), Ə.Təbrizinin (1325-1390), Məsihinin (1580-1656) və b. şairlərin əsərlərində tez-tez rast gəlirik.

XVI əsr məşhurTəbriz miniatür rəssamlıq məktəbinin görkəmli nümayəndəsi Mirzə Əli "Xosrov Barbədin musiqisini dinlərkən" adlı əsərində bərbəti təsvir edir. Ə.Bədəlbəyli bərbətin sözaçımını "bər"-sinə, "bət"-ördək kimi təqdim edir, O, hər iki sözün fars kəlməsi olduğunu qeyd edərək, bərbəti ördək sinəsi kimi mənalandırır. Alət XVIII əsrin sonlarından tədricən unudulub. XX əsrin sonunda M.Kərimov bərbəti bərpa edib. Bərbət tədris olunmasa da, onu peşəkar alət saymaq olar.

Qoluna 10 sayda pərdə bağlanan bərbət xromatik səsdüzümə malikdir. Bərbətin diapazonu böyük oktavanın mi səsindən III oktavanın mi səsinə qədərdir. Çox güman ki, bu simlər X4 (xalis kvarta) intervalında köklənirdi. Hər cüt sim bir səs hökmündə olurmuş. Məsələn, I qoşa sim - do; II qoşa sim - sol; III qoşa sim - re; IV qoşa sim - lya səsləri ilə tənzimlənirdi.

Çəhəsdəhin adına alman səyyahı E.Kempferin xatirələrində rast gəlirik. O, XVII əsrin sonlarında Azərbaycanda olarkən Səfəvilər dövləti və onun mədəniyyəti haqqında maraqlı xatirələr yazıb.

A.Nəcəfzadə sonda yazır: "Fikrimizcə, çəhəsdəh fars sözü "cəhəndə"nin təhrif olunmuş formasıdır. Cəhəndə dilimizə yüngül, yumşaq, elastik mənalarında tərcümə olunur. Bu fikirləri qəbul etsək, çəhəsdəh "yumşaq səslə alət" kimi başa düşülməlidir.

Çəhəsdəhin miniatür formasını Sumqayıtda yaşayan, ixtisasca mühəndis olan şair-qəzəlxan, həvəskar tarzən İlqar Dağlı hazırlayıb.

XX əsrin sonlarında Qasım Qasımlı çəhəsdəhəbənzer alət düzəldib və onu nədənsə zülfar adlandırıb. Zülfarın diapazonu böyük oktavanın sol səsindən II oktavanın fa səsinə qədərdir. Ondan peşəkar alət kimi istifadə etmək mümkündür."

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "Azərbaycançılıq ideyasının təbliği" layihəsi çərçivəsində hazırlanıb

“Səs”.-2012.-28 aprel.-№75.-S.14.

Azərbaycan diasporuna fəlsəfi baxış

Azərbaycanlılar min illər boyu özlərinin qədim torpağında yaşayaraq, dünya mədəniyyətinə böyük töhfələr vermişlər. Müharibələr, inqilablar, hərbi münaqişələr, dünyada gedən müxtəlif ictimai-siyasi proseslər Azərbaycanı parçalamış, əhalisinin bir qismini yurd-yuvalarından didərgin salmış, deportasiyalara məruz qoyaraq, bir-birindən ayırmışdır. İş tapmaq, təhsil almaq məqsədilə doğma yurdu tərk edib dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar da çox olub. Hal-hazırda dünyanın bir çox ölkəsində Rusiyada, Ukraynada, Baltikyanı dövlətlərdə, Avropada, Amerikada, müsəlman Şərqiində iri Azərbaycan icmaları fəaliyyət göstərir.

Qədim və orta əsrlərdə azərbaycanlı mühacirətinin kökündə siyasi, iqtisadi və mədəni səbəblər dayanırdı. Ötən əsrin əvvəllərindən indiyədək müəyyən fasilələrlə davam edən bu köçmələr, hətta xaricdə mühacir ədəbiyyatının yaranıb inkişaf etməsinə səbəb olmuşdur. Lakin müəyyən sosial, siyasi və mənəvi amillər ucbatından Azərbaycan mühacirləri öz lobbilərini istənilən səviyyədə formalaşdırma bilmirdilər. Hətta indinin özündə də məsələ yüksək səviyyədə deyil. Və onun ürəkaçan olması üçün zəhmət çəkiş çox iş görmək lazımdır.

XX əsrin ilkin ziyalı mühacirlərindən olan Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağayev, Məmmədəmin Rəsulzadə milli şüurun oyadılmasında, xalqın öz mənliliyini dərk etməsində böyük təsiri olan dilin, ədəbiyyatın, mədəniyyətin inkişaf etdirilməsində böyük rol oynamışlar. Onların milli məsələ problemləri sahəsindəki tədqiqatları sonrakı ictimai-siyasi fikir tariximiz üçün böyük əhəmiyyəti oldu.

Azərbaycan mühacirlərinin bütövlükdə milli-azadlıq hərəkatına verdikləri töhfələr də, şübhəsiz ki, az olmadı. Əvvəllər Rusiya ərazisində milli muxtariyyətə nail olmaq uğrunda gedən azadlıq mübarizəsi az da olsa məhz mühacirlərin müəyyən fəaliyyəti nəticəsində müstəqillik uğrunda mübarizəyə çevrildi. Azərbaycan diasporlarının fəlsəfi-politoloji təhlili göstərir ki, XX əsrin axırlarında respublikamızın müstəqil dövlət kimi dünya birliyinin üzvü olmasında onların da müəyyən rolu olmuşdur.

Mühacirət irsi ümumazərbaycan mədəni irsinin tərkib hissəsi olduğu kimi, mühacirət mətbuatı da Azərbaycan mətbuatının bir hissəsidir. Mətbuatımızın hərtərəfli öyrənilməsi mühacir mətbuatının da araşdırılmasını zəruri edir.

Şübhəsiz ki, mühacir mətbuatının tədqiq etmədən, bütövlükdə, Azərbaycan ədəbiyyatının araşdırıldığını iddia etmək mümkün deyil. Mühacirət mətbuatı onun tarixi, ayrı-ayrı nəşrləri, ideya istiqaməti, dil, üslub, sənətkarlıq məsələləri barədə yazanlar ancaq hörmətə layiqdir.

Yurdunu başqa bir ölkə ilə dəyişdirən andan istənilən şəxsin həyatında yeni dövr başlayır. Çünki onda yeni cəmiyyətdə yaşamaq üçün çətin psixoloji anlar keçirmək, həmin ölkənin hüquqi, iqtisadi və mədəni həyatını dərinləndirib, dərk etmək tələb olunur. Psixoloji cəhətdən buna hazır olmayanlar yeni daxil olduqları cəmiyyətə adaptasiya oluna bilmir, çətinliklərlə qarşılaşmalı olur. Xüsusən, gəndən-gələnlə daxili “mən”i və mədəniyyəti olmayanlar nəinki həmin ölkədə uğur qazana bilmir, hətta bütün ümidləri boşa çıxaraq oranı tərk etmək məcburiyyəti qarşısında qalır.

Maraqlıdır ki, bir çox məşhur adamlar öz vətənlərində deyil, başqa ölkələrdə şöhrət qazanmışlar. Filosoflar onların buna bəşəriyyəti - başqa xalqlara olan məhəbbəti, daxili gücü, qazandıqları biliklər hesabına nail olduqlarını qeyd edirlər.

Assimilyasiya digər xalqın dilini, mədəniyyətini qəbul edərkən hər hansı bir xalqın özünü itirməsi deməkdir. Tədricən assimilyasiyaya uğrayan xalq yaşadığı cəmiyyətin millətinə çevrilərək, öz milli adət-ənənələrindən məhrum olur.

Milli dilin hər hansı bir icmanın yaşaması üçün həlledici rolu inkaredilməzdir. Bir-birindən ayrılmaz olan bu iki anlayışın davam etməsi üçün milli ideyanın, tarixi yaddaşın və dini baxışın da müəyyən təsiri vardır.

Təbii və məcburi formaları mövcud olan assimilyasiya çox da sadə deyildir. Təbii assimilyasiya etnik cəhətdən müxtəlif millətlərin əlaqələri, xüsusən, qarışıq nikahlar vasitəsilə baş verir. Məcburilər isə bir dövlətin digər bir dövləti işğal etməsi nəticəsində olur. Və bu milli hüquqların qeyri-bərabər olduğu ölkələrə xasdır. Azərbaycan təbii və öz torpaqlarında məcburi assimilyasiyaya uğrayan xalqlardandır. Qürbətdə yaşayan soyadlarımız yerli millətlərə assimilyasiya olunmağa meyillidir. Və xüsusən, keçmiş SSRİ dövründə başqa xalqlarla sıx əlaqədə yaşadığımızdan, bu proses Rusiyada özünü indi də göstərməkdədir.

Səbəblərini yaxşı bildiyindən, bəzi soydaşlarımız çalışdıqları diasporada əhəmiyyətli işlər ortaya qoymaqla, assimilyasiyanın qarşısını qismən də olsa ala bilərlər. Müstəqil Azərbaycan dövləti yaranandan sonra azərbaycançılıq həm ölkəmizdə, həm də dünyada yaşayan həmvətənlərimiz üçün əsas ideya olub. Beynəlxalq münasibətlər sisteminin aparıcı istiqamətlərindən olan diasporçuluğun Azərbaycan və azərbaycanlılar üçün cəmi on iki il tarixi var. Azərbaycan diasporu və lobbisi məsələsindən danışarkən, onlar arasındakı sərhədlərin politoloji cəhətdən müəyyən edilməsi üzərində dayanmaq lazımdır. Diaspora yaradılmır, amma içərisində iş aparmaq lazımdır, onu “təşkil etmək”, yəni üzvləri arasında milli şüuru gücləndirmək tələb olunur. Onların

içərisindən seçilmiş və maraqlarının müdafiəsinə çevrilmiş lobbi isə, əslində, təzyiqliq qrupu olub mövcud ölkənin hakimiyyət orqanlarına müəyyən məqsədəuyğun təsir göstərmək yolu ilə diasporun mənafeələrini müdafiə edir.

Dünya azərbaycanlılarının qurultayı ölkəmiz üçün çox böyük tarixi hadisə sayılır. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə on bir il bundan əvvəl - 2001-ci ilin noyabrında keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayı tariximizin əlamətdar hadisəsi kimi yadda qaldı. Qurultay milli dövlətçiliyimizin möhkəmlənməsində böyük rol oynayaraq, qərarları ilə dünyada yaşayan azərbaycanlıları bir-biri ilə daha sıx birləşdirdi, əlaqələrini möhkəmlətdi. Məhz bu qurultaydan sonra ölkəmizdə Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı. 2006 və 2011-ci illərin martında keçirilən Dünya Azərbaycanlıların II və III qurultayları isə xarici ölkələrdə qərar tutmuş soydaşlarımızın mövqeyinin daha da möhkəmlənməsinə xidmət etdi. Əksər Azərbaycan diaspor təşkilatlarının üzvləri hər üç qurultayda fəal iştirak edərək vacib qərarların qəbul olunmasında zəhmətlərini əsirgəmədilər. Qurultaydan sonra geri qayıdan nümayəndə heyətinin üzvləri bu ali iclaslarda irəli sürülən müddəaları müxtəlif ölkələrdə yaşayan soydaşlarımız arasında daha geniş təbliğ edərək, böyük işlər gördülər.

Dünyada ayrı-ayrı dövlətlərin təşəkkül tapdığı vaxtdan adamlarda vətənlərinə məhəbbət hissi yaranmağa başlamış, nəsil-dən-nəsilə keçərək, bizə gəlib çatmışdır. İctimai ədalətsizliyin, hüquqsuzluğun, milli zülmün tüğyan etdiyi ictimai-siyasi quruluşlarda belə insanlar öz vətənlərindən üz döndərməmiş, onun tərəqqisi yolunda əllərindən gələni əsirgəməmiş, ən çətin vaxtlarda dillərini, dinlərini, adət-ənənələrini qoruyub saxlamış, hətta işğalçılara qarşı mübarizədə canlarını belə qurban vermişlər. İndi çoxları vətən məhəbbətinin öz-özünə kortəbii qaydada yaranıb təşəkkül tapacağına ümid bəsləyir. Əslində, bu arxayınçılıq ziyandan başqa heç nə vermir. Vətənpərvərlik duyğusunu və şüurunı insanlara mütəmadi olaraq aşılamaq, tərbiyə etmək lazımdır.

Vətən məhəbbəti mücərrəd anlayış deyil, insandan real mənəvi qüvvə, bacarıq və qəhrəmanlıq tələb edir. Başqa xalqların nümayəndələrində olduğu kimi, Azərbaycan övladlarında da doğma torpağa bağlılıq hissi və vətən məhəbbəti böyükdür. Onlar bunu zamanın bütün dönəmlərində canı və malı ilə dəfələrlə sübut etmişlər.

Öz vətəninə sevmək - bəşəriyyətin mütərəqqi ideyalarının həyata keçirilməsinə kömək etmək deməkdir. “Vətən”, “xalq” sözlərini tez-tez dilə gətirən kəsi vətənpərvər adlandırmaq olmaz. Əsil vətənpərvər vətənə məhəbbətini sözdə deyil, əməli fəaliyyəti ilə nümayiş etdirir. Qürbətdə yaşadıklarına baxmayaraq, hər bir vətən övladının öz ölkəsi üçün gördüyü iş təqdirəlayiq və bəşəri xarakter daşıyır.

Bu gün inkişaf üçün atılmış hər bir uğurlu addım, əldə edilmiş hər bir qələbə müstəqil Azərbaycanın gələcəyinə nikbinliklə baxmağa imkan verir. Respublikamızın hər bir kiçik uğuru dünyanın hansı ölkəsində yaşamasından asılı olmayaraq, bütün həmvətənlərimizdə qürur və iftixar hissi doğurur.

Ölkəmizin inkişaf və tərəqqi yolundakı nailiyyətlərində dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan, ürəklərində Azərbaycan amalını daşıyan bütün həmvətənlərimizin payı vardır.

Mikayıl Əkbərov,
AMEA-nın Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutunun elmi işçisi

“Səs”.-2012.-1 may.-№76.-S.6.

Bizim üçün tarixi bir amil var: azərbaycançılıq

**Hər bir insan üçün onun milli mənsubiyyəti - onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm,
bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam...**

Heydər Əliyev

"...Azərbaycan xalqı qəhrəman xalqdır. Amma bu xalqı qaldırmaq, səfərbər etmək lazım idi".

Ulu öndərin xalqımız haqqında fəxrlə dediği bu müdrik, sevgi dolu cümlələri yaşadığca, bir anlıq minillikləri arxada qoymuş, böyük, şərəfli bir tarix yaşamış azərbaycanlılar haqqında düşünməyə bilmirsən. Axı, bu sözləri sadəcə bir vətəndaş deyil, görkəmli siyasi xadim, dünya tarixini mükəmməl bilən dahi şəxsiyyət söyləmişdir.

Azərbaycanlılar hələ islamiyyətdən daha əvvəl azadlıq sevən bir xalq olmuş, tarix boyu azadlıq yolunda başladıkları üsyanlarda bəzən qalib gəlmiş, bəzən də lazımi məqamədək geri çəkilmiş, lakin öz azadlıq yollarında mövcud olan maneələri dəf etməkdən yorulub usanmamışlar.

Bu məmləkətin üsyançısı da, qəhrəmanları da, başqa məmləkətlərə nisbətən mədəni, təcirli, aqillı və bacarıqlı olmuşlar. Yurdumuzun Babəki, daha əvvəl Astiyağı, Cavanşiri şərq dünyasını istila etmək istəyən qanıqən hökmdarların canına vələlə salmış, hünərlər göstərən tarixi simalardan olmuşlar.

Nizamülmülk "Siyasətnamə"sinin son vərəqini yazıb nöqtəsini qoydu. Tarixin yeni səhifələrini böyük mütəfəkkir, söz sərtafi Nizami Gəncəvinin iti qələmi yazmağa başladı. Bu qələmin ilk kəlməsi müqəddəs amal - Azərbaycan istiqlalı oldu.

Tarixdə zülm və haqsızlığın yıxa bilmədiyi bir şey varsa, o da xalqın qəhrəmanlığıdır. Zülm və haqsızlıq bir çoxlarının milli əzmini sarsıdırsa da, eyni zamanda qəhrəmanların da mübarizə silahını itiləyir, onların sinirlərini bərkidir, qəlbində düşməyə qarşı barışmaz bir nifrət doğurur. Şərq və Qərb filosoflarının fikirlərinə görə qəhrəmanlıq bir xalqın mədəni və siyasi səviyyəsinin qiymətli məhsuludur.

Əminliklə söyləmək olar ki, bütün mütəfəkkirlərimiz xalqımızın tarixi yaddaşının itməməsi üçün xeyli zəhmət çəkmiş, rəngarəng qəhrəmanlıq dastanları yaratmışlar. Azərbaycan xalqının tarixi qəhrəmanlığını öz əsərlərində əks etdirən Məmməd Səid Ordubadi "Qılınc və Qələm" romanında siyasi sima olaraq Nizaminin dili ilə bu qəhrəmanlığı belə tərənnüm edir: "...Azərbaycan xalqı, igidlər və qəhrəmanlar yetişdirməkdə məhşurdur, Xalqımızın tarixi igidliklər və qəhrəmanlıqlarla doludur."

Bir əlində qılınc, bir əlində qələm tutan Azərbaycan xalqı belə çətin şəraitdə də mümkün qədər öz təsərrüfat və mədəni quruculuq fəaliyyətini davam etdirmişdir. XII əsrin sonlarında Təbriz, Ərdəbil, Bakı, Naxçıvan, Marağa, Şamaxı, Gəncə, Bərdə kimi şəhərlərdə ticarət, sənətkarlıq ölkənin iqtisadi həyatında mühüm rol oynamış, Bakı nefti Bağ-dada qədər daşınmaqda davam etmişdir. Azərbaycan şəhərləri Avropa, Asiya və Afrika ölkələri ilə siyasi, iqtisadi əlaqələr quraraq, şərqin və qərbin ticarət mərkəzinə çevrilərək, qitələrarası rabitə mərkəzini təşkil etmişdir. Azərbaycanın bir çox bölgələrində, şəhərlərində görkəmli alimlər, yazıçı, şairlər zümrəsi təşəkkül tapmış onlar öz əsərləri ilə şərqin bilik xəzinəsini daha da zənginləşdirdilər.

Nəsrəddin Tusinin təşəbbüsü ilə yaradılmış Marağa rəsədxanası, "Zici Elxani" adlanan 256 şəhərin coğrafi enlik və uzunluq koordinatlarını özündə ehtiva edən kataloqun yaradılması o dövr dünya elmi üçün əvəzolunmaz incilərdən sayılmışdır.

Tarix təkrarlardan ibarət olduğu kimi, Azərbaycan xalqı da Midiya dövründən üzü bəri təkrar-təkrar qəhrəmanlar və dahilər yetişdirməkdə ısrarlı olmuşdur. Bunun kökündə azərbaycançılıq fəlsəfəsi dururdu ki, bu fəlsəfənin də əsasını insanın özünü, allahını dərk etməsi, bütün həyatını elmə, millətinin milli mədəni irsinin qorunub saxlanılmasına, xalqın azadlıq, istiqlal arzularının gerçəkləşməsinə sədaqətli xidmət dururdu.

V.L.Veliçko özünün "Qafqaz" əsərində yazırdı: "...Azərbaycanlıların tatar mənşəli adlandırılması əsla düzgün deyil, onların əsas mənşəyi Oğuz türkləri - Səlcuqlar, turanlılardır. Azərbaycanlıların qanı müqəddəsdir. Onlar xeyrixah, kişi xarakterli, çox qabiliyyətli, ağıllı, zəkali və dünyagörüşlü insanlardır. Tarixdə dövlətçilik, azadlıq ideyaları güclü olan bu xalq həm də öz güclü dövlətinə sədaqəti ilə seçilib. Azərbaycanlılar hələ quldarlıq dövründən başlayaraq Yaxın Şərq dövlətləri-nə böyük dövlətçilik, elm, incəsənət, sənətkarlıq və əkinçilik mədəniyyəti miras qoymuşdular. Onların güclü və ədalətli tək hakimiyyətliliyə etiqadı və etimadlarını rus xalqının xarakterində olan cizgilərdə oxşarlıq təşkil edir..."

Bəli, xalqımız haqqında, onun şərəfli keçmiş, tarixi haqqında xoş sözlər deyən təkə biz deyilik. Torpağımıza ayaq basan hər kəs biliyimizə, mədəniyyətimizə, zəhmətsevərliyimizə, qəhrəmanlığımıza heyran qalmış, başqa xalqlara nəsib olmayan müsbət keyfiyyətlərimizə həsəd aparmışlar. Ona görə də, tarixi qaynaqlara dərinləndirən bələd olan ümummilli liderimiz Heydər Əliyev xalqımızın əzmkarlıq, qəhrəmanlıq ruhunu dönə-dönə

qeyd edərək, azərbaycanlı adını şərəflə daşımağa, qürur duymağa mənəvi haqqımız olduğunu bir daha bizlərə yada salmışdır.

Nəbi Xudiyev,
Heydər Əliyev adına BNEZ-in Həmkarlar İttifaqı Komitəsinin sədr müavini.
Azərbaycan Respublikasının əməkdar mədəniyyət işçisi

“İki sahil”.-2012.-4 may.-№79.-S.12.

Heydər Əliyev və Azərbaycan diasporu

Ötən əsrin əvvəllərində, yaranmış kütləvi ideologiyalar atmosferində xalqımız türkçülük və islamçılıq arasında seçim edə bilmirdi, Hətta 1918-ci ildə müstəqilliyini elan etmiş ADR dövründə də dünya azərbaycanlılarını bir hədəf ətrafında birləşdirə biləcək, xalqımızın və dövlətimizin milli maraqlarını müdafiə edəcək ideoloji konsepsiya işlənib hazırlanmamışdı.

Xalq Cümhuriyyətinin qurucularından olan Fətəli xan Xoyski, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Nəsim bəy Yusifbəyli, milli özünüdərk problemini siyasi müstəviyə qaldırmış Nəriman Nərimanov və başqaları millətimizi milli-mənəvi planda birləşdirə, milli dövlət qurmaq məqsədinə çata bilmədilər. Onlar ümumazərbaycan ideyasını aktuallaşdıraraq Şimali və ya Cənubi Azərbaycan həddlərini aşı bilmirdilər. Keçmiş SSRİ dönməsində isə vəziyyət daha acınacaqlı idi. Slavyan xalqları qanunpərəst, gürcülər vətənpərvər, ermənilər daha çox ruslara sadıq xalq kimi tanındığı vaxtda azərbaycanlılara qarşı ögey münasibət bəslənirdi. Amma 1969-cu ildə Azərbaycan rəhbərliyinə gəlmiş Ümummilli lider Heydər Əliyev bu stereotipi təfəkkürlərdən birdəfəlik sildi. Ulu öndər Heydər Əliyevin idarəçiliyi dövründə çoxsaylı azərbaycanlının dövlət işlərinə cəlb olunması nəticəsində xalqımızın ictimai, elmi, ziyalı elita təbəqəsi formalaşdı. Göründüyü kimi, Ümummilli lider Heydər Əliyev hələ sovet dönməsində xalqımızın, dövlətimizin bütövlüyünü təşkil edən ideologiyanın bünövrəsini qoymuşdu. Qeyd edək ki, hal-hazırda dünyada 50 milyondan artıq azərbaycanlı yaşayır. Onların böyük bir hissəsi İranda, Türkiyədə, Rusiyada, Ukraynada, Almaniyada, ABŞ-da, Fransada, Hindistanda, Pakistanda və digər ölkələrdə məskunlaşıb. Məhz bu miqyasda "sosial gücün" vahid hədəf ətrafında birləşdirilməsi və ölkənin maraqları naminə kompleks hərəkətinin təmin edilməsi üçün xalq güclü iradəyə, rəşional düşüncəyə malik liderə və ideologiyaya ehtiyac duyurdu. Milləti yeni geosiyasi şəraitdə dünya millətləri liqasına və siyasət arenasına çıxara biləcək yeganə ŞƏXSİYYƏT isə ulu öndər Heydər Əliyev idi. 90-cı illərin əvvəllərində - dən etibarən ulu öndər Heydər Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin sədri kimi SSRİ dönməsində başladığı işi davam etdirdi. Ümummilli lider Heydər Əliyev ilkin addım kimi 1991-ci il dekabrın 16-da dünya azərbaycanlılarını vahid məqsəd ətrafında birləşdirmək məqsədində stimullaşdırıcı rolunu oynayacaq "Hər il dekabrın 31-də Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik və Milli Birlik gününün keçirilməsi haqqında" cəsarətli bir qərarı qəbul etdi. Ümummilli lider Heydər Əliyev zəruri vaxtda verdiyi xalqımızın gələcək perspektivlərinə hesablanmış mühüm tarixi qərarı ilə xaricdə yaşayan soydaşlarımızın müstəqil dövlətçiliyimizin inkişafında, dövlət quruculuğu prosesində iştirakını təmin etmiş oldu. Heydər Əliyev diasporumuza sahib çıxdı. Təəssüflər olsun ki, müstəqil dövlətçiliyimizin ilk illərinin sərəştəsiz "siyasətçilərin dövlət idarəçiliyi sükani arxasında əyləşməsi dövrünə təsadüf etməsi Azərbaycanı total xaosa sürükləmişdi. İqtisadi, siyasi, mədəni sahələrdə böhranın hökm sürməsi dövləti "paslanmış" mexanizmə çevirmişdi. AXC-Müsavat hakimiyyətinin ortaya vahid ideoloji konsepsiya qoya bilməməsi nəticəsində, nəinki, dünya azərbaycanlıları dövlət quruculuğu prosesinə cəlb edilməmişdi, hətta ölkə vətəndaş müharibəsinə sürüklənmişdi.

Məhz torpaqlarımızın 20 faizinin Ermənistan tərəfindən işğal edildiyi və vətəndaş müharibəsinin başladığı bir zamanda xalqı düzgün seçim edərək millətimizin gələcəyi naminə yorulmadan fəaliyyət göstərən ulu öndər Heydər Əliyevi hakimiyyətə dəvət etmişdi. Bununla da, ölkədə bütün narahatlıqlara, həyəcanlara son qoyulmuş və 1993-cü il 15 iyun tarixi bütün azərbaycanlılar üçün Milli Qurtuluş günü olmuşdu. Həmin tarixdən etibarən isə müxtəlif ölkələrə səpələnmiş azərbaycanlıların vahid ideologiya, bir məqsəd ətrafında təşkilatlanması üçün əməli tədbirlər görülməyə və uzunmüddətli perspektivlərə hesablanmış siyasət yürüdülməyə başlanmışdı.

Diaspor nümayəndələri ilə görüşmək, onların Azərbaycana gəlməsini təşviq etmək ənənəsinin əsasını qoyan ilk dövlət başçımız ulu öndər Heydər Əliyev olmuşdu. Prezident seçildikdən üç ay sonra (1994-cü ilin yanvarında) Ümummilli lider Heydər Əliyev Almaniyada yaşayan soydaşlarımızın bir qrupunu qəbul etməklə böyük bir ənənənin əsasını qoymuşdu. Bu görüşün Avropadakı soydaşlarımızın milli-ictimai fəaliyyətinə təsiri böyük olmuşdu və dövlət-diaspor əlaqələrində yeni mərhələ başlamışdı. Ulu öndər Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın sivil bir dövlətə çevrilməsi, qarşısında duran problemlərin həll olunması, qanunun aliliyinin təsbit olunduğu demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət kimi inkişaf etməsi üçün bütün dünya ölkələrindəki soydaşlarımızın həmrəyliyinə nail olmaq kimi çətin bir missiyanı üzərinə götürmüşdü. Məhz Heydər Əliyevin produktiv fəaliyyəti, qayğısı və böyük diqqəti sayəsində xaricdə yaşayan soydaşlarımız Azərbaycanın milli maraqları uğrunda daha əzmlə fəaliyyət göstərməyə başlamış, doğma vətənləri ilə əlaqələrini möhkəmləndirmiş, ölkəmizin dövlət quruculuğu prosesində yaxından iştirak etməyə və burada gördükləri real həqiqətləri bütün dünyaya yaymağa başlamışlar.

Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Prezidenti kimi fəaliyyət göstərdiyi ilk illərdə müstəqil dövlətimizin haqq səsinə, həqiqətlərini dünya azərbaycanlıları vasitəsilə yaymağı qarşısına məqsəd qoyan xüsusi

qurumun yaradılması sahəsində ilk addım atmış, Prezidentin icra Aparatında Dünya azərbaycanlıları və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları ilə iş bölməsi yaradılmışdı. Bu instansiya Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi altında geniş fəaliyyət göstərərək, dünyada yaşayan azərbaycanlılarla əlaqə yaratmış və onların təşkilatlanması, milli birliyin möhkəmlənməsi istiqamətində böyük işlər görmüşdü. Xaricdə yaşayan soydaşlarımızın ulu öndərlə görüşlərindən sonra müxtəlif sahələrdə qəti addımlar atılmış, onların yaşadıkları dövlətin ictimai-siyasi həyatında fəallıqları artmış, Azərbaycanın taleyüklü problemləri ilə bağlı geniş fəaliyyət göstərilmişdi. Ümummilli lider Heydər Əliyevin hər il dünya azərbaycanlılarına göndərdiyi tarixi müraciətlərindən mühüm bir cəhət kimi xaricdə yaşayan soydaşları- mız arasında həmrəylik və milli birlik ideyalarının möhkəmlənməsi xüsusi vurğulanırdı. Heydər Əliyev özünəməxsus uzaqgörənliklə qloballaşan, köklü transformasiya dövrünü yaşayan dünyanın tələblərini öncədən görür və bu səbəbdən xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında möhkəm həmrəyliyi həyati məsələ kimi ortaya qoyurdu. Xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında milli birlik ideyalarının gücləndirilməsi məsələsi dünya azərbaycanlılarının 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda keçirilmiş birinci qurultayında da Ümummilli lider Heydər Əliyevin diqqət mərkəzində olmuşdu. Qurultayda proqram xarakterli nitq söyləyən dünya azərbaycanlılarının lideri Heydər Əliyev haqlı olaraq bu tədbirin təşkil edilməsini müstəqil dövlətçiliyimizin böyük tarixi nailiyyəti hesab etdiyini bildirmişdi. Tarixdə ilk dəfə olaraq, dünya azərbaycanlılarının vətənimizin paytaxtı Bakı şəhərində belə bir mötəbər qurultaya toplanması məhz ulu öndər Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə əlaqələndirilməlidir. Belə ki, 2001-ci il mayın 23-də xüsusi sərəncam imzalayan Ümummilli lider Heydər Əliyev belə bir qurultayın Bakı şəhərində keçirilməsini zəruri hesab etmişdi. Dünya azərbaycanlılarının, xalqımızın həyatında möhtəşəm tarixi hadisə hesab olunan bu qurultayda 35 xarici dövlətdə yaşayan həmvətənlərimizin birləşdiyi 200-dən çox müxtəlif təşkilatı təmsil edən 403 nümayəndə və 63 qonaq iştirak etmiş, çıxış edən soydaşlarımız bu mühüm tədbiri ümumxalq bayramı kimi qiymətləndirmişdilər. Qurultayda geniş nitq söyləyən ulu öndər Heydər Əliyev bütün azərbaycanlılar üçün proqram vəzifələr müəyyənləşdirmişdi. Azərbaycanın mühüm problemlərinin həll olunmasında xaricdə yaşayan soydaşlarımızın qüvvəsindən səmərəli istifadə olunması məsələsini prioritet kimi ortaya qoymuşdu: "Hamımız - siz də, biz də çox iş görməliyik ki, Azərbaycanın güclü diasporu yaransın. Müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar iqtisadi cəhətdən daha da möhkəmlənib, yaşadıkları ölkələrin iqtisadi-siyasi həyatında fəal iştirak etsinlər, o ölkələrin həyatına öz təsirlərini göstərə bilsinlər. Beləliklə də, müxtəlif ölkələrdə Azərbaycanın müstəqilliyini, onun xarici siyasətini təbliğ etməklə yanaşı, Azərbaycanın problemlərinin həll olunmasına yardım etsinlər". Məhz ulu öndərin təşəbbüsü sayəsində təşəkkül tapmış diaspor hərəkəti etdikcə genişlənərək artıq öz bəhrəsini verməkdə idi. Qurultaydan sonra Azərbaycan diasporunun fəallığı xüsusilə artmışdı. Bunun Ümummilli liderimizin bütün dünya azərbaycanlılarını öz böyüklüyü, müdrikliliyi, şəxsiyyəti ətrafında sıx birləşdirə bilməsinin nəticəsi olduğu təkzibedilməz faktdır.

Diasporumuzun inkişafına təsir edən mühüm amillərdən biri də aidiyyəti təşkilatların işinin vahid bir mərkəzdən - Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən əlaqələndirilməsi olub. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 5 iyul 2002-ci il tarixli fərmanı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması ilə dövlət-diaspor əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsi üçün ideya- nəzəri və təşkilati şəraitin hazırlanması işi başa çatdı. Bu tədbirlər yetərinə hazırlıqlı olan milyonlarla soydaşımızı "Vahid Azərbaycan dövləti və Azərbaycançılıq" ideologiyası ətrafında sıx birləşdirdi. Eyni zamanda, "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu diaspor ilə iş istiqamətində fəaliyyətin düzgün qurulması məqsədinə xidmət edir. Bütün göstərilən fəaliyyətinə görə Azərbaycan xalqı Ümummilli lider Heydər Əliyevi haqlı olaraq müstəqil dövlətimizin diaspor quruculuğu siyasətinin banisi hesab edir. Bu gün Azərbaycan diasporunun dünyanın müxtəlif ölkələrində formalaşan birlikləri Azərbaycan dövlətinin, Azərbaycan mədəniyyətinin, Azərbaycan həqiqətlərinin tanınması və təbliği işində radio və televiziyanın, dövrü mətbuatın imkanlarından geniş istifadə edirlər. Hazırda dünyanın bir çox ölkələrində Azərbaycan dilin- də müxtəlif qəzet və jurnallar nəşr olunur, xüsusi radio və televiziya verilişləri hazırlanır. Dünyanın 30-dan çox ölkəsində 100-dən artıq ictimai, milli və mədəni cəmiyyət və təşkilatları fəaliyyət göstərir. 2002-ci ildə Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə və mütəşəkkilliyinin güclənməsi, ümummilli ideyalar ətrafında birləşməsi üçün geniş imkanlar yaratdı. İndi fəxrlə demək olar ki, Rusiyada, Avropanın inkişaf etmiş ölkələrində, ABŞ-da, Asiya dövlətlərində azərbaycanlılar daha mütəşəkkil birləşərək bütün səylərini ümumi işin xeyrinə yönəldə bilirlər. Bu gün Azərbaycan icmaları və cəmiyyətləri ötən illərlə müqayisədə daha fəaldırlar. Onlar yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatına təsir imkanlarını getdikcə artırır, xarici siyasətimizdə prioritet təşkil edən məsələlərə fəal dəstək verməklə Azərbaycanın beynəlxalq mövqeyini daha da gücləndirirlər. Artıq bütün dünya azərbaycanlıları ulu öndər Heydər Əliyevi xalqımızın Ümummilli lideri hesab edir. Ümummilli liderimizin diasporumuzun qarşısında qoyduğu vəzifələri yerinə yetirirlər. Bununla yanaşı, sevindirici hal ondan ibarətdir ki, ulu öndər Heydər Əliyevin diaspor quruculuğu sahəsində apardığı uzaqgörən siyasəti bu gün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən müvəffəqiyyətlə davam etdirilir.

Prezident İlham Əliyev bu ilin noyabr ayında Azərbaycan Respublikasının Diaspor ilə iş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında Sərəncam imzalamaqla bir daha dövlətin diaspora siyasətinin gücləndirilməsində maraqlı olduğuna işarə edib.

“Olaylar”.-2012.-11 may.-№76.-S. 15.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinə aparan yolda milli ideya axtarırları: azərbaycançılıq, türkçülük, islamçılıq və s.

Azərbaycançılıq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin təcəssümü oldu. İlk müstəqil respublikamız yaradılana qədər müxtəlif ideya axtarırları gedirdi. Ulu Öndər Heydər Əliyev “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimdəki nitqində demişdir: “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması çox çətinliklərlə başa gəlmişdir. Çünki məlumdur ki, buna kənardan mane olmaq istəyən qüvvələr də çox idi və Azərbaycanın həyatında da vəziyyət çox qarmaqarışlıq, ağır və çətin idi. Ancaq Xalq Cümhuriyyəti yaranandan sonra onun fəaliyyəti də böyük çətinliklərlə, problemlərlə, böyük müqavimətlərlə, maneələrlə rastlaşmışdır. Biz bu gün iftixar hissi ilə deyə bilərik ki, bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaşamış, fəaliyyət göstərmiş və iki il müddətində çox böyük işlər görmüş, Azərbaycanın müstəqil gələcəyinin əsasını qoymuşdur. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini yaradanlar bunu Azərbaycanın özündə edə bilməmişdilər. Çünki burada cürbəcür xarici qüvvələr Azərbaycanı ələ keçirmək istəyirdilər. Məlumdur, - Azərbaycan öz coğrafi-strateji əhəmiyyətinə, təbii sərvətlərinə, xüsusən, zəngin neft yataqlarına görə dünyanın bir çox dövlətlərinin marağını cəlb etmişdi. Azərbaycanı əhatə edən, Azərbaycanın daxilində olan, ayrı-ayrı millətlərə mənsub qüvvələr də ölkəmizin müstəqil olmasını heç də istəmirdilər. Milli ruhlu ziyalı elitası Azərbaycan ideyasını irəli sürürdülər.

Azərbaycanda demokratik prinsiplər həyata keçməli, dilindən, milliyyətindən, məsləkindən, cinsindən asılı olmayaraq, bütün vətəndaşların qanun qarşısında bərabərliyi təmin edilməli idi. Bu dövrdə azad, müstəqil, demokratik Azərbaycan ideyası irəli sürüldü. Bu milli ideyanın əsasında türkçülük, islamçılıq və modernizmin vəhdəti dururdu. N. Şəmsizadə əsas istiqlal ideyası olan azərbaycançılığın vətəncilikdən geniş siyasi anlayış olduğu qənaətinə gəlmişdir. “Fikrimizcə, azərbaycançılıq istiqlal uğrunda mübarizə aparan millətin birlik forması, öz keçmişinə və dünyaya vahid münasibət üsuludur.

Sona xanım Vəliyevanın yazdığı kimi, dövrün milli ruhlu ziyalıları yaxşı anlayırdılar ki, Azərbaycan xalqının çağdaş dünya nizamında özünə layiqli yer tutması üçün milli özünüdərkini, milli şüurun və milli təəssüb hissəsinin yüksəlişi başlıca şərtlərdəndir. Bu istiqamətdə Ömər Faiq Nəmanzadə millətçilik və dövlətçilik, Hüseyn Cavid və Cəlil Məmmədquluzadənin demokratizm və azərbaycançılıq ideyaları misilsiz təsir gücünə malik olmuşdur. Əsrin əvvəllərində “Molla Nəsrəddin” jurnalında verilmiş məşhur karikatura simvolik mənə daşıyırdı. Burada azərbaycanlıyı yerə yıxıb onun “axı mənim doğma ana dilim var” fəryadlarına məhəl qoymadan ağzına bir tərəfdən ərəb dili, o biri tərəfdən fars dili, üçüncü bir tərəfdən isə rus dili salmağa çalışanların ifşa edilməsi azərbaycançılıq ideyası baxımından ibrətamiz və düşündürücü idi.

O dövrdə formalaşan milli təfəkkürümüz türk dünyasının görkəmli nümayəndələri İsmayıl bəy Qasıralı, Əli bəy Hüseynzadə, Yusif Akçuraoğlu, Əhməd bəy Ağayev, Ziya Göyöl kimi fikir dühalarının türkçülüyə dair fikirlərindən bəhrələnirdi. Onlar ilkin mərhələ üçün adekvat bir obyektivliklə Azərbaycanın milli müstəqillik məsələsini ümumtürk azadlığının tərkib hissəsi kimi qarşıya qoyurdular. Həmin dövrün istiqlalçılıq ideyaları Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi Mustafa Kamal Atatürkün bu sözləri ilə səciyyələnirdi: “Müstəqilliyini əlindən vermiş hər hansı bir millət hansı həyat şəraitində yaşayarsa-yasasın, o mədəni bəşəriyyətin gözündə yalnız nökrədən başqa bir şey deyildir. Azadlıq şirin nemətdir. Lakin bunu heç vaxt iki əllə gətirib xalqlara vermirlər. Azadlıq qanla alınır.”

Bir cəhəti dönə-dönə xatırlatmaq və əsla yaddan çıxarmaq lazım deyil ki, Azərbaycan milli ideyası ideologiyaya çevrilmə prosesində tarixi inkişafı baxımından həm ümumislam (islamçılıq), həm də ümumtürk (turançılıq-türkçülük) mərhələlərini yaşamış, XX əsrin əvvəllərindən etibarən isə tədricən müstəqil ideya cərəyanına çevrilməyə başlamış və yalnız bundan sonra Azərbaycan milli dövlətçiliyini meydana gətirmişdir.

Rusiyada 1905-1907-ci illər inqilabı dövründə əsarət altında yaşayan türk və müsəlman xalqlarının, o cümlədən, Azərbaycan xalqının böyük bir qismi arasında milli azadlıq ideyaları geniş vüsət almışdı və bu prosesə İranda başlamış məşrutə hərəkatı da öz müsbət təsirini göstərmişdi. 1905-1918-ci illərdə Azərbaycan milli hərəkatının nəzəriyyəçiləri və qabaqcıl ictimai xadimlər azərbaycançılığın o dövrə qədərki elmi, fəlsəfi, publisistik, ədəbi-bədii təcrübəsi əsasında artıq milli dövlətçilik ideologiyası qismində “azərbaycançılıq” (“türkçülük”) ideyasını işləyib hazırlamışdılar. Bu, azərbaycançılığın təkamül prosesində keyfiyyətə yeni mərhələyə keçməsinə göstərirdi.

Bu dövrdə milli ideya millətçilik vətənsəvərliyə söykənən azərbaycançılıqdan doğulan anlayış olub əsasında milli birlik, milli istiqlalçılıq dayanmış, Azərbaycançılığın keyfiyyəti kimi səciyyələndirilmişdir: “Xalq düşüncəsində “Azərbaycan” məhfumu coğrafi bir mənadan ziya, fikir və əməl şəklində təcəssüm ediyor. İstiqlal xaricində onun üçün bir Azərbaycan yoxdur.”

M. B. Məmməd zadə göstərir ki, XX əsrin əvvəllərində “sivilizasiyalı,- milliyyətçi, azərbaycançı-istiqlalçı, xalqçı-cümhuriyyətçi ideyalar uğrunda mübarizə gedirdi. Xalq milli istiqlala nail olmaqla milli mədəniyyəti, mədəni irsin qorunmağın da mümkünlüyünü göstərir.

Sona xanım Vəliyeva düzgün olaraq göstərir ki, əsrin əvvəllərindən azərbaycançılıq ətrafında gedən ideya və fikir mübarizələrinin təhlili göstərir ki, azərbaycançılıq ideyasının təkamül prosesi çoxşaxəli, çoxanlaqlı və ziddiyyətli olmuşdur. Azərbaycan milli dövlətçilik hərəkatının qabaqcıl nümayəndələrinin və Xalq Cümhuriyyətinin qurucularının konsepsiyasına görə müstəqillik ideyası ölkədə yaşayan bütün xalqların hüquq bərabərliyinin tanınmasına (vətəndaş cəmiyyəti ideyası - S. V.) əsaslanırdı. Onun fəlsəfi əsasını “türkçülük, islamçılıq və müasirlik”, indiki təbirlə desək, azərbaycançılıq, islamçılıq və müasirləşmə şüarı (S. V.) təşkil edirdi.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin dəyərli bir fikri diqqəti cəlb edir: “... Ümidvaram ki, bu iş bundan sonra da davam edəcək. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması, onun yaranmasından əvvəlki dövr və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyəti, gördüyü işlər bizim tarix kitablarında, tarix əsərlərində öz əksini olduğu kimi tapacaqdır. Ancaq hesab edirəm ki, indiyə qədər, xüsusən, son aylarda görülən işlər də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyəti haqqında ictimaiyyətimizə ətraflı məlumatlar vermişdir”.

Ona görə də, bu bayram mərasimində mən, sadəcə, onu qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ağır şəraitdə fəaliyyət göstərmiş, həm xarici qüvvələrin güclü təzyiqi, həm də daxildə Azərbaycanın müstəqilliyi əleyhinə çıxan qüvvələr və Xalq Cümhuriyyətinin içərisində, yəni Milli Şuranın, sonra yaranan parlamentin daxilindəki cürbəcür partiyalara, firqələrə mənsub olan şəxslər, fərdlər Xalq Cümhuriyyətinin işinin müvəffəqiyyətlə aparılmasına, şübhəsiz ki, maneçilik törətmişlər.

Ancaq bunlara baxmayaraq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaşadığı dövrdə böyük işlər görmüşdür. Ən əsası ondan ibarətdir ki, dünyanın bütün Şərqi, müsəlman aləmində ilk dəfə Azərbaycanda demokratik üsul-idarə prinsiplərinə əsasən dövlət, hökumət yaranmış, beləliklə də, Azərbaycanda həm müstəqilliyin, həm də Azərbaycanda demokratiyanın, demokratik dövlət üsul-idarəsinin əsasını qoymuşlar. Bunlara görə və bütün başqa sahələrdə göstərdiyi xidmətlərə görə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qısa bir zamanda gördüyü işlər yüksək qiymətləndirilir. Ümidvaram ki, bu dövr Azərbaycanın tarixində parlaq səhifələr kimi daim yaşayacaq və gələcək nəsillər də ilk Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyətinə yüksək qiymət verəcəklər.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-11 may.-№83.-S. 14.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ideoloqları və azərbaycançılıq: Əlibəy Hüseynzadənin siyasi türkçülüğü

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasında milli ideya zəmini rolunu oynayan azərbaycançılıqla yanaşı, Əlibəy Hüseynzadənin siyasi türkçülük ideyası da mühüm rol oynamışdır.

Ə. Hüseynzadənin sistemli siyasi türkçülük baxışı aşağıdakıları əhatə edirdi: 1. Məzlum olan sinifləri zalim siniflərdən azad etməyə çalışın. 2. Qafqaz əhlinə muxtariyyət verilsin. 3. Müsəlman dininə sərbəstlik verilsin. 4. Türk dilinin inkişafı yolunda olan sədlər və maneələr aradan qaldırılsın.

H. Həsənov onun siyasi türkçülük baxışlarını “Rusiya türkləri tərəfindən verilən ilk sistemli baxış kimi səciyyələndirilərək baxışın əsas istiqamətlərini belə göstərirdi:

1. Milli azadlıq uğrunda mübarizə sinfi mübarizə əvəzinə sinfi həmrəylik. 2. Dövlətçilik uğrunda mübarizə. Qafqaz xalqlarının həmrəyliyi. 3. Din uğrunda mübarizə. Bütün Rusiya müsəlmanlarının birgə mübarizəsi. 4. Dil uğrunda mübarizə. O, türk dili üçün savadlanmada, maariflənmədə, mətbuatda, siyasi həyatda geniş meydan tələb edir. Osmanlı türkcəsini türklərin ədəbi dili kimi qəbul edirdi.

T. Svyatoçovski Ə. Hüseynzadənin ideoloji baxışlarını belə səciyyələndirirdi: “1905-ci illərdən sonrakı dövrün aparıcı ədəbi jurnalı olan “Füyuzat” (bolluq) belə bir mövqedə dururdu ki, azərbaycanlılar Oğuz türkləri olaraq osmanlılarla kök etibarilə eynidirlər, hər iki xalq arasındakı fərqlər çox cüzdür. Jurnalın redaktoru və baş təsisçisi Əli bəy Hüseynzadə, tədricən ayrı millətin, “Qafqaz türkləri” adlandırdığı millətin, təşəkkülünə gətirib çıxaran yerliçiliyə meyili tənqid etdi. O, belə hesab edirdi ki, tarix eyni dil, din və mədəniyyət birliyi ilə bağlanan nəhəng dövlətlər əsrinə qədəm qoyur. Hüseynzadə açıqcasına bildirdi ki, o, “islam dünyasının mənəvi və siyasi rəhbəri olan” Osmanlı dövləti ilə bu və ya digər şəkildə birlikdə olan Azərbaycan variantına üstünlük verir. “Füyuzat”ın tutduğu və Qasprinskiyin nöqtəyi-nəzəri ilə eyni olan mövqeyə görə, cəmi türk xalqları eyni dil formasını, müəyyən dəyişikliklər edilmiş Osmanlı variantını qəbul etməlidirlər.

“Füyuzat” əməkdaşları dilləri mücərrəd anlayışlar ifadə etməkdən və dərin mühakimələrdən məhrum olan Qafqaz türklərinin zehni inkişafına nəzər salmağı xüsusi vurğuladılar: “Bizim ana dili adlandırdığımız dil əsrlərlə siyasət, fəlsəfə, elm sahəsində baş vermiş inkişafdan ayrı düşmüşdür və nəticədə, onun təbii inkişafı dayandırılmışdır.”

Osmanlılaşdırmanın əleyhinə olanlar, on birincisi, ictimaiyyətin mətbuatdan ayrı düşəcəyini və ədəbiyyatın əksəriyyətin başa düşə bilməyəcəyi bir dildə yazılacağını əsas göturdülər. Populist meyilli azəriçilər (azərbaycançılıq tərəfdarları) dedikdə, çoxsaylı İran oxucularını da nəzərdə tuturdular. “Molla Nəsrəddin” onların fikir carçısı oldu. Cəlil Məmmədquluzadənin hamının başa düşəcəyi sadə dildə yazdığı qarşısına vəzifə qoyduğu “Molla Nəsrəddin” işıq üzü gördü. Satirik jurnal olan “Molla Nəsrəddin” osmanlı dilinin qramatikasının və ifadələrinin Azərbaycan dilində gülməli vəziyyət yaratdığını göstərərək həzz alırdı. Azəriçilərin digər nəşr orqanları “Tərəqqi” və “İqbal” idi. Osmanlıpərəstlər öz ideya və fikirlərini “Yeni Fyuzat”. “Şəlalə” və “Dirilik” jurnallarında irəli sürdülər.

Fransız tədqiqatçısı F. Jorjon XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərmiş, Rusiya və Osmanlı imperiyalarındakı həmfikirlərlə sıx əlaqə yaratmış, “rus mədəniyyətindən qidalanmış azəri (azərbaycançılıq-Ö.V.) ziyalıların yeni gənc nəslə haqqında məlumat verir, pantürkizmi” və “panislamizm” hərəkatlarının Azərbaycanda da təşəkkül tapdığı, bu yeni nəslin “erməni-müsəlman davası”, “1905-ci siyasi hadisələri”, sosializmin yaranması” ilə qarşılaşdığını göstərir. Əli bəy Hüseynzadə Əlimərdan bəy Topçubaşov, Əhməd bəy Ağaoğlu, kimi ziyalıların adları xüsusi qeyd edilir,

Həsən Əzizoglu Ə. Hüseynzadənin türkçülük ideyalarının əhəmiyyəti haqqında belə yazır: Ə. Hüseynzadə ictimai fikrimizdə böyük bir türkçü kimi qəbul olunub. Onun bu ilk və kiçik tövsiyəsi, daha doğrusu, mübarizəyə çağırışı, 1918-ci ilə qədər Rusiyada türk-müsəlman xalqları tərəfindən aparılan milli-azadlıq mücadiləsinin qayəsini təşkil edib və proqramına çevrilib. Onu ilk siyasi türkçü kimi də qiymətləndirməyimiz daha əsaslı olardı.

Ə. Hüseynzadə 1905-ci ildə “Həyat” qəzetində “Türklər kimdir və kimlərdən ibarətdir” adlı silsilə məqalələrlə çıxış edib. Bu yazıda o, türk dünyası, onun tarixi coğrafiyası, digər türk xalqları haqqında məlumatlar verib. Orxon-Yenisey yazılarından, qədim türk “runlarından”, onları kəşf edən Vilhelm Tomsendən, “Kutadqu-Bilik” əsərini kəşf edən G. Vamberi haqqında yazıb. Məqalələrdə dünyanın bir sıra görkəmli türkşünaslarının adını və onların tədqiqatlarının mahiyyətini açır. Onlardan V. Radlov, G. Vamberi, Uyfalvun Şarl Ecen, V. Tomsen, Deqin Cozef, Q. Venqler, Şəmsəddin Sami, Nəci Asim və başqaları əhatə olunub. Bir ona heyifislənmək olar ki, əgər hələ 100 il bundan əvvəl bu adlar və onların tədqiqat obyektləri olan türk abidələri azərbaycanlıların yaddaşına gətirilmişdisə, o zaman niyə onlar elmimizdə genişmiqyaslı tədqiqat obyekti olmadılar? Təəssüflə..

Beləliklə, Ə. Hüseynzadənin türkçülükdə göstərdiyi xidmətlər ondan ibarətdir ki, o, Azərbaycan gerçəkliyində ilk dəfə olaraq dünyada mövcud olan türk xalqlarının, başqa millətlərdən olan görkəmli türkşünasların, milliyyətçə türk türkşünaslarının, qədim türk yazılarının, xüsusən də, Orxon-Yenisey yazılarının, türk maddi-mədəniyyət abidələrinin, türk etnoqrafiyasının, böyük türklərin: Alp Ər Tonqanın, Gültəkinin və Bilgə xaqanlarının adlarını sevə-sevə qələmə alıb, türk yazı sistemlərinin, yəni əlifbaların (türk runları və uyğur əlifbası), türk dillər qrupunun və ona qohum olan dillərin, qədim türk din və məzhəblərinin sistemli təsvirini verib. Ə. Hüseynzadə bir vacib məsələni də qaldırıb ki, türk islamı qəbul edərək ərəbləşmədi, öz milli mahiyyətini və dilini saxladı. Bütün dünya dinlərindən türk həyat tərzinə, türk təfəkkürünə və türk dilinə ən yaxın və yararlı islam dini olduğunu təkid edir və xüsusi vurğulayır ki, türk məhz islamda özünü türk saya bilir. O, Azərbaycanda elmin üç əsas cərəyanla inkişafını gördüdü: “Elmi-əhvali-əqvam”, “Elmi-bəşər”, “Elmi-lisan” Qaldırdığı problemlərdən ən vacibi də millətin əxlaqı olub.

“Türk dili” məfhumunda Ə. Hüseynzadə özünəməxsus mövqe tutur. Bu məsələdə Ə. Hüseynzadə ilə başqaları arasında müəyyən fikir ayrılığı var idi. Əgər M.F. Axundov dramaturgiyasını Azərbaycan xalq dili əsasında yaratmışdısa, Ə. Hüseynzadə tam və formalaşmış Azərbaycan dili haqqında heç bir fikir irəli sürmür. O deyir ki, dilimiz Bakı, Gəncə, Şirvan ləhcələrindən ibarətdir. Ə. Hüseynzadə türk dili deyərək hər türk xalqının öz dilini nəzərdə tutmurdu, o, məhz osmanlı türkcəsini nəzərdə tuturdu. Hətta türk dilinin inkişaf yollarının da o, Əlişir Nəvainin yaradıcılığına əsasən deyil, ərəb-fars sözləri əsasında görür. Millətimizin təşəkkülü haqda fikirlərindən danışsaq, onu qeyd etmək lazımdır ki, Ə. Hüseynzadə Azərbaycan xalqını “təzə cavan bir millətdir”, “yolunun mənzili-əvvəlindədir” - deyər qiymətləndirirdi.

Avropalaşmağa aid Ə. Hüseynzadənin özünəməxsus baxışları var. “Kasablanka faciəsi” adlı məqaləsində o deyir: “Biz istəyirik ki, islam ölkəsinə onların (avropalıların) beyinləri, dimaqları girsin, boğazları, mədələri girməsin. Biz istəyirik ki, ölkəmiz onların beyinlərini həzm etsin. Yoxsa mədələrində həzm olunmasın”. Amma bununla yanaşı, onu da xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, o, qəti şəkildə “firəngləşməyin” əleyhinədir. Ə. Hüseynzadə o kəsləri qınayır ki, Avropadan əsən hər hansı yelə, hətta zəhərli yelə şəfəbəxşiş deyir. Bu mövqeyini o, belə açıqlayır: türkün firəngləşməsi, firəngin tərəqqisi deməkdir, “müsəlman tərəqqisi demək deyildir”.

Ə. Hüseynzadədə türk dövlətçilik ideyalarının inkişaf etmiş bir baxışına rast gəlmədik. Onun fikrincə, gələcək qurum sadəcə “türklərin mənəvi birliyi” şəklində ola bilər. Ə. Hüseynzadə 1905-ci ildə “Həyat” qəzetinin 10-cu sayında dərc edilmiş “Qəzetimizin məsləki” məqaləsində yazır ki, Azərbaycan türklərinin gələcək inkişafını ancaq Rusiya tərkibində görür. O deyir: “Biz isə türk, müsəlman və rus rəiyyəti bulduğumuz üçün türklük və islam dairəsində və rus dövlətinin şəraiti-iqtisadiyyə və siyasiyyəsi daxilində tərəqqi etmək istəyirik”. Bu haqda onun fikrinə Dumaya gedən deputatlara verdiyi tövsiyədə rast gəlirik. Orada sadəcə bütün Qafqaz xalqlarına, türklərə, ermənilərə, gürcülərə və başqalarına müştərək özünüidarə etmək hüququndan söhbət açır.

1905-ci il tövsiyələrində o, nə ümumən Rusiya türkləri üçün, nə ümumən Qafqaz türkləri üçün, nə də xüsusən azərbaycanlılar üçün muxtariyyət tələb etmir. Onun tövsiyəsi ondan ibarətdir ki, “Qafqaz əhlinə öz ümumi idarəsinə özü baxa bilmək üçün lazım gələn muxtariyyət tələb ediniz.”. O dövrkü Azərbaycan düşüncəsi üçün bu, bir addım irəli olsa da, onu nəzərə almalıyıq ki, elə bu dövrdə gürcülər və ermənilər də artıq “Ümumi Qafqaz” deyil, sırf milli erməni və gürcü muxtariyyəti məsələsi qaldırırıldılar.

Ə. Hüseynzadə türk dünyasını nə müstəqil, nə muxtariyyət vəziyyətində görmür, hələlik, Rusiya imperiyasının sərhədləri daxilində görür. Sonrakı yazılarında isə, o, sadəcə, türklərin rus imperiyasına qarşı mübarizəsi məsələsini qaldırır və hər hansı bir dövlət qurumundan söhbət açmır.

H. Əzizəoğlu sonda göstərir: “O, ilk azərbaycanlı olub ki, sistemli şəkildə dil, din, sinfi problemləri qaldırıb. Amma onun tələbləri birbaşa hökumət qarşısında deyil, Dumaya gedən, milliyyətçə azərbaycanlı olan deputatlara tövsiyə şəklində qaldırılmışdır.

Beləliklə, 1905-ci ildə Ə. Hüseynzadənin mövqeyində ancaq milli-mədəni inkişaf üçün yaradılması şərait haqqında problemlər əks olunub. 1904-1906-cı illərdə o, hələlik, milli şüurun qaldırılması uğrunda çalışırdı. Ə. Hüseynzadə bu məqalədə üç həmrəylik sistemini açıqlayır: türkçülük, islamçılıq və rus vətəndaşlığı. Sonrakı illərdə türkçülüynün siyasi tərəfi onun üçün Rusiya çarizmi ilə mübarizədən ibarət olub.”

Bir sözlə, XX əsrin əvvəllərində millət və milli vətən azadlığı ideyalarının üstünlük təşkil etməsi Azərbaycanda yalnız dövlətçilik deyil, həm də vətəncilik nəzəriyyəsinin inkişafı üçün örnək olmuşdur. Heydər Əliyev bu təsirin sosial mahiyyətini düzgün qiymətləndirərək, qeyd edir ki, “XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri dünyada yeni münasibətlərin bərqərar olduğu bir dövr kimi Azərbaycan xalqının həyatının bütün sahələrində öz təsirinə göstərmişidir”. Şübhəsiz ki, həmin dövrdə Azərbaycan xalqının dünyagörüşündə, mənlik şüurunda həmin hadisələr barədə düşüncələr az təsir göstərməmişdir. Milli mətbuatda şərhini tapan maarifçilik

ideyalarında milli dövlətçilik haqqında düşüncələr, ziyalıların məfkurəsində dövlətçilik fikirləri üstünlük təşkil edirdi.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-12 may.-№84.-S.14.

XX əsrin əvvəllərindəki sosial-tarixi proseslər və Azərbaycan milli ideyası (azərbaycançılıq)

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması ərəfəsində ətraf bölgələrdə - Rusiyada, İranda və Türkiyədə baş verən tarixi hadisələrin Azərbaycana və bu ölkədə baş verən proseslərə, o cümlədən, azərbaycançılıq və türkçülük ideyalarının təşəkkülünə ciddi təsiri oldu.

Xarici və ölkə tədqiqatçıları 1905-ci ildə Rusiyada baş verən hadisələrin milli düşüncədə təsiri məsələsini ətraflı tədqiq etmişlər. Həsən Əzizov bu dövrdəki hadisələrin azərbaycançılıq və türkçülüğün vəhdətini gücləndirdiyindən bəhs edərək, yazır ki, 1905-ci ildə Azərbaycanda Rusiya müstəmləkəçilik siyasəti yürüdür milli ideya, dövlətçilik şüurunu unudurmağa çalışırdı.

Lakin 1905-ci ildən sonra azərbaycançılıq türkçüləklə vəhdət təşkil edərək, Azərbaycanın türk dünyası ilə birliginə xidmət etdi. Bu fikri ABŞ tədqiqatçısı Tadeuş Svyatokoski də təsdiq edir: “1905-ci illərdən sonrakı dövrdə mətbuatı rahat buraxmayan saysız-hesabsız məsələlər içərisində ədəbi dil, çox inadçı və ziddiyyətlərlə dolu olan diqqət mərkəzinə çevrildi. Ona görə ki, bu polemika hələ də cavabı bəlli olmayan, lakin çox mühüm məsələyə-Zaqafqaziya müsəlmanının milliyəti məsələsinə toxunurdu. Həmin vaxt Azərbaycan dövlətçiliyinin heç bir tarixi ənənəsi yox idi. Millət ideyası hələ də qeyri-müəyyən və qarışıq idi. Lakin elə o vaxtlar bir qrupun mövqeyini təyin edəcək yüksək meyar - Azərbaycan dili və ədəbiyyatı mövcud idi. Çoxları, xüsusilə də, ziyalılar özlərinin türklüyünü - türkdilli xalqlar ailəsinə - qövmə mənsub olduqlarını açıq-aşkar vurğulayırdılar. Bu zaman başqa sual doğdu: onlar özlərinin türklüyünü necə başa düşürlər? Bundan da maraqlı sual: onlar özlərini osmanlılara nə dərəcədə (və ya tam dərəcədə) yaxın hesab etməlidirlər? Azərbaycan ədəbi dilinin tərəfdarları arasında bir-birinə zidd olan iki meyil mövcud idi. Yerli əlamətlərə üstünlük verən azəriçilər (Azərbaycançılıq tərəfdarları - V.Ö.) və geniş türk dünyası anlamında başa düşülən osmanlıpərəstlər.

Bu polemika fars dili təsirindən azad olduqdan sonra osmanlılaşdırmaya münasibətdə azəri (azərbaycançılıq - V.Ö.) özünü dərk etməsinə işarə idi”. T.Svyatokovski haqlı olaraq XX əsrin əvvəllərində azərbaycançılığın türkçüləklə vəhdətdə inkişaf etdi. Həsən Əzizov bunu bir daha təsdiq edir: “Mən isə belə hesab edirəm ki, azərbaycançılıq türk milli düşüncəsi əsasında qurulmuş milli ideologiyadır. Biz türkəsilli Azərbaycan xalqıyıq, dilimiz türkəsilli dildir, dinimiz islam, siyasi durumumuz müstəqil dövlətçilikdir. Azərbaycançılıq türkçülüə əsaslanmaqla həm dövlətimizin, həm də millətimizin ideologiyasıdır. Bunlar arasında heç bir ziddiyyət yoxdur. Niyə? Ona görə ki, bizim xalqımızın ideologiyası ilə dövlətimizin ideologiyası arasında heç bir ziddiyyət yoxdur və ola da bilməz. Azərbaycançılıq türkçülükdən, türkçülük isə Azərbaycan xalqının və onun dövlətçilik marağından ayrı bir müstəqil ideologiya deyil.

XIX əsrin axırlarında türkçülük bir neçə türk ziyalısının çiyinləri üzərində dirçəlirdi. Onda dünyada siyasi vəziyyət fərqli idi. Onda türk xalqlarından ancaq “osmanlıların” müstəqil dövləti var idi. Digər əksər türk xalqları Rusiya imperiyası tərkibində pis bir vəziyyətdə qalmışdı. Hətta türkçülüğün klassikləri ilk əvvəl heç siyasi tələblər qaldırmağa belə cəhd göstərməyərək, ancaq mədəni inkişafdan danışdılar. Bu səbəbdən bütün türk xalqlarının inkişaf proqramı eyni idi”.

İndi zəmanə dəyişib. Hər bir türk xalqı müstəqil dövlətə, dilə, dinə, siyasi və iqtisadi maraqlara malikdir. Bu gün türkçülük türk dövlətlərinin tam miqyaslı siyasi həmrəyliyi, geniş və güzəştli iqtisadi əlaqələri, mədəniyyətimizin müştərək inkişafı, dillərimizi tarix boyu uzaqlaşdıran yolların qısalması, bir-birimizə qarşı daha anlamlı olmamız deməkdir. Bu səbəbdən türkçülük bu gün də aktual bir ideologiya kimi mövcuddur, o, yaşamaqlı və inkişaf etməlidir.

Türkçülük dedikdə, mən türklərin özünüdərk etmə, maariflənmə, həmrəylənmə yollarını müəyyənləşdirən mütəfəkkirlərimizin konsepsiyalarını nəzərdə tuturam. Türk dilində maariflənmə, yəni orta və ali təhsilin təşkili, mətbuatın nəşri, türk dilində dramaturgiya, teatr, opera, operettanın inkişafı və bunların hamısını türk xalqlarının mədəni-mənəvi dirçəlişinə yönəltmək artıq türkçülük idi. Türk tarixinin tədqiqi, sadəcə olaraq, türkşünaslıqdırsa, türk tarixi üzərində xalqın tərbiyələndirilməsi artıq türkçülükdür. Türk düşüncəsini və adət-ənənələrini inkişaf etdirmək, ümumi türk tarixini vahid bir sistem şəklində dərk etmək, türk xalqları arasında addım-addım dil, mədəniyyət birligini inkişaf etdirmək, iqtisadi əlaqələri güzəştli qurmaq, türk xalqları arasında tam mənəvi və siyasi həmrəyliyə nail olmaq türkçülük deməkdir. Rusiyanın ucqar əyalətlərindən Anadoluya qədər ərazilərdə də məhz bir-birinə qohum olan türkdilli xalqların yaşaması və vaxtı ilə bu xalqların bir dövlət tərkibində yaşadıkları yaddaşlarda bərpa olundu. Türkçülük mədəni-fəlsəfi dünyagörüş kimi qiymətləndirilməlidir. Türkçülük bəlkə də uzun əsrlər boyu islam düşüncəsinin sıxışdırıb aradan çıxardığı etnik düşüncə olmuşdur. Bu türk etnik düşüncəsi, ilk əvvəl, çoxcəhətli türklərin müştərək qəhrəmanlıq tarixinə əsaslanır.

Sona xanım Vəliyeva azərbaycançılıq ideologiyası və Azərbaycan münasibətlərindən danışarkən, haqlı olaraq 1905-ci ildən sonra dini birlig milliyət birligini, müsəlmançılığın azərbaycançılığa çevrildiyini göstərir:

“Azərbaycançılıq ideologiyası ilə Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin qarşılıqlı münasibətləri belə bir qanunauyğunluğun real isbatına çevrilmişdir ki, tarixən dövlət xalqın tarixi düşüncə tərzinə arxalanan ideologiyanın gücü ilə yaranır. Elə bir ideologiyanın ki, ayrı-ayrı adamların düşüncə və duyğularına hakim kəsilən təsəvvürlərin məcmusunun, onların özlərinin, ailələrinin, xalqının, Vətəninin sabahı naminə arzu və diləklərini əks etdirir. İdeologiya dövləti yaradır, dövlət isə siyasi ideyanı məqsədyönlü məcraya doğru yönəldir”.

Lakin bu prosesin özünə də birdən-birə yaranan, necə deyərlər, yoxdan var olan bir hadisə kimi yanaşmaq sadələşmələr olardı. Azərbaycançılığın turançılıq, islam hümbətçiliyi kimi ideyalardan arınması hansısa fəvqəltəbii qüvvələrin təsiri altında baş verməmişdi. Filologiya elmləri doktoru Vilayət Quliyev “Ağaoğlular” kitabına yazdığı geniş həcmli ön sözdə həmin prosesi görkəmli mütəfəkkir Əhməd bəy Ağayevin görüşlərindəki təbəddülətin əsas istiqamətlərini izləməklə maraqlı nəticələrə gəlmişdir. Müəllif Azərbaycan milli hərəkatının ilk tədqiqatçılarından olan Mirzə Bala Məmmədşadəyə istinad edərək, göstərir ki, “Hələ 1905-ci ilə qədər Azərbaycan cəmiyyətində milli birlikdən daha çox dini birlik anlayışı üstünlük təşkil edirdi. Başqa sözlə desək, azərbaycanlılar özlərini türkdən (millətdən) daha çox müsəlman (ümmət) kimi tanıyırdılar.”

Tədqiqatçıların yekdil rəyinə görə, Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağayev, Y.Ağçuraloğlu, İ.Qaspiralı, C.Əfqani, M.İqbal, Z.B.Göyalp, M.E.Yurdaqul və onlarla başqalarının irəli sürdükləri “üç tərz - siyasət” (“türkləşmək, islamlaşmaq və müasirləşmək”) doktrinası azərbaycanlıların milli azadlıq hərəkatı ideyaları üçün mühüm bir qaynaq idi. XX əsrin əvvəllərində azərbaycanlıların özünəməxsus təmiz, sırf yerli xarakter daşıyan dövlətçilik və millətçilik demokratizm və azərbaycançılıq (C.Məmmədşadəyə) ideyaları artıq türkçülük və islamçılıq da özündə birləşdirərək, yeni bir xətt götürüb. Azərbaycan müstəqilliyini elan etmək yoluna keçir demokratik respublika Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ideya mənbəyi azərbaycançılıq, türkçülük, islamçılıq və avropaçılıq XX əsrin əvvəllərində mürəkkəb şəraitdə inkişaf etmişdir. Professor Əlikram Tağıyev türk xalqlarının bir-birindən ayrılıqda yaşaması və hər bir türk dövlətində başqa xalqların da yaşadığına toxunaraq belə şəraitdə Azərbaycanın milli ideyasının türkçülüklə azərbaycançılığın vəhdəti şəraitində inkişaf etdiyini göstərir: “Belə bir mürəkkəb, tarixi şəraitdə yaşamaq Azərbaycan türklərinə də qismət olmuşdur və deməli, bu, qaçılmaz bir həqiqətə çevrilmişdir. Biz də, şübhəsiz ki, öz növbəmizdə, bu tarixi reallığa uyğun şəkildə hərəkat etməli, dövrün və zamanın nəbzini tutmağı bacarmalıyıq. Belə bir şəraitdə, şübhəsiz ki, türkçülük ideyaları Azərbaycan cəmiyyətini vəhdətə və siyasi stabilliyə doğru apara bilməz. Hərçənd ki, Azərbaycan millətinin formalaşmasında bu ideyaların, eləcə də, islamçılıq ideyalarının müstəsna rolu olmuşdur və onu danmaq millətimizin keçmiş olduğu tarixi yolu özünün saxtalaşdırılması demək olardı. Amma bugünkü reallıq məsələyə daha ayıq başla yanaşmağı tələb edir. Çünki bugünkü vahid və bölünməz Azərbaycan uğrunda gedən mübarizə məhz vahid və bölünməz Azərbaycan milləti və Azərbaycan dili körpüsündən keçir. Biz Azərbaycanın sinirləri daxilində olan bütün soyköklərin vahid milli zəmində monolit birliyinə nail olmalıyıq. Buna isə yalnız və yalnız azərbaycançılıq ideyalarının inkişaf etdirilməsi və şüurlara yeridilməsi vasitəsilə nail olmaq mümkündür”.

Azərbaycanda azərbaycançılığın milli ideyadan dövlətçilik ideologiyasına çevrilməsində müstəsna rolu olmuş Ulu Öndər Heydər Əliyev azərbaycanlı olması ilə fəxr edirdi. Professor Qoşqar Əliyev Ulu Öndərin yüksək keyfiyyətlərindən bəhs edərək yazmışdır: “Heydər Əliyev intellektli xalq düşüncəsinin, milli təfəkkürümüzün qaynaqlarından bəhrələnən, daha mürəkkəb, dinamik reallıqlarımızın mənimsənilməsi və dərkəninə qüdrətli fenomeni, dərin fəlsəfi düşüncələrin nəticəsi, siyasətçi şəxsiyyətinin özünütəsdiqinin vacib vasitəsidir. Heydər Əliyev təfəkkürü ətrafda baş verən ən mürəkkəb və ən ziddiyyətli sosial-siyasi hadisələrin mahiyyətinə nüfuz etmək, bunlara vaxtında və çevik reaksiya vermək qabiliyyətinin bariz nümunəsidir”.

Vahid Öməröv,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-15 may.-№85.-S.14.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini yetişdirən şərait (Birinci Dünya müharibəsi) və azərbaycançılıq

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaranmasından bir qədər əvvəlki dövr - Birinci Dünya müharibəsi illəri milli ideyaların ən qızgın axtarış illəri oldu. Bu dövrdə artıq Osmanlı imperiyası dağılmaq ərəfəsində idi, Rusiyada oktyabr çevrilişi baş verdi, İranda kommunist hərəkatı gücləndi, hətta Gilanda “sovet respublikası” elan edildi.

Bütün türk və müsəlman dünyasını birləşdirmək məqsədi güdən pantürkizm, turançılıq, panislamizmlə yanaşı, ayrı-ayrı dövlət və milli maraq güdən milli ideyalar axtarışı da davam edirdi. Sona xanım Vəliyeva çox dəyərli tədqiqat əsərində - “Azərbaycançılıq milli ideologiya və ədəbi-estetik təlim kimi” monoqrafiyasında bu dövrdə pantürkizm, turançılıq, panislamizm və azərbaycançılıq ideyasının qarşılıqlı münasibətlərinə aydınlıq gətirmişdir. S.Vəliyeva yazır ki, Türkiyənin özündə qurtuluş savaşı başlamış, böyük bir vətənpərvərlik nümunəsi göstərməklə, müasir qüdrətli türk dövlətinin əsasını qoymuş Mustafa Kamal Atatürkün özü də həmin dövrdə turançılığa laqeyd mövqə tutur və türk millətinin nicatını turançılıqda axtarmağın əleyhinə çıxışlar edirdi. Əsasını qoyduğu Cümhuriyyət-Xalq Partiyasının 1917-ci ildəki I qurultayında Atatürk pantürkizm əleyhinə çıxış edərək, bildirirdi ki, “bütün türklərin bir dövlətdə birləşdirilməsi həyata keçməz bir məsələdir. Tarixi təcrübə göstərir ki, panislamizm, yaxud pantürkizm müvəffəqiyyət qazana bilməz.” Böyük Millət Məclisindəki çıxışlarından birində də, o, 1921-ci ildə həmin fikrini müdafiə etmişdir. 1919-cu ildə ABŞ generalı Harbolda göndərdiyi “Hüququ müdafiə cəmiyyətinin memorandumunda” isə pantürkizmə zərərli bir ideologiya kimi baxdığını bildirmişdir. Məhz bu münasibətin nəticəsi idi ki, CHP-nin (Xalq Respublika Partiyasının) 1935-ci ildə qəbul etdiyi proqramında millətə belə bir tərif verilmişdir: “Millət-siyasi və ictimai birlik olub, dil, mədəniyyət və ideyaca bağlı olan həmvətənlərin birləşməsidir.”

Azərbaycanda Atatürkdən əvvəllər də, onunla bir dövrdə də həmin mövqedə dayanan azərbaycançılar az olmamışdır. Yusif Vəzir Cəmənzəminli turançılığın uğur qazana bilməyəcəyini qeyd etmiş və onu Kırım turançılarının timsalında belə ifadə etmişdir: “İsmayıl bəyin (Qasıralı) işdə, dildə, fikirdə birlik şüarı Kırmda kəndisinə hazırkı halda bir çox tərəfdar deyil, əleyhdar qazanmışdır... O Turan fikrini təqib etməklə nəinki kırımlıları Turanla birləşdirə bildi, bəlkə onları tatarlıqdan da uzaqlaşdırdı. Bunun üçün “Tərcüman” qəzetəsi əvəzinə “Millət” qəzetəsi çıxdı”.

Bu dövrdə bəzi ziyalılar türkcülük, islamçılıq və azərbaycançılıq arasında mütərəddid mövqedə qalsa belə, hələ 1911-14-cü illərdə “azərbaycanlı” termini işlənir və onların digər türk-tatar qövmlərindən fərqi vurğulanır. S.Vəliyeva daha sonra göstərir ki, azərbaycançılıq ideyası, əslində, ondan əvvəl də mövcud idi. Hələ 1891-ci ildə M.Şahtaxtı “Kaspi” qəzetində belə bir məqalə çap etdirmişdir: “Zaqafqaziya müsəlmanlarını necə adlandırmaq?” O öz sualına özü cavab verərək yazırdı ki, bu xalqı “azərbaycanlı”, dillərini də “Azərbaycan dili” adlandırmaq yaxşı olar. 1892-ci ildə K.Ünsizadə “Azərbaycan” adlı bir qəzetə nəşr etməyə söy göstərmişdisə də, ona nail ola bilməmişdi. Çünki çar üsul-idarəsinə və ermənilərə xalqın “tatar”, “musulmanın” adlandırılması daha sərfəli idi. Onların ardınca bolşeviklər də “Azərbaycan” sözündən qorxmuş və milli mənlilik şüurunun formalaşdırılmasına beynəlmillətçiliyi üstələyəcəyindən ehtiyat etmişlər. Beynəlxalq imperializm də çarizmin bu siyasətini dəstəkləmişdi. İngilislər Bakıya daxil olarkən onlar da “Azərbaycan” sözünü işlətməyə xəsisliklə yanaşmışlar. 1903-cü ildə Tiflisdə görkəmli ədəbiyyatşünas F.B.Köçərlinin (1863-1920) rus dilində “Azərbaycan ədəbiyyatı” kitabı çap olundu. Məmmədali Tərbiyətin “Daneşməndane-Azərbaycan” kitabını da buraya əlavə etmiş olsaq, görərik ki, “Azərbaycan ideyası”nın tarixi kökləri qədimdir. Milli kimlik sualları açıq şəkildə mətbuatda verilən və insanların fikrini məşğul etdiyi vaxtdan (bu baxımdan 1890-cı ildə “Kəşkül” qəzetində dərc olunmuş “Azərbaycanlı” felyetonu və Cəlil Məmmədquluzadənin məşhur “Azərbaycan” felyetonu kütləvi şüurun milliləşməsində dönüş nöqtələri kimi qeyd edilməyə layiqdir -S.V.) azərbaycançılıq məsələsinin meydana çıxması labüd olurdu.

Beləliklə, XX əsrin əvvəllərində yaşamış və fəaliyyət göstərmiş qabaqcıl ictimai xadimlər, yaradıcı ziyalılar yeni dövrdə, nəinki Azərbaycan xalqının milli özünüdərkində həlledici rol oynamış, həmçinin, artıq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurularkən millətin özünü, əsil-nəsəbini, görkəmli adamlarını tanımasına, milli idarəçiliyi də milli məfkurənin başlıca təzahür forması kimi qəbul etməsinə nail olmuşdular.

Misal üçün, Y.V.Cəmənzəminli 1918-ci ildə “Biz kimik və istədiyimiz nədir?” adlı məqaləsində yazırdı: “Azərbaycan çox davalar və çox millətlər görüb və hələ də həyatımıza bir təsir buraxmamış olmayıb. Hal-hazırda biz tarixi pillələrdən keçib, min qovğa görəndən sonra uyusub sabit bir şəkil almışıq. Böyük türk millətinin bir şöbəsini təşkil eləyirik. Millətə məxsus bir çox amillərə dəxi maliklik: ayrıca dilimiz, adət və qaidəmiz və ədəbiyyatımız var. Əsrlərlə rəyasetpərvər hakim dairələr tapdığı olan xalqımız həmişə mədəni həyatında davam edib, milli simasını itirməyib. Hətta İranın cazib nəfsləri, rusluğun dəhşətli zərbələri türklüyümüzü məhv edə bilmədi: şirin dilimiz və ədəbiyyatımız salamat qaldı.”

Yusif Vəzir həmin məqaləsində milli idarəçiliyin vacibliyi məsələsinə toxunaraq yazırdı: “Dünyada hər bir millətin xoşbəxt yaşamasına səbəb ancaq o millətin öz milli idarəsi ola bilər. Milli idarə də milli torpaqda, yəni müəyyən bir ölkədə bərqərar ola bilər”.

Politoloq X.İbrahimli XX əsrin əvvəllərində milli ideya axtarılarına toxunarkən türkçülük, azərbaycançılıq və millətçilik ideyalarının bütöv Azərbaycan idealına xidmət etdiyini göstərir: “XIX və XX əsrlərdə Azərbaycan xalqının apardığı mübarizə məmləkətin üçdə birini - Şimali Azərbaycanı öz müstəqilliyinə qovuşdurdu. Heç şübhəsiz, şimalın müstəqilliyi bütöv Azərbaycan mədəniyyətinin məhsuludur.

Bütöv Azərbaycan başdan-başa türk ruhunun, dilinin, mədəniyyətinin, dövlətçilik ənənəsinin hakim olduğu tarixi, kulturoloji, siyasi məkandır. Ərdəbillə Bakı arasındakı fərq Bakı ilə Şəki arasındakı fərq qədərdir (məsafə nəzərdə tutulmur). “Dədə Qorqud”, “Koroğlu”, sufilik, hürufilik fəlsəfəsi və s. bütöv Azərbaycan hadisələridir. Dil, etnos, daha əzəl və doğəl olduğundan milli bütövlüyün əsas təməlləri sayılır. Bu baxımdan türkçülük cənub və şimal üçün birinci birləşdirici amildir. Siyasi türkçülüyn gəlişməsi üçün fəlsəfi, tarixi və kulturoloji türkçülüyn dərk edilməsi, həm də gəlişməsi başlıca şərtədir. Əks-təqdirdə bütövlüyə aparən doğəl yollar bağılı olaraq qalacaq. Türkçülüyn dərk və kütləviləşməsi İrənda fars və türk seçiminin, ayrılığının, fərçinin təsdiqidir. Türkçülük cənubla şimalı bağılamaqla yanaşı, İrənda farsla türkün tarixi, coğrafi, mədəni, etnik sınırlarını müəyyənleşdirir”.

Azərbaycançılıq 19-cu əsrin sonlarında milli kültür hərəkatından qaynaqlanıb, 20-ci əsrin əvvəllərində milli qurtuluş müstəvisinə keçdi və 1918-ci ilin 18 mayında Azərbaycan Xəlıq Cümhuriyyəti idealını gerçəkləşdirdi. 27 aprel istilasılı ilə AXC faktiki və hüquqi müstəqilliyini itirsə də, Azərbaycan SSR kimi formal da olsa, müstəqil qaldı (öz atributlarıyla). Deformasiya ilə üzleşməsinə baxmayaraq, sovet dövrünün Azərbaycan mədəniyyəti məhz əsrin əvvəllərindəki milli mədəniyyətin varisi idi. Bir dəfə milli müstəqillik siyasi idealdan doğən bu mədəniyyət hər cür təzyiqlərə baxmayaraq, bütöyn 20-ci əsr boyu həmin şəərəfli tarixi hadisəni təkrar etmək gücünü mühafizə edə bilmişdi. Bunu 1991-ci ildə zaman təsdiq etdi. Yaxşı ki, milli müstəqilliyin itirilməsi ilə yanaşı, tarixi, kulturoloji, coğrafi, siyasi məna kəsb edən, beynəlxəlıq hüquq subyektinə çevrilən Azərbaycan adı itirilmədi. Arxada ayrı-ayrı xanlıqlardan (sonra quberniyalardan) ibarət olan məmləkətin vahid dövlət şəklində iki il deyil, 70 ildən çox mövcudluğu tarixi var idi. Bu, çox önəmli, həm də qədərincə dəyərləndirilməli amildir.

Əsas hədəfi Bütöv Azərbaycan olan Azərbaycançılığın şimal və cənubda şəkil fərçləri var. Belə ki, şimalda Azərbaycançılıq unitarlığı hədəf götürürsə, cənubda ayrılmanı, yəni türk-fars seçimini hədəf götürür. Fərçli düşüncədə Azərbaycan vəhdətinə yer yoxdur.

Millətçilik “İrən milləti” konqlomerat “sovet milləti” anlayışının astar üzüdür. Hazırda İrənda bir-birinə ekvivalent (kəmiyyətə) iki millət yaşayır: türk, fars. İrənün hazırkı etnosiyasi mənzərəsi sovetlər dövrünün Çexoslovakiyasını xatırladır. Mədəni cəhətdən (həmçinin, etnik baxımdan da) çox yaxın qohum olan çex və slovaklar kommunist rejimi çökən kimi dərhal ayrılıb öz milli xənələrinə çəkildilər. İrən da labüdən bu tarixi gerçəkliklə üz-üzə dayanacaq.

Türkçülük və Azərbaycançılıq Azərbaycan millətçiliyinin bünövrəsində dayanır. Millətçilik dövlətçilik şüurudur, siyasi prosesdir. Onsuz milli istiqlaliyyət qazanılmır, qazanıldığı təqdirdə isə tez itirilir.

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-16 may.-№86.-S.14.

Hacı Zeynalabdin Tağıyev və azərbaycançılıq

Azərbaycançılıq ideyasına ürəkdən xidmət etmiş milli burjuaziyanın ən görkəmli nümayəndələrindən biri Bakı milyonçusu və xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyev olmuşdur.

Ulu Öndər Heydər Əliyev qeyd edirdi ki, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaranarkən “Azərbaycanda müasir burjuaziya təbəqəsi formalaşmış ölkənin ictimai həyatında mühüm rol oynamağa başlamışdı. Bu dövrdə Azərbaycan ziyalılarının müxtəlif sahələrdə göstərdiyi fəaliyyət milli dirçəliş, milli oyanış, milli ruhun aşılınması proseslərinə xidmət edirdi... yeni mühtdə formalaşan görkəmli ictimai-siyasi xadimlərimiz əsrin çağırışına və tələblərinə layiqincə cavab verməyə qadir oldular”.

Professor Nizaməddin Şəmsizadə göstərir ki, Azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşması, Azərbaycanda milli burjuaziyanın fəaliyyəti sayəsində mümkün oldu. Bakı təkə iqtisadi qüdrətinə görə yox, həm də ictimai-siyasi nüfuzuna görə Qafqazda yeganə dünya şəhəri səviyyəsinə yüksəldi.

İmperiyaçı ideologiyaya xidmət edən bolşevik təfəkkürü onilliklər boyu belə bir yalanı təbliğ etdi ki, guya kütlə tarixin yaradıcısıdır. Sovet quruluşuna ədalətli hökm oxuyan tarix özü bu yalana son qoydu. Tarix həmişə böyük şəxsiyyətlərə möhtacdır. Çünki tarixi şüursuz kütlə yox, düşünən və yaradan şəxsiyyətlər hərəkətə gətirib. Tarix yaratmağın birinci şərti əməlin və ağılnla vətənə xidmət etməkdir. Ulu peyğəmbərimiz Məhəmməd əleyhüssəlamın belə bir müdrik kəlamı var: “Vətənə xidmət etməyənin imanı olmaz”. Xoşbəxtlikdən tariximiz vətənə xidməti iman hesab edən qüdrətli əməl sahibləri ilə zəngindir. Azərbaycan tarixi yalnız dahilər doğan bir anaya bənzəyir. Tariximizin iftixarı olan, öz ömrü və əməlləri ilə tarixə daxil olan, tarix yaradan belə şəxsiyyətlərdən biri iki əsrin - XIX və XX əsrlərin qovuşuğunda yaşamış Hacı Zeynalabdin Tağıyev idi.

Qılman İlkin “Hacı Zeynalabdin Tağıyev” əsərində bu böyük şəxsiyyətin Vətənə, millətə xidmət etdiyini göstərmişdir: Hacı Zeynalabdin Tağıyev bütün Rusiyada, birinci növbədə, öz mesenatlığı və maarifpərvərliyi ilə tanınmışdır. Maarif və mədəniyyət sahəsində onun misilsiz xidmətləri barədə son illərdə çox yazıldığından, biz yalnız bir neçə məsələ üzərində dayanırıq. Onun maarifçilik xidmətləri əsasən XX əsrin əvvəllərindən başlayır. Bu da təsadüfi deyil. 1905-ci il inqilabından sonra hökumətin oktyabr bəyannaməsi ölkədə mədəni-maarif işlərinin canlanmasına səbəb oldu. Ölkənin hər yerində xeyriyyə məqsədi ilə bir sıra cəmiyyətlər yarandı. Qəzet və jurnallar çap edilməyə başladı. Bu cəmiyyətlərin yaradılması, qəzet və jurnalların çap edilməsi, birinci növbədə, Tağıyevin adı ilə bağlıdır. Bu işdə Tağıyev bir növ təşkilatçı rolunu oynayır. Xeyriyyə məqsədilə yaradılan cəmiyyətlər ya Tağıyevin şəxsi iştirakı və vəsaiti ilə, ya da onun yaxından köməyi ilə yaradılmışdı. İlk xeyriyyə cəmiyyəti 1905-ci ildə yaranmış “Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyəti” idi. Tağıyev onun sədri, Əhməd bəy Ağayev isə katibi seçilmişdi. “Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyəti” əsasən Bakı varlılarının və varlı ziyalılarının cəmiyyəti idi. Onun tərkibində Bakı varlılarından Mirzə Əsədullayev, Ağabala Quliyev, İsabəy Hacınski, Kamil bəy Səfəraliyev, İsrafil Hacıyev ilə yanaşı, Əhməd bəy Ağayev, Əli bəy Hüseynzadə, Həsən bəy Ağayev, Həsən bəy Zərdabi, Əlimərdan bəy Topçubaşov kimi ziyalılar da daxil idi. Bu cəmiyyətin məqsədi ağır və ehtiyacı olan müsəlmanları himayə etmək, yoxsul uşaqlarını sənət məktəblərində pulsuz oxutmaqdı. Birinci Dünya müharibəsi illərində “Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyəti”nin fəaliyyəti daha da genişlənmişdi. Qaçqınları və acaqları yemək və pal-paltarla təmin etmək sahəsində cəmiyyətin göstərdiyi böyük xidmət onu camaatın nəzərində ucaltmışdı. Cəmiyyət Nərgində saxlanan əsir türk əsgərlərinə də öz köməyini əsirgəməirdi. Cəmiyyətin bütün fəaliyyəti Hacı Zeynalabdin Tağıyevin daimi nəzarəti altında idi. 1906-cı ildə yaranmış və tərkibi əsasən Bakı varlılarından və görkəmli ziyalılardan ibarət olan “Nəşr və maarif” və yenə həmin ildə Azərbaycanın görkəmli xadimləri və ziyalıları Üzeyir Hacıbəyov, Cahangir Zeynalov, Mirzəğa Əliyev, Hüseynqulu Sarabski, Həbib bəy Mahmudbəyov, Məmmədəmin Rəsulzadə, Hüseyn Ərəblinski, Sidqi Ruhulla və başqaları tərəfindən yaradılmış “Nicat” mədəni-maarif, 1910-cu ildə təşkil olunmuş “Şəfa” cəmiyyətlərinə Tağıyev öz köməyini əsirgəməmişdir.

Aybəniz xanım Kəngərli Hacı Zeynalabdin Tağıyevin azərbaycançılıq fəaliyyətini yüksək qiymətləndirərək yazır: “Bakı milyonçusu, xeyriyyəçiliyi ilə XX yüzil Azərbaycan tarixinə əbədlilik daxil olmuş Hacı Zeynalabdin Tağıyev Azərbaycanda yeni doğulan türk milli hərəkatının (azərbaycançılığın - V.Ö.) baş dəstəkləyicisi idi”.

Ə.Kəngərli yazır: “Hacı Zeynalabdin Tağıyevin xeyriyyəçilik missiyasının nə qədər vüsətli olduğunu anlamaq üçün onun ali təhsil almağa kömək göstərdiyi bir neçə şəxsin adını çəkmək belə yetərli görünür. Nəriman Nərimanov haqqında dəfələrlə bəhs edilmişdir.

Burada biz türk dünyasının daha iki nəhəng şəxsiyyətinin - Şərqi tanınmış siyasi xadimlərindən olan Seyid Həsən Tağızadənin, eləcə də, tanınmış tatar ictimai-siyasi xadimi Sədri Məqsudinin bakılı metsenat Hacı Zeynalabdin Tağıyevin şəxsi vəsaiti ilə təhsil almalarını xüsusi vurğulamaq istərdik. Seyid Həsən Tağızadə

Beyrutdakı Amerika mədrəsəsində Hacı Zeynalabdin Tağıyevin pulu ilə təhsil almışdı. Sədri Məqsudi isə Fransanın Sorbonna Universtitetini Hacı Zeynalabdin Tağıyevin yardımı sayəsində bitirmişdi.

Rus hökumətinin İsmayıl bəy Qasprinskiyə necə düşmən münasibət bəslədiyi məsələsinə ümumtürk ədəbi dilindən bəhs edilərkən toxunulacaqdır. Qeyd etmək istəyirik ki, İsmayıl bəy Qasprinskinin idealları türk millətinin fədakar şəxsiyyətləri hesabına reallaşdı ki, o şəxsiyyətlərin ən görkəmli nümayəndələrindən biri Hacı Zeynalabdin Tağıyev idi.

Qətiyyətlə demək olar ki, Azərbaycanda üsuli-cədid hərəkatının genişlənməsi birbaşa Hacı Zeynalabdin Tağıyevin adı ilə bağlıdır. O, bu ideala, bu hərəkatın xalqa fayda gətirəcəyinə ürəkdən inanmışdı və bu yolda ağılasıgmaz işlər görmüşdü. Sonralar “Türk yurdu”na verdiyi konfransda İsmayıl bəy Qasprinski üsuli-cədid hərəkatının geniş vüsət almasında böyük rolu olan şəxslər sırasında Hacı Zeynalabdin Tağıyevin adını birinci yerdə çəkmişdi: “Bakılı Hacı Zeynalabdin Tağıyev, orenburqlu Hüseyinovlar, sibiryalı Hacı Nemətullah kimi yüz, iki yüz məktəbin məsrəfinə para vermişlərdən sərfnəzər, Akçura oğulları, Apanay oğulları, Abdülmənnan oğulları kibi on beşər məktəb təsis edən türklər az deyildi”.

Məlumdur ki, Hacı Zeynalabdin Tağıyev maarif, mədəniyyət və mətbuat sahəsində geniş xeyriyyəçilik işi görürdü, onun “müsəlmanların qeyri-rəsmi hökmdarı” “Şərq aləminin ilk messenati” adlanması təsadüfi deyildi.

Mənbələrdə, hətta “Tərcüman” qəzetinin ilk nömrəsindən İsmayıl bəy Qasprinskinin vəfatına qədər Hacı Zeynalabdin Tağıyevin maliyyə yardımı ilə nəşr olunması barədə məlumatlara da rast gəlinir. Nəzərə alsaq ki, bu mülahizə Hacı Zeynalabdin Tağıyevin vəsaiti ilə ali təhsil almış, onu yaxından tanıyan Seyid Həsən Tağızadəyə məxsusdur, onda onun həqiqət olduğunu qəbul etmək lazım gəlir. Məşhur tədqiqatçı A.Bennişen də Hacı Zeynalabdin Tağıyevin “Tərcüman” qəzetinə maliyyə dəstəyi göstərdiyini xüsusi qeyd edir. Və bu məlumatın həqiqət sayılması üçün istənilən qədər əsaslar göstərmək olar. Hacı Zeynalabdin Tağıyevin əsrin əvvəllərində qələmə alınmış tərcümeyi-halında göstərilirdi ki, o, “farsi, türk, ərəbi və rusi firəngi qəzetələrin nəşrinə yardım göstərirdi” və onun yardımı hesabına qəzetlər camaata pulsuz paylanırdı.

Qılman İlkin Hacı Zeynalabdin Tağıyevin azərbaycançılıq fəaliyyəti və Azərbaycana bağlılığı haqqında belə yazır: “Tağıyev Azərbaycanın adını həmişə əziz tuturdu. Doğma vətəni onun üçün hər şeydən yüksək və müqəddəsdə. Dövlətin, sərəvətin çoxluğu onu heç zaman doğma ölkəsinə xəyanət etməyə sövq etməmişdi. 1912-ci ildə Tağıyevin Behbudovla olan məhkəməsi ilə əlaqədar şayiə yayılmışdı ki, Tağıyev osmanlı Türkiyəsinə getmək fikrindədir. O, “Qolos Moskvi” və “Utro Rossii” qəzetləri vasitəsilə bu şayiəni yayanlara belə cavab vermişdi: “...O ki qaldı mənim vətəni buraxıb, Osmanlı torpağına getməyimə, məcburam qəti surətdə bəyan edirəm ki, belə bir iş heç vaxt xəyalımdan keçməyib və heç vaxt xəyal etmirəm ki, öz vətənimə buraxıb, bu qoca vaxtımda qürbət vilayətə gedəm, Behbudovla mənim işim nə yerə münzar olarsa (amma mən inanıram ki, axırda ədalət müzəffər və hökmüran olacaqdır) mən öz vətənimə buraxa bilmərəm. O vətəni ki, mən orada doğulmuşam, mən orada işləmişəm, mən orada bəqədri qüvvə dövlətə, vətənə, caamata xidmət eləmişəm. Mən öz vətənimə sevirəm. Gələcəkdə keçəcəyim imtahanlar nə qədər ağır olsa da, mən öz vətənimdən əl çəkmərəm. Burada mənim atamın qəbri vardır. Mənim qəbrim də burada olmalıdır”.

Vətənə belə bağlılıq nəticəsindədir ki, Tağıyev başqa Bakı milyonçuları kimi, inqilab zamanı xaricə qaçmadı, ya da inqilab düşmənlərinə qoşulmadı. Sovet hökuməti də ona toxunmadı. Bu işdə Nəriman Nərimanovun Tağıyevə qarşı humanist münasibəti xüsusilə qiymətləndirilməlidir. Tağıyev özünün Mərdəkandakı bağında 1924-cü il sentyabrın 1-də, axşam saat səkkizin yarısında vəfat etdi və sentyabrın 4-də dəfn edildi.

Tağıyevin canı zəhmətdən yığılmışdı, hətta Mərdəkanda yaşadığı son illərdə, qoca yaşlarında belə çalışmaq və xalqına xidmət etmək fikrində idi. 1922-ci il yanvarın 20-də N.Nərimanova yazdığı məktubunda öz arzu və istəyini belə ifadə etmişdi: “Böyük tarixi hadisələr nəticəsində ölkəmizin iqtisadi həyatında izi indiyədək qalan mən qocanın əmək fəaliyyətimdən uzaqlaşdırıldığımıza baxmayaraq, indiki dövrdə, xüsusilə, xalq marağı və yeni iqtisadi siyasət yoluna qədəm qoymuş olan hökumət bütün canlıları xalq təsərrüfatının və sənayenin bərpa edilməsinə çağırdığı bir vaxtda fəaliyyətsiz qala bilmərəm. Güman eləyirəm ki, ömrümün qalan hissəsində bütün təcrübəmlə bu sahədə xalqa və hökumətə hələ də real xeyir verə bilərəm”.

Tağıyev bu ərizəsi ilə kətan fabrikinin, Xəzər balıq vətəgələrinin və dəyirmanların ona konsesiyaya verilməsini hökumətdən xahiş edirdi. Nədənsə Tağıyevin, bu xahişi cavabsız qalmışdı.

H.Z.Tağıyev milli burjuazianın nümayəndəsi idi. Kapitalistliyi onun maarifpərvərlik və humanizmini, maarifpərvərliyi və humanizmi ilə kapitalistliyini rədd və inkar etmirdi. Bu iki keyfiyyət onun fəaliyyəti ilə ayrılmaz surətdə bağlı idi.

Bununla belə, Tağıyevin şəxsiyyəti barədə istər inqilabdan qabaq və istərsə də inqilabdan sonra, ta bizim günlərdə, çoxlu rəy və mülahizələr yayılmışdır. Onu idealizə edənlər də olmuşdur və yenə də vardır. Ancaq dərin obyektiv araşdırmalar nəticəsində biz Tağıyevin ictimai fəaliyyətini düzgün qiymətləndirə bilərik.

Qılman İlkin haqlı olaraq göstərir ki, H.Z.Tağıyevin xatirəsinin dövlət səviyyəsində əbədiləşdirilməsi respublikamızın həyatında çox mühüm bir mərhələ olmuşdur. İndən belə Hacı Zeynalabdin Tağıyevin xatirəsi şəhərimizdə yeni

yarlanmış Qızlar Gimnaziyasının, Bakı Maliyyə-İqtisadiyyat Kollecinin, qəsəbənin (keçmiş Nasoslu), Mərdəkandakı küçə və məktəbin adlarında, Bakıda Hacı Zeynalabdin Tağıyev adı verilmiş küçədə yerləşən mülkündə, qoyulmuş büstündə və lövhəsində əbədi yaşayacaqdır. Qədirbilən xalqımız Hacı Zeynalabdin Tağıyevin xatirəsini həmişə əziz tutub. Çünki Hacı bu günün, sabahın yox, bütün zamanların insanıdır. Hər gün onun qəbri üstə qoyulan hər çiçək dəstələri Azərbaycan türklərinin bu xeyirxah şəxsiyyətə olan sonsuz minnətdarlığının parlaq ifadəsidir. Doğma Vətənimizə - Azərbaycana, azərbaycançılıq ideallarına xidmət edən Hacı Zeynalabdin Tağıyevin adı nəsillərdən-nəsillərə bir Azərbaycançı kimi keçəcəkdir.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-22 may.-№90.-S.14.

Azərbaycançılıq ideologiyasının diasporun inkişafında rolu

Qədim dövrlərdən başlayaraq bu günə qədər Azərbaycan xalqının gözəl adət-ənənələrini, milli-mənəvi dəyərlərini, etnik-psixoloji xüsusiyyətlərini özündə yaşadan və birləşdirən baxışlar sistemi kimi azərbaycançılıq ideologiyası yaranıb və formalaşılıb. Azərbaycançılıq ideologiyası XX əsrin ikinci yarısında özünün daha dinamik və yüksək inkişaf mərhələsinə qədəm qoyub. Bu xüsusilə XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq dövlət və siyasət səhnəsinə çıxmış, özünün titanik fəaliyyəti ilə dünya siyasətinin korifeylərindən birinə çevrilən, zamanəmizin görkəmli ictimai-siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bağlı olub. 1969-cu il, iyul ayının 14-də Azərbaycan rəhbəri seçilən Heydər Əliyev sonrakı 34 illik fəaliyyəti dövründə Azərbaycan xalqının və millətinin şanı, şöhrətini, qürurunu və iftixarını bütün dünyaya tanıdıb və dünyanın ən böyük azərbaycanlısı, dünya azərbaycanlılarının ümummillisi lideri adını qazanıb. 1970-ci illərə qədər Azərbaycan xalqı əsasən kənd yerlərində yaşayan, kустar əkinçiliklə, qoyunçuluq-maldarlıqla, xırda sənətkarlıq və ticarətlə məşğul olan bir xalq idi. 1970-80-cı illərdə Azərbaycanın bütün şəhər və kəndlərində sistemli və məqsədyönlü şəkildə işə salınan saysız-hesabsız zavod və fabriklər bütün əhalini nizam-intizamlı, bilikli və təhsilli, sənaye əsaslı əməyə cəlb etdi. Respublikamızda nizam-intizam möhkəmləndi, cinayətkarlıq xeyli azaldı və qeyri-sağlam həyat tərzinə imkan və şərait qalmadı. Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının təhsillənməsi, maariflənməsi və savadlanması istiqamətində apardığı düşünülmüş siyasəti təqdirəlayiq idi. Bütün rayonlarımızda və kəndlərimizdə saysız-hesabsız məktəblər, uşaq bağçaları, klub və mədəniyyət evləri, kinoteatrlar, kitabxanalar kimi mədəni-maarif müəssisələri və ictimai-iaşə obyektləri tikildi. Azərbaycan xalqının böyük bir hissəsini təşkil edən əmək adamlarının, fəhlə və kəndlilərin balaları yüksək səviyyədə orta təhsil alaraq Heydər Əliyevin birbaşa rəhbərliyi, qayğısı və nəzarəti, “Qoy ədalət zəfər çalsın” devizi altında apardığı siyasətin nəticəsində ali məktəblərə qəbul olundular. Təkcə azərbaycanlı gənclərin keçmiş SSRİ-nin ali məktəblərinə seçilib göndərilməsi (hər il 800-900-a qədər ən savadlı, qabiliyyətli azərbaycanlı gənclər yola salınırdı) siyasətilə onun azərbaycançılığa etdiyi xidməti heç nə ilə ölçmək olmaz. Bu gün həmin gənclər həm müstəqil Azərbaycan Respublikasının dövlət quruculuğunda, həm də bütün dünyaya səpələnərək bir çox sahələrdə böyük fəaliyyət göstərirlər. Azərbaycanlı neftçi ailələrin Qərbi Sibirə, Tümen və keçmiş SSRİ-nin digər müxtəlif regionlarına göndərilməsi də arxasında böyük siyasət dayanırdı. Bu gün Vahid Ələkbərov, İsgəndər Xəlilov, Fərman Salmanov kimi məşhur neftçi alimlərin və iş adamlarının Rusiyada necə mühüm simalar olmasını izah etmək artıqdır. Bu siyasət öz-özlüyündə dünyada Azərbaycan diasporunun yaranmasında və formalaşmasında mühüm rol oynayıb.

Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyası qarşısında xidmətlərindən biri də keçmiş SSRİ-nin Moskva, Sankt-Peterburq, Ulyanovsk, Rostov, Taqanroq kimi şəhər və vilayətlərində Azərbaycanla bağlı abidələr qoyulması, elm və incəsənət xadimlərinin yubileylərinin keçirilməsi, Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin adlarına heykəllərin ucaldılması, onların adlarının küçə və meydanlara verilməsi sahəsində göstərdiyi xidmətlərdir. SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini və Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Siyasi Bürosunun üzvü kimi Moskvada fəaliyyət göstərərək Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”sinin Moskvada çap edilməsi, Qara Qarayevin SSRİ Bəstəkarlar İttifaqının katibi, Tahir Salahovun SSRİ Rəssamlar İttifaqının birinci katibi kimi fəaliyyətinin daha da genişləndirilməsi, Fikrət Əmirovun “Min bir gecə” baletinin bütün ittifaq televiziyası ilə göstərilməsi, “Nizami”, “Dədə Qorqud”, “Babək”, “Nəsimi” və digər milli ruhlu tarixi bədii filmlərin SSRİ-nin televiziya ekranlarına çıxması, xarici ölkələrə səfərlər zamanı azərbaycanlıların da nümayəndə heyətlərinin tərkibinə daxil edilməsi Heydər Əliyevin bu ideologiya sahəsində göstərdiyi xidmətlər sırasındadır. Məşhur müğənnilərimiz Müslüm Maqomayevin “Anamın anasıan Azərbaycan”, Rəşid Behbudovun “Səni tərənnüm edirəm doğma Azərbaycan” mahnıları ən böyük salonlarda səslənərək bütün dünya xalqlarının dilinin əzbəri oldu.

Heydər Əliyevin uzun müddət dövlət idarəçiliyi sistemində fəaliyyət göstərən bir tarixi şəxsiyyət kimi əldə etdiyi nailiyyətlər bütün dünyada “Azərbaycan” və “azərbaycanlı” sözlərinin mahiyyətini, dəyərini və tutumunu xeyli artırdı. Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasının elmi-nəzəri bazasının müasir dövrün tələbləri əsasında formalaşmasında da mühüm rol oynadı. Ümummillisi lider müstəqil Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 1993-2003-cü illərdə də azərbaycançılıq ideologiyasının inkişaf etdirilməsi və diaspor işi sahəsində müvafiq addımlar atdı. Müstəqillik dövründə Azərbaycana rəhbərlik edərkən Heydər Əliyevin təşkilatçılığı ilə Bakıda Məhəmməd Füzulinin 500 illiyinin, “Dədə Qorqud” dastanının 1300 illiyinin dünya səviyyəsində qeyd olunması, dünya şöhrətli musiqiçi M.Rasrtrapoviçin Azərbaycana gərilib dəfələrlə konsertlərinin təşkil edilməsi, xarici səfərlərdə dünyanın Vaşinqton, Paris, London, Tokio, Roma, Moskva və s. kimi böyük şəhərlərində neft müqavilələri imzalamaqla dünyanın diqqətini Azərbaycana yönəltməsi, onun azərbaycançılıq ideologiyasına verdiyi layiqli xidmət nümunələridir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı və dövləti, eləcə də azərbaycançılıq ideologiyası qarşısında göstərdiyi çox mühüm əhəmiyyətli məsələlərdən biri də Azərbaycan diasporunun inkişaf etdirilməsi və təkmilləşdirilməsi olub. Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması, onlarla Azərbaycan arasında əlaqələrin qurulması istiqamətində xeyli işlər görüldü.

Müstəqillik dövründə Heydər Əliyev azərbaycançılığın bayraqdarı oldu. Ümummilli lider müstəqil dövlətimizin simvolu olan üçrəngli bayrağımızı Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropa Şurası və digər beynəlxalq təşkilatların və dövlətlərin ən görkəmli yerlərində qaldırdı. Ümummilli lider Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti nəticəsində Azərbaycan bu gün dünya miqyasında sivil, hüquqi, demokratik, dünyəvi bir respublika kimi tanınır və böyük perspektivlərə malik bir ölkə kimi qəbul olunur. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının prezidenti olduqdan sonra Heydər Əliyev xaricdə məskunlaşmış soydaşlarımızla əlaqələri dövrümüzün xarici siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevirdi. Dünya azərbaycanlılarının əsl həmrəyliyinə yaradılması yolunda 1997-ci il dekabrın 27-də keçirilən toplantı bu istiqamətdə atılan əsas addımlardan biri oldu. Həmin toplantıda ümummilli liderin etdiyi çıxışda qeyd edilirdi: “Biz bu torpaqda yaşayan azərbaycanlılar, başqa ölkələrdə yaşayan soydaşlarımız haqqında həmişə düşünürük, onlarla əlaqə yaratmaq istəmişik və onlarla həmrəyliyimizi bildirməyə çalışmışıq. Bugünkü müstəqil Azərbaycan Respublikası bütün dünya azərbaycanlılarının dayağıdır və bütün dünya azərbaycanlıları üçün örnəkdir. Azərbaycan xalqı, Azərbaycan milləti yaşayıb, yaşayır və yaşayacaqdır”

Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının tarixi Vətənlə hərtərəfli münasibətini, milli özünəməxsusluğunu qorumağı, diasporlararası əlaqələri genişləndirməyi və xaricdə yaşayan soydaşlarımızın hüquqlarının müdafiəsini çox mühüm hesab edirdi. Ona görə də ümummilli lider dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın birlik və bərabərliyini daha da inkişaf etdirmək istiqamətində düşünür, bu sahədə müəyyən addımlar atırdı. Bu baxımdan 2001-ci il, noyabrın 9-10-da Dünya Azərbaycanlılarının Bakıda keçirilmiş birinci qurultayı xaricdə yaşayan soydaşlarımızın vahid ideya-azərbaycançılıq ideyası ətrafında daha sıx birləşməsi yolunda atılmış əhəmiyyətli bir addım oldu. Azərbaycan prezidenti və Azərbaycan dövlətinin dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə öz siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevirməsinin bariz nümunələri 2002-ci il, iyulun 5-də imzalanmış fərmanla Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin, Prezidentin İcra Aparatının ictimai-siyasi şöbəsinin nəzdində xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla iş üzrə sektorun yaradılmasıdır. 2002-ci il, dekabrın 27-də isə Heydər Əliyev Azərbaycan diasporunun tam formalaşması və təşkilatlanması istiqamətində daha bir əhəmiyyətli addım atdı. Belə ki, dövlət başçısının imzaladığı müvafiq fərman əsasında “Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul edildi. Sözügedən qanun xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımız qarşısında geniş imkanlar açdı və onların Azərbaycanın mənafeyi ətrafında daha sıx birləşməsinə şərait yaratdı.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında KİV-in İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyilə çap edilmişdir

“Olaylar”.-2012.-23 may.-№84.-S.15.

Əlimərdan bəy Topçubaşov və azərbaycançılıq ideyası

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradıcılarından və liderlərindən biri Əlimərdan bəy Topçubaşov azərbaycançılıq ideyasının gerçəkləşməsində və inkişafında xidməti olan bir şəxsiyyətdir. Ulu Öndər Heydər Əliyev üçüncü minillik münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciətində demişdir: “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti az yaşasa da, xalqımızda azadlıq, müstəqillik fikirlərini daha da gücləndirmiş oldu. Bu cümhuriyyətin yaradılmasında müstəsna xidmətləri olan Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Fətəli xan Xoyski, Həsən bəy Ağayev, Nəsim bəy Usubbəyov, Mehdi bəy Hacinski, Məmməd Yusif Cəfərov, Xudat bəy Rəfibəyov, Əkbər ağa Şeyxülislamov, Teymur bəy Makinski, Səməd bəy Mehmandarov, Əli ağa Şıxlinski, Sultan Məcid Qənizadə, Xəlil bəy Xasməmmədov, Əhməd bəy Pepinov, Şəfi bəy Rüstəmbəyov kimi görkəmli ictimai xadimlərin xatirəsini qədirbilən Azərbaycan xalqı bu gün də böyük ehtiram hissi ilə yad edir”.

Sona xanım Vəliyeva yazır ki, “Azərbaycançılıq ideyasını ilk dəfə rəsmi dövlət ideyası kimi siyasət fəaliyyəti səhnəsinə çıxaran Məmməd Əmin Rəsulzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Nəsim bəy Usubbəyli olmuşlar. Siyasi həyatda baş verən bu yenilik həmin dövrdə ictimai fikir xadimləri tərəfindən də dəstəklənmişdi”.

Y.V.Çəmənəminli o zamanlar nəşr edilən qəzet və jurnallarda Azərbaycan mövzusunun baş məsələyə çevirmək zərurətini qeyd edərək yazırdı: “Hansı məcmuə çıxmağa başlarsa, ümumi islam aləminə aid şeylər yazar. Halbuki birinci bizi həvəsləndirən məsələ Azərbaycanımız gərək olsun. Onun üçün milli məcmuə başdan-baş Azərbaycan ilə doldurulmalıdır. Bərəkət versin ki, tariximiz, ədəbiyyatımız, teatr və musiqimiz və başqa mədəni məhsullarımız çox-çox var. Bunlara aid yazılsa, həm özümüz özümüzü, həm də əcnəbilər bizi tanıyırlar. Və Avropa mədəniyyətinə də millətimizin, təbii ki, ehtiyacı var. Amma bu yolda heç nə yazılmır. Yazmalı, yazdırmalı, tərcümə etməli, yeni şeylər vücuda gətirilməlidir”.

Həsən Əzizoglu müstəqil Azərbaycan ideyasının inkişafında Əlimərdan bəy Topçubaşovun rolu haqqında yazır: “Müasir Azərbaycan tarixinin ən coşqun və maraqlı dövrlərindən birini - 1905-ci il hadisələrini və sonralar birinci dumaya müstəqil Azərbaycan ideyasının meydana çıxmasında müəyyən rol oynayacaq 1906-cı il seçkiləri dövrünü əhatə edən mətbuat materiallarının izlənilməsi Əlimərdan bəy Topçubaşovun şəxsiyyəti və ictimai-siyasi fəaliyyətinin ilk dövrlərində gördüyü işlər barədə mühüm faktların üzə çıxarılmasına xidmət edir.

Sovet dövrü tədqiqatlarında və nəşrlərində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və onun rəhbərləri haqqında tarixi həqiqətləri əks etdirən heç bir məlumat verilməmiş, onların adları heç bir ensiklopediyada çəkilməmişdir. Buna görə də hazırda Əlimərdan bəy Topçubaşov kimi şəxsiyyətlər haqqında aparılan bütün axtarışların böyük əhəmiyyəti vardır”.

Filologiya elmləri doktoru A.Gəngərli Əlimərdan bəy Topçubaşovun türkçülük ideologiyasının banilərindən olan İsmayıl bəy Qasprinski ilə sıx əlaqəsindən bəhs etmişdir:

“İsmayıl bəy Qasprinski uzun illər yaxından tanıdığı, əməkdaşlıq etdiyi Azərbaycan ziyalılarından biri Əlimərdan bəy Topçubaşov idi. Bu gün də hələ də ətraflı tədqiq edilməmiş, öyrənilməmiş olsa da, Əlimərdan bəy Topçubaşov XIX yüzilin sonlarından başlayaraq Azərbaycan türklərinin ictimai-siyasi həyatında mühüm rol oynamış liderlərdən, İsmayıl bəy Qasprinski isə elə həmin mərhələdə Rusiya türklərinin ən nüfuzlu, sevilən liderlərindən idi. Tale elə gətirmişdi ki, bu iki lider Rusiya müsəlmanlarının taleyi ilə bağlı məsələlərdə dəfələrlə görüşərək, müzakirələr aparırdılar. Hər şeydən əvvəl, Əlimərdan bəy Topçubaşov Həsən bəy Zərdabinin kürəkəni idi və çox ehtimal ki, İsmayıl bəyin onunla ilk tanışlığında bu amil də az rol oynamamışdı. Bu gün arxivlərdə saxlanan İsmayıl bəy Qasprinskinin, Həsən bəy Zərdabinin və Əlimərdan bəy Topçubaşovun birlikdə çəkilmiş şəkli mühüm tarixi sənəd kimi əhəmiyyətə malikdir.

Mənbələr göstərir ki, hələ 80-ci illərdən başlayaraq İsmayıl bu Qasprinski onunla müntəzəm əlaqə saxlamış, görüşmüş, məktublaşmışlar. Məsələn, 1893-cü ildə yazdığı bir məktubunda Əlimərdan bəyə “Tərcüman” qəzetinin məqsədlərini anlatması xeyli maraqlıdır.

1905-ci ildə İsmayıl bəy Qasprinski Əlimərdan bəyi “qardaşım!” adlandırır, onu “ciddi surətdə sevdiyini” etiraf edirdi. Əlimərdan bəy Topçubaşovla İsmayıl bəy Qasprinsikini bir çox vacib məqamlar birləşdirirdi, Əlimərdan bəy Topçubaşov da mətbuat sahəsində çalışırdı, müsəlman “Kaspi”sinin başında dayanırdı. Daha sonra “Həyat”ın rəhbərlərindən olmuşdu. Həsən bəyin “Əkinçi”ni hansı əzab-əziyyətlə nəşr etməsinin şahidi olmuşdu. Bu fəaliyyəti zamanı o daim “Tərcüman” qəzetinin və İsmayıl bəyin xidmətlərini dəyərincə qiymətləndirmişdi.

Hələ 1893-cü ildə “Tərcüman” qəzetinin 10 illik yubileyi qeyd edilərkən bu məsələyə qayğı ilə, diqqətlə yanaşanlardan biri Əlimərdan bəy Topçubaşov idi. Bundan dolayı, hər yerdə bir şadanalıq vaqə olmuşdur. Hər yerdən “Tərcüman” idarəsinə bəxşişlər, təbriklər və hədiyyələr göndərilirdi. Yadımdadır ki, o vaxt mən Tiflisdə

olurdum, bu məqsəd ilə Tiflisdən Bakıya gəldim, burada bir məbləğ cəm edib bir hədiyyə olaraq “Tərcüman” idarəsinə göndərdik.

Əlimərdan bəy Topçubaşovun naşiri olduğu “Həyat” qəzeti əslində “Tərcüman” qəzetinin varislərindən biri idi. “Həyat” qəzeti hələ nəşrə başlamazdan əvvəl, onun nəşrinə icazə alındığı “Tərcüman” qəzeti sevinclə oxuculara xəbər vermişdi. “Məmnuniyyətlə öz oxucularımıza xəbər veririk ki, “Kaspi” qəzetinin redaktor-naşiri Əlimərdan bəy Topçubaşov Bakıda “Həyat” adlı qəzetin nəşrinə icazə alıb. Topçubaşov Bakıda “Həyat” adlı qəzetin nəşrinə icazə alıb. Bu, bizim dildə üçüncü qəzetdi”.

Bir vaxt keçmiş, “Tərcüman” qəzetinin, demək olar ki, bütün nömrələrində “Həyat” qəzetinin redaksiya heyəti əhatə edəcəyi məsələlər barədə qəzet nəşrə başladıqdan sonra isə hər nömrədə ona istinadən maraqlı materiallar dərc olunurdu. Bütün bunlar, ilk növbədə, Əlimərdan bəy Topçubaşovun və “Həyat”ın başında dayananların şəxsiyyətinə, qəzetin tutduğu yola böyük ehtiramdan doğmuşdu. “Həyat”dan öncə də Əlimərdan bəy Topçubaşovun redaktor-naşiri olduğu “Kaspi”yə abunə barədə “Tərcüman” qəzeti müntəzəm elanlar dərc edirdi.

Əlimərdan bəy Topçubaşov naşiri olduğu “Həyat” qəzetinin bir illik komplektini nəfis şəkildə cildlədərək, Rusiya müsəlmanlarının toplantıları münasibəti ilə müntəzəm materiallar dərc edirdi ki, həmin toplantılarda İsmayıl bəy Qasprinski, bir qayda olaraq, aparıcı mövqedə dayanırdı. “Müsəlmanların mərhum İsmayıl bəyi necə sevdiklərini müsəlmanların qurultaylarında görmək olurdu ki, orada həmişə aparıcı rol oynayırdı”.

Bunu da Əlimərdan bəy Topçubaşov yazırdı və bu mülahizələr onun uzun illər dönə-dönə İsmayıl bəy Qasprinski ilə birlikdə olmasından sonra qələmə alınmışdı.

Rusiya müsəlmanlarının toplantılarında mübağiləsiz demək olar ki, ən parlaq iki sima daim seçilirdi, onlardan birincisi İsmayıl bəy Qasprinski, ikincisi Əlimərdan bəy Topçubaşov idi. Onların iş birliyi daha artıq bu toplantılar çərçivəsində özünü göstərirdi. Öz dərin savadı ilə Əlimərdan bəy Topçubaşov Rusiya müsəlmanları liderlərinin dərin etimadını qazanmışdı və təsadüfi deyil ki, 1905-ci il inqilabından sonra Rusiya müsəlmanları üçün bir siyasi təşkilat yaratmaq zərurəti ortaya çıxanda, məhz Əlimərdan bəy Topçubaşov bu siyasi ittifaqın - “İttifaqi-müslimin”in sədri seçilmişdi. Bu toplantıda Azərbaycan türklərindən doktor Qara bəy Qarabəyov və doktor Əbdülxalıq Axundov da iştirak edirdilər. Ümumiyyətlə, İsmayıl bəy Qasprinski və Əlimərdan bəy Topçubaşov daim Rusiya müsəlmanlarının toplantılarında rəyasət heyətinə daxil olurdular. Toplantıların bəzilərinə Əlimərdan bəy Topçubaşov, bəzilərinə isə İsmayıl bəy sədrlik edirdi. Məhz Əlimərdan bəy Topçubaşovun təklifi ilə Rusiya müsəlmanları arasında sünni-şiə ixtilafı aradan qaldırılmışdı.

Əlimərdan bəy Topçubaşov, eyni zamanda, ikinci Dumada müsəlman heyətinin rəhbəri idi. Bu da onun üzərinə daha böyük məsuliyyət buraxmış olurdu”.

Mövsüm Əliyev Ə.Topçubaşov haqqında yazır: “1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Demokratik Respublikası elan olundu. Əlimərdan bəy Topçubaşov həmin ilin avqust ayında heç bir partiyağa mənsub olmayan, bitərəf X.F.Xoyskinin baş nazir olduğu ikinci kabinetdə xarici işlər naziri vəzifəsinə təyin olunmuş və həmin ayda Gəncədən Türkiyəyə göndərilmişdir. Həmin ilin noyabr ayında Ə.Topçubaşovun İstanbulda “Azərbaycanın təşəkkülü” adlı kitabı çapdan çıxmışdır. Bu, Azərbaycan torpağı haqqında XX əsrdə azərbaycanlı müəllif tərəfindən yazılmış ilk əsəridir. O, Türkiyədə olan zaman 1918-ci il dekabrın 7-də Bakıda təntənəli surətdə açılmış Azərbaycan parlamentinə sədr seçilmişdir. Lakin Topçubaşov Bakıda olmadığı üçün bu vəzifəni onun müavini doktor Həsənbəy Ağayev (1875-1920) icra etmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, 1920-ci il üçün Azərbaycan Respublikasının təqvim-ünvanının dördüncü hissəsinin 2-ci səhifəsindən məlum olur ki, Əlimərdan bəy Topçubaşov 1917-ci il fevral-burjua inqilabından sonra heç bir partiyağa mənsub olmamış, bitərəf olmuşdur.

Ə.Topçubaşov İstanbulda ikən, 1919-cu ildə açılacaq Versal sülh konfransında iştirak etmək üçün Parisə yola düşən Azərbaycan Respublikası nümayəndəliyinin rəhbəri təyin edildiyi barədə Bakıdan göstəriş alır. Nümayəndəlik ancaq 3 aydan sonra 1919-cu ilin martında çox çətinliklə Parisə gəlib çata bilmişdir.

Azərbaycan nümayəndəliyinin 1919-cu ildə açılmış Paris sülh konfransı ərəfəsində Fransanın paytaxtında çap etdirdiyi kitablar o dövrdə böyük əhəmiyyət kəsb edirdi.

Ə.Topçubaşovun Parisdə böyük elmi əhəmiyyətə malik arxivi qalmışdır. Həmin arxivi Azərbaycana gətirmək olduqca vacib məsələdir.

Öz dövrünün görkəmli siyasi və ictimai xadimi, alimi və vəkili olan Əlimərdan bəy Topçubaşov 1934-cü il noyabrın 8-də Parisin Sen-Deni rayonunda vəfat etmişdir. O, XX əsr Fransa-Azərbaycan ədəbi və siyasi əlaqələrinin əsasını qoyan ilk şəxsiyyətlərdən biri idi. Məhz bu baxımdan Əlimərdan bəy Topçubaşov yaradıcılığı böyük tədqiqata layiqdir”.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru
“Səs”.-2012.-23 may.-№91.-S.14.

Azərbaycançılıq - birləşdirici ideya

Azərbaycançılığın milli mədəniyyət, milli bədii fikir, ictimai dünyagörüşü istiqamətində qədim tarixi vardır. Millətin formalaşma prosesi ilə tarixən üst-üstə düşən azərbaycançılıq fərddən cəmiyyətə, cəmiyyətdən dövlət səviyyəsinə qədər böyük bir inkişaf yolu keçmişdir. Mədəniyyətin müxtəlif pillələri tədrici təkamülün mərhələləri hesab oluna bilər. Onların hər biri keçmişin bəhrəsi olduğu kimi, həm də gələcəyin formalaşmasında rol oynayır. Mədəniyyətin müxtəlif pillələri bizim kontekstdə həm də azərbaycançılığın çeşidli pillələrini özündə ehtiva edir. Bütün millətlərin milli mədəniyyəti onu təmsil edən xalqın milli dəyərləri üzərində inkişaf edir.

Azərbaycan mədəniyyəti və bədii fikri, bədii söz sənəti tarixən vətən və xalq anlayışını özündə birləşdirən azərbaycançılıq ideologiyasının ifadəsinə xüsusi səy göstərmişdir. Azərbaycançılıq vətən əxlaqının tərkib hissəsi kimi zaman-zaman ziyalıların inanc yeri olmuşdur. Bu ideologiyanın milli bədii söz sənətində daimi mövzu kimi qalması da həmin zərurətin dərk edilməsindən doğur. Ümummilli lider Heydər Əliyev azərbaycançılığı dövlətçiliyə şamil etməklə onu dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırmışdır. İndi azərbaycançılıq ideologiyası ölkəmizin bütün əhalisinin başlıca düşüncə tərzidir. Ölkəmizdə azərbaycançılıq rəsmi dövlət ideologiyasıdır. Bunu deyərkən ilk növbədə vətənçilik, torpaq sevgisi, siyasi dövlət millətçiliyi, Azərbaycanın maraqlarının hər şeydən üstün olması, güclü Azərbaycan dövlətinin yaradılması, inkişaf etməsi, dünyanın hər bir yerində yaşayan azərbaycanlıların maraqlarını lazımi qədər qoruya bilən güclü Azərbaycan dövlətinin qorunması və digər amillər nəzərdə tutulur.

Azərbaycan bədii fikir tarixində azərbaycançılıq sənətkarın estetik ideali səviyyəsinə yüksəlmiş və əbədi mövzu olaraq bədii söz sənətində özünə yer tapmışdır. Lakin bu mövzunun güclənməsi, xalqın birləşmək, azadlıq və müstəqillik uğrunda mübarizə ideyasının meydana gəlməsi ilə yeni təkanla üzə çıxması prosesi də həqiqətdir. XIX əsrin əvvəllərində güclənən bu proses bədii fikirdə və bədii söz sənətində Seyid Əzim Şirvanini, Mirzə Fətəli Axundovu, Qasım bəy Zakiri, Həsən bəy Zərdabini, Ünsizadə qardaşlarını, daha sonra Əli bəy Hüseynzadəni, Əhməd bəy Ağaoğlunu, Cəlil Məmmədquluzadəni və nəhayət, molla-nəsrəddinçiləri meydana gətirdi. Qeyd edək ki, azərbaycançılıq bir ideoloji-estetik ideal kimi mükəmməl sənət əsərlərinin özəyindədir.

Mirzə Fətəli Axundovdan tutmuş molla-nəsrəddinçilərədək dahi sənətkarların hər hansı biri "mən azərbaycançılıq ideologiyasını özümə əsas mövzu seçmişəm" iddiasında olmayıb və hətta bu anlayışın özünü belə çox nadir hallarda işlətmişlər. Azərbaycançılıq anlayışı bu ziyalıların əsərlərində birbaşa görünməsə də, onların ən böyük sənət nümunələrinin mayası azərbaycançılıqdan yoğrulmuşdur. Odur ki, Azərbaycan xalqının müstəqillik uğrunda ən yeni mübarizə tarixində azərbaycançılıq ideologiyasının klassik bədii nəsrədə, poeziya və dramaturgiyada ifadəsi yenidən və bu dəfə daha güclü yada düşdü. Bir tərəfdən bu mövzunu qələmə almış klassiklərin məktəbləri yeni sənətkarlara örnək rolu oynadı, digər tərəfdən həmin məktəblərin azərbaycançılıq ideologiyasına münasibəti elmi-tədqiqat sahəsinə çıxarıldı. Görkəmli ədəbiyyatşünaslar - İsa Həbibbəyli, Bəkir Nəbiyev, Yaşar Qarayev, Akif Hüseynov, Əflatun Saraclı, Şamil Vəliyev, Ofelya Bayramlı və başqa alimlər bu sahədəki tədqiqatlarını ortaya qoydular. Məşhur tədqiqatçı Yaşar Qarayev "Milli "mən" yaddaşı"nın bu unudulmaz səhifələrini canlandırır, azərbaycançılıq ideologiyasının əlimizdən alınmasının səbəblərini bir alim tənəkkürü, publisist-improvizator bacarığı ilə aşkarlayır.

Yaşar Qarayevin "Axundovla başlayan yaddaş - Azərbaycan türk intibahı", "Nəsrin və səhnənin ağrı yaddaşı - Cəlil Məmmədquluzadə", "Yaddaş özünü satırada dərk edir - Sabir" və başqa əsərləri klassik ədəbi məktəb sahiblərimizin azərbaycançılıq ideologiyasının ifadəsinə çevrilmiş əsərlərinə məhz bu rakursdan yeni baxış, yeni qiymət kimi dəyərləndirilir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin bu sahədə çoxsaylı əsərlərinin yekunu kimi səslənən "Na puti k demokrati: razmısləə o nasledii" (2007), Anarın "Azərbaycançılıq haqqında düşüncələr" (2003), Sona Vəliyevanın "Milli dövlətçilik hərəkətinin yüksəlişi və Xalq Cümhuriyyəti dövründə azərbaycançılıq ideyası" (2003), "Azərbaycançılıq milli ideologiya və ədəbi-estetik təlim kimi" (2003), Yaşar Qarayevin "Milli "mən" şüuru və etnik yaddaş - azərbaycançılıq" ("Azərbaycan" qəzeti, 14-16 fevral 2002), Azad Nəbiyevin "Azərbaycançılıq - estetik dəyərdən milli ideologiyaya" (2003), Nizami Cəfərovun "Azərbaycanşünaslığa giriş" (2002), Rəhim Əliyevin "Azərbaycançılıq: dünən, bu gün, sabah" (2005), Akif Hüseynovun "Ədəbiyyat və ideologiya" (2004), İsa Həbibbəylinin "Azərbaycançılıq məfkurəsi yollarında" (2006), "Möhtəşəm azərbaycançılıq dərsliyi" (2006), Nazif Ələkbərlinin "Türkçülük, yoxsa azərbaycançılıq?" (2004), Səlahəddin Xəlilovun "Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi" (2005), Mir Cəlalin "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" (2004), İslam Ağayevin "Tarixi yaddaşımızın böyük yadigarı" (2006) və sair fundamental tədqiqat əsərləri problemin elmi nəzəri istiqamətdə xüsusi maraq doğurduğunu sübut etməkdədir.

Azərbaycançılıq ideyası daha yetkin və kamil şəkildə böyük demokrat ədib Cəlil Məmmədquluzadənin 27 noyabr 1917-ci ildə "Molla Nəsrəddin" jurnalının 24-cü sayında dərc olunmuş "Azərbaycan" məqaləsində ifadə olunmuşdur. Bu məqalə Azərbaycan, onun dili, bütöv ərazisi barədə yazılmış ustadnamədir. Cəlil Məmmədquluzadənin anasına, elinə-obasına, dilinə olan sonsuz sevgisinin ən gözəl nümunəsidir.

Akademik, Milli Məclisin deputatı İsa Həbibbəyli qeyd etmişdir ki, "Cəlil Məmmədquluzadə tək cə mətbuatda yox, həm də ədəbiyyatda azərbaycançılıq məfkurəsinin ideoloqudur". Qüdrətli ədib bu mövzunu ən parlaq şəkildə 1919-cu ildə qələmə aldığı "Anamın kitabı" dramında əks etdirmişdir. "Anamın kitabı" - Azərbaycanın milli istiqlal haqqında XX əsr boyu yazılmış əsərlərin mənəvi Anasıdır". Ümumiyyətlə, Cəlil Məmmədquluzadə başda olmaqla "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbinin görkəmli nümayəndələrinin - Mirzə Ələkbər Sabirin, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin, Əli Nəzminin, Ömər Faiq Nəmanzadənin, Məmməd Səid Ordubadinin, Əliqulu Qəmküsarin, Mirzəli Möcüzün və başqalarının ədəbi-bədii və publisist yaradıcılıqları Azərbaycan ədəbiyyatında vətənçilik, azadlıq, müstəqillik, bərabərlik, qardaşlıq, dostluq haqqında milli tale və istiqlal kitablarıdır. Elə azərbaycançılığın özü milli istiqlal ideologiyasıdır.

Müstəqillik də azərbaycançılığın tərkib hissəsidir. Müstəqillik - insan azadlığı kimi ən ciddi şəkildə məsuliyyət deməkdir. Öncə öz xalqının taleyi qarşısında məsuliyyətdir. Hər bir xalqın və hər bir vətəndaşın arzudur və haqqıdır ki, vətənin sərhədləri daxilində, ərazi bütövlüyü və toxunulmazlığı şəraitində öz müstəqil suveren dövlətini qursun, yaşatsın və inkişaf etdirdirsin. Məhz bu səbəbdən milli müstəqillik uğrunda mübarizə azərbaycançılıq ideologiyasının əsas prinsipləri sırasındadır.

Azərbaycançılıq məfkurəsi birləşdirici, vəhdətyaradıcı bir amala xidmət edir. Etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, ölkəmizdə yaşayan bütün insanlar bərabərlik şəraitində, qardaşlıq və dostluq münasibətləri ilə yaşayırlar. Həmin yaşayışın əsasında hamının azərbaycançılığa xidmət və qulluq etməsi dayanır. Ona görə ki, bu ideya ətrafında birləşən insanlar özlərini sərbəst hiss edir, inkişaflarını ona xidmətdə görürlər. Xalq yazıçısı Anar azərbaycançılıq amalıni həm də bərabərlik, qardaşlıq, dostluq sözləri ilə ifadə edir. Həqiqətən sözdə deyil, işdə, gerçəkdən əhalinin sinfi, milli, irqi, dini, cinsi bərabərliyi demokratik cəmiyyətin, elə azərbaycançılığın da təməl prinsiplərindəndir. Hər kəs bacardığı işlə məşğul olmalıdır. Tolerantlıq dönmədən həyata keçirilməlidir. Bu, milli və dini azlıqlara münasibətdə özünü daha aydın göstərməlidir.

Qardaşlıq ifadəsində türk qardaşlığı - oğuz mənşəli türklərin "tarixi kökləri, dil qaynaqları, düşüncə və davranış tərzini, adət-ənənələri, sənət, gözəllik, əxlaq anlayışları bir olan türk xalqları"nın qardaşlığı nəzərdə tutulur. Çünki "azərbaycançılıq - türkəsilli Azərbaycan xalqının milli ideologiyasıdır".

Azərbaycançılığın mühüm milli birlik rəmzi, dövlətçiliyin, müstəqilliyin bel sütunu kimi qəbul edilməsi bugününümüzün ədəbi, fəlsəfi, ictimai və hətta siyasi faktına çevrilmişdir. Azərbaycan maarifçilərinin, demokratik hərəkat iştirakçılarının klassik məktəbləri və bu sıradan Molla Nəsrəddin ədəbi məktəbi yaradıcılıq sənətində - bədii sözdə, publisistikada və digər növlərdə azərbaycançılığın yeni istiqamətdə, yeni estetik dəyərlər səviyyəsində qavranılmasında önəmli məktəb rolunu oynamaqdadır.

Azərbaycanda milli azadlıq məfkurəsi 1917-ci ilin fevralında çar istibdad rejiminin yıxılmasından sonra yeni bir mərhələyə qədəm qoyur. Bu hadisə ədəbi hərəkata yeni bir nəfəs gətirir. Belə bir təlatümlü dövrdə Bakıda siyasi hakimiyyət uğrunda gedən çarpışmalar kəskinləşdikcə müxtəlif ideoloji cərəyanlara məxsus qəzet və jurnalların nəşri çoxalır. Həmin illərdə bədii ədəbiyyatın operativ janrları və satirik publisistika bir aktuallıq kəsb edir. Məhz belə bir zərurətin nəticəsidir ki, xalqın azadlıq ideallarının böyük ifadəçisi olan satirik "Molla Nəsrəddin" jurnalı Tiflisdə yenidən nəşrə başlayır. Milli azadlıq məsələsi bu dövrdə "Molla Nəsrəddin" in əsas mövzusu olur. Cəlil Məmmədquluzadə 1917-ci ilin belə qarışıq məqamında xalqa milli nicatın harada olduğunu bu cür başa salırdı: "Gəlin, gəlin, ey unudulmuş vətənin cırıq-mırıq qardaşları! Gəlin görək beşikdə yad südünü əmmiş, vətənimizdən yadırgamış və millətimizin ruhundan xəbərsiz bir para millət başçılarımız sizə nə gün ağlayacaqlar?! Niyə sakitsiniz, ey mənim lüt-üryan vətən qardaşlarımız?!".

Azərbaycanda Xalq Cümhuriyyətinin qurulması ərəfəsində milli özünüdərk məfkurəsi M.Hadi, M.B.Məmmədzadə, C.Cabbarlı, Ə.Cavad, Umqülsüm, S.Mənsur, Ə.Mütəlliboğlu, Ə.Müznib, Əbdürrəhman Dai, Əli Yusif kimi şair və publisistlərin əsərlərində böyük inamla ifadə olunurdu.

Milli-azadlıq, onun başlıca xətti olan azərbaycançılıq bədii-ictimai fikirdə öz tematik zənginliyi, ideya istiqaməti ilə diqqəti cəlb edir. Bu ideyaların gerçəkləşməsində və bədii-estetik fakta çevrilməsində mövzu ilə bağlı taktiki gedişlər mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Azərbaycançılıq bu ideyaların zirvəsində dayanan vacib bir fakt kimi tək cə sənət adamlarını deyil, bütövlükdə ziyalı qüvvələrimizi həmişə düşündürmüşdür. Hətta bu sahədə fəlsəfi, ictimai və bədii fikir zaman-zaman o qədər güclü olmuşdur ki, onun ətrafında "azərbaycanşünaslıq" kimi ciddi bir elm sahəsi meydana çıxmışdır.

İstər azərbaycançılıq dünyagörüşü, istərsə də azərbaycanşünaslıq elmi son bir əsrdə xeyli inkişaf etmişdir. Lakin azərbaycançılıq dünyagörüşü özünün formalaşmaya can atma prosesi tarixini çoxdan başlamışdır. Bu prosesi xeyli sonradan izləyən və onun elmi əsaslarını işləyib hazırlamaqda olan azərbaycanşünaslıq bu gün özünün mühüm və vacib mərhələsini yaşayır.

Azərbaycançılığın ən yeni mərhələsinin bütün parametrlərinin - azərbaycançılıq ideyasının yenidən gündəmə gəlməsi, bu sahədə klassik və müasir düşüncəyə qiymət, azərbaycançılığın köklərinin, mənbələrinin elmi araşdırmalara cəlb edilməsi birbaşa ulu öndər Heydər Əliyevin irəli sürdüyü müdrik fikirlərlə, tale yüklü təşəbbüslərlə bağlıdır və bu fikirlər, təşəbbüslər tədqiqatlar üçün xüsusi zəmin yaratmışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyev azərbaycançılığın yeni dövrdə dayaq nöqtəsi oldu.

XX əsrin əvvəllərindəki ziyalıların ana dilinə, cəmiyyətin kamilləşməsi, maariflənməsi prosesinə yetirdikləri diqqət bu gün də davam edir. "XX əsrin önlərində böyük realist ədib Cəlil Məmmədquluzadə, türkçü romantik şair Abdulla Şaiq, realist-demokratik tənqidin başçısı Firidun bəy Kəçərli, böyük bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli, görkəmli ədib, ictimai-siyasi xadim Nəriman Nərimanov ana dili uğrunda mübarizəyə birgə başladılar. Tezliklə ana dili uğrunda mübarizə Ana Vətən uğrunda mübarizəyə çevrildi". Bu mübarizəyə 1978-ci ildə Azərbaycanın rəhbəri olan Heydər Əliyev ana dilini dövlət dili kimi Azərbaycan SSR-in Konstitusiyasına salmaqla yekun vurdu.

Ulu öndər Heydər Əliyev bütün həyatını doğma Azərbaycana, onun mədəniyyətinin, adət-ənənələrinin, dilinin inkişafına həsr edən böyük vətəndaş, böyük azərbaycançı olmuşdur. Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, ötən əsrin 90-cı illərində ümummilli liderimiz Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideyasını yenidən canlandıraraq və milli dövlət ideologiyası səviyyəsinə qaldıraraq, onun birləşdirici rolundan məharətlə istifadə etməklə ölkənin dağılmasının, ərəzisinin etnik əlamətlərə görə parçalanması təhlükəsinin qarşısını aldı.

Böyük öndər Heydər Əliyev müstəqillik dövrünün dövlət ideologiyasını formalaşdırarkən XX əsr ziyalılarının əsərlərində milli ideya kimi türkçülüklə paralel olaraq azərbaycançılığı yeni tarixi şəraitdə milli dövlətçilik ideologiyası kimi sistemə saldı, ümummilli ideya, dünya azərbaycanlılarının ideologiyası, milli birlik təlimi kimi əsaslandırdı. Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrünə, XX əsrin əvvəllərindəki ziyalıların yaradıcılığına obyektiv yanaşma tələbi azərbaycançılığa güclü təkan verdi.

Xalqın, ölkənin müstəqilliyi azərbaycançılıqdan, milli birlikdən keçir. Bunun üçün xalq özünün bütün potensial imkanlarından istifadə etməlidir. Ölkənin zəngin iqtisadi potensialı və əlverişli geosiyasi mövqeyi buna lazımi şərait yaradır. Bu amil bu gün Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsində və dövlətçilik mənafeyinin qorunmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycanın milli maraqlarının qorunması uğrunda mübarizə indi daha ciddi və daha elmi əsaslarla aparılmalıdır.

Allahverdi MƏMMƏDLİ,
filologiya elmləri namizədi

“Azərbaycan”.-2012.-24 may.-N 113.-S.11.

Nəsim bəy Yusifbəyli və azərbaycançılıq ideyası

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin liderlərindən biri Nəsim bəy Yusifbəyli azərbaycançılığın inkişafında xidməti olan milli ziyalı və xadimlərimizdən biridir. Tədqiqatçı Mövsüm Əliyev Nəsim bəy Yusifbəylinin ömür yolu haqqında belə yazır: “Orta təhsilini Gəncə klassik gimnaziyasında başa çatdırdıqdan sonra Nəsim bəy Yusifbəyli 1902-ci ildə Odessa Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olmuş, birinci rus inqilabı ərəfəsində siyasi fəaliyyətə başlamışdır. O, universitetdə azərbaycanlı tələbələr tərəfindən yaradılan Azərbaycan Həmyerlilər Təşkilatının başçılarından biri idi. Bu təşkilatın rəhbərlərinin 1904-cü ildə çəkilmiş fotosəklində biz Nəriman Nərimanov, Xosrovbəy Sultanov, Şahmalıyev qardaşları və başqa şəxslərlə yanaşı, Nəsim bəy Yusifbəylini də görürük.

Tələbələrin inqilabi mübarizəsindən qorxuya düşən çar hökuməti 1907-ci ildə Odessa Universitetini müvəqqəti bağladıqdan sonra Nəsim bəy Yusifbəyli Krımın Bağçasaray şəhərinə köçmüş və orada görkəmli siyasi və ictimai xadim İsmayıl bəy Qasıralının redaktor olduğu “Tərcüman” qəzetində məqalələrlə çıxış etməyə başlamışdır. O, İsmayıl bəyin qızı Şəfiqə Sultan xanım Qasıralı ilə ailə həyatı qurmuş və bir müddət bu şəhərdə yaşamışdır. Nəsim bəy Yusifbəyli həmin illərdə Azərbaycan dramaturqlarının əsərlərini Bağçasarayda tamaşaya qoymuş, özü də əsas rollarda çıxış etmişdir. “Tərcüman” qəzetinin 13 yanvar 1907-ci il tarixli nömrəsində Bağçasaray şəhər teatr həvəskarları tərəfindən Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin “Dağılan tifaq” faciəsinin tamaşaya qoyulduğu Nəcəfbəy rolunu Nəsim bəyin oynadığı xəbər verilir. Həmin qəzetdə verilən məlumatlardan aydın olur ki, N.Yusifbəyli o illərdə görkəmli Azərbaycan ədəbiyyatşünası F.Köçərlinin “Azərbaycan ədəbiyyatı” və Hüseyn Əfəndi Qayıbovun “Azərbaycanda məşhur olan şüaranın əsarına məcmuədir” adlı əsərlərin Bağçasaray şəhərində çap olunması üçün çox çalışmışdır. Lakin naməlum səbəblər üzündən bu məsələ baş tutmamışdır. Ümumiyyətlə, Nəsim bəy XX əsr Azərbaycan-Krım ədəbi-mədəni əlaqələrinin əsasını qoyanlardan biridir”.

Aybəniz Kəngərli Nəsim bəy Yusifbəylinin İsmayıl bəy Qasıralı ilə əlaqəsindən bəhs edərək yazır: “Güman etmək olar ki, Nəsim bəyi də İsmayıl bəy Qasıralı ailəsi ilə Nəriman Nərimanov tanış etmişdir. Universitetdəki siyasi fəallıq hökuməti qorxuya salmış, bir müddət hökumət Odessa Universitetini müvəqqəti bağlamalı olmuşdur. Sonra Nəsim bəy təhsilini Xarkov Universitetinin hüquq fakültəsində davam etdirmək istəsə də, universiteti yarımçıq atmalı olmuşdur.

1907-ci ilin sonlarına doğru Bağçasaraya gəlmiş, “Tərcüman” qəzeti ilə əməkdaşlıq etməyə başlamışdır. Bu tarixdən etibarən Nəsim bəy Yusifbəylinin adını tez-tez “Tərcüman” qəzeti səhifələrində görürük. Burada Nəsim bəy Yusifbəyli İsmayıl bəy Qasıralının böyük qızı Şəfiqə xanımla evlənmiş, bu nikahdan iki uşaqları olmuşdur. Qızı Zöhrə xanım İsmayıl bəy Qasıralının dünyadan vaxtsız keçmiş sevimli xanımının adını daşıyırdı və bu günə qədər İstanbulda “Zöhrə Göygöl” adı ilə yaşamaqdadır. Çox güman ki, o, atasının xatirəsinə bu soyadı kullanmışdır. Nəsim bəy Yusifbəylinin evlilik həyatı da İsmayıl bəy Qasıralının “Dildə, fikirdə, işdə birlik!” çalışmaları kimi talesiz bir sonluğa düşər olmuşdu, 1909-cu ildə o, Şəfiqə xanımdan ayrılmış, sonralar başqa bir qadınla evlənmişsə də, ömrünün sonuna qədər uşaqlarına qayğı göstərmiş, hətta bu ayrılma belə onun İsmayıl bəylə münasibəllərinin pozulmasına səbəb ola bilməmişdi. İsmayıl bəy Qasıralı 1914-cü ildə dünyasını dəyişdikdə, onun məzarı başında çəkilmiş tarixi bir foto dediklərimizin canlı, əyani təsdiqidir. Yenicə torpağa tapşırılmış İsmayıl bəy Qasıralının məzarı başında iki nəfər dizi üstə dayanıb: onlardan biri İsmayıl bəy Qasıralının oğlu, bir müddət “Tərcüman” qəzetini redaktə etmiş Rifət bəy, ikincisi isə Nəsim bəy Yusifbəylidir. Təkcə bu şəkil, hətta qızı ilə ayrıldıqdan sonra da Nəsim bəy Yusifbəylinin İsmayıl bəyə münasibətinin, ehtiramının dərəcəsini anlamağa imkan verir. İsmayıl bəy Qasıralının yaxın silahdaşı Həsən Səbri Ayvazov İsmayıl bəyin son saatlarında onun yatağı yanında bulunan doğmalar sırasında Nəsim bəy Yusifbəylinin də olduğunu, İsmayıl bəy Qasıralının vəsiyyətlərini həm də ona xitabən söylədiyini bildirir. Bu kitabda həmin material - “İsmayıl bəyin vəsiyyəti” bütöv şəkildə “İqbal” qəzetindən transliterasiya edilərək, sizə təqdim edilir.

Nəsim bəy Yusifbəyli bir müddət İstanbula siyasi mühacirət etmiş, orada “Türk dərniyi” adlı türkçü cəmiyyətin qurucularından olmuşdur. Sonra 1909-cu ildə Gəncəyə qayıdıb orada ruhani mərdəsəsində müəllimlik etmişdir.

Nəsim bəy Yusifbəyli sonralar Azərbaycan türklərinin tanınmış liderlərindən biri kimi məşhurlaşmış, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradıcılarından olmuşdur. Fətəli xan Xoyskinin başçılıq etdiyi ilk üç kabinetdə maarif naziri, daha sonrakı iki kabinetdə isə baş nazir, eyni zamanda, daxili işlər naziri olmuşdur. Bundan əvvəl 1917-ci ildə Azərbaycanın muxtariyyəti uğrunda mübarizə aparan “Türk ədəmi mərkəziyyət Partiyasını yaratmışdır. Bu faktı təsdiq edən Mövsüm Əliyev daha sonra yazmışdır: “Yoxsulluq üzündən N.Yusifbəyli ali məktəbi dördüncü kursdan atmışdır. Çar hökuməti orqanlarının təqiblərindən yaxa qurtarmaq üçün 1908-ci ildə bir müddət İstanbulda yaşayan Nəsim bəy “Türk dərniyi” adlı cəmiyyətin banilərindən biri

olmuşdur. Lakin sultan istibdadının rus çarizmi qədər qəddar olduğunu görən N.Yusifbəyli 1909-cu ildə Türkiyədən Gəncəyə qayıtmışdır.

1911-ci ildə Azərbaycan ziyalıları M.F.Axundovun anadan olmasının 100 illiyini geniş qeyd etmək üçün təşəbbüs göstərdilər. Nəsiyyə Yusifbəyli də onların arasında idi. Onun 1911-ci il mayın 20-də “Tərcüman” qəzetində çap etdirdiyi məqalə bu yubileyə həsr olunmuşdu. “Molla Nəsrəddin” satirik jurnalını o illərdə müdafiə edən ziyalılardan biri də Nəsiyyə Yusifbəyli idi. Onun 1909-cu il sentyabrın 4-də “Tərcüman” (№36) qəzetində dərc edilmiş “Mətbuat” adlı məqaləsində Rusiyada çıxan müsəlman satirik jurnallarından bəhs olunur və “Molla Nəsrəddin”ə xüsusi qiymət verilir. Həmin qəzetin 40-cı nömrəsində çıxmış məqaləsində isə tatar jurnalı “Yulduz”un redaktoru ilə polemika aparan müəllif “Molla Nəsrəddin”ə hücumların haqsız olduğunu bildirirdi. O illərdə Gəncədə mövcud olan “Müsəlman xeyriyyə cəmiyyətinin”, “Müsəlmanlar içində maarifi yayan cəmiyyət”in və “Aktyorlar cəmiyyəti”nin fəaliyyətində Nəsiyyə Yusifbəyli yaxından iştirak etmişdir. O, “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” əsərini də həmin dövrdə yazıb başa çatdırmışdır. Əlyazmanın sonrakı taleyi bilinmir. Bu əlyazmanın araşdırılıb üzə çıxarılması ədəbiyyatşünasların borcudur.

1917-ci ildə Rusiyada fevral-burjuva inqilabı baş verdi. Həmin ilin mart ayında Nəsiyyə Yusifbəylinin rəhbərliyi altında yaradılmış “Türk ədəmi-mərkəziyyət partiyası” Gəncədə fəaliyyətə başladı. Bu partiya Rusiyanı federativ şəkildə qurmaq və onun tərkibində Azərbaycana muxtariyyət vermək uğrunda mübarizə aparırdı. Yeni partiya xalqı öz proqramı ilə tanış etmək üçün şəhərin Şah Abbas məscidinin həyətinə böyük mitinq təşkil etmişdi. Bu mitinq “Yaşasın demokratik respublika!”, “Yaşasın Azərbaycan muxtariyyəti!” “Yaşasın türk ədəmi-mərkəziyyət partiyası!” şüarları altında keçirilmişdi. (“Baku”, qəzeti, 12 aprel 1917, № 80). Həmin ilin aprelində Bakıda çağırılan Qafqaz müsəlmanlarının qurultayındakı çıxışında Nəsiyyə Yusifbəyli Rusiyanın tərkibində Azərbaycana muxtariyyət verilməsini qəti şəkildə tələb etmişdir. May ayında isə o, Moskvada keçirilən Rusiya müsəlmanlarının qurultayının iştirakçısı olmuş, “Müsəlman demokratik müsavat partiyası” ilə M.Yusifbəylinin başçılıq etdiyi “Türk ədəmi-mərkəziyyət partiyası” birləşmişdir. Partiyanın Gəncə şöbəsinə Nəsiyyə Yusifbəyli rəhbərlik edirdi. Həmin il oktyabrın 26-dan 31-dək Bakıda davam edən birinci partiya qurultayında M.Yusifbəyli yaxından iştirak etmişdir. Bu qurultaydan sonra “Azərbaycana muxtariyyət” şüarı altında hərəkət başlanmışdır.

Nəsiyyə Yusifbəyli Zaqafqaziya seyminin üzvü, 1918-ci il aprelin 26-da yaranmış müstəqil Zaqafqaziya Respublikası hökumətinin maarif naziri idi.

1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Demokratik Respublikası elan olundu. M.Yusifbəyli bitərəf Fətəlixan İsgəndər oğlu Xoyskinin (1875-1920) baş nazir olduğu birinci kabinetdə xalq maarifi naziri vəzifəsini icra etmişdir. O, Xoyskinin başçılıq etdiyi ikinci və üçüncü kabinetlərdə də həmin vəzifədə işləmişdir.

1919-cu il aprelin 14-də Azərbaycan Respublikası Nazirlər Şurasının sədri təyin olunan Nəsiyyə Yusifbəyli bu vəzifəni 1920-ci il aprelin 1-nə kimi icra etmişdir. Həmin illərdə sinfi ziddiyyətlərin qalmasına baxmayaraq, N.Yusifbəylinin baş nazir olduğu vaxt həyata keçirilmiş bir sıra tədbirlər müsbət xarakter daşıyırdı.

Öz dövrünün görkəmli siyasi-ictimai xadimi olmuş, mürəkkəb və ziddiyyətli bir həyat yolu keçmiş Nəsiyyə Yusifbəyli 1920-ci il mayın əvvəllərində Azərbaycanın Kürdəmir qəzasında Yevlaxın Qorxunlu kəndindən olan quldur Əşrəfin yaxın adamları tərəfindən qətlə yetirilmişdir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin liderlərinin Azərbaycançı fəaliyyətindən öyrənməyi tövsiyə edirdi: “Biz bütün keçmişdən ibrət götürməliyik. Keçmişin yaxşı cəhətlərindən, bu gün üçün xeyirli, yararlı tərəflərindən istifadə etməli, amma keçmişin zərərli tərəflərinin yenidən meydana gəlməsinə yol verməməliyik.

Təəssüflər olsun ki, ötən altı il müddətində Azərbaycanın müstəqil yaşaması təxminən 1918-1920-ci illərdə baş vermiş hadisələrə bənzər hadisələrlə də müşayiət olunubdur. Ancaq bunlar bizim üçün nə qədər çətinliklər yaratmış olsa da, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi yolu ilə uğurla getməsinin qarşısını ala, buna mane ola bilməyib və ola da bilməyəcəkdir. Amma bunlara baxmayaraq, bu gün də, gələcəkdə də həm Azərbaycanın Milli Məclisində, həm bütün hakimiyyət orqanlarında, həm də bizim cəmiyyətimizdə, xalqımızda sağlam prinsiplər əsasında, insan azadlıqlarının təmin edilməsi prinsipləri əsasında, fikir müxtəlifliyinin, siyasi plüralizmin tamamilə bərqərar olması əsasında vətəndaş həmrəyliyi, vətəndaş birliyi, xalq birliyi, həmrəyliyi olmalıdır. Biz bu yolda çalışırıq və çalışacağıq. Sizi əmin edirəm ki, Azərbaycanın Prezidenti kimi mən bu vəzifəni özümün əsas vəzifəm hesab edirəm və güman edirəm ki, biz bu sahədə çox şeylərə də nail olmuşuq. Ancaq hələ görüləsi işlər də çoxdur və aradan qaldırılacaq nöqsanlar da var. Ümidvaram ki, bizim müstəqil işimizin nəticəsində, indiyə qədər mövcud olmuş sağlam əlaqələrin bundan sonra daha da inkişaf etdirilməsi vasitəsilə Azərbaycanda həm cəmiyyətdə, həm də hakimiyyət orqanlarında daha da sağlam mühit, sağlam əhval-ruhiyyə yaradacağıq və daha da çox birliyə, həmrəyliyə nail olacağıq”.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru
“Səs”.-2012.-25 may.-№93.-S.14.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti - azərbaycançılıq ideyasının gerçəkləşməsi kimi

Azərbaycan ideali, azərbaycançılıq ideyası 1918-ci ildə yaranan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində gerçəkləşdi. Sona xanım Vəliyeva haqlı olaraq azərbaycançılığın Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində ilk dəfə dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırıldığını, ümummilli ideologiyaya çevrildiyini göstərir:

Azərbaycan ideali, azərbaycançılıq ideyası 1918-ci ildə yaranan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində gerçəkləşdi. Sona xanım Vəliyeva haqlı olaraq azərbaycançılığın Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində ilk dəfə dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırıldığını, ümummilli ideologiyaya çevrildiyini göstərir:

Azərbaycan ideali, azərbaycançılıq ideyası 1918-ci ildə yaranan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində gerçəkləşdi. Sona xanım Vəliyeva haqlı olaraq azərbaycançılığın Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində ilk dəfə dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırıldığını, ümummilli ideologiyaya çevrildiyini göstərir: “Azərbaycançılıq əsrlərin sınağından keçərək şüur, milli idrak sahiblərinin fikir və əqidə süzgecində süzülərək, vahid ümummilli düşüncə və baxış sisteminə çevrilmişdir. Odur ki, azərbaycançılığı ümummilli ideologiya kimi, yalnız bir yaradıcılıq sahəsi - ədəbi-bədii fikir tarixi ilə eyniləşdirmək ümummilli ideologiya anlayışının mahiyyətini xeyli dərəcədə sadələşdirmək olardı.

Doğrudur, azərbaycançılıq ideyasını onun ilkin təzahürlərinin əks olunduğu “Kitabi-Dədə Qorqud” boylarından başlayaraq, Şah İsmayılın yaradıcılığından ana xətt kimi keçən, XIX əsrin sonu -XX əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərmiş milli maarifçilərin yaradıcılığına qədər davam edən uzun bir tarix çərçivəsində ədəbi-bədii fikir tarixi üzərində izləmək mümkündür. Lakin onun ümummilli ideologiyaya, millətin kütləvi düşüncə və baxış sisteminə çevrilməsini ədəbi fikir tarixinin heç bir dövrü ilə birmənalı bağlamaq mümkün deyildir. O ki qaldı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ideoloqlarının “türkcülük” ideologiyasının (bu ideologiya daha çox etnik və dil birliyinə əsaslanırdı-S.V.) bizim bu gün anladığımız müasir “azərbaycançılıq”la eyniləşdirilməsinə, bu da müəyyən qədər qüsurudur. Biz bu məsələyə yuxarıda da azərbaycançılığın türkcülük, turançılıq və islam ümmətçiliyi ilə qarşılıqlı əlaqələrindən bəhs edərkən toxunmuşuq”.

Sona xanım Vəliyeva haqlı olaraq, göstərir ki, azərbaycançılıq ideyası XIX əsrin sonu, XX əsrinə əvvəllərində vüsət almışdır: “Qabaqcıl maarifçilərin Azərbaycana gətirdikləri azərbaycançılıq və istiqlal düşüncəsi sonrakı illərdə əməli hərəkətə keçmiş və ictimai-siyasi xadimlərin düşüncələrinə və fəaliyyətlərinə bilavasitə istiqamət vermişdir.

XIX əsrin axırları, XX əsrin əvvəllərində mədəni və sosial-siyasi düşüncənin təcridən formalaşması Azərbaycanda milli dövlət ideyasının yetişməsinə və müstəqil dövlətçilik uğrunda mübarizənin formalaşmasına gətirmişdir.

Birinci Dünya müharibəsinin planetimizdə yaratdığı dərin böhranlardan istifadə edərək, 1918-ci ildə Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyinə nail olması nəticəsində, azərbaycançılıq ədəbi-bədii və milli-mənəvi fəaliyyət dairəsini aşaraq, siyasi-sosial məzmun kəsb etmiş və getdikcə dövlət doktrinasına çevrilmişdir. Bu isə özünün bütün cəhətləri ilə azərbaycançılığın bütöv və tam şəkildə meydana çıxmasına, siyasi-ictimai faktora çevrilməsinə şərait yaratmışdır. Deməli, bu zaman azərbaycançılıq ənənəvi etnomədəni dəyərdən başqa, birləşdirici, səfərbəredici bir ideologiyaya çevrilmiş və özünün məxsusi siyasi konseptual mahiyyətini daşımağa başlamışdır.

Hələ xeyli əvvəlki illərdən etibarən təcridən yüksələn xətlə güclənən ümummilli şüur Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə inkişafın yeni müstəvisinə keçmiş, azərbaycançılıq ümumşəri, ümummüsəlman mücərrədliyindən ayrılaraq, artıq ayrıca götürülmüş bir xalqın düşünən hissəsinin fikir və əqidəsində özünə möhkəm, əvəzolunmaz yer tutmuşdu. Azərbaycanlıların müstəqil dövlət qurmaq şansı milli düşüncənin daha da güclənməsinə, etnik-milli hissələrin milli-siyasi hisslərlə tamamlanmasına səbəb olmuşdu. Milli dövlət quruculuğunda bilavasitə iştirak edən insanların düşüncə tərzi də dəyişmiş və bu da nəticədə yeni qurulan milli dövlətin aparıcı ideologiyasının yaradılmasına təkan vermişdir. Həmin dövrdə milli mənlilik şüuru artıq getdikcə qarşısızalmaz determinanta çevrilmiş, onun inkişafı düzgün, yaradıcı istiqamətə yönəlmişdi.

Azərbaycançılıq ideyası ilk dəfə dövlət siyasəti səviyyəsində 1918-ci ildə qaldırıldı və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin milli siyasətinin əsasını təşkil etdi. Xalq Cümhuriyyəti liderlərinin, hökumət rəhbərlərinin və ideoloqlarının millət və milli məsələ, milli siyasət, millət və sinif, millətçilik və beynəlmillətçilik və s. haqqında olan nəzəri müddəaları əsasən azərbaycançılıq (türkcülük) üzərində qurulmuşdu və milli dövlət quruculuğuna yönəlmişdi.”

Professor Əlikram Tağıyev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində milli dövlət ideyasının-azərbaycançılığın reallaşması probleminə toxunaraq yazır: “Milli etnik ideyada hər bir etnosun öz milli marağı birinci yerdə durursa, milli dövlət ideyasında iqtidar ərazi və əhali vəhdəti ön sıraya çəkilir. Dövlətin mənafeyi etnosüstü xarakter daşıyır. Millətlər və etnoslar özlərinin seçdikləri ümummilli siyasi liderlərinin ətrafında birləşərək öz milli dövlətini, vahid vətənlərini (ayrı-ayrı vətənlərin bir Vətəndə, vahid vətənpərvərlik şüurunda

birləşməci) daha da möhkəmləndirmək işinə qoşulurlar. O ki qaldı problemin tarixinə və ideya-nəzəri mənbələrinə, onu demək lazımdır ki, həm etnik birlik mənasında, həm də müəyyən bir dövlət ümumiliyinə malik olmaq baxımından XX əsr Azərbaycan tarixi iki mühüm hadisə ilə əlamətdar olmuşdur. Onlardan biri islam Şərqində ilk respublika tipli bir dövlətin -ADR-in yaranması, digəri isə müasir mərhələdə yeni dövlətçiliyimizin yaradılması və möhkəmlənilməsi prosesidir.”

Prof. Ə.M.Tağıyev 2003-cü ildə yazdığı “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti- Azərbaycan milli idealının təcəssümüdür” məqaləsində qeyd edir: “Azərbaycanlıların milli ideyası və milli ideali tarixən dünyəvi, azad, müstəqil, hüquqi bir dövlət yaradılması olmuşdur... Azərbaycan ideyasının tarixi köklərinin qədim dövrlərdə və eləcə də, orta əsrlərdə axtarmaq lazımdır. Lakin fikirdə və əməldə təcəssüm edən Azərbaycan ideyası yeni dövrün məhsulu hesab olunmalıdır.”

Akademik Fərəməz Maqşudov Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin azərbaycanlılaşmaq ideyasının həyata keçirilməsindəki tarixi roluna toxunaraq yazırdı: “XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda genişlənən milli azadlıq hərəkatı milliyyət, hüriyyət, türkçülük ideyalarının güclü təsiri altında idi. İslamçılıq meyilləri və şüarları ilə qarşılıqlı təsir və müqayisədə türkçülük ictimai fikirdə getdikcə daha çox üstünlük qazanırdı. Milli Azərbaycan hərəkatının rəhbərləri, xalqımızın tarixi ideologiyası kimi azərbaycançılıq təlimini işləyib hazırlamışdılar. İdeoloji mənşəyi etibarlı milli Azərbaycan hərəkatı, Şərqdəki cəmiyyətin məqbul şəkildə quruluşu ideyaları ilə Qərbdəki mədəniyyət və demokratiya dəyərlərini özündə birləşdirirdi.

Milli Azərbaycan hərəkatında bu ideya təkamülü, onun dinimizə, milli-mənəvi dəyərlərimizə bağlılığı və müasirliyi, yeni tarixi uyğunluğu respublikanın üçrəngli bayrağında əks olunmuşdur. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində azərbaycançılıq, müasirləşmək, islamlaşmaq tələblərinə cavab verən daxili və xarici siyasət həyata keçirilmişdi.”

Azərbaycan Cümhuriyyətinin XIX əsrin son rübündən başlayaraq, oyanmış və getdikcə güclənən ümummilli şüur inkişaf etmiş, azərbaycançılıq ümumşərq və ümummüsəlman zehniyyətindən ayrılaraq, xalqın düşünən hissəsinin fikrində özünə möhkəm yer tutmuşdu. Nəticədə, milli mənlilik şüuru güclənmiş, onun inkişafı düzgün, yaradıcı istiqamətə yönəlmişdi.

Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin azərbaycançılıq ideyasının, dövlətçiliyimizin həyata keçməsində mühüm tarixi mərhələ olduğunu xüsusi qeyd edirdi: “1918-ci ildə yaranmış Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti bizim milli sərvətimizdir, tariximizin parlaq səhifəsidir. Ondən sonrakı illər, onilliklər də həyatımızın böyük mərhələləridir, parlaq səhifələridir, xalqımızın böyük nailiyyətidir. Məhz bunlar hamısı birlikdə indiki müstəqil Azərbaycanın həm iqtisadi, həm intellektual, həm də mədəni potensialını yaradıbdır”. “Demokratik Respublikamızın yaranması əsrimizin əvvəlindən Azərbaycan xalqında, onun mütəfəkkirinsanlarında oyanmış müstəqillik, milli azadlıq ideyalarının, arzularının, istəklərinin həyata keçirilməsi idi”. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti az bir müddət yaşayıbdır. Ancaq o, XX əsrdə Azərbaycan xalqının həyatında tarixi bir mərhələ olub və xalqımızın gələcəyinin, müstəqilliyinin, azadlığının, suverenliyinin təməlini qoyubdur. Məhz buna görə də Azərbaycanın bütün vətəndaşları - biz Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasını, onun fəaliyyətini və Xalq Cümhuriyyətini yarananları, o dövrdə qəhrəmanlıq nümunələri göstərən insanları böyük minnətdarlıq hissi ilə yad edirik. Eyni zamanda, biz ondan sonrakı dövrü də yüksək qiymətləndiririk.

1992-ci ilin sonunda Azərbaycan xalqı 1918-ci ildə əldə olunmuş və sonra itirilmiş müstəqilliyini bərpa etmişdir. Ötən altı il müddətində biz müstəqillik şəraitində yaşayırıq. Azərbaycan öz müstəqilliyini dünyaya sübut etdi, beynəlxalq təşkilatlarda təsdiq etdi və istiqlaliliyimizin daimi, əbədi olmasının əsasını yaratdı.

1918-1920-ci illər kimi, son altı il də çox mürəkkəb, çox çətin dövr olmuşdur. Ancaq biz qürur hissi ilə deyə bilərik ki, bu çətinliklərin öhdəsindən gələ bilmişik, mürəkkəb şəraitdə dövlətimiz yaşayır və yaşamaqdadır, bundan sonra da uğurla yaşayacaqdır.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-26 may.-№94.-S.14.

Diaspor anlayışı və Azərbaycan diasporunun yaranma mərhələləri

Diaspor quruculuğu, bu sahənin inkişaf etdirilməsi məsələlərinə diqqət yetirdikdə ilk növbədə bu sözün anlamı, onun hansı mənanı daşdığı bilmək zəruri sayılır. Müxtəlif mənbələrdə diaspor anlayışına bir qədər fərqli yanaşmalar olsa da, lakin ümumilikdə eyni mənanı ifadə edir. Tarixi mənbələrdə isə "Diaspor" sözünün qədim yunan sözü olduğu əksini tapır. Hərfi mənə baxımından isə diaspor "səpələnmə" anlamını verir. Bu sözün yaranma tarixi də yunanların eramızdan əvvəl başladıkları işğal və köçürülmə dövrünə təsadüf edir. Tarixi mənbələrdə qeyd olunur ki, müxtəlif ölkələrə yürüşlər zamanı yunan ordusunun əsgərlərinin müəyyən bir hissəsi işğal edilmiş ərazilərdə məskunlaşır və tədricən həmin ölkənin daimi sakinlərinə çevrilirdilər. Əslində bu planlı şəkildə həyata keçirilən bir siyasət idi. "Diaspor" kəlməsinin də məhz yunanların dilindən meydana gəldiyi bildirilir.

Azərbaycana gəldikdə isə həmvətənlərimizin dünyanın müxtəlif ölkələrində məskunlaşması prosesi bir neçə əsr bundan əvvələ təsadüf edib. Düzdür, "diaspor" anlayışı haqqında ilkin təsəvvürlər indi yaranmağa başlasa da, soydaşlarımızın müxtəlif ölkələrdə məskunlaşması tarixi yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi bir neçə yüz illiklərə aiddir. Soydaşlarımızın xarici ölkələrə axını XX əsrin əvvəllərində daha geniş yayılmağa başladı ki, bir sıra amillərlə bağlı idi. Belə ki, çar Rusiyasının Qafqaz regionunda həyata keçirdiyi antimüsəlman və antitürk bu regionda azərbaycanlı əhalinin üstün mövqeyinin zəiflədilməsinə xidmət edirdi ki, bundan da soydaşlarımız çox ciddi əziyyət çəkirdilər. İstər 1905-1906, istərsə də 1918-ci illərdə ermənilər tərəfindən həyata keçirilən soyqırım, etnik təmizləmə siyasəti də bu məkirli siyasətin tərkib hissəsi idi. 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurulmasından sonra Azərbaycandan xarici ölkələrə axının miqyasını azaltsa da, lakin Azərbaycan Demokratik Respublikasının süqutundan sonra yeni bir situasiya və soydaşlarımızın xarici ölkələrə mühacirəti başladı. Konkret olaraq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucularının və tərəfdarlarının bolşeviklər tərəfindən ciddi təzyiqlərə və təqiblərə məruz qalması onları ölkəni tərk etmək məcburiyyətində qoydu.

Elə buna görə də həmin dövr azərbaycanlıların xarici ölkələrə axınının ən kütləvi hal aldığı dövr kimi xarakterizə edilir. Sonrakı illərdə də müxtəlif səbəblərdən azərbaycanlıların xarici ölkələrə mühacirəti baş verib. Tədricən yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatına uyğunlaşan, həmin ölkələrə inteqrasiya edən soydaşlarımız təşkilatlanma işini də diqqətdən kənar qoymur, mərhələ-mərhələ bu prosesi həyata keçirirdilər. Müxtəlif ölkələrə mühacirət etmiş soydaşlarımızın təşkilatlanma baxımından ilk addımlar o illərdə Türkiyədə atılırdı. Belə ki, 1949-cü il fevralın 1-də Türkiyənin paytaxtı Ankara şəhərində bu ölkədə yaşayan soydaşlarımız tərəfindən "Azərbaycan Kültür Dərnəyi"nin təsis edilməsi təkcə yaxın ətrafda, regionda deyil, eləcə də ümumilikdə dünyada Azərbaycan diasporunun təşkilatlanması sahəsində ilk addım oldu. Bir müddət sonra isə anoloji addım okeanın o tayında, Birləşmiş Ştatlarda atıldı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə milli təhlükəsizlik naziri işləmiş Nağı bəy Şeyxzamanlının oğlu Saleh bəy Şeyxzamanlı 1956-cı ildə Birləşmiş Ştatlarda "Amerikanın Azərbaycan Cəmiyyəti"ni təsis etdi. Hazırda da Azərbaycanı okeanın o tayında layiqincə təmsil edən, ölkəmizin həqiqətləri, Dağlıq Qarabağ problemini amerikan ictimaiyyətinə çatdıran Amerikanın Azərbaycan cəmiyyətinə Saleh bəy Şeyxzamanlının nəvəsi Tomris Azəri rəhbərlik edir.

II Dünya müharibəsindən sonrakı dövr də Azərbaycan diasporunun tarixində yeni bir mərhələ ilə əlamətdar oldu. İstər II Dünya müharibəsi dövründə, istərsə də müharibə başa çatdıqdan sonra xaricdə yaşayan azərbaycanlıların sayında əhəmiyyətli dərəcədə artım qeydə alındı. Bu sıraya hərbi əməliyyatlar zamanı əsir düşənlər və müharibədən sonra müxtəlif səbəblər üzündən Avropa ölkələrində məskunlaşan azərbaycanlılar şamil edilirdi. Sovet rejiminin amansız və qəddar cəza mexanizmləri, qanlı represiyalar müharibə dövründə əsir düşmüş azərbaycanlıları geri qayıtmaqdan çəkirdimişdi. Eləcə də onların Azərbaycandakı yaxın qohumlarının təzyiqlərə məruz qalması həmin insanları da xaricə mühacirət etmək məcburiyyətində qoymuşdu. Nəticə etibarilə xaricdə yaşayan azərbaycanlıların sayı artmağa başlamışdı.

XX əsrin 70-ci illərinin əvvəllərindən başlanan milli dirçəliş, iqtisadiyyat, mədəniyyət, elm, təhsilin inkişafı, mənəvi mühitin sağlamlaşdırılması Azərbaycanın dünyada tanınması məsələsinə də müsbət təsir göstərdi. Xüsusilə həmin dövrdə hakimiyyətdə olan Heydər Əliyev böyük qətiyyət və əzmlə xalqın tarixi yaddaşının qorunmasına, mədəniyyətimizin tərəqqisinə, Azərbaycanın bütün dünyada tanınmasına çalışırdı.

Həmin dövrün mövcud siyasi reallıqları diaspor problemi ilə milli ideoloji zəmində açıq və sistemli şəkildə məşğul olmağa imkan verməsə də, mədəniyyət, incəsənət, elm sahəsində ciddi iş aparılır, respublikamızın nailiyyətləri təbliğ edilir, dünya azərbaycanlılarının Vətənlə əlaqəsinə xidmət edəcək hər bir imkandan istifadə edilirdi. Xarici ölkələrlə mədəni əlaqələrin güclənməsi, tərcümə işinin vüsətlənməsi, xaricdə yaşayan həmvətənlərlə Azərbaycan Mədəni Əlaqələr cəmiyyətinin yaradılması həmvətənlərimizin birliyinə və Vətənlə əlaqəsinə xidmət edən belə mühüm addımlardan idi. Respublikanın hərtərəfli inkişafı həmvətənlərimizdə milli qürur hissi oyudaraq onlarda ana yurda maraq və bağlılığı artırır.

Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının elmi-intellektual potensialının gücləndirilməsi məsələlərinə həmişə böyük diqqətlə yanaşırdı. Məhz elə bu diqqətin I sayəsində onun rəhbərliyi dövründə yüzlərlə həmvətəni- miz SSRİ-nin ən nüfuzlu təhsil ocaqlarında təhsil almaq imkanı əldə etmişdilər. Belə ki, keçmiş SSRİ məkanının 50-dən çox böyük şəhərinin 170-dən artıq ali təhsil ocağında elm, iqtisadiyyat, mədəniyyət, istehsalat və digər sahələrini əhatə edən və ən zəruri ehtiyac duyulan 250-dən artıq ixtisas üzrə 15 mindən çox azərbaycanlı gənc təhsil almış və yüksək ixtisaslara yiyələnmişdir. Əlbəttə, bu kadrların bir çoxu yenidən Azərbaycana qayıtmış və respublikanın ümumi inkişafına öz töhfələrini vermişdilər. Lakin onların bir qismi təhsil aldıkları şəhərlərdə məskunlaşmışdı. Bu da öz növbəsində Azərbaycan diasporunun formalaşması və inkişaf etməsinə öz müsbət təsirini göstərirdi.

Ötən əsrin 80-ci illərinin sonlarında SSRİ məkanında cərəyan edən hadisələr imperiyanın sərhədləri çərçivəsində demokratik düşüncə tərzinin genişlənməsinə və milli azadlıq hərəkatlarının alovlanmasına stimül yaratmış oldu. İstər-istəməz Azərbaycanda da bu proses daha sürətlə getməyə başladı. Təsədüfi deyil ki, 1989-cu ildə azərbaycanlılar "dünyanın ən mübariz xalqı" adına layiq görülmüşdülər. 1990-cı il 20 Yanvar hadisələri Azərbaycan xalqının milli bütövlüyünü təsdiqləyən ən böyük hadisələrdən biri kimi tarixin yaddaşına əbədi həkk edilmişdir. Bu faciə xalqı yumruq kimi birləşdirdi və bütün dünya azərbaycanlılarının gücünü ifadə edirdi.

Bu gün xaricdə yaşayan soydaşlarımızın milli diaspor halında formalaşması, respublikamızla əlaqələrinin yaradılmasında ortaya çıxan çətinliklərin və problemlərin daha səmərəli həlli yollarının araşdırılmasına böyük ehtiyac duyulur. Hazırda dünyanın əksər ölkəsində Azərbaycan icma və birlikləri fəaliyyət göstərir və diasporumuzun təşkilatlanma prosesi bu gün də davam edir.

2002-ci ildən ümummilli lider Heydər Əliyevin imzaladığı müvafiq sərəncam əsasında fəaliyyət göstərən Diaspora ilə iş üzrə Dövlət Komitəsi Azərbaycan diasporunun daha mütəşəkkil qüvvəyə çevrilməsinə nail olmaq məqsədilə yeni cəmiyyət və birliklərin yaradılmasına ardıcıl olaraq diqqət yetirməkdədir. Aparılmış məqsədyönlü işlər nəticəsində Avropada, Şimali Amerikada, MDB məkanında və bir çox ölkələrdə o cümlədən, Özbəkistan, Qırğızıstan, Norveç, Niderland, Almaniya, İspaniya, İtaliya, Belçika, Bolqarıstan, Çexiya, Finlandiya, Estoniya, Polşa, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Misir Ərəb Respublikası, Türkiyə və ABŞ-yeni Azərbaycan icmaları yaradılıb.

Süleyman İsmayılbəyli

“Olaylar”.-2012.-31 may.-№89.-S. 15.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində ədəbi-bədii proseslərdə azərbaycançılığın təcəssümü

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə ədəbi-bədii proses bilavasitə milli ruhun oyanışına, azərbaycançılığın inkişafına xidmət edirdi. Ulu Öndər Heydər Əliyev bu dövr haqqında demişdir: "Xalqımız bu dövrdə - XX əsrin əvvəlindən indiyədək çox şərəfli bir yol keçmişdir. Bu yol da ondan ibarətdir ki, xalqımızın mədəni, təhsil səviyyəsi artmış, mədəniyyətimiz yüksəlmiş, elmimiz, böyük iqtisadi potensialımız yaranmışdır. Xalqımızın həyat tərzində, dünyagörüşündə böyük dəyişikliklər əmələ gəlmiş, böyük bir siyasi-ictimai proses başlanmışdır."

Nigar Ələkbərova "Mədəniyyət və siyasət" əsərində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti mədəniyyətində azərbaycançılıq ideologiyasının təcəssümü haqqında belə yazır: "Azərbaycan xalqı XX əsrdə iki dəfə müstəqillik qazandı və hər dəfə oxşar vəziyyətlə rastlaşdı. O mənada ki, həm istiqlalıyyət elan edilən 1918-ci ildə, həm də istiqlalıyyət bərpa olunan 1991-ci ildə olduqca gərgin, ziddiyyətli, təlatümlü bir şəraitdə son dərəcə çətin və ağır problemlərlə üz-üzə qaldı. Arxasız, dayaqsız, təkbaşına əsrin sonunda çıxış yolunu tapmaq, müstəqilliyi əbədləşdirmək, ərazi bütövlüyünü təmin etmək, tam kompleks təşkil edən siyasi, ideoloji, sosial, iqtisadi, mədəni məsələləri lazımi səviyyədə həll etmək, əsrin əvvəllərində buraxılmış səhvləri təkrarlamamaq üçün Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qısamüddətli fəaliyyətinin zəngin ənənələrindən, milli tarixi dərsələrindən faydalanmaq lazım idi və indi də lazımdır. Ona görə ki, 1918-ci ildə yaranan ilk müstəqil respublika Azərbaycanın azadlığının, suverenliyinin, istiqlalıyyətinin və demokratiyasının təməlini qoymuş və onun bu ülvi dəyərlərinin gerçəkləşmə təcrübəsi artıq xalqımızın milli-mənəvi sərvətinə çevrilmişdir. Ümumxalq hərəkatı və düşüncəsi olan azərbaycançılıq ideologiyası həyati gerçəkliyini məhz respublikanın yaranması aktında tapmışdır. O dövrün ən böyük nailiyyəti, əlbəttə, milli mənlük, milli istiqlal şüuru, milli ədəbi- hüquqi, fəlsəfi fikrin, ümumiyyətlə, milli məfkurənin formalaşması idi. Eynilə Azərbaycanı bir mövcudıyyət, bir milli anlayış kimi doğma xalqa və bütün dünyaya çatdırılması və tanıtılması idi.

Bu illərdə ədəbi-bədii proses siyasi, ideoloji, sosial-iqtisadi və mənəvi mühitlə sıx bağlı olduğundan bu proses güclü inkişaf edirdi. Nigar Ələkbərova bu barədə yazır: "Bu yolda Demokratik Respublikanın öz böyük mədəniyyətinin rolu xüsusilə qeyd edilməlidir. Həmin mədəniyyət çox rəngarəng idi, lakin ümumilikdə sosial-mənəvi intibah pafosu ilə fərqlənirdi. Mədəniyyətin oyanışı bir çox sahələrdə- elmdə, təhsildə, mətbuatda, nəsrə, poeziyada, dramaturgiyada, musiqidə, tənqidə özünü büruzə verirdi."

Bu dövrdə milliliklə mədəni millətçilik vəhdət təşkil edirdi. Tədqiqatçılar mədəni-kultural millətçiliyin mahiyyəti haqqında geniş bəhs etmişlər. Millətçilikdə etnik (kultura) və vətəndaş (siyasi) millətçiliyi fərqləndirmək lazımdır. Belə ki, kultural millətçilik yerli dili, ənənəvi həyat təzi, adətlər və s. saxlamaq tərəfdarı kimi çıxış edir. Vətəndaş millətçiliyi isə, hər şeydən əvvəl, siyasi muxtariyyəti və suverenliyi qoruyub saxlamaq uğrunda mübarizə aparır. Ə. Tağıyevin fikrincə, türkçülük kultural millətçiyə, azərbaycançılıq isə vətəndaş millətçiliyinə aid edilə bilər. Təqribən bu cür mövqedən çıxış edən digər tədqiqatçıların fikrincə, "milli ideologiya" və "millətçilik ideologiyası" terminlərini fərqləndirmək lazımdır. Onlar öz fikirlərini belə əsaslandırır ki, "milli" anlayışı ilə "millətçilik" anlayışını qarışdırmaq düzgün deyildir. Belə ki, "millətçilik" anlayışı bir millətin keyfiyyətlərini şişirtmək, nöqsanlarına isə göz yummaq yolu ilə onu digər millətlərə qarşı qoymaqdansa, "milli" anlayışı millətin öz milli mənlüyünü, milli şüurunu, mədəniyyətini, dinini, tarixini, adət-ənənəsini və s. layiqincə qiymətləndirilməsini, bununla yanaşı, digər millətlərə də hörmət və ləyaqətlə yanaşmasını ifadə edir. Dar mənada "millətçilik anlayışı hər hansı bir millətə olan mənsubiyyəti, milli dili, mədəniyyəti, milli psixologiyasını, mənlük şüurunu ifadə edərsə (məsələn, milli dil, milli psixologiya, milli mənlük şüuru, milli təəssübkeşlik, milli mentalitet, milli özünüdərk, milli mənsubiyyət və s.), "milli" anlayışı "dövlət" anlayışı ilə sinonim (milli iqtisadiyyat, milli ordu, milli sərhədlər, milli ərazi, milli komanda və s.) işlənir. Müasir mənada ideologiya cəmiyyətin onun siyasi sisteminin iqtisadi, siyasi, ictimai və mənəvi fəaliyyətində əsas kimi qəbul etdiyi və rəhbər tutduğu ideya və prinsiplərin cəmini ifadə edir. Məhz bu səbəbdən də, ideologiya heç vaxtla sözün dar mənasında tamamilə milli məzmun ala bilməz. Bu, ideologiyanın məhdudlaşdırılması və cılızlaşması, ucuz populist məzmun alması olardı. Hər bir cəmiyyətin müxtəlif həyat sahələrinin idarə edilməsi konkret ölkənin bütün spesifik cəhətləri nəzərə alınmaqla bəşəri ideya və prinsiplər, bu ideya və prinsiplərin zəminində duran sosial, siyasi və iqtisadi qanunlar əsasında həyata keçirilməlidir. Bir cəhəti də qeyd etmək lazımdır ki, milli ideologiyanın rolunu mütləqləşdirmək olmaz, o, müvəqqəti və keçicidir. Ümumiyyətlə, heç zaman, heç yerdə xalis milli ideologiya ola bilməz. Hər xalq, hər ölkə və sivilizasiyalar şəbəkəsində yaşayır, onlar bir-birindən təcrid oluna bilməzlər.

Professor Yaşar Qarayev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ədəbi-bədii prosesinə milli ruhla bağlılığı haqqında göstərmişdir ki, bədii prosesi tənzim edən və yarananlar-başda M.Ə. Rəsulzadə, ideoloq Mirzə Bala, parlamentin sədri Ə.M. Topçubaşov, parlamentin sədr müavini Ə. Ağaoğlu, S. Məmmədzadə, Ü. Hacıbəyli,

Ə.Hüseynzadə, habelə, C.Məmmədquluzadə, M.Hadi, H.Cavid, A.Şaiq, Ə.Müzəbib, S.Mümtaz və b. idi. Xüsusən, "Cümhuriyyət şairi" Ə.Cavad, Əliyusif Rai, Um Gülsüm xanım (M.Ə.Rəsulzadənin qardaşı qızı, S.Hüseynin həyat yoldaşı), Əmin Abid (Gültəkin), C.Cabbarlı, David, Əli Şövqi kimi gənclərin onlarla ehtirashı şeiri elliklə marşla, himnə, nəğməyə çevrilmişdir. Nəzirə, qəzəl, qəsidə, mərsiyyə, mədhiyyə ənənəsini isə daha çox Ə.Cənnəti, İ.Tahir, A.Müniri kimi yaşlı şairlər davam etdirirdilər.

Ümumiyyətlə, Məhəmməd Hadi və Hüseyn Cavid, Hacı Kərim Sanlı və Əhməd Cavad, Abdulla Şaiq əvə Əmin Abid, Cəlil Məmmədquluzadə və Üzeyir Hacıbəyli, Seyid Hüseyn və Cəfər Cabbarlı, Tağı Şahbazi (Simurğ), Yusif Vəzir Cəmənəmli və Fəridun bəy Köçəri, Um Gülsüm və İ.Aşurbəyli, bilavasitə, Azərbaycan istiqlalına, milli dövlətə, bayrağa və gerbə, türklük, ictimai və ümumbəşəri dəyərlərə həsr etdikləri ən yaxşı ədəbi-bədii, elmi-publisist, fəlsəfi-tarixi əsərlərini bu illərdə yazmışlar.

Bədii məhsul məzmunca bir neçə əsas, aparıcı sosial mövzu ətrafında mərkəzləşirdi: bayraqdakı rənglərin- türklük, islam və müasirlik idealının mədhi, türk və islam tarixinin tərənnümü, çağdaş modeldə ilk müstəqil, suveren milli dövlətin dəstəklənməsi, onun yaranması salnaməsinin, milli dövlətçilik ideologiyasının ifadəsi, təsbiti, ordunun hərbi uğurlarının bədii təminatı; ermənilərin Qarabağ davası, Azərbaycanda dinc əhalinin vəhşicəsinə qətlə və ərazilərin talan olunması, daşnakların Bakıda tarixi abidələri, elm və mədəniyyət ocaqlarını yandırması, 18-31 mart hadisələri, millətin türk keçmişinin və islam tarixində şəhidlik və qəhrəmanlıq səhifələrinin mədhi və yada salınması; şimaldan yaxınlaşan qara dumandan və vətənin başı üstünü almaqda olan təhlükədən doğan həyəcan və təşvişin ifadəsi.

Milli intibah, hürriyyət düşüncəsi və istiqlal ovqatlı Hadinin bu vaxta qədər yasaqda qalan iki cümhuriyyət dövrü şeirində -"Zəfəri-nəhayətə doğru" və "Əsgərlərimizə, könüllülərimizə" mənzumələrində, həmçinin, "Aydınlıq bir gecədə təfəkkür dəqiqələri", "Kor soqqu", "Baharın ilhamları və ictimai rəmzlər", "Hərətli şeir və yaxud qızdırmalı halımda saçmalarım" şeirlərində davam eləyir. Müsavat və istiqlal təranəsi, həmçinin, A.Şaiqin yasaqdan çıxan "İntizar qarşısında", "Arazdan Turana", "Yeni ay doğarkən", "Vətənin yanıq səsi", "Türk ədəmi-mərkəziyyət firqəsinin Müsavata ithaf" etdiyi (marş) şeirlərində davam edir.

Gənc Cəfər Cabbarlının istiqlal mövzulu dörd tribun şeiri uzun müddətdir ki, zorən unudurulmuşdu. Halbuki onlar 1918-20-ci illərin inqilabi və romantik ədəsini xüsusilə qabarıq ifadə edən fəlsəfi-simvolik nümunələrdir: "Sevdiyim", "Azərbaycan bayrağına", "Sevimli ölkəm", "Salam" şeirləri, Romantik aşiq "yaşıl donlu, al yanaqlı, mavi gözlü sevdiyim" dediyi məşuquna eşq elan edir və onun tarixi simvolikasını belə açırdı.

Cümhuriyyətin sabaha ucuz və döyüş cəngisi, fəth olunan səma və şimşək şərqi kimi səslərin ən kövrək bədii notlarını isə yenidən açılan poeziya səhərinin ilk qadın şairəsi Um Gülsümün fərdi şeir ədəsi ifadə edir. Onun "Əsgər anasına", "Çəkil, dəf ol", "Bir mayıs günündə", kimi şeirləri üzərində ən zərif nisgildən, hürkən təşvişdən bürüntü və tül, xüsusən, "şimaldan gələn duman"dan bir çiskin var.

İqtisadi mövzusu, onun uğur və çətinlikləri, xilaskar türk mehmetciyinin (əsgərinin) obrazı, xüsusən, dövrün, mənəviyyət, məişət və əxlaqla bağlı problemləri bu illərin nəşrində daha geniş yer tutur: "Hürriyyət günəşi" (Simurğ), "Mədən sahibinin fərasəti" (B.Talıblı), "Sınıq qanadlar" (A.Yusifzadə), "Hamamçı", "Dilənçi", "Üç qardaş" (İ.Qəmbəroğlu), "Sərsəm kişi" (Ə.Fəhmi) və s.

Filologiya elmləri doktoru Alxan Bayramoğlu "Azərbaycan Demokratik Respublikası" dövründə ədəbiyyat" adlı əsərində yazır: "Azərbaycan Demokratik Respublikasının süqutundan sonra sovet imperiyasının siyasətinə uyğun olaraq bu dövr tariximizin üstünə qalın qara pərdə çəkilmişdi. Təbliğat maşını öz yalanları ilə həmin pərdənin altındakı Azərbaycan tarixi, ədəbiyyatı və mədəniyyəti üzərinə aramsız olaraq lənət və iftira çirkəbi atır, xalqın milli-tarixi yaddaşının kökü hər cür vasitələrlə və amansızlıqla qurudulmağa, xalqı manqurtlaşdırılmağa, baş məqsəd olaraq yeni tarix və yeni, vahid sosialist milləti yaradılmağa cəhd edilirdi. Tariximizin digər şöhrətli və fəxr edilməli səhifələri kimi, cümhuriyyəti (respublika) dövrü də təhrif edilir, yalnız nəyisə lənətləmək lazım gələndə, ikrahla "Müsavat dövrü" kimi xatırlanırdı.

Ancaq imperiyanın bütün cəhdləri, dövlət səviyyəsində proqramlaşdırıb intensiv şəkildə həyata keçirdiyi manqurtlaşdırma siyasəti baş tutmadı. Ulu və şöhrətli tarixə, sağlam genetik fonda malik Azərbaycan xalqının milli-tarixi yaddaşını, genetik əlaqə və bağlarını qurutmaq, məhv etmək mümkün olmadı."

Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasının 80 illik yubileyi mərasimindəki çıxışında ilk demokratik respublikanın liderlərinin, yaradıcı qüvvələrinin, onların qohumlarının ağır məhrumiyyətləri barədə demişdir: "Keçən o illərdə elə olubdur ki, yəqin ki, özünüz də onların qohumu olduğunuzu çox vaxt demək istəməmişiniz. Və təbii idi. Çünki ondan ötrü adamları incidirdilər, həbs, sürgün edirdilər. Əlbəttə, - mən bu gün dedim - bu, 70 il müddətində nə qədər insanlar sürgün olundu, həbs olundu, nə qədər adam qırıldı.

İndi mən çox məmnunam ki, bu bayram gününə siz də gəlmisiniz, iştirak etmişiniz. Mən demişdim ki, kimi tapmaq mümkündür, onları dəvət etsinlər. Siz də gəlmisiniz, iştirak etmişiniz və biz bu bayramı bir yerdə qeyd etdik. Mən sizi bir daha təbrik edirəm. Bu bayram münasibətilə sizin hamınıza cansağlığı arzu edirəm.

Mən öz mitinqimdə də dedim və indi də deyirəm,- onların əziz xatirəsi bizim hamımızın, bütün Azərbaycan xalqının qəlbində əbədi yaşayacaqdır."

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

“Səs”.-2012.-1 iyun.-№97.-S.14.

Azərbaycan Respublikasının diaspor siyasəti azərbaycanlıq ideologiyasının və dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinin vacib amili kimi...

"Diaspor" qədim yunan sözü olub, dilimizə tərcümədə "səpələnmə, dağılma" mənasını verir. Bu sözün yaranma tarixi yunanların eramızdan xeyli əvvəl başladığı işğal və köçürülmə dövrünə təsadüf edir. O dövrdə müxtəlif ölkələrə hərbi yürüşlər zamanı yunan ordusu əsgərlərinin bir hissəsi işğal edilmiş ərazilərə səpələnərək məskunlaşmaqla buranın daimi sakininə çevrilirdi. "Diaspor" kəlməsi də məhz onların bərasində yaranıb.

Azərbaycanda diaspor haqqında təsəvvürlər ötən əsrin 90-cı illərindən - ölkə müstəqillik əldə etdikdən sonra yaranmağa başlasa da, həmvətənlərimizin dünyanın müxtəlif ölkələrində məskunlaşması prosesinin ilkin təzahürləri bir neçə əsr əvvələ təsadüf edir. VII əsrin sonu, VIII əsrin əvvəllərində Ərəb Xilafətinin Azərbaycana yürüşü, İslam dini ilə paralel olaraq ərəb mədəniyyətinin də burada yayılması ilə onlarla mütəfəkkirin xarici ölkələrə mühacirət köçü başladı. O zaman əsasən Yaxın və Orta Şərqi şəhərlərinə üz tutan həmvətənlərimizin bu ölkələrdə məskunlaşması səbəbindən öz aralarında kiçik qruplar halında birləşməsi diasporumuzun yaranmasının ilk şərtləri sayıla bilər. Daha sonra milli təfəkkürümüzün region xalqlarının intibahında önəmli rol oynaması, burada bir çox elm adamı və aydınlarımızın yetişməsi prosesin davamlı xarakter almasına rəvac verdi. Məhz həmin ziyalılarımızın yad ölkədə bir-birinə dayaq durmaq məqsədilə bir araya gəlməsi xaricdə Azərbaycan diasporunun formalaşmasına səbəb oldu. Üstəlik, digər xalqlarla müqayisədə azərbaycanlıların doğma yurda daha bağlı olması üzündən qütbətdə mənəvi cəhətdən əzilməsi də burada öz sözünü deyir və onların müxtəlif qruplarda daha sıx birləşməsinə şərtləndirirdi. Həmin dövrdən ötən illər, hətta əsrlər ərzində yaranan və getdikcə sıraları genişlənən bu qurumların təşəkkül tapması ilə də Azərbaycan diaspor quruculuğunun bünövrəsi yaranırdı.

Azərbaycandan xaricə mühacir axınının növbəti mərhələsi ölkənin Rus İmperiyası tərəfindən işğalı ərəfəsinə və ondan sonrakı dövrə təsadüf edir. Qafqazda çar Rusiyasının antimüsəlman və antitürk siyasəti məqsədli şəkildə regionda azərbaycanlı əhalinin zəiflədilməsinə yönəldilmişdi. 1905-1906 və 1918-ci illərdə ermənilər tərəfindən həyata keçirilən soyqırımlar isə bu məkrli strategiyanın tərkib hissələri idi. 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin qurulması ilə respublikadan xaricə axın xeyli azalsa da, bu uzunömürlü olmadı və milli hökumətin süqutu yeni bir situasiya formalaşdırdı. Xalq Cumhuriyyətinin qurucuları və tərəfdarlarının bolşeviklərin ciddi təzyiq və təqiblərinə məruz qalması onları ölkəni tərk etmək məcburiyyətində qoyurdu. Həmin dövr azərbaycanlıların xaricə axınının ən kütləvi mərhələsi sayıla bilər. Eyni zamanda, sovet quruluşunun ilk illərində milyonçuların bəlli səbəblərdən ölkəni tərk etməsi ilə başlanan proses sovetlərin ortababları sıradan çıxarma siyasəti nəticəsində daha geniş vüsət alaraq onların xaricə axınını şərtləndirdi. Bu isə minlərlə soydaşımızın dünya ölkələrinə səpələnməsi demək idi. Yad mədəniyyətlərin, yad dildə danışan, yad dinə tapınanların əhatəsində qalan bu insanların müəyyən qruplarda birləşməsi o zaman zərurət kimi çıxış edirdi. Məhz bu səbəbdən də onlar istər bir-birini, istərsə də Vətənlə əlaqələrini itirməməkdən ötrü qrup halında birləşir, doğma yurdları, orada qalan qohumları və yaxınları barədə əldə etdikləri məlumatları bir-birilə bölüşmək məqsədilə vaxtaşırı toplantılar keçirirdilər. Bu toplantıların get-gedə periodik və nizamlı xarakter alması ilə Azərbaycanın xarici ölkələrdə yaranmaqda olan diaspor qurumları özünün kövrək addımlarını atmağa başladı.

1949-cu il fevralın 1-də Türkiyənin Ankara şəhərində "Azərbaycan Kültür Dərnəyi"nin təsis edilməsi dünyada Azərbaycan diasporunun təşkilatlanması sahəsində ilk addım oldu. Daha sonra - 1956-cı ildə Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti dövründə milli təhlükəsizlik naziri işləmiş Nağı bəy Şeyxzamanlının oğlu Saleh bəy Şeyxzamanlı ABŞ-da Amerika Azərbaycan Cəmiyyətini təsis edir. Hazırda bu Cəmiyyətə Saleh bəy Şeyxzamanlının nəvəsi Tomris Azəri rəhbərlik edir. Bütün bunlar Azərbaycan diasporunun tarixində təşkilatlanma prosesinin məhz ötən əsrin ortalarından başladığını söyləməyə əsas verir.

II Dünya Müharibəsindən sonrakı dövr Azərbaycan diasporunun tarixində yeni bir mərhələ açmış oldu. Həmin illərdə xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin sayı əhəmiyyətli dərəcədə artmışdı. Bu sərəya ən müxtəlif səbəblərdən Avropa ölkələrində məskunlaşmış azərbaycanlılar daxil olsa da, onların əksəriyyətini hərbi əməliyyatlar zamanı əsir düşənlər təşkil edirdi. Lakin yeri gəlmişkən o da qeyd olunmalıdır ki, ümumiyyətlə xaricdə yaşayan azərbaycanlıların əhəmiyyətli hissəsini Güney Azərbaycandan mühacirət etmiş soydaşlarımız təşkil edir.

Xaricə axının sonuncu mərhələsi Sovet quruluşunun dağılması ilə postsovet məkanında yaşanan ictimai-siyasi proseslər nəticəsində özünü göstərdi ki, bu da bir tarixi formasıyadan digərinə keçidin əsas təzahürlərindən biri olaraq zamanın tələbi idi. Ötən əsrin sonlarında SSRİ məkanında cərəyan edən hadisələr imperiyanın hüdudları çərçivəsində demokratik düşüncə tərzinin genişlənməsinə gətirdi ki, bu da öz növbəsində ayrı-ayrı respublikalarda milli azadlıq hərəkatlarının alovlanması stimulu yaratmış oldu. Azərbaycanda Sovet rəhbərliyinin son çırpıntıları ərəfəsində törətdiyi 1990-cı ilin 20 yanvar qırğını isə bütün dünya

azərbaycanlılarının daha sıx birləşməsinə, onun haqq səsinin dünyaya çatdırılması işində həmrəyliyə gətirdi. Məhz 1990-cı ilin yanvar hadisələri Azərbaycan xalqının ən irimiqyaslı faciələrindən biri olaraq, onun bütövlüyünü təsdiqləyən ən böyük hadisələrdən biri kimi tarixə düşdü.

Bu proseslərin davamı olaraq, 1991-ci ilin dekabr ayında o zaman Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri olan Heydər Əliyev 31 dekabrın Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü kimi qeyd olunması barədə qərar verdi. Sonradan bu qərar Azərbaycan Respublikasının o zamankı rəhbərliyi tərəfindən də təqdir olunaraq rəsmiləşdirildi. Bundan sonra isə ayrı-ayrılıqda fəaliyyət göstərən çoxsaylı cəmiyyət və birliklər bir araya gələrək federal cəmiyyətlər yaratmağa başladılar. Bu sıraya Ümumrusiya Azərbaycan Konqresi, Ukrayna Azərbaycanlıları Konqresi, Rusiya Azərbaycanlılarının Milli-Mədəni Muxtariyyəti, Almaniya Azərbaycan Cəmiyyətləri Federasiyası, İsveç-Azərbaycan Federasiyası, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Özbəkistan azərbaycanlılarının "Turan" Konqresi, Qırğızıstanda fəaliyyət göstərən "Azəri" İctimai Birliyi kimi təşkilatlar aid edilə bilər. Bu cəmiyyət və birliklər həmvətənlərimizin yaşadıkları ölkələrdə təşkilatlanması, ən önəmlisi isə, Vətənlə əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi yönündə çox böyük işlər görsə də, yenicə müstəqillik əldə etmiş ölkə üçün bütün bunlar kifayət deyildi. Məhz o üzdən həmin illərdə bu məsələ Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi çıxış etməyə başladı. Dünya azərbaycanlılarının Vətənlə əlaqələrini inkişaf etdirmək, soydaşlarımızın milli özünəməxsusluğunu qoruyub saxlamaq, diasporun potensialından ölkənin mənafeyi naminə istifadə etmək, diasporlararası əlaqələri genişləndirmək məqsədilə dövlət komitəsinin yaradılması dövrün tələbi kimi gündəmə gəldi. 2001-ci il may ayının 23-də mərhum prezident Heydər Əliyev Azərbaycanda Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsilə bağlı Sərəncam imzaladı. Həmin il noyabrın 9-u və 10-da keçirilən Qurultay Azərbaycan tarixinə böyük və önəmli bir prosesin başlanğıcı kimi daxil oldu. Sözügedən Qurultayda 36 ölkədən 200-dən çox müxtəlif təşkilatı təmsil edən 406 nümayəndə və 63 qonaq iştirak edirdi. Xaricdəki soydaşlarımızın ümumi məqsəd, vahid ideya ətrafında birləşməsi yolunda böyük addım kimi xarakterizə olunan bu tədbir soydaşlarımızın milli ideologiyamız olan Azərbaycançılıq ideyası ətrafında birlik və həmrəyliyi nümayiş etdirməklə, eyni zamanda xaricdəki həmvətənlərimizlə sistemli iş aparılması və onlar arasında milli birliyin möhkəmləndirilməsi üçün xüsusi dövlət qurumunun yaradılması ideyasını da aktual edirdi. Nəhayət, 2002-ci ilin 5 iyul tarixində Azərbaycan Respublikasının o zamankı prezidenti Heydər Əliyev "Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş Üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında" Fərman imzaladı. Məhz belə bir Komitənin yaradılması bu sahədə olan problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atılmasına və Azərbaycan diasporunun fəaliyyətini milli maraqlarımızın tələbləri istiqamətində mərkəzləşdirməyə imkan yaratdı. 2008-ci il 19 noyabr tarixli 54 sayılı Sərəncamla isə Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş Üzrə Dövlət Komitəsinin əsasında Diasporla İş Üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı.

Çağdaş dünyamızda gedən qloballaşma adlı tarixi proses bu gün dünyaya səpələnmiş həmvətənlərimizin daha sıx şəkildə birləşməsinə zərurət kimi gündəmə gətirib. Bunun nəticəsidir ki, bu gün müxtəlif xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların sürətlə təşkilatlanması prosesi müşahidə olunur. Lakin Azərbaycan cəmiyyətlərinin yaşadığı ölkələrin sosial-mədəni həyatına inteqrasiyası diaspor quruculuğu işinin ən önəmli aspektlərindən birini təşkil etdiyindən, bu ideya-siyasi birliyin təkcə Azərbaycanın milli maraqlarından deyil, eyni zamanda onların yaşayış fəaliyyət göstərdiyi ölkənin də maraqlarından çıxış edə bilməsini şərt kimi qarşıya qoyur.

Rəsmi mənbələrə görə, hazırda dünyanın 63 ölkəsində 200-dən çox Azərbaycan icma və birliyi fəaliyyət göstərir. İldən-ilə artan bu təşkilatların sırasına üzvlərinin sayı az olan xırda birlikləri də əlavə etsək, dünyadakı soydaşlarımızın kifayət qədər geniş təşkilatı struktura malik olduğunu deyə bilərik. Bütün bunlar qloballaşan dünyamızın reallıqları çərçivəsində diaspor quruculuğu sahəsində Azərbaycanın qarşısında yeni vəzifələr qoymaqladır.

Yaşadığımız informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı dövründə xalqlar arasında gedən sürətli inteqrasiya prosesləri, diaspor və lobbı təşkilatlarının beynəlxalq müstəvidə artan rolu bu sahədə daha genişmiqyaslı fəaliyyətin aparılmasını qaçılmaz edir. Bu mənada Azərbaycan Respublikası Diasporla İş Üzrə Dövlət Komitəsinin üzünə böyük məsuliyyət düşür. Azərbaycanın 20 ildir işğalçı ölkə ilə müharibə şəraitində olması, torpaqlarının 20 faizinin illərdir düşmən tapdığı altında qalması isə bu məsuliyyəti birə beş artırır.

Məhz Azərbaycan dövlətinin ölkənin ərazi bütövlüyünün təmin olunması yönündə apardığı haqlı mübarizənin dünya dövlətlərinə və xalqlarına çatdırılması işinin düzgün qurulması, xarici ölkələrdə Azərbaycanın milli maraqlarını qoruyan, onun haqq səsinin, öz torpağı uğrunda apardığı müqəddəs savaşın dünya birliyinə doğru-düzgün çatdırılması işində çaba sərf edən diaspor təşkilatlarımızın fəaliyyətinin koordinasiya olunması bu Komitənin bu gün ən önəmli vəzifəsidir və şübhə yoxdur ki, onun məqsədyönlü siyasəti ölkənin haqlı mövqeyinin dəstəklənməsinə və nəhayət ədalətin zəfər çalmasına öz töhfəsini verəcək.

Samirə SƏFƏROVA.

“Bakı Xəbər”.-2012.-5 iyun.-N 95.-S.11.

Azərbaycanın sovet dövründə azərbaycançılıq ideyaları

Azərbaycançılıq ideyaları sovet dövründə müəyyən təzyiqlərə məruz qalsa da, Azərbaycan xalqının qəlbində öz saflığını qoruya bilməmişdir. Ulu Öndər Heydər Əliyevin birinci hakimiyyəti illərində, bütün sahələrdə olduğu kimi, azərbaycançılıq ideyasının qorunub saxlanmasına da xüsusi diqqət verildi.

Dövlətçilik tariximizə xüsusi baxışı olan Ulu Öndər Heydər Əliyev demişdir: "Azərbaycan xalqının çoxəsrlik dövlətçilik tarixi vardır. Lakin XIX əsrin əvvəlində xalqımız dövlətçiliyindən məhrum olmuşdu. 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması Azərbaycan xalqının həyatında tarixi hadisə olmuşdur və xalqımızın dövlətçilik salnaməsinin parlaq səhifələrindəndir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasından keçən 80 il dörd mərhələyə bölünə bilər: birinci - 1918-1920-ci illər, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyət göstərdiyi illər; ikinci - 1920-1922-ci illər, Azərbaycan Sovet Sosialist Cümhuriyyətinin hakim olduğu illər; üçüncü - 1922-1991-ci illər, Azərbaycanın totalitar rejim, kommunist ideologiyası şəraitində yaşadığı dövr, Azərbaycan Sovet Sosialist Cümhuriyyətinin Sovetlər İttifaqında başqa müttəfiq respublikalarla birgə fəaliyyət göstərdiyi dövr. Dördüncü dövr 1991-ci ilin sonundan, dekabrından başlayır, Sovetlər İttifaqının dağılması ilə əlaqədar Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin elan edilməsi günündən indiyədək keçən illərdir".

Akademik Ramiz Mehdiyev müstəqilliyi xalqın ən ali sərvəti hesab edərək yazır: "İnkişaf etmiş sivil xalqlar bütün zamanlarda dövlətə zəruri, hətta müqəddəs təsisat kimi baxmışlar. Müstəqil dövlət isə hər bir xalqda qürur və şərəf hissi doğuran güclü amildir. Hər bir xalq və millət üçün müstəqillik əvəzənilməz nemətdir. Xalqların öz taleyini müstəqil şəkildə müəyyən etməsi, suveren dövlət halında təşkilatlanması onun milli potensialının maddi və mənəvi resurslarını tam gücü ilə üzə çıxarılmasına imkan yaradır, iqtisadi, siyasi, intellektual, mədəni qüvvələrin maneəsiz inkişafına təkan verir, xalqın və millətin nəyə qadir olduğunu nümayiş etdirir. Xalqın müstəqil dövlət halında yaşamaq qabiliyyəti, milli təsisatların inkişafı, dünya birliyində müstəqil dövlətin yeri, bu halda, bütün əyaniliyi ilə üzə çıxır. Müstəqillik vətənpərvərlik ideyalarının və duyğularının güclənməsinə imkan yaratmaqla yanaşı, həm də bunları ciddi sınağa çəkir, milli və ümumbəşəri dəyərlərin daha düzgün və dolğun uyğunlaşdırılmasını təmin edir.

Müstəqil dövlət halında yaşamaq vətəndaşlara geniş hüquqlar və azadlıqlar verməklə bərabər, həm də onların üzərinə böyük məsuliyyət qoyur".

Sona xanım Vəliyeva bilavasitə ikinci respublika dövründə azərbaycançılıq ideyasının vəziyyətinə toxunaraq yazır: "1920-ci il aprelin 28-də Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin elan edilməsi ilə ölkədə azərbaycançılıq ideologiyası dövlət səviyyəsində yüksəliş dövrünü başa vurdu, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması isə, əsil mənada, ciddi sınaqlar qarşısında qaldı. Rusiya hökumətindən asılı olan Azərbaycan SSR hökuməti 1920-1922-ci illərdə formal da olsa, müstəqilliyini qoruyub saxlaya bildiyindən və həmin dövrdə hökumətə Azərbaycan xalqının vətənpərvər şəxsiyyətlərindən Nəriman Nərimanov başçılıq etdiyindən milli-mənəvi dəyərlərimizdən, onların qorunub-saxlanmasının vacibliyindən, dövlət səviyyəsində az da olsa, danışmaq mümkün idi. Lakin 1922-ci ilin sonunda Azərbaycan ZSFSR tərkibində SSRİ-yə daxil edildikdən sonra azərbaycançılıq, soykökə sədaqət, milli-mənəvi dəyərlər kimi mövzularda hər hansı bir söhbətin aparılması dərhal şovinist millətçilik kimi damğalanır və təqib olunurdu. Təsədüfi deyildir ki, 20-30-cu illər repressiya qurbanlarının əksəriyyəti məhz elə milli ruhunu, dəyərlərini qoruyub saxlamış adamlar olmuşlar. Repressiya illərində Azərbaycan xalqının milli azadlıq ruhuna son qoymaq üçün 50 min nəfərdən artıq adam güllələnmiş, 100 mindən çox insan Sibirə və Qazaxıstana sürgün edilmişdi. Onların içində Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq, Tağı Şahbazi, Salman Mümtaz kimi görkəmli şəxsiyyətlər və milli ideya qarçıları da vardı".

Həsən Əzizov XX əsrin 20-ci illərində Nəriman Nərimanovun azərbaycançılıq ideyası və milli dövlətçilik uğrunda apardığı mübarizədən bəhs edərək göstərir ki, N.Nərimanov Azərbaycan xalqının milli-mədəni inkişafına, din problemlərinə, Azərbaycan dilinə dövlət statusu, milli ziyalılara və təhsilə önəm verilməsinə milli dövlətçiliyin tərkib hissəsi kimi baxmış, ona xüsusi diqqət yetirmiş, Azərbaycan adət-ənənələrinin qoruyucusu, elm, təhsil və mədəniyyətin inkişafına qayğı göstərən başlıca şəxs olmuşdur. O, bu sahələrdə müvafiq sənədlər imzalamış və fəaliyyət göstərmişdir. N.Nərimanovun bu sahədəki fəaliyyəti Azərbaycan xalqının düşmənlərinin və bir sıra məhdud düşüncəli Azərbaycan bolşeviklərinin qəzəbinə tuş gəlmiş və onun əleyhinə geniş kampaniyaya başlamışlar.

Azərbaycanlı tələbələr Rusiyanın bir çox universitetlərinə oxumağa göndərilmiş, Avropada oxuyanlara xüsusi qayğı göstərilmişdir. Azərbaycan ali məktəblərində azərbaycanlı müəllimlər çalışmadığından, o zamanın ən görkəmli alimləri, o sıradan da, Bəkir Çobanzadə dəvət olunmuşdur. Azərbaycan kitabxanaları dünyanın ən dəyərli əsərləri ilə zənginləşdirilmişdir. Azərbaycan dilinin məktəblərdə tədrisi, Azərbaycan dilində dərslərlərin yazılması, ümumi məcburi ibtidai təhsil və texniki peşə təhsili və s. haqqında dekretlər qəbul olunmuşdur.

Bakıda Şərq xalqlarının, Azərbaycan müəllimlərinin, qadınlarının, maarif və mədəniyyət işçilərinin qurultayları keçirilmişdir.

N.Nərimanovun milli dövlətçilik baxışlarında Azərbaycan dilinə qayğı başlıca yer tutmuşdur. Azərbaycan dili N.Nərimanovun fərmanı ilə dövlət dili statusu almış, bütün idarələrdə kargüzarlığın rus dili ilə yanaşı, Azərbaycan dilində də aparılması barədə sərəncam verilmiş, İnkılab Komitəsinin xüsusi qərarı ilə məktəblərdə "Ana dili"nin tədris olunması qərara alınmışdır. Azərbaycan dilində savadlı məmurlar hazırlamaq üçün xüsusi dərnəklər təşkil edilmişdir. 1922-ci ilin yanvar ayında dövlət idarələrində məmurların ixtisarı haqqında qərar qəbul olunmuş, ixtisar aparılarkən, N.Nərimanov Azərbaycan dilini bilənlərə qayğı göstərilməsi barədə qərar qəbul etmişdir. Amma bu işi həyata keçirmək yolunda xeyli maneələr olmuşdur.

N.Nərimanovun dövlətçilik siyasətində milli ziyalı amili xüsusi yer tutmuşdur. Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin ilk illərində Azərbaycançılıq ideyalarına təsir edən mənfi amillər haqqında professor Musa Qasimov yazır: "20-30-cu illərdə Azərbaycanda yeridilən sovetləşdirmə siyasəti mahiyyətinə görə ruslaşdırma, milli qüvvələrin məhv edilməsi, vətəndən didərgin salınması məqsədini güdüdü. Xüsusən, Bakı şəhəri başqa xalqların nümayəndəsinin köçürülməsi nəticəsində milli simasını itirirdi. Hələ I Pyotrun Xəzərsahili ərazilərə işğalçı yürüşləri dövründən başlayaraq, təlqin edilən "Bakı və Azərbaycan" fikrini sovet hökuməti də müxtəlif metodlarla həyata keçirirdi. Gənc sovet dövlətinin müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyətinin təbii paytaxtı olan Bakını 1918-20-ci illərdə ayıraraq Rusiyaya birləşdirmək niyyəti 1920-ci ilin aprelində baş verən işğaldan sonra da qalırdı. Hətta 20-ci illərin əvvəllərində Bakının Azərbaycandan alınaraq Rusiyaya birləşdirilməsinə dair Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin məxfi qərarı da qəbul edilmişdi. Bakı şəhərinin büdcəsi bütün Azərbaycanın büdcəsindən çox idi. RK(b)P-nin 1921-ci ildə keçirilən X qurultayında etdiyi məruzəsində Stalin sosial-iqtisadi və mədəni inkişaf baxımından Bakının Azərbaycandan fərqli olduğunu bildirmişdi. Şəhəri Azərbaycandan ayıraraq Rusiyaya birləşdirməklə respublikanı "başsız bədənə" çevirmək niyyətləri 20-30, hətta Xruşşov dövründə də davam etdirilmişdi. Bakının milli simasını bərpa etmək problemə çevrilmişdi.

Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, istiqlal uğrunda mübarizə aparan qüvvələr, milli ziyalılar həmin illərdə repressiya olunaraq, məhv edilsələr də, sovet hakimiyyətinin heç də bütün tədbirləri anti-Azərbaycan mahiyyəti daşıyırdı və ziyanlı deyildi. Mədəni inqılab illərində Azərbaycan xalqının bir çox milli-mənəvi və mədəni sərvətləri qəddarlıqla məhv edilsə də, savadsızlığın ləğvi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər, məktəblərin, mədəni-maarif müəssisələrinin, ali və orta ixtisas təhsili ocaqlarının geniş şəbəkəsinin yaradılması, nəhəng tikinti-quruculuq işlərinin aparılması böyük tarixi hadisələr idi. Həmin illərdə milli ziyalıların ölkədə aparılan kütləvi repressiyalar nəticəsində məhv edilməsinə təsir edən çoxlu amillərdən biri, heç şübhəsiz, Azərbaycan rəhbərliyi daxilində təbii yekdilliyin, səmimi birliyin olmaması, ayrı-ayrı şəxslərin arasında hökm sürən intriqalar, vəzifə hərisliyi idi. Bununla belə, 30-cu illərin qanlı repressiyaları istiqlal fikrini tamamilə məhv edə bilmədi. O, xalqın amansızcasına məhv edilməyə yönəldilmiş milli adət-ənənələrində və ruhunda yaşayırdı.

Ulu Öndər Heydər Əliyev dəhşətli sovet repressiyasının azərbaycançılıq ideyasının məhvinə yönəldiyini qeyd edirdi: "1937-1938-ci illərdə Azərbaycan xalqına, xüsusən, onun görkəmli insanlarına, ziyalılarına, siyasi xadimlərinə, elm-mədəniyyət xadimlərinə qarşı böyük repressiyalar edilmişdir. Onlar həbs edilmiş, həyatdan məhrum olmuşlar. Onların ailələrinə əziyyətlər verilmişdir. Qərribə hal bundan ibarətdir ki, 1920-ci ildə hakimiyyəti ilk Xalq Cümhuriyyətindən əlinə alan insanların - kommunist, bolşevik ideologiyasına xidmət edənlərin çoxu da 1937-1938-ci illərdə repressiya qurbanları olmuşlar. Görün, Azərbaycan xalqı nə qədər faciələr içərisində yaşamışdır!

Azərbaycan xalqına qarşı soyqırımı edilmişdir. Azərbaycan xalqına qarşı edilən soyqırımın tarixi mənim imzaladığım Fərmanda açıq-aydın göstərilmişdir. 1918-ci ilin mart ayında ermənilər tərəfindən Azərbaycan xalqına qarşı edilən soyqırımı xalqımıza böyük zərbələr vurmuşdur.

1937-1938-ci illərdə azərbaycanlıların böyük bir hissəsi guya İran təbəəsi olduqlarına görə məcburən İrana sürgün edilmişdir. Onlar da çox böyük itkilərlə rastlaşmışlar. 1944-1949-cu illərdə də Azərbaycandan xeyli insan sürgün edilmişdir. Nəhayət, 1948-1953-cü illərdə Azərbaycan xalqına - indiki Ermənistan Respublikası adlanan yerdə öz ata-baba torpaqlarında yaşayan azərbaycanlılara qarşı soyqırımı edilmiş, onlar məcburi köçürülmüş, deportasiya olunmuş, yerlərini-yurdlarını, ellərini-obalarını itirmiş böyük itkilər vermişlər, çətinliklə rastlaşmışlar".

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

"Səs".-2012.-6 iyun.-№100.-S.14.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin birinci hakimiyyəti illərində azərbaycançılığa göstərilən qayğı

Azərbaycançılıq ideyalarına yalnız Ulu Öndər Heydər Əliyevin birinci hakimiyyəti illərində qayğı göstərilmişdir. Sona xanım Vəliyeva bu barədə yazır: "Totalitar kommunist rejimi dövründə Azərbaycana rəhbərlik etmiş şəxslər, ayrı-ayrı istisnalar nəzərə alınmazsa, demək olar ki, 70-ci illərə qədər respublikada milli mənlilik şüurunun dirçəldilməsi, azərbaycançılığa və soykökə qayıdış məsələlərində Moskvanın göstərişlərinə dönmədən əməl edərək, bu işə sərt maneələr yaratmış, özlərinin "proletar beynəlmiləçiliyi" prinsiplərinə sədaqətini sübut etmək üçün lazım olduğundan da çox canfəşanlıq göstərmiş, antimilli mövqə tutmuşdular. Onların düşünmədən və bəzən məcburən atdıqları uğursuz addımlar milli ruhda tərbiyə işini daha da çətinləşdirmiş, bəzən də mərkəzin yerli-yersiz hücumları üçün respublikamızı hədəf seçməsinə bir növ əlverişli zəmin yaratmışdı".

Tədqiqatçı daha sonra Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi illərindəki vəziyyət haqqında yazır: "Yalnız Stalinin ölümündən sonrakı dövrdə, xüsusən də, 1969-cu ildə Heydər Əliyevin respublikaya rəhbər təyin edilməsindən sonra Azərbaycan xalqının, ictimai fikrinin mövcudiyətinin, bütövlükdə, cəmiyyət həyatının ideya-konseptual prinsiplərində yenidən yavaş-yavaş milli-mənəvi dəyərlərin dirçəlişi başlanmışdır. Bu gün qətiyyətlə demək olar ki, Heydər Əliyevin Azərbaycana uzunmüddətli rəhbərliyinin ən sanballı göstəricilərindən biri respublikada azərbaycançılıq məfkurəsinin və milli ruhun yüksəlişi, milli özünüdərk keçmişin buxovlarından azad olması, xalqın tarixi yaddaşının özünə qaytarılması kimi fundamental prinsiplər əsasında milli dövlətçilik arzularının və hisslərinin güclənməsi, real siyasi amilə çevrilməsi hesab oluna bilər. İndi təkcə respublikamızda deyil, həm də dünyanın digər ölkələrində Azərbaycanın intibahı dövrü kimi dəyərləndirilən 70-80-ci illərin xalqımız üçün böyük inkişaf epoxası olması faktı təsdiqlənmişdir. İnsanların qəlbində, düşüncələrində illərlə yığılıb qalmış milli ideyanın - azadlıq, müstəqillik, suveren Azərbaycan dövləti ideyalarının canlanmasına, gələcəkdə qüdrətli milli azadlıq hərəkatının ideya-mənəvi əsası və hərəkatverici özəyi dərəcəsinə yüksəlməsinə də məhz o illərdəki mühit, inkişaf və düşüncə tərzisi əsaslı zəmin yaratmışdır".

Professor Musa Qasımov Ulu Öndərin sovet dövründəki fəaliyyəti zamanı azərbaycançılığın inkişafına imkan daxilində şərait yaradıldığını xüsusi qeyd edir: "Əlbəttə, Heydər Əliyevin fəaliyyətinə sovet dövlətinin yeritdiyi ümumi siyasətdən kənar baxmaq doğru deyil. Amma danılmaz həqiqətdir ki, o, yaranmış ən kiçik imkanlardan xalqın mənafeləri naminə istifadə edirdi. Ümumiyyətlə, tarixi xadimlərin xidmətlərinə qiymət verərkən, müasir tələblərə nisbətən vermədikləri şeylər deyil, onların öz sələfləri ilə müqayisədə verdikləri yeni şeylər əsas götürülür. Deməli, metodoloji baxımdan Heydər Əliyevin fəaliyyətinə özündən əvvəlki xadimlərlə müqayisədə doğru qiymət vermək olar. Heydər Əliyev özündən əvvəlki rəhbərlərin bacarmadıklarını böyük məharətlə həll etmişdir. Ondan sonra hakimiyyətə gələnlər isə, nəinki Heydər Əliyevdən irəli getmədilər, əksinə, problemləri həll etməyərək, Azərbaycanı geriyyə atdılar. Nəticədə, Azərbaycan aqressiv erməni separatizmi, Ermənistan silahlı dəstələrinin hücumları, azərbaycanlıların tarixi-etnik torpaqlarından vəhşicəsinə qovulması faktı ilə üz-üzə qaldı. Azərbaycan böyük fəlakətlərə düşərək oldu.

Azərbaycanlıların birliyi məsələsi Heydər Əliyevin milli dövlətçilik baxışlarının tərkib hissəsi idi. Buna görə də, Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra böyük məharətlə azərbaycanlılar arasında milli birliyə, siyasi hakimiyyət daxilində yekdilliyə, xalqla hakimiyyət arasında uçurumun aradan qaldırılmasına nail oldu. O, azərbaycanlıları müxtəlif dövlət, partiya və təsərrüfat orqanlarında vəzifələrə gətirmək üçün onların Kommunist Partiyası sıralarına daha çox daxil olmasına çalışır, məqsədinə böyük əzmlə çatır, xüsusi xidmət orqanlarına azərbaycanlı kadrları yerləşdirir, rütbələr verir, siyasi hakimiyyəti möhkəmləndirir, qadınları müxtəlif vəzifələrdə irəli çəkir, milli ruhu gücləndirir, sovet hakimiyyətinin əvvəlki illərində azərbaycanlıların qırılmış inamını bərpa edərək, vətənpərvərlik və millətsevərlik baxışlarını gücləndirirdi. Onun hakimiyyəti illərində azərbaycanlılar vətən deyərək, əsasən, Azərbaycanı, paytaxt deyərək Bakını, rəhbər deyərək Heydər Əliyevi nəzərdə tuturdular. Heydər Əliyevin ən böyük tarixi xidmətlərindən biri Azərbaycan xalqı arasında milli birliyə, siyasi hakimiyyət daxilində yekdilliyə, siyasi hakimiyyətlə xalq arasında vəhdətə nail olması idi. Bu işə digər sahələrdə onun millət naminə çalışmalarında uğurlar qazanmasına kömək edirdi.

Sona xanım Vəliyeva Ulu Öndərin sovet dövründəki azərbaycançılıq fəaliyyəti haqqında daha ətraflı bəhs etmişdir: "80-ci illərin sonlarından başlamış istiqlal hərəkatının genişlənməsinə aparan çətin, ziddiyyətli tarixi yolun mühüm və başlıca mərhələlərindən biri, şübhəsiz, milli özünüdərk proseslərinin dönüş nöqtəsini qoymuş 70-80-ci illər intibahı idi. Bu illərdə ümumi milli yüksəlişə nail olunmuş və bunun da sayəsində xalqın mübarizlik ruhunun formalaşması daha da qabarıq şəkildə olmuşdu.

Respublikada güclü təhsil sistemi formalaşmış, Azərbaycanın zəngin intellektual potensialı yaranmış, xalqın kütləvi maariflənməsinə nail olunmuş, savadsızlıq bırıyolluq ləğv edilmişdir. Bu mərhələdə, xüsusən, 70-ci illərdə, sözün həqiqi mənasında, Azərbaycan milli düşüncə, milli ruh məktəbi yaradılmışdır. Doğma

Azərbaycan dilində gənclərə mükəmməl təhsil verən orta və ali məktəb, güclü intellektual potensial formalaşmışdır. Bu, XX əsrin sonlarında milli müstəqilliyə aparan yolda xalqımızın əldə etdiyi ən böyük tarixi nailiyyətlərdən biridir.

Doğma dilin milli psixologiya və şüurun təkamülü prosesində həlledici rolundan yuxarıda bəhs etmişdik. Azərbaycanın rəhbərliyinə gələn Heydər Əliyev dilimizin keşməkeşli taleyinə yaxından bələd idi. Hələ XVI əsrdə Şah İsmayıl Xətai ilk dəfə ana dilimizi Səfəvilər dövlətinin rəsmi dili səviyyəsinə qaldıraraq, dövlətlərarası yazışmaların tam hüquqlu subyektinə çevirmiş, Avropa ölkələrində tanıtmışdı. Daha sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin hakimiyyəti dövründə Azərbaycan dili öz doğma arealında ikinci dəfə rəsmi status almışdı. Sovetlər İttifaqında ideoloji rəhbərlik özünün ali vəzifəsini millətlərin aradan götürülərək, "ümumxalq sosialist dövlətinin" və "vahid sovet xalqının" yaranmasından ibarət görürdü. Odur ki, milli dillərin tətbiq arenasını get-gedə məhdudlaşdırılır, məqsədyönlü şəkildə ixtisara uğradılırdı. Reallıq elə idi ki, müttəfiq respublikalar öz konstitusiyalarının hər bir yeni redaksiyasını qəbul edərkən, respublikanın milli dili ilə İttifaqın rəsmi dili arasında seçim qarşısında qoyulurdular. Bu, bir növ, respublika başçıları üçün marksizm-leninizm ideallarına sədaqət testini xatırladan bir ritual idi. Azərbaycanın 1937-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyasında Azərbaycan dili haqda maddə ümumiyyətlə olmamışdı. 1956-cı ildə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin qərarı ilə 37-ci il Konstitusiyasına Azərbaycan dilinin dövlət dili statusu haqqında bir maddə əlavə olunur. Lakin o zamankı rəhbərliyin mövcud siyasi vəziyyəti lazımınca qiymətləndirə bilməməsi, hadisələri vaxtından qabaq sürətləndirmək cəhdi bu nəcib başlanğıcı uğursuzluğa düşür etmişdi. Nəhayət, mərkəzi hakimiyyətin bütün maneələrinə baxmayaraq, məhz Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə ana dilimiz tədricən həqiqi dövlət dili statusu almış və bu tarixi akt Azərbaycan SSRİ-nin 1978-ci il Konstitusiyası ilə hüquqi təsbitini tapmışdı. Bu, həmin dövr üçün azərbaycançılığın əsil təntənəsi sayıla bilərdi".

Sona xanım Vəliyeva haqlı olaraq sovet dövründə azərbaycançılıq ideologiyasının etnomədəni istiqamətdə yenidən dirçəldiyini qeyd edir: "Beləliklə, saysız-hesabsız ziddiyyətlərlə əlamətdar olmuş sovet hakimiyyəti dövrünün sonlarına doğru azərbaycançılıq ideologiyasının yenidən (təəssüf ki, yalnız etnomədəni istiqamətdə) dirçəlməsi müşahidə edilməyə başlayırdı. Bu, əlbəttə ki, daha çox 70 illik müstəmləkə şəraitində kütləvi yaddaşdan sıxışdırılmış bilik və informasiyaların bərpası məcrasında gedirdi. Azərbaycanşünaslığa aidiyyəti olan tarixi, linqvistik, ədəbi-nəzəri, etnoqrafik elmi araşdırmalar güclənir, Ziya Bünyadov, Fəridə Məmmədova, Yaqub Mahmudov, Yusif Yusifov, Tofiq Hacıyev, Aydın Məmmədov, Mirəli Seyidov, Firudin Cəlilov və başqalarının əsərlərində şumer, akkad, elam kimi ölü dillərin arsenalında, dünya mifoloji fikrinin təzahürlərində türk izlərini tapmaq istiqamətində apardıqları tədqiqatlarda get-gedə sırf elmi-nəzəri kontekstlər azərbaycançılıq faktına çevrilir, milli idraki əhəmiyyət daşıyırdı. 80-ci illərin sonlarına doğru erməni separatçılıq hərəkatının yeni yüksəlişi Azərbaycan milli şüurunun inkişafında əsil dönüş nöqtəsinin başlanğıcının qoyulmasına səbəb oldu".

Beləliklə, Ulu Öndər Heydər Əliyev hələ birinci hakimiyyəti illərində azərbaycançılıq ideyasının dirçəldilməsində müstəsna xidmətlər göstərmişdir. "Dünyanı heyran qoyan insan" kitabında göstərildiyi kimi: "Heydər Əliyev iki əsrin ayrıcında öz ölkəsinin dövlət adlı gəmisini qlobal sarsıntılar dövrünün fırtınalarından sağ-salamat və uğurla keçirərək, ölkənin milli dəyərlərinin, insanların mənəvi sağlamlığının, özlərinə inamının qorunub saxlanmasına müvəffəq olmuşdur. Siyasətin ön səhnəsində olduğu otuz dörd il ərzində o, XX və XXI əsrlərin görkəmli siyasətçilərindən biri kimi, müasir dövrün böyük siyasi lideri kimi bütün dünyada tanınmışdır. Görkəmli siyasi xadim, ABŞ prezidentinin milli təhlükəsizlik üzrə sabiq köməkçisi Zbiqnev Bjezinski dövlətimizin başçısı haqqında bu fikirdədir: "Heydər Əliyev siyasi cəhətdən möhkəm, məntiqli, zəkali, istədiyini tez çatdıran şəxsiyyət - bir sözlə, şəxsiz liderdir".

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

"Səs".-2012.-7 iyun.-№101.-S. 14.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə ikinci qayıdışı dövründə azərbaycançılıq ideyaları

Ulu Öndər Heydər Əliyevin ikinci hakimiyyəti illərində ideologiya, milli-mənəvi dəyərlər, iqtisadiyyat, siyasət vəhdətdə inkişaf etdirilirdi. Bu barədə "Dünyanı heyran qoyan insan" kitabında belə yazılmışdır: "Əlbəttə, milli dirçəliş ideyalarının, azərbaycançılıq ideologiyasının əməli surətdə həyata keçirilməsini yalnız təsərrüfat və sənaye sahələrində qazanılmış uğurlar fonunda, onların əsasında inkişaf etdirmək olardı. Heydər Əliyevin strateji proqramında diqqəti çəkən cəhət məhz odur ki, burada mənəvi, bədii və estetik təkamül iqtisadiyyatda parlaq nailiyyətlərlə və insanların rifahının keyfiyyətcə yaxşılaşması ilə birləşərək, vahid məcrada reallaşdırılmışdır.

Prezident Heydər Əliyev hətta iqtisadiyyatla bağlı məsələlərdə də mənəviyyat problemlərini heç vaxt diqqətdən kənar qoymur, çünki O, öz ölkəsinin iqtisadi inkişafını hər zaman mənəvi mədəniyyət problemləri ilə sıx bağlılıqda, vahid axarda görür".

Azərbaycanın bir müstəqil dövlət kimi varlığı məhz Ulu Öndərin hakimiyyətə ikinci qayıdışı - 1993-cü ilin iyunu dövründə qorunub saxlandı. Bu barədə Ulu Öndər çıxışlarının birində demişdir: "Hesab edirəm ki, Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunub saxlanması 1993-cü il tarixi əhəmiyyət kəsb edir. Mən tam məsuliyyətlə deyirəm ki, 1993-cü ilin iyun ayında Azərbaycan parçalanmaq və məhv olmaq təhlükəsi altında idi. Bunu hamınız gözünüzlə görmüsünüz. Bizim xalq yazıçımız Anar dünən dedi ki, əgər 1993-cü ilin iyun ayında bu məsələlərin qarşısı alınmasaydı, biz müstəqilliyimizi bəlkə, doğrudan da, yenidən itirə bilərdik. Bu, həqiqətdir. Çünki Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi yaşamasını, inkişaf etməsini xaricdəki düşmənlərimiz heç vaxt istəməzlər. Bir tərəfdən Ermənistan Azərbaycana qarşı ərazi iddiası edir, başqa ölkələrin də bəzi dairələri Azərbaycanı öz tabeliyində saxlamaq istəyirlər. Onların bəziləri üçün müstəqil, bütöv, sərbəst və uğurla inkişaf edən Azərbaycan sərfəli deyildir".

Sona xanım Vəliyeva 1993-cü ildən hakimiyyətdə ikinci dəfə olan Ulu Öndərin azərbaycançılıq ideyasının inkişafındakı müstəsna xidmətlərindən bəhs edərək yazır: "1969-cu ildə Azərbaycanın böyük siyasi xadimi və azərbaycançılıq ideallarının himayədarı Heydər Əliyev ölkəmizə rəhbərlik etməyə başladığı vaxtdan azərbaycançılığın inkişafı üçün yaranmış əlverişli zəmindən tarixçilər, ədəbiyyatçılar, dilçilər, filosoflar geniş istifadə etdilər. Bu illərdə yazılmış çoxsaylı əsərlərdə Azərbaycanın ədəbi-estetik və ictimai-siyasi fikir tarixi milli ideyanın geniş yayılmasına, milli irsin yeni nəslə çatdırılmasına töhfələr vermişdir.

Azərbaycançılıq ideyasının formalaşmasında XX əsrin 80-90-cı illərində, dövlət müstəqilliyimizin bərpası ərəfəsində başlanmış əvvəlcə xalq, 1990-cı ilin yanvar ayından isə milli-azadlıq hərəkatının xüsusi rolu olmuşdur. Bu illərdə həm qabaqcıl düşüncə sahiblərinin əsərləri, məqalə və çıxışları bütövlükdə milli ruhun inkişafına yönəlmiş, həm də yüksələn xətlə inkişaf edən xalq hərəkatı bu ideyanı bütöv insanların kütləvi düşüncə tərzinə çevirmişdir. Düzdür, bu illərdə meydan əhval-ruhiyyəsilə bəzən azərbaycançılıq ideyası ilə ümumtürkçülük ideyası qarışdırılmış və eyniləşdirilmişdir ki, bu da Azərbaycandaxili vətəndaş münasibətlərini bir qədər kəskinləşdirmiş və müəyyən müddətdə bu ideyanı iflasa doğru yönəltmişdir. Lakin bütün Azərbaycan əhalisinin istiqlal arzusu, azərbaycançılığın təbii şəkildə bir müstəqil dövlətin bütün vətəndaşlarının ali ideologiyasına çevrilməsi, bütün ölkə vətəndaşlarının birləşdirilməsi zərurəti tezliklə düşüncə adamlarını bu həssas və tələpəli məsələyə yenidən baxmağa sövq etmişdir.

Azərbaycançılığın bütöv bir xalqın - bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıların, Ana Vətənlə əlaqəsi olan bütün soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin milli birlik simvoluna, milli ideologiyasına çevrilməsi və Azərbaycan Respublikasında rəsmi dövlət quruculuğu praktikasında həyata keçirilməsi 1993-cü ildən başlanır. Məhz bu dövrdən başlayaraq azərbaycançılıq etnolinqvistik, etnoqrafik, ədəbi, mədəni-estetik, fəlsəfi və mənəvi dəyərlərlə yanaşı, sosial-siyasi məzmun kəsb edərək, ümumi ideyalar sistemi kimi milli dövlət quruculuğunun ayrılmaz komponentinə çevrilir.

Azərbaycançılıq ideyalarının yayılması və bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıların birləşdirici bir amalına çevrilməsi yolunda Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 9-10 noyabr 2001-ci ildə Bakı şəhərində keçirilmiş Dünya Azərbaycanlılarının Birinci Qurultayının xüsusi rolu olmuşdur. Bu qurultayda Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarını və dünyanın 36 ölkəsində yaşayan azərbaycanlıları təmsil edən, azərbaycanlıların milli elitasını təşkil edən 702 nümayəndə və 844 qonaq iki gün azərbaycançılığın bütün aspektlərini müzakirə etmiş, dünya azərbaycanlılarının birliyinin nəzəri və praktiki məsələlərini təhlil etmişlər.

Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı bütün dünya azərbaycanlılarının ana vətəni Azərbaycana, ana dilinə, milli mənsubiyyət hissinə bağlılığını əyani şəkildə sübut etməklə yanaşı, eyni zamanda, onların milli şüurunun, özünüdərkinin güclənməsində mühüm rol oynadı. Xaricdə yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birliyin və həmrəyliyin təmin olunması və azərbaycançılıq ideyalarının onların düşüncələrinə hakim kəsilməsi işində bu qurultayın rolu, sözün həqiqi mənasında, tarixi idi.

Beləliklə, biz 1993-cü ilin sonlarından etibarən milli ideologiyanın, azərbaycançılıq ideologiyasının müasir elmi-nəzəri standartlar səviyyəsində formalaşmasının şahidləriyik. Azərbaycançılıq təlimi bu gün milli ənənələrin və cərəyanların, dini və pragmatik nəzəriyyələrin keçid dövrünə məxsus müxtəlif iqtisadi prosesləri, cəmiyyətin industrial və postindustrial inkişafının bütün çalarlarını özündə cəmləşdirir.

Mirkazım Kazımov azərbaycançılığı Heydər Əliyevin dövlət quruculuğunun prinsipi hesab edərək yazır: "Azərbaycan xalqının çoxəsrlik tarixinin son yüzilliyində yetirdiyi dahi və ən böyük şəxsiyyətlərindən biri olan Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin öz xalqı və dövləti qarşısında xidmətləri misilsizdir. XX əsrin siyasi tarixində ən yüksək zirvəyə yüksəlmiş Böyük Öndər özünün 80 illik şanlı həyatının yarım əsrdən çoxunu Azərbaycana, onun sosial-iqtisadi tərəqqisinə, dövlət müstəqilliyinin bərpaşına və möhkəmləndirilməsinə, dünya birliyinə qovuşmasına, xalqın rifah halının yaxşılaşdırılmasına həsr etmişdir. Bu dahi şəxsiyyətin ürəyi öz xalqı ilə, öz vətəni ilə birgə döyünürdü. İyirminci yüzilliyin böyük mütəfəkkir-şəxsiyyəti kimi tarixə qovuşmuş Heydər Əliyevin özü bunu belə ifadə edirdi: "Mən bütün həyatımı Azərbaycana, xalqıma həsr etmişəm. Mən ömrümün qalan hissəsini xalqıma bağışlayıram".

Heydər Əliyevin ən böyük xidmətlərindən biri ölkədə azərbaycançılıq ideologiyasının yaranmasını və möhkəmlənməsini, onu bütün dünyada yaşayan 50 milyondan artıq azərbaycanlının milli ideyasına, ümummilli ideologiyasına çevirməsi oldu.

Dünya azərbaycanlılarının birinci qurultayındakı geniş nitqində Azərbaycan dövlətinin əsas ideyasından danışan Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev qeyd edirdi ki, "Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq".

Bu gün Azərbaycan dövlətçiliyinin ideoloji əsasını müəllifi və yaradıcısı Böyük Öndər, Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev olan azərbaycançılıq ideologiyası təşkil edir. Müasir Azərbaycan açıq vətəndaş cəmiyyəti quran bir dövlət kimi bütün dinlərin, təriqətlərin, etiqadların, Şərqi və Qərbi mədəniyyətlərinin, digər mənəvi və bəşəri dəyərlərin sintezindən ibarət bir dünyadır. Azərbaycan dövləti, Azərbaycan xalqı bütün dünya üçün açıqdır, dünyanın elə bir ölkəsi, elə bir guşəsi yoxdur ki, həmin yerlərlə bizim mədəni, mənəvi bağlılığımız olmasın. Dövlətimiz çox düzgün olaraq özünün xarici siyasətində bu amilə xüsusi diqqət yetirir.

Azərbaycan rəhbərliyi ölkəmizin regionda, bütün dünyada mövqeyini müəyyən edərkən yalnız türk dünyasına, islam birliyinə söykənir, Rusiya, İran, yaxud Qərbi bağlanan siyasəti məqbul saymır. Ölkə rəhbərliyi balanslaşdırılmış siyasətin tərəfdarıdır, belə siyasəti də aparır. Tarixən bu yerlərin sakini və sahibi olan, buranı özləri üçün vətən seçən etnik qrupların maddi, mədəni və mənəvi irsi Azərbaycan adlı keçmiş, bu gün və gələcək deməkdir. Heydər Əliyev çox düzgün olaraq qeyd edirdi ki, "indi hər bir azərbaycanlı qürur hissi keçirə bilər ki, mən azərbaycanlıyam, mənim millətimin dövləti var, mənim millətim, ölkəm vardır".

Akademik Ramiz Mehdiyev Ulu Öndər Heydər Əliyevin 1993-cü ildə Bakıya ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdışı və hakimiyyəti illərində azərbaycançılığın inkişafı sahəsindəki xidmətlərindən bəhs edərək yazır: "1993-cü ilin ortalarında Heydər Əliyevin Bakıya qayıtması və milli dövlətçilik yaradılmasına yönəldilmiş islahatçılıq tədbirlərinə başlanması gənc nəsil üçün milli tarixdir. Gələcək nəsillər bu barədə tarixə dair oçerklərdən və kitablardan məlumat alacaq, oxuyacaq və öyrənəcəklər. Lakin bu tarixin bir çox şahidləri ölkənin Ermənistanla qanlı müharibə şəraitində olduğu, məmləkəti vətəndaş müharibəsinə cəlb etmiş müxtəlif qruplaşmaların daxili qarşıdurmasının yaxınlaşdığı, iqtisadiyyatın sovet dövründəki durğunluq səviyyəsindən başdan-başa viranəlik vəziyyətinə düşdüyü günləri yaxşı xatırlayırlar. Ölkədə, xüsusən də, paytaxtda qətiyyətlə idarə olunmayan qeyri-formal silahlı qruplaşmalar azgınlıq edirdilər. "Parçala və hökm sür" prinsipi Azərbaycanın hakim dairələrinin əsas tezisində çevrilmişdi. Adlarını "demokrat" qoyanlar xalq və gələcək nəsillər qarşısında heç bir məsuliyyət hiss etmədən ölkəni parçalanmağa, dağılmağa, viranəliyə doğru sürükləyirdilər!

O vaxtdan ötən 10 ildən sonra milli siyasətdən danışarkən biz hər yerdə, bütün bölgələrdə sabit inkişafı nəzərdə tuturuq. İndi biz əsaslı Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan azərbaycançılıq ideyasından danışırıq. Lakin çoxlarının yadındadır ki, hələ 10 illər öncə "demokratlar"ın yeritdikləri milli siyasətin səhvləri və uğursuzluqları, qəbul etdikləri qərar və qanunlar, etnomillətçiliyə can atmaları Azərbaycanın bölgələri arasında qarşılıqlı münasibətlərin mürəkkəbləşməsinə zəmin yaratmış və nəticə etibarilə buna gətirib çıxarmışdır. Bütün bunlar Azərbaycan xalqının qarşılaşdığı və 1993-cü il iyunun 15-dən sonra Heydər Əliyevin həll etməli olduğu istər daxili, istərsə də xarici siyasət problemlərinin ancaq kiçik bir siyahısıdır.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Müstəqillik dövründə ədəbi-bədii, mədəni-mənəvi proseslər və azərbaycançılıq ideyası

Müstəqillik dövründə yalnız siyasi, iqtisadi ideoloji sahələrdə deyil, ədəbi-bədii, mədəni-mənəvi sahələrdə də azərbaycançılıq ideyaları öz təəcəssümünü tapmışdır. Mirkazım Kazımov "Azərbaycançılıq - Heydər Əliyevin dövlət quruculuğu prinsipidir" əsərində yazır: "Müəllifi Heydər Əliyev olan Azərbaycançılıq ideologiyasının mərkəzində bütün Azərbaycan cəmiyyətinin birliyi, vəhdəti, vətəndaşların taleyi durur.

Müstəqillik dövründə yalnız siyasi, iqtisadi ideoloji sahələrdə deyil, ədəbi-bədii, mədəni-mənəvi sahələrdə də azərbaycançılıq ideyaları öz təəcəssümünü tapmışdır. Mirkazım Kazımov "Azərbaycançılıq - Heydər Əliyevin dövlət quruculuğu prinsipidir" əsərində yazır: "Müəllifi Heydər Əliyev olan Azərbaycançılıq ideologiyasının mərkəzində bütün Azərbaycan cəmiyyətinin birliyi, vəhdəti, vətəndaşların taleyi durur. O, Azərbaycanın hər bir vətəndaşının Prezidenti, Lideri olduğu kimi, onun yaratdığı ideologiya da ölkənin hər bir sakininə xidmət edən ideologiyadır. Böyük Öndərin ali məqsədi, ideyası, həyat qayəsi Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini möhkəmləndirmək, ölkənin iqtisadi tərəqqisini, xalqın rifahını yüksəltmək idi.

Dövlət başçısı, siyasi lider olaraq Heydər Əliyev milli mənsubiyyətindən, dilindən, dinindən asılı olmayaraq ölkənin bütün vətəndaşlarının hüquqlarının qorunmasının təminatçısı idi. Ulu Öndər qeyd edirdi ki, ölkə əhalisinin tam əksəriyyəti azərbaycanlıdır. "Azərbaycanlı" məfhumu isə çox geniş və əhatəlidir. Xalqımızın minilliklərdən gələn kökünə baxsan, bir qismi o kökdən, bir qismi bu kökdən gəlib. Amma bu insanların hamısı əsrlər boyu bir millət - azərbaycanlı kimi formalaşmış. "Azərbaycanlı" sözü bu ərazidə birləşdirici rolunu oynayır.

"Azərbaycançılıq" məfhumunda birləşdirilən və bir sıra mühüm cəhətləri: dil, adət-ənənə, mədəni-mənəvi və dini dəyərləri və digər amilləri əhatə edən milli ideologiyamız daha yığcam və konkret olur".

Azərbaycançılığın ədəbi-bədii, mədəni-mənəvi proseslərlə bağlılığını göstərən müəllif daha sonra belə qeyd edir: "Xalqımızın milli inkişafında, özünü tanımasında ədəbi fikrin və milli folklorun böyük təsiri olmuşdur. Bu baxımdan, xalqın həyata və dünyaya baxışı, milli xarakteri bədii əsərlərdə və şifahi ədəbiyyatda öz əksini tapmışdır.

Azərbaycançılıq ideologiyası Qərbi və Şərqi dəyərlərinin sintezindən yaranan bir xəttədir. Azərbaycanın Avropa və Asiyaya qovuşduğu olan bir coğrafi məkanda qlobal və transmilli xarakter daşıyan layihələrin mərkəzində olması azərbaycançılıq ideologiyasını milliliklə yanaşı, özünəməxsus dünyəvilik səviyyəsinə də qaldırır.

Azərbaycançılıq unikal bir ideologiyadır. Bu məfhumda mədəni inteqrasiya, mədəniyyətlərarası dialoq, ünsiyyət, mədəni dəyərlərin birləşdirici xüsusiyyətləri yüksək dərəcədə kamil və cəzbedicidir. Ona görə azərbaycançılıq, ilk növbədə, öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub-saxlamaq deməkdir. Bu baxımdan, o, milli olmaqla yanaşı, həm də bəşəriyyətdir, dünyəvidir. Azərbaycançılıq bir təlimdir. O, elə bir təlimdir ki, burada dövlətin və cəmiyyətin mənafeələrinə xidmət edən məqbul amillər, əməllər və tədbirlər toplanmışdır.

Hələ milli-azadlıq hərəkatı dövründə ədəbi-bədii prosesdə azərbaycançılıq ideyasının möhkəmlənməsi xəttini diqqətə gətirən Sona xanım Vəliyeva yazır: "Ədəbiyyat adamları, həmişə olduğu kimi, milli hərəkatın yüksəliş illərində də Azərbaycan dilinin və tarixinin müxtəlif məsələlərini diqqət mərkəzində saxlayır, bunlara millətin varlığı üçün ən mühüm amillər kimi yanaşırdılar".

"Dilimiz və taleyimiz" məqaləsində S.Rüstəmxanlı ana dilinin tətbiqi imkanlarının genişləndirilməsi ideyasını önə sürür, yazıçıların 7-ci qurultayındakı çıxışında: "Sosializm ana dilinin məhvidirsə, bizə belə sosializm lazım deyil" kimi ciddi bəyanat səsləndirirdisə, "Həqiqətdən keçən yollar" yazısında yenidən çapdan çıxmış "Filologiya məsələləri" toplusuna istinad edərək, dilimizin elmi-etnoloji aspektdə tədqiqi təcrübələrini örnək göstərirdi. Bundan başqa, göstərilən əsərində Mirəli Seyidovun "Azərbaycan mifik təfəkkürünün qaynaqları", Anarın "Dədə Qorqud dünyası" kimi elmi-populyar əsərləri dilimizin, mədəniyyətimizin alt qatlarına nüfuz etmək cəhdlərinə görə S.Rüstəmxanlı tərəfindən vəcdlə təqdir olunurdu.

İctimai proseslərdə olduqca səmərəli fəaliyyət göstərən şair-publisist təhlil və təsvirlərində sırf azərbaycançılıq xəttini əsas götürməklə məhdudlaşmır, hətta bəzən milli ideologiyamızın nəzəri məsələlərinin araşdırılmasına da söz göstərirdi. O yazırdı: "Turançılıq, yaxud azərbaycançılıq?" - təkcə bu günün söhbəti deyil. Mübarizə hərəkatımızın, demək olar ki, bütün yolu bu iki anlayışdan paralel keçir. Bu ikiqatlı idealın torpağa yaxın olan birinci qatı vətəncilik, azərbaycançılıqdırsa, buludlara yaxın ikinci qatı türk birliyinə əsaslanan turançılıqdır". Bir qədər obrazlı ifadə vasitəsi ilə olsa da, S.Rüstəmxanlı milli ideologiyamızın bu iki tərkib hissəsinin sıx bağlılığını, dialektik asılılığını düzgün müəyyənləşdirmiş, həmçinin, maraqlı bir təklif də irəli sürmüşdür: "Görünür, islamçılıq, turançılıq mənəvi, tərbiyəvi bir kateqoriya kimi, birləşdirici vasitə kimi təbliğ etsək də, azərbaycançılıq əməl kimi, bu günün işi kimi qəbul etməliyik. Türkçülüüyü biz yalnız müstəqil, güclü türk dövlətlərinin mənəvi birliyi kimi təsəvvür edə bilərik və bu da ilkin mərhələdə hər kəsin öz dövlətinin möhkəmləndirilməsini zəruriləşdirir".

Sona xanım Vəliyeva müstəqillik illərində Ulu Öndər Heydər Əliyevin azərbaycançılığın inkişafı ilə bağlı fəaliyyətinə toxunaraq yazır: "Azərbaycan artıq öz milli mədəniyyəti, ədəbiyyatı və incəsənəti, şəxsiyyətləri ilə dünya meridianlarına çıxır. Prezidentimizin müvafiq fərmanları ilə dahi şair və mütəfəkkir Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubileyinin Fransada, Türkiyədə, İraqda, İranda və Rusiyada qeyd olunması, dünya şöhrətli Bülbülün 100 illiyinin Moskvada, Tbilisidə və Ankarada keçirilməsi, məşhur bəstəkar Qara Qarayevin 80 illik yubileyinin Moskva və Parisdə, görkəmli müğənni Rəşid Behbudovun 80 illik yubileyinin Moskvada, türk xalqlarının ana kitabı olan "Kitabi Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyinin türkdillə dövlət başçıları və nümayəndələrinin iştirakı ilə Bakıda və Parisdə - YUNESKO-nun iqamətgahında yüksək səviyyədə qeyd olunması müstəqil Azərbaycanı yenidən dünyaya tanıtmış, hər bir həmvətənimizin qəlbində milli iftixar duyğuları oyatmışdır. Mədəni irsimizə diqqət və qayğı dövlət səviyyəsində həyata keçirilir, Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı naminə göstərilən xidmətlər yüksək qiymətləndirilir və həvəsləndirilir.

Bazar iqtisadiyyatına keçidlə bağlı kitab çapında, o sıradan bədii kitabların və ələlxusus klassik ədəbi nümunələrin çapında yaranmış gərginlik qismən aradan qaldırılmış, müasir ədəbiyyatımızı yaşatmaq üçün Yazıçılar Birliyinin orqanlarının - "Azərbaycan", "Ulduz", "Literaturniy Azerbaydjan" və "Qobustan" jurnallarının, "Ədəbiyyat" qəzetinin dövlət büdcəsinə qəbul edilməsi məhz Prezidentin göstərişi ilə, onun bilavasitə qayğısına və diqqətinə görə olmuşdur. Azərbaycan kinostudiyasının, özəl kinostudiyaların inkişafı daim dövlət başçısının diqqət mərkəzindədir.

Hazırda Azərbaycanda 27 professional teatr, 50-dək xalq teatri və özəl teatr, 13 konsert təşkilatı fəaliyyət göstərir. İki böyük simfonik orkestr, xalq çalğı alətləri orkestri, bir neçə kamera və estrada kollektivi var. Ölkəmiz üçün ən çətin məqamlarda Opera və Balet Teatrının, balet truppasının, Azərbaycan Dövlət Simfonik Orkestrinin, Dövlət Xor Kapellasının, Dövlət Rəqs Ansamblının qorunub-saxlanması, üstəlik də, yeni xalq çalğı alətləri orkestrinin yaradılması milli mədəniyyətimizin yüksəlişinin göstəricilərindəndir.

Mətbuat azadlığı, söz azadlığı Azərbaycan xalqının gündəlik həyat tərzinə çevrilmişdir. Ölkədə qəzet və jurnalların çapı həddən artıq asanlaşdırılmış, Azərbaycan dövlət televiziyasından başqa ANS, Speys, Lider, ATV, həmçinin, 9 regional müstəqil televiziya kanalının yayımına əlverişli şərait yaradılmışdır. Milli Televiziyanın ictimailəşdirilməsi istiqamətində fəaliyyət gücləndirilmişdir. İndi artıq Azərbaycançılıq ruhu qəzet, jurnal, kitab səhifələrindən çıxaraq, televiziya və radio efirinin, İnternet şəbəkəsinin sərhədsiz məkanında bütün dünyaya yayılır".

Ulu Öndər Heydər Əliyev azərbaycançılığın bütün türk xalqlarının ədəbi-bədii, mədəni-mənəvi dəyərlərlə əlaqəsini qeyd edirdi. Professor Musa Qasımlı yazır: "Heydər Əliyev hesab edirdi ki, türk xalqlarının yaratdıqları "Kitabi-Dədə Qorqud", "Manas", "Alpamış", "Koroğlu" dastanları, türk xalqlarına mənsub olan Nizami, Yunis Əmrə, Əlişir Nəvai, Füzuli, Nəsimi, Məhtimqulu, Abay və digərlərinin mənəvi dəyərləri əks etdirən yaradıcılığı nəsillərdən-nəsillərə keçib gələrək, xalqları bir-birinə daha da yaxınlaşdırıb, vətənpərvərlik və vətənə sədaqət hisslərini gücləndirib. Onun fikrincə, türk xalqlarının mədəniyyəti və ədəbiyyatı ziddiyyətli, eyni zamanda, şərəfli yol keçərək, əlaqələrin saxlanılmasında başlıca rol oynayır".

Eyni zamanda, müstəqil Azərbaycan Respublikasında yaşayan bütün etnik qrupların ədəbi-bədii, mədəni-mənəvi fəaliyyəti də azərbaycançılığın inkişafına xidmət edir. Bu baxımdan, Mirkazım Kazımovun aşağıdakı fikirləri diqqəti cəlb edir: "Bu, ilk növbədə, müstəqil bir dövlət kimi ərazisində məskunlaşmış, burada daimi yaşayan hər bir insan üçün həyat tərzidir. Bu insan irqindən, milliyyətindən, dinindən, danışdığı dildən asılı olmayaraq, Azərbaycanın tam hüquqlu vətəndaşdır və dövlətin konstitusiyaya və qanunlarla ona verdiyi bütün hüquq və azadlıqlardan istifadə edir.

Azərbaycançılıq milli ideologiya kimi ölkə həyatında öz yerini tutmalıdır. Dinindən, dilindən, mənsub olduğu millətdən asılı olmayaraq, hər kəs Azərbaycan dövlətini, Azərbaycan xalqını təmsil etməsindən qürur duyur, yaşadığı, vətəndaşı olduğu bu ölkənin şərəfini qoruyur. Bu zaman şəxsi və ictimai mənafeələr birləşdirilir.

Sözgedən bu milli ideologiya bir millətin - ölkənin əsas əhalisini təşkil edən azəri türklərinin ideologiyası demək deyildir. Milli deyəndə, hansısa bir millətdən söhbət getmir. Milli deyəndə, bu dövlət siyasəti məfhumudur. Bu ideya ölkənin bütün vətəndaşlarının maraqlarına və mənafeələrinə yönəldilmiş bir siyasətdir".

Azərbaycançılıq ideologiyası ölkədə yüz illərlə yaşayan onlarla milləti, etnik qrupları bir demokratik, müstəqil, sivil dövlətdə birləşdirən, bu xalqların vahid vətəndaş cəmiyyətində inkişafına, tərəqqisinə, mənəvi yüksəlişinə xidmət edən bir təlimdir. Bu ideologiyanın ali mahiyyəti və bəşəriliyi də məhz bundadır. Böyük öndər, Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev bu baxımdan demişdir: "Doğma, canım qədər sevdiyim Azərbaycanım mənim qibləgahımdır".

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Müasir Azərbaycan elmində azərbaycançılığın tədqiqi

Müasir Azərbaycanın müxtəlif elm sahələrində azərbaycançılıq ideyası və ideologiyası artıq tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Azərbaycançılığın tədqiqi istiqamətində aşağıdakı elmi-nəzəri əsərləri qeyd etmək olar: Nizaməddin Şəmsizadənin "Azərbaycançılıq ideologiyası", "Azərbaycançılıq", Anarın "Azərbaycançılıq haqqında düşüncələr", Ramiz Mehdiyevin "Azərbaycan: tarixi irs və müstəqillik fəlsəfəsi", "XXI əsrdə milli dövlətçilik", "Azərbaycanda siyasət: dünən, bu gün, sabah", Yaşar Qarayevin "Milli "mən" şüuru və etnik yaddaş - azərbaycançılıq", Azad Nəbiyevin "Azərbaycançılıq-estetik dəyərdən milli ideologiyaya", Nizami Cəfərovun "Azərbaycanşünaslığa giriş", Yadigar Türkelin "Azərbaycan və azərbaycançılıq", Əlikram Tağıyevin "Milli ideya və milli ideologiya", Asif Atanın "Azərbaycançılıq - türkçülük birliyi", Akif Hüseynovun "Ədəbiyyat və ideologiya", Rəhim Əliyevin "Azərbaycançılıq: dünən, bu gün, sabah", İsa Həbibbəylinin "Azərbaycançılıq məfkurəsi yollarında", "Möhtəşəm azərbaycançılıq dərsləri", Nazif Ələkbərlinin "Türkçülük, yoxsa azərbaycançılıq?!" Səlahəddin Xəlilovun "Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi", "Lider. Dövlət. Cəmiyyət", Sona Vəliyevanın "Azərbaycançılıq: milli ideologiya və ədəbi-estetik təlim kimi" və "Milli dövlətçilik hərəkatının yüksəlişi və xalq cümhuriyyəti dövründə azərbaycançılıq ideyası", Canpolad Musayevin "Azərbaycan dövlətçiliyi ideologiyası", Mübariz Yusifovun "Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq ideologiyası", "Azərbaycançılıq", Hacı Xanəli Babayevin "Azərbaycançılıq elmi-dini maarifçilik, mənəvi özünüdərk nümunəsi" və s. kimi bu problemi müxtəlif aspektlərdən izah edən dəyərli əsərlər çap olundu. Göründüyü kimi, "Azərbaycan ideologiyası"ndan ötən on il ərzində mükəmməl bir azərbaycançılıq elmi formalaşmışdır.

Mənşəyini mifik təfəkkürlərdən alan, Azərbaycanın dövlətçilik təcrübələri zəminində təkamül edib formalaşan, XIX - XX əsrlərdə maarifçilik, realizm və romantizm məcralarında təkamül edən azərbaycançılıq 1918-ci ildə Şərqdə ilk demokratik dövlət yaradan ideologiyaya çevrildi, XX əsrin 70 sənəlik totalitar ideologiyaya dayaqlanan sovet imperiyası dövründə xalqın əsas müqavimət gücünə, əsrin sonunda müstəqil Azərbaycanın istiqlal məfkurəsinə çevrildi. Və hələ 1905-ci ildə böyük azərbaycançı Mirzə Cəlilin dediklərini tarix inadkar bir inamla təsdiqlədi: "Müstəmləkəçi böyük dövlətlərin adı bəşər tarixinə biabırçılıqla yazılacaqdır. Xalqların salnamələrində gələcək nəsillərə bunlardan ancaq mənhus sifətlər yadigar qalacaqdır". Bu, belə də oldu. Azərbaycançılıq imperiyaçılığa qarşı müqavimətdə formalaşan istiqlal məfkurəsi, türkəsilli Azərbaycan xalqının milli ideologiyası, türkçülüynün bu ölkədə yaşayan bütün xalqlar üçün müqəddəs olan vətən əxlaqı müstəvisində dərkidir. O, üç təməl üzərində bərqərar olur: "Türk millətindənəm, islam ümmətindənəm, Azərbaycan məmləkətindənəm!"

Tədqiqat əsərlərində göstərilir ki, Azərbaycançılıq ideyaları özünün tarixi etibarını ilə qədim dövrlərlə səsleşir. Azərbaycançılıq ideyaları Azərbaycan xalqına məxsus etnik və psixoloji amillərlə, ictimai təfəkkürün qaynaqları ilə, xalqın məişət həyatı ilə dərinədən bağlı olan düşüncə və təsəvvürlər bazasında yaranır. Azərbaycançılıq ideyalarının formalaşmasında insan və cəmiyyət amili xüsusi yer tutur. Hər bir insan cəmiyyətin bir üzvüdür. Cəmiyyətdə özünəməxsus mövqə tutan hər bir şəxs bu və ya digər ideyanın yaradıcısı ola bilər. Lakin hər bir fərdi ideya cəmiyyətin ümumi psixologiyasını, təsəvvür və təfəkkürünü təyin edə bilmir. Cəmiyyət həyatı üçün ümumi xarakter daşıyan ictimai fikir və düşüncələr zaman-zaman yetkinləşərək, bütöv bir sistemə çevrilir. Cəmiyyət həyatında bütövləşən ictimai ideyalar cəmiyyət üzvlərinin ictimai xarakterini təyin edir. Bütün ictimai ideyaların mahiyyəti milli şəxsiyyət obrazının yaranması ilə nəticələnir. Belə ki, məsələn, azərbaycançılıq ideyaları mühitində formalaşan azərbaycanlı obrazı beynəlxalq ictimaiyyətə özünəməxsus xarakterə malik olan milli bir şəxsiyyət nümunəsi kimi təqdim edilir.

Sona xanım Vəliyevanın qeyd etdiyi kimi, bu gün azərbaycançılıq ideologiyası Yaşar Qarayevin təbirincə söyləsək, özünün növbəti - üçüncü səviyyəsinə yüksəlməkdədir. Görkəmli alimin fikrincə, "milli ideya dövlətçilik hüdudunda milli məfkurəyə o zaman çevrilir ki, bu ideyaya sahiblikdə, üstəlik, dövlət ərləri və öndərləri ilə ziyalı elita və bütöv əhali arasında monolit həmrəylik hökmfərma olur. Əzəli, əbədi Azərbaycanı yumruqda birləşdirən mənəvi cazibə məkanı da indi yalnız bu bütövlüyün məhvərində yarana bilər".

Azərbaycançılıq ideologiyası bu gün Heydər Əliyev kimi müdrik bir siyasi liderin şəxsinə özünün qüdrətli qarantını tapmışdır. Digər tərəfdən azərbaycançılıq ideologiyasının öz inkişafındakı üçüncü səviyyəyə keçməsi başqa bir cəhətlə də əlamətdardır. Bu da ondan ibarətdir ki, bu ideologiya artıq müasir elmin nailiyyətlərinə əsaslanaraq, özünün elmi-nəzəri əsaslarını da təklif edir, nəzəriyyə və təcrübənin vəhdətini də təcəssüm etdirir. Bu mənada Yaşar Qarayevin, Səlahəddin Xəlilovun, Ramiz Mehdiyevin, Nizami Cəfərovun, Yaqub Mahmudovun, Anarın, Azad Nəbiyevin, onlarla filoloq, filosof, sosioloq, psixoloq və politoloqun azərbaycançılığa dair tədqiqat işləri təqdirəlayiqdir.

Professor Mübariz Yusifov yazır: "Azərbaycançılıq ideyaları ümumilikdə azərbaycançılıq anlayışının özünü formalaşdırır. Azərbaycançılıq ideyaları azərbaycançılıq anlayışı ilə üzvi şəkildə bağlıdır. Yəni bu ideyalar mövcud olmasa, yaranmasa, formalaşmasa, yetkinləşməsə azərbaycançılıq anlayışından danışmaq

mümkün deyildir. Başqa sözlə, azərbaycançılıq ideyaları bütövləşir, ümumiləşir və azərbaycançılıq anlayışını yaradır. Azərbaycançılıq anlayışının yaranmasında ümumiləşən azərbaycançılıq ideyalarının bazasını ictimai təfəkkürün mövcudluğu, milli-mənəvi dəyərlər və müstəqil dövlətçilik ənənələri təşkil edir. Azərbaycançılıq anlayışının özü isə cəmiyyət həyatında çox mühüm ictimai, siyasi, ideoloji və hərəkətverici əhəmiyyət daşıyan milli şüur mənasında başa düşülür. Beləliklə, azərbaycançılıq anlayışının daxili məzmununu qısa olaraq belə xarakterizə etmək mümkündür: azərbaycançılıq ictimai təfəkkürün canlanması ilə yaranan, milli- mənəvi dəyərlər bazasında yetkinləşən və müstəqil dövlətçilik ənənələri əsasında formalaşan milli şüurdur. Bu, o deməkdir ki, ictimai təfəkkürdə milli ideyalar yaranmasa, milli-mənəvi dəyərlər də meydana gələ bilməz. İctimai təfəkkür bazasında yaranan milli- mənəvi dəyərlər isə dövlətçiliklə qorunur, zənginləşir və inkişaf edir. Dövlətçilik olmadan milli ideyalar ancaq lokal səviyyədə qalmaqla məhdudlaşır. İctimai təfəkkür cəmiyyətlə birlikdə yaşadığı üçün həm tarixidir, həm də müasir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev öz çıxışları zamanı milli ideyaların formalaşmasında, tarixiliyin və müasirliyin dialektik vəhdət təşkil etdiyini döndə-döndə bəyan etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev milli ənənələrin qorunub saxlanmasında tarixiliyin, milli ideyaların bəşəri ideyalarla qovuşdurulmasında isə müasirliyin əhəmiyyətli rol oynadığını göstərir".

Professor Nizaməddin Şəmsizadə də azərbaycançılığın Ulu Öndər tərəfindən dövlətçiliyə tətbiq edildiyini, Ulu Öndərin layiqli siyasi varisi ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən inkişaf etdirildiyini qeyd edir: "Azərbaycançılığın dövlətçiliyə tətbiqi Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. İlk dəfə o, 2002-ci ildə Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayında azərbaycançılığı Azərbaycanın milli dövlət ideologiyası kimi təsdiq etdi: "Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq".

Bu gün bütün dünyada azərbaycançılığın ən böyük qarantı Prezident İlham Əliyevdir

Bu gün azərbaycançılıq dövlət siyasətində, ədəbi-bədii yaradıcılıqda, mədəniyyət və incəsənətdə, dilçilikdə, tənqid və ədəbiyyatşünaslıqda, ağısaqqala hörmətdə, əsgərin qəlbində, ailə kultunda fəal bir şəkildə davam və inkişaf edir. Yazıçı Hüseynbala Mirələmovun qeyd etdiyi kimi, "Hamımızın tapındığı bir həqiqət var. Bu, Azərbaycan dövlətçiliyinə sadıq olmaq, siyasi fikir ayrılıqlarına baxmayaraq, milli maraqlarımızı göz bəbəyi kimi qorumaqdır".

Azərbaycançılıq hər bir vətəndaşın dövlətçiliyə ehtiramında, ailəyə sədaqətində, torpağa sevgisində, üçrəngli bayrağa məhəbbətində, Azərbaycanın tarixi sərhədlərinin bərpası uğrunda mübarizəsində ifadə olunur.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

"Səs".-2012.-22 iyun.-№111.-S.14.

Diasporla əlaqələr, dövlət-diaspor münasibətləri

Rövşən Məmmədov

Bakı Slavyan Universiteti E-mail: Rovshan_m@rambler.ru

Hər bir dövlətin milli-mənəvi sərvəti, potensial təsir qüvvəsi və təbliğatçılıq işində güvənə biləcəyi strateji silahlardan sayılan diaspor məsələsi bu gün də beynəlxalq münasibətlər sistemində əsas amillərdən sayılır. Xüsusən də müstəqilliyə yenidən qovuşmuş respublikalar öz dövlətçilik prinsiplərində bu mühüm amili nəzərə alır, diasporçuluq işini məqsədyönlü şəkildə həyata keçirməklə dünyanın aparıcı ölkələrinin dəstəyini qazanır, onların daxili siyasətinə təsir etmək imkanı əldə edirlər. Məhz bu baxımdan diasporiləşmə (diaspor hərəkətinin təşkili, diasporlaşma prosesi R.M.) hər bir dövlətin öz mədəniyyətini, dilini, tarixini, adət-ənənəsini təbliğ etmək yolunda önəm verdiyi əsas amillərdən biri və bəlkə də birincisidir.

Açar sözlər: *təbliğət, diaspora, siyasət, adət-ənənə, tarix, dövlət.*

Diaspor (diaspora) xalqın (etnik birliyin) xeyli hissəsinin yaşadığı ölkədən xaricdə olması. Diaspor zorla köçürmə, genosid təhlükəsi, iqtisadi və coğrafi amillərin təsiri nəticəsində yaranmışdır. "Diaspor" termini ilk dəfə yəhudilərin e.ə. VI əsrin əvvəlində Babilistan padşahı II Navuxodonosor və sonra isə eramızın I-III əsrlərində romalılar tərəfindən qovulub Fələstindən kənarda yaşamaları ilə əlaqədar işlənirdi. Sonralar "Diaspor" termini bəzi etnik (məs. İrlandiyalılar, çinlilər) və dini (məs. İlk xristianlar) birliklərə aid edildi [1, s.437].

Bir çox elmi mənbələrdə "diaspor" anlayışı məhz yuxarıda qeyd olunduğu kimi izah edilsə də, əksər tədqiqatçıların fikrincə bu termin yalnız səpələnmə, dağılma, hər hansı bir etnik qrupun öz milli və tarixi yuvasından ayrı düşməsi demək deyil. Diasporu insan münasibətlərinin yeni və xüsusi forması kimi də qəbul etmək olar. Ümumiyyətlə isə mütəxəssislər diasporları yaranma tarixi, fəaliyyət genişliyi baxımından üç qrupa bölürlər:

22. Qədim və orta əsr diasporu;

23. Nisbətən gənc diaspor;

24. Müasir diaspor [9];

Qədim və orta əsrlərdən etibarən fəaliyyət göstərən diasporlar sırasına Yəhudi, Yunan, Çin və Hindistan (bəzi tədqiqatçılar bu sıraya erməni millətini də əlavə edir R.M.) xalqları daxildir. Nisbətən yeni diasporlar sırasında Türkiyə, Polşa, Əlcəzair, Mərakeş, Koreya, Yaponiya və sair dövlətlərin nümayəndələri yer alır. 1970-ci ildən yaranmağa başlayan diaspor isə yeni diaspor kimi qeyd olunur. Onlara misal olaraq, Fars körfəzi, Ərəbistan yarımadası kimi ərazilərdə yaranan diasporları göstərmək olar.

Bu gün dünyada elə bir ölkə tapmaq mümkün deyil ki, onun diasporu olmasın. Dünya sanki göz önündə diasporlaşır. Köhnə diasporlar genişlənir, daha geniş əraziləri əhatə edir, eləcə də yeni diaspor nümayəndələri peyda olur. Təsədüfi deyil ki, bu gün təşəkkül tarixi hətta bir neçə il əhatə edən diaspor xalqlar mövcuddur. Onlara misal olaraq Rusiyada məskunlaşan Əfqan diasporu, Şimali Qafqazda Koreya diasporu, cənubi Hindistanda Tibet diasporu və s. göstərmək olar. Diasporlaşma prosesini isə müxtəlif cür qiymətləndirmək mümkündür. Belə ki, dünya ölkələrinin müasir dövr dinamik inkişaf tempi ilə bütün dünyanı əhatə edən diasporlaşma və ya diasporiləşmə prosesinə münasibəti heç də birmənalı deyil. Bəziləri gəlmələrə rəqib, öz geyimi, manerası və bir çox halda fizioloji quruluşuna görə fərqlənən insan kimi yanaşmaqla, onları öz ölkələrindən qovmağa çalışırlar. Rasist qruplar, millətçi təşkilatlar tərəfindən daim basqına məruz qalan gəlmələrə çox zaman cinayətkar üsürlər kimi baxılır, baş verən kriminal hadisələrdə səbəbi oldu-olmadı ilk növbədə məhz onlar günahlandırılır. Oudur ki, əksər hallarda müstəqil dövlətlər öz daxilində belə bir prosesin cərəyan etməsinə arzuolunmaz hal kimi yanaşırlar [8, s. 44]. Lakin diasporlaşmanın və ya mühacir axınının qarşısını almaq sadəcə olaraq qeyri mümkündür. Oudur ki, əksər dövlətlər bu prosesi bir qədər də olsa zəiflətmək üçün müxtəlif üsullara əl atırlar. Bura əsasən viza qaydalarının tətbiqi, əcnəbi vətəndaşlara ikili münasibət (onların ciddi nəzarət altına götürülməsi, əcnəbilərin səbəb oldu-olmadı kriminal üsürlər kimi qəbul edilməsi, bir çox halda dövlətin himayəsi və ya bilavasitə nəzarəti altında olan rasist qruplar tərəfindən döyülməsi, hətta məcburən ölkədən köçürülməsi, deportasiya hallarının kütləvi hal alması və s.), yaşamaq, işləmək və ya vətəndaşlıq hüquqlarını verən sənədlərin verilməsində yaradılan süni problemlər daxildir. Etiraf edək ki, bir zamanlar demək olar ki, heç kəsi narahat etməyən bu amillər illər ötdükcə daha da radikallaşır və gəlmələrə münasibət bəzi hallarda artıq düşmənçilik həddinə çatır.

Diasporlaşma prosesi yaratdığı bir sıra mənfi tendensiyalar və narazılıqlarla yanaşı, müsbət keyfiyyətləri də özlüyündə əks etdirir. İlk növbədə isə diaspor amilli mədəniyyətlərəarası inteqrasiya prosesi olmaqla, beynəlxalq əlaqələrin əsasını qoyur, bununla da, dünya mədəniyyətinin, dilinin beynəlxalq ictimaiyyət arasında

təbliğinə çalışır. Belə ki, miqrasiya proseslərinin artması nəticəsində zəif inkişaf etmiş ölkələrdən, sənayecə daha yaxşı inkişaf etmiş ölkələrə mühacirət edən qruplar daha güclü mədəniyyətin qarşısında tab gətirə bilmir, yerli dəyərlərin müəyyən etdiyi normalara tabe olur, nəticədə, bikulturalıq yaranır. Bikulturalıq iki mədəniyyətin nümunələrinin bir yerdə təcəssümünə deyilir. Yaranmış şərait nəticəsində dildə də müəyyən dəyişikliklər yaranır. Bu dəyişikliklər dominant xalqın dilində də baş verə bilər. Tədqiqatlar göstərir ki, gəlmələrin yerli dilə gətirmiş olduqları yeni üslub xüsusilə gənclər tərəfindən mənimsənilir. Son vaxtlar Almaniya bu ölkənin gəncləri danışarkən türk və ərəb mənşəli sözlər işlətməyə başlayıblar. Məhz bu səbəblər qloballaşma proseslərinin davam etdiyi şəraitdə, inoetnik cəmiyyətdə azlıqlara aid dillərin tədqiq edilməsini tələb edir [3, s. 266].

Kaliforniya Universitetinin professor-sosioloqu R.Brubeyker diaspor sahəsinə yeni termin gətirib. Bu, "Kataklizm diasporu", başqa sözlə "Çevrilmiş diasporu"dur. Həmin diaspor nümayəndələri dezintegrasiya (bütövün öz tərkib hissələrinə parçalanması R.M.), böyük imperiyaların çökməsi nəticəsində yaranır. R. Brubeyker kataklizm diasporunu adi diasporlardan fərqləndirir. Onun sözlərinə görə, ikincilər, yəni adi diasporlar daha çox könüllü olaraq yerdəyişmələr nəticəsində yaranan diasporlardır. Onların formalaşması üçün on illər lazımdır. Lakin kataklizm diasporu siyasi dönəmin və beynəlxalq aləmdə yaşanan siyasi proseslərin qəflətən dəyişməsi ilə ortaya çıxan əlverişli şəraitin məhsulu kimi tez bir zamanda yaranır.

Kataklizm diasporunun ən bariz nümunəsi Azərbaycan diasporudur. Soydaşlarımız hələ diasporçuluq prinsiplərini, bu sahədə mövcud metodları yeni öyrənsə də, diasporumuz quruluş etibarını yeni formalaşsa da Azərbaycan diasporunu məhz bu növə aid etmək olar. Sovet imperiyasının çökməsi yeni müstəqil dövlətlərin və həmin ölkələri təmsil edən yeni-yeni diasporların meydana gəlməsinə şərait yaratdı. Mütəxəssislərin fikrincə, bu tip diasporların fəaliyyətində yer alan çətinliklər daha böyük və daha çox olur. Ən böyük çətinlik isə ilk növbədə psixoloji amillərlə bağlıdır. Belə ki, uzun illər böyük imperiyaların əsarətində yaşayan və sonradan hər hansı bir inqilab, çəkişmələr və ya dövlət çevrilişləri nəticəsində müstəqillik qazanan xalqlar özünü sərbəst, azad, imperiyanın təsirindən qurtulmuş kimi hiss etməsi üçün xeyli vaxt lazımdır. Həmin vaxt çərçivəsində onlar özlərinin müstəqil dövlətə, dilə, vahid pul sistemində və ən nəhayət ümummilliyətə, vahid strategiya və dövlətçilik prinsiplərinə malik olduqlarını dərk edir, müstəqil düşünməyi öyrənirlər. Bəzi xalqlar bu keyfiyyətləri tez, bəziləri gec əxz edir. Təsədüfi deyil ki, şüur, əqidə və mənanın Vətənə bağlı olan, Vətən təəssübü ilə yaşayan diasporlar öz aktivliyi, səmərəli işi, ictimai-siyasi dəyərləri ilə ölkəsinə daha çox fayda gətirir. Odur ki, hər bir dövlət öz diasporunun vahid proqram, düzgün struktur və düşünülmüş siyasi xətt çərçivəsində səmərəli fəaliyyətinə çalışır. Bunu reallaşdırmaq nə dərəcədə mümkün olur və ya güclü təsir gücünə malik diaspor yaratmaq istəyi nə dərəcədə uğurlu alınır, bu artıq həm dövlətdən, həm də diasporun asılıdır. Yalnız qarşılıqlı əməkdaşlıq və məqsədyönlü iş birliyi nəticəsində hər hansı məqsədə nail olmaq mümkündür. Məhz bu prinsipləri rəhbər tutan Azərbaycan Respublikası da güclü diaspora nail olmaq üçün müstəqilliyinin ilk günlərindən səmərəli və məqsədyönlü iş aparır. Təsədüfi deyil ki, xaricdə yaşayan soydaşlarımızla əlaqələr dövlətimizin xarici siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biridir. Əsas ümummilliyət lideri Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş bu siyasətin məqsədi dünya azərbaycanlılarının tarixi vətənlə hərtərəfli münasibətlərini qurmaq, milli özünəməxsusluğunu qorumaq və inkişaf etdirmək, diasporlararası əlaqələri genişləndirmək, onların mədəni-siyasi hüquqlarını müdafiə etməkdir [4].

Bu baxımdan, Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı bu birləşmə və əməkdaşlığın artması, dünya azərbaycanlılarının vahid amal, vahid ideya ətrafında birləşməsi yolunda böyük addım, gələcəyə istiqamətlənmiş önəmli tədbirlərdən idi. Qurultay milli ideologiyamız olan azərbaycançılıq ideyası ətrafında soydaşlarımızın birlik və həmrəyliyi nümayiş etdirdi.

Qurultayda iştirak etmiş ümummilliyət lideri Heydər Əliyev azərbaycanlıların təşkilatlanması üçün bir çox vəzifələrin həllinin vacibliyini xüsusi ilə vurğulamışdır. O, Azərbaycan icmalarının fəaliyyətini əlaqələndirmək üçün əlahiddə bir dövlət orqanının yaradılması ideyasını irəli sürməklə, bu tarixi missiyanın daha müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsinin konkret yollarını da müəyyənləşdirmişdi.

Prezident Heydər Əliyevin "Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında" 2002-ci il 5 iyul tarixli fərmanı Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin mütəşəkkil şəkildə əlaqələndirilməsi, dünya azərbaycanlılarının siyasi və mədəni birliyinin təmin olunması baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edən mühüm tarixi sənəddir.

Diaspor quruculuğunun mühüm sahələrindən biri də xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasətinin hazırlanması və həyata keçirilməsidir. Bu siyasət uzun illər boyu Heydər Əliyevin bilavasitə məqsədyönlü fəaliyyəti sayəsində reallaşdırılmışdır. 2002-ci ilin dekabr ayının 27-də qəbul edilmiş "Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla bağlı Dövlət Siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu XXI əsrdə xaricdə yaşayan soydaşlarımız və həmvətənlərimiz qarşısında çox geniş perspektivlər açır və onların ölkəmizin milli mənafehləri ətrafında daha sıx birləşməsinə nəzərdə tutur. Qanun Azərbaycan diasporunun inkişafına dövlət qayğısının daha da artırılması, bu sahədə ciddi nailiyyətlər əldə olunması məqsədi ilə vahid strategiyanın

hazırlanması kimi mühüm məsələlərin həllinə imkan yaradan hüquqi prinsipləri müəyyənləşdirir. Görülən işlər dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması və diaspor quruculuğu sahəsində həmvətənlərimizin mənəvi-ideoloji birliyinin yaradılmasına ciddi təkan vermişdir. Diasporçuluq istiqamətində rəhbər tutduğumuz əsas məqsəd azərbaycançılıq ideologiyasının fundamental prinsiplərini ölkənin hüduqlarından kənarda həyata keçirməkdən ibarətdir.

Hazırda dünyanın əksər ölkəsində 300-ə yaxın icma və birliyimiz fəaliyyət göstərir və diasporumuzun təşkilatlanma prosesi bu gün də davam edir. Hələ diaspor komitəsi yaranmamışdan əvvəl formalaşmış və ayrı-ayrılıqda fəaliyyət göstərən çoxsaylı cəmiyyət və birliklər bir araya gələrək, Azərbaycan federal birlikləri yaratmağa başladılar. Onların sırasında Ümumrusiya Azərbaycan Konqresini, Ukrayna Azərbaycanlıları Konqresini, Rusiya Azərbaycanlılarının Federal Milli-Mədəni Muxtariyyətini, Almaniya Azərbaycan Cəmiyyətləri Federasiyasını, İsveç-Azərbaycan Federasiyasını, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Özbəkistan Azərbaycanlılarının "Tutan" Konqresi və Qırğızıstanda "Azəri" İctimai Birliyini qeyd etmək olar. Zaman-zaman yeni birliklərin yaradılması istiqamətində də işlər görülür. Bunun nəticəsidir ki, Belarus Azərbaycan icmaları Konqresi, Moldova Azərbaycanlıları Konqresi, Özbəkistan Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzləri Assosiasiyası, Azərbaycan-Norveç Assosiasiyası öz qüvvələrini bir mərkəzdə birləşdirmək niyyəti ilə bu sıraya qatılmışlar. Diasporumuzun inkişafını dövlət siyasəti kimi qarşıya qoyan müstəqil Azərbaycan Respublikası əsasən qeyd olunan birliklərlə mütəmadi əlaqələr yaratmaq, onların milli-mənəvi dəyərlər, ideoloji prinsiplər uğrunda mübarizəsini dəstəkləməklə təşkilatlanma prosesini sürətləndirməyə çalışır. Federal birliklərin fəaliyyətini gücləndirmək, çevikliyi artırmaq məqsədilə onların regional təşkilatları da təsis edilmişdir. Bu gün Rusiya Federasiyasının 67 regionunda konqresin 73 regional təşkilatı uğurla fəaliyyət göstərir. Həmin regional təşkilatların fəaliyyətini əlaqələndirmək, onlar arasında əlaqələri tənzimləmək məqsədilə Rusiya Federasiyasının Federal dairələrində ÜAK-nin Dairə Şuraları yaradılmışdır. Hazırda özündə ÜAK-nin 15 regional təşkilatını birləşdirən Privoljjsk, 6 regional təşkilatını birləşdirən Ural, 9 regional təşkilatını birləşdirən Şimal-Qərb, 17 regional təşkilatını birləşdirən Sibir və Uzaq Şərq Dairə Şuraları təsis edilərək uğurla fəaliyyət göstərirlər. Bundan başqa, ÜAK Rusiyada mövcud olan digər Azərbaycan diaspor təşkilatlarının birləşdirilməsi istiqamətində də fəaliyyətini genişləndirməkdədir. Bu qurumların fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi və həmvətənlərimiz arasında həmrəyliyin möhkəmləndirilməsi, onların maraqlarının müdafiə olunmasının təminatı məqsədilə Azərbaycan diaspor təşkilatlarının Koordinasiya Şurası da təsis edilmişdir.

Aparılmış məqsədyönlü işlər nəticəsində yalnız 2004-cü ildə Avropada və MDB məkanında, o cümlədən, Özbəkistan, Qırğızıstan, Norveç, Niderland, Almaniya, İspaniya, İtaliya, Belçika, Bolqarıstan, Çexiya, Finlandiya, Estoniya, Polşa, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Misir Ərəb Respublikası, Türkiyə və ABŞ-da 40-a yaxın yeni Azərbaycan icmaları yaradılmışdır. Proses bu gün də davam edir.

ƏDƏBİYYAT

- 1) ASE, Bakı, III c., 1979.
- 2) Əliyev Z. Beynəlxalq münasibətlərdə diasporların rolu. Bakı: Nurlan, 2001.
- 3) Həsənov Ə.M. Azərbaycanın xarici siyasəti: Avropa dövlətləri və ABŞ (1991-1996). Bakı: Azərneşr, 1998.
- 4) Шукуров И. Дипломатия мира об итогах визитов Президента Азербайджанской Республики Гейдара Алиева в зарубежные страны (1993-1997 гг.). Баку: Азербайджан, 1997.
- 5) Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayından keçən dövr ərzində diaspor quruculuğu sahəsində görülmüş işlərlə bağlı məlumat (17-20 dekabr). Bakı, 2008.
- 6) Tahirli A. Azərbaycan mühacirət mətbuatı (1921-1991). Məlumat-soraq kitabı. Bakı: Çinar-çap, 2007.
- 7) Arzumanlı V. Azərbaycan diasporu (reallıqlar, qayğılar, problemlər). Bakı: Qartal, 2001.
- 8) "Dirçəliş XXI ƏSR", 120-121\2008 fevral-mart, Azərbaycan dövlət quruculuğu və beynəlxalq münasibətlər institutu.
- 9) www.diaspora.az.

Ровшан Мамедов

ОТНОШЕНИЯ ГОСУДАРСТВА С ДИАСПОРАМИ В СВЯЗИ С ФАКТОРОМ ДИАСПОРИЗАЦИИ

Одним из стратегических орудий, на которые может положиться каждая страна в работе по пропаганде национально-моральных богатств и потенциальной силы влияния, считается фактор диаспоры, и сегодня являющийся одним из главных факторов в системе международных отношений.

В особенности республики, недавно получившие независимость, в своих принципах государственности учитывают этот важный фактор, целесообразно осуществляя работу с диаспорой, получают поддержку ведущих стран мира и возможность воздействия на их внутреннюю политику.

Именно с этой точки зрения придаётся очень большое значение фактору диаспоризации каждого государства на пути пропаганды своей культуры, языка, истории и традиций.

Ключевые слова: *пропаганда, диаспора, политика, традиция, история, государство.*

Rovshan Mammadov

COMMUNICATIONS WITH DIASPORA,
STATE-DIASPORA RELATIONS

One of strategic tools which each country can rely on in popularization of national-moral riches and potential force of influence is considered the diaspora factor; it is one of principal factors in the system of international relations even today.

In particular the republics which have gained independence recently, in their principles of statehood take into account this important factor, rationally carry out work with diaspora, thereby gain support of the leading world powers, are permitted to influence on their internal policy.

From this point of view each state attaches great importance to the factor of diasporization on the way of popularization of its culture, language, history and traditions.

Keywords: *popularization, diaspora, politics, tradition, history, state. (AMEA-ntn müxbir üzvü, t.e.d. V.B.Baxşəliyev tərəfindən təqdim edilmişdir)*

Azərbaycançılığın müasir tədqiqi: ümumi prinsiplərin təhlili

Azərbaycançılıq ideyalarının ümumi prinsiplərinin tədqiqində professor Mübariz Yusifovun xidmətləri var. O, özünün "Heydər Əliyev və azərbaycançılıq ideyası" və azərbaycançılıq əsərlərində azərbaycançılığı hərtərəfli araşdırmışdır. Müəllif göstərir ki, azərbaycançılıq ictimai şüur forması olmaq etibarilə tarixi bir kateqoriyadır.

Azərbaycançılıq ideyalarının ümumi prinsiplərinin tədqiqində professor Mübariz Yusifovun xidmətləri var. O, özünün "Heydər Əliyev və azərbaycançılıq ideyası" və azərbaycançılıq əsərlərində azərbaycançılığı hərtərəfli araşdırmışdır. Müəllif göstərir ki, azərbaycançılıq ictimai şüur forması olmaq etibarilə tarixi bir kateqoriyadır. Azərbaycançılıq ideyaları özündə tarixiliyi və müasirliyi, ənənə və varisliyi, ictimai psixologiyamı və etnik təfəkkürü birləşdirir. Azərbaycançılıq tarixən ictimai şüur forması kimi mövcud olmuşdur. Müstəqil dövlətçilik şəraitində isə azərbaycançılıq milli şüur formasına çevrilir. Azərbaycançılıq ideyaları məhz tarixlə müasirliyin qovşağında izah edilir. Müəllif Ulu Öndər Heydər Əliyev irsinin gənc nəsə öyrədilməsi və mənimsədilməsi məqsədini qarşısına qoymuşdur. M.Yusifov milli ideyanın milli şüurla vəhdətdə olduğunu milli şüurun aşağıdakıları əhatə etdiyini göstərir:

1. Milli mədəniyyət
2. Milli etnik - əxlaqi normalar
3. İctimai birlik və həmrəylik
4. Dövlətçilik və onun atributlarına ehtiram
5. Vətənpərvərlik
6. Milli-mənəvi dəyərlərin bəşəri dəyərlərlə qovuşdurulması

Müəllif qeyd edir ki, milli şüurun formalaşması üçün müstəqil dövlətçilik amili mühüm və vacib şərtidir. Milli şüur kimi formalaşan azərbaycançılıq anlayışı barədəki başlıca fikir və mülahizələr də məhz respublikamızda müstəqil dövlətçiliyin bərqərar olunduğu dövrdən sonra meydana gəlmişdir. Ancaq azərbaycanşünaslıq anlayışı barədə əvvəllər də müəyyən fikir və mülahizələr irəli sürülmüşdür. Azərbaycançılıq ideyaları isə bilavasitə Azərbaycan cəmiyyətinin yarandığı dövrlərlə səsleşir. Bu, o deməkdir ki, milli düşüncə formasındakı azərbaycançılıq ideyaları zaman-zaman yaranmışdır. Müstəqil dövlətçilik mərhələsində isə bu ideyalar yetkin səviyyəyə çataraq milli şüura çevrilir.

Milli azərbaycançılıq şüurunun yetkinləşməsi mərhələsinin araşdırılması, təhlil olunması, onun daxili məzmununun öyrənilməsi, aydınlaşdırılması milli ideologiyanın mənimsənilməsi baxımından mühüm ideologiyanın mənimsənilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ulu Öndər Heydər Əliyev azərbaycançılıq anlayışını məzmun baxımından çox yüksək qiymətləndirir. Heydər Əliyev göstərir ki, "Azərbaycan dövlətinin milli ideologiyasının özəyi, əsasını təşkil edən azərbaycançılıqdır. Dövlətçilik, milli-mənəvi dəyərlər, ümumbəşəri dəyərlər - bunlar hamısı azərbaycançılıq anlayışının tərkib hissəsidir".

Göründüyü kimi, burada azərbaycançılıq milli dövlətçilik ideologiyasının bəzəyi, təməli, əsası kimi qiymətləndirilir. Eyni zamanda, dövlətçilik, milli dəyərlər, ümumbəşəri dəyərlər kimi global məsələlər azərbaycançılığın tərkib hissələri kimi verilir. Bu mənada, azərbaycançılığın geniş tədqiqinə və xüsusən, müasir dövrdə onun mənimsənilməsinə, təbliğinə və tətbiqinə böyük ehtiyac olduğu özünü göstərir. Azərbaycançılıq anlayışı global məsələləri əhatə etdiyi üçün, əlbəttə ki, sosioloqlar, politoloqlar, tədqiqatçılar, xüsusən də, ideyaca müxtəlif baxışlara malik olan şəxslər onu ayrı prizmalardan şərh edə bilərlər. Lakin nəzərə alındıqda ki, azərbaycançılıq ictimai təfəkkürlə, ictimai şüurla, milli-mənəvi dəyərlərlə və ən əsası müstəqil dövlətçiliklə bağlı bir anlayışdır, onda bu anlayışın şərh olunmasında ən düzgün istiqamət kimi Heydər Əliyev konsepsiyasına əsaslanmalıdır.

Azərbaycançılıq anlayışı milli ideya anlayışı və dövlətçiliklə bağlıdır. M.Yunusov azərbaycançılıqla türkçülüğü qarışdıranları tənqid edərək yazır: Azərbaycançılıq anlayışı ilə türkçülüğü qarışdıranlar, əlbəttə ki, tarixiliklə müasirlik arasındakı əlaqə və münasibətləri unudaraq yaddan çıxarırlar. Tarixən türk xalqlarının vahid bir dövlət qurumuna daxil olmaları barədə bu və ya digər mənbələrdən məlumat almaq mümkündür. Məsələn, "Kitabi Dədə Qorqud"dakı 24 qəbilə - tayfa birliyi, 24 tayfada birləşən Səlcuq hakimiyyətinin mövcudluğu, Səlcuqun nəvəsi Toğrul bəyin 1038-ci ildə özünü sultan elan etməsi ilə Şərqdə böyük Səlcuq imperiyasının yaranması (1038-1157) və s. digər tarixi gerçəkliklər türklərin vahid dövlətdə birləşməsinə təsdiq edən reallıqlardan ibarətdir. Digər tərəfdən, türk xalqlarının Şimaldan Cənuba, Şərqdən Qərbə tarixi yayımları onların böyük bir imperiya daxilində mövcud olduqlarını təsdiq edən faktlardır. Lakin indi zaman bizi həmin tarixi mərhələdən xeyli uzaqlaşdırmışdır. Türk xalqları indi ərazi cəhətdən, dövlətçilik qurumu baxımından, etnopsixoloji cəhətdən, dil normaları baxımından diferensiallaşmışdır. Hər bir xalqın özünə məxsus milli-etnik ənənələri yaranmışdır. Buna görə də, məsələn, qazax dilində, mədəniyyətində, məişətində, sosial-iqtisadi həyatında, əlbəttə ki, qırğız, qaraqalpaq, Altay, özbək, türkmən, tatar, çuvaş, kumık, noqay, qaraçay, baltar,

qaqauz xalqlarından fərqlənən fərqi cəhətlər meydana gəlmişdir. Eləcə də, Azərbaycan xalqına məxsus etnik prosesləri millilik baxımından başqa türk xalqları ilə tam eyniləşdirmək mümkün deyildir. Odur ki, türkçülük ideyasını Azərbaycan həyatına tətbiq etməklə bağlı olan ideyalar həqiqə mənada romantizmdən, xəyalpərəstlikdən başqa bir şey deyildir.

Başqa bir tərəfdən, "türkçülük" ideyasının Azərbaycan ideologiyasına tətbiqi Azərbaycan etnosunu ölkə ərazisində yaşayan başqa etnik təbəqədən ayırmaq deməkdir. Halbuki Azərbaycan xalqı minilliklər boyu, əsrlər boyu ölkə ərazisində məskun olan bir çox etnik təbəqənin qaynayıb-qarışması və qovuşması nəticəsində yaranmışdır. Bu etnik proseslərdə yaxınlaşma və birləşmə elə bir vüsət təşkil etmişdir ki, onların inteqrasiyası vahid bir Azərbaycan millətinin təşəkkülünü meydana gətirmişdir.

Müasir dövrdə də Azərbaycan xalqı dedikdə, məhz Azərbaycan ərazisində məskun olan etnik təbəqənin inteqrasiyası prosesinin nəticəsi başa düşülür. Artıq həmin proses çoxdan yetişib sona çatmışdır. Türkçülük ideyasının yeniləşdirilməsi isə müstəqil dövlətçilik mərhələsində milli birliyin, mütəşəkilliyin və ictimai həmrəyliyin pozulmasına, eləcə də, dövlətçiliyin möhkəmlənməsində sosial əngəllərin və lüzumsuz problemlərin meydana gəlməsinə gətirib çıxarır. Türkçülük ideyası, əslində, türk xalqlarının etnik birliyini təcəssüm etdirən ictimai təfəkkürün vəhdəti və varisliyi mənasında başa düşülməlidir. Ona görə də, azərbaycançılıq milli şüur kimi qəbul ediriksə, onu milli ideyanın təməli kimi qiymətləndiririksə, deməli, bütövlükdə, dövlətçiliyin vəhdətini qəbul etmiş oluruq. Çünki dövlətçilik xalqdan və millətdən ayrı deyil, millətin və xalqın bütövlüyünün, vəhdətinin təminatçısıdır. Müəllif düzgün olaraq azərbaycançılığın dövlətçiliklə vəhdətdə olduğunu göstərir: "Azərbaycançılıq ideyaları müstəqil dövlətçilik mərhələsində milli xarakter daşdığı üçün onu dövlətçilikdən ayrı təsəvvür etmək olmaz. Nəzərə almaq lazımdır ki, milli ideyalar məhz dövlətçiliklə qorunur. Dövlətçilik olmadan milli ideyaları qoruyub saxlamaq və davam etdirmək, onu milli şüura çevirmək mümkün deyildir. Dövlətçiliyin inkişafı milli ideyaların, azərbaycançılıq dünyagörüşünün daim inkişafına və zənginləşməsinə səbəb olur. Odur ki, müstəqil dövlətçiliyimiz çiçəkləndikcə, onun iqtisadi qüdrəti artıqca xırda millətçilik hissəyə çevrilən və eyni zamanda, fantastik aləmə aparıb çıxaran "türkçülük" ideyasının öz mənasını itirəcəyi də reallığa çevriləcəkdir. Ancaq azərbaycançılıq dünyagörüşünü aydınlaşdırarkən, "türkçülük" ideyasının nə demək olduğunu və bu ideyanın kimlər üçün gərəkli olduğunu da açıb göstərmək vacib məsələlərdəndir".

M.Yusifov azərbaycançılıq şüurunun, azərbaycançılıq obrazının, ümumiyyətlə, azərbaycançılığın inkişafında Ulu Öndər Heydər Əliyev, onun layiqli siyasi varisi cənab İlham Əliyev və Mehriban xanım Əliyevanın mühüm rollarını da qeyd edir: "Heydər Əliyevin parlaq azərbaycanlı obrazında cəsarətlik, təşəbbüskarlıq, yorulmazlıq, mərdlik, dəyanətlik, uzaqgörənlik, hadisələri qabaqlamaq məharəti, dövlətə, xalqa sədaqət, milli mənafeyin uca tutmaq kimi keyfiyyətlər ümumiləşmişdir. Eyni zamanda, Heydər Əliyevin şəxsiyyətində milli-mənəvi dəyərlərlə bəşəri dəyərlər qovuşmuşdur. Heydər Əliyev şəxsiyyəti bu mənada nəsillərə nümunə obrazını formalaşdırmışdır.

Məhz Heydər Əliyev kimi böyük insanların şəxsiyyətində yaranmış obraza görə Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərləri bəşər mədəniyyətinin bir tərkib hissəsinə çevrilir. Beləliklə, müasir dövrdə milli-mənəvi dəyərləri özündə birləşdirən azərbaycanlı obrazı bəşər mədəniyyətinin ən yaxşı ənənələrini mənimsəməklə öz şəxsiyyətinin bütövlüyünü və tamlığını nümayiş etdirməyə qadir olur.

Bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev əsrimizin lideri kimi ölkə iqtisadiyyatının sürətli inkişafını təmin etməklə, siyasi diplomatik fəaliyyətində yeni uğurlar qazanmaqla, regionda sülhün və ictimai sabitliyin qorunmasına təminat yaratmaqla Azərbaycanın nüfuzunu qaldırır, öz şəxsiyyətinin nümunəsində azərbaycanlı obrazının şərəfini ucaldır.

Azərbaycan milli mədəniyyətinin və Azərbaycan milli ideologiyasının təbliği və tətbiqi sahəsində bu gün Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili Mehriban xanım Əliyevanın çox böyük əməyi, zəhməti və xidmətləri vardır".

Vahid Ömərov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

"Səs".-2012.-29 iyun.-№115.-S.14.

Azərbaycançılığın təbliği yolları...

Məhərrəm Zülfüqarlı: "Azərbaycançılığın təbliği məsələsində birinci növbədə ciddi iqtisadi yüksəlişə ehtiyac var"

"Bu ideologiya timsalında biz etnik millətçilikdən dövlət millətçiliyinə keçdik"

Azərbaycançılıq geniş, çoxşaxəli və əhatəli anlayışdır. Nəzəri cəhətdən yanaşılsa, azərbaycançılıq fundamental prinsipləri, kateqoriyaları, mənafeləri, ümumi müddəaları və perspektivli strategiyaları əhatə edir. Azərbaycançılıq eyni zamanda əhatəli bir anlayışdır. Bununla belə, azərbaycançılıq məhz vətən təəssübkeşliyi baxımından dövlətə sevginin və saygının, fərdin vətəndaş kimi konstitusiyaya görə daşdığı məsuliyyətini bütövlükdə dərk etməsinə əsaslanır.

Azərbaycançılıq bir çox ziddiyyətli mərhələlərdən keçərək yaşadığı mühitin tarixi-siyasi reallıqlarına uyğun inkişaf etmiş, öz keçmişinin zəngin etnomədəni dəyərlərindən bəhrələnmişdir. Azərbaycanlıların zəngin mifologiyası, qəhrəmanların vəsf etdiyi vətən və azadlıq ideyaları onların düşüncə tərzinin formalaşmasında önəmli yer tutur. Akademik Ramiz Mehdiyevin düzgün olaraq qeyd etdiyi kimi, azərbaycançılıq ideologiyası istər təhlükəsizlik məsələləri, istərsə də milli şüurun tarixi ənənəsinə uyğunluğu baxımından unitar, dünyəvi, hüquqi dövlət quran Azərbaycan xalqının bütün mənafeələrinə cavab verir.

Digər tərəfdən, xalqın özünüqoruma instinktini gücləndirən və fəallaşdıran hər cür əməllər, amillər, faktorlar məhəddə təhlükəsizlikdən uzaqlaşdırılaraq dövrün, şəraitin imkan verdiyi dərəcədə maksimum qayğı ilə əhatə olundu. Sözün və sənətin bu istiqamətdəki tarixi ənənəsinin fasiləsiz yaşayaraq daha da güclənməsinə xidmət edən neçə-neçə yaradıcı ziyalı repressiyalardan xilas edildi. Həmçinin, milli ruhun, xalqın varlığını yaşadan ana dilinin qorunmasına və inkişafına şərait yaradıldı. Zəngin tariximizin tədqiqinə diqqət artırıldı, milli ədəbiyyatımızın və mədəniyyətimizin dünya miqyasında tanınmasına və təbliğinə məqsədyönlü qayğı ön plana çəkildi. Dahi klassiklərimizin əsərləri dünya dillərinə tərcümə edildi, görkəmli bəstəkar və rəssamlarımızın əsərləri beynəlxalq arenaya çıxdı, ecazkar səsli müşğənilərimiz ölkəmizdən kənarlarda məşhurlaşdı və s. Bu da bütövlükdə sözə, sənətə qayğının təcəssümü oldu.

Azərbaycançılığın təbliği istiqamətində bütün vasitələrdən istifadə olunmalı və bunun ən münasib yolu tapılmalıdır. Xalqın etnik-millətçi varlığı, milli identikliyi müvafiq elmi anlayışlarda ifadəsini tapmalı, ailə, məktəb, ordu, kütləvi informasiya vasitələri, ədəbiyyat və incəsənət vasitəsilə onun yayılması, mənimsənilməsi təmin edilməlidir. Bu isə artıq milli ideoloji konsepsiyanın işlənilib hazırlanması və tam gücü ilə peşəkar səviyyədə fəaliyyət göstərməsi ilə bağlı nəzəri, əməli-siyasi və təşkilati məsələlərin həllini ön plana çəkir. Qeyd olunan sahədə görülən və görülməli olan bu tələpəli işin özəyini milli ideya və onun bazasında formalaşdırılan milli ideologiya problemləri təşkil edir. Milli ideya milli məqsədlərə çatmaq uğrunda qarşıda duran aktual vəzifələrin həlli işini bütövlükdə xalqın milli varlığının, mənlilik şüurunun və mentalitetinin qəbul edə biləcəyi dünyagörüş, baxışlar, dəyərlər sistemidir. Bu sistem etnik, dini mənsubiyyətdən, dilindən, siyasi əqidəsindən asılı olmayaraq, bütün vətəndaşların milli birliyinin, milli konsensusun nəzəri-siyasi ifadəsidir. Siyasi palitrası rəngarəng olan Azərbaycan reallığında milli ideya və milli ideologiya funksiyasını azərbaycançılıq yerinə yetirir. Bir sözlə, azərbaycançılıq ideyası daha geniş təsir dairəsinə malikdir və əslində, ümummillətçi ideyaya çevrilib. Bu prosesin daha uğurlu cərəyanı həmin ideyanın lazımi ideoloji təminatı ilə bağlıdır. Bir çox elm adamlarının fikrincə, azərbaycançılıq tarixi-siyasi reallıqlarımıza uyğun spesifik inkişaf yolu keçmiş və özünəməxsus siyasi şəkildə formalaşmışdır. Təbii ki, bu prosesin gedişini xalqın milli inkişaf tarixindən əlahiddə götürmək qeyri-mümkündür. Sözügedən ideologiyanın özünəməxsus xüsusiyyətlərindən danışarkən, hər şeydən əvvəl, ölkədəki etnik, dini ənənələr və bunların uğurlu vəhdəti nəzərə alınmalıdır. Məlum olduğu kimi, etnik şüur etnosun mifologiyası, inanclar sistemi əsasında formalaşır, bütövlükdə, spesifik etno-mədəni sistem yaradır ki, bu da ideologiyanın məzmununa ciddi təsir faktoru kimi çıxış edir. Fərd bu sistemdə özünü kollektivdən ayırmır, əksinə, onunla sanki eyniləşir. Fərd, insan etno-mədəni sistemdə özünü, valideynlərindən tutmuş, tayfanın mifoloji qəhrəmanlarından əcdadlar nəslinin bir hissəsi hesab edir. İnsan ömrü uzaq keçmişdə baş vermiş əməllərin sonsuz təkrarını simvolizə edir. Əcdadların, qəhrəmanların, allahların təqlidi onlarla ehtəsənlikləşir ki, fərd çox vaxt öz əməllərini onlarınkindən fərqləndirə bilmir. Azərbaycançılığın tərbiyəsində ən güclü amillərdən biri dindir. Din təkcə etiqad deyil, həm də toplumu birləşdirən mədəniyyət, əxlaq, həyat forması, təfəkkür tərzidir. O ərazi, dil, mədəniyyət, iqtisadiyyat, dövlətçilik və s. ilə birlikdə millət, milli həmrəyliyi, milli birliyi yaradır və yaşadır ki, bu da azərbaycançılığın tərbiyəsində ən zəruri vasitələrdir. Dünyəvi dövlət olan müstəqil Azərbaycanda Konstitusiyaya görə din dövlətdən ayrılrsa da, islami dəyərlər yüksək qiymətləndirilir, digər dinlər kimi onun da saflığını qorumaq və azərbaycançılıq ideyalarından önəmlisinə çevirmək istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilir. Milli varlığımıza ölçüyəgəlməz keyfiyyət gətirən azərbaycançılığın reallaşmasında islam dini dəyərlərinin rolunun artması ölkə əhalisinin mənəvi

inkışafının mühüm istiqamətlərindəndir. Bir növ sadalanan əxlaq normaları məişətimizdə, adət-ənənələrimizdə, həmçinin, folklorumuzun hər bir janrında mühafizə edilib və gələcək nəsillərə ötürülüb. Digər tərəfdən, hər bir dövlətin mövcudluğu və inkışafı onun ideologiyasından keçir. İdeologiya olmadan dövlətin mövcudluğu belə yersizdir. Dövlətin ideologiyası qismində azərbaycançılıq məfkurəsi çıxış edir. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, bu məfkurə Azərbaycan dövləti ərazisində yaşayan bütün millət və etnik qrupların ideologiyasıdır. Böyükdən kiçiyə qədər bütün ölkə əhalisi bu məfkurənin daşıyıcısıdır. Ümumiyyətlə, vətəni sevən hər kəsdə bu ideologiya, düşüncə tərzini hakimdir. Kimliyindən, yaşından asılı olmayaraq, hamı məhz bu ideya ətrafında birləşir. Ölkədə yaşayan bütün xalqlar azərbaycançılıq ideyasını birləşdirici, vəhdət yaradıcı bir ideya kimi qəbul edir. Azərbaycançılıq ideyasının fundamental əsaslarından biri də məhz bu amildir. Bu baxımdan azərbaycançılıq ideyası geniş mənalıdır. Ona görə də ona münasibətdə birtərəfli baxış yoxdur. Azərbaycanda xalqların tarixi, adət-ənənələri, dil və mədəniyyətləri də qorunub inkışaf etdirilir. Yəni bu ideya ölkədə bütün istiqamətlər üzrə nəzərə çarpır. Daha doğrusu, bütün istiqamətlərin qayəsində məhz azərbaycançılıq dayanır. Azərbaycançılıq məhfumu ilk növbədə dövlətçiliyi özündə ehtiva edir. Çünki dövlətçilik olmadığı təqdirdə həmin ideologiyanın inkışafı da mümkünsüzdür. Ölkəmizdə yaşayan xalqların birliyi də azərbaycançılıq düşüncə tərzindən keçir. Məhz bu ideologiya, milli və dini kimliyindən asılı olmayaraq, Azərbaycanda məskunlaşan bütün əhalini vahid bir tam halına gətirir.

Bütün bu sadalananların fonunda azərbaycançılığın təbliği yolları necə olmalıdır? Hansı parametrləri özündə ehtiva etməlidir?

Sözgedən mövzu ilə bağlı fikirlərini "Bakı-Xəbər"lə bölüşən İctimai Problemlərin Tədqiqi Assosiasiyasının rəhbəri Məhərrəm Zülfüqarlıın sözlərinə görə, azərbaycançılığın təbliği məsələsində bir sıra məqamları nəzərə almaq lazımdır: "Çünki azərbaycançılıq ideologiyası Azərbaycan dövlətinin inkışafı üçün ən uyğun, ən münasib ideologiyadır. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, dövlət sözgedən ideologiyaya birdən-birə gəlib çatmayıb. Mərhələlərə bölsək görürük ki, 1992-ci ildən 1995-ci ilə qədər Azərbaycanda türkçülük ideologiyası geniş yayılıb. Onu da qeyd edim ki, etnik millətçilik tarixin müəyyən dövrlərində qəhrəmanlıq göstərmək, imperiyaya qarşı mübarizə aparmaq üçün müsbət əhəmiyyət kəsb edir. İlk dövrlərdə imperiyaya qarşı mübarizədə türkçülüyn müəyyən müsbət cəhətləri var idi. Hətta Azərbaycan sovet dönəmində türk dünyasından o qədər ayrılmışdı ki, əhalidə adi türk musiqisinə qulaq asmaq ehtiyacı var idi. Yəni bu bir mərhələ idi. Azərbaycan müstəqillik əldə edəndən sonra və müstəqilliyimiz gücləndikcə, dövlət müstəqilliyi inkışaf etdikcə bu istiqamətdə müəyyən axtarışlar həyata keçirildi. Yəni dövlətin gələcək inkışafına xidmət edəcək düzgün ideologiya axtarış istiqamətində addımlar atıldı. Ən nəhayət, 1995-ci ilin noyabrında yeni Konstitusiyaya qəbul olunandan sonra Azərbaycan dövləti türkçülükdən azərbaycançılıq ideologiyasına keçdi. Bunun fərqi ondan ibarətdir ki, azərbaycançılıq məhfumu ölkədə etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hamını birləşdirmək gücünə malikdir. Bundan fərqli olaraq, türkçülük ölkə vətəndaşlarının hamısını birləşdirə bilmirdi. Bizi birləşdirən vətən məhfumu isə azərbaycançılığın inkışafına səbəb oldu. Məsələn, müstəqilliyin ilk dövrlərində Azərbaycan dili dərsliyi türk dili ilə əvəz olundu. Həmçinin, cəbhədə müəyyən problemlər yaranırdı. Məsələn, deyəndə ki, türk əsgəri irəli, o zaman digər, türk olmayan vətəndaşlar bundan inciyir və bəzi problemlər yaranırdı. Ona görə də, azərbaycançılıq ideologiyasına keçmək prinsipcə düzgün idi. Yəni azərbaycançılıq timsalında biz etnik millətçilikdən dövlət millətçiliyinə keçdik. Bu zaman azərbaycançılıq daha uyğun ideologiya kimi inkışaf etməyə başladı. İndi bu yöndə hansısa problem yoxdur. Ona görə ki, Azərbaycan əsgəri deyəndə hamı bir vətəndaş kimi öz borcunu başa düşür".

Azərbaycançılığın təbliği yollarına gəldikdə isə, M.Zülfüqarlı bunları qeyd etdi: "Azərbaycançılığın təbliği məsələsində birinci növbədə ciddi iqtisadi yüksəlişə ehtiyac var. Ölkə vətəndaşının layiq olduğu şəraiti ona yaratmaq lazımdır.

Bu imkanı daha da genişləndirsək, o zaman azərbaycançılıq sürətlə inkışaf edəcək. Məsələn, Azərbaycanda yaşayan rus Rusiyada yaşayan rusdan yaxşı yaşasa o zaman həmin vətəndaş azərbaycançılıqla fəxr edəcək. Deməli, birinci növbədə Azərbaycan vətəndaşının iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq lazımdır. Bunu edərkən bir sıra neqativ hallar öz-özünə aradan qalxacaq".

Məqalə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında KİV-in İnkışafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyilə hazırlanıb

Vidadi ORDAHALLI

"Bakı Xəbər".-2012.-5 iyul.-N 116.-S.12.

Universitetlərdə azərbaycançılıq ideyasının təbliğat üsulları...

Vaqif Arzumanlı: "Azərbaycan tarixinin ən yaxşı səhifələrini üzə çıxarıb onu universitet tələbələri arasında təbliğ etmək lazımdır"

"Bütün bunları gənclik bilməlidir"

Azərbaycan xalqı mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərilə bütün dünya xalqlarına örnək ola biləcək bir xalqdır. Ulu babalarımızın həyatı, məişəti, adət-ənənəsi, mərdənəlik keyfiyyətləri xalqımızın yüksək mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərə malik olmasından xəbər verir. Bununla belə, Azərbaycan xalqını digər xalqlardan fərqləndirən bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətlər var ki, onlar bir sıra üstünlüklərə malikdir.

Məsələ ondadır ki, Azərbaycan xalqının mentalitetində yüksək qonaqpərvərlik, dostluğa, əmanətə sədaqət, dürüstlük, valideynə, böyüyə hörmət, tolerantlıq hər xalqda bizdəki qədər zəngin və çoxşaxəli xüsusiyyətlərə malik deyil. Məsələn, Aleksandr Düma Qafqaza səfərindən sonra yazmışdı ki, Azərbaycanda verilən sözün qüvvəsi vurulan möhür qədər etibarlıdır. Digər tərəfdən, Azərbaycan xalqının çox gözəl və zəngin ailə ənənələri var. Həmin ailə ənənələri dərin və sarsılmaz köklərə malikdir. O da məlumdur ki, milli ideologiyamız olan azərbaycançılıq get-gedə daha yüksək səviyyədə inkişaf tapmaqdadır. Cəmiyyətin bütün təbəqələrinə sirayət edən bu ideologiya getdikcə əhatə dairəsini genişləndirir. Ona görə də sözügedən ideologiyanın təbliği və onun təməl prinsiplərinin cəmiyyətə çatdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Burada bir məqamı da unutmamaq olmur ki, dövlətin möhkəmlənməsində və dayanıqlı əsaslara söykənərək inkişaf etməsində adıçəkilən ideologiya mühüm rol oynayır. Çünki azərbaycançılıq həm də birləşdirici bir missiyanı həyata keçirir. Bu da ondan irəli gəlir ki, Azərbaycanda yaşayan bütün xalqlar azərbaycançılıq ideyasını birləşdirici, vəhdət yaradıcı bir ideya kimi qəbul etməklə yanaşı, həm də bunu dərinləndirən dərk edir. Azərbaycançılıq ideyasının fundamental əsaslarından birini də məhz bu faktor təşkil edir. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda xalqların tarixi, adət-ənənələri, dil və mədəniyyətləri də qorunub inkişaf etdirilir. Eyni zamanda, bu ideologiya siyasi, dövlətçilik ideologiyası olmaqla, Azərbaycan xalqının və dövlətinin güclü olmasına yönəlib. Bu ideologiyanın hər bir azərbaycanlıya hakim olmasından ötrü isə daha geniş tədbirlər həyata keçirilməlidir. Habelə, güclü maarifləndirmə işi aparılmalıdır. Azərbaycan tarixi, coğrafiyası, iqtisadiyyatı, mədəniyyəti, hərbi sənətilə bağlı sadə və konkret biliklər verilməlidir. Azərbaycanın regionda və dünyada tutduğu mövqə izah edilməlidir. Azərbaycançılıq ideologiyası çox tələpəli bir məsələdir.

Müasir dövrdə hansısa dövlətin inkişaf göstəricilərindən biri də həmin ölkədə yüksək səviyyəli ali məktəblərin mövcud olmasıdır. Bir növ, ali məktəblər dövlətin beyin mərkəzi rolunda çıxış edir. O üzəndən, azərbaycançılığın universitetlərdə təbliğinə zəruri ehtiyac var. Bu yöndə, ən azından, ölkədəki bütün ali məktəblərdə məşğələlərin keçirilməsi vacibdir. Çünki tələbələrin hansı ixtisasa yiyələnməsindən asılı olmayaraq, ali təhsil alan gənclər arasında milli ideologiyanın sistemli təbliğ olunması dövlət üçün perspektivdə strateji əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə ki, çağdaş dünyada təhsilli gənclərin aparıcı qüvvəyə çevrilməsi get-gedə yüksələn xətt üzrə inkişaf edir. O baxımdan, məsələnin bu cür qoyuluşu prinsipcə reallığa uyğundur. Məsələ ondadır ki, gənclərə bütün təhsil ocaqlarında, o cümlədən universitetlərdə azərbaycançılıq aşılanmalıdır. Sosial psixologiyanı az-çox bilən, insan psixologiyası ilə, cəmiyyətlə işləyən adam bilir ki, hər hansı bir sosial sistemdə ideya konkret olmayanda, bu müəyyən fəsadlara gətirib çıxarır. Xüsusən də ideoloji baxımdan müəyyən boşluq yaşanan sahələrdə. O baxımdan, ideyanın aydın olması çox vacibdir. Bütün məqamlar nəzərə alınmaqla, azərbaycançılıqla bağlı ali məktəblərdə məşğələlər keçilməlidir. Başqa bir tərəfdən, diqqəti azərbaycançılığın daha da mükəmməlləşməsinə, hər şeyin yerinə oturmalarına yönəltmək lazımdır. Bəzi düşüncə sahibləri məsələyə bir qədər fərqli rəhbərlikdən yanaşıb mülahizə irəli sürür. Onların qənaətinə, ideologiya öyrətmə yolu ilə meydana gəlmişdir. İdeologiya ortalıqda olan praktik işlərin nümunəsində yaranır. Bütün hallarda, kimin nə düşünməsindən asılı olmayaraq, məsələyə rəhbərlik etməli olmalıdır. Yəni istər ali məktəblərdə, istərsə də orta ümumtəhsil məktəblərində, harda olursa-olsun, ümumi şəkildə azərbaycançılıq haqda söhbətlər getməlidir. Bütün tədbirlərdə, müəssisələrdə, hətta ekskursiyaların özündə belə azərbaycançılığı qabartmaq lazımdır. Ailədən başlayaraq, təhsilin son pilləsinə qədər ümumi azərbaycançılıq mövqeyi aşılanmalıdır. Pedaqoji baxımdan azərbaycançılıq bütün fənlərin təmsalında aşılanmalıdır. Təkcə humanitar fənlər vasitəsilə bu ideologiyayı təbliğ etmək kifayət deyil. Texniki fənlər vasitəsilə də azərbaycançılıq təbliğ olunmalı və gənc nəsə tələqin edilməlidir. Ən mühümü, tələbələrə müəssisə oxuyan, dərslər deyən müəllim azərbaycançılıq ideyasının daşıyıcısı olmalıdır. Təbii işlərdə, hərbi vətənpərvərlik təbiiyyəsinin kökündə azərbaycançılıq dayanmalıdır. Bu minvalla, azərbaycançılıq ideologiyası böyüyən nəslin canına, ideyalarına, baxışlarına, əməllərinə həmişədir. Bu həm də o zaman təsirli olur ki, bu ideologiyayı onu tədris edən əməlinə əməlinə olsun. Yəni

praktik fəaliyyətlə, şəxsi nümunələrlə nəzəri baxışlar, fikirlər vəhdətdə olmalıdır. Belə qurularsa, gənclərimiz azərbaycançılıq ideyasının mahiyyətinə vararaq ölkənin layiqli vətəndaşı ola bilər.

Həmçinin, ictimai təşkilatların özündə də azərbaycançılıqla bağlı tədbirlər keçirilməlidir. Yəni bu məsələyə sistemli yanaşma olmalıdır. Həmin sistemli yanaşmadan çıxış edərək, ortalığa iş qoyulmalıdır. Yalnız bu halda azərbaycançılıq nəinki tələbələr arasında, o cümlədən cəmiyyətin bütün təbəqələrində oturuşacaq. Yəni bütün hallarda azərbaycançılıq ideologiyası əsas götürülməlidir. Necə deyərlər, azərbaycançılıq ideologiyası bir növ vətəndaşlıq mövqeyinə çevrilməlidir. Bütün bunların əhəmiyyətini lazımınca nəzərə almaq faydalı olar. Digər tərəfdən, bunun birbaşa özəllikləri də var ki, həmin məqamlara xüsusi diqqət yetirilməlidir. İş ondadır ki, milli ideologiya sistemli şəkildə gənc nəsə aşılanırsa, o zaman dövlətin bütövlüyü, dövlətçilik təhlükə altında qalmır. Bəzi müsəlman ölkələrində milli ideologiyanın təkml olmaları bir sıra ciddi problemlərin yaranmasına rəvac verib. Nəticədə bu natamamlıq zaman-zaman müəyyən fəsadların yaranmasına və cəmiyyətdə təbəddülatlara gətirib çıxarır. Bütün bunlardan çıxış edərək, azərbaycançılıq ideologiyasının əhatəli şəkildə universitetlərdə təbliğ edilməsinə ehtiyac var. Hansı variant daha optimal hesab edilirsə, biz ona üstünlük verməliyik. Başqa bir tərəfdən, azərbaycançılıq ideologiyasının sistemli şəkildə təbliğ olunması bu gün bizim birlik və bərabərliyimizin sübutu ola bilər. Proqramlı şəkildə sözügedən işlərin görülməsi millətimizin mənafeyinə ancaq fayda vermiş olacaq. Bununla bağlı dayanıqlı və davamlı bir siyasət olmalıdır. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, get-gedə ali məktəblərdə oxuyan tələbələrin sayı artır. Ölkədə dövlət ali təhsil ocaqları ilə yanaşı, xeyli sayda özəl universitet fəaliyyət göstərir. Yəni ölkədə böyük bir tələbə kontingenti var. Tələbə kontingentinin ilbəil artması yaxşı tendensiya olduğuna görə, həmin tələbələrə milli ideologiyanın aşılması çox əhəmiyyətlidir.

Professor Vaqif Arzumanlı hesab edir ki, bu gün universitetlərdə azərbaycançılığın təbliğ olunmasına həqiqətən də ehtiyac var: "Azərbaycançılığı aşılamaq üçün ali məktəblərin xüsusən humanitar-ictimai ixtisaslar üzrə sahələrində işlər görülməlidir. Eləcə də digər sahələr üzrə ixtisaslarda birinci növbədə xalqımızın, millətimizin, torpağımızın tarixi dərinədən öyrənilməlidir. Həmçinin, Azərbaycan mədəniyyəti dərinədən öyrənilməlidir. Bugünkü nəsil bilməlidir ki, Azərbaycan xalqının ədəbiyyatı, mədəniyyəti, incəsənəti, elmi, texnikası, ali məktəblərin özünəməxsus ənənələri mövcuddur. Xüsusən də ictimai elmlər sahəsində Azərbaycan xalqının dövlətçilik ənənələri, xalqın tarixində mövcud olmuş ənənələr dərinədən və obyektiv şəkildə öyrənilməlidir. Özü də Azərbaycan tarixinə əlavələr etməyə ehtiyac yoxdur. Azərbaycan tarixinin ən yaxşı səhifələrini üzə çıxarıb onu universitet tələbələri arasında təbliğ etmək lazımdır. Məsələn, ədəbiyyat tarixində demək lazımdır ki, Nizami bir sıra xalqların formalaşmadığı bir dövrdə azərbaycançılıqla bağlı çox böyük işlər görüb. Buna ən bariz nümunə kimi erkən orta əsrlərdə, konkret olaraq XI-XII əsrlərdə Azərbaycanda renessans dövrü ədəbiyyatının mövcud olmasını göstərmək olar. Azərbaycanda musiqişünaslığın tarixi çox qədimlərə gedib çıxır. Orta əsrlərdə Azərbaycan musiqi nəzəriyyəsinə dair kitablar çap olunub. Əlyazma kitab ənənəsi, səma cisimlərinin öyrənilməsi sahəsində ənənələr mövcud olub. Bütün bunları ali məktəblərdə oxuyan gənclər bilməlidir".

V.Arzumanlı daha sonra bildirdi ki, Azərbaycan xalqının yetişdirdiyi görkəmli alimlər təkə türk dünyasının deyil, dünya elminin, mədəniyyətinin inkişafında xüsusi rol oynayıb: "Bütün bunları öyrəndikcə, təbliğ etdikcə azərbaycançılıq ideyalarının kökləri daha tez üzə çıxır. Həmçinin, bu köklərin çox möhkəm bünövrə üzərində qurulduğu aydın olur. Bu ideyanı təbliğ etmək üçün Azərbaycan dilinin, ədəbi, danışq dilinin təbliğinə fikir vermək lazımdır. Azərbaycan dilinin türk xalqları, dilləri arasında tutduğu mövqe təhlil olunmalıdır. Məsələn, təbliğ etmək lazımdır ki, XIX əsr bütün dünya xalqlarının tarixində yeni dövr, mədəniyyət, elm kimi qəbul olunur. Azərbaycan da bu dövrdə bütün türk xalqlarına nümunə olan ədəbiyyat yaradıb. Azərbaycanın görkəmli alimləri Qahirədən tutmuş, Hindistana qədər olan ərazilərdə dərs deyib, memarlıq abidələri yaradıb. Bütün bunları gənclik bilməlidir".

Məqalə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında KİV-in İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyilə hazırlanıb

Vidadi ORDAHALLI

“Bakı Xəbər”.-2012.-10 iyul.-N 119.-S.12.

Xaricdə müasir Azərbaycanın izləri və azərbaycançılıq izləri...

Samir Adıgözəlli: "Bunu elə etmək lazımdır ki, nə keçmiş unudulsun, nə də keçmiş təbliğ etməklə müasir inkişaf yaddan çıxsın"

"Bu təbliğat ölkənin keçmiş ilə müasirliyi arasında körpü rolunu oynamalıdır"

Azərbaycançılıq əsl milli ideyadır. Milli ideya mənəvi dəyərlərin universallığıdır. Bütün etnik fərdlərin, dinlərin, etnosların, məzhəblərin bir ölkənin sərhədləri daxilində, vahid mənəvi məkanda, beynəlmilçilik adlı ortaq milli səma altında birləşir, vətən adlı vahid kökə bağlıdır, milliliyin beynəlmilçiliyə sintezidir.

Məşhur yazıçı Viktor Hüqonun belə bir fikri var: "Milli olmadan bəşəri olmaq qeyri-mümkündür". Əsl azərbaycançılıq da millilikdən bəşəriyyətə start nöqtəsidir. Xalqın milli mənliliyinin yaşam pasportudur. "Mən" in dərk edilməsi bütövlükdə ölkənin, vətənin, millətin dərkidir.

Millət vahid bir orqanıdır. İnsan isə bu orqanın cüzi hissəsidir. Bu cüzi hissə həmin orqanın bütün hissələri ilə ayrılmaz əlaqədədir. Bu əlaqədir onu yaşadan. Azərbaycançılıq adlı milli ideologiyanın doğuluş məkanı təkə çağdaş günlərimiz deyil. O nəhəng bir dəryadır. Əsl azərbaycançılığı öyrənmək üçün hər şeydən öncə ulu tariximizin səşatmaz, ünyetməz dərinliklərinə baş vurmaq gərəkdir.

XX əsrin əvvəlində bir müsəlman dövləti olaraq dünyaya ilk cumhuriyyəti, demokratik respublikanı vermiş Azərbaycan və azərbaycanlılar üçün bu gün "biz dünyada haradayıq" sualına cavab axtarmaq vacib və zəruridir. Bu baxımdan Azərbaycanın hazırkı dünyadakı yeri, nüfuz çevrəsi barədə söz edərəkən dünyanın bizi, bizim isə dünyanı necə, hansı dəyərlərlə tanıyıb qəbul etməyimiz üzərində düşünmək lazımdır. Bu gün bütün dünyada qloballaşma prosesi gedir. Qlobal inteqrasiya dünyanın dörd yanını bir-birinə bağlayır, dünyanın o tayında baş verən olaylar (mənfə və ya müsbət) bu tayda əks-səda və fəsad doğurur. Belə bir vəziyyətdə Azərbaycanın qarşısında duran mühüm məqsədlərdən biri qlobal inteqrasiya prosesində qabaqcıl dövlətlərlə ayaqlaşmaq və bu zaman Azərbaycan xalqının milli "Mən"ini, milli zənginliyini dünyaya layiqincə təqdim etmək, milli-mənəvi dəyərlərimizin mütərəqqi dünya dəyərləri ilə üzvi sintezinə nail olmaqdır. Qeyd olunan məqsədə nail olmaq üçün başlıca şərt bu inteqrativ prosesdə ölkənin milli inkişaf yolunu təmin edəcək, xalqın bütün kəsirlərinin həmrəyliyinə əsas yarada biləcək ümummilli ideyanın mövcud olmasıdır. Qədim dövrlərdən başlayaraq bu günümüzdə qədər Azərbaycan xalqının adət-ənənələrini, milli-mənəvi dəyərlərini, politnik zənginliyini özündə yaşadan və birləşdirən baxışlar sistemi kimi azərbaycançılıq ideyası təşəkkül tapıb. Azərbaycan tarixən çoxmillətli ölkə, milli və dini tolerantlığın bərqərar olduğu məkən kimi tanınıb və bu üstün cəhətlər azərbaycançılıq məfkurəsinin əsasını təşkil edir. Xalqımızın böyük mütəfəkkirlərinin, dövlət adamlarının, ictimai xadimlərinin fəaliyyətində bu ideya zaman-zaman özünü göstərmişdir. Lakin birmənalı şəkildə qeyd edə bilirik ki, azərbaycançılığın ümummilli ideya halına gəlməsi, bütün dünya azərbaycanlılarını birləşdirən məfkurəyə, müstəqil Azərbaycan dövlətinin ideya əsasına çevrilməsi məhz Heydər Əliyevin tarixi xidmətidir. Heydər Əliyev 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirməklə, onun güclü dövlətçilik xəttini, siyasi-iqtisadi əsaslarını yaratmaqla yanaşı, Azərbaycan xalqının milli inkişafının ideya təməli ola biləcək konsepsiyasının - azərbaycançılığın banisi olub. Vahid və bölünməz Azərbaycanın ideya əsası olan Azərbaycançılıq iki təməl ideyanı - "dövlətçilik" və "vətənpərvərlik" özündə birləşdirir. Məlumdur ki, müstəqilliyimizin ilk illərində Azərbaycanın düşdüyü dərin böhran təkə Ermənistanın ölkəmizə qarşı hərbi təcavüzü, Qarabağdakı aqressiv erməni separatçılığı ilə bağlı deyildi. Həmin dövrdə bütövlükdə respublikada milli-etnik ittifaf, bölücülük tendensiyası cücərməkdə idi və bu, ayrı-ayrı bölgələrdə özünü göstərirdi. Bu baxımdan Heydər Əliyevin azərbaycançılığı ümummilli ideologiya olaraq irəli sürməsi onun Azərbaycan dövlətçiliyi naminə göstərdiyi tarixi xidmətdir. Məhz azərbaycançılıq Azərbaycana qarşı bir çox istiqamətlərdən yönələn təhdidlərin, ölkəmizi etnik bölücülük əsasında parçalamaq cəhdlərinin qarşısında güclü ideoloji və siyasi siper oldu. Çünki azərbaycançılıq bizim keçmişimizdən gələn dəyər olaraq vahid Azərbaycanın ideya əsası, ölkədə bütün konfessiya və etnosların həmrəylik və anlaşma içində birgə yaşayışının tarixi təcrübəsidir. Heydər Əliyev öz çıxışlarında bir vacib məqamı hər zaman diqqətə çatdırıb ki, Azərbaycanın çoxmillətli, tolerant ölkə olması bizim böyük sərvətimizdir və biz bunu qoruyub saxlamalı, dünyaya ən yüksək səviyyədə təbliğ etməliyik: "Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Azərbaycanın ən başlıca sərvətlərindən biri qədimlərdən bu torpaqda yaşayan, öz taleyini, həyatını bu torpağa bağlayan müxtəlif dinlərə etiqad edən adamlardır. Biz bunu qiymətləndiririk və saxlayacağıq. Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki onların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir. Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Azərbaycanlı sözü bizi həmişə birləşdirir". Azərbaycançılıq ideologiyası bir tərəfdən Azərbaycan türklərinin ölkədəki digər etnik qruplara tolerant münasibətinin, sülh içində yaşamaq istəyinin bariz göstəricisidirsə, digər yandan Azərbaycanın türk dünyasının ayrılmaz parçası olduğunun təsdiqidir. Odur ki, azərbaycançılığı realist milli

inkışaf modeli olaraq qəbul edən Azərbaycan türk dövlətləri arasında da bəlağət və pafosdan uzaq, səmimi və qarşılıqlı faydalı tərəfdaşlığa tərəfdar olduğunu daim nümayiş etdirir.

Azərbaycanda vətəndaş sülhünü, ümumxalq vəhdətini, milli və dini tolerantlığı təmin edən ideologiya olaraq azərbaycançılığın digər tarixi missiyası dünya azərbaycanlılarının, müxtəlif ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın birlik və həmrəyliyinin təmin olunmasından ibarətdir. Heydər Əliyev hələ sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi zaman dövrün mövcud reallıqları çərçivəsində xaricdəki (təbii ki, ilk növbədə, SSRİ məkanında) azərbaycanlı diasporunun təşəkkül tapmasına mümkün dəstəyi göstərirdi. Mərhum prezident müstəqil Azərbaycanın yenidən rəhbəri olduqdan sonra bu fəaliyyəti dövlətin xarici siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevirdi. Prezident xarici dövlətlərə ilk səfərlərindən başlayaraq getdiyi hər bir ölkədə yaşayan həmvətənlərimizlə - oradakı azərbaycanlı icmasının böyük və ya kiçikliyindən asılı olmayaraq - görüşlər keçirir, onların problemləri, qayğıları ilə maraqlanır, tövsiyələrini verirdi. Azərbaycan diasporunun yeni mərhələdə inkışaf tezislərini də məhz böyük öndərin həmin görüş və çıxışlarda söylədiyi fikirlər, müddəalar təşkil edir. Özü də bu hər zaman şüarçılıqdan uzaq, reallığı əks etdirən, zərurətdən doğan fikir və müddəalar olub. Bu baxımdan Heydər Əliyevin 2001-ci ilin noyabrında Bakıda Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında bəyan etdiyi tezislər əslində azərbaycançılığın, Azərbaycan təəssübkeşliyinin ən lakonik ifadəsi idi: "Biz istəyirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin vətəndaşı kimi, istədikləri kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli köklərini, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər. Bizim hamımızı birləşdirən bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək deməkdir. Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı yaşatmalıyıq". Əminliklə qeyd etmək olar ki, bu nəcib arzu bu gün uğurla həyata keçməkdədir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında, dövlət siyasətinin bütün sahələrində olduğu kimi, azərbaycanlı diasporunun güclənməsi, azərbaycançılığın ümummillilik ideologiya olaraq möhkəmlənməsi istiqamətində ardıcıl addımlar atılır və bu ideologiya istər dövlət xətti ilə, istərsə də fədakar azərbaycanlıların fəaliyyəti nəticəsində xarici ölkələrdə lazımınca təbliğ olunur. Xarici ölkələrdə aparılan Azərbaycan təbliğatı müxtəlif dövrləri əhatə etdiyi üçün fərqli metodlarla aparılır. Hazırda dünyanın bir sıra ölkələrində müasir Azərbaycanın izlərini əks etdirən mühüm təbliğat vasitələrindən istifadə edilir. Buna misal kimi dünyanın bir neçə ölkəsində dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin, tarixi qəhrəmanımız Koroğlunun abidələrinin ucaldılmasını, mərhum prezident Heydər Əliyevin adını daşıyan parkların salınmasını, onun adının müxtəlif küçələrə verilməsini, Heydər Əliyev Fondunun maliyyə dəstəyi ilə nisbətən zəif inkışaf edən ölkələrdə məktəblərin tikilməsini, Azərbaycan dövlətinin əlamətdar gününə həsr olunan idman yarışlarının keçirilməsini, xarici ölkələrdə olan səfirliklərimizin təqvimə təsadüf edən bayramlarla bağlı ziyafətlər təşkil etməsini müasir Azərbaycan təbliğatının dünyaya çatdırılması istiqamətində ən əhəmiyyətli iş saymaq olar.

Oxşar təbliğat vasitələri ilə müasir Azərbaycanın izlərinin xaricdə təbliği ətrafında fikirlərini bizimlə bölüşən Beynəlxalq Diaspor Mərkəzinin aparat rəhbəri Samir Adıgözəlli hesab edir ki, hazırda, ölkənin tarixi ilə yanaşı, müasir azərbaycançılığın da dünyaya çatdırılmasına böyük ehtiyac var. Onun sözlərinə görə, bu həm də Azərbaycan dövlətçiliyinin təbliğinə xidmət edəcək bir üsuldur: "Bildiyimiz kimi, müasir Azərbaycan dövləti əsrin əvvəlində mövcud olan Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin varisidir. Bu baxımdan, biz qatıldığımız bütün beynəlxalq tədbirlərdə Azərbaycanı nə qədər müasir vasitələrlə təbliğ etsək də, bu tarixi dövrü mütləq xatırlatmalıyıq. Bu yaxınlarda Türkiyənin Kocaeli şəhərində tədbirdə olarkən heyətlə birgə mərhum prezident Heydər Əliyevin adını daşıyan parkda olduq. Həmin parkda Azərbaycan mədəniyyətinin bütün incilərinin əks olunduğunu gördük. Bu özlüyündə geniş bir təbliğat deməkdir. Çünki ora gələn istənilən şəxs hər bir incə detalla maraqlanmağa başlayır. Azərbaycanla bağlı olan hər bir detalın onlara izah olunması ölkənin mədəniyyətinin, incəsənətinin, dövlətçiliyinin təbliğinə gətirib çıxarır".

Dövlətin müasir azərbaycançılığın təbliği ilə bağlı gördüyü bütün işləri qənaətbəxş sayan aparat rəhbəri hesab edir ki, Azərbaycanın müasir dövrdə əldə etdiyi nailiyyətlərin xaricdə təbliğində ən əvəzolunmaz rolunu turizm oynaya bilər: "Mən bu yaxınlarda Mingəçevir Turizm Kollecinə oldum. Kolleç rəhbərliyi ilə ətraflı fikir mübadiləsi apardım. Turizmin özünün də diaspor fəaliyyətinə aid olduğunu nəzərə alsaq, onda bu sahədə əhəmiyyətli işlər görmək olar. Ölkədən xaricə gedən turistlər Azərbaycanı bütün vasitələrlə təbliğ edə bilər. Ölkəyə gələnlərə isə Azərbaycanın son vaxtlar qazandığı uğurlar canlı nümayiş oluna bilər. Bu istiqamətdə güclü maarifləndirmə də aparılmalıdır. Xaricə səfər edən şəxslər verdikləri hədiyyələrdə də çalışmalıdır ki, Azərbaycan təbliğ olunsun. Azərbaycançılığın təbliğinin ən qısa yolu Azərbaycanın tanıdılmasından keçir. Bunu elə etmək lazımdır ki, nə keçmiş unudulsun, nə də keçmiş təbliğ etməklə müasir inkışaf yaddan çıxsın. Bir sözlə, bu təbliğat ölkənin keçmişini ilə müasirliyi arasında körpü rolunu oynamalıdır. Biz bu amili mütləq nəzərə alırıq. Tədbirlərimizi keçirdiyimiz ərəfədə Azərbaycanın, mətbəxi ilə yanaşı, geyimini və başqa istiqamətləri də sərgi şəklində təbliğ edirik. Hesab edirəm ki, müasir Azərbaycanın təbliği istiqamətində işlər bir qədər də sürətlənməli və sistemli şəkildə aparılmalıdır".

**Məqalə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya
Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyilə hazırlanıb**

Məhəmmədəli QƏRİBLİ

“Bakı Xəbər”.-2012.-11 iyul.-N 120.-S.15.

Ən böyük Azərbaycanlı

14 iyul 1969-cu ildə siyasi hakimiyyətə gələn Heydər Əliyev o dövrdən başlayaraq Azərbaycanın müstəqilliyinə hesablanmış idealları ustalıqla həyata keçirdi

Dünya təcrübəsi göstərir ki, rəhbərlik etdiyi xalqın inkişaf yolu ilə xoşbəxt gələcəyə aparan dövlət başçıları, siyasi xadimlər yaşadıkları cəmiyyətə deyil, dünya hadisələrinə təsir imkanları böyük olan şəxsiyyətlər əbədi yaşam, ölməzlik hüququ qazanırlar. Heydər Əliyev kimi dövrünün ən bacarıqlı, təcrübəli siyasi xadimini, liderini yetirən, hazırda dünyanın düşüncə tərzinə təsir imkanları genişlənən Azərbaycan xalqı bu baxımdan qürur duymaqda haqlıdır.

Dünya dövlətləri Cənubi Qafqazın tərəqqi və yüksəlişini regionun iqtisadiyyatında 85 faiz payı olan Azərbaycanın inkişafı ilə bağlayırlarsa bu dəyərləndirmədə Heydər Əliyev şəxsiyyəti əsas amil kimi öndə dayanır. Haqlı olaraq qeyd edilir ki, dahilər cəmiyyətin təlatümlü, çətin günlərində xalqın taleyinə günəş kimi işıq saçır, qaranlıqları aydınladır, bələdçi kimi milyonları düzgün yolla apararaq xilaskarlıq missiyasını yerinə yetirir. Heydər Əliyev kimi.

Dövlətçilik tariximizin qərindən artıq dövrü bu işıqlı insanın adı ilə bağlıdır. 14 iyul 1969-cu ildə, ölkənin iqtisadi və siyasi böhran mənəşəsində sıxıldığı dövrdə Azərbaycana rəhbərliyə gələn Heydər Əliyev milli məfkurəmizin, təfəkkürümüzün, şüurumuzun formalaşmasının, ali qanunlarımızın qarantı olacağını Azərbaycan KP MK-nın tarixə iyul plenumu kimi yazılan iclasında canından artıq sevdiyi Azərbaycan dilində söylədiyi və gələcəyə hesablanan nitqi ilə bildirdi. Həmin çıxışda Azərbaycan xalqının nicat yolu, müstəqillik arzusunun şərtləri əks olunurdu ki, bu yolun çətinliyini yeganə olaraq dərk edən də elə dahi Heydər Əliyevin özü idi.

Milli ideyanın formalaşmadığı o dövrdə iqtisadi, mədəni tənəzzülə aparan mənfi hallar ədalətin qoruyucusu Heydər Əliyevin siyasi iradəsi ilə aradan qaldırıldı. Rüşvətخورluq, korrupsiya hallarına qarşı kütləvi mübarizə başlandı. Onun yorulmaz fəaliyyətinin nəticəsidir ki, 1970-1980-ci illərdə baş verən dəyişikliklər, ictimai və iqtisadi sahədəki islahatlar səviyyəsinə və xalqın maddi rifah halına təsirinə görə Azərbaycanın quruculuq salnaməsində, sözün həqiqi mənasında, ən parlaq səhifələr yazmışdır. 1960-cı illərin sonlarında sosial-iqtisadi həyatın bütün sahələrinin gerilədiyi, mənfi meyillərin güclənərək getdikcə daha dərin kök saldığı, hakimiyyət uğrunda gizli rəqabətin artdığı bir dövrdə rəhbərliyə gələn ümummillə lider Heydər Əliyev ilk növbədə iqtisadi potensialın dağılmasının, ictimai-siyasi həyatda yaranmış tənəzzülün, xalqın mənəvi-psixoloji vəziyyətinə mənfi təsir göstərən amillərin qarşısını aldı. Respublikada milli kadrların hazırlanması, Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi inkişaf etdirilməsi və istifadə olunması, dövlət idarəetmə strukturlarında çalışan məmurların azərbaycanlı olmasına diqqət yetirilməsi istiqamətində ciddi addımlar atıldı. Milli şüura malik, milli düşüncə ilə yaşayan və milli mentalitetin daşıyıcısı sayılan kadrların yetişməsi əsas prioritet kimi önə çəkildi.

Hakimiyyətə başladığı ilk gündən haqqın, ədalətin qarantı olan bu böyük şəxsiyyət milli mənəvi dəyərləri xalqın özünə qaytarmaqla iqtisadi sahədə mühüm addımlar atdı. Keçmiş sovetlər birliyində aqrar, geridə qalmış respublika hesab olunan Azərbaycana iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş sənaye ölkəsi şöhrəti qazandırdı. Sənayenin inkişaf səviyyəsinə, əmək və xammal potensialına və profiline görə bölgələrdə fabrik və zavodların təməli qoyuldu. Elmi nailiyyətləri, mütərəqqi texnologiyaları istehsalata tətbiq etməklə iqtisadiyyatda keyfiyyət dəyişikliyinə xüsusi diqqət yetirilən Azərbaycanın keçmiş SSRİ respublikaları ilə iqtisadi, mədəni əlaqələri genişləndi. Azərbaycanı xammal istehsalçısından ən müasir texnika və texnologiya ilə təchiz olunmuş sənaye bazasına çevirən Heydər Əliyev təcrübəsindən bəhrələnməyə çalışanlar arasında rəqabət açıq-aydın hiss olunurdu. Qısa müddətdə biri -birindən fərqli Keçici Qırmızı bayraqların sayı artdıqca Azərbaycana şan-şöhrət gətirən Heydər Əliyevin idarəçilik bacarığına həsəd aparanların da sırası sıxlaşırdı. Üzaqqörən dövlət xadiminin gələcəyə, müstəqilliyə hesablanmış siyasəti nəticəsində ölkədə neft sənayesinin inkişaf dövrü başladı, Neft-kimya sənayesi inkişaf etdirildi, elektron hesablama mərkəzləri yarandı, energetika, nəqliyyat sahələrində kompleks tərəqqinin təməli qoyuldu. Bu gün Azərbaycanın dünya birliyində möhkəmlənən mövqeyindən, ayrı-ayrı ölkələrlə siyasi, iqtisadi əməkdaşlığından fəxrlə danışırıqsa, bu əlaqələrin təməli ittifaq çərçivəsində də olsa Heydər Əliyev siyasətinin nəticəsində formalaşmış. 1970-1985-ci illərdə 250-dən çox sənaye müəssisəsində istehsal olunan 350 adda müxtəlif ünvanlı sənaye və məişət malları dünyanın 65 ölkəsinə ixrac olunurdu. Ölkəmizdə istehsal olunan kondisionerlər Azərbaycanın adını bütün ölkələrdə tanıtdırdı.

1970 -ci ildən başlayaraq xalqın ümumi sərvəti olan neft sənayesinin inkişafı, yeni yataqların kəşfi, müasir qazma metod və üsulların Azərbaycanda tətbiqi ümummillə lider Heydər Əliyevin təşəbbüskarlığı və müəllifliyi ilə tərtib olunan "Azərbaycanda neftayırma sənayesinin yenidən qurulması" planı əsasında həyata keçirildi. ONUN xidmətləri sayəsində ölkəmiz Xəzər dənizində perspektivli yataqların kəşfi istiqamətində aparılan tədqiqat işləri sürətləndi, üzən qazma qurğuları alındı, "Şelf" seriyalı dəniz qazma qurğularının quraşdırılması mümkün oldu. Dərin Özüllər Zavodunun tikintisinə başlandı. Etiraf olunmalıdır ki, sərt sovetlər rejimində planlaşdırılmış iqtisadiyyatdan kənar müttəfiq respublikaların mənafeyinə, milli maraqların

yönelmiş kiçik bir addımın atılması üçün cəsarət, milli qürur, vətəndaşlıq yanğısı tələb olunurdu. Heydər Əliyevin özü bu məqama toxunaraq bildirirdi ki, sovetlərin “qardaşlıq birliyi” çərçivəsindən kənarında hansısa işi görmək mümkün olmadığı hallarda belə ən kiçik imkandan xalqın mənafeyi naminə istifadənin özü böyük uğurlara aparan çıxır kimi ümid yaradırdı.

70-ci illərdən başlayaraq iqtisadi potensialın yaratdığı bu baza Azərbaycanı tərəqqinin növbəti mərhələsi kimi zəruri azadlıq mübarizəsinə də daxilən hazırlamışdı. Totalitar sistemin çətinliyinə baxmayaraq qorxmaz, cəsur, möhkəm iradə sahibi olan Heydər Əliyev Azərbaycanda yaradıcı insanlar üçün sərbəst düşünmək və düşündüyünü tam ifadə edə bilmək imkanı yaratdı. ONUN hakimiyyəti illərində Bakıda ən böyük abadlıq işləri görülmüş, müasir Azərbaycan memarlığının sənət nümunələri sayılan və respublikanın siyasi və mədəni həyatında böyük intibah olan bir sıra memarlıq ansambli, inzibati mərkəz, saray, institut, nəşriyyat, tədris korpusu, idman kompleksləri, görkəmi ilə paytaxtın və bölgələrin simasını dəyişən binalar istifadəyə verilmişdir. Tarixi şəxsiyyətlərimizə hörmət əlaməti olaraq mədəniyyət mərkəzinə çevrilən ev-muzeyləri yaradılmışdır. Əməkdə fərqlənənlərə, elm adamlarına, incəsənət xadimlərinə dövlət mükafatları, fəxri adlar verilmişdir.

Heydər Əliyevin gələcəyin müstəqil Azərbaycanını nəzərdə tutaraq, milli məfkurənin yüksəlişi və xalqın milli dövlətçilik arzularının daha da güclənməsi üçün dövlət quruculuğu sahəsində gördüyü mühüm işlərdən biri SSRİ çərçivəsində də olsa, Azərbaycanın xarici aləmdə elmi-texniki, iqtisadi və mədəni əlaqələrinin genişləndirilməsi üçün göstərdiyi səylər idi. Bu məqsədlə Bakıda İttifaq və beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlər təşkil olunur, xarici ölkələrdə Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti günləri keçirilirdi. Azərbaycanın xarici ölkələrlə və orada yaşayan azərbaycanlılarla əlaqələrinin qurulması üçün zəmin yaranırdı Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərliyi dövründə, 1978-ci il Konstitusiyasında Azərbaycan dilinin dövlət dili statusu təsbit olundu. Dövr və şərait baxımından sözün əsl mənasında qətiyyət və siyasi iradə tələb edən belə bir addım məhz gələcəyin müstəqil yeni Azərbaycanı naminə atılmışdı. Azərbaycan dilinin idarəçilikdə geniş tətbiqi, demək olar ki, bütün böyük klassiklərin ittifaq miqyasında yubileylərinin keçirilməsi, Azərbaycan mədəniyyətinin ümumittifaq miqyasda ön mövqelərə çıxması, elmi, ədəbi, mədəni abidələrin planlı tədqiqi və nəşri-bütün bunlar Heydər Əliyevin gələcək milli dövlətçiliyimizin ideya təməlinə dayanan siyasətinin əməli nəticələridir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycana hakimiyyəti barədə çox danışmaq olar. Ən əsası odur ki, neft sənayesini inkişaf etdirən ulu öndər bu gün onun adı ilə dünyanı dolaşan, xalqlar arasında dostluq və həmrəylik körpüsü yaradan neft strategiyasının əsasını qoydu. Kremlin təzyiq və təsirlərinə baxmayaraq C.Naxçıvanski adına hərbi məktəbi yaratmaqla, azərbaycanlı gəncləri ittifaq miqyasında ən tanınmış ali məktəblərə göndərməklə bu günümüz üçün gərək olan kadr hazırlığı sahəsində önəmli addımlar atdı. Bu üç amildən qaynaqlanan sonrakı inkişaf prosesləri vəhdət təşkil edərək indiki qüdrətli Azərbaycanı dünyada tanıtdı, beynəlxalq səviyyədə mövqelərini möhkəmləndirdi.

Müasir Azərbaycanda dövlət quruculuğunun, iqtisadi tərəqqinin, siyasi sabitliyin, milli mənəvi dəyərlərə bağlılığın, ictimai şüurun formalaşmasının qərinədən artıq bir dövrü dünya siyasətinin parlaq simalarından olan Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Milli təfəkkürün qorunub saxlanması üçün vətəndaşlıq yanğısı ilə xalqına bağlılığını bütün sahələrdə hiss etdirən müdrik siyasətçi respublikaya birinci rəhbərliyi dövründə imperiyanın təsir və təzyiqlərinə baxmayaraq Azərbaycana intibah dövrünü yaşatdı. Xalqda tarixi keçmiş, milli kimliyi, dili, mədəniyyəti, adət-ənənələri, düşüncə tərzini barədə dolğun təsəvvürlər formalaşdırdı. Milli Konstitusiyamızın müəllifi kimi ali qanunlarımızın keşiyində dayandı.

Heydər Əliyev öz parlaq zəkası, müdrikliyi, dövlətçilik təcrübəsi ilə Azərbaycanın bugünkü gerçəkliklərini yaratmış və gələcəyə aparan yolları müəyyən etmişdir. Müstəqilliyə aparan yolun çətin, lakin şərəfli olduğunu müdrikliyi ilə təsdiqləyən Heydər Əliyev 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıdışı ilə Azərbaycanı parçalanmaq təhlükəsindən qurtardı. 1994-1995-ci illərdə dövlətçiliyimizə qarşı törədilən cəhdlərin qarşısını almaqla xilaskarlıq missiyasını yerinə yetirdi.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqına göstərdiyi ən böyük xidmət isə özü qədər inandığı Prezident İlham Əliyev kimi davamçı, təcrübəli dövlət başçısı, siyasi xadim yetirməsidir. Heydər Əliyev siyasətini layiqincə davam etdirməklə ulu öndərin ideyalarını gerçəkləşdirən Prezident İlham Əliyevin xidmətlərinin nəticəsidir ki, bu gün ölkəmiz dünya birliyində super ölkələrlə eyni sırada addımlayır. İqtisadi qüdrəti, ulu öndərin müəyyənləşdirdiyi neft strategiyasının tətbiqi, enerji bazarında tutduğu önəmli yeri, milli mənəvi dəyərləri, qüdrətli ordusu ilə fərqlənən Azərbaycanın BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasına qeyri-daimi üzv qəbul olunması müdrik şəxsiyyətin “Azərbaycan dünyaya günəş kimi doğacaq” sözlərinin məntiqi ifadəsidir. Bu gün də dünya mətbuatında “Eurovision-2012” mahnı müsabiqəsinə ev sahibliyi edən Azərbaycanın heyranedicili möhtəşəmliyindən söz açılırsa, ölkəmiz sivilizasiyalararası dialoq, siyasi sabitlik məkanı kimi tanınırsa, bu o deməkdir ki, ümummilli lider Heydər Əliyevin daimiyaşar arzuları gerçəkləşib.

Xuraman İsmayılqızı,
“İki sahil”.-2012.-12 iyul.-№124.-S.8.

Azərbaycançılıq ideyası, ərazi bütövlüyü və Dağlıq Qarabağ probleminin həlli...

Rauf Zeyni: "Ölkənin bütün milli maraqları azərbaycançılıq düşüncəsinin içindədir"

"Dünya azərbaycanlılarının birgə səyi və Azərbaycan dövlətinin köməyi ilə tezliklə Qarabağ problemini həll edəcəyik"

Qədim dövrlərdən başlayaraq bu günümüzdə qədər Azərbaycan xalqının adət-ənənələrini, milli-mənəvi dəyərlərini, politnik zənginliyini özündə yaşadan və birləşdirən baxışlar sistemi kimi azərbaycançılıq ideyası təşəkkül tapıb. Azərbaycan tarixən çoxmillətli ölkə, milli və dini tolerantlığın bərqərar olduğu məkan kimi tanınıb və bu üstün cəhətlər azərbaycançılıq məfkurəsinin əsasını təşkil edir.

Xalqımızın böyük mütəfəkkirlərinin, dövlət adamlarının, ictimai xadimlərinin fəaliyyətində bu ideya zaman-zaman özünü göstərib.

İdeologiya tarixin gedişi ilə meydana çıxaraq, həmin gedişi təsdiq edən və bu gedişin sonrakı istiqamətlərini müəyyənləşdirən, həmin prosədə xalqın və millətin rolunu təyin edən, dövlətin tipini və tarixi simasını formalaşdıran ən parlaq və obyektiv ideyaların və sistemin məntiqi yekunudur. Tarixin hərəkəti ilə təsdiq olunmayan ideologiya demokratik cəmiyyət strukturu, xalqı irəli aparan dövlətçilik üçün nəzəri zəmin ola bilməz.

Azərbaycançılıq üç təməl üzərində bərqərar olur: türkçülük, islamçılıq və vətəncilik. Bizim şüarımız belədir: Türk millətindənəm, İslam ümmətindənəm, Azərbaycan məmləkətindənəm! Türkçülük Azərbaycan xalqının milli ideali - məfkurəsidir. Türkçülüklə İslamın vəhdəti Məhəmməd Peyğəmbərdən gəlir. O, ümmətinə belə demişdi: türklərin dilini öyrənin, onların hakimiyyəti uzun sürəcək. Təsadüfi deyil ki, ilk böyük ortaq türk abidələrindən olan M.Kaşqarının "Divani-lügəti-türk" (1074) əsəri İslamın baş qərargahında - Bağdadda ərəblərə türk dilini öyrətmək məqsədi ilə yazılmışdı. Ta qədim dövrlərdən türklərdə iki cəhət güclü olub: dövlətçilik (fatehlik) və mədəniyyət. Bütün böyük türk yürüşləri İslam bayrağı altında keçib, onlar dünyada İslamın nüfuzunu qaldıran ən böyük millətdir. Türkün fatehliyi işğal deyil, öz sərhədsiz ərazilərini (dövlətçiliyi!) qorumaq məqsədi daşıyıb. Ərazi bütövlüyü və xalqın bütövlüyünü qorumaq! - Azərbaycançılığın tarixi qayəsi məhz budur. Vətəni zaman-zaman işğal olunmuş xalq üçün vətəncilikdən böyük ideal ola bilməz. Azərbaycançılıq türkəsilli Azərbaycan xalqının milli ideologiyası, türkçülüyn milli ideya və siyasi məslək kimi vətən əxlaqı müstəvisində dərkidir. Milyon il əvvəl ölkəmizin ərazisində hansı tayfanın, hansı qövmün, hansı xalqın yaşaması Adəmin və Həvvanın hansı millətdən olması kimi əbədi bir mübahisədir. Amma mübahisəsi budur ki, o zaman da, indi də yaşadığımız vətən Azərbaycan olub. Bu mənada azərbaycançılıq türkçülükdən, şamançılıqdan da, şumerçilikdən də qədim və əzəli fikir formasıdır. Bir ideologiya forması, milli və dövlətçilik təlimi kimi azərbaycançılıq mədəniyyətlə sıx bağlıdır. Tarixi baxımdan ideologiya ilə mədəniyyətin vəzifələri eyni məqsəddə birləşir: gələcəyi formalaşdırmaq! Təhsil ideologiyasının təbliğ funksiyasını, mədəniyyəti təlqin vəzifəsini öz üzərinə götürür. İdeologiyada mədəniyyətin əsas vəzifəsi xalqda vətən əxlaqı tərbiyə etməkdir. Mədəniyyət dövlətin əlində kütləyə obrazlı ideoloji təsir vasitəsidir. Kütlə psixologiyası mədəniyyəti asanlıqla qəbul edir, burada obrazlı (emosional) inandırma həlledici rol oynayır. Mədəniyyətin sərhədsiz imkanları milli siyasətin dünyaya inteqrasiyasına perspektivlər yaradır.

Lakin birmənalı şəkildə qeyd edə bilərik ki, azərbaycançılığın ümummilliyə halına gəlməsi, bütün dünya azərbaycanlılarını birləşdirən məfkurəyə, müstəqil Azərbaycan dövlətinin ideya əsasına çevrilməsi məhz Heydər Əliyevin tarixi xidmətidir. Heydər Əliyev 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirməklə, onun güclü dövlətçilik xəttini, siyasi-iqtisadi əsaslarını yaratmaqla yanaşı, Azərbaycan xalqının milli inkişafının ideya təməli ola biləcək konsepsiyanın - azərbaycançılığın banisi oldu. Vahid və bölünməz Azərbaycanın ideya əsası azərbaycançılıq iki təməl ideyanı - "dövlətçilik" və "vətənpərvərliyi" özündə birləşdirir.

Azərbaycançılığın çağdaş dövlətçiliyə tətbiqi Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. O, Azərbaycan əhalisində dövlətçilik duyğusunu gücləndirdi, dövlətə hörmət hissi formalaşdırmağa nail oldu. Xüsusilə 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra o, azərbaycan dili, Azərbaycan tarixi və mədəniyyətini azərbaycançılıq məfkurəsi işığında dünyaya tanımaq üçün konsepsiyaların əsasını qoydu. Məhz H.Əliyevin sayəsində azərbaycançılıq təkcə milli ideologiya yox, həm də çox qüvvətli dövlətçilik təlimi kimi nüfuz qazandı. Onun azərbaycançılıq nəzəriyyəsi sayəsində Azərbaycan dövləti çağdaş dünya inteqrasiyasında beynəlxalq diqqət mərkəzinə keçdi, sivil dövlət nümunəsi kimi həm Qərbdə, həm də Şərqlə ələmində qəbul olundu. H.Əliyevin neft strategiyası - əsrin müqaviləsi, regionların iqtisadi inkişaf konsepsiyası, Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbul olunması, ölkənin ərazi bütövlüyü uğrunda aparılan dönməz mübarizə - bütün bunlar məhz azərbaycançılıq

ideologiyasına dayaqlanır, onu daxili və xarici siyasətimizin nəzəri-tarixi arsenalı kimi möhkəmləndirmək işinə xidmət edirdi. H.Əliyevin nitqlərində bütövlükdə Azərbaycan danışdı. Bu gün də dövlətçiliyimizdə həmin tarixi-nəzəri ənənələr, iş üsulları ləyaqətlə qorunub saxlanır. Fikrimizcə, Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayı azərbaycançılıq ideologiyasının təsdiqi və təntənəsi, onun yeni tarixi mərhələsinin başlanğıcı idi. Bu forum bütün dünyaya səpələnmiş 50 milyon azərbaycanlının bir araya gəlməsində azərbaycançılığın nəzəri-tarixi imkanlarını kifayət qədər əsaslı şəkildə nümayiş etdirdi. Bəzi nəticələrə gələk: Azərbaycançılıq Azərbaycanda baş vermiş milli azadlıq hərəkatlarının tarixi təcrübələrinin nəzəri yekunudur. O, dünyada və ölkəmizdə gedən ictimai proseslərin tarixi mənasını Azərbaycan xalqının mənafeyi baxımından izah edir. Azərbaycançılıq müstəqil, suveren Azərbaycanın tam tarixi istiqlalı uğrunda, bu ölkədə dünyəvi prinsiplərə malik sivil demokratik dövlət uğrunda mübarizəni strateji məqsəd seçən Azərbaycan xalqının ideologiyasıdır. Onun əsasında Azərbaycanı özünə vətən sayan bütün xalqların milli, etnik, dini və sosial hüquqlarının bərabərliyi ideyası dayanır. O, diktaturadan, avtoritarizmdən demokratiyaya keçid dövrünün nəzəriyyəsi, milli özgürlüyümüz haqqında təlimdir. Azərbaycançılıq imperiyaçılığa qarşı müqavimətdə formalaşan istiqlal ideologiyasıdır. Azərbaycanın suverenliyi milli prinsipə əsaslanır, azərbaycançılıqda həm də onun ideoloji prinsipləri təsbit olunur. O, qlobal siyasət üçün nəzəri bazadır, çünki dövlətlərə və xalqlara yeni ictimai sahman və təfəkkür koordinatları diqtə edir. Milli ideologiya tipi kimi azərbaycançılığın aşağıdakı şərtləri var: maarifçilik yolu ilə inandırma, tarixi əsaslandırma, təşkilatlandırma, istiqamətləndirmə və yenini yaratma.

Dünya müharibələri, inqilabi çevrilişlər, qanlı repressiyalar və 70 illik bir dövrdə mövcud olmuş sosializm rejimi ilə tarixə həkk olan XX əsri, onunla birlikdə bizim eramın ikinci minilliyini də tarixin arxivinə yola saldıq. Azərbaycan üçüncü minilliyə yeni müstəqillik qazanmış bir ölkə kimi daxil oldu. Bu gün hər bir soydaşımız yaxşı dərk edir ki, ən ağırlı problemimiz olan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ölkəmizin ərazi bütövlüyü çərçivəsində həlli dünyada yaşayan bütün azərbaycanlıların birliyindədir. Belə birliyi isə tarixin bütün zehni və mənəvi təcrübələrini özündə əks etdirən milli ideologiya yarada bilər. Bu ideologiya AZƏRBAYCANÇILIQDIR. Azərbaycançılıq coğrafi anlayış deyil, o daha çox siyasi anlayışdır. İdeologiya cəmiyyətdə milli birliyi və ümumxalq münasibətlərini qorumaq, millətin və onun dövlətinin mövqeyini izah və təsdiq etmək üçün yaradılır. O, xalqın milli-mənəvi varlığının ilkin əlamətlərindəndir; xalqın kimliyini əks etdirən təfəkkür, adət və inanclar sistemidir. Dil, ərazi, din və ideoloji birlik xalqın, millətin və dövlətin tarixi varlığının əsas atributlarıdır.

Azərbaycanın qarşısında duran Dağlıq Qarabağ kimi mühüm problemin həllində azərbaycançılıq ideologiyasının nə kimi rolu ola bilər?

Milli QHT Forumunun prezidenti Rauf Zeyninin fikrincə, bütün dünya azərbaycanlılarının vahid bir ideologiya ətrafında birləşməsi olduqca əhəmiyyətli məsələdir. Forum prezidenti hesab edir ki, Qarabağ problemi ilə bağlı həqiqətlərin dünyaya çatdırılmasında sayı 60 milyon olan dünya azərbaycanlılarının vahid mövqedən çıxış etməsi bizə əlavə güc verir: "Azərbaycançılıq ideologiyasına kompleks yanaşanda görürük ki, ölkənin bütün milli maraqları bu düşüncənin içindədir. Sözsüz ki, bu, Azərbaycanın ən önəmli problemi olan Dağlıq Qarabağ məsələsini də əhatə edir. Gücün birlikdə olduğunu nəzərə alsaq, onda bizim torpaqlarımızı işğaldan vahid bir nöqtəyə vurmaqla azad edə biləcəyimiz danılmaz həqiqətdir. Artıq biz azərbaycançılığın istər daxili, istərsə də xarici siyasətdə verdiyi müsbət nəticələrin şahidi oluruq. Bu konsepsiya bütün dünya azərbaycanlılarının vahid bir dövlət ətrafında möhkəm birləşməsinə zəmin yaradır. Azərbaycana aid olan bütün dəyərlərin bu ideologiya vasitəsi ilə dünyaya təqdim olunması bizə geniş təbliğat imkanı verir. Hazırda cənab prezidentin rəhbərliyi ilə aparılan dövlət siyasətinin bütün istiqamətlərinin bu məfkurəyə uyğunlaşdırılması Azərbaycanı dünyaya vahid ideologiya ilə tanıdır. Vaxtı ilə mərhum prezident Heydər Əliyev tərəfindən böyük uzaqgörənliklə yaradılan ideologiya bütöv bir Azərbaycanın gələcəyinin təmin olunması üçün ən əvəzedilməz vasitədir".

Azərbaycanın iqtisadi modelinin də sözügedən ideyanın tərkib hissəsi olmasını xatırladan Rauf Zeyni qeyd etdi ki, yaşadığımız ölkənin geostrateji maraqlarına yalnız azərbaycançılıq tam cavab verir: "Çoxmillətli bir dövlət kimi, məhz bu ideya bütün millətləri Azərbaycan dövləti ətrafında sıx birləşdirir. Belə vahid birlik də Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ kimi probleminin həllində böyük əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal etmiş ermənilər azərbaycançılığın inkişafını heç cür qəbul edə bilmir. Çünki dünyada formalaşan güclü erməni diasporunun qarşısı məhz bu ideologiyanın geniş yayılması hesabına alınabilir. Bir sözlə, biz bütün gücümüzü səfərbər edib düşməni torpağımızdan qovmalıyıq. Mən bilirəm ki, dünyanın müxtəlif ölkələrində olan 10 milyonlarla azərbaycanlının ürəyi Qarabağla vurur. Bütün dünya azərbaycanlılarının vahid bir dövləti varsa, deməli bu, onların hamısının ümumi problemidir. Mən əminəm ki, dünya azərbaycanlılarının birgə səyi və Azərbaycan dövlətinin köməyi ilə tezliklə Qarabağ problemini həll edəcəyik".

Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyilə hazırlanıb

Məhəmmədəli QƏRİBLİ

“Bakı Xəbər”.-2012.-13-15 iyul.-N 122.-S.10

Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq ideyası...

Əkbər Qoşalı: "Heydər Əliyev kimi şəxsiyyətin bu ideologiyanın ərsəyə gəlməsində"

Qədim dövrlərdən başlayaraq bugünümə qədər Azərbaycan xalqının adət-ənənələrini, milli-mənəvi dəyərlərini, polietnik zənginliyini özündə yaşadan və birləşdirən baxışlar sistemi kimi azərbaycançılıq ideyası təşəkkül tapıb. Azərbaycan tarixən çoxmillətli ölkə, milli və dini tolerantlığın bərqərar olduğu məkan kimi tanınıb və bu üstün cəhətlər azərbaycançılıq məfkurəsinin əsasını təşkil edib.

Xalqımızın böyük mütəfəkkirlərinin, dövlət adamlarının, ictimai xadimlərinin fəaliyyətində bu ideya zaman-zaman özünü göstərmişdir. Lakin birmənalı şəkildə qeyd edə bilərik ki, azərbaycançılığın ümummilli ideya halına gəlməsi, bütün dünya azərbaycanlılarını birləşdirən məfkurəyə, müstəqil Azərbaycan dövlətinin ideya əsasına çevrilməsi məhz Heydər Əliyevin tarixi xidmətidir. Heydər Əliyev 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirməklə, onun güclü dövlətçilik xəttini, siyasi-iqtisadi əsaslarını yaratmaqla yanaşı, Azərbaycan xalqının milli inkişafının ideya təməli ola biləcək konsepsiyasının - azərbaycançılığın banisi oldu. Vahid və bölünməz Azərbaycanın ideya əsası azərbaycançılıq iki təməl ideyanı - "dövlətçilik" və "vətənpərvərliyi" özündə birləşdirir. Məlumdur ki, müstəqilliyimizin ilk illərində Azərbaycanın düşdüyü dərin böhran təkcə Ermənistanın ölkəmizə qarşı hərbi təcavüzü, Qarabağdakı aqressiv erməni separatçılığı ilə bağlı deyildi. Həmin dövrdə bütövlükdə respublikada milli-etnik ixtilaf, bölücülük tendensiyası cücrəməkdə idi və bu, ayrı-ayrı bölgələrdə özünü göstərirdi. Bu baxımdan, Heydər Əliyevin azərbaycançılığı ümummilli ideologiya olaraq irəli sürməsi onun Azərbaycan dövlətçiliyi naminə göstərdiyi tarixi xidmətdir. Məhz azərbaycançılıq Azərbaycana qarşı bir çox istiqamətlərdən yönələn təhdidlərin, ölkəmizi etnik bölücülük əsasında parçalamaq cəhdlərinin qarşısında güclü ideoloji və siyasi siper oldu. Çünki azərbaycançılıq bizim keçmişimizdən gələn dəyər olaraq vahid Azərbaycanın ideya əsası, ölkədə bütün konfessiya və etnosların həmrəylik və anlaşma içində birgəyaşayışının tarixi təcrübəsidir. Heydər Əliyev öz çıxışlarında bir vacib məqamı hər zaman diqqətə çatdırıb ki, Azərbaycanın çoxmillətli, tolerant ölkə olması bizim böyük sərvətimizdir və biz bunu qoruyub saxlamalı, dünyaya ən yüksək səviyyədə təbliğ etməliyik: "Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Azərbaycanın ən başlıca sərvətlərindən biri qədimlərdən bu torpaqda yaşayan, öz taleyini, öz həyatını bu torpağa bağlayan, müxtəlif dinlərə etiqad edən adamlardır. Biz bunu qiymətləndiririk və saxlayacağıq. Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki onların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir. Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Azərbaycanlı sözü bizi həmişə birləşdirir". Azərbaycançılıq ideologiyası, bir tərəfdən, Azərbaycan türklərinin ölkədəki digər etnik qruplara tolerant münasibətinin, sülh içində yaşamaq istəyinin bariz göstəricisidirsə, digər yandan, Azərbaycanın türk dünyasının ayrılmaz parçası olduğunun təsdiqidir. Odur ki, azərbaycançılığı realist milli inkişaf modeli olaraq qəbul edən Azərbaycan türk dövlətləri arasında da bəlağət və pafosdan uzaq, səmimi və qarşılıqlı faydalı tərəfdaşlıqdan yana olduğunu daim nümayiş etdirir.

Azərbaycanda vətəndaş sülhünü, ümumxalq vəhdətini, milli və dini tolerantlığı təmin edən ideologiya olaraq azərbaycançılığın digər tarixi missiyası dünya azərbaycanlılarının, müxtəlif ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın birlik və həmrəyliyinin təmin olunmasından ibarətdir.

Heydər Əliyev hələ sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi zaman dövrün mövcud reallıqları çərçivəsində xaricdə (təbii ki, ilk növbədə, SSRİ məkanında) azərbaycanlı diasporunun təşəkkül tapmasına mümkün dəstəyi göstərirdi. Müstəqil Azərbaycanın Prezidenti olduqdan sonra H.Əliyev bu fəaliyyəti dövlətin xarici siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevirdi. Prezident xarici dövlətlərə ilk səfərlərindən başlayaraq, getdiyi hər bir ölkədə yaşayan həmvətənlərimizlə - oradakı azərbaycanlı icmasının böyük və ya kiçikliyindən asılı olmayaraq - görüşlər keçirir, onların problemləri, qayğıları ilə maraqlanır, tövsiyələrini verirdi. Azərbaycan diasporunun yeni mərhələdə inkişaf tezislərini də mərhum prezidentin həmin görüş və çıxışlarda söylədiyi fikirlər, müddəalar təşkil edib. Özü də bu hər zaman şüarçılıqdan uzaq, reallığı əks etdirən, zərurətdən doğan fikir və müddəalar olub. Bu baxımdan Heydər Əliyevin 2001-ci ilin noyabrında Bakıda Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında bəyan etdiyi tezislər əslində azərbaycançılığın, Azərbaycan təəssübkeşliyinin ən lakonik ifadəsi idi: "Biz istəyirik ki, müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar həmin ölkələrin vətəndaşı kimi, istədikləri kimi yaşasınlar. Ancaq heç vaxt öz milli köklərini, milli mənsubiyyətlərini itirməsinlər. Bizim hamımızı birləşdirən bu amillərdir. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək deməkdir. Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur

mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı yaşatmalıyıq".

Heydər Əliyev hələ 1990-cı ilin əvvəllərində Naxçıvan Muxtar Respublikasında Ali Məclisin sədri olarkən qanlı-qadalı müharibələr, iqtisadi böhranlar, siyasi və dini təqiblər üzündən doğma yurd-yuvasını tərk edib qürbət ölkələrə pənah aparmış soydaşlarımızın yad millətlər arasında bir-birindən xəbərsiz, pərakəndə halda yaşama əzabına son qoymaq və onların vahid diasporlarda birləşməsinə yardımçı olmaq üçün sarsılmaz iradəsini, zəngin dövlətçilik təcrübəsini, hadisələri düzgün qiymətləndirmək və proqnozlaşdırmaq dəst-xəttini ortaya qoydu. Hər il dekabr ayının 31-nin "Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü" kimi qeyd olunması barədə çox dəyərli bir ideya ortaya atdı.

Onların özlərini idarəetmə mexanizmi rolunu oynayan vahid diasporlarda, dövlət vətənpərvərliyi ideyası ətrafında sıx birliyi, öz ana dilini, milli adət və ənənələrini, yad millətlər arasında belə, qoruyub saxlamaları üçün bir sıra dəyərli təkliflər verdi. Bu, mərhum Prezidentin siyasət şahmatında ən uğurlu gedişlərindən biri idi. Artıq planetimizin 70 ölkəsinə səpələnmiş və vahid diasporlarda birləşmiş 50 milyona yaxın soydaşımız Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik gününü təntənə ilə qeyd etməkdədir. Heydər Əliyevin beynəlxalq aləmdəki nüfuzu, onun apardığı məqsədyönlü daxili və xarici siyasət, əcnəbi ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla vaxtaşırı görüşüb onlara faydalı məsləhətlər verməsi, uzun onilliklər boyu yad millətlər içində itib-batmış doğma qan qardaşlarımızın bir-birinə laqeydlik və biganəlikdən əl çəkib, dostluq və qardaşlıq yoluna qədəm qoymalarında, tənhalıq buzlarını əridib, məhəbbət tonqalları çatmalarında, vahid bir ailənin üzvləri kimi birləşib bir-birinə arxa, dayaq olmalarında mühüm rol oynadı.

Bir sözlə, mərhum Prezident Heydər Əliyevi azərbaycançılıq ideologiyasının şəksiz memarı saymaq olar.

Heydər Əliyev şəxsiyyətinin azərbaycançılıq ideologiyasında rolu barədə mülahizələrini bizimlə bölüşən Dünya Gənc Türk Yazarlar Birliyinin başqanı Əkbər Qoşalının fikrincə, bu məsələyə həm də şəxsiyyətin tarixdə rolu kontekstindən yanaşmaq olar. Onun qənaətinə, müstəqil Azərbaycan dövlətinin bu günü, müstəqilliyinin əbədi və sarsılmaz olması məsələləri müzakirə olunarkən ilk olaraq Heydər Əliyev şəxsiyyəti göz önünə gəlir: "Azərbaycançılığın bir dövlət ideologiyası səviyyəsində təbliğ olunması, ideologiyanın sütunlarının praktiki olaraq müəyyənləşməsinə zəruri edir. Bu baxımdan da bütün demokratik təsisatların inkişafında maraqlı olan dövlət həmin rakursdan da azərbaycançılıq təbliğatını uğurla həyata keçirir. Azərbaycanda əsaslı mərhum Prezident tərəfindən qoyulan yeni dövlət qurumlarının yaradılmasını da mən sözügedən ideologiyanın məhsullarından sayıram. Azərbaycançılıq, həmçinin, müxtəlif vaxtlarda dünya mədəniyyəti və sivilizasiyasına, beynəlxalq münasibətlərinə verdiyi töhfələri anladan, eyni zamanda, Azərbaycan xalqının uğradığı haqsız fəlakətləri, müasir politoloji dillə desək, üzləşdiyimiz ikili standartları başa sala bilən bir məfkurədir. Bildiyimiz kimi, dünyada yaşayan çoxmilyonlu azərbaycanlının ümumi vətəni Azərbaycan Respublikasıdır. Azərbaycanşünaslığın bir elm kimi formalaşmasında türk dünyası ağacının bir budağı olmamızın da mühüm rolu var. Bu ideologiyanın əsasını tarixə, keçmişə olan münasibət təşkil etməlidir. Dünya mədəniyyətinə, elminə verdiyimiz isimlər təbliğ edilməlidir. Hesab edirəm ki, bu mövzuda danışarkən mərhum Prezidentin işlətdiyi "Mən həmişə fəxr etmişəm ki, azərbaycanlıyam" ifadəsini unutmamaq olmaz. Özəlliklə fərqlənən bu ifadəni azərbaycançılığın şüarı, düsturu saymaq olar. Təəssüflər olsun ki, bəzi insanlar öz milli mənsubiyyətini yanlış anlamaqla, böyük insanların bizə miras qoyub getdiyi ənənələri də unutmuş olur. Heydər Əliyev kimi şəxsiyyətin bu ideologiyanın ərsəyə gəlməsində danılmaz xidmətləri var".

Məhz H. Əliyevin sayəsində azərbaycançılığın tək cəmiyyət ideologiyası deyil, həm də çox qüvvətli dövlətçilik təlimi kimi nüfuz qazandığına diqqəti yönəldən Əkbər Qoşalı bildirdi ki, onun azərbaycançılıq nəzəriyyəsi sayəsində Azərbaycan dövləti çağdaş dünya inteqrasiyasında beynəlxalq diqqət mərkəzinə keçdi, sivil dövlət nümunəsi kimi həm Qərbdə, həm də Şərqləndə qəbul olundu: "H.Əliyevin neft strategiyası - Əsrin Müqaviləsi, regionların iqtisadi inkişafı konsepsiyası, Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbul olunması, ölkənin ərazi bütövlüyü uğrunda aparılan dözüməz mübarizə - bütün bunlar məhz azərbaycançılıq ideologiyasına dayanır, onu daxili və xarici siyasətimizin nəzəri-tarixi arsenalı kimi möhkəmləndirmək işinə xidmət edirdi. H. Əliyev özü azərbaycançılığın simvolu idi, onun nitqlərində bütövlükdə Azərbaycan danışdı".

**Məqalə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin
İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyilə hazırlanıb**

Məhəmmədəli QƏRİBLİ

“Bakı Xəbər”.-2012.-27 iyul.-N 130.-S.10.

Çoxmillətlik və Azərbaycançılıq ideyası...

Seyid Camal Əzimbəyli: «Azərbaycanda çoxmillətlik timsalında azərbaycançılıq ideologiyası uğurlu formada öz təcəssümünü tapıb»

«Bu ideyanın mahiyyəti dövlətin daha da çiçəklənərək inkişaf etməsini və tərəqqinin əldə olunmasını özündə ehtiva edir»

Tarixən Azərbaycan çoxmillətliyi, sosio-mədəni tolerantlığı ilə fərqlənib. Azərbaycanda məskunlaşan müxtəlif dinə, etnik xalqlara məxsus millətlər bura-da sərbəst, azad və qarşılıqlı hörmət şəraitində yaşayıb. Bu gün ölkədə yaşayan gürcü, yəhudi, rus, ukraynalı, ləzgi və s. etnik icmalar məhz bu tarixi tolerantlığın, xoş münasibətin təzahürü olaraq öz varlığını, milli adət-ənənələrini, dinini və dilini nəinki qoruyub saxlayıb, hətta inkişaf etdirib.

Son illər isə Azərbaycana yeni etnik icmaların nümayəndələri (çinli, inglis, amerikan, pakistanlı, hindu və s.) köç edir. Bunun müəyyən siyasi, iqtisadi səbəbləri ilə bərabər, ən başlıca amil Azərbaycanda hökm sürən dini, milli, sosio-mədəni tolerantlıq, insan hüquq və azadlıqlarının meyarı olan demokratik dövlət quruluşudur. Xüsusən də ölkədə müşahidə olunan iqtisadi inkişaf əcnəbi əmək miqrantlarını Azərbaycana cəlb edir.

Digər tərəfdən, bu gün bütün dünyada qloballaşma prosesi gedir. Qlobal inteqrasiya dünyanın hər tərəfini bir-birinə bağlayır, dünyanın istənilən nöqtəsində baş verən hadisələr (mənfi və ya müsbət) dərhal müəyyən əks-səda və fəsad doğurur. Belə bir vəziyyətdə Azərbaycanın qarşısında duran mühüm məqsədlərdən biri qabaqcıl dövlətlərlə ayaqlaşmaq və bu zaman Azərbaycan xalqının milli zənginliyini dünyaya layiqincə təqdim etmək, milli-mənəvi dəyərlərimizin mütərəqqi dünya dəyərlərilə üzvi sintezinə nail olmaqdır. Qeyd olunan məqsədə nail olmaq üçün başlıca şərt bu prosesdə ölkənin milli inkişaf yolunu təmin edəcək, xalqın bütün etnik kəsimlərinin həmrəyliyində əsas yarada biləcək ümummilliyet ideyanının mövcud olmasıdır. Qədim dövrlərdən başlayaraq bugünüməzə qədər Azərbaycan xalqının adət-ənənələrini, milli-mənəvi dəyərlərini, polietnik zənginliyini özündə yaşadan və birləşdirən baxışlar sistemi kimi azərbaycançılıq ideyası təşəkkül tapmağa başlayıb. Azərbaycan tarixən çoxmillətli ölkə, milli və dini tolerantlığın bərqərar olduğu məkan kimi tanınıb. Bütün bu üstün cəhətlər də azərbaycançılıq məfkurəsinin əsasını təşkil edib. Xalqımızın böyük mütəfəkkirlərinin, dövlət adamlarının, ictimai xadimlərin fəaliyyətində bu ideya zaman-zaman özünü bu və ya digər formada göstərmişdir. Məlumdur ki, müstəqilliyimizin ilk illərində Azərbaycanın düşdüyü dərin böhran təkcə Ermənistanın ölkəmizə qarşı hərbi təcavüzü, Qarabağdakı aqressiv erməni separatçılığı ilə bağlı deyildi. Həmin dövrdə bütövlükdə respublikada milli-etnik ixtilaf, bölücülük tendensiyası cücərməkdə idi və bu ayrı-ayrı bölgələrdə özünü göstərirdi. O zaman mərhum Prezident Heydər Əliyevin azərbaycançılığı ümummilliyet ideologiyası olaraq irəli sürməsi bir sıra çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə kömək etdi. Məhz azərbaycançılıq Azərbaycana bir çox istiqamətlərdən yönələn təhdidlərin, ölkəmizi etnik bölücülük əsasında parçalamaq cəhdlərinin qarşısını almaqda kömək etdi. Çünki azərbaycançılıq keçmişimizdən gələn dəyər olaraq ölkədə bütün etnosların həmrəylik və anlaşma içində birgə yaşayışının tarixi təcrübəsidir. Heydər Əliyev öz çıxışlarında bir vacib məqamı hər zaman diqqətə çatdırıb ki, Azərbaycanın çoxmillətli, tolerant ölkə olması bizim böyük sərvətimizdir və biz bunu qoruyub saxlamalı, dünyaya ən yüksək səviyyədə təbliğ etməliyik: «Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Azərbaycanın ən başlıca sərvətlərindən biri qədimlərdən bu torpaqda yaşayan, öz taleyini, öz həyatını bu torpağa bağlayan müxtəlif dinlərə etiqad edən adamlardır. Biz bunu qiymətləndiririk və saxlayacağıq. Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki onların hər biri ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir. Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Azərbaycanlı sözü bizi həmişə birləşdirib».

Azərbaycanı dünyaya tanıdan milli-mənəvi irs azərbaycançılıq həm də Azərbaycanın tarixinin, mədəniyyətinin dünyada təbliği deməkdir. Azərbaycanın böyük ədib və mütəfəkkirlərinin, alimlərinin, mədəni irsimizin beynəlxalq miqyasda tanınması da bu işin mühüm tərkib hissəsidir. Əlamətdar haldır ki, bu istiqamətdə, dövlət qurumları ilə yanaşı, qeyri-dövlət xəttində də mühüm işlər görülür. Azərbaycanın zəngin mədəni irsinin beynəlxalq səviyyədə layiqincə təqdim olunması nəticə etibarilə ölkəmizin beynəlxalq nüfuzuna xidmət edir. Dünyada qloballaşmanın yayıldığı zamanda bu prosesə öz milli-mənəvi irsi ilə qoşulmaq hər bir xalq üçün böyük önəm daşıyır. Azərbaycançılıq ideyası da məhz bu qlobal çağırışlara arzuolunan səviyyədə cavab verir. Bu nöqteyi-nəzərdən azərbaycançılıq Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiyasının ideya əsasını təşkil edir. Biz bu ideya ilə özümüzü dünyaya tanıdır, onu mütərəqqi dünya dəyərlərini (tolerantlıq, etnik müxtəliflik) özündə birləşdirən ideologiyaya kimi təbliğ edirik. Avropa ilə Asiyanın qovuşduğunda yerləşən Azərbaycan üçün bu ideologiyaya mədəniyyətlərarası dialoqa mühüm bir körpüdür. Görəndə ki, Azərbaycanda

yaşayan müxtəlif etnik köklərə mənsub azlıqlar azərbaycançılığın təbliğində daha fəal şəkildə iştirak edir, bu, insanı rıqqətə gətirir. Eyni zamanda bu, etniklərin azərbaycançılığa bağlılığından və sadıqlığından xəbər verir. Başqa bir tərəfdən, tolerantlıq, polietnik zənginliyi özündə ehtiva edən azərbaycançılıq ideologiyası Azərbaycanın şovinist siyasətli, monoetnik Ermənistanla apardığı informasiya mübarizəsində güclü siyasi və təbliğati silahdır. Çünki ifrat ksenofobiya, davakar millətçilik üzərində köklənən ermənilik ideologiyasından fərqli olaraq, azərbaycançılıq sağlam vətənpərvərlik ideologiyasıdır. Həmçinin, onun mayasında başqa xalqlarla sülh içində yaşamaq, milli və dini dözümlülük fəlsəfəsi dayanır. Bu baxımdan dünyaya açıq, mütərəqqi ümumbəşəri dəyərlərin təcəssümü olan azərbaycançılıq özünü təcrid üzərində köklənən, qonşu xalqlara düşmənçilik, milli nifrət aşılaman ermənilik ideyasının tam əksidir. Odur ki, azərbaycançılıq fəlsəfəsini vahid Azərbaycanın ideya əsası, dünya azərbaycanlılarını birləşdirən ortaq dəyər, Azərbaycanı dünyaya tanıdan milli-mənəvi irs olaraq öyrənmək və təbliğ etmək lazımdır. Bununla yanaşı, onu ölkəmizin milli təhlükəsizliyinin mühüm postulatı kimi də diqqətdə saxlamaq gərəkdir. Bu baxımdan, Azərbaycanın yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyduğu, sürətlə dünyaya inteqrasiya olunduğu indiki vaxtda azərbaycançılığın beynəlxalq miqyasda təbliği təkcə bu günün deyil, həm də sabahın tələbidir. Çünki çoxmillətli Azərbaycanda mövcud olan tolerantlıq, birgə yaşayış münasibətləri olduqca mükəmməl səviyyədə özünü göstərir. Bütün bunlardan çıxış edərək, milli-ənənəvi sərvətimiz olan azərbaycançılığı daha da inkişaf etdirərək gənc nəslin timsalında yeni-yeni hədəflərə çatmaq lazımdır.

Məsələyə münasibət bildirən tanınmış şərqşünas Seyid Camal Əzimbəylinin sözlərinə görə, Azərbaycanda çoxmillətlik timsalında azərbaycançılıq ideologiyası uğurlu formada öz təcəssümünü tapıb: «Bunu danmaq günah sayılır. Niyə? Çünki azərbaycançılıq ideyasını əsas gətirən hər bir şəxs, ayrı-ayrılıqda milli və dini tolerantlığın dünyanın heç bir ölkəsində müqayisə olunmayacaq tərzdə Azərbaycanda inkişaf tapmasının fərqi vardır. Azərbaycanda millətlərarası münasibətlərin sivilizasiyası istər milli, istərsə də dini dözümlülük, özünü dünyanın demokratik ölkəsi hesab edən dövlətlərin heç biri ilə müqayisə olunmaz dərəcədə yüksək səviyyədədir. Bu məsələlərdə, təbii ki, Azərbaycanda azərbaycançılıq ideyasının təbliğ olunmasında, yayılmasında digər etniklərin də özünəməxsus əməyi var. Azərbaycançılıq birbaşa digər millətlərin bir çətir altında birləşməsinə, dövlətin bütövlüyünün təmin olunmasına xidmət edir. Digər tərəfdən, Azərbaycan xalqının digər millətlərə, dinlərə dözümlü, mehriban qonşuluq münasibəti göstərməsi ölkəmizdə millətlərarası münasibətlərin sistemli şəkildə formalaşmasına ayrıca xidmət göstərir. O baxımdan sevinməliyik ki, ölkəmizdə azərbaycançılıq ideyasının təbliği, inkişafı baxımından digər millətlərə və ənənəvi dinlərə münasibət dünyanın heç bir yerində olmadığından yüksək səviyyədədir. Bu, Azərbaycan xalqının və dövlətinin nailiyyətidir. O üzədən, biz bu nailiyyətlərin qorunmasına hər zaman çalışmalıyıq. Bu nailiyyət bizə hansısa məqamda arxayınlaşmağa əsas verməməlidir. Zaman-zaman elə situasiyalar olub ki, hansısa məsələyə vaxtında adekvat münasibətin sərgilənməməsi və laqeydlik sonradan çox ciddi problemlərin yaranmasına gətirib çıxarıb. Ona görə də hesab edirəm ki, bu və buna bənzər məsələlərə həssas yanaşmaq, eyni zamanda, son dərəcə diqqətli olmaq lazımdır».

C. Əzimbəyli hesab edir ki, Azərbaycanda etniklərin dinlərinə tolerant münasibəti olduqca yüksək səviyyədədir: «Bir neçə gün əvvəl Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri hörmətli Elşad İsgəndərovun udinlərlə görüşü buna əyani misaldır. Eyni zamanda, bunu dövlətin açıq şəkildə etniklərə hörməti kimi təqdir etmək və qiymətləndirmək lazımdır. Çünki dövlətimiz hər zaman etniklərə münasibətdə tolerant münasibət sərgiləyib. Etniklər də azərbaycançılıq ideyası ətrafında sıx birləşərək, bu ölkənin inkişafına öz töhfəsini verib. Çünki azərbaycançılıq ideyasının mahiyyəti dövlətin daha da çiçəklənərək inkişaf etməsini və tərəqqinin əldə olunmasını özündə ehtiva edir. Ona görə ki, azərbaycançılıq birləşdirici bir məfkurədir. Belə ideologiyanın qədrini bilmək lazımdır».

**Məqalə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi
informasiya Vasitələrinin inkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun
maliyyə dəstəyi ilə hazırlanıb**

Vidadi ORDAHALLU

“Bakı Xəbər”.-2012.-1 avqust.-N 133.-S.12.

Xaricdəki soydaşlarımız azərbaycançılıq ideyasını necə yaşadır?

Qürbət cənnət olsa da, Vətən qədər əziz ola bilməz. Bu bir danılmaz həqiqətdir. Ancaq insanların bir hissəsi taleyin hökmü ilə başqa məmləkətləri özlərinə Vətən seçir. Azərbaycan övladlarının da hamısına öz tarixi dədə-baba ocaqlarında yaşayıb ömürlərini başa vurmaq qismət olmur.

Taleyin qəzövüqədəri onları başqa şəhərlərə, ölkələrə atır. Onlar bu yerləri də öz ana Vətəni kimi sevməyə başlayır. İslam dünyasının qüdrətli şəxsiyyətlərindən biri həzrəti Əlinin «insan harada yaxşı yaşayırsa, Vətəni də oradır» - kəlamı taleyini qürbətə bağlayan insanlar üçün bir təsəllidir. Azərbaycan xalqı yarıdan mehriban, başqa xalqlara tez uyuşan, qaynayıb-qarısan xalqdır. İstər ölkədən kənarında olsun, istərsə də respublikanın daxilində. Başqa xalqlara dözümlü, tolerant münasibətimiz dünyanın çox yerində yüksək qiymətləndirilir. Azərbaycanlılar tarixən müxtəlif işlərlə bağlı vətəndən kənara üz tutub, axınla gedənlərin sırasında geri qayıdanlar da, qərəblikdə qalanlar da olub. Həmin ölkələrdə qalaraq təhsil alıb, işləyib, o cəmiyyətin xeyrinə-şərinə yarayan azərbaycanlılar tez bir zamanda pənah gətirdikləri cəmiyyətlərin hüquqi üzvlərinə, doğma sakinlərinə çevrilib. Yəni onlar yalnız rəsmi qaydada vətəndaş olmayıb, həm də orada mənəvi baxımdan vətəndaşlıq hüququ qazanıb.

SSRİ dövründə belə bir hərəkət mövcud olub. Azərbaycan Respublikası vətəndaşı olan gənclər o vaxtkı respublika rəhbərliyinin qərarı ilə təhsil almaq üçün başqa respublikalara göndərilirdi. Demək olar ki, bu qarşılıqlı idi. Başqa respublikaların gəncləri də təhsil almaq üçün şəhərimizə gəlirdi.

O vaxt Azərbaycandan keçmiş SSRİ respublikalarına gedən gənclərin müəyyən bir qismi geri dönmədi, onlar öz talelərini təhsil aldıkları şəhərlərin ictimai həyatına bağlayaraq orada qaldılar. Öz fəaliyyətlərilə seçdikləri şəhərlərə fayda verdilər. Bir qisim insanlar isə, keçmiş ittifaq respublikalarına Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra getdi. Bu gün orada onlar köhnədən gedənlərlə birləşərək Azərbaycan naminə işlər görür. Bu şəxslər yaşadıkları məmləkətdə azərbaycançılığın yayılmasında əsaslı rola malikdir. Bu məsələdə diaspora təşkilatları da az iş görmür. Xarici ölkələrdə yaşayıb çalışan azərbaycanlıların təşkilatlanmasında, azərbaycançılıq ideologiyası ətrafında sıx birləşməsində diaspora qurumları çox işlər görür. Əlbəttə, Vətəndən kənarında yaşayan hər bir azərbaycanlı bilməlidir ki, onun borcu azərbaycançılıq ideologiyasına xidmət etməkdir.

Baltikyanı respublikalar da soydaşlarımızın məskunlaşdığı məmləkətlərdəndir. Hesablamalara görə, yalnız Litva Respublikasında 70 mindən yuxarı azərbaycanlı yaşayır. Soydaşlarımızın müxtəlif sahələrdə çalışdığı, Litva dövlətinə, cəmiyyətinə fayda verdiyi bildirilir. Bu insanlar həm də Azərbaycanı tanımaq, onun milli-mənəvi dəyərlərini təbliğ etmək, onları litvalılara təqdim etmək istiqamətində işlər görür. Onu da qeyd edək ki, Litvanın paytaxtı Vilnusunda və onun ətraf şəhərlərində bir neçə Azərbaycan diaspora qurumu fəaliyyət göstərir.

Onlardan İctimai Cəmiyyət «Azəri»nin (sədri Kamal Zülfiyev), Litva Azərbaycanlıları Cəmiyyətinin (sədri Mahir Hamzayev), «Litva-Azərbaycan» Assosiasiyasının (sədri Mantas Melianas), «Günəş» Assosiasiyasının (sədri Sadıx Nurullayev), Vilnus Dairəsi Azərbaycanlıları Cəmiyyətinin (sədri Elşad Salamov), Vilnus-Azərbaycan Cəmiyyətinin (sədri Zəkəriyyə Pirsaatov), Klaypeda Dairəsi Azərbaycanlıları Cəmiyyəti «Azeris»in (sədri Əliəğa Məmmədov) adlarını çəkə bilərik.

Sonuncu qurumun fəaliyyətindən, gördüyü işlərdən, görməyi planlaşdırılan işlərindən məlumat vermək istəyirik. Klaypeda Dairəsi Azərbaycanlıları Cəmiyyəti «Azeris»in (email adresi: azeris.lt@mail.ru) rəhbəri Əliəğa Məmmədov hazırda Bakıdadır. Öz təşəbbüsü ilə Əliəğa müəllimlə görüşərək Litvada fəaliyyətə başlayan, sədri olduğu diaspora qurumunun fəaliyyətilə maraqlandıq. Ə.Məmmədovun bildirdiyinə görə, Vətəndən uzaqda yaşayan azərbaycanlılar Azərbaycanın təbliğinə daha çox maraq göstərir. Azərbaycan xalqının zəngin maddi-mədəni xəzinəsinin, bayramlarının, mətbəxinin, xalqçılıq mədəniyyətinin xarici ölkələrdə təbliğatına ehtiyac olduğunu bildirən cəmiyyət sədri hesab edir ki, diaspora qurumlarının əsas işi bu təbliğatı həyata keçirməkdir.

«Azeris»in 2010-cu il sentyabrın 28-də yaradıldığını bildirən Ə.Məmmədovun sözlərinə görə, bu cəmiyyətin fəaliyyətə başlaması sırf azərbaycançılıq ideologiyasını, Azərbaycan mədəniyyətini, mənəvi dəyərlərini yaymaqla bağlıdır. Azərbaycan mədəniyyətinin Litva kimi ölkələrdə yayılmasının vacib olduğunu bildirən Ə.Məmmədov hesab edir ki, xalqları bir-birinə bağlayan ən etibarlı bağ elə mədəni əlaqələrdir. Ə.Məmmədovun verdiyi məlumata görə, 1991-ci ildə Klaypeda Dairəsində diaspora təşkilatı yaradılıb, lakin bu qurumun heç bir fəaliyyəti olmayıb. Demək olar ki, cəmiyyət nə respublika, nə də şəhər miqyasında qeydiyyatdan keçməyib: «Bu şəhərdə bütün azsaylı xalqların cəmiyyətləri, təşkilatları olsa da, bizim təşkilatımız yox idi. «Azeris» yarandıqdan sonra bizi indi hər yerdə tanıyırlar. Təşkilatımız rəsmi qaydada qeydiyyatda alınıb, fəaliyyətimiz rəsmidir».

Ə.Məmmədovun sözlərinə görə, «Azeris»in yaradılmasında, qurulmasında ona Əkbər Əliyev («Azeris»in sədr müavini), Ramiz Hüseynov, Etibar Cəfərov, Balasultan Bayramov, Əlmirzə Ağayev və başqaları dəstək göstərib:»Biz bu təşkilatı burada yaşayan azərbaycanlıları vahid ideya - azərbaycançılıq ətrafında birləşdirmək

üçün yaratdıq. Cəmiyyət Klaypeda ərazisində yaşayan azərbaycanlıları öz mədəniyyətinə, dilinə, sahib olduğu tarixə yaxınlaşdırmaq istəyindən yaradılıb. Biz cəmiyyətin xəttilə bir sıra işlər görürük. Litvanın ali məktəblərində oxuyan tələbələrle görüşlər keçirib onlara Azərbaycanla, onun tarixilə, mədəniyyətilə, bayramlarla bağlı məlumat veririk. Xocalı soyqırımını ərəfəsində belə görüşlərimiz olub. Orada yaşayan gəncləri bir araya gətirib, azərbaycançılıq ətrafında onları birləşdirmək istəyirik. Onlar Litva vətəndaşlarıdır, eyni zamanda da azərbaycalıdırlar. Cəmiyyət yaranandan hər il Novruz bayramını azərbaycanlıların, şəhər rəhbərliyinin, sakinlərin iştirakı ilə qeyd edirik. Onlar bizim bayramımıza xüsusi həvəslə qatılır. Biz bayram şənliklərinə şəhərdə yaşayan azsaylı xalqların da nümayəndələrini dəvət edirik. Bizim bayram ənənələrimiz, milli şirniyyatlarla dolu olan səmənili, ortasına üçrəngli bayrağımız sancılan novruz xonçalarımız, atributlarımız, milli musiqimiz başqa xalqların nümayəndələrini valeh edir. Hətta elə azərbaycanlılar da var ki, uzun illərdir Litvada yaşayır, o adamlar Novruzunu qeyd etməyi unudub. Biz onları da bu bayramlara dəvət edirik. Şəhər rəhbərliyi bilir ki, bizim Novruz bayramımız insanları sülhə, barışa, tolerantlığa, yardımlaşmağa, sevinci bölüşməyə çağırır. Xoşları gəlir bayramımızdan. Sayımızın az olmasına baxmayaraq, özümüzü təqdim edə bilirik. Şəhər meriyasının məsləhət şurasında azərbaycanlı nümayəndə də təmsil olunur. Əkbər Əliyevdir nümayəndəmiz. Burada bütün azdilli (azsaylı xalqlar nəzərdə tutulur-I.S) xalqların nümayəndələri var. Çox yaxşı haldır». Cəmiyyət sədri həmçinin başqa xalqların da bayramlarına qatıldıklarını dedi. Onun sözlərinə görə, digər azsaylı xalqlarla ünsiyyətdə olanda, yaxud onlarla bayramlarda görüşəndə Azərbaycanla, mədəniyyətimizlə bağlı söhbətlərə üstünlük verilir: «Şəhərin başqa azdilli nümayəndələri bizi öz bayramlarına dəvət edəndə evdə şəkərbura, paxlava, digər milli şirniyyatlar bişirtdirib xonça düzəldirik. Həmin məclislərə öz milli mətbəximizdən pay aparırıq».

Litvadakı diaspora təşkilatlarının qarşılıqlı əlaqələrinin hansı səviyyədə olması ilə də maraqlandıq. Ə.Məmmədov bildirdi ki, «Azeris»in yalnız iki cəmiyyətlə əlaqəsi var.

Azərbaycanın Litvadakı səfirliyindən daim dəstək aldıklarını deyən Ə.Məmmədovun sözlərinə görə, səfir vaxtaşırı qəbullar təşkil edir, orada yaşayan azərbaycanlılarla ciddi maraqlanır: «Əvvəlki səfirin vaxtında Litvada yaşayan azərbaycanlıların böyük əksəriyyəti səfirliyin yolunu tanımırdı. Amma yeni səfir təyin edildikdən sonra vəziyyət tamamilə dəyişdi. Səfirlik bayramlar keçirəndə mütləq diaspora qurumlarından da nümayəndələr dəvət edir. Bu il 28 may - Respublika Günündə də Səfirlik böyük tədbir keçirdi. Biz də orada iştirak edirdik. Azərbaycandan da incəsənət nümayəndələri gəlmişdi. Səfir Həsən Məmmədov da çox böyük işlər görür».

Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsilə heç bir əlaqələrinin olmadığını deyən Ə.Məmmədov bildirdi ki, onun məlumatına görə, bu qurumun Litvadakı digər diaspora təşkilatları ilə də əlaqəsi yoxdur.

Rəhbərlik etdiyi qurumda Milli Dirçəliş Günü, Respublika Günü, Milli Qurtuluş Günü, Ramazan bayramı, Qurban bayramı kimi əlamətdar günlərin keçirildiyini deyən Ə.Məmmədov Xocalı soyqırımını, 20 yanvar hadisəsi və s. faciələrimizin də unudulmadığını bildirir.

Klaypeda şəhərində Milli Mədəniyyət Mərkəzinin açıldığını bildirən Ə.Məmmədovun dediyinə görə, burada bütün azsaylı xalqların, o cümlədən də azərbaycanlıların tədbirlər keçirilməsinə şərait yaradılıb. Bu Mərkəzin xalqların mədəni birliyinə xidmət etdiyini deyən qurum rəhbəri orada tədbirlər keçirildiyini bildirir.

Gələcəkdə xalqımızın dilini, mədəniyyətini yaşatmaq üçün «Bazar günü» məktəbinin də fəaliyyət göstərməsinin planlaşdırıldığını nəzərə çatdıran Ə.Məmmədov hesab edir ki, bu məktəb mövcud olarsa, o uşaq və gənclərin dilimizə, mədəniyyətimizə, milli məfkurəmizə bağlanmasına böyük təkan verəcək: «Planlarımız çoxdur. Çox işlər görməyi düşünürük. Əsas işimiz azərbaycançılığı, xalqımızın mədəniyyətini, mənəvi dəyərlərini, bayramlarını təbliğ etmək, qarşılıqlı sülhə, tolerantlığa xidmət etməkdir».

Ə.Məmmədovun sözlərinə görə, Klaypeda şəhərində fəaliyyətə başlayan Milli Mədəniyyət Mərkəzi şəhərdə yaşayan azsaylı xalqlarla bağlı kitab nəşr edir. Bu kitabda Azərbaycan haqda, onun mədəniyyəti, mənəvi dəyərləri, bayramları, mətbəxi, tarixi abidələri barədə də geniş yazı dərc ediləcək. Sonda soydaşımıza müxtəlif xalqlarla aramızda dostluq və sülhün möhkəmlənməsinə, o cümlədən də Azərbaycan həqiqətlərinin, azərbaycançılıq ideologiyasının təbliğinə, mədəniyyətimizin daha geniş üfüqlərə çıxmasına çalışdığı üçün uğurlar arzulayırıq...

**Yazı Azərbaycan Respublikası
Prezidenti Yanında Kütləvi İnformasiya
Vəsitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi
Fondunun maliyyə vəsaitilə çap olunur**

İradə SARIYEVA

“Bakı Xəbər”.-2012.-7 avqust.-N 137.-S.15.

Azərbaycançılıq ideyası ümumbəşəri dəyərlərə söykənir

Bu gün dünya azərbaycanlılarının milli–mənəvi varlığını yaşadan Azərbaycan Respublikası adlı dövləti var. Onun varlığını, ərazi bütövlüyünü, təhlükəsizliyini qorumaq, bütün ölkələrlə bərabərhüquqlu, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığını inkişaf etdirmək üçün əlindən gələni etmək bütün dünya azərbaycanlılarının övladlıq borcudur. Digər tərəfdən xalqımızın mədəniyyətini, dilini, milli adət–ənənələrini yaşatmaq və dünyada təbliğ etmək hər birimizin üzərinə düşən çox məsuliyyətli bir tarixi vəzifədir.

Dünyada 50 milyondan çox azərbaycanlı yaşayır. Elə təkcə bu fakt öz–özlüyündə çox şey deyir, böyük bir qüvvəni təcəssüm etdirir. Yeni əsrin astanasında ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin söyləri ilə bünövrəsi qoyulan ümumdünya azərbaycanlılarının möhkəm və əbədi evi onun müdrik ideyalarının və uzaqgörən strateji siyasətinin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən daha da möhkəmləndirilir. Müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların monolit qüvvəyə çevrilməsində, vahid azərbaycançılıq ideyası ətrafında sıx birləşməsi və diasporumuzun güclənməsində Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və hərbi potensialı, geniş siyasi imkanları, bütün sahələrdə sürətlə, düşünülmüş proqram və konsepsiya əsasında irəliləməsi çox önəmli rol oynayır.

Qədim dövrlərdən başlayaraq birliyə həmişə ehtiyac olub. Birlik və həmrəylik olmayan yerdə həyat da yoxdur. Bütün bunlar ailədən başlayaraq geniş mənada millət və xalq, qlobal mənada isə millətlərarası və dövlətlərarası birliyə keçir. Azərbaycan xalqı çox qədim xalqdır, Azərbaycan isə insanın, bəşəriyyətin beşiyi olan nadir ölkələrdəndir. Əcdadlarımız özünəməxsus zəngin mənəvi irs yaradaraq dünya mədəniyyəti xəzinəsinə sanballı töhfələr vermişlər.

Bununla belə, zaman–zaman xalqımızın başı bələlər çəkib. Zəngin təbii sərvətlərimiz, əlverişli iqlimimiz və strateji mövqeyimiz üzündən daim yadellilərin işğalına məruz qalmışıq. Lakin xalqımız əzab–əziyyətlərə düşər olsa da, həmişə birlik nümayiş etdirmişdir ki, nəticədə XX əsrin sonlarında yenidən öz dövlət müstəqilliyini qazanmışdır.

Müstəqilliyimizin bərpasından sonra ölkəmizdə dövlət quruculuğunun bütün sahələrində əldə olunan mühüm nailiyyətlər Azərbaycanın dünya birliyində layiqli yer tutmasına, eyni zamanda dünya azərbaycanlılarının milli hüquqlarının, beynəlxalq haqlarının həyata keçirilməsinə geniş imkanlar açıb. Azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşən dünya azərbaycanlılarının ölkəmizin inkişafında və tanınmasında böyük rolunu xüsusi vurğulayan ölkə başçısı cənab İlham Əliyev demişdir: “Mən istəyirəm ki, Azərbaycanın dünyada təbliğ edilməsində, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya birliyinə çatdırılmasında, azərbaycanlıların yaşadıkları ölkələrin ictimai–siyasi həyatında fəal iştirakında bu rol daha da güclü olsun”.

Heydər Əliyev çoxsahəli fəaliyyətində daha bir tarixi missiyanı — dünya azərbaycanlılarının milli birliyinin ideologu, təbliğatçısı olmaq missiyasını öz üzərinə götürmüş və böyük uğurla həyata keçirmişdir. Onun müdrik siyasəti nəticəsində bu mühüm işin konsepsiyası dünya azərbaycanlılarının xalqımızın ayrılmaz hissəsi kimi qəbul edilməsi, Azərbaycan Respublikasının bütün soydaşlarımızın Vətəni sayılması, həmvətənlərimizin əqidə və əməl birliyi zəminində elmi şəkildə formalaşması, lobbicilik perspektivi, azərbaycançılıq ideyasının dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılması da məhz Heydər Əliyev tərəfindən irəli sürülmüşdür. Azərbaycanlı olması ilə həmişə fəxr edən və sözün həqiqi mənasında, zəmanəmizin böyük azərbaycanlısı olan Heydər Əliyevin müdrik sözlərini xatırlayaq: “Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir... biz nadir bir irsin varisləriyik. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı bu irsə layiq olmağa çalışaraq böyük bir tarixi keçmiş, zəngin mədəniyyəti, yüksək mənəviyyəti olan ölkəmizin həm dünəninə, həm bugününə, həm də gələcəyinə dərin bir məsuliyyət hissi ilə yanaşmalıdır”.

Bu məsuliyyəti dərk edən hər bir vətəndaşımız və soydaşımız azərbaycançılıq, geniş mənada isə türkcülük məfkurəsi ətrafında birləşməli, həmrəylik nümayiş etdirməlidir.

Bu gün aydın görünən həqiqətlərdən biri də budur ki, ulu öndərin Azərbaycan tarixindəki əvəzsiz rolu yalnız müstəqil dövlət quruculuğu və onun siyasi–iqtisadi əsaslarının möhkəmləndirilməsi ilə yekunlaşmır. Heydər Əliyev həm də dünya azərbaycanlılarının real milli birliyinin yaranmasında fəvqəladə rol oynamışdır. Ümummilli liderin dövlətçilik konsepsiyasının əsas strateji xəttini də məhz həmrəylik və bütövlük ideyaları təşkil etmişdir. Böyük strateq bütün dövrlərdə milli dövlət quruculuğunun, dövlətçilik ənənələrinin formalaşdırılması istiqamətində praktik fəaliyyət göstərmək və fəaliyyətini milli mənafə kontekstində qurmaq üçün var gücü ilə çalışmışdır.

Qürur doğuran haldır ki, ulu öndərin layiqli davamçısı — Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev də diaspor və lobbicilik quruculuğuna mühüm məsələlərdən biri kimi yanaşır. Ötən 8 ildən artıq bir dövrdə bu yöndə ardıcıl və sistemli tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin edən dövlət başçısı müxtəlif ölkələrə səfərləri çərçivəsində

soydaşlarımızla keçirdiyi görüşlərdə milli diaspor təşkilatlarının vahid, mütəşəkkil qüvvə kimi təşkilatlanması zərurətini önə çəkmiş, bunun ideoloji–siyasi konturlarını müəyyənləşdirmişdir. Cənab Prezident müasir dövrdə bu sahəyə xüsusi diqqət ayırmadan xarici siyasətdə hansısa ciddi uğur qazanmağın qeyri–mümkünlüyünü çıxışlarında dəfələrlə vurğulamışdır. İlham Əliyev milli mənafe və maraqların beynəlxalq aləmdə yüksək səviyyədə qorunması, ölkə həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə dolğun, obyektiv şəkildə çatdırılması baxımından xaricdə yaşayan soydaşlarımızın üzərinə mühüm vəzifələrin düşdüyünü qeyd etmiş, onların daha da təşkilatlanması, vahid hədəflər naminə mütəşəkkil mücadilə aparması ilə bağlı dəyərli tövsiyələrini vermişdir. Bu və digər uğurlarla qətiyyənlə kifayətlənməyən dövlətimizin başçısı Azərbaycan diasporunun fəaliyyətini keyfiyyətcə yeni, daha yüksək səviyyəyə qaldırmaq niyyətindədir. Prezident İlham Əliyev demişdir: “...Xaricdə yaşayan azərbaycanlılar bu və digər məsələlərdə səfirliklərə öz köməyini göstərə bilirlər. Mən, demək olar ki, səfər etdiyim əksər ölkələrdə Azərbaycan diasporunun nümayəndələri ilə görüşlər keçirmişəm. Biz bir tərəfdən, onları qorumalıyıq, müdafiə etməliyik. Çalışmalıyıq ki, onlar yaşadıkları ölkələrin bütün təbəqələrində təmsil olunsunlar. Həm icra orqanlarında, həm qanunvericilik orqanlarında, həm də biznes sahəsində mövqeləri daha da güclənsin. Yəni bu, bizim vəzifəmizdir. Eyni zamanda onlar da öz doğma vətənlərinə xidmət etməli, kömək göstərməlidirlər”.

Azərbaycançılıq güclü dövlət hakimiyyətinin və möhkəm milli intizamın, milli maraqların və milli özünüdərk olmasını istəyir. O, ən müxtəlif sosial təbəqələrdə həmrəylik axtarır, daimi, lakin mütədil, millətin və dövlətin real imkanlarından irəli gələn reformizmi təbliğ edir.

Azərbaycançılıq ideyasının dərk olunmasının əsasında Azərbaycan millətinin tarixi, mənəvi–əxlaqi və mədəni ənənələri zəminində birlik ideyası durur və bu, nəinki indi, həm də uzaq gələcəkdə azərbaycanlıların təkə bir yox, bir neçə nəsillərinə xidmət edəcəkdir və müstəqillik və milli eyniyyət həmin nəsillər üçün layiqli həyatının və şəxsi azadlığının ayrılmaz atributlarına çevriləcəkdir.

Bu gün biz Azərbaycanda milli ideologiyanın formalaşmasının şahidiyik. Xalqın məhz çox böyük potensial ehtiyatlarının və ölkəni tərəqqiyə, firavanlığa doğru aparmağa qadir siyasi elitanın olması onu göstərir ki, azərbaycançılıq ideyası Azərbaycan dövlətçiliyi tarixinin yaxın gələcəyi ərzində milli ideologiyanın əsası olaraq qalacaqdır.

Dövlətimizin başçısı cənab İlham Əliyevin ən böyük xidmətlərindən biri də Azərbaycan və türk diasporlarının vahid orqanizm kimi birləşməsinə və fəaliyyət göstərməsinə nail olmasıdır. Təsadüfi deyil ki, İlham Əliyevin təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə Bakıda keçirilən Azərbaycan və türk diaspor təşkilatlarının I forumu, onun nəticələri bütün dünyada geniş əks–səda doğurub. Yəni daha mütəşəkkil qüvvənin siyasi arenaya çıxdığı, istər Qərbdə, istərsə də Şərqdə cərəyan edən proseslərə təsir etmək imkanında olduğu göz qabağındadır. Həqiqətən də, 200 milyondan çox insanı birləşdirən türk dünyası böyük gücə malikdir. Son illər türk dünyasının əzəməti, dünyadakı rolu daha da artıb. Odur ki, bütün türk toplumlarının, diasporların fəaliyyətinin birləşdirilməsi, bir nöqtəyə vurmaları zərurətə çevrilib. Azərbaycan bu məsələdə də aparıcı rola malikdir.

Emin QASIMOV

“Respublika”.-2012-.8 avqust.-N 175.-S.1.

Dilimiz və azərbaycançılıq...

Səyali Sadıqova: "...dillər var ki, millətin şüuruna, məfkürəsinə..."

Ana dili hər bir xalqın mənəvi sərvəti olmaqla yanaşı, həm də onun varlığını təsdiq edən bir məfhumdur. Ana dili xalqların mənəviyyatını, mədəniyyətini yaşadan bir amildir. Ana sözü ən çox sevdiyimiz sözlərdəndir. Balkə də bu sözü fasiləsiz olaraq gündə min dəfə dilə gətiririk.

Xalqların əziz, ülvi, müqəddəs saydığı bir sıra məfhumlar var ki, biz onlara ana deyirik. Bu adı anamızdan başqa torpağa, vətənə, yurda da veririk. Ana torpaq, ana vətən, ana yurd deyirik. Ana sözünün ünvanları artdıqca, o nə cılızlaşır, nə parçalanır, nə də məhv olur. Əksinə, daha da zənginləşir, daha da müqəddəsləşir. Ana dili sözünü də çox işlədirik. Bir çox hallarda, Azərbaycan dilinə sadəcə olaraq ana dili deyirik. Əlbəttə, ana dili sözü elə-belə, təsadüfdən yaranmayıb. Bu sözün ana axarında doğmalıq, ilkinlik dayanır. Ana olmasa yaranış, törəniş də sual altına düşər. Ana dilimiz əsrlərin sınağından adlayıb günümüzdə qədər gəlib çıxıbsa, buna görə ilk borclu olduğumuz şəxs analarımızdır. Ana dilimizin gözəlliyini, əzizliyini, doğmalığını onlar bizə təlqin edib. Azərbaycan dilinin varlığını qoruyub saxlamasında analarımız klassiklərdən az iş görməyib. Azərbaycan dilinin, milli məfkürənin, azərbaycançılıq ideologiyasının rüseymləri o anaların övladları tərəfindən ərsəyə gətirilib. Ana dilimizin qədimliyini göstərən yüzlərlə fakt, tarixi sənəd, yazılı mənbələr var. Dilimiz ən çox folklor örnəklərində, bayatı, tapmaca və nağıllarda, digər şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrində yaşayıb. Bu nümunələr Azərbaycan dilinin qədimliyini göstərən amillərdir. Yazılı abidələr də ana dilimizin neçə-neçə yüzilliklər öncə meydana gəldiyini özündə göstərir. Dil insanların mənəviyyatını qoruyan bir vasitə kimi əsrlərdir ki, öz gücünü saxlayır. Ümumiyyətlə, o dillər əbədiyaşardır ki, o dildə danışan böyük bir toplum var, həmin dildə kütləvi nəşrlər həyata keçirilir, o dil hər gün işlənir, zənginləşir, cıllanıb inkişaf edir. Dilçi alimlərin bildirdiyinə görə, ana dili nə qədər çox işlənsə, bir o qədər öz hakimiyyətini əlində möhkəm saxlayar. Ekspertlər onu da deyir ki, dil balta kimidir, nə qədər çox işlənsə, bir o qədər iti olar, kəsərini itirməz. Ana dilinin şüurlarda oyatdığı ən böyük məsələlərdən biri milli mənsubiyyət, milli ideologiya anlayışlarıdır.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun şöbə müdiri Səyali Sadıqova bizimlə söhbətində bildirdi ki, ana dili milli təfəkkürün formalaşmasına, azərbaycançılıq ideologiyasının pərvəriş tapmasına imkan yaradır: "Azərbaycan dili o dillərdəndir ki, tarixin min-bir sınağından keçib. Hər dilə nəsim olmur ki, bu qədər ömür yaşasın. Nə qədər dillər tarixin dəmir qapılarını keçə bilməyib, məhv olub gedib. Elə dillər olub ki, onun ömrü çox qısa olub. Amma ana dilimiz uzunömürlülüyü ilə seçilir. Dillər var ki, onlar mövcud olsa da, millətin şüuruna, milli məfkürəyə, milli ideologiyaya xidmət etmir. Yəni buna gücü çatmır. Azərbaycan dili əsrlərdir ki, həm dövlət dili kimi yaşayıb, həm də kütlənin danışdığı dil kimi işlədilib. Dilimiz hər gün işləyir, hər gün təbliğ olunur. Ana dilimizin inkişafı milli ideologiyamızın inkişafına təkan verir, kömək edir. Milli ideologiyalar ana dilində yazılır, ana dili vasitəsilə təbliğ edilir, paylaşılır. Azərbaycanda ana dilinin inkişafı məsələsi ziyalılarla yanaşı, cəmiyyəti də maraqlandıırıb həmişə. Ana dilimizdə tarixən yazıb-yaradan şəxsiyyətlər olub, onlar dilimizin ululuğunu, zənginliyini, çoxqalarlı olmasını öz əsrlərilə təsdiq edib. Bir zamanlar, daha dəqiq desək, orta əsrlərdə fars və ərəb dillərində yazıb-yaratmaq dəb idi. Bir neçə əsr şairlər, filosoflar başqa dillərdə öz fikirlərini ifadə etməyi şərəf sayırdılar. Amma zaman göstərdi ki, bu şəxsiyyətlər o dillərdə yazsalar da, təfəkkürə millidirlər. Çünki daxillərində ana dilini yaşadıblar, folkloru biliblər. Nədənsə o dillərdə yazıblar. Amma 13-cü əsrdən üzə bu yana Azərbaycan dili inkişaf etməyə başlayıb. İzzəddin Həsənoğlu, İmadəddin Nəsimi, Qazi Bürhanəddin, Arif Ərdəbili, Şah İsmayıl Xətai, Məhəmməd Füzuli və başqa şairlər ana dilimizdə yazıb-yaratmağa başladılar. Bu şəxsiyyətlərin yaradıcılığı milli ideologiyamızın inkişafına böyük təsir göstərirdi. Onlar ana dilimizin artıq dillər içindən boyunun görsənməsini istəyirdilər. Arzu edirdilər ki, türk-Azərbaycan dili dövrün dilləri sırasında öz yerini tutsun. Əlbəttə, dil xalqın varlığını təsdiq etdiyi kimi, xalq da dili yaşatmağa, onun saflığını qorumağa, çirkablardan mühafizə etməyə borcludur. Ana dilini dövlətlə yanaşı, xalq da yaşatmalıdır. Əks təqdirdə dil çökə bilər. Necə ki, bu halı başqa dillər yaşayıb".

S.Sadıqova bildirdi ki, neçə illərdir Dövlət Dil Komissiyası fəaliyyət göstərir, cənab Prezidentin qloballaşma şəraitində Azərbaycan dilinin mühafizə və inkişafı ilə bağlı verdiyi sərəncam ana dilimizin yollarını daha hamar edir: "Azərbaycan dili dinamik inkişafa doğru gedir. Amma təbii ki, dilimizin işlədilməsi məsələsində müəyyən pozuntular var. Hesab edirik ki, bir sıra məsələlərə Dövlət Dil Komissiyası son qoyacaq. Bəzi tədbirlər də dil xətalərini aradan qaldıracaq. Azərbaycançılıq ideologiyası xalqımızın vahid ideologiyasıdır və o da ana dilimiz vasitəsilə həyata keçirilir. Bizi azərbaycançılıq ideologiyası ətrafında birləşdirən məqamlardan biri, şübhəsiz ki, ana dilimizdir. Milli ideologiyanın özünün ana axarında dayanan amillərdən biri isə, ana dilidir. Görürsüz, onlar bir-birinə necə bağlıdır. Azərbaycançılıq ideologiyasının yaradıcıları onu ana dili vasitəsilə yayıb".

Dilçi Lətafət Məmmədovanın sözlərinə görə də, Azərbaycan dilinin inkişafı, ona göstərilən qayğı, ana dilimizin uzunömürlülüüyü azərbaycançılıq ideologiyasının tarixi tərəqqisinə böyük təsir göstərir: "Azərbaycançılıq ideologiyasının tarixi inkişafında və müasir vəziyyətində ana dilimizin əvəzsiz rolu var. Azərbaycanın klassik yazıçı və şairlərinin hamısı ana dilindən bəhrələnib. Onun imkanlarından istifadə edərək gözəl əsərlər yaradıb. Azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasında da ana dilimizin əməyi böyükdür. Dil olmasa milli anlayış da olmaz. Dil hər bir xalqın dünyada hörmətini artıran bir məfhumdur. Ana dili olmayan xalq kimi dünya səhnəsində özünü təqdim etməkdə çətinlik çəkir. Bilirsiniz ki, başqa xalqın dəyərlərinə sahib olmağa çalışan xalqa oğru deyirlər. Bizim dilə hələ kənardan əl uzadanlar olmayıb, amma mədəni dəyərlərimizi oğurlayanlar az deyil. Dilimizi ona görə oğurlaya bilmirlər ki, onun zənginliyinə, özünəməxsusluğuna bələd deyillər. Çünki dili oğurlayanda onu işlətmək lazımdır... Ana dilimiz bizim mənəviyyatımızdır. Bu dəyərə dövlət səviyyəsində böyük qayğı var. İnsanlar da dilimizə qayğı ilə yanaşmalıdır. Bilməlidirlər ki, Azərbaycan dili bizim dövlətimizin atributlarından biridir. Azərbaycançılığın da əsaslarını ilk olaraq ana dilimiz təşkil edib həmişə. Azərbaycançılıq dünya azərbaycanlılarını birləşdirən müqəddəs bir ideologiyadır. Ana dilimiz isə o ideologiyayı daha geniş şəkildə təbliğ etmək gücündədir. Dünyanın ayrı-ayrı yerlərində yaşayan azərbaycanlılar ana dilimiz vasitəsilə ünsiyyət qurur, əlaqələr yaradır. Dilimizin vasitəçiliyi, iştirakı olmadan bu əlaqələr yarana bilməz. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev, Azərbaycan dilinə qayğısı dilimizin inkişafına daha böyük təkan verdi. Heydər Əliyev Azərbaycan dili və azərbaycançılığı bir-birindən ayırmırdı. O, ana dilimizlə bağlı çıxışlarında dilimizin müqəddəsliyi, saflığı, onun qorunması ilə əlaqədar elə fikirlər səsləndirib ki, o hər zaman öz aktuallığını saxlayır. Heydər Əliyevə qədərki böyük şəxsiyyətlərimiz də azərbaycançılıq və ana dilinin vəhdəti haqda fikirlər səsləndirib. Azərbaycanın çox böyük ziyalılarından olan, qüdrətli azərbaycançı Cəlil Məmmədquluzadənin ana dililə bağlı çox maraqlı yazısı var.

- Mənim anam kimdir?
- Rəhmətlik Zöhrəbanu bacı?
- Bəs ana dilim?
- Azərbaycan dili.

Bu yazının yazılmasının üstündən illər keçib, amma ana dilimiz haqda yazılan ən aktual yazılardan biridir ki, bu gün də istinad edilir. Dilimizin azərbaycançılığa təsiri bax budur. Dil hər şeyi yaşadır. Mədəniyyəti də, mənəviyyatı da, ədəbiyyatı da. Ana dilini mükəmməl bilməyən şəxslərin də dilimizi öyrənməsi vacibdir".

Azərbaycançılıq ideologiyasının dünyada yayılması, sözsüz ki, hər bir azərbaycanlının üzərinə düşən vəzifədir. Ana dilimizin də təbliğinin bir missiya kimi soydaşlarımızın üzərinə düşdüyünü deyən L. Məmmədova hesab edir ki, vaxtaşırı olaraq Dilçilik İnstitutu və digər qurumlar tərəfindən azərbaycançılıq ideologiyasının inkişafında, təbliğində, yaşamasında ana dilinin rolu barədə dəyirmi masalar, tədbirlər, geniş müzakirələr keçirilməlidir: "Azərbaycançılıq və Azərbaycan dili mövzusu daim gündəmdə olmalıdır. Dilçilik İnstitutu və Akademiyanın müvafiq institutları birləşərək Azərbaycan dili və azərbaycançılıq ideologiyası haqda ciddi müzakirələr aparmalıdır. Azərbaycançılığın incəlikləri, bu ideologiyanın əsasları gənc nəslə təlqin edilməlidir. Azərbaycançılıq babalarımızın əmanətidir.

Onu göz bəbəyimiz kimi qorumalıyıq. Azərbaycançılıq ideologiyası və ana dilimiz mövzusu bizi hər zaman düşündürməlidir. Dünyanın hansı yerində Azərbaycan dili səslənirsə, orada azərbaycançılıq ideologiyası da yaşayır. Böyük şairimiz Səməd Vurğun deyirdi ki, dünyanın bütün dilləri gözəldir, amma mənim üçün Azərbaycan dili bütün dillərdən əzizdir. Böyük Şəhriyar da Azərbaycan dilinin qüdrətini göylərə qaldırırdı. Bütün mütəfəkkirlər dili təbliğ etməklə azərbaycançılığı təbliğ edirdilər. Bilirdilər ki, xalqın, dövlətin inkişafı, dünyada tanınması həm də dilin və milli ideologiyanın vəhdətindən keçir".

İradə Sarıyeva

Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyilə çap olunur

"Bakı xəbər".-2012.- 18 oktyabr.- № 186.-S.15.

İdeologiya və sosial ədalət prinsipi

Milli ideologiyanın əsasında sosial ədalət prinsipi durmalı və bu prinsip özünü praktik həyatda, əməldə göstərməlidir. Əgər belə olmazsa, onda hər hansı bir ideologiya qondarmaçılıqdan ibarət olar və tezliklə keçmiş kommunist ideologiyası kimi yumor və gülüş hədəfinə çevrilər, müxtəlif çeşidli məmurların və funksionerlərin, bisavad karyeristlərin "həm elmi, həm də praktik fəaliyyətləri üçün" bir vasitəyə çevrilər. Ən böyük səhv ideologiyayı insanların əməli, praktik fəaliyyətindən, yaşayış və həyat tərzindən ayıraraq onu guya daha əhəmiyyətli məqsədlərə xidmət edən bir formada təqdim etməkdir.

İndi tez-tez işlədilən "milli ideologiya", "azərbaycançılıq ideologiyası", "dövlətçilik ideologiyası" kimi anlayışlar müəyyən məna çalarlarına baxmayaraq əslində eyni məzmun yükünü daşıyır. Bunu "Azərbaycan - Dövlət - Millət" triadasında görmək daha asandır. Çünki hər hansı bir əhali kütləsinin millət olması üçün onun özünə məxsus ərazisi (ölkə), hansısa formada təşkilatlanması (dövlət) və ümumi mənəvi dəyərləri olmalıdır. Qorunan ərazisi, təşkilatlanmış idarəolunma forması və ümumi mənəvi dəyərləri olmayan etnosdan millət olmaz. Millət bütün daxili ziddiyyətlərə baxmayaraq əhalinin müəyyən strateji məsələlərdə vahid birliyi. Bu strateji məsələlər isə ölkənin bütövlüyünü, onun ərazisinin qorunub saxlanılmasını və inkişafını təmin edən məsələlərdir. Şübhəsiz ki, bunlar ilk növbədə təsərrüfat həyatından: sənaye və kənd təsərrüfatından başlayır. Bu işin hansı formada və hansı istiqamətdə təşkili və gedişi isə lazımı investisiya qoyuluşu, maliyyə yardımı və digər xidmətlərlə bütövlükdə ümumdaxili məhsulun artımına xidmət edən işgüzarlıqla planlaşdırılmalı və həyata keçirilməlidir.

Azərbaycanda sovet dövründən qalmış yararsız bir ənənəyə hələ də rast gəlinir. Bu ənənə verilən tapşırığın yerinə yetirilməsinə aid şişirdilmiş məlumatlar verməkdir. Belə məlumat verməyə meyil edənlər məgər başa düşməzlərmi ki, onlar bununla bütövlükdə ölkənin, dövlətin işinə əngəl törədir, xalqı da çaş-baş salırlar. Çünki bu məlumatların verildiyi obyektlərə aid əhalinin də bir hissəsində məlumatlar olur və onlar hər bir yanlış məlumata qarşı çox sərt reaksiya verirlər. Nəticədə dövlətə və onun müxtəlif strukturlarının apardığı faydalı işlərə qarşı da müəyyən şübhə və inamsızlıq yaranır. Bu, bugünkü ictimai reallığın göstəricilərindən biridir.

Milli ideologiya, hər şeydən əvvəl, sosial ədalətlə bağlı olmalıdır. Sosial ədalət isə heç də o demək deyildir ki, zəhmət çəkib hər hansı bir peşəyə sahib ola bilməyənlər, tənbellər, alkoqoliklər, qumarbazlar, narkomanlar, fahişəlik və sutenyorluqla məşğul olanlar hələ bir dövlətdən və cəmiyyətdən yardım da alsınlar. Bu marginal elementləri xüsusi nəzarətdə saxlamaq və mümkün qədər onları normal insan həyatına qaytarmaq, onların cəmiyyətin ümumi həyatı ilə qaynayıb qarışmasına kömək etmək lazımdır. İslah olunmayanlar üçün isə xüsusi islah əmək düşərgələri də yaratmaq olar. Belə ki, onlar nəzarətdən çıxaraq ətrafa da öz pozucu təsirlərini göstərə bilməsinlər. Hələlik Azərbaycanda belə marginallar başqa yerlərlə müqayisədə azdır və bunların artmasına heç cür imkan vermək olmaz. İnsan hüquqları hər bir xalqın tarixən formalaşan və pozitiv məzmununa malik olan əxlaq, mənəviyyat normalarından kənara çıxa bilməz. Əgər hansı ölkələrdəsə "mavi"lər özlərinə hüquq tələb edirlərsə, eynicinslilər arasında kəbin kəsilsə, bu, Azərbaycan üçün biabırçılıq, rüsvayçılıq damğasıdır və bunu heç bir hüquqi çərçivəyə salmaq mümkün deyildir. Bu barədə danışmağın özü ayıbdır. Burada insan hüquqları da, azadlıq da, plüralizm də, tolerantlıq da, demokratiya da özlüyündə absurd bir şeyə çevrilir. Bu hadisəni hüquq və əxlaq müstəvisinə keçirməyə çalışmaqdan, onun anatomik və psixoloji səbəblərini öyrənilmə vaxtında tibbi müdaxilə etməyin yollarını öyrənmək daha faydalı olardı.

Marginallara gəldikdə isə, nəzərdə tutmaq lazımdır ki, bunların yaranmasının bir səbəbi də məhz cəmiyyətin özüdür. İşsizlik, iş şəraitinin çətinliyi, işə görə əmək haqqının azlığı və s. kimi hallar insanları daha "asan" və daha "rahat" yollarla daha çox qazanmağa həvəsləndirir. Nəticədə isə insanlar marginallaşır, antisosial və kriminal elementlərə çevrilməyə başlayırlar.

Gərək ölkənin hər bir vətəndaşı müstəqil həyata başlarkən hər tərəfdə düzlük və qanunçuluq görsün ki, özünü yazıq, bədbəxt, kimsəsiz hiss etməsin. Bilsin ki, onun arxasında dövlət və qanun kimi güclü qüvvə var və bu qüvvəni heç kim əvəz edə bilməz. "Sosial dövlət" anlayışının mahiyyətində də məhz bu prinsip dayanır. Yəni dövlət hər bir vətəndaşın dövlətidir və o, heç vaxt ayrı-ayrı adamlara, dəstələrə məxsus ola bilməz. Əslində, vətəndaş cəmiyyəti də elə dövlətin apardığı sosial siyasət nəticəsində, yaxud dövlətin sosiallaşması nəticəsində yaranır.

Milli ideologiyanın nüvəsini isə dövlətin qəbul etdiyi və bütün strukturlarının gündəlik fəaliyyətində rəhbər tutduğu Konstitusiyaya ilə müəyyən olunmuş hüquqların tanınması və qorunması təşkil edir. Peşəkarlıq, işgüzarlıq, qanunçuluq və s. keyfiyyətlər yüksək mənəviyyatla işləyən hər bir adamın işinin başlıca göstəriciləri kimi çıxış etməlidir. Bunun üçün isə ilk növbədə cəmiyyətin idarə olunmasında yuxarıda göstərilən prinsiplər həyata keçirilməlidir.

İndi ədalətlik prinsipini cəmiyyətin təşkilinin əsas baza prinsipi kimi irəli sürənlər də var. Müasir cəmiyyətsünaşlıqda xüsusi "ədalətlik nəzəriyyəsi" adlanan nəzəriyyə də vardır. Bu nəzəriyyənin əsas prinsiplərindən biri hüquqi şüurun inkişaf edərək əxlaqi şüurla birləşməsidir, yaxud əxlaqi şüura çevrilməsidir. Azərbaycan alimləri tərəfindən də bu problemə dair tədqiqatlar aparılmışdır. Hüquqi şüurun inkişaf edərək, formalaşaraq əxlaqi-mənəvi şüura çevrilməsi, onunla qovuşması isə cəmiyyətin əldə etdiyi ən böyük nailiyyətlərdən biri ola bilər. Çünki, ümumiyyətlə, sosial tərəqqinin subyekti fərdi varlıq olan insandır, buna görə də fərdin xarakteri sosial tərəqqiyə öz təsirini göstərməyə bilməz. Deməli, cəmiyyətin bütün mövcud təşkili sistemi elə qurulmalıdır ki, burada fərdin təbii və sonradan əldə etmiş olduğu sosial imkanları (bilgi, bacarığı və s.) reallaşa bilsin.

Elə məsələ də bundadır ki, əgər ideologiya gündəlik praktik həyatdan, insanların həyati maraqlarından çıxış etmərsə və özünü gündəlik praktik həyatda təsdiqləyə bilmərsə, deməli, bu ideologiya özünün funksiyasını yerini yetirə bilmir. 1961-ci ildə Sov. İKP XXII qurultayında geniş kommunizm quruculuğu proqramı elan olunduqdan sonra sovet kommunist ideologiyası ildən-ilə öz mövqelərini itirməyə başlamışdı. Çünki bu ideologiya ictimai praktikada, gündəlik həyatda özünü təsdiqləyə bilmirdi. Əlbəttə, heç bir ideologiya bütövlükdə, deyildiyi və yazıldığı kimi, həm də hamı üçün özünü təsdiqləyə bilmir. Çünki ideologiya həmişə bu günə yanaşı, gələcəyə də yönəlmiş olur. Gələcək isə hələ bu gün yoxdur. Buna görə də ideologiyayı yalnız bugünlə, yaxud gələcəklə yükləmək ona yanlış yanaşmaqdır. İdeologiya daha çox bugünkü həyatdan, bugünkü maraqlardan və həm də yerinə yetirilə bilən, reallaşa bilən və reallaşma prosesində olan maraqlardan çıxış etməlidir. Bu maraqlar isə sosial ədalətli cəmiyyətdən kənarında yerinə yetirilə bilməz. Bəsit (primitiv) siyasi ritorika isə insanlar tərəfindən nəinki qəbul edilmir, hətta onlarda mənfi emosiyalar yaratmağa başlayır. Çox təəssüf ki, bizdə hələ də ciddi və obyektiv elmi araşdırmanı populizm və konyuktura ilə əvəz edənlər də vardır. Bu adamlar hətta əldə edilmiş müsbət bir nəticəni belə ciddi arqumentlərlə izah etmək əvəzinə, konyuktur fakt və arqumentlərə əl atırlar. Elə bilirlər ki, ən yaxşı yol konyuktur mövqe tutmaqdır. Yaddan çıxarırlar ki, bütün sahələrdə bizim nə qədər həll olunmamış və həllini gözləyən məsələlərimiz var. Bu məsələləri isə konyuktura, siyasi ritorika, standartlaşmış ideoloji ifadələr vasitəsilə həll etmək mümkün deyil. Tənqidi araşdırma və məsələnin həllinə aid yeni, əsaslandırılmış fikirlər irəli sürməyə çalışmaq lazımdır.

Milli ideologiyanın ən mühüm şərti, artıq deyildiyi kimi, cəmiyyətdə sosial ədalətin mövcud olmasıdır, yaxud onun təmin edilməsidir. Sosial ədalət heç də eqalitarizm deyildir. Eqalitarizm, hər şeydən əvvəl, fərdi maraqların, o cümlədən iqtisadi maraqların məhv edilməsidir. İqtisadi maraqdan məhrum olunmuş adamlar isə axtalanmış xacələri xatırladılar. Çünki cəmiyyətin üzərində dayandığı sütunlardan biri və birincisi iqtisadi maraqdır. Lakin sosial ədalətlik hər şeyin iqtisadiyyata, gəlir əldə etməyə, həm də fərdi, yaxud qrup halında gəlir əldə etməyə qurban verilməsinə qarşı çıxır. Xüsusi sərvət yığımı ölkənin ümumi sərvətinin adambaşına düşən hissəsindən bir neçə dəfə çox ola bilər. Lakin bu hədd artıq iki-üç rəqəmli olduqda burada bütün ölçülər pozulur. Ölkədə az sayda həddən artıq varlıqlar və həddən artıq çox sayda kasıblar yaranır. Cəmiyyətdə sosial çatlar baş verir. Sosial çatlar isə "sosial düşmənçilik" yaradır.

Məlum məsələdir ki, cəmiyyətin sosial strukturu özlüyündə dəyişkən və mürəkkəbləşən bir hadisədir. Tarixən baş vermiş əmək bölgüləri, şəhərlərin yaranması və s. kimi hadisələr bunu aydın göstərir. Lakin istər əmək bölgüsü, istərsə də insanların məskunlaşması prosesi elə getməlidir ki, bu, ölkənin təbii-coğrafi şəraitinə və təbii sərvətlərinə uyğun olaraq aparılsın. Əlbəttə, burada söhbət artıq tarixi səpkidə deyil, müasir dövrdən gedir. İndi Azərbaycan əhalisinin təxminən üçdə bir hissəsi Abşeron yarımadasında yerləşmişdir. Abşeron ərazisi isə kənd təsərrüfatı üçün o qədər də yararlı deyildir. Sənayeyə gəldikdə burada müasir rəqabətönlü sənaye müəssisələri yaratmaq özü problemlə məsələdir. Həm də müasir sənaye fiziki deyil, artıq daha çox intellektual əməyə, yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə əsaslandığı üçün burada işləyə biləcək kadrları da yetişdirmək o qədər də asan deyil. Beləliklə, biz nə qədər modernləşmədən yazsaq da, düşdüyümüz "sehrli" dairəni də görməliyik. Belə vəziyyət özlüyündə nəzəri araşdırmalar tələb edir. Nəzəriyyə olmadan təcrübənin məqsədi və istiqamətlərini müəyyənləşdirə bilmək, təcrübə olmadan isə nəzəriyyəni yoxlaya bilmək və təcrübənin nəticələrinə uyğun olaraq nəzəriyyədə müəyyən tənzimləmələr aparıb bilmək mümkün deyil.

Son vaxtlarda dövlət tərəfindən işlənən sosial-siyasi və iqtisadi proqramlar içərisində regionların inkişafına dair olan qərar strateji əhəmiyyətə malikdir. Çünki Azərbaycan doğrudan da yalnız Bakı, Gəncə və Sumqayıt kimi iri sənaye şəhərlərindən ibarət olmayıb müxtəlif regionlara malik olan ölkədir. Əgər regionlarda təsərrüfat həyatı, məişət, mədəniyyət inkişaf etməzsə, onda elə kortəbii yolla hamı dolanışığı üçün Abşeronu üz tutar. Burada isə hamını təmin edə biləcək iş tapmaq çətindir. Demək, hamı küçədə, bazarda alver etməklə məşğul olacaqdır. Nəticədə isə bir mal bir neçə əldən keçəcək, öz istehlak dəyərindən bir neçə dəfə baha qiymətə satılacaqdır. Həm də iqtisadi inkişaf, xüsusilə gündəlik istehlak mallarının istehsalı olmadan qiymətlərin artımı, inflyasiya faizinin də yüksəlməsinə gətirib çıxaracaq, indi biznes adlandırılan xüsusi alverçi monopoliyalar varlanacaq, qalan əhali isə daha da kasıblaşacaqdır. Regionların inkişafı proqramının həyata keçirilməsi isə bu prosesin qarşısını almalı, əhalinin alverlə deyil, təsərrüfatla yaşaması işində əhəmiyyətli rol oynamalıdır.

Bu gün ən vacib məsələlərdən biri əhalini işlə təmin etməyə və işdən əldə etdiyi gəlirlə yaşamağa istiqamətləndirməkdir. Hələlik Azərbaycanda olan rəqabət keyfiyyətli və maya dəyəri aşağı olan mal istehsal etməyə deyil, daha əlverişli yerdə marketlər açmaq və şadlıq sarayları reklam etmək sahəsində olan rəqabətdir. Bazar iqtisadiyyatı budurmu? Hər cür bazar ilk növbədə yerli istehsaldan başlamırmı? Kənddən isə o malları gətirənlər ki, ölkədə həmin malları istehsal etmək, yaxud hələlik istehsal etmək mümkün deyil. Azərbaycana alma, armud, kartof, xiyar, pomidor və s. məhsulları idxal etmək biabırçılıqdır. Bu, yerli istehsalın məhdudlaşdırılmasıdır, əhalinin işsizləşməsidir. Yerli istehsal kooperasiyalarının yaradılması və başlanğıcda onlara dövlət köməyi və qayğısı vacib şərtlərdən biridir. Torpaqla üz-üzə qalmış vəsaitsiz kəndli təkliddə heç nə edə bilməyəcəkdir. Burada hansısa bir Avropa, yaxud Amerika təcrübəsindən istifadə etmək hələ məsələdən çıxış yolu deyildir. Kənd yerlərində məktəb proqramlarına, xüsusilə coğrafiya, biologiya, zoologiya kimi fənlərin proqramına regionun, ərazinin relyefi, landşaftı, heyvanat və bitki aləmi, onların xüsusiyyəti və çoxaldılması, seleksiyası, calaq edilməsi və s. haqqında yığcam ümumi və təcrübi biliklər daxil edilməli və öyrədilməlidir. Kəndli torpağa, bitkiyə, heyvanlara aid ilkin və həm də müasir bilik və təcrübəyə malik olmalıdır. Çünki keçmiş ənənələrin bir qismi artıq köhnəlmiş və yararsız hala düşmüşdür. Bu, hər şeydən əvvəl, bu və ya digər səbəbdən təbiətdə baş verən dəyişikliklərlə bağlıdır. Kəndli təbii və kimyəvi gübrələrdən, onların hansı nisbətdə verilməsi qaydalarından, sulanmadan və digər bu tipli məsələlər barədə bilgilil olmalıdır. Başqa sözlə, aqrokimyəvi, aqrobioloji və baytarlıq biliklərinin ilkin əsasları kütləvi bilik sahəsinə çevrilməlidir. Elə etmək lazımdır ki, əhalinin bir hissəsi daha yaxşı yaşamaq üçün böyük şəhərlərdən kəndlərə getsin. Kənddə isə torpaqdan daha səmərəli istifadə olunmasına diqqət vermək lazımdır. Məlum məsələdir ki, bizdə torpaqdan heç də lazım olan səviyyədə səmərəli istifadə olunmur və bəzən heç bu səmərəli istifadənin özünün nə olduğunu bilmirlər. Yaddan çıxarılır ki, əhali artır, ancaq nə ərazi, nə də onun təbii sərvətləri artmır. Deməli, yalnız bir şeyi artırmaq mümkündür. O da daha səmərəli istifadədir ki, burada aparıcı amil bilik və onu tətbiq etmə bacarığıdır. İndi haqqında çox söz-söhbət gedən postindustrial cəmiyyət, informasiya cəmiyyəti, bilik cəmiyyəti, rahatlıq cəmiyyəti və s. kimi anlayışlar hamısı məhz təcrübədə tətbiqini tapan elmlə, biliklə bağlıdır. Yadda saxlamalıyıq ki, cəmiyyətin irəliyə doğru hərəkəti iki təkərli velosipedin hərəkətini xatırladır. Bu velosipedin hərəkətini təmin edən pedalların fırlanmasını isə bilik və bacarıq təmin edir. Pedallar fırlanmayanda velosiped hərəkət etmir və vertikal istiqamətdə dayana bilməyərək yan üstə yıxılır.

"Azərbaycançılıq" ideologiyası özündə həm vətənpərvərliyi, həm pozitiv millətçiliyi, həm də dövlətçiliyi ehtiva edir. Lakin bu ideologiyanın hər bir Azərbaycan vətəndaşının ruhuna və şüuruna çökməsi, onun şəxsiyyətinin və milli mənliliyinin göstəricisinə çevrilməsi üçün Azərbaycanın təbii mənzərələrini tərifləmək kifayət deyil. Onun sosial-mədəni mənzərəsini, ictimai mühitini iftixar olunacaq səviyyəyə qaldırmaq lazımdır. Adamlar öz zəhmətləri ilə rahat yaşaya bilməlidirlər. Cəmiyyətdə həmişə daha zəngin yaşayanlar olmuş, var və olacaqdır da. Lakin bu zənginlik qalan hissənin rahat yaşamasının qarşısını almamalıdır və onların kasıb yaşamalarına səbəb olmamalıdır. Əksinə, bu zənginlik başqalarının da rahat yaşamasına şərait yaratmalıdır. Çünki belə zənginlik daha böyük bacarığın, istedad və işgüzarlığın nəticəsi kimi yaranmalıdır. Belə bir cəmiyyət isə sosial ədalətin bərqərar olduğu, hökm sürdüüyü cəmiyyətdir və bu cəmiyyət hər bir sosial təbəqənin maraq və mənafeələrini ifadə etməklə özünün mütərəqqi ideologiyasını yaradır və adamlar belə bir cəmiyyətdə yaşamaqdan məmnunluq, rahatlıq və qürur duyurlar. Bu isə özlüyündə ən yüksək ideologiyadır.

Aydın ŞİRİNOV,
professor

“Xalq qəzeti”.-2012.-25 oktyabr.-N 240.-S.8.

Milli ideologiyamızın təməl prinsipləri

Azərbaycançılıq milli ideologiyamızın özəyi, onun sivil ideya modeli, Azərbaycan adlı təməlin rəsmi hüquqi qanun səviyyəsində sertifikatıdır

Azərbaycan tarix boyu varlığı doğma yurda məhəbbət və sədaqət üstə köklənmiş, damarlarının hər birindən qan yerinə öz "Mən"inə sevgi bulaqları axan əsl qeyrətli kişilər, mərdanə oğullar məmləkəti olub, Azərbaycançılığa gəldikdə isə o, tək-tək fərdlərin deyil, bütünlükdə xalqın öz qədim soy kökünə, milli adət və ənənələrinə, yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərlər sisteminə Vətən adlı vahid cazibə məkanında polad yumruq kimi birləşərək, monolit həmrəylik şəraitində tam sahiblik nümayiş etdirməsi, doğma məmləkətinə ulu Zərdüştümüzün dediyi kimi, "gözəgörünməz ilahi tellərlə bağlılığıdır".

Bu gün azərbaycançılıq milli ideologiyamızın özəyi, onun sivil ideya modeli, Azərbaycan adlı təməlin rəsmi hüquqi qanun səviyyəsində sertifikatıdır. Fərəhlidir ki, biz bu gün dünyaya inteqrasiya prosesinə qlobal sivilizasiyanın ayrılmaz hissəsi kimi, öz milli mentalitetimizlə, dil və dinimizlə, ali əxlaqi dəyərlərimizlə, etnik şüur intibahımızla, xalqın qranit həmrəyliyi şəraitində milli ideyanı milli dövlətçilik ideologiyasına çevirməklə, bir sözlə bəşəriyyətin ayrılmaz bir parçası kimi qədəm qoymaqdayıq. Millilik və millətçilik bir-birləriylə əks qütblərdə dayanan anlayışlardır.

Millilik dünyada adlı bütövlüyün komponentidir. Milli özünüdərk, etnik şüurun, dil və dinin, mental və yaddaşın bir məcrada cəmləşməsi, həmçinin xalqın öz varlığını digər millətlərə, onların inanc və adətlərinə hörmət və ehtiram üstə kökləməsidir. Yalnız bu zaman millilik ülviləşir, bəşəriləşir, onun ilahi obrazı ən ali fəlsəfi zirvələrdən belə aydın görünür.

Millətçiliyə gəldikdə isə o, yalnız öz içinə qapanıb qalmaqdır, bəşəri komponentdən məhrumluqdur, qanın və irqin cırığıdır, saxtılığıdır, mənəviyyatın deformasiyaya uğraması, şovinizm, separatizm, daşnakçılıq kimi yırtıcı, dağıdıcı ideologiyaya yaxınlaşmasıdır. Öz milli "mən"indən məhrumların qloballaşma sarayının qapılarını açma bilməyəcəyi şəksizdir. Viktor Hüqonun dediyi kimi "mili olmadan bəşəri olmaq qeyri-mümkündür". Əsl azərbaycançılıq da millilikdən bəşəriyyətə start nöqtəsidir. Xalqın milli mənliliyinin yaşam pasportudur. "Mən"in dərk edilməsi bütövlükdə, ölkənin, yəni, jəmətin lətin dərkidir.

Millət vahid bir orqanıdır. İnsan bu orqanın bir cüzü. Bu cü həmin orqanın bütün hissələri ilə ayrılmaz əlaqədədir. Bu əlaqədir onu yaşadan. Azərbaycançılıq adlı milli ideologiyanın doğuluş məkanı tək-cə çağdaş günlərimiz deyil. O, nəhəng bir dəryadır. Əsl azərbaycançılığı öyrənmək üçün hər şeydən öncə ulu tariximizin səşatmaz, ünyetməz dərinliklərinə baş vurmaq gərəkdir. Hələ X əsrdə Şirvanşahlar dövründə öz müstəqilliyi uğrunda yadelli qəsbkarlara və yerli irticaya qarşı qətiyyətlə mübarizə aparıb, torpaqlarımızı ilk dəfə vahid, müstəqil dövlət çərçivəsində birləşdirən Sacilər sülaləsi övladlarının qeyrət və şücaətində, məslək və əqidə birliyində axtarmaq gərəkdir əsl azərbaycançılığın kökünü.

Azərbaycanın bütün ərazilərini vahid bir dövlət bayrağı altında birləşdirməklə elm və mədəniyyəti, sənətkarlıq və ticarəti ali inkişaf zirvəsinə qaldıran, xarici ölkələrlə dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrini xeyli genişləndirən, Azərbaycan mədəniyyətinin əsl intibah dövrünə qədəm qoymasında misilsiz xidmətlər göstərən, bəşər sivilizasiyasına Xaqani, Nizami, Əcəmi kimi bənzərsiz sənət dühaları bəxş edən, xalqımızın etnik-siyasi tarixində mühüm rol oyna- maqla Azərbaycanı şərqin ən qüdrətli dövlətlərindən birinə çevirən Eldəgizlər hakimiyyətinin nəhəngliyində axtar- maq gərəkdir əsl azərbaycançılığı. Azərbaycançılıq o zaman nəzəriyyədən təcrübəyə, milli ideyadan milli şüura çevrilə bilər ki, tək-tək ziyalılar yox, bütün xalq, ölkə daxilində yaşayan bütün vətən övladları öz əməllərilə ona sahiblik nümayiş etdirləsinlər.

Dövlətin müstəqillik təməlinin möhkəmliyi onun millilik ruhunun artmasındadır. Hələ VI əsrdə oğuz-türk lisanında yaranmış "Dədə Qorqud" boyları, X əsrdə Bəhmənyarın doğma Azərbaycan dilində qələmə aldığı dərin məzmunlu fəlsəfi traktatlar, beşikdən məzaradək iraqi-ərəbdə yaşayıb-yaratsa da Füzulinin o zaman üçün o qədər də nüfuzlu sayılmayan Azərbaycan türkcəsində dünyaya bəxş etdiyi dahiyənə "Leyli və Məcnun" poeması xalqımızın azərbaycançılıq adlı etnik şüur intibahının təcəssümü kimi dəyərləndirilməlidir.

Ən qürur doğuran cəhət odur ki, Füzulidən sonra bütün türk şairləri əsərlərini yalnız doğma ana dillərində yaratmaq yoluna qədəm qoydular. Bütün bunlar xalqın azərbaycançılıq ideyasının öz cövhərini kənar mənbələrdən deyil, yalnız milli kökdən, milli mədəniyyətdən, milli fəlsəfədən aldığına əyani sübutdur.

Xaqaninin dövlət və dil konsepsiyası, M.F.Axundovun Azərbaycanın dar bir çərçivədən sıyrılıb Avropaya doğru istiqamətlənməsini sürətləndirmək arzusunun təcəssümü olan latın qrafikası təlimi, Mirzə Cəlil başda olmaqla "Molla Nəsrəddin"çilərin milliyyəti ədalət bataqlığından dartıb çıxarmaq naminə göstərdikləri ciddi vətəndaşlıq səyləri, tarix boyu Yer kürəsində alternativ olmayan dahi Sabirimizin "millət, vətən" hayqurtuları...

Bütün bunlar ulu öndərimiz Heydər Əliyevin milli dövlətçilik strategiyasının ayrılmaz tərkib hissələri olub. O dahi şəxsiyyətin "Yeni yüz il və yeni min ilin qovşağında Azərbaycan xalqına müraciətində, həmçinin

digər saysız-hesabsız fərmanlarında, qərar və sərəncamlarında azərbaycançılıq ideologiyasının fəlsəfi mahiyyəti, onun metodoloji-nəzəri- siyasi parametrləri çox dolğun və dəqiq şəkildə elmi təhlilini tapıb. Həmin qərarlara uyğun olaraq milliliyimizin təməli olan dövlət dilinin tətbiqi, məmləkətimizin türk dünyasına və Avropaya inteqrasiyasını sürətləndirəcək bəşəri bir qrafikaya-latin qrafikasına keçid, Şərqi dünyasında ilk dəfə olaraq insana və insanlığa tükənməz məhəbbət və sədaqət konsepsiyası olan ölüm cəzasının ləğvi, dahi sənətkarlarımızın təntənəli yubiley mərasimlərinin, həmçinin repressiya və deportasiya faciələrimizin dünya miqyasında qeyd olunması, milli mədəniyyətimizin digər millətlər arasında təbliği ilə əlaqədar xarici ölkələrdə Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti günlərinin keçirilməsi və digər saysız- hesabsız tədbirlər Heydər Əliyevin öz doğma məmləkətinə və xalqına qəlbən, ruhən, qırılmaz tellərlə bağlı olduğuna, onun mənəviyyəti ilə nəfəs aldığına əyani sübutdur. Varlığı sözün əsl mənasında, Azərbaycançılıq Akademiyası olan bu qüdrətli ağıl korifeyi daim bir arzu ilə yaşayırdı: milli adət və ənənələrimizin etnik kökü, genetik fondu beynəlxalq dövrüyyəyə nöqsansız buraxılsın. Azərbaycançılıq dəyəri digər dövlətçilik dəyərlərinin zirvəsində dayansın.

Çünki azərbaycançılıq əsl milli ideyadır. Milli ideya mənəvi dəyərlərin universallığıdır. Bütün etnik fərdlərin, dinlərin, etnosların, məzhəblərin bir öl- kənin sərhədləri daxilində, vahid mənəvi məkanda, beynəlmilətçilik adlı ortaq milli səma altında birliyidir, vətən adlı vahid kökə bağlılığıdır, milliliyin beynəlmilətçiliyə sintezidir.

Heydər Əliyevin müqəddəs ideyalarının sədaqətli davamçısı prezident İlham Əliyev bu günlərdə paytaxtımızda keçirilən "Dinlərarası dialoq: qarşılıqlı anlaşmadan birgə əməkdaşlığa doğru" mövzusunda beynəlxalq konfransdakı çıxışında da Azərbaycanda hökm sürən yüksək tolerantlıq mühiti barədə fərəhlə söz açmışdır. Azərbaycanı səmavi dinlərin birgəyaşayış məkanı, çoxmillətliyi ölkəmizin əvəzəlməz sərvəti hesab edən prezident İlham Əliyev bu gün dini inancları bütün siyasi proseslərdən uca tutan milli ruhlu bir nəsil yetişdirilməsi, zəngin mənəvi aləmə malik azərbaycanlı obrazının dünyaya tam dolğunluğu ilə tanıdılması üçün bütün bilik və bacarığım sərf etməkdə, dini konfessiyalar arasında heç bir qüvvənin sarsıda bilməyəcəyi məhəbbət və sədaqət körpüləri qurmaqdadır. Belə də olmalıdır. Çünki öz tərkibində təkə etnosları deyil, hətta məzhəbləri, dini konfessiyaları vahid mənəvi məkanda birləşdirəndə yaranır azərbaycançılıq ideyasının təkrarsızlığı, milliliyi, bəşeriliyi.

Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbulu, NATO-nun, Avropa Birliyinin və dünyanın bir çox nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarının fəaliyyətində yaxından iştirakı, dünyanın lider dövlətləri ilə sıx əməkdaşlıq sahəsində atılan uğurlu addımlar, beynəlxalq neft və qaz kəmərlərinin çəkilişi, öz qoynunda 33 ölkəni birləşdirəcək Böyük İpək Yolunun 400 illik fasilədən sonra yenidən bərpası, Traseka layihələrinin həyata vəsiqə alması- bütün bunlar Azərbaycanın və azərbaycançılığın dünya arenasına inteqrasiyasında, dövlətimizin dövlətlər, millətimizin millətlər arasında öz layiqli yerini tutmasında mühüm rol oynamaqdadır. Uzun əsrlər boyu nə qədər rəhbərlər gəlib-gedib Azərbaycana. Ancaq onlardan heç biri xaricdə yaşayan soydaşlarımızı vahid azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşdirmək üçün əməli tədbirlər görməyi xəyalına belə gətirməyib.

Heydər Əliyev isə hələ 1990-cı ilin əvvəllərində Naxçıvan Muxtar Respublikasında Ali Məclisin sədri olarkən qanlı-qadali müharibələr, iqtisadi böhranlar, siyasi və dini təqiblər üzündən doğma yurd-yuvalarını tərk edib qürbət ölkələrə pənah aparmış soydaşlarımızın yad millətlər arasında bir-birlərindən xəbərsiz, pərakəndə halda yaşama əzabına son qoymaq və onların vahid diasporlarda birləşməsinə yardımçı olmaq üçün sarsılmaz ifadəsini, zəngin dövlətçilik təcrübəsini, hadisələri düzgün qiymətləndirmək və proqnozlaşdırmaq dəst-xəttini qoydu ortaya. Hər il dekabr ayının 31-nin "Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü" kimi qeyd olunması barədə çox dəyərli bir ideya atdı ortaya. Onların özlərini idarəetmə mexanizmi rolunu oynayan vahid diasporlarda, dövlət vətənpərvərliyi ideyası ətrafında sıx birliyi, öz ana dillərini, milli adət və ənənələrini yad millətlər arasında belə qoruyub saxlamaları üçün bir sıra dəyərli təkliflər verdi. Bu, ulu öndərimizin siyasət şahmatında ən uğurlu gedişlərindən biri idi.

Artıq 20 ildir ki, planetimizin 70 ölkəsinə səpələnmiş və vahid diasporlarda birləşmiş 50 milyona yaxın soydaşımız Dünya Azərbaycanlılarının Beynəlxalq Həmrəylik gününü təntənə ilə qeyd etməkdədirlər. Heydər Əliyevin beynəlxalq aləmdəki böyük nüfuzu, onun apardığı məqsədyönlü daxili və xarici siyasət, əcnəbi ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla vaxtaşırı görüşüb onlara faydalı məsləhətlər verməsi, uzun onilliklər boyu yad millətlər içində itib- batmış doğma qan qardaşlarımızın bir-birlərinə laqeydlik və biganəlikdən əl çəkib, dostluq və qardaşlıq yoluna qədəm qoymalarında, tənhalıq buzlarını əridib, məhəbbət tonqalları çatmalarında, vahid bir ailənin üzvləri kimi birləşib bir-birlərinə arxa, dayaq olmalarında mühüm rol oynadı. Ulu öndər Heydər Əliyevin 1997-ci ilin martında Kiyevdə, qədim Ukrayna torpağında məskunlaşmış azərbaycanlılarla görüşü zamanı dediyi: "Siz burada doğma Azərbaycan dilimizi inkişaf etdirin, hər biriniz çoxəsrlik tariximizin, zəngin mədəniyyətimizin fəal təbliğatçıları olun, xalqımızın ən gözəl mənəvi keyfiyyətlərini açıqlayın, qoy bizi daha dərinə tanıyın, daha tükənməz məhəbbətlə sevsinlər"- sözləri nəhayət ki, dost ölkədə yaşayıb-yaradan yarım milyon azərbaycanlım silkəyib qəflət yuxusundan oyatdı və çox keçmədi ki, onlar birləşib "Ukrayna – Azərbaycan konqresi"nin bünövrəsini qoydular.

Vaxtilə soyköklərinə arxa çevirib özlərini fars, türk, hətta rus kimi qələmə verən bəzi soydaşlarımız belə bu gün azərbaycanlı olduqları ilə fəxr edir, müdrik bir xalqın, müqəddəs bir torpağın övladları olduqlarını bütün dünya boyu bəyan etməkdən mənəvi zövq alırlar. Fərəhli haldır ki, əcnəbi ölkələrin bir çoxunda azərbaycanlılar aradan neçə-neçə onilliklər keçsə də öz dillərini, dini etiqadlarını, adət və ənənələrini zərrə qədər unutmayıblar.

Məqalə KİVDF-nin maliyyə dəstəyi ilə çap edilib

“Azad Azərbaycan”.-2012.-31 oktyabr.-№160.-S.5.

Milli ideologiya vətəndaş həmrəyliyi və ictimai ahəngdarlığı təmin edən vasitədir

Hikmət Babaoğlu

İdeologiyasız dövlət olmur

Dövlətçilik tarixini öyrənən alim və tədqiqatçıların ortaq qənaəti bundan ibarətdir ki, hər bir dövlətin ərazi, iqtisadi, milli əsasları olduğu kimi, ideoloji əsasları da olmalıdır. İdeoloji əsasları olmayan dövlət tarixi təcrübədə çox nadir hallarda rast gəlinən bir hadisədir. İdeoloji əsasları olmayan dövlətin uzunömürlüliyü və varisliliyi də həmişə şübhə doğurmuşdur. Bu bir həqiqətdir ki, ideologiyası olmayan dövlətlər tarix səhnəsində müəyyən dövr ərzində funksional vahid kimi mövcud olsalar da, milli maraqları uzunmüddətli təmin edə bilməmiş və tarixin səhnəsindən silinmişlər. Bu mənada, əgər dövlətçilik və milli ideologiyadan, dövlətçilik və milli maraqlardan danışırıqsa, burada mütləq milli ideologiya olmalıdır. Çünki hər şeydən öncə, milli ideologiya vətəndaş həmrəyliyi, ümummilli həmrəyliyi və ictimai ahəngdarlığı təmin edən başlıca mənəvi substratdır. Eyni zamanda, ideologiya milli-mənəvi identikliyi də təmin edən vasitədir. Əgər ideologiya bu qədər zəruri bir vasitədirsə, onun cəmiyyətdə olmaması cəmiyyətin əsas atributlarından birinin olmaması deməkdir. Bu isə heç şübhəsiz, həmin cəmiyyətin inkişafına əngəl törətməklə, ciddi maneələr yaratmaqla cəmiyyətin üst qurumu adlandırılan və sosial sifarişindən yaranan dövlətin də uzunömürlü və varisli olmasına mənfi təsir edir.

Ona görə də, əgər milli dövlətdən danışırıqsa və milli dövləti beynəlxalq münasibətlər sisteminin əsas aktoru kimi səciyyələndiririksə, eyni zamanda, milli dövləti milli iradənin təmsilçisi kimi təqdim ediriksə, milli dövləti hər bir xalqın, yaxud millətin siyasi təşkilatlanması kimi görürüksə, mütləq milli ideologiyayı da dediyimiz institutlaşmanı təmin edən vasitə kimi görməliyik. Əks təqdirdə, dövlətin yaşaması sadəcə olaraq, mümkün deyil. Ona görə də, tarixən qurulan bütün dövlətlər, ilk növbədə, ideologiya axtarışında olublar.

Milli ideologiya milli intibahı təmin edir

Ötən əsrin 80-ci illərinin sonu 90-cı illərinin əvvəlində baş verən proseslər zamanı Sovet imperiyasının iqtisadi-siyasi əsasları ilə bərabər, ideoloji dayaqları da çökdü. Ona görə də, həmin dövrdə postsovet məkanında meydana çıxan milli aktorlar yaşamaları üçün hər nə qədər iqtisadi, milli, intellektual əsaslar axtarışına başladılarsa, bir o qədər də ideoloji axtarışlar etməyə başladılar. Çünki xalq intuitiv olaraq, siyasətçilər isə şüurlu olaraq başa düşürdülər ki, əgər milli aktorun mövcud inzibati-siyasi sərhədləri içərisində hegemon bir birləşdirici ideoloji vasitə olmasa, milli coğrafiyanın, yaxud milli siyasi-inzibati sərhədlərin qorunması olduqca çətin olacaq. Buna görə də, məhz o dövrdə hər bir xalq öz tarixi dəyərlərinə söykənməklə, eyni zamanda, müasir ictimai, siyasi, əxlaqi, mənəvi gerçəklikləri nəzərə almaqla yeni ideologiya axtarışına başladı. Bu ideologiyayı tez tapanlar mənəvi-siyasi böhrandan tez çıxdılar, ideologiya axtarışında uzun müddət ayrı-ayrı istiqamətlərə yönələn, bəzən tərəddüdlərlə üzləşən dövlətlər isə mənəvi-siyasi böhrandan daha gec çıxdılar.

Hesab edirik ki, digər postsovet respublikaları kimi Azərbaycan da bu mərhələni keçdi, öz milli ideologiyasını yaratdı. Yaranmış milli ideologiya Azərbaycanın milli dövlət maraqlarını təmin etməklə bərabər, həm də milli həmrəyliyi təmin edərək ictimai ahəngdarlığı qoruyan mexanizmə çevrildi. Yalnız bundan sonra Azərbaycan müxtəlif növ etnik, siyasi, korporativ, qrup mənafelərindən xilas olmağı bacardı və ümummilli ideologiyayı, azərbaycançılıq ideologiyasını mənimsəyərək inkişaf mərhələsinə qədəm qoymağı bacardı.

Bəs milli ideologiya nədir..?

Bütövlükdə isə əgər ideologiya nədir, yaxud milli ideologiya nədir sualına cavab axtarsaq, deyə bilərik ki, ideologiya sosial qrupların və ya bütün cəmiyyətin mənafelərini ehtiva və müdafiə edən, sosial reallığı bu mənafelər prizmasından ifadə edən və əməli fəaliyyət direktivləri, oriyentasiyaları olan nəzəriyyələr, ideyalar və məlumatlar sistemi kimi müəyyənləşdirilir. Milli ideologiya öz funksiyalarına görə milli həmrəylik və milli bütövlüyü təmin edən, mənəvi müstəvidə ahəngdarlığın davamlılığına xidmət edən ümummilli baxışlar sistemidir. Bunu başa düşmək üçün ideologiyaların nəzəri, empirik surətdə təsbit edilmiş funksiyalarına nəzər yetirmək kifayətdir. Siyasi ideologiyaların ilk funksiyası yönləndirmədir. Bu funksiya müxtəlif sahələrdə, bütövlükdə cəmiyyətdə insan fəaliyyətinin mənəvi əsaslarını və istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Yönləndirmə funksiyası müəyyən resurslarla təmin olunmuş subyektlərin fəaliyyət və baxışlar oriyentasiyasını müəyyən edən fundamental mənəvi faktor qismində çıxış edir. İdeologiyaların növbəti funksiyası səfərbəredici funksiyadır və siyasi fəaliyyətin ideoloji motiv və stimulu qismində çıxış edir. Məhz bu funksiyanın fonunda müəyyən edilmiş siyasi ideoloji məqsədlərin təmin edilməsi naminə resurslar və subyektlər vahid mərkəzdə cəmləşdirilir,

məqsədyönlü fəaliyyətə səfərbər edilir. İdeologiyaların integrativ funksiyası isə ümumi maraqlar və baxışlar sisteminin üstün tutulması və fərdlərin fəaliyyətlərinin ümumi maraqlar kontekstində stimullaşdırılmasıdır. Eyni zamanda, ideologiyanın başqa bir səciyyəvi xüsusiyyəti birləşdirici vasitə olmasıdır. Milli ideologiya fərdləri, qrupları bir mərkəzdə birləşdirə bilir, milli həmrəyliyin təmin olunması işinə birinci dərəcədə yardım göstərir.

Beləliklə, əgər milli ideologiyanın, yaxud qısaca olaraq ideologiyanın cəmiyyətdə rolunu xarakterizə etməyə çalışsaq, deyə bilərik ki, ideologiya səfərbəredici, maarifləndirici, tərbiyəedici, integrativ, adaptiv, kommunikativ səciyyə daşıyan əsas mənəvi substratdır.

Azərbaycanda ideoloji axtarışlar dövrü çoxdan başa çatıb

Əgər belədirsə və milli ideologiya Azərbaycanda azərbaycançılıq adı altında bərqərar olubsa, bu gün bizə milli ideologiya lazımdır mı sualını vermək nə qədər doğrudur? Hesab edirik ki, bu müstəqil Azərbaycanın 20 illik tarixinin birinci 5 illiyində verilməsi lazım olan sual idi. O dövrdə doğrudan da bu sual bir problem kimi Azərbaycan cəmiyyətində dururdu, sonrakı mərhələdə böyük dövlət xadimi Heydər Əliyev tərəfindən qısa müddətdə həll edildi. Bəziləri bu gün “milli ideologiya lazımdır mı” sualını verməklə, cəmiyyətdə yeni diskussiya, axtarış, yeni istiqamətlənmə meyilləri axtarmağa çalışırlar. Hesab edirik ki, bu, Azərbaycanın içərisində olduğu indiki beynəlxalq şərtlər və daxili münasibətlər müstəvisində həm aktual deyil, həm də heç lazım da deyil. Çünki milli maraqlar və dövlətçilik maraqları ilə bağlı yuxarıda sadaladığımız əsaslar bizim milli ideologiyamızı təmin etmişdir. Ona görə də, yenidən ideologiya axtarışına çıxmaq bir növ geriyyə qayıtmaq deməkdir. Hesab edirik ki, bu gün Azərbaycan irəliyə doğru getməlidir, onun geriyyə getməyə vaxtı yoxdur. Ancaq əlbəttə ki, bəzi hallarda ayrı-ayrı adamlar tərəfindən ideologiyalı cəmiyyət tənqid edilir, yaxud ideologiyanın lazım olub-olmaması sual kimi qoyulur. Hesab edirik ki, bu, milli maraqlar baxımından zərərli, dövlətçilik mənafevi baxımından isə təhlükəli bir sualdır. Əgər biz ideologiyalı dövlətçiliyi təmin edən əsas vasitələrdən, mənəvi substratlardan biri kimi təqdim ediriksə onda milli ideologiyadan imtina etməklə bağlı olan çağırışlar məntiq edibarilə, əslində dövlətçilik maraqlarına zidd olan çağırışlar kimi qiymətləndirilə, səciyyələndirilə bilər.

Demokratiyanı ideologiya kimi təqdim etmək cəmiyyəti ideologiyasızlaşdırmaqdır

Bəzi hallarda milli ideologiyanın yerinə demokratiya, hüquqi dövlət, azadlıq kimi anlayışları milli ideologiya kimi təqdim etməyə çalışırlar. Əlbəttə ki, bu, yeni bir baxış və müstəqil fikir deyil. Bu, zaman-zaman imperialist mərkəzlərin ayrı-ayrı cəmiyyətlərdə anarxist demokratiya, yaxud ziddiyyətli demokratiya qurmaq və beləliklə də, həmin cəmiyyətləri istismar etmək məqsədilə ortaya atdıqları imperialist düşüncə ünsürüdür. Demokratiya heç vaxt milli ideologiya ola bilməz. Demokratiya milli məqsəd ola bilər, milli dəyər ola bilər. Azadlıq məqsəd ola bilər, ideologiya ola bilməz. Ona görə də, imperialist mərkəzlər inkişafda olan dövlətlərə məhz bu dəyərləri ideologiya kimi təqdim etməklə, bir növ həmin dövlətləri ideologiyasızlaşdırırlar. Məqsəd isə aydındır, onlar da bilirlər ki, ideologiyasız dövlət ola bilməz. Müasir imperalizmin əsas məqsədlərindən biri də ekspansiya obyektini kimi gördüyü ölkələri lidersizləşdirmək, ideologiyasızlaşdırmaq və nəhayət, dövlətsizləşdirməkdir. Ona görə də, məhz bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin də qeyd etdiyi kimi, bizim üç düşmənimizdən biri olan müstəmləkəçi ölkələr Azərbaycanda milli həmrəyliyi və ictimai ahəngdarlığı təmin edən milli ideologiyamıza hücumlar təşkil etmək cəhdləri göstərir. Məqsəd də bəllidir. Hesab edirik ki, bu gün Azərbaycan cəmiyyətində belə müzakirələrin açılması və məhz qeyri-peşəkarların və siyasi ambisiyası olanların bu müzakirələri başlaması müstəmləkəçi dövlətlərin maraqlarına xidmət edir. Təəssüf ki, qeyri-professionallar nə ideologiyalı, nə onun cəmiyyətdəki yerini, rolunu, nə onun funksional, eyni zamanda, mənəvi tərəflərini düzgün izah edə bilmirlər. Beləliklə də, ziddiyyətli fikirlərlə ictimai çaşqınlıq yaradırlar. Əgər bu gün Azərbaycanda hüquqi dövlət qurulursa və bu hüquqi dövlətin əsaslarını ümummilli həmrəylik təşkil edirsə və bu bəzi adamlar tərəfindən etiraf olunursa, onda belə bir sual vermək olar: Bəs ümummilli həmrəyliyi təmin edən vasitə nədir? Heç şübhəsiz, bunu bir cavabı var: milli ideologiya. Belə olan halda, onda niyə milli ideologiyaya hücum edirik? Ona görə də, bir məsələni müzakirəyə çıxaran zaman, yaxud hər hansı məsələ barəsində ümummilli kontekstdə dialoqa girmək arzusunda olan zaman ilk növbədə, problemi mənimsəmək lazımdır ki, təqdim etdiyiniz fikirlər sizin özünüzü təkzib etməsin, ziddiyyətli olmasın.

İdeologiyasızlaşdırmaq, dövlətsizləşdirməkdir

Azərbaycanın bu gün ideologiyasız, lidersiz cəmiyyətə sürüklənməsi, əslində, Azərbaycanın dövlətsizləşdirilməsinə hədəflənən addımlardır ki, bu da əsla milli və dövlətçilik maraqlarımızla üst-üstə düşə bilməz.

Ümumiyyətlə, ideologiyalar bir sıra səciyyəvi xüsusiyyətlərinə görə, müxtəlif qruplarda təsnifatlandırılırlar. İdeologiyalar sosial mənafeyə münasibətinə görə mütərəqqi, mühafizəkar, mürtəcə, liberal, radikal, millətçi və beynəlmiləl olur. Sosial bazasına görə, milli, sinfi, qrup və irqi olur, daxili strukturuna görə isə dini, dünyəvi, rasionallıq, irrasiyonal, universal və s. olur. İdeologiyalar nüfuz dairələrinə görə isə milli və ümumbəşəri olur.

Azərbaycançılıq ideologiyası sosial bazasına görə ümummilliyet, daxili strukturuna görə rasionallıq və universaldır

Hesab edirik ki, əgər bu gün Azərbaycanda təntənə etmiş milli ideologiyaları xarakterizə etməyə çalışsaq, bu ideologiya nüfuz dairəsinə görə milli və ümumbəşəridir, daxili strukturuna görə, dünyəvi, rasionallıq və universaldır, sosial bazasına görə millidir, sosial mənafeyə görə mütərəqqi, mühafizəkar və liberaldır. Əgər bu prinsipləri siyasi, ideoloji cərəyanlarla identifikasiya etməyə çalışsaq, görürük ki, müasir Azərbaycanın milli ideologiyası kimi səciyyələndirilən azərbaycançılıq ideologiyası neokonservativ ideologiyadır. Bu gün inkişaf edən bütün cəmiyyətlərdə demək olar ki, aparıcı ideologiya neokonservativizmdir. Qərbi cəmiyyətlərində inkişafın əsasında duran məhz bu ideologiyadır. Neokonservativizm irrasiyonal qərbçilik deyil, irrasiyonal milliyətçilik də deyil. Nəzərə alsaq ki, neokonservativizmin əsasında liberalizm və konservativizm dayanır, bu ikisinin cəmi neokonservativizmi yaradır. Liberalizm adət-ənənələrə, vərdislərə münasibətdə tam müstəqil olan, öz müqəddəratını və fəaliyyətini müstəqil surətdə müəyyənləşdirməklə xarakterizə edilən fəaliyyət və düşüncə tərzi kimi səciyyələndirilir. Ümumilikdə isə liberalizmi səciyyələndirən doktrina və konsepsiyaların mərkəzində fərdin azadlığı ideyası durur. Bu ideoloji cərəyanın əsas struktur elementləri və prinsipləri müxtəlif xarakterli nəzəriyyə və konsepsiyalarda zaman-zaman öz əksini tapmışdır. Hesab edirik ki, indiki şəraitdə Azərbaycanda nəzəriyyəçi olmayan, ümumiyyətlə, bu problemdən anlayışı olmayan adamların yenidən ideoloji məsələlərlə bağlı müzakirə açması o qədər də doğru deyil. Konservativizmin əsasında isə cəmiyyətdə ənənəvi təsisatların mövcudluğuna və fəaliyyətinə geniş şəraitin yaradılması durur. Bundan başqa, ictimai ahəngdarlığın və nizamın təmin olunması üçün həyata keçirilən dəyişikliklər və s. durur.

Və nəhayət neokonservativizm (oxu, azərbaycançılıq) bilinməyənə yox, bilinənə, təcrübədə təsdiq edilməyənə deyil, sınaqdan keçmişə, ehtimal olunana deyil, mövcud olana, uzağa deyil, yaxına, bol olana deyil, kifayət edənə, utopikə deyil reallığa üstünlük verir. Bu mənada Azərbaycanda mövcud olan azərbaycançılıq ideologiyası və neokonservativizm Azərbaycanın milli və dövlət maraqlarına cavab verən, Azərbaycan cəmiyyətində bərqərar olmuş, kök salmış bir dəyər kimi mənimsənilmiş ideologiyadır. Hesab edirik ki, belə olan halda, yenidən ideologiya axtarışına çıxmaq yersizdir.

“Yeni Azərbaycan”.-2012.-22 noyabr.-№214.-S.4.

Azərbaycançılıq - bizi birləşdirən dəyər

Azərbaycançılıq ideyası məsələyə millətçilik prizmasından yanaşmamaq üçün əvvəlcə bir neçə sistem yaradan və müəyyən mənsubiyyətləri izah edən mətləbləri aydınlaşdırmalıyıq. Məsələn:

İdeya nədir?

Dəyər nədir?

Azərbaycançılıq ideologiyası, hansı ideyadan və hansı dəyərdən yaranır?

İdeya tarixi inkişaf mərhələsində, öz ilkin mahiyyəti ilə siyasi leksikonun "mal"-ı-na çevrilən sözdür. İdeya heç də həmişə xalqı birləşdirmək üçün vasitə olmayıb. İdeya həm də xalqları və mədəniyyətləri parçalayan nəsnədir. Məsələn, eramızdan əvvəl II əsrdə Romada "xalq ideyası" əgər müharibələri idarə etmək üçün idisə, üç əsrdən sonra millətçilik ənənələrin dağıdılmasına da xidmət etdi. Nitsşe deyirdi ki, ideya öz içində həm inqilabı həm də əks-inqilabı "saxlayır". Hakimiyyətlərin dağıldığı zamanda xalq ideyası, xalqın əks-inqilabına yardımçı olur. Bu ideyanın ikibaşlı izahı idi.

Bəs dəyər nədir? Dəyər ideyaları qiymətə mindirmək üçün ən qısa və ən ağıllı yoldur. Platonun "Dövlət" əsərində də dəyər məsələnin üstündə dayanır və belə bir yozum verir: "Dəyər dövlət quruculuğunda ideyanı başa salmaq, xalqa yaxşı ilə pisi göstərmək üçün vasitədir. Dəyərlərdən qaçmaq, ideyaların arxasını boş buraxmaq deməkdir". Deməli, ideyasız dəyər, dəyərsiz ideya heç vaxt güclü ola bilməz. İdeya və dəyərin vəhdətindən isə yeni düşüncə sistemi yaranır. Xalqımızın ideya və dəyər tandeminin nəticəsi: Azərbaycançılıq ideyasıdır.

Qalır bir məsələni aydınlaşdırmaq: Azərbaycançılıq ideologiyası, hansı ideyadan və hansı dəyərdən yaranır? Azərbaycançılıq ideologiyasını analiz etməzdən əvvəl məfhumun özünün doğurduğu sualları aydınlaşdırmaq lazımdır. Xalqın həyatında bu ideyanın nə dərəcədə yeri var? Xarici dövlətlər və xarici siyasət üçün bu ideyanın mahiyyəti nədən ibarətdir? Azərbaycançılıq ideologiyası hansı məziyyətlərinə görə lazımdır ki, biz onu rəhbər tutub bu ideyanın möhkəmlənməsi üçün vasitəçilik edək?

AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI SİYASİ DƏYƏR KİMİ

Bütün bu sual doğuran məqamları aydınlaşdıraraq. Azərbaycançılıq ideyası şüurlu vətənpərvərlik və düşünülmüş siyasi ideyadır. Bu misalı təsdiq etmək üçün bugünkü siyasi sistemi nümunə göstərmək lazımdır. Bu gün cənab prezident İlham Əliyevin siyasi kursu məktəb, nümunədir. Çünki ideyalar xalqın həyatına tətbiq olunur və nəticə verir. Onun azərbaycançılıq ideologiyası prezidentin qurduğu siyasi nəzəriyyənin aydın-aşkar şərtlərini ödəyir. Məsələn, bir neçə aspektə sualımızı çözmək. Mədəniyyətimizdə müharibə nə deməkdir? Müharibə bizə nə dərəcədə lazımdır? 70 il Sovet hökumətinin tərkibində qalmış, ateist düşüncələr məngənəsində sıxılan din, mədəniyyət üçün müharibə 20 illik qurulmuş böyük mədəniyyətin axsaması, pis halda dağılması deməkdir. Çünki müharibədən sonra ən gec özünə gələn sahə mədəniyyət olur. Çünki mənəvi ehtiyaclar daim maddi ehtiyaclardan bir addım arxada qalır. Müharibədən sonra birinci iqtisadi, hərbi sahələr dirçəldilir, sonra mədəniyyət. Ona görə də sosioloq Marka Şellin yazırdı ki: "Müharibə hərbi düşərgədə olur, dağıntılar mədəniyyət düşərgəsində". Bu gün ümummillə lider Heydər Əliyev ideologiyasının davamı olaraq sülh yolunun davam etdirilməsi, əslində, xalqa xidmətin bir forması, həm də azərbaycançılıq ideologiyasının hər sahədə tətbiqidir. Yəni indiki halda xalqın rifahının yüksəldilməsi və müharibənin alternativ yol kimi qəbul olunması, əslində, azərbaycançılıq ideologiyasının uğurlu davamıdır. Azərbaycançılıq ideologiyası nədir? Xalqın demokratik və milli gücünün bir mərkəzdə birləşməsi və xalqın yumruq kimi bir olmaq məharəti. Nəzərə alaq ki, bütün mədəni münasibətlər bir yana, dünyanı güc idarə edir. Güclü olmağın yolusa ideyaların bütöv və dağılmaz olmasındadır. İmperiyaların süqutunun səbəbi ideyaların laxlamasıdır. Sovet imperiyasının dağılması ümumi imperiya maraqlarının sarsılması ilə reallaşdı. Sovet imperiyasının hər rəhbərinin fərqli islahatı əslində, ümumi ideyadan yayınma, yaxşı halda mərkəzdənqaçma idi. Prezident İlham Əliyev isə bu mənada siyasi metodu ilə Heydər Əliyev siyasi kursunu davam etdirir bu da o deməkdir ki, Heydər Əliyevin dayaqlarını möhkəmləndirdiyi azərbaycançılıq ideologiyası möhkəmlənir, daha da güclü dayaqlara sahib olur.

AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI ALİMLƏRİN GÖZÜ İLƏ

Azərbaycançılıq ideyaları ilə bağlı qiymətli elmi araşdırmaların müəllifi, şairə Sona Vəliyeva yazır: "Çar Rusiyası Azərbaycanı öz inzibati idarəetmə sisteminə daxil edərək "Azərbaycan" sözünü ümumən xalqın yaddaşından silməyə çalışırdı". Amma bu istək reallaşa bilmədi. Çünki ideya müəyyən dövrdən sonra milli bağlılığa və xalqın yaddaşına çevrilir. Bir ölkəni bir imperiyanın daxilində saxlayıb da, onu öz milli ideologiyasından tamamilə ayırmaq mümkün deyil. İdeyalar və milli düşüncə fərdlərlə cəmiyyətə ünvanlansa

da, əslində, xalqın ümumi sərvətidir. Professor Yaşar Qarayev bu düşüncəyə daha geniş anlamda haqq qazandırır: "Azərbaycançılıq milli özünüdərk, etnik şüur intibahının, fəlsəfədə, elmdə, ideyada ifadəsidir. Lakin bu ideya, bu fəlsəfə də nəzəriyyədən fəlsəfəyə, milli ideyadan milli şüura tam halda yalnız o zaman çevrilir ki, ayrı-ayrı ziyalılar, təklər yox, kütlələr əməldə, işdə on sahiblik şüuru nümayiş etdirirlər".

AZƏRBAYCANCILIQ İDEYASI SİYASİ KONSEPSİYA KİMİ

Bugünkü gün dünya siyasətində "gizli milliləşmə" sistemi siyasi təlim kimi formalaşmaqdadır. Çünki qloballaşma sistemi milli dağınıqlığa səbəb olur. Xalqlar öz köklərindən uzaqlaşır, ümumi dəyərlərə yaxınlaşırlar. Dünya kontekstində qloballaşma savaşında ərimək labüdlüyü və individuallığın yekrənglə əvəzlənməsi təhlükəsi var. Bəs bu problemlərə necə sinə gərmək olar? Necə etməli ki, qloballaşma milli dəyərləri dağıtmağa yox, ümumi və lazımlı dəyərlərə yaxınlaşmağı labüdləşdirsin? Təbii ki, bunun bir əsas rolu var: milliliyin qorunması. Çünki qloballaşmanın yeganə təhlükəsi "yekrəng mədəniyyət sindromu"dur. Bu gün azərbaycançılıq ideologiyasının bu cür inkişaf etməsi bizi qloballaşmanın fəsadlarından qoruyur. Qloballaşma bizi milli ruhdan və dəyərlərdən, mədəniyyətdən ayıra bilər Sadə bir misal: Qloballaşma və inteqrasiyanı milli mədəniyyətin qorunması kimi yozmaq ol- maz, amma bu hələ o demək deyil ki, bir mədəniyyətin digərinə təsiri nəticəsində təsirə məruz qalan mədəniyyətlərdə diferensiyallıq və deformasiya baş vermir. Fikrimizi əsaslandırmaq: Maqrinal (kənar, yad) mədəniyyətlər ictimai-sosial həyata da təsir edir. Məsələn, Çin sosializmi siyasi rejimi ilə sosializm mədəniyyətini də əxz edir. Çünki sosializm rejimində yaşayan bir xalq həm də sosializm mədəniyyəti yaradır. İstər-istəməz sosializm siyasəti öz mədəniyyətini və ədəbiyyatını yaradır. Nəticədə: mədəniyyət öz bətnindən doğulmur. Axı Çin Şərqi ölkəsidir. Sosializmin şərqi mentaliteti və yaşamı ilə yadlığı aydın hiss olunur.

Azərbaycançılıq ideyası bizim ruhumuzun və düşüncəmizin ideyasıdır, biz bu ideya ilə özünəməxsusuq, xalqıq. Xalq öz ideyasını itirəndə özünü tanımır. Bu gün yumruq kimi bir olan azərbaycançılıq ideyası hər bir azərbaycanlıyı məhz azərbaycanlı kimi göstərir.

AZƏRBAYCANCILIQ İDEOLOGİYASININ TARİXİLİYİ

Azərbaycançılıq ideologiyasının tarixiliyi və müasirliyi məsələsi də, bir qədər sual doğuran məsələdir. Azərbaycançılıq ideologiyası son 20-30 ilin siyasi ideologiyasıdır yoxsa? Təbii ki, yox. Bu ideya xalqın həтта gen yaddaşında da olub və olacaq. Sadəcə azərbaycançılıq ideyası bir neçə əsr öncə ad qazanıb, vahid düşüncə kimi formalaşmış.

Azərbaycançılıq ideologiyasının tarixini məhdudlaşdırıb, son 20-30 il göstəricilərini real saymaq olmaz. Bu ideya qolları qandallı olsa da mövcud olub. İmanuel Kant deyirdi ki, ideya "qabın içindəki civə kimidir". Yəni, ideyanı məhv etmək olar, amma o məhv edilənə qədər onun qarşısı- nı almaq mümkün deyil.

AZƏRBAYCANÇILILIQ İDEOLOGİYASINDA MÜASİRLİK

Milli şüur və ideologiya eyni zamanda daim yeniləşməyin tərəfindədir. Bu gün inkişaf etdirilən azərbaycançılıq ideologiyası heç də yalançı millətçiliyin, vətən şüarçılığının göstəricisi deyil. Yeni güclərlə, texnologiyalarla xalqın gücləndirilməsidir. Sosioloqların təbiriylə desək "tarixçilik xəstəliyi" nə yoluxmamışıq. Yəni bugünkü siyasət tələb edir ki, yeniləşək, dünya standartlarını qəbul edək və azərbaycançılıq ideologiyası da bu yeniliklər səviyyəsində dünyaya yol açır.

Dahi fikir adamı O.Şpenqler qəzəblə yazırdı ki: "Nitsşe tarixçilik xəstəliyindən danışanda öz dövrünün bəzi tarixi proseslərini nəzərdə tuturdu. O çağlarda vətənpərvərlər hər hansı addım atmazdan əvvəl ürkək-ürkək tarixi keçmişə baxırdılar ki, görəsən, alman əcdadları necə ediblər. Bəyəm biz elektrik çağında hər addım nə etməklə bağlı əski germanlara, şəlib cəngavərliklərinə, Hölderin yunanlarına üz tutmalıyıqmı?"

Azərbaycanın dünya siyasətində bu ideyanın danılmaz önəmi var, çünki xalqlar bir-birini həm də siyasi ideologiyasına və əqidəsinə görə tanıyır. Azərbaycançılıq ideologiyasının köklərini və siyasi konsepsiyasını bilmək, digər xalqların bizə qarşı olan siyasi münasibətlərini formalaşdırır. Dünya xalqları Azərbaycana münasibətini onun ideologiyası - azərbaycançılıq əsasında qurur. Xalq da (söhbət hələ yeni nəslin nümayəndələrindən gedir) özünü, siyasi və ictimai kimliyini bu ideyayla tanıyır. Bundan sonra öz ideologiyasının nə qədər lazım olduğu xalq dərk edir. Ulu öndər Heydər Əliyevin dillər əzbəri olan fikirlərindən biri də budur: "Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir". Bu fikir öz-özlüyündə elə azərbaycançılıq ideologiyasının əsasında dayanır. Xalq öz milli-siyasi və etnik vahidliyini tanımalıdır. Dünya nə qədər birləşirsə birləşsin, qloballaşma nə qədər yayılırsa yayılsın, xalqlar mədəniyyətində vahidləşmə prosesi nə qədər artırsa artsın, necə ki, iki insan heç vaxt eynən bir cür düşünə bilməz, eləcə də xalqlar. Onunçün də ən

aparıcı və düzgün yol xalq ideologiyasının yanında dayanmaqdır. Xalqımızın ideologiyası azərbaycançılıq ideologiyasıdır. Kim bu ideya ətrafında birləşsə, deməli o kəs, xalqın yanındadır, Azərbaycanın müstəqilliyini və əmin-amanlığını, suverenliyini istəyir.

Fərid Hüseyn

Bu məqalə 31 dekabr Dünya Azərbaycanlıların Həmrəylik Günü və Yeni il münasibəti ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun keçirdiyi fərdi jurnalist yazılarının müsabiqəsinə təqdim etmək üçün təqdim edilir

“Kaspi”.-2012.-28 noyabr.-№433.-S.12.

Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyası: müasirləşmənin metafizikası, yaxud metafizikanın müasirləşməsi

Ümummilli lider Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyasının inkişafında, yeni tarixi şəraitə uyğun interpretasiya edilməsində - modern səviyyədə təfsirində və həmin ideologiyanın tarixdə ilk dəfə dönməz olaraq həyata keçirilməsində mənsub olduğu millətlə birlikdə apardığı mübarizə (göstərdiyi qəhrəmanlıq), ən nihilist “dostlarımızın” belə inkar edə bilməyəcəyi bir hadisədir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyasının inkişafında, yeni tarixi şəraitə uyğun interpretasiya edilməsində - modern səviyyədə təfsirində və həmin ideologiyanın tarixdə ilk dəfə dönməz olaraq həyata keçirilməsində mənsub olduğu millətlə birlikdə apardığı mübarizə (göstərdiyi qəhrəmanlıq), ən nihilist “dostlarımızın” belə inkar edə bilməyəcəyi bir hadisədir. Heydər Əliyevin necə bir azərbaycançı olması, milli ideologiyamızın inkişafı, həyata keçirilməsi tarixindəki rolu barədə danışarkən yalnız bircə gerçəkliyi yada salmaq kifayətdir ki, o, məfkurə olaraq meydana çıxandan bəri həmişə istər ədəbi, istər siyasi romantik təsəvvürlərin təənnüm obyektinə olmaqdan o yana keçməmiş azərbaycançılıq ideallarına bir millətin müqəddəratını təyin edəcək qədər rəsmi məzmun- mündərəcə verdi.

Azərbaycan xalqı öz böyük oğullarının şəxsinə belə bir cəhdi XX əsrin əvvəllərində də etmişdi, ancaq tarix müsəid deyildi. Azərbaycançılıq ideologiyasının tarixi, əslində, Azərbaycan xalqının tarixi qədər qədimdir; hər şeydən əvvəl ona görə ki, bu və ya digər xalq (etnos) özünün ümummilli məfkurəsini-həyat fəlsəfəsini bütün mövcudluğu boyu formalaşdırır. Və tarixin elə bir dövrü gəlir ki, xalqın böyük mütəfəkkirlərinin təmsalında olunan idrakı uzun əsrlər ərzində təbii şəkildə formalaşmış həmin özünəməxsus (ümummilli!) məfkurəni formulə edir.

Əgər birinci minilliyin ortalarından XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərinə qədər Azərbaycan xalqının yaşadığı kifayət qədər mükəmməl inkişaf tarixi olmasaydı (və bu tarix xalqın ümummilli məfkurəsini diqtə etməsəydi!), azərbaycançılıq ideologiyasının əsaslarını nə keçən əsrin əvvəllərində formulə etmək, nə də həmin əsrin sonlarında yenidən bərpa etmək mümkün olardı. Azərbaycan xalqının hansı məfkurəyə əsaslandığını bütün aydınlığı ilə təqdim edən ilk mənbə “Dədə Qorqud” eposudur. O epos ki, xalqımızın təşəkkül tapdığı ilk əsrlərdən meydana çıxmağa başlamış, onun gələcək tarixinin perspektivlərini müəyyənləşdirmişdir. “Dədə Qorqud”da türklər (1) İslamı qəbul edərək (2) müasir dünyanın üzvü tərkib hissəsi olan bir cəmiyyət (3) kimi hərəkət etməkdədirlər. Burada türkçülük, İslam və müasirlik emosiya- inersiyası nə qədər güclü olsa da, nə türk şovinizmi, nə İslam fundamentalizmi, nə də müasirlik kosmopolitizmi var.

Eposun min üç yüz illik yubileyini keçirən və bu genişmiqyaslı hərəkətə bütün Azərbaycan ziyalılığını bir neçə il səfərbər edən Heydər Əliyev yaxşı bildirdi:

- a) Azərbaycan xalqının;
- b) azərbaycançılıq ideallarının;

c) və nəhayət, mənsub olduğu xalqın yüz illər boyu həsrətində olduğu bir hadisənin-azərbaycançılıq ideallarının gerçəkləşməsinin yubileyini keçirir.

Azərbaycan xalqının lideri Heydər Əliyev “Dədə Qorqud” eposunda ifadə olunmuş milli ideyaların nə qədər əsaslı, nə qədər perspektivli və nə qədər səmimi olduğunu bütün ruhu ilə duyurdu. Ancaq o, tək olmamışdı. Onun özü də müdrik sələfləri kimi tarixin dərinliklərindən gəlirdi.

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində azərbaycançılıq ideologiyasının nəzəri əsaslarını verən böyük mütəfəkkir Əli bəy Hüseynzadə də öz formuləsində (türkçülük, islamçılıq və müasirlik) bir də ona görə haqlı sayıla bilər ki, o, “Dədə Qorqud” eposu qədər səmimi olmuşdu. “Dədə Qorqud” eposundakı azərbaycançılıq inersiya idi. Əli bəy Hüseynzadə (və onun daha çox siyasətçi olan davamçıları) bu tarixi inersiyayı ideologiyaya çevirdilər.

Bütün bunların ardınca, tamamilə təbii olaraq, nə gəlməli idi?—Azərbaycan xalqının tarixən mövcud olduğu coğrafiyanı ehtiva edən Azərbaycan dövləti uğrunda siyasi- ideoloji mübarizə!

Etiraf etmək lazımdır ki, belə bir mübarizə aparıldı, özü də kifayət qədər güclü siyasi intellekt və ehtirasla. Bunun ən böyük göstəricisi yalnız Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin yaranması olmadı, Azərbaycanın tarixi ərazisində bir neçə müstəqil dövlətin qurulmasına da cəhdlər edildi. Ancaq imperialist qüvvələrin təzyiqi ilə qərarlaşan beynəlxalq “harmoniya” Azərbaycan xalqının tarixi ideallarının (və milli ideologiyasının) həyata keçməsinə nəinki mane oldu, keçən əsrin 20-ci, 30-cu illərindən başlayaraq hətta bu idealların (və milli ideologiyanın) üzərinə dağıdıcı hücumlar başladı.

Azərbaycan xalqı öz milli müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizəsini genişləndirməyə başladığı XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərinə çox acınacaqlı bir tale ilə gəlib çıxmışdı - Qafqaz, Şimali İran və Şərqi Anadolunun əhalisinin əksəriyyətini təşkil edən Azərbaycan türkləri xaricdən və “daxildən” o qədər müxtəlif təzyiqlərə məruz qalırdılar ki, millətin siyasi təmərküzləşmə imkanı, demək olar ki, yox idi. Ona görə də xalqın tarixini (və ideallarını) dərk etmiş ziyalılar bir tərəfdən nə qədər xoşbəxt idilərsə, o biri tərəfdən ondan da artıq bədbəxt idilər. Azərbaycanın müstəqilliyinin ideoloqlarından olan türkçü gənc Cəfər Cabbarlı tədricən Azərbaycan sovet ədəbiyyatının banilərindən birinə çevrildi, Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin himninin musiqisini yazmış Üzeyir Hacıbəyli Azərbaycan SSR-in himninə də musiqi yazmalı oldu.

Azərbaycan tarixinin dərinliklərindən gələn Səməd Vurğun özünün komsomol mənşəyi ilə fəxr eləməyə məcbur idi. Azərbaycançılığın birinci tərkib hissəsi olan türkçülük 30-cu illərin ortalarından etibarən qadağan olundu. Və qadağaların miqyası o həddə çatdı ki, Azərbaycan xalqının birbaşa genotipinə - tarixi mənşəyinə müdaxilə edildi; israrla “sübuta” çalışdılar ki, Azərbaycan xalqı türk yox, İran mənşəlidir, sadəcə olaraq, orta əsrlərdə Azərbaycana gələn köçəri türklərin dilini qəbul etmişdir. Qəribəsi də o idi ki, böyük bir xalqın etnik tarixinin saxtalaşdırılması prosesi həm sovet, həm də İran Azərbaycanında eyni forma, məzmun və üsullarla aparılırdı. Xalqı öz etnik- mədəni kökündən (və tarixi mühitindən) məhrum etmək, milli yaddaşın daşıyıcılarını (böyük ziyalıları) məhv eləməklə imperialist rejimlər bütöv bir etnosdan idarə edilməsi asan olan kütlələr formalaşdırmağa qədər gedirdilər.

Bir dövrdə ki, xalqın tarixi taleyindən bəhs edən, onun ictimai- bədii təfəkkürünün yaratdığı ən böyük əsər - “Dədə Qorqud” eposu rəsmən qadağan olunur, deməli, həmin xalqın mədəniyyətinə hər cür təcavüz üçün imkan verilir.

Azərbaycançılığın ikinci tərkib hissəsi olan İslam dininə münasibət bundan da acınacaqlı idi. Sovetlər hər bir xalqın mühüm mədəni göstəricilərindən biri olan dini hakimiyyətə gəldikləri ilk günlərdən qadağan elədilər.

Müasirlik (beynəlmiləçilik) məsələsinə gəldikdə isə burada da böyük siyasi- ideoloji məhdudiyət qoyuldu. Və beləliklə, keçən əsrin 20-ci, 30-cu illərindən başlayaraq, Azərbaycan xalqının həyatını idarə edən ideologiyalar onun milli tarixi ideallarına qarşı yönəldiyindən tamamilə antimilli (və antibəşəri!) xarakter daşıyırdı. Xalqın gələcəyi üçün təhlükəli olan bu şəraitdən xilas olmaq üçün cəhdlər edildimi? Əlbəttə, nə qədər böyük məhrumiyətlərlə üzləşsə də, Azərbaycan xalqı öz milli mənliliyini heç zaman unutmamış, ən çətin şəraitlərdə belə gələcəyə yönəlik ideallarının bulanmasına imkan verməmişdir. İctimai- siyasi (ideoloji!) özünü təsdiq uğrunda mübarizənin həddindən artıq, yaxud qadağan olunduğu dövrlərdə xalq özünün varlığını dili, ədəbiyyatı və incəsənəti ilə təsdiq etməyə çalışmış, milli ideologiyasının əsaslarını həmişə sağlam saxlamışdır.

Təsədüfi deyildi ki, Azərbaycan sovet poeziyasının lideri Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeiri müstəqillik illərində ümummilli liderin dilindən məhz müstəqilliyimizin himni kimi səslənirdi.

Mənsub olduğu xalqın tarixini və milli tarixi ideallarını dərinləndirən bilməklə yanaşı, uzun müddət sovet təhlükəsizlik orqanlarında xidmət etdiyindən, onun hansı məhrumiyətlərə məruz qaldığı barədə geniş təəvvürə malik olan və ən əsası, həmin məhrumiyətlərdən çıxmağın yollarını axtarıb tapmağa qadir siyasi mütəfəkkir kimi Heydər Əliyevin milli lider mövqeyinə yüksəlməsi ilə azərbaycançılıq ideologiyasının tarixində yeni dövr başlandı.

O zamana qədər azərbaycançılıq milli ideal (və ideologiya) olaraq:

a) ilk orta əsrlərdən XIX əsrin sonlarına;

b) XIX əsrin sonlarından XX əsrin sonlarına qədər iki dövrdən keçmiş, millətin liderini formalaşdıracaq mədəni- ideoloji qüvvəyə çevrilmişdi.

Azərbaycançılıq-Heydər Əliyevin genişmiqyaslı fəaliyyətinin, sadəcə, tərkib hissələrindən biri deyil, həmin fəaliyyətin (əslində, mübarizənin!) əsası, başqa sözlə, mahiyyətidir. Və bu həm sovet dövründə, həm də müstəqillik illərində belə olmuşdur.

Sovet dövründə milli idealların həyata keçirilməsi üçün olduqca məhdud şəraitdə Azərbaycan rəhbəri respublikanın iqtisadi- təsərrüfat həyatının canlandırılması, elmin, təhsilin inkişafı, ana dilinin, ədəbiyyatın, incəsənətin mövqeyinin yüksəldilməsi, - milli hərbi kadrların yetişdirilməsi, Azərbaycanın beynəlxalq miqyasda tanınması və s. kimi əhəmiyyətli tədbirlər görmüşdür. Və böyük mütəfəkkir bütün bunları elə etmişdir ki, görülən tədbirlər sovet rejiminin əks reaksiyası, dağıdıcı müqaviməti ilə qarşılaşmasın. Azərbaycanın yeni rəhbəri yaxşı bilirdi ki, onun ürəyində millət sevgisi olan yaxın sələfləri çox zaman məhz siyasi- ideoloji maneə imkanlarının olmaması ucbatından həm özlərini, həm də xalqı problemlər qarşısında qoymuşlar.

Bütün ideologiyalar kimi azərbaycançılığın da heç zaman dəyişməyən metafizikası vardır. Bununla belə o da inkişaf edən, müasirləşən, dövrün müxtəlif miqyaslı konyuktur təzyiqləri ilə hesablaşan bir ideologiyadır. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri öz tarixi fəaliyyətində azərbaycançılıq ideologiyasının dəyişməyən metafizikasından çıxış etməklə, ona əsaslanmaqla yanaşı, həyata keçirilmə iyerarxiyasına, metodlarına da xüsusi önəm vermişdir.

Bütün bunları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, Heydər Əliyev XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində:

1) azərbaycançılıq ideologiyasının öz təbii gücündə təzahürü üçün mədəni- mənəvi, ictimai- siyasi və ideoloji mühit yaratdı;

2) milli (ümummilli) lider olaraq həmin ideologiyanın nəzəri- metodoloji baxımdan inkişafına, zənginləşməsinə əhəmiyyətli töhfələr verdi;

3) azərbaycançılığı müstəqil Azərbaycan dövlətinin ideologiyasına çevirdi.

Beləliklə, yüz illər boyu mənəvi-mədəni (etnoqrafik), on illər boyu siyasi mübarizə həyatı yaşamış bir ideologiya qalib gələrək öz tarixinin yeni epoxasına daxil oldu. Ümummilli liderin bir tarixi xidməti həmin missiyanı reallaşdırmaq idisə, ikinci missiyası da azərbaycançılıq ideologiyası qarşısında yeni perspektivlər, üfüqlər açması oldu.

Bu gün Azərbaycan xalqı məhz Heydər Əliyevin ardıcıl mübarizəsi ilə formulə edilən, elmi- nəzəri və praktik baxımdan komplektləşdirilən mükəmməl bir ideologiyaya malikdir. Azərbaycançılıq öz metafizik gücünü bütünlüklə qoruyub saxlamaqla yanaşı, inkişaf edib müasirləşir:

1. Azərbaycan Respublikası Azərbaycan xalqının əsrlər boyu daşdığı mənəvi, siyasi- ideoloji ideallarının məhsuludur. Azərbaycan Respublikası ərazisində yaşayan digər xalqlarla birgə azərbaycanlılar öz müstəqil dövlətlərinin təəssübkeşi olaraq siyasi müqəddəratlarını təmin etmişlər. Həm öz tarixi vətənlərində yaşayan, həm də dünyanın müxtəlif yerlərinə səpələnmiş azərbaycanlılar Azərbaycan Respublikasını özlərinin ata yurdu saymalı, məskun olduqları dövlətin qayda- qanunlarına riayət etməklə yanaşı, öz milli kimliklərini unutmamalı, mənsub olduqları xalqın tarixi idealları uğrunda mübarizə aparmaqdan çəkinməməlidirlər.

2. Azərbaycan xalqı türk xalqlarından biridir, Türk dünyasının üzvü tərkib hissəsidir. Bununla belə, Azərbaycan xalqının tarixən müəyyən olmuş özünəməxsusluqları vardır ki, həmin özünəməxsusluqlar heç bir halda türklüyü istisna etmir, əksinə, zənginləşdirir.

Müasir türk xalqlarının və dövlətlərinin inteqrasiyası onların kökcə birliyindən və orta əsrlərdən etibarən meydana çıxmış, sabitləşmiş özünəməxsusluqlara qarşılıqlı hörmətdən keçir.

3. Türk xalqlarının əksəriyyəti kimi azərbaycanlılar da İslam dinini qəbul etmiş, müsəlman dünyasının tərkibinə daxil olmuşlar. Azərbaycan xalqı öz dini-mənəvi dəyərlərlə fəxr etməklə bərabər dünyanın bütün humanist dini dəyərlərinə hörmətlə yanaşır.

4. Azərbaycan xalqı bütün tarixi boyu müasir dünya mədəniyyətinə, modern texnologiyalara, beynəlmiləl münasibətlərə maraq göstərmişdir, özünü dünyadan heç zaman təcrid etməmişdir. Bu gün də biz öz uğurlarımızı və problemlərimizi, bir qayda olaraq, dünya miqyasında dəyərləndiririk. Azərbaycanın son illər xüsusilə iqtisadi sahədə qazandığı tarixi nailiyyətlər beynəlxalq səviyyədə etiraf olunur.

Heydər Əliyevdən sonra azərbaycançılıq ideologiyasının onun adı ilə bağlı dövrü davam edir. Azərbaycan Prezidenti, Azərbaycan xalqının yeni lideri İlham Əliyev azərbaycançılıq metafizikasının inkişafı üçün üç məqama, fikrimizcə, daha çox önəm verməkdədir:

1. Azərbaycanı iqtisadi, ictimai və mədəni inkişafına görə dünyanın nüfuzlu ölkələri səviyyəsinə qaldırmaqla Azərbaycan insanına zaman- zaman tələq edilmiş ikinci, üçüncü dərəcəlilik kompleksini aradan qaldırmaq.

2. Vətənpərvərlik hisslərini gücləndirməklə xalqın tarixi ideallarının tam miqyasda həyata keçirilməsi üçün mənəvi potensialı hazırlamaq.

3. Azərbaycançılığı müdafiə olunan hadisədən hücum edən hadisəyə çevirmək.

Biz hər əsrdə, hər onillikdə bir ideologiyayı mənimsəyən xalqlardan deyilik, ona görə də hər onilliyin, hər əsrin konyukturunu qəbul edib milli ideologiyamızın metafizikasından imtina etməmişik. Bizim türkçülüyümüz türklüyümüzdən, müsəlmançılığımız islamlığımızdan, müasirliyimiz (beynəlmiləlçiliyimiz) isə modernliyimizdən və humanizmimizdən irəli gəlir. Əsas üstünlüyümüz isə ondadır ki, biz bu üç tarixi əlamətimizi bir milli xarakterə çevirə, xalqımızın bütöv bir həyat ideali olaraq dərk edə və “bizim siyasətimiz bizim işimizdir” (İlham Əliyev) deyə bilmişik.

Azərbaycançılıq heç bir xalqın ideallarına qarşı çıxmamışdır, bu gün də çıxmır, gələcəkdə də çıxmayacaqdır. Ancaq tarix Azərbaycan xalqına edilmiş çoxsaylı təcavüzlərin şahididir. Bircə faktı xatırlatmaq kifayətdir ki, Azərbaycan xalqı öz müstəqil dövlətini tarixi ərazisinin hələlik yalnız beşdə birində qurmağa nail olmuşdur. Ona görə də azərbaycançılıq ideologiyası mənsub olduğu millətin təbii hüquqları uğrunda hələ çox döyüşməli, tarixin səhvlərini düzəltməli olacaqdır.

Nizami CƏFƏROV,

Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin rəhbəri,
AMEA-nın müxbir üzvü, Milli Məclisin komitə sədri, professor
“Xalq qəzeti”.-2012.-7 dekabr.-N 273.-S.3

Diaspor anlayışına nəzəri yanaşma

ZAUR ƏLİYEV

Siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru

XX əsrin sonlarından başlayaraq planetdə baş verən proseslər mövcud dünya nizamının siyasi-coğrafi konfigurasiyasının dəyişməsinə, müstəqil-millî dövlətlərin yaranmasına şərait yaratdı. Dəyişən dünya mənzərəsindəki çoxvektorlu proseslər daha çox və müxtəlif çalarlarla 70 il tərkibində olduğumuz SSRİ və onun tərkibində olan müttəfiq dövlətlərə təsir etdi. Ümumilikdə Yer kürəsinin quru hissəsinin 1/6 hissəsini əhatə edən - (22 402 min km²), əhalisinin sayına görə isə dünyada 3-cü yerdə olan imperiyanın dağılması, millî məfkurə ilə suveren dövlətlərin meydana gəlməsinə rəvac verdi. Məhz SSRİ-nin dağılması nəticəsində keçmiş postsovet məkanında xalqların öz soy-kökünə qayıdışı və yeni millî (sistem-təlim) mərhələnin spesifikası yaranmağa başladı. Beləliklə, mövcud dövrə qədər müxtəlif qitələrdə yaşayan eyni xalqın nümayəndəsi sovet ideologiyalı imperiyanın ailəsi, sovet respublikasının vətəndaşı hesab olunurdusa, “yeni dünyada artıq suverenliyini bəyan etmiş bir dövlətin, xalqın təmsilçisinə çevrilən obyekt və subyektlər öz mentallığını, adət-ənənəsini, əcdadlarından-ata-babalarından miras qalan mədəniyyətinin daşıyıcısına çevrilən, millî varlığını ifadə edən missionerə çevrilmişdir. Bir sözlə, yaşadığımız kainatda coğrafi məkanın, etnik mənşənin, dini mənsubiyyətin, ümumi-siyasi dünyagörüşün fərqi qabarıq şəkildə görünməyə başladı. Belə ki, sadalanan amillər yeni dünyada müasir münasibətlər sisteminin meydana gəlməsinə və bu sahədə yeni metodların ortaya çıxmasının vacibliyini ön plana çəkdi. Nəticə və zaman etibarı ilə yeni dövlət, yeni vətəndaş, yeni diplomatiya forması yaranmağa başladı və dövlətlərarası əməkdaşlığın inkişafında özünəməxsus rola malik “diaspora-lobbiçilik” anlayışı meydana çıxdı.

Bu tarixi proseslərin gedişatı sadalanan terminlərin funksiyasının (diaspor-lobbi) daha qabarıq şəkildə genişlənməsi ilə yaşadığımız dövrdə beynəlxalq əlaqələrin vacib elementinə çevrildi. Dünya siyasətində integrasiya proseslərinin sürətləndiyi bir vaxtda diaspor və lobbi təşkilatlarının çəkisi xüsusi ilə artır. Müasir formada ortaya çıxan bütün yeniliklər, o cümlədən diasporçuluq - lobbiçilik fəaliyyəti öz xalqının, dövlətinin keşiyində durmaqla, millî maraqlarını qorumaqla bərabər, dünyada gedən qloballaşma prosesində sivilizasiyalararası dialoqun dinamikasına öz töhfəsini verməli, xalqlar arasında sülhün, əmin-amanlığın yaranmasında və ortaq mədəniyyətin formalaşmasında əlaqələndirici rolunu oynamalıdır. Diasporçuluq müxtəlif dövrlərdə digər məqsədlər üçün istifadə edilmişdir. Lakin birmənalı söyləmək olar ki, “xalq diplomatiyası” anlamında olan bu fəaliyyət sağlam xarakterlidirsə, öz xalqının və digər xalqların firavanlığı üçün xidmət edəcəkdir. Əgər bu siyasət qeyri-düzgün inkişaf edirsə, nəticə etibarı ilə dövlətlərarası əlaqələrə əks təsir göstərəcək - bu da xalqların, millətlərin münasibətlərində anormal təsir bağışlayacaqdır.

Belə ki, düzgün olmayan strategiya milli-dini ayırı seçkiliyin yaranmasına gətirib çıxara bilər və nəticədə etnik partlayışın amilinə çevrilər.

Qeyd olunanların məntiqi nəticəsi kimi belə qərara gəlmək olar: “Dövlətin tarazlaşdırılmış diaspor kursu öz xalqının, dünyanın müxtəlif regionlarında məskunlaşan soydaşlarımızın milli təhlükəsizliyinin qarantıdır və ya diasporun problemi bütövlükdə dövlətin-xalqın problemidir”.

Diaspor anlayışına münasibət obyektlər və subyektlər tərəfindən fərqli yanaşılır... “Diaspor” yunan dilində “dia” sözünü ilə “speirein - səpilmə, dağılma, yayılma feilinin birləşməsindən yaranmış termdir.

“Diaspeira” - termini antik Yunan əsərlərində, filosofların, tarixçilərin əsərlərində, dini ədəbiyyatlarda dağıtmaq (pulu) və yaymaq, səpələmək (ordunu) mənasında işlədilib. Herodot və Sofoklun əsərlərində rast gəlinən bu termin sonradan daha geniş mənələrdə işlənib. “Diaspora” - termini isə ilk dəfə İncilin (Bibliya) Yunan dilinə tərcümə olunan variantı “Septugaint”-də insanların, etnik qrupların səpələnməsi, yəni bizim bildiyimiz diaspor anlayışında işlədilib. Burada “yəhudilərin, bütperəstlər içərisinə səpələnməsi” - mənasını ifadə edən diaspor termini sonradan Plutarx, Filon İskəndəriyyəli və başqa xristian müəlliflərin əsərlərində etnik qrupların səpələnməsi, yayılması kimi istifadə edilməyə başlanıb.

Diaspersiya-dan fərqli olaraq diaspor anlayışı daha geniş mənanı ifadə etməklə, siyasi, iqtisadi, sosial cəhətlərlə, inkişafı, fəaliyyətlə sıx bağlıdır. Diaspor fenomenini izah etmək üçün diaspersiya ilə yanaşı bu və digər oxşar anlayışları da fərqləndirmək lazımdır. Rusiya Elmlər Akademiyasının üzvləri V.A. Kolosov, T.A. Qalkina və M.V. Kuybuşev diaspor termininə oxşar anlayışları aşağıdakı kimi sıralayırlar:

1. Mühacirət - İnsanların könüllü olaraq bir ölkədən başqa bir ölkəyə köçməsi və ya məcburən köçürülməsi. Əsasən iqtisadi və sosial səbəblərlə əlaqəli olan mühacirət son zamanlar siyasi xarakter almağa da başlayıb.

2. Koloniya - Bir dövlətin vətəndaşlarının digər ölkədə yaşaması.

3. İcma - Xüsusi mənada təbii və qan qohumluğu əlaqələri əsasında yaradılmış sosial təsisatın ilkin forması.

4. Dövlət sərhədləri ilə iki hissəyə bölünmüş xalq.

5. Dövlət quruluşuna malik olmayan xalq.

6. Səpələnmiş halında yaşayaraq qarşılıqlı dövlət qurmaq məqsədi qoymayan xalq (qaraçılar)

7. Öz tarixi vətənləri ilə tamamilə əlaqələrini itirən xalq və ya etnik qrup (məs. ABŞ-m qara dərilili əhalisi)

Göstərilən bu oxşar anlayışların çoxunu diaspor termininə sinonim olaraq götürmək olar. Lakin bu anlayışlarla diaspor arasında sərhədlər tam olaraq müəyyənləşdirilməlidir. Diaspor Koloniya nəticəsində yarana da bilər. Lakin bu uzun müddətli proses olaraq göstərilir.

Bu proses zamanı digər gözlənilməz nəticələrlə də üzləşmək olar. Koloniya sahibləri özləri zamanla yerli xalqla qaynaşmaq-qarışa bilər ki, artıq burada diasporun danışımaq düzgün olmazdı. Məsələn üçün Əlcəzair fransızları tarixi proseslər səbəbi ilə artıq millət olaraq öz adlarını saxlamalarına baxmayaraq, öz milli kimliklərini, mentalitetlərini, mədəniyyətlərini, dinlərini, ənənələrini, mətbəxlərini itirmişlər və tamamilə assimilyasiya olunmuşlar. Bu isə diasporun formalaşması prosesində başlıca və ən əsas tələbatlardır ki, onların itirilməsi diaspor yaranmasına heç bir səbəb vermir. İcma anlayışının diaspora oxşar olması fikrini söyləyən bəzi tədqiqatçılar diasporun ilkin forması kimi icma kateqoriyasını göstərirlər. Bu fikirlə razılaşmamaq olmur. Digər bir ərazidə yaşayan etnik qrup və ya xalqın ilkin birləşməsi, möhkəmlənməsi icma kateqoriyasından başlayır. Lakin icma diaspor demək deyil, ən əsası isə fikrimizin doğruluğunu isbatlamaq üçün diaspor anlayışının məna tutumuna baxmaq kifayətdir. Diasporun yaranması və formalaşması üçün mütləq etnik qrupun və xalqın tarixi vətəninin olması vacib şərtlərdən hesab olunur. Əgər hər hansı bir xalqın və ya etnik qrupun tarixi vətəni yoxdursa və bununla əlaqəli mifiki siyasi dünya görüşləri formalaşmayıbsa, onda burada diasporadan söhbət gedə bilməz. Bu halda mövcud etnik qrup və ya xalq məskunlaşdığı ərazini və ölkəni özlərinə vətən hesab edə bilərlər ki, bu da diaspor anlayışına zidd olan bir prosesdir. Bunun kimi qarşılıqlı dövlət yaratmaq məqsədi qoymayan kateqoriyanı təhlil etsək, eyni fikri buna aid etmək olar. Diasporun formalaşması prosesinin əsas tələbatlarından biri vətən və dövlət anlayışlarının mütləq üst-üstə düşməsidir.

Digər bir kateqoriya olan dövlət sərhədləri ilə 2 hissəyə bölünən xalq və ya etnik qrupu diaspor hesab etmək kökündən yanlışdır. Bu anlayışları diaspor termininə sinonim kimi götürməklə, belə proseslə üz-üzə qalan xalqın və ya etnik qrupun tarixinin ən spesifik cəhətlərini nəzərə almamaq kimi qəbul edilir. Buna bənzər halla qarşılaşdığımız misal elə Azərbaycan xalqı timsalında görə bilərik. Bu gün Cənubi Azərbaycan, Dağıstan, Borçalıda yaşayan soydaşlarımızı diaspor hesab etmək yanlışdır. Dövlət sərhədləri ilə iki və ya daha çox hissəyə bölünən xalq və ya etnik qrup öz tarixi dədə-baba torpaqlarında yaşayırlar və onları diaspor kateqoriyasına aid etmək anlayışları düzgün hesab olunmur.

Diasporlar yığcam, çoxetnik ola bilər. Onların yaranmasının əsasında ölkənin ümumi mənşə faktoru durur. Bir faktı xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, “diaspor” anlayışının elmdə dəqiq təyinatı yoxdur. Bir tərəfdən bəzi müəlliflər bu termini qədim xalqların, əsasən də yəhudilərin yayılması kimi xarakterizə edirlər.

Bu sahənin tədqiqatçılarının fikri müxtəlifdir.

Məsələn: rus tədqiqatçısı T. N. Yudina qeyd edir ki, “diaspor” anlayışı qədim zamanlardan mövcuddur.

Bu termin dünyaya təzyiq nəticəsində səpələnmiş insanlar, köçürülmüş xalqlar (yəhudi və afrika qulları), ticarətlə məşğul olanlar (Cənub-Şərqi Asiyaya İslamı gətirən ərəblər) və əmək miqrantlarına (İngiltərə imperiyasının hindliləri) aid edilib.

Digər tərəfdən isə miqrasiya proseslərini dərinlən araşdıran yeni tədqiqat istiqamətləri müxtəlif tip milli emiqrant birliklərin olduqlarını nəzərə alaraq “diaspor” anlayışının klassik formasını müəyyən mənada rədd etdilər. Yeni və müasir “diaspor” anlayışı yarandı. T.N. Yudina müasir formanın varlığını xarakterizə etmək üçün “diaspor” anlayışı ilə paralel olaraq “beynəlxalq icma” terminini də işlətməyi təklif edir.

Digər misal, V.A. Tişkova görə diaspor xidmət, müqavimət, mübarizə və intiqamın siyasi missiyasıdır. Diaspor əsasən ölkənin donorluğu hesabına yaranır. Ölkədən çıxış yoxdursa, diaspor yoxdur. Müəllif onu da qeyd edir ki, diaspor hər şeydən əvvəl siyasi, eyni zamanda, sosial miqrasiyadır. Diasporun yaranmasının əsas açarı isə etnik icma deyil, milli dövlətdir. Başqa sözlə, diaspor etnik qruplardan fərqli olaraq özündə təkə etnik mədəniyyəti deyil, həm də etnik siyasi məzmunu da daşıyır. Diaspor kontekstində tez-tez baxılan məsələlərdən biri də xarici mənşəli, lakin əsrlərlə ölkədə yaşayan xalqlardır. Bunlara yəhudi, alman, polyak və s. aid etmək olar. Bununla bağlı V. A. Tişkovun söylədikləri çox maraqlıdır: “Ölkənin diasporlaşması prosesi mütləq dayandırılmalıdır. Ölkədə yaşayan və onun vətəndaşları sayılanlar diaspor ola bilməz. Məsələn üçün, Moskvadakı tatar və çeçen icmaları diaspor sayıla bilməz”.

Yuxarıda sadaladıqlarımız bir daha sübut edir ki, diaspor anlayışının düzgün istifadə edilməməsi siyasi təcrübədə təhlükəli nəticələrə gətirib çıxara bilər. Müasir milli gərginliyin mənbələri təkə etnik miqrasiya deyil, həm də tam mənada müasirləşən ölkənin sosial-iqtisadi, mədəni, siyasi-ideoloji problemləridir ki, bu da qlobal proseslərə öz təsirini göstərməyə bilməz.

Diaspor probleminə yəhudilərin həyat təcrübəsinə bənzər xüsusiyyətləri tədqiqatçılar öz əsərlərində analiz edirlər. Nəticədə tək yəhudi diasporuna deyil, digər diasporlara xas xüsusiyyətlər ortaya qoyulur ki, onları aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

1. Əhalinin azlıq hissəsinə aid olmaq.
2. Korporativlik
3. Əmək sferasında müəyyən çətinliklər.
4. Hüquqlarda bəzi anlaşılmazlıqlar.
5. Sosial statusun müəyyən edilməsinə qadağa və bəzi sıxışdırmaların mövcudluğu.
6. Digər etnik qrup və xalqlardan izolə olmaq.
7. Assimilyasiya tendensiyalarının olması.
8. Diaspor anlayışının olması, hansı ki, buna əsasən aşağıdakılar daxildir.
 - 8.A. Yaranmaq təsəvvürü.
 - 8.B. Mədəni tarix təsəvvürü.
 - 8.C. Ana vətən barədə təsəvvür.
 - 8.Ç. Ana dilində danışmaq və ona bağlılıq.
 - 8.D. Səpələnmək halında yaşamağa vərdiş etməmək.
 - 8.E. Ana vətənlərilə daim əlaqə yaratmaq.

Adları sadalanan bu xüsusiyyətlərin dünyanın bütün diasporlarına xas olması barədə fikirlər bildiren tədqiqatçılar diaspor araşdırmalarında onun başqa mövzularla əlaqəsini axtarmağa çalışırlar. Onların fikrincə hər bir diaspor üç əsas mərhələ keçir:

1. Formalaşma və yaranma dövrü.
2. Şəxsi diasporla inkişaf dövrü.
3. Transformasiya dövrü.

Bu dövrlərin hər biri dünyanın bütün diasporlarına aid edilir ki, Çin, Yunan, yəhudi, rus, hind, koreya, türk, erməni və digərləri bu prosesləri artıq keçiblər.

Diaspor ictimai-siyasi-iqtisadi səbəblərlə bağlı olmaqla yanaşı, digər önəmli mövzu və problemlərlə qarşılıqlı əlaqədədir. Diaspor termininə geosiyasət, din, dil, mədəniyyət, siyasət, lobbicilik, və s. ilə eyniləşdirmək formalarına elmi ədəbiyyatda tez-tez rast gəlinir.

XXI əsrin insanları olmağımız bizdən milli və beynəlxalq problemlərin həllinə başqa tərzdə, bəsirətli yanaşma tələb edir. Bir çox alim və siyasətçilər bir məsələdə həmfikirdilər ki, əgər milli müxtəliflik insanlığın sonrakı inkişafı üçün katalizator rolunu oynayarsa, onda nəyə görə bu katalizatordan dünyada sosial-iqtisadi, siyasi, ekoloji və s. situasiyaların stabilliyi üçün istifadə olunmasın. Söhbət ondan gedir ki, milli və beynəlxalq müsibətlərin yaxşılaşdırılması insanlığın qarşılaşdığı qlobal problemlərin həllində əsas faktorlardan biri olmalıdır. Bu cür yanaşma orijinallığı ilə seçilməyə də, lakin onun bəhrə və səmərə verəcəyi labüddür. Bunun reallığı öz araların da bir-biri ilə sıx bağlı olan iki qrup məsələ ilə seçilir.

Birincisi - bu suallar kompleksi əhalinin etnik müxtəlifliyinin, hər bir milli özünəməxsusluğun qorunması ilə bağlıdır.

İkincisi - hər bir xalq dünyəvi özünüifadəsi üçün kifayət qədər potensiala malik olmalıdır.

Sonda belə nəticəyə gəlmək olar ki, diasporçunun, lobbicinin və onların missioner təşkilatlarının əsas cəhəti yaşadıkları, fəaliyyət göstərdikləri ölkənin qanunları çərçivəsində düzgün istiqamət götürərək öz xalqının adət-ənənəsinin, milli birliyinin daşıyıcısı olmaq və bunlarla yanaşı, xalqlar arasında sosial əlaqələrin, dövlətlərarası əməkdaşlığın inkişafına töhfə verməkdir.

Azərbaycan diasporunun banisi - Heydər Əliyev

Hazırda sürətli inkişaf yolu keçən Azərbaycan diasporunun bu günkü səviyyə gəlib çatmasında ümummilli lider Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri olub. Azərbaycanda hakimiyyətdə olduğu müxtəlif illərdə bütün sahələr kimi diaspora sahəsi, xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın birlik və bərabərliyi istiqamətində çalışan Heydər Əliyevi Azərbaycan diasporunun banisi kimi xarakterizə etsək yanılmazıq. 1969-cu ildə Azərbaycan rəhbərliyinə gəlmiş ümummilli lider Heydər Əliyevin idarəçiliyi dövründə çoxsaylı azərbaycanlının dövlət işlərinə cəlb olunması nəticəsində xalqımızın ictimai, elmi, ziyalı elitar təbəqəsi formalaşdı. Ümummilli lider Heydər Əliyev hələ sovet dönməndə xalqımızın, dövlətimizin bütövlüyünü təşkil edən ideologiyanın bünövrəsini qoymuşdu.

Hələ o dövrdə Heydər Əliyev böyük qətiyyət və əzmlə xalqın tarixi yaddaşının qorunmasına, mədəniyyətimizin tərəqqisinə, Azərbaycanın bütün dünyada tanınmasına çalışırdı. Həmin dövrün mövcud siyasi reallıqları diaspor problemi ilə milli ideoloji zəmində açıq və sistemli şəkildə məşğul olmağa imkan verməsə də, mədəniyyət, incəsənət, elm sahəsində ciddi iş aparılır, respublikamızın nailiyyətləri təbliğ edilir, dünya azərbaycanlılarının Vətənlə əlaqəsinə xidmət edəcək hər bir imkandan istifadə edilirdi. Xarici ölkələrlə mədəni əlaqələrin güclənməsi, xaricdə yaşayan həmvətənlərlə Azərbaycan Mədəni Əlaqələr Cəmiyyətinin-“Vətən” Cəmiyyətinin yaradılması həmvətənlərimizin birliyinə və Vətənlə əlaqəsinə xidmət edən mühüm addımlardan idi. Respublikanın hərtərəfli inkişafı həmvətənlərimizdə milli qürur hissi oyudaraq onlarda ana yurda maraq və bağlılığı artırırdı.

Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının elmi-intellektual potensialının gücləndirilməsi məsələlərinə həmişə böyük diqqətlə yanaşırdı. Məhz elə bu diqqətin sayəsində onun rəhbərliyi dövründə yüzlərlə həmvətənimiz SSRİ-nin ən nüfuzlu təhsil ocaqlarında təhsil almaq imkanı əldə etdi. 1970-80-ci illərdə sovet dövlətində gedən inteqrasiya prosesləri, gənclərimizin digər respublikalarda təhsil almaları onların miqrasiyasına təkan verdi. Dünya azərbaycanlılarında milli şüurun güclənməsində Heydər Əliyevin Moskvada Sovet dövlətinin rəhbərlərindən biri kimi fəaliyyətinin də xüsusi rolu oldu. Həmvətənlərimiz milli liderimizin dünya miqyaslı siyasi fəaliyyətini milli idrak və xarakterin parlaq təzahürü kimi qəbul edir, xalqımızın özünə inamı, özünüdərkli və mütəşəkkilliyi güclənirdi. 1980-ci illərin sonlarında SSRİ məkanında cərəyan edən hadisələr imperiyanın sərhədləri çərçivəsində demokratik düşüncə tərzinin genişlənməsinə və milli azadlıq hərəkatlarının alovlanmasına stimül yaratmış oldu. Azərbaycanda bu proses daha sürətlə getməyə başladı. Təsadüfi deyil ki, 1989-cu ildə azərbaycanlılar "dünyanın ən mübariz xalqı" adına layiq görüldülər. 1990-cı il 20 Yanvar hadisələri Azərbaycan xalqının milli bütövlüyünü təsdiqləyən ən böyük hadisələrdən biri kimi tarixin yaddaşına əbədi həkk edildi. Bu faciə xalqı yumruq kimi birləşdirdi və bütün dünya azərbaycanlılarının gücünü ifadə edirdi. Belə bir mürəkkəb və çətin vəziyyətdə 20 Yanvar qırğını ilə bağlı Moskvada vətəndaş qeyrəti və həqiqi vətənpərvərlikdən doğan cəsarətli bəyanatı ilə Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarını ayağa qaldırdı, xalqın siyasi iradəsini ifadə və bəyan etdi. Dünya azərbaycanlılarının bir millət kimi mütəşəkkilliyinə təkan verən bu bəyanat həmvətənlərimizi xalqın taleyi üçün tarixi məsuliyyəti daşımaq qüdrətində olan yeganə siyasi xadim və milli lider ətrafında birləşdirdi.

1993-cü ilin iyununda ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi digər sahələrdə olduğu kimi, diaspor quruculuğu işində də əsaslı dönüş yaratdı. Heydər Əliyev bu və ya digər xarici səfərlərində Azərbaycan diasporunun nümayəndələri ilə görüşür, onların problem və qayğıları ilə maraqlanır, həmvətənlərimizi yenidən müstəqillik qazanmış respublikamızın tarixi mənafeələrinin reallaşdırılması prosesində fəal iştirak etməyə çağırırdı. Zaman keçdikcə diaspor quruculuğu Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrildi. Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, onlar arasında birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi ilə bağlı məsələlərin birgə müzakirəsi zərurətini nəzərə alaraq Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi haqqında 2001-ci ilin may ayın 23-də ümummilli lider Heydər Əliyevin imzalamış olduğu sərəncam bu möhtəşəm ideologiyanın gerçəkləşməsinə istiqamətlənmişdi. Həmin ilin noyabr ayının 9-u və 10-da Bakıda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı Azərbaycan tarixinə böyük bir prosesin başlanğıcı kimi daxil oldu. Qurultayda 36 ölkədən 200-dən çox müxtəlif təşkilatı təmsil edən 406 nümayəndə və 63 qonaq iştirak edirdi. Bu qurultayda Azərbaycan Respublikası 130-dan çox dövlət və ictimai qurumlardan, elm, təhsil, mədəniyyət və digər yaradıcı təşkilatlardan, 25 siyasi partiyadan 702 nümayəndə və 844 qonaq ilə təmsil olunmuşdu. Dünya azərbaycanlılarının I qurultayı xaricdəki soydaşlarımızın ümumi məqsəd, vahid ideya ətrafında birləşməsi yolunda böyük addım, gələcəyə istiqamətlənmiş önəmli tədbirlərdən idi. Qurultay milli ideologiyamız olan Azərbaycançılıq ideyası ətrafında soydaşlarımızın birlik və həmrəyliyinə nümayiş etdirdi. Qurultayda xaricdəki həmvətənlərimizlə sistemli iş aparılmasını təşkil etmək, soydaşlarımız arasında milli

birliyin möhkəmləndirilməsini təmin etmək məqsədilə xüsusi dövlət qurumunun yaradılması ideyası irəli sürüldü. Ümummilli lider Heydər Əliyevə məxsus olan bu ideya Azərbaycan diasporunun formalaşdırılması prosesini sürətləndirməyə xidmət edirdi. 2002-ci ilin 5 iyulunda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev "Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla iş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında" Fərman imzaladı. Fərman Azərbaycan diasporunun fəaliyyətinin mütəşəkkil qaydada əlaqələndirilməsi, dünya azərbaycanlılarının siyasi və ideoloji birliyinin təminatı baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edən mühüm tarixi sənəd olmuşdur. Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması bu sahədə olan problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atmağa və Azərbaycan diasporunun fəaliyyətini milli maraqlarımızın gerçəkləşdirilməsi istiqamətində mərkəzləşdirməyə imkan verirdi. Aparılmış məqsədyönlü işlər nəticəsində Avropada, Şimali Amerikada, MDB məkanında və bir çox ölkələrdə o cümlədən, Özbəkistan, Qırğızistan, Norveç, Niderland, Almaniya, İspaniya, İtaliya, Belçika, Bolqarıstan, Çexiya, Finlandiya, Estoniya, Polşa, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Misir Ərəb Respublikası, Türkiyə və Birləşmiş Ştatlarda yeni Azərbaycan icmaları yaradıldı. Ayrı-ayrılıqda fəaliyyət göstərən çoxsaylı cəmiyyət və birliklər iş birliyi naminə bir araya gələrək Azərbaycan federal birlikləri yaratmağa başladılar. Bunların sırasında Ümumrusiya Azərbaycan Konqresini, Ukrayna Azərbaycanlıları Konqresini, Rusiya Azərbaycanlılarının Federal Milli-Mədəni Muxtariyyətini, Almaniya Azərbaycan cəmiyyətləri Federasiyasını, İsveç - Azərbaycan Federasiyasını, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Özbəkistan azərbaycanlılarının "Turan" Konqresini və Qırğızıstanda "Azəri" İctimai Birliyini nümunə göstərmək olar. Bu cəmiyyət və birliklər fəaliyyət göstərdikləri ölkələrlə Azərbaycan arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin inkişafı, həmvətənlərimizin təşkilatlanması, onların tarixi Vətənləri ilə əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi sahəsində əhəmiyyətli işlər görə bilmişdilər.

Bu gün xaricdə yaşayan soydaşlarımızın milli diaspor halında formalaşması, respublikamızla əlaqələrinin yaradılmasında ortaya çıxan çətinliklərin və problemlərin daha səmərəli həlli yollarının araşdırılmasına böyük ehtiyac duyulur. Hazırda dünyanın əksər ölkəsində 300-ə yaxın Azərbaycan icma və birlikləri fəaliyyət göstərir və diasporumuzun təşkilatlanma prosesi bu gün də davam edir. Azərbaycan diasporunun dünyanın müxtəlif ölkələrində formalaşan birlikləri Azərbaycan dövlətinin, Azərbaycan mədəniyyətinin, Azərbaycan həqiqətlərinin tanınması və təbliği işində radio və televiziyanın, dövrü mətbuatın imkanlarından geniş istifadə edirlər. Hazırda dünyanın bir çox ölkələrində Azərbaycan dilində müxtəlif qəzet və jurnallar nəşr olunur, xüsusi radio və televiziya verilişləri hazırlanır. Dünyanın 30-dan çox ölkəsində 100-dən artıq ictimai, milli və mədəni cəmiyyət və təşkilatları fəaliyyət göstərir. Bu gün Azərbaycan icmaları və cəmiyyətləri ötən illərlə müqayisədə daha fəaldırlar. Onlar yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatına təsir imkanlarını getdikcə artırır, xarici siyasətimizdə prioritet təşkil edən məsələlərə fəal dəstək verməklə Azərbaycanın beynəlxalq mövqeyini daha da gücləndirirlər. Artıq bütün dünya azərbaycanlıları ulu öndər Heydər Əliyevi xalqımızın ümummilli lideri hesab edir və Heydər Əliyevin "Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam" kəlamını yaşadıkları ölkələrdə daha qürurla söyləyirlər. Öz növbəsində soydaşlarımız ümummilli liderin diasporamızın qarşısında qoyduğu vəzifələri yerinə yetirirlər. Sevindirici hal ondan ibarətdir ki, ulu öndər Heydər Əliyevin diaspor quruculuğu sahəsində apardığı uzaqgörən siyasəti bu gün Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev tərəfindən müvəffəqiyyətlə davam etdirilir.

**Yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında KİV-in İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyilə çap edilmişdir**

"Olaylar".-2012.-12 dekabr.-№216.-S.15.

Milli məfkurə və təfəkkürümüzü formalaşdıran tarix

31 Dekabr - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günüdür!

Azərbaycan dövlətinin xarici ölkələrdə bir parçası, simvolu olan diaspor təşkilatları ölkəmizin xarici siyasətinin dünyada dəstəklənməsində, təbliğində yaxından iştirak edirlər

“Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı- Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli mənəvi dəyərlərini, adət -ənənələrini yaşatmalıyıq.”

16 dekabr 1991-ci ildə Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 31 dekabrın Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi günü kimi qeyd olunması barədəki qərarın qəbulu birlik və həmrəyliyimizin formalaşmasında müstəsna əhəmiyyət daşıdı. Müstəqilliyimizin 20 illiyində əldə olunmuş nailiyyətlərdə, ölkəmizin dünya birliyində tanındılmasında bu birlik və həmrəyliyin özünəməxsus yeri vardır.

Ümummilli lider Heydər Əliyev 9 noyabr 2001-ci ildə Dünya azərbaycanlılarının I qurultayındakı çıxışında vurğulayırdı ki, azərbaycançılıq xalqımızın çox böyük əzab-əziyyətlər bahasına nail olduğu tarixi sərvətdir. Milli dövlət ideologiyası kimi azərbaycançılıq bu gün hər vətəndaşın qarşısında dəqiq ifadəsini tapmış ideya kimi dayanır.

Bakıda gerçəkləşən Dünya Azərbaycanlılarının bütün qurultaylarında, Türk dövlət və cəmiyyətləri arasında dostluq, qardaşlıq və əməkdaşlıq münasibətlərinin möhkəmlənməsinə xidmət edən tədbirlərdə, Türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının zirvə toplantılarında azərbaycanlıların vahid ideya ətrafında formalaşması, təşkilatlanması aktual mövzu kimi diqqət çəkdi.

Cari ilin iyul ayında keçirilən Dünya azərbaycanlılarının III qurultayında çıxış edən Prezident İlham Əliyevin bildirdiyi kimi, bizim milli dəyərlərə bağlılığımız Azərbaycan xalqının iradəsinin ifadəsidir. Azərbaycan xalqının, dövlətinin xilaskarı ümummilli lider Heydər Əliyevin müstəqilliyimizə bəxş etdiyi və müstəsna əhəmiyyət daşıdığı bu ideologiya ən mütərəqqi və müasir tələblər səviyyəsində inkişaf etdirilir.

Təkcə türk dünyasına deyil, beynəlxalq aləmdə baş verən proseslərə təsir imkanları artan Azərbaycan diasporunun güclənməsi, dost xalqlarla birgə fəaliyyəti dünyada mövqelərimizin möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Birinci qurultaydan keçən 10 ildə Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması, həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində təşkilatlanma işinin sürətləndirilməsinin nəticəsidir ki, beş il əvvəl 336 olan diaspor təşkilatlarımızın sayı artıq 416-ya çatdırılıb. “Mən çox şadam ki, diaspor təşkilatlarımız keyfiyyət baxımından da güclənir, onların fəaliyyəti daha da məqsədyönlüdür, daha da təsirlidir” vurğulayan cənab İlham Əliyev soydaşlarımızın fəaliyyətinə böyük ümid bəsləndiyini bildirir.

Azərbaycan xalqının milli bayramları, əlamətdar günlər, 20 Yanvar və Xocalı faciələri ilə əlaqədar dünyanın müxtəlif ölkələrində çoxsaylı insanların iştirakı ilə keçirilən aksiyalar göstərir ki, təşkilatlar arasında koordinasiya işlərini yerinə yetirən diasporumuz fəaliyyət göstərdikləri respublikalarda siyasi qüvvə kimi tanınırlar. Azərbaycan dövlətinin xarici ölkələrdə bir parçası, simvolu olan səfirlik, konsulluqlarımızla, diplomatik nümayəndəliklərlə birgə çalışan diaspor təşkilatları ölkəmizin xarici siyasətinin dünyada dəstəklənməsində, təbliğində yaxından iştirak edirlər. Bir millət- iki dövlət olan Türkiyə- Azərbaycan diaspor təşkilatları gücləri birləşdirməklə, siyasi, iqtisadi məsələlərin müzakirəsində vahid mövqedən çıxış edirlər.

Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, müştərək tarixi, milli-mədəni kökləri eyni olan türkdilli xalqların mövqeyinin, birliyinin regional əməkdaşlıqdan da artıq səviyyədə, dünya birliyində vacib amilə çevrilməsi aramızda olan iqtisadi, siyasi əlaqələrin inkişafının göstəricisidir.

Eyni istəkləri Naxçıvanda keçirilən türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının zirvə toplantısında bir daha gündəmə gətirən Türkiyə, Qazaxıstan, Türkmənistan, Qırğızıstan dövlət və hökumət rəhbərləri vurğulamışlar ümumi dəyərlərə arxalanaraq və keçmişin zəngin ənənələrindən bəhrələnərək daha da təkmilləşən türk birliyinin bölgədə stabilliyin qorunması üçün başlıca amilə çevrilməsində Türkiyə- Azərbaycan əlaqələrinin daha önəmli rolu vardır. Eyni fikirlər Bakıda keçirilən Türkdilli Ölkələrin Parlament Assambleyasının təsis yığıncağında, iclaslarında da səsləndirilir. Dünya dövlətləri üçün geosiyasi əhəmiyyəti ilə seçilən və strateji məkan olan Cənubi Qafqazda Sabitlik və Əməkdaşlıq Platforması yaradılması barədə Türkiyənin təşəbbüsünün Avropa ölkələri, ABŞ və Rusiya tərəfindən də dəstəklənməsi bölgədə baş verən ərəzi münaqişələrinin həllinə istiqamətləndirilmiş mühüm addım olmaqla təhlükəsizliyin təminatı üçün nəzərdə tutulan birliyin əbədiyyətinə nümunədir.

Azərbaycanla Türkiyə arasında illərdən bəri davam edən iqtisadi və siyasi həmrəylik enerji layihələrinin reallaşması ilə bir daha təsdiqləndi. Əsrin möcüzəsi adlandırılan Bakı-Tbilisi-Ceyhan və Bakı-Tbilisi-Ərzurum

neft-qaz kəmərlərinin bu gün bütün dünya birliyi üçün böyük önəm daşması deyilənlərə nümunədir. Türkiyədəki Heydər Əliyev adına Ceyhan limanından Avropa ölkələrinə daşınan neftin həcmi ildən-ilə artırılır, Azərbaycanın təbii sərvətlərindən bəhrələnmək istəyənlərin sayı çoxalır. Ən qüdrətli dövlətlərin iqtisadi inkişafının əsas amili kimi diqqət yetirilən enerji təhlükəsizliyinin təminatında böyük rola malik Türkiyə və Azərbaycanın Anadolutrans kimi layihələrin təşəbbüsçüsü olması, böyük kimya nəhəngi sayılan “Petkim” şirkətini birgə idarə etmələri, yeni neft-kimya müəssisələrinin yaradılmasında qarşılıqlı fəaliyyətləri maraqlı doğuran amillərdəndir.

Həyata keçirilən beynəlxalq layihələrin davamı kimi inşası sürətləndirilən Bakı-Tbilisi-Qars dəmiryolu siyasi, iqtisadi və regional əhəmiyyətinə görə enerji layihələrindən heç də geridə qalmır. Tarixi İpək yolunun bərpası kimi böyük önəm verilən, Çindən başlanan yol Xəzər regionunun əsas strateji əhəmiyyətli şəhərləri sayılan Bakı və Tbilisidən keçməklə İstanbula istiqamətlənəcək, Londonu, bütün Avropa ölkələrini birləşdirəcək.

İqtisadi sahədə eynilik təşkil edən maraqların siyasi müstəvidə də üst-üstə düşməsi hər iki dövlətin diplomatiyasında da özünü büruzə verir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar danışıqlarda və aparılan müzakirələrdə Türkiyənin məsələ ilə bağlı münasibətinin dəyişilməzliyi, beynəlxalq təşkilatlarda da “bir millət, iki dövlət” prinsipinə sadiqlik göstərilməsi vahid güc mərkəzinin yaranmasının ilkin şərtləri kimi diqqətdə saxlanılır. Münaqişənin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllinə alternativ görmədiyini qətiyyətlə bildirən, Azərbaycanın ədalətli mövqeyini müdafiə edən, problem həll olunmayınca Ermənistanla sərəhdərlərini açmayacağını bəyan edən rəsmi Ankara eyni mövqeyə sadiqliyini bütün müstəvilərdə təsdiqləyir.

Ortaq dil, ortaq əlifba ideyasının reallaşması üçün göstərilən səylər də bu amilə xidmət göstərir. Türk dövlətləri Parlament Assambleyasının yaradılmasında da təbii ki, əsas tərəf kimi Azərbaycan-Türkiyə dostluğuna böyük önəm verildi.

Beynəlxalq ictimaiyyətin maraqla izlədiyi Fransa Milli Assambleyasının Nümayəndələr Palatasının qondarma erməni soyqırımı iddialarını inkara görə cinayət məsuliyyəti və 45 min avro məbləğində cəriməni nəzərdə tutan qanunun qəbulu ilə əlaqədar yaranan gərginlikdə Türkiyə- Azərbaycan dostluğu bir daha tarixin sınağından şərəflə çıxdı. Azərbaycan erməni məkrindən qaynaqlanan bu qanuna etirazını bildirməklə Türkiyə ilə həmrəyliyi bir daha göstərdi. Xarici ölkələrdə məskunlaşan soydaşlarımız demokratiya, söz, vicdan, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasına zidd olan bu sənədin qəbulunu yolverilməz hesab edən soydaşlarımız, məskunlaşdıqları ölkələrin daxili siyasətinin amilinə çevrilən diaspor təşkilatlarımız gücləndiklərini bəşəri ideyalara zidd belə məkrli qərarlara etirazları ilə bildirirlər. Müxtəlif ölkələrdə fəaliyyət göstərən Fransa səfirlikləri qarşısında mitinqlər, aksiyalar təşkil edən soydaşlarımız varlıqlarını da bəyan edirlər. Bu birlik, eyni zamanda erməni lobbisinə, onların qərəzli bəyanatlarına cavab, azərbaycançılıq ideyasının təbliğinə xidmətdir. Prezident İlham Əliyevin vurğuladığı kimi diasporumuzun güclənməsi o deməkdir ki, biz böyük xalqıq. Bu gün güclənən Azərbaycan bizim qürur mənbəyimizdir: “Bizim xaricdə yaşayan böyük ailəmiz vardır. Bizim bir vətənimiz var- Azərbaycan! Bizim bir dilimiz var- Azərbaycan dili! Bizim ümumxalq ideologiyamız var - azərbaycançılıq məfkurəsi!

Xuraman İsmayılqızı,

“İki sahil”.-2012.-30 dekabr.-№242.-S.9.

Azərbaycançılıq milli məfkurə və təfəkkürümüzü formalaşdıran başlıca amildir

Dövlət başçısı İlham Əliyev ölkəmizin suverenliyinin möhkəmləndirilməsi, sosial-iqtisadi inkişafının davam etdirilməsi, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətli həlli, soydaşlarımızın hüquq və azadlıqlarının etibarlı müdafiəsinin təmin olunması kimi mühüm vəzifələrin öhdəsindən uğurla gəlmək üçün səylərimizi birləşdirməyi vacib amil kimi önə çəkir

Dövlət başçısı İlham Əliyevin daim qeyd etdiyi kimi, keçirilən bayram tədbirləri uğurlarımızın təhlili, yeni vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Ölkə Prezidenti Dünya Azərbaycanlılarına təbrikində də ölkəmizin uğurlarından geniş bəhs edərək qarşıya bu mühüm vəzifəni qoymuşdur: “Hər bir azərbaycanlı Vətənimizin tərəqqisi, milli mənafelərimizin layiqincə qorunması üçün əlindən gələni əsirgəməməlidir. Ölkəmizin suverenliyinin möhkəmləndirilməsi, sosial-iqtisadi inkişafının davam etdirilməsi, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətli həlli, soydaşlarımızın hüquq və azadlıqlarının etibarlı müdafiəsinin təmin olunması kimi mühüm vəzifələrin öhdəsindən uğurla gəlmək üçün əl-ələ verməli, səylərimizi birləşdirməliyik. Buna görə də bu gün bir daha bütün dünya azərbaycanlılarını sıx birliyə və həmrəyliyə dəvət edir, milli mənəvi dəyərlərimizin qorunması, vətənimizin çiçəklənməsi və beynəlxalq mövqələrinin möhkəmləndirilməsi yolunda əzmkar fəaliyyətə səsləyirəm.”

Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların birliyi, həmrəyliyi ulu öndər Heydər Əliyevin fəaliyyətinin əsasını təşkil etmişdir. Qeyd edək ki, Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Gününün əsası da məhz 1991-ci ilin 16 dekabrında ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulub. O illərdə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin Sədri olan Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının birliyinin gərəkliliyini, əhəmiyyətini nəzərə alaraq dekabrın 31-ni Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü elan etdi. Ümummilli lider bildirmişdir: “Vətən birdir və hamı bu vətən uğrunda çalışmalıdır.” Diasporun bir dövlətin xaricdə varlığı demək olduğunu nəzərə alsaq, dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş soydaşlarımızın birliyinin, həmrəyliyinin nə qədər böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini təsəvvür etmək çətin deyildi. Ulu öndər Heydər Əliyevin xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra diaspor quruculuğu dövlət siyasətinin əsas tərkib hissəsinə çevrildi. Bu fakt inkaredilməzdir ki, müstəqilliyimizin ilk illərində Azərbaycan haqqında məlumatsızlıq bir sıra problemlərin yaranmasına, erməni yalanlarının ayaq tutub yeriməsinə səbəb olmuşdur. Ulu öndər Heydər Əliyevin xalqın təkilə tələbi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri ölkəmizin ətrafında yaradılan informasiya blokadasının yarılması oldu. Ümummilli liderin xarici ölkələrə səfəri zamanı orda yaşayan azərbaycanlılarla görüşməyə səy gösərməsi, onların problemləri ilə yaxından tanış olması, respublikamızla əlaqələrini daha da möhkəmləndirmələri üçün tövsiyələrini verməsi diaspor quruculuğu istiqamətində atılan addımlar idi. Ulu öndər öncə soydaşlarımızın yaşadıkları ölkədə birliyinin yaradılmasının vacibliyini bəyan etdi. Həmin ölkələrdə Azərbaycan cəmiyyətlərinin, mərkəzlərinin yaradılması da bu məqsədə xidmət edirdi. Ümummilli lider buna nail olduqdan sonra dünya azərbaycanlıları arasında mənəvi, siyasi birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi ilə bağlı məsələlərin ətraflı müzakirə edilməsini nəzərə alaraq, Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsi təşəbbüsü ilə çıxış etdi. 2001-ci ilin mayın 23-də imzalanan sərəncama əsasən həmin ilin noyabrın 9-10-da Bakıda Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayı keçirildi. Bu addım diaspor hərəkətinin inkişafında yeni mərhələnin başlanğıcını qoydu. Dünya azərbaycanlılarının vahid mərkəzdən idarə olunmalarının yüksək səviyyədə həyata keçirilməsi üçün ulu öndər Heydər Əliyevin 2002-ci il 5 iyul tarixli fərmanı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı. Qeyd edək ki, Prezident İlham Əliyevin 19 noyabr 2008-ci il tarixli sərəncamı ilə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin əsasında Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradılıb.

Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi kursunu uğurla davam etdirən cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2006-cı ilin martında Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayı, bu ilin iyulunda isə Dünya Azərbaycanlılarının III qurultayı keçirildi. Qurultayda da bu məqam xüsusi vurğulanmışdır ki, III qurultay tarixi məzmunu və ictimai əhəmiyyətinə görə 2006-cı ildə keçirilmiş Dünya azərbaycanlılarının II qurultayından bir çox cəhətləri ilə seçilir. Bu gün Azərbaycan iqtisadi cəhətdən qüdrətli dövlətə çevrilib, dünya miqyaslı layihələr gerçəkləşdirir, dünyanın inkişaf etmiş ölkələri Azərbaycanı tərəfdaş və müttəfiq kimi görür. Azərbaycanın etibarlı tərəfdaş imici qazanması dövlətimizin yeritdiyi müstəqil xarici siyasətlə sıx bağlıdır. Azərbaycan dövləti bu imkanlardan istifadə edərək, dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində yaşayan azərbaycanlılara daha böyük qayğı ilə yanaşır, onların birliyinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində ciddi səylər göstərir. Bunun nəticəsidir ki, bu gün artıq Azərbaycan diasporunun yaxşı təşkilatlandığı, azərbaycanlıların yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi proseslərinə

təsir göstərə bilmək imkanlarının əhəmiyyətli dərəcədə artması sayəsində onların Azərbaycanın milli maraqlarını müdafiə etmək iqtidarında olduqları inamla söylənir.

Ötən müddət ərzində əldə edilən ən mühüm uğurlardan biri ayrı-ayrı ölkələrdəki diaspor təşkilatlarının fəaliyyətini əlaqələndirən strukturların yaradılmasıdır. Hazırda dünyanın müxtəlif ölkələrində 400-dən artıq diaspor təşkilatı fəaliyyət göstərir. Xarici ölkələrdə təhsil alan azərbaycanlı gənclərin təşkilatlanması prosesinin sürətlənməsi də müsbət hal kimi dəyərləndirilir. Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsində Gənclərlə iş şöbəsinin yaradılması, eyni zamanda car ilin martında Dünya Azərbaycanlı Gənclər Birliyinin təsis edilməsi də bu məqsədə xidmət edir. Dövlət başçısı İlham Əliyev Dünya Azərbaycanlılarına təbrikində də bu məqama xüsusi diqqət yönəltdi: “Sevindirici haldır ki, yeni ideyaları və vətənpərvərliyi ilə seçilən gənclərimiz bu prosesə yaxından cəlb olunur, diasporun möhkəmlənməsinə öz töhfələrini verirlər.” Dünya Azərbaycanlılarının III qurultayında da bu fikir bəyan edilmişdir ki, hər bir Azərbaycan vətəndaşı yaşadığı dövldə ölkəsinin təbliğatçısıdır. Azərbaycanın bugünkü iqtisadi, siyasi, diplomatik sahədə qazandığı uğurlar barədə dünya ictimaiyyəti məlumatlandırılmalıdır. Bir məqamı da xüsusi vurğulamaq yerinə düşər ki, ölkənin tərəqqisində təhsilin, elmin rolunu önə çəkərək müasir dövrdə yeni texnologiyaların tətbiqinə, onlardan yüksək səviyyədə istifadə etməyi bacaran ixtisaslı kadrların yetişdirilməsinə böyük ehtiyacın olduğunu bildirən dövlət başçısı İlham Əliyevin sərəncamı ilə təsdiqlənən “Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsillərini davam etdirmələrinə dair Dövlət Proqramı”nın icrasında da prioritet məsələlərdən biri məhz ölkə həqiqətlərinin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılmasıdır. Dünya Azərbaycanlılarının III qurultayının nümayəndələrinin 100-dən çoxunun gənclər olması onların Azərbaycan həqiqətlərinin təbliğinə töhfələrini artırmaq istəklərini ortaya qoymuşdur.

Dünyada güclü erməni diasporunun olduğunu nəzərə alsaq onların yalan təbliğatına qarşı türk-Azərbaycan diaspor təşkilatlarının birgə fəaliyyətinin gərəклиyi ən yüksək tribunalardan bəyan edilir. Prezident İlham Əliyev hər bir çıxışında bütün türk dünyasını mövcud problemlərimizin həllində vahid mövqedən çıxış etməyə çağırır. “Gücümüz birliyimizdədir” söyləyən Prezident İlham Əliyev “Tarix tarixdir” bəyan edərək erməni yalanlarını faktlar əsasında diqqətə çatdırır. Ermənilər həmişə türklərə, azərbaycanlılara qarşı soyqırımı siyasəti aparmışlar. Keçmiş tarixdə də, yaxın tarixdə də belə olub və Xocalı soyqırımı bunun bariz nümunəsidir. Günahsız insanları, uşaqları, yaşlı qadınları qətlə yetirmək soyqırım deyil, bəs nədir? Ancaq əfsuslar olsun ki, dünya birliyi bunu ya görmür, ya da görmək istəmir, ermənilərin, erməni lobbisinin və dünya ermənilərinin uydurma faktları əsasında qərar qəbul edirlər. Dövlət başçısı İlham Əliyev bildirir ki, erməni yalanlarına, eyni zamanda dünyanın ikili siyasətinə qarşı öz siyasətimizi, həqiqətimizi, təbliğatımızı, gücümüzü qoymalıyıq. Əlbəttə ki, həqiqəti çatdırmaq, təbliğ etmək, bütün dünyaya yaymaq diaspor təşkilatlarının, hər bir vətənpərvər insanın işidir.

Azərbaycan həqiqətlərinin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılmasında Heydər Əliyev Fondunun, eyni zamanda Rusiya Azərbaycanlı Gənclər Təşkilatının xidmətləri böyükdür. Qeyd edək ki, Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, Rusiya Azərbaycanlı Gənclər Təşkilatının sədri, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Gənclər Forumunun baş əlaqələndiricisi Leyla Əliyeva Dünya Azərbaycanlılarının III qurultayında xaricdə yaşayan soydaşlarımızın təşkilatlanması və Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılması istiqamətində göstərdiyi xidmətlərə görə “Tərəqqi” medalı ilə təltif olunmuşdur.

Dövlət başçısı İlham Əliyev daim bildirir ki, Azərbaycan diasporunun daha gücləndirilməsi, xaricdə yaşayan azərbaycanlılara öz milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaları, Azərbaycan həqiqətlərini təbliğ etmələri, yaşadıkları ölkələrin ictimai-siyasi həyatında fəal rol oynamaları üçün bundan sonra da onlara diqqət və qayğı yüksək səviyyədə olacaq. Müasir qloballaşan dünyada xalqlar arasında gedən sürətli inteqrasiya prosesləri, diaspor və lobbilə təşkilatlarının beynəlxalq siyasətdə rolunun getdikcə artması Azərbaycanın öz diasporu ilə sıx əməkdaşlığını zərurətə çevirir. “Bu gün ölkəmiz multikulturalizmin və tolerantlığın məkanı kimi islam dünyası ilə Qərb sivilizasiyası, eləcə də digər mədəniyyətlərə mənsub xalqlar arasında əməkdaşlıq üçün global platformanın yaradılmasında mühüm rol oynayır.” Azərbaycanın Şərqlə Qərb arasında körpü rolunu oynadığını önə çəkən dövlət başçısı bildirir ki, bu gün həmin körpünü daha da möhkəmləndirmək üçün hər kəs öz səyini artırmalıdır.

Ən mühüm problemimiz olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində diplomatik mübarizədə qələbənin rolu inkaredilməzdir. Dövlət başçısı bildirir ki, bizim diplomatiyamız müdafiə, özünümüdafiə xarakteri daşımamalı, hücum diplomatiyası olmalıdır. Azərbaycan dövləti həqiqətlərimizin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında həmin ölkələrdə fəaliyyət göstərən səfirliklərimizin də üzərinə böyük məsuliyyət düşdüyünü bəyan edir. Hazırda Azərbaycanın xaricdə 65-dən çox diplomatik nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir ki, onların da 40-a yaxını son illərdə yaradılıb.

Beynəlxalq təşkilatlarda Azərbaycan nümayəndəliklərinin fəaliyyətinin genişləndirilməsi də qarşıya qoyulan vəzifələrdəndir. Cənab İlham Əliyevin Prezident kimi fəaliyyətə başladığı gündən bu məsələyə xüsusi diqqət yönəldilib. Hazırda beynəlxalq təşkilatların böyük əksəriyyətində Azərbaycan nümayəndəlikləri fəaliyyət

göstərir və onlar həqiqətlərimizin təbliği istiqamətində səmərəli fəaliyyət göstərirlər. Dövlət başçısı bildirir ki, Dağlıq Qarabağ problemi əsas mövzu kimi öndə dayanmalıdır. Dövlət başçısının Dünya Azərbaycanlılarına təbrikində vurğulandığı kimi, hazırda BMT Təhlükəsizlik Şurasının üzvü kimi fəaliyyət göstərən Azərbaycan dünyada sülhün və təhlükəsizliyin qorunması sahəsində öz məsuliyyətini dərinlən dərk edir.

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ probleminin tezliklə həlli Azərbaycan dövləti ilə yanaşı bütün həmvətənlərimizin də qarşısında mühüm vəzifə kimi durur. Buna görə də ürəyi Vətən sevgisi ilə döyünən dünya azərbaycanlıları bu istiqamətdə öz səylərini gücləndirməli, problemin mahiyyətini xarici ölkələrin hökumət və ictimaiyyətinə, beynəlxalq təşkilatlara çatdırmaq üçün daha məqsədyönlü fəaliyyət göstərməlidirlər. Diaspor təşkilatlarımız dünyadakı proseslərin nəbzini tutaraq öz çevikliyi artırmalı, digər xalqların diaspor mərkəzləri ilə səmərəli əməkdaşlığın yeni formalarını tapmalı, ölkəmiz əleyhinə yönəlmiş təxribatlara qarşı operativ və adekvat addımlar atmalıdırlar.

Azərbaycanın bugünkü uğurları gələcəyə daha böyük inamla irəliləməyə əsas verir. “Bu gün güclənən Azərbaycan bizim qürur mənbəyimizdir” bildirən Prezident İlham Əliyev bu əminliyi də ifadə edir ki, Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa edəcək, işğal altındakı bütün bölgələri azad olunacaq və soydaşlarımız öz doğma yurd-yuvalarına qayıdacaqlar. O gün uzaqda deyil. Azərbaycanın diplomatik mübarizədə qələbəsi, artan iqtisadi imkanları, dünya standartlarına cavab verən güclü ordusu bu əminliyi şərtləndirən əsas amillərdir. Azərbaycanın hər bir uğuru Ermənistanın məyusluğudur.

Yeganə Əliyeva,

“İki sahil”.-2012.-31 dekabr.-№243.-S.3.

Diasporçuluq, Lobbicilik və onların mahiyyəti

Yəhya BABANLI,

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
A. A. Bakıxanov adına Tarix İnstitutu

XX əsrin 90-cı illərindən başlayaraq lobbizm elmi fikirdə diqqət daha da yüksəlməyə və bu məsələnin tədqiqinə dair bir sıra elmi-nəzəri əsərlər yazılmağa başlandı. Tədqiqatçılarda V. Belov, K. Byatkin, N. Zyablyuk, N. İvanov, L. Koryavin, N. Proxoda, A. Serqunun, A. Xomic, A. Belousov və başqaları sanballı tədqiqat işləri ortaya qoydular. Xüsusilə, rus tədqiqatçısı Aleksandr Belousovun “Lobbizm siyasi əlaqələrdə əsas vasitə kimi: nəzəri modelləşdirmənin əsasları” [1] adlı dissertasiyasında lobbizmin modelləşdirilməsinin metodologiyasını daha geniş şərh edildi.

Bir sıra müəlliflər diaspor və lobbi anlayışlarını forma və məzmun baxımından eyni mənə, fəaliyyət növü kimi qəbul etsələr də, fikrimizcə bu belə deyildir. Onların oxşar və fərqli cəhətləri, biri-biri ilə bağlı tərəfləri olsada tamamilə başqa mahiyyət kəsb edirlər. Diaspor sosial-mədəni xarakter daşıyarsa, lobbi siyasi və iqtisadi əhəmiyyətə malikdir. Diaspor öz tarixi-etnik torpaqlarından kənarında yaşayan, öz etnik kimliyini qoruyub saxlayan insan toplusudur. Əslində yunan sözü olan “diaspora” - səpmək, paylaşmaq mənasını verir. Mənbələrdə bu sözə ilk dəfə İudaizmin (Yəhudilərin) müqəddəs kitabı olan Bibliyanın yunançadan tərcüməsində rast gəlinir və “Yəhudilərin yadellilər arasında səpələnməsi” mənasında işlədilir. Beləliklə, diaspor anlayışının əsas amili hər hansısa bir etnik qrupun ölkə xaricində yad etnosların əhatəsində yaşamasıdır. Bununla belə başqa xalqlar arasında yaşayan hər hansı bir xalqın müəyyən hissəsinə diaspor demək heç də düzgün olmazdı. “Diaspora-millə məişətə, adət-ənənələrə, mədəniyyətə və dilə, milli şüura malik olan, onu qoruyan, inkişaf və təbliğ edən etnik cəmiyyətdir”[2]. Tədqiqatçı Zaur Əliyev isə bu iki anlayışın fərqi belə xarakterizə edir: “Diaspor xüsusi maraqları olan bir qrup kimi siyasi proseslərdə iştirak edir və digər maraq qrupları kimi o da öz maraqlarını təmin etmək üçün təzyiqlə vasitəsi kimi lobbizmdən istifadə edir. Mövcud taktikadan istifadə etdiyi üçün diaspor lobbi qrupu kimi tanınır. Beləliklə, diaspor qrup, lobbizm isə qrupların istifadə etdiyi taktikadır [3].

Lobbi termininə gəldikdə isə son dövrlərdə daha geniş yayılmasına baxmayaraq insanlar bunu tam mənasında dərk etmirlər. Lobbicilik fəaliyyətinin nədən ibarət olduğunu bilmək üçün ilk növbədə “Lobbi” sözünün mənasının nə olduğunu bilmək lazımdır. Lobbi sözünün mənası ingilis dilindən tərcümədə “dəhliz, vestibül, holl, üstüörtülü gəzinti meydançası, səhnəarxası” mənasını daşıyır[4]. Lobbi anlayışı 1553-cü ildə İngiltərə monastırlarında “gözətçi meydançası” kimi işlədilirdi. Digər bir mənada Lobbicilik konsepti təşkilatları maraqların dövlət orqanlarına və ayrı-ayrı rəsmi şəxslərə məqsədyönlü təsirini ifadə edir. Başqa sözlə Lobbicilik təkcə bu və ya digər qrupun sosial, siyasi və iqtisadi maraqlarının müdafiəsi olmayıb, əslində formal hakimiyyəti faktiki hakimiyyətlə hesablaşmağa vadar edən bir mexanizmdir, anlayışdır. Əslində sivil qaydada həyata keçirilən lobbicilik təkcə hər hansı qruplar marağının müdafiəçisi olmayıb, həm də cəmiyyət və hakimiyyət münasibətlərinin tənzimlənmə sisteminin vacib elementidir. Tarix dönə-dönə sübut edib ki, bu keyfiyyətlərdən məhrum olan xalqlar gec-tez güclü millətlərin təsiri altına düşərək assimilyasiya olunur və öz milli simasını itirir. Sovetlər çağında isə Qərbi cəmiyyətində çox geniş yayılmış bu təcrübəni, yəni lobbizmi birtərəfli və təhrif olunmuş şəkildə təqdim edən kitablarda və məqalələrdə insanların şüuruna “Lobbizm korrupsiyanın sinonimidir” kimi sınımlanmışdır[2]. Bu anlayış hər hansı bir qrupun maraqlarının nəzərə alınması məqsədilə hökumət qurumlarına birbaşa, yaxud dolaylı yolla təsiretmə fəaliyyəti kimi adlandırılı bilər. Bu cür adlandırma ümumi mahiyyətli olduğu üçün hər hansı siyasi, yaxud ictimai fəaliyyəti bura aid etmək olar. Ona görə də bir sıra dəqiqləşmələr aparmaq zərurəti yaranır.

Siyasi analitiklərin fikrincə lobbizmi digər qurumlardan fərqləndirmək lazım gəlir ki, bunun üçün aşağıdakı amilləri nəzərə almaq lazımdır:

birincisi, qurum dedikdə konkret olaraq vəzifəli şəxslər nəzərdə tutulur ki, hansısa qərarın qəbul olunması və ya olunmaması onlardan asılı olur. Bu bir, yaxud bir neçə adam ola bilər. Məsələn, deputatlar qrupu, hökumət üzvü və yaxud administrasiyanın yüksək vəzifəli nümayəndəsi;

ikincisi, lobbiləşmiş qərar həm müsbət, həm də mənfi xarakter daşıya bilər. Məsələn, ABŞ-də erməni lobbisi vaxtilə Konqres tərəfindən 907-ci düzəlişin (1992-ci ilin oktyabrında ABŞ Konqresi keçmiş sovet respublikalarına dövlət yardımını tənzimləyən “Azadlığı Müdafiə Aktı” adlı qanun qəbul edib.) qəbul olunmasına nail olmuş, hazırda isə Azərbaycana qarşı ədalətsiz və diskriminasiya xarakterli bu qərarın aradan qaldırılması üçün palata üzvlərinə bütün istiqamətlərdə təzyiqlər göstərir. Yəni lobbizm eyni dərəcədə həm müsbət, həm də mənfi istiqamətə yönəldilə bilər;

üçüncüsü, lobbiləşmə vəzifəli şəxslərin yalnız maddi stimullaşdırma prinsiplərinə əsaslanmasında da, bu model lobbizmdə ən geniş yayılmış və təsirli amil hesab olunur. Primitiv mahiyyətli və qanunla təhdid olunan rüşvət vermə əvəzinə, hazırda başqa metodlardan: seçki fondlarına birdəfəlik, yaxud mütəmadi yardım göstərilməsi, pulsuz xarici səfərlərin qohumlarının, bəzən hökumət qurumundakı yerlərini itirdikdə özlərinin də “yağlı işlə” təmin olunması;

dördüncüsü, lobbizm dövlət strukturları üzərində mafioz, kılan, yaxud mason nəzarəti ilə qarışdırmaq düzgün olmazdı. Ona görə ki, dediklərimiz gizli və qanunazidd mahiyyət daşıdıqları üçün lobbizmdən tamamilə fərqlənir [2].

Bütövlükdə isə lobbizm məqsədə çatmaq üçün ciddi vasitə hesab olunur. O istər hərəkət formasında (müxtəlif ictimai birliklərdə: qadınlar, gənclər və ya komitələrdə: etnik, mədəni və s.), istərsə də peşəkar fəaliyyətdə (siyasətdə, iqtisadiyyatda və s.) təzahür edir. Hər hansı bir ölkədə lobbizmin inkişafı və yayılması həmin ölkənin siyasi (diplomatik) və iqtisadi inkişaf səviyyəsi, həmçinin həmin ölkədə formalaşmış dövlət ənənələri və institutları ilə müəyyən olunur. Mütəxəssislər tərəfindən lobbiçilik fəaliyyətinin metod və formaları aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

1. Şəxsi mülahizələrin təklif edilməsi;
2. Tədqiqatların nəticələrinin təqdim edilməsi;
3. Parlament komissiyalarındakı müzakirələrlə çıxışlar edilməsi;
4. Nüfuzlu seçicilər vasitəsilə qanunvericiliyə təsir göstərilməsi;
5. Parlamentlərin müəyyən şənliklərə və əyləncələrə dəvət edilməsi;
6. Seçki kompaniyalarına pul xərclənməsi;
7. Seçki kompaniyasının keçirilməsində iştirak;
8. Seçicilər tərəfindən “məktub və teleqram”ların təşkil edilməsi;
9. Təbliğat kompaniyasının təşkili;
10. Birbaşa rüşvət verilməsi;
11. Bir neçə təşkilatın birləşib lobbi təşkil etməsi.

Lobbiçiliyin fundamentində təşkilatlanmış maraqların dövlət orqanlarına və ayrı-ayrı rəsmi şəxslərə məqsədyönlü təsir etmək mexanizmi durur. Başqa sözlə, lobbiçilik cəmiyyətin sosial, iqtisadi və siyasi maraqlarının müdafiəçisi olmaqla yanaşı, hakimiyyət nümayəndələrini əməli iş görməyə vadar edən işlək mexanizm anlayışıdır. Məsələyə geniş yanaşdıqda aydın görmək olar ki, sivil lobbizm anlayışı tək-cə bir qrupun müdafiəsində yox, bütövlükdə dövlətin, xalqın və hakimiyyətin hüquqlarının tənzimlənməsində müəyyən rola malik sistemdir. Lobbi hər hansısa bir cəmiyyətin keyfiyyət mexanizminin göstəricisidir. Avropada çox geniş yayılan lobbi institutlarının mərkəzi Brüssel hesab olunur. Burada 700-dən artıq dünyanın nüfuzlu təşkilatlarının nümayəndəlikləri fəaliyyət göstərir. Lobbizmin geniş təşəkkül tapdığı yer Amerika Birləşmiş Ştatları, Mərkəzi isə paytaxt Vaşinqton şəhəri sayılır. ABŞ-da lobbistlərin fəaliyyətini tənzimləyən qanunlar içərisində, 1938-ci “Xarici nümayəndələrin qeydiyyatı haqqında”, 1946 və 1995-ci illərdə “Lobbiçiliyin Açıq Xarakteri haqqında” sənədlərin adlarını çəkmək olar. Bu gün ABŞ siyasi sisteminin mühüm qolu olan lobbiçilik fəaliyyəti Qanunverici-İcraedici-Məhkəmə hakimiyyətilə yanaşı digər sahələrdə müxtəlif formalarda aparılır. İri transmilli korporasiyalar, keçmiş və hazırkı konqresmenlər, bankirlər, hüquqşünaslar, siyasi-ictimai xadimlər, qeyri-hökumət təşkilatları, fermerlər, iş adamları, etnik diasporlar və digər peşə sahibləri imkanları çərçivəsində lobbi fəaliyyəti ilə məşğul olurlar [2]. Zənnimizcə, lobbiçiliyin əsas məğzi iqtisadi və siyasi maraqların həyata keçirilməsidir. Nəzəri baxımdan lobbiçilik həm iqtisadi, həm də siyasi kommunikasiyanın modeli sayılır. Bu fəaliyyət iqtisadi və siyasi marağın reallaşması istiqamətində aparılan bir kampaniyadır. Hətta elə millətçi təşkilatlar vardır ki, insanları planlı şəkildə lobbi fəaliyyətinin qurulmasına sövq edirlər. Bu həm xarici siyasət kursuna həm də daxildə hər hansısa referendumun keçirilməsi zamanı lazım olan vacib elektoratın dəstəyi və qazanılan səsərin sayı deməkdir. Bu gün dünyada fəaliyyət göstərən lobbi təşkilatları və lobbiçilər fərqli strategiyalardan istifadə edirlər. Yəni, biri öz dövlətinin milli və ya etnik mənafeyi, digəri özünün iqtisadi və ya siyasi marağı əsasında işini qurur.

Lobbini işini məsafədən idarə olunan informasiya maşınına bənzətsək yanılmarıq. Beləki, bunu da yönəldən rəsmi və ya qeyri-rəsmi qurumlar vardır. Burada insan və onun siyasi-iqtisadi marağı işin əsasını təşkil edir. Lobbiçiliyin uğurlu olması üçün daim işlək mexanizm olmalıdır. Yəni istəyinə nail olmaq üçün daim cəhd etmək, hücumda olmaq əsas şərtidir. Qeyd etmək olar ki, diaspor hər hansı bir millətin dünyanın müxtəlif regionlarına səpələnən milli toxumudursa, lobbi səpələnən toxumların cücərən siyasi bəhrəsidir. Əksər lobbistlər siyasi birlik rolunda çıxış etsələr də onların məqsəd və məramında maddi mənafe və siyasi tələb durur. Lobbi təşkilatlarının xüsusi mexanizminin, özünəməxsus üsullarının və qabaqcadan müəyyənləşdirilmiş strateji xəttinin olması vacibdir. Lobbiçilərin ən böyük uğurlarından biri maraqlarına uyğun hədəfi düzgün müəyyən etmək bacarığının və onlarla münasibətlərin düzgün qurulmasına nail olunmasıdır. Lobbi mənsə və donor dövlətlərin strateji maraqlarının müəyyənləşdirməli, vahid mövqedən çıxış etməsi üçün işlər aparmalıdır. Şəxsi

münasibətləri milli maraqlar istiqamətinə yönəltməyi bacarmalıdır. Məsələn, tarixin müxtəlif dövrlərində xaricə miqrasiya etmiş soydaşlarımız vardır ki, onlar bu gün yaşadıkları dövətdə yüksək nüfuz və maddi imkana malik şəxslərdir. Həmin insanlar özlərinin ixtisasları, sənət və peşələri, əməli işləri ilə cəmiyyətin bütün sferalarında təmsil olunurlar. Yəni, sosial-mədəni həyatda, elm-təhsil ocaqlarında, iqtisadi-siyasi arenada, hərbi qurumlarda və digər sahələrdə. Bu potensialdan Azərbaycanın təbliğində istifadə edilməsi çox fayda ola bilər. Lobbicilər təsir dairəsinə görə hərəkət etməyi və bunun vaxtını, formasını müəyyənləşdirməyi bacarmalıdır. Lobbist təşkilatlarının əsas məqsədi hakim dairələrdə səs hüququnun qazanılmasıdır. Yəni gündəmə çıxardıqları hər hansı bir məsələnin istər ictimaiyyət, istərsə də dövlət tərəfindən təsdiq olunmasına nail olmaqdır. Bu gün iri biznes lobbistləri birləşərək dövlətin nəzarətində olan və tənzimlənən qiymətləri dəyişə və ya böhran yarada bilərlər. Məsələn, Dünya bazarında neftin qiymətinin iri korporasiyalar tərəfindən hərraclar vasitəsilə tənzimlənməsi bəlkə də hansısa lobbist institutunun iqtisadi maraqlarının qələbə çalmasıdır. O cümlədən, son dövrdə dünyanı cənginə almış maliyyə böhranı mənbəyində lobbist amilinin olması və ya olmaması müəmmalıdır.

ABŞ-da lobbizim məsələlərindən danışarkən bir çox tədqiqatçıların “Amerikadan kənarında lobbist fəaliyyəti axtarmaq bir çox aspektdən məntiqlisiz görünə bilər” fikri ilə razılışmaq olmaz. Çünki araşdırmalar göstərir ki, Fransa, Almaniya, Kanada kimi inkişaf etmiş dövlətlərdə iri lobbist təşkilatları mövcuddur və onların fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi aktlar qəbul olunmuşdur. Etnik lobbizmin tədqiqatçılarından olan Valeh Rzayev də lobbizmin vətəni ABŞ-ı hesab edir. Tədqiqatçı “Etnik lobbicilik: buz üstündə yarıq” adlı məqaləsində [6] ABŞ-da fəaliyyət göstərən irland, yəhudi, ərəb, yunan və erməni xalqlarının, İran, Çin, Afrika və Latın Amerikasının ölkələrinin lobbistlərinin yaranması və fəaliyyəti haqqında maraqlı məlumat vermişdir.

ABŞ-da ən böyük və siyasiləşmiş lobbist təşkilatı yəhudi icması aiddir. Lobbist əsas əlaqələndirici təşkilatı “İctimai fəaliyyət üzrə Amerika-İsrail Komitəsi”dir. Komitənin qarşısında duran əsas vəzifə Amerika-İsrail münasibətlərini möhkəmlətməkdən, Amerika tərəfindən İsrailə maliyyə, texniki, hərbi köməkliliyi qüvvətləndirməkdən, ABŞ-dövlət gücündən dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan yəhudi vətəndaşlarının hüquqlarının qorunmasında istifadə etməkdən ibarətdir. Kütləvi təbliğat vasitələrinə görə İsrail lobbisi ABŞ-da birinci yeri tutur. ABŞ-ın aparıcı telekanalı olan NBS, SBS, diqqətçəkici qəzetlər olan “NewYorkTimes” və “Washington Post” və çoxlu nəşrlər İsrail lobbisinin nəzarəti altındadır. İsrail lobbisi həmişə erməni lobbisi ilə soyuq münasibətlər saxlayaraq erməni silahlıların – ASALA terrorçu təşkilatının Fələstin fəalları ilə sıx əlaqələr yaratmasına maneçilik törətmişdir.

ABŞ-da fəaliyyət göstərən yunan lobbisi şovinist mövqə tutaraq yalnız əsas vəzifəni-Yunanıstanın iqtisadi, siyasi, humanitar baxımdan ABŞ-ın dəstəkləməsində görür. Lobbistlər amerikalıların yunan ruhunda tərbiyələnməsi, ABŞ-da və digər ölkələrdə Yunanıstanın imicinin yüksəldilməsi üçün əllərindən gələni əsirgəmir. Yunan lobbisinin siyasi özəyini Amerika Xelenik İnstitutu təşkil edir. Bu təşkilat əsas xarici fəaliyyət istiqaməti kimi keçmiş düşməni və rəqibi Türkiyəni daimi iqtisadi mühasirədə saxlamağa çalışır. Ellinlilərin əsas məqsədi Kipr adasının şimal hissəsindən türkləri deportasiya etməkdir. Bu məqsədlərinə çatmaq üçün onlar nəinki qərb havadarlarının, həmçinin Türkiyənin öz ərazisində fəaliyyət göstərən havadarlarının dəstəyindən istifadə edirlər. Kürdistan Fəhlə Partiyasının lideri Abdulla Öcalana yunan lobbistləri daimi mədəni və maddi köməklik göstərmişlər. Yunan lobbisinin təminatı əsasında erməni terrorçu təşkilatı ASALA vasitəsilə Yunanıstanda və Livanda, Qərbi Avropanın ayrı-ayrı şəhərlərində 72 türk diplomatı öldürülmüş, Moskva şəhərində “Rusiya” mehmanxanası və metro stansiyası partladılmış, yanğınlar törədilmiş, Azərbaycanda Opera Teatrının binası dağıdılmışdır. Yunan lobbisi erməni lobbisi ilə əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərərək türk dünyasına qarşı mübarizə aparır. Argentina, Fransa, İspaniya, Suriya, Livan, Bolqarıstan, Ermənistan kimi ölkələrdə Yunan lobbisinin güclü dayaaqları mövcuddur.

1924-cü ildə Türkiyə tərəfindən 1,5 milyon nəfər erməninin məhv edilməsi ilə bağlı erməni icmaları Amerika və dünya ictimaiyyətini türklərə qarşı mübarizəyə çağırdı. Bu kompaniyanın reallaşdırılması üçün ermənilər Amerikadan güclü maliyyə dəstəyi aldılar. Bu işdə ABŞ-da yaşayan nüfuzlu erməni milyarder Kirk Qriqoryan əhəmiyyətli rol oynadı. Erməni lobbisi öz siyasi məqsədlərini və siyasətini Argentina, Efiopiya, Uruqvay, Livan, İran, Rusiya, Suriya, Fransa, Belçika, İspaniya, Portuqaliya, Rumıniya, Bolqarıstan, Yunanıstan, Kipr kimi ölkələrdə həyata keçirir. Təkcə ABŞ-da erməni icması 23 qəzet və jurnala, nəşriyyat evlərinə, radio və televiziya vasitələrinə malikdir. Erməni lobbisinin mərkəzi Kaliforniyada – D. Dekmekeyanın uzun illər qubernatorluq etdiyi ştatda yerləşir. ABŞ erməni lobbistləri Ermənistanla hərtərəfli maliyyə köməkliliyi göstərir. Bu gün Yerevan hər il orta hesabla ABŞ-dan 200 milyon dollara yaxın əvəzsiz yardım alır. Qeyd etdiyimiz kimi böyük və fəal erməni lobbist təşkilatları təkcə ABŞ-la deyil Rusiya, Fransa, Kipr, İran, Suriya və Livanda da fəaliyyət göstərir. Məhz, Erməni lobbisi ən böyük yardım və dəstəyi keçmiş SSRİ-nin birinci prezidenti Mixail Qorbaçovdan və onun ailəsindən almışdır. Artıq dünya ictimaiyyətinə məlumdur ki, M. Qorbaçov ABŞ-a cəfər edərək erməni lobbisinin nümayəndələri İrandan gətirilmiş xüsusi

zərgərliklə işlənmiş, dünyada ən böyük ölçülü brilliyantlarından birini onun arvadı Raisa Qorbaçovaya bağışlamışlar.

ABŞ-da ən güclü lobbilərdən biri İrana məxsusdur. Özündə etnik farsları və azərbaycanlıları birləşdirərək, yəhudi və erməni lobbiləri ilə sıx əlaqələr yaradır. İran lobbisi Texas ştatında neft emalı və neft məhsulları istehsalı üzrə iri elmi-tədqiqat mərkəzlərinə malikdir.

Xarici lobbizmin tədqiqatçılarından olan Fikrət Sadıqov “Xarici lobbizm və dövlətlərin maraqları” adlı məqaləsində Yapon və Çin lobbisinin ABŞ-ın iqtisadi və siyasi həyatındakı rolunu dolğun göstərmişdir. Tədqiqatçı yazır: “ABŞ-da XX əsrin sonunda işdə ən yeni texnologiyalardan istifadə etməklə, birbaşa və dolayı lobbizm üsullarını kombinasiya etməklə, güclü maliyyə bazaları ilə iki ən qüvvətli xarici lobbi yapon və çin lobbisi digərlərindən seçilir” [5].

XX əsrin 50-ci illərinin sonundan etibarən ABŞ-da yapon biznesi güclənməyə başlamışdır. Yaponiya və ABŞ arasındakı ticarət dövriyyəsi iki dövlət üçün çox böyük olduğu üçün, Yaponiya korporasiyalarının lobbi aparatı güclənmişdi. 1975-ci il göstəricisinə görə Yaponiyanın qeydiyyatdan keçmiş xarici agentlərinin sayı 56 nəfər təşkil etmişdi ki, bu da digər lobbistlərin sayından olduqca çox idi. Yapon lobbisi tərkib quruluşuna görə amerikalıların adətən “Yaponiya korporasiyası” adlandırdıqları sistemdən ibarətdir. Bu ifadə altında yapon dövlət orqanları və özəl təşkilatlarının vahid cəbhə şəklində fəaliyyəti nəzərdə tutulur. Sistemin birinci pilləsini hər zaman böyük lobbist fəaliyyət göstərir və səfirlik mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Amerikadakı Səfirliyi istiqamətləndirən Yaponiya Xarici Ticarət və Sənaye Nazirliyinin (NISN) məmurları da elə bu pillədə fəaliyyət göstəriblər və indidə göstəriblər İkinci pillənin zirvəsində iki baş təşkilat durur: Özünün ABŞ-dakı nümayəndələri vasitəsilə fəaliyyət göstərən. Yaponiyanın bütün sənaye şirkətlərinin birliyi olan KFİDANRFN 1955-ci ilə yaradılmış və o vaxtdanda Yaponiyanın və Yaponiya ilə bağlı Amerika korporasiyalarının maraqlarını fəal surətdə qoruyan Amerika Yaponiya ticarət Şurasıdır. Beləki, müddən çox yapon və amerikalı korporasiyası Amerika-Yaponiya Ticarət Şurasının (AYTS) üzvlüyündədir. Yapon lobbisinin fəaliyyət üsulları olduqca rəngarəngdir. Yaponiya çoxsaylı tədris proqramlarının, informasiya mərkəzlərinin yaradılması, gözəçarpan ictimai tədbirlərin maliyyələşdirilməsi, təbliğat kompaniyalarının konsepsiyalarının işlənilib hazırlanması kimi dolayı təsir vasitələrindən fəal istifadə edirlər.

ABŞ-da fəaliyyət dairəsinə görə Çin lobbisi də aparıcı yerlərdən birini tutur. Tərkibinə görə Çin lobbisinin yapon lobbisinə bənzər klassik quruluş sxemi vardır: səfirlik, ticarət şurası və ictimai təşkilatlar-lobbiçi firmalardan ibarətdir. Əgər, XTSN yapon lobbisi üçün ümumiyyəti tənzimləyici rolunu oynayarsa, Çin lobbisi üçün bunu ABŞ Konqresi ilə münasibətlər üzrə mərkəzi işçi qrup yerinə yetirir. Səfirliyin lobbisi komandasının gücləndirilməsi meylləri güclənmiş, 1995-ci ildə onun əməkdaşlarının sayı ikidən beşə, 1997-ci ildə isə artıq 12-yə çatdırılmış, Oksfordun məzunu ŞaoVenyanq ona rəhbər təyin edilmişdi [2]. Vaşinqtondakı Çin lobbiçiləri əsasən aşağıdakı problemlərin həllinə çalışırlar. Birincisi, iqtisadi cəhətdən ən əlverişli ölkə statusunu Çin üçün saxlamaq; ikincisi, Çinin Beynəlxalq Ticarət Təşkilatına qəbul edilməsinə nail olmaq. Bu işdə lobbiyə ABŞ-ın bir neçə böyük korporasiyası yardım edir. Üçüncüsü, ABŞ-da istehsal olunmuş kompüter proqramları, musiqi kompakt-diskləri, videokasetlər və s. Çində kütləvi şəkildə qeyri-qanuni, “oğurluq” surətlərinin çıxarılması üzrə Amerika-Çin ziddiyyətlərini yumşaltmaqdadır.

Yapon və Çin lobbiləri fəaliyyət üsullarına görə bir-birindən fərqlənir. Çin lobbisi yerli səviyyədə əslində fəaliyyət göstərmir, çünki buna ehtiyac yoxdur. Çin Yaponiyadan fərqli olaraq ABŞ ərazisində istehsal açmır, əksinə işçi yerlərinin ixracından hər vasitə ilə çəkinir. Uyğun olaraq yerli vergilər də ÇXP-i o qədər qorxutmur. Hər iki lobbi natamam lobbizmdən, ictimaiyyətlə əlaqələrdən, onların müasir texnologiyalarından fəal istifadə edir.

Bu gün müstəqil Azərbaycan üçün də lobbizmin fəaliyyəti çox mühüm və aktualdır. Ancaq Azərbaycan lobbisini güclü lobbilərlə eyni səviyyədə tutmaq olmaz. Yəhudi, erməni, yunan, Çin, İrland və digər lobbilər əsrlər boyu formalaşma prosesi keçirərək yaşadıkları ölkələrin Qanunverici və İcraedici hakimiyyətində bir sistem yaratmışlar. Lakin Azərbaycan lobbisi də maraqlı inkişaf yolu keçmişdir. Bəzi tarixçilər Azərbaycan lobbisi dedikdə məhz ikinci tarixi müstəqilliyimizdən sonrakı dövrü əsas götürürlər. Lakin tarixi sənədlər və faktlar lobbimizin XX əsrin əvvəllərindən formalaşması fikrini söyləməyə əsas verir. Beləki, 1920-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süquta uğradıqdan sonra xarici ölkələrə səpələnmiş soydaşlarımızın siyasi fəaliyyətini lobbimizin bünövrəsi hesab etmək olar. Belə demək doğru olardı ki, hələ 1920-ci ildə San-Remo, 1922-ci ildə London və Genüya, 1923-cü ildə Lozanna konfranslarında iştirak edən azərbaycanlılar Azərbaycanın milli-siyasi mənafeyini müdafiə etməklə lobbiçiliyin əsasını qoymuşlar. Avropada, xüsusilə Türkiyədə aktiv siyasi işlə məşğul olan Azərbaycan diasporunun əsas silahı mətbuat idi. Lakin bu lobbiçilik qanunla tənzimlənməmiş, hüquqi status almamışdır. 1991-ci ildən sonra lobbimizin inkişafında dərin boşluq var idi. Həmin illərin siyasi savadsızlığından istifadə edən erməni lobbisi 1992-ci ilin oktyabrın 24-də ABŞ Konqresinin 102-ci sessiyasının Azərbaycanın əleyhinə 907-ci əlavənin qəbul edilməsinə nail olmuşdu. O, dövrdə ölkə prezidenti Corc Buşun Senatın ona təqdim etdiyi “FreedomSupport ACT-S 2532, P.L. 102- SN 23

saylt” qanun layihəsini tərəddüd etmədən imzalanması Azərbaycan lobbisinin zəifliyinin nəticəsi idi. Bu gündə Cəmiyyətdə böyük rezonans doğuran və münasibətlərə böyük təsir qüvvəsi olan 907-ci əlavənin qüvvədə qalması, Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü, ölkəmizin müharibə şəraitində olması, 1 milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkünün öz tarixi-etnik torpaqlarından didərgin düşməsi və bu kimi neqativ hallar Qərbdə ölkənin dəstəklənməsi işində boşluq yaratdı. 1993-cü ildən başlanan məlum siyasi hadisələri, hakimiyyət dəyişikliyi, atəşkəs imzalanması, hərbi əməliyyatların dayandırılması, diplomatik münasibətlərə yer verilməsi və s. hadisələr ciddi nöqsanların aradan qaldırılmasına şərait yaratdı. Bu proseslər azərbaycanlıların birliyi və həmrəyliyinə, yeni mərhələdə formalaşan və inkişaf edən Azərbaycan diasporunun fonunda isə lobbii işinə də öz töhfəsini verdi. ABŞ-da və digər ölkələrdə Azərbaycan diasporunun inkişafı və lobbisinin formalaşması prosesinin əsası Heydər Əliyevin 1993-cü ildə Azərbaycanda ikinci dəfə siyasi hakimiyyətə gəlişindən sonra başladı. Məhz bu dövrdən başlayaraq diasporun təşkilatlanması və institutlaşdırılması dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrildi.

XX əsrin sonları Azərbaycan tarixinin elə bir dövrü idi ki, artıq Azərbaycan neft ehtiyatları ilə dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərinin, daha çox Qərbin və ABŞ-ın diqqətini çəkirdi. Xəzər neftinin əhəmiyyətinin artması Azərbaycanın regionda geosiyasi cəhətdən nüfuzunu yüksəlməsinə təsir etdi. Xüsusilə, 1994-cü ilin sentyabrın 20-də Bakıda “Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda “Azəri”, “Çıraq”, “Günəşli” yataqlarının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və hasil olunan neftin pay şəklində bölüşdürülməsi” haqqında dünyanın 11 ən iri neft şirkəti ilə bağlanmış “Əsrin müqaviləsi” bu prosesləri gücləndirdi [7]. Bir sözlə, müstəqil Azərbaycan Respublikasının nüfuzunun güclənməsi Azərbaycan diasporunun fəallaşmasına və onların lobbicilik fəaliyyətinə qoşulmasında mühüm rol oynadı.

Dünyada gücü və nüfuzu ilə seçilən yəhudi lobbisinin Azərbaycan maraqlarını müdafiə etməsi erməni lobbisinin və diasporunun neytrallaşdırılması işində böyük əhəmiyyət kəsb etdi. Türk, yəhudi lobbisindən dəstək alan Azərbaycanın yeni formalaşan lobbisi bəzi məsələlərdə uğurlar əldə etməyə başladı. 2000-ci il sentyabrın 8-də ABŞ-da səfərdə olan prezident Heydər Əliyevin Amerikanın nüfuzlu yəhudi təşkilatları, Yəhudi Komitəsi, Prezidentlər Konfransının, Yəhudi Konqresinin, Sovet Yəhudiləri Komitəsinin rəhbərləri ilə görüşü də Azərbaycan lobbisinin formalaşmasında və siyasi imicinin yüksəlməsində böyük əhəmiyyət kəsb etdi. 2003-cü ildə mart ayının 17-də Böyük Britaniyada fəaliyyət göstərən Azərbaycan lobbisinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və Bakı-Tbilisi-Ceyhan enerji dəhlizi və digər məsələlərlə bağlı keçirdiyi tədbirlər böyük tarixi uğur kimi qiymətləndirilə bilər. Bu tədbirin ardınca Böyük Britaniya parlamentində “Xocalı soyqırımı” ilə əlaqəli sənədin qəbul olunması Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılmasında mühüm rol oynadı. Son dövrlər baş verən proseslər, ABŞ-ın Cənubi Qafqaz siyasətində Azərbaycan amilinin prioritet təşkil etməsi, Azərbaycan diasporu və lobbisinin rəsmi şəkildə fəaliyyətinə geniş imkanlar açmaqla yanaşı, eyni zamanda, Azərbaycanın neft lobbisinin formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Bu da xüsusi əhəmiyyətə kəsb etməklə diqqət mərkəzindədir.

Heydər Əliyevin milli meyarlara və bəşəri dəyərlərə əsaslanan dövlətçilik siyasəti nəticəsində müstəqil Azərbaycan Respublikası keçmiş SSRİ məkanında geosiyasi və geoiktisadi qüdrətə malik dövlətə çevrilmişdir. Məhz bu ideya dünyada yaşayan Azərbaycan toplumunu bir araya gətirməyə müvəffəq olunmuşdur. Bakı şəhəri Azərbaycanın deyil, dünyanın beş qitəsinin paytaxtına çevrilmiş və Cənubi Qafqaz regionunun mərkəzi statusunu qazanmışdır. Beləliklə, 23 may 2001-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin sərəncamı ilə 9-10 noyabr 2001-ci ildə Bakı şəhəri Azərbaycan tarixinin ən əlamətdar hadisələrindən birinə ev sahibliyi etdi. Məhz həmin gün tarixin müxtəlif dövrlərində dünyanın 5 qitəsinə səpələnən azərbaycanlıların iştirakı ilə Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı keçirildi. Həmçinin, Azərbaycan Prezidentinin 2002-ci il 5 iyul tarixli 730 sayılı fərmanına müvafiq olaraq Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı. Daha sonra bu işin geniş müstəviyə çıxarılması üçün 21 fevral 2003-cü ildə “Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu təsdiq edildi. Sadalanan amillər dövlət - diaspor münasibətlərində yeni mərhələnin yaranmasına şərait yarandı. Bu ənənə Prezident İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilir. Onun müvafiq fərmanları və iştirakı ilə 2006-cı il mart ayının 16-da Dünya Azərbaycanlılarının II, 2011-ci ilin 5-6 iyul tarixlərində isə III Qurultayı keçirildi. Diaspor və lobbii işinin müasir dünyanın reallıqlarına uyğun həyata keçirilməsi və bu sahədə konkret işin görülməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 19 noyabr 2008-ci il tarixdə Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş Üzrə Dövlət Komitəsinin bazasında Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında sərəncam imzaladı. Görülmüş işlər çərçivəsində Dünya azərbaycanlıları ziyalılarının, Azərbaycan və Türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I forumunun, Türk dövlət və Cəmiyyətlərinin XI Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq Qurultayının keçirilməsi, Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Xartiyasının təsdiq edilməsi, Avropa Azərbaycanlılar Konqresinin və Cəmiyyətlərinin fəaliyyət proqramlarının qəbul olunması, Azərbaycan-İsrail Beynəlxalq Assosiasiyasının təsis edilməsi, Kanada Azərbaycan Təşkilatları Assambleyasının I Qurultayının və bu kimi digər tədbirlərin həyata keçirilməsi diaspor quruculuğunda mühüm hadisələrdəndir.

Eyni zamanda, bu fəaliyyətin gəncələnməsi, gənclər təşkilatlarının geniş vüsət alması və 2010-cu ilin 28 noyabr tarixində Almaniya Federativ Respublikasının Frankfurt-Mayn şəhərində dünyada yaşayan azərbaycanlı gənclərin I forumunun keçirilməsi görülmüş işlərin geniş məntiqi nəticəsi kimi diqqətə layiqdir. Bunlarla yanaşı, lobbii institutu yarandı və geniş arealda fəaliyyətə başladı. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev çıxışlarının birində lobbiciliyə verdiyi böyük önəmi belə ifadə edir: “Ümumazərbaycan məsələləri ilə bağlı təsirli addımlar atılmalı, aparıcı ölkələrdə güclü Azərbaycan lobbisi formalaşdırılmalıdır. Dost icmalar və lobbii təşkilatları ilə səmərəli əməkdaşlıq qurulmalı, diaspor quruculuğu sahəsində onların müsbət təcrübəsindən istifadə olunmalıdır”[8]. Hal-hazırda Azərbaycan lobbisi öz səmərəli işi ilə ölkə hüdudlarından kənar milli simamızı əks etdirir. Bu sahədə ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan soydaşlarımız tərəfindən müəyyən nailiyyətlər əldə edilsə də, bunu qənaətbəxş hesab etmək olmaz. Lakin son illər yəhudi, türk və digər diaspor və lobbilərlə, onların təşkilatları ilə qarşılıqlı maraqlar əsasında əməkdaşlıq etmək, onların köməyindən istifadə edərək təcrübə toplamaq və qarşıya qoyulan məqsədləri reallaşdırmaq artıq nəzəriyyədən praktikaya keçidin göstəricisidir. Bu gün artıq formalaşmış Azərbaycan diasporunun imkanlarından geniş istifadə edilərək məqsədyönlü lobbii fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi və lobbii institutlarının yaradılması dövrün vacib tələblərindən biri hesab olunur. Lobbiciliyin fəaliyyət istiqamətinə gəldikdə isə birmənalı şəkildə qeyd olunmalıdır ki, bu fəaliyyət həm milli maraqların qorunmasına, həm də qloballaşan dünyanın təhlükəsizliyinə xidmət etməlidir.

Sadalanan fikirlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, diasporun və lobbinin əsas missiyası yaşadıkları, fəaliyyət göstərdikləri ölkələrin adət-ənənələrinə, qayda-qanunlarına riayət etməklə, milli özünəməxsusluğunu qoruyub saxlamaqdan, milli xüsusiyyətlərini təbliğ etməkdən, milli birliyinin təminatında durmaqdan ibarət olmalıdır. Həmçinin, bu fəaliyyətlər xalqlar arasında sosial-mədəni əlaqələrin yaranmasında və dövlətlərarası siyasi-iqtisadi əməkdaşlığın inkişafında körpü rolunu oynamalıdır.

İSTİNADLAR:

1. <http://www.dissercat.com/content/>
2. <http://www.mission-anticorruption.gov.az/upload/file/Lobbicilik.pdf>
3. Əliyev Z. Dünya diasporları (nəzəriyyə və təcrübə). Bakı, Qismət, 2005.
4. Politologiya. İzahlı lüğət. Bakı, Şərq-Qərb, 2007.
5. Sadıqov F. Xarici lobbizm və dövlətlərin maraqları. Bakı, “Məşvərət” jurnalı, № 27, 2000
6. <http://karabakh-doc.azerall.info/ru/articles/artc088.htm>
7. http://az.wikipedia.org/wiki/%C6%8Fsrin_M%C3%BCqavil%C9%99si
8. <http://files.preslib.az/site/diaspora/gll.pdf>

Й. Бабанлы

REZUME

В научной статье рассказывается о форме и содержание понятия лобби и диаспора, сходства и различия между ними.

Также в научно исследовательской статье подчеркивается актуальная для азербайджанской диаспоры и имеющее важное значение деятельность лобби и работы, осуществляемые в этом направлении. Было замечено, что правильное проведение работы лобби внесет положительный вклад в национальное и мировое развитие

Y.Babanli

ESSENCE

In the scientific article it is told about a form and the content of concept of a lobby and diaspora, similarities and distinctions between them.

The same in scientifically research article is emphasized actual for the Azerbaijani diaspora and having important value lobby and work activity carried out in this direction. it was noticed that the correct carrying out work of a lobby will make a positive contribution to national and world development.

«Qarapapaqlar».2012.-№7.-S.14-17.

Azərbaycançılıq və Azərbaycanın dövlət rəmzləri

Hər hansı bir dövləti digərlərindən fərqləndirən simvol və rəmlər - emblem, bayraq, gerb, orden, pul və s. mövcuddur. Bu mənada, azərbaycançılıq əsrlər boyu Azərbaycan dövlətinin özünəməxsusluğunu səciyyələndirən rəmzlərlə sıx bağlıdır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qədim diyarımızda milli hüquqi dövlətçiliyimizin əsasını qoymuşdur. Yaxın Şərqdə, islam aləmində və türk xalqları arasında ilk dəfə bəşəri və milli əsaslara istinad edən müstəqil demokratik dövlətin qurulması xalqımızın milli azadlıq, milli istiqlal naminə apardığı mübarizəsinin misilsiz qələbəsidir. Qısa dövr ərzində Azərbaycan hökuməti tərəfindən ali dövlət orqanları yaradılmış, türk (Azərbaycan) dili rəsmi dövlət dili elan edilmiş, siyasi, iqtisadi, hərbi və mədəni quruculuq sahəsində bir sıra islahatlar aparılmışdır.

Azərbaycan dövlətçiliyi bərpa olunan kimi onun yaradıcıları dövlətin milli əlamətlərini əks etdirəcək özünəməxsus rəmzlərin təxirəsalınmadan yaradılması işinə başladılar. Milli dövlətçiliyin istiqlaliyyətini, varlığını, xalqın ən ülvi arzularını lakonik, bədii obrazlı dildə ifadə edən mühüm amillər- rəmlər, bayraq, gerb və himndir. Bundan başqa, dövlətin pulu, həmçinin, təsis etdiyi orden və medallar da onun atributları hesab olunur. Ulu öndər Heydər Əliyev deyirdi: "Azərbaycan Respublikasının bayrağı, gerbi və himni Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyini təcəssüm etdirən müqəddəs rəmzlərdir. Vətəndaşlarımıza, xüsusən, gənclərimizə dövlət atributlarına dərin ehtiram hisslərinin aşılınması cəmiyyətdə vətənpərvərlik ruhunun möhkəmləndirilməsi işinə bilavasitə xidmət edir. Dövlət atributlarının mahiyyətinin və əhəmiyyətinin əhali arasında geniş təbliğ olunması, gənc nəslin Azərbaycanın bayrağına, gerbinə və himninə hörmət ruhunda tərbiyə edilməsi vətəndaş cəmiyyətinin yaradılmasının mühüm amillərindən biridir".

Ulu öndər Heydər Əliyevin "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illiyinin keçirilməsi haqqında" 30 yanvar 1998-ci il tarixli Sərəncamında deyildiyi kimi, "Azərbaycan Cümhuriyyəti ölkənin daxilində və xaricində yaranmış gərgin və mürəkkəb ictimai-siyasi şəraitdə fəaliyyət göstərmişdir. Bu dövlətin qısa müddətdə həyata keçirdiyi tədbirlər xalqımızın tarixində böyük iz buraxmışdır. Milliyətindən, siyasi və dini mənsubiyyətindən, cinsindən asılı olmayaraq, bütün vətəndaşlara bərabər hüquqlar verilməsi, dövlət sərhədlərinin müəyyən olunması, Azərbaycan dövlətçiliyi atributlarının qəbul edilməsi, ana dilinin dövlət dili elan olunması Azərbaycanın gələcək müstəqilliyi üçün möhkəm zəmin yaratmışdır. Demokratik dövlət quruculuğu, iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, hərbi quruculuq sahəsində atılmış addımlar Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 23 aylıq fəaliyyətini əks etdirən istiqamətlərdir".

Həqiqətən, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə digər tarixi işlərlə yanaşı, milli dövlətçilik atributlarının (dövlət bayrağı, milli himn və dövlət gerbi) yaradılması yolunda da uğurlu addımlar atılmış, dövlət bayrağı qanunvericilik səviyyəsində qəbul edilmiş, himn və gerb yaradılsa da, qanunvericilik aktı ilə təsdiq olunması o zamankı siyasi-tarixi hadisələrlə bağlı mümkün olmamışdı...

Ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi- dövlətçilik fəaliyyətinin Naxçıvan mərhələsindən danışıqarkən görkəmli tarixçi, AMEA-nın müxbir üzvü Yaqub Mahmudlu haqlı olaraq yazır "...milli dövlətçilik ənənələrimizin dirçəldilməsi, muxtar respublikanın adından "sovet" və "sosialist" sözlərinin çıxarılması, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin üçrəngli bayrağının Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət bayrağı kimi qəbul olunması, 19- 20 Yanvar 1990-cı il faciəsinə siyasi qiymət verilməsi, Naxçıvan əhalisinin SSRİ-nin saxlanması barədə referendumda iştirakdan imtina etməsi, muxtar respublika ərazisində Kommunist Partiyası yerli orqanlarının fəaliyyətinin dayandırılması, 31 dekabr gününün Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü elan olunması, nəhayət, böyük Vətəndən -Azərbaycandan ayrı düşmüş Naxçıvanda amansız hərbi-iqtisadi blokada şəraitində Vətən torpağının düşməndən qorunub saxlanması, bax, bunlardır böyük şəxsiyyətimizin Naxçıvanda mühasirə şəraitində keçən ömrünün, göstərdiyi fəaliyyətin qısa yekunu!

Azərbaycan Respublikasının təhsil naziri Misir Mərdanov və Əsgər Quliyev "Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzləri" kitabında göstərilər ki, ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanda həyata keçirdiyi uğurlu milli dövlət quruculuğu siyasəti müstəqilliyimizin atributlarının, xüsusən, dövlət rəmzlərinin də tam formalaşmasına, onların bütün vətəndaşlar, xüsusən gənclər arasında təbliği və öyrənilməsi işində yeni keyfiyyət dəyişmələrinə keçməyə tarixi zəmin hazırladı. Belə ki, dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzləri ilə bağlı tarixi xidmətlərinin ikinci mərhələsi, hər şeydən əvvəl, Onun imzaladığı və rəhbərliyi ilə hazırlanan müxtəlif qanunvericilik aktlarında, eləcə də, bir sıra çıxış və nitqlərində irəli sürərək, əsaslandığı aşağıdakı prinsiplial məsələlərin həlli və ya perspektivliyi ilə səciyyələnir: dövlət müstəqilliyimizin müqəddəs rəmzlərinin (bayraq, gerb, himn) müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında (12 noyabr 1995-ci il) təsbit olunması; ölkənin bütün təhsil-tərbiyə müəssisələrində Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin, milli azadlığının mənə və məzmununun tədrisi ideyasının

irəli sürülməsi və bu ideyanın gerçəkləşməsində dövlət rəmzlərinin dərinəndən öyrədilməsinin zəruriliyi; Azərbaycan vətəndaşlarında, xüsusən, gənclərdə milli vətənpərvərlik və azərbaycançılıq hisslərinin, Vətənə sədaqət və məhəbbət ruhunun tərbiyə olunmasında dövlət müstəqilliyi - atributlarının təbliğinin, öyrənilməsinin, tədrisinin rolu və əhəmiyyətinin əsaslandırılması; Dövlət rəmzlərinin mahiyyəti və əhəmiyyətinin əhali arasında geniş təbliğ olunması, gənc nəslin Azərbaycanın bayrağına, gerbinə və himnə hörmət və ehtiram ruhunda tərbiyə edilməsi ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyətinin, hüquqi- demokratik və vətəndaş həmrəyliyi cəmiyyətinin formalaşmasının mühüm amili, şərti olması ideyasının irəli sürülüb əsaslandırılması; Azərbaycanın dövlət rəmzlərinin mənə, funksiya və mahiyyətinin Azərbaycan gəncliyinə dərinəndən öyrədilməsi milli ideologiyamızın əsas təməl prinsiplərinin (milli ənənələrə və soykökünə bağlılıq, islami və ümumbəşəri dəyərlərə hörmət, Vətənçilik - azərbaycançılıq, istiqlalçılıq və azadlıq-ideallarına, eləcə də, müasirlik dünyəvilik prinsiplərinə sədaqət və s.) təbliğinin və tədrisinin mühüm şərtlərindən biri olması; bütün Azərbaycan vətəndaşlarında, xüsusən, gənclərdə milli dövlətçilik rəmzlərinə olan hörmət, ehtiram və məhəbbətin, eyni zamanda, Vətənə, xalqa, millətə, dövlətə olan məhəbbətə bərabərliyi ideyasının irəli sürülüb əsaslandırılması; hər bir Azərbaycan vətəndaşında dövlət rəmzlərinə - bayrağa, gerbə və himnə hörmət etməyin onun konstitusiyaya ilə müəyyənləşən vətəndaş vəzifəsi olduğunu şüurlu olaraq dərk etməsinə nail olunması və s.

Milli-dövlətçilik rəmzlərinin prezident Heydər Əliyevin memarı olduğu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının iki maddəsində (23-cü və 75-ci maddə) təsbit olunması ilə onların qanunvericilik səviyyəsində təsdiqi və tam formalaşması prosesi başa çatmış oldu. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının "Azərbaycan dövlətinin rəmzləri" adlanan 23-cü maddəsində həmin atributların tərkibi və onları müəyyənləşdirən qanunvericilik aktları təsbit edilmişdir: Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzləri - Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağı, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gerbi və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himnidir.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağı bərabər enli üç üfüqi zolaqdan ibarətdir. Yuxarı zolaq mavi, orta zolaq qırmızı, aşağı zolaq yaşıl rəngdədir və qırmızı zolağın ortasında bayrağın hər iki üzündə ağ rəngli aypara ilə səkkizguşəli ulduz təsvir edilmişdir. Bayrağın eninin uzunluğuna nisbəti 1:2-dir.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağının və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gerbinin təsviri, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himninin musiqisi və mətni Konstitusiyaya Qanunu ilə müəyyən edilir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının "Dövlət rəmzlərinə hörmət" adlanan 75-ci maddəsində isə deyilir: "Hər bir vətəndaş Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzlərinə - bayrağına, gerbinə və himnə hörmət etməlidir".

Deməli, Azərbaycan Konstitusiyası vətəndaşlarımızın hüquq və azadlıqlarına geniş təminat verdiyi kimi, onların qarşısında həm də dövləti əhəmiyyətli ciddi vəzifələr və məsuliyyət də qoyur. Bu mənada, dövlət rəmzlərinə - bayrağa, gerbə və himnə dərk olunmuş şüurlu ehtiram və hörmət hissinin formalaşması Vətənimizdə vətəndaş cəmiyyətinin yaranmasının mühüm şərtlərindən biri kimi çıxış edir.

Ulu öndər Heydər Əliyev dövlət rəmzlərinin konstitusiyada təsbitinə nail olduğdan sonra qarşıda daha ciddi, aktual, milli dövlətçiliyimizin inkişafı baxımından perspektivli məsələnin - dövlət atributlarının təbliği və öyrənilməsinə yeni münasibətin formalaşması üçün əməli iş görməyin vacibliyini dərinəndən duyaraq, bu sahədə ilk olaraq, konstruktiv addımlar atmağa üstünlük verdi, bu məsələdə əsas diqqəti təhsil müəssisələrinə yönəltdi.

Ulu öndərin layiqli siyasi varisi prezident İlham Əliyevin dövlət rəmzlərinə yeni baxış, onların təbliği və öyrənilməsinin milli-dövlətçilik, milli təhsil və tərbiyə, mədəniyyət, tarix, milli ideologiya baxımından rolu ilə bağlı ictimai-siyasi, mədəni-ideoloji, strateji, konseptual fikirlərinin böyük bir hissəsi - gənclər, şagirdlər və tələbələrə görüşlərindəki çıxış və nitqlərində irəli sürülmüşdür.

Vahid ÖMƏROV

"Azad Azərbaycan".-2013.-26 fevral.-№ 28.-S. 5.

Milli ideologiyamızın və müstəqilliyimizin baş memarı

Bu gün bütün dünyanın hər yerindən sorağı gələn azərbaycanlılar bir bayraq altında birləşir, yaşadıkları ölkələrdə Azərbaycan gerçəkliyini, azərbaycançılıq ideyalarını təbliğ edir. Sovetlər dövründə güclü təzyiqlərə baxmayaraq, azərbaycançılıq ideyalarının təbliği, Azərbaycanı tanımaq yolunda atılan bu addımlar, əslində müstəqil Azərbaycan Respublikasının əsas meyarı olan azərbaycançılıq ideologiyasının ilk cüvətiləri idi.

Bu gün müstəqil dövlətimizin simvolu olan üçrəngli bayrağımız BMT–nin və Avropa Şurasının iqamətgahları qarşısında əzəmlə dalğalanır.

Dünyanın 70 ölkəsində altmış milyondan artıq azərbaycanlı yaşayır. Harada yaşadıklarından asılı olmayaraq onların Azərbaycan deyilən bir vətəni, bir millət atası – Heydər Əliyev kimi ümummilli lideri var.

XX əsrin son qərinasında XXI əsrin başlanğıcında Azərbaycan xalqının keçmiş olduğu tarixi inkişaf yolu ölkəmizdə 35 il başçılıq etmiş ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Mürəkkəb tarixi şəraitə təsadüf edən bir dövrdə xalqın tale yükünü çiyinlərində gəzdirən dərin zəka, vətəni, xalqını sevən, dünya siyasətində səriştəsi olan yalnız Heydər Əliyev kimi dövlət başçısı olmalı idi. Elə ona görə də cəmiyyətin tərəqqisinə təkan vermiş, zamanın sınağından mərdliklə çıxan “Heydər Əliyev fenomeni” yaranmışdır.

Heydər Əliyev XX və XXI əsrin övladı, görkəmli siyasi lideri kimi, təkcə Azərbaycanda, Qafqazda, keçmiş Sovet məkanında deyil, həmçinin dünyada böyük nüfuza malik bir şəxsiyyətdir.

Azərbaycan xalqının tərəqqisi üçün Heydər Əliyev qədər çalışan hələ belə bir sima olmamışdır.

Heydər Əliyev sözün əsl mənasında görkəmli siyasət adamı idi.

Heydər Əliyev dünya miqyasında siyasi xadim kimi çox böyük və qüdrətli idi. Belə bir müdrik kəlam var: ” Dövlətlərin qüvvəsi, onun düzgün, ağıllı siyasətindədir...”

1969–cu il ölkənin, xalqın tarixində önəmli bir il sayıldı. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etmək üçün Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçildi. Elə bununla da ölkənin tarixində, xalqın taleyində iqtisadi və siyasi həyatında, elmin, təhsilin, mədəniyyətin, incəsənətin, ağır sənayenin, kənd təsərrüfatının inkişafında irəliləyişlər yarandı.

1969–cu ildə Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi Azərbaycanda milli–mədəni intibah prosesinin əsasını qoydu. Respublika rəhbəri Heydər Əliyev həqiqi azərbaycanlı vətəndaş, böyük şəxsiyyət kimi rəsmi tədbirlərdə, məhz Azərbaycan dilində çıxış edirdi. Bu, xalqın öz tarixi köklərinə qayıdışını və milli mədəni dəyərlərinə bağlılığını rəsmi səviyyədə nümayiş etdirən ciddi hadisə idi.

Təhsil hər bir millətin gələcəyidir. Təhsil müasir dünya görüşünün gələcək inkişaf yollarını müəyyən edən əsas aparıcı faktordur. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev uzaqgörən siyasətçi kimi Respublikada təhsilin inkişafına hər zaman xüsusi əhəmiyyət vermişdir.

Heydər Əliyev azərbaycanlı gənclərin ölkənin ictimai siyasi həyatında və dövlət idarəetmə strukturlarında fəal iştirakının təmin olunması istiqamətində də tədbirlər gördü. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə respublikamızdan yüzlərlə gənc keçmiş Sovetlər ittifaqının ən nüfuzlu ali təhsil ocaqlarında təhsil almaq imkanını əldə etmişdir. Bu proses 1969–cu ildən başlayaraq 80–ci illərin sonlarına qədər davam etdi. O dövrdə müdrik dövlət başçısının uzaqgörən siyasəti nəticəsində bu gün yaşadığımız müstəqil Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və siyasi inkişafının təmin edilməsi üçün müstəsna rol oynayan mükəmməl milli kadr potensialı formalaşdırıldı. Azərbaycanlı gənclərin yüksək ixtisaslı kadrlar kimi yetişdirilməsi respublikamızın iqtisadi potensialının artırılmasına, xalqımızın dünya arenasında, o cümlədən İttifaq miqyasında böyük nailiyyətlər əldə etməsinə stimül yaratmaq məqsədi daşıyırdı. O illərdə ölkə rəhbərinin göstərişi ilə ali məktəbləri bitirən çox saylı istedadlı gənc vətəna qayıdıb, hazır kadr kimi işlə təmin olunurdu. Bunun nəticəsi idi ki, həmin dövrdə respublikada yüksək ixtisaslı kadr hazırlanmasında böyük dönüş yarandı. Tarixi bir faktdır ki, Azərbaycanın 1969–cu ildən bəri yaşanan dövrü Heydər Əliyev dövrü kimi həkk olunub.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi sayəsində Azərbaycanın ümumi tərəqqisində, sosial–iqtisadi inkişafında görünməmiş köklü bir dönüş baş verdi.

1969–cu ildən Azərbaycanın qüdrətli rəhbəri kimi fəaliyyət göstərmiş, Azərbaycan xalqının xoşbəxt gələcəyinin təminatçısı, dünyada sülhün qarçısı, vətənimizin yenilməz oğlu ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının qəlbində dərin bir qürur hissi oyatdı.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin incəsənət sahəsində dərin biliyə malik olması, mədəniyyətin mürəkkəb problemlərindən xəbərdar olması heç də təsadüfi deyil.

Heydər Əliyev 1939–cu ildə memarlıq fakültəsinə daxil olmuşdu. Lakin İkinci Dünya müharibəsinin başlanması onun memar olmaq arzusunı yarımçıq qoydu.

Memarlıq istedadı onun siyasi fəaliyyətində, bir tarixçi kimi Azərbaycanın dövlət quruculuğunda öz əksini tapdı. Ölkəmizdə bütün sahələr üzrə global islahatlar apararaq iqtisadiyyatımızı dirçəldən dövlət başçısı fəlakətdən qurtardığı Azərbaycanın dövlətçilik təməllərini möhkəm əsaslar üzərində quraraq Müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı kimi tarixə yazıldı.

Heydər Əliyevin təşəbbüsü sayəsində 1970–ci illərdən başlayaraq Bakı şəhəri paytaxt tipli iri şəhərə çevrildi. Ölkənin bütün şəhərlərində tikinti və abadlıq işləri görüldü, yaşayış kompleksləri, iri sənaye obyektləri, inzibati binalar tikildi. Şəhərin ən baxımlı yerlərində gözəl memarlıq ansamblları yaradıldı.

1970–80–ci illərdə görülmüş nəhəng miqyaslı işlər bu gün də müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaşamasına və inkişaf edib möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Heydər Əliyev həmin dövrdə Bakı şəhərinin mühüm nəqliyyat problemlərini həll etməli oldu. Bakı dəmir yolu vağzalının yenidən bərpa olunması, dəniz vağzalının tikintisi, Bakı metropolitenin stansiyalarının tikilib istifadəyə verilməsi üçün çox böyük işlər gördü. Ölkədə Dərin Dəniz Özülləri zavodu, məişət kondisionerləri zavodu və başqa iri sənaye müəssisələri Azərbaycanın indiki iqtisadi yüksəlişi üçün əsaslı zəmin yaratdı.

Azərbaycan dövlətinin əldə etdiyi ən mühüm nailiyyətlər ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məhz onun rəhbərlik etdiyi 1969–1982–ci illərdə respublika iqtisadiyyatının bütün sahələrinin, elmin və mədəniyyətin inkişafında, xalqın həyat səviyyəsinin yüksəldilməsində böyük müvəffəqiyyətlər əldə olunmuşdur. Heydər Əliyev respublikaya rəhbərlik etdiyi müddətdə kənd təsərrüfatının–pambıqçılıq, üzümçülük, taxılçılığın və eləcə də sənayenin kompleks inkişafına xüsusi diqqət yetirmişdir. Keçmiş İttifaqda ən iri məişət kondisionerləri zavodu, ÜBNZ neft emalı üzrə Elou–Avt qurğusu, Salyanda plastik kütlə emalı zavodunda o zaman mən bir televiziya jurnalisti kimi xalq təsərrüfatı əhəmiyyəti olan işlərdən, fəhlələrin əməyindən, onların həyatından televiziya verilişləri hazırlamışam.

Heydər Əliyevin Azərbaycan üçün milli zabit kadrların hazırlanması sahəsində çox böyük xidmətləri olmuşdur. Heydər Əliyev hələ 70–ci illərdə Azərbaycanın hərbi zabit kadrlarına ehtiyacı olacağını böyük həssaslıqla öncədən duymuşdur. Buna görə də C.Naxçıvanski adına hərbi liseyin açılması barədə qərar qəbul etmişdir. Bu da o dövr üçün çox böyük bir hadisə idi. Hərbi liseyin yaradılması ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin xalqın sabahı naminə uzaqgörənliklə həyata keçirdiyi siyasətin real bəhrəsi idi. Bu gün Azərbaycanın yüksək hərbi ixtisaslı mütəxəssislər sarıdan hazırlıqlı olması 1969–1982–ci illərdə məqsədyönlü fəaliyyətinin nəticəsidir.

Azərbaycanın torpaqları olan Dağlıq Qarabağ artıq 20 ildən çoxdur ki, təcavüzkar erməni daşnakları tərəfindən amansızcasına işğal edilmişdir.

Böyük Ermənistan yaratmaq xülyası erməni təcavüzkarlarına irsən keçən bir xəstəlikdir. İkiyüzlük tarixi əhatə edən bu faciəvi plan erməni qəsbkarlarının əli ilə həyata keçirildikcə yüz minlərlə azərbaycanlılar kütləvi soyqırımlara, etnik təmizləmə və işgəncələrə məruz qalmaqla ata–baba yurdlarından didərgin düşmüşdür.

İyirminci əsrin sonlarında isə ermənilərin ərazi və torpaq iddiası özünü daha qabarıq şəkildə Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi tələbi ilə büruzə verdi. Bu dəfə ermənilərin köməyinə açıq–aşkar M.Qorbaçovun “Yenidənqurma” siyasəti çatdı. Dağlıq Qarabağın azərbaycanlılar yaşayan əraziləri zəbt olunmaqla soydaşlarımız öz dədə–baba yurdlarından qovuldular.

1921–ci illərdə Azərbaycanın tarixi ərazisi olan Zəngəzur heç bir əsas olmadan ədalətsizcəsinə Ermənistana verilmişdir. Qarabağın işğalı Azərbaycanın böyük itkilərindən biridir. Bu gün bütün dünya xalqları tarixi həqiqətləri, Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın olduğunu bilirlər.

1988–ci illərdən başlayan Ermənistanın Azərbaycana getdikcə azğınlaşan silahlı təcavüzünün qarşısını almaq üçün səriştəli, xalqına canı yanan dövlət başçısı lazım idi. Azərbaycan sanki hərəc–mərəcilik poliqonuna çevrilmişdir. Bir tərəfdən bədnam qonşuların təcavüzü, digər tərəfdən dövlət çevrilişinə, silahlı təcavüzlərə cəhdlər, daxili qruplaşmalar, xarici qüvvələrin təxribatları, ictimai–siyasi sabitliyin pozulması ölkəni iflic vəziyyətinə salmışdı. Dövləti yalnız bilikli, zəkalı, siyasi səriştəli şəxsiyyət–Heydər Əliyev idarə edə bilərdi. Xalqın təkidi, çağırışı ilə qədim Odlar Diyarının böyük, müdrik oğlu Heydər Əliyev siyasi hakimiyyətə qayıtmalı oldu. Heydər Əliyevin ikinci dəfə siyasi hakimiyyətə qayıdışından sonra müasir müstəqil **Azərbaycan Respublikasının yaradıcısı** oldu. Heydər Əliyev müdrikliyinin, onun atdığı taktiki və strateji addımların sayəsində Azərbaycan üçün mənfi təzahürlər qısa müddət ərzində aradan qaldırıldı.

1993–cü il 15 iyun Azərbaycanın xilas və dirçəlişinin yeni bir tarixi günü oldu. Azərbaycan xalqı fəlakətlər girdabından, zəngin bilik və təcrübə, qətiyyət, nadir uzaqgörənlik, mürəkkəb vəziyyətdən yeganə düzgün çıxış yolu tapmağa qadir olan ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin sayəsində xilas olmaqla, böyük mübarizə və quruculuq yolu keçdi. Heydər Əliyevin müdrikliyi və polad iradəsi sayəsində Azərbaycan dövləti başının üstünü almış bütün təhlükələri sovuşdurdu. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə gəlməsi ilə ölkədə sabitlik bərpa olundu. Onun qarşıya qoyduğu ilk məqsəd isə münacişinin həllində sülhə nail olmaq, hər

iki tərəfdən insan tələfatının və qırğınların qarşısını almaq idi. Buna 1994–cü ildə Azərbaycan və Ermənistan arasında atəşkəs müqaviləsinin imzalanması ilə nail olundu. Lakin o vaxtdan bu günə kimi Ermənistan tərəfi demək olar ki, hər gün atəşkəsi pozmaqla sərhədlərdə qeyri-sabitliyin hökm sürməsinə şərait yaradır.

Müstəqilliyimizin tarixində Heydər Əliyev qədər Azərbaycanın neft sənayesini dərinlən bilən ikinci bir rəhbər tapmaq çətinidir. 1994–cü ildə Respublikamız yeni bir eraya–neftimizin dünya bazarına, nəqli erasına qədəm qoydu. Heydər Əliyev xarici iş adamları, xarici şirkətlərlə iş qurmaqla milli neft strategiyasının əsasını qoydu. Azərbaycanın tarixində xüsusi əhəmiyyət kəsb edən Xəzərin neft–qazla zəngin strukturlarının işlənməsinə dair möhtəşəm bir müqavilə imzalandı.

Heydər Əliyevin müəllifi olduğu “Əsrin müqaviləsi” və “İpək yolu” kimi nəhəng layihələrinin reallaşması bütün dünyada maraqla izləndi. Azərbaycan xarici investisiya qoyuluşuna görə MDB məkanında birinci yeri tutdu. Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft Tbilisi–Ərzurum–qaz kəmərlərinin çəkilişi dünya miqyasında mühüm hadisə kimi qiymətləndirildi.

Xarici neft şirkətləri ilə imzalanan ilk irimiqyaslı beynəlxalq müqavilə Heydər Əliyevin düşündüyü kimi iqtisadiyyatımıza milyardlarla dollar xarici sərmayə qoyulmasına, ölkəmizin qərblə sivil iqtisadi inteqrasiyasına yol açdı. Heydər Əliyev inanırdı ki, belə layihələrin reallaşması ilə Azərbaycan qısa zaman içində lider dövlətə çevirləcək. Bu isə Qarabağ münaqişəsinin ədalətli həllinə yardımdır. Bununla ümummilli liderimiz Heydər Əliyev özünün neft strategiyası ilə Azərbaycanı güclü və qüdrətli demokratik bir dövlətin əsasını qoydu.

Elm müstəqil dövlətin davamlı sosial–iqtisadi və mədəni inkişafını təmin edən mühüm bir amildir.

Keçən əsrin 88–ci illərin məlum qarmaqarışlıq siyasi hadisələri nəticəsində ictimai və mədəni həyatımızın başqa sahələri kimi elm ocaqları da nəinki durğunluq, həm də tənəzzülə uğramışdı.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin azərbaycanlı alimlərlə elm sahəsində çalışanlarla görüşündə söylədiyi fikirlər onlara sanki ikinci bir həyat verdi. Uzun müddət təsirlərə məruz qalmış Azərbaycan intellekti yenidən dirçəliş yoluna qədəm qoydu. Heydər Əliyev alimlərlə görüşü zamanı elmimizin qarşısında duran problemlərin dərinlən analizini verərək dünya səviyyəli elmi işlərlə bərabər həm də dövlətimizə, xalqımıza lazım olan elmi tutumlu strateji problemlərlə məşğul olmağı tövsiyə etmişdir.

Bu dəyərli sözlər ölkəmizin inkişafının global istiqamətlərinin intellektual təminatını həyata keçirmək kimi məsuliyyətli bir tapşırıq idi. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin elm xadimlərinə olan xüsusi diqqəti onların yaşayış tərzinin yaxşılaşdırılması üçün məvaciblərinin artırılması elmə dövlət tərəfindən göstərilən çox böyük bir qayğı idi.

Heydər Əliyev Azərbaycan ədəbi dil tarixində də diplomatiya üslubunun əsasını qoymuşdur. Azərbaycan ədəbi dili məhz onun nitqində dünyanın ən yüksək kürsülərində səslənirdi. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin gərgin əməyi və xidmətləri sayəsində bu gün Azərbaycan dili özünün inkişaf ömrünü yaşayır. Dil yaşayarsa, inkişaf edirsə, deməli, millət də yaşayır və inkişaf edir.

Ümummilli liderimiz müstəqil dövlətin ordu quruculuğu sayəsində də böyük işlər görmüşdür. Onun xarici siyasəti sülhsevər siyasət olmaqla Azərbaycanın geniş tanınmasına xidmət etmişdir. 1993–cü ildən hərəmərclik, vahid ordunun olmaması üzündən Azərbaycan cəbhədə məğlubiyyətlərə məruz qalıb, torpaqlarının bir hissəsini itirdi. Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdırdından sonra orduda vahid komandanlıq yarandı, qeyri–qanuni silahlı dəstələr ləğv olundu. Ordu quruculuğu Azərbaycanın sülh danışıqlarında mövqelərini daha da möhkəmləndirdi. 1993–cü ilin sonlarından başlayaraq həyata keçirdiyi xüsusi tədbirlər nəticəsində Azərbaycan da Milli Ordu quruculuğunun yeni mərhələsinə qədəm qoyuldu. Qısa müddətdə vahid komandanlığa tabe olan nizami ordu formalaşdı.

Heydər Əliyev Azərbaycan torpaqlarının bütövlüyünü qorumaqda, ölkənin daxilində parçalanmanın qarşısını almaqda yüksək dövlətçilik məharətindən biri də ölkənin ən təhlükəli vaxtında şərq müdrüklüyündən özünün qanına işləmiş, canına hopmuş uzaqgörənliyi ilə xalqın xilaskarı oldu. Müasir dünyada Azərbaycanın layiqli yer tutmasında çox böyük rolunu ulu öndərimiz müstəqil Azərbaycanın baş memarı Heydər Əliyevin layiqli davamçısı cənab İlham Əliyev ölkənin ictimai–siyasi, mədəni həyatında böyük yüksəliş estafetinin bir daha layiqli əllərdə olduğunu sübut etdi. Xalqın böyük istəyi və seçimi ilə möhtərəm İlham Əliyev azad, ədalətli, şəffaf və demokratik şəraitdə Azərbaycan Respublikasının prezidenti seçildi.

Cənab İlham Əliyev Azərbaycana, xalqa sədət andı içdiyi vaxtdan onun gərgin iş günü tükənməz enerjisi ilə, çoxcəhətli ictimai–siyasi fəaliyyətlə səciyyələnir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin siyasi kursunu, şəərəfli yolunu ləyaqətlə davam etdirən İlham Əliyev hər bir azərbaycanlının Prezidenti oldu.

Cənab İlham Əliyevin gərgin əməli fəaliyyəti sayəsində ölkəmizin ictimai–iqtisadi və sosial həyatının yüksəlişi dünya ictimaiyyətinin diqqətinə, marağına səbəb oldu.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycanı dünyanın ən nüfuzlu dinamik inkişafda olan ölkələri sırasına yüksəltdi. Bu gün Heydər Əliyevin siyasət yolunu möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev xalqın maraqlarına, dövrün tələblərinə uyğun şəkildə uğurla davam etdirir.

Cənab İlham Əliyevin istedadı, səyi nəticəsində ölkə iqtisadiyyatının və regionların davamlı inkişafı, yeni istehsal müəssisələrinin açılması, yeniləşməsi, yeni iş yerlərinin yaradılması, idman komplekslərinin tikilməsi, yolların, nəhəng körpülərin salınması, ölkəmizin abadlaşdırılması, bir sözlə – Azərbaycanın çiçəkləndirilməsi kimi vacib məqamlar diqqəti cəlb edir. Həqiqətən də Azərbaycanın sosial–iqtisadi, mədəni nailiyyətləri faktlarla təsdiqlənən tarixi reallıqdır.

Azərbaycan sənətkarlar diyarıdır, desək yanılmırıq. Azərbaycanımıza məhz, sənəti duyan, qiymətləndirməyi bacaran möhtərəm İlham Əliyevin başçılıq etməsi, ölkənin hər bir sahədə inkişafının, eləcə də mədəniyyətimizin həm uğuru, həm də xoşbəxtliyidir. Mədəniyyətin, incəsənətin inkişafında sənətə, sənətkara layiqli qiymət verilməsi də vacib şərtlərdəndir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev bütün həyatı, fəaliyyəti dövründə sənətə və sənətkara həmişə layiqli qiymət vermişdir. Heydər Əliyevin davamçısı olaraq cənab İlham Əliyev də mədəniyyətimizin incənətimizin inkişafına böyük diqqət və qayğısını əsirgəmir. Mədəniyyət dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindən biri kimi daim diqqətdə saxlanılır.

Azərbaycan ərazilərinin Ermənistan tərəfindən 20 faizi işğal olunmuş, bir milyondan çox həmvətənimiz öz doğma yurd–yuvalarından didərgin salınmışdır. Xalqımız o illər ərzində on mindən çox şəhid vermişdir, yüzlərlə igid döyüşçümüz vətən uğrunda gedən döyüşlərdə öz sağlamlığını itirmişdir. İşğal olunmuş torpaqların alınması üçün ölkə başçısı İlham Əliyev çox böyük işlər görməkdədir. Yurd–yuvasından didərgin düşmüş qaçqın və köçkünlər gec–tez dədə–baba torpaqlarına dönəcəklər. Azərbaycan xalqı buna varlığı qədər inanır. İşğalda olan torpaqlarımızın ulu öndərimizin siyasi kursunun davamçısı olan Prezident, Ali Baş Komandan, cənab İlham Əliyevin müdrik siyasəti ilə hansı yolla olursa–olsun, istər sülh yolu, istərsə də müharibə yolu ilə tezliklə azad olunacağına inanırıq.

Musiqi insanlar arasında mənəvi bir körpüdür. Azərbaycan xalqı dünya sivilizasiyasına böyük töhvələr vermişdir. Onların içərisində ən görkəmlisi dünyanın hər yerində yayılmış musiqi əsərlərini yaradan və Azərbaycanın çoxəsrlik musiqisini sistemləşdirib, dünyaya təqdim edən dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyov olmuşdur. Ü.Hacıbəyov, M.Maqomayev, Q.Qarayev kimi görkəmli bəstəkarlar ömürlərinin son günlərinə qədər həyatlarını Azərbaycan mədəniyyətinin, musiqisinin inkişafına həsr etmişdir. Ümummillə liderimiz musiqinin hər bir incəliklərini dərinləndirən duyan bir şəxsiyyət kimi, Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin, muğam, estrada, simfonik janrlarının inkişafına çox böyük əhəmiyyət vermişdir. Heydər Əliyev Azərbaycan professional bəstəkarlıq məktəbinin rolunu həmişə xüsusilə vurğulamışdır. Azərbaycanda bitkin özünəməxsus professional məktəbin yaranmasına daima qayğı göstərmişdir. Heydər Əliyev ömrünü, həyatını musiqi, kino, teatr və ədəbiyyata həsr etmiş yaradıcı şəxslərin qayğısına qalmış və həmişə onlara himayədarlıq etmişdir.

Müasir meyarlara görə demək olar ki, ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin siyasi davamçısı cənab prezident İlham Əliyev, xanımı YUNESKO və İSESKO–nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili Mehriban xanım Əliyeva Azərbaycan və türk dünyası tarixinin yaddaşına həkk olunmuş şəxsiyyətlərdəndir.

Bu gün Azərbaycan mədəniyyəti mübalığəsiz, dünya xalqları içində öz parlaq, yüksək və zəngin mədəniyyəti ilə seçilməkdədir. Dünyanın bütün qitələrinə Azərbaycan mədəniyyətinə böyük diqqət və çox marağ göstərilir. Əlbəttə, bu da səbəbsiz deyil.

Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva düşdüğü ocağın ab–havasına, ənənəsinə sədaqətini göstərməklə Heydər Əliyev yolunun davamçısı oldu. Mehriban xanımın təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, incəsənət sahəsinə, muğam irsimizin dünyada tanınmasına və yeni–yeni muğam mərkəzlərinin açılmasına göstərdiyi xidmətlər hər bir azərbaycanlının ürəyincədir. İnşa edilən müasir məktəb binaları, səhiyyə, uşaq evləri, mədəniyyət mərkəzləri bu dediklərimizin bariz nümunəsidir.

Bu gün Azərbaycan mədəniyyətinin beynəlxalq səviyyədə tanınmasında, milli musiqimizin dünya arenasına çıxarılaraq nümayiş etdirilməsində Mehriban xanım Əliyevanın çox böyük xidmətləri var. Mehriban xanım Əliyeva istedadı, biliyi, zəkası, uzaqgörənliyi sahəsində bu gün həyata keçirdiyi missiyanın öhdəsindən layiqincə gəlir. Onun həyata keçirdiyi mədəni–ictimai tədbirlər xalqımızın, dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsinə, Azərbaycanın dünya birliyində nüfuzunun yüksəlməsinə xidmət edir.

Qüdrətli dövlət başçısı olmuş ümummillə liderimiz Heydər Əliyev ocağında dünyaya göz açmış övladlar bu möhtəşəm ocaqdan bəhrələnmişlər.

El arasında belə bir misal var – deyirlər dövlətdə dəvə, övladda nəvə. Doğrudan da nəvə ailəyə öz gəlişi ilə bir dünya sevinc gətirir. Ailədə gözəl ab–hava yaradır. Əbəs yerə deməyiblər – nəvələr nəslin davamçılarıdır.

–**Həşiyə**– Kainatın fəxri sevgili peyğəmbərimiz Həzrəti Mühəmməd (Səlləlləhu əleyhi və alihi vəsəlləm)in qızı, dünyanın ən gözəl ailəsinə sahib Peyğəmbər çiçəyi Həzrət Fatimə bütün hərəkətləri, əqli, zəkası ilə atasına bənzəyən mükəmməl övlad, həyat və davranışları ilə bütün qadınlara örnək, kamil bir qadın olmaqla, Allah Rəsulunun Reyhan ətiqlərinin dediyi Həzrəti Həsən və Həzrəti Hüseyinə gözəl ana olmuşdur.

Dünyanın ən gözəl ailəsinə sahib qüdrətli dövlət başçısı, siyasi xadim olmuş ümummillə liderimiz Heydər Əliyev ocağında dünyaya göz açmış Leyla xanım bütün hərəkətləri, əqli, zəkası ilə valideynlərinə bənzəyən

mükəmməl övlad, həyat davranışları ilə bütün yaşadlarına, insanlara örnək, kamil bir xadim olmaqla həm də nəslin davamçıları gözəl balalar Əli və Mikayıl gənc anadır.

Heydər Əliyev Fondunun vitse prezidenti Leyla xanım Əliyevanın gənclərlə apardığı böyük layihələr göz qabağındadır. Ölkəmizdə, eləcə də ölkə xaricində mühüm tədbirlər gənclərin milli ruhda vətənpərvər kimi böyüməsi üçün çox böyük layihələr həyata keçirməkdədir.

Yaxşı deyiblər: – Daha çox müdriqliyi və mərdliyi ilə yadda qalan o insanlardır ki, onlar özlərini insani və mənəvi keyfiyyətləri ilə hər kəsi heyrətləndirə bilsin.

Leyla xanım Əliyeva gənc olsa da, bir şəxsiyyət kimi artıq özünü tarixin səhifələrində təsdiq etmişdir. Leyla xanım Əliyevanın ədəbiyyata, incəsənətə gəlməsi, müəllifi olduğu yüzlərlə şeirlərin, neçə–neçə rəsm əsərlərinin yaradıcısı olduğu heç də təsadüfi deyil.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev ictimai–siyasi, mədəni həyatın, demək olar ki, bütün sahələri ilə bağlı yaradıcı, məhsuldar, çox geniş fəaliyyət dairəsinə malik olan böyük bir şəxsiyyət idi. Onun həyatı, fəaliyyəti barədə onlarca, yüzlərlə kitab yazılmış və yazılacaqdır.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev fenomeninə Azərbaycan siyasətinin, elminin, mədəniyyətinin, ictimai fikrinin nümayəndələri bu gün də, sabah da dönə–dönə müraciət edəcəklər. Nəsillər ondan həyat və tarix quruculuğunu, dövlətçilik ənənələrini öyrənir və öyrənəcəklər. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev həyatını xalqına həsr edərək, özü şam kimi yanmış, insani hərarətini, qəlbinin işığını xalqına – Vətənin övladlarına paylamışdır.

Azərbaycan xalqı üçün Heydər Əliyevin keçdiyi bu yol sönməz vətən sevgisi, həqiqətən də, qürur, iftixar dolu bir ələmdir.

– Heydər Əliyev haqqında keçmiş Sovetlər dövlətinin yüksək vəzifə sahiblərindən biri, Bakıda doğulub boya–baş çatmış, təhsil almış Nikolay Baybakovun fikirlərini xatırlatmaq yerinə düşərdi: “Mən çox adamlarla ünsiyyətdə olmuşam və çox rəhbərlərlə işləmişəm. Amma Heydər Əliyev qədər xalqını, millətini sevən bir azərbaycanlı, bir rəhbər təsəvvür edə bilmirəm”.

Ümummilli liderimiz Azərbaycan xalqının tarixində əsrlər boyu bir örnək olaraq qalacaq. Bundan sonrakı nəsillər Heydər Əliyevin dövlət idarəçiliyi sahəsində əldə etdiyi təcrübədən əsrlər boyu bəhrələnəcəklər. Mahir bir idarəçi kimi yetişmək siyasi hadisələrdən vaxtında baş çıxarmaq istəyən hər siyasət adamı Heydər Əliyevin idarə etmə məktəbindən bəhrələnməli olacaq.

Hər əsr öz tarixi mənasına görə çox şərəflidir. Hər əsrin müəyyən zamanlarında dünya öz azadlıqsevər, mübariz oğullarını yetişdirib. Tarixdə belə şəxsiyyətlərin hərəsinin öz yeri var. Onlar mənsub olduqları xalqını əsrlərə bərabər inkişaf yolu keçməsinə yardımçı olan qeyri–adi insanlardı. Belə nadir zəka, qabiliyyət sahiblərinin adı bəşəriyyətin yaddaşında həmişəyaşardı. Makidoniyalı İsgəndər, Napoleon, Ruzvelt, Çörçill, Şarl De Qoll, Mustafa Kamal Atatürk və əbədi liderimiz Heydər Əliyev.

Heydər Əliyev hümanist, bəşəri sevgi üzərində köklənən dahi şəxsiyyət idi. Heydər Əliyev kimi tarixi şəxsiyyətləri olan xalq xoşbəxtkdir.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanın milli xüsusiyyətlərini, eyni zamanda ümumbəşəri dəyərləri əks etdirən zəngin irsi milli ideologiyanın əsasıdır və həmin ideologiyanın yaranması üçün böyük vasitədir. Həm də böyük bir sərvətdir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın bütün inkişaf və tərəqqi yollarını öz dühası ilə işıqlandırdı. Milli ideologiyamızın və müstəqilliyimizin baş memarı oldu.

Rəfiqə MƏSUD,
kinossenarist, publisist,
əməkdar mədəniyyət işçisi.

“Respublika”.-2013.-6 aprel.-N 70.-S.4.

Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkurəsi

Azərbaycan tarixin müxtəlif mərhələlərində ən ağır sınaqlardan çıxıb və ən ümitsiz vəziyyətlərdə belə özünün varlığını qoruyub saxlaya bilib. Bu çərçivədə də Azərbaycanı məhv olmaq təhlükəsindən xilas edərək, onu yenidən qüdrətli dövlət kimi siyasi səhnəyə çıxaran liderlər və onların irəli sürdükleri həmişəyaşar məfkurələr önəmli rol oynayıb. Bu baxımdan Heydər Əliyevin Azərbaycan tarixində əvəzsiz xidmətləri var. Belə ki, ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində düşmən güclər tərəfindən Azərbaycanın etnik ərazilərə parçalanaraq məhv edilməsi təhlükəsi meydana çıxmışdı. Belə bir vəziyyətdə isə Azərbaycanı xilas edəcək biləcək ümummilli bir liderə və onu müstəqil dövlət kimi gələcəyə aparacaq, burada yaşayan xalqları öz ətrafında birləşdirəcək bir məfkurəyə ehtiyac duyulurdu. Belə bir lider isə XX əsr dünya siyasətinin ən qüdrətli simalarından biri olan Heydər Əliyev və onun tərəfindən irəli sürülən azərbaycançılıq məfkurəsi oldu.

Təsədüfi deyil ki, Almanyanın və dünyanın məşhur siyasi xadimlərindən biri olan Bismark hələ 1871-ci ildə yazmışdı: “Hər bir dövlətin dünyanın siyasi səhnəsində uzunömürlü olması, ilk növbədə, onun ərazisində yaşayan bütün xalqları öz ətrafında birləşdirməyi bacaran liderdən və millətin gələcəyinə xidmət edən vahid məfkurənin olmasından asılıdır”.

Bu baxımdan Azərbaycan Heydər Əliyevin simasında onu məhv olmaqdan xilas edərək yenidən dünyanın siyasi səhnəsinə çıxaran qüdrətli bir siyasi xadimini tapmış oldu.

Azərbaycanı xilas edən məfkurə - azərbaycançılıq

1993-cü ildə Azərbaycanın başı üzərini qara buludlar almışdı və ölkə hər an parçalanaraq dövlət kimi məhv olmaq təhlükəsi qarşısında qalmışdı. Belə bir vəziyyətdə xalqın tələbi ilə yenidən Azərbaycanı idarə etməyə başlayan Heydər Əliyev qısa müddətdə ölkənin parçalanaraq məhv olmasının qarşısını aldı. Amma gələcəkdə Azərbaycanın bir də belə təhlükə ilə üzləşməməsi üçün ölkəmizdə yaşayan bütün xalqları öz ətrafında birləşdirəcək və sağlam təməllər üzərində qurulan vahid məfkurəyə ehtiyac vardı. Belə bir məfkurə isə Heydər Əliyev tərəfindən böyük uzaqgörənliklə gündəmə gətirilərək onu müstəqil dövlətimizin əsas ideologiyasına çevirən azərbaycançılıq məfkurəsi oldu.

Təsədüfi deyil ki, SSRİ-nin dağılmasının ideoloji memarlarından biri olan ABŞ Prezidentinin təhlükəsizlik məsələləri üzrə keçmiş müşaviri, tanınmış siyasi xadim Zbiqnev Bzejniski Heydər Əliyevin şah əsərlərindən biri olan azərbaycançılıq məfkurəsi haqqında belə demişdi: “Heydər Əliyev mahir bir strateq və siyasətçi kimi azərbaycançılıq məfkurəsini gündəmə gətirərək, onu yeni, gənc müstəqil dövlətin təməl daşlarından birinə çevirdi. Bununla da o Azərbaycanı etnik ərazilərə bölərək parçalamaq və məhv etmək istəyən güclərin niyyətlərini qarşısını aldı. Heydər Əliyevin azərbaycançılıq məfkurəsi Azərbaycanı məhv olmaqdan xilas edərək, dünyanın siyasi səhnəsinə güclü və inkişaf etməkdə olan bir Azərbaycan çıxardı”.

Onu da deyək ki, Heydər Əliyev tərəfindən Azərbaycanın xilasını üçün ortaya atılan azərbaycançılıq məfkurəsinin kökləri əslində ötən əsrin 70-ci illərinin əvvəllərinə gedib çıxır. Belə ki, 1969-cu ilin yayından Azərbaycana rəhbərlik etməyə başlayan Heydər Əliyevin ilk işlərindən biri milli özünüdərkini, milli ruhunu yeni inkişaf pilləsinə qaldırılması istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirməsi oldu. Heydər Əliyev tərəfindən Azərbaycanın gələcəkdə müstəqilliyini əldə etməsinə xidmət edən belə möhtəşəm tədbirlərdən biri də Azərbaycan dilinin dövlət dili elan edilməsi idi.

Bu çərçivədə də SSRİ adlı bir imperiyanın qılıncının dalının da qabağının da kəsdiyi bir vaxtda Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə 1978-ci ildə qəbul edilən Azərbaycan SSRİ-nin Konstitusiyasında Azərbaycan dili dövlət dili elan edildi. Bununla da Heydər Əliyev tərəfindən ölkəmizi gələcəyə aparacaq azərbaycançılıq məfkurəsinin təməli atılmış oldu. Necə deyirlər, Heydər Əliyev 1978-ci ildə heç nədən çəkinmədən, cəsarətlə və uzaqgörənliklə Azərbaycan SSR-in yeni Konstitusiyasına Azərbaycan dilini dövlət dili kimi daxil etməklə imperiya tərəfindən həyata keçirilən ruslaşdırma və assimilyasiya siyasətinə böyük bir zərbə vurmuş oldu. Bu, həm də Azərbaycanın müstəqilliyinin əldə edilməsi yönündə ulu öndər tərəfindən atılan uğurlu bir addım idi. Sonralar Heydər Əliyev o dövrü belə xatırlayırdı: “Yadımdadır, 1978-ci ildə biz Azərbaycanın Konstitusiyasına Azərbaycan dilinin dövlət dili olması haqqında maddə daxil edəndə Moskvadan bizim başımıza nə qədər oyunlar açıldı, nə qədər təzyiqlər göstərildi. Ancaq biz bu təzyiqlərə dözdük”.

Bu baxımdan da Heydər Əliyevin azərbaycançılıq məfkurəsinin əsasında məhz Azərbaycan dili dayanır. Çünki azərbaycançılıq məfkurəsini Azərbaycan dili olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil.

Azərbaycançılıq məfkurəsi dünya azərbaycanlılarını birləşdirdi

Heydər Əliyevin şah əsərlərindən biri olan azərbaycançılıq məfkurəsi müxtəlif səbəblər üzündən dünyanın 100-dən artıq ölkəsinə səpələnən soydaşlarımızın da Azərbaycan dövləti ətrafında sıx birləşməsinə yol açdı. Bu çərçivədə də xaricdəki diasporumuzun təşkilatlanmasında, onların arasında milli həmrəyliyin gücləndirilməsində önəmli rol oynayan və Azərbaycan dövlətçiliyinin onurğa sütununu təşkil edən azərbaycançılıq məfkurəsinin gündəmə gətirilməsi dünya azərbaycanlılarını birləşdirən ən önəmli faktorlardan birinə çevrildi.

Heydər Əliyev bu müstəvidə azərbaycançılıq məfkurəsinin dünya azərbaycanlılarının vahid ideya ətrafında birləşdirilməsinin Azərbaycanın gələcəyi üçün tarixi və strateji önəm daşdığına uzaqgörənliklə müəyyən etdi. Bu baxımdan Heydər Əliyevin azərbaycançılıq məfkurəsi qısa müddətdə milli təfəkkür tərzinə çevrilərək dünyanın müxtəlif ölkələrində məskunlaşmış milyonlarla soydaşlarımız üçün milli qürur, mənəvi dayaq və ümid yeri oldu.

Azərbaycançılıq məfkurəsinin Azərbaycanın gələcək inkişafı və müstəqil dövlət kimi yüz illər bundan sonra yaşaya bilməsi və xaricdəki soydaşlarımızı ana vətənləri ətrafında daha sıx birləşməsində həlledici rollardan birini oynadığını Heydər Əliyevin 2001-ci il noyabr ayının 10-da Bakıda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının Qurultayındakı çıxışı da bir daha sübut edir.

Həmin tarixi qurultaydakı çıxışında Heydər Əliyev demişdi: “Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq məfkurəsi aparıcı ideya kimi, həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı - Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq”.

Bu çərçivədə də Heydər Əliyevin şah əsəri olan azərbaycançılıq məfkurəsi dünya azərbaycanlılarını vahid ideya ətrafında birləşdirərək, uğurlu bir gələcəyə, onların daha sıx həmrəyliyinə, güclü və inkişaf etmiş Azərbaycan dövlətçiliyinə aparır.

Azərbaycançılıq məfkurəsi Azərbaycanın tarixinin, mədəniyyətinin dünyada təbliği deməkdir. Bu məfkurə Azərbaycanın böyük ədib və mütəfəkkirlərinin, alimlərinin, mədəni irsimizin beynəlxalq miqyasda tanıtılmasında böyük rol oynayır.

Heydər Əliyevin azərbaycançılıq məfkurəsi həm də sağlam vətənpərvərlik ideologiyasıdır və onun təməlində başqa xalqlarla sülh içində yaşamaq, milli və dini dözümlülük fəlsəfəsi dayanır. Bu baxımdan mütərəqqi ümumbəşəri dəyərlərin təcəssümü olan azərbaycançılıq məfkurəsi qonşu xalqlara düşmənçilik, milli nifrət aşılamanı ermənilik ideyasının tam əksidir.

Nəhayət, Heydər Əliyev azərbaycançılıq məfkurəsini gündəmə gətirərkən dövlətçiliyimizin və ideoloji düşüncəmizin tarixi ənənələrindən bəhrələnməmiş və onu yeni şəraitdə inkişaf etdirmişdir.

Həmişəyaşar məfkurə

Heydər Əliyev azərbaycançılıq məfkurəsini Azərbaycan dövlətinin ana xətlərindən birinə çevirərkən, ilk növbədə, tarix boyu əldə edilmiş zəngin təcrübədən məharətlə və uzaqgörən bir strateq kimi istifadə etdi. Bu baxımdan Heydər Əliyevin azərbaycançılığı ümummilli ideologiya olaraq irəli sürməsi onun Azərbaycan dövlətçiliyi naminə göstərdiyi tarixi xidmətdir. Məhz azərbaycançılıq məfkurəsi Azərbaycana qarşı bir çox istiqamətlərdən yönələn təhdidlərin, ölkəmizi etnik bölücülük əsasında parçalamaq cəhdlərinin qarşısında güclü ideoloji və siyasi siper oldu. Çünki azərbaycançılıq məfkurəsi bizim keçmişimizdən gələn dəyər olaraq vahid Azərbaycanın ideya əsası, ölkədə bütün konfessiya və etnosların həmrəylik və anlaşma içində birgə yaşayışının tarixi təcrübəsidir.

Bu baxımdan Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 2011-ci ildə keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayı Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulan azərbaycançılıq məfkurəsinin təntənəsi idi. Bu qurultay dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş 50 milyon nəfərdən artıq azərbaycanlının bir araya gəlməsində önəmli rol oynayaraq, azərbaycançılıq məfkurəsinin böyük tarixi imkanlara, birləşdirmə, səfərbər etmə gücünə malik olduğunu bir daha sübut etmiş oldu. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bu məsələyə diqqəti bir daha cəlb edərək, Dünya Azərbaycanlılarının III Qurultayındakı çıxışında: “Axı bura bizim vətənimizdir. Bizim bir dilimiz var- Azərbaycan dili! Bizim ümumxalq ideologiyamız var- azərbaycançılıq məfkurəsi!”, - dedi.

Bu isə o deməkdir ki, Azərbaycançılıq məfkurəsi gələcək nəsillər üçün hesablanmış, milli dövlətçiliyimizin əbədiyaşarlığına hesablanmış bir ideologiyadır. Beləliklə, azərbaycançılıq məfkurəsinin

Azərbaycan dövlətçiliyinin aparıcı xəttinə çevrilməsi Heydər Əliyevin uzaqgörən bir dövlət başçısı, mahir siyasətçi olduğunu bir daha sübut edir. Müstəqil Azərbaycanın dövlət siyasətinin əsasında həmişəyaşar azərbaycançılıq məfkurəsinin dayanmasının müəyyən edilməsi bugünkü sürətli inkişafımızda da aparıcı rol oynamaqda davam edir

Əziz Mustafa

“Yeni Azərbaycan”.-2013.-4 iyul.-№120.-S.7.

Diaspora tarixinin görkəmli şəxsiyyətləri

Tarixin müxtəlif dövrlərində yaşamış alim və nasirlər, tanınmış şəxsiyyətlər olub ki, onlar da öz fəaliyyətləri ilə Azərbaycanın diaspor tarixində iz qoyublar. Təsadüfi deyil ki, həmin insanlar Azərbaycan diasporunun görkəmli şəxsiyyətləri hesab edirlər. Belə şəxsiyyətlərdən biri də **Almas İldırım**dir. 1907-ci ildə Bakı şəhərində dünyaya gələn Almas İldırımın əsl adı İldırım, ailə ləqəbi isə Almaszadədir.

Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Almas İldırımın bəy nəslinə mənsubluğu onu Sovet totalitar rejimi tərəfindən həyata keçirilən cəza tədbirlərinin hədəfinə gətirir. Daha sonra isə varlı tacir oğlu olduğuna görə o, Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərq ədəbiyyatı fakültəsindən xaric edilir. O, 1926-cı ildə şair Süleyman Rüstəm ilə birlikdə “Dün bugün” adlı şeir məcmuəsinin müəllifi olur. 1928-ci ildə şerlərində ifadə olunan millətçi ismarıclarına görə İldırım Dağıstana sürgün edilir. Almas İldırım sürgündə olarkən “Dağlardan xatirələr”, “Ləzgi elləri”, “Kırimda axşamlar”, “Səlimxan” və “Günah kimdədir?” adlı şerlərini yazır. Dağıstanda qaldığı ikiillik sürgündə onun şairlik ilhamı sönməmiş, şerləri Dağıstanın yüzlərlə vətənpərvərlərinin əllərində dolaşmışdır. Şairin şeirləri “Dağlara səslənirkən” adı altında kitab kimi nəşr edilmiş, lakin əks-inqilabi fikirlər daşdığı üçün qadağan olunmuş və tirajı müsadirə edilmişdir. Bundan sonra onu Türkmənistana sürgün etmişlər. Əslində bu sürgünlər türk dünyasını tanımaqda şairə kömək etmiş və onun bu baxımdan dünyagörüşünü genişləndirmişdir. Almas İldırım Türkmənistanda da yaşamağa qoymamışlar. 1933-cü ilin iyun ayında o, yenidən evləndiyi arvadı Zivər xanım və üç aylıq körpəsi Azəri də götürüb İrana köçmüş, lakin burada da “bolşevik casusu” damğası ilə təqib və təzyiqlərə məruz qalmışdır. Bir müddət həbsdə yatdıqdan sonra Almas İldırım İranda qala bilməyərək tezliklə Türkiyəyə getmiş və 1934-cü ildə Türkiyə vətəndaşlığına qəbul edilmişdir. O, 1952-ci ilin 14 yanvarında böyrək xəstəliyindən vəfat etmişdir.

Cahangir Kazımbəyli-Dərin hərbi biliyə malik olan polkovnik Cahangir Kazımbəyli 1888-ci ildə Gəncədə anadan olmuşdur. İlk təhsilini doğulduğu şəhərdə alan Cahangir Kazımbəyli ali təhsil almaq üçün Sankt-Peterburq şəhərinə getmiş və burada Hərbi Hava Akademiyasına daxil olmuşdur. Beş il orada oxuduqdan sonra ali təhsilli mütəxəssis kimi orduda xidmət etməyə başlamışdır. Birinci dünya müharibəsi başlayan kimi o, könüllü olaraq cəbhəyə getmişdir. Bu müharibədə hərbin bir sıra sirlərini öyrəndikdən, müəyyən təcrübə topladıqdan sonra Cahangir Kazımbəyli cəbhədən tərxis olunub doğma vətəni Azərbaycana – Gəncəyə qayıtmışdır. Burada bir müddət Gəncə alayında briqada komandiri vəzifəsində çalışmışdır. Cahangir Kazımbəyli rəşadətli hərbiçi kimi Gəncə qiyamına rəhbərlik etmişdir. O, 1920-ci ilin mayında, bolşeviklərin hakimiyyəti ələ aldığını eşidən günü Gəncədə bir yandan XI Orduya, digər yandan Yelendorf (indiki Göygöl) tərəfdən gələn daşnak və bolşevik qüvvələrinə amansız zərbələr vurmuşdur. May ayının 24-dən 25-nə keçən gecə artıq şəhərdəki bolşevik ordusunu tərk silah etmiş, burada hakimiyyəti ələ almışdır. Bir qədər sonra qiyamın yatırılacağını hiss edən Cahangir Kazımbəyli bədbinliyə qapılmamış, əksinə nikbinliklə demişdir: “Qoy biz məğlub olaq, lakin qoy düşmən də öz qələbəsinə yüzlərlə, minlərlə meyitlərin üzərindən addımlayıb keçsin. Qoy 28 may günü tariximizə təkcə müstəqilliyimizin elan olunduğu bir gün kimi yox, həm də vətən məhrabında böyük qurbanlar günü kimi həkk olunsun. Qoy 28 may günü düşmən amansız müqavimətlə qarşılaşsın. 28 may gününün ləyaqətli müqaviməti bizim mənəvi qələbəmizi sübut etsin”. Düşmənlər bir həftə gecə-gündüz hücum etdikdən, qədim Gəncəni dönə-dönə artilleriya və pulemyot atəşinə tutduqdan və minlərlə itki verdikdən sonra artıq müqavimətin mənasız olduğunu görən Cahangir bəy və silahdaşları 5 iyun gecəsi döyüş mövqelərini tərk etmişlər. Bundan sonra Cahangir Kazımbəyli canından artıq sevdiyi doğma vətənindən mühacirət etmək məcburiyyətində qalmışdır. O, bir müddət Türkiyədə yaşamışdır. Burada hərbi işlərdə çalışmış, hərbi məktəbdə dərs demişdir. Sonra isə öz yaxınları və dostları ilə birlikdə Polşaya köçmüşdür. Vətənpərvər polkovnik Cahangir Kazımbəyli 1955-ci ildə vəfat etmişdir.

Əbdürrəşid Əl-Bakuvi -Tanınmış səyyah, coğrafiyaşünas, iqlimşünas Əbdürrəşid ibn-Saleh ibn-Nuri əl-Bakuvi XIV əsrin ikinci yarısında – XV əsrin əvvəllərində yaşamışdır. Əbdürrəşidin atası Bakıda doğulmuş və dövrünün yüksək təhsil görmüş adamlarından biri olmuşdur. Bakuvi özü yazmışdır ki, “Bakı – mənim atam, alim İmam Saleh ibn Nurinin vətənidir. O, ləyaqət meyarı idi. Bakuvi 1335-1360-cı illər arasında Bakıda doğulmuş və təqribən 1425-1430-cu illərdə Qahirədə vəfat etmişdir. Əbdürrəşid əl-Bakuviyə böyük şöhrət gətirən “Kitab Təlxis əl-asap və əcaib əl məlİKəl qəhhar” (“Abidələrin xülasəsi və qüdrətli hökmdarların möcüzələri”) əsəri o zaman Şərqdə məlum olan ölkə və millətlər haqqında məlumat verir. Tədqiqatçıların əksəriyyəti belə hesab edir ki, kitab XV əsrin birinci yarısında yazılmış, əlyazma nüsxəsi isə 1614-cü ildə köçürülmüşdür. Bu kitabın və onun fars dilinə tərcüməsinin başqa nüsxələri də vardır ki, dünyanın müxtəlif kitabxanalarında saxlanılır. Kitab hələ 1789-cu ildə De Ginem tərəfindən fransız dilinə tərcümə olunmuşdur. Sonra əsər bir çox digər Avropa dillərinə çevrilmişdir. Bu kitab rus dilinə akademik Ziya Bünyadov tərəfindən tərcümə olunaraq Moskvada nəşr edilmişdir. Qeyd edilən kitabda Əbdürrəşid Bakuvi yaxşı tanıdığı Azərbaycan və xüsusilə də Bakı haqqında daha çox orijinal məlumatlar vermişdir. O, Azərbaycanı dördüncü və beşinci iqlim

qurşaqları zonasına aid edir: “Azərbaycan Kuhistan, Arran və Ərməniyyənin arasında geniş məskunlaşmış bir vilayətdir. Orada çoxlu şəhər, kənd və çaylar vardır”. Araz çayı barədə o yazır: “Bu çay bir çox ölkələrdən keçərək, Naquçevan (Naxçıvan) yaxınlığındakı Diya əl-mülk körpüsünə çatır. Bu körpü daşdan tikilib və dünyadakı möcüzələrdən biridir”. Əlbəttə ki, o, Bakı (Bakuya) haqqında daha ətraflı məlumat verir. “Bu bir şəhərdir ki, əl-Xəzər dənizinin sahillərində daşdan tikilib. Onun divarları dəniz suyu ilə yuyulur. İndiyəcən su çoxlu qala qüllələrini aparmış və məscidə yaxınlaşmışdı... Evlərin çoxusu qayalar üzərində tikilib. Havası gözəldir, qayalıqdan axıb gələn içməli su isə çox xoşdur. Burada buğda az yetişir və əsasən taxılı şəhərə Şirvan və Muğandan gətirirlər. Burada əncir, nar və üzüm bol olur. Bağlar şəhərdən uzaqdır və şəhərlilərin çoxu yayda bağa köçür, bir müddətdən sonra isə şəhərə qayıdırlar. Hər il bu təkrar olunur”.

Xəlilbəy Hacıbaba oğlu Xasməmmədov-1875-ci ildə Gəncədə anadan olmuşdur. Orta təhsilini Gəncə klassik gimnaziyasında aldıqdan sonra Moskva Universitetinin Hüquq fakültəsinə daxil olmuş və 1902-ci ildə həmin ali məktəbi bitirmişdir. O, 1902-1907-ci illərdə Yekaterinodar dairə məhkəməsində müstəntiq işləmişdir. 1907-ci il fevralın 20-də Peterburqda açılan II Dövlət Dumasına Yelizavetpol quberniyasından deputat seçilmişdir. Xəlilbəy həmin illərdə III Dövlət Dumasında Azərbaycanı təmsil edən yeganə deputat idi. 1917-ci ilin martında isə Nəsihbəy Yusifbəylinin rəhbərliyi altında yaradılmış “Türkdəbi mərkəziyyət partiyası”nı yaradanlardan biri də Xəlilbəy Xasməmmədov olmuşdur. Bu partiya Rusiyanı federativ şəkildə qurmaq və onun tərkibində Azərbaycana muxtariyyət vermək uğrunda mübarizə aparmışdır. Xəlil bəy Xasməmmədov 1917-ci ildə keçirilmiş Qafqaz və Rusiya müsəlmanlarının qurultayının iştirakçısı olmuşdur. İyun ayında Məmməd Əmin Rəsulzadənin rəhbərlik etdiyi “Müsavat” partiyası ilə, Nəsib bəy Yusifbəylinin başçılıq etdiyi “Türk ədəbi-mərkəziyyət” partiyası birləşmişdir. Xəlil bəy Xasməmmədov birləşmiş partiyanın I qurultayında (26-31 oktyabr 1917-ci il) Mərkəzi Komitənin üzvü seçilmiş, 1917-ci il, noyabrın 15-də yaranmış Zaqafqaziya Komissarlığında Dövlət nəzarəti işləri üzrə komissar və Seymin üzvü olmuşdur. 1918-ci ildə Azərbaycan Demokratik Respublikası elan olunandan sonra Xoyskinin təşkil etdiyi kabinetdə ədliyyə naziri vəzifəsini tutmuşdur. 1920-ci ildə isə kabinetin tərkibində tam heyətlə istefaya çıxmışdır. Xəlilbəy Xasməmmədov 1920-ci ilin aprelində Türkiyənin paytaxtı İstanbula getmiş və Azərbaycan Demokratik Respublikasının səfiri təyin olunmuşdur. 1920-ci il aprelin 27-də Azərbaycanda baş verən hadisələrdən sonra vətənə qayıtmayan Xəlil bəy Xasməmmədov İstanbula yaşamış və burada nəşr olunan “Yeni Qafqasiya” (1923-1927), “Azəri türkü” (1928-1931), “Odlu yurd”(1920-1930)jurnallarında Azərbaycanın siyasi məsələləri ətrafında çıxış etmişdir. Xəlil bəy Xasməmmədov 1936-cı ilin avqustunda Polşanın paytaxtı Varşavada keçirilən “Milli Azərbaycan Müsavat partiyası”nın III qurultayının iştirakçısı olmuşdur. Öz dövrünün görkəmli siyasi və ictimai xadimi olan Xəlilbəy Xasməmmədov 1947-ci ildə İstanbula vəfat etmişdir.

Rüstəm xan Xoyski-Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin elan olunduğu ilk gündən dövlət qanunlarının yazılmasında yaxından iştirak edən, bir sıra məsul vəzifələr (nazir, nazir müavini və s.) daşıyan Rüstəm xan İskəndər oğlu Xoyski 1888-ci ildə Şəkiddə anadan olmuşdur. Onun atası rus ordusunun general leytenantı idi. O, öz dövrünün görkəmli siyasi və ictimai xadimi Fətəlixan Xoyskinin kiçik qardaşdır. Onların əsli-nəslə Cənubi Azərbaycandan, Xoy şəhərindəndir. Rüstəm xanın böyük qardaşı Hüseynqulu Ağanın oğlu Zahid xan Xoynun 1989-cu il avqustun 18-də Nyu-Yorkdan yazdığı məktubdan məlum olur ki, Xoyskilərin nəslinin adı Dünbüllü Batman Qılıncıdır. 1803-1806-cı illərdə Azərbaycanı işğal edən rus ordusunun başçısı general Sisianov Peterburqa göndərdiyi reportda Rüstəm xanın ulu babası Xoy xanı Cəfər qulunu – Xan Xoyski kimi təqdim etmişdir. Həmin illərdən bu nəsil Xoyski soyadı ilə məşhurdur. Rüstəm xan Xoyski orta təhsilini Gəncə klassik gimnaziyasında almış, sonra Peterburq Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olmuşdur. Rüstəm xan 1913-cü ildə ali hüquqşünas diplomu alaraq, Gəncəyə qayıtmış, dairə məhkəməsində müvəkkil işləmişdir. 1917-ci ildə Rusiyada burjuva inqilabı baş verərkən Rüstəm xan Xoyski siyasi hadisələrə qoşulmuşdur. Azərbaycan Demokratik Respublikasının dövründə Rüstəm xan Xoyski hökumətinin dəftərxana müdiri təyin olunmuşdur. 1918-ci ildə dekabrın 22-də Fətəli xan Xoyskinin üçüncü hökumət Kabinetində Rüstəm xan Xoyski sosial-təminat naziri təyin edilmişdir. Həmin illərdə Ermənistandan qovulmuş azərbaycanlıların yerləşdirilməsi və onlara kömək göstərilməsi Rüstəm xan Xoyskiyə tapşırılmışdır. 1919-cu ilin martında Fətəli xan Xoyskinin kabinetindən istefaya çıxdığı üçün Rüstəm xan Xoyski tutduğu vəzifəni tərk etmişdir. Rüstəm xan Xoyskinin, daha sonra Nəsihbəy Yusifbəylinin təşkil etdiyi birinci kabinetdə sosial-təminat, ikinci (1919) kabinetdə isə səhiyyə nazirinin müavini olmuşdur. Sovet işğalından sonra Rüstəm xan Xoyski Azərbaycan SSR plan komitəsində hüquq məsləhətçisi vəzifəsində işləmişdir. 1920-ci ilin axırında Moskvaya köçən Rüstəm xan Xoyski burada ailə həyatı qurmuş, müxtəlif dövlət idarələrində çalışmışdır. Rüstəm xan Xoyski 1948-ci ildə Moskvada vəfat etmiş və sonralar dövlət tərəfindən Fəxri Xiyabana çevrilən Novodeviçye qəbristanlığında dəfn edilmişdir.

Azərbaycançılıq konseptual ideya kimi

Natəvan Dəmirçioğlu,

yazıçı, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycançılıq ümummilli məfkurə olaraq, milli birliyin təminatı, Azərbaycanın dünyaya inteqrasiyası, mədəniyyətimizin bütövləşməsi, vahid Azərbaycan ideyasının yayılması, ümumtürk dəyərlərinə sədaqət kimi mühüm məsələləri özündə birləşdirir. Ölkəmizdə azərbaycançılıq ideyası istiqlal və dövlətçilik təfəkkürünə əsaslanır. Milli konsepsiyanın əsasını isə dövlət müstəqilliyinin qorunması, Azərbaycan Respublikasının, harada yaşamasından asılı olmayaraq, bütün azərbaycanlıların Vətəni kimi dərk edilməsi prinsipi təşkil edir.

Azərbaycançılıq diaspor siyasətinin də mühüm tərkib hissəsidir. Azərbaycanın diaspor siyasətinin əsas istiqamətləri xarici ölkələrdə azərbaycanlıların təşkilatlanmasını formalaşdırmaqdan, onların yaşadıkları cəmiyyətin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakına yardımçı olmaqdan, tarixi Vətənlə əlaqələrinin genişləndirilməsinə şərait yaratmaqdan və Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılmasında imkan və səyləri səfərbər etməkdən ibarətdir.

Azərbaycançılıq məfkurəsində etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, respublikamızın ərazisində yaşayan və ya başqa ölkələrə köçmüş bütün vətəndaşlara hüquqi və mənəvi cəhətdən bərabər münasibət göstərilir. Məlumatə görə, mühacirətdə yaşayan qeyri-azərbaycanlı — ölkəmizdə doğulmuş ruslar, yəhudilər və başqaları Azərbaycan diaspor təşkilatları ilə əlaqələr qurur və onların işində iştirak edirlər.

Azərbaycançılıq konseptual ideya olaraq xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla işi dövlət səviyyəsində uğurla həyata keçirməyə, onları ölkəmizdəki müxtəlif layihələrə cəlb etməyə və Vətənə daha sıx bağlamağa imkan vermişdir. Ulu öndər Heydər Əliyev 2001-ci il noyabrın 9-da Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayında dövlət siyasətini izah edərkən, onun vacib xüsusiyyətlərini belə göstərmişdir: “Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı- Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət- ənənələrini yaşatmalıyıq”. Dövlət siyasətinin mühüm strategiyası olan azərbaycançılıq, müasir ideologiyamızın əsas xəttidir.

Heydər Əliyev həmişə bildirirdi ki, dövlət müstəqilliyimiz əldə ediləndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas meyardır. Ulu öndərin fikrincə, azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın sivil inkişafının təmin olunması deməkdir. Azərbaycançılıq ideologiyası Azərbaycan lobbisini formalaşdıran qüvvələrin, xalqımızın mənafeyinə xidmət etməyi qarşısına məqsəd qoyan təşkilatların, şəxslərin fəaliyyətinin mühüm siyasi-ideoloji, mənəvi əsasını da təşkil edir. Lobbiçilik hərəkətində onun səfərbəredici təsir gücündən səmərəli istifadə olunmaqdadır.

Ümummilli lider Heydər Əliyev ölkəmizin dünya birliyində layiqli yer tutmasında güclü amil olan Azərbaycan diasporunun formalaşmasını, azərbaycanlıların milli həmrəyliyinə və azərbaycançılıq ideologiyasının dünya miqyasında reallaşması zəruriliyini önə çəkirdi. Azərbaycançılıq ideyası milli-mənəvi dəyərlər sistemimizlə də yaxınlıq təşkil edir. Azərbaycan xalqına məxsus ailəyə bağlılıq, yurda bağlılıq, qohumluq münasibətlərinin möhkəmliyi, inam və əxlaqi keyfiyyətlərdə bütövlük, sadıqlıq kimi cəhətlər zamanın sınaqlarından çıxıb. Bu gün isə azərbaycançılıq, dövlətçilik keyfiyyətləri ilə birləşir.

Azərbaycan xalqının tarix boyu qazandığı milli-mənəvi dəyərlərin azərbaycançılıq ideyalarının yaranmasında əvəzsiz rolu var. Azərbaycançılıq ideyasının formalaşmasında mühüm rol oynayan bu amillər özünün əxlaqi və etik keyfiyyətlərinə görə bəşər mədəniyyətinin də tərkib hissəsini təşkil edir. Azərbaycanlıların milli-mənəvi dəyərləri ümumtürk ruhunun və Şərq ənənələrinin dərin kökləri üzərində inkişaf edir. Azərbaycançılıq bu xüsusiyyətləri bir-birindən ayırmır, əksinə, daha da birləşdirir və zənginləşdirir. Hazırda qloballaşan dünyada Türk, Şərq, Azərbaycan milli-mənəvi dəyərləri Qərb- Avropa mədəniyyəti ilə yaxınlaşaraq yeni keyfiyyət qazanır. Azərbaycançılıq bu məqamda daha çox gərəklili görünür. Bu ideya inkişaf edərək, milli-mənəvi dəyərlərlə birləşərək, Azərbaycan xalqının siyasi, dövlətçilik şüurunda, mədəni-mənəvi həyatında əsas amilə çevrilməkdədir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan diasporu nümayəndələrinə tövsiyələri də azərbaycançılığın inkişafında müstəsna əhəmiyyət daşıyır. Ümummilli lider dünyanın müxtəlif ölkələrində rəsmi səfərlərdə olarkən Azərbaycan diaspor nümayəndələri ilə görüşmüş, onlara öz tövsiyələrini vermişdir. Bu gün bu tövsiyələr Heydər Əliyev irsinin qiymətli nümunələridir və dünyanın hər bir tərəfinə səpələnmiş azərbaycanlılar üçün proqram xarakterli vəsiyyətlərdir. Heydər Əliyev Prezident kimi Fransanın paytaxtı Parisdə Azərbaycan

diasporunun nümayəndələri ilə görüşdə onların nəinki bir ölkə daxilində birləşməsinə, təşkilatlanmasına tövsiyyə etmişdi, eyni zamanda, ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın birliyinin vacibliyini vurğulamışdı: “Mən müxtəlif ölkələrə səfərlərə gedəndə həmişə azərbaycanlılarla görüşürəm. Soruşuram: niyə bəs az görünürsünüz? Cavab verirlər ki, bir-birimizlə əlaqələrimiz o qədər yaxşı deyil. Nədənsə, millətimiz hələ bir-biri ilə sıx əlaqələr qurmağa nail ola bilməyib”.

Ulu öndər daha sonra bildirirdi ki, yaşadığı ölkə daxilində və qeyri ölkələrdə azərbaycanlıların bir-biri ilə sıx əlaqələri vacibdir. Bu əlaqələr onların milli problemlərimizin həllində yaxından iştirak etməsinə yardım göstərə bilər. Bu isə çox vacibdir. Ulu öndər bu tövsiyələri verəndə Azərbaycan cəmi bir neçə il idi ki, müstəqillik qazanmışdı, problemləri də həddindən artıq çox idi. İndi isə Azərbaycan dünya birliyinin müstəqil üzvü kimi artıq möhkəmlənmiş, varlanmış və problemlərinin xeyli hissəsini çözmüş ölkədir. O indi daha çox imkanlara malikdir.

Ulu öndər Heydər Əliyev İsveçrədə yaşayan soydaşlarımızla görüşəndə söyləmişdi: “Siz İsveçrədə yaşayırsınız. Burada yaşayırsınız rahatdır. Azərbaycanlıların cəmiyyəti var, lobbisi var. Demək, Azərbaycanın dayağı var. Amma onu da bilin ki, Azərbaycan da sizin dayağınızdır. Sizin arxanızda Azərbaycan Respublikası kimi müstəqil bir dövlət var. Ona görə burada yaşayın, işləyin, amma Vətən həmişə qəlbinizdə olsun. Onu unutmayın. İndi yollar açıqdır. Həmişə Vətənə gələ bilərsiniz. Müstəqil Azərbaycanın ana kimi qolları üzünü açığıdır”. Bu fikirlər müxtəlif vaxtlarda Azərbaycan diasporu nümayəndələri ilə görüşlər zamanı ulu öndərin söylədiyi fikirlər idi. Onun fikirləri proqram xarakteri daşıyaraq bütün illərdə aktuallığını qoruyub saxlayır.

Bu gün dünyanın müxtəlif ölkələrində mövcud olan milli diasporumuzun möhkəmlənməsi, təşkilatlanması məhz soydaşlarımızın vahid məqsəd, ideya ətrafında səylərini birləşdirməsi nəticəsində mümkün olub. Ümummilli liderin Azərbaycan diasporu ilə bağlı ideyalarının həyata keçməsi sonralar Prezident İlham Əliyevin də başlıca vəzifələrindən birinə çevrildi. 2006-cı ilin mart ayında Dünya Azərbaycanlılarının II Qurultayı keçirildi. Bu forumda ulu öndərin ideyalarını daha da inkişaf etdirərək təkcə dünya azərbaycanlıları ilə kifayətlənməmək, Azərbaycan və Türk diasporlarının gücünü birləşdirərək məkrli düşməyə qarşı vahid cəbhədə mübarizə aparmaq ideyası irəli sürüldü. Beləliklə, Ümumtürk Diasporu ideyasının əsası qoyuldu.

Azərbaycan Prezidenti dünya azərbaycanlılarına müraciətində qeyd etdi: “Hazırda qarşımızda ölkəmizin ərazi bütövlüyünü bərpa etməkdən vacib vəzifə yoxdur. Bu, bizim ümummilli işimizdir. Məhz bu amil bizi dövlətimizin müdafiə qabiliyyətinin artırılmasına, silahlı qüvvələrin gücləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirməyə sövq edir. Biz yenidən qan tökülməsinin, dağıntıların və humanitar faciələrin qarşısının alınması üçün hələ də Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinə çalışırıq. Lakin Azərbaycanın bu məsələ ilə bağlı prinsipal mövqeyi dəyişməz qalır: Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir və münaqişə ölkəmizin ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllini tapmalıdır. Bizim gücümüz tək iqtisadi və hərbi qüdrətimizlə deyil, həm də sıx birliyimizlə ölçülür. Ona görə də harada yaşamağımızdan asılı olmayaraq, milli birlik və həmrəylik ideyaları, bizi birləşdirən əsas dəyər kimi hər birimizin düşüncəsinə hakim kəsilməlidir”.

Hazırda azərbaycançılıq konseptual ideya kimi dövlətçiliyimizin əsaslarından biridir. Dünya azərbaycanlıları bu ideya ətrafında daha sıx, məqsədli şəkildə birləşməklə daha böyük gələcəyə yön alacaq.

Heydər Əliyev və dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi

Azərbaycan xalqı bütün tarixi boyu böyük sınaqlardan keçib. Tarixi Azərbaycan torpaqlarının şimal hissəsinin Rusiyaya birləşdirilməsindən sonrakı dövr ərzində, eləcə də bütün iyirminci əsr boyu belə sınaqlar daha çox olub. Əsrin əvvəllərində, hələ erməni dövlətinin mövcud olmadığı zamanlarda ilk erməni-azərbaycanlı ziddiyyətləri yaradılıb, xalqımız günahsız qurbanlar verib. 1918-ci ildə Azərbaycanın əzəli torpağı olan İrəvanda qondarma erməni dövləti yaradılıb, bu ərazinin azərbaycanlı - türk əhalisinə qarşı genişmiqyaslı soyqırım və etnik təmizləmə siyasəti aparılıb, türksüz Ermənistan formalaşdırılmasına başlanılıb.

Ermənistanın böyük himayədarı Rusiya sonrakı illərdə də ermənilərlə birgə azərbaycanlılara qarşı milli diskriminasiya siyasəti aparıb. 1923-cü ildə yerli əhalinin iradəsinin ziddinə olaraq münbit torpağı və əlverişli təbii şəraiti olan Qarabağın dağlıq hissəsində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti yaradılıb. Nəhayət, 1988-ci ildə özünün güclü himayədarlarına arxalanan Ermənistan yenidən Azərbaycandan torpaq qoparmaq iddiasına düşərək Dağlıq Qarabağda separatçı hərəkata başlayıb. Münaqişə genişlənərək müharibəyə çevrilib və Azərbaycan ərazilərinin 20 faizinin işğalı ilə nəticələnib. Amma bu, Azərbaycanın hələ yenicə müstəqillik qazandığı, özünün silahlı qüvvələrinin olmadığı bir dövrə təsadüf edib. Kəmfürsət düşmənlər məhz bu vəziyyətdən istifadə edərək Azərbaycan torpaqlarını işğal edə biliblər.

Ancaq tarix iyirminci əsrdə Azərbaycana iki dəfə müstəqil dövlət qurmaq imkanı da yaradıb. Doğrudur, birinci dəfə - 1918-ci ildə binası qoyulan müstəqil Azərbaycan uzun müddət yaşaya bilməyib, 23 aydan sonra Rusiyanın işğalına məruz qalıb. Xalqımızın 1991-ci ildə qazandığı ikinci müstəqillik şansı isə olduqca müqəddəs bir nemət kimi qorunmaqdadır. Həqiqətdir ki, bu müstəqillik çox çəkmədən - 1993-cü ildə bir tərəfdən erməni təcavüzü, digər tərəfdən isə xarici qüvvələr tərəfindən qızışdırılan daxili qarşıdurmalar nəticəsində az qala itirilmək təhlükəsi ilə üzləşmişdi. Amma xalqımızın dahi oğlu, ümummilliyet lideri Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə gəlməsi ilə ölkə böyük bir fəlakətdən xilas edildi. Azərbaycan müstəqilliyini qoruyub saxlaya bildi. Bu, şübhəsiz ki, Heydər Əliyevin milli maraqların konturlarını dəqiq cızan uzaqgörən siyasəti, şəxsi cəsarəti və müdrikliyi sayəsində mümkün oldu.

Heydər Əliyevin xalq qarşısında ən böyük xidmətlərindən biri Azərbaycanın müstəqilliyini təhdid edən erməni təcavüzünü dayandırması, 1994-cü ilin mayında atəşkəs haqqında müqavilənin imzalanmasına nail olmasıdır. Məhz bundan sonra Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyin qurulub möhkəmləndirilməsinə, iqtisadi tərəqqi yaradılmasına və sosial-mədəni problemlərin həllinə başladı. Uzaqgörən siyasətçi bu illərdə Azərbaycanın taleyüklü problemlərinin, o cümlədən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində milli birlik və həmrəyliyin böyük rol oynaya biləcəyini nəzərə alaraq dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş, bir-biri ilə lazımı əlaqələrə malik olmayan soydaşlarımızın milli dövlətçilik və azərbaycançılıq ideyaları ətrafında cəmləşdirilməsini vacib hesab etdi. Bu, həm də ona görə vacib idi ki, təxminən bir əsrlik təcavüzə malik erməni diasporu bütün dünyada, əsasən də Qərbi ölkələrində tarixi saxtalaşdıraraq sülhsevər Azərbaycan dövləti, eləcə də türk dünyası əleyhinə qarayaxma siyasəti aparırdı. Yenicə müstəqillik qazanmış, hələ daxili problemlərini belə yoluna qoymağa macal tapmamış Azərbaycan Respublikası ayrı-ayrı Avropa ölkələrində, ABŞ-da nüfuzdan salınır, erməni məkri hər şeyi özünün eybəcər rənginə boyayıb təqdim edirdi. Məhz bunun nəticəsi idi ki, 1992-ci ildə Ermənistanın təcavüzünə məruz qalmış Azərbaycan ABŞ Konqresinin embarqosuna məruz qalmışdı. ABŞ Konqresi qəbul etdiyi "Azadlığa dəstək aktı"na 907-ci düzəliş əlavə edərək Azərbaycanı müstəqilliyin, azadlığın möhkəmləndirilməsi üçün ABŞ-ın maddi və mənəvi dəstəyindən məhrum etmişdi.

Ulu öndər Ermənistanın təcavüzünə, erməni diasporunun təxribatlarına layiqincə cavab vermək üçün Azərbaycan diasporunun yaradılması ideyasını irəli sürür və səfər etdiyi xarici ölkələrdə mütləq azərbaycanlılarla görüşür, milli himnə, milli birlik və həmrəyliyin təbliği üçün vaxtını və imkanlarını əsirgəməmiş, dünya azərbaycanlılarının ümummilliyet ideyaları, Azərbaycan dövlətçiliyi kimi müqəddəs qayə ətrafında sıx birləşməsi üçün hər şeyi etmişdi. Sonralar ümummilliyet lideri 31 dekabr - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi və Milli Birlik Günü elan etmişdi. Sonradan xalqın tələbi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti vəzifəsinə gələn Heydər Əliyev bu ideyanı daha geniş şəkildə həyata keçirməyə başladı.

Bu gün cəsarətlə demək olar ki, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi, onların vahid təşkilatlar çərçivəsində cəmlənməsi və təşkilatlanaraq milli diaspora çevrilməsi ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyev bu müqəddəs ideyanın gerçəkləşməsi üçün vaxtını və imkanlarını əsirgəməmiş, dünya azərbaycanlılarının ümummilliyet ideyaları, Azərbaycan dövlətçiliyi kimi müqəddəs qayə ətrafında sıx birləşməsi üçün hər şeyi etmişdi. Sonralar ümummilliyet lideri 31 dekabr - Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi və Milli Birlik Günü münasibətilə xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımıza müraciətlərindən birində deyirdi: "Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü dövlət bayramı kimi qeyd edilməsi xalqımızın milli azadlıq

mübarizəsinin məntiqi nəticəsi olaraq artıq xoş ənənəyə çevrilmişdir. Qədim və zəngin tarixə malik olan Azərbaycan xalqının dirçəlişini, tərəqqisini və milli birliyini əks etdirən, onu müstəqil dövlətçilik uğrunda müqəddəs və məsuliyyətli mübarizəyə səfərbər edən həmrəylik günü hər bir azərbaycanlı üçün inam və ümid anıdır. Hal-hazırda dünyanın müxtəlif ölkələrində milyonlarla soydaşımız yaşayır, işləyir, fəaliyyət göstərir. Buna baxmayaraq, onların milli-mənəvi varlığını yaşadan yeganə bir dövlət var. Bu, müstəqil, suveren Azərbaycan Respublikasıdır. Dünya azərbaycanlılarının birliyi və həmrəyliyi ideyasının əsasını da məhz Azərbaycan dövlətçiliyinə, xalqımızın dilinə, dininə, milli-mənəvi varlığına və ümumbəşəri dəyərlərə hörmət, onların daim qorunmasına, yaşamasına qayğı təşkil edir”.

Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının qarşısında duran vəzifələri dəqiq və aydın müəyyənləşdirirdi: onlar ilk növbədə öz milli kimliklərini dərk və hifz etməli, Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, mütərəqqi adət-ənənələrini, tarixini yaşatmalı, inkişaf etdirməlidirlər. Dünyada yaşayan soydaşlarımız, eyni zamanda, ana Vətənlə əlaqələrini möhkəmləndirməli, Azərbaycan dövlətinin, cəmiyyətinin problemləri ilə yaşamalı, onların həlli üçün mənəvi məsuliyyət daşmalı, Azərbaycanın ən böyük problemi olan Ermənistanın təcavüzü məsələsinin dünyada ədalətli mövqedən, obyektiv təbliği istiqamətində ardıcıl işlər görməlidirlər. Azərbaycan hökuməti də Vətənimizin get-gedə artan maddi və mənəvi potensialından, siyasi nüfuzundan bütün dünya azərbaycanlılarının bəhrələnməsinə şərait yaratmalı, onların milli və vətəndaş hüquqlarının qorunması üçün istifadə etməlidir. Bu vəzifələrin uğurla icrasını təmin etmək üçün ulu öndər ilk növbədə Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin (sonradan Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi) yaradılması haqqında fərman verdi, 2001-ci ilin noyabrında isə Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayını keçirdi. Bu tədbir xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın təşkilatlanması, ümummilli ideyalar ətrafında birləşməsi və təcavüzkar düşməne qarşı mübarizəsinin təşkili baxımından böyük hadisə idi. Məhz bundan sonra dünya ölkələrində saxtakar erməni təbliğatına ilk sarsıdıcı zərbələr endirilməyə başlandı.

Ümummilli liderin Azərbaycan diasporu ilə bağlı ideyalarının həyata keçirilməsi sonralar Prezident İlham Əliyevin də başlıca qayğılarından birinə çevrildi. Prezident ulu öndərin işini davam etdirərək ardıcıl və qətiyyətli addımlar atdı. 2006-cı ilin martında Dünya Azərbaycanlılarının ikinci qurultayı keçirildi. Bu tədbirdə Prezident İlham Əliyev Heydər Əliyevin ideyalarını daha da inkişaf etdirərək tək-cə dünya azərbaycanlılarının birləşdirilməsi ilə kifayətlənməməyi, Azərbaycan və türk diasporlarının birləşərək amansız və məkrli düşməne qarşı vahid cəbhədə mübarizə aparmasını tövsiyə etdi. Məhz bu yeniləşən və zənginləşən diaspor siyasətinin nəticəsi idi ki, ikinci qurultayın dünya ictimaiyyətinə və dövlətlərinə müraciətində erməni təcavüzü və vəhşiliyinə layiqli qiymət verildi. Sənəddə deyilirdi: “1992-ci ilin fevralında azərbaycanlıların qədim tarixi məskənlərindən biri olan Xocalı şəhəri erməni silahlı qüvvələri tərəfindən mühasirəyə alınmış, qocalar, qadınlar və uşaqlar da daxil olmaqla min nəfərə yaxın insan xüsusi amansızlıq və işgəncələrlə qətlə yetirilmişdir. Xocalı soyqırımı daim özünü dünya xalqlarına məzlum göstərməyə çalışan erməni millətçilərinin riyakarlığını, insanlıq və bəşəriyyət əleyhinə yönəlmiş mahiyyətini bir daha açıb göstərmişdir”.

Sonrakı mərhələdə Prezident İlham Əliyevin riyakar və saxta erməni siyasətinə qarşı müdafiə deyil, hücum mövqeyindən çıxış etmək siyasəti diaspor təşkilatlarımız tərəfindən də uğurla icra edilməyə başlandı. Bununla da 2003-cü ildən etibarən istər Azərbaycan diplomatiyası, istərsə də diaspor təşkilatlarımız ermənilərin yalançı təbliğatına bir-birinin ardınca ağır zərbələr endirməyə başladı. Bu sahədə dövlətimizin başçısı hələ Azərbaycanın Avropa Şurası Parlament Assambleyasındakı nümayəndə heyətinin rəhbəri olarkən ciddi addımlar atmışdı. AŞPA-nın, demək olar ki, hər bir iclasında yeni bir erməni məkr və hiyləsinin üstü açılır, bu və ya digər erməni saxtakarlığına tutarlı cavab verilir, müvafiq qətnamə və qərar qəbul edilirdi. Sonradan erməni hiyləgərliyinin, Avropa xalqlarına yalan və böhtan dolu saxta tarix sırımması faktlarının ifşası İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan diplomatiyası və diasporunun bir nömrəli vəzifəsinə çevrildi. Bu uğurlu siyasət dünya ermənilərinin saxta “erməni soyqırımı” ilə bağlı iddialarının ayrı-ayrı ölkələrin, xüsusən də ABŞ-in parlamentindən üzüqara şəkildə geri qayıtmasında da mühüm rol oynadı. Azərbaycan və türk diasporunun erməni uydurmalarına qarşı birgə mübarizəsi bu məsələdə də öz gücünü göstərmiş oldu. Birləşmiş diaspor təşkilatlarımızın ABŞ-da “erməni soyqırımı”nın müzakirəyə çıxarılmasına qarşı keçirdiyi birgə etiraz tədbirləri, sübhəsiz ki, təsirsiz ötüşmədi.

Ulu öndər öyrədirdi ki, gücümüz birliyimizdədir. Birliyimiz, həmrəyliyimiz ən kəsərli silahımızdır. Azərbaycan torpaqları üzərində özlərinə oyuncaq dövlət yaradıb tarixi ərazilərimizə qarşı yeni iddialar irəli sürənlərə cavabı da bu silahla verəcəyik. Prezident İlham Əliyev dünya azərbaycanlılarına müraciətində qeyd edib: “Hazırda qarşımızda ölkəmizin ərazi bütövlüyünü bərpa etməkdən vacib vəzifə yoxdur. Bu, bizim ümummilli işimizdir. Məhz bu amil bizi dövlətimizin müdafiə qabiliyyətinin artırılmasına, silahlı qüvvələrin gücləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirməyə sövq edir. Biz yenidən qan tökülməsinin, dağıntıların və humanitar faciələrin qarşısının alınması üçün hələ də Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinə çalışırıq. Lakin Azərbaycanın bu məsələ ilə bağlı prinsipial mövqeyi dəyişməz qalır: Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir və münaqişə ölkəmizin ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllini tapmalıdır...”

Bizim gücümüz tək iqtisadi və hərbi qüdrətimizlə deyil, həm də sıx birliyimizlə ölçülür. Ona görə də harada yaşamağımızdan asılı olmayaraq milli birlik və həmrəylik ideyaları, bizi birləşdirən əsas dəyərlər kimi, hər birimizin düşüncəsinə hakim kəsilməlidir.”

Paşa Əmircanov

“Xalq qəzeti”.-2013.-19 noyabr.-№ 254.-S. 8.

Xalqımızın milli həmrəyliyi dünyaya nümunədir

Ulu öndər Heydər Əliyevin milli həmrəylik, müstəqillik və azərbaycançılıq ideyaları Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir

Dövlət müstəqilliyinin bərpasından ötən 22 il Azərbaycan xalqı üçün möhtəşəm uğurlarla yadda qalıb. Halbuki dövlət və tarix üçün bu müddət uzun zaman kəsiyi deyil. Ancaq bu qısa dövrdə Azərbaycan çox böyük inkişaf yolu keçib. Müstəqilliyimiz və dövlətçiliyimiz möhkəmlənib, mütərəqqi dövlət quruculuğu, cəmiyyət həyatının bütün sahələrində mükəmməl islahatlar həyata keçirilib. İndi beynəlxalq aləmdə özünün layiqli yerini tutan Azərbaycan həm də ayrı-ayrı ölkələrin sosial-iqtisadi inkişaf yolunda örnək götürdüyü bir dövlətdir. Bununla belə, müstəqilliyin bərpasından ötən 22 ilin heç də bütün mərhələləri Azərbaycanın tarixinə xalqımızın və respublikamızın maraqlarına xidmət edən mütərəqqi siyasi və iqtisadi proseslərlə həkk olunmayıb. 1991-1993-cü illərdə baş verən hadisələr göstərdi ki, müstəqilliyi qoruyub saxlamaq, möhkəmləndirmək onu qazanmaqdan qat-qat çətinidir. Yalnız 1993-cü ilin iyun ayında ulu öndər Heydər Əliyevin xalqı istəyi ilə hakimiyyətə qayıdıxından sonra ölkədə formalaşan yeni siyasi kurs Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin əbədiliyini təmin etdi və bu gün Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə qazandığımız misilsiz uğurların bünövrəsini qoydu.

Milli həmrəyliyimizin banisi

1991-ci ildə müstəqilliyini bərpa edərək inkişafının keyfiyyətə yeni mərhələsinə daxil olan Azərbaycanın qarşısında duran başlıca və aktual vəzifələrdən biri dünya azərbaycanlılarının vahid bir ideya ətrafında birləşməsi idi. Çünki Ermənistanın ölkəmizə qarşı təcavüzünün açıq müstəviyə qədəm qoyduğu, ermənilərin dünyada antiazərbaycan təbliğatı apardıqları bir vaxtda müxtəlif ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın həmrəyliyinə və diaspor təşkilatlarının fəaliyyətinin gücləndirilməsi olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Digər tərəfdən tarixin müxtəlif mərhələlərində düşar olduqları məhrumiyyətlər, haqsızlıqlar və digər səbəblərdən dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş azərbaycanlıların təşkilatlanmasının müstəqilliyinə yeni nail olmuş respublikamızın beynəlxalq birlikdəki yerinin möhkəmləndirilməsi işinə böyük töhfələr verəcəyi şübhəsiz idi.

Dünya azərbaycanlılarının müstəqil dövlətimiz və vahid məqsəd ətrafında birləşməsi ideyasının müəllifi XX əsrin sonlarına doğru Azərbaycan tarixinin və dövlətçiliyinin şərəfli səhifələrini yaradan Heydər Əliyev olmuşdur. Bu məsələdə xüsusi həssaslıq nümayiş etdirərək ilk addımı da ulu öndər atmışdır. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi "Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında" 1991-ci il 16 dekabr tarixli qərarı ilə dekabrın 31-ni Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü elan edilmişdir. Daha sonra bu bayramın bütün ölkədə qeyd olunması üçün Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti də qərar qəbul etdi.

22 il əvvəl ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə elan edilmiş milli-mənəvi birliyə çağırış günü ümumxalq mənafelemizin həyata keçirilməsi naminə soydaşlarımızın azərbaycançılıq ideyası əsasında sıx birləşməsi, milli diasporun formalaşması və lobbifəaliyyətinin inkişafı prosesinin başlanğıcını qoydu. Dekabrın 31-nin Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü elan olunması milli diasporun formalaşmasında, xarici ölkələrdə Azərbaycan lobbisinin inkişafında başlıca məqamlardan biri olsa da, təəssüflər olsun ki, müstəqilliyimizin bərpasından sonrakı ilk illərdə dünya azərbaycanlılarının vahid ideya ətrafında birləşməsi ilə bağlı dövlət siyasəti yürüdülmədi. O dövrdə hakimiyyətdə olan siyasi qüvvələr bu məsələdə maraqlı olmadılar, birlik və həmrəylik ideyalarının özünə yer tapmaması özünü problem kimi göstərərək inkişafı əngəlləyən amilə çevrildi. Diaspor quruculuğuna maraq göstərilməməsi xarici ölkələrdə azərbaycanlıların yeni və güclü cəmiyyətlərinin yaradılmasına mənfi təsir göstərməklə bərabər, soydaşlarımızın vətənlə əlaqələrinin genişlənməsinə, azərbaycançılıq ideyasının inkişaf etdirilməsinə, dünyaya səpələnmiş azərbaycanlıların həmrəyliyinə əldə olunmasına imkan vermədi.

Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın yekdil arzusu ilə hakimiyyətə dönüşündən sonra ölkədə davamlı sabitlik və iqtisadi tərəqqinin əsasını qoyulmaqla yanaşı, milli birliyə nail olundu, azərbaycançılıq anlayışı milli təfəkkür tərzinə çevrildi, Azərbaycan dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində məskunlaşmış soydaşlarımız üçüq milli iftixar, mənəvi dayaq və güvənc yeri oldu. Ona görə də ən yeni tariximizdə dünya azərbaycanlılarının milli həmrəyliyinə nail olunması ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısındakı əvəzsiz xidmətlərindən biridir.

Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdıxından sonra Azərbaycan dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində məskunlaşmış soydaşlarımız üçün milli iftixar, mənəvi dayaq və güvənc yeri oldu. Azərbaycanlıların

həmrəyliyinin həm ölkəmiz üçün, həm də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımız üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini düzgün dəyərləndirən ulu öndər xaricdəki azərbaycanlıların birliyi və təşkilatlanması məsələsini daim diqqət mərkəzində saxlayırdı. Heydər Əliyev xarici ölkələrə etdiyi səfərlər zamanı Azərbaycan diasporunun nümayəndələri ilə görüşlər keçirər, onların problem və qaygıları ilə yaxından maraqlanar, daha sıx təşkilatlanmalarına dair dəyərli tövsiyələr verərdi. "Harada olursa-olsun azərbaycanlıların birlikdə, bərabər olması əsas şərtlərdən biridir. Biz çalışırıq ki, Azərbaycanın daxilində bütün qüvvələri toplayaq. Eyni zamanda Azərbaycandan kənarında yaşayan azərbaycanlılar da öz qüvvələrini toplamalıdırlar. Ayrı-ayrı qüvvələrin, qrupların arasında fikir müxtəlifliyi ola bilər. Bu, təbii haldır. Ancaq Azərbaycanın müstəqilliyini qorumaq, ərazi bütövlüyünü saxlamaq üçün hamı bütün başqa fikirləri kənara qoyub birləşməli, bir hədəfə vurmali, bir məqsədə xidmət etməlidir" - deyər ulu öndər bildirib.

Azərbaycanlıların təşkilatlanması diaspor quruculuğunun prioritet istiqamətidir

2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda keçirilən dünya azərbaycanlılarının birinci qurultayı milli həmrəyliyimizin nümayişinin ən yüksək zirvələrindən biri oldu. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 2001-ci il mayın 23-də imzaladığı sərəncama əsasən keçirilmiş qurultay dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birliyin, həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi üçün şərait yaratdı.

Qurultayda ən yaddaqalan məqam isə Heydər Əliyevin proqram xarakterli çıxışı oldu. Ulu öndər dünya azərbaycanlıları arasında milli birliyin və həmrəyliyin təmin edilməsi, Azərbaycan dövləti ilə dünya azərbaycanlılarının əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi, qarşıya çıxan problemlərin həllində səylərin birləşdirilməsi, Azərbaycan dilinin və milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması, inkişaf etdirilməsi zərurəti ilə bağlı tövsiyə xarakterli fikirlərini söylədi, azərbaycançılığın nə qədər önəmli olduğunu, xalqımızın bu ideya ətrafında sıx birləşməsinin vacibliyini bildirdi: "Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir".

Bu qurultayın keçirilməsi milli ideaların, azərbaycançılıq ideyalarının gerçəkləşməsi yolunda mühüm addım idi. Qurultay həm də müstəqil Azərbaycanın və eləcə də dünya azərbaycanlılarının həyatında tarixi ictimai-siyasi hadisə kimi yadda qaldı. Qurultaydan sonra diaspor təşkilatlarının fəaliyyətində canlanma yarandı, soydaşlarımızın cəmləşdiyi cəmiyyətlər dünyanın hər yerində daha aktiv fəaliyyət göstərməyə başladılar. Diaspor hərəkəti sahəsində dövlət siyasətini daha səmərəli həyata keçirmək üçün Xarici Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi (indi Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi) yaradıldı. Komitənin yaradılması xaricdəki Azərbaycan cəmiyyətlərinin, birliklərinin və dərnəklərinin fəaliyyətinin vahid mərkəzdən koordinasiyasına, habelə onların dövlət qaygısı ilə əhatə olunmasına geniş imkan verdi. Milli Məclis "Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununu qəbul etdi. Dövlət komitəsinin yaradılması və qanunun qəbulu dünya azərbaycanlılarının milli birliyi və təşkilatlanması prosesini daha da sürətləndirdi, soydaşlarımızın tarixi Vətənlə əlaqələrinin genişləndirilməsini təmin etdi, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasına stimül verdi.

Ulu öndərin müəllifi olduğu ənənələr layiqincə yaşadırlar

Heydər Əliyev yolunu böyük uğurla davam etdirən Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ötən 10 ildə Azərbaycan Cənubi Qafqaz bölgəsinin lider dövlətinə və dünya azərbaycanlılarının qürur yerinə çevrilib. İndi kosmik klubun üzvü olan Azərbaycan həm də dünyanın enerji siyasətinə özünün korrektorlarını edir. Beynəlxalq tədbirlər məkanına çevrilən Azərbaycanın səsi həm də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasına sədrlik etmək kimi möhtəşəm tribunalardan gəlir.

Fərəhli haldır ki, əsası ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş milli həmrəylik və azərbaycançılıq amalının şüurlarımızda və qəlblərimizdə möhkəm yer tutmasına yönəlmiş uzaqgörən dövlət siyasətini, milli həmrəylik və diaspor quruculuğunu inamla davam etdirən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin ötən 10 ildə bu sahədə həyata keçirdiyi fəaliyyət ardıcıl və sistemli səciyyə daşıyır. Hələ 2003-cü ilin prezident seçkiləri ərəfəsində "Mən hər bir azərbaycanlının Prezidenti olacağam" deyən ölkə rəhbəri bu vədini əməli işi ilə doğrultmuş, milli birlik və həmrəyliyə xidmət edən addımları ilə birləşdirici lider statusuna yüksəlmişdir. Prezident İlham Əliyev dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə verdiyi töhfələrlə - ölkə

hüdudlarından kənarında yaşayan soydaşlarımızın vahid ideologiya və məqsədlər ətrafında konsolidasiyasına nail olmaqla, onlarda milli ruhun yüksəldilməsinə çalışmaq, bu sahədə məqsədyönlü fəaliyyətin ideoloji-siyasi konturlarını müəyyənləşdirməklə və milli birliyə xidmət edən digər addımları ilə bütün dünya azərbaycanlılarının dərin rəğbətini qazanıb. Ötən illərin büdcə zərfində diaspor quruculuğuna ayrılan vəsaitlərin ildən-ilə artırılması da milli həmrəyliyə yüksək diqqət və qayğının bariz nümunəsi kimi diqqəti çəkir. Dövlət başçısı xaricdə yaşayan hər bir azərbaycanlının maraq və mənafeyinin qorunmasını Azərbaycan dövlətinin başlıca vəzifəsi hesab edir. Məhz bu siyasətin məntiqi nəticəsi olaraq İlham Əliyev 2013-cü ilin prezident seçkilərində də dünya azərbaycanlılarının dəstəyini alıb.

Azərbaycanın xarici ölkələrdəki diplomatik korpusunun nümayəndələri ilə keçirdiyi görüşlərdə Prezident İlham Əliyev diaspor quruculuğu işini xarici siyasət sahəsində prioritet istiqamətlərdən biri kimi müəyyən edib və bu fəaliyyətin daha da gücləndirilməsinin vacibliyini bildirib. Dövlət başçısı milli mənafe və maraqların beynəlxalq aləmdə yüksək səviyyədə qorunması, ölkə həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə dolğun, obyektiv çatdırılması baxımından xaricdə yaşayan soydaşlarımızın üzərinə mühüm vəzifələr düşdüyünü qeyd edib, onların daha da təşkilatlanması, vahid hədəflər naminə mütəşəkkil mücadilə aparması ilə bağlı dəyərli tövsiyələr verib.

Bu istiqamətdə həyata keçirilən dövlət siyasətinin əsas hədəflərindən biri də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların potensial imkanlarını azərbaycançılıq naminə səfərbər etməklə yanaşı, onların həmin ölkələrdə gedən proseslərdə, cəmiyyət həyatının ayrı-ayrı sahələrində fəal iştirakına nail olmaqdır. "Mən demək olar ki, səfər etdiyim əksər ölkələrdə Azərbaycan diasporunun nümayəndələri ilə görüşlər keçirmişəm. Biz, bir tərəfdən, onları qorumalıyıq, müdafiə etməliyik. Çalışmalıyıq ki, onlar yaşadıkları ölkələrin bütün təbəqələrində təmsil olunsunlar. Həm icra orqanlarında, həm qanunvericilik orqanlarında, həm də biznes sahəsində onların mövqeləri daha da güclənsin. Yəni bu, bizim vəzifəmizdir. Eyni zamanda onlar da doğma vətənlərinə xidmət etməli, kömək göstərməlidirlər" - deyər Prezident İlham Əliyev bildirib.

Prezidentin 8 fevral 2006-cı il tarixli Sərəncamı ilə 2006-cı il martın 16-da Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayının keçirilməsi diaspor quruculuğu işinə və milli həmrəyliyəmizin möhkəmlənməsinə yeni təkan verməklə ötən illərin əlamətdar hadisələrindən biri kimi yadda qalıb. Qurultayda Azərbaycan diasporunun hazırkı vəziyyəti müzakirə edilmiş, bu sahədə çalışan təşkilatların fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi işlərinin təkmilləşdirilməsi, ölkə həqiqətlərinin, xalqımıza qarşı törədilmiş terror və soyqırımı aktları ilə əlaqədar çoxsaylı faktların dünya ictimaiyyətinə çatdırılması üçün daha müasir metodların hazırlanması, digər xalqların diaspor təşkilatları ilə əlaqələrin gücləndirilməsi məsələləri önə çəkilib. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev qurultaydakı dərin məzmunlu çıxışında xaricdəki azərbaycanlılara və respublikanın müvafiq dövlət qurumlarına bu sahədə görülmüş işlərdə arxayınlaşmamağı, daha böyük nəticələrə nail olmağı tövsiyə edib.

II Qurultaydan sonra xaricdə yaşayan azərbaycanlıların təşkilatlanması, doğma Vətənimizlə bağlı həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması, həmvətənlərimizin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, mədəni irsimizin təbliği sahəsində mühüm işlər görülüb. 2008-ci ildə Dünya Azərbaycanlılarını Əlaqələndirmə Şurasının Bakıdakı iclasında qəbul olunmuş "Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Xartiyası" həmvətənlərimiz qarşısında qoyulan vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi və həyata keçirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli rol oynayıb. Artıq azərbaycanlıların müxtəlif ölkələrdə fəaliyyət göstərən icma və qurumları vahid mərkəzlərdə birləşmiş, soydaşlarımızın qitələr üzrə təşkilatlanması prosesi demək olar ki, başa çatıb.

Prezident İlham Əliyevin 2011-ci il yanvarın 21-də imzaladığı "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpasının iyirminci ildönümü haqqında" Sərəncamından irəli gələrək həmin il iyulun 5-də Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının III qurultayı keçirildi. Bu qurultay xaricdə yaşayan soydaşlarımızın, Azərbaycan icmalarının qarşısına yeni vəzifələr qoymaqla bərabər azərbaycanlıların milli birliyi və diaspor quruculuğu istiqamətində yeni səhifələr açdı.

Azərbaycan Prezidentinin türkdilli xalqların ideya birliyinin təmini istiqamətindəki fəaliyyəti də müasir dünya reallıqlarından irəli gəlir. Bu gün az qala dünyanı cəfəng, iftira xarakterli təbliğatının təsiri altına salmağa çalışan, nəinki Türkiyə və Azərbaycana, bütövlükdə türk dünyasına qənim kəsilən bədnam erməni lobbisinə qarşı effektiv əks-hücumun təşkili çağdaş dövrün zəruri tələbi kimi önə çıxmışdır. Rəsmi Bakının tarixi, siyasi və dini baxımdan Azərbaycana yaxın olan türkdilli respublikalarla ikitərəfli və çoxtərəfli münasibətlərin genişləndirilməsi təşəbbüsləri də məhz bu məqsədə xidmət edir. 2007-ci il martın 9-da Bakıda keçirilmiş Dünya Azərbaycan və türk diaspor təşkilatları rəhbərlərinin I forumu və noyabrın 17-dən 19-dək keçirilən Türk dövlət və cəmiyyətlərinin 11-ci Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq Qurultayı isə birləşməyə doğru atılmış real addımlar olub. Qurultayda qardaş xalqlar və ölkələr arasında bütün sahələrdə qarşılıqlı əlaqələrin dərinləşdirilməsi, inteqrasiya proseslərinin gücləndirilməsi, təhlükəsizliyin və sabitliyin bərqərar

edilməsi, türkdilli dövlətlərin beynəlxalq aləmdə mövqeyinin möhkəmləndirilməsi naminə görülməli işlərlə bağlı faydalı ideyalar, dəyərli təşəbbüslər irəli sürülməlidir.

Bunlar bir daha göstərir ki, Prezident İlham Əliyev tək-cə dünya azərbaycanlılarının mənəvi birlik və həmrəyliyinin etibarlı təminatçısı deyil, həm də türkdilli xalqlar arasında səmərəli əməkdaşlıq təşəbbüslərinin müəllifidir.

Birliyimizin rəmzinə çevrilmiş bayram

Azərbaycanın iqtisadi artım tempinə görə dünyanın lider dövlətinə çevrilməsi, Cənubi Qafqazda əsas söz və nüfuz sahibi kimi çıxış etməsi dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan həmvətənlərimizi daha da ruhlandırır, onların müstəqil dövlətimizin xoşbəxt gələcəyinə inamının, özünüdərək hissənin güclənməsinə, ümummilli maraqlar ətrafında sıx birləşməsinə yaxşı zəmin yaradır. Müstəqil Azərbaycanın əldə etdiyi uğurlar onların milli şüurunu gündən-günə möhkəmləndirir. Odur ki, müxtəlif ölkələrdəki azərbaycanlı diaspor təşkilatları soydaşlarımızın təşkilatlanması, söylərinin birləşdirilməsi, onların fəaliyyətinin məqsədyönlü xarakter alması naminə daha faydalı iş aparır, ölkəmizi daha yaxından tanıtdırmaq üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirirlər.

Bu gün Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günüdür. Bu bayramın qeyd edilməsi dünya azərbaycanlıları tərəfindən zərurətə və mənəvi ehtiyaca çevrilib. Çünki bu bayram ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin respublikamızla əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birliyin və həmrəyliyin yaradılması işində mühüm rol oynamaqdadır.

Milli birlik və azərbaycançılıq ideyalarını layiqincə davam etdirən Prezident İlham Əliyevin hər il Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü ərəfəsində soydaşlarımıza ünvanladığı təbriklər ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi ideyalarına əsaslanan milli həmrəylik siyasətinin dövlət səviyyəsində və çox böyük uğurla həyata keçirildiyini nümayiş etdirir. Bu günlərdə Prezident İlham Əliyev Milli Həmrəylik Günü münasibətilə bütün həmvətənlərimizi və soydaşlarımızı səmimi qəlbədən təbrik edib, hər birinə xoşbəxtlik, firavanlıq və işlərində uğurlar arzulayıb. Təbrikdə deyilir: "Mənəvi birliyimizin rəmzinə çevrilmiş bu bayram soydaşlarımızın qəlbindəki Vətən sevgisi və milli təəssübkeşlik duyğularını təcəssüm etdirir. Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi hazırda özünü tək-cə emosional hiss və duyğularda deyil, həm də daha çox real məzmunla malik milli-siyasi birlikdə, əməli addımlarda və konkret nəticələrdə göstərir. Azərbaycanlılar arasında həmrəyliyin daha da möhkəmlənməsi və diaspor qurumlarının təsirli qüvvəyə çevrilməsi prosesi uğurla davam edir. Son illərdə xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızın hüquqlarının təminatı, Azərbaycan haqqında obyektiv məlumatların yayılması və dövlət maraqlarının qorunması sahəsində diaspor təşkilatlarının rolu xeyli artmışdır. Dövlətimiz diaspor təşkilatlarına bu istiqamətdə indiyə qədər verdiyi dəstəyi bundan sonra da davam etdirəcəkdir".

Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi ümummilli lider Heydər Əliyevin ən böyük arzularından biri idi. Reallıq ondan ibarətdir ki, ulu öndərin bu arzusu həyata keçib. 31 dekabr tarixinin ən mühüm qayəsi həm də ondan ibarətdir ki, bu əlamətdar gün Azərbaycanın dirçəlişi və inkişafı yolunda əvəzsiz xidmətlər göstərmiş ümummilli lider Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü, yenilməz iradəsi sayəsində təsis edilib və ümummilli bayrama çevrilib.

Tarixin gedişi və taleyin hökmü ilə dünyanın bütün qitələrinə səpələnmiş milyonlarla soydaşımız ümummilli məqsədlərimizin gerçəkləşməsi naminə dünya azərbaycanlılarının yekdilliyinin misilsiz əhəmiyyət daşıdığını bu gün daha dərinləndirən dərk edir. Onlar yaxşı başa düşürlər ki, etnik-siyasi baxımdan təşkilatlana bilməyən xalqlar ümumdünya inkişafında tutduqları mövqeləri tədricən itirir, getdikcə zəifləyərək hüquq və mənafelərini həyata keçirmək imkanlarından məhrum olurlar. Qürur hissi ilə qeyd etməliyik ki, bu istiqamətdə ulu öndər Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi siyasi kursun davam etdirilməsi və Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi uğurlu daxili və xarici siyasət sayəsində ölkəmizin qüdrətlənməsi, dünyadakı mövqelərini möhkəmləndirməsi, beynəlxalq aləmdə söz sahibinə çevrilməsi dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyini daha da gücləndirir və əzəmətli edir. Müstəqil Azərbaycan Respublikası dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinin əsası və güclü dayaqdır. Bu həmrəyliyin qayəsini təşkil edən müstəqillik, azərbaycançılıq və Azərbaycan dövlətçiliyi ideyaları isə soydaşlarımızı birləşdirən ali milli məfkurədir.

Rəşad CƏFƏRLİ,

“Azərbaycan”.-2013.-31 dekabr.-N 291.-S.5.

“Heydər Əliyev və azərbaycançılıq ideologiyası”

Yeni Azərbaycan Partiyasının Partiyadaxili inkişaf və intizam komissiyası bu mövzuda “dəyirmi masa” keçirib

Yeni Azərbaycan Partiyasının (YAP) Partiyadaxili inkişaf və intizam komissiyası “Heydər Əliyev və azərbaycançılıq ideologiyası” mövzusunda “dəyirmi masa” keçirib. Tədbirdə komissiyanın üzvləri, millət vəkilləri, media qurumlarının baş redaktorları və partiyanın fəal gəncləri iştirak ediblər.

Öncə çıxış edən YAP-ın İdarə Heyətinin üzvü, Partiyadaxili inkişaf və intizam komissiyasının sədri Kərim Kərimov bildirib ki, hər bir müstəqil dövlətin özünəməxsus milli ideologiyası-dövlətçilik ideologiyası mövcuddur və milli ideologiya dövlətin daxili və xarici siyasətinin əsasını təşkil edir: “Azərbaycan dövlətinin milli ideologiyasının özəyini, əsasını azərbaycançılıq təşkil edir. Azərbaycançılıq ideologiyası partiyamızın proqramının üçüncü əsas prinsipi olmaqla özündə milli, mənəvi və ümumbəşəri dəyərləri əks etdirir. Milli ideologiyamızın tarixi kökləri və təkamülü əski çağlarla, xüsusilə XX əsrin əvvəllərindəki milli azadlıq mübarizəsi tarixi ilə səsleşsə də, əslində, müstəqil Azərbaycanın milli dövlətçilik ideologiyasının müasir konsepsiyasının əsas müddəaları müstəqil Azərbaycanın memarı və qurucusu Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilib. Ulu öndər Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayındakı çıxışında “azərbaycançılıq” ideologiyasının mahiyyətini belə açıqlayıb: “Biz azərbaycanlıyıq. Hamımızın Vətəni Azərbaycandır. Bu torpaq bizi xalq kimi, millət kimi, şəxsiyyət kimi böyüdü. Ona görə də, hər birimizin varlığında azərbaycançılıq ruhu yaşayır. Azərbaycançılıq ruhu, azərbaycançılıq ideologiyası bizi bir-birimizlə daha sıx bağlayan, birliyə sövq edən amildir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının ideologiyası azərbaycançılıq ideologiyasıdır”.

Komissiya sədri əlavə edib ki, Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi milli ideologiyası YAP-ın məramnaməsində öz əksini tapıb: “Ulu öndər Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu bu siyasət Onun siyasi varisi, layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Prezident İlham Əliyev dövlətimizin müstəqilliyinin möhkəmlənməsi, dövlətçilik ənənələrimizin qorunub saxlanması, onun dönməzliyinin təmin edilməsi istiqamətində yorulmaz və ardıcıl fəaliyyət göstərir”.

Daha sonra çıxış edən YAP Siyasi Şurasının üzvü, millət vəkili, AMEA-nın vitse-prezidenti İsa Həbibbəyli azərbaycançılıq ideologiyasının müstəsna əhəmiyyətindən bəhs edərək deyib ki, Ümummilli lider Heydər Əliyevin xalqımız qarşısındakı misilsiz xidmətlərindən biri də bu milli ideologiyanın yaradılmasıdır. O qeyd edib ki, Ulu öndər Heydər Əliyev həm müstəqil Azərbaycanın, həm də onun milli ideologiyasının banisidir: “Bu gün Ümummilli lider Heydər Əliyevin zəngin dövlətçilik irsi geniş öyrənilir və təbliğ olunur. Bu, təsadüfi deyil. Çünki müstəqil Azərbaycan Ümummilli liderimiz, böyük dövlət xadimi Heydər Əliyevin şah əsəridir. Onun misilsiz xidmətləri sayəsində bu günkü müasir Azərbaycanın inkişafının əsası qoyulub”.

İsa Həbibbəyli əlavə edib ki, Ümummilli lider Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu azərbaycançılıq hazırda bütün dünya azərbaycanlılarını vahid amal ətrafında birləşdirən ideologiyadır. “Hər bir azərbaycanlının Prezidenti olan cənab İlham Əliyev milli ideologiyamızın təbliğinə xüsusi diqqət yetirir. Hazırda azərbaycançılıq ideyasına əsaslanan milli siyasət uğurla inkişaf etdirilir. Bütün bunlar nəticə etibarilə milli dövlətçiliyi möhkəmləndirir, təhsilin inkişafı, gənc nəslin öz ölkəsinə məhəbbət və onun ideallarına sədaqət ruhunda tərbiyəsi üçün şərait yaradır”.

Yeni Azərbaycan Partiyasının İdarə Heyətinin üzvü, Milli Məclisin Aqrar siyasət komitəsinin sədri Eldar İbrahimov isə deyib ki, Ulu öndər Heydər Əliyevin müəllifi olduğu azərbaycançılıq ideologiyası nəinki azərbaycanlıları, ölkəmizdə yaşayan bütün xalqları, dünyada yaşayan soydaşlarımızı vahid ideya ətrafında birləşdirdi. Millət vəkili qeyd edib ki, bütün dünya azərbaycanlılarını vahid ideya ətrafında birləşdirən Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycanı tənəzzüldən xilas edərək inkişaf yoluna çıxardı: “Ulu öndər Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra qısa müddət ərzində ölkədə sabitliyi bərpa etdi, separatçı qüvvələri zərərsizləşdirdi, dövlət çevrilişi cəhdlərinin qarşısını qətiyyətlə aldı. Məhz bu mərhələdən sonra xalqımız sabit həyat tərzini sürməyə başladı. Əlbəttə ki, bunun kökündə Ümummilli liderimiz tərəfindən müəyyənləşdirilmiş milli birlik və həmrəylik konsepsiyası dayanırdı”.

E. İbrahimov əlavə edib ki, Ulu öndər Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu inkişaf siyasəti Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir: “Ötən illər ərzində Azərbaycan böyük inkişaf yolu keçib. Məhz ölkəmizin inkişaf strategiyası Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilib və Azərbaycanda Heydər Əliyev siyasətinin alternativini yoxdur. Bu gün cənab Prezident İlham Əliyevin bu siyasəti uğurla həyata keçirməsi nəticəsində Azərbaycan dünyanın dinamik inkişaf edən, modernləşən dövlətinə çevrilib”.

Milli Məclisin deputatı Jalə Əliyeva bildirib ki, Ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olan milli ideologiyamız - azərbaycançılıq ideologiyası xalqımızın milli həmrəylik və bütövlüyünü təmin edən başlıca

vasitədir. Onun sözlərinə görə, azərbaycançılıq ideologiyasının təməlində məhz Azərbaycan dili dayanır. Çünki azərbaycançılıq ideologiyasını Azərbaycan dili olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil: “Nəhayət, Ümummilli lider Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasını gündəmə gətirərkən dövlətçiliyimizin və ideoloji düşüncəmizin tarixi ənənələrindən bəhrələnmiş və milli keçmişimizi, mövcud reallıqları əsas götürmüşdür ki, bu da milli maraqlarımıza xidmət etmişdir”.

YAP Siyasi Şurasının üzvü, Milli Məclisin Sosial siyasət komitəsinin sədri Hadi Rəcəbli Ulu öndər Heydər Əliyevin xalqımız qarşısındakı misilsiz xidmətlərindən bəhs edərək deyib ki, müstəqilliyimizin ilk illərində ölkəmiz parçalanmaq və məhv olmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qalmışdır. Lakin xalqın təkidli tələbi ilə 1993-cü ilin iyununda hakimiyyətə qayıdan Ulu öndər Heydər Əliyev həyata keçirdiyi uğurlu siyasi və iqtisadi islahatlarla Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyəti sabitləşdirdi. Məhz Ulu öndər Heydər Əliyevin qayıdışından sonra ölkəmizin davamlı iqtisadi inkişafı təmin edildi, bütün sahələrdə dəyişikliklər baş verdi, iqtisadi inkişafın Azərbaycan modeli yaradıldı: “Bunlarla yanaşı, Ümummilli lider Heydər Əliyevin banisi olduğu azərbaycançılıq ideologiyası soydaşlarımızın həmrəyliyinə təmin etdi. Eyni zamanda, milli həmrəylik davamlı inkişafa çox ciddi təkan verdi”.

Millət vəkili qeyd edib ki, Ulu öndər Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi inkişaf strategiyası bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilir. Azərbaycan dünyada davamlı inkişaf edən azsaylı ölkələrdən biridir.

Milli Məclisin Mədəniyyət komitəsinin sədri, Azərbaycan Atatürk Mərkəzinin müdiri Nizami Cəfərov qeyd edib ki, Ümummilli lider Heydər Əliyevin dövlət ideologiyasına çevirdiyi azərbaycançılıq dünya azərbaycanlılarının birliyi, mütəşəkkilliyi uğrunda yaradılmış əsaslı milli ideologiyadır: “Azərbaycançılıq tək cə ölkə ərazisində yaşayan insanların həmrəyliyi ilə məhdudlaşmır. Bu ideologiya dünya azərbaycanlılarını eyni ideya ətrafında səfərbər edib”.

Millət vəkili qeyd edib ki, azərbaycançılıq ideologiyası və dövlətçilik strategiyası ilə bağlı davamlı və fundamental araşdırmaların aparılması böyük əhəmiyyət daşıyır. “Bu işdə elmi tədqiqat müəssisələri və alimləri yaxından və fəal iştirak etməlidirlər. Ümumilikdə, azərbaycançılıq ideologiyası və dövlətçilik strategiyası məsələlərini hərtərəfli təhlil etmək Azərbaycanın gələcəyini proqnozlaşdırmaq baxımından çox böyük əhəmiyyətə malikdir”, - deyə N. Cəfərov vurğulayıb.

Nurlan Qələndərli

“Yeni Azərbaycan”.-2014.-1 may.-№ 75.-S.3.

Azərbaycançılıq ideologiyasının baş memarı

“Ümummilli liderin hakimiyyətə gəldikdən sonra rüşeym halında formalaşdırdığı ideyanın alternativini yoxdur”

Azərbaycançılıq dövlətçilik konsepsiyamızın əsas prinsiplərindən birini, bəlkə də birincisini təşkil edən milli ideologiyamızın özəyi, onun sivil ideya modelidir. Azərbaycançılıq deyilən ülvü konsepsiya qədim və kəşməkəşli tariximiz, milli, mədəni, dini ənənələrimiz üzərində pərvəriş tapanda, milli ideyanın milli təkrarsızlığı yaranır. Biz bu gün inteqrasiya prosesinə qlobal sivilizasiyanın ayrılmaz tərkib hissəsi kimi, öz "mən"imizlə, öz milli mentalitetimizlə, dil və dinimizlə, bütün əxlaqi dəyərlərimizlə, milli özünüdərkimizlə, etnik şüur intibahımızla, xalqın həmrəyliyi şəraitində milli ideyanı milli ideologiyaya çevirməklə, bir sözlə, bəşəriyyət adlı bütövlüyün komponenti kimi daxil oluruq.

Heç kəs üçün sırr deyil ki, azərbaycançılıq ideologiyasının yaradıcısı və banisi Azərbaycan siyasi sisteminin yaradıcısı, Azərbaycanda milli özünüdərk prosesinin başladıcısı və idarəedicisi Ulu öndər Heydər Əliyevdir. Onun Azərbaycan xalqının dövlətçilik tarixinə gətirdiyi böyük yeniliklər, gördüyü böyük işlər saya gəlməz dərəcədə çoxdur. Onun milli ideyamızın formalaşdırılması və təbliği istiqamətində gördüyü işlərin fonunda onun fəaliyyətini heç nə ilə tam əhatə etmək olmur. Biz bu gün Azərbaycan tarixində Heydər Əliyev erasını yaratmış Ulu öndər haqqında danışarkən, adətən, onu bir Ümummilli lider kimi səciyyələndiririk. Əlbəttə, bu, mübahisəsiz olaraq belədir. Amma bu zaman bizə elə gəlir ki, Heydər Əliyevin fəaliyyətini bir qədər məhdudlaşdırmış oluruq. Onun fəaliyyətinə bir qədər sırf milli kontekstdə yanaşmış oluruq. Lakin Heydər Əliyev şəxsiyyəti və onun fəaliyyəti təkcə Azərbaycanın etnosiyasi coğrafiyası ilə bağlı deyil və Ulu öndərin bir siyasətçi kimi fəaliyyəti də Azərbaycanın etnosiyasi coğrafiyası ilə məhdudlaşmır. O, istər Sovet xalqları müstəvisində və istərsə də Şərqi Avropadan tutmuş, hətta, Afrika ölkələrinə qədər olan xalqların tarixində rol oynamış, onların yaxından tanıdığı və onların həyatına təsir edəcək proseslərə imza atmış bir şəxsiyyətdir. Ona görə də, hesab edirik ki, bu gün Ulu öndəri hörmətlə anarkən Heydər Əliyevşünasların və Heydər Əliyev sevrələrin, tədqiqatçıların araşdırmalı olduğu elmi istiqamətlərdən biri də, məhz, bu olmalıdır.

Heydər Əliyev azərbaycançılığı haradan və necə başladı

Biz bu gün Ulu öndərin bu vaxta qədər tədqiqatdan və ümumi kütləvi yanaşmadan kənar qalan fəaliyyətinin bəzi spektrləri haqqında fikirlərimizi bildirməyə çalışacağıq. Ümumi yanaşma Ulu öndər Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideologiyasını məhz Azərbaycanın siyasi rəhbərliyinə gəldikdən sonra başladığı yönündədir... Ancaq biz hesab edirik ki, Ulu öndər Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasının əsaslarını, rüşeymlərini hələ Sovet dövründə Azərbaycanın Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinə rəhbərliyi dövründə başlatmışdır. Biz bilirik ki, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi Sovet dövrünün ideoloji və siyasi əsaslarını formalaşdıran, onu idarə edən və yönləndirən əsas orqan idi. Və təəssüf ki, Sovet Azərbaycanı dövründə Ulu öndər Heydər Əliyevə qədər Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinə rəhbərlik edən azərbaycanlı olmamışdır. Azərbaycan xalqının, Azərbaycan ziyalısının, Azərbaycan dövlətçiliyinin, Azərbaycanın düşünən beyinlərinin başına gələn faciələrin əsas törədicisi və əsas ideyavericisi də, məhz, bu sistemdən doğurdu. Və biz bilirik ki, Sovet quruculuğu prosesində, 1937-ci il repressiyasında, həmçinin, ondan sonrakı dövrlərdə Azərbaycan xalqının ziyalılarına qarşı törətdiyi repressiyanın mərkəzi, məhz, təhlükəsizlik orqanları idi. Bu təhlükəsizlik orqanları sanki Azərbaycanın daxilində Antiazərbaycançı qüvvələrin mərkəzini, konsentrasiyasını təşkil edirdi. Bu yanaşma Ulu öndər Heydər Əliyev milli təhlükəsizlik orqanlarına rəhbərlik edən günə qədər davam etdi. Onun rəhbərliyi dövründə isə respublikanın təhlükəsizlik orqanlarından Antiazərbaycançı qüvvələr, Azərbaycanı sevməyən müxtəlif xalqların nümayəndələri təmizlənməyə başlandı. Və azərbaycançılıq ideologiyasının rüşeymi də, milli özünüdərk prosesinin rüşeymi də elə oradan cücərməyə başladı. Bundan sonrakı mərhələdə Ulu öndər öz fəaliyyətini siyasi sahəyə transfer etdikdən sonra, yəni, 1969-cu ildə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi seçildikdən sonra artıq bu rüşeym daha bir münbit sferaya düşməklə siyasi populyarlıq qazandı. Beləliklə, artıq 1978-ci ildə Ulu öndərin həyata keçirdiyi fəaliyyət nəticəsində Azərbaycan dili Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının dövlət dili kimi Azərbaycan Konstitusiyasına düşdü. Hesab edirik ki, bu, Ulu öndərin Azərbaycan xalqı qarşısındakı misilsiz xidmətlərindən biri idi.

Həmin dövrdə artıq azərbaycançılıq ideyası bir ideya şəkildən, yəni, bir fərdin, bir siyasətçinin, bir öndərin ideyasından ideologiyaya çevrilməyə başladı. Təsədüfi deyil ki, bu ideologiyaya çevrilmə prosesi də, məhz, ideya müəllifi tərəfindən həyata keçirildi. Bundan sonrakı mərhələdə azərbaycançılıq ideologiyasının xalq tərəfindən mənimsənilməsi, dərk olunması prosesi başladı. Bu istiqamətdə atılan ilk addımın ilkin nəticəsi isə

Bakı şəhərinin azərbaycanlılaşdırılması oldu. Çünki biz bilirik ki, o dövrdə Bakını istənilən yerdə və istənilən şəkildə ümumi universal möhürü

beynəlmiləl şəhər möhürü idi. Bu beynəlmiləl şəhər bir kosmopolit bakılılar anlayışını özündə birləşdirməklə, milli ünsürləri rədd edirdi. Beləliklə, hətta o dövrdə mərkəzi hakimiyyətdə Dərbənd kimi neft mərkəzi olan Bakını da hansısa bir şəkildə federasiyaya bağlamaq, bu mümkün olmayanda isə, heç olmasa, Bakını azərbaycanlılarından qorumaq siyasəti həyata keçirilirdi.

Məhz bu zəncirləri, yəni, Bakını azərbaycanlılardan ayıran o zəncir halqalarını Ulu öndər qırdı. 1969-cu ildən başlayaraq 1970-ci illərdə böyük dövlət xadimi Heydər Əliyev tərəfindən Azərbaycanın regionlarından, rayonlarından, kəndlərindən azərbaycanlıların məhz Bakı şəhərində məskunlaşdırılması ilə Bakı bir Azərbaycan şəhərinə çevrildi və azərbaycançılığın ilk nəticəsi Bakının azərbaycanlılaşması oldu. Və əlbəttə ki, bu proses həm iqtisadi, həm siyasi, həm milli intellektual müstəvidə baş verirdi. Yəni, regiondan gələn gənclərin işlə, qalacaqla təmin olunması, məskunlaşması prosesi vardır. Həmin dövr Azərbaycanda həm sənaye müəssisələri tikildi, həm yataqxanalar tikildi, həm də yeni qəsəbələr və mikrorayonlar salındı. Beləliklə də, Bakı azərbaycanlaşdırıldı. Biz, sadəcə Ulu öndərin siyasi ideoloji fəaliyyətini təhlil etdiyimiz üçün iqtisadi və sosial məsələlər barəsində çox danışmaq istəmirik.

Heydər Əliyev erası müxtəlif sosial, iqtisadi və ideoloji qatlardan ibarətdir. Biz Ulu öndərin fəaliyyətinə, Azərbaycan xalqı qarşısında xidmətlərinə nəzər saldıqda görərik ki, dediyimiz bu era ayrı-ayrı qatlardan və mərhələlərdən ibarətdir. Bu qatların və mərhələlərin hər biri Azərbaycan xalqının tarixində ayrıca səhifədir. Ən əsası odur ki, bu səhifələr Azərbaycan xalqının və dövlətinin inkişafını özündə ehtiva edən, onu stimullaşdıran səhifələrdir. Əlbəttə ki, Ulu öndərin hakimiyyətinin ikinci dövrü onun SSRİ rəhbərliyinə aparılması ilə bağlıdır. Bu dövrdə də yenə Azərbaycan daima Ulu öndərin diqqətində olmaqla respublikamızın inkişafı başlıca məsələ kimi SSRİ rəhbərliyinin diqqət mərkəzində tutulurdu. Və nəhayət, Ulu öndərin sonrakı mərhələdəki fəaliyyəti onu artıq müstəqil bir dövlətin, müstəqil bir xalqın lideri kimi səciyyələndirməyə imkan verir. Genetik olaraq, liderlik keyfiyyətlərinə və yüksək xarizmaya sahib olan Heydər Əliyev heç kəsin proqnozlaşdırma bilməyəcəyi proseslərə baş verərkən, XX əsrin sonlarında bunları proqnozlaşdırmağı, həmçinin, öz yeri və mövqeyini bu proseslərin içində müəyyənləşdirməyi dəqiqliklə bacarırdı. Eyni zamanda, onun qəbul etdiyi şəxsi qərarlar bir növ Azərbaycan xalqının siyasi qərarlarına çevrilirdi. Ən əsası isə bu qərarlar uzaqgörən və məqsədyönlü, konkret hədəfə doğru istiqamətlənmiş olduğu üçün bizim ümummilli yolumuzu işıqlandıran mayaka çevrilib.

Söz yox ki, Azərbaycan xalqının milli özünüdərkinin bərpası və müstəqillik mübarizəmizin uğurla sona çatması üçün Ulu öndər böyük xidmətlər göstərib.

20 Yanvar faciəsindən sonra Moskvada Azərbaycanın Daimi nümayəndəliyinə gələrək, xalqının ağır günündə onun yanında olduğunu nümayiş etdirən Ulu öndərin bu addımı bütün dünyaya səs saldı. Əslində bu, Azərbaycanın milli dövlətçilik prinsiplərinin elan olunması və hədəflərinin göstərilməsi idi. Əlbəttə ki, Azərbaycan xalqının milli özünüdərkinin bərpası və müstəqillik mübarizəmizin uğurla sona çatması üçün Ulu öndər Heydər Əliyev böyük xidmətlər göstərdi. Baxmayaraq ki, o dövrdə, istər siyasi baxımdan, istər iqtisadi baxımdan, istərsə də mənəvi-psixoloji baxımdan daim məhdudiyətlər və təzyiqlər altında fəaliyyət göstərirdi. Amma Naxçıvana gələr-gəlməz dərhal Naxçıvan MR Ali Sovetində Azərbaycanın bugünkü bayrağını və eyni zamanda, Azərbaycanın tarixi bayrağını - 1918-20-ci illərdə dalğalanmış üçrəngli bayrağımızı xüsusi qərarla Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Sovetinin binası üzərində ucaldtı. Bu addımın özü xalqın milli azadlıq hərəkatına yeni keyfiyyət, yeni ruh və optimizm gətirdi. Hesab edirik ki, bu da tariximizin yadda qalan, maraqlı və gərəklili səhifələrindəndir.

Ondan sonrakı mərhələdə, əlbəttə ki, Ulu öndərin fəaliyyət sferası daha da genişlənməyə başladı. Azərbaycandan ilk dəfə olaraq imperiya əsgərlərinin çıxarılması və bir xarici dövlətlə sərhədlərin qorunmasının özümüzə qaytarılması da Heydər Əliyev erasında tariximizə yazılan qızıl səhifələrdəndir. Müstəqil dövlətimizin tərəqqisi Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Əlbəttə ki, başqa maraqlı bir dövr Azərbaycanda vətəndaş müharibəsinin qarşısının alınması ilə bağlıdır. Bu, olduqca mürəkkəb və təzadlı bir dövr idi. Azərbaycan dövləti parçalanmaq təhlükəsi ilə baş-başa qalmışdı. Həmin dövrə diqqətlə nəzər salsaq görərik ki, Ulu öndər Heydər Əliyev dahi bir dövlət xadimi kimi Azərbaycan dövlətinin və dövlətçiliyinin mənzərəsini çox aydın şəkildə görür və onun struktur formulasını müəyyənləşdirərək nəyin, necə olmasını dəqiq cizgilərlə qura bilirdi. Məhz bunun nəticəsi idi ki, müstəqil Azərbaycan dövləti quruldu. Məhz Ulu öndərin həmin dövrdə həyata keçirdiyi siyasət nəticəsində bu gün Azərbaycan müstəqil dövlət kimi, yəni, formal müstəqil deyil, həqiqi müstəqil dövlət kimi tanınır.

Ulu öndərin başqa böyük keyfiyyətlərindən biri də onun böyük müəllim, dahi təbliğatçı və mükəmməl nətiq olmasında idi. Heydər Əliyev "ideya, ideologiya və təbliğat" universal üçlük formulasından çox məharətlə istifadə etməyi bacarırdı. O, ideyanı verir, onu ideologiyaya çevirir və həmin ideologiyanın kütlə tərəfindən mənimsənilməsini təmin edirdi. Elə Azərbaycanı birləşdirəcək universal formula olan azərbaycançılıq ideologiyasının da müəllifi, təbliğatçısı və icraedicisi, məhz, Ulu öndərimiz olub. Əslində, bir xalqın vahid

ideologiya ətrafında təşkilatlanması üçün illər keçir. Yəni, hər hansı bir ideologiyanın mənimsənilməsi, öyrənilməsi və xalqın həmin ideologiyanın daşıyıcısına çevrilmə prosesi uzun illər, bəlkə də qərinələr, yüzillər aparır. Amma Ulu öndər özünəxas xüsusi çevik üsul və metodlarla bu prosesi elə etdi ki, qısa müddətdə azərbaycançılıq ideologiyası Azərbaycanın başlıca milli-siyasi ideologiyasına çevrildi. Bir qədər sonra isə bu öz müsbət bəhrəsini verdi. Azərbaycanda bu ideologiyanın bərqərar olması və mənimsənilməsi ilə ölkəmizdə etnik separatçılığa son qoyulub. Ulu öndər elə böyük dövlət və siyasi xadimlərdən idi ki, dövlətçiliyin siyasi-ideoloji əsaslarını yaratmaqla bərabər, eyni zamanda, onun varisliliyini də təmin etdi. Hər hansı bir dövlətin var olması üçün mütləq ideoloji-siyasi varislik lazımdır. Əgər bu olmasa, dövlət bir nüfuza, liderə, bir fiziki şəxsə bağlı olduqda, o şəxsin fiziki-bioloji mövcudluğu bitdikdən sonra dövlətin də ömrü bitir. Məhz bunu bilən Ulu öndər dövlətçiliyimizin siyasi-ideoloji varisliliyini də təmin etmiş oldu.

Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının milli və dövlətçilik maraqlarının təmin olunması üçün çalışıb. O, bir millət mücahidi idi, xalq mücahidi idi, Azərbaycan xalqının böyük mücahidi idi, Azərbaycan xalqını beynəlxalq münasibətlərdə böyük arenaya çıxarmağı və Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya çatdırmağı qarşısına məqsəd qoymuşdu.

“Şərq”.-2014.-3 may.-№ 77.-S.11.